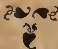

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS.

OPERA

QVOTQVOT EXTANT OMNIA.

A mendis accuratè repurgata, vivisque imaginibus eleganter & opportunè suis locis illustrata.

P. PERNAE TYP.
BASIL. TYPIS,
CIↃ IↃ LXXVIII.

DIVO AVGVSTO
SAXONIÆ DVCI, PRINCIPI ELECTORI
ILLVSTRISS. ET POTENTISS.

SACRI ROMANI IMPERII ARCHI-
MARISCHALCO, &c.

Petrus Perna Typographus
Basiliensis

HAS PAVLI IOVII HISTO-
RIAS D. D.

DIVO AVGVSTO SAXONIAE DVCI POTENTISS. PRINCIPI ELECTORI, &c. DOMINO SVO CLEMENTISS.

S. D. P.

IRI excellentes, & quotcunque in hoc terrarum Orbe aliquid præclari geſſerunt, Princeps Illuſtriſſime, aut etiamnum gerere poſſunt, à cæteris plebeis hominibus, ortu ipſo & naſcendi ratione parùm differunt. Naſcimur enim ex ſemine & ſanguine omnes: verſaturq; natura omnium parens, circa hanc ſubiectam ſuo operi materiam, & in illius informatione, perindè ferè ſe habet, ut in producendis cęteris animãtibus, quibus ſingillatim etiam inditum eſt & divinitùs attributũ, ut ſimilia ſibi progignere queant. Nati iam infantes ſi plures numero conferantur, & nudi remotis omnibus ornamentis cõſiderentur: quis dicet hunc rustici, alium verò Regis filium eſſe? Quis hunc ſummum belli Ducem fore pronunciabit, aut virum literatiſſimum: illum verò effœminatum & ocio deditum? Equidem ſi de liberis recenter natis iudicium ferre volueris, ex ijs quę in ipſorum corporibus ſolùm ſenſu ipſo percipiuntur, non modò diſcrimen nullum ſingulare comperies inter ipſos, ſed neque à cęteris quidem animantibus multò magis differre deprehendes: quàm forma illa humanitatis externa, quæ foris intuentium oculis occurrit: quoniam ſenſu, motu, rerum utilium appetitu, & fuga eorum quæ nocere queant, à multis brutis animantibus ſuperantur. Imò verò etiam tunc, cum ætatis progreſſu verba formare & loqui incipiunt, verbis ipſis atq; loquela, magnam arguunt eſſe hîc diverſitatem à cæteris animantibus: ſed rebus & actionibus latentem rationis vim nondum longo tempore demonſtrant. Quoniam perſequuntur etiamnum, tanquam beſtiolæ quædam, non niſi res appetitui iocundas, ſive ſalubres ſint aut non, honeſtæ aut turpes: à periculoſis autem nec propria facultate abſtinere poſſunt, nec à prudentioribus moniti, temperare. Vſque adeò ſcilicet alto ſomno veluti ſepulta iacet rationis vis & animæ rationalis functio: ſive propter humiditatem inſtrumenti, cui ineſt & quo utitur: ſive etiam propter labem primorum noſtrorum parentum. Hæc ſi ita ſe habent, quidnam tandem illud erit, quod primũ quidem humanum genus univerſum ad tantam evehit dignitatem, qua cæteris animantibus imperat, ijsq; pro arbitrio utitur? Deinde, inter homines ipſos tantum efficit diſcrimen, ut alij alijs etiam dominari, præeſſe, eos rectè gubernare, aliaq; quamplurima & pręclara munera obire queant? Animi cultus profectò, prętereà nihil. Nam ſicuti ager, quamvis natura ſit fertilis, ſi non colitur,

nihil præter sentes & carduos producit: ita in homine, rationalis animæ quædam facultas est, quę natura sua ad multas præclaras actiones edendas vim habet: estq; eadem hęc in alijs hominibus etiam aliquanto quàm in cæteris præstantior: sed nisi excolatur tamen, eos fructus, easq; functiones neutiquam edere potest, quarum edendarum potestatem à natura & Deo ipso accepit. Iam verò animus noster ipsaq; mens etsi rerũ universalium contemplatione occupetur, & earum consideratione plurimùm excolatur: non potest tamen singularibus ullo modo carere: quoniam universalia ea, quæ in mente & intellectu versantur, ex sensu rerum singularium colliguntur & desumuntur. verissima namq; videtur ea sententia, quam in scholis tritam esse audio, nihil in intellectum venire, quin prius in sensu fuerit. Quo fit profectò, ut nullum theorema universale verũ sit, nisi cum rerũ singularum experientia consentiat, eiq; eadem hæc experientia subscribat. Nam & doctissimi homines in ore illud habere solent, Vsus facit artem. Apparet ergo hinc summa artificis illius & conditoris nostri sapientia, qui hominem anima rationali præditum, & proinde aptũ contemplationi universalium: quinq; insuper sensuum adminiculo auxit, ut ex ijs quæ singillatim videret, audiret, tangeret, gustaret et olfaceret, universalia theoremata formare posset, omnibus individuis cõmunia. Omnis igitur excolendi animi ratio & via ad virtutẽ contendendi, ab rerum singularium sensu & experientia ortũ suum et primam originẽ ducit. Sed eadẽ hęc partim ab αὐτοψία dependet, ijsq; innititur, quæ unusquisq; proprio intuitu cernere & experiri solet sensu proprio: cuiusmodi idiotorũ plerisq; contingit, qui tantùm quiq; sapere consueverunt, quantũ ex varijs casibus discere potuerunt, in quos incidére: & quò plura cuiq; per ætatem experiri cõtigit, tantò solent esse prudentiores & cautiores. Cæterũ etsi pręclara sit, difficilis tamen longaq; est hęc via ad laudem atq; virtutem contendendi: nam quia vita hominis brevis est, nemo in tot casus ante obitum incidere poterit, per quos de omnibus ijs instituatur, quæ viro excellenti atq; illustri cognitu sunt necessariæ. Itaq; alia est à sapientibus invẽta & excogitata ratio experiendi rerũ singularium naturas, et ex eorum cõsideratione animum excolendi. Historiæ scilicet rerũ quę ab alijs gestæ expertæq; sint, quibus omnia continentur, quæcunq; ab excellentib. illustribusq; viris longa temporis serie cogitata, experta, felici infeliciq; eventu comprobata fuerunt. Harum lectione & accurata meditatione longè felicius instituitur animus noster, & informatur ad res gerẽdas, quàm sola αὐτοψία. Nam sicuti in divitijs & opibus comparandis, cernimus eos qui proprio labore quærunt, longo intervallo ab illis superari, quos fortuna amplis hæreditatibus cumulat: ita in excolendo recteq; informãdo animo censere oportet, eos longè feliciores, qui suis laboribus, aliorũ etiam studia & meditationes cõiungere possunt,

poſſunt, quàm qui ſola αὐτοψίᾳ imitantur. Etenim ut de cæteris nihil nunc dicamus, qui in rerũ magnarum cõſultatione verſantur, & de ijs deliberant, ſi cognitione hiſtoriæ communiti inſtructiq; ſint, omniũ rerũ exemplis abundant: eorũ cauſas, progreſſus eventusq; veluti ante oculos poſitos habent. Quas cum rebus præſentibus, de quibus iam conſultandũ eſt, quia aut ſimilitudinẽ habere oporteat, aut diſcrimen: quis non videt illinc præſentib. rebus, quæ dubiæ ſunt, tantam lucem inferri poſſe, ut quid ex ſimilibus diſſimilibusq; cauſis conijciendum, ſperandũ, metuendumq; ſit, facilè intelligatur? Quid igitur utilius aut iocundius exiſtimari debet, quàm in humanæ vitæ theatro (quod Hiſtoria ampliſſimũ ſuppeditat) ſedentẽ & quieſcentem, aliorũ periculis cautũ & ſapientem fieri, exempla intueri omnis generis, quæ ad uſum tuum accõmodare quavis in re poſſis magna cum utilitate, maximorum Regum & Principũ conſultationibus de rebus maximis intereſſe, earũ eventus intueri: ex retroactis futura proſpicerere: & deniq; ſecula tota in tam brevi vitę curriculo cõiungere: maximorũ Imperiorum auſpicia, progreſſus & finẽ videre: malorum tam publicorum quàm privatorũ cauſas liquidè cognoſcere, nec uſquam experimẽto certo deſtitui? Nam ut à M. Cicerone ſcriptũ eſt, nihil earum rerũ ſcire, quæ antequã naſcereris factę ſunt, hoc eſt, ſemper eſſe puerum. Cognoſcere verò res geſtas memoriæ veteris, ordinẽ tenere antiquitatis, exemplorũq; omnium habere notitiam, decorũ, laudabile, ac propè divinũ eſt. Quôd ſi vel antiquæ ſtatuæ partem quandoq; à ſapientibus viris magna pecunia emptam eſſe ſcimus, ut & domum ea cohoneſtarẽt, & poſteris, qui talem artem profiterentur, aliquid quod imitandũ eſſet, relinquerent: quanti faciendum eſſe exiſtimamus tot tamq; excellentium virorum, ducũ, principum, regum, imperatorũ, totiusq; adeo antiquitatis vivas illas imagines, quæ nobis in Hiſtorijs proponuntur, & ad intuendũ, & ad imitandũ? intellexerunt id omnib. ſeculis ſapientiſſimi & excellentiſſimi viri. Demetrius Phalereus ſapientiſs. ille Athenienſium moderator, quiq; ſexaginta æreas ſtatuas meruit, cũ intelligeret Ptolemæi regis amicos minus illi audere dicere ea, quæ ad illius ſalutẽ, inſtitutionem & animi cultũ facerent: ſuadebat ſubinde regi, ut hiſtorias & libros de Republ. legeret, quod ex illis omnia diſcere poſſet, quæ illi amici demonſtrare non auderent. Athenienſes Thucydidem, etſi propter certas quaſdã cauſas urbe expuliſſent: cũ tamen eius hiſtoriam cognoviſſent, eum ab exilio in urbem revocarunt. Marco Varroni hiſtorico, vivo adhuc, imago in bibliotheca publicè ab Aſinio Pollione poſita eſt. Cn. Pompeius Magnus Theophanẽ Mitylenaeum ſuarum rerũ ſcriptorem, publicè in concione militũ civitate donavit, omnibus, ut Cic. pro Archia teſtatur, id factum approbantibus. Sed omnium cæterorũ loco, unum adhuc exemplum adducamus, Ioſephũ nempe rerum Iudaicarũ ſcriptorem, quem unicũ Deus optimus maximus vel ob hanc cau-

ſam videtur ab illorum num ero excepiſſe,adverſus quos virgam ſuam extendere decreviſſet. Etſi enim adverſus Romanos in eo bello dux eſſet,& devicta Iotapata,captivus Veſpaſiano traderetur,ei tamē propter hiſtoriæ cognitionem,eiuſdemq; ſcribendæ facultatē tam charus fuit, ut eum Imperator vinculis ſolverit, honoribus auxerit, eius libros publicę bibliothecæ tradiderit,eiq; tandem etiam columnam in eadem bibliotheca,homini extero & peregrino poſuerit. Poſſemus huiuſmodi exemplorū multas decades hic deſcribere:ſed ad te potius iam veniendum eſt,Princeps illuſtriſs.ſimul & potentiſſime, & oſtendendæ rationes mei inſtituti,cùm in adornando illuſtrandoq; hoc Opere hiſtorico,tum in excudendo eodē ſub tuo Illuſtriſs.nomine. Equidem cùm me iam olim laboribus iſtis typographicis emanciparem, duos mihi præcipuè eorū ſcopos præfixeram. Primus erat,ut Theologicos libros omnis generis eccleſiæ ſalutares atq; utiles, quam emendatiſſimè excuderem, eſſemq; tanquam publicus quidā notarius adverſus multiplices illos errores,qui iam olim in eccleſiam irrepſerunt,& patrū noſtrorum memoria,cùm alibi,tum verò in tua præcipuè ditione emendari cœperunt:alter verò ut hiſtorias quoq; quantū fieri poſſet,illuſtrarem. Cùm enim hiſtoria,atteſtante nobis ſapientiſſimo illo Romanæ Reip. conſule,ſit lux veritatis & teſtis temporū: tantam ſemper putavi eſſe illius cū ſacra doctrina cognationē, ut hæc ab illa plurimū illuſtretur, & ſine ipſa vix tutò conſervari queat. Quoniam ſi hiſtoria careamus:neq; loca nec tempora cognoſcemus, quibus Deus opt. maximus populo ſuo ſeſe devinxit, fœdus cum illo pepigit, Servatorem miſit,& alia ſingillatim fecit,quibus ſalutis noſtræ fideiq; baſis continentur. Ac ſpero equidem me hactenus per multos annos ita ad utrumq; ſcopum contendiſſe, ut toti literariæ reipublicæ laboribus meis profuerim. Nec minori ſtudio atq; diligentia deinceps utriq; ſtudio incumbere cōſtitueram:ſed quo minus id feliciter proſequi poſſim,impedimēto mihi ſunt controverſiæ, quæ inter Theologos hac noſtra ætate eò uſq; progreſſæ ſunt,ut alij aliorū dicta,ſcriptaq; omnia damnent, interpoſitaq; virorū principum & rerumpub.autoritate,ne publicè vendātur (proh ſcelus) etiam prohibent. Itaq; cedendum tempori exiſtimavi, ita quidē,ut intermiſſis ex parte aliquandiu theologicis libris,me interim totum penè Hiſtoriæ traderem.Quamobrem cū alios multos præclaros hiſtoricos his proximis annis in mea Officina excudi, tum verò hunc, quem iam tibi nuncupo,Princeps Illuſtriſs. Paulum Iovium, nō excudi modò, ſed cōquiſitis undiq; omnibus eius, quę prius deerant, partibus auxi,adiectiſq; vivis imaginibus magno meo ſumptu fabrefactis, magnopere illuſtravi & exornavi.Cauſæ verò quę me permoverunt,ut illud ipſum Opus ſub tuo potiſſimùm Illuſtriſs. nomine in lucē edere voluerim,eædem ſunt ferè,quæ me etiā ad faciendos tantos ſumptus, idq; opus illuſtrandū permoverunt. Hiſtoriæ huius maieſtas ſcilicet,&

Poten

Potentiæ tuę magnitudo. Nam cum Historicum qui patrum nostrorũ nostraq; memoria, corpore quidem Romę utplurimũ vixit: animo autem omnes totius mundi angulos, novosq; orbes peragravit: res nõ in Europa tantùm gestas & cognitu dignas, sed quotquot in omnib. ferè provincijs mundi accidère memorabiles per id tempus mutationes: ordine, dilucidè, clarè & eleganter explicavit: illi potissimum Principi & patrono cõmendandum esse putavi, cuius potentiæ magnitudo, familiæ splendor, illustris sapientia, & rerum gestarum memoria latissimè paterent. Nam ut cæterorum tuæ familię principum facta dictaq; hìc non commemorare constitui: ita nec possum nec debeo fratrem tuum Mauritium, principẽ æterna memoria dignissimũ, omnino prętenire, qui propter insignem cũ in Germania sæpius, tum in expeditione Hungarica adversus Turcas declaratã virtutem, non exiguam huius historię partem sibi vendicat, veluti id ex lectione quadragesimi secundi harum historiarũ libri cuilibet patebit, & præcipuè quidem in obsidione Pesti oppidi, ex adverso Budæ urbis positi, quo loco adversus Turcarum impetũ ita pugnavit, ut penè solus Germaniæ decus cõservarit, & singulari virtute (et si equo deiectus) sese suosq; ab imminenti periculo intrepidè liberavit. Hęc est instituti mei ratio paucis explicata verbis Princeps Illustrisime: neque enim hìc proposui aut res à te, tuis maioribus, totaq; illa Saxonũ nobilissima familia præclarè gestas, aut tuas ipsius singulares animi dotes singillatim decantare: nec si id maximè vellẽ conari, hoc loco atq; hoc tempore à me præstari posset, quòd huiusmodi res non una Epistola, sed multis voluminibus indigeant. Hoc unum colophonis nomine addam: cùm te Deus opt. maximus, longè supra communẽ cæterorum S. Romani Imperij principem sortem ditasset: tibi quoq; animum dedit iustitiæ, pietatis & veræ religionis amantẽ. Cui rei attestantur sumptus illi maximi, quibus foves, auges, semperq; fovisti & auxisti Academias à maioribus tuis institutas: ex quibus omnium scientiarũ, præsertim verò iustitiæ & sacræ doctrinæ multi insignes excultores & instauratores prodierunt. Honores autem & præmia, quibus earundem Academiarum professores semper es prosequutus, tanta sunt: ut illis excellentissimos viros ex longinquis regionib. facilè ad te pertraxeris. Ex quorum numero si unũ Simonem Simonium conterraneum meum hìc nominavero, id certè fecisse videar, quod & viri excellentiss. præstantia, & magnificentiæ liberalitatisq; tuæ summa dignitas meretur. Faxit Deus opt. maximus, ut Celsitudo tua, gubernandæ Christianæ Reipublicæ quamdiutissimè & felicissimè præsit. Basileæ, ex Officina nostra, Kal. Martijs.

Illustriss. tuo nomini

Deditissimus & obsequentiss.

Petrus Perna typographus Basiliensis.

ANDREAS ALCIATVS
PAVLO IOVIO S.D.P.

X literis tuis tertio Cal. Septembris Romæ datis, tuam erga me benevolentiam mirificè confirmatam perspexi, quum rationum tuarum, & suscepti cōsilij decretum benignè communices. Scribis enim te gravi iniuria permotum, Vrbe (quod nunquam fieri posse putaram) propediem excessurum, ne diutius acceptæ contumeliæ deformis testis in ea aula specteris, in qua per multos annos (uti mihi videtur) cum aureæ mediocritatis bonis planè beatus, tum studiorum tuorū authoritate clarus hactenus fuisti. Mirum profectò videri potest, quòd tibi doctrinæ ac ærat is honore maiora promerito, in petitione Pontificatus patriæ tuæ Paulus Pontifex quendā prætulerit. At quem hominem? qui Comi neq; natus, neq; unquam visus sit, & qui (sicut à multis audio) ex arcanis cubiculi sordibus in lucem repentè sit productus. Quis in hoc Pontificem ἀμουσότερον non iudicet? Non enim hostis bonarum literarum & planè ferreus esse non potest, qui te gravissimarum rerum scriptorem intempestivè contempserit. Hinc est ut arbitrer (contrà ac rebar) eum non putare sua interesse, quid de ipso hinc ad sexcentos annos (ut Ciceronis verbo utar) historiæ loquantur. Qua in re Carolum Cæsarem Pontifice ab æquitate iudicij sapientiorem existimare fas est, qui competitorem tuum cum multa invidia antistitem renunciatum, sacerdotij possessione indignum censeat. Ego verò te hac offensiuncula multò beatiorem factum esse puto, quòd tui ordinis personam, hoc est, non infulsi philosophi, desumpsisti, ut te diu servum honestissimo commeatus nomine tandem in libertatem vendicares. Quid enim tibi Dij aut Fortuna, quæ cuncta iure suo sibi vendicat, melius atque præstantius tribuere potuerunt, quàm ut mentem darent, qua opportunè tibi sapere ostenderes? Effregisti namque ergastulum, & fortiter compedes exuisti, ut liber exiliens apud Larium, Musæumq; tuum, literati ocij tranquillitate fruerêre. Nunquam profectò vel podagra tentatus senex, tibi rude donandus esse videbare, nisi te hęrentem ambitiosius quàm philosophum deceret, & diu restitantem eludens Fortuna illinc abstraxisset. Sed dices te indignè deceptum ab inveterati astus sene principe, qui blandis promissis vota tua honestè concepta iniquè fefellerit. Qua in re mihi gratulor, quòd ab eo me decipi non sim passus, quū me, uti scis, magnis propositis pręmijs Ticino, Ferraria, atq; Bononia in Vrbem accerseret. Tum enim ex iure meo magis cautus fui, quàm tu ex sapientiæ præceptis prudēs philosophus. Cur enim pro inani aut incerta spe purpurę hos tantos primi suggestus honores relinquerem? opimis præsertim firmatos stipendijs? Cur has tantas contemnerem circumfusæ iuventutis salutationes? & hanc deniq; tot consultoribus ianuam pulsantibus, existimationē magno lucro, & nō obscura cum laude quæsitam, ineptè, stulteq; desererem? Quandoquidem nemo commodè se vixisse testetur, cū in aliena terra degēs, mortem à suis desertus, & miser expectet, ut eius tota suppellex ab alieno inopinatoque hærede rapiatur. Quod verò historiæ tuæ volumen COSMO Principi dicatum Florentiam deferas, ut chalcographo tradatur, magnopere laudo proboq;. Nam incomparabilis oblectationis munus cunctis propè gentibus sic imparties, ut gloriæ tuæ incunabulis interfuturus videare, si qua tamen evenire potest ante fata meritū ingenui laboris fructum expectanti. In hac causa, quæ multos vitilitigatores habitura sit, video te cautissimè præmunitū, quando ante omnia longè optimum patronū delegeris. Est enim COSMVS inter huius ętatis Principes stabili ingenio sibi constans, sine ullo fuco veræ laudis appetens, & glorię maiorum suorū gravis æmulator. Propter quas dotes ego iam pridē honorario, ut iurisconsulti vocant, invitatus ad profirendū Pisano in gymnasio ad eum iturus eram, nisi inclemētis cœli oram timidius fortasse quàm oporteret, reformidassem. Quod verò ad elegantiam dignitatemq; voluminis multū pertinet, Etrusci pręli typos Venetis & Germanicis antepono: sic enim oculos meos delectāt, ut minimè fatigent. Hac nanq; æstate librū Florentię excusum, quē de Vita & rebus gestis insignium virorū edidisti, multa cū voluptate percucurri: scis quā avidus sim librorū helluo, & tum maximè quū novitas excitat palatū. In his libris quod mei iudicij est, solidum dicendi genus, planeq; robustum, & verè tuum agnovi, & id nō sine erudito lepôre, quo te prorsus Plutarcho Græco

æqua

æquaveum. Sed te incursurum provideo in quosdam criticos malignè curiosos, qui te castrasse Historias tuas dicāt, ut Vitas per se graciles alieno adipe suffarcites, quod & mihi accidit. Nam ex libris meis Prętermissorum, Dispunctionumq; & Paradoxorū, integras medullas in Parerga me contulisse prædicabant. Quibus uno Martialis versiculo respondebam, nihil ad eos pertinere, *De cute quid faciat ille, vel ille sua*. Superbi enim ac impudentis præscripti res est, quum quis sua te, ut lubet, bono iure uti vetatur. Quod enim flagitium esse potest, si quis ex sua lacinia sagum conficiat? Quantum autem ad Historiam pertinet, de his te amicè admonebo, de quibus coram, te expetente disputavimus, quum fortè Mediolani cum Sfondrato & Valterio eruditis senatoribus apud Bonromeum antistitem cœnassemus. Tum enim multa me dixisse tecolo de toto elocutionis genere, quo mediam, uti reor, inter antiquos & veteres scriptores laudem assequebare: Quando perlectis aliquot Historiæ tuę libris, reliqua etiam variarum descriptionum ornamenta commendarentur. Id autem à te præcipuè desiderabam, ut ad illud quod Græci πρέπον vocant, nō absurdè responderes. Sicuti in ea Oratione animadvertebam, quę à Marconio gregario milite, ad legiones iam planè consternatas, & ad seditionem spectantes habebatur, quum Solymano Pannoniæ finibus excedente, Carolus Cæsar Vienna profectus in Italiam rediret. In ea siquidem concione omnes artis nervos numerosque ita expressisti, ut ille Marconius nequaquam ab aratro Volaterrani agri ad signa vocatus, sed ex schola Ciceronis, & Hermogenis ad suggestum raptus esse videatur, quum passim exactæ eloquentiæ schemata intermitcant, quæ perorantí turbam parere coegerint. De hoc verò & multis similibus, qui tibi sapis rectè consules. In verborum autem delectu novi mores, nova arma, novaque castrensium præsertim rerum vocabula te satis excusabunt, si cum præfatione, & parcè quidem illis utare. Idcirco quosdam infœcundos, & qui vix dum subodorati literas cuncta passim condemnant, facilè contemnes. Hi enim, ut in Adagio est, Ἀδώνιδος κῆποι, steriliores evadunt, quando sua non proferant, & aliena odiosè iudicent. hos nanque illos esse puto, quos tu in Academiam Romanam ultrò nomen dantes, urbano sale Eunuchos appellare soles, serotinis utique concurbitis similes, quæ nunquam maturescente semine, ante medium autumnum siccatæ & iactatæ vento, cum sonitu inanes decidunt. Illi porrò qui rerum & locorum noritia gaudent, nec affectatas exornationes admittunt, non reposcent à te rationem, cur lacteam Livij ubertatem non sis assecutus: postquam & te omnino piguerit Sallustij sobrietatem imirari, & satis tibi fuerit pauculos tantùm flores ex Q. Curtij pratis, sæpius quàm ex Cor. Taciti senticetis, arguta manu decerpsisse. Quandoquidem C. Cæsar ipse, ut video, à purissimo Opere suo, reiectis styli bracteolis, modum contexendæ, aptisque periodis terminandæ orationis, tibi accurato & perspicaci dissimulanter ostenderit. Cæterùm nos omnes supra totum Historiæ munus, quod inæstimabile censeri potest, hoc uno tibi, si ingrati esse nolumus, plurimū debere fatebimur, quòd ad singularem legentium utilitatem per totum ferè terrarum orbem, Provincijs, Vrbibus, Fluvijs, atque Insulis, antiqua nomina, aut corrupta ævo, aut penitùs extincta reddideris. Verùm de his disertius atque iocundius agemus, quum te in Musæo complectar, ad quod iam me invitas propediem ex Ticino secessurum in Buccinascum meum. Inde enim per Alciatem gentilium meorum pagum, tribus horis vel segni mula vectus ad te pervenire possum. Tum unà piscabimur, & herclè utriq; nostrûm pedibus ægro, commodius erit navieulis, quàm mulabus vehi. Tum molliores iocos serenius, licebitq; mihi tot imagines clarorum virorum collustranti meipsum aliquanto, quàm sim facie formosiorem intueri. Nam, ut audio, me inter Erasmum, atque Budæum æterni nominis viros, medium collocasti: sic ut vivus inter bonos mortuos honoris causa specter, quod uni M. Varroni in Augusti Bibliotheca contigit. Vale. Datum Ticini Non. Octobris.

M D XIL.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS HISTOriarum sui temporis

PRÆFATIO,

AD COSMVM MEDICEM REIPVB. FLORENTINAE Principem.

AGNOS *profectò & longè honestißimos optimorum studiorum fructus, Magnanime Cosme, illi ante alios in hac vita cepisse existimantur, qui omnes ingenij facultates in id maximè opus sanctißimo fine proposito contulerunt, quo & prodesse bonis mortalibus ingenuo labore possent, & sui memoriam præclaro literarum testimonio posteris cōmendare niterentur. Quando in hac vita, quam natura incertis brevis ævi angustijs humano generi præscripsit, nihil beatius esse potest, quàm nominis famam immortalibus invicti animi monumentis, ad non incertam spem sempiternæ laudis extendisse. Hac opinione ab ipsa statim adolescentia imbutus, & post aliquot annos magis ac magis non ignobili ratione confirmatus, impellente Genio, conscribendæ Historiæ negotium suscepi. Quum animus in Philosophiæ & Medicinæ studijs Romæ docendo, agendoq; certiore aliquantò quæstu quàm gloria versaretur, ad idq; me laudis & famæ cupidum vehementer incitarent nostræ tempestatis res bello gestæ, quæ ab adventu Caroli Octavi Galliæ regis in Italiam propter varietatem & magnitudinem tot præliorum & casuum, uberrimam ingenijs materiam præbere videbantur. Sperabam enim hunc laborem meum quadam ingenij liberalitate sponte susceptum, multò utiliorem atq; iocundiorem posteris futurum, quàm si earum artium præcepta novis commentarijs locupletare contendissem. In hoc itaq; nobile decretum pertinaci studio omnes ingenij nervos contendenti, ita boni eventus numen affulsit, ut qui res gestas nostri seculi conscribere (quod vel gravißimis atq; doctißimis viris arduum semper fuit) ausus sim: absoluto tandem Opere id in publicum edere non dubitem, magno hercle incorruptæ veritatis argumento: Quandoquidem pleriq; eorum, qui hæc bello paceq; gesserunt, adhuc vivant, ac idcirco gravi existimationis meæ cum periculo mentientem refellere poßint. Sed, ut planè reor, factiosa & tetro livore contaminata ingenia occurrent, quæ vel rectè & fideliter scripta sævo dente commordeant, ubi aliquid paulò diversius ab eo, quod audierint, aut certè rudius & licentiosius dictum (id ad delicatos attinet) offenderint: sic ut nimis atrox & planè miserum scriptori videatur pro summæ utilitatis, & iocundæ oblectationis beneficio, ubi gratiam speret agrestis invidiæ & diræ malignitatis contumeliam referre. Verum hæc civili animo ita contempserim, ut Marcellini, Spartiani, & Pollionis collatione me consoler, qui contra Gothorum rabiem, & vetustatis iniuriam, nullo subnixi impressoriæ artis præsidio, quo iam planè literæ ab interitu vindicantur, hactenus vixerunt, & uti arbitror, diu etiam vivent. Tantus enim est honos Historiæ, ut vel ineptè scripta, non insulsos homines magnoperè delectet. Neque adeo sum impudens, ut procaci æmulatione ad Cæsaris atq; Sallustij & Livij decus aspirem. Huius verò seculi scriptoribus, neque me comparari velim, quum plerique eorum nequaquam tantam, uti nos, locorum, rerum, atque hominum*

noti-

notitiam, aut opulentiorem vigentis memoriæ thesaurum, quem cœlo datum, et figuratis sedium artificijs diligenter adauctum fatemur, ad scribendum attulerint: nec iis ea luce domicilij totius orbis, Vaticanæq; aulæ, ubi per triginta septē annos multa opportunaq; didicerim, versati sint: ut hic omittantur optimarum disciplinarum præsidia, quibus non obscurè muniti sumus. Maximorum autem Regum atque Pontificum, insigniumq; bello ducum familiaritatem ac amicitiam promeriti, ex eorum ore hæc hausimus, quæ amore vel odio nusquam distracti fideli literarum memoriæ mandavimus. Ad id quoque explendum munus mirificè me adiuvit, principes dominos in provincias ad bella secutum, castra, acies, prælia, expugnationes urbium, campos in victoria cadaveribus stratos, admirandaq; obiter utriusque Fortunæ militaris exempla spectavisse. Cæterùm hoc qualecunque est opus, si non felici, ingenuo certè labore ad spem promerendæ saltem apud posteros honestæ laudis susceptum, tibi iure optimo dicamus: vel ob id præcipuè, quòd læto quodam auspicio aspirante Leone, in maiorum tuorum domo, quæ præcellentium artium celebre domicilium semper fuit, inchoatum elucubratumq; est. Nec dubito quin decora progenitorum tuorum vestigia secutum, magno mihi præsidio sis futurus, postquam eadem musarum studia, quæ familiam tuam ad civitatis principatum, indeq; ex geminato & propè coniuncto summo pontificatu ad celsissimum rerum fastigium extulerunt, religiosè & liberaliter colis, totq; Etruriæ urbes & Florentiam patriam summa æquitate, sapientia, pietateq; gubernes, ac domesticam insignis aulæ atque familiæ disciplinam, ad incorrupti pudoris decus multò quàm alij luculentius atque splendidius tueare. Id verò in te Principe admirabile prorsus ac inusitatum conspicimus, quòd in hac numerosæ decoræq; prolis felicitate, una prorsus tua virtute, quam ipsa Etrusci Imperij fortuna, maior atque beatior evadis,

VALE.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS HISTOriarum sui temporis

PRÆFATIO,

AD COSMVM MEDICEM REIPVB. FLORENTINAE Principem.

AGNOS *profectò & longè honestissimos optimorum studiorum fructus, Magnanime Cosme, illi ante alios in hac vita cepisse existimantur, qui omnes ingenij facultates in id maximè opus sanctissimo fine proposito contulerunt, quo & prodesse bonis mortalibus ingenuo labore possent, & sui memoriam præclaro literarum testimonio posteris comendare niterentur. Quando in hac vita, quam natura incertis brevis ævi angustijs humano generi præscripsit, nihil beatius esse potest, quàm nominis famam immortalibus invicti animi monumentis, ad non incertam spem sempiternæ laudis extendisse. Hac opinione ab ipsa statim adolescentia imbutus, & post aliquot annos magis ac magis non ignobili ratione confirmatus, impellente Genio, conscribendæ Historiæ negotium suscepi. Quum animus in Philosophiæ & Medicinæ studijs Romæ docendo, agendoq́ certiore aliquantò quæstu quàm gloria versaretur, ad idq́ me laudis & famæ cupidum vehementer incitarent nostræ tempestatis res bello gestæ, quæ ab adventu Caroli Octavi Galliæ regis in Italiam propter varietatem & magnitudinem tot præliorum & casuum, uberrimam ingenijs materiam præbere videbantur. Sperabam enim hunc laborem meum quadam ingenij liberalitate sponte susceptum, multò utiliorem atq; iocundiorem posteris futurum, quàm si earum artium præcepta novis commentarijs locupletare contendissem. In hoc itaq; nobile decretum pertinaci studio omnes ingenij nervos contendenti, ita boni eventus numen affulsit, ut qui res gestas nostri seculi conscribere (quod vel gravissimis atq; doctissimis viris arduum semper fuit) ausus sim: absoluto tandem Opere id in publicum edere non dubitem, magno hercle incorruptæ veritatis argumento: Quandoquidem pleriq; eorum, qui hæc bello paceq́ gesserunt, adhuc vivant, ac idcirco gravi existimationis meæ cum periculo mentientem refellere possint. Sed, ut planè reor, factiosa & tetro livore contaminata ingenia occurrent, quæ vel rectè & fideliter scripta sævo dente commordeant, ubi aliquid paulò diversius ab eo, quod audierint, aut certè rudius & licentiosius dictum (id ad delicatos attinet) offenderint: sic ut nimis atrox & planè miserum scriptori videatur pro summæ utilitatis, & iocundæ oblectationis beneficio, ubi gratiam speret agrestis invidiæ & diræ malignitatis contumeliam referre. Verùm hæc civili animo ita contempserim, ut Marcellini, Spartiani, & Pollionis collatione me consoler, qui contra Gothorum rabiem, & vetustatis iniuriam, nullo subnixi impressoriæ artis præsidio, quo iam planè literæ ab interitu vindicantur, hactenus vixerunt, & uti arbitror, diu etiam vivent. Tantus enim est honos Historiæ, ut vel ineptè scripta, non insulsos homines magnoperè delectet. Neque adeo sum impudens, ut procaci æmulatione ad Cæsaris atq; Sallustij & Livij decus aspirem. Huius verò seculi scriptoribus, neque me comparari velim, quum plerique eorum nequaquam tantam, uti nos, locorum, rerum, atque hominum noti-

notitiam, aut opulentiorem vigentis memoriæ thesaurum, quem cœlo datum, et figuratis sedium artificiis diligenter adauctum fatemur, ad scribendum attulerint: nec in ea luce domicilii totius orbis, Vaticanæque aulæ, ubi per triginta septem annos multa opportunaque didicerim, versati sint: ut hic omittantur optimarum disciplinarum præsidia, quibus non obscurè muniti sumus. Maximorum autem Regum atque Pontificum, insigniumque bello ducum familiaritatem ac amicitiam promeriti, ex eorum ore hæc hausimus, quæ amore vel odio nusquam distracti fideli literarum memoriæ mandavimus. Ad id quoque explendum munus mirificè me adiuvit, principes dominos in provincias ad bella secutum, castra, acies, prælia, expugnationes urbium, campos in victoria cadaveribus stratos, admirandaque obiter utriusque Fortunæ militaris exempla spectavisse. Cæterum hoc qualecunque est opus, si non felici, ingenuo certè labore ad spem promerendæ saltem apud posteros honestæ laudis susceptum, tibi iure optimo dicamus: vel ob id præcipuè, quòd læto quodam auspicio aspirante Leone, in maiorum tuorum domo, quæ præcellentium artium celebre domicilium semper fuit, inchoatum elucubratumque est. Nec dubito quin decora progenitorum tuorum vestigia secutum, magno mihi præsidio sis futurus, postquam eadem musarum studia, quæ familiam tuam ad civitatis principatum, indeque ex geminato & propè coniuncto summo pontificatu, ad celsissimum rerum fastigium extulerunt, religiosè & liberaliter colis, totque Etruriæ urbes & Florentiam patriam summa æquitate, sapientia, pietateque gubernes, ac domesticam insignis aulæ atque familiæ disciplinam, ad incorrupti pudoris decus multò quàm alii luculentius atque splendidius tueare. Id verò in te Principe admirabile prorsus ac inusitatum conspicimus, quòd in hac numerosæ decoræque prolis felicitate, una prorsus tua virtute, quam ipsa Etrusci Imperii fortuna, maior atque beatior evadis,

VALE.

PAVLVS IOVIVS.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER I.

QVIESCEBAT TERRARVM ORBIS NVLLIS bellorum procellis agitatus, ac in primis Italia quassata paulò ante intestinis malis, optima pace florebat, quum bellum opinione hominum maius ac atrocius in Italia exarsit: quod postea Europam non modò omnem, verùm Asiæ atque Aphricę longinquas partes concussis, vbique vel euersis clarissimarum gentium imperijs, paucorum annorum curriculo perturbauit. Quin et peruagata quoque est eadem fatalis bellorum lues quicquid terrarum Oceano alluitur, incognitosque antea populos nobis aperuit: ad quos neque Romana virtus, neq; vllæ priscorũ literę penetrarant. Ita vt his quinquaginta annis, in quos vniuersa confertur historia, nihil reliquum tot cladibus afflicto terrarum orbi Mars & Fortuna fecisse videantur, quum remotissima quæq; prouinciarum ab ortu solis ad occasum, per ipsos etiam paulò antè fabulosos Antipodas bello tacta suo, vel externo cruore maduerit. Sed prius quàm tantarum rerum initia memoriæ prodantur, vt omnia ad cognoscendum clara atque illustria in aperto sint, operę pretium erit, quę nam gentium opes, quiúe reges nostra tempestate floruerint, ordine recensere. Nam postquam Cæsarum potentia Fato cessit, quæ quondam sublatis vndiq; regibus, cuncta vni parere coegerat, quum ferocissimi quiq; populi pristinę libertatis memoria rebellarint, nobilissimum imperium, alio atq; alio Barbarorum impetu conuulsum atq; dilaceratum, in minora regna & multorũ ditionem abijsse manifestum est. Fuere exinde res Gothorum maximè illustres, qui vt totius orbis iniurias vlcisci viderentur, egregijs virtutis atq; amplitudinis Romanę monumentis immani rabie deuastatis, vni hominũ, de victore gentium populo triumpharunt. Athila quoque Hunnorum imperator, quum à Riphæis montibus ad Pyrenæos cuncta rapidissimi torrentis more prostrauisset, insignem rerum ab se gestarum memoriam reliquit. Fuit et longè memorabilis Gallorum expeditio, qua Gottifredus Bolionius pietate & virtute bellica insignis, supra quadringenta millia voluntariorum militum Syria terrestri itinere petita, ad condendum Hierosolymitanum imperium adduxit. Claruere multis inde annis et Scytharũ arma, Tamerlanis maximè ductu, quibus Armenia, Syria atq; Ægyptus aliquando cesserunt. Sed nec postea Gothorum Hunnorúmue, aut Gallorum, vel Scytharum alienis in terris diuturna fuere imperia. Nam sicuti ab initio ea bella vehementes & repentinos impetus habuerant, ita non multò pòst quum nullis certis opib. inniterentur, breui temporis spacio consenuerunt. Certatumq; subinde est minore aliquanto sęuitia, vsq; ad patrum nostrorũ memoriam, quum & suis terris redditæ nationes, ac frequentes, atq; ob id inualidi vbique terrarum noui reges, qui sibi armis atq; virtute regna pepererant, ad prolatandos fines

nec ingenti apparatu, nec vllis paulo acerbiorib. odijs inter se dimicarent. Saepeque accidit, sicut naturae humanae variantis vicissitudo semper tulit, vt dum aliquae nationes post longa bellorum incommoda, parta pace fruerentur, aliae atque aliae, quae paulò ante conquieuissent, externis aut ciuilib. bellis deflagrarent. Sed his annus qui fuit à partu Virginis quadringentesimus nonagesimus quartus supra millesimum, laetissimam pacem, qualem ab Augusto nulla maiorum aetas antè meminerat, vniuersis gentibus dedit. Verùm ea mox, quae primo aspectu secura ac florens bona spe tranquillitatis, atque opulentiae mortales impleuerat, portento similis, quòd vastitatem terris denunciaret, in omnes prouincias maximè atrox, et diuturnū bellum diffudit. Regnabant tum ad Orientem tres maximi reges, amplitudine imperij, & claritate rerum gestarū fer mè pares, Baiazetes Turcarum Imperator, Caytbeius Aegypti, Syriaeq; Sulthanus, & Iacuppus in Persis magni Assimbeij cognomento Vssumcassani filius. Baiazeti quicquid Euphrate & Amano monte Cilicioq; mari, ac Euxino continetur, Graeciaq; omnis, Thracia et Moesia cum Illyrici parte, et ad Istrum latè omnia per Pontum vsq, ad Theodosiam Tauricae Chersonesi emporium parebant. Huius ante alios finitimis formidandae opes erant: nam ingentes equitum ac peditū copias virtute ac disciplina firmissimas, certis semper bello pacè que stipendijs alebat: quib. et Amurathes auus, et pater Mahometes paulò antè tantū sibi ditionis et gloriae pepererissent. Verū Baiazetes, vt erat ingenio mitis, ac religioni philosophiaeq; studijs intēperanter deditus, post deuictū pulsumq; Asia Gemē fratrē, qui res nouas in Bythinia atq; Cilicia molitus fuerat, pacatis circū omnibus finitimis, quiete atq; ocio fruebatur. Caytbei autem imperiū à Cyrenis finibusq; Aphricae per oram ad Issycum sinū, qui Ciliciā à Syria disiungit, et introrsus hinc ad Euphratē et Desertae Arabiae terminos, illinc ad uerso Nilo vsq; ad arenarū solitudines, et laeua dextraq; per Arabicū sinum ad Erythraeas angustias extendebatur. Fuit Caytbeius natione Cercassius, et cōditione seruus, caeterùm bello acer, et virtute magnitudineq; animi maximorum regū nemini secundus. Is vt tum in Aegypto seruorū tyrannide oppressa mos erat, Mamaluchorū suffragijs regnū adeptus plurima ac difficillima bella singulari felicitate confecit. Nam et Baiazetis ingentes copias, Cherseogle eius genero fortissimo duce capto, ad Tarsum latè caeciderat: et Assimbei Regis, qui è Mesopotamia Birtha vrbe in Euphratis ripis occupata, Syriam inuadebat, conatus infregerat. domuerat vtramq; Arabiā, & seruile bellū oppresserat, quo nullum periculosius fuit, quū innumerabiles subserui Aethiopes, coniuratione facta, captis armis ad delendos Mamaluchos in vnum ex repētina fuga coiuissent. Porrò Iacuppus in maiore Armenia, Media, Perside, Mesopotamia atque Assyria rerum potiebatur vir belli auidus, sed Vsumcassano patre, à quo regnum acceperat, virtute atq; fortuna inferior, vt qui nulla re memorabili gesta, impudicae vxoris fraude perierit, scilicet, vt regnum Hismaeli Sopho sororis filio, qui demum terrarum orbem nominis sui fama compleuit, inuadendum occupandumque relinqueret. Assimbeius enim pater Magni cognomine dignus, Hyberos & Hyrcanos Caspij maris accolas Armeniae finibus imminentes cladibus illatis longè summouerat, & pulso Mahomete Baiazetis patre duobus secundis praelijs Ottomannorum opes attriuerat: sed pleniorem rei bellicae gloriam fuisset adeptus, nisi ad Arsengam, dum

tertiò

tertio summi certaminis fortunam periclitatur, multitudine tormentorum expugnatus infelici exitu superiores victorias corrupisset. Aphricam ab Ægypti finibus ad Atlanticum Oceanum multi reges obtinebant, omnes infirmis opibus & bello ignobiles: cum his Getuli & Numidæ alijque populi mediterranea Aphricæ colentes, qui vno nomine Arabes hodie nuncupantur, continuè per latrocinia, & repentinas incursiones bella gerunt. Gens etenim nullis certis sedibus assueta mutando loca atque euagando cuncta populatur: ac tum maximè Aphris acre bellum incumbit, quum maturas in agris segetes tutari oportet aduersus Arabum iniurias, qui vt alieni laboris fructus intercipiant, ex insidijs & summis aliquando viribus messores oppidanorum præsidio confirmatos adoriuntur. Inter tot reges Mahometes, qui ad Tuneta supra Carthaginem regnabat vbertate agri, diuitijs atque authoritate longè clarissimus habebatur: quanquam & Pessano regi Mauritaniæ Tingitanæ, atque item finitimo regi Marochio ad Atlantem ac Oceanum permagnis equitum copijs valido opulentæ regiones pareant. Sed eminet Tunetanus, quum ab eo sacra pepetantur. At circa fretum Herculeum Hispania omnis, præter exiguam veteris Lusitaniæ partem, qua tum Ioannes rex Portugalliæ potiebatur, cum ipsa etiam Sicilia atque Sardinia, & Balearibus in ditionem Ferdinandi concesserāt. Is è Tarraconensi, vbi tum Ioannes pater imperabat, in vlterioris Hispaniæ regnum, quod Elisabellæ vxoris dotale fuerat, transgressus, Lusitanos prouinciam suam inuadentes, aliquot prelijs superatos expulerat. Nouissimè autem quum Maurorum imperium in Bæthica opulentum & florens continuis decem annis ab se oppugnatum, eiecto rege, & tota gente deuicta, funditus euertisset, tantam bellicæ virtutis atque prudentiæ opinionem apud omnes adeptus est, vt nemo illi Christianorum regum vel altitudine ingenij, vel industria, vel rebus gestis conferendus esse videretur. In Gallia autem longè lateq; imperabat Carolus eius nominis octauus: qui tametsi neque manu neque consilio multum valebat, tamen, vt mox dicemus, amplissimis maximi atque opulenti regni viribus innixus, viginti trium annorum adolescens, & pacem in Italia euertit, & rem Gallicam, quæ nobis erat obscurior, armis atque ausu plurimum illustrauit. Britanniam verò ab ea parte quæ continentem Galliæ prospicit, atque alio nomine Anglia nuncupatur, Henricus septimus bello & pace insignis, ac in primis auri ditissimus obtinebat. Scotis autem qui extrema insulæ ad Caledoniam syluam & Orcadicum Oceanum incolunt, Iacobus Stuardus paternæ cædis scelere, ac ipso postea vitæ exitu infelix, dominabatur. Belgæ, Batauique & Burgundi, Heluetijs et Tulingis proximi, post Carolum Belgarum principem in Mediomatricibus ad Nansim cum exercitu ab Heluetijs cæsum, Philippo Maximiliani Cæsaris filio parebant. Ipse Cæsar totius Germaniæ imperio potiebatur, ita vt eius nomen in honore sit, sed non inania iubendi iura, veræque opes apud liberas ciuitates censeantur, quæ mutuo fœdere consociatis viribus septuaginta vrbium in signium numerum implent, atq; vno consensu insuperabiles libertatem defendunt. Cæterum Maximilianus multarum virtutum laude inclytus, se ipso maior haberetur, nisi Fortuna quæ pulcherrimis iuuentæ cœptis adfuerat, postrema eius consilia & nouissimos conatus penitus elusisset. In Pannoniæ regno Matthia Coruino vita functo, qui gloria clarissimis belli pacisque artibus quæsita, omnes eius ætatis reges superauit, Vladislaus rex Bohemorum successerat. In Polonia verò Alexan-

der, eodem quo & Vladislaus Caſimiro patre genitus imperabat. Fuit hæc olim Sarmatia, quæ nunc ab Odera flumine, id in Venedigum ſinum decurrit, ad Boryſthenem vſque & Roſolanorum fines extenditur. Supra Tanaim & Boriſthenis fontes ad Boream, Moſchi Scytharum finitimi, latè omnia tenent, attinguntque Volgam amnem, Rha ab antiquis nuncupatum. Moſchorum tum rex erat Ioannes Baſilius ſanè Chriſtianæ religionis cultor egregius, niſi Græcanicos ritus qui minus ab Romano pontifice probantur, pertinaci ſuperſtitione ſequeretur. Is equitatu maximè abundat, et cum Polonis & Scythis continēter bella gerit. Supra Moſchos, qui hodie Moſchouitæ appellantur, ab Aquilone ad occaſum tendentibus Suetia occurrit, ignota quondam Romanis ſcriptoribus. & huic proxima, noſtroque malo clarior Gothia, quæ circumfluo & reſtagnante Oceano munita eſt. Vltra verò Sueciam Noruegia longiſsimo tractu porrecta ad Chaledonij maris terminos ingentem ſinum efficit: atque incluſis innumerabilibus inſulis, contra vltimum Cimbricæ Cherſoneſi promontorium irrumpente demum Oceano recuruatur, & Daniæ regna concludit. De natura eius terræ, atque his gentibus, quæ ſupra Noruegios exiſtunt, Ichthyophagis atq; Pygmeis nuper repertis, apud quos certa cæli ratione per coniunctas inter ſe noctes & perpetuos Soles, totus annus alterna varietate reuoluitur, ſuo loco memorabimus. In Italia autem ea tempeſtate Veneti & magnitudine opum, & diuturnitate imperij, & rebus terra marique feliciter geſtis ſummam authoritatem obtinebant. Vrbs eorum ampla atque magnifica, mercaturæ & rei naualis ſtudio à paruis initijs creuit. Sed ea propter incredibilem ſitus munitionem, ante alias & beata & admirabilis exiſtimatur, quòd interfluentis Hadriæ paludibus cincta, nulliſque ob id opportuna hoſtium iniurijs, veteres theſauros domeſtica in pace cumulatos periculoſis etiam temporibus conſeruarit. Nulli etenim à terra aditus, intercedente quadraginta ſtadiorum pelago, nulli penitus à mari ingreſſus propter cæca atque humilia vada, vſu tantùm indigenis nota, aut ingruentium barbarorum auaritiæ, aut magnis ab alto claſsibus patuerunt. Veneti homines in vniuerſum conſilio ſunt graues, ſeueri in iudicijs, & in aduerſa rerum fortuna conſtantes, in altera nunquam immodici. Omnibus quum idem ſit conſeruandæ libertatis & augendi imperij incredibile ſtudium, in ſenatu liberè & ſæpius acerrimè ſententias dicunt: nec quenquam temerè ex optimatibus, qui vel inſigni virtute, vel ſpiritu in gerendis rebus cæteris antecellat, nimio plus creſcere, vel collecta gratia potentem & clarum fieri patiuntur. Quibus inſtitutis, dum ſeruitutis metu, aliena virtute quàm ſua, terreſtri in bello vti longè vtilius & tutius putant, togati omnes per octingentos amplius annos rempublicam nullis ferè inteſtinis ſeditionibus exagitatam adminiſtrarunt. Cęterùm ipſa nobilitas totius maritimi negotij et naualis diſciplinę munera nauiter implet, exutiſque togis arma deſumit. Paruere eis ab initio, quo tempore maximè claſsibus valebant, Iſtri, Liburni, Dalmatiæ atque Illyrici ora: multæ item nobiles Græciæ vrbes, cum Eubœa Cretaque inſulis: Mox tranſgreſsis in proximam continentem, Patauium, Verona, Taruiſium atque Vicentia, quæ ab infirmiſsimis regulis tenebantur, acceſſerunt. His quoque Rauenna addita eſt, regia quondam Gothorum, atq; alterum totius Italię nauale pulcherrimum. Quo rerum ſucceſſu euecti, & terreſtribus aucti copijs non multo pòſt Philippo Vicecomiti pluribus bellis defatigato, Brixiam & Bergo-

Bergomum ademere. Cessit et eis Crema, Francisco Sforcia concedente. Exinde Venetorum potentia cunctis in Italia maximo terrori esse cœpit. Nam finitimus quisque pro se, vt periculo proximus, suspectas eorum vires habere, quæ paulo antè serpendo atque aliena appetendo in tantam magnitudinem excreuissent: ac plurimum vereri, ne quæ ipsi per socordiam adolescere finerent, ea sibi mox vel tenui rerum occasione exorta in perniciem verterentur. quando omnes qui humanarum rerum vsu periti essent, vim illam inueteratæ reipublicæ non caduci alicuius hominis ingenio atque industria regi, sicuti cætera imperia, quæ à virtute vel ignauia principum fortunam sortiuntur, sed vno atq; eodem immortali perpetui Senatus consilio gubernari manifestè perspicerēt. Quamobrem consternati aliquando Italiæ principes vno consensu eorum conatibus obstitere. ac nouissimè quum Ferrariam nobilem atque opulentam vrbem pertinacius oppugnarent, authore Xisto pontifice, consociatis viribus libidini atque potentiæ eorum obuiam itum. Secundas autem authoritatis atque opulentiæ partes in Italia Ferdinandus Aragonius obtinebat. Is Neapolitanum regnum Alfonsi patris virtute partum deuictis proceribus, qui rebellione facta Andegauensem ducem sequuti, grauissimum bellum excitarant, cum magna gloria conseruarat. Ferdinando filius erat Alfonsus ætate integra, manu promptus, atque ingenio ferox, omnium qui tum in Italia exercitus ductarent longè clarissimus. Huius virtute audaciaque vsus Ferdinandus, quum ipse Neapoli iam senex prudentiæ plenus in exęquandis Italiæ rebus omnium vires singulari iudicio metiretur, cum Florentinis & Venetis duobusque pontificibus bella gessit. Quo tempore Aragonia res adeo firmata stabilitaque est, vt quum domi consiliū vigeret, & foris arma florerent, nullam mutationem vnquam ea hominum ætate habitura videretur, Regnum eius multis insignibus atque opportunis vrbibus nobile, atque vndique à supero atq; infero mari portuosum, omni genere commeatus, acribus viris, & militaribus equis abundabat. Idque à Tarracinensi saltu, Pontinisque paludibus per Volscorum fines, transuersis Sabinorum ac Marsorum iugis per Furconenses & Ferentanos, ad Truentum amnem, Romani pontificis terminos attingit. Cætera ab ipso Siciliæ freto, hinc Thyrrheno, atque illinc Hadriatico ambiuntur. Pontificiæ verò ditionis erat Picenus ager, Vmbria, Flaminia, Æmilia, Latium cum multo maxima Thusciæ parte. Verùm nobiles ac liberæ ciuitates incuria vel imbecillitate veterum pontificum, passim impotentibus tyrannis seruiebāt: aut propter dira odia, immortalium factionum cruentis seditionibus agitabātur. Inter cęteros moderatè admodum Vrbinatibus Guido Feltrius, Camertibus verò Iulius Varanius imperabant. Ioannes Bentiuolus apud Bononienses principē agebat. Foroliuij & Forocornelij Caterina Sforcia dominabatur. Fauentiæ Manfredi. Pisauri Sfortiani, & Malatestę Arimini principes erant: sed qui iam vetere potentia et claritudine decidissent. Perusiæ Baleonum familia multis fortib. viris, sed admodum sanguinarijs ampla & florens pulsa Oddorum factione, ciuibus suis leges dabat. Tiferni Vitelliorum nomen clarum erat atque illustre: sed ea mox domus, quæ multos simul duces insigni gloria tulerat, miserabili eorum interitu funesta atque infelix fuit. Populus autem Romanus in partes discissus, Vrsinæ aut Columniæ factionis studia sequebatur. Columnijs Sabelli vetustate familiæ & frequenti sobole militarium iuuenum potentes: Vrsinis verò Comites cognomento Grapellij claritate atque

opibus fermè pares adhærebant. Nobilissimi procerum tunc erant, quique postea domi ac foris militiæ claruerunt, Virginius & Nicolaus Vrsini: Columnæ verò Prosper atque Fabritius: Iacobus item Comes, Antonellusque Sabellus. Horum opibus Romani pontifices, dum per varias temporum ac bellorū occasiones licuit, semper infensi infestiq; fuerant: nihilque vnquam antiquius habuerunt, quam alterutram factionem fouere, atque alere eorum controuersias: vt quum attritæ mutuis cædibus atque iacturis amborum vires forent, ipsi postea deletis reliquijs, oppidis eorum Vrbi proximis potirentur. Romani etenim siue pristini decoris ac antiquæ libertatis memores, siue vt sunt natura turbidi atque feroces, sacerdotum imperia, quod plerique eorum parum moderatè auareque imperitēt, æquo animo ferre non possunt. Propterea quū iniurijs aut contumelijs exagitati fuerint, quo minus omni maleficio desæuiāt, neque vi, neque legibus, neque sacrosancti pontificis authoritate deterrentur. Cepere aliquando, atque interemere Bonifacium Octauum, hominem, quanquàm factiosum, morum tamen ac literarum dignitate venerabilem. quin & Eugenium eximiæ virtutis pontificem sede atque Vrbe immaniter expulere. alios palàm oppugnauere armis, alios coniuratione facta ac obsessis itinerib. in maxima vitæ atque amittendæ dignitatis pericula coniecere. Præerat tunc Christianis sacris Alexander Sextus, natione Hispanus, antea Rodericus Borgia nuncupatus: qui prælato ingenio, eoque semper astutè liberali, quibusdam Senatoribus per comitiales dies non occulta largitione corruptis, quum potiores eius ordinis, solis innixi virtutibus repulsam tulissent, pontificatum adeptus est. Is ab immani cupiditate maiores opes affectans, vt mox dicemus, Columnios pariter atque Vrsinos varijs afflixit cladibus: pontificatuque varia labe polluto, cuius antea nomen sanctius ac venerabilius fuerat, Italicarum rerum statum magnopere conturbauit. Senensium libertatem, quum plebeij nouiq; homines cum optimatibus, & rursus inter se nobiles varia fortuna per aliquot annos contendissent, Pandulfus Petrucius, vir apprimè sagax paulò antè sustulerat, Florentina autem respublica Petri medicis consilio atque auspicijs regebatur. eam biennio antè vita excedens Laurētius pater, in quo summa sapientia, eximia virtus, & singularis humanitas fuit, optimis cōstitutam legibus, opulentam florentemque reliquerat. Tum primùm enim Florentini pace parta, quum domi forisque industrij, & in mercatura maximè diligentes, publicè ac priuatim res suas mirum in modū auxissent, elegantius et sumptuosius quàm cæteræ gentes ædificare, excolere dignissimarum artium artifices: & quod incomparabili gloriæ eis cessit, Græcas atque Latinas literas illustrare cœperunt. Lucensium ciuitas, vt sese à Florentinorum iniurijs, qui libertati eorum semper inuiderunt, tueretur, Maximiliano Cæsari & nonnunquam Mediolanensium principibus tributa pendebat. Genuenses verò qui cuncta quondam maria peruagati, relictis vbique clarissimarum victoriarum monumentis, cæteras gentes omni tempore nauali gloria superarant: quum domi seditiosi atque discordes sæuissimis factionum fluctibus mergerentur, in clientelam Sfortianorum concesserant. Vigebant tum in Liguria duæ factiones, Adurnia atque Fregosia, ambæ populares & Gibellini nominis. ipsa enim ciuitas in nobiles et populares familias plebemque tripartitò diuiditur. Nobilitas duplici factionum morbo laborabat: nam patritij cùm ex professo partim Guelfi essent, partim Gibellini, etiam Adurnium, aut Fregosium nomen pertinaci

naci quadam insania sequebantur: accidebatque sæpius, vt Guelfi Gibellinos, quos maxime odio habere cõsueuissent, nouarum partium libidine cæci, acerrimis studijs iuuarent. idq; propterea fiebat, quod nobiles lege quadam antiquitus lata, supremum in ciuitate magistratum, qui ad solos Gibellinos pertineret, capere non licebat. plebs quoque quæ mirum in modum incertis rumoribus seruit, incredibili mobilitate tumultum excitare, ad arma discurrere, atque eodem nonnunquam die commutatis voluntatibus, modò his, modò illis fauere consueuerat. Quibus de causis effectum est, vt quum discordia atque intestinis confecti malis sese regere non possent, dissociatis animis, attenuatisque opibus facile veram libertatem amiserint. Arcem quæ vrbi imminet, Ludouicus Sfortia præsidio munitam obtinebat. Prætoriani milites Augustini & Ioannis Adurniorum, qui Ludouici clientes erant, iussa faciebant. ac cum omnibus vna atque eadem cura inerat, vt Fregosios quos antè expulerant, vrbe prohiberent, & Senatus populusque omnis Ludouici consilia sequeretur. Porrò Ferraria, Mutina, Regium Lepidi, Herculis Atestini: Mantua Francisci Gonzagæ: Vercellæ, Augusta Prætoria, Taurinum, Iporegia, Subalpinaque oppida Philippi Allobrogum Principis, cuius imperium per Graias alpes vsque ad Geneuam et Lemanum lacum extenditur, ditionis erant. In Gallia autem Cisalpina, quæ nunc Lombardia a Longobardis, qui ibidem sedes imperiumque tenuerint, recentiore nomine nuncupatur. Mediolanensium princeps erat Ioannes Galeacius, Galeacio Sfortia genitus, qui à coniuratis in templo diui Stephani in ipso ætatis flore trucidatus est. Cæterum Ludouicus patruus, ad quem summa rerum omnium respiciebat, imperio potiebatur, vir singulari prudentia, sed profunda ambitione ad exitium Italiæ natus. Is multis antè annis animo agitans, quibus maximè consilijs imperium adsequeretur, Cicchum Simonetam virum grauem, et pro puero tum Ioanne Galeacio, rem Mediolanensem syncera fide administrantem, falsis obiectis criminibus, capitali supplicio affecerat. Mediolani oportunisque alijs in locis veteres ac puero fidos custodes arcibus eiecerat: præfecerat copijs atque vrbibus nouos homines: & quos cœptis suis obstare prouidebat, varijs circumuentos artibus oppresserat. Eo modo ad imperij procurationem euectus, quum Veneti cæterorum Italiæ principum armis in Ferrariensi & Brixiano premerentur, résque eorum in angusto sitæ, ac plurimum diuturno ac ancipiti bello attritæ essent, primus à fœderatis impudentissimè desciuit, & pace ad Balneolum oppidum firmata exploratæ victorię cursum interrupit: scilicet vt Veneti hostes immortali beneficio sibi obstringerentur, quorum ope atque auxilijs Mediolanense imperium, amoto fratris filio se adepturum confidebat. Ea res Xisto pontifici tantum mœroris attulit, vt intra paucos dies ingenti dolore victus interierit. et Alfonsus, qui sociorum ductabat exercitum, erepti sibi è manibus triumphi cõtumelia accensus, nunquam se eam iniuriam animo depositurum esse iureiurando affirmauerit. Erant plerique eo tempore qui Ludouicum amplissima prudentiæ laude cumularent, quod eam belli flammam, qua pernobilis Italiæ tractus deflagraturus esse videretur, felici diligentia restinxisset: vnde sibi vti rerum æquus arbiter ac moderator, summam consilij atque virtutis opinionem apud omnes esset consecutus. Id quoq; ad amplificandam eius existimationẽ pertinebat, quod Ascanius frater ipso impetrante, Cardinalatus honorẽ fuerat adeptus, qui tũ et summa gratia apud Alexandrũ pont. valebat, &

& propter immensas opes atq; animi magnitudinem, eius ordinis facilè princeps habebatur. Nec multis antè annis Sedunos Heluetiorum socios in Italiā irrumpentes, supra Verbanum lacum acie profligarat: & Rhetorum impetū qui Clauennam oppidum inuaserant, armis atque pecunia fregerat: cum aduersus similes barbarorum irruptiones, imperij fines faucesque Alpium mirificis operibus atque arcibus erectis egregiè muniuisset. Quibus de rebus magna illi indies potētia, singularis authoritas, cum ingenti etiā gloria crescebāt. Enimuerò tametsi ambitione præceps in diuersum ab æquo & bono rapiebatur, multis tamen optimis artibus abundè instructus flagitiosa consilia mirificè contegebat. Erat in primis, quod maximè popularem gratiam fauoremque conciliat, aditu alloquioque perhumanus & facilis: nunquam eius animus iracundia superabatur: moderatè ac patienter ius dicebat: ingenia quæ vel literis vel exquisitis artibus claruissent, singulari liberalitate prosequebatur. Postremò cum fames pestilentiáque ingruerent, maxima annonæ & salubritatis cura habita, sublatisque latrocinijs, atque enormibus vrbis ædificijs ad lineam directis, tantùm splendoris ac opulentiæ Cisalpinæ Galliæ inuexit, vt ab omnibus aureæ pacis, & publicæ securitatis atque elegantiæ conditor esse diceretur. Id modo summam illi apud honestos ciues cōflabat inuidiam, quòd Ioannem Galeacium egregia mitique indole iuuenem, iam tum quatuor & viginti annos natum, sceptra tenere atq; obire principis munia minimè permittebat, ceu ille propter ingenij ac ætatis imbecillitatem, maximarum rerum curis, tantoque oneri impar foret. Nec iuuenis paternorum amicorum auxilio destitutus, quos antea Ludouicus sustulerat, aut specie honoris, per causam gerendi magistratus ablegarat, reposcere imperij iura, aut quicquam principe dignū eloqui audebat. Siquidem à Ludouico summissi speculatores, qui eius dicta factaque notarent, in aula haudquaquam dissimulanter obuersabantur. Iamq; eò contumeliarū erat peruentum, vt Ludouici quæstores, inspectis sumptuarijs rationibus, quæ etiam pertenues erant, nimij luxus eum castigarent, certamque tantum expendendæ pecuniæ summam præscriberent. Ita miserrimus princeps odio impotentis patrui subactus, neque vlla amicis aut clientibus beneficia collocabat, neque prę inopia quicquam egenti, mœstæque familiæ largiebatur. At in aula Ludouici, quæ hilaritatis atque opulentiæ plena erat, vnis sub tectis cuncta luxu & continuo liberalitatis splendore magnifica atque illustria visebantur, quodque magnoperè mœrorem accumulabat, Beatrix Ludouici vxor (erat hæc Herculis Atestini filia) fastu atque luxuria ingenti mulier, plerumq; grauioribus consilijs sese arrogantius, quàm mulierem deceret, immiscere, demandare præturas, & capitalium ciuiliumque rerum iudicibus planè dominari ita consueuerat, vt Ludouicus, qui iam tum blanditijs eius delinitus, vxorius habebatur, importunę mulieris libidini nonnunquam obtemperare cogeretur: præsertim, quòd ei filium, cui postea Maximiliano nomen fuit, paulò antè pepererat. Vnde cùm magna ludorū celebritate puerperæ atque infanti principalia ornamenta collata essent, manauit in vulgo fama, Ludouicum Papię vrbis principatum, vt inde more maiorum puer veluti è proximo gradu ad imperium eueheretur, infanti filio destinasse. Ea res Ioannis Galeacij & præsertim Isabellæ vxoris animos magnoperè exulcerauit: ipsa quòd & patrem Alfonsum & auum haberet Ferdinandum, et iam Franciscum auitæ indolis puerum in spem sibi debiti imperij primo partu peperisset, maiores,

iores, quàm muliebris animus ferret, ad vindicandam contumeliam spiritus gerebat, eoque grauius ac infestius, quòd Ludouici opera per sagas, ipso nuptiarum die magicis cantaminibus & veneficijs quibus fœcunditatem impediret, se pariter & coniugem petitos esse persuasum habebat: & tum cuncta patrui consilia eò ferri manifestè perspiceret, vnde ipsi circumuenti omnibus dolis atque artibus è medio tollerentur. Itaque Isabella impotenti dolore acta, ad patrem auumq; in hanc sententiam literas conscribit, & spectatę fidei clienti suo cùm id sæpius tentare periculosum foret, Neapolim deferendas tradit.

Scio vos qui & claritudinis Aragoniæ domus, & regiæ dignitatis memores semper fuistis, nunquam me prolem vestram, atque in finibus vestris educatam, Ioanni Galeacio fuisse desponsuros, si quem paterno atq; auito imperio, quum per ætatē licuisset, successurum arbitraremini, eum exacta adolescentia liberisq; susceptis ambitiosissimo atque sæuissimo patruo seruiturum putassetis. Ludouicus enim non iam patruus, sed immitis & atrox hostis, nunc primum apertè, quod multis antè annis longa gubernandi consuetudine allectus percupidè semper affectauit, Mediolanensis imperij sceptra solus obtinet, & cuncta cum vxore ad arbitrium moderatur. Illi custodes arcium, copiarū duces, magistratus, atque omnes prouinciæ ciuitates parent. Ipse principum legatos audit, belli & pacis fert leges, & denique necis ac vitæ, vectigalium atq; ærarij supremam habet potestatem. Nos miseri ab ipso circumscripti, & destituti ab omnibus, quum solis rerum inanium titulis decoremur, in obscuro luctuosam ac miserabilem vitam agimus, solicitique etiam de salute quæ imperio atque honoribus amissis reliqua est, nisi maturè opem feratis, duriorem in dies afflictis rebus exitum opperimur. Eripite obsecro natam, generumq; vestrum his ærumnis, & si vos diuina vel humana iura permouent, si qua iustitiæ & pietatis, si qua denique in illis vestris regijs animis pristini decoris cura residet, libertati atque imperio restituite. Non desunt nobis studia optimorum ciuium: in Ioanne Galeacio animus viget curarum atque imperij capax, veteres amici qui nunc tyrāni sęuitiam reformidant, promptam ac fidelem ex occasione operam nobis taciti pollicentur, atque omnes peregregia erga nos voluntate ciuitates existunt, quibus ille inusitata & prægraui acerbitate pecuniam imperauit. postremò Dij ipsi immortales scelerum vindices nobis non deerunt, si vos qui alienissimis etiam misera atque indigna seruitute oppressis præsidio esse æquum & regium semper existimastis, sanguini vestro & iustissimæ causę minimè defueritis. Ferdinandus & Alfonsus, qui multum antè illa vera esse multorum literis & fama cognouerant, rei indignitate permoti, legatos ad Ludouicum decernunt, qui Ioannis Galeacij causam agant, sed amicè atque lenissimè negotium pertractent; quòd vim eius hominis in ipso metu suspiciosi atque præcipitis, neque minis, neque vlla denunciatione periculi exagitandam eo tempore iudicabant. Mittuntur itaque Antonius & Ferdinandus Gennarij viri graues. Ii Mediolani magnificè suscepti, luculentam de Ludouici laudibus in consessu primorum ordinum orationem habuerunt: quæ eò pertinebat, vt æger ambitione animus, postquam nihil alię artes valuissent, gloriæ ac laudis mentione sanaretur. Erat enim Ludouicus æternitatis appetens & gloriæ auidus, sed qui peruersis rationibus inanem pro solida sectaretur, vt plerique principum solent, qui adepto statim rerum fastigio, dum veræ virtutis obliuiscuntur, per superbiam atque animi vanitatem

insaniunt. Cæterùm exitus orationis fuit, Ferdinandum regem atque Alfonsum obnixè rogare, vt imperium quod multos annos adolescenti Ioanni Galeacio singulari virtute ac vigilantia conseruasset, eidem qui et vir et pater esset effectus, iam tandem restitueret. Id si faceret, vti humana iura postularent, ipsum sicuti antea sapientis, ita mox viri optimi nomen insigni cum laude consecuturum: Aragonios verò reges qui Sfortianis coniunctissimi semper extitissent, eo singulari accepto beneficio immortales gratias habituros. Ad ea Ludouicus respondit, se ab ineunte ætate in vnam eam curam totis sensibus semper excubasse, ne res Mediolanensis aut intestinis insidijs turbari, aut vllis affici detrimentis ex opportunitate pueri principis ab hostibus posset. Id se Dīs beneiuuantibus abundè præstitisse. Veri principis nomē penes Ioannem Galeacium fuisse semper, atque in posterum futurum: se interea nihil præter labores & difficillimarum rerum curas vsurpasse vnquam, & id cum summa animi sollicitudine, valetudinisque iactura: neque esse commissurum, qui multis æquitatis atque modestiæ exemplis honestissimam apud omnes existimationem esset adeptus, vt aliquo suo paulò iniquiore facto superioris vitæ gloria fœdaretur: proinde se se breui, postquam fratris filius sua cura ac diligentia in eam spem adoleuisset, administrandi imperij graue & permolestum onus esse depositurum, vt non modò Aragonij reges, qui id obnixè postulare viderentur, sed cæteri etiam principes, priuatique omnes se nulla ambitione, verùm officij necessitate adductum ad id muneris accessisse intelligerent, quando res suæ haud mediocriter aliquorum perfidia labefactatæ, dubijs temporibus pro salute pueri atque imperij maiora præsidia flagitassent. At Gennarij quum cæteris diebus per priuata colloquia agendo atque adhortādo apud animum ea libidine duratum nihil profecissent, speciosaque tantùm verba factis contraria sibi dari manifestè perspicerent, re infecta Neapolim reuertuntur. Ex eo tempore Aragonij haud dissimulāter cum Ludouico inimicitias gerere: comminari aliquando illi acrioribus verbis: & tandem postquam legationibus nihil impetrabant, de inferendo bello agitare cœperunt. Ferdinandus tamen, vt sunt lentiora senum consilia, omnia alia priusquam bellum experiri malebat. Verùm Alfonsus in quo ætas & militare studium vigebant, quum & priuatas etiam cum Ludouico simultates ex Balneolana pace conceptas exerceret, rem ad arma deducere properabat. Nec defuere qui dicerent, Alfonsum auidius atque ardentius sumenda arma decreuisse, quod inani quadam occupandi Mediolanensis imperij fiducia duceretur. Id enim sibi deberi haud obscuro iure prædicabat, quoniam Philippus Mediolanensium princeps, in quo Vicecomitum progenies defecit, Alfonsum regem ipsius auum, vt Venetorum conatus, qui tum Mediolano imminebāt, eius viri virtute frangerentur, primis ac verioribus testamenti tabulis hæredem imperij reliquisset. Igitur Ludouicus qui Ferdinandi experientis & callidi senis consilia, & vim Alfonsi acerrimi ducis, maximasque eius regni opes formidabat, quum sensim arma & classes aduersum se Neapoli pararentur, præuertendum sibi ratus, vt sese aduersus omnem eorum iniuriam muniret, bellicosam atque infensam Italico nomini Gallorum gentem in Italiam euocandam existimauit: quod consilium tam sibi postea ac suis exitiabile, quàm toti Italiæ calamitosum fuit. Vendicabat sibi Neapolitanum regnum rex Carolus repetito iure ab Andegauēsibus Prouinciæ regulis, qui à Ioanna Regina per adoptionem in regnum adsciti fuerāt.

Ioanna

Ioanna etenim Ladiſlao rege fratre extincto, quum Iacobum virum Gallum cui nupſerat inſolentius ſecum agentem repudiaſſet, & paulò poſt muliebri leuitate palàm inſanis amoribus ſeruiret, à Martino Pontifice Maximo, & Ludouico Andegauenſe armis petita eſt, ſcilicet vt impudicus Reginæ animus, qui verecundia ac pudore moueri non poterat, metu belli in ipſo amittendi regni periculo ſanaretur. Eam ob cauſam regina timore implicita, Alfonſum citerioris Hiſpaniæ regis fratrem, qui tum in Corſica magno apparatu Bonifacium vrbē oppugnabat, cum valida atq; expedita claſſe Neapolim accerſiuit, cuius virtute & Gallorum & Sfortiæ tunc longè omnium in Italia fortiſsimi ducis conatus repreſsit, ipſeque, vt antea per conditiones regina promiſerat, ob nauatā egregiè operam in filiū adoptatus eſt. Sed Alfonſus paulò poſt Ioānam Caracciolo eius amatore in vincula coniecto oppugnauit armis, Neapolique expulit: ſiue quòd malè tectas reginæ libidines, ſaluo regio pudore ferre non poterat: ſiue quòd iam ſolus dominari & cuncta regere volebat, vt ſunt impotentia atque imperandi auida ingenia Hiſpanorum: qui cum ſemel irrepſerint, ad ſummam ſemper potentiā cunctis artibus contendunt. Itaque Ioanna circumuenta omnibus malis Alfonſum tanquam impium & ingratum apud Pontificem accuſauit, & reſciſſa priore adoptione, Ludouicum Andegauenſem in Alfonſi locum ſibi ſubſtituit. Inde grauiſsima ſecuta ſunt bella, mortuoque Ludouico ad Renatum eius fratrem bellum eodem iure translatum. Durauitque ea contentio vſque ad Ioannem Renati filium, qui ab exceſſu Alfonſi, cum hoc Ferdinando vehementi impetu, & magnis partium viribus per aliquot annos, ſed parum proſpero ſucceſſu, bellum geſsit: quorum motuum cauſas atque euentus Iouianus Pontanus vir ad omne genus eloquentiæ natus in hiſtorijs explicauit. At Ioànnes regno atque Aenaria inſula pulſus, quum in Galliam adnauigaſſet, non multò poſt febre correptus interijt, ſuperſtite adhuc Renato patre, qui mox & ipſe ſine liberis atque nepotibus vita excedens, Ludouicum Galliæ regem huius Caroli patrem teſtamento reliquit hæredem. Fuit poſt hæc non ſemel regio in conſilio de repetenda Neapoli magnis procerum ſtudijs actum. Sed Ludouicus qui diu domeſtico & Belgico ſimul bello implicitus fuerat, totam eius conſilij rationem & damnoſam & perdifficilem multis de cauſis ſemper exiſtimauit. Mortuo autem Ludouico, qui ſublatis infenſioribus regulis et rebus ſingulari prudentia conſtitutis, Carolo filio regnum Galliæ omni bellico motu vacuum pacatumque reliquerat, non defuere proceres qui Galliæ vires extollendo, quòd nuper Britones citerioris Britanniæ gentem, quæ in Gallia eſt, ad Sanctum Albinum Rhedonum oppidum memorabili prælio deuiciſſent, ad ſuſcipiendum parandumque bellum adoleſcentem incitarent. Nanque viri militiæ dediti, & continuis ſuperiorum temporum exercitati bellis, quum parta pace quietem atq; otium ferre neſcirent, nouum bellū quo ditari & virtutem oſtendere poſſent, exoptabant. Neque gens alacritatis & peramplæ fiduciæ plena, mirumque in modum dedita regibus ſuis, quibus diuinum quendam animi vigorem ineſſe perſuaſum habent, rege duce quicquam ſibi arduum aut factu difficile fore exiſtimabant. Perſuaſerat quoque in vulgus hominum ex antiquis quorundam vatum carminibus celebris fama, Carolo Gallorum regi maximū totius orbis imperium protēdi, illumq; eſſe eius nominis octauum, cui Mathematicorū teſtimonio fatum foret, occidentis ſimul atq; orientis imperio potiri. Nec deerant qui nobiliſsimum quondam Grecorū imperium, quo Mahometes

Ottomānus, Byzantio capto & cæso Constantino Græcorum imperatore, nō multis antea annis occupauerat, ad Gallos pertinere iactarent. Turcę quoque per eos dies subitis incursionibus Dalmatiam atque eam Illiri partem, quæ Pannanios attingit, direptis atque incensis pluribus vicis afflixerant, & iam maius bellum Barbarus hostis aduersus Christianos adauctis copijs, ac ingenti classe comparata, moliri dicebatur: quæ res in Galliam delata multis sermonibus materiam præbebat. Nam qui pacem oderant, publicam omnium incuriam et segnitiem principū incusabant, futurumq; esse dictitabant, vt Christiana respublica, postquam omnes Europæ reges pristinæ pietatis atque virtutis obliuiscerentur, aliquod insigne detrimentum acciperet. Nec tantam, si ab eo hoste lethale vulnus infligeretur, ad alias gentes, quantam ad Gallos vel infamiam, vel publici decoris iacturam esse peruenturam: quando vni omnium Galli omni tempore rem Christianam aduersus Barbarorum iniurias peculiari studio protexissent. Cæterùm quanquam ea transmarini belli desiderio dici viderentur, omnes tamen his de causis quas superius attulimus incitati, ad inuadendam Italiam, quam prouinciarum opulentissimam intelligebant, animos intenderant, quod prius & consiliandum et conficiendum Neapolitanū bellum foret, quàm in Græciam aduersus Turcas liberandis eius prouinciæ populis arma transferrentur. Antonellus quoque Salernitanus princeps, & plerique cum eo Neapolitani exules, repetendæ patriæ desiderio, id bellum nullius propè negotij fore prædicabant: pluresque populos apud quos ipsi propter factiones non mediocrem obtinerent authoritatem, si semel in Italia Gallorū signa conspicerentur, continuò ab Aragonijs defecturos esse pollicebantur. Is erat animorum habitus regia in aula, quum ad cohortandum atque impellendum regem, Carolus Balbianus Ludouici Sfortiæ legatus superuenit: qui vt erat in eo munere admodum paratus, non prius sibi in consilio, cui proceres cum rege ac intimi amicorum intererant, de bello differendum arbitratus est, quàm quos gratia atque authoritate potentes esse cognouerat, pollicendo præmia, atque docendo quam facilis ac expedita victoria foret, ad capessendum bellum accendisset. Igitur Balbianus quum secretò ac palam propensis animis audiretur, sæpiusq; in Aragonios acerbè inuectus, eos omnium qui vnquam in Italia fuissent superbissimos & crudelissimos tyrannos esse miscēdo falsa veris ostendisset, ad extremum in consilium vocatus, talem habuit orationem. Si quid reges qui haud dubiè non hominum consilijs, sed deorum immortalium prouidentia & munere supremum generis humani fastigium consequuntur, non ingrati neq; impij superis debent, te vnum felicissime Carole ante omnes Deo summo maximè debere fatendum est: si quidem cum prætextatus penè puer ad imperium accesseris, tantus tibi fauor sola oris indole conciliatus est, vt tumultuantes paulò antè, & varijs belli motibus excitæ gentes, ipsique proceres natura infensi regibus, quos idem prudens atque eximiè fortis pater tuus vix armis & multa solertis ingenij arte domuerit, statim vno consensu atque incredibili studio te regem exceperint, quo maximè tempore & rebellandi, & noua agitanda consilia ex ipsa morte patris occasio nata videbatur. Quinetiam dum in citeriores Britānos arma moueres, secuti auspicia tua, belloque secundissimè confecto, prouinciam illam Oceani & fluminū opportunitate opulentam veteri Galliæ imperio adiecerint. Ea res totius Galliæ populos in tui admirationem adduxit: te externi principes inde suspi-

cere cœperunt,& nunc maximè quum vigere in animo tuo nō regios tantùm atque viriles, sed humana virtute augustiores spiritus apertè conspiciant, te maiori rerum imperio destinare non dubitant. Iamque si ausu aperire fata volueris, te magni Caroli progenitoris tui nomen & gloriam æquaturū pollicentur. Tibi enim præclara & constans fama hominum sacri belli prouinciam decernit vt Cōstantinopolim, vbi maiores tui aliquādiu regnauerunt, è manib. immanium barbarorum eripias, atque inde demum profectus, sacrosanctum Christi sepulchrū Christiano nomini vindices. Id te nō vana auguria, responsa vatum,& antiqua carmina diuino sacratorum hominū ingenio cōscripta prænunciant: iubentque te explicare vela, vt quò fata vocant in altum ad quærendos immortalis gloriæ titulos feliciore aura proueharis. Nec quenquam è tota Gallia fore putarim qui te maximi ac opulentissimi regni regem, veterani inuictique exercitus imperatorem in hoc eximio studio atque incredibili cupiditate ducum et militum, omnes continuò terras quas armatus adire volueris, secundo victoriæ cursu peruagaturum esse non intelligat. Transiuere aliquando maria maiores tui Galli heroes, atq; vltro in Syria, Ægypto, Africa Barbaras gentes, quæ nec occidentales quidem populos fama cognouerant, armis petiuere, quum certatim omnes celeberrimis Magni Caroli trophæis ad virtutem accenderentur: & proferre Christianæ religionis terminos, satis dignam belli causam, pro qua & superanda maria longissimi tractus, & petendæ alieni cæli regiones forent, dubijs etiam atque incertis rebus existimarent. Quòd si hæc animum minimè permouent, vtpote quæ ab aliquot seculis vti nimis vetusta excidisse hominum memoria videri possint, te profectò vel nō vltrò inflammatum pulcherrimo studio gerendarum rerum, nec vnquam ignobili ocio defluentē, tropha Bæthica vicini regis excitabunt. Is enim Mauro diro hoste Hispania depulso, terram patriam gloriosè liberauit: magna hercle cum laude, sed quæ minimè conferenda videatur, si tota Græcia Turcicum nomen expuleris, quod equidem votis piè conceptis facilè cedet. Epirotæ enim, Ætoli & Peloponnesi gentes suppliciter opem tuam implorant, vt te auctore consilia repetendæ libertatis audacter explicent, atque obiter fortia arma aduersus Barbaros conspectis vexillis tuis expediant. Sed liberandū prius nobilissimum Italiæ regnum ab Aragonijs tyrannis esse censemus, vt cum illud hæreditario iure Galliæ regibus attributum, à miserabili seruitute in libertatem vendicaueris, continuò ex Apulia, vnde breuissimus in Epirum & Macedoniam traiectus, legionibus transportatis, vi & fama victoris exercitus ac deorum atque hominum immenso fauore terribilis, Byzantium rectà contendas. Implorant abs te auxilium Calabri, Lucani, Brutij, Samnites, Campani, cæterɋ; eius regni gentes, quæ quondam Andegauensium nomen secutæ, aduerso belli exitu iniquam Fortunæ conditionem subierunt. Horum omniū sanguine ac fortunis Aragonij sæuissimi regnatores, per multos annos ita crudelitatem atque auaritiam expleuere, vt nihil iam præter veteres animos, quibus constantissimè semper Gallicas partes coluerunt, victis ac miseris reliquerint. Horret animus recensere, quot proceres, quotque præclaros duces, interposita fide & sacramenti religione in gratiam receptos, quòd antea Gallicarum partium fuissent, violato iure, non modò hospitij, sed ipsius regiæ mensæ crudeliter enecarint. Horum porrò cadauera, tremendum visu, siccata & condita odoribus in eo habitu quo viui fuerant, ijsdemq; insignibus exornata, ad-

seruari atq; ostentari ferunt, vt eo execrabili tyrannicæ immanitatis atq; perfidiæ exemplo, paria timeãt qui seruire noluerint. Contra hos summè scelestos homines, & quod à vobis viris fortib. nisi indignanter ferri non potest, per cõtumeliam Gallicæ gentis irrisores, gladium feliciter educes. Dijs enim ac hominibus inuisi præpediente scelerum conscientia, nec consilia in negotio, neque arma opportunè vnquam expedient. Tibi quoq; aderit Ludouicus Sfortia prudentis ingenij authoritate atque opibus clarus, ac in primis decoris tui, & Gallici nominis apprimè studiosus. Siquidem vetere suo instituto, nihil vnquam amicitia Gallorum antiquius duxit. Francisci Sfortiæ magnanimi patris vestigia subsecutus, qui Ludouicum patrem tuum, cùm ille Gallico tumultu & in multa procerum perfidia penè obrutus summis omnium rerum difficultatibus laboraret, & consilio admodum salubri, & quanta potuit pecunia, et veteranis maximè copijs Galeacio filio duce in Galliã transmisso, opportunissimè iuuit. Is igitur summa fide singulariq; studio fessum exercitum, quum Alpes transcenderis, fertilissimæ prouinciæ copijs recreabit: commeatus passim expediet: in Liguria validam classem exornabit: non contemnendas copias, ac duces locorum, Italicarumque artium peritos adiunget: & principes Italiæ qui fermè omnes ipsius authoritatem sequuntur, tibi fœdere vel amicitia consociabit. Hoc denique opulento fidelique socio, cuncta facilia ac explorata erunt, ad incomparabilem victoriam, cuius vel præcipuum fructum, non in præsenti tantum gloria & commodo, sed in ipsa spe sempiternæ laudis magnanimi reges posuerunt. Postquam Balbianus dicendi finem fecit, Carolus Gallorum regum more per epistolarum Magistrum respondit, se plurimum deberre Ludouico Sfortiæ, quòd eo studio atque ea fide Gallorum amicitiam coleret, vti Franciscus eius pater instituisset, ob idque ea omnia quæ regiam respicerent dignitatem, & ad summam Gallici nominis amplitudinem pertinere viderentur, amicissimè commemorasset. Proinde se rem integram ad maius atque frequẽtius consilium esse delaturum, vt morem superiorum regum imitaretur, qui vti regni proceres virique prudentes, humanis ac diuinis legibus maturè perspectis, faciundum esse censerent, bella iustè suscipere cõsueuissent. Nec multò post totius Galliæ concilium apud Turonos indicitur, vbi quum Reguli fermè omnes, & sacrati viri sacerdotijs insignes conuenissent, Carolus de suscipiendo bello magnificè disseruit, ab his instructus qui eius adolescentiam regebant, atque obuentura sibi ex bello ingentia cõmoda arbitrabantur. Initio autem orationis quum Neapolitanum bellum perfacile in primis ac honesto causæ nomine sibi ac vniuersæ Gallorum genti maximè decorum fore multis rationibus ostendisset, ad extremum dixit, se non modò villas, prædia, & domos eorum qui pro hostibus haberentur, verùm totius regni oppida, vrbes ipsas, sacerdotia, & præfecturas pro nauata opera amicis ac ducibus esse diuisurum: se solis recepti regni titulis contentum fore: ac mox postquàm ad certiorem atq; ampliorem gerẽdarũ rerum gloriã diuino monitu vocaretur, aduersus Turcas traiectis in Macedoniã maioribus copijs, ad vlteriora præmia milites perducturũ. Qua oratione Galli omnes qui verba, habitum oris, effigiem, & cuncta denique religione quadam in regibus suis admirantur, facilè permoti, regium decretum dictis sententijs confirmant, mirisque laudibus extollunt, ipsique ante alios qui summa freti authoritate, facilè quò volunt dubiorum animos proclinant: ij tum erant, quos Balbianus

aut largitione aut promissis accenderat, Stephanus Belcarius à pueritia regio cubiculo assuetus, qui nutritij nomen atque inde summam consulendi authoritatem collegerat, & Gulielmus Brissonetus ærarij præfectus, quæstorumq; omnium magister, vir calliditatis atque solertiæ singularis, qui ex humili loco pertinaci quadã industria diuitias quàmamplissimas cõsecutus, ad maximos honores ambitiosè cõtendebat: quę omnia, si bellũ foret, ingenio atq; pecunijs suis confisus, se facilè multis de causis adepturum arbitrabatur. Horum maximè impulsu regem vel nihil de Neapolitani regni hæreditate cogitantẽ suscepisse bellum, Philippus Argentonus in historijs Gallica lingua præscribit. Cęterùm id probabat ex ordine militari Petrus Rohanius, quem Giensem Marescalchum vocabant. Eo enim nemo ducum regendis exercitibus tota Gallia peritior habebatur: ideoque primas secundum regem imperij partes cęterorum omniũ concessione sibi deberi intelligebat. Hos quoque pleno assensu Petrus Borbonius summę claritatis regulus sequebatur, haud vana spe ductus totius Galliæ administrandæ, quòd discedente in Italiam rege, cuius sororem in matrimonio haberet, propter affinitatem in Gallia cum imperio haud dubiè esset permansurus. Cęteri erant Gilbertus Mompenserius, Ludouicus Ligninus, Eberardus Obigninus, & duo germani fratres Persiuus atque Palitia viri egregiè fortes, qui primos honores in exercitu, atque vrbium & regionum præfecturas ex regia liberalitate sibi destinabant. Itaque bellum in proximum annum decernitur, vt eo temporis spacio exornari Gallicus equitatus, pedestres copiæ acciri ex Heluetijs atque Germanis, parari classes, & quod summum in negotio momentum habebat, vt finitimi reges conciliari, & fœdere adiungi possent, ne illi diuersas Galliæ prouinciæ partes solitis nudatas præsidijs, atque ob id iniuriæ atque periculo expositas, ab Hispania vel Germania inuaderent. Siquidem cum Maximiliano iustæ grauesque inimicitiæ intercedebant. Nam Carolus paucis antè annis Margaritam Maximiliani filiam, apud se in Gallia ab incunabulis enutritam, quamquam suauissimis moribus atque insigni forma præstantem, repudiarat, vt Annam Francisci citerioris Britanniæ reguli filiam, quæ Maximiliano desponsata fuerat, vxorem duceret, quod per eam dotis nomine subactæ nuper, neque adhuc satis pacatæ Britanniæ citerioris imperio potiretur: adeò vt Maximilianus duplici contumelia affectus, propter acerbissimarum offensionum magnitudinem in tam iusto atque inexpiabili dolore nunquam eas iniurias memoria depositurus esse videretur. Verùm Ludouicus Sfortia, qui per eos dies Blancam Ioannis Galeacij sororem Maximiliano in matrimonium collocarat, et cum eo Heluetiorum legati, qui magnam apud vtrunque regem authoritatem obtinebant, omnem eorum controuersiam composuerunt: quum Carolus remissa in Germaniam puella, & restitutis dotalibus oppidis cum multo verborum honore Maximiliano satisfecisset. Atque in excusationem inhumanioris facti, se non regia libidine aut superbia inductum, sed impulsum temporum ac bellorum necessitate, ad eas nuptias descendisse fateretur, vt prouincia illa tantæ opportunitatis ad arcendas Britannorum classes, pro qua toties cruentè admodum decertassent, redemptis eo coniugio prouincialium animis, pristinæ quieti redderetur. Sfortia quoque Cæsarem monebat, ne cum Gallo, in ea temporum conditione, vanas & nihil profuturas simultates exercere vellet: quando omnibus rebus imparatus, illum iam transcendentem Alpes in Gallia non esset

retenturus.futurumque eſſe ſi pertinacius pacem abnueret, vt Gallus in Italia victor auream coronam & ſceptrum,Romani imperatoris inſignia,quæ poſt Carolum cognomento Magnum Germani proceres adepti fuiſſent, ab inermi vel inuito pontifice ſibi repetendam arbitraretur.Quibus de cauſis Cæſar non ſolùm iniurias in præſens diſsimulauit,verumetiam fœdus atque amicitiam cum Gallo palàm iniuit.Quæ res ſicuti omnium opinionem feſellerat,ita mox Aragoniorum conſilia magnopere perturbauit,quum illi Transalpinam pacem Italici belli & cladium ſuarum initium fore prouiderent. Fœdere cum Maximiliano Cæſare Germaniſque percuſſo,Carolus ad Hiſpanum regem,vt cum eo amicitiam pacemque firmaret,ſe conuertit:quoniam apparebat Ferdinandum eius animi atque prudentiæ regem, Aragonios conſanguineos ac gentiles ſuos in eo diſcrimine minimè deſerturum eſſe,nec vtique paſſurum Gallos,qui aliquando etiam Siciliæ reb.inhiaſſent,potiri Neapolitano regno,vnde mox anguſtijs eius freti facilè ſuperatis,facultas inuadendæ inſulæ præberetur.Cæterùm Ferdinandus,cuius tale ſemper ingenium fuit,vt pręſentia commoda,quæ à certa rerum occaſione oſtenderentur, omnibus alijs ſuis rationibus anteponenda eſſe cenſeret,neque pacem, neque fœdus detrectauit,modò oppida, quę de Hiſpanis Galli obtinerent,ſibi gratuitò redderentur. Tenebant enim Perpennianum ditiſsimam vrbem in ipſo Hiſpaniæ aditu,qua Pyrenæi montes ſupra Salſulas Narbonenſe littus attingunt, & cum eo Ruſcinonenſem agrum,opulentis pluribus caſtellis florentem,quę ad Gerundam & veteres Emporias ſpectant. Ea omnia à Ioanne patre,multis antè annis Ludouico vndecimo oppignorata fuerant,quum ille aliter Celtiberico bello in ſumma rei pecuniariæ difficultate conſtitutus,Caroli filij,qui à ſe patre regeque cum multo maxima nobilitatis parte deſciuerat,vim atque impetum ſuſtinere non poſſet. Verùm Ioannes Gallorum pecunijs atque auxilijs opportunè adiutus,belloque ex ſententia confecto,quum poſt aliquot annos collecta atque oblata Gallis ea pecuniæ ſumma oppida redimere vellet,ſurdas Ludouici aures ſemper inuenit,qui opportunitate eius regionis longè maxima captus,parum ſyncera fide,veteris pacti conditionem,quò minus ea reſtitueret multis iuris cauillationibus inuoluebat. Vnde poſteà Ioannes & Ferdinandus filius,quòd ſæpius legatos ad repetendas res ſuas fruſtra miſiſſent,ad arma deſcenderunt. Sed ea res parum feliciter armis tentata eſt,ita vt Ferdinādus tum Bæthico defunctus bello,quo tantū ſibi nominis in re militari vindicarat,valido aduerſus Gallos exercitu comparato,ea mox repetiturus eſſe videretur.Ergo dum Galli omnes Italici belli cupidine deflagrarent,& Carolus retentorum contra ius oppidorum infamia permotus Perpenniano cæteriſq; oppidis inſigni liberalitate decedendum eſſe decreuiſſet, omnis cum Hiſpano controuerſia ſublata eſt: fœduſque ſolemne ictum, quo Ferdinandus ac Eliſabella vxor nihil ſe interea,dum à Gallis in Italia bellum aduerſus Aragonios gereretur,hoſtile molituros eſſe iureiurando promiſerunt.Cæterùm Perpenniani,aut ſtolidè,aut certè nimis properè reſtituti, grauis inuidia perſtrinxit Stephanum Petitiū,inter præcipuos conſiliarios notæ auaritiæ quęſtorē. Sed et hac pariter arſit Amboſius Albienſis cucullatus,profeſsione ſanctitatis à cōfeſsione criminū Ludouicum regē expiare ſolitus,quòd vtrunq; rex Hiſpanus ſingulis lagenis ſignato auro pro vino repletis callidè corrupiſſet,vt adoleſcentis regis animo religionē incuterēt,conteſtando ſcilicet eū impiè facturū,niſi

manes

manes patris apud Tartara cruciatos eo atroci piaculo exolueret, quoniam morientis Ludouici ſuprema voluntas excepta pijs alloquijs fuiſſet, vt Perpēnianum tanquam malè partum veteri domino redderetur. Per hunc modum Hiſpaniæ atque Germaniæ regibus in amicitiam receptis, quum nihil ſibi ab Henrico Britanniæ rege, qui nuper eius beneficio & Gallicis armis memorabilem de Ricardo rege victoriam, & Britanniæ imperium fuerat conſecutus, in Gallia timendum arbitraretur, tentandos ſibi atque explorandos Italicorū principum animos exiſtimauit. Itaq; mittitur Venetias Philippus Argentonus, qui hiſtoriam Gallica lingua ſcitè conſcripſit, vt Senatum ad ineundam ſocietatem, & bellum communi conſilio aduerſus Aragonios gerendum peramplis propoſitis conditionibus inuitet. Ad Alexandrum verò Pontificem, Eberardus Obigninus vir Scotus, è Stuarda regia familia, bello illuſtris deſtinatur: qui ex itinere Ioannem Bentiuolum, Herculem Ateſtinum, Petrum Medicem, Pandulphumque Petrucium conueniat: aditisque ſingulis vrbib. quinam hominum animi, quæ vrbium facultates, & quæ demum itinera in Alpibus forent colluſtrando cuncta oculis diligenter exploret. Veneti qui ex aliorum ruina atque incommodis tantum imperium magna ex parte condiderant, & ipſas ſemper maturis temporibus gerendi belli occaſiones captando, atque alienę fortunæ circumſpectando euentus, res ſuas amplificare didicerant, reſponderunt. Si rex Gallus in Italiam tranſiret, & Aragonios bello perſequeretur, ſe pro vetere amicitia, quę ſenatui cum ambobus regibus eſſet, neutris præbituros auxilia, & ab omni prorſus contentione abſuturos. Quoniam & ſibi terra marique paranda arma aduerſus Turcas forent, qui proximè peracerbam Dalmatię atque Illirici populis cladem intuliſſent, & tum maximè terreſtribus copijs in Græcia coactis, & claſſe deducta inſulis & vrbibus, quas in Peloponneſo atque Ætolia tenerent, Chriſtianis inteſtino bello implicitis immineret. Porrò Bentiuolus qui eo tempore Ludouici iuſſa faciebat, & Hercules omnium Ludouici conſiliorum particeps, atque vnus ante omnes Gallici belli concitator, Obignino amicam fidelemq; operam obtulerunt: ſed id Hercules aliquanto prolixus, quòd per Carolum, ad quem iam Ferdinādum filium amicitiæ obſidem in Galliam miſerat, ſi ſemel Italia iuſto armorū tumultu quateretur, peninſulam Rodiginam de Venetis recepturum ſe confidebat. Florentiæ autem Petrus Medices, quum eum Obigninus deprecando, ne veteris neceſsitudinis, quę Mediceæ familiæ & Florentinæ ciuitati cum Galliæ regibus ſemper extitiſſet, obliuiſci vellet: atque etiam non obſcurè bellum comminando, in partes traducere conaretur, negauit ſe vlla denunciatione periculi fœdus eſſe violaturum, quod Laurentius pater, Florentinusque ſenatus antiquitùs cum Aragonijs regibus percuſsiſſent: propterea non debere ſibi ſuccenſere Galliæ regem, ſi iuſiurandum coleret, fidemque ſeruaret: qua violata non mediocre rerum ſuarum periculum eſſet aditurus: quando in tanta propinquitate Aragonij ad vlciſcendam iniuriam, vti ſuperioribus temporibus feciſſent, inferre arma, atque omnem Ethruriæ ſtatum perturbare facilè poſſent. Senenſes rem Gallicam omni ope ſe adiuturos eſſe dixerunt: cæterum non prius ex tuto ſe poſſe profiteri Gallicas partes, quàm validam Gallorum manum in Ethruria conſpicerent, ne ipſi propterea imparati, opportunique iniuriæ, à Florentinis æternis hoſtibus ſuis opprimerentur. At Romę Obigninus veteri legato adiunctus in ſenatu grauiter expoſuit, quo iure Carolus repe

tendum sibi armis Neapolitanum regnum iudicaret: & subinde Pontificem patresque hortatus est, vt amicitiam potius quàm vim Gallorum experiri vellent, qui omni tempore Christianæ religionis antistites cum summa veneratione coluissent: adiecitque magni interesse ad augendam summi pontificis dignitatem, exturbari Italia impios & execrabiles tyrannos, qui toties pontificũ & sacrosancti eius ordinis tranquillitatem nefarijs armis vexauissent. Erant varia hominum studia. Cardinales proceresque Romani, qui priuatę libidini & factionibus seruiebant, in diuersas partes trahebantur. Ipse Pontifex ancipiti suspensus cura, quando in pari spe, & ęquali metu consilia malè explicentur, in incerto habebat, Gallis ne faueret, an Aragoniorum amicitiam sequeretur. Timebat potentiam propinqui prævalidique regis, si hostis foret, qui paucis ante annis castra ad ipsa vsque Romana mœnia promouisset. perhorrebat ex aduerso Gallica arma, quæ sine confusione rerum omnium in Italiam euocari non poterant. Quibus de causis vir eruditus artificio simulationis, modò harum modò illarum partium legatos, alia palàm, alia secretò mentiendo ac pollicendo, ipsa spe ineundæ societatis mirificè distinebat: ita tamen vt multi eum ad Aragonios inclinare manifestè sentirent, et si quid propensius vel apertius in causa Gallorum diceret, aut faceret, id eo simulante fieri arbitrarentur, vt anxijs et dubitantib. Aragonijs, amicitiam suam grauioribus impositis conditionibus venditaret. Interea fama grauior indies, ac ingens simul cura de aduentu Gallorum Aragonijs crescebat. Nam Venetos, quos multis legationib. ac precibus ad prohibendos Italia Gallos frustra fatigabant, in vetere suo consilio, vt alienæ fortunæ euentum extra belli discrimen positi ociosè despectarent, permansuros esse didicerant. Nec Cæsar & Ferdinandus Hispanus qui cum Gallis pacem precio pepigissent, quicquam opis vel extremis etiam eorũ casibus allaturi videbantur. Quibus de rebus Ferdinandus per eosdem Gennarios, et nouissimè per Camillum Pandonium excellenti dignitate atque ingenio virum, qui ad Carolum in Galliã mittebatur, Ludouicũ aggressus est, vt aliqua conditionũ ęquitate proposita molliendo eius animũ, ac suę erga eũ futurę fidei obsides pollicẽdo, orientis flammæ initia, propter quã omni mox circum exarsura crudeli incendio forent, restingui possent. Postremò quum neq; Gennarij, neq; Pandonius hominẽ insanis consilijs pertinacius insistentẽ expugnare vlla ratione potuissent, ipse triremib. vltrò in Liguriam atq; inde Mediolanũ ad exorandũ placãdumq; eũ proficisci cogitauit: maturassetq; eò, et fortasis alloquio atq; industria cõmunes clades, quę Italię fato destinabantur, auertisset, nisi amici filiusq; Alfonsus senem septuagenariũ tenuissima valetudine, & super hæc grauibus affectum curis, Hyberno mari minimè committendum esse censuissent. Nec multò pòst idem Pandonius, postquam Mediolani cuncta improsperè tentata fuerant, cum amplissimis ad componendã cõtrouersiam mandatis ad Carolum in vlteriorẽ Galliam profectus est. Eorũ summa erat, Ferdinandum omnesque Aragonios, fœdus quod sibi cum Ludouico eius patre antiquitùs ictum fuisset, omni tempore ac difficillimis pręsertim illis tempestatibus, quibus totius fermè Galliæ regulorum conspiratione periculosè admodum fuisset iactatus, sanctissimè coluisse: neque vllas postea intercessisse iniurias, quibus à vetere amicitia diduci alienarique debuerit. Propterea iniquum sibi admodum videri, quòd contra se arma pararentur, quando ipse nullo indigniore factò dictòue amicitiæ iura violasset. Quòd si

augen-

augedi imperij cupiditate inductus, aliquod sibi Neapolitano in regno, quod Aragonijs multis iam pontificum decretis esset adiudicatum, ius esse arbitraretur, paratum se iure potius quàm armis disceptare, ac protinus reiecturum ad arbitrium pontificis regnum ipsum, vt ab eo tanquam æquissimo maximéque prudenti arbitro, sine vlla perturbatione humani generis, omnis controuersia finiretur. Se tum vel aduersum dijudicatæ litis euentum æquo animo laturum esse, paternoque se imperio continuò decessurum, si iure ac legibus iuberetur. Quòd si antiquissimum quodque tempus respicere, ac ob id incerti Martis fortunam omnino periclitari vellet, Aragonios neq; bellum deprecari, neque magnopere Gallorum arma formidare; qui in Italia toties, & pro ea ipsa illatis iniustè bellis, infelices exitus habuissent. Sed Carolus, qui iam sibi cuncta quæ armis aggrederetur omnino cessura esse in animum induxerat, Pandonium frustra plures dies in aula versatum, atque exponendæ legationis potestatem sibi fieri demissè postulantem, inauditum dimisit, omnésque Neapolitani generis negotiatores intra certam diem decedere Galliç finibus iussit. Pandonius tamen, postquam regijs exclusus foribus, neque officio, neque sibi, vti negotij magnitudo flagitare videbatur, satisfacere poterat, apud proceres cunctosque eius aulæ ordines, querendo se contra gentium consuetudinem non admissum, concionari in coronis hominum cœpit, ostentando vtilia & decora Gallis de pace mandata, quibus nomen rex suus subscripsisset, ac Deos regiç voluntatis testes inuocando, testandoque non suam fore culpam, si pace turbata, cum multa cæde hominum diuina atque humana permiscerentur: ac obiter, vt erat planè disertus, monendo Gallos, ne adeò incautè Ludouico salutem atque existimationem suam crederę vellent: Illum esse fluxa ac temporaria fide, qui proprijs magis commodis, quàm alienæ gloriæ vel amplitudini studere didicisset. Neque eum etiam propter multiplicis affinitatis necessitudinem Aragonijs, si certiora eorum rebus atque Galliæ à vi Gallorum pericula imminerent, esse defuturum: ipsumque ac Venetos simul passuros nunq̃, vt Gallus deuictis hostib. rerum in Italia potiatur. Venetos enim cum eo, qui vnà animos haud obscurè consociarint, tantummodo experiri cupere, & procul videre quantum Aragonij duces virtutis atque animi, quãtum veteranus eorum exercitus vigoris ac disciplinæ aduersus ingruentium Gallorum impetum sint habituri. Cæterùm quum Mars diu incertus in alterutram tandem partem inclinauerit, ipsos statim ex occasione consilia sua plena calliditatis inclinatæ Fortunæ applicaturos, vt quum vtrunque mutuis incommodis defatigatum attritumque conspexerint, ipsi potentes atque integri, ambobus, quas voluerint belli & pacis pro libidine leges imponant. Postremò annales suos Galli euoluerent, & quot insignes clades omni tempore in Italia ipsorum exercitus accepissent, intuerentur: ac demũ illud quod omnium sermone vsurparetur, verũ esse discerent, Gallorũ corpora fato quodã Italię, veluti proprię ac gentilitię sepulturę demandari. Interea Alexãder põtifex, quũ sępè antea, Gallisne, an potius Aragonijs fauendum foret Cardinales consuluisset, et tum maximè Ascanius Sfortia pro Gallis, contrà verò pro Aragonijs Franciscus Picolhomineus Senatus princeps, patrib. diductis, summis vtrinq; studijs cõtenderent, ad extremũ pro Aragonijs stare cõstituit: ratus se priuatis simul ac pub. rebus ea inclinatione consulturũ: quoniã Aragoniorum liberalitate mediocres adhuc filiorum suorum fortunas, ad ampliorem sta-

tum perducere, & tueri pontificij nominis, ipsiusque Italiæ dignitatem aduersus infensissimam gentem, vtile sibi in primis, ac demum apud omnes honorificum arbitrabatur. Nec multò post Ferdinandus curis & morbo prægrauatus diem obijt, statimque Alfonsus iustis regali pompa defuncto patri persolutis, ad imperium euectus est. Auditæ insuper gratulantium principum legationes, quæ vndique officij causa Neapolim coibant: Regni proceres sacramento adacti: lustratæ copiæ: ingentes pecuniæ mulctatis acerbissimè populis toto regno exactæ: & cuncta demum quæ terrestri maritimoque apparatui conducere videbantur, summa cura & singulari celeritate administrata: Missusque subinde Verginius Vrsinus ad Alexandrum, qui leges conditionesq; renouandi fœderis coràm pertractaret. Idemque Pandonius Camillus, qui dudum è Gallia redierat, ad Baiazetem Turcarum imperatorem destinatus, qui doceret, quales quantiq; Gallorum apparatus, qui eius gentis animi, quæ decreta regis ad inuadendam Macedoniam essent: hortareturque Barbarum regem ad transmittenda auxilia, quando vna ea ratione, & tum, & in posterum Macedoniam ac Epirum omni periculo esset liberaturus. Quod si Calabriæ et Apuliæ oram, quæ proculdubio Græciæ & Constantinopolitani imperij munimenta forent, occupari à validissimo communi hoste pateretur, ipsum serò aduersus victores Gallos, qui continuò in Græciam essent traiecturi, consilia atque opes suas oppositurum. Postulabat Alfonsus sena milia peditum & equitum, quæ ipse dum hostis in Italia foret, liberali stipendio esset aliturus. Erat enim præcipuus Turcarum virtutis admirator, vt qui paucis antè annis Hydruntino bello, & mox ad Velitras iusta in acie eorum disciplinæ ac fortitudinis periculum fecisset. At pontifex ob eas causas quas suprà memoraui, & cohortātibus maximè Florentinis cum Alfonso his conditionibus fœdus percussit, vt ipse Aragonios Florentinosq;, illi verò pariter pontificios fines, si bellum ingrueret, certis auxilijs tuerentur. Gothifredo item Borgiæ Carinulæ principatus dono datus, cui et Alfonsi filia obscura matre genita nupserat: Frāciscus verò Candianus magno cum stipendio regiæ adscitus militiæ. Ii pontificis filij erant, qui tum ex paterna fortuna ad insigne opum atque potentia fastigium nitebantur. Alfonsus quoque paucos post dies coronam, cæteraque Neapolitani imperij insignia à Pontifice impetrauit, missusque Neapolim magno comitatu Ioannes Borgia Cardinalis, qui Celebri pompa, & sacris de more peractis diademate regem insigniret, reclamantibus Gallorum legatis, qui pontificia concessione præiudicari sibi in ea ambigui iuris controuersia querebantur. Interim Alexander atque Alfonsus, vt Caroli consilia disturbarent, Gallorumque impetum, qui iam omnes ab insita eorum animis belli cupiditate ad superandas Alpes incitabantur, aliqua ex parte retardarent, idoneos homines in Galliam miserunt, per quos secretò primores regię aulę, singulis pręmia pollicendo, ad impediendam aut differendam expeditionem inducebāt. Brissonettoque in primis rosei galeri dignitatem affectanti, si operam suam pręstaret, syngrapha cum breui epistola in fidem transmissa, eius insignis sacerdotij honor oblatus est. Nec defuere viri militares, qui iam præcipiti æstate id bellum in proximum vernum tempus differendum esse dictitarent. Nanque partim largitione corrupti, partim occultis acti simultatibus, voluntates facilè commutabant. Aliqui etiam studio contradicendi, qui morbus ducum omnium maximè peculiaris est, plæraque vera, aut vero proxima suadendo, æmu

lorum

lorum authoritatē cōminuere atq; obscurare nitebantur. In his erat Aurantius princeps Miolanius regulus, & ante alios Philippus Dechordes militaris prudētiæ nomine facilè primus, qui accurata oratione omnes eius belli difficultates explicando, grauē in Italia Autumnū his fore disseruit, qui subitò è saluberrimis Galliæ regionibus Alpes transirent: hyeme autem Apenninum tormentis curulibus inaccessum & penitus insuperabilem, omnesq; Togatæ Galliæ, vel Ethruriæ vias, perpetuo luto impeditas & inextricabiles, maioresq; aliquāto quàm ipsi putarent Alfonsi opes, quum in Italia forent, inuenturos, Florentinis prǽsertim atq; pōtifice adiunctis: qui animis, ditionisq; finibus coniuncti summas haberent expediēdæ pecuniæ facultates, et maximā Italiæ partē obtinerent. Nec satis sibi ad securitatem Gallici exercitus exploratas videri Venetorū voluntates, qui se in neutram inclinaturos partem fallaci quadam specie quietis profiterentur, & arma tamen interim tenere, nec publicam fidem vllis certi fœderis legibus obligare vellent. Ludouicum quoque Sfortiam è commodo suo latebrosis semper inuolutum consilijs, qui tantoperè ad profectionem maturandam regem accenderet, nihil magis exoptare, quàm Aragoniorum opes sibi admodum formidabiles alieno periculo attritas labefactatasq; conspicere. Cæterùm hominem peracutum ac insidiosum, confirmatis rebus suis circumspecturum bellici motus euentum, & Gallos, si ita casus ferret, iam demissos in vltimam Italiam, non modò deserturum, sed (quod Dij prohiberēt) nouis occultisq; consilijs, et palam armis oppugnaturum. Ea enim esse Italorū principum ingenia, vt externis nationibus, & ante alias Gallis, quas natura implacabili odio prosequantur, facillimè fidem fallant: Debere esse documento Gallis omnibus tria bella superioris tempestatis cum summo detrimento suscepta, quum Galli vltrò inuitati à factiosis Italiæ populis ad Alexandriam, & aliquanto pòst ad Boscum, & postremò ad Genuā, dolo potius quàm virtute superati, Italicæ crudelitatis atque perfidiæ funestam admodum importuno aduentu suo memoriam reliquissent: proinde Gallici imperij decus, ipsiusque regis & totius Galliæ nobilitatis salutem, incertæ fidei Italorum principū non esse committendam videri. Id verò se è republica, dignitateque magnanimi regis existimare, si in Sfortiam arma conuerterentur, atque eo pulso, Mediolanense imperium, vti iura postularent, Ludouico Aurelianensi attribuerent. Tum enim Venetos, aut vi, aut voluntate in belli societatem concessuros. Mediolanum enim totius Italiæ arcem esse, vnde ipsi comparatis tuto amplioribus copijs, & de Neapolitano regno, & de transmarinis etiam imperijs cogitare atque decernere possent. Allobrogum Salassorumque Regulos, qui Sfortiæ infensi essent, in subalpina regione, commeatus atque omnis generis auxilia cupidissimè præbituros: & satis superque validas eas fore copias, quæ tum in Gallia paratæ coactæque essent, ad conficiendum intra autumni tempus Mediolanense bellum. Adepta verò victoria, fertilissimis in vrbibus hybernaturos milites, atque inde eos omnibus rebus instructos, externoque insuefactos cælo, ad prima veris signa melioribus auspicijs, nullo metu suspectandæ socialis perfidiæ, quò voluerint penetraturos. Hæc apud regem in consilio, & passim in regia domo, et frequētioribus procerum conuiuijs, summa dicendi libertate disserebantur. Nam Ludouico Aurelianensi, qui postea regnū Galliæ & Mediolanense imperium adeptus est, complures ingentibus studijs fauebant, & Sfortiam, vt sunt Galli fermè omnes natura aperti, et de alio facilè

erexit animos: & breui maximum bellicis administrationibus, quæ vel incuria vel vltrò negligenter omnibus fermè locis refrixerant momentum attulit. Nec diu in Gallia cunctatum est: nam longarum aliarumq́ue nauium classis Massiliæ deducta exornataque est: onerarię spectatę magnitudinis ab Armorico Oceano in mare nostrum accitæ: & prima peditum agmina cum nouo, ac ob id maximè formidabili æneorum tormentorum apparatu ad Coctias alpes præmissa sunt. Dum hæc in Gallia parantur, Iulianus Rouereus Ostiensis Cardinalis: qui postea ad Pontificatum euectus, Italiæ & toti fermè Europæ magnorum motuum causam præbuit: dum insidias pontificis perpetui hostis sui vereretur, clam celeri nauigio ab Ostia in Galliam profugit. Eius aduentu regem magnoperè lætatum ferunt, quoniam per eum qui potentia atque authoritate inter Patres plurimum valeret, Alexandri pontificis consilia se vehementer turbaturū arbitrabatur. Siquidem pleriq; è Patrib. nō deerant: qui eū vitio creatum dicerent, & propterea quòd sacrosanctum eius dignitatis fastigium sibi pretio quesiuisset, veluti damnatum ambitus lege, omnino gradu pellendum esse iudicarent. Igitur Iulianus, vti erat inquieto vehementique ingenio, apud regem ac proceres pontifici atque Alfonso cunctis artibus odium inuidiamq́ue conflare, concitare eis bellum, victoriam terra mariq́ue perfacilem fore polliceri, ac demum, qui militiæ vsus in Italia, quæ consilia & facultates sociorum atq; hostiū essent, earum tum rerū imperitos & rudes Gallos sigillatim perdocere contendebat. Ipse verò Ludouicus iam supra quingentos grauis armaturę equites ad signa vocauerat. Genuę sex triremes, quatuorq; trium milium amphorarū onerarias naues tormētis armisq; instruxerat: coegerat vndiq; pecuniam ad supplenda Gallorū stipendia, & magnam vim omnis generis commeatus, qui terra mariq; diuturno etiam bello sufficerēt, in opportuna loca contulerat. Romę quoq; per eos dies ab Ascanio Cardinale atq; Obegnino, Prosper et Fabritius Columnę: et è Sabella gente, Vrsinisq; aliquot obscurioris nominis duces: itemq; Ioannes Rouerius Iuliani Cardinalis frater cum singulis equitum turmis Regio Sfortianoq; stipēdio addicti: cæterùm iussi nō prius ostentare arma, aut Gallicarum partium nomen profiteri, quàm Ostiæ vel Neptuni ad Antium regia classis appropinquaret, ne ipsi interea: si studiū suum nudarēt, à pontifice atq; Aragonijs, quorum copię iam instructæ in conspectu erāt, opprimerētur. Sed dum Columnij in Vrbe, et in Latio, pręsertim, vbi eorum sunt clientelę, secretis admodum stipēdijs equites cōducunt & deniq; omnia in aduentū Gallorū ad mouendum bellum dissimulanter parāt: Alexander ad oppugnandā Ostiā Nicōlaū Vrsinū Petilianū misit. tenebatur enim Iuliani præsidio, summamq; habebat opportunitatem ad suscipiendas Gallorū classes, vrbemq; ipsam obsesso ac intercluso mari, famē & multarū rerū inopia subigendā. Perstitere aliquādiu in fide pręsidiarij, cū Petilianus maiorib. tormentis arcē continēter opugnaret. Verū mox vrgēti vitę periculo adducti, ea cōditione arcē dediderunt, vti senatui Patribusq; publicè custodiēda, donec Iulianus ad officiū rediret, traderetur. Verū non multis interpositis diebus eadē arx, quę multo militū labore parta fuerat, dolis atq; ausu duorū militū recepta est, qui ab Ascanio ac Prospero haud dubiè summissi, simulata amicitia custodē arcis in lectulo quiescentē cōprehenderunt, & Colūnios milites ex cōdicto ab oppido ad arcē cōuolantes præsidiarijs terrefactis introduxerunt. Vnde postea tātis incommodis rē Rom. atq; ipsum pontif. Guerra Monaldus

afflixerit. Conatus est Alexander, qui eam iniuriam doloremque animo sustinere non poterat, Ostiam suis quoque artibus recuperare, Ascanio & Prospero sub specie componendarum rerum fide data in Vrbem euocatis, atque his continuò in Hadriani molem coniectis. Verùm illi paulò pòst carcere sunt emissi, quum ob violatam fidem auxilia à Dijs ac hominibus, & præsertim ab aduentante Carolo per Ludouicum Sfortiam implorarent. Iisdem fermè diebus Alfonsus vt coram de bello consultaret, ad Pontificem, qui tum in Tyburti ad vicum Varronis secesserat, cum duabus expeditorum equitum alis peruenit. Affuere concilio Florentinorum legati, Cardinalesque omnes, prçter eos qui Ascanium secuti, Gallicis rebus fauebant. Ferunt, Alfonsum quum pro se fortiter & magnificè, tum pro Italiæ salute prudenter atque diuinè perorasse, omniumque animos eius oratione ita esse permotos, vt Pontifex nulla interposita dubitatione non modò bellum quod ingrueret constantissimè sustinendum, verùm hostes audaciore consilio, illatis vltrò armis præoccupandos esse decreuerit. Erat apud Alexādrum Paulus Fregosius Cardinalis Genua ab Adurnijs pulsus. is per Hybletum Fliscum clientesque suos & nobiles aliquot Fregosiæ factionis ciues, qui Adurniorum potentiæ infensi erant, se Genuam eiectis Adurnijs occupaturum pollicebatur, si ante Gallicarum nauium aduētum, ac priusquam Sfortianæ triremes planè exornari, vel maiora præsidia terrestri itinere ab vlteriore Gallia Genuam adduci possent, ipsi expedita classe in Liguriam aduolarent: fore etenim vt ad primum Aragoniæ classis aduentū cuncti inferioris Liguriæ populi, ipsique Genuenses metu aut voluntate studia commutarent. Nec aliam postea Gallos gerendi belli rationem inuēturos, si Genua cæterisque peropportunis Liguriæ portubus excluderentur. Itaque Alfonsus Neapolim reuersus Ferdinandum filium, in quo mirifica indoles militaris virtutis eminebat, terrestribus copijs, Federicum verò fratrem toti maritimo negotio præfecit. Cæterū Petilianus, Alfonsus Daualus Piscariæ Marchio, & Ioannes Iacobus Triuultius, qui tum peregregij duces erant, & postea omnibus bellis cum summa imperatoriæ virtutis laude claruerunt, Ferdinando attributi sunt, vt alacriores in iuuene spiritus maturo consilio temperarēt. Is è Campania per Marsos & Sabinos Apenninum transgressus, adiunctisq; sibi in Vmbria pontificijs aliquot turmis, per Æmiliam in Fauētinum agrum, vt inde Cisalpinæ Galliæ fines inuaderet, contendit. Porrò Federicus e Baiano sinu cum triginta quinque triremibus, & quatuordecim onerarijs, multisque minoribus nauigijs profectus, lenissimis vsus tempestatibus, Liburnum, quod olim fuit Labronæ statio, citra Arni ostium peruenit. Affuere illi Petrus Medices, legatique Florentini, & magna pars ciuitatis studio visendæ classis eò prouecta: certatumque est hinc inde liberalitate atque modestia. Cæterùm repletis omni rerum copia naualibus socijs cum secundi perflarent venti, classis Liburno educta in Lunensem oram cursum tenuit. Erat in conspectu Portus Veneris oppidum, quo si potiretur Aragonius, alios postea eius oræ populos paruo negotio in ditionem eius concessuros apparebat. Id in faucibus Lunensis portus ad læuam positum est, contra eam insulam quæ portui obiecta, ab ipso memorabili Veneris templo, summam olim amœnitatis & religionis famam obtinuit. Hinc sinus ipse admirabili flexu latissimè introrsus aperitur, panditque se ad latitudinem quadraginta stadiorum, ac demum curuatus in plenum orbem, ad portum Erycis & Coruum Lunæ promontorium extendi

tur,

minores pasśim portus, & tutas vbique stationes efficiens, multis procurrentibus in mare apricis collib. quos frequentes riui altioribus delapsi iugis, et nemorosæ pasśim valles, amœnisśimo quodā naturę ordine distinguunt. Medio in sinu Spedia est, oppidū piscosum ac amabili vino maximè nobile. Ad dextram autē non lōgè ab ostio Macrę amnis, Erycis vicus traiectu admodum recto Veneris insulam, atq; ipsum portū cōtrà respicit, ab eo qui in Sicilia est Eryx haud dubiè cognominatus. Igitur Federicus ad tentandā oppidanorum fidem, Fregosinū Pauli cardinalis filium, Aloysiumq; Rapollū consiliariū suum singularis industrię hominē in oppidū pręmittit, qui eos ad deditionē faciendam, & Fregosios, quarū partium nomē ipsi naturali studio colere consueuissent, portu atq; oppido recipiendos adhortentur: ac moneant ne inani, et mox nihil profutura pertinacia, in summum periculū, quod à validisśima classe statim immineret, sese ac fortunas suas deuocare vellent. Pręerat oppido Balbus, qui è Cisalpina Gallia transuersis Apēnini iugis, eo cum delecta peditū manu, singulari celeritate conuolarat. Cum paulò antè Ludouicus ad famā Aragonię classis, singulis totius orę oppidis opportuna pręsidia diligēter imposuisset. Is oppidanorū fidei et virtuti militū confisus, respondit, eam esse omniū Ligurū consuetudinē vt nunq̃ in potestatē noui principis voluntate cōcedant, quādiu illi sint incolumes qui rerū Genuę potiātur. Quòd si externa vi aut aliquo ciuiū tumultu accidat, vt pręsentium rerū status perturbetur, ipsos tum absq; defectionis infamia victorib. cedere, quorū fortunā ex publico ciuitatis euētu sequerentur: proinde nō debere sibi irasci Federicū, si ipsum oppido portuq; recipere recusarent, quum Adurniū Sfortianumq; imperiū Genuę, totaq; Liguria vigeret, pro quo ipsi extrema sustinere parati essent, ne primi omniū perfidia aut metu defecisse videantur. Dirempto colloquio, Aragonij indignātes, quòd oppidum muro debile et facultatib. modicū, tantę classis vim atq; impetum morari auderet, confestim arma expediunt, triremiū proras admouēt, cohortes euectę maiorib. scaphis sub signis in proximum litus desiliunt, atque oppidū terra mariq; vno tēpore expugnare adoriuntur. Contrà oppidani misti militib. frequentes in muro esse, egregiè omnes propugnare, in classem è propugnaculis faces ac tela omnis generis iaculari, in subiectos qui scalis ascendere conabantur ingētia saxa prouoluere: ipsæ mulieres singulari audacia in murum arma, tigna, lapides cōportare, solari saucios ac defessos, ac demū cuncta nullo virili officio prętermisso, laborantib. subministrare. ipse Balbus ingenio velox et manu prōptus, huc et illuc pugnando atq; adhortando ferebatur. Tormenta minora pro ea copia quā nactus erat idoneis in locis, vnde hostiū milites qui descenderāt, et turbę nauales destinato feriri possent, industriè collocabat: neq; interim tormēta maiora nauib. emissa cessabant, Aragonijq; admotis triremiū proris certatim in terrā desilire conabātur. Sed oppidani nouo astu, authore Frandaia prędone insigni, à quo demū sene locus littoris cū risu nobis ostētatus est, scopulos saxaq; de industria, ad exiliendū in littore antiquitùs collocata, multo seuo cōsperserant, ita vt milites saltu incitati desilire properātes, labentib. extemplo vestigijs in mare, interq; eminētes petras cū summa propugnantium, voluptate, & multo omnium risu prępedientib. armis laberentur. Pugnatū est continēter horis septē pari vtrinq; virtute. Verū ingruēte nocte, quū Aragonij, qui & iniquo loco, & sine idoneo apparatu pugnauerant, frustra omnes aditus pertētassent, nonnulliq; eorum occisi, plures cōsauciati, cę-

teri æstu & labore defatigati essent:& Iulius Vrsinus qui cohortibus præerat, lapide ictus prælio excessisset,se ad naues relicta oppugnatione receperunt. Ea nocte quæ secuta est,Federicus,sublatis anchoris Clauario vico classem appulit;mox inde citata remigatione in Rapallinum sinum profectus est. In eo situm est Rapallum oppidum ædificijs admodum frequens,quod æquali fermè spatio à Delphini portu & à Segesta Tiguliorum distat. Id in duas regiones diuiditur,quarum altera vocatur Guelpha,altera autem Gibellina à vetere factionum appellatione,quibus sese Ligures omni tempore ad lethalem insaniam exercuerunt. Aragonij nemine impediente expositi in terram, celeriterque eiecto præsidio,quod paucorum erat militum,oppidum occupant:idque tumultuario opere ad sustinendum hostium impetum,quod sine muro erat,communire celeriter parant. Nec multo labore milites montaniq́ue homines,quos Hyblettus & Fregosinus è proximis castellis euocauerant, munitiones circumtulerunt. Erat earum ratio sicuti tum optima, ita nunc maximè ridenda. Furcis enim crassioribus solo defixis,ita vt ad vmbilici mensuram extarent,longissimæ trabes continuato ordine confixæ clauis imponebantur. His se ab omni repentino hostium incursu tutos ac munitos esse antiquiores existimabant,ac pro his tuendis, cum eas transcendere aduersarij niterentur, acerrimè præliari consueuerant,felici admodum tempestate,qua militum virtus nullo tormentorum obiecta periculo ex ipsis virium & dextre fortis operibus veluti ludicro in spectaculo certa cum laude notabatur. At Genuæ cum multo anteà de hostium classe cognouissent,terra mariq́ue arma parabantur. Iamq́ue Aurelianus Ludouicus,qui primus alpes fuerat transgressus, ab Asta Colonia suæ ditionis Genuam peruenerat:eumq́ue fuerat subsecutus cum septem Heluetiorum cohortibus Antonius Basseius,quem à Magistratu in Heduis gesto,Diuioni Bailiuum vocabant. Is & Germanicam callebat linguam, & summus artifex tractandis Heluetiorũ ingenijs habebatur. Antonius quoque Maria Sanseuerinus inter Sfortianos duces egregiè strenuus, alam vnam equitum,& cohortes duas veteranas adduxerat. Adhæc onerariæ duodecim, & decem & octo triremes militibus complebantur: eaque tum apud omnes erat opinio, Aragoniam classem quæ remigio tantum valeret,posse à maximis atque validissimis Ligurum Gallorumq́ue nauibus facilè superari,si aliqui ab Occidente perflarent venti. Nam per eos dies tanta malacia vbique fuerat, vt in ea maria mirabili tranquillitate constrata, nulla penitus facultas educendæ classis alicuius auræ beneficio præberetur. Neque ea res Federicum vel Aragonios trierarchos fallebat,qui ne classis aduersis Austri vel Africi flatibus in intimum sinum adigeretur,quo in loco effugijs desperatis omnino pereundum foret,exposito statim exercitu,ac prouisa maris commutatione,triremes in altum extulerant: vnde hostilis classis motum euentumq́ue suorum, qui ad oppidum castra habebant,parati in vtriusque fortunæ consilium despectarent. Porrò Adurnij & cęteri Galli duces,postq̃ Aragonios ad Rapallum considere nunciatũ est,inter se rei gerendæ munia partiuntur. Aurelianus classem conscendit,in altumq; eam promouet,vt implendis velis terrestri aura potiatur: reliqui copias educunt,& prout libido cuiq; fuit,Itali fermè omnes terrestri itinere,Heluetij lembis actuarijsq; nauigijs Rapallum proficiscuntur. Id abest à Genua xx. passuũ milibus,verũ iter adeò cõcisum,confragosumq; est, adeoq; angustiis in arduis rupib. calles existunt, vt equites armatos,nisi summa cũ difficultate no-

cultate no-

non admittant. Peruentum est in conspectum Aragoniorum, magna adhuc superante diei parte, quòd per noctem & vitandi æstus & fallendi hostis causa iter illud tempestiuè confecerant. Erat proxima oppido satis lata planities, vbi quum duces castrametari inciperent, quippe qui ea nocte conquiescere, & inalbescente cœlo recreatis militibus hostes adoriri decreuerant, nata est paucorum audacia & temeritate occasio committendæ pugnæ, sicuti plerunque accidit, vt prælia casu potius quàm certo ducum decreto conserantur. Sfortiani nanque milites in proximum hostilibus castris tumulum ad tendendum processerant, vt ante alios pro gloria inter prima pugnæ pericula decertarent, quòd vniuersi agminis frontem ipsaque principia, propter inueteratam bellicæ laudis opinionem, tot asperis quæsitam bellis, sibi deberi honoris loco existimabant. Id non tulere Prætoriani, quòd sibi nimia sociorum arrogantia probandæ virtutis atque operæ facultas eriperetur: cum præsertim in oculis Genuensium, ac ipsius Ioannis Adurnij ducis sui, apud quos tot opima stipendia ociosa in pace meruissent, pro laude saluteque foret dimicandum. Erant ij quadringenti fermè veterani omnes & gladiatores eximij, qui sæpius in acie singularique certamine fortiter pugnando, spectatæ virtutis famam ac vberiora stipendia fuerant consecuti. Sumptuosæ omnibus vestes, & splendida arma conspiciebātur, vtpote qui vrbanæ militiæ assueti, nihil ad ornatum prętermittebant. Videre erat penulas militares coccineas aureis circundatas limbis, argenteos passim gladiorum capulos, inaurata scuta, thoraces serico purpuraq; contectos: ita vt milites qui hodie modico & vili admodum corio pro veste cōtenti sunt, despiciendi tanquam egentissimi eorum recordatione videantur. In his erant Antonellus Potentianus, Beuilaqua Insuber, Frācifcus Nardous, Auanzinus Cassiana, Thomas Firmanus, Honofrius Calaber, ipseque Salernitanus cognomento Prauus, & complures alij insignis audaciæ centuriones, qui ordines superioribus bellis in Italia duxerant. Ii itaque cùm tota acie fremerent, eumque locum sub ipsis hostium munitionibus a Sfortianis occupari vehementer indignarentur, raptim omnes vesano gradu, ac vix seruatis ordinibus vt æquiorem supra Sfortianos locum antecaperent, versus castra hostiū contenderunt. Nec dubitauere Aragonij, rati eos ad oppugnandas munitiones approperare, quin continuò erumpendum & collato pede reprimendam subeuntium audaciam iudicarent: quoniam & ipsi temeritate persimili intra munitiones repugnare parum decorum putabant: præsertim quum amissum decus ad portum Veneris, egregio aliquo facinore edito resarcire cuperent ad retinendam virtutis opinionem, quam de se apud omnes iactantius prædicando tota ea nauigatione præbuissent. Nec mora, disiectis statim trabium repagulis, patefactoque exitu, infestis signis euolauerunt. Accinxere se prælio Prętoriani, quanquam Aragonios munitionibus egressuros esse minimè putarāt, concursumque est inopinantibus omnibus, ac diu maxima contentione dimicatum. Vtrique duces quorum nullum eo die fuit imperium, postquam neq; arte, neq; consilio, sed promiscua temeritate omnibus locis pugnabatur, summittendo auxilia, adhortando quos regere non poterant, ac demum ipsi capessendo pugnam periculo suorum militum occurrere nitebātur. Ad extremum Aragonij neque Sfortianorum virtutem, neque Prætorianorum impetum tulerunt: loco etenim pulsi, & deiecti eo ponte, qui diuersas oppidi partes interfluente riuo disterminat, terga vertêre. Fusos fugatosq; totus exercitus per-

ruptis eorum munitionibus persecutus est, ingensque ea die pro numero hostium cædes facta. Nam Heluetij qui tardius aduenerant, stratos à Prætorianis & vulneratos barbara crudelitate mactabant. Ab his quoq; nobilis captiuus, quem Aloysius Fliscus vnus è ducibus in equi clunes sustulerat, vt in pacatum abduceret, cum maximo ipsius consessoris periculo trucidatus est: quanquam Aloysius sua claritate omnibus notus esset, vt qui Genuæ cunctis interfuerat cōsilijs, & cum magna aduersus Aragonios fratremque Hyblettum auxilia montanorum adduxerat. In eo tumultu Hyblettus ipse prælio effugiens cum ea manu agrestium, quam ex ditionis suæ castellis accitam circa se pręsidij causa habebat, asperis inusitatisq; tramitibus, per Lauanię amnis, quæ Entella olim fuit, valles montesq; profugit. Iulius Vrsinus Fregosinusque vulnere tardatus, & Orlandus pariter Fregosius capiuntur, magnaq; Aragoniorum multitudo proiectis armis dedita est. Pauci ex victoribus interfecti, sed in his Auanzinus Casſiana inter fortissimos centuriones annumeratus, & ex Sfortianorum Prætorianorumque numero supra sexaginta grauiter vulnerati discessere. Hinc ad prædam discursum, totumq; oppidum nullo discrimine amicæ partis ab Heluetijs direptum, nullum Aragonijs ad mare, nisi paruorum admodum lemborum beneficio effugium patuit. Quoniam Federicus ab alto Ligusticas conspicatus naues, quæ secundo vento ferebantur, & iam tormenta procul euibrabant, in pacatiora littora ad Arni hostium & Liburnū retrocesserat: vnde mox etiam aduerso rerum euentu consternatus Neapolim repetiuit. Fuere tum complures, qui eius amplissimę classis tanta impensa tantoque studio comparatæ, vanos conatus & fœdum exitum riderent. Sed contrà nō deerant vsu rerum periti atq; prudentes, qui nullis addicti partium studijs omnibus lugendum esse iudicarent, quum ab his rerum initijs supremas ac miserabiles ruiturę mox Italię clades ominarentur. Profligatis Aragonijs, exercituq; Genuam reuerso, cum maximo externorum militum discrimine in vrbe tumultuatum, cum Heluetijs Gallisq; prædam venditantibus, Rapallini vestes, vasa, supellectilemque suam passim agnoscentes, implorato ab amicis, affinibusq; auxilio, res suas repeterent. Hinc ab iurgijs ad arma populari furore discursum est, punctoque temporis diuersis in vrbe locis nonnulli ex Heluetijs et Gallis trucidati: proculdubioque ea die externum militem incitatæ plebis insania deleuisset, nisi Augustinus atq; ipse Ioannes cū prętoria cohorte in publicū egressi, circūmissis pręconib. audacioribusq; correptis, atq; his protinus ad exemplū laqueo suspensis, iratę ac sęuientis multitudinis impetū repressissent. Rapallinę victorię nūcius, et Ludouicū incredibili affecit lętitia, & Carolū veluti certo iam victoriæ omine accepto, ad maturandum in Italiam solicitauit. Iam tota fermè Heluetiorū multitudo per Graias Alpes in Vercellēsem agrū descenderat: & Obigninus cū valida eorū manu atq; ala sua Britannica, & trecentis fermè Gallis equitibus cataphractis in Flaminiam processerat. Quo paulo antè ad iungēdas vires Ioannes Franciscus Sanseuerinus Calatię comes fuerat profectus. Is tum Sfortianis copijs imperabat, in queis grauis armaturę equites sexcenti, et ter mille pedites veterani censebātur. Quibus virib. in vnum coactis, vt Ferdinandi conatib. obuiam irent, ad Fossam Giliolā in finib. Ferrariensis agri munitissimo loco castra posuerunt. Hisdē fermè diebus Ferdinādus Tiserno, vbi cū Petro Medice apud Vitellios hospites fuerat collocutus, molliorib. Apenini iugis in Fauentinum agrum transcēdit. Erant eius copię eque-

stres

ſtres fermè omnes, equorum virorumque robore præſtantes, & apparatu longè omnium ornatiſsimæ. quibus vt primùm in Æmiliam eſt deuentum, conſcriptis vbique cohortib. ſupra ſex milia peditum adiunxit ex Bononienſibus, hiſque populis qui Anemonis vallem & ſiniſtrum Apennini latus incolunt. Eorum erant præfecti viri fortes, Dionyſius Naldus & Vicentius eius frater. Præterea aderant Guido Vrbinatium & Ioannes Sfortia Piſaurenſium reguli. Acceſſere quoque ex pontificijs tres equitum turmæ, Serræ Hiſpani nobilis ductu. ex Florentinorum quoque copijs quadringenti vtriuſque armaturæ equites, quibus Annibal Bentiuolus imperabat. His viribus Ferdinandus in Parmenſem agrum irrumpere ſe poſſe crediderat, adiuuante vel permittente Ioanne Bentiuolo, quem iam Alexander Pontifex à Ludouici Galloruumq; amicitia magnà ex parte diuellerat, cùm Galeacio eius filio purpurei galeri honorem, cæteris item filijs vberiora ſtipendia promiſiſſet. Verum Bentiuolus ob res in Liguria infeliciter motas, & Federici fœdam fugam: itemque Caroli celeriorem opinione omnium aduentum, & Obignini Calatinique præſentes exercitus, quando ex ipſa belli fortuna hominum voluntates facile permutantur, omnem initi eius conſilij cogitationem abiecit. At Ferdinandus ab Sapi amne vbi per aliquot dies caſtra habuerat, in Fauentinos campos eo conſilio progreſſus eſt, vt cum primum dimicandi facultas præberetur, ſtatim cum hoſte confligeret, quòd & regem tranſire alpes, & ſe mox imparem eius virib. ſi Galli Sfortianique tota belli mole ſimul incumberent, futurum eſſe intelligebat. Contrà Obigninus et Calatinus, qui illa eadem tempeſtiuis admodum conſilijs prouidebãt, ne inuiti ad ſummæ rei certamen traherentur, obnixè ſtudere in paluſtribus ſemper ac foſſa munitis locis caſtrametari: oſtentare tamẽ copias ad famam opinionemq; hominum retinendam, ſed aciem niſi loco hoſtibus iniquo nunquam explicare, ita vt tantùm ab leui armatura quotidie pugnaretur. Oblata tamen eſt occaſio haud ſemel prælij committendi non longè à Sanctæ Agathæ oppido, quum vtriq; duces ex itinere in proxima prata proceſsiſſent: quæ tametſi pluribus foſsis à cultoribus perductis & directis ad lineam ſalictis aliqua ex parte erant impedita, tamen ad confligendum ſatis opportuna videbantur. Intererat foſſa mediocris inter vtranq; aciem: hanc vt Aragonij tranſirent, Obignìnus & Calatinus expectabant, quippe qui illuc eo ſe cõſilio veniſſe meminerant, vt Ferdinandum, ſi in Æmilia moraretur, leuibus prælijs diſtinerent, nunquam vniuerſæ pugnæ aleam ſubirent: ſin in Galliam Ciſalpinam ire contenderet, ipſi ijſdem veſtigijs abeuntem perſequerentur. Petilianus autem, vt ab aduerſarijs trãſeundi initium fieret, opperiri, & ſe minimè commiſſurum dicere, vt in ripis impeditæ foſſæ de Neapolitano regno dimicaretur. Vir enim natura cautus, & minimè pugnax, qui prouidere potiùs ne vinceretur quàm alios ſuperare didicerat, quum Italis Heluetios pedites anteferret, Sfortianos ſuis pares, Gallos vero equites, quorum virtus adhuc erat incognita, ſi non optimos, longè tamen acerrimos putaret, et tormenta ænea, qua parte Galli plurimum valere dicebantur, maximè vereretur, nullo modo vt vniuerſo certamine confligeret adduci poterat. Contrà Triuultius, & acer & pugnæ auidus, Heluetios ab ſe Rhenatoque fratre paucis ante annis ſupra Domoſſulam iuſta acie ſuperatos commemorare. Italos equites Gallis omnibus terrori eſſe, cum ipſe in Gallia regulorum bello iuuenis interfuiſſet, abundè teſtari: tormenta in acie quòd ancipiti cum periculo emittan-

tur, nullo propè vsui fore demonstrare, ac demum si manus consererent victoriam polliceri. Quòd si cuncta pericula, quæ ab infinitis penè casibus oriri possent, pensando ac dubitando occursura sibi arbitrarentur, vincẽdi occasionem per incuriam amitterent, ac paulo pòst tantis hostium copijs, quæ rege duce ab alpibus imminerent, futuros impares, & mox regnum cum summo ignauiæ dedecore, quando nulla reliqua spes salutis nisi in turpi fuga futura esset, amissuros. Sed Ferdinandus quanquã Triuultij præsaga mente de belli exitu proloquentis authoritate moueretur, Petiliano tamen assensit, ne ipse qui pugnandi studio deflagrare videbatur, si aduersam prælij fortunam experiretur, spreto cauti ducis consilio, inexpiabilem funestæ temeritatis infamiam apud Alfonsum patrem, ipsumque pontificem subiret. Itaque in munitiora loca ab vtrisq; concessum. Sequentibus verò diebus quum Triuultius parandæ victoriæ facultatem, ab his qui innatum timorem prudentiæ nomine contegerent, amissam quereretur, eiusque sententiæ Alfonsus Piscarius accessisset, & Petilianus à Bartholomeo Liuiano familiari suo (is tum alam equitum ductabat) qui postea summos militiæ honores adeptus est, quotidie oppugnaretur, vt cunctari desineret, & rem prælij fortunæ tandem committeret, decertare statuerunt. Sed à conserendo prælio aliena mens hostibus fuit. Nam tametsi per præcones ad pugnam prouocarentur, nunquam tamen castris copias eduxerunt, sic vt ludificati varijs artibus Aragonios, quum leuis eorum armatura propius munitiones accessisset, emissis subitò pluribus tormentis eam inde cladis metu recipere sese, & confestim terga dare coegerint. Liuianus tamen triduo pòst, alam vnam Gallorum equitum longius à castris ad sanctæ Agathæ oppidum progressam noctu adortus, cæsis captisque pluribus equitibus, magna ex parte deleuit. Cæterùm Ferdinandus postquam hostem inuitum non posse elici ad pugnam videt, ad Fauentiam promouet castra, eaque sub ipsis mœnibus latissima fossa, per quam Anemonis partem corriuarat, alijsq; præaltorum aggerum magnis operibus communit, vt amicæ vrbis copijs vtatur, tutoque in loco Germanorum auxilia, quæ sibi è Sueuia & Vindelicia adducebantur, expectet, atque interim ad motum aduentantis Galli regis, vti pater ac Alexander monuerant, iussa capessens, melioris fortunę consilia subsequatur. Interea Carolus è Gratianopoli Coctijs Alpibus in Italiam transmisit. Fuere olim Coctię quæ nunc montis Genebræ culmina nuncupantur, vt aliàs diffusè monstrabitur, quum ipsis Alpibus, sicuti & cæteris orbis terrarum clarioribus locis, pro recentibus, & semibarbaris nominibus antiquiora vocabula passim reddemus. Descendentem Asta Colonia excepit, omniqùe rerum copia abundantibus eius regionis oppidis, milites sese largè & gratuitò recrearunt. Processerat Astam vsque honoris causa Ludouicus, vxorem Beatricem cum lectissimis Insubrum fœminis adducens, quibus rex iuuenis oblectaretur. Sed is non multò pòst ad insoliti cœli commutationem aliquandiu vehementi morbo conflictatus est, quum erumpentes pustulæ, vti sæpe pueris accidit, artus & faciem defœdassent. Verùm mitescente Autumno, & recepta subinde valetudine, Ticinum vrbem, quam recentiores Papiam appellarunt, cõtendit. Ibi regio apparatu, & exquisitis honoribus à Ludouico in arce susceptus est. Laborabat tum suprema valetudine Ioannes Galeacius, adeoque infelix iuuenis lento atque tabifico morbo erat confectus, vt non viribus, quæ iam nullæ erant, sed ipso vno desituri mox spiritus vigore regeretur. Is Carolo,

rolo, qui ad lectulum accesserat, vti ægrum officij causa humaniore alloquio solaretur, lachrymans, veluti mox imminentibus fatis concessurus, Franciscum Bonamque liberos magnopere commendauit. Nec multò pòst Carolus accepta à Ludouico pecunia, exercituque ex Mediolani officinis omni castrensium rerum copia instructo, peditib. secundo amne deuectis, & equitatu terrestri itinere præmisso, Placentiam profectus est. Inde per agrum Parmensem ad Apenninum est peruentum, iugisque haud multo labore superatis ad Pontremulum posita castra, quod Macræ amni impositum descendentibus in Aetruriam per Apuanos Ligures primùm occurrit. Erat Pontremuli præsidio Badinus Insuber cum trecentis Sfortianis: qui quum fortè ad amabilis vini tabernam ab leui verborum contentione ad acriora iurgia cum Heluetijs deuenissent, & vti ipsi erant expediti cum scutis & gladijs, aliquot Heluetios in angustijs viarum prælongis suis impeditos contis trucidassent, aliquanto pòst supremam oppido calamitatem pepererunt. Cæterùm Carolus motis inde castris secundum Macram amnem, præterque Papirianas fossas, quę Fossæ nouæ oppido nomen dederunt, Sergianum profectus est. Creuit Sergianum ex ipsis Lunæ antiquæ vrbis ruinis, quum incolæ pestilenti eius litoris aura, quæ maximè ad Macræ ostium vergit, vehementer offensi, ædificia in editiorem locum subduxissent. Id primùm Florentinæ ditionis oppidum erat, eoque Paulus Vrsinus præsidij causa peditum atque equitum manum paulo antè præmiserat. Interea Gilbertus Mompenserius, qui primum Gallorum agmen ductabat, Castellum nouum ex itinere tormentis aggressus expugnauit, prçsidijsque præfectum Angelum Cencellum, & ad vnum eius milites trucidauit, præmissisque ad mare longo circuitu equitum alis, Franciscū Montedolium cum cohorte Sergianum properantem, improuiso equitum incursu, protritis occisisque omnibus fermè peditibus, intercepit. Quibus de rebus magnus adeò Gallorum metus omnibus est incussus, quòd ab his non more Italico humaniter, sed barbara crudelitate cruentè admodum geri bellum videbant, vt oppidani atque ipse Paulus muris viribusque diffisi, & Petrasanctenses, qui Fanum Feroniæ incolunt, quum in portis eorum equestri prælio certaretur, de dedendis protinus oppidis cogitarint. Erat arx supra Sergianum editiore tumulo imposita, loci natura atq; arte permunita, quam incolæ à Castruccio Lucensium tyranno ædificatam fuisse commemorant.

Eam quum prolato omni tormentorum apparatu Galli expugnare niterētur, Petrus Medices Florentia profectus ad Carolum in castra peruenit. Is enim fama celeritateque hostium penè obrutus, quum ad eam imminentis maximi exercitus molem sustinendam consilio ac viribus se imparem cerneret, voluntate commutata ad promerendam regis gratiam, se cuncta vti imperatum foret facturum, traditurumq; Aetrurię vrbes, arcesq; omnes pollicitus est, modò incolumi dignitate in fidē & clientelam à Carolo reciperetur. Timebat enim vehementer rebus suis: quoniā Laurentius & Ioannes eadem Medicea orti familia apud regem in honore erant. qui paulo antè quum nouis rebus studerent, Petri potentiæ infensi, aduersus eum coniurauerant, detectisq; eorū consilijs, quòd Petrus proprio sanguini parcendū esse putauerat, ruri tantū pub. iudicio relegati fuerant. Mox verò descendentibus in Italiam Gallis noua spe inducti, et veteribus innixi consilijs ad Regē profugerant: ac tū maximè apud singulos proceres agēdo maledicendoq; bellum, insidias, cunctaq; aspera Petro molie-

bantur. Cæterùm Petrus apud Fanum Feroniæ cum Briſſoneto Belcarioq́ue rebus compoſitis obuiam profectus regi, comitate militari, & læto admodum vultu in gratiam recipitur. Nec multò pòſt miſsis qui teſſeras repetendæ fidei cuſtodibus ferrent, Sergiani, Fani Feroniæ, Piſarum, & Liburni portus arces, regijs præfectis traduntur. Interea Florentinorum legati viri inſignes, in quorum numerum Senatus honoris cauſa Petrum ipſum abſentem decreuerat, ſuperuenere, qui amica apertaq; omnia tranſeunti regi futura publico nomine dicerent, & quantis maximè poſſent officijs regis animum, deterſis ob repudiatam antea eius amicitiam offenſionibus, pacatum reddere niterentur. Sed Petrus mox Florentiam redijt domeſticorum literis reuocatus, quibus aduerſos de eo rumores tota vrbe excitatos, ad famam deditarum arcium afferebatur, proptereaq́ue veteres inimicos in ſpem nouarum rerum eſſe erectos: populum fremere, nutare Senatum ex eius facti indignitate permotum: atque ex amicis demum paucos qui audacter inimicorum conſilijs obuiam irent reperiri, ſolicitè admodum perſcribebant. Alienauerat ab ſe Petrus, tametſi præclaro erat ingenio, multorum optimatium animos, quum iuuenili quodam feruore equorum, armorumq́ue ſtudijs & matronarum amoribus deditus, ciuiles curas ignobilioribus miniſtris demandaret, & perraro quum Senatus cogeretur in curiam veniret, nunquam verò collegiorum magiſtratuumq; officijs intereſſet: quorum munia à ſummis et grauiſsimis ciuibus implebantur, ac demum Laurentio patri prorſus diſsimilis euaſiſſet. Qui vt erat diuina prudentia in regenda vrbe, & promerendis ciuium animis vrbana quadam comitate ciuiliq́ue modeſtia, pari cum cæteris cultu, ſine ſatellite Rempublicam feliciter, ſola ingenij magnitudine fretus adminaſtrabat. Igitur Petrus quũ principem locum, qui haud facilè aliter quàm aut ſumma vi, aut ſumma cum virtute atque modeſtia in libera ciuitate retinetur, neque armis neque gratia ſuſtentaret, ad explorandos ciuium animos, periclitandamq́ue comminutæ iam authoritatis atque potentiæ fortunam, in forum, atque inde in curiæ aream proceſsit. Vbi quum infrequentes amicos, circum ſe verò infenſos multorum vultus cerneret, ac ſubinde ad Octouiros, qui cum Vexillifero ſupremæ poteſtatis magiſtratũ gerunt, aſcendere vellet, à Valterotto Iacoboq́ue Nerlio regionum tribunis, curiæ ianua prohibitus eſt. mox verò concurſu omnis generis hominum facto, & nonnullis arma tenentibus, metu doloreq́ue perculſus, inter fremitum rebellantis populi, & ſaxa volantia, domum ſe proripuit. Nec mora veluti vlturus infeſti populi iniuriam, thoracem galeamq; induit, familiam armat, & equites quos dudum Paulus Vrſinus poſt deditum Sergianum diſsipato trepidantiq́ue agmine ad Gallianam portam adduxerat, euocari atque introduci iubet. Verùm quum nunciaretur, Frãciſcum Valorium, vnum è legatis, quem ipſe apud Carolum paulò antè reliquerat, virum acrem ac turbulentum in foro eſſe, ſublimemq́ue eum in equo concionari, populum incitare, ac demum ſe armatæ multitudini ad vendicandam libertatem ducem præbere, penitus animo concidit, ſuſpicatus à rege Gallo fidem falli, & ſalutẽ ſuam ab eo proditum iri, quòd ſe abeuntem falſis pollicitationibus oneraſſe videretur: Valoriumq́ue qui tanta ob id celeritate præcurriſſet, inimicorum maximè gentilium impulſu ad ſe oppugnandum pellendumq; fuiſſe tranſmiſſum. Itaque metu amens, & conſilij pariter inops, Paulo Vrſino, amicisq́ue paucis, vt ſalutis quàm imperij vel fortunarum curam potiorem duceret ſuadẽtibus,

relictis

relictis etiam quibusdam gemmarum loculis, vrbe profugit. Ioannes quoque cardinalis, qui postea desumpto Leonis decimi nomine, summum in re Christiana dignitatis fastigium tenuit, sacerdotis fraterculi cuculla amictus: itemq; Iulianus fratres pari fuga elapsi, diuersis itineribus Bononiam peruenerunt. Interea populus omnis, qui tametsi infestis armis, sæuisque vocibus Mediceos persequendo, diuturnæ seruitutis iugum fortiter excussisse videri volebat, aliquanto tamen prædæ quàm libertatis auidior, ad diripiẽdas Mediceas ędes ex omnibus regionibus aduolauit. effractique statim sunt Martiani horti, nobilissima Petri suppellectile instructi. Domus quoque ipsius Cardinalis ad Antonianum templum, sæuientis plebis auaritiæ cessit, tanta auiditate, vt valuæ & cardines impotenti rapientium impetu vellerentur. Ipsa domus Medicea grassantis populi iniuriam non sensit, prohibentibus magistratibus, quòd ea tum summo Petri studio ad regem hospitio excipiendum, auleis, pretiosoque rerum omnium apparatu exornabatur. Nec multò pòst concursu hominum in curiã facto, Petrus fratresque à Vexillifero Francisco Scarsa, ipsisque Octouiris, qui cum eo in curia perpetuò sedent, quique ex amicorum numero, ipsisque Mediceæ familiæ beneficiarijs lecti fuerant, omnibus statim suffragijs, patriæ & Senatus hostes iudicantur. pilæ puniceæ Mediceæ gentis insigne omnibus vrbis locis abraduntur, atrocique admodum decreto adiecto, vti præmium percussoribus eorum foret, bona extemplo atq; auidißimè publicãtur. Nec multum inde in illa ipsa domo, magni Cosmi ingenio ac sumptu extructa, qua Nullum in Italia priuatum ædificium elegantius concinniusque ætate nostra conspicitur, quæque publicum totius orbis nobilitatis bonarumque artium hospitium fuit, à publicis institoribus nobilißimarum opum venaliũ hasta palàm erecta est. Veniere itaque magno Fortunæ ludibrio, præter ingens & pretiosum opulentæ domus instrumentum, statuæ antiqui operis, toreumata, gemmę, varijque lapides admirabili veterum artificum sculptura insignes, vasa Myrrhyna, numismataque auro, ære, argento, queis clarorum ducum effigies inerant, longo atque erudito studio, diuturna in pace cumulata. præterea tabulæ & signa nobilium artificum monumenta: & quod inuidiam plurimum augere poterat, illa tam grandi pecunia tot tantisque doctorum virorum peregrinationibus atque laboribus quæsita, Latinorum & Grecorum voluminum suppellex celeberrimæ Bibliothecæ. Hanc Cosmus instituerat, auxerat Petrus, & Laurentius postremò, tota penè Grecia rarißimis libris spoliata: expletisq; tandem studiosorũ desiderijs, magna sui fama claritateq; condiderat. Ita vt plerique mortales eam familiam tanta calamitate indignam, ac iniquè admodũ ab ingratis ciuib. exactam esse iudicarent. Quando eius proceres perpetuo quodã magnificentiæ splendore, ędificando, fouendo ingenia, & pacem opulentiæ parẽtem singulari industria tuendo, patriæ ac ciuib. tantum ornamenti & claritudinis addidissent. Illudq; demum manifestè compertum est, inanem atq; admodũ caducam esse popularẽ gratiam in libera ciuitate dominantib. ciuesq; ipsos dum ex nouarũ rerum motib. libertatem respiciũt, nulla æquabilis imperij, nulla pristinæ amplitudinis, nulla deniq; beneficiorum priuatè vel publicè acceptorũ memoria permoueri. Vsq; adeò autẽ Mediceũ nomẽ cunctis inuidiosum esse cœpit, vt Laurẽtius atq; Ioannes, qui apud regẽ tanq̃ exules fuerant, Petri expulsi gentiles et consanguinei, vt libertatis tuendę studium ostenderent, è marmoreis antiquę domus insignib. pilas deterserint,

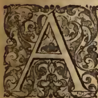
ſubſtitutaque candida cruce, vti in aliam familiam tranſeuntibus mos eſt, Populani abdicato veteri nomine, appellari maluerint. Dum hæc Florentiæ geruntur, Carolus ab Luca, vbi liberaliter exceptus adiutusque pecunia fuerat, Piſas cum exercitu peruenit, cuius aduentus opportunè admodum in ſpem recuperandæ libertatis Piſanorum animos erexit. Conceſſerant Piſani multos ante annos diuturno bello victi in Florentinorum ditionem, quum paulo antè cum ſumma opum amplitudine, tum ingenti rei naualis gloria inter cæteros Italiæ populos, magnam authoritatem rebus præſertim in Syria feliciter geſtis obtinuiſſent. Eoq; magnitudinis rem Piſanam aliquando euectam memorant, vt centum eorum familiæ illuſtres, totidem roſtratas naues priuato ſumptu ædificaſſe, exornatasque ad Liguſticum bellum eduxiſſe dicantur. Verùm quum bellica virtute & mercaturæ ſtudio, partis diuitijs aliquandiu floruiſſent, eos demum ſuperbia opulentiæ comes, & natæ continuò ex nimia felicitate inteſtinæ ſeditiones, euerſa republica tranſuerſos atque præcipites egerunt. Factumque eſt, vt attritis diſcordia opibus atque intermiſſa obiter maritima negotiatione, per diuerſa tempora varijs tyrannis ſeruire didicerint. Ioanne autem Galeacio Vicecomite vita functo, qui longè ampliſsimo in Italia imperio potitus, poſt Appianum tyrannum, Piſas in deditionem acceperat: cæpere Piſani iam pridem amiſſam libertatem reſpectare, atque eam maioribus animis quam viribus aduerſus Florentinos tueri, qui tum ob veteres cauſas recentibus etiam odijs accumulatas, in earuentis imperij Vicecomitum exoptata occaſione, grauiſsimum bellum intulerant: quo Aucuthus Britannus dux bello inclytus adeò res eorum afflixit, animosque contriuit, vt omnibus belli calamitatibus fracti, deſtitutique à finitimis victorum arbitrio ſe dediderint. Manſereque ſub Florentino imperio annos octuaginta ſeptem: quo tempore adeò ſeuerè auareque ab his qui quæſtui atque pecuniæ maximè ſtudent, imperatum eſt, vt ſub Caroli aduentu nihil eis præter nomen veteresque ſpiritus, & antiquæ magnitudinis memoriam ſupereſſet. Erat inter Piſanos Simon Orlandius vehementi vir ingenio, publiceque & priuatè Florentinorum hoſtis acerrimus. Is noctu & in occulto cum his ciuibus coeundò, quos maximè grauioribus iniurijs offenſos, ac ob id alienato animo paratos ad defectionem exiſtimabat, ſæpius publicas calamitates deplorare, ac oſtendere quam facilè, ſi viri fortes & maioribus ſuis ſimiles forent, ſeſe ab intolerāda ſeruitute in antiquam libertatem eſſent vendicaturi. Poſtremò quòd Gallicæ linguæ erat peritus, ſe oratorem apud regem & ad perficiendum negotiū ducem futurum alacriter profiteri. Nec diu cunctando deliberandòue ab inclinatis iam ciuibus, num in ea præſentis regis occaſione audendum foret, dubitatum eſt. Nanque Orlandius quum à cunctis certatim amplexaretur ac laudaretur, quòd contempto priuato periculo pulcherrimi facti cōſilium magno animo deſumpſiſſet, ad regem qui tum Mediceis erat in ædibus, cum globo iuuenum aſcendit, proiectusque ad genua ſupplex & lachrymans enarrauit, in quas calamitates erumnasque miſerabiles, è florentiſsimo quondam liberæ ciuitatis ſtatu, Florentinorum ſæuitia decidiſſent: in quorum mores acerbiſsimè inuectus, vt vndique eis conflato odio rex iuuenis magis ac magis incitaretur, ea maledicendo protulit, quæ tametſi regis animum, magnitudinem nouitatemque criminum admirantem impulerint, à moderato tamen ſcriptore, ne incerta indefenſaque pro veris fidem recipiant, prætereunda videantur. Cæterum

terum perorante Orlandio, ac regem demississimo gestu interrogante, num qui ad liberandam à tyrannis maximam Italiæ partem venisse velle videretur, Pisanum populum tam indigna seruitute oppressum liberum esse vellet: Carolus more Gallorum alacriter, & iam opportunè fauentium procerum murmure exorto, paucis annuens, sublataque manu id se quod æquum esset præstare significauit. Quæ vox excepta ab his qui intererant, statimque foris omnibus præ lætitia ingenti clamore, FRANCIAM, quod est antiquum liberæ Galliæ nomen, ac Libertatem vicissim ingeminantibus, per vrbem delata, vniuersum populum ad dulce exoptatumque id nomen excitauit. In eo tumultu marmoreus leo Florentinorum insigne in profluentem Arnum præcipitatur, Præfecti autem quæstoresque Florentini vrbe profugerunt. Quibus exactis Pisani ex numero optimatum decuriones viros fortes delegerunt, qui darent operam, ne recepta libertas vlla vi, vllisue hostium consilijs eriperetur. Quod si tanta felicitate atque fortuna ipsam libertatem tueri Pisanis datũ foret, quanta eam constantia atque virtute postea per sexdecim annos defenderunt, bellum profectò quod statim secutum est, neque pertinacium ciuium fregisset spiritus, neque finem eorum opibus vnquam imposuisset. Accidit autem memorabili casu, vt eadem hora, qua Florentini Mediceos patria domoq; pellebant, ipsi quoque à Pisanis pari asserendæ libertatis desiderio pellerentur. præclara equidem eum laude Galli regis, qui non minus æquitate atque iustitia, quàm virtute bellica magnus, duabus nobilissimis Italiæ vrbib. inauspicata tam propè, & nullo hercle negotio libertatem attulisset.

FINIS PRIMI LIBRI.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER II.

AT Carolus, Antracio viro forti cum delecta Gallorum manu Pisana in arce constituto, cæterisque deditarum arcium præsidijs pari diligentia confirmatis, Pisis profectus ad Signinum pontem sexto ab vrbe Florentia lapide Arno impositum, tertijs castris peruenit: sollicita admodum ciuitate tanti exercitus metu, quod non omnino inanis rumor increbuisset, regem Mediceos in patriã incolumi dignitate moderati principatus esse reducturum. Nam Brissonetus atque Belcarius, Philippusque item Bresiius Allobrogum reguli frater, regij cõsilij principes, eo atroci facto, quo Petrus patria pulsus ac hostis iudicatus fuerat, regiæ fidei maiestatem vehementer lædi testabantur: differebantque eum qui sese atque arces optima fide tradidisset, ob

idque præclara ipsorum sponsione amicus fuisset appellatus, vt patriæ & penatibus redderetur, omnino esse reuocandum. Probabat id rex iuuenis, honesti decoris tenax, nec facilè ex aliena iniuria nominis sui contumeliam ferens. Iamque Fortuna nouos ludos Florentinis editura videbatur, nisi Petrus qui parum læto vultu cum fratribus à Ioanne Bentiuolo exceptus fuerat, è Bononia sibi timens, nimis celeri desperatione Venetias profugisset. Cæterùm Carolus apud Signiam rebus per legatos, qui frequentes aduenerant, magna ex parte compositis, Florẽtiam armatus ingreditur. Magistratus cuncti suo ordine, sacerdotesque sacris in vestibus sub vmbella aurea intrantem excipiunt. populus lætis acclamationibus summos honores defert. miratur externi cultus tot equitum agmina, Phalangesq; Heluetias, & ad tormenta ænea transuecta curribus maximè stupet. Sed obiter suspenso animo reputat, quo in discrimine versetur, qui tantam ferocium gentium multitudinem intra mœnis domesticosque lares acceperit. Ea dies funere quoque Pici Mirandulæ immatura morte correpti, insignis fuit, qui ob æterna diuini ingenij monumenta, eruditorũ hominum consensu, Phœnicis cognomentum adeptus est. Rege suscepto, affectoque omnibus humanis honoribus, Florentini de fœderis conditionibus agere cœperunt. certatumque est aliquandiu, & subinde liberi hominis inter armatos vox audita. Quum enim Galli periniquas conditiones dicere viderẽtur, ob idque abnuentibus insolenter obstreperent, Petrus Caponius indignabundus, libellum cõscripti fœderis palàm concerpsit, addens clara voce, postquam Galli vi agere, atque impotenter contendere vellent, non defuturos, qui Campani æris sonitu, tubarum cantibus essent responsuri. Sed demum cũ rege fœdus ea conditione percussum est, vt Florentini centum & quinquaginta milibus aureorum nummûm in bellicos sumptus regem iuuarent. Ipse eas arces quas Petrus tradidisset, intra certum tempus restitueret. libertatem quã tùnc recepissent, egregio studio tueretur: neque Mediceos gratia foueret, neq; Pisanos iuuaret auxilijs. Sic, vt Carolus aræ maximi templi admotus, solenni sacramento iuraret, se integra fide præstiturum, quod ex fœdere promisisset. His confectis reb. epistolas sub edicti nomine per omnem Italiam perscripsit, quibus testatus est, se venisse ad liberandos seruitute populos, bellumque in Græciam aduersus Turcarum gentem, ac ipsos communes Christiani nominis hostes transferendum: propterea se nemini nociturum: pacatò facturum iter: & quæ alendo exercitui necessaria forent, præsenti pecunia persoluturum. Dum hæc in Æthruria geruntur, Obigninus & Calatinus in Æmilia copijs atque animis aucti, ad Mordanum Forocorneliensium castellum processere. Castellani persuasi à Marino Mercatello Catharinæ Sfortiæ præfecto, qui præsidij causa aliquot armatos introduxerat, portas clauserant, ac muro fossisque confisi Gallos oppido excidium, ni statim reciperentur comminantes, lapidibus ac sagittis summouere cœperant. Ea iniuria accensi Galli elatis animis nequaquam ferentes, quod tantulum oppidum, tanti exercitus impetum sustinere auderet, tormenta promouent, muri partem deijciunt, et fossam transcendere conantur. Sed ea re parum prosperè tentata, aliud consilium capiunt: quoniam fossæ multitudine aquarum stagnantes, neque superari nisi certo cum periculo, neque extrahi sine multo militum labore poterant. Tormenta itaque contra portam dirigunt, vt tolonem trabem, cui pons subductilis ad subleuandum cathena suspenditur, tormentorum pilis effringerent. Ac

ciditque

ciditque vt ad vnum atque alterum falconis ictum, cathena trabeq́ue perfractis, pons ipse concideret, irrumpentibusq́ue Heluetijs & Gallis, oppidum ex templo caperetur. Tantus porrò certatim incumbẽtium impetus fuit, vt multi a lateribus in fossam decidẽtes, sed multo plures ipso prementium pondere ruptis pontis asseribus præcipitati in præaltos & limosos fossæ gurgites, fœdè perierint. Nec mora Galli amissorum commilitonum dolore concitati, vt cæteros vno crudeli exemplo à simili pertinacia deterrerent, præsidium oppidanosq́ue omnes ad vnum, quibus neque latebrę, neque Deorum templa in quę confugerant profuere, inusitata rabie trucidarunt: ita vt neque senibus, neque fœminis, neque ipsis, crudele visu, pueris barbara feritate pepercerint. Cuius inhumani facinoris fama peruagata totam Italiam, sicuti maximo terrori omnibus fuit, ita Gallorum genti, quam plerique moribus nostris non omnino dissimilẽ putabant, incredibile odium cõcitauit. Mordano amisso, Catharina miserabili suorum clade perculsa, Ludouico etiam patruo plurimum impellẽte, Aragoniorum partes deseruit. Iisdem fermè diebus Ioannes Galeacius diuturna valetudine conflictatus Ticini vita excesit. Eo nuncio accepto, Ludouicus qui regem in Lunensem vsque agrum fuerat comitatus, Mediolanum aduolauit, vbi iustis insigni pompa funeri persolutis optimatum consensu ad imperium euectus est, qui in tãto rerum motu imperij summam infanti minimè deferendam esse dicebant, quanquam illud Francisco Ioannis Galeacij filio certo successionis iure deberi videretur. Fuere ea tẽpestate complures qui Ioannem Galeacium lentis atque mortiferis potionibus ab eo pernecatum fuisse putarent. quod fortasse nobis pro constanti esset affirmandum, nisi eius ambiguæ rei indicia, fallacibus innixa coniecturis incertam admodum opinionis fidem, curiosis etiam medicis reliquissent. Deberi etenim sibi imperium Ludouicus prædicabat, quòd ipse natus esset, dum Frãciscus pater Mediolano virtute parto potiretur. Contrà Galeacium, qui ætatis prærogatiua inductus defuncto patri succesisset, in humili adhuc parentum fortuna genitum, atque in Firmana Piceni arce susceptum, præpostera successione principatus, Fortunã, in qua neque Dij neque Fata eum nasci voluissent, respicere minimè debuisse. Diplomata quoque aliquanto post à Maximiliano Cæsare, trecentis milibus aureorum nummûm impetrata, quibus Ludouico liberisq; eius speciosis admodum titulis, Mediolani, finitimarumq́ue vrbium imperium, augusta Cæsaris authoritate adiudicatum est. Ferdinandus aduersis Aethruriæ motibus perculsus, simulq́ue permotus Catharinæ defectione, quòd medijs ditionis eius in finibus erat, Obigninumq́ue et Calatinum aduentu nouorum militum firmiores factos appropinquare cognouerat, ad Castrocarium, quod olim in Apennini radicibus Salsubium fuit, retrocessit. Id iter per vias multo luto ac frequentibus saxis impeditas, noctemq́ue cum tenebris tum sęuis etiam imbribus fœdam, maxima cum trepidatione laboreq́ue confectum est. Nec Salsubiani portas aperuere, qui paulo antè singulari studio eum omnibus rebus adiuuerant: vixque Ferdinandus alimenta afflictis inedia militibus impetrauit, quæ ægrè etiam, prius accepta pecunia, canistris & funibus è muro demittebantur. Adeò enim mobilis ac infida populorum natura est, vt facilè quos desertos à Fortuna conspexerint, statim soluto pudore destituant. A Salsubio in Cesennatem agrum digressum, missusq́ue Petilianus ad Cesennatium Senatum, qui daret operam, vt ab his prouiso commeatu, designatisq́ue hospitijs,

exercitus intra mœnia reciperetur. Exulabat tum Ceſenna Guido Guerra, vir factioſus, & bello acer, qui multos in vrbe amicos clienteſque habebat. Hunc Obigninus & Calatinus idoneum rati per quem ad introcludendum Ferdinandum Ceſennam occuparent, pecunia, armis auxilijſque inſtruunt: ad tentandos ciuium animos maturare iubent: ad certum itineris ſpatium Fracaſſam Sanſeuerinum cum ala equitum, qui ſubſidio foret, ſubſequi, adeſſeque præcipiunt. Guido qui ſuos ſecerat certiores, & tempus patrandæ rei conſtituerat, primo aduentu à Bartholomæo Notario Guerrianę factionis homine introducitur: tota vrbe ad Guidonis vocem tumultus exoritur: factioſi arma corripiunt. quorum fulctus auxilijs Guido in prætorium curiamque aduolat: Petilianum de commeatu cum Decurionibus deliberãtem iniecta manu capit, cuſtodiendumque ipſis ſenatoribus tradit. Erat perturbatus rei nouitate Senatus: nihil publicè in repentino caſu conſuli prouiderìue poterat, quum quiſq; domum, liberos, fortunaſque ſuas in eo periculo potius reſpiceret, quàm qualecunque facinus eſſet admiſſum intueretur. Nam dum Petilianum a ciue capi in conſpectu Senatus, & Aragonios qui ingreſsi cum Petiliano erant, capi diſpoliarique permitterent, manifeſtè a Romano Pontifice rebellabant. Iam tota fermè ciuitas Guidonis, Gallorumq; ſigna ſequebatur, quum Alfonſus Daualus & Liuianus his rebus cognitis, cum delecta equitum peditumq; manu Ceſennam per arcem Ioanne Caroccio cuſtode pontes extemplo demittente, ingrediuntur. committitur repente prælium media in vrbe. Ipſe Guido ingenti protectus ſcuto, cum paucis familiaribus fretus viarum anguſtijs Aragonios ſuſtinet: mox auctus nouis clientium militumque ſubſidijs, eos lõgius propellit. Porrò Aragonij ſuperuentu Germanorum, qui dudum è Venetia nauibus tranſuecti in caſtra peruenerant, pugnam inſtaurant. Daualus & ipſe pedes ante alios inſignis, cominus cum Guidone congreditur; acriter vtrique contendunt. Gothifredus & Gaſpar Germani cohortium præfecti, impigrè prælio ſuccedentes vulnerantur: multi cadunt, vtriſque ex omnibus locis auxilia, ſed maiora Aragonijs aggregantur. Poſtremò, quum Fortuna ſæpius, modò his modò illis victorię ſpem oſtendiſſet, Guerriani virtute Germanorũ pulſi diſiectique cum magna cæde in fugam vertuntur. Ipſe Guido per tumultum à ſuis in equum illatus, è manibus hoſtium vulneratus effugit. Fracaſſa vero qui tardius iter fecerat, cognito Guidonis caſu priuſquam portis appropinquaret, in caſtra reuerſus eſt. Vrbe recepta, & Petiliano cuſtodia educto, Ferdinandus magno metu atque periculo liberatus Ceſennam venit. eius aduentu domus aduerſæ partis, quæ Guidoni fauerãt, vt milites gratuitò penuarijs copijs alerent, exercitui prædæ loco conceduntur, & Bartholomæus qui Guidonem introduxerat, latebra extractus ſupplicio afficitur. Galli Ceſenna excluſi de occupando Britonorio conſilia inibant: exuleſque præſertim qui repetendæ patriæ auidi in eorum caſtra confluxerant, præmijs, atque pollicitationibus inducebant, vt per illos amicitia cum eius factionis hominibus inita, vrbe potirentur. Cæterùm Ferdinandus opportunitate vicinæ vrbis permotus, cognitis eorum conſilijs, eò cum cohortibus duabus tribuſque equitum turmis Liuianum celeriter præmittit: cuius aduentu, eorum conſilia qui iam animo defecerant, oppreſſa, omneſque demum ciues in fide Pontificia confirmati ſunt. Britonorio a Brinto vetere oppido nomen inditum putamus, quanquam id nonnulli à Britonis Aquitaniæ populis, qui vrbem inſtaurarint appellatum credant. Erat Theodorani proqinquo oppido Gallorum equitum manus,

manus, quæ per agrum inter Cesennam & Britonorium vagabatur. Huic sæpe insidias Liuianus frustra tetenderat, quod illi nisi magna manu explorato atque interdiu, nunquam exibant: hos, quum dolis nihil proficeret, vir audax tentandæque semper Fortunæ auidus, vera vi aggredi constituit. Itaque coactis omnibus copijs, adiunctisque sibi oppidanorum promptissimis, noctu itinere confecto, prima luce Theodoranum adoritur, debile oppidum, Gallis repentina re consternatis, acriter tamen se defendentibus, celeriter expugnat ac diripit. Galli equites magna ex parte in arcē relictis equis confugere, quos quum biduo continenter oppugnasset, atque ipse dum incautius murū subit, sagitta vulnus accepisset, superueniente Ferdinando, omnes ad vnum in potestatem redegit. Verum Ferdinandus, quum Annibal Bentiuolus Florentinorum equitum præfectus, quod commutato Reipublicę statu omniumque studijs ad Carolum conuersis, salua fide militaris sacramenti diutius eius in castris esse non poterat, impetrata missione discessisset, et passim à peditibus desereretur, retro abiens per Vmbros Romā contendit. Ex itinere Ioannes quoque Sfortia & Guido Feltrius, cum suo quisque equitatu, hic Vrbinum, ille Pisaurum rerū suarū metu concesserunt. Obigninus verò Salsubianis iugis Apenninum transgressus, ad Carolum in Aetruriam descendit. Per eos dies Frāciscus Picolhomineus cardinalis, qui posteà Pontificatum est adeptus, ad tractandam pacem à Pontifice legatus ad Carolum in Ætruriam venit. Sed is neque auditus, neque in castra receptus est, quum regi atque proceribus ob recentem adhuc patrui Pij Pōtificis memoriam esset inuisus, quòd ille superiore Neapolitano bello aduersus Andegauenses à Ferdinādo Aragonijsq; partib. stetisset. Carolus paucos Florentiæ moratus dies rebus compositis Senas venit. Excepere venientem Senenses, portis ac regionibus festa fronde exornatis, ac liberaliter Gallos milites per domos hospitio susceperunt. At rex primo aduentu cohortem prætoriam, quæ stationem in foro habere, & præsidio decurionibus esse consueuit, denunciata per præconem cæde, ni extemplo arma ponerent, locoque decederent foro vrbeque expulit. Senis per Vlsinios Viterbium exercitus est ductus. Eam vrbem ex Foro Cassij ruinis creuisse putauerim: huius enim in proximo non obscura vestigia, in ipsa silice constrata via Cassia visuntur. At pontifex, qui Ferdinando eiusq; exercitu in vrbem recepto, & conscriptis tumultuarijs cohortibus, Romanoque populo arma capere, & patriam tueri iusso, Gallos vrbe prohibiturus esse videbatur, Caroli successu & celeritate victus, ad eum legatos misit, qui orarent, ne sacrosanctam vrbem, sacrorum domicilium, Pontificis optimorumque antistitum sedem, cui aliquando etiam barbarus Atila pepercisset, turbandam violandamque tantæ multitudini externorum militum præbere vellet. Quòd si, vti Christianū atque eius cognominis regem deceret, augustæ Vrbis religione tangeretur, ingressuque abstineret, Pontificem ei tum officio satisfacturum, commeatusque militibus idoneis in locis præbiturum. Carolus ad ea respondit, se priusquam Galliç fines exiret, voto pro salute felicitateque suscepto, decreuisse Romana templa inuisere: sanctissimas Petri Paulique aras venerari: ipsumq; Pontificē, qui pietatis religionisq; fastigium obtineret, suppliciter adorare. Proinde si Pontifex Aragoniorum hostium suorum copias vrbe emitteret, mediamque personam, vti par esset, ipse augustus & sanctus indueret, commeatusq; expediret, se amicè pacatoque agmine ingressurum Vrbem: quòd si vim para-

ret,& sibi obsistendum arbitraretur, se sibi viam cõfestim per vrbem Romam, ac Tyberinos pontes armis aperturum. Ioannes quoque Andegauensis Episcopus, qui eadem Pontifici coram, populoque referret, cum legatis Romam destinatus est. Erat Alexander, vt sæpe accidit, quum dubijs periculosisq; consilijs agitamur, veluti in supremo rerum casu vehemẽter animo consternatus. Formidabat iuuenem regem inimicorum suorum innixum consilijs, qui tantã ferocium gentium multitudinem traheret, quantam multos ante annos Italia suo tantum militi,& lenioribus bellis assueta, nunquam vidisset. Timebat Ascanium, quem paulo antè, data fide cum Prospero custodiæ tradidisset: summoque dolore angebatur, quòd Iulianum Rouereum infestum hostem suum apud regem in honore esse,& summa cum authoritate cõsilijs omnibus interesse didicerat: Columnam quoque & Sabellum cardiuales cum cęteris eius ordinis Ascanij clientibus, qui se ab initio ad eius nutum authoritatemq; contulerant, de indicendo concilio, vt ipse sacro rerum fastigio deijceretur, agitare intelligebat. Id vnum enim concilij nomen supra cæteros infelices humanarum rerum casus, maximo terrori pontificib. esse consueuit: quòd pleriq; in his conuentibus, dum de Republica Christiana referunt, placita religionis interpretantur,& ad castigandam sacerdotum luxuriam censorias leges condunt, ipsi Pontifices Pontificio iure circumuenti, eiurare supremam dignitatem, seq; de muni põtificatu abdicare coguntur. Hoc metu armati reges pontifices terrẽt, ac subigunt, quando omni tempore ex dissidio cardinalium, facilem ad cogenda huiusmodi concilia occasionẽ inueniant. Idq; propterea fit, quoniam cardinales inter se factiones simultatesq; exerceant,& quadam nouarũ rerum libidine ac liuore ducti, Põtificem, quem ipsi suis studijs atq; suffragijs extulerint, repente fastidiant, aut odio prosequantur: paucíq; admodum cardinales, inuitis etiam pluribus, indicendi condendiq; concilij vetere Pontificum decreto potestatem habere videri volunt. Igitur Alexander suadentibus amicis, Ferdinandum monet, vt postquam adeo impotenter à Fato pariter atque ab hoste vrgeatur, incolumi exercitu ab Vrbe discedat,& maturè ad firmanda Regni claustra, quæ ad sanctum Germanum Casinatis saltus angustias pertinent, in Campaniam proficiscatur. Nec multò pòst Ferdinandus, qui ab Alfonso patre etiam fuerat reuocatus, quum prima iam Gallorum agmina Lignino duce Ostiam è Viterbio contendissent,& regia vexilla Mario in iugo apparere inciperent, Latina porta sub signis exercitum eduxit. Decreti subinde è Romanis optimatibus oratores, Hieronymus Portius, Coronatus Planca, Christophorus Bubalus, Ludouicus Matthæus, Marius Mellinus,& Iacobus Simibaldus, qui regi Gallo vrbem ipsam, priuatas domos,& magnã copiam commeatus omnis generis per fora expositam Pontificis populiq; Romani nomine offerrent, venientemq; introducerent. Iam Carolus Sutrium venerat, vbi memorabili iudicio iure consultum Sutrinum, qui præferocem Gallum equitem contumelia lacessitus occiderat, è vinculis causam dicentem, quanquam irato frementeq; exercitu absoluit, Sutrioq; profectus ad Braccianum castra promouerat. Est id ad Sabatinum Lacum inter viam Cassiam et Aureliam, ad oppidũ Anguillariam, quę Fidenatium vrbs nobilis antiquitùs fuit. Ea oppida cum Triuiano atque Galeria Verginij Vrsini ditionis ẽrãt, quibus timens Verginius, ne primus ipse hosti prædæ auido, quòd Aragonijs præesset copijs sæuiendi materiam pręberet, Carolum filiũ ad dedenda oppida, et regem in ea arce, quę in sum-

in summa loci amœnitate subiectū despectat lacum, hospitio excipiendū præmisit. Triduo post Carolus armatis distinctisq; peditum & equitum ordinibus, Flumentana porta Vrbem inuectus est. Præcesserant longa Heluetiorum Germanorumq; agmina iustis passib. ad tympanorum pulsum, dignitate quadam militari atq; incredibili ordine sub signis incedentia. Veste omnes varia ac breui & singulos artus exprimente vtebantur. Fortissimus quisq; plumeis cristis pileo surgentibus, insignis super cæteros eminebat. Arma eorum erant breues gladij, atq; hastæ fraxineę denum pedum, angusto perfixæ ferro. Quarta ferme eorum pars ingentibus securibus, quarum e summo quadrata cuspis prominebat, erat instructa. has cæsim punctimque feriendo ambabus manib. regebant, Alabardęq; eorum lingua vocabantur. Singula autem peditum milia sclopettariorum centuriam habebāt, qui paruis tormentis plumbeas glandes in hostem emittunt. Milites in vniuersum, quum densatis ordinibus conferti prælium ineant, thoracem, galeam, scutumq; ita despiciunt, vt solis centurionibus, atq; qui phalangis principia explere, & in prima agminis fronte pugnare consueuerint, galeæ, & ferrea pectoralia conspiciantur. Hos quinq; Vasconum milia sequebantur, balistarij fermè omnes, qui scorpionibus arcuferreis, puncto temporis tendendo sagittandoq; peritè admodum vtebantur. Quod genus hominum cultu aspectuq; admodum deforme Heluetiorum cōparatione videbatur, quum illi capitum ornatu & armis splēdidis, ipsaq; proceritate plurimum eminerent. Peditum vestigijs equitatus institit, ex omni totius Galliæ nobilitate conscriptus. Is sagulis, sericis cristis, torquibusq; aureis perornatus, longo turmarum alarumq; ordine procedebat. Erant cataphracti bis mille & quingenti, & bis totidē leuis armaturæ equites. Illi crassiore striataq; hasta, solido mucrone, clauaq; ferrea, vti nostri consueuere, vtebantur. Equi eorum robore, ac magnitudine præstantes, iubis auribusq; defectis, quòd ita decere Galli existiment, ferociores apparebāt: verum ex eo minus erant cōspicui, quòd tegumentis recocto è corio cōfectis, vti nostris mos est, magna ex parte carebant. Singuli cataphracti ternos habebant equos, puerum armigerum & ministros duos, quos subsidiarios laterones appellabant. Leuis eques ingenti ligneo arcu Britannorum more, maiores sagittas emittit, thorace, galeaq; contentus est. Aliqui eorum tragulas gestant, quibus stratos à cataphractis hostis in prælijs, impressa cuspide humi configere consueuerunt. His omnib. sagula erant, acu, bracteisq; argenteis picta, in queis specioso opere ad notandam in prælio equitum virtutem vel ignauiam, propria ducum insignia prætextis imaginibus exprimebantur. Quadringenti hippotoxotæ, in quibus centum erant è Scotorum gente, virtute fideq; præstantes regis latera stipabant. Sed ante hos ducenti equites Galli, à spectata virtute nobilitateque delecti clauas ferreas magnis securibus pares in humeris gestantes, cultu insigni circa regem pedibus euntem versabantur, porrò cum equitante, cataphractorū more eximijs in equis, auro purpuraq; spectabiles prodibāt. Iuxta eum primo in loco comites aderant Ascanius ipse & Iulianus, secundum eos Columna atque Sabellus Cardinales: prætereà Prosper atq; Fabritius, cæteriq; Itali duces Gallorum procerum turbæ immixti. Parata erat ad regem hospitio excipiendum Diui Marci templo coniuncta domus, Pauli secundi Pontificis sumptu ex Amphiteatri lapidib. structa. Ciuium quoque ædes Traiani foro proximę, proceribus patebant, ad quas multa iam nocte luminibus accensis peruentum

eſt.Erant tot equitum peditumq; agmina,non pompæ modò ad ſpeciem decoremque oſtentandam exornata,ſed inſtructa bellico more omnibus armis, tanquam in ipſa vrbe foret dimicandum:ita vt omnium mentes eo ſpectaculo facile terrerentur.Id quoque metum ſtupentibus addebat,quod viri,equi,vexilla,arma tot paſsim funalibus inæquali ſplendore incertam præbentibus lucem,ampliora ac maiora vero videbantur.Plurimum autem admirationis atque pauoris omnibus intulerunt tormenta curulia ſupra triginta ſex, quæ equorum iugis per æqua pariter atque iniqua loca incredibili celeritate ducebantur:maxima eorum longitudine octonum pedum,pondere verò ſexmiliū librarum æris,Cannones appellabantur,quæ æquali tubo humani capitis magnitudine ferream pilam emittebant.Secundum Cannones erant Colubrinę ſexquialtra longiores,anguſtiore tamen fiſtulę,pilæque minoris. Sequebantur Falcones adeò certa proportione maiores ac minores, vt minimis tormentis pilæ Medico malo perſimiles emitterentur. Ea omnia binis craſsis aſſeribus ſuperinductis fibulis erant inſerta,ſuiſque ſuſpenſa anſis, ad dirigendos ictus medio in axe librabantur. Minoribus rotæ binæ erant ſubiectæ, maioribus autem quaternæ:quarum poſteriores ad curſum incitandum aut ſiſtendū exemptiles erant.Tanta autem celeritate eorum magiſtri atque aurigæ huiuſmodi curſus circumagebant,vt ſuppoſiti equi flagellis ac vocib.concitati expeditorum equitum curſum æquiorib.in locis adęquarent. Deducto rege,deſignatisq; per priuatas domos hoſtitijs, Galli triuia,omniumq; regionum aditus,qui ad Marcianas ędes pertinebant,tormentis, & certis equitum ac peditum præſidijs conſepſere,binaque milia equitum, quę ſingulis ſenis horis per vices ſtationem agerent,in campo Floræ collocata. Tumultuatum eſt haud ſemel tota Vrbe,quum Romana plebs ſuopte ingenio turbulenta & procax, inſolentium Gallorum minaces,accentuque ſuperbas voces, & feros Germanorum vultus ferre non poſſet.Ipſiq; externi milites in popinis,& luſtris plerunque à multo vino truciores facti,rixas paſsim cum obuijs miſcerent:Indeq; temulentia calentes,et incauti noctu maximè per infrequentia Vrbis loca,à ſicarijs atq; lenonibus cæderentur.Expugnata eſt magno Heluetiorum Vaſconumq; impetu Bancarum domus,ac in ea quidam è plebe Galli militis percuſſores trucidati,confoſſo ibidem Marco Matthæio Patritij ordinis. Inualuitq; ſubinde fama in tanto ſtrepitu ac diſſono clamore celeriter peruagata,Vrbem capi,ac diripi opulentas domos à Barbaris.Quo tumultu cœpit arma Romanus populus,vt dignitatē Martiæ gentis,fortunas, vxores ac liberos tueretur. Sed ea die,dij ſuperi almæ Vrbis tutelares,luctuoſum id certamē,ſupremúmque rerum omniū periculum auerterūt,quū Proſper, Gienſis atq; Ligninus à rege ad ciues milites q; tranſmiſsi deterrendo,dirimendoq; cœptum iam multorum concurſu & clamorib. tumultū oppreſsiſſent. Vrbe Roma dubijs Gallorum armis occupata,Alexāder,qui metu anxius atq; incertus conſilij,in Hadriani molem confugerat, oratores de pace ad Carolum miſit. Fuere ij ſenatorij ordinis antiſtites longè clariſsimi, Antonius Pallauicinus, Ioannes Alexandrinus,Bernardinus Caruaial,et Raphael Riarius,qui lōgo verborum circuitu orſi à Carolo Magno,cæteriſq; Gallorum regib.qui inſigni pietate rem pontificiam aduerſus tyrannorū iniurias generoſe defendiſſent, monendo adulandoq; pacem impetrarunt: his tn̄ legibus,quibus eam victis victores dare conſueuerunt,ſic vt complures,qui Hiſpani hominis ingeniū nouerant, eam pacem tanquam vi expreſſam haud multum duraturam dicerent, quòd Galli aliquan-

aliquanto arrogantius q̃ deceret, pontifici præscripsisse viderentur. Promittebat rex Gallus, se bello & pace amicum sociumque futurum pontifici, veneraturumque eum maiorum more vti verum Christianę religionis principem, neque vnquam his in rebus, quę religionem placitaq; pontificum respicerent, ab eius authoritate discessurum. Contra verò postulabat, vt portus Ciuitatis veteris cum arce apud Centumcellas sibi dederetur, ad classem Gallicam quæ Thyrreni maris oram legebat, excipiendam, & Cæsarem Borgiam filium, qui tunc cardinalis erat, obsidem daret: qui suscepta legatione ad honoris ac amicitiæ speciem, quatuor menses castra Gallica sequeretur: traderetque item Gemem Baiazetis Othomanni fratrem. Is tum in Vaticano in libera custodia seruabatur, quòd eum Galli transmarino in bello sibi magno vsui futurum existimarent. Hunc aliqui scriptores Zizimũ imperitè vocarunt, quum Gemes de nomine Parthorum inclyti regis appellaretur. Postremò in gratiam suam Galliciq; nominis honorem, Brissonetum in collegium Cardinalium cooptaret. In hæc omnia Pontifex, nec vlla quidem conditione reiecta facilè consensit: vt qui iam in animum induxerat, neminem vlla datæ fidei religione teneri, qui vi metuq; subactus iniqua atq; indecora pontificiæ maiestati spopondisset. Itaque in colloquium amicitia omni verborum atq; hilaritatis artificio simulata, in Vaticano deuentum, adorauitq; pontificem proiectus rex: omnisque demum turba procerum & ducum, obsignatos aureis crucibus pedes osculata est, obiterq; pontifex senatoriæ purpuræ ornamenta Brissoneto de manu tradidit. Postremo Gemes ipse productus est, tabulisq; super ea re publicè confectis, Carolo traditus. Is regiam manum ac humerum osculo petiuit, precatusq; est graui oratione Pontificem, vt se tanto regi, qui Orientis imperium animo concepisset, enixè commendaret: futurum enim esse, vti neq; Pontificem concessæ libertatis, neque regem adsciti comitis, quum in Græciam traiecisset, si cõsilio suo vteretur, vllo tẽpore pœniteret. Erat Gemes aspectu planè regio & graui, ingenioq; item Arabicis literis vehementer exculto, promptoque ad ferenda salsæ vrbanitatis dicteria, vbique demum corporis & magnitudine animi sua stirpe minimè indignus. Is paucis ante annis mortuo in Asia patre Mahomete, quanquam ętatis prerogatiua superabatur, fretus tamen populorum ac militum beneuolentia, Ciliciæque regulorum opibus, armis de imperio cum Baiazete fratre contenderat, victusque in Prusiacis campis, & aliquanto post in Lycaonia ad Iconium amisso exercitu, Rhodum profugerat, ratus non defuturos sibi ad repetendam Asiam Christianos, quos propter antiqua odia recentesque iniurias, & Asiæ incommodis, & Baiazetis periculo magnopere lætaturos existimabat. Sed alios quàm putarat Christianorum animos inuenit. A Bussonio nanque Rhodiorum equitum magistro carcere inclusus: & aliquanto post, vti tutius atque humanius seruaretur, in Prouinciam Galliæ finitimam est transmissus. Nec multum inde Innocentius pontifex cum Bussonio transegit, vt è Prouincia Romam adueheretur. Qua re impetrata, non multò post ipse Bussonius, quem Rhodus egregiè defensa omni honore dignum effecerat, & hoc quoque merito in collegium Cardinalium receptus est. Fuitq; Romę Gemes magnũ vectigal ipsis pontificib. per aliquod tempus, quum Baiazetes alendo fratri quotannis quadraginta milia aureorũ nummûm ponfici numeraret. Ingruẽtibus autẽ in Italiã Gallis, Alexãder, inito iam cum Aragonijs fœdere, Georgiũ Bucciardum natione Ligurẽ, Turci-

cæ peritum linguæ ad Baiazetem misit,qui doceret quanto apparatu,quantisque classibus rex iuuenis gloriæ & proferendi imperij cupidus,Neapolitanum regnum inuaderet: quantisque demum opibus confecto statim Italico bello in Græciam esset traiecturus:propterea eum enixè petere,vt Gemes sibi traderetur,cuius auspicijs,propter magnas paterno in regno necessitudines, cuncta sibi faciliora eo bello futura confideret. Cæterùm pontificem, qui Gallos,gentem admodum superbam imperijque auidam suspectam haberet,atq; vrbis Romæ totiusque Italiæ periculo plurimum angeretur,cum Alfonso fœdus percussisse,paratosque esse communi consilio eius gentis impetus terra marique sustinere: quando neque milite neque classibus egerent, modò alicunde pecunia iuuarentur. Vna autem ea ratione Baiazetem, si quota sua parte aurum in stipendia suppeditaret,Græciæ rebus opportunè consulturũ: siquidem vrbem Romam Neapolitanumque regnum Othomanici imperij fore munimenta,si aliena in terra bellum aleret, neque eo sumptu deterreretur. multo enim commodius atque facilius auro arceri hostes,quàm ferro ac viribus in ipso belli discrimine sustineri:quod ex rerum vsu plerumque accideret,vt qui pecuniæ parcendo, remota pericula negligere contemnereque solerent: incumbentibus demum malis,desperato sæpe remedio grauiora detrimenta sentire consueuissent. Baiazetes qui cuncta hæc cum à speculatorib. tum multis etiam Alfonsi literis atque legationibus vera esse didicerat,Georgio gratias egit,quòd se externum,& diuersas de dijs atque religione sentientem,Alexander qui sacri imperij fastigium teneret, adeò benignè amiceq; de maximis rebus tempestiuè monuisset. Cæterùm suasit vt cum Dautio legato suo,qui & pecuniam & secretiora de hisce rebus mandata deferret, in Italiam reuerteretur.In his mandatis erat epistola Græcè conscripta, qua rex Barbarus multa arte pontifici suadebat,vt Gemem fratrem, tãquam alienæ religionis hominem,veneno tollendum curaret:quem vnum,de imperio sollicitus, ob ingentes viri virtutes,si qua forte custodia euaderet, maximè formidabat. Id si præstaret pontifex ducenta millia aureorũ nummûm integra fide se persoluturum promittebat,Christique inconsutilem tunicam,sicuti paucis antè annis Longinianæ lanceæ cuspidem transmisisset,dono daturum, neque vnquam dum vita maneret,moturum vltrò arma aduersus Christianos,secus ac Mahometes pater & Auus Amurathes, qui infestissimi Christiano nomini continenter bella gerendo,nunquam ab inferenda iniuria cessauissent. Sed Georgius atque Dautius Hadriatico feliciter enauigato,cum apud Anconam in litus descenderent,à Ioanne Rouereo Iuliani Cardinalis fratre, is ad Senogalliam suæ ditionis excubabat,capto nauigio,pecunia reliquisq; rebus exuti sunt:quòd ille ob merita sub Innocentio stipendia,multam à pontifice pecuniam sibi deberi prædicaret. Neque Alexander ea iniuria perturbatus, quanquam illi omnia hostilia minaretur, & a Venetis opem imploraret, quorum interesset Turcas toto eo mari inuiolatos præstari,quicquam tamen ex ea pecunia,quæ annui tributi summam excedebat, recuperauit: quoniam Rouereus aduentantium Gallorum,quorum partes sequebatur, præsidio fretus securusq; in Piceni finibus,sacra pariter atq; profana irati pontificis arma cõtemnebat. Dautius ipse pedib. Anconam profugit,atq; inde ad Franciscum Gõzagam Mantuæ principem aduerso Pado delatus est, qui Barbarum propter amicitiam quã cum Baiazete multorũ munerũ mutua liberalitate instituerat,

beni-

benignè susceptum, donatumq; pecunia et preciosa veste in Græciam remisit. At Carolus qui Pontificijs solennibus sacris astiterat, extraque Trigeminam portam Diui Pauli templum & ruinas admirabilium operum cupidè spectarat, Roma discedens, multis de causis bipartitò aggrediendos sibi hostes esse iudicauit, quòd id consilium paulò ante in Ætruria Æmiliaq; prosperè fuisset expertus, multumq; numero militum abundaret: vnde facile diduci debilitariq; hostium vires necesse fore prouidebat, si diuersis regionibus alia atque alia arma ac duo propè diuersa bella, pulsis iam atque perterritis inferrenrur. Itaque Fabritium Columnam, Antonellumq; Sabellum, adiunctis Roberto Lenuncurto, qui à præfectura Vitriaci oppidi à Gallis Bailiuus Vitrius vocabatur, Gratianoq; item Guerra, & Ciandeo cum Gallicis turmis, & Vasconum Heluetiorumque cohortibus per Sabinum agrum præmittit, qui per Marsos in Aquilanorum fines irrumpant, atque eam omnem Prçcutinorum regionem, quæ Aprutij nomine nuncupatur, & Superum mare Apuliam atque Campaniam per Apenninum lato ambitu contingit, ad deditionem compellant. Venerat paulò antè Cellanum Liuianus missus à Ferdinando cum equitum manu subitarijsque cohortibus tribus, vt oppida circa Fucinum lacum impositis præsidijs tueretur. Sed his viribus impar, nec tentato quidem certamine, his locis celeriter expulsus est. Tallacotium subinde et Albam clariora Marsorũ oppida, quę eum Virginij Vrsini ditionis erãt, Fabritius Columna recepit, quòd certo atque antiquo iure ad Columnios pertinere dicerentur. Eodem quoque victoriæ cursu, cum hinc Ioannes Rouereus, illinc verò Ioannes Paulus Cantelmus Soranis saltibus occupatis, circumiectos populos ad defectionem sollicitarent, tota ea regio incredibili celeritate ab Aragonijs defecit, reductusq; est in vrbem Aquilam Ioannes Galiosius, qui patria exul spe recuperandi principis in ciuitate loci, Columnios proceres & castra Gallica sequebatur. Ab alia parte Carolus cum tota mole exercitus, Latina via promotis castris ex itinere Montem Fortinum Iacobi Comitis oppidum in finibus Hernicorum expugnauit, Prosperoq; Columnæ, qui id hæreditatis iure repetebat, in ditionem concessit. Vixdum Romanum agrum Galli excesserant, cum Pontifex ingenti liberatus metu noua consilia expedire, quæ diu antè vel præsente etiam rege æstuando, & iustum dolorem multa comprimendo concoxerat: & demum quibus poterat modis Gallo hostilia moliri cepit. Siquidem vti planè vir magni quidem animi, quiq; suæ augustæ dignitatis erat memor, quod Gallus inea fœda pace sibi adeo insolenter præscripsisset, ferre nõ poterat. Ostiense prçsertim Centumcellanaq; arcibus ereptis, iniectas proculdubio sibi atque Vrbi compedes existimabat, ratus superbum regem, qui ante victoriam dubijs etiã tum rebus tam sæuos gereret spiritus, si Neapolitano regno potiretur, tum, demum inflatum victoria, cunctis quas vellet belli vel pacis leges impositurum: ipsamq; Romani pontif. authoritatẽ, quæ hominũ opinione potius quã certis virib. constaret, despectui protinus habiturũ. Erat apud Carolũ Antonius Fõseca Hispanus, vir bello et pace clarus, qui pro Ferdinãdo rege legationis munere fungebatur. Is cũ Alexandro cõiunctos habebat sensus, & nimię Gallorũ felicitati, qui totã Italiã cedentib. cũctis, solo nominis fulgore terribiles, nec districtis quidẽ gladijs percurrissent, plurimũ inuidebat: verebaturq; ne opulentũ id regnũ Hispanicę stirpis occuparent. Quod vel ipsa populorum leuitate et tãta Aragonij exercitus imbecillitate, Alfonso præsertim fatali quodam metu con-

ſternato, infirmiſsimum eſſe prouidebat. Hunc idoneum ratus Alexander per quem Gallorum impetum moraretur, & ſpes adderet Aragonijs quominus celeri deſperatione ſuccumberent, induxit: communicatiſq; conſilijs, et verbis ſuper ea re conceptis ſubornauit. Igitur Fonſeca apud Velitras in conſilio regis & procerum graui oratione habita, queſtus eſt, quòd Carolus qui aduerſus Turcas bellum ſuſcepiſſe eximia pietate videri vellet, Romano pontifici vim intuliſſet: cum Centumcellæ ipſaque Oſtia Gallicis præſidijs tenerentur, Gememque Turcam extortum minis ſecum abduceret, ipſumque pontificem & Senatores armorum ſtrepitu ſubegiſſet, Valentinusq; interim cardinalis captiuo quàm obſidi ſimilior caſtra ſequi cogeretur: non idcirco Ferdinãdum cum eo fœdus Perpenniano recepto percuſsiſſe, ac fidem dediſſe, nunquam ſe à Pyrenæis hoſtilia moliturum, & dum Galli Italiam peterent omnino quieturum, vt tota paſsim Italia nobiliſsimarum ciuitatum ſtatus conturbari Gallica libidine pateretur: ac ſineret ſacroſanctum põtificem ad iniqua fœdera ſancienda, ſummi periculi metu armiſque, ac ipſis propemodum admotis bellicis tormentis, cogi. Lucenſes primum pecunia fuiſſe mulctatos: Mediceos inde, qui moderationis atque ſplendoris fama toto terrarum orbe ſingularem gratiam cum magna gloria meruiſſent, patria atque penatibus eiectos: Florentinos verò, quibus ipſe libertatem reſtituiſſe videretur, detractis Piſis, multiſq; eorum arcibus occupatis, & pecunia pariter mulctatos, & prægraui inuolutos bello: Porrò Senenſes euerſo ciuitatis ſtatu, Gallorumq; præſidio accepto, nõ tam ſibi Gallorum aduentu violatam, quam impotenter ademptam libertatẽ queri: non procul quoque abfuiſſe vrbem Romam, quin iterum à Gallis funditùs euerteretur. Quo tumultu territus pontifex, omniſque ordo imbellium ſacerdotum de ineunda fuga cogitarint: Sperauiſſe Ferdinandum, qui iuſtitiã omni tempore coluiſſet, quantum ad Neapolitanam rem pertineret, Gallos prius ex æquo & iure quàm bello ac armis diſceptaturos fuiſſe, cum Pontifex eius controuerſiæ æquiſsimus iudex atque arbiter haberetur, & Alfonſus iudicio pontificis ſe ſtaturum ſpopondiſſet: idque ſyncera fide præſtiturum pontifex pręſentibus Gallorum legatis recepiſſet: Proinde Ferdinandum poſtquã nullo humani iuris & ſcriptarum legum reſpectu, regnum perpetua ſexaginta amplius annorum poſſeſsione, & plurib. pontificum decretis Aragonijs regibus attributum, armis peteretur, ſe Alfonſi regis, qui et neceſsitudine gentis, & ſanguinis atq; familię cõiunctione ſibi eſſet deuinctus, iniurias minimè neglecturum. Dicentem adhuc Fonſecam ſuborto fremitu Galli proceres interpellant, elatiſq; animis reſpondent, neque iura ſibi defuiſſe vnquam, nec defutura arma, quibus regna antiquę ſuæ ditionis recuperent, tyrannorumque hoſtium ſuorum ſuperbos ſpiritus contundant: ſi Ferdinandus ſe Aragonijs minimè defuturum denunciaret, recentiſque fœderis obliuiſceretur, parum ea re Gallos permoueri, cum vellet, vires experiretur: Intellecturum enim protinus, quid rex Gallus laceſsitus iniurijs, animis atque opibus poſſet: Hiſpanos verò equites ſi in aciem prodirent, continuò ſenſuros quantum cataphracti Galli Mauros iaculatores, quibus ipſi Bæthicis bellis inſueuiſſent, conſtantia atque motu in ipſis congreſsibus anteirent. Diſceptatum ſubinde eſt acrioribus verbis, cum vtrinque plures ſimul de ea re vehementiſsimè loquerentur, adeoque inter ſe contendendo animis incaluerunt, vt Fonſeca alioqui ſedati vir animi, ira præferuidus libellum in quo fœderis capita vtriuſq; regis manu

ſubſcri-

subscripta ac obsignata erant, in conspectu regis concerpserit: moxque Ioanni Peticto, Cerbellioni & Carolo Arelliano Hispanis, qui apud Gallum ordines ducebant, denunciarit, eos apud Ferdinandum reos maiestatis futuros, ni triduo Gallorum castris excessissent. Post id factum, Valentinus cardinalis minus intentis in eius custodiam Gallis, mutato habitu è Velitris Romam profugit. Nec multo post & ipse Gemes ad Caietam moritur. Eratq; constans fama Alexandrum, vt barbarus princeps inimici regis gloriæ atque spectaculo subtraheretur, ipseque obiter proposita à Baiazete præmia promereret lethiferũ puluerem saccaris, quibus Turca poculis omnibus vteretur, miscuisse. Is erat puluis ad fallendum candore mirabili, nec iniucundo admodum sapore, qui non acriore vi protinus, sicuti præsentanea venena spiritus vitales opprimeret: sed sensim venis illabendo, exitiabili tarditate grassaretur. Quo postea Alexander opulentos aliquot senatores, & postremo seipsum incautè mutata lagena sustulisse ferebatur. Sub id tempus Alfonsus vt Gallicam classem toto Antiate littore ac finitimis portubus prohiberet, è Tarracina ad oppugnandum Neptunium duxit, quod Antonellum Salernitanum, Bernardinum Bessennianum, & Claramontium regulos, tribus millibus peditum onerarijs nauibus impositis è Genua paulo antè soluisse, & ad inuadendam Campaniæ oram aduentare cognouerat. Verùm oppugnatione oppidi inprosperè tentata, cum fœdæ admodum tempestates subortæ essent, repentina imbrium atq; ventorum vi oppressis ac penè deletis castris, Neapolim se recepit. Sed & Gallicæ naues eandem simili propè periculo fortunam tulerunt, quæ sæuiente mari difficili ac laboriosa nauigatione in aduersa Corsicæ littora delatæ, post superatas niuosis ac desertis in locis terræ ac maris difficultates, portum Herculis tenuerunt. Cæterùm reguli cum multo maxima militum parte, vt erant omnes maris tædio nauseaque confecti, pedibus Romam ad Carolum contenderunt. Interea Ferdinandus in Cassinate agro ad sanctum Germanum occupatis Menianensis saltus angustijs, suas atque paternas copias aduentantibus Gallis opposuit. Eæ sunt fauces montium inter se coeuntium, quæ descendentibus è Latio in Campaniam & Leborios campos aspero & conciso aditu iter coarctant. Hęc loca per se difficilia, adiectis insuper aggerib. multo impeditiora reddiderat: finitimarumq; valliũ ingressus quosq; ingẽtib. arborũ truncis, multaq; passim cæsa materia repente consepserat, ratus his claustris expugnãdis distineri Gallos posse. Sustinẽdo enim atq; cunctando interim maiora parari præsidia, atq; expectari hyemem, quæ à diuturna ac insolita serenitate suas nondũ niues ac pluuias effudisset: tũ verò futurũ, vt Galli qui impetu ac celeritate tantũ valerent, cũ pabuli inopia, tum multis aliarũ rerũ incõmodis affligerentur. Erant Ferdinando equites cataphracti bis mille et sexcenti, leuis armaturæ autem quingenti, decora quidẽ ac valida manus, par futura hosti, nisi fortuna quę iã tum nimio plus florẽti Italię excidiũ parabat, et virtuti & pristinæ eorũ felicitati nimiũ inuidisset. Sed peditatu Gallis lõgè erat inferior, cum neque exercitatione, neq; numero neq; armorũ genere Italus pedes subitario delectu magna ex parte coactus, Heluetijs atq; Germanis, qui omnib. Gallię bellis interfuissent, foret cõparandus. Idq; pręcipuè accidebat inueterata quadã Italorũ ducum cõsuetudine, qui ampliũ equitatum alere, eiq; vni rei impensius studere soliti erant: nec peditẽ magnifacerent, quẽ expugnandis tãtum vrbibus idoneũ, apertis autẽ in prælijs prorsus inutilẽ ducebãt. Sfortia etenim et

Braccius Carmagnolaq; & Picininus, qui militiam multis antè annis in Italia extinctam cum magna gloria suscitassent, multa bella solo equitum robore cōfecisse dicebantur. Durauitque ea opinio pluribus annis apud imperitos principes, quum prauis mercennariorum ducum cōsilijs decepti, neglecta peditū cura equites passim tota Italia sibi & prouincijs graues instituissent. Siquidem callidi duces, qui crebris potius transfugijs quam vera virtute insignes erant, cum discordia principum opulentiores euaderent, consultò inter eos alebant bella: neque ea vnquam, si iusto prælio certandum foret, vlla pleniore victoria finiebant, adeo vt quæstui potius quàm decori promercalem illam militiā habere viderentur. Vnus tamen ante alios Franciscus Sfortia superiorum inscitiam occulta illa fraude commistam, multis suis aliorumque periculis deprehendit, cœpitque è peditatu fortissimum quemque bello ac pace pariter præcipuo in honore habere. Vnde paucis annis effectum est, vt ille veteranorum, maximè peditum virtute, summam sibi gloriam & peramplum imperiū perpetua victoriarum felicitate compararit. Cuius consilia atque instituta exactæ virtutis atque prudentiæ plena, si cæteri æmulatione disciplinæ secuti essent, profectò Italiam tot sæuis implicitam malis, quæ quondam cunctis gentibus bellicæ virtutis auspicijs imperauit, neque prædæ, neque ludibrio externis nationibus reliquissent. At Alfonsus postquam se destitutum auxilijs quæ frustra à Turcis pariter & Venetis implorarat, tantiq; exercitus impetu, cui cuncta omnium opinione celerius toto itinere patuissent, oppressum ac circumuentum videt, abdicare se imperio, Ferdinandoque filio cura rerum atque imperij relicta, in Siciliam adnauigare constituit. Ingrauescebat enim indies intestinum malum, nec hesternis hostibus magis quam domesticis laborabatur. Oderant eum plerique regni proceres, Neapolitanique in primis, & singulæ fermè totius regni ciuitates: adeoque pauci erant qui linguam moderarentur, vt alienati populi fremitus ad regias aures sæpissimè penetraret. Accidit enim plerunque vt ea odia, quæ diu in tyrannos stante eorum fortuna exitij timore dissimulantur, quum eorum res labare cœperint, acrius atque liberius erumpant. Post detectam enim eam coniurationem, cuius capita fuerant Reguli Sarnensis & Salernitanus, præter insitos mores, & asper & immitis euaserat: fueratque in vindicandis iniurijs vlciscendaque perfidia admodum seuerus et inexorabilis: vtpote qui timeri malebat, quàm humanitatis atque clementiæ nomine laudari. Ingruente autē bello, pecunias adeo inclementer imperarat, vt priuatè ac publicè multæ ciuitates contracto multo ære alieno ab immodicis fœneratoribus absumerentur. Ob earum rerum conscientiam ac imminentis excidij metum, ita erat animo perculso atque abiecto, vt vir paulò antè fortissimus, & modò tanti nominis imperator, fatali quodam horrore perturbante, cuncta imperitè ac timidè facere videretur. His diu ac multum agitatus curis, cum omnino secedere decreuisset, Ferdinandum ab exercitu reuocauit. quem primo congressu inductum in intimam nouæ arcis partem, adhibitis amicorum præcipuis, in hunc modum allocutus est. Si Dij immortales qui hęc terrena haud dubiè respiciunt & regunt, hoc imperium Alfonsi proaui tui insigni virtute partum, auiq; Ferdinandi singulari defensum constantia, ac meis denique multis laboribus stabilitum, certa Fatorum lege mihi decreuissent, neque in has vrgentis belli ærumnas incidissemus, neque qui modò terrori atque formidini cæteris eramus, tam sæuis aduersæ Fortunę fluctib. iactaremur.

Nam

Nam quæ humana ratione prouideri potuere, omnibus prius non modo Europæ, sed etiam Asiæ regibus non vna legatione nequicquā fatigatis, arma, pecunias, milites, classes per quàm maturè parauimus, quæ omnia hactenus nō hostium virtute, non imprudentia vel ignauia nostrorum ducum aut militum euersa sunt, verùm vna vis Fati, Dijque ipsi meæ antè partę gloriæ huic sceptro, & capiti deniq; meo nimium infensi, cuncta retrouertendo nobis eripuerunt. Nec abnuerim meam fortasse ob noxam aut grauiorem culpam, eos nunc me sentire infestos atq; aduersos deos, quos sępius dum famā egregijs militię factis extenderē, secundos planè atq; propitios fuerim expertus. Sed nec ob id aut venia aut mitiore certè pœna fuerim indignus cū multorū perfidia circumuētus & in hac qua laboramus ærarij difficultate, necesse fuerit a lenitate naturæ pristinisq; moribus nostris deflexisse. Non enim ijsdem semper artibus reges magna imperia tueri possunt, quibus ea quęsierint. Ignoscendo, largiendo, indulgendoq; regna læto admodum auspicio feliciter ineuntur. Cæterùm cum praua inquietaq; hominum ingenia, audendo, moliendoq; insperatas ex occulto tempestates cient, tum deniq; seueritatem pro clementia, parsimoniā pro munificentia, pro facilitate autem ac lenitate illiberalem dutioremq; naturam, vtilia salutariaq; didiceris. Stat animo fixum vlla in blandia spe melioris fortunę, durando, ac pertinacius afflictarum rerum euentū expectando ea numina nolle experiri, quæ cum semel irata fuerint, vsquequaq; humana consilia mille casibus inuoluunt, summa imis repentè permiscent, & ante alia mētem quoq; ipsam impotenter eripiunt. Non prouocabo inquā vlterius iratos Deos, ne scilicet reliquæ spes omnes, quę tibi ad ferendam gnauiter, superandamq; huiusce belli imminentē procellam abundè supersunt, his meis malè auspicatis consilijs euertātur. Cedam itaq; imperio, patria, penatibus atq; ipsa demum Italia, vt quæ mea culpa nobis atq; Italiæ incidisse videntur mala, & deformi exilio, & his ærumnis meis expientur, mitiusq; tecum agere incipiant. Ludouicus & Ascanius auūculi tui, qui dum me vnū petere, & persequi videri volunt, quod immoderatę eorū ambitioni scelestisq; consilijs obsistere ausus fuerim, non solum domui nostræ tanta necessitudine Sfortiano sanguini coniunctæ, sed toti etiam Italiæ funestas faces intulerunt. Igitur macte virtute fili, quod Dij, qui meliora mihi suadent, res saluas atq; hoc imperium incolume tibi faxint, accipe huiusce imperij insignia, aureū diadema ac eburneum sceptrū, quę sicuti mihi monente numine diutius retineri fas non est, ita huic tantæ indoli & fatali virtuti tuæ meritò debentur. Claresces in dies felici rerum euentu, superbisq; hostibus impones iugum, si que verum militiæ laborem ex me haud indecoro exemplo discere potuisti, alteram ob ea quæ veterem industriam meam modò elusit atq; destituit Fortunam aliunde quæsieris. Perorante Alfonso, omnibus obortæ sunt lachrymæ, patremq; ipse Ferdinandus & cæteri non aliter ac fato functum luxerunt: interq; singultus translati imperij tabulæ, dictante Iouiano Pōtano cōceptæ, cōfectęq; sunt. Nec multò post Alfonsus cū pretiosa suppellectile quatuorq; triremibus, Mazarā Sicilię vrbē delatus est. Ipse verò Ferdinādus summo cum plausu gratulationeq; omnium rex salutatur. Erat in eo iuuene mirifica indoles bellicæ virtutis: nemo enim eo vel equitandi vel decurrendi agilitate atq; peritia admirabilior habebatur: nemo cum vitę splendore atq; munditijs anteibat: nemo deniq; comitate, munificentia, liberaliumq; artium studijs apud ciues æquè ac milites commendatior aut gratior vnquā fuit. Eum

regio habitu in publicum ab arce prouectum, perequitantemq; de more vrbẽ, ordo procerum, togatorumq; collegia, et ciuium primores inter faustas acclamationes populi cuncta prospera atque felicia ominantis, solenni pompa comitati sunt. Nec multò pòst ciuibus atque proceribus, quorum animos redemerat atq; deuinxerat, cum humaniter orando, tum pollicendo, si victor foret, se eorum fidei gratiam cumulatè relaturum, de more sacramento adactis, & constitutis vrbanis rebus in castra reuersus est. Iam Galli in Arpinatem agrũ peruenerant, positisq; castris ad montem Sancti Ioannis, quod est oppidum Daualorum, omnẽ eum tractum effusè populabantur. Erant præsidio imposi ti oppido trecenti fermè pedites, quos Alfonsus Daualus ex clientibus suis magna ex parte coegerat. Ii cum se satis vel debili muro tutos fore crederent, nec tã tam vim Gallorum tormentis, quantum postea ipsorum aliorumq; periculo compertum est, inesse putarent, non modò clauserunt portas, sed & præconẽ Gallum, ni protinus se dederent, insolentius cędem atq; incendium denuntiãtem penè violarunt. Id factum, quòd in Gallia vel summæ in loquendo libertatis præconem, quem Araldum vocant, violare nefas ducunt, superbę gentis animos vehementer accendit. Nec mora tanta vi atque ira militum oppugnatio cœpta est, vt paruo temporis momento, nequicquam se tuentibus pręsidiarijs, Galli perforata atq; deiecta muri parte irruperint, neq; quisquam fermè eorũ qui acrius restiterant cædi superfuit, quo spatio cęteri per aduersam portã quę ad Lyrim ducit, effugerunt: sic vt imbellium salus (quod plerunq; accidit) strenuorum hominũ morte constiterit. Cæterùm oppidum direptum atq; incensum est. Tum verò tãtus ab ea crudelitate circumiectis oppidis terror illatus est, vt omnes reputando animis, qua clade Mordanenses paulo antè, & Montefortinenses affecissent, arbitrarentur, nulla mœnia nullasque copias in terris fore, quæ eorum tormentorum vím, tantique exercitus impetum sine summa pernitie sustinere possent. At Carolus promotis inde castris, ad sancti Germani saltum contendit, vbi Ferdinandus suis munitionibus se tenere, hostemque ferocem & pugnandi auidum cunctando ludificari decreuerat, donec aut pabuli inopia, aut tædio hyemis aliqua hostibus ex iniquo loco dimicandi necessitas imponeretur. Verùm hyberni dies perpetua aeris serenitate, vernis æstiuisque persimiles, Gallorum spei tam opportunè acciderant, vt quãquam omne fermè pabulum ab Aragonijs paulò antè esset corruptum, ipsi tamen ex remotioribus locis facilè pabularentur, ac omnium rerum copia floridæ hyemis beneficio plurimum abundarent. Adeò vt cuncta secunda atque facilia Gallis, aduersa autem atq; aspera Aragonijs fatorum vi ac superum cõsilio præberi viderentur. Sed dum Ferdinandus saltibus occupatis Gallorum impetũ frustratur, Fabritius Columna quiq; cum eo erant Gallorum duces, vrbe Aquila atq; omni eo tractu pulsis Aragonijs ex Apennino in Campaniã descendere, illoq; itineris deflexu a tergo apparere cœperant, quo die ab antecursorib. Gallis turma vna tyronum equitum temerè vagantiũ intercepta est. Quibus nuncijs territus Ferdinandus, ne ab duobus exercitibus intercluderetur, motis repẽte castris, Capuam se recepit, obiecturus victori hosti Vulturnũ amnẽ, qui ab occasu mœnia pręterlabens, neq; facilè põte iungi sublatis omnibus nauigijs, neq; ob ripas admodũ impeditas profundumq; alueũ, vado transiri poterat, quodque vnus tantùm pons esset lapideus, quo vrbs ipsa suburbanis ædificijs cõiungitur, qui facilè ex propugnaculis imposito pręsidio defendebat. Verũ & hæc

quoque

quoque conſilia nouus in vrbe Neapoli tumultus exortus interrupit. Populus enim per ſe mobilis, & rerum nouarum cupidus, ad fortunæ regiæ commutationem erma ceperat, factoq; impetu in Iudæos trapezitas, qui opinione diuturni fœnoris locupletes habebantur, eorum domos temporis momento diripuerat, totaq; vrbs ob id factum ad defectionem ſpectare videbatur. Quo improuiſo fortunæ turbine perculſus Federicus patruus, ad Ferdinãdum ſcripſit, vt poſtpoſita Capuę atque exercitus cura, ſubſidio perditis penè vrbanis rebus venire maturaret: multitudinē enim ad arma conſternatã eſſe, populariq; petulantia cuncta confundi: iamq; edicta regia ac magiſtratus ſperni: opus enim eſſe præſentis regis authoritate ad ſedandos tumultus, firmandumq; nutantis ciuitatis ſtatum. His cognitis rebus Ferdinandus quanq̃ magna animi perturbatione commotus erat, nec vllum his in malis conſilium periculo vacuum inueniretur, ipſe tamen animo non deficit. Duces orat atq; obteſtatur, vt Capuam, dum ipſe Neapolitanis rebus quietem afferat, ac demũ reuertatur, egregiè muniant atq; defendant: omneq́ue certamen, ne vniuerſi prælij caſum ſubeant, tolerando ac ſuſtinendo, deuitent. Confeſtimq; Neapolim citato curſu contendit. Mirum dictu, quanta rerum eius aduentu mutatio ſit conſecuta: poſitis enim armis ſingulari omnium ſtudio eſt ſalutatus, ſedatiq́ue omnibus locis tumultus. Erat enim adeò celſo infractoq; animo, ac vultu maximè ad promerēdam gratiam ſereno, vt pro concione obnixè deprecanti, ne nefaria defectione ſe regem vel potius omnium fratrem, in ipſo patrię gremio, apud omnium ordininum ciues familiariter educatum, crudeliſsimis barbaris prodere vellent, certatim omnes fortunas ac liberos pro eius ſalute obtulerint, modò incolumi exercitu Capua teneretur. Quòd ſi Aragonij pulſi, vel timore acti inde excederent, et Neapoli victor Gallus appropinquaret, eum iniquè impieq́; facturum, ſi fidem datam á præoccupatis iuſto metu ciuibus repoſcendo, nobiliſsimã patriam efferis nationibus vaſtandam atque euertendam exponeret. Interea Carolus ſuperato Lyri amne in Calenum, & Campanum agrum ad Vulturnum deſcendit, confeſtimq́; & ipſum oppidum Cales & Theanum Sidicinum ad eum defecere. Capuani quoque tametſi veteri ſtudio Aragonium nomen colebant, de dedenda vrbe agere cœperunt. Quorum animos per ſe inclinatos ac fluctuantes, non multó pòſt ad defectionem impulit repentina Triuultij profectio. Is enim quòd mandata àd res aliqua æquitate componendas à Ferdinãdo ad Gallum ſe habere teſtabatur, Cales ad Carolum ſe contulerat: vbi cum agendo nihil publicè proficeret, priuatim ſibi conſuluit, aſcitusq́ue eſt Gallicę militię cum eadem ala equitum, quę modó Aragonium ſtipendium merebat. Ea re Virginius & Petilianus vehementer perturbati, quòd ſe excluſos fœdere & planè deſertos à Triuultio quererentur, cum ſuo equitatu Nolam profugerunt. Iam enim milites ſine pudore equos & ſuppellectilem regiam diripere, paſsimq́ue turmatim dilabi, hoſtes appropinquare, & ipſi demum Campani apertè Gallicum nomen inuocare cœperant. In ea Aragonij exercitus conſternatione ac fuga, Galli antecurſores prouecti vſq; in ſuburbana tecta vltra Vulturnum, magnũ tumultum edidere. Id conſpicati Gothifredus & Gaſpar Germani, repentè cohortes porta ac ponte ſub ſignis eduxerunt, vt Gallorum audaciam reprimerēt, & Campanos quos pauidos, et in fide nutantes cernebant, alacriter erumpendo in fide atque officio continerent. Sed vix dum inito leui certamine Germani longius progreſsi, à Campanis ponte ac vrbe excludun-

tur. Tum verò centuriones qui modò ferocẽ hostem instando pepulerant, supplices ac proiecti in genua orare ac deprecari, ne cohortes fidelissimas bene meritasq; de ciuibus, ac paratas pro vrbis salute fortiter occumbere, Gallis ac Heluetijs infensis hostibus suis, trucidandas tradere vellent. Vixque post multas preces, pudore metum vincente, à Campanis impetratum est, vt deni vrbem ingrederentur: neque alij prius succederent, quam prima duersa vrbis porta exiuissent. Eo modo cum mœsti inordinatiq; Germani pariter ac Itali pedites atque equites continenti agmine Neapolim ire pergerent, Ferdinandum apud Auersam obuium habuerunt. Is quanquam omnia circum se ruere, & copias dissipatas esse cernebat, tamen progredi non dubitauit, delatusque ad Capuæ portam, nequicquam primores vrbis appellando ac precando, vt se intro ducerent, vexillum Gallicum in mœnibus conspexit, nemineque ex veteribus amicis ac clientibus ad colloquium prodeunte, Neapolim reuersus est. Sed & ibi cuncta repentino Fortunæ impetu euersa prostrataque repperit. præcurrerat enim fama Neapolim, Campanos defecisse ad Gallos, Triuultium ad hostes transijsse, cæteros autem duces dispersis proditione ac metu omnibus copijs, fuga sibi consuluisse. Quas ob res Neapolitani, cum tumultu iterum exorto, et cunctis ad arma discurrentibus aduentanti exercitui portas clausissent, ac solum propè regem recepturi viderentur, Ferdinandus copijs magno itineris flexu ad Coronatam circumductis, in arcem se recepit. Nec mora, multitudo opificum perditorumque hominum ad diripiendum regis stabulum, quod arci propè erat coniunctum delata est. Sed eius fœdi facinoris adeò ingratum graueque regijs oculis spectaculum fuit, vt Ferdinandus cum nobilem eius loci apparatum diripi, generososque equos ab infimæ sortis hominibus trahi cerneret, penè solus, & periculi & maiestatis oblitus in prædatores eruperit. Factumque est augusto eius conspectu, vt alij metu pudoreque confusi, proiectis in terram armis, veniam orarent, alij relicta præda diffugerent. Verùm paulò post receptis in arcem Germanis, custodiaque Alfonso Daualo demandata, in Aenariam insulam cum viginti triremibus adnauigauit. Vbi illa eadẽ Fortuna, quę regno auitisq; laribus excedentẽ infensa persequebatur, etiam tũ veluti supremo in casu, reliquæ eius dignitati impotenter illusit, tcum Iustus, Isclæ arcis custos, eodem qui nuper omnes fermè Aragoniorum clientes inuaserat, perfidiæ morbo agitatus, descendenti in terram fores occlusisset. Ferunt eum insperata Iusti perfidia consternatum, & coniectis in cœlum oculis querentem, quòd sibi immerenti a Dijs spes omnis salutis eriperetur, de maturanda in Siciliam fuga cogitasse: verùm monentibus ita Fatis, portæ arcis cum paucis successisse, tantumque valuisse orando, ac sua Aragoniæque domus in eum beneficia commemorando, vt Iustus ea conditione, vti rex solus ingrederetur, eum receperit. Tum verò Ferdinandũ ea confidentia eoq; vultu ac vigore animi, districto gladio in custodẽ impetũ fecisse, vt Iusti satellites, qui armati in statione aderant, ipso cõminantis ac imperãtis regis aspectu perterriti, regijs dubiæ rei euentũ expectantibus, extẽplo portã aperuerint. Quo casu manifeste apparuit regũ oculis in omni Fortuna quãdam supra humanã inesse vim: proditorib. autẽ degeneres esse animos, pręsertim cũ in ipsa perfidia deprehenduntur. Postero die Carolus vrbe receptus est, tãtoque studio Neapolitani in noui regis ac externæ gentis spectaculum effusi, vias exornando, victoriq; certatim atq; ambitiosè gratulando, omnes humanos honores detulerũt, vt tum

primum

primùm veluti è sæua ac diuturna seruitute, externi regis beneficio ad libertatem reuocati viderentur. Sequenti die noua arx magno apparatu oppugnari cœpta, & ab area simul quà vrbem spectat, & ab hortis regijs: nec sine pernitie quidem Gallorum oppugnantium, quoniam è summis arcis propugnaculis, qui in opere circa munitiones ac vineas agebant, destinatis tormentorum ictibus petebantur. Sed in arce multo maior metus, longeque maximum erat periculum, quum pilæ ferreę per fenestras adactæ, interiora arcis ædificia deformarent, multosque disiectu lapidum fractorumq; parietum ruina passim opprimerent: neque vllus periculo vacuus locus tota arce custodibus interdiu vel noctu relinqueretur. Nam Galli constitutis semel certo in libramento maioribus tormentis, atque his ad libellam directis, etiam per tenebras in ea quæ ante destinassent loca, pilas certissima ratione conijciebant. Acciditque memorabili casu, vt multa vis tormentarij pulueris, & multitudo ingens vasorum fictilium sulphure ac resina oppletorum, quæ ad obruendos subeuntes Gallos erant parata, protinus incenderetur, cum fortè excussa tormenti ictu modica fauilla, cadi eo puluere pleni flammam corripuissent. Extemplo enim ingenti crepitu edito, et tota penitus eius conclauis testitudine vi vaporis reuulsa atque disiecta, ea vis incendij fuit, vt multorum qui in proximo erant, sæuum atque deforme spectaculum puncto temporis ediderit. multi nanque flamma, fumo, ruinaque exanimati sunt: sed multò plures semiambusti, laceríque artubus ignis violentia fœdè abreptis euasere, qui miserabili eiulatu dolorem exprimendo, ac frustra implorando opem, amentes tota arce discurrebant: quibus neque opportuna remedia, alijs alio periculo occupatis, neq; loca ad quietem satis tuta præberi poterant. Ea res initium desciscendi Germanis prębuit. nanque his conflictati incommodis palam querebantur, & ante alios Gaspar authoritate insignis, quòd fortibus viris quibus aperto in prælio egregiè mori non liceret, tam fœde paulatim esset pereundum, dum ea, et nihil demũ profutura constantia, regiam illam verius quam arcem tueri aduersus vndique victorem exercitum conarentur. Satisfactum abundè esse vel datæ fidei, vel acceptis stipendijs, cum alijs ferè omnibus ad Gallos deficientibus, ipsi vni omnium ad extremum pro regis salute, vel iniqua etiam in pugna mortẽ oppetere minimè recusarint. Insani profectò esse consilij pro rege a Dijs pariter ac hominibus profligato atque deserto, perire malle, quàm victoris clementiam ac liberalitatem experiri, quando & paratas vires haberet ad pertinaciam ipsorũ vel vltimo suplicio vindicandam, & facultates eidem superessent in tam opima victoria ad gratiam, si se arcemque mature dederent, vberioribus præmijs referendam. Omnis enim laboris præsertimque militiæ finem esse diuitias, propter quas, patriam, vxores ac liberos reliquissent: proinde ipsos omnium fore stultissimos, si illas a Ferdinando expectarent, qui reliqua vitæ ac dignitatis suæ præsidia in ipsis tantùm remis ac velis posuisset: abijcerent eas spes ac saluti fortunisq; nullo dedecoris metu consulerent: ea enim omnia abunde sperari à victoribus, qui ad alia quoque bella immortalium Deorum consilio vocarentur. Dum hos maximè sermones in stationibus serunt, totisque animis ad Gallum inclinant, Alfonsus Daualus, animaduersa Germanorum consternatione: quòd neque eorum ingenia moderari, neque periculo obuiam ire tutò se posse perspiceret, in triremem se intulit, quę ad arcem proram applicarat. Nec mora Germani ad diripiendam regiam gazam conuolant, loculorũ clau-

ſtra refringunt,qui omnis veterum regum opulentiæ atq; apparatus referti erant. Tum verò ditati omnes potius quàm expleti,cum in tanta nobilis prædę copia,quæ pretium decies centum milium aureorum nummûm excesſit,neq; ſacci,neque manticæ militares aſportantibus ſufficerent. Quin & tanto facinori ipſum quoque perfidiæ ſcelus addiderunt. Actum nanq; eſt cum Carolo per Germanos qui in partibus Gallorum militabant, Buſecco interprete, vt tradita arce certis conditionibus Gallicæ militiæ adſcriberentur. Sunt qui aſſerant,Ferdināduṁ prius quàm arce excederet,de Gaſparis & commilitonum fide dubitaſſe,obieciſſeq; gazę regię partem Germanis diripiēdam,vti eo ſpatio ſeſe è manibus illorum eriperet. Cęterùm conſtat,diſcedente Daualo, tum primùm pretioſiorem ſuppellectilem in prædam fuiſſe conuerſam:quamobrem non multis inde annis Maxilianus Cæſar Gaſparem ipſum in Germania eius patrati ſceleris conuictum ſecuri percuſſerit,abſoluto Gotifredo,qui militum omnium iudicio,ne tantum facinus admitteretur egregiè reſtitiſſet. Arce noua in poteſtatē redacta,Galli ad oppugnandā alterā arcem quæ ab ouo nomen ducit,omnem tormentorū apparatū conuerterunt. Ea eſt rupi impoſita, quam L. Lucullus quondam à continenti ac Pauſilippo mōte,vt Euripum immitteret,multo ſeruorum labore abſcidit. contra eam altera eſt rupes aliquanto excelſior,quæ à continenti in mare porrigitur, in cuius ſummitate terrenū erat propugnaculum, antiquitus pro ſpecula ab Aragonijs regibus ædificatum,quod Piccifalconiū appellatur. Ex eo loco in ſubiectam Oui arcem erat deſpectus modico intercedēte maris tractu. Quod vbi à Gallis eſt animaduerſum, ſingulari celeritate in ſummum rupis verticem maiora tormenta contulerunt, tantaque vi oppugnare cœperunt, vt cum à ſuperiore loco pilæ conijcerentur,nemo in muro conſiſtere auderet. Quibus adductus difficultatibus Atonellus Picciolus cuſtos,tametſi Aragonio nomini fidus habebatur, cum nihil durius ſibi ſuſtinendum arbitraretur,arcem dedit. Vicentina quoque turris,quę in Megari Syrenum inſula propè portum in magnam altitudinem extructa,nocturnum præbet ignem ad curſum nauigantibus dirigendum, paruo negotio oppugnantibus Gallis ceſsit. Pari etiam Fato Aragonius equitatus qui Nolam conceſſerat,miſſa eò Ligninij ala ſub præfecto Arſio,equis armiſque turpiter exutus eſt,reclamantibus Nolanis,qui iam antè elato Gallico vexillo,& deditione per legatos facta,Aragonijs militib. vti dedititijs prolixè cauendo,incolumitatem polliciti fuerant. Cęterùm omni equitum turba protinus dimiſſa, Verginius & Petilianus ad Carolum Neapolim perducuntur, cuſtodiæque traduntur:periniquo equidem iure & ſumma cum iniuria, vt Argentonus ingenuè perſcribit. Eandem ferè fortunam tulerunt reliquæ copiæ, quæ è Pelignis & Præcutinis in Apuliam deſcenderant. Fuere in his ad tria milia peditum Canthabrorum Italorumq;, et grauis armaturæ equites ferè quingenti, quibus præerant Cæſar Aragonius,Liuianus,& Andreas Mattheus Aquauiua:tenebantque curſum in Apuliam eo conſilio, vt Brunduſij,Hydrunte,aut Tarenti conſiſterent,ſollicitatisq; inde Venetis ac Sicilienſibus Hiſpanis,accitisq; è Macedonia Turcarum auxilijs,nouas inirent amicitias,et ad renouandum bellum maiora præſidia compararent. Sed Fabritius & cæteri eius validi agminis duces,nunquam abeuntium veſtigijs abſcedendo perſequendoque cum expeditis equitibus,eos vni tantùm ſaluti conſulere coegerunt. Quamobrē eę copię cū infeſta vbiq; itinera,& infeſſos ab infenſis populis am-

nes re-

nes reperirent, breui dissipatę fugatæq; sunt, sic vt nulla certa eorũ manus, quę alicubi consistere auderet, aut renouare bellum posset, esse nunciaretur, prę ter eam quę Cęsarem secuta, in Brundusinam arcē se receperat. ea enim arx vna omnium totius regni postea in Aragoniorũ fide permansit. Vt verò in maritimis Calabrorũ Salentinorumq; vrbibus Gallica arma conspecta sunt, tãtus repentè Turcis omnib. qui circa Epiri & Macedonię oram in pręsidijs erant, terror illatus, vt plures oppida desererent, & Græci in spem recuperandę libertatis erigerentur, ac tum apertè arma, equos, commeatusq; expedirent, deq; recipiendis Gallis, & Turcis vno edicto trucidandis consilia inirent. & ante alios montani Epirotę, qui Chimæram in Acroceraunijs incolunt, quod ante dum rupib. confisi suis libertatem obstinatè tuerentur, à Mahomete & Baiazete nõ vnam cladem accepissent. Factumq; est demum ad eam Gallorum famã, vt tota Ætolia et Peloponeso Gręci omnes intempestiuo libertatis desiderio, dum frustra Gallos expectant, in concilijs et concionib. à Baiazete desciuerint. Quibus cognitis rebus Bizantij exẽplo clasis refecta deductaq; est, remiges maritimis Asię Europęq; gentibus imperati, & copię omnes, quę in Danubij ripis, et mediterraneis Illyrici Męsiaq; hybernabant, ad tuendã Epiri et Macedonię oram traductę. Interea Carolus tãtis rebus summa celeritate sine suorũ vulnere confectis, intentus conuiuijs equestribusq; spectaculis Neapoli, ornatissimę eius verbis delitijs fruebatur. Nõ deerãt enim totius regni proceres, ipsasq uon dã Andegauensiũ secuti partes, qui nouo regi eiusq; ducibus nullo benignę hospitalitatis vel adulationis officio pretermisso victoriã effusè gratulabantur. Ipsi quoq; Galli atq; Germani in summa rerũ omnium copiosę vrbis affluẽtia, vini pręsertim nobilitate allecti, magnam partē militaris ferocię exuerãt, multorumq; molliuerant animos corporaq; illustres fœminę, luxu, comitate, eruditisq; munditijs, cum certatim gentis more, etiam ludicra hastatorum certamina spectandi studio frequẽtarent. Eaq; tum erat verni cęli clemẽtia et peramœna temperies, vt non modò rex iuuenis & proceres, qui reputãdo, quam facilè victores euasissent, ob idq; Italię opes ludibrio habendo in ea licentia solutiori vitæ indulgerent, verũ et ipsa quoq; agrestis militum turba regiorũ hortorum, & beati litoris amœnitate caperetur. Iamq; & rex ipse et duces spetiosorum paulò antè consiliorũ obliti, omnes penitus transmarini belli cogitationes ita abiecerant, vt manifestè appareret, Gallos idcirco eius suscipiendę expeditionis famam prębuisse, vt maioribus viribus niterẽtur, si cõsilijs suis causam religionis adiungerẽt. et hercle nõ inanis fama ferebatur, nihil aliud eos vel ab initio, quàm de subigẽda Italia atq; Sicilia cogitasse. Quas ob res, veluti in summo omnium discrimine metu consternati Europę principes, sollicitis animis reputare cæperunt, quonam Gallorũ consilia armaq; iam ab secundo vbiq; rerum successu socijs pariter atq; hostibus formidãda verterẽtur: quando nihil vsquam in Italia virium esset, quibus publicam salutẽ tueri possent, si rex externus iuuenili cupiditate, aut ducum suorum impulsu, totius Italiæ regnum, & Romani imperij sedem, ac titulos affectaret. Ante alios pontifex Alexander inermis & trepidus Caroli victoria plurimum angebatur: quippe qui post Cęsaris filij fugam iam planè desciuerat: neq; postea vti Alfonso Ferdinandoque Aragonijs nuper dedisset, tum victori Carolo id enixè postulãti Neapolitanũ regnum pontificia authoritate adiudicare voluerat. Ludouicus quoq; Sfortia suis demum omnib. deceptus consilijs serò sapere, & ea quę impenderent mala

ægro animo prouidere cœperat, cum Gallorum copias robore, fide, disciplinaque firmissimas, vera tum primum æstimatione metiretur, & præsentis maxime regis nomen, vimque eius cum summa felicitate coniunctam, in tanta Italicarum opum imbecillitate magnopere formidaret, quando imparatis omnibus necessaria sumenda arma viderentur, atque etiam plane cerneret Gallū, modo late imperaret, nemini datam fidem seruaturum. quoniam Tarentum vrbem, vti se dono daturum Sfortianæ genti ab initio icti fœderis promiserat, post adeptam victoriam concedere recusasset. Eadem etiam cura Venetos sollicitabat, qui se eius belli spectatores fore polliciti, vtriusque regis vires in dispari gerendi belli ratione ferme æquales fore crediderant, bellumq; propterea diuturnum parari, quod non vna, nisi admodum memorabili pugna, præsertim propinqua iam hyeme, posset definiri: in animumque subinde induxerant, se tum in tempore, et magna quidem cum mercede bellum moturos, cum Aragonijs rebus multiplici incommodo affectis atque contusis, Gallorum arma suum impetum quo maxime valerent amisissent. quod necesse erat accidere, si Galli cunctatione hostium atque hyemis difficultatibus impediti in oppugnationibus singularum vrbium senescendo, Calabris & Brutijs hærerent. Maximilianus quoque Cæsar publico priuatoque odio Gallis infensus, non modo gloriæ & magnitudini florentis victorisq; iuuenis inuidebat, verumetiam magnopere verebatur, ne augustum Romani Cæsaris nomen, quod sibi Gallus multorum assentatione deberi existimabat, & fama partæ victoriæ, & præsentis exercitus viribus vsurparet. His etiam Gallorum secundis succesib. Ferdinandus Hispanus, vti erat ab multo rerum vsu innataq; prudentia in omni consilio exacte circumspectus & cautus, vehementer permouebatur, cum in ea admirabili insignis victoriæ celeritate, Siciliam suæ dictionis & nudatā præsidio, impotenti atque auidæ noui imperij Gallicæ gentis audaciæ expositam videret. Igitur, quos modo nominaui Europę principes, vnis exceptis Florentinis (ij enim Pisas per Carolum se breui recepturos putabant) solenne fœdus circiter Kalendas Aprilis inter se percusserunt, his legibus, vt vno consensu communique impensa, tantas copias terra marique pararent, quantas pro tuenda salute publica satis esse arbitrarentur. Quod si quispiam ex socijs alicui bellum inferendum putaret, id ille suis viribus & priuatis auspicijs gereret, & Carolo regi suus locus expressa conditione relinqueretur, modo æquissimi fœderis beneficio vti vellet. Per eos dies Ferdinandus ex Hispania Triuentium regulum cum valida classe, seuo adhuc mari in Siciliam traijcere iussit. In ea fuere circiter quinque milia peditum, & delecti equites sexcenti, quibus præerat Consaluus Ferdinandus, vir Bæthico bello clarus, qui postea Magni Ducis cognomen, & sua virtute, et militum secundo fauore promeruit. Veneti supra quadraginta rostratas naues exornarunt, præfecto eis Antonio Grimano viro lectissimo, magnamque vim leuis armaturæ equitum, quibus terrestris exercitus suppleretur, ex Epiro, Macedonia & Peloponneso mercede cōduxerunt. Eodem quoq; tempore Ludouici Sfortiæ pecunia cohortes in Sueuia scribebantur, & Maximilianus literis significabat se in Italiam, cum facto opus foret, extemplo transiturum esse, adducturumque inuictam Germanorū manum, cuius virtute paucis ante annis Gallorum legiones Morinis in campis late prostrauisset. Baiazetes quoque qui iam certius de fratris morte cognouerat, cadauerque illius per legatos ex Italia Prusiam Bithynię, vbi Othoman

norum

norum gentis ſepulchra cernuntur referēdum curauerat, non modò omnē belli apparatum intermiſit, ſed & magna terra mariq; auxilia aduerſus Gallos Venetis obtulit, cum iam in ea noui fœderis fama & Gallorũ ſolutus metu, & reliquo etiam timore, quem ex inimici fratris virtute conceperat, omnino liberatus eſſe videretur. At Carolus improuiſa principũ conſpiratione perculſus, vehementer de parta iam victoria dubitare, queri ſe proditũ iri, fremereq́; ira tñ potius quàm dolore agitari, & plurimũ militum ſuorum virtute confidere. Nam etſi illi nondum ex profeſſo hoſtes magnā cauſæ æquitatē, lenitatemq́ue nouo fœderi, quod pro tuenda tantũ ſalute ac libertate percuſiſſent, prętexuiſſe viderentur, ea tñ omnia contra ſe parari manifeſtè prouidebat. Quamobrē optimum factu ratus, ſi pontificem imparatũ, nec adhuc oſtilia molientem, ſubito aduentu à cœptis conſilijs deterreret, Romā contendere, atq; inde in Galliam Ciſalpinā penetrare conſtituit. Itaque ex omnibus copijs, quicquid floris ac roboris erat, ſibi deligit. Fuere expediti equites vtriuſq; armaturæ quatermille, præter laterones ac pueros armigeros quos ſecum trahunt, Heluetiorũ vero ac Germanorum, itemq; Vaſconum peditũ circiter octo milia: præterea tormentorum iuſtus numerus, eorũ pręſertim quę expeditis curribus veherentur. Reliquas verò copias per opportuna totius regni loca diſpertitus eſt, vt vnaquęq; regio certis ſuis pręſidijs ac ducibus firmaretur. Caietę & totius Cāpaniæ tuendæ cura Belcario demandata eſt. Hunc vrbe Nola donauerat ærarioq́; præfecerat. Bailiuus autem Vitrius, & Gratianus Guerra ad Aquilam atque Sulmonem, Marſis et Pelignis impoſiti. Perſiuus cum fratre Alegria Lucaniam tueri iuſſus. Asbarrę regulo, Salentini. Obignino autem Brutij obuenerunt. Hunc magiſtrum equitum crearat, qui honos militiæ ſummus exiſtimatur. Iulianus Porrò Lotharingus in cuſtodia Gargani montis cōſtitit. Manfredoniæ autem Gabriel Monfalconius, & Tarenti Georgius Suillius præfecturas iniere. Neapoli verò, omnibusq; pariter copijs Gilbertus Mompenſerius cum imperio pręfectus eſt, ad quem rerum omnium cum vrbanarum tum bellicarum ſumma reſpiceret. Iis rebus maturè conſtitutis, Latina via Romā profectus eſt, præmiſſo Andrea Lugdunēſi Antiſtite, qui pontificē hortaretur, ne ipſius regis aduentu terreretur, aut quicq̃ hoſtile ab eo, qui & pietate filius, & pontificij nominis cultor egregius eſſet, ſibi timendum putaret. Regem enim adeo æqui iudicij pacatiq; animi eſſe, vt cum ad colloquiũ veniret, in priſtinā cum ipſo gratiam, nec excluſis cæteris principibus, qui ſine cauſa de eius fide ac moderatione dubitaſſent, continuò eſſet rediturus. Cæterùm pontifex planè metu obrutus, cum neq; ſibi inermi cum armato rege de pace, ac fœdere diſceptandum exiſtimaret, neq; ſe colloquendo quicquam, quod ad rerum quietē pertineret, profecturum arbitraretur, et vehementer dubitaret, ne fides ſua ſocijs ex contagione colloquij ſuſpecta redderetur, ex vrbe Orbitum profugit, moxque Peruſiam, vt inde per Vmbros ad mare, ac demum, ſi Gallus inſequeretur, Venetias protinus enauigaret. Sequebantur abeuntem plerique cardinales, turbaque ingens eius generis hominum, qui honoris & quæſtus gratia pontificiæ aulæ operam impendunt. Iis præſidio erant, præter ipſos prętorianos, aliquot equitum alæ, quas Veneti & Ludouicus opportunè tranſmiſerant. Carolus ſua ſpe deceptus, pacato agmine vrbē Calendis Iunijs intrauit, & Tranſtyberina in regione caſtrametatus eſt. Sed triduo pòſt tribus diuerſis agminibus ab Vrbe diſceſſum, totusq́ue is tractus, qui Caſsiam viam

& Aureliam interiacet, transeuntium iniuriæ expositus, pabuli & commeatus omnis generis detrimenta sensit. Sed Tuscanellensium calamitas insignis fuit. Cùm enim rixa fortè exorta, Gallus lapide ictus cecidisset, commilitones irati non ipsum quidem percussorem, sed oppidanos omnes adorti, duce Bastardo Borbonio magnam eorum partem crudelissimè trucidarunt, atque oppidum diripuerunt. Ii quoque populi qui vtrique viæ imminent, totusque Senensis ager Pisas vsq; varia incommoda passim accepere. Porrò Carolus cum Senas venisset, ita perturbatum ciuitatis statum inuenit, vt ciues in quatuor diuisi factiones, insano liuore mutuò inducti, à rege præfectum peterent, qui Gallico fretus præsidio inter ordines factionum æquo iure libertatis nomen tueretur. Ambiebat ad id Ligninius propinquus regis, ita vt cohortem Gallorum facilè impetraret, quæ duce Gualterio Tinctauilla vrbi præesset. Sed festinante in Galliam rege, non multò pòst depulsis foro atque vrbe Gallis, ciuitas ad veterem Pandulfi Petrucij dominatum redijt. Pisani eo tempore cum Florentinis bello cõtendebant, cum libertatem quam Gallorum beneficio recuperasse videbantur, acerrimè tuerentur. Florentini etenim post exactos Mediceos, Caroliq; discessum in vnam eam intenti curam, vt Pisas reciperent, magnum numerum equitum & peditum ex veteribus copijs conduxerant, eisque Herculem Bentiuolum, Franciscum Siccum, & Ranuccium Martianum militiæ claros, & fide maximè insignes præfecerant: quorum virtute complura castella, quæ audito libertatis nomine ad Pisanos defecerant, breui recepta sunt, & in primis Bientina: ea paludi adiacet: & Pontis Eræ oppidum, quæ tenui Pisanorum præsidio tenebantur. Nec multò pòst ductis ad Calcinariam copijs, nacti diem densa caligine nubilum, ita vt omnis è speculis prospectus Pisanis eriperetur, tribus ex improuiso prælijs ad murum factis, occisoque Ioanne Saluio pręfecto, oppidum expugnarant & incenderant. Calcinaria autem capta, Legolum, Palaia, Montefusculum, & Pontesaccum, aliquotque alia ignobiliora oppida ad antiquam Florentinorum fidem redierant. Ex aduerso autem Pisani per eos dies subsidio venit Lucius Maluetius vir fortis, & maximè pugnax: adduxitque grauis & leuis armaturæ delectos equites & pedites veteranos spectatæ virtutis ferè trecentos. Ab Genua quoque submittente Ioanne Adurnio magna vis minorum tormentorum, balistarum, armorum, telorumque omnium mari Pisas delata. Nam haud obscurè Pisani cum pecunia tum armis ac milite à Ludouico Sfortia iuuabantur, qui multis de causis, vti postea dicemus Pisanos incolumes liberosque præstare, porrò Florentinos, quòd Gallis fauerent longo bello implicitos distineri, atque atteri magnoperè cupiebat. His freti auxilijs Pisani, hostium duces, qui magno apparatu Butium oppugnabant, murique partem maioribus tormentis deiecerant, cum detrimento inde discedere, ac incensis exterioribus ędificijs Bientinam se recipere coegerant. Sed nec multis inde diebus par incommodum ipsi Lucio à Florentinis ducibus repensum, cum è Cascina promotis castris, Liberafactam oppidum in Lucensium finibus, quod à paucis Pisanis haud acriter obsidebatur, oppugnatum cum iusto apparatu contendisset. Magno nanq; itinèris flexu, Florentinorum copiæ Liberafactam ductæ iquarum aduentu præsidiarijs & Barigo præsertim Bargæ, qui fortiter septem dies longè accerrimam oppugnationem sustinuerat, animi adaucti: contrà verò Pisanis adeò imminuti, vt Lucius appropinquantium multitudine perterritus, defosso statim maiore tormẽto, ne eo hostis po-

tiretur

tiretur Pisas profugerit. Postero die Florentini equites eo successu elati, excurrendo populandoque per vallem Sercij amnis, qui olim Auxeris fuit, ingentem pecoris atque hominum prædam egerunt, euectique vsque ad calidas aquas, quæ Mammosæ dicuntur, adeo magnum suburbanis vicis terrorem intulerunt, vt Pisanus populus (sicut in summo accidit periculo) sonitu campani æris è sacra turre ad arma sit vocatus, & Lucio militares copias educente confestim eruperit. Commissumq; est atrox prælium in angustijs Capellesij pontis apud Fractam emissarium, quod ex Auxeri amne ad conuehendam materiã Laurentius Medices laborioso perutiliq; opere Pisas vsque perduxerat. Pugnatum est ab initio magna vi, sed Florentini improuisi hostis impetum non tulerunt, versiq; cum cęde in fugam trepidanti agmine Liberafactam se receperunt. In ea obtinendi pontis contentione, Herculi fortiter pugnanti equus suffossus est. Siccus ipse à pluribus simul circumuentus, multisq; clauarum ictibus contusus, ægrè se è manibus hostium eripuit. Reuersius Bononiensis centurio insignis captus, et cum eo cataphracti vigintisex, magnusq; numerus aliorũ equitum ac peditum capti vel exuti armis fuere. Lucius ouãti similis in vrbem reuersus, vt hostibus perterritis aliam quoq; cladem pararet, Bernardinũ Clostram & Animagram Ligurem viros apprimè pugnaces, qui Vicopisano in oppido erant, de successu eius diei certiores facit, monetq;, vt quas habeant copias equitum ac peditum intempesta nocte educant, & ad occupandum Sercij pontem apud sanctũ Giulicium, quà hostes sint transituri progrediãtur: se Lucensi via ad intercludendos eos expeditas educturum copias, futurumque esse, si maturarent, vt ea celeritate reliquæ hostium copiæ delerentur. Clostra & Animanigra imperata faciunt: & quanquàm aliquanto tardius quàm putarant per tenebras iter confecissent, satis tamen in tempore transeuntibus iam hostibus superuenerũt, quos inopinãtes & maiore q̃ esset copiarum specie deceptos, emissis scloppis atque balistis, ingentique simul, vt in victoria solet, clamore sublato perturbarunt. Equites tamen agrestium beneficio vadis in amne repertis euasere, pedites magna ex parte cæsi captique sunt. Hercules verò citato agmine reliquias bis fusi exercitus, priusquam Lucius Lucam prӕterueheretur, Montecarlum reduxit. Atque inde Arno amne ad Montecuculum superato, in vetera castra ad Eræpontem reuersus est. Victores verò spolijs onusti dum redirent, apud Liberafactam, tormentum, quod paulo antè defoderant repertum atque erutum in vrbem reduxerunt. & Lucius biduo post Cascinam, vt ex propinquo in omnes hostium motus intẽtus bellum gereret, copias suas adduxit. Fiebatq; propinquitate hostium, vt è quotidianis præliolis occasio prӕberetur, quum vtriusque partis castella agrumq; omnem repentinis excursionibus per mutua detrimenta deuastarent. Per eos dies, dum Lucius Cascinæ mœnibus teneretur, Florentini duces Ranuccium Martianum cum valida parte exercitus Rasignanum misère, quod est oppidum supra Liburnum, Volaterranis vadis propinquum, rati se aut Lucium intercluſuros, si ad ferendam obsessis opem Cascina sibi egrediendum atque eò contendendum arbitraretur, aut si oppidi præsidijq; salutem omnino negligeret, oppidum nullo negotio in potestatem esse redacturos. Sed Lucius de eorum consilio coniectura iudicans, aliquanto minorem eius oppidi quàm exercitus iacturam fore existimauit, Cascinaque se continuit, atq; ita Rasignanum quassato iam multis tormentorum ictibus muro, dedenteque se præsidij præfecto,

receptum est. Sub id fermè tempus legati Pisanorum, qui Neapoli ciuitatis suæ salutem libertatemque Carolo obnixè commendauerant, ipso concedente, sexcētos pedites Gallos oneraria naui Pisas adduxerunt: quorum aduentus, sicuti Pisanis fuit gratißimus, ita Florentinorum animos vehementißimè pupugit, quum se decipi Gallica fide manifestè perspicerent. Meminerant enim se Gallorum amicitiam in spem recuperandæ eius vrbis, nō modò cæterorum omnium Europę principum societati ac fœderi prętulisse, verùm etiam, quod pudendum omnino videri poterat, multa pecunia coemisse, à quibus tamen neque arcem toties promissam recepissent: & contrà Pisani hostes, grauis contumeliæ ac iniuriæ nomine Gallicis auxilijs iuuarentur. Tribus nanque antea mensibus à Brissonetio, qui tum Maclouiensis cardinalis vocabatur, Neapoli magnis pecuniæ pollicitationibus impetrarant, vt idoneos homines mitteret, per quos Pisani docerentur, eam demum esse Caroli voluntatē, vt in ditionem Florentinorum redirent, omniumque iniuriarum impunitatem, & lene moderatumque imperium in posterum à veteribus dominis expectarent, sequestro & sponsore præsertim rege, cuius dignitatis esset pręstare quæ promitteret, & vires haberet ad vindicandam iniuriam, si Florentini à pactione fide lubrica discessissent. Sed Galli acceptis Florentiæ muneribus, quū Pisas venissent, & ad ferocem populum frustra concionarentur, ludibrio habiti fuerant. Itaque Pisani Gallicis confirmati auxilijs, summo omnium studio alacritatēque: Ferreto maximè Gallorum duce, vt erat vir impiger, nauare operam cupiente, ad oppugnandam Liberafactam proficiscuntur: Clostra & Animanigra duces fuere, pluribusque simul prolatis tormentis oppidum singulari militum ardore oppugnari cœptum. Defendebat se de muro turreque Barigus Barga longè fortißimè: verum ea turris quæ multis incommodis subeuntes atque oppugnantes afficiebat, non multis inde horis terribili violentia ingentis tormenti, quod à Pisanis Bubalus appellabatur, proscissa labefactaque est. ea magnam muri partem cadendo secum traxit, præbuitque terrorem defensoribus, qui mox sese dedendo, Pisanis victoribus arcem atque oppidum reliquerunt. Neque Hercules qui ad Eræpontem castra habebat, subsidio laborantib. adcurrendum esse iudicauit: quoniam magnopere timebat, ne Lucius eductis Cascina copijs, & capto ad Vicopisanum itinere, à tergo protinus insequeretur. atque ita pari arte vtrisque bellum gerentibus, sicuti paulò antè Rasignanum receptum fuit, Liberafacta simili quoque astu & celeritate hostium amissa est. Post id factum sanctæ Luciæ vicus, Larium, & amissum paulo antè Lecolum, Palaiaque & minora aliquot castella, quæ ad colles vergunt, à Pisanis in potestatem redacta sunt. Per eos quoq; dies Lucius circiter ducentos vtriusque armaturæ equites, et cohortem vnam hostium ad Fornacellas vltra Cascinæ amnem, qui Fossa dicitur, ex improuiso adortus prosperè conflixit, versisq; in fugam hostibus, adeò acriter cædendo capiendoque illis institit, vt vsque ad Eræpontem sit prouectus: tantaque fuit patenti porta ingredientium trepidatio, vt nisi paucitati suorum militum Lucius diffisus substitisset, oppidum ipsum, in quo duces cæteręque copiæ, & complura tormenta erant, simul cum hostibus irrumpendo facilè capi potuisse videretur: magnamq; eo die Lucius apud Pisanos egregię virtutis laudem promeruit, quòd eo prælio & periti ducis, & strenui militis officium impleuisset. Biduo pòst Lucius fortuna vtendum ratus, quæ quum benigna semel arriserit, audentes secundo passu subsequitur,

quitur, nocte intempesta copias Cascina eduxit, profectusque Pontesaccum, prius penè quàm ab hoste sentiretur, admotis scalis in oppidum transcendit. Quo tumultu Ludouicus Martianus Ranucij frater equitum præfectus, & Ioannes cognomento Vetula, clari nominis centurio, & cum his centum equites pluresque pedites capiuntur, oppidumque diripitur. Erat specula editissimo in monte in arcis modum ædificata, quæ Verrucula vocabatur, ex ea despectus erat in omnes campos: Pisanique intenti assiduè speculando, omnes motus egressusque hostium ex oppidis notabant, et quam in partem verterentur, linteis vexillis & fumo, interdumque ignibus & tormentorum sclopis significabant: magnasque ea res Florentinis gerendi belli difficultates sæpius attulerat. Propterea & in castris a ducibus, & Florentiæ in senatu decretum est, vt omnino quibus maxime artibus opus foret, Verrucula hostibus eriperetur. Itaque ad terrendum cohibendumq; Lucium, ne Verruculanis custodibus auxilio proficisceretur, Franciscus Siccus ad Buttum validam equitū ac peditū manum adduxit. ipse Hercules ad Eræpontē permansit: Montanus verò & Christophorus Epirota, viri fortes, cum peditatu montem subire iussi. At Lucius qui de consilio profectioneque hostium cognouerat, milites cohortatur, vt æquo animo vnius noctis laborem ferant: quid fieri velit, monet, & flumen Arnum de secunda vigilia vado transgreditur, inalbescenteque cælo Buttum ad hostem peruenit tarditatem sæpe militum castigans verbis, & seipsum incusans, quod noctis breuitate deceptus, manifesta iam in luce rei bene gerendæ occasionem amisisse videretur. Sed vt in bellicis rebus accidit, in quibus fortunam omni prudentia maiorem sæpe experimur, secus ac ipse putauerat, sibi secunda omnia, hosti verò maximè aduersa contigerunt. Siccus enim cum paulo antè per speculatores Lucium suos arma capere, paratosq; esse ad profectionem iussisse cognouisset, instratis frenatisque equis totam noctem insomnem duxerat, ne ab inquieto acerrimoque hoste imparatus opprimeretur. Oriente autem iam Sole, nihil de insidijs amplius dubitando, milites corpora simul & equos curare permiserat, sic vt tum primùm Lucij antecursores apparere inciperent, quum Sicciani semisomnes, discincti inermesque ad primum vigilum clamorem turbati oppresiq; sint. Burla equitum præfectus vir strenuus, dum inuadentium impetum pro statione impigrè sustinet, obtruncatur. Cęteri Sicco ægrè euadente, paucis interfectis capiuntur, magnusq; equorum numerus pediti ex præda cesit: sic vt omnes fermè dum læti ac ludibundi redirent, equites facti viderentur, quòd thoraces & galeas relictas ab hostibus induissent. Eius rei gestæ nuncijs territi Montanus & Epirota, ne quicquam tentatis confragosis Verruculæ callibus ad Herculem in castra rediere. Sed dum Florentini duces acceptas clades nouis consilijs vltum ire properarent, prima Gallorum agmina quæ turrim S. Romani ex itinere expugnarant, oppidumque Montopolim diripuerāt, aduentare cœperunt. Quorum aduentus, Florentinos, quoniam suas copias transeuntibus Gallis misceri multis de causis nolebant, Eræ ponte & cæteris quæ obtinebant Castellis, decedere coegit: præbuitq; miseris oppidanis materiam iterum rebellandi, quum Pisani relicta ab hostibus loca circumductis passim copijs occupare niterentur. Porrò Carolus magna omnium alacritate a Pisanis susceptus est: ac veluti author eorum libertatis ab omnibus ordinibus salutatus. Cæterùm, vt erat incertus consilij, quū orantes proiectique ad pedes, vt ciuitatem liberam & incolumem vellet, suppliciter postu

f

larent, ambiguo quodam reſponſo ſpes eorum nec impleuit, nec eluſit, quòd ſe & promiſsis omnino ſtaturum, nec ſe vllis Florentinorum precibus diſceſſurũ ab æquitate polliceretur. Sed adeò mirifica erant omnium ducum Gallorúmque militum ſtudia erga Piſanos, vt quanquam ingrata auribus verba retulerant, neque triſtes eſſent, neque vllis ambiguæ regiæ voluntatis indicijs frangerentur. Dum Piſis Carolus moratur, multorum literis fit certior, Ludouicũ Aurelianum, quẽ apud Aſtam ad incerta belli cum valida copiarũ parte reliquerat, Nouariam occupaſſe, nouoque eo rerum motu in ſummum amittendi imperij diſcrimen Ludouicum Sfortiam conieciſſe. Quo nuncio incredibili lætitia affectus eſt, quòd non modò euadendi, verùm & occupandę Galliæ Ciſalpinæ occaſionẽ ſibi dari a Dijs immortalibus arbitraretur. Scripſerat enim multum anteà audito noui fœderis nomine ad Aurelianum, vt circa Aſtam quãtas maximè copias poſſet, celeriter pararet, quæ ſibi per hoſtiles agros, contraque oppoſitas acies erupturo opem ferrent. Iamque tres alæ Gallorum equitum, & aliquot Heluetiorum cohortes duce Henrico, cui à lauto conuictu Germanicè Agnauolebano cognomẽ fuit, ab Alpibus deſcenderant. Sed Aurelianus per ſe ſtrenuus, auidus imperij, nouisque præſertim copijs fretus, vltrò ſibi moliendum bellum, & fortiter audendũ exiſtimauit, ne Fortunę ad magna atque felicia aditum prębenti, deeſſe videretur. Cum Opicino enim Catia, Manfredoque Torniello, qui Nouarię potentes clarique erant, occultè tranſegit, vt vrbem ſibi traderent, eaque ſibi ipſis patrato negotio, quæ vellent præmia decernerent: ſe enim eius beneficij memoriam nunquam eſſe depoſiturum. Siquidem Opicinum atq; Manfredum ante alios eius ciuitatis, à Ludouico Sfortia iniurijs detrimentisque indignè affectos fuiſſe didicerat: rebaturq; eos, qui iam animo defeciſſent, oblatę occaſioni minimè defuturos. Innocentium nanque Catiam Opicini propinquum, Ludouicus Sfortia aliquot ante annis fato functum, obiectis quibuſdam criminibus, è ſepulchro in ius vocari damnariq; iuſſerat, vt bona illius veluti cõuicta iudicio per leges fiſco addicerentur. quod ſicuti inauditum & execrabile viſum eſt, ita illi ſingularem inuidiam concitauit. Dum verò in Nouarienſi latifundium ad eximiam fertilitatem magno ſtudio conderet, quod de nomine ſuæ gentis Sfortiadam appellauit, vicina prædia impotenter ab inuitis dominis coemendo, ipſis Sfortiadæ finibus incluſerat, corriuatisque priuatorum ciuium aquis, vt ſua plenius irrigaret, alienos agros ſolito humore deſtitutos, penitus infelices reddiderat. Quæ duæ res grauibus incommodis complurium, & præſertim Torniellorum poſſeſsiones afflixerant. Igitur quum illi qui acceptæ iniuriæ vindictam coquunt, facilè ad omne perfidiæ vel audaciæ facinus impellantur, data fide, ſuſceptoque negotio, & die conſtituta, quæ diui Barnabæ erat ſolennis, Aurelianum cum expedito equitatu è Vercellis conuolantem vrbe receperunt. Venit etiam cum eo Ludouicus Salaſſorum regulus, qui eius conſilij particeps factus montanorum manum occultè coegerat, atque ita introductis armatorum circiter octo milibus Nouaria Gallorum ditioni ceſsit. At Ludouicus eius nuncij atrocitate perculſus, extemplo ad Hieronymi Leonis legati Veneti domum ab arce cum paucis familiariũ deſcendit, orauitq; demiſsè admodum ac trepidè, vt imperium, fortunas, ſalutemq; ſuam ſenatui vehemẽtiſsimè cõmendaret, quando in ea fortunę iniquitate neq; opẽ aliunde implorare, neq; præſentia ſubſidia afflictis reb. expectare poſſet. In cuius rei celeritate non modò Galliæ Ciſalpinæ, ſed totius

Italiæ

Italiæ salutem ac dignitatem esse positam, quando cuncta vel inopinato casu, vel communi omnium imprudentia, summi discriminis aleam subijssent. Solos esse Venetos, qui sicuti consilio atque opibus cæteros anteirent, ita adiuuandum opportuna atque expedita remedia haberent, si non modò socijs in præsens, sed & rebus suis in posterum, absque vlla cunctatione prouidendum esse arbitrarentur. Ferunt Ludouicum dum peroraret, & capta legati dextra se perpetuò Venetorum clientem futurum iuraret, nobilissima Smaragdo illius digitum induisse, vt ardentius atque propensius pro salute sua senatui perscriberet, deque eius rei casu, & periculi magnitudine plenissimè doceretur. Triduo pòst Nouariæ arcem à Galeacio Ludouici fratre magno sumptu ædificatam, Gallis dedidit Ioannes Calchus vir imbellis & timidus, qui beneficio potius quàm virtute eam à Ludouico quæstus gratia custodiendam acceperat. Tum verò Veneti, qui neque socijs, neque sibij deesse, vel æquum vel tutum ducebant, referente Barbadico principe de bello pro communi salute aduersus Gallos gerendo maturè decernunt. Melchiorem Triuisanum & Lucam Pisanum eximiæ virtutis optimates, ad exercitum legatos creant. Franciscum verò Gonzagam Mantuæ principem ætate florentem, belli decorisque auidum omnibus copijs præficiunt, minoresque duces & copias ad constitutam diem in ripis Ollij amnis adesse iubent: mittiturque ad Ludouicum Bernardus Contarenus cum sexcentis Græcis equitibus, qui Galeacium Sanseuerinum Ludouici ducem adsequeretur. Is enim in Nouariensem agrum profectus, supra septingentos cataphractos sagittariorumque equitum plures turmas, & aliquot subitarias cohortes coegerat: quibus Galli interim ab excursionibus, inuadendisque alijs castellis terrerentur, dum Germanorum pedestres copiæ aduentarent: quæ superato Adula monte per Voltuernam vallem, & Larium lacum, omni adhibita celeritate mittebantur. Interea Carolus prouiso commeatu, & iumentis sex dierum quiete recreatis Pisis profectus, Lucam contendit, libertate de qua adeò cupidè anxieque agebatur, Pisanis nec concessa, nec erepta, quũ infamiæ, & maioris etiam periculi metu, neq; fidem Florentinis fallendam arbitraretur, quibus accepta pecunia fœdere paulò ante se coniunxisset: neque Pisanos, quos ipse in libertatem vindicasse videri volebat, Florentinis veluti iratis tyrannis excruciandos tradere, vel æquum, vel regium putaret. Erant apud Carolum Iulianus Paulusque Fregosius cardinales, & Hibletus Fliscus, qui vti exules solent, dubijs asperisq; etiam in rebus, cuncta facilia atq; expedita ad victoriam pollicebantur, si in Liguriam cum mediocribus copijs mitterentur. Differebant enim præsto sibi adfuturos montanos homines Fregosiæ factionis, per quos omnem inferioris Liguriæ oram in potestatem essent redacturi. Promotisq; inde ad Genuam castris facilè fore, vt forti opera amicæ factionis, cui cuncta ordine communicassent, Adurnij vrbe atq; imperio pellerentur, priusquam a Ludouico Sfortia, qui adeò opportunè graui bello domi esset implicitus, auxilia submitti possent. Philippus quoq; Bressius Allobrogum principis frater, qui apud Carolum gratia atque authoritate plurimum valebat, vt qui maxime eorum consilium probaret, sese iturum, ac ducem eo bello futurũ profitebatur. Itaq; re ad consilium delata, comprobataq;, Bresio duę equitum alę, Gallorumq; peditum cohortes quatuor, et tormenta septem attribuuntur. Cum eo etiam Vgo Ambosius vir nobilis militięque peritus vna proficiscitur: ad Miolanium quoq; Gallicæ classis præfectum cum literis regijs plures simul

nuncij mittuntur, qui moneant vt ab ora quam legeret, discedere nolit, terrestrium copiarum ducibus pareat: paratusque ac intentus remigio & velis, quo opus esse videatur, protinus enauiget. Camillo item & Paulo, Vitellocioque Vitellijs fratribus, qui iam cum cataphractis ducentis, & totidem leuis armaturæ equitibus sese accepto stipendio Gallis addixerant, imperatum, vt in Liguriam proficisci maturarent, & Bresium quanta maximè possent celeritate consequerentur. Ipsi cardinales passim ex Lucensium castellis, Apuanisque Liguribus pedites cogunt, & per Apennini valles notis tramitibus in Liguriam proficiscuntur. Carolus interea his rebus explicitis ad Apenninum magnis itineribus se extendebat, vt eo celeriter superato, ad Aurelianum prius penetraret, quàm hostium copiæ, quas vndique cogi, Padumque traduci audiebat, ad Apennini angustias ducerentur. Vix prima Gallorum agmina subire cœperant, quum Pontremolenses, haud ignari quid sibi ab iratis Germanis timendum foret, oppido fermè omnes effugerũt. Nec multò post nequicquam prohibente Carolo, vel deprecantib. ducibus, totum penitus id oppidum quod ædificijs atq; opibus pro loci opportunitate clarum erat, iniectis vno tẽpore facibus, barbaro furore incensum atq; deletum est. Tormenta demũ inde confragosis Apennini iugis ad Burgũ castellum, quod à valle Tarri amnis nomen ducit, magno quidem cum labore, sed maiore aliquanto militũ studio traducta: Quando ea singulis attributa cohortibus, non solitis equis, qui in abrupto flexuosoque passim itinere minimè iungi coaptariq; poterant, sed manibus atq; humeris militũ traherentur, equitesq; singuli pilam ferreã quinquaginta pondo, in anteriore ephippij parte collocatam, alacriter deferrent. A Burgo latiore demum via, quæ ad Foronouum ducit descendere cœperunt, præmissusq; cum valida peditum atq; equitũ manus Giensis primi agminis dux, et cum eo Antonius Basseius Heluetiorũ præfectus, ac ipse Triuultius, vt apud Foronouũ locũ castris antecaperent. Triuultio enim tanquam itineris duce Carolus vtebatur, atq; eius viri consilio summam adhibebat fidem, cum propter singularem militiæ locorumque peritiam, tum ob veterem simultatem, quam cum Ludouico Sfortia semper infestus exercebat. Vnde illi postea perampla opes atque ingens belli gloria, cum excidio totius Italiæ creuerunt. Habebat tum castra Mantuanus, cui se Calatinus cum copijs Sfortianis adiũxerat, ad Glareolam vicum in vlteriore Tarri amnis ripa, loco admodum opportuno, vt Parmensibus qui in tergo erant, si ad defectionem spectarent, immineret, præsidioque esset proximis castellis: ac si Carolus eà ire pergeret, prima descendentium agmina iniquiore hosti loco, totis simul copijs adoriretur. Interim dum Galli Foronouo appropinquarẽt, Gonzaga de eorum aduentu per exploratores certior factus, leuis armaturæ equites, duce maximè Nicolao Annonio Dalmata, viro impigro, præmittit, qui ad hostes aduolent, & dum ipse cum robore grauis armaturæ equitum, peditumque expeditis cohortibus subsequitur, tumultuaria pugna distineat. Illi imperata impigrè faciunt, adortique hostes subita incursione ex omnibus lateribus eos perturbant, multisque cæsis ac captis, raptoque vexillo vno, priusquam cataphracti peditumque auxilia superuenirent, omnes retrò pauidos auerterunt. Idque propterea acciderat, quod Galli nondum Græcorum militiæ vsum nouerant. Græcos enim insultantes simul ac multa arte re fugientes, quum Galli ardore quodam pugnandi cõcitatius persequi vellent, ordinesque dissoluerent, illi subitò redibant in prælium, pluresq; simul expediti,

singulos dispersos, graues armis incauteq; prouectos adoriebantur, facileq; in curuo & prægraui gladio more Turcarũ, aut ferrea claua feriendo sternebant. Gonzaga quod satis longo difficilique itinere fessos equites, quo minus abeuntem in castra vsque persequeretur, reuocandos esse iudicabat, eo successu contentus lætis omnibus, & plerisque præfixa lanceis Gallorum capita gestantibus, ad exercitum reuertitur. Erat inter captiuos Antius Heluetiæ cohortis præfectus, notus antea Calatino. Is primi agminis peditum, & equitum callidè mentitus, numerum adaugebat ad deterrendos nostros, ne audacius progressi incumberent, ita vt regem pariter cum media acie, & subinde Tramulium cum postrema non procul esse nunciaret. quo mendacio salutem Giensi allatam constat, qui paucitati militum suorum diffisus, perturbatusque certamine in editiorem locum se receperat, vt ibi communitis quoquo modo castris, vel tardè subsequentem regem expectaret. Sed quum peritis ducibus delendi primi agminis occasio, ad summam demum de rege victoriam oblata videretur, Mantuanus nihil tentandum esse, expectandasq; omnino reliquas copias censuit, vt toto simul instructo exercitu tutius atque nobilius conspecto rege hoste certaretur. Numero siquidem Italicæ copiæ superabant, apparebatque eas in congressu superiores euasuras, nisi a maiorum disciplina fœdè discedentibus Fortuna defuisset. Itaque Carolus integrum sequẽtis diei spatium nactus, atque opportunè assecutus primum agmen, ad Foronouum consedit. Intererat inter bina castra flumen Tarrus, qui ex Apennino sæui torrentis more per abruptas valles, saxoso inæqualique alueo delapsus, patentibus demum campis in Padum euoluitur. Veneti à læua in latiore amnis margine, non longè ab Oppiano vico depressioribus locis tendebant: Gallus in dextro latere profluentis vadum, in læuo Medesanum oppidum habebat, potitusque superioribus collibus hostium castra facilè despectabat, quę maximi exercitus speciem tot vndique erectis tentorijs, mirantium Gallorum oculis reddebant. Carolus vbi se exercitumque suum eo perductum videt, vnde sibi nulla spes euadendi, nisi duce Victoria relinqueretur, ad tentandos legatorum animos, si aliquot dierum inducias impetrare posset, caduceatorem transmisit. Nanq; Hercules Atestinus insitæ legatorum ingenijs cunctationi fauens, paulò ante, vt animos cum regi tum Gallis ducibus inopinato hostium apparatu perculsos confirmaret, pro certo exploratoque perscripserat, neq; legatos, neq; Gonzagam ducem generum suum vllam habere à senatu committendæ vniuersæ pugnæ potestatem. Igitur caduceator ad legatos ac duces introductus, regem suum vehementer mirari dixit, quod Veneti, quos nunquam iniuria lacessisset, ad prohibendum quo minus in Galliam proficiscatur instructis copijs aduenissent, se pro ęquo iure gẽtium id tantùm petere, vt per inducias exercitum commeatu, nec gratuito quidem, passim iuuent, & pacato itinere in Galliam pertendere sinant. Id si fecerint, se Veneto senatui eiusque ducibus singularem gratiam habiturum. Quod si id præstare nolint, amicitiamque recusent, & contrà vi contendant, Gallos milites vera virtute non modo sibi aperturos viam, sed & regi suo iter ipsum prohibentium cadaueribus constraturos. Ea legati, tametsi arrogantius quàm Italorum aures perferre possent exposita erãt, æquis tamen animis exceperunt. Quoniam Araldos vel dicto violare nefas est, qui Gallico more superbè admodum & summa quadam dicendi libertate mandata deferre, & bella hostibus denunciare impunè solent. Cæterum ad ea

breuibus est responsum: Si Carolus occupandæ Italiæ consilia abijceret, Ostia atque Nouaria præsidia deduceret, & sine maleficio proficisceretur, liberam illi fore abeundi facultatem: si ea facere negligerat, Venetos quoque sociorum iniurias minimè neglecturos, ac vti ex fœdere deberent, publicum totius Italię hostem bello persecuturos. Araldus ad Carolum reuersus, vtpote qui speculãdo cuncta propè oculis collustrarat, multa de situ munitioneque castrorum, et de numero, cultuque & alacritate Italorum militum anxio timentiq; similis enarrauit. Ita vt rex ipse, & plerique duces, veluti suprema in cura, & de salute omniũ dubitare viderentur. Disputando enim, aliqui Pisas redeundum esse, & sedem bello adiunctis Florentinis in Ætruria deligendam: alij nulla dedecoris cura habita expedito agmine per transuersas Apennini valles, ad Astam properè contendendum: cæteri nullam Aureliani rationem habendam, paciscendumque cum hostibus, qui omnibus rebus superiores essent, modò regis exercitusque saluti prolixè caueretur, censebant. Pauci denique erant qui regis vitam ac libertatem in periculum iniquæ pugnę temerè deuocandam arbitrarẽtur, quum nemo esset, qui non de Regis potius, quàm de sua salute sollicitus, imminentis prælij euentum omni alia re duriorem fore existimaret: Ita vt neque exitum consilijs, neque certam in eo discrimine seruandi exercitus rationẽ inuenire viderentur. Tum Verò Triuultium, in quem vnum maximè ducum oculi coniecti erant, in hunc modum magna omnium expectatione locutum ferunt. Qui de dubijs rei bellicæ casibus præsenti iam periculo consultant, vnam, quæ reliqua est & salutis et victoriæ rationẽ, ab ipsa animi magnitudine ducere debent. Nam quum vis in negotio plurimum vrget, & forti pariter cõsilio factoque maximè est opus, demittere se animo, vel pauore occupari cum turpe, tum euẽtu ipso plerunque funestum est: sed id multo magis indecorum atque importunum videtur, quum ipsa pericula anxiè nimis expendendo, reputandoque et atrociora et maiora vero nobis effingimus. Dubitauere et quidem vehementer, inuicte Carole, de tua exercitusque salute nonnulli, qui ante me dixerunt viri graues: & quod maximè eorum dictis fidem obligat, peracres & strenui bellatores, scilicet commemorando quæ penuria rerum famésque viris pariter ac iumentis immineant: quæ locorum asperitates, quæ angustiæ & iter demorentur, et virtutis vsum fortibus viris eripiant: ac demum quales, quantæque hostium copiæ, & numero paucis & tanti itineris labore defessis, aditus ipsos ad euadendum percluserint: sic vt omnia alia experiri præstet, quàm desperata victoria, vi contendendo summæ rei discrimen subire: quasi, vti aliquibus placet, per montana Ligurum, vt in pacatam Italiæ partem ad Alpes euadamus, impedimentis, maioribusque tormentis hosti relictis, clandestina fœdaque fuga, generosissimo, ac semper victori regi turpissimum ac maximè luctuosum iter sit arripiendum, vel terga hosti danda, & Pisæ iterum repetendæ, vt mox circumfusis terra marique hostibus, fame domiti, deditique demum cunctis ludibrio simus. Neq; id quoque probauerim, vt turpi pactione tutum in Galliam iter ab armatis hostibus sit impetrandum. Per quam enim aliam fidem pacata omnia præstabunt, nisi per eam qua modò tam impudenter recentia fœdera violarunt? Sed hoc credamus perfidiosis hominibus: nam & ij aliquando datam fidem seruare solent, vt opportunius & maiore quidem cum lucro postea decipiant, nónne hac infelici sponsione,

tot viri fortes, qui Neapolitanum regnum egregiè defendunt, omni auxiliorum spe destituti, deserentur simul & sæuissimis hostibus prodentur? cursusque ipse ad ampliorem victoriam institutus, si Nouaria vrbe præsidia deducantur, penitus erit interruptus? Ego certè id vnum & tutum & decorum consilium esse video, quod asperum & maximè periculosum cæteris videtur. Scilicet vt abiectis omnibus pacis aut fugæ cogitationibus, iter nobis quamprimum gladijs aperiamus. Neque proinde quòd hæc successu ipso facilia nobis fore pollicear, nec de victoria desperem, plus prouidere animo quàm cæteri, & de toto instantis negotij euentu præsentire arrogantius videri velim. Hoc enim non ingenio meo, sed militiæ vsui, & Italicarum rerum experientię concedi potest, quum ab hinc multos annos omnibus Italiæ bellis interfuerim: quibus cum principum, tum ducum ac militum consilia, sensus, artes, disciplinamque ipsam abunde nouisse haud difficile fuit: quæ omnia sic me demum non obscuris meis sæpe periculis erudierunt, vt neque audacem, neque omnino trepidum fecerint. Ante omnia quæ animos periculi magnitudine commotos vehementer perterrent, illud minimè crediderim, Venetos collatis signis vltro nobiscum esse dimicaturos. Nam præterquam quòd nullam confligendi potestatē legatis vel ducibus à Senatu eorum datam aliquorum literis cognouistis, quis putabit gentem ad trahenda bella, & ad cunctandum natam, tardis cautioribusque semper innixam consilijs, pro aliena causa, absque vlla necessitate, aleam vniuersi certaminis esse subituram? Auxere enim Veneti rem suam sedendo spectandoque, quum prælia temeritati ducum ac militum, & mille fortunæ casibus subiecta esse, facto sæpius infelici periculo didicerint. Stultum enim est in republica quæ perennibus consilijs atque inexhaustis opibus viget, speciosos ab ancipiti cruentaque acie triumphos appetere, quum maturam certamque vniuersi belli victoriam non temerè expectent, qui bellicis sumptibus minimè deterrentur. Neque Ludouicum Sfortiam, hominem per se timidum, suspicacem & valde cautum, id planè ex Arcano consilio contendere arbitror, vt auspicijs Venetorum Gallicę copiæ deleantur. Quis enim alius (quod dij auertant) eius victoriæ exitus fuerit, quàm vt victori Veneto Mediolanense imperium prædæ cedat, quod impotentibus armis inuadendo lacerandoque singulari cupiditate semper affectarint? Sed putemus Ludouicum nihil hodie pro sano cautoque facturum, Venetosque item nouo quodā repentinoque consilio totius Italiæ imperium dubij Martis arbitrio commissuros, non ob id, ędepol, magnanime Carole, de victoria fuerit dubitandum. Decedant fortibus animis inanes metus, quum ea omnia quæ sibi dimicaturo optimus quisque imperator exoptat, spem non dubiam rei bene gerendæ nobis polliceantur. Causa in primis longè optima, fidus ac veteranus miles, tormenta plurima, locus æquissimus, & nullius demum rei præterquam communis salutis & gloriæ respectus. Italorum hodie militum virtutem neque eleuo neq; extollo: Ineptè siquidem aut impudenter fecerim, si de hac re iudicij mei sententiam interponā, sic, vt integro pudore meo hoc vnū confiteri testarique non dubitem, nobis scilicet cum tyrone & collectitio exercitu rem futurā: multò enim maxima pars eorum equitum, quos cristis armisq; fulgentes conspicimus, nunquam nisi in pompa, dum lustrantur exercitus, ipsisque in ludicris pugnis atque spectaculis arma induit, aut clangorem tubarum audiuit,

quod in Italia multis ab hinc annis nec bellatum sit, nec iusta cruentaque acie dimicatum. Pedites ipsi non modo vim Germanicæ phalangis non ferent, sed nec aspectum quidem tanto ordine incumbentium armis animisque impares sustinebunt. Relinquitur vt artes & dolos alicuius inueteratæ prudentię ducis magnoperè timeamus. Quas enim insidias tendet, quoue ordine per iniqua torrentis vada producet, vt nos densato agmine ire pergentes inuadat adolescens imperator, qui nulla vnquam præter hæc sua, nominis hercle titulo potius, quàm certæ virtutis merito militaria castra conspexit? Itaque, rex inuicte vt iam instituimus, peruadendum esse censeo, tu rectè feceris, si milites, vt de pugnæ euentu non dubitent, hostesque despiciant, fueris adhortatus, ad læuã iuxta colles impedimẽta paululum semota ab armatis ordinibus vel diripienda hosti, prædæ potius quàm pugnæ auido, non temerè obiecerim. In dextra secundum amnem tormenta aduersus hostes collocentur. Ego primi agminis ac itineris cum Giense nostro collega ducem agam, periculoque propior dabo operam nauiter, vt huius te suscepti consilij minimè pœniteat: reliqua belli munia veteres maximè duces inter se partientur, atq; in vtrunque simul itineris & pręlij casum parato expeditoq; exercitu ad victoriam contendent. neq; enim eos vel pristina virtus, vel Fortuna tua destituet, qui perpetuis nobilitati victorijs strenuè pugnare vel pro vna tantũ gloria didicerunt. Postq̃ Triuultius vultu fiducię pleno perorauit, nemo ferè visus est, quanquam non dubius quorũdam animis insideret metus, qui nõ alacriter in eius sententiam iret, iuraretq; se nisi victorem è prælio minimè discessurum. Tum verò Carolus dispositis equitum præsidijs, qui Græcos omnibus propè horis cum multo clamore varios tumultus ad castra excitantes ex omni parte reprimerent, integrã ferè noctem peruigil ducẽs, inalbescente cœlo sacris interfuit, ientauitque, & vt idem facerent milites, ad iterque simul ac prælium capessendum corpora atque animos præpararent, edixit: nec multum inde validis potius quàm decoris protectus armis equum cõscendit, neque nobili colore vel celsa statura conspicuum, quum esset absolutè ob idque damnatæ nigredinis vnicolor, dextroque oculo captus: sed qui quadrato habitu indomitum præferret robur, humanoq; prope sensu, sessoris iudicio conceptæ de se spei decus agnosceret. Neque enim vel a cono cassidis, vel à regali cultu nosci volebat, vtpote qui sibi ad latus septẽ iuuenes fide virtuteque præstantes paribus ornatos insignibus antea delegisset. Prodeuntẽ milites ita alacri voce gestuque salutarunt, vt fari incipientem interpellarent, obsecrantes, vt de victoria quæ iam esset in manibus minimè dubitaret. Apparuit enim tum seipso celsior atque viuidior, quum esset admodũ pusillus, & propter veterem morbum imbecillis, ad incessum cruribus nequaquam planè firmus & validus. Sed dum fronte atque oculis aduncoque præsertim, & prominente naso, pugnacis ac intrepidi militis speciem præbebat. Consepsere medium regem binæ alæ nobilium equitum, quibus Scotorum prætoria cohors sese admiscuit. Matthæus porrò Borbonius cognomento Bastardus, cui rex maximè fidebat, & Robinetus Framesella vir egregiè fortis Ludouici Aureliani cataphractorum ductor, alas suas confertim applicantes, hic in læuo, ille in dextro latere constiterunt. Sequebatur interuallo duorum stadiorum tertium, idque postremum agmen, cui Fusius pernobilis in Aquitania regulus, atque ipse Tramulius magnis postea rebus gestis dux clarus, præerant. Apud hos insignium equitum robur fuit. Sed in primo agmine Germa-

nicæ phalanges præcipuæ spei virtutisque, & tormenta maiora spectabantur. Antecedebant Giensis atq; Triuultius cum expedita manu equitum, vt sequẽtibus iter monstrarent. Hos ad teli iactum Heluetij Germanique quadrato agmine sequebantur, quibus Gilbertus Cleuensis, & Antonius Basleius duces, Germanicæ periti linguæ, triplex stipendium regio nomine promiserant, si fideli fortique manu inuictum incolumemque regem præstarent. His ad læuam coniuncti erant balistarij Vascones, & trecenti ferè ex prætorianis sagittarij, qui infelici consilio amotis equis in pedes desilierant, vt firmiore vestigio tendendis arcubus niterentur. Tormenta verò iuxta phalangem pari passu perducta, contra flumen quod intererat hostilesque acies collocata erant. Lixæ atque omnis incondita calonum turba cum impedimentis secundum sinistros colles iter intendebant. At Mantuanus qui Gallos, si ad læuam Medesanum versus deflecterent, quà illis iter erat in Agrum Derthonensem, tergis abeuntium insistere, & totis copijs persequi decreuerat: vbi eos ab Foronouo densis ordinibus descendere conspexit, sibi nequaquam amplius morandum ratus, aciem veterum militum vsus consilio in hunc modum instruxit. Erant vniuersæ copiæ in nouem diuisæ ordines, quæ duorum amplius milium & quadringentorum equitum cataphractorum, leuis autem armaturæ paulò minus duorum milium, & peditum circiter duodecim milium summam efficiebant. In primo agmine fuere Petrus Dodus Venetus cum Græcis equitibus sexcentis, & Alexius Beccacutus cum totidem fermè equitibus sagittarijs, qui non arcubus ligneis, vti Galli solent, sed balistis arcuferreis vtebantur. Quibus iniunctum fuit, vt colles à tergo circumirent, & in latus sinistrum primi agminis verterentur, vt ire pergentes Gallos, à cæpto iam itinere tumultuario pugnæ genere distinerent. In secundo Calatinus fuit cum Sfortianis copijs, ea ratione, vt quum primum à Triuultio & Giensi cum leui armatura contractum certamen foret, ipse confestim occupatos turbatosque ad dextram adoriretur. Ea acies sexcentis cataphractis, & Germanorum mercede conductorum Italorumque peditum tribus milibus constabat. Dux ipse ascitis sibi Rodulpho patruo, Ranuccioque Farnesio, cum delectis circiter quingentis cataphractis, & totidem sagittarijs, quatuorq; peditum milibus, inuadendi medij agminis, vbi rex erat, munus desumpsit. Fortebracio autem Montonio cum quarta acie inuadendi postremos hostes sors obuenit. Ternæ quoque obiter subsidiariæ acies opportuno hercle ordine, sed fœdo admodum euentu constitutæ sunt: Ita vt Antonius Feltrius Vrbinas imperatori, quum signum daretur, maturè opem ferret. Annibal verò Bentiuolus, & Galeacius Pallauicinus, vbi opus foret, Calatinum consequerentur: Aloisius demum Aduocatus & Franciscus Gambara Brixiani, Socinusque Benzonus Cremensis Montonij vestigijs insisterent. Hæc ideò constituta fuerant, vt quum vnaquæque Gallorum acies suo implicata periculo proxime laboranti subsidio esse non posset, omnes simul vno tempore ab omnibus propè lateribus cæderentur. Octaua nonaque paulo remotius ad incerta prælij in subsidijs collocatæ. Talianus verò pius & Carolus Meliteus cum reliquis copijs castrorum præsidio relicti. Porrò tormentorum magistris imperatum, vt ea locis quantum ratione militari prouideri poterat opportunis, longo ordine secundum profluentis Tarri editiores ripas, in hostes verterentur. Instructa acie Mantuanus ad legatos

reuersus est, qui tametsi graui admodum suspensi cura prælio decertare ab eorum Reipublicæ rationibus alienum esse iudicabant, ea tamen erat adeò egregiè instructi ornatique exercitus ad pugnandum alacritas, vt ipsos iam cautioris consilij pœniteret, & summa simul lætitia, & certa spe victoriæ penitus implerentur. Neque erat quisquam vel ætatis vel militaris dignitatis honore insignis, qui tum cunstanter aut suspensè de ineunda pugna consultare, vel palam de victoria dubitare auderet. Nam plerique tyrones inani quodam pugnandi studio, ac virium fiducia elati, si quem in eo summæ rei discrimine cautius consideratiusque loquentem vidissent, palam incessebant probris, & segnem ac timidum compellabant. Acciditque vt ipse Rodulphus, quum locum pugnaturis iniquum fore, & propterea prius exæquandum esse censeret, à Mario Caluisiano petulanter irrideretur. Is erat inter Mantuani familiares gratia decorę iuuentæ parta conspicuus. Illoto enim ore dictitabat, eos qui tantopere cutis suæ pertimerent cautè facturos, si quamprimū abirent, & se Parmę vrbis mœnibus egregiè tuerentur. Vtinam inquit Rodulphus qui verbis audaces & feroculi sunt, me vadentem in confertos hostes strenuè sequantur. Non enim pictarum & inanium hastarum (vt in ipsis fit ludis,) ictus excipient, sed validos mucrones experientur. Dijque faxint vt sagulos hosce admodum speciosos alieno potius quàm nostro sanguine defœdemus. Erat enim Rodulphus externæ militiæ verus atque præcipuus æstimator: quoniam ab ineunte ætate inter pueros armigeros Caroli Belgarum principis, hisq; tribus admodum funestis interfuerat prælijs, quibus ille postremò deuictus & formidabiles antea copias, & regnum ipsum cum vita pariter amisit. Interea quum iam Gallus appropinquaret, & frequenti tormentorum crepitu milites ad pugnam excitarentur, Mantuanus conuersus ad legatos. Si vobis, inquit, è Republica videtur, vt fortiter obuiam eamus Gallorum audaciæ, qui sibi totius Italiæ imperium barbara vanitate despondent, minimè prolixe consultandum est: sed quum vis & tubę hostiū nos vocēt, è vestigio de pugna cogitandum. Nam si hostē è manibus cunctando emiserimus, nequaquam parem eius opprimendi occasionem postea reperiemus, frustraque expeditum, vastantem cuncta, & subsidio suis ire properantem per asperos tramites persequemur. Ego quidem, si iusseritis, Veneto senatui probabo operam meam, cunctisq; corporis ac animi viribus contendam, vt Italo militi antiquum suum decus ab externis gentibus minimè ereptum esse protinus ostendatur, vobisque Venetis Italicæ dignitatis veris certisque vindicibus clarissimus de superbo hoste triumphus nostra virtute comparetur. Ad ea Triuisanus annuente collega, Macte inquit ingenti virtute imperator, postquam adeò insigne studium erga Venetum nomen eximia animi magnitudine testaris, & te ad sempiternæ laudis fructum seruandæ Italiæ decus accendit, signa canere iube, & quod Veneto senatui socijsque fœderatis bonum faustumque fiet, instructas acies in hostem verte, fortiterque vincendo enitere, vt familia tua perpetuo veteris gloriæ fulgore insignis, multo maximè decoris nouæ victoriæ titulis illustretur. Nec mora tympana tubæque & tormenta ex propinquo hostem emitti cœpta, vno simul tempore concrepuerunt, distinctæque acies suo (vt diximus) ordine tribus in locis per amnis alueum ad hostes contenderunt. Verùm adeò temerè ac infeliciter procursum est, vt qui tanta alacritate ferebantur, summa locorum iniquitate prius turbati semiuictique sint, quàm ad hostes peruenire potuerint. Erat enim Tarri alueus enormis,

mis, tortuosus, internatisque frequentibus salictis valde impeditus, ipsæ margines vtriusque ripæ, vbi torrentis aquæ vis allidebat, descensu pariter ascensuque difficiles: aquæ etiam ab hesterno pleno imbre cauis delapsæ locis, in lacunas maximè limosas & cæcas voragines abierant: postremò vada ipsa vagantis amnis passim lapidosa atque incerta: quibus rebus, vti necesse erat, transeuntium cursus atque impetus magnoperè tardabatur. His conflictati incommodis, quanquam magna eorum pars ægrè se explicaret, nec præeuntes consequeretur, strenuè tamen hostes inuadunt hastis, gladijs concurrunt, ac triplici loco prælium atrox, varium, & modò ipsis, modò illis funestum miscent. Constiterant Galli loco admodum tuto, qui ab ea parte quà aditus dabatur, salebrosus erat, & frequentibus arboribus impeditus: ita vt ab accliui parte Itali subirent, & dispersi cum confertissima hostium acie, maiore vi quam arte, & iniqua demum fortuna dimicarent. Galli contrà densare aciem, nihil temerè loco dimoueri, in medium prouentes excipere, exceptos circumsistere, breuioribusque gladijs pertentando quà maximè penetraret in corpus ferrum posset, confodere atque prosternere. Interim Græci equites, qui primum agmen inuaserant, quum à cataphractis nequicquam circumfusi vndique pellerentur, & Annonius, atque Busichius eorum præfecti viri acres, vulnerati prælio excessissent, conuersis repentè equis ad diripienda impedimenta conuolarunt: quæ monitu Triuultij de industria hostibus obiecta fuerant, vt illis præda occupatis, regi transitus expeditior atque facilior redderetur. Ibi lixæ, calones, & fœminæ, mulionesque inter iumenta cadentesque sarcinas fœdè iactati, ac dum repugnant, vel rapientes impediunt promiscuè cæsi, impedimentaque ferè omnia capta direptaque sunt. Is tumultus, quòd dissonis tot gentium clamoribus cuncta capta perstrepebant, è proximo peditum cohortes etiam exciuit, quæ prædæ pariter auidæ, ordines nullo pudore deserebant. Tum verò inter socios cruentum admodum & miserabile certamen exortum, quum regiam gazam alij in diuersa traherent, alij à validioribus oppressi, in ipsis prædæ complexib. cæderentur. Ea res omnium consensu Gallis salutem peperit. Nam prima Gallorum acies, Græcis ad prædam inclinantibus, ex transuerso eorum quos Calatinus induxerat, impetum fortiter excepit, secundæque laboranti opem tulit, & secunda pariter aucta viribus atque animis pulso cum ingenti cæde Mantuano, tertiæ quam Montonius perturbarat, subsidio fuit. Ibi demum quum duæ simul acies, prima Giensis, & secunda regis vtrinque Italum militem acerrimè premerent, Rodulphus atque Ranucius in medio circumuenti interficiuntur, totaque penè ala familiarium Mantuani, in qua plerique nobiles erãt, conciditur. Cadit & ante oculos ducis ipse Caluisianus, & centuria singularium peditum ad custodiã corporis delecta pariter cæsa protritaque est. Ipse Mantuanus, qui admiranda virtute per medios equites ad tormenta peruenerat, magistrisq; eorum, & equis, quibus trahuntur, interfectis, cohortẽ Vasconum tormentis præsidio constitutam, & prætorianos simul sagittarios procella equitum obruerat, è medijs hostibus equo grauiter vulnerato vix se eripuit, quum eum ingenti serica pyramide, quæ illi pro cono in galea fuit, ante alios conspicuum, & tota acie volitantem omnes certatim peterent. Eandem quoque fortunam tulerunt Itali pedites, qui in parte Calatini fuerant. Nam

quum primi eorũ ordines prælongas haſtas læuo ſuſtentatas brachio (vt tum mos erat) ab ſolo excuterent, ſequentes vero ſcutati hoſtilia lato ferro iacularentur, et cęteri poſt ſcutatos baliſtarij ſagittas emitterent, nõ modò ſine timore aliquo, ſed etiam cum riſu ab Heluetijs excepti ſunt, qui in vnum denſatæ phalangis corpus egregiè conglobati, id ineptum armorum genus atque eum pugnandi morem facilè contemnebant. Extemplo nanque vbi appropinquatum eſt, extraordinarij delecti iuuenes fermè trecẽti, qui propter laudem ſummo quæſitam periculo, vitæ prodigi perditiq́ue vocantur, ab vtroque phalangis latere proſilierunt, ac ingentibus gladijs quos ambabus manibus regebãt, enormes haſtas præcidere cœperunt. Quorum audacia territi penè omnes, priuſquam phalangis impreſsionem expectarẽt, terga verterunt. Eoq; in loco Germanorũ mercede conductorũ cohors vna, quę Gallica tormenta audacter inuaſerat pertinaciuſq; reſtiterat, peracri Heluetiorũ impetu trucidata. Imber quoq; admodum repentinus multa cõmiſtus grãdine, cum fulgore & tonitru cœlo effuſus, adeò opportuno tẽpore fuſos iam & in fugam inclinatos afflixit, vt Dij ipſi pro Gallis bellum gerere viderentur. Tanta enim aquarũ mole flumen Tarrus, qui modò arenti ſimilis defluebat, torrentibus ac riuis vndique in eius alueum præcipitatis auctus eſt, vt neq; euadere, qui iam in fuga ſalutis ſpem collocarant tutò poſſent, neque integri ordines, qui pulſis ſubſidio pergere cupiebant, amnem viros, equos, armaq́ue ſæuo impetu rapientem tranſire auderent. Nec interim tormenta vtrinque ceſſabant, quãquam ancipiti vel inani periculo in permiſtos ſæpius emitterentur. In tanta rerũ iniquitate Mantuanus ſe ipſum non deſerit, tametſi incredibili dolore erat perturbatus, quòd tot viros fortes ſuum ſequutos nomen, ipſumq́ue Rodulphum patruum deſperata ope circumuentos conſpexiſſet. Erat ad læuam riuus vtrinq; modico aggere caſtigatus, qui ad frumentarias molas defluebat. In eum præcipiti fuga pedites atq; equites fœda colluctatione deferebantur. Qua re animaduerſa, Mantuanus mutato equo ibi cõſtitit, increpando fugam ac ſiſtendo ſigna, validam manum ex diuerſis turmis in vnum coegit, qui tametſi varijs prælij fugæq́ue ac ipſius demum pluuiæ incommodis vehementer erant fatigati, impigrè tamen prę lium redintegrarunt, effuseq́; inſecutos Gallos cum cæde repulerunt. Ibi Miolenſis regulus atq; ipſe Borbonius ab Alexio Beccacuto in ceruice vulneratus, nõ procul à rege capiuntur, et nonnulli illuſtres Galli equites cadunt. Magno autem vſui fuit Petiliani aduentus, quo minus qui primò pugnam inierant delerentur. Is enim iam pridem ad Nolam captus, quum in Galliam duceretur, occupatis in eo prælij diſcrimine cuſtodib. è medio tumultu ad Venetos perfugerat, victosq́ue Gallos & in fugam coniectos nunciando cohortandoq́ue, ne certam victoriam è manibus emitterent, pauidis & dilabentibus animos reſtituerat, ita vt obuios quoſque in prælium nominis authoritate conuerteret. Cæterum Gallos à primo & ſecundo agmine, pulſum fuſumq́ue Italum perſequentes, idem inflatus amnis, ne ſumma victoria potirentur, retardauit: ſicuti paulò antè, ne poſtremæ Venetorum acies primis ſuccederent atque opem perturbatis ferrent, obſtiterat. Verùm pręclarè conſtat Gienſem vel cõtra ipſo Triuultio & Franciſco Sicco Florentinorum duce vehementer obteſtantibus, ne occaſionem delendi hoſtis deperire ſinerent, terga dantes perſequi, aut omnino progredi noluiſſe, quòd à conſpectu regij agminis nequaquã temerè diſcedendum putaret, incerto adhuc prælij euentu, regeq́ue præſertim

à varijs

à varijs, quanquam planè dissipatis hostium turmis, ex omni parte circumuento. Nec multò post coeuntes circa regem plerique duces, receptui cecinerunt, vt coniunctis agminibus & densata rursus acie, motum hostium expectarent, quum noui atque integri armatorum hostium ordines parati ad excipiendam pugnam in vlteriore amnis ripa spectarentur: & fessis equis fessi ipsi milites requiescere, quàm palantes persequi mallent, contenti scilicet ea victoria quæ reputatione periculi se ipsa maior apparuit: quòd non modò inuito hoste, sed eo pulso prostratoque iter ipsum, vti instituerant, sibi armis atque virtute parauissent. Mantuanus quoque subsidijs frustra expectatis, quod reliquæ acies sociorum clade, ac inflati amnis difficultate conterritæ, pugnam detrectarant, ab vltimo abeuntium agmine se explicuit: atque amne æquiorib. vadis superato, ad legatos in castra se recepit. Hæc est illa memorabilis Tarrensis pugna, qua maiore aliquãto temeritate quàm ignauia, antiquũ Italiæ militiæ decus amisimus: cœpimusque cum inexpiabili ignominia nostra exteris nationibus, quibus modò terrori eramus, contemptui esse: sic, vt eas in quas feruiente demum Italia calamitates incidimus, in hunc ipsum adeò lugubrem inauspicatæ pugnæ euentum referamus: & meritò tantarum (quæ mox secutæ sunt) cladium authores diris imprecationibus prosequamur. Quanquam certo planè Deorum immortalium iudicio factum esse videamus, vt qui primi execrabili scelestoq; consilio, patriam terram in has miserias præcipitarunt, ipsi antè alios, & insigni quidem exemplo, dignas exitiabili insania sua pœnas persoluerint. Periere eo prælio ex Venetis atq; Sfortianis supra quatuor hominum milia, in queis fuere, præter Rodulphum atque Ranuccium, Ioannes Picininus Nicolai clarissimi ducis nepos, Galeacius Corregius, Robertus Strozza, Alexanderque Beraldus turmarum præfecti: itemque Vincentius Corsus, qui peditum agmen ductabat, & Malfactus & Gabanellus, qui in prætoria cohorte, cum aliàs tum eo prælio maximè eximiæ fortitudinis laudem adepti, euadenti Mantuano ingentibus romphæis sternendo hostes viam aperuerant. In partibus verò Gallorum, præter inconditam lixarum multitudinem, quæ stragem multò maiorem fœdioremque reddidit, viri fortes circiter mille. Desiderati sunt etiam in his Iulianus et Dasonius alarum legati, Vardeusque Hippotoxotarum dux, & ipse prætorianæ turmæ præfectus, atque item nobiles oppidorum suorum nominibus appellati, Torsuensis, Semplensis, & Ampracensis. Sed insignem omnino iacturam graui cum dolore rex sensit, quum sagittarios corporis custodes fermè omnes, quos remotis equis in pedes descendisse diximus, interfectos esse cognouisset. Nec ipse leue admodum vitæ discrimen subijsse fertur, quum perrumpente aciem Mantuano, perturbatoq; toto agmine, penè desertus obuertendo frõtem, & gladium stringendo, propulsantis equi inuicto robore se proculdubio seruatum fuisse fateretur. Cæterum Carolus, signis receptui canentibus, insignes aliquot ex suis ob eximiam spectatamque virtutem, equestri dignitate donauit. Quod statim fiebat, & maximi honoris loco habebatur, quum rex ipse gladio districto viri fortis humerum leniter percussisset. In his fuit Camillus Vitellius, qui fratribus in Liguriam tendentibus, Carolum sequebatur. Galli secundum Tarrum in proximo colle pernoctarunt exuti omnibus impedimentis atque tentorijs, & ad summam propè commeatus inopiã redacti. Qui tametsi non dubia potiti victoria effuse lætabantur, paucitati tamen suæ magnopere timebant, vel maximè propter sauciorum ægrorumque

strenui potius equitis quàm prudentis ducis officium impleuisse videbatur, tantum tamen aberat, vt eum à funesto pugnæ exitu temeritatis nomine reprehenderent, vt etiam hac noua probatæ virtutis inuictique animi gloria clariorem factum admirarentur. Nam per se vel peramplis aliàs gestis honoribus maximè clari senes, ea tanquam summè decora bellicæ laudis accessione lætabantur, eiusque victoriæ magno Gonzagæ ausu propemodum partæ, pernobilem de tanto rege penè capto triumphum aliquorum imperitia, aut ignauia sibi ereptum esse iudicabant. Postera die Carolus per Argentonum, quem Venetijs ab initio legationis munere functum fuisse diximus, trium dierum inducias postulauit. Is cum Roberteto scriba regio transgressus amnem, cum legatis & ducibus collocutus, multa de noui fœderis iniquitate, de successu prælij, virorumque illustrium cæde, ac demum de euentu totius belli ita commemorauit, vt de pace, si per legatos liceret, vti pridie instituerat, acturus esse videretur. Verùm id colloquij genus eò pertinebat, vt interposita pacis mentione, Carolo se ad iter expeditum paranti, iustæ moræ spatium præberetur. Sed is eorum sermonis exitus fuit, Venetos æquissimæ pacis conditiones Carolo regi oblaturos, si Ostia atque Nouaria, vti antè denunciatum fuisset, pręsidia deduceret, à populationibus ac incendijs abstineret, & in Galliam proficisceretur. Quòd si aliena occupando, Italiæ imperium animo volutaret, & propterea antiquæ spei insistendum, commorandumque in Italia sibi esse censeret, ipsos cunctis opibus annixuros, vt omne Gallicum nomen Italię finibus pelleretur. Itaque eius diei tantum inducię ad sepelienda cadauera concessæ. Quod vbi præconis voce vtrisque in castris significatum fuit, Itali Gallis permisti ad quærendos socios sese castris effudère. Reperti sunt supra ducenti, & in his Galli aliquot, quos agrestes, tergora etiam equis detrahentes, nudos & multo luto cruoreque in miserabilem modum deformatos reliquerant. Inuentum quoque Rodulphi corpus pluribus honestis confossum vulneribus, quod Mantuanus in patriam cum multo funeris honore transmisit. Senatus autem Venetus, vti a legatis nominatim acceperat, ijs qui fortiter pugnassent, vel egregiè pugnando cecidissent, insigni liberalitate præmia persoluit. Cunctis enim, & ante alios Fortebraccio, qui grauiter vulneratus vltimus prælio excesserat, aucta stipendia, honoresque additi. Cęsorum liberis, qui militiæ studerent, præfecturæ turmarum datæ, filiabus autem dotes, & vxoribus annuæ pecunię in alimenta constitutæ. Notati quoque sunt ignominia pleriq; dissimulanter potius quàm seuerè: inter quos Antonius Feltrius Vrbinas, quum ab alijs accusaretur, quòd subsidio pereuntibus ire, vel transire amnem recusasset, missionem postulauit, veluti iniquè calumniantibus subiratus: ne si mox Senatus iudicium expectaret, maiorem existimationis iacturam facere videretur. Sequenti noctu Carolus de secunda vigilia multis ad fallendos hostes ignibus excitatis, nullo tubæ aut tympanorum signo, sed per occultam tesseram profectione denunciata, castris expeditum agmen eduxit, & Aemilia via rectum iter ad Trebiam intendit, tanto vsus silentio, vt prius aliquot milia passuum sit emensus, quàm ab hostibus, repentina eius profectio sentiretur. Luce facta cognitoque hostium itinere, Mantuanus Græcorum alas præmisit, quæ abeuntes persequerentur. Calatinus quoque & Fracasius eius frater cum expedito equitatu, vt nouissimos adorirentur, subsecuti sunt. Qui tamen quum Gallis fugæ simile iter habẽtibus, maximè nocere possent, non modò nullam vim

intulerunt: sed vti postea certiore fama vulgatum est, regem ex itinere, ad Derthonam salutarunt, atque omnibus rebus & commeatu affatim iuuerunt. Id priuato eorum studio factum esse plerique arbitrabantur, quòd Sanseuerina familia Ludouicum Caroli patrem maximè coluisset, & ipsi paulò antè cum Obignino aduersus Aragonios in Togata Gallia militassent. Alij porrò eos Ludouici Sfortiæ iussis opportunè paruisse censebant, qui non minus socios Venetos, si pleniore victoria potirentur, quàm hostes Gallos vel integros viribus sibi metuendos esse iudicabat. Ferunt Gallos in discessu duo grauiora tormenta defodisse, quòd effractis rotis conuehi non possent, quin & cremasse aurata equorum tegumenta, multamque suppellectilem: & demum, quod vix credibile est, quosdam suę gentis mortiferis vulneribus debilitatos, ne miserius apud hostes perirent crudeli misericordia iugulasse. Cæterùm Carolus iustis confectis itineribus, præter Placentiam atque Derthonam, nemini infestus, neque ipse ab alijs lacessitus, quum passim commeatus amicè expositus transeunti prębeteretur, septimis castris Astam peruenit. Veneti verò Placentię mœnia præteruecti, Clastidium concessere, atque inde Pado ad Caseolum vicum ponte constrato, per Laumellinum agrum ad oppugnandam Nouariam contenderunt.

SECVNDI LIBRI FINIS.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER III.

VB idem quoque tempus Tarrensis pugnæ, nouum bellum conuersis principum studijs renatum, in Liguria vehementi factiosæ gentis contentione terra marique gerebatur. Nam Philippus Bressius, & cum eo Iulianus & Paulus cardinales omnibus inferioris oræ oppidis recepti, montanorumque clientum aduentu iustis aucti copijs, Genuam vsque processerant, positisque ad Terralbam castris, qui est locus supra Feritorem amnẽ, Fregosiæ factionis ciuium motus expectabant. Interim quotidianis equestribus prælijs certabatur: nam ex vrbe Bernardinus Adurnius, corporis æque animi viribus bellator insignis, & Scaramucia Vicecomes, cum delectis turmis ea porta quæ ad Bisamnem ducit, ita erumpebant, vt singulis propè horis cum Gallis equitibus certaretur. Erant Gallo peditum omnis generis circiter septem milia, octingenti equites, tormenta septem, sed ea ad campestres vsus

sus

ſus potius quàm ad muros quatiendos idonea. Quibus de rebus fiebat, vt ſubire tentareq́ue mœnia nequaquam auderent: præſertim quum iam valida peditum atque equitum manus, præter ipſam prætoriam cohortem, è Gallia Ciſalpina in vrbem perueniſſet. Tota igitur victoriæ ratio poſita erat in auxilijs, quæ è diuerſis regionibus expectabantur. Baptiſta nanque Fregoſius in Aſtenſi agro aliquot peditum cohortes & equitum turmas coegerat, quas partim ab Aureliano, qui tum Nouariæ obſidebatur, acceperat, partim ipſe amicorum Cardinaliumq́ue pecunia conduxerat, eo conſilio, vt quum in Pociſeram vallem deſcenderet, ab altera quoque parte quæ occidentem Solem ſpectat, vrbs vndique clauſa graui obſidione premeretur. Vitellij quoque iam è Lucenſi agro montes aſperos & Petraeroſiæ iuga ſuperaſſe dicebantur. Claſsis item in Rapallino ſinu erat, intenta ad Breſsij ducis imperium, in qua ingens erat copia tormentorum: quibus freti accedentibus vndique auxilijs, maiore demum fiducia vrbem oppugnarent. Quibus cognitis rebus, qui in vrbe erant Fregoſiæ factionis, noua inituri conſilia, & palàm aduerſus Adurnios ex tuto arma ſumpturi videbantur. Præerat Liguſticæ claſsi Franciſcus Spinula, ab oris fuſcedine Mauri cognomen adeptus, vir domi nobilis, & in re nauali peritiæ ſingularis. Conſtabat ea paucis onerarijs, ſed bellico apparatu optimè inſtructis, & triremibus decem, in queis tres erant Aragoniæ à Ferdinando miſſæ, quibus præerat Syracuſius trierarchus. Galli autem octo triremes habebant, & tres galeones militariter exornatos, quod nauigij genus quandam minoris onerariæ, vel erectæ latæq́ue triremis ſimilitudinem refert, velisq́ue vtitur, & nonnunquam remis: præſertim quum ad captandum ventum, portu vel ſinibus in altum educitur. Galli quoque Rapallo potiebantur: nam cuncta (vti iam diximus) eius oræ oppida ſingulari Fregoſiæ factionis ſtudio eos benignè receperant. Ibiq́ue cum tutiſsima in ſtatione, & Breſsij imperium, & captæ demum Genuæ nuncium expectabant. At Spinula qui maritimo negotio intentus, quibus nam modis hoſtes inuaderet, vigilanter agitabat, per exploratores comperit, hoſtium claſſem haud magno diſcrimine poſſe deleri, ſi Galli vno tempore terra mariq́ue inuaderentur. Quòd paruam admodum manum quæ claſsi atque oppido præſidio foret, Galli reliquerant, quum ipſis Genuam obſidentibus nihil tale vnquam auſuros hoſtes putarent. Nec mora, Adurnios fratres eius conſilij participes facit, ſuadet vt magno auſu vnius noctis opera bellum conficere velint: cuncta proſpera pollicetur, ſi ad fallendum vtrunque hoſtem & ſummo ſilentio, & ſingulari celeritate vterentur. Re comprobata, Ioannes Adurnius & Aloyſius Fliſcus, quos idem locus ſuperioris victoriæ felicitate inſignis plurimum excitabat, ſexcentos veteranos, & ſubitarias cohortes duas claſsi imponunt, ſoluuntq́ue è Genuæ portu de prima vigilia: & Rapallum littoralis auræ beneficio peruehuntur. ea enim noctu maximè ad curſum in quam volueris partem dirigendum, certo velorum flexu ſemper excipitur: Tantaq́ue felicitate adnauigatum eſt, vt nulla eius profectionis fama, tot ſpeculis totq́ue etiam exploratoribus ea littora obſeruantibus, in caſtra peruenerit. Iam cælum inalbeſcebat, quum Adurnius & Fliſcus milites in terram exponunt actuarijs vſi nauigijs, magnarumq́ue præſertim nauium ſcaphis, & Rapallum oppugnare adoriuntur. Fit magna & in claſſe & in op-

pido, vt in re admodum repentina, concurſatio, clamore ſublato prælium in aditu oppidi committitur. ægrè impetum Galli ſuſtinent: acriter tamen repugnant. Spinula cohortandis remigibus intentus, maxima vi aduerſis proris in hoſtium claſſem inuehitur. Iuuat nauticus clamor oppidum à terra oppugnantes: contra illi alacritate pugnandi nauales ſocios accendunt. Dimicatur vtrinque ſumma contentione. Cæterùm terreſtres copiæ ſtratis hoſtibus oppidum irrumpunt, & nauales ſocij Gallorum triremibus potiuntur. Miolanius claſsis præfectus, & Stephanus Vineius quæſtoria dignitate inſignis protinus ſe dedunt, cæteri ad vnum paucis interfectis capiuntur. Videre erat in hoſtium nauigijs, ex Neapolitana præda regalis apparatus, cubiculorum abacorumque ornamenta, aulæa picti operis, intertextas auro lectorum ſtragulas, & plurimam veſtem ſericam nobiliſsimis Scythicarum Martarum pellibus ſuffultam. Itemque armorum tormentorumque ingentem copiam, quæ omnia ſingulari ducum æquitate militibus ceſſerunt. Ea vbi per milites fuga elapſos Gallicis in caſtris ad Genuam nunciata ſunt, Breſsius & cardinales nihil ſibi amplius expectandum rati, collectis repentè nec cõclamatis quidem vaſis, diſceſſere, ſuperatisque Pinnimontis culminibus in Pociferam vallem deſcendere: ea tamen conſtantia atq; ordine, quum properarent iter fecerunt, vt agreſtes plurimos, qui temerè prędantium more è proximis vicis montibuſque decurrerant, conuerſa acie, atque impetu facto paſsim interfecerint: indeque incolumes per tranſuerſos montes in Aſtenſem agrum ſe receperint. Ferunt Auguſtinum Adurnium qui Genuæ prĕerat, magnę eo die potiundę nobilis victorię occaſionem ſegniter amiſiſſe, quod patefactis repẽtè portis in abeuntes Gallos omnem militum ac vrbanæ plebis turbam erumpere minimè permiſiſſet. Cuius rei conſilium fortaſſe improbandum videri poſſet, niſi vir cautus, & incertum Fortunæ euentum reformidans, abſente fratre, ipſoque præſertim cum militum robore, inconditam paganorum multitudinem veteranis hoſtibus obijcere dubitaſſet. At Vitellij qui iam non longè à Rapallo ſupra Segeſtam peruenerant, de Tarrenſi pugna, & de prælij naualis euentu, deque Breſsij & Cardinalium fuga vno ſimul tempore certius cognoſcunt. Quibus nuncijs perculſi retrò agmen vertere conſtituunt, vt in Lucenſem agrum reuertantur. Sed dum in vnum de itinere conſultant, ſuperuenit agreſtium Ligurum ingens multitudo: itinera obſidentur: expediti Ligures è ſuperioribus cautibus ſaxa ſagittasque ingerunt: nonnunquam ex propinquo protecti ſcutis haſtilia iaculantur. Equitibus iniquiſsimis in locis difficilis receptus datur. Paulus nihil animo perturbatus, Vitellocium fratrem in fronte conſtituit: ipſe in tergo ad cogendum agmen, vbi plus diſcriminis erat, cõſiſtit, confertos denſatosque iter facere iubet: cominus agmen laceſſere audentes facile ſummouet aut interficit. Montani nihilominus inſtare, circumfundi, ſublatis clamoribus vndique premere, iter maximè demorari, aliquos ſagittis, plures verò lapidibus vulnerare. Tandem ad Brachimontis anguſtias perueniunt. Pugnatur ibi acriter, Vitelliani tamen multis vtrinque acceptis vulneribus fortiter euadunt. Is dies equis ac viris longè grauiſsimus fuit: quoniam tanta erat agreſtium multitudo, quum alij poſt alios ex proximis pagis ad præſentis prædæ famam euocati, in viam ſeſe effunderent, vt neque viris neque iumentis vlla requies daretur. Peruenit tamen equitatus incolumis in quandam planiciem nõ longè à Borgeti vici finibus, in qua tum primum equi, quos

fermè

fermè omnes loris trahebant, magno eſſe vſui poſſe videbantur. Hac re animaduerſa Paulus milites admonet, vt fugam ſimulent, Ligures in æquum locum eliciant, & mox cōuerſis equis incautè perſequentes & diſperſos adoriantur. Sed ad recipiendas vires vt tantiſper conſiſtant, & in orbem conglobati lentè admodum pugnent, opportunè præcipit. erant enim duorum fermè dierum inedia, ſiti, vigilijs, caloribus, & continuo demum pugnæ abruptique itineris labore vehementiſsimè fatigati. Nec multò poſt veluti ſoluto conſilio, vt in vltima rerum deſperatione fieri ſolet, ſalutem ſibi fuga quærere ſimulant. Id conſpicati Ligures qui paulo antè neque ex propinquo dimicare, neque intra ſagittæ iactum metu baliſtariorum progredi audebant, hac veluti fuga & timore hoſtium audaciores facti, continenti curſu per eam planiciem eos perſequuntur. Tum vero Paulus: Hos inquit latrones quo depopoſcimus lato loco tenemus, vrgete acriter equos, ac in eos quammaximè crudeliter agite, vt tandem præclarè vlti iniurias, hac importuna inſidioſæ gentis multitudine liberemur. Igitur dato ſigno cataphracti abiectis ocreis ac humeralibus, vt expeditius pugnarent in equos inſiliunt. Leuis equitatus tenſis baliſtis, ac infeſtis haſtis conuertitur: omnes vno tempore montanos temerè procurrentes inuadunt: eos facilè diſsipant, & cum magna cæde proſternunt: cæteri per aſperos montes ſe fugæ celeriter mandant. Poſt id factum Paulus pacatiora itinera reperit, & per Lucenſem agrum Piſas ſe recepit. Eodem tempore, & quod maximè admirandum videtur, ipſo etiam die, Nonis Iulijs, quum pridie quoque ad Tarrum eſſet dimicatum, & Gallica claſsis ad Rapallum capta, & Ferdinandus vrbe Neapoli incredibili ciuium ſtudio receptus eſt. Poſt Caroli ſiquidem diſceſſum, Neapolitani ſuopte ingenio nouitate regum, & rerum commutatione gaudentes, quum Gallos iam planè faſtidirent, ad Aragonios rurſus animos inclinarunt. Nam vti quiſque equum inſignem domi habebat, Galli eum tanquam ex Aragonijs ſtabulis abductum imperioſè repetebant, hoſpitabanturque vltrò apud priuatos ciues, quum ſemel hoſpitiorum magiſtri domorum foribus Galli hoſpitis nomen præſcripſiſſent: Quibus admodum graues ac moleſti erant: quoniam gens iracunda, ſæpeque inſolens, & in parando victu cum ex ſuo, tum ex alieno admodum prodiga, apud Neapolitanos frugi homines, ac amœnitatis & munditiarum maxime ſtudioſos cuncta perturbabant atq; fœdabant. Pleriq; etiam aſſueti aulæ regiæ orbatam rege principe ciuitatem, atque omni priſtino decore ſpoliatam ægrè ferebant. quod poſtquam Carolus, qui cunctos & præſertim opifices pecunia in omnes ſumptus largiſsimè profuſa locupletes effecerat, Neapoli diſceſsiſſet, durioribus præfectis perpetuò ſeruituri viderentur. Quibus de rebus per veteres clientes ſuos & quoſdam nobiles Aragonij nominis ſtudioſos Ferdinandus certior factus, ab Aenaria inſula cum roſtratis nauibus Meſſanam adnauigauit, cohortantibus Alexandro Pontifice, & Aſcanio auunculo Cardinale: qui eum tanta indole in ſpem recuperandi regni erectum, vehementi ſtudio magniſque opibus egregiè ſubleuabant: monebantque tum maximè, vt eò traijcere maturaret, poſtquam Conſaluus tanti apud Hiſpanos nominis imperator, ad eum in regnum ac patriam reducendum, ab Hiſpania cum regijs auxilijs in Siciliam perueniſſet. Ferdinandus regio more ſub vmbella ſerica ſingulari Mamertinorum benignitate ſuſceptus,

cum ipſo ſtatim Conſaluo, quibus nam rationibus gerendum bellum foret, conſultauit: accepitque pecuniam ab Alfonſo patre, qui è Mazara videndi filij Federicique fratris ſtudio, Meſſanam ſe contulerat. Is erat lugubri indutus veſte, capilloque in ſacerdotis morem circumtonſo, oculis deiectis, atque animo ad diuinarum rerum contemplationem penitus abſtracto: ſic vt humanis omnibus curis, ipſiſque pariter voluptatibus, quibus antea luxurioſè ſtuduerat, renunciaſſe videretur. Nec multò poſt Ferdinandus atque Conſaluus ſeptingentis circiter equitibus, & peditum Hiſpanorum, & Siculorum quinque milibus in naues impoſitis, è Meſſana ſuperato freto Rhegium traijciunt: ſtatim expoſitis copijs tormentisque prolatis, vrbem oppugnare adoriuntur. Rhegini, qui ab exiguo Gallorum præſidio, quo minus ſaluti fortuniſque ſuis cauerent, vel ſtudium ſuum in tempore erga regem nudarent, minimè deterrebantur, refugientibus in arcem Gallis, portas aperuerunt. Arx quoque triduo poſt magna vi oppugnata, ac demum fabri cuiuſdam lignarij proditione, dum acriter certaretur, capta: Gallique fermè omnes a muro præcipitati, quod de deditione, dum cœptas perficerent munitiones, ſimulanter egiſſent: ludificatique diu crebris colloquijs regem, aliquot demum milites incautè ante arcem obuerſatos, tormentis repente emiſſis interfeciſſent. Rhegio recepto Ferdinandus Federicum patruum cum tribus roſtratis nauibus in Apuliam miſit, vt cum Grimano Venetæ claſsis præfecto, Cæſareque Aragonio, & Camillo Pandonio (is enim à Baiazete redierat) aduerſus Gallos bellum adminiſtraret. Grimanus viginti quatuor triremibus, & quinque onerarijs, in queis plures erant Græci equites è Corcyra nuper aduecti, è Brunduſino portu eductis, ad oppugnandam Monopolim contenderat. Ea vrbs ex veteris Aegnatiæ ruinis creuit: tenebaturque tum ſatis valido Gallorum præſidio: nec Monopolitani a Gallorum conſilijs diſſentiebant, quum in factioſa ciuitate alij, qui ab Aragonijs deficiendi authores fuerant, fortiter reſiſtere vellent: alij porrò contrà, ne hiſcere quidem auderent, ne prius à Gallis inimicisque domeſticis, quàm ab externo hoſte, qui vniuerſis vim inſerebat, opprimerentur. Igitur Grimanus, vbi eos neque ſpe optimarum conditionum, neque vllo periculi metu permoueri videt, terra marique vrbem aggreditur, admotis triremium proris, in queis ingentia tormenta erant collocata, magna vi murum quatit. Summa mœnia deiectis pinnis, magnaq; propugnatorum ſtrage edita, defenſoribus nudantur, ab inferiore tamen muri parte Galli reſiſtunt. Petrus Bembus nobilis trierarchus ſerpentinæ ictu interficitur, plerique alij cadunt. Tum verò Grimanus ira accenſus, poſtquàm inquit Monopolitani Gallorum ſerui potius quàm liberi eſſe volunt, obſtinatis pereant animis, vosq; milites ſuis fortunis opulentos reddant: ſtatimque vrbem prædæ militibus concedi, ſi eam egregiè caperēt per præconem tota acie pronunciari iuſsit. Nec mora milites certis veluti præmijs excitati, ſumma alacritate murum ſubeunt, pars ſcalis, pars haſtis connixi, ſubleuatique aliorum humeris in vrbem tranſcendunt. multi ex Gallis Monopolitanisque cæduntur, cæteri proiectis armis ſe dedunt. Vrbs diripitur, vixque templa, in quæ fœminæ puerique confugerant, ſummo Grimani labore à militum libidine atq; auaritia defenduntur. At Pandonius apud Bruduſium diſpari fortuna cum Aſparra bellum gerebat. nam quum plura oppida eius agri Gallis ademiſſet, & in proſpero rerum curſu verſaretur,

excur-

excursione ad Misagnam vicum facta, à vilissimo aratore vir nobilissimus est interfectus. Sed Asparra triduo post idem prope vitæ periculum adijt. nam Pandonio eodem & hoste simul & æmulo sublato, quòd illum Iapygiæ Apuliæ præsidem designatum audierat, dum alacrius & incautius per ea loca vagaretur, ab equitatu Aragonio interceptus est. Nec multò post Cæsar Aragonius copias quas habebat collectitias in Tarentinum agrum adduxit, & Grimanus & Federicus superato Iapygio promontorio in Tarentinum sinum cum vniuersa classe deflexerunt, spe eius vrbis per proditionem potiundæ. Verùm quum appropinquando ac sese terra marique his qui res nouas moliturі dicebantur ostentando, Tarentinorum voluntatis frustra periculum fecissent, essentque à Gallis, & ab arce, & à portu vehementer tormentis oppugnati, conuersis velis Leucopetram alterum extremæ Italiæ promontorium superarunt: & subsidio Neapolitanis rebus (id maximè postulante Ferdinando) profecti sunt. Per eos quoque dies Caietani à Gallis defecerunt. Verùm ea res adeò funestum habuit euentum, vt cæteros, quo minus id temerè auderent, deterruisse miserabili exitu viderentur. Sub id enim tempus quo Carolus Neapoli profectus est, Galli ad exornandas triremes pecuniam Caietanis imperarant: & ijs maximè nominatim, quos Aragonijs rebus vetere quodam eius factionis studio fauere intelligebant. Ea res omnium propè ciuium animos vehementer commouit, qui non modò Gallos nouis oneribus minimè prægrauaturos ciuitatē, sed aliquid etiam de antiquis vectigalibus liberaliter remissuros arbitrabantur: vti omnium fermè populorum mos est, qui quum præsentia semper fastidiant, & noua temerè exoptent, intempestiuæ cupiditatis pœnas sæpius persoluunt. Igitur Caietani inopiam accusare, testari ciuitatem publicè ac priuatim veteribus tributis nouisque sumptibus exhaustam, ac demum orare Gallos, ne quam opinionem de Gallici imperij lenitate omnes concepissent, eam acerbissimo iniuriæ genere fallerent penitus, vel omnino macularent. At Galli quos Belcarius quæstorum magister ad pecuniam exigendam miserat, quum apertè imperium detrectantes cogendi potius quàm adhortandi viderentur, de capiendis his qui maximè recusarent, custodiæque tradendis, consilium inierunt. Sed dum Galli vim parant, Caietani à fœmina quadam, quæ per fenestram sermones exceperat, de ea re celeriter admonentur. Quibus cognitis, & ex vultu Gallorum facilè deprehensis, arma capiunt: Aragonium nomen inclamant: concursuque totius populi ad templum maximum facto, quod tum fortè supplicationes solenni pompa circumuallato Dei Christi corpore ducebantur, Gallos in arcem compellunt. Eadem die oratores ad Rodericum Monterisij oppidi regulum, Alfonsi Dauali fratrem, quem Aenariæ insulæ atque oppido Iselæ, Ferdinandus præsidio reliquerat, naue speculatoria mittuntur ad petenda auxilia, quibus se ab iniuria Gallorum tueantur. Monterisius collaudatis Caietanis, biduò post trecentos fermè Cantabros, duce Maorio viro peracri, & in re militari terra marique admodum exercitato, duabus carauellis imposuit, quod est nauigij genus ad omnem tempestatis vel longinquæ nauigationis contumeliam perferendam maximè idoneum: & secundo perflante vento Caietam transmisit. Ex aduerso Mompenserius atque Belcarius Neapoli Caietanorum defectione nunciata, vt eos à quibus initium rebellandi

natum erat, quamprimum opprimerent, claſſem quinque onerariarum & quatuor triremium pararunt: in qua Gratianus Guerra cum octingentis militibus fuit: Ioannemque Columnam cardinalem Proſperi fratrem, qui in Fundano erat agro, monuerunt, vt quantas maximè illis in locis copias poſſet, extemplo cogeret, atque eas ad conſtitutam diem dum ipſi à mari vrbem oppugnarent, terreſtri itinerre Caietam adduceret. Nec multò poſt Gratianus idoneum nactus ventum Caietam peruenit, & Roccabertinum natione Hiſpanum cum trecentis peditibus equitum more thoracatis & galeatis non longè à portu in terram expoſuit, iuſsitque vt in arcem, quæ in edito monte ſita difficili peranguſtoque aſcenſu & ſaxeis gradibus aditur, protinus euaderent. Interim cardinalis Columna, qui cum magna manu militum, & paganorum ad portam acceſſerat, hortari Caietanos cœpit, vt arma ponere, redire ad officium ac ſuæ demum ſaluti, & omnium fortunis conſulere vellent, ſe eam apud Gallos obtinere authoritatem, tantis præſertim in eorum auxilium copijs adductis, vt eius inconſultæ rebellionis veniam facilè poſsit impetrare. Caietani qui ſicuti temerè defecerant, ita & inſana obſtinatione conſtantes videri volebant, reſponderunt, ſe nequaquam Gallorum minas timere, paratosque eſſe operibus oſtendere, quibus animis ſuperbam gentem oderint, quæ adeò auarè imperare cœpiſſet: quòue ſtudio Aragoniorum nomen colerent, quorum lene imperium veræ libertati perſimile ſexaginta amplius annos experti eſſent. Itaque dirempto colloquio, & ſignificatione vndique facta, cardinalis muro ſuccedit. Gratianus ex alto plenis velis portum inuehitur, & ab arce armati per decliuia in vrbem deſcendunt: committitur ſummis in ædificijs cædes: ſuperioraque vrbis ab his quos Roccabertinus deducebat, & plana ſimul circa portum à claſsiarijs puncto temporis occupantur. Paſſim ferox dictis populus, factis autem imbellis, & ſubito timore conſternatus crudeliſsimè trucidatur. magna pars ciuium, qui erumpere aduerſus Columnios decreuerant, apertis portis, & proiectis in terram armis, benignè eos excipiente cardinale, incolumis euaſit. Maorius pariter cum Cantabris ſuis diu in platea cum hoſte præliatus, in contiguam muro & portui domum ſe recepit: multisque ſuorum amiſsis, & pluribus vulneratis, è ſumma muri parte in ſubiectas carauellas ſaltu ſe deiecit, & admiranda vſus animi fortitudine, expanſis ſubitò velis valido fretus aquilone per mediam Gallorum claſſem erupit. neque triremes, quanquam incitato maximè remigio ſequerentur fugientem conſequi potuerunt, ad multum tamen ſpatium continenti curſu ab vtriſque pugnatum eſt, quum Galli à proris in puppes, & Cantaber ab ipſis puppibus in aduerſas perſequentium triremium proras magnorum tormentorum pilas emitteret. Cæterùm cardinalis vrbem celeriter ingreſſus, quanquam Galli nihil eius viri dignitate permoti, in ipſius complexum fugientes trucidarent, nonnullis etiam in templis apud aras iugulatis, plures tamen conſeruauit, honeſtasque aliquot fœminas, quarum pudori ſolicitè ſtudebat, è manibus Gallorum eripuit: concluſasque in ampliſsimam domum, appoſitaque cuſtodia tutatus eſt. Verùm tota vrbe cuncta crudelitatis, auaritiæ atq; libidinis à Barbaris exempla edita ſunt. multæ nanque virgines violatæ, & vni ante alias è nobili Laudatorum familia, dum inuadenti Gallo viriliter reſiſteret, manus præciſæ: duæque aliæ in vltima conſtantia iugulatæ. Viri omnis ordinis ætatisque quadringenti

genti fermè occisi: templa omnia cunctis veteribus donarijs expoliata: quæ tanta fuere, vt neque pretisiora, neque plura vrbs ipsa Neapolis habere diceretur. Ea enim multis ante seculis incolarum ac nauigantium pietate accumulata fuerant, dum Caieta, ante iactam molem apud Neapolim, ab ipsa tutissimi portus commoditate, veluti totius oræ emporium magna hominum frequentia & opibus maximè floreret. Ea omnia biduo post adueniens Belcarius, vt in recensenda præda quæstorio munere fungeretur, vix relictis sanctorum ossibus atque reliquijs quæ loculis includebantur, in Galliam asportauit: Ita vt eius iussu postea apud Insulam oppidum prope Ararim aurea argenteaque donaria, nefando auaritiæ genere in scyphos & pateras conflarentur. Hæc erant, præter vasa altaribus dicata, statuę paruæ, simulachra periculorum, ac nauium imagines, omniumque humanorum membrorum effigies, sicuti ea religiosi mortales, voto pro salute suscepto, Dijs benemerentibus exoluerant. Narrare solent Caietani, eos qui manus sacris donarijs polluissent, in extremas miserias Deorum ira fuisse præcipitatos. Nauis quoque oneraria Caietanis onusta spolijs, quę confecto bello in Galliam iter habebat, apud Circeos naufragio perijt, fractaque penitus, atque eiecta in litus circumiectos populos ditauit. Dum hæc ad Caietam, & ad Monopolim atque Brundusium in Apulia geruntur, Ferdinandus atque Consaluus Rhegio in potestatem redacto, & ad famam noui belli excita Brutiorum iuuentute ad sanctæ Agathę oppidum castra promouerunt, statimque paucis ibi Gallis in deditionem acceptis, oppido potiti sunt. Horum sicuti exemplum finitimi, & desiderio regis & Gallorum tædio abducti, portas aperuere. Processum inde est ad Semenariam, Gallorumque turma quæ exploratum incautius exierat, ex itinere ab Hispanis equitibus est intercepta. Nec Semenarienses, quin extemplo recipiendus rex foret, dubitarunt. Erat in castris Marinus Corealis Terrenouæ regulus, quem ab initio belli constanter Aragoniam fidem secutum Galli ditione expulerant: eum Ferdinandus de se optimè meritum reducere maximè cupiebat, vt in conficiendo bello eius forti ac fideli opera, opportunisque opibus vteretur, & sibi præsertim tutum ad classem aditum pararet: quod ad mare iter habenti, castella eius certis locorum angustijs imposita, necesse erat superare, ad quæ occupanda paulò antè Alfonsum Daualum misisset. Villamarinus enim classis pręfectus in portum Herculis, qui hodie Tropea dicitur, peruenerat, atque ibi terrestris conatus euentum, & quid Ferdinandus, et Consaluus fieri iuberent, fideli in oppido, & tuta maximè in statione opperiebatur. Decreuerant siquidem, superiore Brutiorum regione recepta præsidijsque firmata, nauibus exercitum imponere, & primo quoque tempore Neapolim proficisci: quoniam rebellasse Caietanos, & in agro Romano, Alexandri VI. pontificis Ascanijque pecunia, copias parari ad præcludendas Sancti Germani saltus angustias audiebant: sperabantq; Neapolitanos egregia erga se voluntate res nouas primo statim aduentu opportunè molituros. His cognitis rebus Obigninus qui Brutijs præerat, Persiuum Alegriæ fratrē, finibus Lucanorū euocauit, ac ex omnib. oppidis eius agri præsidia deduxit, coactisq; Terręnouę copijs, priusquā hostes de Persiui aduentu cognoscerent, ad Semenariam profectus est, eo consilio, vt cum Ferdinando quamprimū confligeret: vel si ille Semenariæ mœnibus teneretur, neque aperto campo se committere vel dimi-

care auderet, veluti victor expressa hostibus ignauia reuerteretur. quod ad populos in officio continendos plurimum conducere iudicabat: præsertim quum ex Campania Apuliaque & Pelignis conuentura sibi auxilia intra paucos dies existimaret. At Ferdinandus qui nondum de Persiui aduentu cognouerat, & de Obignini copijs quæ pertenues erant, à speculatoribus certior erat factus, quin oppido copias educeret, & aduentanti hosti obuiam iret, minimè dubitauit. Quoniam quicquid nouæ existimationis & gratiæ, audendo, & fortunam egregia virtute experiendo paulò antè collegisset, vna fœdæ obsidionis conclusionis infamia conceptiq; timoris dedecore, si oppido se contineret amissurus esse videbatur. Consaluus, cuius animo ea vis exactæ prudentiæ inerat, qua postea cæteros ferè omnes nostræ ætatis duces superauit, monere iuuenem recuperandi regni pariter & parandæ laudis auidum cœpit, atque obtestari, ne prius oppido exiret, quàm certius de hostium consilio ac viribus cognosceret. Ea satis decora esse consilia quæ dubijs rebus securitatem promitterent, illa vero longe turpissima atque miserrima, quæ ab ipsa temeritate, dum inanem animi vigorem ostentamus, omnes summæ rei conceptæque demum victoriæ rationes conturbare consueuissent. Ergo inquit Ferdinandus, pari qua regnum amisimus ignauia, nobis illud erit recuperandum? nec quam sedendo abstinendoque a prælijs in Æmilia & in Campania aduersam sensimus fortunam, eam nunc in tam prosperis cœptis agendo audendoque experiemur? Quasi initia bellorum maximum in reliquos successus momentum non habebant, & quæ audacter cœperis, nisi ea perficere fortiter pergas, fœdum ac infelicem exitum minime sortiantur? Aderit audentibus Fortuna Consalue, quæ hactenus pro Gallis stetit, quum iam cœptis arrideat nostris, nec quos vltro ad victoriam vocat, vnquam deseret, nisi ipsam ignobili cunctatione deseramus. Videamus aliquando Gallorum ora, quos sola & ea quidem inanis fama terribiles fecit: & strenuè nostras atque alienas vires collato pede experiamur. Peditatu & equitatu, hominumque studijs, et ipso denique Fortunæ fauore superiores sumus, neque de vestra virtute erit dubitandum. Quis enim vestrûm fuerit, qui si singulari certamine erit depugnandum, suum sibi Gallum vel Germanum hostem lętus non deposcat, & egregiè protinus non obtruncet? Ego certèque quem primum in acie armis insignem conspexero, primus ante alios intenta hasta audacter inuadam, felicique ausu vobis præbebo exemplũ, vt eodem ardore irruentes celerem de temulento hoste victoriam paribus animis referatis. Erant in consilio plerique viri illustres, qui postea ad summam rei bellicæ laudem peruenerunt, Andreas Altauilla è pernobili Capuana familia, Vgo Cardonius, Theodorus Triuultius, præterea ex Hispanis Emanuel Benauidius, Petrus Paceus, Alberadus, & Pennalosa: qui quum prælio decertare magnopere cuperent, Consaluum orabant, vt militum virtuti diffidere nollet, strenuamque se operam nauaturos pollicendo, Ferdinandum vt signa portis efferri iuberet, hortabantur. Semenaria edito loco posita est, pertinentque perpetui colles ab oppido ad modicam vallem, quæ humili vado flumen emittit: ab ea patentes campi initium habent, in quos Galli à Terranoua processerant. Ferdinandus per colles agmen duxit: & confectis tribus passuum milibus ad amnem peruenit, collocatisque ad læuam peditibus citeriore in ripa, & toto equitatu in dextram ad alæ similitudinem exporrecto, vt hostes amnẽ transirent, expectabat. Ex aduerso Obigninus atque Persiuus, Heluetios in v-

in ter=

nam densatos phalangē, hostium peditibus opponunt. Brutiorum cohortes in tergo tanquam subsidiarias collocant: partiunturque inter se equites. erant ij cataphracti paulo minus quadringenti: & more Gallico leuis armaturæ bis totidem: quadratoque agmine transgresi amnem in hostes feruntur. Id conspicati equites Hispani concitatis equis alacriter procurrerunt: & quum armis viribusque impares cataphractorum confertam aciem loco pellere nequirent, clamore edito flectere equos, & ad suos per gyrum Hispanico quodam pugnę genere redire cœperunt. Ea res & peditibus Aragonijs animos fregit, quum suos ab hoste pulsos refugere putarent, & Gallos pariter ad incumbendum incitauit: ita vt Obigninus a dextra & Persiuus à læua ex subsidijs cum ala sua in pedestrem aciem acriter inuecti, eam totam penè prius quàm Heluetij à fronte hastas inclinarent, perturbarint, & compluribus eorum stratis penitus dissiparint. Ferdinandus frustra suos, vt in pugnam redirent cohortatus, cum familiaribus cataphractis strenui equitis more, in hostes incurrit, in aduersoque insignis Galli pectore lanceam perfregit: & protinus, quum hostium multitudine obrueretur, in fugam se coniecit. Fugientem cristis auratisque armis conspicuū multi sunt persecuti: sed nemine eius cursum adæquante, lapsu equi in arctas concisæ viæ angustias præcipitatur. Nec multum inde Galli aberant, quum desuper equo resupinato, stapedis ac lunatis ephippij cornibus implicito, summoque in vitæ periculo laboranti, Ioannes Andreæ Altauillæ frater auxilio superuenit, & memorabili charitate equum obtulit, quo ipse pernicissimo ad salutem vtebatur. In eum Ferdinandus, vti erat desultoriæ artis peritia mirè agilis, quanquam grauibus contectus armis esset, statim insiliens, è manibus Gallorum euolauit. Ipse autem Altauilla in pedes destitutus, paulo post ab hostibus est interfectus. Obigninus magna parte peditum cæsa non longè ab eo loco consedit, ita vt victoria vti nesciuisse diceretur, quòd nec tot illustres viros, in quibus etiam erat Ludouicus Aragonius Cardinalis, fuisset persecutus, nec ad Semenariam victorem exercitum protinus adduxisset. Quo spatio & illi cum rege varijs itinerib. incolumes ad classem peruenerunt: et Consaluus oppidum ingressus impedimenta, & preciosiorem omnem apparatum asportauit, Rhegiumque nequicquam postea persequentibus Gallis se recepit. Eo prælio re infeliciter gesta, secus atque alijs accidit, Consaluus eximiæ prudentiæ laudem tulit, quod suis alienisque viribus rectè admodum æstimatis, nihil temerè audendum esse iudicasset. Apparuit nanque Hispanos equites cum Gallis cataphractis minimè esse conferendos. vtebantur enim eo tempore plerique eorū pro galea linteis tegumentis, scutisque planis è cocto corio, & à summo in imū cuneatis: item gladio breui, hastasque subtili fraxinea, lato præfixa ferro, qua ad medium comprehensa, erigendo sese ab ephippijs, hemicyclisq; ferreis quos pedibus induunt, hi stapedę vulgò appellantur, veluti ex alto ictus inferebant, inermi quidem lethales, sed armato penitus contemnendos. Ipsi quoque pedites Siculi et Hispani Brutijque, pro hastis denum pedum, & ijs quidem crassioribus atque fraxineis, quibus Heluetij vtuntur, exiles & breues equestribus similes, quas gianettas dicunt, gestabant: vel hastilibus latæ cuspidis & scuto rotundo, cuius nullus apud Germanos vel Gallos est vsus, instruebantur. Quæ omnia demum Italus & Hispanus miles, facto sæpius infelici periculo, penitus abiecit: & quæ ab Heluetijs atque Germanis mutuatus est, aliqua solerter addendo, in meliorem atque habiliorem formam coaptauit. At Ferdinandus tā-

to accepto incommodo, quanquam, á summa spe ad extremam rerum disperationem puncto temporis erat redactus, nihil tamen sese animo demittere: eosdem propé ac si vicisset, spiritus gerere, queri tãtum se sua opinione deceptum, ac nihil de Fortuna dubitare, quæ iam pluribus ostentis, maturum in regnum patriamque reditum omnino despondisset. Inerat enim eius animo fiducia quædam fato potius quàm vllis humanis innixa rationibus: adeó vt cuncta quæ amicorum animis obuersabantur, pericula despiceret, ac si non modó ciues, sed & Deos quoque ipsos terra marique præsenti numine adsuturos arbitraretur. Nec spes, quanquam temeré concepta, rem extremæ difficultatis atque dementiæ aggredi ausum fefellit. Superato nanque freto, et collectis Messanæ circiter septuaginta nauibus, in quas perpauci præter ipsos nautas milites erant, secundissimis vsus ventis Neapolim peruectus est, pené priusquam certior fama de prælio ad Semenariam facto in vrbem perueniret. Tum vero Galli pariter ac ciuium omnis multitudo ad portus molem effundi, editiora loca ad spectandum occupare: alij ad ingentis clasis speciem metu terreri, alij gaudio exultare, vti quisque Andegauenses vel Aragonias partes nouo aut vetere studio sectabatur. Appropinquabant enim leni perflante Euro excelsæ naues tumentibus velis, veluti congressuræ cum Gallica classe: quæ nauium genere apparatuque & milite classiario superior, Aragonias facilé profligare potuisset, nisi Galli numero nauium deterriti, quum eas omnes militibus plenas, & ad pugnam instructas crederent, portu sese continuissent. Ferdinandus præter ostium Sebeti amnis ad id litus, vbi Diuæ Magdalenæ templum, & veterum regum magnifici operis equilia visuntur, classem deflexit: vt amicis coniuratisque ad nouandas res animos adderet, sic vt in terram protinus, quum opus foret, ad ferendum auxilium descensurus esse videretur. Plerique eum enim frequentibus literis euocarant: pollicitique fuerant se constanter, quum in conspectum vrbis veniret, arma capturos, atq; occupata repenté porta aduenientem in vrbem esse recepturos. In ijs fuere Andreas Gennarius, Albericus Caraffa, Ioannes Cicinellus, & Cola Brancacius, quorum consilij participes erant Sangrij, Pignatellique iuuenes, ipseque Actius Syncerus non minus fide, quàm carminum gloria insignis. Verúm quum Galli ad primum statim classis conspectum impigré arma cepissent, & sub signis tota vrbe discurrerent, nemo omnium fuit, qui sit ausus quicquam aduersus Gallum aperté moliri, vel omnino vocem emittere, qua populus ad arma vocaretur. Accidit enim plerunque, vt homines ea consilia, quæ alacri motu summoque animi vigore ante discrimen inierint, ea demum in præsenti periculo, quum facto maximé opus est, timidissimé reformident. Ferdinandus quum diu ab vrbe tumultum aliquem motumque ciuium nequicquam expectasset: & ab Alegria, qui ad Magdalenam validam equitum & peditum manum adduxerat, non modó terra prohiberetur, sed é littore tormentis oppugnaretur: ad Nysitham insulam contra Pausilypum classem reduxit: tota tamen nocte e nauibus pariter & é littore, missilibus atque tormentis certatum est. In vrbe vero Mompenserius & Salernitanus, dispositis vbique præsidijs, et ciuibus limine se tenere, facesque & lumina é fenestris proponere iussis, omnes regiones obequitarunt. Interim Mercurianus insignis audaciæ centurio, é classe in vrbem ad Aragonios occulté peruenit. Qui timidos socordiæ castigando, confirmando dubios, & valida in classe auxilia esse prædicando, ea

nocte

nocte magnum opificum numerum ad arma concitauit: & ante alios Raynaldus & Caymus Grandilli fratres in partes pertrahuntur: qui vti erant manu prompti & ſeditioſi, apud ſicarios ac lenones fori incolas, maximam authoritatem obtinebant. Mompenſerius qui aliquam nocturni tumultus procellam timebat, totam noctem in armis egit: quoniam per Andegauenſes fiebat certior parari arma ab Aragonijs, conciliabula paſsim iniri, & denique multorum nobilium aduerſæ præſertim factionis, domos armatis compleri, intentosque omnium animos eſſe, ac nouarum rerum motum expectare. Quibus adductus rumoribus, quos maximè ſuſpectos habebat, comprehendere cogitauit. Verùm aduerſante Salernitano ac deprecāte, ne temerè tumultus, quem maxime vitandum cenſebat, ſi vim magnis domibus adhiberet, protinus excitaretur, ab his conſilijs abſtinuit. Non multò pòſt tamen miſſus eſt ad Marculianum quærendum comprehendendumq; Titus Beretarius prætor cum circitore armataque familia, quòd nihil eos, qui in vrbe primarij erant pro ignobili facinoroſoque homine auſuros eſſe putabat. Sed ſecus accidit: nam vbi prætor, inalbeſcente cœlo, cum turba officialium apparitorumque in forum prælatis magiſtratus inſignibus comparuit, extemplo omnes, quum ſe quiſque conſcientia ſcelerum, & nouæ coniurationis ſuſpitione ad ſupplicium peti exiſtimaret, arma cæperunt. neque defuere, qui vexillum Aragonium, quod quidam ſub toga conditum repentè extulerat, haſtæque præfixerat continuò ſequerentur, omnesque Ferdinandi nomen ingeminarent. Ioannes quoque Spinellus ante alios Aragoniæ gentis inſigne in ſtragula lanea acu perpictum, perticæ induit, & è feneſtra tranſeuntibus ſpectandum magna omnium alacritate propoſuit. Prætor in eo armorum ſtrepitu in fugam conijcitur: Galli obuiam facti trucidantur: vocatur ad arma populus ſonitu campani æris è Laurentiana ſacra turre, in quam Merculianus aſcenderat: maximusque momento temporis exoritur tumultus, armata plebs ad prætorianam domum concurrit: carceres effringuntur: ſuppellex omnis prætoria, librique publicarum rationum in quos maleficorum damnatorumque nomina erant deſcripta ad abolendam criminum memoriam diſcerpuntur. Domus quoque publica, vbi vectigal exigitur, ingenti copia omnis generis mercimonij referta, eodem auidæ plebis impetu direpta eſt. Caietani quidam aliquot nacti Gallos, qui in templum confugerant, crudeliter interfecerunt, adeò vt exempta morientibus corda immani quadam rabie præ ira ac dolore acceptæ calamitatis dentibus admouerent. Dum hæc in foro geruntur, Grandilli frates ad Carmelitanam portam aduolantes eam occupant: & Alegriam qui ad Magdalenam ea littora tuebatur, vrbe excludunt, confeſtimque è ſumma Carmelitani cœnobij turre circumducto linteo vexillo, regi vt redeat, & celeriter littori adigat naues, ſignificant. Abſceſſerat enim ille paulò ante deſperato introitu mœroris plenus: quód detectam eſſe coniurationem, & amicos beneuolosque ſuos à Gallis oppreſſos arbitrabatur. Peruenit quoque ad claſſem expedito peruectus lembo quidam è plebe nomine Monachus, qui Ferdinando optatiſsimū de tumultu exorto, & ciuitatis incredibili erga eum ſtudio nuncium attulit, ſtatimque ipſe conuerſis triremibus in littus exilijt, & in vrbem receptus eſt, tanto omnium fauore, vt dum certatim nobiles plebeis immiſti ſpectandi gratulandique gratia coirent, cum equo inſidentem confertiſsima multitudo, im-

pulsu atque humeris in Gennarij domum intulerit. Interea Mompenserius ab arcis area, vbi Galli ad signa conuenerant, qua in forum & ad Vlmi plateam itur, instructos, armatorum ordines introduxit. Idem fecit Alegria, qui à Carmelitana repulsus porta relictisque tormentis, & petitus è muro lapidibus, magno circuitu vt vrbem intraret ad arcis portam peruenerat. Sed Alegria cum suis agminibus Catalana regione in mediam fermè vrbem perrexit. Commissum est magnis clamoribus atrox prælium, populo alacriter Gallorum impetum excipiente: cui se ducem præbuerat Ioannes Montanus, qui primus ex omni nobilitate sublimis in equo & voce manúque conspicuus, Gallos acerrimè persequebatur. Dauali quoque fratres Piscarius & Montenisius, hic aduersus Alegriam, ille contra Monpenserium cum delectis centurionibus, veteranisque aliquot militibus, vbi plurimum periculi imminere videbatur, adcurrerant. Alegriani quòd Catalana via erat angustior, non modò cominus à Neapolitanorum multitudine, verùm è tectis fenestrisque domorum vulnerabantur. Mompenserius autem patentem ingressus regionem, æquiore conditione ingruentis populi impetum sustinebat, quum etiam curules paruos falcones duos adduxisset, qui in confertam hostium turbam sæpius emittebantur. Protulerant Neapolitani vinaria dolia lapidibus semiplena, quæ cylindri more in aduersos Gallos cum magno fragore & strepitu, ad terrefaciendos equos, furcis & lanceis prouoluebant. Carris quoque in viam perductis, & his in hostes impulsis, pugnantes tegebant, sclopettis sagittisque, & tum maximè lapidibus insultantes Gallos repellebant: tantumque loci plaustris ac dolijs passim propulsis occupabant, quantum à reiecta cedenteque Gallorum acie relinquebatur. Ad extremum Galli quum iam aduesperasceret, summa Aragoniorum virtute in arcis aream sunt compulsi, neque vlterius cedentium vestigijs insistere licuit, quoniam ab arce tormenta ad exitum regionis collocata, protinus emittebantur. Ea quæ secuta est nocte, Piscarius munitiones subitarias Gallis opposuit. Sequenti verò die multa materia, & vimineis turriculis quas caueones vocant, harena repletis, aditus quosque qui ab arcis area in vrbem pertinebant, continenti totius populi labore præsepsit, fossasque idoneis locis ad concidendos aditus perduxit: ita vt iam Galli vndique clausi ac circumuallati viderentur, perforatique subinde parietes quibus ædificia separabantur, vt discurrendi per contiguas domos militibus facultas foret, & tormenta in occulto collocari ac emitti in hostes possent. Galli magnum loci ambitum quo se tenerent complexi sunt, sic vt noua arce, & ea quæ ab ouo nomen habet, & Pizafalconis castello, turreque Vicentina & sanctæ Trinitatis templo, itemque sanctæ Crucis cœnobio, regisque hortis continerentur, & aperto in loco positis vbique tentorijs tenderent. Erat in arcibus omnis generis commeatus copia ingens: sed quæ tantæ multitudini minimè sufficere posse videretur: excedebant enim sex milium omnis conditionis hominum summam: nec tantus equorum numerus desperato pabulo commodè ali poterat. Quibus de causis sæpius equos ignobiles emittebant: & quum Neapolitani certatim ad prædam capiendam munitionibus euolarent, eos destinatis tormentorum ictibus, veluti per lusum interficiebant: neque cæteri vnquam temerè pereuntium exemplo, quo minus ad rapiendos equos prosilirent deterreri poterant: adeóque

que

que eduliorum recentium penuria creuit, vt Galli generosos equos totidem præpinguibus iuuencis permutarent. Tridui spatio perfectis munitionibus, Ferdinandus tormenta, quæ nauibus aduexerat, in minori portus mole, & in naualibus, totoque passim littore collocauit, vt Gallicam classem, quæ intra maiorem molem se tenebat, oppugnaret. Nec multò post nautis eo apparatu atque periculo territis, tota classis ipso portu celeriter expulsa est, intulitque se in id maris spatium, quod inter Oui arcem & Vicentinam turrim interiacet. Turris tamen quæ portui est imposita, & nocturnum nauigantibus præbet lumen, Gallorum præsidio tenebatur, multaque inde Aragonijs eius custodes detrimenta sagittis minoribusque tormentis inferebant. Eam Piscarius oppugnare adortus, difficili periculosoque certamine occupauit: Quoniam è classe circumiectisque Gallorum castellis, frequens emissa tormentis pilarum procella, oppugnantes adaperto in loco plurimùm infestabat. Galli tamen celeriter turrim, ne ea hostis tanquam propugnaculo ad oppugnandam classem vteretur, maioribus adactis tormentis diruerunt, in cuius ruderibus noctu Piscarius munitiones erexit, quarum beneficio milites & in mole tutò consisterent, & è munitionum fenestris naues in anchoris (vti diximus) apud Oui arcem commorantes, directis eò colubrinis perfringerent, atque demergerent. Nec multo post Galli, quum ipsorum classis è molibus, & ijs præsertim munitionibus, quæ ad Phariæ turris ruinas erectæ erant tormentis peterentur, molem occupare, ac eam à continenti abscindere, interrupta muri parte decreuerunt. Erant enim (vti diximus) in arce multa hominum milia: & in ijs præter ipsos duces, Mompenserium, Alegriam atque Belcarium, plerique alarum legati, signiferi, & veterani equites animi vigore & rei militaris scientia præstantes: qui singulari promptitudine nullis deterriti periculis, apud munitiones omnibus propè horis cum hostibus prælio contendebant, atque eas transgredi, & in vrbem erumpere conabantur. Igitur omnibus rebus ac maximè animis ad id præparatis, scaphas triremium magnarumque nauiũ, tormentis minoribus, sclopettarijsque & balistarijs Vasconibus complent, & superare molis brachium, ac in sinum portus deflectere iubent: aliam verò validam armatorum manum, & ante alios aliquot fortes cataphractos, qui dimissis equis grauibus contecti armis, pedibus pugnare minimè recusabant, ab arce quum nihil minus, & præsertim eo tempore hostes timerent, repente emittunt, proposito signo, vt omnes vno tempore operam nauarent. Et illi à mari circumductis in portum actuarijs nauigijs, & ij ab arce perruptis hostium munitionibus fossaque subitario ponte constrata, Aragonios ingenti repentinoque impetu, & magnis clamoribus adoriuntur. Milites, Neapolitanusque simul populus ad tumultum excitati impigrè arma capiunt, & se se omnibus vrbis regionibus ad molem effundunt: certatur summa contentione; pelluntur Aragonij, & celeriter Galli in molem euolant, vbi Germanorum cohors in statione erat. Hæc quum à fronte acriter ab armatis Gallis vrgeretur, & à tergo, & à lateribus ab ijs qui in scapharum classe erant, tormentis atque missilibus peteretur, milites sensim sese recipere, & per interiores molis gradus se demittere coacti sunt, sic vt è superiore loco Galli alabardis ac lanceis vulnera inferrent, & turbatos, locique iniquitate plurimum impeditos per scalas præcipitarent. Res erat in summo posita discrimine,

nec iam planè in repentino ac tumultuoſiſsimo prælij genere, oculis aut animo perſpici poterat, quonam modo quibúſue conſilijs, aut viribus periculo obuiam iretur. Nam Galli molem, portum, & munitiones ipſas, tormentaque deiecto præſidio, & pluribus præſertim è Neapolitanis crebra tormentorum emiſsione fœdè miſereque per littus portusque ſpatium interfectis, occuparant, & iam fabrilibus vectibus ac huiuſmodi ferramentis molem, ne in eam à terra aditus foret, abrumpere cœperant, quum Piſcarius laborantibus ſuis auxilio ſuperuenit. Eius aduentu fuga ſiſtitur, Germani animos recipiunt, populus ſpe completur, ac in pugnam redit. nec mora, eo cum ingenti ſcuto diſtrictoque gladio intrepidè ante alios prouolante, & Hederlino impigro Germanorum centurione in aduerſos hoſtes ſigniferum conuertente, prælij Fortuna commutatur. Eò quoque rex ipſe cum fortiſſimis familiarium decurrit, ab vtriſque aduentus eius à multo cedentis acclamantisque turbæ fremitu conſpicitur. Aragonij Gallos loco propellunt, conniuntur vi facta per eoſdem gradus: multisque trucidatis in ſummam molem celeriter euadunt: Quanquam multi ab omni parte tormentorum pilis ſternerentur; nemoque omnium eſſet adeò forti conſtantique animo, quin terribili earum vndique incidentium violentia non maximè terreretur. Sed qui in ſcaphis erant, ne ſuos hoſtibus in ſumma molis area permiſtos interficerent, continuò ab emittendis tormentis abſtinuerunt. In ea rerum commutatione ſpes atque animus Gallis repentè concidit: nam qui modò alacriter atque audacter occupandæ molis negotium ſuſceperant, tantamque rem fortiſsimè peregerant, quum ingruentes Aragonios neque corporibus neque animis ſuſtinerent, trepidanter de fuga conſulere cœperunt. Itaque alij pugnantes cadunt: ingenti ſaltu alij in ſubiectas ſcaphas ſe conijciunt: alij ab hoſtibus in exterius mare præcipitantur, è quibus plures armorum pondere deprauati, vel à ſocijs natandi imperitis demerſi pereunt: pauci ad triremes enatant. Eo prælio deſiderati ſunt è Gallis aliquot viri fortes: ſed multo plures è Neapolitanis, qui ab initio tumultus, improuiſo periculo temerè ad littus ac in ipſum portum deuolarant. Marcellus quoque Columna nobilis atque impiger adoleſcens in facie ſclopetto grauiter eſt vulneratus. Is dies longè omnium periculoſiſsimus fuit: nam in ea adeo repentina Gallorum eruptione, tantaque ancipitis pugnæ difficultate, Ferdinandus cùm vitæ tum vrbis amittendæ incredibile diſcrimen adiuit, quum in eo tumultu ab aduerſæ factionis hominibus, Gallicum nomen inclamaretur. Sed eius facinoris initium ſtatim oppreſſum eſt: primusque omnium qui eam vocem ſuſtulerat, Leonardus Blancus, in furca ad alios deterrendos laqueo ſtrangulatus eſt. Galli poſt id factum, quum eruptionem ſæpius improſperè tentaſſent, & prolatis vndique munitionibus indies arctius atque validius concluſi eſſe viderentur, & iam plane ipſorum etiam confeſſione circumuallati eſſent, ad emittenda mortaria ſe contulerunt. Ea ſunt patuli atque ingentis oris tormenta, quæ ſiliceam pilam tripedalis ambitus in ſublime iaciunt. Eorum pilæ quum ab alto cadunt, domorum tecta cum magna contignationum ſtrage, ad infimas vſque teſtudines perforant, apertis autem in locis, & ſolo præſertim ſtrato illiſæ, ipſo caſus impetu perſringuntur, fruſtulisque in diuerſa diſsilientibus, obuios mortales miſerabilibus plagis deformant atque interimunt. Nec interea ab tormen-

tis

tis muralibus, quæ editioribus ac opportunis trium arcium locis erant collocata, vllo diei noctíſue tempore ceſſabatur. Quibus non modò milites ſtationarij, ſed vrbana plebs & fœminæ in tectorum ſubdialibus, domeſticis officijs occupatæ, à Gallis veluti per iocum ac voluptatem petebantur. Monterisius Piſcarij frater, dum incautius in aggere verſaretur, maioris ſclopetti ictu altero genu debilitatus eſt. Ex aduerſo, Aragonij pluribus tormentis, quæ ipſi præter naualem apparatum ex collectitio cupro Neapoli confeciſſent, vel mutuò à Pontifice & a Liguribus accepiſſent, quotidie magna Gallis detrimenta inferebant. Nam & pontem nouæ arcis qui ducebat in Cittadellam, ingenti murorum ruina edita diruerant, interfecerant pleroſque ex occulto certis falconum ictibus: & propugnacula demum ipſa pinnarum corona penitus enudarant: ita vt nemo editis in locis conſpiceretur. Excogitati quoque erant plutei ex craſsis aſſeribus: culcitris atque centonibus protecti, quibus tormenta occultabantur, ijque ductiles erant, vt quum emittenda forent tormenta, attolli & deduci celeriter poſſent, priuſquam a Gallis ad fumi flammarumque indicia ſedulò collimantibus tormenta ab arce in vinearum feneſtras conijcerentur. Galli nanque ante pluteorum vſum, interfectis aliquot tormentorum magiſtris ferreas pilas in ora tormentorum ad ea perfringenda, deſtinatis ictibus adegerant.

Per eos dies quum Aetiops ſeruus, qui cum apud Gallos erat, ſe incenſurum Gallicam claſſem & aditum Aragonijs in ſanctæ Crucis templum ſe ſtatuta nocte præbiturum polliceretur, Piſcarius tantæ indolis atque virtutis dux, in ipſo ætatis flore, eius nefarij hominis ſingulari perfidia crudeliter eſt interfectus. Nanque ille peregregius proditor, perfidia planè ſeruili & pluſquam Punica, quum doli ac inſidiarum ordinem Gallis detuliſſet, & ab his opimo præmio ditaretur, Piſcarium intempeſta nocte ad colloquium euocauit, euadentemque militari ſcala in ſummam hortorum maceriem, & in caput exporrectum, ſagitta lunata repente emiſſa iugulauit.

Corruentem familiares qui aderant, quum fruſtra erigere conati eſſent, ipſum iam exanimem ſcuto impoſitum extulerunt. Tantus verò mox luctus eius viri morte per vrbem multorum planctu ac lachrymis enunciata, ciues æquè ac milites occupauit, vt ea nocte ſpes omnis partæ iam propè victoriæ amiſſa eſſe, ac denique ipſa Neapolis ab hoſtibus capta videretur. Galli quoque eius perpetrati facinoris certiores facti, ne vllam rei bene gerendæ occaſionem prætermitterent, Alegria duce in conſternatos metu ac dolore Aragonios eruperunt: multiſque interfectis, & cæteris in fugam coniectis tormenta & militum tentoria occuparunt. In tanto repentinoque tumultu ac fœda omnium fuga, populus impigrè arma cepit. Rex quoque cohortantibus maximè Proſpero Columna, Vgoneque Cardonio, dolorem ſcilicet ipſo metu vincente, cum cuſtodibus corporis ad ferendam opem ſuperuenit. Ibi pugna admodum cruenta magnis vtrinque clamoribus collato pede, ac dubio ſæpe euentu commiſſa eſt. Alegria enim, vt partum virtute locum tueretur, acriter repugnare, modò vrgentibus cedere, modò collectis viribus redintegratoque impetu incumbentes propellere: ipſe in prima fronte verſari, ſtrenuamque adhortando ac pugnando operam nauare. Ad extremum Gallorum impetus egregiè ac

fortiter est repressus, quum Aragonij pudore simul ac dolore incitati, quòd & locum vbi tendebant, & publicum apparatum priuatamq; suppellectilem amisissent, in prælium reuerterentur, Germaniq; densatis cuneis hostium aciem perrumperent. Gallis intra veteres eorum munitiones compulsis, tormenta omnia & tabernacula, resque militum magna ex parte recuperatæ sunt. Ea die Alfonsus Toraldus vir nobilis ac strenuus, tormento è Vicentina turre emisso, dum in pugnam deferretur, interfectus est. Mortuo Piscario, quum Ferdinandus ob atrocem casum hominis sibi omnibus fidei ac amoris officijs coniunctißimi, incomparabili dolore premeretur, pluresque dies colloquio hominum, & publico abstineret, Prosper administrandi belli curam suscepit. Transierat is relictis Gallis multum antè ad Ferdinandum hortatu Pontificis, & Ascanij maximè cardinalis, cuius consilia ab initio fuerat secutus: spoponderatque Fabritium Columnam patruelem suum similiter cum his quas haberet copijs in partes protinus esse transiturum. Sed Fabritius ne alieno arbitrio de his rebus, quæ fidei ac decoris curam existimationémque respicerent, consilium capere videretur, apud Gallos aliquandiu militare perseuerauit, continuitque in fide Gallorum aliquot Campaniæ oppida, & Hieronymum Tuttauillam Aragoniorum ducem in Venefranis campis tumultuario prælio fudit. Cæterùm Fabritius, Ascanij Ferdinandique, & totius demum Columniæ familiæ precibus fatigatus, Aragonijs partibus adhæsit: vtque arctißimo amicitiæ vinculo regi iungeretur, Victoria eius filia tum prima Ferdinando Piscarij filio adhuc infanti, desponsata est: quam postea altitudine virilis ingenij, & literarum elegantia cæteras nostræ ætatis fœminas supergressam, plerique sunt admirati, quum pariter vir eius Ferdinandus ante alios rerũ strenuè gestarum gloria maximè floreret. Certabatur quotidie ad Citadellæ muros: conatique sunt Aragonij sæpius transcendere hostium munitiones, sed ea res semper multis illatis acceptisque vulneribus improsperè tentata. Narcissus demum Æthruscus mirabilium operum machinator, & agendorum maximè cuniculorum artificio insignis, ingenium suum prosternendis Cittadellæ muris Ferdinando obtulit. Nec multo post sinuosos cuniculos subter ima fundamenta, occulto multorum agrestium labore per noctem excauauit, plurimóque sulphureo puluere repleuit. Quibus perfectis operibus, quum Aragonij quotidiana consuetudine ad munitiones succesißent, & Gallos ad locum defendendum suo impetu procurrẽtes in summum murum elicuissent, Narcissus opportunè cuniculis ignem intulit, extemploque horribili fragore edito, totus à radice murus cum miserabili superstantium Gallorum clade reuulsus atque diffractus in interiorem partem procubuit. Tum verò Aragonij per ruinas signa intulerunt, & Gallos tantæ atque inopinatę cladis miraculo perculsos, instando cædendoque in fugam verterunt: statimque omnibus in opere versantibus munitiones proferri cœptæ: ac tantum spatij intra hostium septa occupatum est, quantum temporario aggere, priusquam Galli à timore se reciperẽt, tormentaque dirigerent, complecti potuerunt. In his administrandis, Dimasius Recasentius minore tormento ictus est, plerisq; alijs ex militum ac Neapolitanorũ turba vulneratis atq; interfectis: Ita tamẽ, vt nemo ab instituto opere discederet, vel ipso vitę discrimine permoueretur. Ad primas verò noctis tenebras cõcursu vndiq; facto, multiplicatisq; operis, munitiones erectę perfectęq; sunt: nam sicuti Galli in ipsa noctis obscuritate ictus minimè certos inferebant, ita

sta in opere Aragonij ardentiore studio, & minore cum periculo versabantur. Dum Galli ad Neapolim circumuallantur, Mantuanus & Galeacius Sanseuerinus Nouariam graui obsidione premebant. Primo enim aduentu, Derthona atque Alexandria vrbibus certo peditum equitumque praesidio firmatis, aliquot castella circa vrbem, quae à Gallis tenebantur, in potestatem redegerant, & in his Casalogianum, Burgarum, & Vercellensi via quinto ab vrbe lapide Arcomarianum, sic ab arcu victoriae Caij Marij nuncupatum, qui patentibus illis in Campis, Cimbrorum ingentes copias memorabili praelio superauit. Galeacius quoque Sanseuerinus, cui Contarenum cum Graecorum alis ab initio se coniunxisse memorauimus, equestribus praelijs prosperè saepius factis, Gallorum eruptiones represserat: receperat suburbanos vicos, & oppidum, quod vulgò Lumen omnium dicitur, expugnarat. Eo enim loco oriundus fuit Petrus Lombardus, qui quum rudi illo seculo sacros libros grauibus commentarijs illustrasset, sententiarum Magister, & Lumen omnium est appellatus. Quibus de causis Galli duobus magnis circumsessi exercitibus, quanquam saepe erumperent, & pecus vndique raperent, commeatuque nonnunquam ab amicis noctu ad vrbem conuecto iuuarentur, multarum tamen rerum inopia laborabant. Immaturas enim segetes incumbentibus Sfortianis raptim succidere coacti fuerant, & frumentum, si quod ex priuatis horreis vetus habebant, id lapideis in pilis contundebatur. Quoniam Ogonia, Terdubioque & Mora suburbanis amniculis aliò auersis deriuatisque, frumentariae molae aquarum impetu destitutae, aut à militibus perfractae, penitus inutiles reddebantur. Idque solum in nobilium mensarum vsum veniebat, quod trusatilibus molis quotidiano labore terebatur. Multitudo autem militum ac ciuium, ipsaque iumenta propter pabuli ordeique inopiam tritico cacabis excocto vescebantur. Sed ante alias difficultates summa vini penuria, sublata praesertim omni spe propinquae vindemiae, animos Heluetiorum Gallorúmque perfregerat. Ipse Aurelianus, quanquam quartanae morbo implicitus, singulari animi virtute singulos consolando, & celeriter ventura auxilia pollicendo, rerum propè omnium difficultatibus occurrebat. Erant in vrbe praeter Nouariensium cohortes publicè conscriptas, equites vtriusque armaturae supra mille, Heluetiorum circiter quinque milia, duce Antio viro fortissimo, cui à lauto conuictu Anauolebano cognomen fuit: caeteri erant Subalpini pedites & Galli sagittarij, quos Ludouicus Salassus adduxerat. Dum Carolus modò in Astensi agro, modò Taurini in maximis aestatis caloribus statiua haberet, amoreque Annae Soleriae nobilis matronae captus esse diceretur, vsque adeò molliter animum aetate ad voluptates facilè pronum remiserat, vt à totius belli cogitatione planè discederet: & regij concilij proceres, vel taedio diuturni belli, vel repetendae patriae desiderio ducti, de suis obsidione liberandis tepidissimè loquerentur. Nec deerant qui Aureliani gloriae atque amplitudini nequaquam occultè obtrectantes, turpiter inuiderent. Quibus ille tot aduersis rebus permotus, ad regem scripsit vno argumento & pluribus exemplis, vt ab vno saltem tabellario, stationes atque custodiae fallerentur: vt tum prosperè accidit: namque altero intercepto, alter incolumis ad regem peruenit. His literis suam & tot fortissimorum militum salutem demissè atque

suppliciter commendabat, pertinere ad publicam Gallorum existimationem, & ad ipsius præsertim regis dignitatem, cuius maximè commodo atque iudicio Nouariam cepisset, defendi ac liberari præsidium, in quod, si aliquorum malignitate vel incuria & flagitiosis consilijs desereretur, Itali acceptæ cladis memores, crudeliter essent sæuituri. Nouarienses enim, qui summæ fidei essent, & milites, qui summa constantiæ laude aspera omnia paterentur, propter commeatus inopiam iam propè ad rerum omnium desperationem peruenisse, neque iam vlla re magis eorum corpora atque animos sustineri, quàm certa spe ipsius regis aduentus, si exercitũ à Vercellis admoueret, & hostes perterritos, quos modo ad Tarrum latè profligasset, ex composito aggrederetur, se continuò erupturum cum octo milibus pugnacissimorum hominum, egregioque facinore edito victoriam esse geminaturum. Carolus ad ea, salutem sibi cordi esse respondit, vel eius sibi arcta affinitate coniuncti, vel de se optimè meritorum militum: neque passurum vnquam, vt detrimentum aut vlla ab hostibus contumelia acciperetur: Acciuisse nuper se ex Heluetijs pedites, & è Gallia equites cataphractos in supplementum exercitus: Sperare ea auxilia perquam maturè conuentura. Quæ vbi applicuissent, extemplò castra promoturum, daturumque operam nauiter, vt Itali fœda fuga obsidionem relinquerent: vel si consistere atque opperiri ipsius aduentum vellent, infeliciter Gallorum virtutem iterum experientur. His literis pro concione recitatis, Aurelianus militum pariter ac ciuium animos mirificè confirmauit: eosque ad institutas in portis ac mœnibus munitiones celeriter perficiendas accendit. Ipse importunæ valetudinis nullam excusationem accipiebat, quin vigilias inspiceret, circuiret vrbem, operibus vacaret, singulaque militiæ munera die noctuque incredibili tolerantia, vbique multus exequeretur. Sæpè quum milites videret recentium carnium desiderio teneri, eosque incommodè salitis vesci, præsertim quòd in medijs æstatis feruoribus vino penitus carerent, minus generosos equos occidebat, ita vt dissectos per centurias æqua diuisione militibus largiretur. Nouo quoque inuento, vt eis de stipendio cauere videretur, quum summa pecuniæ inopia laboraret, æreos denarios pro argenteis cudebat, & data fide totidem argenteos perfecto bello se reddditurum pollicebatur. Per eos dies à Senatu Veneto Mantuanus cum multo verborum honore, quòd ad Tarrum pro dignitate totius Italiæ strenuè dimicasset, Imperator est appellatus. Nec multo post Georgius Hemus, Petrusque Marcellus imperij militaris insignia, argenteum sceptrum, & vexillum auratum in castra detulerunt. Secundus verò honos in exercitu Petiliano datus, sic vt tum Veneti duob. decretis, & grati animi & singularis prudentiæ laudem apud omnes tulisse viderētur. Exarsit inde seditio militaris inter Italos atq; Germanos ob ignobile scortum, quo die res in summum penè discrimen adducta est, quum irarum causæ mutuis cædibus creuissent, & ab vtraque gente in auxilium suorum armatæ acies adcurrere properarent. In eo tumultu Mantuanus validam equitum ac peditum manum, vias quæ ad vrbem ferrent insidere iussit, vt si fortè Galli in ea tam diri tumultus occasione erumperent, paratis oppositisque præsidijs in vrbem repellerētur. Ipse porrò in medios Germanos intrepidè procurrit, eósq; fratres & cõsanguineos appellando, ac deprecando, ne tãtum facinus in socios admitterent, facilè prælium iam multorũ cęde atq; vulneribus cruentũ diremit.

Erat

Erat enim Mantuanus Germana matre genitus, plurimamque ex ea ſanguinis affinitate apud eius gentis milites authoritatem obtinebat, quam & ipſe miris artibus adaugere erat ſolitus: ornabat enim ſæpe eorum centuriones atque ſigniferos varijs muneribus: immiſcebatque ſeſe gregarijs militibus incredibili comitate: ſed incorrupto ſemper ducis ac principis honore: adeò vt nemo tam ferus eſſet ac turbidus, qui ea humanitate, ſed maximè inſigni liberalitate, qua vir ille maximos etiam reges ſuperauit, minimè flecteretur. Græcos quoque equites, qui Dodum ipſorum præfectum, quòd auarè ac inſolenter ſecum ageret, interficere, & ad hoſtes transfugere cogitarant, placando largiendoq; in ſide continuit, ijsq;, exauctorato Dodo, vt Contarenum Grecę peritū linguæ, & honeſtum in primis ſtrenuumque hominem Senatus præficeret, impetrauit. Quibus beneficijs adeò ſibi Græcorum animos deuinxit, vt in poſterum fideli fortique ſemper eorum opera maximè vſus, ampliſsimum ſequentibus bellis victoriæ decus compararit. Iam plures dies in vaſtandis agris obſidendisque itineribus conſumpti erant, & æſtas iam præcipitarat, quum certis rumoribus ac nuncijs affertur, ex Gallia nouum aduentare equitatum, & magnam Heluetiorum multitudinem Graias alpes tranſcendere: iamque Vercellas à Fuſio regulo atque Triuultio aliquot turmis atque cohortibus eò adductis, occupatas eſſe: vrbemque eam bello ſedem fore, in quam rex propediem eſſet conceſſurus, vt inde coactis in vnum copijs, ex propinquo obſeſſæ Nouariæ opem ferre maturaret. Quibus animaduerſis periculis, Mantuanus & legatos coràm, & Senatum ac Ludouicum Sfortiam per literas docuit, quanto cum diſcrimine ſummæ rerum ſibi res futura eſſet, ſi cum diuerſis hoſtibus ancipiti prælio dimicare cogerentur. Proinde delectibus vbique habitis maioribus copijs exercitus firmare maturarent, nec vllis parcerent impendijs, quando iam propè ad finem laborum eſſet peruentum. Quum enim auctæ vires nouis auxilijs forent, ſe protinus adiunctis Sfortianis propius vrbem moturum caſtra, ac tum ex tuto maiora tormenta prolaturum, ne aduentante rege, ſi obuiam iretur, ea protinus ſubita tot obſeſſorum hominum eruptione raperentur. Sperare ſe interea vel hoſtes vltima famis neceſsitate ſubactos, deditionem eſſe facturos: vel ſi rex ad ſoluendam obſidionem adproperaret, eum ſummo cum detrimento, vel ſingulari cum infamia Vercellas eſſe redditurum. Nec multo pòſt quum ab omnibus eius ſententia probaretur, ex Germania Georgius Petraplanius vir domi nobilis, & multis militiæ geſtis clarus, cum delectis cohortibus in caſtra peruenit. Venere quoque Ludouici pecunia conducti Germani equites quingenti, duce Brunſuico regulo, & ex ea gente tria milia peditum. tota autem Italia vtriuſque armaturæ equitatus & pedeſtres paſsim copiæ conſcribebantur: ita vt vno fermè tempore Gallorum auxilia Vercellas applicarent, & in caſtra ad Nouariam vndique in ſupplumentum copiæ mitterentur. Interim oppidum Brionia, quæ præſidio Gallorum defendebatur, cum arce expugnata eſt, interceptiq; ſæpe commeatus, quorum vectores in pręaltis furcis, vt obſeſsis ſpectaculo forent, ſuſpendebantur. Vaſtatus quoq; ſubita incurſione ager Vercellenſis, et abacta ingens pecoris copia. Quoniam Allobrogum principis vxor, tum vidua, Gallis ſecus ac ſe facturam ab initio promiſiſſet, apertè fauebat, Vercellisque Gallicas copias receperat. Venit etiam in caſtra Ludouicus Sfortia, & cum eo Beatrix vxor, in cuius gratiam Mantuanus vniuerſum exercitum inſtructum, ac

omnibus insignibus exornatum, in pompæ morem circunduxit atque recensuit. Ferunt qui longè omnium pulcherrimo summo ordine incedentis exercitus spectaculo interfuere, nũquam postea vel ampliores vel ornatiores copias vnis in castris in Italia fuisse conspectas. Erant enim paulo minus quinquaginta milia delectorum hominum, exceptis etiam militũ ministris. Ipse quoq; Ludouicus tametsi in toga melior habebatur, quòd statura erat gestandis armis idonea atque decora, armatus prodijt, Galeaciumque ducem suum, quòd versicolore sagulo Gallorum more indutus erat, acerbissimè castigauit, veluti ille proprium fastidire habitum, ac hostilem proferre atque imitari velle videretur. Laborabant obsessi in dies magis ac magis rerum omnium inopia: & iam plerisque continuo fabæ ac furfuracei panis vsu tabescentibus, ac morbis subinde per corpora hominũ vulgatis, regia auxilia desperabant: quum infessas vias, occupata oppida, exercitus adauctos, tormenta Mediolano aduecta esse conspicerent. Quibus de causis nocturnos ignes in turribus excitare, ac tormentorum sclopis certo ordine ac numero editis, omnibusque demum fumo ac vexillis, significationibus factis, suprema rerum suarum pericula regijs exprimere, ac maturam opem implorare cœperunt. Quo pudore adducti Gallorum duces, validam peditum atque equitum manum cum sarcinarijs iumentis, & multo commeatu Nouariam intempesta nocte introducere statuerunt. Sed Mantuanus per exploratores de eorum aduentu certior factus, in omnes partes præsidia disposuit: cunctaque itinera celeriter occupauit. Progressusque ipse ante alios quum semiarmatus somnum caperet, & plures equos die noctúque per vices ephippiatos & frænatos contineret, pręter Arcum Marianũ media in via constitit, quò protinus Græcorum alæ & Germanorum cohortes decem accitę fuerant, eo consilio, vt suis, ad quos hostes verterentur, quum opus foret, subsidio protinus aduolaret. Galli præter oppidum Lumenomnium, & Monticellum pagum itinere capto, in eas turmas quas Colleonij Bergomates ductabant, inciderunt, statimque, vt eorum mos est qui in furto deprehenduntur, viribus atque animo conciderunt. Nec mora, quum ignota in regione densisq; in tenebris errabundi diffugere conarẽtur, coeuntibus vndiq; Venetis ac Sfortianis, tota ea manus dissipata captaq; est. Post id factũ Mãtuanus, vt acrius hostes vrgeret, cœnobium diui Nazarij, quod mœnibus erat propinquum, occupauit, Caroloque Meliteo custodiæ præposito, fossa atque aggere locum egregie communiuit, vnde sine periculo collocatis pluribus tormentis, multa detrimenta obsessis ex ipsa præsertim sacra turre, templique fastigio sæpius inferebãtur. Ab eo loco, quum fortè Mantuanus ad inspectandam munitionem quam ad extremum suburbanorum tectorum caput Aurelianus erexerat, cum aliquot centurionibus processisset, visa est occasio eius munitionis occupandæ, statimque ipso cohortante, Gorlinus Rauennas cohortis pręfectus, vir impiger in eam transcendit. Gallisque intra portam compulsis totam eam munitionem, quod ex materia cespiteque constabat, protinus incendit. De prima verò vigilia, quum minus Gallorum tormenta in tenebris timerentur, suburbana ædificia & alteram munitionem, quæ ante Agapitanam portam constructa erat expugnare adortus, Iacomatio Veneto & Petro Dalmata fortem nauantibus operam, pari felicitate in potestatem redegit. Sed dum Dalmata portarum fores concremare conaretur, ob idque incautius propugnaculum subiret, tormento traiectus interijt. Ibi etiam Antonius Faber & Ioannes Feltrius

strenui

ſtrenui centuriones, ſagittis conſauciati ſunt. Sequenti quoque die, quum eum ſuburbanorum ędificiorum tractum ad cohibendas Gallorum eruptiones muniendum, præſidioque firmandum omnes cenſerent, & ibi Petilianus multus in opere verſaretur, minoris tormenti plumbea glande, nequicquam tegentibus eum armis, in rene dextro grauiter eſt vulneratus, ſic vt cum maximo omnium dolore extremum vitæ periculum adire videretur. Aurelianus eo ſucceſſu hoſtium erumpendi ab ea parte facultate ſublata, ne ſimili quoque audacia à reliquis portis ſuburbia occuparentur, ea omnia ſæuo conſilio diruit & incendit. Interim duobus ingentibus tormentis idoneo in loco conſtitutis, maioribusque mortarijs ſæpius emiſsis, & muri pariter & interna vrbis ædificia diruebantur: dabatque operam aſsiduè Mantuanus oppugnando acriter, atque omni ex parte vrbem præſidijs circa proxima templa collocatis circuendo, ne alicunde commeatus importaretur, portarumque egreſsibus conciſis atque aggere obſeptis, vt omnis vndique exitus hoſti præcluderetur. His cognitis rebus, Galli qui Vercellis erāt, copias eduxerunt, & trans Seſithen amnem quarto ab vrbe lapide apertis in campis caſtra poſuerunt: quum ſperarent hoſtes timore eorum aduentus adduci poſſe, ac eos propere copias atque tormenta longius ab vrbe remoturos, in vniuerſiq; futuri certaminis caſum animis ac virib. intētos, ſolitam cuſtodiarum ac ſtationum diligentiam eſſe remiſſuros, donec Carolus cum tota mole exercitus aduentaret. Sed Mantuanus munitis caſtris ſingulari animi magnitudine atque conſtantia, eodem loco conſiſtere minime dubitauit, quanquam à multis, qui magnam militaris prudentiæ opinionem adepti videbantur, vt ſeſe reciperet tormentaq; retraheret, ſollicitè moneretur: quoniam ſupra viginti milia Heluetiorum ex nouis delectibus, & validum equitatum Aurantio duce ad Carolum perueniſſe didicerant. Ipſe enim in conſilio palàm apud gregarios etiam milites reſpondebat, ea ſibi maximè ſalutaria conſilia videri, quę impauidi animi & bellici decoris plena ſpectarētur: ſpem enim & metum bello natura æqualiter eſſe diuiſa, ſed eum ſemper euadere victorem, qui prima alieni pauoris ſigna deprehenderet, & inclinatis protinus inſtaret: neque enim vlla ſatis valida, ſemel conuerſis ac reſpectantibus, vel amnium, vel montium eſſe munimenta: proinde eius fœdi conſilij obliuiſcerentur, & ſe duce de matura cumulataque victoria minimè deſperarent. Cęterùm Sforziani eam vrbem à Venetis expugnari & diripi nolle videbantur, ne capta funditùs deleretur: vniuerſæque item pugnæ euentum magnoperè formidabant, ne ſi victi forent, cæteras protinus vrbes amitterent: vel ſi victoria potirentur, Veneti rerum omnium arbitri fierent, & in ea victoria pro vetere libidine totius Italię Imperiū vſurparēt. Per eos dies Nicolaus Annonius & Ioannes Comes ad caſtra vſq; hoſtium prouecti, equeſtri pręlio proſperè dimicarunt, cognitumq; eſt à captiuis, Regem adhuc Taurini conſidere: ſed prope diem cum reliquis copijs in caſtra proficiſci, & prælio decertare ſtatuiſſe. Sed non multo pòſt Argentonus ad Mantuanum præconem miſit, monuitque, ſi Veneti de pace loquerentur, futurum eſſe, vt neque regem neque proceres ab honeſtis conditionibus alienos inuenirent. Quamobrem quum in caſtris pacis nomen gratiſsimis omnium auribus exciperetur, ſequenti die miſſus eſt Vercellas Albertinus Boſchetus perſpicaci vir ingenio per cauſam viſendi filij apud Triuultium aduerſa valetudine laborantis, qui apud hoſtium duces, accuratè voluntates eorum explorando, certas de pace conditiones proponeret.

Is poſtero die retulit, Gallos haud grauatè in colloquium deuenturos: duxítque in caſtra Araldum regium cum quo de die ac loco futuri colloquij, comitumque numero ſtatueretur. Nec multò poſt Mantuanus fide data atque accepta, in campum patentem ad inſidias minimè ſuſpectum, fermè medium inter vtraque caſtra eſt euocatus. Eò conuenere Aurantius princeps, Gienſis, Argentonus, & Pienes regij cubiculi præfectus: ad hos quoque Triultius, Camillusque Vitellius & plerique nobiles equites armati galeatíque, veluti prælio foret contendendum. Ex altera parte Mantuanus cum Contareno illuſtribusque alijs alarum præfectis prodijt, paucisque de cauſa ſermonibus initis, quòd nec Aurantium Latinam planè callebat linguam, nec Triultius interpretis munere feliciter eo tempore fungeretur, de inducijs tranſactum eſt, vt eæ decem dies manerent, quo temporis ſpatio commodè de pacis conditionibus ageretur. Ipſique interim Veneti ac Sfortiani ab oppugnatione penitus abſtinerent, pariterque Aurelianus munitiones, quas intra murum diligenter extruebat, ſtatim intermitteret, atque alimenta dictim obſeſsis præberentur. Ea vti acta erant Aloiſius Aduocatus, & Phœbus Gonzaga caſtrorum præfecti, cum præcone Gallo vrbem ingreſsi, Aureliano minoribúſque ducibus renunciarunt. Quibus ea omnia læto animo comprobantibus, Italis poteſtas eſt facta, vt quotidie munitiones inſpicerent, ne quid eis adhuc imperfectis per noctem occulti nouique operis adderetur. Biduò pòſt Ludouicus à Mediolano in caſtra ſe contulit, miſitque ad regem, Franciſcum Bernardinum Vicecomitem, & Hieronymum Stangam, qui ſumma ad componendam pacem mandata deferebant. Verùm in colloquio, vbi omnes ferè proceres erant, Briſonettus cardinalis durior eſt inuentus: vtpote qui cunctas iniurjs eo bello acceptas feruido quodam ingenio recenſeret, & conditiones ſummæ iniquitatis proponere videretur. Quamobrem rebus tum infectis, paulò poſt Argentonus, Gienſis, atque Pienes, vt coràm cum Ludouico Venetiſque legatis diſceptarent, in caſtra venerunt. Ab ijs impetratum eſt, vt Aureliano eundi ad regem poteſtas foret, ea conditione, vt ſi pax ad exitum perduci minimè poſſet, cum eodem quem educeret comitatu ad reliquam eius belli fortunam ſubeundam in vrbem reuerteretur. Poſtulabat Gallus ante alia, vt Veneti Ferdinandum contra ſe Neapolitano bello, claſſe vel copijs terreſtribus iuuare nollent: Sed Senatus, quem legati per literas conſulebant, perplexè admodum reſcribebat, Venetos quandiu Carolus à ſociorum rebus abſtineret, regium eius nomē culturos ſemper, atq; amicitię iura ſyncera fide ſeruaturos: negabantq; legati pertinere ad eam, quam Galli cum Ludouico tractarent pacem, vt alicui nouo fœderi Senatus Venetus alligaretur, qui ei quòd nuper cum Cæſare Maximiliano, & Ferdinando Hiſpaniarum rege, pontificeq; Alexandro, & Ludouico Sfortia ictum eſſet, ſe ſtaturum inconcuſſa fide promiſiſſet. Porrò Ludouicus, quanq̃ & regis & procerum ſummam eſſe voluntatem, vt res non iniqua conditione componerentur, haud obſcurè intelligebat, atq; ob id eos de grauibus ipſorum poſtulatis diſputando renuendoque aliquid remiſſuros eſſe prouidebat, tamen tanta erat animi ſollicitudine, vt nunquam poſtea adeò ſecunda ſibi hominum ingenia fore putaret, vt eo periculoſi belli diſcrimine ſolutus & incolumis eriperetur: adeoque anxiè & cupidè pacem petebat, vt Ferdinandi Aragonij cauſam minimè reſpiceret

& ſe eius

& se eius auunculum esse, dum priuatim sibi consulit, penitus obliuisceretur. Itaque per idoneos homines, re sæpius accuratè atque subtiliter pertractata, Galli ad sextum Idus octobris his conditionibus pacem cum Ludouico pepigerunt, vt cuncta præsidia vrbe Nouaria ac omnibus locis, quæ Ludouici ditionis fuissent, continuò deducerentur, ducentaque milia aureorum nummûm, quæ Rex à Ludouico fratreque eius Ascanio cardinale, ab initio belli mutua sumpsisset, duabus pensionibus redderentur. Ludouicus verò Genuensem arcē Herculi Atestino ipsius socero, cui Carolus maximè fidebat, regio nomine custodiendam traderet. Gallis item Genuæ quantam vellent classem parare liceret: & quas naues apud Rapallum Adurnij, Liguresque cepissent, restituendas curaret, Ferdinandumque Aragonium ante omnia eo bello contra Gallos, copijs, clasibus, pecuniáue minimè iuuaret. Postremò quinquaginta milia aureorum nummûm impensę nomine Ludouico Aureliano persolueret, & captiui vtrinque redderentur. Nec multò post Ludouicus Salassus & Anauolebanus Heluetius vrbe præsidium eduxerunt. Fuere equites omnis generis duo mille octingenti & quadraginta sex: pedites verò ter mille & sexcenti triginta quatuor, præter eum numerum quem antea per inducias ad regem profectus secum Aurelianus adduxerat. Eorum equi magna ex parte strigosi extremaque inedia & macie consumpti erant: ipsa autem virorum corpora fame enecta, & tristi pallore miserabilem in modum adeò deformata visebantur, vt priusquam Vercellas peruenire possent, plures in itinere passim interirent. In hunc modum rebus compositis, Mantuanus quum à legatis facile impetrasset, vt sibi Carolum adire, atque ei coram priuato nomine pacem gratulari liceret, Vercellas cum ornatissimo comitatu se contulit, exceptusque est à Rege Gallisque proceribus singulari humanitate: certatumq; est vtrinq; muneribus. nec Mantuanus regiæ cessit liberalitati: nam quum duos eximiæ proceritatis equos, quorum alter mille aureis venierat, dono accepisset, aliud ipse nobilissimum equorum par regi dedit, quorum alter spadiceo erat colore, natus in Calabris, qui incredibili ad sessoris nutum agilitate, & in gyros circumflexus, & cursu ac saltibus incitatus, stupentibus Gallis regem magnopere delectauit. nemo enim totius Europæ regum ea tempestate, Mantuano, omnis generis militares equos vel plures vel nobiliores alebat, quòd magno sumptu ad propagandam sobolem, ex omni vel transmarina prouincia conquisitis equabus admissarijs, domi greges miro felicique prouentu instituisset. At Ludouicus Carolo in Galliam profecto, legatis vti maximè debebat ingentes gratias egit, quòd imperium in tam repentino belli turbine iam prope amissum, non minus ipsorum virtute quàm publico Veneti Senatus præsidio confirmatus, maturè atque feliciter recepta Nouaria conseruasset. Nec multò post Mantuanus copijs vltra Ticinum Abduamque traductis, atque in hyberna dimissis, secundo Pado Venetias enauigauit, vbi Augustino Barbadico cum vniuerso Senatu in Buccintoria naue longè ornatissima obuiam prodeunte, tanta ciuium alacritate atque frequentia susceptus est, vt ea innumerabiliū cymbarum multitudo, iusti ac speciosi triumphi, vel insignem pompam superasse videretur. Dum hæc ad Nouariam geruntur, Florentini multo acrius quam antea cum Pisanis bellum gerebant. Enimuerò quum se Gallica fide, regijsque promissis planè deceptos conspicerent, quòd discedente rege neque vrbem neque arcem tradidisset, omne studium ad parandas ampliores copias contule-

runt: conductusque est liberali stipendio Guido Baldus Vrbini princeps, & plerique minores duces cum delecto equitatu, pluribusque peditum cohortibus: quibus in vnum locum adductis, & paratis maioribus tormentis, ad oppugnandum Pontesaccum contenderunt. Erant in oppido circiter sexcenti viri fortes, & in his Galli pedites fermè centum, qui magna vi resistendo: & ab interiore muri parte munitiones summa celeritate ac industria extruendo, sese perquam egregiè tuebantur, expectabantque auxilia à Pisanis; qui statim cognito suorum periculo, omnes copias vrbe eduxerant, magnamque agrestium armatorum multitudinem ex proximis Arni Serchijque vallibus euocarant: & apud Cascinam cum Vitellijs fratribus, qui tum permittente Carolo Pisanorum stipendia merebant, vires in vnum conferre, & subsidio suis proficisci decreuerant. Sed dum hæc pararentur, Pontesaccenses biduò continenter oppugnati, quum & strata mœnia, & fossæ vndique fascibus virgultorum ac ruinis completæ, & loca interioris munitionis plurimum infesta hostium tormentis forent, desperatis auxilijs deditionem fecerunt, ea conditione, vt incolumes abire permitteretur. Sed nec fides integrè seruata est. Nam Franciscus Montedolius, quem primùm in Lucensi agro vulnera sustulisse, & cohortem sæuientibus in eam crudeliter Gallis amisisse memorauimus, ira præferuidus ad vlciscendam iniuriam, omnes ad vnum Gallos, nequicquam prohibentibus ducibus, trucidauit. Capto Pontesacco Guidobaldus eodem circumlato belli terrore, Maluetio & Vitellijs nequaquam campo se committentibus, per eam regionem liberè vagatus est, Lariumque & Pecciolum, & quædam minora in collibus castella in potestatem redegit, murisque ea oppida penitus nudauit, vt incolæ sublata mœnium fiducia, in posterum si quis ex ipsa rerum mutatione casus incideret, certius in fide continerentur. Nec multò post Toianum & Lecolum recepta: quassataque est Lecoli turris, & quum aliquandiu pertinaciter defensa, victoris arbitrio dederetur, Zaninus Sampetrius custos, & qui cum erant Pisani milites, quòd obstinatis animis se defendissent, Ioannes Ricasoli legati Florentini sæuitia, ab ipsis muri pinnis suspendente laqueo præcipitati sunt. Sequenti die ad Palaiam exercitus est deductus, admotisque muralibus tormentis, ea die & quàm acerrimè oppugnata, Pisanis nequaquam opem ferentibus, quòd viribus impares egredi Cascina, & offerre se pugnæ casibus nolebant. Quamobrem Palaienses, præsidiarios qui apud se erant milites, obnixè deprecati, ne pertinacius resistendo Florentinorum animos ad sui tectorúmque excidium irritarent, septimo die se dediderunt. His rebus gestis, duces legatique Florentini Vicopisanum magno apparatu oppugnandum esse censuerunt. Id oppidum collibus adiacet, alluiturque Arno amne, qui eo in loco maximè tortuosus peninsulam efficit: ab ea autem parte quà Bientinam spectat, campi ante alios eius regionis ad equestres pugnas maximè idonei patescunt: ad interiorem verò oppidi angulum quadrata exurgit turris, ab eaque lapideus murus initium capit, qui oppidum vndique circundat, & frequentibus munitus propugnaculis in iustam magnitudinem attollitur. His in locis Lucius atq; Vitellij, qui cum delecta parte copiarum ad oppidum defendẽdum adcurrerant, magnam vim omnis generis tormentorũ, & ante alia ingentem colubrinam summa in turre collocarunt; cuius pilæ ferreæ sexaginta pondo, ad duorum miliarium spatium certis propè ictibus emittebantur. Quibus rebus ad defensionem egregiè præparatis, quum Florentini in conspe

ctu

ctu oppidi castra posuissent, prolatisque tormentis murum quatere cœpissent, tanta pilarum vis ex oppido emissa est, vt tabernaculorum & equorum atque hominum fœda ac miserabilis strages ederetur: ita vt multi viri fortes omnibus horis passim occiderentur, quum nec vineas nec iustas munitiones quibus sese ac tormenta de more protegerent, erigere vel proferre tutò possent. tantus enim omnes ab tormentis metus incesserat, vt milites ante sua quisque tentoria, ad excauandas fossas, atque aggeres priuatim extruendos omne studium conferrent. Pisani quoque noctu sæpius erumpebant, & eos qui in excubijs & statione erant, audacter inuadebant: excitatis verò tumultibus, quum necessariò ad arma conclamaretur, & ignes vndique totis castris ad præbendum lumen circumferrentur, qui in turribus erant tanquam ad propositum signū tormenta protinus emittebant. Interdiu autem subiectis in pratis ab equitibus concurrebatur iniqua Florentinorum conditione, quum Pisanis vel pulsis vel cedentibus insistere tormentorum metu nequaquam auderent, & illis sub oppidum tutissimus receptus præberetur. Tantis affecti incommodis Florentini, expugnatione oppidi desperata, nacti obscuram noctem, vt fuga tegeretur, silentio extinctisque ignibus ad Albaretum supra Arnum amnem castra reduxerunt, adeoque trepidè ac festinanter agmen his locis eductum est, vt nec more militari tabernacula incenderent, nec ipsi duces funalia præferrent, & magnum numerum hastarum ligonumque, & plures carros relinquerent. Nec multo pòst Florentinis perspectis eius belli difficultatibus, cum Carolo, dum ille apud Taurinum in æstiuis esset, fœdus renouarunt, promiseruntque, se, quandiu à Gallis in Italia bellum gereretur, copijs, & certa præsertim menstrua pecunia regias partes esse iuuaturos: Rex verò per nuncios literasque curaret, vt omnes, quas tum Galli tenerent Æthruriæ arces, Florentino populo certis legibus redderentur: iuberetque Vitellios, qui apud Pisanos militabant, vt in Florentinorum castra protinus transirent, eorumque auspicijs aduersus Pisanos bellum strenuè atque fideliter administrarent. Nec Vitellij quin regijs epistolis esset parendum quicquam dubitarunt: statimque ex Cascina Pontaderam, vbi tum Florentinorum erat exercitus, profecti sunt, datis ad Pisanos literis, quibus in excusationem repentini discessus, se eius sacramenti militaris, quod Carolo regi antea dixissent, religione teneri, ipsorumque fidem veterib. regijs stipendijs obligatam esse perscribebant. Salentius quoq; Liburni præfectus, accepta à Florentinis donatiui nomine ingenti pecunia, arcem restituit. Quæ res Pisanorum animos, & eam spem præsertim, quam de regis erga se voluntate anteà conceperant, magnoperè debilitauit, quanquam Antracius, qui Pisanæ arci præerat, nunquam se eam, iubente etiam rege, Florentinis redditurum esse iureiurando polliceretur. Erat enim Antracius ex clientibus Ludouici Ligninij, qui Brissonetto cardinali admodum erat infensus, quòd eum Florentini ante alios proceres delegissent, pecuniaq; donassent, vt patrono summę authoritatis vterentur, quo fauente Pisanam arcem reciperent. Ob id Ligninus Antracio scripserat, vt suo potius commodo quàm alienæ auaritiæ consuleret: at ea spe Florentinos omnino frustraretur. Quin etiam per se Antracius Florentinos oderat, quòd Gallos ad Pontesaccum facta deditione trucidassent. Pisanisque mirificè studere videbatur propter Delantiam Pisanam nobilem puellam, quam impotenti amore deperibat: ipsosque Pisanos, si partam libertatem tuerentur, perpetuos Gallorum clientes futuros existimaret. Quibus de causis,

quum Lillensis nobilis Gallus, qui Brissonetto affinitate erat coniunctus, cum regijs epistolis in Florentinorum castra peruenisset, & de recipienda arce per internuncios Gallos ageretur, Antracius per speciosos verborum circuitus respondebat, se quum tesseram, quam in sinnum regiæ voluntatis accepisset, sibi remissam conspiceret, neque suo officio neque suæ existimationi esse defuturũ. Ita vt quum nihil abnuere videretur, Florentinorum animos in spe potiundæ arcis egregia simulatione contineret. At Pisani quum ad eam noui fœderis famam à Carolo se planè desertos intelligerent, & non modò libertatem quam rege authore receptam fatebantur, sed & salutem suam detractis Vitelliorum auxilijs, atque his acerbissimo hosti adiunctis, penè proditam viderent, ad Ludouicum Sfortiam Venetosque legatos confugerunt, misso ad Nouariam in castra Syluestro Pogio, viro inter patritios spiritu atque eloquentia maximè insigni: qui admissus in prætorium talem habuit orationem. Nisi ad eos, qui se libertatis publicæ vindices, non ipso tantùm specioso nomine, sed clarissimis etiam factis profitentur, pro tuenda libertate confugeremus, nobis profectò ad causam summæ æquitatis explicandam, commouendosq; animos vestros, longiore accuratioreq; oratione opus esset. Nemo enim quę fortuna Pisani populi fuerit per septuaginta amplius annos, quibus Florentinis seruiuit, prorsus ignorat, quum demum, qui paulo antè vbertate agri, maris opportunitate, nauali gloria ædificiorum pulchritudine, ciuium virtute, opibus ac institutis, florẽti quondam vrbi Romæ exęquari posse videbamur: ad extremum deserti à socijs, & a sæuissimis hostibus subacti, à tanto rerum fastigio in eas luctuosæ seruitutis miserias cecidissemus. Nobis hercle, non vnius hominis, cuius auaritia, crudelitas atque libido, aliquando vel Deorum respectu, vel metu hominum, vel ipsa satietate finiuntur, dominatus erat ferendus : sed ab infinita propè multitudine, quæ tyrannorum mores prorsus induerit, perpetua successione, omnis generis iniuriæ & calamitates patiendæ erant: & quod miserias accumulat, compresso animi dolore sustinendæ: sic vt nemo Pisanorum, aut priuatim aut publicè lætitiam, pacem, requiem, vllo vnquam tempore sibi expectandam arbitraretur. Quum Florentini vno consensu per manus tradito, malignè conspirantes, antiquitati & decori vrbis, ciuium fortunis, alienæq; demum industriæ plurimum inuiderent: nosq; paulatim omni honore ac omnibus pristinæ felicitatis instrumentis spoliarent: maritima negotiatione ante omnia fuit interdictum, mox ademptus ager, pręscriptæ leges, vectigalia noua excogitata, arces ceruicibus impositæ, & cuncta demum veteris dignitatis iura, commoda, ornamenta, impotenti rabie penitus ablata. His tantis ærumnis & cladibus deformata ciuitate, factum est, vt nobilissimi quique Pisanorum, qui neq; seruire, neque patriæ interitum oculis intueri poterant, paulatim in alias terras, natali solo, paternis domibus, maiorumque sepulchris sponte relictis, emigrarint. adeoque ciuitatis facies paucis annis immutata est, vt nemo Italus vel externus, si fortè Pisas repeteret, reperiretur, qui antiquæ amplitudinis ac opulentiæ recordatione, miserijs nostris non illacrymaret: & similem quoque cladem ipsis Florentinis, qui adeò inclementer atque crudeliter imperarent, imprecaretur. Itaque nobis in luctu ac mœrore vitam traducentibus, Gallorum aduentus occasionem præbuit repetendæ libertatis: Dijsque bene iuuantibus fortiter iugũ excussimus, ac publicè sacramento adacti, fortunas, corpora, atque animos pro libertate deuouimus. Neq; hactenus tot eorum minæ, tot insidiæ, totq; hoc in-

terue-

ternecino bello armorum conatus nobis obsuerunt: melioribus enim auspicijs libertas defenditur, quàm eripitur. Viri hercle fortes, emori potius liberi, quàm serui cum ignominia viuere didicerunt. Nam si per se indignum est, & miserum alienæ libidini seruire, etiam illud longè grauissimum Pisanis videtur eorum ferre iugum, qui neque vetustate originis, neque bellica virtute, neque vlla in re sibi omnino conferendi esse uideantur. Quid enim magis intolerandum est, quàm vt Florentini libertatem illis inuideant, qui ante Florentiã conditam liberi florentesque fuerunt? Idque in alio ferendum velint, quod ipsi penitus reformidant & excutiunt? Ipsi inquam Mediceos, qui nunquam nisi summa cum moderatione atque modestia publicis rebus præfuerint, quique patriam egregijs omnium virtutũ monumentis exornarint & illustrarint, ferre non potuerunt: nos illos, qui ad vrbis nostræ luctum, miseriam, vastitatem nati esse videntur, æquissimis animis feremus? Hinc quoque eorum impudentiam insanamque cupiditatem agnoscere potestis, quum sceleratis consilijs, & vti sperandum est, funestis, nullo totius Italię, vel salutis, vel dignitatis respectu, ipsi Itali contra Italos cum barbaro rege ad subigendam vastandamq; Italiam fœdus percusserunt, & tot principum fœderatorum authoritate atque potentia insolenter contempta, pecuniam ei ingentẽ numerarunt: auxilia, commeatus & transitum redituris barbaris obtulerunt: scilicet vt vos his in castris oppressos, fugatos, et vrbibus vestris expulsos videant: aut certè hunc vestrum, parata iam victoria, de exactis Gallis, liberataq; Italia triumphũ retardent ac interpellent. Quibus de causis ęquissimũ videtur, vos pręcipuè Venetos qui per octingentos annos augustum libertatis nomen religiosè coluistis, & fortissimè defendistis, eorũ fortunę misereri, qui à vobis opem implorant, vt libertatem, quam vi sibi ereptam, Deorum beneficio recuperarunt, liceat retinere. Te quoq; Ludouice Sfortia, qui & iure hospitij quum exulares, & sanguinis affinitate quæ maiores tuos respicit, & veteris patrocinij Vicecomitũ, in quorum clientela semper fuimus, haud obscura necessitudine Pisanę ciuitati cõiunctissimus existimaris, vehemẽter obsecramus, vt nos liberos & incolumes esse velis. Quod facilè præstabitur, si auxilia nõ modò de libertate, sed de vita retinenda dimicantib. opportunè submiseris. Quæ etiam optimo iure tibi essent propere transmittenda, si nos neq; clientes tui essemus, neq; vllum libertas nostra vel amissa vel retenta, ad vniuersi belli fortunã inclinandam momentũ haberet. Nõ modò enim aduersus cõmunis totius Italię fœderis hostes, publiceq; salutis oppugnatores necessaria ac iustissima arma ferrẽtur, sed in eos etiam, qui ab omni hominũ annaliumq; memoria infesti maiorib. tuis fuerũt, quiq; Gallos & Germanos, infestissimas Italico nomini nationes, in Italiã euocarunt, vt Vicecomites domo regnoq; expellerent: et florẽtissimã Italię partẽ, externis ferisq; gentibus inuadẽdam possidendamq; pręberẽt. Si vestra igitur interest, vt ij qui quũ primũ nos expugnarint & oppresserint, ad vos extemplò oppugnãdos perdendosq;, opes, consilia, arma sint conuersuri, proprio bello distineantur, nostroq; periculo reprimantur, opem ferre maturetis oportet: nam si salutem clientium vestrorũ neglexeritis, audacia profectò hostium in immensum successu crescet, nec facilè postea, quũ adaucta mala ingruerint, cõmunibus periculis occurretis. Porro si vestro beneficio erimus conseruati, non modò quas dederitis leges læti accipiemus, sed in ditionem potestatemque vestram vltrò concedemus. omnis enim reliqua vitæ conditio, modo Florentinis minimè seruiamus, sum-

ma nobis erit libertas. eorum ſiquidem iugum nemo vnquam viuus ſubibit: nã ſi a vobis deſeremur, egregiè moriendo ſaltem aliquem à virtute conſtantiaque animi perennis gloriæ fructum feremus, & memorabili interitu Piſanos minimè ſeruire voluiſſe teſtabimur. Ludouicus Venetique legati, qui antea intercepto Florentinorum nuncio cum publicis literis, eorum conſilia planè cognouerant, Piſanos bono animo eſſe iuſſerunt, polliciti q; ſunt eorum libertatis ac ſalutis ſe præcipuã habituros curam, et propediẽ cum auxilijs Fracaſſum Sanſeuerinum eſſe tranſmiſſuros, iniuncturosque Adurnijs fratribus, vt in parandis atque adminiſtrandis his rebus, quæ bello vſui forent, amicè ac liberaliter Piſanis adeſſent, atque eos terra marique, quantis maximè poſſent opibus iuuare maturarent. Nec multò poſt Gerardus Boncontes Piſanus, qui Taurini apud Carolum legatus fuerat, ab Genua trecentos pedites & tormentarij pulueris ſagittarumque & armorum omnis generis magnam copiam, duabus biremibus Piſas aduexit, confirmauitque ciuium animos, quum Nouariam iam prope fame ſubactam eſſe, nec Gallos obſeſſis opem ferre, duobus magnis oppoſitis exercitibus, auſuros prædicaret, affirmando breui futurum, vt Florentinos initi cum Gallo fœderis omnino pœniteret. Quando cæteri Italiæ principes, pulſis Gallis, in eos tanquam publicæ libertatis proditores, arma protinus eſſent conuerſuri. Itaque Piſani ſublatis animis in tam propinqua ſpe auxiliorum, ad munienda ſuburbana ædificia, quæ tum erant extra Martianam portam, omne ſtudium contulerunt: paucorumque dierum ſpatio perpetuam munitionem, ab extrema ſuburbij porta ad Arnum amnem, procul ab arce quingentos paſſus Antracio minimè prohibente perduxerunt, vt omnis adeundæ arcis facultas Florẽtinis eriperetur. Siquidem Arnus à Spinea porta, vbi pons eſt lapideus arci coniunctus, vrbem egreditur: arcemque ad læuam manum præterluit. Ædificia verò ſuburbana quę diximus, à Martiana porta in longitudinem curuata adeò porriguntur, vt ab eorum capite extremo, vbi altera ingens porta antiqui operis viſitur, perductis ad Arnum munitionibus, arx ipſa vndique cingeretur. Sed vix dum perfectis Piſanorum operibus, Florentini duces copias omnes trifariam diuiſas in conſpectum vrbis adduxerunt, eo potius conſilio, vt quid nam propoſiti de tradenda arce Antracius haberet, accedendo certius explorarent, & Piſanos ab eruptione deterrerent, quàm vt ſuburbium oppugnare adorirentur, quod ſine iuſto tormentorum apparatu capi minimè poſſe videbatur. Verùm quum Antracius neque vexillum album proponeret, quo tutus ad arcem acceſſus indicaretur, neque vlla propenſi pacatiq; animi ſigna daret, Piſani minimè contineri potuerunt, quin extrema ſuburbij porta confeſtim erumperent, & pauci cum magna hoſtium multitudine congrederẽtur. Quoniam loco maximè fidebant, qui tutum intra portam receptũ cedentibus ipſis oſtendebat: tormentaque etiam in munitione iuxta portam collocarant, quæ in proruentes hoſtes, quum opus foret, ſe protinus emiſſuros ſperabant. Non tulere petulantiam inſultantium Piſanorum Florentini, ex temploque ante alios Ranuccius Martianus, qui agminis frontem obtinebat, plures ſimul turmas cataphractorum equitum conglobauit, factoque vehemẽti impetu, Piſanos pellendo ſternendoque ad portam vſq; præcipites egit, tanta celeritate perſecutus, vt pilę tormentorum, quum ea, vt in repentino caſu ſępe accidit, à Piſanis trepidè librarentur, ſupra capita hominum prouolarent, aut certè paucos vulnerarent. Ipſi quoque pedites conſpicati hoſtium fugam, vndi-

vndique procurrerunt, vnoque fermè tempore & Montanus ab eo suburbij latere, quod meridiem spectat, hortorum septa maceriasque & nouas munitiones perrupit, & per ędificia in ipsum suburbium peruasit: & Cyriaci cohortes, id quod diximus ad Arnum pertinere, munitionis brachium superarunt: & Montedolius equitibus immissus portam, nequicquam ad fores obluctantibus Pisanis, inuectus est. Tum verò Lucius, in tam repentino grauique amittendæ vrbis periculo suis non deest: cum conferta equitum ala per medium suburbanæ viæ spatium in hostes procurrit, adhortatorque insignis et bellator egregius prælium renouat, sustinetq; fortiter hostium impetum: & à Martiana porta Pisanorum validam manum in auxilium euocatam festinare iubet. Pugnabatur in ipsis viæ angustijs acerrimè, sed Pisani ab hostium vndique vrgentium multitudine maximè prem ebantur, quum ab omni propè latere circumuenti, quid magis cauendum, aut pro salute tentandum foret, in tanta rerum perturbatione nescirent. Sed dum Lucius & cæteri viri fortes incumbentium impetum sustinere conantur, Paulus Vitellius cum suo equitatu ab vlteriore ripa reperto vado Arnũ transgressus, paulò infra munitionẽ in ipsum suburbium improuisus aduolauit. Cuius aduentus quum id præter omnium opinionem accidisset, quod nemo amnem eo in loco trãsiri posse crediderat, adeò Pisanorum animos perculit, vt quum se vrbe auxilijsq; interclusos esse conspicerent, conuersi in fugam & cursu ac timore plurimum incitati ad portam maximo impetu deferrentur. Perturbatis ac fugientibus Martiani Vitellianique equites insistere: & quum toto viæ spatio Pisani multis illatis acceptisque vulneribus exacti intra vrbis portam compellerentur, nonnulli ex Vitelliani permisti hostibus ingressi sunt. Ne verò omnes simul irrumperent, & vrbs caperetur, Galli ab arce tormentã emittentes, et sagittas saxaque maximè in subiectam turbam sine vllo discrimine iaculantes, Florentinos auerterunt. Ipsi quoque Pisani sicuti temerè eruperant, ita singulari constantia irruentes represserunt: & valuas totius multitudinis impressione propulsas celeriter occluserunt. Periere in limine plerique viri audaces, ipseque Lucius ante alios vulneratus: cui etiam Paulus Paranius Martianæ alæ præfectus gladium ab longiore capulo correptum magna vi & summa cum laude dum cominus pugnaret, è manu extorsit. Paulo quoque Vitellio dextrum crus, quod sine ocrea processerat, lancea traiectum, et Vitellotius lapide ictus. Pisanorũ autem ex numero, Petrus Gambacurta, cuius maiores quondã vrbis imperium tenuerãt, et Marianus Orlandius eques illustris exclusi captiq; sunt. Florentini occupatis suburbijs, omni bellico hostium apparatu, & in primis Passauolante ingenti æneo potiuntur: magnã quoq; copiam, cùm vini in cellis & lacubus, vti vindemiæ tempus offerebat, tũ etiam frumenti quod erat in subterraneis scrobib. reconditum, inueniunt, & in ipsis suburbanis ędificijs castrametantur, erectis continuò contra portam munitionibus, vt hostes ab eruptione cohiberent. At Pisani, cum animis vix dum receptis reputando quale periculum, & sua temeritate, & hostiũ felici audacia subijssent, attoniti, & pauentes cogitarent, se deorũ immortaliũ cura nõ modò seruatos, sed eadẽmũ die primũ natos se esse fatebãtur. Proq; summo beneficio gratis animis accipiebãt, quòd Antracius fidẽ, quanq́ ambiguis tantũ promissis datam, in eo periculoso discrimine minimè fefellisset: et tormẽtis emissis hostiũ impetũ opportunissi. tẽpore retardasset. Ea nocte nemo ciuium fuit, qui corpus vel recẽtis pręlij labore defatigatũ, quieti somnoq; dederit. Decuriones quoq;

Lucium inuiſerunt, vrbis ciuiumque omnium ſeruatorem appellantes, quòd non modò incredibili virtute omnibus periculis fortiter occurriſſet, verum ob id, quòd paulò antè diuino conſilio ſuburbium minimè defendendum, ac omnino deſerendum eſſe cenſuerat: & cum primi equites Piſani ipſius iniuſſu temerè extrema porta erumperent, reclamando ac deterrendo retinere conatus fuerat. Poſtera die Fracaſsius ad Serchij amnis hoſtium nauigio delatus, Piſas peruenit: cuius aduentus, vel ob id omnibus gratiſsimus fuit: quoniam cum Lucio, cui ſororem in matrimonium collocarat, eoſdem ſenſus in gerendis rebus, nulla interpoſita æmulationis dubitatione, habiturus eſſe videbatur. Applicuit etiam ab Genua ſcriba Venetus, pecuniamque attulit ad conducendam veteranorum cohortem. Triduo poſt Antracius in gratiam, vt poſtea creditum eſt, Delanciæ virginis, ſe arcem Piſano populo traditurum pollicitus eſt, ea lege, vt ſi Carolus intra centeſimum diem in Ethruriam nõ rediret, arx penitus ab radice dirueretur. Interea Piſani ad alendum præſidium Gallicum ſingulo quoque menſe bina milia aureorum nummûm, & quum primùm arx euertenda traderetur, donatiui nomine quatuordecim milia ſibi numarent. Ea omnia vti Gallus poſtulabat, obſidibus datis, & cõfectis de more publicis tabulis, decuriones pro ciuibus præſtituros receperunt. Rebus eo modo cõpoſitis, Antracius tormenta duo inuſitatæ magnitudinis rudi veterum ſeculo fabrefacta, quorum alterum ab inſculpta aue Columbina, alterum verò ab terribili ictus violentia, Deſperata vocabatur, Piſanis vendidit. Ea totius populi concurſu, funibus ſubiectiſque ſucculis ab arce ad eam muri partem ſunt conuecta, quæ inter Barbaianum propugnaculum, & Pagianam portam, intercedente Arno, ſuburbana Martiana proſpectabat. Ibi perforato muro ampliores paſsim feneſtræ ſunt patefactæ, per quas ingentes ſaxei globi in omnes caſtrorũ hoſtilium partes, cum maximo omnium terrore atque periculo emittebantur. Erat quoque ſummus murus per interualla pinnarum minoribus tormentis adeò egregie inſtructus, vt nullis propè temporis momentis ab infeſtandis hoſtibus ceſſaretur. Piſana etiam iuuentus per ſe acris, & vindictæ decoriſque auida, certatim cum Lucianis militibus ſæpius erumpebat. Fuitque inter multas eruptiones, ea maximè inſignis, qua Fracaſsius à Porta Maritima ſub occaſum Solis, eductis omnibus copijs improuisò hoſtes inuaſit: nam eodem tempore ex conſtituto, Galli à Martiana porta in gratiam Piſanorum repentino egreſſu, magniſque clamoribus editis erupere, & qui ad Barbaianum erant trans Arnum, tantam vim pilarum, diſploſis illis ingentibus tormentis, & minoribus colubrinis, in ſuburbana tecta adegerunt, vt equi, virique fortes pariter & ignaui, cum nullus locus periculo vacuus relinqui videretur, attoniti ac terrefacti fœda trepidatione vndique diffugerent, & totis caſtris cuncta pauore ac tumultu complerentur. Ea die caſtrorum munimenta ægrè ſunt defenſa, & plerique milites & inſignes equi tormentis diſcerpti. Poſtero die Arnus imbribus auctus intumuit vſque adeò, vt ſummis aggerum labris exæquaretur. Qua re animaduerſa, Piſani magnam multitudinem agreſtium ad Laianum vicum conduxerunt, vt curſum incitati amnis auerterent, præciſiſque aggeribus, vbi maximè caſtigabatur, in depreſſa hoſtium caſtra profluentem effunderent. Sed Florentini duces cognito hoſtium conſilio: miſsis ad Laianum ſagittariorum turmis quatuor, & cohortibus duabus præſenti periculo celeriter occurrerunt: & ne quid ſimile in poſterum hoſtis moliretur, perpetuas equitum

ſta-

ſtationes qui ripas cuſtodirent, toto eo fluminis tractu diſpoſuerunt. Interea Lillenſis Gallus, qui allatis mandatis regijs, Antracium, vt arcem dederet, precibus nequicquam fatigabat, febre correptus, Florentinis in caſtris moritur. Eodemque tempore certiſsimi nuncij de pace ad Nonariam facta, & Piſas et in caſtra perferuntur. Quibus de rebus, quum Piſani omnibus conceptæ lætitiæ atque hilaritatis ſignificationibus, ſe omni propè periculo in poſterum liberatos oſtendiſſent, Florentini abiectis præſentibus conſilijs, à Sanſouino in ſuperiorem Arni vallem copias reduxerunt. Triduò poſt Arnus iterum autumnalibus pluuijs adeò creuit, vt vnuſquam tentandi vadi ſpes vlla relinqueretur. Propterea Lucius nullas veritus inſidias ſtatim ad Capronã, quæ eſt rupes viæ imminens, à qua altiſsimi montes initium ducũt, cum curulibus tormentis cõtendit, & è citeriore amnis ripa, caſtra hoſtium poſita inter Septimum & ſanctum Caſcianum infeſtare cœpit. Piſani quoque milites, qui Caſcinæ in præſidio erant, ſæpius erumpebant, & commeatus, & ipſos præſertim pabulatores intercipiebant: tantaque erat his in locis pabuli difficultas, vt ex vitium arundinumque folijs magna pars equorum aleretur, & vulgus militum moliti tritici penuria laboraret. Quibus affecti incõmodis duces Florentini, quòd et hyems ſuberat, & inclinante iã autumno fœdę admodum tempeſtates inciderant, Ponteſaccum, & Pontaderam in hiberna conceſſerunt. Per eos dies quũ Galli arcis cuſtodes pabulum quod in maritimis vicis erat inſolenter diriperent, & id contra Fracaſsiani Piſanorum conceſsione obnixè armis tuerentur, aliquot vtrinque in ipſa rixa interfecti ſunt, exciuitque rumor cruentæ contentionis ab vrbe vtriuſque partis auxilia, ac niſi Piſani, in eo tumultu ad arma vocati, Gallis opportunè fauiſſent, luctuoſum omnino facinus editum fuiſſet. Sequenti die Fracaſsius Piſanis iratus, quòd aduerſum ſe pro Gallis ſtetiſſent, vt erat ingenio maximè repentino, abducta parte præſidij Piſis exceſsit, & in Galliam Ciſalpinam profectus eſt. Non multis verò poſt diebus Antracius, cuius animus æger incredibili Delantiæ virginis amore deflagrabat, decurionibus Piſanis, matronarumque nobiliſsimis in arce epulum dedit: & choreas ad tibicinum concentus ipſe ante alios duxit, omnibuſque humanitatis officijs teſtatus eſt, quum primùm ex fœderis præſcriptione annus foret exactus, continuò arcem Piſano populo ſe dediturum: neque ſponſioni fides abfuit, quanquam à Florentinis mirificè ſollicitaretur, per quos ingens auri pondus, ſi Piſanos excluderet, ipſi Antracio, et nominatim ſingulis centurionibus offerebatur. Calendis namque Ianuarijs aduocata populi concione, atque indictis ſupplicationibus arcem dedidit, tranſmiſsis Petraſanctam obſidibus, vt in eius oppidi arce, quo ad promiſſa pecunia foret numerata, cuſtodirentur. Mox verbis conceptis decuriones in verba Caroli Gallorum regis ſacramento adegit: tantuſque præ lætitia eodem temporis puncto emiſſorum tormentorum ſtrepitus, vt Florentinis in caſtris in ſpacio octuaginta amplius ſtadiorum ſit auditus. Qui ſeditionem inter Piſanos & Gallos ſubortam rati, ne occaſioni deeſſent, copias expeditas vſq; ad ſecundum lapidem properanti agmine fruſtra produxere. Piſani eodem die Antracium ac omnes vno nomine Gallos ciuitate donarunt, quibus etiam domos prædiaque Florentinorum, iam initio recuperatæ libertatis publicata decreto publico adiudicarunt. Nummus ſubinde in honorẽ Caroli regis cum liliorum nota percuſſus, & arx ipſa concurſu totius populi incredibili celeritate ſolo æquata eſt. Nec multò poſt Galli qui Sergiani arces cuſtodiebant, An-

tracij exemplum secuti eas Genuensibus magno auri pondere accepto, vendiderunt. Is quoque Rosius Bastardus Lignini è Lucemburgensi familia propinquus, qui Petrasanctæ prçerat, Lucensibus triginta milia aureorum nummûm numerantibus, oppidum arcemque tradidit. Qui postea auaritiæ ac proditionis infamia notati, pulsique Galliæ finibus perpetuò exularunt. Cæterùm præsentem Pisanorum lætitiam ingens cura conquirendæ pecuniæ magnoperè minuebat: persoluendum enim erat pretium coemptæ arcis, æneorumque tormentorum quod publicè & priuatim exhaustis grauissimum erat, quum quadraginta milia aureorum nummûm summam omnino superaret. Sed tanta erat omnium alacritas pro defendenda libertate, vt vltrò nobiles matronæ ornamenta sua, annulos, monilia, fibulasque zonarum conferrent: quæ omnia Lucensibus pecuniosis mercatoribus in mutuam pecuniam pignori mittebantur. Sed has etiam ærarij difficultates opportunè atque mirificè subleuauit Lusitana nauis, quæ ad ingentem vim nocturnæ tempestatis, submersis magna ex parte nautis, supra ostium Auxeris amnis, cum pretiosis mercimonijs in littus eiecta est. Tantum enim pecuniæ Pisani vix toto vertente anno in bellicos sumptus impenderant, vt nihil iam veteris argenteæ suppellectilis vsquam reperiretur, & vectigalium reditus multò quàm anteà deteriores facti essent, præuertentibus eos publicanorum vsuris, qui publicam egestatem ab initio præsenti pecunia subleuarant: adeò vt iam quosdam ciues, si bellum foret diuturnum, recuperatæ libertatis pœniteret. Igitur quum se impares opulentis hostibus faterentur, atque opem, ne incœpto absisteretur, vndique implorãdam omnes censerent, oratores maximè industrij & eloquentes ad principes Italiæ delecti sunt. Iêre ad Ludouicum Sfortiam Marianus Pecciolus: ad Alexandrũ pontificem Augustinus Dunitius: ad ipsos verò Venetos Bernardinus Agnellus: & in Galliam ad Carolum Petrus Griphus, vt frequentius Florentinorum legationibus occurreretur, qui in aula regia largiendo atque agendo procerum animos Pisanis infestos reddere contendebant. Nec multò post Sfortia tuendis Pisanis intentus, Ludouicum Mirandulam cum ala equitum, & trecentos Germanos pedites Pisas misit. Eodem quoque tempore Veneti, id Sfortia enixè flagitante, Paulum Monfronum virum fortem, & Socinum Benzonum cum vtriusque armaturæ equitibus ducentis, Iacobumque Tarsiam veteranæ cohortis præfectum, & cum his Franciscum Iudecam quæstorem cum pecunia misêre. Ludouicus enim quanquam aduersus Florentinos, quòd vni omnium in amicitia & societate Gallorum communium hostium remansissent, Pisanorum libertatem tueri videretur, occulto tamen exitialique consilio Pisarum imperium affectabat: nec obscuro quidem iure, quòd id reguli Vicecomites, ipsius progenitores quõdam tenuissent. Sperabat enim eam ciuitatem antiquis ac recentibus beneficijs sibi obstrictam, attritis paulatim diuturnitate belli Florentinorum opibus, aliquando in ipsius potestatem vltrò concessuram: & quũ se imparem ducendo bello cerneret, Venetos Pisano bello alligare, & aliena impensa ad id quod inani spe conceperat, gradum sibi facere contendebat: ratus Venetos nunquam adeò impudentes vel insanos fore, vt eam vrbem vltra Apenninum sitam, & spectantem ad Tyrrhenum mare, quod ab eorum negotiatione penitus esset diuersum, adijcere imperio cum summa hominum inuidia cogitarent. Sed ipse rerum exitus, qui simulata omnium consilia patefacere solet, Venetos validiore aliquanto quàm Ludouicus, sed occultiore ambitionis

nis

his inſania laboraſſe declarauit. At Florẽtini maiore quàm antea cura atq; apparatu bello intenti, ſæuis adhuc hyemis tempeſtatibus, arcem apud vada Vólaterrana terra mariqué obſeſſam, ac tormentis demum quaſſatam ceperunt: Piſanisque mari opem ferre conantibus, eorum biremis altera onuſta armis & commeatibus, in proximo Liburni littore naufragium fecit: altera cum myoparonibus aduerſo rapta vento, Lunenſem portum tenuit. Quo ſucceſſu Florentinorum claſsicula ad Arni oſtium prouecta, aliquot Ligurum et Tuſcorum nauigia, quæ frumentum Piſanis importabant, intercepit. Cæterum Franciſcus Siccus (is enim à Carolo poſt Tarrenſem pugnam ad Florentinos redierat) receptis Vadis ad Buttum oppugnãdum cum magna parte copiarum eſt profectus: ſubuectisque tormentis circumiectos colles occupauit, ne vllus ad oppidum aditus pateret, ſi Piſani ſuorum periculo adducti auxilio properare conarentur. Neque Siccum opinio, quam de eorum aduentu conceperat, omnino fefellit: accedentibus nãque expeditis Piſanorum copijs ad ipſas collium munitiones, atque his egregiè repulſis, oppidum ſimul atque ipſi milites deditionem fecerunt. Per eos quoque dies ſancti Michaelis vicus qui ad Verruculę montem pertinet, expugnatus eſt, quum fruſtra ad opem ferendam ab arce Piſani decurriſſent: cohortes quoque ad expugnandam Verruculam per ardua montis ductæ, commiſſumque eſt prælium vehementi vtrinque impetu: verùm ad extremum Florentini iniquitate loci & telorum ac lapidum maximè procella retardati atque deiecti, re infecta ad ſanctum Michaelem rediere. Sequenti die Siccus ad expugnandum Calcium cõtendit. quod vbi Piſis eſt nunciatum, inito conſilio vt laborantibus opem ferrent, complures eximiæ agilitatis ác fortitudinis milites ex Caſcinæ Vicopiſanique præſidijs detractos, in arcem Verruculę euadere iuſſerunt, vt quum ex edito equitatum per campos appropinquare conſpicerent, hoſtes in oppugnatione oppidi occupatos ab diuerſa parte adorirentur. Sed Lucius qui copias militares, magnamq; agreſtiũ multitudinem ad terrendos hoſtes in conſpectũ Calcienſium adduxerat, præoccupatos antea colles à Siccianis ſubire non potuit, alacriter tamen Verruculani deſcenderunt, illatique magno impetu in primam ſtationem caſtra ab ea parte irruperunt, interfectisq; circiter quadraginta militibus, multis captis, & ſupra centum vulneratis, incolumes per áſperos montis calles in arcem redierunt. Quibus rebus animaduerſis præſidij præfectus, quòd muri aſsidua tormentorum vi, ſolo propè æquati erant, deditionem fecit. Amiſſo Calcio, Piſani molendi tritici difficultate laborare cœperunt, quoniam omnes eius tractus frumentariæ molæ Serchio amni impoſitę, in poteſtatẽ hoſtium deuenere. Biduo pòſt quum in conſilio ducum omnium ſententiæ conueniſſent, ducere ad Verruculam atque eam expugnare decretum eſt: erat enim Piſanis omnibus, qui repentinis decurſionibus itinera infeſtabant, in eam arcem tutiſsimus receptus: eaq; pro ſpecula (vti ſuperiore libro docuimus) vtebantur. Itaque circiter duo milia peditum, & quadringenti leuis armaturę equites cum tormentis minoribus in ſummum cacumen, vbi arx erat, mittuntur. Cæteras copias, cataphractosq; prę ſertim Siccus ſub Butto oppido in exterioribus ædificijs continuit, vt ſuis Verruculam oppugnantib. pręſidio eſſet: & quæ vſui forẽt ex propinquo ſubminiſtraret. At Lucius cognita hoſtiũ profectione, ſimilem Verruculanorum & Calciẽſium oppugnationis exitum veritus, vt ſuorum periculo occurreret, & Calcij in conſpectu in ipſius nuper amiſsi dedecus audaci aliquo

facinore resarciret, nocturna expeditione cum delectis equitib. ex Sfortianorũ Venetorumq; auxilijs, ac ipsa Pisana iuuentute, Buttum aduolauit. Cæsisque repentino aduentu, qui excubias agebant, priusquàm hostes arma caperent, in media castra penetrauit. In ea omniũ subita consternatione, ex numero resistẽtium circiter triginta sunt interfecti, capti verò plures, & equi partim sarcinarij, partim militares paulo minus trecenti, cæteros proximæ conualles nemoraque texerunt. Siccus ipse ad oppidi portam cursu se proripiens, quum ea præ timore validis vectibus esset obfirmata, funibus in murũ ab oppidanis est sublatus. Qui verò Verruculam oppugnabant, cognita suorum clade, digressi summo cacumine ad montẽ cui ab asperitate Doloroso nomẽ est, propè Buttũ se recepere, atque inde diuisis inter se copijs, duces Bientinam, Pontaderamq; reuersi sunt. Ex aduerso Pisani Paulum Manfronũ cum Venetis copijs apud Vicopisanum, Ludouicum verò Mirandulam Germanosq; vltra Arnum Cascinæ collocarunt. Rannucio Martiano ex Pontadera cum Sfortianis res erat: à Sicco autẽ cum Manfronianis è Bientina bellum gerebatur, neq; vlla præteribat dies, quę aliquo preclaro belli facinore nõ esset insignis: virtute enim, insidijs, audacia, nouisq; artibus quotidie certabatur. Is namq; regionis erat situs, admirabili naturę varietate in patentes cãpos, et vestitos arboribus colles terrenosq; tumulos, cauas valles, emissaria, paludesq; distinctus, vt duces sicuti eorum ingenia ferebant, siue vera vi, siue astu ac dolis certandum foret, ad res gerendas cohortari atq; incitari viderẽtur. Ab Bientina campi pabulo vberes ad Vicopisanum vsq; pertinẽt, qui palude, collibus atq; Arno amne clauduntur. In hos Siccus, vti erat in omni militię munere peracutus et sagax, Manfronum facilè elici, & ex insidijs opprimi posse iudicauit: quòd sciret hominem natura maximè pugnacẽ, & propterea, vti plerunq; accidit, apertũ & incautũ, pugnæ studio iniquũ in locum facilè progressurum. Itaq; circumpositis insidijs, edoctisq; militibus quid fieri vellet, quũ signum proponeretur, leuẽ emisit armaturam, quę in conspectum oppidi se daret, pabulatoresq; consectando, maiore quàm anteà licentia vagaretur. At Manfronus, qui ex oppido cuncta despectabat, vbi pabulatores ac milites, qui eis pręsidio simul exierant, maiore hostium numero vrgeri videt, Ioannem Rhauẽnatem, Ioannetumq; Pallaiam cum expeditis turmis celeriter emittit: moxq; ipse cum graui armatura equestri, subsidiarijsq; peditibus subsequitur. Idem facit Siccus accitis è proximo cataphractis, pręliumq; auctis vndiq; viribus, tanta animorũ alacritate committitur, vt magnorũ exercituum species spectantiũ oculis pręberetur. Nemo enim eques adeò segnis erat, qui hastam in aduersa acie nõ perfringeret, & gladijs eductis, collatisq; equorum pectoribus, cum hoste misceretur. In eo peracri concursu quum multi equites prostrati, & equi plures conuulnerati essent, Florentini Sicci monitu gradũ referre, & timoris simulatione terga vertere cœperũt: nec Manfronus ingenio suo deest, suos cohortatur vt acriter instent, neq; perterritis restituendę aciei spatiũ relinquant. Ipseq; vehemẽti impetu in terga abeuntium cum delectis equitibus inuehitur: & pugnando; magnũ camporum spatium prætergressus, ad occultatos hostes peruenit. Tũ verò ex insidijs nouę vndiq; turmę cohortesq; cõsurgunt: Venetę copię circumueniũtur, ipse Manfronus fortiter rem gerit, densari quàm maximè turmas iubet, & signa ad oppidũ retrouertit. pugnatur aliquandiu in orbem summa constantia, sed incidentib. vndique hostium cuneis Manfroniani funduntur, & dissipati passim à plu-

ribus opprimuntur. In ea fuga Venetæ alæ vexillifer cadit: Pallaia equitum præfectus capitur: ipſe Manfronus atque Rhauennas vulnerantur: pedites equiteſque plurimi in fugam ſe dedunt. Sed dum parta victoria Siccus incredibili lætitia afficitur, hoſteſque perſequitur, tormenti minoris glande traiectus concidit, magno quidem illudentis fortunæ caſu, quando ea pila in ſpatio trium amplius ſtadiorum ex oppidi turre in incertum emiſſa, ipſum vnum victorem ducem, miraculo quodam ſuſtuliſſe videretur: ita vt ea victoria, quanquam inſignis, Florentinis haud multum grata fuerit, quæ prudentis ſimul ac ſtrenui ducis morte conſtitiſſet. Sub idem fermè tempus quo Carolus Italia exceſsit, atque hæc in Ætruria geſta ſunt, Gilbertus Monpenſerius Neapoli obſeſſus, Gallorum ducibus, qui eadem æſtate Ferdinandum in Brutijs acie ſuperarant, ſignificauit ſe rerum omnium difficultatibus adductum, niſi auxilia terra aut mari Neapolim mitterentur, diutius obſidionem non eſſe toleraturum. Quibus de cauſis, Galli euocatis ad ſe Andegauenſium partium regulis, coactiſque militibus, prouincias inter ſe ita compararunt, vt diuiſo exercitu, alter aduerſus Conſaluum, qui ex prælio Rhegium ſe receperat, & accitis è Sicilia auxilijs bellum renouabat, Brutios tueretur: alter iuſtis itineribus Neapolim ſubſidio obſeſsis ire maturaret. Obrgnino Brutij obuenere, Perſiuus adiuncto ſibi Bernardino Sanſeuerino Beſſenniani principe, qui alam vnam equitum & quatuor cohortes ex clientibus ſuis in Brutijs conſcripſerat, per Lucaniam Ebulum peruenit, quod eſt opppidum Picentinorum non longè à Sylari amne præalto in monte poſitum, & profunda vndiq; valle circumſeptum. Ferdinandus eò duces copiaſque præmiſerat ad prohibendos tranſitu Gallos, quibus iter erat ad Salernum vrbem. Ipſe Neapoli remanſerat, vt colloquijs Gallorum intereſſet, qui iam de paciſcendis inducijs arceque dedenda deſperatis auxilijs acturi videbantur. Præerat regio exercitui Thomas Caraffa Matalonij princeps, externæ militiæ prorſus ignarus, ſed cum eo plerique viri militares aderant, & in his ante alios Venantius Camertium regulus, Lucaſque Sabellus: Quibus cognito Gallorum itinere, viribuſque eorum diligenter exploratis conſilium erat, hoſtes rectà Salernum petentes, modicis itineribus ſubſequi, auertere commeatus, nec prius acie confligere, quàm eos iniquior locus exciperet, opprimendoſque præberet: vel quod maxime vſui fore videretur, continuò ad oppidum cui Lacui paruulo nomen eſt, conuolare: incoliſque demigrare iuſsis, concrematoque oppido, ne commeatu ac tectis hoſtis vteretur, Salernum præcurrere. Quo perfecto negotio neceſſe foret Gallos, qui nec cocta cibaria, nec maiora tormenta conueherent, retrò in Lucaniam regredi, deſperata præſertim expugnatione Salerni, quod magnis hoſtium copijs teneretur. Verùm cæteri duces militeſque contempta hoſtium paucitate tanto pugnandi ſtudio ardebant, vt incitati ſtolida alacritate ſuclamarent, nequaquam pertinere ad regij nominis tantique exercitus dignitatem, ſi ea victoria quam propè certam exploratamque tenerent, non vera vi apertaque virtute, ſed per circuitus ignauis artibus peteretur. Eam quoque multorum temeritatem præproperi ducis imperium augebat, qui nihil in caſtra præter ſpectatam fidem, & celebris familiæ nomen attulerat. Is enim caſtigatis qui cauta, & minus decora conſilia ſequerentur: Neque inquit: Galli hodie antiqui illi Heroes ſunt, quos ab admiranda vi corporis fabuloſis carminibus Gallia celebrauit, neq; nos omnino fœminæ ſumus in virilem hunc

modum armatę atq; exornatę, vt dubitemus hos barbaros temulento agmine incedentes ad primum statim cōspectum adoriri atq; proterere. Ac simul hæc dixit, pronunciari iussit, vt omnes arma pararent, equosque frænarent: de tertiaq; vigilia omnis exercitus Ebulo sub signis eductus est. Persiuus & Bessenianus sub aurorā Sylarim amnem ponte traiecerant, & ad Salernū iter habebant. conspectis autē hostibus, vt æquiore loco aciem instruerent, per tria amplius stadia retrouerterunt agmen: & ingenti syluę quę patentibus campis adiacet, læuum latus applicarunt, ne hostium multitudine tantulę copię circumueniri possent. Erant enim vix mille Heluetij, quibus coniuncti à tergo Brutij pedites octingenti, quadratum phalangis corpus efficiebant. Equites vtriusq; armaturę, Galli, Italiq; circiter mille densati in vnum agmen, lateri peditum adhærere. At Matalonius omnes copias, veterum morem secutus, qui nostris sæpius funestus fuit, in quinq; acies diuisit, quæ pari fronte ad similitudinem directorum cornuū à medio agmine extendebātur, in quo ipse Lucasq; Sabellus constiterunt, septi à læua mille Cantabris, à dextra vero tribus milibus peditum Italorū. In extremis autem cornib. cum suo quisq; equitatu: hinc Venantius Camers: illinc Hieronymus Tutauilla Sarnensis regulus curabant, eo consilio, vt quū primum Matalonius peditatu pedites Heluetios, equitatu verò equites Gallos à fronte adoriretur, Venantius se cū turmis suis Cantabrorumq; cohortibus inter hostes & syluā facto impetu protinus insinuaret, & eodem simul tempore læuū cornu à Tutauilla in latus ac terga hostiū duceretur, nō absurda quidē ratione, si militū animi ac acierum motus, quos mille casibus Fortuna subijcit, quum manus cōferuntur, ipsis ducū consilijs atq; imperijs plenissimè responderent, vt tum sorte accidit Nam pręter id quod Aragonia acies eo loco imprudenter erat collocata, vbi aduersi orientis Solis radij militū oculos magnoperè perstringebant, ob id etiam temerè instructa videbatur: quoniam ordinib. modico interuallo disiunctis, neq; satis roboris inerat ad consistendū, neq; singulis tantū spatij relinquebatur, vt si circumagere conuertereq; aciem oporteret, fieri nō posset, quin mutuò se implicarēt, ac perturbarent: sed quod magno fuit detrimento, & militiæ videtur execrandū, miles ipso tyrocinio alacer, quū nec dicto parere, nec bene pugnare didicisset, neutrum disciplinę munus impleuit. Namq; vt primum a longè emissa fuere tormenta, aliquot nobiles splendidiq; equites, vt cæteris spectatæ virtutis decus præriperent, iniussu extra ordinē inclinatis hastis, alij post alios, certatim equos in aduersos hostes concitarunt. Quorum impetum, quum densata incōcussi agminis fronte Gallicus equitatus excepisset, nonnulliq; aduersis hostium hastis induti repulsiq; ex equis cecidissent, reliqui omnes extemplo retrouertentes equos vehementi ac tumultuario quodam recursu in Cantabros inciderunt, totamque eorum aciem perturbatam à dextro latere in Venantianam alam propulerūt, ita vt fluctuantibus prementibusq; Cantabris, equitum ordines non modò impulsi, verùm etiam prostrati soluerentur. Eodem quoque temporis momento Aragonij pedites incitati cursu, Heluetios pari temeritate sunt adorti: nam quum alij scutati intortis hastilibus gladios stringerent, alij aut aurita venabula, aut rhomphæas adunco ancipitique ferro lato præfixas ferrent, ad ipsum corpus phalangis longiores lanceas ericij modo prætendentis, peruenire minimè potuerunt. Tantaque consecuta est animorum commutatio, vt qui modò singulari ferocia summaque alacritate præcurrerant, retrò statim, facto virium

periculo,

periculo, ſuorum maximè intercurrente equitatu pauidi verterentur. Perſiuus tantę rei miraculo ſtupefactus, ne Fortunæ contra ſpem obnixè fauenti deeſſet, gradum intulit, & ſupra aceruos hominum equorumque cadentium audacter progreſſus, quod vix credibile eſt, ſemihoræ ſpatio, penè ſine ſuorum vulnere hoſtium copias profligauit. peditatus Italicus fermè totus ab Heluetijs eſt conciſus, ac ſimul deleta cohors vna inſignis audaciæ, quam ex ſicarijs Neapoli conſcripſerant, perieréque dum cæteri terga verterent, egregiè repugnando ſtrenui centuriones, Henricus nobilis Corſus, Aloiſius Squarcia, & Vincentius Capecius. Cantabros armis expeditos atque agiles, denſiſsimæ ſyluæ, armatis haud facilè penetrabiles protexerunt. Matalonius verò cæterique duces multis equitibus amiſsis, Ebulum fœda fuga petiuere. Sed dum ęgrè intra portam reciperentur, & Galli equites tergis inhærerent, Venantius conſtanti vir animo, hoſtium impetū à nouiſsimo agmine fortiter ſuſtinens, egregieq; dimicans, capitur. Cęteri porrò equites numerò fermè treceti, capto circuitu per iniqua loca ad auerſam oppidi portam peruolarunt. Verùm tanta erat in oppido omnium conſternatio, vt nemo eſſet qui portam aperiri permitteret, vel tendentium ad muros pro ſalute ſupplices manus, periculo permoueretur. Sed Galli ſicuti imperitia ignauiaque hoſtium victores euaſerant, ita pleniore vti victoria, fatali ſua ſocordia neſciuerunt. delendorum enim equitum occaſionē Perſiuus amiſit, quum fortè nihil explorato circum exteriores foſſas oppidi ſitu, inſtructam ſuorum aciem ad id tantùm, quod ante oppidum erat, patentis areæ ſpatium produxiſſet, mirabundus & expectans, vt portæ ab his, qui tam fœdè fugerant, victoribus aperirentur. Verùm Galli non multò pòſt, quum expugnando oppido tormenta deeſſent, & Baſſennianus Serpentinę pila, quę propugnaculo fortè emiſſa gladij capulum detterſerat, thoracemque colliſerat, propè exanimatus cecidiſſet, ad ſpolianda cadauera redierunt. quibus abeuntibus equitatus ſupremo timore atque periculo liberatus eſt, & intra portam receptus. Eò quoque poſt aliquot horas Cantabri ſyluarum beneficio ſeruati, & qui varijs fugæ caſibus cladem euaſerant, cateruatim peruenere. Quòd ſi Perſiuus ad Ebulum caſtra poſuiſſet, plerique affirmant oppidanos, quod Andegauenſis erant factionis, ſequenti die adapertis Gallo portis, copias omnes Aragonias fuiſſe tradituros. Ea quæ ſecuta eſt nocte, Tutauilla cum parte copiarum ad firmandum præſidio Sarnum eſt profectus: quò etiam Proſper è Neapoli ad eius cladis nuncium applicuit. Galli præda onuſti, omnibusq; oppidis ſtudio aut metu liberaliter recepti, ab Salerno ad Sarnum amnem, vbi oppidū eſt eius nominis, biduò poſt peruenere, ac ponte quem Proſper Tutauillaque reſciderant, ſuper veteres ſublicas refecto, nequaquam tentata oppidi oppugnatione Neapolim contendere. Interea Ferdinandus, tota Neapoli ob amiſſos ciues metu ſimul ac dolore conſternata, incredibili animi ſollicitudine torquebatur. Nam ſupra cladem fuſi cæſique turpiter exercitus, etiam ingenti ſuſpenſus cura magnopere timebat, ne eius acceptæ cladis fama victoriſque ſimul exercitus aduentus, ab obſeſsis aliqua Andegauenſium fraude ſentiretur. Nam Galli, quum iam pleroſque eorum concluſionis vitijs affectos grauis autūnus valitudine tentaſſet, neciam reliqui extremam rerum inopiam perferre poſſent, nequaquam ſpernendas dedendis arcibus conditiones obtulerant, deſperatis præſertim maritimis auxilijs, quòd littora Tyrrheni maris Aragonia claſſe clauſa atque obſeſſa tenebantur. Quibus de cauſis agendo per crebra col-

loquia cum regijs nuncijs, ad vltimam disceptationem transigendæ pactionis erat peruentum. Ob id Ferdinandus in omnem adeò vrgentis metus dissimulationem compositus, quòd maturè facto opus erat Mompenserio earum rerum penitus ignaro denunciauit, si intra præsentis diei spacium, in eas quas obtulisset conditiones de dedendis arcibus ex æquo pacisceretur, se cuncta quæ obsignatis tabulis promitteret, regia fide præstiturum. Porrò si ad extrahendum tempus impudenter eludendo fallacibus colloquijs vteretur, nullam Gallos postea impetrandæ veniæ facultatem habituros: Se propterea inuitis etiam amicis, ipsisque præsertim fœderatis principibus, præbuisse aures admodum benignas eorum postulatis, vt sine sanguine, vlloque vtriusque partis incommodo pax ipsa pararetur, quòd natura ab omni crudelitate penitus abhorreret, qua se postea abiecta omni humanitate necessariò vsurum sciret, si bellum non certa ac tolerabili conditione mutuæ pactionis, sed insana animorum obstinatione ac pertinacibus armis finiretur. Ad ea Mompenserius respondit, se eo animo de arcium deditione semper egisse, vt si æqua vel certè non indecora conditione fieri posset, nequaquam pacem abnueret. Idcirco se cum ducibus egressurum, si rex obsidibus caueret, nec ab æquabili compositione discederet, totumq; id ineundæ pacis negotium expeditis sermonibus esse confecturum. Itaque statuitur colloquio locus in Aragonia triremi, mittiturque pro obside in arcem Dimasius Triuentij classis præfecti frater. Nec mora, Mompenserius, Alegria, Belcarius, Gratianus Guerra, ipseque Salernitanus cum Gallo quæstore, nobilioribusque nauarchis, ad prætoriam triremem accedunt: eò quoque simul Triuentius, Prosper Columna, Albericus Caraffa, Andreasq; Gennarius peruehuntur. Fit magna, vti debebat, de summa re in vtramq; partem disceptatio, ita vt colloquium mutuis altercationibus plurimum extenderetur. Erant ob id suspensi omnium animi expectatione tantæ rei: ipseq; antè alios Ferdinandus maximis incertæ mentis fluctibus agitabatur, vt qui necrem maximæ spei festinatione sua impedire ac conturbare vellet, nec vllam moram animus inquies omnino pateretur, quum Gallica castra non procul abesse putaret, eorumque fremitum auribus prope percipere videretur, vti anxijs suspensisque frequenter accidit, quibus vanæ atque inanes remotissimarum rerum imagines deceptis sensibus offeruntur. Igitur moræ impatiens, Franciscum Capuanum astuto ingenio iuuenem scaphæ impositum ad eos mittit, vt regio nomine Prosperum ac cæteros coarguat, quòd se inanibus verbis ac ambagibus distineri, ac longius abduci paterentur: simulque imperet, nisi Galli intra horæ spatium de deditione pepigerint, tabulisq; subscripserint, vti eos confestim abire iubeant, ijsque omni spe, vel colloquij, vel pacis in posterum sublata, perpetuò cuncta hostilia, & quàmmaximè sæua denuntient. Quibus auditis Galli fortunæ suæ prorsus ignari, quum quisque de propria salute sollicitus, calamitosum diuturnæ obsidionis exitum demisso animo formidaret, cunctique si incolumes inde euaderent, renouato bello, neque plenam iterum victoriam, neque ipsas demum arces sibi defuturas existimarent, in has conditiones de dendis arcibus pepigerunt. Vti intra certum diem, nisi tanta terra mariue Gallorum auxilia superuenirent, vt eorum metu adductus Ferdinandi exercitus, relictis patentibus campis intra oppida se recipere cogeretur, arces omnino dederent: ipsique per id tempus quotidianis cibarijs impenso pretio iuuarentur. Intereaque datis decem obsidibus quos Ferdinandus deligeret, terra ac mari manerent induciæ ne

vllum

vllum omnino telum vtrinque mitteretur. Inducijs opportunissimo tempore constitutis, Ferdinandus, vti erat altera tanti negotij cura liberatus, quibusnam modo belli artibus aduentanti Persiuo obsistendum foret, summa sollicitudine consultabat. Variæ siquidem pro ingenio ducum sententiæ dicebantur, nec deerant ex intimis amicorum Albericus Caraffa, Marinusque Brancatius qui quum bis victis perterritisque militibus magnopere diffiderent, copias intra vrbem recipiendas, congressumque victoris exercitus omnino deuitãdum disserebant: quando munitiones, quæ arcem perpetua coniunctione ab vrbe penitus excluderent, nullo cum periculo, & solis propè tormentis defendi posse viderẽtur: quibus defensis necesse foret tantam Gallorum multitudinẽ paucis diebus absumpto omni vetere pariter ac aduectitio commeatu, inedia penitus interire, quòd militũ numero propemodum duplicato, qui aduenissent, nõ modò pręsentẽ inopiam aliqua ex parte subleuare, sed nec seipsos quidem alere possent, etiam si contra prodigę gentis morẽ cibaria parcissimè metirentur. Insanæ demũ esse pertinacię, ac temeritatis potius quàm veræ virtutis, copias apertũ in locum educere, & toties victoris exercitus vim periclitari, quando salus omnium atq; imperiũ periniqua sorte vnius prælij aleę committi videretur, si milites magna ex parte aut vulneratos, aut recenti metu trepidantes, victoribus Gallis, quorum arma, cristæ, sagulaque Aragonio sanguine redundarent, pecudum more mactandos obijceret. His maximè verbis, quæ timidorum auribus magnoperè placebant, adeo præsentium animi sunt permoti, vt qui nullis etiã manifestis vitæ periculis pro tuenda regis salute dignitateq; terreri didicerant, Alberici, Marinique sententiæ assensuri viderentur, nisi eos Prosper Columna qui magnitudine animi ac dicendi libertate ante alios erat insignis, contrà dissẽrendo acerbissimis verbis castigasset. Qui copias, inquit, in vrbem non modò turpi, sed admodũ pernicioso consilio reducendas censent, ij mihi potius de fuga nauibus capessenda, quàm de munitionibus fortiter defendendis cogitare videntur. Quid enim nobis intra vrbẽ metu compulsis, reliquæ spei supererit, si hostes tam valida recentiq; manu militum adaucti, ob idque sublatis iure inducijs, ex omnibus munitionũ locis eruperint? Puerorũ puto ac fœminarũ planctus, in ipso vrbis supremo discrimine, trepidantiũ in tergo auditus, vires addet, vel animos excitabit: consistentq; fortiter, alacriterq; pugnabunt, qui salutem suam in aliena virtute vel ignauia positã esse conspicient, quũ diuersis in locis, varia fortuna dimicari ad euentũ summę rei, suspensis animis cogitabunt. An vobis mente atq; memoria excidit quanto cum labore, quantoq; cum periculo repẽtinas hostiũ eruptiones sustinuerimus? vt nũc omnino insani simus, si qui Gallis equitibus pedestri in pugna vix ęquabamur, nunc demũ Heluetię phalangis vim sustinere ex improuiso posse cõfidimus. Ego certè quanquam sciam multò facilius esse cõtra disserendo alienis obtrectare consilijs, quàm veram in summa negotij difficultate salutis atq; victoriæ rationẽ inuenire, nullam tñ reliquã ad auertendos hostes viã superesse cõstanter affirmauerim, præter eam, quę nobis in hac rerũ omnium angustia securitatẽ pollicetur, nõ modò salua, verũ etiã amplificata regij nominis existimatione, qua vna re vel infirmos exercitus feliciter regi, & plena spe ad victoriã facile perduci videmus. Castra etenim ad Eciam loco aperto atq; munito locãda, concidendosq; omnes aditus, quà iter ad arcem facturus sit hostis, earatione censeo, vt nec hostes temerè cõtemnere, nec eos demissè nimis ac perditè timere videamur. Exercitus nanq; noster decoro

in ſpeciem egreſſu eo tutior atque nobilior erit, quòd vallatis caſtris locoq; natura permunito, & prohibere ex tuto hoſtem, ſi temerè progredi pergat, & oſtentare vires poterit ſine vllo coactæ dimicationis periculo: ij quoque qui in arcibus ſunt omnino conquieſcent, nec inducias, vt datis obſidibus caueant, vnquam violabunt. Quòd ſi conſilium nō dictu modò fœdum, ſed ipſo etiam exitu luctuoſum ſequemur, & copias in vrbe continendo, ſtratum atque expeditum iter ad arcem Perſiuo relinquamus, nō modò de tuenda Neapoli, ſed de ſumma belli victoria omnino nobis erit deſperandum: quando receptis ſemel intra arces tot hoſtibus, ijsque omni induciarum religione ſolutis, nec robuſtiſſimus quidem exercitus repugnabit. At ſi quoſque aditus locorumque anguſtias vel iuſto opere, vel congerie lapidum, deciſisque & obiectis arboribus, vt ipſa loci fert natura, ſtrenuè atque celeriter muniamus, hæc quæ plerisque ardua videntur, opinione omnium faciliora euadent, conatusque hoſtium maiore aliquanto cum voluptate quàm periculo noſtrorum militum penitus eludentur. Ergo ſi vrbem incolumem, Ferdinande, ſaluum imperium, ciues pariter ac milites tuos ſeruatos, victoresque, quàm hæc omnia veluti vno fulminis ictu concuſſa atque proſtrata videre malueris, protinus ad Ecciam educ ſigna, regijque animi vigorem, quum maximè facto opus eſt, alacritatis atque fiduciæ plenus oſtende. Aliena namque virtus vel falſo etiam fulgore hoſtibus ſæpe timorem præbet, animusque vel aduerſo ſucceſſu conſternatus plerumque ad alieni metus imaginem vel falsò conceptam erigitur. Sed hæc tibi extemplò peragenda ſunt: nam in præcipiti bellicarum rerum occaſione, grauia repentinaque pericula multæ deliberationis conſilium non admittunt. Ferdinandus ea permotus oratione, veluti diſcuſſo ancipiti metu, animum erexit, quāquam eum ingentis ſpei plenum binæ clades vehementer contudiſſe viderentur: ſtatuitque, vt protinus ad Ecciam periti locorum atque militiæ mitterentur, qui inſpicerent cuncta oculis, diligenterque luſtrarent, ſi concidi ac muniri aditus poſſent: ſe nihil moraturum quin eò copias omnes educeret, & Proſperi conſilia ſequeretur. Nec multo pòſt Ioannes Montanus fide virtuteque animi illuſtris, qui pedeſtribus copijs præerat, deſumpto ſibi eo munere Ecciam profectus, renunciauit, ea quæ Proſper docuiſſet, optimo prouiſo fuiſſe conſilio: operamque ſuam ad ea perficienda maximè conſtanter obtulit, ita vt conductis operis prolixè polliceretur, ſe celeriter munitiones eſſe perducturum, quæ niſi ſumma cum pernicie accedentium hoſtium non modò ſuperari, ſed nec oppugnari quidem poſſe omnium iudicio videantur. Itaque magnus numerus agreſtium ad faciendum tuendumq; opus, finitimis totius Campaniæ imperatur. Vrbana omnis multitudo, ac milites qui ex prælio Neapolim fuga repetebant, educitur: tormentaq; in primis Ecciam conuehuntur. Is eſt locus admodum editus non procul ab occidentali porta, qui ad arcē Pizafalconis extenditur, deſinitque in præaltam cautem præciſo vndique deiectu mari imminentem, quà Gallis ad arcem tendentibus neceſſe erat penetrare. Paulo infra Icciam, cœnobium eſt Capellæ nomine nuncupatum. Id ad mare pertinet, impoſitumque eſt viæ inferiori, quæ maris fluctibus alluitur. In eo cœnobio tormenta locis idoneis ſunt collocata: hisque vrbanæ cohortes duæ præſidio additæ: vt ab omni ſimul parte accedendi facultas Gallis eriperetur. Montanus etiā Cryptæ viam, quæ perforato antiquitùs monte Pauſilipo, Puteolos rectà perducit, aggeſtitia materia præcludere conatus eſt. Sed Perſiuus prima luce motis caſtris,

ſtris,

ſtris, per dorſum Pauſilippi agmen erigere cœpit: cuius aduẽtu Aragonij ab opere reuocati, inſtructis ordinib. vti rex iuſſerat, ſuis locis parati ad pugnã conſtiterunt. Collucebãt proximi colles ingenti armatorũ agreſtiũ multitudine, quorũ inconditis clamorib. cũcta reſonabãt. Regię verò copię paulo infra arduo atq; opportuno loco tenebãtur, adeò vt procul in magnis tympanorum, tubarumq; concẽtibus, tormentorumq; ſtrepitu, longè maximi exercitus ſpecies ſubeuntib. Gallis redderetur. Perſiuus ſua opinione deceptus paululũ ſubſtitit: quippe qui regẽ ad famam tãtę victoriæ perterritũ, atq; adductũ ancipiti periculo, nõ modo extra vrbẽ habiturũ caſtra, ſed fugã ſibi omnino conſulturũ crediderat. Mox vbi ſuos nihil ab arcibus moliri, neq; vllum omnino lętitię ſignum diſploſis de more tormẽtis edere conſpexit, ratus eos aut deditos eſſe, aut omnino (vti erat) inducijs alligatos fidei religione detineri, ad dextram in littus deflexit, & iuxta Reginæ hortos caſtrametatus eſt. Tum verò Galli eminus è caſtris, & è Capellę cœnobio tormentis oppugnari cœpti. Imminebantque eis è ſuperiore loco inſtructæ aciei, leuiaſque certamina extra ordinem ab expeditis peditibus edebantur. Sic tamen vt ſe potius pugnæ auidos inclamando atque arma quatiendo procul oſtentarent, quàm vt ad conſerendas ex propinquo manus decernere auderent. Nanq; eos Ferdinandus deſcendere prohibebat, quũ munitus caſtris egregiè ſe teneret, ne parta propè victoria in diſcrimen improuiſę pugnę temeritate militum adduceretur. Interim Perſiuus proximo in littore piſcatorium nactus lembus, de aduentu ſuo, & de pręlio ad Ebulum proſperè facto, nuncium ad arcem tranſmittit. Mompenſerius cęteriq; duces his cognitis tantam vniuerſæ victoriæ occaſionẽ nimis celeri rerum deſperatione amiſſam, nequicquã deplorant: & Fortunam quæ puncto temporis cuncta præuerterit, inanibus querelis execrantur: inſtructoque myoparone idoneos homines remittunt, qui de inducijs Perſiuum doceant, quas ſibi inopia rerum ſubactis vltima neceſsitas expreſſerit. Sibi enim quandiu Ferdinandus aperto in loco caſtrametaretur nõ licere quicquã hoſtile moliri, quod id eſſet expreſsè & iureiurando, & obſidibus cautum. Quòd ſi Perſiuus pulſis hoſtibus, patefactoque aditu ad arcem perrumperet, ſe tum inſtructa acie protinus erupturos: ſin loco viribusq; inferior id facere nequiret, & propterea regrederetur, ſe ad conſtitutam diem dedituros arces, & copias quas haberent, incolumes, expectata æquiore rerũ Fortuna, donec Carolus noua auxilia tranſmitteret, ſeruaturos. Itaque Perſiuus locorum difficultate deterritus, quum nè ad arcem neq; ad vrbis portas propter anguſtias penetrare, neq; oppugnare caſtra, niſi ſumma cum clade ſuorum militum poſſet, ea quę imminebat nocte diſcedere conſtituit, prę ſertim quũ eum his in locis diutius permanere commeatus inopia minimè pateretur: neq; triremes Aragoniæ quæ Baiano ſinu eductæ, ex alto ea litora tormentis infeſtabant, Gallos apertis in locis tendere permitterẽt. De ſecunda igitur vigilia ſilenti agmine proficiſcũtur: pars eodẽ Pauſilippi dorſo iter facit, pars Cryptã quã Aragonij obſepſerãt, diſiectis paruo labore repagulis ingreditur. Tum verò cerea funalia religione hominũ ſuſpenſa in Marię virginis tẽplo quod Cryptę adiacet, ad prębendũ lumen, lixarum ac militũ concurſu rapiuntur, quãdo id iter perpetuis tenebris incultũ, ac intonãtis turbę, validoq; equorũ terrã pulſantiũ repercuſſu, Gallis et Heluetijs horrẽdum foret: qui cũ inauditã antea viã humano opere perfectã fuiſſe nõ crederẽt, veluti inferorum ingenio, magicisque artibus perfoſſa montis viſcera mirabã-

tur. Sequenti die Persiuus pluribus carris cum magna vi omnis generis commeatus ad Cryptam relictis, quibus obsessorum inopiam se abundè subleuaturum sperauerat, Pomelianum peruenit. Id oppidum cùm omnibus rebus tum maximè consilio infirmum, Galli, quòd ab Aragoniæ factionis hominibus portæ claudebantur, nullo negotio expugnant: omnesque ad vnum, vt nec fœminis nec pueris parceretur, interficiunt: eoque immanitatis barbara sæuitia peruenit, vt quum abditas res quærerent, latebras omnes sedulò scrutarentur: quosdam qui in furnos metu mortis se coniecerant, iniectis ignibus concremarint: alios in latrinis latitantes hastis atque lapidibus demersos fœdissimo mortis casu pernecarint. Direpto atque incenso Pomiliano, Persiuus Nolana via iter intendit, nouissimum Gallorum agmen carpentibus regijs equitibus. nanque Ferdinandus motis extemplo castris, abeuntes ijsdem vestigijs fuerat insecutus: verùm adeò cunctanter & cautè, vt tergis inhærendo non procul abesset, & nulla dimicandi necessitas imponi posse videretur. Ad id tamen quod omnibus artibus deuitabat summæ rei certamen quorundam equitum petulantia penè perductus est. Nam quum in patentes Palmæ campos qui ad Nolam vergunt, vbi quondam Marcellus atque Annibal conflixere, esset peruentum, Gallorum extremum agmen vt tentaret, fortè consedit apud villam regio ædificio insignem, quam Alfonsus maior venandi studio allectus opportuna ad id genus voluptatis regione condiderat. Quibus potantibus Aragonij equites leuis armaturę superuenerũt: certatumq; est tumultuario prelio, sed celeriter leuis armatura à Gallis equitibus cataphractis repulsa est: qui vt primùm conglobati equos incitarunt, regij non modò verterunt terga, sed præcipiti fuga in mediam peditum suorum aciem, quæ non procul aberat, inciderunt, totamque fœda trepidatione infecta perturbarunt. Montano qui peditatum regebat obsistenti ac ordines conseruare conanti, aduersa fugientis militis cuspide crus trajcitur. Raynaldus Feramusca atque Cerbellio leuis armaturæ præfecti, immisti hostibus densissimi pulueris beneficio seruãtur: isque tumultus & consternati metu exercitus fuga ad regem momento peruenit: adeò vt rex ipse, & Prosper Columna oppositis equitum turmis effusè fugientes multum increpando, & plerisque ora gladijs fodiendo vix sisterent. Constat ea die tãtum exercitum parua manu deleri potuisse, nisi ea eleuati pulueris nubes Gallis prospectum penitus ademisset. Nanque paucitatis suę conscij, alienæq; trepidationis prorsus ignari, quum se ab suis in multo spatio disiunctos, & trahi in insidias & circumueniri facilè posse iudicarent, retrò ad suos plenis passibus redierunt. Ferdinandus quanquam plerosque suorum vulnerasset, ægrè retentis & restitutis ordinibus, Cerbellionem atque Raynaldum temeritatis castigauit: & nonnullos qui proiectis fœdè armis Neapolim vsque res perditas nunciantes perfugerant, ignominia notauit. Postera die Persiuum per Sarnenses montes euadentem, concidentemque in tergo itinera, vt sequentium cursum retardaret, ad Sanseuerinum oppidum vsque persecutus est. Inde Galli expugnatis in Samnio aliquot ignobilibus castellis, in Apuliam in hyberna concesserunt. Ferdinandus verò aliquot dies ad Auelinum moratus, multis de causis eos persequi destitit: & quòd hyems suberat, & ad recipiendas arces exactis iam inducijs Neapolim vocabatur, eò cum familiaribus equitibus est reuersus. Cæterùm Mompenserius priusquam induciæ præfixo ad certum diem exitu finirentur, arcemque dederet, contra iusiurandum

ex arce

ex arce Noua cum lectißimis suorum equitum, noctu conscensis nauibus Salernũ profugit, ipsius maxime Salernitani consilium secutus: qui cũ se nunquã alicuius Aragonij principis fidei salutem suam commissurum iurasset, Gallos omnes omnibus arcis locis concionabundus ad renouandum bellum hortabatur: quando si victorum arbitrio se dederent, non modo hostium fraude, qui nullum iusiurandum nullamq; pietatem colerent, fœde perituri essent: sed cæterorum quoque omnium Gallorum, qui in præsidijs toto regno essent dispersi, salutem proditurí videretur. Superesse bis victorem exercitum, egregia vbique Andegauensium studia vigere, Caietam Tarentumque validißimas regni vrbes præsidijs teneri: expectari classes quæ in Gallia atque Liguria pararentur: non esse cur regem inani multitudinis studio in spem obtinendi regni sublatum, cæterum profligatum, exutum armis exhaustumque pecunia, Neapoli ac regno interim expelli posse diffiderent. Si enim neque animos dimittant, neque arma turpiter abijciant, cuncta ipsos, quo semel vires ac animi verterentur, prospere tentaturos. At turpe non modo sed ærumnosum omnibus fore, si Mompenserius & personæ quam gereret, & supremi officij militaris, quod ab Carolo sibi esset demandatum, penitus obliuisceretur. Debere cũ sicuti præpropere inducias paciscendo, victoriam aliorum virtute partam interpellarit, inexpiabilis eius errati detrimentum fortioribus consilijs resarcire. Nec tum ipsi duci præclara audenti milites defuturos, qui publicũ Galliæ decus respicerent, ipsamque omnium salutem ac libertatem obnixe tuerentur. Se quidem qui id consilij præberet, omnes Lucaniæ opes permultis & recentis et veteris belli casibus Gallico nomini obligatas confestim additurum, & ad extremum constanter in fide persistendo, si Dij tantis ac vtique prudenter initis susceptisque consilijs infesti forent, Carolo Regi vel acerbißima morte satisfacturum. Erat enim Salernitanus Aragonijs omnibus maxime infensus: nec vllum omnino gratiæ, aut veniæ locum vllo vnquam tempore apud eos sibi futurum arbitrabatur, propter insignes iniurias quibus seniorem Ferdinandum affecerat, quũ & antea deprauatis concitatisq; omnibus fere totius regni proceribus, aduersus eum coniurasset: ac tum demum quum in Gallia exularet, Alfonso regi tantũ bellum vndique concitasset. Mompenserio Salernitanoq; in Lucaniam ad instaurandum bellum profectis, cæteri duces Galli arces dediderũt: obsidibusq; receptis cum reliquis copijs Caietam nauigarunt. Nec multo post Alfonsus febre sęua correptus, quam ex atris humorib. conceperat, Messanæ interijt: tanta quũ moreretur cęlestis vitę cura, adeoq; insigni in Deũ pietate, vt qui regia licentia per omnnẽ ætatem cunctis voluptatib. effuse seruierat, despectis humanis rebus, longe omniũ sanctißime ex hac luce migrasse diceretur, quanquã post Ferdinandi filij reditũ, arcesq; receptas, rursus eum repetendi regni cupido inuaserit: quum animus haud satis constantibus decretis ad priuatam vitã fortiter ferendã confirmatus, sese in his arridẽtis Fortunæ successibus erexisset. Obtulerat enim Ferdinando præter veteris gazæ reliquias, industriam suam, si ea ad conficiendum bellum vsui futura videretur. Cæterum se ab omni humanarum rerum cura penitus abdicatum, arce Capuana contentum fore, quæ amœnißimum regalis Podij secessum extremo in vrbis angulo ab seconditum despectaret, atque ibi vitæ reliquum procul a conspectu multitudinis tranquilla in pace finiturum. Sed Ferdinandus vti regum fere omnium mos est, qui regnandi causa, neq; pietate, neq; verecundia permo-

uentur,quum eadem imperij libidine teneretur,insanientis patris desiderium celeriter elusit,deprecando ne initia infirmæ adhuc victoriæ intempestiuo aduentu suo perturbaret & euerteret:quo erga eum alieno esse animo non modo ipsi Andegauenses,sed omnes prope Aragonij,qui veteris eius imperij memoriam reformidarent,& studia in Gallos,si tum aduenirent,subita animorum consternatione conuersuri viderentur. Ob id Alfonsus suo pudore planè castigatus,omnem recuperandæ regiæ dignitatis spem penitus abrupit: contulitque se in contubernium sacerdotum,vbi sacris intentus literis religiosissimi officium vsque ad vitæ exitum plenissimè vel simulauit,vel impleuit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER IIII.

NTEREA Carolus qui iam superatis Alpibus in Galliam vlteriorem peruenerat, postquam de Persiui victoria certius cognouit,eos qui bis collatis signis adeo feliciter dimicassent,auxilijs terra marique transmissis iuuare constituit. Itaq; in maximam spem belli prosperè conficiendi haud dubiè erectus,naues onerarias insignis magnitudinis parari atque exornari Massiliæ iubet: mittunturque Genuam ad alias pecunia conducendas Orphæus præfectus nauium Gallicarum, & Primodeius quæstor: qui tametsi, ab his rebus administrandis per Ludouicum Sfortiam haud obscuris artibus retardabantur,classem tamen coactis vndique nauibus celeriter compararunt: copijsque impositis,nautas Caietam cursum dirigere iusserunt. In ea classe Busechus & Anzoltus erant cum aliquot delectis Germanorum Heluetiorumq; cohortibus,prætereà circiter mille Vascones sagittarij,& nõnulli equites Galli illustres cum Aloisio Arsio duce impigro: itemq; ex Neapolitanis Andegauensis factionis Aloisius Gesualdius Compsanus princeps,et Traianus Papacauda magni vir consilij,gnarusque militiæ,qui Carolum secuti,pace demum apud Vercellas constituta,cum proceresque omnes ad transmittenda auxilia continuis cohortationib. accenderant. Interim Ferdinandus à Ludouico Sfortia de aduentu classis certior fiebat. nam qui ex fœdere,quin portus,classes,cunctaque regijs procuratoribus paterent,prohibere non poterat, assiduè monebat Aragonios,vt quanta maximè possent cura ac celeritate classem augerent ac educerent: quando interclusis maritimis auxilijs,non multo post veluti desperata victoria,& Mompenserio & cæteris Gallis omnibus regno esset cedendum. Quòd si eam hostium classem Caietam libero mari incolumen deferri paterentur,ipsos victoriam quæ iam certa exploratáq; esset,non in dubium modò,sed in funestum rerum omnium discrimen esse deuocaturos. Verùm ea fuit

supra

supra cæteras rerum difficultates in educenda atque expedienda classe Aragonijs, incuria, vt Gallicæ naues quæ auerti vel opprimi facilè poterant, prius Caietanum in portum ex alto se intulerint, quàm Triuentius ex Pontia insula, vbi stationem habuerat, eas adipisci potuerit: vna tamen, magnitudine insigni nomine Magdalena, milite commeatuque onusta, quæ cæterarum cursum æquare non potuit, intercepta est. Per eos quoque dies conductus Gallico stipendio Virginius Vrsinus, & cum eo plerique viri illustres ex eadem familia, qui eius tanquam factionis militiæque principis nomen atque authoritatem sequebantur. Is enim quum captiuus in Galliam à Carolo duceretur, ea forte die qua ad Tarrum est dimicatum, æger pedibus ad Foronouum in Apennino substiterat, incertũ, data fide, an custodum incuria, regis scilicet Gallorúmque omnium animis atque oculis in eius imminentis pugnæ discrimen intentis. Exinde nonnihil in Gallia Cisalpina moratus est, vt belli inclinationem potius quàm exitum expectaret, explorataque principum erga se voluntate, nouæ fortunæ consilia sequeretur. Transiuit non multo pòst in agrum Romanũ, & veteres milites coegit pecunia Petri Medicis maximè adiutus, quem se vti primùm exercitus sub signis foret, Florentiam reducturum pollicebatur. Inde profectus in Vmbriam, Valdum Nucerini agri oppidum in gratiam Baleonũ Perusię principum, qui id armis repetebant, oppugnauit, sed fœdo admodum exitu: nam defendentibus non modò mœnia Fulginatium cohortibus, verùm etiam audacter erumpentibus, aliquot milites & ferreum ingens tormentum amisit: filijque eius Carolus atque Iordanes, itemque Liuianus, conuulnerati fuere. Nec irrito incœpto abscedentem, ac signa in Etruriam vertentem, Baleoni secuti sunt, vti se facturos promiserant: quando eum qui in oppugnatione oppidi plures dies frustra hæsisset, tantæ molis bellum parum prosperè tentaturum apparebat. Virginius Vmbria digressus, superato Clani amne, ad Rapolanas aquas in finibus Clusinorum consedit, magnumque Florentinis amittendæ libertatis timorem præbuit. plerique enim suspensa metu ciuitate occultas cõiurationes à veteribus Mediceorum amicis, clientibusque initas esse suspectabant, verebanturque ne eę copiæ, quæ tum exiguæ erant, occulto Ludouici Venetorumque consilio maximi exercitus initium fierent: quãdo illi iam ex professo, & tueri Pisanos vellent, & Gallorum socios pro hostibus habere, belloque persequi decreuissent. Quibus de causis Florentini, ne aliqua vis intestinę fraudis erumperet, suspectos ciues in proxima oppida pręscriptis finibus ablegarunt: aduentantique Virginio Herculem Bentiuolum, & Rannucium Martianum apud Cortonam opposuerunt, quos ex agro Pisano cum expeditis copijs euocarant. Ob id Virginius per niuosa loca copias circumducens, ad alẽdum militem aliquot ignobiles villas expugnauit, quum nec sibi satis viriũ esset, vti vim magno conatu moliretur, aperteque perrumperet, neque Petro Medici consilia procederent, qui amicorum erga se studia opinione debiliora fuerat expertus. Interim Camillus Vitellius cum Gimello Gallo equite è Gallia missus, ad Virginium cum mãdatis regijs peruenit, attulitq; in stipendium duodecim milia aureorum nummûm, congressusque cum Virginio & filijs, præfectisque eius magnis pollicitationibus nutantem, perpulit, vt Gallorum partes sequeretur. Veneti nanq; & Ludouicus Sfortia, itemq; Alexander Pontifex per idoneos homines Virginiũ Ferdinando conciliare conati fuerant: ac tum maximè hominẽ obtestabantur, ne cõtra totius Italiæ consensum atq; iu-

diciū publicis hostibus adhęrere vellet: Fore etenim à Ferdinando, qui iā honestissimas obtulisset conditiones, in antiquam amissorum oppidorum possessionem, pristinamque militiæ dignitatem restitueretur, si vti erat humaniter inuitatus, vetera erga Aragonios beneficia nouis virtutis ac fidei meritis cumularet. Enimuerò Ferdinandus Tallacotium in Marsis, & alia oppida Virginij ditionis, Fabritio Columnæ attribuerat, quæ ab eo sub Caroli aduentum fuerant capta. Ipseque Fabritius Magister equitum erat creatus, quem honorem militiæ longè amplissimum sub Ferdinando seniore, Alfonsoque Virginius antea gesserat. Ea vna re animus eius nequaquam superiorem vel parem dignitate ferre solitus, vehemēter offendebatur. Porrò si in partes Gallorum transiret, ducis quidem nomen penes Mompenserium fore, cæterùm in castris Gallos sibi vni obtemperaturos existimabat, quòd neminem esse, qui se melius Aragonię militię rationes, regni, opum, locorumque omnium notitiam teneret, arbitraretur: neque vtile sibi vel decorum putabat, si Ferdinando sese viresque adderet, apud quem aduersæ factionis principes Prosper atque Fabritius veteres ipsius hostes primum honoris & gratiæ locum occupassent. Liuianus tamē sæpius est eum deprecatus, ne sese totque clientes suos, ac vniuersam Vrsinam familiam in summum discrimen adduceret. Quoniam aduersus summas opes tantorum regum, qui Ferdinādo ex fœdere fauerent, eam belli expeditionem, dijs atq; hominibus infestis, suscepturus esse videretur. Sed Virginium vel innata elato eius animo contra æquum & bonum contumacia, vel occulta vis fati, quæ sæpenumero prudentes ad insaniam vertit, contactu Gallicæ pecuniæ corruptum, aliò rapiebant. Itaque Petrum Medicem quem pecunijs nuper exhauserat, magnificis solatus verbis, dimittit: abeuntem orat, vt neque de sua erga ipsum voluntate, neque de Fortuna desperare velit. Fore etenim vt Neapolitanæ victoriæ, quam ipse concepisset, fructum maturè sentiret, quando ipse non prius quàm Mediceam familiam armis Florentiam reduxisset, corpore vel animo esset conquieturus. Eo dimisso Carolum filium pro obside in Galliam transmisit, & per Tudertinum Sabinumque agrum Aquilam profectus est. Eius aduentu timore adductus Cantelmus Populi Comes, cum Aragonio præsidio vrbe excessit: simulque Interamna in Præcutinis partes Gallorum sequuta est. Monteleonem quoque oppidum à Vitellianis ex itinere captum, & cum multa cæde oppidanorum crudeliter direptum: paucisque diebus Lancianum celeberrimum Apuliæ emporium, quod antiquitus Anxanum Frentanorum fuit, magno Aragoniorum cum terrore peruenit. Erant enim sub signis Virginij equites cataphracti circitèr quingenti, & totidem leuis armaturæ: singulas alas ductabant Iordanes filius, Paulus & Franciottus Vrsini: præterea Liuianus, & Antonius Comes: itemque Baleonij eximiæ virtutis iuuenes Simonettus, Carolus & Hadrianus à proceritate corporis cognomento Morgantes: Vitellij quoque Camillus & Paulus (nam Vitellocius Tiferni remanserat, vt in Galliam pro obside proficisceretur) quadringentos vtriusque armaturæ equites militariter potius quàm splendidè instructos adduxerant. His quoque Bayliuus Vitrius qui Aprutinam præfecturam obtinebat, cum ala Gallorum ex itinere se adiunxerat. Ab Gratiano autem Guerra, Ioanneque Rouereo, & Sigismundo Cantelmo in Marsis & Pelignis bellum impigrè gerebatur. Belcarius Caietę proximisq; Campaniæ oppidis copias, quæ è Gallia nauibus aduenerant, singulari cura recreabat, armis vesteque ac rebus reliquis

omnibus

omnibus adornabat, Ipſe Mompenſerius & Perſiuus, Salernitanusque & Beſennianus copijs nouo delectu auctis, ex Lucania in Hirpinos ita opportunè tranſierant, vt Ferdinandus qui Apenninum tranſgreſſus ad Fogiam vrbem in Apulia conſederat, vndique magnis hoſtium exercitibus circumuentus eſſe videretur. Quibus de cauſis in ſummas eius belli difficultates adductus, quòd extrema pecuniæ inopia premebatur, ad Venetos confugit, orando, vt ſicuti totius Italiæ egregijs operibus editis conſeruatores omnium iudicio nuper extitiſſent, ita imperij Neapolitani atq; ipſius Aragoniæ domus ſalutis ac dignitatis curam ſuſciperent: ſe in teſtimonium egregiæ voluntatis, ad gratiam eius accepti immortalis beneficij integra fide, cum potis foret, referēdam, cōceſſurum in eorum poteſtatem quas vellent Apuliȩ vrbes pignoris nomine, donec eæ, reſtituta pecunia quam mutuam dediſſent, recuperatæ forent: futurumq; eſſe, vt ſi ipſis maturè opem ferentibus Aragoniæ res ſtabunt, ac eiecto externo hoſte firmarentur, ipſe, Aragonijq; poſteri omnes Venetos tanquam præcipuos patronos ac tutelares dominos ſtudioſiſsimè colerent. Veneti qui tū magnis opibus florebant, ac imperij fines extra principum inuidiam proferre cupiebant, adhortantibus maximè Ludouico Alexandroq; pontifice, defendendi aduerſus Gallorum vim Ferdinādi, conſeruandiq; eius regni negotium ſuſceperunt, ea conditione, vt ſibi maritimæ vrbes Tranium, Monopolis, Polygnanum, Mola, Hydruntum, atq; Brunduſium in Apulia traderētur, eſſentq; Venetæ ditionis, donec Ferdinandus impenſam eo bello pecuniā Senatui Veneto perſoluiſſet. Nec multò pòſt Mantuanus recenti rerū geſtarum gloria clarus, quum neminē eo fortius Gallos debellare poſſe homines crederent, cumq; præcipuè Ferdinandus flagitaret, Imperator deligitur, additurq; legatus Paulus Capellius excellenti virtute patritius. Itaque circiter Idus Februarias, euocatis ad ſe Mantuam ex hybernis delectis militibus, hiſq; nauibus impoſitis ſecūdo Pado Rhauennam deuehitur: atq; inde per Vmbriam itinere facto paucis diebus Romā eſt profectus, putans Alexādrum pontificē in ipſius gratiam, vt ille promiſerat, Sigiſmundum fratrē purpurei galeri dignitate protinus ornaturum, quòd in ea periculoſi admodum belli difficultate, & à Senatu Veneto, & à Ludouico Sfortia, magnoperè in eius honoris petitione fuerat commendatus. Verùm quum ab Alexandro, qui iam aliquot neq; animi virtute, neq; natalibus inſignes, Sigiſmundo præterito, in eum ordinem legerat, falſis pollicitationibus impleretur, auerſatus hominis ingenium Roma exceſsit, tranſgreſſusque ſancti Germani ſaltus anguſtias, & Venafro ex itinere recepto, Capuam, atq; inde Beneuentum exercitu incolumi peruenit, vbi tum erat Federicus regis patruus, qui vrbē pontificiȩ ditionis aduerſus Gallos ex omnib. Samnij oppidis imminentes, præſidio impoſito tuebatur. Eius aduentus labantem Aragoniorū rerum fortunā mirificè ſubleuauit: adduxerat enim vtriuſq; armaturæ equites eximiè ornatos, circiter mille & quingentos, in queis erant ſeptingenti, partim Grȩci, partim Epirotȩ duce Contareno. Sed in ijs minores prȩfecti plures erant probatæ virtutis, & antè alos Dominicus Boſigia, & Mercurius, viri in eo genere militiæ omnium poſtea eius nationis longè clariſsimi. Mille quoque veterani pedites, quibus ob ſpectatam virtutem pace ac bello ſtipendio ſoluebantur, Craſſo duce, ſecundum Adriatici oram nauibus in Apuliam delati, ad eum peruenerant. Dum Mantuanus è Latino agro in Campaniam tranſiret, Galli de eius aduentu multorum literis certiores facti,

diuersa gerendi belli consilia inibant. Virginius ad eum intercludendum ex Apulia in Campaniam proficisci oportere censebat, coniunctisq; viribus cum his, qui mari aduenissent ducibus, et tormentis ex aree classeque detractis, dum Ferdinandus in Samnio moraretur, ad oppugnandã Neapolim properè contendendum esse differebat. Quod consilium cùm ab ipso Belcario, tum à cæteris qui Caietæ erant, maximè probabatur. Mompenserius verò atque Persiuus præsentis potius commodi, quàm vniuersi belli exitus rationẽ sequuti, ex Hirpinis perscribebant, non videri sibi cur alibi potius quàm in Apulia bellum geri deberet. Imminere adulti Veris tempus, quo portorium pecoris, ijs, qui in Apulia viribus pollerent, exigendum foret, vti ex mutua pactione cum hostibus conuenissent: ex eo vectigali supra centum milia aureorũ nummûm pendi: propterea nihil stultius fore, quàm si ipsorum beneficio, Ferdinandus pecuniarum inops, tantum opimi portorij emolumento ditaretur. Quòd si in Apulia vndique Gallorum arma coirent, milites qui iam debita sibi stipendia flagitare cœpissent, in tam propinqua spe noui prouentus, non modò conquieturos esse, sed in ea alacritate omnem penitus existimationẽ, quę vana potius regij nominis imagine, quàm veris viribus constaret, hostium copijs erepturos: proinde sibi videri magno vsui fore, si Vitellij fratres cũ alis suis ad Caietana præsidia ex itinere excipienda mitterentur, vt ad se per Hirpinos iter facturis tutissimus aduersus hostium insidias transitus præberetur. Virginius qui nec absentes docere poterat, monstrando qualis occasio ad summæ victoriæ profectum eo in Apuliã transitu penitus amitteretur, & Gallos homines ab eo consilio literis dimoueri nõ facilè posse intelligebat, Vtinam, inquit, Fortuna, quæ recta monentes sæpius eludit, opinionem meam fallat: ducemque nostrum præposteris vtentem cõsilijs, secunda ac fauens omnino subsequatur. Nec multò post Vitellij trans Apenninum in Campaniam mittuntur, vt pedestribus copijs ac tormentis pręsidio essent. Quibus exceptis iunctisq; in vnum copijs, ad Mompenserium contenderunt. Cognitis hostium consilijs Ferdinandus è Samnio, sicuti diximus, in Apuliam transgressus, Fogiæ, quæ vrbs ex Harporum ruinis creuit, consederat, vrbesq; mediterraneas, opportunaq; oppida præsidijs munierat, cum ora maritima fermè omnis Venetæ clasßis præsidio, Aragoniæ in fide teneretur. Ex aduerso Virginius ad sancti Seueri oppidum agri Sipontini castra promouerat, omniumq; vtriusq; partis animi in eam curam erant intenti, vt coactis ac ostentatis viribus, aduersarios ad pugnam prouocarent, ac patentibus vagando campis, hosti detrectanti certamen amissę possessionis Apuliæ confesßionem exprimerent. Quoniam qui eam rem obtinuissent, ex præscripta pactione exigendi vectigalis iura habituri viderentur. Inclinauerat enim iam se annus ex sęua hyeme, ac vernum tempus appetebat, vt armẽta, quæ niuosis Prętutinorum Pelignorumq; mõtibus deducta, in herbidis et apricis Apuliæ campis hyemem absumpserant, à pastoribus reducerentur, qui non procul à Gargano monte quum transibant, portorium regijs publicanis persoluere consueuerãt. Per eos dies, cum Ferdinandus ad tentandas Virginij vires leuem armaturam qua maximè valebat, sæpius emitteret, Franciscus Rusticus Romanus sagittariorum equitum præfectus, & Theodorus Bocalus Gręcorum dux non procul à sancti Seueri oppido cum Virginij equitatu prosperè conflixerunt: occisoque Antiquario insigni architecto, & Morgante consauciato, pluribusq; alijs interfectis, et captis, cęteros perterritos intra oppidi portam com-

tam compulerunt. Quo successu Rex inuitatus, sequenti die omnes copias in conspectum oppidi instructis ordinibus adduxit, vt prius quàm Mompenserius Vitellijque cum Germanis in Apuliam descenderent, cum Virginio manus consereret, si temeritate hostium aut casu aliquo pugnandi facultas præberetur. Quòd si Virginius ad pugnam elici non posset, campos circumeundo ademptæ possessionis portorij nomen apud pastores adsequeretur. Sed quum Virginius cauto innixus consilio munitis locis ac Vinetis, quæ oppido iungebantur, se cõtineret, Ferdinandus alterum propositum tenuit: circumuectusq; oppidum alas in pompæ morem explicando ac ignauiam hostibus exprobrando, ita vt ex propinquo militum voces exaudirentur, Fogiam victori similis est reuersus. Triduo post Mompenserius apud Casalem arborem, quod est oppidum Hirpinorũ in radicibus Apennini positum, cùm pedestribus copijs, quæ ab Caieta ad se peruenerant, castra coniunxit, depositisq; ibi maioribus tormẽtis, quoniam ad exigendum pecoris vectigal celeritate potius quàm vera vi opus esse putabat, expedito cum exercitu in Apuliam descendit. Ei quoque ab sancto Seuero obuiam progreßi Virginius Bayliuusq; Vitrius, apud Syluam planam Troiani agri cum omni equitatu coniunguntur. Fit magna gratulatio tantis in vnum coactis auxilijs. Busecus Germanus & Anzoltus Heluetius cohortes suas producunt; explicatisq; vexillis ac instructis ordinibus eas ostentant: ingreßiq; in sermonem de Tarrensi pugna, cõtemptim de Italis, de se verò ac Gallis magnificè proloquuntur: omnibusque de obtinenda non modò pecunia ex ipsa possessione vectigalis, sed de summæ rei victoria spes confirmatur. Erant enim in castris cataphracti mille & centum, leuis autem armaturæ equites circiter mille et quadringenti, peditum Germanorum ac Heluetiorum sex milia, Brutiorum & Lucanorum quos Besennianus, & Salernitanus adduxerant, adiunctis Vasconibus, cohortes decem: quibus cum minimè congressurus esse videbatur Ferdinandus, priusquam Mantuanus cum auxilijs superueniret, quum & numero & virtute militum inferior haberetur. Erat eius exercitus trifariam diuisus: Fabritius Columna Troiæ præsidio erat impositus: Prosper Columna Luceriam tuebatur: ipse, vt diximus, Fogiæ castra habebat. Gallis propter Luceriam ac Troiam iter erat cõtendentibus Manfredoniam, quæ Sipontus olim fuit, vt publicanos locumque exigendi portorij præoccuparent. Iis in itinere obuij fiunt septingenti Germani pedites duce Hederlino, qui Troia egreßi, vt se cum cæteris Germanis Prosperoque coniungerent, Luceriam petebant. Eos Fabritius monendo deterrendoque, ne se in tanta hostiũ propinquitate ac apertis præsertim locis sine equitatu committerent, multum fuerat obtestatus. Sed Hederlinus suorum virtuti confisus, omne periculum stolida temeritate contempserat. Itaque patentibus in campis à Vitellianis, qui antecursores erant, circumueniuntur. Germani disciplinæ memores, pectora obuertunt, ac in orbem depugnant, cominusque præ longis hastis, eminus verò sclopettis rem gerunt. Contra Vitelliani quum ordines frustra incurrendo perrumpere conati essent, multique equi pilarum procella sauciarentur; balistis ac sclopettis vti cœperunt, sic vt quaternæ turmæ sibijpsis in gyrum succedentes, orbem incedentium hostium sagittando perpetuo ordine circuirent, multique paßim quum nulla sagitta confertis frustra incideret, configerentur. In tanta prælij iniquitate Germani pertinacia ac rabie quadam incitati, quòd neque alicunde subsidium expectabant, neque se in tanto emensi itineris

spatio, si conseruatis ordinibus sese reciperent, sagittarũ vim tolerare posse iudicabant, aperto orbe circiter ducentos emiserunt, factoque impetu in equites, eos pluribus interfectis disiecerunt. Periere eo concursu Cemperusius nobilis Gallus, Aletij in Salentinis regulus, item Petrus Poctius turmæ sagittariorum præfectus, & Busus insignis eques veteranus. Sed quum Germanis nullus disciplinæ ac virtuti locus relinqueretur, absumpto præsertim omni puluere sulphureo, quòd & repugnantes extra ordinem multitudine equitum opprimebantur, & densato agmine incedentes, à circumfusis sagittarijs delebantur, desperata salute ad Clulonem amnem peruenerunt. Ibi, quòd solutis ordinibus propter impeditas ripas descendere erat necesse, Hederlinus, quem multis miserabiliter confixum sagittis exanimẽ, equoque impositum summa pietate deferebant, à suis deseritur: cæteri incredibili peruicacia repugnando ad vnum omnes interficiũtur. Eius celebris facti laus penes Camillum Vitellium fuit, cui quum equus fuisset interfectus, & pharetras equitũ exinanitas esse animaduertisset, cataphractos descendere ex equis iussit, & ijs pedes in fluminis alueũ, vbi suprema Germanorum obstinatione pugnabatur, singulari promptitudine se coniecit. Ea die sclopettarios equites, quos Camillus suopte militari ingenio nuper instituerat, tum primùm in aciem & felici quidem periculo productos fuisse constat. Deletis iam magna ex parte Germanis, Liuianus cum ala subsidio Vitellijs aduolauit: alijq; deinceps, ac alij duces: ipseq; demum Mompenserius atque Virginius superuenerunt. Iacebant passim, vti incedentes sanguis viresq; defecerant, toto eo itineris tractu ingentia corpora Germanorum: ipseque amnis, quanquam exiguas vndas traheret, obice cadauerum retentus, alueum cruentis aquis restagnantem transeuntibus ostendebat. Eius cladis fama vno simul tempore Luceriam, Troiam, Fogiamque delata, Aragoniorum animos magnoperè perturbauit, auxitq; Gallis ducibus audaciam, quam nuper cunctarum virium, opportuna coniunctione conceperant. Nec mora eo successu alacres rectà Fogiam pergunt, vt regem insultando ac prouocando ad certamen extraherent: si fortè iuuentæ vigore præferuidus ad periclitandas vires, potiore decoris quàm salutis cura duceretur. Sed Ferdinandus suorum ducum monitis obtemperare solitus, dispositis vndiq; tormentis, copias ita eduxit: vt à mœnibus portisq; minimè discederet: et Græcorum tãtùm leuis armatura, quæ ei erat mirifica, audacter emitteretur. Nanq; ijs fermè diebus supra mille egregij equites Venetorum pecunia conducti, è Macedonia Fogiam peruenerant. Horum alacri ac speciosò admodum egressu confirmatus, defensusq; præsidio tormentorum, quæ in mœnibus erant, aliquandiu in acie stetit: atq; ea mora tandiu hostes futuræ pugnæ expectatione frustratus est, vt iam ipsum minimè prælio defugisse appareret, & Galli ingruentibus tenebris, magno cũ incommodo castra ponere cogerentur. Postero die Galli promotis castris, instructaq; & parata ad dimicandum acie, Fogiæ mœnia prætervecti, ad Deiparæ virginis Coronatæ Fanum, quod in medijs nemoribus est positum, concesserunt. Tuncque primùm pristini erroris sui incommodum Mompenserius sensit, quòd tormentis maioribus ad Casalem arborem relictis, præpropera atque inani festinatione in Apuliam transcendisset. Nam omnium opinione constabat, regem turpissimè fugere, relictis impedimentis necesse fuisse, aut eum, si dignitatis iacturam quàm salutis potiorem duxisset, expugnata nullo negotio Fogia opprimi potuisse. Sed is animo erat ad victoriam adeò confirmato,

mato, vt quo Gallos magis displicere videretur, falconum aucupio intentus Fogia exiret, & per eos campos ipso propè in conspectu hostium, incredibili fiducia vagaretur: ita vt quum semel omnibus de eius salute sollicitis, errabundus in multam noctem rediisset, a Prospero singulisque militum ordinibus, qui armati obuiam prodierant, tantæ temeritatis libera voce reprehenderetur. Inde Galli ad armenta cogenda traducendaque, Liuianum cum leui armatura præmisere. Interim verò Mantuanus à Samnio frequentibus nuncijs accersitus, Asculum Apulorum profectus est: ibique præsidio relicto, ad Ferdinandum in subiectis Fogiæ campis peruenit, à quo incredibili lætitia, singularique totius exercitus alacritate susceptus est. Enimuerò nō modò auxilia summæ spei, sed & famam pugnacissimi ducis attulerat: ad cuius nomen sæpius Galli duces excitabantur, qui ab eo belli initio Italos aliquanto consilijs quàm manu meliores esse persuasum habebant: videbaturque is nullam occasionem prætermissurus, quin ex æquo manus consereret, quum iam Gallicæ militiæ morem non modò tenere, sed contrarijs adinuentis artibus propè contemnere diceretur.

Coactis in vnum ducibus, qui in proximis erant præsidijs, & de tota belli administrationione aliquot initis consilijs, statuerunt prælio supersedere, tueri circumiecta oppida, & iter per Apenninum in Campaniam atque Neapolim aperire: quoniam in Samnij vallibus pleraque oppida vexilla Gallorum erexerant. Fiebatque eorum latrocinijs & locorum opportunitate, vt commeatus in Apuliam ægrè conueheretur. Poteratq; ideo trahi bellum nullo metu amittendæ existimationis, quòd vndique auxilia à Venetis, Alexandroque Pontifice maturè conuentura nunciarentur. Mantuanus nauandæ operæ cupidus, eam prouinciam vltrò sibi desumpsit: progressusque cum Francisco Vrsino Grauinæ regulo, regionis admodum perito, & Aragoniæ domui in primis fideli, celeriter Montemuiridem, Rochettam & Carbonariam in fidem recepit. Vallata quoque oppidum in edito colle positum, magna vi atque ira militum expugnata, trucidatisq; ad vnū fermè omnibus oppidanis, direpta, quod Vallatenses agresti feritate in fide Gallorum perseuerantes, primo statim aduectu ad colloquium progressos, Alexium Beccacutum, Aloisiumq; Albertum delectorum cohortis præfectum, & Crassum cēturionem, missilibus vulnerassent, Suardinoq; etiam ex armigeris familiaribus nobili decoroque adolescenti, aduersum os lapidis ictu deformassent. Vallatensium calamitate permoti populi omnes, qui Vicobisazam, Carifras, Guardiam, sancti Angeli castrū, Vrbemq; Cidoniam incolunt, præmissis oratoribus, ad Aragoniam fidem redierunt. Idem paulo post fecere Pandinenses, & Montatutani: totumque id iter vna atque ea admodum celeri expeditione patefactum est. Galli interea ad sanctum Seuerum innumerabilem pecoris multitudinem coegerunt. Verùm quum pecuniam ex vectigali se exacturos sperarent, Ferdinandus vniuersum equitatum noctu Fogia emisit: accersitaque leui armatura Mantuani, & tumultuario prælio pluribus simul locis inito, magnam pecoris partem auertit & abripuit, eo euentu, vt Galli gregibus in vtriusque partis militum prædam conuersis, & captis dispersisque pastoribus, fugatisq; demum Publicanis, omnem penitus præoccupandæ pecuniæ facultatem amiserint. Erant, quod vix dictu credibile est, supra sexcenta milia minoris pecoris, maioris verò circiter ducenta milia. Fuit eius editi facinoris spectaculum valde deforme & miserabile, quum eo tumultu innocentissimorum populorum opes inexpectata ca-

lamitate conciderint. Videre enim erat milites inter se latronum more de præda decertare, armenta ipsa aspectu armatorum & concursu rapientium metu consternata vndique diffugere: pastores vinctos trahi, tumultuosoque contentionis genere cuncta permisceri: & quod prope ridiculum erat, milites desperatione maioris lucri, oues raptim detundere, alios iugulatas excoriare, vt lana ac pellibus potirentur. Aragonij partem pecoris Troiam abegerunt: Galli verò multò maximam ad Garganum, atque inde in Aprutij fines, vt dominis, qui Andegauensis factionis essent, redderetur, deduxerunt. Verùm & ea pars pecoris paulo post ab Aragonijs est direpta, quum fortè Gratianus & plerique alij Andegauenses reguli, qui præsidio armentis satis incautè per Pelignos ferebātur, in Cantelmum Populi Comitem, Traianumq; Sabellum incidissent, à quibus apud Pallenam agri Sulmonensis tumultuaria pugna superati sunt. Mompenserius eo depulsus consilio, quod neque sibi neq; hosti vectigalis pecunia cesserat, ad Casalem arborem iter intendit, vt sumptis sibi maioribus tormētis pristinam belli rationem in repetenda Neapoli sequeretur. Ex itinere Colleonesium oppidum post factam deditionem Germanorū & Gallorum crudelitate, trucidatis ferè omnibus oppidanis, & fœminis ad libidinem abductis, deletum est. Petracallum quoq; haud ignobile castellum, eandem sæui impetus fortunam tulit: atq; inde Casalem arborem per Apennini valles est peruentum. Ferdinandus interea apud Luceriam cum Mantuano castra coniunxit: prouisoq; commeatu medium iter tenuit, vt hostium vestigia sequeretur: nam duo omnino erāt itinera, quibus Galli diuerso consilio, aut Pelignos, aut Neapolim per Sannitium fines petituri videbantur. Sed ij spe potiundi Beneuenti ad læuam deflexere. Verùm quum eam vrbem, et regio prȩsidio, et recentibus Ioannis Sfortiæ Pisaurensium reguli auxilijs firmatam nequicquam tentassent, retrò Murconē abscessere. Regius verò exercitus ad Poctum castellum cōsedit: quò etiam Ioannes Gonzaga Mantuani frater, alam equitum suo ære conductam regi in auxilium adduxit. Sequenti die Circellum oppidum à Gallis infeliciter est oppugnatū: nam Camillus Vitellius, quum lenta admodum ac segnis pugna à Vasconibus iniretur, & militibus ignauiam increpitās, multis secum ex equis desilire iussis, audacius muro successisset, lapidis ictu collisa vehementer galea occubuit: vir profectò corporis ac ingenij eximijs dotibus inter paucos ætatis nostræ duces numerandus, si supremos egregiæ virtutis conatus, nequaquam tunc pro externi regis amplitudine, sed pro seruituræ mox Italiæ libertate deuouisset. Camillo prostrato, cohortes occupatæ metu, & ducum imperio reuocatæ, retrò pedem retulere: nam tum fortè Mantuanus cum vniuerso leuis armaturæ equitatu castra improuisò adortus, interceptis vndique commeatus subuectoribus, & ex numero vagantium militum multis captis & interfectis, magnam vndique trepidationem intulerat. Quo spatio temporis, oppidani qui ęgerrimè aquabantur, liberè egressi, ex subiecto amne proximisq; fontibus aquam sumpserunt, et nuncios de sua constantia ad regem protinus emiserunt. Eodem die Ferdinandus in ipso hostium conspectu, Frangeto tormenta admouit, vt Galli amittendi eius oppidi, quod Andegauensis nominis maximè erat studiosum, periculo adducti, à Circelli oppugnatione discedere cogerentur. Erant ei oppido paulo antè præsidio impositi circiter quadringenti Vascones, qui quum murus haud multis tormentorum ictibus esset quassatus atque disruptus, & propterea vehementer de sua

de sua salute dubitarent, admisso ad colloquium Cerbellione, sese ac oppidum præter omnium opinionem extemplo dediderunt. Cerbellio nanq; vti suprà docuimus, sub Carolo meruerat, eorumque noticia ac familiaritate adductus, facilè persuaserat, ne supremos oppugnationis impetus expectarent: ne dum serò oppidum præsidio ac mœnibus infirmissimum tueri aduersus tanti exercitus vim stultè contenderent, ad vnum omnes pro aliena salute trucidarentur. Qua repentina Vasconum deditione mox effectum est, vt Galli duces, qui reductis à Circello tormentis, Frangetanis auxilio ire maturabant, vtranque & Circelli capiendi, et Frangeti periculo liberãdi occasionem amiserint. Nam dum appropinquarent, non modo oppidum ab regijs occupatum senserunt, verùm discussa radijs solaribus matutina crassiore nebula, quæ prospectum adimebat, tecta oppidi incendio fumantia ex propinquo conspexerunt. Quoniam Ferdinandus de hostium aduentu certior factus, quum prælio decertare necesse fore existimaret, nec milites prædabundi commeßabundiq; vllo militari signo proposito educi possent, tectis faces iniecerat. Mompenserius contra oppidum molli in tumulo constitit: & quanquam, vti consilio repente depulsis sæpè accidit, militibus eam quam modò pugnæ auidi ferocesque attulerant animorum alacritatem, resedisse cerneret, pugnæ tamen signum multo tympanorum tubarumq; concentu edidit. Intererat modica vallis inter Frangetum et castra, in quam primò Gallis erat descendẽdum, mox verò haud multum lato aditu per collis dorsum in planiciẽ ad oppidum pertinentem, vbi regiæ copię consederant, erat euadendum. Is aditus vtrinq; deiectus habebat inæquales & abruptos, nec tantum spatij viæ militaris in medio relinquebatur, vt exercitus expansa acie subire posset. Verùm Mompenserius atq; Virginius, quo minus ad hostem ex templo contenderent, nulla eius loci iniquitate deterrebantur, quum Germanorum Heluetiorumq; virtuti plurimum confiderẽt, & multis de causis reliquas spes omnes ad vnam eius prælij fortunam omnino periclitandam recidisse conspicerent. Contrà autẽ Persiuus, Paulus Vrsinus & Liuianus, insaniæ vel vltimæ desperationis consilium esse differebant: milites æstu ac itineris labore fatigatos iniquissimo accessu recentibus hostibus, qui loco opere munito se continerent, ac oppido potirentur, obiectare: non defuturam mox occasionem ex æquo confligendi, nisi tum Germanorũ ac Heluetiorum alacritate penitus abuterentur, qui campestribus in locis, si signa conferrent, hostilem aciem cæsis nuper ad Luceriam fortissimis Germanorum cohortibus vehementer attenuatam, nullo negotio prostraturi viderentur. Tum verò Ferdinandus & Mantuanus vultu quidem alacres, sed intimis sensibus maximè suspensi, milites ad signa vocare, acies idoneis locis instruere, non modò duces atque præfectos obsecrare ac obtestari, verùm singulos quoq; milites nominatim appellãdo cohortari, vt pro salute omnium, pro libertate, dignitatéque Italiæ, pro præmijs, quæ singulis ex amplissimi regni opibus promissa essent, forti animo consistere, & strenuè manus conserere vellent. Sed ea erat insita Aragoniorum animis de externo hoste virtutis & crudelitatis opinio, vt plerique præda onusti ardentibus ac semiustis in tectis se conderent, aut turpi fuga dilaberentur: necesseque esset regem ipsum sua manu alios laqueo suspendere, alios intentato gladio vulnerare, ac interficere. Interim Prosper atque Fabritius qui àntea in postremo agmine curarant, è vetere disciplina, fossam in fronte eius planiciei transuersam tumultuario opere perduxerunt:

quę tametſi latitudine erat mediocris, nec moratura hoſtium impetum videbatur, ob id tamē magno vſui fuit, quod terrenū vallum in aduerſum foſſæ labrū de more eiectum ſpeculantibus Gallis amplioris munitionis ſpeciē procul oſtendebat. Iam leuis Gallorum armatura, & ex aduerſo Gręcorum turmæ pugnam clamorib. cientes in ſubiectam vallem deuolarāt: ipſeq; Virginius quanquam ętate ac obeſo corpore valde grauis, vndique tamen armis protectus ac paludatus, ad cohortādos milites proceſſerat, quum Heluetij merita ſtipendia et donatiuum certaturis dari ſolitum depoſcere cœperūt, qua inopinata ac planè flagitioſa cunctatione, paratorū ad pugnam ducum & militū impetus eſt retardatus. Iis porrò creuere animi, qui dudum aduerſus ſummos duces ineundę pugnę conſiliū improbarant. Itaque quum ſemel auarè et turpiter conſternatę legionis animi, vel multis pecuniæ pollicitationib. ægrè pacarentur, ingentis victorię occaſio à Gallis amiſſa videri potuit. Ferunt Heluetios per ſe ſpecie amplioris hoſtium munitionis deterritos, etiam Perſiui obliquis artibus, apud quos ille authoritate plurimum valebat, ad detrectandum certamen fuiſſe inductos: Quòd ille ſupra verum decus ad Semenariam atque Ebulum inſigni virtute partum, nouam ac inanem gloriam ex Mompenſerij æmuli ſui infelicitate turpiter quæſiuiſſe diceretur. Virginius nequicquam Heluetiorum, qui adeo impudenter ſummi imperij iuſſa contemnerent, ingenia deteſtatus, quū è manibus eripi ſibi victoriam quereretur, vti verus vates calamitoſi exitus, fatales lachrymas tenere non potuit. Sequenti die Galli victis ſimiles, Murconē atque inde Andretam ſigna verterunt, vt in fines Hirpinorum & Lucanorum proficiſcerentur. Ibiq; amicarum ciuitatū ſtudijs & fertiliſsimę regionis copijs freti, reliquum æſtatis extraherent, donec ampliora præſidia pararentur. Andegauenſes autē reguli Beſennianus, Salernitanus, & Compſanus, ſiue deſperatis rebus, ſiue, vt ipſi dicebant, ad accerſendum è Brutijs Obigninum, nouóſque exercitus comparandos in ſuæ ditionis regiones diſceſſerunt. Abeuntibus Gallis, Fabritius Colūna, vti erat alacri pugnaciq; ingenio, Inſiſtamus, inquit, abeuntium tergis, more militiæ maximè tuto decoroq;, vt qui vltrò abeunt, vi pelli fugarique videantur. Nec mora, rege, Mantuanoque approbantibus, tanta vis equitum nouiſsimū agmen perſequuta eſt, vt quum Gallicus equitatus vndiq; inſultantes ac vrgentes ęgerrimè ſuſtineret, Heluetij, & Germani ſclopetarij à media acie reducti in terga agmen claudere ac laceſſentes ſummouere cogerentur. Ferdinandus interea æquioribus locis exercitum ita ductabat, vt nec à veſtigijs, nec à conſpectu hoſtium abſcederet, præmiſſaq; leui armatura eos omnibus partibus ſectaretur: ſæpeq; fiebat, vti ex eodem flumine aquarentur, leuibusque continuè commiſsis certaminibus, Galli cataphracti galeati intentiq; in pugnā in ſummis Solis feruoribus magno cum incommodo diſtinerentur. Tertio die Ferdinandus in conſpectu hoſtium Geſualdiū Compſani reguli oppidum expugnauit, arcemq; recepit: quum fortè miraculo quodam vni è cuſtodibus è ſumma arce Gallicū vexillum vibranti, falconis pila brachiū cum vexillo fuiſſet abreptū. Eodem die Galli haud multū ab tergo laceſsiti, Atellam Hirpinorū oppidum conceſſerunt: primoq; aduentu oppidi arce, quā Gurellus Caracciolus auaritia infamis, vt pręſidij ſtipendiū interuerteret, cuſtodiendam acceperat, abſq; vllo certamine potiti ſunt. Eos Ferdinandus Andreta, Paternoq; ex itinere receptis, biduò poſt cum toto exercitu atque apparatu tormētorum eſt conſecutus. Gallis in Atellam compulſis, varia ab ducib.

ad ge-

adgerendum bellum consilia agitabantur. Virginius eius tum belli euentus sæpius diuina mente præsentire solitus, nisi maturè inde mouerent castra, Atellam ipsis, quæ Capua quondam Pœnis extitisset, haud dubiè futuram testabatur. Quando ea vini rerumque omnium copia, qua adeò licentiùs ac auidè milites vescerentur, omnem corporum ac animorum vigorem, prius extinctura videretur, quàm è Gallia terra aut mari auxilia superuenirent: ex aduerso regē hostem, qui mox tota mole exercitus vndique oppidum esset circumsessurus: Hispanos & Consaluum magnum ducem è Brutijs, nouaque ab Pontifice auxilia propediem expectare, nec obsidionem tolerātibus in tam longinqua spe auxiliorum commeatum exigui oppidi, quanquam multus esse videretur, diu suffecturum: milites enim, externoque præsertim, quia ex alieno penu large prodigeque conuiuarentur, serò vel præscripta demum victus ratione, futurā penuriam præcauere consueuisse: nec vllum ab ijs, qui mercenarij essent, ac inter se moribus linguaque differrent, erga duces in perferendis obsidionis incō modis obsequium sperari, quum modo in acie ad classici signum adeò insolenter atque obstinatè dicto audientes esse noluerint: Venusiam vnis castris contendi posse, vbi ad trahendum bellum commeatum affatim & pulueris sulphurei pilarumque et tormentorum apparatum essent inuenturi: in tergo quoque esse pleraque oppida arte ac natura locorum permunita, eximiæ tum fidei tum fertilitatis Andegauensium regulorum: ac patere expeditum iter commeantibus in Lucanos & Brutios: nec diu moraturos regulos, quin coactis & iunctis cum Obignino validis copijs ad se reuerterentur. Si id consilij extemplo caperent, integra adhuc spe, nec iniqua fortuna gesturos bellum: at si cunctarētur, & sententijs dissiderent, ipsos non multò post sese ac legiones regi, cùm ex merito implacabili atque acerbissimo hosti, tum ex natura familiæ crudeli ac sęuo sub iugum mittendas: & quod Dij auerterent, sub fide mactandas præbituros. At Mompenserius probare quidem consilium prouidentiæ militaris plenum, sed militem stipendia merita flagitātem, consternatū adhuc alienatumq; ab ducibus circumducere, quotidianisq; minutis prælijs obiectare, multo periculosius videri: Germanos robur esse totius exercitus, gentem ex leuibus sępe offensionibus turbida consilia agitare solitam: æquiore eos animo stipendiorum dilationem perlaturos, si in oppido omni cibariorum genere affluenti gratuitò alerētur, Quòd si in itinere ab innumerabili hostium equitatu, aliquo adficerentur incommodo, & in congressibus cum consanguineis suis, qui apud Regem militarent, colloquerētur, facilè futurum esse, vti belli tædio, & regijs pollicitationibus repentina defectione ad hostem transirent: quarum rerum occasio munito oppido se tenentibus omnino tolleretur. Neque se dubitare, quin prius quàm omnē absumerent commeatum, certi nuntij de aduentu classis atque auxiliorum in castra perferrentur. Alienum namque esse à iudicio fortissimorum virorum, si putarent Carolum regem cunctosq; Gallię principes, omnem penitus rerum humanarum memoriam amisisse: adeo vt subita mentis commotione, vel inaudita segnitie atq; socordia oppressos, ciuium, fratrū, consanguineorum, amicorum, commilitonumq; suorum salutem neglectam ac perditam velint. An non audistis inquit, quanto ardore, quantoque apparatu Galli duces ab Narbona in Hispaniæ fines irruperint? Salsularumque munitissimo in Pyrenæis propugnaculo vi capto, Catelanorum nobilitate trucidata, quantum bellum hostium nostrorum fœderatis intulerint? Maiore

profectò cura incolumitatem nostram respicient, qui vt in Italia hostibus Aragonijs Hispanorum auxilia detraherent, finitimam nationem animis viribusque potentem, vltrò armis lacessere minimè dubitarunt. Virginius postquã ex Gallorum omnium sententia Atellæ commorandum esse vidit, vt ipse cum Italico equitatu in Brutios mitteretur, suadere conatus est, quòd ij qui Atellæ remanerent, ipsius discessu ampliore copia commeatus potituri essent. Andegauenses quoque inquit, reguli, me cohortante, & bellum iustis viribus administrante, alacrius copias cogent, atque euocato ex vltimis Brutiorum finibus Obiguino, ad Atellam obsidione liberandam maiore studio reuertentur. Sed Galli communi sorte fortunam, quęcunque ab Dijs pararetur, subeundam esse succlamarunt. Quoniam suspiciosi homines Virginium durioribus, quæ imminerent belli difficultatibus sese ac suos explicare potius cupere, quàm salubri consilio futuris malis remedia parare existimabant. Interim Ferdinandus iuxta oppidum Callitras, editum montem, qui à septentrione Atellam & subiectos despectat campos, munitis castris occupauit. Atella quidem in æqua planicie posita est: sed cum mille fermè passus ab oppido recesseris, perpetui montes in altitudinem sex stadiorum molliter assurgunt, non omnino ardui, verũ agricolarum industria impediti atque difficiles, quum pasim in ipso ascensu æquiora loca per gradus aratris proscindantur: cætera verò quum frequentibus vinetis tum frugiferis arboribus pulcherrimo artis atque naturæ ordine ita vestiantur, vt ab tribus fermè lateribus oppidum in orbem cingant, et in medium relicto camporum spatio, ingentis theatri speciem spectantium oculis repræsentent. A læua vrbs Melficta conspicitur: à dextra vbi Compsana est via, densissimæ occurrunt syluæ: ab occasu æstiuo amnis decurrit paruus qui mediam planiciem irrigat, latoque circuitu Atellam præterlapsus, coarctatusque angustiore alueo frumentarias agit molas, atque inde effusus in Aufidum amnem euoluitur. Ab ortu Ripacandida oppidum Venusinæ viæ impositum est, qua ex parte liberè Galli frumentari pabularique poterant, quòd Ripacandida eorum prȩsidio tenebatur, omnesq; finitimi populi Andegauẽsium reb. maximè studebant: ab alijs verò partibus propter leuis armaturæ equitum multitudinem, nisi magnis cum prȩsidijs summoque periculo exire ac longius euagari non licebat. Græci enim insidiosi expeditique homines è summis collibus sese sensim demittebant: & quo minus ab hoste conspicerentur, equos loris pertrahebant, arboribusque & vinetis condebantur: quum verò Galli pabulatores oppido exibant, improuisi ex omnibus locis euolabant: atque omni re superiores, cum Gallis dispersis atque perterritis in ea planicie prȩliabãtur: eoque audaciæ successu quotidiani certaminis erant euecti, vt non modò Gallorum equitum arcus, Italorumq; balistas contemnerent, sed cataphractorum integras turmas oblongis ac inflexis protecti clypeis, adoriri, & cominus equos admittere auderent. Fiebat enim equorum pernicitate equitandiq; peritia, vt sæpe Galli cataphracti, quum insolentius appropinquantes reprimere magna vi contenderent, ab inermib. circumuenti celeriter opprimerentur. Tormenta quoque maiora editioribus locis opportunè collocata, & ad conspectum exeuntium agminum emissa, nihil tutum in ea planicie relinquebãt. Dum hęc initio obsidionis fiunt, Consaluus cum centum cataphractis, quingẽtis verò Hispanis scutatis equitibus, & duobus milibus Hispanorũ peditum in castra peruenit. Is superiore hyeme in Magna Grȩcia pluribus oppidis atq;

vrbibus

vrbibus Gallos expulerat, Scyllaceum, Sybarim, Crotonem, Semenariam, Neocaſtrum, Terranouamque vi aut voluntate receperat. Inde initio ſtatim Veris Coſentiam progreſſus, Gallis acie pulſis, eam vrbem ceperat: domitisq; agreſtibus, qui Craris amnis valles incolunt, ad Laynum oppidum, Andegauenſium partium copias, interfecto Americo Sanſeuerino earum duce, repente adortus oppreſſerat: omiſſoque Obignino & reliquis regulis, ab Ferdinando Alexandroque Pontifice euocatus, Atellam iuſtis itineribus contenderat, iudicans in Brutijs hoſtium reliquias facilè poſſe debellari, ſi hoſtes vbi maiore belli mole regem vrgerent, perquàm maturè vincerentur. Igitur primo aduẽtu locorum ſitum ſtationesque hoſtium ſpeculatus, non longè à frumentarijs molis conſedit: ac mox vti erat in prouidendis perficiendisque rebus ingenij maximè præſtantis & celeritatis eximiæ, profeſſus eſt, ſe non prius milites cibum capere permiſſurum, quàm præſidium quod ad molas erat expugnarent. Nec mora, Hiſpanis bipartitò ad munitiones ſigna ferentibus, ſtrenueque irrumpentibus, præſidium Gallorum deijcitur: multisque cùm in ipſo certamine tum in fuga trucidatis, machinarum molares lapides, rotæque ligneæ perfringuntur. Ea res Gallorum animos magnoperè conterruit, quod ab nouo hoſte primo ſtatim eius aduentu in oculis ipſorum penè prius confecta fuerat, quàm ab oppido prouideri ſuccurriq; potuerit. Triduo pòſt equitatum quem Alexander Pontifex mittebat, Petrus Gonzaga et Nicolaus Gambara alarum duces in caſtra perduxerunt. Superuenit quoque Philippus Roſcius Venetæ militiæ equitum præfectus: qui in tranſitu Sorani ſaltus à Gratiano Guerra impedimentis & magna parte equitum exutus fuerat: nouæque ab Neapoli Italorum cohortes quotidiè mittebantur. Regij, aduentu auxiliorum ſpe ac viribus aucti, maiore ſtudio atque fiducia Gallorum pabulationes, frumentationesque obſeruabant, ac euectos procul ab oppido, quum proximis euaſtatis agris longius neceſſariò procederent, ex omnibus locis adoriebãtur, magnisq; incommodis afficiebant. Nàm ſæpe pulſo fuſoque præſidio, & multis ſarcinarijs iumentis cum toto calonum grege ſimul interceptis, non quotidiana modò, ſed ſingularum propè horarum exercitatione in caſtra reuertebantur. Quibus detrimentis Galli duces, quantum ratione prouideri poterat, pabulatoribus magna addendo præſidia, explorando loca, & idonea tempora quum hoſtes corpora curarent, captando, diligenter occurrebant. Sed ijs innixi conſilijs, quum iam neceſſariarum rerum inopiam ſentirent, & Gallorum Germanorumque corpora in magna recentium obſoniorum vinique penuria, immoderatis æſtibus conficerentur, tertiam equitum partem Venuſina via emittere ſtatuerunt. Itaque Nonis Sextilibus, delecto ad fallendos hoſtes meridiano tẽpore, quo maximè, vt in ſæuis Apuliæ feruoribus accidit, iumenta atque homines ab omni militiæ munere quieſcebant, Pauli duo, Vrſinus atque Vitellius ſub ſignis agmen educunt. Conſpiciuntur Galli vndiq; è ſummis iugis, & totis caſtris ad arma conclamatur. Alexius qui in ſtatione erat, frenatosque equos ſub tuguriolis vmbraculis atque tentorijs continebat, cum leui armatura Italica primus procurrit. Contarenus Græcis conſcendere equos iuſsis, exemplo ſubſequitur. Ipſe Mantuanus ſtatim arma induit, & cum reliqua expeditorum equitum multitudine ad hoſtes contendit: conſeritur ingenti tumultu magnisque clamoribus prælium. Pauli denſato agmine incedunt, circumuentiq; ab omni parte neminem acie excedere permittendo, fortiter depugnant, in

ta vt tantæ multitudinis impetus egregiè à cataphractis sustineretur. Sed dum Græci à fronte, à tergo, latereque omni acrius ac insolentius lacessunt, atque agmen totum demorantur, fortè Perusinus eques cataphractus, natura ferox & quietis impatiens, appellatis proximis equitibus tribus, vt insultantium arrogantiam vnà supprimerent, intenta hasta in medios hostes incurrit, Græcúmque equitem eo impetu transfigit. Idem cæteri feliciter audent, totumque proximum hostium globum propellunt. Sed illi ex fuga, maiore demum audacia in hostes reuertuntur. At dum Perusinus cæterique ægrè se explicant, & recurrentes à suis recipiuntur, laxatur agmen, mirumque dictu, Græci equites in medios cataphractos se celeriter insinuant: momentoque temporis cuneata acie totum eorum agmen aperiunt, atque perturbant. Tum verò in maxima nube eleuati pulueris atrox prælium committitur, cohortante atque vrgente acriter Mantuano, Gallorum vexilla sternuntur, & supra trecenti vtriusque armaturæ equites interficiuntur aut capiuntur. Vrsinus autem atque Vitellius cum confertissima delectorum turma sese ab circumfusis Græcis eripiunt: beneficioque Liuiani & Iordanis Virginij filij, qui subsidio cum duabus cataphractorum turmis adcurrerant, impetumque persequentium retardarant, seruantur: reliqui verò omnes in oppidum ex fuga pauidi compelluntur. Ea die Græcorum Italorumque leuis equitatus maximam virtutis opinionem apud omnes vindicauit, qui tot cataphractis oppositus, nullo peditum aut grauis armaturæ subsidio, tãtum facinus singulari felicitate peregisset. Non multo pòst Ripamcandidam pedestres copiæ cum tormentis ductæ: repulsæq; primo in certamine Consalui cohortes. Erant ij ex vltima Hispania Callaici Oceano proximi, quibus eo tempore in vniuersum scuta erant ingentia breuesque tragulæ: alijs parui vmbones ferrei cum hastilibus prælongis, ab hoc inepto armorum genere cunctis ridiculi, sed qui audacia & corporis agilitate minimè contemnendi viderentur. Callaicis à muro fœdè repulsis Crassus cum veteranis Italis successit, & secundum eos Cantabri, ac reliquæ demum Italorum Germanorumq; cohortes: paucisq; horis oppidum pari propè virtute ac pertinacia defensum atque expugnatum est. Ripacandida hostibus adempta, Ferdinandus è superioribus locis in aduersam planiciem transtulit castra, & ad intercludendum iter Venusina via consedit: duasque res hostibus maximè aduersas, ea castrorum mutatione est consecutus: nam occupato & planè obstructo aditu, qui antea commeantibus liber erat, & recipiendi commeatus ab Andegauensibus populis, & Venusiam euadendi, spes omnis hostibus erepta videbatur: promotisque in oppidi conspectum castris, hostes grauiore indies obsidione premebantur. Iamque ad eas rerum difficultates Galli peruenerant, vt quum molis paulo antè vi hostium perfractis farina deficeret, singuli panes singulis regalibus denarijs venirent: & gregarij milites fabis coctoque tritico vescerentur. Aliud quoque incommodum iam penè subactis accesserat, quòd nisi summo cum periculo magnisque adductis præsidijs aquabantur: quum ex eodem amniculo vtriusque exercitus iumenta potarent: fierique non posset quin ad accessum tantæ multitudinis mulionum & militum, incredibili contentione omnibus horis in ipso flumine certaretur. Galli in parte fluminis propinquiore dolia vinaria lapidibus plena medio in vado collocarant, adiectoq; aggere profluentem exceperãt, vt pleniore alueo & tutiore loco aquarentur. Ibi quaterna vexilla Heluetiorum & Germanorum perpetua in statione excubabant:

aquato-

æquatoribusque quum hostis vrgeret, ex propinquo celeriter auxilium ferebant. Fortè inclinante in vesperam Sole pugna solito tumultuosior ad aquam, crescentibus vtrinq; auxilijs erat accensa: eoque res summo contentionis ardore processerat, vt neutra pars sese inde explicare atque recipere sine magno incommodo singularique infamia posse videretur, quòd regijs qui audacter flumen transierant difficilis in æquioribus locis receptus dabatur, & Galli, si locũ pulsi reliquissent, summo cum dedecore cuncta exercitus iumenta paulo pòst siti interitura existimarent. Aderat spectator pugnæ Ferdinandus, qui quum Germanos pro numero admodum fortiter rem gerere animaduerteret, Annibalque Pandonius Camilli filius ante oculos esset interfectus, & Octauianus Columna insignis adolescens ex equo deturbatus, in summo vitæ periculo versaretur, quin subsidio suis ire contenderet, minimè dubitauit: delatusq; in pugnam cum lectissimis familiarium equitum, Germanorum ordines perrupit, duabusque primis cohortibus cataphractorum repentino turbine dissipatis, reliquos in fugam coniecit: qui quum ad oppidum se reciperent, Ioanne Spinello nobili iuuene obliquum iter regijs monstrante à tergo circumueniuntur, ac passim vndique irruente, & consectante equitatu trucidantur. Tantus verò terror eo tumultu hostibus illatus est, vt Galli qui in oppidi porta stationem agebant, nulla Germanorum in fuga pereuntium misericordia adducti, præ timore obseratis valuis complures excluderent, & eos ante portam crudeliter interfici paterentur. Periere eo prælio amplius trecenti Heluetij, Germaniq;, & ferme totidem capti, vexilla duo relata, aliquotq; aurei ac plures argentei torques, & operosa ex argento emblemata, quibus plumeas cristas in pileis induebant, occisis captiuisq; detracta. Repertus quoq; est Germanus signifer amputata dextra manu, & læua fœdo vulnere discissa vexillum mordicus retinens, ita vt in vestigio inuictæ virtutis expirasse videretur. Post id factum Germani manipulatim ad regem transire cœperunt: quos protinus intercessione eorum, qui apud se militabant, in supplementum cohortium duplicatis stipendijs adscribebat. Meleager quoque Foroliuiensis equitum præfectus multis antea à Gallis affectus contumelijs, ad Mantuanum transiuit: adeoque tum aduersis prælijs, tum crebris transfugijs, vti in suprema rerum desperatione contingit, Gallorum copiæ erant extenuatæ, vt iam Galli atque Heluetij in coronis passim, & absentis Caroli regis, & præsentium ducum nomen maledictis apertè lacerarent: quòd hi malignis prauisq; dissensionibus, tot fortissimos milites toties victores, è summa spe victoriæ, in eas calamitates morte ipsa duriores adduxissent. Ille verò nefaria segnitie atque infami negligentia, tot millia benemeritorum de se militum, contra fidem datam omni ope destituta, in vltimis Italiæ finibus ab infensissimo rege trucidanda reliquisset. Has militum querimonias acerbioresq; sermones Persiuus excipiens, vtpote qui res maximè afflictas ad inuidiam aliorum ducum vertere cupiebat, Bono, inquit, animo estote mei commilitones: nam postquam Fortuna suo more mutabilis & nusquam fida consilijs nostris illudens, nos omnes huc compulit, dabo operam, vt me sequestro, conditiones ab hostibus, nec Gallico nomine, nec superioribus victorijs nostris indignas referatis. Quòd si illi crudelius sanguinem nostrum exhaurire quàm moderata potiri victoria maluerint, efficiam profectò, vt vos qui mecum hos ipsos sæpius sine vestro vulnere cæcidistis, si à Dijs omnino deseremur, implacabili hosti victoriam longè omnium luctuosissimã

relinquatis. Quibus dictis, pauca ad duces in Prætorio prolocutus maximo militum assensu ad amnem contendit: & præcone transmisso, regem ad colloquiū euocauit. nam & pridie quæstor Gallus apud regios milites captiuus, quum fide data ad cogendam pecuniam qua redimeretur vltro citroque commearet, de compositione loqui cœperat. Itaque concursu multorum facto, & rege alacriter prodeunte, Persiuus ab vlteriore fluminis ripa, in hunc modum loquutus est. Aequū videtur, inquit, Ferdinande, vt ego ante omnes Gallos, qui duabus illatis cladibus, res tuas afflixerim, hodie gratissimum tibi de optima spe futuræ pacis nuncium feram, vt hoc meo insigni erga te officio, veteres iniuriæ penitus expientur. Trium dierum inducias postulo, vt commodè deliberando de compositione agi posit. Conditiones verò tales erunt, vt nos aliquanto maiore virtute cepisse hoc regnum, quàm reliquisse videamur: & tu toties acie victus, egregium victoris titulum feras. Qui verò speratam victoriam nulla dubij euentus æquitate præfiniunt, summa & immoderata cupientes, sæpe aduersam, non semper æqui Martis vim experiuntur. Proinde si amici socijq; tui ferocius loquentes, animum à pace alienum ostenderint, imprudenter feceris, quum alieno arbitrio in ipsa summæ rei tuæ causa periculosum consilium sumes. Potior enim est moderata sine vulnere victoria, quàm eadem si decertes & vincas summè optima cruentaque. Consilium meum propterea ne spreueris, quod non voluntate atque iudicio, sed vltima expressum necessitate videatur. Nam publicus hostis salubria tutaque consilia aduersarijs aliquando tulit. Sed de pace bellòue quæcunque mens tua fuerit, quod dederis alacriter accipiemus: nam inuictos Gallorum animos, & ad vtranque fortunam egregiè paratos inuenies. Ferdinandus ad ea respondit: diuina fieri iustitia, vt qui primi bellum iniquè & arroganter intulerint, supplices pacem petant: sed porrò quòd totius iniuriæ obliuisci malit, quàm non omnino clementiæ ac humanitatis meminisse, planè pacatum pronumque animum ad complectendam pacem ostensurum: quanquam ea naturæ suæ lenitas neque vtilis neque decora quibusdam videri posset, vel ob id, quòd ipse non ignarus militiæ, & profligatas Gallorū vires, & spes omnes penitus accisas præclarè conspiciat, ita vt bellum funesto hostium exitu propediem se finiturum speret. Cæterùm generosi propositi summam esse, vt eos qui etiam crudelius victoriam exercuerint, incolumes velit: modò conditiones accipiant, quas ex sententia ducum suorum, qui essent viri summæ æquitatis, paulo pòst daturus esset. Dirempto colloquio sequenti die Liuianus, Bertanus Manglos, Petrus Græsius, Busius, Busecus, & Anzoltus, cum summis de pace mandatis ad regem mittuntur: breuique disceptatione res his legibus vigesimoseptimo obsidionis die componuntur. Mompenserius atque Virginius nisi iusta obsessis auxilia intra trigesimum diem aliunde submittantur, cum omnibus copijs in Gallias se profecturos promittunt. Tormenta ænea, equosq; omnes regia nota inscriptos relinquent. omnes regni arces restituent, præter Tarentinam, Venusinam, & Caietanam, quibus discedens Carolus custodes præfecisset, tesserasq; acceptę fidei in Galliam detulisset. Captiui vtrinq; sine pretio redderentur, ac Obignino Gratianoque & omnibus regulis Andegauensibus, qui in partibus Gallorum essent, eius fœderis beneficio vti liceret. Rex interim commeatus ac naues quibus transportaretur, expediret, vt intra statutum tempus in Galliam enauigare possent. Vt hæc porrò firma rataq; sint, singularum nationum obsides dantur. Pro Gallis Per-

siuus,

siuus, Bayliuusque Vitrius, & Aloisius Arsius: pro Itali Pauli duo, Vrsinus atque Vitellius: pro Germanis Brocardus: pro Heluetijs autem Hescuiâ, primarum cohortium præfecti. Traianus verò Papacauda Neapolitanus, & Leonius Tyburs Virginij medicus, vt rerum exitum Carolo regi certius demonstrent, & initæ ad Atellam pactionis tabulas deferant, in Galliã abire permittuntur. Ex aduerso autem, Ioannes Borgia Cardinalis pro pontifice, Consaluus pro Ferdinando Hispaniarum rege, Paulus Capellius pro Veneto Senatu, Franciscus autem Casatus pro Ludouico Sfortia, regem cuncta quæ ille promisisset Gallis integra fide præstaturum receperũt. Rebus in hunc modum compositis, Persiuus equum illum ab incredibili præstantia supra cæteros omnes maximè celebratum, Ferdinando restituit, cuius lapsu regem in pugnâ ad Semenariam penè oppressum & captum à Gallis fuisse memorauimus. Postero die Ferdinandus mouit castra, & ex itinere Arrianum recepit: Sanseuerinum interfectis defensoribus expugnauit. Inde Salernum profectus vrbem & arcem septimo die in deditionem accepit. Interea Gallorum copiæ Castellum quod ad mare dicitur, iuxta veteres Stabias peruenere: pars eorum in Baianũ sinum delata est. Quibus in locis, quod tum ad mare grauis erat autumnus, & Gallorum Heluetiorumq; corpora æstibus ac siti maximè obnoxia, quum vino & vuis, omnisque generis pomis dissoluto quodam vitæ genere immoderatius indulgeret, tanta vis morbi eos inuasit, vt infinitis propè funeribus ea littora complerentur. Mompenserius ante alios, quum seruari & abduci inuitante Mantuano, cuius sororem in matrimonium habebat, recusasset, ne exercitũ turpiter deseruisse videretur, Puteolis interijt. Similiter Vitrius Bayliuus, & Anzoltus ventris profluuio perierunt. Fuere ex Gallis qui vina veneno infecta ab Aragonijs sibi vendita dicerent: quorum etiam opera naualem apparatum, interpositis quotidianis difficultatibus, vt nemo in Galliam rediret retardatum esse querebantur. Sed eius sceleris suspicionẽ celeriter extinxit insigniũ virorum interitus: quum ijsdem fermè diebus exercitus Aragonius pestilenti propè valetudine tentatus, Contarenum & Crassum & Bartholomæum Georgium Venetæ classis præfectum amisisset, & ipse Mantuanus, & Paulus Capellius, & plerique alij viri fortes, sæuis impliciti morbis summum vitæ periculum adijssent. Reliqui Galli, atq; Heluetij nauibus impositi, quum quibusdam folles tubiq; spiritales ad exhauriendam sentinam, & quibusdam armamenta deficerent, iactati etiam aduersis tempestatibus, partim naufragium fecere, partim Genuæ omnibusq; prouinciæ portubus, quod nauigationis tædia ferre non poterant, contabefactis corporibus interierunt. Germani verò magna ex parte consanguineorũ suorum beneficio non modò seruati sunt, sed regijs stipendijs addicti. Reliqua tot nationum inutilis multitudo nauibus minimè recepta miserabili errore, rerum omnium egena, per omnem Italiam cõuersæ ac illudentis fortunæ spectaculum præbuit. Vrsinorum quoq; copiæ, quum pacatum eis iter, vt in Romanũ agrum redirent, regio diplomate Ferdinandus præstitisset, in Pelignis Alexandri pontificis iussu, ab Guidone Vrbinatium regulo, armis & equis exutæ sunt, captiq; Liuianus & Iordanes. Sed Liuianus fide data, quũ liberius custodiretur, per fenestram noctu euasit. Iordanes verò Neapolim missus est, vbi Virginius pater contra iusiurãdum, quum se in Galliam profecturum speraret, in Oui arce seruabatur. Enimuerò Pontifex Alexander quo nemo principum ea tempestate atrocior fuit, Ferdinandum datam fidem

seruare cupientem, monendo ac sæua denuntiando induxerat, vt Virginium custodiæ traderet, quòd ille aduersum Aragonios prioris sacramenti militaris religionem violasset, atque insanabili peruicacia perpetuum bellum moliturus esse videretur. Borgia quoque Cardinalis Paulum Vitellium iussu Pontificis sibi tradi postulauit. Sed Mantuanus, cuius fidei Vitellius salutem suam antea commendarat, omnes vrgentis pontificis minas contempsit, ne summæ virtutis virum ad supplicium cruento generi hominum traderet: atque ita nequicquam insidiante pontifice, incolumis Mantuam est perductus. Agitabat enim vir ille immoderatus, & personæ quam gereret penitus oblitus, quibusnam modis ingentes opes filijs pararet, quod nisi multo cum scelere, multorumque insontium regulorum nece fieri non poterat: propterea vtriusque factionis insignes viros, qui viribus authoritateque pollebant, ne consilijs suis alicunde obuiã iretur, vti postea perfecit, pellere ac interficere statuebat. Interea dum Federicus Caietam parat oppugnare, Ferdinandus multis militię laboribus confectus, in villa apud Vescuum montem, dysenteria laborare cœpit. Erat habitu corporis ad perferendam omnem aduersæ rei contumeliam valdè firmo, sed cùm intemperantius nouæ nuptæ, quæ Ferdinandi aui filia erat, cõplexibus indulsisset, & iam fermè pestilens esset autumnus, vim morbi sustinere non potuit. Neminem regum maioribus omnis generis hominum, aut certè verioribus lachrimis tumulatum ferunt, quòd ille tanta animi corporisque dotibus virtute pręditus, in medio ætatis flore, ipsoq; partę victoriæ ac recepti regni limine, cum maximè primum laboris fructum capere deberet, iniqua fatorum lege fuisset extinctus. Celebrato funere Federicus patruus rex salutatur, aliquãtò Andegauensibus gratior quàm Aragonijs, quum ex præclara regis iuuenis liberalitate, in quem certatim omnes studia oraq; conuerterãt, incredibilia sperarent: contrà verò Federicũ lenem potius, ęquũ et moderatũ regem, quàm gratum et liberalem fore arbitrarẽtur: quòd ex priuata vita tale prorsus ingenij specimẽ ostẽdisset, vt in summo etiã imperij fastigio neq; inimicis valde infensus, neq; amicis et clientibus valde indulgẽs atq; beneficus futurus esse crederetur. Eorum enim mos est, qui obsequijs et certis bello et pace facinorib. editis principum gratiã quęrunt, vt eos & iustos et tẽperatos esse nolint: propensum verò erga nominis sui studiosos, et veterum factionũ memorem citoq; exorabilem, parati ad omne vitæ discrimen singulari beneuolentia prosequantur. Mortuo Ferdinando Besennianus & Compsanus, qui paucis ante diebus ad Aragoniam fidem redierant, Salernitanum lenitate naturæ noui regis inductum, impetrata venia in partes pertraxerunt. Sed is cum solenni die festo multa omnium alacritate Federicus regali diademate ornaretur, euocatus ad celebrandam pompam Neapolim venire recusauit: & vti erat suspiciosus, & Gallicis studijs inueteratus, bellum renouare cœpit. Qua hominis amentia permotus Federicus, in Lucaniam exercitum duxit: expugnatoque Diano celebri oppido, omnibus cum ditionis locis expulit. Ad extremum cum, vt in Galliam abire permitteretur, impetrasset, ad fallendas insidias, quas sibi regios tetendisse putabat, Senogalliam auijs itineribus profugit: quo se Ioannes Rouereus Sora pulsus receperat, atque ibi aliquanto post, qui tantum bellum Aragonijs ad exitium Italiæ concitarat, & calamitosus & exul interijt. Exinde Caieta terra marique obsessa verius quàm oppugnata. nam Melchior Triuisanus, qui pace ad Nouariam facta Grimano in classis præfectura successerat, ad-

iunctis

iunctis Aragoniorum triremibus latè maria tuebatur, ne Gallicæ naues, vti antea prosperè tentarant, Caietanis commeatus importarent. Federicus autem à terra bellum impigrè gerebat. & quanquam ea vrbs monte ac summa arce munita, difficilem ac periculosam habebat oppugnationem, et Obertus Rossettus præsidij præfectus virtutis & contumaciæ singularis egregiè se defenderet, tamen nullis incommodis deterrebatur, quominus eam vrbem in potestatem redigeret. Sed quum durior indies & grauior obsidio obsessis pariter ac obsidentibus esset, & plerique viri fortes, & in ijs Rainaldus Feramusca, tormentis icti perijssent, Eberardus Obigninus obsidioni finem imposuit. Is enim Atellani fœderis beneficio vsus, cum è Brutijs oppidorum facta deditione, vt in Galliam abiret, Neapolim venisset, vti erat summæ apud Gallos authoritatis, Oberto persuasit, vt fortunæ ex professo Gallis infestæ reluctari desineret, ne vana & mox nocitura pertinacia, sese reliquosque milites summis vitæ periculis implicaret. Obertus non minus extremis rerum difficultatibus, quam eius longè clarissimi viri exemplo, monitisque compulsus Caietam reliquit, & Gratianus Guerra ex Aprutio sub id tempus, quique Tarenti & Venusiæ in præsidijs erant, ad extremum tædio rerum belloque domiti, regni finibus excesserunt. Hunc exitum habuit terribilis paulò ante Gallorum aduentus: qui sicuti ab initio disiunctis, inermibus atq; imperitis hominib. maximum negotium fecit, ita successu belli, quum deprehensæ artes, & collatæ in vnum sunt vires talis apparuit, vt eam gentem nostris tantùm dissensionibus ualidos impetus habuisse constet, vel ob id quòd non multo post Italia pristini atque insani pertæsa erroris, dum sera propè cõcordia consentit, quod libertati omnium imminebat discrimen, reparata militia, positisque odijs, haud longo labore depulerit. Sed eo grauior Gallorum aduentus omnibus est visus, quoniam post turbatam quietem, etiam inauditum prioribus seculis morbum nobis importauit, ei hercle persimilem, qui Tiberio imperante sub Mentagræ nomine vehementer Romæ grassatus est. Is veluti occultiore vi syderum cœlo demissus, dira ac admirabili contagione sexum omnem ac ætatem inuadebat. Venereis maximè contactibus & multo accubitu vulgabatur: à pudendis idcirco primum virus erumpebat, sæua serpigine cuncta passim abrodens: inde cætera membra, atque ipsa præsertim ora vlceribus ac pustulis fœdabantur. Irrequieti porrò cruciatus singulis artubus intolerabiles, exteriora pariter ac interiora corporis vastabant: neque tædio miserabilis vitæ confectis & frustra mortem inuocantibus, quisquam mortalium ab arte medica felix remedium tulit. Aliqui tamen ex argento viuo axungia permisto, triduana inunctione conualuerunt, sed vt enormia morbi vestigia relinquerentur. Alij laborioso exercitationis genere, & parca exquisitaque victus ratione, quum sæuas manus medicorum alieno periculo remedia quærentium effugerent, certiora subsidia repererunt. Fuere qui crederent id malum ab nouo orbe ad occidentem reperto, initium duxisse, & ab Iudæis sub id tempus tota Hispania pulsis, in Italiam cæterasque regiones vario eorum errore delatum, sub id tempus quo Carolus passim victor Italiam percurrit. Sed ubi &, quando cœperit, diligentiores vestigabunt, & verius nomen imponent: consensu certè multarum gentium Gallici cognomen tulit, ita vt ea natio inquieta & vehemens, quæ infestis armis felicitati Italiæ sæpius inuidit, & hoc quoque pestilenti vulnere inflicto, sempiternam nobis odij sui memoriam reliquisse videatur. Gallorum

copijs ad Neapolim varijs casibus terra marique deletis, quanquam Italia omnis grauissimo ingentis belli periculo leuata videbatur, nequaquam tamen bellum esse desierat. Nanque pontifex Alexander veteribus suis innixus consilijs, Vrsinorum opes euertere, ipsiusque Virginij maxime oppida occupare maturabat: & Florentini Pisas cum Veneto tum Sfortiano milite summaque ciuium pertinacia defensas, incredibili omnium ordinum studio, totisque collatis in ærarium ciuitatis opibus repetebant. Carolus quoque regni pariter atque exercitus amissi dolore permotus, renouandi belli consilia agitare nunciabatur. Is enim Fusium Aquitanum regulum cum valido equitatu, Vasconumq; cohortibus, & tribus Heluetiorum milibus Heynauolebano duce clarissimo, ad Pyrenęos præmiserat: qui quum Perpenniano plurimum imminerent, & aliquandiu ad fallenda Hispanorum præsidia Tolosatium fines circuissent, improuisi diuersis itineribus ad oppugnandas Salsas conuolarunt. Salsæ hodie vocantur, quæ antiquitus Salsulæ fuerunt, ad stagnum salsæ aquæ verius quàm dulcis Narbonensi viæ impositæ, vbi extrema Pyrenæorum iuga Balearici maris fluctibus alluuntur. Propugnaculum id potius diceres aduersus Gallos quàm oppidum: nam pauci admodum, præter eos qui meritorias tabernas exercent, locum grauitate aeris infamem incolunt. Eo valida manus Hispanorum equitum & peditum processerat, quotidianisque excursionibus finitimos Gallorum pagos prædabantur. Salsis tum præerat Bernardus Francesius vir eximiæ virtutis atque constantiæ. Is Henricum Albadelistæ regulum, copiarum quæ Perpenniani erant, ducem de aduentu Gallorum certiorem facere: monere, vt aduersus eorum vim atque celeritatem præsidia parata haberet: Salsas cum muro tum munitione infirmas esse, tamen se militum virtuti confisum, quin tridui oppugnationem sustinere queat minime dubitare. At Henricus qui angustias aditus inter stagnum & imas montium radices ad Salsas pertinentes, vel parua manu tueri, & Gallos transitu prohibere poterat, Fusium transire permisit, sperans circiter quatuordecim cohortes, quæ proximis in oppidis conscriptæ fuerant, ad se biduo peruenturas: forèque vt vno tempore à læua per montes ductis pedestribus copijs, à dextra verò per militarem viam, quæ inter stagnum extremamque maris marginem, Narbonam ducit, immisso equitatu, a tergo obsessurum hostes: interceptoque commeatu eos pene sine vulnere deleturum. Verum pedites citerioris Hispaniæ edicto regio in speciem tantum conscripti, quum se non modo ad bellum, sed ad ipsum ineundæ pugnæ discrimen duci conspicerent, vna edita voce se progressuros negarunt, nisi stipendium amplissimis paulo ante verbis promissum, præsenti pecunia solueretur. Qua fœda inopinataque tot cohortium consternatione, Henricus tota spe perficiendi suscepti consilij deiectus, necessario sese continuit. Perscripsitq; regi, vt pacandis cohortibus pecuniam in stipendium, vel paucorum dierum submittere maturaret. Ferdinādus enim ad Gerondam cum Elisabella vxore consederat, euentum Gallici motus expectans: vt pote qui maximè cautus & pecuniæ tenax, speciem ingentis coacti exercitus ad deterrendos hostes præbere, quàm bellum gerere mallet, quum id sine ingenti pecunia administrari non posse intelligeret: & Gallos cum hyemis tum locorum difficultate & tanti apparatus adductos, extemplo retrocessuros arbitraretur. Itaq; Fusius bidui spacium nactus, à stagno ad prærupti montis radices perpetuam munitionem perduxit: iterque maritimum peranguste eius viæ,

præsidio

præsidio imposito celeriter occupauit: & castris vndique permunitis prolato tormentorum apparatu, oppidum oppugnare adortus est. Murus erat peran-tiquus & debilis, & qua parte vetustate erat collapsus, ea terreni aggeres multa materia consepti, & in mediocrem altitudinem educti oppidum vallabant. Sed ea vis erat ingenium colubrinarum, vt non modò aggerem, sed coniunctas etiam muro domos, et mirum dictu; nonnunquam aduersæ partis oppidi murum, pilæ ferreæ, cum multa obuiorum hominum strage penetrarent. In ea rerum acerbitate, Hispani, tametsi neque multis, vel idoneis tormentis vterentur, neque perfracti aggeres murive sine certa cæde reparari possent, neque vllum ab Henrico subsidium expectarent, vsi tamen inuictis animis aliquandiu restiterunt. Cæterum tertio die, quum vulneribus laboreque & continuis vigilijs confecti essent, peruadente in oppidum per ruinas hoste, ad vnum fermè omnes memorabili sæuitia trucidati sunt. Periere circiter ducenti nobiles ex vlteriori Hispania equites: & in ijs illustres eorum duces, Petrus Solerius à Corduba, & Didacus Azauedius Archiepiscopi Toletani frater. Bernardus ipse multis acceptis vulneribus viuus in potestatem hostium deuenit. At Henricus captis iam Salsis nequicquam promoto equitatu, in cõspectum hostium deuenit, proximæque Catalanorum cohortes pudore excitæ castra compleuerunt. Verùm Fusius quanquam multo tubarum cantu ad pugnam ab Hispanis prouocaretur, suis munitionibus quas tormentis in hostem versis instruxerat, se tenebat: misisque præconibus se prælio congressurum profitebatur, si ad se oppugnandum propius municiones accessissent: quando non eo consilio Hispaniæ fines intrasset, vt ad nutum hostium dimicaret, sed vt Salsas in conspectu Hispanorum, qui nihil dedecoris admissuri viderentur, oppugnaret & caperet. Iis feliciter expugnatis, satis abundè expiatas videri iniurias, quas ipsi paulo antè Galliæ populis omni præsidio nudatis intulissent. Quòd si dolore interfectorum affinium, & commilitonum permouerentur, eorumq; cædem vlcisci vellent, debere ipsos innatam virtutem aliquo nobili edito facinore perficlitari: neque id ab hoste petere, quod ne insulsissimæ quidem gentes, vel ab imperitis hostibus postularent. Hybernæ tum pluuiæ campos mollieuerant, fœdoque cœno cuncta tenente itinera, propter difficillimas subuectiones, Galli pariter atque Hispani commeatus angustijs premebantur. Quibus de rebus, quum Henricus neque hostem elicere, neque bellum durissimo anni tempore pecuniæque inopia consternatis cohortibus, prosperè se gesturum prouideret, cum hoste quatuor mensium inducias pepigit, Fusio nequaquam detrectante, quum Hispanorum audaciam, Salsis expugnatis, cæsoque præsidio, satis abundè repressam esse arbitraretur. Interea quum Carolus Ambosiæ hyemaret, ac eius victoriæ nuncio maximè lætaretur, regia aula exulibus & legatis, omnisque generis hominibus belli & nouarum rerum cupidis plena erat. Florentini ante alios regiam fidem implorabant: Venetorumque & Ludouici Sfortiæ communium hostium opibus Pisanos aduersum se defendi, & bellum summa eorum iniquitate geri querebantur. Iulianus quoque Rouereus, Paulusque Fregosius Cardinales, & Hibletus Fliscus, cum ducibus Gallis veteribusq; amicis suis inuadendæ Liguriæ consilia agitabant. Carolus item Vrsinus Virginij patris, fratrisq; Iordanis, & Pauli Vrsini salutẽ, cùm regi tum purpuratis assiduè cõmendabat: quòd omnis pactionis datæq; fidei violata religione, in cathenis Neapoli seruarentur, ipseq; pontifex Alexander cunctis Vrsinis

familiæ oppidis immineret. Vitellocius etiam, quanquam Paulum fratrem beneficio Mantuani è manibus infesti pontificis, & vitę periculo ereptum sciret, de eius tamen libertate sollicitus, Carolum obnixè deprecabatur, ne Tifernates omnesque Vitelliæ domus fortunas, se absente, altero præsertim fratre capto, altero in partibus Gallorum interfecto, ab nemine defensas, sæui põtificis cæterorumque inimicorum iniurijs diutius expositas esse vellet: fore etenim, si clientium salutem non omnino negligeret, vt Gallici nominis hostes non diu ea victoria lætarentur, quam multi potius perfidia fallacissimisque artibus, quàm vera virtute sibi peperissent. Nec Traianus Papacauda, quem ab Atella in Galliam missum fuisse docuimus, tot exulum opem implorantium querelis deerat, quin et regem et proceres multiplici oratione ad renouandum bellum hortaretur: superesse plures regulos, et in primis Salernitanum ipsum, qui Gallica in fide non modò perseueraret, sed bellum vimque omnem Aragonij exercitus egregiè sustineret, felici certè constantia, nisi à Gallis pro quibus vitam ac fortunas deuouisset, omnino desereretur. extinctum esse Ferdinandum, cui generosi planeque regij, & militares spiritus inerant: ac in regno successisse Federicum, qui insitam animo eius timiditatem inani prudentiæ nomine contegere ab ineunte ætate consuesset. Sed ante alios Aurelianus Cisalpini imperij auidus, & Triuultius Ludouico Sfortiæ maximè infensus non modò regem, sed & ingentes duces & proceres, omnibus quibus poterant artibus ad repetendam Italiam concitabant. His iustis clientium suorum querelis adductus Carolus, Florentinorum legatos, qui apud se erant, cohortes sagittariorum Vasconum conscribere, & naues Massiliæ conducere permittit. Carolum Vrsinum & Vitellocium consolatur, eis vetera stipendia persoluit, multaque pecunia ambos replet, vt in Italiam ad tuendas res suas proficiscantur. Triuultium cum alis duabus equitum Alpes transgredi, et in Astensi agro hyemare iubet, vt primo quoque tempore, maioribus è Gallia transmissis copijs Liguriæ bellum inferretur. Quibus cognitis rebus Ludouicus, Venetiq; & Alexander pontifex, vt Gallorum & Florentinorum consilijs obuiam iretur, Maximilianum Cæsarem in Italiam euocare statuerunt. Erat magna eius viri bellicæ virtutis fama, & publico priuatoque odio Gallorum hostis esse videbatur. Florentini quoque Cęsaris nomen horrebant, quod infensum sibi atque terribile superioribus seculis extitisset: & is tum iure suo Augustæ maiestatis Pisas suæ ditionis esse prædicaret, pecuniamque ingentem tributi nomine repeteret, quam Florentini veteres Cęsarum stipendiarij à multis annis pendere neglexissent. sperabant enim ipso Cęsaris aduentu, Florentinos veluti impares ei bello, quod tantis auspicijs gereretur, à Pisanorum oppugnandorum consilio Gallorumq; societate discessuros: ne si pertinacius Pisanos bello persequi perseuerarent, aliquo forte aduerso prælio contusis viribus, vicinas vrbes amitterent: & quod summæ rerum graue momentum secum trahere posse videbatur, nouus non planè confirmata republica ciuitatis status periculum adiret, Mediceæ præsertim factionis vigentibus studijs. In hæc quanquam fœderati omnes consentirent, quisque tamen dissimulanter priuatis commodis studebat. Ludouicus enim ex aliqua tãdem turbatarum rerum compositione, ijs de causis quas suprà memorauimus, Pisas in ditionem sibi concessuras, & Gallico metu se liberatum iri existimabat. Contrà veneti, quòd magnis opibus & specioso quidem prætextu Pisanorum libertatem tuerentur, & ciuium

propen-

propensione & defatigatione hostium eam vrbem imperio se adiecturos confidebant. Ipse verò Cæsar & tenuitate Germanici regni, & profusiore sua liberalitate pecuniarum maximè inops, si Italiæ fines ingrederetur adeundis liberis vrbibus, appellandisque regulis, præter ipsa stipendia magnum auri pondus se coacturum sperabat: rebaturque sibi oblatam iri Augusti imperij coronam, qua mox ex ipso rerum prosperè gestarum successu, ad vrbem Romam euocatus à pontifice more maiorum ornaretur. Itaq; Ludouicus cum vxore insignique comitatu per Larium lacum et Volturenam vallem Burmium extremum Italiæ oppidum ad Abduæ fontes profectus, cum Maximiliano, qui Malsium pagum vsque processerat, coràm transegit, vt accepta pecunia, conscriptisque militibus in Italiam ijsdem tramitibus descendere maturaret. Interea dum à Cæsare copiæ parantur, à Venetis maiora indies præsidia terrà marique Pisas mittebantur. Triremes decem ab Siculo freto Italiæ oram circumuectæ, cum multo commeatu Arni ostia subierunt: Iustinianusque Maurocenus patritius cum octingentis partim Græcis partim Epirotis equitibus, per Lucensium fines Pisas peruenit. ea equitum ala vel equorum genere, vel hominum cultu virtuteque nihil ornatius fuit. Erant in ea centurijs præfecti Ioannes Paleologus, Nicolaus Annonius, Ioannes Zaphinus, Theodorus Frussinius, & Demetrius Bizantius, quem ab militari indole Megaducem appellabant, viri eo tempore illustres: sed qui postea alijs bellis eximia cum laude floruerunt. Per eos dies Lucius Maluetius, quo nemo tum vigilantior aut acrior fuit, intempesta nocte Pontesaccum adortus, scalis magno silentio admotis, cæsisque vigilibus, oppidum irrupit: captoq; Ludouico Martiano Rannucij fratre cum amplius ducentis armatis equitibus, cætera verò turba peditum atque oppidanorum à Germanis fœdè trucidata, prius quàm à Florentinis ducibus sentiretur, Cascinam reuersus est. Nec multo pòst eadem felicitate peruagatus Pisciensem agrum, abactaque multa pecoris atque hominum præda, Buggianum vicum concrematis foribus expugnauit atque diripuit. Exinde sancti Reguli vicus, et Larium oppidum à Pisanis frustra tentata. triduoque pòst Greci equites qui in Volaterrano agro Villamagnæ vicum diripuerant, & opimam prædam Pisas reducebant, in itinere à Martianis equitibus exuti præda fugatique sunt. Quo prælio non pauci ex Græcis confixi sagittis, aut in fossas vtrinque militari via adiacentes vi cataphractorum præcipitati, perierunt. Ex Florentinis autem aliquot occisorum capita hastis præfixa, Græci ne omnino victi viderentur, ad Venetum legatum detulere. Per eos quoque dies Pisanorum manus Vaianæ castellum cepit, & Lucius Butum oppidum conuectis eò tormentis, dedenteq; se ad victoris arbitrium Florentino præsidio, celeriter expugnauit. commissa quoque sunt inter Cascinam & Eræpontem aliquot prælia quum pabulatoribus vtrinque præsidio iretur, modò ijs modò illis aduersa secundaque: in queis Nicolaus Annonius graui balistaria sagitta à tergo transfixus interijt: & Pyrrhus Martianus Rannucij frater Græcorum insidijs est interceptus. Erat id belli genus, vt neutri cunctas vires in vnum cogerēt, aut iusta acie præliarentur: sed dispersi in præsidijs oppidorum, intentique in omnes casus, hostium motus notarent: & quantum occultis itineribus, vel repentinis & nocturnis excursionibus fieri posset, aduersarijs detrimenta inferrent, pabulationes impedirent, & dolis atque insidijs magis quàm vera virtute niterentur. Sed Pisani in ea militum exercitatione, Græcorum equitum numero freti,

propter eorum vigilantiam & celeritatem sæpius superiores euadebant. Ii enim tantam vim pecoris omnis generis, & bubalorum è maritimis locis, quæ ad Volaterranorum fines vergunt, longinquis excursionibus abegerant, vt superioris anni incommoda toties ab hoste perpessa, ampliore armentorum copia sarcirentur. Sed ea die Græcorum equitum virtus plurimum enituit, qua Rannucius cum valida parte exercitus maioribúsque tormentis tribus ad oppugnandam Vaianam ab Eraponte descendit. Pisani enim qui Lauennæ erant, animaduerso suorum periculo, quum ad ferendum opem properarent, et castello virtute Ranucij celeriter expugnato, serò appropinquassent, Græci equites castra adorti memorabile certamen ediderunt. Ibi lato ac patenti campo videre fuit leuis armaturæ equites cataphractis insultare, eos circumire, audacter intentis hastis adoriri, ac si paulùm turmæ laxarentur, miro celeriq; impetu intercurrere, cuncta perrumpere, clauis ferreis, & incuruis grauioribus gladijs incredibilia vulnera inferre, agilitateque corporum & equorum hostium ictus atque impetum ludificari, et ipsos denique inermes (mirum dictu) vndique armis protectos equites passim capere atque prosternere. Nicolaus Martianus Ranucij patruelis alæ præfectus fortissimè dimicans, & cum eo circiter viginti cataphracti equites interficiuntur. equi insignes perpictis bardis contecti, triginta sex capiuntur: multoque maior clades fuisset accepta, nisi Ranucius, qui ab initio eius certaminis in expugnatione castelli fuerat occupatus, subsidio laborantibus confertissimas turmas adduxisset: & Græcos, cæsis qui pertinacius prædæ inhærebant, effusè refugere coegisset. Nec multis post diebus Venetæ copiæ Laurentianum vicum, & sancti Reguli oppidum expugnarunt. A Florentinis verò ducibus Solliana oppidulum improsperè tentatum: nam Petrus Caponius legatus Florentinus, quum in administrandis scalis cohortandisque militibus intrepidè periculoso in loco versaretur, è muro minoris tormenti glande ictus interijt, vir inter patritios, cùm vetustate familiæ, tum eo præsertim celebri facto valde insignis, quòd pro dignitate patriæ aduersus purpuratorum Caroli regis superbiam, iniqui fœderis libellum libera voce edita concerpsisset. Per eos dies Veneti rebus ad Atellam feliciter cōfectis, quum Pisanum bellum intentiore demum cura administrandum esse censuissent, Annibalem Bentiuolum cum trecentis vtriusque armaturæ equitibus, & cohortibus veteranis duabus, stipendio conductum, Pisas miserunt. Ei Lucensium alpium iuga superanti, Cyriacus cum expedito peditatu ad Bargam vicum obuius fuit, vt fauces Apennini quibus munitionem addiderat, euocatis agrestibus tueretur. Sed Annibal præsidio inconditæ multitudinis deiecto, iter expeditum facilè sibi patefecit, & in Pisanum agrum descendit. Eius aduentu vehementer permotus Lucius Maluetius, Pisis egreditur, & cum Sfortianis copijs iter in Galliam Cisalpinam intendens, Apenninum transcendit, quod Bentiuolis, aduersus quos ipse paucis ante annis Bononiæ cum vniuersa Maluetiorum familia coniurasset, salutem suam minimè committendam existimabat. Ea res Ludouici animum vehementer pupugit, quòd nemo adeo absurdis sensibus erat, qui non Bentiuolum propterea Pisas missum indicaret, vt Maluetius cum Sfortianis inde pelleretur: & Pisæ demum omni alio eiecto præsidio in potestatem Venetorum concederent. Hæc fuere initia eius execrabilis insanæq; dissensionis inter Ludouicum & Venetos, quæ non multo post, quum vtrosq; longè maximis bellorum cladibus inuectis penitus obruisset,

ruisset, vniuersam penè Italiam fractis opibus labantem, in externarum gentiū seruitutem adduxit. Interea Maximilianus Rhæticis Alpibus, & Lario lacu in Italiam descendit, adeo tenui comitatu, vt frequentiam populorum officij causa obuiam prodeuntium deuitaret: nec vrbes Comum & Mediolanum ingrederetur, quæ in eius honorem portas templaque & domos singulari studio exornarant. Cæterùm obliquis tramitibus iter facientem, delectæ cohortes decem & quingenti Germani galeati equites sequebantur. Equitibus decora erant arma singulis commensurata artubus, ac intercisis ad Elegantiam sagulis emicantia: ab hastarum cuspidibus quod erat probatæ virtutis argumentum, vulpinæ caudæ dependebant. Equis verò eorum omnibus, caudæ penitus abscissæ, nobis quidem ridendo, sed veteri probatoque Germanorum & Belgarum more, quòd ob id equi certa contractioris alimenti ratione pinguiores, & spinæ robore fortiores euadere existimantur. Ludouicus & Bernardinus Caruaial Cardinalis, Alexandri Pontificis Legatus, Mediolano profecti Comensi via apud Medam pagum Cæsari affuerunt. Ibi de genere ac numero auxiliorum, de itinere ac ratione gerendi belli consilia inita: attributusque Cæsari Calatinus cum Sfortianis equitibus vtriusque armaturę septingentis: quibus coactis copijs acceptaque pecunia Genuam peruenit. Adurnij fratres venientem summo cum honore, ac insigni maximè liberalitate suscepere: parata verò classe atque expectata idonea ad nauigandum tempestate, postridie Nonas Octobres, qua die Rex Ferdinandus ad Vesuuum excessit è vita, nauem conscendit, & legendo oram, Pisas est deuectus. Tum verò Pisani incredibili gaudio exultare, omnibus regionibus effundi, lætis acclamationibus, multisque tormentorum bombis studium atque alacritatem significare: Maximiliani inuicti Cæsaris omnium liberatoris nomen ingeminare: mirari augustam faciem, in qua tantum maiestatis, tantumq; bellici vigoris, ac benignæ probitatis inesse prædicarēt. Cæsar a Decurionibus vrbis, legatisq; Venetis in Mediceam domum deducitur, scutumq; marmoreum cum liliorum aureorum insigni, quod in honorem Caroli regis, Pisani medio in ponte collocarant, multitudinis concursu in Cęsaris gratiam confringitur, & in Arnū pręcipitatur. Postero die conueniunt omnium principū legationes: Liburnum propter maris opportunitatem terra marique oppugnandum decernitur, ne vllus Gallicis classibus receptus in Italia relinquatur. Pisani magno agrestium fabrorumq; coacto numero, paludem Liburninā viā maximè impeditam, & insuperabilem, veteribus refectis pontibus consternunt: tormenta aliquot ænea, inspiciente nec probante Cæsare, ad aptiorem formam conflata renouantur: & cuncta deniq; quę res posceret, mira celeritate ac diligentia comparantur. Cæsar in conspectum Liburni portus, qui Veneta classe obsidebatur, trireme deuectus, ex alto oppidi situm, portus littorisq; spatia despectauit: inde Pisas reuersus ad Liburnum oppugnandum copias duxit. Florentini in oppidum duas delectorum militum cohortes: itemq; tormenta omnis generis abundè contulerant: Bettinum Ricasolum legatum supra togæ opinionem virum fortē ac strenuū, præsidio præfecerant. Is ante octogoniam turrē Lunensi é marmore decoro artificio paruā in insula ædificatam, quæ latè maria, portum, littoraq; tuetur, circumducto aggere communiuerat, refertamq; tormentis Florentinis ciuibus custodiendam attribuerat. arcis atq; oppidi mœnia in longo belli metu refecta, constitutis passim idoneis in propugnaculis maioribus tormentis instruxerat: domosq; ad-

uersus omnem inopiæ metum, vino, frumento, pecoreque repleuerat. Erant ad dextram tres aliæ marmoreæ aliquanto minores lateritiæ turres, quæ mari pariter alluuntur. Eę primum tormentis verberari cœptæ, consilio, & à Cæsarianis militibus, & ab hostibus pariter ridendo, quum longo in spatio emissæ cannonibus pilæ contumacibus muris frustra inciderent: nec patefactæ etiam vel dirutæ turres, vllum omnino momentum ad expugnandum oppidum habituræ viderentur. Veneti nanque & Sfortiani nequaquam bonis artibus bellum gerebant: quoniam de obtinendo Liburno, si caperetur, magna cōtentione in concilio certatum fuerat: quum Ludouicus oppidum portumque sibi tradi vsque ad belli exitum postularet: Venetis id sibi custodiendum iure deberi prædicantibus, quòd eorum classe maria tenerentur. Dixerant aliqui mediam sententiam, vt scilicet Cæsaris æquissimi ducis arbitri permitteretur, cuius auspicio bellum gererent. Ea ex ore Ludouici mitti videbantur: qui quum Venetos Pisarum imperio potiri ægerrimè ferret, nimiam eorũ potentiam reformidans, etiam maritimũ oppidum ad inuadendas Pisas opportunum eorũ præsidio occupari nolebat. Veneti verò tametsi occultè ipsorum cupiditatis præsentem inuidiam vitare cuperent, eoq; haud ęgrè descenderent, vt Cæsari traderetur, conditionem periculosi consilij renuebant, quum Cæsarem ex inopia augustalis ærarij, & plerunque ex inconsulta liberalitate alienæ pecuniæ auidum, à Florentinis auro corrumpi posse, vt oppidum sibi emptionis iure de manu traderetur, magnoperè dubitarent. Sed dum turres haud obscuro quodam ludo tormentis verberantur, turmæ nauales, quę in terram descenderant, eruptione præsidij ac oppidanorũ ad triremes cum cæde ac trepidatione sunt compulsæ. Postera die Gallica classis in cōspectum se dedit, nauisq; vna cognomento Normanna ante alias pręgrandis, et militariter exornata, secundum nacta ventum, despectis Venetis triremibus, & ingenti naue Ligustica, plenis velis in portum se intulit, et octingentos Vascones mercede conductos exposuit, commeatuq; omnis generis oppidanos repleuit. In ea naue fuere Carolus Vrsinus & Vitellocius, qui regia onusti pecunia transuersis itineribus, Perusiam ad cogendos milites contenderunt. Interim obortæ sunt fœdæ tempestates, adeoque sæuus Aphricus pluuia commixtus inualuit, vt Germani pedites, qui tabernacula secum ferre minimè consuerunt, duritiæ frigoris subacti Pisas refugerent, aliorumque militum tentoria passim sternerētur: quo etiam ventorum turbine, quòd portui Liburnio ventus Aphricus maximè est aduersus, triremes vehementer sunt conflictatæ, vnaq; in littus eiecta atque perfracta naufragium fecit: & eo quidem miserabilius, quòd enatantibus socijs naualibus, aut vulnere aut fluctibus, effuso ad prędam hoste, erat pereundum. Adurnia quoque oneraria admodum insignis, quum abruptis rudentibus quibus anchoræ distinebantur vim tempestatis sustinere non posset, interijt. Quibus detrimētis veluti aduerso omine permotus Cęsar sæpe dictitans se, Dijs atque hominibus infensis, bellum non esse gesturum, copias reduxit: à valida tamen Germanorum manu quæ longius prædatũ ierat, Burgarũ oppidum vi captum, ac occiso Henrico maritimæ regionis regulo, cunctisq; ferè incolis crudeliter interfectis, incensum atque deletum. Nec multo pòst Cæsar diuersis itineribus pręmisso milite Apenninũ Pontremulanis iugis trāsgressus, Ticinũ vbi tum erat Ludouicus peruenit: atq; inde per Larium lacum media hyeme, niuosis admodum alpibus, in Germaniam est reuersus, non vno in loco iratè atque mina-

titer iurans ſe non venatoris habitu, vt tum ſociorum auxilijs confiſus incautè feciſſet, ſed armati Cæſaris more totis imperij viribus inſtructum, in Italiam aliquando rediturum. Maximiliano Piſis excedente Germani omnes Sfortianique milites pariter in Ciſalpinam Galliam abierunt: ac tum demum Piſæ in Venetorum poteſtate ſunt conſtitutæ. Nam quum Piſani aduerſus vim Florentinorum longè infirmiſsimas ciuitatis opes eſſe conſpicerent, ac ſe planè reliquo omni auxilio deſtitutos intuerentur, arcem veterem, quę ad mare ſpectat & Stampacis propugnaculum ad paruæ arcis effigiem citra flumen exporrectum, omniaque belli iura Venetis vltrò conceſſerant: Caſcinamque & Verruculanam ſpeculam Venetis præſidijs commiſerant, vt liberaliter fidenterq; cuncta concedendo, Venetorum voluntates redimerent, ac maiore eorum ſtudio, amplioribusque præſidijs in tuenda libertate vterentur: aut ſi Dijs omnino infeſtis de Repub. foret deſperandum, mitioribus certè atque potentiorib. dominis ſeruirent, poſtquam extrema ſupplicia potius pati, quàm Florentinorum imperium rurſus perferre, publicè decreuiſſent. Dum hęc in Ethruria geruntur, Alexāder pontifex, vt Vrbis proceres deleret, quos Romanorum pontificum compedes appellabat, vtq; maior inde filijs potentia ſtrueretur, ad oppugnanda Virginij oppida copias miſit. Iere cum Franciſco Borgia filio principe Candiano Guido Feltrius, Fabritius Columna, Antonellusque Sabellus: primoque aduētu oppida circa Caſsiam viam, Inſula, Galeria, Campanianum atque Scrofanum facilè occupata: quæ verò ad Sabatinum lacum pertinent, Trebonianum, Anguillaria, & Braccianum ditionis caput veterano Virginij milite tenebantur. Eò enim Liuianus ex fuga ſe contulerat, vt afflictis familiæ rebus, extremam operam nauaret. Is milites armis, equis, veſteque ſpoliatos exceperat, ſingulis equos indomitos ex armentis attribuerat, liberalitateq; Bartholomeæ virilis animi fœminæ, quæ Virginij ſoror erat, recrearat, & inſtruxerat, quum ea maritales zonas mundumque omnem muliebrem, ac veſtes nuptiales, vt ex ijs ſaga militibus fierent, alacriter protuliſſet. Mira quoque Liuiani celeritate Braccianum valido aggere communitum, tormēta vetera coaptata, agreſteſque eius tractus ferme omnes euocati armatique: miſsilis plurimus ignis in ollis teſtaceis fabrefactus: itemq; trabes onuſtæ lapidibus in ſumma pinnarum corona, ad obruendos hoſtes collocatę. Nanque Liuiano neque ardens ſtudium in gerendis rebus, neque militaris induſtria vnquam defuerunt. Interim Trebonianum in ora lacus ab hoſte conuectis eò tormentis oppugnari cœptum. Liuianus præpoſitis oppido peritis centurionibus, id egregiè tueri: ab aduerſa ripa recentes milites lembis tranſmittere: ſpe maioris celeriſque ſubſidij, vbi periculum poſceret, oppidanos implere: hoſtiumque impetum nauigationis beneficio retardare atque fruſtrari. Quibus rebus quum nulla vi terreſtris exercitus occurri poſſet, Duces à pontifice poſtulabant, vt ab vrbe myoparonem plauſtris ad ſe deuehi curet: ſperare ſe eo fretos nauigio celeriter & Treboniano & Bracciano eſſe potituros. Pontifex myoparonem ſumptum è Tyberi, cohortis vigilum præfecto, Troiloque Sabello impigro iuueni conuehendum tradit. Id autem ad Liuianum, Vrſinæ factionis hominem ſtudio ac diligentia celeriter defertur. Quare cognita vehementer perturbatur, quum valido nauigij genere res ſuas profligatas iri videat. Cæterùm à pręſenti animo audax, ſed euentu felix conſilium capit: cum delecta nanque ſuorum manu tectus intempeſtæ noctis tenebris, aduentantibus obuiam progre-

ditur, cæteris oppidum tueri, & sui maximè præsentis speciem præbere iussis. Vix dum pontificij myoparonem ad sextum ab vrbe lapidem coñuexerant, quum Liuianus inexpectatus superuenit, magnoque impetu facto, sublatoq; ab omnibus clamore hostes adoritur. Cohors & turma præfecti vigilum assuetæ triumuiris capitalibus infamem præstare operam, terga protinus vertunt. Troilus strenuè dimicans, vulnerato Liuiani manu quo vehebatur equo, in fugam conijcitur: eo pulso cæteri profligantur. Liuianus desertum ab hostibus nauigium incendit, ac omnibus suis incolumibus, negotioque fortiter ac feliciter confecto Braccianum reuertitur. Ea res pontificijs in castris nunciata, secus ac Liuianus putarat, omnium animos plurimum incitauit: quum plerunq; fiat, vt ex dolore contumeliæ, vel ignaui milites ad virtutem accendantur. Itaque frequentibus tormentorum ictibus Treboniani mœnia perrumpuntur. Pontificius subit miles: Vrsini multitudine oppressi cedunt: oppidum capitur atque diripitur. Treboniano capto torméta ad Braccianum traducuntur. Ibi maiore vi plures dies est repugnatum: nam & ipse Liuianus aderat, & cohortator & propugnator egregius: & viri fortissimi qui factioni Vrsinæ Virginioque duci antea se deuouerant, & loca periculi plena sibi egregia virtute tuenda desumpserant. Sæpe pontificij è propugnaculis ruinisque procidentium murorum deturbati, sæpe eruptione certatum: repulsis fugatisque hostibus singulari eorum cum ignominia tormenta occupata, clauisque confixa: ita vt pontificij duces Vrsinis sæpe è muro irridentibus, eorumque conatus contemptui atque ludibrio haberi viderentur: idq; maiore ipsorum fiducia fiebat, quoniam à Tifernatibus, Perusinis, Tudertibusque ac cæteris Vrsinæ familię clientibus, auxilia propediem sibi ventura sperabant, Carolumque Vrsinum & Vitellocium coactis in vnum copijs ad se maturare cognouerant. Vitellocius enim postquam è Liburno Tifernum venit, quantum equitum ac peditũ cogi potuit, celeriter armauit: & phalangem eduxit ex oppidanis delectisque agrestibus & colonis, militari disciplina institutam. Ipse enim & Camillus Paulusque fratres vni huic rei maximè studuerant, vt aduersus finitimorum iniurias, Romanorumque pontificum vim omni tempore sibi metuendam, certa atque domestica præsidia compararent, quum pedestri præcipuè opera bella confici pararique victorias cum recéti maximè Gallorum exemplo, tum antiquorum more, prorsus intelligerent. Erant homines intonsi simplices ipso agresti habitu, aspectuq; propemodum contemnendi: sed certa animi contumacia, corporisque duritie, & fide admodum constanti: multoque ducum amore & parendi obsequio, optimorum militum nomine digni. Eos Germanicæ militiæ more gladijs hastisq; instruxerant: signa sequi tympanorum certis pulsibus, scienter obtemperare, conuertere, dirigereq; aciem, in cocleam decurrere, et denique multa arte hostem ferire, exacteque ordines seruare docuerant. Quodque magno vsui semper fuit, omnibus eorum manipulis miscuerant viros militares superioribus bellis exercitatos ac ingenio maximè valentes, qui multitudinem regerent, & subitis casibus atq; periculis se primos offerent. Præter hos plæriq; veterani equites aderát, Perusia, Tuderto, Narnia, atque vrbe Roma euocati: plures ab Atella redierant. multi etiam partium studio, et propter veteres clientelę necessitudines, vt semioppressis opem ferrent, in castra ferebantur. Validam quoq; cataphractorũ turmam Ambrosius Landrianus Ioannis Rouerei equitum pręfectus adduxerat. Coniunctis in Orthano agro

no agro omnibus copijs, Vitellocius & Carolus Surianum proficiscuntur. Id Sabini agri oppidum inter Cassiam viam atq; Flaminiam arduo in monte positum est, vbi tum erant Baptista Cardinalis & Iulius Vrsini fratres, qui metu pontificis Vrbe profugerant. Ibi castra ea nocte habita, militesque oppidi copijs abundè recreati, sequenti die vix dum exorto Sole, dum de itinere profectioneque deliberant, pluribus nuncijs affertur, pontificios duces de ipsorum aduentu certiores factos, Bracciani oppugnationem reliquisse, sub Ciminio monte per Capenates iter habere, atque aduentare eo consilio, vt locis à Bracciano maximè remotis æquiore conditione confligant. Vix dum eorum aduentu certius cognito, vel explorato, Vrsini pontificios antecursores densis nemoribus egressos conspiciunt, & ab ijs quoque pari prospectu atque eodem tempore Vrsinorum castra videntur. Vitellocius & Carolus alacriter aciem instruunt, ac expeditam equitum alam in hostes emittunt: concurritur impeditis in locis. Pontificij repentino hostium incursu perturbati, dum ad suos se recipere cupiunt, vt hostes adesse renuncient, in fugam versi, ad tormenta vsq; compelluntur. Erant in prima agminis fronte Antonellus atque Fabritius cum Romano equitatu. Ii cum suorum fuga, tum hostium insolentia permoti, vti erant duces eius ætatis longè omnium manu promptissimi, extemplo concitatis equis prorupere: alijsque subinde subsequentibus turmis, Vrsinorum equitatū multis vulneratis atq; prostratis in fugam coniecere. Erat eo loco sylua admodum rara, sed frequentibus dumetis impedita, quam pontificiæ copiæ iam euaserant: ab ea, planities ad effigiem oblongæ conuallis vtrinq; septa nemoribus, ad Vrsinorum integros ordines extendebatur. Ibi lato spatio magna vi est decertatum: tantoque hostium impetu Vrsinorum primæ turmę sunt repulsæ ac profligatæ, vt debellatum esse iudicantes præ timore latè profugerint; Florabraccęque ante alios Baleoni, equitum insignis præfectus ad Stipicianum vsque suę ditionis oppidum ingenti cursu se proripuerit. In ea perturbatione turmarum Rossetus Tifernas singularis animi vir phalangisque pręfectus, quum extra ordinem equo aduectus procurrisset, & cum eo Franciottus Vrsinus, qui postea Cardinalis fuit, circumuenti captique sunt. Sed quominus pontificij perturbatis insisterent, & in delendo hoste præsenti fortuna vterentur, locus qui à leua procerioribus virgultis densus aditum impediebat, plurimum retardauit: ac simul Vrbinas & Candianus longius prouectos reuocauere: qui nisi productis ante aciem tormentis, promotoque Germanorum peditatu, quem in postremo agmine reliquerant, cum pedestribus hostium copijs confligere nolebant. Ea res manifestam eorum victoriam interpellauit. Nam Vitellocius suos confirmandi atq; adhortandi spatium nactus, ęquo in loco phalangē constituit: eamque ab latere dextro totius reliqui equitatus subsidio firmauit. At dum Vitellocius cruentum gladium tenens, multoque hostium & ipsius equi in ceruice saucij cruore perfusus, educta cassidis bucculaad Tifernates suos concionatur, & Carolus reductos conglobatosque equites ad demendam ignominiam accendit, pontificij promouent tormenta, quorum pilæ altius fortè collibrantibus magistris emissæ, sine detrimento hostilem aciem prætervolant: tum verò cum tota mole copiarum incumbunt. Landrianus densata suorum ala proruentes egregiè sustinet: Tifernates quoque pedites singulari constantia Germanorum impressionem excipiunt, præliumque magnis clamoribus committitur. Germani iniquo cōgressi loco longioribus Tifernatum lanceis,

quæ Germanicas cubito superabant, facilè confodiuntur: atque in conspectu equitatus ad vnum omnes temporis puncto trucidantur. Ea re conspecta equites timore consternati, fugæ se mandant. Dux ipse hostium Guido Feltrius in depressum callem ex fuga præcipitatus, dum ruina supercollapsi equi opprimeretur, Baptistę Tophio nobili Vrsino equiti se dedit: & ab eo abscisis ephippij loris vitæ periculo eximitur. Ioannes Petrus etiam Gonzaga ab hoste circumuentus deditionem facit. Vexilla & tormenta cunctaque exercitus impedimenta capiuntur. Mutius Columna acerrimus iuuenis in inguine sagitta vehementer vulneratus euasit. In ea fuga Bernardinum Lunatum Ticinensem Cardinalem, qui in castris legatus erat, adeò vehementer incitasse equum ferunt, vt ex pauore concepto atq; ea insolita iactatione paulò post obierit. Vrsini duces ea victoria læti curandis corporibus & diuidendæ prædæ, biduum quietis militi concesserunt. Tertio die promota signa iunctis cum Liuiano copijs, qui in castra ab Bracciano victoriam ducibus gratulatum adcurrerat, oppida paulo antè amissa, præter Anguillariam & Trebonianum sunt recepta. Paulò pòst quum Vitellocius victoriæ moderandum, nec pontifici vlterius insultandum esse iudicaret: & pontifex suscepti temere belli pudore adductus, mitioris animi signa præbuisset, pax est confecta auspicijs Federici Sanseuerini Cardinalis, qui Vrsinam familiam eo tempore singulari patrocinio tuebatur. Septuaginta milia aureorum nummûm ab Vrsinis impensæ nomine pontifici persoluta sunt: cuius summæ maiorem partem Guido Feltrius vt carcere educeretur appendit: cautumque est, vt Vrsini, qui Neapoli in custodia erant, sine precio dimitterentur: curaretque pontifex, vt Paulus Vitellius à Mantuano libertatem impetraret. Sed quum ad septimum Calendas Februarias ad Surianum esset pugnatum, septimo antè die Virginius in Oui arce, senio mœroreque confectus vita excesserat: vir ætatis suæ summis honoribus militiæ gestis longè clarissimus. Nam supra peritiæ militaris opinionem, quod nequaquam inane nostro seculo censetur, multo etiam splendore liberalis vitæ cuiuque familiæ, ac ipsa demum apud factiosos confirmata Romani nominis auctoritate, vel æmulos Columnas proceres anteibat: quibus virtutum dotibus, supra paternas opes, quæ erant amplissimæ, feliciter accumulatis, felix profectò videri potuit, nisi periniqua, aut certè fatali peruicacia ab æquo & bono importunè abductus, in ipso vindicandæ contumeliæ conatu, in arcta custodia miserrimè concidisset. Luxerunt eum non secus ac optimum parentem, exactæque disciplinæ magistrum pernobiles alumni, cùm ipsi gentiles Vrsini, tum Comites Vitellij, Anguilarij, & Balcones, qui ex eius domo tanquam illustri schola prodeuntes, præclari demum bello duces euasere. Nec multo pòst Iordanes filius & Paulus Vrsinus à rege dimissi sunt, quòd odio ac inuidiæ vnius Virginij morte satisfactum esse videretur: concessumque filio patris cadauer, quod apud Cære Vetus totius familiæ concursu, & magna clientum veteranorumque militum frequentia, celebratis exequijs, tumulatum est.

FINIS QVARTI LIBRI.

PRIMÆ

PRIMÆ huius decadis postremi sex libri clade Vrbis perierunt, quos tamẽ author ex schedijs exemplaribus sua fretus memoria (modò vita suppetat) restitui posse non desperat. Errera nanque Cordubensis, & Antonius Gamboa Cantaber cohortium præfecti, quum in templo diuæ Mariæ ad Mineruam excruciatis æditui, omnes latebris explorassent, ferratam arcam inuenerunt, in quam author elaborati argenti pondo centum & historiarum codices condiderat. Sed Gamboa argento contentus libros tanquam inutilem prædam abiecit. Errera verò non insulso ingenio partem eorum collegit, eos scilicet qui in membranis scripti erant, & purpureo contecti corio, papyraceos autem contempsit, eo euentu, vt dissipati in fœdos vsus omnino perierint. Collectos autem ad authorem inde tulit, vt præmium acciperet: idq́ munus pontifex authoris lachrymis exoratus sacerdotio rependit, quod Errera, Hispano sacerdote defuncto, apud patrios Lares magnopere expetebat.

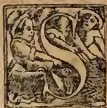
HORVM SEX LIBRORVM, QVI CLADE VRBIS PERIERVNT, AVTHOR EPITOMATA

appofuit, vt legentes interruptæ historiæ desiderium lenius ferant, supplereq́ volentes, ab his rerum seriem perdiscant.

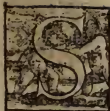

QVINTO itaque libro, narratur bellum inter Columnios & Vrsinos Romanos proceres ortum. Pugnatur ad Monticellum Crustumini agri ab vtraque factione. vincentibus Columnijs, Carolus Vrsinus capitur, moxque ciuili humanitate, pace facta dimittitur, quòd Alexandri pontificis astuta consilia in vtriusq; factionis perniciem versa deprehendissent. Interim Carolus rex Galliæ, quum è ludo paruæ sphęrę in cubiculum alienum fessus se reciperet, apoplexia correptus, moritur, eique succedit Ludouicus Aurelianus, vir apprimè bellicosus. Florentini factionibus inter se fluctuantes, Hieronymum Sauonarolam cucullatum, de pontificis potestate malè sentientem, & humanis rebus sese ambitiosius, quàm sacratum virum deceret, immiscentem, sed indignum Christianæ doctrinæ nomine, adeò atroci supplicio in foro comburunt. Veneti qui antea hortatu Ludouici Sfortiæ Pisanos aduersus Florentinorum vim defendendos susceperant, quòd magis ac magis præsidia augerent, & Pisani eorum nouo imperio lętarentur, cum magna inuidia in suspicionẽ occupandæ eius vrbis venerunt. Quibus de causis Ludouicus Sfortia, ne Veneti immodica affectãtes imperia, ea opportunissima Etrusco in mari vrbe potirentur, ab eorũ amicitia discedit, Florentinisq; adherens trãsmissis auxilijs Venetorũ duces cum magnis copijs Apenninũ transcendere maturãtes, vt summis iugis arceantur, operam dat. Nam Paulus Vitellius Florentinorũ dux, post illata Pisanis Venetisq; pręsidijs aliquot detrimẽta, è Pisano agro reuocatus, ad tutandas Casentinatis saltus summitates, ad pagũ diui Stephani peruenerat, multisq; pręlijs factis Guidonem Feltriũ, Liuianũ, Astoremq; Balconũ Venetos duces singulari virtute profligarat, atq; deiecerat, vsq; adeo graui cũ dolore ab ea irrita spe Veneti senã

tus, vt implacabile odium aduerſus Sfortiam conceperit, & cum nouo Galliæ rege, Alexandroque pontifice, ad conturbandum totius Italiæ ſtatum coniurarit, diuiſis inter ſe totius ferè Italiæ vrbibus. Ex ea diuiſione Mediolani principatus non obſcuro iure hæreditatis Ludouico quærebatur. Is Cremonam Venetis eius belli ſocijs in præmium ſocietatis & fœderis concedebat. Cæſari Borgiæ Alexandri pontificis filio, qui ſe à ſacra purpura abdicarat, interfectóque Candiano fratre magnum imperium affectabat, Togatæ Galliæ & Vmbriæ reguli concedebantur: aſcitusque in id fœdus Ferdinandus Hiſpaniæ rex cum Gallo clàm Apuliæ regnum fuerat partitus. Quibus conſilijs ingens mox bellum exortum eſt. Nam Florentini recuperandæ Piſanæ vrbis auiditate, in id fœdus conſenſere, ea cõditione, vt Gallorũ auxilijs freti, Piſanos ſubigerent.

EXTO libro narrantur res geſtæ eius anni qui ſecularem ab Alexandro conditum anteceſsit. Ludouicus Sfortia cognito rerum ſuarum periculo, quòd aduerſum ſe tot principes coniuraſſent, litem de imperio Mediolanenſi per conditiones annui tributi cum Gallo componere, deprecarique iniuriam à Venetis conatus, poſtquam omnia fruſtra tentarentur, ad Baiazetem Turcarum imperatorem confugit: per legatos quorſum hæ coniurationes tenderent demonſtrat, atque auxilium petit. Barbarus occaſionem intelligit, & terra marique in Venetos arma parat. Veneti ingentem claſſem Grimano præfecto Ionio in mari Turcarum claſsi opponunt. Sed Grimanus malè explicata claſſe, & trierarchis nequaquam præſenti animo pugnam ineuntibus, ad Protum inſulam inter Sporadas, turpem in fugam conijcitur, quum explorata victoria penè eſſet in manibus, niſi trierarchi ceſſauiſſent, Albano Armerio, & Andrea Lauredano, qui vni omnium impigrè pugnam inierant, miſerabili incendio abſumptis: quum in ingentem nauem Baracchi Smirnei prædonis, cum duabus vtrinque celocibus vehementer inuecti, poſt iniectas harpagonum ferreas manus Barbari deſperata ſalute, vltro repentinum incendium excitaſſent, quo victi victoresque concremati ſunt. Poſt rem malè geſtam, Grimanus ad Sphragiæ inſulæ portum, cui Sapientiæ nomen eſt, ſe contulit. Dauthes autem Turcicæ præfectus claſsis, deſertis & amiſsis aliquot triremibus, in Naupacteum ſinum abſceſsit, Naupactumque ſegniter defendente Veneto, in poteſtatem redegit. Nec multò pòſt Grimanus propter rem malè geſtam reuocatus Venetias, in compedibus cauſam dixit, damnatusque eſt, & relegatus in Oſſarum Abſyrtidum inſulam, inuidioſo nimisque ſeuero Senatus iudicio; quòd nihil Dominici cardinalis pro ſene patre deprecantis, ſacratisque manibus ſubleuantis paternos compedes, conſpectus, & purpura, aut preces valuiſſent: quandò etiam oborta in Senatu miſericordia, multis honeſtæ lachrymæ manarent, vel ob id præſertim, quòd in trierarchos quoſdam nobiles minus imperio parentes non animaduertendo, pro priuata eius clementia, publicæ ſeueritatis pœnam ſubijſſet. Exitu quoque eius æſtatis Scanderbeſſa Illyrici præfectus, cum duodecim milibus equitum, per Aquileienſem agrum in Euganeos, altiſsimis fluminibus ſuperatis, populabundus penetrauit: captoque magno hominum numero, quod nemo armatus obſiſteret; & trucidatis immaniter ſenibus, in Tiliauenti amnis ripa, vnde venerat, graui ex incendijs & cæde luctu in his regionibus relicto, reuerſus eſt, poſtquam ſe feram Ludouico Sfortiæ opem attuliſſe didicit.

SEPTI-

EPTIMVS liber, eiusdem anni per autumnũ res gestas refert. Narratur bellum ortum inter Heluetios & Germanos Rheno propinquos. Hi vallis Agnedinę incolas, qui inter Rhętos (Grisoni hodie vocantur) incursione facta ferro atque igne populati fuerant: quibus opem implorantibus, Heluetij vetusto fœdere coniuncti non defuerunt, conflixereq; cum Germanis ad Suarzualdum, qui locus combusti nemoris nomen sonat. Eo prælio Heynauolebanus Heluetiorum dux peritissimus, ordines partiendo promouendoque, ita hostium aciem perfregit, vt celebri victoria sit potitus. Sed quum ante alios pulsum loco hostem acrius vrgeret, iam planè victor, plumbea pila caput ictus occubuit. Sub id quoq; tempus Paulus Vitellius Florentini dux exercitus tormentis admotis magno apparatu, sed infelici conatu Pisas oppugnauit. Quum enim Stampacis propugnaculum, quod in meridiem vertitur, deiectis atq; interfectis defensoribus occupasset, atque inde in vrbem irrupturus esse videretur, Pisani ab interiore area in eam partem ingens tormentum, quod Bubalus ab incredibili violentia vocabatur, obuerterunt. Tanta verò pilarum eius vis extitit, vt omnia munimenta à Vitellio obiecta disijceret, neminemquè propugnatorem introrsus consistere sine certa perniciè pateretur. Itaq; propugnatoribus Stampace denudato, Vitelliani pedem retulerunt, sic vt spe ferè captæ vrbis Paulus deijceretur, et autumnus grauis exercitum inuecto pestilenti morbo mirum in modum vastaret. At Vitellium post tãta res paulò antè prosperè gestas, quòd nouissimo conatui Fortuna non arrisisset, inuidia inuasit, prębuitq; causam accusationi Ranucio Martiano perpetuo hosti suo atq; obtrectatori, vt apud Florentinos facilè suspicaces, nõ vi, sed dolo cessisse, nec potiri Pisis voluisse crederetur, q̃ Ludouici Sfortię literis obtẽperare potius, quàm Reipub. commodo, extremũ capiendę vrbis periculum facere voluisset. Itaq; ea oneratus calumnia, nihil tale timẽs Cascina in oppido à legatis Florẽtinis capitur, Vitellocio fratrè per tumultum elabente. Perductus autẽ Florentiam exquisitissimis tormentis subditur, nec quicq̃ quo nominis fama maculari posset, ab insonte atq; fortissimo viro elici potuit, quũ tantùm se à fortuna sua miserè deseri, & ingratè plecti quereretur. Sed Ranuccianę factionis Octouiri, quę iure damnare nõ poterãt, impotentib. suffragijs, ne iniurię vltor euaderet, capitali supplicio damnarunt. Per eosdem dies Galli in Italiam trãscedunt, ac Obignino & Triuultio ducib. Aratium & Annoniũ Sfortiani imperij arces expugnant: atq; inde ad Alexandriã deferuntur, magnaq; vi tormentorũ murũ quatiunt. Sfortianis copijs pręerãt Galeacius Sãseuerinus. Is, vti postea dicebat, falsis Calatini germani fratris literis, quasi id iuberet Sfortia, pręsidio excedere, & Mediolanũ reuerti iussus, magnã partẽ exercitus interclusum Pado, Gallis diripiendã prębuit, turpiterq; aufugiens vrbẽ hosti occupandã reliquit. At Sfortia, ad profligati exercitus, amissęq; Alexandrię nunciũ perculsus, quũ fortè Simon Horrigonius Insuber, homo facinorosus, Antonium Landrianũ ærarij præfectũ trucidasset, ab eaq; cæde expediendę pecunię facultas conturbata videretur, animũ despondit, Comumq; profectus cũ Ascanio cardinale fratre & liberis, in Germaniã ad Maximilianum Cęsarẽ confugit. Nec multò pòst ex eius victoriæ lætissimo nuncio, Ludouicus rex Mediolanũ venit, cui cunctæ Sfortiani imperij vrbes cum Genua deditionẽ fecerunt. Cremona autẽ ex cõditione fœderis Veneto cessit. Arcem verò Mediolanẽsem longè omniũ munitissimam atq; pulcherrimã, Bernardinus Curtius insigni auaritia atq; perfidia vir, qui Sfortię alumnus fuerat,

Gallis prodidit. Per id tempus Cæsar Borgia, Heluetijs mercede conductis, adiunctoq; sibi Gallico equitatu, cui Alegria præerat, Catharinā Sfortiā Forocornelij & Foroliuij vrbibus expulit, dedentemq; se demum, captiuam Romā duxit. Quum verò Fauētiæ, Arimino, atq; Pisauro imperij auidus immineret, Sfortia post quintum exilij mensem, quòd tædio Gallorum ab Insubribus accerseretur, cum manu Heluetiorum Mediolanum est reuersus. Verùm intra paucos dies post Nouariam tormentis receptam, nouus Gallorum exercitus duce Tramulio cum veteribus Ligninij & Triuultij copijs coniunctus, eum magnopere conterruit, ob id maximè quòd magnus Heluetiorum numerus Gallicis in castris militaret, misceretq; facile sermones cum consanguineis suis, qui apud se stipendia merebant. Ludouicum quoque Valdreium virum Sequanum, qui trecētos galeatos equites adduxerat, a Gallis ei notis ducibus sollicitari ad defectionem didicerat. In eo graui metu Sfortia certa tributi pactione cum Lignino, vt se periculo eriperet, transigere conatus est: sed eius consilia Fortuna iam pridem infesta penitus elusit. Nam Heluetij vtriusque partis Gallica pecunia corrupti, cum habitu Heluetij militis inter phalangis ordines prodeuntem, Gallis ducibus tradiderunt, præcipuis tantæ perfidiæ authorib. ducibus duobus. Sfortiam in Galliam perductū, Ludouicus rex nullā humanitatis & clemētiæ laudem quærens, in prædurum carcerem sine scribendi solatio coniecit. Eandem fortunam tulit Ascanius cardinalis in Placentino agro, dum effugeret, à Conrado Lando Venetis equitibus proditus. Hunc postea Venetijs diu custoditum, deposcenti regi Senatus tradidit, vt in Gallia seruaretur.

OCTAVVS liber Baiazetis Turcarum Imperatoris in Græciam aduentum continet. Is anno seculari cum centum quinquaginta armatorum milibus ab Isthmo Pellopontesum ingressus, trinis castris ad Metonem positis, turrem portæ imminentem maioribus Tormentis est demolitus, murumque tribus in locis aperuit. Sed post varia certamina vtrinque acerrimè depugnata, Ianizari pedites à sanctæ Mauræ porta in vrbem perruperunt, quum fortè miserabili casu Metonenses conspectis quinq; triremibus Venetis, quæ arma, milites, & commeatum obsessis afferebant, vt appulsos exciperent, ad mare desertis stationibus descendissent. Itaque Barbari potiti lato aditu, editaque magna cæde, Græcos simul & Venetos milites obtruncant: cohortemque dudum expositam, et à portu intrantem concidunt. In ea strage Antonius Fabrius, & Bardella præsidij præfecti trucidantur, Andreæque Falconi Metonensium Episcopo, qui in sacra veste hortabundus prodierat, mitratum caput barbari gladio detruncant: neque cuiquam armato vel inermi Turca miles pepercit, nisi quem aut ætas aut decora forma conseruauit. Captiui longis nexi restibus supra mille per ducti ad prætorium, in conspectu imperatoris trucidati sunt. Custodiæ tamen iniectis cathenis traduntur Gabriel prætor, & Balastrus quæstor cum Aurelio scriba: atque item Sebastianus è monte Silice, qui veteri præsidio præfuerat. Inde Baiazetes Coroneos Metonensium casu perterritos in deditionem accepit. Crisseum quoque à Cherseogle bassa Baiazetis genero, tormentis est expugnatum. Tentauit & frustra Nauplium Helibassa: & Pylus olim Nestoris sedes, hodie Nauarrinum Iunco portui impositum, metu exterrito arcis custode, Barbaris est deditus. Quibus rebus gestis Baiazetes terra & mari planè vi-

ctor,

ctor, quòd Veneta classis nusquam congredi ausa certamen detrectasset, Bizātium est reuersus. Nec multo pòst à Consaluo, cui propter singularem virtutū consensus militum Magni cognomen dedit, coniuncto sibi Pisaurio Venetæ classis præfecto, Cephalænia post longos difficilesque labores expugnata est, quum Turcæ fermè omnes in vestigio stationis cum Gisdare præfecto non inulti cæcidissent. Pisaurus quoque, quum multa Turcis detrimenta agilitate triremium suarum intulisset, sanctæ Mauræ oppidum, ad Leucadem Neritho in insula fortiter expugnauit, Turcarum equitibus per vada reciprocantis Euripi ab Ætolico littore obsessis, opem ferre frustra conantibus. Sed nequaquam pari fortuna Gallica classis, quæ subsidio missa in Græciā peruenerat, mari rem gessit. Nam Rauastenius præfectus ad Lesbum insulam delatus, Mitylenasque tormentis oppugnare adortus, Turca se impigrè defendente, ita incœpto abscessit, vt sæuiente tempestate, classis eius disiecta sit, ipseq; post multa pericula ac naufragia ad Tarentum euaserit. Galliæ atque Hispaniæ reges ex composito Federicum Aragonium adoriuntur: Magnus Consaluus tecto consilio, simulataque amicitia Brutijs & Apulis imminet. Namursius Gallorum dux, adiuncto sibi Cæsare Borgia per Campaniam delatus, Capuam vrbem oppugnat, atque inter conditiones dedentium se ducum hostiliter irrumpit; direptisque Campanis, & Aragonijs militibus malè mulctatis, Fabricius Columna & Ranucius Martianus capiuntur. Hunc vulneratum Vitellocius, vt Pauli fratris manibus parentaret, veneno plagæ indito tollendum curauit. Illum Iordanes Vrsinus è manibus Gallorum liberaliter præbito auro redemit. Federicus exutus copijs et consilij inops, quum antea à Consaluo opem frustra implorasset, relicto regno deditisque arcibus, ad Ludouicum regem verum hostem nauigare, quàm ad Hispanum consanguineum, à quo se iniquissimè atque ingratissimè proditum querebatur, confugere maluit. Itaque Consaluus sine vulnere Brutios & Apulos in ditionem Ferdinandi regis redegit: eoque euentu Ferdinandū Federici filium Tarenti obsedit, vt quum adolescens certa libertatis conditione inexpugnabilem vrbem dederet, contra iusiurandi religionem caperetur, vt vnicus Neapolitani regni hæres in Hispania seruaretur. Nec diu pòst Hispani & Galli ex propinquis præsidijs de finium diuisione disputantes, ad arma acerrimumque bellum descenderunt: quo exorto, Gallis paratioribus, Consaluus in Barolum compellitur. Eo obsesso noua auxilia, cùm ab Hispanis, tum è Germania per Hadriaticum Consaluo superuenerunt. Quibus fretus cum hoste ad Gerionem in Apulia prosperè conflixit, interfecto in acie Namursio duce. Pari etiam fortuna in Brutijs Vgo Cardonius Obigninum Gallorum ducem ad Semenariā debellauit, quum ab eo paulo antè apud Gioiam Brutij agri, acie fuisset profligatus: geminataque eo modo Hispanorum victoria, Galli vix retenta Caieta, Neapolitano regno depulsi sunt. Sub id tempus Cæsar Borgia, qui quatuor Varanios proceres antiquissimæ stirpis Camertes necarat, vt eorum imperio & opibus potiretur: Guidonem Feltrium Vrbino, Pandulphum Malatestam Arimino depulerat, Astoremq; Manfredum expugnata Fauentia sub fide deditum strangularat: sanguinarias manus Vrsinę factionis atq; familię proceribus admouit. Primò Vitellocium ab insigni virtute inuisum, & Liberottū Firmanū, moxq; Paulum Vrsinū Latini cardinalis filium, & Frācifcum Vrsinū Grauinę regulum in Vmbria tetro supplicio sustulit: eodemq; die ab Alexandro pōtifice ad constitutū tempus Baptista

Vrsinus cardinalis in mole Hadriani cantaridum veneno sublatus est. Sed Italicæ nobilitatis stirpes excindenti, affectantique regnum Italiæ, non diu Fortuna arrisit: quum cœnaret enim Vaticana in villa inuitatus à patre pontifice venenum bibit, quod conuiuis quibusdam senatoribus ditissimis paratum erat, fallente lagenas incautè à poculis ministro. Sed Alexandro vim veneni nō ferente, ipse Cæsar paterno funeri miseriæque suæ interfuit. Nam Iulius Alexandro suffectus, eum exutum exercitu in arce sub custodia tenuit, quoad missis tesseris arx Ostiensis redderetur. Fide demum à Consaluo accepta, Neapolim nauigauit, vbi dum compararet copias, & nouas res moliturus videretur, captus est, et in Hispania custodiēdus ad Setabā transmissus. Alexandro mortuo atque item Pio tertio, qui paucissimis diebus regnauit, nec adhuc per comitia Iulio creato, nouus Gallorum exercitus Romā intrauit, Tramulio, & Francisco Gonzaga Mantuano principe ducibus. Ii Appia atque Latina via bipartitò regnum ingressi, nulla memorabili re gesta, totam ferè hyemem in Aquinate, & Fregellano agro consumpserunt: mirificè eis resistente Consaluo, qui Lyrim amnem ponte trāsgredi ausos, fortissimè reppulit: castraque demum eorum adortus, quum noctu superioribus vadis copias omnes traduxisset, in fœdam fugam per Formianum littus cum multa cæde coniecit. Quo aduerso rerum successu, Galli duces animis fracti Caietam dediderunt, ea conditione, vt sua classe vecti, inermes in Galliam redirent.

IBRO nono Iulius pontifex, Ioannem Bentiuolum ab inuēterata tyrannide, cœtuque & audacia filiorum præpotentem Bononia expellit, ope Gallorum adiutus, qui ad portas exercitum admouerant. Bentiuolus septuagenarius senex, animum despondens, quum ferociam imminentis Pontificis magnopere timeret, ad castra Gallorum confugit, nullo in suprema rerum difficultate, aut virtutis, aut industriæ conatu edito: sic vt postea apud Mediolanum in exilio perierit. Domus eius incomparabilis structuræ, quam media in vrbe ædificarat, vt abominandi dominatus memoria tolleretur, concursu populi à fundamentis euersa est. Sub id tempus Philippus Maximiliani Cæsaris filius Belgarum princeps in Hispaniam nauigauit, vt Isabellæ socrus dotale regnum adiret. Receptus est ab Hispaniæ proceribus vsque adeò studiosè, vt Ferdinādum regem socerum desererent: cui tanquam seni & parum liberali facilè omnes florentem ætate & splendore vitæ nouum regem anteponebant. Ferdinandus suorum leuitatem perfidiæ proximam detestatus, Neapolim nauigauit. Nec multò pòst Philippus ab intemperie noui cæli, cui Belgicæ epulę minimè congruebant, oborta febre surreptus est. Eius mortem luridus cometes portendit, qui per aliquot dies ad occiduam plagam arserat. Exinde Ferdinandus Neapoli rebus compositis, & Magno Consaluo propter affectati regni suspicionem abducto, ad sua regna rediens, collocutus est cum Ludouico Galliæ rege apud Sauonam, de inuadendisque Venetis consilium ab vtroque initum est. Tum enim Ludouicus Genuenses armis subegerat, quum pulsa nobilitate statum popularem induxissent, resistereque ausi è culminibus montium deiecti, victique ad Gallicum imperium impetrata venia redijssent. Paulus Nouius vir plebeius, qui ad summum honorem fauore plebis erepserat, inauspicati principatus pœnas capite persoluit. Secutum est demum bellum, quod Germani autho

re Cæ-

re Cęsare cum Venetis gesserunt, partim à Carnicis alpibus, partim ad Tridentinas fauces. Hinc ad Petram castellum Pitilianus & Triuultius cum Gallicis copijs, Hispanorumque cohortibus, Germanos facilè represserunt. Ad Cadurium verò oppidum alteram Germanorum manum per niuosa Carnorum iuga Liuianus ita cæcidit, vt ab eo cruento prælio aliquot oppida Germanicæ ditionis, & in his Tergestum vrbem vi expugnata, Veneto imperio adiecerit.

Qua affectus iniuria Cæsar, concitante Iulio pontifice cum cæteris Europę regibus coniurauit aduersus Venetos: eaque coniuratione Italia supremam propè adijt cladem. Veneti enim immoderata affecti cupiditate, peramplum, ob idque inuidiosum ex aliorum ruina imperium condiderant: fremente pontifice, quòd Ariminum, atque Fauentia vrbes, pontificio imperio ereptæ, ex æquo & bono sæpius repetitæ minimè redderentur. Non ferebat Gallus Cremonam ditioni suæ detractam, & Hispanus rex nequaquam sibi integrè partũ Neapolitanum regnum existimabat, quum maritimæ Apulorum vrbes oppignoratæ iam pridem ab Aragonijs, Sypontus, Tranium Monopolis, Brundusium & Hydruntum Venetis præsidijs tenerentur. Coiuere legati principũ ad vrbem Cameracum in Belgis, decretumque est communibus viribus in Venetos bellum, tanto silentio, vt quum eius suscepti consilij suspiciones emanarent, Venetijs nequaquam maturè crederetur. Eo modo Ludouicus in Italiam cum ingentibus copijs transgressus, ad Abduam Venetos castra conferre, atque aciem tentare ausos cum magna cæde profligat, capto Liuiano. Secundum eam victoriam intra paucissimos dies, non modò sua quæ repetebat, Bergogum, Cremonam, Cremam & Brixiam sine vulnere recepit, sed eodem terrore Veronam, Vicentiam, atque Patauium Cæsari capienda præbuit, quod deleto exercitu cum paucis Pitilianus, desperatis rebus ad Mestrium extremũ continentis oppidum refugisset. Pari quoque cursu Iulius non Ariminum modò atque Fauentiam, sed Ceruiam & Rhauennam recepit: vltroque Senatus Venetus Apuliæ vrbes Hispano regi dedendas curauit: sic vt tanta modò Veneti imperij fortuna Italis hominibus planè miserabilis, externis verò ridenda videretur, quando vni omnium Turcæ pacis paulo ante confectæ memores, non modo fidem seruarint, verùm auxilia in id bellum amicè studioséque obtulerint: sed barbaro regi, quòd fidem pacemque egregiè tueretur, gratias egit, quum huiusmodi auxilijs nequaquam è Republica vtendum esse censuisset. Nauarrus ex gregario milite, commendatione virtutis dux factus, quum antea auspicijs Ximenis archiepiscopi Toletani classem sua pecunia adornantis, Oranum Mauritaniæ emporium in magno portu occupasset, Buziam demũ in Numidia vrbem Mahometanorum gymnasio claram cepit, atque diripuit: emensoque inde Africę littore Tripolim inter duas Syrtes, terra mariq; admotis copijs expugnauit. Sed reuectus ad Mœnicem insulam, quum Girapolim adoriretur, insigne accepit detrimentum. Ingruentibus enim Barbaris, Hispani milites per loca aquæ indiga, torrente Sole sitim perpessi, ordines seruare nequiuerunt, versiq; in fugam, dum ad nauigia quę in alto erant, deficientibus scaphis enatare properarent, ab hoste cædebantur. In eo tumultu Garzias Toletanus illustris iuuenis fortiter repugnans est interfectus.

DECIMO libro, Andreas Grittus Venetus legatus Patauium, ſegniter tuentibus eam vrbem Cæſarianis, recepit, Leonardo Dreſſano nõ diu tuente arcem. Is quòd eſſet Vicentinus ciuis, in barathrum teterrimi carceris Venetijs eſt deiectus. Quatuor verò è patritijs Patauinis, qui ſtultè perfidioſeque Venetis ſe auerſos oſtenderant, in foro Veneto latronum more ſtrangulati ſunt. Maximilianus Cæſar, ſuorum incuria amiſſam vrbem vt reciperet coacto validiſsimo exercitu è Germania deſcendit, ad quem Gallorum & Hiſpanorum Pontificiorumque militum auxilia acceſſerunt. Sed latè proſtratis muris oppugnatio cum habuit cuctum, vt Pitilianus conſtantiſsimus dux, vrbem inſigni cum laude defenderit, irritoque incœpto Cæſar in Germaniam redierit. Poſt ſeruatum egregiè Patauium, Veneti contra Alfonſum Ferrariæ principem, aduerſo Pado, claſſem viginti triremium miſerunt. Eam Ferrarienſes poſt varia accepta incommoda, authore Hippolyto Aeſtino cardinale, tormentis ſub aggere conſtitutis ita perfregerunt & demerſerunt, vt vix Angelus Triſanus claſſis præfectus effugerit. Senatus Venetus graui ſalubrique ſuſcepto conſilio, veniam pacemque a Iulio pontifice per legatos ſupplex petijt, facileque impetrauit, quum ille generoſo ſpiritu publicum Italiæ corruentis decus, diſcrimenq; proſpiceret. Magno ſiquidem ei pudori erat, ſacrorum principis perſonam ſuſtinenti, ſubiectis non parcere, quando ipſe feruidiore ira concitatus, nobiliſſimæ Reipublicę excidium paraſſe diceretur. Id factum nouarum cladium initium fuit. Nam Iulius Venetos defendens, Alfonſo Ferrarienſi bellum intulit. Hunc Ludouicus Rex quum tuendum ſuſciperet, Pontificis hoſtis effectus eſt. Cuius controuerſiæ is extitit finis, vt Gallus per Triuultium ducem, profligato pontificio exercitu, cui Feltrius pręerat, Bononiam reductis Bentiuolis, põtifici eriperet. Ea vis Pontificio nomini illata, dęprecante iniuriam Iulio, atque opem implorante, vniuerſos prope Europæ Reges aduerſus Gallos ita concitauit, vt Africanæ legiones à Ferdinando rege, quæ pontifici opem ferrent, in Italiam mitterentur: Heluetijque pontificem contra Gallos tuendum ſuſciperent. Gallus ſuis ſubnixus viribus, ſacra anathematis tela contemnens, vt omnẽ Pontificis authoritatem conuelleret, Concilium Piſis indixit, concedentibus primò Florentinis, & mox Gallica præſidia reſpuentibus, ſic vt ſacerdotes à Iulio transfugæ Piſis exacti, Mediolanum confugerent, atque ibi Concilium celebrarent. Interim Gaſto Foiſſcius ſorore Ludouici regis genitus, copijs præficitur. Is ſemel atque iterum Heluetios infeſta populatione in agrum Inſubrum deſcendentes repreſsit. Bononienſibus raptato per lutulenta itinera valido exercitu, opem tulit, quum Hiſpanorum et Pontificiorum mœnia quatientium vim ægrè ſuſtineret Alegria Gallici præſidij præfectus. Eius aduentu non planè maturè cognito, Nauarrus atque Cardonius tormenta retraxerunt, & ſe per Æmiliam viam receperunt, ne ante portas bellicoſę ciuitatis cum Gallis pręlio congredi cogerentur. Gaſto liberata Bononia, incredibili celeritate aduerſus Venetos traiecto Pado conuolauit, qui Brixiam proditione receperant, arce adhuc Gallico præſidio retenta: ad quam expugnandam, quum Paulus Balconus à Senatu mitteretur, in itinere Gaſtoni fit obuius ad turrem Magnanini, quæ eſt prope Atheſim, ſtatimque improuiſa vtrinque exorta eſt pugna, qua Balconus viribus impar, profligato exercitu ſuo, quum Atheſim tranaſſet, ex fuga vix ſeruatus eſt. Ea bene regeſta, Gaſto vbi Brixiam peruenit, per arcem

ingenti

ingenti cęde edita, vrbem recuperauit, capto Gritto. De Aloiſio autem Aduocato, qui defectionis author fuerat, ſupplicium in foro, ipſo ſpectante deſumptum eſt. Direpta miſerabilem in modum, & cadaueribus repleta Brixia, Gaſto vnde venerat rediens, ſuperato rurſus Pado, pugnæ auidus, ad oppugnandam Rhauennam delatus eſt, ratus vti euenit, Cardonium atque Nauarrum obſeſſæ vrbi ad non dubiam conſerendæ pugnæ occaſionem, opem allaturos. Sed oppugnantem triduo fortiſsimè ſuſtinuerunt M. Antonius Columna, & Petrus Caſtrius. In ea oppugnatione Gaſto, Spinæū tormentorū magiſtrum, & Cetellionem è Colinęa familia, ducem clariſsimū tormentis ictos amiſit. Quum verò hoſtes aduentare cognoſceret, caſtra mouit, tranſgreſſusque Vitim amnem, quę hodie Aquaduſſa appellabatur, cum hoſte conflixit. Eo prælio longè omnium cruentiſsimo, tormentis vtrinque acies proſternentibus res geſta eſt, ſed maiore Hiſpanorū incommodo, quum Alfonſus Ateſtinus, qui primā aciem ductabat, capto opportuno circuitu, tormenta ſua in latera hoſtiū direxiſſet, non paucis etiam è numero ſuorū interfectis. Verùm Gaſto ingenti potitus victoria, quum recipientes ſe per aggerem Hiſpanorū legionem intemperanter perſequeretur, immoderatę virtutis iuuenis à globo hoſtium circumuentus, atq; interfectus eſt. Galli prope pari affecti clade, campo atq; hoſtium caſtris potiti ſunt: atq; inde Rhauennates ſe dedentes, contra fidem, violatis etiam templis, magna clade affecerunt. Eo prælio captus eſt Ioannes Medices Cardinalis Pontificis legatus, & cum eo Nauarrus. Supra verò quadraginta maiorum minorumque ducum cadauera reperta ſunt. Secundum autem famam pręlij Rhauennatis, Heluetij à Iulio infracti animi Pontifice in auxilium exciti, per Tridentinas alpes intra pauciſsimos dies in Veronenſem agrum deſcenderunt: repulſoque ab Atheſi Gallorum exercitu, cui Palicia præerat, retrocedentes, nec congredi auſos, Gallos Ticino in vrbe obſederunt. Nec multò pòſt quum Baleonus cum iuſto exercitu tormentorumque apparatu Heluetijs ſe coniunxiſſet, Galli Ticino eiecti, compulſique in fugam vltra Alpes redierunt: atque ita Iulius liberatæ à Gallis Italiæ titulum prætulit, egręgieque vltus eſt Florentinos, qui authore Soderino ipſorum dictatore, cōcilio ſedem dediſſent: reduxitque in patriam Ioannem Medicem Cardinalem, qui magno caſu è Gallorum manibus elapſus, cum reliquijs Hiſpanorum in Etruriam peruenerat. Sed Iulius ſeptuagenarius ſenex vel felix ea victoria, lethiferum concepit morbum: Romæque fato functus eſt. Succeſsit autem ei Ioannes Medices, in comitio iuniorum ſuffragijs ſubleuatus: qui Leo, mutato de more eius nomine, Decimus appellatus eſt.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER XI.

LEONE Decimo pontificatum ineunte, quum is ad tertium Idus Aprilis thiaram sacri imperij more maiorum accepisset, vt dies quo ad Rhauennam captus fuerat, circumagente se anno, infaustus tanti spectaculi celebritate ex atro in candidum verteretur, ex Rufi legati literis cognitum est, Ferdinandum regem occultas cum Ludouico inducias pepigisse. Ea re Britanniæ regem grauissimè commoueri, quod se deceptum à socero quereretur, cuius hortatu Dorsetium cum valida classe ad inuadendam Aquitaniæ oram transmisisset. Enimuero Ferdinandus cunctas belli rationes fœderumque iura, vel cum pudenda mutatæ fidei labe, & graui sociorum iniuria, ad commodum suum referre erat solitus. Nam postquam Ioannem Cantabriæ regno expulsum, Gallicisque armis id repetere conantem Albanij virtute repulerat, noui regni gentem Albretis antiquis regibus deditam, induciarum spatio confirmandam existimabat, ratus vtique opportuni eius regni accessionem multo potiorem vtilioremque defensione Cisalpinę Galliæ, cuius auiditate Ludouicus inde pulsus vsque adeò ardere videretur, vt Ioannem ex antiqua Gallorum amicitia, recentique eius societate regno eiectum, atque ob id apud se exulem, tota spe recuperandi regni deijcere non puderet. Ex horum enim longè maximorum nostræ tempestatis regum ingenijs, & tum liquidò, & multum anteà præclarè compertum est, nihil omnino sanctum & inuiolabile, vel in ritè conceptis sancitisq; fœderibus reperiri, quod in proferendis imperijs augendisq; opibus, apud eos nihil ad illustris famę decus interesset, dolone & nusquam sine fallacijs, an fide integra veraq; virtute niterentur. Itaque Ferdinando, quòd de inducijs occultè transactum erat, egregiè dissimulante, et Gallis arma parantibus, Moronus Maximiliani Sfortiæ Legatus a Leone supplex maturam opē implorat: Placentiam, Parmamque vrbes, si Sfortia deseratur, ad Gallos redituras docet: Venetos porrò aduentanti Gallo minimè defuturos demonstrat, quòd per summam iniuriam Brixia exclusi, ex nouo fœdere Cremonam repetant: & Veronam quoque Gallicis freti auxilijs se recuperaturos sperent. Proinde maturè cauendum esse, ne consilia Iulij fortissimi pontificis, non sine diuino numine ad Italiæ libertatem explicata, totque partis victorijs egregiè confirmata, cum dira rerum omnium conturbatione subuertantur. Ipsum autem sociorum omnium esse vnum, qui imminentibus malis occurrere possit, & præclaro facto res omnium seruare incolumes, postquam Hispanus à fœdere iam planè discesserit, si pecuniam ex sacro ærario Sfortiæ suppeditet, vt persolutis stipendijs Heluetij ingentibus animis ad tuendam Sfortiæ causam parati, in vetere studio & fide contineantur. Hæc disserenti Morono, vehemens

adiutor

adiutor aderat Sedunensis Cardinalis, qui ex professo Gallorum hostis suæ gentis principes Sfortianæ causæ, quæ pontificiam dignitatem includeret, ius & nomen constantissimè defensuros pollicebatur. Eos enim vbi pontificē, & nouo nomine, & paterno spiritu generosum, nihil animo labare, sed pontificij Italicique nominis decus augusto constantique decreto tueri velle audierint, extemplo inuictis armis ostensuros, quo studio, qua fide, qua denique virtute, hastatus miles Heluetius pro socijs semel in tutelam receptis, aduersus sacrosanctæ maiestatis violatores pugnare sit solitus. At Leo de commutata Ferdinandi regis voluntate certior factus, præsentique adductus periculo, quòd iam Galli ad Cottias alpes peruenissent: tametsi, vti accidit nouo principatu, nondum rerum publicarum cogitationes explicasset: graui tamen expeditoq; iudicio, ijsdem quibus Iulius fortiter glorioseque ire institerat consiliorum vestigijs sibi consistendum existimauit: eo quidem temperamento, vt apertè neminem offenderet, & pacificatoris nomē sacrosancto omnium parente dignissimum tueretur. Sfortiæ nanque salutem omnino negligere: populique Heluetij amicitiam tanquam vtilem decoramque Romano pontifici, nisi impensè & & grauiter æstimare non poterat, postquam Iulius Maximiliano Sfortia legitimis, ideoque felicibus armis restituto, paternam ei ditionem ex decreto senatus adiudicasset: & populus Heluetius fide, virtute, et recenti victoria inclytus, specioso decoroque titulo Defensor pontificiæ libertatis esset appellatus. Itaq; Morono in stipendium pecunia numeratur: quam ille magnis itineribus Placentiam contendens, Heluetijs cohortibus diuidat, egregium Leonis studium ostentet: detque operam, vt Cardonius, qui ad Trebiam amnem habebat castra, superato Pado cum Heluetijs se coniungat. Sed his ad famam propensi, amiciq; Pontificis abundè exhilaratis, & quod summæ rerum intererat, præsentis pecuniæ conspectu opportunè confirmatis, nihil plus à Cardonio de inducijs ab rege suo pariter & a Gallis diligenter edocto impetrari potuit, quàm vt promouendo castra, Padum traiecturi speciem præberet, & Romana via præter Clastidium atq; Derthonam, Hispani leuis armaturæ equites, ad continendos in fide socios Gallorum metu nutantes, excurrere iuberentur. Verùm ea simulati auxilij ostentatio vel multis impetrata precibus, magno detrimento socijs cessit. Nam quum Piscario cum peditatu præeuntes equites subsequenti, Vicoirienses tanquam rapacis ac impotentis gentis timore adducti, portas clausissent, nec postulanti commeatum nisi corbibus è muro demissum præberent, vsq; adeò grauis toto agmine indignātium militum fremitus est exortus, vt cohortes sub signis arma caperent, vlturæ contumeliam, quòd ab agresti inhospitaliq; populo minimè receptæ, sub diuo tendere cogerentur. Itaque facto impetu prolatisque tormentis muro portæque succedunt: refractoque ponte ligneo, & deiectis ex muri corona defensionem parantibus, nihil vetante Piscario in oppidum irrumpunt: crudelique cæde edita, per se opulentum & ex terrore Gallici belli eò confugientium diuitijs refertum hostiliter diripiunt, insigni cum infamia Piscarij ducis, qui aduersus miserè atque improuidè obsistentes socios dignitatem suam, vel iniquo maximeque fœuo facinore edito, vt milites ditaret, tueri contendebat. Interea Ludouicus ex inducijs ab Hispania omni belli metu liberatus, & valida classe in Oceano aduersus Britannos Armorici littoris vrbes defendens, duos summæ authoritatis atq; peritiæ duces, qui Alpes transcendant, Tramulium atq; Triuultium deligit: euocat Robertum Se-

danium in Eburonibus principẽ cum nigra Germanorum legione: atq; item Aloisium Beomontium è Cantabriæ finibus accersit, cum his Vasconum cohortibus, quæ paulo antè Palicia duce ad Pompelonem cum Hispanis bellum gesserant. His quoque admiscet è Gallia aliquot peditum vexilla delectę iuuẽtutis: quòd tum honestissimus quisque, qui non esset ad equum rescriptus, alacritate insigni pedibus militare decorum putaret. Hos omnes magno tormentorum apparatu instructos in Italiam maturare, communicatisque cum Veneto Senatu consilijs, Sfortiam solis Heluetiorũ auxilijs confisum adoriri iubet. Veneti enim ab Hispanis cõtra fœdus intercepta Brixia indignè pro hostibus habiti, cum Gallo in amicitiam redierant: his legibus renouato fœdere, vt confecto communibus armis Sfortiano bello, Cremona potirentur, & reliquas demum suę ditionis vrbes Gallorum adiuti copijs recuperarent. Quibus obsignatis tabulis, Liuianus diuturno atque durissimo carcere eductus, in Italiam venerat, & à Senatu in honore militaris imperij Pitiliano suffectus, nouas copias veteribus addendo, iustum atque optimè instructum exercitum compararat. Idem quoque ex fœdere concessæ libertatis beneficium Grittus tulit, quem superiore anno Brixię captum diximus. Huic iniunctum est, vt Tramulio atq; Triuultio comes iret, & pro legato expediendis consilijs castra Gallica sequeretur. Eodem quoque tempore Ludouicus intentus in eam curam, vt Genuensem arcem, quam Laternam vocant, obsidione liberaret, per Renatum Sabaudiæ bastardum cum Adurnijs fratribus egit, vt ę coacta per Apennini vicos Ligurum manu, nouas res Genuæ aduersus Fregosios molirentur. Præerat tum Liguriæ Ianus Fregosius, studio atque opibus Iulij pontificis in ciuitate principatum consecutus. Is paulo antè Hieronymum Fliscum summo loco natum, Gallicis studentem rebus, quum exiret è curia, per propinquos suos sanguinarios homines singulari crudelitate trucidarat. Qua cęde exacerbati fratres eius, Othobonus & Sinibaldus, ita vrbe excesserunt, vt paratis ad vindictam animis, cum Adurnijs Fregosiorum hostibus consilia atque arma consociarent. Ab eo atroci facto Ianus populari inuidia vsque adeo deflagrauit, vt iam planè auersa magna Senatus parte, vim imperij ægerrimè retineret, quòd Adurnij Gallica instructi pecunia per Pulciferæ valles aduentarent: & Præianes Gallicæ classis præfectus Ligustico mari vagaretur, obsessisque in arce Gallis per minora nauigia ad fallendam magnarum nauium custodiam idonea, commeatum sæpe submitteret, eo grauiore Genuensium incommodo, quòd mercaturæ negociationes interclusa nauigatione sustulisset, totusque curuatæ molis portus Laternæ arcis tormentis expositus, ab eo periculo inutilis atq; infestus redderetur. Qua rerum difficultate circumuentus Ianus, quòd neque pecuniam imperare, neque imperatam à factiosis dubijsque ciuibus exigere auderet, animum despondit. Adurnij nanq; opinione celerius in suburbana tecta ad diui Petri Arenam peruenerant: commissoque peracri prælio in ascensu collis qui Laternæ arci imminet, vrbemque despicit, Fregosias cohortes in fugam verterant. neque in eo tumultu quisquam è populo turbulentis seditionibus assueto defuit, quin secundis acclamationibus victores exciperet: & Flisci pariter à diuersa porta armatis clientibus vrbẽ introirent: à quibus Zacharias Iani frater, vnus è percussoribus Hieronymi trucidatus, & pedibus raptatus per vrbem, patratæ cædis pœnas dedit. Ianus autem in eo occupatæ vrbis aduerso fremitu, conscensa nauicula ad suam classem profugit. Nec multò

post

post Antoniottus Adurnius saluis Galli regis auspicijs, & Laternæ arcis custodibus omni genere commeatus abundè recreatis, à Senatu populoque ciuitatis atque Liguriæ princeps est appellatus. Dum hæc in Liguria geruntur, Heluetij de Gallorum apparatu transituque Alpium certiores facti, concilio indicto, dictisque sententijs, admirabili Pagorum omnium consensu Sfortiam omnino defendendum censent. viri longè omnium promptisimi gerendo bello duces deliguntur, & ante alios Altosaxus antiqua sua nobilitate clarus, & tū præcipua de exactis Italia Gallis laude illustris: qui sublatis vexillis confestim in Italiam contendant. Itaque passim scribuntur milites, nullo proposito stipendio, nullaque præsenti pecunia, quod nunquam antea acciderat, nomina dantes: tanta quidem alacritate, vt mirum videri posset, noua odia, veteribus fidelis amicitiæ fœderibus inducta, tantum valuisse. Feri enim homines probeque constantes, & sua simplicitate generosi, æquo animo ferre non poterant, quod Ludouicus varias ipsorum forti opera multoq; sanguine victorias consecutus, illiberali demum ingratoque ingenio, vt minores bello sumptus faceret, Germanos vagæ incertæque militię mercenarios & ignotos, ipsis prętulisset, qui & vicini essent, & Galliam omni tempore aduersus externam vim promptisimè defendissent. Primi omnium Vraniæ, Suithiæ, Vnderualdięq; prætores, quos Hamanos vocant, vti Italiæ proximi, Alpes transierunt: peculiari etiam rerum suarum metu concitati. superioribus enim bellis erepta Gallis Bellizona, & Lugano demum occupato, in Italiam imperij ditionem extenderant, quam omnino tueri oportere, cùm magni prouentus, tum publicæ existimationis causa iudicabant. Hos continenti agmine reliquæ cohortes è Glarona, Zuchio, Lucerna, Cefusio & demum ex interuallo Tigurinorum & Bernensium summæ authoritatis atque potentiæ Pagorum vexilla sequebantur. In postremo agmine, in quo erant quinque milia delectorum peditum, fuit Altosaxus, per dispositos in itinere commeatus quantum fieri viæ compendio posset, per Grisonos festinare iussus. Ad hos enim Lepontiæ alpes pertinent, quæ Splugæ & Septæ nomine hodie vocantur, & è Curia Rhætorum vrbe per Clauennam ad Larium lacum perducunt. Sub idem tempus Sfortia aduersis nutantis Ligurię rumoribus, & Sacramori Vicecomitis inexpectata defectione perculsus, cum primis Heluetiorum cohortibus Nouariam contenderat: vt opportuna in vrbe tutus ab insidijs, aduentantes legiones expectaret. Sacramorus circumuallandæ arci pręerat, vir principe ortus familia, sed maiorum suorum virtutis & gloriæ penitus oblitus, vtpote qui fortuna sua minimè contentus, ad antiquum inclytæ domus decus nequaquam bonis artibus aspiraret. Alebat enim circa se audaces veteranos ab egestate atque superbia cædibus assuetos & maleficijs infames: & in his aliquot primæ nobilitatis adolescentes dissoluta vita perditos & effrænes, qui à parentum imperio gratiaque dilapsi, licentiæ militaris libertatem quærebant. His omnibus in turmas cohortesque descriptis, Sacramori fratrumque domus, penuarijs copijs incondite & liberaliter expositis, ita patebat, vt quum extra modum prodigo, neque patrimonij prouentus, neque stipendia sufficerent, vecordia præceps ad retinendum instituti luxus nomen, nonnunquam in pecuniosos fœneratores & opifices noctu grassaretur: atque inde infame noui Catilinæ nomen apud Insubres referret: nec insulsè quidem, quum multo ære alieno oppressus, ne decoqueret, sibi omnino coniurandum arbitraretur. Quibus

de caufis,quod fe multis inuifum,& principi fufpectum noffet,cum Triuultio transfegit,vt alæ equitum præfectus regia ftipendia mereret, quæ erant maxime opulenta atque perpetua.Interim daret fedulo operam,vt obfefforum inediæ occurreret: & fi fieri poffet,Sfortia per infidias interficeretur. Vt eo infigni munere,quo tota belli controuerfia finiretur, ad regem tranfiret. Ab hac pactione, nocturnæ ftationes ad valli munitionem ita fenfim laxatæ funt, vt Galli ex compofito exeuntes,fingulis noctibus paratũ,& gratuito traditum omnis generis commeatum in arcem referrent.Sed ea difsimulatio non occultæ plena perfidiæ,diu tegi non potuit,quin emanaret, prodentibus forte baiulis, qui quaterni multo labore fuccollātes integram vini vegetem,ad vallum obfeffæ arcis intempefta nocte comportaffent.Hac re deprehenfa, Sacramoroq; detecto,atq; eo vim parante, Maximilianus per fe pauidus, monentibus amicis vt fibi caueret,defperatis Hifpanorum auxilijs, Mediolano excedēs(vt diximus) Nouariam contendit.Meminerat enim fe non multum antea,quum é fefto matronarum conuiuio noctu fine funalibus in Curiam rediret,occurfu incognitę armatorum cateruæ infolenter atque acriter omnibus telis petitum fuiffe: quo tumultu Galeacius Sfortia Pifaurenfis principis frater, ipfius lateri comes hærens glande traiectus interijffet: nonnullis proculdubio eam vim atrocis facti nequaquam fortuito,fed parato dolo illatam,ad Sacramori fatellites referentibus. Conftabat enim Sacramori domum, quæ vna ex Vicecomitibus Magni Matthæi, pofterorumque eius Mediolani principum, quanquam ex notho proauo veram ftirpem refpiceret,Sfortianis tanquam infititijs nouifque principibus imperium femper inuidiffe: quod poft Philippum Fato functum ex Blancæ fpuriæ connubio freti armis,illud intercepiffe viderentur. Tum verò Sacramorus quòd nullus iam locus,Sfortia profecto, tendendis infidijs relinqueretur,nihil fibi moræ attulit,quin impotētis animi perfidiam nudaret. Iam enim Galli duces é Taurino ad oppugnandam Nouariam conuolabant,& Liuianus tranfuerfis itineribus per Tartari amnis paludes perducto exercitu ad occupandam Cremonam iter intenderat.Primum omnium aduocata concione commutatę voluntatis caufas exponit : noui confilij necefsitatem demonftrat:opimiora ftipendia & præmia ex liberalitate opulentifsimi regis fingulis pollicetur: patefactaque munitione,aliquot euocat Gallos:explicatisq; regijs vexillis,ingenti armatorum ftipatus agmine,per mediam vrbem in forum percurrit. occupat extemplo curiam, plebique diripiendam præbet: nec vlli tamen ciuium ab armatis vis infertur.Exinde populum tantæ rei nouitate & certo metu a Gallis & Venetis imminente perterritum,patritijs improuifo timore præpeditis,hortatur,vt ad veterem Galliæ regis fidem redeat: Sfortiani dominatus obliuifci velit: qui multis ab iniqua profcriptione exilium, fugam,egeftatem,compedes & fœdę necis laqueos attulerit,quando Ludouicus ad nō dubiam clementiã femper victor,ab immenfisq; opibus regum maximus,rapaci fęuoq; tyranno femper egenti,et iam planè ab omnibus deferto pręferendus videatur.Per hunc modum Mediolanēfes,vt plerunq; accidit, ex timore in nouam fpem proclinatis,armã teneri facile parent:nouũ Ludouico regi facramētum dicũt:reftitutoq; Senatu, Sfortiana infignia publicis locis deradunt. Nec multo poft Sacramorus pacata vrbe accitus in caftra, quod Heluetij numero aucti pręter opinionē feroces animos pręferrent,& prœlio certaturi viderētur, fupra octingentos galeatos equites educens,ad Ticinum amnē contendit.Eodem

dem tempore quo hæc Mediolani gesta sunt, à Gallis ducibus ad Agapitanã portam magno tormentorum apparatu Nouariæ mœnia quassabantur, tam graui ciuium metu, quàm insigni Heluetiorum alacritate. Hi enim egregio consensu intrepidisque animis, quanquam prostrato adapertoq; penitus muro, ita vim tanti instructi exercitus, & Gallorum minas despiciebãt, vt nullum introrsus aggerem more militiæ, nullaque prorsus ad sustinendum inuadentis hostis impetum munimenta se erecturos profiterentur, frustra obsecrante Siluio Sabello, vt transuersam saltem fossam Italorum militum ciuiumque labore iuxta ruinas perduci sinerent. Idem quoque cæteri Sfortiani proceres non ignari militiæ postulabant, & ante alios Ioannes Gonzaga, Alexander Bentiuolus & Camillus Montanus Prætorij præfectus, quod fortibus æquè & peritis ducibus maximè decorũ foret, de temerarijs hostibus minore quàm fieri posset labore atque incommodo victoriam retulisse. Sed his obtestationibus superba fronte reiectis, Iordinus Vnderualdius præstantis ętatisque animi Tribunus, ad eos conuersus, Desinite viri, inquit, fide & dignitate vestra illustres, vobis timere, & tantopere solliciti esse de belli euentu. Nam his armis, forti dextra alabardam quassans, & hastatorum coronam ostendens, cùm publicam omnium salutem, tum maximè principis decus & dignitatem nostrã procul dubio strenuè atque feliciter defendemus: modò Gallis sua inani iactantia ferocibus, tantum animi tantumque bellici ardoris insit, vt propius accedere, intrareque per patentem murum audeant. Experientur enim qua disciplinæ constantia, quo robore animorum, qua deniq; vi corporum, Heluetiæ legiones hostes secum congredi ausos excipere vlciscique solitæ sint. Tum verò ad minuendam irridendamq; Gallorum audaciam, qui promota acie se irrupturos quum signum daretur, neminique parsuros iactabant, quod nemo vnquã tanta hostium contemptione factum antea meminisset, lectorum linea transuersis suspensa perticis, cõtra hiatus prostrati muri prętenderunt, vt commeantes in vrbe milites in statione que dispositi, nec ab hoste conspici, nec ideo certis minorum tormentorum ictibus peti possent. Emiseruntque subinde tubicinẽ pacati oratoris tuta insignia præferentem ad hostium duces, qui mandata ferret. Petebant Heluetij non absurdè per iocum, vt iam tandem Galli libratores ab emittendis tormẽtis temperarent, vt tantis sulphurei pulueris pilarumque vanis sumptibus parceretur: postquam nõ vno in loco latè prostrata mœnia æquatum solo aditum irrupturis præberent: nec vllæ intus munitiones, quæ vel quadratis ordinibus intrantes morarentur institutæ paratęque essent. Proinde securi aduersus omnes insidias, quibus Heluetij, confisi vera virtute minimè niterentur, si Galli Germanique viri essent, arma atq; animos expedirent, vt æquissima conditione cum paucis cohortibus congrederentur, antequam maiora suæ gentis auxilia, quæ iam nõ procul abessent, importuno ipsis tẽpore superuenirent. Ad ea Triuultius grauiter respõdit, Heluetios, qui in rẽ suam nusquam proterui aut stolidi esse consueuissent, rectè consulteq; facturos, si pro Sfortia exuto vrbibus, & ab amicis fœderatisq; deserto, pugnare atq; insanire desinirent, aduersus maximum pręsertim inuictumq; regem, cuius modò tot principes acerbissimè coniurati, neq; opes neq; spiritus infregerint. Debere eos si saperent, et liberis ac vxoribus optimè consultum vellent, quod pro sua peculiari erga gentem amicitia atque beneuolentia vehementer optaret, recentis & vetustæ Gallorum necessitudinis meminisse: opportuneque prospi-

cere,an aliunde quàm è Gallia,pace et bello,ſtata atque vberrima ſtipendia inter niuoſas Alpes rerum propè omnium egenis eſſent prouentura. Quorſum, inquit,eorum qui obſtinatè ſtulteque ferociunt conſilia euadent,ſi trahere atque alere bellum velimus,quum affluente commeatu atque pecunia,quæ duo præcipuè nobis deſunt,redeuntibus ad fidem populis abundemus? Neque enim eos vſqueadeò vecordes & vitæ prodigos eſſe crediderim, vt nos vallatis munitos caſtris, tot tormentis inſtructos,validiſsimiſque Germanorum & Cantabrorum auxilijs,& peramplo fretos equitatu,adoriri & in veſtigio efferæ temeritatis pœnas dare malint,quàm cum triplici ſtipendio, & certis opulentiſque muneribus ad vxores domum redire: quæ omnia abundè ex fide regia ſtatim conſequentur, ſi Sfortiam, vti antea ex merito patrem eius inuiſum terris,cæloque damnatum tradiderunt, continuò in manus tradant, aut certè dedita vrbe,nudatum prȩſidio, fortunæ ſuæ iactandum relinquant. Hæc tubicen renunciare iuſſus,pecuniaque donatus ad ſuos in vrbem redijt. Cæterùm his reſponſis ad duces relatis,& mox per ſingulas cohortes emanantibus, tantum abfuit,vt quiſquam è primoribus atque ſigniferis permoueretur, vt præ inſita confirmataque audacibus animis ferocia,vix ab eruptione temperarent: quanquam nonnulli Gallico,vt creditur,capti auro ſententijs labarent,& certa oblatæ pacis præmia dubio & difficillimo bello,cautis & ſatagentibus anteponenda diſſererent. In eam enim curam ſedulo Triuultius incumbebat,vt peruicacium feritas per partes occulta largitione molliretur. Id autem eo facilius commodiusque iam à pluribus tentari cœperat, quòd Vertius inſignis è Glarona veteranus,vti erat ab aſtuto venalique ingenio maximè vafer,deprauandis militibus induſtriam ſuam vendidaſſet. Interea Maximiliano ingenti cura anxio,pauentique ad omnes rumores, Heluetiorũ auxilia citatis agminibus aduentare, Altoſaxum verò Comenſi via ad antiquum Galeritæ cohortis vicum perueniſſe nunciatur. Eodem quoque tempore Tramulius atque Triuultius de hoſtium itinere per exploratores cognoſcunt. Aduocatur itaque conſilium: aſtrictiſque ſententijs deliberando diſputatur, mouere ne retrò caſtra expediat,longiusque ab vrbe loco tuto conſidere,an cum expedita exercitus parte nouos hoſtes patentibus in campis adoriri, ſine tormentis,ſine equite,diſſolutoque agmine properantes: quandoquidem circumfuſo equitatu, productiſque falconibus per agiles currus cohortibusque leuis armaturæ Vaſconum ſagittis rem gerentibus,aut proteri,aut magno certè illato detrimento ad Ticinum retrudi poſsint, priuſquam eis è Nouaria, vel ab Altoſaxo, qui in Ticini tranſitu adhuc hæreat,in tempore ſuccurratur. nec interea manente eadem caſtrorũ forma,& Germanis ſuo peculiari vallo incluſis,reliquiſq; copijs maiorum tormentorũ corona præſeptis, quicquam de hoſtium eruptione timeri poſsit. Hoc maximè probabat Robertus Sedanius,ſuſpenſo nec abnuente Tramulio,vti erat pugnaci ingenio,& ad omnẽ vel dubiȩ pugnæ aleã parato. Sed Triuultius peruicacis et feruidȩ gentis recentẽ vim reformidans,omne prælij diſcrimẽ vitandum eſſe teſtabatur,vti alienum aut certè nõ neceſſarium ad ſperatȩ victoriȩ prouentũ,qui planè ſine vllo incõmodo à cautis minimeq; prȩproperis ſperari deberet. Indomitȩ,inquit,vires, quȩ vel graui impetu ſine multo ſanguine detrimentoq; perrumpi nequeunt,plærunq; mora vtili,et tuta cunctatione diffringuntur. Quod hercle magno vſui nobis eueniet,ſi hinc ad Riottam vicum procul ab vrbe viginti ſtadijs caſtra referamus. Neque

enim

enim eius sententiæ cesserim, nisi imprudens senex sim, qui diuidendas copias putet, ne vtrique parti tanquam infirmæ & inualidæ ad resistendum conandumque vires desint, & nobis cum triplici hoste, si ita sors ferat, vno tempore fuerit dimicandum. Erant vera hæc, planeque secura quæ Triuultius assentientibus ceteris afferebat, nisi Fortuna (vt plerunque accidit) sanis infesta consilijs, cuncta quæ ille optima ratione prouiderat, inopinato veluti correpta turbine præuertisset. Nihil enim à tanto duce, qui Italicarum rerum vsu, regionisque peritia ac ætatis honore Gallos anteiret, temerè confirmari videbatur, vel ob id præsertim, quod in latifundijs suis peculiarique etiam sibi noto in prædio ad Moram amnem ponenda castra iudicabat: quamobrem subticente Sedanio, vel à strenuis et pugnæ cupidis in Triuultij sententiam, batur. Itaque nullo strepitu edito, rebus omnibus ad profectionem instructis, ab oppugnatione recedunt, & ad Riottam castrametantur. Eo modo Heluetij nemine hostiū qui contrà iret, in itinere conspecto, Nouariam peruenerunt, magnaque gratulatione & lætitia omnium, quū donati vino largiter ientassent, vix vnius horæ spatio ad quietem desumpto, noui duces in cōsilium descenderunt. Nam priores, vt qui antea moueri retro castra reduciq; tormenta conspexissent, iam hostes ad Riottam constitisse didicerant: edoctique ab incolis de natura loci situq; camporum, & de vado, ripa, & flexibus decurrentis amnis, priusquam hostes ab vrbe longius recederent, confestim audendum, fortibusque animis inuadenda castra iudicabant: vel exigua nanque mora hostem emitti è manibus rebantur, quòd non postea, vt æqua conditione confligerent, occasionem essent reperturi. Nam alias quoque Gallorum cohortes: aliásque turmas equitum adducente Stuardo Albaniæ regulo, alpes transisse cognouerant: quæ copiæ magno incommodo ipsis aduersæ forent, hostibus verò peropportunæ, atque adeò tanquam vtilissima ratione bellum trahentibus expectandæ censerentur. Tum verò exurgens Crassius Tigurini pagi magister, vir eximię authoritatis, Nolite, obsecro, inuicti fratres (inquit) differendo committere, vt consilium ingentibus animis susceptum, importuna Altosaxi atque auxiliorum expectatione corrumpatur. Id enim vna maximè celeritate tutum & euentu felix euadet. Nec quicquam aliud nobis rectè & nauiter decernentibus, quàm maturè facto opus est, ne tantæ occasioni, quæ in hanc spem rei benegerendæ nobis offertur, & leui temporis momento præuerti potest, nequaquam impigrè desimus: satis nanque erunt, vel paucæ cohortes inuictæ virtutis ad opprimendos hostes, dum nihil nos ante ausuros, quàm se coniungat Altosaxus existimant. Proinde vtamur illorum errore, & incautè superbis opinioneque deceptis inexpectato impetu improuisum terrorem ad non dubiam cædem & fugam inferamus. Vicimus profectò, si victoria egregio consilio concepta atque explorata, intrepidis animis & fortibus dextris quæratur. Tum verò cuncti ad vnum duces atque signiferi, nullam omnino moram sibi afferunt, quin peroranti Crassio statim accedant: de ratione ineundæ pugnæ grauiter decernunt: ediciturque militibus, vt cibo, & quiete corpora curent, & post secundam vigiliam ad vexilla coeant: quid fieri velint ante auroram duces imperaturos. At Maximilianus qui dudum legiones paternæ proditionis recordatione suspectas, ipsosque eosdem hostium geminos duces, qui patrem cepissent, tanquam destinante Fortuna ad exitium Sfortiani nominis datos, illos quoque recentis adhuc perfidiæ memoria infames

infames campos, tanquam sibi fatales aspiciens anxio fatiscentique animo suprema volutabat: tum primum sese erigere confirmareque: præclarum erga se gentis studium, tantumque animorum ardorem admirari: complecti singulos centuriones, hisque prolixe testari, quibus imperium, fortunas, salutemque deberet, gratias ingentes relaturum. Sed dum intentis omnium animis in euentum futuræ pugnæ arma pararentur, & Sol iam in occasum inclinaret, mirum dictu, & quod memoriæ prodendum videtur, Gallorum canes relictis castris magno continentique agmine Nouariam intrarunt, admistiq; Heluetijs, qui in statione erant, eorum crura lambere, caudas adulanter quatere, demissisque blande auribus singulis applaudere cœperunt: tanquam Heluetij iam ipsorum essent domini, aut certe futuri, vt mox apparuit. Primus omnium Iacobus Mottinus ex Altorfio, nequaquam agresti ingenio vir, & Italicæ gnarus linguæ, tanquam auguralis disciplinæ, vti ab euentu credi par est, non imperitus, omine accepto ad Maximilianum contendit, eique victoriam de Gallis est pollicitus, quod a maioribus gentis esset obseruatum in auspicijs præliorum, proculdubio eorum fore victoriam, ad quos hostium canes tanquam ex infelicibus castris ad tuta fortunataque hospitia peruenissent. Igitur Heluetij duces simulando aliud quam quod parabatur, tympana tota nocte pulsari et circumferri per vrbem iubent: vt speculatoribus, si qui adessent, exeundi speciem præberent: ideoq; hostes quos tota die in armis fuisse constabat, etiam nocte eadem instructos in equis distinerent. Cæterum imperatur omnibus, vt cibo & somno corpora firment, et lucem opperiantur: vt quisque virtutem suam pulcherrima decoris contentione in præclara luce ostenderet: nec ignauos porro impune terga vertere, aut deserere ordines ausuros. Hæ siquidem Heluetiorum seuerissimæ sunt leges, vt sub oculis spectantis exercitus, qui præ metu turpia atque indigna viro forti tentauerint, a proximis commilitonibus statim obtruncentur. Ita maior metus minorem vincit: & metu fœdæ mortis, decora mors non timetur. At paulo ante quam dilucesceret, duces ex omnibus copijs (erant eæ ad nouem milia peditum) mille spectatæ virtutis deligunt, qui octo falconibus præsint, & Maximilianum equitesque eius, qui admodum erant pauci, sed primæ nobilitatis, comitentur. Reliqui in duas sese acies pandunt, & diuerso itinere, nequaquam strepentibus tympanis, silentique prorsus agmine ad hostes feruntur. At Triuultius, qui tametsi inueteratæ prudentiæ dux habebatur, paucos tamen fessosque pedites antequam aduenirent Altosaxus, egressuros aduersus firmissimas copias, aut quicquam de fortuna prælij tentaturos non putabat, vbi hostium aciem in conspectu esse cognouit, Tramulium cæterosque duces excitat: signa canere, tormenta in aduersos collocari, & cuncta pro necessitate periculi, quæ vsu & disciplina didicerat administrari iubet. Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, vt Galli equites vix adfrænandos equos & galeas induendas tempus habuerint: vtpote qui magna parte diei & noctis, intenti ad imperia in armis constitissent: & sero demum, quod Nouariæ pacata omnia nunciarentur, in tabernacula ad quietem se recepissent. Satis tamen opportuno tempore leuis armatura equestris vti expeditior, extenso ad læuam longissimo cornu, venientibus mille Heluetijs occurrit, qui vt hostium tormenta declinarent, quod his iam peterentur, sinuoso circuitu ad Moram fluuium contendebant: vt inde ponte superato, terga hostium & tabernacula adorirentur. Erat enim is amniculus

quan-

quāquam ſuo decurſu lenis, ſi vado tranſiretur, quòd mediam æquaret coxam, pediti calceato & iam pugnanti valde incommodus. Hunc Ludouicus Sfortia ab emiſſario Seſithis amnis ad vbertatem agri, indito ſuo cognomine, in ea prata deduxerat. Itaque Heluetij ad pontem patenti via procedentes tormentis hoſtium ex tranſuerſo peti, ingruenteque per alueum & vtranque ripam procella equitum vehementer premi cœperunt. Tum verò Mottinus præſenti animo conſilium mutat, & Maximilianum, qui inſultantibus Epirotis magno in diſcrimine verſabatur, pugna excedere, & continuò in vrbem reuerti iubet: vt belli caput acerbitati fortunæ expoſitum ſperatæ victoriæ conſeruaret. Eum verò generosè renitentem, et vt ſe communis ſortis caſum ſubire pateretur cōſtanti animo deprecantem, duo centuriones cum totidem manipulis fræno arreptum, & detractis caſſide cristis, indutaque vili chlamide vt paludamentum tegeretur, ex acie ſubducunt, conglobatoque equitum agmine in vrbem redire cogunt, vt inde periculo vacuus, ipſorum virtutis ſpectator, maturæ victoriæ nuncium expectaret. Itaque Mottinus ea ſollicitudine liberatus, nutantem ſuorum aciem, quæ iam tres falcones amiſerat, saucijs in medium receptis componit, & vi facta magnoque impetu prouectos Epirotas propellit, interfectoque ibi Alexio Boſigio nobili Græco Epirotarum alæ præfecto, latè profligat. Eodem quoque impetu defertur ad hoſtium caſtra, cæſiſque lixis, & ſtationis militibus perturbatis, impedimenta capiuntur. Paulo autē antē quàm hæc à Mottino fierent, aliud agmen capto per adultę ſegetis campos longiori itinere, parumque ob id à tormentis accepto detrimento, in latus hoſtium impetum fecit. Conſtiterat eo loco Gallica acies tripartita: hinc Tramulius, Robertus illinc cornibus præerant: Triuultius medium agmen tuebatur, proximaque inter equitum acies Germanorum phalāx intra modicam foſſam ſe receperat, quòd vallum noui ac admirabilis artificij ad præliorum caſus, quo ſe includeret à Sedanio inſtitutum, in eo hoſtium improuiſo ſuperuentu defigi atque erigi nequiuiſſet. In hanc itaque Heluetij, circumducta ad dextram acie, concitatis animis ſe conuerterunt, quòd victoriam ſibi facilem tum fore intelligerent, quum hoſtilis exercitus præcipuum robur facto cuneo perrupiſſent. Id Galli duces è proximo conſpicati, tormenta ſtatim in confertos dirigi, & lata ſtrage ordines perrumpi, mox in latus fatiſcentis agminis equites cataphractos vehementi impetu procurrere iubent. In eo tumultu Bernenſium tribunus in aduerſum os pila verberatus, & Antius Aman Zuchius pugnantes cadunt: nihil tamen horum milites, vel ducum morte, vel periculo ſuo, vel commilitonum horribili clade perterriti, ſeſe collectis viribus in globum è diſciplina componunt: equites magna vi propellunt, et ſtatim, vti anteà decreuerant, ſuperata foſſa Germanos adoriuntur. Ibi continuò cruentum & atrox prælium ſubortum eſt: nullæ tamen vtrinque voces, ſed horrendus armorum fragor & ſummiſſi cadentium gemitus audiebantur. Germani, vt commilitones ſuperiore anno ad Ticinum cæſos vlciſcerentur, & vt belli gloriam ante quatuordecim annos apud Syluam nigram in Rauracorum finibus amiſſam, nouo decore redimerent, ardentiſſimè præliabantur. Heluetij verò vt veteres & proprios hoſtes è Germania profugos, in cōtumeliam Cæſaris pro Gallo mercede pugnātes aliquando delerent, paribus animis et viribus decertabant. Interea dum collato pede cum Germanis res gereretur, Triuultio atque Tramulio impedimenta capta, trucidatosque caſtrorum cuſtodes, atque omnia in tergo tumultu & cædibus com-

pleri nunciatum est. Cuius rei fama adeò Gallorum animos turbauit, vt eò magna pars equitum, dum quisque sollicitus suis sarcinis impedimentisque prospiceret, ad recuperandam prædam sine imperio conuolarint. Parte quoque altera eodem penè temporis momento, tertia Heluetiorum acies à fronte sese ostendit. Quæ dum tormenta à Gallis in oppositam syluam frustra emitterentur, quòd inter arbores ad fallendum hostem inutiles ministros, qui armatorum speciem facerent, astutè reliquisset, per obliquum sensim irrepserat, inclinatis humi corporibus, & attractis per cuspides maioribus hastis, vt præteruolantes globos euitarent. Tanta fuit contemptio incidentium pilarum, & tantus incumbentium impetus, vt Galli & Cantabri pedites, cadente Aloisio Beamontio ipsorum duce, & cum his cohortes duæ Ligurum & Salassorum celeriter cæsæ fusæque sint, & capta insuper tormenta victores in fugientium terga conuerterint. Quod vbi conspexere cæteri equites, tormenta scilicet ab hostibus occupata, in quibus Galli semper plus fiduciæ, quàm in dexteris atq; virtute omnibus bellis posuissent, deletos iam propè Germanos, tentoria capta, atque hostes sternere omnia, & campo latè potiri, inter pudorem & metũ terga verterunt. Duces perculsis omnibus, ipsi satis vt in trepida re impauidi, turbatos ordines conuertentes se, ad dissonos clamores sociorum instruere conari: consistere & pugnare cogere: adhortari præfectos atque signiferos, vt metum ponerent, & paucos agrestes fessos, inermes, & iam vulneribus debilitatos tantisper sustinerent, dum leuis armatura circumfunditur. Germani prælij pondus sustinent, & pugna omnibus locis reparatur. Sed nihil his vocibus cohortantium atque imperantium ducum permoti equites, sese in turpissimam fugam dederunt. Quoniam Heluetij, quanquam dux eorum Mottinus tormento discerptus concidisset, potiti castris cruenti atque feroces iam sinistrum latus equitum inuaserant. A dextra verò & in tergis maior acies infestis cuspidibus territos & confusos acerrimè perurgebat. Perierunt in reparanda acie Monfalco Albanianæ alæ præfectus, & Coriolanus Triuultius summæ spei adolescens. At Germani, qui plus dimidia parte cæsa, amissisque duobus vexillis, & Florantio duce grauiter vulnerato, aliquandiu constantissimè depugnarant, vbi se ab equitatu deseri, reliquum peditatum vndique deletum, & tormẽta capta conspexere, quòd fuga turpis et minimè tuta videretur, erectis suo more cuspidibus, dedentes sese, a victore hoste clementiam quæsiuerunt. In eo graui tumultu Sedanius impotenti dolore percitus, vt Florantio & Gemesio filijs in tanto vitæ discrimine circumuentis extremam opem ferret, adacto cataphractorum vehementi cuneo ad mediam hostium aciem penetrauit, filiósque iacentes inter cadauera & multis fœdatos vulneribus, ita erexit & sustulit, vt semianimes sarcinæ modo ceruicibus equorum asportati, cum summa paternæ pietatis & bellicæ virtutis laude, ad parata iam futuris bellis decora seruarentur. Ita Heluetij triplici agmine dimicantes, sesquihoræ spatio & memorabile prælium & grauissimum bellum confecerunt. Nec tamen vel tanta hostium strage edita, ad prædam discursum est, quanquam pretiosa suppellex ducum, & cuncta opulenti exercitus impedimenta multorum animos allicerent. Viri enim patriæ disciplinæ memores, quòd neminem armatum in acie viuum capere, nec vertentem terga insequi liceret, medio in campo confertis ordinibus in multam diem immoti constiterunt, ne Galli equites aut ducum astu, aut suo pudore concitati regrederentur, & spoliandis cadaueribus occupatos

patos opprimerent. Verùm adeo pertinax & intenta hostium fuga fuerat, vt Triuultius voce rauca puluerulentus adequitans, nec adhortationibus, nec cõtumelijs, nec authoritate Imperij signa sistere, aut præcurrentes abiectis hastis equites retinere valuerit. Constat Grittum eius infaustæ expeditionis comitem, qui vnà profugiebat, sæpius in turba properantium dixisse, hodie, vt video, equites veterani, qui tam effusè calcaribus studetis, iam non estis Venetorum cataphracti, sed nobiles Galli, qui eos fugaces fœminas appellare consueuistis. Nunquam enim acciderat, vt inuicti fortunatique antea duces, tanto instructi exercitu, à paucis peditibus ludente Fortuna funderentur. Ferunt Gallicum equitatum in fuga deleri potuisse, si Maximilianus ducentos saltem cataphractos habuisset. Nemo enim è Gallis equitibus (tãtus erat euadendi ardor) lanceam vltra Sesithem tulit: insecuti tamen sunt fugientes ex interuallo Syluius Sabellus & Corradinus Cribellus cum expeditis turmis ad Trecatum vsque oppidum. Pagani vero ab agris atque omnibus vicis ad prædam effusi, vbi sepes, fossæ, concisaue aruorum itinera palantes & trepidos morabantur, ipsi plures conspecta præda paucos, & cursu fessos crudeliter opprimebãt. Vixdum confecto prælio, & adhuc spirantibus qui ceciderant, superuenit Altosaxus lupina pelle cõtectus, atroci vultu, promissa & perhorrida barba hosti formidandus. Is quòd serò cum cohortibus aduenisset, præ dolore gemens fremensque barbam conuellebat, quòd incruentis alabardis inglorius confecto bello, domum redire cogeretur. Enimuero Vertius ille, de quo antea diximus, Gallicę factionis Heluetius, inchoata iam pugna, ex acie Olegium profugerat, exitiali mendacio deletos Heluetios, Maximilianum captum, atq; omnia aduersa in prælio obuenisse renuncians. Quo nuncio commotus Altosaxus, qui & ipse dudum superato Ticino Olegium peruenerat, vti cautum ducem, et de legionum salute sollicitũ decebat, paululum substitit, sed mox auditis tormentorum fragoribus, tametsi vera esse quæ Vertius attulerat magna ex parte putabat: opinione tamen inuictæ virtutis primarum cohortium, fractas attritasq; Gallorum vires se inuenturum ratus, iustis passibus ad hostes properauit. Paucos verò post dies, quum Altosaxus in concilio Heluetiorum ab æmulis atque inuidis tarditatis accusaretur, & indicio Vertij qui perfidiosè vanum rumorẽ attulerat, suspicionem criminis pręclarè diluisset, Vertius conquisitus atque ita damnatus est, vt more maiorum in frusta secaretur. Eodem die Heluetij collecta suorum cadauera humeris in vrbem reportarunt, vt optimè de Republica meritis iusta soluerentur. Desiderati sunt in ea victoria mille circiter & trecẽti, è quibus supra septingentos tormentis discerptos retulere, quum fere totidẽ sauciati è prælio discessissent. Periere autem in partibus Gallorum ad octo milia omnis generis. Inter Heluetios duces Iordini Vnderualdij immanis et propè efferã virtus emicuit, qui consensu multorum supra viginti hostes alabarda confecit & certæ laudis præmia tulit. Tum verò Maximilianus tanto successu lætus aduocata concione, quum præ gaudio manarent lachrymæ, & vix effari posset, cunctis gratias egit, & quòd præsentis lætitiæ munus esse poterat, commeatum omnem donatiui nomine militibus diuidendum dedit. Tormẽta quoq; & quicquid prędę partum fuerat, cohortibus in præmium virtutis accessere. Sed vallum de hoste captum Maximilianus tanquam victoriæ monumentum porticibus affixit. Huius valli structura quam nos vidimus, vt posteris documento atque vsui esse possit, paucis explicanda videtur. Dimenso ad

paruam castrorum effigiem quadrato passuum quinguagenū spatio, quatuor solidi stipites in angulis desigebantur ad vmbelicum solo extantes, latera minoribus aliquot tignis per interualla pariter defixis sepiebantur: ad ea plicatiles cancellos ferreis ansis recta serie consibulatos applicabant. Intra hanc munitionem legio ita se instruebat, vt totius ambitus summa corona centum ferè muralibus sclopettis aduersus hostes vndique muniretur. Hoc modo ingruētium hostium vim sustineri, & planè refringi posse Sedanius existimarat, quòd Heluetios, priusquam ad hastas manusque venirent, inconsulti impetus pœnas daturos credebat, quum prætentis hastis hispida phalanx, & suo tuta robore insuperabilis, defensura vallum, & demum in perturbatos patefacta munitione, ad non dubiam victoriam eruptura videretur. Sed hæc e militari ingenio excogitata, tantoq; labore & sumptu per Alpes aducta, sicuti spectantium oculos nouitate formæ & spe victoriæ subnixos animos magnopere delectabant, ita vt plerunque solet, Fortuna subtilibus artificijs nihil arridens, tum maximè quum oportebat, rationi atque operi successum eripuit. Id verò Germanos fefellit, quòd eodem die moturis retrò castra ducibus, eius valli apparatū vti suis iam impositum curribus minimè erigendum putassent. Sed id acceptū vulnus Tramulius, quum hæc ab eo Bononiæ quæreremus, in Triuultium nō insulsè reiecit, quasi ille in prædijs suis, vt adulto pabulo parceretur, secus ac ipse differuerat, castrametari noluisset. Triuultius vero vti nusquam antea victus, quum de eius prælij euentu multa narraret, ad fatalem nomini suo iniuriam referebat, quòd temerarijs & in furorem actis nulla ratione vel à peritissimo duce obuiam iri posse prædicaret. At Sacramorus, qui vt ad Nouariam in castra contenderet, ad Ticinum continuò traiecturus peruenerat, vbi primùm ex multo reboatu & continenti fragore tormentorum, proculdubio accensa pugna rem geri præsensit, coacto suorum agmine paulùlum substitit, vt ex euentu pugnæ consilium caperet. Sed non multo pòst, quum ex multorum fuga Heluetios profligatis Gallis campo victoriaque potiri didicisset, ne interclusus fluminibus, cùm ab hoste tum ab infestis sibi vndique incolis deleretur, retrò ad Abduam est profectus, superatoque amne ad Cremonensium fines Venetis copijs se coniunxit. Per eos enim dies Liuianus cum omnibus copijs Cremona excesserat. nam paulo antè plebe ad Venetum nomen indinante in vrbem fuerat receptus, quanquam Galeacius Pallauicinus, rem ad Gallos deducere conaretur, & nonnulli ciues ex prima nobilitate Sfortiano nomini studerent, quod à Brunorio Petra arcis custode, vt belli exitum expectare vellent, continuis obtestationibus in fide continerentur. Sed iam Sfortianæ victoriç fama adeo latè emanarat, vt Liuianus, qui eam diu supprimere nequiuerat, suspensis adhuc ciuibus & integris rebus suis excedendum existimarit. Itaque eadem celeritate qua dudum venerat, Veronam contendit, prolatoq; tormentorum apparatu ad diuæ Luciæ templum vrbem oppugnare est adortus. Vir enim in omni consilio viuidus & ferox, reique gerendæ percupidus, aliquid sibi omnino tentandum existimabat, vt audaci facinore Galliçę cladis fama tegeretur, & quales erga Venetum nomen Veronensium animi forent, vehementi facto impetu tanquam ex itinere protinus experiretur. Sed is conatus ad incertam spem præproperè susceptus, eum habuit euentū, vt quum detersis pinnis depulsisq; propugnatoribus milites ingenti animo per scalas in summam muri coronam euasissent, nec præalto exitialiq; saltu in vrbem se demittere auderent,

derent, vndiq; glandibus traiecti atque interfecti deijcerentur. Inter quos fuere summæ fortitudinis Centuriones, Thomas Fabronus è Pistorio, & Vicinius Vmber, qui primi conscenderant. Georgius nanque Tridentinus antistes, subitario delectu septem cohortes adduxerat, quæ confertis ordinibus sub muro hostium descensum expectabant. Quo animaduerso periculo, nemo militum fuit, qui non excipientis phalangis cuspides formidaret: & pudore & metu confusus in muro minimè cunctaretur. Ea re improspere tentata, Liuianus vsque adeò festinanter reductis tormentis, & signo profectionis dato è conspectu vrbis discessit ne ab erupturo hoste distineretur, vt aliquot notos milites, qui ad proximum puteum ardentissimo sole potandi causa ex acie diuerterãt, crudeli manu confoderet, frustra deprecante Paulo Baleono, qui in fessos sitique confectos à mucrone temperandum esse differebat: iustisque inde confectis itineribus ad Tombas Vicentini agri in statiua castra concessit. Baleonus autem ad dextrã cum parte copiarum Allieniacum petere iussus, id oppidum & arcem paucis diebus expugnauit, Villiada Hispano ad extremum se dedente, qui exigua manu arcem acerrimè defenderat. Hisdem quoque diebus Octauianus Fregosius Nouariensis victoriæ fama excitus, cõmendante Leone Pontifice, vt Genuam reduceretur, cum Cardonio atque Piscario transegit. Octauianum enim præstãti ingenio hominem, & multis bonis artibus instructum, Iulianus Leonis frater veteris amicitiæ nomine mirifice subleuabat: parique studio Piscarius affinitate sibi coniunctum, pollicentemq; pecuniam Hispanis in stipendia diuidendam, Iano Fregosio anteferendum arbitrabatur. Hunc enim quum plæriq; ciuium tanquam nimis properè à se desertum omnino metuerent, multi etiam in vniuersum oderant, quòd ipso conniuente sanguinarij fratres nefarias manus Hieronymi Flisci sanguine imbuissent: Illum verò patre principe genitum egregiæque virtutis fama illustrem adeò populus expetebat, vt in omni re ciuili vel bellica Iano potiorem existimaret, quod in longo exilio à Fortuna grauiter eruditus, in gubernanda Republica, magnam spem lenitatis, & temperantiç allaturus esse videretur. Itaque Piscario in Pulciferam vallem, ab Apennini iugo pulsis vndique montanis Liguribus, cum exercitu descendente, Adurnij fratres desperatis Gallorum auxilijs, consilium summæ pietatis atque prudentiæ sibi desumpserunt: professique in concione se publicam ciuium salutem principatu & patrijs penatibus cariorem habituros, eo animo, vt patriam omni tumultu bellique periculo liberarent, positis armis ab Genua discesserunt, quum alterum tantum atq; vigesimum diem dominatum tenuissent: tanta quidem cum laude, vt magna pars senatus abeuntibus gratias ageret, & plerique honesti amantesque patriæ ciues, nusquam obstrepente populo, vel natura insolenti & factioso, eos ferè cum lachrymis ad multum spatiũ prosequerentur. Othobonus quoque & Sinibaldus Flisci eodem consilio, sed æquioribus animis, quòd fortunam inueterata consuetudine solis Gibellinis attributam minimè respicerent, & fraternç cędis iniuriam probè vindicassent, in Castella sua, quæ ad Tiguliorum montes & Lauaniam amnem pertinent, profecti sunt. Eo modo Fregosius pacato agmine in vrbem receptus, & à populo dux & princeps est appellatus: triduoque post, imperata pecunia, quæ octuaginta milium aureorum nummûm summam excedebat, Hispanis stipendia persoluit: remuneratusque Piscarium, id ab eo impetrauit, vt sine maleficio finibus excederetur: atque ita cum omnibus copijs in Placentinum agrum

estreuersus, indignantibus Heluetijs, quòd Hispani, qui eo bello neque fidem neque opem difficillimis ipsorum rebus præstiterant, alieno sanguine parte victoriæ præmia intercepissent. Hisdem porrò diebus quibus Adurnij fratres principatu & patria decesserunt, Præianes Gallus, quum intromissa in Laternam arcem quanta maximè potuit commeatus & tormentarij pulueris copia custodes diligentissimè confirmasset, iussu regis è Liguria cum quatuor triremibus, quòd nemo anteà ausus fuerat, per Gaditanum fretum ad Armoricum Oceanum enauigauit. Eo enim tempore Britanni valida classe per Galliæ oram infesta populatione vagabantur. Existimabat enim Præianes triremes suas tranquillo præsertim mari, & nullo spirante vento, aduersus maiora hostium nauigia quæ velis agerentur, magno vsui futuras: quòd hostium excelsæ naues (vt nonnunquam æstate accidit) ex malacia in alto destitutæ expedito longarum nauium remigio circumsisti, & adactis colubrinis expugnari atque demergi posse viderentur. Sed nihil ea æstate tantis classium incursionibus magis memorabile gestum est, quàm vt Odoardus Surrei filius, Britannicæ classis præfectus, magno casu penè solus occideretur. Is iuuenis vt magnitudinem animi ostentaret, quum secundo vento inflatis velis Præianem ad Vidanam portum, qui Brestius dicitur, frustra persequeretur, ita demum demissis antemnis substitit, vt opprimendi hostis cupiditate in magnarũ nauium scaphas delecto instructas milite audacter desiliret, & triremes humili sabulosoq; in littore semiductus adoriretur. Quo certamine, quum Præianis epibatæ acerrimè sese defenderent, Odoardus dum in prætoriam scandere conaretur, à prora reiectus contis, & secure vulneratus in mare concidit: atq; ita Britanni amisso classis præfecto, re infecta ad classem redierunt. Triduo autem Odoardi cadauer fluctibus expulsum in arena repertum est, & statim agnitum: quoniã aureum corniculum collo suspensum gestaret, quod præfecti maris est insigne. Eo enim fistulæ more inflato, magistri nauium diuersis sibilis & cantibus opportunè editis, nautas ad officia reuocare atq; incitare consueuerunt. Nec multò post duæ maiores Britannicæ naues, Thoma Gniueto immensæ fortitudinis præfecto, audente concitanteq;, Gallicam inusitatæ magnitudinis nauem quam Chordigeram appellabant, adortæ sunt, tormentis vtrinque latera pertundentes. Chordigeræ præerat Plumorgher, inter Gallos Oceani accolas rei naualis peritissimus. Is præsenti infaustoque consilio in hostiles naues ex propinquo subeuntes, quod in acerrimo certamine sæpe factum legimus, catenatos harpagones iniecit, terribilique fragore tormentorum vndique edito, ita prælium exarsit, vt cum facibus, incendiarijsque malleolis ad mutuam cladem res gereretur, vno tempore tres simul naues miserabili exitu cremarentur, & supra duo milia hominum aut discerpta tormentis, aut flammis circumuenta, aut demum semiambusta sponte in Oceanum præcipitata perierint, totidemq; ferè omnis generis ænea tormenta Oceano mergerentur. At Ludouicus maiores etiam è Britannia motus expectans, cum iam ira & dolore multum exarsisset, quòd pauci atque inermes Heluetij, peritissimos duces, veteranum equitatum, & pedites numero roboreque præstantes vera virtute superassent, omnibus regni viribus in Belgarum fines traductis, ad Britannicum bellum se conuertit. Enimuero Henricus fama rerum ad Nouariam gestarũ permotus, cum iam anteà in Aquitaniam ad populandam oram maritimam Odoardo Surrei filio cum classe transmisso, ingentes copias terra marique parasset, ab Anthona

Dobraq;

Dobraqque Calesiam (quæ portus Icius olim fuit) ipse breui subsecuturus maximam partem exercitus traiecit. Siquidem rex iuuenis supra insitum à natura odium aduersus Gallos, studio etiam gloriæ accensus, quod defendere iniurias sacrosancti Pontificis, & tueri armis religionis causam æquum atque magnificum rebatur, ipse transfretare constituit, conciliandis maxime Germanorum animis, quorum ingentem numerum mercede conduxerat. Nanq; Cæsar huic bello intentus, & Margarita eius filia virilis animi mulier, ob veterem repudij contumeliam Gallis infensa, quæ tunc Adolescentis Caroli tutrix, in Cisrhenana Germania (ea Belgicæ pars est) longè lateq; imperitabat, auxilia cataphractorum equitum & peditum passim ex vtraque Rheni ripa Britannicis castris adiunxerant. Iam Britanni duce Talbotto è Calesia Taroannam Morinorum vrbem oppugnatum venerant, admotisque muralibus tormentis, mœnia magna vi & summa pertinaciæ fama quassabant. Ea vrbs muri circuitu parua, sed ædificijs frequens, quod ab imminenti monte & ab Lysia impeditissimo flumine muniebatur, ex omni parte difficilem habebat oppugnationem. Addita erant asperitati situs mœnia fossæque, & super hæc equitum & peditum præsidia, quibus præerant strenuissimi duces Pontiremius atq; Rouergas. Interea dum Talbottus Taroannam continenter oppugnat, Henricus è Britannia superato freto Calesiam venit: quod vbi per Gallias vario rumore vulgatum est, Ludouicus intentissima cura delectus habere: euocare quosq; nobiles, ac veteres equites perfunctos iam militia: classem in Oceano ædificare: prospicere simul omnibus regni lateribus, & ad omnes casus remedia comparare: omnium primum Narbonam, & quęq; proxima Pyrenęis saltibus præsidio firmat, Hispano haud satis fidens, etsi cum eo inducias paulo antè pepigerat, ne finitimæ gentes belli auidę in tergo repentinum bellum aperirent: Heluetiorum quoq; in finibus iustum propè exercitum, qui Heduos ab iniuria tueatur decernit. Ii namq; vixdum è Nouaria victores domum reuersi, concilio Turegi habito, quum legati magistratusq; omnium oppidorum vno tenore de inferēdo Galliæ bello retulissent, sublatis vexillis arma ceperant, eo consilio, vt monte Iura superato, per Sequanorū fines in hostilem agrū irrumperent: atq; omnem eam Burgundiæ partem, quę Gallorum est (ea ad Ararim & ad vlteriorem Alduadusij ripam spectat) vi ad defectionem compellerent, vel effuse popularentur. Enimuerò Cęsar, vt Heduorum vrbes, quas in altera Burgundię parte post Carolum eius socerum ab Heluetijs ad Nansim cum exercitu cæsum, Galli armis per occasionem occupauerant, veteri nepotis imperio restitueret, Heluetios iure fœderis ad transmittenda auxilia, et ad maturandam profectionem sollicitabat. Eos quoq; Henricus ostentatis præmijs atq; stipendijs, & Maximilianus Sfortia nondum arcibus receptis, firmādi imperij cura anxius, vt quandoq; semel cœptū bellum finirent, in eaq; temporum fortuna superbos hostes in perpetuum domarent, vterenturque recenti victoria, continuis legationibus adhortabantur. Quibus de causis, Ludouicus Tramulium cum parte equitatus & cohortibus ex itinere conscriptis in Heduos maturare, & totis viribus prohibere transitu Heluetios iubet. Demum Roberto Sedanio mandat, vt quammaximum potest peditatum in Eburonibus Arduennæque syluæ proximis populis mercede conducat, & continuò in Morinos proficiscatur. Idem vt faciat Carolo Gheldriæ Duci iniungit. Is, quoniam initium dissensionis inter Gallum & Cæsarem atque huius belli non obscura causa fuerat, è Mena-

pijs atque Sicambris quibus imperitat, legiones duas, adiuncta Batauorum manu expertæ virtutis mittit. Ita breui Ludouicus maximo equitatu è tota Gallia coacto, & Germanorum auxilijs ingenti pecunia comparatis, ad hostes qui iam in Morinos peruenerant contendit. Eodem quoque tempore Henricus, vt vires cum Talbotto perquammaturè coniungeret, paratis quæ ad profectionem pertinebant, è Calesia mouit, instructo agmine procedens itineri simul ac prælio intentus. Venerant enim Gallorum antecursores, et leuibus prælijs agmina in itinere lacessebant: mox aliæ atque aliæ turmæ equitum atq; ipsa sub vexillis grauis armatura equestris in patentibus campis sese ostenderat, non eo quidem consilio vt aciè confligerent, sed vt Britannos ostentatis virib. magis ac magis morarentur. Verùm Henricus, quum maiora quædam tormẽta suo pondere effractis axibus, ac comminutis passim curruum rotis tenaci in limo forte hæsissent, & ob eam causam necessario subsistere, & tardius agere agmen cogeretur, directa aciebis pugnæ potestatem fecit. Contrà vero Gallis consulto certamen detrectantibus, quòd vniuersæ dimicationis casum necessarium non ducebant, ad sanctum Odemarum (id castellum est) subsedit. Sequentibus vero diebus intermisso nunquam itinere, pluribus equestribus prælijs decertatum est: perijtque in partibus Gallorum Matthæus Coroneus nobilis Græcus leuiorum equitum præfectus. Ita Henricus incolumi exercitu, nequicquam Gallo iter demorante, quartis castris Taroannam peruenit. Tunc primum vrbs quàm acerrimè oppugnari cœpta: nanque tripartitò hinc Talbottus, illinc Carolus Somersetus, & tertio loco Rex ipse ingentibus tormentis, murorum pinnas & interna vrbis ædificia diruebant. Ex aduerso Pontiremius atque Rouergas nouis operibus mœnia quassata reficere: contrà & ipsi hostium castra tormentis infestare: die noctuque pro mœnibus, pro portis agere stationes: nihil se animo demittere, & summa spe auxilia Gallorum opperiri. Interea ad famam aduentus Henrici regis Cæsar maiore animo quàm viribus bellum complexus, tendentibus iam in Heduos Heluetiorum legionibus, paucos Germaniæ proceres secum ducens ad Henricum peruenit. Secuta eum quoque est magna Germanorum multitudo, qui pacis odio & lucri cupiditate ad id bellum, in quo tres potentissimi Reges de imperio dimicaturi videbantur, ex omni se prouincia effuderant. Henricus quoque, vt erat quatuor fermè & viginti annos natus, ab excelso florentis ætatis vigore, pecuniæ profusus super aduectos ab insula ingentes thesauros, immensæ liberalitatis fama, & studio erga milites incredibili mortalium mentes accenderat: magnitudo enim animi, corporis decus atque proceritas, admirationis humanæ in eo rege modum excesserant. Appropinquanti igitur Cæsari obuiam ad sancti Odemari oppidum processit Henricus: consalutatumque eum & patrem appellatum in castra perduxit. Venerat eò Cæsar magnis itineribus, sine regio apparatu, vt alicui memorabili prælio interesset. Nam in superiore quoq; Germania fama erat, aduectare cum magnis copijs Ludouicum, vt liberaret obsidione Taroannam, aut cum Britannis de summa rerum dimicaret. At dum reges mutata veste circumuecti mœnia, apparatum oppugnandæ vrbis munitionumque naturam inspiciunt, ac de genere prælij expugnationeque deliberant, nunciatur ab exploratoribus, Ludouicum qui in Ambianis subsederat, cum omni genere commeatus vniuersum equitatum intra biduum Toroannam esse submissurum, quod sciret conclusos diuturnitate oppugnationis fessos, ac necessa-

necessariarum rerum penuria laborantes, diutius non esse tantas difficultates toleraturos. Quod vbi Cesar pro comperto habuit, quoniam & rei militaris peritia, & notitia locorum plurimum valebat, communicato cum Rege consilio, traducere in vlteriorem Lisiæ ripam maximam exercitus partem, & ad hostes summa celeritate, vt imparatos inuaderet, contendere decreuit. Ergo quatuor pontibus vnius horæ propè momento perfectis, quibus simul omnes copiæ transmitterentur, relicto in oppugnatione Talbotto, Lisiam traijciunt, & ad Ghingatam vicum duobus passuum milibus ab vrbe distantem pergunt. Erat Ghingata obscurus antea pagus: sed duabus iam Cæsaris victorijs Gallo infaustus: siquidem Ludouico vndecimo Gallorum rege cum Germanis de finibus contendente, ipse Cæsar vixdum pubuscens, Philippum Dechordum expertissimum ducem, cum triginta milibus Gallorum hisdem in campis acie superarat. Igitur Galli, vt obsessis in tanta rerum egestate succurrerent, cum octo milibus equitum, receptis in medium sarcinarijs iumentis, recta Taroannam mouent. Præerat omnibus Pienes, vir in Morinis summæ nobilitatis: quoniam in prouincia, quam ipse iam pridem à Ludouico regendam acceperat, bellum gerebatur. Verùm cum eo aderant clarissimi quique Gallorum duces, atque equitatus duratus in armis, & multarum gentium victor: in quo nihil præter Fortunam veterem desiderabatur. Eo modo Pienes quum è tumulis descendens, qui ad Ghingatam vergunt, in subiecta planicie signa atque equites ostendisset, Cæsar & Henricus incredibili pugnæ desiderio deflagrantes partiti inter se copias, ea sorte vt alter equitatum in hostes duceret, alter vero cum peditatu & curulibus tormentis continuò sequeretur, instruere ordines, quid fieri velint præfectos docere, adequitare legionibus, hic Germanos & Belgas, ille Brittannos, quos ab insula transuexisset, adhortari, ne veteris gloriæ militaris obliuiscerentur: ne eos hostes aut fortes, aut insuperabiles existimarent, quos omnibus bellis atque omnibus seculis & progenitores sui, & nuper Heluetij pedites acie deuicissent: Adniterentur, auderentque primo impetu, ac sibi ducibus, & regibus suis, qui opinione virtutis omnem dignitatem atque salutem in dextris militum posuissent, fortem operam maturamque victoriam pręstarent. Germani pedites ignari adhuc aduentus Cęsaris, vt eum aperto capite paludatum singulis ordinibus adequitantem cognouerunt, ex eius pręsentia victoriam auspicati statim acclamauere, Salue Cæsar, Salue pater optime, Imperator inuicte, te duce iam vicimus. Is vt ardorem militum vidit, non cunctandum ratus, arreptis secum quatuor milibus equitum in quibus Hippotoxotæ Britanni, & Cisrhenani equites cataphracti sub Hansco Roseo, atque Laleno fortissimis ducibus fuerant, ad Gallos pergit. Henricus quoque pari passu cum robore legionū, sagittarijs suis immixtus subsequitur. Iam plures Gallorum equitum vt commeatum intromitterent, circumducti ab læua, ad eam portam, quæ segniorem Britannorum stationem habitura videbatur, peruenerant, & à Talbotto qui paratus in armis adstiterat, cum detrimento repulsi fuerant: quum Henricus ad primum hostium conspectum, ad perturbandos eorum ordines duas eminus colubrinas displodi iussit. Mox Cæsar, quem fatalis hosti locus & antiqua victoria claris auspicijs ad prælium accendebant, in aduersos impetum fecit. Tanta fuit sagittarum vis, tantusque cataphractorum irruentium ardor, vt primo concursu Galli equites turbati fusique sint, quanquam acerrimi duces manu prompti insignibusque fulgentes

ante alios fortissimè decertarent, atque impetum hostium sustinere, & reparare perculsam aciem increpitis retentisq; militibus conarentur. Cæterùm quoniam nec tormenta nec pedites in subsidium equitatus adduxerant, vrgente Cæsare, & approquinquãte cum tota mole peditatus Henrico, et cedere & terga dare coacti sunt. Duces ipsi in tãta equitum perturbatione dedecoris metu, dum acrius resistunt, capiuntur. Ante alios Marchio Rothelinius, qui paulo antè Donesio fratre mortuo, dux Longauillæ creatus fuerat. Cum eo Palicia, Imbercurtius, Baiardus atque Busiuus. Sed Palicia & Imbercurtius ob veterem amicitiam & cognationem, quæ cum Roseo intercedebat, ab equitibus Sequanis in acie dimissi sunt. Signa verò quæ in illam vsque diem tot gentiũ cruore conspersa, in tot bellis atq; periculis seruata fuerant, occisis aut captis signiferis, in potestatem Britannorũ deuenerunt. Fuit hæc pugna periculo ducum magis quam militum cæde insignis: quum nec peditatus conflixerit, nec tormenta vsui fuerint, & solis hastis atque mucronibus vsi cataphracti, vtrinq; colluctati inter se equis atque corporibus maiorem tumultum quàm cædem ediderint. Pienes paucis suorum desideratis, trepidanti agmine ad Blangim vnde venerat, celeri fuga se recepit. Cæsar autem & Henricus captiuis comiter apud se habitis, in vetera castra redierunt. Iam Talbottus cuniculos effoderat, tormentis muri partem disiecerat, & magna spe iam tum expugnandæ vrbis tenebatur, quum Pontiremius atque Rouergas, Britannis captiuos Gallos ostentantibus, desperato commeatu, per colloquium tridui inducias postulãt. Quibus impetratis, pacti vt inde cum armis atque vexillis sine fraude discedere liceret, vrbem continuò dedunt: paulo pòst victores, colonis aliò migrare iussis, vt absimili pertinacia cæteras vrbes deterrerent, seruatis templis incendunt. Ita clarissima Morinorum ciuitas Millesimo quingentesimo tertiodecimo anno à partu Virginis, Nono Calendas Septembris excisa est. Ludouicus interea ad Motrellum coactis copijs & indicto concilio procerum, decreuit idoneo omnibus rebus loco castris se tenere, neque ad euentum Fortunæ experiri iterum hostium vires: qui magnam bellicæ laudis opinionem, deuicto veterano equitatu adepti fuerant. Enimuerò manu promptus & consilio optimus, quanquam vniuersi certaminis desiderio teneretur, præfectique omnes ad abolendam ignominiam, deuouendo sese pro victoria prælium deposcerent, haud tamen tutum fore existimabat, si perculsos animo milites, ac superiore gloria rei militaris obscurata, quasi degeneres factos, quum intra septuagesimum diem ad Nouariam atque Ghingatam infeliciter dimicassent, fortissimis hostibus, ac tum recenti victoria elatis obiecisset, vel ob id maximè quòd rumor in castris percrebuerat, Heluetiorum viginti quinque milia cum duobus millibus equitum, quos Cæsar addiderat, per angustias Sequanorum in Heduos penetrasse, & iam eorum agros magna belli clade populari, neque Tramulium continuè castra mutantem aut ire obuiam, aut manus conserere audere. Quibus de causis Ludouicus, suspensa Gallia, & ad noui belli periculum excitata, cunctando circumspectare hostium motus: & reliquum æstatis extrahere, quàm in discrimen summæ rei deuenire malebat. Mox conuersus ad altiora consilia, Iacobum Scotorum regem iam tum antea precibus fatigatum, per legatos sollicitat ad nouas res in insula moliendas, gerendumque apertè bellum aduersus Henricum. Erat Iacobus maximis beneficijs & antiquis superiorum regum necessitudinibus Gallo obstrictus,

ctus, ob idq; facilè impelli poterat ad quamcunque belli fortunam subeundam: quanquam per se animo immodicus, & natura infensus Anglico nomini, priuatis etiam lacessitus iniurijs, inferre vltrò bellum & proferre Imperij fines meditaretur. Nec deerant, præter Gallorum legatos, arma, pecuniam, tormenta, duces, classes atque omnem belli apparatum pollicentes, qui mobile regis ingenium varijs artibus expugnarent ex intima aula spectatę apud eum gratiæ regni proceres, muneribus empti ab Gallo, vt proposita pręsentium rerum occasione, ac ostentato totius insulæ Imperio, in spem prosperi euentus & magnæ fortunæ erectum, ad sumenda arma vehementer accenderent: quando abductis in continentem omnibus fermè copijs, & Henrico in Gallia bellum gerente, regnum sub vxoris tutela relictum inuadere, atq; armis exagitare interiora Britanniæ haud factu difficile videretur. At hæc secum quum ipse multum animo varius reputaret, obuersabantur ante oculos vxor, quæ Henrici soror erat, & nouum pariter atque antiquum pacis fœdus sub Alexandro Pontifice iam pridem cum Henrico solenni sacramento percussum, & ab Iulio bullatis item tabulis confirmatum. Diræ demum imprecationesque Pontificis, ac polluendæ religionis metus, si defensores Pontificiæ dignitatis oppugnaret, & expositum iniuriæ nudatumque præsidijs regnum, nihil tale verente Henrico, vi & armis aggrederetur. Ex aduerso autem rerum suarum sollicitus, vtpote cui iam pridem suspecta erat Henrici potentia, nimio plus crescere rem Anglicam, & ferocem iuuenem in transmarina prouincia bello clarum fieri non ferebat. Quoniam finito in Gallia bello eum hostem ingentis spiritus, ac semel militiæ studio accensum minimè quieturum apparebat, sed continuo non contentum finibus suis, illaturum arma, ac subactis Scotis, seque paterna sede pulso, vnius insulæ vnum regnum esse facturum. At in contrario rerum successu, si fortè Henricum imperitum militiæ pugnacissimam Gallorum gentem, ac talem tantumque regem in hostili solo difficili bello pulsantem, aliquo ingenti prælio superatum Fortuna destitueret, idem regnum ac eadem tota Britannia mouenti modo arma, ac Fortunam ex tuto tentanti cessura videbantur.

Hac inani spe sublatus, alienato animo, vt causas violati fœderis prætenderet, antequam hostilia moliretur, literas ad Henricum querimoniarum plenas cõscribit. Egisse iam pridem Henricum multa in contumeliam Scotici nominis, eaque se pro iure affinitatis ac fœderis forti animo semper tulisse, quum grauissima damna finitimis Scotis illata, vt constitutum fuerat, Henricus minimè resarciret: quũ in percussores Bartonis piratæ Scoti nõ animaduerteret: & Spurium Heronem, qui præfectum confinium Scotiæ interfecerat, impunè agere in Anglia pateretur: legatos suos contra ius gentium non admisisset: oratorem vxoris inuito retentum non dimisisset: complures nobiles Scotos in Scotia captos vinctosque crudeliter etiam tunc in custodia haberet. Ea omnia quanquam per se magna et intoleranda, dissimulari tamen potuisse: at non se passurum vlterius, Ludouicum amicum regem, cognatione et fœdere sibi obstrictũ, ab eo ad internetionem oppugnari: Caroli Gheldrij consanguinei agrum plusquam hostiliter ab Anglis deuastari: propterea esse supremum animi sui iudicium, causam socij regis iure fœderis defendere velle, neque interea se finem facturum populationibus atque incendijs, quamdiu Ludouicus ab eo in Gallia vexaretur. His Henricus ita respondit, se nõ magnopere mirari, quod Rex Scotorum pro vetere gentis instituto fidem falleret: Nouisse enim iampridem eius

animi inconſtantiam,& conſiliorum leuitatem: quibus eò dementiæ perductus eſſet, vt alienam cauſam proprio periculo tueri, & florentes res ſuas cum perditis Gallorum rebus permiſcere contenderet. Quòd ſi violare iuſiurandum,fidem prodere,& arctiſsimæ neceſsitudinis obliuiſci æquum & regium putaret,neque multum eo dedecore permoueretur, timeret ſaltem Deos immortales,qui turbatæ pacis & ruptorum fœderum vindices eſſe conſueuiſſent: adduceretúrque exemplo regis Nauarræ, quem Dijs ita iubentibus, ex patrio regno in eas miſerias præcipitatum,Ludouicus in Gallia ſine regno tranquillè regnare permitteret.Proinde deſineret memorare atque obijcere, quæ ad violandam pacem ipſe confinxiſſet: ea enim ſe iam pridem literis atq; legationib. vt vetera omnino,vanaque diluiſſe. Cæterùm cum impudentiſsimè feciſſe, quòd nihil earum rerum antequàm ipſe mare traijceret,commemorarit. Propterea ſciret apud ſe etiam abſentem, non eſſe tantæ exiſtimationis Scotorum regem,vt eius repentina atque inſperata perfidia terreri poſſet. Ageret modò vt luberet,ſe enim neque vlla denunciatione periculi deſtiturum ab fœlici incœpto,neque iniuriam animo depoſiturum.Igitur Iacobus indicto bello, vniuerſas regni vires contrahit:atque omni nobilitate armata,ad Tuedum fluuiū, qui vtriuſque Imperij limes eſt,contendit.Britannia nanque omnis,intercurrente per tranſuerſum Tuedo, vbi æſtuaria ab diuerſo littore introrſus arctiſſimè ſinuantur, atque aliam prope inſulam efficiunt in duas partes diuiditur. Maiorem proximam continenti Galliæ,vergentem ad Hyberniam & ad Cātabricum Oceanum, Angliam ab Anglis populis appellant: qui quondam ab Hercynio ſaltu per Germaniam profecti,ad quærendas nouas ſedes in inſulam traiecerint:ac pulſis indigenis,propter agrorum fertilitatem ibi conſederint. Alteram verò tertia ex parte Anglia minorem,effractis longè lateque littoribus,ad Thulem in Arctum prominētem,vbi Caledonia ſylua, & breuiſsimus in Orcadas traiectus,ab recentibus etiam populis eò tranſgreſsis, Scotiam vocant.Hæc importuoſa, parum vrbibus frequens, horrida ſyluis atque frigoribus, ab humanitate & cultu cæterarum gentium recedit. Illa verò propinquitate continentis,benigniore cæli temperie,metallorum & pecoris fœcunditate florentiſsima omnium inſularum in morem noſtrum ædificat,atque elegantiæ plurimum ſtudet. Angli & Scoti eadem fermè lingua, quæ Germanicæ haud abſimilis eſt, vtuntur. Vtriſque ſtudium rei militaris propè par: atque eadem arma, lignei & ingentes arcus, alabardæ demum ac prælongi conti: clauæ quoque ferreæ (accias ipſi vocant) quas ambabus manibus regunt. Præcipuum apud vtroſque robur in pedite. Si qui adſint in bello equites, magna pars ſagittarij ſunt,pauci verò cataphracti, quòd eorum equi, quanquam acres,ad iuſtam magnitudinem non excreſcant, vt Friſij,Bethici,atque Apuli: & propterea ſtataræ pugnæ minus idonei exiſtimentur. Corpora virorum alba,lacertoſa:comæ autem omnibus breues, & barbæ ſubrutilæ. Vniuerſa verò gens ſupra cæteros mortales conuiuiorum ſtudioſiſsima. Ea enim per varias & exquiſitas dapes,interpoſitis muſicis atq; ioculatoribus,in multas ſæpius horas extrahunt:ac ſubinde perductis choreis,amoribus fœminarum indulgent. Religione,inſtitutis ac legibus,atque eodem corporis ac ingenij habitu, medij inter Gallos atque Germanos collocantur. Fuere eæ gentes paulò ante Iulium Cæſarem,qui primus nobis Britanniam aperuit, agreſtes atque efferæ, nulla nauigandi peritia,nullo propè militię vſu, aut externarum rerum cognitione,

quòd

quod spatio dirimentis Oceani ab nostro orbe diuisi dicerentur. Sed quum Romana arma viderunt, atque eos sub Claudio Scapula Ostorius, Suetonius, Paulinus, & Vespasianus, ac mox sub Flauijs, Cerialis, Frontinus & Agricola magni duces, atque ipse demum Seuerus Imperator, dum Romanum floreret imperium, circumducta classe interiora quoque insulæ peruagati, cæsis hostiū exercitibus, saltibus penetratis, atque ipsa naturæ rerum difficultate perdomita, & pacem & iugum pati coegerunt. Cœpere tunc primùm, repressi tamen magis quam domiti, intellectis continuò Romanis artibus, è disciplina belli negotia administrare, condere leges, & corporis robur ingenij viribus temperare. Nec multo post aduentu nouarum nationum compositis moribus, quum per calamitatem ruentis imperij Cæsares fatali desidia veterem fortunam amisissent, excusso statim iugo, opibus & belli gloria plurimum valuerunt. Nanque instructis classibus, vt vires in alieno solo experirentur, in continentem delati, Hispanis, Gallis, atque Germanis maximas clades intulerunt. Protulereque in Italiam mercenaria arma. Siquidem Guelphis Gibellinisque ferro inter se ad internitionem debacchantibus, qua clade attritis omnium virib. res Itala penitus ab stirpe interijt: Anglos equites Ioanne Aucutho duce maximis stipendijs conductos, ob eximiam virtutis opinionem, tyrannorum auspicijs in Italia militasse constat. Nouissima autem expeditione patrum nostrorū memoria, aduersus Gallos multa præclara militiæ facinora gesserunt: & egregiæ virtutis testimonium præbet Calesia ad Gessoriacum littus, eo bello Gallis ablata, et in hanc diem ob maximam traiectus opportunitatem, maiore gentis opinione, quàm præsidij viribus pertinacissimè conseruata. Cæterum Iacobus ab Tuedo Humeum virū nobilem cum parte exercitus ad populandos hostium fines præmittit. Is repentina incursione oppressis finitimis, obuios capit: resistentes obtruncat: eorum pagos incendit: coactaque omnis generis hominum & pecoris præda, in pacatum regredi parat. Sed Angli quos subitus aduentantium hostium rumor, mox villarum incendia, & maioris etiam cladis metus, ad arma exciuerant, vindictæ ira perciti, ac dolore simul amissarum rerum, ad occupandas viarum angustias, quà Humeum rediturum existimabāt, contendunt: adortique è superiore loco graue sub sarcinis hostium agmen, clamore, multitudine telorum, ac mox tumultuario omnium procursu, vniuersos fundunt, ac magna cæde edita Humeum fugientem persequuti, Scotorum fines irrumpunt: abactisque armentis, & concrematis pluribus vicis in Angliā reuertuntur. At Iacobus nihil eius primi certaminis omine, quod mox infelicē rerum exitum portendit, permotus, vt detrimētum acceptum maiore commodo atque victoria resarciret, omnes copias ad Norbanum oppidum ducit. Id corona cinctum vi capit, ac solo æquat. Inde populabundus & ferox ad oppugnandum Beruicum munitissimum oppidum, quod in finibus Scotiæ Henrici præsidijs tenebatur, proficiscitur. Interea Surreius Britanniæ procerum longè nobilissimus, quem paulò antè Henricus ob egregiam fidem atque virtutem ad incerta belli, & ad tuendos regni fines cum imperio & iusto exercitu in Britannia reliquerat, coactis copijs ad Iacobum cuncta belli clade vastantem contendit. Aderant cum eo Dacreus finium præfectus, vir omni bellica laude insignis: Odardus Stanleius & Spurius Heron cum valida turma equitum, quam ipse nuper exul ab Scotia atque Anglia in syluis per latrocinia & cædes exercuerat, atque alij cum auxilijs, quæ passim à regina per vrbes scribebantur.

Etenim ad noui belli famam, non tantùm proximi Scotis, vti periculo expositi, sed remotæ etiam gentes, maiore odio quàm metu, quum omnes iniquo animo violati fœderis iniuriam ferrent, voluntariam militiam secutę, ad Surreiũ festinabant. Posuerat tunc castra Iacobus in vertice montis, quem Floddon incolę appellant, loco, arte atque natura munitissimo: nanque ab lęua continens palus quam limosæ voragines atque internata passim arundineta plurimum impediebant, subiectam planiciem occupauerat: ab dextra Tylus fluuius profunditate aluei & aquarũ rapiditate difficilior, quàm vt vado transiri posset, ad imas montis radices labebatur. Terga quoq; precisę rupes et densissima nemora protegebant. A fronte verò vbi mollem ascensum atq; vnum omnino aditũ natura reliquerat, Iacobus perducta fossa & collocatis in interiore labro omnibus tormentis, adeò egregiè se muniuerat, vt circumuallari ab inferiore loco, aut oppugnari sine perniciosa hostium dimicatione non posset. Eò Surreius cum peruenisset, admiratus locorum iniquitatẽ, quòd nequaq̃ temerè sibi oppugnãda castra censebat, ad Iacobũ cum mandatis Araldum regiũ mittit: quorum hęc summa erat: Videri sibi Iacobum impiè crudeliterq́; fecisse, quòd solenne pacis iusiurandũ violarit: sanctissimę cognationis iura polluerit: absenti Henrico bellũ intulerit: & succensis castellis finibusq́; vastatis, Anglos nihil tale verentes eodem impetu trucidarit. Propterea se venisse cum exercitu vltum iniurias: deligeret ipse ęquũ locum, et certam diem vniuerso certamini: se enim nulla interposita dubitatione, quũ primùm pugnę potestatẽ faceret, de summa rei dimicaturũ. Adhęc Iacobus, vt erat elati animi spectatęq́; promptitudinis, Araldo comiter appellato, gratias Surreio agit: additq́ue publicè laudes, quòd pugnam vltro deposceret, quã omnibus cum artibus vitaturũ diu anxio molestoq́; animo timuisset. Itaq; secundum eos spiritus pararet arma: et hastatas Scotorum phalanges tertia die in patentib. campis expectaret. Ibi se de iniurijs seuerè cogniturũ, quas intempestiuè contumeliosèque memorasset: & nouas veteresq́; controuersias armis finiturũ. Constituta die Surreius in subiecta planicie tribus passuum milibus ab hoste consedit, atque aciem direxit. Sed Iacobus tametsi paratus erat prælio decertare, suis tamen castris atq; munitionibus se continuit. Quoniam ab expertissimo quoq; procerum, comittendę pugnæ consilium improbabatur: & ante alios Huntleius, quo nemo fortior in eo exercitu aut callidior habebatur, clariore voce, vt prętoriani quoq; milites audirent, in consilio dixerat, Nihil stultius aut leuius esse, quàm authore hoste manus conserere, & ad eius arbitrium atq; libidinem summæ rei fortunam periclitari: Teneret se opportuno ipso loco, & ferocem hostem cunctatione ludificaretur: magnam enim esse in hostilibus castris rei frumentarię penuriam: neq; commeatum ab interiore Anglia in summis itinerum difficultatibus ob perpetuos imbres posse facilè comportari. Sedendo, ac nihil temerè agendo breui regem secundissimis pugnaturum auspicijs: & hostes iniquitate loci et commeatus inopia superatos, ex tuto cædendos militibus suis præbiturum. Multa quoque prodigij loco habita, quanquam vana, & fortuita putabantur, eius animo religionem & nouum terrorem incusserant. Eo enim cum ducibus de prelij ratione disputante, lepus è prętorio prosilierat: ac mille petitus telis per mediam stationem intactus euaserat. Quin & mures ea nocte lorum galeæ fibulámque corroserant: & vela interioris tabernaculi sub Auroram sanguineo rore fuisse conspersa dicebantur. His de causis nequaquam prodeunte in aciem

Rege,

Rege, Surreius qui palustribus & fœdissimis in locis ob rerum omnium difficultatem diutius consistere nō poterat, nec iudicabat hostem, nisi summa compulsum necessitate dimicaturum, castra mouit: & relictis ad læuam hostibus, traiectoque Tylo flumine in æquiorem locum ad initia Barmoreę syluęse contulit, eo consilio, vt milites quos maximis etiam itineribus confectis fessos, toto eo triduo tenuissimé aluerat, fertiliore & tutiore in loco recrearet, nouas interim expectaret copias & ad motus hostium, qui multitudine sua proximos mōtes compleuerant, nouam & ipse gerendi belli rationem sequeretur. Intererat tantum flumen Tylus inter bina castra regis atque Surreij, nec vtrinque ab tormentis atque missilibus temperabatur. Sed magno vsui Surreio erat collis ab citeriore ripa in altitudinem mille passuum molliter assurgens, qui castrorum frontem ab omni tormentorum iniuria protegebat. Ex eo colle Thomas Hauardus Surreij filius, eximiæ virtutis iuuenis, circumiectos colles, quos hostis occupauèrat, subiectamque planiciem oculis contemplatus, patri renunciat, Iacobum ab Scotia excludi: aut ex munitissimo loco detractum, elici ad pugnā facilé posse, si rursus copias superiore in loco Tylum traducat, & non magno circuitu capto, introrsus quantum montis angustiæ patiantur, á tergo sese ostēdat. Surreius qui vni huic rei, vt congrederetur animum intenderat, summissis locorum atque militiæ peritissimis, qui maiore cura situm regionis inspicerent, quum eadem illi afferrent, Hauardique consilium omnium opinione confirmaretur, extemplo conclamari, & colligi vasa iubet. Inde ad tria milia passuum promotis castris, bipartitò binisque pontibus vno tempore flumen transmittit. At Iacobus de Surreij consilio coniectura iudicans, ne circa eadem iuga sedendo contra dignitatem suam interclusus ab Scotia liberam frumentandi facultatem amitteret: ac simul, quod ad retinendam authoritatem pertinere censebat, ne ex detrectatione prælij obsesso similis, aliquantum plus fiduciæ in loco atque munitionibus, quàm in militum virtute ponere videretur, castra protinus mouet, & ad occupandum proximum montem, quem ne hostis prior obtinéret magnopere timebat, rectà contendit. Factum est summa eius celeritate & calonum industria, qui in discessu (vt imperatum fuerat) tuguriolis militum stramentisque & reliquo omni pabulo incensis eam regionem continenti fumo atque atra caligine compleuerant, vt Iacobus propositum locum prius attigerit, quàm Surreius, qui ab hoste vix mille passus aberat, aut discessum eius senserit, aut longa incedentium agmina fuerit conspicatus. Ita Iacobo summa collium tenente, Surreius ad radices cum omnibus copijs successit, paululumque ibi commoratus, quòd mons neque arduus neque difficilis videbatur, antequam hostes castra munirént, conscendere atque omnino prælio decertare constituit. Mox aduocata militum concione demonstrat quem in locum deuenerint: hinc præaltas fluminis ripas, illinc abruptos & perpetuos montes, nisi quàm acerrimè pugnent, & fortiter vincant, omnem salutis spem & fugæ rationem adimere. Auderent contra perfidos hostes, qui violato fœdere per occasionem absentis Regis, de Imperio totius Britanniæ cogitandum sibi existimauerint: neque eorum multitudine magnopere animo perturbarentur: satis esse perspectum frequentibus patrum victorijs, quantum in Scoto roboris esset atque constantiæ: nec defuturos in acie Deos ipsos, sicuti antea aduersus violatores fidei, & humani iuris atque religionis contemptores nunquam ex merito defuissent, modò suæ pri-

ſtinæ virtutis milites memoriam retinerent: conſenſu enim omnium mortalium, iuſtiſsimam eſſe belli cauſam, propulſare iniurias, & tueri armis focos, liberos, coniuges: & quod his multo præclarius videretur, libertatis pontificiæ dignitatem, quam Henricus magno animo & ſanctiore conſilio defendendam ſuſceperit: ob id mare traiecerit: atque ita Dijs bene iuuantibus, impios ſacroſanctæ maieſtatis oppugnatores prælio pulſos, captis eorum ducibus, & munitiſsima vrbe recepta, in interiora Galliæ compulerit. Quin igitur Dijs hiſdem auſpicibus eadem pollutæ religionis contagione fœdatos aggrederentur: & ſi gentis decus, ſi regis exiſtimationem, priuatam denique gloriam atque ſalutem chariſsima haberent, ſe ducem ſequerentur, paratum ſcilicet, aut egregiè vincere, aut pulcherrimam mortem oppetere. Conclamauere ſtatim milites, pugnæ ſignum daret, neque dubitaret committere prælium iniquo etiam in loco: ſe enim in aduerſa montis iuga infeſtis armis peruaſuros confirmant, neque niſi victores in caſtra redituros. Igitur Surreius in ea ſpe & militum alacritate, ex omnibus copijs tres acies facit: Hauardo primam attribuit, in qua etiam Edemundum alterum filium curare iubet, ipſe medium agmen tuetur: Odoardum Stanleium tertiæ præficit: Dacreum cum equitatu in ſubſidijs collocat: tormenta certis interuallis inter ordines & in fronte diſponit, & ad hoſtes iuſto paſſu progreditur. Interea Iacobus, vt erat ex eo monte deſpectus in ſubiectos campos, quum procul armorum fulgor, diſtinctaque hoſtium agmina viſerentur: ratus ſibi ea die victoriæ occaſionem dari, ſi natura loci atque amplitudine copiarum ſuperior, quàm primum cum hoſte confligeret, vrgente fato prælij ſignum propoſuit, conuerſuſque ad regni proceres, qui proximi adſtiterant, talem habuit orationem: Poſtquam, fortiſsimi commilitones, meliori conditione quàm vnquam antea maiores noſtri cum hoc hoſte pugnauerint, nobis hodie dimicandum eſt, memineritis hanc eſſe illam diem ſupremæ occaſionis ad vindicandas iniurias, quam nec venturam ſperaſtis vnquam, & fruſtra hactenus exoptaſtis, quum a ſuperbiſsimis hoſtibus omnes indignitates & contumelias pateremini. Verùm qui hæc diu per inanem iram gemendo, inuocandoque ſæpius vltores Deos domi pertulimus, & tandem in hac pulcherrima rerum occaſione tam iuſta quàm neceſſaria arma cepimus, viliſsima profectò capita eſſemus, & leuiſsimi omnium mortalium, ſi, quum facto & vera virtute ôpus eſt, & conferre pedem, & per mortes & vulnera victoriam appetere oportet, tunc hoſtium faciem timeamus, & belli pericula trepido animo metiamur. Ego quidem in bona pace his Imperij finibus contentus, tranquillitati atque otio ſtudere potui, & carere periculis atque laboribus, quos quotidie bellum affert, ſi nulla dedecoris cura habita, priuatam felicitatem & gentis dignitate & ſalute veſtra potiorem exiſtimaſſem: ſed frequentiſsimo veſtro conſenſu in maxima vlciſcendæ iniuriæ atque omnium rerum opportunitate, quum gerendum apertè bellum omnes cenſeretis, quòd ea quæ nos & progenitores noſtri ab infenſiſsimis hoſtibus ſuſtinuiſſent, fœda, aſpera, intolerandaque erant, bellum magno animo indixi: & quod peramplam mihi victoriæ ſpem facit, vos maiore ſtudio, maximo ardore, & incredibili alacritate ſigna ſecuti eſtis, vt quandoque inſigni facinore, atq; vltimo veluti virtutis opere edito, egregiam animi fortitudinem teſtaremur, atque imtales controuerſias memorabili victoria finiremus. An fortè de ſecundo prælij ſucceſſu dubitandum? quum hoſtiũ exercitus nulla in re cum noſtro ſit comparandus,

parandus, qui totus ex fugacissimo genere militum constat: tyrones enim sunt ex tumultuarijs delectibus in speciem militum armis instructi, dum veterani omnes, aut iuuentæ robore & specie bello idonei ab Henrico in Galliam traducerentur. Hos ergo numero paucos, lassitudine fameque confectos quum appropinquauerint, ex superiore loco telorum multitudine nō obruetis? Succedunt colli instructa acie, non quia audent, sed quia necesse est, vt honestius atque celerius insoliti laboris ac inediæ dolorem morte effugiant ferarum more, quas furor in rabiem agit, quum impatientia animum, & fames ventrem exagitauerint. Mecum ergo ferrum stringite, & iugulum horum tyronum impetite, pudeatque eó non progredi mortis metu, quó me ducem vestrum pro gloria vadentem videritis. Alloquentis adhuc regis orationem, armorum strepitu ac dissonis clamoribus milites excepere. Nec mora Iacobus primum suo, deinde omnium é conspectu remotis equis, vt æquato omnium periculo, & spe fugæ sublata (sicuti gentis mos est) simul & corporis robur atque animi virtutem ostenderet, omnes copias in quinque quadratas acies dispertit, ea ratione, vt tertium agmen, in quo signum regium erat, atq; omnes viri insignes militabant, duplici vtrinq; aciem tanquam duobus cornibus clauderetur. In dextro Hundeius, Crafordius & Montiroseus: in sinistro Humeus, Lenuoxius & Argilius, qui singularem militiæ vsum habere dicebantur, curabant. Præficitque singulis cohortibus singulos ex ordine equestri: & cum his aliquot centuriones Gallos, quos paulo antè in Scotiam Ludouicus ad tradendam disciplinam transmiserat: collocatisque idoneo in loco omnibus tormentis, quæ magno vsui per decliuia montis esse non poterant, ipse in medio agmine contra Surrcium cōstitit. Iam erexerat in aduersum collem primas cohortes Edemundus, quum tormentis vtrinq; emissis, turbatisque primis ordinibus, Humeus, hastatos induxit, qui adeó acri impetu subeuntibus incubuerunt, vt cæsis antesignanorum promptissimis, & strato Edemundo, totam propè aciem in fugā conuerterint. Iamq; nulla spes reliqua erat consistendi, perterritis semel pulsisque cohortibus, nisi in tanto discrimine, hinc Spurius Heron, vir admirandis corporis atq; animi viribus insignis, suo alienoque cruore perfusus Edemundum subleuasset, et ab alia parte Dacreus ad subita pugnæ intentus, transuerso cursu in latus hostium procellam equitum immisisset. Mox succedente etiam Hauardo cum lectissimis militum, haud dubie restituta acies, redditusque iam victis animi vigor. Ita æquata prælij fortuna, aliæ atq; aliæ Anglorum cohortes afflictæ cum integris ipso impetu commistæ, æmulatione virtutis rectam agminis frontem erigere in montes cœperunt. Ibi quum ad robora Scotorum peruentum est, & vtrinque maioribus prope odijs quàm viribus certaretur, Montiroseus atq; Crafordius ad cohortandos milites in primam aciem prouecti, pugnantes cadunt, perrumpiturque hastatorum phalanx: ac dissipata per iniqua montis ab equite pediteque conciditur. In sinistro autem cornu eodem tempore Stanleius iam contracto certamine Scotos æquioribus locis detraxerat, & superfusa sagittarum multitudine eó adegerat, vt non conferti, sed laxatis ordinibus, rari ac vitabundi pugnarent, eorumque signa fluctuare inciperent. Quod vbi animaduertit, circumductis cōtinuo tribus subsidiarijs cohortibus in aperta hostium latera, tantum terrorē intulit, vt sustinere irruentium impetum, aut consistere nequiuerint: sed protinus coniecti in fugam, & per deiectus mōtis præcipitati, in syluas se condiderint. Ibi Argilius atq; Len-

uoxius voce manibusque inclinatam aciem retentantes interficiuntur. Interim Iacobus qui paulo antè cum Surreio pugnam inierat, vt ab cornibus turbari suorum ordines, atque hostes ab lateribus circumfundi videt, cohortem prætoriam euocans, & proceres quos circa se habebat adhortatus, vt nihil se, nihil maioribus suis indignum committerent, in medios hostes inducit: Ita nouum priori acrius de integro prælium ortum, quòd tota ea acies tecta ferro, Anglorum sagittas egregiè sustinuerat, obtruncatisq; primorum ordinum aliquot centurionibus, ad signa propè peruaserat. Erant vtrinque procera virorum corpora opinione virtutis ad supremos casus ab vtroque duce delecta: præliumq; vt necesse erat, varium, anceps, modò his, & modò illis prosperum & exitiabile. Rex ipse ante signa pedester pertinacissimè pugnam ciens, alios laude, pudore alios, omnes denique vario hortatu accendebat, vt quod tantopere desiderassent, adepti hostes ferro atque vulneribus vlciscerentur. Contra Surreius, quum optimus quisque, aut caderet, aut sauciaretur, magna vi cōtendere, vulneratos in postremam aciem subducere, suos plurimum adhortari vt ad gladios rem adducerent: & quà maximè hostes vrgebant, multùm ipse pugnare. Sed dum incerto adhuc pugnæ euentu ad vexilla res geritur, Hauardus & Stanleius qui ab vtroque cornu pulsis hostibus victores ad medium agmen redibant, conuersi in hostem bipartitò signa intulerunt: & in tempore Dacreus quoque in terga quàm maximè confertis equis incurrit. Ita Scoti quū ab fronte, ab latere, à tergo cæderentur, neque labore & vulneribus fessi, per aceruos corporum atq; armorum perrumpere possent, circumuenti in orbem pugnare coguntur. Tum verò Iacobus quum regium vexillum, cadente Adamo, cui Forman erat cognomen, stratum vidisset, nihil iam dubitans quin è vestigio moriendum esset, vt ab imminentibus contumelijs animum vindicaret, in confertissimos hostes procurrit, ibique pugnans confoditur. Nec longè ab eo pari pertinacia atq; virtute contendentes interficiuntur viri sacrati, & sacerdotijs insignes, archiepiscopus vnus, episcopi duo, abbates quatuor: proceres verò, et equestri dignitate honoribusq; militiæ illustres triginta sex. Humeius, & Huntleius equos per tumultū nacti, cum postremis cohortibus, quę vt constabant ex ignauissimo genere militum, manus nō conseruerant beneficio imminentis noctis in Scotiam profugerunt. Ad octo milia Scotorum ea die cæsa: totidem fermè capta sunt: omnia verò signa militaria relata: & tormēta maiora viginti duo: in queis fuere colubrinæ septem ingentis magnitudinis, quas Iacobus à similitudine, septem sorores appellabat. Castra verò eodem impetu expugnata, direptaq;: cadauer regis postero die à Dacreo repertum, & Beruicum delatum, vbi diu sepultura caruit: nam ab Anglis, quòd Gallis schismaticisque fauisset, sancto funeris sepulchrique honore, & Christianis cæremonijs indignus putabatur. Adnotabant plerique repetita superiorum regum memoria, Iacobum infelici potius Stuardæ familiæ fato, quàm suo cecidisse, quòd pater, auus & proauus eodem potiti regno, atque idem sortiti nomen, ante diem ferro perempti mortem oppetijssent. Sed hunc tanquam ad meritam raptum pœnam nemo defleuit, quòd ipso pugnante, pater in aduersa acie ad parricidij notam fuerit interfectus. Eo modo quum ad Tylum quarto Idus Septembris, anno à Christi natali millesimo quingentesimo tertiodecimo ad internitionem Scotię nobilitatis pugnatum esset, Surreius speculatoria naui, quanta maximè potuit celeritate, literas rei feliciter gestæ, & occisi regis paludamen-

damen-

damentum multo cruore conſperſum Henrico tranſmiſit. Diuerterat Henricus per eos dies Lillam: vbi capta Taroanna Margaritam Cæſaris filiam conuenit. Ea etenim illuſtribus fœminis comitata ſtudio viſendi regis, & vt patrem exciperet, è Gandauo illuc vſque gratulabunda proceſſerat. Itaque prę letitia perpetui dies edendis ſpectaculis atque conuiuijs abſumpti: decurrereq́ue nobiliſsimi Belgarum cum Britannis, omnibus vtrinque cultu virtuteq́ue certantibus. Sed Henricus cognitis rebus, quę in Britannia geſtæ fuerant, in ea rerum fortuna non cunctandum ratus, ad Tornacum exercitum mouit. Ea eſt ciuitas Neruiorum longè ampliſsima, & mercatorum concurſu atque opibus celeberrima: quam non multis antè annis ſuo iure viuentem, Gallorum reges in fidem ditionemq́; receperant. Nec Tornacenſes in eo bellorum metu, quanquam haud dubiè libertatem amiſiſſent, ſtudendum ſibi nouis rebus, aut quicquam aduerſus Gallos moliendum arbitrabantur: quoniam ab his in vtraque temporum fortuna belli & pacis, clementiſsimè ſibi imperitatum exiſtimabãt. Igitur vbi Henricus magnitudine caſtrorum vrbem circumplexus tormenta admouit, cenſu eorum habito qui propugnare poſſent, ſupra triginta milia hominum conſcribunt: magnam vim telorum in murum comportant: reficiendis mœnibus atque extruendo intus aggeri plurimum ſtudent: & ſumma alacritate (vt ſunt ad quæque rerum initia ardentiſsimi plebis animi) primos oppugnationis impetus egregiè ſuſtentant. Sed quum maioribus tormentis propugnacula deijcerentur, nec poteſtas eſſet conſiſtendi in muro, & vno atq; altero in loco inſtitutę interius munitiones continentibus mœnium ruinis nudarentur, cœpere tunc primùm præſentibus periculis territi propriæ quiſque ſaluti cõſulere, loca deſerere, ab ſignis domum dilabi, ac demum cogitare quod in diſcrimen ſe, liberos, coniuges, atque omnes vrbis fortunas conijcerent, ſi diutius ſine militum præſidio tueri mœnia aduerſus tantum exercitum conarentur. Ita Neruij quondam Belgarum fortiſsimi, nihil memorabile, aut dignũ priſca belli gloria in oppugnatione perpeſsi, quum fruſtra Gallorum auxilia expectarentur, emiſsis oratoribus, qui ſe imperata facturos dicerent, multati pecunia deditionem fecerunt. At Heluetij paucis antè diebus quàm hæc in Britannia fierent, Heduorum fines hoſtiliter ingreſsi, ab ea quoque parte Gallis magnum terrorem fecerunt. Nanque Tramulium, qui opportunis in locis oſtentata acie venientibus ſeſe obiecerat, ac ſe demum tantę multitudini imparem ratus, paſsim cedendo ac detrectando certamen retrò abierat, in vrbem Diuionum compulerant: & prolato oppugnandæ vrbis apparatu, circumſeſsisq́; itineribus ad teli iactum ab muro caſtra poſuerant. Erat apud Heluetios Germanorum equitum præfectus Vldericus Virtembergenſis regulus: per quem Heluetij rem frumentariam prouiſam habebant: explorabant itinera, loca caſtris anteceperant: & quæ pedeſtribus copijs vſui forent, ſumma facilitate conſequebantur. Is quanto maximè poterat ſtudio cœptæ oppugnationis negotiũ adminiſtrabat: totoq́; animo ad celeritatẽ incitatus, in qua ſpem ipſe poſuerat, nihil apud ſuos, nihil apud hoſtes remiſſum patiebatur. Quod neq; perterritis hoſtibus, aut confirmandi ſeſe, aut muniendę vrbis ſpatium dari, neq; mora interpoſita diffiſus Heluetiorum ingenijs, multitudinis frangi impetum, quæ haud facilè vno conſilio agitur, volebat. Ita, quum latè murorum ſtrage edita, interiora vrbis paterent, & per ruinas quæ foſſam magna ex parte compleuerant, ad irrumpendum aditus cõtinuè pararetur, ipſe circumeundo opera atq;

manipulos, adhortari gregarios milites, ac docere quantum ad summam victoriæ pertineret, potiri omnium rerum plena atq; opportuna vrbe, in qua si paululum adniterentur, & dux belli atque ornatissima ala equitum cum ipsis ciuiũ fortunis, in præmium laboris atque victoriæ cessura essent. Aduersum ea Tramulius, tametsi vsus egregia ciuium voluntate, & perpetuo labore militum subitarias munitiones erexerat, tormenta & omne genus telorum in murum cõtulerat, cataphractos pedibus pugnare iussos in prima acie statuerat, ciues ad omnes quoq; casus confirmatis eorum animis armauerat: nihilominus quòd dudum rem in Morinis infeliciter gestam esse compluribus nuncijs afferebatur, nullam sibi iam prælij fortunam expectandam ratus, tentare Heluetiorum animos antequam per se gens effera cæde atque vulneribus irritaretur: & denique omnibus conditionibus pacem petere constituit. Igitur idoneos nactus homines, qui vnà cum Heluetijs in Italia fuerant, & ex longa militandi consuetudine & mores gentis, & ducum studia, & veteranorum etiam voluntatẽ apprimè nouerant, impetrato colloquio emittit. Ii familiares centurionum & eorum præsertim pagorum signiferos, quos haud obscurè Gallicis rebus fauere compertum habebant, adeunt: in primis veterem & recentem Gallorum amicitiam cum Heluetijs, & antiqua odia Germanorum proponũt, & quam demissè deprecantur, ne finitimum regem in ea rerum fortuna opportunum iniuriæ existiment, ne cum socium amicumque tam ingratè oppugnare contendant, qui Heluetios in honore semper habuerit, & maximis stipendijs, & & priuatis quoque muneribus liberalissimè pace belloque affecerit, & in eam demum rerum amplitudinem & virtutis existimationem suis auspicijs perduxerit. Tribuerent aliquid antiquis fœderibus, neque pro leuibus atque alienis belli causis, summa beneficia animo deponerent. Quòd si bellum quam æquissimam pacem malint, & Galliæ vires tantoperè despiciant, vt belli casus communes esse non existiment, recordarẽtur quibus iniurijs, quot cladibus illatis, Cæsarem & Germanos antiquos hostes affecerint, quo potentiæ eos euecturi sint, si cum parta victoria, Burgundiam antiquis imperij finibus adijciãt. Num Cæsarem verum & proprium hostem putent staturum nouis fœderibus? ac nihil mox ausurum aduersus eam gentem, cuius sanguine Caroli soceri manibus parentare, & vlcisci lethale vulnus ad Basileam acceptum quandoque desideret? Hæc illi publicè, & ad vulgus militum. Cæterum priuatim largitionibus aggressi pagorum primores, ingentia pollicendo, atq; omnes ad pacem pertentãdo aditus, breui plurium animos expugnarunt, quòd neque arduum aut difficile fuit, propter factiones, quæ apud Heluetios erant. Nanque sicuti cæterarum quoque gentium mentes communis vnus morbus agitare consueuit, quo se contraria in studia scindant, & si externa desint mala, insanis dissensionibus domi sæuiant: ita Heluetios eadem mali tabes inuaserat. nanque asperi montaniq; homines quondam facta coniuratione, quum omnem suam nobilitatem vno prælio crudelissimè deleuissent, pugnassentque multis annis pro sola libertate summa eorum concordia viribus in vnum coalescentibus, & partium nomen, et diuersã studia dedidicerant. Sed postea quam secundis bellorũ euentibus, apud exteras nationes magni clariq; fuere crescente superbia simul & auaritia, vrbes atque oppida finitimorum occupare certantibus inter se bello regibus, mercenaria auxilia submittere, contemnere singulos principes, & denique illam veterem egregiamq; maiorum virtutem et disciplinam fidemq;

venalia

venalia habere cœperunt. Ita vni soli pecuniæ, publicè priuatæque seruientes, quum multi liberalis opimæque militiæ apud Gallos actæ, memores inexplebili auiditate, totius prope Italiæ pecunijs satisfieri sibi minime posse existimarent, secesione facta ab his, qui secundum veterem constantiã, publico cõsilio agebantur, ad fouendas Gallorum partes operam suam transtulerunt. Primi omnium Bernenses, amplitudine ciuitatis & militum numero magnæ inter cæteros authoritatis: Lucernenses demum & Friburgenses, ac multi præterea ex alijs pagis iam vulgata inter milites pacis mentione, atque ex ea causa intermisso ardore oppugnationis, rem ad consilium deferunt: in quo principes exercitus, tribuni, & primorum ordinum centuriones, prꝗterea scribæ & signiferi sentẽtias dicere, & de summis rebus deliberare consueuerunt. Nec Vldericum adhibent, quòd virum fortem in ea rerum occasione belli auidum, & Cꝗsaris sequutum partes, paci aduersaturum intelligebant. Quare vt ex corruptissimo genere hominum consilium constabat, ita cuncti propè ad Gallum inclinant animos, ac petentibus pacem dandam, & reducendas legiones esse censent. Verùm quo honestius commutasse belli consilia viderentur, & Cꝗsarem, ad quem tota facti contumelia recidebat, aliqua ex parte lenirent, in has conditiones pacem tam Gallo salubrem, quàm postea sibi calamitosam dixerunt.

Ludouicus Gallorum rex concilium Pisanum, quod in Galliam translatum sit, atque omnem sacerdotum controuersiam edictis tollat. In posterum ab Romano pontifice non discedat, neque eius vrbes oppidáue attrectet. Eam Burgundiæ partem, quam iureconsulti statuerint, Carolo Cꝗsaris nepoti restituat: ex arcibus Mediolani & Cremonæ præsidia deducat: Gallia omni Cisalpina in posterum abstineat: milites Heluetios nisi vniuersi oppidorũ Magistratus assentiant, mercede non conducat: Heluetijs pro impensa susceptæ expeditionis quater cẽtena milia aureorum nummûm exoluat, intra quindecim dies dimidium eius summæ, reliquum intra menses duos: Item Vlderico & decurionibus equitum octo milia pro mercede impendat. Erant superbæ & periniquæ conditiones, Gallorumq; animos ex indignitate rerum eò furoris adegerant, vt conscriptas tabellas propè discerperent, quòd Alpini homines inter syluas, armenta, & abruptos montes nati, atque omnium propè humanarum rerum egeni tantos sibi spiritus, ac tantam denique arrogantiam sumerent, vt circumscribere præpotentem regem, eique per ludibrium acerbissimas leges imponere auderent. Sed Tramulius nihil ea pudoris vanitate permotus, quod respicere ad summam belli, atque omni industria præsentibus malis occurrere sani & prudentis imperatoris arbitrabatur, concedendum aliquid necessitati atque periculo, quod haud dubiè omnium salutem trahebat, iudicauit. Porrò Heluetij, quum iniussu regis nec pacẽ vllam fœdúsue rectè fieri posse, nec sponsori Tramulio credere tutum esse existimarent, propter necessariam temporis dilationem, quo spatio Ludouicus consuleretur, obsides postularunt, qui capite luerent, si citra statutum tempus pacto non staretur, aut rex acta Tramulij minimè rata & firma esse censeret. Itaque obsidibus acceptis, & ex formula iurisiurandi tabulis conditionum obsignatis, castra mouent, & per Sequanorum fines sine maleficio domum reuertuntur. Hæc vbi in Morinos literis & fama perlata sunt, Cæsar, & Henricus haud ignari tantum sibi ad conficiendum bellum facultatis & virium detractum iri, quantum hostibus ex ignominiosa pace terroris atque periculi decessisset, fractis tanta spe animis, ad aliam belli

gerendi rationem omnes cogitationes conuerterunt. Sed paulo post Cæsar merens querensque secum, quod in eo genere hominum ampliorem fiduciam posuisset, qui superioribus annis cæterorum etiam principum opinionem fefellissent, eadem celeritate qua venerat, in vlteriorem Germaniam abscessit. Henricus autem post aliquot dies oppidis prope omnibus Neruiorum in potestatem redactis, quum diu rerum Hispanicarum expectatione frustratus, delusus ab Heluetijs, & ab cunctantibus Gallis iam exacta æstate, bellum spargere, & ad singulas vrbes circumducere exercitus nollet, relictis præsidijs ad fuenda quæ cœperat, Calesiam redijt, primo quoque tempore ad triumphum Scoticum in Britanniam traiecturus. Sed dum milites atque tormenta nauibus imponit, & tranquillitatem maris opperitur, Gallica classis quæ post Odoardum ad Blancasabiam interfectum, nihil ea æstate memorabile gesserat, e superioribus portubus deducta, ad freti angustias deflexit, eo consilio, vt Britannicam classem transportandis militibus occupatam aggrederetur, onerariasque ad Portesmutum insulam in statione relictas incenderent. Verum tanta subito tempestas coorta est, vt magnis, si vnquam fluctibus mare illud intumuit, tunc maxime vadosi freti æstu, & valida refluxus mole insanierit. Ita Gallicæ naues puncto temporis dissipatæ, quum aliquas hausisset Oceanus, aliquas littorum scopulis allisisset, ante portum Humfluorum naufragium fecerunt: aliquæ fusis armamentis quæ cursum tenere non poterant, capiendas sese parato hosti præbuerunt. Erant nonnulli mortales qui hæc in religionem verterent, & diuinam esse iram interpretarentur, quod schismate sacerdotumq; dissidio pollutam esse Galliam existimarent: quanquam ea die quæ fuit Idibus Octobris, acciderit, vt Luna plena esset, qui dies testimonio C. Cæsaris maritimos æstus maximos in Oceano facere consueuit. At Ludouicus post pudendam pacem, dissimulata palam ea insigni contumelia, quum decessisse finibus Heluetios, Ferdinandumque regem nihil Henrici generi successibus permotum, præclare induciarum fidem tueri, contentumque Cantabria suis se tenere Pyrenæi saltibus, etiam senescere Britannicum bellum, instareque hyemem aduerteret, nudato animo conditiones improbare atque reijcere cœpit, tanquam summæ iniquitatis & insolentiæ plenas: ideoque testari, se tam superbæ paci nequaquam staturum, quam Tramulius ex arbitrio cum Heluetijs spopondisset. Consiliarij quoq; & magna pars togatorum, postquam ex indignitate pactionis regem furere, criminarique vltro Tramulium viderunt, ex adulatione & metu potius, quam quod id ex æquo & iure esse dicerent, vt pacem irritam facerent, pœnitentiæ & fraudi vanam iuris speciem imponere contendebant, quod Tramulio iniussu regis non licuerit vlla turpi sponsione bellum finire, exemploque Caudinæ pacis quondam cum Samnitibus a Consule Posthumio factæ, nihil quod Gallos ex pacto, vel religione obligaret, iniussu regis rite fieri sancirive potuisse. Num etiam eodem iure, si Tramulius ex metu, vel sua temeritate spopondisset, Regem diadema positurum, vel Luteciam Parisiorũ antiquissimam regiam deserturum, traditurum arma & vniuersam Galliam Heluetijs vectigalem facturum, ea omnia ex æquo & bono sponsionis pariter seruanda forent? Ex aduerso quoque non deerant, qui hæc vti inania & puerilia detestantes, priuatis sermonibus dicerent, Tramuliũ egregium fortemq; virum cuncta ordine sapientissimeque fecisse, quod in ea rerum desperatione tot hostibus coniuratis, hinc & inde prementibus, atque alijs haud sincera fide

euentum belli ſpectantibus, ſaluti totius Galliæ maturè atque opportunè conſuluiſſet: eum eſſe inter Galliç proceres, qui multis rebus integre & feliciter geſtis, carpentis vulgi inuidiam virtute ſuperet: non ea rectè improbari conſilia, quibus cautus Imperator atq; hoſtium expertus, magnis periculis occurrendũ eſſe duxerit. Cęterum Heluetij quum ſe deceptos intelligerent, quòd Ludouicus pecuniã non dinumeraret, quã ipſi ante alia depoſcebant, man feſteq; appareret, nihil eum ex eo fœdere prçſtatu-ũ, coacto apud Lucernam concilio, iureiurando omnes affirmauerunt, ſe quàmprimũ per occaſionem poſſent, vlturos deceptorem regem, atq; eadem quç fœdere promiſiſſet, armis repetituros. Habitæ inſuper quçſtiones de his qui enixè fouiſſe Gallorum partes ferebantur. Tortus inter alios Gaſpar Goldilus factionis princeps: de aliquibus etiam crudeliter ſuppliciũ ſumptum: nam vulgus militum et ſordidiſsimi quiq; procul à militia, claros homines multis fortibus factis, qui ordines apud Gallos duxerant, crimini atq; inuidię expoſitos deferebant. In quos ab accenſis ira Magiſtratibus tanto ſeuerius animaduertebatur, quanto omnes eleuare infamiam turpiſsimi facti, & fœderatis principibus ſatisfacere cupiebant. Eadem ęſtate iuſſu Leonis pontificis, Bernardinus Caruaial & Federicus Sanſeuerinas pſeudocardinales, quos per interregnum ad Liburni portum captos, & Florentiæ aſſeruatos memorauimus, Romam venerunt. Quibus mox à Leone ſupplicibus ac veniam petentibus, antiquus pilei honos reſtitutus, magna tamen patrũ diſſenſione. Nanq; Matthęus Sedunenſis efficacis ingenij, & acerrimę vir eloquentię, Chriſtophorusq; Eboracenſis Gallorum hoſtes, grauiſsimis orationibus aduerſabantur, quòd ad eoſdem dignitatis gradus, fœdo, & in poſterum exitiabili exemplo reducerẽtur, qui miſerę in primis Italię, & ſacroſancto pontificię libertatis propugnatori, excitato vbiq; terrarum belli incendio, tot calamitates intuliſſent. Verùm pontifex cuius mite ingenium facilemq; naturam in ſpecimen cęterarum virtutũ omnes illo tempore laudabãt, clementius agendum ſibi aduerſus eos, quos opera ſua captos conſtabat, exiſtimauit, vt pontificatus initia quiete rerum paceq; firmaret, & finẽ imponeret controuerſijs, quas tranſlato Lugdunum concilio turbulenti ſacerdotes excitarant. Siquidem feſſos, & aduerſis ſucceſsibus fractos, oſtentata ſpe veniæ, ad ſanitatem redituros apparebat. Nec multo poſt Ludouicus haud ignarus tantam bellorum molẽ, qua ipſe obrutus quaſſatusq; vix ſteterit, ab diuina ira pendêre, vt religioni ac pontificię maieſtati ſatis faceret, perturbatoq; & exhauſto regno conſuleret, adulterinum cõcilium abrogauit: iuſsitq; Claudium Maſsilienſem Epiſcopum et Solerium legatos ſuos Lateranenſi adhererc: illudq;, prędamnato Piſano, vt ſanctum atq; legitimũ approbare. Idem fecere Guliermus Maclouiẽſis, et Renatus Baiocenſis: qui & ipſi antea à Iulio gradu pulſi, ad priſtinos honores redierunt. Eodem quoq; anno Iulianus Medices Leonis frater, ab Senatu populoq; Romano ciuitate donatus eſt. in cuius gratiam, in area Capitolij temporarium theatrum extructum eſt, omni picturarum varietate mirificè cultum. Egere in ſcena Plauti Penulum decore mirabili, & priſca quidem elegantia Romanę iuuentutis lepidiſsimi quique, variaq; extra ordinem poemata recitata, florentibus non aliâs fœcundiore ſeculo Poetarum ingenijs. Siquidem pontifex liberalibus diſciplinis inſtitutus, veluti paternam gloriam in eo virtutis genere ſuperaturus, quum publico elogio, Literatorum PRESIDIVM inſcriberetur, ſtudioſos omnis elegantiæ, qui inter armorum ſtrepitus nõ emerſerant, iam tum magna ſpe liberalitatis accenderat.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS.

LIBER XII.

DVM hæc in Gallia atque Britannia gererentur, Cardonius & Prosper, qui vt suprà memorauimus, Gallo ab Heluetijs profligato, Liuianum è Tombis Patauium redeuntem subsecuti, in Venetiam duxerāt, Patauinum omnem agrum ac Vicentinum nullo prohibente populabantur. Enimuerò Liuianus & Baleonus ex decreto Senatus partiri inter se copias, & Patauium atq; Taruisium prǽsidio tueri iussi, vt imminentem hyemem expectarēt, nullam hostibus pugnæ copiam faciebant. Emittebatur autem leuis armatura equestris, quæ subitis excursionibus hostium pabulatores infestaret, cognoscendisque eorum consilijs, ad castra exercitatione quotidiana progrederetur. neque id sæpius frustra factum: nam quum Caruaial è castris in proximum pagum diuertisset, à Mercurio, qui per momenta temporis vestigia hostium obseruabat, captus est. Eius equites, inter quos erat Spinosa vir fortis cum duobus militum præfectis, diu frustra per angustias viarum colluctati, vt eruptione euaderent, in potestatem absque vulnere deuenerunt. Transfugerat paulò antè Mercurius à Cæsare ad Venetos ex inconstantia animi, an ob iram fortè aliquam, vel spem liberalioris militiæ, nobis incompertum. Cæterùm Cardonius ostensurus magis oppugnationem, quàm talè negotium summa vi tentaturus, productis castris duobus passuum milibus à Patauio consedit: neque enim propius castrametari licuerat: quoniam Veneti per id tempus, quod vacuum à bello atque ab hoste otiosum fuerat, Patauium tanquam belli arcem, & Venetiarum propugnaculum mirabili studio communiuerant. Suburbanas villas, hortorum sepes atque macerias, excisis quoque opacis arboribus, ne vel vmbram quidem qua tegeretur hostis haberet, solo æquauerant. Inde felicis agri vasta planicies circumquaque patescens, nihil tutum si in conspectum vrbis venirent, à tormentis, quæ pro turribus disposita fuerant, relinquebat. Ob eas difficultates Cardonius & Prosper fossam, per quam tutò copias atque, tormenta ad murum perducerent, facere instituunt, ea quidem ratione, vt egesta humus in læuo margine aggerem faceret, atque altitudine sua commeantes milites ab omni missilium iniuria tueretur: ita ex tuto mœnibus appropinquare, vineas agere, & nouis operibus obiectis muralia tormenta subuehere posse cōfidebant. Verum quum per aliquot dies contracto ex agris magno agricolarū numero, aliquam operis partem perfecissent, & ex vrbe expeditę cohortes atq; equitū turmę in opus molientes emissę, omnia turbarēt: institutū aggeris quod minoribus etiam ducibus difficile videbatur, omissum est. Sed nec postea per otium dies acti: nam vtrinque equites & pedites leuia certamina committebant. Vnum fuit memorabile, Tres Hispani pedites elati animi, Italos ad cer-

tamen

tamen prouocarunt, nulla quidem priuata simultate: sed vt si essent aliqui Romanæ indolis in Veneto exercitu, contrà progrederentur, & paribus armis pro gloria decertarent. Liuianus, quum ea vox à militibus alacriter excepta fuisset, multique certatim eas partes deposcerent, totidem manipularios expertæ virtutis emisit: qui breui vno è tribus Hispanis interfecto, cæteris sauciatis & captis, victoriam cum plausu & gratulatione militum retulerunt. Iam æstas præcipitauerat: Cardoniusque & Prosper nequicquam oppugnatione tentata, ad Albaretum prope Athesim castra reduxerant, quum Matthęus Gurcensis cardinalis, qui tunc Veronæ præerat, vrgere literis ac nuncijs duces cœpit: incusare eorum otium, & palàm conqueri, quòd exercitum tot auxilijs firmum, paratumque omnes labores pro Cæsare subire, in æstiuis tam diu esse paterentur: nihilq; iam propè exacto autumno, quod ad commodum tuendamque existimationem Cæsaris pertineret, effecissent. Ducerent quoquo modo in hostem, & cum excidio hostilis agri Fortunam periclitarentur. Milites quoque Germani atque Hispani, apud quos spes prædæ, cædes, vulnera, & virtutis decus omni securitate atq; otio cariora ducebantur, turbidis vocibus, vti ad aliquod egregium facinus educerentur, flagitare: vix abstinere à probris: & ducum famam lacerare. Quibus de causis excitatus Cardonius, commutãdam sibi omnẽ belli rationem existimauit, vocatisque in prætorium præfectis: Scio, inquit, viri fortes vsuque militiæ periti, perfidiæ mihi vel ignominiæ parari contumeliam, si nouum consilium euentu aut asperum aut felix minimè capiamus. Eniuerò patientiam meam vinci patiar: succumbamque paucorum libidini, qui me dicunt ex composito bellum alere, & delectari magis Imperio & populationibus, quàm vera laude maturaque victoria. Duæ sunt in conspectu munitissimæ hostium vrbes, Patauium atque Taruisium, quæ oppugnari capiue nostris viribus haud facile possunt, quum id Cæsar ipse, ac paulo pòst Roscus atque Palitia multitudine fortissimorum militum, ac mirifico oppugnandæ vrbis apparatu freti, difficillimis etiam Reipublicæ Venetæ temporibus, cum iactura tentauerint. Superest, postquam finiendum ėst bellum, vt nostra virtute atque ausu, omnibus incommodis atq; omnibus belli calamitatibus hostes, qui congressum vanis artibus deuitant, exagitemus. Neque hoc erit factu difficilè, si trãsmisso Medoaco, ea oppida quæ ad mare sunt infestis armis adeamus, atque omnia ferro igneque populemur. Tunc enim hostes, qui per ignauiam inclusi mœnibus hybernorũ tempus opperiuntur, vlturi iniurias, aut in aciem descendent facultatemque victoriæ præbebunt, aut luctuosum regionis excidium prospectantes, nos omni prędà onustos & intactos redire patientur. Duces qui in consilio aderant, in vtranque partem disputatione habita, variè sentiebant. Alij enim quibus feruida ingenia, elatis exercitus viribus prosperos rerum successus polliceri, consilium Imperatoris qui dignos suo nomine spiritus gereret, laudare: alij contrà rerum vsu & militari prudentia insignes, intempestiuam Cardonij audaciam non probare: non esse enim eò temere procurrendum, vnde vel difficilis receptus foret, vel clades, aut ignominia timerentur. Ipse ante alios Prosper Columna, qui virtutis militaris inueteratæque prudentiæ fama, quanquam ad Cardonium summa imperij respiceret, cuncta propè in eo exercitu administrabat, cunctator natura, & cui belli casus atque fortuna maximè displicebant, multis rationibus Cardonij consilium improbare, immoderatam eorum fortitudinem, qui temeritatem atque Fortunam pro disci-

plina sequerentur, coarguere. Qui si, inquit, postquam hostes contemnitis, dum in sinu eorum cuncta ferro flammaque populamini, tunc imbres è turbida nube ceciderint, vt anni tempus & regionis natura minantur? Num aliquā aut reditus aut salutis spem habebitis? Num putatis, dum inexplicabiles imbribus viæ, lubricus & limosus ager inflatique amnes iter expeditum denegabunt, tunc Liuiani ingenium percitum & ferox quieturum? Non conuolaturam ad excidium nostrum montanorum agrestium multitudinem, quibus nihil infestius, nihil crudelius? Num si obsessis itineribus commeatum auertāt, & eminus & cominus lacessant agmina, onusti sarcinis, enecti fame, nullo stabili vestigio innixi aciem explicabitis? & spem in dextris atque virtute ponetis? Ego Cardoni sicuti finem belli atque victoriam hoc exercitu incolumi nobis non ferò obuenturam arbitror, ita propositi tui sententiam graui proximam periculo minime laudarim: quòd si id duxeris è commodo Ferdinandi regis & Cęsaris, ipse votis nuncupatis, vt ea res prosperè atque feliciter cedat, lubens volensque iter & arma primus arripiam. His verbis Prosper, quanquā iniecto discriminis metu aliquorum animos perculisset, videreturq́; is ardor, vt ex vultu apparebat, aliqua ex parte refrixisse, nihilominus Cardonius in sententia, vt proficiscendum esset, perseuerare, nihilque dictis Prosperi commoueri, vrgente maximè Piscario, qui quum pedestribus copijs præesset, agendo pugnandoque laudem quærebat. Igitur postquam de profectione decretum fuit, pronunciari iubet, vt milites scorta, quæ in varios vsus Germani, Hispani vero ad libidinem trahere consueuerunt, inutilesque ministros dimittant, sarcinas & impedimenta relinquant: nihil præter arma parent. Hęc omnia, simul & inualidos vel parum idoneos milites Veronam remittit. Postero die lustrato exercitu cognoscit, hanc esse summam copiarum: Hispanorum tricenarias cohortes quindecim: Germanorum septem, quarum singulæ quingentis ferè militibus constabant, veteranus vterque miles, & recenti virtutis gloria insignis, vtpote qui nuper ad Rhauennam inter se fortissimè dimicarant. Hispanis Piscarius, Germanis Iacobus Landaus præerant. Septingenti item equites cataphracti ex vetere militia Ferdinandi Regis. Centum quoque & quinquaginta Germani sub Riciano, & Celembergo Cæsaris ducibus: atque item leuis armaturæ expedita manus, quam Succarus Heduus ductabat. Ex Pontificio verò exercitu (nam Leo fauere Cęsari ex Iulij pōtificis fœdere tenebatur) Troilus Sabellus, Mutius Columna, & Vrsinus Mognanius: hic leuis armaturæ equitum alam vnam, illi autem cataphractorum duas adduxerant. Sexcenti etiam Hispanici generis equites, in queis plerique sagittarij sub Petro Castrio censebantur. His copijs optimè instructis, Cardonius duodecim falcones æneos præsidij causa adiungit, & ab Albareto ad Bouolentam castra mouēs (Id oppidum opulentum & frequens, primo incursu occupat ac diripit) Inde ad Medoacum progressus incerto profundoque alueo decurrentem, cymbis ac lintribus, quas carris aduexerat inter se connexis, continuò superat, atque in sinum fertilissimæ regionis cuncta belli clade euastans defertur. Hinc Plebis Sacci celebre oppidum euertitur, capti incolæ, direptæ domus, abacta armenta, & iniectæ demum ædibus faces: mox quum furens barbarus in ipsas suburbani littoris delitias peruenisset, infelices passim villas, & superba prætoria, quæ regio sumptu longa in pace ac florentibus Reipublicæ temporibus Veneti primates extruxerāt, maiore quàm vnquam in inuidia in Italia debacchatum

tum fuerit, miserabili incendio absumpsit. Troilus quoque qui triennio antea à Venetis discesserat, cum equitibus suis & cohorte vna progressus ad Licefucinam vicum, vbi naues versatili machina è Medoaco in Hadriaticum traducuntur, omnia metu complet, ac in prædam vertit. Deseruerant ædificia accolæ: & cum armentis metu territi Medoacum transierant: religatisque in vlteriore ripa omnibus nauigijs, ne illis potitus hostis ad transitum vteretur, sagittis eminus sese ac ripam tuebantur. Troilus contrà dispositis sclopettarijs eos territat, atque è ripa depellit: mox militem adnatare & retrahere scapham iubet. Qua è vestigio retracta scandentibus plurimis, cęterę naues ab vlteriore ripa soluuntur ac traducuntur: confestimque earum beneficio flumen trajcitur. Agrestes etsi multitudini suæ, & sagittis quas ligneis arcubus emittunt, multum confidebant, quum militum impetum sustinere non possent, in proximas paludes confugerunt. Hoc confecto negotio Troilus ex priuato quoq; odio hospitalibus diuersorijs cæterisque ædificijs incensis, in castra reuertitur. Eodem quoque tempore Mutius cum ala equitũ & valida Germanorum manu, Mestriũ frequentissimum oppidum contendit: fusisque in itinere paucis hostium equitibus, quum coniectos in fugam continuò sequeretur, eodem cursu immixtus Venetis, portam irrumpit, viribusque superior, desertum à Mestrinis oppidum occupat: arcemque pari fortuna temerè munitam interfectis defensorib. capit, ac statim sęuientibus Germanis in discessu oppidum incenditur. At Cardonius & Prosper interea cum tota mole exercitus circumiectum agrum eximiæ fertilitatis effusè populati, ad Margheriam maritimum vicum castrametantur: indeque breuissimo maris interiectu prospectantes hostium sedem, tormenta per aggerem in proximum littus deduci, & in contumeliam superbę atque opulentissimæ ciuitatis displodi iubent. Ea res non aliâs maiore metu attonita ciuitate, non tam sclopis boatuque horrisono plebis fœminarumque aures perculit, quàm conscriptos patres: atque ipsos magistratus in aduersis semper intrepidos, incredibili mœrore affecit. Fumabant procul grassantibus incendijs villæ, vici, castella, oppida: neque aliud quàm tantulum maris spatium similem vrbis calamitatem morari videbatur. Erant qui è sacris turribus, & speculis, cognito tractus ac littoris situ, propriarum villarum flammas agnoscerent, et cadentes domos frustra lachrymis prosequerentur. In tanta calamitate, quum omnium animi ad vlciscendum arderent, Liuianus propè insaniens, per literas ac nuncios singulis horarum momentis ab Senatu petere, ne se diutius in otio clausum teneri, ne tot ac tantas iniurias cum ignomiuia è mœnibus contemplari ac deflere absque vllo vindictæ solatio paterentur: habere se iustũ exercitum duratum in armis, ardentem pugnæ studio, vindictæ cupidine vehementer incitatum, quo demorari hostes impeditos prædæ onere, transitu fluminis prohibere, ac concidere facilè possit, si sibi ius imperij pugnandique potestas libera relinquatur. Ergo summo omnium studio ab Senatu Liuiano rescribitur, exercitum sub signis educat: cum Baleono iũctis viribus vnà castra faciat: & si id è commodo reipublicę duxerit, quàm primum nactus & loci & temporis opportunitatem, cum hoste confligat. Decreto Senatus accepto, Liuianus parat sacra publico ac patenti in loco. Quibus peractis, apud milites cõcionatus, exploratam, inquit, certamque victoriam hodie non haberem de barbaris immanissimisq; latronibus, qui tot calamitatibus illatis, onusti præda simili quoque temeritate effugere imminentem cladem, & pacato itinere redire

posse confidunt: nisi vos illi ijdem essetis, qui tot efferis nationibus ad excidiũ Veneti nominis conspirãtibus, quod reliquum superest Italicæ virtutis decus per tot casus atque pericula constantißimè conseruastis. Enimuerò cum vos considero milites, atque hostium conditionem intueor, magna me spes victoriæ tenet: ab longa siquidem quiete recentium virium robore præstantes, magno atque exercitato equitatu, tormentorum omniumque rerum apparatu ac copia, quæ desiderari in negotio poßint, instructi, cum his hostibus pugnaturi estis, qui præda graues, confecti propè inedia, numero pauci, & linguarum varietate dißimiles, vix primum nostrorum impetum sustinebunt, quum maximè nobis obstantibus, experiri altitudinem fluminis, in ripa consistere, pugnareque oportebit. Neque hostium duces in dubijs & repentinis pugnæ casibus vno consensu eadem consilia capturos arbitremini, quibus diuersa omnino ingenia & varios animi impetus dißimili linguæ morumque commercio aliud atque aliud cælum indiderit. An dum hic pandi aciem, ille densari, & sisti agmen, inferriue signo vno tempore mixto imperio videbunt, & tunc Germanus Hispanum, & vtrunque Italus audiet, vel iuuabit? Vicimus profectò milites, vicimus, nisi Dij, qui satis superque hactenus huic reipub. irati infestique fuere, tãtorum scelerum vltores adesse noluerint. Hæc quum dixisset, acclamantibus præfectis, atque vniuersa concione, vt signum profectionis daret, magna spe & lætitia omnium copias eduxit: & ad Medoacum vbi hostes transituros existimabat contendit. Inde Baleonum à Teruisio, & cæteros milites, qui in præsidijs erant, ad signa venire: Paulumque Manfronum ad contrahendam agrestium multitudinem in saltuosa & montana loca proficisci iubet. Habebant tunc castra Hispani ad Campum sancti Petri, quum nunciatum est, Liuianum cum vniuersis copijs vltra Medoacum consedisse: ibique prælij & vindictæ auidum, quominus flumen transeatur armis prohibiturum esse. Ea res vastitati finem fecit: quoniam suspensis omnium animis audacißimi etiam quique militum, non quàm latè, aut crudeliter vexandi incolę, exurendiue amœnißimus ager forent, sed quo modo prædam referre, & vitam tueri oporteret, cogitabant. Igitur Cardonius coacta præda vt antequam Liuianus vniuersas vires contraheret, ipse superato flumine in pacata loca reuerteretur, ad Medoacum vbi in vlteriora ripa hostes constiterant, peruenit. Eo in loco aliter atque ipse putauerat, quum difficilia aduersaque omnia reperisset, paratos scilicet in armis hostes, ripam magno tormẽtorum numero communitam, ducem ferocem promptumque ad omne belli facinus obeundum, cœpit animo agitare quo detrimento militum, & quanto totius summæ rei periculo, si in ea parte vadum fluminis tentaretur, vniuersus exercitus traducendus esset: ac demum accire Prosperum atque Piscarium, cæterosque duces consulere, quoniã de salute omnium agebatur. Visum est peritioribus superiora vada fluminis esse pertentanda, noctuq; eo progrediẽdum, ac ignaris hostibus è vestigio transeundum. Missi exploratores renunciauere posse facilè superari amnem, si supra ad sextum miliare æquioribus ripis coercitum ac placidè decurrentem peterent. Ergo Cardonius de secunda vigilia castra mouet: relinquit ignes atque omnem leuem armaturã equestrem, quæ speciem præsentis exercitus faceret, atq; hostes distineret. His demum imperat, vt exoriente sole plures in ripa fluminis obuersentur, ac simulato transitu alueum tentent: cæterum globo facto castra subsequantur. Vixdum certa luce ad locum peruentum est, quum extem

plo primi agminis duces flumen ingressi, omnem simul equitatum in aduersam ripā educunt. Hispanorum quoq; phalanx eodē tempore infra equites, qui impetum fluminis refringebant, consertis stipatisque ordinibus non formidauit altitudinem profluentis. Nanque sicuti incertis passim vadis transibant, accidebat vt aliqui pectoribus tenus mergerentur, aliqui verò capite solo extarent. Erant magnum ad superandam vim fluminis incitamentum, ipse ante omnes Piscarius pedes cohortando signiferos flumen intrans: & cum eo ornatissimi primorum ordinum centuriones, qui ducis exemplo ex equis descenderant, & ante alios in amnem se coniecerant, vt manipularibus suis æquarentur. Hispanos Germani, & mox Cardonius & Prosper cum alijs copijs subsecuti sunt, ac demum leuis armaturæ equites: qui ex composito ludificati hostem, vt imperatum fuerat, consequebantur, fluuium transmiserunt. Occurrere satis in tempore transeuntibus Epirotæ antecursores. Nam Liuianus suspicatus quod erat, intempesta nocte hostes inde mouisse, expeditam equitum manum speculatum præmiserat: ipseque inalbescente cælo, cognito hostium discessu, fuerat insecutus. Verùm quum hostes paratos ad dimicandum in acie reperisset, leui certamine ad aquam facto prælio abstinuit: siue quòd Baleonum accitum è Taruisio expectandum esse censebat: siue quòd ad iniquā pugnandi conditionem perducendos prius hostes esse, quàm manus cōsereret, arbitrabatur. Ita a superiore consilio depulsus Liuianus, alia ratione hostibus iter præclusurus Vicentiam cōtendit: nam euastata vrbs illius futura erat, qui prius incustoditam neglectamq; occupasset. Erat locus in via publica, secundo ab vrbe lapide, prope pagum cui Vlmo nomen est, satis idoneus, si vel mediocriter operibus muniretur, ad prohibendos transitu hostes: quoniam nulla commodior via, qua eos redire necesse erat, Veronam ferebatur. Hunc locum Liuianus aggere prope extructo ac perducta fossa, vt vię spaciū concideretur, adductis tormentis egregiè communit, ac opportunè cū Baleono, qui dudum venerat, citra loci angustias castrametatur, lætus admodum quòd hostes aut ex iniquissimo loco, si vi euadere tentarent, pugnaturos, aut si absterriti aliò iter flecterent, ad extremam commeatus inopiam, & mox in deditionem peruenturos esse iudicabat. Interea Cardonius eo consilio vt rectà Veronam contenderet, cum omnibus copijs ad Vlmum processit, vbi quū concisa itinera, occursuque hostium occupatas viæ & collium fauces cognouit, quoniā diei parum supererat, & fessus itinere miles erat, quingentis passibus ab Liuiano castra ponere coactus est, maximo suorum cum labore: nam legentes locum figentesq; tentoria, directis tormentis Veneti, metu, cæde, incommodisque turbabant. Fuere Hispanorū castra, quandiu ab luce diei permissum est, pauoris atq; periculi plena, quum nihil tutum à tormentis relinqueretur. Tanta erat pilarum vis quæ frontem lateraq; feriebant, vt integri peditum ordines, extensis humi pectoribus procumbere, equites post dumeta atque arborum stipites occulere sese, aut depressiora loca quæritare cogerentur. Sed nox insequens crescente metu durior atq; turbidior fuit: quoniam Baleonum castra castris iunxisse, et magnum numerum agrestiū à tergo instare: & queq; viarum plana, perductis passim fossis, atq; aggestis cespitibus, interrupisse cognouerant. Quibus de causis fiebat, vt quum a fronte obstante Liuiano perrumpere in patentē viam non possent, consternatis metu omnium animis, nulla solita alacritas, nulla spes, nullaq; pristina virtus in mœsto exercitu visceretur, Iamq; apparebat Prosperū, qui teme-

ritatē susceptæ expeditionis damnauerat, vatem futurū, si effusior imber (quod solum ad extremam calamitatē deerat) superueniret. Ad hæc incommoda biduo antè absumpta omni re frumentaria, solis abactę prędę carnibus fatigatus exercitus vescens: ita excitatis ignibus, quantum nec satis esset ad torrendos boues, quos ab aratris abduxerāt, fessi attonitiq;, lucem simul atq; euentum incertæ salutis operiebantur. Interim dum instratis equis, induti arma insomnes totam noctem agunt, pręfecti alarū ac primores ordinum ad prætoriū Cardonij frequentes adesse, de summa tanti discriminis consultare, per vices circuire exercitum, milites bono animo esse iubere, nihilq; quod metū alijs augeret vultu præferre. Inter alios Prosper discurrendo legiones & equites allocutus, cunctos certa spe fiduciaq; complebat. Tanta erat eius viri opinio, vt in summa etiam rerum difficultate, eo duce nihil aduersi contingere sibi milites posse timerent. His rerum angustijs dum pręmerentur, disputatione habita, eò omnium sententiæ inclinarunt, vt retrocedendum, ac mox dextrorsum qua via Bassianum ducit, iter flectendum esset: eo quidem cōsilio, vt discedentes, Liuianum, quem natura pugnacem atq; insigne aliquod facinus acri animo volutantem agnoscebant, ex munitissimo loco in ęquam planiciem attraherent, atq; ibi vti antea depoposcissent animo confirmati consererent manus: aut si hostis pugna persecutioneq; abstineret, iuxta Tridentinos montes circuitu capto, atq; euitata Vicentia, Veronam incolumes reuerterentur. Igitur Cardonius paulo antequam dilucesceret, vasa colligi, & sine tumultu signum profectionis militib. dari iubet. Sed dum prǽmissis impedimentis, Prosperum, qui ex instituto primum agmen ductare consueſſet, ad capiendum extendendumq; iter hortaretur, suborta est grauis & decora contentio inter eos de ordine acierum: quæ (vt mihi videtur) pro disciplina in reliquum tempus documēto esse possit, negante scilicet Prospero se antecessurum, quando sibi tum postrema acies certo iure conuertendæ in hostem frontis, insigniq; ineundę pugnę prærogatiua debe retur. Disserebat enim acriter Romano more, decus suum tueri solitus, ex lege militari nequaquam eam esse primam aciem, quæ in itinere incedenteq; toto exercitu cęteras omnes anteiret: sed eam omnino vocari primam, quæ opinione virtutis firmissima, graui iudicio institutoq;, vel à fronte, vel à tergo occurrenti hosti opponenda censeretur. Id quum præfecti veteres approbarent, Cardonius pro suo ingenio altercanti facilè cessit: adeoque expeditè ac cupidè prǽgressus est, vt Alarco vir salsus, & cautè mordax, Imperatorem rectè probeque facere diceret, quòd absq; alienæ laudis obtrectatione, vt instantis pugnæ periculo honestè subduceretur, legibus parēre didicisset. Ex euentu enim prælij ad Rhauennam, vnde intactus euaserat, nō magnopere pugnax, sed cautus habebatur. At Liuianus qui statim ab aurora regressum hostium iterue, et eorum ordinem, quòd nebula densior orta ex humore telluris intexerat campos, clarè prospicere nequiuerat, vt primùm comperit discedere hostes, quanquam animus aliàs moræ impatiens, nequaquam arderet cupiditate pugnandi, increpante segnitiem atque imperante Lauredano legato, tanquam incompositi ac planè fugientes e manibus elaberentur, signa canere, & duce Antiniola procurrere expeditos equites iubet. Verùm conuersus ad Hugonem Pepulum, Guidonemque Rangonum, periclitemur, inquit, vel temerè, sed generosè tamen prælij fortunam, postquam immodica vis Imperij rationem vincit, ne si hodie cautus & cunctator esse velim, paulo pòst ignauiæ aut perfidiæ accusatus in

Senatu prægrauante inuidia, funesto Carmagnolæ exemplo, aduersis ac malignis imperitorum suffragijs concidam. Hęc ab his, qui aderant didicimus. Via erat, vt suprà memorauimus, perangusta in faucibus collium, per quam Venetus extenuatis ordinibus transire cogebatur, inde latior campus quo Hispani insederant, circumquaque mollibus tumulis conclusus in medio patescebat. Illuc vsque euectus Liuianus, præmissa primò leui armatura equestri, cum tribus falconibus, quæ postremum abeuntium agmen carperet, ac demoraretur, omnes copias ac tormenta superatis angustijs in planiciem eduxit. Iam equestre prælium, quod primò segniter fuerat initum, displosis statim falconib. exardebat, quum Germani equites globo facto procursantes Venetos propellunt, coniectosque in fugam deserere falcones cogunt. Conspicatus hoc vixdum instructa acie Liuianus, nulla interposita dubitatione, quòd res in celeritate posita videbatur, ne primi refugientes alios iniecta trepidatione turbarẽt, pugnæ signum proponit, Balconum, quem dextro cornu præfecerat, laxiore circuitu in latus apertum irruere: Antonium Pium ab læuo arctius aduersus hostium pedites consistere, & circumfundere velitum alas iubet. Ipse mediam aciem ex flore, et robore militum densatam in qua Sacramorus, Guido Rangonus & Hermes Bentiuolus curabant, in medios hostes inducit. Re cognita Cardonius, & Prosper qui quadrato agmine incedebant, vt si qua imponeretur dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subirent, primi agminis præfectis significant, vt quum primùm hostium pedites in proximo conspexerint, prælium committere non dubitent. Interim è media acie Veneta cataphracti equites, Germanos quos cœptæ victorię spes ardentius prouehebat, adorti primo impulsu repellunt, stratis vuulneratisque Ricciano & Celembergo, Succaroque eorum ducibus, fusos ad signa vsque sequuntur. Troilus, qui in ea parte iuxta viam publicam ante vexilla turmarum constiterat, animaduerso periculo, laxari aperirique paulum ordines, ac liberum spacium fugientibus dari, ne turbati ac trepidantes integrã certamẽq; aciem miscerent, eosq; vt transibant nequicquam morari, sed continuò in postremum agmen refugere iubet. Demum ipse & Mutius, & Alarco, quum vniuersæ pugnæ, quam omnibus artibus petebant, occasionem adesse cernerent, signa inferunt: & si vnquam aliàs magno ardore procursum fuit, in proruentes hostes incurrunt. Erat vtraque acies et numero & virtute equitũ propè par. Quingenti enim fermè vtrinque ex Italia veterani singulari decoris studio atrocissimã pugnam edebant. Iamq; Liuianus huc & illuc volitãs, testatus illam diem, illam aciem fore & laborum finem & pręmiorum initium, tanta vincendi spe suorũ animos accenderat, vt nonnulli per confertissimos acerrimè depugnando ad vexilla vsq; penetrauerint, conatiq; ea abripere, quũ fortiter resisteretur, discerpserint: & Ebrardum Corneũ Mutianę alę signiferum egregię virtutis senem, cũ filio impigro iuuene interfecerint. Verũ integra spe atq; integro vtrinq; metu, dũ equites in fronte cõcurrunt, Prosper cõcionabundus singulos ordines prætereuectus, hinc Piscarium cum Hispanis, illinc Landaũ cum Germanis peditib. pari acie ac passu inferre gradum, ac peruadere in medias hostium cohortes iubet. Horum tãtus fuit suo põdere incumbentium impetus, vt cohortes Baboni Bresechelli, quas eximiæ virtutis opinione Liuianus primas hosti obiecerat, vix tentato certamine, penè priusquam hostem viderent, terga verterint. Tunc media acies equestris, ab latere vno pedite nudata, impelli primò ac vrgeri acrius, mox cum

cæde conuerti in fugam cœpit, neque cadentibus primis, quanquam pugnacissimi quique equitum, impresionem hostium sustinere conarentur, semel turbata impulsaq; acies reparari, retinerive potuit. Ita occisis qui resistebant, strata sunt vexilla, ac in primis insigne Liuiani, quod ad extremū moriens M. Antonius Montanus diu seruauerat. Eodem impetu, Sacramorus & Hermes ab equis deturbati, occursu Germanorum obtruncantur. Piscarius Othonem Sacramori fratrem vel priuatè sibi inimicum generosè conseruauit. Ab sinistro autem cornu Antoniani milites, vt mediam aciem, in qua victoriæ ratio, & prælij moles futura esse videbantur, cæsam profligatamque sensere, abiectis fœdè armis terga dederunt. Idem pari ignauia ac fato Baleonij fecere: nam Paulus quum haud satis in tēpore ob palustre ac limosum solum, in quod circumeundo hostes fortè inciderat, dextrū cornu circumtulisset, Liuianusq; aliter ac ipse putauerat, celerius pugnam inijsset, factum est, vt conspecta aliorum cæde ac fuga, diffisi viribus suis integri intactique diffugerent. In fronte tamen quanquam pauor & fuga omnium occupauerat animos, complures egregij cohortium præfecti, pro tuenda dignitate anteactæ militiæ, dum fugientes prehensant, dum ordines ac locum seruare conantur, atque impigrè hostes feriunt, deserti ab suis, et à multitudine hostium circumuenti, interficiuntur. In his fuere paulo clarioris nominis, Ioannes Bernardinus Aleccius Salentinus, Ioannes Baptista Doctus è Patauio, Seraphinus Gallia Vmber, Alfonsus Mutus Pisanus, Philippus Carsolcius & Annibal Simonius è Bononia, qui primos ordines ducebant. Paulus autem amißis Troiano atque Hieronymo spurijs fratribus, ac dispalato omni suo equitatu, rebus desperatis aufugiens in palustrem delatus campum, ab Hispanis equitibus capitur. Liuianus itinera, quāquam à suis & a Fortuna deserebatur, diu fuga increpita redintegrare prgliū conatus, ad extremū fractus animo ac virib. è pugna se proripuit, superatoq; cum maximo discrimine Eretano amne, Deos incusans Patauium contendit. Cæteri Duces fermè omnes in fuga capti, aut à Germanis qui nemini pepercere, interfecti sunt. Multos hausit, & in primis Antonium Pium, Bachillio amnis, qui è Vicentinis iugis defluens, celeri cursu atque impeditis vbique ripis apud Patauium Medoaco miscetur. Nam vt ad ripam fessi trepidantesque perueniebant, aut gurgitibus absumebantur, aut inter cunctationem tentādi fluminis, oppreßi ab hoste varijs casibus interibant. Germani quoque & Hispani solutis ordinibus sectati hostes, quos præcurrentes equites strauerant, aut turba fugientium cumuliq; armorum paßim inuenti tardauerāt, interfecere. Andreas Lauredanus legatus, vir indignus eà calamitate, nisi infaustus funestæ pugnæ author extitisset, dum captus extra pugnam ingens auri pondus quo se redimeret polliceretur, crudelißimè a quodā lixa iugulatus est. Andreas verò Grittus Vicentiam se recepit, ægreque, quoniam à principio fugæ cataracta portæ demissa fuerat, seruatur. Ea res multis exitium peperit: nam spe deiecti ingrediendę Vicentię retrocedentes hostibus occurrebant. Ab his occisi alarum pręfecti Carolus Montonius, Franciscus Saxatellus, Constantius Pius Antonij filius, Meleager Foroliuiensis: præfecti verò cohortium ac centuriones supra viginti sex. Multi ab Italis & Hispanis cōseruati sunt: sed ij quos Fortuna paßim Germanis obiecit, interiere. Cadurianæ enim cladis memores, vt propinquos & commilitones vlciscerentur, nemine se parsuros solenni sacramento iurauerant. Cæsa ea die, quæ fuit Nonis Octobris è Veneto exercitu supra quinque

milia:

millia: & in his, quod nullo antea prælio acciderat, quadringenti equites cataphracti. Tormenta quoque currulia XXIIII cum omnibus ſignis militaribus capta: è victoribus pauci deſiderati. Agreſtes verò qui circumiectis collibus occupatis, expectantes prælij euentum, eminus quatiebant arma, ac truci vlulatu exitium hoſtibus minabantur, vt Venetos fuſos viderunt, antequam Caſtrius cum equitibus in collium ſumma peruaderet, in proximas ac continentes ſyluas confugerunt. At Venetijs acceptæ cladis fama omnium mentes perculit, quòd Rempublicam, quam iam pridem attenuatis viribus infirmam affectamque intelligebant, difficulter atque ęgrè reparaturam equitatum conſtabat. Meminerant enim ad Agnadellum peditatu occidione occiſo, integras tamen equitum alas ſuperfuiſſe, quibus haud dubiè quartum iam annum bellicoſiſsimarũ nationum impetus ſuſtinuiſſent. Sed hic publicus mœror nequaquam tamen à belli cura patres auertit. Decreuere enim conſcribendas eſſe vrbanas cohortes, quæ continuò præſidij cauſa Patauium atque Taruiſium mitterentur. Nec mora nobiliſsimi Venetę iuuentutis, ſicuti cenſu, & ſeruandæ patriæ ſtudio inter ſe certabant, armatis clientibus ſingulos manipulos ad defenſionem earum vrbium adduxerunt. Ea manus quãquam tumultuarium ac deforme auxilium erat, Liuiano tamen & Gritto (hic enim Taruiſij, ille Patauij infelicis exercitus reliquias colligebant) defendendorum mœnium ſpem fecit. Verùm Cardonius, etſi hoſte propè deletò conficiendi belli occaſionem ſibi dari exiſtimabat, ſi cõtinuò ad oppugnandam alteram vrbium victorem exercitum duceret, paulò pòſt tamen, quòd per anni tempus impediebatur, ac omnia indies in negotio difficiliora fore animaduertebat, hyèmaturus circa Vicentiam in hybèrna deduxit exercitum. Per eos dies de permutatione Balconi & Caruaialis in Senatu actum: dimiſſusque à Cardonio Balconus Venetias contendit, eo pacto vt Caruaialem, qui in cuſtodia Venetijs erat, liberum in caſtra pèrduceret: aut ſi id àb Senatu impetrari non pòſſet, ipſe bona fide reuerteretur. Itaque Baleonus fauentibus ſuffragijs rem facilè pro meritis impetrat: & Caruaialem tranſmiſſurus, èum àd Cardonium Patauium perducit. Sed dum parantur comites, expectaturque Hiſpanus caduceator, Gurcenſis Cardinalis, quo minus permutatio tranſigeretur, interceſsit, teſtatus id è commodo Cæſaris minime fieri, quòd Baleonus apud hoſtes multo maiori vſui momentoque in tanta ducum orbitate, quàm apud ſuos Caruaial futurus eſſe videretur. Ad hęc Baleonus, quando non Cęſaris, ſed Cardonij captiuus eſſet, ex fide & pacto ſe liberum dicere, teſtari demum ſi Caruaial quem offerebat minimè reciperetur, ſe lège ſolutum, nequaquam in caſtra rediturum. Sed dum inter has iuris contentiones tempus abſumitur, Caruaial quum ſe poſtponi Baleono minimè pateretur, neq; eam dignitatis contumeliam elato ingenio ferret, in ſupremam valètudinem incidit, moxq; ex ira indignationeq; exęſtuãs, iam antea ſenio & carcere confectus interijt. Baleonus verò à Leone Pontifice literis adſcitus, nequaquam finita controuerſia Romam ſe contulit. Sub idem tempus ad radices Alpium quà itur in Heluetios, ſupra Bellizonam, præaltus mons terræ motu concuſſus ingenti fragore edito corruit: totaque ea conuulſarum rupium moles in læuam prolapſa fauces conuallis per quam Brennio amnis decurrens Ticino miſcebatur, obſtruxit. Quo caſu ſtagnare amnis, & nequaquam tanta obice vi vndarum prærupto vallis ſpacium implere coactus eſt. Vnde mox in cètum ferè ſtadiorum magnitudinem lacus excreſcens,

accolarum ędificia ac prędia, antequam annus circumageretur, oppressit. Contraria autem ratione Ticinus desertus ab socio amne, ac nihil alienis viribus auctus, qui paulo antè Bellizonæ pōte lapideo & ratibus iungebatur, quum suas tantum vndas traheret, humilis in Verbanum effugit. Ea tamen aquarum vis post vigesimum mensem, vt in processu operis memorabimus, cum vastitate pulcherrimi tractus, & miserabili multorum mortalium interitu, effracta mole prolapsi montis erupit. Adulta verò iam hyeme Mediolanensis arcis custodes ad extremam commeatus inopiam perducti, quum nec spes tolerādæ vlterius famis vlla iam esset, & clarè intelligerēt Gallorum auxilia frustra expectari: quòd Alpibus niue geluq; rigentibus, nihil iusta expeditione Ludouicū regem moturū constabat, in has conditiones arcē dediderunt: Vt si intra trigesimū diem Ludouicus opem nō tulisset, ipsi cōtinuò arcē relinquerent. Interim datis obsidibus, quotidianis cibarijs iuuarentur, potestasq; esset emittendi eos præsidiarios quos valetudo tentasset. Ita multi semianimes, vt erant squallida fame, et grauitate, vitioq; aeris propè enecti, in hospitales domos, vbi ingenuis, ac miseris, publica liberalitate alimēta dantur, educti, ac medelis refoti fuerunt. At quum statuta die nihil omnino è Gallia, quod ad negotium pertineret, afferretur, Louanius relicto omni tormentorum apparatu, arce excessit decimo quarto anno ex quo ea Gallus potitus fuerat. Nec multo pòst pari necessitate compulsus arcis Cremonensis custos Binnonus, similes inducias pepigit, atq; arcem tradidit. Galli verò ad alpes dimissi, comitante ala equitum, ne quā transeuntibus iniuria inferretur, incolumes in Galliam abierunt. Ob eas res trium dierum supplicationes decretæ, quòd tunc primùm firmato imperio Maximilianus rerum Mediolanensium potiri videbatur. Post cladem ad Vicentiam, legati, & ducis temeritate acceptam, ad Maranum Foroiulij oppidum res quoque infeliciter à Venetis gesta. Occupauerant paulo antè Maranum Germani, sacerdote quodam prodente, qui postea captus & in frusta dissectus, perfidiæ pœnas dedit. Id oppidum in intimo sinu ad Aquileiensium paludes positum, quòd natura loci alendo bello valde opportunum videbatur, Veneti transmissis eò cum copijs Paulo Manfrono, et Balthasare Scipione, terra marique haud segniter oppugnabant. Id cum Christophorus Francapanes frequentibus nuncijs Maranensium auxilia implorantium maturè cognouisset, ex omnibus castellis quæ Venetis priore bello ablata in finibus Histriæ & Foroiulij armis Cæsaris, atque prēsidijs tenebantur, amplam militum manum collegit, & Maranum contendit. Eius aduentu soluta obsidione, magnum hostibus ex insperato detrimentum est illatum. Manfronus & Scipio nequicquā oppugnatione tentata, cum numero inferiores erumpentibus oppidanis atq; instante Christophoro ancipiti pugna distinerentur, pulsi primò, mox præcipiti fuga in proximum littus acti, dum pars scandere naues tentat, alij per auia rupium, alij conuersi in hostem, vario euentu salutem quęrunt, vulnerato Scipione funduntur, triremisq; vna capitur quum metu premente, ac impedientibus sese militibus, remiges obuertēdi facultatem ab initio tumultus amisissent. Sed quum hæc Venetijs nunciata essent, & nouo fletu prioris calamitatis memoria ægris omnium animis induceretur, longè maiore cladis mole rem Venetam afflixit natum repentè incendium media in vrbe, atrox si vnquā antea, et luctuosum atq; terribile. Siquidem initio statim sequentis anni, qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus quartus decimus, tertio Idus Ian. de

prima

prima vigilia, in Riualto frequentissima vrbis regione, repentinus ac validus ignis, multiplicis mercimonij tabernas primùm inflammauit, mox iuuantibus aquilonibus, qui sæuissimi ea nocte fortè perflabant, attigua etiam ædificia corripuit. mirum dictu ac visu horrendum. quanta velocitate, & simul cœperit, & dextra læuaque in immensum populabundus, innúmeras ædes, Diui Ioannis templum, & cuncta simul quæ ad Farinas (id loci nomen est) & ad forum Piscarium vergunt, ab sumpserit. Ita vt momento temporis, super semiustas & corruentes domos, miserabili vastitate insolitum atq; inane loci spacium flammæ patefecerint. Eadem violentia haustis nummulariorum officinis, recta per argentarios ad templum Apollinaris vsque peruagatus, nihil reliquum fecit, preueniendo remedia miserorum sui rapiditate atque sæuitia. Stetit intactum ope fauentis numinis Diui Iacobi vetustissisimum sacellum, circumambustis lateribus. Eo nihil antiquius Venetijs habetur, vtpote quòd in ipso nascentis vrbis primordio, ab circumiectis populis in Hadriaticas paludes Barbarorum metu fugientibus, ædificatum fuerit. Ii enim haud irritis auspicijs orsi à religione, eius vrbis fundamēta iecerunt, quæ post euastatam varijs excidijs Romam, & situs miraculo, & diuturnitate imperij atque opibus cæteras postea superauit. Inde perpetuam noctem debacchante flamma, neque exitus calamitatis, neque remedium reperiebatur. Nam ipsa noctis obscuritas, vbi exitialis splendor non aderat, turbatum ventis mare, & discurrentibus in contraria cymbis aduersum, dissonę plorantium vocés ac fugientium, callibus angustis pauidarum turba mulierum, humanum omne subsidium abstulerant. Denique omnia plena luctus atque mœroris. Nec deerant qui specie officij, dum res è proximis flammis ereptas, ac per manus traditas simulatione iuuantium accipiunt, dominis alio atque alio discrimine attonitis, passim furarentur. At prima luce cum magistratibus Andreas Grittus superuenit, iussitque fabros continuò demoliri domos ardentibus iunctas, vt grassantibus incendijs liber campus, atq; ipsum cęlum occurreret. Ita tandem restinctum est. Fuere qui non casu sed dolo factum id crederent: quòd eodem quoque temporis puncto, diuersa in regione vrbis, cœnobium Cruciferorum conflagrauerat: subijciebantque crimini, & inuidiæ Germanos, tanquam ij pari calamitate illata, similem iniuriam vlcisci contenderent, quoniam superiore anno oppida duo in Germania fraude Venetorum arsisse dicebantur. Constrauit hæc inopia & miserabilis clades ciuium animos: qui eo atrocius id damnum æstimabant, quòd super insignes exercituum iacturas in difficili rerum statu, & graue & insperatum ingruerat: quasi Fortuna misera imperij nihil reliquū nomini Veneto facere videretur. Eiusdem ęstatis fine, qua hæc in Venetia gesta sunt, in Cęnomanis, quanquam omnia bello arderent, haud magni rerum motus fuere. Stabat à Venetis Crema, eamque supra ciuium egregiam fidem mirabili operum munitione firmatam cum valida militū manu Rentius Ceres tuebatur: vir indefessus & fortis, atq; ea maximè obsidione clarissimus. Brixiam autem & Bergomum pro Cæsare Hispani præsidio imposito tenebant. Sed tunc maximè Bergomatium res in angusto positæ erāt: quoniā attritis recenti clade Brixianis, soli prope hybernorum incōmoda tolerare, & pecuniam in stipendium præbere cogebantur. Quibus de causis exulcerati ciuiū animi, quanquā ex vetere etiam studio in Venetos defectionis tempus circumspectarent, eò inclinarunt, vt accersenda esset ab Crema militum manus, qua præsidium Hispanorum opprimerent, & mu-

tata fide transirent ad Venetos. Erat tunc fortè apud Rentium Cognolus quidam Bergomas cohortis præfectus, cui cuncta tradendæ vrbis consilia à speculatoribus ac transfugis deferebantur. Is quum obnixè operam suam pollicendo, docendoque quibus artibus facilè vrbe esset potiturus, spem haud dubiam perficiendi negotij Rentio dedisset, cum Marcello Astallo equitum præfecto & duabus delectorum cohortibus Bergomum mittitur: atque ita viarum compendio ac notitia vsus, confecto per noctem itinere, antequàm Hispani & bona pars ciuium aduentum Venetorum sentirent, ab his cum quibus egerat introducitur. Nec mora, ad domum regij quæstoris conuolant: eam facilè expugnant: pecuniã quam paulo antè Hispani inclementer exegerant, diripiunt: & præsidij partem trucidant, partem comprehendunt: mox quoque arcem veterem interfectis propugnatoribus vi capiunt. Hoc confecto negotio, Cagnolus atque Marcellus partem militum præsidij causa apud se retinent: cæteri eadem celeritate qua venerant, Cremam remittuntur. Ea Bergomatium defectione commotus Maximilianus Sfortia, statuit nihil esse cunctandum, ne fama vicinæ sibi vrbis captæ, nimio plus Venetorum vires coalescerent: alienarenturque eorum animi, qui partes Cæsaris sequebantur. Itaque coactis copijs Syluium Sabellum, & Oldradum Lamponianum Abduam continuò transmittere, atque hostiliter ducere in Bergomates iubet. Ii circumiectum agrum populati, ad ædem Diui Antonij in suburbanis ædificijs castra locant: atque vno tempore obsidione oppugnationibusque inclusos premunt. Non erat omnino Syluius absq; fiducia vrbis per vim capiendę, etsi nõ multũ spei in virtute collectitij exercitus reponebat, quoniã magna pars optimatum diuerso studio ab plebe, quę semper ab initio etiam belli Gallici ex occulto rem Venetam fouerat, dissentire dicebatur: habebatque ea res maximum excitandæ seditionis momentum: mœnia quoque nec satis altitudine muri fossarúmue obiectu munita, minimè difficilem expugnationem habebant. Hispani etiam è statiuis agri Brixiani in auxilium exciti aduentare, comminarique direptionem ferebantur. His de rebus solliciti ciues, Rentium admonent, & salutis & fortunarum suarum periculum exponunt: obtestanturque per antiquam vrbis erga Venetos fidem, velit quàm maturè perditis propè rebus accurrere. Rentius Bergomates, quos ipse dudum in discrimen rebellionemque perduxerat, minime deserendos existimans, ad sexcentos vtriusque armaturę equites, & quingentos fortissimos pedites deligit, parti peditum equos attribuit, vt confecto itinere desilire ab equis, ac nequicquam fatigati, rem pedibus gerere possint: Marianum Alecium & Christophorum Epirotam his præficit, imperatque vt quamcelerrimè Bergomum contendant: & ab ea parte qua segnius stationem haberi cognouerint, magno impetu castra hostium adoriantur, atque excitato ad eruptionem Cognolo, ex occasione vel manus conserant, vel augendi præsidij causa & confirmandis ciuium animis militum partem intromittãt. Igitur Marianus atque Christophorus ab Crema proficiscuntur, ac silenti citatoque agmine aduentus sui famam prætergressi, in conspectum hostium deueniunt: paucos inermes qui licentius euagabantur, opprimunt, fugantque, ac delati eodem cursu in raram militum stationem, occiso ibi Cittadino centurione, & Guerrerio Celanio equitum præfecto, magnum terrorem atque tumultum ad portam castrorum incutiunt. Sfortiani, vtpote qui nihil tale timuerant, trepidare, diffugere, alij arma capere, alij vt virtus & tela in promptu erant, vbi

discri-

diſcrimen poſcebat, accurrere. Syluius ipſe magnitudine periculi propè attonitus, cum paucis tamen aduerſus irruentes hoſtes egreditur: nomine quemque fortiſsimum ac veteranum ſuum vocans, eos conglobat, ſummotisque paululum hoſtibus, concellatos caſtrorum poſtes, quos iam Veneti magna vi impulerant, claudi iubet. Ipſe excluſus & hoſtibus immixtus, loci notitia magis quàm ſuorum virtute ſuperata materia, incolumis in caſtra reuertitur. Porta quoq; caſtrorum eodem temporis puncto egregiè denſata virtute Ioannis Petri Surræ, qui decies ſepties olim ex prouocatione victor, ob ſummam fortitudinis opinionem, duarum cohortium præfecturam adeptus fuerat. Clamabāt è mœnibus Bergomates, atque ipſe Cagnolus, puluerem, ſtrepitum, clamoremque pugnantium oculis atque auribus accipiebant: apparebatque Sfortianos facilè fundi delerique poſſe, ſi præſidiarij eruptione facta, diſperſos varijs in locis, diuerſo prælij euentu pugnantes inuaderent. Verùm dum Cagnolus atque Marcellus partim ciuium diffiſi animis, partim veriti ne à Virgilio Syluij præfecto, qui cum cohorte mœnibus ſucceſſerat, libero egreſſu prohiberentur, nihil ab vrbe mouent. Sfortiani equos conſcendunt, ſuperuentuque Cæſaris Feramuſcæ, qui equites in auxilium adduxerat, Venetos primò repellunt, mox cunctis denſata fronte procurrentibus, occiſo Piſone Romano centurione, cum cæde in fugam conuertunt. Ea re turbati Marianus atque Chriſtophorus, quòd latere aperto ab valida & vetere turma equitum impetebantur, nec reparare turbatam aciem poterant, quantum inter vulnera commodè fieri potuit, ad ſalutem proripere ſe in fugam cœperunt: ita hoſtium terga cædentes Sfortiani, multis interfectis, complurib. captis, in quibus fuit ipſe Chriſtophorus cum maximo dolore Bergomatium in caſtra redierunt. Poſtero die ad expugnandum Orinianum caſtellum copiæ ductæ. Id erat Coleonorū, qui Bartholomæo eiuſdem familiæ clariſsimo duce progeniti, Venetis plurimum fauebant. Quod vti erat haud mediocriter munitum, primo impetu captum ac direptum fuit. Cæterùm Bergomates, poſtquam omnia aduerſa obuenerant, ne ſi inter deditionis conſilia cunctarentur, ſe ac fortunas ſuas maiori periculo implicarent, ad Hiſpanos (ij enim in Brixiano agro erant) oratores mittunt, qui nomine Senatus vrbem dedant: defectionis veniam deprecentur: ac propere ex Hiſpanis præſidium adducant. Cauſa accælerandæ legationis fuit, vt Sfortianos vrbe excluderent, cum quibus vetera atque acerbiſsima odia exercebant: ac tunc maximè exacerbati recentibus iniurijs, quòd nuper Sfortiani traiecto Abdua, feroces ac lingua immodici, direptionem atque omnia hoſtilia comminati fuerant. Ita Bergomates iterum ab Hiſpanis facta deditione in fidē recepti, dimiſſumque per aduerſam portam Venetum præſidium. Pœna cæſi præſidij atque defectionis fuere pecuniæ: nanq; Matthæus Granata Hiſpanorum præfectus, vt erat miti ingenio ac ſapientiæ ſtudijs potius quàm militia clarus, nemine percuſſo, eos lenitate conditionum magis quàm ſeueritate ac metu in fide continendos eſſe arbitrabatur. Capellam demum arcem in edito ſitam expugnare adortus (veterem enim Cagnolus deſeruerat) quum diu in tormentis diuerberatam turrem labefactare nō poſſet, cuniculum agere inſtituit, quem excauata rupe, incluſis ſulphureis ignibus nota atque inſtituta ratione, fundamenta murorum excinderet. Verùm paulo pòſt Granata, dum vrgente fato incautius in opere verſaretur, tormēto ab arce emiſſo interfectus eſt. Amiſſo duce Hiſpani nihilo ſegnius incœptū cuniculum continuo labore proſecuti,

rem eò perduxerunt, vt metu atque periculo expugnatus Hieronymus Tartarus custos, arcem dediderit. Recepto Bergomo & Capella arce in potestatem redacta, Sfortiani et Hispani diducti per municipia, et pagos omnibus copijs, in finibus Cremensium consedere, coercendis potius Venetis, quàm quòd iusta obsidione infestam vrbem premere arctius, aut oppugnare posse confiderent. Enimuerò Rentiani crebris excursionibus prædas agebant: neque intercludi ab Crema vi aut arte vlla, nec quin erumperent vbi vellent, prohiberi poterant. Ea erant studia colonorum, qui Venetum nomen maximis etiam attriti calamitatibus excolebant, vt summittere commeatum inclusis, speculari consilia progressusq; Sfortianorum, & cuncta quæ in eorum contubernijs cognouissent, Venetis quàm occultè deferre non dubitarent. Quibus de causis sæpe Rentius, vt erat intentus in omnes occasiones feliciter erumpebat. Erat in Calcinato vico Cæsar Feramusca cum equitibus incuriosè, vt plerunque fit ex recenti victoria, moram trahens, confisus scilicet oppidanorum fidei, & viribus suis. Hunc Calcinatenses nequaquam dilata perfidia, vt ociosè & negligenter consedebat, Cremensibus renunciant: pollicenturq; si eò Rentius equitum turmam quàm occultè transmittat, fore vt Cæsar cum omnibus equitibus suis sine vulnere in potestatem deueniat. Rentius haud moratus in ea facultate opprimendi eius hostis, qui nuper ad Bergomum cladem intulerat, de secunda vigilia cum delecta equitum manu Marcellum emittit. Is vt compositum à Calcinatensibus fuerat, ex improuiso oppidum occupat, et ad contubernia militum contendit. Cæsar tumultu audito, ac cæteri equites è stratis semisomnes, dum correptis armis frustra defensionem parãt, vinciuntur, & Cremam perducuntur. Marcellus autem haud multum ea re gesta lætatus, quum inter obluctantes veteranos, qui strictis gladijs ne caperentur resistebãt, lethale vulnus in pede accepisset, paulo pòst Cremæ interijt. Paucis inde diebus, quum propius Cremam accessum esset, Sfortiani excursionibus, & contrà eruptionibus Cremenses ex occasione frumentandi, sæpius equestri prælio decertarunt. Enimuerò frequentes eius regionis vici & castella direptionibus opportuna, labantibus nunc huc, nunc illuc incolarum studijs, materiam quotidiani certaminis præbebant. Siquidem tueri partium opes, aduersarijs calamitates inferre, & mutuis accessibus, vt ex Fortuna varios belli cuctus rerum commutatio sequebatur, aut præstò adesse, aut vim insultantium sustinere necesse erat. Fortè ab Syluio, M. Antonius Philetinus et Baptista Pisinsanctes equitum præfecti, ad Vmbrianum vicum nõ longè ab Crema excurrere iussi, magnam ex hostilib. pagis omnis generis prædam ceperant: iamque eam carris impositam, in pacatum propè aduexerant: quum Rentiani ne tantam socij atque amici Veneti nominis contumeliam detrimentumq; acciperent præsidiariorum incuria viderentur, erumpunt: ac breui confecto itinere, Pisinsanctem agminis coactorem, eiusque leuis armaturæ equites magna vi à tergo adoriuntur. Pisinsanctes conuerso agmine irruentes sustinet, primosq; repellit: mox maiore mole ingruentibus Rentianis (aliæ etenim atque aliæ equitum turmæ ab Crema submittebãtur) recipere sese equites iubet. Philetinum de multitudine hostium certiorem facit, hortaturque, vt quàm maturè coacta præda cum plaustris, et graui armatura citatiore itinere antecedat: se interea hostes retardaturum, ac mox saluti equorum velocitate consulturum. Philetinus adhęc, vt erat magni vir animi atque audaciæ singularis, se non prius quàm hostium faciem uideat, aut loco moturum,

turum, aut arrepturum iter quod fugæ simile videatur respondit: atque ita aduentante hoste, noui decoris cupidus, quod nuper eum Syluius alæ cataphractorum præfecerat, cohortatus equites ne opinionē ducis fallerent, in proruentes infestis hastis incurrit: quo impulsu turbauit primos atq; disiecit. Verum quum equitū numero longe inferior esset, Marianusq; & Tullius hostium duces id conspicati, circumfusis vndiq; turmis paucos inuaderēt, cœpit temeritatis sentire incommodum, atq; acrius vt euaderet eniti coepit Pisinfancie prælio excedente, & suis varia sorte pugnantibus, ipse frustra propria virtute contendens, suffosso equo capitur: deductusq; ad Rentium, vt erat grauiter vulneratus, Cremę moritur. Nec multo post haud absimili casu Tullius, qui in præfectura equitū Marcello successerat, frumētatū ad Abduam vsq; progressus, cū Sfortianis fines Laudensium tuentib. manus conseruit: vbi ipse, vt erat manu promptus, in nouissimo suorum agmine depugnans, iam præmissa præda interficitur. Ita tres magnæ indolis atq; virtutis Romani iuuenes, Marcellus, Philetinus, & Tullius egregie fato functi paucorū dierum spatio perierunt. Obsideri demum Crema arctius cœpta: eruptionesq;, Rentianorum aliquāto attentius quàm anteà factum fuerat, vi arteq; prohibitæ. Nanque Prosper Columna ad Maximilianum venerat: assentienteq; Ferdinando Rege, Dux Sfortianarū copiarum declaratus, cum equitatu veterano, Hispanorumq; cohortibus quatuor Cremam accesserat. Genus obsidionis tale instituebatur, vt ex omnib. copijs bina castra facerent. Syluius ab ea parte qua Crema Laudem Pompeiam atque Abduam spectat, quam latè longeq; porrectis munitionibus: Prosper verò diuersa in parte ab Syluianis operibus, ad fanum sancti Bernardini, Trauaconæ paludis interiectu, omnem frumentandi erumpendiq; facultatem hostibus adimerent: & aliunde comportari in vrbem commeatus vigilijs stationibusq; dispositis prohiberent. Eiusdem anni Vere primo legati Emanuelis regis Lusitaniæ Romam venerunt, tulereq; Leoni pontifici è victorijs Indicis dona magnifica, Elephantē ab multis seculis Romę non visum animal, Leænámque, & diuini cultus vestes innumerabilib. margaritis exornatas: in quibus operosis artificum texturis pictę acu diuinarū rerum imagines visebantur. Erat legationis princeps Tristanus Cunnius, vir triumphalib. insignibus & rerum in India gestarum gloria clarus. Is multa de gentiū moribus, vbertate soli, natura ac vastitate maris, & de antarcticæ plagæ syderibus memorabat. Enimuerò paucis antè annis, iubente eodem Emanuele, Lusitani insana nauigatione Atlanticum, Fortunatasq; insulas prętereuecti, promontorijs Praxio et Bonę spei superatis, Aethiopicum littus adiuerāt: gentes subegerant: Rubri maris ac Persici sinus angustias superarant. In Carmania atq; India bello victis regibus Cannanoræ, Cucini, & Calecuthę, celeberrimis emporijs exercendę mercaturę sedes arcesq; posuerant. Proximè vero, quum nouorū ducum aduentu aucta esset classis, vltimos Indiæ orbisq; terminos sibi proposuerunt: atq; ita felici ausu eadem ducti peritia nauigādi, ab Calecutha præter Indum ac Gangem fluuios ad auream Chersonesum peruenerunt: vbi regem Malachæ armis defensionē parantem tormentorū nouitate absterritum, ac prælio victum, tributarium fecerunt. Ab alia quoq; parte Indorum classibus sępe deletis, custoditisque Erithræi faucibus, ac sinus Arabici nauigatione Aegyptijs mercatorib. interclusa, Indi maris Imperium tenuerunt. At hisdem fermè diebus, Liuianus, qui Patauij post cladem acceptam reparandis copijs intentus, satis amplam militum

manum in speciē iusti exercitus coegerat, quum tota hyeme in hybernis quieuisset, ad recuperandum Foroliuium se conuertit. Enimuero Germani, duce Christophoro Francapane, iam antea pulsis ab Marano Venetis, cuncta quæ ab ora maris ad Opiterginos montes, & ad superiora Carnorū vergunt, vsq; ad Liquentiam flumen, in potestatem redegerant, præter vnum omnino oppidum nomine Osophum, quod per se asperitate loci atque incolarum studio munitum, Hieronymus Sauornianus cum equitib. sagittarijs tuebatur. Id quū Christophorus sibi totis viribus oppugnandum proposuisset: & collectis circiter duobus milibus peditum, & septingentis equitibus, in quibus Germani pleriq; nobiles euocati, & prętoriani Cæsaris erant, eò cum omni tormentorū apparatu contendissent, causa fuit Liuiano celerius quàm constituerat mouendi ex hybernis. Siquidem in eo afflictæ rei Venetæ status, quum omnia ad defectionem spectarent, occurrendum erat victori hosti: qui haud dubiè, si Osophum caperetur, ad inuadenda vlteriora Venetię maiorem facultatem esset habiturus. Igitur Liuianus sedentibus ad Ateste & ad Montagnanam Hispanis, è Pataulo cum amplius mille & ducentis vtriusq; armaturę equitibus Taruisiū versus mouet. Ibi falcones sex, et cohortem vnam expediti militis ex Taruisino præsidio cæteris copijs adiungit: indeq; perpetuo cursu, quod in pręsentiam celeritate opus erat Conecianum ac mox Sicillum petit. Erant Sicilli pręsidio Veneti equites fermè ducenti, qui cum Germanis apud Portumnouū hybernantibus, ex occasione pabulandi, quotidie leuia certamina committebant. Hos Liuianus excurrere in conspectum hostilis oppidi, ac elicere omnibus artibus ad pugnam Germanos iubet. Cæterùm præcurrentibus Malatesta Baleonum Pauli filium acerrimum iuuenem cum cataphractis submittit. Nec fefellêre opinionem Germani: nanq; è mœnibus conspicati hostium equites, ex consuetudine superiorum certaminum properè equos conscendunt: ac patenti porta euecti in concursantes impetum faciunt. Contrà Veneti proprio consilio conuersi in fugam, quum longius incautos abduxissent, adessetque subsidiarius eques, continuò obuertunt sese, impetum proruentium excipiunt, & pugnam instaurant. Malatesta insigni equo in primam aciem prouectus, Ricianū Germanorum ducem antè alios egregiè decertantem singulari certamine aggreditur: coniectoq; post mutuos ictus per cassidem in aduersum os gladio, vulnera tum ab æquo deturbat & capit: cæteri amisso duce, celeri fuga, amplius triginta suorum interfectis aut captis, in Portumnouum se recipiunt. Eos cum omnibus copijs Liuianus ad portas vsq; persecutus oppido includit: ac simul productis tormentis, ne respirandi victis vel minimum quidem tempus relinqueretur, imparatos oppugnat. Ita incredibili militum studio, cōtinuata per diem ac noctē oppugnatione, iam fessis defensoribus, quà murus vetustate debilior vi tormentorum collapsus, ingressum præbebat, oppidum intrat: ac paucis in tumultu occisis, comprehensoq; pręsidio, diripit: atq; eadem fortuna vsus, arce potitur. Paucarum demum horarum quiete militibus data, castra mouet, & superato Tiliauento flumine, ad oppidum Sancti Danielis proficiscitur. Inde Nicolaum Vendraminum cum Epirotis, & Bernardinum Antiniolam cum sagittarijs ad deterrendum ab incœpto Francapanem, Osophum præcurrere iubet. Verùm is paulo ante, quum id oppidum abruptis rupibus impositum, quod summa fide atq; virtute Hieronymi defenderetur, frustra ab se oppugnari perspiceret, simul ac de aduerso pręlio equestri, et de Liuiani aduentu certior

factus,

factus,ſoluta obſidione ad Ventionum ſupra Natiſonem fluuium iter facere cœperat. Veneti nouiſsimum abeuntium agmen velocitate equorum conſecuti in tergo cædem & tumultum maximum ediderunt: conanteq; Chriſtophoro explicare aciem, & prælium iniquo in loco committere, conturbata extrema acie, vltimos quoque equitum multitudine ſagittariorum circumuentos fuderũt. In ea rerum aſperitate Chriſtophorus, quum milites vniuerſas hoſtiũ copias adeſſe putarent, & proterea quod anguſto in loco res erat, vbique trepidaretur, relictis maioribus tormentis ac compluribus ſuorum amiſsis, ipſe vulneratus per abruptos calles in montana ſe recipit: neque vlla re magis quam celeritate & locorum notitia vſus, ſalutis diſcrimen euaſit. Nanque premente in tergis Liuiano, Sauornianus cum expedita clientium & montanorum manu ab Oſopho tranſuerſis tramitibus, ad occupandas viarum anguſtias contenderat: cuius aduentu, quod peritus locorum vndiq; infeſta arma fugientibus intuliſſet, diſsipato cęſoque Germanorum agmine, tormenta octo muralia capta ſunt. Ea vero Hieronymus perduxit Venetias: & vt eſſent victoriæ monumẽtum, in naualia intulit, ita gratias agente Senatu, vt ab inſigni fide virtuteque, commendante Luca Trono, celebratus, præmia meruerit: ſcilicet, vt Oſophi commeantium è Germania mercium perpetua ſtatio cum vectigali, immunitateque incolarum ſtatueretur: & præſidio (quod egregiè ſe defendiſſet) virtutis ergo perpetua ſtipendia prouenirent. His rebus geſtis Liuianus cuncta ea oppida, quæ metu aut vi ad Germanos defecerant, in fidem recepit, præter Goriciam atq; Gradiſcam: ad quæ eodem ſecundo rerum curſu cum omnibus copijs ferebatur, vt præſentis fortunæ periculum faceret, niſi Hiſpani cognita eius profectione, motis properè caſtris, vt intercluſo itinere eum reditu, & Patauinis mœnibus prphiberent, in maxima ſpe gerendarum rerum è Foroiulio reuocaſſent. Effuderant enim ſe per Patauinum agrum, & intactas ſuperiore hyeme poſſeſsiones impunè populabantur. Sed vix dum Liuianus Patauiũ redierat, quum Francapanis, dum armandis agreſtibus & ſuſcitandis ad renouandum bellum populis, per Altinatium fines & ſaltuoſa Carnorum volitaret, præcipitatus in inſidias à Ioanne Vetturio, qui cum Epirotis ea pariter ſaxa circuibat, captus eſt: ſuoque & alieno cruore perfuſus (multum enim vir lacertoſus atque terribilis, ne viuus in poteſtatem hoſtium veniret, repugnarat) Venetias perductus, teterrimo carcere includitur. Gratias Senatus Vetturio egit, quod eum hominem cepiſſet, qui ſupra belli cauſam, Veneto nomini infenſiſsimus, per quinq; annos, poſitis nunquam armis, Venetorum partes oppugnaſſet, inhumanamq; crudelitatem in captiuos exercuiſſet. Nam quibusdã oculos eruerat, alijs amputauerat manus, aut aures abſciderat: videbaturq; is, ſi pacis vnquã mentio fieret, æquiores conditiones allaturus: quoniam Gurcenſis cardinalis, ſororem ei in matrimonium collocarat: & Cæſar fideli eius ſemper atque fortiſsima opera vſus, calamitoſi viri rationem habituri videbantur. Sed Vetturius haud diu ea re bene geſta lætatus, cum in explorato itinere per impedita regionis euagaretur, cum ala ſuorum equitũ à Cæſarianis captus eſt. reſq; poſtea in Foroiulio aliquanto quietiores fuere. Sed paulò poſt ad Cittadellam agri Vicentini, longè plures Venetorum equites, quàm ipſi ex Cæſarianis ad Portumnouum ceperant, ab Hiſpanis oppreſsi ſunt. Pręmiſerat enim Liuianus ſupra Vicentiam, Bernardinum Antiniolam cum trecentis equitib. ad tuenda ea pręſertim oppida, quæ vagantibus Hiſpanis maximè opportuna

iniuriæ videbantur. Erat id genus præsidij incertum & vagum: nam quicquid camporum & collium inter Basſianum, Citadellam atq; Maroſticam interiacet, interdiu circumducto equitatu percurrebatur: cæterum noctu ad vnum trium oppidorum equites ſe recipiebant. Quibus de cauſis, quum improuiſi omnibus horis, ac omnibus in locis occurreret, nulla niſi bene valida hoſtium manus, aut in pagis tutò conſiſtere, aut ex priore conſuetudine, paulo liberius prædatum ire audebat. Verùm eæ rerum difficultates paulo pòſt breui negotio ſublatę. Nanque Cardonius multum antea in eos equites intentus, vt pabulatoribus ſuis pacatum agrum redderet, circum emiſsis ſpeculatoribus, occaſionem opprimendi hoſtis inuenit. Fortè enim ab excurſione Cittadellam ſe receperat cum equitibus Antiniola, vt eo in oppido ex quotidiana conſuetudine pernoctaret. Id cum properè nunciatum eſſet, Cardonius nequaquam moratus, depoſcente Piſcario, omnem leuem armaturam expedire arma, atque equos aſcendere iubet, & ſupra quingentos ex omnibus cohortibus lectiſsimos pedites ita adiungit, vt accelerandi itineris cauſa, ſinguli equites poſt ſeſe ſingulos eodem equo conſeſſores pedites adueherent. Piſcario autem pręcipit, vt cum ea manu Cittadellam contendat, vtatur noctis beneficio, & ne quod effugium pateat hoſti, ſine tumultu portas diſpoſitis ſtationibus obſeruet. Ipſe verò cum tormentis & maiore parte exercitus iuſtis paſsibus, atq; hiſdem veſtigijs Piſcarium ſubſecutus, eò proficiſcitur. Antiniola qui nihil minus quàm Cardonium, quē eo ipſo die ad vetera caſtra ſedere per exploratores cognouerat, aut moturum inde, aut educto exercitu ad ſe opprimendum tanta celeritate conuolaturum putauerat, poſtquam ab excubijs conclamatum eſt adeſſe hoſtes, tuba ſignum proponit, quo monentur milites, vt equos inſternant, atq; arma capiant. Verum antequam milites è contubernijs repentino metu exciti ad ſigna quæ in foro erant, coirent, iam oppidum corona cinctum erat. Tum verò Antiniola dux impiger eruptione facta, in hoſtes inuehitur, impetum irruentis Piſcarius per ſclopettarios egregiè ſuſtinet, confoſſo cadenteq; equo in pedes deſilit, compulſiſque intra portam hoſtibus muro tormenta admouet. Nec mora, patefacto anguſto aditu, Hiſpani vi facta irrumpere conantur. Veneti equites acerrimè propugnant, Ferdinandumq; Nigrum eximię virtutis centurionem interficiunt. Dum eo modo contenditur, atq; hoſtes diſtinentur, Piſcarius ad aduerſam oppidi partē ſcalas ferri, apponiq; imperat, ipſeq; inter primos murum conſcendit: hortatur Romerium ſigniferū, vt ſaltu intro audacter ſe deijciat. hunc perfracta coxa ex caſu ægrè ſe erigentem, Mancius ſummę fortitudinis centurio ſubſequitur. Tum verò alij atq; alij per lanceas ſe deijciunt, oppidoq; nemine ab ea parte defendente, potiuntur. Itaq; Antiniola vndique circumuentus vulneratur, & capitur: oppidumq; multis equis multaq; diuite præda repletū ab Hiſpanis diripitur. Antiniola verò (quod erat ex ſorore Liuiani genitus) reliquis ferè omnibus dimiſsis, honeſta in cuſtodia ſeruatus eſt. Ad Veronam autē Malateſta Baleonus nō multos poſt dies incōmodum Citadellæ acceptum aliqua ex parte ſarciuit. Is enim per montana delatus in agrū Veronenſem, nō longè à vico ſancti Martini delectos ſingulari pernicitate Epirotas equites pręmiſit, qui in ſuburbanas villas excurrerent, et proxima quęque mœnibus, tumultu per agros excitato popularētur: ratus, ſicuti proſpero euētu ad Portumnouū acciderat, præſidiarios eruptione ſeſe in temere prouectos Epirotas effuſuros, & bene gerendę rei occaſionē prębituros. Nec eum fefellit

fellit opinio: namq; vt primũ adesse hostes agrestium clamore & fuga nunciatũ est, moxq; è mœnibus in proxima volitantes, ac omnis pecoris abigentes prædam cernerētur: Cęsariani nulla interposita dubitatióne quin erumperent, & in primis Succarus iuuénta & robore viriũ ferox, patefacta porta in hostes citatis equis impetũ faciunt. Epirotę quo magis insidię tegerentur, conglobati primo terga vertere, pecus et sarcinas prę se agere, ac demũ simulare se numero hostiũ territos, & passim deserere prędam. At Succarus, vt primo congressu recuperatam maximā prędæ partem, atq; hostes loco pulsos pleniore cursu regredi videt, conuersus ad suos, Patiemúrne, inquit, semper hoc fugacissimũ hostium genus pro portis impunè latrocinari? Quin fessos recentibus equis insequimur, & temeritatis pœnas dare cogimus? Hæc dicentem atq; acrius incitātem equum plures varij generis equites insecuti, dum in nouissimo fugientiũ agmine multum cursu vulneribusq; contendissent, in insidias pręcipitantur. Malatesta enim qui ex composito in caua valle tectus arborib. instructos equites cōtinebat, dato repente signo per transuersum in patentē viam prosilijt: atq; ardētius euectos hostes à tergo adortus, nouam aciē interclusis ostendit. Cæsariani vndiq; circumuenti, dum facto cuneo perrumpere in proximũ campũ contendunt, ab circumfusis opprimuntur. Ex Pontificijs, Tiberius Galesius equitum pręfectus hasta transfixus cadit. Ascanius Romanus Columnię alę vexillifer, et Succarus ipse, & Gothifredus Calcarius Veronensis pretoriæ cohortis præfectus, capiuntur. Hos cùm Malatesta cũ alijs captiuis in castra perduxisset, Liuianus Ascanio & Succaro comiter appellatis, Gothifredũ multis verborũ contumelijs affectum frustra deprecante Malatesta, è vestigio necari iussit: quoniam quũ sermo de Liuiano incidebat, petulantius obloqui, & sine pręfatione honoris, pusillā eum & gibberosām beluam appellare consueuerat. Accessit quoque ad maturandum supplicium, quòd partium Cęsarianarum caput erat: & multùm manu consilioque ne Venetus vrbe reciperetur, obstiterat: quum per varias bellorum occasiones multi è ciuibus tædio præsentium rerum atque hybernorum incommodis fatigati, à Cæsare sese totos alienassent. Succarum autem tanto in honore apud se habuit, vt cum quod est inuiolabilis amicitiæ sacramentum, his sacris adhibuerit, quibus lustrico die Liuium Septimum nuper ex sorore Baleoni susceptum baptismate abluit. Ea res solenni ritu & maioribus cæremonijs celebrata est: siquidem in ripa profluentis Medoaci, armatus & diuisus exercitus tanquam aduersæ acies in simulachrum iustæ pugnæ præpilatis hastis concurrit: displosaque puncto temporis tormenta omnia in lætitiæ signum, tanto armorum fragore et clamore militum, vt præteruolantes aues exanimatæ ceciderint. At Rentius qui Cremæ cuncta obsidionis mala singulari constantia perpessus totum æstatis tempus extraxerat, videbatur ob pestilentiam Fortunæ cessurus, quæ, vulgata passim per milites ac oppidanos cōtagione, multisq; hominum milibus ea lue absumptis, in eius quoq; pretoriũ irrepserat. Sed mitescente iā cęlo, et quũ iam rari essent in quos ea vis grassaretur, omni diligētia remedijs cōparatis, pristinas animi vires recipere, ac redire in antiquā spem sustinendæ obsidionis cœpit: his maximè de causis, quòd conniuente ad hæc Pontifice, à Placentia commeatus liberè supportabantur: neque id omnino paucitate militum prohibere poterant Prosper & Syluius. Cremensis autem obsidionis impediendæ negotium susceperat Nicolaus Scotus, & cum eo multi eiusdem factionis Maximiliano Sfortiæ infensi: quod

animo proposuerant propinquitate regionis atque notitia itinerum summa facilitate consequebantur. Erant qui existimarent, Pontificem harum rerum esse authorem, qui haud dissimulanter distineri attenuarique eo bello Maximilianum volebat: ne si Crema potiretur, bello vacuus in eodem victoriæ cursu Placentiam Parmamque reciperet. Cui uni curæ Heluetios quoque animum intendere, nec per occasionem, quin eas vrbes repeterent, postquam legationib. id frustra tentauerant, vllam moram facturos apparebat. Igitur ob eas res obsessi, auctis animis bona spe compleri: in Syluianis vero castris refrigere obsidionis apparatus, remissa corruptaque omnia esse. Enimuero quum stipendia minime procederent, & seueritate Posperi ab rapinis milites absterrerentur, multi deiecti spe prædæ, quod Cremam expugnari posse desperabant, alij occulte dilabi, alij oppresi ære alieno atque omnium rerum inopia, equos vendere, alij victi diuturnitate quotidiani laboris missionem petere. Syluius vero singulos complexus, deprecari ne postquam ad laborum finem peruentum esset, discedere vellent ab se duce, ab semicapta vrbe, ab his deniq; munitionibus quas tanto studio laboreque perfecissent: affore breui, qui ab Mediolano pecuniam afferant, stipendumque persoluant. Sed postquam super ea re sæpe ad Maximilianum frustra scripserat, apud Prosperum demum legatumque principis agere, ac obtestari se deserturũ eas munitiones: aut si coactus eo in loco permaneat, ni confestim copijs pecuniaque iuuetur, aliquod lethale vulnus accepturum. Hæc & si sanis auribus accipiebantur, attamen quoniam fama erat, Syluium, alioqui nobilem strenuumque virum paulo illiberalius quæstui vacare, & milites stipendrjs suis fraudare, nihil quod vsui esset, ab Mediolano submittebatur. Verum, vt postea cognitum est, Maximilianus longe altiore consilio negligentiam simulabat: patiebaturque bellum incuriosius geri, quoniam Cęsar, si Crema caperetur, aliena pecunia, alienoque etiam periculo partam, eodem iure quo Brixia & Bergomum tenebantur, acquiri sibi volebat: atque adijci veteri imperio, quod Abdua flumine finiretur: quæ res haud mediocrem Maximiliano formidinem intenderat. Is enim rerum suarum sollicitus, hostem Venetum viribus attenuatum imperio suo finitimum esse malebat, quàm amicũ Cæsarem in Italia eo potentiæ efferri, quæ mox sibi formidini atque exitio foret. Siquidem constabat Cæsarem pulsis ab Italia Gallis, quum Maximilianum in Insubres e Germania properantem ab itinere ad Constantiam retinuisset, cogitasse de tradendo Insubriæ imperio Carolo nepoti: tradíturumque fuisse, nisi Heluetij & Iulius pontifex, ad quorum dignitatem pertinebat potiri rerum Sfortianos, aperte conatibus eius obstitissent. Igitur dum peruersis consilijs Sfortiani bellum gerunt, Rentius nactus occasionem inuadendi hostis parat sulphureos ignes, quos ligneis tubis tripedalibus atque ollis testaceis incluserat, quorum formam rationemque tradidimus in memorabili oppugnatione Rhauennæ. Sebasto autem Narniensi imperat, Andreęque Matritio pręfectis, vt cohortes instructas sub signis de prima vigilia ad portam ducant, ibiq; signum profectionis expectent. Erant duo omnino aditus quibus adoriri Syluiana castra poterant, ab læua vbi latior campus & via publica quæ ad Vmbrianum ducit, difficilem habebant oppugnationem: quoniam ab ea parte Syluius firmissimas munitiones creuerat, ac locis idoneis tormenta & perpetuas militum stationes imposuerat: ab dextra autem nec fossam nec vallo, sed segni tantum custodia muniebantur, quod iuxta erat palus limosis atque

perpe-

atq; perpetuis aquis fœda & inaccesibilis. ab fossa etenim quæ ab incolis Trauaconia appellatur, vitio interrupti aggeris magna vis aquæ in subiectam planiciem effundebatur. Ab hac parte Rentius, quod nihil tale expectaturos hostes intelligebat, audendum esse ratus, pontibus per noctem palude constrata, omnes pedites traijcit. Ipse verò, vt suis, si quid durius accideret, subsidio esse posset, cum equitibus idoneo in loco constitit. Cæterùm Sebastus atq; Matritius edocti ab duce quid fieri vellet, traductis cohortibus maximo cum silētio, sub teli iactum ad castra hostium cōtendunt. Ibi signiferis subsistere iussis, prægressi ipsi militum agmen noctis tenebris tecti ad Syluianos vigiles suspenso gradu perueniunt. Eos tanquam socij essent ex Syluianis exploratorib. demissa voce lenique sibilo deceptos, ac serò tesseram postulantes truncant, confestimque vocatis ad se cohortibus delati ad castra, ignes quos parauerant in semisopitam stationem, & in proxima tabernacula militum iaculantur. Ita puncto temporis omnib. fermè tuguriolis incensis, quàm latè relucens flamma fœdam militum, æquorum trepidationem & fugam, qualem in nocturno metu oriri necesse erat, & armatam hostium aciem irruentem ostendit. Heluetij qui ex prima cohorte ducenti fermè aderant, quanquam ab somno attoniti, & turbati incendio aspectuque hostium satis pro disciplina solitaque virtute conserti irrumpentes excipiunt, aduentuque Syluij, qui arrepto scuto per ignes & semiambustorum equorum fugam, inermiumq; militum tumultum cum familiaribus aduolauerat, impetus hostium aliquantum repressus. Sed quum tubi formidabilem vomentes ignem, atque ollæ cum exitiabili flamma intortæ ab Venetis per turmas expedientesq; arma milites volitarent, tanta consecuta est omnium trepidatio, vt dissipatis ordinibus, ac neglecto ducis imperio, nemo consistere auderet, sed protinus euitatis incendijs saluti fuga consuleret. Ita in confusos consternatosq; illati Veneti occiso Pettero Heluetiorum duce, & Florabraccio Stipiciano equitum pręfecto, castra occupant, tormenta, quę per tumultum à Syluianis displodi non potuerant, in fugientes conuertunt, & cum ingenti equorum atq; hominum præda satis magna hostium cęde edita, in oppidum reuertuntur. At Prosper qui mille & quingentos amplius passus indè aberat, quanquā ex incendio castrorum tormentorumq; boatu, haud incertus erat, versari in maximo discrimine Syluium, siue is hostilis vel fortuitus ignis foret, nihilominus nocturna prælia non esse tentanda existimans, neq; temerè exeundum, vt sera remedia perditis iam rebus afferrentur, cauto magis quàm nobili consilio armatus suis munitionibus se continuit. Syluius verò è medijs hostibus flammisque conscenso, quem sors obtulerat equo degeneri, incolumis Laudem se recepit. Ea clade hostili illata, Cremenses quum ab magna rerū omnium inopia in eo successu victorię subleuarentur, nō tantùm liberati obsidione, sed obsessuri vltro Prosperi castra commutata belli ratione videbantur. Eodem quoque tempore Liuianus animo agitans, quibus maximè consilijs atque artibus acceptas clades vlcisceretur, Hispanos qui secundum Athesim æstiua habebant, adoriri constituit: neque id tamen aperta vi, quòd exercitui ex nouis delectibus refecto minus fidebat, tentandum sibi arbitrabatur. Erat quatuor in partes diductus Hispanorum exercitus: apud Lendenariam vicum Piscarius cum tribus milibus peditum: ad Rodigium Garcias Manricus cum ducentis amplius equitibus cataphractis: alia verò equitum ac peditum manus apud Bastiam pagū agebant. plures etiam ad sui præsidium Cardonius Veronā

adduxerat, quód tunc forte à Cæsarianis de belli summa Veronæ concilium habebatur. Igitur Liuianus vt hostium speculatores falleret, aliud simulando, quàm quod sibi occulté atque celeriter perficiendum proposuerat, edicit, vt de prima vigilia omnes armati paratique ad profectionem ad signa conueniant. Interim quo magis consilium tegeretur, aliquot tormenta addito præsidio ad Anaxum flumen (id hodie Piaua est) via Taruisina aduehi iubet: cæterùm diuerso itinere intempesta nocte à Brentellis tertio à Patauio lapide, quo in loco plures dies statiua habuerat, castra mouet, & Marosticam versus atque Vicenriam, ignaris militibus quó ducerentur, contendit. Demum mutatis sæpe castris per abrupta loca itinerać; autumnalibus pluuijs corrupta, noctu plurimū iter faciens, cælo etiam ob assiduos imbres infenso, ad Athesim deflexit. Inde paululum moratus in his munitionibus, quas paucos ante dies, capto ibi Morellione Hispano, & præsidiarijs interfectis, Malatesta & Vrsinus occupauerant, constructo ex ratibus ponte flumen traiecit. Tum veró Liuianus militib. gratias egit, quod infesti cæli iniurias & difficillimi itineris asperitates forti animo tolerassent: quód singulari celeritate eo peruenissent, vnde cum maxima præda ac laude essent discessuri. Pararent extemplo arma, neq; lassitudine aut alio corporis incommodo permouerentur: paratam enim esse prædam, facilemque victoriam, si eadem celeritate, vti ad Portumnouum feliciter egissent, & pari propé errore hostium vteretur. Demum Cardillum virum impigrum quem familiaribus equitibus suis præfecerat, & Malatestam cum expeditis turmis Rodigium præcurrere, & quosq; obuios capere ac vincire, ne per illos aliqua aduentus fama ad Hispanos deferretur, atque occupare demum portam iubet. Ipse continuó subsecutus triplici acie instructa, paratus oppugnare inclusos aut prælio decertare, si cognito eius aduentu hostes erumperent, ad oppidum pergit, tanta felicitate atq; silentio, vt quum subiectos mœnibus campos iustus teneret exercitus, nemo tamen id senserit, aut viderit. Ea enim erat in oppido rerum tranquillitas, vt Hispani, qui nuper audierant Liuianū supra Marosticam raptare exercitū, veluti in summa quadam securitate soluti ociosiq; sine custodia, sine statione in foro essent: nam ea forté die mercatus rerum venalium ab agrestibus qui é proximis pagis conuenerant, habebatur. Ita Cardillus & Malatesta per quem Liuianus omnia difficilia atque aspera tentabat, nemine prohibente, citato cursu portam irrumpunt, atq; in forum conuolant. Extempló turbata ibi omnia, fœminæ agrestes, oppidani, tumultuari, diffugere, militibus Hispanis maximo impedimento esse. Tamen milites quanquam repentino periculo exterriti, quod arma induere, capere hastas, equósue conscendere vndiq; circumuenti non poterant, sinistras sagis inuoluunt, gladiosq; distringunt, ac multis illatis & acceptis vulneribus Cardillum ante alios impigré pugnantē interficiunt. Sed superuentu cohortiū quas Vrsinus introduxerat, et multitudine equitum oppressi obrutiq;, quum virtutē irritam ac exitialē fore cognoscerēt, si pertinacius resisteretur, gladijs proiectis deditionē fecerūt. Ita fortissima atque ornatissima ala equitum cum ingenti prçda capta, atq; oppidum cum externis etiā mercimonijs, quæ fors ea die congesserat, direptum: Garcias Manricus cum signiferis turmarumque prçfectis Venetias perductus & in carcerem conditus est. At Piscarius seró de suorum fortuna certior factus, quum coactas in vnum copias in hostem via Rodigina ducere cœpisset, cognouissetque non multó post Liuianum cum vniuerso prope exercitu eam rem confecisse

confecisse, erectoq; animo maiora moliri, ab Lendenaria mutato consilio Veronam se recepit. Interea Rentius delectis Syluij copijs, de successu Liuiani per literas edoctus, in ea rerum occasione, suadente legato Veneto, Bergomum contendit: vltroque receptus ab his ciuibus qui semper victi mulctatique pecunia, nec tum quidem à prima fide, vel infelici exitu discesserant, vrbe potitur. Occupato Bergomo, spes quoque recipiendi Brixię Venetis facta est. Nec mora cum duabus cohortibus & turma equitum Bartolomæus Villaclara nobilis Brixianus, cuius forti opera eo bello Veneti vsi fuerant, & cum eo Nicolaus Scotus Brixiam mittuntur, qui ciuium animos tentent, augeantque in maius Rodiginam victoriam, & Bergomatium facti exemplum ad laudem proponant. Verum ij quòd virtute & diligentia Aloisij Icardi, qui tunc arcis custos & præsidij præfectus erat, ambiguæ fidei ciues in officio continebantur, irrito incœpto Cremam redierunt. Secundum tamen Bergomatium defectionem, quum Hispanos fermè omnes vndique deletos esse falsis finitimorum rumoribus afferretur, pleriq; sociorum inclinatis ad rebellionem animis, res nouas molituri videbantur. Cæterùm Cardonius ab Verona cum valida parte exercitus, et ab Crema Prosper motis properè castris, ad oppugnandum Bergomū vno tempore conuolarunt. Syluius quoque ab recenti clade reparatis copijs, accitisque è Briganteis montibus peditum auxilijs, cum apparatu oppugnandæ vrbis Bergomum contendit. At Rentius qui res hostium perditas ac profligatas esse existimans, relicta Crema, Bergomo parum munitæ vrbi ac muro debili, cùm suam tum exercitus salutem temerè commiserat, cognito discrimine, parare ea cœpit, quę ad defensionem pertinebant. Concionatusque ad Bergomates, docuit rem nullius esse periculi, modò pristinę fidei memores esse, et iuuare rem Venetam vellent, sicuti antea impigrè liberaliterq; fecissent. Scire se propediem affuturū cum victore exercitu Liuianū: nec dubitare de victoria: futurum enim esse, vt hostiū copię, in quibus nihil pręter vana ducum nomina roboris inesset, vna die aut nocte altera delerentur. Ante omnia susceptos hospitio milites alerent, darentq; operam, ne qui temerè per vrbem tumultus excitarentur, cętera sibi curę forę. Ita ciuibus alacriter imperata facientibus, suburbana ędificia lugente populo diruit, coactisq; ad opus ex plebe & ex agrestium numero tribus hominum milibus, introrsus ab muro fossam denos pedes latam perducit, omne genus telorū locis idoneis imponit: & singulis cohortibus secundum vrbanas tribus, certa mœnium spacia defendenda attribuit. Campanas demū (inuiolatū ante eam diem, sacri ęris genus) tēplorum turrib. detrahit, & cōflat: eorumq; metallo vtitur ad fundendas colubrinas. Hęc sicuti impigrè Rentius Bergomatesq; parabant, ita foris egregiè ab tribus ducibus bellum gerebatur. Syluius, cui id negotium demandatum erat, ab ea parte qua superiore anno castra habuerat, mœnia tormentis aggressus: quū abolendę ignominię auidus, obuiā eundo periculis ingentem mœniū ruinam edidisset, magis ac magis patefacto aditu, magnam spem irrumpendi Hispanis militibus fecit. Neq; Rentiani per decliuia, ideoq; exposita falconū ictibus loca, absque magno periculo hiantem maximis passim fenestris murū ligneis dolijs atq; cespititibus obiectis sarcire poterant. Quibus de causis, quum pauor & consternatio ciuium ac militum animos occupasset, Rentius seruandi exercitus, ac dedendę vrbis consilium cepit. apparebat enim eos vix primum hostium impetum toleraturos, Hispanorumque præsertim, qui supra cæteras bellicæ virtutis laudes, scientia

atque artibus expugnandarum vrbium maximè valerent. Eo etiam minore ciuium spe, militumque fiducia, quòd conanti per egregios artifices tormenta conflare, nullum iustæ magnitudinis effingi potuerat, tanquam Dijs iratis, & sua æra in humanam perniciem transfundi vetantibus. Igitur Rentius nullam prælij fortunam periclitatus, sicuti omnium opinione celerius, ita non pro vetere virtutis fama tubicinem emittit, & cum eo idoneos ex numero ciuium & militum, qui deditione cum hostibus agant. Quod vbi in castris vulgatum est, conclamant milites è manibus eripi sibi victoriam: contumelioseque & ingratè facere duces, quòd se omnium rerum indignos, & militum miserrimos, confectos labore atque vulneribus tenuissimis stipendijs alant: quum verò ad prædam & ad parata belli præmia virtute viam aperuerint, tunc malignis consilijs & fœdis pactionibus faciles expeditasque victorias interpellerent. Seruari eo modo hostes, non deleri, ac foueri bella, non confici, dum priuatis quæstibus duces student, & sanguine militum abutuntur. Ideoque se in posterum dicto audientes non futuros, si in tanta delendi hostis occasione, suis præmijs & proposita laude fraudentur. Syluius quoque, quòd eum recentis iniuriæ dolor vehementer incitaret, ad Rentij priuati hostis & opulentæ vrbis excidium ferebatur. Sed contrà differebat Prosper, ab insita moderatione clementiaque Italico præcipue sanguini parcere, & clades ab agris atque vrbibus auertere solitus. Non enim militum libidini obtemperare duces debere, qui militiæ ad summũ laudis decus aspirent, et à iusta generosi animi probitate famam quærant, latrocinantiumq; militum immanitatem abominentur. Eam enim esse propriæ disciplinæ rationem, vt incruentis, quantum fieri posit, armis victoria petatur: & vrbes ad partę pacis commoda diligentissimè conseruentur, vt inde vberrima militi stipendia cum laude, non spolia immerentibus populis, aut altaribus et fanis cum nefario scelere detracta proueniant. Itaque sibi videri cum Rentio Bergomatibusque de deditione perquàm maturè transigendum, proficiscendumque continuò aduersus Liuianum circa Athesim cuncta metu cladibusq; miscentem, quem facilè paludibus implicitum oppressuri sint, si in eum totam belli molem conuertant: opportunè quoque Piscarium iam à Verona descendentem facturum inde negotium hosti, ad non dubiam victoriæ spem: quòd si hæreant, atque oppugnando dubiam prælij fortunam tentent, & incerta certissimis anteponant, accidere posse, vt hinc & illinc elapsam occasionem conquerantur. Quin etiam meminissent se cum strenuo duce, cum valido veteranoq; præsidio, cum pertinacissimis ciuibus ex iniquo loco dimicaturos. Quòd si id Fortuna tribuat, vt paruo detrimento victoria paretur, nihil certè deuictis hostibus Cæsari præter delet ę vrbis ruinas relinquendum: & quod suorum singulari damno incommodoq; accidet, ditati præda milites à signis sine missione aliò atque aliò dilapsuros. At vrbe incolumi sperari inde certa stipendia, quibus milites in officio continerent: permansurosque demum in perpetua fide Bergomates, si eo clementiæ beneficio deuincirentur. Huic tutæ mitiorîq; sententiæ Cardonius facilè assentit, & Bergomatibus ex merito de fortunis ac vita desperantibus incolumitas datur. Rentius verò cum præsidio (erant ij ad quatuor milia equitum ac peditum) sine tuba, sine tympano Cremam redire permittitur, ea conditione, vt quantum ad rem Cremensem pertineret, trium mensium induciæ forent: atque ita Bergomates mulctati pecunia, leuitatis suæ pœnas dederunt. His rebus confectis Cardonius & Prosper stipendium militi persol-

persoluunt:& cum expedita parte exercitus, sicuti animo proposuerant, ad Liuianum qui tunc ad Alieniacum castra habebat, quàm maximè possunt iustis itineribus proficiscuntur. Eodem quoque vsi consilio Piscarius & Alarco, eductis Verona copijs ad Montem Silicem iam peruenerant, atque idoneo in loco vltra Athesim castra posuerant: rati Liuianum e Rodigio atque Alieniaco in vetera castra redeuntem, a proposito itinere auerti atque intercludi posse, vel necessitate itineris in proximas regressum paludes expugnatum iri ab ipsa locorum iniquitate. Sed Liuianus haud ignarus rerum quæ ad Bergomum infelicem exitum habuerũt, iudicans Cardonium & Prosperum nullam moram facturos, quin celeriter ad se opprimendum per Cremonensem agrum et Mantuanum conuolarent, ne sibi cum duobus exercitibus res foret, in pacatum excogitato nouo itinere se recepit. Tormentis enim ac totius exercitus impedimẽtis ratibus impositis, quæ secundo amne Athesi in Hadriaticum deueherentur, ipse cõtinentes ac difficillimas paludes ingressus, quà nunquam antea exercitus ductus fuerat, ad Caput aggeris maritimum vicum nõ longè à Clodia fossa, præter hostium atq; accolarum opinionem, incolumem reduxit exercitum. Nec multo pòst Maximilianus Sfortia Nicolaum Scotum, quem non longè ab Abdua cum equitum & peditum manu auxilio Bergomatibus venientem pauci Heluetij in itinere ceperant, capitali supplicio affecit. Erat is propter bellicam virtutem maioribus suis dignus, sed qui lingua immodicus, dum Maximilianum insolenter carpit, malè principum vires superbo præcipitique ingenio metiretur. Sub idem tempus Galli, qui reliqui omnium in Italia apud Genuam in arce Phari, tunc maximè terra marique obsidebantur, deditionem fecerunt. Verùm quum per viginti septem menses, quibus egregiè obsessi omnes rerum asperitates tolerauerant, sæpe varij et memorabiles casus acciderant, non prætermittendum videtur, quod dignum memoria existimauimus. Soluerat à Nicæa Prouinciæ Ludouici Regis iussu vir Dalmata, rei maritimæ assuetus, cum nauigio iustæ magnitudinis omnis genere commeatus onusto, eo consilio, vt suis ad Phari arcem multarum rerum inopia laborãtibus opem ferret, quod duobus minoribus ante nauigijs felici nauigatione contigerat. Is prętervectus superiorem Ligurię oram, imprudentibus his, qui cum expedita classe ea maria custodiebant, rapidum ex alto nactus Aphricũ conuersis velis Pharum tenuit, atque arcis scopulo appulsus, obsessis quibus attineretur, rudentes dedit, & anchoras iecit, tanta Gallorum lætitia, quanta necesse erat in summa rei frumentariæ desperatione. Nec ligustica classis quæ in statione erat, quanquam ex itinere prætereuntem tormentis peteret, contra ventorum vim eius impetum prohibere potuit. Itaque Galli nautæ in proximum littus exponere partem commeatus iam cœperãt cum maximo dolore populi Genuensis, qui ad mare effusus, & speculas & littoris spatia compleuerat, gemens frendensq; impotenti ira, quòd tormensium diligentiam & operam ac paratum laboris, & industriæ fructum puncto temporis amisissent. Cæterum Emanuel Caballus inter Ligures rei naualis peritissimus conuersus ad multitudinem: hodiernum, inquit, negocium occasionis est atque virtutis, non irarum vel intempestiui quæstus. Quare macti virtute iuuenes, qui tantum dedecoris animo atq; oculis sustinere non potestis, mecum hanc nauem statim conscendite: & si vnquam pro gloria dimicastis, nunc maxime ad retinendam naualis disciplinę existimationẽ, patriæ ac ciuibus fortissimam operam præstate. Nec mora, scan-

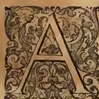
dentem onerariam nauem trecenti fermè iuuenes, duce Andrea Auria viro nō pigro, secuti sunt, nihil miserabile mortis genus horrentes, quum haud dubiè obuiam hostium tormentis eundum esse intrepidis animis reputarent. Emanuel summa celeritate explicatis armamētis statione egressus, modico in altum capto circuitu, quo aura plenius vela inflaret, secundissimi venti beneficio rectà ad hostium nauem contendit: nihilque territus crebris pilarum ictibus, quibus continēter ab arce petebatur, iniecto statim harpagone in eam primus insilijt: & præcisis rudentibus, quibus propugnaculo arcis alligabatur, momento temporis auulsam in altum abripuit, tanta arte atque peritia inter scopulos hostileque nauigium directa prora, vt quod propositi erat in maximo periculo, & nauem excluserit, & abrasis scopulis paratum naufragium euitarit. Interiere tamen aliqui tormentis dilacerati, & Andreas ea incidentiū pilarum procella attonitus, vix post multos dies ad se redijt. Dalmatam verò nauis præfectum, qui in mare se præcipitauerat, vt ad arcis scopulos adnataret, Iustinianus nobilis adolescens per vndas itidem adnatando, euadentem consecutus, crinibus arreptum in proximum littus pertraxit. At Caballus captiuam trahens nauim, dum extra tormenti iactus in altum eueheretur, facilè ex alta naui in humilem transcendentibus armatis, ad sexaginta Gallos interfecit aut cepit: mox regressus ad classem, summa populi gratulatione suscipitur, donaturque quingentis aureis: præda verò socijs naualibus diuisa. Fuere ad centum vini amphoræ: frumenti & salitæ carnis vis ingens: tormentarij pulueris triginta cadi: præterea arma omnis generis: signata pecunia in stipendium triplex: vestis multa, & varia id genus, quæ ad soluendam obsessorum inopiam excogitari parariue potuerant. Ea res nō tantum præsentis commeatus certam spem interpellauit, sed in posterum docuit, nihil temerè nauibus committendum aduersus eos hostes, qui in re maritima virtute atque peritia longè alias gentes anteirent. Post id factum, apparuit, Gallos, qui omne cibariorum genus absumpserant, dedituros fuisse arcem, nisi (vt suo loco memorauimus) ante euentum prælij Nouariensis, Adurnij & Flisci eos omnibus necessarijs rebus adiuuissent. Nouissimè verò Octauiano rerum potiente, quum ciues diuturnæ obsidionis tædio atq; incommodis fatigati, nec supremam hostium famem, nec vllam iam temporis moram æquo animo diutius ferrent, nouum oppugnationis genus instituerunt. Vni enim huic curæ maximè erant intenti, vt quandoq; infestissima arx, quam Galli Liguriæ frenum appellabant, in perpetuam spem libertatis expugnata tolleretur. Persuaserat Octauiano atque Senatui Petrus Hetruscus machinator & artifex mirabilium operum, posse facilè excindi arcem, si actis per subiectam rupem cuniculis, immissoque tormentario puluere, exemplo Neapolitanæ arcis, nota certaque ratione secuturi demum intus ignes excitarentur. Verùm quum nec à terra, nec ab aperto mari, vi ac multitudine tormentorum hostilium prohibente, destinatus animo artificis locus adiri tutò posset, summa negotij difficultas ab omnibus proponebatur. Arx enim præciso vndique scopulo imposita, qui porrectus in mare, peninsulæ formam efficit, à continente propter oppositi montis frontem, angustum & abruptum locum habebat, omni iniuriæ tormentorum atque telorum expositum. Quà verò circumfluo mari alluitur, propugnacula erant idoneis in locis erecta, instructaque maioribus colubrinis: quibus conspecta in alto nauigia interuallo etiam viginti stadiorum, è destinato peti poterant: simulque lunata facie patescens portus & o-

perosa moles quę in altum excurrens frontem ostendit, adeò infesta reddeban tur, vt nec humile quidem nauigium in portu consistere auderet: atque vniuersa clasis ad Carinnianum littus, quod obiectu molis tegebatur, suspecta & male fida in statione agere cogeretur. Hac etiam rerum iniquitate proposita, quum humanis artibus locorum asperitates audendo agendoque superari pos se existimarent, eodem Hetrusco authore, nauigium ad Pontonis formam ædi ficant planiore carina latum capaxq;, & ingentis etiam molis patiens: huius latera cingebantur continenti & perpetua saccorum serie, in queis lanæ tomentaque inerant, atque id genus rerum quæ molliter cedendo vim tormentorum facilè excipere atque eludere consueuerunt. Id noctu ad arcis scopulos impunè adigi posse sperabant: quo si peruenirent, quod nullus tormentorum vsus ab alta arce in subiectos foret, pluteis ac modica testudine tectis fossoribus excauati tutò posse suppositam rupem omnium opinione confirmabant. Igitur paratis ad hoc ferramentis fabros imponunt, adduntq; præsidio cum delectis militibus Gigantem Corsum singularis animi centurionem. Ratio autem adigendi nauigij hęc vna reperiebatur, si noctu ingentem anchoram lembo aduectam sub arce profundo mergerent, indeq; ductarium & longissimum funem ad nauigium perducerent, ea spe vt cum versatili machina colligere funem cœpissent, resistente anchora nauigium necessario pertraheretur. Hæc quum imperata atque feliciter perfecta fuissent, & quieto mari intempestaque nocte nauigium adigeretur, Galli in omnes hostium motus excubantes, vtpote qui per suæ factionis homines multum antea cognitis eorum consilijs Pontonis aduentum senserant, subitò saxa, tormenta atque animos ad id certamen præpararunt. Enimuerò, vt postea ab ipsis Gallis cognitum est, summæ audaciæ vrinatores non deerant, qui noctu stationem fallerent, & literas in arcem deferrent. Iam dimidium itineris nauis confecerat, quum Galli extructam in summis propugnaculis ingentem pyram continuo succenderunt: cuius late relucens flamma subiectum mare discussis tenebris illustrauit, tanta claritate vt tormentorum certissimis semper ictibus nauigium peteretur, & penitus transuerberaretur. Quæ res omnium animos fregit, quòd se noctis tenebris tectos fore, et obiecta remedia omnem eam vim impunè latura crediderant: quod secus accidit: nam prima pila adacta in proram, dilaceratis aliquot militibus & fabris, à puppe etiam euasit: secunda pariter & tertia ac quarta innumerabilesq; aliæ, horrenda intus strage edita, disiectis miserabiliter humanis artubus, cruore, cadaueribus et desperatione totum nauigium compleuerũt. Ita quum quisque metu mortis ab officio discessisset, nec vlla iam spes salutis consternatis cor pore atq; animo relinqueretur, in mare præcipites desiliunt. Ibi plures scaphis excepti quæ ad ferendum auxilium periclitantibus suis aduolauerant: alij vero, in queis fuere Gigas & Hetruscus nantes, oppugnati etiam in vndis multis falconum ictibus, incolumes tamẽ ad littus peruenerunt: nauigium verò quassatum pertusumque varijs in locis, paulo post est demersum. At tunc maximè vsus rerum omnium magister edocuit, nihil validum aduersus vim atque impetum tormentorum humana solertia posse comparari. Inclinante autem æstate, quum Octauianus summa diligentia, qua Pharus terrestri itinere aditur, dispositis in statione cohortibus, et triplici classe in alto constituta, veluti lunari acie circumiecta maria clausisset, custodes ad deditionem compulit: nanque intolerantia famis Gallorum corpora aduersa valetudo tentauerat: atq; ea vis

morbi ingruente autumno, & desperatis vitæ subsidijs, grauissimè grassatura videbatur. His verò conditionibus arce excessum est, vt præsidiarijs stipendiũ ab Octauiano populoque Genuensi continuò persolueretur, & sine fraude na uibus Massiliam aduehérentur. Ita tradita arce et recepto stipendio incolumes in Galliam transportati. Populus verò leuatus tanto onere ac cura, quanquam superis gratias ageret, & plurimum ea victoria lætaretur, omnes tamen cum memoria repeterent, quo dolore, quantaq; pecunia eam arcem impotenti Imperio victoris regis in collum propriosq; humeros erexissent, illam demum ca ptam pauidis etiam animis horrebant. Apparrebatque eam maiores calamitates quandoque allaturam liberæ ciuitati, nisi quàmprimùm veluti excusso seruitutis iugo, fortes atque optimi ciues in memoriam recuperatæ libertatis, tam quam suspectam & exitiabilem excinderent, atque delerent. Vnus quo minus id fieret Octauianus prohibere poterat, quum arma præsidiaque teneret. Sed is magno & liberali animo priuatis ambitionibus publicum decus prætulit, maximoque fauore omnium à fundamentis arcem euertit: aliquanto tamen maiore virtutis indole desiderio ciuium satis fecit, quàm postea dignitati, patriæ atque Italiæ consuluerit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS.

LIBER XIII.

ANNVS qui fuità partu Virginis millesimus quingentesimus quartusdecimus, vniuersam in primis Italiam cæterasque prouincias, quę proximè bello exarserant, quie tissimas habuit: nulla tamen spe futurę pacis: quandoquidem diuturnitate bellorum fessi principes, quum haud dubiè attritæ omnium vires facilè reparari non possent, veluti consensu quodam arma posuerãt, quę mox infensioribus animis resumerent. Adeò acerba inter se odia victi victoresque exercebant: vt veteres controuersias, quibus notas etiam belli causas in tanta varietate casuum addiderant, finituri minimè viderentur, nisi alterutris nihil reliquum Fortuna faceret, vel vtrique per mutuas clades ad internitionem bellando conciderent. Sed quantum pacata Italia Occidentisq; prouinciæ leuatæ bello videbantur, tantum Septentrio, & magna pars Orientis eo belli incendio deflagrarunt, quòd continenti veluti flamma, à viginti annis vniuersum terrarum orbem peruagatum, & magna imperia, & nobilissimas gentes, cladibus terroreque concusserat. Ortum primò bellum in Pannonia atrocitate sceleris potius nouitateque periculi, quàm rei gestæ successu memorabile. Imperabat tunc Pannonijs Vladislaus Sigismundi Sarmatarum regis frater, Matthiæ Coruino Hunniadis filio, cui successerat, omnino dissimilis,

milis. Nanque Matthias rei militaris peritia, magnitudine animi, & felicitate rerum gestarum veterum Imperatorum gloriam æquauerat: hic verò discordia atque ambitione procerum, & viduæ reginæ libidine, quæ formosi & maxime illustris noui regis nuptias appetebat, potius quàm insigni virtute à Bohemico ad Pannonicum Imperium euectus cum singulari prouinciæ detrimento & fortissimæ gentis ignominia, sæpe pudendam pacem atque otium necessario bello prætulit. Siquidem Turcarum incursionibus sæpe lacessitus, qui finitimos agros exurere, et magnā captiuorum multitudinē quotannis abducere consueuerunt, semel aut bis iustum exercitum instruxit: quo terrore repressis hostibus, præsenti metu potius finitimos soluit, quàm quòd exemplo Hunniadis, hostile solū infestis armis ingressus populando vrendoq;, eos quoque similes clades timere docuerit. Sed quum Selymus Turcarum imperator Persico bello implicitus (vt mox ex ordine rerū memorabimus) omnes Europæ copias per Hellespontum in Asiam traiecturus esset: vigeretque etiam tunc bellum in Croatia, plerique regni proceres, & in primis Thomas cardinalis Strigoniensis, excitato rege, propulsandi atque inferendi belli consilium cœperunt, quasi nutu Deorum benè gerendæ rei facultas offerretur: quod nudatā præsidio Mœsia, & Illirij Triballique infensissimi Pannonijs hostes, abducto à Selymo flore militum, inualidi ad resistendum videbantur. Verùm ea tempestate adeò affectus Pannonicarum rerum status erat, vt opulentissimū paulo antè imperium commutata cum rege fortuna, intestinis malis corruptum, ignobile exhaustumque iaceret. Namque Vladislaus cum senio, tum multa obesi corporis aruina oppressus, & solis confisus Dei Diuorumq; auxilijs, quos summa pietate pro salute suā atque incolumitate imperij iam pridem accuratis precibus fatigabat, omnem regni administrationem omiserat: ab vna tantùm innocentia, facilitate, indulgentia, & quòd plerunquē sui ac imperij obliuisceretur, à proceribus commendatus. Quam occasionē nacti complures reguli, & quisque in prouincia potentissimus, qui Matthia vita functo, atque extincta cum eo militia, otio atque auaritiæ se corrumpendos dederant, fraude & malis artibus regnum prædæ loco habere cœperunt: oppugnare oppida & vrbes, plebem et miseros agricolas impotenti dominatu & intolerandis exactionibus exagitare: non armis, non equis, aut denique militari gloria (vti mos gentis erat) sed vni tantùm rapinæ atque auaritiæ studere. Quibus de causis quum regni opes fœdissimè dilaberentur, neque reditibus imminutis atque euersis vectigalibus pecuniæ bellorum nerui pacisque subsidia vllæ iam apud regem essent, neque propositi rationem, neque modum cogendi exercitus facile reperiebant. In ea difficultate negotij, quum res ad consilium deferretur, aliqui suadebant nihil temere audendum contra eum hostem, qui si Asiatico bello se explicet, aut diuisis viribus retrospiciat, aduersus tyronem & collectitium exercitum robustissimas Ianizarorum legiones, & exercitatum atque innumerabilem equitatum tanquam ad certam paratamque victoriam ducturus sit. Proinde ea maturius considerati usque tractarent: pertinere eandem belli causam ad Cæsarem & Sigismundum Sarmatarum regem, qui in Carinthia atque Polonia hisdem quoque periculis miscerentur. Itaque explorarent eorum animos, voluntatesque perspicerent: quum nihil rectè aut ordine fieri posset, nisi communi consilio & viribus bellum geratur. Erant vera hæc: sed vanum aut difficile videbatur sera ab his expectare auxilia, qui proprijs bellis distinerentur.

Nam Cæsarem Italiæ rebus intentum Venetus multo pertinacius quàm vnquam anteà, amissas vrbes bello repetens, exercebat. Sigismundum verò in finibus Lithuaniæ, Moscorum & Scytharum arma, qui superiore æstate incursiones fecerant, & Smolenchum oppidum occupauerant, suarum rerum sollicitum alienos casus respicere minimè patiebantur. At cum Tinninum Illyricę Croatiæ oppidum, propter maximam loci opportunitatem totius regionis propugnaculum, interea Turcarum impetum ægrè sustineret, appareretque Turcas, qui è proximis pręsidijs vni huic curæ animos intenderant, vt loco potirentur, nullo posteà negotio ad vlteriores gentes peruasuros, in consilio decernitur, euocandos esse milites, qui Christianæ religionis auspicijs militent, & gratuita opera regni fines tueantur, maximeque Tinninum atque omnem Croatiam ab iniuria defendant. Ea regio ad Illyricum pertinet: ab Aquilone latos habet campos, ab Austro ad Iulias alpes vsque ad Lyburnicæ oram se extendit. Introrsus Sauus flumen ex Carnicis alpibus per Illyricos placido cursu effusus, simul Cetinna & Hunna minores amnes prouinciam claudunt. Igitur Thomas, qui nuper a Leone Pontifice legatione suscepta ad Vladislaum venerat, aduocata frequēti concione, & recitatis sacris diplomatibus, pollicetur eis qui arma induerint, & pro Christo Deo aduersus Turcas in acie steterint, eorum criminum veniam, quæ humana fragilitate præter instituta legis impiè commisissent: & denique egregiam mortem occumbentibus æternam cum diuis felicitatem. Ad huius edicti famam multi mortales coiuere, quibus Cardinalis purpurea cruce obsignari pectus iubet, eosque Cruciferos milites appellat. Sed mox quum latius per regni fines ea fama vagaretur, innumerabilis agrestium multitudo relictis pagis arma sumpsit: etenim durum laborem aspernati, & tunc maximè nobilium odio deflagrantes, pars multò maxima tædio vitæ potius quàm pietate religionis adducti, ad vrbem Pestum confluebant. Ea vrbs in vlteriore ripa Danubij sita, interlabente fluuio Budam contrà respicit. Nec Pesti solum, sed in vicis atque oppidis, vbi primi hisdem persuasionib. domo exciti ex itinere alios atque alios sibi associauerant, non contemnendæ manus armabantur. Igitur barbara atque incondita multarum gentium colluuies, quæ sicuti non vna causa arma ceperat, ita nullo salubri consilio regebatur, primò insolescere aduersus nobiles, ac iactare, venisse tempus quo serui cum dominis vitæ conditionem commutarent. Postremò summa procacitate poscere commeatum, rapto passim viuere, & comminari nobilibus excidium, nisi continuò eorum facultatibus iuuarentur. Thomas qui ab initio ad duo milia equitum & peditum ęgrè se conscripturum putauerat, vbi renunciatum est passim manus cogi, exciri sedibus remotas etiam gētes, et breui demum, si sparsæ vires in vnum conferantur, supra quadraginta milia bellatorum in armis fore: tanta territus multitudine, publico edicto vetat superuenientes cruce signari: si qui priuato consilio sibi cruces affixerint, his aqua & igni interdicit: atque eadem cęteris comminatur, si his tanquam impijs & sceleratis non decesserint. Primi ex voluntarijs in queis erant plerique viri honesti, qui pietate & promerendis cælestis vitæ præmijs nomina dederant, & à Cardinale cruces sumpserant, Ambrosio duce continuò secesserunt, atq; arma posuerunt. Cæterùm alia multitudo quum neq; diris & execrationibus, neq; vlla denunciatione supplicij permoueretur, nequaquā à tam fœdo incœpto absistere, populari vicos, expugnare villas, capere et per omnes cruciatus interficere nobiles, atq; eorum

agros

agros omni belli clade vastare. Nec mora, feroces et turbidi neglecta religione, & spreta authoritate regis atque legati, ne sine imperatore, sine auspicijs exercitus esset, regem deligunt Georgium quendam Sechelum, virum fortem, intrepidum, omnis sceleris audentem, nec ignarum militiæ: & super hæc, nobilitatis hostem acerrimum. Is bipartito exercitu quo latius terrorem spargaret, & quàm effuse grassaretur, minoribus copijs Lucatium fratrem præesse iubet: ipse cum robore exercitus sublato crucis vexillo ad vrbem Varadinum hostiliter ducit: in itinere cuncta in prædam vertit: nobiles quos capit, adacta per sedem præacuta sude, miserabili supplico enecat: matronas, ingenuas virgines vniuerso exercitui prostituit. Varadinenses cognita agrestium immanitate, equitatum omnem vrbanum emittunt, vt agrum ab iniuria defendant: cum his agrestes ineunt pugnam, ac primo impetu temerè inuectos equites fundunt, & magna ex parte trucidant. In ea rerum perturbatione Vladislaus & Thomas consilij propè inopes, quòd ex insperato omnia fœda aduersáque obuenerant, trepidare, armare prætorianos: præsidia ab finibus Turcarum reuocare, quod Pesti, quod Budæ equitũ erat colligere, atq; auxilia demum à Cæsare, à Sigismundo, à Bohemis postulare. Interea Georgius ad Cianadium contendit: eam vrbem, quòd vt pleraque regionis ædificia ex cratibus materiaque constabat, cumulo sarmentorum & stramenti struibus circumuallare instituit, vt nec tentata quidem oppugnatione subitis flammis inclusos, atque ædificia simul absumeret. Vrbis Episcopus, qui ex apparatu hostium futuram calamitatem præsenserat, clàm ex oppido in proximas syluas effugit. Cæteri ferè omnes pars fumo, pars igne aut telis circumfusæ stationis, quæ, ne vllum miseris pateret effugium, loca flammis intacta, atque omnes exitus obseruabat, cum oppido miserabiliter perierunt. Postridie verò Georgius Cianadiensem Episcopum, quem repertum in syluis agrestes vinctum in castra perduxerant, coram multis affectum probris & contumelijs, ferrea claua percussit, & semianimem palo infixum spectandum exercitui præbuit. Simili quoque rabie quosque clarissimos genere & opibus, aut sacerdotijs insignes consectatus, vt in manus venerant, exquisitissimis tormentis dilaniauit. His acceptis incommodis, & maioris etiam cladis metu perculsa nobilitas, passim per vrbes habitis consilijs, quibus tanto discrimini atque imminentibus malis obuiam iretur, arma, tela, equos, tormenta, quanta fieri potuit celeritate aduersus hostes comparauit. Primus omnium Ioannes Bornemissa, vir inter eas gentes, vt barbarum nomen sonat, maximè sobrius, delectus à rege cum Budano exercitu Danubium traiecit, & in patentibus campis contra agrestes, quibus Lucatius præerat, aciẽ instruxit. Sed non prius solerti vir ingenio pugnandum sibi cum efferis hostibus iudicauit, quàm eorum animos pertentaret, experireturq;, an vllis persuasionibus sanari possent. Igitur circumemisso præcone, qui proposita venia & ostentatis præmijs liberam transeundi ad se potestatem pronunciaret: eos verò qui apud Lucatium mansissent, nullam spem postea saluris habituros, breui nõn cõtemnendam eorum manum in deditionem acceptam in castra recepit. Mox Lucatium, & cæteros crebris suorum transfugijs territos, eminus tormẽtis oppugnare adortus, quum inter munimenta carrorum, quos illi pro vallo Budanis obiecerant, pilarum procella magnam stragem edidisset, & mox collatis signis & circumfuso equitatu fusos & disiectos latè occidisset, magnam eorum partem deleuit. Lucatius ab initio pugnæ, quum hauddubiè fortuna

hoſtium eſſet territus, cum paucis celeri fuga ad Georgium fratrem ſe cõtulit. Bornemiſſa ea parta victoria, Budam triumphanti ſimilis inuectus, dedititios magiſtratibus tradidit, vt ij ex iure & æquo quàm maturè decernerent impijs ne data fide ſeruanda, an ab his qui tot calamitatibus intuliſſent, nobilium ſanguis paribus ſupplicijs repetendus. Medium quoddam cenſuere patres, vt in defectionis authores, atque aliquos maleficijs inſignes animaduerteretur, ne fallendo publicam fidem, ius gentium violare viderentur: paucorum tamen exemplo terrerent cæteros, pluresquè ſeruatos vellent: ne ſublata ſpe veniæ, efferatos iam multis immanibus factis aliorum animos, ad maiora ſcelera in ea deſperatione ſalutis accenderent. Itaque octo ferme ſecuri percuſsi, quinque ſudibus infixi, gratiſsimum nobilium oculis ſpectaculum præbuerunt. Nec multo poſt nobiles ſucceſſu Bornemiſſæ aucti animis: quum vagi & in plures exercitus diuiſi agreſtes eadem ſæuitia, igne ferroquè omnia popularentur, prope ad internicionem gentis aliquot ſecunda prælia fecerunt. Dimicauère primò ad Nagelacum vicum feliciter, mox apud Agriam vrbem aliquanto maioribus viribus, & pleniore victoria. Varadinenſes quoque dolore interfectorũ ciuium, ac vindictæ cupiditate accenſi, proſpero pugnæ euentu recentem iniuriam expiarunt. At Georgius tametſi tot cladibus acceptis, et vires, & ex aduerſa fortuna omnem ſuam exiſtimationem, quæ maxima ſæpe rerum momenta in ipſis negotijs afferre conſueuit, fratris vitio atque imperitia legatorum a-miſerat, nihilominus ipſe animo non deficit: contractis reliquijs ac accitis nouis auxilijs bellum reparat, & ad Tybiſcum amnem progreditur. Oritur is in finibus Sarmatarum, delatusq; per vlteriorem Pannoniam, recepta prius Temeſa, haud ignobili flumine apud Furtarchium Danubio miſcetur. Ea erat natura rapadiſsimi fluminis, vt propter aquarũ multitudinem vado tranſiri non poſſet. Itaque Georgius ex proximis ædificijs dolia lignea, catenas ferreas, tigna, trabesquè conquirit: ex his repente pontem fabricat, tabulisq; conſternit tanta operis firmitudine, vt tormenta ęnea, onuſtos commeatibus currus, atq; omnia impedimenta exercitus facilè pateretur: atquè ita omnes copias traducit, eo conſilio, vt in pacatiora loca abſcedendo, nouas vires acquireret, occuparetquè aliquod oppidum in finibus Turcarum, quo ſe recipere, fruſtrari hoſtium impetus, atq; inde tanquam ex munita tutaquè arce bellum in hyemem extrahere poſſet. Nanque ex Bohemia omni bellico apparatu inſtructas copias ad ſe opprimendum aduentare: prætereà omnes nobiles & epiſcopos qui ex ſacris reditibus turmas equitum alere conſueuerunt, cum regio equitatu conferre in vnum vires audierat. Erat Temeſuar oppidum ab flumine Temeſa præterlabente nomen accipiens, arte naturaquè munitum, quod maximo Pannoniorum ſtudio propter finitimos Turcas valido præſidio tenebatur: id Georgius ſibi animo propoſuerat expugnandum, ratus ſi eo potiretur veniæ & pacis magnã mercedem habiturũ: vel ſi Rex pacem abnueret, ipſe demum tradito oppido cum inſigni munere ad Turcas deficeret. Igitur prolatis tormentis quę bello ceperat, vel ipſe in caſtris cõflauerat, mœnia quatit. Mox vbi parum proficere viſus eſt propter loci iniquitatem, ſuorum imperitiam, propugnatorũquè virtutem, conſilium cepit inuadendi ab ea parte oppidi, qua flumine muniebatur: quod ibi nec altitudine muri, nec omnino arduo anſcenſu tutam, facilem & expeditam viam victoriam oſtẽdebat. Ergo in idoneum locum magna ſuorũ multitudine ad opus ducta, foſſas plures facere inſtituit: quib. Temeſam

paulò

paulò supra oppidum defixis in vado sublicis, atque aggestis cratibus obstructum magna ex parte auerteret. Nec successus deerat, nisi industria obsessorum & prouincialium perfidia ea res in irritum cessisset. siquidem magnis pollicitationibus atque pecunijs empti aliquot eius regionis agricolæ, qui in castris officij causa versabatur, noctu transgreßi in aggerem, quum nulla ibi militum statio excubaret, effractis obicibus, quibus ab priore vado repellebatur amnis, omnem illam aquarum molem veteri alueo reddiderũt. Georgius spe potiundi oppidi sua etiam confeßione deiectus, quum huc atque illuc raptando exercitum animo varius & conscientia scelerum exęstuans, nullum salubre exitum malè sanis consilijs suis inueniret, per exploratores fit certior, appropinquare cum magnis copijs Ioannem Transyluaniæ præfectum, quem Pannonij Vayuodam vocant. Is nuncius Georgium quanquam ad omnia impauidum maximè perculit, & vim omnem agrestium & spiritus fregit. Erat enim Vayuoda, qui sibi postea regis nomen parauit, tametsi adhuc imberbis, propria indole & virtute paterna, multis fortibus factis apud Turcas æquè atque apud Pannonios clarus: magnaque erat eius exercitus opinio, quo cum Turci Zapolyus pater in finibus Transyluaniæ multos annos continenter bella gesserat.

Transyluania vltra Danubium longè lateque patens regio, veteres Dacos & inferioris Mysiæ partem, extinctis priscis nominibus occupat: eius solum varijs in locis auriferos surculos & glebulas aureas paßim gignit. Cæterum paucæ vrbes, multa verò oppida, nec rara paßim ædificia visuntur. In vniuersum armentorum diues est, & militarium equorũ ferax. Vladislaus regionem obtinet maiore gloria quàm prouentu. Siquidem veteribus prouincię terminis ab Aquilone Sarmatas, ab ortu Valachos, Getas, & Turcarum fines attingit. Igitur Georgius vt vidit instare fatale prælium, quod haud dubiè supremis conatibus sibi agendum pro salute, aut egregie cadendum iudicabat, circumeundo exercitum, capere arma milites iubet, & in æquum locum deducit. Inde aduocata concione breuißimè docet, quę supplicia & cruciatus eos maneant, qui ab suo rege defecerint, & nobilibus tot calamitates intulerint, nisi vnum omnes sentiant: & desperata salutis conditione, forti animo prælij fortunam periclitentur. Nihil iam commeatus, nihil spei, nihil denique consilij in castris superesse præter vnam virtutem & audaciam: qua freti si obstinatè in animum inducant, aut vincendum egregiè, aut in vestigio moriendum, commeatus abundè, tutos receptus, amicas gentes, & ex vsu victoriæ salutem, opes, gloriam inuenirẽt. Ex aduerso Vayuoda nulla magis ad milites cohortatione vsus quàm vt inermes sceleratosque latrones despicerent: neque alicuius negotij futuram victoriam arbitrarentur, qui multos annos bellando pugnandoque cum Turcis & Valachis, fortißimarum gentium victores discessissent, propius exercitũ admouit, immißisque leuis armaturæ equitibus, qui expedientes arma hostes iniecta trepidatione turbarent, aciem direxit, extensis ab cornibus quãtum maximè poterat equitum alis: vt à fronte simul et à lateribus imperitam multitudinem adoriretur. Georgius vt in trepidare infracto animo quicquid roboris in exercitu erat, in fronte collocat: cæteros quibus parum fidebat in subsidijs & in postremo agmine agere iubet, & citato equo ad primos aduehitur. Ibi continuò, & propositum pugnæ signum, & acriter vtrinque procursum, stetère aliquantulum vtraque acies incerta victoria, sed quum Vayuodani virtute, armorum vsu, & belli causa longè superiores essent, circumfuso equitatu, primos

qui peruicaci audacia aliquandiu conſeruatis ordinibus reſtiterant, protriuerunt, mox alios primorum cæde territos, acri impetu loco pulſos in fugam verterunt. Georgius cum Lucatio fratre, quibus vt parceretur Vayuoda iuſſerat, viuus capitur: alij fœdiſsima fuga toto campo ſparſi ab equitatu paſsim interficiuntur. Magna tamen pars eorum quum proiectis ad terram armis flentes ſalutem peterent, cõſeruati fuerunt. Vayuoda ad internitionem Cruciferi nominis confecto prœlio, Georgium tortorib. excruciandum tradit. Illi nudum et catenis vinctum in equuleo cõſtituunt, & corona cādenti ex vomere conflata, vt regum mos eſt, coronant: venisq; diſſectis profluentem ſanguinem potādum Lucatio prœbent. Deinde ad viginti agreſtes qui in exercitu ordines duxerant, tridui inedia maceratos ad id crudelitatis cogunt, vt dentibus ſpirantis ducis artus dilacerent atque diglutiant. Ille mira conſtantia, neque gemitum edere, neque in miſerabili mortis genere quicquam horreſcere, vnum tantùm deprecari, ne inſontem Lucatium, quem ipſe renitentem ad id bellum perduxiſſet, his cruciatibus dignum exiſtimarent. Poſtremò laniatis omnibus membris, quum diutius grauiſsimos dolores vel immani ſpiritu ſuſtinere non poſſet, extractis viſceribus exenterant, in fruſta ſecant, atque ahenis & verubus coctum, commedendum militibus ſuis apponunt. Eos verò talibus epulis ſaciatos cũ Lucatio omnibus ſupplicijs dilaceratos interficiunt, horrendum ſanè ſpectaculum, & ante memoriam noſtram inauditum Barbarici ſupplicij genus: à quo tamen, & ſi Georgius extrema quæque meruerat, viri Chriſtiani animum atque oculos auertere debuiſſent. Ea miſerabili carnificina deletis agreſtibus qui duorum fratrum ſigna ſecuti fuerant, cæteri earum partium per Pannoniam in plures manus ſparſi, cognita ſuorum fortuna ſuas quiſque domos detractis crucibus abierunt. Enimuerò & duces ſibi fecerant, & coalituri creſcente etiam tum perditorum multitudine, bellumque priore atrocius iunctis viribus tracturi videbantur, niſi ab incœpto deterritos quàm maturè Vayuodanus exercitus oppreſsiſſet. Tot verò tantisque ſucceſsibus elata nobilitas, quum adhuc arma retineret, in Cardinalem pene bellum conuertit: authorem enim cum tantorum malorum calamitatumque fuiſſe dictitabant. Nec abſtinebant à probris & contumelijs, quòd is ſumma auaritia, intoleranda ſuperbia atque ambitione regni opes afflictaſſet, & Regem vix mente integra & ſenectæ vitijs affectum, peruerſis conſultationibus in ea pericula conijceret, vnde ſibi cum excidio prouincialium ingentia auri argentique pondera, & quam latiſsimos fines pararet: ceſsiſſe auaritiæ atque libidini eius Strigonium nobiliſsimam vrbem profano iure abolito, & breui quoque ceſſuram Budam atque vniuerſam Pannoniam, niſi ſemel temeritati atque auaritiæ ſuſpectiſsimi hominis occurratur. Thomas conſenſum atque iudicium id totius nobilitatis exiſtimans, ne authoritatem ſuam atque ſalutem temerè Fortunæ caſibus obiectaret, plures dies Strigonij mœnibus ſe continuit: Inde per literas atque legationes apud Regem his diluendis quæ nobiles obijcerent, docuit nihil minus ſibi ſeni ditiſsimo, & maioribus ſacerdotijs inſigni conuenire, quàm dolum, auaritiam, aut libidinem proferendæ potentiæ: quæ tanta eſſet, quantam ipſe ex humili fortuna ad ſummos honores euectus nunquam deſideraſſet. Extare fidei atque virtutis ſuæ monumenta, nec ſibi pro beneficijs contumeliam ignominiamq; reddēdam, quòd pro dignitate Pannonici Imperij, et commodo Reipub. Chriſtianæ, id ſumma fide & ſyncera piaque voluntate tentandum agen-

agendumque existimauerit: quod postea (fatis ita iubentibus) corruptissimi omnium mortalium summa impietate atque perfidia perturbassent. Dum hęc vtrinque iactarentur, Bohemi iam pridem in auxilium aduersus agrestes Cruciferos ab Vladislao acciti superuenere, virtute & genere armorum Germanis atque Hungaris pares. Ii duce Bartholomæo professi se tutaturos regiam dignitatem, & vindicaturos armis quæ Rex fraude & furto procerum amisisset, quum omnium animos in se conuertissent, intestini belli initia sustulerunt: maximè quod Vladislaum eum Strigoniensi consentire & fauere illius causæ, neque passurum vt ille procerum armis oppugnaretur, apparebat. Nobis autē persuasum est, Bohemos, postquàm Cruciferorum nomen interierat, domo iā excitos pecunia Cardinalis in Pannoniam peruenisse, ea de causa, vt nobilium ferociam, qui insolentiores spiritus sumpserāt, reprimeret: & dignitatem suam certissimis præsidijs aduersus eorum inuidiam tueretur. At dum Vladislaus egregia de Cruciferis parta victoria, atq; intestini belli compresis initijs, Pannoniam pristinæ paci quietique restituit, Sigismundus frater aduersus Moscouitas maiore fama ac viribus bellum gerebat. Exarserat id multis antea annis tradita per manus à maioribus controuersia, quam de finibus Casimirus pater, ac mox fratres Albertus & Alexander vario euentu, atque interpositis nonnunquam inducijs, cum eius gentis regibus exercuerant. Moscouitæ inter Sarmatas & Scythas positi ad Riphæos montes pertinent, vltimosque Europæ atque Asiæ terminos ad Septentrionem incolunt: extenduntur q; supra Tanais fontes vsque ad Hyperboreos & glacialem Oceanum. Vastæ sunt eius regionis solitudines, attamen solum multis in locis frumenti atque hordei ferax: ac passim herbidum, vnde illis ceræ ac mellis magna copia, & ex armentis præcipuę facultates. Cæterùm quum introrsus processeris, vitium, pomorumque & melioris frugis impatiens, quòd terra omnis Aquilonis flatibus exposita, & perpetuis inculta frigoribus, nō multum agricultura subleuatur. Metallorum variæ sunt apud eos lecturæ, quibus æs, plumbum, ferrumque educuntur: nulla auri vel argenti fœcunditate. Pro his tamen rarò ac diuerso munere smaragdos & margaritas natura tribuit, & tenuissimas quoque pelles, Cebellinas vocant. Eæ tergora paruorum felium colore subfuluo & mirabili leuore conspicua, adeò apud nos insigni raritate ac pretio, vt in fulctura vestium à solis principibus vsurpentur. Mosca vrbs Regia, atque eam alluens Moscus amnis vniuersæ genti nomen indiderunt. Influit Moscus in Volgam amnem, qui prisco vocabulo Rha fuit. Oritur is in Hyperboreis, ac directo in occasum cursu, cam pos Tanai proximos alluit. Inde curuatur, & retrò deflectit in Orientem ingenti sinu effecto: ac mox in Hircanum præceps euoluitur. Ab eo mari emporioque Citracham, & aduerso flumine Volga Persarum merces panni serico & auro intexti, quibus Moscouitæ sumptuosius vestiuntur, in Moscouiam perueniunt. Circa Volgam longè lateque solitudines patent, quas Tartari Scythæ incolunt, gens inhumana feritate, & incertis semper sedibus errans, ignara diuitiarum, atque inscia voluptatum: quippe qui in curribus degant: & solis tecti centonibus, frigora & perpetuas niues tollerent: quin & equina carne, eaque sæpius cruda vescantur. Cæterùm equitandi peritissima gens, quum arcum tenet, aut acinacem stringit, cæteros mortales in prælio contemnere consueuit. Ante Tamerlanem eorum Imperatorem, qui Baiazetem Othomanum ingenti prælio superatum cepit: atque Asiam Syriamq; victore

exercitu populatus est, quum nullis religionibus addicti, nec Christianos nec Turcicos ritus aut vix fama nouissent, maiora sydera pro Dijs, & cōspicuas stellas venerabantur: quarum obseruatione in ea vastitate camporum recta itinera tenere didicerant. Vltra Volgam constat plures esse Scytharum imperatores, qui ad Imaum vsque immensa terrarum spatia diuisis imperijs obtineant. Vnus ex eis cognomento Mingaresius paulò antè patrum nostrorum memoriam, cum amplius octuaginta milibus equitum Tanaim traiecit: victorq; oram Mæotidis vsque ad Borysthenem fluuium populatus, Tauricam Chersonesum occupauit, in qua est Theodosia nobilissima Gennuensium colonia, quæ Capha dicitur. Sed hæc aliquanto postea Turcarum armis cessit. Porrò Mingaresius, quo tutius in Europa consisteret, aduersus Sarmatarum Roxolanorumque impetum, in Isthmo à Mæothide in Pontum fossam perduxit, atque perpetuo aggere communiuit. Id angustæ terræ spatium antiqui Dromon Achillis vocabant, ab eaque intercisa peninsulæ ceruice Tartaros Tauricæ incolas, Roxolani hodie Præcopitas appellant. Igitur Moscouitæ ad Orientem Tartaros habent, ab Aquilone autem vltimi mortalium perhibentur: ab Occasu mare Sarmaticum attingunt: habentque in ora supra Liuonicum litus Nogardiam vrbem totius Aquilonis emporium. Ab continenti Moscouiæ, terra ingēs enormi ac flexuoso littore peninsulæ formam, in Occiduas partes excurrit, adeò oblongis littorum spatijs, vt extremo promōtorio quod Nodrosium vocant, Orcadas atque ipsam Thulem attingere videatur. In eo terrarum tractu sunt Noruegia atque Suetia, latæ nec omnino incultæ prouinciæ, & ignotæ priscis authoribus. Eæ gentes maximè piscibus viuunt, quorum magna captura est, dum piger Oceanus gelu cogitur, vel æstiuis caloribus resoluta glacie colliquescit. Brumalibus diebus vix horarum trium lucem habent. Internum mare vadosum est, & certis anni temporibus irremigabile. In eo quoque sinu innumerabiles insulæ conspiciuntur, inter quas Gothia origine Gothorum clara. Et ab Riga Liuoniæ insigni vrbe modico freto dirimitur. Secūdum Gothiam Selandia est in Venedico sinu contra Vistulæ ostium, antiqui Scandauiam vocauēre: vnde nonnulli Longobardos profectos existimant, qui postea sedes in Gallia Cisalpina tenuerint. In hac Insula Cobena est Regia Christierni Dacorum regis, omnium disciplinarum gymnasio insignis. Distat paribus interuallis atque vnius diei nauigatione à Noruegia, a Prutenico littore, & ab Cimbrica Chersoneso. Ad austrum vero Moscouia Russiæ & Lithuniæ finibus terminatur. Russiæ autem duæ sunt, altera ad Hercynium saltum, & ad vtranque Axiacis fluminis ripam vergit, Poloniæ & Transyluaniæ proxima. Tenuere quondam regionem Getæ, Daci, & Bastarnæ, triumphis atque victorijs Romanorum celebrati. Altera quam Barbari Albam vocant, vltra Borysthenem iuxta eandem Hercyniam ad Tanaim vsque porrigitur, à Roxolanis populis nomen accipiens, qui in eo tractu maximè bellicosi, ab Othonianis ducibus clade accepta, clarum apud Romanos gentis nomen fecerunt. Hæc quam Albam vlterioremque vocamus, Basilij Moscouitarum regis imperio paret. Illa verò Polonici regni pars est. At Lithuania Poloniæ iungitur, adiacetque Liuoniæ, quæ tota ferme littoralis est. Nanque ab intimo sinu Cimbricæ (quæ hodie Dacia est) vbi Lubeca celeberrima ciuitas, vsque ad Noruegiæ Isthmum & Suetiæ initia Pomerani, inde Pruteni ac Liuones, tanti ambitus maris perpetuam oram tenent. Sic Poloni nouo vocabulo, quòd patentes in-

colant campos, pro Sarmatis appellati à Prutenis & à Liuonibus. Lithuani introrsus à Sarmatico mari summouentur. Lithuaniæ caput Vilna antiquorum ducum sedes. Vniuersa regio nemorosa est & palustris, æstate vix peruia, glacie & niuibus in lacunas abeuntibus: hyeme autem sæuo Borea duratæ niues, expeditis etiam curribus iter præbent. Vltimi in Europa qui Gentilium ritus exuerint fuere Lithuani, tempestate Vitoldi ducis, tunc primum Christianorum sacris initiati. Ea gens equitatu maximè valet, vndè magna Polono auxilia. Sed ij leuis armaturæ omnes, egregium tamen subsidij genus cataphractis equitibus, quibus Poloni Germanico more vtuntur. Polonia verò ea est, quæ olim Sarmatia, tota fermè circa Vistulam patens: eam etiam complexa Germaniæ partem, quæ ab Odera ad Vistulam vergit. Hic amnis veteris Germaniæ & Sarmatiæ terminus erat, nunc prouinciam secat, ac receptis amplius quatuordecim fluminibus, in Venedicum sinum apud Dantiscum celeberrimam vrbem effunditur. Sarmatarum regia Cracouia est, quam idem Vistula amnis interfluit. Ibi mathematicarum studia maximè florent. Publicè enim literarum studiosi bonas artes docentur, et in primis supputare syderum cursus, atque inde temporum vices, incerta bellorum, & in vtranque hominum fortunam arcana fatorum aperire consueuerunt. Regnum diuitijs, vbertate agri, atque virorum ingenijs Pannonico vix cedit. Adepta quoque gens est magnam bellicæ virtutis opinionem pluribus ac difficillimis expeditionibus. Prutenos quondam auxiliares que Germanos ingenti prælio victos, interfecto Prutenicæ militiæ magistro, occidione deleuerunt. Amurathen Turcarum imperatorem ad Euxinum vsque promotis castris, ad cogitationem inferendæ sibi mortis quandoque compulerunt. Nostra verò memoria vicère Valachos, à quibus paulò antè infelici prælio insignem cladem acceperant, quum eis Albertus rex diro consilio Sarmatiæ nobilitatē trucidandam obiecisset: nec multis inde annis magnam Tartarorum multitudinem, qui ab Taurica populabundi Sarmatiæ fines inuaserant, quum onusti præda redire transfossam pararent, circumuentos ad internitionem deleuerunt. De Moscouitis verò cum quibus continenter bella gerunt, frequentiores victorias enumerāt: nam semper de ea gente triumphi acti, quoties iusto prelio dimicatum. Cęterùm Poloni, Moscouitę Lithuani et Roxolani non multum cultu corporis, genere armorum, lingua ac moribus inter se differunt. Vestes omnibus longæ more Turcarum, sagittas, velitarem hastam, & curuatos enses, armorum potiora existimant: equitatuiq; confidunt, peditatus inutilis ęstimatur. Poloni tamē in aciem cataphracti prodeunt, & maiores equos ad statariam pugnam magis quàm ad excursiones idoneos habent: quorum anteriora ferreis laminis tegunt. Ipsi duobus cinguntur gladijs, altero oblongo & quadrato, quo punctim, altero autem lato ac breui quo cæsim feriant. Quin & legionem, in qua magna pars peditum sclopettarij sunt, Germanicè instructam ad longinquum etiam bellum ducere consueuerunt. Lingua Illyrica vtuntur omnes, corrupta tamen, vtpote quàm diuersi inter se populi, diuersis vocum inflexionibus inuerterint. Christum Deum omnes colunt. Verùm Moscouitæ, & vtrique Roxolani Græcorum ritus sequuntur. Moscouitæ verò equorum atque hominum multitudine cęteros antecedunt. etenim eos posse conficere centum & quinquaginta milia equitum constat, quod fortè supra veri fidem positum videbitur. Nobis sanè retulerunt Petrus Arctinus architectus, et Paulinus Insuber tormentorum & bellicarum

machinarum egregius artifex, centum milia equitum in castris vidisse, quum Ioannes Basilij pater, apud quem plures annos stipendia meruerunt, aduersus Tartaros bellum gereret. Id quoque prolixè confirmauit Demetrius Basilij regis legatus ad Clementem missus: quo docente, iubenteque Pontifice Moscorum mores & eorum regionis situm, peculiari libello descripsimus. Sed vt ad institutum operis reuertamur: Erat in finibus Moscouitarum Smolenchum oppidum, quod propter crebras eius gentis incursiones, Sigismundi præsidijs tenebatur. Adiacet opportuno in loco vlteriori Borysthenis ripæ, non autem Ruboni amni, sicuti perperam collocauêre qui Ptolemæi libris nouas incogniti orbis tabulas inseruerunt. Nanque Smolenchum neque Liuonio mari proximum est, neque Moschæ vrbi comparatum ad Septentriones vergit, vt ab expertissimis prouincialibus, qui huic quoque bello interfuerunt, didicimus. Id oppidum Basilius sicuti pleraque alia Rusiæ & Lithuaniæ loca, veteri quodam iure pertinere ad Moscouitarum imperium ratus, superiore anno oppugnauerat: obsederatque per aliquot menses tanta pertinacia, vt munitissimam arcem cessuram acerrimo hosti appareret, nisi summa virtute præsidij defensa fuisset, & in tempore à Sigismundo Lithuanorum auxilia superuenissent. Quorum aduentu Moscouita irrito incœpto abscedere coactus, quod viribus inferior erat, & brumales dies suberant, in ipsa profectionis festinatione relictis pluribus tormentis, & multò maxima impedimentorum parte amissa, in regionis vlteriora concessit. Eam verò quæ secuta est hyemē in apparatu noui belli totam absumsit, animo agitans quibus consilijs ac viribus Smolencho potiri posset: ratus ea arce semel capta propter maximam loci opportunitatē, se liberè Lithuaniam omnem, atque Poloniam infesto agmine peruagaturum. Itaque quum iam Vernum tempus appeteret, coactis supra quadraginta milibus equitum ad oppugnandum Smolenchum descendit. Nec multò pòst nactus quosdam summæ perfidiæ præsidiarios, quorum animos per occulta colloquia maximis pollicitationibus diu antè tentauerat, per proditionem oppidum cepit. Occupato Smolencho, Basilius tres equitum manus circumemisit, populatusque proximos hostium fines Lithuaniam irrupit, cuncta simili belli clade vastaturus. At Sigismundus qui tum sub ipsam aduentus hostium famam è Cracouia Vilnam venerat, vt ex propinquo intentus in omnes rerum casus facilius bellum administraret, cum valido exercitu Constantinum Rutenum ad hostes progredi iubet. Erat Constantinus inter eas gentes celeberrimi nominis Imperator, multum consilio & virtute animi, sed maximè corporis viribus pollens: qui bello quondam captus vulneratusque apud Moscouitas in catenis atque compedibus septem annos fuerat. Vnde illi ex dolore vinculorum & vulnerum, vindictæ cupidine summus ardor, & singularis industria in eo bello incomparabilem gloriam pepererunt. Sexcentis milibus passuum à Vilna Smolenchum distat, tantundem fermè itineris est è Smolencho Moscam, pariterque à Cracouia Vilnam, si rectà inter Ortum & Septentrionem processeris. Sed è Vilna Smolenchum vsque itinera palustria, inculta, solitudine vasta, ducendo exercitui maximas afferunt difficultates, nisi in multos dies prouiso commeatu, & longitudini itineris & locorum sterilitati, quàm maturè consultant qui copijs præsunt. Vsu enim apud eos compertum est, nulla re magis quàm commeatus inopia exercitus vinci, propterea ingentem quadrigarum numerum, quibus homini iumentoque victus feratur, ducere

cere

cere consueuerunt, in queis & salus exercitus & vincendi spes omnis collocatur. Constantinus his omnibus summa diligentia comparatis, ad Borysthenem decimis quartis castris peruenit. Ibi Moscouita vlteriorem ripam perpetua militum acie communiuerat, & idoneis in locis tormenta collocauerat, sperans Polonos pugnę auidos, ingressuros temere amnem, & iniquissimo etiam loco prælium commissuros. Cæterum Constantinus quum biduo ante citra amnem cum antecursoribus hostium, qui ad explorandum quales quantæque Polonorum copiæ essent, superiore vado transierant, secundum prælium fecisset, edito in loco subsistit, iudicans non temere incertis rapidi fluminis vadis exercitum committendum, ne sibi cum parato hoste, cum tormentis, ac simul cum ipso vorticosi amnis impetu vno tempore res foret. Siquidem Borysthenes recepto Neprio amne ingentem aquarum molem trahens, cæca vada & abruptas passim ripas limoso inæqualique alueo transeuntibus prębet. Quibus de causis Constantinus paulò supra castrorum locum missis exploratoribus qui altitudinem fluminis percontarentur, vadum reperit, & ab quietiore fluminis cursu non omnino difficilem locum quo equitatum transduceret. Ergo contractis quàm occulte lintribus ac lembis, atque ex his subitario ponte effecto, peditatum & tormenta traducit, equitatum verò omnem conferta acie, vno impetu ingredi amnem iubet, progressusque ante alios vniuersum agmen ne vno quidem milite amisso in aduersam ripam ducit. Moscouitę qui satis in tempore cognito per exploratores hostium consilio, ducere eo instructas acies, interscindere pontem, atque equitatum transitu prohibere poterant, nec loco nec vestigio se mouerunt, neque vnum quidem telum in hostes emiserunt, tanta hostium contemtione, vt præ insita Barbarorum animis arrogantia (sicuti ab captiuis postea cognitum est) tertiam suorum partem satis esse ad delendum Polonorum exercitum existimarent. Enimuero exploratores retulerant dimidio minores esse hostium copias, in queis etiam pedites essent, neque tam paruam manum tanti equitatus impetum esse toleraturam. Habebat Constantinus duo milia Polonorum equitum grauis armaturæ, ad duodecim verò milia Lithuanorum, qui hippotoxotæ fermè omnes erant. Præterea peditum tria milia, in quorum virtute dum aciem instrueret, eius diei victoriã constare admonuit. Erant ij partim hastati, partim sclopettarij. At Moscouitæ qui supra quadraginta milia equitum erant, cum numero longè superiores essent, neque sibi Polonos aut Lithuanos virtute bellica pares existimarent, nihil de euentu imminentis prælij dubitabant: quin quo maior ea victoria atq; præclarior pararetur, præmissis præconibus ad transeuntes Polonos tota acie pronunciari iusserunt, ne dolum, ne occultas insidiarium fraudes suspensis animis timerent, pararent arma, atque aciem quieti instruerent. Basilium ea die vt progenitores consueuissent, vera virtute dimicaturum. Poloni tametsi magnam spem atque fiduciam in armis atq; virtute posuerant, stupentibus tamen similes, ab eo hoste qui sæpius rupto fœdere & violatis inducijs fidem fefellisset, dolos & insidias suspectabant. Etenim quisque sanæ mentis, aut magno consilio aut certè stolida ac barbara ratione tantam occasionem prętermissam ab hostibus iudicabat, quum impeditos flumine ac ripis inuadere, & primos saltē tantæ multitudinis impetu proterere potuissent. Sed adeò ferocibus elati animis erant, vt in præcipiti temporis articulo, omnem æquioris loci conditionem despicerent, quasi non ea plena veraque victoria existimanda, quæ ducis inge-

nio,atque artibus magis,quàm quæ aperta virtute atq; audacia militum comparetur. Sic Romani quondam omnium gentium victores, ferocia atque immania eius cœli corpora solis confisa viribus atque lacertis,sæpe prælio superarunt, quum illi disciplinam atq; astus imperatorios antecapere locum castris, circumuallare exercitus,non ordine,non aciei iniussu ducis excedere,ex iniquo loco nunquam dimicare, nihil ex prouocatione commoueri, plures ex insidijs paucos circumuenire,dolum,timorem,ignauiam,proditionem appellare consueuissent. Igitur Basilius vana spe victoriæ inflatus,quum transisse Polonos omneis ab exploratoribus referretur,conuersus ad duces præfectosq;,transiuêre(inquit)hostes amnem,non redituri,si viri eritis.Quare fortißimi commilitones accepto signo statim irrumpite quàm maximè cõferti,& quum hostium agmini sagittarum nubem superfuderitis, singulos bini circumsistite, atque ex hodierna victoria opulentas Vrbes Vilnam atque Cracouiam diripiendas vobis proponite. Hæc vbi dixit,ex vniuerso exercitu ad septem milia fortißimorum equitum delegit. quibus imperat,vt hostes à tergo circumueniant: atque illinc quum in fronte prælium ardere cognouerint,auersos ac nihil tale timentes totis viribus adoriantur.Erat enim ab læua modica vallis ad occultandas similes insidias nata, quam perpetui colles vestiti densißimis vepribus contegebant.Ii molli ac demisso sensim iugo ad ripam Borysthenis extendebantur, nec ab equitatu superari poterant,dumetis ac fruticibus continenti veprium serie cuncta tenentibus.Eo itinere equites proficisci iubet,ex alijs verò copijs tres acies facit. Primam,in qua fuere ad duodecim milia equitum,in dextro cornu collocat,eique Michaelem Golyzam virum strenuum præficit:secundam pro sinistro cornu constituit iuxta colles tanquam subsidiariam, apud sarcinas atq; alia impedimenta exercitus,ipse cum robore virorum mediam tenuit. Ex aduerso Constantinus non ignarus inermem hostem sibi nulla ex parte parem futurum,si ad primum eius procursum sagittarum multitudinẽ sustineret, & res ipsa collato pede gereretur:& quominus cõfertis equis geri posset,omnes cataphractos in fronte constituit, qui primã vim sagittarum exciperet:vtrunq; autem cornu Lithuanis,terga verò pedite firmauit.Inde prouectus equo singulis ordinibus adequitans, Non iam,inquit,aut pro gloria,aut quomodo Smolenchum fraude amissum armis recuperetis,sed ne perfidi & fœdißimi Moscouitæ Lithuanis atque Polonis imperitent,vobis hodie dimicandum. Neque ego vos mei commilitones vlla magis adhortatione ad virtutem atque victoriam accendam, quàm vt memineritis esse in tergo Borysthenem amnem, quem si cedendo,aut turpiter fugiendo ab armato hoste pulsi ignauiq; transiri iterum posse putaueritis,cum maxima gentis ignominia atque insigni vestra clade nõbilitabitis.Sed ne tantum dedecus atque flagitium admitti meis auspicijs patiamini,oro obtestorq; te Deus Opt.Max.vosq; Polonici imperij vindices tutoresq; certißimi, diue Ladislae ac Casimire, voueoq; ambob. aram ac templum si vobis cordi erit Polonum vincere,ac mihi fas fuerit fusis fugatisq; perduellibus,maturam plenamq; victoriam reportare. Dicente adhuc Constantino à Moscouitis signa cecinerunt,ac simul ab dextro cornu Michael equitatũ suum procurrere & dirigere sagittas iussit. Nec Constantinus(vt in ordinanda acie præfectos docuerat)cataphractos continuit.Sed continuò inclinatis hastis impetum facere,et rem ad gladios celeriter adducere iussit.Tanta fuit eorum celeritas,vt spatia cadentium sagittarum præteruecti,magna ex parte ingruentem

illum

illum imbrem effugerint, ac mox equorum pectoribus armisque vrgentes hostem, hippotoxotis vsum arcus & secundas sagittas, in quibus summopere confidebant, ademerint. Contrà Lithuani quàmmaximè expansis alis in latus hostium inuecti, in confertissimam eorum aciem innumerabiles sagittas emiserunt, quo casu oppressi Moscouitæ, quum nec à fronte perrumpere instantibus cataphractis, nec cedere prementibus extremis possent, soluta acie in vtrunque Lithuanorum cornu sese præcipites effuderunt. Ibique duo simul prælia diuersis in locis inierunt. Eodem quoq; tempore equites, quos per occultā vallem in terga Polonorū à Basilio missos docuimus cum ingenti clamore & maximis tubarum clangoribus, quo maioris multitudinis speciem facerent adorti, nouissimos in tergo pugnare cœperunt: quod vbi animaduersum fuit, præfecti quidam viri fortes, inter quos fuit Polosca regulus, tametsi Constantinus ne se loco mouerent, ne pugnā iniussu capesserent, edixerat, rati tamen in subitis & difficillimis pugnę casibus, non ad pręscriptum agenda omnia, sed occurrendum præsenti rerum occasioni, quòd imperatorē alia in parte pugnantem consulere, aut omnino certiorem facere in ea temporis exiguitate non poterāt, phalangem peditum in hostem conuerterunt. Phalanx suo ordine immobilis & firma, tametsi ab sagittis aliquot detrimentum acceperat, attamen displosis omnibus sclopettis, stratisque ea pilarum procella primis hostium ordinibus, ad contos alabardasq; deuenit: atque equitatum impulsu ac virtute repulit. Equites quum sua impediti multitudine explicare se persultareq; non possent, cum magna cæde in angustijs prælium sustinebant. Ibi ardente certamine, videre erat viros equosque singulis ictibus transfodi, proturbari, ingentes cadauerum tumulos passim accumulari, cruore et morientium gemitu cuncta compleri. At in altera parte Constantinus perruptis hostium ordinibus, & Michaelis equitatu propè deleto, iam ad medium agmen peruenerat, contractoque acri certamine primos impetu ac cæde turbauerat, quum Basilius tertiæ aciei ac viribus suis diffidens retrocessit: nec tamen terga vertit, summæ rei euentum expectans. Namque equitatum quem in terga hostium præmiserat, ab ea parte improuidis subitam ex insperato atque eo maiorem trepidationem iniecturum putabat. Sed pedites qui eos pepulerant, conuersis ordinibus in subsidiariam aciem pleno gradu illati, omnem eius reliquam spem atque animum fregerunt. Ita Basilius cum globo nobilium equitum prælio excedens, citatis equis effugit. Fugientem secuta est ea acies, quam in subsidijs ad colles fuisse collocatam demonstrauimus, quum nec aspectum quidem cruenti atque victoris peditis sustinere potuisset. Inde fœda fuga toto campo facta, media tamen acies acriter irruentes summa constantia excepit. Nam Basilius armatum quemque & pugnacissimos totius exercitus circa signa, & in eius agminis fronte posuerat. Diu itaque pugnatum est incerto euentu ac summa omnium contentione, periereque nonnulli clari equites Poloni, & duo reguli adolescentes, dum ardentius in confertam hostium aciem equos concitassent. Tandem quum Lithuani & pedites profligatis cum quibus pugnauerant ab diuerso loco infestis cuspidibus superuenirent, Moscouitæ antequam in tergo pugnare cogerētur, sibi celerrima fuga consuluerunt. Poloni victores, potiti hostium castris, magnam prædam ex regio apparatu, & quinque milia equorum ceperunt. supra septem hominum milia interfecerunt. Michael quoque, & cum eo illustres aliquot duces capti, quos postea Sigismundus vinctos cum signis militaribus

triumphans Vilnam inuexit. Confecto prælio, ad oppugnandum Smolenschum exercitus ductus. Sed non eadem fortuna bellum à Constantino administratum est: nanq; Basilius ex fuga intromissis delectis equitibus, oppidum nouo præsidio firmauerat: existimans si primos oppugnationis impetus præsidiarij sustinerent, Polonos postea quòd anni tempore excluderentur, de obsidione minimè cogitaturos: enimuerò sexto Idus Septembris pugnatum est. Quamobrem Constantinus quum sua spe difficiliorem oppugnationem inuenisset, neque natura gelidæ regionis sub pellibus atque tentorijs contineri milites pateretur, desperata obsidione citra Borysthenē in hyberna reduxit exercitum. Paucis antè diebus quàm ad Borysthenem pugnatum esset, Selymus to Turcarum Imperator cum Persis in Armenia ad Calderanos campos secundo prælio dimicauit. Exarsitque subinde vniuersa Asia duobus maximis bellis, quorum motus, causas, euentusq; tametsi nullo confinio rem Christianam attigerint, breuiter recensere non alienū ab instituto operæ existimaui, cùm propter varietatem atque amplitudinem rerum gestarum, tum vt principes Christiani, si diutius inter se ferro sæuierint, cum eo hoste quandoque sibi rem futuram intelligant, qui duos longè potentissimos terrarum orbis reges in aliena prouincia, iusta acie superarit. Consultò quoque hæc in vnum locum contulimus, ne confusa rerum serie, perpetuus historiæ cursus abrumperetur, & externa suo digesta ordine, cognosci facilius possent. Post bellum Peloponesiacum quo (vt suprà memorauimus) Naupactus, Coron, Pylus, Crysseum, Methoneque Turcarum armis cesserunt, quum Veneti reddita Neritho, quam ad Leucadem vi ceperant, authore Andrea Gritto, cum hoste pacem pepigissent, Baiazetes in posterum Europa abstinuit, toto animo in Asiam versus, vt illinc nouis bellorum motibus occurreret, quibus sub aduētum Techellis noui prophetæ, viri apud eas gentes admirabilis, iam tum Lycaoniæ & Cappadociæ vrbes agitabantur, magno quidem commodo Venetorum, et Hungarorum, quibus Baiazetes, nisi Asiatico tumultu reuocatus, pacem nequaquam daturus esse credebatur. Erat autem Techellis origine Persa, regiæ gentis cognatione anteà clarus, sed longè illi maiorem famam & claritudinem addiderant studia literarum, vitæ integritas, & summa religio, ob quæ postea diuini vatis nomen promeruit. Fuerat Aidaris cognomento Harduellis discipulus viri doctrina & probitate insignis, quem Iacuppus Chiorzeynal (id est, Persica lingua, strabo) magni Vssuncassanis filius crudeliter interfecit. De quo Harduelle breuiter aliquid memorandum existimauimus, vt quibus procellis iactatum sit Persarum imperium, quantoq; periculo Turcæ Techellis fama ac viribus, tumultuantē minorem Asiam retinuerint, prodita rerum origine cognoscatur. Fuit Harduelles inter Persas regulus haud ignobilis, cæterùm ingenio ac moribus propè diuinus. Qui quum honores, diuitias, voluptates, & cultioris vitæ commoda (quæ vulgo munera humanæ felicitatis appellantur) veras ærumnas, fortunæque ludibria existimaret, eaque palàm ageret mira animi fortitudine, quæ populus continentiæ & doloris impatiens miraretur, magis quàm imitari posse confideret: tantam excellentis virtutis opinionem adeptus est, vt eum, quanquam imparem regiæ stirpi, Assimbeius Vssumcassanes in generum sibi asciuerit, tradita ei Martha, quam ex Despina Caloiannis Trapezontiorum & Ponti regis filia susceperat. Eius autem connubij lex fuit, vt Vssumcassanes Despinam paterno more Christum Deum colere pateretur,

atque

atque ita facilè euenit, vt Martha Despinę matris authoritatem secuta, legis nostræ ritus perdisceret, vnde postea obortam in Europa opinionem videmus, Hysmaelem Sophum tanquam auiæ matrisq; disciplinæ imbutum, Christianos homines nusquam improbatis eorum sacris, in honore semper habuisse. Cur autem Caloiannes Rex Christianus, Vssumcassani viro Mahometano filiam nuptui dederit, & ille conditionem acceperit, præclarè intelligi potest, vtrumque rebus suis timentem, ex ea cognatione mutua præsidia comparare voluisse aduersus impotentem vim Othomani Mahometis, qui deleto Græcorũ Imperio in orientem vires extenderat. Sed Mahometes nouo, ideoque Persis terribili tormẽtorum fretus apparatu, quum Vssumcassanem ad Tabendam, quæ Toccata hodie dicitur, in Anserinis campis profligasset, facilè postea Caloiannem oppresit, Trapezontisq; & totius Ponti Imperio vsque ad Colchos in prouinciam redacto, eum Constantinopolim perductum in carcere necauit. Cæterùm vt ad Iacuppum Harduellemque reuertamur, existimauère plerique, regem metu potius rerum nouarum, quàm optimi eius viri obseruantia eas filiæ nuptias quæsiuisse, quoniam Harduelles vulgata noua religione, immutatisq; priscæ legis mysterijs apud Taurisium, quum è tota Perside Armeniaq; visendi hominis studio innumeri mortales confluerent, tantum sibi nominis ac virium comparauerat, vt si sectatores suos cogere atq; armare vellet, magnas eum copias breui collecturum appareret. Illud in primis veluti diuino spiritu afflatus persuaserat, Neminem ex his post mortem cœlestia regna petiturum qui Mahometem colerent, nisi eos legis ritus sequerentur, quos Haly Mahometis interpres & socius, scribendo ac docendo posteris tradidisset. Ea erãt magna ex parte diuersa atque aliena penitus ab persuasionibus atque mysterijs quibus Asia omnis & Africa ea tempestate tenebantur. Nam Homarem alterũ ex Mahometis discipulis, tanquam grauius & certius leges interpretantem, Halys doctrinæ præferebant. Nec multum postea temporis intercessit, quum Iacuppus, Vssumcassane vita functo, in paternum regnũ assumptus, Harduellis potentiam atque eius religionis cœtus hominum suspectos habere, ac vereri cœpit, ne Persæ qui antiquorum regum stirpi occultè fauebant, sub specie religionis atque sacrorum coirent, & excitatis factionibus nouas res nondum firmato imperio molirentur. Nanque Assimbeius Vssumcassanes quondam Armeniæ procurator & dux, validæ equitum manus, interfecto Molaonchre legitimo rege, vi fraudeq; regnum adeptus fuerat: putabatur enim Molaoncher ex stirpe Gempsę, maximi Parthorum Sulthani, qui in oriẽte latum imperium vsque ad Bactrianos & Aracosios tenuerat. Vnde postea ortæ duæ hominum factiones: nam alij nouis regibus, alij autem prisco & regio sanguini fauere videbantur. Quibus de causis Iacuppus, vt erat suspicaci turbidoque ingenio, quum regnandi causa neque necessitudine neque optimi viri innocentia permoueretur, Harduellem nihil tale timentem submissis percussoribus interfecit, sectatoribusq; eius aut cæsis aut pulsis, in posterum vano metu, atque inani sollicitudine crudelem animum liberauit. Hysmael Harduellis filius, qui nunc cognomento Sophus maximo terrarũ orbis imperio potitur, eo tempore puer adhuc, per tumultum fato quodam seruatus auunculi sæuitiam vitauit, confugitq; in Hyrcaniam ad Pyrchalim amicum paternum, qui supra Caspium mare, paucis oppidis imperitabat. Ex Harduellis verò discipulis vnus ante alios Techellis, qui postea Cuselbas, hoc est, Rubrum caput cognominatus est, vir-

tute doctrinæque notitia magiſtro comparandus, eam quoque tempeſtatem aufugiens, ſuperato Euphrate in minorem Armeniam peruenit: poſuitque ſedem in Antitauro monte, vbi ad radices perfoſſæ rupes natura atq; arte hominum, opacos ſpecus habent, qui Rubra ſaxa ab incolis nuncupantur. Ea eſt ſalubris & peramœna loci facies propter frequentiam varietatemque pomiferarum arborum ac perennes aquarum fontes, quibus & plana rigantur, & colles toto anni tempore veſtiuntur. Ibi Techellis procul à commercio hominum in altitudinem contemplationis conditus, dum diuina cæleſtiaque rimatur, per aliquot annos duriſsimam vitam egit, contentus his quæ ſponte terræ atque ipſius naturæ benignitate naſcebantur. Is primo à paſtoribus viſus & agnitus, deinde ab agricolis qui victus duritiem pietatemque hominis admirabantur, neceſſarijs ad vitam rebus donatus eſt: ac demum quum reſponſa daret, & iam maior homine videretur, gliſcente in immenſum diuinitatis opinione à curioſis in pagos tractus, ac mox inuito ſimilis in proximas deductus vrbes, omnem prouinciam ſui fama admirationeque compleuit. Nec publicatis ſemel nouæ legis interpretationibus mortales defuerunt, qui (vti apud Perſas Harduelli acciderat) hominem adorarent, arbitrarenturque niſi ea iuſſa præceptaque capeſſerent, animas poſt interitum corporis æternos ignis cruciatus ſubituras. Talia frequentiſsimis concionibus atque reſponſis quum omnibus facilè perſuaſiſſet, mobilem gentem ac ſuperſtitionibus deditam, breui ad ſui ſtudium pertraxit, iuſsitque vt ſectatores turbinatum capitis tegumentum linthea in ſpiras circundante faſcia pro inſigni nouæ religionis rubro colore diſtinguerent, ita vt nouæ huius hæreſeos ſtudioſi à rubro colore pileorum, Cuſelbaſę toto oriente vocitentur. Simili quoque, ſed meliore fortuna Hyſmael eoſdem ritus quos pater in Perſide tradidiſſet, ingenuo animo complexus eſt: nanque ipſe poſcentibus fatis, vt primum adoleuit admirabili virtutis indole patris veſtigia ſecutus, quum iam eloquio, decore vultus, ſapientia, atque animi magnitudine diuis ipſis quàm mortalibus propior haberetur, & maximum nomen & ingentes vires apud eas gentes compararat. Nec ignobile tantum vulgus, ſed plerique natalibus ac diuitijs clari, ſemel capti nouitate religionis, vt præclarius eorum ſtudium videretur, poſtquam ab vetere diſciplina diſceſsiſſent, eum in ſummam virtutis & dignitatis exiſtimationem euexerant. Ipſe quoque nondum pubeſcens ſupra veras virtutes, inani etiam morum ſpecie in ſui admirationem compoſitus, opes, gloriam, imperium quę cupere videri nollet, vt ſimulator egregius abnuenti perſimilis adſequebatur. Non defuere etiam qui iurarent Harduellem patrem (vt erat ſyderalis ſcientiæ peritiſsimus) inſpecta filij genitura Hyſmaelem, & prophetam ſummum, & verę legis conditorem futurum, ſubactaque maxima parte Orientis, Mahometis gloriam pietate et rebus bellicis æquaturum, quæ haud temerè iactata in vulgus altiorem materiam ſermonibus præbuerunt. Nec multo poſt Hyſmaeli cognomentum Sophus, quod ab admiratione aſſentationeque familiarium multum antea iam cœperat, omnium conſenſu inditum eſt, vt credi par ſit petitum ab vetere Magorum memoria, qui quõdam apud Perſas ipſis etiam regibus imperabant. Nam ſophus apud eas gentes Deorum interpretem ſapientemque ſignificat. His auſpicijs haud dubiè in magnam ſpem gerendarum rerum erectus, auunculo Iacuppo veneficæ vxoris fraude ſublato, paternos agros & modicum illud imperium, quod dotale matris fuerat, repetere cogitauit, armatisq; ſuę ſectę promptiorib. & à Pyr-

& à Pyrchale regulo sumptis auxilijs, ingressus Armeniam, fama magis atque hominum beneuolentia quàm viribus, breui paternam ditionem vendicauit. Mox eo successu firmior factus, quum multi qui Harduellis dogmata alieno periculosoque tempore metu mortis deseruerant, tunc oblato duce fiducia pleni eandem hæresim sequerentur, adauctis copijs ad vrbem Sumathiam, quæ est in finibus Mediæ, duxit: atque eam vi captam hostiliter diripuit. Capta Sumachia maximam consecutus est nominis existimationem, quæ fortia & præalta facinora nauiter audentes, ex primis rerum motibus ad summam victoriæ sæpenumero perducere consueuit: & quod postea plurimum contulisse iudicatum est, inermem magna ex parte exercitum ditatum præda, militariter instruxit. Inde nõ iam vrbes, sed Persarum imperium animo voluens, quum iam Fortuna quę cuncta detulerat, viam quoq; melioribus fatis aperiret, ad Taurisium nobilissimam maioris Armeniæ vrbem contendit. Ea vrbs Persarum regia est, numero hominum atque opibus totius Orientis celeberrima, quæ antiquitus Terua vocabatur, distans à proximo littore Caspij maris itinere expediti equitis quatuor dierum, non longè ab emporio Derbento: vbi portæ ferreæ inter montes & mare angustias arcendis eo aditu Scythis præcludunt. Inuasit autem Sophus Hysmael Persarum imperium, nouaq; Mahometanæ superstitionis opinio, quam à patre cœptam aliquandiu supplicij metus oppresserat, promulgata & latè disseminata est, anno Christianæ salutis supra millesimum & quadringentesimum nonagesimo nono, quo Italia Gallorum aduentu maximas adijt clades, & Veneti cum Turcarũ classe ad Protum insulam congressi, fœdissimè rem gesserunt. Nec multo pòst exarsit in Germania authore Luthero dira hæresis, quæ populis, vt in Perside acciderat, ad insaniam versis, Christiani dogmatis placita, & veteres sacrorũ ritus vehementissimè cõturbauit. Ita vt facile crediderim ab occulta cæli potestate, malignoq; syderum cõcursu prouenisse, vt religiones toto terrarũ orbe enatis factionibus vno tempore scinderentur, quando nõ Mahometani modo Christianiq;, sed et remotissimę gentes idololatrę, aut sydera aut portenta pro dijs venerãtes, cùm in India quæ ad Orientẽ vergit, tum in Nouo orbe ad Occiduam plagã reperto, nouas sacrorũ opiniones induerint. Sed vt ad rerũ seriem reuertamur: Aduentãte Hysmaele, Taurisij erat Aluãtes Iacuppi filius, qui paulò antè de regni possessione cum Moratchamo fratre armis cõtenderat, eumq; pręlio victũ Armenia Persideq; pepulerat. Is, vt ciuilibus discordijs plerunq; accidit, quum primores ciuiũ qui in Moratchami partib. fuerant armis persecutus occidendo aut proscribendo, in ipsa victoria totam vrbẽ mœrore atq; funerib. compleuisset, magnã sibi inuidiam conflauerat. Quam occasionẽ nactus Hysmael, quò ciuium animos odio sæuissimi regis (si propius accessisset) res nouas in vrbe molituros intelligebat, instructo exercitu protinus ad vrbis portas perrexit. Nec Aluanti, qui repentino bello oppressus, aut milites comparare, aut vllo satis opportuno præsidio mœnia firmare nequiuerat, tantum animi ac virium fuit, vt aduersus eam belli molem persistendũ: aut de vita cum imperio dimicandũ esse cẽseret. Quamobrem diffisus rebus suis, dum tumultum atque arma iratorum ciuium ex merito pertimescit: trepidanti atque attonito similis, vrbe excedit: portęque Hysmaeli statim aperiuntur. Nanque ciues, qui luctuosis temporibus quibus inter se de imperio reges decertarunt, maxima ex mutuis cladib. damna pertulerant, tutã in eo periculo atque vtilem pacem habere malebant ab victore tanti nominis,

quàm pro cruento regē ad internitionē iterum dissentire: maximè quòd vna omnibus incolumitas proponebatur, patebatq; amplissimus gratiæ locus apud nouum regem, his qui eius religionis disciplinam profiterentur. Hysmael ingressus vrbem aliquot prætorianis per tumultum interfectis, qui fugientem regem sequi nequiuerant, sepulchrum eximij operis, quo auunculus more Persarum conditus fuerat, euertit, ossibusque disiectis, & abrasis tota vrbe eius titulis, quo dolorem paternæ cædis expiaret, ac iustà persolueret parentis manibus, omnem illius memoriam aboleuit. Interea dum Sophus Hysmael Aluante incolumi minimè debellatum esse existimans, maiores etiam copias parat, easque aperto veteri armamentario militariter instruit. crebris rumoribus ac nuncijs afferebatur aduentare Aluantem, quem ex fuga petisse Scyras vrbē, atque in vltimas regni partes ad mare penitus concessisse fama cognouerat: trahereque illum præter innumerabiles pedites, sex milia cataphractorum equitum, & magnum numerum sagittariorum, qui partim equis, partim camelis insideant: & Moratchamum quoque fratrem in Asyria, ad vrbem Bagadad (Semiramidis Babylon hæc olim fuit) exercitum comparasse, positisque in communi periculo priuatis cõtentionibus, vniuersas mox vires cum fratre iuncturum. Hæc tametsi omniũ sermonibus celebrabantur, nihil tamen eo apparatu territus Hysmael, quod deorum auspicijs, & maiore aliquanto fiducia, quàm proprijs viribus posset, bellum gerere videretur, ad hostem ire cõstituit: prouisaq; re frumentaria, ac lustrato exercitu vrbe egreditur, nulla magis oratione vsus, qua militum animos alacri spe compleret, quàm vt maturarent, & se ducem quem dij dedissent, ad certam victoriam sequerentur. Aberat Aluantes à Taurisio itinere decem dierum, quum Hysmael sui famam incredibili celeritate prætergressus, ad Niphates montes peruenit, qui Armeniã ab Asyria disterminant. Eos Aluantes magnam molem exercitus, & plurima impedimēta more Persarum trahens, præmissis exploratoribus, qui vbi transitus difficiles forent munirent vias, & saltum non vno in loco cęsis arboribus aperirent, breui superare decreuerat. Quod vbi cognouit Hysmael, iudicans se cum imparato hoste ex æquissimo loco dimicaturum, si prior ipse transcenderet, hostemq; apud quem, vt in nullo metu, neglecta solutaq; omnia futura essent, inuaderet, continuò in aduersos montes primum agmen erexit, ac deiectis è summo vertice hostium præsidijs, eo ipso die vixdum refectis ex labore militibus, Aluantis castra, quæ ad vlteriores montiũ radices erant, adortus est. Tanta è conspectu appropinquantiũ hostium in castris perturbatio exorta, vt præ tumultu ac trepidatione militum arma poscentium, quibus fœminarum greges, lixę, calonesq; pauidum genus immiscebantur, vix Aluantes, quid fieri vellet præfectos docere, aut milites cohortari, aut deniq; aciem explicare potuerit. Ita irruentibus rectà fronte Armenis, magnum atq; atrox prælium cœptum. Neq; Hysmaeli, cui nunquã animus virtusq; defuerant, eo die etiam Fortuna defuit. Nanq; per cuneos tribus simul locis aggressus hostem, antequam cataphracti equites, quorum magna pars non stratos, nõ frenatos equos habebant, arma induerēt, in aciemq; prodirent, prostrata prima acie, peditatum in fugam vertit. Aluantes, qui nihil earum rerũ antè prouiderat, quòd ad famam tanti comparati exercitus nec Taurisij quidem, nec in Armenia omnino se inuenturũ hostem putasset, concursare, appellare milites, retentare conuersam aciem, ac multum ipse pugnare. Sed quũ subita eius cõsilia, quæ in ipso periculo capere

capere cogebatur, nec duces, nec milites exequerentur, pudore ac deſperatione victus, dum in primo agmine acrius pugnat, obtruncatur. Interfecto Aluante, cæſisque Perſarum promptiſsimis: cataphracti, qua parte virium Aluantes ſuperior erat, cum iam non eſſet pro quo depugnarẽt, effugere non dubitarunt. Idem fecere ſagittarij, & cæteri poſtremi agminis milites: qui audito ſtatim tumultu, fugæ magis quàm prælio arma atque animos præpararant. Hyſmaël cum minore aliquanto hoſtium cęde quàm pro tanta victoria quis crederet, castris potitus, quod antequam fugatum hoſtem ſectaretur, exanimatos milites defatigatione itineris ac labore prælij reficiẽdos eſſe exiſtimabat, eo in loco per aliquot dies ſtatiua habuit. Inde quum ab finitimis populis legati ad dedendas vrbes ſuperuenirent, & quo victoria, eo etiam gentium fauor inclinarat, ad vrbem Scyras exercitum duxit. Nec ciues multùm antè ad famam ingentis victoriæ parati ea facere, quæ diuinus victorque Hiſmaël imperaſſet, eum vrbe recipere, commeatu pecuniaque iuuare in ea rerum commutatione recuſarunt. Sophus ab ſupplici ciuitate omnibus diuinis atque humanis honoribus affectus, ſæpe ad populum de veritate atque præſtantia nouæ religionis concionatus eſt: edixitque ſe pro hoſtibus habiturum, qui intra trigeſimum diem antiquos ritus minimè reliquiſſent. Quamobrem quamdiu illinc ex ſucceſſu victoriæ certiſsima præmia, hinc verò ſi pertinacius abnuerent, exilia aut cruciatus proponebantur, breui omnem propè multitudinem in partes deduxit. Mox ex opulentiſsimæ vrbis diuitijs perſoluto militi ſtipendio, veteres nouosque milites quibus arma, equi, tela, veſtisúe deerant, omnibus rebus inſtructos exornauit. Nanque in vrbe quæ inter cæteras Orientis ſummam obtinet claritatem, frequentes erant officinæ omnis generis armorum pleniſsimæ, ea mirabili ingenio artifices ex ferro calybeque recoctis, & ex herbarum ſuccis addita inſigni temperatura, longè elegãtius, quàm apud nos id fiat, fabricare conſueuerunt: nec galeas tantùm, thoraces & ocreas, ſed equorum etiam perpetua ex tenuiſsimis laminis tegumenta Poſt receptam vrbem Scyras, Scapham quoque, quæ Suſa antiquitus fuiſſe exiſtimatur, & Sulthaniam, quam propter admirabiles ingentium ædificiorum reliquias Tigranocertam fuiſſe arbitramur, in fidem accepit. His rebus celeriter confectis, conſtitutisque per ſingulas vrbes ſuæ ſectæ magiſtratibus, Hyſmaël ſuperato Tigri in Meſopotamiam profectus eſt, vt Moratchamum Babyloniæ poſſeſsione depelleret, arma adhuc exercitumque tenentem, quo (vt ſuprà memorauimus) iunctis cum Aluante viribus in Armeniam tranſire ſtatuerat. Sed is fraternæ calamitatis exemplo territus, quãdo Aluantes & Perſarum exercitus cum ampliſsimis regni facultatibus, è tanto faſtigio vnius diei negotio corruiſſent, iudicauit minimè ſibi armis Fortunam periclitandam: ſed in vlteriora regni ad meliores caſus expectandos continuè fugiendum, quòd victori hoſti ac tum ingentes trahenti copias, qui numeroſum exercitum parua manu cecidiſſet, minimè ſe parem futurum intelligebat. Igitur Sophus Hyſmaël tantæ virtutis fama, magnitudine copiarum, & ipſo deniq; Deorum immortalium fauore terribilis, Meſopotamiam ingreſſus cedente Moratchamo, & certantibus inter ſe populis, qui nam primi victoris gratiam deditionis celeritate mererẽtur, omnem prouinciam in deditionẽ accepit. Porro Moratchamus nec copijs ſuis, terrore perculſus, ſatis fidens, nec vllis ſe vrbiũ mœnibus credere tutũ exiſtimans, collecta ſuppellectile cum vxoribus ac liberis in Arabiam profugit. At Hyſmaël maxi-

mam Orientis partē victricibus armis peruagatus, ab Asyria in Mediam transcendit: vrbes, castellaq; aliquot in Zagromonte, quæ Aluantis præsidijs tenebantur, expugnauit: regressusq; in Armeniam, Albanis, Hiberis & Scythis, qui vlteriorem Caspij maris oram tenent, bellum intulit: quod eæ gentes tributariæ quondam Persarum regum ex occasione ciuilis belli, quo Persis totusq; Oriens cum excidio regiæ domus proximè conflagrarant, neque tributa quartum iam annum persoluissent, neque solitas omnino legationes in tanta præsertim victoria misissent. Dum hæc ab Hysmaele geruntur, Techellis Cuselbas, quem ex heremo in vrbes ductum, Armeniam, minorisque Asię magnam partem noua religione complesse paulò antè memorauimus, conflato exercitu ex fœderatis eius disciplinæ hominibus, Turcarum fines inuasit. Enimuerò quum Techellis in cœtu mortalium futura sæpius mira felicitate prædixisset, Sophusq; Hysmael dudum exul & profugus non forte, non humano subsidio, sed pietate ac certissimæ religionis auspicijs, in eam rerum amplitudinem creuisse videretur, tanta suscipiendæ eius superstitionis omnium animos cupido incesserat, vt circumiectę vrbes atque oppida iam plena essent his hominibus, qui pro tessera nouę professionis rubris pileis vterentur. Conuenêre primo apud Tasciam vrbem, quæ ad Antitauri radices sita est, supra sex milia hominū, vbi à Techelli persuasi vt arma capesserent, quibus si quid durius ab impijs Turcis accideret, sese & veram religionem tuerentur, omnes iureiurando affirmauerunt, seneq; ducem in vlla fortunæ acerbitate deserturos, neq; pro sanctissimę hęreseos dignitate, cui iam pridem corpora atq; animos deuouissent, laborem vllum aut vlla vitæ pericula recusaturos. Techellis postquam videt suorū animos singulari omnium consensu summaque virtutis fiducia confirmatos, quum pecuniæ quæ liberaliter à prouincialibus pietatis studio erogabantur, ad alendam tantam multitudinem non sufficerent, edixit, vt frumentatū quaquauersum irent, & eorum maximè facultatibus atque diuitijs vterentur, qui nouis sacris initiari nollent. Itaque in plures manus diducti, è proximis agris magnam vim commeatus & pecoris in castra conuexerunt: ac mox crescente multitudine, e finibus Cappadociæ in Lycaoniæ vbertate agri & accolarum frequentia pernobilem regionem profecti sunt, vbi multis diebus eo terrore belli per agros impune circunducto, seipsos aluerunt, tantumque formidinis omnibus intulerunt, vt qui oppida & vicos incolebant, instante metu, omnes fortunas suas cum vxoribus ac liberis in vrbem Iconium comportare cogerentur. Nanque edictum Techellis nomine pluribus locis propositum erat, quo diuina humanaque præmia his omnibus ostendebantur, qui continuo in partes transirent, & vulgatam multum anteà Persarum religionem sequerentur. Quod si qui pertinacius in errore persisterent, eos quum gladium semel eduxerit, facesque succenderit, nullum postea veniæ aut saluti locum inuenturos. Omnibus tam atroci denunciatione perterritis, alij mortis metu, alij mobilitate animi, alij res suas agrosque omni religione potiora existimantes, alij verò obærati, infames, capitalia ausi: præterea serui complures, fuga facta quotidie ad Techellim transibant. Nec multò post, Turcis contra arma parantibus, auxilia quoque equitum ab Hysmaele missa opportunissimo tempore superuenerunt. Namque Hysmael ex fœdere communis disciplinæ iam tum anteà perlagatos Techellim fuerat adhortatus, vt sacrosanctis cœptis insisteret, introductæque religioni vim armaque adderet, ac magno animo progrederetur. Se enim

nim negotio minimè defuturum,& peritos rei militaris qui ordines ducerent, & pecuniam qua castrensis apparatus comparari posset, continuè subministraturum. Hęc haud occultè Sophus Hysmael contra Baiazetem moliebatur, vt paruis initijs, maioris belli causas sereret. Nanq; & veteribus odijs quæ propter bella continua cum Turcis intercedebant, et ex priuata quoque religionis dissensione Baiazeti infensus, nihil magis in maxima virium amplitudine, & in secundissimo rerum cursu, iuuentæ etiam calore præferuidus, quam Othomanicum bellum animo volutabat. Quin & legatos ad Senatum Venetias misit, qui fœdus atque amicitiam peterent, in eam maximè formulam, qua Catarinus Zenus, Iosaphates Barbarus, & Ambrosius Contarenus legati in Armenia cum Vssumcassane materno auo quondam pepigissent. Ii enim diuersa via totum Orientem peruagati, officiorum suorum ac itinerum commentarios posteris reliquerunt. Id in primis Hysmael postulabat, vt artifices, qui ænea tormenta conflarent, ab Italia sibi per Syriam mitterentur, & decreta in Gręciam atque Asiam valida classe, Baiazetem maritimo bello distinerent: se verò terrestribus copijs minorem Asiam completurum, prębiturumque pulcherrimam occasionem Venetæ classi ad ea recipienda, quæ in ora Gręciæ superiore & recenti bello amisissent. Senatus legatis perhumanè ac liberaliter habitis respondit: neque veteris amicitię, neque fœderis, quæ sibi cum Persarum regibus fuissent, obliuisci, gratamque semper futuram apud Senatum eius rei memoriam, sed eo summopere lætari, quòd nouus Rex Sophus Turcarũ hostis esset: quòd curæ haberet communicare belli causam, atque ea polliceri, quæ si Vssumcassanes Iacuppusq; filius præstitissent, nequaquam sibi bellum cum Othomanis gerendum foret. Cæterùm eas esse rerum vices, vt sicuti Persarum reges domi ea tempestate ociosi occupato in Europa Baiazete, nihil sibi mouendum existimauerint: ita Senatum in deteriore et periniqua temporũ conditione, quod velit ac maximè optet pręstare non posse, quòd pacem quinquennio antè cum Baiazete factam sibi minimè violandam existimet: occupari enim se grauissimo bello, quod præferoces Europæ gentes coniuratione facta, & maximi reges nullis lacessiti iniurijs, sed sola concitati Venetæ felicitatis inuidia, nuper intulerint, sperare tamen staturos à iustiori causa Deos immortales, & Rempublicam, quam vlla vis per septingentos amplius annos non fregisset, ab immanitate tot hostium seruaturos. Proinde suo regi referrent, Senatum quum per occasionem posset, daturum operam, vt Sophus intelligeret nihil sibi Persarum amicitia antiquius esse, aut speciosius quicquam futurum, quàm Turcas Christiani nominis hostes, quibus ipse infensus esset, mutuis consilijs ac parib. armis oppugnare. Legati paulò pòst cum spe magis ineundi fœderis, quàm quòd reipsa quicquam impetrassent, donati muneribus in Cyprum triremibus reuecti, in Syriam traiecerunt: habuereq; occulta colloquia cum Petro Zeno (is Catarini legatione Persica clari filius fuit) qui tunc Damasci negotiatoribus Venetis præerat. Qua de causa Baiazetes cognita legatorum profectione, per oratores & literas questus est apud Campsonem Gaurum Ægypti regem, cum minus amicè facere, quòd Persarum legatos per mediam Syriam ad communes hostes ad concitanda externa arma transire permitteret. Vnde mox irato Aegyptio omnes Veneti mercatores, & ante alios ipse Zenus, qui Tripoli, Alepi, Berythi atque Alexandriæ agebant perducti Memphim, coram Campsone sępius causam ex catenis dicere coacti sunt, vixque post annum quo om-

nes contumelias ab immanibus Mamaluchis pertulerant, vitam et libertatem impetrarunt. At Techellis Persarum auxilij firmato exercitu, ad Iconium celeberrimam Lycaoniæ vrbem iam peruenerat, populatusque vniuersum agrum magnam hominum multitudinem ad cultum nouæ religionis perduxerat. Quibus de rebus Orcanes & Mahometes Baiazetis nepotes, qui Alempsaco & Sciaensciao patribus morbo extinctis, his regionibus imperabant, coactis copijs, ne tantam ignominiam in conspectu nobilissimæ vrbis à latronibus paterentur, in aciem descenderunt. Sed illi adolescentiæ ardore præproperi, quũ iniquo in loco prælium commisissent, ab hoste fusi fugatique sunt. Neque in ea victoria Techellis ab oppugnatione Iconij temperasset, nisi tormenta apparatusque expugnandarum vrbium tumultuario exercitui defuissent. Inde conuerso agmine per mediam latitudinem minoris Asiæ ad Ancyram, quam hodie Angorim dicunt, profectus est. Nec Corcuthus Baiazetis filius, qui Thyatiræ, Sypili, Magnesiæ, Phocexque exercitum comparauerat, quum latè effusus hostis in proximo esset, aut procedendum, aut de prælio omnino sibi cogitandum existimauit. Techellis per Galatiam infesto exercitu in Bithyniã contendens, non longè à Sangario flumine Caragiũ Bassam, qui Bellerbecus tunc erat, (hoc est totius Asiatici equitatus magister) cum instructis copijs obuium habuit. Parauerat is paulò antè haud mediocrem exercitum ad famam imminentis belli, iusseratque Achomatem natu maximum Baiazetis filium, Cappadociæ Pontique præfectum conscribere nouos milites, & in tergo moliri bellum, vt Techellis si semel pelleretur, neque se in tutum recipere, neque in prouincia, obstante in tergo exercitu conquiescere, aut morari omnino posset. Sed hæc consilia Techellis sua celeritate præuertit: nanque maioribus itineribus ad hostem progressus, tum delectibus habendis intentum, aliasque tanquam ad iustum bellum copias expectantem, ad Horminium montem adeptus est. Nec Bellerbechus pugnam detrectauit, tametsi non prius quàm maioribus copijs exercitum suppleisset, prælio decertare decreuerat. Erat enim in eius exercitu incondita peditum multitudo, homines ex Paphlagonia, Galatia, Bithynia & Ponto ignari militiæ, & magna ex parte inermes, vt fermè sunt qui imperati vrbibus atque oppidis inuiti militant, atque vno nomine Asappi à Turcis nuncupantur. Virtuti autem veteranorum equitum summopere confidebat, quorum opera si aduersi quicquam accideret, cessurum se prælio & signa seruaturum arbitrabatur. Ex aduerso Techellis cui robur totum in pedite erat, nihil spei in fuga habere: sed in suorum virtute victoriam collocare, adhortari suos, vt reminiscerentur quam in regionem venissent: Quæ, inquit, sociæ vrbes, qui noui exercitus, qui alij dij tutelares, si pro his hodie malè pugnaueritis, vos excipient, aut iuuabunt? Agite viri fortissimi, atque acriter irrumpite, vt vincendo & religionis dignitatem pro qua corpora atque animos deuouistis, & salutem vestram tueamini. Hæc quum diceret, tota acie horrendus clamor sublatus est, statimque concursum. Bellerbechus peditatum in medio, equites in cornibus collocauit, quibus hostilem aciem circumueniret. Techellis autẽ vno corpore atq; vno impetu quadratam suorum aciem induxit, equites quos Hysmael paucis antè diebus miserat, in subsidijs reliquit. Non tulêre Asappi impetum neq; aspectum quidem Techellini exercitus: nanque in fronte quiq; optimè armati constiterant, & pileata acies vno colore rubro conspicua, quòd tota cruore conspersa videbatur, tyronibus & imperitis hominibus formidinẽ intende-

intenderat. Ita quum vix horæ dimidio prælium Aſappi ſuſtinere potuiſſent, tota media acies cæſa fugataque eſt. Equites Turcæ qui in latera hoſtium vtrinque magno impetu incurrerant, tametſi multos ſagittis lanceisq; confixerant, atque ordines aliquantum turbarant, quod pedites loco excedere & procurrere cogebantur; nihilominus quum de victis Aſappis, Techellini in cohortes atq; manipulos ſeſe diduxiſſent & cominus prælongis haſtis equos petere cœpiſſent, & ipſi continuo in fugam conuerſi ſunt. Perſæ equites qui ſpectatores pugnæ fuerant, è ſubſidijs in fugientes turbatosq; inuecti, multos protriuerũt, longiusque progreſsi, Bellerbechum ſiſtentem fugam, nec veri quicquam in denſiſsimo puluere diſcernentem, circumuenerunt, cepiſſentque eum, ni à fortiſsimis ſtipatoribus periculo exemptus fuiſſet. Equites paucis amiſsis, fuga ſibi cõſuluere. Aſappi ſupra ſeptem milia interfecti: præterea omnia peditum ſigna & vis ingens commeatus capta. Techellis quiete vnius diei militibus data, ad vrbem Cutheiam, quę ad Horminium eſt, exercitum admouit. Ea vrbs totius minoris Aſiæ vmbilicum tenet, Anatoliæque Magiſtri equitum ſedes eſt, ſicuti in Europa quæ Romania dicitur, apud Sophiam Mœſię vrbem, alterum Bellerbechum conſidere videmus. Fama enim erat magnas opes propter munitionis opinionem eò à finitimis vrbibus in ipſo terrore belli fuiſſe comportatas, & cognouerant, Bellerbechum ſe ex fuga in eam vrbem cum nobiliſſimis equitum contuliſſe. Nec dubium erat ditari poſſe exercitum, ſi aduerſo prętij ſucceſſu conſternatis metu hoſtibus, omnes vires vno tempore admouerentur. Igitur Techellis dignam eam vrbem ratus, quę aliquo periculo peteretur, tormenta minora quæ bello ceperat, & ſagittarios idoneis locis imponit, vt propugnatores è muro deſtinatis ictibus deijcerentur. Demum comportari ſcalas, & tota acie pronunciari iubet, omnem prędam militum fore, his verò qui primi conſcenderent, maiora præmia tributurum. Ea ſpe murum ſubeunt, nulla vi hoſtium, nulla telorum multitudine, nullo mortis metu deterrentur, quin certatim ſcalas aut conſcendant, aut per confragoſa muri alij aliorum innixi humeris connitantur. Supernè verò ingentia ſaxa, ardentes faces, & toto paſſim muro feruentis aquæ, calcis, ac arenę vis ingens in ſubiectos continuè prouoluebantur. Nec in tanta certaminis iniquitate, quum multi ipſo molarium pondere comminutis ſcalis, laceri, exanimes, atq; omnibus deniq; incommodis conflictati è muro præcipitarentur, quiſquam tamen in eo periculo tot ingruẽtibus telis, pedem referebat. Ignauię enim virtutisq; militum teſtes ſpectatoresque aderant Bellerbechus atque Techellis: hic ne irrito incœpto abſcederet, ira et pudore accẽſus: ille vt dignitatem, ſalutem, ac omnes deniq; fortunas ſuas in eo diſcrimine tueretur, pari animo ducis atque optimi militis officia implebat. Tandem feſsis & magna ex parte ſaucijs propugnatoribus, quum Techellis integros milites qui prælium exciperent, ac vulneratos reuocarent, continuè ſummitteret, facto impetu duobus ſimul locis per aceruos cæſorum in vrbem peruaſerunt, obtruncatisq; propugnatoribus, ac refracta porta omnẽ exercitum introduxerunt. Inde per omnes domos miſerabilis Turcarum cædes edita: expugnatumque eodem impetu prætorium, quo ſe cum familia Bellerbechus receperat. Dux ipſe cum vxoribus captus, & prætorium ſecto marmore & nobili ſtructura inſigne concrematum. Cutheia capta & Turcarum ſpolijs ornato exercitu, Techellis in animum induxit expugnari poſſe Pruſiam Bithyniæ caput, ſi priuſquam hoſtium vires coaleſcerent, aut ciues perterritis

omnibus, aliquid consilij pro tuenda patria capere possent, ipse confestim eò contenderet: & in ea fortuna studio atque ardore militum vteretur. Quamobrem indicta profectionis die, militibus imperauit, vt corpora curarent, scalas, arma, telaque pararent, quibus opulentissimam vrbem, nec mœnibus tutã, nec vllo firmatam præsidio, hostium opinione celerius aggrederentur. Hæc parantem nouus Turcarum exercitus, qui nuper ab Gallipoli per Hellespontum in Asiam traiecerat, à proposito oppugnandæ vrbis auertit. Nanque Baiazetes multum anteà ad Tecchellis nomen, & ad Persicæ religionis famam excitatus, filijs, nepotibus ac Bellerbecho Asiæ præfecto scripserat, vt pararent arma, nouæ superstitionis initia opprimerent, darentque operam, ne quid detrimenti in ea prouincia caperetur. Postquam verò Techellim ex heremita Imperatorem factum, inniti que eum haud obscurè Persarum viribus, & ardere bello Asiam vidit, Halybassam cum Europæis copijs eò emisit. Erat Halybassa genere Macedo, tametsi eunuchus, virtute tamen viris fortissimis comparandus, qui sub Mahomete multis fortibus factis militarem gloriam, atque optimi ducis nomen adeptus fuerat. Is deducto flore equitum ex Epiro, Macedonia, Mœsia, Illyrico, Traciaque, ac adiunctis sibi pretorianorum septem millibus (Ianizarij Turcica lingua vocantur) in queis ob confirmatã bellicæ laudis opinionem in omni Turcarum expeditione, & summa virium, & vincendi certissima ratio semper fuit, ex Chersoneso in Phrigiam profectus est, scripsitque ex itinere Corcutho, & Acomati Baiazetis filijs, omnibusque equitum præfectis (quos Sanzacos vocant) vt quàm maxima possent celeritate copias compararent, & in Galatiam progrederentur. At Techellis de aduentu hostiũ certior factus, excedendum Ponto, ac sibi omnino multis de causis in pacatam regionem redeundum existimauit, ne coeuntibus vndique Turcarum copijs, circumueniretur, néue cogeretur iniquissima belli conditione dimicare. Nanque, nec tutum iter, nec pacatum quicquam, si vel paruam aliquam moram traheret, se habiturum arbitrabatur, quum tantum terrarum in tergo relinqueret, tot hostiles vrbes, tot flumina, tot infensos populos, quę omnia paulò antè primus hominum fauor, victoriæque celeritas aperuissent. Igitur re ad consilium delata, quòd præfecti omnes tantulis copijs sine iusto equitatu, cum eo hoste qui & locorum notitia, & genere ac numero militum longè superior erat, prælio decertare summæ dementiæ, aut extremæ necessitatis consilium esse censebant, collecta pretiosiore præda, ab Horminio per Galatiam citatiore itinere regredi cœpit. At Halybassa, cui, vt statim in Asiam ventum, singulis propè horis à prouincialibus de abscessu itinereque hostium literæ, pernicibus tabellarijs afferebantur, cognita eorum profectione; Sangarium flumen superat: ac transuersis itineribus rectà iter Cutheiam & Ancyram, quà transituros hostes coniectura iudicabat, pergit. Inde quum minimum tempus, aut naturæ desiderio, aut lassitudini militum tribueret: quintis castris ad Caraassar in plana Galatiæ peruenit, & nouissimos agminis hostium fessos, vulneribus debilitatos adeptus, interficit. Ibi Techellis vt hostes atroci spectaculo edito, aut demoraretur, aut à persequendo deterreret, Bellerbechum quem vinctum trahebat, media in via sequentibus spectandum palo infixit. Nec Halybassa horrendo clarissimi viri interitu permotus, quicquam tamen de celeritate sibi remittendum existimauit. Quin milites consolatus, vt æquo animo itineris laborem ferrent, ac paululum adniterentur, vt supplicium sumerent de immanissimis latronibus, qui

bus, qui, euastata prouincia, nec impuberibus quidem, aut Deorum templis pepercissent, sequente die in Ancyreorum agrum descendit. Achomates quoque cum decem milibus armatorum, vt vires iungeret, eo ipso die superuenit. Quamobrem Halybassa, qui nec cõtinuo quidem cursu magnis itineribus antecedentem toto exercitu consequi poterat, iniquo animo ferens sæuissimum hostem impunè elabi è manibus, insistere hisdem fugientium vestigijs, cum expedito equitatu constituit. Itaq; relictis pedestribus copijs, & Achomati commissa exercitus cura, cum octo milibus equitum abeuntes citatissimo cursu per secutus, extremum eorum agmen ad Olygam montem, qui ab Ancyra parum distat lacessere, & inito acri prælio perturbare cœpit. Techellis, qui in edito idoneum locum castris paulo antè cẹperat, tametsi lassitudine atq; æstu torrentis Solis exanimatos esse milites intelligebat, nihilominus, quum ęquissimo in loco, cum solis equitibus sibi rem futuram sciret, conuerso agmine, ac constitutis pro natura loci & temporis exiguitate suorum ordinibus, Turcarum impetum egregiè excepit, inuectosque equites prẹlongis hastis sagittisque summouit: apparebatq; hastatum peditem phalange facta, insultante equitatu, nec cessurum loco, neq; indignum quicquam superiore victoria commissurum, nisi Halybassa mille amplius sclopettarios equites induxisset, qui per vices alij alijs turmatim miro ordine succedentes, plumbeas glandes in confertissimam hostium aciem spargerent. Quæ procella, quum magnus eorum numerus sterneretur, necesse fuit phalangem solui. Inde hastati equites, quà dissipatis cẹsisque militibus densa & stabilis ea acies laxabatur, vehementiore illati impetu cẹdendo sternendoq; totum propè primum agmen deleuerunt. Techellis in media suorum strage vbiq; cõspicuus, quod vnum in tãtis malis remedium relinquebatur, ex promptissimis atq; optimè armatis nouam aciem facit, eamq; à nouissimo agmine in frontẽ ductam, equitatui opponit: iubetq; pronunciari, vt milites pleno gradu pugnando in colles se se recipiant, eo consilio, vt milites timore adducti, non metu ipso, sed iussu Imperatoris id facere viderentur. Ita existimare naturæ loci diffisos hostes, vrgendi insequendiq; finem esse facturos. Halybassa primo prælij successu ferox, haud dubiè iam inclinata victoria equites cohortatus, ne spaciũ euadendi in montem fugientib. relinquerent, premendo vrgendoq; instarent: ac breuissimi laboris operam, qua bellum vel vno eo prẹlio finiretur sibi ac Baiazeti imperatori præstarent. Hæc proclamans cum globo equitum per mediam hostiũ aciem perequitauit, vt cẹteros accenderet, ac sibi non deesse virilem animum, insigni virtutis facinore edito testaretur. Quòd quum speciosius ꝙ pro disciplina iterum eodem ardore fieri posse confideret, interclusus, & in medio circumuẽtus interficitur. Cæso Halybassa, puncto temporis prẹlij fortuna cõmutata est: nanq; Turcæ, qui dudum pulsis stratisq; hostibus acerrimè prẹliabantur, ducis morte perterriti, remittere pugnandi ardorem, sensim cedere, ac demũ conuersis equis pugnæ loco excedere cœperũt. Ex aduerso Techellini qui plus spei in loci munitione, ac mõtibus, ꝙ in armis atque virtute posuerant, auctis noua spe animis, & in segni iam pugna collectis virib. procurrere, truci vlulatu victoriã conclamare, atq; hostem in fugã vertere. Ita fortissimi equites pugnæ atq; itineris labore confecti, quum fessis ac fluẽtibus sudore equis persistere non possent, insignem certamq; victoriam, quam dux ipse virtute partam, morte posteà temeritateq; corruperat, reliquerũt. Techellis tametsi nec refici equos, nec in patentib. campis tutò consistere hostem

poſſe, ſi veſtigijs inſiſteret, ſperabat: orbatus tamen ſuorum promptiſsimis, atque vniuerſo exercitu inedia, vigilijs, & vulneribus affectis, in Olyga monte conquieſcere ſtatuit. Inde paucos poſt dies trans Halym flumen ductis copijs ad Taſciam, & in Rubra demum ſaxa ſe recepit, non procul ab vrbe Celenis, quam Marſia amnis Poetarum carminibus inclitus mediam interluit, hodieq; Maras Aladuli principis ragia vocatur. Turcę vlti magis iniurias, quàm plenam adepti victoriam, ad Achomatẽ, vbi ſigna et prętoriani milites erant, redierunt. Nec multo poſt Iunusbaſſa ſummæ virtutis Epirota, qui magnũ in militia vſum habere dicebatur, à Baiazete delectus, cum imperio ad exercitum venit. Is ſtatim, quum ſibi copias omnes Achomates tradidiſſet, in Cappadociam profectus, dextrorſum ad Antitaurum iter flectens, paucis diebus ad Taſciam peruenit, vrendoque ac vaſtando paſsim vniuerſum agrum ſub radicibus montis poſuit caſtra. Habebat Iunusbaſſa ſupra quadraginta milia equitum ac peditũ: prætereamagnum numerũ currulium tormentorum, ingentemq; vim omnis generis commeatus. Quo apparatu territus Techellis, quòd nulla auxilia ab ab Hyſmaele mittebantur: quòd nullam tormentorum copiam habebat: quòd clade ad Olygam accepta ſaucios conſternatosq; metu milites, tantæ multitudini hoſtium obijcere miſerrimum putabat, montibus, ac ſyluis ſe tenere conſtituit, ſperans ſi munito in loco cunctaretur, aut ventura interim Perſarum auxilia, aut temeritate hoſtium non omnino iniquam pugnandi occaſionem aliquãdo haud ſibi defuturam. Interea ſingulis diebus haud ſatis digna memoratu prælia varijs in locis conſerebantur. Nanq; Turcę explorando quęritandóque faciles aditus circumiecti montes, ſæpius accliuis collibus ad hoſtes perueniebãt. Techellini contrà è ſyluis euolabant, & è pręruptis locis, quę ipſi in caſtellorũ ſpeciem communiuerãt, acerrimè depugnabant. Tandem; quum diu quotidiana conſuetudine veluti per luſum leuibus prælijs vtrinq; vires tentarentur, animaduertêre nonnulli milites itinera duo non omnino dificilia, per quæ haud anguſtis callibus exercitus ſub ſignis duci poſſet. Iunusbaſſa loci naturam cõtemplatus, eodem tempore, hinc Aſappos, illinc prætorianos milites cohortatus, erigere aciem in colles non dubitauit, qui per ardua leni gradu prętentis ſcutis aduerſus hoſtium miſsilia ſubeuntes magno animo ingẽtem telorum multitudinẽ ſuſtinuerunt. Nanq; hoſtes occupatis editioribus locis, veluti è propugnaculis, & tela omnis generis conijciebant, & maiores lapides prouoluebant. Sed directis in eum locum minoribus tormentis, ab ea munitione deturbati, celerrimè locum reliquerunt, quum ſigna ſcutatosq; valida ſclopettariorũ manus ſequeretur, et veluti grãdine effuſa tota acies obrueretur: móxq; Techelle receptui canente, in interiores ac munitiores ſyluas ſe condiderunt.

Sequenti nocte Techellis haud ignarus quãtum ſibi authoritatis ac virium ex aduerſo certamine deceſsiſſet, extinctis ignibus cum maximo ſilentio ſaltu exceſsit, & per aduerſos montes in minorẽ Armeniam deſcendit. Nec prius illorum fugam Turcę ſenſerunt, quàm albeſcente iam cælo, exploratores qui ſaltũ ingreſsi, impedimenta, & paucos ſemianimes inuenerant, renunciauêre, euaſiſſe hoſtes, eosq; præcipiti fuga petere minorem Armeniam. Quod quũ Iunusbaſſa ex captiuis etiã cognouiſſet, impotenti ira gemens, frendensq; quòd non ſtatim ab victoria ſaltum omnem indagine clauſiſſet, equitatum qui abeuntes ſectaretur plurimis itinerib. emiſit: nequicquam tñ perſecuti hoſtes, quòd Techellis notis tramitib. rectà in Armeniã properabat, paucis in itinere captis ad

ducem redierunt. Pulso Techelle, Iunusbassa per omnes minoris Asiæ vrbes intentissima cōquisitione habita, quos Persicę religionis cultores inuenit, omnibus tormentis excruciatos interfecit: his verò qui bello minime interfuissent, neq; arma tractassent, inussit frontem, vestigmate defectionis titulum præferrent, quos protinus cum affinibus, atq; propinquis eorum qui secuti Techellim fuerant in Europam traduxit: sparsitq; per Macedoniam, Epirum, & Peloponesi oram, ne si Techellis, qui ad Hysmaelem in finibus Scytharum bellum gerentem confugerat, copias comparare alias, & bellum renouare vellet, coirent rursus, & nouas res, noua defectione molirentur. Vix dum pulso Techelli bellum aliud statim ortum atrox cruentumque intestinis cædibus, quo clarissima terrarum orbis Othomannorum domus, vnius ambitione atq; seuitia ab stirpe propè interijt. Præcessère imminentes calamitates prodigij loco habitæ, ingens atque terribilis, si vnquam antea, terræmotus, ac subinde repentina & maximè grauis pestilentia, quæ Bizantium imperij caput ruinis atque funeribus compleuerunt. Quibus periculis territus Baiazetes, ab pestilenti maris ora, in saluberrima Thraciæ loca secessit, egitque complures menses sub Rhodope monte apud Hadrianopolim: vbi quum minimè prospera valetudine vteretur, nec dolore pedum, & senecta inualidus munia imperij obiret, de successore deligendo cum purpuratis & familiaribus agitare cœpit, diffisus maximè filiorum ingenijs, quos præpotentes ferocesque de imperio dimicaturos arbitrabatur: nisi se superstite in principatum vnus ascisceretur, qui conciliato fauore militum, opportunas regni arces, pecuniam publicam, classes atque exercitus obtineret. Supererant Baiazeti filij tres, Sciansciao, Mahumeto, & Alemsciaco iam pridem morbo absumptis: Achomates, Corchutus atque Selymus, florenti ætate omnes, sed diuersis inter se vitijs, atque virtutibus insignes. Achomates consilio, æquitate, belli & pacis artibus pollens, clarusque, quòd duobus iam regiæ indolis adolescentibus filijs stiparetur, secunda nominis fama ipsos præsertim Asiæ populos & principes aulæ, paternumque animum occuparat. At Corcuthus ob mite ingenium, tranquilloremque naturam sapientiæ studijs deditus, tametsi cognitione humanarum rerum, ac ætatis prærogatiua ab Achomate superabatur, nihilominus quum apud patrem veteris pietatis, & summi beneficij memoriam non omnino obliteratam esse cōfideret, imperium triginta ante annis apud eum depositum reposcebat. Nanque Mahomete vita functo, & Baiazete eius filio in Cappadocia procul agente, prætoriani milites, & nonnulli equestris militiæ principes, qui tunc Bizantij aderant, Isacho & Mesithe purpuratis attollentibus Corchutum adolescentulum imperatorem delegerunt, & traditis arcibus, atque thesauris auto in solio constituerunt: vt ipsi tutelæ nomine, ex arbitrio cuncta imperij munia administrarent. Nec Baiazetes ab Amasia Cappadociæ rediens, quanquam se fraudatum iure imperij planeque proditum ab omnibus quereretur, quicquam tamen præcibus & lachrymis impetrasset, nisi in ipso egregie pio, modestissimoque adolescente primis statim imperij diebus ingenuus pudor, & parentis reuerentia, omnem regnandi libidinem superassent. Siquidem Corchutus nolentibus etiam his qui detulerant, sceptrum patri restituit, vnde illi mox liberalitate patris Lycia, Caria atque Ionia, cum nobilissima Asiæ ora ab Attalico sinu Phocęam vsque cesserunt. Porrò Selymus maiores spiritus gerens quum priuatam fortunam minimè pateretur, vt rei bellicæ magnopere

deditus, vna maximè liberalitate, astu, comitate, bonis malisq; artibus ad Imperium contendebat. Nec maximũ bellum et paternum regnum affectanti, studia prætorianorũ deerant, qui misceri cuncta bellico tumultu malebant, vnde honores, atque diuitiæ certa laboris atque audaciæ pręmia peterentur, quàm sub æquo sedatoq; principe, qui esset damnosæ pacis cultor, inglorius otiosam inutilemque militiam perferre. Is habitus animorum erat in prætoriano equite, & Ianizarorum peditum consensus, quum Baiazetes, qui haud dubiè Achomatem successorem sibi destinabat, sparsis in aula supereare non omnino vanis rumoribus, filios pari ambitione ad imperium properantes suis sedibus exciuit. Primus omnium Selymus classe in Ponto comparata ab Trapezunte vrbe, Theodosiam adnauigauit: adijtque in eadem Chersonesso Mahometem Præcopitarum & Tartarorum regem, cuius filiam iam anteà multo Baiazete vxorem duxerat. Eum detectis consilijs suis obsecrat, obtestaturque per fœdera sanctissimæ cognationis, ne sibi genero in summa rerum occasione deesse velit: docetque quanta sibi spes adipiscendi imperij ab amicis prætorianisque militibus proponatur, si propius accedat: patremque de transferendo imperio cogitantem, aut arte concilict, aut ab instituto consilio eligendi constituendique successoris, ducto in Græciam exercitu armis deterrerat. Tartatarus collaudatis eius consilijs, vt socerum decuit, alias confestim naues ex Ponto atque Mæotide, vicinisque præsertim Coppa Tanaque emporijs, quæ sunt ad Tanaim amnem, cogi iubet. Quindecim milia equitum armat, atque hæc omnia Selymo attribuit, ac maiores copias si bello contendat, se continuò missurum pollicetur. His properè confectis Selymus Borysthene superato per Valachiam profectus, Danubium apud Cheliam vrbem equitatum omnem traducit. Classem verò ad Varnæ portum, quæ Dionysiopolis olim fuit, in finibus Bulgariæ & Thraciæ conuenire iubet. Ipse alias ex itinere copias conscribens simulando aliud, quo suum cõsilium tegeretur, expeditionem in Pannoniam edicit. At Baiazetes, qui Selymum ab Trapezunte in Europam multò antè transisse cognouerat, admiratus, quòd non planè sedato Techellis & Persarum bello, ex Asia discessisset: quòd priuato consilio contractis externis auxilijs aduersus pugnacissimam Hungarorum gentem difficile bellum pararet: quòd loca Thracię proxima terrestri exercitu, Euxinum verò validis classibus obtineret, timere cœpit ne hæc omnia contra se pararentur. Enimuerò inquieti turbidique hominis ingenium callidus pater perspectum habebat, vel ex eo maximè, quòd se insciò superbè admodum ac insolenter, ducendam sibi vxorem è Tartaris iudicasset, ac summa demum arrogantia exercitus terra mariq; parasset: intelligebatque modico eum imperio non contentum fore, qui amplissimum audacia ac scelere parari posse confideret. Attamen eius vim atque ferociam dissimulatione leniendam magis, quàm eo tempore contumelijs exagitandam existimans, oratores ad eum mittit: qui doceant quanto cum periculo Turcæ superioribus temporibus ea bella tractauerint: exemplo debere esse auum Mahometem, qui infeliciter Pannoniorum arma sæpe exercuerit: proinde commodiorem rerum occasionem opperiretur, vt maturiore ideoque tutiore consilio & maioribus viribus id bellum suscipere, & cum certa propè spe victoriæ gerere posset. Ad hæc Selymus respondit, se Achomatis iniurijs extimulatum, Asiam reliquisse, transisseque propterea in Europam, vt amplioris ditionis præfecturam pro angusta scilicet sterilique, & tum ex indu-

ciis

ctijs pacata, quàm spectantem ad Hiberos & Colchos, inter saxa montium degentes pater attribuisset, sibi armis ex hostili prouincia vindicaret. Quòd verò Hungaros tanquã insuperabiles bello minimè lacessendos dicerent, se non esse eius animi, vt vllis periculis, vllisue difficultatibus terreretur, quando antiqua illa iam mutata essent, mutatis scilicet regibus, & non labante modò, sed ferè euersa gentis vetere disciplina: Vladislaus dispar ingenio virtuteque Matthiæ fortissimo successisset: nec ipse morte aut belli communes casus ab ineunte ætate timere didicerit: forti enim animo & honesta quidem petenti audentique neque Deos neque homines defuturos. Decreuisse se pro sua dignitate, quam pater nimia fratrum potentia confregisset, aut in acie non indecoram mortem obire, aut propagare imperij fines, ne omnino postremo loco natus, in Othomanica domo postremus quoque virtute & gloria videretur. Legati tametsi Selymus omnibus sermonibus nihil pacatum ostenderat, munera tamẽ patris nomine, quibus ferox atque immittis animus molliretur addiderunt. Nam Samandriam, quam Scendrouium Belgrado oppositum Hungari vocant, validam Mysorum vrbem in Pannoniæ finibus, & complura oppida regionis veteri eius imperio adijciunt: itemque sexaginta aureorum nummûm milia dinumerant: præterea lanceas addunt, & sericas vestes mille numero, magnamque vim commeatus, quibus rebus contractos milites donaret, atque aleret, ne spe prædæ domo exciti grauiter ferrent, si absque munere dimitterentur. Selymus oblatis opportunè muneribus acceptis, ambiguo magis responso atque incerta spe suspensos legatos ad patrem remisit, quàm quod ex antiquis consilijs suis quicquam remiserit. Exacuebant animum imperij cupiditate accensum occulti ab amicis nuncij, ac literæ monentes vti approperaret, atque omnem spem in celeritate poneret, quod sub eius profectione Achomatem à patre accersitũ ex Cappadocia mouisse arma cognouerant. Interea Baiazetes his etiam de causis permotus, ad id quod animo multum antè proposuerat descendit, ac regem successoremque dicturum profitetur, qui se annis valitudineque confecto, parem tanto imperio regendo vigorem integræ ætatis afferret. Ea quum per quatuor Bassas qui bello paceque proximum regi locum obtinent, prætorianis militibus deferrentur, extemplò ab omnibus ordinibus reclamatum est, se nullum alium quàm Baiazetem, cuius auspicijs amplius triginta annos meruissent, imperatorem velle: non passuros priuatum eum in obscuro vitam agere, qui tot victorijs, tot vrbibus bello captis, Othomannicum imperium in summam amplitudinem perduxisset. Satis in eo virium superesse, si vegetæ adhuc ætatis honore, dignitatem diuturnitate imperij, & gloria rerum gestarum partam retinere vellet. Eum enim ex liberis ad imperij sedem suo tempore peruenturum, qui patri legitimè successurus esset: viueret modò ipse incolumis ac multos regnaret annos: nullam quidem post fata patris futuram apud filios de regno controuersiam, quum id Othomannorum proles, vetere patrum instituto, iure tantùm atque ordine, nullo ambitu, & nullis adiuta suffragijs adipisci consueuerit. Quòd si fortè priuato iudicio & noua tanquam inducta adoptione, eum non deligat, quem per leges nunquam antea violatas populi militumque consensus imperio destinarint, fore, vt humana diuinaque omnia misceantur. Cæteros enim fratres, tam insignem contumeliam non laturos, nec quieturos vnquam, donec impotenti patris libidine amissam dignitatem, tanquam abdicati spretique cum omnium rerũ contur-

bationearmis recuperent. Hęc milites edocti ab amicis fautoribusque Selymi qui centuriones & vexilliferos pecunia & pollicitationib. ſubornarant, palam eloquebantur, vt Baiazetem à propoſito deterrerent. Cæterùm ille eorum animos ab Achomate minimè alienos eſſe exiſtimans, quòd illius dignitatem ad quem ſpectaret imperium, aduerſus omnium iniurias tutaturos, elato animo profiterentur, Achomatem electurum ſe dixit, ſi is ab omnibus ordinibus probaretur. Sed prætoriani qui corrupti muneribus fidem libertatemque vendiderant, probare quidem ac laudare Achomatem, ſed principem creari ſuperſtite altero, neque ex vetere Othomannorum conſuetudine, neque ex commodo militum, neque ex vſu imperij eſſe dicere, quando nec fratres Corchutus, atque Selymus, nec ipſi prætoriani vllam ex infidelitatis ſuſpicione calumniam ęquo animo toleraturi ſint: ſi de voluntate atque modeſtia optimorum filiorũ ſuſpicioſus pater, aut de fide conſtantiaque fideliſsimi exercitus, eum ſæpenumero expertus imperator addubitet. Intolerãdum quoq; cunctis videri, quòd præmijs per interregnum dari ſolitis, ex ipſa externę religionis hominum pręda, odioſo eius inſoliti facti præiudicio, milites fraudentur. Nanque mos eſt, vt defuncto ſtatim principe, Iudæi & Chriſtiani expoſiti Turcarum iniurijs, qui Bizantij, Peræ, Hadrianopoli, Theſſalonicæ, Pruſiæue mercaturæ cauſa degunt, à prętorianis per tumultum mercimonijs omnique ſubſtantia ſpolientur, prædæque habeantur. Neque prius milites ſacramento rogati in verba noui principis iurant, quàm is omnem prædam donatiui nomine conceſſerit, & per caput ſuum, quod maximum apud Turcas iuſiurandum exiſtimatur, affirmarit, ſe nullam ex ſontibus petiturum pœnam, atq; omnem eius maleficij memoriam aboliturum. Baiazetes poſtquàm omnibus conſilijs ſuis aduerſari milites vidit, vt corruptæ eorum mentes ampliore pecunia caperentur, quingenta aureorum milia prętorianis ſe diuiſurum pollicitus eſt, ſi Achomati fauerẽt, neque ius, aut poteſtatem dicendi noui regis interceſsionibus impedirent. Nec publicani redemptoresque deerant, qui magna ex parte ab hiſdem peregrinis mercatoribus, eam ſummam ſe exacturos, & in gratiam Baiazetis repræſentaturos profiterentur. Vicit tamen Fortunam Achomatis improbitas & peruicacia prætoriani militis, quanquam magna erant quæ proponebantur. Siquidem vberiora præmia deſtinauerant animis, ſi pro temperato proboque principe, prodigijs ferox, & pacis impatiens, ſtudio atque opera militum ad Imperium eueheretur. Per hunc modum ſua ſpe depulſus Baiazetes, diſsimulãdum ſibi in præſens, & compreſſo animi dolore ignominiam, quam occultè ferendam exiſtimauit, dùm ſeſe occaſio conficiendæ rei aptior & tutior aperiret. Interea Selymus ab amicis certior factus quanto ſtudio, quantaque partium contentione prætoriani patris conatibus obſtitiſſent, ne diutius hominum voluntates mora & tarditate fruſtraretur, neu propẽſiſsimis in ſe militum animis diffidere videretur, relictis Pannoniæ finibus exercituque in Thraciam ducto, non longè ab Hadrianopoli loco edito conſedit, vnde caſtrorum fremitus exaudiri, & tentoria è ſummis vrbis tectis conſpici poterant. Mittitur inde ab Selymo in vrbem nuncius, qui mandata patri ferret. Eorum ſumma fuit, deſiderare ſe plurimum, qui per multos annos abſens patrem non vidiſſet, in eius complexus deuenire, antequam Trapezuntem petiturus mare traijceret, quando eum exacta & præcipitiætate nunquam forte eſſet interuiſurus. Pertinere quoque ad quietem Aſiæ, liberorumque concordiam, ſi apud patrem,

trem, communem arbitrum & disceptatorem controuersiæ, proponerentur quæ sibi cum Achomate intercederent, nec tutò seruorum fidei committi possent: statueret colloquio diem, locumq; deligeret, nec grauaretur exosculandę manus facere potestatem, quòd obscuris & tenuibus amicis, nedum liberis, maiores tribuere consueuissent. Baiazetes qui paucis antè diebus cognito Selymi aduentu, planeque perspectis eius consilijs, aliquot Sanzaccos cum delecto equitatu è proxima Græcia præsidio acciuerat, & custodias in vrbe disposuerat, timens ne specie colloquij milites à filio amicisque eius deprauati, qui iam tum onerati promissis atq; muneribus occulte desciuerant, ab se penitus alienarentur, atque ipse demum vel aperta vi, vel insidijs circumuentus opprimeretur, spem omnem colloquij tollendam iudicauit: grauiter incusato Selymo, quòd alienam prouinciam introductis copijs occupasset: quòd armatus colloquium postularet: quòd denique sua humanitate ac patientia tam insolenter abuteretur. Non esse ab eo quicquam expectandum, quòd ad concordiam pacemque pertineat, qui externo equitatu circundatus, iniussu patris bellum pararet, & fidelissimas Othomannico nomini gentes, per quas iter faceret effusè popularetur. Proinde eum rectè facturum si Thracia, Europaque excederet, & dimisso exercitu in Pontum prouinciam suam reuerteretur. Hoc si faceret maiorem sibi quàm vnquam antea apud patrem gratiam beneuolentiamq; pariturum: si in incœpto persisteret, se eum non pro filio, sed pro hoste habiturum, nec defuturos, qui tantam audaciam, summæ proximam perfidiæ statim vlciscerentur. Dimissis legatis, Baiazetes ea quæ sequuta est nocte per speculatores cognoscit, Selymum motis castris rectà Bizantium petiturum, quòd ab amicis accerseretur, qui existimarent, si ipse cum exercitu propius accederet, in vrbe intestinos motus orituros. His cognitis Bizantio timens, ne Hadrianopoli sedendo imperij sedes amitteretur, prima luce proficisci constituit. Discedente autem Baiazete, Selymus trepidantibus Hadrianopolitanis, ne si resisterent intempestiua fides exitio foret, vrbem ingreditur: recreatoque ex præsente vrbis copia vniuerso exercitu, quod ante sibi animo agendum proposuerat, vt patrem antecederet, maioribus itineribus Bizantium versus contendit. Vixdum Baiazetes ad vicum cui nomen est Chiurlus peruenerat (is medio fermè itinere à Bizantio viam militarem amplectitur) quum ab coactoribus agminis conclamatur adesse hostium antecursores, eos carpere nouissimos ordines, & iam lacessendo instandoque vniuersum postremum agmen demorari. Baiazetes noua re perturbatus magis, quàm territus, ne quid fugæ simile profectio habere videretur, statui signa, omnemque exercitum consistere iubet, eo proposito vt si acrius instaret hostis, acie decertaret. Duces & purpurati qui aderant, aut vetere amicitia, aut noua inclinatione animi, aut spe cognationis atque potentiæ in Selymum propensi, eique propterea obliquè callideque fauentes, non probare consilium imperatoris, quòd leuitate atque audacia filij vsque adeo permoueretur, vt prælio rem committendam existimaret: funestissimam fore victoriam si inconsultè superbientem, ac nihil nociturum filium superaret. Contrà, patrem si fortè succumberet, miserrimam conditionem cum vniuerso exercitu subiturum: cuius euentus tanto periculosius instare discrimen, quanto ipse & rerum bellicarum apparatu, & numero copiarum esset inferior. Comprimeret iram, nec tot eximias laudes bello paceque partas, in extrema ætate, fœdo exitu maculare properaret. Vnum omnino consilium

ſalubri prudentia plenum videri, ſi de profectione celeritateque nihil remitteret, & continuò Bizantium proficiſceretur. Selymum enim citò temeritatis pœnas daturum, ſi Bizantio excluderetur: nec dubium fore, quin in reditu ab his quorum agros eſſet populatus, honeſtius quàm paterno gladio cum latronibus ſuis cæderetur. Huius ſententiæ princeps erat Muſtaphas antiquior è tribus purpuratis, qui ſummæ rerum conſilio præpoſiti Baſſæuiſir appellantur. Is tum ingrato prauoque animo Baiazetem, tanquam nimis diu regnantem faſtidiens, oderat etiam propter priuatas offenſiones, ex collegarum æmulatione conceptas, Selymum verò ſpiritu atque oris indole Mahometem auum referentem, à quo ipſe fuerat educatus, tanquam imperio digniſsimum occulta to propenſione animi proſequebatur. Erat Muſtaphas ex oppido Seres, apud Amphipolim Græco ſacerdote genitus, ingenio vafro, ſubdolo, ſemperque venali, quos animi morbos maligno obtutu diſtortisque oculis præferebat. Secundum Muſtapham erat Boſtanges hortorum præfectus, ex Ducagina familia apud Ætholos clara & illuſtri, propterea Ducaginoglis appellatus, homo auaritia, ambitione, perfidia infamis, vt poſtea turpiſsimus vitæ finis oſtendit. Huic Selymus filiam ętate iam nubilem in præmium corruptæ fidei, occulta pactione deſponderat. Quibus etiam artibus Aiacem Ianizarorum prætorijque præfectum perpulerat, vt ſibi ad imperium, quò ſe fatis vocari prædicabat, contendenti, ſtudium ſuum operamque præſtaret: centurionesque ſingulos opimi donatiui promiſsione in partes traduceret. Eòdem cæteri minores duces, aut eadem præmiorum ſpe corrupti, aut potentioribus refragari non auſi, inclinabant. Vnus omnium Cherſeoglis Baſſa, vir egregiè probus, ſine vllis fallacijs, conſtanti atque integra fide erga imperatorem eundemq; ſocerum, Selymi impotentiam ſupra fas & æquum inſoleſcentis, retundendam vi, armisque cenſebat. Non laturos inermes Scythas, vel numero ſuperiores primũ prætoriani equitis impetum: Ianizaros verò quorum fides cognita, & multis periculis ſpectata virtus eſſet, inuicti imperatoris deque ipſis optimè meriti ſalutem & dignitatem vtiq; defenſuros, atque ab eo vindicaturos, qui nec Deũ ſcelerum vltorem timeret, nec parricidij nomen apud homines vereretur. Prodiret modò ipſe ad milites vultu fiducia pleno, hortareturque, vt acceptorum beneficiorum ſacramentique meminiſſent. Admonet me locus poſtquam in mentionem Cherſeoglis incidimus, vt propter viri claritatem, cum ſumma erga Chriſtianos pietate coniunctam eius ad Turcas transfugij cauſam paucis enarrem. Non enim vt cæteri ferè omnes à prima pueritia per delectus Chriſtianis parentibus erepti, ſed iam planè vir, ita à morum religione diſceſsit, vt nunquam ex arcano veræ pietatis obliuiſceretur. Is Cherſechij reguli in Illyrico, ad montem Nigrum filius, quum adamata ei ſponſa quæ erat è ſtirpe Seruiæ Deſpoti, ad paratas nuptias duceretur, concupiuit eam illico, quòd eſſet egregię venuſtatis, procaci oculo improbus pater, omnemq; pudorem ſuperante libidine, ſibi ſtatim impotenter excluſo filio nuptias celebrauit, fruſtra reclamantibus propinquis: qui id facinus filio contumelioſum, patrique & domui infame deteſtabantur. Itaque iuuenis tantæ iniuriæ indignitate commotus, præcipitique actus deſperatione, ad proxima Turcarum præſidia, atque inde Byzantium ſe contulit. Hinc mirari licet quantũ in eo fortuna potuerit. Productum ſiquidem Baiazetes, cùm læto ore, quòd erat nobili claroque patre genitus, excepiſſet, & transfugij cauſam probaſſet, ſubridens, eſto, inquit pacato animo

nimo generose, ab ista indole tua maiore multò quàm paterna domus ferat sorte dignissime. Iam tibi pro erepta sponsa obscuri & exulis reguli propinqua, maximi imperatoris filia, eaque præcellentis formæ matrimonio tradetur. Nec multò pòst abiurata Christi religione, Stephanique nomine deposito, Achomates & Cherseoglis vocatus, Baiazetis gener effectus est, indeque locum summæ dignitatis inter Bassas purpuratos promeruit, tanto tamen nostræ religionis studio, redeundique desiderio, vt quum in arcano animi nostra religio conderetur, crucifixi seruatoris imaginem, in secretissimi cubiculi parte armario inclusam, noctu exclusis arbitris adoraret. Hoc nos à Ioanne Lascare, cui ipse tanquam amicissimo eam imaginem ostendit, accepimus. Hic Methone capta, patritios Venetos, quum reliqua captiuorum multitudo crudelem in modum Baiazetis iussu in eius conspectu trucidaretur, exorato principe conseruauit, Andreamque postea Grittum, quem aliquot post annos inclitæ virtutis nomine Veneti principem crearunt, captum Bizantij, teterrimoque supplicio destinatum, non modò suis precibus eripuit, sed impetrandæ pacis magno Reipublicæ Venetæ commodo authorem fecit: innumerabilesque Christianos barbaris seruientes, cùm authoritate, tum ære suo piè redemit. Nec illud quidem erga literarum studia eximię benignitatis officium pretermittendum videtur, quòd Lascari, quem suprà memorauimus, Græcorum nobilissimo, pariter atque doctissimo, antiquos codices iussu Leonis decimi conquirenti, cunctas Gręciæ bibliothecas impetrato ad id regio diplomate, liberè excutiendas aperuit. Huius igitur viri Baiazetes, ea quam suprà diximus adhortatione confirmatus, quum è prætorio inuadentium iam hostium, suorumque trepidantium strepitum, clamoremque audiret, & frequentes nunciarēt Selymum direptis aliquot sarcinis, Tartaricum equitatum extremo agmini circumfudisse, fremens & præ impotenti ira lachrymas fundens, è tabernaculo prodit vehiculo impositus, quòd pedibus æger equo vti non poterat: conuersusque ad prætorianos de more circumfusos, Patiemini, inquit, alumni milites, custodesque corporis mei, qui triginta amplius annos mecum summa felicitate militastis, & bello paceque ea præmia tulistis, quæ & spe vestra, & ærarij facultate, ampliora consensus vester actis cumulatè gratijs iudicauit: patiemini, inquam, à nequissimo filio nihil tale meritum patrem, à fœdissimis latronibus vestrum imperatorem morbi senectæque vitijs conflictatum, crudelissimè trucidari? Deserar ego in hac mea tristi canitie, extremoque ætatis actu, & per eos hostibus tradar? per eos, inquam, qui quondam summa fide eximiaque virtute, & dignitatem meam aduersus Gemem fratrem, atque hoc ipsum sæpe imperium aduersus bellicosissimas gentes tutati sunt, & fortiter defensum felicissimè prolatarunt? Neque verò ego, quæ de alienatione exercitus ad aures meas, cum maximo meo dolore perferuntur tam facilè crediderim: neque si maximè credam, tanti timoris sim, vt aut animo deficiam, aut durius consulendum mihi existimem. Nam quid ego de fuga cogitem? velut alibi fideliora quàm apud vos, & maiora præsidia paraturus? Quæ porrò vestra spes est, quanquam infamis, & perdita? Si qui vestrum (neque enim omnes ita insanire crediderim) nulla sacramenti reuerentia, nullo hominum pudore, nullo cælitum metu, animum summi sceleris cogitatione maculastis, maiorane præmia ex defectione atque perfidia, quàm ex fide constantique officio consecuturos vos esse confiditis? At etiam nonnulli impudentissimè suadent, vt ægrum hoc & exan-

gue corpuſculum, meliorib. caſibus ſeruem, & me fugæ atq; dedecori tradam, potiusq; ſalutem cum ignominia, quàm decorum honeſtumq; vitę finem cum dignitate & gloria complectar. Quod tantum abeſt, vt vllo metu perterritus faciam, vt contrà nullam prælio moram ſim facturus. Periclitabor in meo hoc ſupremo diſcrimine fidem virtutemque veſtram, & ſigillatim omnium voluntates, vt aut magno Deo auſpice perditiſsimi hominis impetum frāgam, aut certè cum alijs, qui in officio fideque perſtiterint, honeſto vitæ exitu triginta annorum imperator à cuſtodibus corporis fœdè ſceleſteque proditus ac deſertus occumbam. Hac oratione permoti ex Ianizarorum ordine gregarij milites, quibus propter eorum leuitatem & multitudinem, duces atque centuriones ab Selymo pecunijs expugnati, conſilia transferendi imperij minimè communicauerant, conclamare cœperunt, ne dubitaret prelium committere, & ſuam fidem priſtinamque virtutem experiri, tanta quidem alacritate ac ſtudio omnium, vt voce, manibus & telorum crepitu ſe fortiſsimam operam prestaturos ſignificarent: vt magno cum dolore infidelitatis ſuſpicionem ſuſtinere videretur. Hos cæteri eodem clamore ſecuti ſunt, qui iam animo in Selymum inclinauerant, & illi in primis exercitus, atque aulæ principes commutata voluntate, ſiue pudore ſceleris, ſiue eo metu, ne ſi intempeſtiuè contra multitudinis opinionem atq; iudicium aliquid tentaretur, exitiabili incœpto, et Selymi ſpem omnem abrumperent, & ſeſe præcipites darent. Igitur, vt eſt eorum hominum conſuetudo, qui mobilitate atque malitia animi dum conuinci, aut deprehendi maximè timent, præſenti perfidiæ ſecundum ſcelus nouamq; perfidiam addunt: Muſtaphas atque Boſtanges ad cohortandos milites inſtruendámque aciem vt palàm ſummum erga imperatorem ſtudium ſimularent, è prætorio diſcedunt. Baiazetes curru vectus, monente atque inſtruente Cherſeogle acies hocmodo conſtituit. Vniuerſum Sanzacorum equitatum (erant enim circiter ſex millia) precedere, pretorianas verò nobilium alas, quas Spachioglanorum & Siliphtarorum vocant, ex inſtituta regij agminis ratione à dextra læuaque prætoriæ phalangis, vbi ipſe erat, latera ſtipare iubet: præſidio autem impedimentis ad quatuor millia ſeruorum equitū relinquit (Hi cultu apparatuq; armorum auratis criſtiſque capitum tegumentis, etiam ipſos Sanzacos & purpuratos, dominos ſuos virtute æquantes cum præſidio, tum ſplendori & pompę habentur) ac demum ſigna canere, rubrumque vexillum explicari imperat. Ex aduerſo Selymus Tartaris in vtroque cornu, Turcis autem in medio collocatis, lunata acie, quòd multum equitatu valebat, paternas copias ferè vndiq; circumplexus, impetum fecit. Tartari, quum ad hoſtē intra ſemiſtadij ſpacium perueniſſent, agminatim more ſuo ſeſe in gyros magnoſque orbes introrſus vacuos, coronæ modo decurrentes, vt aduerſi auerſique pariter ſagittarent, magnam vim ſagittarum vniuerſę propè aciei ſuperfuderunt, cum inſigni vtrique Turcarum equitum equorumque maximè detrimento, quum Tartari, qui introrſus à prima ipſorum acie ſunt non rectà in hoſtem, ſed in cœlum ſagittent, vt ſagittæ grauiore impetu pondereque decidentes, inermia capita & nudos equorum clunes armoſque ex alto feriant. Sed veterani equites Sanzacorum vſu edocti, elatis ſupra capita ſcutis, veluti in cohærentem teſtudinem conſtipati, eum ſagittarum imbrem conſtantiſsimè pertulerunt concitatiſque equis, & intentis haſtis, ad congreſſum manumque venire properarunt. Neque prætorianus eques occaſioni defuit, quin in mediam Selymi aciem vbi Turcæ equi-

tes erant

tes erant inueheretur: atque ita repentè factum est, vt tria prælia tribus in locis vno tempore simul arderent. Nam Aiax septingentos circiter sclopettarios è Ianizarorum phalange detractos, Tartaris in extremo eorum cornu opposuerat, & seruorum ala, quam diximus impedimentorum præsidio relicta, vti erat nauandæ operæ cupida, altero cornu Tartaros sarcinis hærentes cum multa cede repulerat. Pugnatum est à meridie ad occasum Solis Selymo multis in locis prælium restituente, longeque omnium acerrimè fortissimeque pugnante. Sed quum fugæ initium iam ortum esset ab his Tartaris, qui sclopettariorum procellam & crepitum, pauentibus præsertim eorum equis, & retrò vel inuitos sessores asportantibus, sustinere nequiuerant: reliquæ acies quin fugæ se darent, neque imperio, neque minis, inflictis etiam vulneribus contineri potuerunt: atque ita pedites ferè omnes, quos Selymus Ianizarorum cultu armauerat, ab equitatu victore vndique circumuenti trucidatique sunt. Selymus vbi fusas prostratasque copias videt, quòd vulnere accepto tardabatur, in recẽtem equum illatus, ereptusque periculo à turmis Turcarum suorum, quę superfuerant, Tartarorum ante abeuntium vestigiis institit. Nec multo pòst victores scilicet subsequi, & iam adesse ratus, cum paucis incitato pernicissimi equi cursu, sese vtique fatis suis reseruans, Varnam perfugit. Erat is equus vnicolor absoluta nigricie, cui Carabulo, id est, atrę nubi nomen fuit: huic postea Selymus tanquam emerito vacationem dedit, sic, vt in honore habitus sine sessore, sola ex textili auro stragula protectus, ad Persas vsque, & mox in Aegyptum deueheretur: eique demum mortuo ad Memphim, Alexandri Magni exemplum secutus sepulchrum condidit, regio quidem animo, nisi necati ab eo fratres sepulturę honore caruissent. Baiazetes ea die ex his qui cum Selymo fuerant paulo minus dimidia parte cæsa aut capta, sexcentos tantùm equites peditesque desiderauit, Scythicis autem sagittis amplius tria millia hominum vulnerata reperit: quod detrimentum summa crudelitate mox expiatum est: producti enim captiui ferè omnes in conspectum, iubente eo, trucidantur. Ab hac memorabili pugna Chiurleus pagus, anteà obscurus & ignobilis, claritatem accepit. Sed multo quidem maiorem à fatali Selymi sorte, quũ paucos post annos eodem in loco Selymus, pestifero atrocique ictus morbo, immaturum acerbissimumque vitæ finem inuenerit, magno Deo (quod credi par est) primæ temeritatis scelus vindicante, & patrati parricidii iustas exigente pœnas.

Neque enim superi eos in terris diu felices esse volunt, qui ab immani crudelitate omnem humanitatem exuerint.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XIIII.

AIAZETES secundum eam victoriam Byzantium reuersus, primum omnium donatiuum militi exoluit: coactisque ad opus circiter quindecim seruorum millibus, mœnia terræmotu multis in locis hiantia, aut collapsa restituit: deditque operam mitescente iam pestilentia, vt reuocatis incolis, diu intermissus aulæ splendor, & pristina desertæ vrbi frequentia redderetur. Interea Achomates, quem vix dum pacata Cappadocia propter fratris profectionem, & tantam comparati exercitus ab Amasia mouisse demonstrauimus, cum viginti millibus armatorum per Galatiam atque Bithyniam, Scuttarim venit. id oppidum Chalcedon olim fuit, pertinetque ad Thracij freti angustias contra Byzantium: positisq; iuxta litus tabernaculis, quid pater ab tanta victoria consilij caperet, opperiebatur. Etenim eius animum summa obtinendi imperij spe impleuerant, preter iuris prerogatiuam, patrisque iudicium & popularis fauor, & propria virtus. Igitur frequentes nuncios Byzantiũ lembis diu noctuque transmittere, Baiazetem per literas summis precibus obtestari, & orare, vt maturè quod animo destinarat, in ea rerum occasione perficeret. Amicos verò ac familiares suos sollicitare, vt propensiorem sibi redderent patrem, consilia creandi regis magis & magis laudarent: darentque operam, vt postquam Selymi temeritatem atque impetum dij & Fortuna ex merito confregissent, ipse amicorum beneficio subleuatus, & suo iure, & rerum imperio potiretur. Baiazetes qui vetere suo proposito totus in Achomatem ferebatur, his quoque sermonibus ad id, quod sibi constituendum esse decreuerat, facilè perductus est. At protinus patefacto consilio triremes exornari iubet, quibus Achomates ab Chalcedone Byzantium aduheretur. Sed milites præfectique quos Selymo fauere suprà docuimus, iterũ refragari, eademq; illa memorare, quæ apud Hadrianopolim adduxerant: in summa, non esse passuros eum tanq̃ etate inutilem eiurare imperium, qui modò forti constantiq; animo pro imperio ac dignitate feliciter dimicasset: se Baiazete incolumi neminẽ alium imperatorem salutaturos: neq; se tñ spem precidere Achomati: neq; verò ipsum volũtatib. militum debere diffidere, quin eorũ fauore & studio, vir cognitę probatęq; virtutis & ius ęquum, & imperiũ, quod sine controuersia ad ipsum tanquã natu maximum pertineret, suo tempore posset adipisci: satis superque recenti prelio demonstratum esse, quantum spei ab imperatore in militum animis sit reponendum, qui pro fide atque officio offerre se morti, & iniquissimo prælio non recusarint. Hac militum consternatione Baiazetes spe sua deiectus, siue (vt aliqui crediderunt) regnandi consuetudine allectus, quòd ab recenti victoria, neque senem se, neque inualidum ad regendam eam imperij molem,

veluti

veluti rediuiuo quodam animi vigore iudicabat, Achomatem monuit, vt ab Chalcedone abſcederet, atq; in prouinciam ſuam reuerteretur, ſe tūc eum Cappadocia accerſiturum, quum liberalitate mollitis prætorianorū animis, & collecta ſenſim principum gratia, melior conficiendæ rei occaſio præberetur. Achomates ſpe atque opinione fraudatus, ſeque & à patre deludi, & à prætorianis militibus deſpici queſtus, nouis precibus minas addit: in patrem acerbè inuehitur, quòd ſe tot terrarum ſpacia emenſum, ipſiusque præſertim literis euocatum, deſpectui omnibus atque ludibrio exponeret. Quòd ſi Baiazetes deſipere perſeueret, & tanti gratiam faciat prætorianorum, vt præ illa nec æquitatis, nec promiſſorum ſuorum rationem habēdam putet, ſe dignitatem ſuam, quam apud parum æquum patrem obtinere non poſsit, armis vindicaturum. Ad ea Baiazetes per Cadileſcherum ſacræ legis interpretem, ſummæ apud eos authoritatis virum, reſpondit: nec cautè ſatis, nec prudenter eum facere, qui inſolentius iraſcatur, quum beneficium, quod ſola beneuolentia comparari poſsit, vi & contumelijs extorquere contendat: omnia ei integra reſeruari: ceſſurumque ei proculdubio imperium, niſi præpropera feſtinatione ſpes ſuas corrumperet, quas tolerantia atque expectatione alere deberet. Diſceret ex recenti exemplo, fortunaque Selymi fratris, quod ipſi quoque vſui ſalutique eſſe poſſet, longè periculoſius eſſe violentiæ audaciæque confidere, quàm peruerſos animi impetus recta ratione moderare, & opportuna temporum & rerum momenta expectare. Achomates, quum mandata patris exponerentur ira atque dolore inflammatus, patris legatum obliquis verborum contumelijs dehoneſtatum propè violauit, crebrò dictitans, & patrem commutatę voluntatis, & proditores perfidiæ propediem pœnas daturos: motiſque properè caſtris Bithyniam, per quam iter faciebat, hoſtiliter deprædatus, Amaſiam redijt. Ibi magis ac magis repulſæ dolore atque ignominia extimulatus, conſilium cepit inuadendæ minoris Aſiæ: vt ſi de Byzantij imperio armis certandum foret, ampliſsimis eius prouinciæ opibus vteretur: vel ſi id minus conſequi poſſet, dimidium ſaltem regnum, tranſmarinis regionibus in poteſtatem redactis, in omnes belli euentus occuparet. Itaque vocatis ad ſe Amurathe atque Aladino adoleſcentibus filijs, multum de inimicorum acerbitate alienationeque Baiazetis conqueſtus, docuit nihil ſibi ſperandum de ſucceſsione imperij, niſi protinus arma capeſſerent, ac dignitatem ſuam aduerſus inimicorum iniurias tuerentur: Poſſe facilè minorem Aſiam occupari, ſi celeriter audendum ſibi exiſtimarent, quando Piſidia, Lycaonia, atque omnis Pamphyliæ & Ioniæ ora, nullis exercitibus aut claſsibus tenerentur. Corcuthum quoque vel ſua animi tranquillitate atque ocio contentum fore, vel æquitatis atque iuſtitię ſtudio in partes tranſiturum: ſin ſecuras res ſuas dubijs permiſcendas putaret, & pararet arma, eum protinus ad primum belli impetum poſſeſsione ditionis exceſſurum: cæteros autem prouinciæ regulos illius authoritatem vel fortunam ſecuturos. Proinde virilem animum induerent, & in proximas regiones ad delectus habendos, & ad omnis generis præſidia comparanda proficiſcerentur. Adoleſcentes, & propria indole, & paternis adhortationibus excitati, imperata faciunt: ſtatimque ex amicis, militibus, ſeruiſque præſertim egregiam armatorum manum cogunt. Ipſe verò præter veterem exercitum quem aduerſus Perſas habuerat, nouos milites conſcribit: ex finitimis vrbibus ſtrenuiſsimum quemque euocat, percurritque prouinciam, & ſe ipſum Aſiæ

regem declarat. Eos porrò qui non statim se dedere velint, ipse & Amurathes & Aladinus diuersis in locis bello persequuntur. Eo terrore circumducto multæ vrbes aut debili, aut nullo penitus muro cinctæ, pars voluntate, pars metu atque armis expugnatæ, in potestatem Achomatis deuenerunt. Inde progressus in Lycaoniæ, interiorisque Ciliciæ fines, Mahometem fratris filium, qui regionibus Caramaniæ proximis imperabat, per legatos & literas hortatur, vt sibi auxilio esse velit ad recuperandam dignitatem, atque vlciscendas iniurias aduersus eos, qui Baiazetem dolis malignisq; persuasionibus ab se deductum deprauatumque eò perduxerint, vt alium quam primogenitum filium imperij hæredem constituendum existimarit. Dijs tamen bene iuuantibus se præoccupaturum eorum malitiam, ac vindicaturum armis, quod sibi iure deberetur, si Mahometes arma, milites frumentumque in castra transmitteret, faueretque honestissimæ causæ: reperturum eum longè meliorem patruum, quàm ipse patrem inuenerit: qui si secum amicè ac liberaliter ageret, cumulatissimas gratias in posterum esset relaturus. Mahometes aliquid earum rerum quas peteret se facturum negat, nisi aui Baiazetis literis id facere iubeatur, ad quem summa imperij respiciat: non esse sui iudicij discernere an iure rectéque fecerit Baiazetes, quod se sospite regnum filio tradere noluerit. Cæterùm non ignorare nulli alteri parendum esse viuente imperatore, in cuius verba & Sciansciaus pater, & ipse iurauerit: propterea debere eum iracundiæ modum imponere, nequum inimicis nocere se speret, cum magna omnium inuidia patri noceat: & spem & dignitatem suam, quæ ex merito, si patientia vtatur, paululúmque cunctetur, maxima futura, præpropera animi perturbatione corrumpat. Achomates qui præstò sibi affuturum Mahometem crediderat, quum postulatis suis grauius consideratiusque ab iuuene responderetur, exercitum in fines eius ducit, & regionem igne ferroque deuastat. Nec multo pòst Mahometem ipsum cum exiguo exercitu subsidio suis venientem, supra Larandam in itinere profligauit, compulsumque in oppidum per aliquot dies obsedit, ac demum accepto in deditionem oppido, eum cum impubere fratre viuũ cepit: consiliarios verò atque nutricium, quorum cõsilio persuasum Mahometem, atque in id discrimen adductum fuisse putabat, interficit. Quibus de causis Baiazetes ira ac dolore perturbatus, quòd in ea ætate oppugnari ab duobus filijs calamitosum & planè miserum esse prouidebat, legatos ad Achomatẽ mittit, qui furentem grauibus verbis castigarent, & Mahometem fratremque eius è custodia educi iuberent. Si id impetrari, aut ea vis insaniæ leniri non posset, bellum indicerent. Sed ille, qui quanto ambitiosius post repulsam ad imperiũ anhelabat, tanto acerbius atque crudelius sibi agendum arbitrabatur, principem legationis bellum atque extrema quęque audacius comminantem in conspectu iugulari, & cęteros ante vesperam castris excedere iussit. Ea res tunc maximè Baiazetis exulcerauit animum, et ab Achomate complures mortales alienauit, quòd legatos ad componendam controuersiam missos, contra ius gentium inhumanè admodum ac nulla patris reuerentia violasset. Conclamant prætoriani qui in statione erant, ita vt Baiazetes exaudiret, non ferendam esse temerarij hominis audaciam, sed protinus sceleri armis obuiam eundum. Impunitate ac mora valescere malorum vires. si cunctetur imperator, ac mitius agat, eum mox auxilium atque operam frustra à militibus imploraturum. Mustaphas quoque & Bostanges ac cæteri, qui Selymi rebus occultè fauebant, at-

quę hęc per idoneos homines singulari calliditate in vulgus militũ spargi curauerant, mussare primò, atrocitatem sceleris admirari, veluti damnarent quidem crudele factum, authorem verò minimè criminarentur. Mox vbi Baiazetem proprio ardore & vocibus militum satis incitatum, & ex fiducia superioris victoriæ ad vlciscendum iniuriam paratum vident, quàm acerbissimè et crudelissimè in Achomatem inuehuntur: eum vt parricidam, vt imperij hostẽ, bello persequendum censent: tolluntque subinde ad cælum laudibus militum fidem atque virtutem, qui pro salute ac dignitate imperatoris nouos vltro labores sibi expeterent. Ita Achomates astu atque solertia ducum, patris iracundia, atque omnium denique militum iudicio hostis declaratur: decernuntur prætorianæ cohortes, & magna pars Europæi equitatus, quibus primo quoque tempore aduersus eum in Asia bellum geratur. Atquum belli dux virtute armorumque peritia insignis deligendus esset, atque ea maximè cura ad Bassas pertinere videretur, cœpere omnes aspernari honorem illum, & pro se quisq; id munus abnuere, atque indignum esse testari, vt serui auspicijs, imperatoris filius oppugnaretur: milites quoque nihil se aduersus regiam prolem ausuros prædicabant, nisi vnus ex ipsa Othomannorum domo copijs & summæ rerum pręficeretur. Sic quondam Gemem eius fratrem in Cilicia res nouas molientem, & proximè Selymum non alijs quàm Othomannis ducibus debellatos. Hæc illò perspicuè pertinebant, vt Selymum, quem occulta beniuolentia prosequebantur (tametsi illum nisi probri causa nominare non licebat) obliquis artibus patri reconciliarent, viamque ei reditus Byzantium hac ratione pręstruerent: quoniam nec Baiazetem senecta et valetudine conflictatum, nec Corchutum hominem philosophum, eius belli prouinciam petituros arbitrabantur: vnum autem Selymum ex Othomannis superesse, ad quem nepotibus per ætatem minus idoneis exercitus imperium deferretur. Ad eas voces Baiazetes perplexo atque æstuanti similis in prætorium se contulit, morbum & inutiles annos incusans: quærensque quòd Corchutus dum inane sapientiæ nomen et vmbratile vitę genus sequeretur, digniores regia fortuna artes, & honoratiora vitæ subsidia reliquisset. Hæc dicentem, volutantemque animo, Mustaphas lenire omnes eius curas assuetus, in varios sermones de summa belli consultatione pertractum, parata oratione ita allocutus est. Noli existimare, Imperator, etiamsi per prosperam valetudinem ætatemque liceret, aut transmittendum exercitum, aut omnino tibi in Asiam traijciendum; ne dum tota Asia vagum Achomatem bello persequeris, longè acriorem hostem in Europa relinquas, qui Traciam, Gręciam omnem, atq; Byzantium nudatum præsidijs inuadat. An non audimus Selymũ supra Varnam alias parare copias? nouum ab socero equitatum expectare, atq; imminere iterum ceruicibus nostris? An fortè ille non maiores spiritus gerit, quàm aut animo frangi possit, aut hac vna atque fortuita dimicatione superari? aut si veteranos in Asiam transmiseris, Corchutumq; cum suis superioris anni delectibus, qui te ęgro Selymi conatib. obstet, in Europam euocaueris, timebit ille tyrones Asiaticos, aut philosophũ ducem, qui prætorianos, robora virorũ toto orbe cõquisita, ac te ipsum veterẽ & felicissimum imperatorẽ timere noluerit? Falleris Imperator, & ancipites rerum casus non planè perspicis, qui cum duobus vno tempore in diuersissimis Asiæ atque Europæ partibus bellum gerendum esse non cogitas. Etenim dum illum Cappadociæ finibus exturbare contendes, hic propior & occa-

sioni imminens à tergo, in media regni viscera bellum molietur. Sin periculi magnitudine permotus, & Thraciam tueri, & prætorianos retinere volueris, ardebit in conspectu Asia omnis, nec ille iniurijs aut bello finem faciet, donec sibi Asiæ imperium vendicarit. Ergo si non culpæ, sed fato & fortunæ tuæ datum est, vt duo ex te geniti omnium consensu, patris & patriæ hostes iudicentur, quorum alter temeritate præceps, alter superbia & furore actus, bellum intulerint, cur in tam impedito difficilique negotio tuta consilia speciosis non anteponis? & quos vno tempore castigare vlcisciq́ue non potes, eos singulos atque inter se dissidentes per occasionem aggrederis? Hæc spes vna salutis, hęc vna via est, si clauum, (vt dicitur) clauo trudendum, atq; hostē vincendum censueris. Comprime tantisper vindictæ ardorē, & dissimulata in præsens ægritudine animi, alteri inducias simulatamq; pacem concede, alterum verò alterius ausu periculoque in vtrunque casum prospero euentu bello persequere. Opprimes eum mox quum voles, cui signa exercitumque tradideris: erunt enim scelerum vindices militum dextrę, et tu summa tua securitate bellum conficies, obiectando periculis quem & vincere velis, & eundem interire desideres. Mustapham loquentem adhuc cæteri purpurati, vt inter se constituerant, exceperunt, compositisque in eam sententiam orationibus, Baiazeti persuadere cœperunt, vt Selymum belli ducem deligeret: illum satis pœnarum suæ temeritatis dedisse: proindeq; veluti castigata arrogantia in officio fidelissime permansurum: Achomatem verò non facturum quicquam pro sano, qui patris oratores violarit, nisi & ipse armis, vt Selymus nuper victus fugatusque fuerat, tota Asia pelleretur. Baiazetes, quòd in ea re admodum graui explicanda Cherseoglis solus ferè omnium fidelis sub tristi vultu mussaret, diu in incerto habuit quidnam consilij potissimum caperet. Obuersabantur animo grauissimæ offensiones, secumq; ipse reputabat, Selymum ex Asia inuasisse Europam, occupatam ab eo Hadrianopolim, in acie se circumuentum, petitum se Scythicis sagittis, ac solo propè Deorū beneficio discessisse victorem. Illinc contempta imperia, nepotes bello capti, iura legatorū violata, subactæ vrbes, atque Asia omnis perturbata, ardensq; miserabili belli incendio, iracundiā & vindictę desiderium acuebant. His anxium curis insignes Græco astu immaniq; perfidia consultatores, vel reclamante Cherseogle, perpulerunt, vt literas ad Selymum sua manu cōscriberet, quibus priorem ei gratiā obliterata præteritorum memoria polliceretur: deferretq; copiarum imperium, si Byzantium quàmprimū veniret, & aduersus Achomatē in Asiam proficisceretur. Dum hęc Byzantij parantur, Corchutus ab amicis & familiarib. suis per literas edoctus, quanta imbecillitate pater senex, quibusue consilijs post declaratum hostem Achomatē vocare ad se Selymū, atq; eum ducē exercitus declarare cōtenderet, è Magnesia Phoceam descendit, conscensisq; triremibus Byzantiū adnauigauit. Igitur magno comitatu amicorū progressus in intimū prętorium, postquā patrem dextra osculo petita salutauit, cum post varios sermones in hunc modum allocutus est. Trigesimus agitur annus, pie atq; optime pater, ex quo prærogatiua militari, consensu ciuium, totiusq; aulę principū iudicio creatus, atq; acclamatus imperator, hoc regnum, possessionemq; huius imperij lubens ac volens tibi de manu tradidi, quod quis tandem mortalium, nisi aut insanus, aut optimus vnquā fecisset? Non enim vi, non metu impulsus, sed sola tui reuerentia id religiosi gratique animi specimen edidi. Neque postea me in tot annorum decursu eius

singula-

singularis officij, & repræsentatæ pietatis vnquam pœnituit, quando his quæ possidenda cõcesseras, & clarissimi facti laude contentus fortunam hanc tuam & sublime mortalitatis fastigium cum tranquillitate, atque ocio studiorum meorum minimè comparanda esse censebam: quum alienum prorsus à decreto compositi animi, inaneque esset ea appetere, quæ ambientis animi desiderium non finirent, & multo meliora cunctis imperijs contemplanti animo virtus ardua, & prædulcis diuinarum rerum cognitio pollicerentur. Hac me vadentem via, & hæc tua regna fastidientem, quum religionis ac sapientiæ causa in vltimam Arabiam ad aram Diui Mahometis, & ad Indos, tãquam exactioris disciplinæ professores contenderem, medio itinere per Memphiticum regem ex Ægypto in Phrygiam retraxisti, iussistique, vt ciuitatis (quæ necesse erat adire) periculis consideratius vitæ salutique consulerem, & pietatis erga te meæ, & tuę erga me beneuolentiæ fructus opperirer: ceu ventura essent tempora, quibus propter malorum ingenia, tibi atque Othomannorum familiæ vsui, atque subsidio esse posse virum innocentem atque philosophum existimares. Itaque ab eo tempore semper & parui imperijs tuis, & quanta maximè potui cura atque iustitia prouinciæ meæ satisfeci: & proximo Persarum bello paraui eduxique exercitum, quo fines ab incursionibus Barbarorum tueremur.

At cum illis minore Asia pulsis profligatisque, impij ac perditissimi fratres, alter in Europa nefario scelere te patrem ætate confectum, & neruorum dolore cruciatum, vt regno pelleret & interficeret, in acie circumuenisset: alter in Asia summa temeritate atque perfidia illinc regnũ occupaturus fratris sui filios adolescentes optimos, tibique maximè fideles obsedisset atque cœpisset, existimaui huc mihi omnino esse traijciendum: quòd non sine Dei optimi maximi prouidentia fieri intelligebam, vt eo maximè tempore à te prudentissimo atque humanissimo patre, principeque omnis æquitatis, atque iusticiæ cultore sanctissimo, meorum erga te meritorum parem gratiam postularem: quõ tu fratrum meorum scelera expertus id rectê & commodè præstare posses, quòd etiam nullo meo simili officio prouocatus certissima ratione concedendum arbitrarêris. Igitur te, pater optime, oro obtestorq; per fidem erga te meã, perpetuamque pietatem, vt antequam Selymus adueniat, & dignitati meæ prospicere, & consulere imperio velis. Tollet ille quum armatus irruperit iura omnia constituendæ pacis, & fauore militari cuncta miscebit. Audio enim prætorianos & duces exercitus conuersis in eum studijs occasionem circumspectare, vt quem inuiti acie profligarint, eum vltrò imperatorem atque Sulthanum salutent. Proinde imperium quod optimo iure meum est, & antiquæ meæ erga te pietatis insigni merito debetur, dum potes, dum in manu tua est, in hac eadem quàm præcipiti rerum occasione restitue. Frustra enim æquissimæ causæ fauebis, quum recepto intra vrbem nefario ambitiosoque homine, imperium & libertatem amiseris. Baiazetes Corcuthum vix tenentem lachrymas, & ipse tenero confusus affectu miti oratione cõsolatus, bono animo esse iussit: aperuitque consiliorum suorum causas, paratum se reddere imperium: sed quo minus id statim faceret, impedimento esse prætorianos, qui nuper consilijs suis obstiterint. Illos enim si vel minimũ eius rei suspicionẽ inijceret, etiam atq; etiam aduersaturos. Vno eo consilio sub specie honoris detrahi tandem ex Europa Selymum, & ablegari in Asiam pretorianos: quorũ absentia sibi merum ac liberũ imperium relinqueretur, traditurum se protinus sceptrum, quum illi mare tra-

iecissent. Nec credere præfectos & milites qui se nuper acie circumuentum fortiter egregieque defenderint, aut insidias molituros, aut recentis facti gloriam turpi facinore maculaturos. Quin & sperare, superis ita volentibus, qui immanium scelerum vindices semper extitissent, Selymum & Achomatem si semel acie conflixerint, mutua crudelitate perituros. Corchutus, siue probata ratione paterni cõsilij, siue cognita eius voluntate, verbis minime disceptandum existimans, non sine spe potiundi imperij ad amicos rediit, egitq; Bizantij plures dies, nec tamen, aut militum, aut ducum sibi quenquam vel largitione vel præmiorum pollicitatione conciliauit, quod ambitione aut pretio petendum minime iudicabat, id quod sibi iure optimo ex paterna gratia deberetur. Interea Selymi familiares, eum de Corcuthi aduentu certionem faciunt, admonentque vt iter mature capiat, & Byzantium approperet: imminere enim periculum ne Baiazetes & senex & inconstans, maioris filij precibus delinitus, expeditam perficiendi negotij rationem interpellet atque discutiat. Selymus qui in vnam eam curam excubabat, vt si vnquam sibi occasio adeundi exercitus preberetur, ipse statim spe ingentium premiorũ corruptis omnibus ordinibus imperium arriperet, nullam profectioni moram fecit, & modico equitũ comitatu, cæteris subsequi iussis, Byzantiũ peruenit. Corchutus cum purpuratis primoribusq; aulę, & magna parte pretorianorũ ad portam vsq; obuiam progressus, introeuntẽ osculo excepit, deduxitq; per mediam vrbem, effuso passim omni populo ad spectaculum hominis immani audacię scelere cõspicui, crebrisq; subinde displosis tormentis in lęticię signum, inter faustas acclamationes puerorum atq; militum: vt facile appareret, omnem recentis noxæ inuidiam decessisse, eumque mox omnium iudicio rerum imperio potiturum. Postero die Selymus in prætorium venit, supplexque & pedes patris exosculatus, temeritatis suæ veniam postulauit. Ad quem Baiazetes summa lenitate subridens, Errata, inquit, tua Selyme fili, eo minora sunt, quod celerem pœnitentiam inuenerunt, proinde lubentius veniam do: sed in posterum age & enitere, vt qui tibi industriam fortitudinemque tribuit Deus, & bonam quoq; mentem dedisse videatur. Dignam quidem ausibus tuis belli materiam paratam habes, quo virtus tua enitescere possit. Nec multo post indicitur militare concilium de imperatore aduersus Achomatem deligendo. Selymus statim multis imperatorium nomen sibi deferentibus summo astu reluctari cœpit: negare se Corchuto fratri, qui ætatis honore prudentiaque præstaret anteponendum: illi deberi iure honorem, illum summa authoritate sapientiaque bellum administraturum: se postquam paternam gratiam recuperarit, minimo quoque loco contentum fore. Corcuthi vero familiares, qui omnem spem suam atq; omnia consilia in discessu Selymi & prætorianorum collocauerant, cum rursus, quasi vtrinque modestia certaretur, hortari, orareque, vt eas partes susciperet, quę sibi strenuo ac rei militaris peritissimo absque vlla fratris contumelia deferrentur. Ita Selymus Corchutum fratrem atque eius fautores miris artibus ludificatus, dum simulando aliud quam quod struebat, vana spe imprudentium animos pascit, omnibus suffragijs imperator exercitus declaratur. Extemplo nonnulli milites magnis acclamationibus nõ ducem eum modo, sed regem, principemque consalutant, & propere arma corripiunt, quibus flagitium suum atque perfidiam tuerentur, si meliores obsistere vel dissentire vellent. Selymus ipse deprecanti similis, quasi delatum imperium abnueret, & patris reuerẽtia permoueretur,

mouerετur, modò se commendare militibus, donatiuumque polliceri, modo duces orare, vt ad patrem pergerent, curarentque, vt postquam ea mens exercitus foret, imperium sibi sine turba, & tumultu libenti animo traderetur. Mustaphas siue propria perfidia, siue mortis metu, quòd ei Selymus, nisi hæc patri renunciaret, mortis supplicium comminatus fuerat, ingressus ad Baiazetem qui clamoribus militum excitatus è cubiculo in apertiorem ędium partem processerat, Imperator, inquit, milites tui Selymum & ducem & principem in consilio salutarunt, postulantque vt id ratum habeas, facturi mox impetum in regiam, vt te meque trucident, nisi imperio cesseris. Petunt abs te illi summo consensu quod iam in alterius manum transtulerunt. Proinde longè periculosius est retinere quod amiseris, quàm iam ereptum vltero concedere, quum id nulla vi, nulla ingenij solertia recuperari possit. Arma tenent, fremunt, & qui semel defecere, maiora etiam scelera meditantur. Baiazetes metu atque ira perturbatus, siccine inquit, perfidissimi tandem me proditis? summaque mea in vos beneficia, tanta perfidia compensatis? Quin & hanc quoque animam eripitis, qui hoc corpusculum & instantem vitæ meę finem expectare non potuistis, vt iusto legitimoque principe eiecto, scelestissimum vobis imperatorem præficeretis? Sed habeto te principem parricidam, daturi mox eo vindice perfidiæ pœnas: atque ipse ab irato Deo maximo non dubio vltore scelerum, à scelere auspicetur imperium. Mustaphas cum Rostange & Aiace statim reuersus ad prętorianos, nulla de dolore vel iracundia Baiazetis facta mentione, cedit, inquit, Baiazetes imperio, & Selymum, cui superi atque homines imperium detulerunt, sibi successorem decernit. Ea vox excepta omnium auribus, his primum quos Selymus corruperat spiritus auxit, dehinc dubios desperato remedio in partes traduxit. Ergo quum libidine atque impetu militum cuncta raptim agerentur, sublatus in equum Selymus, per celeberrimas vrbis regiones deducitur, & rex & imperator, diuerso animorum habitu acclamantibus omnibus salutatur. Eo die milites sacramento adacti in verba Selymi præeuntibus ducibus iurauerunt. Corcuthus verò, vel dolore irritæ spei, vel mortis metu, quanquam ei Selymus Mitylenas ipsamque insulam Lesbum dono dare se dixisset, solutis occultè triremibus Phocęam rediit. At Baiazetes modò terrarum orbis principum amplissimus, in tanta hominum perfidia & rerum omnium iniquitate, secedendi consilium capit, Byzantioque excedit cum familiaribus suis collecta pretiosiore suppellectile, petiturus Dimethocā Thraciæ vrbem amœnitate hortorum, cæliq; temperie, & exilio, & præsenti fortunæ opportunam. Sed quum acerbissimis curis agitatus animus eum deficeret, et affectę corporis vires collaberentur, medio itinere statui tabernaculum iussit, vt valetudinem quiete curaret. Ibi septuagesimo sexto ætatis suæ anno ab Hammone Iudæo medico, qui iussu Selymi salutiferæ potioni venenum miscuerat, necatur. Alij qui tamen senio & longa valetudine, & ad extremum prægrauantibus curis attenuatum interiisse contendunt. Sed Antonius Vtrius Ligur à cubiculo Baiazetis, qui de his rebus commentaria ad Leonem pontificem conscripsit, referebat nobis, se in expirantis corpore non dubia veneni indicia deprehendisse.

Ferunt Selymum proximum paternæ vitæ exitum, vrgente etiam senio, expectare noluisse, quoniam si eo sospite in Asiam aduersus Achomatem traiecisset, nihil tutum pacatumque Byzantij se relicturum existimabat, ratus Baiazetem, se absente ad repetendum imperium nullam moram esse factu-

rum. Perstrinxit quoque crudelem animum auaritia supra imperij sollicitudinem: nanque vasa auro argentoque cælata, & præter signatam pecuniam plenos pretiosissimarum gemmarum & vnionum loculos, quæ tot progenitores reges ex immensa illa opum amplitudine reliquerant, vnus Baiazetes vniuersa asportabat, ingentia sane atque opportuna subsidia in proximum donatiuum, præsertim cuncta debenti militibus, qui prætio & spe futuræ liberalitatis vnius horæ momento cuncta detulissent. Paterno autem funeri delato in vrbem Byzantium summa in speciem pietate iusta persoluit, statuens illi æternos ignes, & sepulchrum cælati operis, ne, cui imperium & vitam inuiderat, supremos quoque honores inuidisse videretur. Inde pecuniam, quæ in ærario erat, recognouit, diuisitque militibus pro donatiuo vicies centena milia aureorum: & quo magnitudinem animi perpetua liberalitate testaretur, ad veterem stipendij summam in singulos dies equiti quatuor, pediti verò duos argenteos addidit. Nec multò pòst cum exercitu in Asiam traiecit: progressusque ad Ancyram vrbem, vt Achomatem persequeretur, ea æstate nihil memorabile gessit. Nanque Achomates haud ignarus non adesse sibi iustas vires quibus fraterni exercitus impetum sustineret, in Armeniæ minoris fines & montana Cappadociæ penitus concesserat, passim fidem populorum implorans, milites conscribens, arma, pecuniam, auxilia etiam ab infimis externisque postulans: vt ea omnia in tempore parata atque expedita haberet, quæ ad gerendum bellum, atque obtinendam Asiam necessaria videbantur. At Selymus exacta æstate, quum in locis Tauro proximis propter niues atque acerbissima frigora hyemare non posset, neque si progrederetur Achomate nusquam consistente, posse conficere bellum speraret, in Bithyniam redijt: dimissoque ad loca maritima Europæo equitatu, & prætorianis Byzantium reuerti iussis, ipse cum cæteris Prusiæ hyemare constituit. Quo tempore, quum totus in Achomatem imperij æmulū atroci animo deferretur, ne sibi in Asiam bellum gerenti, quicquam hostile ab Europa timēdum foret, pacem cum Venetis hisdem legibus, quibus eam Baiazates pater sanciuerat, confirmauit. & cum Vladislao Pannoniæ, Sigismundoque Sarmatiæ regibus, veteres inducias ad aliquot annos extendit. Nec multò pòst Selymus, quum nullam pro firmando imperio suspicionem, etiam de pueris superfluam existimaret, quinque egregiæ indolis adolescentes fratrum filios necari iussit, inter quos erat Mahometes, quem paulò ante ad Larandam captum, Achomates audita morte Baiazetis dimiserat. Erat is primi filij Baiazetis liberorum natu maximus, alterum & vigesimum natus annum, specie corporis & vigore animi Othomānorum præstantissimus. Quæ omnia sicuti ei militum ac populi fauorem conciliabant, ita vno inuidente Selymo exitium pepererunt. Ferunt Mahometem ingressos ad se duos carnifices, qui nihil tale timenti moriendum esse denunciarent, ac mandata statim exequerentur, alterum calamario cultello confecisse, alterum iam vulneratum interfecturum fuisse, nisi alij satellites irrupissent, qui frustra reluctantem strangularunt. De Osarne Alensciaci & Zilibo Mahumeti, duobusque alijs tenellis adhuc, pariter supplicium sumptum, adeo consternatis eo scelere omnium animis, vt complures milites tacita inuidia, per aliquot dies regis conspectum exhorruerint. Nec tot propinquis vno furore absumptis immitis animus ab crudeli rabie conquieuit. Nanque vt clarissima Othomannorum sobole extincta, vacuam sæuitiæ suæ domum faceret, reliquos ex omnibus Baiazetis nepotibus

tibus Amurathem & Aladinum per insidias interficere cogitauit. Receperant illi nuper Amasiam, qua vrbe ab Selymo superiore æstate pulsi fuerant, quum Achomates pater in montana Cappadociæ perfugisset. Ad eos opprimendos validam equitum manum delegit, qui magnis itineribus Amasiam contenderent, adolescentesque imparatos ac nihil de præsenti periculo cogitantes comprehenderent. Neque id erat factu difficile, quum expeditus equitatus omnem ferè aduentus sui famam celeritate præuenturus esset, nec vrbs ipsa aut munita mœnibus, aut tuta præsidio militum foret, quòd eo tempore Achomates in loca Caramaniæ proxima ad conducendos milites profectus erat. Sed Mustaphas consilij particeps, cuius singulari studio atque opera Selymum ad imperium euectum docuimus, quum indigna morte Baiazetis & tot insontiũ puerorum cæde permotus, totum se animo ab amicitia crudelissimi hominis auertisset, imminentem miseris iuuenibus calamitatem miseratus, per celeres tabellarios de aduentu equitum eos certiores fecit. Quibus acceptis literis, illi statim patre reuocato, occulta præsidia compararunt, quibus hostes exciperẽtur. Ita quum paucos pòst dies Selymiani Amasiam peruenissent, & fortè eodem tempore reuertisset Achomates, pręcipitati in insidias facilè trucidati captique sunt. Accidit autem vt serui Achomatis, quum Selymianis captiuis illuderent, omnem insidiarum & rei gestæ ordinem aperuerint (vsqueadeò male in aula principum consilia etiam de maximis rebus occultantur) iactantes non deesse sibi amicos etiam ex intimis Selymi familiaribus, qui meliori causæ fauerent, & grassari sæuireque belluam illam non paterentur. Illi autem postquam redempti Prusiam rediêre, quæ ab hostibus cognouerant regi detulerunt. Nec mora, Selymus neminem præter vnum Mustapham authorem detegendi arcani consilij existimans: siue quòd iam ei tædio esse cœperat hominis gloria, siue, vt insigne beneficium cui par gratia reddi non poterat, exitio compensaret, eum inauditum interfici, & cadauer nudum in tantæ modò felicitatis ludibriũ in publicum abijci iussit. Interfecto Mustapha, & imminente iam Vere, ne quid de instituta immanitate remitteret, ad tollendum Corchutũ fratrem, crudelem animum adiecit. Agebat ille Magnesiæ, nec aduersus Selymũ abrupta spe imperij quidquam hostile moliebatur, regressus ad philosophiæ studia, à quibus ambitione corruptus intempestiuè discesserat. Igitur præfectis edicit, vt sex milia fortissimorum equitum deligant, qui in tertiam diem corpora, arma, equos profectioni parent, se in Cappadociam celerem excursionem esse facturum. Statuto die Selymus Prusia mouit conuerso in dextrã suorum agmine, ita vt equites qui rectâ Amasiam petere credebant, tum demum in Lydiam se abduci perspicerent. Vnus ex equitibus egregij animi, quicunque ille fuerit cõiectura iudicans, ad opprimendum Corchutum iri, velocissimo equo vsus, per compendia viarum regem antecessit, Magnesiamq; peruenit. Cuius monitu Corchutus de periculo certior factus, relicta familia cum duobus seruis ad mare cõtendit, vt aliquod in littore nauigium nactus, in Cretam aduheretur: aut certè vel piscatoria nauicula Rhodum perfugeret. Cæterum Selymus improuiso aduẽtu suo perterrefactis Magnesijs, prætorium fratris corona equitũ septum, vt exitus præcluderentur, nullo resistente cepit. Quum verò vnum omnes Corchutum per singulas domus latebras frustra perquirerẽt, quæstione de suis habita, cognoscit eum monitu ignoti equitis intempesta nocte discessisse. Quamobrem sua spe frustratus, equitibus mille præsidio Magnesiæ reli-

ctis, qui summa celeritate atq; diligētia circumiectam regionem percurrerent, cum thesauris atq; omni fratris familia Prusiam eadem celeritate reuersus est. At Corchutus spe fugæ erepta, quod Bostanges Selymi gener educta classe omnia littora custodiret, neque vlla iam spes fallendi hostis relinqueretur, non longè à Smyrna in speluncam mari proximam se cōdidit, sperans si interpositis aliquot diebus statione clasis abscederet, elabendi occasionem, vel fortunæ beneficio, vel Deorum benignitate sibi minimè defuturam. Sed quum diu agrestibus pomis inediam tolerasset, victumque à pastorali tugurio per seruum quærere cogeretur, indicante agricola ab inquisitiorib. comprehenditur, Prusiamq; perducitur, vbi eum Selymus necari iussit. Constat Corchutum, quum fidib. gutturi admotis à carnifice strangularetur, impetrasse horam, cuius spatio amarulenta in Selymum carmina intrepido constantique animo conscripsit, quibus exprobrata sęuitia, eius capiti omnes diras imprecabatur. Selymus verò quem viuum videre noluerat, necatum spectare sustinuit, perlegitque carmina de se conscripta, nec temperauit à lachrymis, vsusque est lugubri veste, vt immanis animi crudelitatem in tanta omnium inuidia falso dolore contegeret. Iam Ver appetebat, quum Achomates comparato exercitu ab Amasia mouit, literis amicorum euocatus, qui Selymum solis suorum cædibus intentum, posse in hybernis opprimi confirmabant, si Prusiā cum expedito exercitu conuolaret: abesse enim pretorianos, Europęumque equitatum, robora exercitus, neque Selymum Dijs aduersis, infensisq; hominibus, in eo periculo quod minimè timeret, salubre consilium esse capturum. Maturaret, neque mitiora Veris tempora cunctanter opperiretur, ne vel minimo eo temporis spatio hostiles copiæ ab diuersis hybernis ad signa venire iuberentur: Solere Deos ipsos & præstare occasionem, & præbere consilia gerendis rebus: cæterùm neque ea exequi, neque humanas mentes erepta libertate præuertere consueuisse. Proinde Fortunam, quæ paulò antè paternum imperium abstulisset, celeritate atque audacia subleuandam esse censeret. Ingruente enim æstate, aut bello vincendum fore, aut omnino sibi Cappadocia & tota minore Asia decedendum. Achomates qui cuncta eo bello secundiora sibi pollicebatur, quòd magnas habebat copias, quòd ab Hysmaele Persarum equitū auxilia impetrauerat, quòd denique, Selymum ob recentia scelera, omnibus inuisum esse, atq; ob eam caussam cœpto statim bello à militibus desertum iri putabat, amicis pulchra dictu, factu verò aspera suadentibus obtemperauit. Igitur, quum in Galatiam, peditatu minoribus itineribus subsequi iusso, cum amplius quindecim milibus equitum peruenisset, Selymus, de eius aductu certior factus, per celeres tabellarios equitatum omnem Prusiæ conuenire iubet. Interim dum Asappos cogit, atque vniuersas expectat copias, Fortuna quæ semper omnibus in rebus Selymo fauit, tunc quoque periculum, quod suorum fraude parabatur, discussit, & expeditam victoriæ rationem ostendit. Namque amici Achomatis, qui in castris Selymi erant, à superiore in eum studio suo non recedentes, euocatum illum cum exercitu, & iam progressum in Paphlagoniam, etiam atque etiam literis admonebāt, festinaret, antequam Selymi copiæ conuenirent. acciri enim prætorianos, contrahi equitatum, atq; omnia ab Selymo impigrè parari, ei tamen sera omnia fore, si ipse inexpectata celeritate improuisus accessisset. Quibus fortè literis interceptis, Selymus de fratris consilio eiusque aduentu, & de suorum perfidia certius cognouit. Itaque necatis, qui literas conscripserant,

gemma

gemma eorum ad obsignandas epistolas vtitur, scribitque interfectorum nomine ad Achomatem, vt maturaret proficisci, peditatumque relinqueret: vel modica enim equitum manu opprimi posse Selymum, si se celeriter conspiciendum amicis, & coniuratis daret. Fore enim vt ad datum signum excitato in castris tumultu seditionem militarem inducerent, atque illum turbatis rebus, incautè ordines circumeuntem aggrederentur. Achomates fide literis adhibita, vt qui plurimum viribus suis fidebat, pedestres copias, quę cum Amurathe tardius subsequebantur, relinquere non dubitauit, profectusque ad Horminium in ripa Parthenij amnis castra fecit. Selymus quoque Prusia egreditur, & receptis in castris prætorianis cohortibus, quæ nuper mari transuectæ fuerant, Sinam bassam præfectum Asiatici equitatus cum valida equitũ manu ad cognoscendas tentandasque hostium vires præmittit. Selymiani, quum adhuc qua in parte constitisset Achomates, & quales quantæque eius copiæ forent, exploratum non haberent, matutina caligine decepti, in iniquum locum delati sunt, vbi Achomates prosperè cum eis conflixit, occiditque ad mille equites, cęteros præcipites in fugam dedit. Neque tamen eo accepto detrimento Selymus, aut animo perturbatur, aut summę rei victoriæ diffidit, sed protinus ad Elatam flumen promouet castra. Labitur Elata ex Horminio monte, & rectà decurrit in Pontum, irrigans à dextro latißimos campos: quæ Terræ nouæ plana ab incolis hodie nuncupantur. Idem quoq; facit Achomates, qui tametsi fratrem equitatu peditatuque præstare, atque omni ex parte superiorem esse intelligebat, recenti tamen victoriæ prouentu alacrior factus, quòd amicos suos qui apud Selymum erant, aliquod insigne facinus in ipso negotio patraturos arbitrabatur, quod pro se tanquam legitimo rege staturos superos iudicabat, neque cedendum, neque reliquum exercitum expectandum existimauit. Intererat flumen inter bina castra, & à speculatoribus vtrinque certus hostium numerus referebatur: neq; tamen Achomates, cui tutum ad suos receptum patentes campi præstare poterant, conspecta magnitudine periculi, vt saluti suæ ac militum maturè consuleret, fatali insania correptus adduci poterat, ita vt eum obijcere periculis & destinato exitio Fortuna videretur. Selymus inclinante iam Sole exercitum Elatam traducit, milites curare corpora, & in sequentem diem parare arma atque animos ad pugnam iubet. cæterùm in proximam syluam mille equites mittit, quibus præerat Canoglis vxoris frater eximiæ virtutis iuuenis, quem pater ab Taurica cum lectißima ala Tartarorum equitum paulò antè ad generum miserat. His iniungit vt quum intenti omnes ad pugnam forent, à tergo se ostendant, & auersos hostes adoriantur. Ita silenti agmine ad radices montis profecti, loco opportuno proceris arboribus tecto considunt. Nam Horminius qua parte Pontum, & Septentriones spectat, nemorosus est, & cõplures habet colles interiectis vallibus, quibus magnus exercitus facilè conderetur. Prima luce Selymus aperto in loco aciem instruit, in cornibus equitatum omnem, ita vt in dextro hastati omnes, in læuo sagittarij & sclopettarij essent: in media verò acie prætorianos pedites atque Asappos collocat. Ex aduerso Achomates duo tantùm agmina constituit, & primos in dextrum hostium cornu procurrere iubet. Eorum primum impetum Selymiani magna constantia exceperunt, sed quum ad gladios ventum esset, quòd cum Persis ferro tectis, qui in ipsa fronte locum sibi depoposcerant, collatis equorum pectoribus res ageretur, diutius sustinere non potuerunt, ac mox pulsi turbatique

cedere, & in suos ruere cœperunt. Id Selymus statim conspicatus increpando adhortandoque confirmatis suis, læuum cornu inducit, & sclopettarios in locum hastatorum succedere iubet, producitque prætorias cohortes, quarum aspectu totum hostium agmen sagittarum, ac sclopettorum multitudine iam territum, dare terga coactum est. Achomates & ipse periculo intentus, aliquanto maiore virtute quàm fortuna, subsidio suis reliquos equites adducit, quorũ vi atque impetu prælium exequatur. Sed dum irrumpendo sternendoque victoriæ imminet, Canoglis auersos adoritur: clamore edito hostes tum maximè pugnantes in se conuertit: ab fronte pedites conglobati gradum inferunt, equites verò hastati, quos ab initio à Persis pulsos diximus, pudore adducti in prælium reuertuntur. Ita Achomatis acies circumuenta vndique cæditur: & vexillis stratis omnia cæde fugaque complentur. Achomates desperatis rebus aufugiens, dum saluti sero consulit, in fossam, quàm pridiani imbres aquis cœnoque compleuerant, labente equo præcipitatur. Ibi agnitus à militibus, atque comprehensus vt se statim interficerent impetrare non potuit. Quem Selymus iam antea neci destinatũ sequenti nocte hisdem carnificibus, qui Corchutum cęterosque necauerant, traditum, chorda arcus elisis ceruicibus interfici iussit. Amurathes in itinere à Persis, qui cum magna parte equitum densata acie perruptis iterum Turcarum ordinibus euaserãt, de fortuna patris, & prælij euentu edoctus Amasiam redijt, atq; inito de fuga consilio cum Aladino fratre, ipse cum equitibus Persis traiecto Euphrate ad Hysmaelem confugit. Aladinus verò in Cilicia Amano monte superato, vt ad Campsonem Gaurum Ægypti regem se conferret, in Syriam profectus est. At Selymus secundum eam pugnam præmissis in prouincias, quę ab Achomate tenebantur singulis equitum præfectis, breui omnem minorem Asiam in potestatem redegit. Mox reuersus Byzantium paucis post diebus, quòd ibi recrudescente pestilentia in singulos dies quingenti ferè homines absumebantur, Hadrianopolim concessit, vbi reliquum æstatis, atque hyemem venationibus intentus, transegit. Interea Sophus Hysmael à Persico Oceano ad Seruianorum fines, atque ipsum Caucasum montem, & per Hyrcani maris Meridionalem oram ad Coraxenos omni regione perdomita, Zagataisque Tartaris, qui olim fuere Bactriani & Sogdiani ad Oxum Iaxartemque flumina pertinentes, sępe per tres annos acie superatis, in Armeniam reuersus est, Amurathemq; apud Taurisium obuium habuit. Venerat eò miserrimus adolescens post aduersam pugnam, patremq; interfectum, vnius horę momento regia fortuna expoliatus, vt à potentissimo rege in tantis calamitatibus auxilia aduersus patruum imploraret. Hysmael dignum fama sua ratus, si summę spei adolescentem ad se profugum exciperet, atque omnib. iuuaret auxilijs, bono eum animo esse iussit: & vt ampliore spe confirmaret, filiam ei in matrimonium collocauit. Siquidem Othomannorũ domus concursu calamitatum labefacta atque conuulsa, si Selymus fato fungeretur, neminem imperio Amurathe potiorem esset habitura. Quinetiam ad primos bellorum motus, si ipse à Perside arma inferret, defecturam à Selymo minorem Asiam apparebat, quòd propter insitam animo eius immanitatem ac scæua facinora, Dijs pariter atque hominibus esset inuisus. Igitur Sophus Hysmael primo statim Vere Amurathem cum decem millib. equitum ad Harsengam superare Euphratẽ & peruadere in Cappadociam iubet: vt cognitis prouincialium animis, atque exploratis hostium viribus de tota mole belli certiora consi-

ra consilia sumerentur. Vstaoglum verò apud Persas clarissimum ducem, cum valida parte exercitus Amurathem vnius diei itineris interuallo subsequi imperat. Ipse in Armenia cum maioribus copijs substitit, ne rei frumentariæ angustia laboraret, quum per loca sterilia incultaq; amplissimus exercitus ducendus foret. Amurathes ex improuiso per minorem Armeniam Cappadociæ fines ingressus, quum tentatis amicorum voluntatibus quędam oppida recepisset, quędam igne ferroque vastasset, magnum toti prouinciæ terrorem intulit: quo metu iniecto deficientibus passim populis Amasiam vsque peruasurus esse videbatur, nisi Chendemus vir bello egregius, quem Asię pręsidio Selymus reliquerat, Persis cuncta bellico tumultu miscentibus ad Sebastam, quæ hodie Suias dicitur, cum magnis copijs occurrisset. Scripserat quoq; Chendemus multum antea ad Selymum de apparatu aduentuq; hostium, quum eos superasse Euphratem per exploratores cognouisset. Quibus vulgatis rumoribus, Selymus ab Hadrianopoli in Asiam profectus, omnes copias Prusiæ conuenire iusserat: habitisq; summa celeritate delectibus supra quadraginta millia Asapporum peditum armauerat. Quod vbi per captiuos & veteres clientes suos Amurathes cognouit, tametsi cum Chendemo cõfligere magnopere cupiebat, ne tamen si forte Selymus sua celeritate ad se opprimendum cõtenderet, in Antitauri angustijs deprehẽderetur, ad Vstaoglum regressus est. At Selymus qui toto eo anno egregium ac maximum bellum, dignamque ausibus suis expeditionem ingenti animo secum ipse volutarat, diu incertus Pannoniã Rhodumue, an ipsam Italiam discordia nostra labantem, afflictamque tot bellorum incommodis, terra mariq; inuaderet, oblata occasione Persici belli, ad Orientem se conuertit, atq; Arsengam, quam aliqui Comanam Ponticam fuisse iudicãt, trigesimis castris peruenit: vbi iunctis cum Chendemo viribus, quũ retrocessisse hostes, vastatamque continenti incendio eam regionem comperisset, dolore iniuriæ & victoriæ fiducia incitatus, vestigijs fugientium insistere, ac vltro in maiorem Armeniam penetrare constituit. Erant maximæ omnium rerum difficultates, quæ huic bello à peritis regionum in concilio proponebantur, quæ postea trepidantibus cæteris, ipse propria quadam felicitate & sola animi magnitudine superauit. Namque militibus qui ab Illyrico, Mysia, Epiro, Macedoniaq; terrestri semper itinere in Cappadociam venerant, nouos labores subire, vt ad Taurum sęuissima frigora, & mox in patentib. campis vehementissimos calores, sitim, inediam, atq; imam propè omnium rerum desperationem subire necesse erat, præsertim quod Persæ in regressu euastatis agris, vt hosti solitudinem facerẽt, quicquid viui esse poterat, corruperant. Magnam quoq; peritis atq; prudentibus ducibus sollicitudinẽ intendebant minoris Armeniæ & Aladulorum reges, quos haud satis clarè perspectis eorum volũtatibus, in tergo relicturi erant, neque putabant eos quicquam pro amicis esse facturos: si quid Selymo aut in pugna, aut in subuehendis commeatibus, aut in locorum angustijs parum feliciter accidisset. Armenius magnam subministrãdi commeatus facultatem habebat. Aladulo verò copiæ aderant, & numero & exercitatione non contemnendæ: pręterea angustiæ, claustra omnia, & singuli aditus, qui è Cappadocia in Armeniam & Persidem ducũt, aut opportunis arcibus, aut firmis eius præsidijs tenebantur. Montana enim ei parent: protenditurq; eius imperium à Scordiscis, qui Ponto imminent, perpetuo Tauri dorso ad Amanum montem, quo Cilicia Syriæ committitur. Inter cæteros Chendemus, qui plu-

rimum apud Selymum gratia authoritateq; pollebat, suadere cœpit, vt in Cappadocia subsisteret: exercitũ ab labore viæ reficeret, atque illic hostium aduentum opperiretur. Non est, inquit, imperator existimandum, quòd illi metu refugerint, qui nec viso quidem hoste retrocesserunt: nectunt dolos, et insidias apertè moliuntur, dum fuga timorem simulant. An non scimus quæ ingenia, quæ robora hominum Persis ferat? Timebunt illi nudum Turcam, hastatum vel sagittarium, qui validiorib. equis ferro tectis, ipsi galeati loricatiq; Scytharum sagittas non timuerunt? vel si hoc parum est, qui tot gentibus bello victis fortissimo imperatori suo maximum imperium virtute pepererunt? An te maiores vel meliores copias habere existimas, quam Cassemus quondam patruus tuus, atque auus Mahometes habuerint? qui me in eorum castris militãte ad Trapezuntem, & ad Nicopolis montes, non vna clade accepta, cum hoste sæpius dimicarunt? Neque tormenta, quæ trahimus, habere in se magnum ad victoriam vsum inficiabor, modò explicandis tot curribus idonea loca patuerint. Sed exustum hoc solum, rigentes atque abrupti montes, & immensa post nos terrarum spatia me perterrent, quem armatæ hostium acies iniquiore etiam in loco terrere non potuerunt. Neque Armenio vel Aladulo ambiguæ fidei regibus quicquam credendum putes, tametsi primo ingressu amica omnia pacataque ostenderint. Circumspectabunt enim occasionem, vt te imparatum per insidias aggrediãtur. At si te illic explorata omnino victoria expectat, quanto tibi ea tuorum sanguine constabit? quo alio milite, quibus alijs virib. Græciam tueberis, si te studio proferendi imperij, vel ardore comparandæ laudis abductum, in penitissimam Armeniam Christiani reges audierint? Proinde si tueri tua prius est atque præstantius, quàm aliena cum periculo appetere: si prudentissimi imperatores non in multa cæde hostium, sed in salute atq; incolumitate suorum militum victoriæ gloriam posuerunt, desine te atque exercitũ obiectare periculis, atque omnia temerè vni Fortunæ committere: quæ si inconstans & lubrica audaciæ tuæ semel illuserit, rues insania ab tanto fastigio longè celerius, quàm illuc paulò antè virtute conscenderis. Selymus qui vt erat asperi atq; immitis ingenij, cuncta consilio atque auspicijs suis administrari volebat, quanquam vehementer ea oratione permouebatur, atque aliquot duces in ipsa periculi cogitatione suspensos videbat, paucis tamen per iracundiam confutatis, prætorium dimisit, testatus se iterum per pacata infestaque & victoriam omnino relaturum, postquam senex tantopere de vita sollicitus, honestissimam mortem timeret. Hæc dicentem regem excepêre statim alij duces assentari soliti, qui propter æmulationem Chendemi gloriæ atq; opibus inuidebant. Ii enim orsi à magnitudine copiarum, à militum genere, ab apparatu tormentorum, & ab ipsa quoque fortuna inuicti exercitus, cuncta ex difficillimis plana atque facilia reddere: quę verò de virtute hostium dicebantur verbis magnificis eleuare contendebant: mox, vt iniecta suspicione perfidiæ Chendemi authoritatem conuellerent, eũm dictitare virum fortem atq; omnibus bellis intrepidum non timore aliquo, non angusta spe victoriæ adductũ, sed promissis Amurathis, & hostili auro oneratum & corruptum, tantæ expeditionis cursum, & paratæ victoriæ spem omnem abrumpere voluisse. Proinde caueret senis astutias atque perfidiam, progrederetur que audentius, nec putaret milites, aut pericula, aut labores esse recusaturos, modò ipse animo non deficeret. Paratos enim esse vel acerbissimas quasque belli difficultates subire, nihilque

magis

magis exoptare, quàm vt in eas regiones ducerentur, vbi editis veræ virtutis operibus, Selymum imperatorem suum Alexandro, & se in eadem belli gloria Macedonibus exæquarent. Ad hæc, vt Chendemum opprimerent, indices subornarunt, qui dicerent, eum ab Amurathe pecuniam accepisse, nec in tempore Persis prædatoribus, qui eo duce fines irruperant, occurrere voluisse: vnde tantum detrimenti prouinciæ illatum. Quibus de causis Selymus præpropera crudelitate præceps, Chendemum inauditum, ac vera monentem interfici iussit, vt cæteros ab simili dicendi libertate deterreret, doceretque ea esse optima consilia, quæ imperator diuina veluti ratione reperisset. Interfecto Chendemo, occulto statim metu perculsæ omnium mentes, quod clarissimus vir tantæ modò apud regem existimationis & gratiæ, indicta causa concidisset, quem paterno ac mox fraterno bello Selymi in partibus virtute atq; consilio floruisse meminerant: quasi eadem sæuitia Selymus, vel in minimis rerum suspicionibus, obscuros esset oppressurus, qui ne amicis quidem antiquissimis pepercisset. Inde promotis castris, in fines Armeniorum & Aladulorum peruenit: vbi per legatos earum gentium reges qui tum in armis erant hortatus est, vt communi secum consilio & viribus, bellum aduersus Persas susciperent, ac secum in maiorem Armeniam proficiscerentur. Se enim perfecto bello ipsis omnem agrum, & proximam regionem, quam de hoste cepissent, in præmium virtutis atque nauatæ operæ concessurum. Reges qui Hysmaeli pariter ac Selymo infensi erant propter finium iniurias, inter quos medij et inualidi (vt tenuiores à potentioribus solent) quotidie premebantur, quum animos in vtrunque belli euentum astutè intentos nudare nollent, responderunt, quas ipsi copias contraxissent, ad sui regionisque præsidium comparasse, non vt temere in ambigua belli fortuna, alterum ex amicis finitimisque regibus oppugnarent: se verò tanti non esse, vt sui iudicij putarent discernere, quisnam iustiorem belli causam sequeretur. Cæterum si absque maleficio duceretur exercitus, & munita itinera & commeatus pro copia regionis, ingresso maiorem Armeniam præbituros. Selymus hac prima spe deiectus, quod eos sibi voluntate aut metu omnibus officijs affuturos putauerat, dissimulandum in præsens existimauit, ne qui totus corpore atque animo ad Hysmaelem ferebatur, ambiguæ fidei reges, si facto eos verboue læsisset, in tergo pro certis hostibus esset habiturus. Igitur Selymus à Scordiscis profectus, octauo die ad Moschios montes peruenit: quos ingentem aquarum molem trahens Euphrates: ab Antitauro magnis effectis crepidinibus abrumpit. Percurruntij perpetuis iugis in Hyberum & Colchidem: & ab ortu maiorem Armeniam aperiunt. Ductus est sub signis exercitus per aduersi fluminis ripam, neq; vnquam à profluente discessum, quod sitis in ignota regione timebatur. Ita in Orientem directo itinere, vt à læua minor Armenia, Aladuli verò regis fines, & iuxta decurrens Euphrates à dextra relinqueretur, quousque ad Periardem montem peruentū fuit. Periardes duorum clarissimorū fluminū origine inclytus, propter miram omniū rerum fœcunditatem, Leprus, id est, frugifer à barbaris hodie nuncupatur. Namque Euphrates et Araxes singulis atq; aduersis emissis paludibus, campestrem aridamque regionem emissariorum copia, & summa frugum felicitate nobilitant. Selymus tantis confectis itineribus, quum nec fama quidem vbi Hysmaelis exercitus cōsedisset, quē validū numerosumq; paulò antè è Cappadocia discessisse cognouerat, scire posset, cunctabundus ac timēti similis supra fluminis fontem

castra fecit, atque exploratum velocissimos equites qui aliquos ex obuijs exciperent, vndique emisit. Sed quum incolæ Armenij vel metu appropinquantis hostis, vel iussu Hysmaelis omni ea regione, quæ ad iter patebat, decessissent, desertisque ædificijs, & asportatis, aut concrematis omnibus victui necessarijs, pabulum quoque & quicquid herbidum in proximis agris fuerat, euastassent; Turcæ equites nemine hostium intercepto biduo post redierunt, nunciantes eam vastitatem omnium frugum, latissimos tantum campos, & immensam occurrere solitudinem: nec vlla hominum aut equorum vestigia reperiri. Proinde existimare se, aut locorum errore deceptos, aut perfidia Armeniorū, qui duces itineris erant, in deserta peruenisse: vbi amissa spe alendi equitatus, ac mox cessantibus humanis alimentis fame exercitus absumeretur. Auxerant quoque præsentem metum duo reges relicti in tergo, & in primis Aladulus, qui, vel pudore, vel metu adductus primis diebus commeatu adiuuerat, procedenti vero in intimam Armeniam nihil ex fide officioque præstiterat, iam tum inde gratiam Hysmaelis captans, cuius virtuti ac viribus haud dubie cessuros Turcas, sicuti totus prope Oriens paulo ante cessisset, arbitrabatur. At Selymus ingenti cura anxius, suspectare insidias, inediam timere, horrere solitudinem & cuncta quę Chendemus senex edixerat memoria volutare: vultum tamen alacrem impauidumq; militibus ostentare: quæ constantia prosperos rerum successus, & maturam de hoste victoriam deiectis etiam militum animis pollicebatur. Ergo coactis viæ ducibus, & per regionis peritissimos explicata itinerum ratione, quum à dextris vltra Periardem subesse fertilissimam Armeniæ partem didicisset, castra mouit: circumuectusque montis initia qua Boream spectat, ad Araxem deflexit, & supra Choim oppidum equites vado, pedites vero modicis effectis pontibus transmisit. Nanque Araxes antequam receptis amnibus, qui à Periardis paludibus oriuntur, ampliores vndas trahat, humilem alueum & faciles ascensu passim ripas transeuntibus ostendit. Vixdum Selymus traducto exercitu castra posuerat, quum Vstaoglus, qui cum Amurathe iunctis copijs idoneo in loco substiterat, Choi oppido atq; inermibus oppidanis timens, ne repentino hostis aduentu opprimeretur, celeriter inde mouit, & ad hostem profectus est. Nanq; id oppidum fontium atq; amnium perennitate totius regionis amœnissimum, quod propter omnis generis fructuum copiam cælique temperiem, Persarum reges relicto Taurisio magnā æstatis partem his in locis agere consueuerunt, ditissimos oppidanos habet, & pulcherrima ędificia: quibus in eo prælio succurrendum Vstaoglus arbitrabatur, ne simul contra suam existimationē in conspectu celebre oppidum amitteretur, atque hostis eo potitus, confectū fame exercitum omnium rerū copia recrearet. Choim antiquitus fuisse Artaxata clarissimam quondam vrbem à Domitio Corbulone deletam, Cassinus natione Armenius, qui huic bello interfuit, pluribus coniecturis nobis indicauit. Nec Sophus Hysmael quanquam maiorem copiarum partē aduersus Coraxenos, Hyrcani maris accolas tumultuātes paulo ante præmiserat, vt qui Turcas despiceret, nec eos in Armeniā venturos arbitraretur, audito statim Selymi nomine in castra venire cunctatus nō est. Forte tum Vstaoglus, qui in eam vsq; diem et prælio & conspectu hostium cōtra suorum opinionem abstinuerat, vt magis ac magis & labore itineris & desperatione commeatus attritis hostium viribus, sine pugna, & sine suorum vulnere bellum conficeret, contra oppidum castra locauerat, quum sub aduentum Hysmaelis Turcæ

explora-

exploratores conspecta pulueris nube, auditisque equorum hinnitibus, adesse hostem senserunt. Quod vbi in castra nunciatum est, tum verò omnes gestire lætitia, tum primum spem concipere certissimam de salute atque victoria: Dijs grates agere, quòd pro labore, inedia, cæterisque incommodis, tandem oblato hoste egregiæ mortis facultatem tribuissent. Enimuero Europæi præsertim equites, equis macie confectis, Asappique pedites longo itinere fatigati, quibus vulgato morbo ventres fluebant, quòd in magnis solis ardoribus polenta ex farina acetoque confecta, & pomorum agrestium succis vitam diu tolerarant, an gente simul dolore animi consternati, quòd ne viso quidem hoste cadendum foret, passim moriebantur. Hysmael vt in conspectum hostium venit, cum suorum virtuti, tum fortunæ suæ plurimum confisus, quò plus terroris incuteret prælium minimè differendum existimauit, misitque ad Selymum caduceatorem, & cum eo aliquot militares viros, qui diligēter, quales quantæque hostiū copię, quot tormēta, quæ formæ castrorum essent, specularentur. Cæterum Selymo nunciarēt ambigui iuris non esse Armeniam: neq; vnquam cum Turcis de eius possessione fuisse disceptatum, proinde se mirari cur infesto exercitu in prouinciam venisset. Quòd si fortè antiquæ virtutis æmulus imitatus Alexandrum Macedonē, tantū soli terrarumq; iure suum futurum existimet, quātum sibi promotis armis victoria Fortunaque pepercerint, pararet arma, & in crastinum diem suas atque alienas vires periclitaretur. Selymus ad ea respondit: extare recentem iniuriarum memoriam, qua iustè ab Othomannis aduersus Persas arma sumi potuerint, quū & auus Mahometes & Cassemus patruus quondam, nuper verò Baiazetes pater, & ipse dum fratris Achomatis armis oppugnaretur, à Persis & summa detrimenta, & insignes contumelias acceperint. Ea tamen etsi magna et grauissima sint, dignas belli causas non putare, sed vnū se repetere Amurathem fratris filium hostē suum, & Cappadocię prędatorem. Quem si ex ęquo amiceq; sibi traderet, vt mutua inter reges pro tuendis firmādisq; imperijs iura postularent, fore, vt copias inde abduceret, & in proprios fines reuerteretur. Si verò id facere negligeret, ferro igneq; Armeniam, & Persidem vastaturum. Dimisso caduceatore vterq; suis castris se continuit. Sequēti verò die Selymus suorum omnium hortatu copias in patētem locum eduxit: instructaque acie ad hostem, qui duobus millibus passuum inde aberat, profectus est, existimans Hysmaelem tanti nominis imperatorem, quin prælio decertaret, nullam moram esse facturum. Qui verò Persarum numerus, quòd equitum genus, quæ arma, quæ telà gestarent, facilè reperire non poterat. Nam supra gentis ingenia calliditatis atq; consilij plena, tantus erat militum amor, ac tanta veneratio erga Hysmaelem regem suum, vt nemo repertus sit, qui ad Turcarum castra transfugerit, quum multi (vt postea ex captiuis Persis cognitum est) quotidie à Selymo ad Hysmalem perfugerent. Selymus qui octuaginta equitum millia eo die habuisse dicitur, in dextro cornu Cassembassam Europæi equitatus pręfectū, in lęuo Sinambassam eunuchum cum Asiatico equitatu constituit, antecedentibus Acanzis, qui sunt voluntariæ militiæ equites ex vario gentium genere, spe prædę ad bellum exciti. Media acies Asappis peditibus data, quorum vilis semiermisque turba, tanquam nullius propè iacturæ hebetandis hostium gladijs primo semper congressui obijcitur. Post Asappos tormenta rectà fronte disposita sunt, additis præsidio quatuor equitum millibus. Ipse in subsidijs cum lectissimo equite prætoriano, omnibusq; Ianizaris

paulo editiore in loco constitit, duplici corona tormẽtorum atq; impedimentorum circumuallatus: nam camelos clitellatos longa catenæ serie inter se nexos ita in orbem sibi de more circundederat, vt speciem validæ munitionis æquarent, quo veluti vallo septus, & laborantibus suis opem ferre, & si quid durius accideret, veluti ab arce cum flore militum, omnem hostium impetum sustinere posset: monuitque Asappos, vt quum primum hostium equitatus appropinquare inciperet, diducta acie celeriter in vtranq; partem secederent, vt spacium emittendis tormẽtis relinqueretur. Ex aduerso Hysmael, qui per transfugas cuncta hostium consilia explorata habebat, vocatis ad se ducibus, docuit nullius propè negotij esse victoriam, modò procellam tormentorũ effugerent. Quod se facilè consequuturum pollicebatur, si equites quum scindi Asapporum aciem vidissent, & ipsi intenti paratique soluto statim ordine in duas alas abscederent. Itaque duo maiora vexilla proposuit, alterum prætorium, quod certo in loco cum robore equitum statuerat, alterum quod cum reliquo exercitu Vstaoglo attribuit. Habebat Hysmael ad triginta milia equitum absque vllo pedestri subsidio, in queis fuere supra decẽ milia cataphracti, viri fortes, bello exercitati, ac nobilitate illustres. Iis insignes equi erãt operoso chalybe tecti, & casides ad ornatum terroremque cristatæ: Præterea acinaces, & more nostro clauæ ferreæ, atque hastæ solidiores. Cæteri apertis atque oblongis galeis & ferreis thoracibus muniti, vel maiore arcu, vel lanceis fraxineis more Hispanico ad mediam hastam comprehensis, vtebantur. Cæterum apud eos nullus tormentorum apparatus, quo certè vno Turcis impares erant. Sed tantum spiritus, tantumque virtutis Persarum animis inerat, vt despecta hostium multitudine, & contempto tormentorum periculo, prælium committere non dubitarent. Hysmael dato signo vniuersum agmen promouit milites cohortatus, vt diu ante partam rei militaris laudem memoria retinere vellent: ac se imperatorem suum, quem pluribus secundissimis prælijs maximum Orientis regem cõstituissent, vadentem in hostes imitarentur: occursuros in acie inermes Turcas leui tantùm hasta & scutis vtentes, quorum equi statura humiles, strigosi, enecti fame, ne primum quidem impetum cataphractorum essent toleraturi. Ab altera parte Selymus puluerem aduentantis hostilis exercitus conspicatus, per duces præfectosque tota acie pronunciari iussit, instare prælium, quo si egregiè dimicarent, victis gentium victoribus Othomannicum imperium à Persico Oceano ad Caucasum montem essent prolaturi. Quòd si quid ex pristina virtute remisissent, putarent nullam effugij spem superesse in ea vastitate camporum immensisque desertis: aut enim fœde moriendum, aut perpetuò Persarum fœminis cum ignominia seruiendum: quando post tot terrarum spatia, & rapidus Euphrates, & Tauri iuga, & infidus Aladulus occupatis augustijs, omnem spem redeundi in Cappadociam victis abstulissent. Hysmael quum apprppinquasset, & ad propositum signum Asappi ordines aperirent, subindeque falcones medio interuallo disploderentur, diducto statim equitatu, in dextrum cornu impetum fecit tãto suorum ardore, vt quum asperrimum inter semiermes Turcas, et armatos egregiè Persas contractum esset certamen, obtruncato ante alios Cassembassam, primis cæsis, ac mox alijs atque alijs fusis profligatisque totum id cornu vsque ad subsidia vbi substiterat Selymus propulerint. Parte alia Vstaoglus non paruo à tormentis accepto incommodo, ꝙ tardius ab eo periculo, sese atque alas suas explicarat, Asiaticos inuasit: Ibi acri

commissa

commiſſa pugna magnam cædem hoſtium edidit,ſed nõ eadem felicitate, qua Hyſmael. Nam dum inter primos acerrimè depugnaret, ſclopetto ictus occubuit. quo caſu Turcarum animis redditus vigor, ita vt qui iam pulſi loco ſupra tertiam partem ſuorum amiſerant, redintegrato certamine, cataphractos egregiè ſuſtinuerint:& oppoſitis ſclopettarijs, quibus maximè Perſarum equi terrebantur, eos vno agmine in Aſappos præcipites egerint. Perſæ ſiue neceſsitate compulſi, quòd detrimento accepto ducem amiſerant, atque equos tormentorum fragore & tonitru territos, regere non poterant, ſiue quòd apertum latus Aſapporum meliorem rei gerendæ facultatem oſtendebat, confertis turmis per tranſuerſos pedites perruperunt: quibus magna ſtrage cæſis protritiſque ad tormenta peruentum. Ibi eorum magiſtros libratoreſque, qui, vt in magna rerum perturbatione diſploſis temere tormentis fœdiſsimam cladem ſuis æquè hoſtibuſque intulerant, circumuentos trucidarunt, continentiq; curſu in dextrum cornu hoſtium, vbi Hyſmael cum Europæis depugnabat, tanquam victores peruasêre. Quibus de rebus Europęi, qui iam antea & ipſi amiſſo duce repulſi confectiq; vulneribus ſe ad ſubſidia receperãt, quum nouo ab latere oblato prælio impreſsionem ægrè ſuſtinerent, opem vt in extremo diſcrimine à ſubſidiarijs implorare cœperunt. In ea prælij iniquitate Selymus ſoluto curruum nexu, vallum duobus in locis patefecit, partemq; prætoriani equitatus illico emiſit. Mox ad Ianizaros conuerſus, veſtrę, inquit, virtuti atque operæ hodierna victoria reſeruatur: macti virtute milites mei, agite dum eruptione facta, feſſos hoſtes integris viribus aggredimini. Fluunt ſudore equorũ corpora, ipſique equites ſub tanto armorũ pondere iam fatiſcunt. Hæc dicenti Selymo Ianizari haud ſanè promptè obtemperabant, quippe qui in tanta rerum deſperatione libenter ſuis ſe munitionib. continerent. Itaq; dum cunctatius ſigna efferunt, Perſæ in medio ardore victoriæ Europæis circumfuſi eos ſpectãte Selymo, ac fruſtra auxilium ferre properante occidione deleuerunt. Scripſit ad Leonem põtificem Fabritius Carrectus Rhodiæ militiæ magiſter, ad quem omnia hæc diligentiſsimè perferebantur, Ianizaros Selymo dicto audientes non fuiſſe, neque eius adhortatione, aut precibus adduci potuiſſe, vt laborantibus Europæis auxilium ferrent: vt qui ſummæ rei diffidentes, expectare euentum, quàm ſe in manifeſto periculo equeſtri hoſtium procellę, quæ cæteros pedites obtriuerat, obiectare malebant. Iam Perſæ ab omni parte Selymum intra ſubſidia morantem inuaſerant, quum Sinam baſſa tametſi cornu lacerum ac vehementer attenuatum trahebat, per medios Aſapporum aceruos, hoſtes inſecutus in tempore ſuperuenit: accitiſque ſubinde & inductis aliquot recentib. turmis, quæ ab Vſtaogli impetu integræ euaſerant, pugna eſt reſtituta, duorum maximè fratrum Malcociorum præcellenti virtute, Turabei & Mahometis, qui Turcica ex gente nobilitate generis ipſi Othomannæ familiæ pares, Malcocij patris luctuoſa illa in Venetos & Carnos excurſione clari ducis, magnitudinem animi vigoremque referebant. Selymus quoque minimè animum deſpondens, ſed in ſpem erectus atque alacer, id quod ſupremo diſcriminis reſeruarat, omnia tormenta dirigi in hoſtem iubet: quæ tãtam equorum atque hominum ſtragem ſuis pariter atq; hoſtibus inter ſe commixtis ediderunt, vt quum viri puluere, fumo tormentorum & crepitu, vſum oculorum atq; aurium amiſiſſent, ac ſubinde equi ad inſolitũ fragorem metu conſternati, cõtemptis frænis ſeſſores in diuerſum adueherent, incerta adhuc victoria prælium

sit diremptum. Hysmael sclopetti ictu sub læuum humerum vulnere accepto, præteruectus eam procellam, vt vulnus inspiceret, hortantibus amicis prælio excessit. Quę res haud dubiè Selymo suisque omnibus salutem attulit: nanque Hysmaelem eiusque vexillum Persę continuo subsecuti, non dubiam partámque magna ex parte omnium opinione victoriam, reliquerunt. Verùm leui nec profundo vulnere inuecto, quòd plumbea glans eam armorum partem ob singularem temperaturam altius penetrare nequiuerat, in prælium redire constituit. Sed audita morte Vstaogli, cui propter eximiam rei bellicæ peritiam magnopere fidebat, suadentibus etiam amicis ne plagam adhuc calentem despiceret, salutique consuleret, quadrato agmine ac lento gradu, vt nihil fugæ simile discessus habere videretur, recipere se cœpit, præteruectusq; Taruisium, monitis vrbis primoribus, vt portas Turcis aperirent, præsidiumque acciperent, ne quid detrimenti ex vana constantia paterentur, in Medorum fines concessit. At Turcæ tot incommodis conflictati, quum neque prę timore animos, neque præ lassitudine vires ad insequendum haberent, ad Persarum castra delati, ea nullo defendente ceperunt. Inuentæ sunt, præter tabernacula picta acu, & serico atque auro intexta aliamque pretiosam supellectilem, complures nobilissimæ mulieres, quæ viros secutæ fuerant, quas Selymus intactas sine pretio remisit. Retulerè qui huic prælio interfuerunt, nonnullas fœminas inter cæsorum aceruos repertas, quæ thoraces galeasque indutę, & secutæ viros vnà cum eis strenuè pugnando ceciderant. Hoc maximè euentu Calderanis in campis ad Choim pugnatũ est septimo Calend. Septembris, eius anni qui fuit à partu Virginis millesimus quingentesimus decimus quartus: quo prælio Selymus supra triginta milia hominum amisit: in queis præter Cassembassam Græciæ Bellerbechum, septem Sanzacos, & in his ipsos quos diximus Malcocios fratres, dum alter alteri cum circumuento opem ferre conatur, cadentibus equis interfectos: sed præter Asapporum inconditam multitudinem obiectam cædi, equites Illyrici, Macedones, Triballi, Epirotæ, Thessali, Thracesque, haud dubie flos & robur exercitus, qui in dextro cornu fuerant, magna ex parte aut cęsi aut vulneribus debilitati sunt. Selymus confessione hostium victor, quum ab Choi cæterisque vicinis vrbibus, & ab Taurisio legationes in castra venissent, quæ se commeatum affatim dare, & imperata facere paratas dicerent, ad Taurisium profectus est, studio visendæ atque obtinendæ Persarum regiæ. Ea vrbs ab Choi vbi pugnatum est, itinere bidui distat: fuitq; antiquitùs Ptolemæo Terna, quæ abest à proximo Hircano mari ad Bacucum portum centũ quinquaginta milibus passuum. Ciues aduentantibus Turcis præstò fuerunt, & magnam vim commeatus extra portam conuexerunt, vbi occupatis suburbanis ædificijs Turcæ castra posuerant, quum in maxima & frequentissima ciuitate pernoctare parum tutum existimarent, portas tamen tradentibus Persis, imposito præsidio tenuerunt. Ferunt Selymum, qui salutem suam Persis temere minimè committebat, nunquam ingressum vrbem, nisi gregarij equitis habitu: aliqui verò celebri pompa in regijs ædibus publicè conuiuatum fuisse, verbaque ad Taurisianos de victoria consilijsque suis fecisse confirmant. Sed vix decem dies Taurisij moratus, quum in Armenia contra voluntatem prætorianorum hyemare statueret, ad frequentes de hoste nuncios consilium mutauit, quòd Hysmael accita valida manu Hiberorum & Albanorum equitum, cum Parthis atque his equitibus qui pugnæ interfuerant aduentare ferebatur.

Quibus

Quibus de causis Selymus, qui supra centum & quinquaginta armatorum milibus in acie constitutis, ægre se triginta Persarum milia sustinuisse, & casu magis artificioque tormentorum, quàm vera virtute, eos superasse meminerat, æstimatisque Taurisianorum viribus, quorum fidem et multitudinem suspectā habebat, in Cappadociam redire cōstituit. Itaque abductis pluribus fabrorum excellentiumque opificum familijs, eorum maximè qui arma telaque elaborati operis fabricabant, & magna vi serici & commeatus inde exportata, per Hobordenam & Balisenam regiones, longiore aliquanto itinere ad Euphratem contendit. Ne enim appropinquantibus Hiberis obuius fieret, redire ad Araxem, & Periardis montes circuire nolebat. Hismael cognita eius profectione, quāta & ipse maxima potuit celeritate eum subsecutus, magis ac magis cursum intendere, & prę festinatione impedimenta passim ac milites vulneribus & valetudine debilitatos relinqui coegit. Neque prius (quod ille magno interuallo antecedebat) extremum Turcarum agmen consecutus est, quàm ad Euphratē peruenit. Ibi Selymus biduum moratus aliquot effectis ratibus peditatū transmittebat. Quæ quum tantę multitudini non sufficerent, plures inflatis vtribus innixi flumen tranabant: alij effractis dedita opera curribus, eorum materia ad natandum vtebantur. Ipse imperator lintre vectus, quum vniuersus equitatus ad perfringendam vim fluminis vno agmine ingressus profluenti se opposuisset, in vlteriorem ripam euasit. Quæ res peditibus periculum minuit, & molliorem transitum currulibus tormentis, camelisq; & cæteris sarcinarijs iumentis dedit. Periere tamen, quum iam in conspectu Hiberorū antecursores essent, atque ob eum timorem excitato tumultu tota ripa trepidaretur, circiter duo milia hominum, hæserantque limoso in vado aliquot falcones, & impedimentorum quoque partem vorticosus amnis abripuit. Hiberi qui recentioribus equis Persas antecesserant, contenti ijs quæ relicta erant, insequendi finem fecerunt. Nam tormentorum currus inter se vi vndarum implicati, bonam partem sarcinarum retinuerant: multaque alia ripis & vadis hæserant, quæ haud magno labore funibus extrahebantur, læto plurimum Hysmaele, quòd tormenta quib. maximè tantam cladem acceperat, eiecto ac fugato hoste cepisset. Porrò Selymus è manibus Persarum fuga elapsus, longè infestiora itinera ad Antitaurum inuenit. Nanque Aladulus despecta eius fortuna ad prædandi occasionem sibi oblatam, angustias dispositis passim montanis hominibus insederat, qui more latronum noctu maximè in Turcas impetum faciebant, & quum viæ admodum syluestres & confragosæ fessum agmen exciperent, à tergo & à lateribus incursabant: direptisque impedimentis in nemora & notas rupes reuertebantur. Aladulus, cuius hęc fraude fiebant, interdiu excusare se, nihil sua voluntate fieri: homines agrestes latrocinijs assuetos proprio consilio atq; audacia ea damna inferre, eos tamen pœnas daturos: se enim breui eius maleficij authores reperturum. Interim in speciem amicitiæ datis aliquot dierum cibarijs, noctu infestas latronū manus, quæ opportunis in locis transeuntibus occurrerent, immittebat. Quibus malis neque consilio Selymus, neque virtute milites prouidere poterant. Tandem quod dissimulata iniuria hominis perfidiam alio tempore vindicandam arbitrabatur, Trapezuntem atque inde Amasiam Cappadocię peruenit, vbi reparandis copijs intentus, hyemem egit, primo statim Vere aduersus Aladulum, & montanos barbaros, qui tantum detrimenti pauorisque intulerant, bellum gesturus. Lubet hoc loco tantisper euagari dum Sely

mus atque Hysmael, qui hac ætate terrarum orbem nominis sui fama compleuerunt, inter se comparantur, vt tot ingentium præliorum admirabiliumque bello casuum seriem legendo, fessis peramœno nec inutili diuerticulo requies quæratur. Quod ob id certiore cum venia fecerim, postquam hic annus à turbata pace vndeuigesimus magnis ad Orientem cladibus insignis, ad Occasum in spem exoptatæ, sed nondum maturæ tranquillitatis bello vacuus, atque otiosus fuit. Ambo igitur sicuti inclyto genere, ætate integra, immenso indomiti corporis, ac ingentis animi vigore, opibus, & pari denique imperij fortuna persimiles, parem claritatis & gloriæ famam obtinent, ita moribus, institutis & disciplina militiæ multum inter se differunt. Primum omnium, vt præclarè constat, supra mutuum vtriusque gentis odium, ab auis patribusq; per manus traditum, insana persuasione diducti inter se de sacrorum placitis altercantur, quum hic Homarem, ille Halym præcipuos Mahometis interpretes diuersa superstitione dissidentes, altero sanctiorem existimēt, ac imagine pietatis iustam belli caussam prætexant. Quanquam non obscurè dissimulata cupiditate, ad id vnum, sed diuerso itinere contendant, vt confirmatis auctisque opibus, tot regnorum termini quàm latissimè proferantur. Quod ex professo Hysmael ad Darij atq; Xerxis, qui subacta Asia in Europam ingenti ausu traiecerint, & Selymus ad Alexandri Macedonis, qui regna Persarum euerterit, magnitudinē & gloriam aspirent. Nec inanibus omnino votis, quum honesto tuendæ religionis nomine, Fortuna pari libidine ingenio eorū ambitioso, audaci, immoderatoque intemperanter arrideat. Qua non absimili perturbatæ religionis peste à Luthero Saxone nuper inuecta, Christianas quoque gentes inter se digladiari videmus: quasi cælum aliquo maligno sydere pacem & tranquillitatē infami huic seculo prorsus inuideat. Sed in Hysmaele mira pietas vsque adeò refulget, vt vitia, si qua sint regij fastus, eius fulgore perstringantur. In Selymo autem omne virtutis decus inhumana crudelitas elidat & obscuret. Hic enim pœna, & præmio vim imperij tuetur, sed aliquanto grauiore seueritatis quàm beneficentiæ fama, quòd ab exacta disciplina in seruos, quibus multò maxima Othomannicæ militiæ pars constat, lege agere vel truculenter expediat: secus ac vsu euenit Hysmaeli: ex prima vtique nobilitatis classe liberisque hominibus militiæ robora conscribenti, apud quos temperatæ iustitiæ, humanæ comitatis, & popularis indulgentiæ studium maximè valet, vt fides & amor, & parendi obsequium parentur: quòd nemo honestis ortus parentibus existat, qui non multo grauius flagitij dedecus, quàm supplicij pœnam reformidet. Vt minimè mirum esse videatur, si his tanquam generosis artibus Hysmael, augusti nominis maiestatem egregiè gloriosèque defendat. Ad hunc quoque maximarum virtutum concursum pulcherrimo naturæ munere decora facies accedit, magnanimo digna rege: ore nanque roseo, radiantibus oculis, flaua barba, & quod antiquum apud Persas regiæ stirpis insigne est, adunco naso, illustrique facundia, omnium oculos atque animos capit. At in Selymo, triste supercilium, prægrandes toruique oculi, & Scythico pallore suffusa facies, rigentésque setę à superiore labro ad ceruicem retortæ, & nigricans ad mentum subtonsa barba, ita vim militarem & inexorabilis naturæ spiritum exprimunt, spectantesque perterrent, vt nihil omnino nisi sæuum & immane prorsus ostendāt. Nec diuersos vultus, ideoq; dissimiles animorum habitus, nisi disparrerū propè omnium disciplina cōsequitur. Nam Hysmael aditu pariter & alloquio

benignus

benignus & facilis, nihil ferè quod regiam personam respiciat, nisi palàm agit. In propatulo siquidem magna procerum frequentia liberaliter epulatur, & varia venatione, falconumq; volatu, & præda magnoperè gaudet, cum procerib. semper legatisq; externorum regum communicata voluptate. In stadio etiam & in palæstra cum primoribus aulę, vti est equitandi & sagittãdi peritissimus, honesta atque vtili contentione corpus exercet, adeo populariter, vt in piscina inauratis septa porticib. palam natare minimè dispudeat. Vxores autem quas ex Satraparum Regulorumq; ordine virgines cum decore formę, tum pręstantiorum famà illustres, in coniugalem thorum recipit: si fœcundæ sint, neque fastidit, neq; repudiat vetere Persarum instituto, qui cõiuges amare tenerius, impensius colere, in regia prætorioq; familiarius habere, & tanquam vtriusq; fortunæ consortes, cum liberis atq; nutricibus, & pretiosiore gaza, vel ad longinqua euntes bella secum ducere consueuerunt, graui quidem impedimento sumptuq;, quod magnis ac ornatissimis camelorũ gregibus vehantur, nisi pręsentia carissimaq; pignora bellatores patres ad virtutem accenderẽt. Contraria ratione Selymus in arcano cuncta vitæ munera dispensat, puerorumq; imberbium & eunuchorum ministerio cõtentus, sine conuiua discumbit, ac vno ferè simplicissimo cibo naturæ desiderium implet. Raro nisi sacrorum causa die Veneris, qui Turcis est festus, in publicum prodit. Sed adeo prætorianorum turba circumseptus, vt ægre vel ipse solus eques inter hastatos cristatosque milites, & superbè submouentes spectantium turbam, ex facie dignoscatur. Nec temere equo vectus in suburbanis prædijs spatiatur, quũ per freti angustias ad Asię propinqua littora bireme aduehi malit. Vxores à regiæ limine procul arcet, quas tantum prolis causa, nec familiari quidem vultu complectitur, quod natura modicę libidinis, & in mares pronior, corpus atque animũ virilem fœminarum illecebris eneruari existimet. Raro itaq; ad claustra virginũ, quę sunt media in vrbe Byzantio, altis, & vndiq; cæcis parietibus septa, contendit. Has magno numero Christianis parentibus ereptas, aut à prædonibus varijs interceptas cãsib. matronę insigni pudicitia, et veteli spadones accurate custodiunt. Mahometanisq; sacris initiatas diligenter erudiunt, vt Arabicè legere, ad harpem & cytharam psallere, saltareq; decenter, & acu scitè pingere perdiscãt. Verum eas Selymus omnium rarissime inuisere cõsueuit, vtpote qui minimè mulierosus, nec numerosæ sępeq; infaustæ prolis cupidus, non ex seruili Christianoque sanguine, sed ex Bosphorani regis filia Tartarorum stirpis, hunc vnum imperij hæredem Solymanũ imberbis adhuc adolescens susceptisset, quem hodie ex matura iam atrociq; indole, nobis discordibus, sæua arma comminantẽ (nisi magnus Deus paratam auertat cladem) vndiq; socordia nostra victorem euasurum ominamur. Otium porro, si quod impensè vigilãti & semper intento, ex grauissimarum rerũ consilijs superest, accito in hortos aliquo purpuratorum, aut familiariũ deambulando ita traducit, vt quum longe seuereq; puerorum colludentium palæstram spectet, de ferijs multa sciscitetur atq; deliberet: secretiores vero molliores q; horas balineo, euoluendisq; maiorum suorum & externorum regum annalibus impartiatur. Hoc quoq; studio auum Mahometem ęmulatus, qui gentium prope omnium reges, rerum bello gestarum fama inclytos versis in Turcicam linguam historijs nõ modo scriptis, sed imaginib. excellenti pictura expressis repręsentari sibi curabat, impetrato a Venetis ad id munus Gentile Bellino pictore pręstantissimo, vt grauibus exemplis magis ac

A 2

magis ad extendendam famam accenderetur. Vir enim ille ex arcano animi omnis religionis contemptor, vnis tantùm bonæ Spei, bonæque Fortunæ tanquam certis numinibus sacra faciebat. Vt non ineptè modò Selymus Baiazetis patris occupationes, atque vigilias irrideret, quòd Auerroi nihil pro certo de natura animorum, & cęlestis motus ratione explicanti, ęquo impensius deditus, arguti philosophi inter ociosos sapientiæ professores, quàm inter milites ad arma natos strenui imperatoris nomen tueri mallet. Cæterùm Hysmael vti ab ineunte ætate sacris imbutus literis, disciplinarũ propè omnium studia prę-alto ingenio ad cõtemplationem rerum diuinarum ita referebat, vt vetere Magorum & Brachmanorum arcano dogmate, seipso, qui ambitiosum Sophi cognomen susceperat, admirabilior euaderet, quum iam pridem cęlestis sapientiæ & diuinationis opinione, apud gentem religionibus atque miraculis capi facilem, incredibiles victorias, & tantum denique imperium sibi nouo propè homini peperisset. Diuersissima porrò, & vt mihi videtur planè iniqua Persæ cõditione bella gerunt. Nam ij sicuti equitatu mirifico maximè pollent, ita nullum omnino certum ex conscripto inueteratoque pedite robur instituunt: qua parte virium Turcę ętate nostra memorabiles sæpe victorias consecuti, nec vsquam victi, grauissima bella confecerunt. Magno quoque incommodo Persis euenit, quòd nec sclopettis vtantur, nec tormentorum currulium copia abundent, quorum terribili præsidio cuncta peruincuntur, luctuoso quidem exemplo Vsumcassanis & Hysmaelis, vel egregiè victor equitatus, & nuper in Calderanis campis, & patrum nostrorum memoria ad Harsengam et Euphratem, insolitum eorum equis reboatum cruentamque procellam sustinere nequiuerit. Neque enim vlla in parte Persa cataphractus, cum inermi propè Turca videtur comparandus. Nam squamosi thoraces, loricę ferreę, bucculatæ cassides, & cono insignes galeæ, clypeique auratis vmbonibus rotundi Persas vndique protegunt, Turcam verò ex Europa penitus inermem, vix dimidium quadrata & inflexa pelta operit, quũ Asiatici clipeis molli arundine in spiras & discolore serico contextis vtantur. Persa quoque brachium & dextram operoso ferro munitus, fraxinea ancipiti lancea rem gerit, qua ad medium comprehensa more Numidarum ab alto sæpe ictus repetens, viros & æquos inermes facilè perfodit: quum Turcę Gręcorum consuetudine adpressas lateri inclinatasque ad equi aures hastas (vti sunt fragili abiete leues) ad primum impetum collatis equis diffringãt, & ad gladium incuruum statim clauamque ferream, reliquis armis impares redire cogantur. Neque enim Persarum generosis & rubustioribus equis insidentium congressum ferre possunt: quoniam eorum equi frontalibus ferreis & tegumentis recocto è corio Italicarum bardarum similitudine vestiantur, quę confertis laminis, aut infarcto bombycis & gossipij tomento ita muniunt, vt quamlibet telorum contumeliam perferant. Qua de causa nemo nisi temere sagittarios, equites aut pedites Turcas cum Persis contulerit. Hi siquidem latis et multo neruorum nexu validis arcubus instructi, crassiores Scythicarum instar, ideoq; lethales sagittas emittunt. Qua rerum omnium collata, Sophianus exercitus, tanquam regi suo ab excelsæ diuinæque mentis opinione, & religioso quodam sacramenti iure, nusquam reformidata morte deditus deuotusque, Turcis vel numero inferior ab eximia virtute insuperabilis videri possit, nisi dira hac indignaque fortibus viris vi tormentorum, aut inusitata multitudine copiarum obruatur. Quòd verò Hysmael ex tot prouincijs

quondam

quodam armorum gloriæ clarissimis in vnius imperij potentiam coactis, pauciores opinione copias educat, præsertim aduersus Othomannum in Armeniam vsque infesta populatione penetrantem: hanc pręcipuè causam reperiebamus, quod remissis tributis sublatisque vectigalibus, ad colligendam liberalitatis famam, ærario minus studeat, vt tum maximè necesse fuit ipsi nouo regi, propinquos suos ab Vsumcassane auo patreque Iacuppo legitimos imperij hæredes impotentibus armis extrudenti. Quamobrem signata pecunia semper eget: nec ideo quum bellum oritur iustis & validis neruis arma expedit, quanquam multarum rerum Orientis regio ferax, & tot opulenta regna benignè atque largissimè ex necessarijs ad vitę atque militię vsum copijs stipendiorum supplementa suppeditent: secus ac Selymo accidit, cui pedites & equites tormentorumque magistri, & præfecti classium, singulisque etiam totius bellici & domestici apparatus officijs præpositi, diurna, aut menstrua pręsentis pecuniæ stipendia a quæstoribus accipientes perpetuò militant. Nec ad institutū thesauri vnquam deficiunt, quum Byzantij septem in turrib. argenteę aureęq; monetæ inęstimabiles cumuli recondantur, omnemque sumptum quarta parte, tot tributorum & vectigalium annui, atque perpetui redditus exuperent.

Tria sunt genera militum apud Persas, Prætorianorum scilicet, Euocatorum, & Auxiliarium. Prætoriani certa stipendia merent, aluntúrque sumptu regis, qui eis vetere instituto, & statis anni temporibus ad descriptam rationem, arma, equos, vestem, tentoria, commeatum, alternante liberalitate elargitur. Horum ornatissimo comitatu validoque maximè pręsidio circumseptus, frequentis aulæ dignitatem tuetur, & mutando loca ad herbidas regiones prouinciarum nobiliores vrbes inuisit. Ingruente autem bello dynastę, reguli, tetrarchę, & antiquę nobilitatis beneficiarij, qui traditas à maioribus, aut à regibus dono datas oppidorum & agrorum ditiones obtinent, ad edictum euocantur. Eodem prope iure, hisdemq; legibus imperata facientes, quibus in vniuersum nobilitas omnis in Hispania, Gallia, atque Italia regibus operam præstare consueuit. Horum magnus est numerus, qui liberaliter instructi ad signa cōueniunt: sed exquisito delectu habito, nunquam viginti milium equitum numerum implent, quorum vix tertia pars, eo quem diximus, insigni armorum apparatu instructa, in aciem prodit: quum reliqui ferè omnes contenti galeis, præduris centonum munimentis loricati, diuersisque protecti scutis, hastis simul et arcubus prælientur. Nam alterna arma, vti vsus locusque deposcit, expedire, & scutis in tergum reiectis retroque ad lorum suspensa lancea, auersi pariter & aduersi sagittare didicerunt. Verum qui è Perside vrbeque regia nomine Scyras, in qua præcellentis temperaturæ, nobiliorisque artificij splendida arma fabricantur accersiti veniunt, summam virtutis obtinent opinionem. His Assyrij authoritate nominis proximi accedunt, cum Medorum & Parthorum regna omnium optimos & peritissimos (præter vnos Scythas) sagittarios mittant. At Armenij in vniuersum pedibus pugnare malunt, & in cohortes describuntur: quæ longa serie planorum ingentium scutorum solo defixa, sese tanquam obiecto vallo aduersus equorum impetum defendunt, breuioribus hastis & securibus, sagittisque item, & manubriata sæpe funda cominus & eminus dimicantes. Auxiliares autem copię ex Hiberis & Albanis, ab eorum fœderatis regibus Mediæ Armeniæque finitimis mittuntur, qui magna ex parte semichristiani, par odium aduersus Othomannos exercere, & ferre arma consueuerunt. Sed

postquam ad hunc historiæ locum est deuentum, nõ iniucundum, vt arbitror, legentibus erit, si quæ de Hysmaelis prouincijs vrbibusque, & de Caspij maris accolis, vlteriorumque regum potentia longo labore didicimus, summatim enarrentur, vt curiosis ingenijs non fabulosa, vti paulò ante ætatem nostram accidit, sed certa, & explorata vndique mercatoribus, ac varijs legationum commentarijs illustrata referatur. Inter Sophiani imperij prouincias, Armenia maior primam obtinet claritatem, Taurisio regia vrbe insignis, quę Terua Ptolemęo antiquitùs fuit, vel, vt Hebræis quibusdam linguarum & regionum peritis videtur, Susa priscæ quondam celebritatis. Distat à Caspio mari, vrbeque Bachu orę proximioris quinq; dierũ itinere, & ab Artaxata, quę hodie Choim appellatur, Calderanisq; campis recenti Selymi prælio nobilitatis, circiter passuum octuaginta milibus. Inde contendenti ad meridiem Sulthania visitur, quæ admirandas dirutę magnę vrbis reliquias ostendit, integris adhuc præcellentis structuræ Mahometanorum delubris: quibus superiore seculo Tamerlanes Scytharum imperator cuncta obuia immaniter euertens, tactus religione pepercerit. Hanc ex Tigranocertæ ruinis ædificatam existimare par est. Ab hac Sulthania in Persidem inter Meridiem & Occasum procedentibus, oppida incurrunt Comum, Casanum, & Hiesdum sericæ telæ mercimonio mercatoribus nota. Extenditur autem ea regio ad vrbem regiam nomine Scyras, quã non inepte Cyripolim antiquitus fuisse aliqui arbitrantur. Ea est elegantium armorum officinis toto Oriente clarissima: nec ab hac Carmaniæ regionis caput multum distat, quod Chirmanim appellant, incomparabili chalybis temperatura in acinaces, & lancearum mucrones celebrata, quæ vel immenso pretio à Turcis cupidissimè coemuntur. Nam eius ferri ea vis est, vt vno ictu nostrorum galeæ discindantur, nihil retusa omnino acie, & lancearum mucrones solidum pectorale transfodiant. Carmaniæ vetus nomen in Narsingam abijt, cuius hodie rex opulentus, & equitatu pollens, imperij terminos profert vsque ad Cananoræ, Cucini, & Calecutæ Indici maris emporia, quæ nobis Lusitana classis aperuit, quum ab Atlantico Oceano vltimum Aethiopiæ promontorium, ingenti spe, vnde ei nomen, inusitatoque ausu prætereuecta vltra Arabicum, Persicum. & Gangeticum vastissimos sinus, ad auream vsque Chersonesum, extremaque Sinarum littora coemundis aromatibus negotiationem extenderent. Tertia regio Assyria censetur, cuius regia vrbs est Bagadad, olim Babylon, condente Semirami muro latissimo, atque eius reginæ pensilibus hortis, & demum Alexandri Magni immatura morte celeberrima. Ab hac Babylone Euphrates rapto secum Tygri amne in Persicum euolutus sinum classib. nauigatur vsq; ad Balzeram, insigne emporium Teredonis insulæ, quam bicornis fluuius efficit. A Balzera mercatores per sinum nauigatione trium dierum Armuzum, quod adhuc nomen retinet, lenibus ventis perueniunt. Id positum est ad freti fauces parua in insula tropico Cancri subiecta, ideoq; immensis feruoribus solstitio infamis, nisi Armuzenses incolæ magno artificio per tubus rectà in summa ædium euadentes, nocturnam diurnamque auram exciperent, concitatoque demum per angustias incluso spiritu, immitis aeris calores ventilando discuterent, & mersi ligneis lacubus frigidæ aquæ balneis vterentur. Armunti magnus vndique gentium propè omnium mercaturæ causa fit concursus, quod in vadis Persici sinus vrinatores eximij margaritas & vniones piscantur, & ad id summę opportunitatis emporium illinc remotiores Indi rudes &

des & impolitos adamantes, & carbunculos, pretioſioraque aromata (hinc verò Rubri maris accolę Felicis Arabię diuitias) itemque Ægyptij, Syrij, & Luſitani corallium præſertim exoptatum Indis, & varia noſtri orbis mercimonia, tanquam ad perpetuas nundinas comportent. Meſopotamia autem, quæ in Occaſum vergit Aſsyriæ contributa, Euphrati, & Tygri, vnde ei nomen, & Tauro item monte ad Corum terminatur. In ripis Euphratis ſita eſt Byrta, quæ hodie nomen retinet, vbi commodioribus ripis hinc & inde ſuperatur. Quo traiectu vſi Perſæ, non ſemel in Comagenem vſque ad Alepum irruperunt. Quibus iniurijs commotus ætate noſtra Caithbeius Aegypti Syriæque Sulthanus, bello ſemper victor, Euphrate gemino ponte conſtrato, parem Meſopotamiæ cladem rependit ab Orpha vſque ad Caramitam, quæ vrbes antiquitùs Dara atque Amida vocabantur, repentina excurſione cuncta obuia populatus. Cæterum quæ ad Orientem ſolem ſpectant Medorum & Parthorum regna, ab Occaſu mare Caſpium curuatis littoribus complectuntur. Id manifeſto exitu caret, occultis, vt credi par eſt, haurientis naturæ ſpecubus, & cęcis vadis abſorptum. Quod vtique mirum eſt, quum tot influentium amnium perpetuo decurſu, neque auctus exundet, neque diluta ſalſugine mitigatus, vnquam dulceſcat. Toto autem ambitu in ouatam ſpeciem ab Africo per obliquum ad Boream ſe extendens, Euxino ponto magnitudine ferè pare euadit, ſi a Ponto Mœotis palus, Zabacca hodie vocata, recidatur. Celebres ad Mediæ littora duo ſunt portus, alter ad vrbem Bacchum, vnde mari hodie nomen, mediterraneę vrbi regiæ, quā nunc Sumachim (olim fortaſſe Gamalam) vocant, propinquus, alter vero ad Derbentum vrbem, Caſpiasq; portas ab Alexandro Magno, vt ferunt, aduerſus Scytharum irruptiones ædificatam. Abruptæ ſiquidem Caſpij montis rupes, vſque adeò ad mare coarctant iter, vt excelſi fluctibus, deuoratiq; in profundum eius littoris margines, vix duorum ſtadiorum aditum tranſeuntibus relinquant. Ea enim forma Derbentum in edita montium crepidine ſitum eſt, vt duobus ex quadrato lapide muris ad mare deductis, inferiora ędificia, & nauigiorum ſtationē tanquam duobus brachijs complectatur, non maiore quàm trecentorum paſſuum interuallo: quod ſpatium ſingulis vtrinq; ferreis portis, ſuperſtantibusque propugnaculis, ita munitur, vt perpetuis cuſtodijs, niſi clara luce & explorato littore viatores, nec admittantur, nec recepti intra portam, altera prius emittantur, quàm portorium perſoluant. Nauigia quoque intercluſo eo in littore commodam habent ſtationem. Sed toto Caſpio mari nec Hyſmael, nec quiſquam alius princeps claſſe nauigat, quod eæ gentes rei naualis imperitę & rudes, lintribus tantùm onerarijs oram lambentes vtantur, nec alto ſe committere audeant, propterea quòd nōdum magnetis vſum, & membranas itinerum, & curſuum menſuras, ventorumque rationem pictura continentes nouerint, & magnis etiam anchoris a prioribusque dolonum velis careāt. Secundum Medos Parthi in Volturnum ſpectantes, maritimas vrbes habent Sandaram, & Strausm, et bombycū & pexi ſubtilioris Serici copia claras, ſed propter vadoſa admixtisq; dulcibus aquis paluſtria littora, peſtilentes. Ob id vrbs regia nomine Spaham à mari longiſsimè recedit. Hæc inter memorabiles magna quidem ambitu, ſed cretaceis mœnibus cincta, bellicoſo populo frequens eſt, & innumeris Serici textrinis opulenta. Ad Parthos Sophiani imperij extremos Hyrcani, & ſecundum eos Coraxanæ regionis incolæ ſuccedunt Arriani ſcilicet, Margiani, Aracoſij, Bactria-

ni, qui hodie vno nomine Zagatai vocantur, Persarum antiqui hostes, atque hodie Hysmaeli maximè infesti, & cruenta factione dissidentes, quòd Sophus Cuselbas (id est, rubrum caput:) cōtra Zagataius, Cacebas (id est, viride caput) appellentur: ea factione deducta à coloribus, quibus tegumentorū capitis prę longi apices cinguntur. Has gentes diuidit Oxus amnis, qui alienis vndis au ctus magna aquarum mole, multisque ostijs in mare effunditur, adiacente vrbe Bactra, quæ hodie Ephra dicitur. Nec inde multum abest vrbs Eri, Arrianę prouincię, circumambiente piscoso lacu egregiè munita, & cyani lapilli, quem Turchinam vocāt, prouentu pernobilis. Ad Boream verò in Sogdianis longè à mari, Iaxarti fluuio imposita vrbs Samarcanda, Zagataiæ regionis metropolis, amplitudine & structura ædificiorum rerumque propè omnium copia, cęteras eius tractus vrbes antecellit. Hanc Alexandri magni temporibus authore Q. Curtio, notam fuisse perspicimus, constatq; inde ortum esse Tamerlanem, qui patriam demum senescentem & dirutam instaurando atque augendo, immensis opibus & spolijs deuictarum ab se gentium exornauit. A' Samarcanda ostioque Iaxartis molliter curuato maris sinu, ad Rha flumen à nostris Volga, & à Scythis Hedil appellatum, magnæ interiacent solitudines Tartarorum pascuis dicatæ. Horum plura sunt ingentia agmina errantium, ciuitatum instar, quæ Hordæ eorum lingua vocantur. His nobilitate generis & bellica virtute pręstantes imperant, Canesque appellantur, quæ vox Tartaricè imperatorem sonat. Ea gens in vniuersum fera & inops, omnisque humanitatis expers, solis confisa sagittis, equina carne, eaque semicosta manantibus tetro cruore gingiuis spurcissimè vescitur. Continenter cum finitimis bella gerit, & vsque ad Cataium Sinarum regionem, & vrbem Cantam, totius orbis longè maximam & opulentissimam, extenditur. De Cataio Lusitani negociatores multa memoratu digna referunt, in primisque Cantam vrbem Venetiarum similitudine circumfluente mari ea ratione ædificatam, vt lapideis pontibus ędificia coniungantur, eaque in sicco secundum fundamenta latos aditus perpetuis munitos podijs, commeanti populo relinquant. Excelsas esse domos, earumque fenestras more nostro clatris ferreis, & specularibus vitreis exornari: hortos & pomifera viridaria passim conspici, quòd Arcticus polus non plus LVII gradibus eleuetur. Viros autem vxoresque protectis nauiculis, & quum lubet equis et carpentis more nostro circumuehi: nobiliores coloratis atque discinctis talaribus togis vti, barbæque habitu atque incessu Venetos patritios referre: diuersa autem ab alijs gentibus numina coli: & quod maximè mirandum videtur, ibi esse typographos artifices, qui libros, historias, & sacrorum cęremonias continentes more nostro imprimant, quorum longissima folia introrsus quadrata serie complicentur. Cuius generis volumen à rege Lusitaniæ cum elephante dono missum, Leo pōtifex humaniter nobis ostendit, vt hinc facilè credamus eius artis exempla, antequam Lusitani in Indiam penetrarint, per Scythas & Moscos ad incomparabile literarū præsidium ad nos peruenisse. Ipsum verò Catainorum regem infinitis populis terra marique imperare, tantisq; rerum omnium opibus (quòd innumerabiles alat copias) valere, vt ei Europę reges collati in vnum pares esse nequeant. Sed hæc ab alijs copiosè enarrata relinquentes, ad Volgam vnde discessimus, reuertemur. Is à Riphæis ortus paludibus, à Septentrione in Meridiem multis nauigabilibus fluuijs, & in his Occa & Mosco secum raptis, in mare Caspium tribus faucibus prorumpit, omnium

mnium qui in id influunt mare, longissimo cursu, & vasta aluei latitudine maximus, vtpote qui Araxe (Armenis Arath vocato) & Oxo Bactrianorum duplo maior atque profundior existimetur, sed quem tamen Tartari tranantes minime reformident. In eius ripa positum est emporium nomine Cytracam, vnius diei nauigatione à latissimo ostio recedens. Hac in vrbe concurrentibus vndique Scythis & Moschis, Orientis opes, aromataque in primis & Sericæ vestes, cum Septentrionalibus mercimonijs permutantur. Ea constant gregibus equorum, pellibus sibellinis, albisque centonibus, aduersus omnem imbrium & frigoris iniuriam probatissimis. A Volga directo & mox inflexo littore patentes campi degeneris pabuli feraces frequentibus, Sciabanorũ et Cassanorum Hordis peragrati, ad Derbentum vsque extenduntur, qua ière superiorum temporum Tartari, Schytæ, Hialone, Abaga, Tamerlaneque ducibus in Cappadociam & Syriam penetrantes, quòd nullus omnino alius commodior aditus, vt iam diximus, magnis copijs ad inuadendam Citeriorem Asiam pateat, si Derbentanis claustris arceantur. Nam Albanorum regio, quam hodie Seruan appellant, proxima Mediç & mari Caspio imminens, Caucaseis rupibus inaccessa est: cui niuosi admodum excelsique montes & abruptæ valles catenatis inter se rupibus adnectuntur, pertinẽtes ad Georgianos qui hodie sunt Hyberi: & ad Mengrellios, qui Colchorum & Albanorum regna ad Phasim amnem incolunt, paucis ante annis Bendian Colchis, Georgianis Pancratius, Albanis Aguasapas imperabant. Regiæ eorum sedes sunt, Phasium introrsus à mari, retento veteri nomine Phasi fluuio impositum. Insula Oetis & Medeç, vellereque aureo poetarum carminibus celebrata: inde Cotachis & Gorgora Asperrimis in saltibus sitæ. Hi reguli pari studio, tanquam amici fœderatique Persarum regibus læuia tributa pendunt: Christiano more, sed Græcorum ritu sacrificant. Ex his maximè bellicosi Albani sunt: secundum eos Hyberi, quũ Mengrellij stoliditate, temulentia, & latrocinijs infames existimentur. Hi Othomannicis finibus ad Trapezuntem propinqui, à Caspio mari recto itinere quingentis milibus passuum distant, nullis vnquam lacessiti armis, quod iniquitate locorum difficultateque egregiè muniti, sola defendentis naturç munimenta inuadentibus obijciant. Vltra Colchos Circassij lunatum Euxini littus vsque ad Tauricam Chersonesum occupant: gens rerum propè omnium indiga: sed quæ sorte quadam ad Aegyptij imperij fortunam aspiret, quum inde Circassiorum liberi empti pecunia, & Memphim asportati, plerunque Aegyptijs amissç libertatis oblitis, regium adepti nomen imperitent. Hæc ferè sunt, quæ de Persici imperij conditione Hysmaelisque moribus summatim describi possint, ab occupato præsertim, & vti semper aliàs ad enarrandam rerum gestarum seriem properante, quando iam nos Selymus reuocet, vt aliqua de natura Othomannici principatus, institutisque militiæ referantur. Quæ tum magno vsui futura arbitror, quum Christiani reges non obliti veræ pietatis, sacrũ bellum pro salute publica suscipient. Primum omnium Selymus præclaro felicis atque inuictæ virtutis maiorum suorum exemplo, impotentis tyranni more, ita liberis hominibus dominatur, vt non alijs ferè quàm fortium seruorum consilio & viribus tanti imperij fortuna constet: quòd alienas occupanti terras nihil magis expediat, quàm ignobilium seruientiumque voluntates & studia, propositis præmijs promereri: quoniam id vnum ferè genus hominum, à spectata virtute ad opes amplissimas, summosque honores ex tu-

to prouehi, extraque tumultum & inuidiam pro libidine plecti posit. Qua de causa homines Turcas, antiquæ stirpis nobilitatem referentes, ex arcano Selymus odit, quum eos tanquam imperij æmulos planè metuat. In his sunt quatuor insignes familiæ vetustate originis Othomannorum domui pares, quæ ab occulto quodam liuore in vna Othomanni sobole, ipsis æquale fatalis imperij nomen iam per ducentos confirmatum annos propagari vehementer indignantur. Hi sunt Michalogli, Ebrenes, Turacani, atque Malcocij: è quibus vel summæ virtutis homines, neque purpurati, neq; magistri equitum vnquam euadunt, ne immodica virium freti potentia, ad imperium aspirent: sed magnos redditus ex antiqua agrorum diuisione, superioribusq; victorijs consecuti, quòd multo pecore et frumentarijs possesionibus abundent, perpetuaque stipendia percipiant, cæteris opulentiores existimãtur, secus ac liceat Christiano sanguine progenitis, siue militiæ adscripti serui sint, siue incolę liberi: nã non alios habent fundos, quàm quos à principe agrorum domino ad annuum vectigal impètrarint. Magnus tamen his familijs habetur honos: nam Michalogli peculiari prærogatiua voluntarijs equitibus præficiuntur: hos Acanzes, hoc est, antecursores vocant: & plerunque centum milium equitum numerum implent, quod eis ad spem prædæ Tartari è Taurica, & Getæ, ex Valachia gregatim misceantur. Reliqui ex his familijs nobilioribus præfecturis ornantur, quæ nunc quadraginta octo sunt æqua ferè portione in Europa, atq; Asia constitutæ. Verum ex Asiaticis digniores imperatoris filij obueniunt, sicuti Amasiæ in Cappadocia, Iconij in Lycaonia, Magnesię in Ionia: In Europa autem ad parandum militiæ decus potiores conceduntur, Peloponnesiaca, quæ Morea dicitur, Turacanis: Bosnensis in Illyrico, Malcocijs: Ebrenibus, Samandrica in Triballis. Nec vlla est tam exigua aut tenuis præfectura, quæ bina saltem milia equitum non alat, quum ampliores sena & septena contineant. Quibus omnibus ex descriptis regionum vectigalibus stipendia argento & certis lignorum & pabuli supplementis, singulis quoque mensibus persoluuntur. Huius generis equites scripti in alas Sanzacorum Timarriotæ vocantur à Timarto; quę vox stipendium ab incolis contributum sonat. In hoc equitatu pręcipuum Othomannorum robur consistit: nam ad repentinum edictum pautissimis diebus septuaginta amplius equitum milia in vnum locum à præfectis adducuntur. Nec quisquam eorum est, qui ad propositum gerendi belli edictum, non magnoperè lætetur, & certum ex nauata opera præmium non expectet, ignauiæque pariter & delicti pœnam subterfugiat. Tanta enim seueritate iudices, qui circumeundo præfecturas sigillatim turmas recensent, arma, equos, & mores inspiciunt, vt si qui notati exauthoratique sunt, magnus equitum numerus in eorum supplementum sese offerat, insignique se affici beneficio existiment, qui alijs eadem loca & stipendia diu expectantibus pręferantur. Vniuersis duo Magistri equitum præsunt, qui Bellerbechi, hoc est, domini dominorum superba appellatione vocitantur. Asiaticus ad Cutheiam Galatiæ vrbem, Europęus ad Sophiam Mysiæ inferioris sedes habent, constitutisque tribunalibus inter milites ius dicunt, quemadmodum Cadi, qui sunt statutorum & legum periti, prætoria authoritate incolarum controuersias finire solent. Bellerbecho parent Sanzachi, Latinè alarum signiferi: Sanzachis Subasi obediunt, qui centenarias turmas ducant. Sed nemo est Turcarum omnium, aut Christianæ professionis veterum incolarum, qui vel oppida, vel arces, vel denique

pagos

pagos more Persarum possideat, aut pauló munitiores domos ædificet. Vetere enim edicto cauetur, ne quis villam pinnato muro circundet, nec ædificium supra primam contingationem columbaria turricula altius condat. Propterea Thraces, Græci, Macedones, Mysij, Epirotæ, Illirij, cæterique populi barbarico subiecti iugo, neque firmis opibus valent, neque si Christiana arma alicunde perstrepant, ad oblatam excutiendæ seruitutis occasionem sese commouere possunt. Singulæ nanque præfecturæ suos equitatus eo ordine in æstiuis atque hybernis pagatim dispositos continent, vt vbique contra vim subitumque tumultum parati, instructique armis, prœstó adsint aduersus exarmatos et inopes, qui oppressi celeriter teterrimi supplicij pœnam subeant. Reliquus equitatus constat ex prætorianis alis, quæ nobilitate ac eximio cultu omnium lectissimæ atque ornatissimæ sunt. Eæ distinguuntur ordinibus, atque stipendijs.

Sed Spachi Oglanij, dignitate cęteros antecellunt, quód ab imperatore filij appellentur. Nam á pueritia ex delectibus prouinciarum adducti in regiam, & postquam á Christiana religione defecerint, per Eunuchos literis & armis liberaliter instituti, quum puberes euadunt ad summos honores prouehuntur.

Oglanis pari propé authoritate succedunt Vluphagi, Siliphtari, Càripigi, & Mutpharachæ: qui á dextra leuaque distinctis agminibus equitantis imperatoris latera præcingunt. Sed Mutpharachæ admirabili virtute præstantes, toto orbe conquisiti, ea conditione militãt, vt quos velint Deos impuné colant, prę sentique tantum imperatori operam nauent: qua liberalitate, atque indulgentia inuitati, nõ modó Indi, Æthiopes, & Tartari extremi gentium idóla priscæ & antiquatæ religionis, aut cæli maxima sydera pro Dijs venerantes, sed ex nostro etiam orbe Christiani nobilitate illustres in eum ordinem recipiãtur. Hos equites magna delectorum subseruorum multitudo subsequitur, adeo splendide armis & equis instructa, vt quum dominos numero multum exuperet, ornatu etiam propé par, iusti & fulgentis exercitus speciem ostendat. Verùm insignia vtrosque distinguunt. Subserui enim non lintheis & globosis capitum integumentis, vt heri & Turcę reliqui, sed puniceis pileis vtuntur, quos pro galea frontalibus puro ex auro contextis, & argenteis conis ad inserendas cristas eleganter exornant, quum in vniuersum etiam veste serica argenteis fibulis redimita, squamosoque baltheo, & inauratis phaleris conspicui, herilis opulentiæ splendorem repræsentent. Nam aulæ procerum splendidissimus quisque nihil pretiosius in censu habet, nec sibi honestius quicquam ducit, quàm plura seruitia, decore militaris formæ præstantia, pompę modó ad decus ostentare. In hunc siquidem vnum præcipué sumptum omnes fortunas conferunt, propterea quód exquisitis epulis minimé studeant, nec sumptuosé ædificent, neq; vllis omnino damnosæ aleæ ludis indulgeant, quum latrunculis per otium lusisse, vicissleque ad ingenij laudem, quàm ad pecuniæ quæstum nobilius existiment. Sed nihil apud Selymum duarum legionũ ex Ianizaris delectarum inuicto robore prœstantius atq; validius censetur. Instar enim Macedonicę phalangis omnẽ vim hostium facilé sustinent atq; perfringunt. Has ex nouę gẽtis delectu, vti nomẽ sonat, primus Othomannorũ Amurathes Selymi proauus instituit, quibus regię prętorijq; custodia mandaretur. Earum siquidẽ noua feliciq; virtute memorabilem victoriã, cæso ad Varnam Ladislao Polonorũ & Hungarorum rege fuerat consecutus. Nec alia demum vi quàm Ianizarorum Mahometes Byzantium, Baiazetes Methonem expugnarunt, quum hic prone-

pos nuper inuictos antea Persas, & equitatu planè victores horum peditum virtute profligarit. Ianizari peculiari prærogatiua, exarcolam, hoc est, pileum album aurea anteriore fascia, & cristis insignem acinaci impenetrabilem, demissaque per tergum lata cauda ceruices munientem pro galea gestant. Lunatosque item calceos cæteris vetitos induunt. Arma eorum præter sclopettos & arcus, quibus iam multo maxima corũ pars vtitur, sunt hastæ Germanicis breuiores, ferro lato, aut triangulari, aut fuscinato, aut in romphæam adunco præfixæ. Præter hæc gladio incuruo paruaque securi, quum expedit rem gerunt. Breuiores togulas colore cyaneo, aut rubro, aut prasino ab anteriore fimbria in tergum reductas baltheis subcingunt, & terra marique omnium audacissimè & constantissimè pugnant. Ex hoc mirifico inueteratæ disciplinæ genere, tanquam ducum & præfectorum seminario, plerique in alas prętorianas ad equũ referibuntur: alij ad superiores ordines traducti ad præfecturas scandunt, à quibus nulla ferè alia quàm testatæ virtutis commendatione Sanzachi, & quod supremæ eorum fortunæ munus est, Bellerbechi & purpurati Bassæ creantur. Hi numero quatuor grauissimarum rerum consilijs præsunt, & per singulas hebdomadas quatuor cõtinuis diebus in regia coeunt: supplicibus libellis respondent, lites dirimunt ipso imperatore ex protecta velo fenestella cunctas controuersias querelasque populi, & Bassarum responsa intentis auribus excipiente, vt tantarum rerum iudices censorem pœna & pręmio cuncta expendentem adesse intelligant. Huius ordinis antiquior principis scrinio gemmaque potitur, appellaturq; Vesir, & scribis atque notarijs decreta dictat. His rebus confectis purpurati prandent, vniuersoque populo, qui in curiam coierit, publicè epulum datur, sed frugi sanè ex oriza, & veruecina carne, paneque, & aqua limpida paratum. Interea imperator præfecto sacrarum legum, qui est Cadilescher, & Quęstorum magistro, qui ærarij rationes expendit, & Dephterder vocatur, sedulò operam dat. Hoc perpetuo rerum ciuilium officiorumque omnium tenore, & hac incomparabili militiæ disciplina, Selymus imperium patri & fratribus ereptum, ita stabiliuit & auxit, vt maioribus suis magnitudine animi superior esse videatur: & quod victor in intima Persarum viscera penetrarit, iam Campsonem Syriæ Ægyptique Sulthanum, Baiazeti patri ex Tarsensi victoria formidatum, promotis ad Amanum montem copijs magnopere terreret, nobisque inde minetur cladem, illaturus proculdubio longe teterrimam, nisi Christiani reges maturè experrecti, tam pia, quàm necessaria arma ad publicæ salutis præsidium expediant. Ea quæ secuta est hyeme Ludouicus Gallorum rex, vt post bellum terra mariq; infeliciter gestum, tandem quieti Gallię non indecora pace parta consuleret, Mariam Britannam Henrici infensissimi hostis sororem in matrimonium petere constituit. Enimuero quum æstuante animo secum ipse reputaret, quot incommodis acceptis, quantoque periculo bellum superiore ęstate substinuisset, omni ratione parandam pacem existimabat, non ignarus si Britannum æquis oblatis conditionibus, ad amicitiam pertraxisset, futurum proculdubio, vt cæteris aduersum se coniuratis hostibus, animi viresque conciderent. Quando Cæsar eo maximè tempore pecuniæ inops, cõtrà autem Hispanus auri tenax, & Heluetij, qui aliena tantùm pecunia bella gerere consueuissent, si spes eos Britannici auri destitueret, posituri continuò arma, atque omnino quieturi videbantur. Neque Henricus qui fuso fugatoque Gallorum equitatu, duabus in continenti validissimis vrbibus ca-

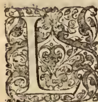
ptis,

ptis, occisisoque Scotorum rege, & ad internitionem eius nobilitatis confecto bello, satis sibi gloriæ ac laudis comparatũ arbitrabatur, multum ab honestæ pacis studijs abhorrebat: ob id præsertim, quòd Ferdinandum socerum non alieno animo in Gallum esse perspectum habebat, quum ab initio occupata Cantabria, Britannis ad fontem Rabidum, qui auxilia & commeatus ex propinquo postulabant, contrà fœderis iusiurandum in maxima gerendarum rerum opportunitate defuisset. Subindeque Maximilianum Sfortiam, & Heluetios in asperis Nouariensis belli casibus ostentata spe auxiliorum per Cardonium deseruisse, ac penè prodidisse diceretur. Sed ingentis spiritus regem id maximè angebat, quòd nouissimè dum absę à Germanis & Heluetijs vno consilio, atq; vno tẽpore bellum in Gallia gereretur, Ferdinandus in tanta proferendi imperij occasione, nec vllam ostentatis saltem armis de se inuadendæ Aquitaniæ suspicionem timentibus Gallis præbuisset. Heluetij quoque quòd pacem ad Diuionum fœdè atque importunè in ipsa victoria pepigissent, ipso indignante omnes belli cogitationes perturbarant: vtpote, qui si bellum in Gallia renouaretur, nec certi hostes, nec constantes socij futuri essent, quando diuendita nuper animorum ferocia auarè ac turpiter omnem pristinæ existimationis opinionem amisisse censebantur. Hæc animo voluentẽ Henricum, & iam segnius de bello cogitantem, Marchio Rotellinus, quem Morinensi acie captum, ac in Britanniam transuectum fuisse docuimus, prætentatis eius consilijs ad ponendas simultates, & pacem eo necessitudinis vinculo confirmandam pertraxit, Ludouico Canosio Leonis legato, in eam rem peracuti ingenij sui studium, & vim omnem explicãte. Is in honore habitus, per varias sermonum occasiones, docebat ad felicitatem Galliæ atque Britanniæ plurimum pertinere, si matura ætate puella propinqui & maximi regis connubio iungeretur, ex qua ille integro adhuc vigore animi, nec effœtis corporis viribus sibi successorem in Gallia procrearet: pretium autem dotale apud ditissimum regem nihil maius futurũ, quàm insignem lectissimæ virginis formam, vtriusque gentis concordiam, & in duobus regnis incomparabili commodo rerum trãquillitatem afferentem. Igitur quum Henricus vel honestius arma deponere, vel sororem splendidius collocare non posset, per legatos de sponsalibus actum. Ludouicus quoque Senatum consuluit, & totius regni proceres, an rectè, & sapienter factum iri existimarent, si vxor è Britannia peteretur. Quod postquam summo omniũ consensu, vel aliena cum iniuria approbatum est, Hauardus Suffolchius regis amicitia clarus, cum ornatissimo Britannorum procerũ comitatu, puellam in proximam continentem transuexit. Nec multò pòst Francisco Delphino genero deducente, eamque iniuriam generosè dissimulante, Ludouicum ad Beuillam obuium habuit iuuenili atq; eleganti potius, quàm graui vel regio cultu inter florentis ætatis equites exornatum. Inde verò Lutetiam Parisiorum est concessum, vbi solennes nuptiæ, editis spectaculis, magno apparatu celebratæ sunt. Sed rex ætate prouecta, & multùm antea neruorum doloribus lacessitus, quũ intemperantius puellaribus complexibus indulsisset, in febres incidit: nec multò pòst inualescente etiam profluuio ventris, extinctus est. Vir certè rei bellicæ peritissimus, nec ignarus artium pacis, vtpote qui ab ineunte ætate grauissimarum rerum experiens & miles egregius, & insignis imperator, & rex idem apprimè bellicosus, per aduersos simul & prosperos totius vitæ successus, singulari virtute arma tractarit. Eum tamen peruicacis obstinatæque naturæ, & pro-

inde sæuum & inexorabilem plerique existimarunt, vel ob id præcipuè, quòd Ludouicum Sfortiam erepto omni scribendi, & quæ cuperet legendi solatio, ferrata in cauea omnium miserrimum mori coegisset. Alij quanquam vel præcipuè militibus, statis semper certisque stipendiorum temporibus, summa fide satisfecerit, pecuniæ valde parcum, & magnopere tenacem, vsque ad illiberalitatis calumniam putauêre. Ignari prorsus quanta sibi & prouincialibus damna intulerint principes, qui profusè temereque donando per otia pacis vanis sumptibus paratos ad bellicas necessitates thesauros exhauserint. Quibus virtutib. cæteris ætatis suæ regibus felicior videri poterat, nisi dum profugis ad se Cardinalibus per consilij causam, ambitiosius fauere contendit, veluti spreta religione florentem imperij sui statum maximis periculis obiecisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XV.

VDOVICO vita functo, Franciscus eius gener è regia Valesiorum familia, maximo procerum atque omnium militum studio, Britanniæ citerioris, & totius Galliæ imperium adeptus est. Siquidem primis statim militiæ rudimentis, Cantabrio atque Britannico bello alterum & vigesimum natus annũ, quum singulari decore excelsi corporis, militari comitate, atque ingenuo quodam vigore animi promptum, se ad arma ac subinde liberalem atque magnificum ostendisset, breui apud exercitum atque omnes Galliæ regulos maximam gratiam compararat. Is, vt primum celeberrimo procerum conuentu ad Lutetiam Parisiorum regali diademate accepto, atque omnibus militiæ præfectis & magistratibus sacramento adactis, & regis nomen, & administrādi imperij curam sumpsit, ad repetendum Mediolanense imperium consilia viresque conuertit. Enimuerò rex iuuenis plurimum ad recentis principatus ac totius Galliæ dignitatem pertinere arbitrabatur, neque magnitudine animi, neq; industria socero inferiorem existimari: & tantas videri Gallorum copias, & amplissimi regni facultates, vt vel conspirantibus cæteris regibus, non mōdò sustinere, sed inferre vltrò bellum, atq; id alere in aliena prouincia commodè posse censeretur: vel ob id maximè quod paulò antè Ludouicus (quum iniuriæ atque ignominię animus impatiens, plurimum Italici belli cupidine deflagraret) omnibus propè rebus ad id comparatis, maximum eius expeditioni desiderium reliquisse videbatur. His de causis accensum regem, paratumque ausu & armis recentis imperij fortunam periclitari, Veneti, ac Ligures maximè opportuni huic bello, ac longè omnium terra marique potentissimi in Italiam euocabant, nō dubiam expeditamque victoriam ostendentes, quòd vno

tempore dum regij exercitus fama Heluetij ad Alpes diſtinerentur, ipſi ab diuerſis hoſtilis agri partibus ſocia arma moturi eſſent. Id quoque fiduciam addebat Gallis, quod vetere hominum opinione vulgatum erat, externos exercitus, neque inuadere Italiam, neque Alpes alioquin imperuias poſſe facilè ſuperare, niſi diſsidentis Italiæ conſilio, ac viribus ducerentur. Venetos vna ea cura angebat, vt tot amiſſas vrbes vel periculoſo etiam remedio, à Germanis et & Hiſpanis recuperarent: ac ſubinde quod plurimùm ad dignitatem atque existimationem Reipublicę pertinebat, veteres contumelias vlciſcerentur, quas pulſis ab Italia Gallis, fraudati victoriæ parte, eluſique ab Hiſpanis atque Heluetijs, cæteriſque fœderatis principibus accepiſſent. At Ligures paulò antè Octauianus Fregoſius neceſſario magis quàm honeſto cõſilio, vel inuitos in partes Gallorum traduxerat, tametſi vetere odio & recentibus factis Gallico nomini infenſi erant, quum libertatem euerſa arce recuperaſſe viderẽtur. Cauſas commutatæ voluntatis atque defectionis, plures Octauianus afferebat, quum vir alioqui integro conſtantique animo parum antiquis virtutibus ſuis reſpondiſſet: Victis enim ad Nouariã Gallis (vt ſuprà docuimus) empta à Cardonio Piſcarioque copiarum parte, qui tunc ad Placentiam ſedebant, Liguriæ principatu potitus fuerat. Id factum, victores Heluetij & Maximilianus Sfortia æquo animo ferre non poterant, quòd ille per inuidiam ab alio potius quàm ab ſe rerum omnium arbitris imperium ac leges accipiendas eſſe iudicaſſet: & Hiſpani (quod indignius erat) parum integra fide belli & prælij ſpectatores Heluetio ſanguine & ſuo ſumptu partę victoriæ commoda ſuſtuliſſent. Quamobrem Maximilianus & Sedunẽſis, ei ex occulto per Adurnios & Fliſcos bellum intulerunt: quòd Adurnij, ad quos altera principatus fortuna pertinebat, ſe his fœderis ſtaturos legibus, quibus olim Auguſtinus pater Ludouici Sfortiæ auſpicijs Genuam tenuiſſet, ſi Fregoſij pellerentur, promitterent: ipſeque Octauianus iam deſpicere Heluetiorum partes videretur, vt qui Hiſpanorum amicitia, & pontificis ſtudio ſubnixus, nullam in bellicos ſumptus pecuniam ſuppeditaret: & Fliſci quoq; propter Hieronymi fratris cædem, Fregoſijs infenſi, cum Adurnijs opes atque animos conſociaſſent. Sed aliter ac ipſi conſtituerãt vſu euenit: nam, quum Adurnij & Fliſci armatis clientibus ſuis, cum duab. Heluetiorum cohortibus media hyeme ad Genuæ mœnia duxiſſent, excitaſſentq; ad ſpem rerum nouarum omnem inferioris Liguriæ oram: Octauiano firmis præſidijs tenente vrbem, ſpe decepti, & victi aſperitate hyemis cum detrimento diſceſſerunt. Inſequenti quoque anno, adulta etiam tum hyeme, quum aperta vi, aut ampliore comparato exercitu, propter eandem hoſtium diligentiam & maximam oppugnationis difficultatem capiendę vrbis, Fortunam minimè ſibi tentandam exiſtimarent, ad dolos inſidiaſque conuerſi, vocantibus amicis per exoletam portam, quæ ab exteriore pomerio in priuatos hortos ducebat, cum armatis amplius trecentis hominibus vrbem intrarunt, & ad expugnandum prætorium conuolarunt, exiſtimantes in perpetuum debellatum fore, ſi eo impetu Octauianus atq; alij, capita factionis opprimerentur. Sed tardius confecto itinere, & in albeſcente iam cælo, dum cancellatos areæ poſtes effringere conarentur, Octauianus ad tumultum excitatus, arrepto ſcuto cum globo pretorianorum deſcendit: & patefactis foribus magna virtute irrumperę conãtes, ſuſtinuit. Ibi dum acriter pugnaret ſclopetto ictus eſt, cõſauciatus et Scipio Fliſcus, cęteri conſurgentibus vndiq; hoſtibus, clara iam in luce deprehenſi, quod

longi, & spurcissimi itineris labore exanimati erant, quod ab amicis extra noctis occasionem auxilia desperabant, & quod primis suis conatibus Fortuna defuisset, in fugam præcipites se dederunt. Hieronymus Adurnius & Scipio capti sunt. Sinibaldus Scipionis frater totam diem apud æditum latuit, & sequenti nocte amicorum opera vrbe effugit. E militibus aliquot interfecti, alij ferè omnes in potestatem hostium deuenêre: & in his Camillus Montanus, qui apud Maximilianum prætorij præfectus fuerat. Eum quod ab Maximiliano submissum fuisse suspicabantur, in arctissimam custodiam cum Hieronymo & Scipione coniecerunt. Tanto euitato periculo, Octauianus nil sibi amplius cunctandum existimauit, quo minus cum Gallo fœdus & amicitiam occultè percuteret, tametsi Cæsari in primis, ad quem tradendi principatus iura atque auspicia pertinebant: & Ferdinando cuius viribus ac copijs imperium obtinuerat: ac Leoni pontifici maximo, qui Fregosiæ domus, ac eius præsertim omni tempore fautor atque amicus fuisset, insignem se iniuriam facturum intelligebat. His autem conditionibus fœdus ictum est, vt Octauianus arcem traderet: ducis titulo in posterum abstineret: nomine regio Liguriæ præesset: & equitum alæ stipendium à rege quotannis acciperet. Federicus verò frater qui tum Salernitanus Archiepiscopus erat, amplissimis in Gallia sacerdotijs ornaretur. His itaq; secreto per Carolum Borbonium cum rege transactis ignara earum rerum ciuitate, plures menses cum Leone & cæteris principibus, eos cunctis fictæ amicitiæ artibus, per literas ac legatum suum Benedictum Viualdum egregiè ludificatus, dissimulanter egit. Sub aduentum verò Gallorum ad uocato senatu, docuit nihil ad quietem atque opulentiam ciuitatis magis pertinere, quàm si ab auarissimorum hominum amicitia discederet. Heluetios enim immodicos, atq; arrogantes barbaros: et rapacem Sfortiam nō prius cupiditati atque superbiæ finem impositurós, quàm omnem Liguriam veluti bello victam publicis, priuatisq; opibus spoliassent: præstare Gallorum societatem sequi, atque in tutela et fide potentissimi atque optimi regis, qui nouas et veteres iniurias obliuione deleuisset, pacatè agere, quàm inconstantissimorum hominum stipendiarios videri. Eum regem compositis Hispaniæ, Britanniæque rebus, breui transcensurum Alpes cum innumerabilibus copijs, atque omnem Italiam victricibus armis peruagaturum. Nec Leonem pontificem qui legatos in Gallia, & regis amitam Iuliani fratris vxorem domi haberet, inter diuersos metus copias suas pro aliena salute Gallis oppositurum existimarent: proinde ea consilia, quæ tuta & necessaria essent, conuersis animis sequerentur. Regem enim non impotentem dominum, sed socium atque amicum habituros, se verò libertati ciuium semper, propriæ autem dignitati atq; amplitudini studuisse nunquam: ac tunc maximè paratum esse eiurare ducis ac principis nomen, decorum fortasse alijs, sibi verò inuisum & graue, quando si pertinacius retineretur, maximum Reipub. detrimentum esset allaturum. Primates, vt in mobili & factiosa ciuitate fecilè accidit, tametsi propter incertos belli euentus se ac fortunas suas in maximum discrimen adduci manifestè intelligebant, Octauiano tamen assenserunt, quum perspectis eius consilijs diu reluctari non possent: quāquam Octauianus, qui cum magna laude paulò ante libertatis author fuisset, ob priuatas res suas veluti reposito iugo, duriorem patriæ seruitutē inducere videretur. Neq; multo pòst decretum est, vt præsidiū acciperetur, modò Franciscus neque pecunias imperaret, neque Phari arcem ab ciuibus funditùs euersam

euersam instauraret. Interea Maximilianus Sfortia quum crebris rumoribus afferretur, maximum in Gallia exercitum comparari, & regem ipsum belli ducem superatis Alpibus in Italiam primo quoque tempore descensurum, commeatus, arma, equos, tormenta, atque omnis generis præsidia summo studio parare, pecuniam singulis vrbibus imperare, munire arces, & Heluetios cæterosque socios principes per legatos obnixè precari, ne se in tanto rerum discrimine deserere vellent: neque existimarent si ipse semel Insubrum imperio pelleretur, victores Gallos ac Venetos antiquis imperij finibus contentos fore: vt qui pontifici maximo præscribere vellent, & cæteris externis gentibus Italia pulsis, omnium rerum imperium sibi animo destinassent. Nec multo post, Matthæus Sedunensis Cardinalis, qui aduersus Gallos implacabili semper odio exarsit, ac tunc maximè belli quàm pacis auidior, ad sui atq; Heluetiæ gentis existimationem decerni armis atque virtute controuersiam volebat, cum triginta amplius Heluetiorum vexillis in Nouariensem agrum descendit: ea quidem mente, vt ad pellendos Fregosios in Liguriam duceret. quo consilio haud dubiè imminentibus periculis occursum foret, nisi Leo pontifex qui nunquam, vt de Octauiani, ac Federici fide dubitaret, adduci potuerat, nihil eos hostile molituros recepisset. Circumierat Sedunensis superiore anno singulos Heluetiorum pagos, & in Gallos, quod ad Diuionem fidem fefellissent, acerbissime concionatus, authoritate atque facundia, qua plurimum pollebat, vniuersam gentem ad arma exciuerat. Qua de causa omnibus concilijs conuentibusque peractis, Gallos decreto publico Heluetij nominis hostes declararant: & vexilla ad cogendos milites, quibus Italiam tuerentur, omnibus locis proposuerant. At Romæ Leonem pontificem perplexo animo varia consilia agitantem, Cæsaris, Ferdinandi, Sfortiæ, Heluetiorumque legati circunsistebant, orabantque, vt communis salutis causa expeditis consilijs sibi ac fœderatis principibus opem ferre maturaret, quando iam è Pyrenæis inferioreque Germania pedestres copię Lugdunum peruenissent, conuectisq; eò tormentis & Gallico equitatu conuenire iusso, Franciscus nullam profectioni moram facturus esse diceretur. Leo tametsi, vt erat natura miti sedatoque ingenio, à bellis plurimum adhorrebat, & à Gallis, si medium se gereret, atque ab omni contentione abesse vellet, æquissimæ conditiones proponebantur, simulque ab omnibus suis, qui ad Gallos animos inclinarant, vt antiquum fœdus desereret, vehementer oppugnabatur: nihilominus in fide sibi permanendum, veteresque socios opportuuis auxilijs iuuandos esse existimauit, quod Placentiam Parmamque, quas vrbes Gallus haud obscurè repetebat, vi vel pactione dimittere, neq; suæ neque pontificiæ dignitatis esse arbitrabatur: ac magni interesse dijudicabat ad Florentinarum rerum quietem, ac Romani pontificis libertatem, atque amplitudinem, validissimam Gallorum gentem Italia prohiberi, quæ paulò antè magnitudine sua, sacrosancti imperij statum illatis tot cladibus perturbasset: & præsertim suis ac Petri fratris conatibus, quo minus Florentiam patriam repeterent, Vitellocij bello, atque omnibus temporibus semper obstitisset. Neque enim summæ potentiæ regem quieturum putabat, donec ex vsu victoriæ rebus omnibus ad arbitrium constitutis, quas vellet Italiæ leges imposuisset. Igitur præmissa pecunia, quæ Heluetijs stipendij nomine persolueretur, Iulianum fratrem cum equestribus copijs in Galliam Cisalpinam ab vrbe proficisci imperat: Sedunensem totius exercitus legatum pôtificia authoritate decernit:

& Marcum Antonium Columnam, in quo viro multa industriæ ac virtutis ornamenta erant, Veronam cum valida equitum ala maturare, & Cardonio Hispanisque in bello Veneto succedere iubet. Constitutum enim erat, vt Cæsar sex millia Germanorum peditum Veronam transmitteret, & Cardonius inde mouens cum omnibus copijs suis ad Alpes proficisceretur: Ita vt Marcus Antonius Liuiano obsisteret, & Brixiam Veronamque defenderet: Sedunensis autem Prosperque Columna, Iulianus, atq; Cardonius iunctis viribus Gallicum bellum administrarent. Sed Iuliano Florentiæ suprema valetudine tentato, Laurentius Medices Petro genitus, quem ad Lyrim naufragio perijsse demonstrauimus, copiarum imperium sumpsit. Is quoq; militari indole copias Florentinorum ducendas acceperat, quum extincto Padulio, alium ducem Senatus minimè suffecisset, & tunc maximè Florentina respublica Mediceorum auspicijs regeretur. Marcus quoq; Antonius ad Padum progressus, quum Liuianum de suo aduentu certiorem factum propter publicas ac priuatas simultates transmisisse cum expeditis equitibus Malatestam Baleonum, & insidias idoneo sibi loco dispositas cognouisset, quadrato agmine, ac diuerso itinere quàm constituerat, vt hostem falleret, ad amnem contendit: atque eo celeriter traiecto per Mantuanorum fines ad Cardonium profectus est. At Franciscus maiore quàm vnquam antea bellico apparatu superiores Galliæ reges Italiam inuaserint, ineundum bellum existimans, ingentem equitum multitudinem totà Gallia conscripsit. Nemo enim paulò notior eques, vel superiorum temporum beneficiarius fuit, qui vllum aut ætatis, aut priuatæ rei impedimentum, quominus nomen daret satis dignam vacationis causam existimarit: quòd facilè fiebat, quoniam Galli non modò regibus suis enixissimè parent, sed eos vt mortalibus augustiores venerantur, putantque indecorum & turpe domi remansisse, quum illos & bella iustè suscipere, & certis semper auspicijs ad victoriam proficisci persuasum habeant. Galli quoque omnes veteri gentis instituto equestri militiæ plurimum student: qua parte virium cùm propter incredibilem multitudinis consensum, tum propter numerum atque virtutem cæteras nationes antecellunt: sicuti peditatu perferendis militiæ laboribus impare, nec satis exercitato, altera militiæ parte inglorij hoc maximè tempore iudicatur. Censa sunt circiter quatuor millia cataphractorum equitum: quorum singuli de more ternos vel quaternos equos trahebant. Leuis autem armaturæ ad octo millia: quibus omnibus Carolum Borbonium Boiorum & Aruernorum principem præfecit, quum eum paulò antè propter generis claritatem vsumque militiæ, magistrum equitum creasset: quem honorem, vt suspectum et formidabilem regibus damnato necatoque Sancti Pauli comite, ac tum rebellantibus Galliæ regulis, Ludouicus Vndecimus aboleuerat. Pedestres verò copias ex eo genere hominum qui pari virtutis gloria cum Heluetijs contendere posse viderentur, tantas vbique terrarum, quantas nemo tempestate nostra, aut rex, aut imperator vnis in castris habuerit ingenti mercede conduxit. Siquidem Robertus Sedanius, qui maximam in Eburonibus authoritatem obtinebat, & Carolus Geldrius Menapiorum & Sicambrorum princeps delectibus habitis, ex ea Germaniæ parte quæ flumen Rhenum, & Belgarum fines attingit, supra quadraginta cohortes armauerant. Quorum alter Florantium filium misit, quem aduerso pectore decora vulnera ad Nouariam accepisse memorauimus: Alter quòd diuturno & difficili bello, quod cum Cæsare superio-

ribusque

tribusque Germanis gestum est, Gallorum auxilijs atque opibus subleuatus, & parem inferre gratiam, & dignam virtutis suæ fama operam præstare cupiebat, ad Franciscum in castra peruenit; duxitque secum summæ opinionis veteranam legionem, quam à colore vexillorum Nigram appellabant. Præcipua etenim eius virtute, quum ex fortissimis constaret, plures annos, & fines defenderat, & in re bellica maximum sibi nomen compararat. Petrus quoque Nauarrus singulari studio ex Aquitanis, Vasconibus & Cantabris, atque his gentibus quæ Pyrenæos saltus incolunt ad viginti cohortes conscripsit. Erant ij maxima ex parte balistarij & sclopettarij, cæterùm patientissimum laboris, audax, expeditum atque agile militum genus; qui defendendis expugnandisque vrbibus, atque omni extraordinario belli munere cum Germanis stabili acie ac firmis ordinibus campestri pugnæ assueti, diuerso virtutis genere, parem militiæ gloriam quærebant. Nauarrus etenim ad Rhauennam captus quum in Gallia custodiretur, nec propter simultates ex infelicitate prælij conceptas, quæ sibi cum Gardonio intercedebant, eum Ferdinandus per tot pacis occasiones vnquam redemisset, dolore iniuriæ magis quàm carceris tędio se totum ab amicitia Hispani regis alienarat. Vnde mox militari sacramento se absoluit, cessitque vltro per publicas tabulas his Campaniæ oppidis, quibus ob nauatam egregiè operã Neapolitano bello donatus fuerat, vt liberius apud Franciscum, qui libertatem dabat, militaret, & renunciatis antiquis muneribus recentem contumeliam vlcisceretur. Quibus de causis, Franciscus quum solertissimi hominis virtutem atque consilium probaret, eum sua redemptum pecunia apud se in honore habuit, validæque parti exercitus præfecit. Tormentorum subinde maiorum minorumque tantam copiam, quantam duobus iustis exercitibus satis esse constaret, ad Gratianopolim atque infimas Alpes præmisit. Fuit bigarum carrorumq; incredibilis numerus, quibus ferreæ pilę, sulphurei pulueris vis ingens, prætérea vectes, dolabræ, omnisque generis ferramenta, atque alia domandis itinerum asperitatibus opportuna præsidia conuehebantur: totusq; is apparatus quinque millium equorum perpetuo labore trahebatur, et maiore aliquanto sumptu quàm quisquam crederet. Nam Galli cõsuetudine sua non inualidos, aut quoscunq; sors obtulerit; sed insuefactos et robustissimos equos curribus subdunt, eosq; immenso pretio parant, & alunt, vt summis eorum viribus locorum omnium difficultates mirabili etiam celeritate superentur. Quinetiam tormentorum magistros, ac libratores propter eximiam eius artis peritiam longo vsu & maximis periculis comparatam, in summo honore habent, vberioreq; stipendio prosequuntur, magnamq; iuuenum multitudinem qui huic rei senioribus artem tradentibus, accuratè studeant, & per gradus ordines, ac maiorum commoda mereantur, tota Gallia instituunt: neque virtuti vnquam locus, neq; peritis opima salaria liberalitate regum, aut pacis, aut belli tempore defuerunt. Quibus institutis pecuniæ nunquã parcendo, quum ea parte virium magno terrori omnib. essent, facilè sibi vel de fortissimis hostib. memorabiles sæpe victorias pepererunt. Nam Hispani atq; Itali, cæteræque gentes, tametsi tormenta summa arte atque elegantia conflare & fundere didicerint, & magnam eorum supellectilem instructam habeãt, his tamen in negotio minus feliciter vtuntur, tarditate præsertim & inertia boum, quos magnitudine impensæ deterriti pro equis substituunt, et inscitia atque penuria rectorũ, quando pauci qui manifesta vitę pericula subire velint, nisi pro-

poſitis ingentibus præmijs, haud facilè reperiantur. Sequuta quoque eſt proficiſcentem regem certis ſub ſignis ac ducibus, valida voluntariorum peditum manus prædę auida, & cum his ad tria agreſtiũ milia purgandis & ſternendis itineribus mercede conducta. Mercatorum verò & lixarum, calonumque ingens numerus, qui magnam pecoris, commeatus, rerumq; venalium copiam publico & priuato conſilio conuehebant, caſtra ſequebatur. His omnibus ad profectionẽ comparatis, Franciſcus ad Alpes duxit, ſparſitq; exercitum ad primos aditus trium ſemitarum, quà tantùm peruię ſunt Alpes, ne hoſtes certiore coniectura per diligentiſsimos etiam ſpeculatores aſſequi poſſent, quæ nam alpes, quæuè potiſsimum iuga tranſitu deſtinarẽtur. Enimuerò Heluetij in Taurinis Salaſsiſque aduerſas alpium radices occuparant, equitatè loci plurimum et virtutis fiducia elati, vt quod magnopere cupiebant, antequã totis agminib. in patentes campos deſcenſum foret, cum primis Gallorum copijs in faucibus Italiæ prœlio decertarent. Igitur cùm mollioribus vſitatisq; itineribus minimè tranſeundum exiſtimaret, ad fallendos hoſtes, nouę Alpes, noua aſperioraque montium culmina, quæ nunq̃ vllis antea exercitibus patuiſſent, tentanda erãt. Alpes ſiquidem quæ Italiam à Gallis Germaniſque diſterminant, ab Arſia flumine (id ẽ Carnicis iugis per Hyſtriæ fines Hadriaticum petit) ad vada Sabbatia Liguſtici littoris protenduntur, pluribusq; in locis, vel molliore montium natura, vel hominum ingenio patefactis itineribus ſuperantur: tametſi rerum naturæ opifex altiore conſilio denſiſsimos ſaltus, præaltos exeſoſque vertices, & abruptas vallium crepidines, in niuoſa illa atque horribili rupium mole poſuerit, queis mortales ab acceſſu terrerentur. Primę Alpes poſt Carnicas ab Ortu in Occaſum tendentibus Iuliæ occurrunt, quæ à Taruiſio iuxta Anaxum flumen per Bellunum ac Feltrium in Noricum Auſtriamq; perducunt. Secundum eas ſunt Rhæticæ: quibus ab Tridento per montis Cremeris clementia iugã, in Vindeliciam, & loca ad Oenum amnẽ Hiſprucho oppido proxima, penetratur. His aliæ Rhæticæ ſuccedunt, quæ ab Lario lacu, per Volturenam vallem ſupra Abduæ fontes, et Burmias aquas, celſiſsimum Adulę montis culmen habent, quod hodie Mongraium vocãt. Subijciuntur aduerſo ſtatim dorſo ab Germaniæ parte ſancti Petri vicus, & à dextris Maranum atq; Bolzanum, oppida nundinarum cõuentu nobilia. Sunt & alij quoq; aditus ſecundum Aduam montem qui ad Lepontios Rhætosq; pertinent. Eę gentes hodie Griſoni vocabulo barbaro nuncupantur, ſocietate Heluetiorum clari, & poſſeſsionẽ ſex vallium, vt alio loco memorauimus, cum multo pecore, & lactis copia abundent, alpinarum gentium altiſsimi. Id verò inter cætera frequentiſsimum eſt iter, quod ab eodem Lario per Clauennam munitiſsimũ oppidum, et Solium Bregaliorũ ad Curiam Rhætiarũ perducit duobus tramitib. Septa ſcilicet, & Splũga, vbi Columna Iulij Cęſaris hodie videtur. Has alpes Lepõtias eſſe credimus Rheni amnis origine illuſtres. Nam Rhenus in proxima valle caput tollit, quã etiam nunc veteri nomine Lepontinã appellant. At minores Lepontiæ, quib. à Bellizona, quæ oppidũ Villitionis, vt quibuſdã videtur, antiquitus fuit, per Ticini amnis vallem Torfanũ primũ Heluetiorũ oppidũ aditur. Non magno ab his interuallo diſtant, æquitate viarum ac montiũ cęteris Alpibus leniores, niſi editiſsimũ diui Gothardi iugum, & profundiſsima vallis, quã cum tremulo ponte Infernã vocant, vno tantùm vel altero in loco maximã cum ſummo timore tranſeuntib difficultatem præberent. Patent quoque eędem Alpes ſupra

Verbanum

Verbanum lacum ad Domossulam oppidum, quod ipsis in faucibus & profluentis Ogoniæ ripis ædificatum, Ludouicus Sfortia patrum nostrorum memoria, & cæde Sedunorum, & maximis operibus nobilitauit: adeunturque eo itinere Valesij, atque Seduni, qui sedes inter Heluetios & Allobroges tenent. Ad has statim sequuntur sancti Bernardi alpes, quas Cæsar summas appellat, quondam a transitu Græcorum, atque Herculis, Graiæ nuncupatæ, quæ ab Eporedia per Augustam Prætoriam, atque Octodurum Veragroru(m id hodie sancti Mauritij oppidum dicitur) in Centrones Gallos, & loca Allobrogum Lemano lacu proxima, perducunt, superanturq; duobus iugis, quorum alterum à dextris sub Ocello vetere oppido montem Iouis, alterum à læua Iouettum recenti vocabulo appellant. Has rupes ignibus acetoque Annibalem perfregisse multi opinantur: vt apud Barrum eius itineris pagum perpetuo tanti ducis gloriæ monumento, literæ ipsis cotibus inscriptæ significant: quanquam Liuius grauissimus historiarum scriptor, de transitu Annibalis ambigens, non Graijs, sed Pœninis eum traiecisse memoriæ prodat. Ab Iouis iugo Sesithes amnis fluit, & contraria parte Rhodani fontes existunt, qui mox effecto Lemano lacu, per Narbonensem Galliam præceps in mare multis amnib. receptis euoluitur. Has Pœninæ Alpes excipiunt, propter lenitatem mitioris itineris, crebraque incolarum ædificia maximè celebres & frequentes, quarum altissimum cacumē hodie montem Cenisium nuncupamus. His ab Taurino, Susaque per Noualesiam atque Ferreriam, & mox superatis culminib. per vallem Moriennam, Vienna atque Lugdunum adeuntur: quo itinere ad delendum Longobardorum imperium in Italiam irrupit Carolus Gallorum Rex, qui postea ab amplitudine rerum gestarum Magni cognomen adeptus est. Ab Susa, quę olim Sebusium fuit, iter aliud patet, quod ad Coctias Alpes pertinet, quibus mons Genebra excelso cacumine, & duorum amnium Duriæ atque Isaræ fontibus clarus, hodie nomen præbet. Siquidem, quum pluribus diuersisque itineribus per tot conualles ac varios anfractus occurrentium montium superentur, in vnum tamē Genebræ dorsum omnib. pari labore euadendum, & his maximè qui è Gallia in Italiam transcendunt. Via militaris & conuehendis tormentorum curribus vsitata, Brigantium rectà Eburodunumque perducit, quà Carolum octauum, qui primus in Italiam currulia tormenta transuexit, profectum memorauimus. Sed per easdem Coctias alia horrenda visu transituque aspera itinera pluribus in locis patent. Illud in primis admirationis habet plurimum, quo iuxta Vesulum perpetuo specu perfossi montis, in Salassos hodie penetratur. Vesulus Eridani pater nomen adhuc retinet, & ab ipso aquarum diuortio, montium editissimus existimatur. Coctijs Argentariæ Alpes iunguntur apud antiquos parum celebratę, quòd propter angustias & frequentes viarum asperitates, sarcinarijs iumentis, ne dum curribus vix pateant. Argentarijs vulgo in Prouinciam transmittunt, qui per Auenionem atq; Narbonam in Hispanias proficiscuntur. Secundum eas aliæ Alpes occurrunt, quæ Maritimæ nuncupantur: & eæ ab Varro flumine duplici via initium sumunt. Alteris per montana & colles Tendæ, angustis præcisisque tramitibus in Ingaunos & Epantheros Ligures supra Sceuam oppidum descendimus: alteris secundum oram maritimam ab Nicæa, Monæco, Albintimilia, Albingauno, Vadis, Sauonaque Genuam Liguriæ caput peruenitur. Sed quum vnæ omnium Coctiæ & secundum eas Pœninæ traducendis exercitibus faciliores

viderentur, & propterea Heluetios earum quasque fauces ab Italia firmiſsimis præſidijs obtinere iudicarent, Triuultius exploratam ab ſe diu antea noui inuſitatique tranſitus rationem, quo ignaris & inopinantibus hoſtibus copiæ ducerentur, explicauit. Egerat induſtrius ſenex Eboroduni multos menſes, poſt acceptam ad Nouariam cladem: & adhibitis locorum peritiſsimis, valles monteſque Alpium magno labore & incredibili ſtudio colluſtrarat, etiam tunc animo agitans, quibus maximè itineribus ducendus exercitus foret, ſi ab Ludouico iterum armis Italia peteretur: quando Galli, Heluetio bello, Subalpinis oppidis omnibus quę ad anguſtias clauſtraque Alpium ab Italia pertinebant, atque ipſius etiam Aſtæ Colonię, quæ omni tempore deſcendentes exercitus recepiſſet, rebuſque omnibus recreaſſet, poſſeſsione deceſsiſſent. Id iter ab Coctijs initium capiebat, mox relicto ad læuam Genebræ monte, vaſto horribilique deflexu per abruptas valles monteſque aſperos ad Argentarias extendebatur: quæ via quum ardua in primis, & inſuperabilis pluribus videretur appareretque Triuultium nimio ſtudio repetendæ patriæ euectum, ardentius atque audacius quàm rerum vſus, aut militaris diſciplina poſtularent, cunctas belli atque itineris aſperitates eſſe tentaturum, Franciſcus exercitum vllis anguſtijs minimè committendum exiſtimans, Lotrechium atque Nauarrum authoritate ingenioque præſtantes præmiſit, qui ſingulas difficultates inſpicerent, explorarentque an viribus humanis ceſſura eſſent, quæ à Triuultio proponebantur: tametſi propter egregiam fidem multis cognitam periculis, & ſingularem rerum experientiam ſumma dictis eius atque conſilijs fides inerat, & rei bellicæ gloria longè alios duces anteibat, de re tanta nihil fruſtra confirmari omnes iudicarent. Lotrechius & Nauarrus aliquot diebus in Alpibus conſumptis, & perſpectis notatiſque locorum iniquitates, regi renunciarunt, egregiè ac diligenter omnia à Triuultio fuiſſe animaduerſa, & ab ſe quoq; certis in locis nonnulla ad euincendas naturæ aſperitates remedia excogitata: eſſe tamē vbique pedeſtria conciſaque itinera, quæ niſi magno cum labore atque periculo patefieri non poſſent. Triuultius primum ſe munitorem itineris atque agminis ducem profeſſus, per hæc, inquit, aſpera tibi rex fortiter enitendum, vt quum ænea tormenta tranſuexeris, Annibale maior appareas. Tranſmiſit ille mitioribus iugis ſine tormentis, ſine curribus, aliquāto maiore cum laude quā poſtea cum Romanis acie decertarit. Nam qui Alpes tranſcendere auſi non fuiſſent, eum poſtea victorem commiſsis æquo loco prælijs ſuperare didicerunt. Ita ſummo regis ſtudio, quum nihil laboris atque periculi milites recuſarent, à Gratianopoli Vigiliam, atque inde iunctis omnibus copijs Muram, & recto itinere Eburodunum exercitus ductus. Eburoduno profecti Borbonius atque Triuultius qui primo agmini præerant, quinque dierum commeatu prouiſo, ad ſancti Clementis atque Criſpini alpinos vicos contenderunt. Inde ſub lęuam relicto Genebra monte, Druentiam flumen exercitus vado traiecit: poſitiſque ad Gileſtram caſtris, & mox Aualtio monte ſuperato, ad ſancti Pauli rupem magno labore peruentum. Eam, quod abrupta inacceſsibiliſque erat, incredibili celeritate ferro pandunt, tormentaque traducunt. Sequenti die in Barcelloniam vallem deſcenſum. ea ingentibus ſaxis & iniquiſsimis collibus interpoſitis impedita, magnam rerum deſperationem afferebat. Nam ligonibus dolabriſque proſcindere ſaxeos colles, exæquare crepidines, & quum nullus per derupta equorum vſus foret, ſubiectis militum humeris tormenta

tranſue-

transuehere necesse erat. Interdum ea magnis funibus ad scopulos et stipites arborum circumductis, suspendebantur; & versatilibus machinis ergatarum, & trochlearum artificio, de rupe ad rupem, intercedentibus profundissimis vallibus, cum summa admiratione totius exercitus trahebantur. Nonnullis etiam in locis nudarum rupium latera, vbi via deerat, suppositis tibicinibus, intergiectisque longurijs muniebant; & insuper iniectis stratisque virgultorum fascibus, cespitibus, ac glebis pensiles vias transeuntibus curribus parabant. Ita mira fabrorum industria, & singulari militum labore, in Argentariã vallem cuncta exercitus impedimenta traduxerunt. Sequenti die à Larchia Ehergiaq; oppidis, in Austuriæ vallem vniuersum agmẽ se demisit, vbi Pedeporcium montem, qui mediam vallem intersecabat, & iter reddebat iniquissimum, pari munitorum artificio fractis atque reuulsis immanibus petris, domuerunt & exæquarunt. Ab Pedeporcio Auennam, atque inde Sambucum, & mox ad Italiæ fauces, tribus tantùm diebus eo itinere consumptis, incolumis exercitus peruenit: tanta quidem felicitate, vt Sedunensis & Prosper perspicacissimi alioqui homines, qui frustra Pœninas Cottiasque obseruabant, in quarum culminib. Gallos equites ab rege, vt speciẽ transituri exercitus facerent, de industria transmissos viderant, de transitu Gallorum nihil toto eo triduo cognouerint. Id verò eos fefellit, quòd tormẽta, in quibus maximam victoriæ partem Gallos collocare intelligebant, nullis inusitatis Alpibus traduci posse crediderant, vt qui vterentur quotidie infideli opera Alpinarum gentiũ, quæ vno consensu cogente natura Gallicis rebus fauebant, & permotæ Heluetiorum atq; equitum iniurijs, propensissima voluntate Gallorum aduentum opperiebantur, postquàm Carolus Sabaudius eorum princeps Francisci regis auunculus, ab Heluetiorũ & Sfortianorum amicitia discessisset. Prosper ad primum transgressi hostis rumorem Carmagnola profectus, vbi plures dies egerat, præmissis Villafrancam equitibus, ad Sedunensem pergit, qui tum Pinnaroli cum valida parte exercitus constiterat. Decernitur in concilio cogendos esse in vnũ omnes Heluetios, & ad hostes priusquã ex labore se reficiant, properè cõtendendum. Prosper eo consilio, vt sequenti die equitatum in castra perduceret, ex colloquio discedit; postulatque cohortem vnam præsidij sui causa, quàm quum ab asperis hominibus impetrare non posset, nihilominus de prima vigilia Villafrancam proficiscitur. Interim Gallis, quorum vnum expeditum agmen per Agnelli collem, imprudente vel cõniuente Ioachimo angustiarum custode, supra Cunium oppidum processerat, per ipsos hostium hospites summa perfidia defertur: Prosperum Carmagnola digressum, Villafrancam equites præmisisse: diuisas esse Heluetiorum copias, & Sedunensem Pinnaroli cum parte exercitus considere: proinde rei bene gerendæ occasionem præberi, si ad eos opprimendos, qui nihil tale suspicentur, cum valida manu equitum Villafrancam peruolarent. Galli, quum à pluribus simul speculatoribus de eadem re vno tempore docerentur, consilium statim probant, & Paliciæ, Obegnino, Imbercurtio, Sanserrio, Baiardoque promptissimis ducibus negotium committunt. Ii assumptis amplius mille delectis equitibus, vsi hisdem itineris ducibus, qui rem indicarant, citato cursu quindecim milia passuum conficiunt: captisque in itinere hostium exploratoribus, Padum, quà incolæ facilem fluminis alueum monstrarunt, vado superant: & patentibus portis nullo prohibente, Villafrancam ingrediuntur. Prosper enim paulò antè per præconem pronunciari iusserat,

vt instratis equis, cibum cuncti caperent, atque omnia ad profectionem præpararent: Se etenim cùm pransus foret, ad Heluetios esse progressurum. Quo casu milites solutis stationib. ad colligenda vasa in cõtubernia se contulerant, eo etiã maiore fiducia, ꝙ Gallos repentina incursione nihil ausuros, & si auderēt, se interim Padi munimẽto, dum arma expedirentur tutissimos fore existimabant. Interim momento temporis sors ipsa insignem calamitatem Prospero intulit, quæ Gallis parata erat, si ipse ante vel minimo temporis spatio aduentum eorũ præsensisset. Nam Padus prærupta atque difficiles, vbi transierant, ripas habebat: neque Gallos qui fessi plurimum agitatis atque anhelantibus equis aduenerant, recenti atque fortissimæ alæ equitum pares futuros, in tanta præsertim propinquitate castrorum, credẽdum erat. Galli vno in impetu completis omnibus oppidi regionibus, Prosperum cæterosque equites domi obsident. Ille quum frustra omnia pretentasset, desperatis effugijs, hostes de nomine ducum ab editiore loco percunctatus, Obegnino se dedidit, quod cum eo ex deditione Brixiæ, & Eberardi patrui memoria aliquæ beniuolentiæ necessitudines intercedebant. Interim Hieronymus Penna equitum præfectus, qui expeditius se ac suos profectioni accinxerat, per auersam ab hoste portam erumpendo, in proxima Heluetiorum castra cum parte equitum se proripuit. Nonnulli alij, & in his Ioannes Brachalonius sagittariorum præfectus, vnus è tredecim, quos ex prouocatione cum tredecim Gallis pugnasse tradidimus, serò idem tẽtantes frustra illatis acceptisque vulneribus, necessariam deditionem fecerunt, & præter quingentos vtriusq; armaturę equites, Cęsar Feramusca, Petrus Marganus, & P. Antonius Caraffa Polycastri comitis filius, viri illustres. Audiui ego postea Prosperum Cæsaris Feramuscę culpa se tantam cladem accepisse seuerè conquerentem, quòd ille portas pręsidio tueri iussus, dum nihil tale timeret, imprudentissimè adapertas valuas ingressuris hostibus reliquisset. Galli collecta raptim prẹda, abductisque captiuis, maiore aliquanto celeritate quàm venerant, propter hostium propinquitatem traiecto rursus Pado, in pacatum concesserunt. Hinc videre licuit, quantum Fortuna nimium potens humanis rebus illudat, quũ puncto temporis lethali vulnere inflicto, Maximiliani partes euerterit, ac simul optimi ducis, qui prudentia, imperatorijsque artibus nemini inferior putabatur, obscurata rerum antegestarum laude, authoritatem omnem & dignitatem fœdissimo casu macularit. Quo etiam nuncio Leo pontifex, quòd summam spem in eius viri virtute collocasset, & mox Heluetios dissentire inter se, & de pace agere cognouisset, eò consternationis adductus est, vt desperatis propè rebus, ac impellentibus maximè familiaribus, qui Gallicę factionis erant, Cynthium Tyburtinum ad tractandam pacem cum mandatis ad Franciscum transmiserit. Bononiamque, quod eo rerum motu seditiosis ciuium ingenijs diffideret, exulibus Bentiuolis reddere cogitarit. Cessissetq; ea vrbs vltro impotentib. dominis, nisi Iulius Medices, qui tum legatus aderat, confirmato pontifice, singulari constantia dubijs rebus occurrisset. Vix dum oppido Galli cum captiuis excesserant, quum expeditæ Heluetiorum cohortes superuenerunt, qui dolore simul atque iracundia concitati, oppidum, inuentis adhuc nonnullis equitibus qui latitabant, hostiliter diripuerunt. Sedunensis vno tempore sine duce, sine equitatu, sine pecunijs, vnde nutantibus Heluetijs stipendia soluerentur, quum de Francisci aduentu certius cognosceret, cogere exercitum, & infidæ gentis finib. excedere constituit: præsertim quod per Albertum

bertum Petram, & Ioannem Despachium Bernensium duces, quorum in Gallos semper singulare studium extiterat, & per ipsos Allobroges ab Carolo eorum duce submissos, sollicitari multitudinẽ aduersum se, ac deprauari non obscure intelligebat, Albertum Petram superioribus diebus propter eandem causam custodiæ tradiderat, moxque optimorum precibus expugnatus, vinculis exemerat. Vnde ille ex aduentu Gallorum spiritus sumens, veluti iniuriam vindicaturus, quibuscunque poterat artibus institutum opus perficere conabatur. Resque eo deducta erat, vt iam nonnulli procacius stipendium flagitantes, in Cardinalem arma conuerterẽt, quod pecuniæ quę ab Hispano rege promissæ, deferri in castra debuerant, cunctante apud Mediolanũ Didaco Aquila legato, ad constitutam diem non repræsentarentur. Sed Galeacius Vicecomes antiquę apud Heluetios authoritatis, & Iacobus Gambarus à pontifice cũ pecunia missus, interuentu meliorum hæc initia seditionis oppresserunt. Eo modo fluctuantes Heluetios Borbonius atque Triuultius, quum animis ac viribus disiunctos per partes opprimi posse iudicarent, vna vel altera acie facilè deleuissent, nisi eos Franciscus, qui se absente tentari certaminis fortunam nolebat, ne id facerent, aut rem in aliquod pugnæ discrimen adducerent, multum antea monuisset. Ipse interea superatis Alpibus cum tota mole copiarum in primos Italiæ campos descendit: lustrauitque exercitum incredibili omnium alacritate, quod omnia sibi opinione hostium expeditiora contigissent. Ea die Prosperum per instructas acies ad se perductum, vt pręsentem fortunam ęquo animo toleraret, ac optimè de se speraret humanissimis verbis hortatus est, equitesque eius gratis missos fecit præter paucos clarioris nominis. Postero autem die propius hostes mouit castra, tentauitque per idoneos homines, quos Carolus Sabaudius ex Allobrogibus veteris amicitiæ iure ad Heluetios mittebat, an vllis conditionib. flecti possent qui pacis nomen oderant, & tunc maximè Bernensium conatibus aduersarentur. Sed quum omnium propè animis & certa spe pontificiæ pecuniæ, & Cardinalis concionibus, atque ipso etiam inconstantiæ pudore confirmatis, ea mens exercitus foret, vt exitiabile bellum, quàm æquissimam pacem malle viderentur, Allobroges rebus infectis discesserunt. Heluetij tamen duces qui spem pacis eo tempore minimè tollendam existimabant, vt fallendo moræ spacium interponerent, quo se ab iniquissimis locis explicarent, paucorum dierum inducias postularunt, affirmantes se interea Vercellas esse concessuros, atque ibi libentissimis animis audita iterum legatione, ad frequentius concilium de pacis conditionibus relaturos. Franciscus, tametsi bellicæ occasionis rationem certis atque breuissimis rerum & temporum momentis constare intelligebat, nihilominus, quod tum nihil prælij fortunæ committendum iudicaret, & bellum speraret sine suorum vulnere se confecturum, inducias concessit: Lotrechium tamen cum valida equitum manu, qui neminem ab toto agmine discedere, vel impune vagari ostentata nonnunq̃ acie pateretur, abeuntes insequi iussit. Illi suo more conseruatis ordinib. quum proficiscerentur, secundo die Cliuasium nobile oppidum ex itinere petierunt, quod oppidanos sibi amicos fore existimantes, sese eorum copijs & commeatu recreare cogitabant. Verùm Cliuasienses, siue metu ne oppidum diriperetur, si tantam multitudinem recepissent, siue adducti Gallorum amicitia, vt qui magnopere viribus suis ac mœnibus confidebant, portas clauserunt, nõnullis qui paulò ante commeatus petendi gratia ingressi fue-

rant, crudeliter interfectis: tanta quidem arrogantia, vt quosdam ad colloquiũ incautè portis succedentes sagittis è muro confligerent. Quibus iniurijs permoti Heluetij, prolatis continuo tormentis, & deiecta muri parte, celeriter per ruinas irrumpunt, & supra sexcentos qui in armis erant vno impetu trucidant, domosque diripiunt. Nec ira perciti tectis pepercissent, nisi Sedunensis, Galeacio & Gambaro deprecantibus, simulato aduentu Gallorum, quòd fortè eorũ antecursores in conspectum se dederant, pulsari repente tympana, & ad arma cõclamari iussisset. Quo casu quum sese omnes ad propositum signum, vt in aciem prodirent, portis eiecissent, paulo pòst & cæde oppidanorum, & multitudine prędæ, atque ipso etiam temporis spacio sedatis animis, ædificia conseruarunt. Itaque rerum omnium abundantia recreato exercitu, è Cliuasio Eporediam, mox Vercellas, quo in loco ne legatos audirent, vti pepigerant, exiguo tempore commorati, rectà Nouariam contenderunt. At postquam Nouariam ventum, Heluetij qui iam animo desciuerant, nec vllo aut loci aut temporis interuallo, quo minus ab seipsis, ac fœderatis regibus deficerẽt, sanari potuerant, successione facta miscere cuncta strepitu armorum, partim principibus maledicere, & Cardinali, ni continuò pecuniæ proferrentur, exitium comminari cœperunt. Nec in tanta rerum omnium deformitate prę sentanea remedia comparari poterant, queis furor atque impetus concitatæ multitudinis leniretur, quum vno tempore Aquila Hispanus, nec paratam pecuniam Mediolano transmitteret, nec ipse, metu vel dolo incertũ, multis accitus literis in castra veniret: & magis ac magis instantibus etiam tum Allobrogibus, centuriones, vexilliferos & vulgus militum Albertus, atque Despachius ad defectionem apertissimè sollicitarent. Quamobrem Cardinalis, vt dissidentis atq; infidæ multitudinis tempestatem effugeret, in arcem se recepit. Nec multo pòst Albertus atque Despachius sublatis vexillis, cum amplius hominum decem milibus domum superato Verbano, per Domossulam abierunt. Cæteri, qui vel fide præstabant, vel propter insigne odium aduersus Gallos, vt tantum dedecus admitterent adduci non poterant, Ronnam et Anglardum, homines è Tigurino pago spectatę virtutis, duces sibi delegerunt, apud quos decedente iam metu Cardinalis verba fecit, docuitque nihil salubrius exercitui accidere potuisse, quàm vt illi disciplinæ & decoris patrij euersores, qui empti pecunia cæteros deprauare, & fœdissima contagione inquinare conati essent, vt bellum pro dignitate Heluetij nominis necessariò susceptũ impedirent, ipsis tandem castris Deorum munere decessissent. Nec discessu eorum multum animo permouerentur, aut de victoria magnoperè dubitarent: adesse enim milites fide virruteq; præstantes, venturosque alios iubentibus oppidorum magistratibus, quorum viribus sustinere Gallorum vim facilè possint, modò consentiant, & secum optima ratione gerere bellum velint. Esse ad vtranque Padi ripam cum duobus exercitibus Laurentium Medicem, Raimundumq; Cardonium paratos iungere socia arma, & bellum communi consilio administrare, si propius accedere Heluetias legiones audierint: proinde videri sibi facile atque optimum factu fore, si motis castris continuò Ticinum amicam vrbem, & rerum omnium copia abundantem, paruo itineris flexu contenderent: atque inde Laudem Pompeiam ad sociales exercitus progrederentur: vel eos, si ita oporteret, mutua securitate venientes exciperent. Vnam eam superesse spem & certissimam vincendi rationem, quando eo breui expeditoq; itinere facilè iuncturi in vnum vires, ac

res, ac

res, ac simul Venetos qui iam peruenissent in Cremensem agrum, à Gallis interclusuri essent. Sed cum Ronna & Anglardus impetu ac libidine militum regerentur magis quàm alijs imperarent, & plures Mediolanum rerum caput petendum, eamque vrbem incredibili copia commeatus natura ac munitione loci, armorum apparatu, & egregijs ciuium studijs maximè opportunam belli sedem deligendam dicerent, nec saluberrima Cardinalis consilia sanis auribus acciperentur, alijs alia volentibus, rem ipsam ad seditionem penè deduxerunt. Fit enim sæpenumero superbia atque æmulatione communi vitio ducum, vt plerique in ipsis consilijs ea maximè nolint, quæ alios summis etiam rationib. velle cognouerint, vltróque aspera & duriora subeant, ne aliena consilia sequi videantur. Erant enim multi adhuc in exercitu Gallicę factionis: qui sicuti Cardinalem ducem, vultumq; eius & singularem industriam horrebant, ita ex occulto turbare omnia, atque omnem eius authoritatem conuellere conabantur. At Cardinalis, qui arrogantiæ ducum, & leuitati multitudinis resistere se non posse sine maximo vitæ discrimine prouidebat, cum fida magis quàm valida Heluetiorum manu, Ticinum atq; inde Placentiam, vt cunctantes exercitus ad capessendum bellum hortaretur, profectus est. Galeacius vero Vicecomes & Gambarus, qui & præsenti pontificis pecunia, quæ iam adducta erat, & spe maioris summæ, & frequentissimis concionibus vt optimos in officio continerent, & cæterorum mentes sanarent, plurimum contendebant, in castris remanserunt: eo quidem animo, vt si quid durius sibi accideret, id quam æquissimè perferrēt: ne Heluetij qui aliquo adhuc pudore & infamię metu tenebantur, relictos se desperatis rebus, atque desertos dicerent: ob idque exoptatam discedendi occasionem arripere posse viderentur. Cardinale Nouaria profecto, Ronna & Anglardus motis castris iuxta Verbanū lacum iter facere cœperunt: ac simul eodem tempore, Galli, quibus omnia tanquam victoribus cesserant, Nouariam aduolarunt. Octauianus enim Fregosius paulò antè, quum adse per maritimas Alpes Emarus Prieus cum equitibus Gallis peruenisset, ipseque supra quatuor millia Ligurum armasset, Alexandria, Derthona, multisq; oppidis Sfortianos adiuuantibus Guelphis expulerat. Cæterùm Franciscus dedentib. sese Nouariensibus, arcem primo aduentu obtinere non potuit, quanquam nec à forti custode, nec satis firmo præsidio teneretur. Enimuerò latissimis circum fossis, & prealto vndique muro cinctam, omnem oppugnationis impetum toleraturam apparebat. Verùm Frāciscus, qui hostile quicquam aut inuictum in tergo relinquere, neque validissimi exercitus neque suæ dignitatis esse statuebat, Nauarrro, qui oppugnaret negotium dedit. Ille noui decoris cupidus, subuectis continuò tormentis, constitutisq; operibus, tanta vi oppugnare adortus est, vt paucis horis & summa murorum, & celsiora propugnacula, labefactis etiam turrib. cum ingenti ruinæ fragore deiecerit. Quo terrore adductus imbellis præfectus, sese atque arcem cum præsidio dedidit. Interea Heluetij, qui Ronnam & Anglardum sequebantur, Varesium peruenerunt, atque inde cùm toto eo itinere de fœderatis principibus oblocuti Gambaro pōtificiam pecuniam ademissent, ac tunc maximè, quòd Albertus Petra atque Despachius fecissent, se facturos minarentur, Galaratum propè omnes contenderunt: quò iam venerant Carolus Sabaudius, Lotrechius, & complures togati viri, vt iterum de pace agerent conditionesque conscriberent. Adeò incertis animis leuis & factiosa multitudo huc atque illuc, modò spe auri, mo-

do decoris & gloriæ cupidine ferebatur, vt cum eadem vtrique promitterent vno tempore instabiles simul eos ac constantissimos existimares. Galeacius & Gambarus in ea rerum perturbatione, quum fidissimos quosque militum & duces adirent, ac obtestando orandoque deprecarentur, ne turbidos ac deprauatos sequi vellent, ne socios principes prodere, ne tantã publico nomini Heluetio ignominiam conflare, tantumq; Gallis hostibus afferre beneficium properarent. Duces sese ea ratione ad Gallos proficisci respondebãt, vt agendo interpellandoque omnem perficiendi negotij rationem euerterent, & diductis persuasisque militibus, ab Gallorum amicitia omnium animos alienarent. Sed longè aliter euenit. Nam primis statim congressibus et pacis leges dederunt, et nonnulli, qui ordines ducebant, pecuniam acceperunt, & se perpetuos Gallorum socios fore, si Franciscus ea rata ac firma haberet, quæ legati pepigissent, iu reiurando confirmarunt. Postulabant vt sibi pro munere præsentis pacis, & ex fœdere, quod ad Diuionum cum Tramulio percussissent, septingenta milia aureorum nummûm tribus pensionibus soluerentur. Aliaque præterea multa arroganter ac superbè admodum petebant, vt ad lacerandam omnem Gallorum existimationem, potentissimum regem tributarium, & Galliam vectigalem facere viderentur. Quibus omnibus postulatis, Galli subscribendum putarunt, quòd neque pecunijs parsuri, neq; aliquid ex iniquissimis etiam con ditionibus detrectaturi erant, modo bellum sine suo atq; hostium cruore conficerent: & sibi tandem indomitam gentem tractantem continuè arma, & Insubrum ceruicibus imminentem, fœderis ac firmissimæ pacis vinculo sociarẽt. Sunt qui Heluetios arbitrentur, peruicacib. animis occasionem prælij circumspectãtes, callidè ac simulanter de fœdere cum Gallis egisse, vt specie pacis proposita, clarissimos viros cum ala Gallorum equitum circumuenirent & opprimerent, regiamque pecuniam, quæ ad condictam diem è castris adferebatur, interciperent: quod fortasse pro falso relinquendum putaremus, nisi qui talia memoriæ produnt, intima hominum consilia non facile coniecturis, sed ipsis rerum successibus metirentur. Sed dum Heluetij ad Galaratum rebus compositis de pace conditionibusque deliberant, Rostius summæ apud Heluetios au thoritatis atq; amplitudinis, cum viginti cohortibus à Belizzona superuenit. Cuius viri aduentu commutatis multorũ voluntatibus, ac pluribus metu consternatis, qui Gallos oderant, spem omnem initæ iam pacis corruperunt. Rostium enim paulo ante XII pagorum principes ad famam dissidentis exercitus, quòd summum Tigurino in pago magistratum gerebat, & cæteris ducib. sicuti ętate, ita bellicarum rerum peritia pręstare dicebatur, omnibus suffragijs totius gentis Imperatorem declarant. Is vt seditiosorum conatus effringeret, et pręsentibus malis mederetur, castigando, adhortando, terrendoque omnibus consilij modis, & pręsenti quoque seueritate non deerat. Ergo pudore ac metu conuersis omnium animis, cum pro pace bellum armaq; deposcerent, Rostius Gambaro pecuniam reddit: milites sacramentum apud se dicere iubet: & quũ opportunè etiam Aquila Hispanus, cum pecunia superuenisset, persoluto omnibus stipendio, motisque eo die castris vt Mediolanum rectà duceret, per Comensem agrum Modoetiam contendit. Interea Sedunensis apud Placentiam quum de Rostij aduentu cognouisset, vt qui propè euersis ac desperatis rebus noua spe auctus nihil amplius de belli euentu timere videbatur, adhortari pontificios duces cœpit, vt Padum transirent, & secum ad victoriam proficiscerentur. Si-

tur. Simili quoque ratione Cardonium, qui ad confluentes Padi atque Abduę castra posuerat, obsecrare atq; obtestari, maturaret Laudem proficisci, ac vires suas cum pontificijs Heluetijsque coniungere properaret. Præberi à Dijs immortalibus pulcherrimam incomparabilis victoriæ occasionem: qua si Rhauennatis cladis memoriam retineret, & quales rerum exitus in Italia, vincente Gallo futuri essent, animo metiretur, proprio decori ac laudi desiderio sui regis, totiusq; exercitus existimationi ac glorię satisfacere posset. Ille quum se neque voluntate, neque consilio, neque viribus fœderatis principibus defuturũ, & ad præstitutã diem vniuersas copias adducturum in Laudensium fines profiteretur, Sedunensis nihil cunctandum ratus, à Goro Pistoriense procuratore pontificis septem vtriusq; armaturæ equitum turmas præsidij sui causa accipit: & traiecto Pado Laudem contendit. Duces erant Mutius Columna, Ludouicus Pitiliani filius, Guido Rangonus, Nicolaus Balneus. Raynerius Saxetanus, Ludouicus Firmanus, & Rainaldus Ticinensis, qui magnum in re militari vsum habebant. Sed quum Laudem peruenissent & Cardonius, vt constitutum erat, ad iungendas vires minimè processisset, quòd Heluetios de pace agere, & Gallos, qui iam in Mediolanensem agrum peruenerant paucarũ horarum itinere à Laude abesse cognouerat, Sedunensis ira simul ac timore perculsus, vt ad Heluetios celerrimè se cõferret, Laude excessit. Quo casu, nonnulli equites, quorũ duces erant Rangonus, Raynerius, atq; Firmanus, siue metu siue alio honestiore consilio, vt postea perfecto bello cognitum est, se vlterius progressuros negauerunt. neq; quum Cardinalis ne tantũ flagitij admitterent, ne se in tanta propinquitate castrorum infensissimis hostibus proderent, obnixè deprecaretur, & postremò iure legationis atq; imperij iuberet, minasq; adderet, quin Placentiam redirent, flecti potuerunt. Mutius & cęteri, qui periculosum cõsilium, quòd laudem & gloriam, quàm tutum quod ignominiam afferre posset, sequi malebant, Sedunensem secuti, Modoetiam ad Heluetios peruenerunt. At Franciscus, tametsi spem pacis, nullo industriæ vel liberalitatis officio intermisso, minimè sibi abijciẽdam existimabat, tñ ne aliquod interea per incuriam incommodũ acciperetur, quòd dimissa spe belli plerunq; languescere ducum animi, & milites mentione pacis negligentiores fieri consueuerint, è Ticinensi in Laudensem agrum deflexit, medioq; itinere secundum publicam viam Mediolanũ inter ac Melegnanum oppidum, quod Lambro amne alluitur, castra constituit, ipso rerum ordine, atque amplitudine copiarũ admirabiliora, maioraq; quàm quisquã ætate nostra conspexerit. Id pluribus de causis fecit, vt ab inani ac peruastato agro in fertilissimas atq; intactas Mediolanẽsium possessiones transiret, ac simul Hispanos ac põtificios ab Heluetijs interclusos, summo discrimine proposito, transitu prohiberet: Liuianumq; cum copijs aduentantem ipsa castrorũ propinquitate firmiorẽ redderet, & ab imminẽte Cardonio tueretur. Quo vno cõsilio Franciscus maximũ omnib. rebus suis, & summę demum victorię momentũ attulit. His de causis Cardonius magnopere timens, ne subito Liuiani Gallorumq; aduẽtu in patentib. campis opprimeretur, ad Padum retrocessit, et põte, quem antea nauibus constituerat, cuiq; Ioannem Dorbinum ad tutelam cum cohorte et tormentis præfecerat, amnem contra Placentiam traiecit. Erat Placentiæ Laurentius Medices cum cohortibus quatuordecim Italici generis, & tribus millibus equitũ. Cardonio autem aderant octingẽti cataphracti, et leuis armaturę equites mille, cum legione vna veterana, cuius singuli milites fortibus factis clari & præda diuites, tum spectata

virtute tum splendido armorum cultu,centurionibus suis,ac ducibus ęquabātur.Iunctis eo modo duobus exercitibus,quum & tutò transmitti Padus & ad Heluetios facilè perueniri posse omnium opinione cōfirmaretur, appareretq; Laurentio atq; Cardonio,si progrederentur,vel ingentis victoriæ,vel eximiæ laudis occasionem esse propositam, in consilium adhibitis militum præfectis descendunt.Adducuntur vtrinq; aliqua in excusationem, quòd non adhibita maiore diligentia & celeritate sese cum Heluetijs ab initio coniunxissent, cuius rei culpa,& cunctatione ducum potius q̃ angustia temporis aut itinerum difficultate,nonnullę occasiones pretermissę videbantur:Heluetios tñ omnes incusare,quòd ignaris fœderatorū exercitibus cum communi hoste de pace priuatim egerint,vel id se facturos fideli quātumlibet consilio simularint,quando eius facti sinistra fama periculosoq; rumore,territis iam omnium mentib. grauissimi belli metum iniecissent: paratos tñ sese Hispani æquè ac pontificij profitentur transire amnē:et si res poscat,nullam vel iniquā certaminis conditionē detrectare,modò ex fide egregiaque omnium voluntate bellum geratur. Sed quum inter se verbis tantùm agerent,re vera autem alter alterius voluntati magnopere diffideret, qui nam primùm castra flumen traducere vellet, reperiri non poterat.Laurentius tametsi quę partes officij sui ac dignitatis essent,et quę mens,quęue cōsilia patrui pontificis forēt,memoria retinebat,in difficili tñ negotio aliter sibi consulendū arbitrabatur:vtpote qui Ferdinandum regē exemplo superiorū temporū cum Gallo clandestinis consilijs cōsensisse credebat:& proinde Cardoniū,qui paulò antè ad Heluetios deflectere noluisset,nihil egregium pro alieno cōmodo facturū putaret.Ex aduerso quoq; graui suspensus cura verebatur,ne Heluetij,qui fluctuādo discrepandoq; plurima defectionis signa prębuissent, in medio ardore belli lethale aliquod vulnus fœderatis inferrent.Cardonius quoq; eadem de Laurentio suspicari, & maximè ab omnibus perfidiam timere,ꝙ audiret ab eo nuncios clam ad regē in castra transmissos,& legatum pontificis Ludouicū Canosium Tricaricensem episcopū, qui regijs in castris remansisset,de cōpositione agere,constantissimeq; polliceri pontificias copias nihil interea Gallis esse nocituras.Et fortè(quod eius rei suspicionē adauxit)paulò antè Hispani equites Cynthium Tyburtē è regijs castris redeuntē interceperant,quē ad componendas res à pōtifice transmissum docuimus.Quib. de causis facilè fiebat,vt vterq; cautius atq; suspēsius sibi agendū iudicaret.Cardonius,ne vel minimo accepto incommodo,Neapolitanū regnum,ac salutem suam,quę incolumi exercitu nullū discrimen subire poterat, pręlij & Fortunæ casibus obiectaret:Laurentius,ne potentissimū hostē, quem nunq̃ oppugnandum cēsuisset,in ipso victorię cursu, vana atq; intempestiua offensione lacessere atq; irritare videretur,à quo,si in citeriore Padi ripa subsisteret,ęquiores cōditiones expectādas esse putabat,q̃ ab Heluetijs,si pari etiā periculo iunctis viribus victoria potiretur:ꝙ intelligeret eos,si victores euaderent,Parmam atq; Placentiam,sicuti insolenter paulò antè postulassent,cōtinuo armis esse repetituros.Ita quum malis artib. omnes bellum administrarēt,cuncta facilia atq; expedita ad victoriā Gallo prębuerunt.Paulò post tñ siue aliqua simulatione,siue commutatis ratione voluntatibus,ad spem imminētis victoriæ conuersi,ꝙ precibus Maximiliani,& Sedunensis obtestationibus,Heluetiorumq; omniū hortatu,quotidie per nuncios ac literas euocarentur,Padum transire cœperūt. Cardonius vt qui amni proximior erat,primus in aduersam ripā tetendit. Laurentius ꝙ parum lucis supererat,edixit,vt de quarta vigilia omnes copiæ ad ripam con-

pam con-

pam conuenirent, atq; inalbescente cęlo traiicerent. Sed forte accidit, vt eo tempore Hispani equites, quos speculatum missos Cardonius excurrere iusserat in Borbonii turmã per eandem causam prędandi explorandiq; per agros vagantem inciderẽt: commissoq; certamine Gallorũ praefectũ cum pluribus equitib. captum in castra perducerent: à quibus cognitũ est, regem Laudensi via munitis castris cõsedisse: Liuianũ cum exercitu ad Abduam progressum: Heluetios accepta pecunia, vltro citroq; missis de pace oratoribus, sequenti die conditionib. subscripturos, & validam Gallorũ ac Germanorũ manum Palicia duce castris digressam, Circumpadanis campis appropinquare. Quibus vulgatis sermonibus, Hispani qui summa alacritate paulò ante transierãt, inordinati ac tumultuãtes, non expectato imperio, repẽte collectis vasis pontẽ conscenderunt: neq; prius festinandi traiiciendiq; finis factus est, tametsi Piscarius increpando componere ordines conaretur, q̃ in aduersam ripam priusq̃ pontificii Placentia egrederẽtur, vniuersi constiterunt. Ita vana suspicio à falso timore nata, quũ Dii ac fortuna manifestè à Gallis starent, supremos haesitantiũ conatus, & sera consilia discussit atq; perfregit. At cardinalis & Rostius ad Modoetiã, dimissis ab se regiis araldis, qui ad tractandas pacis conditiones aduenerant, Mediolanum cum omnibus copiis concesserunt. Heluetii pedites priuatis ciuium hospitiis suscepti sunt: equitib. verò suburbana ędificia, quae ad Romanã portam vergunt, data. Ibi agebantur stationes, et crebrò equestria pręlia committebantur, quòd Galli è castris ad portam vsq;, & pontificii è stationib. in proximos campos & circumiectas villas quotidiana consuetudine prouehebãtur. Venerat etiam paulò antè ad Ticinensem portam Triuultius cum modica militum manu, vt colloquium postularet, ciuesq; ad deditionem hortaretur. Sed illorũ animis nequicq̃ tentatis, subita armatae plebis procella, quae ex improuiso fecerat eruptionem, non sine salutis periculo repulsus, in tutum se receperat. Coactis Mediolani omnibus copiis Maximilianus & Sedunensis duces legatosq; in arcem vocãt, & consilio adhibent. Quum de toto belli genere deliberaretur, plurib. ad victoriã conducere visum, si non prius acie decertarent, q̃ aut se cum pontificiis Hispanisq; iunxissent, aut Gallum confisum munitionib. suis, in aequiores campos, aliqua necessitate imposita perduxissent: siquidem Heluetios alterutrum facilè consecuturos apparebat, si castra Binascum vsq; Ticinensi via promouerentur. Cuius rei consiliũ duabus rationib. explicabatur. Nam si Franciscus ad motũ hostium pertinacius munitissimo in loco sibi persistendum esse censeret, facilè à Binasco per sancti Angeli oppidum, atq; agrum omni cõmeatu abundantẽ, se ad Padũ peruẽturos iudicabant, vbi pontib. antea constitutis, sociorũ exercitus cum summa spe victoriae iungerentur: sin Gallus praemetuẽs ne Papia vrbe simul ac lapideo ponte Ticini amnis, quo in loco praesidium mediocre reliquerat, intercluderetur, Ticinum contenderet: eo casu, aut in itinere aequiore conditione, pugnaturos, aut à laeua continuò deflexuros Laudem Pompeiam: indeque accitis ac receptis in castra Laurentio atque Cardonio, futurum esse, vt Liuianum à proposito itinere statim auerterent, & spem Gallis comminuerent, quam illi de victoria maximam ex rerum successu concepissent. Haec quum prolatis in medium membranis, quibus mensurae itinerum & regionis situs pictura describebantur, vt agresti ingenio homines certius deliberata cognoscerent, nonnulli duces, qui vetere iudicio suo vel recenti pecunia adducti, apud Galaratum pacis conditiones acceperant, dissen-

tiendo, & vanas difficultates immiscendo, consideratius maturiusq; ea exploranda dicerent, totam saluberrimi consilij rationem corruperunt. Quibus de causis Sedunensis, ne fidelium animi interposita mora languescerent, & studia incertæ multitudinis in perfidiā verterentur, eò omnes cunctis artibus vt quāprimum cum hoste confligerent, deducendos esse existimauit: ratus se aut egregiam relaturum victoriam, aut si Heluetij aliquam ex infelicitate prælij calamitatem accepissent, Gallorum genti cum vniuersis Heluetijs inexpiabiles inimicitias, atque immortale odium cōflaturum. Ergo cum signiferis & fidelissimis Pagorum principibus communicato consilio, Mutium Columnam secretò admonet, vt ex composito quum signum acceperit, ad arma cōclamari iubeat: ac veluti hostes iusto exercitu suburbanis ædificijs appropinquarent, cum equitatu procurrat, & quanta maximè possit timoris atq; periculi simulatione, ab Heluetijs auxilium imploret. Idem vt faciant primis cohortibus imperat, quæ virtute militari atque odio in Gallos insignes, in ipsis semper principijs proxima hostib. loca sibi depoposcerant. Ita quum pransi milites meridiatum irent, et ab ducibus in arce de belli ratione disputaretur, subito ab Romana porta tubæ & tympana concrepuerunt, ac mox de aduentu hostium increbrescente rumore, aliæ post alias cohortes, quum primæ sequentibus causam tumultus per manus traderent, atque omnes arma caperent, incredibili pugnandi ardore portis se effuderunt. Nec mora, etiam ambiguæ fidei legiones sublatis vexillis subsecutæ, ne primos in eo tumultu, quod publicam salutem atque existimationem respiciebat, deserere, aut aliter de belli causa sentire viderentur, confertissimis agminibus ad portam contenderunt. Cardinalis galero & purpura insignis, prælata cruce, incedentium ordines militari equo præteruectus, vt ad signiferos centurionesque vel ad notos claris facinoribus milites peruenerat, adhortando accendendoq; vt properarent, testabatur sibi à Deo Maximo, Diuisque immortalibus promitti eius diei victoriam, qua non solum vniuersam totius Galliæ nobilitatem adolescentis regis auspicijs inter duos hostiles exercitus deductam, egregiè pugnando deleturi essent, sed contusis Venetorum & Ligurum viribus propria virtute felicitateque, toti Italiæ leges essent impositu ri: neq; Germanos mercenarios milites, quod roboris apud regem esset, quos tamen sæpius acie deuicissent, tam auersos à Cæsare, vel tam prodigæ virtutis fore, vt eos contra totius Germaniæ decus pro Gallis, qui veri hostes essent, pugnaturos existimarent. Neque Vascones fugacissimum genus: vel equites illos serico, torquibusque fulgentes, qui aliquantum plus præsidij in equis atq; calcaribus, quàm in gladijs atque virtute reponere consueuissent, aut fortius, aut cōstantius quàm anteà fecerint, in acie dimicaturos arbitrarentur. Quod verò laboris atq; periculi relinqueretur, id totum occupandis hostium tormentis ingenti animo subeundum. Vbi si qui fortè cecidissent, eorum animas à se pontificia authoritate ab omni labe criminis expiatas, relicta in terris egregiæ virtutis memoria, in cœlum protinus euolaturas constantissimè existimarent. Talia passim commemorantem, progressumque ad primas legiones, quæ iam in patentem viam venerant, Galeacius Vicecomes, Ioannes Gonzaga, Gambarus atque Aquila legati, secuti sunt: adiunxêreque se exeuntibus Heluetijs nonnulli equites ex his familijs, quæ vetere beneuolentia Sfortianum nomen colebant. Ex plebeis quoque sicarijsque hominibus aliquot armatorum manipuli prætereunti turbæ sese vltrò admiscuerunt. Vixdum Mediolano tria millia passuum progressi erant, nec minus triginta inde stadijs Gallo-

rum

rum castra aberant, quum falcones quos numero decem secum adduxerant, displodere cœperunt. Quæ res equitibus Italis magnam sollicitudinem atq; admirationem attulit. Mutius enim ad duces primi agminis mutata facie prouectus, interrogare cœpit: Quánam insania viri in re bellica principes, disciplinæque magistri, intempestiuis tormentorum boatibus hostes excitare contenderent, quos imparatos ac nihil de prælio cogitantes, inuadendos esse censuissent. Cui ab primis ordinibus alacriter respondebatur, satis ex disciplina cum armato etiam instructoque eo hoste se pugnaturos, si suspectæ fidei commilitones, atque omnium pagorum vexilla vno consilio secum in aciem descendissent. Quod fieri posse confiderent, si ea simulatione certiora contracti certaminis signa ad sequentium sociorum aures peruenissent. Quorum virtutem infami pretio victam, si iam nulla omnino periclitantis publicę dignitatis verecundia foret, cadentium saltem præ oculis affinium gemitus, militaris sacramenti religio, & futuri mox in patria aduersus desertores iudicij metus, excitare, atq; accendere posse viderentur. Tanta enim arrogantibus animis virtutis fiducia inerat, vt maximas ac validissimas hostium copias summa contemptione despicerent, neque vllam tormentorum copiam, aut vllas loci munitiones, quo minus in castra vincendo perrumperent, impetum suorum moraturas arbitrarentur. Erant ante alios viri fortes, sed barbaræ vesanęque virtutis Pelegrinus Landebergius, Centius Amerer, & Rodulphus Longus, qui tres voluntarias cohortes pugnacissimorum hominum in fronte constitutas habebãt. Ii quum in conspectum hostium deuenissent, tanto dimicandi ardore protinus exarserunt, vt ab cæteris ducibus, qui saniore consilio sistenda signa, locum castris capiendum, & reficiendos ab labore viæ milites iubebant, quin pleno passu ad hostem contenderent, retineri nequiuerint. Borbonius atque Triuultius ad diui Iuliani templum, quod modico in pago est, castrorum principia habebant, viamq; publicam præruptis vndiq; fossis, & de more regionis aggerib. communitam, non temere ad sinistrã insederant. Secundum eos rex ipse, & post eũ Helanconius regulus, ad quem iure sanguinis, si Franciscus vita excessisset, regnũ Gallię pertinebat, mediam postremamq; aciem modico interuallo inter se abiunctas collocarant. Ita tripartitò castrametati, vt tres iusti exercitus sibi inuicem, quũ casus posceret, commodius atq; expeditius auxilio forẽt, lato ac munitissimo loco continebantur. Nam in circuitu frequentes erant fossę, studio agricolarũ ad irrigãdos agros perductę, nouasq;, vt vsus ferebat, opportunis in locis Nauarrus munitiones addiderat, opposueratq; hosti ingẽtia scuta defixa solo, & crassis funib. conuestita, vt his protecti Vascones, tutius et certius in hostes sagittarent. Hanc statim castrorũ formam lociq; naturã, Mutius et nonnulli duces Heluetij speculandi gratia in editiorẽ aggeris partem equis prouecti animaduerterant, subindeq; notauerant, ad dextrã locum castris opportunũ relinqui, vbi satis ad humilitatẽ depressa planicies perpetuo riuo, qui ad frumentarias molas defluebat, ab duobus fermè lateribus cingebatur. Eo in loco vt castra facerent, & refectis quiete ciboq; corporibus, nihil temerè de prælio cogitarent, suadere conabantur. monebant, sicuti victoriam à consilio, ita pœnitendos atq; irritos conatus ab inconsulta virtute proficisci, eosque sępius aduersos præliorum exitus sentire consueuisse qui audacia atque impetu potius, quàm vtili mora & ratione hostem superare confiderent. Postremò testabantur aduersus auspicia prouocari hostes, quòd vetere gentis obseruatione is heb-

domadæ dies infaustus foret, qui inchoante anno cæsorum ab Herode infantium memoria celebratus, toto anni circuitu verteretur: incidebat enim is dies in Idus Septembris. Sed quum furor & fatalis insania, quod nunquam antea Heluetijs in castris acciderat, & militi obsequium et ducibus authoritatem abstulissent, pugnacissimi quique procurrerunt, & cum Vasconibus atque Germanis atrocissimum certamen contraxerunt. Triuultius atque Borbonius, qui multum antea de aduentu hostium certiores facti aciem instruxerant, & tormenta idoneo in loco collocarant, quum haud dubie premerentur, vt obiectis flammis hostium tardarent, simulque eos vsu ac munitione domorum priuarent, vniuersa pagi ædificia succenderunt, & suos in patentiorem locum reduxerunt. Erat ante tormenta Gallorum fossa ingens, summo audaciæ periculo superanda, quam Nauarrus cohortibus oppositis & Germani eximiæ virtutis densis ordinibus tuebantur. Illuc audacissimorum iuuenum globus, aliquanto certiore exitio quam victoria, peruadere non dubitauit. Erant ij ex omnib. Pagis florenti ætate & singulari promptitudine lectissimi, qui peruetusto gentis more, vt raros ante prouectam ætatem militiæ honores aliquo insignis virtutis opere edito consequantur, aspera quæque & difficilia belli munera vltro sibi deposcere, & sæpius cum exitiabili laude propositam mortem subire consueuerunt. Hos ab immoderata fortitudine Perditos vocant, & in summo honore atque admiratione habent, licetque illis vna virtutis prærogatiua, & vexillum ferre, & ducere ordines, & duplicata per omnem ætatem stipendia accipere. Neque alio felicis audaciæ insigni a cæteris Perditi dignoscuntur, quam candidissimis pennarum manipulis, quos more ducum e pileis speciosa luxurie defluentes in tergum vertunt. Ii vno agmine aduersus tormentarias pilas ingenti animo progressi, quum magna clade accepta ex iniquissimo loco diu multumque pugnassent, tandem pertinaci impetu pulsis loco Germanis, & reiectis Nauarrinis cohortibus, per aceruos morientium ad tormenta peruaserunt. Quibus numero septem occupatis, dum spe pleni consertis iterum ordinibus cedentibus incumbunt, vniuersam primi agminis aciem perturbarunt. In eo discrimine Triuultius atque Borbonius diuersis in locis immisso equitatu, quantum viribus adniti et consilio prouidere poterant, ad reparandam perculsam aciem huc atque illuc ferebantur. Nec suis deerat Nauarrus, increpando alios, alios interrogando, num vt tantum terga verterent, turpissimeque vixdum hoste conspecto acie diffugerent, ab extremis Oceani finibus Pyrenæisque venissent? colligerent animos, & celeriter sclopettos atque balistas expedirent, tantisperque consisterent, dum latera nouis equitum subsidijs firmarentur, & quam ignauiæ, aut iniquæ sortis apud Rhauennam male pugnando notã subijssent, ea die fortiter pugnando delendam esse existimarent. Ita vno tempore irruente amplissimo equitatu, Vasconibus adhortatione & verecundia confirmatis, Germanis ira ac pudore locum tenentibus, prælium atrox ac varium redintegratum. Impellitur horrendo tormentorũ ac armorum strepitu vtraq; acies, vexilla rapiuntur. Mox Centius ac Pelegrinus pugnantes cadunt, Puriusq; prætorianæ cohortis præfectus, & quatuor cum eo signiferi maioris colubrinæ ictu ab latere consternuntur. Nec defuere laborantib. suis Heluetij, qui maiore circuitu ad hostes peruenerant: nam coactis in vnum ad triginta cohortibus, duplici agmine animis ac viribus recentissimis gradum intulerunt, & ab læua cum peditatu congressi, Sciatalardum clari nominis Vasconum ducẽ,

ac Lu-

ac Ludouicum & Georgium Hellemburgenses ex Germanis nobilissimos interfecerunt. Ab altera verò parte irruentes equites laxatis aliquantulum ordinibus, in sinum excepêre, vbi varia ancipitique fortuna diu certatum. Nam cataphracti, quanquam vi atque incitatione equorum dispersis, ac morientibus fœde proculcatis, raros tenuesque manipulos cum multa strage perrumperēt, tamen quum densis ordinib. occurrebant, aut prælongis contis induebantur, aut fossis equis armorum pondere graues interibant. Periêre eo in loco acerrimè depugnantes alarum præfecti, Sanserrius è Sacro Cæsaris oppido regulus: Imbercurtius eximia virtute & longa militia clarus: Bussius Ambosius, & Frāciscus Borbonij frater. ipse quoque Borbonius simile salutis discrimen adijt, vt ipse dicebat, dum cruenta ea in acie versaretur. Sed ego postea aliter ab ipso rege accepi nominatis testibus affirmante, Borbonium circumuento fratri opem ferre minimè ausum, intactumque retro se à conspectu hostium ad secundam aciem recepisse. Triuultius quoque dum circumuento ac morienti signifero suo frustra auxilium ferret, inter lanceas alabardasque hostium conflictatus, vulnerato equo, cristis galea detersis, alariorum interuentu periculo se eripuit. Iamque ęgrè plurib. in locis prælium sustentabatur, & Heluetij, quòd iniquissimam fossam transissent, quòd tormenta magna virtute cepissent, quòd pulso peditatu, perturbatis equitibus, in locum quem hostes tenuerāt processissent, meliore fortuna præliabantur: quum Franciscus promota secunda acie, Alanconio pari passu cum postremo agmine subsequi iusso, dispositis per præfectos certo in spatio pluribus tormentis, quibus à latere hostium phalanges peterentur, cum nigra legione, ingentique equitatu opportunissimo tempore superuenit: ipse regali paludamēto, quod cælesti colore aureis lilijs distinguebatur, generosè apud hostes ac suos se regem professus in prima acie versari: impigrè hostem ferire: huc atque illuc incitato equo periculosè acerrimis hostium insultare: ac demum non oratione tantùm vel adhortationibus, sed egregio veræ virtutis exemplo suos accendere. tantus enim erat incumbentiū impetus, tanta consistendi pertinacia, tantusque inerat etiam saucijs ac morientibus vigor, vt regem in ea prælij iniquitate, & maiestatis obliuisci, & vitam contemnere, & rem inclinatam manu ac viribus potius, quàm arte vel consilio reparare oportuerit. Equites quoque qui ad Nouariam, Taroannamque fugiendo pristinam virtutis opinionem amiserant, ne si iterum cederent, sempiterna in posterum ignominia notarentur, aut decora morte, aut egregia victoria, pugnanti in omnium oculis regi suo satis facere contendebant. Cecidêre eo congressu Talamōtius Tramulij filius, & Roya in Morinis nobili genere natus, & Vantellius, qui extra ordinarium regiæ turmæ vexillum cum Moio nobilioris alæ signifero, qui fossis vinearumque traducibus impediti explicare sese minimè potuerunt. Ex Heluetijs autē, Rodulphus Longus ille multitudinis concitator, & vetere in Ludouicum Sfortiā facinore insignis. item Flechius virtute magis q̄ genere clarus, & Valterius Offius. Hic ob singularē prudentiā, et summam virium promptitudinē, quę non facilè in eius gentis hominibus commiscentur, omnibus bellis, & Nouariensi maximè in pugna, magnam virtutis opinionem adeptus fuerat. Pugnatum est continēter horis septem: nam in medio ardore certaminis, quum Sol occidisset, Luna eo tempore pernox claro splendore inuecto vtramque aciem in armis continuit. Fuitque horribile cruentissimumq; certamen, quandiu vel tantillū luminis superfuit. Mox condita nubib.

Luna, quanquam laſsitudine ac vulneribus feſsi hebetatis armis quieti locum quærerent, interim tamen per mutuum errorem cæcis inſaniſque ictibus ſocij pariter atque hoſtes crudeliſsimè ſternebantur. Heluetijs etenim Germani armis lingua habituque non omnino diſsimiles, dum varijs in locis inter ſe miſcerentur, prodente demum teſſera, fœdiſsimam ſtragem per tenebras edebant. Neque ab tormentis tota nocte temperatum: quæ ſicuti incertis ictibus emittebantur, ita aliquantum plus terroris quàm cladis inferebant. Sedunenſis, qui ſpe, cura, laboreq; ſuis non deerat, quum errore loci in Germanos incidiſſet, eorum linguam aſperiore voce mentitus, periculo ſe explicuit, & ſuperata foſſa ad conflagrantes domos reuerſus eſt: vbi Roſtius & Anglardus ſplendore flammarum inuitati, coeuntibus tanquam ad prætorium plurimis ducibus, ſignum ingenti claſsico propoſuerant, quo ſparſi errabundique milites ad vexilla vocarentur. Id erat ampliſsimum cornu ſylueſtris Vri operoſo argento in labris exornatum, quod à maiorib. per manus traditum, apud Vranienſes Heluetiæ libertatis authores cum magna cura ac religione cuſtoditur. Eius itaque beneficio, quòd à perito buccinatore ad humanæ vocis ſpeciem ſcientiſsimè more gentis inflabatur, plurimi conſeruati ſunt: qui inter hoſtium cohortes vario errore delati, cõfundente aures tympanorum ſimilitudine, certum ad ſuos receptum habere non poterant. Egère vtrinque mutuo timore ſuſpenſæ acies inſomnem noctem, animis tamen quàm viribus ad dimicandum paratiores: Nam ſtrenui pariter atque ignaui, quanquam longo certaminis labore defatigati erant, diuerſo tamen animorum habitu, vel nauandæ operæ deſiderio, vel metu mortis excitabantur. Sedunenſis, ac cæteri duces, tametſi eos prima opinio plurimum fefelliſſe videbatur, quòd hoſtes, vt deſtinauerãt animis, ad primum impetũ tanta etiam clade perturbatos minimè ſuperaſſent, ac irrito propè conatu fortiſsimos ſuorum amiſiſſent, tamẽ ſeſe non deſerunt: in concilium quàm plurimos vocant: & quum expectare lucem, & prælio iterum decernere cunctis placeret, quòd omnibus rebus imparati aduenerant, Mediolanum ad petenda omnis generis ſubſidia mittẽdum decernunt. Mittitur Ioannes Gonzaga, qui Maximilianum ciueſque ad ancipitis prælij euentum ſollicitos noua ſpe impleat: cocta in primis cibaria, & plurimos vini cados deficientibus laſsitudine ac ſiti militibus continuò ſubminiſtret: ac demum tormenta, pilas, & ſulphureum puluerem omni adhibita celeritate in caſtra tranſmittat. Duces verò atque ſigniferi digreſsi conſilio, vt quiſque de Cardinale & de pręlij euentu ſentiebant, variè apud milites loquebantur. Alij decoris & victoriæ cupidi, quum cladem, quam ipſi magnam acceperant, verbis eleuarent, ſuorum fortia facta & Gallorum ſtragem in maius falſis narrationibus extollebant. Contrà alij aduerſæ factionis, vt ſaluti maturè proſpicerent, & cardinali in ſummis rerum difficultatibus conſtituto dignitatis & vitæ periculum augerent, Mediolanum ſolutis cohortibus reuertebantur. Equites quoque pontificij, qui propter exiguum numerum haud magno vſui fuerant, magna ex parte metu vel deſperatione adducti, relictis ducibus in vrbem redierunt. Cæterùm Franciſcus, quanquam ſummo timore atque ingenti periculo liberatus, tantę virtutis homines egregiè ſuſtinuiſſe videbatur, reliquo tamen metu & ſuprema veluti cura anxius, turbidę noctis finem & incertæ fortunæ exitum expectabat. Neq; corpori armorum pondere feſſo, ac ſiti & continuo labore æſtuanti maiorem quietem dedit, quàm vt ſubducta ad ſpirandum galeæ buccula, dum equum

mutaret,

mutaret, tormento paulūlum inniteretur. Inde statim ad ducis munia transgressus, Liuianum vt cum exercitu accederet per nuncios monuit. Mox ea re ab præfectis quos in coronam aduocauerat, equestri consilio comprobata, castra aliquantulum contraxit: & quòd locus qui primi agminis fuerat ab hostibus tenebatur, munitiore spatio supra sex milia Germanorum in margine fossæ constituit: iussitque eos pluribus tormentis ibidem opportunè collocatis præsidio esse. Ab alia parte magnum equitum numerum sibi adiunxit: monuitq; Borbonium atque Alanconium, vt vtrinque pari ordine primam & tertiam aciem lateribus suis admouerent: ita vt ipse recta fronte hosti oppositus, sicuti loci ratio postulabat, primi agminis vicem impleret, & duobus agminibus læua ac dextra constitutis tanquam cornibus vteretur. Nec longè ab eo loco, Nauarrus & magna multitudo Germanorum, quum per tenebras prælio dirempto, neque castrorum formam neque regis consilia agnoscere potuissent, defixis solo vexillis consederant. Franciscus, vt qui nam fossarum situs, campiq; interiacentis & publicæ viæ spatia forent, oculis ipse collustraret, in conspectum hostium cum paucis equitibus progressus est: mox sensim in Auroram abeuntibus tenebris, ad cohortandos Germanos contendit, quos magnis pollicitationibus erectos ad conficiendum modico certamine bellum, & ad partæ iam victoriæ præmia capiendà, certæ spei & alacritatis plenus accendebat: commemorans superiorum temporum iniurias, & clades quas Heluetij beneficio Fortunæ potius atque iniquissimis temporum & locorum conditionibus, quam vera virtute Germanis intulissent. Proinde in animum inducerent, eam esse propriam atq; expeditam rei bene gerendæ occasionē, qua consanguineorū & commilitonum suorum cædes vlciscerentur: ac simul fortibus factis declararēt Germanos, sicuti nobilitate fideque præstarent, ita virtute bellandique peritia militarem gloriam agrestibus atque infidis hominibus minimè esse concessuros. Simili quoque vsus oratione, Gallos equites hortabatur, ne à maioribus suis degenerare vellent, qui superioribus seculis equestri gloria omnibus gentibus præstitissent. Nec minore spe atque animo apud Heluetios acies instruebantur, quanquam maxima ex parte milites, sicuti diuersis in locis, atque in ipsis etiam hostium munitionibus vario casu conquieuerant, nullo cibariorum subsidio recreati, ægrè labantes artus ferocibus animis sustinerent. Neq; enim quæ ab Mediolano, procurante Gonzaga conuehebantur, breui & nocturno maximè tempore, quòd omnes semper administrationes tardare cōsueuit, adduci expediriue poterant. Plerique etiam sub Auroram oblatis ientaculis, quū tympanorum crepitu & fragore tormentorum ad pugnam vocarentur, optatos & necessarios fouendis viribus cibos relinquebant. Coiuêre in principijs nonnulli duces, inter quos erant Haslerius Foctius, ætatis honore, ac magistratus insignibus clarus, et Chezzius Amman inter Heluetios natu maximus, qui amplius quadraginta annos centurio, aut signifer, aut tribunus in exercitu fuerat: & prælio illo memorabili, quo Carolum Belgarum ducem eiusque copias ad Nanseium occidione deleuerunt, singularem in prima acie laudem meruerat. Ii, siue acceptæ cladis conscientia adducti, siue cognito desertorum discessu & iam lucis beneficio perspecta locorum iniquitate, quòd satis ibi existimationis, ad frangendos Gallorum spiritus hesterna dimicatione partum existimarent, prælio abstinendum esse iudicabant. Sed quum frustra deprecando contestandoque promota iam signa sistere, & procedentes ordines oppositis cor-

poribus retentare conarentur, & fato, & libidini militum manus dederunt. Ita Rodulphus, Segnius, Visembachius, Vnderualdius, Vldericus Ioctius, atq; Zambronius audaces acerrimæque virtutis duces, ratione committendi certaminis inter se constituta, bipartito signa intulerunt. Primum ac maximum agmen, in quo Tigurini pagi signum supremæ apud Heluetios dignitatis collocatum erat, recta aduersus regiam aciem, quam medium locum tenere docuimus, contendit. Aliud quod à dextris paulò infra cõflagrantis pagi tecta substiterat, maiore capto circuitu ad Alanconium postremo agmini præpositum, deflectere cœpit: eo consilio, vt quum primi regem, & robora Gallici exercitus in se conuertissent, Illi Alanconium infirmioribus vallatum præsidijs, magno impetu ab latere adorirentur, & perrupta eius acie, in sinistrum latus & terga regij agminis penetrarent. Aliam verò suorum multitudinem, quæ citra viam publicam à læua proximum campum tenebat, nullo ei certo munere capessendæ pugnæ demãdato, quod ex parum fidelib. pagis constare putabatur, dextro cornu, vbi Triuultius atq; Borbonius curabant, interuallo trecẽtorum passuũ opposuerunt. Sed quum ad teli iactum processissent, Galli statim displosis in aduersos vno temporis puncto omnibus regijs tormentis tantam summa celeritate cladem intulêre, vt prius temeritatis pœnas dederint, qui ob audaciã consilium sumpserant, quàm manus conserere, vel ad hostes peruenire potuerint. Eo casu quod per medium facta horribili vastitate strageque hominum, vnum non erat amplius phalangis corpus laceratis ordinibus: pars, quæ secundos ictus timebat, terga vertere, & recipere sese cœpit: pars despectis iterum tormẽtis in hostes impetum fecit. Ii constantiore quàm vnquam antea virtute atque audacia, pluribus & acceptis & illatis vulneribus fossam superarunt: & cum Germanis equitatuq; regio congressi multa facinora efferæ virtutis ediderunt. Nam quum eodem quoque tempore Triuultius atq; Borbonius extenso cornu, & circumflexis equitibus, in sinistrũ eorum latus incurrissent, duplici fronte pugnare cogebantur. Sed Germani, qui acerrimo eo certamine Iacobum Condeum, Henricum Ricurtiũ, & Saxeum fortissimos duces amiserant, ira ac dolore simul incensi, illato gradu eorum impetũ represserunt: & Pontineriũ proceritate corporis animique virtute inter Heluetios duces clarissimum adequitantem ordinibus, ac suos clara voce, adiectis in Germanos cõtumelijs cohortantem, sclopettorum ictibus equo deiecêre, et vasti obesiq; corporis adipe atque aruina patentibus plagis defluente, cruentas lanceas spectantibus Heluetijs inunxerunt: quæ apud Barbaros in acerbioribus odijs exactæ vindictæ grauissima cærimonia perhibetur. Ibi quoque Zambronius, & Antius Encher, vasti animi & terribilis staturæ homines: quum ingentes gladios singulari peritia ambabus manibus regerent, & in media Germanorum acie versarentur, detruncatis pluribus lanceis, multisque hostium trucidatis, ad extremum tota acie in eos conuersa, oppressi sunt. Interijt & Chezzius Amman cadente equo qui tribus etiam sagittis confixus, in ea ætate plures horas adhortando pugnandoque, nec optimi ducis, nec fortissimi militis munus omiserat: quum cæteri quos supra memorauimus, antequam congrederentur tormentorum procella discerpti cecidissent. Ioannes & ipse Berrus Basiliensium vexillifer, quum multis confectus vulneribus diutius signum sustentare non posset, ne hostes eo potirentur, sericum hasta detractum minutissimè conscerpsit, et occubuit. Interea quoque secunda acies, quam ad Alanconium deflexisse docuimus, tantum po-

stremo

ſtremo agmini terrorem intulit, vt equites magna ex parte, cadente Bemontiõ alæ ſignifero, pluribusque eorum ad primum impetum interſectis, terga vertẽrint, & effuſis habenis Laudenſi via curſum intenderint. Quo rerum tumultu factum eſt, vt agreſtes, & plerique ſpeculatores, qui in agris erant, equites Gallos inter impedimenta fugientes conſpicati, quum Franciſcum prælio victum putarent, de victoria Heluetiorum per omnem Italiam perſcripſerint. Et res profectò ab ea parte in maximũ diſcrimẽ perducta fuiſſet: niſi Emarus Prieus, & Obigninus ſingularis experientię duces, qui cum Alanconio erant, fuga increpita, collectis in vnum vexillis conglobatiſque militibus, ſummo labore pugnam ſuſtinuiſſent. Magno quoque perturbatis ſubſidiõ fuit Liuianus, qui Venetorum exercitu adducto procurrens, cum nobilium cataphractorũ ala ſubſequentibus reliquis ſuperuenit. Is, vt erat & pugnę & nauandę operæ auidus, nulla interpoſita dubitatione, equites cohortatus vt ſe vadentem ſequerentur, in tranſuerſos hoſtes incurrit: quem Heluetiæ cohortes duæ conuerſis ſignis alacriter exceperunt: & vulneratis pluribus, interfectoque Cepino Pitiliani filio ſummæ indolis adoleſcente, acriter incumbentem equitatum longius ſummouêre. Eius tamen aduentu magis quàm viribus territa ea Heluetiorum manus, quòd vniuerſas Venetorum copias, quæ in proximo erant, adeſſe iudicabat, ſaluti conſulere cœpit. Alij enim laſsitudine, vulneribus, ſiti, ſudoreq; confecti in proximos hortos conceſsêre, vbi ſuperuenientibus etiam ab regia acie ſubſidiarijs equitibus, magna eorum pars conciſa eſt. Alij in proximam delati villam, quũ diu porta ac muris duce Trulerio Schafuſiano ſtrenuiſsimo centurione ſe defendiſſent, tandẽ Liuiano authore ſuccenſa villa, tormentis flammiſque expugnati crudeliſsimè perierunt: alios palantes, refugientesque ad maximum ſuorum agmen, equitatus apertiſsimis campis conſectatus ad vnum deleuiſſet, niſi conſilio atque virtute veterum militum, qui in ea Fortunæ acerbitate diſciplinę memores, ſibi ac ſuis nunquam defuêre, denſata acie citra foſſam viamque publicam ad ſuos ſe recepiſſent. Eodem fermè tempore, tertia Heluetiorum acies, quam contra Triuultium atque Borbonium conſtitiſſe oſtendimus, ſiue pręlij iniquitate perſpecta, ſiue deteſtabili adducta conſilio, quòd factioni atque odijs, quàm pulicæ neceſsitati ſatisfacere mallet, cædis atque alienæ virtutis ſpectatrix, vexilla Mediolanum ferre cœpit. Neque (vt erant timore perculſi) prælio ſuccedere voluerunt: quod tamen propé neceſſe erat, quum vniuerſam leuem armaturam equeſtrem in oculis haberent, & frequentib. tormentis peterentur: quæ poſt equitatum inſidioſè occultata apertis demum turmis, ad tubæ ſignum per interualla ſæpius emittebantur. Quibus de rebus cęteri quos apud regiam aciem pugnantes reliquimus, dum cæco furore atque ira perciti obſtinatione animorum magis quàm viribus locum tenerent, & alias recentes Germanorum legiones, ad quas pugna nondum peruenerat, ad dimicãdum paratas in conſpectu haberent, deſperata victoria receptui cecinerunt. Magnum enim ad foſſam paulò antè detrimẽtum acceperant, quòd è ſuperiore loco à balliſtarijs Vaſconibus incredibili ſagittarum multitudine configebãtur, qui iuxta ſclopettarios collocati, vt ſclopettis implendis & tendendis ſcorpionibus ſpacium darent, ita mutuo recurſu per centurias ſibi inuicem ſuccedebant, vt continenti telorum grandine effuſa, inulta acies fruſtra petitis à virtute ſubſidijs ſterneretur. Dirempto prẹlio, cum Roſtius, Ronna, et Anglardus, atque alij tantæ ac tam perturbatæ multitudini monendo atq; imperando ſuc-

currere, vel ducum officia facilè implere non possent, ipsi milites etiam omnibus incommodis conflictati, ne fugere viderentur, in ea rerum iniquitate, sibi quod agendum erat, mira constantia singularique peritia præscribebant. Nam sauciorum cura habita, vt quisque vulneribus debilitatus erat, bini milites summa pietate lacertis atque humeris tulerunt: reductisque ad vnum omnibus tormentis quæ Mediolano aduecta fuerant, nouissimum agmen recentiorum militum præsidio firmarunt. Adeo autem contempto passu via publica iter est factum, vt discessus nihil fugæ simile habere videretur. Neque enim inuadi facilè poterant, quòd ab vtroque viæ latere præaltis atque perpetuis fossis muniebantur. Galli qui viginti horis continenter, dubia plerunque victoria, armati in acie constiterant, quum fluentibus sudore artubus, ac labantibus lassitudine equis, & densa eleuati pulueris caligine, & irrequieto atque horribili tormentorum reboatu oculorum atque aurium sensum penè amisissent, finem insequendi fecerunt: ita tamen victoria potiti, vt egregiè pugnando Heluetios magis vicerint, quàm eos in posterum vllis viribus omnium opinione vinci posse docuerint. Heluetij suis hospitijs perhumanè ac liberaliter suscepti, depositis apud publicas hospitales domos grauiter vulneratis, reliquum diei ac sequētem noctem recreandis corporibus dederunt. Postero die plateam, quę ante arcem latissime patet, tanta frequentia compleuerunt, vt nullam propè cladem accepisse omnium ęstimatione viderentur. Ibi habito inter se concilio, quum trimestre stipendium postularent, & nisi id continuò sibi persolueretur, se abituros domum dicerent, minimè id præstante Maximiliano, quòd tantam pecuniæ vim expeditam non haberet, Comensi porta vexilla protinus extulerunt. Nec Cardinalis, vt qui aduerso rerum successu apud eos aliquantum pristinæ authoritatis amiserat, allocutionibus suis quicquam profecit, quo minus vniuersi Comum contenderent. Quamobrem relictis tribus cohortibus Heluetijs, quę arci præsidio forent, ipse cum pontificio equitatu ac valida manu Sedunorum Leucum contendit, superatoque Abdua per Saxinam vallem concisis abruptisque montium tramitibus in Volturenam vallem penetrauit, vnde mox transuersis alpibus Tridentum, atque inde in Germaniam ad Maximilianum Cæsarem profectus est. Heluetij verò, & cum his Galeacius Vicecomes, à Comensibus, quòd vicinitate regionis, & mercaturæ commercio magnæ cum his amicitiæ necessitudines intercedebant, omnibus officijs ac facultatibus subleuati, superato Lario per Curiam Rhethiarum domum reuersi sunt. Quum cęsorum ratio iniretur, Galli ex viginti quinque milibus Heluetijs, qui in pugnam prodierant, vix dimidiam eorum partem integram superfuisse, & ex suis ad tria tātum milia cecidisse cōtendebant. Heluetij autem & occisorum ab se Gallorum numerum plurimum augebant, & censu domi habito, ad quinque milia fortissimorum hominum ea expeditione se amisisse fatebantur. Cęterùm ea victoria tot insignium Gallorum funeribus tantoque periculo parta, Francisco regi incomparabile decus attulit, existimationemque regij nominis ita confirmauit & auxit, vt non immeritò, quum eius noctis dieique euentum luculenter enarraret, effusissime lætaretur. Victoriam quoq; nouo gaudio perfudit Claudius Guisa Antonij Lotharingiæ principis frater, quum interijsse crederetur, spirās inter cadauera hostium repertus. Is enim summæ spei adolescens Germanis præpositus, in prima acie vsque adeo egregiè, multis quidem acceptis vulneribus dimicarat, vt superincumbente Heluetia phalange, inter suorum ac hostiū

cadentium

cadentium aceruos sterneretur. Eo autem duplici prælio hesternoque præsertim, quum rex ipse eximij bellatoris laudem adeptus consensu gratulantiũ procerum equestri honore dignisimus censeretur, eius dignitatis ornamenta de manu Baiardi viri fortisimi lubens accepit: quanquam adessent summi duces, qui ex militari cæremonia conceptis verbis, districtoque gladio, quo leuiter sinister humerus petebatur, eum ornare percuperent. Baiardum enim ideo cæteris prætulit, quod acerrimè inter hostes pugnãtem conspexerat, nec maiores duces inuidioso delectu ad id munus, tanquam inter se dignitate pares offendere vellet, simulque Baiardum præclaro iudicij sui testimonio celebrem perpetuò sibi deuinciret. Equestris siquidem ordinis dignitas, non in otio imbelli, ambitiosè quęsita, sed fortibus testatę virtutis merito in acie parta, viros vel infimæ fortunæ, longè nobilisimos efficere consueuit. At Mediolanenses vbi discesisse Heluetios vident, ne perniciosa cunctatione ciuitatem in discrimen adducant, ad dedendam vrbem oratores in castra continuò mittunt. Erat legationis princeps Hieronymus Castelionus iuris peritia insignis, qui demisisima oratione victoris iram leniuit, deprecatus ne durius in miseros ciues animaduerteret, qui fluctuosisimis temporibus seruiuissent potius, quàm ab eo voluntaria defectione desciuissent. Eos supplices, & quæ imperasset paratos facere, si conseruasset, longè maiorem eum laudem, quàm hesterna victoria fusis hostibus meruisset, clementia atque animi magnitudine sibi comparaturum: quando præstantius foret amplisimum regem humaniter ac temperatè vti victoria, quàm prælio in quo & milites, & Fortuna plurimum potuissent, felicisimè superare. Franciscus ad ea respondit, se magis pro natura sua quàm pro Mediolanensium meritis, qui toties rebellassent, & defectioni interfecto præsidio summam crudelitatem addidissent, ciuitatem conseruaturum, modo trecenta milia aureorum nummũm, quàm summam mulctæ nomine imponeret, intra certos dies tribus pensionibus persoluissent. Dimisis legatis, partem exercitus duce Nauarro ad oppugnandam arcem misit. ipse audita Comensium legatione, qui ad dedendam vrbem aduenerant, & Heluetios finibus decesisse nunciabant, Ticinum profectus est. At Laurentius, qui cunctando, neque amicè neque hostiliter fecisse videbatur, quum audiret ad confluentes Padum & Ticinum parari pontes, quibus ad se opprimendum Gallorum copiæ transmitterentur, ad easdem fœderis conditiones recurrit, quibus paulò antè Ludouicus Canosius Tricaricensis, et Cynthius Tyburs pacem a rege petiuissent. Neque animus regis ab nomine pacis abhorrebat, quãquam Liuianus victoria ferox, cui ex priuato quoque odio ad apprimendum Cardonium summa cupiditate ferebatur, interpellari, ac distineri regem in eo victoriæ cursu intempestiua pacis mentione prædicaret: ac se protinus Hispanorum copias, si id sibi permissum foret, vnis exercitus sui viribus deleturum polliceretur. Tunc demũ enim quum eos hostium reliquos deleuisset, facilique victoria imposuisset Etruriæ leges, ac Neapolitanum regnum felici cursu repetisset, regem maturam victis daturum pacem, & veram quietem affectis Italiæ rebus allaturum. Sed Franciscus qui occultiore consilio ex fœdere soceri, Ferdinandique regum, Hispanis parcendum esse meminerat, & Parmam atque Placentiam, si per conditiones recipere posset, tentari armis nolebat, æquisimo fœderi assensit, ne maiorem sibi inuidiam conflaret, & Ludouici soceri exemplo principum animos nimia ac formidabili magnitudine offendere videretur. Res itaque eo modo compo-

ſitæ, vt pontifex Parmam atque Placentiam, quas vrbes armis tueri non poterat, Gallo occupari fineret: rex verò Florentinis eam pecuniæ ſummam remitteret, quam ex fœdere, quòd in ſocietatem recepti eſſent, quotannis Ludouico regi perſoluere conſueuiſſent, ac nihil Cardonio Hiſpaniſque militibus noceret, eosq; in pacatum regredi pateretur. Appoſitum quoque diſertè eſt, vt pontifici bellum gerenti certa Gallorum equitum auxilia Franciſcus mittere teneretur, Mediceamque familiam in fidem clientelamque reciperet, eadem quoq; regi pontifex præſtaret, ſi in Italia bello laceſſeretur. Nec multo poſt Liuianus, vt eas vrbes, quas Veneti ſuperioribus annis amiſiſſent, armis repeteret, ſuperato Abdua in Brixianum agrum profectus eſt. At Hicardus interea qui cum præſidio Brixię prĕerat, quum haud dubiè victores hoſtes totam eam belli molem in ſe vnum breui conuerſuros exiſtimaret, ſingulari celeritate atque induſtria, murum prioribus oppugnationibus quaſſatum refecit, foſſas purgauit, aggeribus nouiſque munitionibus muro additis, portiſque ac propugnaculis magno tormentorum numero inſtructis, vrbem natura loci per ſe tutam breui inexpugnabilem fecit: mox frumenti, vini, pecoris magna copia e proximis caſtellis in vrbem comportata, Guelphis & ſuſpectæ fidei ciuibus vrbe eiectis, & commeatu omnis generis certis familijs imperato, validam Hiſpanorũ manum ex his, qui Veronæ eſſent, à M. Antonio Columna, Spinelloque Cæſaris legato poſtulauit, conteſtatus, niſi ex ea copia maturè ſibi ſubueniretur, eos poſtea ſi acerbior caſus accideret, fruſtra ſuam fidem imploraturos. M. Antonius, tametſi veteranos milites, quos ipſe paulo ante à Cardonio ægrè ſe impetraſſe meminerat, ſuſpicioſiſsimo belli tĕpore ſibi detrahi iniquo animo patiebatur, eius tamen precibus obtemperandum eſſe iudicauit, ne alieno periculo minus quàm ſuo proſpicere videretur. Itaque delecti Morellio, Orihiſius, & Guſmanes eximiæ virtutis centuriones, cum ſeptingentis peditibus, & Gothiſtardus vir fortis cum cohorte vna Germanorum, quæ ſumma hominum magna ex parte ex ſclopettarijs conſtabat. Ii Verona profecti, conductis agreſtibus qui occultiores calles oſtenderĕt, interdiu noctuq; itinere confecto per iuga montium, qui ad Benaci oram vergunt, ſaxoſis nemoroſiſque tramitibus incolumes Brixiam peruenerunt, & adeo celeri improuiſoque itinere, vt Liuiani diligentiam, qui eos cognita profectione, ſi rectis itineribus acceſsiſſent, oppreſſurus erat, ſatis magno & temporis & locorum ſpatio præuerterint. Cæterùm Liuianus ob eas res oppugnandæ Brixiæ conſilio depulſus, quum multis contrà rationibus ſumma ſpe capiendæ Veronæ teneretur, quòd eam vrbem arte naturaque minus validam, & detractis præſidiariorum promptiſsimis, infirmiorem eſſe exiſtimabat, in ſupremã valetudinem incidit. Vir enim alterum & ſexageſimum natus annum, quum laborioſiſsimo prælij die, tenue corpuſculum ſub iuſto armorum pondere plurimum exercuiſſet, equeſtrique agitatione viſcera penitus in herniam abijſſent, incredibiles dolorum cruciatus ſuſtinere non potuit: paucisque diebus apud Ghedas extinctus eſt. Fuit Liuianus parum liberali facie & puſillo atque incuruo corpore, planè deformis: cæterùm ei inerat ſublime ingenium ac vehemens, quod plerunque nimio quodam vigore animi quàm imperatorem deceret, ardentius & concitatius videbatur, ita vt eum multi aliquanto meliorem bellatorem, quàm ducem exiſtimarent. Nemo tamen eo melius diſciplinæ leges percalluit, nemoque fortius vel vigilantius ſingula militiæ munera obiuit: ad extremum qui nulla maiorum

gloria

gloria insignis, ex priuato equite ad summos honores euaserat, omni bellica laude dignus videretur, si in ipsorerum cursu atque negotio, consilijs eius atq; virtutibus Fortuna respondisset. Cadauer eius exenteratum conditumque aromatibus, milites mœstissimi plures menses apud se in castris habuerunt, et solitum ei prætorium tetenderunt, perpetuisque funalium flammis, & continua armatorũ statione adiecta, defuncto honores addiderunt, quales viuo tribuere consueuissent. Eo mortuo, quum ad neminem imperij summa rediſſet, & Georgij Hemi legati auspicijs exercitus regeretur, Senatus continuò ab rege postulauit, vt copijs in tanta spe conficiendi belli strenuo ac fideli duce orbatis, clarum aliquem rebus feliciter gestis imperatorem submitteret, cui Italus miles facilè pareret, & bellum summa omnium concordia administrari posset. Nec multo pòst Triuultius, qui vnus omnium, quòd virtute atque existimatione cæteros anteiret, ad id bellum Venetorum ac regis iudicio destinabatur, ad exercitum cum imperio profectus est. Interea Nauarrus dignum fama sua ratus si nobilissimam terrarum orbis, ac munitissimam arcem intentatam antea superioribus ducibus expugnaret, circumposita militum statione ad cohibendas eruptiones, magnoque agrestium numero, qui opus facerent mercede conducto, fossam iustæ profunditatis ab ea parte arcis, quà Septentriones spectat, breui perduxit. Vimineas turres septenos altas pedes, quas nota ratione ac sæpius à nobis demonstrata, arena implebant, inter seque iungebant, ante opus collocauit, erexitque aggerem opportunis in locis in altitudinem pedum duodecim, ita vt tuto milites institutis cuniculis subterraneum opus inchoare, atque vltro citroque, quum res posceret, commeare, tormentaque statui, ac circumduci facilè possent. Quibus omnibus, nocturno maximè tempore, propter hostilium tormentorum iniuriam, munitionibus constitutis atque perfectis, certam oppugnandi rationem instituit, quæ pro tempore ac rerum opportunitate optima videbatur: scilicet, vt turriũ pinnas, & summa murorũ propugnacula maiorib. tormentis discuteret, ne cuiquam hostium ab ea parte cõsistendi in muro potestas foret, ac simul prospectãdi facultate priuarentur, atq; vsu minorum tormentorũ, quorum omnis generis magnã copiam in murum contulerunt, hisq; cuncta pinnarũ interualla, & singulas demore fenestellas instruxerant. Igitur ea omnia prolato ingentiũ cannonum & colubrinarũ amplissimo apparatu, cõtinenti atq; perpetua verberatione demolitus, tantam earum rerũ vastitatem fecit, vt à Pallancina turre ad Carmelitarũ propugnaculum (ea sunt ædificiorũ cognomina) totum pulcherrimi lateris tractũ, qui ad vigilum commoditatem atq; operis elegantiã, tegulis et perpetua contignatione tegebatur, defensorib. interfectis superiore murorũ corona defracta, bellicisq; omnib. instrumẽtis eadem ruina disiectis, patefecerit. Mox ad suas artes conuersus, actis cuniculis succisisq; propugnaculi radicibus quod arci coniungebatur, exitúmque militari portula in fossas quàm occultum habebat, magnã eius partem funditus euertit. Quo casu Nauarrini per ruinas connixi, tanta celeritate in propugnaculum euaserunt, vt custodes metu inopinatoq; periculo cõsternati, quum in munitiorem interioremq; locum se reciperent, vix spacium claudendæ portę contra irruentes habuerint. Neque Maximilianus ad rumorem irruentis hostis excitatus, vt erat longo metu & curarum pondere obrutus, in tanto discrimine digna duce consilia capiebat: amissamq; proculdubio ea nocte arcem sensisset, quum multi metu vel perfidia obstruendam tãtum eam portam esse cen-

ferent, nisi Gambarus magnitudine periculi permotus, increpita ignauia atq; perfidia, cum delectis militibus subterraneo aditu ad portam descendisset, eaq; protinus patefacta, dum hostes effringendæ ianuæ consilia inirent, occisis pulsisque omnibus, propugnaculum recepisset. Nec multo post Nauarrus, dum incautius in opere versaretur, marmoris fragmento caput ictus, quod hostili colubrina ab latere eam maxime petente partem, summa vi defractum resilierat, oppugnationem ducibus suis reliquit. Periere his omnibus oppugnationis diebus ducenti ferme ex Nauarrinis, & magnus agrestium numerus vi tormentorum hostilium in fossis oppressus est. Philippinus quoque Fliscus, qui quondam abeunte in Germaniam Ludouico, cum parte præsidij Pallancinæ præfuerat, & Bernardino Curtio prodente arcem, non obscuram proditionis atque auaritiæ notam subierat: dum Gallos quænam muri crassitudo, & quænam antiquitus internæ munitionis vitia forent, intentiore cura perdoceret, fortuito tormenti ictu discerptus interijt: ita vt meritis eum pœnis et destinato exitio Fortuna obijcere videretur. Plures quoque ex fortissimis propugnatoribus Maximilianus desiderauit, & in his notum equitem Aloisium Ferrerium, quum nulla diurni nocturniue temporis momenta, quin vtrinque maioribus tormentis contenderent, intermitterentur. Porro Maximilianus, cui Fortuna primis imperij dieb. læta omnia ac tuta spoponderat, quum sensim naturæ vel ætatis vitio imperitorum secutus consilia, parum honestis artibus se deprauandum dedisset, nec facile postea imminente bello tantos curarum fluctus imbecillitate ætatis atque ingenij sustinere posset, labefactatis aliqua ex parte sensibus, mente excedere ita visus est, vt neglecto priore cultu, non prius interiorem tunicam exueret, capillumue pecteret, quàm subortis vndique pediculis, pedore & fœda illuuie deformis conspiceretur. Horrendæ etiam imminentium rerum species tristi animo per quietem obuersabantur: vnde illi grauior morbus, quum relictis stratis, insomnes noctes perducere cogeretur. Multa eum quoque tot curis implicitum prodigia, quę sanas etiam mentes perturbare consueuerunt, paucis antè diebus nunciata terruerant. Nam apud Gambalottam vicum, meridiano tempore duo equites in aere humana maiores effigie inter se concurrere visi, victoremq; eum qui ab Galliæ regione venisse videbatur, alterum continuò profligasse frequentes agricolæ confirmabant. Brennio quoq; amnis Ticini socius, quem ob terremotũ corruente ingenti montiũ mole, lacum supra Bellizonam nunq̃ antea visum effecisse memoria prodidimus; quum excrescente in immensum aquarũ multitudine supra quadraginta stadia interclusæ vallis occupasset, nec iam vllis obicibus teneretur: effracta rupe patefactoq; exitu effusus, subiectam planitiem inundauit, eodemq; impetu & lapideum Ticini pontem, & nobilissimi operis munitionem, quam duplici contẽcto muro, & turribus admirabilem, Ludouicus Sfortia interuallo decem stadiorum ab oppido in aduersos montes perduxerat, puncto temporis deiecit et abripuit. Inde per patentes campos horribili fragore delapsus, quum præceps Verbanum lacum peteret, cohortem Heluetiam in castra contendentem cursus celeritate deprehendit: neque miseris repentina calamitate oppressis in proximos montes euadendi Fortuna spacium dedit. Nam quum in superiora villæ ædificia conscendissent, paulò post aucta profluentis violentia, conuulsis fundamentis integra natante villa deuecti miserabiliter perierunt. Qua clade pulcherrimus centum stadiorum tractus, villis, satis, arboribus, armen-

armentis, multisque mortalibus momento absumptis, interijt. His corporis atque animi morbis circumuentum Maximilianum, acerbioresque in dies ab infesta fortuna ictus metuentem, nonnulli vanis sparsis terroribus, quum amittendæ arcis pericula in maius augerent, ad summam rerum desperationem perduxerunt. Ioachimus ille, qui ab Agnelli colle descendentibus Gallis, eas angustias suspectiore negligentia omni pręsidio nudatas reliquerat, disseminatis sermonibus apud præsidiarios, tristia omnibus, & certum arci excidium ominabatur: moliri subterraneos specus Nauarrum, quibus omnis aquæ copia penitus auerteretur, vel corrumperetur, eumque perfectis cuniculis breui, sicuti ad Neapolim fecisset, munitiora arcis loca & turres ipsas sulphureis ignib. in sublime iactatas euersurum. Quæ tametsi multorum animos cogitatione periculi suspendebant, à peritis tamẽ vt inania confutabantur, quòd depressissima turrium fundamenta, quę etiam vt humido ac cedenti in solo sublicis imposita essent, vel insano etiam labore subterfodi non poterant: vnde sibi neque cuniculo neque ignibus noceri posse arbitrarentur. Ea enim est horum operum natura, vt tum ignes, quum solidis ac siccioribus muris & cautibus inclusi fuerint, vehementissimè ad spirandum inanes auras quæritant, cunctaque velociter impotenti violentia perfringant, si verò, vt in profundis necessariò accidit, molli terreno, vel modica aquarum scaturigine humentibus locis cuniculi inciderint, hebetato statim puluere humoris iniuria lentescunt ignes, cassoque labore in irritum, vt rerum magister vsus edocuit, resoluuntur. Igitur Sfortia, quum per eas animi perturbationes rerum tædio affectus omnibus suis diffideret, & memoria paterni carceris maiore animi mollitie quam virum vel principem deceret, vitæ libertatisque pericula metiretur, nulla dedecoris cura habita, quin se dederet non cunctandum sibi amplius existimauit. Neq; Gambarus atque Aquila legati, in quibus summa authoritas esse debebat, quo minus in turpi sententia perseueraret, quicquam proficiebant, quanquam grauibus eum sermonibus castigatum in spem erigere, increpitaq; degeneris animi subita consternatione, à tam fœdo dementiq; consilio deterrere contenderent: ac simul testarentur, fœderatos principes, ipsosq; prȩsertim Heluetios, qui pro eius salute ac dignitate conseruanda fratres ac consanguineos suos amisissent, iniuriam animo nunq̃ esse deposituros: si tam propinqua spe renouandi belli, rebus eorum atq; consilijs intempestiua deditione, infami prȩiudicio obuiã iret. At ille præsenti animo, quasi sensib. receptis, Egregiè (inquit) ac fortiter & mihi et paternę auitęq; glorię vel constantissimo vitę exitu satisfacerẽ, vt planè suadetis, nisi honestiora speciosioraq; consilia eos, qui cadentib. rebus suis pertinacius cum irata Fortuna colluctãtur, plerunq; durissimis casib. reseruarent. Agnouimus enim iam pridem malè auspicati imperij fortunam, quum seruire impotentib. fœderatis cogeremur, qui tota prouincia publicis ac priuatis facultatib. spoliata, nihil mihi præter inane principis nomen reliquerunt. Vitámne ego ac libertatẽ, naturæ munera, dedecoris metu, vel perniciosa virtute despiciam, et ruentium rerum fortẽ iterum periclitabor, vt pro speciosis, inanis et incertæ dignitatis titulis insolentissimis hominibus, qui præscribunt, leges dant, & sumptus & vectigalium exquisitam rationem reposcunt, iterum seruiam? aut proditus, ac perductus in Galliam paterno in carcere, & in hisdem catenis expirem? Imprudentérne ego, vel ingratè, si in maiore mea iactura propriæ saluti ac libertati consulucro, Ferdinandi, vel Cæsaris rebus præiudicasse

videbor, qui apertis consilijs, vt hoc imperium, maiorum meorum virtute partum, nepoti Carolo adiudicarent, aliquando me extrudere cogitarunt? Quorum alter, vt qui semper cum hoste clandestinè sensisset, extremis duobus casibus meis subuenire noluit. Alter, tametsi menstruis pensionibus ingentes ei pecuniæ soluerentur, quum tamen bellum immineret, in interiorem Germaniam regressus, neque suæ dignitati satisfecit vnquam, neque in meis vel miserrimi patris difficultatibus digna Cæsare, vel cognato principe auxilia transmisit. Neque Leoni, quominus dignis pontifice conditionibus cum Gallo fœdus percutiat, hac necessaria deditione impedimento futurus existimari velim: qui si fallaci atque infido Fregosio minimè credidisset, expeditioreque consilio celerius & constantius pristini animi deliberata peregisset, neque ipse cum maxima dignitatis imperijque iactura superbis hominibus seruire inciperet, neque ego fractis ac desperatis rebus, quod miserrimum est, apud hostem meliorem vitę conditionem quęrendam esse censerem. Tantum verò abest, vt publicam Heluetiorum causam respicere velim, vt illos, qui magno suo incommodo huius imperij tutelares videri volunt, vltro ea molestia sim liberaturus, ne si bellũ renouauerint, licitatione capitis mei alteram perpetuæ infamiæ notam subeant, vel cùm natura factiosi atque venales dissentire inter se cœperint, aliam funestiorem fortasse cladem, sicuti nuper, dij immortales auaritiæ atque arrogantiæ vindices intulerunt, mea de causa contraxisse videantur. Ita Maximilianus, vt perpetuis tandem curis atque molestijs animum liberaret, & principalem vitam nullis vnquam ærumnis vacuam cum priuata ac beatiore commutaret, trigesimo oppugnationis die arcem dedidit, his conditionibus, vt sibi ac pręsidiarijs militibus res suas atque omnem suppellectilem, præter militarem apparatum, efferre liberum foret, atque ipsi ab rege triginta quinque aureorum milia singulo quoque anno persoluerentur, modò per publicas tabulas paterno iuri cederet, & se iniussu regis, fide data, Galliæ transalpinæ fines minimè excessurum vllo tempore polliceretur. Fuere ea tempestate multi mortales, qui Ioannem Gonzagam & Hieronymum Moronum, quorum consilijs Maximilianus innitebatur, ad extremũ, vt rebus suis consulerent, fidem cum fortuna commutasse existimarent: quòd iuuenem imperitum rerum, ægroque animo fluctuantem, quem consilio atque industria sanare atque erigere potuissent, ad dedendam arcem impulisse dicerentur. Quod pro vero fortasse relinqueremus, nisi tempora, quæ ab euentu rerum causas aperiunt, aliquantò post ambos ea calumnia, Maximiliani etiam testimonio, liberassent. Ipse Maximilianus, quũ regem apud Ticinum salutasset, comitantibus equitibus, qui eum liberè custodirent in Galliam profectus est. Nec multò post Frãcifcus, quòd ante receptam arcem suæ dignitatis esse minimè statuebat, Mediolanum tum primum inuectus cum ornatioribus turmis delectisq; cohortibus, quarum duces sumptuoso apparatu instructi insigne spectaculum populo prębuerunt, de hostibus magnificè triumphauit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XVI.

INTEREA Triuultius ad opppugnandam Brixiā profectus, quum perspecto vrbis situ, notatisq; hostium munitionibus, ad templum Euphemię virginis castra posuisset, aduocatis in consilium Venetis ducibus, qui sua & Liuiani cogitata in medium adducerent, duplicem expugnandæ vrbis rationem reperiebat. Vna erat, qua constitutis aggeribus, fossisque perductis ad securitatem oppugnantium, tormenta subueherentur, murumque opportuno ac debiliore in loco, maioribus tormentis ad regulam collocatis, ita diuerberarent, vt fossis murorum strage ruinaque completis, ad subeundum facilis ascensus, & latior ad irrumpendum aditus armatis ordinibus præberetur. Altera erat in celeritate posita, qua ex improuiso pluribus simul in vnum locum prolatis directisque tormentis, prius murum crebris ictibus quassatum aperirent, tumultuarioque pręlio depulsis defensoribus, vrbem ingrederentur, quā hostes imparati ac festinantes extruere aggerem opportunumue consilium in repentino negotio capere, & propugnare possent. Huius sententię erat author Petrus Longenas equitum præfectus, vir acer & fiduciæ plenus, cuius consiliū plerique sequebantur, qui longam ac laboriosam oppugnationem æquis animis expectare non poterant. Hanc, Triuultius dux vetus ab longo rerum vsu grauique ingenio cæteris prudentior, laudata priore, non probabat, vt qui vllam victorię partem, quam tuta vel recta belli gerendi ratio promittere posset, ab audacia vel casibus minimè sperandam arbitraretur. Sed quum Longenas propter summam locorum ac mœnium notitiam, quod Brixianus ciuis erat, æquioribus militum auribus audiretur, omnes ferè in eius sententiam concesserunt. Iactabat enim ab ea parte, qua Garzetta fluuiolus vrbem egreditur, nullius propè negotij futuram oppugnationem, si à neglectæ custodiæ loco nihil tale verentes, hostes adorirentur. Itaque milites falsis adducti persuasionibus, quod plerunque ante periculum suas atque alienas vires iniquè æstimant, & destinata consilijs secundo cursu sibi successura facilè credunt, prolato apparatu, antequam dilucesceret, magna vi oppugnare cœperunt, vel ob id ardētius, quod loci felicitate impulsi, ab eodem exeuntis Garzettę ostio, quum Galli frustra obsisterent, Gritto & Auogario ducibus, in vrbem irrupisse meminerint. Tanta verò murorum strages edita est, vt patefacto aditu per ruinas trāscensuri viderentur. Sed contrà ab Hispanis atque Germanis, qui summa promptitudine quod agendum foret sibi opportunè diuisis inter se muneribus præscribebant, cuncta ea, quæ Veneti quàm celerrimè perfici posse crediderunt, diligentiore industria tardabantur. Enimuerò ne deessent, qui vno tempore & aggerem cōportarent, & mœniū hiatus obstruerēt, ac simul in perpetua statione

consistendo è muris propugnarent, per mutuas cohortes sibi inuicem alternis horis succedebant. Vbi autem subitario munitionis genere satis abundè pericu lis prouisum fuit, ab Nazariana porta, quæ latus oppugnantium ab inferiore parte respiciebat, admonitu Annibalis Lanæ Brixiani colubrina directa est, qua, tametsi quominus certis ictibus in hostes emitteretur, crassior nebula superfusa terris, vt hyberno matutinoque tempore accidit, prospectum impedie bat, ad primum tamen ictum, vel æstimatis coniectura mœnium spatijs, vel ipso casu, qui bellicis in rebus ratione efficacior existimatur, tres simul tormentorum libratores interfecit. Vnde mox displosis vno tempore omnibus sclopettis cæterisque tormentis, in eas cohortes quæ ad fossæ marginem sub signis temere progressę fuerant, occisis amplius trecentis militibus, tantum terrorem cum insigni clade cęteris intulerunt, vt Malatesta Baleonus & Ioannes Conra dus Vrsinus, qui ante alios Longenę auspicijs primas irrumpendi partes depo poscerant, deserere trepida fuga omnem apparatum, celerrimòque regressu ad suos se recipere cogerentur. Quo casu Hispani atque Germani è muro stragem fugamque hostium conspicati, quin eruptione facta perturbatos inuaderent, minime dubitarunt. Neque Hicardus insidias veritus, neque Rodulphus Hala Germanorum dux, qui maioribus portarum spatijs aggere obstructis, angustissima portula nequaquam erumpendum esse iudicabant, reprimere ardorē militum potuère. Ita duce Morellione scutis gladijsque contenti quum euolassent, aliquot interfectis & captis, occupatisque omnibus tormentis, vniuersos in fugam coniecerunt: maioreque incommodo ac metu hostes affecissent, nisi Triuultius, quem falsus rumor ab extrema castrorum parte ad propinquam spe capiendæ vrbis euocauerat, oppositis equitibus eorum impetum retardasset. Hispani siquidem tormentorum suorum, quæ in muro constituta fuerant, pręsidio confisi, ob id aliquāto audacius perterritos insequebantur, quod si hostis fortè vrgeret, tutum receptum sibi dari intelligebant. In eo tumultu Hispani, ne, quæ ipsi dudum ceperant, acriore hostis impetu reciperentur, om nem tormentarij pulueris copiam succenderunt: excusseréque curribus maiora tormenta, defractis eorum rotis atque axibus, ne reduci possent: minora vero humeris impulsa in fossam præcipitarunt, & se ad vnum incolumes in vrbē receperunt. Reliquo autem diei tempore, quæ intacta remanserant, è muro directis colubrinis ita oppugnata sunt, vt aliqua perculso metallo frangerentur, alia disruptis curribus inutilia redderentur. Ea die Marcus Calaber equitum præfectus, quum in ipso oppugnationis ardore incautius in muro versaretur, tormento ictus interijt. Nocte verò, quæ sequuta est, Veneti per densiores tenebras extinctis ignibus, ad tormenta silenti gradu redierunt: quod hostes sulphureum puluerem, cuius penuria maximè premebantur, incertis ictibus minimè sibi absumendum esse iudicabant. Maiora autem tormenta numero decem, & ex his vnum elegantis, ac miræ magnitudinis, quod Liuiani Cometes appellabatur, obsessi postera die ductarijs funibus, per trocleas ergatarum artificio, è fossis in summa mœnia sustulerunt. Triuultius post id detrimētum pau corum temeritate acceptum, è conspectu hostium recedendum ratus: vt aliquo temporis spatio instaurato apparatu recreatisq; militibus, rursus ad oppugnādum reuerteretur, ad tertium ab vrbe lapidem copias reduxit, ac simul Veneti, ne irrito incœpto abscederent, ab rege auxilia postularunt. Missusque extemplo Brixiam Bastardus Sabaudius Caroli Allobrogum principis patruus, qui tum

tum cognatione & gratia regis pollens potensque magnam apud Gallos authoritatem obtinebat. Erant cum eo supra tria millia equitum, & sex millia peditum Germanorum. Sed quum superato Abdua ad Balneolum oppidum peruenissent, Germani conspiratione facta, recusare militiam, atque obstinatè subsistere cœperunt, quòd aduersus Cæsarem & consanguineos suos minimè se profecturos dicerent, quibus neque bellum, neque iniurias inferre veteris sacramenti religione tenerentur. Cæterùm quæ iam capta essent, se tutaturos, & aduersus quascunque gentes, si bellum vltro Gallis inferatur, promptißimam in propulsanda iniuria operam præstituros. Ea res Venetorum animos vehementißimè permouit: quòd Franciscus parum syncero consilio eius generis auxilia transmisisset, quæ ambiguæ fidei viderentur, quum nullis præmijs vel obtestationibus flecti possent, quin in proposito detrectandæ militiæ perseuerarent: ac simul omnibus maleficijs tanquam in hostico forent, regionem diuturno bello exhaustam prædarentur. Quibus de causis, Franciscus, vt apud Venetos omni fraudis vel commutatæ volũtatis suspicione vacaret, fidemq; suam erga socios inuiolabilem esse testaretur, reuocatis Germanis, Nauarrum cum decem Vasconum cohortibus Brixiam transmisit. Is enim sicuti curato vulnere cõualuerat, ita maximè ante alios propter veterem ac recentem gloriam mirabili operum artificio, oppugnandique scientia apud Mediolanum comparatam, à Venetis petebatur. Erant enim qui inexpugnabilem arcem, eius viri artibus omnino cessuram fuisse existimarent. Nauarrus adulta iam hyeme Mediolano profectus, quum Venetis castris iam appropinquaret, in hostium equites incidit, qui per causam prædandi omnem eam regionem repentinis excursionibus infestabant: vixq; (vt erat paucis familiaribus comitatus) in eo periculo amißis impedimentis, atque omni castrensi suppellectile, equi velocitate eorum manus effugit. Interea Franciscus quum Heluetios vindictæ auidos, quos fremere, et bellum Italiæ minitari intelligebat, vllis vel amplißimis etiam conditionibus pacare non posset: ac subinde Ferdinandus & Cæsar impulsis Heluetijs, & Henrico Britanniæ rege sollicitato, coniurare inter se, & renouare belli consilia nunciarentur: vt imminentibus malis occurreret, colloquium ab Leone pontifice postulauit, ratus se eo congressu arctioribus fœderis vinculis eum sibi obstricturum, suspicacesque regum animos, iniecta abditi consilij suspicione turbaturum: quòd Heluetij ac socij reges, qui Leonem iniuriæ memorem, vetere partium studio minimè commutato, seruire temporibus magis, quàm cum Gallis ex animo consentire putabãt, magnam spem in eius pecunia atque authoritate ad conficiendas res maximas collocare viderentur. Et Franciscus religione etiam permotus, ad gloriam quoque pertinere arbitrabatur, si pontificem & sacrum cardinalium senatum inuiseret, ac simul se ipsum, qui tantus in acie fuisset, totque regulos ac duces ad splendorem Galliæ amplitudinis vlteriorib. populis ostentaret. Leo, tametsi cõplures principum legati, et in primis Cardonius qui ad eum venerat, ne cum Gallo colloqui vellet obnixè precarentur, multis tamen de causis minimè sibi respuendam conditionem esse existimauit. Ita maximo illustrium sacerdotum comitatu Florentiam profectus est, vbi totius Ethruriæ concursu, magna atque incredibili hilaritate, Florentini, vt tantum ciuem pontificemque debeant, exquisitißimis honoribus excepe runt. Inde transgressus Apenninum quòd Ethruriam Gllis aperire nolebat, gelidißimo anni tempore Bononiam peruenit. Nec multò post Robertus Vr

sinus Rheginus, & Pompeius Columna Reatinus nobilissimi antistites, qui Francisco Parma digresso occurrerent, cumq; deducerent, transmisi: quo tempore Tramulius quoque & Lotrechius procerum clarissimi ad pontificem iussu regis peruenerunt. Postero die Franciscus cum sex millibus equitum, comitante cardinalium senatu vrbem ingressus, pontificem in prætorijs ædibus sellam sedentem exosculatis de more pedibus, adorauit. Neque pontifex eum regē, qui prisco cognomine Christianissimus diceretur, ad pedes procumbere passus est: nam venerabundum dextra motuque corporis alleuauit, deductumq; in secretiorem ædium partem humanissimè complexus est. Erat Franciscus procera corporis statura, colore lacteo, viuacibus oculis, serena prorsus ac regia facie, omnium qui adessent eius ætatis formosissimus. Idque illi in primis incomparabilem gratiam addebat, quòd nemo vel seuerus in eo ferè imberbi grauitatem regijs moribus necessariam desideraret, quum versicolore ac intercisa veste pileoque diffluentibus pennis redimito, ac licentiore sermone apud suos palàm vteretur: omnesq; tamen in castrensi comitate regiam dignitatem agnoscerent. Leo sequenti die Petroniano in templo, rege altaribus ministrante, sacra celebrauit: ac mox, quum aliquot dies secretioribus colloquijs impendisset, constitutis inter se belli & pacis conditionibus, quas memoriæ prodere necessarium nō putamus, Hadrianum Arcturi Boyssiuij fratrem purpureo galero decorauit. Erat Boyssiuius regis nutricius, atq; omnium consiliorum moderator: cuius impulsu Franciscus colloquium appetisse dicebatur. Regi quoq; concessum est, vt citeriore ac vlteriore in Gallia sacerdotiorum reditus binis exactionibus decumaret: & contrà permittente rege pragmatici iuris prerogatiua tolleretur: qua (vt suo loco memorauimus) sacerdotia tota Gallia collegiorum arbitrio adiudicari consueuerunt. Pontifex quoque in gratiam obnixè petentis regis, Georgium Suprasaxum magnę apud Heluetios authoritatis carcere emisit. Is domi Gallicæ factionis extiterat: & propter cruentas atque acerbissimas simultates, quas cum Sedunense cardinale omnibus temporib. exercuerat, capitali iudicio conuictus, in mole Hadriani teterrimo in carcere seruabatur. Precibus item pontificis, Franciscus Prospero Columnæ libertatē se daturum pollicitus est, remissurumque ei (vt postea factum est) tertiam impositę pecuniæ partem: quum Prosper acerbitate ducum, in quorum potestatem deuenerat, triginta septem millibus aureis nummis se redimere cogeretur. His rebus sex dierum spatio constitutis, Franciscus Bononia profectus Mediolanum peruenit, donauitque pontifex abeuntem aurea cruce preciosissimis gemmis exornata, qua frustulum Christianę crucis includebatur. Ipse, non multò post, quum per aliquot dies Carneualibus ludis personatus choreis et matronarum amoribus indulsisset, & crebris subinde rumoribus afferretur, Heluetios ac Cęsarem, Ferdinando & Henrico obnixè iuuantibus, consentire in vnum, atque arma parare, magnis itineribus in Galliam contendit. Hisdem fermè diebus Triuultius atque Nauarrus ad Brixiam ampliore adducto exercitu, atque omnibus rebus ad oppugnandum comparatis, ab ea parte consederunt, qua Paulum Balconum Obignino incluso, vrbem oppugnasse memorauimus: perpetuisque munitionibus circumductis, trina templa, Apollinaris, Floriani, et Saluatoris, latiore spacio complexi, castra muniuerunt. Neq; per plures dies diurni vel nocturni laboris quicquam intermissum est ad perducendas fossas extruendosque aggeres, quibus tormenta aduersus hostium iniurias tegerentur.

Nec mul-

Nec multò post, nullo propè vulnere accepto, tota ea murorum pars, quæ ab imis montis radicibus ad arcem pertinebat, magna vi tormentorũ pinnis propugnaculisque nudata est: actique subinde cuniculi varijs in locis, quibus intromisso puluere fundamenta murorum euerterent, vel subterfossis mœnibus per occultissimos specus in priuata vrbis ædificia penetrarent: atque inde sensim coacta militum manu, vrbem inopinantib. hostibus occuparent. Sed Triuultius diuersa ac nota omnibus ratione mœnium partem ad longitudinem pedum ducentorum succisis radicibus, longa tibicinum serie fulcire, suppositisq; ignibus excindere singulari studio contendebat. Fossores enim perpetua cõcameratione amplioris cuniculi, qui ad mœnium lõgitudinem secundum fundamenta proferebatur, dum opus perficerent, occultabantur. Ii murum paulò supra radices malleis vectibusque perfringebant, subtractisque sensim lapidibus, tigna bipedalia, crassitudine humani cruris, modico pariq; interuallo inter se abiuncta supponebant: atque ita cõtinuato opere, totus murus perpetuis tignorum ordinib. innixus suspendebatur. Ea mox interualla, aridis virgultis ad concipiendam flammam pice atque oleo præparatis, tormentarioque puluere conspersis implebant, quibus postea ad ducis signum vno temporis momento succensis, quum eodem igne tibicines ac tigna supposita consumerentur, necessariò eæ mœnium partes repentina atque ingenti ruina corruerent. Hæc quum singulari ducum solertia atq; incredibili studio ac labore militum pararentur, per viginti octo dies Gallica, Venetaque tormenta nunquam cessarunt. magna introrsus murorum vastitas facta: magnus timor hostibus iniectus, multique milites vtrinque occisi: & inter alios Annibal Lana, qui tutissima in parte mœnium resilientis pilæ ictu percussus occubuit. Interim milites quotidiana consuetudine inter se colloquebantur, quod primæ castrorum munitiones adeò mœnibus subiectæ erant, vt telum è muro facilè in eas adigi posse videretur. Galli enim ac Veneti obsessis famem omniumq; rerum inopiam, atq; omnis auxilij desperationem obiectabant, ac mortem aut vincula comminabantur, quod eos, si per conditiones deditionem facere vellent, minimè fere cepturos esse iureiurando confirmassent. Econtrario Hispani Venetis ignauiã exprobrabant, quum se iterum omnem eorum apparatum adempturos eruptione facta denunciarent; magnopere verò se Gallorum vicem dolere dicebant, quod eo anni tempore, qui in tepentibus & bene cultis Insubrum domibus, pellicea veste & largiorib. epulis vti consueuissent, niuis ac imbrium atq; aquilonis iniurias pro aliena causa paterẽtur. Quum per hunc modum milites facetè contumelijs inter se contenderent, Nauarrinus miles, vt linguam iactantiamq; Hispanorum, iniecta cuniculi suspicione reprimeret, Hispanicè loquutus, Commilitones, inquit, qui extremis etiam rebus vestris iam securè iocamini, cauete ne à vobis contumeliarum rationem reposcamus, quum Gallina pede scalpere ac fodere humum aliquando desierit. Quæ verba acuti & perspicaces Hispani, qui in muro erant, sanis auribus acceperunt, eaq; altius interpretati, Nauarrum pro Gallina specus cuniculosq; moliri, quod peculiare eius hominis artificium foret, ab suæ gentis milite per lusum cautè sibi significari iudicarunt. Nec mora ea res pluribus simul signiferis ac centurionibus communicatur, ad Hicardumq; concurritur. Ille qui propter loci mœniumque naturam atque eius hostis ingenium, qui in his artibus maximè inniti consueuisset, hæc eadem multum antea accidere sibi posse cogitarat, per eam vrbis partem, quæ

proxima castris & subiecta periculo videretur, diligētissimos homines circummittit, qui cuncta explorent, priuatas domos, templa, cœnobia ingrediantur, scientissimeque perquirant, an aliqua cuniculorum vestigia reperiri possint. In id quum omnium militum animi summo studio intenti essent, alij passim omnibus silentibus strati, vt terræ motum notarent, aurem solo applicabant: alij tympana militaria solo deposita, si concussis leuiter membranis, vel tenuissimè personarent, contemplabantur: alij capacissimas pelues, vasaque ænea omnis generis aqua repleta, si tremulis motibus agitarentur, intentissima cura omnibus locis obseruabant: quibus argumentis subterranei operis motiones necessario deprehenderentur. Nec multò post certo in loco animaduersum est terræ superficiem manifestè commoueri. Quam ob rem singulari omnium lætitia cōtrarium illi cuniculum instituerunt. Erant multi in vrbe milites horum operum peritissimi, qui artem superioribus temporibus præceptore Nauarro didicerāt, pluresque Germani, quibus omne genus cunicolorum notissimum erat, propter Argentarias secturas, quæ apud eos ad Hercyniæ regionem sunt frequentes. Ex his nonnulli etiam inter Gallorum præsidia Bononiæ fuerant, et se Nauarri artibus contrarijs cuniculis feliciter occurrisse meminerant. Quibus de causis cōtinuato labore, ac pluribus simul perductis cuniculis, facile per obliquos meatus ad hostium opera peruenerunt. Quo casu læti milites ab opere desistunt, relictisque in extrema cuniculi parte paruis foraminibus quibus introspicere possent, silentio ad duces reuertuntur. Disputatur in consilio, an sulphurei pulueris cados, qui in eum locū ab hoste conferebantur, ex occasione discessus eorum subtrahere furtim, asportareq; deberent, quòd magnam eius rei inopiam diu antea sentire cœpissent: an opperiri tempus præstaret, horasque captare, quibus Triuultius atq; Nauarrus gratia inspiciendi operis in eum cuniculum se demittere consueuissent: vt illos iniectis ex improuiso igniuomis globis, miserabili morte concremarent. Sed Dij immortales, qui vt præditos insigni virtute homines diutius seruent, plerumque imminentis Fortunæ impetum benignitate præuertunt (vt sæpe antea fecerant) illos ea quoque die protexerunt. Nam miles, qui subeuntes expectare debebat, cuiq; perficiendi negotij cura fuerat demandata, quum aliquos & in his cuniculi magistrum cultiore ac serica veste indutum versari in cuniculo per ambiguas tenebras conspexisset, vt qui se destinatos duces enecaturum existimabat, moræ impatiens, iudicioque deceptus, ambustis aliquot hominibus totam adinuenti cuniculi rationem hostibus patefecit. Neque tamen Triuultius atque Nauarrus, tametsi multorum dierum labor puncto temporis interijsset, quicquam ex alijs operib. remittendum sibi esse iudicarunt: quòd obsessos, necessarijs rebus magna ex parte consumptis, sublata spe stipendiorū, auxilijs desperatis, extremas rerum difficultates non esse toleraturos intelligebant. Iam enim Hispani atque Germani quum in celeritate vel diligentia Cæsaris nullam spem collocarent, quòd eum incertis tardioribusque consilijs momenta Italici belli respecturum arbitrarentur, stipendium procacius atq; arrogantius, quàm in obsidione deceret, efflagitare: miseros ciues violatis hospitij iuribus prædæ loco habere: ducibus atrocia comminari, Cæsaremque maledictis & probris incessere cœperant. Quin etiam quum Gurcensis cardinalis ad sustentandam eorum spem, ventura ad certam diem auxilia plurib. literis significasset, neq; ea postmodum comparuissent, morionem asello impositum imperatorijs insignibus atque aquilis exor-

lis exornatum, lagenas collo suspensas deferentem, per vrbem deduxerunt, & pro Cæsare, veluti ipsis auxilio superuenisset, temulentius quàm quisquam crederet, fœdis acclamationibus salutarunt. Neque abditi duces ac plurimum de salute solliciti, detestabilem ac nefandam eorum petulantiam authoritate castigare, vel vlcisci suprema imperij potestate, ne seditionem miscerent, audebant. Hisdem fermè temporibus Cæsar in Vindelitiam redierat: imperatisque militibus, qui Brixianis auxilio mitterētur, ad quindecim cohortes armauerat: maiusque bellum, ad victoriam Gallorum excitatus ingenti animo moliebar. Superiore enim æstate quum Franciscus tantis coactis exercitib. aduersus Ienuetios bellum pararet, ipse, veluti neglectis Italiæ rebus Viennam in Panniæ fines abscesserat, vt cum duobus Septentrionis regibus colloqueretur. conuenere enim Vladislaus Hungarię, & Sigismundus Poloniæ reges, atque ipse Cæsar in patentibus campis. nemoque fuit paulò notioris nominis Sarmata: nemo illustris Pannonius: nemo è tota Germania, qui toga vel armis clarus esset, qui regem suum cum ornatiore turma equitum minimè fuerit comitatus. Aderant Thomas Strigoniensis, et Langus Gurcensis cardinales: aderant Danorum & Gothorum regis legati: Bohemorum & Marcomannorum Senatus: & totius denique Europæ principum oratores. Multa eo concilio, quæ ad rerum quietem pertinere videbantur, pertractata: actumque inprimis de Moscouitis, qui infesti Lithuanis, etiam tum Smolenchum vi captum retinebant, quibus Cæsar propter affinitatis necessitudinem, quæ sibi cum Basilio eorum rege intercedebat, fauere videbatur: magnoque omnium studio deliberatum est de auertendis Turcarum incursionibus, quibus finitimæ Illyrici & Panoniæ regiones euastabantur. Visaq; est, sed nō capta ipsa rerum occasio gerendis bellis efficacissima: quum Selymum aduersus Aladolum regem cum omnibus copijs in minorem Armeniam profectum esse cognouissent. Pacem subinde ac fœdera inter se percussa arctissimis cognationib. additis, obstrinxerant: nam Cæsar Ludouico Vladislai filio, Mariam neptem suam Philippo filio genitā collocauit. Carolum verò, aut certè Ferdinandum alterum ex nepotibus, Ludouici sororem, quum nubilis foret in matrimonium ducturum recepit. Bona quoque Ioannis Galeacij Sfortiæ filia, cuius amitam ipse Cæsar anteà duxisset, Sigismundo regi desponsata. Secretiora denique de maximis rebus inita fuere consilia, quæ sicuti ipso rerum exitu nihil memoria dignum pepererunt, ita ea nos literarum monumentis minimè tradenda esse censuimus. Sed dum cohortes in Vindelicia, commeatus, pecuniæq; parantur, qui Brixiæ præsidio erant, quòd minore iam curà absentis occupatiq; Cæsaris, & difficultate alpinorum itinerum angustiora sibi in dies futura omnia existimabant, de deditione cum hostib. agitare cœperunt. Erant ij nonnulli ante alios signiferi ac centuriones, qui spe amplioris pecuniæ, quæ á Venetis offerebatur, & tædio diuturnæ obsidionis adducti manipulares suos deprauarant: ac tunc maximè, vt se dederēt, & laboris pręmia, quæ certius ab hoste, quàm à Cæsare promererētur, accipere maturarent, habitis per contubernia conciliabulis, adhortabantur. Neque gregarij mercenarijq; milites, qui parum decori ac glorię, quęstui verò plurimum student, tametsi paulò ante iactarant se non prius de deditione cogitaturos, q̃ omnes obsidionis acerbitates pertulissent, voluntati centurionum suorum defuerunt: publico nanque consilio decretum est, vt legati ad Triuultium de deditione mitterentur. Postulabant vt viginti dierum inducię forent: intra quod

tempus, si auxilia à Cæsare minimè mitterentur, vrbem dederent. Trimestre verò stipendium singulis præsidiarijs militibus ab hoste persolueretur, quibus liceret, quum vrbe decederent, vexilla præferre: tuba ac tympanis more militari vti, atque omnem bellici apparatus suppellectilem asportare. Neque Triuultius eas conditiones, tametsi inflatius quàm pro dignitate duorum exercituum foret ab obsessis proponerentur, respuendas esse iudicauit: quòd parari auxilia in Germaniæ finibus per Venetos exploratores audiebat, & satis ad laudem perfectum arbitrabatur, si eos hostes, & in primis Hispanos, qui pro laude ac gloria in perferendis belli difficultatibus patientissimi existimari volebant, ad extremum intempestiua ac celeri rerum desperatione compulsos, ad deditionem perduxisse diceretur. Sed vixdum Bonaualles Gallorum equitum præfectus ad tractandas deditionis conditiones à Triuultio ad Hicardum missus, re perfecta tabulisque confectis ab vrbe in castra redierat, quum frequentibus nuncijs allatum est, Cæsarianos Rheticis culminibus digressos aduentare: eosque biduò post cum armentis, commeatu, validisque auxilijs affuturos. Quibus cognitis Triuultius, ne repentino Germanorum aduentu, ac simul vno tempore subita Brixianorum eruptione aliquod incommodum ancipiti contentione distractus acciperet, castra contraxit: admonitisque præfectis atque omnium ordinum centurionibus, vt paratos ac intentos milites continerent, tormenta, quæ sub muro erant, reduci ad Euphemiæ vicum, atque id ociosè admodum & quiete administrari iussit, ne concursatione & frequentia militum, callidus & artectus hostis in aliquam, vel noui consilij, vel concepti timoris suspicionem adduceretur. Hispani tamen è muro, quòd tormenta reducerentur, admirati, quum nullum interea per pactionem telum vtrinque mitteretur, eius consilij causam à Venetis Gallisque requirebant, & crebrò num timerent, vel acceptæ fidei inducijsque diffiderent, notos quosque appellando, sciscitabantur. Contrà illi, quòd multorum dierum inducias concessissent, & clausis niue geluque alpibus, nulla eis ab Cæsare ventura auxilia manifestè perspicerent, veluti perfecto negocio instrumentum omne bellicum se colligere respondebant. Interea Gulielmus Rochandulphus multis militiæ experimentis apud Germanos clarus, cum Ludouico Lodronio, qui propter multas alpinarum gentium clientelas, atque opportuna castella quæ in Tridentinis obtinebat, montium locorumque omnium naturam, & insuitata quæque itinera apprimè nouerat, per niuosos atque abruptissimos tramites cum auxilijs Ansum peruenit (id erat castellum trigesimo ab vrbe miliari, petræ impositum) vbi coeuntes inter se montes, asperam conuallem, insuperabilesque angustias faciebant, quod Vrsattus Priulus Patricius Venetus cum mediocri præsidio tuebatur. Is tanta (vt belli insolens erat) Germanorum multitudine perterritus, quum illi horrendo ac truci vlulatu, nisi portæ statim aperirentur, omnia mox victis extrema supplicia denunciarent, repugnante Tonsio Bagnacaballo forti centurione, arcem continuò dedidit: vnde illi non multo post exitium partum. Nam qui infami metu territus vitæ pepercisse videbatur, timoris ac ignauiæ reus Veneto in foro capite mulctatus est. Rochandulphus castello atque angustijs celeriter potitus, inde mouit: nihilque intermisso itinere, prius signa ac copias à proximis collibus ostendit, quàm Brixiani quicquam de eius aduentu nuncijs vel fama compertum habere potuerint: quòd tanta diligentia Veneti itinera locaque omnia dispositis præsidijs obseruabant, vt qui mandata vel literas deferrent, sine manifesto vitæ periculo commeare non possent. Montani quoque homines qui pertinaci fide Venetum nomen omni tempore coluerant, neminem impunè transire patiebantur: eoque bello supra quadraginta notos speculatores, qui è Brixia Veronam, vel è Germania in eas vrbes mittebantur, deprehensos necatosque arboribus passim nulla interposita dubitatione suspenderant. Quæ res insperatum repentinumque Rochandulphi aduentum fecit: & manifestam hostium tormentis salutem attulit. Rochandulphus, quòd plures boues, & liquantum pecuniæ in stipendium magnamque sulphurei pulueris copiam, & septem milia peditum adduxerat, summa omnium gratulatione exceptus est, quanquam multi tacitè aduentum eius molestè ferrent, quòd sublata deditionis occasione certa spe præmiorum quæ ab hoste proponebantur, manifestè decidissent.

dissent. Erant plures, quum aduocato statim concilio, sententiæ de belli ratione dicerentur, qui cibo ac modico somno recreatis militibus, eadem nocte erumpendum, atque ad oppugnanda castra hostium contendendum esse censerent. Id Hicardus ipse & Rodulphus Hala, ac Vbertus Gambara, veteresque milites probabant, qui celeri audacia, factoque virtutis periculo deleri imparatos hostes, & bellum facile confici posse iudicabant. Triuultius enim paulò ante cognito Germanorum aduentu, vt equitatum, quem magno vsui minimè sibi futurum asperis præcisisque in locis intelligebat, in patentiores campos educeret, ad Ghedas ita se receperat, vt eum veluti loci distantiæ confisum, & à fesso ac fatigato hoste ea maximè nocte nihil tale verentem oppressuri nocturno impetu viderentur. Sed Rochandulphus, quum iniussu Cæsaris dubij atque audacis consilij fortunam, quæ (vt bellici ferunt casus) vel mediocri etiam clade illata resurgentes partium vires, & maiora iam Cæsaris consilia perturbare & euertere possent, se tentaturum negaret: prolatisque Cæsaris mandatis, quibus ille præscripserat, vt Brixia metu liberata contentus foret, omnes eius consilij cogitationes interrupit. Nec multò pòst, quum duriores de se rumores audiret quòd multitudine suorum militum aliquantum plus famis, quàm pecuniæ vel commeatus intulisse diceretur, ad parandam pecuniam, qua militi stipendia soluerentur, duabus cohortibus in præsidij supplementum Brixiæ relictis, in Germaniam reuersus est. Iam enim Germani æquè ac Hispani, impellente vel conniuente Hala, qui vetere odio atque æmulatione Rochandulpho tacitè infensus, omnem eius authoritatem militari petulantiâ comminui ac lacerari magnoperè cupiebat, fremere cœperant: nec à maledictis minisque palàm abstinebant, quòd sine stipendijs in ea rerum omnium inopia, quum per occasionem exploratæ victoriæ diuturnum simul bellum & longam duramque militiam finire possent, ipsa illa tot periculis cognita virtute, inutiles, muro inclusi, & vinctis planè manibus timidissimi cuiusque ducis imperio tenerentur. Mox gliscente insania, quum deterrimus quisque seditionis faces accenderet, quòd summotis hostium castris erumpendi prædandique, vt quotidiana exercitatione consueuerant, facultatem amisissent, summa procacitate atque licentia, debitas sibi pecunias ab ducib. efflagitare cœperunt, atque in Hicardum, qui vt tumultuantes authoritate pollicitationibusque sedaret, concionem aduocarat, inclinatis intentatisque cuspidibus impetum fecerunt: ac nisi circumstantes de more signiferi trepidantem superiectis vexillis contexissent, quæ ferro tangere fas non ducunt, & veluti sacrosancta etiam scelestissimi venerantur, proculdubio sceleratas manus nefaria ducis cæde maculassent. Eum tamen metu exanguem, hastarúmque ictibus violatum discerpta ab humeris veste, vt maiore contumelia afficerent, in domum adamatæ nec arridentis matronæ captiuum pertraxerunt: neque centuriones, aut alij duces, qui ab initio tumultus vt saluti suæ consulerent, secretioribus se locis abdiderant, tot consternatis atque minacibus occurrere vel prodire audebant. Quum tamen aliquo temporis spatio præferuida seditionis insania refrixisset, atque ipsa cogitatione sceleris, turbidorum atque ferocium animi sanarentur, gregarij præcipuè milites pœnitentia & pudore confusi, suos duces, qui metu tanquam à sceleratis diffugissent, sic animo atque oculis requirebant, vt dubitantibus ac pauidis publicam fidem darent, ac nihil in posterum eis nocituros esse, interposito iureiurando pollicerentur. Centuriones posito timore è latebris ad cohortes rediêre. Hicardus quoque pristinæ dignitati restitutus, quòd vnicum sedandæ seditionis remedium relinquebatur, pecuniam miseris ciuibus imperauit: eamque per omnes modos acerbissimè extortam militibus diuisit, vt alienatos ab se animos aliquo donatiuo deliniret. Quæ res Vberto Gambaræ in primis cæterisque Cæsarianæ factionis principibus, qui cogendæ pecuniæ rationem inuenerant, magnam conflauit inuidiam: quòd illi, vt bellicis difficultatibus insana quadam ambitione subuenirent, vtque in Cæsarem præclarius eorum studium videretur, neque priuatis opibus suis, neque calamitosæ ciuitati, euersæque propemodum patriæ pepercissent. Dati subinde militibus obsides, Alexander Balbianus virtute bellica & natalib. clarus, & Iacobus Tropius, qui in finibus Noricorum, propter amplissimas facultates summam authoritatem obtinebat. Ii pro Cæsare atq; Hicardo rece-

perunt, promiseruntque si id minimè præstaretur, de suo omnibus stipendia persoluturos. Hicardus etiam sacramēto adactus iurauit, se non prius vrbe decessurum, quàm ab eo principe in cuius potestatem futura esset, siue Cæsar, siue hostis foret, trimestris stipendij pecunia numeraretur. At Rochandulphus quum in Germaniam ad Cæsarem peruenisset, expositis Brixiani præsidij difficultatibus, pecunias vt promiserat, quanta maximè poterat celeritate coegit, eundemque Lodronium qui deferret, cum quinque cohortibus misit. Sed Lodronius non eadem itineris felicitate vsus est: Nam Veneti cognita eius profectione, Ioannem Conradum Vrsinum cum valida manu peditum, qui Germanis occurreret, ad angustias præmiserunt. Iam Germani ad Ansum peruenerant, quum Vrsinus qui eos longius abesse putauerat, eodem vt in pago consisteret, atque eas angustias tueretur, multa nocte superuenit. Re inopinata, vehementer animo perturbatus, quod se in eum locum inexploratò demisisset, vnde cohortes sine detrimento vel infamia se recipere nequirent: quum se omnibus partibus inferiorem, si luce opperiretur, futurum intelligeret, noctem, quam casus obtulerat, ad consilium vertit, adortusque semisopitam multitudinem, priusquam arma capere, vel coire in ordines possent, cęsa statione vniuersos in fugam dedit. Ioannes Stennius militari virtute atq; prudentia insignis, qui cohortibus præerat, dum pertinacius irruentibus resistit, obtruncatus est: Lodronius in potestatem hostium viuus deuenit: cæteri fœda in tenebris fuga per salebrosam conuallem ardentibus casis, quas tenuerant, niuosos montes petiuerunt. Desiderati sunt ex Cæsarianis paulo minus trecenti milites, in queis fuere supra quatuordecim honestiore loco nati, quorum cadauera à conquisitoribus Tridentum delata sunt. Quæstorem verò cum ipsa pecunia fugientem; quod vnum ad summam Veneti militis felicitatē defuit, nox iusto obscurior, notaque itinera, & proximæ paludis nauigium è manibus insequentium eripuerunt. Eodem quoque tempore Hispanorum cohortes duę, minimè cognita Conradi atque hostium profectione, vt tutior venientibus Germanis accessus redderetur, Ansum Hicardi iussu contendebāt. Chinea enim antiqua è specula, quę Culmea hodie dicitur, Lodronius fumo atque ignibus significatione facta, Brixianos de suo atque auxiliorum aduentu, vt inter se constituerant, fecerat certiores. Sed Hispani quum iam appropinquarent, ac propè in manibus hostium essent, forte quadam ab ignaro rudiq; agricola seruati sunt, qui illos similitudine armorum deceptus, ex Nauarrinis esse iudicans, è præcipiti conuallis ripa tarditatem eis per iocum obiectando illudendoq;, quod prędę minimè interfuissent, rem vti gesta fuerat explicauit. Quibus cognitis è vestigio, vt necesse erat, pleniore passu Brixiam regressi, & de periculo suo, et de Germanorū cæde nuncium pertulerunt. Sublata spe Cæsarianæ pecuniæ, cum milites se omnibus necessarijs rebus egere dictitarent, & prolixè pollicerentur, quum stipendium accepissent, se protinus hospitibus, ac creditoribus suis præsenti pecunia satisfacturos, noua indies onera exhaustis affectisque ciuibus imponebantur. Ipsi quoq; Germani ac Hispani equites peditesque commisti, vt inopiam industria subleuarent, publico & priuato consilio interdiu noctuque portis erumpebant, & vicinam hostium castris regionem prædabantur. Contra Triuultius & Veneti duces, quod vera vi atq; oppugnatione parum profecerant, obsessos à quinto ab vrbe miliari, fame ac inopia rerum expugnare contendebant. Quibus de causis quotidie plurib. in locis equestri ac pedestri prælio certabatur,

tabatur, nouæque indies ab vtrisque insidiarum rationes reperiebantur. Paucorum enim dierum interuallo Mercurius cum Epirotis equitibus, Frãciscum Hicardi fratrem, qui alæ preerat, incautè cum paucis in insidias prolapsum intercepit. Ex aduerso Hispani equites ad Balneolum matutina excursione progressi, Villanouam Gallorum equitum prefectum cum amplius triginta equitibus commisso certamine victum comprehensumque Brixiam perduxerunt. Nec multò post cùm Malatesta & Camillus Martinengus, vt redeuntes à frumentatione hostes intercluderent, cum valida equitum manu opportuno ac depresso in loco consedissent, ad emissarij pontem acerrimè dimicatum est. Qua pugna pauci Hispani equites leuis armaturæ, qui bucculatis galeis, solidisque thoracibus & crassioribus hastis, cataphractorum more vti didicerant, magnam hostium multitudinem loco pepulerunt, & falsa specie aduentantium Germanorum peditum perturbatis Venetis, capto Camillo, Malatesta fugato, pluribusque equitibus interceptis, victores in vrbem redierunt. Paucos autem post dies Camillus & Franciscus Hicardi frater permutatione facta, suis vtrinque restituti: Gallus autem pecunia se redemit. Per eos quoque dies centum fermè Hispani atque Germani pedites, qui sine vexillo prædatum exierant, maioris pecoris non paruum numerum, pluresque captiuos Brixiam adducebant, sexcentos amplius hostium equites magna contentione prædam recipere conantes, egregiè sustinuerãt. Nam in Garzettæ torrentis, qui tum fortè exaruerat, alueum demissi quum ripis ab lateribus munirentur, & circumpositis sclopettarijs, promptissimisque hastatorum in fronte ac in tergo collocatis, predaque in medium recepta, quietè admodum regrederentur: nemo hostium tam fortis vel insanus fuit, vt despecta eorum paucitate accedendo irruẽdoque conserere manus auderet. Ita cum magna laude Vallastichini ducis, qui author profectionis extiterat tribus horis continenter, circumfusis insequentibusq; hostibus eminus pugnando, ad vnum incolumes Brixiam peruenerunt. Hisdem quoque temporibus M. Antonius, qui cum præsidio Veronæ præerat, diurnis nocturnisq; excursionib. Venetos fatigabat. Expedito enim equitatu, quũ patentes campos percurreret, ac sepius cum presidio curruliũ tormẽtorum, atq; ampliore cohortium turmarumq; numero in speciem iusti exercitus ex occasione repẽtinas faceret expeditiones, omnem circumiectam regionem impunè populabatur: commeatus, sulphureum puluerem, impedimentaque rerum castrensium, quæ è Venetia supportabantur intercipiebat. Alieniaci enim arcem per eos dies tormentis secundo amne ratibus deuectis, subita oppugnatione adortus, dedentibus sese ad primum vitæ periculum præsidiarijs, occuparat: ibiq; propter magnam loci opportunitatem, Suarem Hispanũ cum præsidio reliquerat. Quibus de causis, neq; milites, neq; tabellarij, neq; vllius generis negotiatores, nisi furtim, magnoq; cum periculo, commeare audebant. Ob ea Triuultius, vt regionem itineraq; omnia maioribus præsidijs tueretur, Paulum Manfronũ, et Mercurium Epirotã cum magna parte equitatus, cuius operam in oppugnanda Brixia minus necessariam iudicabat, ad Mincij ripas premiserat. Quorum aduentu, Veronensiũ eruptiones aliquantũ repressæ, quòd exæquato vtrinque periculo, Antoniani latè excurrere, vel impunè vagari nõ poterant. Sed dum singulari studio vtrinq; insidie struerentur, ac vterq; per idoneũ locum, & certam ad nocẽdum occasionẽ emissis speculatorib. circumspectaret, M. Ant. consilia conatusque hostium nocturna expeditione

præuenit. Enimuero quum delectis cohortibus, tormentisque, & veterano equitatu Verona eductis, confectoque per noctem itinere, Vallegium contendisset, hostes qui tum forte ad se opprimendum Mincij ponte transibant, adeptus est. Quo casu Veneti aduentantiū peditum vexilla è proximo conspicati, quibus tametsi equitatu longè superiores erant, se impares futuros arbitrabantur, citra pontem se recipere cœperunt. Antonius ne dum tardius subsequentes cohortes suas expectat, hostis è manibus elaberetur, leuis armaturæ equites qui distinerent, & contracto certamine abeuntes demorarentur, celeriter immisit: mox ipse quum Veneti egregiè impetum sustinerent, cum cataphractis insequutus, summotos loco pepulit, & perturbatos vltra amnem refugere coegit. Erat in margine ripæ pons sublicius & angustus, & lacer, qui in lateritium maioremq; pontem transmittebat, cuius lateritij extremum caput Galli ingruentibus Heluetijs (vt suo loco monstratum est) fuerant demoliti. Per eum Antoniani quatuor primò equites insignis audaciæ, mox alij atque alij quin peruaderent non dubitarunt, & ad propugnaculum vsq; perterritos toto pontis spatio propulerunt. Obstitit irruentibus aliquandiu egregiè Iulius Manfronus Pauli filius impiger iuuenis cum globo cataphractorum ab oppido in primam aciem transgressus, pugnatumq; est acriter medio in ponte crescentibus vtrinque subsidijs. Cæterum superueniente Antonio, qui approperare pedites, & displodere tormēta ad incutiendum terrorem centuriones iusserat, Veneti fœda fuga disiecti, fugatiq; sunt: Iulius suffosso equo captus est, et cum eo amplius ducenti equites, binaq; alarum signa intercepta. In eo certamine Petri Francisci Columnæ in primis, & Cæsaris Philetini alæ præfecti, Succarique Belgæ, et Traiani Staffæ Perusini virtus enituit, qui grauiter in facie vulnerati discesserunt. Paulus qui per patentes campos diuerso itinere speculatum processerat, simulque Mercurius, qui Hispanos pedites ab extremo agmine dum pugnaretur, frustra adortus fuerat, cognita suorū fortuna saluti sibi fugâ consuluerunt. Antonius quoq; non multò pòst Iacobum è vico Varonis, qui cum Liuiani alarijs, Græcisq; aliquot equitib. Cabilloni supra Benacum incuriosius agebat, improuiso adortus, multis eum insignibus equis, maioreq; alæ vexillo, ac omni militari supellectile spoliauit. Post id factum M. Antonius longè lateq; pabulatoribus suis campos aperuit, finitimisq; hostium præsidijs terrore illato, liberius quàm antea consueuerat, circumiectā regionem peruagatus est. Dum hæc ad Brixiam gererentur, Cæsar & Heluetij iunctis inter se viribus, aduersus Gallos expeditionem parabant. Sedunensis enim Cardinalis, quo nemo in fouendis partium studijs flagrantior, nemo in gerendis rebus vehementior fuit, pagos oppidaque percurrens, ad capessedum bellum vindicandosq; fortissimos viros, qui pro dignitate Heluetij nominis cecidissent, magnam eius gentis multitudinem suscitarat: quanquam pagorum magistratus nihil publicè de bello Gallico decreuissent, vt qui multis de causis communi cōsilio suscipere bellum nollent: & iuuentutem tamen stipendia facere, atq; aduersus proprios hostes, Cæsaris auspicia sequi in ea rerum occasione paterentur. Henricus quoque Britannus per Richardum Paceum legatum, eos, vt arma caperent, obnixè fuerat adhortatus: ac tum maximè ingentem pecuniam in bellicos sumptus pollicebatur. Defuncto enim Ludouico quū vetere odio Gallis infensus, posperis eorum successib. inuideret, nec Franciscum immiscere se Scoticis rebus æquo animo pateretur, Maria sorore in Britanniam reuocata, veluti fœderib. morte ipsa dissolutis,

dissolutis, ad antiquam regum amicitiam se receperat. Siquidem Franciscus, qui Scotiæ regnum, sicuti semper in clientela Gallorum fuerat, haud dissimulanter Gallicis auspicijs regi atque administrari magnopere cupiebat, vt Britannos, qui quotannis populari fremitu arma Galliæ comminabantur, domestici belli metu iniecto, ab inuadenda continente deterreret, Ioannẽ Stuardum Albaniæ regulum in Scotiam destinarat. Erat Albanius Iacobi regis, qui Tylensi in pugna occubuit, patruelis, multosque annos cum laude Gallicis in castris militarat. Is postquam cum Gallorum manu in Scotiam venit, vt nouam per suæ factionis homines regni administrationem constitueret, nonnullis qui magistratus obtinebant gradu pulsis, Humeum ipsum pace belloque clarissimum, pueri regis nutricium, ac regni procuratorem capitali supplicio affecit. Margaritam reginam, quæ Gulielmo Angosio vni ex proceribus nupserat, adempto ei filio rege, quòd eum in Angliam furtim asportare velle diceretur, Ildeburgo regia aufugere coegit, virumque eius & quos sibi suspectos arbitrabatur, proscripsit. Quæ omnia Henrici animum haud mediocriter ab amicitia Gallorum alienarunt, tametsi ille sororem Margaritam oderat, quòd vixdum abstersis ab regis funere lachrymis, priuato consilio virum imparem regiæ stirpi, suspecta parum pudici amoris impatientia, quæsiuisset. Eum etiam Ferdinandus socer plurimum impellebat, & per legatos ac literas hortabatur, vt Taroannæ Tornacoque prospiceret: quando eæ continentis vrbes parua manu exiguaque pecunia contineri possent, si Gallus aliarum gentium bello distineretur. Ferdinandus enim Petro Durrea ad Heluetios misso, Cæsarem ad id bellum animo erectum, magna spe auxiliorum impleuerat, classesque Neapolitanam atque Hispaniensem primo quoq; tempore ad nouandas res in Liguriam se transmissurum promiserat. Siquidem, vt erat rerum Europæ arbiter & moderator, quum exæquata omnium potentia regum vires cautè ac prudenter expenderet, sicuti angustissimis ac perditis prope Gallorum rebus vrgente Britanno atque ingruentibus ad Diuionũ Heluetijs, vires suas (etiam ex professo hostis) ad lacerandum Ludouici imperium conferre noluerat, ita attollere sese rem Gallicam, & nimio plus crescere minimè patiebatur. Sed dum intentus in id bellum è Celtiberia in Beticam, ad delectus habendos, et ad classem, quàm nouæ Carthagini comparabat, exornandam, proficisceretur, Madrigaletij in Agro Toletano, non longè à Guadalupeo Mariæ virginis templo, quod summam religionis in illis partibus obtinet claritatem, febre correptus interijt. Ferunt eum, quum iam quintum & sexagesimũ ætatis annum attigisset, assiduo ac laborioso venandi studio, quòd per aduersas etiam tempestates, quo minus feras longissimè peteret, nullis cæli iniurijs terreretur, intemperantioreq; subinde Veneris vsu, vsq; adeò senescentes corporis vires afflixisse, vt iam exhaustæ & collabentes vlla reparari medicatione nequiuerint. Erat corpore mediocri, sed robusto, ac in omni armorũ, equestriq; præsertim disciplina, vltra vulgaris peritiæ laudem exercitato. Per omnem autem ætatem callido constantique ingenio fuit: & vt et sæpius vtranque fortunam expertus, prosperos pariter & aduersos rerum successus adeò compositè ac patienter tulit, vt nulla vnquam vultu eius consiliorum vestigia deprehenderentur. Cæterùm qui Mauros longo ac difficili bello tota Hispania pepulerat: tot Punicas vrbes à Syrtibus ad Herculeas columnas vi ceperat: ac nouum inauditumque terrarum orbem, immenso ac insuperabili Oceano mira felicitate perdomito, tot auitis regnis

adiecerat, regum maximus videretur, si principum amicitiã quam semper priuatis commodis suis aperte metitus est, per occasiones belli & pacis religiose coluisset: caeterasq; virtutes, quae in eo summae erant, iustitiam & fortitudinem in tanta regnorum amplitudine, ipso splendore liberalitatis illustrasset. Pluribus ante mensibus, quàm moreretur, Carolum Ioanna filia ac Philippo rege genitum, eundemque Maximiliani Caesaris nepotem, qui postea tot amplissima auorum imperia in vnum contulit, & Cęsaris nomen adeptus est, testamẽto reliquit haeredem. Hisdem quoque diebus paulò antequàm rex vita excederet, Consaluus Ferdinandus, qui solus inter aetatis nostrae imperatores Magni cognomentum egregia virtute promeruit, dum grauantibus annis apud Illyberim in ocio degeret, quartanae morbo extinctus est. At Cęsar & Sedunensis, tametsi importunà socij regis morte nunciata, magna spe destituti, et veteribus depulsi consilijs, alias gerendi belli rationes inituri viderentur: nihilominus conscriptis iam adductisque ad proximas alpes legionibus, primo statim Verein Italiam trãscenderunt. Erant supra quatuordecim milia peditum Germanorum omnes fermè veterani notaeque virtutis, quos periti duces, delectibus habitis, lustratisque prouincijs, vt quemque fortissimum fama vultuq; cognouerant, & praesenti pecunia, & multò maxima spe praedae, quod in Italiam ducerentur, sedibus suis exciuerant. Nec deerat multitudo ingens voluntariorum militum, qui longa militandi consuetudine adducti, permotique Italiae opib. quum ad primum tympanorum crepitum arma sumpsissent, castra atque eadem Caesaris auspicia sponte sequebantur. Fama enim percrebuerat, Caesarem pulsis Gallis extemplo Romam esse petiturum, vt à pontifice maximo auream coronam, ac sceptrum Romani imperatoris insignia more maiorum acciperet: eumque regulis omnibus, ac liberis ciuitatibus, vti odio vel amicitia meruissent, stipendij nomine ingentes pecunias imperaturum. Quibus de causis Leo pontifex, qui Germanicas irruptiones Vrbi semper atque vniuersae Italiae funestas extitisse memoria retinebat, vt eam belli procellam auerteret, paulò antè ad molliendum Cęsaris animum Egidium Eremitanum in Germaniam destinarat. Is tum conciliandae pacis egregius artifex habebatur, qui quondam sacris concionibus tota Italia habitis, summam religionis, atque eruditioris eloquentiae laudem adeptus, postea cardinalatus honorem à Leone promeruit. Sed Egidius, quum ardentibus ad id bellum omnium animis, fera etiam ac intempestiua pacis mentione, militare Caesaris ingenium posse flectere videretur, à militibus exulibusq; Italis, qui vt in patriam redirẽt reliquam spem suam in armis collocarant, non mediocre salutis periculum adiuit. Caesar Tridentinis iugis digressus, ad M. Antonium & Sedunensem, qui Heluetijs cęterisque copijs Verona eductis praeerant, cum delecta equitum ala peruenit. Is dignitate oris, & militari habitu inter summos proceres conspicuus, & sui nominis authoritate venerabilis acclamante exercitu, Augustus salutatur: concipiturque omnium animis certa spes victoriae, quod neque Galli, neque Veneti tanti exercitus vim laturi viderentur. Consulturusque inde aduocatis ducibus, an extemplo progredi sublatis signis, Mediolanumq; rectà contendere expediat, vbi hostes, occupatis metu atq; inopina celeritate animis, vt in nullis adhuc confirmati auxilijs, & dubijs aut auersis ciuium voluntatibus, defensionis & fugae cõsilium fluctuanter agitarẽt: An verò satius foret ex itinere Asulam oppidum expugnare, ne à tergo relicti hostes, commeantibus à Verona iter praeciderẽt, & com-

& commeatus subuectiones impedirent. Id oppidum Venetæ ditionis paulò supra Olliũ et Chesium amnes positũ est, valido per se muro, & tum fideli præsidio ita munitum, vt sustinere oppugnationem si tẽtaretur, neglectum verò, præteruecto festinantique Cæsari, assidua detrimenta afferre posse appareret. Cardinalis Sedunensis, M. Antonius & Galeacius Vicecomes, atque ante alios Iacobus Stapher è Tigurino pago, eximiæ apud Heluetios authoritatis, summum bonum expeditamq; victoriæ rationem in celeritate ponebant: propterea conuolandum esse Mediolanum, vt imperij caput, imparatis & trepidantibus Gallis occuparet. Paratos enim esse Mediolanenses superbæ gentis iugum excutere, vti Cæsaris vexilla conspicerent: nec Triuultium exactæ prudentiæ ducem, cui maior collega Carolus Borbonius esset impositus, admissurum fore, vt pertinacia sua diripiendæ patriæ occasionem, pro externi regis commodo imperitiq; iuuenis laude præberet. At Cæsar, Marco Sithio & Rochandulpho Asulam omnino expugnandam esse censentibus, nequaquam suæ dignitatis esse statuebat quicquã hostium, quod à tergo officere posset relinquere: ne qui magna spe toto Galliæ Cisalpinæ imperio Gallos expellendi venisset, de expugnatione tenuis oppidi dubitasse crederetur. Admoto nanque terrore tormentorum subigendos esse prædicabat, qui insolenter temereque initio belli portas clauderent. Quod si stulta contumacia obsistere pergerent, eorum insaniam omni belli clade atque sæuitia vindicandam. Neque fuit quisquam qui priorem sententiam non mutaret, & Cæsari tanto imperatori non assentiretur. Verum prolatis tormentis, Asulani accepto militari præsidio, aliquanto fortius quàm quisquam crederet, vehementissimam atque terribilem oppugnationem sustinuerunt: quum Riccinius Asulanus admirabili virtute ac vigilantia sese et patriam tueretur. Ea oppugnatio tam importunè quàm improsperè tentata, vniuerso bello triste omen præbuit. Nam indignantes Germani, quod contra spem Riccinius diruta tormentis non vno in loco mœnia intrepidè defenderet, & militari compellatione cruentos Germanorum conatus irrideret, tormenta transtulerant, sic vt modò hac, modò illac murum frustra verberarent, quum eorum multi Asulanorum tormentis sternerentur. Itaque Cæsar non dubio pudore confusus, ne terendo tempus primum errorem nouo cumularet, hortatu ducum ad primi consilij sententiam recurrit, et castra mouet: superatoque Ollio Soncinum venit: vbi de stipendijs exortam inter milites seditionem repressit, quum sua manu Germanum militem interfecisset, qui arrepto pulsatoq; tympano, iniussu centurioris milites ad excitũ tumultum vocabat: Quod contra dignitatẽ Augusti factum videri potuit, nisi labante iampridem, & propè euersa militari disciplina, consternati exercitus periculum præsentis sæuitiæ remedia postularet. Inde sedata seditione promissoq; stipendio, promotis agminibus, ad Abduam est peruẽtum, Gallis ripæ custodiã deserentibus. Consedit Cæsar ad Ripamaltam oppidum, conscenditq; præaltam turrem, contemplatus aduersæ regionis situm, vt idoneo in loco pontem construeret: atque ita biduo conuectis lintribus, constratoque ponte, copiæ omnes traductæ sunt, nullo hostium præter paucos equites Epirotas in conspectum sedante. At Triuultius atq; Borbonius per exploratores Epirotas cognito Cæsaris transitu, auxilia Venetorum quibus Grittus legatus præerat, accersunt, defendendæque vrbis consilium suscipiunt, eo maiore fiducia, quod nemo in vrbe se commouebat: & Sedunorum eiusque factionis Heluetiorum au

xilia opportunè accita per Verbanum lacum appropinquare nunciabantur. Ante omnia Borbonius graui metu periculoq; territus, suadente Gritto, suburbana tecta impotenter atque crudeliter incendi iussit, frustra pro miseris ciuibus deprecante Trivultio, quod illi ad repentinum edictum ardentes domos suas, in quibus nati essent, magno miserabilique tumultu deplorarent. Nolebant enim Galli, vt prouectus Cæsar, inter ædificia singulari militum commodo castrametaretur: eminentibusq; domorum fastigijs, sese aduersus tormenta in muro disposita protegeret. Iam ad Pioltellum vicum intra sextum ab vrbe lapidem, Orientali via, quæ in Martianam regionem ducit, castra collocauerat, caduceatoremque (hunc hodie Araldum vocant) prætextam cum aquilæ Romanæ insignibus gestantem, quem nefas est violare, vel si superbè atque insolenter mandata denunciet, ad Mediolanenses miserat. Petebat Cæsar, vt sibi Romani imperij titulum præferenti, suscepturoque ferream coronam de more Cęsarum portę paterent. Fore enim, si id non cunctanter facerent, vt iniquo & superbo Gallorum dominatu liberati, optima pace fruerentur. Sed Borbonius Araldum in vrbem non admittit, respondens Mediolanenses sacramentum dixisse Francisco Galliæ regi, qui non ambiguo hæreditatis, & recentis belli iure Mediolanense imperium recepisset: iustis armis eiecto Maximiliano Sfortia, qui redactus in potestatem, eius imperij iuribus sponte cessisset. Addidit quoq; Triuultius, nullum Cæsari in Mediolanēses ius esse relictum, quum totum id quod augustalem authoritatē respiceret, iampridem Ludouico Sfortiæ, liberisque eius multo accepto auro vendidisset. Propterea videri Cæsarem iniquè & contra nominis dignitatem facere, quod callidè obliuisceretur, quibus legibus quantaq; pecunia cum Ludouico rege ad Tridentum transegisset. Itaque si procerum comitatus præsidio, non iusto instructus exercitu veniret, sicuti superiores pleriq; Cæsares, Henricus, & Ludouicus Bauarus, Carolusq; item quartus, & Sigismundus fecissent, Mediolanenses præfectosq; regios amicè intrantem veneraturos esse, hospitalibusq; mensis liberaliter excepturos. Quod si vim moliretur, intellecturū Cæsarem, quantis opib. ciuitas pro salute sua & dignitate Francisci regis, in cuius fidem tuto atq; honestè conquiesceret, captis armis esset certatura, quandoquidē insigni clementiæ beneficio, post fractos magna clade Heluetiorū animos, & subactum, abductumq; Sfortiam benignè se cōseruatam fateretur. Erat apud Cæsarem Galeacius Vicecomes Mediolano exul, primæ inter patritios existimationis. Is vana spe, inaniq; voto ad gentilium maiorum suorum, qui per ducentos annos Mediolano regnarant, imperium aspirabat, quod Sfortianos dominatu pulsos conspiceret, & ciuitatem auersam ab externo dominatu, sui tanquam nobilissimi ciuis, & antiquæ stirpis hæreditatem præferentis, studiosam & cupidam putaret. Nihil enim optatius atq; felicius Mediolanēsi populo euenire posse rebatur, quàm ciuem suum affinitatibus vtrique factioni coniunctum, ingenio lenem popularemq;, in principatu Galliç Cisalpinæ conspicere: & quod diuturnæ securitatis interesset, Romani Cæsaris authoritate confirmari. Hoc tenore intimi cōsilij Galeacius vsq; adeo sibi gaudebat, vt præclara Cæsaris gratia, atque eius quotidiana promissione inflatus, iam planè principis personam indueret, præcisa magna ex parte amicorum & familiarium consuetudine, tanta animi vanitate vt sæpe grauioris consilij specie, in secretum solus abderetur, & in tabernaculo secus ac solebat, peculiarem sibi vni parari mensam iuberet, certo interuallo discretā ab

ea, in

ta, in qua vel illustres conuiuæ discumberent. Qua de causa M. Antonius Columna tantæ virtutis ac dignitatis, Romanique fastus heros, & Ennius Philonardus Verulanus episcopus Leonis legatus, intempestiuæ vanitatis notatum arridebant. Nec mirum erat, si vir sua spe in altum prouectus insaniret, quando ei Cæsar astuto, minimeq; absurdo consilio, primũ gratiæ locum tribuens, peramplæ pollicitationis verba dabat, vt per idoneum hominem, qui summo loco esset natus, ac existimatione populari inter ciues maximè validus putaretur, in amicitiam Mediolanensium se insinuaret, eorumque captaret studium noua liberalitate, si ipsis, pulso Gallo Galeacius præficeretur. Apparebat enim Insubres ciui splendidissimo amantique patriæ, lubentius atque fidelius quàm Gallis præsidibus, qui plerunque à graui imperio insolentes euaderent, esse parituros. Spondebatur autem Galeacio principatus, titulo vicarij imperialis, qua dignitate Vicecomites antiqui principes à superioribus Romanis Cæsaribus essent appellati. Ab hac liberali prædicatione Cæsar existimari volebat eo consilio arma cepisse, vt Insubres Gallorum dominatu liberaret, confectoque bello, Romam ad suscipiendam Augustalis Imperij coronam continuò proficisceretur, cùm nihil omnino præter victoriæ decus peteret, & indigenam patritium ciuem de se benemeritum, humanitate iustitiaque præstantem, beneficiario iure Mediolani cum imperio esset relicturus. Hæc in fama apud vulgus erant, sed in arcano Cæsaris consilio id decerni nemo credebat: quando id totũ quod victoria parari posset, Carolo nepoti (vt in fatis erat) pararetur. Id verò tegi dissimularique tum maximè expediebat, quoniam Cæsar exploratum haberet, id nequaquam probari Leoni pontifici, aut Heluetijs, quum ij ad alterũ Sfortianæ stirpis spectarent, Maximiliani scilicet in Galliam ducti germanum fratrem, quem Mediolanum fratris exemplo reducere percuperent. Ille verò ægerrimè passurus esset, vt opulenta atque opportuna Italiæ pars, Germanorũ & Belgarum colonia & sedes efficeretur: ad augendam scilicet Cæsarum potentiam, qui amplitudini, atq; felicitati Romanorum pontificum, ab omni annalium memoria semper inuidissent. Cæterum in hanc consilij spem satagente Cæsare, quum Galeacio per clientes & propinquos suos tẽtatis ciuium animis, nihil de excitando tumultu succederet, araldusque rediens de hostium responsis proiuxe retulisset, castra propius vrbem promota sunt, ea vicinitate, vt è summa celsitudine templi maximi castrorum ignes conspicerentur, pauentesque ciues villas suas hostili incendio absumi crederent, postquàm à Gallis suburbana tecta vltro concremata conciderent. Augebant terrorem agricolæ in vrbem confugientes, quum tormenta maiora prouehi falsò nunciarent, quibus ab hoste admotis vltimum rerum suarum discrimen adituri essent. Erat ob id in vrbe inusitatum tristeque silentium, adeoque altè cum ciuium, tum præsidij militum mentes occuparat pauor, vt illi pretiosiorem suppellectilem fœdis latebris recondere properarent: ij verò carissimarum rerum suarum colligerẽt sarcinas, vt trans Ticinum in loca tuta aueherẽtur. Magna enim erat opinio apud Gallos Germanorum virtutis, peritiæque in toto negotio tormentorum, præsente præsertim Maximiliano, qui à prima adolescentia multis in bellis ac prælijs maximè fortunatus imperator extitisset. Verùm Gallis admodum terribile erat Heluetiorum nomen, qui nuper incredibili animorum, & corporum planè indomito robore, vallata Francisci regis castra adoriri, in eaque per aceruos suorum cadauerum penetrare ausi fuissent, quibus idem dux & concitator a-

desset Sedunensis acerbissimus Gallorum hostis. His de causis fiebat, vt plerique Gallorum suspenso Borbonio, de vrbe deserenda seruandoque equitatu, vti nuper Palicia, & antea Ligninius atq; Obegninus, recto nec deformi consilio fecissent, haud perplexè cogitarent. Quid enim stultius exituque miserius futurum esset, si nudati peditatu, vrgentis Cæsaris, qui innumerabiles adduceret copias, vim atque impetum experirentur: salutemque omnium dubiæ & territæ ciuitatis fidei committerent, singulari quidem totius Galliæ detrimento, & quod Dij auerterent, funestissimo luctu? Enimuerò reparari posse bellum adeò propinquis Galliæ opibus atque subsidijs, & recipi vrbem, eadem virtutis fœlicitate, qua antea populo temere rebellante, opportuneque seruato equitatu, postea recuperarint. Interea Trivultius frequenti allocutione ciues confirmare dubios et suspectos, vt limine se continerēt, interminatus pœnam, adhortari, suæ verò factionis omnes arma capere, beneque sperare iubebat: per fora & compita, ne quis tumultus temere oriretur, custodias disponebat. Tormenta ab arce educta idoneis in locis contra hostes collocabat. Hæc intrepido ore administrans, Gallos vehementib. castigabat verbis, quos de deserenda vrbe cogitare cognouerat. Et id quidem tanta seueritate, vt Borbonio diceret, ipsum rectè imperij potestate vsurum, si in authores turpissimi consilij animaduerteret: descendensque demum in consilium demonstrauit viris, qui tot stipēdia meruissent, nihil omnino potius & carius esse debere, q̃ tueri pristinum decus. Hoc enim integro vniuersos incolumes fore: superaturosq; omne periculum instantis belli, si innatę virtutis memores esse vellent: & se animo demittere, veterano militi longè turpissimum existimarēt. Propterea se minimè dubitare, quin erectis & confirmatis animis, ad Galliæ decus vrbem essent constantissimè defensuri: neque opus esse vt Germanorum multitudine & fremitu terrerentur. Eos enim habere vehementē impetum, sed in cursu fatiscere, hęrereque plerunq; solitos, vti sæpe vidissent, quum hic ipse Cæsar recenti exemplo cum centum milibus armatorum oppugnato Patauio, prostratisq; mœnibus nec tentato quidem certamine, incepto abstiterit, & ingloriusin Germaniam sit reuersus. Itaque deserendæ vrbis, ignominiosæque fugæ cogitationes abijcerent. Ipsis enim, si id scelus admitteretur, regiæ seueritatis in Gallia iudicium esse subeundum, se quidem capitali teste atque inimico, si desertus amissa patria superesset. His Trivultij verbis confirmati sunt, qui equitatū potius quā vrbem seruandam censebāt: eoq; alacrius, & certius, q̃ Trivultius publicum tabellionem rogarat, qui sententię suæ tabulas cōficeret: qua testificatione ij, qui præsidio excedendum putarent, cum ignominia damnarentur. Peropportunè autem accidit, vt auxilia Sedunorum atq; Bernensium in Verbano nauib. imposita, per Ticini emissarium paucis horis Mediolanum peruentura, certis nuncijs afferretur. Atq; ita è medio metu periculoq; perampla spes & certa salus cunctis oborta est. Nam Cæsar de hostium auxilijs edoctus, quū promouere copias, & vim portis inferre pararet, quòd non inanē de Heluetijs suspitionem arbitraretur, remisso & cōmutato repente consilio substitit: incertus, an productis tormētis, cùm suæ tum hostiū virtutis periculum esset faciēdum, an verò tutior foret receptus. Primas enim spes eius pecuniæ defecius fregerat, quo nihil periculosius excitandæ seditioni apud milites accidere consueuit: & tum forte persoluendi stipendij dies aderat, importuneque Brixiani præsidij milites Hispani argenteæ monetæ duas sarcinas in castra è superiore Rhetia venien-

venientes, interceperant: quæ summa pecuniæ, vti exigua, quanquam militarem sitim extinguere non poterat, accendebat tamen Germanorum atque Heluetiorum animos, quòd à socijs, prædantium hostium more, grauem cum detrimento contumeliam accepissent. Cæsarem quoque in ea consilij deliberatione fluctuantem, diffidentemque rebus, magnopere perculit Triuultij dolus magno Cæsaris incommodo excogitatus. Is nactus clientem suum Heluetiæ peritum linguæ, literas suo nomine perscripsit, sua manu, suoque signo notatas ad Stapherum, & Goldilum primores Heluetiorum duces: vt Cæsari in eo momento rerum suspecti redderentur. His literis postulabat, vt quæ secum pepigissent, eo biduo perficere maturaret: se enim ad condictum instructa parataque omnia habiturum. Nuncius præmiorum spe oneratus, Cæsarianis excubitoribus vltro se capiendum obtulit, quum interrogaretur, cur sine tessera in eum locum venisset, probè confessus est, se Triuultij literas, si sibi parceretur, ad Heluetios duces deferendas prolaturum. Nec mora veniæ fide data, calceo insutas literas promit, extemploque eæ ad Cæsarem deferuntur. Nec eas anxie perlectas Sedunensi Cæsar ostendit. Neque enim Stapherum & Goldilum tantæ inter Heluetios authoritatis, sine perturbatione periculoque rerum omnium, vel accusari ex Triuultij literis, vel (vti opporteret) comprehendi posse censebat. Itaque insidias veritus retro castra repente vertit, eoq; properantius quòd Albertum Petram, & Franciscum Georgij Soprasaxi filium, Sedunensi capitales inimicos, cum viginti peditum vexillis applicuisse cognouerat. Nam Georgius opera Sedunensis, ab ipso sacerdotij possessione depulsi, diu Romæ in custodia molis Hadriani seruatus fuerat: liberatusque demum à Leone in gratiam Francisci regis, cruentas cum eo simultates domi exercuerat. Sed cardinalis æquo iure pontificiæ authoritatis in sedem sacram à popularibus antistitem suum religiosè colentibus reductus, ita acerbo odio, & infestis armis contumeliam vindicauit, vt in ciuitate Sedunorum ad sacrum profanumque iudicij tribunal, multis, qui Georgij factionis fuerant, seuerè citatis atque supplicio damnatis, Georgij domum, & opes, & clientelas conuellerit. Albertus quoque superiore anno ante prælium cum Heluetijs à rege factum, vt supra docuimus, tanquam Gallica corruptus pecunia proditionis accusatus fuerat: qua de causa deposcente eum ad pœnam Sedunense, cum septem millibus peditum suum nomē secutis, ab exercitu discedens, per Verbanum lacum domum redisset: sic vt tum conuersa Fortuna, Soprasaxus & Albertus coniunctis sensibus communem inimicum vlcum ire properarent, et Sedunensis ipse non temere sibi timere cogeretur: Cæsarem tamen, haud perplexè de receptu statuentem, dissimulato pauore alacrib. verbis, vt cōsisteret hortabatur, quod ij, qui auxilio Gallis venissent, magna ex parte agrestes montanique homines e pascuis abducti rudes armorum essent: & si qui militum nomine digni viderentur, hi apud omnes seditiosi censerentur: nec ora cōspectumq; suorum fide virtuteque præstantium laturi essent. Sed Cæsar suspicionibus suis implicitus, & amicis vel parum decora suadentibus, æquo plura tribuens, cōsilio suo præpropere suscepto, deijci non potuit. Requirenti autem M. Antonio causam vsque adeò repentini inconsultique receptus, quem neque honestum, neque necessarium putaret, Cæsar respondit, pecuniæ inopiam, quæ fato quodam non semel conatus suos interpellatis victorijs elusisset: plerunq; enim accidere dicebat, vt vbi virtus superesset, Fortuna deficeret. Proinde ipsum qui Romani im-

peratoris personam sustineret, pro insano esse facturum, si certis de vetere hoste suspicionib. permoueretur. Affirmauitque demum sibi per quietem ea nocte apparuisse Leopoldum Austriæ archiducem atauum, & Carolum ducem Burgundiæ socerum suum, ea torui oris specie, ac eo cruento armaturæ cultu, quo hic ad Nansim, ille ad Sempac ab Heluetijs trucidati fuissent, acri quidem sermone & gestu vetantes ipsum diutius morari, & vt se periculo statim eriperet seuerè imperantes: atq; ita motis castris ad Abduam est reuersus: atque eodem ponte flumine superato ad Alpes iter intendit, tāta omnium, Gallorumque præsertim admiratione, vt qui dudum inæstimabili metuendoque copiarum hostilium numero, apparatuque tormentorum maximo territi & prope amentes erant, inopinati euentus gaudium vix perciperent. Neque Tr. vultius atque Borbonius ferè præter spem grauissimo liberati metu, abeuntium tergis institêre, quòd per Epirotas præuolantes speculantesque omnia compertum habebant, nouissimum hostium agmen valido præsidio confirmari. Quando M. Sithius cum delecta legione, & M. Antonius cum equitatu more militiæ incedentes paratique ad pugnam, terga clauderent. Nec vllo modo Cæsar generosi spiritus nunquā expers temere lacessendus videretur: ne dedecoris metu, aut oborto pudore extimulatus, ad primas spes gerendi belli indignāter rediret: Sedunense præsertim ex ipsa rerum desperatione conserendæ pugnæ auido, ferocīq; facundia legiones concitante. Grittus quoq; altè vociferatus à vetere militiæ instituto, terga danti hosti, totum iter aureis pontibus consternendum esse prædicabat. Eo modo compositis agminibus Cæsar, nihil lacessente Gallo, per Cremonensium fines in Germaniam dimissis Heluetijs est reuersus nusquam memorabili re gesta: nisi quòd ex itinere M. Antonius Laudis Pompeiæ arcem Gallico munitam præsidio tormentis expugnauit. Isq; inde Veronam regressus, cum M. Sithio iussu Cæsaris in eius vrbis præsidio vsque ad belli exitum permansit. At Borbonius Mediolano cum insigni Triuultij laude conseruato, Andreæ Gritto gratias egit, quòd operam eo tumultu eximia fide Veneti Senatus dignam præstitisset: præbuitq; abeuntibus eius copijs gratuito commeatum. Nec multò post bellicarum & ciuilium rerum cura Triuultio relicta, in Galliam ad regem est profectus, vt quæ gesta erant, ipse idem author & testis coram explicaret. Tanto autem studio propensissimi regis, & magnæ partis aulæ procerum est susceptus, vt meritorum, ac eximij honoris causa, summus totius Galliæ equitum magister sit declaratus, qui hodie Comes stabilis vocatur, quòd eum regi semper adsistere ex vsu bellicarum rerū expediat. Hic honos secundum regem apud Gallos facilè primus existimatur: quoniā minores equitum magistri, qui in tota Gallia omnino quatuor sunt instituti, ipsius Comitis stabilis edicto ac imperio parent. Huius autem dignitatis atque potentiæ nomen tanq̄ proceribus inuidiosum suspectumq; regibus, Ludouicus XI. lata lege sustulerat, quum fortè aduersum se coniurati Galliæ proceres arma cepissent. Quibus demum cum magno discrimine subactis, Iacobus Lucemburgus sancti Pauli Comes, qui tum erat summus magister equitum, perfidiæ conuictus capite pœnas dedit, sic vt nemo ei postea in magisterio sufficeretur. Cæterùm vti postea compertum est, ea ratione Franciscus, reuocato vetere Galliæ instituto, hoc honore Borbonium remunerari voluit, vt in locum decedentis Odettum Lotrechium Cisalpinæ Galliæ præfectura ornaret, multis quidem nominibus magnopere sibi commendatum, & tum supra generis nobilitatem militari laude maximè florentem.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XVII.

DVM hæc in Italia geruntur, Selymus Turcarum imperator Campsonem Gaurium Memphiticum regē, eiusq; exercitum ad Singam occidione deleuit: indeq; Syriam, Iudæam, atque Aegyptum clarißimis victorijs peruagatus, Mamaluchorum nomen formidabile Orientis gentibus, ac amplißimum Sulthanorum imperium euertit. Cuius belli causas, ac euētus rerum gestarum diffusè narrabimus, si prius ad Persicę historię seriem necessaria scribendi ratione, atque ipsa rerum ac temporum varietate suis locis intercisam, repetito ordine reuertamur. Selymus, qui secundum prosperam ad Araxem pugnam Persis citeriore regni parte expulsis, & Taurisio regia vrbe in potestatē redacta, Orientis victor apparuit, quum ad famam imminentis Hysmaelis subita ac celeri profectione, fugienti similis maiore Armenia decesisset, ad Trapezuntem atque Amasiam Cappadociæ vrbem exercitum in hyberna dimisit. Quibus in locis totam hyemem commoratus, delectibus per præfectos Bithynia, Ponto, Phrygia, Ciliciaque habitis, atque accitis in supplementum è Græcia atque Illyrico nouis militibus, tanta celeritate atque diligentia attritas et afflictas copias reparauit, vt primo statim vere ampliorem quàm antea exercitum, aliquanto maturius quàm Armeniæ niuali Tauro subiectæ frigora paterentur, vel hostes fieri posse existimassent, in Persarum fines adduxerit. Erat Ciammassum oppidum in vlteriore Euphratis ripa positum paulo supra eum locum, quo Melas amnis Græcorum carminibus celebratus, in Euphratem euoluitur: quod Persę propter magnam loci opportunitatem, quum Maiorem ingredientibus Armeniam primum occurreret, præsidio imposito tuebantur. Id Selymus vt proximis castellis finitimisq; arcibus occupatis, vlteriorem prouinciam patefaceret, sibi omnino expugnandum esse decreuerat. Eo autem tempore, quod Sophum Hysmaelem aduersus Hyrcanos & Bactrianos, vlterioresque Caspij maris accolas, cum omnibus copijs profectum esse cognouerat, facilem perficiendi negotij nactus occasionem, Euphrate ponte constrato, traductoque exercitu penè priusquam ab hoste sentiretur, sub muro constitit, atque oppidum oppugnare adortus est. Ciammaßini omni spe auxiliorum in tanta temporis exiguitate destituti, quum Turcæ, circumiecta totis mœnibus ingenti sclopettariorum & sagittariorum multitudine, murum propugnatoribus nudarent, irrequietoque oppugnationis genere alij alijs, temporis & loci spatijs inter se cōstitutis succederent, simulq; portas dolabris perfringerēt, & appositis scalis in murum eniterentur, desertis mœnibus in forum se receperunt. Vbi tametsi vigilijs vulneribusque confecti erant, diu tamē hostium vim

pertinaci constantia sustinuerunt: & vt in supremo vrbis casu pro fortunis ac salute omnium debebant, egregiè dimicantes ad vnum interierunt. Selymus expugnato direptoque Ciammasso, & ignobilibus alijs duobus castellis, quæ incolæ metu territi paulò ante deseruerant, occupatis, tametsi inexpiabili odio & cupiditate gloriæ plurimū incitatus ad Hysmaelem ferebatur, ac totus Persarum opibus imminebat, tamen non prius interiorem Armeniam bello sibi tentandam existimauit, quàm Aladolum regem qui tot clades tanta perfidia sibi & copijs suis ab expeditione Persica redeuntibus intulerat, saltibus illis ac montibus expulisset. Enimuero Aladolus, vt qui magnopere sibi ac rebus suis ex merito timere cogebatur, quum Selymum mouisse ex hybernis, & ad Euphratem atque Ciammassum contendisse cognouisset, agrestibus ferisque hominib. repente coactis, magnas copias parauerat, quibus sese ac fines defenderet. Si vero Selymus in Armeniam proficisceretur, consuetudine sua spectabundus ex euentu alieni belli prędandi occasionem caperet, ac obsessis itineribus, vt antea fecerat, impune grassaretur. Itaque Selymus ad Ciammassum relicto præsidio, cis Euphratem regressus ad Antitaurum, vbi hostes consedisse fama cognouerat, cum expedito exercitu deflexit. Aladolus (vt alio loco memorauimus) montanis gentibus imperitat, quæ in Tauro atque Antitauro sedes habent. Ii montes à Scordiscis iugis, & finibus Cappadocię, perpetua veluti catena quadam ad Amanum vsque, & vltimos Cilicię terminos protenduntur. Populus virtute bellica ferox, & numero amplissimus traditur. Cæterùm agrestis est atque efferus, & sola rerum inopia insignis, vt qui prærupta atque aspera in regione parum agricultura proficiant. Herbidis tamē in locis armenta equorum & camelorum possident: & pecuariam diligentissimè exercent: cætcrorum vita omnis in venationibus latrocinijsque consistit. Orti dicuntur ex Galatis, Cappadocibus, Armenijs, veteribusque minoris Asiæ colonis, qui propter assiduas bellorum iniurias superioribus seculis, & luctuosissima præsertim Scytharum irruptione, quū Tamerlanes clades & terror Orientis prouincias omnes immani rabie deuastaret, in proximos montes relictis vrbibus, tanquam in pacatum refugerint. Ii vallibus iugisque omnibus perlustratis, flu-minum ac fontium opportunitates, mitiorisq; cœli naturam & conuersionum Solis maximè secuti rationem, frequentibus in locis ligneos pagos, ac mox illustria quædam oppidula condiderunt. Vnde postea coalescentibus eorum rebus, quum fortissimi quiq; cęteris pręessent, regium nomen sibi ambitiosè admodum vsurparunt, vt qui horrida virtute censeri vellent, et timeri à finitimis, quanquam syluis tantùm nudisque rupibus imperarent. Aladoli finibus proxima est vrbs Orpha, mirabili fonte oris lepram sanante percelebris, quā nonnulli Edessam esse iudicant, quòd ibi adhuc extent monumenta Balduini, Latinis indicantibus literis. Is enim Gothifredo fratre Hierosolymis potito, Edessam peculiari suo ductu, imperio tenuisse traditur. Nec multum inde distat Amida vrbs vetus, quę hodie Caramida ab incolis vocat, Mesopotamię iuncta. Hæc hodie regio Tygri & Euphrate amnibus inclusa, Diarbecha dicitur. Aladoli autem nobilius oppidum est, Maras, vti fas est suspicari, ita vocatum propter interfluentem è Cælenæo monte nitidissimum amnem, qui ex certamine Apollinis deuicti, Marsiæ nomen tulerit, multis poetarum carminibus celebratum. Cæterùm Aladolus, postquam Selymum infesto exercitu fines ingressum appropinquare videt, equitatum omnem (erant ad quindecim milia)

lia) e montibus in conuallem iustæ amplitudinis deducit, pedites, quorum magnum habebat numerum, à dextra ac læua occupare montes iubet, ibiq;, quum edita loca atque angustias pro se stare intelligeret: loco multùm antè explorato atq; munito, hostis aduentum expectare constituit. Porrò Selymus quanquam locorum iniquitate perspecta, victoriam multo suorum sanguine parandam videret, quòd hostes nunquam sese apertisśimis campis commissuros arbitraretur: iniquam tamen pugnandi conditionem subire non dubitauit. Itaque Sinambassam eunuchum, quem interfecto ad Araxem Cassembassa Europeis equitibus præfecerat, quadrato agmine, quod extendere aciem, & cornibus vti non poterat, hostem inuadere, & primam eorum frontem perrumpere iubet: ipse verò cum prætorianis, atque Asiatico equitatu subsecutus, subsidiariam aciem pugnantibus suis ostendit. Nec Aladolitæ sibi ac in oculis omnium pugnanti regi suo defuere. nanque emissis statim sagittis Turcarum impetum egregiè sustinuerunt, cominusque districtis gladijs, et collatis equorum pectoribus, quum è superiore loco ingruerent, tanta vi subeuntes propulerunt, vt veteranus equitatus nihil iam multitudine aut virtute sua proficere posse videretur. Ab laterib. enim Turcę propter loci angustias hostes circumire non poterant, & ab peditibus, qui vtrinque latera montium insederant, & sagittarum nubem mediæ conualli superfundebant: vehementissimè lædebantur. Selymus vbi videt Aladolum, contrà ac ratus erat, fortiter resistere, & magna vi contendere, cohortes sclopettariorum ex acie ac phalange sua detractas, subsidio laborantibus mittit, ac simul lectisśimos prætorianorum conscendere montem iubet. Quorum vim Aladolitæ sclopettorum procella consternati, sustinere minimè potuerunt, extemploq; effusi in fugam, notis tramitib. montes suos ac proximas syluas petiuerunt. Plurimum cædis in pedites fuit, qui quum pulsum equitatum viderent, & succedentibus prætorianis per arduos atque impeditos calles ægrè in montem eniterentur, sicuti plerunque accidit, vt trepidos ac effugere conantes & crurium vigor, & solitæ vires, occupatis terrore animis, repentè destituant: vsque ad occasum Solis in fugam acti, trucidatique sunt. Equites ipsi cum rege insuefactos rupibus ac pernices equos nacti, paruo detrimento accepto, in vlteriora ac munitiora montium loca se receperunt. Aladolus post id factum, quòd se omnibus rebus tanto hosti longè inferiorem intelligebat ducendum atque trahendum sibi bellum esse iudicauit. Itaque quum Turcæ passim incensis mapalibus abeuntes persequerentur, ipse in alios atq; alios montes refugere, nullam pugnandi occasionem præbere, ac plurimum asperitatibus locorum se tutari. Quibus de causis Selymus, ne in sterili, aspera, ac ignota regione, si totis copijs insequi vellet, commeatus inopia laboraret, vel in insidias prolaberetur, septimo die insequendi finem fecit, castrisq; idonea in parte eius regionis collocatis, Sinambassam cum expedita parte exercitus misit, qui allatis secum aliquot dierum cibarijs, cedētium vestigijs insisteret, & quantum celeritate ac bellicis artibus fieri posset, ipsum maximè regem sectaretur. Quum autem Selymus ex captiuis agrestibus quęreret, quęnam vires, quæue consilia ad sustinendum bellum Aladolo superessent, reperiebat eum lectisśimos quosq; equitum ac peditum secum duxisse: ceteramque agrestium turbam, vt solitudinē hosti faceret, decedere pagis iussisse: & statiuis castris apud quandam petrā cōstitutis, quò magnā vim commeatus cōtulisset, non prius totis viribus decertare velle, quàm hostem ad insuperabiles locorū

angustias deduxisset. Eius consilij eam esse causam, quod præfecti equitũ consauguinei sui, cui Saxouarogli nomen erat, maximè perfidiam timeret, à quo in ipsa pugna initium fugæ factum fuisse comperisset. Cuius defectionis atque odij signa ab iusto dolore proficisci videretur, quod ipse patrem eius quondam propter affectati regni suspicionem per insidias interfecisset. Selymus his omnibus cognitis rebus captiuis catenas detrahit, eos donis pollicitationibusque onerat, ac dimittit, vt Aladoli pręfectum adeant: & secreto redditis ei literis atque muneribus, hominem moneãt, vt in ea rerum occasione paternam cædem vlcisci velit. Id si aliquo insigni facinore edito perficiat, eum & summum gratię locum apud se, et regnum quod Aladolus latronum immanissimus obtineret, adepturum. Agrestes vt pręceptum erat, eius rei consilio cum Sinambassa communicato, paucos post dies mandata perficiunt: breuique præfectus & spe regni, & muneribus, quæ vindictæ cupiditatem exacuebant, ad amicitiam Selymi facilè pellectus, quum suspectanti insidias Aladolo, omniaque exploranti aliter nocere non posset, cum magna parte equitum apud quos summam obtinebat authoritatem, ad Sinambassam transfugit: a quo postea alij atque alij ex his qui remanserant, propositis præmijs ad defectionẽ sollicitati sunt. Circumuentus his malis Aladolus, qui vt sui ad Turcas deficerent, fieri posse non putarat, reliquam spem salutis in fuga posuit. Sed illum paulo post fugientem per asperos montes, autris nemoribusque se occultantem, Sinambassa & Saxouaroglis persequuti, specu abditum monstrantib. indigenis eruerunt. Aladolus ad Selymum perductus, in custodia paucos post dies interficitur: caputq; eius, vt omnibus ludibrio foret, per totam Asiam circumlatum: ac mox quoque in testimonium partę victorię Venetias ad senatum fœda ostentatione transmissum est. Occiso Aladolo, Selymus eius regnum in prouincię formam redegit, diuisitq; in tres præfecturas, quæ totidem Sanzachis, Turcarum more tribuerentur: sic tamen vt Saxouaroglis omnibus præesset, cui cuncta præter regium nomen concesserat. Ipse relicto Sinambassa, qui reliquum æstatis in his locis moraretur, ac demum constitutis prouinciæ rebus, vt ad Iconium in hyberna concederet, modico comitatu Byzantium reuersus est. Nam dum Hysmaelis & Aladoli bello in Minore Armenia implicitus esse diceretur, à Pannonijs finitimam Mœsiæ prouinciæ partem incursionibus vastari audierat. Quibus de caussis, ne Samandriam amitteret, quod situm ad Danubij ripas, Mœsię Thracięque propugnaculum, propter magnam eius loci opportunitatem existimatur, octo milia equitum instruxit, qui duce Iunusbassa (is tum Illyricæ Bosinæ præfectus erat) Sauum flumen transirent, & in Croatiam ad Cetinum vsque, per Illyricum penetrarent. Aliam verò Turcarum manum improuiso Danubium ratibus transuectam, vlterioris Pannoniæ fines populari iussit, vt vno tempore Pannonij ancipiti belli periculo distracti, rebus suis timere cogerentur, ac simul doceret, quæ vires & quantæ facultates ad bellandum Othomanis forent: vtpote qui magni interesse, & tum, & in reliquum etiam tempus ad perterrendos suspendendosque Christianorum animos arbitraretur, si tot tantosque exercitus commodè expediteque alere, et diuersissimis terrarum regionibus grauissima bella se gerere posse felicibus ausis ostendisset. Exitu eius anni Selymus, quum Pannonios duplici incursione repressisset, hyeme quæ proximè secuta est, maioribus quam vnquam antea apparatibus belli intentus, Hadrianopoli Byzantijque transegit. Enimuero potentissimos Septentrionis reges fini-

ges finitimos suos, Maximilianum Cęsarem, Vladislaum, & Sigismundum celeberrimo conuentu habito, in colloquium deuenisse, & coniuratione facta, inductisque Germaniæ, Pannoniæ, ac Sarmatię gentibus, contra se ingens bellum parare audierat. Sed postquam per certos speculatores, quos magno sumtu in omnes Europæ partes dimittebat, ac obuersari in aulis regum & cuncta diligenter explorare iubebat, renunciatum est, concilia illa Christianorum, nihil præter magnificas conciones sumptuosasq; conuiuia certantium inter se regum & procerum habuisse, vano solutus metu rursus ad Orientem se conuertit. Ne tamen absente se aliquod incommodum acciperetur, si forte Christiani reges ex discessu suo atque exercituum aliquam ad gerendum bellum occasionem arriperent, finitimas prouincias validissimis pręsidijs confirmauit. Quanquam sciret Sigismundum proprio bello distineri, quod Moscouitæ Lithuaniam etiamtum nouis incursionibus exagitarent: & Cæsarem atque Vladislaum intelligeret, nihil aduersum se eo præsertim tempore molituros, quorum alter ætate grauatus, ac ruinæ pondere suprema valetudine conflictaretur: alter quod opportuna Ferdinãdi regis morte, noua omnibus bellorum materia præberetur, magnis comparatis exercitibus, aduersus Gallos ac Venetos Italię totus immineret. Itaque Solymanum filium egregiæ indolis adolescentẽ, cum iusto prope exercitu, vt Gręciam Mœsiamq; tueatur, Hadrianopoli relinquit: Pyrrhum bassam magni consilij ac eximiæ virtutis ducem, Byzantio præesse iubet. Natione hic erat Cilix, & sanguine Mahometano progenitus: quod mirum videri potuit, quum alioquin purpurati ferme semper ex Christiana progenie deligantur. Cherseoglim verò, cui vni plurimum ob veterem beneficij memoriã fidebat, cum copijs ad Prusiam in Bythinia collocat, classemq; quam magna impensa & singulari studio paulò antè deduxerat, atque exornauerat, Zaffero eunucho attribuit. Ipse paucos Byzantij moratus dies, vt tyrones qui in prætorianos legebãtur, inspiceret: ab ea vrbe proficiscitur, & in Lycaoniam ad veteres exercitus peruenit. Quò quum venisset, cognoscit, Campsonẽ Gaurium, magnis copijs tota Aegypto Iudæaque deductis, in Syriam descendisse, eumque profiteri se præsidio Persicis rebus futurum, peruasurumque in Ciliciam infesto exercitu, si Sophus Hysmael socius atque amicus rex, Turcarum armis oppugnaretur. Quibus rebus Selymus vehementer commotus, ne si ipse ad Euphratem progrederetur, propinquus hostis a tergo nudatam præsidijs Asiam per Amanum irrumperet, Iconij substitit, protinusque ad Campsonem legatos cum muneribus mittit. Cuius legationis principem locum obtinebant Iachis vir militaris, & Cadilescher maiore sacerdotio, & sacrarum literarum cognitione insignis. Hic postea huius belli commẽtaria conscripsit, quæ nos Italico sermone donata perlegimus. Summa legationis fuit, vt Campsonem orarent, & quàm subiectissimè deprecarentur, ne sibi nocere vel impedimento esse vellet, quo minus Hysmaelem bello persequeretur, qui tot tantasq; Asię calamitates intulisset: inductisq; nouis superstitionibus, Mahometanę religionis certissimas leges deprauare dilacerareq; contenderet. Quòd si ille persisteret, & nullis conditionibus flecti posset, darent operam, vt vires atque eius consilia diligẽter cognoscerẽt: & quàmprimũ ad se reuerterẽtur. At Campson, tametsi ętate ingrauescente, et florentibus rebus suis tranquillitati atq; otio potius quàm armis, vel alienis contentionibus sibi studendum esse arbitraretur, multis tamen de causis profectionẽ illam et expeditionẽ necessariam existima-

bat: vtpote qui multò anteà Selymum propter nefariam hominis crudelitatē plurimum oderat, atque ob eam causam, vt fœdus quod sibi cum Baiazete intercedebat, cum eo renouaret, nunquā adduci potuerat: & cum maximè audaciam eius prosperis fortunæ successibus longius prouectam reprimere frænareque cuperet, quā ille tantam sibi potentię atque virtutis opinionem secundissimo rerum cursu vendicasset. Siquidem Selymus Taurisio capto, victis acie Persis, Aladolo superato atque interfecto, & magnus & formidolosus esse cœperat. Nec deerant qui eum alterum fortè Alexandrum interpretarētur, quòd stertentibus dormitantibusque cæteris regibus, totius orbis imperium sibi animo destinaret. Sed Campsonem maximè impellebat Syrię in primis, & totius mox amittendi imperij metus, quo nullum acrius telum ad excitandos suspicaces regum animos reperitur. Quando ea prouincia superbo atque impotenti Mamaluchorum dominatu oppressa, ob idque infida Aegyptijs regibus, si aliquo infelici prælio contusæ Persarum vires forent, ad Turcas finitimos protinus defectura videretur. Ob hæc Campson ab initio Persarum legationibus sollicitatus, cum Hysmaele fœdus amicitiamque percusserat, Aladinique Achomatis filij miserrimi adolescentis calamitate permotus, in animum induxerat, suis atque Hysmaelis viribus, Asiam, Græciamque exturbata illa immani bellua posse liberari. Aladinus enim, quem patre apud Horminium interfecto, ad Campsonem profugisse docuimus, in Memphitica aula lachrymis, & squallore miserabilis, tres annos versatus fuerat, & ad vindicanda tot scelera, Mamaluchorum animos aduersus Selymum patruum omnibus artibus concitarat. Peropportunè etiam Aladoli filius natu maior, florenti ætate iuuenis, orbatus patre, & in simili quoq; miseria regno fortunisque omnibus exutus, quum Memphim confugisset, tanta ira atque indignatione omnium mentes ex atrocitate noui sceleris inflammauit, vt Mamaluchorum principes Campsonem vltro adirent, obsecrarentque, vt bellum suscipere vellet. Quòd si ipse senecta inualidus obire ducis munia grauaretur, ipsos per se bellum gesturos, & sceleratissimi hominis audaciam repressuros esse testarentur. Erant Mamaluchi non tantum virtute, vt qui robore corporis, equitandi peritia, & armorum genere præstarent: verùm etiam magnitudine animi atque opibus Turcis hominibus minimè comparandi. Sed in primis meminerant se duce Caythbeio validissimos Turcarum exercitus in Cilicia, semel ad Adenam, iterum ad Tarsum, perexigua manu profligasse, Mesithe Paleologo, & Cherseogle Baiazetis genero ducibus captis. Vnde sibi ex ea victoria tantos spiritus, tantam arrogantiam animorum vanitate desumpserant, vt sibi vnis pręcipuam rei bellicæ laudem deberi, ac neminem esse in terris, quem armis superare non possent, existimarent. Mamaluchi fermè omnes, Getæ, Zinchi, Bastarnæq; sunt, nati in Ponto, & circa Mæotidem, ab ea pręsertim parte, qua Corax amnis in Euxinum effunditur. Regionem recenti vocabulo Cercassiam vocant a Cerçitis populis, qui in Colchidem vergunt. Hos Valachi antiquitus Mysi, qui Istro adiacent, & Tartari, qui Tauricam ad Dromon Achillis inhabitant, aliæque finitimæ gentes, Padolij, Sarmatæ, ac Roxolani, ab vberibus matris raptos, alijsque exceptos casibus, mercatoribus vendunt: a quib. postea delectu habito, si qui eorum corporis & virium indole, vel animi vigore præstiterint, nauibus Alexādriam, atque inde ad Memphiticum regem perducuntur. At Memphi vetere gentis instituto, lanistis statim præceptoribusque traduntur, qui magna cura

ludo

ludo inclusos erudiunt. Vbi autem per ætatem arcum fortius tendere, sagittas emittere, digladiari hasta, clypeoque scienter vti, equum in gyros flectere atq; acrius incitare didicerint, tunc stipendia facere incipiunt, lectique in prætorianorum numerum ad equum rescribuntur: qui indociles ignauique fuerint, fortibus perpetuò seruiunt. Ita quum in vna militari virtute cuncta posita, honores, præmia, magistratus manifestè conspiciant, tanta omnes diligentia, tantoque ardore certatim militiæ studijs vacant, vt connixi per gradus sæpenumero nudi sordidissimique ab initio serui, ab infimis equitum ordinibus, ad supremam principatus fortunam euaserint. Mamaluchi Christianæ religionis desertores sunt omnes, à captiuitate Mahometanis initiati sacris. Nemo enim Mahometano vel Iudæo patre genitus in equitum numerum legi potest: propterea ad Mamaluchorum filios equestris dignitatis iura non transeunt, quanquam illi paternam supellectilem, prædia, ac domos hæreditate consequãtur: qua etiam ratione ad filios Sulthanus imperium non transmittit. Vnde è nostris quoque prouincijs perditæ vitæ homines, damnatique iudicijs eò confugiunt, qui statim eiurato Christi cultu, decisisq; præputijs, si bello idonei fuerint, ad amplissimos honores prouehuntur: sicuti ætate nostra in Tangaribardino videre licuit: qui Hispani nautæ filius, virtute atq; ingenij artibus tantum sibi authoritatis ac diuitiarum comparauit, vt cuncta propè consilijs suis apud Campsonẽ administraret: & ad Baiazetem, Senatumque Venetum missus grauissimarum legationum munere fungeretur. Ad extremum tamen Deos sui sceleris vltores sensit, quum inuidia atque æmulatione procerum gradu pulsus, & coniectus in carcerem, miserrimus in pedore atque compedibus expirarit. Neque mirum esse debet, si Mamaluchi ad eas opes, atque eam virtutis existimationem perueniant, quum Syri atque Ægyptij ab his miseranda oppressi seruitute, neque arma tractare, neq; equos alere permittantur, neque vllis adhibeantur consilijs. Magnitudine enim tributorum facti inopes, & quotidianis equitum iniurijs exagitati, mercaturæ mechanicisque artibus, & agriculturæ se dedunt. In hos eadem omnia sunt iura, quæ dominis in seruos. Nam vulgo regij equites insolentius, quàm cuiquam credibile sit, miseros indigenas contumelijs atque verberibus afficere: bona omnium, vt lubet, prædæ loco habere: vxoresq; eorum & liberos illata vi constuprare consueuerunt. Aegyptij trecentos fermè annos enumerant, ex quo ipsi liberi ac nobiles, magno fortunæ ludibrio vilissimis mancipijs seruire coacti sunt.

Quomodo autem libertate imperioque exciderint, satis latè monstrabitur, si quàm varijs bellorum casibus nobile illud imperium iactatum sit, distinctè retulerimus. Aegyptus post interitũ Romani nominis, Constantinopolitanis imperatoribus cessit. Sed non multis inde annis, Aegyptij, quum sibi omni tempore à Græcis superbè auareque imperitatum existimarent, euocatis in auxilium Saracenis, atq; ea vi Græcis subinde expulsis, Caliphum Saracenorum ducem sibi regem delegerunt. Is à Mahomete pseudopropheta, qui Mahometanæ superstitionis nouas ex Arrij secta & Iudaica disciplina commixtas leges Orientis gentibus dedit, originem ducebat. A Calipho cæteri reges, qui eum varia successione secuti sunt, omnes veluti repetita Ptolemæorum consuetudine, Caliphi nomẽ acceperunt. Vltimus regum eius nominis in id tempus incidit, quo Christiani, Gothifredo & Boemundo ducibus, Asiam ac Syriam victricibus armis peruagati, Hierosolymitanum regnum condiderunt. Is ab

Almerico, qui Hierosolymis Balduino successerat, armis lacessitus, quum tantam belli molem ægrè proprijs viribus sustineret, à Sulthano Syriæ rege auxiliares copias, & Sarraconem in primis fortissimum ducem accersiuit. Sed Sarraco tam infidus quàm impiger, repressis Almerici conatibus, Caliphum nihil tale expectantem custodiæ tradit, regnumque occupat. Exinde postea Caliphi amisso rerum imperio, sacris tantùm præfuerunt: penes quos confirmandi regis potestas erat, sicuti à pontifice maximo Romanos Cæsares diademate insigniri inveterata consuetudine videmus. Sarraconi filius successit nomine Saladinus, qui Christianos in Syria & Palæstina sæpius acie profligauit, & ad extremum afflictis eorum opibus Hierosolymitanum euertit imperium. Post Saladinum, qui moriens fratri regnum reliquit, plures filij nepotesque ex eadem progenie Aegyptum vsque ad Melechsalam tenuére. Melechsala liberorum regum postremus, cum Christianis continenter bella gessit. Qui quum veteranos, vt accidere tot prælijs fuit necessarium, & fortissimos suorum amisisset, Aegyptiorum ingenijs atque opibus suis diffisus, noui generis auxilia ex venalitijs seruis sibi comparauit. Tartari enim Scythica gens sub id tempus Armeniam atque Asiam per Caspias portas inuaserant, Comanosque populos, qui ad Cappadociam pertinent, prælijs victos iure belli sub corona vendiderant. Ex his Comanis, Melechsala egregiam manum haud magno coemptam pretio in Aegyptum traduxit, & militaribus armis instruxit. Quorum fortissima opera vsus, non solum postea regni fines egregiè tutatus est, sed & Ludouicum Gallorum regem ad Damiatam, quæ Heliopolis siue Pelusium fuit, statiuis in castris obsedit: & mox memorabili prælio superatum viuum cepit. Sed non multò post Melechsala conspirantibus seruis, in ea victoriæ felicitate trucidatus est, promptissimusque Comanorum Turquemenius, imperium & Sulthani nomen arripuit. Verùm Turquemenius, dum ex eo fastigio pristinæ conditionis oblitus, conseruos, qui principatum detulerant, elatiore animo despicit, à Cotho pariter Comano equite domi obtruncatur. Cothos eodem impetu & rex & imperator ab exercitu salutatus, quum in Syria Tartaros ab Hyalone relictos latè cæcidisset, simili quoque oppressus fraude concidit: summaque imperij interfectori eius Bandocaderi delata est. Fuit armis insignis Bandocader: eiusque ductu Comana seruitia Ricardum Britanniæ regem, & reliquas Christianorum copias tota Syria depulerunt. Post Bandocaderē, qui veneno sublatus est, Elpis: & post eum Melech Vstrephus imperio potiti sunt. Quorum alter Tripolim Christianis ademit, alter Ptolemaidem, quæ vna omnium reliqua ciuitas Christiano præsidio tenebatur, magnis copijs adortus expugnauit. Secundum eos longa serie plures eius conditionis viri fortes rerum imperio potiti sunt: quorum nomen obscurius fuit, quòd præclaræ eorum res gestæ nullis literarum monumentis ea tempestate mandarentur. Sed patrum nostrorum memoria Caithbeius opibus & belli gloria longè clarissimus fuit, qui accepta per manus à maiorib. disciplina, diligentius ac liberalius quàm quisquam antea seruilem militiam adauxit, & excoluit: ita tamen, vt graui cura subseruorum multitudini prospiceretur. Qui paulò antè coniuratione facta, atque arreptis armis, ipsi regi, & equitibus dominis suis difficile ac periculosissimum bellum conflauerant. Hic est ille Sulthanus, qui, quum principes Christianos, vt quemq; magnificentia atq; animi virtute præstare audierat, singulari beneuolentia prosequeretur, inter cætera munera

camelopardalim admirandæ altitudinis animal, Laurentio Medici Florẽtiam misit. Is Turcis in Cilicia superatis, & Persis qui è Mesopotamia Syriam inuaserant, magna virtute repressis, domitis quoque Arabibus, ad Mecham vsque vltimosq; felicis Arabię terminos promotis armis, Maximi cognomen adeptus, trigesimo tertio imperij anno vita excessit, sub id ferè tẽpus, quo Galli ad Tarrum cum Venetis conflixerunt. Mortuo Caithbeio, Achardinus & Campsomia, qui summos magistratus obtinebant, quum magnis inter se opib. de principatu funestißimè contendissent, & diductis in factiones Mamaluchis, cuncta tumultu atque armis miscuissent, Mahometo Caithbeij filio vsurpandi imperij occasionem præbuerunt. Sed biennio post Mahometes, qui contra leges et veteris instituti consuetudinem, paternam sedem inuaserat, à Cercaßio inter epulas obtruncatus est. Ipse Cercaßius, quòd publicam seruorum causam respexisset, & ius dicendi regis atque obtinendi imperij Mamaluchis restituisse videretur, Sulthanus summo omnium fauore salutatur. Hunc Giapalatus, qui Damasci Syriæque præerat, Memphim cum exercitu profectus, regali fastigio deturbauit, & coniecit in carcerem. Giapalatum autem crudeliter atque auarè imperantem aduersæ factionis Mamaluchi, duce Tomumbeio expugnata regia comprehenderunt, & in arce Alexandrina custodię tradiderunt. Eo confecto negotio, Tomumbeius Giapalato suffectus est. Is quũ initio statim principatus nihil antiquius duceret, quàm Giapalatum, quem ipse clam strangulari iusserat, immanitate, auaritia, atque omnibus sceleribus superare, breui tempore tantum sibi odium cõcitauit, vt publico consilio Mamaluchi eum extemplo capiendum puniendumque decreuerint. Ita Tomumbeius octauo imperij mense, quum obsessus in regia fugam per cuniculum desperata salute moliretur, ab amicis Giapalati contrucidatus est. Occiso Tomumbeio, aulę proceres, vt cruentißimis Mamaluchorum seditionibus occurrerent, quibus ad internitionem propè eorum nominis per quatuor annos fuerat dimicatum: Campsoni Gaurio homini iusto & forti, atque in primis minimè ambitioso imperium detulerunt. Is recenti tot regum calamitate perterritus, quos paucis mensibus exitiabili ambitione cecidisse meminerat, quum inuito similis procerum aemilitum humeris altè sublatus in regiam deferretur, abnuere imperium cœpit, reluctarique demum grauiter, et se tanto fastigio imparem dicere. Demum obortis lachrymis amicos ac principes deprecari, ne se priuata cõtentum vita in manifestum vitæ periculum conijcere vellent, quando neque pecuniam haberet expeditam ad donatiuum militi persoluendum, vt cęteri consueuissent: neque tantum consilij atque authoritatis, quantum necesse foret ad frangendos seditiosorum impetus, in ea rerum omnium confusione esset habiturus. Contrà proceres monere hominem, ne præsentis fortunæ occasionem stulta obstinatione animi, inanique modestia negligere vellet: capesseret rempublicam affectam intestinis malis labantemque, atque ipsum regium nomen, quod vno omnium studio sibi deferretur. Postremò omnes iureiurando polliceri, se neq; manu, neq; industria, neque opibus ei ad sustentandam regiam dignitatem esse defuturos, milites que non antè petituros donatiuum, quàm ex regijs vectigalibus prouinciarumque portorijs, publicani & quæstores exactam publico nomine pecuniam coegissent. Quibus confirmatus adhortationib. Campson, se regem salutari ęquo animo patitur: administrandiq; imperij curam suscipit. Is postea quum decies centena milia aureorum nummûm militibus donatiuũ

nomine diuisisset,& singulari eius moderatione eximiam de se probitatis atq; prudentiæ præbuisset opinionem, tanta industria, paucis qui res nouas moliebantur veneno sublatis, turbatum agitatumq; ciuilibus procellis rerum statũ composuit, vt per sexdecim annos Syria & Aegyptus nunquam tumultus vel belli nomen audierit. Dignus profecto Campson felicis atque optimi nomine, si qui tam bonam pacem tranquillitatis & opulentiæ plenam egregia virtute condiderat, conquiescere, atq; otium pati, quàm sumptis temere armis belli fortunam periclitari postea maluisset. Igitur Iachis & Cadilescher Iconio profecti ad Campsonem (is ad Orontem amnem, qui hodie Farfar dicitur, habebat castra) paucorum dierum itinere peruenerũt. Quibus liberaliter magis, quàm amicè, vel humaniter susceptis, aliquãtò post, quum senatus in prætorio datus esset, ipsique demissa oratione mandata exposuissent, Campson in hanc sententiam respondit: Veterem esse Sulthanorum consuetudinẽ, quòd principem in religione locum obtineant, Mahometanos reges, populosque omnes in pace, cuius ipse in primis semper fuerit studiosus, omni cura atque industria continere: Proinde se in Syriam prouinciam suam venisse armatũ, vt pacem Selymo persuadeat. Quòd si in ea inferendi belli pertinacia persistat, atque Hysmaelem, quem fœderis atq; amicitiæ necessitudine sibi coniunctum sciret, oppugnare pergat, se dignitati suæ ac existimationi consulturum: nec passurum vlterius, vt vnius insolentis ambitiosiq; hominis libidine ac furore, humana diuinaq; omnia permisceantur. Nouisse se iam pridem Selymi ingenium, q̃ vastũ, quam atrox, quàm inquietum foret, postquam Baiazete patre optimo, tantęq; virtutis fratribus, ac tantę spei atque indolis septem impuberib. consanguineis per summum scelus enecatis, totq; amicis ac fortissimis ducib. crudelissimè trucidatis, immanitati atq; audaciæ nunq̃ finem vel modum imposuerit. Propterea Selymo denunciarent vnam atq; extremam esse pacis conditionẽ, si ab Hysmaelis prouincijs abstineret, & Aladoli filio paternum restitueret regnum, ꝙ in Sulthanorum clientela ac fide semper fuisset. Id si faceret, vt rectè facere deberet, præter suam gratiam atque amicitiam, quæ ei maximo vsui atq; ornamento esse posset, ipsum longè maiorẽ ex tuta pace, quàm ex ancipiti bello laudem esse relaturum. Legati tametsi Selymum non destiturum incœpto, aut arma positurum vlla periculi denunciatione intelligebant, tamen quo maturius dimitterentur: & de repentino Campsonis aduentu ad Selymum celeriter nuncium perferrent, dixerunt sibi magnopere pacem placere, sperareque se iustis adhortationib. flexuros animum Selymi: quoniam aditum ad intima eius consilia, & summam ad persuadendum authoritatem haberent: ac facilè futurum, vt ea incendiorum initia opprimerentur, quæ integris adhuc rebus nondum veram belli flammam concepissent. Ita cum muneribus dimissi continuato die ac noctu itinere, ad Selymum, qui Cæsaream peruenerat, redierunt. Campson quoque promotis ab Oronte castris in Comagenem venit, & ad Alepum celeberrimam vrbem consedit. Eam ex ruinis antiquæ Hierapolis ædificatam ab Alepio Iuliani Cæsaris præfecto, qui in ea prouincia præclaras bello & pace res gesserit, & nouæ vrbi nomen indiderit, pluribus coniecturis existimamus. Proxima est Singæ amni, qui è Pierio monte per Comagenem tortuosus & lenis haud magnam aquarum molem trahens, in Euphratem euoluitur. Hanc vrbem Hyalon Scytharum rex ea tempestate, qua Christiani cum Ægyptijs regibus de Syriæ & Iudeę possessione decertabant, quum tota Asia vastitatem

tatem fecisset, resistere ausam expugnauit, & incendit. His tamen ruinis etiam deformata, propter magnam loci opportunitatem, frequenti mercatorum cōcursu incolitur. Vix enim quinque dierum itinere ab proximo Syriæ littore distat, vbi Tripolis & Berytus emporia: finitimaque est Turcis ac Persis: vnde Orientis opes quas gentes hinc Amano Syriam ab Cilicia dirimente, illinc Euphrate finiente Mesopotamiam, amplitudine imperij ad Byrtham vrbem Sulthanus attingit. At Selymus, quum per legatos qui cuncta diligēter Aegyptijs in castris explorarant, de aduentu numeroque hostium, simul & de Campsonis arrogantia, qui sibi adeò tumidè atque insolenter præscriberet, certius cognouisset, alia ratione ac instituerat, bellum sibi gerendum existimauit: quod neque tutam fore profectionem rebatur, si oblato nouo hoste in Armeniam cupidius penetraret, neque suæ dignitatis esse statuebat, ad superbi vanissimique hominis nutum desistere incœpto, expeditionemq; dimittere, quam tanta impensa, tantoque studio parauisset. Igitur in ancipiti negocio egregium ac necessarium ab animi magnitudine consilium capit: simulat se rectà, vt constituerat, aduersus Persas progressurum, impedimentaque & copiarum partē, vt certior eius consilij fama ad Campsonem deferretur, Suasiam vrbem præmittit (hęc olim Sebasta fuit. Sita est in finibus Hysmaelis, vbi Euphrates Tauri mōtis occursu fractus, ac mox rapido aquarum impetu victor, perruptis vallibus in Mesopotamiam effunditur.) Cæterùm conuerso in dextram itinere, transcendere Taurum montem, & celeri in Comagenem irruptione facta hostes imparatos adoriri constituit. Itaque concionatus apud Prætorianos noui consilij rationem exponit, docetque facilem atque expeditam esse victoriam, si adhibita celeritate, priusquam retrocessisse ab Ægyptijs sentiantur, eniti in aduersa montium iuga, atque eas itineris difficultates ingentibus animis superare vellent: neque inani timore adducti vana Mamaluchorum nomina horrerent. Interijsse enim iampridem eius gentis robora, illosq; veteres equites, qui Caithbeio duce aliquid existimationis ac nominis militię meruissent. Occursuros tantùm in acie splendidos quosdam equorū domitores verius quàm milites, qui scitè ad spectantium voluptatem ludicra arte pręstigiari in equis sciant: depugnare verò & vulnera ferre non possint: vt qui longa pace ac luxu, vrbanisq; delicijs corrupti, nunq̄ castra vel armatam hostium aciem viderint, nunquam tubarum sonum nisi in ludis atque spectaculis audierint. Proinde eos nulla tormentorum copia instructos, nullis peditum vallatos pręsidijs cōtemnerent: et sicuti sacrarum legum, ac religionis interpretes, sacris ritè peractis, omnia prosperè cessura pronunciassent, ita ipsi spe pleni atque alacres ad certam de superbo hoste victoriam proficiscerentur. Solere enim Deos immortales his, qui iusta ac necessatia arma induerint, et belli causa pręstiterint, certam vincendi occasionem proponere. Cęterùm superare hostem, potirique victoria in dextris eorum situm, qui q̄ pro decore gentis, ac salute imperatoris occumbere, nihil in tota vita pulchrius atque præstantius existimarint. Prætoriani alacri fremitu inter ordines suborto, statim acclamauêre, duceret ac raperet quò vellet, se cunctas forti audacia peruasuros locorum asperitates, omnesque labores ac belli incommoda æquissimè toleraturos. Ergo Selymus exploratis per montanos homines itineribus, tres semitas traducendo exercitui destinat, adhibitaque triplici Asapporum atque incolarum manu, qui angustias repurgatis callibus aperirent, confragosa quæque & inæqualia itinerum transuehendis

tormentis communiri & exæquari, asperioresq; transitus quà iumenta ducerẽtur, subitario opere consterni iubet: ac simul vt milites ad laborem accenderentur, donatiuum illis ex præsenti pecunia polliceretur, qui in traducendo tormentorum apparatu extraordinariam operam nauassent. Vnde mox tormenta omnia, quum minoris generis essent, nec maiorem medico malo pilam ferrẽt, facili tractu impulsuq; humeris militum per iuga & conualles transuecta sunt: factum est incredibili studio militum, qui nouo bello aperiri sibi ad prædam opulentissimas prouincias videbant, vt quinq; tantùm diebus in eo labore absumptis, omnis exercitus cum impedimentis & currib. superato Tauri dorso in Comagenæ campos descenderit. Neq; enim Taurus, vbi Amani montis nomen assumit, qui locus fermè medius est inter Euphratem secantem Tauri, iuga, atque Issicum sinum, qui hodie Aiaccius dicitur, ascensu arduus est, vel insuperabilis: mitescit nanq; quum extenuatus ad mare prouehitur, et se multis in locis colendum atq; habitandum præbet Cilicibus montanis, asperisq; hominibus duro labori assuetis, qui hodie Caramanni appellantur. Ea vox nigri montis accolas significat, quòd Amanus ab exustis cautibus procul nigrescere videatur. Saxouaroglis Aladoli proditor, quem paulo antè Selymus euocauerat, vt statim in hostium fines descensum est, cum valida suorũ equitum manu regionẽ omnẽ, quæ ad Amani Tauriq; radices pertinet, celeri cursu percurrit: vt simul vbi nam Campson cum exercitu constitisset, ex incolis captiuisque cognosceret: obsessisq; itineribus, quantũ equitum diligentia effici posset, prohiberet, ne de Selymi aduentu ad hostes fama deferretur. At Campson qui vanitate atq; superbia inductus, sola authoritate, atq; amplitudine nominis terreri Selymũ, & ad præscriptũ coerceri posse putauerat, non prius adduci potuit, vt Tauri culmina transmisisse hostes crederet, quàm eorum castra, in queis supra centum milia armatorum erant, bidui tãtùm itinere abesse nunciatum est. Ita ignarus belli, improuiso metu territus, quum in ipso tanti discriminis negotio consilium capere cogeretur, vt qui suas atq; hostium vires tum primũ expenderet, fluctuare animo cœpit, æstuandoq; vehemẽter, modò in spem erigi, modo metu ac pudore agitari: postremò decoris, atque salutis suprema cura anxius, hæsitare, num cedere infestis rebus, ingruentibusque procellis, & detrectato certamine in pacatiora refugere præstaret, an forti animo consistere, atque ipsam iniqua etiam conditione prælij fortunam periclitari, quando longè honestius foret maiorum exemplo, qui armis atq; ausu partum imperiũ sibi tradidissent, armatũ egregie mortem oppetere, quàm propagatũ per trecentos amplius annos eius militię decus turpi atque insolita fuga defœdare, vel seipsum videri nimio vitæ desiderio septem & septuaginta annorum ætatem dignitate atque omni existimatione spoliatum, dedecori ac sordib. seruare voluisse. Erant è ducibus qui tuta consilia speciosis anteferrent: et ante alios Iamburdus cognomẽto Gazelles, magni Caithbeij alumnus, vir fortis, & militari prudẽtia insignis, qui Amano, Apamiæque præerat. Is sicuti cum numeroso vetereque hostium exercitu tantulis copijs cõfligere calamitosum arbitrabatur, ita expedito agmine retrocedendũ, & sedem belli ad Damascum deligendã esse disserebat: quando pedestris et curruum impedimẽtis tardus ad insequendum Turcarum exercitus tutum & facilem receptum daret. Interea accitis in supplementum cęteris omnibus Mamaluchis, qui in Iudæa atque Aegypto in præsidijs forent, proximisque Arabibus mercede conductis, in hyemem trahi bellum, atque hostem difficul-

difficultate commeatus expugnari facile posse: nec cessurum cōtinuò Alepum minora tantum tormenta trahentibus, si vel mediocri pręsidio firmaretur, venturaque subinde e Mesopotamia Persarum auxilia: ipsumque Hysmaelem Sophum, cognito Turcarum itinere, in minorem Asiam irrupturum: nec defuturos Christianos, qui è Cypro Rhodoque insulis, aduersus communem hostem aenea tormenta subministrarent, si legationibus adirentur. Quibus comparatis, exaequatisque viribus, non temere postea, si confligere & summae rei aleam subire adeo pulchrum existimaret, in aciem esset descensurus. Caeterùm grauissima bella, quae initio vehementes, repentinosque impetus habeant, prudenti aduersariorum cunctatione interposito morę spatio elanguescere consueuisse. Proinde fortunae periculum facere ne properaret: quādo errata bellorum, quae saepius ducum inscitia temeritateque proueniant, lugere, ac serò detestari optimi quique posśint: restituere autem atque corrigere, nec Dij quidem immortales queant. Mouerat Campsonem, & plerosque alios opportuna & graui sententia Gazelles, sed quo minus vera audirētur, militaris fremitus, & stulta Mamaluchorum alacritas Campsonis auribus officiebat. Ii enim, quum certiora de aduentu Turcarum audissent, incredibili laetitia totis castris exultare, gestire prae gaudio, atque inter se gratulari quòd ostendendae virtutis, ac parandae laudis tempus venisset. Iamque illam tam diu exoptatam occasionem tenerēt, qua Campsonem imperatorem supra titulos & celeberrimam Caithben famā fusis caesisque hostibus essent elaturi. Nec deerant ex principibus qui adulatione, inaniq; iactantia memorando, quāta cum gloria ad Tarsum ingentes Turcarum copias nullo propè labore caecidissent, facilem atque expeditam de ipso hoste victoriam esse praedicarent. Sed in primis Cayerbeius Alepi & Comagenae prouincię praefectus, qui postea perfecto bello perfidię meritis ad summos honores euectus est, quum de studio, virtute atq; ardore Mamaluchorum magnifice loqueretur, quae de apparatu numeroq; hostium vulgata erant, eleuare verbis, & saluberrimi consilij rationes euertere properabat. Erat enim Cayerbeius haud obscuris de causis Campsoni infensus, quod ipsius fratrem authoritate & formidandis opibus clarum, aliquot antè annis Campson veneno sustulerat. Vnde postea Cayerbeius, quum sibi etiam cauendum existimaret, & se ijsdem quoque insidijs petitum suspicaretur, vocatus Memphim de more ad procerum conuentus peragendos, simulata ęgritudine regio edicto parēre noluerat: quae res haud mediocriter regium animum exulcerauit. Sed Campson tacita iracundia tempus opperiebatur, quo hominem pręferocem oblitum cōditionis, ac insolentius aduersum se veluti è proprio regno in pręfectura agentem capere atque interficere posset. Id commodè perfici posse videbatur, si ipse occasione belli, vt tum acciderat, vel simulatione adeundi Euphratis Hierapolim veniret. Mos enim erat veteribus Sulthanis, non prius se regio nomine vel militari laude dignos existimare, quàm, vt proximè fecerat Caithbeius, productis ad Euphratem copijs, apud Byrtham emporium, quod in ripa & antiquū nomen & celebritatem adhuc retinet, consedissent: ac solenni pompa equum ad potandas profluentis vndas spectante exercitu in amnem adegissent: vt qui ea caeremonia intelligi vellent se quàm latisśime imperitare, ac paratos armis ostendere suos esse agros, qui citra Taurum vsque ad Arabiae solitudines Euphrate amne alluerentur. Verum obstabat ratio belli, quominus eum primo aduentu statim opprimeret, quod incertus adhuc Selymi consilijs, cir-

cumſpectare Turcarum & Perſarum motus, & conceptas differre inſidias vſque ad belli exitum ex vſu præſentium rerum arbitrabatur: ne atrocitate inopinati facinoris milites conſternati, ſeceſsionem facerent, aut in ampliſsima vrbe ad rebellandum ex noua re tumultus excitaretur. Nam Cayerbeius validiſsimas copias familiaritate ac beneficijs ſibi obſtrictas habebat in caſtris, & ſummam apud Hieropolitanos gratiam atque authoritatem obtinebat: ac munitiſsima arce quæ media in vrbe accliui in tumulo ædificata erat, fideli cuſtode impoſito potiebatur. Sed dum Campſon tardius et conſideratius ea moliretur, nonnulli ex intimis Sulthani familiaribus, qui officioſi quàm fideles videri malebant, Cayerbeium ſecretò monuerunt, vt regias inſidias caueret: atq; aliquo honeſto conſilio rebus ſuis proſpicere vellet. Ille periculo cognito omnem deliberandi moram exitiabilem ratus, nuncios ad Selymum tranſmittit, qui doloris ſui cauſas aperirent, pollicerenturquè ſe in eius fidem ex occaſione conceſſurum, traditurum arma, arcem, & ſtudia ciuium erga ſe perquàm egregie: proprijsque equitatus vires, vt fraternam necem vlciſceretur, ad parandam de Campſone victoriam eſſe collaturum. Cæterùm vt promiſsis fides adhiberetur, obſidibus cauerent: & quæ conſilia Campſonis, qualesque eius & quantæ copiæ eſſent, ſigillatim perdocerent. Poſtremò adhortarentur, vt accederet, & manus conſere maturaret. Nec Selymus poſtulatis annuere, proditoriſque voto ſubſcribere, atque vltrò maiora etiam polliceri dubitauit, haud ignarus explorari parariq; ſibi victoriam, ſi ampliſsimæ vires tanti viri defectione hoſtibus deceſsiſſent. Itaque Campſon ſpreto Gazellis conſilio, quod fidei ac ſalutis pleniſsimum, Cayerbeij proditoris, omnium militum hortatu, atq; ipſa etiam vrgentis Fati violẽtia impulſus, quum Selymus appropinquare diceretur, prælio decertare conſtituit. Poſita erant eius caſtra idoneo in loco ad Singam amnem, decimo fermè ab vrbe milliari: ea ratione, vt milites propinquitate amnis vterentur, & ſemoti ab vrbis tectis atque delicijs, nihilominus ciuium facultatibus ac copijs iuuari facilè poſſent. Mamaluchi duodecim millium numerum vix attingebant: verùm ſingulos, vt quiſque eorum maioribus ſtipendijs atq; opibus eminebat, plures ſerui armis & equis liberaliter inſtructi ſequebantur. Decora certè ac inſuperabilis acies, ſi vera virtute certaretur. Viri prolixa barba, & minacibus oculis truces, ipſo toto corpore lacertoſi atque flexibiles, tanta arte pugnam ineunt, vt poſt primos ſtatim haſtarum ictus, modò ſagittis, clypeo in tergũ reiecto, modò ferrea claua, interdum falcato enſe, vt locus congreſſusque popoſcerint, admirabili quadam agilitate virtuteq; depugnent. Equi eorum validi atque acres, atque Hiſpanicis forma celeritateque perſimiles: quodque ſupra noſtrorum hominum opinionem eſſe videtur, tanta ingenij docilitate in primis præſtant, vt ad nutus, & ad certas ſeſſorum voces, haſtã ſagittamque mordicus terra ſubleuatam porrigere, hoſtem agnoſcere, atq; appetere dentibus, calcibus cuncta circumſternere, nec horrere proprium cruorẽ natura conſuetudineque didicerint. His fræna argentea, aurata ephippia, & ſquamoſi operis ferrea colli & pectoris tegumenta conſpiciuntur. Eques lorica, vel thorace ferreis laminis conſerto contentus eſt. Primorum ordinum equites, & quiſque diuitijs clarus galeas ferunt. Cæteri linteo capitis tegumento, quod pluribus implicatum ſpiris ad elegantiam intorquetur, ſe ſatis munitos aduerſus cæſim ferientes exiſtimant: gregarij autem equites villoſis purpureiſque pileis, qui graui gladiorũ ictu diſcindi nequeunt, vtebantur. Campſon

ex om-

ex omnibus copijs quinque acies instituit, prima Cayerbeio data, quod in eius prouincia bellum gerebatur. Secunda Sybeio, cui ab admiranda corporis agilitate Baluano, quo eorum lingua schœnobatem significat, cognomentum fuit. Is erat Tetracha Damascenus, vir singularis fidei atque virtutis, qui vno tempore dextrum & sinistrum cornu Turcarum inuaderent. Hos Gazelles cum tertia acie sequebatur, his vel illis vbi res posceret auxilio futurus. Quartam ipse Campson, vltima ad præsidium castrorum relicta, auratis armis fulgentem veluti subsidiariam interuallo duodecim stadiorum adducebat. Selymus autem sic instruxerat aciem, vt more suo Asiaticum in dextro, in læuo Europeum equitatum, prętorianos verò pedites cum tormentis in medio collocatos haberet. Sed ante peditatum ornatissimi atque fortissimi prætorianorum equitum, in queis ipse Selymus eo die præter consuetudinem esse voluit, medio in sinu frontem obtinebant. Cayerbeius vt statim appropinquatum est, in speciem egregij animi acri impetu facto, Europeos adortus est: mox veluti circumuenire eorum aciem vellet, in terga longo circuitu deflexit, vbi nouissimũ lixarum agmen impedimentaque ac innumerabilem camelorum multitudinem, magno terrore illato potius, quàm multa cæde conturbauit: vt fortis & proditor decori simul atq; perfidiæ satisfacere videretur. In diuersa autem parte Damascenus, vt ab latere aperto hostes inuaderet, omissa fronte & circumactis in læuam turmis, in transuersos incurrit: tantoque ardore à Mamaluchis dimicatum est, vt ingenti Asiaticorum strage edita, ad vexilla quæ in medio collocata erant, in morem rapidissimi torrentis penetrarint. Nec prostratis primis Mustaphas Bellerbechus (hic Baiazetis erat gener natione Hungarus) & Imbracorbassa regij stabuli magister, qui magna vi contra contendebant, quin diffugerent, diutius sustinere potuerunt. Ita victor Damascenus hostium cornu in duas partes disciso, quum ex obliquo ad pedites & terga prætoriani equitis peruasisset, cuncta prope in media acie cædibus terroreque compleuit. Erat res posita in summo discrimine, quod Selymus incursu hostium propè abscissus erat à peditatu, in quo summam spem reponebat: quod prętoriani à Gazelle, qui Damasceni fortunã secutus iam mediam frontem inuaserat, acerrimè premebantur: quodq; Asiatici pulsis atq; disiecti nullam restituendæ pugnę rationẽ inueniebant, quum Sinambassa laborantib. auxilio superuenit. Eius aduentu, quoniam nulla, vel mediocri pugna à Cayerbeio fuerat lacessitus, recentemq; equitum multitudinem induxerat, audacia Mamaluchorũ retardata, auctiq; Turcarum animi: ac mox hostib. erepta victoria, quũ Selymi iussu in aduersos tormenta disploderentur. Quorum insolito fragore consternatos equos Mamaluchi nec regere poterant, nec ipsi singulari atq; admiranda virtute sua, vt erant in medio ab infinita hostium multitudine circumuenti, quicquam proficiebant. In ea tñ rerum asperitate nequaquam fracti animo, tametsi à Cayerbeio & à Fortuna deserebantur, neq; consilio, neq; virtute sibi defuerũt. Vniuersiq; densato agmine conglobati cum strage Europeorũ, & prętorianę alę detrimento, oppositã aciem perruperunt, & continenti cursu castra atque vrbem petere cœperunt. Tum demum acti omnes in fugam, persequente Sinambassa cum expeditis & recentissimis equitum. Namq; Selymus, qui ea die in summo æstu patientia corporis, & vigore animi, & consilij felicitate, se ipso haud dubiè maior apparuit, vti victoriæ insisterent, & perterritos sectarentur, huc atque illuc volitans fuerat adhortatus. Iam Campson vrgen-

tibus fatis aciem promouerat, vt vel suis subsidio foret, aut victoriæ, si Turcæ vincerentur interesset, quum in itinere á fugientibus cognoscit defecisse Cayerbeium, fusas esse copias, nec iam omnium fugam sisti posse: tantam esse tormentorum vim tantamque hostium multitudinem, vt diutius sustinere nequeant. Quo nuncio elatissimus senex, qui nunquam in perpetua rerum tranquillitate alteram fortunam expertus fuerat, supremo animi dolore concepto, penè concidit. Nec multò post superueniente suorum atque insequentium hostium turba, qui ipso cursus impetu concitati obuios quosque promiscuè proterebant, quum annis, & ingentis herniæ pondere grauaretur, & æstu mœroreque deficeret, in eo puluere exanimatus est. Damascenus quoque & Tetrarcha Tripolitanus dum effusè omnes castra, atque inde Hierapolim peterent, atque ipsi á nouissimo agmine irruentium impetum sustinere conarentur, interiere. Selymus eodem in campo vbi pugnatum fuerat, paucis erectis tabernaculis, maioreque exercitus parte in statione collocata insomnem egit noctem, vt qui victoriæ ac fortunæ suæ nescius, magnopere timebat, ne tantæ virtutis homines, captatis ad insidias tenebris, ad oppugnanda castra reuerterētur, quos ipse tormentorum metu magis quàm vera militum virtute pulsos, & coniectos in fugam esse conspexisset. At Gazelles & cæteri Mamaluchi, quum de Campsonis morte certius cognouissent, vixdum refectis ab lassitudine equis, de quarta vigilia ab Hierapoli Damascum citato itinere profecti sunt. Postero die Selymus promota acie, castra hostium regiæ opulentiæ plena militibus diripienda concessit: atque inde ad vrbem progressus, Hierapolitanos duce Cayerbeio dedentes sese in fidem recepit, atque immunitatis honore prosecutus est. Periere in ea pugna non amplius mille Mamaluchi. Sed plures ex eorum seruis: maiorque aliquanto cędes in fuga quàm in pręlio facta, quum fatiscentibus sudore equis, & siti passim emorientibus, destituti in pedes ab ignauissimo quoque equite facilè opprimerentur. Magnus enim numerus nobilium equorum interijt, qui vt erant pręingues, & delicatius in vmbra ac stabulis enutriti, quum illo pręsertim die cuncta immodico Solis ardore torrerentur, vehementiorem ac insolitum laborem ferre non potuerunt. Pugnatum est ad septimum Calendas Septembres, eo ipso die, (quod mirum est) quo Calderanis in campis biennio ante victoriam de Hysmaele retulerat. In partibus autem Selymi supra triamilia equitum cæsa referuntur, vt hinc coniectari liceat, insignem eum cladem fuisse accepturum, si ab lęuo cornu, quod proditoris beneficio intactum remanserat, Sinambassa, vt alteri præfecto accidit, in suum & ipse Damascenus incidisset: quanquam recenti atque integro adhuc peditatus pręsidio confirmatus, nullū salutis vel ignominiæ periculum adire posse videretur. Campsonis cadauer biduo post a conquisitoribus absque vllo vulneris vestigio repertum est, quod Selymus recognosci, & palam omnibus ostentari iussit, vt eę gentes, quę illum viuere, et ad reparandas vires Memphim contendere obstinata credulitate putabant, omni reliqua spe rerum nouarum deciderent, & qui fideles erant in posterum firmiores, sublata eius rei suspicione, redderentur. Nec multò post, quū iam fœtore tabeq; difflueret, & ad coarguendam vulgi famam tridui spectaculo satisfactū esse videretur, apud vetustissimū vrbis templum mediocri funere tumulatū est. Hierapoli in fidem recepta, Selymus Iunumbassam cum expedito equitatu, qui vestigijs fugientium insisteret, Damascum præmisit, quò & ipse paucos post dies, quum inde quoque decessisse hostes, ac fuga Memphim petiuis-

petiuisse cognouisset, cum omnibus copijs profectus est. Statimque ei Damasceni, qui morari victoriæ cursum, & opulentisimæ vrbis fortunæ in discrimẽ adducere alienum à rationibus suis existimabant, absque vlla dubitatione portas aperuerunt. Quorum exemplo permotæ maritimæ ciuitates, & in primis Tripolis, Berytus, Sydon atq; Ptolemais missis legationibus, acceptisq; Turcarum præsidijs, similiter deditionem fecére. Nec multis inde diebus Selymus celeberrimum conuentū in castris habuit. Ea Damasci mœnibus iuncta erant, ne quietæ & frequentisimæ vrbis status, & mercaturæ commercia, quæ summa omnium securitate ab varijs remotisimarum nationum negotiatorib. tractari consueuerant, intromissa militum multitudine, turbarentur. Quanquam ea esset in castris disciplina, seuerisimis acerrimi imperatoris legib. constituta, vt quum milites nihil sibi ex ea victoria licere intelligerent, in fertilisimo autumno horti sine custodibus tutò relinquerentur. Quo metu adeò prudenter penuriæ prouisum fuit, vt Turcarum castra cunctis in locis rerum omnium copia semper abundarint. Itaque adscitis legum peritis, euocatisque eò omnium ciuitatum legationibus, insignes Syrorum controuersias audiuit, atque finiuit. Præfectos prouincijs atque vrbibus dedit: recognouit vectigalium rationes: & nonnulla ex vetere Sulthanici iuris formula, quæ iniqua vel onerosa populis videbantur, vt summam sibi inde liberalitatis atque iustitiæ laudem compararet, antiquauit. His rebus hunc in modum optimè constitutis, quum satis quietis & spatij ad recreanda iumenta, quæ longi & perpetui itineris labore remacruerant, exercitui datum arbitraretur: atque ipse omnibus consilijs ac viribus Aegypto totus immineret, Sinambassam cum quindecim millibus equitum, adiuncta his valida manu sclopettariorum, quæ ex ordine Ianizarorum & Asapporum delecta fuerat, in Iudæam præmisit, qui cuncta pasim eius regionis loca exploraret, atque iter ad Gazam, quod propter Arabes impeditisimum fore putabatur, aperiret. Ea vrbs ad mare, atque Aegypti fines pertinet, propinqua arenosis solitudinibus, per quas difficili periculosoque itinere ab Syria, Aegyptus vlterior, ac ipsa Memphis adeuntur. Interea Mamaluchi, qui duce Gazelle Memphim peruenerant, cæterique omnes, qui è cunctis regni partibus eò conuenerant, consilio habito, vt in asperis ac difficillimis temporibus accidit, nulla ambitionis vel inuidiæ contentione, Tomumbeium natione Cercasium regem sibi delegerunt. Is tum magnus Diadarius erat: qui magistratus post regem primum honoris atque potentiæ locum obtinebat. Cæterùm ei viro tantum vigoris atque industriæ inerat, vt qui afflictas res, & labantem imperij fortunam virtute erigere posset, solus esse omniū propè Mamaluchorum opinione crederetur. Is vt statim Sulthani nomen adeptus est, ratus suam dignitatem & reliquas spes omnes in armis, & in vna belli fortuna esse collocatas, singulari studio arma, tela, equos vndique conquirere, tormenta conflare, ex seruis qui militiæ idonei videbantur, turmas cohortesque instruere, & ab finitimis Afris atque Arabibus auxilia mercede comparare cœpit. Præterea peritos regionum magno proposito præmio, per deserta Palmirenorum in Mesopotamiam, atque inde ad Hysmaelem cum literis mittit: qui peterent atque orent, vt minorem Asiam incursionibus exagitet, & in primis in Comagenem discessu hostium vacuam nudatamque præsidijs irrumpat. Selymū enim, qui tum in Iudeæ finibus esset, duobus exercitibus faciliè intercludi posse, & commeatu prohiberi, quando littora nullis Turcarum classibus tene-

rentur, quæ terrestres copias aduectitijs commeatibus subleuare, vel eas, si aliquam ex euentu belli calamitatem acciperent, & propterea de recessu cogitarent, excipere ac euehere possent. Id si faceret, ipsum & Aegypti simul rebus propter eius causam in summo discrimine constitutis subuenturum, & tot insignes iniurias, quas ab infensissimo hoste nuper accepisset, nullo propè negotio esse vindicaturum. Dum hæc à Tomumbeio administrantur, Sinambassa pluribus Arabum turmis, quæ latronum more vias obsederant, facilè pulsis, patefactoque itinere Gazam peruenit. Eum Gazenses, tametsi Mamaluchis fidi erant, tamen quòd sine præsidio militum portas claudere, & tentare defensionem periculosi & insani propè consilij esse iudicabant, deditione facta protinus recipiunt: vrbis copijs exercitum iuuant: ac simul gratias agunt, quòd Selymi & Turcarum beneficio acerbissimæ seruitutis iugum depulissent, seque omni tempore mansuros in fide ob eius rei memoriam pollicentur. Sinambassa collaudato eorum studio, cætera quæ sibi vsui erant ei imperat: sub mœnibus ad teli iactum inter hortorum munimenta castra locat, atque eo in loco Selymi aduentum expectare constituit. Interim vt erat multis militię experimentis eruditus, operam dat, vt regionem, quæ passim infrequentia ædificiorum & aquæ penuria aspera incultaque est, ac arenosi præsertim eius itineris naturam cognoscat. Incolas donis pellicit, qui proximos Arabum duces, oblatis amicitiæ conditionibus sibi concilient, & quid Mamaluchi ad Memphim parent, quibusque viribus confidant, diligenter explorent, & protinus ad se reuertantur. Contrà Gazenses, qui natura Turcarum hostes erant, & iam à præsenti exercitu quotidie rerum suarum detrimenta sentire cœperant, Tomumbeium de Sinambassæ aduentu certiorem reddunt. Docent eam Turcarum partem, antequam Selymus adueniat, facilè posse opprimi atque deleri, si valida Mamaluchorum manus cum peritis ducib. ad se transmittatur. Ipsos enim quum ex composito Mamaluchi intempesta nocte sopitos hostes inuaserint, eruptione facta protinus castra egressuros, & iniectis facibus cuncta cæde atq; incendio turbaturos. Consilium Tomumbeius & Mamaluchi statim probãt, mittiturque Gazelles cum sex millibus armatorum equitum, & magna Arabũ multitudine. Gazelles enim quòd salutaria eius consilia à Campsone atque alijs fuissent spreta, vnde mox pugnæ auidi tantam sibi calamitatem temeritate contraxissent: ipseque in ea prælij asperitate & prouidi ducis, & promptissimi equitis officia fuisset executus, ad summam bellicæ virtutis opinionem peruenerat. Sed vixdum eo profecto, Sinambassæ per Syros exploratores defertur, Mamaluchos adiunctis Arabibus à Memphi per deserta ad se opprimendum iter ingressos esse, atque eos, quòd expediti in equis absque vllis sarcinarum impedimentis exierint, ante biduum adfuturos. Qui nuncius, sicuti opportunissimo tempore Turcarum exercitui salutem attulit, ita maximo postea ad summam totius belli victoriam momento fuit. At Sinambassa quanquam de Gazensium perfidia nihil cognouerat, tamen quòd illa eadem, vt erat prouido solertique ingenio sibi accidere posse suspicabatur, ne sibi cum duplici hoste negotium foret, Mamaluchis occurrere, & prælij fortunam experiri constituit. Ergo de secunda vigilia castris silentio egressus, è conspectu vrbis discedit, & Memphitica via ad quintumdecimum miliare prouehitur. Erat in proximo humilis pagus, quo viatores pro hospitali diuersorio, ob perennis atque largissimi fontis opportunitatem vtebantur. Ibi fortè & Sinambassa subsistere volebat: &

bat: & Gazelles aliquot horis conquiescere, & suos recreare, vt noctu & maxime recentibus equis Gazam peruolaret, pari consilio cogitarat: quum vno ferme tempore ab antecursoribus eleuari ingentem puluerem, & mox aduentare copias vtrinque duci nunciatur. Gazelles improuisa re vehementer animo perturbatus, quòd se deiectum consilio atque hosti imparem futurum, si congredi vellet, fessis præsertim equis, intelligebat, quanquam de communi omnium salute in vestigio consilium capere cogeretur, tamen animo non deficit: suos cohortatur vt arma expediant, & negotium, quod per insidias perficere nequiuerint, id sibi in aperto vera virtute omnino conficiendum esse existiment. Ex aduerso Sinambassa aliquanto celerius, quàm Gazelles acie instructa, quoniam milites, quæ fieri vellet si prælio certaretur, multum antea per otium edocuerat, alacriter ac diffusè apud cunctos suorum ordines concionatus est. Sed finis eius orationis fuit, vt omnino fugę obliuiscerentur, postquam omnia circum clausa atque infesta nisi victoribus futura essent. Illudque in primis persuasum habere vellēt, neminem ea die periturum, nisi quem certissima fatorum lege Dij immortales exitio destinassent, parique periculo & fortes in medijs hostium gladijs salutem, & timidos in tutissima etiam fuga ineuitabili sorte mortem inuenturos. Erant sclopettarij in cornibus, quæ rara & simplici acie in longum porrigebantur, ea ratione, vt liberius sclopettis vti, & latiore spatio circumuenire hostes possent: hastati verò medium tenebant locum, vt Mamaluchorum impressionem sustinerēt. Gazelles autem appropinquans Arabum turmas ad disturbanda cornua pręmisit, & quadrato agmine in mediam aciem inuectus est. Fuit prælium atrox, ac diu anceps, quoniam Turcæ etiam numero superiores vim armatorum equitum ferre nō poterant, iamque pulsi loco, atque in diuersum irrumpentibus Mamaluchis disiecti, fugam oculis atque animis circumspectabant, quum iubente Sinambassa, sclopettarij, qui ad primam glandium procellam Arabas expulerant, reductis cornibus vniuersam hostium aciem circumuenerunt.

Quo casu viri pariter & equi à tanta multitudine eminus mortiferis glandib. sternebantur, nullusque in medio circumuentis virtuti locus relinquebatur, quoniam vbi aliquis Mamaluchorum globus incitatis equis procurrebat, Turcæ leuitate sua cedere assueti, velocissimè refugiebant: vndique huic rei omnibus pugnæ locis studebant, vt equos non conferrent, & solis sclopettis vterentur. Gazelles quum defatigatos extrema lassitudine equos cerneret, nec dilabentibus Arabibus quicquam auxilij sibi amplius sperādum esse arbitraretur, multique iam ex fortissimis suorum cecidissent, aut vulnerati essent, ipseque pręaltum vulnus ceruice recepisset, cum reliquis ferro sibi iter aperiens, amissis omnibus signis militaribus per easdem solitudines Memphim profugit. Periêre in ea pugna Alexandrinus præfectus, & Orcomas Memphiticus prętor, viri insignes, præterq; eos magnus Arabum numerus, & mille ferè noti equites. Nec Sinambassa lætam aut incruentam victoriam adeptus est: nam supra duo milia equitum, & in his aliquot clarioris nominis præfectos desiderauit.

Turcæ quum à meridie ad occasum Solis protracta pugna, atque ob id exanimatis cursu equis fugientes persequi non possent, ipsique inedia ac labore deficerent, eodem in loco iuxta fontem castra posuerunt. Sequenti autem die cæsorum spolia toto campo per otium lecta, capitaque hostium abscissa cadaueribus, quæ ab ipso barbæ habitu, quòd Turcæ cunctas corporis partes præter la-

brum ſuperius radant, facilè dinoſcebantur, palmarum arboribus adfixère, vt impigrè nauatam à ſe operam teſtarentur: ac ſimul ea immanis ſpectaculi nouitate tranſituri mox imperatoris ſui oculos ad oſtentandam eius diei victoriã detinerent. Interim Gazenſes, quum exoriente Sole vacua hoſtium caſtra conſpexiſſent, vt qui diutius perfidiam diſsimulare non poterant, rati Sinambaſſam cognito Mamaluchorum aduentu timore adductum, inde retro in pacatiora loca refugiſſe, nonnullos Turcas ex numero ęgrorum, vt luce facta ſequerentur, relictos, impetu repente in eos facto crudeliter interfecerunt: & paulò poſt circiter duo milia Turcarũ equitum, qui ad augendas Sinambaſſæ copias à Selymo ſubmittebantur, forteque ea ipſa hora ſuperuenerant, & magna cum ſolicitudine ſium in ea loca cum exercitu Sinambaſſa perueniſſet, ſciſcitabantur, hoſtiliter adorti omnibus impedimentis exuerunt, & in fugam dederunt. Qui poſtea eo accepto incommodo, quum Sinambaſſam cum vniuerſis copijs aliquo aduerſo caſu, vel hoſtium fraude perijſſe putarent, quem ad Gazam caſtra habere, vt conſtitutum fuerat, atque ibi Selymi aduentum opperiri exiſtimabant, & propterea trepida fuga regrederentur, ab Arabibus in itinere trucidati ſunt. Nec vnus eorum omnino incolumis euaſiſſet, niſi Iulebbo Achaiæ Sangiacho ad Ramam vrbem occurriſſent. Is enim pariter à Selymo miſſus cum valida manu Græcorum equitum, ad Sinambaſſam contendebat, cuius aduentu, audacia perſequentium Arabum repreſſa eſt. Cæterùm Arabes, euocatis ad prædam alijs atque alijs ſuorum ducibus, qui proximos montes incolebant, ac ingenti conflato exercitu, Turcas ad Carabaſram vicum conſecuti ſunt: Pugnatumque eſt iniquiſsimo Turcis loco, quoniam Arabes præoccupatis quibuſdam anguſtijs, quæ ad extremum ſpacioſæ vallis coarctabant iter, à tergo ſimul, à fronte, & à lateribus ſe oſtenderant. Arabum arma erant, præter ſagittas, longiſsimæ haſtæ vtrinque ferro præfixæ, quas ad medium agili manu comprehendunt: his ſumma peritia in pernicibus equis vtebantur, et aduerſi pariter, ac fugientes hoſtem lætifera cuſpide feriebant. Quamobrem Turcæ & numero pauci, & haſtarum genere impares, procurrere non poterant, circumuentique in orbem pugnare, ac ſimul iter facere cogebantur. Eratque res in magnum adducta periculum, niſi Iulebbus prolatis quatuor currulibus tormentis quę pręſidij cauſa ſecum adduxerat, eos qui fauces occuparant, vti erant editiore in loco cum multa ſtrage deieciſſet: apertoq; itinere inde celeriter ſuos eduxiſſet. Quibus anguſtijs ſuperatis, patentiores nactus campos, meliore aliquanto conditione iter facere cœpit. Nam per ſclopettarios & ſagittarios eminus rem gerebat, & quum hoſtes appropinquabant, aperta acie confertas haſtatorum turmas emittebat. Vbi verò denſior atque amplior Arabum globus ſeſe offerebat, in eos tormenta certis ictibus emittebantur. Contrà Arabes diſperſi circumuolitare, nouiſsimo abeuntium agmini inſtare, ſubſequi nequeuntes & vulneribus retardatos opprimere: poſtremò iter morari, nec tantis difficultatibus circumuentos cibum capere, aut omnino conquieſcere pati. Hic dies Turcis longè grauiſsimus fuit: nam plures eorum ſiti, vulneribus, & curſus labore conflictati ceciderant: nullumque iam ſubſidium extremis eorum rebus ab numeroſa ac pertinaci hoſtium multitudine relinquebatur, quum magnus Turcarum numerus medio fermè itinere laborantibus ac perditis ſuperuenit. Selymus enim Himbracorbaſſa cum validis copijs ad tuendam Syriam atque Aſiam in Perſarum finibus conſtituto, atque accitis Byzantio nouis militibus,

litibus,

litibus, qui magna atque ornatisima classe in Syriam transportarentur, castra Damasco promouerat: & vt rei frumentariæ consuleret, quæ exhausta in regione angustior erat, separata suorum agmina certis interuallis, singulis quoque diebus præmittebat. Ita Iulebbus recentium militum interuentu eo periculo liberatus, sequenti die Selymo occurrit, & quæ sibi ac primis equitibus ad Gazam ac Ramam, & mox toto itinere contigissent, quæque ipsi coniecturis Sinambassæ exercituique eius, ob crebras infensissimorum hostium insidias accidisse existimarent, ordine exposuit. Quo nuncio Selymus in summam animi sollicitudinem adductus est: quod nisi exploratis & cognitis Sinambassæ rebus, in cuius fortuna totam belli rationem consistere iudicabat, minime sibi procedendum esse arbitraretur. Sed mœrore atq; ea cura anxio paulo post Syri speculatores superuenêre, qui rem, vti à Sinambassa gesta fuerat, retulerunt. Quibus cognitis rebus incredibili lætitia est affectus, quoniam ea victoria et apertam sibi Aegyptum, & bellum celerius opinione prope confectum esse pro uidebat. Postero die exercitus Ramam ductus, proximaque eorum Arabum mapalia, qui tantas transeuntibus iniurias intulerant, vt cæteri exempli atrocitate deterriti à latrocinijs abstinerent, cum vxoribus eorum ac liberis concremata. Indeque præmissis pedestribus copijs, quæ Gazam iustis itineribus contenderent, ipse ad læuam Hierosolymas deflexit, vt vrbem vetustate originis, ac Hebraicæ religionis fama totius Orientis celeberrimam inuiseret. Ea tunc miserabili sacrarum ruinarum deformitate inculta atque deserta, non à Iudæis veteribus incolis, qui nunc toto orbe extorres in admissi sceleris pœnam, nec sedem nec patriam habent, sed à paucis Christianis incolebatur. Ii cum ignominia, & graui admodum contumelia Christiani nominis, ob concessam venerandi sepulchri possessionem, graue tributum Aegyptijs regib. persoluunt, nec florentes ætate opibus Europæ principes, vllis veræ virtutis vel immortalis gloriæ stimulis ad vindicandam iniuriam excitantur, quum religionis causam tanti non ducant, & intestinis bellis vel infami otio absumi, id demum regium atque æterna laude dignum arbitrentur. Selymus veterum prophetarũ monumenta suppliciter veneratus Mahometo in primis sacrificauit: & Christianis sacerdotibus loci præsidibus, tanquam pijs probisque hominibus, pecuniam in alimenta sex mensium largitus est, atque inde vnam tantum Hierosolymis moratus noctem, Gazam ad exercitum quartis castris peruenit: quo itinere diu noctuque cum Arabibus continenter dimicatum est. Namque illi consuetudine sua omnibus locis infensi aderant, vbi locorum angustijs iter impediebatur: quod extenuari Turcarum agmina necesse erat, transuersis prælijs lacessebant, & cominus improuisi præliabantur. Si in valles agmen se demittebat, ipsi è vertice collium paratos antea ingẽtium lapidum cumulos prouoluebant, neque vllum in sclopettarijs præsidium erat, in quibus summum fore putabatur. Nam cælum per eos dies vento & continuis imbribus adeo fœdum fuit, vt sulphureus puluis in lagenis & cornib. seruatus, humore concepto lentesceret, & ignis passim humentibus funiculis extingueretur. Tamen virtute prætorianorum effectum est, ne aliquod maius incommodum in conspectu imperatoris ab nudis latronibus acciperetur: Nam captis lanceis talares succincti vestes, in aduersos montes euadebant, atque illos deturbabant: neque angustis in locis eos cõsistere, vel obsidere fauces patiebantur. At Sinambassa, qui Gazenses necatis defectionis authoribus, bonisque eorum direptis, & pe-

eunia publicè imperata, meritas perfidiæ pœnas dare coegerat, cognito Selymi aduentu, victrices copias hostium spolijs exornatas eduxit, atque obuiam est progressus. Quem Selymus multo cum honore verborum commendauit, & muneribus sericæ vestis signatæque pecuniæ, omnes præfectos, & sigillatim fortißimos quosque equites prosecutus est. Exinde castra quatuor tantum dies Gazæ habita, quòd nullum perterritis iam hostibus, & duplici clade afflictis, moræ spatium dandum putabat, & nouum regem authoritate nondum collecta, ipsamque Ægyptum situs munitione, numero hominũ, & copia frumenti validißimam, maiorib. præsidijs cõfirmari nolebat. Quę omnia tametsi proficiscendi summam celeritatē efflagitabant, atque ipsum ad gloriam & famam naturali cupiditate properantē nouis stimulis ad maturandum accendere videbantur, tñ et reficiendus erat exercitus ab tanto labore perpetui itineris, & magna vtrium multitudo instituenda: quibus per vastas & fontium penuria desertas arenarum solitudines, ingentem aquę vim toto itinere camelorum subuectionib. comportarent. Siquidem ab Gaza ad Memphim arenæ incultæ & steriles iacent, quæ, si ventis agitatæ fuerint, seuientis pelagi similitudine in fluctus adeò turbidos attolluntur, vt sæpe eleuati pulueris nube cuncta vndiq; obscurent: & cedente paßim inæquali sabulo, incedentium vestigia fallant, vehementerque fatigent. Verùm illis diebus præteritos imbres tanta cæli tranquillitas consecuta est, vt nihil ad summam traducendi exercitus felicitatē Selymo defuerit. Nanque aer nullis turbatus procellis, quæ arenas excirent, atq; officerent oculis, perpetua serenitate conquieuit, ac simul tanta vis aquę omnibus fermè locis reperta est, quòd pluuialis humor arenis imbibitus, fodientib. puteos ad depreßionem duorum pedum occurrebat, vt frustra comportari vtres, ac sitim timeri vulgò milites existimarent. Non defuere tamē Arabes, qui toto itinere ad prædam vndique confluerent, nec quemquã hostium excedere agmine, vel remißius subsequi paterentur. cui vni malo facilè duces occurrebant: nam toto exercitu distributa erant tormenta, quæ à turmarum præfectis, vt quisque periculo proximus erat, in hostes emittebantur. Valida quoq; sclopettariorum manus nouißimum cogebat agmen, quorum præsidio, qui debiles & tardi, atq; ob id opportuni iniuriæ erant, egregiè se defendebant. Eo modo nequicquã lacessente Arabum turba, prope Memphim octauis castris peruentum, præcedente Sinamballa, qui cum Europeis vnius diei itineris spatio imperatorem semper anteibat. Erat pagus ad sextum lapidē ab vrbe Memphi, qui Matharea dicitur, Balsami fœcunditate memorabilis. Ibi enim hortulus est humilibus arbusculis cõsitus, vnde liquor ille omnium odoratißimus resudat, quum eburneis cultellis extremi cortices incidũtur: cui propter insignes vires, quando id bonum natura alijs terris inuiderit, morbi hominum & oborta luxuria eminentißimum pretium fecerunt. In eum locum iuxta Rhodaniam vicum, Tomumbeius omnem nouum ac veterem tormentorum apparatum cõtulerat, fossas transuersas toto campo et publica via, quę leuibus cratibus ac terra inęquabãtur, perduxerat: ipseq; cum Mamaluchis (erant ij ad duodecim milia) magnoq; Arabum equitatu opportuno in loco constiterat, eo consilio, vt Turcarum copię, quum appropinquare inciperent, priusquam ad teli iactum accessum foret, improuisa tormentorum multitudine sternerentur: ipseq; protinus cum perturbatis, in insidiasque prolapsis, vndique tota virium mole circumfusus æquißima conditione decertaret. Hæc autem adeò peritè ac pruden

ter in

ter in tempore constituta atque perfecta erant, vt nemo omnium in exercitu esset, qui de eius diei victoria dubitandum esse putaret. Magna proculdubio Turcis omnibus calamitas imminebat, nisi Fortuna, quæ sicut Selymo semper fauit, ita Tomumbeium aduersa atque infensa persequebatur, paucorum perfidia, operosis Mamaluchorum conatibus occurrisset. Erant in Sulthanico exercitu ex numero prætorianorum equites quatuor genere Epirotæ, qui Tomumbeium contrà ac ipsi comitiorũ die optauissent, ad id fastigiũ euectum aduersæ factionis suffragijs ægrè ferebant. Ii siue ingenij prauitate impulsi, siue spe adducti præmiorum liberaliorisq; militiæ, quòd labantibus partium rebus, nouas ac certiores amicitias sibi tentandas arbitrarentur, ad Sinambassam tanquam ad primarium ducem suæque nationis hominem transfugerunt. Erat enim Sinambassa ignobili Epiri vico in montanis Ambraciæ natus, quem memorabilis casus in eam virtutis atq; opulentiæ magnitudinem euexit. Nam porcam quæ domi alebatur, ei adhuc puero, ac fortè in vmbra dormitanti adprehensa morsu virilia exedisse ferunt: protinusque eum veluti eo corporis vicio nobilitatum à conquisitoribus insignium puerorum Constantinopolim ad Mahometem fuisse perductum. Vbi eum mox Fortuna, quem paulò ante non temere, ac sæua tamen sorte castrauerat, fatalis virtutis auspicijs ad destinatos honores extulerit. Ab his equitibus Sinambassa atque Selymus edocti, cuncta hostium consilia cognoscunt, ac in primis quales sibi, quantasque insidias Tomumbeius summa calliditate summoque artificio tetendisset: in quas necesse foret incidere, nisi ab via publica, rectoque itinere deflecterent. Quamobrem ijsdem perfugis ducibus in læuam magno capto circuitu, antequam dilucesceret, insolitum iter ingrediuntur, atq; instructa acie, productisq; tormẽtis, ne quid moræ ad committendam pugnam interesset, euitata castrorum fronte auersis hostibus se ostendunt. Ea re animaduersa, Tomumbeius ex hostium itinere coniectura iudicans insidias suorum proditione fuisse detectas, quanquam incomparabili dolore animi conflictaretur, quòd & omnia quæ tot hominum labore, tantoque studio perfecisset, inuidente fortuna puncto temporis deperissent, nihilominus, vt erat egregiè fortis, ad consilium pristinumque vigorẽ sensus omnes extemplo reuocat, accitisq; ad se omnibus præfectis, quid fieri velit celeriter edocet. Tomumbeio in tanta rerum angustia constituto, omnia vno tempore erant agenda, signum, quo milites conscendere equos atq; arma capere iubentur, proponendum: conuertendus castrorum ordo, instruẽda acies, milites confirmandi, & tormenta, vti casus postulabat, in contrariam partem traducenda. Quæ res, sicuti eas nisi ægrè atque turbatè vnus imperator administrare non poterat, ita raptim atque peruersè à pluribus simul ducibus agebantur. Sed illud in primis omnem administrationem retardabat, magna omnium concursatio ad traducenda tormẽta, è quibus plura erant è ferro enormia atque ingentia, quæ magnis inclusa trabibus, armillis ac ferreis confibulationibus rudi & nauali veterum artificio continebantur. Ea propter inusitatam grauitatem, nisi subditis pluribus iumentis, & scutularum ac vectium impulsu, magnoque cum labore hominum suo loco dimoueri non poterant. Quæ verò curribus imposita erant, quum ab incondita ac festinante turba cum ingenti clamore impellentium atque adnitentium per omnes castrorum vias traherentur, conscendentes equos, & coeuntes ad signa milites tumultuario transitu perturbabant. Verum his difficultatibus duæ res subsidio erant, mili-

tum alacritas,& supra quàm credi par sit, eorum omnium constantia. Non enim, vt in repentinis casibus accidit, in quibus ipsi etiam veterani sæpenumero pristinæ virtutis obliuiscuntur, vllo timore concepto, spe animisue deciderant. Siquidem bis acie victi maiorem fiduciam, maioresque semper spiritus sibi desumpserant, quum non virtutem pugnandique peritiam, sed Fortunam sibi defuisse iudicarent. Igitur Tomumbeius instructa acie, & militibus magno ardore prælij signum deposcentibus, omnem Arabum multitudinem à tergo aduersariorum cornua circumuenire, & tumultuario prælio lacessere iubet: vt Turcæ equites pene priusquam ipse inductis suorum turmis procurreret, ancipiti pugnæ periculo turbarentur. Mox tormenta, quæ iam deducta ac directa in hostes fuerant, displodi imperat. Idem continuò fecerunt Turcæ: nam iusto ab spatio maiora minoraque semel emiserunt, ac rursus omnibus celeriter impletis, eorum currus ad sagittæ iactum promouerunt: certatumque diu est hinc atque inde solis ac frequentibus tormentis dum acies appropinquarent. Qua contentione Aegyptij libratores ferme omnes interfecti, pluraque eorum tormenta vi pilarum hostilium curribus excussa, perfractaque sunt. Nam Turcæ complures tormentariæ artis peritissimos magnis inuitatos præmijs, ex Italia atque Germania in castris habebant, ac multos in primis ex illa Iudæorum colluuie, quæ pietate Ferdinandi regis omnibus expulsa Hispanijs, in contumeliam nostram tot postea Orienti huiusmodi rariores artes insolitas atque mortiferas importauit. His omnibus præpositus erat Iacobus è Regio Lepidi horum operum egregius artifex, qui iam pridem Turcarum muneribus illectus, deserto Christi cultu, ad Mahometi sacra defecerat. Sed quum iam prælium vtrinque ad manus adducerent, Mamaluchi trucem atq; horribilem clamorem tollunt, & tripartitò magna vi Turcas adoriuntur. Selymus enim superius institutum suum seruans, sic incedebat, vt lunata acie auersis hostib. appropinquaret. Præerat Asiaticis in dextro cornu Mustaphas, in sinistro Iunusbassa: ipse mediam aciem, vbi prætoria phalanx erat, cum magna tormentorum multitudine obtinebat. Sinambassa autem toti summæ certaminis præesse iussus, ad incertos pugnæ euentus, certam sibi aciem ex fortissimis equitum ab vnaquaque ala detractis delegerat. Quibus ex Selymiana phalange & virtutis & velocitatis eximiæ quingentos pedites sclopettarios admiscuerat, vt ab omni pugnæ loco, quãtumlibet subitis casibus paratus, ei suorum parti subsidio foret, quæ ab hostibus maximè premeretur. Ita vno fermè tempore quum Tomumbeius in medio contra Selymum constitisset, et iam Mamaluchorum alæ cum cornibus pari fronte concurrissent, ac in tergis Arabes, vt imperatum fuerat, impigre dimicarent, quatuor simul prælia distinctis in locis exarserunt. Narrant qui huic prælio interfuêre, & clamore militum, & tympanorũ tubarumque sonitu, & fragore tormentorum, & pulueris nube, armorumque strepitu, adeò omnium mentes attonitas confusasque fuisse, vt cuncti promiscuè cæco furore, & vecordi audacia proruentes: quum nec voces tesseræque dignosci, nec videri signa, nec ducum imperia exaudiri possent, magnam suorum pariter atque hostium stragem per mutuum errorem ediderint. Nunquam enim antea vllæ acies maioribus accensæ odijs inter se concurrerant: nunquam duo maximi reges minore salutis cura pertinacius atque ardentius corporis atque animi virtutem ostenderant. nanque ambo pari suo atque exercituum periculo, quum se vitæ simul atque imperij aleam subijsse manifestè perspicerent, nul

lam

Iam sibi reliquam spem, nisi quam ipsa victoria peperisset, fore intelligebant. Iam Gazelles decoris atque vindictæ studio incensus, vt Europæis parem Gazensi cladem redderet, Iunusbassam magno impetu adortus, primas ac resistẽtes turmas obtriuerat, vexilla prostrauerat, ac Arabibus à tergo prementibus, illas omnium bellorum victrices copias, vbi Thracum, Thessalorum, ac Macedonum robora erant, terga, quæ nunquam vllus antea hostis conspexisset, dare coegerat, quum Sinambassa in omnem victoriæ occasionem animo ac viribus intentus cum recenti ac valida suorum manu in latus hostium aduolauit, et inclinatam ac fœdè disiectam aciem reparauit. Verùm paulò post ipse Sinambassa, qui supremo virtutis opere edito, manifestam hostium victoriam interpellarat, conuertentibus sese in nouum hostem Mamaluchis Bidone pugnacissimo duce, ante alios egregiè pugnans obtruncatur. Eius quoque equites exanimem humo tollere ac seruare conati, Gazelle turmas explicante, vt rari liberius gladijs rem gererent, quo genere pugnę Mamaluchi maximè præstabant, magna ex parte cęduntur, atque fugantur: ęgregiaque illa prętoria cohors, quũ destituta ab equitatu circumacta in orbem hebetatis sclopettis diu restitisset, tota in medio protrita, concisaque est. In altera autem parte Mustaphas cum omni suo equitatu vehementer inuectus, sinistram Aegyptiorum alam, in qua Hylmis Diadarius, & Giapal alter Orcomas clarissimi duces curabant, acerrimè perurgebat. Ii paulò antea tormentis insigne detrimẽtum acceperant, quæ fortè ab media Selymi acie obliquis campi spatijs emittebantur. Ea re animaduersa, Mustaphas abolendæ ignominiæ auidus, semel perturbatis acriter instare, disiectos lassatosq; inductis per cuneos turmis fundere atque prosternere: ac tota acie armis voceq; conspicuus Asiaticos adhortari, vt veteris militiæ decus, quod Hierapolitanis in campis nuper amisissent, illa diè virtute egregia, vel honesta morte recuperandum sibi esse censerent. Eodem quoque tempore Tomumbeius perrupta media equitum acie, ad peditatum peruenerat, plura ipse clara facinora curuato ense, vt erat corpore ac viribus ingens, ediderat atq; Arabes exteriora Turcarum agmina corona pręcinxerant, eosq; auersa ac duplici acie pluribus in locis pugnare coegerant, quum Selymus, quod reliquum ac certum erat in tanta rerum iniquitate subsidium, phalangem promouit: cuius impetum neque equi acres ferroq; contecti, neque viri victores ferre potuerunt. Pars enim militũ per interualla sclopettis vtebantur, pars prætentis cuspidibus frontem hastarum sylua ita præsepserant, vt obuia quæq; vbi illa conserta ordine vnius corporis armatorum stabilis moles incumberet, sternerentur. Pugnatum tamen est vario vtrinque euentu ab hora quarta ad occasum Solis, nec vlla copiarum pars extitit, quæ diuersas pugnæ vices alterna sorte non tulerit: adeo enim victi victoresque mutua atque implacabili rabie efferati, peruicacibus animis decertabant: quum Mamaluchi ab his eripi sibi victoriam, quos tam latè cæcidissent: Turcæ verò tamdiu sibi resistere duobus prælijs ab se paulò antè superatos, indignarentur, vt languidæ etiam manus, fessaque & prægrauata vulneribus corpora, quæ vna ira ac obstinatione animorum sustentabantur, suffectura continuis cædibus in alteram lucem videri possent, nisi nox ipsa tantæ cladi finem attulisset. Prior Tomumbeius haud dubiè victus summæ rei diffidens, receptui canere iussit: vt sui, qui iam phalangi pares esse non poterant, non pulsi, sed reducti viderentur: quod ad confirmandos militũ animos, & ad retinendam authoritatem pertinere plurimum existimabat.

Iam enim illa eadem fortuna, quæ primas spes fefellerat Tomumbeio, vt miseri solent, meliora speranti secundos rerum euentus promittere videbatur, si animo non deficeret: ac seruatis, quæ supererant copijs, bellum instauraret. Prælio interuentu noctis dirempto, Turcis victores potiti hostium tormentis atq; tentorijs, Mamaluchos, qui iter fugæ simile Memphim intendebant, ad multam noctem persecuti sunt. Pugnatū est die Iouis nono Cal. Februarias, anno à partu Virginis decimo septimo supra millesimū et quingētesimum. Captus est in fuga Diadarius multis grauatus vulneribus, & cum eo Bidon, cui pila sal cone emissa traiecto equo alterum genu perfregerat. Ambos Selymus, vel quia sanari non poterant, vel quia ita decebat, postero die mactari iussit: scilicet vt Sinambassæ manibus, quem vnicè defleuerat, dignioribus victimis parentaret. Erant Turcarum copiæ, tametsi egregiè vicerant, vehementer secundis etiam prælijs attenuatæ. Quarta pars valetudine atque vulneribus erat confecta, magnumque equorum numerum super emensi itineris labores, eius diei fatigatio debilitarat. Quibus de causis Selymus aliquid de sua vetere festinandi consuetudine remittere cogebatur. Nondum enim Aegyptiorum qui Memphim incolebant voluntates perspectas habebat: nondum quibus in locis Tomumbeius constitisset, quibusue consilijs niteretur, fama cognouerat. Quibus rebus nisi maturè ac diligenter exploratis, suam ac totius exercitus salutem numerosissimis incolis, vrbique totius terrarum orbis amplissimæ, minimè committendam esse statuebat. Igitur hisdem in castris ad Mathareā Rhodaniamque vicum quatriduo moratus, saucios cum cura reficit, suorum cadauera effosis magnis scrobibus sepeliri iubet: hostium verò alitibus ac feris lanianda relinquit. Indeque promotis castris, vt commodius aquaretur, in planiciem inter Cayrum vetus & Bulachum proficiscitur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS, EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XVIII.

INTEREA Tomumbeius nihil tot vsque adeò funestis, atq; asperis rerū successibus fractus, collectis vndiq; Mamaluchis, loco inter Memphim nouam & Nilum amnē idoneo castra posuerat: ad octo millia seruorum Aethiopum armauerat: quo genere hominum propter antiquæ rebellionis memoriam, antea vsus non fuerat. Præterea Mamaluchorum filijs, ac Mauris clientibus suis, Iudæis atque Arabibus aperto vetere armamentario, arma telaque tradiderat, & bellum priore maius atque atrocius aduersus Turcas impigrè moliebatur. Sed quoniam multæ erant gerendi belli difficultates, amisso scilicet omni propè tormentorū apparatu, et fortissimis equitum ferro absumptis, supremi consilij dubias spes, quas dira necessitas exprimeret æstuante animo ita versabat, vt postq̄ nihil aperto in cāpo vera virtute proficeret, totus ad dolos bellicosq; astus verteretur, vtpote qui integris nuper copijs vires improspe-

proſperè periclitatus, nequaquam iterum iuſto prælio contendendum arbitrâretur, nec duci vel extrahi in æſtatem bellum poſſe, infirmiſsimis opibus ſuis, ac deſperatis auxilijs, confideret. Itaque noctu adoriri ac incendere Turcarum caſtra conſtituit. cuius conſilij duæ rationes eſſe videbantur: quarum altera erat in celeritate poſita, vt prius ipſe aliquid per tenebras audacter conaretur, quàm hoſtes paucitatem copiarum eius deprehenderent, quæ hebetes & tumultuariæ erant, vel ipſe in contemptionem Aegyptiorum deueniret, qui excutiendæ ſeruitutis auidi, rebellandi occaſionem nutantibus animis expectabant. Altera erat, vt tormenta quæ in repentinis & nocturnis maximè caſibus nullo propè vſui eſſe conſueſſent, noctis beneficio deuitaret, qua parte virium hoſtes magno ſuorum detrimēto ſuperiores eſſe didicerat. Verùm et hos quoque conatus, quum iam omnia ad patrandū facinus parata eſſent ſimilis transfugarum perfidia euertit. Nanque Selymus, prodentibus aliquot Mamaluchis, qui deſpecta regis fortuna, vt in calamitate miſeris accidit, quotidie tranſfugiebant, cognito inſidiarum ordine, exercitum arma expedire, & excitatis paſsim magnis ignibus intentiore cura excubare iuſſerat. Qua diligentia ſequenti nocte peropportunè factum eſt, vt Tomumbeius delatus ad caſtra, non mediocri cum iactura temerè prouecti primi agminis repelleretur: ſupremamque inde procul dubio ea nocte cladem accepiſſet, niſi flammarum totis caſtris collucentium inſolito ſplendore admonitus, feſtinantia agmina, quæ vltrò cōtra hoſtium tormenta citato curſu ferebantur, animaduerſo periculo continuiſſet. Eo depulſus conſilio Tomumbeius, omnium ſuorum hortatu Memphim ingreſſus eſt. Nanque Mamaluchi, quum omnibus victi prælijs aliam gerendi belli rationem ineundam ſibi eſſe cenſerent, vt vrbem occupatis opportunioribus locis totius exercitus præſidio confirmaret, atque ingreſſu hoſtem prohiberet, ſuadebant, vt qui in tanta rerum acerbitate, poſtquam pro focis, vxoribus ac liberis certandum foret, in eorum conſpectu ac in ipſis domorum veſtibulis pugnantes occumbere, decorum & priſtinæ virtutis glòria dignum arbitrarentur. Itaque ſinguli equites domos ſuas digreſsi, familiam omnem & ſumma tectorum vario genere telorum inſtruunt: Aegyptios ſuæ quiſque viciniæ ſuppliciter orant, vt arma aduerſus communes & crudeliſsimos hoſtes capere velint, nec ſe trucidari, vxores verò ac liberos in ſeruitutem abſtrahi patiantur: quando nec ipſis, etiam ſi medios ſe gererent, & neutrum contra alterum opibus ſuis iuuare vellent, parſurus eſſet, ſi ſemel immanis atque auariſsimus hoſtis (quod Dij auerterent) bello victor euaderet. Quum victoria libidinis atque inſolentiæ plena neminem agnoſcat, niſi eum, qui minimè conſilij incertus & dubius, dum Mars adhuc communis, re manuque partium fortunam adiuuerit. Erant plerique ex ditioribus Aegyptijs, qui ſicut rerum atque imperij commutationem, mercaturæ, fortunisque ſuis detrimentoſam, atque inimicam fore prouidebant, ita ſtudio atque opera Mamaluchis non deerant. Contrà plerique è media claſſe ciuium, & è plebe infima ingens multitudo, quæ periculi expers ſemper in alieno damno lucrum fecit, quòd ſe per trecentos propè annos in luctuoſa & miſerabili ſeruitute omnia extrema perpeſſos eſſe meminerat, in tēti in euentum ſupremi certaminis, foribus ſuis ſe continebant, & tacitè lætabantur, quòd non ſine Deorum immortalium cura tempus aduenißet, quo nefarij impotentesque domini tantorum ſcelerum pœnas darent, ac vindicta alienæ

præfertim fanguine peteretur, vnde mox ipfi oculos optatifsimo fpectaculo fatiarent. Interea Tomumbeius intentifsimo labore ac ftudio portas aditusque omnes communire, fingulos duces fingulis plateis præponere, per omnia fora concionari, nihil remiffum in opere effe pati, ac demum quod in calamitate atque periculo difficillimum putatur, fummam fpem rediuiuamque virtutem intrepido vultu præferre. Ipfi verò equites fupra necefsitatem, quæ extremis in cafibus ignauos etiam accendere atque efferare confueuit, æmulatione incitati, impigrè officia ducis exequebantur. Nam quifque, vti eorum ingenium atque induftria ferebat, notioribus vicisfuis foffas tranfuerfas ac trabes ingentis crafsitudinis perducebāt, alij præacutos ftipites occultis in fcrobibus, queis incautè prolapfi hoftes inducerentur, defigebant: alij in compitis ac triuijs frequentioribus feneftras, & domorum frontem pro copia tormentis inftruebant. Quæ omnia tanta celeritate adminiftrabantur, quòd nemo vel equi tum fplendidifsimus, ligones, aut fordidi operis laborem detrectabat, vt non prius excogitari, quàm perfici cuncta viderentur. Erant portæ, certique aditus qui in vrbem ferebant, quanquam vrbs amplifsima atque vetuftifsima nullis mœnibus cingeretur, quorum vnus directis ac latioribus viarum fpatijs, ab Orientali porta ad arcem mediamque vrbem pertinebat. Cæteri aditus perangu ftos calles, & enormes vicos habebant, quibus tormenta commodè apteque deduci, vel inftructæ armatorum acies tutò committi non poterant. In hunc maximè locum Tomumbeius iuftas vires contulerat, quòd neceffariò ab ea parte irrupturos hoftes propter vicorum amplitudinem intelligebat: reliquas vrbis remotas regiones mediocribus præfidijs impofitis tuebatur. Interiora verò, vbi arx erat, à validifsima copiarum parte tenebantur, vt quò vis hoftiũ clamorque & periculum milites auocaffet, intenti ad opem ferendam celerius accurrere poffent: quoniam vrbs omnium maxima, ab exteriore circuitu patentibus vbique ingrefsibus, parua manu defendi non poterat. Memphis enim vafto ambitu tres ingentes vrbes complectitur: fed hæ raris inter fe iunctæ ędificijs vnam efficiunt, quarum frequentifsimam hodie nouum Cayrum appellant. Ea in longitudinem fex milliarium, fecundum Nilum amnem protenditur, & ab Nilo paffus mille paribus femper interuallis diftat: latitudo eius decem ftadia non excedit. Media in vrbe arx eft molli tumulo impofita, cuius amplitudinem & elegantiam potius quàm munitionem noftri homines admirantur. Sunt enim in ea nobiles horti, platea ingens cum immenfis porticibus, hippodromos, minoresque areæ plures, atque triclinia in omnes cœli obuerfa regiones. Exteriora verò turribus ac propugnaculis, eximijque operis pinnarum corona præcinguntur: vnde fubiectæ circumquaque vrbis fpatia, Nilus præterfluens, ipfæque pyramides amœnifsimo profpectu confpici poffunt. Non longè ab regia lacus eft, aqua ex Nilo corriuata manufactus: cum ædificia miræ pulchritudinis vndique claudunt: fummaque eft eius loci amœnitas, quum & pifcari, & auibus, quæ in lacu innumerabiles degunt, infidiari ex ipfis etiam feneftris liceat. Sed hunc alius nobilitate fuperat, figuræ triquetræ lacus in extrema huius noui Cayri regione, quę Bulachum refpicit. Is per emiffarium lapidei operis, vbi ferreæ funt cataractæ crefcente Nilo impletur, eo etiam latiore canali fluuio commiffus nauiculas admittit, quibus interdiu noctuq;, qui lætioris vitæ genus colunt & amorib. vacant, prouehuntur. Domus ad elegantiam fermè omnes ipfa fronte lacui imminent, quarum veftibula

perpetuo

perpetuo podio & marmore leuigato circumstratis marginibus decorantur. His cymbas errantes ludibundique admouent, effusamque ad captandas auras virorum ac mulierum multitudinem, cytharis, musicisque concentibus salutant. In Orientali lacus latere, prętorium exurgit paucis ante annis Dultibeg reginæ opibus ædificatum, quo cæteræ amœnissimi tractus ędes structurę specie atque interiore elegantia facile superantur. Parietes enim porphyreticis & variegatis incrustationibus relucebant: laquearia & concamerationes bracteato auro, præciosioribusque pigmentis, & multa arte præcellentium artificum ornabantur: quin & tota domo tessellati & vermiculati operis pauimenta, fenestras minorumque ornamenta portarum, ex alabastrite, & candidissimo marmore, multoque passim ophite cælata spectare erat. Postes valuæque ipsæ vbique solido ex ebore, ac internitente passim ebeno elaboratæ tanta artificum eruditione, luxuriantibus in certos orbes nodorum capreolis, vt mirantium oculos detinere, nec satiare posse viderentur. Nec apparatus, si ad interiora peruaderes, magnificentissimis ędibus erat inferior, vtpote qui & regiæ fortunæ, & muliebri luxuriæ aptissime responderet. Quæ omnia mox victor Selymus, violatis etiam parietibus, vt integra exquisitorum lapidum ornamenta detraheret, Byzantium asportauit. Præter eum lacum, omnibus noui Cayri regionibus nonnullæ procerum & Mamaluchorum domus visuntur: quæ à nostris hominibus maiorem amœnitatis quàm structuræ commendationem accipiunt: cætera vrbis humilibus casis & sordidissima plebe replentur. Extant etiam tria Christianorum templa diuersis in locis, quorum vnum multo alijs venerabilius existimatur, propter cryptæ famam, vbi Maria virgo sæuitiem Herodis effugiens, cum infante Deo Christo latuerit. Alia Barbaræ virgini & Georgio equiti, diuis etiam apud eas gentes celeberrimis, nuncupata sunt. Cayrum nouum continuatis propemodum ędificijs Bulachum sequitur. Id oppidum in vrbis effigiem altioribus tectis superbum Nilo adiacet, & à Mamaluchis cæterisque nobilibus æstiuo tempore frequentatur: vt increscentis Nili exundationes voluptatis causa ab editioribus locis prospiciant. Eò cuncta nauigia quæ aduerso amne subuchuntur, applicant: cæterum mercatorum cõcursus nouo in Cayro celebratur. In aduersa ripa contra Bulachum piscatorum ac nautarum casæ atque tuguria ex cratibus & palmarum folijs contecta, visuntur. Paulò supra Bulachum Cayrum vetus occurrit, quod pariter nouo Cayro intercedentibus ædificijs interuallo viginti stadiorum adnectitur, & præterfluenti Nilo imminet. Plurima mediocris structuræ ædificia vtramque ripam obtinent. Contrà est insula medio in amne hortorum & villarum amœnitate memorabilis, vbi diuortium aquarum incipit, & Nilus ipse ingenti eius insulæ rostro proscinditur. In ea templum est filiæ Pharaonis regis amore, & Moseos periculo tanti æui repetita memoria celebratum. Verùm Cayri veteris ædificia magna ex parte in hortos & squallentes ruinas abierunt. Ibi antiquam Memphim fuisse multis coniecturis existimamus. In ripa amnis Sulthanus Campson, egregij operis turrim arcis fastigium altitudine superantem extruxit, ad hauriendam è Nilo aquam. Ea pluribus rotis & machinationibus iumentorum labore versatilis in cacumen excepta, perpetuo demum aquæductu per castella, & lapideos tubulos, toti regiæ varijs siphonibus immittebatur. Ab vetere Cayro quinque millibus passuum, in Africę parte pyramides absunt, barbaræ vanitatis monumenta: quando insanas

opes oſtentantium æternis etiam in molibus tituli nominaque perierint. Intus ſunt conditoria Ægyptiorum regum diſtincta in cellas, quæ pretioſo ſectoque lapide veſtiuntur. Ea loca odore tetra ſunt, & tenebrarum aſpectu formidanda. Nanque propter adcreſcentes ruderum cumulos, anguſtiſsimo ingreſſu deſcendentibus ſæpius funalia extinguuntur, circumuolitantibus veſpertilionum agminibus. Multi in ſummitates earum euadunt, & narrant inde aſpici Alexandriæ pharum, & fluminis oſtia in mare erumpentis: adduntque eas ad medium infimæ baſis ſpatium, ob altitudinem, ſagittæ ictu minimè poſſe pertranſiri. Verum miraculo pyramidum excepto, coactis in vnum tribus vrbib. nihil admirandum præter incolarum multitudinem conſpicitur. Populus etenim, ſupra quàm credibile ſit, per omnes vicos numeroſiſsimus occurrit, ſed magna ex parte incultus & ſordidus: nam Mamaluchorum metu, oſtentare opes non audent, qui diuites exiſtimantur. Hi camelis aſinisque vehuntur, ſolis ſibi equos vſurpantibus Mamaluchis. In vniuerſum plebeij pariter ac diuites, veruecina carne atque orizę pultarijs famem explent, nec quæ aliarum gentium luxuria inuenit exquiſitas dapes, vel gulæ irritamenta nouerunt: gallinacij tamen generis pullos nobilium admittunt menſæ, quòd eorum magna ſit copia Aegyptijs, apud quos gallinæ ſua oua non incubant, ſed ea in clibanis, tepore ſenſim adhibito ita fouentur, vt mirabili arte compendioque pulli intra paucos dies progignantur ſimul & educentur. Cæterum Selymus, vbi Tomumbeium Memphim ingreſſum eſſe, & Mamaluchos omnes coactis in vnum viribus extremam belli fortunam periclitari velle, certius cognouit, propius vrbem admouit caſtra, et milites adhortatus eſt, vt toties victos hoſtes ea die omnino vincendos, & penitus debellandos exiſtimarent, paululumque adniterentur, vt ſuperiorum laborum atque victoriarum præmia caperent, quæ tot ac tanta futura eſſent, quanta ipſi vel immodicis animis antea concupiuiſſent. Reſtare paucos cum deſertiſsimo rege, qui cum vulneribus ac timore occupati, campeſtrem aciem ferre nequeant, domi in oculis & complexibus liberorum atque vxorum, ſupremum vitæ caſum expectare decreuerint. Vocari ſe vltrò ab Aegyptijs Mamaluchorum nomini infenſiſsimis qui illorum excidium auidiſsime expectēt, & ſe ad delendam peſsimorum atque immanium hominum progeniem è domibus pugnaturos polliceantur. In his tamen reliquijs fuſi perterritique exercitus debellandis, ſummam totius belli victoriam conſtare, quando pro victis cenſeri non poſsint, qui adhuc ſperent, arma teneant, ipſaque imperij ſede atque vrbe maxima potiantur. Proinde in eius diei euentu, cùm ſalutis & glorię, tum fortunarum omnium rationē & caſum conſiſtere exiſtimarent. Rem verò nullius propè negotij periculique futuram, ſi in nouo pugnandi genere, vt antea ſe duce bellis omnibus enixè feciſſent, omnino ſibi peruincendum eſſe ducerent. Ardebant prædæ cupidine militum animi, paratique & diducti in ordines irrumpendi ſignum expectabant, quum Selymus Baſſuela porta ingreſſus equites pluribus ſimul locis, ſed latiore via prætorianos immiſit. Occurrere equitibus equites, prœliumque atrox in triuijs, & anguſtis in callibus edidere: pedites verò prolatis in frontem colubrinis, atque falconibus, hisque vbi hoſtium agmina cernerentur, repentè excuſſis, compita rectis oppoſita regionibus ſtatione defenſoribusque nudabant.

Vbi verò ad munitiones foſſasque peruentum, dum impulſu obiectas trabes amoliri, foſſasq; tranſcendere conarentur, contraque Mamaluchi impigre obſiſterent,

ftterent, tāta vi, tantaque animorum peruicacia certauēre, vt nusquam acrius vel cruentius memoria nostra sit dimicatum. Mamaluchi enim pariter ac Turcæ vires omnes, & cunctas bellandi artes in id vnum pugnæ discrimen contulerant, haud ignari pro vita atque imperio vltimo eo certamine dimicari: quādo summa vtrinque præmia, aut cōtra supplicia victis atque victoribus, ludenti Fortuna ostenderentur. Plurimum cædis erat apud munitiones: nam Turcæ incautius progressi in cæcas fossas, alij super alios cumulati, prementibus vltimis procidebant: alij acutissimis vallis induebantur. Ipsæ matresfamiliās & pueri, è domibus virili audacia in subiectos saxa ac tegulas prouoluebant. Hos contra Turcæ, vt quisque eorum in fenestris vel tectis conspiciebatur, destinatis sclopettorum ictibus ferire, effringere fores, vnde supernè vis telorum ingrueret, intra domos vario euentu pugnare. Ipsi quoque Aegyptij, modò harum modò illarum partium fortunam speculantes, diuerso studio vtrosq; pro hostibus ducere atque oppugnare, vt quemcunque victorem sors daret, illum etiam egregiè iuuisse viderentur. Erant diuersis in regionibus plura simul contracta certamina: nam transuersis vicis quum discurrerent, modò hi, modò illi, in nouos hostium globos incidebant: & qui victores in fronte vrgebant, sæpe interclusi ab hostibus, in tergis cædebantur. Viæ, & quantum spatij inter tecta relinquebatur, horrendum visu, coaceruatis passim cadaueribus, tam multo cruore madebant, vt eleuatus puluis, qui initio densissimus erat, sedaretur. Aer nihilominus fumo & caligine tormentorum, & sagittarum nube erat obscuratus, tantusque erat militum clamor, armorumque strepitus, atque ipsorum tormentorum fragor, vt terra tremere, & conuelli ædificia viderentur. Pugnatum est continenter duobus diebus, ac totidem noctibus ancipiti Marte, ita tamen, vt Mamaluchi, qui numero pauci labori atque vigilijs sufficere non poterant, cedendo in interiores sensim vrbis partes, desertis primis munitionib. se receperint. Tertia die Mamaluchi, quum in ipso summæ rerum fortunarumque omnium discrimine, quod supremos hominum conatus atque animos augere consueuit, versarentur, tanta virtute pugnam redintegrarunt, vt Turcas ad multum spatium propulerint, et aliquot eorum falcones interceperint. Quo casu Selymus dicitur de victoria desperasse, iussisseq; vt ædificia passim incenderentur, impellente eum ad id flagitij & crudelitatis edictum iusta penè aduersus Aegyptios iracundia, quòd Iunusbassa in oculis eius à fenestra lapide caput ictus, graue vulnus paulò ante sustulerat. Iam tecta miserabilem flammam conceperant: iam vlulatus plorantium & deprecantium Aegyptiorum audiebatur: iam ipsi Turcæ languidius pugnantes, vt receptui caneretur expectabant, quum à pluribus simul nunciatum est, hostes ab diuersa parte, instāte Mustapha loco pulsos superatosq; supremum auxilium in fuga posuisse. Etenim Mustaphas, monstrantibus Ægyptijs Mamaluchisque transfugis ad amplissimam plateam peruenerat, vbi Mamaluchi stratos frænatosque equos collocarant: vt si quid durius accideret, eò se reciperent, atque his conscensis, in proxima, quæ statuissent loca se proriperent. Hos omnes, Mustaphas, deiecto præsidio, quod vt in parte vrbis minimè suspecta ex pueris ac mulionibus infirmissimum erat, comprehendit, & abduxit. Ea res, sicuti in grauissimis atque inexpectatis casibus accidere solet, vigorem eorum atque impetum magnopere debilitauit. Quamobrem spe fugæ sublata, quum vndique circumuentos se perspicerent, præliumque nulla alia spe, nullis subsidijs, sed sola virtute susten-

taretur, confeſsione ſua victi terga verterunt. Multi cum Tomumbeio, qui ne vinceretur eo prælio, cunctas artes virtutis atque conſilij nequicquam expertus fuerat, ad Nilum properantes ratibus tranſuecti in Segeſticam regionem contenderunt. Alia multitudo Ægyptiorum domibus fœdiſsimisque latebris ſe condidit. Ex fortiſsimis autem equitibus amplius mille & quingenti ad templum inanium Deorum tota vrbe maximum confugerunt, vbi quum diu ſeſe tanquam ex arce defendiſſent, quòd niſi honeſta cõditione deditionem facere nolebant, ad extremũ, ſiti, laſsitudine, vulneribus, tormentisq; expugnati, victoris arbitrio ſe dediderunt. Quorum pars, conniuente Selymo ab iratis militibus in veſtibulo trucidata, pars ſecundo amne poſt aliquot dies Alexandriã deuecta eſt. Selymus, inclinante victoria, extẽplo cohortes duas ad reſtinguendos ignes præmiſit, ac tota vrbe circummiſsis præconibus pronunciari iuſsit, Mamaluchos, qui intra duodecimã horam ſe dederẽt, omnes fore incolumes: poſt id tempus deprehenſis, nullam fore ſalutis conditionem. Ægyptijs autem qui latentes proderẽt, ſe daturum præmia: contra qui occultaſſent, ſe protinus eos palo infixurum, vxoribusq; ac liberis venundatis, domos ipſas eſſe concrematurum. Ad cuius edicti famã magnus eorum numerus prodijt, quibus ſtatim catenæ iniectæ. Iiq; omnes poſtea contra iuſiurandum, quòd fugę conſiliũ cepiſſe dicerentur, in cuſtodia crudeliſsimè trucidati ſunt. Nonnulli qui fidei ac amicitiæ iura proditione violare noluerũt, delati ab alijs vicinis ciuibus, extrema ſupplicia perpeſsi, qui amicis quib. ſe deuouerãt, cõſtantiſsimè periere. Exinde milites victoria feroces, ſcrutari cuncta, protrahere abditos atque obtruncare, prædari etiam Ægyptiorum domos, nihil clauſum ſecretumq; relinquere. Erant qui vno tempore ijſdẽ in ędib. auaritia, crudelitate atque libidine graſſarẽtur, quũ quiſq; eò vires impetumq; transferret, quò à natura raperetur. In magna nanq; licentia quiſq; ſuis morib. facilè ſeruit, effuſeq; blanditur. Eodẽ die Gazelles, qui paulò antè ad cogẽdos Arabes, conducendaq; auxilia iuſſu regis in Thebaidem profectus fuerat, ſuperuenit. Is quum euerſis omnibus rebus, neq; manu, neq; conſilio proficere poſſet, ac Dijs iratis infeſtisq; belli fortunam, quę toties partium conatus tranſuerſo impetu perfregiſſet, minime ſibi amplius tentandam putaret, ad Selymum fide accepta cum tribus Arabum ducibus, multisq; equitibus venit: atque ita locutus eſt: Si Fortuna, quam ſumma virtute tibi conciliaſti, felicitati noſtrę non inuidiſſet, hodie non haberes, poſtquam cuncta armis tuis ſubacta ſunt, vnde reliquos mortales animi magnitudine ſuperares. Integris rebus noſtris atq; opibus dum pro vita ac imperio certaretur, Turcarum nomẽ inani virium fiducia elati, ſemper contempſimus, & te vti hoſtem decebat, acerbiſsimo odio perſequebamur. Facto demum periculo, omnibus victi prælijs, quum & mirificam atq; diuinam virtutẽ tuam, & fecundiſsimas victorias, quę non ſine Deorum immortaliũ conſilio tribuuntur, miraremur, ſupplices ad te venimus, vt meliorem fortunã beneficio tuo ſequeremur: et tu ipſe parcendo atq; ignoſcendo victis ac deditis, qua vna virtute homines cęlitib. ęquantur, ſupra immortalis glorię tuę terminos nomẽ & famam extenderes. Tomumbeio quãdiu nomẽ viresq; retinuit, & in aliqua luce verſatus eſt, fidelem operam præſtitimus. At quum iniquo ſuo fato profugus, incerta etiam ſalutis fama ſolitudinibus inerret, deſerti potius quàm deſertores, ad te confugimus, ſtudium noſtrum atque operam tibi meliore conditione probaturi, ſi, commutata acerbiſsimarũ rerum ſorte, nobis viuere, & auſpicijs

tuis

tuis militare licuerit. Selymus, quòd Gazellē propter eximias animi corporisque virtutes, quibus clari viri etiam apud hostes gratiam promerentur, apprimè nouerat: quodque Arabes, quos maximè timendos esse intelligeret, fœdere atq; amicitia sibi obstringere cupiebat, omnes humanissimis verbis excepit, & singulis stipendia constituit: hortatusq; est, vt veteris fortunæ obliuiscerentur, & cuncta ex liberalitate sua sperarent. Nec multò pòst, quum ab Achasia vrbe Mauri simul atq; Arabes, adiunctis quibusdam Mamaluchis, qui eò profugerant, Memphiticum agrum incursionibus vastarent, sæpeq; frumentatores Turcas, ac muliones qui paulò longius pabularentur, interciperent, Gazelles cum parte exercitus ad debellandos eos missus est. qui celeriter expugnata, direptaque Achasia, & latronibus magna ex parte trucidatis, superiorum dierum iniurias cum magna sui laude imperatorisque lætitia vindicauit. Interea Tomumbeius in Seiectica regione, quæ trans Nilum ad Cyrenaicam vergit, his etiam tot malis victus bellum reparabat. Venerat ab Alexandria ad eum valida Mamaluchorum manus, quæ ab vrbis præsidio literis euocabatur: multi etiam eũ ex fuga comitati fuerant. Non deerant partis Africæ Arabes, & Mauri quoque regionis incolæ studium atq; operam suam pollicebantur. Præterea ab Memphi nonnulli Aegyptiorum, quorum domus ipsæq; familiæ Turcarũ prædæ atque libidini cessorant, si noctu Memphim conuolaret, se tumultum excitaturos promittebant: Foreque, vti omnes Turcæ, qui in contubernijs essent, vno clamore atque impetu populi delerentur: quando omnes cuncta nefanda atq; hostilia perpessi, diutius insolentissimorum hominum iniurias ferre non possent. Ipsos quoque Turcas ad contemnendum numerum ex amplissimo exercitu redactos esse dicebant: magnam eorum partem duobus Memphiticis prælijs interijsse: reliquos fermè omnes, aut vulneribus aut aduersa valetudine esse confectos. Quibus de rebus, & vires vndique crescebant, & spes ipsa, quæ nunquam perdito ac profligatissimo regi defuerat, apud inuictum animum supra eius miseriæ conditionem efferebatur: ita vt Fortuna, quæ immitis atque acerba omnium mortalium infelicissimo supremas insidias tédebat, tum primum commutatis iniurijs prosperos rerum exitus promittere videretur. Dum hæc a Tomumbeio pararentur, Albuchomar vir Aegyptius, qui in Seiectica cæteros omnes authoritate atque opibus anteibat, siue vt imminentis belli cladem ab agris suis auerteret, siue vt gratiam victoris, quam, malis facilius apud reges, quà bonis artibus homines consequuntur, proditionis munere mereretur, ad Selymum venit: atque eum de copijs, ac nouis Tomumbeij & ciuium consilijs certiorem fecit. Quo cognito, Selymus excubias tota vrbe disposuit: suspectos ciues in arce, quæ deserta à Tomumbeio deuenerat in eius potestatem, custodiri iussit: & complura nauigia tormentis atque militibus instructa, quæ aduersam Nili ripam obseruarent ac tuerentur, pluribus locis separatim toto flumine collocauit. Verùm secum ipse reputans, quanto cum periculo toties cum acerrimis hostibus conflixisset, & quum difficile factu foret intercipere Tomumbeium fuga extrahentem bellum, atque alia semper atque alia per vastas & ignotas regiones auxilia comparantem, vt clementia atq; animi liberalitate hominem tentaret, ad eum legatos mittere decreuit: qui suaderent, vt arma deponeret, & iam tandem victoris fortunam agnoscere vellet: ac simul data fide pollicerentur, eum, si supplex accederet, regnũm quod tueri armis nequiuisset, victoris humanitate ac beneficio consecuturum. At ille reno-

uare bellum pergeret, & suæ imbecillitatis obliuisceretur, dijudicata belli fortuna, nullam eum postea dignitatis ac vitæ conditionem ex merito apud iratos inuenturum. Enimuero Selymus, quum se in remotissimam regionem, alia atque alia inuitante victoria abductum conspiceret, ac tantulis infirmis copijs timeret, ne in amplissima vrbe ab incertæ fidei hominum multitudine opprimeretur, per conditiones bellum conficere, quàm vi contendendo nouis implicari periculis malebat: cum præsertim ab incolis eius prouinciæ nunciaretur, vbique manus equitum omnis generis cogi ab his Mamaluchis, qui ex fuga diuersas regiones petiuissent: classemque ad Suezziam portum expectari, quæ Arabico sinu ad Erythræas angustias aduersus Lusitanos profecta esset. In ea esse supra tria milia Mamaluchorum, & Amyrassem ac Raysalomonem peritissimos duces, magnumque numerum æneorum tormentorum, vnde Tomumbeius accepta incommoda resarcire, atque vrbem vocantibus amicis repetere posse videretur. Sed eum in primis ingens cura Persicarum rerum excitabat: ne si Hymbracorbassa quem ad Taurum præmiserat, Hysmaelis viribus impar foret, ipse prius ab Asia Minore ac Syria excluderetur, quàm Byzantina classis cum supplemento militum, & secundis commeatibus Alexandriam perueniret. Igitur decreta legatione, viri insignes qui sacris præerant, cũ hisque aliquot Aegyptij clari nominis mittuntur. Qui quum traiecto Nilo in Seiecticam peruenissent, antequã audirentur, à quibusdam Mamaluchis insana ac barbara crudelitate trucidati sunt. Nefarij siquidem & arrogantissimi homines, Tomumbeio nihil tale expectãti, se gratum facturos putabant, si ad declarãdum studium suum atque alienissimam à pace voluntatem, tanti odij ac feritatis rabiem ea immanitate sceleris ostentassent. Quod factum superbè atq; atrociter, omnem Selymi patientiam abrupit, & mox funestissimum bello, ac Mamaluchis omnibus finem imposuit. Nanque homo, quum nullis etiam irarum fluctib. ageretur, natura & vehemens & ferox, ęquo animo ferre non poterat, quòd victi fugatiq;, & mandata sua, quæ vtilia atq; honorifica ipsis forēt, despicere, & ius legatorum apud efferatissimas etiam gentes sanctissimũ violare ausi fuissent. Quamobrem his exagitatus iniurijs, in Seiecticam aduersus Tomumbeium expeditionem edicit: commeatũ parari imperat: & Nilum, quòd ratibus transire, neque suæ dignitatis, neq; præsentis occasionis esse statuebat, contractis vndique nauigijs, stabili ac latissimo ponte consterni iubet. At Tomumbeius, quũ parari copias, & Nilum ponte iungi per exploratores & Mēphiticos ciues audiret, veritus prouincialium perfidiam, quorum animos Albuchomaris defectione ab se alienatos esse, propter eius viri potentiam atque authoritatem, facilè suspicabatur, illam eandem, quæ toties spes suas frustrata fuerat, prælij fortunam tentare cõstituit. Omnibus enim rebus inferior, extrahere bellum, vel hostem expectare non poterat: neque sibi iterum amissa dignitate per vlteriores solitudines fugiendum arbitrabatur. Ergo inito cum suis consilio, quod sibi Mamaluchisque omnibus supremum fuit, cum quatuor millibus armatorum equitum, & bis totidem Maurorum atque Arabum, è Seiectica diluculo profectus, continuato per diem ac noctem itinere, ad Nilum cõtendit, vt Turcas, quos nihil tale de victo atq; infirmissimo hoste suspicaturos esse intelligebat, audendo falleret, & sui famã celeritate præueniret, ratus se improuiso aduentu copiarum partem, quæ primæ flumen transissent, priusquam eis subueniri posset, esse deleturum. Neque enim temporis spatium opinionem fefellit:

refellit: nam horarum momenta cum itineris celeritate egregiè ſupputata, congruerant: & vt ipſe coniectura futurum putauerat, prima Aſiaticorum agmina pontem traiecerant. Muliones & cum his pueri, qui Selymo à cubiculo ſeruiebant, quum ad tendendum tabernaculum amœniorem locum quærerēt, longius progreſsi, puluerem aduentantis exercitus primi conſpexêre: ſtatimq; ea de re Muſtaphas certior eſt factus, & ad arma conclamatum. Qui rumor & his, qui iam tranſierant, & illis qui in citeriore ripa tranſituri morabantur, magnam trepidationē iniecit. Tomumbeius expedientes arma, & coeuntes ad ſigna hoſtes repentino impetu adortus, primos, qui ſuſtinere irruentium impetum auſi ſunt, obtruncat, alios diſijcit & conuertit in fugam. Nec Muſtaphas, quanquam impauidus, ante alios pugnando, atq; adhortando, tota fermè prima acie protrita, ac cæteris perturbatis, reſtituere ordines, aut in fugam verſos retentare poterat. In aſpero enim atque inopinato negotio, cuncta, concurſatione, cæde, fuga, & metu plena erant: totis ripis ſupra atque infra pontem reſpectantium atque auxilia implorantium trepida agmina viſebantur. Multi, impellentibus hoſtium turmis ad extremos redacti margines, in flumen procidebant: multi ad initium pontis, occurrentibus qui continue ab vlteriore ripa ſubmittebantur, dum ſcandere pontem vellent, timore præpediti, & reiecti ab ſuis, profluentis gurgitibus hauriebantur. Erat latitudo pontis tāta, vt quaterni equites commodè recipi, & magna eorū multitudo vnius horæ momento tranſmitti poſſet. Verum quum tormenta traducenda eſſent, minora equitum ſubſidia, quàm periculi magnitudo, vel repentinus caſus efflagitabant, ſubmittebantur: nec in tormentis vllum erat auxilium, quæ celeriter traduci, vel ab citeriore ripa in aduerſam, propter obiecta ſuorum agmina emitti ſine detrimento non poterant. Interim Selymus, qui initio tumultus ad Nilum decurrerat, ſcaphas, & fluuiatiles lembos prętorianis ſclopettarijs complet, atque equitatu per pontem accelerare iuſſo, eos laborantibus ſubſidio tranſmittit. Quibus nauigijs expediti nautæ, quum adhibita omni celeritate reuerterētur, ac rurſus alios exciperent, paruo temporis ſpatio plures cohortes expoſuerunt. Quorum aduentus perturbatos etiam ęgrè ſuſtinentes Aſiaticos confirmauit, Canoglis quoque Tartari regis filius, Scytharum agmina vt Nilum tranſirent cohortatus, in vlteriorem ripam paucis deſideratis & admirantibus cunctis euaſit. Ea enim gens & Tanaim & Volgam rapidiſsimos maximosque amnes, gregatim inſuefactis equis tranſnatare didicerat. Eodem quoq; tempore Tomumbeius, quòd celerem in vna ea re victoriam conſiſtere prouidebat, confertis ſuorum turmis ad pontis caput penetrare, atque id occupare conatus eſt, vt ad intercludendos hoſtes primam ratem auelleret, & rudentes, quibus ea nauium ſeries ripæ deligabatur, præcideret, quib. abſciſsis, neceſſario totus pons ſuperſtantibus copijs reſolutus, ipſo tanti amnis impetu raperetur. Quæ res longè periculoſiſsimam attulit dimicationem. Nam ab delectis, ac optimè armatis, qui a fronte vrgebant, ſingulari virtute pugnabatur: & Muſtaphas animaduerſo periculo, & ſigna & fortiſsimos quoſque in eum locum contulerat. Itaque tanta eſt contentione actum quanta agi debuit, quum Mamaluchi, ſi loco potirentur, ſe breui negocio poſtea ſuperiores hoſtium victorias euerſuros manifeſtè perſpicerent: & Turcæ, niſi pontem conſeruaſſent, de ſua in primis, & reliqui exercitus, ac ipſius imperatoris ſalute deſperandum eſſe intelligerēt. Sed rem obtinuit Muſtaphas ſclopettarijs, & Gręcorum turmis, quę iam plu-

res transierant, prælium excipientibus: moxque hostibus repulsis vltro institit, & ad multum spatium eos submouit. Hic est ille Mustaphas natione Pannonius, & Baiazetis gener, qui magnificentiæ & perpetuę laudis studio, ex huius victoriæ manubijs, eximijque regijque operis, & sumptus, pontem lapideum in Strymone amne construxit: quem hodie per Thraciam transeuntes, tanquã Romanæ magnitudinis æmulum admirantur. Tomumbeius, vt Mamaluchis, qui lassitudine deficientibus equis, acrius pugnare non poterant, aliquid ad respirandum spatij daret, & per eos rursus extremum prælij casum collectis viribus experiretur, Arabes, ac Mauros, vt tantisper pugnam sustinerẽt adhortatus est. Quod quum impigrè præstitissent, & paulò pòst Mamaluchi equis atque corporibus aliquantulum recreatis successissent, tanta vi prælium redintegratum est, vt Selymus victoriæ diffidens, quanquam amici eius, ne id faceret, deprecarentur, conscendere pontem, & suis auxilio proficisci non dubitarit. Eius aduentus, spe illata militibus qui in conspectu imperatoris, & pręmia & laudem, insigni aliquo virtutis facinore edito, promereri cupiebant, conatus hostium repressit: statimque prætorianarum cohortium virtute omnes in fugam versi. Fugientes, equitatus qui prælio non interfuerat, totis campis consectatus est: & ipsi demum Scythæ, qui delati vorticibus in vlteriorem ripam ad hostes tardius ascenderant, sagittantes affuere. Tum verò missi Mustaphas Cayerbeiusque, & Gazelles cum recenti atque expedita equitum manu, qui vestigijs fugientium insisterent: nec Tomumbeium elabi paterentur. Sequenti die eum ad prealtæ paludis emissarium, vbi paulùm conquieuerat, adepti sunt, conantemque interscindere ligneum pontem, vt iniecta mora antecederet, aliquot ibi occisis & captis, rursus effugere coegerunt. Tertia die, quum amissis fermè omnibus copijs, ad Secussani reguli villam peruenisset, & Turcæ Aegyptijs, qui eius regionis pagos incolunt, extrema supplicia denunciassent; nisi ad comprehendendum Tomumbeium egressus omnes illarum paludiũ, & circumiecta loca intentis custodijs obseruarent, metu perculsus paludibus se condidit: vbi eum paulò pòst agrestes mersum aquis vsq; ad summum pectus, atque inter iuncos & harundines latitantem deprehenderunt: vinctumq; miserabili habitu occurrentibus Turcis tradiderunt. Nec multo pòst cum aliquot ducibus amicorumq; præcipuis, Memphim perductus est. Selymus, qui propter interfectorum legatorum iniuriam, hominem necare decreuerat, eum ad se perduci vetuit, tortoribusque tradidit, vt de Campsonis thesauris quæreret, qui secretissimo specu abditi credebantur. Ferunt eum constanti animo ac minaci vultu, nihil præter suspiria atque horribiles gemitus, in summis cruciatib. protulisse, vt ea patientia victoris sæuitiam superaret. Postero die eum vili camelo impositum, ac obsoleta indutum veste, religatisque in tergo manibus, sicuti noxij ac latrones solent, per omnia vrbis fora, et celeberrimas regiones circumduci iussit, vt Aegyptij quem paulo ante regem adorarant, illum eundem vertente fortuna in extremas præcipitatum miserias, vitæ simul atque imperij dies fatali laqueo finiturum intuerentur. Quum verò ad Bassuelam portam peruentum fuit, ei laqueo gulam fregère: vtque transeuntibus conspectui atq; ludibrio foret, vnco ferreo suspensum supra fornicem reliquère. De Tomumbeio supplicium sumptum est Idibus Aprilis, anno à partu Virginis decimoseptimo supra millesimum & quingentesimum: qui dies Lunæ dicatus, Christi resurrectionis celebritatem secutus est; quum ad Rhodaniam pugnatum esset

vndeci-

vndecimo Calendas Februarias, die diui Vincentij memoriæ dicato. Nec defuerunt, qui in eo tam atroci miserabilique spectaculo lachrymas effunderent, tristiq; & gestu & incondito eiulatu vltimi regis sui vsque adeo fœdam atque turpissimam necem auersarentur, vel increpantibus sæua voce, & mortem cōminantibus Ianizaris, quòd Memphiticus populus, vti leuis, & veteri Mamaluchorum seruitio assuetus, depulsæ seruitutis beneficium, nequaquam lætis & gratis animis acciperet. Erat enim plebs Aegyptia adhuc incerta libertatis, propterea que cæco suspensa metu, rebus suis timere cogebatur: quòd Turcarum gentem bello inuictam formidatamque cunctis Europæ atque Asiæ regibus, nequaquam Circassijs mitiorem, imperatore prǽsertim cruentissimo, superbissimè regnaturam existimaret. Commouebat quoque animos mirum in modum pendentis Tomumbeij habitus tam indignè à Fortuna mulctati, eum nanque singulis aulæ honoribus integra nominis fama gestis, ad summū regij decoris fastigium, studio populi, fauoreque procerum ascendisse meminerant, vt inde vrgentibus fatis vsque adeò deformi ruentis imperij & vitæ exitu præceps daretur, exemplum haud dubiè inter paucissima humanæ varietatis valde memorabile miseris pariter atq; felicibus præbiturus. His quidem, vt nihil sese efferre, sibique adulari, illis verò, vt cuncta, quę indigna atq; aspera sors adueheret, constanter ferre condiscerent. Eo etiam Tomumbeius commiseratione dignior apparebat, quòd maiestatem proceri & lacertosi corporis, vultumq; promissa & canescente barba venerabilem, cùm regio solio, tum militari imperio parem attulisset. Cæteri Mamaluchorum proceres cum ignobili etiam equitum turba, qui in custodijs erant, eandem exitus fortunā tulerunt. Sublato Tomumbeio, atque occisis fermè omnibus Mamaluchis, quum nulla certa hostium manus in Aegypto esse nunciaretur, quæ renouare bellum posset, diductis copijs, ad recipiendas vlteriores prouincias Selymus duces misit, Alexandrini enim secundum Memphiticam pugnā expulso præsidio, & Phari arce, quam imbellis custos certa cum spe præsentis præmij quam dubio periculi euētu tradere, quàm defendere maluerat, facilè occupata, multis antè diebus ad Turcas defecerant. Damiata quoq; victoribus portas aperuit. Hæc olim Pelusium, Æliopolisq; demum instaurante Hadriano Cæsare vocata est: Citra autem Nilum, qui Ægyptus Iudeæ atq; Arabiæ terminos attingit, nulla ciuitas, quæ Turcarum imperio non pareret, relinquebatur. Ipsique Africę reges Cyrenaicę finitimi, qui pendere tributa, & Sulthanis certo fœdere parēre consueuerant, legationes destinabant. Reliqui erant Arabes, & præsertim Africani, qui Tomumbeio auxilia miserant, & Turcis, quòd eo bello magnum suorū numerū amisissent, minimè parituri dicebantur. Ea gens latrocinijs potius, quàm bello assueta, ab Euphrate quà Palmyrenorum fines alluuntur, vsque ad Atlanticum Oceanum totam Aegyptum atque Africam multitudine sua repleuit. Errabunda gens est, ac innumerabilis; distincta tamē per populos & duces, qui suas vrbes atque oppida singulis curribus trahunt: vtpote qui certas sedes non habent, & Scytharum more tentorijs & papilionibus vtuntur. Ipsi se gentium nobilissimos prædicant, quòd nullis vnquam alijs immixti gētibus, incorruptam antiqui generis nobilitatem conseruarint. In vniuersum astu omnes atque ingenij artibus potius, quàm corporis viribus pollent. Frugi enim in conuictu homines nulla cibi intemperie vires alunt, temperantia valetudinem tuentur: multaque exercitatione ad inuictum robur habiles artus

confirmant.His magnæ curæ est vxorum pudicitia, quando nihil potius ducant,quàm incorrupti sanguinis antiquum decus. Totum autem familiæ censum vna implet tenuis supellex,quæ nobili equo Numidico, lancea, & iaculis constat.In mundo muliebri,neq; aurum,neq; argẽtum visitur,sed lanea virgata vestis,& pro geniali thoro ex centone leuis culcitra:primores tantum,argentum vermiculato opere fabrefactum pictumque in phaleris gestant:argenteasque item bullas collo suspendunt,quas incluso amuleto,Thaheles vocant, quarum præsidio aduersus pericula se probè munitos arbitrantur. In hospites aduenas ambitiosius,quàm latronum mores ferant,liberalitate vti mos est. Sed conuiuia eorum,si venatio non suppetat,leui pollinis & orizæ pulticula, fauo mellis,carica,palmæ dactylis,ac lacte acido finiuntur. Munera sunt laneę chlamydes colore violaceo aduersus imbres à nostris expetitæ.Sed inter se nouas & veteres à maioribus per manus traditas immortales inimicitias exercẽt, ac sæpenumero in factiones secedunt,& aggregatis vtrinque auxilijs cruentissimè præliantur.Qua de causa,quum antiquis odijs, & nouis simultatib. semper studeant,& bella ex bellis oriatur,nunquam ad expellendos Mamaluchos consentire in vnum,& pari consilio bellum gerere valuerunt. Neque enim Mamaluchorum opes tantæ multitudini sufficere potuissent,quando Sulthani ex aliena discordia potius,quàm proprijs viribus eam prouinciam atque imperium retinere viderentur.Itaque Selymus per idoneos homines plures eorũ duces data fide ad se Memphim euocauit,et summa liberalitate prosecutus est: quorum exemplo fiebat,vt cæteri quotidie accederent,acceptisque munerib. in verba eius continuò iurarent. Aliqui tamen,quum nullis pollicitationibus ac donis flecterentur,per insidias ab alijs ducibus intercepti,ac Selymo traditi, inanis pertinaciç atque odij pœnas dederunt.Classis quoque paucarum nauiũ aduerso Nilo vsque ad Sienem,quam hodie Guagueram incolæ appellant,ascendit,omnesque hæ gentes quæ ad Aethiopiam vergunt,sicuti amicitiam potius,quàm imperium Sulthanorum agnoscebant,ita victoriæ fama perductæ in Turcarum fidem facilè concessere. Iisdem etiam diebus ad Suezziam Rubri maris portum(is olim Arsinoes fuit)cum aliquot turmis atque cohortibus processum.Distat Memphis à proximo littore,vbi Suezzia est et Thorius portus,trium tantùm dierum itinere.Quo in portu Campson aduersus Lusitanos classem ædificauerat: qui, subacta tota prope India,omnem Arabici sinus nauigationem sustulerant:& quum indicas merces per Oceanum in Hispaniã auerterent,Memphitica vectigalia grauissimis detrimentis affecerant.Ea classis,magna impensa,et labore incomparabili vix quatuor annorum spatio perfecta,deductaque fuerat.Nam ab Issico sinu,atque Amani syluis è Cilicia materiam petere necesse erat:eam inde transuectam Pelusium,aduerso Nilo Memphim deportabant,vbi nautæ ac peritissimi fabri non deerant,qui ab Venetis haud obscurè submittebantur:quum & ipsi, eodem incommodo accepto,nobilem illam,& toti Europæ statis temporibus aromata partientem nauigationem intermittere cogerentur. A Memphi autem plicatiles ac solutæ naues membratim camelorum dorso Arsinoem conuehebantur : ibique rursus commisso in vnum per partes clauis configabant.Quibus constructis atque deductis,paulò antè Selymiani belli initia,Campson Amyrassem & Raysalomonẽ duces misit cum valida manu Mamaluchorum,magnoque tormentorum apparatu,qui cum classe ad Erythræas angustias contenderent,& cum Lusitanis

bellum

bellum gererent. Sed illi, quum Lusitanam classem duce Lopo Suare vltrò ingressam Arabicum sinum cognouissent, nec sibi tunc, multis de causis, cum totius Indiæ victoribus confligendum esse arbitrarentur, Giddę, qui Mechę Mahometi sepulchro celeberrimæ vrbis portus est, medio in sinu ad Arabiæ Felicis littus per causam reficiendæ classis substiterunt. Mox verò discedentibus Lusitanis, qui propter aduersas tempestates repulsi in Aethiopica littora, ac diu flantibus Euris iactati, nulla re memorabili gesta sinu excesserant, aliquot amicas vrbes Felicis Arabiæ latronum more diripuerunt: & Ademum, vt ciuibus pecuniam exprimerent, expositis copijs oppugnarunt. Sed vrbs frequētissima & munitissima impetum Ægyptiorum egregiè sustinuit. Ademum enim, quod antiquitus Ocellis emporium fuisse arbitramur, opportuna in caute iuxta promontorium Palindromum extra Arabici sinus fauces ad læuam positum est, & à tribus ferè partibus mari alluitur, murumque habet, quà aditus est a terra, & complures turres in morem nostrum portui ac naualibus impositas. Magna quoque est ea in vrbe, vt in nobilissimo Indici maris emporio, commercij & mercaturæ causa, Persarum atque Indorum multitudo, qui vno consensu cum ciuibus, vt sese atque opes suas ab Aegyptiorum iniuria tuerentur, pro alienæ vrbis salute sumptis armis propugnare non recusabant. Ita Amyrasses, & Raysalomon repulsi ab mœnibus & pessimè accepti, reductis copijs ad insulam Cameronis, atque inde Giddam redierunt. Ibi quum de Campsonis morte atq; aduētu Selymi ad Memphim cognouissent, atq; alter in fide permanere, alter verò victoris fortunam sequi contenderet, protinus inter se dissentire cœperunt: coortaque inter milites seditione, Amyrasses, qui Tomumbeio fauere conabatur, Meccham profugit. Verùm paulò post Raysalomone eum deposcente, atque omnia hostilia, nisi continuo sibi traderetur, denunciante, à Mecchensibus, qui rebus Giddensium magnopere timebant; captus, et Giddam ad classem transmissus est. Porrò Raysalomon, vt æmulo & collega sublato, solus classis imperio potiretur, atque edito aliquo insigni facinore sibi aditum ad victoris gratiam præpararet, Amyrassem noctu ad declinandam inuidiam mari demersit, & bimestri stipēdio donatis militibus, hisq; Selymi sacramento adactis, paucorum dierum nauigatione Arsinoem peruenit: & tradita classe ad Selymum profectus est. Ea vero Turcarum manus, quæ Arsinoem venerat, dextro littore ad superiores prouincias ascendit: reguliq́ue omnes, qui Sulthanorum tributarij vel amici erant, vsque ad Dauidis maximi Aethiopum regis fines, quem nostri Preteiannem vocant, sine vlla dubitatione deditionem fecerunt. Sed quoniam in mentionem Preteiannis incidimus, non iniucundū fore putauerim, si post tot cruenta prælia, & tristes rerum prope omniū euentus amœnioris materiæ diuerticulum legendo fessis paremus, quòd Aethiopiæ descriptione aptè præstare lubet, vt quæ plerisq; fabulosa videri solent, ad veritatē fidemq; historiæ referantur. AFRICA, quæ tertia pars orbis censetur, ingentis Pyramidis figuram effingit: cuius basim efficiunt ea littora, quæ à Nili ostijs perpetuo tractu ad columnas Herculis directa, Mediterranei maris fluctibus alluuntur. Latera autem, hinc Rubri maris sinus, illinc Atlanticus Oceanus, sensim extenuato terrarum cuneo castigant, vt in oblongam coeundo desinant cuspidē, & extremo Bonę spei promontorio terminentur. Id ad Antarcticum polum vergit, ęquo fastigio ęquatoris et tropici Capricorni lineas longissimè progressum; quod intentatum, nec planè antiquis

cognitum Africę caput, memoria nostra superauere Lusitanæ classes, quum in Indiam ingenti ausu petendis aromatibus prouehere ntur. Id naturę munimẽtum, immensi diuersique æquoris vastum pelagus tanquam rostro findit & dirimit, quum ab ortu Solis Indici maris æstum lęuo humero excipiat: ab occasu autem dextro alterius propè Oceani Aethiopica littora pulsantis fluctus summoueat, & extrema veluti terrarum lingua concursantibus ventis, & refractis tempestatibus imperet. Media huius expressæ pyramidis, quæ sunt regiones vltra citraque æquinoctialem lineam, per arenarum solitudines innumerę Aethiopum gentes inhabitant: quæ portenta naturæ existimari possunt, quòd moribus tantùm ab homine distent, quantum ingenij captu brutis accedunt: quanquam auaritiæ, superbiæque bona pariter ac mala planè intelligant, quũ & aurum quod effodiunt, & commerciorum vtilitates agnoscant: rerumque propè omnium inopes, pro imperio & dominatu regum suorum cruentissimè dimicent. Ex his Troglodytæ, qui iniquissimis feruoribus damnati, perpetuisq; & directis Solis radijs flagellati, cauernas inhabitãt, feritate reliquos antecedunt, Nigritarum omnium, quos interluit Niger amnis hodie Gambra vocatus, Sol pro aspectu recto aut obliquo, gẽtis colóres euariat. Ante alios Guinei absoluta nigritie, nec repandis & contusis naribus vultu gestuque nobiliores existimantur. Mantingæ generoso ingenio fidem colunt, maturæ oleæ colorem imitantes. Manicongri ancipiti memoria pollent: nam obsequia cum fide implent, & seruitij pertæsi, conditionis suæ fortunam dominorum cæde sæpe vindicant. Gilopi ablutis carbonibus similes, verborum odia reseruant, pigrique & hebetes non citò mansuescunt. Zapes & sensuum & corporum ignauia, mancipiorum omnium vilissimi existunt. Ad has gentes quotannis penetrant iustis, & compositis agminibus, quæ Carauanæ vocantur, proximi mari nostro Pœnorum, Numidarum, & Maurorum mercatores, magno quidem quæstu, sed aliquanto maiore vitæ periculo: quòd in arenosas solitudines, & indiga aquæ loca, obsessaque passim serpentibus & feris delati, sæpe excitato subtiliore sabulo austri flatibus obruantur. Hæc nobis scribentibus Muleasses rex Tunetanus ab immani fratris iniuria exustorum oculorum orbitate miserabilis, enarrauit, totam ferè ex imperio eius subiectis Carauanam, tantam proximè vno ventorum turbine cãlamitatem subijsse, vt vix decimus quisque multorum mensium remenso itinere sospes & integer domum sit reuersus. Tanta est auri & eboris sitis, cum hæc vilium mercium permutatione parentur, vt incerta spe lucri non planè dubia salutis iactura computetur. Cæterùm Lusitani Atlantem, quem in Mauritania Clarum montem hodie vocãt, & Praxium promontorium Viridesque insulas, quas nonnulli Hesperides esse existimant, annuis atque victricibus classibus præteruecti, insinuatique Nigritarum terris, pleniorem horum populorum notitiam retulerunt: quum inde captis aut coemptis mancipijs, Lusitaniam repleuerint. Legẽdo enim oram à Praxio ad Orientem proras vertere, quà irrumpens Oceanus deuoratis littoribus ingentem efficit sinum, vsque ad sancti Thomæ insulam, quæ sub æquatore sita est, deserta nuper et infesta crocodilis atque serpentibus, quibus in eam relegata damnatorum corpora ad pœnam obijciebantur. Sed ex infami et inculta, propter benignam perpetui autumni temperiem, facilè frugiferam, saccaroque abundantem, Lusitani in cultura diligentes reddiderunt. Sicuti de Fortunatis, quæ Canariæ hodie dictæ, dextrorsum numero decem in Eurum

ventum vergunt, & de Maderia Foncialia Hispaniæ proxima, parvo colentium labore profectum esse videmus. Ab hac divi Thomæ insula, in qua iam Lusitanorum colonia coalescit, aliæ atque aliæ classes recurvatis littoribus adiêre novas gentes, longissimo tractu usque ad ipsum Bonæspei promontorium: sic tamen lustrando littorum recessus & anfractus, ut à conspectu classis, nisi iusta manu armatorum exposita, recedere non auderent, admoniti scilicet recenti infortunio Francisci Almedij Indicæ classis præfecti, qui sub promontorio Bonæspei, quum inauspicatò in terram ad conspectum fontem cœnaturus descendisset, subitò ferorum hominum è nemore erumpentium impetu oppressus est: vir indignus ea calamitate, vel hoc uno, quòd magnis rebus gestis, partam Indicæ victoriæ lauream regi suo referre nequierit. A Bonæspei promontorio, binisq; ambientis Oceani littoribus, introrsus Magni Preteiannis imperia patescunt, quæ in quadraginta amplius regna, per immensas propè regiones certis finibus distinguuntur. Hæc nota, claraq; suis nominibus atq; opibus, peculiares habēt reges, lingua, moribus, & oris colore dissimiles, qui tributa pendunt: aut stipendiarij facti, quum bellum ingruit, Preteianni tanquam supremo imperatori operam navant. Præ cæteris Scevæ regnum ubertate soli, cœliq; temperie, atq; hominum ingenijs nobilissimum existimatur. Hoc tanquam præcipuum natalis soli rex incolit: nam in eo plures habet regias, & augustiora templa: secutusq; herbidorū locorum, & aquarū opportunitates, ad tot comitantium agminum commoditatem antecapit, & exurēte etiam sole, per varias mansiones salubriore aeris temperie perfruitur. Toto siquidem ferè anno sub tentorijs degit, insigni apparatu & magna aulæ frequentia, quanquā frequentes pagi ædificiaq; ex trabibus cancellatis, & cretaceis parietibus adfabrè constituta non desint, quæ hospitaliter subeuntes recipiant. Regnum Scevæ Antarcticum polum duobus & viginti gradibus elevatum aspicit: fines eius à proximo Oceani littore decem dierum itinere distāt: absunt autem a Nili fontibus itinere quindecim dierum. Scevano in agro mira est rerum omniū fertilitas, frumentiq; præsertim, & ordei, omnisq; (uti apud nos) leguminis: milij verò, panici, usqueadeo altę segetes luxuriant, ut equitis staturam superent. Nec terra abundans pomis vites respuit, quæ vindemias largissime præbeant: quanquàm ex pyris, acrioribusq; malis vulgò succum exprimant, quo potu vilior populus utatur. Ter singulis annis arant, & serunt, & perpetuo propè autumno omnis generis fructuum copia lætantur. Nam ficus virides, & melopepones sapidissimi toto ferè anno convivijs non desunt. Fabę & ciceris siliquæ virentes cunctis mensibus apparent. Omnibus Scevanis agris maioris minorisq; pecoris armenta, equorum nobilium, camelorum, & asinorum greges passim visuntur: & inter cætera, eximiæ proceritatis & pulchritudinis mularum agmina. Abyssini enim omnes, quo nomine in universum subditi Preteiannis appellantur, alendis perdomandisq; mulabus maximè student: quòd à proceribus aulæ magno pretio coemantur. Cęterùm Scevani, solertia ingeniorum, & morum gravitate, vitęq; & honesti cultus elegantia Abyssinos omnes antecedunt: ideoq; gratia principis maximè florent. Ii siquidem Republica prudentissimè constituta, tanta legum æquitate populos regunt, ut quum principis authoritatem studiosè respiciant, eiusq; nomen in omni iudicio atq; actione venerentur, nō secus ac Veneti patritij regnēt: apud quos principis maiestas dissimulatæ, vel ereptæ potestatis in speciem tantum

viget. Sceuani rerum præsides, sacra more nostro hisdem templorum apparatibus, atque hisdem propè cæremonijs, musicorum organorum intermixtis concentibus, celebrant: iampridem Christianis initiati sacris, vti asserunt, docentibus Bartholomæo apostolo, & Philippo diacono, Candaceque Aethiopum regina suscipiente. Sacro enim baptismatis fonte abluuntur, quanquam aliqua ex candenti ferro fronti stigmata superaddant: nec Hebraicæ consuetudinis obliti planè sint: vtpote qui decidere præputia, & è pudendis etiam mulierum carunculam præcidere soleant. Qui verò iuridicundo præsunt (vti apud nos) eadem legum seueritate in puniendis noxijs vtuntur: aberrãtes enim, & temerè desciscentes à religione, totius concursu multitudinis lapidibus obruuntur. Semel verò susceptæ religionis ritus præceptaque temerè transgressos, & de Deo Maximo Diuisque impiè loquentes, in foro viuos comburunt. Homicidam propinquis interfecti vinctũ tradere mos est, vt pro libidine sanguinis sui iniuriam vindicent. Nonnulli auariores deditum mercatoribus in seruitutem vendunt, quum alij plerumq; à superbis & sæuis per exquisita tormenta ad interitum excrucientur. Furibus oculos eruunt, traduntque luminibus miserè captos publico mancipio, qui eos cithara & cantu cibum quærentes, per omnes regiones & remota regna, ea lege perducat, vt alterum diem vno in loco permanere vtrique capitale sit. Marium tentasse libidinem (quod apud finitimos Mahometanos impunè est) extremo supplicio crimen dignum censent: minora verò delicta scriptæ legis interpretum arbitria subeunt. Nam aliqui carcere, alij exilio vel flagris, ignominiosaque traductione mulctantur: raros pecunia aut alterius rei pretium à decreti pœnis absoluit. Nuptias solennibus epulis celebrãt, verùm detectis adulterijs mutuo iure connubia dirimũt. Sed quoniam de Preteiannis stemmate, cultu, aulæque eius consuetudine, copijs, bellico apparatu, & rebus gestis: atque item de ortu Nili, Lunæque paludibus, & de varijs ferarum generibus, aliqua succinctè dicturi sumus, operæ pretium fore putaui, a quibus hęc acceperim ingenuè profiteri, ne fabulosa ab imperitis existimentur, quæ iam consensu multorum, nota compertaque sunt: quãquam totam fidem esse velim penes eos qui hæc longa nobis & curiosa indagatione quęrentibus tradidère. Ex his fuère Petrus Aluares Lusitanus, qui in legatione Roderici Limę ab Araquinquo Arabici maris portu, quò appulerat Indica Lusitanorum classis, terrestri ęrumnosoque itinere ad Preteiannem penetrauit, alteraq; legatione suscepta, ab ipso Preteianne ad Clementem pontificem, qui tum erat Bononiæ cum aureæ crucis munere peruenit. Is itinerum suorum atque actionum omnium diurnos commentarios, quum Romæ decessisset, scriptos reliquit. Secũdum eũ Petrus Abyssinus præclaro constantiq; ingenio vir, diu in Preteiannis aula versatus, summa comitate fideque Abyssinorum rerũ Memorabilia nobis aperuit, vtpote qui plurium idiomatum peritus, Romæ desumpto cucullati sacerdotis habitu, linguam nostram scitè didicerit: & quosdam è nostris curiosos Abyssinam linguam doceat. Cuius linguæ Chaldaicis elementis scriptæ, sacros libros Romæ impressos videmus, quos, Abyssini religionis causa ab Hierosolymis Romam venientes, pro insigni miraculo in patriam deferre solent. Romæ siquidem Orientales peregrini Christianę professionis, Abyssinique pręsertim, post maximi templi testitudinem, proprium cum domo delubrum habent, vbi suo more sacra conficiunt, aluntur que pontificis sumptu, & pia benignitate aulæ sacerdotum. Hic magnus A-

bysi-

byſsinorum & Æthiopum rex, qui à noſtris corruptè dictus eſt Pretegian, à ſuis Belulgian appellatur: quod eſt vetus cognomentum uſurpatum à ſuperioribus regibus. Id nomen incomparabilis præſtantiæ, immenſique pretij gemmam ſignificat: proprio verò nomine, qui hodie regnat, vocatur David, peculiareq; habet cognomentum Atanadidinghel, quæ vox thus virginis exprimit. Regnavit ante hunc Naus pater, nulla propter avaritiam populorum gratia. Excepit autem regnum filius admodũ puer, tutrice Helena matre, quæ prudentia pietateq; ſpectabilis, eum probatiſsimis imbuens moribus, tot regna moderatiſsimè rexit: Filij ex ætatis prærogativa in regno patribus ſuccedunt. Quod ſi maſcula proles deſit, unus è propinquis virtute præſtantior, defuncti ſedem implet. Præalto ſiquidem ſtemmate ab antiquiſsimis regibus genus repetunt: regijq; ſanguinis incorrupta nobilitas hiſtoriarum teſtimonio recenſetur. Nam apud eos rerum geſtarum memoria, perpetuæque regiæ ſtirpis ſucceſsiones, fideli literarũ cuſtodiæ publico inſtituto demandantur, tanta cura & religione, ut præfecti notariorum, quum oportet, annorum ſupra mille nuſquam interciſam memoriam ex archivis proferant. Rex ipſe cum negotiorum occupatione liberatur, reliquas horas evolvendis hiſtorijs ſacriſq; item literis fermè totas impendit. Nam apud eos ſunt veteris & novi inſtrumenti codices, cum divi Pauli Epiſtolis, in Abyſsinam ex Chaldaica translati linguam. Exinde modicè corpus exercet, atq; id balineo curat, & demum eodem more quo noſtri reges cibũ capit ſolus aureo in monopodio, quod nulla mappa contegitur. Miniſtrant ei nobiles pueri, epulaſq; per ligneos gradus excelsæ menſæ inferunt: & eas quidem in parvis calathis conciſas. Vinum ex aurea patera potat, & ex calice cryſtallino cervisiæ lympidæ genus, quod ex auſteris pomis & ſaccaro conficitur. Suaviſsimi ſaporis volucres, piſceſq; uti apud nos, venatioq; item multa omnis generis totius regiæ menſas exornant. Prandenti cuſtodiam agunt circumfuſi tabernaculo trecenti fermè iuvenes ex omnibus delecti regnis: qui loco ſatellitum & obſidum habentur. Arma eis ſunt, enſis, & haſtile præpilatum, cervices & humeros ferina pellis contegit. Quatuor porro inſignes reges, qui edicto evocati, per vices aulam frequentãt, cum ſplendido procerum & minorum præfectorum comitatu, epulas e coquinæ veſtibulo, ad regis tabernaculum honoris cauſa deducunt, tradunt prodeuntibus pueris. Rex prandio contentus, quando niſi feſtis diebus haud cœnet remota menſa, aliquot reginas, quæ ad colendã ipſius Davidis uxorem evocatę, eadem cõditione qua reges ad aulam veniunt, ab eunuchis introduci iubet. Hæ iocundioris oblectamenti cauſa, coram rege pſallere, & ſaltare conſueverunt. Is quatuor uxores finitimorum regum filias connubio ſibi iungit, ſed cũ una ritè & ſanctius deſpõſata cubat: quæ ſi ſterilis evadat, una è cæteris regium thorum ſubit. Velata facie obtenſo ſcilicet tenui ſudario rex in publicum prodire, & parvam crucem argenteam dextra manu geſtare ſolet, equitantiq; ſeptem laureæ totidem victoriarum præferuntur, prælongis haſtis ſericam umbellam excedentibus, hęc ei trophæa ſunt de devictis hoſtibus. Vir enim bellicoſus arma continenter exercens, ingentes alit copias, quibus adverſus rebelles hoſteſq; imperij ſui maieſtatem tuetur. Difficili ante alios & periculoſo bello Troglodytas venenatis utentes ſagittis perdomuit: regem Caſantem prælio fuſum vivum cepit: eiq; tanquam ſævitia & perfidia infami caput præcidit. Is regnabat ad eam regionem, quæ vergit ad Auſtrale Oceani littus nonti-

ne Mozambicum, quod contra ſpectat ingentem divi Laurentij inſulam. Hęc ora Æthiopici littoris inſalubris, peſtilens eſt propter æſtuaria, quæ reciprocantis Oceani alluviones, & crebris decurrentium amnium oſtijs dulcis aquę undas marinis admixtas recipiunt. Ab eo quoque Bethſagæ reginæ, quæ regnum Bonæſpei promontorio proximum poſsidet, præfectus bello acer & contumax, acie victus interfectusq; eſt: quòd invita regina oblitus beneficiarij iuris, tributa pendere nollet, & crebris incurſionibus fidelium fines evaſtaret. Eadem armorũ vi Manicongri regem, quem poſtea Chriſti religionem induiſſe conſtat, & Tormedam Nigritarum principem aſsiduo bello ita attrivit, ut auctiora tributa atq; obſides victori dare cogerentur: geminatam verò victoriam varia contentione, multoq; ſanguine quæſitam à Selano rege retulit. Is Mahometanis Mauris imperat, iam pridem ex Arabia Felice, per Rubri maris anguſtias in Æthiopiæ proximam continentem ad condendas colonias tranſgreſsis. Ea gens Perſarũ more optimè inſtructa armis & equis, ita indies coaleſcit, viribusq; & numero hominũ augetur, ut Barnegaſſo & Tigrinio regibus, qui regna inter Arabicũ ſinum & Nilum amnẽ obtinent, & Davidi parẽt, magno terrori ſit. Tributa quæ Davidi regi penduntur, varij ſunt generis pro facultate atq; opibus ſubditorum regũ. Alij nanq; informe aurũ, atq; alia metalla, quorum omnium ferax eſt Abyſsinorum terra: alij maioris pecoris greges: alij telas ſericas aut laneas, quibus eæ gentes ab umbilico ad ſuras cõtegun-tur: alij præterea diverſæ ſegetis, & foſsitij ſalis copiam in caſtrenſem commeatum: alij peregrinas merces, aromata, præcipueq; piper, & mancipia præbent. Agreſtiores porrò aſperis nemoribus adiacentes, certum numerum vivorum leonum, & tigridum, aliarumq; ferarũ ad regiam perducunt, quæ animi cauſa vivarijs & ſeptis includuntur. Remotioribus ſola huiuſmodi ferarum tergora imperat, quibus Abyſsini ad elegantiam & militarem cultum veſtiuntur. Regis exercitus quum ad bellum educitur, incredibilẽ equitum & peditum multitudinem oſtẽdit. Pedites magna ex parte iaculatores, ſagittarij, funditoresq; ſunt. Robur autem eſt in equite, qui lorica oblonga protegẽte coxas, aperta galea, & rotundo ſcuto, acinaceq; adunco, & ancipiti lancea armatus in aciem prodit. Qui galeis carent, capita muniunt rubris villoſisque pileis, quibus modo Mamaluchi equites apud Memphiticos reges utebantur. Elephantos etiam turritos & militariter ornatos in aciem producere conſuevit. Eadem autem diſciplina accipiendi imperij, ineundæque pugnæ obſervatur, quæ apud nos in uſu eſt tympanis æreis, & tubarum cantu Martem accendunt. Vera & ſpectata inter eos virtus, certum decus & præmia parit, eo quidem nobilius quòd ſtrenuè pugnantes quò minus arctè manus conſerant, nullo tormentorum periculo deterrentur. Abyſsini monetam non cudunt, ne à pravis ingenijs adulteretur: importata tamen utuntur, ſed tantùm aurea cum Arabicarum literarum nota. Hos nummos, Pardales, & Seraphios appellant, qui nec pondere, nec probitate auri Venetum nummum æquant. Certis auri argentiq; fruſtulis ad varium pondus examinatis, militi ſtipendia perſolvere, & res venales in foro coemere mos eſt. Toto autem Abyſsino regno, patriarcha ſacris præeſt, ſummumque imperium habet in ſacerdotes, qui ſunt innumerabiles, diſtincti per templa atque cœnobia. In horum mores ſeveram exercet cenſuram, & contumaces vel depravatos à recta diſciplina, anathemate perſequitur, eoque religionis telis adigit, ut deſerti ab omnibus, ac eiecti

paſsim

passim dolore atq; inedia miserè contabescant & pereant. Patriarcha cum suo senatu sedem habet in urbe Barrara, quæ arduo & nemoroso in colle sita est, cincta perpetuis umbraculis ad amœnissimas ambulationes. Nam frondosarũ arborum rami ea serie inflectuntur, & fornicatim connectuntur, ut in ferventissima regione, meridianisq; solibus, æstum non sentiant: & quod opacitatis gratiam implet, saluberrimis etiam fontibus passim diductis irrigentur. Quibus umbratilis otij voluptatibus, vitæ duritiem sacerdotali lege impositam facilè sustinent. Patriarchæ magni sunt ex decumis redditus, quibus etiam regiorum vectigalium quota pars accedit, liberali regum pietate sacris addicta. Has opes in egenos & xenodochia erogat, alitq; gravi sumptu infinita propè monasteria cucullatorum, è quibus multos quotannis impenso viatico Hierosolymas mittit, ad invisendam sacrosanctam urbem, colendumq; Christi sepulchrum: ut ritè explorata & comperta de rebus Christianis in patriam referantur. Reliquæ quæ supersunt patriarchæ divitiæ, quum is moritur, ad regium fiscum redeunt, solennibusq; demum habitis comitijs, probatissimus omniũ superante suffragio creatur. Is in cœlibatu vivit, quando sacerdotibus uxorem ducere, nec tamen iterare nuptias fas sit. De ortu vero Nili, longa percunctatione reperiebamus, in regno Gogiano, quod à Scevano ad Antarcticum extenditur, esse immensam altissimorum montium congeriem, Caucaso, & Atlante, hisq; nostris Europæ alpibus multò celsiorem. Iuga eius perpetuis obsessa nivibus geluq; rigentia, nubibus sese inserere, & cælum fulcire videntur. Hàrum immanium rupium media atq; infima, densissimis sylvis procerrimarum arborum vestiri constat. Quæ loca inaccessa homini, lustra cubiliaq; sunt ferarum & belluarum omnis generis. Nam iubatis leonibus, pantheris, tigribus, ursis, & apris scatent: campis autem, qui radicibus subsunt, elephantorum greges inerrant. Afferunt quoq; Gogiani regni incolæ his in vallibus dracones gigni alatos, qui anserinis pedibus gradatim humi serpant, repeririq; camelopardalim, quam Gyraffam nostri appellãt, Florentiæ quandoq; visam magni Sulthani munere, qui eam Laurentio Medici dono miserat. Idem affirmant de Monocerote, quod animal unicorne à nostris appellatũ, pulli equini forma, colore cinereo, iubata cervice, hircina barba, bicubitali cornu, armatam frontem præfert, quod levore, candoreq; eburneo, & pallidis distinctum spiris, ad obtundenda hebetandaq; venena mirificam potestatem habere dicitur. Cornu enim immisso & per lymphas circumducto, fontes expiari perhibent, ut salubriter bibat, si inde virosæ bestiæ præpotarint. Id vivo animali non detrahi, quum ullis insidijs intercipi nequeat. Cornu tamen sponte decisum in desertis reperiri, ut in cervis accidere videmus, qui ex senectæ vitijs, renovante Natura, vetus cornu exuunt, venantibusq; relinquunt. Hoc cornu regijs impositum mensis, toxica, si qua sint epulis indita, emisso statim admirabili sudore, convivis prodere narrãt. Ex his duo vidimus bicubitalia ferè crassitudine: primum Venetijs, quod postea Senatus Solymano Turcarũ imperatori dono misit: alterum pari propè magnitudine, sed præcisa cuspide argenteæ basi insertum: quod Clemens pontifex Massiliam profectus, pro insigni munere ad Franciscũ regem detulit. Cæterùm de vi tantæ dotis in hoc animante nihil plus affirmaverim, quàm quod evulgata fama credentibus suadet: quum antiquorũ authorum nemo, quod legerim, præter unum Helianum Grecũ, quicquam de hac Monocerotis admiranda potestate memoriæ prodiderit. Ab his

asperrimis immensisq; rupibus, quæ à chorographis Lunæ montes vocantur, frequenti & copiosa scaturigine Nili fontes erumpunt in loco vehemẽter abstruso, qui Beth (hoc est desertum) Abyssina lingua dicitur. Ex his fontibus innumerabiles amniculi, per Gogiani regni spatia modò dissipati, modò coeuntes, in longè maximam toto orbe aquæ dulcis paludem effunduntur. Huic Saphæ nomen est, spatiosisq; littoribus tria attingit regna: eaq; affatim opima piscatione fœcundat & replet, Gogianum scilicet, & Beghemetrũ, quod est ab ortu Solis, & ab occasu Dambaium. In hac palude amplius viginti insulæ numerãtur, incolis frequentes, & multis cultæ ædificijs, in quibus turrita templa & luculenta sacratorum hominum cœnobia eminẽt: multi enim religionis, & tranquilli otij causa, ab humanarũ rerum cõmercio, & vestigijs profanæ multitudinis in eas insulas se subducũt. Vna præ cæteris maior atq; munitior à rege pro carcere servatur, in quã noxios & rebelles relegare cõsuevit. Ex hac tanta palude, Nilus primò lenis, mox rapidus & pręceps sese effundit: varijsq; męandris & gyris Nigritarũ fines lambẽs, Gogianum regnũ, & mox Amaranum insolenti cursu proscindit: nec usquã ripis cobibetur, donec ad cataractas, quæ sunt antiquis Catadupæ, arctis rupium angustijs strangulatus, ac iratus erumpat. Inde latiore laxatus exceptusq; alveo, lenior fit atq; diffusior: & per magnos flexus, vadososq; sinus, navigiorum impatiens, ad Meroem insulã defertur. Hæc Britannia maior est, tresq; in ea reges distincti finibus dominãtur, sępe inter se bellum gerentes. Eorum potentia maximus, Mahometanus est, & Maurorũ stirpis: secundus Æthiopici sanguinis genus idolorũ cultu, moribus, & colore fatetur: vltimus Abyssinorũ gentis est Christianę religionis cultor, qui Davidi paret. Cæterùm de Nili incrementis ad subtilium studiorũ ostentationẽ disserere, & proferre causas audere, planè ambitiosum esse putaverim, quando hęc illustrium Græcorũ pariter & nostrorum ingenia, inani, ut arbitror, labore, iam pridem exercuerint. Quis enim vel naturę, vel cœli & terrarũ opificis arcana iure quodam curiosis mortalibus abscondita rimatus est? Quis ingentes illas in ipsis terrarũ visceribus cavernas, vel maximè vasti ingenij luminibus introspexit? quę cuncta maria per tantũ ævi spacium, tot in cursu fluminum nusquam crescentia, perpetuò hauriunt, & exsorbent? Quis denique subterraneorum anfractuum mensuras, certa ratione deprehendit: quibus repletis universa exuberantis aquæ moles in apertũ cœlum per gibbosa montiũ evomatur, & ea quidem optima naturę fide, quantum acceperit, irrequieta dispensatione rependentis. Imbecillitatis profectò nostrę non meminimus, qũũ hæc superba ingeniorum vanitate perscrutamur: vnde iam hoc totum rerum scientiæ nomen tot vigilijs, & sumptibus partum profiteri dispudeat, postquã adeò pauca scire, & de singulis ambigere disputando confitemur. Verùm Abyssini hoc unum pro constanti certis coniecturis persuasum habent, Nilum ex eliquatis nivibus quotannis augeri, & pro ratione frigoris & caloris, prout Natura indulsit ac imperavit, in varias exundationes excrescere: cum non inepta ratione credant, sub circulo Capricorni, maximis caloribus eam plagam urgeri & exuri, cui subiecta sit tot montium nivosorum rupes, quæ ex orienti Nilo caput præbet. Pari siquidem ratione non secus atque apud nos in solstitio æstivo, Solibus cuncta exurentibus, sic ut mora & spatio multorum dierum incrementa amnis in Ægypto fieri contingat, quæ ex arcano suo, aut læta aut tristia Natura sæpe noverca, sæpe mater, Ægypti terris importarit. In

Meroę

Meroe, quæ incolarum lingua Naulelabe, id est, optimorum portuum parens vocatur, præstò sunt magnorum lintrium classes, quæ peregrinos & advenas à terrestri itinere discedentes, Memphim & Alexandriam secundo amne devehunt. A Meroe quindecim ferè dierum navigatione descendentibus occurrit urbs Syene, obeliscorum lapidicinis clara, & poetarum carminibus celebrata, qui in ea Solares radios ad perpendiculum incidentes, in neutram partem umbras flectere tradunt. Hæc est initium Ægyptij regni, vocaturque hodie Guaghera. A Syene demum Nilus tutissimè navigatur, & utramq; ripam Ægyptij & Arabes incolunt, qui prænavigantibus varij commeatus copias præbent. Nilus ipse ab his gentibus, Abbahuis, id est, amnium pater appellatur. Nam post longum & tortuosum cursum, in multa cornua totam aquarum molem diffundit, quæ Memphim & Alexandriam perducunt: & Canopico ac Pelusiaco ostijs continentur. Quum hæc edere pararemus, veris nuncijs allatum est, regem Davidem fato concessisse, quum extra matris tutelam viginti septem regnasset annos, vixisset autem octo supra quadraginta. Fuit ingenio maxime pio, atque habili ad omne belli & pacis obeundum munus; itemq; literis usque ad astronomię notitiam optime instructo: Corporis autem habitu mediocri, rotundo ore mali cotonei sub cinere tosti colorem exprimente: vivacibus item oculis, & capillo non planè more Æthiopum intorto, ut ex vera imagine quę apud nos est, intueri licet. Quatuor mares & quinque fœminas ex una tantùm uxore suscepit, quorum natu maximum adversa in pugna infeliciter amisit: quum intempestivè renovato bello, cum Selano rege acerbissimo hoste congressus, superiores victorias corrupisset. Hoc ictus vulnere gravissimum concepit dolorem, atque inde febrem, quæ diu sustineri non potuit. Filius itaq; secundus excepit regnum nomine Claudius: qui reparatis copijs, cum Selano prosperè confligens, & fratris cædem, & patris iniuriam non totò vertente anno vindicavit. Sed iam unde discessimus revertamur. Eo itaq; modo Selymus, uti narratū est, terra mariq; omnibus hostium provincijs in potestatem redactis, circiter calendas Iulias secundo amne Alexandriam navigavit, sedente ad clavum prætoriæ biremis Curtoglo Halicarnasseo prædone clarissimo, ut Byzantiam classem, quæ per eos dies appulerat, inviseret. Qua lustrata, urbisq; mœnibus, atq; ipsa Phari arce diligenter inspectis, Memphim reversus est. Interea Mamaluchi, qui Alexandrię custodiebantur, iubente Selymo ad unum omnes in foribus carceris contrucidati sunt. Familiæ quoq; Ægyptiorum, quæ opibus, aut generis claritudine præstabant, numero supra quingentas, Byzantium migrare iussæ: magnaq; multitudo fœminarum ac puerorum ex progenie Mamaluchorum, eodem conductitijs navibus transvecta. In classem autem præter thesauros ac regiam gazam, publica ac privata opulentissimæ urbis ornamenta congessit, tanta rapiendi libidine atq; avaritia, ut marmora eximij operis cælatura, aut coloris varietate cōmendata summa victoris invidia parietibus revellerentur. Nec multò post per summam voluptatem incrementum amnis, qui proximos campos stagnantibus aquis inundaverat, ita inspexit, ut à senioribus incolarum totius exundantis amnis mēsuras rationesq; curiosè perquireret. Pronunciant enim diversi auctus, qui certis mensuræ notis deprehenduntur, modò lætissimam segetē, modò diram famem, modò certam tantùm adversus inopiam securitatem, quum imperiosus ac impotēs amnis, benigna aut sæva libidine exūdās, nunc quo-

dam camporum tractus adeò copiosè irriget, ut intra serendi spatium serò decedat, aliòs segniter parceq; levi tantùm rore aspergat, an non dubiam sterilitatem vix pulvere subacto, ea prorsus alternantis amnis lege, ut Ægyptij tum divites futuros existimēt, cùm Nilus temperatus & lenis nequaquam ad summi, aut minimi incrementi notam accesserit. His rebus studiosè compertis, cùm sibi in Syriam propter rumores, qui de Hysmaelis adventu in Mesopotamiam afferebantur, redeundum esse arbitraretur, præsidio Turcarum Memphi imposito, Cayerbeium toti Ægypto præfecit. Quæ res Iunusbassam eius honoris spe, & iusta cupiditate accensum, vehemētissimè perturbavit. Is enim mortuo Sinambassa, cum virtute & rebus gestis, tum recenti etiam vitæ periculo elatus, cum neminem sibi exæquari dignitate pateretur, se unum esse reliquum, ad quem summa imperij redire deberet, Selymi & militum iudicio ex omnibus illius amicis ac ducibus, existimabat. Nec deerat militaris favor: nam ut statim ex vulnere convaluit, quum in magnificentissima Diadarij domo, quā in ipsa victoria usurpaverat potius, quàm Selymi munere acceperat, convivia, quibus milites maximè capiuntur, regio propè sumptu primoribus iuxta atq; gregarijs quotidie pararet, ac sępe nobiles equos, decora servitia, vestes, vasa, arma ultrò omnibus elargiretur, tantā gratiam benevolētiamq; collegit, ut quum de more in aream ad imperatorem eundum foret, longè amplissimo atq; ornatissimo comitatu deduceretur: & vulgo ei omnes Ægypti præfecturam destinarent. Quæ omnia Selymi animum offendebant: nam uti erat facilè suspicax, & metu sævus, magnis etiam virtutibus, quæ nimiam claritatē certamq; potentiam adferrēt, invidebat. Cayerbeio autem summæ rei præposito, Iunusbassa pudore ac dolore victus, ut qui superbo animo contumeliam ferre non poterat, simulans ægritudinem corporis, quæ animi æstuantis erat, per aliquot dies publico abstinuit: & quū magis ac magis, & sua iniuria, & proditoris honore cruciaretur, etiam moderari linguam non poterat. Accidit autem ut Cayerbeius, quum officij causa ad visendum eum accessisset, & meridiano tempore ad levandam sitim, consuetudine Ægyptiorum, saccarum frigida dilutū militari familiaritate degustasset, paulò post acerbissimis alui doloribus ita cōflictaretur, ut veneno eum à Iunusbassa petitum fuisse cōplures interpretarentur, ac servatum certioris antidoti præsidio dictitarent. Qui rumor, an falsus, incertum: altius tamen quàm quisquam putaret, in Selymi animum penetravit. Etiam paulo antè audierat nonnullas Ægyptiorum familias, ex his, quę Byzantium commigrare iubebantur, à Iunusbassa (ipse enim ei negotio præerat) ut tutè Memphi in patria permanerent, ingenti pecunia se redemisse. Cuius avaritiæ non obscura ab æmulis ac delatoribus indicia prodebantur, quòd regales illos sumptus, quos privatis stipendijs tolerare non posset, novi vectigalis redditibus egregiè sustineret. Hæc quum ad comminuendam gratiam pertinerent, aliud quoq; fraudis vel negligentiæ crimen accessit, quod illi vitę exitum urgentibus satis maturavit. Nam Selymus, sicuti reges solent, qui egregiè dissimulando, ut priora puniant, compressa in præsens iracundia, alicuius novi criminis occasionem expectare consuerunt, dicta factaq; eius observans, cum infenso paratoque animo persequebatur. Paucis enim antè diebus, quàm certior fama de profectione imperatoris in Syriam evagaretur, milites, qui Memphi in præsidio relinquebantur, causati longinquam militiam maioraque pericula, & defunctos labores, augeri sibi stipendia flagitarant. Idque

illis facilè Selymus ordinum habita ratione præstiterat, mandaveratque Iunusbassæ, ut ea summa apud Castrenses tabulas antiquis rationibus adderetur. Sed ille insania præceps, nihil earum rerum quas iussisset imperator quæstoribus retulit, ut milites, si vberiore promissoque stipendio fraudati essent, Cayerbeium tanquam iniuriæ authorem odio habere, atque despicere inciperent: & propterea Memphiticæ res militari abalienatione turbarentur: vnde Selymus damnato pro alienigena, qui non occulto Ægyptiorum odio, ut in recenti fœdissimæ proditionis memoria deflagraret, cuiusque imperium veterani molestè ferrent, hominem Turcam nutanti provinciæ submittere cogeretur. Sed ea omnia, quoniam prava consilia duri rerum exitus evestigio consequuntur, aliter atque ipse ægro animo destinarat, evenêre. Nanque profecto imperatore, & iam Hierosolymis appropinquante, Memphitici milites, quòd accipiendi stipendij statuta dies advenisset, nec sibi quicquam præter veterem summam persolveretur, rei indignitate commoti, apertius ac violentius quàm Iunusbassa putavisset, insultare & comminari quæstoribus, ac ipsi Cayerbeio palàm maledicere cœperunt. Quibus vocibus ille perculsus, ut qui nondum in Turcarum consuetudinem devenerat, unà cum quæstoribus sese purgare militibus, atq; orare suppliciter, ut nihil de se temerè crederent, remq; ipsam sedatis ab iracundia animis cognoscere vellent, nec se vel acerbissimam pœnam deprecari, si quid dolo suo factum aut fraude prætermissum inveniretur. Sed disceptationis is exitus fuit, quũ Cayerbeius & quæstores suspitionẽ periculumq; vitare, & milites ad ulciscendam iniuriam fraudem deprehendere properarent, ut legati ad Selymum mitterentur, qui nondũ Iudeæ finibus excessisset. Legati itinere celeriter confecto, exercitum supra Larissam Palæstiniorum consecuti, imperatori, ut primũ facultas data est, & militum querimonias, & Cayerbei ac quæstorum in avertenda fraudis suspitione sollicitudinẽ ordinè detulerunt. Quæ res Selymi animum alijs quoq; offensionibus alienatum, adeò vehementer novis irarum stimulis exagitavit, ut Iunusbassam protinus ad dicendam causam pertrahi iusserit. Ille, quanquam & culpæ conscientia & supremo timore pallesceret, quum in irati imperatoris vultu certissimas sævitiæ notas intueretur, attamen præsenti animo respondit, se neque dolo malo, ut pecuniam averteret: neque ut inde alijs aliquam conflaret invidiam, stipendia militum secus ac ipse iussisset, augeri vetuisse. Sed id optima factum ratione, ut ærario prospiceretur, quum incredibilem pecuniarum vim præterita bella exhausissent, & iam novi bellorum motus è Perside audirentur, qui non necessarijs sumptibus parcendum suaderent. Contrà, milites, qui & præda ditissimi evasissent, & in fertilissima vrbe Mamaluchorum domos & fundos tenerent, ac Ægyptiorum facultatibus alerentur, & maiora atque uberiora, quàm ab ullo unquam Othomanniorum imperatore, stipendia acciperent, eum casum, quòd minus liberali consilio secum ageretur, si non omnem penitus modestiam exuissent, æquioribus animis tolerare potuisse: ac debere imperatores, qui milites bello paceque perpetua liberalitate prosequerentur, ab his aliquando pro disciplina animi continentiam requirere: nedum privatim quæstui omnes studuerint, publicè postmodum ad sustinendos maiores sumptus, quũ necessariò bella ex bellis ducantur, opes desint: quãdo nemo vel virtute, vel fortuna maximus imperator, res præclaras vnquã bello gesserit, si cum omnib. abundè optimis artib. instructum pecuniæ

propria bellorum instrumenta defecerint. Talia dicentem Selymus vindicabundus & ferox, loqui plura prohibuit, quoniam si reus lōgiore oratione merita anteactæ militiæ recitasset, deprecatores ex intimis omnino sibi paraturus esse videretur: protinusque eum in conspectu interfici iussit, addens insolentissimi eius servi exemplo, cæteros, qui arroganter imperatori præscribere vellent, officij & conditionis memores in posterum futuros. Ferunt milites, cum magna Selymi invidia, miserabilem insignis viri interitum magnopere doluisse. Nam ille præter eximiam, & toties cum summa gloria spectatam omnibus bellis virtutem, tantū Græci ingenij artibus, oris habitu, militarique facundia, & ipso vitæ splendore apud omnes & gratiæ & existimationis adeptus fuerat, ut nemo in exercitu esset, qui se non ei aliqua ex parte deditum atq; obstrictum esse fateretur, ac imperatoris sævitiem non damnaret. Meminerant enim ab eo prępropera crudelitate necatum Mustapham, cognomēto Galoierum, tantæ quondam authoritatis & potentiæ: & simili quoque rabie Chendemum ea dignitate vitæque innocentia omnium ducum, qui ex magni Mahometis seminario profluxissent, longè peritissimum, indicta causa concidisse. Neque exciderant animis Bostanges eius gener, & Ducaginoglis, hic insigni curiæ magistratu clarissimus, ille classis ac hortorum præfectura, & uxoris vinculo atque opibus superbus, qui biennio antè abscisis cervicibus, in curiæ vestibulo expositi, & miseriæ suæ, & regiæ crudelitatis spectaculum præbuerant. Obversabantur quoq; omnium oculis, veluti novo scelere pristinæ immanitatis renovata memoria, Baiazetes pater sanctissimus senex, duoque fratres suo iure, suoq; ętatis & stirpis ordine ad imperium vocati Achomates atq; Corchutus: totq; item regię indolis adolescentes, superiorum fratrum filij, qui inhumani feriq; hominis execrabili sævitia perijssent, ut non immeritò eum omnes simul metuerent, & acerbissimo odio persequerentur: quādo Selymus nullo Deorum metu, nulla humani dedecoris cura, nec pravas, nec detestabiles ullas esse artes, modò vires imperio adstrueret, arbitraretur, & timeri à pluribus, quam amari certius atq; validius esse, in animum iampridē impietate atque sceleribus efferatum induxisset. Hisdē fermè diebus Himbracorbassa, quē ad Persarū fines cū parte exercitus missum fuisse docuimus, ut si Sophus Hysmael, in ea rerum opportunitate, in Asiam vel Comagenem sibi irrumpendū arbitraretur, & illic quoq; iustas vires ad tuendos aditus inveniret, per literas significavit, Persicos apparatus, qui tantum belli rumorē initio hyemis excitassent, media æstate penitus refrixisse. Prædatorias tantùm manus, quę speciem pręsentis exercitus facerēt, atq; ex occasione nonnunquā excurrerent, ab se conspectas esse: cum quibus ipse sępius excursionibus prosperè conflixisset. Cæterū uno consensu a captivis, exploratoribusq; referri, Hysmaelem Hyrcano ac Scythico simul bello implicitum, cunctas regni vires adversus eas gentes contulisse. Propterea eum, quod iam propinqua hyeme solitæ nives Tauri iugis imminerent, Asiā aut Syriam eo anno minimè esse respecturū. Fuēre qui dicerent, Tartaros Scythas, qui Tanaim inter & Volgam amnes lætissimos campos tenent, Selymi consilio atq; pecunia sedibus suis excitos, ut ad distinendū Hysmaelem, Iberis & Albanis, qui in eius ditione essent, bellum inferrent, adiuvante præsertim Mahometo socero Bosphorano rege, qui facilè eiusdē linguæ Tartarorū duces fœdere atq; amicitia sibi iunctos, ostentatis præmijs ad bellū inferendum impulerit. Nos autē, quum à Persis, Armenisq; hominibus

talia

talia quæreremus, quòd Sophus Hysmael pulcherrimæ, atque Dijs propè ipsis oblatę occasioni defuisset, qua Selymum in Ægypto bellum gerentem, Asia ac Syria penitùs exuere, interclusum cum omnibus copijs, præsertimq; tantâ vi resistente Tomumbeio, facilè delere potuerit: eam fuisse causam reperiebamus, quòd non eædem Hysmaeli domi ac foris sint vires. Exercitum nanque eius ex evocatis atque nobilibus magna ex parte constare, qui gratuitò militare consueverint. Hos, ut sunt totius Orientis fortissimi equites, singulari studio regnum egregiè tueri, & cum finitimis populis acerrimè bella gerere. At si paulò longinquior expeditio sit sumenda, eam militiam detrectare, quùm relinquere vxores, quibus maximè sunt addicti, durũ arbitrentur: nec more suo multa impedimenta trahere, & plures ducere equos gens luxuriosissima atque ornatissima sine stipendijs possit. Qua rerum difficultate ad educendos exercitus, ipsum quoq; Vsumcassanẽ maternum Hysmaelis avum, laborasse cõstat. Id autem eò ægrius ab Hysmaele parari posse videbatur, quòd propensissimâ provinciarum voluntate avitum imperium recepisset, sublatis statim onerosis vectigalibus, studia hominum, quę liberalitate atque iustitia facilè comparantur, longè firmissimas regni opes esse semper iudicavit. Quando ipsis tantùm gentium fortunis imperare, animis omnium semel acerbitate tributorũ alienatis, non optimi, sed impotentis, ac temporarij regis esse videretur. Contrà Selymus qui vi, scelere, execrandisq; artibus paternam sedem invaserat, in servilibus & mercenarijs copijs, quas & longè ab domo abducere, & per omnes provincias raptare pro libidine posset, ad proferendos imperij terminos, & ad res immortalis famæ gerendas summa atq; certissima præsidia esse statuebat: ut qui in una pecunia, atque imperij severitate, veram atque expeditam potentiam putaret, qua omnium Othomannorum victorias obscurare felici rerum successu didicisset. Ea, quæ secuta est, hyeme, Selymus circumeundo maritimas & mediterraneas civitates, exercitum in Syria aluit: appetente autem Vere, quum Romæ flagrantissimo studio Leonis pontificis de bello inferendo iniri consilia adversum se, supplicationes magna celebritate fieri, & ad excitãdos Christianorum reges summæ dignitatis legatos in omnes provincias destinari certius cognovisset, relicto in Syria Gazelle, qui cum imperio præesset, Byzantiũ magnis itineribus contendit, ut ex propinquo consilia motusq; hostium spectaret: haud ignarus interea Ægypti Syriæque provincias nullam rerum mutationẽ esse subituras: quoniam Cayarbeium atq; Gazellẽ, qui immortales inter se inimicitias ex veteribus studijs, & ex recẽti etiam proditionẽ conceptas exercerent, non cõsensuros in unum, sed æmulatione ad promerendam gratiam in regendis provincijs, diligentia, fide ac temperantia inter se certaturos esse intelligebat. Eadem ęstate, qua ad Singam amnẽ in Syria pugnatum est (fuit is annus à partu Virginis millesimus quingentesimus sextusdecimus) Galli & Veneti repressis apud Mediolanũ Maximiliani Cęsaris conatibus, atq; eius copijs in vrbem Veronã cõpulsis, universas vires ad oppugnandam Brixiam cõtulerunt. Præerat Gallis, Borbonio in Galliã profecto, Odettus cognomẽto Lotrechius, qui ad nõ dubiam iusti maturiq; ducis famã contendebat: quum vim fervidę alacritatis, uti ab ultima Aquitania semihispanus, mora & ratione sedato impetu temperaret: nec in eo rapacis ingenij sordes, aut dissolutæ ac indignæ voluptates notarentur: superiorum eius gentis ducum planè dissimilis, & suscepto oneri omnino par, nisi superbo ingenio

Nauarrus oppugnandam acceperat, longè periculosissimum certamen fuit: nã cantabri & Vascones intrepidè murum subiere: actumque est vtrinque audacter non missilibus tantum, sed lanceis & gladijs, quum scutis super capita impositis, veluti testudine facta succederetur: transcendissentque in vrbem, nisi testacea mala sulphure & resina repleta, & globi nauali artificio confecti, lethiferum atque terribilem vomentes ignem, quæ propugnatores superne iaculabantur, subeuntes cohortes deiecissent. Quo malo perterriti Nauarrini, vrgentibus mox in ea perturbatione aduersarijs, per ruinas præcipites acti, aliquot suorum amissis, & pluribus igne ambustis ac consauciatis se receperunt. At Hicardus quinque prælijs vna die atque vno tempore sustentatis, quum multos vulneratos, & cæteros omnes labore atque vigilijs confectos esse animaduerteret, nec vlla spe Cæsariani auxilij teneretur, de deditione cum hostibus sibi agendum esse iudicauit. Magna enim eum uirum, quàm parua sibi præsidia forent, animo reputantẽ, amittendi decoris cura angebat, ne si pertinacius hosti, & quotidianis prælijs resistere vellet, attritis ad extremum viribus deditionem, quam omnino necessariam fore prouidebat, iniquiore conditione facere cogeretur. Itaque aduocatis centurionibus, & ciuium primarijs, protulit tabulas publicas, quibus ab initio regrediente Cæsare, eius præfectos fuerat contestatus, se vrbem, si quid durius accidisset, extemplo esse dediturum: quando neque commeatus, neq; militum cæterarumq; rerum debita præsidia, quibus suæ fidei commissam vrbem tueri posset, sibi relinquerentur. Non esse neq; sibi neque præsidiarijs succensendum, si in summa rerum necessitate, & vitæ & rebus suis prospiciant, ac optimè de se meritæ vrbis saluti consulere velint. Conditiones quas longe æquissimas hostis proponeret, non esse temerè contemnendas, quum ad eas mox afflictis ad extemum rebus sit recurrendum. Satis enim pro gloria, quid Hispani, quid Germmani virtute possint, quíque hostes audeant, Brixiæ pluribus periculis ostensum esse: & satis superq; pro ipso Cæsare dimicatum, qui repentina profectione, rebus & consilijs omnibus subito euersis suos omnes deseruerit atq; proiecerit. Proinde rei conficiendæ sibi curã relinquerent: daturum enim se operã, vt non accepisse conditiones, sed dedisse salua præsidij & ciuium existimatione videantur. Itaq; quum & Grittus, qui tum legatus aderat, nullas non æquas esse conditiones duceret, modò vrbe poriretur, per idoneos vtrinque homines actum, vt Hicardus vrbem atq; arcem Lotrechio dederet, sicut eam Cardonius, & Prosper Columna ab Obegnino quatuor ante annis accepissent. Præsidium vero armatũ more militari cum tubis ac tympanis explicatisq; vexillis exiret, ac libere, quò vellet, proficisceretur. Centurionibus tñ certisq; cohortium præfectis interdictum est, ne Veronam intra quadragesimũ diem se conferrent, quando milites, si absq; ducibus, forẽt, dilapsuri viderentur: qui tñ omnes ferme Veronam alij alijs itinerib. profecti sunt. Expresse quoq; in tabulis cautum est ciuib. Brixianis, & prę sertim his qui partium Cæsaris fuissent, vt nulla domib. vel præsidijs eorũ iniuria inferretur, etiam si apud Gallorũ & Venetorũ hostes agere vellent, vel se Brixiæ minimè tutos esse existimarent. Sed quum prę sidiũ eductis impedimentis porta egrederetur, & per medios hostium ordines alacriter pertransiret, Galli conspecta hostium paucitate (vix enim septingenti armati milites erant) pudore confundi, & fremere cœperunt, quod tantulæ copiæ falsa maioris multitudinis specie obiecta duorum exercituum impetum elusissent, vixque sibi temperare

poterant, quin minis & contumelijs abeuntes violarent. Lotrechius prior vrbem ingreſſus, ut captę poſſeſsionis formula ſervari videretur, paulò poſt eam Gritto reſtituit, actæque nomine ſenatus Lotrechio ingentes gratiæ, & munera data, quòd naviter copijs ſuis Rempublicã iuviſſet: atq; urbem tantò ſanguine toties fruſtrà repetitam integra fide reddidiſſet. Nec multò poſt ad conficiendum bellum copiæ in Veronenſem agrum ductæ: nanq; exulibus Cæſarianisq; reliquijs unus erat Veronæ tutiſsimus receptus, propter magnam loci opportunitatem, quòd urbs Tridentinis iugis atq; Germaniæ proxima, celeriter novis auxilijs, ſi urgente hoſte res paulò aſperiores evaderent, confirmari poſſe videretur. Collegerat M. Antonius Columna, cui ſumma bellicarum rerum cura ab Cæſare demandata fuerat, ex omni genere hominum validiſsimam veteranorum manum: in his erant Hiſpanorum Tricenariæ cohortes ſex, quibus ante alios Maldonatus & Morellio prẹerant, viri ætatis honore & fortibus factis inſignes: Germanorum verò quatuor millia, omnes fermè in Italia militare aſſueti. Ii Georgio Franiſpergio nobili è Vindelicia parebant: præterea Caſtellalto ac Rodulpho alæ ſtrenuis præfectis, & Marco item Sithio, qui poſtea M. Antonij teſtimonio ſummam inter Germanos virtutis militaris atq; prudentię laudem adeptus eſt. Aderant & quingenti fermè Helvetij, qui militiæ avidi, ſuis domum abeuntibus, Veronę remanſerant, adhortante Arnoldo Vndervaldio eorum duce fortiſsimo, qui apud Sfortiam prætorij præfectus fuerat. Præter verò ſuam cataphractorum alam veteranam, aliquot Italici, Hiſpanici, ac Germanici generis levis armaturæ equitum turmas habebat: quarum inter alios excellenti virtute ductores eminebant. Gurlottus Rhavennas, Valaſtichinus Cantaber, & Succarus Belga. Sed in primis militari gloria florebat egregia Græcorum equitum manus. Ii omnibus Italiæ bellis exercitati, clypeos tanquam inutiles depoſuerãt, quibus antea ipſi inermes oblongis atque inflexis utebantur: & pro his thoraces & galeas ita ferre didicerant, ut congredi cum cataphractis auderent. Erant eorum duces duo Boccali, Conſtantinus, & Emanuel illuſtri veterum Achaiæ principum familia orti: & ſecundum eos Andreas cognomento Bua, corporis atq; animi promptitudine inſignis. His fretus copijs M. Antonius, dum Galli & Veneti, Brixiam oppugnarent, atq; ipſe laborantibus ſocijs auxilio ſubmittere ulla ratione nequiſſet, Vicentiam nocturna profectione contenderat: expulſoq; præſidio atq; urbe occupata, ingentem prædam omnium rerum, multosq; captivos & aliquot currulia tormenta avexerat. Quodq; magno ei poſtea uſui fuit, frumenta quæ in areis adhuc erant, conquiſitis undiq; plauſtris ac ſarcinarijs iumentis, Veronam aſportaverat. Neq; poſt id factum, ullus hoſtium locus fuit, qui ab Antonianorum iniuria tutus eſſe putaretur: quum circumiecta caſtella aut deſerta eſſent, aut in ſummo metu verſarentur: atque omnes milites qui in præſidijs erant, eius viri vim atq; celeritatem pertimerent: uti ſuperiore etiam hyeme pluribus periculis, & multis acceptis incommodis timere didiciſſent. Veneti aliquot antè diebus, quàm iuſtus Gallorum exercitus appropinquaret, ut qui capiendæ urbis peculiari cura plurimum angebantur, non longè à Verona conſtiterunt, ut hoſtes pabulatione ac frumentatione prohiberent, ac ſimul univerſam regionem, quam ſubitis incurſionibus adverſariorum equitatus infeſtabat, oppoſitis maioribus copijs tuerentur. Itaq; crebrò equeſtria prælia fiebãt, & hinc atq; inde ex occaſione, & per inſidias, ut quiſq; ſuum hoſtem

stem opprimeret, virtute ac dolis singulari studio certabatur. Per eos dies agricola Veronensis M. Antonij præmijs & pollicitationibus inductus, magnum facinus: sed tam sibi postea exitiabile, quàm hostibus inexpectatum ausus est. Is enim, qui res venales, & hortesia in primis sæpius humeris deferret, atq; ob id Venetis in castris impunè versaretur, simulatione spectandi, ad tormentorum locum, ubi & omnis eorum erat apparatus minimè id curantibus custodibus processit, funiculumq; igne succensum, ut antea edoctus fuerat, idonea in parte reliquit. Nec mora, ut primã statim paleę & proxima cadis stramẽta flammam corripuère, tantus repentè incẽso pulvere ignis obortus est, ut quicquid sulphurei pulveris ad oppugnandam urbem magna impensa, & multo labore paratum convectumq; fuerat, id totum uno temporis puncto cõflagrarit: tantaq; flammarum violentia atq; rapiditas fuit, ut omnis concursantis & restinguere conantis exercitus remedia, una mali velocitate præverteret. Id solùm in gravi atq; insperata iactura solatio fuit: incendiarius dum se reciperet, in ipso statim incendij sævientis initio deprehensus. Qui postea ad eruendam veritatem tormentis excruciatus, & vivus eodem igne concrematus, dignas scelere atq; audacia pœnas persolvit. Eo accepto incõmodo, Veneti, quòd omni pulveris copia incendio absumpta tormentorum apparatus inutilis evadebat, quodque & tutius, & commodius quæ amissa erant, si se reciperent, reparaturos esse iudicabant, reductis castris in remotiora ab urbe loca discesserunt: tantamq; paucis diebus diligentiã adhibuerunt, ut cum longè maiorẽ vim pulveris quam antea habuissent, Patavio atq; Venetijs in castra, pluribus omnifariã imperatis vecturis comportarint. Nec multo post Gallorum exercitus, qui eius gentis consuetudine, cùm in aliena causa tardè & cunctanter, tum alieno in agro tardissimè, ut sese atq; equos largius atq; uberius aleret, iter faciebat, circiter Calendas Sextiles appropinquavit, & Veneti pari consilio ab eã parte, quę est ultra Athesim, castra promovere: ita tamen, ut neuter exercitus intra maioris tormenti iactum tendere vel consistere auderet. Incredibilem enim tormentorum in urbe esse multitudinem transfugarum & speculatorũ sermonibus compertum habebant: ignari tamen, quanta intus hostes pulveris penuria premerentur. Itaq; duobus magnis exercitibus circumiectum omnem agrum longè lateq; tenentibus, arctius obsideri cœpta, ea ratione, ut nõ prius ad oppugnandum accederent, quàm inclusos fame ac aliarum rerum inopia debilitatos, ad summas defendendę urbis difficultates perduxissent. Iam enim cohibitis excursionibus, & facultate frumentandi ac pabulandi magna ex parte sublata, tantum custodiarum diligentia, atque itinerum observatione ultra citraq; Athesim effecerant, ut Cæsariani, nisi cum iusta ac valida peditum & equitum manu, longius frumentari vel excurrere dubitarent. Quod ne sæpius fieret, multitudo & propinquitas adversariorum, & præsentis belli ratio, ne extremis propè rebus aliquod detrimentum acciperetur, prohibebant. Interea M. Antonius, qui hostes propius accessuros, ac mox urbem oppugnaturos esse certiore coniectura iudicabat, munitiones, quas antea instituerat, irrequieto civium ac militum labore perficere, ipse in primis uti erat propter architecturæ disciplinarumq; notitiam, summus horum operum artifex, ut alios doceret, exemploque accenderet, agendo atque instrumenta fabrilia contrectando, nullum vel humilis etiam operæ laborem aspernari, omnibus in locis aggeres ædificare: sed maximè ad Mantuanam portam, quæ Calcearia dici-

tur, frequens & multus in opere esse, ac plurimùm in eius loci munitione versari. Erat turris mediocri altitudine ipsi portæ imposita, atque ea foris ita aptè oblongo & quadrangulo cincta propugnaculo, ut peritis etiam persatis tuta videretur. Sed vitium Marcus Antonius animadverterat, qui nullam sibi tuendæ portę facultatem relinqui, si propugnaculi murus acri hostium oppugnatione sterneretur, solerti iudicio providebat. Quamobrem, tametsi ab omnibus propè militibus irridebatur, quòd munitissima in parte tantùm operæ ac laboris impenderet, tamen quin munitionem perficeret non destitit, quæ una omnium postea & cunctis salutem, & ipsi in primis singularem laudem peperit. Siquidem portam ante omnia multo aggere replevit, relicta in medio ad ingentis tormenti usum fenestella, quæ tenui gleba in speciem ab exteriore parte similiter obstruebatur. Item ab utroq; latere apud binas munitiones totidem fenestellas effecit, quibus maiores colubrinæ interius collocatę ex obliquo, ubi incursus hostium flagitaret, occultè emitterentur. Novam quoque & subterraneam portam, patefacto ab imis mœnibus ampliore aditu in fossam perduxit: unde expediti atq; intenti milites adversus subeuntem hostium multitudinem ex improviso prosilirent. Atque hæc ne hostibus proderentur, adeo occultè administrabat, quum nocturno maximè tempore, & familiaribus aut fidissimis uteretur, ut milites magna ex parte, ac cives quæ parata essent, ignorarent. Multi nanque ex Hispanis, nulla verecundia, quòd neque sine stipendijs pro Cæsare militare, neque ultimam inediam, quum iam angustior annona videretur, experiri se velle dictitarent, ad Venetos simulata in agrum excursione transibant. Quanquam plures patrij decoris memores, ne universæ genti ea ignominia conflaretur, dolore concepto, factum perditorum hominum improbarent, atque eis quum vindictæ vel iudicio locus foret, extrema supplicia comminarentur. In his fuère Suares Roscius, Plasolla, Christophorus Magius, Iamperres, & Ioannes cognomine Latro, & nonnulli alij lenones verius quàm milites quæstui assueti, qui paulo antè signiferorum, & centurionum loca, melioribus fato extinctis, audacia potius & commilitonum favore, quàm propria virtute meruerant. Hos & ipse Maldonatus paulo pòst, nullo anteactæ militiæ pudore subsecutus est: vir militari laude dignus, nisi avaritia atque superbia inductus, iam senex ante partam longo labore dignitatem, eo scelere, & postea fœdissimo ac horrribili vitę exitu macaulasset. Per eos etiam dies Bernardinus Caldareus Veronen. equitum præfectus, quum in dividenda præda, seditione inter milites suborta, eius equites Emanuelem alæ Gręcorum ducem interfecissent, & pluribus de causis suspectæ fidei à Cęsarianis esse diceretur, ad Venetos transfugerat. Nulla interim dies erat, qua non equestri prælio subiectis in campis certaretur: fuitque aliquando admiratione dignum: quòd pauci Græci equites totidem cataphractos Gallos captivos adducerent. Nam singulari velocitate gnaviter armatorũ impetum ludificabantur, ac rursus prætervolantes & subiti ex transverso ictus ingeminabant, clavaque pręsertim ferrea hostis cassidem, & eius equi caput feriebant, tanta arte, ut fessos atque attonitos facilè postea ad deditionem, quæ traditione gladij fiebat, compellerent. Quòd si confertis turmis Galli ingruerent, liberiore campi spatio fuga sibi consulebant: si verò Græci in angustias vel arctiora loca retrudebantur, ubi stataria pugna dimicandum foret, nec solitis in fugam gyris eludere congredientem hostem facilè possent, circumventi atq; oppressi, audacię

pœnas

pœnas luebant. Nonnunquam etiam per lusum extra ordinem, interposita fide ab binis vel ternis utrinque certabatur, ut tum accidit, quum induciis, ut cuncto omnes spectaculo interessent, quatuor nobilissimi iidem atque omnium longe fortissimi Galli equites, inter quos Ambra peditum præfectus excellenti virtute iuvenis erat, totidem ex hostibus provocarunt. Præferebatur certamini titulus: si qui in urbe equestri gloria illustres essent, qui pro adamata muliere decurrere, atque hastam ferro præpilatam infringere vellent, hos contra in stadio pārem ad numerum staturos Gallos, & suæ atq; alienæ virtutis sine fraude periculum esse facturos. Prodiere Gurlottus Rhavennas, Summontius Neapolitanus, & duo Hispani Vascus Cunnius atque Guinnea, concursumque est infestis hastis magno ardore, summis utrinque viribus, adeo ut pari virtute, parique periculo contendisse omnes iudicarent. Summa tamen laus haud obscure Cæsarianis cessit: nam quū Summontius, & Vascus superiores evasissent, & Guinnea ephippio fuisset excussus, Gurlottusque & Ambra mutuo ictu penetratis usque ad interulam tunicam solidissimis thoracibus, cùm vi, tum constantia pares extitissent, nulli dubium erat, si res ad gladios deducta fuisset, duobus iam Gallis pessime affectis, qui tum afflicti superstratis & morientibus equis iacebāt, victoriam ad Cæsarianos fuisse redituram. Sed statim dirempta est pugna, ne tantæ virtutis homines, qui non hostili rabie, sed ingenuo quodam corporis atque animi vigore concurrerant, postquam primum & maximum vitæ periculum evitassent, non gloriæ, sed fati casibus se obiectare viderentur. Interea Lotrechius & Theodorus, quum certius cognovissent obsessos, desperatis semel stipendiis, & cibariis magna ex parte cōsumptis, ob crebra suorum transfugia metu consternatos: cives verò usque ad miserandam egestatem & rerum tędium, omnibus domi & foris conflictatos incommodis diutius quin se dederent, extremas miserias non esse tolleraturos, mœnia aggredi statuerunt: atque ita perductis fossis, perfectisque solitis munitionibus, ut tutò mœnibus succedi posset, prolatoque omni tormentorum apparatu, vrbem ab duobus lateribus oppugnare cœperunt. Gallus eam partem quæ a Mantuana porta perpetuo tractu ad Citadellam patet (sic enim appellant retractiorem urbis angulum, & vetere munitione firmissimum) sibi oppugnandam accepit. Venetus autem ad Vicentinam, quę Episcopalis nuncupatur consedit. Et quoniam inter bina castra pręterfluebat Athesis, qui eo in loco vado transiri non poterat, ut uterque exercitus mutuis auxiliis subito traducendis alteri præsidio foret, amnem latissimo ponte iunxerunt, & ad tutelam eius cohortes stationarias ad extrema pontis capita cum tormentis impositæ fuerunt. Itaque urbs diversis duobus in locis vndecim fermè continuos dies oppugnata, tantaque vi, ac tanta utrinque perseverantia, ut Veneti eam mœnium partem, quæ ad Vicentinam pertinet, supra centum & quinquaginta passuum in longitudine patentem, perpetua murorum strage edita, deiecerint. Galli verò per intervalla quinque in locis ingentes quinque aditus patefecerint, superstantibus intermediis totidem intacti muri portionibus in pinnarum similitudinem. Quæ ruinarum & stratorum passim mœnium vastitas passuum fermè ducentorum spatium amplectabatur. Idque ea ratione fiebat, ut hostes, qui interiora cadentium murorum fossa & perpetuis aggeribus munire cogebantur, multò maxima (ut in extenso ac longiore opere) continui laboris necessitate imposita conficerentur: ac simul ut tormenta quod re-

cta fronte non poterat, ex obliquo per diruti & patentis muri intervallum, in latera hostium intus pro statione agentium atque opus molientium non fortuitis, sed destinatis ictibus emitterentur. Erat tanta pilarum vis, ut non solùm muri, sed quum supra mœnia ferebantur, etiam ædificiorum tecta corruerent: multiq; passim in urbe, plures in munitionibus vel incidentibus pilis, vel defractorum lapidum fragmentis eliderentur. Nullæ nanq; gentes, nulli duces memoria nostra vel maioribus opibus, vel ampliore tormentorum apparatu urbem oppidúmve oppugnarant: nulla ipsi qui oppugnabant Italię in parte, tormentis, aut machinis maiorem murorum vastitatem factam fuisse meminerant, adeò ut supra viginti millia ferrearum pilarum, una ea oppugnatione, & paucis quidem diebus iaculati fuerint. Periêre è Cæsarianis tormentorum ictibus discerpti, Ioannes Montefeltranus clarioris nominis eques, Pellanda architectus insignis, & Fontana Insuber, in conflandis dirigendisq; tormentis peritissimus. Sed in tanta periculi asperitate, ea erat & ducis virtus, & militum diligentia, & civium fides, quum omnes certatim singulari studio in opere versarentur, neque sibi die noctuque parcerent, ut quantum muri ab acerrimis indefessisque hostibus sterneretur, tantum ipsi pari temporis spatio adauctis & prolatis aggeribus commodissimè resarcirent. Intra enim cadentium mœnium ruinas M. Antonius fossam perduxerat, atq; interiore labro munitiones erexerat. Vbi verò pomerij depressum solum foret, nec abrasis ab hoste mœnibus æquaretur, murices passim, & tabulas, quibus frequentes clavorũ cuspides prominebãt, opportunis in locis occultè posuerat. Pręterea testarum & globorum ingentem paraverat multitudinem, quibus missilis & pinguior flamma noto artificio continebatur: tormentaque, quorum magnum habebat numerum, idonea in parte, ubi periculum ostenderętur, ordine collocarat. Curabant Germani duce Franisperigo, adiunctis sibi Helvetijs, ea in parte quæ a Venetis oppugnabatur: atque hæc eadem agendo imitandoque diligentissimè administrabant. Porrò Antonius tabernaculo iuxta mœnia in ipsis munitionibus erecto, ubi certamen & plurimum periculi futurum esse putabatur, cum reliquis copijs adversus Gallos constiterat. Iam perventum erat ad summas rerum difficultates: iam cuncta obsessos, pręter unam spem, atque unam animi virtutem constantiamque defecerant. Frumenti parva, casei autem, & carnis salitæ, vel pecoris nulla copia in urbe reperiebatur: & quod in primis corpora atque animos Germanorum infregerat, tanta vini penuria erat, ut quicquid in ipsa spe propinquæ vindemiæ superesset, id totum sacrificio atque ægris militibus servaretur. Dux ipse, quum primores exercitus quotidianis cœnis adhiberet, & quadraginta diebus nihil præter aquam bibisset, tanta comitate omnes abstinentiæ & frugilitati insuefecit, ut facile atque alacriter cæterarum etiam rerum inopiam tolerarent. Lentem enim & fabam, paniceaque pultaria in quotidiano usu: equinas verò atque asellorum carnes magno in honore habebant; & tum pręsertim opiparè apud ducem epulabantur, quũ aliqui Gallorum equi, ut erant præpingues, ac suis strigosioribus & fame propè enectis minimè cõparandi, in excursionibus occidebãtur. Nam conspectis statim equorũ cadaveribus, portis frequẽtes evolabãt, concisosq; in frusta humeris in urbẽ cum plausu referebant. His rerũ angustijs quũ premeretur Antonius, neq; plurib. literis ac nuncijs ad Cęsarẽ transmissis, quicquã certi de eius auxilijs audiret, atq; indies copias tot affectas incõmodis magis

magis ac magis deficere, atq; extenuari, nihilq; iam semiægris corporibus præter fortem fidelemq; animum superesse conspiceret: antequam omnis exercitus desperatione atque extrema inedia conficeretur, audendum sibi aliquid de eruptione existimavit. Itaque re ad consilium delata, docuit quàm luctuosus atque ignominiosus, ipsisque in primis nobilissimæ ac fidelissimæ civitati, miserabilis rerum exitus futurus esset, si in suprema ingentis belli necessitate, Cæsaris auxilia sibi expectanda iudicarent. Fortibus viris fortia consilia, quæ necessitas omni ratione validior offerre videretur, in tempore esse præsumenda, conandumq; ac impigrè agendum, dum vires ad rem bene gerendam superessent. Nec in una laboris atque inediæ patientia, sed in virtute atque audacia, & spem melioris Fortunæ, & summam totius belli victoriam positam esse arbitrarentur. Placere sibi eruptione facta pontem occupare, atque interscindere, ac simul omnibus copijs Venetos adoriri, quando factu facillimum foret, ut qui nihil minus, quàm eruptionem ab obsesso hoste fieri posse putarent, subitum atq; improvisum pugnacissimi ac toties victoris exercitus impetum minimè sustinerent. Quibus pulsis, Gallos nec consistendi animum, nec sese recipiendi sine tormentorum iactura spatium habituros. Quantum autem ad se pertineret, ut maiorem spem prosperi eventus conciperent animis, ad exæquandum periculum pedibus in prima fronte pugnaturum: & Dijs bene iuvantibus, si forti consilio strenui milites non deessent, finem egregia cum laude ærumnis omnibus impositurum. Præfecti, & centuriones qui aderant, nulla interposita dubitatione, fermè omnes Antonio assenserunt. Nam tametsi consilium primo aspectu periculosum atque asperum ducebant, tamen tanta erat omnium virtus, tantaque pugnandi cupiditas, ut quo audacius consilium erat, eo & certius & speciosius esse videretur. Curavêre cuncti corpora, atque arma expedivêre, ut sequenti die ancipitis consilij alea iaceretur. Sed quum rebus omnibus ordine constitutis instructi & parati essent ad erumpendum, & iam prima signa ad portam ferrentur, repentinus ab Calcearia porta tumultus exortus, interpellantibus Gallis, ab incepto M. Antonium revocavit. Nanque Lotrechius, si portæ propugnaculum celeri atque acerrima oppugnatione sterneretur, prius quàm obijci novæ munitiones possent, facile se in urbem pervasurum ratus, convectis in eum locum omnibus propè maioribus tormentis, propugnaculi muro portam nudaverat: patefactoque aditu Lescutum fratrem (is tum peditatus curam gerebat) expeditas cohortes adducere, & per ruinas immittere iusserat. Subiêre ad portam impigrè Galli, & frequentes totum propugnaculi spatium complevêre, ut inde in urbem transgrederentur, quum Antonius, qui priore excussus consilio, celeriter in eam partem decurrerat, locum delectorum militum præsidio firmavit: edixitque, gnarus eorum quæ occultè paraverat, ne iniussu ullum in subeuntes tormentum emitteretur. Cæterùm alijs atque alijs intrepidè subeuntibus, ut confertissima hostium multitudine interiorem propugnaculi aream plenam esse animadvertit, subitò tormentorum illud maximum quod ante ibi conditum fuisse docuimus, sua manu collibratum atque inflammatum, in oppositos emisit. Idem fecêre magistri, qui tormentis in dextram ac lævam collocatis præerant: tantaq; hominum strages puncto temporis edita est, ut pauci ex ea multitudine, quæ propius accesserat evaserint. Nam non pilis tantum tormenta, quibus constipata acies certa ac miserabili clade lacerabatur, sed etiam taxillis

ferreis, varijsq; metallorum frustulis usq; ad summa ora compleverant, quæ flammarũ & pilæ impetu expulsa, grandinis modo sic in omnes partes lethali violentia dispergebantur, ut thoraces earum rerum ictus minimè sustinerent. Incubuêre demũ Hispani, & cum his Itali cataphracti, qui ea die pedibus rem gerebant, & pavidos, atq; ea procella disiectos multis illatis vulneribus repulerunt. Desiderati sunt paulò minus ducenti milites in partibus Gallorum: vulnerati autem plures, è quibus multi etiam, quòd eius generis vulnera igne ac sulphure vitiata difficillimè curarentur, postea interierunt. Eo die Antonius, tacito suorum omnium consensu, summam prudentiæ opinionẽ adeptus est: quam amici pariter atq; æmuli, qui eum superioribus diebus Calceariam, veluti inani quadam haud necessarij laboris perseverantia munientem irriserant, eius opera atque artificio in repentino maximi discriminis casu, urbem haud dubiè conservatam esse faterentur. Nec multò pòst literæ è Germania allatæ, quibus Cæsar significabat, magna peditum atq; equitum auxilia se cum ingente commeatus copia propediem ad solvendam obsidionem esse missurũ. Qui nuncius, sicuti Galli primam eruptionis occasionẽ improvisa dimicatione sustulerant, ita in posterum totum destinatæ eius rei consilium interrupit. Quoniam M. Antonius, quanquam milites ostendendæ virtutis avidi, id ægerrimè ferrent, in tam propinqua spe auxiliorum nihil temerè sibi tentandũ arbitrabatur. Cæterùm Lotrechius, quum eo accepto incommodo, nihil neglectum apud hostes, nullamq; mœnium partem quam ipse tormentis deiecisset non omni munitionis genere vallatam esse conspiceret, nova ratione ad fallendum hostem oppugnare constituit. Superstabat inter binas stratorum mœnium ruinas, eiusdem muri pars septuaginta fermè cubitorum in longitudinem, quę ratione superius memorata ex intervallo relinquebatur. Eam partem ab imo subruere, atq; excisis fundamentis in vrbem una impulsione propellere conabatur, ut quum integra ea moles perpetui muri procidisset, priusquam vllæ ab hostibus munitiones ab interiore parte extruerentur, armatorũ acies, patente quàm amplissimo aditu, in urbem irrumperẽt. Igitur missi complures, qui imas mœnium radices dolabris vectibusq; succinderent. qui quum impunè sub muro versarentur, quòd summa mœnia defensoribus nudata erant, brevi opus eò perduxerũt, ut murus ab exteriore parte sensim excavatus, appositis trabibus, quæ ruinam eius prohiberent, suspenderetur. Ea res serò deprehensa ab hostibus, Antonio atque alijs magnam cum timore sollicitudinem iniecit. Nam in tanta temporis exiguitate, nec fossam, nec aggerem perficere poterant, nec satis quod potissimum foret, suspensis ac timentibus occurrebat: Antonius tamen, quod subitarium in eo periculo auxilium esse putabatur, convecta è foro in eum multiplici materia, prælongis & validissimis tibicinibus nutantem murum contrariò fulcivit. Quorum tignorum tanta vis fuit: quoniam dimensa ad pinnarum altitudinem, atque ab imo divaricata erant, ac hostilium trabium longitudinem superabant, ut in opus molientes, murum, qui iam totus ab imo cæsus pluribus rimis satiscebat, in exteriorem partem momento provoluerint. Complures è militibus, qui parati ad irrumpendũ in proxima parte ruinam in diversum expectabant, omnesq; ad vnum qui ad subruenda fundamenta successerant, repentino muri casu oppressi, miserabiliter perierunt. Sed dum Antonius in erigendis tibicinibus ardentius atque incautius in opere versaretur, maiore sclopetto ita ictus est, ut plumbea

pila

Pila per brachium adacta, corpus etiam sublato humeri osse per alam in tergum, quatuor effectis vulneribus emerserit. Dissimulavit in praesens gravissimi vulneris dolorem, atque periculum vir ante alios fortis, dum murus ille proueret. Quo demum prolapso, & tot hostibus eius ruina oppressis, veluti expiato vulneris dolore, in tabernaculum concessit: eaque mox fuit lethalis plagae acerbitas, ut diu pertinaci febre conflictatus, summum vitae periculum adijsse crederetur. Lotrechius, tametsi hominem, qui omnibus bellis acerrimus Gallorum hostis extitisset, publicè oderat, atque, ut erat potiundae urbis & militaris gloriae avidus, plurimùm adversarij ducis incommodo laetaretur, tamen quum singularis viri casum magnopere doluisset, & medicum obtulit, & quotidie ad eum gratissimarū rerum munera, sicuti morbus & afflictae urbis miseria flagitare videbantur, officiosè humanissimeq; transmisit. Erat enim M. Antonius maximarum virtutum gloria, quae nullis in eo ingentibus vitijs obscurabatur, etiam apud hostes illustris. Idque ei praesertim omnium benevolentiam conciliabat, quòd preter proprium animi vigorem, etiam staturae proceritate, firmitate membrorum, & virili quodam decore vultus, armorumque omnis generis, atque in primis equitandi peritia caeteros eius tempestatis duces anteire diceretur. Quin & ipse paucis antè diebus, quum Lescutus & Franciscus Borbonius sancti Pauli regulus, egregia virtute & singulari dignitate florentes, visendi eius studio adducti, ut porta egredi, & in conspectum devenire vellet ad iungendas dextras, quod privatae benevolentiae testimonium foret, obnixè petijssent, interposita statim fide, ad amplexandos publicos hostes summa securitate comitateque prodierat. At Veneti, tametsi ad Vicentinam portā, non intercisis alternisq; moenium spatijs oppugnarant, ut Gallos fecisse docuimus, sed continenti murorum strage, & perpetuis ruinis nudaverant urbem, tamen neque in duce ea vis animi, neque in exercitu tantum audaciae fuit, ut moenibus succedendum, & praelio aliquid sibi tentandū per ruinas esse iudicarent: mox & operum quae intus erigebantur magnitudine deterriti: & sociorum infelici exemplo adducti ad effodiendos cuniculos se contulerant. Iamq; solidam turrim, quae ad campum Martium vergit, Ioannis Comenis industria (is tum cohortis praefectus erat eius artificij non ignarus) in aliquod ruinae discrimen adduxerāt, quum Caesarianae copiae superatis Alpibus in Pulicellam vallem se demiserunt. Erant ad octo milia hominum cum magna pecoris & casei copia, multisque farinae dolijs, quae ratibus secundo Athesi devehebantur. Is praeerat Guliermus Rochandulphus, qui superiore hyeme Brixiam obsidione liberarat. Eius adventus uno fermè tempore obsidentibus atque obsessis nunciatus est. Nam quantum iustis confectis itineribus procederetur, tantū ipsi interdiu fumo passim per villas facto: noctu verò magnis excitatis ignibus significabant: & ab agrestibus qui pretio literas deferre consueverant, Venetorum Gallorumque custodiae saepenumero fallebantur. Placuit utrique duci, & Gritto in primis, postquam Germanorum adventu omni spe potiundae urbis manifestè deciderant, universas vires in una castra conferre: ne intercedente eamne, si cum duplici hoste ancipiti praelio contendendum foret, aliquod insigne detrimentum acciperent. Theodorus, quòd novo hosti propinquior erat, reductis tormentis vasisque collectis copias ponte traiecit, & ad Gallorum castra se contulit. Quòd cùm fieri ab Venetis hostes è muro conspicerent, subitò tormenta, quae

in editioribus locis collocata erant, in extremum abeuntium agmen emiserũt, qua procella aliquot interfecti sunt, & in his Basilius Ripa Liviani alumnus, qui ob singularem rei bellicæ peritiam, paucis antè diebus alæ equitum præfecturam adeptus fuerat. Erupêre demum sub signis Germanorum cohortes, & non contemnendam vini & commeatus copiam tabernaculaq; aliquot, & castrensis apparatus instrumenta nacti, cuncta in urbem plaustris convexêre. Ab Antonianis quoque equestri eruptione cum novissimis Gallorum uno fermè tempore pugnatum est: cæsique aliquot, & plures capti. Sed ea omnium opinio fuit Gallorum copias tormentis ea die propè deleri potuisse, dum subducto oppugnandi apparatu retrò Mantuana via in tutum se reciperent, si vel mediocrem sulphurei pulveris quantitatem, cuius summa in urbe penuria erat, habuissent. His enim pœna gravissima erat constituta, qui frustra, vel iniussu ducum paulò maius tormentum emisissent: ut id totum quod supererat extremis casibus servaretur. Lotrechius non multò post Villafrancam: Theodorus vero inde ad secundum miliare Bovilianum castra reduxêre, ita tamen ut Galli appetente hyeme universi tectum subirent: Venetus verò exercitus sub tentoriis ac pellibus haberetur. Nec multò post Rochandulphus vrbem ingressus est, egitque Veronæ paucos dies, ne, qui adventu suo obsidionem sustulerat, introducta auxiliorum multitudine, afflictis diuturna fame Veronensibus duriorem priore calamitatem importasse videretur. Itaque permutatis aliquot cohortibus, ut præsidium laboris vicissitudine recrearet, in Germaniam discessit. Per eos quoque dies Venetis in castris media nocte tumultuatum seditione ob scortum, ut tum credebatur, inter Italos pedites & perfugas Hispanos orta: resque eo ab iurgiis & contumeliis paucorum petulantia processit, ut quum in nocturna trepidatione quisque ad arma discurreret, iusta propè acie inter se conflixerint, admissumque ea nocte fœdum ac miserabile facinus foret, nisi Lotrechius, qui è proximis castris ad tumultum adcurrerat, iam supra centum interfectis & compluribus vulneratis, exardentem seditionem minis atque authoritate compressisset. Profecto Rochandulpho, tametsi Cæsariani, quòd in præsens in urbe fames esse desierat, gravi obsidione levati, ingruente hyeme nihil sibi esse timendum arbitrarentur, attamen hostibus remotiora ac superiora loca tenentibus, sic omnibus obsidionis malis pressi atque afflicti sunt, ut duriorem propè quam antea annonæ inopiam senserint. Namque Veneti quum absistere incepto turpe ducerent, atque si pertinacius obsiderentur hostes, eos tantas diuturni belli atque inediæ acerbitates minimè esse toleraturos intelligerent, divisis copiis itinera aditusque omnes, quibus ab Germania inferri commeatus posset, occupaverunt. Mercurius cum maiore levis armaturæ equitum parte Summis in campis, qui locus ad alpium radices pertinet, hybernabat: vir vel fato quodam, vel prudẽtia per triginta amplius annos, quibus in Italia militavit, omnibus excursionibus felix. Federicus autem Gonzaga cognomento Bozolus, cum aliquot cohortibus supra Clusiam consederat. Sic enim locum appellabant, ubi Athesis coeuntibus geminis rupibus coarctatus, minimam alvei latitudinem ostendit. Angustiis imminet vetus castellum cum turre, quod Germanorum præsidio tenebatur. Intercepêre apud eas fauces, nequicquam locum tuentibus Germanis, Veneti pedites aliquot navigia commeatu onusta, quæ secundo flumine dimittebantur. Reliquæ quoque copiæ certis atque opportunis in locis

ita

ita constiterant, vt quum in hyberna deductæ essent, nihil quantum cura ac diligentia præstari poterat, obsidionem intermitterent: ac pene acrius q̃ æstate fecissent, bellum gerere viderentur. Sed tantis laboribus, ac Veneto tandē bello exoptatum finem imposuit memorabile fœdus, quod in finibus Lingonum & Sequanorum apud Nouiodunum ictum est inter Franciscum Gallorū regem & Carolum Belgarum principem, quem moriens auus Ferdinandus omnium regnorum hęredem testamento reliquerat. Siquidem adolescens Hispanorum ingenijs & potentissimorū regulorum voluntatibus diffisus, ne absente se, veluti per interregnum, rebellandi occasio præberetur, omnibus rebus postpositis in Hispaniam sibi maturandum esse iudicarat. Quod neque tutò, neque expeditè fieri poterat, nisi prius cum Francisco certis legibus amicitia firmaretur. Timebatur nanque rex iuuenis & acer, tantis subnixus opibus, qui dudum Heluetijs prælio deuictis, etiam Maximiliani Cæsaris conatus egregie repressisset: & maximè repetiturū se armis Neapolitanū regnum, & Ioannis Nauarrę regis paulo antè in Gallia defuncti filium adolescentem in paternum regnum reducturū minaretur. Itaq; conscriptæ Nouioduni fœderis tabulæ per legatos in has conditiones, vt Carolus regnū Nauarræ Ioannis filio, qui inde expulsus esset, restitueret: si id iudicibus, quos constituere summę rei arbitros deberet, ex ęquo & iure videretur. Item centum milia aureorū nummûm, quotannis Gallo pēderet, vt eo tributi nomine aliquod Gallis in Neapolitano regno ius esse videretur: amicitiaq; & mutuum fœdus affinitatis vinculo confirmata. Nam Carolum sibi Franciscus generum adsciuit, sic vt ei puella, quæ in cunis adhuc erat desponderetur. Gallus quoq; ad componendum Italiæ statū, & ad res Mediolanensis imperij confirmandas, vt Verona Venetis redderetur, postulauit, ea lege, vt à Venetis redemptionis nomine ducenta millia aureorum nummûm, duabus pensionibus Cæsari persoluerentur. Quibus conditionibus, sicuti Carolus adeundæ Hispaniæ cura anxius, haud cunctanter subscripserat, ita Cæsar oblata sibi ingenti pecunię summa conditionē minimè detrectauit: vt qui nepotis consilia, atque ipsam spem, ac rationē omnem obtinendi imperij importuna tergiuersatione corrumpere nolebat, prǽsertim quū vrbem, quam nisi graui impensa, & summa cum difficultate tueri retinereque non poterat, magno pretio venditaret. Vt tñ salua existimatione, quæ haud dubiè tam fœda pactione polluebatur, Italiæ possessione decedere videretur, non Veneto sed Caroli legatis vrbem dedidit, qui eam mox Lotrechio, vt constitutum fuerat, tradiderunt. Gallus quoq;, triduo postquam vrbem ingressus est, sicuti Brixiæ ex formula factitatum fuisse memorauimus, Gritto eam cum arcibus magna omniū alacritate restituit. Is fuit Veneti belli exitus, quo iam octauum annum Italia deflagrabat: illudq; in primis memorabile videtur, quod Veneti ab initio oppugnati ab cunctis prope Europæ regibus, atque omnib. prælijs victi, vniuerso tñ bello victores euaserint. Quo fit, vt eorum respublica, quæ vno ciuium consensu & priuatis potius q̃ publicis opibus stetit, fato quodam tot infensissimarū gentium impetum sustinuisse videatur: quando, si Romanę potentiæ magnitudinem, & clades quas Annibal dirus hostis intulerit, cum Venetorum fortuna vera ęstimatione pensauerimus, funestiorem propè eis Abduam fuisse, quàm Romanis Cannas: & Trebiæ & Trasimeni infelices pugnas, Brixiana ac Vicentina stragibus æquatas esse fatendum sit. Sed ea vel præcipua patrum, ac ipsius fortissimi Senatus principis Lauredani

Ingenij factura fidem, tamen illam et ipsis
Historijs collata tuis (ceu sydera Sole)
Vanescunt, proprias amittunt singula vires.
Hic si quidem te te maior, teq; ipse relinquens
Post terga, extremū properas superare cacumen:
Vel potius summo consistens vertice montis
Iamdudum felix operum, lætusq; laborum,
Despectas alios infrà, tutusq; quiescis,
Quò nunquam nostro quisquam pervenit in ævo,
Forsitan, & nunquam posthac venientibus annis
Perveniet quisquam tantæ ad fastigia laudis.
Quidnam opere in tanto primùm tantiq; laboris,
Atq; ævi, multis pleno, magnisq; periclis,
Mirer ego? ingeniū ne audax tam multa quòd unū
Tamq; loqui diversa paraverit? an seriem, quâ
Cuncta suis disposta locis miro ordine narras?
An potius clari eloquij numerosq;, salesq;
Verborum, & proprias vario discrimine vires?
Queis Reges populosq; omnes, veteriq;, noviq;
Orbis (ubi Ammerice nostri de nomine civis
Alta iacet) prisca verus novitate recenses.
An magis ut causas omneis, belliq; gerendi
Consilia, & rerum rationem reddere pergis?
Vnde hominum mores varios addiscere, et ampla
Ornamenta queat patriæq;, sibiq; parare,
Quicunq; illa semel docto perlegerit ore.
Tu quo castra loco metanda, & qualibus armis
Obfirmanda, quibus q;, & qualibus oppugnanda,
Sæpe doces, sæpe idem urbes defendis, & idem
Expugnas, tu quæ fallacia fœdera, quæ sint
Fida mones, populumq; levem, timidumq; senatū
Arguis, & nulli tutum confidere monstras.
Quæ si nostrorum Regum imprudentia, & illa,
Illa animis hominum regnandi dira cupido
Scivisset, nunquam Italiæ (quod caverat olim
Mediceus præstans animis, & viribus heros)
Externis iterum patuissent claustra Tyrannis.
Illius si consilium: si facta secuti
Essemus cœlo demissi civis ab alto,
Nunq; iterū peregrina manus, nunq; advena miles
Quem sua non virtus, sed nostra ignavia, nostraq;
Inscitia, & procerum excivit discordia demens,
Pœninas fauces, cœlo tractusq; propinquos,
Molis inaccessæ superasset culmina. nunquam
Impius, & nostris allectus ruribus hostis,
Ah miseræ, et longum digna, atq; indigna ferentis
Italiæ, in prædam vertisset & oppida, & urbes:
Italiæ fera gens populasset littora nunquam:
Italiam nunquam stravisset barbarus ensis.
Heu quoties post interitum, post funera magni
Laurentis, Itali nostro de sangine vepres
Rorarunt, Italo quoties de sanguine rivi
Creverunt, quoties Italo maduêre cruore
Æquoraq; campiq; omnes, sylvæq; lacusq;:
Nā quæ tam longè est, tamq; ardua, et avia rupes?
Quæ tam seposita valles? quæ fluminis ora?
Quod mare? qui scopuli? quo nō furor efferus, atq;
Prædandi illorum rabies pervaserit ultrò?
Testes qui nostris spumarunt ossibus albi:
Sebetus, Lyris, Tarrus, Padus, Abdua, Rhenus.
An non Ethruscos umbrosa cacumina montes,
Et Florentinos excelsa p(a)latia colles,
Nunc ferro excindi, sævis nunc ignibus uri
Vidimus, & crebris responsantem ictibus ipsi,
Ipsi (inquā) intrepidi reboantē audivimus Arnū?
Quem non Hispanis audax Germania castris
Duxve Italo Gallus confisus milite fortis
Terruit, & vires totius pertulit orbis.
Quin etiam Latium, & rerū pulcherrima Roma;
Roma Deûm auspicijs fundata, atq; æmula cœlo
Concidit istorum indignis eversa ruinis.
Sed si non aliam venturo numina COSMO
Invenêre viam, liceat perijsse tot urbes,
Totq; viros ferro mortaleis isse sub umbras
Ante diem: liceat tot amara, atq; aspra tulisse:
Iam privata placet, iam publica damna videntur
Commoda; iam tanti est Arniq; Tybrisq; ruina.
Concurrant iterum, sed eodem sydere, & ijsdem
Auspicijs, quæ se Cœlo mons Murlius æquat,
Agmina nec virtute pari, nec viribus æquis,
Et causa (si Dijs bene creditur) inferiori,
Quo sua victoria renovetur laurea COSMO;
Et nos sub tali vivamus principe tuti.
Quandoquidē hic viridis primo sub flore iuventæ,
Maternam referens pietatem animosq; paternos,
Sublimi accitus regno, claroq; locatus
In solio, Patrum auspicijs, populiq; favore,
Porrectas patriæ non detrectavit habenas,
Tempore tam dubio, tali in discrimine rerum,
Accipere, & semet tantis offerre periclis,
Communi propriam postponens ipse salutem,
Publicaq; anteferens privatis commoda damnis;
Indole: dein quanta referam, quàm pectore forti
Presserit, & rerum iustas laxarit habenas?

Vtq́, afflicta diu bello, ac civilibus armis
Resq́, virosq́, locosq́, levaverit, ut sua cuiq́
Forma prior, priscumq́ decus, nomenq́ rediret?
Sic etiam ingenti pluvia, ventoq́ gravati
Exoritur cùm sol, tolluntur ad æthera flores,
Et seges inclinata, solo sese erigit alto.
Hic quoties sua signa, suosq́ ad bella tribunos,
Invictas equitum turmas, peditumq́ catervas,
Pro Patriæ rebus, pro relligione Deorum,
Cæsaris aut magnis non parvas viribus addens,
Emisit, toties victricia rettulit arma,
Et referet posthac, Iustis quia militat æther.
Huic quoq́ nō tantū Ethruscæ, Musæq́ Latinæ,
Verùm etiam Argolicæ sese debere fatentur:
Quas miseras, totoq́ expulsasq́ orbe recepit.
Et fovet, amplexus Maiorum exempla suorum.
Quin etiam si non vates præsagia fallunt,
Ni frustrà augurium cœlo demittitur alto:
Divino si quid debemus, ut omnia Bembo
Credere debemus, si non sunt omnia falsa,
Tempus erit, cū Dijs et te bone COSME favēte,
Discussis, quæ nunc offuscant nubila mentes,
Invidiaq́ procul Scythicis algente sub oris,
Romanus Tusco fasces submittet Apollo.
Aut certè non maior erit, Tyberisq́ fluenta
Æquabit, si non excedet nobilis Arnus.
Hunc sibi, quem frustrà mille optavère maritum
Insignes animis, forma & præstante puellæ,
Magnanimi herois formosa, & sancta virago,
Perpetuo casti coniunxit fœdere lecti,
Innumeros heroas, & innumeras heroinas
Divorum auspicio paritura, ducemq́ datura
Ausoniæ, & sacris Romanum qui regat orbem.
Hunc unum Cæsar primis expertus ab annis,
Terrarum dominus Cæsar vindexq́ Deorum,
Ingenium, pueriq́ fidem, curasq́ viriles,
Invictumq́ animi robur miratus, & artes,
Extulit, Imperioq́ bonus præfecit avito,
Vnum hunc excelsas Tybris qui possidet arces
Ethruscus pater, & terras qui numine torquet,
Suspicit, & miro Iuvenem complexus amore:
Ingentes ob virtutes celebratq́ fovetq́.
Vt dubium nulli iam sit, quin magna Deorum
Cura sibi hunc alios inter delegerit omnes,
Qui miseræ Ausoniæ tandem terraq́ mariq́
Et velit, & possit fessis succurrere rebus,
Ferreaq́ antiquum convertere secula in aurum.
Sed quid ego à primo digressus carmine, tanquā
Enumerare alto labentia sydera olympo,
Æquor & angusta totum concludere in urna,
Sperarim, laudes magni, & præconia COSMI
Deterere imprudens, & candida lumina Solis
Stultior obscuris velle illustrare tenebris,
Occepi? ad te redeo, me me mihi reddo,
(Obstrepere ut corvus cygno tibi desinat ater)
Paule Iovi, qui tunc multum, longeq́ profecto
Vidisti (ut reliquis in rebus) cum tanta,
Tamq́ bona egregiè misisti munera, tanto,
Tamq́ bono egregioq́ Duci, quo iustius unquam,
Nec vidit quidquam prudentius auricomus Sol.

Errata in Historijs Iovij primo Tomo.

166. 5. nobis lege vobis.
Ibidem 14 donatus.
208, 2. Forolivium, lege Forum Iulij.
209. 7. putarent, lege putaret.
276. 35. terna, lege terva.
297. 7. mid, lege id.
302. 16. successione, lege secessione.
330. 40. liquantum, lege aliquantum.
331. 2. sommo, lege somno.
339. 4. arridebant, lege irridebant.

IN PAULI IOVII HISTORIARUM

TOMUM I. INDEX RERUM ET VERBORUM COPIOSISSIMUS.

A

Baiardum

Pon

D

E

F

Federicus

Genuẽsium

L

M

Maberca

N.

O

P

propè

Q.

R

S

facinus

V

Z

FINIS.

PAVLI IOVII NOVO-COMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS HISTORIARVM SVI TEMPORIS SECVNDI VOLVMINIS

PRÆFATIO.

AD COSMVM MEDICEM REIPVblicæ Florentinæ Ducem.

PVBLICANTI *mihi secundum Historiarum mearum volumen Magnanime* COSME, *satis superq́ & preclarè quidem augusti nominis tui, cui hæc dicantur, authoritatē, ab illustri patrocinio valiturā reor, aduersus eos qui fortasse comiter aut cōuitiosè postulabūt et requirēt, cur id totū luctuosissimæ tēpestatis spatiū quod à morte Leonis X. ad Rom. cladem decurrit, vel supina vel astuta præuaricatione præterierim. Quibus breuissima præfatione ita censeo respondendum, vt nec culpā diffitear, nec veniā deprecer. Quandoquidē nō ad alienæ voluntatis arbitriū, sed syncero liberaliq́ prorsus animi iudicio, hoc grauissimū scribendæ historiæ munus susceperim, scilicet vt his qui adhuc viuunt, & posteris demū, peramœna exemplorū varietate cū oblectatione prodessem, & in hac vita aliquam mihi æternitatis spem, hoc tanto atque vtilissimo labore percipiendam arbitrarer. quam mihi obuenturam opto speroq́, & singularem atque honestam voluptatem allaturam confido, modo sine periculo quæratur. Putabam siquidem, & insani et intemperantis ingenij fore, si libero ore loquutus nihil reticerem quod asserendæ veritatis interesset, & cuncta huius seculi incommoda propalarem, propterea quòd inde quorundam dignitatem inuidiosa nec iniqua suggillatione vehementer offendi posse prouidebam. Profectò mei instituti nunquam fuit vel encomia falsasq́ laudationes ad quærendam gratiam conscripsisse, neque ex aduerso ad parandum odium satyricæ acerbitatis stilum exercuisse, vt à quibusdam impudenter factum videmus. Quoniam viro philosopho, seniq́ maximè turpe sit, & ineptum, sibi, vti oportet, in graui præcipuè negotio sapere nesciuisse. Itaque peritos medicos imitatus, carcinomata desperatæ curationis, quæ si attrectes, & acri medicamine lacessas, in immensum furere, & pestifera edaciq́ serpigine mortem afferre solent, naturæ relinquenda, neque his vllo pacto manum admouendam iudicaui. Quamobrem existimationi salutiq́ meæ consulens, diræ tempestatis materiam, tanquam abominabilis impijq́ operis, minime attingendam arbitratus sum, quando hæc aduersæ fortunæ accepta vulnera, insaniæq nostræ detrimenta non modò non prodenda posteris, sed pro virili occultanda esse videantur. Ea siquidem quæ Italicum nomen decorent, neque memoria recoli sine dolore, neque sine vberrimis lachrymis scribi, nec sine flagitio pudoreq́ posteris enarrari queunt. Cæterùm quod ad rem pertinet, historiæ studiosorum iusto desiderio magna ex parte satisfecisse iudicari possum. Nam si vitas illustrium Ducum quas conscripsimus, curiosi diligenter euoluant, in Leone X. atq́ Hadriano VI Pontificibus, Pompeioq́ Columna, & Daualo Piscario, Magno Consaluo, & Alfonso Atestino, totius huius funesti seculi historiæ texturam inuenient, sic vt ea facilè quæ nos vel non scripsimus, vel scripta non inconsultè supprimimus, supplere et resarcire cumulatè possint. Quanquam & hæc, singulorum librorum Epitome suo ordine ad prodendam rerum gestarum seriem explicanda censuerim. Quòd si mihi quanquam pedibus capto, atque adeo grauiter se-*

nescienti, Deus magnus fatalis horæ spatium extendat, perpetua proculdubiò lucubratione enitar, vt totum idquod in clade Vrbis ereptum, vel à me posteà contumaci quadam indignatione prætermissum fuit, non diu à bonis mortalibus desideretur, te præsertim auspice omnis virtutis amantissimo, qui vt hæc conficerem atque ederem generosa cohortatione perpulisti. Vale. Pisis. Calend. Majs. M D L I I.

PAVLI IOVII
IVNIORIS.

LLVSTRES *Populi, quos vel tulit Itala tellus*
Quibusue mater extera,
Seu Mars assiduis quoscunque exercet in armis
Virtute claros bellicà,
Seu quibus est studium Sophiæ complectier artes
Gratumque Musis otium,
Quid duby vobis iamdudum in corde recusat?
Ne, quæso, ne miremini
Si recti IOVIVS *iudex infausta malignæ*
Ætatis acta præterit,
Qua se cum Diris, geminisq́ sororibus orco
Erynnis atra sustulit,
Crimina mille trahens secum, & ciuilia bella
Cædes & impium nefas.
Eheu quàm melior Populis & clarior ires
Romana cælo glora,
Si non insanum deuoti sanguinis æuum
Chartis notasset in suis,
Extra odium quisquis priscorum scripsit, & extra
Potentiorum gratiam.
Quare vos potius IOVIO *nunc soluite grates*
Bonam inque partem sumite
Si, bene dum vestro decori, & sibi consulit ipsi
Nomen tuetur Italum.

LIBRO.

LIBRORVM QVI PRÆTERMISSI SVNT EPITOME, QVAE PRIMI VOLVMINIS LIBRIS SVO TEMPORVM ORDINE OBSERVATO CONTINVATA SERIE CONNECTITVR

DECIMI NONI LIBRI.

MBRICI belli causæ & successus, resque multis in locis à Pontificijs fœdißimè gestæ libro Decimo nono continentur; obiterque Francisci Mariæ Feltrij Vrbinatis Reguli multiplices victoriæ, suum regnum, quo dudum iniuria fuerat eiectus, egregia virtute repetētis. Maldonati quoque Hispani viri summę authoritatis suspectam fidem, quòd largitione corruptus videretur, atrocißimo spectaculo vindicatam, quum Hispani eundem, & complices cogitati facinoris C. Maccium, Ferdinandum Rubrium, & Plasollam cohortium præfectos, corona totius exercitus circundatos inusitata horribilis supplicij pœna confodissent. Explicat item Leonis Pontificis dolorem ex adverso rerum successu, vulnereque Laurentij Medicis conceptum, & Petruccianæ coniurationis pericula, eiusque detectæ vindicatam iniuriam, sublatumque metum fœda nece Alfonsi Petruccij Cardinalis, & conspirantium cum eo aliquot Cardinalium exilijs, & propterea supplendi senatus necessitatem, quum Pontifex unum & triginta Senatores honore purpuræ decorasset; egregio certè dignißimorum virorum delectu, qui ex omnibus provincijs præclaro virtutis meritò petebantur: nisi à quibusdam pretio coëmptus honor, liberalis atq; beneficentißimi Pontificis famam elevasset. Hispanos quoq; mercenarios milites, spe præmiorum, iussuq; Principum deductos à Feltrio enarrat, & adversum Feltrio belli exitum, Vrbinatesque à Medice receptos, sed nudatos mœnibus: atque item Feltrium, deserentibus eum Hispanis, recepti dudum regni possesione eiectum, quum Mantuā exulatum, gravioris iniuriæ metu, maturè contendisset; seipsum vel ob id in tanta Fortunæ iniquitate probè consolantem, quòd Laurentium Medicē parto iniquè principatu non diu lætātem, morte ereptum audisset: & Hispanos fermè omnes, à quibus cōtra militię iusiurandū fuisset desertus, ab Hugone Moncata navibus impositos, ad Algerium Mauritaniæ oppidum, ubi paulò antè Didacus Verra exercitum prævalidum superatus à Numidis & Mauris amiserat, miserabile naufragium fecisse didicisset. Eodem anno Maximilianus Cæsar apud Velsium Norici agri oppidum, quum intempestivè pharmacum incertæ potestatis adversus morbum, quem sibi imminere putarat, hausisset; mortuus est; vir præstantißimis corporis atque animi dotibus inclytus. Eius Imperium Carolus ex Philippo filio nepos excepit, Cęsarum proculdubiò potentißimus, propter regnorum amplitudinem Hispaniæ atq; Neapolis hæreditate adauctam. Is non multò pòst Imperatorijs comitijs in Germania de more habitis, competitorem habuit Franciscum Galliæ Regē, incertæ suffragatorum venalium fidei innixum, & propterea, quod Germani proceres animos nutantes ad pa-

triæ publicum decus reuocaſſent, repulſam ferentem. Quæ cauſa fuit eius altè conceptiodij, quod mox contracto exitiali bello inter eos erupit. Præterea eius belli initia refert, quod in Belgis geſtum eſt à Cæſarianis, Franciſco Cecchingo tumultuario Germanorum militum duce, aduerſus Robertum Marchium in Eburonibus regulum prępotentem, Gallicæque factioni ſemper addictum, atque item Maſeriam oppidum, quod ad Moſam flumen poſitum eſt, magnis Cecchingi copijs, & inuſitatæ magnitudinis tormentis acerrimo, ſed irrito conatu quaſſatam, Baiardo Gallorum duce impigro fortiter defendente. Eodem anno Selymus Turcarum Imperator apud Ciurlium Thraciæ pagum peſtilenti circa renes enato vlcere mortuus eſt, quum regnaſſet annis octo, & aduerſum nos terra marique bellum illaturus crederetur, poſtquam Hyſmaelem Perſarum regem grauiſsimè cõtudiſſet, & duobus Sulthanis Regibus deuictis atque interfectis Aegyptum & Syriam imperio adieciſſet. Solymanus vnicus ex Boſphorana vxore filius nemine obſiſtente æmulo, tot regnorum hæreditatem adijt. Atque eodem ferè menſe, quo Carolus Cæſar eſt acclamatus, & ipſe Solymanus paterno imperatoris titulo compos eſt factus. Cæterùm audita Selymi morte Gazelles Syriæ præpoſitus rebellauit, ratus ſe ſacramenti religione ſolutum, quòd Selymo tantùm, ſucceſſori verò minimè ſacramentum dixiſſe prædicaret, & proinde ſibi decorum fore arbitraretur, ſi coactis in vnum Mamaluchorum reliquijs, Syriam ad veterem Sulthanorum imperij conditionem, eiectis Turcis reuocare contenderet. Quando iam egregia voluntate incolæ Syri atque Arabes in id conſilium ſibi probè conſentirent, nec defuturum in ea occaſione Caierbeium arbitraretur, qui Aegypto præeſſet, quin ſe ex præfecto Regem & Sulthanum efficeret, poſtquam Memphiticus populus acerbo eſſet odio in Turcas, & in eius manu totius Aegypti arma & opes ſitæ viderentur. Sed Gazelles trahendi in partes Caierbeij ſpe depulſus, quòd hic certa tutioraque conſilia dubijs atque aſperis pręferret, & Gazelli veteri à ſuperioribus temporibus inimico, nihil planè confideret, ita Gazellis cohortationes reiecit, vt eius legatum ſupplicio afficeret, ne Campſonianæ proditionis infamiam nouæ perfidiæ ſcelere cumularet. Miſit etiam Gazelles legatos Rhodum, vt inde tormenta atque arma aduerſus communes hoſtes Turcas impetraret. Per eum modum quod ſerò Rhodius Magiſter ferendæ opis conſilia explicaret, ſuperuentu Frahatis Baſſæ, quem cum magnis copijs Solymanus è Cilicia in Syriam tranſire, & initia rebellionis opprimere iuſſerat: impar viribus, ſed animo inuictus Damaſcum ſe recepit, ea mente, vt cum his quas collegerat copijs, quamprimùm cum Frahate confligeret. Atque ita Damaſco eductis ſignis, vt honeſtè concideret, hoſtes inuaſit, eo acerrimæ pugnæ exitu, vt ipſe peritiſsimè & conſtantiſsimè dimicans, cum ſuis omnibus, nihil de fuga cogitantibus interficeretur.

VIGESIMI LIBRI.

ÆSAR per oceanum in Hiſpaniam deuectus, vtriuſque auiti regni hæreditatem adijt: magnoque confirmatis antiquæ immunitatis legibus honorario vtriuſque prouinciæ munere ditatus eſt. Ipſo ad Belgas redeunte, Populi ingenti tumultu exorto ad arma conſternati, nec obſcurè rebellantes ab authoritate regio-

rum

rum præsidium discesserunt, quod immodicè se expilari à præfectis Belgis quererentur. Quoniam Carolus Ceurius Belga regis nutricius, ad arbitrium cuncta administrans, aureæ monetæ regiæ, quæ erat præstantis formæ & puritatis auidissimus extitisset. Seditiosæ multitudini duces se præbuerunt Ioannes Padillia, Ioannes item Brauius, & Maldonatus. Atque ita exarsit bellum quo vrbs Medina Campi nundinis clara impetu Antonij Fonsecæ qui regias tuebatur partes, fortuito igne penè tota cremata sit. Sed consurgentibus cum regijs copijs Indico Velasco magistro equitum, & Henrico Ammirante qui erat in præfectura maris, seditiosorum copiæ ad Villam Alariã oppugnatæ deletæque sunt, capto Padillia cum socijs, de quibus supplicium publicè est desumptum. Nec remiserant animos seditiosi populares, quum Maria Paceca Tendilij Mendocij filia eruditi ingenij & virilis animi mulier, Padilliæ coniugis vexillum ne concitatæ multitudini deesset dux, gerendo bello sustulisset. Ab ea Hispanici tumultus fama Franciscus Galliæ Rex excitus, recuperandi Cantabriæ regni occasionem arripuit, scilicet vt Henricum Ioannis regis filiũ reduceret, quod pater regno pulsus in Gallia exul paulo antè discessisset. Sed Galli à secundo rerum initio Algrunium, quod olim fuit Iuliobriga, usq; progressi, conserto prælio à Velasco & Henrico superati sunt, capto ipsorum duce Asparoto. Atque ita pristina tranquillitas perturbatæ Hispaniæ restituta est, singulari prudentia Hadriani Florentij Belgæ Cardinalis, qui Regia cum authoritate in procuratione vtriusque Hispaniæ à Carolo fuerat relictus. Eadem æstate Franciscus Galliæ & Henricus Angliæ Reges, constituto in finibus Morinorum loco ad certam diem, in colloquium deuenerunt. Gallus qui cum ornatissimo totius Galliæ procerum comitatu descenderat, sumptuosissimi operis tabernacula, multiplicesque papiliones patentibus in locis erexit. Britannus autem attulerat ligneam domum amplissimæ Regiæ instar cum luculentissimis ac amplissimis porticibus atque cœnaculis, quæ constabant ex materia miris modis elaborata, picta simul atque inaurata, tanto fabrorum architectorumque ingenio, vt aptissimis iuncturis atque vertebris, tota plicatilis membratim diuidi, & quum luberet iocunda commutatione tolli asportarique & rursus in varias formas distingui atque erigi posset. Cæterùm eo colloquio nihil plus quo homines admiratione tenerentur enituit, quàm duorum maximè insignium Europæ Principum humaniter sese complectentium, aspectus atque maiestas. Ambo namque ætate, opibus & victorijs nuper partis famaque bellicæ virtutis florentes, id oris decus præferebant, vt spectantes in admirationem adducerent. Quando ex his nemo qui adesset vtriusque gentis spectator, vel decore formæ vel habitu proceri corporis, tractandorumq; armorũ peritia comparari posse videretur. Nã præter equestria spectacula in gratiam illustrium fœminarum, quæ vtrinque cultissimis cœtibus aduenerant, edita, & sæpius instaurata, nihil plus actum fuisse apparuit, quàm vt vterque sese in mutuam comparationem luxuriantis elegantiæ prolatis opibus ostentaret. Nec multò post Cæsar, quod iam enata essent seminaorientis belli inter se & Galliæ Regem, ab Hispania rediens in Britanniam diuertit, non obscura obtrectatione eius colloquij, ita vtres simul Reges coire voluisse crederentur. Sed vterque præmoliens bellum, & iam arma parans, Britannum socium sibi asciscere contendebat. Nam ille belli & pacis arbiter existimari cupiens, dudum animi sui argumentum tam aptum quàm inso-

lens in foribus ligneæ domus ſupra armatum ingentem ſagittarium habitu Britannico ſcitè perpictum, prætulerat hoc titulo: C v 1 adhæreo præeſt. Eodem anno Solymannus maiorum diſciplinam ſequutus, poſtquam Syriam atque Ægyptũ interfecto Gazelle virtute Frahatis pacatas didicit, in Pannoniam arma convertit, adortusque Belgradum, quod ad confluentes Savum atque Danubium ſitum egregium erat atque firmiſsimum totius Pannoniæ munimentum, expugnavit, Hungaris quidem propter trophæa ibi fortiter atque feliciter Turcis crepta maximè decorum: Barbaris verò ſupra quam dici poſſet funeſtum atque ignominioſum. Nam ibi fruſtra tentatâ oppugnatione Amurathes abavus, & proavus Mahometes magnis acceptis detrimentis inde repulſi re infecta diſceſſerant. Solymano igitur cum paratiſsimis copijs adventanti, neque Hungari proceres, neque Ludovicus imbecillo ingenio Rex iuvenis neceſſaria præſidia oppoſuerunt, quòd nihil inter ſe conſentirent, & à priſtina invictæ antea gentis virtute & diſciplina defeciſſent. Eo modo Belgradum ocioſè oppugnatum, turpiſsimeque defenſum in poteſtatem Barbarorum devenit, ut porta inferendis maioribus noſtris cladibus panderetur. Eodem tempore Carolus Cæſar apud Vangiones Rheni accolas Concilium Germaniæ procerum indixit, propter commotæ religionis famam, Martino Luthero Saxone cucullato novis placitis Romani Pontificis authoritatem convellente, & peſtilentiſsimis erroribus diſſeminatis imperitorum hominum animos depravante. In eo conventu Martino licuit ſuperbè atque arroganter declamanti recitare cauſas, cur iure Chriſtiano à Pontificis cenſura diſcedendum iudicaret, vel ob id præſertim quòd avariſsimi è Romana aula in provincias emiſſarij defunctorum animas in Purgatorij flammas criminum pœnas dantes, pretio vendita ta Pontificis clementia ſe erepturos profiterentur. Sed initis & protractis ſupra id negocium diſputationibus, nihil tamen diſcuſſum eſt, ſic ut Cæſar in ea re compeſcenda pio animo ſalubria decreta ad publicam ſalutem excogitanda cenſeret, nec multò poſt cum Leone Pontifice percuſſo fœdere iungeretur. Leo namque graviſsimis de cauſis extimulatus, Gallos Mediolanenſi principatu extrudendos ſtatuerat, ut Francifco Sfortiæ paternæ hæreditatis iure, communibus Cæſaris atque ipſius armis redderetur. Atque ita bellum quod apud Belgas inchoatum fuerat, incrementaque in Hiſpania ſumpſerat, in Italiam translatum eſt, diro prorſus conſilio, quum inde Italia propè omnis vetuſtum decus, & priſtinam libertatem amiſerit. Cauſæque item odiorum in Gallos Inſubrum ex multa Lotrechij ſuperbia crudelitateque Leſcuti fratris conceptæ referuntur. Leſcutus dum exules avidus perſequitur cum ala equitum ad Regij portam delatus, prior Pontifici bellum infert, Guicciardino vix tuente urbem. Ob id iratus Pontifex arma expedit, delectusque imperator Proſper Columna cum Piſcario atque Antonio Leva ad oppugnandam Parmam mittitur. Sed dimidia eius Vrbis parte capta, reliqua pars quæ eſt eis amnem à Gallis impigrè defenditur. Lotrechio vero cum magnis ſuis Venetorumque auxilijs appropinquante, Proſper ne cum duplici hoſte dimicare cogeretur, ad Niceam amnem caſtra reducit. Cuius irriti conatus fama permotus Leo Iulium Medicem Cardinalem patruelem ſuum è Florentia in caſtra contendere iubet. Is allata ingenti pecunia perterriti & ferè languentis exercitus vires inſtaurat, & ducibus animos reſtituit, ac mox alia ratione gerendum bellum ratus traiecto Pado atque inde

de Ollio, ad Abduam peruenit, quod erat auctus Heluetiorum nouis copijs, quas Sedunensis Cardinalis adduxerat, nusquam Gallo acie confligere auso. Per hunc modum Lotrechius, quum hostes ad Vaprium vicum noctu scaphis Abduam transissent, tumultuaria ibi parum prosperè à Lescuto fratre conserta pugna, Mediolanum se recipit. Nec insequentibus hostibus defuit fortuna: appropinquante namque Piscario Hispanorum cohortes occultum nactæ aditum intra munitiones irruperunt, apud quas Lotrechius inter suburbana tecta constiterat: tantusq; fuit tumultus vt Gallicæ vndique & Venetę simul copiæ propè sine vulnere funderentur, caperetur autem Theodorus Triuultius inermis Venetorum imperator, Lotrechius tanto accepto detrimento in vrbē equitatum omnem introduxit, paululumq; moratus ad arcis aream, Comensi via in fugam se coniecit nullo hostium persequente, qui ad mediam fermè noctem à Mediolanensibus Ticinensem portam aperientibus cum magna gratulatione victores exceperant. Lotrechius Vandenesio Paliciæ fratre præsidio Comi imposito cum vniuerso equitatu Leucum contendit, superatoq; ibi amne Abdua in Cremonensem agrum deflexit, Cremonamque nuper hosti deditam, priusquam pręsidio firmaretur, potitus est. Sed demum nouis Bernensium et Sedunorum, qui sunt Heluetij nominis, legionibus confirmatus, Ticinum adortus, defendente Federico Gonzaga principe Mantuano expugnare non potuit, neque obsessę circumuallatæque arci opem ferre valuit: quoniam ibi M. Antonius Columna summæ virtutis dux tormento maiore à Prosperi patrui munitionibus emisso fuerat interfectus. Intra paucos verò dies quū Lotrechius vrbem Mediolanum castris ad Sextum vicum positis esset inuasurus, eique Prosper & Franciscus Sfortia cum omni Insubrum multitudine egressi vrbe, sese opposuissent, ad Bicoccam vicum pręlio certatum est; quo Gallis aduerso Albertus Petra Heluetiorum dux legionibus suis sclopettorum procella obrutis, cecidit. Ab ea victoria Prosper præeunte Piscario Laudem Pompeiā capit, & eodem mense cursuq; victoriæ Pisleonem supra Abduam oppidum expugnat, & mox Cremonam recipit, Lescuto honesta pactione vrbē dedente, & demum Alexandria, excedente Gallorum præsidio, in potestatem redacta est. Dum hæc feliciter à Prospero gererentur, inexpectata mors Leonem ætatis atque temperaturæ robusto vigore florentem oppressit, paulo postquam de Mediolanensi victoria nuncium accepisset, atroci proculdubio toxici violentia abreptus. In eius locum suffectus Hadrianus Sextus, mira & certe pudenda, si Italiæ decus respiceretur, Senatorum factiosorum suffragatione, quū festinatis comitijs, hominem apud Batauos extremi Oceani natum & tum in Hispania agentem, virtutis nomine, cunctis senatorij ordinis prætulissent.

VIGESIMI PRIMI LIBRI.

ALLI per interregnum comitialesq; occupationes, rati se Parmam facilè recepturos, è Cremona aduolant, & à triplici loco tribus vno tempore editis prælijs, scalis murum transcendere conantur. Sed insigni Guicciardini præsidis studio, & summa Parmensium alacritate, quum Salomon Siculus, & Petrus Baccionius Ligur cohortium præfecti acerrime propugnarent, hostes repelluntur. parique Fortuna in Placentinum

effuſi agrum, & terrorem Placentiæ inferentes, à Pontificio equitum præſidio ſuſtinentur. Sequenti anno quòd Genuenſes Gallicum nomen Octaviano Fregoſio duce tuerentur, Cæſariani duces impetrantibus Adurnijs exulibus ut reducerẽtur, ad Genuam caſtra faciunt: hinc Proſper cum Germanis, illinc Piſcarius cum Hiſpanis. Sed Piſcarius ab eo loco qui Faba Græca vocatur, tormentis murum aperit, impetúque facto pulſis defenſoribus vrbe potitur, & dum victor urbem percurrit, nullo negotio Prætorium capit. Venêre in poteſtatem ipſe Octavianus Fregoſius, & Petrus Navarrus, qui dudum appulerat, vt non temerè timentium civium animos authoritate nominis ſui confirmaret. Eo modo Piſcarius Vrbem multis divitijs opulentam diripuit, priuſquã Proſper ingrederetur. Fliſci autem Othobonus ac Sinibaldus peculiares Fregoſiorum hoſtes propter fratris eorum cædem probè vindictam exercuerunt, & Antoniotus & Hieronymus Adurnij, poſtquam decem annos exulaſſent, in urbe principes conſtituti ſunt: à quibus non multò pòſt Caſtelleti arx, quæ à Gallis defendebatur, maioribus tormentis expugnata eſt. Eadem æſtate qua tanta Vrbs capta direptaq; fuerat, Hadrianus Pontifex magnis precibus populi Romani, & cohortatione ſenatus ad Vrbem evocatus Genuam applicuit: nulla civium recentem cladem ſuam lugentium lætitia exceptus, indeq; Liburnum navigavit, ubi a Iulio Medice Cardinale, legatisq; Florentinorum, & aliquot Etruſcis Cardinalibus expectabatur. Paucis inde horis Cardinales ſequi iuſsit, & felici navigatione Romã devectus eſt. Per id tempus Rhodus a Solymano, qui in inſulam cum ducentis armatorum milibus traiecerat, oppugnabatur. Eam verò conſilij ingentis & perdifficilis belli occaſionem audacter ſuſceperat Barbarus, quòd Chriſtianos reges inteſtinis occupatos bellis didicerat. Cupiebat Hadrianus ferre opem, ſed pecuniæ inopia, quo minus officio ſatisfaceret, retardabatur. Nam quas ab Hiſpania advexerat peditũ copias, factioſorum quorundam hortatu, non Rhodum, ſed in Galliam Ciſalpinam, quæ Cæſaris opes cõfirmarent, mittendas cenſuerat. Atq; ita Rhodos quintũ poſt menſem admirandis operibus & cuniculis ad deditionem cõpulſa eſt, Philippo Liladamo militiæ magiſtro deſperatis auxilijs ad Solymanũ egreſſo, & certa pactione vrbem atq; inſulã dedente. Idq; tantũ vulnus Chriſtianæ Reip. illatum eſt inſanientibus aut oſcitantibus noſtris regibus, apud quos privatæ ſpes augendi imperij totũ Chriſtianæ pietatis decus extinxerat. Hadrianus Romanæ aulæ rudis, & rerũ Italicarum imperitus, ſerò detrimentum intellexit: exortaq; eſt in Vrbe peſtilentiæ lues quæ quũ ſeveris legibus more noſtro Pontifici minimè cohercẽda videretur, contactu ægrorũ ita exarſit, ut multa funera in compitis viſerentur: appareretq; vaſtari Vrbẽ haud multo dierũ ſpatio, niſi Græculus quidam nomine Demetrius Spartanus ſedandæ peſtilentiæ, favente ei turba hominum, negotium ſuſcepiſſet, nemine ſuperſtitionem vetare auſo. Nam ferum taurum cui dimidium cornu diſſecarat, magico carmine dextram in aurem prolato repente ita manſuefactum reddiderat, ut iniecto tenui filo ad integrum cornu, quo vellet perducens, peſtilentiæ placando numini ad Amphitheatum immolaſſet. Nec credulæ multitudinis ſpem ex toto fefellit, quũ ab ea inanis ſacrificij proſpera litatione miteſcere morbus cœpiſſet. Nec multò pòſt evocato ad Vrbẽ Iulio Medice Cardinale, Franciſcum Soderinum Cardinalem cuſtodiæ tradit, quòd maligni eius animi, & adverſi in Cæſarem ſtudij indices literas intercepiſſet. Nam Soderinus

contra Iulium ut Florentia pelleretur, copias in Etruriam miserat, Rentio Cerite duce, percussoribusque item in Iulij cædem præparatis. Sed detecta coniuratione nonnulli cives Florentini, concepti facinoris capite pœnas dederãt; alij Iulio connivente profugerant. Rentius qui exercitum Senas perduxerat, ut inde Florentia peteretur; inopia commeatus & terrore Helvetij præsidij qui Iulio aderat, adductus, fœdum cõsilij sui exitum tulit, vel ob id etiam quod Feltrium Vrbinatem, Malatestamque Baleonum, hic è Perusia, ille Vrbino contractis viribus ad vindicandas iniurias secum bellum Iulio illaturos crediderat. Paucos verò post menses quàm Soderinus custodia traditus est, Hadrianus fato concesit, cui protractis aliquandiu comitijs, conspiratione iuniorum Iulius Medices desumpto Clementis nomine subrogatus est, qui ad tuendam novæ dignitatis personam, egregiè se medium inter Cæsarem & Franciscum Regem præstare videbatur.

VIGESIMI SECVNDI LIBRI.

ORIENTE Hadriano Gulielmus Gofferius appellatus Amiras in Italiam descendit eum quadraginta peditum & decem equitum Gallorum milibus, & pulso ad Ticinum amnem Cæsarianorum exercitu, positis ad Mediolanum castris urbem obsidere constituit. Ineunte anno Prosper Columna moritur, eique in Imperio copiarum succedunt Carolus Lanoius Belga, & Piscarius. Insubres pro Francisco Sfortia egregiè Gallorum vim & belli detrimenta sustinent. Gofferius multa nive cœlo importunè delapsa à conspectu urbis discedere cogitur; cum parte copiarum Baiardum ad oppugnandam Cremonam mittit, irrito eius incepto. Veneti copias suas & ducem Feltrium Vrbinatem ex lege fœderis Sfortiæ qui opem ferant, mittunt. Quibus iunctis exercitibus Galli aliquot in locis per partes opprimuntur, nusquam iusto prælio contenditur. Cæsariani ponte Ticinum iungunt, Gofferius idem facere cogitur, ne quæ in tergo erant oppida ad Novariam inuadenda hostibus relinquat. Interim Ioannes Medices cum Sfortianis copijs Mediolanensium iuventute auctus Abiatum tormentis expugnat. Nec multò pòst Ticinum transgressus, coniunctusque Feltrio Garlascum oppidum aggreditur, & quanquàm præalta esset in fossis aqua, vel cum interitu multorum, id expugnat. Exinde Gofferius tot acceptis detrimentis quum se reciperet, ad Sesithem amnem tumultuaria pugna gravi ictus vulnere funditur, biduoque pòst dum tormenta defendere per Baiardum fortissimum ducem, atque hostes acriter incumbentes sustinere conatur, Baiardo cadente exuitur tormentis, & cum multa cæde Helvetiorum terga tuentium, in fugam conijcitur, mirumq; videri potuit tantas Gallorum copias, validis Helvetiorum subsidijs firmatas à Cæsarianis & Venetis sustineri atq; deleri potuisse. Aderat Cęsarianis Carolus Borbonius, qui pauloantè à studio sui regis malignè discedens, & sese privato quodam Cęsari fœdere coniungẽs, prodendi regis sui, impugnandęq; patriæ consilia agitarat, qu ibus detectis è Gallia in Sequanos profugerat, declaratusq; patriæ hostis Cęsari operã navabat, ita ut invadẽdæ Gallię consilium susciperet, Hispanis avidè sese equuturos profitentibus, quòd in Provinciam, opulentam regionem, ubi nõ defutura amicorum studia aversa penitus

à rege,& proceres quosdam ad rebellandum paratos se inuenturum iactabat. Lanoius quanquam id minimè probaret,permisit vt Piscarius cum Hispanorum,Germanorumque cohortibus in Prouinciam penetraret. Sed Piscarius Massiliæ mœnibus frustra hærens, quòd validissimo Gallorum præsidio teneretur,retrocedere coactus est,quum nemo Gallorum ad authoritatem Borbonij nominis conferret,& regiæ copiæ appropinquarent,& Borbonius cuncta opinione sua sibi infestiora,Gallo verò fideliora reperiret.Quapropter reuersus est per maritimas Ligusticasque alpes cum copijs asperitate itinerum defessis,& his sæpe,vt sunt viri dicaces,Borbonio consilij leuitatem exprobrantibus.Eo autem tempore Rex Franciscus valido conflato exercitu vt Prouinciā tueretur,postquam re infecta hostes Prouinciæ finibus excesserant,consilium flexit ad occasionem repetendæ Italię, miraque celeritate Pœninis, & Cottijs alpibus in Taurinos descendit, progressusque secundo cursu ita Mediolano potitus est,vt Piscarius cum Hispanis Laudem Pompeiam se reciperet,& Antonius Leua cum Germanis defendi Ticini munus susciperet.Atque ita Veneti & Clemens eius belli commutationem nequaquam ægerrimè tulerūt,quòd inuadendæ Prouinciæ, & lacessendi Galli regis consilium tam immodicum quàm temeritati proximum improbassent,ob idque Cæsariani exulis consilio innixi,belli quàm pacis auidiores apparuissent. Rex mediolano potitus,consilij anceps Laudem Pompeiam ne ad opprimendos Hispanos, an Ticinum debellandis Germanis aggrederetur,in auspicata belli ratione Ticinum prætulit,vbi nulla memorabili earum rerū quæ tentasset prosperè confecta,quartum iam circumsidens & hærens mensem,diducti is primo,mox & reliquis senescentibus viribus, quòd noua Cæsarianis auxilia adducente Borbonio superuenissent, prælio decertare coactus est , quo regijs aduerso , nobilissimi quique Gallorum ducum & procerū interfecti sunt,& Rex ipse gnauiter dimicando sauciatus,prolabente mox equo captus est:eo præsertim effusius Hispanis & Germanis parta victoria lætantibus,quòd ipso Cæsaris natali die secundissimo euentu dimicassent,sic vt de eijciendo Francisco Sfortia cogitarent,& totius Italiæ immodicis animis imperium affectare dicerentur.Quando insuetato rerum successu elati,nequaquam alieno commodo,sed suo bellum fortiter gessisse videri vellent.

VIGESIMI TERTII LIBRI.

RANCISCVS ineunte æstate à Genua in Hispaniam perducitur à Carolo Lanoio,qui ægro eius animo futuræ Cæsaris clementiæ spem iniecerat.Sed Cæsar multis de causis eum nequaquam videre sustinuit. Qua offensione Rex sua spe deceptus in grauem incidit morbum,ita vt infortunij sui miserias morte finiturus videretur, nisi Cæsar perhumano colloquio afflictū consolatus,eum se maturè dimissurum promisisset. Nec multo post certo inito fœdere,Cæsar ei sororem in matrimonio collocauit.Ea Emanuelis Lusitaniæ regis vxor fuerat,& è tribus regis liberis,maiores natu duos pater obsides tradidit,& in Aquitaniam abire permissus est. Ex eo fœdere ingens & atrox apud principes orta est suspicio, quòd inter se Franciscus & Cæsar in perniciem quorundam coniurare dicerentur,sic vt ad regem libertati restitutū vndique legati gratulatum

rum mitterentur, & Clemens, & Veneti adiuncto Britanniæ rege ad mutuam securitatem noua fœdera percuterent. Quibus paratis vndique copijs Cæsari totius Italiæ imperium affectanti obuiam iretur. Nam quod iniquissimum fuisse iudicabat, Antonius Leua atque Piscarius imperium Mediolanense Francisco Sfortiæ inuadentes, eum tanquam defectionis à Cæsare consilia agitantem reum fecerant, grauissimoque laborantem morbo in arce obsederant, & aliquot urbibus ereptis hostem declararant. Ea calumniæ vis eum summa malignitate Sfortiæ illata, Venetos & Pontificem mirum in modum pupugit, vsque adeo ut consternati animis arma pararent, & Cæsarianos impotenter atque superbè fœderis fidem fallentes, atque impudenter sociorum existimationem contemnentes armis persequendos arbitrarentur: & Piscario interim morte subrepto ad Mediolanum arma proferrent, ut Sfortiam obsidionis & vitæ periculo implicitum matura ope allata liberarent. Sed tanta fuit Antonij, Alfonsique Vastij, qui Piscarij patruelis erat frater, militaris constantia, vt non modò oppugnantium hostium vim sustinerent, sed Mediolanensibus metu cædis subactis Sfortiam extremam perpessum inediam, ad deditionem compellerent. Eo modo Sfortia ad Cremonam calamitatis suæ iniquam sortem lugente, noua Germanorum auxilia Georgio Fronispergo duce in Mantuanum agrum descenderunt, & Vgo Moncata cum Pompeio Columna Cardinale, Pontificem inducijs quas dolosè concesserant ineptè confisum deceptumque, repentina in Vrbem irruptione penè oppresserunt, ita ut direpto Vaticano, & templo maximo fœdè profanato perterritus Pontifex in arcem elaberetur, & Cæsariani, quòd nullus esset in arce commeatus, triduo eum in potestatem redacturi crederentur, nisi Vgo Moncata tanti admissi sceleris pertæsus, vel contradicente Pompeio, & in extremam Clementis perniciem proclinato, obsidibus acceptis in arcem venisset, & certis conditionibus pacem cum Pontifice confecisset. Hisdem diebus quibus Cæsar & Pontifex infestis armis inter se decertabant, Solymanus in occasionem semper intentus qua regni fines proferre, & Christianis maximè nocere posset, Pannoniæ bellum infert, quòd regem iuuenem, non suo iure, sed precario propè turbidissimæ genti nec iusto consensu unquam parenti dominantem, & bellicis artibus propter ætatem nequaquam satis instructum, facilè opprimere se posse confidebat, vel ob id præsertim, quòd neq; Pannonici regni, neq; regis ipsius salutem proximis Germanis, neque ipsis consanguineis regibus Cæsari, Ferdinandoq;, & Sigismundo Poloniæ regi, curæ futuram arbitraretur. Quando neque Germani per se segnes in aliena causa, neque Austriæ domus reges Italico occupati bello, neque Polonus, ne veteres inducias temerè abrumperet, ut se commouerent adduci posse viderentur. Ludouicus rex ingenio per se imbecillo, neq; salubri ratione confirmato, inexpectata aduentantis tanti hostis fama perculsus, missis undique legatis frustra opem implorat. Hungarorum tamen concilium indicit, id est armatæ multitudinis, & Rhacos appellatur. In eo sacrati antistites de more stipendiarij, quas debeant in publico periculo semiplenas equitum alas, & minorem quàm oporteret pecuniam in belli sumptum expediunt. Profani verò iuris proceres totaque nobilitas, utpote qui veteres disciplinæ obliti nunquam Othomannorum regum castra viderant, sed minutis

tantum prę̨lijs per incursiones pugnare consueſſent, ab innata ſuperbia eorum animis arrogantia Turcas ita contemnebant, vt ſe vel exiguo numero ingentia Barbarorum agmina confertis manibus inſolenter conciſuros & deleturos iactarent. Sed unus maximè cucullati ordinis Paulus Tomoræus archiepiſcopus Colloceníis, aliquando in excurſione ſubitario prælio cum Turcis dimicare ſolitus, tanta animi ferocia, tantaque ſperatæ victoriæ fiducia ſtolidè pugnax efferebatur, vt ſacras ad multitudinem militum haberet conciones, & ante alios proceres ſtudio religionis inflammatus in aduerſam Barbarorum aciem infeſta haſta ſe impetum facturum polliceretur. Paulo antè ex Pontificia pecunia Germanorum & Bohemorum cohortes conſcripſerant, quarum præſidio ſtabiliri aciem equitum & ſuſtineri Barbarorum vim poſſe putabant. Neque enim accuratè recenſendo peditum ſimul & equitum, copiæ vigintiquinque milium ſummam efficiebant, ſicut ab omnibus peritis ea Tomoræi audacia, & reliquorum pugnam poſcentium temeritas magnopere damnaretur, quando veteres milites miſerrimum eſſe dicerent, cum eo hoſte confligere qui octuplo ampliores copias in aciem eſſet producturus. Propterea aliqui ſubmovendum imminenti periculo regem iuvenem iudicabāt, fruſtra conſulente Stephano Verbetio, ut Regis adoleſcentis perſona ad publicam ſalutem extra pugnæ diſcrimen, in utrunq; belli eventum Budana in arce ſervaretur. Sed obſtrepebant efferi milites, nec ſe, niſi rege duce pugnaturos dicebant. Tomoræus dicta ſententia pervicit, ut quàm primum confligeretur, & Rex generoſus ſub tutela Dei maximi pugnæ ſignum daturus hoſti obviam ire pergeret. Itaque vecordi impetu infauſtoque conſilio Ludouicus ad Mugacium uſque ſigna promouit, quod eſt oppidulum medio ferè itinere poſitum inter Budam atque Belgradum. Iam adventabant prima Turcarum agmina, quum ſupremo concilio à præfectis & ducib. eſt diſputatum, an caſtra vallata currib. ad Danubij ripam eſſent tantiſper collocanda, donec auxilia Tranſylvanorū advenirent, quę à Ioanne Sepuſio provinciæ pręfecto, qui Vayvoda Hungariæ appellatur, iuſtis itinerib. adduci ſe rebantur. Cæterum Tomoræus, cui novo ſupervenięti duci propter pręfecturæ dignitatem parendum foret, ut imperij ius integrū ad ſpem victoriæ retineret, omnem morę cauſam improbans, & in ſua fata pręceps ruens, ita ſanis conſilijs obſtitit, ut Regem incautum in periniquū pugnæ diſcrimen perduceret. Barbari nanq; quaternas equitum acies præmiſerāt, quæ diſtinctis inter ſe noctis atq; diei ſpatijs perpetuò laceſſentes regijs caſtris circumveherentur. Quo perſultante equitatu uſq; adeo arctè regia caſtra obſeſſa ſunt, ut nemo lignatū aut pabulatum exire, aut in proximam Danubij ripam potandis equis progredi auderet niſi magno periculo, et iniqua conditione propter Barbarorū multitudinem certaretur. Qua neceſsitate impulſus Tomorę̨us inſtruere aciem, et pro antiquo decore invictæ ante agentis, dignitateque Regij nominis prælio confligere coactus eſt. Aciei forma ferè ſimplex fuit, protenſis ſcilicet peditum cohortibus in oblongam ſeriem, ac intermixto idoneis in ſpatijs equitatu, ne Barbari numero ſuperantes univerſam circumvenirent aciem, & Hungari penè in orbem pugnare cogerētur. Caſtra cathenatis vallata curribus levi præſidio impoſito ad dextrā relinquebantur, quib. non abſurdo cōſilio Tomoræus alam unam lectiſsimorum equitum vallum propè contingentem appoſuerat,

ut ad

ut ad incerta belli rex eius firmo atq; expedito præsidio protegeretur. Sed Hungarico nomini infaustus is dies, regiq; maximè inauspicatus, postremam eam fieri consilij rationem evertit. Nam primo progressu concurrentes acies nostræ, tametsi nihil eis Barbarorum tormenta altius librata nocerent, nullo tamen negotio pulsæ protritæque sunt, cadente præsertim Tomoræo, & reliquis ad unum ferè proceribus interfectis, & Vsaronibus, qui sunt Hungarorum levis armaturæ equites, dissipatis, & in fugam versis, totoque pariter equitatu fœdè conciso. In tanta rerum asperitate, quum Barbarorum globus ad diripienda castra convolasset, & ægrè à præsidio defenderentur; ea quam diximus lectissimorum equitum ala quæ regi præsidio esse debuerat, contineri nequit; quin opem castris afferens in Turcas oppugnantes deferretur. Eodemque semihoræ momento Ludovicus Rex prostratis undiq; copijs, nudatus eo quod sperarat paraveratque præsidio, sese eripiens, in proxima palude reflectente se equo sexquipalmis aquæ lutulento in gurgite suffocatus interijt. Ita tamen ut eum locum Cetriscus armiger eius & cubicularius genere Bohemus notaret & effugeret, & post multos dies decedentibus hostibus integrum regis cadaver Cetrisci indicio reperiretur, & regio funere tumulandum ad Albam regalem deferretur. Ab ea victoria Solymanus non obscura admiratione ductus risisse fertur, quod Hungari tanta essent animorum temeritate, tantaque insania regis consiliarij essent occupati, ut alienis viribus stultissima ratione æstimatis, ipsorum copias, quæ essent exiguæ, tanto exercitui obijcere, quam regredi maluissent. Potitus Buda, invisaque arce quam mirificè laudabat, nihil plus ad victoriæ suæ monumentum sustulit, quàm æneas statuas tres ingentes, quæ Matthiæ bello paceque inclyti regis fuerant. Eæ Byzantij in Hippodromo collocatæ hodie visuntur.

VIGESIMI QVARTI LIBRI.

CLEMENS, quod eius fama fœdè apud populum proscinderetur, nec ideo tantæ iniuriæ contumeliam animo sustineret, quoniam improvidè malignis hostibus credens confidensque dolosis inducijs, ut imperitus rerum tantum cum publicæ tum privatæ existimationis, tum Vaticanæ suppellectilis quæ erat opulenta, iacturam fecisset, abrupto tanquam indecoro fœdere; & spretis obsidibus, bellum Cæsarianis inferendum censet. Pompeium Columnam à senatu amovet, & tanquam sacrilegum hostem aqua & igni interdicit, accersitoq; à Gallia Valdemontio Lotharingiæ Reguli fratre, quod esset stirpis Andegavensium regum, qui superiore sæculo Neapoli regnassent; terra marique Neapolitanis bellum infert. Magnus terror Campaniæ infertur, capitur Salernum; Valdemontius ad Neapolis portas, compulso intra urbem Moncata, se ostentat, & in Latio Columniæ familiæ oppida à Pontificijs militibus crudeli incendio passim excitato deformantur. Per eos dies Carolus Lanoius cum classe sublatis Germanorum veteranis cohortibus, & Hispanorum satis valida tironum manu in Italiam traiecit. Inter Corsicam & Iluam insulas Hispanica classis medio in Pelago à tribus triremium classibus tormentis oppugnatur. Duces erant Andreas Auria, Petrus Navarrus, & Paulus Iustinianus Venetus. Sed aliquot navibus magno impetu pilarum incidentium per-

foratis,& una atq; altera demersis Lanoius è summo discrimine obortæ tempestatis beneficio se eripuit, provectusq; rapido vento in Stephanium Etruriæ portum, quod est in Occidentali Argentarij promontorij latere, se intulit, atq; inde circa Campaniæ litora milites exposuit. Eius advētu Pompeius Columna cum Vespasiano atq; Ascanio Columnijs proceribus conflato exercitu ad oppugnandū Frusinonem in Hernicos pergunt. Sed mœnia tumultuarijs aggeribus permunita, fortissimorū militum manu defendūtur, qui erant ex cohortibus veteranis, quas Ioannes Medices in Insubribus Pōtifici præsidio miserat. Nec multò pòst quòd salus earū cohortium, & Hernicorū omnium cordi esset, iusto cū exercitu Rentius Ceres & Vitellius Tiphernas instructa acie supervenerūt, à quibus soluta est obsidio fusis & coniectis in fugā Cæsarianis, & his ægrè tormenta servantibus. Exinde à quibusdam tota ea cōtentio ad falsam spem concordiæ revocata est, quòd Pontifex pecuniæ pressus inopia, & magnis vndiq; Cæsarianorū copijs circumventus, nequaquam diu belli sumptum sustinere posse videretur. Peropportunè ad eam rem conficiendā ab Hispania in Vrbem venit Cæsar Feramusca Campanus, Cæsaris literas afferens, humanitatis & æquitatis, & quod intererat ad flectendū Pontificem, religiosæ excusationis plenissimas. Atq; ita iterum Clemens adveniente in Vrbē obsidibus ei datis Carolo Lanoio, in quo summa tum erat belli et pacis authoritas, Cęsari cōciliatur. Fœdus Reipub. dirum percutitur, ea conditione ut Lanoius in Etruriam iret, Borbonium averteret, qui cum Germanis & Hispanis, auctus undiq; factiosorum & perditorum hominum copijs ad diripiendam Romam contendere ferebatur. Borbonius enim in spem diripiendæ opulentissimę Vrbis animos sustulerat, quòd Germani pauloantè ad Mincium hostium copias Feltrio duce se transitu prohibere conantes submovissent, quū fortuitò tormenti ictu Ioannes Medices cecidisset, cuius fortissimi ducis impetum extraordinarijs prælijs gravia incedentium agmina carpentē sternentemq; ęgrè sustinuerant, nec multū insequentium Feltrij & Salassi, qui Venetas & Gallicas ductabant copias vim pertimescendā putabant. Itaq; Borbonio Apennīnum Aretinis iugis superāti, Lanoius occurrit. Sed abnuentium pacē militum clamoribus, dirempto colloquio Borbonius proposito itineri ita institit, ut Pontificē dimissis importunè copijs inermem, nudatumq; præsidio una celeritate facilè se opprimere posse speraret. Favit fortuna facinorosis consilijs, atq; impiæ fraudi, uti iampridem infesta Vrbi atq; Pontifici: intentissimo nanque cursu totius exercitus Borbonius ad Vrbem pervenit, commeatus egens, & tormentorum expers pridie Nonas Maij :statimq; scalis appositis, Clemente exterrito, neque ullum fugæ consilium explicante, ad eum locum, qui est contra obeliscum, humilia Leoninæ urbis mœnia superantur, frustraque ineptis armis & trepidis animis obsistente urbana multitudine, Hispani atque Germani intrant, infinitam propè hominum frustra adiectis armis vitam petentium multitudinem crudelissimè trucidant, sacrosanctum & toto orbe venerabile templum direptis ornamentis, multo cruore ad singula altaria fuso immaniter fœdant, atq; omnia sacrata vasa diripiunt, elapsoque in arcem Pontifice, Vrbem semihora transcensis inter Aureliam & Septimianam portam vetustate collapsis mœnibus irrumpunt, in eaq; cuncta avaritiæ, & immanitatis exempla in miseros cives edunt, arcem circumsidēt, & perductis fossis circumvallant, ne usquā Pontifici effugium pateat. Animus horret eas referre Barbarici

rici

rici cruciatus miserias, quas pertulit infelix populus, olim gentium omnium victor. Hæc enim sine multis lachrymis, neque referri, neque audiri possunt: ita ut sacrosancta civitas Deos penitus aversos à salute sua existimare potuerit, nisi Dij tutelares Vrbis quanquam ad inane solatium præclaro suo ultore numine, perfidiosi atque immanissimi latronis hostiam in ipso capite Vrbis limine mactavissent. Cecidit nanque Borbonius dum scalam funesta manu mœnibus admovet, per inguen dextri femoris glande traiectus, ne diræ victoriæ suæ compos tanto sacrilegio lætaretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER. XXV.

AD famam usque adeò miserabili inexpectatoq; eventu captæ Vrbis, ac obsessi in arce sacrosancti Pontificis, uni omnium in Italia Florentini effusè lætari videbantur, Quòd diu exoptatam repetendæ libertatis occasionem sibi ex tuto oblatam perspicerent, quam dudum enudatis in Mediceos veteribus odijs intempestive arripere tentavissent. Paulò enim antequam Borbonius Aretinas superaret alpes, & sese alienum ostenderet ab omni pacis conditione, repulso scilicet Carolo Lanoio, qui perampla de compositione mandata detulisset, Florentinæ iuventutis globus paratissimis ad rebellandum animis arma cœperat, factoq; impetu Prætorium occuparat. Eius audendi facinoris princeps fuit Petrus Salviatus multis propinquitatibus atq; divitijs potens. Huic nemo seniorum restiterat, quum gravissimi civium eius facti consilijq; gnari essent, utpote qui dissimulando & connivendo, avidis, verùm suspensis animis tantæ rei eventum expectare cernerentur. Erat in summo magistratu Vexillifer Aloysius Guicciardinus, multis quidem beneficijs Mediceo nomini obstrictus, sed apud eum hominē incertæ fidei, ab antiquo maiorum suorum studio libertatis avidum, cuncta facile obliterarat præsens occasio admittendi, maturandiq; facinoris, ea tamen simulati animi specie, reprehendere, detestariq; iuventutis audaciam cœperat, ut in re dubia atq; ancipiti magistratus fidem syncerumq; personæ munus tueretur: quādo nihil magis optare eum credi par esset, quā ut pulsis Mediceis civitas sese assereret in libertatem. In ea verborum contentione iuventus, quæ iam planè rebellarat, curiaq; potita extremum decretum cōmutatæ Reipublicæ deposcebat, fremere atq; evibrare gladios cœpit ad deterrēdos decuriones, è quibus Federicus Riccius severè obiurgans graviter caput vulneratus est à Iacobo Alamanno præferoci iuvene: ac ipse Vexillifer simulanter intentata sica penè violatus, quum etiam in conspectu eius Ioannē Francischæum loci & honoris decus obsistendo tueri conantem, attractū ad fenestram à seditiosis ipso præsertim Alamanno impellente, in forum præcipitem dare niterentur. Iam in aream curiæ singularum regionum signiferi sublatis vexillis de more contribules suos addu-

xerant, & patritij ordinis magna multitudo ad magistratus ascenderat. Nemo enim ferè fuit vel ex ipsis amicissimis Mediceo nomini civibus, qui non properanter ascenderet, atq; pulcherrimi eius facti lætitia cōpleretur, sicut postea compertum est, omnes in unū conspirasse & defecisse existimari possent. Nam constabat signiferos regionum à Vexillifero pridie admonitos fuisse, ut parati instructique armis, quum res posceret, exortique tumultus strepitum sentirent, ad curiam progrederentur. Antonius quoq; Nerlius sacerdos factiosus in turrem curiæ extortis à ianitore clavibus ascendit, ut ad sonitum campani æris populus ad arma vocaretur. His rebus Decuriones exterriti postulante iuventute adhortantibusque patritijs decretum perscripserunt, pronunciandumq; ad populum, publico præconi dederunt. Eo Medicei adolescentes Hippolytus & Alexander Reipub. hostes declarati sunt, bonaque eorum fisco addicta, & liberati nonnulli cives, qui in custodia servabantur, quod hostilem animū in Mediceos, quos appellarent tyrannos, ostendissent. In promulgando autem atrocissimi consilij decreto, quod minimè prætermittendum videtur, Cosmus Saxetus podagricus nec insulsus Senator vultu resupino, & ferè oscitanti sublata voce interpellans præconem interrogavit, an ipse etiam Papa Clemens eadem qua gentiles eius exilij & capitis pœna damnaretur, & id quū altiore voce proboque nutu præconis par & æquum esse subderetur: Vos ergo, inquit, videritis cives, qui nihil libera patria carius habere vultis, an vobis ab hac mox iniuria sacris interdicti, familiari pane vestro satis piè vesci liceat. quod falsè dictum universę concioni risum commovit, quòd omnes adeo perfricatæ essent frontis, ut inverecundam præconis vocem ineptissimè imitarentur. Ab hac tanta perfidiosaque decreti acerbitate, quum optimates, qui aderant frequentes de ordinanda Republ. disputarent, Franciscus Feltrius Vrbinas, Veneti dux exercitus, & Michael Salasius Regulus, Federicusque Gonzaga cognomento Bozolus Gallorum duces urbem intrarunt, quibus ad secundum lapidem dudum obviam ierant honoris causa Sylvius Passerinus Cardinalis legatus, ipsique duo pariter Cardinales Innocentius Cibous, & Nicolaus Ridulphus à Leone avunculo in senatum lecti: cum his etiam aderat Hippolytus Medices adolescēs, qui omnes inopinata civium rebellione perturbati, in Vrbem ingredi maturarunt, primusque omnium Petrus Honofrius Montedolius, Medicearum cohortium præfectus in forum advolat, omnique aditu regionum occupato invasis disiectisque popularium manipulis, prætorium expugnare parat. Ipsi quos diximus duces citatis equis superveniunt, certaturque missilibus ab obsessis atque obsidentibus, in magnumque metum atque periculum imperiti homines & ineptis instructi armis undique conijciuntur. Erat curia plena patritijs, atque ea iuventute quæ primæ perfidiæ vocem sustulerat, decretumque arreptæ libertatis in Mediceos ad plebem promulgari iusserat. Quibus omnibus quum iusta ad defensionem arma deessent, neque ullus esset in curia commeatus ex conscientia admissi sceleris, extrema supplicia metuebant. Nam Honofrius eo studio ferebatur, ut curiæ fores incenderet, & tormenta proferret, quibus curia quateretur. Iam enim introductis in urbem maioribus copijs, pavidos seniorum imbelliumque civium animos, præproperæ temeritatis & meritæ pœnæ metus invaserat, tanta trepidatione, ut nonnulli inusitato egressu dilabi festinarent, consilijque inopes, & maturę opis indigi, prorsusque ad unum semianimes, admirabilem commutati ingenij perturbationem, gestu incondito, & demissis, pudendisq;

verbis ostenderent, dolerentque planè singuli vicem suam, quòd nimis celeriter & inconsultè nequaquam animaduerso periculo nondum maturæ libertatis munus expetissent. In nullum quippe cograuius aut periculosius salutis discrimen Rempub. incidisse ab vlla annalium memoria meminerant viri prudentes præsentium & imminentium rerum casus expendere soliti, quum atrocissimam externarum gentium colluuiem incendia & clades passim afferrent in ceruicibus esse inter Senas & Aretium, alterum porro socialem exercitum quem vt Borbonio obsisteret, à Mugellano Apennini latere, euastatis militari licentia amœnissimis prędijs in vrbem confluxisse conspicerent. Quandoquidem nihil hic potius omisso vero hoste qui ad excindendam Romam properabat, quàm diripiendæ opulentissimæ vrbis prædam spectare videretur, vt præsentis rebellionis admissum facinus vindicaret. Sed tanta extitit in Sylvio legato, adolescenteque Hippolyto, & Medicæ familiæ propinquis ciuibus clementia, tantumque in Feltrio cæterisque ducibus æquitatis & tranquillitatis studium, vt pro conseruanda salute ciuitatis, seditiosis atque rebellibus, modò se dederent, integra fide parcendum censerent. Atque ita quum iam Medicei in non dubiam spem recuperandæ curiæ venissent, fieretque armatorum concursus ad eorum domos defendendas, & in aream curulia tormenta peruenirent, Federicus Bozolus prodijt, pacatamque dextram ostendens, cessantibus vtrinque telis, ad curiæ portam accessit, admissusque ad decuriones, ità loquutus est:

Nisi pro dignitate saluteque Italici nominis, principes Florentini, hæc arma gestarem regi Galliæ operam navans, quem huic civitati ab antiqua Caroli Magni conditoris vestri memoria, multisq; nec unquam ferè intermissis in Galliæ reges officijs, amicissimum esse scio, huc utiq; nullo meo cõmodo impulsus ascendissem, quanquam ex benefactis officiosoque hoc munere suscepto, non inanem fortasse laudem expetendam rear, modò à vobis non omnino intempestivus orator existimer, si hanc libertatem quam honestè potius concupistis, quàm auspicatò tenere videmini, vobis iam planè obsessis & circumventis, non dubio exitio futuram ostendero, dederoq; obiter consilium cum vobis qui curiam tenetis, tum universæ civitati, omni ope quæ alicundè expectari possit, liquidò certius atque præstantius. Æquissimas enim conditiones certæ pacis atque concordiæ vobis affero, quas non insani homines sicuti vos hodie esse opto, minimè repudient. Primũ siquidem repentinumq; illum ardorem, quo hoc facinus cœptum patratumque est, in animis vestris ita deferbuisse crediderim, ad conspectum scilicet tot armatarum cohortium atque illustrium ducum qui vos circumsident, & propius vim admovere parant, ut ea quæ publicam salutem respiciunt, nequaquam ægrè auribus vos arbitrer admissuros. Vos nanque omnes integra fide ad unum incolumes, salvamq; urbem fore pollicemur. Quòd si rationis & necessitatis quæ vos urget obliviscimini, & amicissimè oblata repudiatis, proculdubiò (quod abominari potius possim quàm avertere) hanc curiam vestro sanguine inundatam, patriamq; vestram intromisso nostro exercitu occupatam, licentiæ atque avaritiæ militum concessam, priusquam Sol occidat, cum summa uxorum & liberorum vestrorum calamitate atque miseria sentietis. Vt hæc verò præsentire & liberè proloqui audeam, multa me inducunt, & vos, uti spero, etiam pręclarè admonent, sicuti huc ascendẽs ab obvijs didici. Primũ omnium nihil hic pro

negotij atq; periculi magnitudine, uti oporteret, accuratè paratum video, quũ arma, tela, tormenta, & præsidia deniq; omnia vobis desint, & (quod horresco referens) cuncta etiam vitæ alimenta deficiant. Harum rerum inopia profectò, vel si cunctis civibus egregiè constans & ingens animus supersit, indomitos certè spiritus celerrimè franget, si superba, atque exitiali contumacia, furto quodam arreptam libertatem, postquam fata obstant, ferocibus tantum verbis retinere conemini. Hinc siquidem nihil vobis pro salute sperandum est, quum adversa vndiq;, atque aspera vobis immineant: Illinc verò benignitate magni numinis pax certa, & publica omnium securitas comparetur. Hæc clarissimi atque certissimi vades repromittunt, ipse ante alios Feltrius imperator, duoq; summæ authoritatis Veneti Senatus legati, & nos deniq; regiarum copiarum duces, qui Barbaros Italiæ vastitatem & Clementi sacrorum Principi immane supplicium minitantes gloriosè persequi, quàm infami Etrusca præda ditescere malumus. Non me præterit viri Florentini aliquanto audacius queri q̃ defendi libertatem, ab his præsertim hominibus, qui vitę fortunarũmque suarum certam salutẽ dubijs belli casibus anteponunt, nec aliunde q̃ incolumi patria cuncta vitæ commoda atq; ornamenta expectãt. Proinde vos hortor fortasse propensius quàm deceat virum militarem, ut iuventuti noxam totius hodierni impetus remittere velitis, modo ipsa vehementem illum quo nõ dubiam gloriam appetisse visa est, immodici ardoris studiũ remittat. Præclarè enim video iunioribus. secus ac ætate prouectis, quã odiosum sit pacificatoris nomen: & quam deniq; ingratum atq; importunum militibus nostris, ac fortasse Mediceis, in ipso præsertim speratæ victoriæ limine sit futurum, quando illi sua spe prædæ fraudentur, hi verò quosdam fortasse vestri ordinis ulcisci tanquam ingratos atq; æquo acerbius rebellantes, quã in gratiam recipere malint. Vos itaque in vestigio & deliberare, et decernere oportet, an beneficio nostro potius quàm occulto aliquo munere Fortunæ, quæ iam vos deserit, uti velitis. Nos certè si vobis hac in re Dij immortales mentẽ non eripient, decreta pacis religiosa fide sanciemus, atq; armis, si ita opus fuerit, pro dignitate nostri nominis, saluteq; vestra obnixè tuebimur. Ad ea vexillifer Guicciardinus ita perplexo titubantiq; sermone respondit, ut fidelis ac opportuni consilij, eiusque adeo propensæ voluntatis erga civitatem, Federico gratias agere potius, quàm quid esset in causa probaturus ostendere videretur. Primores autem patritij, in queis eminebant Franciscus Victorius, & Nicolaus Caponius, uti probos veteresque senatores & rerum egregiè peritos decebat, peroranti, ex ipsa arcti complexus, & pacati vultus significatione prorsus assentirent, multoque maximam primorum ordinum partem, eius consilia, quæ tam amicè quàm humaniter dedisset, dubio procul amplexuram confirmarẽt. Ad id fremente iuventute, & his superbè atq; indignanter succensẽte, tanquã parum fortibus, & iam pridem longo & prępingui servitio assuetis: Quando quidem aliena virtute, alienoq; periculo partam libertatem & ultro etiam inculcatam admittere tuerique nescirent. Multi quoq; de salute potius soliciti quã de libertate quæ iam conclamata videbatur anxiè requirebant, an ex tuto, rectèque publica omniũ salus Pontifici offensionum odia recõdere solito, committi posset. Quibus vocibus excitatis Federicus, ne timete inquit viri Florentini, hac in re siquidem ego unus me pro omnibus locupletissimum vadem, & sponsorem fore polliceor. An vero nos Pontifex cui impijs circumvento armis auxilium properè

ferimus,

ferimus, vel impudenter, vel ingratè decipiet: vel deniq; ſeipſum omnino fallet: qui non temerè Clementis nomen deſumpſerit. Cuncta enim vobis facilè condonabit, ut auguſtæ pietatis munus impleat, & ſacroſanctæ exiſtimationis iura tueatur. Itaq; Federicus è curia ad ſuos reverſus, quũ renunciaret, quos animos in obſeſsis, ipſisq; præſertim ſenioribus reperiſſet, nemo fuit qui non concordiæ ſtudendum eſſe cenſeret: in id Sylvio enixe proclinato, utpote qui natura imbellis & degener, lentisq; conſilijs ſtultę gravitatis nomen aucupãs, nequaquam parato & effieaci ingenio tantæ defectionis noxam inconſulto Pontifice vindicandam arbitraretur: & uti vir ſacratus ad pietatem perculſi animi timorem referens, à cruento conſilio penitus abhorreret: nec Feltrius, & reliqui duces ulla omnino mora diſtineri vellent, quo minus feſtinanter Borbonium magis confectis itineribus accedentem perſequerentur. Per hunc modum ſatagente cohortanteq; Franciſco Guicciardino, qui de Vexilliferi fratris propinquorumq; ſuorum ſalute ſolicitus pacis conditiones dictaverat, prolatis tabulis in proximam divi Michaelis Horto tabernam conceſsit, facileque obtinuit ut his Feltrius, Venetiq; legati & cæteri duces ſubſcriberent. Singularem enim his rerum difficultatibus explicãdis Guicciardinus authoritatem afferebat, utpote qui Pontificijs copijs cum imperio præeſſet. Summa conditionum hæc fuit, ut obſeſsi in curia atq; item reliqui omnes, admiſsi ſceleris veniam ferrent. Qua in re Feltrius & legatus Sylvius ſyncerę clementiæ fidem ſuam obligarent, oblivionemq; eius inconſultæ rebellionis ab ipſo Clemente Pontifice accuratis precibus impetrarent: Florentini verò cives redirent ad officium, priſtinęque fidei obſequium Medicco nomini pręſtarent, atq; hiſdem ſuffragijs inducto reſciſſoq; recẽtis malignitatis decreto, novum fideleq; commutata probè voluntate conficerent, excederent extemplò curia, & Rempubl. magiſtratibus adminiſtrandam relinquerent. Hęc mutuis aſſenſibus tranſacta ſunt ſexto Calendas Maias: ſic ut eodem die qui Veneri dicatus erat, intra pau ciſsimas horas Clemens & amiſſæ & receptæ ſimul curiæ, pacatæq; civitatis nuncium acciperet. Nec multò poſt Guicciardinus Vexillifer, continuato cũ Octoviris decurionib. magiſtratu, Calẽdis Maijs de more ſucceſſori inſignia tradidit, privatusq; abijt domum. Creatus nanq; eſt in eius locum Antonius Franciſcus Norius Mediceorũ partium ſtudioſus, cuius pater ex Pactiana coniuratione cũ Iuliano Medice in templo fuerat interfectus. Tum verò Feltrius privati commodi vel turbulento eo tempore nihil oblitus, priuſquam ſeſe & copias ad iter expediret, à decurionibus impetravit, ut inexpugnabile Caſtellum ſancti Lei, Vmbrico amiſſum bello, attributumq; Florentinis ſibi redderetur. Actum quoq; ſubinde eſt de renovando fœdere, in quo nuper Florentini ea lege fuerant adſcripti, ut nullum certum munus bellici oneris ipſis imponeretur, niſi ex arbitrio Clementis: idcirco legati Veneti Aloyſius Piſanus, & Marcus Foſcarus ſeverè poſtulabant, ut quid præſtare conferreq; vellent in id bellum, diſertè in tabulis exprimerẽt. Itaq; adſtipulantibus Octoviris qui toti negotio belli & pacis cum ſumma authoritate præſunt, Practiciq; ab ipſis vocantur, Florentini ſeparatim à Pontifice, ubicunq; in Italia gerendum bellum foret, ſocijs ſe daturos promiſerunt cataphractos equites ducentos & quinquaginta: levis autem armaturæ equites galeatos bis totidem, atque item integram delectorum peditum legionem: iuravereq; invicem ſe nunquam ſeparatim à ſocijs in amicitiam cum Cęſare ducibusq; eius eſſe redituros. Huius in-

eundi fœderis eximiè aſtutus ſuaſor Feltrius fuit, ex æquo in gratiam Veneti ſenatus,atq; odium Clementis,uti poſtea apparuit. Nam ab hoc fœdere Florentini pacti cum Gallo Venetoq; libertatem ſibi eorum auſpicijs incolumem futuram,ita Pontificem offenderunt, ut is ſua ſpe repetendæ patriæ deiectus oblitusq; ſummæ eius acceptæ iniuriæ, id ipſum Cæſarem inexpectata & penè incredibili exulcerati animi converſione ſe contulerit,ut ipſo Cæſare in Italiam evocato,ingratorum civium perfidiam vindicaret. His confectis rebus Feltrius educto exercitu,ſed nequaquam ea celeritate qua opus eſſe videretur in eo Romanæ urbis diſcrimine,Romam eſt profectus, attonita adhuc civitate, quum nemo eſſet qui reputatione præteriti periculi non magnopere terreretur, & ex futuri & inſtantis ſolicitudine metuendum eſſe non duceret: quandoquidē neceſſe eſſet eorum animos perturbari,qui de belli eventu propter externorū hoſtium vim ſingularem atq; invicta adhuc robora Germanorum dubitare cogerentur,& ex conſcientia admiſsi facinoris clementiæ Pontificis parum confiderent,& tum à Sylvio legato, non ipſius modo curiæ platea,ſed cuncta regionū compita, portæq; Vrbis ſingulæ, & ipſa Medicea domus firmiſsimis præſidijs tenerētur. Cæterū abeunte Feltrio, & cum omnibus copijs Romana via iter habēte,ſimulatos Florentinorū vultus intueri admirariq; licuit,quum undiq; aut gratulandi, aut ſui expurgandi cauſa ad Mediceas domos cōfluerent,non ſine riſu multorū, qui eos dudum ineptè loricatos,inſtructosq; tumultuarijs & veteribus telis mirabundos & furentes vidiſſent. Tūc verò illi ijdem homines cōpoſita fronte ſolitis involuti pallijs,protectiq; capita pendulis & civilibus integumētis,quę ipſi Etruſci capuccia vocāt,egregiè blandi & ſupplices ſpectabantur,utpotè qui unius tantū noctis intervallo ſicut in ſcena hiſtrionibus accidit,diverſas è veſtigio perſonas induiſſent. Ea enim eſt natura populi Florentini,ut nullis vel ingentibus beneficijs pacari, nullis vel extremæ benignitatis obſequijs eos obſtringi poſſe conſtet. Veteris nanq; potētię quæ in libera civitate ſingulis civibus diſpenſati dominatus erat inſtar,obliviſci neſcit,neq; eminentiam cōſpicui cuiuſquam, vel etiā moderatiſsimi civis pati poteſt. Tanta ſiquidē ambitione,tamq; ſuperbo livore prędití ſunt,ut quū quiſq; ad clavum gubernandę Reip. ſedere, potiri quoquomodo communis patriæ imperio, & publicas opes privato commodo complecti cupiat,ea inexplebili cupiditate ardeant omnes,& prorſus inſaniant,quòd neminem tanquā ex ęquo civem,vel opibus, vel dignitate ſuperiorē ferre velint, & clariorem quoq; virtutem,melioremq; fortunam in aliena domo niſi ægris oculis conſpiciant: quando eadem ex pari merito ſibi deberi iudicēt, ſicut nequaquam mirari lubeat,ſi elati & peracris ingenij,notęq; tenacitatis homines, plerunq; decus in lucro præſentiq; pecunia,& immoderatis ſepeq; etiam parū pijs quæſtibus reponant,eo etiam maiore reliquarum gentium admiratione, quòd domi nequaquā ſumptuoſam,ut pleræq; aliæ civitates,ſed parcam in univerſum & bonę frugis diſciplinā exemplo veterum Græcorū ex quibus orti ſunt, inſtitutam ſequantur. Quanquam alioqui,uti ſunt pecunioſi mercatores, ſupra cenſum & totius induſtriæ ſpem magnificis ædificijs laudem quærant. Sed his vitijs quæ ſuprà memoravimus, facile evenit, ut inteſtinis diſcordijs ferè continenter per trecentos annos graviſsimè laborarint : tanta quidem rabie, ut modò patritios, modò populares alternante victoria,è civitate in exilium expellerent, ſævis cædibus integras ſæpe familias delerent, &

cru-

crudelibus incendijs in nobilissima tecta grassarentur. Nec in his malis, nunquam mitigata feritate, dispuderet à sordidissimo opifice iugum accipere, vltro Barbaros tyrannos qui liberis leges darent, adsciscere, vti miserabili conditione experti sunt, ex ipsis Michaelis Landi, Gualterijque Athenarum Reguli, & Caroli Andegauensis abominandis casibus. Per hunc modum ciuitatem magnis perturbatam iactatamque fluctibus, maiores Medicei per integrum fere seculum saluberrimis legibus compositam, cum insigni veræ virtutis gloria confirmarunt, & auxerunt: & ne quid ad summam felicitatem pulcherrimæ vrbis deesset, affuere salutari sydere ortus Leo Pontifex, & Clemens vel alioqui moribus dissimilis. Hi continuata imperij successione atrocissimorum in se odiorum coniurationumque memoriam, ex Christiana pietate, amoreque ipso vel ingratissimæ patriæ, pacatis animis deponere voluerunt, vt in ciues suos vel nihil tale merentes, cuncta honorum commoda, & totius certioris opulentiæ ornamenta, insatiabili studio, rediuiuaque semper liberalitate congererent, vsque adeo iniqua & ferè insana benignitate, vt multos ex aula, de fide virtuteque benemeritos supinè prætermitterent. Quando non solum maiora minoraque sacerdotia, verùm etiam vrbium & prouinciarum præfecturæ, & munera legationum sacratis viris committi solita, vnis omnino Florentinis mandarentur. Qui etiam vectigalia, & totum denique Pontificij dominatus patrimonium ad certissimos quæstus inuasissent, eo quidem exitu, vt nihil cuiquam etiam honestissimo ad sacri vel profani iuris prouentum Etruscis cuncta abradentibus relinqueretur. Neque tamen his tantis beneficijs atque muneribus accumulatè congestis, quicquam ad promerendos ciuium animos profecere, quum Leonis malo publico immaturè defuncti, omnem memoriā ingratissimis mentibus abiecissent, & tum Clementis viui regnantisque &, diu etiam regnaturi maiestatem impiè contemnerent, nulla quidem misericordia eius inusitatæ calamitatis, quæ alienissimis etiam hominibus veras piasque lachrymas posset exprimere. Itaque Floretini (vt ad historiæ seriem reuertamur) nunquam ingenio pacati, nunquam exuta malignitate pœnitentes, sed paratis animis, quos diuersis vultibus effingerent, renouare perfidiam, odiumque vetus exercere, id vnum expectabant, vt alicunde reiicirent quorsum Cæsarianorum impetus euaderet. Postquam verò pridie Nonas Maias Vrbem manucaptam, Romanosq; omnes aut trucidatos aut acerbissimis tormentis excruciatos, ipsumque Clementem in arce cum patribus circumuallari atque obsideri nunciatum est, nullam sibi moram attulerūt, quin eosdem animos redintegrata perfidia constanter erigerent. Breui namque effectum est, vt frequentibus conciliabulis per coronas in foro passim habitis, multi patritij, sed togati omnes Prætoriū intrarent, communicatisq; consilijs ad Mediceam domū contenderent, & legatum amicissimis hortarentur verbis, vt postquā Romę res essent perditæ cogenti fortunæ cedere probè & sapienter, & Rempub. ciuibus reddere vellet. Erat legatus graui mœrore saucius ex clade Vrbis, valdeq; prostratus, sed multo grauiore perculsus metu, quum à Nicolao Caponio & nonnullis alijs, quos sibi amiciores putabat, acerbissimum nuncium accepisset, ita vt virilis cōsilij inops, et de sua tantū pecunia solicitus et tenax esset, cuncta in pręceps prolabi sineret, sibiq; maximè timendū arbitraretur. Quòd plerisq; nō temerè ab agrestib. responsis & morib. se inuisum putaret, quanq̃ Octauianus Medices intōcussa fide, & nōnulli fideli studio insignes nequaq̃ despondēdos

esse animos prædicarent, confirmandaq; liberali stipendio militum præsidia iudicarent. Sed reperiri expedirique pecunia non poterat, quòd eam Franciscus Niger proquæstor, malignè apud Laurentium Strozam deposuisset, atq; extemplò Lucam profugisset, vir utique supra eam perfidiam multis impietatis & avaritiæ sordibus coopertus. Eo frustra citato quæsitoq; Mediceis & Honofrio militaris præsidij præfecto animus concidit. Hic egregiè pugnax & intrepidus, rem ad arma deducere cupiebat, pollicebaturq; se notorum sibi civium perfidiam, multa cæde vindicaturum. Verum Sylvius tanquam iactato navigio, & naufragium adeunti persimilis, neq; consilium, neq; pecuniam expedire potuit, unisq; obiurgationibus insultantis mulierculę domo atq; urbe cum adolescentibus Mediceis exturbatus est. Hæc erat Clarice Medices iunioris Laurentij soror, Philippo Strozzæ nupta, quæ tuta suo sexu, & propinquitatis nomine, legatum coram rusticanum: adolescentes verò spurios, obiterq; hæreditate Mediceæ familiæ indignos, contumeliosis verbis appellarat, & domo & patria protinus excedere increpita mora iusserat; quanquam generose ei ab Hippolyto responderetur, quum eam omnino insanam esse diceret, quæ oblita sanguinis, potētiam principatus ad inimicissimos potius transferre, quàm conservare in domo propria in qua ipsa nata esset, malignè atque perversè properaret. Verùm hęc frustra dicebantur, quū ad fœminam peracri iracundia flagrantem etiam accessisset Nicolaus Ridulphus Cardinalis, miti quidem ingenio vir, sed non obscurè appetens libertatis, qui cedendum fortunæ & saluti maturè consulendū esse disserebat. Id in Clarice excitarat odium Clemens, qui neque Petrum filium purpureo galero exornare uti promiserat voluisset, virumq; ipsius Philippum pro obside Cęsarianis Neapoli custodiendum tradidisset. His vocibus peracerbisq; minis unà Sylvius atque ipsi adolescentes excessère patria in non dubium exilium, quanquam decuriones ad leniendam subitæ atrocitatis invidiam, abeuntes benigniore decreto prosecuti sint. Hoc erat, ut adolescentibus Hippolyto atque Alexandro maneret ius integrum civitatis, ambobusque locus esset in Repub. ad capiendos eos honores, quos per ætatem adipisci possent, manerentque eis incolumes totius Medicei patrimonij facultates: eos autem Philippus Strozza ex senatusconsulto comes datus, Pisas deduceret, ut arx oblata tessera reciperetur. Cæterū Strozza ex arcanis mandatis, ut eos retraheret iubebatur: quibus tamen propter affinitatem tanquam ab ætate tenera nihil tale meritis parcendum putarit. Conatus autem est Danthes Castellio ex Strozzæ comitatu directo & penè incenso sclopetto Hippolytum interimere. Verùm adolescentes subodorati vim sibi parari, concitatis equis inexpectatò Lucam provolarunt. Lucenses ex decreto publico eos amicissimè, & lautissimè de more civitatis susceperunt, & Florentinis per publicas literas sibi eos dedi deposcentibus, integra fide se illos conservaturos responderunt. Per hunc modum Medicea domus impotenti Fortunæ, civiumque perfidiæ ultro cessit, quum à reditu Ioannis Cardinalis eiecto Soderino quindecim annis patriæ præfuisset. Exinde novi creati sunt magistratus, revocata priore Soderini consuetudine, Norioque se ante exactum tempus abdicante magistratu, renunciatus est Vexillifer Nicolaus Caponius, ea conditione ut ipse & decuriones comitiale consilium popularis multitudinis indicerent, ut ex æquo cuncti cives receptæ libertatis fructu lætarentur: secundæ nanque & tertiæ classis turba insolenter postulabant, ut Reip. munera

latius

latius quàm antea dispensarentur, ne populus suæ studiosus libertatis pro uno tyranno plures simul ex nobilitate superbos impotentesq; dominos esset perpessurus, ita ut iam planè patritios pœniteret recuperatæ libertatis, quam nequaquam suo ordini, sed indignis plebeijsq; hominibus sua magna cum invidia, & tum demum iusto cum dolore peperisse diceretur. Nec multò post Florentinis arcem Pisanam dedidit Paccionus Pistoriensis custos, quū pecuniam in stipendium cohortis custodiæ, quæ aliter in fide atq; officio contineri non poterat, expetenti obtestantiq; Sylvius Cardinalis submittere noluisset. Is subsederat Lucæ cum adolescentibus Mediceis, animoq; deiecto atq; eadem avaritię labe oppresso, verba pro auro, & inanē spem pro stipendio Paccionianis nuncijs dabat. Qua rei indignitate atq; offensione permotus custos, quum se malignè deseri à Cardinale quereretur, nec quicquā proficeret, Antonio Francisco Albicio arcem dedidit, ea tamen integræ fidei erga Mediceos constantia, ut repudiatis præsentis pecuniæ muneribus quę Albicius protulerat, expers omnis præmij, ob idq; inops solo incorruptæ fidei testimonio contentus, arce excederet. Eodem etiam cursu, sed nō eadem fidelis animi probitate exemplum sequutus Galletus Barga accepto fœdæ pactionis præmio Liburni arcem tradidit. Interea Franciscus & Henricus reges ex ea direptæ Vrbis & capti Pontificis execrabili fama vehementissimè commoti, excitiq; ad quærendū novum decus, arma parabant. Id namq; adiuto liberatoq; Pontifice, & vindicatis eius iniurijs de Cæsariorum militum immanitate longè honestissimū proponebatur, eoq; iustius & speciosius, quoniam ad utriusque existimationem maximè pertineret, tueri armis sacrorum Principē suprema propè ac inexpiabili affectum calamitate, & quòd Christianæ aures vix ferrent, indignissima carceris contumelia cum Cardinalium senatu usq; adeò impiè mulctatum. Videbatur enim uterq; eorū peculiari officio obstringi, quòd Franciscus suū vetus ex pręclaris superiorū Gallię regum meritis partū Christianissimi cognomen ferret, & Henricus ab illustri suo studio quū Iulium Secundū Ludovici armis oppugnatum protegeret, Pontificię libertatis Defensor ex senatusconsulto fuisset appellatus. Hos quoq; duo legati opportunè adversus Cęsarem cōcitabant, Salviatus Cardinalis in Gallia & Vbertus Gambara apud Britannos, qui utrobique accuratè referēdo quanta immanitate in Romanos nihil tale meritos esset sævitum, quantoq; ludibrio sacrati episcopi in cathenis ad hastam venales fuissent circumducti, & quot demū honesti atq; insontes ex aula aut tormentis excruciati, aut in vinculis desperato redemptionis pretio trucidati perijssēt, piorum hominū animos inusitatæ crudelitatis cogitatione suspendebāt: quando etiam permultos ante aram maximā summè venerabilis templi frustra à divis tutelaribus salutem petentes, inundato cruore pavimento cædeq; polluto cecidisse narrarent. His sermonibus per coronas utriusq; aulę disseminatis, vetera novaq; utriusq; gentis odia, quæ vix dum in Cæsarem deferbuerant ex atrocitate tanti facinoris refricabantur, tanto altius quòd Helvetij cū Gallo & Britanno in idem studium consensumque accesserant, quos Ennius Philonardus vetus apud eam gentem Pontificis legatus crebris cōcionibus per singulos pagorum conventus habitis, tanquā homines militares, nec tum vel agresti ingenio de religione potestateq; Pontificis malè sentientes, diligēter admonebat, ut quam Iulio Pontifici nuper circumvento & ferè oppresso fortem felicémque operam præstitissent: eandem, aut certè maiorem in liberando Clemente

adversus impios navare vellent. Debere ipsos probè meminisse in quam egregiæ virtutis & probitatis existimationem apud cunctas nationes ex celeberrimi facti gloria pervenerint. Retulisse siquidem inde non opima modò stipendia, quibus honestè locupletes evasissent, verùm quod esset omni auro præstantius, ad perpetuum gentis decus, illum cunctis publicis anteferendum ornamentis piæ virtutis titulum, quo Romani Pontificis defensores, impiorumque principum domitores appellarentur. Itaque Lotrechius cum iusto exercitu, maioribus copijs subsequi iussis, in Alexandrinum agrum descendit, magnaque vi Boscum oppidum adortus, deiecto inde Ludovico Lodronio, qui Germanorum cohortibus præerat, oppidum cepit, castrisque inde ad Alexandriam positis eadem felicitate, quòd exiguo præsidio teneretur, ea opportuna vrbe potitus est. Lotrechio quoque impigrè procedenti accessêre Venetorum copiæ cum iusto tormentorum apparatu, coniunctisque viribus ad oppugnandum Ticinum processerunt. Præfecerat urbi Cæsarianoq; præsidio Antonius Leva, quum Mediolano sibi minimè excedendum, nisi gravissima de causa statuisset, Ludovicum Balbianum virum egregiè fortem, & Sfortiano nomini inimicissimum, & quòd ei non magnopere validæ cohortes adessent, quibus Gallicam vim sustineret, opem submisso Hispanorũ supplemento laturum promiserat. Cæterum Lotrechius animadverso urbis situ, edoctusq; de his munitionibus, quas Ticinenses periculosa in parte mœnium oppugnaturis Gallis opposuissent, incredibile Balbiano Ticinensibusque oppugnationis consilium suscepit. Conversis siquidem ad ipsam arcem omnibus tormentis, quæ ei ex Venetis castris collata erant, tanta vi turrem quadratam quatere est adortus, ut ea cum adiuncto arcis muro, qui ad portam ipsius arcis ad viridaria educentem pertinet, adaperta perforataque undique penè integra concideret, proruentibus unà in eadem ruinam annexis his cœnaculis amœnissimi prospectus, quæ Galeacius Vicecomes ante ducentos ferè annos admirandis sumptuosissimisque picturis exornarat; cui ædificio propter incomparabilem structuræ pulchritudinem omnino parcendum fuerat, nisi Lotrechius ad lamam celebre testimonium odij sui atque iracundiæ Ticini relinquere voluisset, quòd ante sex annos ab ea parte urbis mœnia iuxta arcem frustra oppugnans à defensoribus multa detrimenta è summa eadem turre transverse oppositus accepisset. Oderat quoque Ticini urbis nomen deleti Gallici exercitus, & capti regis recenti abominabilique memoria Gallis infaustum & infame. Balbianus tantis ex improviso territus ruinis, auxilij atque omnis consilij inops, quum servare urbem non posset, luctuosa Ticinensibus pactione se dedidit, eductusque per ruinas ad Lotrechium, sese impetrata salute conservavit. Tum verò Galli milites facto impetu per easdem ruinas nullibi acriter reiecti, per arcem quod nemo crediderat in urbem irruperunt, miserabilemque in modum cæso magna ex parte præsidio & civibus captis universam diripuerunt; usque adeò dira victorum crudelitate, ut nec templis, sacratarumque virginum septis parceretur. Quanquam Lotrechio summa cura esset tuendi fœminei pudoris. Primum qui audacter in arcem urbemque irruperit, Hostasium Rhavennatem militem fuisse constat. Is a Lotrechio in præmium navatæ operæ, æneam equestrem statuam, quæ Antonini Cæsaris esse dicitur, impetravit, quum ea antiquitùs Rhavennatium fuisset, sed post Gothica tempora a Longobardis Rhavennam diripientibus trophæi modo in

signum

signum victorię abducta Ticinum fuerit, & in foro constituta. Eo modo Hostasius decorum sibi fore existimans si vetus patriæ spolium recuperaret, & suę pietatis memoria eo in loco ubi ablatum olim fuerat, renovata dedicatione poneretur, in forum descendit, & permittente Lotrechio cum manipularibus suis atq; item fabris deijcere statuam sede sua, atque exscindere columnam basi suppositam superbo molimine conabatur: quo spectaculo (id enim longè miserrimũ Ticinenses iudicabant) usq; adeo tumultuosus complorantis & deplorantis populi concursus fuit, ut oblitus domesticę calamitatis furiosè in forum decurreret, nullo modo passurus, ut patriæ quæ fortunarũ omnium & publici decoris iacturam dudum fecerat, etiam nobilissimæ & vetustissimæ memoriæ monumentum eriperetur. Res eò erat perducta, ut cum armatis ab inermibus ex iurgio certandum foret. Verùm Rhavennate imperatoris Lotrechij diploma proferente, omnis ea Ticinensium turba suo recenti mœrore & cultus deformitate miserabilis, ad prætorium contendit, atque ibi unus patritij ordinis Franciscus Boticella proiectus ad pedes ita loquutus est. Patere magnanime victor, ut victis, & inauspicatæ constantiæ suæ meritas fortasse pœnas dantibus, in victoria tua lugere liceat, & virtutis tuæ atq; felicitatis odium, quod nobis miseris æquo acerbius videtur, deprecari. Apud generosos nanque veræ clementiæ laus nunquam sordescit, quum cætera ex bellicis operibus atque periculis quæsita virtutum præconia, quod multis sæpe communicentur, celeriter evanescant. Vna profectò clementia mortales superis æquat, eiusque muneris memoria, nunquam apud conservatos obsolescit. Miseri Ticinenses non suopte quidem ingenio, aut publico decreto, sed perversa paucorum & planè fatali factione impulsi à vetere studio Gallorum defecimus, scilicet ut obsessi primũ obsidente rege vestro, & cuncta intus atrocissimè vastantibus socijs Hispanis atq; Germanis, non deformatæ modò, sed corruentis patriæ dirum spectaculũ videremus. Nec (quod meminisse dispudet) ex victoria Cæsarianorũ qui cuncta domi & foris civilis opulentiæ ornamenta deleverant, vel infaustæ fidei, vel constantiæ nostrę præmium tulimus, nisi ut ad hanc postremã adversi belli calamitatem à te expugnati eadem perniciosa Cæsarianorum societate raperemur. Sed quod in fatis fuit ab immiti Fortuna iam planè transactũ est, nec à te id in integrum restitui potest, scilicet ut expugnati captiq́, & bonis omnibus expoliati gravissimè mulctaremur, nec nobis quicquam vel publicę vel privatę substantiæ superest, quo militaris avaritia exaturari queat, nisi unum publici decoris ornamentum equestris statua veteris atq; eximiæ pulchritudinis, quæ in foro, vestibuloq́; templi maximi à peregrinis virisq́; elegantibus cum admiratione spectatur. Hanc gregarius miles Rhavennas prędę nomine sibi concessam, demoliri avehereq; navigio per Padum insolenter parat. Id ne pati velis ciuitas suppliciter rogat clementissime Imperator, ut pro tua pietate magnitudineq́; animi sicuti dudũ tua insigni severitate pudicitiam in matronis virginibusq́; nostris inviolatam conservasti, hoc inanis, sed vetustę tamen gloriæ ornamentum, infelici patrię nostræ conserves, ut perpetuum sit cum victorię tuæ, tum clementiæ erga victos monumentum. Manabant cunctis Ticinensibus lachrymæ quando eius statuæ iacturam instar summę calamitatis atque miseriæ supra direptę patriæ adversam sortem existimarent. Lotrechius ad misericordiam versus, Rhavennatem ex adverso promissum muralis coronæ præmium ex diplomate repetentem

blandis verbis admonuit, ut præmium potius navatæ fortiter operæ ex sua liberalitate oblatum accipere vellet, quàm tanta acerbissimè direptæ civitatis miseria lætari, ardereque demum invidia aliquando ei & Rhavennatibus nocitura. Itaq; vel indignabundus miles pro ænea statua pecuniam à quæstoribus accepit, quantum satis est pro murali corona ex auro puro fabricanda, quę in fidem virtutis suæ cum elogio Rhavennate in templo poneretur. Ticino capto diversæ apud Lotrechium sententiæ dicebantur. Sfortiani ante alios legati cunctantem atque perplexum maximè urgebant, in queis erat Franciscus Somalius inter Insubres nobilitate atq; opibus potens, Gallicæq; peritus linguæ, quòd regijs in castris aliquandiu militasset. Is recenti utendum victoria, & Mediolano, Antonioq; Levæ vim & terrorem admovendum differebat, quòd Mediolanenses adversissima essent voluntate in Antonium & Hispanos, à quibus sævissimæ instar tyrannidis extrema rerum incommoda pertulissent. Attenuatas nanq; esse Antonij cohortes Hispanorũ vario discessu, quos ipse in præsidijs apud Comum, Leucum, & Tricium distribuisset, & flos veteranorum Romana in præda detineretur, nec ipse immiti podagra iactatus, & signatæ egens pecuniæ, tantũ animi habiturus videretur, ut tot adventantium hostium vim, & gravissimis iniurijs exacerbati populi tumultum uno præsertim tempore sustinere posset. Id probabat Pisanus Venetorum legatus cum ęquo iure fœderis Francisco Sfortiæ favens, tum Reipubl. suæ commodo integræ victoriæ securum finem spectans. Extrudendos siquidem Mediolano Cæsarianos, & finibus Venetis cavendum putabat: quoniam potentissimi Cæsaris vicinitas Veneto nomini maximè gravis atq; suspecta foret, ex recenti scilicet memoria Bergomi, Brixiæ, Veronęq; ereptarum urbium. Antonius quoq; Franciscus Albicius Florentinorum legatus, Veneto & Sfortiano pręclarè assentiebatur, vel ob id præsertim quòd Mediolanum tanquam perennem præsentis pecuniæ thesaurum, aliquando Cæsarianis adimendum diceret. Ex adverso duo Cardinales Cibous atque Ridulphus, qui clade Urbis elapsi ad Lotrechiũ victorẽ pervenerant, & cum his Gregorius Casalius Henrici Britanniæ Regis legatus, vehemẽtissimis precibus postulabant, ut liberandæ urbis Romę, eripiendiq; inde Pontificis, potius quam oppugnandi Levæ negotium susciperet. Decorum scilicet ipsi factuq; facilè futurum, quando nulla graviore de causa transcendisset alpes, quam ut tam glorioso quàm necessario duorum regum decreto expedita pietate satisfaceret. Ubi enim ad Urbem explicatis vexillis iter intenderet, valitura esse arma pro religione suscepta, eaq; passim fore auctiora firmioraque excitis undique voluntarijs, postquam latrones non Cæsaris milites, & incendiarios eversoresque sacrosanctæ Urbis persequeretur. Liberato nanque Pontifice pristinam eius dignitatis atque potentiæ existimationem ad fœderatos esse redituram: unde ulcisci acceptas clades, & reliquo metu atque sævitia hostium victor Italiam summa cum laude liberaret. Cæterũ Lotrechij animum diversis distractum sententijs, unus senatorię dignitatis vir Insuber, astuta & propè maligna oratione perpulit, ut omnem invadendi Antonij Levæ curam in aliud tempus differret. Quo consilio non cursus modò paratæ victoriæ interruptus est, sed expedita conficiendi belli spes omnis intercidit. Is erat Ambrosius Florentius ex vetere factionis studio Sfortiano nomini infensus, utpote qui semper superioribus temporibus Gallis adhæsisset. Itaque secretò Lotrechium aggressus: Noli, inquit, Imperator

rator

rator existimare eandem esse suscepti belli causam, & potiundæ victoriæ rationem. Nam (quod me non fallit) tibi omnino obeundum est id peculiare munus, quod iussu regis, & ex authoritate fœderatorum virtuti tuæ iniunctū est. Id enim unum quærunt & expostulant, ut felicitate tui cursus uti velis, liberareq; Pontificem carcere cōtendas, cuius rei causa novum fœdus est ictum, & resumpta sunt arma, prospereq; transcensæ alpes, atque hæc etiam duæ validę urbes expugnatæ, scilicet ut immanium hostium ferocia frangeretur, pateareturque aditus ad opem capto Pontifici, ruentique Romanæ urbi opportunè ferendam, quæ propriam Regis nostri gloriam respiciunt, & socijs publicæ salutis authoribus honestissimum afferunt decus. Nec diffiteor ad sublevandam sociorum nostrorum existimationem plurimum interesse, si Mediolano potiamur: sed videndum est, ne hoc sit Gallicis rationibus alienum. Nam neque Antonianas vires elevare hoc loco lubet, neq; nostras attollere, ut cuncta nobis cessura facilè credam. Certè hoc unum provideo cunctos laboris atque periculi nostri fructus, alieno prorsus commodo ineptè cessuros, non utiq; ut fœderi minus syncerè serviendum putem, verùm ut hoc ipsum Mediolanense imperium (uti antiqua iura postulant) aliquando ad Regem rediturum recordere. Si cunctemur expugnandæq; validissimæ urbi diutius hæreamus, eludet fortasse nos Fortuna, atque illa quàm petimus occasio liberandi Pontificis evolabit. Quòd si hostem in ruinis atq; luxuria opulentissimæ urbis sepultum, senescenteq; ferocia ad vini & Veneris voluptates desidē aggrediare, implebis officium prudentis pijq; imperatoris, occupandæq; Neapolis ex cursu exploratæ victorię facultatem arripies, & quod bene ominari fas est, deletis immanium latronū legionibus, quas iam pestilentia fœdè absumi vulgatis morbis audimus, undiq; victor Italici imperij compos fies. Ab hac persuasione Lotrechius non ineptas consilij causas apud legatos ostendens, traiecto Pado Parmam se demisit, atq; inde modicis itineribus Bononiam profectus, amplissima ea in urbe & copiosissima hyemare constituit, quòd sibi multo maxima virium mole bellum gesturo, nova copiarum supplementa à Gallis expectanda prædicaret. Verùm quibusdam sociorum eum proculdubiò paratæ dimissæq; victorię proventum, Francisco Sfortię invidisse apparebat, atque ideo cunctantius & segnius quàm pleriq; flagitarēt, Romanis rebus opem ferre videbatur. Nec deerant qui non obscurè existimarent, ipsum probè regijs iussibus obsequentem ostentare bellum è longinquo, & multo armorum apparatu perstrepere, quā Cæsarianos aggredi atq; lacessere malle, scilicet ne Cęsar graviore iniuria atq; periculo exagitatus, animū in ipso rerum discrimine adversus metum facilè pervicacem à spe pacis atq; concordiæ longius abduceret: quoniam ea esset ingenij Cæsaris vis atq; natura, ut placari precibus & ratione flecti, quàm vi & armis ad id quod spontè nollet, cogi posse constaret. Id unum siquidem Rex Franciscus ex arcano eo belli motu petebat, ut Cæsar multis rerum adductus difficultatibus ab se regios adolescentes obsides datos, oblato auro redimi pateretur. Sed postquam ea spes recipiendorum obsidū frustra tentata in irritum cessit, ab omnibus ad easdē belli cogitationes recursum est. His rebus cognitis Cæsar sive tactus religione, sive permotus infamia, aut gravi rerum suarum periculo adductus, Pontificem custodia & tot ærumnis liberare constituit, Franciscumq; Angelium cucullatum Franciscani ordinis principem, pietatis & probitatis nomine expiandis criminibus sibi delectum

cum Verreio cubiculario ab Hispania Romam misit, dedítque ei literas super ea re ducibus perferendas, quibus significabat Philiberto Aurantio, Vgoniq; Moncatæ, atque idem Ferdinando Alarconi sibi æquum piumq; videri, Pontificem dimittere, atq; eum cum omni honore verborum in pristinam asserere libertatem, subindeque sacrosanctam eius dignitatem obnixè defendi colique oportere, modo alicunde pecunia pararetur, qua militibus merita stipendia persolverent, ut quum tempus posceret, Germanorum legiones urbe Roma adversus hostes educerentur. Sedulò autem caverent certis obsidibus, ne Pontifex si fortè iniuriæ nodum oblitus, hostilem animum indueret, ipsis non magnopere nocere posset. Erant hæc Pontifici in aliena potestate constituto longe gravissima, quum nulla omnino tuta ratio cogendæ repræsentandæque pecuniæ reperiretur: quòd infirmissima fide esset Pontifex apud creditores, uti captivus & manceps factus, neque ulla in eo nisi dubia & anceps vigeret authoritas, sicut de promissis firmiter cavere non facilè posset, quando syngraphæ nummariæ, addictorumque vectigalium tabulæ, & obligationum contractus omnes ac assensuum stipulationes legitimo robore ex certa communis iuris formula carere dicerentur. In hac verò negotij difficultate uni omnium Germani indomita feritate nequaquam eversæ civitatis spolijs exaturati, quum promissæ pecuniæ æquas publicanorum pactiones suspectarent, superbeque reijcerent, truculentissimè cunctis qui aderant in arce, Pontificique in primis atque senatui, nisi maturè pecuniam expedirent, teterrima supplicia comminabantur. Res autem eò deducta est, ut Clemens longè carissimos atque honestissimos ex familiaribus qui secum erant, repræsentandæ pecuniæ obsides, frementibus deposcentibusque Germanis, tradere sit coactus. Hi fuere Ioannes Maria Montanus Archiepiscopus Sipontinus, & Honofrius Bartholinus Pisanus Archiepiscopus: episcopi verò Antonius Puccius Pistoriensis, & Ioannes Matthæus Gibertus Veronensis. His accessêre uti pecuniosi nobilesque, & arcta propinquitate Pontifici coniuncti Iacobus Salviatus Ioannis Cardinalis pater, & Laurentius Ridulphus Nicolai Cardinalis frater germanus. Horum laceratis manibus illicò minaces Barbari cathenas iniecerunt, & tanta truculentia ad exprimendum aurum terruerunt, ut in Campo Floræ ad erectas dicatasque latronum suspendijs furcas damnatorum more cathenati perducerentur, parato ibidem ad lege agendum carnifice, si paulò asperior concionis fremitus annuisset. Per hunc modum miserè pallentes, & extremo supplicij metu perfusi, terque in concionem producti, præclara ope magni numinis servati sunt, quum spes auri vel in efferatis diuturna immanitate animis misericordiam exprimeret. Siquidem paulopòst in carcere custodibus ex instituta cœnæ crapula, multoq; Falerno consopitis cathenas exuerunt, & per vaporarium foci tubum in summa Riariæ domus tecta extracti funibus evaserunt: tanta felicitate ut pedibus egressi urbem ad Vrbinatis castra, quæ tum erant in Vmbriæ finibus confugerent, ubi non diu miseri tanquam illudente Fortuna in aliud prope discrimen incidere, quum eos Laurentius Martellius Florentinis præpositus copijs comprehendendos vesana temeritate censuisset: sed huius impij perversiq; hominis amentiam Feltrius & Bozzolus severissimis verbis retuderunt. Horum obsidum inexpectata atque admirabilis fuga Pontifici destinatam libertatem proculdubiò maturavit. Nam Pontifex semper ad nova parandæ libertatis consilia solertissimè conversus,

pro-

propositis venalibus senatorijs aliquot galeris, qui consensu militum non obscura licitatione amicissimis Cæsarianarum partium ad eum honorem aspirantibus præsenti pecunia venderentur, brevi tantam vim signati auri, vel infami collatione coactam collegerit, & militibus numerarit, aut quũ adversi rumores de secundis Lotrechij successibus sensim increbrescerent, milites in universum Hispani Germaniq; nequaquam ęgerrimè pacarentur, & sese ducum imperijs & dicto audientes futuros dicerent. Pontifex quoq; ad declarandum fidelis amiciq; animi studium, quinq; senatores, quos Cęsariani delegerant, obsides dederat, Pisanum scilicet Venetum, eius Aloysij qui in socialibus Feltrij castris legati munere fungebatur filium, & Trivultium Mediolanensem Gallicę factioni semper addictum, Gaddiumque item Florentinum pecuniosi publicani fratrem. Hi Neapolim perducti, in arceq; nova custoditi sunt: Pompeius verò Columna pro reliquis duobus qui fuêre Franciottus Vrsinus, & Paulus Cęsius vadem se præbuit, & secum postea eos ad Sublaqueanum peramoenæ salubritatis secessum humaniter perduxit. Nec multo pòst in componenda transactione liberandi Pontificis strenuè satagẽtibus Pompeio Columna & Hieronymo Morono (hos enim certis liberalibusq; promissis reconciliatos, & pijs emollitos precibus, ita in partes traduxerat, ut Cęsaris decreto, quòd Angelius cucullatus adduxerat mirifice faverent) res appositè confecta est, eóque facilius, quòd Vgo Moncata, & Verreius incerti & sæpe transversi consilij homines, Neapolim concessissent, et Aurantius apud Galeriam vicum hyemaret, utpote qui suopte ingenio captuq; mutabili & semper suspiciosè perplexo novas difficultates negocio allaturus esse crederetur. Itaq; post septimũ carceris mensem Pontifex Cęsarianorum Alarconisq; pręsertim iudicio dimittẽdus, decreto vix dum perscripto, quũ se exiturum postridie dixisset, intempesta nocte evasit, nihil prohibentibus portę custodibus, quũ petasatus & penulatus subductaq; & velata barba se dispensatoris ministrum ignobili eo habitu mẽtiretur. Dispensator enim se pręparãdis alimentis exituro Pontifice ad singulas Cassię vię mansiones pręcursurũ dixerat. Evasit autẽ Vrbe occulta porta quæ est in Vaticani Viridarij extremo ad turrem rotundam angulo, cuius clavem ab olitore paulo anteà Pontifex impetrarat, atq; eo modo elusis custodibus Hispanico militari equo vectus, quẽ ei dederat Aloysius Gõzaga, cognomine Rodomontes, cuius fratrẽ adolescentem nomine Pyrrhum Pontifex in his ærumnis propensissimè legerat in senatũ, ad iter sese extendit, subterq; Cæsianum vicum, & Baccaniam sylvam Capranicæ paulum moratus, ad Orbitũ oppidum naturali circumambientis vallis saxea orbita permunitũ contendit, admirante moram & semidecepto Alarcone, qui ut Pontificẽ ad quotidiana sacra è cubiculo prodeuntem salutaret, in multam diem expectarat, non semel increpita apud cubicularios surgendi tarditate, quum Pontifex, vel obdormiscens excitandus ad iter videretur, quod ægrè uti longum & lutulentũ his brumalibus pręsertim diebus obeundũ foret. Cæterùm nihil se commovere milites, quanquam nonnulli de animo fideq; Pontificis malè suspicarentur, qui ex repentino discessu quosdam duces, militumq; primores ipsum honoris causa comitari paratos, antecaptis intempestæ noctis tenebris parum pudenter elusisset. AT Florentini ubi certius didicere Clementem custodia emissum, Orbiti tutissimo Tusciæ oppido cõstitisse, atq; eum frequenti hominum concursu, qui undiq; gratulatũ coibant, itemq; multis principum & civitatum lega-

tiontibus coli rediuiuaque authoritate quotidie supplicibus libellis subscriben-
do, senatum habendo, & sacerdotia conferendo, integri & probè coalescentis
Pontificatus munia obire, metu atque invidia crescentibus, in omnes partes le-
gatos mittere, & certa armorum præsidia nouæ libertati tuendæ parare cœpe-
runt. Sedebat tum ad clauum Reipublic. idem Nicolaus Caponius, quem pul-
sis Mediceis Francisco Norio suffectum docuimus. Is vti erat multarum rerum
experiens, optimusque civis, & patriæ libertatis amantissimus: in vnum pro
salute publica consilium incumbebat, vt proceres civitatis ex vetere studio Me
diceæ familiæ addictos complecterctur, à popularium iniurijs defenderet, in
partemque Reipub. communicatis honoribus susciperet. Sic enim inveteratæ te
factionis oblivisci posse iudicabat, atque honestissimo & tutissimo consensu
cæteris civibus coniungi, vt iustum & bene sanum novi status robur, in affe-
cta & ægrè coalescente Repub. pararetur, quo parto nihil intus ex omnium or
dinum concordia, vel foris hostile esset metuendum. Eo siquidem tempore in
valescebat antiqua factio mediocrium atque infirmorum civium, nata ad con-
turbandam Reipub. tranquillitatem. Hęc namque turba tam superbè quàm te
mere, vti superioribus seculis, recentibusque Soderini temporibus consueue-
rant, nullum bonum civem esse putabat, nisi qui Mediceum nomē maximè &
acerbissimè odisset, quòd à Mediceis diu se in administranda Repub. præter-
missos atque neglectos meminissent, ac simul honores omnes ciuitatis, vnis o-
ptimatibus & nobilitati, iniqua ratione tributos quererentur. Ab hoc impro-
bo, & vti mox apparuit pestilenti minorum civium ordine quassata primo est
nova libertas quam fata pepererant, & demum vniuersæ ciuitatis miserè dissi-
dentis opes attritæ, conuulsæq; sunt. His popularibus importunisq; civibus si-
gniferum sese præbuerat Balthasar Carduccius vetusta potius quàm nobilior-
tus familia, qui Patavij ius civile profitendo claruerat, odiumq; sibi Pontificis
acre parauerat, quum tanquã exul deplorando statum servientis patriæ, Pata-
vij & Venetijs Mediceos appellans tyrannos, eorũ famam contumeliosè lace-
rare consuevisset. Is fortunarũ egens, & parũ Florentiæ cognitus, inani immo-
dicoq; iudicio ad summũ Vexilliferatus honorẽ, unde clarescere & ditari pos-
set insolenter aspirabat, vixq; livido animo ferebat magistratũ ex publico de-
creto in tres annos Caponio designatum, qua in sede honoris æquo diutius re-
gnare Caponium, nonnullos etiam patritios ægris animis pati intelligebat.
Eranthi Thomas Soderinus, quem fraterni Vexilliferatus memoria grata po
pularibus mirificè commendabat, & Alfonsus Strozza ex vetere perpetuaq;
simultate pertinaci studio, Mediceo nomini semper adversus. Ambo autem
eadem ambitione ita erant occupati, captiq;, ut nõ improbare Caponium tan-
quam ex professo ab omni Mediceæ domus dominatu abhorrentem, sed eius
locum exoptare, occulta dignitatis obtrectatione crederentur, quem popula-
rium suffragijs facile adipisci confiderent. Propterea Balthasari Carduccio ex
turbidi atq; præcipitis ingenij vecordia res novas molienti, atq; item conci-
tanti iuventutem astutè adulabantur. Itaq; Carduccius maledicentiæ suę frena
exoluens intemperanter, & criminosè Clementis dignitatem, & totius opti-
matium ordinis decus proscindebat, secus ac cuperet ipse Caponius, qui eum
ordinem stabiliendæ libertatis causa nequaquam contumelijs exagitandum,
sed asciscendum ultro in curiam, & syncera civiliq; honorum communicatio-
ne complectendum arbitrabatur, ut obliterari sensim posset veterum benefi-
ciorum

tiorum memoria, quæ adhuc apud non ingratos civium animos vigeret. Dixerat enim palam in coronis Carduccius rabido furiosoq; persimulis, se nunquam stabilis Reipubl. decus visurum, nisi in multo cruore amicorum Mediceæ familiæ manus & pedes ablueret, & tyrannorum domum decreto publico dirui, & radicitùs exscindi conspiceret. Erat siquidem amenti prope ingenio truculentus, propterea que ei obvenerat moribus eius aptum Scimitarræ cognomentum, quæ vox incurrui atque terribilis barbarici gladij genus significat, unde turbida atque insolens iuventus in foro spatiantis latera stipare consuesset, ut eo authore concessionem gestandorum armorum & custodiendæ curię munus, uti evenit, impetraret: postulante nanq; & acerrimè contendente Carduccio id impetratum est: quanquam decuriones nihil necesse esse responderent, ut armati curiam custodirent, quando nulla vis vel intus, vel foris à quoquam extimescenda videretur. Ea verò efflagitantium iuvenum procacitas fuit, ut vel nolens Caponius decreto assentiri cogeretur, eoq; properantius, quòd seditiosos quosdã absq; periculo dignitatis, oratione coerceri posse desperaret. Per hunc modum impetratis armis iuventus per se audax & effrænis, ab ea licentia æquo fervidior atque insolentior adversus optimates effecta est. In vestibulo nanq;, ipsoq; atrio curiæ, prætoriæ cohortis more stationem delecti coniuratiq; iuvenes habere cœperunt, tanta animorum ferocia, ut obsidere decuriones potius, & magistratuũ dicta factaq; malignè observare, quàm curiæ limen tueri censerentur. Suspectus enim quibusdam popularibus Caponius evaserat, quòd studiosius quàm oporteret, propinquos veteresq; amicos Mediceæ familiæ complecteretur, quos ipsi maximè odissent, & trucidare percuperent, scilicet ut Caponio authore nõ popularis quidem status uti omnes expeterent in civitate, sed optimatium aristocratia conderetur. Proinde quidã è plebeio ordine antea insolenter Caponio dixerat, tam improbè quàm falsè, quum Medicei pellerentur: Tu, inquit, Caponi nequaquam sana & opportuna libertati cõsilia agitas: nam tabernę vinarię frondis signum non prioris dolij vinum mutare contendis, quod nunquam à te fieri patiemur. quasi diceret, sublatis Mediceis, ipsum quidem tyrannidis nomen tolli, sed veteres eius ministros & fautores nimio Caponij & optimatium studio cõservari, qui demum multorum instar tyrannorum uti antea consuessent, populo superbè atque avarè dominarentur. Sed vir civili prudentia insignis modò publicæ saluti prospiceret, hosce adversos de se rumores facilè contemnebat, dabatq; assiduè operam, ut Pontifex atq; propinqui eius nullis verborum contumelijs afficerentur, & quibusdam tenuibus officijs, quæ libertati cœptæ nihil officerẽt, iusta Pontificis in rebelles iracundia molliretur. Dixerat enim sæpe Clemens, quum tanto obrutus infortunio, & diuturna fereque lethali correptus febre decumberet, ut nos lectulo familiariter assidentes audivimus, se totas perpessæ calamitatis & torquentis morbi pœnas tot peccatis suis ac erroribus debitas, etiam si DEUS sibi miseræ vitæ finem adduceret, æquo animo laturũ, neque aliud ab ingratis civibus Florentinis postulaturum, quàm ut in propinquos veteresq; amicos familiæ Mediceæ grassari desinerent, hisq; aditus civili æquitate ad honores præberetur, redderentq; item sibi Catharinam neptem, quam ad vestales virgines deposuissent: paternam quoq; possessionum fructibus potiri liceret: quando totius patrimonij vectigal civilis oneris ærario publico esset soluturus. Quantum verò ad Pontificiam maiestatem pertineret,

hoc obnixè petebat, ut nullas, nisi ex Pōtificia authoritate sacerdotijs decumas imponerent. Hæc erant suprema languentis nec adhuc planè restituti Pontificis decreta, plena pietatis & equitatis, quibus per mercatores idoneosque homines Florentiæ significatis, Caponius indulgendum existimabat, utpote qui prudentissimi viri vim, & iam tum reviviscente eius dignitate, minimè exagitandam, sed spatio & levi obtemperantia, his prǽsertim in reb. quę publico voto nihil officerent, leniendā censeret, hac in re certissimus vates futurus. Quando quidem sæpe, & etiam ante magistratum prædicaret, libertatem apud protervos citò perituram, nisi Respublica moderatis consilijs regeretur. Quoniam his omnibus imperiti rerum plerique cives, aut importunis distenti odijs, arrogantius quàm deceret, tumultuosè miscerentur. Nec in hoc salubris sententiæ instituto Caponius invidiam facilè sustinebat, quum iuvenes qui ceptis armis insolescebant, à Scimitarra malo publico concitati, eum nonnunquam Venetum ducem, solis optimatium utentem suffragijs, ad conflandam invidiam per iocum appellarent, & cives qui parum populares videri possent, torvis atque minacibus oculis intuerentur, usque adeò arroganter, ut Iacobus Alamannus præcipitis audaciæ iuvenis, in Leonardum Ginorium honestum civem, quòd modestiam in iuventute requirere videretur, in ipso curiæ limine ferrum distringeret, quo in loco lege lata, nefas esset arma adversus quenquam nudare, aut tumultuari. Id factum quum summi magistratus maiestatem læsisse censeretur, nec ille amens, & exitiali superbia tumens curiæ area excedere vellet, decuriones ad severitatem perpulit, apud quos Scimitarra ex civilis iuris lenitate tutari reum conatus frustra perorarat. Atque eo modo Alamannus captus, in superiore curiæ tabulato capitali supplicio affectus est. Meminerant enim illum eundem esse Alamannum, qui paulo antea curia à seditiosis occupata, Federicum Riccium è numero decurionum in cōspectu Guicciardini dictatoris nefaria temeritate vulnerarat. Ab hac festinata Alamanni damnatione, quum caput eius è summa curiæ corona populo decisum ostenderetur, audacia non mediocriter apud iuventutem refrixit, & Carduccij vis temerè exardescens graviter imminuta est. Paucis enim antè diebus ita excreverat, cum huius concionantis, tum furentium iuvenum licentia, ut globo facto ascenderent ad summum magistratum, & vexillum deposcerent, quo uti bono patriæ oporteret, ordinati uterentur. Ea verò expostulatio superba atq; intempestiva patribus visa est, quum seniores id negandum censerent, & Caponius fœderata iuvenum arma vereretur, quod in unius turbulenti signiferi manu foret, sublato vexillo populum ad arma vocare, atque aggredi quodcunque vel crudele facinus, & civitatem intestino tumultu perturbare. Quum verò aliquandiu diversis sententijs esset decertatum, hunc ea contentio habuit exitum, ut decuriones quod negare ex tuto non poterant, moderata atq; severa conditione concederent, lata scilicet salutari lege, qua cautum est, ut id datum vexillum intra curiam ad columnam porticus defixum sisteretur, capitaleque esset his qui iniussu summi magistratus revulsissent, & extra curiæ limen extulissent. Eo temperamento Caponius insolentem turbam opportunè pacasse, & publicæ saluti cavisse visus est. Armata siquidem iuventus, quæ suopte consilio effrenique libidine furere grassarique cœperat, nisi severis edictis ac imperijs contineri non posse censebatur. Nam paulò anteà iuvenum globus tumultuosè in templum Deiparæ Virginis Nunciatæ irrumpens, ut stu-

dium

dium ſuum erga libertatem, & ingens in Mediceos odium oſtenderet, ſtatuas Leonis & Clementis lanceis transfodiendo, nefaria atq; vaniſsima temeritate deiecerant, unusq; ante alios futilis & ſuperbus civis Oricellarius cognomento, Cardinalis Clementinæ ſtatuæ faciem ingentis alabardæ ictũ deformarat, & Chiurlius Machiavellus dextrum Leonis ſtatuæ oculum ſpiculo perfoderat: quas inanes iniurias ſtultæ animorum truculentiæ indices Caponius ita graviter fuerat deteſtatus, ut id facinus ſceleſtè invidioſeq; editum, pœna vindicandum eſſe diceret, niſi patritiorum iuvenum amplior numerus quæ infami ſacrilegio manus admoverat, à perſcribendo decreto eum abſterruiſſet.

Eodem quoque veſano impetu concitata iuventus, è ſcutis Mediceæ familiæ puniceas pilas paſsim deleverat uſq; adeo provecta licentia, ut Laurentianum ingreſſa templum è ſepulchro magni Coſmi, titulum quo pater patriæ decreto publico fuerat appellatus ſcalpellis abraderet. In id quoque conſilium non multo pòſt callidis ſeniorum & optimatium artibus frænandæ iuventuti remedium periculoſum certè, ſed eventu civitati ſalutare repertum eſt, ſcilicet, ut in univerſum civitati capiendorum armorum iura traderentur, & deſcriptis à militari ætate ad quinquageſimũ annum cunctis civibus cohortes ſub vexillis inſtituerentur, quæ diviſæ per quatuor tribus collegiorum ſigniferis præſtò eſſent. Erant hi ſigniferi numero ſexdecim, quum urbs diviſa in quatuor regiones, quæ ſingulæ quaternos haberent ſigniferos peculiaribus vexillorum inſignibus, eleganti diverſarum imaginum varietate figuratis diſtingueretur. Per hunc modum Caponius communicatione armorum, quæ non obſcurè fervidæ violentæque iuventutis animos compeſceret, popularesque modeſtiæ civilis admoneret, civitatem in officio continebat. Pari quoque prudentia turbulentos cives legationis nomine ablegavit, Carduecium ſcilicet in Galliam nihil unquam pro ſano cogitantem, & Galeottum Iunium apud Alfonſum Ateſtinum, qui & ipſe iuriſconſultus indomitæ feritatis & pertinaciæ civis inter populares habebatur. Eadem quoque de cauſa Franciſcus Portinarius elegantibus literis inſtructus, & Bartholomæus Gualterottus, quanquã ingenij inefficacis iureconſultus, quòd æquo acrius factioni popularium faverent, hic Venetias, ille in Britanniam miſsi ſunt. Cæterum ordinatæ centuriatæ cohortes maximè lætum urbi ſpectaculum præbuerunt, quum inter duo auguſtiora urbis templa erectis altaribus traducerentur, iurarentq; ſinguli ſe patriæ libertatem contempto omni periculo defenſuros, neque his uſuros armis, niſi adverſus hoſtem Reipub. ſervitutem afferentem. Hoc ſacramento uſque adeo devotis animis circiter quatuor milia hominum conſociata ſunt, ut fideli concordia diligentiq; armorum exercitatione coaleſcẽtes, magno uſui patriæ fuerint, magnoque terrori non hoſtibus modò qui obſeſſuri erant urbem, forent, ſed externo aſcititioq; militum præſidio, quod mercede ad tutelam urbis conduxiſſent, ne militari licentia compoſitæ & tranquillæ urbis diſciplina turbaretur, quũ armati vindices præſto eſſent, qui paulo inſolentioris facti contumeliam ulciſci poſſent. INTER eas quoq; Lotrechij moras Veneti intentiore cura melioreq; ſpe copias undique conducebant, quod poſt elapſum carcere Pontificem, Cæſarianos cadaveroſa in urbe, & magis ac magis peſtilenti multis utique abſumptis, multisque profundo luxu diffluentibus, facilè ſuperari poſſe crederent, & quas in Apulia & Salentinis urbes antea poſſediſſent, debellatis Cæſarianis ex fœdere ſe recepturos arbi-

trarentur. Florentini quoq; eandem quam cum Gallis & Venetis ante cladem Vrbis (uti memoravimus) ſocietatem inierant, ſecuti, ante omnia Herculem Alfonſi Ferrarienſis principis filium copijs ſuis cum ſummo imperij ſtipendijq; honore præfecerant. Is tum nuptias cum Renata Ludovici regis filia Ferraria celebrarat: ex qua affinitate & ipſe Alfonſus pater commutato ſtudio in eundem belli conſenſum veniebat. Videbatur autem id fœdus tot principum arma conſociantium non æquiſsimo tantùm, ſed longè etiam honeſtiſsimo iure percuſſum, quod ſalutem libertatemq; Pontificis ab initio reſpexiſſe cenſeretur. Verùm hos omnes Cæſarianorum arrogantia cum ſumma impietate coniuncta vehementer angebat & inflammabat, quum ſe dira vaſtatione & crudelibus flammis nobiliſsimas Italiæ urbes deleturos minarētur. Erat enim edita in vulgus fama, eos converſis ſignis poſt abſumptam & dirutam Vrbem pari truculentia ad evertendam Florentiam aſcenſuros, facilè invitante inexplebiles Barbaros, & nulli unquam certi ducis imperio parentes opulentiſsimæ urbis præda, incitantibus maximè eos duobus è conſilio Neapolitano ſenatoribus Ludovico Montalto Siculo, & Antonio Venafrano, quibus uti impijs ſacri imperij decus maximè erat odioſum, ſcilicet ut effrænem atq; omnibus facinoribus contaminatam militum ſociorum colluviem longè a Neapolitanis mœnibus averterent. Quibus adductos rumoribus Florentinos de renovando atq; arctius confirmādo fœdere conſilia maturaſſe conſtat, nimis (uti poſtea compertum eſt) celeri atq; ipſis demum exitioſa feſtinatione, quū Galliæ regis & reliquorum principum prælata ſocietate, Cæſaris amicitiam importunè cōtempſerint. Ingentibus tamen ſententijs de eo fœdere ineundo Florentię certatū eſt, quum civitas in diverſa ſtudia promptis maximeq; facundis ad diſſerendum civium ingenijs ſcinderetur. Movebant civitatē ut Gallorum potius quàm Cæſaris Fortunam ſequeretur, ampliſsimæ Franciſci Regis opes, gravis & excellens Veneti ſenatus authoritas, mirumq; locupletiſsimi Britannię Regis ſtudiū, & Lotrechij pręſentis rei ſecūdę. Nam & tum Genua peropportunè eiectis Adurnijs, qui Cæſari favebāt, in partes traducta fuerat, Antonijq; Levæ pertenues in ſuſtinendo bello vires, & auxiliorum ſpes infirmę viderentur. Quæ res Florentinorū animos per ſe in Gallicum nomen proclives ita impellebant, ut magna pars populi privatis addicta lucris, quæ ſatis opima ex negotiatione Lugdunenſis mercaturę provenirent, Gallici fœderis decreto paratis ſuffragijs aſſentiretur. In tabulis autem diſertè perſcriptum eſt, ut deſcenſuro ad liberandam urbem Romam, invadendamq; Neapolim Lotrechio, Etruſcæ iuventutis legionem adiungerent: ex adverſo ipſe Lotrechius regijs viribus & copijs Florentinæ civitatis libertatē conſervandam ab omni iniuria, defendendāq; ſuſciperet. Atq; ita à Gallo rege miſſus eſt Florentiā Claudius Velleius legatus, & à Venetis Antonius Surianus. qui fœderatę civitatis conſilijs adeſſent. Non probarant id fœdus Caponius ipſe dictator, & optimatium atq; prudentium penè totus ordo, utpote qui ei parti, cui Pontifex adhęſiſſet, omnino adhærendum cenſerent, & cum Pontifice honeſta conditione, quæ incolumen liberę civitatis ſtatū conſervaret, paciſci oportere diſſererent. Providebant enim uſu rerum periti Clementē indomito ſpiritu ad priſtinum patriæ dominatū aſpirantem, facilè obliviſci poſſe recentis acceptę cladis, tanquam non ſuæ, ſed publicę omnium calamitatis, & Cæſari renovata amicitia rurſus coniungi, ut illatam à rebellibus civibus peculiarem contumeliam vindicaret.

dicaret, ipsiusque Cæsaris felicibus armis in patriam reduceretur: quando quidem ipse suspirans & gemens, existimationis suæ iniuriam à Gallis vel intempestivè, vel improbè dissimulatam quereretur, ipso præsertim novo fœdere, quo se illi Florentinis adversus eorum hostes opem laturos pepigissent, cuius nondum maturi, sed certè non multo pòst futuri rerum eventus, verissimus vates Caponius extitit, quum multorum imperitorũ numerata suffragia adversus paucos rectissimà sentientes, uti plerumque fit, maximè valuissent. His rebus cognitis Clemens seipso amarior factus graviter angebatur, quanquam ad eum Viconcius Turenius à Francisco rege missus, ea quæ iam transacta essent, elevare, mollireque, & subtilius interpretari contenderet: sic tamen lenire offensum non poterat, quin ille novi consilij curam coquere putaretur: suspenso nanque animo ex rerum successu in complexum Cæsaris se dare, fortunámque eius sequi statuebat. Memini me eum familiariter sicuti solebat, his de rebus mecum cõtracta fronte sermones serentem in hæc verba prorupisse: Quid mihi Iovi vel incolumi Pontificatus dignitate, vel hac restituta sanitate vitaq; opus est? si ab ingratis civibus patria pulso, & exuli perpetuo deploranda sit maiorum meorum vetus amplitudo, totumq; familiæ decus & fortuna principatus? Hæc enim omnia infami ignavia amisisse atque evertisse proculdubio existimabor, nisi eadem virtute qua illa longo tempore parta conservataq; fuere, & mihi & profugis adolescentibus recuperentur: referasque in annales tuos iustis votis meis non semper fortunam illusisse. At Lotrechius tota ferè hyeme Bononiæ absumpta communicatis cum Veneto, Florentinoque senatu consilijs, & constitutis itineribus per Æmiliam atque Flaminiam in Picenum duxit. Iam enim quas expectabat copiæ Helvetiorum & Germanorum atque item Vasconum, alæq; postremæ equitum advenerant, & Pisanus cum Veneto exercitu antecedens conducto Valerio Vrsino ad Truentum amnem properabat. Valerius clade Romana elapsus Firmum pervenerat, ubi præpotentes habebat propinquos Brancadoræ factionis, cum Guerreria familia de principatu contendentes, cuius princeps erat Federicus Cæsarianæ factionis. Is Firmanorum castella invadebat, nec Cariato antistiti Pontificis nomine Piceni præfecto parebat. Quibus de causis Cariatus Valerium sibi adiungit, & per eum qui alam veteranorum equitum conflaverat, Guerrerium interficit. Valerius quoq; quosdam Cæsarianos in Camertium iugis adortus Orpheo Aufidio duce cęso, profligarat, opulentaq; exuerat præda. Nã Sarra Columna ab Vrbe Camerinũ profectus, Varaniæ familiæ regulos vetere atq; legitimo dominatu depulerat, direpta urbe, & Catharina Ciboa, quæ Ioannis Mariæ uxor fuerat, omnibus ornamentis perfidiosè spoliata, & ad Ridulphum Varanium spurium, cui ipse sororem denupsisset dominatum civitatis detulerat. Ex ea Aufidiana prędа Valerius coëmptis undiq; equis, insignẽ alam auctam viris fortibus exornarat: qua fretus, cohortãte Pisano ad Aternũ amnem contendit, nulloq; negotio, citeriore navigio atq; ulteriore turre potitus, tumultuarium pontẽ effecit, ad id operam insigni studio navantibus quibusdã Venetis nautis, qui forte ad fauces amnis erãt in statione, & subducta navigia multamq; materiam ad efficiendũ sternendumq; pontem convexerunt. Hoc nuncio Pisanus vehementer exhilaratus est, utpote qui neq; amnis ripam defensoribus vacuam, neq; profluentem submersi olim magni Sfortiæ miserabili interitu nobilitatum, facilè transiri posse existimarat. Itaque promotis co-

pijs Valerius eadem celeritatis felicitate Sulmonenſes & Prętutini, Pelignięq; nominis gentes, in poteſtatem ſine vulnere redegit, quod Cæſariani duces eius regionis oppida, nullo militari pręſidio munivissent, rati Lotrechium non illac facturum iter, ſed per Flaminiam ad urbem Romam rectà perrecturum. Non videtur hoc loco prætermittendum, quid Venetis cohortibus præeunte eorũ equitatu à Sulmone iter habentibus acciderit. Eas ſiquidẽ ingenti nivoſoq; ventorum turbine exorta atrox tempeſtas miſerabili ac inopinato cladis genere penè totas oppreſsit: nondum enim planè exacta hyeme, ut in algidis & montanis evenit locis ſerius in ver novum annus aperitur, & culmina montium præaltæ diu inſident & occupant nives. Inter duas Apennini arctas fauces imminentium utrinque altiſsimorum montium adverſis iugis, non multum lata, verùm plana vallis extenditur, ſpatio quadraginta ferè ſtadiorum. Hunc locum incolæ Pelignì quinque milium planum appellant. Hæc autem eſt eius anguſti itineris natura, ut exorti venti quum ingruant, contrario in ſeſe, & rapidiſsimo impetu convolvantur: ſublatas nives è iugis deijciant, & in gyros per aera vertant, quibus media in valle iter habentes, intercluſo ſpiritu repente ſuffocent & perimant. Propterea explorare oportet inconſtantis cœli ſerenitatem, quæ ſubitis ſæpe momentis fallax, viatores decipit: quoniam abditi introrſus ſpecus conceptum naturali terræ habitu ſpiritum, ex illis inflectentium inter ſe montium anfractibus violenter expuant, certo ſemper exitio deprehenſorum, niſi intento curſu celerrimè faucibus elabantur. Periere in eo turbine trecenti ferè pedites, repertique ſunt rigentibus membris enecti, dormientibus planè ſimiles, quum repentinæ procellæ tempeſtas deceſsiſſet. Cognito Valerij, Piſanique progreſſu, qui Aterni amnis tranſitu potiti eſſent, pontemque in eo nullo prohibente conſtruxiſſent, Lotrechius qui adhuc erat circa Firmum incertus an tranſverſis itineribus in Campaniam ſigna verteret, celeritatem ſibi adhibuit, & Venetas conſecutus copias, tormentis Aternum amnem antè parato ponte tranſvectis in Apuliam penetravit. Petrus quoque Piſaurius apud Lotrechium legatus, & Camillus Vrſinus cum reliqua parte exercitus Veneti ſeſe Piſano & Gallis coniunxerunt. Conſtabant Venetæ copiæ mille fermè levis armaturæ equitibus, in queis erant Epirotici & Græci generis pileati peltatique circiter quingenti, Andrea Cibranio duce. Reliqui Italico more galeati, thoracatique erant, inter quos armis ſplendidior, & Thracibus equis validior Valerij ala cenſebatur. His adiunctæ erant aliquot cataphractorum turmæ, ipſaque præſertim Alfonſi Ferrarienſis principis ala, Fãciſco Cantelmo nobili duce ad Lotrechium iure fœderis miſſa. Peditatus autem conſtabat Germanicis cohortibus octo mercede conductis, quibus præerat Petrus Avogarius nobilis Brixianus: reliquæ cohortes erant ex delectu Italico, apud quas Gabriel Ripa veteranus ſummam obtinebat authoritatem. Eodem quoque tempore Gallicis ſeſe caſtris adiunxit Petrus Navarrus, qui commeatibus cavens, & locorũ notitia adductus eum Vaſconibus ſuis, & Cantabris, & per Sabinorum & Aquilanorum fines, Fucinumq; lacum, Capiſtrano oppido ex itinere expugnato, iter confecerat, Luceriamq; peruenerat. Atq; ita Lotrechius poſitis ad Sanctũ Severum caſtris, nuſquã conſpecto hoſte copias recenſuit, quæ & ſpecie & numero, roboreq; firmiſsimarũ gentium, triginta ferè millium numerũ implebant. Valdemontius Lothoringiæ reguli frater, qui ſuperioribus annis ea ſpe Neapolim penetrarat,

trarat,

trarat,& Salernum manu ceperat,ut regno quod antiquitus Andegavensium regum fuisset(horum enim ipse legitimæ stirpis erat hæres) adiudicante Clemente potiretur,legiones duas Germanorum ductabat. Præerat Helvetiæ legioni Tedanus Comes, Bastardi Sabaudi filius,quibus addebantur subsidiariæ Sclopettariorum Italicæ cohortes. Equitatus autem Gallicus peramplus erat & illustris,cui Gherlindanus Britannus ab Henrico Rege missus,peculiarem alam adiunxerat. Hac procedentis Lotrechij fama permoti Aurantius & Vastius operam dabant, ut Germanos & Hispanos hærentes prædæ reliquijs,& de constituenda in Vrbe colonia cogitantes educerent. Exuisse enim usq; adeo veterē ferociam,turpiq; ocio emarcuisse videbantur,ut nisi ęgre multaq; comminatione severi imperij, signa sequi velle crederentur. Sed illatus ab infenso validoq; hoste metus, & salutis & decoris cura, vel segnes animos ad iter erexit. Atque ita vacua relicta Vrbe Latina via profecti ex itinere Vastius Vallemontonium Latij oppidum, quod Baptistæ Comitum familia nobilis adolescens, neq; portas aperiret, neq; cōmeatum præberet, tormentis expugnavit,cruenta irruptione direpto oppido,quod in ingressu nonnulli viri fortes,& in his Beltrandus Rusius nobilis Parmensis,& Gallindus Hispanus cohortis præfectus,Vastioq; familiaris cecidissent. Exinde per Hernica oppida in Campaniam iere,ad lęvamq; deflectentes per Sidicinos,Exerninos atq; Alifanos fines,& per Serram demū, quam vocant Capreolam, ex qua facilis est ab Apennino in Apuliam descensus,Troiam pervenere. Hęc urbs ex veterum Harporum ruinis,cuius agri pars nomen adhuc retinet,ædificata dicitur,magnamq; habet celebritatem, quod edito in colle posita, subiectæ Apuliæ campos, Garganumq; montem, & Hadriatici maris litora prospectet. Lotrechius ubi hostes ad Troiam constitisse didicit, Luceriam ad Navarrū est profectus: sequentique nocte Valerium,quod firmis & expeditis turmis uteretur, & ipse alacri ingenio navandæ operæ esset avidus, Troiana via exploratum misit, ut aliquo excepto de hostium consilijs numeroq;,ac eorum sede & castrorum ordine certius cognosceret. Inter Luceriam & Troiam medio ferme itinere, flumen exiguū verum cavis admodum ripis decurrit,in quo ex pari explorandi studio Vastius Hispanorum validam manum condiderat. Inalbescente itaq; cœlo Valerius ad amnem præveniens, quum paucos equites ab amne in ulteriorem ripam evadere iussisset,hostes in insidijs occultatos deprehendit. Illico quid repererit(quod ita facere iussus erat) Lotrechium docet,petitq; ut sibi liceat transire amnē,& cum hoste manū conserere. Id severe negat Imperator, sed mox alacrium iuvenū globus e Gallicis alis Valerium subsecutus cōspecto hoste,quin pertransiret, vel obtestante obsistenteq; Valerio retineri non potuit. Accensum est leve primo prælium,sed sensim acrius & ardentius. quoniā multo frequentiores quam putassent Hispani pedites & equites ex depressis locis prodibant. Pugna autem eo deducta est, ut Galli quanquam summa alacritate depugnarent, in magnum discrimen perducti viderētur: quorum permotus periculo Valerius vel contra Lotrechij imperium opem ferendam statuit,ne in primo congressu ad omen universi belli aliquod detrimentum vel dedecus acciperetur,quando ea Gallorum manus ex equitibus primæ nobilitatis constaret, cui se ducem præbuerat Griffeius cum Regis gratia, tum suo bellico vigore præstans iuvenis. Nec mora,suo procursu Valerius iam plane circumventos & perturbatos Gallos confirmavit, opportuneque summotis

hoſtibus citra amnem reduxit. Nam aliæ atque aliæ hoſtium turmæ, & peditum cohortes eo conſilio ex acclivibus locis ſe demittebant, ut aucto numero renovatoq; impetu, pulſos in amnem, præruptumq; cavæ ripæ alveum præcipites darent. Succenſuit Valerio Lotrechius, quod ſuo iniuſſu amnem tranſiſſet, quaſi eum puniturus, niſi Griffeius cum ſuis defenſus, & proculdubio ſervatus, resq; peropportune & fortiter geſta, ſeveri alioqui ducis iracundiam mitigaſſent. Poſtero die Lotrechius motis caſtris ad hoſtes rectà contendit, in ſubiectisq; Troiæ campis equeſtri prælio ſumma utrinq; alacritate certatum eſt, nullis quidem interpoſitis ſclopettarijs, ita ut levi cum periculo, quantum quiſque eques lancea gladioq; valeret, ex criſtis ac inſignibus noſceretur. Captus eſt in eo congreſſu Martius Columna impiger adoleſcens, quem Pompeius Cardinalis patruus paulopoſt pecunia redemit. Cæſariani duces acclivibus in locis caſtrametati, diſtinctis atque ordinatis copijs ſub Troia conſtiterant: poſteroque die Lotrechius ſeſe in conſpectum dedit, ita aciem flectens, & copias oſtentans, ut multo tubarum clangore hoſtes è propinquo ad committendum prælium provocaret, & provectis in gyrum curulibus tormentis, in adverſos ea diſploderet. Sed pilæ in erectos per acclivia hoſtes minimũ inferebant detrimentum, quod terreno ſtatim hauſtæ vix uno aut altero interfecto, nec ſubſilirent, nec confertis aciebus inciderent, ſic ut uni tantum ſignifero Chriſtophoro Ario cum vexillo dextra manus falconis ictu abriperetur. Apta videri poterat occaſio conſerendæ pugnæ quibuſdam audacibus, quod inſolentiſsimi hoſtis conſpectum tam diu minime ferendum putarent, eundemque ducem atque eoſdem hoſtes ſæpius victos acri concurſu propelli & profligari poſſe arbitrarentur. ſed Vaſtius et Dorbinus Auranti) fervidos impetus moderari ſoliti, Gallos mora & cunctatione eludendos, refrigeratáque demum earum gentium quæ impetu valerent, dimicandi cupiditate, ſine vulnere, uti ſæpe alias debellandos differebant, ob idque præſertim quod tum omni tormentorum carerent apparatu, & cataphractorum alas, Garzia Manrico, & Ludonio ducibus, Neapoli profectas, atque item quorundam procerum Neapolitanorum auxilia, ipſúmque præſertim cum ſuis cohortibus Fabritium Mamaraldum expectarent, ne priuſquam bene explorata victoria, non de regno modò Neapolitano, ſed de Mediolaneñſi quoque imperio unius prælij alea dimicarent. Id verò unum eos ad confligendum hortari poterat, quod nondum Horatius Baleonus cum Etruſca legione Lotrechij caſtris applicuiſſet, proptereaque ſi pugnam differrent, hoſtem non novis, ſed exercitatiſsimis ſclopettariorum cohortibus firmiorem ſe poſtea inventuros intelligererent. Conſtabat enim ea Baleoni legio magna ex parte veteranis, quum ſub Ioanne Medice ad ſummã bellicæ virtutis opinionem perveniſſent. Verũ ut poſtea ab ipſo Vaſtio, Dorbinoq; audivi, Hiſpani & Germani nequaquã priſtinam eo die animorum alacritatem oſtenderunt, quum multorum menſium deſidia, & luxu captæ Vrbis enervati, onuſtiq; præda, omni decori & laudi, quæ periculo parari poſſent, vitam anteferre, & partis divitijs atq; ocio frui velle viderẽtur. Per hunc modũ Lotrechius fruſtra provocato laceſsitoq; hoſte, ea copiarum & pugnæ oſtentatione lætus, quod hoſtes alias pugnaciſſimi oblato prælio defuiſſent, copias ſuas reduxit in caſtra, & ſeptẽ ferè ſequentibus diebus quid conſilij agitaret hoſtis expectavit, quum perpetuo in eadem planicie, inter duo caſtra quotidiana exercitatione, minutis & diverſis eque-

ſtribus

stribus pręlijs certaretur, decoro potius quàm cruento spectaculo, quũ ingens utrinque equitum multitudo, nihil intermixtis sclopettarijs, raro lethali vulnere dimicaret. Cecidit tamen è Cæsarianis Teias Aghillarius levis armaturæ equitum præfectus, quum aurato insignis sagulo in aciem prodijsset, & hostes eum ab illo splendido ornatu Aurantium esse existimantes certatim adorirentur. Hic est ille Teias immanis sævitiæ Hispanus, qui capto in Vrbe Laurentio Granio Signino episcopo, Romana florenti eloquentiâ, quum ille egens pecuniæ, & direpta domo redemptionis pretium ægrè expediret, sacratum caput insolenti vulnere propè discidit. Interceptus quoq; est Ferdinandi Gonzagæ alæ equitum signifer Campegius cum vexillo, quum frumentatoribus præsidio missus in Gallos equites incidisset. Tum vero Cæsariani cognito Baleoni adventu, qui non procul inde aberat, movenda castra statuunt, & rectà Neapolim multis de causis contendendum censent, ut ibi certiore spe commeatus, & maioribus præsidijs bellum gereretur. Sergianum vero Caracciolum cum sua cataphractorum ala, duabusq; Hispanorum, & quatuor Italorum cohortibus Melphim ipsius Sergiani ditionis urbem, ut præsidio sit dimittunt, multisq; relictis ignibus, crassiore matutina aura tecti, deceptis Gallis & prçmissis impedimentis, peditatuq; omni novissimum agmen valido equitatus præsidio firmant, & per Creppacorij iuga, quæ sunt arctæ fauces, è Samnio in Campaniam descendunt, serò persequentibus Gallis, qui in ea exortæ nebulæ caligine, de discessu hostium nihil pro certo explorare potuerãt. Nec multò post Horatio Baleono obviam missis equitibus eius legionem ab apparatu specieq; militum cumulatè laudatam cum mutua gratulatione in castra receperunt. Tum verò apud Lotrechium in consilio disputatum est, an hostẽ prælio decertare non ausum, & ex ignobili discessu in non dubiam conversum fugam, uti credebãt, persequi prestaret, an expediendis commeatibus; nihil in tergo nisi pacatum, omniq; metu vacuum relinquere. Guidoni Rangono, qui multi usus dux habebatur, ipsiq; item Valdemontio, & præfectis alarum ferè singulis, uniq; præsertim Valerio Vrsino magnopere placebat instare abeuntium tergis, & proculdubiò à clandestino turpiq; receptu perterritos & disiunctis agminibus diversa itinera capientes, toto equitatu consectari: fore enim ut insigne detrimentum novissimis inferretur. Si verò hostium equitatus ora cõverteret, ut postremi agminis terga tueretur, eum per sclopettarios Etruscæ præsertim legionis, qui essent summæ pernicitatis atq; peritiæ, facilè sustineri atq; propelli, & si fugam intenderent, exui impedimentis: quo eventu nihil ipsis Romana prædâ onustis gravius, nostro verò militi lætius, et ad opinionem speratæ victoriæ confirmandam atque attollendam utilius & speciosius accidere posset. His Navarrus (si universi belli exitus spectetur) fatali sibi & Lotrechio, cæterisque ducibus & copijs maximè funesto consilio contradixit, veterem secutus belli rationem, ne si fervidis animis abeuntibus hostibus incumberent, ea omnis qua tum potirentur, adipiscendi commeatus facultas amitteretur. Neque enim sperare debere, ut vicos & oppida commeatibus plena, per quæ antecedens & prædabundus hostis transiret, diffugientibus metu incolis reperirent. Relinqui siquidem in tergo Melphim opulentã urbem militari præsidio & peculiaribus Sergiani reguli viribus confirmatam, unde frequentibus eorum eruptionibus impediri atq; intercludi subvectiones frumẽtarias posse, nemo belli regionisq; peritus non dubitaret.

itaque sibi Melphim omnino aggrediendam expugnandamq; videri, & circumiecta oppida in potestatem redigi debere, ut nihil hostile retro metuant, & deficientium ab hoste eius tractus populorum fama aucti, ex tuto Neapolim usque penetrent. Hæc apud Lotrechium sententia vicit, quum nec fugientes & perturbatos prope Cæsarianos Fortuna desereret. Nec mora Navarrus cum iusto tormentorum apparatu Melphim contendit, eisque prolatis magnum in muro hiatum fecit, sed nequaquam usq; adeo latum, ut non plus quã bini aut terni milites irrumpere posse appareret. Subiêre tamen temerè atque audacius quàm expediret Etrusca vexilla, quæ quum per ardua eniterentur, & difficiliorem opinione aditum reperirent, multis interfectis & vulneratis retroversa sunt, egregiè propugnante Sergiano. Cæterũ Vascones & Cantabri Etruscis successêre, magnaq; vi ad deiecti muri aditum dimicatum est, maiore oppugnantium cæde atq; periculo: quoniam Navarrus ut conglobatis cohortibus latiorem ingressum pararet, tormenta in eam partem cõtinenter ita adigi iubebat, ut multi qui primi ascenderant, tergis pilas exciperent, & miserabilis sociorum strages ederetur. Sed his incommodis atq; vulneribus accensi pariter Vascones & Etrusci, vi facta in urbem perruperunt, neq; quisquam ferè ex Hispanis & Italis qui erant in præsidio irati victoris sævitiem effugit, manavitq; cædes ad oppidanos tanta rabie, ut infantibus & fœminis ægre parceretur, & victores inter se de captivis & præda rixantes catervatim manus conferrent: quæ res cęsorum stragem accumulavit: Nam à Navarro circiter quingenti omnis generis milites desiderati sunt: ex oppidanis autem & præsidiarijs cohortibus & turmis supra tria hominum millia cecidisse referuntur. Captus est ipse Sergianus Caracciolus, qui constantissimè, uti debebat, suam urbem defenderat. Melphi expugnata, Venusini Gallis deditionem fecerunt, quorum exemplum secuta sunt pleraque oppida Lucaniæ & Apuliæ, apud quæ non ingratum erat ex veteribus studijs Gallicum nomen. Atque eo modo Navarrus quum nulla hostium manus occurreret, ad Lotrechium reversus est. At Cæsariani ex itinere Arriano oppido direpto, quòd Arrianenses ex vetere factione Gallorum adventum expectare viderentur, pręter Avellinum & Montefusculum lacteis figulinis nobile, tripartito agmine, quum Aurantius cum Germanis præcederet, Gonzaga cum equitatu latè diffuso, quòd nemo instaret hostis, subsequeretur: & Vastius cum Hispanis Nolam peteret, paucis diebus uno fermè tempore Neapolim contenderunt. Cæterùm Hispani ad Nolam more suo stipendia flagitantes, vix concionantis Vastij cohortatione, ad seditionem consternati, in officio contineri potuerũt, increpita scilicet malignitate atque stultitia eorum, qui præda divites instante tergis hoste, stipendia vel merita, importunissimo tempore postularent. Ad id impudentiæ facinus milites Dorbini opera incitatos Salsedus eximiæ virtutis veteranus dictitabat, non obscura dignitatis obtrectatione, quando is ad honorem magisterij castrorum, quo Dorbinus fungebatur, vehementer aspiraret. Qua de causa Dorbinus ut calumniam dilueret, capitale ausus facinus, spectante Vastio in Salsedum ensem destrinxit, eique brachium discidit. Eius atrocis & insolentis facti conspectu acriter permotus Vastius, in Dorbinum irruit, sua manu Salsedi iniuriam, & percussoris temeritatem vindicaturus. Quo animadverso Dorbinus ex irati ducis oculis vitæ suæ periculo, in genua procumbens, gladij cuspide comprehensi capulum duci porrigẽs, hoc inquit in meam

necem utere Imperator, qui iracunde potius quàm inique nominis tui offensa maiestate deliquerim. Tanta enim erat erga Vastium vetus Dorbini reverentia, ut effugere metu mortis dispuderet. Hic demissi & supplicis, nec mortem deprecantis habitus paratam semper in Vastio generosi animi clementiam facilè excivit, eique non modò pepercit, sed pristinum honorem qui erat summus in exercitu etiam conservavit: quod strenuissimi viri eo gravi bello virtutem magno sibi usui futuram iudicaret. Sed Salsedus nequaquam mortiferi vulneris, sed implacabilis animi dolore multos post dies Neapoli excessit è vita. Quum Cęsariani duces ad Neapolim coniunctis copijs pervenissent, & Vastius orantibus Neapolitanis, & sese omnes affatim commeatus suppeditaturos pollicentibus, castra idoneo loco extra urbem ponenda censeret, Vgonis Moncatę, & Alarconis sententia prælata est, qui introducendum in urbem exercitum contendebant: quoniam dilabentibus, & in fidem nutantibus quibusdam Andegavensis factionis regulis, populum ab insita levitate novis rebus & regibus semper studentem defecturum crederent, quum primum Gallica signa conspiceret. Contineri enim in officio & fide facilè posse præsentibus, & portas & mœnia tuentibus militum præsidijs: quando paratus esset in urbe, & in arcis horreis frumenti & commeatus omnis generis copia, vinique præsertim, qua una re allici promererique Germanorum animos constaret. Hanc reliqui duces Aurantius & Gonzaga militibus id expetentibus favere soliti, sententiam approbarunt, vel graviter reclamante Vastio, qui eo consilio urbem miserè & propè hostiliter à socijs direptam iri intromisso exercitu prædicabat. Sed nihil eius ante provisæ calamitatis detrimentum externorum ducum animos permovebat, utpote qui neglecto omni civium incommodo, uni tantùm defensioni urbis, publicæque militum saluti prospicerent. Atque ita frustra lugentibus Neapolitanis per idonea urbis loca exercitus regionatim est distributus. Nec multò post Lotrechius cum omnibus copijs in conspectum se dedit, castrametatusque editis in collibus, & perductis perpetuis munitionibus quæ ad mare usque pertinerent, pręaltis atque admirandis aggeribus se circumsepsit; ipseque in Aragonij Moncalti villa prætorium fixit, quæ exeuntibus ab urbe Campana via ad dextram relinquitur. Navarrus autem diversis constitit in iugis; qui ad levam ultra divi Martini collem vergunt, & Ianuariæ portæ imminent, & in Ioannis Roscij villa munitissima castra constituit, eo consilio ut longam obsidionem terra mariq; instituerent, & vicinas Neapoli urbes Capuam, Aversam, Puteolos & Nolam, quas occuparant, præsidijs obtinerent. Tum verò Gallorum antecursores, atque admixtæ aliquot sclopettariorum cohortes ab æde divi Antonij ad Campanam usq; portam decurrerunt, in quas Cæsarianorum globus erupit, certatumque est tumultuaria pugna, sed paucis utrinq; interfectis, quum Galli aucti numero vehementer urgerent, Cæsariani cadente Verreio intra portam compulsi sunt. Hic Verreius, ut suprà diximus, ab Hispania missus à Cæsare Romam ad duces mandata detulerat: verùm postea depravatus malignitate quorundã, ne interesset pactionibus quibus Pontifex dimitteretur, astutè quidem, sed levissime Neapolim concesserat, primusq; improbæ suæ voluntatis pœnas dedit. Exinde cunctis ferè diebus levia certamina ferebantur, quũ Galli audacter procurrerent, & Cęsariani erumpentes novi hostis ferociam egregiè sustinerent. His minutis pręlijs nonnulli utrinq; ceciderunt, quòd inter-

mixti equitibus sclopettarijs rem gererent, & eos dispersos Hispani levis armaturæ equites turmatim aggrederentur. Per hunc præliandi morem Roscinius Ciarius nobilis atq; fortissimus inter Etruscos iuvenis, quũ suos dispalatos recipere conaretur, ab equitib. est interfectus. Interim Neapolitani inexpectata ab Hispanis atque Germanis domesticarum rerum detrimenta perpessi, & duriora indies expectantes, sese privatis obsidionis ærumnis, periculoque publico eripere cœperunt, atque inde nauigantes in proximas Capreas, Aenariam, Prochitam, & Surrentini litoris tuta ab hoste atque salubria loca se conferebant. E proceribus quoque Neapolitanis plerique dilapsi sunt, & in his mutata fide multo maxima pars Andegauensis factionis ad Gallos transijt, primusque omnium Vincentius Caraffa Montis sacræ arcis oppidi regulus, Cęsarianis diffidens rebus ad Lotrechium se contulit. Huius viri iudicium quòd exactæ militaris prudentiæ haberetur, multi sunt temerè subsecuti, quod à tanto viro consilium anceps, nisi graui cum ratione susceptum non existimarent. Ex his fuere Caracciolus Murconij Comes, Ferdinandus è Pandona familia, Bouiani regulus, Federicus Gaetanus, Franciscus Aquinas Quadratæ in Apulia regulus: qui demum finito bello aut securi percussi, aut bonis mulctati, malesanæ & infidæ levitatis pœnas dederunt. Sergianus quoque Caracciolus qui animo tam forti quàm fideli apud Melphim captus fuerat, quum aliquandiu summis precibus ab Aurantio, ut redimeretur, impetrare nequiuisset, ab hac contumelia indignabundus Lotrechio liberanti sese addixit, dictoque sacramento à rege alæ equitum præfecturam promeruit, & decora sacri ordinis nobilium procerum torque donatus est. Interea Neapoli quanquã magna frumenti copia suppeteret, conficiendi panis difficultate usque adeo laborari cœptum est, ut Germani præsertim frumento cacabis excocto vescerentur. Nam & frumentariæ molę quæ sunt ad Sebethum fluviolũ, & aliæ quæ sunt in Glani amne ad Acerras, atq; Suessulam, in potestate hostiũ erant, cui incommodo solerter occurrebatur ab Hispanis & Italis qui paruas è lapide suburbano molas manu ductiles confecerant, quibus triticum egregiè, sed nequaquam affatim molebatur. Nec vini iam tanta supererat copia quæ satis esset Germanis, aquæ potum tanquam visceribus noxium abominantibus. Eius quidem desiderio tanquã æquum & debitũ postulantes uniuersas propè vrbis cellas cum fremitu scrutabantur, sic ut Daualam ipsius Vastij domũ sæva irruptione violare non veriti, aliquot Græci vini dolia, subter hortum manufactis scrobibus recondita, ex indicio infidelis fabri detegerent, factoq; totius exercitus concursu, perpotãdo galeis & aquarijs cuppis asportando ocyssimè exhaurirent, quũ modicè parcendo, omnibus per aliquot dies suffectura crederẽtur. Interea accitus a Lotrechio è Genua Philippus Auria, Andreæ Auriæ Gallicæ classis præfecti legatus, cum octo triremib. circa Neapolim venit: cuius adventu propè omnis advẽtitij commeatus spes hostibus intercluſa videbatur, eoq; arctius quòd supra Ligusticam classem, Venetorum quoque triremes circiter viginti superato Messanæ freto ad invadenda obtinendaque litora, propediem venturæ nunciabantur. Qua rerum fama adducti Cæsariani duces, priusquã Venetę triremes Siciliæ fretũ transirent, cum Philippo confligere statuerunt. Habebant Cęsariani sex tãtum triremes, biremesq; duas, confisiq; virtuti militum, & quatuor magnarum navium scaphis quas sclopettarijs impleuerant, & reliquis pari ratione minoribus nauigijs, quæ frahatæ vocantur, concurrere

rostris,

rostris, manusque conserere minimè dubitabant. Erat enim cum Vastio, qui cum Vgone Moncata prætoriam conscenderat, delectorum flos militum, nam Dorbinus accuratè fortissimum quemq; et Cantabrico mari assuetum viritim delegerat, & in his promptissimos centuriones atq; signiferos, quos nihil maris nausea atque iactatione perturbari consuesse didicisset. Conscendit quoq; & ipse magister equitum Ascanius Columna, & pleriq; alij viri insignes sua sponte nihil de victoria dubitãtes: & ne Germani quicquam Hispanis de virtute concederent, Conradino Glornio duce circiter ducẽti duas triremes complerunt, magnaq; alacritate è Pausilipo solventes, ad insulam Capreas contenderunt, atq; ibi iuxta fontes ex iocundiore mora largius epulati, Consalvo etiam Barectæ Lusitano cucullato, qui religiosæ soliditudinis causa illis in rupibus tugurium condiderat, concionanti aures præbuerunt. Is vehementissimè cohortatus duces singulos obtestabatur, ut pristina virtute uti, pietatisque patriæ memores, crudeles ulcisci Ligures, atq; eos acri maximè impetu invadere ad non dubiam victoriam vellent, scilicet ut tot miseros Hispanici generis viros longè fortissimos, quos illi perpetuis verberibus & contumelijs affectos, & pro servis remigibus cathenatos ad transtra detinerent, ærumnosa atq; infami servitute liberarent. Dum prolixè atq; inflammatè Barecta concio naretur, Biordus Agnesius Neapolitanus non tam Gallicæ factioni addictus, quàm Hispanorum arrogantiæ infensus, in adversum insulæ litus se demisit, & veloci vectus navicula ad Philippũ advolavit, primusq; certum nuncium tulit de numero apparatuq; & ducibus Cæsarianæ classis. Quo cognito Philippus supplementum unius centuriæ sclopettariorum à Lotrechio postulavit & accepit. Nec diu post Cæsariana classis pluribus expansis vexillis conspicua, a Capreis discedens in conspectum hostium se dedit. Erat tum Philippus oram legens Salernitani litoris ad Concham stationem, quam promontorium tenue, Vrsi caput à nautis appellatum, suo obiectu efficit. Id abest non magno spacio à prominentiore Campaniæ promontorio, quod Athenæum antiquitus dictum, hodie Capellam incolæ vocant. Ea species ornatissimæ hostium classis non mediocriter Ligures commovisse visa est, sed rei navalis periti, eam mox non ineptè contempserunt tanquam secus ac disciplina flagitaret, nullas ad mali summitatem caveolas, quas gattos vocant, habentem. Eæ caveæ summis alligatæ malis singulos speculatores simul & propugnatores continent, sicuti in carchesijs onerariarum navium fieri videmus, è quibus deni & sæpe pro navigij magnitudine viceni homines saxis, atq; missilibus propugnant. Tum verò Philippus advocatis in prætoriam navem trierarchis, his ferè verbis eos allocutus est, digito adventantem hostium classem ostendens. Viri inquit generosi invictæque virtutis, cives optimi, magnum hodie (uti video) ex certa propè victoria decus proponitur, quum numero triremium, cunctisq; rebus bellici apparatus, & fortitudine animorum, peritiaq; rei navalis præstemus. Sint utiq; hostes nostri, ut ipsi iactant, egregiè pugnaces terrestribus prælijs, in navali certè cõcursu, neq; discurrere, neq; se conglobare expeditè poterunt, qum inter transtra & angustiis in foris sibi sit dimicandum excipiendęq; sint, uti sors feret, tormentorum pilæ, quum nullus receptui, aut declinationi locus propugnantibus relinquatur, præpediente præsertim remigum turba, quæ obiecta ictibus, & suo periculo terrefacta, facultatem consistendi, aut locum mutandi prorsus eripiet. Itaq. quum nihil de receptu nobis sit cogitandũ,

dd 4

& ne dedecus admittatur, omnino sit cum oblato hoste confligendum, existimate veterum maiorumq; nostrorum gloriam tot prosperis navalibus prælijs partam, in dextris vestris atque peritia esse repositam. Hanc uti reor quisque optimus civis, non conservare modo, sed augere plurimum debet, ne degeneres atque obliti disciplinę à socijs pariter atque hostibus existimemur. Ipsum verò Andream Auriam imperatorem nostrum præsentem adesse putatote, & virtutis ac ignaviæ futurum testem, ut fortibus digna, aut æquo iure ignavis ignominiam paret. Trierarchi vocem sustulerunt, quam alacres & pugnæ avidi edere solent, paucisq; verbis de excipiendi atque invadendi hostis ordine inter se constituentes, ut quæ in rem opus forent, aptè pararent, ad triremes suas continuò redierunt. Summa expediti decreti fuit, ut Philippus quinque rostratis suis in hostem inveheretur, cū reliquis verò tribus Nicolaus Lomellinus in altum evadens, ubi cœptum foret prælium, capto circuitu, reflexoq; opportunè remigio in puppes lateraq; hostilium navium prætoria præcipuè petita audacter incurreret. Itaq; Philippus è promontorio in apertum mare progrediens, sese ad pugnam obtulit: neq; Vgo vel ob id eam detractare ausus est, quòd tres quas diximus Lomellini triremes concepto metu aufugere crederet, & iniqua conditione quinas Aurianas secum concursuras arbitraretur. Vbi appropinquatum est, ambæq; prętorię ad mutuum concursum proras dirigerent, Vastius salubri ratione Vgonem hortabatur, ut prior maius tormentum emittere properaret, ut exorta fumi caligine hosti certior ictus eriperetur. Sed Vgo qui rei navalis peritissimus existimari volebat, & dudum cunctis veteribus trierarchis ad Capreas pugnæ aleam minime subeundam differentibus, ignavia increpita contradixerat, tam diu displodere tormentū distulit, ut Philippus in id sedulò intentus, atque aptè collimans suum ingens tormentum, quod Basiliscū appellabat, in hostem emitteret. Huius immanis pila perfractis supra rostrum crassioribus pluteis, qui Rambattæ vocantur cū horribili strage hominum per foros à prora in puppem pervolavit tanta violentia, ut discerptis supra triginta partim militibus, partim navalis officij magistris & remigibus, etiam in ipsa puppe multos insignes discerperet, & in his Petrum Cardonium Siculum, Vastij propinquum, qui geminos fratres Valpergas Masinij regulos, ob trectatione amatoria apud Mediolanum interfecerat, & Leonem Tassinum Ferrariensem, à quo Gevarræ Potentiani reguli filius ex simultate Vastij cum patre concepta magnę spei adolescens, insons nuper fuerat confossus. His accessit Gusmanus Hispanus miræ dulcedinis citharœdus, qui ioci causa (uti fata trahebant) conscensis iam principibus & oram solventibus, in prætoriam per remos prorepserat, sic ut horum cruore atque visceribus Vastius & Vgo fœdarentur. At Vgoniani libratores ita suum ingens tormentum in Philippi prætoriam direxerunt, ut præpediente hostili fumo non magnum inferret detrimentum, quoniam Ligures secus ac Hispani non per foros expositi ictibus, sed ad scalmorum proiecturas, quas posticios vocant, intra circumseptas solidis asseribus spondas proclinati, inter remiges consistebant, & per fenestellas tanquam è mœnibus crassioribus sclopettis rem gerebant. Interim dispari Fortuna Cæsarianæ tres, quarum nomina hîc minimè prætereunda putamus, Gibba Iustiniano Ligure vetere trierarcho, in qua propugnatoribus præerat Cæsar Feramusca, & cum hac duæ Catelani generis Secamia à Secamo impigro trierarcho, & Villamarina pa-

riter à Bernardo Villamarino nuncupatæ, concitato remigio Aurianas duas Peregrinam scilicet & Donzelliam, quæ vox pedissequam virginem significabat, adactis rostris invaseruut, vehementiq; edito certamine in eas Hispani milites egregio ausu transilierunt. His conspectis rebus Lomellinus opportunè ex suo flexu conversis proris uti constitutū imperatumq; fuerat, ad navandam operam advolavit, tantoq; impetu in hostilem prætoriam invectus est, eo ordine, ut uno tempore tria maiora tormenta in hostem disploderentur. Maura puppem deterso gubernaculo perfregit. Cæterū patrona quæ ab inaurata Neptuni imagine Neptunia vocabatur, disturbato foco, & aliquot remigibus discerptis malum perfringens, ita convellit, ut quod miserrimum & in multis lethale fuit, antennæ conciderent, quarum casu complures oppressi sunt, & in his Hieronymus Tranensis, qui in universa tormētarij negotij præfectura Antonello patri Cæsaris munere successerat. Domina vero quæ matronæ perornatæ ad puppem signum præferebat, rostrum & reliqua proræ tabulata decusit. Nec mora eæ tres conversis remis iam ab hoste Peregrinæ atq; Donzelliæ captis maturè opem tulerunt. Porrò Mauratum peritissimè se se circum volvens in oppositam Gibbam minorum & mediocrium tormētorum procellam grandinis modo effudit gravi Gibbæ periculo: nam præter epibatas & remiges fœdè occisos, Cæsar etiam Feramusca smerilij, quod est minoris falconis genus, pila traiectus in mare decidit: ipsi verò Iustiniano trierarcho femur glande traiectum, & Baredus centuriæ sclopettariorum præfectus, tribus mortiferis vulnerib. est sauciatus. Alia in parte Perpenniana & Calabrensis Oriana nomē accipiens à familia trierarchi, qui inclyti olim navalib. victorijs Rogerij Oriæ stirpis esse dicebatur, quū hostiles Syreniam atq; Fortuniam adortæ, utramque magno affecissent incommodo, & ferè in potestatem redegissent, conspecta suorum clade incolumes in fugam se dedere. Desperata namque victoria, quòd stratum viderent prætoriæ vexillum, & Villamarinam atque Secamiam circumventas, subindeque receptas, quas Hispani pauloantè occupassent Peregrinam atq; Donzelliam, dissipatamq; scapharum & biremium classiculā conspicerent, sese servare Cæsari, quàm cum reliquis eundem adversæ sortis casum subire maluerunt, quanquam id consilium ut nimis properè captum à multis improbaretur. Ab hac duarum triremium fuga, extemplò concessa est Philippo victoria: nam Vgo qui rotundo protectus scuto, nudatoq; ense paululum à puppe discesserat, dextrum glande brachium, coxamque sinistram parvi falconis pila ictus ceciderat. Vastius quoq; in cervice iuxta aurem fictili globo incendiarij pulveris graviter vulneratus, crebrisque lapidum è gattis iaculationibus contusa galea malè mulctatus, & Ascanius Columna dextra, & altero pede debilitatus Lomellino deditionem fecerant. Philippo autem in paranda victoria magno usui fuerunt Mauri, Turcæque remiges, quos promissa libertate exutisque compedibus, & distributis armis ad prælium accenderat tanquam veteres Hispanorum hostes, Vgonisq; præsertim nomini infestos. Hi nanque longè fortissimè atq; audacissimè dimicantes in hostiles triremes transcendere nudi prorsus, & gladijs scutisq; contenti nō dubitarunt, mortuoq; Vgoni barbarico fremitu aliquandiu illuserunt, cadaver circumflectentes, & cum risu interrogātes, num ad invadēda Africa litora esset reversurus. Per hunc modū ad Vrsi caput Amalphitani litoris navali prælio, quo nullum ætate nostra cruentius fuit, decertatum est.

Nam ſeptingenti circiter veterani milites Hiſpani, præter totidem remiges & nautas Cæſarianæ claſsis, aut trucidati, aut demerſi periêre: & Philippus victor in uniuerſum epibatas & remiges ad quingentos, & in his aliquot peritos gubernatores & nautas, atq; unum omnino trierarchum deſideravit. Ex hoſtilibus duas triremes, & ad has biremem, aliquot ſcaphas, mioparonemque unum, quem brigantinum vocant, demerſit, binisque in altum, ut diximus, fugientibus, reliquas duas in quibus erat prætoria manu cepit: quibus ſuarum quæ tormentis quaſſatæ fatiſcebant numerum ſupplevit. Præter Vgonem & Feramuſcam fortiſsimi cohortium præfecti, interfecti ſunt Macinius Daia Cantaber, Ioannes Biſcainus, Zambronius atque Baredus. In poteſtatem verò vivi devenêre, præter ipſum Vaſtium & Aſcanium Columnam, Franciſcus Hicardus trierarchus, Ludovici arcis Neapolitanæ præfecti Germanus frater, cui pugnanti gravioris tormẽti pila ab ima nate pulpoſum femoris torũ horribili, ſed non mortifero ictu, quod habitus eſſet prępinguis, abripuit. Philippus item Cerbellio ſine vulnere, & Ioannes Caietanus, Vaurius Belga, Acogna Gallus Borbonij profugi ſatelles, & Seronius Hiſpanus Neapolitani ſenatus ſcriba, illuſtresq; equites Camillus Columna, & Annibal Gennarius Vgonis amicitia clari. Reliqui centuriones atque ſigniferi, militesque qui non eſſent vulneribus debilitati, iniectis cathenis ad remum tranſlati ſunt, ut in locum demortuorum & Barbarorum qui edita forti opera libertatem meruiſſent, opportunè ſuccederent. Hæc fortaſſe aliquanto curioſius atque diffuſius quàm inſtitutus præalti operis labor brevitatis admonẽs poſtularet, deſcripſiſſe non piguit: quoniam hæc pugna inter memorabiles noſtri ſeculi maximè funeſta extitiſſe viſa eſt: & rgo totius eius pręlij eventus certiſsimus teſtis, & propemodum ſpectator fuerim, quum in Aenaria, ubi tum eram Romana arce elapſus, atque liberaliter à Vaſtio receptus, reboatu tot tormentorum exaudito, qui per maris æquora longiſsimè diffunditur, commiſsi quidem prælij fama, ſed incertæ victoriæ rumor nunciaretur. Obſecrantibus enim nobiliſsimis mulieribus, quæ de ſalute coniugum vehementer erant ſolicitæ, ut honeſtiſsimum pietatis officium implerem cum duabus frahatis validiſsimo remige inſtructis, fretus Philippi (ſi forte victor evaſiſſet) amicitia ad claſſes contendi. Is nihil ea victoria elatus appulſum humaniter ſuſcepit, facultatemque continuò conceſsit, ut duces captos in Mauræ trireme cuſtoditos inviſerem: quibus ideo gratiſsimus adventus meus fuit, quod de uxorum ſalute nuncium & opportuna quædam eorum calamitati lenimenta deferebam. Ab his de ratione eventuque prælij ſigillatim edoctus, rediens ad Philippi prætoriam, mare cadaveribus conſtratum conſpexi, ſicut Philippus benignè ſtudioſeque diſſerens, ea quę audieram magna ex parte confirmaret, & multa quæ ſibi accidiſſent, copioſè atque fideliter enarraret. Eius verò tanta fuit humanitas, ut a ſe inaurata Vaſtij arma, me depoſcente, impetrari pateretur. Timebat enim Vaſtius ne Genuæ in trophæi morem, quòd eſſent ſpecioſiſsima celebri in templo, uti voto dicata ſuſpenderentur. Quum eſſem apud Philippum ſupervenit Ioachinus Levantius Ligur à Lotrechio miſſus, qui depoſceret captivos, ſed ille negavit ſe daturum, quando eos ad ipſum Andream Auriam ammirantem deducendos eſſe iudicaret. Vgonis verò cadaver, ut illudentium Barbarorum contumelijs eriperetur, ad Amalphim urbem delatum eſt, in ædeq; Andreæ Apoſtoli tumultuarijs exequijs tumulatum. In hac urbe citrio-

rum

rum & medicorum odoratis nemoribus æquè peramœna & celebri, Magnetis usum navigantibus hodie familiarem & necessarium, adinventum fuisse incolæ asserunt. Celebratur quoq; hæc urbs admirabili liquore, qui ex sepulchro apostoli quod est ad aram templi maximam, exsudat. Hunc religiosè collectum æditui languentibus mirè prodesse persuasum habent. Ferunt Clementem, ubi ex literis, quas ad eum ex ipsa Philippi victoris prætoria perscripserã de eventu eius navalis pugnæ certius didicit, vel ob id magnopere fuisse lætatum, quod ipse Vgo Moncata, & Cæsar Feramusca pręcipuè cecidissent, quorum ille occupato Vaticano, & sacrarijs augustissimi templi direptis primũ intulerit vulnus: hic verò ab Hispania pro legato Romam missus, nequaquam syncerae Cæsaris voluntatis ad traducendum falsus vades extiterit, ut immortalis demum DEVS totum id impietatis atque perfidiæ scelus, non serus ultor vindicaret.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXVI.

SECVNDVM adversam navalem pugnam Cęsariani duces nihil sese animis demiserunt, tametsi exuti classe veteranorum militum longè fortissimos amisissent, & iam Philippo victrici sua classe captivos in Liguriam perducente, Petrus Landus, qui postea Venetæ Reipubl. effectus est princeps cum viginti rostratis navibus à Messanæ freto in Campaniam pervenisset. Superioribus namque diebus Corcyram delatus, ascito sibi cum aliquot triremibus Ioanne Moro Hadriatici sinus præfecto, Apuliæ oppida prosperè tentans Molam, Polygnanum atque Monopolim, quod hæ urbes iam pridem moderato Venetorum imperio assuetæ, ab Hispanis cupidissimè rebellarent, in deditionem acceperat, & quum Brundusini ei portas aperuissent, alteram quæ à terra est urbis arcem oppugnare parabat, eo belli successu, ut omnibus Apuliæ & Calabriæ, Salentinorumque oppidis potiturus esse crederetur, nisi acceptis à Senatu literis, superare Siciliæ fretum iussus, interrupto victoriæ cursu ad Tyrrhena deflectens litora, Neapolim vela direxisset. Itaque Landus adventu suo legendo oram ab Athenæo Minervæ promontorio usque Misenum mare intercluserat, ne ullum omnino navigium quo importari commeatus posset, Neapolitanum in portum proveheretur, perpetuisque custodijs à Cumano littore usque ad Formias, & Caietam extendebatur, & turrem quæ est ad ostium Lyris amnis, tormentis aliquandiu quassarat, molisque subinde frumentarijs, quæ sunt ad Scauros

potitus, minoribus etiam naviculis, quæ moliti tritici, & recentem pomorum ac hortensium rerum copiam obsessis expetitam advеherent, commeandi facultatem eripuerat, tanta severitate, ut quosdam bis captos, laqueis in antenna suspendi iuberet. Sed is terror nequaquam erat tantus ut spem lucri in quibusdam minueret, navicularijs scilicet hominibus sæpe velocissimo intercursu triremium stationes eludentibus, quum ab Aenaria & Capreis, Prochitaque, & Surentinis vicis solventes, felici audacia sese Neapolim inferrent. Quibus rerum subvectionibus obsessi veluti oblato recenti obsonio mirum in modum lætabantur, quandoquidem ingens eis frumenti copia abunde suppeteret, unde famem vel in multos menses minime timendam prospicerent. Quód to vero conficiendi panis deesset facultas, huic desiderio varijs contusi, & ahenis excocti tritici pultarijs occurrebant. Quotidianæ quoque exercitationis maioris & minoris pecoris præda ex hostico rapta, opportune panis inopiam sublevabat. Nam nocturnis excursionibus emissæ prædatum turmæ cum præsidio peditum semper aliquid recentis obsonij referebant. Sed unus in Campania famosus latro, qui Verticillus appellabatur, quum exul præteriti maleficij veniam ab Aurantio per Fabritium Maramaldum impetrasset, obsessos invecto multo pecore mirifice adiuvabat. Ei siquidem saltuosis & nemorosis locis assueto notissimi erant obliqui tramites, quibus Campania, suburbanaq; præsertim ad incertum iter obsita est, eratq; ita familiaris vicis atq; oppidis, ut quot boum iugis ager araretur in numerato haberet, solertissimeq; insidiosus, ubi maxime nocere cuperet, quam volebat prædam abigeret, usque adeo feliciter vitatis aut deceptis Gallis, ut una nocte supra centum boves Neapolim perduceret usq;, & ad belli exitum nihil industriam suam, uti pollicitus fuerat, usquam remittens, sæpe iuxta hostium castra impune prædaretur, sic ut Gallis frustra indignantibus magno detrimento foret, & Cæsarianis singulare commodum attulisse diceretur. Sed is confecto demum bello, ita inexpectatum eius beneficij præmium tulit, ut a Prætore Capuæ viro Hispano, & ut plerunque fit eius spolijs inhiante, comprehensus in furca suspenderetur, iusta quidem veteris maleficij pœna, sed omnino iniqua, si recentis publici beneficij memoria spectaretur. His Cæsarianorum terra marique obsessorum incommodis permoti aliquot Neapolitani proceres, ne inclinatæ victoriæ eventum cunctantius expectare viderentur, in oppidis suæ ditionis Gallica vexilla sustulerunt. Novum etiam in Brutijs adversus Cæsarianos excitatum est bellum, quum plerique circa Cosentiam Andegavensis factionis nomen ex prioris belli memoria libentissime complecterentur, cohortante eos ad rebellandum Simone Thebaldio Romano duce impigro, qui in eas regiones cum ala equitum, tumultuarijsque cohortibus (ex itinere siquidem milites conscribebat) a Lotrechio fuerat missus. Iam æstas a solstitio in autumnum inclinarat, & tertius obsidionis mensis agebatur, quum Ferdinandus Gonzaga sibi aliquid graviore eruptione tentandum ratus, Puteolana via per cryptam perforati olim a Cocceio Pausilipi montis, validam equitum & peditum manum eduxit, eo consilio ut hostes ab Aversa atque Puteolis excurrentes in insidias, uti evenit, præmissis Epirotis equitibus pertraheret. Favit astuto consilio Fortuna: nam quum Zucerus Epirota & Iannitius Hispanus sese ostendissent, nō continuere se Galli equites, in quibus erant Scotorum cataphractorum turmæ, quin patefactis Aversæ portis, in conspectos statim hostes erumperent.

In quos Gonzaga qui depresso in loco iuxta Regiam Belvederĳ villam consederat, ex insidĳs opportunè consurgens magnã eorum partem à levi armatura circumventam facto vehementiore impetu fudit, & quòd essent gravioribus protecti armis, & segnibus utentes equis intercepit, usq; adeo graui cum dolore damnoq; Lotrechĳ, ut Aversani præsidĳ curam duplicato amissorum equitum numero confirmaret, quòd hostium audaciam, qui illuc usque insolenter excurrere atq; prædari consueuissent, iusto aliquo certamine vindicandam, pariq; astu acceptum incommodum omnino sarciendum esse iudicaret. Nec multos post dies Gonzaga, qui de Auersano equitatu adaucto didicerat, auidus rei gerendæ in eadem loca ampliores copias quæ frumentatorib. præsidio forent, eduxit. Nam tum demessæ segetis plenissimus erat ager, quæ res agasones et pabulandi simul, & frumentandi cupidos vehementer alliciebat. Gonzaga constituto ad tendendas insidias hoc ordine procedebat: cohortes Germanorum idoneo in loco collocantur (agminis enim frontem obtinebãt) ipse cava in valle quam latrocinĳs infamem Pecoream incolæ vocant, cum equitatu levis armaturæ, & cohorte una Hispanorum se condidit, quum antea Garziæ Manrico, ut cum sua cataphractorũ ala in postremo agmine frumentatoribus præsidio foret, præcepisset. Theodorum verò Bocalum Spartanum senem inclytæ virtutis ducem cum suis alarĳs præcurrere, & sese ad Auersam hostibus ostendere iussit, vt inde excitos præproperos natura homines simulata fuga in insidias eliceret. Sed Galli recenti suo malo edocti non iam turmatim dissipati, verum densato agmine in quo erant equites galeati amplius mille, et pluribus expeditis sclopettarĳs unà desumptis, usque adeo graui impetu retro se vertẽtem (uti à Gonzaga præceptum fuerat) Bocalum invasere, ut quum fugientem acriter persequerentur, ei institutum iter præciderent, sic ut Græci equites cataphractorum metu, ipseque Theodorus, alia quam putarat via per campos patentiores effuse profugere sit coactus, & Gonzaga quòd ille secus ac præceperat tam diu tardaret, suspensè miraretur. Itaq; expectabundo & circumspectanti, inexpectati hostes superueniunt, dispalantur Græci equites, frumẽtatoribus perturbatis præsidium, cataphractorum improviso invadentium Gallorum impetu propellitur, & in fugam conĳcitur. Ipse Gonzaga multitudine celeritateque hostium ferè oppressus, magnum salutis discrimen subĳt, quum sese è loco ad insidias tegendas idoneo, sed sinuosè anfractuoso, celeriter explicare non posset, & ut manus hostium effugeret, dimisso equo in pedes desilire, & ab alta præruptæ vallis crepidine se deĳcere cogeretur, ut id faceret suadente Francisco Ario equitum præfecto: atque eo modò per medios hostium sclopettarios qui ab accliuibus locis imminebant elapsus, conscenso ignobili equo quem tubicen obtulerat, periculo se explicuit. Galli qui cataphractos fuderant, Garziæque Manrici legatum alæ Suatium ceperant, ipsoque alæ vexillo fuerant potiti, in Germanos iniquo in loco malè conglobatos se conuerterunt, & equorum impetu perturbatos, quanquam acerrimè resistentes, magna ex parte trucidarunt. Reliqui terga dare coacti, permixtique equitibus, per tenebrosum cryptæ iter amisso vexillifero qui signum seruare frustra fuerat conatus, inter infestas equorum proculcationes Neapolim euasere. Neque postea nisi cautius à Cæsarianis frumentatum in eam regionem est itum, neque a Gallis usquam temere procursum, quod alterno successu par vtrinque audacia satis repressa & castigata videretur. Sub id tempus quum Lotrechiani aga-

ſones,& hippagij pueri perducendis potum iumentis ad Sebethum amniculum qui frumentarias agit molas, & ad Podium quem ab Alfonſi regis villa, Regalem appellant, uberrimis fontibus inſigne, quotidiana conſuetudine aquarentur, & Hiſpani agiles inſidioſique milites manipulatim Carmelitana porta exirent, deiectiſque agaſonibus equos eriperent. Nauarrus ea offenſus contumelia novam munitionem erigebat comprehenſa caſa, quæ erat inter Podium ſtabulaque regia quæ ſunt ad Magdalenæ templum, ratus ſe ei latrocinio obviam iturum, ſi eo loco permunito perpetuę cuſtodiæ ſtationem imponeret. Hac re cognita Cæſariani duces, validam manum quæ opus diſturbaret, fervidiſsima diei hora emiſerunt. In his fuere Ioannes ipſe Dorbinus, Ripalta, Baracanes, atque Baredus, qui lectiſsimas habebant cohortes. Stabat Nauarrus ſub ſole linteo protectus umbraculo perficiendo operi intentus, certo tamen parato præſidio, ne quicquam incommodi à repentinis hoſtium incurſionibus acciperet. Itaque ingruente Dorbino, excitata eſt tumultuaria pugna, & caſa egregiè à Nauarro defenſa, quum multi è maioribus caſtris eo decurriſſent, & ante alios Etruſcæ cohortis perniciſsimi ſclopettariorum. Iamq; Dorbinus irrito conatu regredi parabat, quum Horatius Balconus fatali temeritate longius à ſua munitione progreſſus, ut ſuos ægrè ad tympani ſonitum parentes, ſua voce compelleret, atque reduceret, inermis à Cantabro gregario milite qui ſeſe recipienti incumbebat, adacta in tergum alabardæ cuſpide, quum à nemine noſceretur interfectus eſt: Vir impenſè audax, & æquè fortis, ſed natura ſanguinarius, utpote qui ſemper cædibus propter factiones pueritia ſtuduiſſet. Cæterum Dorbinus expugnandæ caſæ fruſtra hærens, è ſuperioribus Vaſconum caſtris, quæ erant ad Ianuariam, ut diximus, portam, tormentis peti cœpit. Atque ita paucis utrinque occiſis aut vulneratis, ignarus an ille eſſet Balconus quem Cantaber occidiſſet, vitato tormentorum periculo in vrbem eſt reverſus. In demortui Balconi locum Lotrechius Etruſcis cohortibus præfecit Vgonem Pepulum, egregię nobilitatis notæque virtutis virum, quem legati Florentini Marcus Nerius & T. Soderinus multis de cauſis comprobarunt. Nec multo poſt novi Duces, nunquam intermiſſa erumpendi, atque invadendi hoſtis conſuetudine, quod interdiu Dorbinus facere nequiviſſet, noctu perficere poſſe rati, expugnandæ caſæ, inuadendæque munitionis negotium ſuſceperunt. Eorum princeps fuit Ioannes Almeda, qui ſocios ſibi aſciuerat Cornegium, & Sancium Vargam. Hi cohortium ſuarum milites, albentes tunicas ſuperinduere iuſſerunt, ſicut ſæpe aliàs factum fuiſſe à Piſcario Vaſtioque meminimus, ut inſolito cultu hoſtes perterrerent, & inter ſe per tenebras perſpicuè dinoſcerentur. Magno ſilentio eductum eſt agmen, & ad caſam munitioneſque pleno gradu perventum. Sed impetu facto cuncta apud hoſtes, quàm crediderant intentis excubijs paratiora, atq; inſtructiora repererunt. Nam Lotrechius unam præſertim à milite ſuo excubandi diligentiam exigere erat ſolitus, parata ſcilicet utrinque pœna, & propoſitis præmijs ſumma diſciplinæ ſeveritate fideque. Quamobrem Vaſcones, atque his intermixti Etruſci, ac Heluetij qui de tertia vigilia in ſtatione erant, conſpectis hoſtibus ſeſe celeriter erexerunt, expeditiſque armis in munitione promptiſsimè conſtiterunt, Hiſpanoſque abrepere & conſcendere conantes, omni telorum genere obrutos ita propulerunt, ut aceruis cadentium foſſa compleretur, multique in ea ſclopettorum glandibus traiecti, aut grauibus alabardis, & lanceis vulne

vulnerati occumberent. In queis fuit dux ipse Almeda, mucrone per os receptoin fossam præceps deiectus. Itaque Cornegius, & Vargas strenuè reiecti, desperata expugnatione munitionis sese recipere cœperunt, verum in abeuntes & perturbatos subita eruptione facta Lotrechiani impetum fecerunt, tanta vi, ut Hispani debilitatos vulneribus relinquere cogerentur: eiusdem noctis victoria quanquam non magna, singulare tamen gaudium Lotrechio afferret. Neque postea Hispani, aut eandem casam oppugnare, aut munitiones aggredi, aut quicq̃ ab ea parte aduersus hostes iustis viribus tentare ausi sunt. Sed duces in id vnum gerendi belli consilium incubuere, ut nocturnis expeditionibus non modò suburbanos vicos sed remotiora etiam oppida invaderent, raptoque passim commeatu, & collecta præda reversi socios recrearent, adhortarenturque ad perferenda non diu duraturæ obsidionis incommoda, quando iam Gallorum hostium animi viresque labascere inciperent, & propiores obsessis quàm obsidentibus videri possent: & iam affecta tetro castrorum odore militum corpora aut longis, aut mortiferis morbis tentarentur. Nam præterquam quòd Galli Heluetijque præsertim pomorum omnis generis maturescente vindemia erant avidissimi, quarum rerum intemperanti ingluvie facile febres erumperent, ipse etiam aer subiectæ regionis à putri depressorum camporum halitu factus insalubris, eos contagiosis ferè morbis infecerat. Quoniam Lotrechius ab initio quorundam exulum Neapolitanorum monitu tam importuno quàm postea exitiali, aquæ perennis aquæductum concidisset, ut obsessis copiosissimorum fontium, qui multis per urbem locis syphonibus largiter lymphas fundunt, commoditatem eriperet. Necessario nanque tota ea aquæ vis multifariam corrivata per subiectam planiciem ita spargebatur, ut sensim exundante & mox subsidente humore, eorum camporum gleba putresceret, orireturque inde crassior nebula, excitata quidem sed semper indomita solibus, quæ ideo febres progigneret, et totis castris evulgaret. Ferebant etiam tum nonnulli (quod vix credibile videtur) quosdam impiæ malignitatis milites, cum ex ipsis Hispanis qui Maurorum stirpis essent, tum ex Germanis Iudaicæ sectæ, virosis herbarum succis multoque lini semine indito, superiectisque item corrupti tritici quisquilijs, vicinos castris hostiū puteos, & cisternas fermè singulas infecisse, proptereaque inde potantium ventres intumescere, turgescentibus cruribus, ora hominum usque adeo lurida macie pallescere cœpisse, ut deformato habitu vix inter se noti commilitones noscerentur, rarique iam & segnes custodiarum munia obirent. Quibus rebus diligenter exploratis constat Giahennam Bæthicum equitum præfectum, qui unus omnium prædæ erat avidissimus, & solertissimus, opportunis horis circuendo Gallorum castra, speculandoque non semel intra munitiones irrupisse, aliquot rapuisse equos, & arma in tabernaculis exposita, è focisque etiam infixa verubus obsonia in urbem retulisse, quum stationum milites humi stratos, neque in pedes se erigere, invalidisque lacertis expedire & sustinere arma non posse, ad socios nunciaret. Qua furtivi incommodi contumelia Lotrechius graviter commotus, interiorem custodiam munitionibus imposuit, eo eventu ut Giahenna non diu sua temeritate felix, interceptus sit, & in carcerem Aversanæ arcis perductus. Hæc quam diximus morborum labes, ab Idibus Iulijs castra irrepsit, & præter vulgus militum, primores exercitus invasit. Quamobrem plerique ducum de salute sua solliciti, relictis castris, in proxima oppida

ſecedebant. Per eos dies Barbeſsius novus Gallicæ claſsis præfectus, qui propterea ab Armorico Oceano fuerat evocatus, quòd Andreas Auria à Regijs ſtipendijs gravi de cauſa diſcedens, uti ſuo loco narrabimus, ad Cæſarianas partes ſeſecum peculiari ſua duodecim triremium claſſe contuliſſet, Lando ſe coniunxit, & ultra Sebethum ad pontem, quem vocant Ricciardum, noxiorum ſuſpendijs infamem, proras adegit, & quas adduxerat copias in terram expoſuit. Advehebat enim Rentium Ceritem, & quæſtores Gallos, qui ad perſolvenda militi ſtipendia depoſcente Lotrechio pecuniam attulerant. Eius appulſæ claſsis conſpectu Gonzaga permotus, qui tum erat in hortis Regijs ſub Cāpana arce, repente dari tuba ſignum iubet, ad urbis portam progreditur, afferrique ſibi arma præcipit, eaque celeriter induit, & cum primis equitum turmis quæ diſperſim & properanter exibant, contra hoſtes contendit. Hunc etiam equitatum, expeditæ peditum cohortes ſubſequuntur, quos omnes Gonzaga cohortatur, ut hoſtes deſcenſionem facientes, impeditosque ſarcinis, facto vehementiore impetu invadant. Parent milites & tumultuoſiſsima ſtatim pugna editur, eoque acrior quòd Lotrechius validam equitum & peditum manum, quæ deſcendentes in litus exciperet, præſidioq; foret, ad mare præmiſerat, Terrebant Cæſarianos, tardabantque ipſa tormenta Gallicis, & Venetis triremibus in adverſum litus emiſſa. Sed Hiſpani, diverſo atque audaci flexu eam munitionem quam ad mare à Gallis perductam diximus, tranſcendentes, tanta vi in hoſtes procurrerunt, ut perruptis Lotrechiani præſidij turmis, & cohortibus repulſis expoſita iam pecunia propè potirentur, ac niſi Vgo Pepulus conglobatis turmis Hiſpanorum audaciam repreſsiſſet, proculdubio ea omnis pecunia ad Cæſarianorum manus perveniſſet. Verùm ardente prælio, & fortiſsimè depugnantibus Hiſpanis, Vgo ipſe vel impigrè reſiſtens vulneratur & capitur. Candalius quoque regiæ nobilitatis iuvenis Lotrechij propinquus, & inter Vaſconum duces facilè princeps, glande humerum traijcitur, & circumventus intercipitur. Quum eo modo periculoſiſsimum certamen eſſet contractum, Lotrechius novas turmas, & ante alios Valerium Vrſinum laborantibus ſubſidio miſit, cuius ſuperventu pugna iterum reſtituta accenſaque eſt, & Hiſpanorum impetus vehementer eſt retardatus. Itaque redintegrato prælio Valerius mirifica virtute confirmatis Gallorum animis Hiſpanos equites fundit, proterit pedites, & duos longè pugnaciſsimos Hiſpanorum equitum præfectos Arium & Mirandam circumſiſtit, & capit. Ab Helvetia etiam cohorte quæ gravi facta impreſsione hoſtium pedites loco pepulerat, his permixtus tertium equitum præfectus cognomento Pratęus confoſſo eius equo captus eſt. Hi tres poſtea æqua permutatione cum Vgone atque Candalio vel tum ex vulnere moribundo, utrinque reſtituti ſunt. Neque demum uſquam ad belli uſque exitum periculoſius ut gravius dimicatum eſt. Cæterùm Lotrechius tantæ claſsis appulſu aliquanto minore quàm ſperarat ſignatæ pecuniæ copia ſublevatus eſt, quum paulo poſt vixdum perſoluto vetere ſtipendio, novi exolvendi ſtata dies inſtaret, id iam expectante & flagitante milite uti par erat, & iratè vociferantibus præfectis, unde exhauſto caſtrenſi ærario auri egens imperator à quibuſdam præfectis, ditioribusque alarum legatis oppignerata fide mutuo pecuniam accipere, & quando hæc quoque deficeret, aliquot levis armaturæ equitum turmas exauthorare atq; dimittere cogeretur. Cuius infauſti conſilij ratione vel extrema

neceſsi-

necessitate expressam, ita veteres improbabāt milites, vt ea parte virium hostes omnino superiores euasuros dictitarent, atque obiter graue prorsus detrimentum se accepturos malè ominarentur. Horum erat princeps Nauarrus, qui à Lotrechio nunquam planè dissentire ausus, perseuerandum in obsidione, minutisq; prælijs, & crebris excursionibus, in queis leuis armaturę equestris maximè valeret, premendum hostem esse disserebat, quando rem ad summæ apertæq; pugnæ casum deduci posse desperaret. Rentius verò Ceres per castra à Valerio spectatū deductus, quòd cohortes morbis & prælijs attenuatas, & semiplenas turmas, enataque in tabernaculis gramina notasset, detestatus loci insalubritatem, atque improbans laxiorem munitionis & aggerum formam, suadere conabatur, vt contraheret castra, eaque in editiora loca subduceret, & remotum obsidionis genus occupatis circumiectis vrbibus & oppidis in queis diuisa forent præsidia, instituendum esse indicabat: vt salubriore cœlo atque opportunis commeatus copijs ægri fessique milites recrearentur, nec quicquam inde obsessis hostibus subportari finerent. Quibus rerum difficultatibus compulsus, & diuersis distractus sententijs, secus ac antea fecerat, minores duces & veteres signiferos consultandi causa in prætorium advocauit. Nam vt tum à Guidone Rāgono accepimus, post ipsius discessum à Troia, in eam vsq; diem, nunquam vniuersis ducibus in vnum coactis, sed per partes à singulis sententias rogitans, tanti belli consilia communicasse ferebatur. Nihil equidem illi, quod ingratum foret, auribus enunciari, aut disputando persuaderi poterat: vt pote qui ingenio suo indulgens errare mallet, quàm alienis vti consilijs, ne quisquam ipso melior, militiæque peritior existimari posset. Itaque eius consilij exitus fuit, vt imperator natura obstinatus & pervicax, & se ipso fatali superbia elatior & pertinacior factus, è vetere sua sententia vllo modo deijci aut dimoueri nequierit, professus vtiquè se potius turpi nece moriturum, quàm vt paratæ victoriæ spem flagitioso atque indecoro prorsus receptu corrumperet, vel si à multis desereretur, & copias atroci pestilentia totas absumi conspiceret, quando iam pro constanti sibi esset compertum aduersariorum animos auxilij desperatione magnopere frangi, crescenteque inedia, maioribus, quàm ipsos affici incommodis, & ob id præcipuè quòd Germanos cum Hispanis sæpe rixari, seditionesque miscere didicisset: ita vt de matura hostium deditione minimè dubitaret, modò veteris suæ cōstantiæ meminisset, qua tot vrbes egregia cum laude superioribus bellis expugnasset. Erant vera hæc, sed valde intempestiua, atque omnium confutata sententijs, meliora scilicet consilia pręuertente fato, quod ad destinatam cladem cum ipsi Lotrechio, tum Gallico nomini properanter imminebat: Quandoquidem, quod homines maximè mirarentur, Fortuna ex adverso sui propositi nimium tenax, nusquam nisi Cæsarianis rebus secundissimo instinctu adesse consuesset. Igitur Lotrechius irrito incepto minimè abscedendum ratus, eam tantùm consilij partem probauit & arripuit, quæ reparandas copias nouis delectibus, & suorum animos recenti præsidio confirmandos existimabat. Quam ob rem Rentius Ceres Aquilam continuò mittitur, qui quatuor milia peditum ex agro Piceno conscribat, persolvendisque stipendijs pecuniam à Quæstore Aquilano, qui id facere perscriptis literis iubebatur, accipiat, transuersisque montium tramitibus in Appiam viam descendere maturet: vt per Fundanos Suessanosque fines prætergressus Calenum & Campanum agros, ab Auersa demum vrbe, recta ad se in castra

perueniat. Erat Rentius, quanquam infaustus Vrbis patriæq; suæ defensor nuper extitisse videri poterat, peritus tamen belli, & vna maximè probata fide singulariq; inuicti animi constantia insignis, & quod suscepti negotij plurimũ interesset, Gallicæ factionis apprimè studiosus. Hoc supremi consilij decretum ratioq; vel ob id facilè quibusdam probari posse videbatur, quòd Lotrechius dedenti vrbem Aurantio, vel retenta arce, Cæsarianis omnibus incolumitatẽ, & nauigia quibus Hispani aut in Siciliã, aut in Hispaniã vti mallent, adueherẽtur obtulisset, & Germanis menstruum stipendium quo se domum redeuntes alerent, per suos eiusdem gentis milites qui apud se militarent, sæpe promisisset. Sed tanta erat alacritas Hispanorum, Germanorumque constantia, vt se potius inedia perire paratos esse, quàm Gallis se dedere, quos antea toties vicissent, quotidie prædicarent, subindeque eadem signiferis significando per manipulos sublatis dextris, quod erat subitarium sacramenti genus, se præstituros iurarent, vsqueadeo præclarè vt dubios nonnunquam ducum animos confirmare censerentur, & omnis iampridem de tanto hoste conceptus timor Neapolitanis decederet. Per eos dies vir e Montella Samnij oppido, se Gallicarum partium militem ab ipso albæ crucis symbolo, tesseraque mentitus, atque in insidias excurrentium Hispanorum ultrò datus, quum Neapolim perduceretur, se magnæ atque instructæ proditionis consilium detecturum pollicitus est, unde non missionis modò, sed multæ etiam pecuniæ præmium sperare posset. Itaque uti oportebat ad imperatorem perducentibus Hispanis, qui eum ceperant, Fabricium Maramaldum cogitatę nefarię proditionis reum fecit, quòd is ad eam urbis partem, quæ Campanam & Carmelitanã portam interiacet cũ suis cohortibus stationem obtineret, & portam Lotrechio proditurum promisisset. Ea re subitis auribus accepta, et ad suspicacem animum transmissa, Aurantius vocatum Fabritium, & deponere gladium iussum, custodiæ tradit. Tum verò Neapolitani ex singulis tribubus consurgunt, & rei incredibilis fama vehementer offenduntur, quòd præclaræ & antiquæ stirpis civis, spectatæ virtutis dux, & per omnem vitam Cæsariani nominis studiosus, ab agresti, & nemini penè cognito homine delatore, in discrimen salutis & famæ vocaretur. Propterea orabant summis precibus, ne præcipiti iudicio, sed accurata cunctatione eius accusationis cognitionem susciperet, & ille latronum more, inanis & proculdubio falsissimæ coniecturæ indicium severa in quæstione prius perpurgaret, quam Maramaldus ad refellendã calumniam, uti æqua iura in dispari, probo atque pernobili reo caverent, tormentorum cruciatibus admoveretur. Indulsit hoc Fabritio nequaquam ægrè imperator Aurantius, alioqui in grauibus rerum momentis facilè suspicax atque pręproperus, quum reum peropportunè Victoria Columna tanquam Piscarij coniugis sui alumnum, efficacissimis literis commendasset. Nec multo pòst accusator in quæstione diu & graviter tortus, quum tormenta secus ac ante periculum crediderat, acerbiora ferre nequivisset, se pecunia corruptum, subornatumque fuisse ab inimicis Maramaldi confessus est. Atq; ita ille scelestus calumniator tanta infamia Fabritium liberavit, & talionis pœnas in frusta dissectus dedit, statimque Aurantius pristinæ dignitatis atque custodiæ locum, unde iam cohortes dimoverat, Maramaldo cum multa verborum præfatione restituit. At Gallicis in castris usque adeo lentæ, atq; tabificæ febres ab Idib. Iulijs ad nonas Augusti invaluerant, ut tabernacula funeribus complerentur, & languentes passim

milites,

milites aut irritis, aut desperatis medelæ subsidijs, fame sitique enecti passim interirent, sepulcrorumque tumuli frequentes iuxta munitionum aggeres conspicerentur. Quapropter plerique ducum, aut tentati morbo, aut instante periculo perculsi, impetrato discessu per causam curandæ vel avertendæ valetudinis, in proximas urbes castellaque secesserant, scilicet ut mitioris cœli faciem quæritarent. Veneti legati in primis freti classe ad urbem Castellimaris, quæ est ad veteres Stabias concessêre, conceptoque iam morbo Vgo Pepulus Capuam, Valerius Vrsinus Nolam, Griffeius ad Grannianum Nuceriæ propinquum dimissi sunt. Ipse verò Valdemontius ad Vicum Surrentini litoris urbem pauloante se contulerat. Remanserant cum Lotrechio frigentibus iam consilijs pariter & viribus, Navarrus, Michael Salassus, Guido Rangonus, & nonnulli togati generis homines. Cæterùm in Navarro veterem infracti & efficacis spiritus vigorem multiplicata militum funera, & expectatæ cladis nō temerè ingruens metus, fermè totum eliserant, sicut propemodū mussare interrogatus, aut respondens delyrare crederetur: ipse autem Lotrechius attonito similis dissimulato animi dolore, ferociam suam & imperij vim iussis, edictisque retinens obrepente morbo iaceret, atque eo contumacius, quòd legatos Venetos, Pisanum in primis obsidis Cardinalis patrem, & secundum eum Petrum Pisaurium Griffeiumq; mortuos esse: Valdemontium autem supremo iactatum morbo, fatalem horam, quę iam aderat, expectare didicisset. Nec Valdemontius vel ipso virium, & peregregij habitus vigore prævalidus diu vim morbi sustinere potuit, qui in spem regni triennio antea tumultuarijs viribus fretus ad Neapolitanam portam sese ostentarat, cum civium voluntatis, tum fortunæ suæ, quæ stirpi regiæ inniteretur, periculum facturus. Eius mors Neapoli nunciata sicuti ingrata quibusdam Andegavensium partium, sic maximè læta Cæsarianis fuisse visa est. Quoniam constabat quicquid antiqui iuris vigeret in Carolo primo, qui Manfredum regem occidit, & regno potitus est, id totum per Andegavenses provinciæ reges recta hæreditatis serie ad Lothoringiæ regulos recidisse. Nam Valdemontius genitus erat eo Renato Lothoringiæ principe, qui Carolum Burgundiæ regem cōmisso prælio ad Nansim interfecerat. Maiore itaque animo diligentiaque intentiore Aurantius & Gonzaga perspectis decumbentis Lotrechij difficultatibus, lacessendos hostes perpetuisq; vigilijs conficiēdos existimabant, sicut nō modo circūeundo eorum castra, & stationes pertentando lacesserent, & ad capienda arma semisopitos & affectos morbis interdiu noctuque excitando perquam molestissimè fatigarent, verùm etiam iustis in proxima oppida, ubi hostes æstivare didicissent, susceptis expeditionibus eos adorirentur. Paulò siquidem ante Gonzaga noctu confecto itinere, ad Summam oppidum quod est Vesevo monti subiectum, cataphractorum alam oppresserat, & Nolana item via Helvetiorum cohortem, quæ commeatibus præsidio ierat, occultatus in insidijs sub Vesevo secunda expeditione trucidarat mirabili casu, quum sub auroram iuxta nemus delitescens fulmine ala equitum ex terribili tonitru tacta, aliquot tantùm equos vapore exanimatos nemine è sessoribus læso amisisset. Iisdem etiam diebus Belmares equitum præfectus adiunctis sibi expeditis sclopettariorum manipulis, aliam Gallorum equitum manum Matalonio in oppido, quod est ad Tifata montē in conspectu Capuæ urbis expugnata statione deleverat. Saiavedra quoque natione Bethicus diligens equitum præfectus,

recepta in prędę societatem peditum cohorte, usque Avelinum nocturna profectione contendit, improvisoque in oppidum irrumpens, oppidanosque diripiens, Martiranum Insubrem eius urbis episcopum cepit, captiuumque Neapolim perducens, ad contumeliam divulsis testibus, ut maiorem à captiuo pecuniam exprimeret, diu torsit, vixque postea Aurantij clementia & Vastij precibus é manibus impijs Saiavedræ ereptus est. Hæc paucis diebus accepta incommoda, quanquam vetantibus medicis Lotrechio languenti nunciari non poterant, emanabat tamen aduersarum rerum non obscura fama, sic ut ipsi ægro intentis semper auribus atq; oculis astantium & inuisentium facies explorāti multa vel non integra delatione proderentur. Seuerè siquidem sciscitabatur à pueris, an quicquam noui de hostibus audirent: nec mendacio erat locus, utpote qui si audita retinecerent, flagella ad pœnam subire vererentur. Cognitis per hunc modum rebus improsperé per suos gestis, necesse erat bilem commoueri, atque augeri morbum, eoque modo quum bis incisa vena sanguinem minuere frustra esset conatus, postridie Idus Agusti indignabundus excessit è vita, vir certè bello egregié fortis, et pace ęqui pariter & iusti usque adeo tenax, ut severus & inexorabilis haberetur. Sed elatior quibusdam videri poterat, quum aspectu austeræ frontis, raró quenquam familiaribus oculis intueretur. Erat ei facies digna prorsus imperio militari, quód honestas, nec deformes cicatrices Rhavennate in prælio acceptas ostentaret, & toroso habitu validi corporis, quanquam mediocris esset staturæ, certum & constantem integræ ætatis vigorem exprimeret. Sublatus est omni apparatu funebris pompæ, & in eadem villa Aragonij Montalti ubi prætorium fixerat, cumulo arenæ tumulatus. Qui optimo iure ætate nostra, si cæteros duces eius gentis recta æstimatione reputemus, peculiari cum laude expugnator urbium sit appellatus, repetito quidem cognomento quod olim Demetrio Macedoni obvenisse constat. Mortuo Lotrechio, ad neminem summi imperij cura pervenit, sed reliqui duces in unum coacti, quæ poterant afflictis rebus remedia castrensis diligentiæ comparabant, ante omnia à Rentio Cerite supplementa copiarum expectantes. At Rentius Aquilam profectus, quum copias scribere, & evocare quosque Vrsinæ factioni, Gallicisque obiter partibus addictos cogere properaret, tota potiundæ pecuniæ spe decidit, quód quæstorem Gallum, & Camillum Vrsinum cognomento Pardum, qui Aquilanis, Præcutinæque provinciæ præerat, non exhaustos modò pecunia, sed publicé obæratos etiam reperisset. Itaque ad Neapoleonem Vrsinum se convertit, atque ab eo magnis persuasionibus cohortes impetravit. Erat tum Neapoleo recuperandis avitæ hæreditatis oppidis intentus, quæ post mortem Virginij avi Fabritio Columnæ Ferdinandi regis concessione obvenerant. Nam per eos dies propter eandem antiquæ litis controversiam cum Scipione Columna Reatino Episcopo collatis signis apud Manlianum extremis Marsorum finibus conflixerat, cadenteque in acie Scipione ea oppida victor ceperat, quæ sunt ad Fucinum lacum. Hic Neapoleo publicam patriæ iniuriam vindicare se velle professus, infestis armis Cæsarianos quos in Vrbe vel in agro Romano deprehendere poterat, cruenta manu persequebatur, cupiebatque Galli Regis auspicia sequi, & eadem stipendia promereri, quæ & Iordanes pater, & auus Virginius maiores sui meruissent. Ad has Neapoleonis cohortes, alias è Piceno agro, Spoletoque in primis evocatas adiunxit, primasque earum Rentius uti statuerat in

Campa-

Campaniam præmisit. Iamque Paulus Petrus Cervarius cum sua cohorte Capuam pervenerat, & reliquæ antecedentem cum Rentio consequebantur, quum Cervarius de Lotrechij morte cognoscit. Nec propter eam famam, qui erant Capuæ, venienti & postulanti ingressum, portam aperiunt. Nam Iulius Capuanæ familiæ princeps, & Fabritius Maramaldus, ad recipiendam Capuam adventare ferebantur. Qua denunciatione de muro facta, ut se periculo eriperet, Cervarius ad Rentium est reversus. Lotrechij morte Neapoli nunciata Cæsariani duces nequaquam oppugnanda castra censentes, obequitando castris, intercipiendo commeatum, & se munitionem invasuros ostentando, bellum gerebant, quòd sine suo periculo & sine vulnere hostem pestilentia absumi prospicerent. Auster namque ventus per eos dies perflare & mortiferum crassioris nebulæ vaporem ex palustri ortum uligine per castra dissipare & circumferre ita cœperat, ut alijs ex causis conceptæ febres, in contagiosum propè morbũ verterentur. Itaq; Gonzaga consuetudine quotidiana partiendo per vices equitatum & sclopettarios pedites quib. expeditæ celeritatis causa ignobiles equos attribuerat, turmis admiscendo circuibat castra, & per tubicines pugnam ciendo hostes morbis atq; inedia debilitatos orbatosq; imperatore, & præfectis magna ex parte ægris aut morte absumptis, assiduè exagitandos susceperat. Cæterum Aurantius ipse cum Gonzaga per exploratores edoctus, numerosum hostium equitatum suscepta nocturna profectione è castris Nolana via iter intendere, continuò cum expedita parte exercitus in eos erumpit, à medioque itinere abeuntes consecutus nullo negotio fundit, impedimentis exuit, & ferè omnibus aut cæsis aut captis cum magna præda Neapolim revertitur. Interea Galli duces asperrimis rerum omniũ incommodis conflictati, & de salute publica desperantes, ad unũ id consilium quod antea Lotrechius malesana obstinatione repudiarat, ex communi omnium sententia recurrunt, damnatisq; castris effugiendum censent, mensq; omnibus una est, ut Aversam se recipiant, dum aliquæ vires supersint, ne cunctis, si forte castris se tenere eaque pertinacius tueri velint, inhonestè atque miserrimè sit pereundum. Itaq; more militiæ tres acies, triaq; agmina instituunt, quibus singulis præsidij causa minores ternos falcones adiungunt, & equitatũ æqua divisione partiuntur. Primi agminis cura Salasso regulo, Guidoniq; Rãgono attribuitur. Secunda Navarro. In tertia Pomperanus Gallus, Paulus, Camillus Trivultius, & Palicia cognomento nigra singularum alarum præfecti constituuntur, & sub auroram composita agmina silentio castris educunt, desertis muralibus tormentis, & relicto omni graviore castrensis apparatus instrumento, taciti quidem & sine tuba tympaniq; strepitu euadentes, atq; eo tectius quod densissimus imber, crebris fulgetris, & multo tonitru procellosus ingruerat, aptus hercle avertendo hosti, qui nec satis explorare, nec opportunè persequi, nec quicquam gravius per eam turbidissimã tempestatem tentare posse videretur. Cæsariani nanque duces qui pridie eius diei (is fuit quarto Calendas Septembris) consilio habito, quòd nonnulli militũ per Gallicas munitiones infrequentem & segnem stationem morbo atque inedia propè enectorũ hostium se deprehendisse nunciassent, ea ratione copias partiti fuerãt, ut Dorbinus cum Hispanis adiũcto sibi Conrado Hesio cum quatuor cohortib. Vasconum castra quæ erant, ut diximus, ad Campum veterem supra Ianuariã portam oppugnaret, Ipsi verò Aurantius & Gonzaga cum reliqua parte exer-

citus admotis tormentis castrorum hostilium aggeres aggredentur. Sed decedente pluvia quum tantisper reserenasset, allatum est Gallos desertis castris ad Aversam se proripere cœpisse. Quare cognita propè totus in abeuntes equitatus est effusus. Quod ad certam prædæ spem quisque sibi vel iniussus properandum existimaret, nullo propè subsequente peditatu, quoniam Dorbinus et Hesbius in oppugnandis Vasconum castris sub eam horam vehementer essent occupati, & Vascones & Cantabri Agramontio duce suos aggeres acerrimè & constantissime defenderent. Erant in nouissimo abeuntium Gallorum agmine sclopettarij, partim ex nigra Etruscorum legione, partim ex cohortib. quæ à colore vexillorum albæ vocabantur, hisque præerat Cæsar Scotus Placentinus. Ea manus primum aduentantium & irruentium equitum egregiè impetum sustinuit, sed sclopettis semel displosis usque adeo acriter equites invecti sunt, ut universos ad secundos ictus sese instruentes perturbarent, quòd viæ eius itineris cavæ, & præalta saxeaque crepidine utrinque munitę omnem discurrendi atque explicandi sese facultatem eriperent, magnoque Cæsarianis usui esset equorum impetus, quando in depressa & perangusta via à paucis vel fortiter conglobatis sustineri nequiret. Per hunc modum perrupto & fœdè profligato Gallorum novissimo agmine, gravis illico tumultus ad medium agmen pervenit, parique forte quum frustra à primo agmine subsidia expeterentur, quòd id plenis passibus anteibat, ab eodem victore equitatu fusum, & parva cum cęde armis, & sarcinis vexillisque militaribus & tormentis exutum est. Quandoquidem ægra militum corpora languescentibus dextris vix hastas intentarent, aut gladios distringere auderent, contra victores qui in deditos humique proiectos & salutem deprecantes, contenti præda à cædibus facilè temperabant. Navarrus ipse qui uti erat æger lectica sæpe vehebatur, & tum festinandi causa humilem mulam conscenderat, obliquos viæ tramites quærens ab Epirotis Græcisque equitibus interceptus est, Neapolimque perductus. Salassus verò & Rangonus expeditum nacti iter ad Aversam intacti pervenerunt. Sed eorum copiæ usque adeo angusta portula receptæ sunt, ut amplius tribus horis quum singuli introirent, victores iam adesse arbitratę, diu in fossa trepidanter ut admitterentur expectarint. Quibus tandem intra mœnia receptis & paululum recreatis, quum duces in arcem de urbis defensione consultarent, Hispani pedites agminatim supervenere. Hi nanque à Vasconibus repulsi ad famam fugæ hostium equitumque victoriæ incitati ad iter capiendum antecedentibus sese aggregabant. Primis Hispanorum cohortibus in cōspectum Aversæ se dantibus, reliqui manipulatim se aggregabāt, & quòd perterritos atque imparatos hostes existimarent, adiuti paucis scalis quas è suburbanis casis repererāt, alij hastis innixi alij commilitonum humeris sublevati, erepere in muri coronam cœperunt, cohortantib. Saiavedra et Ioanne Gaetano qui navali prælio captus dimissusque fuerat. Hi primi omnium conscenderant, plenaq; iam Cęsarianis muri corona, quòd hostes metu præpediti nequaquam alacriter arma expedire viderentur, in urbem sese vel temerè dimittere non dubitarunt. Sed eorum paucitas Gallis animos ita erexit, ut Guidone Salassoq; ante alios prodeuntib. & acriter inuadentibus, Hispani quibusdā suorū interfectis, aut captis, rursus subire coronam, atq; inde se demittere cogerentur, sic ut nonnulli religatis ad pinnas sclopettorū funiculis, per eos vel abrasis manibus desilirent, aut periculoso saltu præcipites in fossam se darent. Ab eo

irrito

irrito conatu Hispani quòd iam frequentes armatos, et tormenta displodentes Gallos in mœnibus conspicerent, Aurantio & Gonzagæ quid rei gereretur significarunt, postulantes ut tormenta muralia atque ampliores copias summittere properarent. Quandoquidem hostes iam confirmatis animis de ditione colloqui recusarent, proindeque iusta vi expugnandos appareret. Itaque duces perterritis, nullum quo animos colligerent, aut vires alicunde resumerent spatium moræ dandum rati, tormēta ad Auersam pervehi iusserunt: quo temporis intervallo castra Gallica nullo iam defendente invasa direptaq; sunt, magna prædantium admiratione, quum præter arma tormentaque magnitudine & numero amplissima suis locis reperta, ægri etiam moribundique milites passim iacerent, & quod erat acceptæ cladis argumentum, in ornatissimis tabernaculis enata gramina conspicerentur. Erat ea forma castrorum situ munitioneque memorabilis, & prorsus sicuti vidimus, stupenda: sic ut pleriq; Cęsarianorum ducum nusquam peritius & accuratius à quoquam hac ætate castrametatum fuisse faterentur, & magnam partem eius disciplinæ à Nauarri ingenio profectam dicerent. Postero die Salassus ubi tormenta quę ex Gallicis castris advecta fuerant, promoueri videt, suos componit, & distributis per idonea loca præsidijs, hostium vim expectare constituit, quòd propugnando resistendoque generosa ortum stirpe armatum uti deceret occumbere, quàm nullo Fortunæ aut virtutis suæ facto periculo turpiter se dedere honestius putaret. Eiusdem animi erant Rangonus & Pomperanus, parique alacritate & confirmatione animorum veteres milites defendendis mœnibus opportuna tela comparabant. Sed postquam ab Aurantio adactis maioribus tormentis verberari murus & mox aperiri cœpit, & introrsus repetiti pilarum ingentium ictus nequaquam diu sustineri posse censerentur, eadem infestæ Fortunæ violentia in genu Salassus grauissimè vulneratur, resiliente scilicet perfracti tormento lapidis fragmine, quo ex acie in domum relato, magnopere imminutus est paulo ante resumptus vigor, & eo quidem grauius, quòd infelicibus nuncijs allatum fuerat, hostes Capuam recepisse, ad quam dubijs & aduersis suis rebus Galli confugere posse sperauissent. Nam (ut supra diximus) Maramaldus cùm suis cohortibus ad tentandam Capuam proficisci iussus, sinistrorsum capto itinere, loco idoneo sibique noto non procul ab urbe consederat, & cum Iulio è Capuana familia Cæsarianarum partium, qui alæ equitum præerat, Campanos ad defectionem solicitabat. Erant Capuæ Vgo Pepulus æger supremum exhalans spiritum, & Iulianus Strozza (is cum nigris cohortibus præsidio Puteolis nuper fuerat) præterea ingens ægrorum multitudo omnis generis. Nam Capuæ cunctis qui morbo tentarentur in castris, certus atque salubris erat receptus. Itaque Campani moriente Pepulo, Maramaldi adventum timentes, & de Gallorū victoria nequaquā temere desperantes, dissimulato consilio, eam militum multitudinem adhortantur, ut delectis his qui viribus valerēt, aut qui iam ex longa valetudine vires recepissent, facto equitum & peditum firmiore globo, exire prædatum vellent, quòd nihil iam Capuæ pecoris superesset, qua excursione aliquam pinguioris obsonij copiam relaturos, & quo successu à suis pariter atque hostibus bellum Neapoli gereretur, certius exploraturos. Probatur id consilium ab omnibus, quod callidum & non obscuræ perfidiæ plenum Campani obtulerūt, sic ut magna manus armis & equis se instrueret, & sub vexillo statim portis egrederetur.

Sed Campani egressis, & non multo post redeuntibus portas occludunt, eadem fermè hora qua Ceruarium ut diximus cum Rentiana cohorte venientem excluserant. Ob id desperato ingressu ea manus, uti cuique libuit, dilapsa est: & Maramaldus ab aversa porta in urbem est introductus, accumulata ęgris Gallis miseria, quando omni armorum & vestis instrumento expoliati captique essent, ipsiq; Vgoni iam mortuo, & in ęde sacra feretro imposito, inter nænias sacrificulorum ornamenta equestris cultus detraherētur. Erat enim ex eo procerum ordine qui conchyliatum torquem Galliæ regis munere eximij honoris causa gestare consueuerunt. Maramaldi siquidem cohortes è rapacissimo genere hominum Lucanis & Brutijs constabant, quæ ex Gallia Cisalpina, Etruriaque ingentes egerant prædas, Romæque præsertim avarissimè grassatæ fuerant. Strozza autem qui cum pecunia Florentini quæstoris in arcem temerè munitam confugerat, certa pactione se dedidit. Ea Campanorum defectione Auersæ pervulgata, nec cessantibus Cęsarianorum tormentis, Auersani metu instantis cladis perterriti, iacentem Salassum adeunt, orantque suppliciter, ne pertinacia sua fidelem miserrimamque urbem in extremum salutis discrimen adducere velit, maturaq; deditione, plorantibus tot matronis & pueris subveniat, postquam cuncta sese defendere conantes deficerent. Salassus mortifero ictus vulnere, atque extremo dolore compulsus, animum ad pietatem revocat, & Guidonem Rangonum ad Aurantium mittit, qui de deditione quam honestis possit conditionibus transigat. Is uti debebat in id consiliū nitebatur, ut cunctis incolumibus, salvisq; vexillis & civitate conservata pacisceretur: sed victor Aurantij animus nonnulla superbè repudiabat. Per hunc modum aliquandiu re disputata, quòd interim tormenta nullo quidem temporis puncto cessarent, & iam perruptus ad grandē hiatum murus, coronaq; pinnis nudata conspiceretur, nec Rongonus re confecta maturè uti sperarat rediret, Salassus militum quorundam precibus, & Aversanorum lachrymis fatigatus, per idoneum hominem ad arbitrium victoris indecoram deditionem fecit. Eam verò fœdæ pactionis conditionem, vel miseris vel victis indignam putavit Guido, qui adhuc cum Aurantio de conditionibus subtilissimè contendebat, quum transactæ deditionis tabulæ proferrentur, usque adeo eas Rangonus est aversatus, ut testaretur se æquo iure esse liberum, nec pudendis statutum legibus, quando eius perscriptæ legis beneficio uti nollet. Hac lite cœpta Cæsariani interim recepti in urbem, quos pecunia redimere posse videbant ad unum omnes cepêre. Ferunt Pomperanum in ea tantæ calamitatis cogitatione defixis in cœlum oculis obstupescentem, acerbissimoque dolore perculsum, in vestigio concidisse, quum rigerent adhuc oculi, nec ullis fomentis ei exanimato, vita subito deliquio erepta, restitui posset. Hic est ille qui Carolo Borbonio proditionis damnato, totius exilij comes fuit, & eius postea admissi sceleris pertæsus, à clementia Francisci regis alæ profecturam promeruit. Illò etiam triduo, quod multis fortium virorum funeribus Gallis maximè luctuosum fuit, mortuus est ignobili & fœdo in loco Ambrosius ille Florentius Insuber, qui mali aut certè fatalis consilij dirus author, Lotrechium ut diximus, ab oppugnatione Mediolani Neapolim pertraxerat, ob idque meritas factiosæ malignitatis suæ pœnas dedisse videbatur. Eum quoque altero tantū die antecessit Petrus Paulus Crescentius Romanus, Clementis legatus, & Paulus Camillus Trivultius præfectus equitum in eadem pestilentis doloris

loris

loris miseria excesit è uita, qui omnes uti erant nobilitate clarisimi, sepulturę honore caruerunt. Pridie quàm Galli Aversana in via funderentur, atq; eorum Cæsariani potirentur castris, Andreas Auria ipsos captivos Alfonsum Vastium & Ascanium Columnam, quòd Cæsaris stipendio sese commutata voluntate addixisset, in Ænaria insula, ubi illorum erant uxores, lætos exposuit. Nec multas post horas Vestius Neapolim est profectus, ut ducum cōi filijs interesset. Is quòd suæ perpetuæ benignitatis munus videbatur, Salassum Neapolim perductum omni humanitatis & munificentiæ officio complexus est. Sed ille non multò post internecivo vulneris dolore mœroreque animi confectus, ultrò propè accersita morte vitæ suæ finem imposuit. Vastius quoque Rangonum cum Hispanis an iure militiæ captivus dici posset, prolixe disputantem lata super ea re mitiore sententia liberauit, & cum quibusdam notæ virtutis præfectis actuario navigio impositum in Ænariam abire iusit, ut inde Romam, uti probè à fidelisimis nautis factum est, adveheretur. At Navarrus cui misere capto quidam milites Hispani bina malesani atque infelicis decreti transfugia obiectabant, in eundem pristinæ, & cum supremæ calamitatis carcerem coniectus est, ea tamen Hicardi custodis indulgentia atque humanitate, ut extrui sibi in foco vaporarium camini tubum quo algens calefieret, impetrarit, sed aliquando pòst vel æger vel senex, quum eum sicuti alios qui eo bello defecissent, Cæsar perscriptis ab Hispania literis, capite plectendum esse censuisset, exanimatus in culcitra repertus est. Nec defuère qui crederent eum superiniectæ multiplicis stragulæ vestis pondere pressum, ultro necatum fuisse, quòd Hicardus existimatione fortisimi ducis permotus, eum qui illam eandem arcem aliquando cepisset, revocata rerum fortiter gestarum memoria extra Cæsaris invidiam carnificis manibus subtrahere voluerit. Per eos etiam dies ambo Florentinorum legati Marcus Nerius, & T. Soderinus Aversę capti, apud Hispanos Neapoli vitam cum morte commutarunt: quum Nerius pecuniam, quam pepigerat pro redemptione tardius expediret, & Soderinus auri tenax, & vitæ prodigus, impositum tanquàm æquo gravius pecuniæ pretium, se persoluturum obstinatè pernegasset. Verùm nihil in eo belli exitu, quàm infimæ multitudinis deformius atque miserius spectaculum fuit, quum feminecces umbris hominum pares, pecorum modo ad stabula regia quæ sunt ad Magdalenam truderentur. Nam hoc pietatis officium a senatu Neapolitano ducibus ita iubentibus, ut ibi alerentur, curarenturque, impensum est. Verùm corpora cuncta cœli, vigiliarum, & militaris laboris incommoda per quinque menses perpessa, usque adeo acervatim communicatis morbis à contagiosa illuvie peribant, ut pauci superessent, qui in Galliam atque Germaniam remigrarent, atque ex eorum calamitate atrox pestilentia Neapoli relinqueretur. Ab hac inexpectata multis victoria felicitateque Cæsaris, & portentosa Gallorum clade, Fortuna nequaquam adhuc suo in eam gentem exaturato plenisimè odio, tam insolens quàm atrox, in ipsum Lotrechij cadaver sævitiam exercuit, ut diuturni ludibrij victo, mortuoque contumeliam accumularet. Id enim Hispanus quidam impiæ atque impudentis argutiæ rapax, sabulo erutum è castris in Vrbem retulit, & in regione, quam Sellariam vocant recondidit subterranea in cella, ut venalitium cadaver aliquem è Gallia pietate & reverentia insignem emptorem reperiret, qui redemptum repenso multo auro in Galliam ad Fusiæ gentis sepulchra referendum

arbitraretur. Sed nemo unquam vel propinquorum qui sepulturæ iacturam magnifaceret, aurumque rependeret, comparuit, ita ut valde mirum videri posset, quòd in nemine apud Neapolim vel ducum vel procerum in eo flagitio inusitatæ impietatis & iniuriæ generosus pudor humanitatem expressérit, quum in cella vinaria tanti nominis Imperator inhumatus iaceret, secus ac Valdemontio acciderat, qui sacratarum virginum, quæ in divæ Claræ claustris degunt, mirifica pietate honestißimo templi in loco collocari meruisset: quoniam id templum Andegavenses reges Valdemontij progenitores pia liberalique magnificentia condidissent. Cæterùm Lotrechij mors sicuti militibus importuna, ita supra quã credibile sit civibus Romanis ingrata, luctuosaque extitit, utpote quæ singularem Vrbi tristitiam attulerit usque adeo, ut populus Senatusq; Romanus in Capitolio non obscura summi doloris significatione è cunctis tribubus atra in veste cogeretur, ut ei quem Vrbis liberatorem appellabat, quòd Cęsarianos supremæ labis excidium communi gentium omnium patriæ immaniter afferentes detraxisset, iusti honoris causa parentalia decerneret, quæ eo ipso die quo nunciata mors eius est, instauratis regio cultu splendidißimi funeris exequijs, Laterano in templo quotannis celebrarentur. Id decretum religiosæ pietatis usque adeo ad diuturnam memoriam Lotrechio gloriosum videri potuit, ut non dubium victoribus, qui mortuo sepulturam invidissent, præduræ & propè infamis inclementiæ pudorem exprimeret. Sub ipsam quoque Aversæ deditionem Agramontius publicæ labis Fortunam agnoscens, & reliqui cum eo Vasconum duces necessaria potius quàm æqua conditione se dediderunt, sicut multa inermium & egentium agmina, quæ se Romana via ad iter expedirent, cernerentur. Hisdem etiam diebus post Lotrechij mortem Sanseverinus Salernitanus regulus, & Hieronymus Tutavilla Sarnensis comes ab Aurantio Nolam proficisci, & Valerium Vrsinum obsidere iussi, eum vix dum se ab adversa valetudine novis viribus confirmantem, in arcem se recipere, & postremò ea conditione deditionem facere compulerunt, ut cum præsidio ad castra Gallica deduceretur, quòd is erat parvo cum præsidio attenuataque equitum suorum ala, & Nolanorum animi, ut ad pristinam Cęsarianorum ducum fidem redirent, ad arma parati essent. Sed in itinere cognitum est Gallorum castra nulla iam esse, quapropter Hispani equites eum iure captivum esse dictitantes, exutum armis & sarcinis Neapolim perduxerunt. Ibi de militari iure aliquandiu in ea controversia disputatum est. Verùm commendatione multorum, ipsiusque præsertim Mirandæ precibus, quem paulò antè ab ipso Valerio captum, humaniterque dimissum diximus, ab Aurantio propter virtutem sæpius spectatam & generis nobilitatem, ut Romam enavigaret, impetravit. Quum eo modo res Gallica passim urgente Fortuna fœdè concideret, Gallicæ Venetæq; classis præfecti invadendi opprimendiq; Andreæ Aurię consilium ceperunt. Erant enim ei concitante odio vehementer infensi, quòd is à Gallo rege discedens, totius Italię causam importunè deseruisse, & perversa ratione nequaquã iusta de causa sese Cæsarianis partibus applicasse videretur. Itaq; prodeuntes ex Prochytano freto, Auriam sub Iscla stationem habentem, ubi pridie Vastium & Ascanium exposuerat, conspicati in eum tormenta maiora in spatio viginti ferè stadiorum emittere cœperunt. Descenderam ego tum fortè ab arce ad litus prætoriamque conscenderam, ut summæ authoritatis virum, cui eram familiaris, hono-

honoris cauſa inviſerem, gratularerque ſubinde quod commutata voluntate felici iudicio animum pro hoſtili erga nos amiciſsimum induiſſet, poſtquam inſigni beneficio bello captos proceres civili humanitate uxoribus & liberis atque penatibus reſtitutos videbam. Tum verò me ſecus ac putaram, navalis pugnæ periculo implicitum cernentem, Andreas nihil prætervolantes pilas timere, & in certa puppis parte conſiſtere iubet. Ipſe molitur ancoras, aquilamque triremem omnium velociſsimam præmittit, ut hoſtilis claſsis numerum certius exploret, expedíriq; armamenta omnia, tormentaq; dirigi in hoſtem præcipit, ea mente ut cum ſuis duodecim tantum triremibus, vel cum multo maiore hoſtilium numero, contempto omni periculo audacter congreſſurus crederetur. Sed quum hoſtiles multitudine eſſent ſuperiores, utpote quæ triginta quinque numerum, quæ iam freto exceſsiſſent facilè excederent, Andreas prælium non temerè vitandum putavit, & in eadem ſtatione ſubſtitit, quæ erat tutiſsima. Nam urbs Iſcla quæ antiquitùs Pythacuſæ à figulinis & nõ à ſimijs dicebatur, ſterili in colle collocata in ſummo vertice munitiſsimam habet arcem, unde ei è vulgari Græco nomen eſt Iſchia, ſiquidem munitiſsimum locum Græcè exprimit. Hæc latè maria proſpectat, tormentiſque maioribus in hoſtilem claſſem directis, & prægrandibus pilis in eam vel ad incertos ictus frequentiſsimè contortis, Venetas ſimul & Gallicas triremes ab acceſſu facilè deterrebat ea conditione, ut è longinquo tantũ crebris & innoxijs tormentis certaretur, & Auria lunato in loco rupium obiecta mole protectus conſiſteret. Arx enim ad ſeptentrionem directis in ſubiectum mare cautibus inacceſſa eſt, quum in meridiem extenſæ per gradus urbi immineat. Iungitur porrò hic collis *Ænariæ inſulæ oblongo ponte lapideo, ſic ut urbs ſcopulo impoſita & ponte annexa inſulæ, navibus circum navigari nequeat. Circumvolitabant tamen ex longinquo Venetæ triremes, & uno atq; altero ingenti tormento, quod Baſiliſcum vocabant, inanibus ictibus terrorem inferre, & noſtros in altum elicere conabantur, quòd ſubire arcem nec ex propinquo conferre triremes ſine certo diſcrimine atque exitio ſe poſſe providebant. Itaque quum aliquandiu irrito conatu detrimentum inferre contendiſſent, intra fretum Prochytanum unde exierant, ſe receperunt. Eo die tum primum *Auria ſtudium ſuum nudavit, aurataq; lilia, quæ erant Galliæ Regis inſignia, & in extrema puppe ſpectabantur iracundè perfregit atque decuſsit: pauciſsimosque poſt dies Gallicam claſſem Neapolitano excedentem litore, & quòd iam Veneta fractis & deletis partium viribus ad Meſſanæ fretum contendiſſet, intentiſsimo curſu ſuæ claſsis perſecutus eſt, tanta celeritate ut quædam navigia militaribus equis & pretioſo caſtrenſium rerum apparatu onuſta conſequeretur, & caperet, nec inde quicquam intermiſſa perpetui curſus diligentia, & ſegniores & longa navigatione debilitatas quaſdam noviſsimi hoſtium agminis triremis interciperet, vt vix Tendanus regulus, quem præfuiſſe Helvetijs diximus, è manibus elaberetur. Locus admonet, ut quæ promiſeram de alienatione Auriæ, & Liguſtici belli cauſis (hæc enim à legentibus diutius expectari non poſſunt) ex inſtituto operis exoluam: & ſeriatim enarrem, quando res bellicæ ſub unum fortè tempus geſtę, ne texturam hiſtoriæ intercidant, atque ineptè confundant, ſuo ordine per partes explicandæ videantur.

Itaque operę pretium erit paulò altius repetere à rebus geſtis ſuperioris anni, qui toti Italiæ non modò ab atroci terribilique armorum ſtrepitu, ſed ab

inusitata frugum penuria, & pestilenti coeli atque aeris inclementia supra omnes, quorum patres nostri meminissent, maximè dirus & perniciosissimus fuit. Erat is vigesimus septimus supra quingentesimum & millesimum à partu Virginis, nefanda Vrbis clade insignis. Igitur sub id tempus quo Lotrechius transgressus Alpes, eo modo, quo diximus, Boscum, Alexandriam atq; Ticinum expugnavit, Franciscus Galliæ rex viginti duarum triremium classem Andrea Auria præfecto Masiliensi portu emisit. Eum nuper honorificentissimo maritimæ præfecturæ titulo Amirantem mediterranei maris appellarat. Is Genuam obsidere iussus, superiora inferioraq; Liguriæ litora percurrebat, idq; unum iniunctum diligenter obibat munus, ut frumentarias invectiones impediret. Nam cum Genuæ frumenti inopia vehementer laborabatur, & pestilentia sævire in cives cœperat, nec satis firma aderat classis Antoniotto Adurnio urbis & Cæsarianarum partium principi, qua Gallicæ classi obsisti posset. Hæc dudum onerarias duas Ferrariam & Rapallinam prospero destitutas vento apud Florentium Corsicæ portum persequuta, sese in litus eijcere compulerat, evadentibusque nautis atque vectoribus incenderat. Quamobrem fiebat ut Genuenses onerarias naves ad coemendum frumentum in omnes partes dimitterent, & quotidie effusa in portum esurientis populi multitudine adventum navium expectarent. Earum forte duę frumento Siculo onustæ sese in Delphini portum intulerant, ut inde expectata idonea tempestate elusa Aurinarum triremium custodia ad urbem perveherentur. Qua de causa superioribus diebus apud portus fauces Adurnius munitionem erigi, inædificarique propugnaculum, & præsidium imponi iusserat, ut ibi ab alto intrantia navigia tutam haberent stationem, & ne à Gallicis triremibus oppugnarentur terrestri cohortium præsidio defendi possent. His Adurnij consilijs diligéter exploratis Andreas classe provectus, idoneo in loco circiter quatuor millia peditum exposuit, ut à terra portum & vicum occuparet, allectus spe totius hostium opprimendæ classis. In ipso nanque Delphini portu præter aliquot Ligusticas naves frumento & mercimonijs onustas septem aderant, partim Adurniæ, partim Cæsarianæ triremes: quarũ proviso periculo Adurnius ferendę opis consiliũ cepit, Augustinumq; Spinulam prętorij præfectum cum multo maxima parte prætorianorum, eò terrestri itinere proficisci iubet. Is naviter iussa faciens per montana asperaque itinera contendens ad vicum quem incolæ Bramapanem vocant, sub auroram pervenit. Tum verò exoriente sole ab hostibus, qui in litus descenderant Spinula conspicitur adeo præclarè, ut quum per diruptos & angustos tramites se demitteret, militum numerus facilè recenseretur, & Auriani ampliore numero suo confirmati obviam descendentibus eundum censerent. Erat modica planicies non longè à fano divi Michaelis trecentorum fermè passuum. Eam Auriani duces Antonius & Philippus provecti præoccupant, & Viscontem Cicadam nobilem signiferum, qui præfecti Auriæ gestabat vexillum cum valida sclopettariorum manu anteire iubent: ipsi mediam aciem excepturam descendentium impetum ex adverso instruunt. Viscontes nactus in his rupibus duos ingentes scopulos post eos suam manum collocat, & primos descendentium hostes, effusa glandium procella, transitu arcere conatur. Tum vero Spinula coniectus in locum unde se eripere sine ignominia graviq; suorũ detrimento nõ posset, quanquam numero hostium terreretur, brevi oratione militum

animos

animos confirmat, docetq; hostes facilè invadi superariq; posse si se prætorianos esse meminissent, quorum neq; virtutem neque impetum, aut Galli novi milites, aut Auriani semiremiges laturi viderentur. Nec mora æquissimo loco se demittens, Viscontis sclopettarios è scopulis deijcit. Hi pulsi mediam aciem ex tumultuaria sua fuga perturbant, certatur tamen magna vi collato pede, sed vel paucorum hostium Auriani iniquo declivique in loco impetum non diu sustinent, continuò dant terga, & se in fugam per confragosam viam præcipites conijciunt. Spinula pulsis atque perterritis capto Philippo Auria instat. Ab Adurnijs victoriæ clamor attollitur, Gallique & Auriani timore occupati adeo perturbatè ad littus descendere conantur, ut pauci apprehensis remis in triremes evaderent, reliqui cæsi aut capti sunt, aut per avias & inaccessas rupes effugerunt, quum multo plures eorum præcipiti saltu se eripientes profundo mari mergerentur. Parta victoria admirabili casu accidit, ut eo ipso die Spinula ab Adurnio ad urbem revocaretur, quod Cæsar Fregosius à Lotrechio Genuam cum delecta manu peditum & equitum missus, in Pociferam Vallem se demisisse, & iam adesse nunciaretur. Quibus iussis Spinula parendum censens, suspicatus quod futurum videbatur, ut se discedente Auria classem invaderet, trierarchos admonuit, ut se compararent ad prælium, & nudatas propugnatoribus hostium triremes aggrederentur. Quod si id facere præstareque uti oportebat non possent, in altum se proriperent, & in quos Fortuna vel Liguriæ, vel Etruriæ portus offerret properè confugerent. Cæterùm vel terrestri victoria adiuti, nihil egregium aut fortibus viris dignum tentare ausi sunt, quód defensores pariter & remiges ad prædam incitati, conspecto hostium adverso successu in triremibus contineri nequivissent. Secundum verò complexi consilium, quum enavigare cœpissent, nec ullo prorsus vento iuvarentur, fessis remigibus animos ita desponderunt, ut in tutum evadere posse desperarent, & continuò in eundem Delphinum portum redirent. Affuit occasioni suæ intentus Auria, & invectus in hostes, triremes præter unam omnes cepit. Hæc fuit Iustiniana cognomento Gibba, reliquæ fuère in potestate hostium, eo facilius quod nexi, servique omnes ad transtra cathenati sublata voce libertatem invocassent, & propugnatores epibatæque omnes undique descensione facta dilaberentur. Captæ sunt ante alias duæ Genuenses, quibus præerat Iulianus Ripa Adurnij cliens. Aliæ fuerunt partim Siculæ, partim Hispanicæ. Capta quoque est & direpta pretiosi mercimonij plena navis oneraria cognomēto Iustiniana, quæ dudum è Chio Orientis insula in Delphini portum pervenerat. Hæc res gesta est sub Idus Augusti ita alternante vices suas Fortuna, ut qui terrestri pugna victores fuerant, mari victi, & mox debellati fuerint. Cæsar nanque Fregosius ad divi Petri fanum, quod vocatur ad Arenam positis castris, caduceatorem regium in urbem præmisit, qui Genuenses ad deditionem hortaretur, & si id facere abnuerent, omnia infesti belli detrimenta, & villarum incendia dinunciaret. Adurnius qui paucis antè diebus ægra spe rerum suarū permotus decurionibus permiserat, ut legatum ad Lotrechium de concordia mitterent, caduceatorem repulit. Id autem legationis munus susceperat Vincentius Pallavicinus, æquissimasque conditiones à Lotrechio retulerat, præter id unum quod à Genuensibus enixè petebatur, ut scilicet Savonam urbem ademptam populo Genuensi redditurum polliceretur. Eam namque urbem Memorantium

regis gratia validum sibi impetrasse, & præfectum nomine Moretum imposuisse ferebant, eo consilio ut Savonensi portu, quòd esset Galliæ Cisalpinæ opportunissimus, postquam Genua alienę esset ditionis, ad omnes belli commoditates uteretur. Ea re Genuenses nihil gravius sibi accidere posse rati, quā ut Savona tot seculis civitati contributa subtraheretur, repentè commutatis animis, à priore deditionis consilio discesserunt, ita ut Adurnius non obscuram spem retinendi principatus sumeret. Quapropter exploratis Cæsaris viribus noctu in eum eruptionem facere constituunt. Imposuerat Cæsar cum præsidio unius cohortis Borrachinum præfectum in æde sancti Benigni. ea est in supercilio montis, qui imminet ei turri quam à lychno nocturni luminis Pharum vocant, despectatque dextrorsum subiectam maris plagam, in qua, ut diximus, ad Arenæ templum Fregosius consederat. Cognito hostium adventu Adurnij, & paucitate copiarum eius contempta, eos invadendos decernunt: & post intempestam noctem eductis prætorianis rectà ad eos proficiscuntur, adeo silenti agmine, ut apud Lazariam veterem portam Borrachini excubias parum intentè speculantes opprimerent. Ab his ubi sit Borrachinus, & ubi consistat Cæsar discunt, continuoque dorsum eius promontorij conscendentes, Borrachinū semisopitum, confisumq; suis excubijs capiunt, præsidiumq; eius paucis cæsis, & nonnullis vulneratis fugatur, & per exteriorem rupis partem deijcitur. Fregosius audito strepitu & iam inalbescente cœlo conspecta suorum fuga, appropinquanteq; hoste sese colligens, munimentum quod fors obtulit irruentibus opponit. In ea namq; parte littoris ædificabatur oneraria ingens navis, cui Grimaldiæ nomen fuit. Iamq; carina eius scamnis & navalibus canterijs, quos fabri scalos vocant, erat constituta, & costæ suis incurvis asscribus intexebantur. Itaque eo navigio promunitione usus, sclopettarios opportunè disponit, & glandibus coniectis hostes ab accessu arcet. Ii bifariam divisi pars dextrorsum ad Fregosianas copias ubi erant equites nonnulli, Martinengo duce defertur, altera contra Cæsarem procedit. Sed factum est egregia fortitudine Cæsaris, ut qui in navigio erant, hostes loco pellerent. Nam Cæsar & à puppe & a prora cum suis prosiliens in ipsos Spinulanos parum constanter oppugnantes, & metu sclopettariorum perturbatos crupit, & reliqui Fregosiani Martinengum in congressu ita repulerunt, ut circumventus in medio caperetur, Spinulaque ipse deveniret in potestatem: & Sinibaldus Fliscus, qui cum clientū manu aderat parvo temporis & loci spatio ex hostium manibus eriperetur. Eo modo Cæsar semihorę momento in ipsa propè rerum desperatione victoria potitus, pleno passu ad urbē contendit, & inter suburbana tecta viæ militaris, quam Fasciolam vocant, iuxta Theodori templū tumultuariam Hispanorum manum, quæ subsidio mittebatur, magno impetu fundit, & ad divi Thomæ portam provehitur. Nec diu pòst cives excitati Fregosij victoria uti antè statuerant, neq; postea impleverant, Galliæ regis imperio se dedere decernunt, missisq; Ferrario & Lomellino legatis (hi enim erant Fregosianæ factioni addicti) qui portam aperirent, & Cæsarem exciperent, victores introduxerunt. Ipse princeps Adurnius, qui ad tumultum adcurrerat, ubi introductos in urbem hostes ex populari acclamatione audijt, converso equo in arcem properè cōfugit, paululumq; moratus, ad novissimū consilium quod erat civilis potius pietatis quam bellicæ virtutis, descendit. Neq; enim eum animi vigorem, quem Hieronymus frater adversis in rebus tulerat Antoniottus, uti

erat

erat remiſsiore ingenio, & podagræ vitijs correptus, ferebat. Statim ſiquidem Philippum Auriam, quem in arce captivum habebat, liberaliter dimittit. orat ut operam æternæ laudis patriæ præſtare velit, ne neceſſe ſit in ea mutatione principatus cædibus certare, quibus inteſtinis malis civitas omnino lacerari atque deleri poſſe videatur. Sibi quoque in eam publicæ ſalutis curam intento nihil fore honeſtius arbitrari, quàm excedere arce, ut urbanis rebus tranquillitatem adveheret. Cum his mandatis Philippus æquè fidus & alacer ab arce in aream Aurianam deſcendit: advocat contribules, & plerosque alios cives, appoſitaque oratione perſuadet, ut Galliæ regis imperium lubentibus animis ſuſcipiant, veterum odiorum & factionum oblivisci, & ab omni contentione diſcedere velint. Ea Philippi oratione permoti cives ad comprimendum plebis & militum tumultum per urbem diſcurrunt, ſedaturque illico moderatione Fregoſij & ciuium precibus armorum ſtrepitus tanto parendi obſequio, ut nulla domus præter decurionum Prætorium concurſu plebis diriperetur: ſic ut admirabile videri potuerit, quòd in tanta perturbatione, nullo propè effuſo civili ſanguine urbanæ res fuerint compoſitæ. Quòd ſi Aurianæ Gallicæque triremes quę tum aberant, eo die portum tenuiſſent, rebantur cives, navales turmas uti prædæ avidas non facilè coerceri potuiſſe quin effuſiſsimè graſſarentur. Itaque ſingulares à Senatu atque omnibus ordinibus Cæſari gratiæ ſunt actæ, quod Galliæ Regis commodo quàm propriæ dignitati atque amplitudini quàm armatus arripere poterat, ſtudere maluerit. Erat enim Cæſar Iano patre genitus, qui tum Venetis in caſtris militabat, Genuęq; principatus Fortuna aliquandiu, ut ſuo loco diximus, fuerat potitus. Data ſunt ei virtutis & clementiæ nomine præmia ſignatæ pecuniæ & certiſsimi annui redditus alimenta, quæ ad poſteros tranſirent, è ſenatuſconſulto conſtituta. Nec multò pòſt pari civilis animi propenſione Adurnius arcem civibus reddidit, & cum præſidio clientium ſuorum patria & principatu cedens, ad paterna caſtella ſe recepit, paucisque pòſt menſibus quum ad Antonium Levam eſſet profectus, apud Mediolanum ſine prole fato conceſsit. Non multos autem poſt dies Genuam venit Theodorus Trivultius, qui deductus in ſenatum conſenſu civium, ſatagenteque in eam rem ipſo Auria, Decuriones in verba regis ſacramento adegit, quum paulò antè Cæſar Fregoſius ad Lotrechium in caſtra rediјſſet. Eius diri anni inclinante autumno quo hæc in Liguria geſta ſunt, & Lotrechius reiecto oppugnandi Antonij Levę conſilio, totas Franciſci Sfortiæ præſentis atque obnixè orantis ſpes eludens, poſt eas urbes, quas diximus manu captas ad oppugnandam Neapolim ire properabat. Landus Venetæ claſsis præfectus in Siciliam navigavit, atque ingreſſus capaciſsimum Auguſtæ portum poſtulavit à præfecto arcis, ut ſibi præſenti pecunia coemere frumentum liceret: quod quum præfectus ſpontè ſe conceſſurũ Venetis ex profeſſo Cæſaris hoſtibus pernegaſſet, Landus refractis horreis, quantum ſibi opus eſſe iudicabat, frumenti copiam navibus impoſuit, ea æquitate ut pretium Siculis egregia fide perſolveret. Ab Auguſta autẽ digreſſus, quæ eſt inter Pachynum promontorium & Siracuſas, ſuperato Meſsanæ freto ad Æolias inſulas cõtendit, circa quas triduo tempeſtate iactatus, & perflantibus demum modò Euro, modò Subſolano ſecundiſsima navigatione in Puteolanum ſinum ſe intulit. Ibi quum tormentis peteretur è ſuperiore Baiana arce, quæ eſt ad Baulos, in eo loco ubi olim Hortenſij oratoris villa fuit,

longius secedens, directis proris atque tormentis oppugnare urbem Puteolos coepit, ad quem classis locum Baianae arcis tormenta pervenire non poterant. Ea namque arx in supercilio montis posita est, qui duo diversa maria despicit Puteolanum scilicet sinum, & Baianum portum, qui antiquitus Misenensis fuit, Romanorum navale tutissimum. Mare siquidem Miseni scopulo illisum per arctas fauces ad laevam influit, & conclusum efficit pelagus, quod hodie perpetuae tranquillitatis nomine, Mare mortuum appellatur, habetq; iuxta ad certam aequationem fornicati operis piscinam, quae ab incolis Admirabilis vocatur. Caeterũ Landus nihil tentata per milites expugnatione ex condicto iussuq; Senatus, ut Gallicae classi iungeretur, Tyrrheno provectus mari, ad portum Herculis quod est ad Argentarium Senensis agri promontorium, Auriam obvium habuit, communicatisque consilijs in Corsicam primò, atque inde per fretum quod utramque insulam dirimit, in Sardiniam traiectum est, & copiae, quas Rentius Ceres elapsus clade Vrbis Gallica pecunia scripserat, in terram expositae sunt. Primùm quod occurrit, fuit oppidum nomine Genuense Castellum. Ibi promotis proris tripartito munere tres classes uno tempore diversis in locis murum verberare coeperunt, satisque magna parte moenium quassata & diruta Castellanorum res, quanquam egregiè sagittis praesertim atque lapidibus se defenderent, grave in discrimen adductae videbantur. Quo permoti periculo oppidani Rentio significarunt, se certa conditione postero die dedituros. Is enim suos in acie continebat, ut cuncta quae supervenire possent Sardorum auxilia continuo arceret, ne navalibus socijs oppugnatione occupatis ulla exterioris hostis vi noceretur. Sed in metu deditionisque consilio versantibus oborta fortè tempestas turbulenta, qua ab importuoso littore classibus erat discedendum, salutem attulit. Nam repentè sublatis ancoris intento usus remigio Auria ad Herculis insulam, quę olim Diabata, hodie Asinaria dicitur, contendit, cursumque eius observantes Venetae Gallicaeque triremes in eundem portum concesserunt. Is est fidissimi recessus, & obiectum contra respicit Falconis promõtorium, ab antiquis Gorditanum appellatum. Dum classes decedente tempestate idoneam maris tranquillitatem expectarent, qua freti ad expugnandum Castellum Genuense reverterentur, Rentius eos admonuit, ne renovato impetu de expugnatione oppidi cogitarent per causam obtinendi commeatus, quoniam ipse eum terrestribus copijs proximum oppidum nomine Sursam occupasset, quod erat ab incolis desertum, atque omni commeatus copia plenissimum, vnde per multos menses universa classis ali posse constaret. Interea Rentio interiora insulae pervadenti nunciatum est, Sardorum equitum alam cum ingenti sagittariorum peditum agrestium numero adventare: quibus excipiendis Rentius expeditam sclopettariorum manum loco inter vepres & arbusta ad insidias idoneo collocavit, primoque impetu incautè praecurrẽtes hostium equites fudit & avertit, quum in primo agmine nonnulli glandibus traiecti cecidissent, & ante alios eorum dux cum signifero Bartholus cognomento Florentinus, usque adeo perturbatis reliquis, ut ea ala equitum fermè quingentorum refugiens, agmina sagittariorum perturbaret atque proculcaret. Neque postea ullo in loco amplior Sardorum manus sese ostendit. Itaque classibus Sursanae praedę & commeatus ingenti copia affatim repletis, Rentius ad Saxerim urbem praefecti totius insulae sede, & Sardorum conventu claram

acces-

cessit, & quòd prefectus munitiorem quærens locum Caralim aufugisset, eam urbem copijs suis occupavit, quo etiam appulit classis. Tanta verò omnis generis annonę copia reperta est cum frumenti & vini, tum etiam ad opima militum & remigum salitæ carnis & casei, numerosique maioris & minoris pecoris multitudo, ut multa ingluvie earum rerum paulò antè exurientia corpora morbis tentarentur, nec secus ac in pestilentia accidit, magnus numerus ægrorum interiret. Nam supra intemperiem Sardoi cœli, quæ vel hyeme etiam erat gravissima, ea copia cibariorum & multiplex recentium præsertim carnium esus, deficiente pane, affectis et paratis ad mortem corporibus accesserat, usq; adeo miserabiliter, ut non modò in milites & remiges, sed ad aliquot nobiles trierarchos ea contagiosa labes permanaret, & dimidia pars hominum absumeretur, reliqua lethaliter langueret, & ea clades adverso prælio maior censeretur. Audivi ego Auriam eius infaustæ expeditionis consilia explicantem, propterea in eam calamitatē classes incidisse, quòd sicuti propositi prioris erat, regijque consilij Siciliam gerendo bello invadere nequivissent, retardati scilicet longa expectatione Rentiarum copiarum, quas ille tardius quàm expediret, constitumque esset, è Liguria ad Etruriæ portus adduxisset, subindeque adversissimis ventis maria clauderētur. Idcirco commeatus inopia adductos Corsicæ, ut necessitati parerent, oram legisse, atque Sardiniam apprehendisse, nihil hyberno tempore infamis insulæ inclementiam reformidantes, quum æstate solū & autumno Sardinia pestilens esse consuevisset, quasi cuncta uno tempore pro Cæsare admirabili conspiratione propugnarent, mirumque esse fateretur quod ipsorum consilijs rectissima deliberatione susceptis, tota ea navigatione adversa omnia, hostibus verò secundissima provenissent. Exinde ab infami litore discedentes, Liburni portum tenuēre, quem antiquitus Ciceroni Labronem fuisse constat, hodieque apud incolas priscum id nomen retinet. Instabat iam adventus ciconiarum prima non dubij veris signa afferentium, qui incidit in Idus Februarias, atq; ita aperiente se mari Ioannes Morus primus omnium cum sua classe profectus Siculum transivit fretum Corcyramque pervenit, quem non multò post subsecutus est præfectus Laudus. Gallicæ verò triremes reliquias Rentianarum cohortium sustulerunt. Ipse autem Auria ea conditione Genuam est reversus, ut cum octo triremibus Aurianis Philippum Auriam propinquum legatumque suum cuius virtuti plurimum confidebat, non multò post ad Lotrechium Neapolim obsidentem mitteret. Initio autem æstatis (ut diximus) Philippus navali prælio propè Salernum cum Vgone Moncata commissis classibus conflixit, partaque victoria Alfonsum Vastium & Ascanium Columnam eo prælio captos ad Auriam perduxit. Hi pro redemptione æquum pretium pollicentes Auriam demississimis precibus orabant, ne se regi Gallo ad diuturni carceris miseriam tradere properaret. Repetebat enim eos rex multis de causis, quòd lege militari & suis auspicijs capti tradendi censerentur. Sed id Auria ex privatis stipendij sui conditionibus se facturum pernegabat, quod longè molestissimum magnanimo Regi cupidissimoque ostentandæ liberalitatis atque clementiæ in captivos dolorem afferebat, usque adeo ut iracundia correptus Auriæ responsa tanquam insolentiæ & non obscuræ avaritiæ plena contumeliosè detestaretur. Dicebat enim Auria nuper expetenti regi Philibertū Aurantium ab se mari captum & prægrandem pecuniam pollicentē li-

beraliter concessisse, neq; postea regem uti promisisset, iuraque militiæ postulabant, pro captivo ullam omnino pecuniam rependisse, eumque pro accepto munere aliam non reddere gratiam, quàm ut ipsum meritorum stipendiorum spe & longa expectatione frustraretur. Sed Auriam sicuti didicimus, ut duriorem se æquo regijs postulatis, inexorabilemque præstaret, nequaquam pecuniæ cupiditas, sed ingens amor erga patriam impellebat. Genuenses namque gravissimè conquerebantur, Savonam sibi adimi, vetustissimoque ipsorum imperio subtrahi impotenti regis libidine, qui importuno detrimentosoq; vectigalium præiudicio, portum atq; emporium ibi condere ad summam ipsorum contumeliam statuisset. Hoc siquidem publico dolore Auriam vehementer angi Vastius conspiciens, eius animum pertentare ausus, eo iam ægrum & nutantem perpulit, ut commutata voluntate, conversoque studio repudiataque regis amicitia Cæsaris auspicia sequeretur, à quo certissima prçmia expectari possent, quæ spes omnes de liberalitate regis conceptas magnitudine honoris atq; stipendij superarent. Clemens Pontifex causis Aurianæ alienationis compertis per Salviatum legatū regem amicissimè permonebat, ut operam daret, ne Auria causam depravati animi discessusque sui nancisci posset, quod vir ille possessione maris potens omnino in officio atq; amicitia retinendus esse videretur, ne si labesceret atq; deficeret ad hostem, spes omnis exploratæ prope victoriæ corrumperetur. Proinde imponendos esse iracundiæ frenos, ne publicis rebus officeret, si pertinacius vel iusto dolori indulgendum arbitraretur. Misit etiam Clemens ad Auriam T. Sangam ab epistolis, qui eum leniret, ne quid properè transigeret, hortaretur, quando perpetuum eius studium fidesque veteris constantiæ ab omnibus fœderatis exigeretur. Cæterùm Auria quum audisset à Barbesio Gallicarum triremium prçfecto sibi insidiâs tendi, & salutem eius ad sicarios propè deferri, opportunè sibi cavendum censuit, atque omnino Cçsaris amicitiam & militiam tanquam uberiorem certioremque complectendam ratus, è Genua ad Erycem, quod est oppidum iuxta Lunense promontorium positum, cum reliquis suis triremibus se contulit, dimisitq; sub fide Vastium ad Antonium Levam, ut cum eo communicatis consilijs de conditionibus ageretur, quæ deferri ad Cæsarem in Hispaniam deberent. Atq; ita non multò pòst Auria torquem conchyliatum, quem honoris causą ab rege delatum acceperat, ad eum remisit, ab eaq; de more cerimonia sacramento militari se absolvit. Rex enim exactis stipendijs hominem retinere conatus, multa per Ioachinum Levantium Ligurem, quē Lotrechij iussu ab navali statim victoria captivos à Philippo postulasse memoravimus, atq; item per Petrum Franciscum Pontremulanum frustra egit, quum iam seræ pœnitentiæ tempus incidisset. Per hunc modum Auria singulari cum offensione Regis, magnoque eius incommodo cum Cæsare transegit, & uti diximus, cum duodecim triremibus ad Ænariam liberatos proceres Vastium & Ascanium retulit, deletisq; iam Gallis ad Aversam, & castris eorum captis, consectabundus Gallicas naves, Genuam est reversus, eo infensi animi consilio, ut Gallos urbe depelleret, neque tamen novum aut Fregosij nominis, cui ipse antea enixè studuisset, aut Adurnij, quod multis de causis iam pridem odisse videbatur, principatum induceret, sed ut omni externo dominatu repudiato, patria intestinis malis diu afflicta oppressaque nunquam deficientibus tyrannis, in libertatem suis auspicijs assereretur. Hanc enim Genuenses in

uni-

universum multis annis exoptasse potius quàm sperasse videri poterant, quòd eorum ingenia nunquam satis pacata, novis semper studeant rebus, & mutatione principatus tumultuque urbano magnopere gaudeant, parata semper plebe ad excitandas seditiones suopte instinctu, impulsuq; procerum, qui diversas alere factiones, ostentare potentiam, & modò his, modò illis prout repentina libido tulerit, partibus adesse consueverunt. Civitas siquidem prioris seditiosi seculi mores sequuta, insano & miserabili instituto non in duas uti priscis temporibus, sed in diversas atq; multiplices factiones scindebatur. In Guelphos namque & Gibellinos diducta erat, quorum principes erant nobilissimæ inter Ligures familiæ patritij ordinis nuncupatæ, Spinula scilicet & Auria ex professo Gibellinæ, & Flisca atque Grimaldia, quæ Guelphum nomen præferebant. Vetere autem lege diu observata cautum erat, ne quisquam civitatis principatu potiretur qui esset patritiæ gentis. Hunc enim honorem eximium populus usurparat, ea tamen conditione ut ex his esset familijs, quæ Gibellinæ partis forent. Nam populus eo etiam antiquissimo morbo laborabat, & super hunc etiam nova factione dividebatur, quòd aliqui maioris clasis quæ honestissimis atque ditissimis familijs constabat, vetustate numero atque potentia patritijs æquarentur. Huius clasis principes evaserant Adurnij atque Fregosij, qui Gibellinæ stirpis censebantur. Hi perpetua descensione à maioribus per manus traditum supremæ potestatis & imperij ex æquo decus petebant, certabantque odijs & armis, inclinante ad eos victoria, ad quos patritius ordo, & popularium amplior manus accesisset. Magna quoque spes principatus posita erat in minoris clasis studio: ea enim opifices infimamq; plebē continebat, cuius erat multitudo ingens, & ad capienda arma ferendasque seditiones paratior. Hæc infima populi clasis ante viginti annos ab insolentia, turbulentiaque ingeniorum tantum invaluit, ut sicuti suo loco memoravimus, patritios tanquam superbè dominantes expelleret, erectoq; popularium statu à Galliæ regis, in cuius clientela erat civitas authoritate dilcederet. Qui tumultus usque adeo gravis fuit, ut vix adventu armati regis perdomita civitate coerceri potuerit. Igitur sub adventum Auriæ Genuenses animos a pristinis dissensionibus ad concordiam revocantes, de constituendo oblatę libertatis statu, consilia inire cœperunt. Multa tum senatorum omnisq; generis civium capita, eius damnati anni pestilentia sustulerat. Non deerant tamen in quibus vigeret studium complectendæ libertatis: propterea paulo ante nunciata Gallorum clade, quæ ad Neapolim Lotrechio acciderat de abolendis veteribus factionum odijs, parandaque fideli concordia per coronas sermones serere cœperunt, quos quanquam non obscuræ rebellionis initia viderentur, Theodorus Trivultius urbi præpositus minime vetabat, utpote qui Italicæ probitatis, & Christianæ disciplinæ putaret nihil pace & consensu civili melius, nihilque factionum, quæ sæpe cruentæ extitissent, oblivione tutius atque salubrius. Andreas itaque iuxta urbem ei litori, quod Sarzanium vocant, cum tredecim triremibus noctu appulsus, notos sibi cives quosdā evocavit, rostratarumq; singularum scaphas militibus cōplevit, iussitq; ut exploratum intra molem pręcederent. Orabant cives ut nihil bellica vi tentare properaret, ne urbs fœdæ direptionis periculo obijceretur. Idcirco Philippum Auriam, Christophorumq; Pallavicinū in Auriam adoptatum familiam cum manu militum misit, qui per notos sibi aditus urbem intrarent, & quid facto

opus foret explorarent. Interea Galli trierarchi cognito Auriæ adventu nihil sibi moræ attulerunt, quin sublatis ancoris ad prælium se compararent, & è portu in altum se proveherent. Eo casu Auria scaphas suas revocat, recipit milites, & ad pugnam compositis armamentis procedit. Sed nox adeo obscura erat, ut classes inter se conspici nequirent, momentaneisque tantùm quum tormenta incenderentur relucentibus flammis spectarentur. Quamobrem Auria non temerè tenebras detestatus, quod Gallos procursu suo prælium appetere & congredi velle appareret, expectandam lucem esse constituit. Qua mora ei renunciatum est ab his quos miserat, urbem esse in potestate. Nam Philippus porta arcus potitus, & Pallavicinus per Giaretam quam vocant portam iuxta navalia ingressus, pulsis ex itinere Gallorum excubijs in forum pervenerant, coniunctisque viribus ipsum prætorium depulsa Helvetiorum prætoria cohorte sine vulnere occuparunt. & quum libertatis ingeminatum nomen undique audiretur, Theodoro arce se tenente civitas oblita Gallici principatus libertatem complexa est. Inalbescente verò die quum speculatorium navigium Auriæ renunciasset, duas triremes è Savona recta navigatione urbem petentes, ignaras earum rerum quæ accidissent, adventare, Auria ad eas opprimendas contendit. Earum altera in alto comprehensa, alteram concitatam in littus quod Cogoretæ plagæ est, suis cathenatis remigibus plenam evadentibus propugnatoribus cœpit. Nec multò post sublato Cæsariano vexillo, quo Vgonis Moncatæ prætoria capta fuerat, ad urbem suburbani littoris loco, qui Malpaga vocatur, classem appulit, exindeque urbem in potestate esse certior factus, Gallicas duas item triremes, quas consternati ad arma adversus trierarchos nexi remiges occuparant, propugnatoribus ad arcem confugientibus cœpit, acclamanteque ei populo tanquam victori assertorique libertatis, ad paternam domum ire contendit. Ibi concionatus ad cives sui consilij causas aperuit, & suum erga patriam adductæ libertatis beneficium, ut agnoscerent, conservareque studerent, admonuit. Ipsi cives præ gaudio plorantes, certatim gratias agentes, receperunt se fortibus animis, eo usuros beneficio, quòd optimus civis & patronus omnium fortissimus præstaret. Creatus est subinde advocato in consilio populo constituendæ Reipublicæ Decemviralis magistratus, qui ordinaret civitatis statum, atque item alter qui belli & pacis munia tractaret, quòd plerique conscribendum exercitum censerent, quem descendenti in Pociferam vallem Francisco Borbonio Sancti Pauli regulo opponerent. Tantùm porrò fuit in plerisque civibus tuendæ libertatis studium, ut ingentem pecuniam in ærarium liberaliter conferrent. Sed Borbonius retrò rebus desperatis reversus, in Galliam Cisalpinam unde venerat facilè effecit, ut Theodorus Trivultius honestissima pactione reddita arce sibi consuleret, & humanissimè dimissus ad tuta Gallorum præsidia proficisceretur. Nec multò post hisdem copijs, quæ contra Borbonium cõparatę erant, Savonam in potestatem redegerunt, Noviumq; item oppidũ, & Vadum castellum, quod est ad Vada Sabatia, Antonij triumviri ex Mutinensi prælio fugientis receptu clarum. Verùm multo iracundiæ studio incitati Genuenses, ut bene mulctatos Savonenses relinquerent, in eorum portu duo magna navigia plena ingentibus saxis demerserunt, scilicet ut victis & æmulis omnem eius portus opportunitatem adimerent, imposita graviore etiam pœna si portum repurgare ullo unquam tempore tentavissent. Pari

quoque

quoque lætitia Castelleti arcem deserentibus Gallis receptam, funditùs everterunt, ne ulla extaret arx quæ reponēdo servitutis iugo vel civibus tyrannis, vel externis regibus occasionem afferre posse cēseretur. Ferunt ipsum Auriam cohortantibus quibusdam civium primatibus, ut dominatum civitatis quem bona sors offerebat, suscipere vellet, eius rei peramplum munus mira animi integritate atque constantia renuisse, quum diceret sibi exactæ propè ætatis seni, & satis opulento, nullisque innixo liberis, ineptum fore principatus nomen, satiusque omnino esse & multo gloriosius, id donum patriæ dedicare, quàm inde à quoquam privato cive vel externo principe, qui sua ope ad imperium provehi posset, amicitiam & gratiam promereri, quando nihil ad veram laudem uberius, vel ad dignitatem honestius, vel denique ad reliquæ vitæ felicitatem firmius atque splendidius fore iudicaret, quàm ęternæ suæ erga patriam munificentiæ trophæum, post excussum ipsius auspicijs diuturnæ servitutis iugum, in foro memoriaque hominum, liberatæ à se patriæ statuisse. Nec multo post populus universus pręclara ideoq; perenni gratissimorum animorum testificatione legem rogauit, quàm decuriones cunctis suffragijs sanxerunt, ut Auriæ statua Colosseæ magnitudinis è Lunensi marmore decerneretur, locareturque in foro, cuius basi his verbis titulus inscriberetur. ANDREÆ AVRIÆ CIVI OPT. FELICISS. QVE, VINDICI ATQVE AVTHORI PVBLICÆ LIBERTATIS, SENATVS POPVLVSQVE GENVENSIS POS. Paulo antequam Ligures tam varia publici status commutatione agitati, inexpectato libertatis munere pacarentur, Cæsar nutantem partium suarum Fortunam, novis copiarum viribus confirmandam ratus, è media Germania, Saxonumque finibus Henricum Brunsvicensem regulum in Italiam evocavit. Hunc Brunsvici dominantem (quæ vrbs eruditioribus Germanis olim Tulisurgium iuxta Visurgim amnē positum fuisse existimatur) Ferdinandus rex Cæsaris frater oblatis stipendijs propositisque vberioribus præmijs, ætate florentem & bellicæ avidum laudis facile accenderat, ut ad quærendum novum decus domo proficisceretur. Coegit is parvo temporis spatio validissimas peditum legiones duas, armatorumque equitum ingentem manum, descenditque Tridentinis alpibus iusto tormentorum apparatu instructus, secum adducens carros vehiculaq; Germanici generis, quibus non modo commeatus magnam vim, sed clybanos etiā minorum instar furnorum convehebat, ut Cererem expeditè vel in hostili solo percoquere atque inde se alere exercitus posset. Ad famam Henrici descendentis, Veneti de salute oppidorum ac urbium suarum soliciti, continuò Feltrium imperatorem suum, qui amissam ferendæ opis occasionem, quam Clemens in arce obsessus frustra expectasset, in Piceno atque Vmbria consederat, revocandum censuerunt, ut eo Germanis opposito suæ ditionis fines ab iniuria defenderent. Sed is peritus belli, neque Germanicæ virtutis ignarus, suasit senatui, ut vitādum omnino validi hostis impetum decerneret, nullum pugnæ discrimen subiret, & suas tantùm urbes atque oppida confirmata præsidijs tuerentur, quando ipse neque Italicis peditibus campestri in pugna confideret, adversus præsertim eas gentes quæ ab statario oridine acierum insuperabiles viderentur: neq; levis ipsorum armatura equestris nisi temerè committenda foret Germanis equitibus, qui essent cataphracti robustorumque equorum constantia atque impetu maximè valerent. Itaq; eas quoque copias quę Sfortianis

coniunctæ cum Antonio Leva bellum ad Mediolanum gerebant, trans Abduam revocavit, validoq; præsertim præsidio urbem Bergomum permunivit, quod fama esset illac hostes transituros tanquam Bergomatium prædę inhiantes. Antonius porro Leva cognito Brunsuici adventu Abduam traiecit, atque una colloquutus, cum multis de causis ad oppugnādum Laudem Pompeiam perduxit. Ea enim urbs quæ prima omnium eo bello à Cæsarianis defecisset, Sfortiæ detrahenda iudicabatur. Nam Leva captum à Lotrechio Ticinum ignavia Veneti, Sfortianiq; præsidij cui præerant Petrus Longena Brixianus, & Annibal Picenardus Cremonensis pessimè postea custoditum, inopinata hostis invasione receperat, ita ut eā regionē quę est inter Ticinum & Abduam prædabundi Cæsariani impunè percurrerent. Quibus rerū periculis ex novi hostis adventu cumulatis Sfortia Brixiam suadentibus Venetis se recepit, Paulumq; Sfortiam ex patre Ludovico germanum fratrem præstanti virtute virum Laudi Pompeiæ præsidio imposuit, confirmatum aliquot Sfortiani nominis cohortium præfectis longè fortissimis. Brunsuicus Brixianum & Bergomatem agros effusè populatus, & sævis etiam incendijs bellum gerens, deducēte Antonio Leva Laudem Pompeiam superato Abdua pervenit, admotisq; tormentis oppugnare cōstituit: quoniam Paulus Sfortia deposcenti Antonio Levæ, ut urbem Cæsari per insidias ereptam continuò redderet, nisi cuncta aspera & sæva experiri vellet, generose respondebat se à fratre legitimo urbis principe custodiæ impositum, neque fidem, neq; spem de virtute sua conceptam fallere decrevisse, neq; his terriculis & minis terreri, quibus ipse Leva quominus acriter strenueq; Ticinum adversus Gallū regem defenderet, minimè succubuisset. Itaq; uti luberet mœnia tentarent, sperare enim urbem Dei maximi, divorumq; qui iustæ causæ nunquā deessent, beneficio & virtute militum suorū prosperè posse defendi. Nec multo pòst explorato urbis situ duobus in locis, quibus mœnia infirmissima visebātur, triduò perpetua quassatione murum perforavit, stravitq; summam pinnarum coronam, usq; adeo lato hiatu edito, ut facilè invadi urbem, & capi posse promptissimi Hispanorū iactarent. Brunsuicus enim Germanis tanquā parum ad id munus expeditis, primū prælij decus Hispanis concesserat. Neq; defuit alacritas atq; audacia ingens commendante Leva Hispanorum cohortibus, quæ primę Remiro duce subire murum cœperunt. Ii per arduum & acclivem mœnium aggerem conscendentes scuta prætendebant. Sed Sfortiani crebra glandium procella appropinquantes & subeuntes primò perfuderunt, occisisq; aliquot signiferis, qui intrare per ruinas ausi fuerant, lanceis & alabardis pulsos in fossam cruento impulsu præcipites deturbabant, sicut præ timore incommodoq; accepto instaurare prælium dubitarent, quanquam eos Antonius ignaviam increpitans, ut animos resumerent, rursusq; irrumperent, vehementer adhortaretur: Brunsuicus verò ut desinerent iniquissimo loco pugnam ciere Levam admoneret. Atq; ita Antonius receptui cecinit, quū occulto dolore angeretur, quod viri fortissimi aut cecidissent in fossa, aut lethiferis vulneribus debilitati sibi detraherentur, quorum desiderio extenuari sua præsidia, & difficiliorem defendendi Mediolani facultatem sibi futuram prospiceret. Paulus depulso fortiter periculo pro concione milites laudavit, honestavitq; muneribus eos præfectos, qui in muro & periculosa ea cōtentione singulari promptitudine dimicassent. Fuēre hi Baptista cognomēto Mactus & Mannara ambo Cremonen-

ses,

ses, Pelacanes item Bononiensis. Henricus qui eo cōsilio in Italiam venisse me minerat, ut ad ferendam obsessis opem Neapolim contenderet, postquam initia coeptae oppugnationis adversa funestaque provenerant, nec instaurato apparatu munitissima urbs iterum tentanda videretur, consilij inops, circa Mediolanum aestivare, novaque belli ratione Caesari operam praestare cogitavit, quod eadem à Mediolanensibus quae Antonius imperare atque exigere consuesset, gratuita alimenta atque stipendia se consecuturum confideret. Id veritus Antonius astuta simulatione Germano Italicarum rerum ignaro facile persuasit, ut id consilium abijceret, & in Germaniam omnino redeundum arbitraretur, quoniā pestilentia valde atrox iam in legiones Germanicas grassari coepisset. Nam eo infami anno pestilentis morbi lues diffusa per omnes Italiae regiones tertiam ferè mortalium partem absumpsisse ferebatur, deficienteq; passim annona quae immenso pretio cunctis in urbibus crevisset, multi inopesq; praesertim insolitis utentes cibis, contracta tabe sensim interirent. Quā de causa Germani vel sua consuetudine pestilentiae periculo contemnere soliti, conspectis suorum funeribus, mortem ita timere coeperant, ut stipendiorum certa spe destituti, ac urgentis inediae metu adducti, perosique externum tanquam insalubre coelum, manipulatim domū redire properarent. Neq; enim petere Neapolim aut tutò proficisci se posse providebant, quum per infesta hostium itinera esset transeundum, vel si in Etruriam aut per Togatam Galliam iter haberent, quando hinc Florentinos, illinc vero Ferrarienses Æmiliam attingentes viam pro infensissimis hostibus habituri dicerentur, appareretque ipsum Sancti Pauli regulum qui cum novo Gallorum exercitu nuper in Italiam descendisset, occasionem minimè praetermissurum, quin iunctis cum Feltrio copijs proficiscentium vestigijs insisteret, et iniquo aliquo eius tam longi itineris loco, grave detrimentū novissimis inferret. Haec Antonius suo praeditus astu prolixe & libentissime disserebat, utpote qui collegam praepotentē sibi adsciscere nollet, ne enervatam opibus Insubrum civitatem, magno suo incommodo delendam truculentiae Germanorum volens traderet. Ferunt Henricum gravissimè de malignitate Antonij apud suos conquestum, quòd importunis perversisq; eius consilijs se deceptum fuisse praedicaret, quibus ab instituto itinere petendę Neapolis retractus totum munus sibi ex consilio Caesaris impositum, quū tempus appeteret, obire nequivisset, atq; ita iratum cōsternato animo per Rheticas alpes Larium lacum et Grisonū fines in Germaniā rediisse, magna parte bellici apparatus quē attulerat relicta, et multis equis parvo pretio divenditis, quod pleriq; eorum pęgrandium & graviū, attritis ungulis intumescentibusq; talis debilitati claudicarēt. At Philibertus Aurantius nō sine certo numine Gallis adverso tanta potitus victoria, primum omnium severa lege praescripta, citatos nec comparentes proceres qui rebellassent, aut dubiae fidei indicia praebuissent, erecto tribunali condemnavit, bonaque eorum, edito in milites ingenti donativo profusè distribuit, ea ratione ut ex merito spectatae virtutis, pro dignitate ducum & praefectorum, redacta in fiscum oppida benemeritis adiudicaret. Ipse contentus Asculo Apula urbe, Montis sacri oppidū quod in Samnio Vincentius Caraffa possederat, Vastio attribuit: Ferdinando Gonzagae Arrianum. T. Caraffae exulis oppidum, Alarconi Caecilianae vallis quae in Praecutinis est oppida, quae Camilli Pardi fuerant, addixit. Turmarum verò pręfectis, & singulis propè pedestris ordinis centurionibus atque si-

gniferis Aquilanorum castella largitus est, & in his Epirotarum præfecto nomine Saccalo Nauplienſi, qui Navarrum ceperat, castellum in Salentinis dono dedit, Philippoq; Belgæ Caroli Lanoij filio, Venafrum, quod Ferdinandi Pandonij fuerat: Bcurioq; item Belgę Quadratam in Apulia, quæ Aquinatis familiæ reguli fuerat, concessit. quam largitionem eo animo ratam habuit Cęsar, ut Aurantium ea designatione pręoccupasse suæ liberalitatis decus quereretur, eumq; ex alieno facilè immodicum largitorem extitisse diceret. Cæterū magna vis pecuniæ ab his extorta est, qui nutasse in fide, afflatiq; defectionis suspicione, paratis in eam rem delatoribus accusarentur. Cuius classis fuere Ferdinandus Vrsinus Gravinæ regulus, & Bonifacius Oriæ oppidi in Salentinis dominus, Dragoneti lepidissimi poetæ pater antiquæ simplicitatis senex: Boviani autem & Venafri regulo, & Federico Gaetano, qui intempestivè nihil de Lotrechij victoria dubitantes arma ceperant, & cum his Altomari Aversano civi, in foro cervices abscissæ sunt. Incredibile dictū est quantam pecuniæ vim ex varijs criminationibus eo anno fiscus acceperit, in eam rem severæ inquisitionis diligentiam exercente Hieronymo Morono, quem pro captivo à Borbonio Romam perductum, in liberando Pontifice tam piam quàm necessariam efficacis consilij operam prętitisse memoravimus. Non toto vertente biennio ab Vrbe capta, quo Genuenses toties mutato rerum statu libertatem præstantissimo Auriæ civis munere receperunt, & Brunsuicus rebus infectis in Germaniam est reversus, Lotrechianæque demum copiæ accedente pestilentia deletæ sunt, novum in Apulia bellum exarsit, Venetis (uti supra diximus) urbes pristini sui imperij repetentibus: & nonnullis Gallicæ factionis ducibus sese his in belli societatem aggregantibus. Nam ut memoravimus à Veneta classe Monopoli capta undique milites confluebant, & tum Camillus Vrsinus, quem à Troia in Apuliam à legato Veneto missum fuisse constat, coactis circiter quatuor milibus hominum Manfredoniam obsidebat, quam Cæsariani nominis cohortes duce Petro Aloysio Farnesio tuebantur. Cum Farnesio autem aderant cohortes præter suas peculiares nonnullæ etiam aliæ quæ Petri Mariæ Rubij atque Alexandri Vitellij absentium vexilla sequebantur. Hi namq; post desperatas Pontificias res impetrata missione Cæsarianis adhæserunt, iussuq; Aurantij Farnesio se coniunxerant, qui ab initio secutus Cæsaris nomen cladi Vrbis interfuerat. Gerebāt Rubij atq; Vitellij vices duo peditum præfecti, Carlottus Parmensis cognomento Eques, & Alexius Lascares vir Græcus, quibus uno consensu urbem defendentibus frustrà Camillus oppugnare atq; obsidere contendebat: quanquam turrim castris suis infestam, quę erat extra urbem, igne cuniculis supposito, totam ferè cum clade defensorum, suisq; aliquot incendiarijs artificibus excidisset. Erumpebant Cæsariani omnibus propè horis, & cum Venetis quotidiana exercitatione dimicabant iniqua conditione, quòd Veneti multitudine equitum valerent, atque ex occasione ad cohibendas eruptiones, triremes obversis in litus proris in erumpentes hostes tormenta conijcere consuessent. Eo tempore Veneti terra mariq; impigre bellum gerebant. nam præter classem quæ magno sibi usui & terrestribus copijs erat, mirifica etiam Græcorum equitum opera utebantur, qui non solū circa Manfredoniam, sed tota quoq; Apulia & in Salentinis, Gallicis admixti copijs volitabant. Conduxerant namque fortissimorum hominum turmas, qui exosi Turcarum iugum è Peloponneso reliquaq; Græcia in-

vitati

vitati stipendijs in Italiam transire cœperant. In his fuere, quorum nomina silentio minimè prætermittenda duximus, ut præclarè constet nō omnino exoluisse equestris militiæ disciplinā tātopere apud eas gentes antiquis scriptorib. celebratam, Demetrius Mauresius Ætolus, & Ioannes Palæologus Byzantius, duoque item Spartani Nicolaus Rhalla, & Emanuel Cladaus, & è Nauplio Petrus Prosina, eo genitus Theodoro quem Brixiæ cecidisse docuimus, Ioannes quoque Coroneus cognomento Vasco, & è Zacyntho Lusius dignitate equestri, Theodorusque Rhenes Epidaurius, ut Cæsarianos hoc loco minimè nominemus, apud quos militare liquet inclytæ virtutis duces, Theodorum Buccalum Lacedæmonium, Demetrium Capuzzimadium è Nauplio & Zucerum Epirotica ortū stirpe, Megalopolitanū civē, quæ urbs hodie Londarium vocatur in centro Peloponnesi, loco valde campestri posita. Sed apud Venetæ militiæ Græcos à multis stipendijs præclaraque laude supra cæteros eminebat Georgius Bosichius, eo Dominico qui Patavino bello longè clarissimus fuit, genitus: Simon quoque Romanus qui in Brutijs ab initio profectus eius regionis populos ad defectionem compulerat, magnasque res gesturus videbatur, postremo ad Montem Aureum non procul à Cosentia à Pignatello Borellio acie superatus, per Lucaniam in Apuliam pervenerat, & auctus copijs quas ad eum Federicus Caraffa perducere serò fuerat conatus, Barolum ingressus, bellum Cæsarianis inferre cœperat. Quibus nuncijs permotus Aurantius ut Apuliæ rebus opem ferret, Ferdinandum Gonzagam cum dimidia parte equitatus, qui Quadratæ consisteret, in Apuliam misit. Reliqua enim pars hyematum circa Aquilam dimissa fuerat. Camillus quoque Vrsinus de Lotrechij obitu certior factus desperata expugnatione Manfredoniæ, cum suis copijs Tranium occupavit, propensissima Tranensium usus voluntate, qui à memoria pristini Venetorum imperij moderatum gravissimæ gentis dominatum expetebant. Ex adverso Borellius Simonem Romanum ab se in Brutijs fusum, & Federicum Caraffam in Apuliam se recipientes persecutus, cum his quas habebat copijs apud Andriam posuit castra, tumultuarijsq; excursionibus cum Cæsarianis iunctus bellum gerere cœpit, iniqua conditione: quoniam eius equites magna ex parte Siculi, ineptis atque veteribus armis instructi & planè rudes, nequaquam Epirotis equitibus, arte sua per gyros hostem eludere solitis, pares evadebant. Quo mirifico equitatu fretus Simon cum Federico Aufidum transgressus incursionem faciens repentinam in regiones Canusio & Cerenniolæ, quæ Castellum Geryonis olim fuit, subiectas, magnam utriusque pecoris prædam abduxit, initoque cum veteribus præfectis consilio de munienda urbe cogitavit. Sub id quoq; tempus Rentius Ceres, qui uti memoravimus circa Aquilam, Picenisq; fines cohortes coegerat, ut opem Lotrechio laturus Neapolim ire maturaret, audita Lotrechij morte desperatisq; partiū rebus, cum his quas habebat copijs (nam magna pars militū fuerat dilapsa) ad mare descendens, & ad Senogalliam naves nactus in Apuliam pervenit, & quod reliqui ante eum duces statuerant, muniendæ urbis Baroli consilium suscepit, tanta cura, tantaq; sævitia, ut eam urbem dirutis omnibus ad unum suburbanis ædificijs, evastatisque civium possessionibus atq; delitijs, nec delubris sacrosanctis, ueteribusq; cœnobijs parcens, luctuosum in modum deformaret, tanquam longè omnium gravissima obsidio expectanda putaretur. Hisdem ferè diebus Landus qui è Campania in Hadriaticum mare redierat, coniuncto

ſibi Ioanne Moro, Ionij ſinus præfecto, tota claſſe admota Melfictam urbem fortiter expugnauit, quum à terra uno tempore Simon Romanus & Federicus Caraffa ſuas copias admoviſſent. Muralis verò coronæ decus ad Dominicum Bembum nobilem trierarchum pervenit, qui per antennas muro appoſitas, primus pinnas apprehēderat. Federicus autem Caraffa, qui refrigerādi cauſa æſtuans galeam fortè detraxerat, lapide caput ictus occubuit. His de Cauſis Aurantius, quòd in Apuliam hoſtium copias augeri, inſignique claſsis beneficio bellum in Salentinos etiam extendi providebat, aperiente ſe anno maioribus viribus bellum gerendum conficiendumq; eſſe iudicans, novos duces ſuis ſubſidio miſit, Alarconemque præſertim qui Borellio lethali febre abſumpto ſucceſſerat, ipſumque Vaſtium cum tota mole peditatus, apparatuque tormētorum, ut Monopolim oppugnaret. Qua re proviſa Camillus eductis Barolo lectiſsimis militum ſuorum, atq; his triremib. impoſitis, Monopolim eſt profectus, magniſq; operibus, atq; omni telorum genere ita ſe permunivit, ut Vaſtij impetum, cuniculis murum ſubruere conantis, aliquandiu ludificatus irrito incœpto abſcedere cogeret, quū ibi iuxta eum magno periculo Pomponius cubicularius tormēto fuiſſet interfectus, ita ut cruento diſcerpti eius viſcere Vaſtius conſpergeretur, & Mendanius Hiſpanus cohortis prgfectus, glande frontem penetrante occubuiſſet. Is ille eſt Mendanius qui ſub arce Molis Hadriani veculam olitoris uxorem impijs manibus laqueo pro ianua ſuſpendit, quòd illa expetenti Pontifici binas lactucas in foſſam opera pueri funiculo alligandas, & ſurſum extrahendas proieciſſet, ſic ut deteſtabili eius ſuſpendij ſpectaculo, proſpectantis Pontificis oculi graviſsimè per ſex dies offenderentur, illeq; iuſta indignatione permotus, hominem uſque adeo impium execratus, pari ſupplicio devoveret. Cæterùm eius Apuli belli nulla re præclarè geſta memorabili, quòd latrocinijs & excurſionibus, vaſtationeque urbium utrinque certaretur, eum habuit exitum, ut pace inter Cæſarem & Franciſcum regem confecta finiretur. Nam rex in eam curā totus incumbens, ut liberos quos obſides dederat, redimeret, cunctas ſociorum rationes, ſuæ rei memor, atq; alienæ oblitus neglexerat, Cæſarq; petendæ Italiæ cupidiſsimus, ut de more ſicuti obtulerat pontifex, honore diadematis ornaretur, facilè obſides ab ſe redimi paſſus eſt, quum ei ducentæ aureæ monetæ miriades pro redemptione numerarentur. Hac pace vel muliebribus ingenijs tractata atq; confecta, nihil regi felicius, ſocijs verò fœderatis moleſtius atq; damnoſius fuit. Nam hoc fœdere cū Veneti, cum Florentini facile ſunt prætermiſsi, qui non ſine calumnia Gallorū eo pacis beneficio nihil adiuti, ſed magnoperè iniuria affecti, de fluxa fide regis conquerebantur, qui tametſi pudoris plenus eam duarū civitatū offenſionē in fœminas tanq̄ pacis avidiores reijceret, atq; eas iniquè deſerere videretur, quibus tamen poterat verbis humaniſsimè ſolabatur. Ludovica namq; mater regis cum Heleonora regina nuru in Belgarum fines ad Cameracū contenderat, ut ibi celebri conventu habito cum Margarita Cæſaris amita de pacis conditionib. ex arbitrio excluſa omni vel legatorum externorum, vel iureconſultorum diſceptatione ſtatuerent, adeo occultatis conſilijs, ut Balthaſar Carduccius veſano propè ſermone reipub. ſuæ dignitatem atq; ſalutem iniquè proditam quereretur, & Veneti non obſcuræ ſuſpicarentur, ea de cauſa id percuſſum eſſe fœdus, ut ipſi urbibus quas recepiſſent in Apulia decedere cogerentur. Qua in re Nicolaus Campanus antiſtes Cæſarem monuiſſe ferebatur, ut quæ armis non fa-

cilè

cilè recepi possent, eius æquissimi fœderis beneficio recuperanda censeret, satagente in eam rem Clemēte Pontifice, qui Rhavennā & Cerviam sibi ereptas aliquādo ex illa cōspiratione duorum regū, sibi repetendas arbitrabatur. Itaq; ad pacis confectæ nuncium Gallicarū partium duces Apuliæ urbes tradiderūt, ultimusq; omnium eo bello Romanus Simon tormēto est interfectus, quum Brundusinam arcem oppugnare pararet, & se incautius speculabundus hostibus obiecisset, Veneti tū aliquando tardius sua præsidia deduxerunt. Accidit autem ut his propè diebus in agro Insubrū, sancti Pauli Regulus ab Antonio Leva acie funderetur, et caperetur, quo nūcio Franciscum regē apparuit opportune pacē petivisse, quū eam omnino deteriorē accepturus videretur, si Cæsariani de Antonij Levæ victoria tempestiuè divinassent. Hic Sanctopaulus Borbonius non multum efficax aut felix dux, iam unum atque alterum annum in Gallia Cisalpina transegerat, incensusque odio in Ligures qui ab rege defecissent, frustra bellum inferre fuerat conatus, atque item insidias Auriæ tetenderat, quum eius domum nocturna incursione occupari, & diripi, quòd esset extra urbis portam per Valacercam agrestium hominum cohortis ducem iussisset. Sed Auria domi non repertus facilè periculum vitavit, neq; postea extra urbem in ea villa sine præsidio atque excubijs pernoctavit. Itaque Galli sese cum Venetis Sfortianis copijs coniunxerunt, ut Antonium Levam arctius obsiderent, egregiaq; simulatione speciem præbentes invadendi Mediolani, Ticinū continuo deflexerunt, quòd ibi non multum validas in præsidio copias esse didicissent. Quorum profectione cognita Antonius parvo temporis spatio deceptus, uti cupiebat, Ticinensibus opem ferre non potuit. Erant in præsidio Petrus Biragus Insuber æquè strenuus & nobilis equitum præfectus, & Petrus Botticella patritius Ticinensis, Apontesque Hispanus, cuius virtuti Antonius multum tribuere erat solitus. Hi circiter duo milia hominum partim Italici & Hispanici, partim germanici generis coegerant, quibus addebantur promptissimi quique Ticinensium, qui pro patria supremum virtutis conatū edere decreverant. Sed bipartita oppugnatione, quum Galli paulo infra Perticariam portam oppugnare adorti essent, Feltrius summa felicique industria traductis ultra Ticinum maioribus tormentis, intercedente amne navalia quatere cœpit. Nam ab ea parte mœnium angulus prominebat, qui defensores in corona constitutos protegere videbatur, quo angulo celeriter decusso latera propugnatorum momento temporis nudata sunt, sic ut pilis coronam per longitudinem detergentibus, in muro consisteret nemo, qui subeuntes hostes detruderet. Magno namque conatu Gallos simul & Feltrianos atque Sfortianos, ut subirent & irrumperent ingens cadentis muri ruina invitabat, nec propugnatores, vel multis cadentib. retardabantur, quin pari constantia dimicarent. Verùm Birago & Botticella cadentibus, & defensorib. eorum morte perculsis, vis irruentium diu sustineri non potuit. Atq; ita Aponte ipso cum expeditis Hispanis & Germanis in arcem se recipiente, urbs non multa cæde capta est. Nam quum se reciperent Germani, atque hostes obvertentibus nonnunquam ora, & repugnantibus instarent, toto spatio per regiones urbis usq; ad arcem atrociter est dimicatum, sic ut hæc nobilissima Longobardorum regum olim regia; & nulli in Italia urbium fœcunditate agri, & opportunitate amnium, ædificiorū magnificentia inferior, accumulatis tot cladibus, funditus propè eversa censeretur. Hac expugnatione Feltrius singularē peritiæ militaris

& efficacis industriæ laudem omnium iudicio adeptus est, quod opportune transvectis ultra Ticinum tormentis hostes decepisset, & secus quàm illi credidissent, ex obliquo murum feriens latum ad irruptionem suorum aditum patefecisset. Ea die tamen nonnullos viros fortes amisit, & in his Paulum Manfronum inclyti nominis equitum præfectum, qui quũ esset octogenarius & indomito corporis vigore frueretur, nunquam à militiæ laboribus atque periculis discesserat. Malatesta quoq; Cesennas nobilissimæ stirpis dum circa vineas versaretur, glande caput ictus occubuit. Quo pacto autem hic Franciscus Borbonius cognomento sancti Pauli Regulus in Antonij Levæ potestatem devenerit, operæ prætiũ esse reor paucis enarrare. Igitur per id tẽpus quo Andreas Auria à stipendijs atque amicitia Francisci regis discedens, atque obiter se Cæsari applicans, cum incomparabili veræ laudis præconio patriam in libertatem asseruit, Borbonius quod eius facti contumelia, detrimentoque regem ipsum vehementer angi perspiceret, totus gravi incensus odio in Auriam & Genuenses demissis in Pociferam vallem copijs ferebatur. Sed postquam ut suprà diximus, insidiæ nihil processerant, & Genuenses opinione sua diligentiores paratioresque reperisset, retro Alexandriam se recepit, captaq; Mortaria, & pulsis Novaria Cæsarianis, cum Venetis & Sfortianis copijs se coniunxit, eo consilio ut novis auxilijs (erant ea peditum duorum circiter milium Hispanorum quæ à Barchinone in Italiam pervenerant) iter præcideret. Cæsar enim quòd urbs Genua Gallis esset detracta magnopere gavisus, Genuenses fovendos sublevandosque opibus atque auxilijs existimabat, quòd Gallo hosti ereptam Ligustici maris navigationem suo insigni commodo provideret. Verum Genuenses ea Hispanorum auxilia decedente iam periculo in urbem minimè suscipienda censuerunt, quando sibi satis præsidij in concordia civium fore putarent, & externa, eiusque præsertim gentis præsidia, odissent. Erant hi tirones à fœda corporum illuvie, & longa maris nausea, deforme militum genus, utpote qui essent dudum necessario potius quàm accurato delectu conscripti, magna ex parte non inermes modò, sed propemodum nudi, ut qui vili pullàque tunica, & carbatinis sparteisque calciamentis uterentur. Hos milites postquam non recipiebantur a Liguribus, Antonius Leva misso ad eos Ludovico Balbiano, ad se perducendos curavit. Hic enim superiore anno Ticini captus & Genuæ aliquandiu in arce custoditus, Gallorum manus evaserat. Is uti erat vir impiger, quum eas copias recto itinere perducere non posset, ne hostibus facilè delendas obijceret, eas per transversos Apennini tramites, asperrimasque valles difficili ærumnosoque itinere in Placentinorum fines perduxit. Nam hostiles copiæ inter Padum & Apenninũ constiterant, ut transire ausos circa Derthonam & vicum Iriæ invaderent, transituque prohiberent. In adverso autem Apennini latere descendentibus pacata amicaque omnia proponebantur, quod eæ regionis Pontificiæ essent ditionis. Cæterùm Balbianus tertiam ferè partem suorum, sævitia montanorum Ligurum abrupti eius itineris saltus insidentium amisit. In fessos siquidem & fame propè enectos è superioribus locis transeuntes sagittas & iacula suo more scutati iaciebant, & quum hæ deficerent, ingentia saxa obruendis Hispanis provoluebant, tanta locorum & armorum iniquitate, ut Hispanorum acervi profundis in vallibus præcipites dati spectarentur, & passim quòd eripi nequirent, à socijs desererentur. Induerant siquidem Ligures sæva odia in Hispanicum nomẽ, quòd ab his

Genuam

Genuam Liguriæ caput rapacißimè direptam meminissent. His superatis difficultatibus opportuneque deceptis hostibus Balbianus paulo infra confluentes Padum et Ticinum contra oppidum suum, cui Bello Iocosoque nomē est, lintribus copias traiecit, eamq; manum insperato incolumem Antonius Mediolani recreandam vestiendamque suscepit. Is tironum Hispanorum adventus, Insubrum calamitates accumulavit: nam præterquam quod & stipendia præberi, & domi liberaliter alere veteres Germanos atq; Hispanos cogebātur, tirones etiā seminudos, et ab extrema inedia famelicos suis larib. accipere, et domesticis copijs tueri oportebat. Hæc longè gravißima civibus, Antonius ut militi præstaret, diræ cladis vectigal excogitarat, quo omnium pecunias abraderet, & singularum familiarum fortunas everteret. Severo namque edicto vir imperiosus & sævus, a quoquam cive cererem coqui vetuerat, quum venalis tantum panis ederetur, constitutis eius monopolij tabernis, unde esurientes magno pretio panem coemerent, tanta edicti atrocitate, ut plerique inopes laquei metu famе paßim interirent. Molendi utique tritici percoquendique panis vetantes leges, pavidum vulgus perhorrebat, ita ut Antonius clarißimam paulo ante atque opulentißimam Italiæ civitatem, importato ingenti luctu, longe omnium miserrimam redderet. Tanta scilicet acerbitate atque sævitia crudelißimè legis authoritatem tuebatur, ut vel ab egentibus mulierculis, quæ desiderio panis subcinericias conficerent offulas, & in sartagine placentas oleo suffrixissent, contusoque in pila tritico farinam exprimere conarentur, prægraves pœnas exigeret, sic ut non infacete quanquam amarißimè Marcus Antonius Canicula quæstorij ordinis civis, in corona diceret, peramplam nti reor cives hic noster Antonius a Cæsare gratiā proculdubio referet, quando ei supra tot clara cognomina summæ maiestatis, novæ nobilitatis ergo, Furnarij titulum adiecerit. Nam & tabernæ furnariæ & venales panes Cæsareæ aquilæ nota signati, vulgo imperiales vocabantur. Verùm neque Antonius neque Cæsar ipse ab ea execrabili divinarum atque humanarum rerum labe, fideliumque Insubrum miserijs, ullam omnino infamiam ad se redituram putabant, modò opes suas adversus conspirantium hostium potentiam confirmarent. Quando neque Antonius deformatæ urbis aspectu commoveretur, neque Cæsaris absentis molliri animus, tot in Hispaniam frustra mißis legatis, ut miserijs finem imponi iuberet, ad misericordiam flecti potuisset, utpote qui alieno potius cum luctu eo bello victor evadere, quàm inanis clementiæ laude potiri vellet. Quibus rebus fiebat, ut Antonius studio militum firmior factus, & numero eorum auctior, quando illis cuncta ad prædam obijceret, hostes facilè contemnebat. Nam neque Venetus imperator, ita operam exigente senatu, pugnax erat, ut qui periclitari vires nollet (tenues autem erant Sfortianę copiæ) neque apud Borbonium aut firmæ vires, aut expedita consilia videbantur. Quibus vim admovere vel coniuncti castris, & cominus congredi auderent. Itaque communicatis consilijs, & abiecta oppugnandi Mediolani cogitatione, optimum factu censuerūt, ut hoc modo Antonius lenta & longinqua belli ratione obsideretur. Feltrius in vetera sua castra concedens ad Casßianum supra Abduam, ubi amne ponte constrato ex Veneta regione commeatibus & copijs iuvari posset, id se præstiturum pollicebatur, ne quicquam per Martianam regionem, quę erat refertißima omnib. rerum copijs, ad obsessos importaretur. A diversa vero parte Borbonius ad Abiatum cōsisteret, omnesq; inde

quæ subvehi Ticini emissario possent, commeatus interciperet. Sperabant enim hostes postquam vi subigi non poterant, diuturnæ obsidionis incommodis minimè suffecturos. His constitutis apud Landrianum vicum, qui est ad decimum lapidem ab urbe, Feltrius castra movens, signa ad Casianum dirigi iussit, Borbonium admonens, ut pari digressu ad Abiatum iter intenderet. Sed Borbonius inclinante die nequaquam moturum castra, sed postridie Ticinum se iturum dixit, quòd ibi graviora quędam tormenta, impedimentaque deponere statuisset. At Leva qui diligentissimè in eam excubabat curam, ut ex occasione alicunde hostibus noceretur, ubi didicit Feltrium conclamatis vasis à Borbonio discessisse, suspicatus id futurum, quod usu evenit, ut Galli nequaquam maturè proficiscerentur, præfectos omnes advocavit, instructisque militibus, paratos ad profectionem de secunda vigilia sibi adesse iussit, cohortatusque eos ut alacri studio secum expeditionem susciperent, pollicitus est post exortum solem victos eis ad prædam Gallos se daturum. Quòd si, inquit, ut non planè reor, festinantius effugerint, postremum certè eorum agmen certissimæ prædæ vobis cedet. Milites sublata voce responderunt, ut fortia consilia digna superioribus victorijs ingenti animo agitare pergeret, se namque quod imperasset periculosæ profectionis dubiæque aleæ munus alacribus & impavidis animis esse subituros. Nec mora, quanquam ipse cunctis propè membris articulorum dolore caperetur, fulgentia arma induit, pręmittit equitatum, duplicique instructa acie, hinc Germanis, illinc Hispanis latera cingentibus, Italicis verò cohortibus tormentorum præsidio constitutis, ad hostes contendit, quos nondum profectos & expediendis impedimentis intentos deprehendit. Borbonius qui nihil minus putarat, quàm Antonium instructis copijs sibi ad iter parato superventurum, quum oriente iam sole lintheata de more hostiũ agmina conspexisset, obstupuit, graviq; metu, uti deprehensis accidere solet, nequaquam temerè correptus est, ob idq; præsertim quòd ab hesterno consilio Guidonem Rangonum primo præpositum agmini Ticinum pręirę, atque ibi hospitia parare iussisset. Imparatus itaque, & multo spatio à prima acie disiũctus, tanta perturbatione medij postremique agminis circumventus est, ut tumultuosissimè aciem instruere, & repugnare frustra cogeretur, & vi celeritateque incumbentis hostis animo concideret. Præbuit Antonio Fortuna spatium parandæ victoriæ ab inopinato casu: nam quum maioris tormenti currus, perfractis rotę axibus media lutulenta in via concidisset, vel ob id magno fuit incommodo, quòd Galli etiam nobilissimi equites id sublevare atque reficere conati in pedes desilijssent. Vetere siquidem suo instituto turpe ducunt, tormenta ex itinere ocupanda hostibus reliquisse. Hac mora sicuti Rangonus iusto festinantius quàm ita facere esset iussus, tantum anteeundo confecit itineris, ut neq; revocari, neque admoneri de repentino adventu hostium opportunè potuerit, neq; obiter Antonio producendi peditatus defuerit tempus, qua pedestri acie promota, & equitatu audacissimè dimicante, media Borbonij acies, cui se coniunxerat postrema, puncto tẽporis terga vertere cœperit, quũ Antonius in sella fulgentib. protectus armis cristisque conspicuus, succollantibus baiulis in aciem sese infere iussisset. omnium namq; oculos in se converterat, quum aperta galea adhortaretur suos voce terribili, & peracri oculorum obtutu Gallos terreret. Interim Germani qui Gallis militabant, quod nunq̃ ferè aliâs acciderat, turpissimè terga verterunt, utpote qui essent ex collectitijs, qui superiore tem-

pore Gallica stipendia meruerant, aut ex ea regione essent conscripti quæ est citra Rhenum, Lothoringiæque fines attingit, nec multam habet Germanicæ virtutis & disciplinæ opinionem. Germanos Galli pedites, & secundum eos Italicæ etiam cohortes, nulla dedecoris cura subsecutæ sunt, parvaque ideo cædes edita est, quod neque a sclopettarijs inter confusos permixtosque ordines opera exigi potuit, neque tormenta nisi pari periculo displodi potuerint. Ipse Borbonius latam fossam periculoso æqui saltu superare conatus, ab equitib. captus est. Nec longè ab eo, eandem sortem tulit Claudius Rangonus vir impiger, qui postremæ aciei præfuerat. Stephanus quoque Columna in fossam præceps datus, concidente equo magnum salutis discrimen adijt, quum galeatus, in lacuna ferè summersus ægrè sese è manibus hostium eripuisset. Leva potitus omnibus tormentis atque vexillis, & duce capto, ab eius rei gestæ fama usque adeo inclaruit, ut nemo eius ætatis dux, vel in consilio capiendo solertior, vel in exequendo acutior, & efficacior haberetur: Hispanique eum si prospera uteretur valetudine, Magno Consalvo eius magistro parem evasurum dicerent. Cæterùm Galli fœdo eventu superati de Guidone Rangono non obscurè conquerebantur, quòd eos deseruisse t præpropera eius festinatione prædicarent, quanquam ille ita imperanti Borbonio iure militiæ obsecutum fuisse testaretur. Sed eam impositæ contumeliæ controversiam, quæ Guidone indignante & provocante obtrectatores Gallos, singulare certamen postulabat, Feltrius familiari sermone ita diremit, ut & Borbonium & Guidonem pari propè errore à disciplina discessisse iudicaret, approbantibus ipso Leva & Vastio, qui unà Mantuæ tres clarissimi nostri seculi duces fortè coiuerant, apud Hippolytum Medicem qui tum è Pannonia legatus redibat, ab Herculè Gonzaga cardinale hospitio domi susceptum. Dictis namque sententijs, quibus ego præsens interfui, è disciplina rationeque bellica disseruerunt, singulorum ducum esse muneris, qui distinctis agminibus in itinere faciundo præsint, per dispositos equites mutua diligentia emensi itineris spatia metiri, nihil extra conspectum signa præire sinere, anteriores medios, medij posteriores, quibus passibus eant observare, ut una quæque acies ad subitos hostium incursus ex propinquo parata sit, quæ circumventæ opem ferat, & universis coactis viribus confligat.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXVII.

ICTATORE Caponio Rempublicam adminiſtrante Florentini recenti ſuo incommodo & tot adverſis Gallorum caſibus perculſi, in eam curam incumbebant, ut Clementis conſilia diligenter explorarent, opportunaque adverſus imminentis prope belli vim præſidia compararent. Non inanibus ſiquidem coniecturis adducti, ſuſpicabantur Clementem ad amicitiam Cæſaris eſſe rediturũ, ut invictis eius copijs contra ipſos uteretur. Providebant enim eum, poſtquam in libertatem eſſet reſtitutus, minimè conquieturum, donec vetere patriæ dominatu potiretur, offenſum ſcilicet Lotrechiano fœdere, in quo diſertè perſcriptum fuiſſet, pudenda ſibi & damnoſiſsima conditione, ut popularis Florentinæ civitatis ſtatus in clientela Galliæ regis foret, defendereturque eius peculiari officio munereque, poſtquam ſuas copias ad Lotrechium communes hoſtes oppugnantem Neapolim miſiſſent. Propterea Caponius non ignarus quàm graviter offenſus eſſet Cæſar, qui nullam ſibi a Florentinis iniuriam inferri debere exiſtimans, eo Etruſcæ legionis auxilio ſuos duces oppugnatos atque obſeſſos fuiſſe didiciſſet, Pontificem non iniqua quædam à civitate poſtulantem, molliendũ potius æquiſsimis reſponſis, quàm acerba negatione exagitandum putabat, ne Cæſari fœdere iungeretur. Erant enim gravia & moleſtiſsima eius animo quæ ad ſuggillandam maieſtatem, minuendamque nominis exiſtimationẽ perſcripta fuerant his fœderibus, quibus ſe obſeſſo captoque in arce Alfonſus Ferrarienſis princeps Cæſaris opportunè detractus videretur, & Veneti nova conditione in fœdus Gallicum eſſent recepti, quorum ille Mutinam Pontificio imperio diu poſſeſſam per occaſionem peſsimè à Fortuna mulctati pontificis recepiſſet, ij verò Rhavennam & Cerviam occupaſſent. Quæ omnia quanquam ex authoritate Innocentij Legati atque aſſenſu aliquot Cardinalium tranſacta eſſent, Pontifex niſi planè inſanus, & ſuæ dignitati ineptus hoſtis foret, rata habere non poterat, utpote qui de recuperanda potius amiſſa ditione, quàm de vindicanda iniuria ſibi cogitandum eſſe cenſeret. Iam enim per Antonium Muſetulam ſenatorem Neapolitanum, quem Viterbium accerſiverat, legati Cæſaris vices implentem, & qua erat mirifica ſolertis ingenij induſtria præditus, Cæſarem Pontifici reconciliare maturantem, de concordia agere cœperat, adeo feliciter, ut propenſiſsimis utrinq; auribus ea res tentaretur, nec multos poſt dies bene auſpicato ſolennibus tabulis conficeretur. Quod ut crederent Florentini in univerſum adduci non poterant, ut qui Pontificem inexpiabilis eius recentis iniuriæ,

iniuriæ, si generosi spiritus foret, oblivisci non posse prædicarent, quorum opinionem ob id falsam esse eventus docuit: quoniam in Pontifice tanta erat ereptæ ab ingratis civibus patriæ repetendæ cupiditas, ut omnem recentissimæ calamitatis acceptæ memoriam, ipso novæ spei pondere superaret. Eodem rerum consiliorumque successu missus est cum pręscriptis mandatis Hieronymus Vasionensis antistes, Pontificiæ familiæ dispensator, qui apud Barchinonem Cæsarem convenit, atq; his fermè legibus cum eo fœdus percussit. Pontifex Christianæ pietatis titulum prætendens, miseratusq; quassatæ diro bello Italiæ vastitatem, synceram detersis superioribus odijs voluntatem atq; amicitiam Cæsari offerebat, pollicebaturq; se de more capiti eius imperatorij diadematis coronam impositurum, si Cęsarianis viribus in patriam reduceretur, unde sua cum iniuria propinquis ipsius expulsis amplissima civitas Florentia fœda atq; acerbissima popularium imperitorumq; hominum tyrannide premeretur, optimatibus scilicet contumeliosè atq; arrogēter eiectis, antiquisq; ritibus divinarum humanarumq; rerum usq; adeo impiè atq; insolenter perturbatis, ut in florentissima dudū urbe publica salus, desperata concordia conclamata videretur. Adiectū est ut postquam Florentini adversum Cęsarem, confisi incertę Gallorū victoriæ arma tulissent, maiestatis rei facti libertate & antiquis superiorum Cæsarum concessis immunitatibus severè privarentur, obiterq; civitati principem Alexandrum adolescentē imponeret, cui ipse Cæsar ad confirmanda fœdera augendamq; Alexandri dignitatem, Margaritam filiam se cælibe susceptā in matrimonium desponderet. Dum hæc per idoneos homines tractarētur, tumultus inusitatæ perturbationis atq; periculi apud Florentinos in curia exortus est unius malè sani atq; efferati civis insolentia. Hic erat Iacobus Gerardus contumaci fronte popularis, qui non in Mediceos modò, sed in patritios omnes livore atque odio percitus ferebatur, ob id tum seipso turbidior atq; arrogantior factus, quòd per id tempus sederet inter Octoviros decuriones supremę potestatis, qui dictatori cōsultandi gratia perpetuò in curia assistunt. Is literas à quodam Ioachino Serralio Iacobi Salviati apud Pontificem toti summæ consiliorū præpositi cliente, ad Caponium perscriptas, delapsasq; eius sinu malignè collegerat, nactusq; materiam calumniandi, obiurgandiq; dictatoris, eò rem turbulenta vociferatione deduxit, ut dictator perfidiæ reus fieret, accusatusq; concursu in curiam turbulentæ iuventutis insultantis & propemodum vim inferentis, vitę discrimen subiret, quum nonnulli è fenestra illicò præcipitem dandum dicerent, qui aliena à salute libertateque patriæ cum Pontifice infensissimo hoste consilia agitaret. nefandumque profectò facinus in necem optimi & probatissimi civis editum fuisset, qui optima fide magistratum gereret, nisi Laurentius Segnius qui erat Octovir è decurionum numero iuvenis æquitate & constantia animi præstantissimus, superbiam & atrocitatem imperitorū, petulantiumq; civium detestatus, corpus suum furentibus opposuisset, abductumq; in suam cellam dictatorem extremo pallentem metu conservasset. Earum literarum exemplū Gerardus pauloantè miserat ad quosdam sectæ suę cives, qui in privatam domum foro proximam convenerant, & de tollendo dictatore summę atrocitatis consilium, accersita seditiosorum manu inierant, curiæq; superioris scalas atq; ostia occuparāt, concitantibus pręsertim Thoma Soderino & Alfonso Strozza, qui nequaquā ex simultate Caponio infensi, sed ex damnatione eius hono-

rem petituri videbantur, quòd popularis studij prærogativa summæ nobilitatis atq; existimationis homines ad dictaturam aspirarent. Postero die coacti in consilium octoginta viri, atque ij simul qui ex reliquis magistratibus atque collegijs publica consuetudine adiungi solent, abrogatus est Caponio magistratus, atq; is honor biduo pòst delatus ad Franciscũ Carduccium, quem nemo candidatum fore putavisset, ita ut Soderinus & Strozza sua spe deiecti ex conscientia animi pudoreq; repulsę, perversa miseræ civitatis comitia damnarent, & pleriq; irriderent, quòd homo in Hispania dudum decoctor, & paucis in Republ. notus, tenuioris Fortunæ, nec præclari quanquam vetusti generis ab incondito populi studio clarissimos cives anteisset. Valebat Carduccius solertis ingenij firmitate, & perurbana eloquentia, sed qui obliquo oculo & pallida facie nequaquam decentem aut parem tanto honori habitũ præferret. Sequenti die Caponius nihil ægrè ferens quòd magistratu excidisset, sed de salute solicitus, quanquam ut sese animo confirmaret, & timere desineret, amicissimi & magna pars senatus cohortarentur in pallio atro, & civili capitis integumento, ad dicendam causam paratus venit in senatum, sereniore utique vultu pacatioreq; animo quàm pridie, quum tum coccineam familiarem togam sumens pro se pauca, Petriq; filij salute pręfatus causam suam demississimè magistratibus commendasset usq; adeo supplici ter, ut innocẽtiam suam in dubium revocasse amicorum propensissimi iudicarent. Erat enim Caponius natura lenis, nunquam ulla in re iratus aut fervidus, utpote qui patientia & moderatione cuncta aspera ferri & superari debere prędicaret. Protulit Gerardus immitis accusator exemplum earum literarũ quas solo sustulerat, lectitatumq; in senatu est. Cuius sentẽtia talis fuit, uti nos ex Etrusco sermone vertimus. Ioachinus Serralius Caponio dictatori salutẽ. Quoniam non semper tuta mihi offertur occasio scribendi, præsentem nactus nuncium nolui differre, quin te facerem de instituto negotio certiorem, de quo probè scis ex arcano me agere cum gravi illo, quem nosti, homine, maximeq; familiari Pontificis. Is mihi retulit Clementem satis prosperè & firmiter convalescentem, eo esse animi decreto, ut se honesta conditione cum civitate conciliet, & belli consilia penitùs abijciat, neque ægerrimè sit laturus, quòd populus perpetuò remp. administret, & parta libertatis iura tueatur, modò peræquas conditiones civili more propinquorum suorum ratio apud magistratus habeatur. Sed quoniam plura scribere non licet, à te vehementer petimus, ut ad condictum locum extra urbem colloquendi causa Petrum filium ad me mittas. Ab eo enim cuncta fideliter exprimente præclarè cognosces, quæ in negotio conficiendo opus sint. Vale. Hæc quæ ex literis recitabantur apud suspiciosos homines ita animos commovebant, ut plerique maligno per subsellia murmure oborto, cuncta perversè interpretarentur, & magna tamen senatus pars communicatis sermonibus cum proximo asidentium ordine submissè deliberando, eius rei culpam à toto læsæ maiestatis crimine suspicioneq; remouendam censeret. Inter eos qui mirificè Caponio faverunt, extitit Petrus Victorius eius contribulis, qui tum erat sexdecim vir collegiorum ordinis civis honestissimus, & de optimis literarum studijs egregiè meritus. Tum verò Caponius à dictatore causam dicere iussus, in hanc sententiam constanti vultu, miroq; omnium silentio loquutus est: SEQVVTVS morem & disciplinam maiorum meorum amplissime dictator, prudentissimiq; causæ meæ iudices, nihil unquam

carius

carius libera patria, nihil unquam præclara rectæ conscientiæ laude honestius duxi. Quandoquidem remp. uti probè novistis, pluris semper fecerim quam privata commoda. Pudebat enim ea expectare ferreq; præmia, quæ turpi obsequio vel adulatione facilè pararentur, ab his qui ex usu dominatus pro libidine cuncta dare, atq; eripere poterant. Hoc instituto animi ingressus curiam ad obeunda munia civitatis per quinquaginta annos ita favi semper prospexiq; exoptatæ nec unquam desperatæ libertati, ut in utraque Reipub. fortuna modò fortem, modò incorruptum, nec unquam demissum animum ferrem: quippe qui vitæ innocentia, & domesticæ frugalitatis laude contentus (quæ duæ virtutes (absit invidia) domui nostræ semper peculiares fuère) opportunitates temporum expectandas atque omnino mature captandas arbitrabar, quo excitari, ingentibusq; civium animis constitui sine perturbatione labeq; civitatis secura libertas posset. Affuere itaq; Dij immortales non irritis votis civium uti piè conceptis, & libertatem intermortuam insperatò excitarunt, civitatique nullo effuso sanguine, quod ipsorum miræ benignitatis fuit, largiti sunt. Hanc ego ante alios flagrantissimo studio complexus, ut diu apud nos vigeret atque floreret, omnibus consiliorum artibus adnitebar, providebàmque ne infirmas eius radices ulla adversa tempestas revelleret, primumq; omnium Clementem ipsum nobis his præsertim lenimentis & officijs quæ libertati nostræ nihil officerent, pacandum, aut omnino spe & mora distinendum existimabam, ne accumulatis iniurijs irritatus, alicunde nobis insidias atq; arma moliatur, uti quis non imprudens ominari facilè potest. Probè siquidem agnoscimus quo spiritus gerat, quo angore animi torqueatur, quod patriæ dominatum horribilis ruinæ casu oppressus amiserit: qua demũ machinatione bellici conatus eum recipere cupiat, & ulcisci odia in illos, qui dignitatem eius pudendis contumelijs obtriverint. Hæc eius exagitatæ mentis consilia, ut à nobis averterem, ægro blandimenta afferenda, iustasq; iras mitigandas rebar, spe iniecta non iniquæ conditionis, si nos æquitate rerum potius quam importuna libidine voluntates nostras moderemur. Quamobrem per Iacobum Salviatum, quem non plus de vita Pontificis propinqui sui, quàm de salute libertateq; patriç solicitum esse comperio, scioq;, operam dabam Serralio internuncio, ut cum Pontifice de compositione ageretur. Verebar enim ne fœdere Gallico, quo illigati sumus, vehemẽter offensus, desperato meliore consilio, vel invitus ad Cæsarem verteretur, quod nobis magnopere cavendum timendumq; hodie magis ac magis existimo. Proinde iam ab initio, ne properè cum Gallo fœdus percuteremus enixè contendebam, nisi eidem fœderi Pontifex iungeretur, scilicet ut eo honesta utrinq; cautione cõciliato, validiora certioraq; præsidia adversus invictas adhuc Cæsaris copias pro cõmuni salute pararentur. Sed in ancipiti deliberationis negotio intempestiva uti pernoscere fas est, vicit plurimorum sententia, atq; ita elapsi salubris consilij rationem omnem intercidisse, quod dolet, agnoscimus. Quç huiusmodi fuère, ut huius officij pro securitate publica suscepti, nõ contumeliam, quç mihi gravi cũ periculo paratur, sed gratiam omnino expectandã à vobis putarim. Quinq; ille à nobis hæc postulabat, ut patrimonij fructibus, vectigali æqua oneris lege persoluto potiri liceret: sibi puella neptis redderetur: propinquis eius aditus secundum leges in remp. petendis honoribus daretur, & quod ad tuendã Pontificij nominis authoritatẽ pertinet, Florentini à decumandis sacerdotijs abstineant,

& sacrosancta templorum donaria suo iniussu avara manu non attrectent: postremò etiam, ut deiectas gentilitijs insignibus pilas, privatis saltem familię ædibus aut templis maiorum suorum pia liberalitate ædificatis restitui pateremur. Hæc rerum capita, ęquissimi cives, si diligenter considerem, nec improbè expendam, vel si cumulate & exactè cuncta cōcedantur, facilè fatebor me non videre quid incommodi aut detrimenti reip. afferri posit, quum iampridem eiectis adolescentibus Mediceis, quòd spontè nobis tantū hortantibus dominatu excessissent, ius civitatis ex decreto publico relinqueritis, nec ideo ex fide vestra sit, dignitateq; senatus id decretum sustulisse. Bono itaq; iure reperi quod publica obligetur fide iudicare potestis, nisi aliquot civilium prædiorū redditu augeri publicas opes, & sarciri bellicos sumptus ineptè existimet ea civitas, quæ per sexdecim annos inexhaustis opibus perpetuum cum Pisanis bellum gesserit, & me teste, atq; adiutore confecerit. Nunquam enim pecunias huic urbi alendo & sustinendo bello defecturas crediderim, si sit firmum apud cives, quod rectè optare facilius quàm sperare possumus, communis concordiæ studium. Nec item satis provideo quid nobis officere posit puella novennis patruo sacrorum principi deposcenti benignè reddita. Nam præterquam quòd eam & sexus, & ætas tutam ab omni contumelia reddant: cavere etiam oportet, ne hac in re, dum Pōtifici nocere quàm morem gerere malumus, Galliæ regis fœderati maiestatem offendamus, si regio ortā sanguine, & nihil tale merentem diutius in vestalium virginū septis adservandam iudicemus. Tantum verò abest, ut cōplectendo cives universos, atq. his honores ęqua lege partiendo Reip. noceatur, ut hac civili benignitate eam firmiorem florētioremq; evasuram arbitrer. Amantes siquidem patriæ & constitutæ libertatis studiosos, veroq; bono tranquillę pacis gaudentes, una maximè concordia lætari decet, oblivisciq; item omnis privatæ iniuriæ publicæq; simultatis. Insuperabilem nanq; civitatem, non arma, nō pecuniæ, sed unus publici decoris consensus efficit. Porrò quod quarto loco petitur, ita mihi, & bono cuiq; civi æquum videri potest, ut nihil fœdius & invidiosius accidere posse existimem, quàm si spreta, & violata summi Pontificis authoritate, tanquam diro sacrilegij piaculo polluti, infami prorsus avaritiæ nomine aqua & igni interdicamur. Postremò autem ut deiecta insignia & tituli reponantur, summa ratione indulgendum putaverim, ne gloriæ nostræ, communibusq; ornamentis stultissimè invidere videamur. Nam & si quicunque Medicei nominis principatu potiti sunt, re nomineque fuerint tyranni: in civitate tamen si non verè libera, non intolerandis certè compedibus vincta, quàm plura, quod fateri licet, gloriosæ laudis monumenta condiderunt, quæ homines elegantiæ studiosi plurimùm admirantur, advenæ, peregriniq; suspiciunt, & nostri cives æquè iusta atque difficili imitatione ęmulantur. Quod verò ad deformatū Cosmi sepulchrum pertinet, non est quod quicquam aliud ineptius & inanius factum fuisse iudicem: quandoquidem ea derasi tituli iniuria, cuicunq; non insulso ridenda sit. Illius namque ingeniosissimi viri ossa ad perennem memoriam non angusto quidem loculo, sed luculentissima incomparabilis templi testudine continentur, quæ sine inexpiabili & propè impia totius humani generis invidia exscindi delerique non posit, ut hîc prætereamus literarum sempiternæ famæ præsidia, quibus Medicei ferè omnes tam astuta quàm liberali disciplina impensissimè semper faverint. Ea namque vel nobis invitis perpetuò durabunt,

nisi

nisi putemus totius Europae gentes, ad quas historiae manarint ad iracundiae nostrae libidinem, cunctos annales quibus eorum nomina cum laude inserta sint inusitata conspiratione crematuras. Vos itaque qui Romanae virtutis exempla aemulari honestissimum ducitis meminisse oportet, praeclaram virtutem, vel summis adumbratam vitijs tantam habere in se vim ac admirationē, ut pop. Rom. diri hostis Poeni Annibalis statuam in foro cunctis perpetuò spectandam collocasse maximè decorum existimarit. Haec sunt crimina quibus fecisse adversus remp. accusor, unde me nonnulli fervidiore tuendę publicae existimationis studio provecti, improbo aut certè illoto ore patriae proditorem appellare non erubuerint, vel ob id praesertim quod huiusmodi consilia ex arbitrio meo subtilius & tectius concepta decemvirali octoviraliq; collegijs communicanda non existimaverim: cuius obiecti nomen facilè diluitur, quando hi ante alios Laurentius Segnius, & Iacobus Morellius optimi cives, ac nonnulli alij ex hoc ordine me secum de hac re loquutum fuisse, & has ipsas literas quae mihi sinu exciderint, ostendisse, praeclari testes esse possint. Neque propterea quòd non omnibus haec communicanda iudicarim, parum syncero animo, parumque integra fide consilia, quae ad summam rerum pertineant agitasse existimari debeo. Verebar enim ne disseminata apud suspiciosos & imperitos, uti saepe accidit, latius efferrentur, atque inde eo quem optabam, sperareque licebat, successu carerent. Neque enim usque adeò angustae & circumscriptae potestatis dictatorem esse putabam, ut ei quae cogitet & coquat silentio tegere non liceat, quum eius sit muneris & officij vigilando & pensitando id unum respicere, quo plurimum reip. prodesse possit. Hoc animi instituto sicuti supremi honoris ratio postulabat, dictaturam vestro insigni beneficio mihi delatam prorogatamq; privato meo tantùm, non publico periculo gessi. Itaq; si peccavi, dare poenas vel indigna morte paratus sum. Sed apud vos obsecro id moderandis sententijs, ferendoq; suffragio valeat, totius vitae meae cursus, in quo nusquam improbè fefelli: valeat patris mei memoria, qui pro patria pugnās, Pisano bello occubuit: valeat, ut maximè opto, pristini iudicij vestri testimonium, quo me nihil ambientem, minimeq; prehensantem hoc summo honore dignissimum existimastis, quum recens recepta libertas neque rerum imperito rectore egere censeretur. Nemo quidem repentè fit malus, quod de me suspicari homines nolim, quum idem sim, qui semper apud vos integer vitae omnisque expers sceleris, sexaginta aetatis annos exegerim. Nec ideo deprecor integerrimi iudicij vestri severitatem, quàm obtrectatores mei, accusatoresq; longè maximam atq; acerbissimam requirunt, ut apud vos certa clementiae laus paretur. Existimatote siquidem vos non de dignitate vitaq; & fortunis meis in suffragium ituros, sed facturos iudicium de publica salute, quā ita superi incolumem servent, sicuti me à vobis benigniore decreto conservatum iri & spero & opto. Caponio perorante, secedenteque in interius custodiae cubiculum, eo modo liberis suffragijs iudicium est factū, ut magno assensu cunctis ferè sententijs absolveretur. Movebat enim populum viri gravis maiestas acrioribus calumnijs circumventa, magnoq; eius diu spectatae virtutis & integritatis argumento curia excedentem omnes optimatium ordines domum deduxerunt tanta frequentia, ut quum ad paternae domus limen trans Arnum agendis gratijs substitisset, novissimi agminis pars gravior & honoratior prae turba ad curiae limen adhuc haereret, & multi ex his

qui eum damnatum voluerant, aſtuta diſsimulatione comitantibus admiſcerentur, inſtarq; magni triumphi ea frequentiæ pompa intermixto lachrymis gaudio Caponij gentiles & propinqui, probique cives maximè lætarentur. Tantùm verò abfuit, ut quicquã priſtinæ exiſtimationis in ipſo ex tanta ſummi honoris iactura deperiret, ut ſuperata inimicorum acerbitate, nova quadam incorrupti conſtantisque animi gloria adaugeri, & refloreſcere cenſeretur. Verùm eam ſplendidiſsimi comitatus frequentiam facilè inde oriens invidia corripuit, quum poſtridie mane duo ſummæ authoritatis legati Claudius Velleius Gallus, & Antonius Surianus Venetus eum domi humaniter inviſiſſent. Quamobrem Caponius graviorem apud populares invidiam veritus, amicis admonentibus in agrum ſuum clam ſeceſsit. His cognitis rebus Clemens vehementer adverſus Florentinos exacerbatus eſt, quòd in omnibus eorum actionibus atrox contra ſe odium emineret, nec ſe quicquam vera aut ſimulata lenitate apud corruptas cunctorum ferè ordinum voluntates proficere poſſe perſpiceret, nec deeſſent, quod maximè impium & contumelioſum putabatur, qui eum ſine ulla honoris aut ſanctitatis præfatione nominare, Clementemq; nudo nomine appellare, & tanquam ſpurium neq; ideo ritè Pontificem creatum dicere conſueſſent, & in patritios ipſosq; præſertim Mediceorum neceſſarios, qui veteris illorum erga ſe beneficentiæ memoriam retinerẽt, nec apertè ſtudium ſuum pro Repub. nudare vellent, perpetuò graſſarentur. Amoto namq; Caponio Reip. facies immutata videbatur, quũ ius & æquum civilisq; humanitas nuſquam vigerent. Vis enim & acerbitas immitisq; ſuperbia apud efferatos cęca rabie populares & turbidam pręſertim iuventutem virtutum loco cenſebantur. Ipſe ſiquidem Carduccius ea mente Remp. fuerat complexus, ut eam his artibus quæ maximè populo placerent, adminiſtrandam exiſtimaret. Neq; enim alia via ſuis ſuffragatoribus gratiam referri poſſe providebat, niſi ſe maximè popularem, acerbiſsimumq; patritij ordinis, Mediceæq; familię hoſtem futurum oſtenderet, quum alioquin diligentem accurateq; induſtrium & factioni probè addictum ſenatorem pręſtitiſſet, & ſuſcepto dictaturæ honore impavidus & conſtantiſsimus libertatis defenſor haberi percuperet. Id enim ſibi ex eo magiſtratu decus petebat, ut fide inclytus, incorruptus pecunia, & pro factione inexpugnabilis & invictus propugnator evaderet. Quæ tamen non incertæ virtutes in ipſo ita elucebant, ut turpiſsimis inuſitatæ malignitatis maculis fœdarentur. Nam impio erga patriam conſilio literas, quas è Gallica legatione Balthaſar gentilis eius ad ſenatum perſcribebat, aut ſupprimere, aut notarijs perverſè interpretandas dare conabatur, ut populus commentitijs fabulis deceptus in conſilio reip. deterrimo diſtineretur. Nam quum è Gallia nihil propenſum à rege, nullumque ab eo efficax pręſidium ad ſalutem ſervandæ civitatis Carduccij literis afferretur, inani ſpe auxiliorum animos imperitorum ſuſtentabat. Nec quiſquam tamen optimus civis, & à factione ſemotus reperiebatur, qui in Gallo rege iam planè Cæſari conciliato quicquam ſpei impetrandæ opis reponendum cenſeret, quò ille ante omnia vel cum ſociorum detrimento liberos obſides recipere maturaret. Acceſsit ad hoc infame prorſus nequiſsimi facinoris factum, quod vehementer ipſius Carduccij exiſtimationem læſiſſe videri potuit. Nam amœniſsimas, quæ ornamento urbi erant, Mediceorum & Iacobi Salviati villas intemperantis, & turbidæ iuventutis impetu incendijs abſumendas iuſſerat, quanquã

sed non imperasse, sed dissimulanter delendas obiecisse fateretur, scilicet ut ex tam horribili fœdoq; maleficio, nunquam veniam impetrari posse diffideret, quando id scelus promiscuæ iuventutis ad omnes ferè civitatis familias pertineret. edicto quoq; insolito, & si religionem spectes, & testamenta piorum animorum æstimentur, maximè nefario xenodochiorum, hospitaliumq; domorum & templorum prædia confiscanda venundandaque proposuerat, & non cōparentibus emptoribus ea locupletibus, sub pœna maiestatis coemunda addixerat, quæ impotenter decreta cum certa labe privatorum fortunas ad excidium redigebant. Verùm Carduccius lugētes sua incommoda specie pietatis admonebat, ut patriæ securitatem privatis divitijs anteponere vellent, quando incolumi patria, optima fide pecunia reddi posset. Quòd si contumacius cessarēt, officioque patriæ deessent, fore ut improbi consilij pœnas darent, paulopòst extremam cladem aut ab hostilibus barbaris, aut ab impijs tyrannis extra pœnitentiæ locum daturi essent. In eandem quoque sententiam paulo antè Carduccius quum esset Decemvir, mentionem primus intulerat, cùm de cogenda pecunia ageret, ut donaria templis religiosissimè dicata tollerentur, quòd ea non tam ad ornamentum pacis quàm ad belli subsidia collata existimari debere magnificè prædicaret. Ociosas scilicet opes, & nihil profuturas ad salutem patriæ impendi transferrique debere, sicuti charitate patriæ ducti boni cives, si salus publica quæreretur posthabendas iudicarent. Quum de his Carduccij imperijs nonnulli cives mœsto liberoque sermone in corona dissererent, quod minimè prætermittendum videtur, Antonius Albertus vir honestissimus & perurbanus non infacetè dixit: Non est optimi cives quod quicquam à dictatore commodius & mitius expectetis: nam postquam decoctori Remp. commisistis, necesse futurum esse prævideo, ut nos omnes cum ipsa Repub. decoquamus. Sed tum quum hostes longè ab urbe abessent, neque adhuc appropinquantis belli incommoda sentirentur, de ea re à Carduccio decretum fieri non potuit, quòd nondum aut certa, aut propinqua advenisset necessitas, ut opus esset civitatem infamis sacrilegij flagitio contaminare cum multo maxima offensione Pontificis, quod nisi ex eius anthoritate ritè tolli posse viderentur: quandoquidem ea donaria extra prophani iuris vim iam sacra essent, ob idque præsertim quòd Leonis fratris memoria, qui ea ornamenta ad cultum altarium pia liberalitate contulisset gravissimè læderetur. Ita tamen eius rapinæ spes malis civibus illata est, ut id scelus Carduccij successori patrandum relinqueretur. Præbuit tamen ansam turpi consilio exequendo, quum matronas nuptialibus ornamentis, singulasque familias vetere argenti atque auri supellectile spoliandas censuisset, veterum Romanorum exemplo quum extremis Punici belli casibus matronæ dites generosa propensione omne aurum & argentum ex suo mundo, ut pecunia cuderetur, in ærarium detulissent. Carduccius quoque quum ad mœnia hostem expectaret, tam fortem quàm inexorabilem dictatorem gessit, quum proxima mœnibus ædificia, vel summæ amœnitatis dirui iussisset, ne venturo hosti munitam sedem præberent. Acerbissimè autē imperavit, ut quæ possent usui hostibus esse, omnis generis commeatus, pabuliq; præsertim in urbem conveherentur, & quæ transferri nequirent, ultrò incendijs corrumperentur. Qua edicti severitate lugentibus sua detrimēta minoribus præsertim civibus ex ardente invidia, ingēs contraxit odium, quanquā id futuri belli dira cōditio flagitaret, & cunctis civibus

patriæ ſalutem privatis opibus anteponendam cenſeret. Adiecit quoque animum muniendæ urbi, ita ut ſi quid vetere in muro vitij aut ineptæ defenſionis foret, ea omnia novis artificijs emendarentur, inſtitutiſque operibus, & curatorum collegio opportunè creato præpoſitus eſt, qui hæc omnia ex diſciplina bellicorum operum impleret atque perficeret Franciſcus Sangallius architectus, civis bonus & induſtrius. Is præcepta et documenta ducum et militum ſequutus, portis nova propugnacula impoſuit. Sub id enim tempus Florentini Malateſtam Baleonum certis de cauſis diductum à Pontifice, neq; ei qui Paulum patrem capitali ſupplicio affeciſſet ſatis fidentem, ex authoritate Franciſci regis conductum ducem crearant, Stephanumque Columnam diſpartitis muneribus urbanæ militiæ præfecerant, minoreſque aliquot duces, & in his Marium, Neapoleonemque Vrſinos, & Georgium Sanctacrucium Romanos ſtipendijs ſuis addixerant: quibus pari ſtudio ſatagentibus egregiè muniri urbs cœpta eſt magno operarum ardore, quæ ex agro excitæ opus facere cogebantur. Iam enim Pontifex ad urbem acciverat Philibertum Auraneium Cæſariani exercitus Imperatorem, & cum eo de inferendo Florentinis bello conſilia inierat, confectoque bello Apulo, & Alfonſus Vaſtius cum Hiſpanorum cohortibus, & Ferdinandus Gonzaga cum equitatu in Vmbriam pervadebant, ut inde in Etruriam deſcenderent. Increbuerat etiam fama Cæſarem ab Hiſpania citeriore propediem Auriana atque Hiſpanica claſſe Genuam eſſe perventurum, ad quem Pontifex tres ſummæ dignitatis legatos miſiſſet, ut honoris cauſa illum quò iret deducerent. Hi fuêre Alexander Farneſius ſenatus princeps, & Franciſcus Angelius Hiſpanus, cuius diligentia Pontificem carcere eductum, ob idque ſummæ pietatis officium purpureo galero donatum fuiſſe diximus, & Hippolitus Medices Iuliano Pontificis fratre patrueli genitus, & cum eo Alexander Medices Cæſaris gener deſignatus. Adventabant quoque è Germania novi duces cum validis equitum & peditum copijs Philippus Areſcotus Belga, & Felix Vitembergus è Suevia, qui ut Cæſari præſidio adeſſent, Tridentinis alpibus ſeſe demittebant. Ipſe quoq; Pontifex cum univerſo cœtu Cardinalium minorumque præſulum, id iter per Flaminiam viam, ut Bononiam peteret, ibique Cæſarem opperiretur ſeſe accingebat. Quibus de cauſis Carduccius permotus in ſenatu retulit, Cæſarem miſſa legatione excolendum molliendumque ſibi videri, & cum quibuſvis conditionibus oblatis, ne hoſtis foret præoccupandum, utpote qui eius invicti imperatoris vim potius per conditiones quàm armis avertendam putaret: ratus hoc facilè poſſe impetrari, quòd iam latè fama ingrueret, Solymanum ab Hadrianopoli profectum cum innumerabilibus copijs in Pannoniam pervaſiſſe eo conſilio, ut regnum ab ſe iure belli partum, Ioanniq; Sepuſio beneficiario iure conceſſum, ijſdem victricibus armis repeteret, eumque Ferdinandi armis Pannonia pulſum reduceret, quòd ſuæ dignitatis atque amplitudinis arbitraretur, eum tueri atque defendere, quem ipſe, vel Chriſtiani nominis titulum præferentem liberali munere Budana in regia depoſcentibus Hungaris regem conſtituiſſet. Nec barbarus tantis inſtructus armis conquieturus eſſe crederetur, niſi partem Norici Auſtrianique principatus Budano imperio adiungeret, & cumulatè iniuriam acceptã vindicaret. Quibus de cauſis Cæſarem tanquam domeſtico terrore atque periculo adductum flectere conſilia, ideoque ab Etruſco bello abſtinere poſſe crederetur: quoniam Italiæ viribus barbaro

hoſti

hosti formidolosissimo opportunè esset resistendum. Quibus gerendis rebus Cæsarem apparebat una omnino pecuniæ inopia laboraturum, si Germaniæ robora propositis stipendijs evocata, barbaris opponenda statueret. Itaq; consentientibus patrum sententijs delecti sunt quatuor legati, qui ad Cæsarem ire maturarent, summæ authoritatis atque prudentiæ ciues: ipseq; in primis quod magnæ gloriæ ei fuit, Nicolaus Caponius è rure tanquam ab exilio in urbem revocatus, & cum eo Thomas Soderinus, Matthęus Strozza, & Raphael Hieronymus, iam pridem Cæsari notus, quòd in Hispania legationis munus obivisset. His verò proficisci iussis, actitatum est in senatu, an Pontifex pari legatione ad spem pacis flectendus, aut certè exploratis eius consilijs pertentandus foret. Quòd quum à plerisque tanquam æquum & planè pium probaretur, tanta fuit perversi dictatoris astutia, tantaque popularium superbia, atque impudentia, ut nec civem, nec sacrorum principem, cuius nomen cunctis gentib. esset venerabile, vel adeundum, vel excolendum decernerent: quoniam eius congressu à quo nihil è republica impetrari posse confirmarent, contagione non obscura constantia liberæ civitatis fœdari posse putaretur. Tanta siquidem popularium animos invaserat insania, ut facilè suspicarentur, in optimo quoque cive deesse fidem. Quandoquidem qui legationis munus susciperent, facilè muneribus adulationeque Pontificis corrumpi posse iudicarent: nec quemquam usque adeo probum crederent futurum, qui Pontificis pollicitationes, expeditaque præmia publico bono anteponenda non duceret. Superabant tamen cogitatio periculi, atque imminentis belli metus, omnem depravatorũ civium pertinaciam, ita ut pudore per subsellia oborto, Petrus Franciscus Portinarius, qui è legatione Britannica redierat, ad Pontificẽ legatus destinaretur, cui adessent duo mediocris existimationis collegę. Cæterùm opera Carduccij nequaquã mandata publica proficiscẽti data sunt, quòd ea Decemviri in itinere se submissuros mentiendo pollicerẽtur. Quamobrẽ necesse erat, ut ea legatio, quę certis mandatis nõ inniteretur, inanis foret. Hæc res indigna Pontifice, animũ eius vehementissimè pupugit, quũ civium usq; adeo aucto acerbitatis furore, insanabiles animos armis omnino perdomandos censeret. Interea Cęsar Barchinone oram solvẽs Auriana pretoria vectus, comitãte Porcundo, qui Hispanicę classi pręerat, Genuã pervenit, præstoq; ei fuerunt Pontificis legati. Cæsar autem in ædibus pretorianis susceptus est, excepereq; cives eius comitatum proprijs penatibus impetrante hoc officij genus Andrea Auria à singulis familijs, quod ægrè Genuenses in universum suscepturi Hispanos hospites viderentur propter recentem adhuc memoriam, ab ea præsertim gente direptæ civitatis. Cæsar ipse secus ac crediderant homines, faciem præ tulit lenis clementisq; animi indicem, ipsoq; iuventæ flore maximè decoram, quã honestabant mores civili modestia conditi, et eloquia benigni comitatus, sic ut famam conceptæ apud Italos feritatis extingueret: quandoquidẽ nequaquam eius imperio, sed dira atq; immani ducum suorũ acerbitate quę perpessi essent summæ calamitatis incommoda illata fuisse crederentur. Nec multum inde Florentinorum legatos admisit, qui ab eius ęquitate clementiaq; demissè postularunt, ut civitati parcendum duceret, si quid fatali coacti bello maiestatem eius lęsisse videretur, paratam quidem esse cuncta facere, quæ imperaret, modò eam vetere consuetudine liberam, sua qua potiti essent libertate frui pateretur, pro qua omnino cõservanda tuendaq; populus universus, nõ urbium

modò ſibi ſubiectarum opes, ſed liberos & coniuges, delubraque & fortunas omnes, contempto omni belli periculo devoviſſet. Propterea maximè decorum fore ſi civitas quæ eſſet totius Italiæ longè pulcherrima, & ad ipſius Cæſaris authoritatem ultrò ſe conferret, libera atque integra ſervaretur. Ad ea Cæſar paucis reſpondit, Florentinos iniquè arroganterque feciſſe, qui nulla laceſsiti iniuria Gallis hoſtibus ſuis adhæſiſſent, fœdereque icto Etruſca auxilia oppugnandis ipſius ducibus Neapolim miſiſſent. Quo inexpiabili delicto ſuperiorem Cæſarum conceſſas libertatis immunitates, vel ingratè vel perfidiosè corrupiſſent. Hæc tametſi uti maximè fœda omnino armis vindicanda cenſerentur, ſe tamen noxam, & totum eorum maieſtatis crimen pro ſua humanitate, magitudineque animi remiſſurum, ſi ſacroſanctum Pontificem, eundemque civem ſuum eximiæ moderationis, quem impudenter patria eieciſſent, converſis voluntatibus reciperent. Hanc unam ſiquidem ipſis relinqui viam parandæ pacis, quando nullo alio auſpice ſequeſtrôve, eam impetrare poſſent. Proinde ſi ſani forent, in id enixè ſatagerent, ſi incolumes eſſe vellent, ut priſtinam gratiam à Pontifice honeſtiſsimo obſequio promererent. Neque enim aliter ſe fidei pręſtitę, neque officio ſuo quod percuſsi fœderis legibus eſſet obſtrictum ſatisfacere poſſe, niſi ſacrorum principi & civi de Florentina Republ. optimè merito, ſua patria redderetur. Ab his prægravibus Cæſaris reſponſis legati diverſo animorum habitu ab Genua diſceſſerunt. Caponius & Strozza proviſis aſperrimi belli difficultatibus, vel non æquas, & præſenti Reip. incommodas certæ pacis conditiones dubio bello facilè præferebant. Soderinus autem ita horrebat bellum, ut animi anceps pacem improbaret, quòd ea propter gentilitias ſimultates, niſi reductis Mediceis parari poſſe videretur. Raphael autem occulta correptus ambitione popularis factionis ſtudium ſuſcepit, aſtuta quidem ratione, ut quum eſſet patritius & multis nominibus Mediceo nomini obſtrictus, utriuſque ordinis voluntates promereret, petitionique ſuæ quam animo agitaret certa ſuffragia compararet. Itaque Soderino per cauſam valetudinis Piſis ſubſiſtente, quòd Caponium apud Caſtrum novum Calphurniani ſaltus ex morbo periiſſe: Strozzam verò qui ei comes affuiſſet metu belli, & turbulentæ popularium factionis tædio Venetias abiiſſe didiciſſet, magna feſtinatione Florentiam contendit, ita ut intento curſu in curiam ire pergeret, & penulatus petaſatusque ad præoccupanda hominum ſtudia ad dictatorē & decuriones aſcenderet. Eius adventu frequens factus eſt in curiam hominum concurſus, quum quiſque quod à Cæſare relatum eſſet, noſcere percuperet. Ante omnia Raphael Carduccium arctè complexus, cohortatusq; ut eundem quem maximè fortem pro ſalute patriæ animum induiſſet, generosè confirmaret, cauſas namq; vel timoris vel periculi aliquanto minores eſſe quàm putarent, poſtquam Cæſarem exploratis & expenſis conſiliorum eius explicandorum difficultatibus adiiſſent, & ex colloquio inanis contumacię reſponſa iuſtis ipſorum poſtulatis aliena retuliſſent. Primū omnium advectas eſſe ex Hiſpania non multas, easq; tironum inermes copias, nec ſatis quoque auri ſignati adductum, quo Hiſpanorum & Germanorum cum veterum, tum novorum qui è Germania expectarentur, ſtipendiis ſatisfaceret: vigere adhuc bellum adverſus Antonium Levā, quod à Venetis ſimul & Sfortianis continenter gereretur. neque vlla alia re Cæſarem cum Pontifice certius atque propenſius coniungi, quàm ipſa adipiſcendi diadematis cupiditate,

ditate, propter quam invitus æquo plura quàm rebus suis expediret, indulgenda promittendaq; existimasset, quæ non facilè præstari possent propter terrorem quem Solymanus incuteret, non Pannoniæ modo, sed paternis eius regnis, quando certior fama vulgaretur, eum cum trecentis milibus hominũ egressum Pannoniæ finibus, rectà ad oppugnandũ Viennam contendere. Sic ut non obscuro deorum immortalium munere, Florentinis auxilio ingentis potentiæ barbarus mitti videatur, postquã rex Gallus aliena pericula pro suo commodo supinè contemnens, & Venetus astutè semper cunctator inani tantum legationum specie spes sociorum sustentarent. Fore etenim ut Cæsarem Italiam attigisse, propterea pœniteret, quòd in Germaniam difficili periculosoq; proposito bello ad defendendum, protegendumq; fratrem secus ac putasset, importunè vocaretur. Pontificem verò rerum omnium pecuniæq; præsertim egentissimum frustrà suscepisse vota, quibus pertenuis arrideret occasio, his rerum initijs appareret. Itaq; viribus fortibus, & pro patria adversus tyrannos pugnaturis, non defuturum victoriæ successum, nisi intempestivè desperarent: quandoquidē satis magna habituri essent præsidia cum externorũ militum, tum civium ipsorũ, quibus egregiæ firmitatis mœnia proculdubio defenderent, neq; defuturam in stipendia pecuniam tanta liberalitate singulorũ ordinum substantiam omnem pro libertate patriæ conferentium, postquam summæ charitatis studium pro salute publica suscepissent. Cæteris autē rebus eam fore egregij dictatoris & magistratuum curam & diligentiam, ut nullum vel in urbe tumultum, vel extra mœnia extimescendum hostium impetum expectare deberent, modò commeatus dividendi cura severis legibus intenderetur. Hæc magnificè disserendo, & Cæsaris & Pontificis apparatus, qui erant amplissimi, inanibus verbis elevando Raphael boni civis optimiq; popularis nomen ita consequutus est, ut privatæ libidini incumbens, sibi ad petitionem dictaturæ, vel exitiosis artibus viam permuniret, unusq; ipse malo publico, privatoq; exitio suo proclinatas iam ad pacem civium voluntates pervertisse diceretur. Itaq; Carduccio ad arma paranda vehementer inflammato, constantissimeq; pro popularibus Remp. administrãte, quæ excogitari poterant pro defensione civitatis accuratissimè adversus hostes parabantur. Interea Cæsar è Genua Placentiam contendit. Ei adventanti tres Pontificis legati præstò fuerunt, ut eum Pontificiæ ditionis fines intrantem sacramẽto adigerent, quo de more iurare cogebatur, nunquam se Pontificiæ libertati vim allaturum. Ea autem iusiurandi formula verbis ritè conceptis ex sacris cerimoniarum libris petebatur. Sed Cæsar sui imperatorij iuris appositè memor, ita iuravit, ut se de iure suo nihil decessurum testaretur. Placentiam siquidem & Parmam urbes tanquam Mediolanensi imperio antiquitus attributas: quoniam id Cæsarum imperatorum beneficiarium semper fuisset, non obscuro, nec intermisso iure repetere videbatur. Antonius quoque Leva ad invisendum edocendumq; Cæsarem Placentiam descendit. Is Cæsari aulæq; proceribus cum mutua gratulatione dux mirus & incomparabilis est visus, vel ob id præsertim, quod tantis rebus gestis, totque partis victorijs, vel occupante totos artus miserabili morbo, animo pariter & corpore indomitus nunquam à munere militari discessisset. Sæpe enim lectica vectus, illigatusq; fascijs propter acerbissimos nervorum dolores acie conflixerat, expugnarat oppida, diversorumque hostium sibi incumbentium conatus infregerat, ita ut si prospera utere-

tur valetudine, non suæ modo, sed superioris etiam ætatis duces, fama & laude supergressurus crederetur. Is diserte atque apposite quæ gessisset, & quæ gesturus foret disserens, pacem e cogitationibus Cæsaris excutere conabatur, quod vir belli gerendi conficiendiq; avidus, unde sibi certum decus, immensasque divitias pararet, omnia sibi facilia ad pleniorem victoriam de hostibus parandam, obventura prædicaret: eo quidem fortasse iactantius quàm prudentem deceret ducem, quod Sfortianas pariter tanquam exiguas: Venetas verò copias tanquam parum efficaces, & pro alieno commodo nunquam asperioris pugnæ aleam subire solitas facile despiceret, eoq; præsertim contemptius & tutius: quoniam Venetos descendentibus Germanis ad oppidorum suorum præsidia, Feltrium ducem ipsum & cohortes quas ad Abduam haberent, revocaturos divinaret. His Levæ sermonibus fiebat, ut Cæsar magnopere gauderet, neque tamen ab instituto parandæ pacis consilio se deijci, aut longe abduci pateretur, quod ea quæ Clementi promiserat, rata facere suæ dignitatis esse statuisset, ut tandem ipse imperatorij diadematis honore compos fieret, mederetur que afflictæ Italiæ incommodis, & propterea pacem pararet ut fratri Ferdinando Turcarum circumvento armis matura præsidia digna ipso, traductis in Germaniam Hispanicis copijs præberentur. Clemens enim, ad quem unum salutis suæ causa Franciscus Sfortia confugiebat, ratus Etruscũ bellum nequaquam confici posse, nisi compositis Galliæ Cisalpinæ rebus, id præcipue sicuti semper aliàs à Cæsare postulabat, ut ipsum Sfortiam quem insontem criminis existimare fas esset, in gratiam reciperet, & in regnum paternæ hæreditatis restitueret: ex cuius facti gloriosa liberalitate studia hominum sibi esset conciliaturus, postquam undique victori principique magnanimo nihil potius appetendum foret, quàm eximiæ moderationis decus, quod maximè speciosum atque honestissimum esset. His Pontificijs adhortationibus quanquam Cæsar omnino obsequendum statueret, magnopere tamen dulcedine maximi pulcherrimique imperij potiundi distinebatur, usque adeo ut à plerisque commutata voluntate in consilio restituendi Sfortiæ nutare crederetur: ob idque præcipue, quoniam dum hæc per legatos tractarentur, Antonius Leva nullam gerendi belli occasionem prætermittendam ratus Ticinum urbem rursus occuparat, ingenti celeritate admotis castris, avaro scilicet perfidiosoque præsidij præfecto Aunibale Picenardo impudentissimè atque turpissimè se defendente, ut sese incolumem cum præda omni quam undiq; coegerat opulentam ex pactione conservaret. Sed eius facti ignominia non multò post usque adeo atrociter laboravit, ut vituperantibus cunctis, ad mortem usque insania corriperetur. Pari quoque felicitate Antonius Castellum sancti Angeli Laudensi via ad Lambrum amnem positum, in potestatem redegit, misso in eam expeditionem Ludovico Balbiano cum delecta parte copiarum. Is uti erat impiger Sfortianoque nomini maximè infensus, ita oppidum adortus est, ut nactus noctem plenissimo imbre turbulentam, Sfortianis & Venetis præsidiarijs frustra repugnantibus, muri corona potiretur, quum imber omnem penitus sclopettorum usum, extinctis funiculis, defensoribus eripuisset. Edita est non parva cædes, quum sclopettis abiectis, ad hastas & gladios rem deduxissent, iniqua propugnatorum conditione, quando pauci, amisso tormentorum præsidio, cui maxime confidissent, tanquam desertia Fortuna, inopinatoque timore præpediti sternerentur. Id oppidum inexpectato amis-

sum

sum tãto dolore Sfortiam affecisse visum est, ut geminatis cladibus, tota spe impetrandæ pacis decideret, & Clemens longè gravißimè perturbaretur, veritus scilicet ne Cæsar nova secundarum rerum fiducia impulsus, uti à familiarib. factiosisque depravatus, ad bellum spreta pace traheretur. Sed ea fuit in ipso animi constantia, eaque ratio moderationis atq; virtutis, ut ullo pacto flecti nequiret, quod conceptæ atque propositæ pacis spem, eluso Pontifice minimè corrumpendam arbitraretur. Id verò ut statueret graviter adducebatur, propter Turcas quos in Noricum effusos esse didicerat, summo Viennensium periculo, cladeque regionis, quando quidem cuncta cædibus & incendijs permiscerent. Sub id quoq; tempus Rodericus Portundus Hispanicæ præfectus classis Barchinonem reverti iussus summum fœdæ calamitatis infortunium subijt; commisso namque navali prælio cum Turcis prædonibus, classe exutus est, atque interfectus, tam sua exitiali, quàm Reipub. damnosa temeritate. Quomodo autem res gesta sit, paucis enarrare lubet, ut nostri homines nusquam superbia efferri, nec barbaros, qui pertinacibus animis nullo mortis metu ferrũ in nostros exercent, despicere condiscant. Portundus ex itinere prædones se adepturum ratus, qui tum Balearico in mari vagabantur, quum ad Ebusum insulam pervenisset, ibi didicit prædonum quindecim navigia, quæ remis agerentur, ad Colubrariam insulam consedisse. Ea abest ab Ebuso decem milibus passuum Frumentariaque à nautis appellatur. Itaq; evectus in spem opprimendæ piraticæ classis, ex quindecim suis triremibus, validißimas octo deligit, easque cæterarum remigibus, & epibatis complet, impetratq; à prætore Ebusano centum circiter, & quinquaginta notæ virtutis propugnatores, quos in triremes dispertit. Hoc auctus numero, confirmatoq; suorum præsidio, non dubitat quin cum barbaris omnino sit confligendum, compositisque armamentis de tertia vigilia ab Ebuso solvit, & ad Colubrariam progreditur. Barbari à medio pelagi spatio adventantes triremes conspiciunt, celeriterq; e litore se expedientes navigia conscendunt, atque arma parant. Portundus quum Ioannes eius filius iam inalbescente cœlo, hostilium navigiorum classem numerasset, ideoq; admoneret patrem ne properaret congredi numero impar, vehementer eum acerbeq; ignavia increpita obiurgauit, usq; adeo insolenter, ut diceret eum nõ esse ipsius Portundi filium, qui hostem reformidaret biremibus tãtum ex speculatorijs mioparonibus instructum quando ipse vel sua tantùm prætoria trireme, cuncta ea barbarorum leviora navigia esset demersurus. Erat Portundus animo certè egregio & forti, sed valde elato superboq;, quandoquidem ab inani iactantia contumacem & indomitum, nulla vel certi, vel præduri discriminis reputatio, nullaque vel horribilis præsentis periculi oblata facies perterreret. Tum filius qui cum virtutis, tum prudentiæ præcellentis erat, dij faxint pater, inquit, ut nos concepti timoris dispudeat potius quàm doleat. Eo modo Portundus suæ prætoriæ ita cursum intendit, ut reliquas quæ remigio minus valebant, anteiret, & respiciens, remos tolli iubere cogeretur, scilicet ut consequendi spatium præberet, quæ ad æquandam frontem cum voce, tum maritima significatione, ut accelerarent accersebantur. Haidinus Smyrneus archipirata, cui Cacciadiabolo cognomen fuit, ubi inæqualem hostium cursum deprehendit, quod longam intercisa serie nullam conserturi frontem cum prætoria videbantur, advocatis commilitonibus navigiorumq; magistris (ita enim barbari trierarchos appellant) hoc consilij expedita deliberatione suscepit, ita di-

visis pugnæ muneribus, validiores biremes nostris hostilem classem rectà ferirent: leviores autem singulas binę à lateribus aggrederētur. Favit fortuna prędonibus æqua, nostris verò infestißima: nam Aïlanes Celebinus, & Solymanus audacißimi omnium & pugnacißimi uno tempore, hic à latere, ille rectißimè à prora in prætoriam invecti, priusquam succurri posset, Portundum capta Prætoria cum suis omnibus propugnatoribus trucidarunt, ita ut vexillum repente, quod magnopere cæterorum animos imminuit, sterneretur, pariq; celeritate Haidynus ipse trīremē succedentem Ioannis Cantabri quæ à Gallo, id erat puppis insigne, cognomen habebat, conscendit, & Cantabrū cum universis navalibus socijs interfecit. Eodem puncto temporis Salecus Derthusensem triremē, in qua erat Ioannes Civeres Trierarchus proximamq; huic Ioannis Portundi filij, magno impetu adortus interfecto Civerio, & Ioanne capto, propugnatoribusque omnibus trucidatis occupavit. Eodem quoque semihoræ spatio Matthæus Sances à Saba prædone expugnata trireme interfectus est. Maggalis verò postremas, & conversis puppibus aufugientes usque adeo acriter est consectatus, ut alteram in qua erat Martinus Ariegus, velis & remis prosperè antecedentem amitteret: alteram verò in qua erat Ioannes Corduba, scopulis sese illidere cogeret, quæ effugientibus omnibus cum solo trierarcho, qui superesse fœdæ cladi noluerat, capta est, Turcis ex victrice classe descensione in litus facta effugientes ex trireme ita consectantibus, ut multò plures quā evaderent, integri caperentur. Aidinus tanta parta victoria tridui quietem remigibus concesit, atque inde ad Barbarussam cum septem captivis triremibus Algerium traiecit, cuius adventu victoriaque maximè lætatum ferunt Barbarussam, qui ex eius victoriæ fama apud Solymanum imperatorem plurimum inclaruit, quum ei Byzantium usque dono misisset splendidiora eius victoriæ spolia, ipsumque in primis Portundi prætorium vexillum, & sumptuosi operis puppis integumentum. Hoc loco minimè absurdum putavimus, prædones barbaros proprijs nominibus appellasse. Id verò duabus de causis fecimus, quòd sequentibus bellis, quę suo ordine referentur, eorum virtus efficax, si hoc honesto nomine vis effera vocanda, sic crebro nostro incommodo multum inclaruerit, & demum illi victi pulsique Tunetanæ Cæsaris victoriæ famam auxerint, insignique omnium mari nostro navigantium lætitia latius extenderint. Cæterū Barbarussa accesione tot triremium captivarum, totq; nostris hominibus ad transtra cathenatis, instructior atq; validior factus, maiora animo agitare cœpit, asciscereque sibi novas vires, atq; arridentis Fortunæ secundas vices experiri constituit. Iam enim fraterni imperij compos, Hariadenus vocari volebat, ad differentiam Horucçij fratris, qui primò idem ab ænea barba cognomentum tulisset, cuius cognominis & Fortunę hæres multis rebus in Africa fortiter atq; feliciter gestis, terra marique rex metuendus evaserat, magno quidem Fortunæ ludibrio, si humilis piratæ despiciendam ab initio conditionem reputemus, postquam ad id humanæ superbiæ fastigium ascenderit, sicuti suo loco exordientes à prima eius è patria Lesbo profectione diffusè narrabimus. Igitur ante omnia misso ad Mœnicem insulam, quam Gerbim vocant, Tabacco trierarcho Synam Smyrnæum cognomento Iudæum summæ prudentiæ uti constat archipiratam, certo fœdere sibi coniungit. Is viginti quatuor biremibus imperabat, unique triremi, quam Gallis ereptam cognomine Nigram appellarat, cui Halicolam Corsum à pueritia alumnum

lumnum pro trierarcho præfecerat, qui & suo nomine expeditam triremem cognomento Calabram trahebat. Synas quum subduci & refici classem iussisset, interea Tunetum contendit, ibiq; repertum insignem prædonem è Cilicia, qui Halicotus vocabatur, æqua conditione transigit, ut secum ad Barbarussam enaviget, atq; ei operam præstet. Halicotus quatuor habebat biremes, & duas quæ Neapolitanæ fuerant, ad Argentarium montem captæ, quum forte tormentarij pulveris & pilarum certam copiam ad Cęsarianos, Florentiam oppugnantes, iumentis deportandã exposuissent. Altera fuit Iustiniana Gibba quæ in litus effugientibus remigibus pariter atq; vectoribus, vacua in potestatẽ devenerat. At altera fuit Aloysij Hispalensis, qui expugnata triremei interfectus est. Horum omnium viribus in unum coactis Barbarussa ad Algeriũ classem lustravit sexaginta navigiorum militariter ornatorum, initaq; deliberatione cum socijs, urbem Gades in freto propter opulentissimi emporij famã adoriri constituit. Dum proposito consilio Barbarussa diligenter incumbit, Halicotus cum dimidia ferè clasis parte Algerium mittitur, ut ibi magnam vim frumẽti nactus, nautici panis, quẽ biscoctum vocant, ampliorem copiam paret, & reliqui cõmeatus iusto numero se instruat, armamentaq; pluteos & tormenta coaptet. Hęc quum Algerij, Cercelliq; impigrè atq; avidè parantur, Andreas Auria vehementer offensus incommodo cædeq; Portundi, vetereq; suo contra prædones odio incensus, quòd publicam iniuriam vindicandam rebatur, validissimam rostratarum navium classem Genua eduxit, cui se Gallicæ triremes adiunxerant: quoniam rex Franciscus maximè pium, sibiq; decorum existimabat armis persequi Piratas communes humani generis hostes, obliviscique; in dudum cõciliati Cæsaris gratiam, totius simultatis, quę sibi cum Auria nuper intercessisset. Auria ad Baleares insulas cursum tenuit, ibiq; didicit Piraticæ clasis alteram manũ esse Algerij, alteram sedere ad Cercellum. Idcirco consilium expedit alteramq; earum priusquam in unum coniungantur, invadendam censet, apertoq; mari rectà in Africam Cercellum versus cursum intendit. Erant ei triginta octo rostratæ omnes triremes. Has advenientes Mauri è specula promontorij olim Carapulæ, quod nos Battalium: Pœni verò Gyra Flumar appellant, facilè conspiciunt. Id verò quod vidissent referentes, Halicoto se Barbarussæ classem quum deciperentur, adventare confirmabant: sed ut id crederet Halicotus, vel ea ratione adduci non potuit, quoniam ea adventans clasis parem navigiorum magnitudinem certa specie referret, quæ proculdubiò esset externa atq; inimica, postquã nulla inter eam minora apparerent navigia, sicuti necesse esset in Barbarussæ classe, quum maiores minoresq; biremes, & parvos mioparones speculatorios ex sua consuetudine esset adducturus. Iam sensim appropinquantes Aurianæ triremes quales essent, sese intuentium oculis præclarè ostendebant. Propterea Halicotus raptus in id consilium quod inopinata necessitas afferebat, singulari celeritate Christianis remigibus cathenas detrahit, qui erant numero circiter octingenti eosque in subterraneum carcerem detrudit, partem triremium perforata carina, ne his potiatur hostis, in portu demergit: Turcas omnes secum adducendo arcem intrare iubet, præcipitq; Mauris ut oppidum relinquãt, & ad èvocandos proximæ viciniæ Numidas, & montanos egrestes, bellicososque homines in auxilium accersant. Dum hæc turbatè administrantur Auria adactis proris portum atq; oppidum occupat, tresq; cohortes sub vexillo ad quęrendum car-

cerem, liberandosque Christianos servos dimittit. Nec mora, certo indicio ergastula omnia refringuntur, & cum magna gratulatione servi é summa miseria beati repente facti per triremes distribuuntur. Cæterùm navales socij per oppidum discurrunt, cunctasque domos diripientes, per varias regiones dissipantur, nec reclamante, revocanteque ad tubæ cantum Auria se recipiunt, quum rapinæ spes omnem pudorem in milite nuper collecto conscriptoque penitus extingueret. Id dissolutæ disciplinæ factum ab arce Halicotus deprehendens, subita eruptione dispersos invadit, opportuneque superveniunt auxilia Numidarum, qui æquato peditum atque equitum cursu, inopinantibus nostris advolarant. Commissa est atrox cædes in nostros potius quā pugna, quòd nemo præpeditus complexu prædæ, & inopinato pavore perturbatus usquam consisteret, aut viriliter repugnaret: nam quisq; ad repetendam classem concitatus á pluribus trucidabatur. Eam verò fugæ ignominiā iratus Auria, ut aliquo remedio sisteret, postquā nemo imperijs suis parebat, paululum é litore triremes abduci iussit, ut spe insiliendi erepta, milites ad pugnam, salutis metu arma atq; animos cōverterent. Sed tanta erat impressio Barbarorum nemini parcētium, Turcarumq; præsertim qui gravibus suis incurvis gladijs rem gerebant, ut plures natandi imperiti, & malignè propter id dedecus á classiarijs adiuti, fœdissimo interitu mergerētur, sic ut paulo minus quadringentos Auria desiderarit, quum vix sexaginta cum Georgio Pallavicino nobili signifero vivi in potestatem hostium venissent. Verùm Auria id detrimentum æquiore animo tulit, quòd ab se tot Christiani nominis servos in libertatē assertos esse videbat, & aliquot eorum maiora navigia remulco secum abduxisset. Hac re gesta proculdubio Gadibus salutem attulerunt: nam Barbarussa ea spe deiectus ad minora latrocinia descendit. Iam Cæsar (ut ad historiæ seriem revertamur) circiter duos menses Placentiæ Parmęq; exegerat, quum optātissimum á Ferdinando fratre nuncium accepit, Turcas, qui per multos dies irrito conatu Viennam obsedissent, & cuniculis oppugnassent, desperata expugnatione retro abijsse, Solymanumque ipsum non dubio concepto pudore, quòd ei Fortuna cœptis aliàs arridere solita tantos conatus elusisset, tripartitò in Thraciam reverti cœpisse. Tempus postularet ut hoc loco quo impetu Solymanus in Pannoniam venerit, reiectusque á Viennæ mœnibus inglorius in Thraciam redierit, ex rerum gestarum serie narraremus, sed bono iure hic historiæ tractus in alium locū omnino commodiorem atq; aptiorem traijciendus videtur, ne dum singula rerum membra secare, & præcipuis temporibus coaptare contendimus, rerum cognitio concisè atq; confusissime legentib. proponatur. Hac singulari lætitia perfusus Cæsar, rectà Bononiam contendit, quò iam paulò ante Calend. novembres Clemens pervenerat. Ex itinere autem susceptus est apud Regium Lepidi, Mutinamque magnificentissimo Alfonsi Atestini Ferrariensis principis apparatu. Excipitur ergo triumphali pompa summis honoribus, incredibili omnium lætitia, ipse paludatus, & militaribus armis una dempta galea undiq; protectus, albo insigni equo, regio sumptu phalerato, á Mutinensi porta in forum provehitur. Præcesserant quaterna vexilla, cum levis, tum gravis armaturæ Belgarum equitum, sagulis, cristis, & colorū varietate ita inter se distinctis turmis, ut quorum ducum essent, ab ipso insignium & vestitus argumento facilè noscerentur. Successit inde peditatus toties victor, non tam opimis hostiū spolijs exornatus, quàm armorum fulgore ac aspectus feritate terribilis, ad tru-

cem

cem tympanorum sonitum, & graves tibiarum modulos, gradu superbè composito, sub signis introductus. Quadratam umbellam auro purpuraque distinctam gymnasiarchæ, & celeberrimi bonarum artium professores in togis sericis præferebant. Latus Cæsaris à decora Bononiensium iuventute, non custodiæ, sed honoris causa cingebatur. Prætor urbanus, & decuriones cum vexillifero, et à Quadraginta virali magistratu, primoribusq; patritijs splendidissimi succedebant. Constitit in medio foro Antonius Leva æger pedibus, sed vivacibus oculis pugnacissimi ducis habitum præseferens, ac ut magis ob recentem bellicæ constantiæ & rerum gestarum gloriam, omnium oculis offerretur, in sublimi sella gestatus, hinc veterana Germanorum legione, illinc Hispanorum cohortibus, ita prædensa acie directis, aut obversis, & tormentis in fronte collocatis, ut exercitus concursurus esse videretur. Erant iuxta Cæsarem illustres reguli, auro in lacinijs vel solido bracteato, vel acu pingente inducto, vel ad luxuriem conciso, itemq; exquisitis armorum & equorū ornamentis maximè superbi. Secundum eos prælata est Romana Aquila aureo in vexillo picta, ac itē candidum aliud vexillum purpurea cruce distinctum, sub quibus totius aulæ familia ex flore gentium omnium delecta, & nobilissimi Hispaniæ sacrati religione equites Cæsaris vestigia sequebantur. Prætorianus miles custodiæ corporis assuetus, diversis sub signis Hispanus, Belga, Germanus, in croceis sagis agmen extremum clausit, & quicquid in foro spatij reliquum fuerat, occupavit. Erat erectus in Petroniani templi vestibulo peramplus ligneus suggestus, peristromatis, & aulæis ad loci dignitatem undique protectus, in quo Cardinales & episcopi, cæterique minores sacerdotes purpurati, suo quisque ordine consederant. In medio autem præalta in sede mitratus Pontifex Cęsarē expectabat. Ille itaque nobilioribus tantùm regulis, principumque legatis sibi ascitis, equo descendit, subeuntem per gradus Cardinales duo deduxere. Tum verò ut prodijt, omnium oculi in duos longè maximos terrarum orbis dominos sunt coniecti. Explorabat enim quisque valde suspensus & tacitus, propter memoriam veteris dissensionis & recentis amicitiæ, an ora ipsa interiores sensus nunquam ex toto fallentia, subitis illis affectionum & nutantis animæ momentis obedirent. Erat vultus Cæsaris in gestu militari & gravi, blanda quadam lenitate, verecundiaq; perfusus. Clementis verò facies ita subito ad eius occursum exhilarata est, ut vel ob id maximè lętari crederes, quod illū multo humaniorem & augustiorē quàm putarat, esse conspiceret. Varia siquidē ab Hispanijs, & falsa quidem, de Cæsare plerique malignè retulerant, & multi etiam ultro trepidis animis, propter acceptas tot inusitatas clades, sibi illū fingebant, uti alterum Ariovistum, aut Rotomalcem, aliquo scilicet vultu Cimbrico & feritate Gothica metuendum, ac ipsius denique militibus, ferocia & spiritus immanitate persimilem, qui devictis & stratis tot hostium exercitibus, tot urbibus direptis, evastatisque provincijs, divina ac humana omnia dira confusione miscuissent. Sed iam fuerat exceptus Genuæ, Placentiæ cognitus, Parmæ demum, Regij, & Mutinæ, cum summa omnis generis hominum gratulatione salutatus, utpote qui passim humanitatis, abstinentiæ, pietatis, atque iustitiæ monumenta, absq; ullo vel superbię, vel crudelitatis, vel libidinis vestigio reliquisset. Enimverò, quo nihil est in rege popularius & gratius, aditum cunctis, atq; aures summa benignitate & singulari patientia præbuerat, dederatq; obiter responsa spei, æquitatisque plenissima, quæ propositis postulatorum

retur. Veneti per Gasparem Contarenum divini ingenij & felicis industriæ legatum non proferendi imperij, sed tuendæ publicæ omnium libertatis causa, adversus Cæsarem arma cœpisse testabantur. Proinde eas urbes quas in Apulia, Galliaque togata posiderent, Cæsari atque Pontifici statim esse reddituros, adiuturosque pecunia Cæsarem, si ille erga Franciscum Sfortiam clementia & lenitate liberaliter uteretur. Cæsarem etiam ipse Pontifex ab initio belli fuerat obtestatus, ut Sfortiam deprecantis Italiæ precibus condonaret, vel humani iuris æquitate, si ei falsò perfidię contumelia fuisset imposita, vel illa pręclara clementiæ virtute, qua reges Dijs immortalibus æquantur, si in maiestatem aliquid ingrato infideliqueanimo lapsus admisisset. Ad quam quidem rem singulare Pontificis studium, ac insignis authoritas momenti plurimum afferebat ijs consilijs approbandis, quę honesta, tuta, decora, atq; usu omnibus commoda censerentur. Nemo enim eo gravius atque prudentius de magnis rebus disputare, & diversas sententiarum opiniones acutius ponderare, consiliareque didicerat. Addebant dictis fidem utriusque Fortunæ facta pericula, & quæ Christianos animos facilè perstringit, illa inveterata religionis opinio: & ea quoque erat promissæ barbæ intempestiva & veneranda canities, ut apud Cæsarem cuncta pie & graviter æstimantem, & carceris & tot cladium memoriam facilè renovaret. Sed tanta erat altitudo iudicij Cæsaris, tanta moderatissimi eius animi religio, & tantum denique pacis & concordiæ studium, ut nihil regali fastigio dignius atq; præstantius existimaret, quàm omnia consilia ad verum decus, ad solidam pietatem & ad animi magnitudinem revocare, ut arma in Turcas, adeo inter nos impiè fœdeque tractata, verterentur. Quippe qui non adumbratam, sed veram & vividam, non Fortunæ adminiculis quæsitam, sed à fonte ipso propriæ virtutis profluentem gloriam sectaretur. Itaque Solymano Turcarum imperatore iam à Viennæ Noricæ mœnib. cum strage ignominiaque depulso, atque eo Byzantium pręcipiti fuga properante, quum nihil iam hostile inde amplius esset timendum, pacare cuncta constituit. Evocatur extemplo Bononiam Franciscus Sfortia: procumbit ad eius pedes, redditoq; diplomate, quo illum data fide ubiq; terrarum Cæsar saluum & tutum esse iubebat, salutem, imperium, & spes denique omnes uni Cæsaris probitati, fideique committit. Quoniam innocentia fretus, omnia se ex illius ęquitate humanitateq; sperare prædicabat. Tum verò stupentibus cunctis, videre licuit quantò Cæsar esset omni sua fortuna maior & excelsior. Certarat pro imperio Madiolanensi, desertus à socijs, ab omnibus oppugnatus, in qua contentione omnes omnium vires ingentibus partis victorijs præclare contuderat, & quum aliquando nutante partium Fortuna, in dubia spe victoriæ versaretur, honestas pacis cõditiones semper elato constantiq; iudicio repudiarat, ne quod virtute atq; una animi magnitudine erat facturus, veluti ignobili metu subactus, & præsenti impulsus necessitate fecisse videretur. Habet enim hoc in se regius eius animus, veluti excellenti & perfecta virtute præditus, ut nunq̃ vel acriter urgente Fortuna, abiectè se demittat, vel ea penitus arridente intemperanter extollat. Ergo ubique victor & triumphator, supplicem in gratiam recipit, Mediolanensium ducem appellat, & tabulis Augustialibus rite confectis, totum ei paternum regnum adiudicat, neq; amplioris pecuniæ tributum imponit, quàm ab initio & ante dissensionem imponendum esse censuisset. Nec multò pòst Calend. Ianuarijs solenni adiecta precatione sacra peragũtur,

ab incredibili hominum frequentia, exoptatum afflictis Italiæ populis, insperatæ pacis nomen excipitur. Præsentes Clemens Pontifex & Carolus Cæsar, orantis Romuli Amasæi viri eloquentissimi voce Christiani nominis conservatores, ac optimi maximi Italiæ parentes appellantur. Obortas prægaudio lachrymas vix continent viri togati, optimi cives, sanctissimi sacerdotes, legati regum omnium, Galliç scilicet, Britanniæ, Lusitaniæ, Scotiæ, Pannoniæ, Sarmatiæ, Daciæ, Veneti Senatus, ac item Allobrogis, Ferrariensis, Mantuani, Vrbinatisq; regulorum, ac liberarū etiam civitatum, Genuensium, Senēsium & Lucensium, cunctiq; demum proceres & principes, ipseq; ante alios Franciscus Sfortia honoris causa sessum inter postremos Cardinales receptus. Ea enim dies tranquillitati initium, & ærumnis finē allatura videbatur. It fama per urbes Italiæ, externasq; provinciās omnes Veneti senatus æquitatem, abstinentiam, in appetenda pace studium, in gerendo bello constantiam admirantur. Clementis verò quòd desperatæ pacis conficiendæ implicatum turbidùm que negotium generosè divineq; susceperit graviter appositeq; tractarit, prosperè & salutariter confecerit, iudicium subtile, industriam vehementem: inusitatam verò felicitatem, in cœlum eximijs laudibus ferunt. Cæsarem uti verè imperatorem quòd omnibus proferendi imperij cupiditatibus imperaret, uti verè victorem, quòd seipsum alijs parcendo præclarè devinceret: uti verè liberalem, munificum, largitorem, quòd regnum dare quàm accipere maius & pulchrius existimaret, admirabili quodam genere gratulationis et laudis prosequuntur. Soli mortalium veterani, quibus natura odiosum pacis nomen esse consuevit, molestè & insolenter ferre id inexpectatum, & propterea clarissimum Cæsaris factum vehementer dolere, ac invidia commoveri, quòd perpetua belli commoda, & victoriarū prçmia, eo importuno pacis nomine perderentur. Summa tamen Cçsaris æquitate & liberalitate ex agro Insubrum assentiente Sfortia, præmia sunt decreta Antonio Levç, ac Alfonso Davalo Vastio, minoribusq; ducibus, qui eo bello fortissimam operam navassent. Interea Cæsaris uxor Isabella puerum peperit, cui propter avi materni memoriam Ferdinandi nomen impositum. Eius nunciј lætitiam celebravêre insignes Hispaniæ reguli, magnificētissimo apparatu, arteq; mirabili, ad equestris pugnæ simulacrum Maurorū iaculatorum cultu, in scuta passim coniectis arundinibus decurrētes. Quum hinc Osorius Astorgius, illinc Paceccus Astalonius, ornatissimi duces singulas turmas spectante Cæsare in forum pugnaturas induxissent. Concurrere etiam quatriduo Itali, Belgæ, Hispaniq; equites cataphracti insignibus amatorijs & militaribus ornamētis valde cōspicui, panno aureo ac altero item purpureo, à senatu Bononiensi ad virtutis prçmium, et in honorem Cæsaris hylari benignitate proposito, tulitq; prçmium Altamirus ex ulteriore Hispania regulus, quod plures quàm quisquam alius hastas in adversis concurrentiū pectoribus infregisset. Per eos dies Hispanorū & Germanorum copiæ ex agro Mediolanensi, Brixianoq; iussu Cçsaris, hortatuq; Pōtificis deductç, diversis Apennini iugis in Etruriā descenderunt, hçsere tamen in nivosis saltibus çnea tormenta, quū vapore Solis resoluta, & curruū pondere fracta glacies, cœnosæq; nives, rotas ad axes usq; devorassent. Eas copias in unū coactas, Vastius à citeriore Arni fluminis parte in suburbana ad conspectum Florentiæ urbis perduxit, ut Florentini duobus exercitibus, hinc ab ipso Vastio, & illinc e veteribus castris trans Arnum ab Aurantio, obsidione & minutis

lentæ

leatæ oppugnationis prælijs premerentur, omnisque pabulatum & lignatum exeundi facultas, præcisis egressibus concluso hosti, & nisi per summa pericula erumpenti, penitus adimeretur: Postquam eos qui rempublicam gubernarent, obscuros novosq; homines ad privata potius commoda, quàm ad urbis ac imperij, & publicam denique totius populi salutem respectantes, nihil pro satis facturos apparebat: Quoniam legatos cum mandatis inanibus & parum expeditis de pace postulatis ad Cæsarem Pontificemque misissent, & tunc maximè eiectis optimatibus libertatem illam non modo lenissimo Mediceorum dominatu, sed quavis acerba tyrannide sæviorem, obstinatis insanisq; animis tueri usque ad interitum patriæ statuissent. Interea Cæsar propter pituitæ redundantiam, quam grave per hyemem cœlum invexerat, periculoso anginæ morbo laboravit, solicitis de eius salute omnium animis: quoniam Philippum patrem, & Maximilianum avum, ea sæpius tentatos fuisse meminerant. Sed Narcissi Neapolitani medici valde fortunati peritia, qui ei ab adolescentia semper astiterat, celerrimè convaluit. Per eos dies senatus Venetus longè omniū quas unquam emisisset, ornatissimam legationem ad Pontificem Cæsaremq; transmittit. In ea fuere Marcus Dandalus ætatis honore, & optimorum studiorum gloria facilè princeps, itemque Aloysius Mocenicus summæ gravitatis patritius, & Memphitica ad Selymum legatione clarissimus, et Hieronymus Gradenicus vetus senator qui Romæ apud Hadrianum legatus fuerat. Porro Laurentius Bracadenus florentis eloquentiæ philosophus, & Nicolaus Teupulus gravissimarum artium, & Etruscorum carminum laude celebratus, & Antonius Surianius vir eximio rerum usu & doctrina præditus singulari, & Gabriel Venerius vir prudens, efficax, assiduus, constans, qui Sfortiæ difficillimis temporibus semper affuisset: postremo Gaspar ipse Contarenus Venetorum ab excellenti virtute lectissimus. Erant in lato clavo vel aureo vel purpureo ad humeros fibulato, torquati fermè omnes, & à quodam augustæ gravitatis habitu venerabiles. Pontifex eis senatum dedit, advocatis etiam minoribus aulæ sacerdotibus, & triduo post Cæsar in peramplo conclavi constituta sede, proceribus circumseptus eos suscepit. Bracadenus utroque in loco orationem habuit splendidam, gravem, luculentam, exquisito laudum genere plenissimam, qua gratias nomine senatus agebat, quod optatissimam pacem turbulentissimo tempore Christianis ferè omnibus peperisset, offerebatq; Venetas opes, si quid egregium, & summis Christiani nominis principibus dignū, concordibus animis agitarent. Latinè oranti continuò per utriusq; principis epistolarum magistros, qui erant à Pontifice Evangelista Tarasconus, & à Cæsare Mercurinus Cardinalis, brevi latina oratione fuit responsum. Donavit demum singulos legatos Cæsar quingentis aureis, & quanquam dimissi essent, aliquandiu tñ Bononiæ subsistere, ut eum diem quo Cæsar Romani imperij coronam esset accepturus, ad declarandū senatus studiū honestarent. Cæsar enim multis de causis Bononiæ coronari statuerat, quāquam id antea Romæ faciundum esse decrevisset, ubi superiores Cæsares tanquam in sanctissima sacrorum sede, et felici nationū omniū domicilio, Urbeq; ipsa veteris imperij honore antiquorū triumphis, & stupendis supremæ fortunæ monumentis longè clarissima, coronas legitimo iure suscepissent. Sed evastatæ urbis & nondū novis commodis sublevatæ calamitosa tenuitas, & opulentæ supellectilis ornamētorumque penuria Cæsarem avertebant, quamvis Romani eius spe advētus ab omni

tristitia & sordibus ad lætitiam veteremque splendorem revocati viderentur. Erant præterea Cæsari multa opportuno statutoque tempore in Germania perficienda. Nonnulli scilicet pacandi reguli, qui ad arma consternati bellum quàm pacem malle videbantur: aliquæ liberæ civitates confirmandæ, quæ se ad Helvetios certo percusso fœdere contulissent: Appellandus item novus Cæsar procerum suffragijs, & deniq; Pannonicis rebus occurrendum: quoniam Ioannes Vayvoda, quem regem Solymanus Budæ statuerat, magnã regni partem obtineret, fretusq; ingentibus Turcarum præsidijs, ad prima veris signa in Noricum irrupturus esse crederetur. Itaque evocatis omnibus regulis deligitur Iovis dies sexto Calend. Martias, Matthiæ Apostolo dicatus, qui erat natalis Cæsaris, semper ei faustus, & Ticinensi etiam victoria lætissimus. A medijs prætorijs fenestris patefacto aditu pons ligneus, pensilis, sublicis impositus incurvo tractu per forum & Petronianũ templum ad aram usq; maximam protrahitur, & festa fronde, pictisq; tapetib. exornatur, ut sine tumultu confundentis & prementis turbæ Pontifex & Cæsar in pompa prætervecti spectarentur. Erat de more veterum Cæsarum ut Modoetiæ propè Mediolanum coronam ferream susciperent, quæ indicaret Romano imperio firmitatem ferro & militaribus copijs comparari. Tres enim coronæ Cæsaribus debentur. Prima est argentea Germanici scilicet regni, quam suffragio procerũ Aquisgrani decennio ante susceperat. Secunda ferrea regni Longobardici: Tertia verò aurea Romani imperij. Præstò igitur affuere Modoetiensium legati, cuius erãt principes Polydorus Vectius, & Paulus Velanius, qui adretinendam veteris prærogativæ dignitatem vetustissimi operis coronam, & annalium codices antiquitate pernobiles detulere. Ea erat sine florentibus pinnis, in simplicem & latum orbem circumducta, ferro introrsus tempora præcingente, sed exterius auro & gemmis exornata. Biduo itaque antequam tertiam coronam acciperet, in sacello domestico astante Pontifice sacris peractis Cæsar ungitur, ferreáque corona & cæteris regijs insignibus decoratur, iisdem ferè cerimonijs quas paulo infra memorabimus. Prætulere ante Cæsarem summi honoris causa Alvarus Osorius Marchio Astoricensis aureum sceptrum. Didacus Pacecus dux Ascalonius ensem gemmata vagina conditum. Alexander Medices dux Pinnensis Cæsaris gener, orbem aureum cum præfixa cruce gemmis distinctum. Bonifacius autem Marchio Montisferrati, Modoetiensium coronam. His rebus ritè confectis advenit demum dies maioris aureæ coronæ pompæ destinatus: & is quidem, quum noctu pluvisset, superis mirè faventibus, incredibili serenitate perspicuus. Ante alia Pontifex universo Cardinalium, & episcoporum ordine in mitris, & pluvialibus sacris pallijs, cæteris verò sacerdotibus in coccinea veste per pontem solenni pompa traductis in prælata sede gestatur, & comitantibus prætorianis sub umbella templum ingreditur. Iam in forum Antonius Leva pedestres copias adduxerat, & obversis in omnes aditus maioribus tormentis & signis in medio constitutis, cuncta loco perpetua militum statione firmaverat. Interim è lacubus qui in summo prætorianæ porticus fornice fuerant fabrefacti, per syphones rubra & alba vina fundebantur, panes ab alto in subiectos milites spargebantur, torrebaturque in machina versatili bos integer, ingens, hœdis, vervecibus, ac omni ferè volucrum genere farctissimus, vt in tãta festa hylaritate milites sub armis in aciestantes, ad manum paratis obsonijs cum iocunditate vescerentur. Nunquam ab ulla memoria,

vel

vel ad celeberrimi triumphi, vel ad inauditi spectaculi famam, maior atq; nobilior mortalium insignium numerus in vnam urbem confluxit. Erant adeo plena loca omnia quæ foro imminebant, ut multi in alto suspensis & pendentibus speculis, alij in ædium proiecturis & periculosissimis locis cum aliorum admiratione prospicierent. Ipsa porro domorum tecta pueris & fœminis in ea mira cupiditate scandentibus, tantæ multitudinis pondere fatiscebant. Fuere etiam erecta inter Columnas templi ad theatrorum imaginem, podia gradibus excelsa superædificatis quoque suggestibus, unde illustres matronæ suspicerentur, & cuncta ipsæ pariter iocundissime despectarent. Iam Pontifex sacratas tunicas & chlamydes induerat, & sacra solennia excultis altaribus parabantur, quum Cæsar sub umbella cum ornatissimo procerũ comitatu ad templi vestibulũ pervenit, ita ut vix eo paucis passibus prætervecto, tabulata pontis, prægravante prætorianorum turba frangerentur. Ibi pleriq; militibus immixti fœdo casu procidentes sese pilis atq; securibus induerunt, inter quos fuit Albertus Pighius Belga theologus Lutheromastix, minima tamẽ pro tumultu clades incidit. Sed facile fuit æstimare ex atrocitate periculi quis in Germano milite supra ferociam militarem natura implacabili animorum habitus esset futurus, si ad certam omnium perniciem Cęsar ipse se paululũ vertente Fortuna cecidisset. Sed intrepide respectans Cæsar leniter arrisit, ita ut fortunam suam certius agnoscere videretur, quæ cœptis & votis omnibus benignissime semper aspirasset. Erant omnia ad imaginem Vaticani templi constituta, & novæ sacellis appellationes impositæ, ut ea sigillatim ad veterem consuetudinem ex Pontificijs libris responderent. Affuere igitur Romani sacerdotes quibus sacra Vaticani templi sunt commendata. Ii ad aram Cæsarem susceperunt, linteaq; sacerdotali tunica superiniecta in collegium eius sacerdotij cooptarũt. Eum Salviatus Cardinalis in verba ex libris Pontificijs concepta, sacramento adegit, ita ut in summa libens iuraret, se Pontificiæ dignitatis perpetuo futurum esse defensorem. Ab hac ara duarum turrium nuncupata duo Diaconi Cardinales, Salviatus scilicet ipse, & Ridulphus, ambo ex patruelibus Pontificis nepotes ad templi limen deducunt. Flexo genu supplicantem Picolomineus presbyter Cardinalis certis precationibus expiatum in sacellum sancti Gregorij perducit. Ibi lintea tunica deponitur, sandalia margaritis & gemmis picta statim induuntur, & Dalmatica veste in morem Diaconi prius assumpta, paludamento demum convestitur. In eo habitu præcedenti Puccius Cardinalis ad Porphireticam rotam, quæ est ad Vaticani templi medium mitratus occurrit. Ingeniculatus Cæsar ad aram maximam obvertitur, solenniq; altera precatione, ut eius imperiũ stabile, perpetuum, victoriarũ, pietatis & laudis plenum faxit, Deo maximo, in cuius manu sunt regna, commẽdatur. Sunt enim multa antiquitus à pijs præstãtibusq; ingenijs cum summa verborũ elegantia, & Christiana gravitate composita, quę ex sacrato libro ad status rerum & locorum ceremonias, ab alijs atq; alijs sacerdotibus in frontem Cęsaris perleguntur. Quæ omnia in illis Pontificum iam editis libris, quisque curiosus facile poterit invenire. Ascenditur demum versus aram maximam ubi Innocentio Cibo Cardinale letanias præeunte, alternis precibus pie pronunciatis, Divi divæq; omnes propitiantur. In lectisternio supplicanti Cæsari Campegius Cardinalis astitit, & de scripto oratiunculã, ut auspicato coronaretur, religiose recitavit. Inde mox Cæsar à Farnesio, quoniã is erat senatus princeps &

Cardinalium vetuſtiſsimus, intra ſancti Mauritij ſacellum eſt deductus, ubi diffibulata Dalmatica, humeros & brachium dextrum ſacro oleo adiectis puris, & pijs orationibus inungitur. His rebus ritè confectis ſolennia ſacra crudito phonaſcorum concentu, alternantibus choris, operante Pontifice, ipſo Cęſare in ſacra veſte miniſtrante protinus inchoantur, quæ miro ordine cerimoniarum, ſumma gravitate ſacerdotum, inſigni omnium religione adeo in ſerum diei ſunt protracta, ut vel piè curioſos fatigare potuerint, ſi is longè omnium clariſsimorum principum admirabilis conſeſſus ſpectantium oculos ulla in parte ſatiare potuiſſet. Neq; hîc eſt neceſſe, ut cuncta ſicuti ſigillatim fuère celebrata, à nobis minutiſsimè referantur, quando ea in libris Pontificum beneficio publicatis ad amuſsim deſcripta videamus. Legati interim Genuenſes & Senienſes quum de loci dignitate inter ſe contumelijs pugnisq; contenderent, templo iuſſu Cæſaris exacti ſunt. Cæterũ ſumma ſacrorum fuit, ut Cęſari de manu Pontificis Romani imperij inſignia traderentur. Itaq; ſolenni precatione ſemper adhibita Pontifex ei ſupplici ſceptrum aureum dedit, florenti cacumine cõſpicuum, quo piè gentibus imperaret: itemq; nudatum enſem, quo Chriſtiani nominis hoſtes perſequeretur, ac pomum aureum, quem uti terrarum orbem inſigni pietate, conſtantia, virtuteq; regeret, & poſtremò thiaram illam potius quam coronam bicipiti faſtigio, multisq; adamantibus inſignem capiti impoſuit. ille piè inflexo genu, pronus exoſculato pede Pontificem adoravit. Tum demum Cæſar in illa tot gemmis ac unionibus exornata triumphali trabea ad lævam non procul à Pontifice in ſede auro protecta, ſed paulò humiliore, ſeſſum eſt perductus, & Romanus imperator appellatus. Quod ubi in foro militibus eſt renunciatum, Antonius Leva ad declarandam lætitiam, maiora minoraque tormenta diſplodi iuſsit, ita ut terribili ſonitu cœlum crepitare, terra quati, & tecta nutare viderentur. Nec multò poſt Pontifex ſacratiſsimæ Euchariſtiæ hoſtiam humillimo quodam oris geſtu, puriſsimóque animi habitu deſumpſit, atque eam obiter Cæſari omni labe criminum expiato religiosè communicavit. Peractis ſacris templo exceſſum, ad præparatos equos ſacerdotes, legati, proceres diſcurrunt, omnis repentè multitudo in equis conſpicitur, acclamationes, tubarum cantus, tympanorum ſtrepitus audiuntur. Conſcendenti equum Pontifici Cæſar ad lævam pedes aſtitit, uti benignè auratam ſtaffam ſacrato pedi protinus inducturus. Sed pium Cæſaris obſequium Pontificis humanitas, religioſaque modeſtia ſuperavit. Ergo iunctim equo uterque albo, ſed Pontifex Thracio, Cæſar Hiſpanico conſidentes umbellam ſubeunt, ſummę dignitatis hominibus ad eam geſtãdam honori ſimul & labori ſuccedentibus. Præcedebat miro pompæ ordine tum Cardinalium tum procerum utriuſque aulæ familia, in tergo ſigna erant viatorum, qui curſores appellantur. Ad hæc ſubſecuti ſunt ſeptem viri inſignes armis, trabcis, militaribus equis, & pedeſtri comitatu valde conſpicui, qui totidem ingentia vexilla deferebant. Angelus Ranucius Bononienſium vexillifer, qui eſt ſummus apud eos magiſtratus, primùm detulit cum titulo libertatis, ſecundum erat ſenatus populique Romani Iuliano Cæſarino Romani ſanguinis adoleſcenti ab ipſa familiæ prerogativa demandatum. Ad hos ſecuti ſunt Ioannes Menricus, & Hotrechius Belga, hic Cæſaris aquilam, ille candidum vexillum cruce purpurea diſtinctum geſtabant. Tum demum tria ſunt prælata Clementis ſcilicet Pontificis cum Medicceis inſignibus unum, alterum ſanctæ Ro-

Romanæ ecclesiæ: tertium verò illud Christianæ crucis adversus Turcas aliquando deferendum. Signiferi fuere Leonettus Sidicinus, Ludovicus Rangonus, & Laurentius Cibo prætorij præfectus. Traducti præterea aliquot albi asturcones sine sessoribus auratis ephippijs instrati. Prætulere etiam adolescẽtes eximiæ nobilitatis in scipionibus præfixos galeros Pontificis purpureos quatuor. Nec multũ inde succedebat Eucharistia sub aurea umbella loculo cristallino inclusa, & sellę generosi & tamen pacati equi superimposita. Laterna ingens ante & circum dena funalia ferebantur. Tum demum promiscuè gentium omnium honestissimi quique successère, ut decuit in tanta hylaritate regio sumptu supra quàm credibile videatur exornati. Nemo enim ex tota Italia paulò vir illustris non venerat, nisi vehemẽti valetudinè præpeditus. Hispani, Itali, Belgæ, prout libido genṫq; tulerunt, auro textile & serico omnis coloris eleganter variegato, itemq; Phrygijs operibus, & acu pictis sagulis spectantium oculos præstringebant. Germani in veste obscuriore, sumptuosa tamen torquibus aureis relucebant. Visebantur passim equi ex omni regionum sobole maximè generosi, & insano sumptu toto terrarum orbe conquisiti. Notiores Hispanię reguli fuere Alvarus Osorius Astorgiæ marchio, Didacus Paceccus Ascaloniæ dux, Indicus Mendocius Saldaniæ comes, Infantasiorum ducis filius, qui Franciscum Gallorũ regem in Carpentanis regali hospitio susceptum, admirãdis muneribus exornavit, & Petrus Toletanus Marchio Villafranchæ, Albano duce genitus, qui filiorum & nepotum sobole felix, & fide virtuteq; præditus ad regni tutelam in Hispania conquiescit. Præterea paulò minores comites Agillarius Fonteius, Cosantanius Altamirus, & supra hos, quem ingenio fideq; spectatum Fortuna extulit, Franciscus Covus consiliorum omnium particeps, & in regno legionis sacratorum equitũ magister. Sed quis reliquos nobiles, opulentos, clarorum principum progeniè editos suo ordine numerarit? Neq; Italos alacritate & sumptibus inter se certantes sua serie arbitror recensendos, ne si in tanta vel Fortuna vel claritate propè æqualium equitum turba aliquos nominemus, cæteri se indignè vel iniquè prætermissos conquerantur. Fuere tamen inter tot regulos maximè conspicui Alexander Medices, & Ioannes Aloysius Caraffa Statilianus princeps. Belgarum autem longè dignissimi successère Henricus Nansous comes cubiculo præpositus, cuius est summus dignitatis & gratiæ locus apud Cæsarem, Philippus inde Croius marchio Arescotæ, præfectusq; equitum, & Cæsari sanguine coniunctus. itemq; Hadrianus Roseus Cęsarianæ familię magister. Venerat etiam ipse Andreas Auria, cui Cæsar maris imperium detulerat, non à cultu corporis, amictusq; luxuria, verùm ab aspectu gravi & militari, ipsaque prolixæ barbę spectanda canitie, & rerum gestarum fama conspicuus. Subtraxit pompæ Franciscum Sfortiam non importunus modò, sed gravis etiam morbus. Ferdinandus etiam Sanseverinus Salernitanus princeps, ne primum locum Ascalonio concedere videretur, intra limem domi se continuit. Federicus verò Gonzaga Mantuanus, ad exornandam urbem, ut summo cum honore Cæsar exciperetur, domi remanserat, & ob id etiam ne cum Bonifacio Montisferrati regulo, de loco & dignitate disceptaret. Alfonsus Atestinus Ferrariæ dux ideo non venerat, quod Cæsar pacificator, uti postea fecit, nondum ei diem quo pro cõcordia ad Pontificem veniret, omnino statuisset. Nec Pyrrhus Antonius Sanseverinus Bellennianus princeps, quamvis properaret, in

tempore supervenit. Erat cum ijs, quos diximus, minorum regulorum atq; honestissimorum equitum numerus, vestibus & equorũ ornamentis magnis regibus exæquandus. Sed unus omnes omnium nationum Astorgius eruditis sumptibus superavit. Erat enim eius prætexta verè triumphalis margaritis & gemmis ad delphinorũ imagines opulentissimè depicta. Ad hos sequutæ sunt variæ legationes, & mox ipsi purpurati Cardinales. Inde non procul successit umbella, sub qua duo longè augustissimi terrarũ domini in mitris illis stupenda & inæstimabili gemmarum & unionum varietate pretiosis, ita collutim & temperato passu incedentibus equis, ut ij certa ingenij gravitate, quales sessores veherent, sentire viderentur. Antecedebant umbellam ipse Montisferrati marchio solenni in chlamyde, & corona gemmis ornata, qui Cęsaris sceptrum deferebat. Franciscus inde Maria Feltrius dux Vrbini, Venetorũ imperator: & quoniam erat præfectus Vrbis in veste purpurea Dalmatica cum inusitato in metę formã capitis tegumento, aurea cruce distincto, & tænijs utrinq; pendentibus, nudatum ensem prætendebat. Philippus verò Palatinus, quem decora proceritas & obsidio Viennæ adversus Turcas fortissimè tolerata clarissimum reddebant, aureum orbem detulit in talari toga purpurea, astrictis manicis & plano pileo candidis pellibus redimito. Postremus erat Carolus Sabaudius Allobrogum dux, pileolum ferens unionibus, smaragdis & carbunculis collucentem, qui quum oporteret, nobilioris officij causa, ademptam capiti Cæsaris coronam prætentis manibus deferret. Inter hos summi ordinis principes, & umbellam ipsam Cæsaris quæstor obequitabat, qui per singulas regiones certis passuum intervallis ad dimovendã turbam, excitandamq; lætitiam effusè in populum argenteam atq; auream stipem signatam imagine coronati Cæsaris dispergebat. Secundum umbellam binis cubicularijs & medicis locus fuit. Tum verò antistites opibus & authoritate præstantes, qui vel legati regum erant, ut Gabriel Agramontius Tarbensis Gallus, & Bernardus Tridentinus Germanus, vel Cæsaris consiliarij, in queis fuit Gabriel Barensis pace & bello rerum maximarum administrator, vel ij quos ab insigni gratia Pontificis assistentes vocãt, ut Hieronymus Vasionensis, qui Cæsarem in Italiam adduxerat, & cæteri demum episcopi in violaceis pallijs, & post hos minores sacrati viri successerunt. Novissimum agmen clausère cataphracti equites Belgæ per alas turmasq; distincti, eo ordine indutis galeis & prætentis hastis subsequentes, ut non modò tantæ pompę pręsidio, sed ornamento esse viderẽtur. A templo, ut diximus, profecti, modico ad lævam flexu ad urbis umbilicum ubi est turris Asinellorum altitudine Italicarum nulli secunda. Inde per regionem albis & cyaneis pannis coopertam, quæ ad Flaminiæ viæ portam perducit, inter acclamationes longo tractu processum est: porticibus hinc & inde spectantium fœminarum multitudine refertis, sicut pompa omnis sine tumultu omnium oculis ad incredibilem voluptatem ostentata quietissimè spectaretur. Tum demũ ad regionis bivium, quod dicitur ad Clavaturas, Cæsar à Pontifice digressus ad divi Dominici templum contendit. Ibi venientem Romani Lateranensis templi sacerdotes cum summa veneratione susceperunt, & uti Vaticani dudum fecerãt, in collegium cooptarunt. Inde Cæsar ad aram divi Ioannis supplicavit, & multos omnis generis nobiles oblatos equestri dignitate, gladio leviter percussis humeris ornavit. Nec multò pòst alio itinere quam illic Põtifex, ad prætorium est reversus. Erat maximo triclinio ad

epulum

epulum præbendum aulæis undique strato coniunctum cubiculum Hippolyti Medices Cardinalis, in id familiariter Cæsar coronatus excluso fermè omni famulatu se recepit, trabeam deposuit, exuit sandalia, & auream talarem togam sumpsit, atque hylaris aliquandiu ab illo tanto prætextæ chlamydis, & prægravis thiaræ pondere conquievit. Interea præcinentibus tibijs & tubis epulæ miro ordine ministrorumque silentio introferri sunt cœptę. Itaq; affuêre Cæsari præsto quatuor illi principes in sua quisque solenni chlamyde, ut insignia præferrent, atque item alij illustres reguli, ut eum ad mensam deducerent. Cæterùm priusquam exiret, ex eorum numero septem equestri ordini adscripsit, & ante alios ipsum Astorgium qui longè omnium in pompa cultissimus extitisset, & Philippum Palatinum, qui Viennæ divina virtute propugnando, non modò Germanos, sed Christianos omnes summo metu & incredibili periculo liberasset. Cœnavit solus Cæsar singulis imperij insignibus in mensa collocatis, quæ erat aliquot gradibus excelsa: at in alia infra gradus in conspectu tamen Cæsaris discubuêre, Sabaudius, Palatinus, Vrbinas, & Montisferrati reguli. In exteriore verò triclinio epulum cæteris proceribus præbitum. Remotis mensis iterum Cæsar gladium cœpit, & plerosque nobiles equestri dignitate decoravit. Accidit verò dum nudatum ensem Vrbinas porrigere vellet, ut pomum manubrio insertum excuteretur, atq; eo cadente in pavimentū inclusæ gemmę ad circumstantium pedes prosilirent. Fuêre qui id prodigij loco accipere viderentur, quasi futurum esset, ut Cæsar absens aliquando exercitum bene regere nequiret, capite scilicet eximiæ gravitatis indigentem. Alij autem felicius interpretabantur, Cęsarem ad Orientis regna unde gemmæ provenirent gladium esse vibraturum, simulq; futurum, ut duces & milites ab ipsa victoria quæ gladio pararetur, ingentibus illis Turcarum opibus potirentur. Hisdem diebus quibus Cæsar Genua discedens Placentiæ subsedit, & Solymanus castra posuit ad Viennam, Aurantius ab urbe Aquila promotis copijs in Vmbriam est profectus, eo cōsilio, ut Malatesta Baleonus, quem Florentini ex authoritate Galliæ regis sibi ducem designarant, urbe Perusia pelleretur. Reiecerat hic satis ęquas conditiones à Clemente propositas, quòd nequaquam, ut suprà diximus, eius fidei magnoperè cōfideret, arbitrareturq; ignobili & dubia pace bellicū decus esse præferendum, unde clarescere, opibus augeri, atq; omnino ut vir maximè bellicosus proferre potentię nomen posset. Suadebat Florentinis ut ad tuendā civitatis libertatem, bellū quod immineret, quantum fieri posset longius ab urbe Florentia alendum sustinendumq; censerent, ne suburbanus summæ fertilitatis ager pendente præsertim vindemia, nec planè reconditis colonorum frugibus & reliquis copijs, expositoq; passim ad prædam maiore minoreq; pecore ad primas hostis incursiones vastaretur, & demum populus bellicæ insolens cladis amœnissimarum villarum, uti necesse foret accidere, è mœnibus incendia prospectaret, quibus barbari insita animo eorum agresti ferocia minimè parsuri viderentur. Itaque sibi videri maximè tutum, & quod ad existimationē civitatis confirmandam plurimū pertineret, ut sibi eas quas haberent circa Cortonam & Aretium copias, pecuniamq; item in stipendia submitterent: se namq; sperare ut Aurantius aliquandiu expugnandis oppidorum præsidijs distineretur. Neq; enim eum tanti animi, aut tantarum virium fore, ut Perusiam ex propinquo oppugnandam susciperet, quam ipse inexpugnabili situ permunitam fretusq; ob-

ſtrictorum ſibi civium ſtudio, & quo polleret fortium atq; fidelium veterum militum numero eſſet ſine ullo periculo defenſurus. Quòd ſi Nigrarum cohortium nova præſidia ſubmitterentur, & hoſtes deſperata expugnatione Peruſiæ, in Etruriam penetrare, Florentiamq; contendere velint, ipſum non eſſe prætermiſſurum, quin deductis ex omnibus Vmbriæ oppidis certis præſidijs, iuſto cum exercitu, eoque tormentis maioribus egregiè confirmato, abeuntes hiſdem veſtigijs inſequeretur, & aliquam rei benè gerendæ occaſionem pararet, circa tranſitum paludis, quam Glanis amnis efficit, nec aliter ea quàm duobus aut tribus ligneis pontibus poſſet pertranſiri. Id Malateſtæ conſilium tanquam ſalubre quanquam magnopere placeret Zanobio Bartholino, qui in procuratione negotij bellici Florentinorum finibus cum authoritate erat præpoſitus: nulla tamen ratione, vel Carduccio, vel Decemviris probari potuit, quum ille diceret, bono medico conſervandi cordis, in quo vita conſiſteret, peculiarem curam eſſe reponendam, neglectis quæ ferè nihil ad ſalutem pertineret, exterioribus membris: & in eandem ſententiam cum Decemviri, tum decuriones facilè adducerentur. Id quoque conſilium Franciſco Ferruccio probabatur, qui aſſuetus Nigris cohortibus ſtipendio militi numerando apud Soderinum ſolers miniſter prope Averſam captus fuerat, atque inde pecunia redemptus, utilem Reipub. operam præſtiterat, colligendis ſcilicet undique veteranis, ſic ut eo bello legationis militaris honorem conſequutus, diu æquè fortis & acer dux ſecundiſsimo ſtudio civium uteretur, quod ex humili loco inter cives multo auſu perpetuoq; labore clarum militiæ locum ſibi quæſiviſſet. Cæterû hæc ſana conſilia fatalis inſita Carduccij animo rabies, & inuſitata experſque rationis confidentia, & ſupra id pervicax popularium conſenſus, in irritum facilè rapiebant. Timebat namq; Carduccius nô obſcurè, ne populus tot conſpectis urgentis belli detrimentis perculſus, ſicuti pleriq; optimatium ſuadebant, ad petendam pacem verteretur. In ea ſiquidem perſuadenda Clemens multis de cauſis vehementiſsimè laborabat, ut qui parcendum patriæ, avertendaque belli incommoda putaret, ne pro paucis malis civibus, univerſa civitas, ſævo atque irrevocabili periculo implicaretur. Interim Aurantius fruſtrà pertentato Malateſtæ animo, in Fulginatem agrum progreſſus, vi admota & deiectis Menavia, Monteſalco, Aſiſioque Malateſtæ præſidijs, ad oppidum Hiſpellum, quod erat peculiare Baleonæ ditionis, caſtra admovit. Defendebatur oppidum acerrimè ab his cohortibus, quibus præerant Baptiſta Borgheſius Senenſis patritius, & Leo Baleonus. Hi Hiſpanos poſt editam tormentis ſuperioris coronæ ruinam, ſcalas apponere atque ſubire ſuſos, tanta vi omni telorum genere, trabibusque deiectis obruerunt, ut multi interirent, alij vehementer ſauciati oppugnationem relinquere cogerentur. Eo die Ioannes Dorbinus apud Hiſpanos primum exiſtimationis poſt Vaſtium qui aderat locum, non claritate quidê natalium, ſed fortibus factis fama latè parta promeritus, craſsioris ſclopetti glande ſupra genu vulneratus eſt, lethiſero quidem vulnere: nam paucos poſt dies Fulginium delatus interijt, quo nemo conſilio manuque melior apud pedeſtres Hiſpanorum copias putabatur, Cæſare facilè cum nobilioribus gentis præferente, quod præclaram virtutem omni nobilitate digniorem, utilioremq; ſibi fuiſſe iudicaret. Eius morte Romanos lætatos ferunt, quòd is, quê in occupanda urbe crudeliſsimè cædibus graſſatum norant, ſuperis id ſcelus non ſerò vindicantibus, Borbonio, Vgonique

Mon-

Moncatæ tertius dux Vrbi funestus, comes ire maturasset. Nec multò post Hispellani duces, honestas conditiones offerente Aurantio si oppidum dederēt, cum eo pepigerunt, ut salvis rebus oppidum traderent. Sed Hispani ita exuerunt armis singulos milites, atque vniversas domos diripuerunt, ut fidem ab Aurantio datam fefellisse dicerentur. Hispello & cohortibus amissis, reliquisque omnibus exutus oppidis Malatesta, quanta poterat simulatione ancipitis periculi sui consilia tegere contendebat, ob id magnopere perplexus, quòd sine Florentinorum auxilijs, neque urbem tueri posset, civibus præsertim satis importunè bellum detestantibus, & iam planè animis in Pontificē proclinatis, neq; se indè sine gravi pugnę periculo, si erumpendum & Florentiam quò vocabatur, contendendū foret, tot circumiectis hostibus certas utrinq; difficultates evasurum prospiceret. Itaq; ægro, sed maximè constanti animo ad necessaria deditionis consilia ea ratione descendebat, ut extra omnem urgentis belli metum, quę necessitas afferret ad pietatem patriæ referre videretur, & civium voluntates ea ostentatione virtutis mirum in modum conciliaret. Prædicabat enim se eo esse animo, ut ab omnibus civitatis incōmodis abhorreret, nec pati velle ut cives sicuti Pontifex denunciasset, ipsius pertinacia aquæ & igni interdicerentur, vastaretur ager, & civitas vetere sua libertate, & gymnasij honore spoliaretur. Propterea se malle incolumi patria, atque integris civium fortunis excedere, & Florentinis auxilio ire, ne officio susceptoque muneri deesset, quàm patriam in periculum læsæ religionis, & totius belli discrimen devocare. Itaq; ad Aurantium legatos mitterent, à quo si honestas pro se conditiones impetrarent, certaq; fides sibi à Cæsarianis pariter & Pontificijs ducibus præstaretur, sine mora copias educturum, atq; hos omni belli metu liberaturum. Aurantius Hispello in potestatem redacto, & dimissis ea conditione his cohortibus quę se dederant, ut intra tertium mensem hostibus Pontificis nequaquam militarent, Perusiam quę aberat spatio quindecim milibus passuum, recta contendit, positisq; castris ad pontē sancti Ioannis quo Tiberis iungitur, expectabat quidnam consilij Malatesta caperet, atq; ita auditis Perusinorum legatis, non contempsit conditiones quæ proponebantur, vel ob id præsertim quòd Pontifici curæ esse intelligebat ne Perusinus ager ulla belli clade vastaretur, sed protinus Florentinis bellicum terrorem admoveret. Propterea his conditionibus Vmbrico bello finis est impositus, Malatesta Perusia excederet, eamq; urbem Pontifici regendam relinqueret. excedenti Aurantius cum universis eius copijs tutum egressum, atq; iter præstaret. Cæsariani anteirent itinere capto ad locum Tabernas dictū: Malatesta postero die subsequeretur, interim Perusini utriq; exercitui commeatus copiam præberent: tutus Perusię uxori & liberis Malatestæ, atq; item propinquis eius atq; clientibus receptus foret, liceretq; ei duodecim ænea tormenta urbe educere, eaq; ad servanda ad Vrbinatium principem transmittere, ea lege ut his adversus Pontificem nusquam uteretur. De lite autem & controversia, quæ sibi cum Braccio & Sfortia intercederet, qui Gentilis patrui hæredes dicebantur, arbiter fieret & disceptator Antonius Montanus Cardinalis Vmbriæ legatus. His ritè transactis, Aurantius movit castra, & ad oppugnandam Cartonā profectus est. At Malatesta dextrorsum itinere capto, rectà Florentiam nullo incommodo accepto perrexit. Cortonenses qui satis valido quatuor cohortium præsidio tenebantur, quum portas clausissent, nec deposcēti colloquium Vastio quicquam pa-

cati reſponderent,& tormenta murum ferientia oppoſitis novis aggeribus egregiè ſuſtinerent,& audaciſsimè adverſus ſubeuntes Hiſpanos præliarentur, Vaſtius portam promotis, quæ à delubro Vincentia vocatur, multis ictibus maioris tormenti quaſſatam, ſuccendi iuſsit,primiq; omnium inter Hiſpanos promptiſsimi centuriones Securra, & Alfonſus Vallius, id munus coniectis facibus implevêre,unoque tempore duobus in locis contractum eſt certamen valde cruentum,quum in ſubeuntes Hiſpanos ipſi propugnatores glandibus & ſaxis intrepidè rem gererēt. Sed ardentem portam duo eximiæ virtutis cohortium præfecti Iacobus Tabuſſus Vmber & Rodulphus Aſsiſias reſtinctis ignibus Hiſpanisq; repulſis pertinaciſsimè defenderunt. In alia quoq; parte, ſingulari conſtantia propugnarunt Franciſcus Sorbellius,Marcus Empolitanus,Goriusq; Montebenicius,eo pugnę exitu,ut Hiſpani multis acceptis vulneribus,et nonnullis interfectis,ſe recipere cogerentur,atq; eo maturius quòd Securra & Alfonſus valvas concremare conantes, graviter ſauciati pugna exceſsiſſent.Cæterū Cortonenſes,quum Vaſtius maioribus viribus redintegrare oppugnationem ſtatuiſſet,& per caduceatorem ad decuriones miſſum urbi excidium comminaretur, niſi intra horæ ſpatium portas aperirent,perterritis civibus,vel nolentibus præſidij præfectis,deditionem fecerunt,ea conditione ut incolumes ſervarētur. Hæc diditionis formula præſidij milites excludebat, ſic ut ſe ingratè prodi,tradiq; iratis hoſtibus quererentur.Sed Vaſtius pro ſua humanitate ita omnes urbe exeuntes conſervavit, ut armis tantùm & vexillis exueret, quòd pertinacius quàm oporteret tanti exercitus vim contempſiſſe viderentur. Verùm non eandem exempli ſortem tulerunt Caſtellionenſes Cortonæ proximi, tot invadentibus copijs reſiſtere auſi:nam dum tormenta, paratamq; hoſtium aciem deſpicere videri volunt, & fortiſsimè propugnant, creſcēte periculo, quum ſe dedere velle ſerò ſignificarent, expugnati direptiq; ſunt. Aretini autem aliquanto ſalubrius nihil de defendenda urbe cogitantes, continuò portas aperuerunt, quòd Capinſaccus exigui præſidij præfectus,in arcem confugiſſet,ſuadente Roſcio Bevignanæ comite cive Aretino,qui Auranti gratiam promereri, & patriæ ſuæ dominatum invadere perfidioſa vanitate cupiebat.Id primū amiſsi Aretij incommodum Carduccij non obſcura malignitate, & Antonij Franciſci Albitij temerario obſequio acceptum optimates aſſeverant, quòd ille adverſis de adventante hoſte rumoribus permotus,eas copias cum Florentini nominis, tum Peruſini, quæ Aretij coiviſſent, & ſe urbi præſidio futuras ſumma ſpe defenſionis profeſſæ fuiſſent,ad ſe Florentiam perduci iuſsiſſet: Albitius verò factioſo animo Carduccij literis, quæ non erant ex decemvirali ſententia,nimis properè atq; improbè paruiſſet.Neque enim dictator civium ſtudijs diffidens,ſe tutum eſſe adverſus factionis ſuffragia fore putarat,niſi urbem militari præſidio confirmaret,ut qui inter ſpem pacis, & belli metum nutabant, quominus hiſcere auderent præſentibus armatis terrerentur. Hoc autem ſuopte ingenio conſilium Carduccius ita ſuſcepit,ut nihil decurionibus communicandum putaret,ne contradicendo impediri poſſet,& inconſultis Decemviris ad Albitium perſcriberet, qui Zanobio Bartholino in eo procurationis munere ſucceſſerat, vir turbido ingenio,aliena ſemper à Repub. coquens,nec quicquam ſtabili mente per occaſionem probans. Itaq; nullam ſibi Albitius moram attulit, quin perlectis Carduccij literis, detractas undique & collectas in unum cohortes Florentiam mitteret,

pro-

provinciamque & urbem Aretium præsidio nudaret, haud dubiè hostibus mox occupandam. Id admissum facinus Carduccio pariter, & Albitio capitale fuit, quum in exitu belli, successuq; temporis contra leges malignè atq; arroganter fecisse ab Octoviris iudicarentur. Aretio occupato Aurantius copias effudit in peramœnam frequentemque oppidis, & nobilitate Trebiani vini percelebrem regionem, quam superioris Arni Vallem appellant, ea clementia, ut severo edicto milites ab omni præda atq; licentia cohiberentur. Eo modo per quatriduum recreato exercitu rectà per Incisiam vicum Florentiam contendit, qua Annibalem olim transisse ferunt, certissimo argumento quod ibi elephantum ossa ab aratoribus hac ætate reperiantur, quas bestias multo gelu alpium correptas amiserit. Primæ alæ equitum Hispanorum & Epirotarum secundum Arni ripam descendentes, in regione, quę Plana Ripolis, & Paradisia vocatur, magnum fugientibus incolis tumultum excitarunt, sicut sese insinuarent usq; ad suburbana ædificia, quæ Recorbula nuncupantur. Is adventantium hostium conspectus & fremitus à divi Nicolai porta in urbem, & trans Arnum in forum & curiam usq; permeavit, tanta populi trepidatione, ut pleriq; pavore concitante portis sese in agros cum uxoribus & liberis eijcere properarent, vixq; paventium turba imperio magistratuum, & obstructis iam portis sisteretur, quũ eodem tempore tormẽta è propugnaculo portę divi Nicolai, atq; item ab adverso aggere munitionis, quę erat trans Arnum Crucianæ portæ imposita, in provectos hostium equites, horrisono reboatu disploderentur, & Malatesta milites suos arma capere, & in muro consistere: urbanam vero iuventutem Stephanus Columna sublatis vexillis curiæ aream & fora tueri, perstrepentibus undiq; tympanis iuberent. Ea repentè commotæ perturbatæq; urbis facies, imbellium pręsertim oculis atq; auribus insolita, usq; adeo vehementer patrum animos perculit, ut iam petendæ pacis consilia, quam gerendi belli potiora censerentur. Aurantius postridie speculatus urbis situm, à meridie apud templum Margaritæ Montichiæ castra posuit, contra mœnia, quæ excelso montis supercilio imposita, eam urbis partem quæ est ultra Arnum, à divi Nicolai porta, modò erecto, modò declivi muro, usq; ad Fridianam portam præcingunt, quòd nusquam eius tortuosi & inęqualis muri structura debilior appareret, & si arduo eo colle, cui tota civitas subiecta est, potiretur, inde productis tormentis hostes subigi posse iudicaret. Quamobrem Malatesta deprehensis militari coniectura hostium consilijs, intentissima cura extruendis aggeribus incubuit, æquato civium & militũ studio laboreq; tanta contentione & celeritate, ut quum facibus accensis periculosa loca noctu permuniret, omnis paulo antè conceptus timor civium animis decideret, vel ob id maximè quòd Malatesta ex consilio Stephani Columnæ & Marij Ursini, totũ divi Miniati collem templo insigni, & excelsa sacræ turris specula maximè opportunum, ne eo potiretur hostis, valida munitione, fossaq; circumcidi, urbiq; adijci curavisset, turremq; tormẽtis iussisset instrui, quibus hostium castra in subiecta valle posita, ad destinatos ictus omnibus propè horis peterentur. Aurantius porrò geminos terrenos colles è sua valle ubi castra locarat, molliter assurgẽtes, Miniatiniq; montis ęquantes supercilium occupare, munitosq; maioribus tormẽtis instruere cõstituit, quod ubi a Florẽtinis ducibus est animadversum, cohortes quę toto montis aggere frequẽtibus propugnaculis pręsidio erãt impositæ, signo accepto in hostes decurrerũt, ductante Mario

Vrſino, cuius impetum excepit Petrus Maria Roſcius ab oppido ſancti Secundi comes vocatus. Hunc Aurantius ex Apulia cũ veteranis cohortibus evocarat, & propter virtutem nobilitatemque generis inter cariſsimos in honore habebat. Itaque acerrimè dimicatum eſt, tantaque creſcentibus utrinque auxilijs contentione prælium eſt conſertum atque protractum, ut multis interfectis, multoq; pluribus vulneratis, vel occidente ſole ægrè dirimeretur, & ſequentibus diebus alterno impetu utriuſque partis milites, ad maiorem præcipuè clivum, quem Giramontem appellabant, iuſto propè prælio concurrerent, nullaque in re vel audendo, vel reſiſtendo Etruſci Aurantianis cederent, quorum principes Hiſpani, quòd agilitate corporum armaturæq; genere valerent, videri cupiebant. Ad extremum, quum his collibus aliquandiu acerrimè & cruentiſsimè decertatum eſſet, multis de cauſis intermiſſa contentione, Aurantius eos obtinuit atque permunivit, ſic tamen ut caſam in proximo Barduciæ villæ, quam uti invadendæ hoſtium munitioni opportunam occuparat, prementibus Amici Venafrani, & Peruſinorum cohortibus, relinquere cogeretur, iubenteque Malateſta, totum id ędificium ſuccenderetur, & in conſpectu hoſtium deleretur. His prælijs mirum in modum ad capeſſendam pugnam, oſtendendamq; virtutem, utrinq; ita exarſerant militum animi, ut neque Aurantius de ſubigenda urbe deſperaret, neque Malateſta conſtantibus uſque adeò civibus, de felici rerum exitu dubitare videretur. Nam huic tanta cum ſingulari diligentia ordinata diſpoſitaque erant pro mœnibus veterum militum præſidia, ut neque vim hoſtium ab ulla parte, ſi murum tormentis aggrederentur, extimeſcendam prædicaret, neque intus ullam tumultus procellam oriri poſſe arbitraretur, poſtquam milites & armata iuventus mutua præſidij ope (uti oporteret) in officio religioſè continerentur. ſumma nanque magiſtratuum providentia, neq; eſculenta in foro venalia deerant, nec quicquam aliud fruſtrà à milite deſiderari poterat, quando certa quæſtorum fide, ad diem ſingulis cohortibus ſtipendia provenirent, omniſque vel iurgij, vel contentionis materia ſubitò tolleretur ſeveritate Zanobij Bartholini, & Raphaelis Hieronymi, qui cum authoritate ſummi imperij per urbem volitantes, & miram in foris & compitis tranquillitatem adapertis tabernis, nec intermiſsis uſquam tribunalium officijs, ſummæ ſecuritatis & pacis ocium repreſentabant. Aurantius autem pręter copias Germanorum & Hiſpanorum, quæ erant vetuſtate ſtipendiorum & longa exercitatione firmiſsimæ, acciverat ſibi nobiliſsimos quoſque ac fortiſsimos Italicæ diſciplinæ proceres, quos ob id quòd plures ſecum traherent cohortes, vulgò Columellas appellabant. In his erant præter ipſos qui Romæ & in Apulia militaſſent Roſcium ſancti Secundi comitem, Petrum Aloyſium Farneſium, & Alexandrum Vitellium, plerique alij, inter quos eminebant Romani ſanguinis Ioannes Baptiſta Sabellus, Martius Columna, eiuſque gentilis Camillus Mutio viro forti genitus, atque item Pyrrhus Stipicianus, & Scalengus Aſtenſis: præterea Braccius & Sfortia Baleoni fratres peculiari odio Malateſtæ infenſi: & ſecundum hos Andreas Caſtalius Neapolitanus, & poſtea non ſerò applicuit Fabritius Maramaldus, & vetus dux Ioannes Saxatellus è Togata Gallia cum validis copijs accerſitus, iuſſuque Pontificis Ramazottus cum armata multitudine militum clientiumque ſuorum. Nam apud montanos homines vir factioſus ab antiqua nominis authoritate plurimũ valebat, ex Apœninoq; in Mugellanum agrum

deſcen-

descenderat, & interceptis commeatibus magna Florentinis detrimenta afferebat, obsiderique urbs cœpta cis Arnum existimari poterat: quoniam è Bononia Felicis Vitembergi legiones, & Hispanorum tironum cohortes à Mutina transversis Apœnini iugis propediem descensuræ, & diversa ab Aurantio intercedente Arno flumine, castra facturæ dicerentur. Italici generis milites, qui his quos diximus Columellis parebant, supra viginti milia peditum summam efficere putabantur. Veteres Germani & Hispani sexdecim milium ferè numerum implebant, præter eos quos Felix adducebat, & tirones Hispanos, qui Petro Velleio Ghevara duce nondum advenerāt, sic ut vera æstimatione ad non dubium omen diuturni belli, longissimæque obsidionis utrinque vires victoriæque spes æquatæ censerentur. Quandoquidem Florentinos non pro libertate tantùm, sed pro gloria civitatis, Etruscique imperij dignitate ab omnibus sociis desertos, oppugnatosque ab invictis gentibus, summisque principibus arma induisse minimè pœniteret, & unicam veræ constantiæ laudem spectantes, quicquid vel iniqua belli sors afferret tam æquis quàm indomitis animis laturi viderentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXVIII.

RÆPOTENTIS nobilissimæque civitatis constantiam, quum inauspicatæ libertatis nova iura defenderet, ingentique animorum pertinacia antiquissimarum gentium gloriam æmularetur, armis fameque perdomitam narraturum, tantisper respirare, & priores spiritus resumere non puduit, dum instituti ordinis seriem sequutus, ea quæ distulimus, servato temporis tenore, suo loco referantur. Operæ itaque pretium duxi serviendum historiæ, ut non intercisa dissipatis membris, sed per partes inter se non absurdè coniunctas, integra legentibus proponatur. Quo fit ut promissi memor ad Solymanum me convertam, qui ab obsidione Viennæ inglorius discesserat. Sed priusquam hæc dicere aggrediamur, opportunum esse arbitror, ut rerum in Pannonia gestarū successum paulò altius repetamus, scilicet ut boni mortales, quibus de causis cum Solymano contractum sit bellum, liquidissimè cognoscant, & hinc quoque Christiani reges, quantum nobis hæc bellua ab immenso eius imperio, expeditisque opibus reformidanda sit reputando, expendendoque pericula, consilium pro publica salute dignissimum aliquando suscipiant. Igitur Hungaris ad Mugacium trucidatis, & rege ipso ad fœdum interitum palustri lacuna submerso, victor Solymanus Budam rectà contendit. Vrbe, regiaque potitus, ad Danubium posuit castra, invisitque regiam arcem, ita tamen ut in ea minimè pernoctaret, quòd antiqua Othomannorum

lege cautum sit, ut Imperator nusquam muris, sed suæ tantum custodiæ munimentis confidat. Ibi ad eum delata sunt occisorum antistitum & procerum cruenta septem capita, quibus renidenti ore illusisse visus est, quum purpurati ea singula ligneo in gradu collocata, simulanter honoris causa inclinata cervice, & dextris ad pectus compositis nominatim salutarent, Papasque strenuos per iocum appellarent. Sed Solymanus gravi fronte, quum singulorum nomina indicarentur, vehementer detestatus fuisse ferebatur, unum præ cæteris Ladislaum Salcanium Strigoniensem antistitem potentissimum, obiecto fœdæ avaritię probro, quòd is regem suum in tanta urgentis belli difficultate aurum mutuo deposcentem, quum multa pondera in eius thesauris laterent, adiuvare recusasset. Tomoreum porrò stolidæ temeritatis incusavit, quòd vir conficiendis sacris dicatus alienæ functionis munus arroganter usurpasset. Ex adverso Franciscum Perenum Varadinensem antistitem, nobilissimi generis virum, feræ prudentiæ nomine laudavit, quòd imminentis publicę cladis nequaquam falsus vates, in consilio non insulsè dixisse didicisset, quum Tomoreus de committenda pugna importunè decerneret: postquam eius fatali sententiæ obsisti non posset, se providere quid cucullatus imperator postridie esset facturus. Eum namque tanto ausu nihil omnino aptius præstaturum, quàm ut celeberrimum diem Christiani calendarij fastis insereret, à cæde triginta milium Hungarorum martyrum pro tuenda religione à barbaris iniquissima prælij conditione concisorum. Eos enim Christiani martyres vocant, qui pietatis causa pugnantes, ultrò egregiæ morti se devovent. Reliquos tyrones audaculos appellavit, & in his presertim Georgium Sepusium, Transylvaniæ præfecti germanum fratrem, & multa canicie senium præferentem, Ambrosium Sercanũ, nobilitate generis, opibus & dignitate illustrẽ. Quum verò ei Ludovici & Mariæ uxoris simulacra ostenderẽtur, generoso ore dixit, se adolescentis regis calamitatẽ misereri, qui usq; adeo malè sobrios in re gravissima consiliarios nactus, pugnã absurda ratione committere properasset, & se non eadẽ causa, ut ei adimeret regnũ, sed ut acceptas ab Hungaris contumelias ultore gladio vindicaret, in Pannoniam venisse affirmaret. Propterea si pugnę discrimen evasisset, proculdubiò certa tributi conditione imposita ei Pannoniæ regnum redditurum, quando non sua, sed aliena culpa cladem accepisset: & sibi gloriæ futurum testaretur, si Sigismundi Regis socij sui fratre genitum, & tantis Austrianæ clarissimæ domui affinitatibus coniunctũ cõservaret, tanta clemẽtissimi sermonis magnitudine differens, ut hæc animi sui decreta Mariæ reginæ, quæ Buda Posonium belli metu profugerat, enunciari iuberet: sicuti nos ab his qui interfuerunt accepimus, quod profectò pro falso de barbari regis æquitate humanitateque dictum videri posset, nisi præclaro testimonio ingentis suæ liberalitatis paulò pòst Ioanni Sepusio, nequaquam regia stirpe nato, & tum etiam hostilis animi speciem retinenti, id Pannoniæ regnum, vel nullis præeuntibus meritis dono dedisset. Exinde æneas statuas tres prisci artificij sustulit, quæ in vestibulis regiæ à rege Matthia Corvino, omnis virtutis atque elegantiæ studioso constitutæ fuerant. Hæ clavigeri Herculis, citharœdique Apollinis, & pharetratæ Dianæ formas referebant, quas pro trophæo Pannonicæ victoriæ monumentum Byzantij in Hippodromo collocari iussit. Abduxit etiam tria inusitatæ magnitudinis, operosique artificij tormenta, quum passim ad ornamentum insignia & literæ argento scalptoria arte æri

incluso

incluso essent admiranda, quæ Illyricæ Bosnæ regis fuisse dicebantur in expugnatione Sciabatij oppidi ad Savum capta, atq; item eneas aliquot striati operis columnas, quę portarum epistylia sustinebant. Moratus est ad Budam dies fermè viginti, quo spatio innatæ suę genti sævitię indulsit: nam diversa in proximas provincias equitū agmina prædatum sunt emissa, quibus hinc ad Giavarinum usq;, illinc ad Tibiscum amnem regio omnis improvisa atque horribili populatione ita vastata est, ut supra centum & quinquaginta hominum milia omnis ętatis & sexus, aut gladio cæsa, aut in servitutem adducta referantur: quas prædatorias manus postquā redeuntes in castra recepit, eodem quo venerat itinere Byzantium est reversus. Hisdem verò diebus Ioannes Sepusius è Transylvania eductis copijs, ut Regi opem ferret, serò in Pannoniam venit, non obscurè Regis morte, & magno suo cōmodo lætatus. aspirare namque cœpit ad Pannonici regni fastigium, quando ipse nulla extante regia prole, inter Hungaros proceres esset clarissimus, & propter victoriam quondam de agrestibus, Georgioque Secalo Bornomissa collega partam bellica laude illustris haberetur. Itaque Ioannes valido prudentique ingenio vir erectus in spem potiundi regni, singulos proceres diligenter prehensare cœpit, obtestarique ne proximis comitijs Hungarici nominis decus prodere vellent, si vetustissimę dignitatis imperium ad externę atq; inimicæ gentis nomen traduci paterentur. Debere Hungaros probè meminisse quantas clades superioribus tempestatibus acceperint, quum alieni externiq; sanguinis reges sibi accerserent, & adversus Turcas inauspicata eorum signa sequerentur: satis præclaro documento esse debere superiorum temporū calamitates, quas vel Sigismundus Bohemus, vel superior Ladislaus Sarmata ad Nicopolim semel, atque iterum ad Columbatium, & ad Varnam demum infeliciter cum hoste barbaro dimicantes Pannonijs importarint. quando ea detrimenta quæ vel longa Ladislai ignavia, vel hacdudum infelicis filij temeritate subijmus, memorare dispudeat: sub quo militaris disciplina gloriaq; Hungaricæ virtutis penè tota interijsse credi potest. Superesse profectò proceres Pannonici sanguinis & antiquę, ideoq; imperio dignissimæ stirpis, qui generosos spiritus gerant, atq; animos restituendæ publicæ dignitati, & tuendo regno pares in hoc publico luctu consilia fortia atq; arma expedita invictis animis proferant, inter quos usq; adeo demissi vel hebetis ingenij numerari nolim, vel si me nonnulli clariores, honore natalium atq; opibus antecedere videantur, ut me regendo regno, administrandoq; bello quenquam virtute aut Fortuna meliorem fore confitear. satis namq; fortē atq; animi virtute pernobilem præstabo regem, si ab hac certa fidelis animi propensione, suffragio vestro dignus existimabor. Hac via ingressus multū rogando satagendoq; Ioannes multorū studia promeruit, eoq; facilius quòd Stephanus Bator procerum clarissimus ad Ferdinandum paulò antè in Bohemiam contendisset, & Ferdinandus apud Bohemos indictis comitijs vehementer esset occupatus, quibus primatū & popularium præoccupatis voluntatibus rex erat appellandus. Per eos dies Hungari celebrandis regijs exequijs animos intenderunt, quū Ludovici integrum cadaver Cetrifchi armigeri indicio repertum, è Mugaciana palude ad Albam regalem fuisset relatum. Dictis namque solennibus inferijs, insigni pompa apparatuque tumulatum est apud ea sepulchra, quibus superiores reges condi consueverāt. Exinde exequijs ritè confectis, Rhacos est indictum, id est comitiale cōcilium

armatæ multitudinis, cuius authoritate acclamationeque ex vetere legis instituto Pannoniæ reges creantur. Eius autem Rhacos is fuit exitus, ut Ioannes, quum nemidem in publico luctu competitorem habiturus videretur, quando nemo vel clarissimus candidati nomen profiteri auderet, magno omnium applausu rex appellaretur, præstoque ei maturè adfuit Petrus Perenus, in cuius custodia vetustissima ex rudi auro Hungarici regni corona servabatur, qua solenni cerimonia legitimi reges coronari soliti sunt. Ea Stephani primi Pannoniæ regis fuisse traditur, servaturq; in arce Vicegradensi antiquissimorum procerum, more per manus tradito servatoque. Atque ita Ioannes ritè coronatus consecratusque est de manu Pauli Antistitis, qui in locum Ladislai Salcani Strigoniæ antistes fuerat suffectus, & Stephani Brodarici præsulis Vaciensis, quem propter eruditi ingenij vim, & dexteritatem in omni rerum actione singularem epistolarum scrinijq; regij magistrum effecit. Americum verò Cibachum in præfectura Transylvaniæ Vayvodam sibi constituit, qui Varadinensi etiam præsulatu interfecti ad Mugacium Pereni loco dudum fuerat exornatus. Regi autem creando ex ordine militarium procerum mirificè faverunt hi, quos è Transylvania alarum præfectos adduxerat, viros bello paceq; præstantes. In his eminebant Hungarico sanguine progeniti Stephanus Verbetius, qui Romæ apud Leonē legatus fuerat, & Paulus Artandus, atq; item Gregorius Peschenius, & Nicolaus Glessa, Ianusq; Docia. Per hunc modum dum novus rex firmandis imperij viribus, asciscendisque sibi & promerendis proceribus liberaliter atq; humaniter studet, Ferdinandū Hungarici imperij æmulum in Bohemia regem creatum didicit. Is ex vetere controversia eius litis, quę agitata fuerat inter Matthiam Corvinum & Federicum Cæsarem proavum, præclara hæreditatis iura proferebat, ducta scilicet à Ladislai morte, qui in Bohemia in ipsa nuptiarum celebritate, veneno sublatus ferebatur, ambitione malignitateque Georgij Poggibracij, qui Bohemiæ affectans regnum id paulò pòst occupavit: videbaturque advenisse tempus, quo Ferdinandus Bohemico auctus regno, & Caroli fratris opibus subnixus, nec oblitus sui iuris, Pannoniam non iniqua ratione repeteret, Austriano sanguini, ideoq; sibi ab Alberti principis memoria debitam. Neque Ferdinando præter Austrianas & Germanicas vires quorundam Pannoniæ procerum studia deerant, quum apud eum essent semitransfugæ turbulentique homines, novarum rerum cupidi, & quo facilè impelli poterant livore corrupti, invidentesq; prorsus Ioanni Hungarici diadematis decus, tanquam pręcipitatis comitijs tumultuarioque favore imperitæ multitudinis, ipso dignioribus ereptum. Nam præter Batorem, cui petendi adipiscendique regni prærogativa optimo iure obvenire posse dicebatur, eminebant & alij pari propè nobilitate, & bellica virtute illustres, Valentinus Turaccus, Stephanus Maylatus, Ianus Sala, Gaspar Seredius, Balthasar Pamphilus, & Ferentius Gnarus. His accesserat Paulus Bachitius genere Triballus, vir eximiè bello fortis, qui apud Turcas Mahometanis initiatus sacris, ex necessitate fugiendæ servitutis ad nostros redierat, renovatoque baptismate Christiano ritu fuerat expiatus, & Mugaciano prælio intactus evaserat. Horum omnium hortatu Ferdinandus suopte ingenio repetendi sui iuris avidus, confisusque Bohemorum auxilijs & Noricis copijs, quibus accedebant è Rhetia superiore cohortes evocatæ, & satis magnus e Stiria, Carinthiaque levis armaturæ equitatus, Budam rectà perrexit:

cuius

cuius adventu graviter permotus Ioannes, ut qui rerum omnium difficultatibus erat circumventus, nec satis haberet copiarum, quibus agnoscere stabilireq; novi regni opes posset, atq; infirmissima apud se partim metu, partim levitate gentis studia fore perspiceret, nequaquam hostem Budæ expectandum esse constituit, hortatusq; duces suos, ut cedenti, & adversis infestæ Fortunæ flatibus vela dare coacto adesse vellent cum his copijs quas adduxerat, & quas demum conscripserat, Pestum traiecit, atq; inde nusquam consistere ausus iustis confectis itineribus superato Tibisco, ad Tocaium castra fecit. Id erat munitum castellum, in ulteriore ripa positum. Eius discessu cognito Ferdinandus sine vulnere Buda potitus est, ubi aliquandiu permansit, consultatumque est, an aufugiens hostis esset persequendus. Eorum autem sententia vicit, qui perterritum hostem priusquam auxilia compararet, aut nova consilia susciperet, adhibita celeritate consequendum censebant. Itaque Ferdinandus his maximè ducibus, quos memoravimus, omnes copias commisit, qui continuatis itineribus quanta festinatione equorum lassitudo pateretur, & pedites gradum intendere potrant, ad Tibiscum pervenerunt, & navigijs quę carris advexerant connexis, contabulatoque ponte Tibiscum superantes, explicatis vexillis ad Tocaium ubi Ioannis erant castra, instructa acie pervenerunt. Quo hostium superventu perculsus Ioannes, communicata cum ducibus eius periculi difficultate, consilium capit sibi necessarium potius quàm decorum. Suadebant enim duces promptissimis animis pugnam poscentes, contemptis ferè hostibus, ut ipse paululùm acie excederet, amoveretque se periculo, & si ita iniquior prælij sors ferret, sese incolumem secundis Fortunæ casibus reservaret, ipsos namque quod turpissimum sit Hungaris ad arma natis oblatum ab hoste prælium detrectare, invictis atq; indomitis animis adversus transfugas constantissimè pugnaturos. Eminebat inter duces Ferentius Bodo singularis virtutis & fidei dux vetus, cui rex præcipuum militiæ sceptrum atque vexillum de manu tradiderat. Is summa peritia pro numero genereq; militum aciem instruxit, in medio ipse cōstitit cum Hungaris, cornua Transylvanorum copiæ tenuerunt. In Austriana autem acie Valentinus mediam pariter aciem cum Hungaris tenuit, ubi erat vexillum, duas medio agmini cohærentes brachiorum instar firmaverunt: hinc Stirianæ, illinc Noricæ equitum alæ. Sed Paulus Bachithius ex Turcica disciplina astu & insidijs uti solitus cum globo Vsaronum, qui sunt levis armaturæ equites, latrocinijs assueti, remotiore in loco struendis insidijs idoneo contra lævum hostium cornu consedit, ita ut ex occasione successus qua parte oporteret in hostem impetum facturus videretur. Tum verò militum animis non multa ducum cohortatione ad pugnam accensis, minora utrinq; tormenta currulia, quæ gallinacei ovi magnitudine pilam evomebant, displosa sunt: parvo quidem detrimento, quum procurrere & manum conserere simul turmæ properarent, alternis utrinque cornibus alæ pulsæ profligatæq; sunt: nam Stiriani equites Transylvanorum vim non diu tulerunt: quum in altera parte Noricus equitatus cataphractus, novas & collectitias Bodonis copias in lævo cornu prostravisset. Eodemq; tempore ab utraq; media acie paribus Hungarorum animis atque artibus contractum est certamen, usque adeo acriter invehendo procursandoque, ut nusquam antea vehementius & pertinacius dimicatum fuisse appareret. Sed novo cataphractorū impetu, qui pulsu dextro cornu in hostium latus ruebant, tota Bo-

donis acies vel egregiè resistens fortissimeque dimicans, loco pulsa perturbataque est, eo quidem eventu, ut ipse Bodo imperator, qui vexillum servare reparareq; aciem aliquādiu fuerat conatus, incumbente Paulo Bachithio ab Vsaronibus caperetur, & reliqui duces desperatis rebus profugerent, non multaq; cęde edita tormenta ad unum omnia, vexillaq; in potestatem hostium devenirent. Quum rex ipse conspecta suorum strage, periculo ingenti fugæ cursu se eriperet ad ipsos Sarmatiæ fines, victores, uti oportebat, in Transylvaniam penetrarunt, quibus populis nullo negotio in ditionē acceptis, vniversa provincia ad authoritatem Ferdinandi regis se contulit: Bodonem porrò cum reliquis nobilioribus captivis atque vexillis ad Ferdinandum miserunt. Cęterùm Bodo quum vel proposita libertate flecti non posset, ut sacramentum Ioanni dictum violaret, & contra eum militaret, ab clementissimo alioqui rege in tenebricosum carcerem Novæ civitatis relegatus est, atque ibi aliquanto post pedore consumptus, miser fato suo concessit. Nec multò pòst Ferdinandus inclinantibus in eum Hungaris ferè omnibus ex usu victoriæ rex est acclamatus, atque eadem vetere aurea corona, quam idem Perenus vir incertæ fidei, ideoq; facilè ad officium rediens detulerat, cum Anna uxore quæ Ludovici regis erat soror, insignitus est, celebratis eius solennis pompæ cerimonijs apud Albam regalē. Exinde Ferdinādus utriusq; regni rara felicitate compos factus, in Bohemiam redijt, præsidesq; qui Pannoniæ regnū administrarent, delegit. Hi fuêre Stephanus Bator, qui cum summa potestate Prorex est creatus, cui collega addebatur Paulus Strigoniensis antistes, qui & ipse à Ioanne defecerat. Berethsaxium autem epistolarum magistrum fecit: Alexium verò Tursonem Moravæ gentis, cuius soror Petro Pereno nupserat, ærario præfecit. At Ioannes usque adeo acerbè mulctatus à Fortuna, ad Hieronymum Laschum profugit, virum inter Sarmatas ab illustri nobilitate, eruditæque virtutis nomine clarissimum. Is tanti hospitis occasione lætus nihil antiquius habuit, quàm ut regem in eas amissi regni calamitates præcipitatum accuratissimè recrearet, polliceretur que ei in spem recuperandæ dignitatis opes suas, quæ non erant mediocres, & quod redivivæ felicitatis interfuit, ingenium suum in omni actione humanarum rerum valde mirificum. Non erat ingrata Sigismundo regi ea Laschi erga regem hospitalitatis liberalitas, quanquam ne Ferdinandum offenderet amicitia atque affinitate sibi coniunctum ingenuè clientis officium dissimulare videretur, vel ob id quòd antea ipsius Ioanni Sepusiani tum reguli Germana soror in matrimonio regio fuisset. Qua de causa fiebat ut Lascus nihil tenerioris officij in percolendo hospite prætermitteret, nec tamen Sigismundi regis existimatio læderetur. Quum verò multum inter se colloquendo deliberandoque integrum ferè mensem absumpsissent, Laschus excelso solertique ingenio gravissimarum rerum consilia agitare atque aptè terminare solitus: postremo ad id unum descendit, ut ab uno tantùm Solymano maturam opem afflictis & perditis rebus sperandam censeret, arbitraretur que generosissimum eundem & longè maximum regem, supplicis & eiecti preces minimè neglectùrum, si ipso miserante sublevatusque restitutus foret, ex tanto beneficio se clientem factum ex authoritate Othomannici nominis regnaturum profiteretur. Intelligebat siquidem Laschus à tanto clarissimique animi Imperatore, non regna quæ illi abundè superessent, nec facile enumerari possent, pòstquam magnam orbis terrarum partem impe-

imperio complecteretur, sed magnificentissimæ laudis gloriam peti, qua præ insita orientis regum animis vanitate, eum impense oblectari didicisset. Hoc erat consilium, ut usu apparuit, Ioanni maximè salutare atque honestissimum, si expulsi atque exulantis conditionem respiceres, sed in causa Christiana non obscurè nefarium, postquam privati commodi nomine Resp. in longè maximum atque horribile discrimen adduceretur. Verùm ægra mortalium mens quum de salute solicita parũ speret, nulla unquam vel ancipitia, ideoq; sæpe nocitura remedia repudiat. Nec multò post decreto facto Laschus, qui nominis sui famam præclaris operibus extendere cupiebat, legatione suscepta Byzantium contendit. Fama est Sigismundum non modò euntem non retentasse, sed iuvisse etiam diplomate, atq; instruxisse eum literis, quibus tanquam civem familiaremque suum extraordinariæ & peculiaris legationis munus suscipientem, sibiq; carissimum, purpuratis & nonnullis Sarmatici etiam sanguinis, qui in aula Solymani gratia valebant, commendabat. Itaq; Laschus emenso itinere ubi Byzantium pervenit, primum omnium allatis muneribus, quæ elegantia potius quàm pretio placitura grataq; præcipuè uxoribus eorum futura non absurdè existimarat, purpuratorum nõ modò, sed ianitorum etiam amicitiam promeruit: quando apud venales barbaros nihil magis in pretio sit quàm simplex vel astuta liberalitas. Inter purpuratos qui Bassæ vocantur, eo tempore authoritate præstabant Lustebeius, in cuius matrimonio Solymani soror visebatur, & Habraymus ex Acarnania Pargæ humili vico natus, & cum Solymano à prima pueritia molliter educatus. Is Visir, hoc est purpuratorum princeps evaserat, & quum teneret regium sigillum, cunctisq; supplicibus libellis & epistolis subscribere consuesset, reliquos aulæ proceres honoribus validos, ex peculiari atque firmissima gratia, authoritate anteibat. Per hunc modum insinuatus & sæpius apud purpuratos sine interprete loquutus, quòd Illyrica lingua omnibus ferè in aula esset familiaris, Ioannis regis causam egit, atq; eum mirificè commendavit: nam salutato tantũ Solymano sub primum ipsius adventum de negotio acturus ad purpuratos de more fuerat reiectus. Neq; enim Solymanus virum Christianum intra septa aulę ad colloquium admittere consuevit. Petebat Laschus à Solymano, ut Ioannes Ferdinandi Austriæ principis iniuria, & quorundam Hungarorum perfidia regno pulsus, Pannonię rex & Othomanici nominis beneficiarius appellaretur, ideoq; Turcicis armis in regnũ reduceretur, sicuti proprium esset Othomannicæ ditionis, postquam illud iure belli adiudicante Fortuna ab ea insigni victoria Solymanus felici dextra vindicatis iniurijs, devictisq; hostibus sibi peperisset. Ioannẽ qui commendatione virtutis publico in concilio Hungarorum omnium legitimè rex fuerat appellatus, & ritè etiam ex antiqua regni formula coronatus, nunquam si in clientelam tutelamq; reciperetur, reduceretur q; tanti beneficij memoriam animo depositurum, egregiaq; fide gratissimi animi maiestatem Solymani perpetuo cultu veneraturum, atque ea quæ imponeret tributa quotannis persolvẽdo, initæ clientelę nomen cunctis gentibus declaraturum. Id verò si Solymanus supplici concederet, tam ipsi honorificum, & ad beneficentiæ famam splendidissimum fore, quàm Ioanni utile vel decorũ. Nam pręterquam quòd magnanimi reges beneficio dando potius quàm accipiendo Dijs superis æquẽtur, etiam id Othomanis magnopere conducere constaret, ut Turcæ infirmo & beneficiario regi potius finitimi sint,

quam Ferdinando, qui à Bohemis rex ascitus, & Caroli fratris, cui Germani bellicosi homines parent opibus fretus, bellum inferre, quã in finibus pacem tueri malle existimari posit. Non ineptè siquidem cavendum esse Turcis, ut quæ sibi bellando paraverunt, iisdem armis defendant, nec quenquam supra cæteros potentia atq; opibus augeri sinant. aliquando etenim fieri posse, ut Carolus authoritate virium amplißimus, in eandem indicendi sacri belli causam reliquos principes trahat, & pro religione uti superiores Europæ reges fecerint amissa, omnino repetenda iudicet, cuius viribus non facile demum resisti posset. Hæc disertißimè dicta, quũ Solymano ex occulta fenestella auscultanti à purpuratis referrentur, non magni negotij fuit imperatorem gloriæ, potentiæq; avidum eò perpulisse, ut Pannonicum bellum rursus susciperet, & Ioannis preces ad animum admitteret, polliceretur q; ex usu novæ victoriæ ea concessurum quę postularet, modò fidem tueretur, & ingrati nomen maximè abhorrendum existimaret. Interea Ferdinandus non temerè Pannonię regnũ sibi gravi ratione confirmandum existimans, neque alicunde vehementiorem, quàm à Turcis vim timens, pertentare Solymani animum atque eius amicitiam appetere constituit, ratus eam honesta conditione posse comparari, si quo iure inductus Pannoniæ regnum invaserit & cœperit, apud barbarum nequaquam abhorrentem à iustitię laude antiquę suę litis seriem expliearet, & se legitimũ eius regni hæredem præclaris nostræ legis monumentis demonstraret. Existimabat enim Solymanum tot undique victorijs auctum, & iam planè tot regna fastidientem, veluti summa gloria contentum, pace parta aliquando conquieturum. Petebat autem hisdem conditionibus amicitiam atq; inducias, quibus Ladislaus & Ludovicus filius per aliquot annos ab Othomannis regibus antea meruissent, & tum etiam Sigismundus Sarmatiæ rex pari induciarũ tranquillitate eius amicitiæ beneficio frueretur. Itaq; idoneum nactus hominem, qui hęc mandata Byzantium deferret, Ioannem Oberdanscum virum Pannonium deligit: hunc iusto comitatu exornat, & muneribus, quæ purpuratis largiretur, decenter instruit. Sed ubi Oberdanscus emenso itinere Byzantium pervenit, Solymanus sua spe durior est inventus, aversosq; se penitus purpurati à mentione induciarum præbuerunt. Nam tametsi legatus humaniter à Solymano fuerat receptus, auditusq; patientißimè in consessu purpuratorum facundè & diligenter causam egerat, in exitu tamen legationis, nihil plus quàm superbi atq; insolentis decreti responsum tulit. Dixerat enim Solymanus alienum esse à maiorum institutis, eos in gratiam amicitiamq; recipere, qui Othomannico nomini iniurias intulissent, proinde Ferdinandum impudẽter facere, qui alieni iuris regnum invasisset, atq; id retinere posse confideret, quando eius vetera iura planè inania quæ ostentaret recenti sua victoria, Marteq; iudice obliterata antiquataq; fuerint. His de causis eum toto induciarũ & amicitię munere indignũ videri, seq; eo esse animo ut contumeliam quam acceperit, probè vindicandam ducat, indictoq; bello rursus sibi Pannoniam omnino repetendam: tantis autem se copijs eam expeditionem suscepturum, ut Ferdinandum vel intra Norici, Germanięq; fines sit invasurus. Proinde ei omnem belli cladem pro inducijs atq; amicitia denunciaret, propereq; Byzantio excedere maturaret. Cæterum Oberdanscus ubi Viennam est reversus, quæ retulerat regijs præsidibus communicando, barbarorumq; minas & maturum Solymani adventum pronunciando, quũ nemo Germanorum,

ut ea

ut ea crederet adduci posset, aliquandiu pro vanissimo nebulone habitus est. Quamobrem ut effugeret invidiam vera pro falsis interpretantium, ad Ferdinandum pervolavit. Is tum erat apud Spiram Nemetũ urbem ad ripam Rheni positam, ubi petitioni suæ suffragatores comparabat, quód ea instarẽt apud Germanos comitia, quibus ipse coronato Carolo fratre Cæsar esset designandus. Is nuntius non mediocriter eum perculit, quód eorum quæ diceret, & se facturum profiteretur hostis barbarus, non facilè fidem fallere solitus, procul dubió eventura prospiceret, alienoq; tempore auxila à Germanis petenda viderentur, si tanto hosti obviam eundum, & Hungarorum saluti consulendũ foret, Carolo præsertim fratre Italicis implicito bellis, & rebus undiq; ad multam rei nummariæ inopiam redactis, qua una cogi milites & barbaris resisti posse iudicaret. Adulto vere & læto iam gramine virentibus campis, Solymanus nihil ab instituto consilio repetendæ Pannoniæ discedit, magistris equitum imperat, ut copias omnes ad signa vocent. Europeis equitibus imperabat Habraymus, Asiaticis autem Berambeius: hic ad edictum ex Asia copias in Europam traducit, ille advocat Sanzacos omnes, qui sunt provinciarum præfecti. Ab his ex vetere disciplina accersuntur Subases, Vayvodæ & Flammurani, qui distinctarum alarum atq; turmarum præfecti sunt. Hi omnes indicto die opportuno loco conveniunt, præcipueq; apud Sophiam Triballorũ urbem, quæ Europei magistri equitum certa sedes est, sicut Asiatici urbs Cuthea Galatiæ. Præmittuntur itaque voluntarij equites, qui sunt extraordinariæ militiæ, temporarijq; stipendij ex omnibus provincijs, Transdanubijsq; præsertim ad prædæ spem evocati, ideoque eorum lingua Achangi appellantur. Eorum ingens numerus esse consuevit, utpote qui supra quinquaginta milia numerum impleant: reguntur autem imperio peculiaris præfecti, qui ex antiquissima Turcarum familia, uti virtus provehit ex vetere prærogativa deligitur. Is tum erat Acomathes Michaloglis, qui anteire magistri equitum agmina, & primus in hostilem regionem irrumpere, & latè prædari, ferroq; & incendio cuncta absumere iubetur. Itaq; Solymanus præeuntibus Europeis et Achangis, Asiaticis terga tuentibus, Hadrianopoli profectus, quintis decimis castris Belgradũ pervenit, superatoq; Savo Dravoq; fluminibus iter rectà Budam extendit. Hisdem fermè diebus Solymanus Belgradum applicuit. Ioannes rex quanto maximè potuit honestissimo Hungarorum procerum comitatu septus, ipso Lascho comite ad Solymanũ venit, ut honoris causa in gratiam clientelamq; suscipientem præsens agnosceret, tutelarem eius dextram oscularetur, atq; eum ut promissa præstaret, gratias agendo veneraretur. Ille gravi fronte, sed amico obtutu parum se è pulvino commovens, dextram suam fide virtuteq; præstantem, ideoq; semper valituram apud eos quos in amicitiam reciperet, porrexit, testatus nihil sibi optatius & melius à maximo numine posse tribui, quàm ut miseros ab ipsius præsertim hostibus iniqua & indigna perpessos sublevare posset. Proinde bono animo esse vellet: cuncta enim quæ ultore gladio in bello de hostibus pararet, liberali animi decreto ei protinus esse concessurum. In conciliando autem Solymano Ioannes Habraymi Bassæ efficaci studio profecit, quẽ antea per Laschum Byzantij ita precibus atq; muneribus præoccupato eius animo, sibi benevolum amicumq; paraverat, ut regiæ causæ patrocinium facilè susciperet, Aloysio Gritto præsertim internuncio feliciq; auspice. Is enim castra sequebatur, & uti erat Andreæ Venetorum

principis filius, ideoq; præclara eius nominis commendatione insignis, & omnis elegantię peritus, ab intimo convictu secretioreq; consuetudine familiaris, tanta valebat gratia, ut Habraymum ab occulto quodam sydere Solymani genio non obscurè imperantem, eò quò vellet facilè perduceret. Grittum siquidem Byzantij natum atque educatum, ideoq; Turcicæ usque ad admirabilem facundiam peritum linguæ, generosi mores & domestici apparatus splendor, summaq; in omni re, agnoscendisque præsertim, & peritè æstimandis gemmis, quarum mangones domi aleret, mirabiliter commendabant, usq; adeo ut in eius hortos, quos apud Peram habebat, ex Italica disciplina cultissimos, Solymanus ipse oblectationis causa ab Habraymo perduceretur, atq; eo secessu iocundis sermonibus tenuioris amicitiæ gratiam aucuparet, inde magno quæstu vectigalibus atque portorijs præficeretur. Adventantis Solymani, rectaque Budam ire pergentis, Budenses metu perculsi, fermè omnes urbe profugerunt, & in proximas urbes, pars Strigonium, pars Albam regalem, alij Possonium demigrant. Itaque vacua penè potitur Buda, & arcem, quę Germanico præsidio tenebatur, oppugnari iubet. Turcæ perfectis per cuniculos subterraneis operibus, vectibus & dolabris, ima turrium fundamenta subruere conantur, ut suppositis ignibus arcem exscindant. Quibus barbarorum operibus territi Germani, quòd paribus cuniculis ex disciplina obviam ire nequirent, nec tormentis sese defendere possent, & imminentis excidij propinquū iam discrimen pręsentirent, de deditione signa proferre, & cum barbaris colloqui cœperunt, inter quos nonnulli erant Germanicæ periti linguę. Præerat arci Thomas Nadastus inter Hungaros nobilitate generis, eruditiq; ingenij dotibus illustris. Is uti debebat egregiè fortis custos, milites cum hostibus colloqui vetat, & in hostes tormenta converti & dirigi iubet, ignaviæ simul atq; perfidię eos arguit: comminaturq; eis pœnam fœdi supplicij, nisi extrema quęque oppugnationis pericula sustinenda censeant, & decus Germanici nominis, Ferdinandiq; præsertim, à quo stipendia acceperint, atq; opima præmia expectare possent, constantissimè tueantur. Sed iam sulphureus vapor succensi in cuniculis tormentarij pulveris, ad nares Germanorum permeabat, & ex discurrentium spectantiumq; Turcarum habitu, non obscura concasurę mox turris indicia deprehendebantur, quo ingentis periculi metu adducti rursus ad idem deditionis consilium redeunt, quòd præsentis vel maturæ iam cladis pavorem altè conceptum, nullus vel teterrimæ pœnæ metus, aut admissi flagitij pudor, aut custodis amplissimi viri reverentia superarēt. Itaq; quum Nadastum minaci fronte vociferantem in sententiam decretæ deditionis adducere non possent, eum comprehendunt, vinculaq; injiciunt, ne resistere aut hiscere queat, cōspirantes cum hoste salvis rebus paciscuntur. Id ratum habuit Solymanus. Cæterùm quum eius pręsidij milites, qui erant ferè septingenti ex conditione incolumes, sarcinisq; suis onusti in Possonium abirent, & Ianizeri occupata arce Nadastum solutū vinculis pariter dimissuri essent, Solymanus de militum perfidia, probitateque Nadasti certior factus, quo nefario flagitio contaminatos sua lenitate indignos putaret, ut alienæ perfidiæ scelus ulcisceretur, Ianizeris ad unum trucidãdos obiecit: Nadastum verò ipsum stipendio invitatum, idq; renuentem humaniter dimisit: ipsius etiam Ioannis regis commendatione adiutus, quanquā soror eius esset in matrimonio Stephani Maylati desertoris primò, & mox atrocissimi sui hostis. Id sævæ cædis facinus im-

mani

mani imperatoris iussu non iure modò, sed ad laudem etiam veræ virtutis atque iustitiæ patratum videri volebant barbari, qui sacramentum militię nullo vel præsentis metu mortis violandum censebant: quod fortasse æquum existimari posset, nisi atrox atq; perpetuum barbari hostis in nostras gentes odium, si iusta humanitatis iura æstimentur, elevaret penitus & everteret. Cur enim Germani, qui beneficio ipsius peccavissent, & diplomata concessa libertatis obtinuissent, usq; adeo crudeli nece mulctandi videri potuerint, quum ipse Solymanus in ea alienę perfidiæ causa propriam abruptę fidei notã subiret, & quã quęrebat iustitiæ laudem tam crudeli quàm turpi sententia perverteret? Exinde Solymanus eo consilio, ut Viennam duceret, castra movens, ex itinere Altaburgum Bohemico custoditum præsidio admotis copijs adortus, vel impigrè Bohemis aliquandiu propugnantibus, sed mox cadente ipsorum duce, concepto gravi metu murum deserentibus, expugnavit, interfectis ferè ad unum Bohemis. Ab Altaburgo Acanzes versus urbem Quinqueecclesias vocatam prædatum dimisit, qui intercepta ingenti omnis generis hominum præda, nemine usquã resistente prætervecti Viennam, luctuosas ad Linzium usq; excursiones fecerunt, ita ut passim atrocibus incendijs ædificia conflagrarent, & magnus Viennensibus incuteretur timor. His barbarorum pręcursionibus antea provisis Ferdinandus gravi incensus cura, quas potuerat evocare & cogere copias, intra Viennam contulerat, & maioribus cogendis præsidijs implorabundus opem, singulos regulos, singulasq; civitates adiens volitabat, qua in re aliquanto quàm pericula postulabãt, segniores Germanos reperiebat, ideoq; etiam tardius, quæ vellet conficiebat: quoniam celeritate Solymani pręoccupatus fuisse diceretur, in oreq; omnium esset Oberdanscus, qui tanquam non falsus vates probo ore, quæ à barbaro imperatore dicta fuerant, nõ sero futura prænunciasset, & Viennenses vanitatis & incredulitatis suæ pœniteret, & tum fervidissimè quę opus erant pro tuenda salute munimenta circa urbem præpararent. Paucis autem diebus secundũ amissę Budę famam circiter viginti milia peditum & equitum Viennam confluxère, quibus pręstantissimi præerant duces, inter quos eminebant Philippus Palatinus, Nicolaus Salma, qui Ticinensi prælio, in quo rex Galliæ captus est, inclaruerat, & secundum eum Gulielmus Rocandulphus regię aulæ magister Italicis clarus bellis, & Ioannes Cazianer vir pugnax natione semiIllyricus, cui postea Viennæ præfectura obtigit, et secundum hos Nicolaus Turrianus, Ioannes Hardecus, Leonardus Velsius, & Hector Raysachus, inter Germanicos proceres cũ genere, tum bellica laude illustres. Ab his præparata sunt ænea circiter centum curulia tormenta præter minora. Hæc erant ferè trecenta, quæ pilam plumbeam infra anserini ovi magnitudinem ferrent, & pro corona mœnium iuxta pinnas, earumque fenestellas in canterijs disponebantur. Circiter Idus Septembres Solymanus Viennam pervenit, aliquanto tardius quàm sperarat, quòd eius cursum toto ferè itinere propter plenos & creberrimos eius æstatis imbres, amnes inflati multis in locis alveorum marginibus superatis inundantes, retardassent, ob idq; Danubius se ipso largior atq; turgidior, minus idoneam aut tutam navigationem subeuntibus tot navigijs, onerarijsq; præsertim lintribus, præberet. Igitur Solymanus quinis castris diverso atque opportuno loco positis urbem circumplexus, tantam per omnes campos tabernaculorum multitudinem Viennensibus è sacra turre, quæ à media urbe ex-

celſiſsima atque pulcherrima ſtructura exurgit, proſpectantibus oſtendebat, ut octona undiq; ſuburbani agri millia paſſuum occupare cenſeretur. Habraymus montem ubi caſtellum eſt antiqui operis deſertum pręoccuparat, unde non interiecto magno vallis ſpatio totã vrbem deſpicere poſſet, extra tamen tormenti iactum. Becrambeyus autem conſidebat contra Purgatoriam quam vocant portam, iuxta Sancti Vlderici templum. Tertia caſtra erant Michaloglis: quæ ſecundum acclivia montis ad templum ſancti Viti latiſsimè extendebantur. Quarta erant poſita ad Scotorum portam ad Danubij ripam pertinentem, qua in parte conſtitutæ furant Aſaporum turbę, quibus admiſcebantur validæ Ianizerorum cohortes, quæ repentè erectis munitionibus prælongis ſclopettis rem gerebant, nec quemquam in muro Viennenſium conſiſtere patiebantur; adeo namque peritè glandes dirigebant ut pluteos perforarent, atque his appoſiti milites ſternerentur, & ſedulò collimantes deſtinatò intra ſagittarias feneſtellas crebrò glandes conijcerent, & in ſtatione pro corona conſiſtere auſos vulnerarent: ſuperfunderetur autem tanta ſagittarum vis intra urbem, ut per regiones qui non eſſent geleati tanquam e cœlo decidentibus ſagittis grauiſsimè ferirentur. Cæterùm Solymanus ad diui Marci templum prætorij vexillum erexerat, ſeptus hortorum lateritijs munitionibus, & per Aſapos actis cuniculis mœnium fundamenta ſubruere, & dolabris & vectibus non uno in loco muros præcidere iubebat: nam quum muralibus careret tormentis, ad id oppugnationis genus via rectior & potior videbatur, vel ob id præſertim quod magno Vienneſinum commodo accidit. Volfangus Hoder Poſſonio exiens cum iuſto tormentorum apparatu expeditiſq; copijs ſubeuntem adverſo flumine Turcarum claſſem eo eventu aggreſſus fuerat, ut multa navigia minora demergeret, & lintres aliquot magnos, quibus maiora tormenta ad oppugnationē mœnium ſubvehebantur, perforaret atq; demergeret, & Turcæ amiſsis pluribus è numero ſociorũ navalium, multiſq; militibus, qui claſsi præſidio impoſiti fuerãt interfectis, inſigni clade afficerentur, pauciſq; ſuorũ amiſsis Volfangus Poſſoniũ victor rediret. Reliqua tamen barbarorum claſsis ubi Viennam pervenit, primo impetu pontes omnes præcidit & diruit: nam Danubius paulò ſupra urbem in aliquot partes diductus parvas efficit inſulas, quæ pontibus iunguntur, per quos Auſtriana via in urbem dirigitur. Ea claſsis ita verſus arcem conſtitit, ut neque terra neque flumine aditus ullus liber aut tutus exituris vel ingreſſuris relinqueretur, & ſi armatorum cuneis effectis portis erumperent, facilè à barbarorum multitudine intra urbem cum detrimento retruderentur. Nam paulò antè Ioannis Ardechi equites vel egregiè pugnantes & ſplendidis muniti armis erumpere auſi, detrimento accepto, cum ab equitibus, tum à Ianizeris ſclopettarijs reliquiſque ſagittarijs tanta perturbatione pulſi reiectique ſunt, ut multis interfectis & vulneratis Volfangus ſignifer cum vexillo caperetur, qui non multò pòſt à Solymano inſigni donatus veſte ad ſuos remiſſus eſt cum mandatis, ut ad deditionem præſidiarios milites ſimul & Viennenſes cives hortaretur. Ipſum enim, ſi pertinacius reſiſterent, pro humanitate atque muneribus quæ offerebat, in omnem ætatem & ſexum gladio ſæviturum. Sed ea erat omnium conſtantia, ut nihil tanta multitudine hoſtium terrerentur, & probè ſe mœnia defenſuros confiderent, poſtquam nulla hoſtibus eſſe muralia tormenta perſpicerent, quibus facilè murus quati atque per-

fringi

fringi posset, nisi Volfangus è Possonio navali prælio victor aliquot inusitatæ magnitudinis tormenta demersisset. Neque enim quæ barbari advexerant curulia tormenta campestribus potius prælijs apta, quàm pulsandis diruendisque mœnibus idonea, nullam nisi in summa corona ad pinnas vim afferebant, videbanturque peritis tot ducibus Germanorum Viennæ mœnia tanquam ab imperitis architectis antiquitùs structa, ob id magnopere inepta esse atq; invalida ad sustinendam gravissimam tormentorum oppugnationem: quoniam rotunda & tanquam circino in orbem circunducto nulla extantioris prominentiæ propugnacula haberent, unde oppugnantium hostium latera per obliquos pilarum ictus feriri possent. Nam neq; antea Ferdinandus à quoquam finitimo vim timens, neq; Viennenses qui multis annis hostem nō vidissent, muniendæ urbi curam intenderant, utpote qui nihil antea vel admonente Oberdansco de barbarorum adventu timuissent, vixq; terrenam nequaquam densi aggeris munitionē, quæ idoneam propugnaculi haberet projecturam extexerant, circa unam tantū Carinthię portam: alijs autem in locis ligneas extantis podij modò casulas protulerant, ut inde nihil ab hoste conspecti defensores gravioribus sclopettis rem gererēt. Sed his falconum hostilium crebris ictibus disiectis & deturbatis, aut perpetua glandium minorū grandine terebratis, totus penè murus propugnatoribus nudabatur. tanta quoq; fuit temporis exiguitas, ut duces uti oportebat ex gleba cespiteq;, altiora intus munimenta erigere nequirent. Ibi enim de more constitui debebant maiora tormenta: nam magno numero imposita currubus suppetebant, quæ longissimè hostium castra globos ferreos evibrarēt, ita ut illorum nullus esset usus, quòd nullo alto stabiliq; propugnaculo collocari possent. Apparebat siquidem si in altiores aggeres educerentur, quos hodie propterea quòd emineant & excelsi sint cabellerios vocamus, magna clade Turcarū castra posse affici: nam paulò antè duo Hispani Davalus & Aquileria tormentū mediocre quod mediam colubrinam vocant, in præalta mœnium parte, usitato ergatæ molimine funibus eduxerant, cuius ictibus aliquot hostium tabernacula prostrata fuisse spectabantur. Itaque omnibus labor totaq; spes subruendi muri apud Turcas posita erat in cuniculis, qui tribus in locis subter fundamenta mœnium ducebantur, quorum operum sonitum sedulò auscultantes Germani, & quo tenderent telluris commotæ pulsu certis (ut alibi diximus) plenorum aqua pelvium & tympanorum militarium instrumentis deprehendentes, paribus cuniculis occurrebant, quando necesse esset tympana solo apposita, vel ex minimo terræ motu commota membrana palpitare: vasa autem pariter concussa tellure crispantem aquam ostendere. Ad hæc suspectis in partibus murum introrsus ingentium trabium tibicinibus effulciebant, ut casura extrorsus mœnia proruerent, uti tum accidit quum excitatis ab hoste cuniculorum ignibus ad Carinthiam portam magna pars muri tremefacta, incolumi tamen turre hisceret, atque extra prolaberetur, Turcæ præpediti ruina & confertim ingredi conati facilè ab armata Germanorum phalange repellerentur. Nec multò post contra templum divæ Claræ proruens murus binis hiatibus editis, sed his non omnino latis Turcæ ad irrumpendum invitarentur. & quanquam propter angustias tenui cuneo intrarent, cruentum tamen, sed suo maximè sanguine, certamen cum Germanis eius stationis contraxerunt, tanta barbarorum audacia constantiaq; nostrorum, ut protectæ splendentibus armis co-

fortes facilè inermem turbam hostium temerè proruentem, & cuspidibus sese ultrò offerentem egregiè sustinerent: & quòd barbari essent numero impares, multos eorum confoderent, tergaque dare, & tumultuosè regredi multis cadentibus cogerent. Triduo pòst atrocissimè dimicatum est, quum pars muri iuxta Carinthiam portam non longè à priore moenium ruina ita concidisset, ut Turcæ nostrorum phlanges in pomerio constitutas, paratasque ad pugnam excipiendam patente ruina conspicerent, adorirenturque ardentibus animis, & abiectis demum utrinque sclopettis & arcubus ad gladios incurvos & prælongos enses Germanicos, quos ambabus regunt manibus, rem deducerent, quū eadem ratione qua Germani duces hortabundi phalangem promoverent, & Turcarum præfecti suos non verbis modò feroq; ululatu capessere pugnā, sed illatis vulneribus ad prælium compellerent. Certabatur omni genere telorū igneq; missili, sic ut nusquā acrius & periculosius hoc seculo pugnatum fuisse diceretur. Ambustus est Othingus nobilis regulus, & nonnulli pariter è barbaris ordinum præfecti: quoniam Asapis & Ianizeris equites ipsi dimissis equis suisque protecti scutis & incurvis armati gladijs equestribusque hastis audacissimè miscebantur. Ad extremum quum tribus horis esset pugnatum, Turcæ insigni detrimento accepto per easdem ruinas extrorsus præcipites dati sunt. At Solymanus tot irritis & maximè cruentis suorum prælijs permotus, supremum immanium virium suarum conatum editurus, præfectos omnes advocat, acerbissimis castigat verbis, quòd partę propè victorię defuerint, ignavissimeque contra morem invictæ gentis à limine semicaptæ urbis (quod pudeat viros fortes) pedem retulerint. Propterea confirmarent animos, & rursus ad renovandam pugnam corpora atq; arma pararent, ne dedecus admitteretur. Se enim putare turpissimum incœpto abscedere. Proinde existimarent, aut egregiè in posterum diem expugnata urbe vincendum, aut ignominiosè pereundū. Ab hac atroci denunciatione postridie, qui fuit idibus Octobris, supremo conatu redintegrata est pugna usque adeo terribilis, ut quum barbari agminatim per easdem ruinas in urbem irrumperent progrederenturq;, & densatas horrentesq; hastis nostrorū acies contemnerent, præeunte incredibili crepitantium sclopettorum procella, collato pede pugnaretur. Sed magno statim nostrorum commodo nonnulla maiora tormenta certis locis peritè disposita collibrataq; in proruentes Turcas emissa sunt, tanta strage edita ut milites prodeuntium ducum imperijs & minis parere desinerent, & Turcico gladio interfici quàm Christianis tormentis sterni satius & melius arbitrarentur, atq; eo modo finis Viennensium periculo est impositus, & insolentis tyranni pertinacia fracta est, non dubia cū laude Germanicæ virtutis atq; ignominia barbarorum. Postero die Solymanus sibi discedendum multis de causis iudicans, captivos quosdam ornatos veste serica, pecuniaq; donatos in urbem remisit, ut ducibus Viennensium referrent, se nō eo consilio obsessum oppugnatumq; Viennam venisse, ut urbem caperet, sed peculiari de causa, ut Ferdinandum hostē suum nancisceretur, quo cum de Pannoniæ possessione nobili prælio controversiam finiret. Verùm postquam eum Viennæ non esse, & in ulteriorem Germaniam abijsse didicerit, moturum inde castra, & ad quærendum persequendumq; eum tanquā pręcipuum hostem esse progressurū. Proinde ipsos rectè facturos, si sese dederent. Quòd si facerent, ipsum neq; ingressurum urbem, & Viennenses pręsidiariosq; eorum

inco-

incolumes salvis rebus servaturum, donaturumq; perpetua immunitate. Hæc Viennenses uti à barbaro propter desperatam urbis expugnationem prolata irriserunt, maximoque rerum discrimine se liberatos confessi sunt. Nam postridie, qui fuit trigesimus dies obsidionis, Solymanus castra movit, tribusq; itineribus, & tribus maximis agminibus iter cœpit. nam Strigoniensi via, atque item altera, quæ ad Granium Semilliricam regionem ducit; & tertia qua iter est in Bossinam digressum est, ita ut Habraymus ultimo loco regij agminis terga clauderet, & classis totis Danubij ripis omnes commeatus, & reliquarum rerum facultates terrestri agmini suppeditaret. Verùm à tanti hostis discessu, lætitiam ingens perfudit luctus: quoniam supra sexaginta milia Germanorum capitum in servitutem abducta ferebantur, & magno Viennensium incommodo totus ager succisis vitibus & frugiferis arboribus fœdè deformatus visebatur. Solymanus autem Ioannem Budæ constituit, beneficiariumque & amicum ex diplomate & solennibus codicillis appellavit, adiunxitque ei Grittum, ut ea pararent, quæ confirmando regno opportuna viderentur. Accidit autem (quod minimè prætermittendum videtur) tametsi barbari laudem respiciat, ut Solymanus Ioannem in eius tabernaculum cum proceribus Hungaris admissum impensè rogaret, ut Paulo Strigoniensi & Petro Pereno clementer parcere, & in pristinum gratiæ locum recipere vellet. Nam Ioannes ab eorum ingenijs amicitiaque plurimùm abhorrebat: quoniam illi fluxa fide sacramentique immemores idem quod sibi antea dum coronaretur officium Ferdinando præstitissent, tanquam desertores oblitique Hungarici sanguinis ad Germanos defecissent. Ad id clementiæ munus quum duriorem se ostenderet Ioannes, atque prędiceret eos propter ingenij levitatem præclara malignitate cumulatam, nequaquam in fide permansuros, rursusque qua deficerent occasionem priore turpiorem inventuros, Solymanus vocem paululùm intendens non barbaro, sed optimo rege dignissimam, an tibi, inquit, in hac vita melius atq; honestius quicquam evenire posse putas, quã si ex tua clementia, qui tui sint hostes ingrati apud mortales evadant, hoc est æterno ignominiæ probro notati, quũ in te sempiterna probi & clementis animi laus mansura sit? Nec multò pòst instantis iam hyemis frigora timẽs infesta iumentis, camelisque præsertim calidiore sub cœlo natis, iter cœpit ad Belgradum, atq; inde in Thraciam est reversus. Cuius discessus aliquanto maturior quàm sperassent homines, sicuti Cęsarem ingenti cura metuque liberavit, ita Florentinorum animos magnopere conturbasse visus est, qui nõ ineptè speravissent Cæsarem suo permotum periculo barbaris occursurum. Quid enim ineptius atq; absurdius, quod ad existimationem eius pertineret, quàm proprias vires impia quadam obstinatione alieno atq; invidioso implicasse bello, dum Noricus ureretur ager, & Ferdinandus frater novo Pannoniæ regno pulsus, patrimonij sui dira incendia prospectaret, scilicet ut liberam civitatem, secus ac superiores Cæsares fecissent, urbes tyrannide oppressas liberare soliti, ad veterem redigeret servitutem? Quid porrò ignominiosius Pontifici accidere posse, quàm Cæsarem retentare, qui peculiare deflagranti patriæ suæ subsidium afferre deberet, suopteque ingenio publici periculi causam generosa voluntate, nisi sacrorum princeps religionis oblivisceretur, esset defensurus? Sed vel in deiectis tanta spe animis, nihilo secius vigebat illa pertinax voluntas, ut omnes pacis conditiones abnuerent, quæ specioso susce-

ptæ libertatis nomini officere poſſent, nec tamen alicunde reperirent, vel privatis vel publicis conſilijs, qua ratione diuturno reſiſti bello poſſet, poſtquam deſerti ab omnibus ſocijs, oppugnatiq; conſtantiſsimis duorum maximorum principum viribus nihil de belli exitu dubitarent. Id verò fiebat quòd in civitate populares dominarentur, imperiti homines, uti paulò ante uni tantùm mercaturæ dediti: peritis autem rerum, patritijsque præſertim & rectè ſapientibus nullus eſſet in repub. locus, utpote qui is tantùm optimus civis exiſtimaretur, qui acerbiſsimè eos civium ordines, qui antea in adminiſtranda repub. valuiſſent, proſcinderet, & de Pontifice inſolentius loqueretur, ſicuti paulo ante intemperanter evenerat in publicis concionibus quas in templis facundiſsimi quidam iuvenes ad populum habuerant, ut iuventutem ad capeſſendam inſtitutæ urbanæ militiæ diſciplinam hortarentur, qua civitatis dignitas & publica omnium ſalus conſtaret. His autem orationibus ſingulari aſſenſu atque omnium commendatione exceptis unum id maximè petebatur, ut Mediceæ familiæ dominatus probroſo nomine tyrannidis appellarent, eorumq; civium ordines, qui illius beneficia muneraq; ſenſiſſent, aut producti in curiam fuiſſent, tanquã improbos adulatores, oblitosq; publicæ dignitatis eſfusè criminarentur. Sed unus ante alios Petrus Philippus Pandulphinus, præſtanti quidem avo, ſed vecordi patre genitus, furioſo quanquam erudito orationis genere, uſque adeo petulanter in Mediceum nomen eſt invectus, ut æquum in templo Laurentiano Coſmi pietate atque opibus ædificato, ubi ſunt Mediceæ gentis ſepulchra cõcionaretur, ad abolendam tyrannicæ ſtirpis memoriam templum illud decreto publico funditùs evertendum diceret. Multò autem æquioribus auribus auditus eſt apud ſanctæ Crucis templũ Baucius Cavalcantes. Is moderatæ & perelegantis eloquentiæ nervos intendens, quæ opus eſſent aptius perſuaſerat quàm nonnulli alij qui maledicentiæ fræna laxaviſſent. In his fuerat præter Pandulphinum Aloyſius Alamanus poeta Etruſcus, qui multum antè nefariæ coniurationis in necem Iulij Cardinalis ſuſceptæ, quum complices capite pœnas dediſſent, clapſus damnatusque diu exul in Gallia fuerat. His cohortationibus nõ iuventus modò, ſed tota civitas hilarior atq; paratior ad tuendam libertatem reddebatur, ita ut eximium robur in urbana iuvẽtute eſſe putaretur, quæ ſplendidis armis & divite cultu ornata ſub ſingulis tribunorum vexillis inſtructa prodibat, & uti dux eorum Stephanus Columna iuſsiſſet, militiæ munera implebat. Certabatur enim quotidie, nec urbana iuventus contineri poterat, quin veteranis militibus, ubi periculum poſceret, aut virtus digna veromilite oſtendi poſſet, audaciſsimè miſceretur. Aurantius porrò totum Vrbis ambitum, qui eſt trans Arnum à Nicolai porta ad Fridianam lunato circuitu complexus, ita diverſarum gentium caſtra caſtris perductis munitionibus coniunxerat, ut Florentinorũ eruptiones perpetua ſtatione militũ, & tormentis aptiſsimo loco collocatis facile contemneret. Ita enim fiebat, ut quicquid mœnium à media divi Georgij porta, quæ editiore urbis clivo erecta eſt, Hiſpani eruptiones hoſtium ex ſuperioribus locis obſervarent: Itali verò ad ortum Solis uſque ad Roſcianam villam extenderentur, quæ excelſo ædificio inſignis clivoque impoſita urbem ab orientali latere trans Arnum proſpectabat. Germani autem paulo remotius in valle circa Baroncelliam villam conſtiterant, ubi erat forum rerum venalium, & Aurantij prætorium viſebatur. Nihil tamen Aurantius tentandum de oppugnatione

& pro-

& prolatis tormentis usquam quassanda mœnia arbitrabatur, quòd murus admirabili structura firmissimus, nisi longo labore, multoque sumptu atque periculo aperiri diruique posset, tot præsertim propugnatoribus, qui audacia numeroque præstarent ad omnes hiatus hostilemque impetum occursuris. A Giramonte autem tumulo quem maioribus instruxerat tormentis, eius munitionis frontem quam in Miniati templi horto erectam fuisse diximus, creberrimè quassandam susceperat. Nam ab ea substructione lignea altior suggestus à Malatesta fuerat eductus, unde subiecta hostium castra verberari poterant frequẽtibus pilis multa cum pernicie commeantium militum. Nam ab ipsa etiam sacra turre quæ cuncta prospectabat, uno atque altero falcone peritè constituto à quodam Lupo Florentino qui turri præerat, diligentissimè res gerebatur.

Eam autem turrem demissis storijs duplicibus, densissimisque culcitris & lanarum saccis circumquaque munierat, ut immissas pilas crassa mollitie obiecta obtunderet & eluderet. Nam ab Aurantio maiora tormenta in Giramonte cõstituta in turrem intentissimè dirigebantur, quæ causa fuit ut minutis prælijs quotidie certaretur, & multi viri fortes interirent, in quibus fuerunt Bartholomæus e Fano Fortunæ spectatæ virtutis præfectus, & Iacobettus Corsus eximiæ promptitudinis centurio: é Cæsarianis autem Cispa Pisanus & Bonifacius Parmensis. Vulnerati quoque pleriq; illustres, & in his Roscius ipse, Alexanderque Vitellius, quum recipientes sese Etruscos admodum constanter Mario Ursino reducente, audacissimè premerẽt. Ea autem erat natura vulnerum ut qui glandib. circa ossa paulo vehementius essent vulnerati, difficillime mortem evaderent, & multi longa plagarum saniè tabeque affecti, irritis remedijs morerentur. Propterea Florentini operam dabant ut ampliores militum manus mercede compararent: nam præter urbis custodiam, minora etiam præsidia reliquis urbibus atq; oppidis quæ erant in potestate imponenda videbantur. Magno nanque ad sustinendam obsidionem usui erant, Pratum, Pistoriũ, & à Pisana via ad septimũ lapidem Lastra castellum, atq; inde Empolis, quod est medium Etruriæ mercatu celebre oppidum, quod antiquitùs Emporium fuit, atq; inde Pisæ, & sinistrorsum Volaterræ. Itaque pecuniam in stipẽdium Neapoleoni Ursino mittunt. Is in agro Romano propter familiæ clientelas & opes erat potens, & se aversum à Pontifice, & Cæsarianorum hostem profitebatur, numerumque earum quæ antea habuerat cohortium & turmarum auxerat, accitusque in Etruriam penetrare iubebatur. Cuius consilio cognito Aurantius Alexandrũ Vitellium, qui eius transitum impediat, in Tifernates suos mittit. Is diligenter exploratis hostium itineribus, coacta validá manu Tifernatium, Neapoleonis copias iuxta sancti Sepulchri oppidum improviso adortus paruo negocio fundit, ereptisq; vexillis et exutos armis profligat, ita ut propè ipse Neapoleo caperetur, & Vitellius re bene gesta ad Aurantium rediret.

Hisdem ferè diebus quibus Alexander Vitellius ad Umbriæ fines adversus Neapoleonem est missus, Stephanus Columna audaci suscepto cnosilio, ad invadenda hostium castra nocturnam eruptionem instituit, quòd magnæ sibi gloriæ futurum apud cives, atque ipsum Galliæ regem, cuius auspicijs operam navabat, rebatur ipso id plurimum expetente Carduccio dictatore, si non defensuros modo mœnia Etruscos, sed ingentib. etiam animis castra adoriri, prodireque in aciem ausuros ostenderet. Id facinus eo ordine silentioque constitutum atque initum est, ut cum Malatesta, paucissimisque tribunis re communi-

næ trepidationis periculo ſinguli hoſtium duces iubẽte Aurantio, nequaquã apertis in locis, ſed novis munitionibus circumductis, ſe adverſus nocturnos diurnosque impetus diligentiſsime conſepſerunt, ſicut in poſterum audaciſsimæ gentis vim atque ſolertiam minimè contemnendam eſſe declararent. Præerat Emporio Franciſcus Ferruccius Florentinus, novæ militiæ laudem quærens, quòd Neapolitano bello apud Soderinum proquæſtor fuiſſet, multúmque ideo apud Nigras cohortes verſatus, reip. fortem operam, ut inde clareſceret, præſtare cupiebat. Is Laſtram oppidum, quod diximus firmo validũ muro, iuſto tuendum præſidio ratus, quoniam magno uſui obſeſſæ urbi adſuppetendos commeatus iudicaret, eò cum trecentis militibus tres centuriones Michaelem Angelum Paranium, Florivantium Piſtorienſem, & Octavianũ Bertinorum è togata Gallia ea ſpe miſit, ut eos contiuuo perampla tormentarij pulveris copia, & commeatu adiuturũ promitteret. Sed cẽturiones oppidum vacuum temerè ingreſsi, confiſiq; Ferruccij promiſsis, dum ea parant quæ ad defenſionem opus ſint, hoſtes contra ſe adventare cognoſcunt. Aurantius namq; hiſdem de cauſis, quòd id oppidum opportunum hoſti fore providebat, expugnandúmque cenſebat, ad id munus Rodoricum Ripaltam cum Hiſpanorum cohortibus è caſtris miſit. Tum verò centuriones, quos antea dixi conſtanti animo Hiſpanos muro ſcalas apponentes multis vulneratis repellunt. Quare permotus incenſusq; Ripalta ab Aurantio poſtulat, ut ſibi tormenta muralia ſubmittantur. Nec ille petenti deeſt, mittunturq; cum tormentis muralib. duo milia Germanorũ, quorũ adventu murus quatitur atq; perrumpitur, Germaniq; illac intrare contendunt, dum Hiſpani ad inferiorẽ oppidi partẽ ſcalis rurſus murum aggrederentur. Centuriones deficiente ſulphureo pulvere, nulloq; commeatu adiuti à Ferruccio uti ſperarant, animo perterrentur, nec intrantiũ hoſtium vim fortiſsimè ſuſtinent, ſic ut abiectis fœdè armis, fruſtraq; ſalutem deprecantes crudeliſsime a Germanis trucidarentur. Ab Hiſpanis verò reliqui omnes; qui in inferiore erant oppidi parte, paucis vulneratis caperentur, & cẽturiones nõ iniqua ſorte in Hiſpanos incidentes, dedentesq; ſe æquo militiæ iure, ab his demũ ſe centenis ſingulis aureis redimerent. Dum Laſtra quateretur capereturque iam perditis rebus, ſupervenerunt auxilia: nam Otho Montacutus cum vexillis quatuor peditum è Prato, & Georgius Sanctacrucius, et Amicus Arſula cum equitibus urbe emiſsi per Signinum pontem ſe oſtenderunt, in quos tantus ab hoſte impetus eſt factus, ut equites citata fuga cõtinuò ſe eriperẽt eodẽ põte et pedites intento curſu evadẽtes ad Montelupũ, naviculis Arnũ tranſire cogerentur. Amiſſa Laſtra Florentini quòd, uti ſupra diximus, Ramazottus cum valida mõtanorum agreſtium manu ex Apœnino ſe demiſerat, & Florentiola oppidulo, Scarpariaq; caſtello occupatis, prædatum diverſas ſuorum manus emittebat, quę ſe in Mugellanum agrum uſq; ad Vicum pagum, et illinc dextrorſum ad Barbarinũ oppidum effuderant, & eos cõmeatus, qui inferri obſeſſæ urbi poſſent, intercipiebant: ut tot malis aliqua ex parte obviam irent, Othoni Montacuto imperant: ut Prato copias educat, & operam det, ut quos nanciſci poſsit ex his agreſtib. opprimat. Secreto etiam monetur, ut Trebiam villam Mediceæ gentis, quæ eſt medio ferè itinere inter urbem & Scarpariam intret, atq; ibi Mariam Salviatam cum puero Coſmo filio comprehendat, quod hæc Iacobi Salviati eſſet filia, apud Pontificem ſumma authoritate vigentis, ideoque obſes paternæ fidei foret, & puer uti populares dicebant, ty-

rannico sanguine progenitus tolleretur. Sed fata quæ consentientibus astris puero Etruriæ imperium destinabant, & ulla humani consilij malignitate præuerti non poterant, ab eo facinore Othonem auerterunt; siue quòd suopte ingenio parcendum puero iudicaret, quòd sub Ioanne patre nuper ordines duxisset, siue eam villam valido quorundam veteranorum, & eius viciniæ magno agricolarum numero, quos Saluiata ibi aleret, falsò teneri didicisset. Trebia nequaquam adita Otho sinistrorsum deflexit ad Barberinum, vt ibi nonnullos ex hostibus qui aliquantam pecoris prædam coegerant, improuisus opprimeret. facilè itaque euenit vt eos profligaret, & prædam relinquere cogeret, atque inde Pratum est reuersus. Sed non multo post Otho in speciem patratæ cædis in quendam ciuem Lutherij prætoris alumnum reus factus; re vera autem quòd apud Trebiam vti iussus erat, Saluiatam cum Cosmo filio comprehendere noluisset, & illi opportunè ad Scarpariam oppidum refugissent, tacitæ pœnæ loco captus tortusq; est, et inde in tetrum carcerē coniectus; quòd octouiralis magistratus inuidiosum fore prospiceret, si de viro forti nequaquam evulgatæ suspicionis crimine circumvento capitale supplicium sumeretur. Eodem hyemis initio Pyrrhus Stipicianus cum suis cohortibus ad soluendam obsidionem Peccioli oppidi in agrum Pisanum ab Aurantio missum cum Florentinis copijs bis improsperè conflixit; semel ad turrem quam diui Romani vocant, & iterum ad Martis pagum, qui est inter Palaiam vicum atq; Montopolim. Descenderat è Calphurnianis saltibus in Etruriam Hercules Rangonus, ab Alfonso Atestino cum valida equitum & peditum manu missus (nam is Herculis ipsius Alfonsi principis filij vices gerebat, quem paulò antè Florentini numerato stipendio conductum, eorum militiæ ducem summum appellarant): verum deterrente Cæsare in Pontificis gratiam, ne filium mitteret Alfonsus, quum adolescens Hercules toto eo belli munere subtraheretur, quin copias mitteret tanquam acceptis iam stipendijs Florētinorum sacramento addictas, adduci non potuit. Itaq; Rangonius Ceccoto Tosingo Florentinorum legato adducente, & ex præsidijs Pisanis augente eius copias, Cæsarem Foroliuiensem, cum ala Aurantianorum cataphractorum Peccioli hybernantem obsederunt, tripliciq; certamine fatigatum eò planè iam perpulerant, vt diu hostium vim sustinere non posse appareret, quum aduentu Pyrrhi relicta oppugnatione perterriti ad Pontaderam se ita receperunt, vt postridie Pyrrhus excursione facta magnam maioris pecoris prædam abigeret, & sequētibus diebus dispositis insidijs Ceccotus atque Rangonus eum satis patenti campo adepti immissis cataphractorum turmis facilè funderent; quanquā Pyrrhus indomito corporis atque animi vigore aliquandiu fortissimè restitisset. Capti sunt tres eius cohortium præfecti, quum multi ex eius peditatu aut cæsi aut vulnerati fuissent; sic tamen vt non multos pòst dies à Pyrrho, qui apud Castellum Florentinum copias instaurarat, in eundem agrum redeunte à victoribus Hercules cognomento Brasischella Pisani sanguinis egregiè fortis fusa eius cohorte apud vicum Furculas interficeretur. Secundo verò prælio (vt diximus) maiore aliquanto accepto incommodo, quum ad Montopolim se recipere posse credidisset, eo euentu profligatus est, vt quum Michael Montopolitanus qui rursus oppidanos à Florentinis rebellantes ad fidem redegerat, è cliuo cum armatis decurrisset, Pyrrhus qui pertinacissimè equestri prælio contenderat, in præpeditam fossam præceps propelleretur, vnde quum ad

salu-

salutem nullam sibi opem superesse conspiceret, relicto suo, qui tenaci voragine hæserat, atque alieno repentè conscenso equo, fuga se eripuit, quo casu Pallota Perusinus & Bartholomæus Spiriteus, nonnulliq; alij clari nominis præfecti in potestatem Rangoni devenerunt. Nec multo pòst sub ipsum brumæ exitum magno luctu occupata est civitas, quòd duos inclytę virtutis duces, uno hostilis tormenti ictu amisisset. Nam quum in horti munitione, quam iuxta cœnobium divi Miniati ligneis substructionibus erectam fuisse diximus, Marius Vrsinus, & Georgius Sanctacrucius speculabundi prospectarent, è Giramonte emissa colubrina quę lateritiam columnam perfregerat, interfecti sunt, quorum mortē eò lugubrius luxit populus, quòd eodē ictu accumulatis funeribus interijsset Averranus Petrinius, Etruscæ iuventutis formosissimus. Exeunte anno, qui erat trigesimus a partu Virginis supra mille et quingentos, Carduccius dictatura se abdicat, quòd is honos promulgata lege prorogari nō poterat, et successori Calen. Ianuarijs esset ineundus, scil. ut tāta dignitas latius dispensata, propositaque ex æquo à pluribus peteretur. Suffectus ei est Raphael Hieronymus, quem è legatione Cæsaris redeuntē elevatis hostium viribus, senatū in pristina spe tuendę libertatis, sustinendiq; belli prolixè cōfirmasse diximus. Hic nō singulari tantū popularium studio adiutus est, sed mirifica etiam optimatium suffragatione, & pręclaro assensu corū civium, qui Mediceo nomini addicti, honestā pacem potius quàm asperū & difficile bellū probarent. Existimabant enim pleriq; cives, Raphaelem nequaquā tanta duritie acerbitateq; qua dudū Carduccius se totum à cogitatione pacis subduxisset, magistratum gesturum, quòd multis affinitatum necessitudinibus patritio ordini coniunctus, publicū bonum popularium factioni præferre velle crederetur. Sed eum usq; adeò nova summæ potestatis insignia spe clarioris famę inflaverant, depravaverantq; eius animū quorundā amicorum malignæ cohortationes, ut facilè omnium rerū, quæ publicam salutem respicerent, oblivisceretur, & summum decus in obstinatione gerendi belli reponeret: exitioso quidem consilio, cum sibi uti evenit, tum etiam nonnullis alijs qui propter insanā pervicaciam abhorrentes à pace, dignas postea improbitatis pœnas dederunt. Sed dictator ut declinaret invidiam importuni consilij sui rationes honestissimis sententijs atq; sermonibus contegebat, eoq; simulantius, quòd dudum apud Bononiam singulari cum laude Cæsaris, Franciscum Sfortiam Mediolani principem restitutum, Venetosq; item, qui Rhavennam & cerviam Pontifici redderent, à Cæsare ex amplissima eorum legatione in amicitiam receptos didicerant. Alfonsum quoq; Atestinum Ferrariensium principē, qui sub fide publica Bononiam venisset, totam ipsius de Regio Mutinaq; urbibus cōtroversiam ad arbitrium Cæsaris disceptatoris relaturū: Pontificem verò dexteritate ingenij & longa prudentia in rem suam opportunè præditū, cuncta quæ vellet ab ipsò Cæsare impetraturum. Propterea Germanos Apœninū transisse, tirones Hispanos descendere in Etruriam, & tormenta maiora per Apœninū superatis asperrimis saltibus transvehi ad mœnia à duplici loco ferienda aperiendaq; postquam nihil adhuc Aurantius è sua parte murum maioribus tormentis pertentasset. His adversis famæ rumoribus cives in universum admonebantur, ut maturè æstimatis periculis æquam pacem aspero bello facilè pręferrent, ob id iam in coronis detestabantur id Carduccij consilium, quo delectis legatis, atq; his diu retētis, et postremò sine mādatis publici decreti missis,

Pontificem non impudenter modò elusissent, sed noua contumelia plurimū exacerbassent. proinde advenisse tempus credere, quo legati mitti ad Pontificem deberent, quando Cæsar à nemine quàm ab ipso Clemente exorari posse crederetur, neq; ob id vllo piaculo ciuitas offendi posset, si à sacrorum principe ciueq;, quem alias non inhumanum, sed beneficum experti essent, supplices iustam peterent pacem, eoq; demissius quod eam necessitate potius quàm voluntate expressam peti appareret, ab his qui diuersis obsessi castris, & à Gallis deserti, neq; à Venetis adiuti, nullā præterquàm à Dijs immortalibus opem expectarent. Quo fremitu populi adductus Raphael, quanquā cuncta eius consilia ad bellū essent destinata, vt certius ciuiū animos exploraret Nonis Ianuar. vniuersum concilium indixit, vt liberis suffragijs decerneretur, mittendi ne essent legati ad pontificem. Coiuere mille et sexcenti homines, atq; in suffragium iuere, vsq; adeo in id decretum propensis animis, vt mille supra trecentas atri coloris fabas numerarent, eorum scilicet qui probassent, reliquorum verò albæ a bonis ciuibus irriderentur. Quod aduerso inopinatoq; suffragiorū euentu fractus atq; deceptus Raphael astuta præclareq; nefaria prævaricatione vsus decretum fieri vetuit, reiecitq; ad peculiare consilium octoginta virorum, qui id Consilium explorandæ tantùm voluntatis, non conficiendi decreti causa vocatum, impudentissimè decepta republica iudicarunt. Hac actione dictator præclarè extitit popularis, & sicuti apud bonos ciues intempestiuæ atq; leuissimæ improbitatis notam subijt, ita apud populares, quos vulgo ab insana bili peruicacia rabidos vocabant, mirè laudatus est. Alteram quoq; minoris inuidiæ labem suscepit, quum postulanti Malatestæ sceptrum & vexillum supremi militaris imperij insignia, atq; ornamenta, altera eius inchoati magistratus actione concessisset, contradicentibus multis, qui supremi imperij potestatem nondum planè explorato eius hominis ingenio, aut cautè, aut nunquam tribuendam censerent. Multa nanq; in ea republica, quæ tota popularis euaserat, rapidè & inconsultè fiebant, quæ sæuitiæ labes præcipuè apud rabidos & turbidos eius factionis, tanquam necessaria probabatur: nam capitale erat obloquētibus de eo Reip. statu, aut quoquo modo cōplectendæ pacis mentionem inducentibus, siquidem vel leuissima suspicione rei maiestatis facti festinato supplicio plectebantur. In his fuere Laurentius Soderinus, quòd literas accepisset à Baucio Valorio, qui in castris pro legato apud Aurantium Pontifici operam præstabat. Iniecto siquidem laqueo è fenestra latronum more præcipitatus est, & Ficinus Marsilij clarissimi philosophi nepos, quòd Cosmū Medicem, à quo vrbs admirandis ædificijs, templisque præcipuè esset adornata, iustum patris patriæ titulum meruisse dixisset, abscisis à carnifice ceruicibus, stulti proloquij, quanquam non inepti, pœnas dedit. Carolus quoq; Cocchus, quòd in corona dixisset æquum esse, vt in libera ciuitate cuncta belli & pacis consilia per omnes ciuium ordines dispensarentur, vt vno consensu ciuitatem liberam & libertatis iura tuentem sentirent & agnoscerent, intempestiuæ sententiæ, quanquam non iniquæ, capitali supplicio pœnam subije: sic vt nec cucullato Franciscani ordinis, cui Rigogolo cognomen fuit, pepercerint, quòd Pontificem alloquutus fuisset, imposito maiestatis crimine, quasi tormenta apud diui Miniati templum collocata clauis per spiramenta inditis configere cogitasset, in ipsa cuculla miser sacerdos decollatus est Quin etiam ab intemperanti odio in Mediceos, quod ciuitati maximè pudendum, & hostibus

pariter

pariter ridendum fuit, Antoniū Carafullam à vetere insania non insulsum morionem, Mediceæ domus familiarem, in eum carcerē, qui Stincus appellatur, duci iusserunt, quòd perambulando urbem, vociferandoq; comitantib. et arridentib. pueris, decuriones & ędiles dixisset nunꝗ recte annonam curaturos, nisi Mediceorum instituta ad memoriā præsentemq; usum revocarent, qui vili pretio commeatū omnis generis coemendum in omnib. foris proponere consuevissent. Sed Carafulla quum traheretur à lictoribus subinde dixerat (quod diuturnæ ei calamitati fuit,) Neque vos apparitores, qui me invitū perducitis, propterea minoris pretij emptam, quam sesqui aureo nivei panis heminā comedetis. Nam tum maximè annona creverat, & magna obsoniorum in urbe penuria esse cœperat, ita ut milites opimi aliàs convictus consuetudinē, ut stipendijs parcerent, ad Etruscam frugalitatem redigere cogerentur. Iam sese aperuerat annus, & vere novo utrinque milites segnitiem torpida hyeme conceptam, ita corporibus atq; animis discutiebant, ut minutis prælijs quotidie certaretur, & Florentini nihil intermittebant, quin circa urbē institutas munitiones perficerent. Nam sicuti suburbana ędificia, quę tot sęculis condita à singulis portis extendebantur, miserabili consilio funditus everterant, antemurales pro portis aggeres extruebant, tormentis atq; præsidijs impositis, ne alicunde hostis ex propinquo tormenta subvecturus, atq; oppugnaturus sese insinuaret. Tormentorum namque omnem apparatum, qui per Apœnini iuga, præaltásque crepidines asperrimarum vallium advehebatur, in plana ad Campum munitum oppidulū pervenerant. Huic præsidio erat Petrus Velleius cum septem tironum Hispanorū cohortibus. Is totus apparatus qui genere, magnitudineq; & numero erat admirabilis, atq; ideo hostibus metuendus, magno fabrorū labore reficiebatur, quo iniquissimo itinere luxatis currubus & perfractis rotis, in præsens usui esse non poterat. Quibus de rebus fiebat, ut Florentini Pratum oppidum ultrò desererent, & ad famam tanti tormentorū apparatus, magnus agrestiū & novorū militum numerus ad Cæsariana castra conflueret spe prædæ: siquidem allecti non dubitabant, quin admotis tormentis urbs caperetur, & singulari tot gentiū obsidentium lętitia diriperetur. Ob eandem causam Hispanorū vexilla septem, quæ Cæsarē è Bononia in Germaniam profectionē parātem sequi noluissent, proptereaq; iussu irati Cęsaris privati stipendijs, et cū ignominia à Vastio dimissi fuissent, sub Fesulano mōte cōsederant, ita occupatis pulcherrimarum villarū ædificijs se permuniverant, ut undiq; prædatū irent, & urbe egredi excurrereq; ausis è superiorib. locis insidiarentur, sic ut nemo lignatum prodire auderet sine certo militari prędidio, ut tum accidit quum lignatoribus Cruciana porta egressis, quæ tutiorem, quòd esset maximè aversa hostibus, egressum habere videbatur, cruentæ conserendæ pugnæ occasio prębita est. Ibatur namque secundum Arni ripas, & lævorsum in eos campos, qui à cœnobio sancti Salvij plana vocantur, ubi ante ducentos annos Henricum Cæsarem Florentinos oppugnantem castra posuisse memorabant. Exeuntium autem peculiare munus erat succidere passim virgulta, atque his fasces conficere quibus in cōstruendis aggeribus ad continendas glebas intermiscendo & coę quando uterentur, simulq; iumenta quędā maioris pecoris, quæ ab agricolis in urbē coacta fuerant, in herbidos campos pastū educerent. Secundum hos binę ternæque militum cohortes præsidio ibant, ex militibus, qui ea de causa in urbe certis locis erant collocati, ut extraordinario munere, ubi opus foret, operā

navarent.Eò die id munus obvenit Anguilloto Pisano,& Frãcisco Bardo Florentino.Pisanus propterea quòd à Roscio sub quo ordines ducebat,paulò ante è castro,quod nunquã antea acciderat,in urbẽ transfugisset,ipsi Roscio ita erat invisus,ut Aurantij iudicio turpissimę necis exitio destinaretur.Fortè autẽ exeuntibus porta cohortib. eius vexillum conspectum notatumq; est à Cæsarianis,ipsoque præcipue Roscio,qui trans Arnum è collib. cuncta prospiciebant. Nec mora Roscius Aurantium adit, occasionẽ opprimendi Anguilloti adesse docet,si Arnum trajiciat,& frequenti atq; expedito equitatu vagos hostes patentib.campis adoriatur. Probat consilium Aurantius,accersitoq; Ferdinando Gonzaga,& subsequentib.multis ducibus atq; præfectis, intra tertium lapidem contra Rapazanũ pagum,reperto vado trajicit,bipartito hostes invadi imperat.Ipse ante alios galeatus patenti strata via defertur versus portam,reliqua manus ad dextrã latiore flexu concitata hostes circundat.Itaq; pręciso ferè in urbem reditu Anguillottus frustra composito suorum globo pręliatur,equites undiq; consurgunt,peditatumq; eius serò fugam meditantem consequuntur,prosternunt,lateq; trucidant.Ipse ingẽti ictu clavę ferreæ caput percussus, quum Ferdinando Vitello Neapolitano equitum præfecto se dederet, nec ubi agnitus ab eo reciperetur,quòd Vitellus eum ad subeundam perfidiæ carnifici tradere infame sibi fore testaretur, Ergo,inquit, Anguillottus patere,ut hoc à te impetrem viro forti,scilicet ut tua potius quàm carnificis manu concidam: atque ita vir alioqui strenuus, quodam liberali misericordiæ genere, iugulatus à Vitello occubuit. Eius verò signifer Cicchus Buteius qui unà transfugerat,quum iam deditus & captus esset,manu ipsius irati Roscij per ilia transfossus interijt. In Franciscum verò Bardum humanius res gesta est: nam ipse cum sua cohorte penè tota captus, & persoluto redemptionis pretio dimissus est,quum milites armis tantùm exuerentur. In eo improvisæ equestris procellæ strepitu Ioannes Vincius, portæ custodiæ cum sua cohorte præpositus, quòd esset Anguillotto familiaritate coniunctus,opem ei ferendam existimavit,desertaque porta ad Salviana usque plana progressus est, spectator editæ cædis potius quàm non serus circumventis & oppressis adiutor,magno quidem salutis suæ periculo:quoniam Malatesta è monte prælij commissi tumultum cernens,gravioremque impetum inde facturos hostes putans,cum Zanobio Bartholino ad Crucianam portam advolarat,quam ubi desertam custodia reperit,magno iræ impetu accensus,invectusque in Vincij temeritatem, laqueum paravit,quo rediens Vincius in porta suspenderetur.Sed is quum iam rediret de adventu Malatestæ atque eius iracundia admonitus opportunè secessit in Salvianum templum,conscensaque sacra turre tam diu delituit,donec Malatestæ ira deferveret,ignominiæ tamen propter admissum summi periculi facinus adempta ei est portæ custodia.Cæterum Aurantius Anguilloti & signiferi eius cæde satis expiatum eius transfugium ratus,nihil se ulterius promovit,atque eodem amnis vado in castra reversus est. Nec multis inde diebus extra Pratensem portam equestri prælio certatum est,quum forte Aurantius & Vastius explorandi loci causa cum ala equitum amnem tranassent, apud eum vicum qui Lignarius appellatur,melopeponũ fertilitate insignem. Non enim longè ab eo vado munitio quædam perducebatur ad Germanorũ castra,quæ non multum inde aberant.Ab ea nanque parte mœnia latè speculati tanquam infirmiora expugnationi destinabant, ad eosque acciti propter eandem cau-

sam

fum Petrus Vellcius, ipſeque Ludovicus Lodronius, quem in loco Felicis Vitembergi diſcedentis Cæſar Germanis præfecerat. Hi omnes quum explicatis & diſcurrentibus turmis è ſummo portæ propugnaculo extra tormenti ictum proſpicerentur, atq; ad eam portam Malateſta decurriſſet, ipſius iuſſu Iacobus Bichius Senenſis, quem Neapolitano bello inclaruiſſe diximus, in procurſantes Hiſpanos repétinus erupit, nobiliſq; à ſolis equitibus pugna edita eſt: nam ſæpius inſtaurato impetu cum utrinq; creſcentibus auxilijs novæ turmæ pugnam capeſſerēt, adeo acriter dimicatū eſt, ut unus ante alios Bichius albicante criſta conſpicuus promptiſsimè dimicans, vel ab hoſtibus impensè laudaretur. Eo ardentis pugnæ ſpectaculo ipſos Aurantium & Vaſtium in certamen allectos atq; protractos ferunt, quod Vaſtij haſta corolla ſerica ad cuſpidem redimita: illius verò pileus è purpureo ſerico villoſo turbinatus, à pleriſque noſcerentur. Sed cùm pugna habuit eventū, ut Bichius preſſus multitudine incumbentium hoſtium maturè nec indecenter ſe recipere cogeretur, receptusque intra portam cum galeam aperuiſſet, honeſtiſsimis accumulatis laudibus à Malateſta commendaretur. Eo die tanquam ex condicto tormenta quæ erant trans Arnum Olivetano in podio collocata, & quæ erant in ſuperiore portæ propugnaculo ceſſaverunt, ut equitum virtus lætius & tutius utrinque ſpectaretur. Sed Bichius non diu ea laude honoreque lætatus eſt, quum intra paucos dies præſtandæ operæ cupiditate incenſus ab eadem prodijſſet porta, vel negante Malateſta, ut ad eam quam diximus à Germanorum caſtris ad Arnum uſque perductam munitionem excurreret, ſcilicet ut aliqui eo vado commeatū in maiora Aurantij caſtra devehētes ſubito incurſu interciperentur. In eum ſiquidē equo albo vectū, hoſtes ab Olivetano aggere falcone direxerunt & contorſerunt, cuius pila dextrū ei crus abripuit, perſoſſo & cadente equo, ſic ut ſemianimem nonnulli equitum in pedes deſilientes ſublatum intra portā cum multo luctu referrēt: neque eo mortuo quiſquam equitum æquè fortem operā poſtea Reip. præſtaſſe viſus eſt. Interim Florentini tot fortiſsimis intra paucos dies ducib. infeliciter amiſsis, creſcentibusq; in dies hoſtium viribus, ac undiq; deſperatis auxilijs graviter affecti, quòd difficiliora ſenſim cuncta ſibi obventura proſpicerent, ita ſuſpenſis animis honeſtæ pacis nomen complectebantur, ut iterum de mittendis legatis mentionem inducerent. Rebantur ſiquidem ipſo Cæſare nondum Bononia profecto, æquā à Pontifice pacem ſe facilè impetraturos: quoniam Clementis animus vel tot exulceratus ipſorum contumelijs, cohortante Cæſare, non inani Chriſtianæ pietatis verecundia, & civili quodam pudore leniri expugnariq; poſſe videretur. Sed ad eam rem toties fruſtra actitatam, quum quiſq; graviſsimus ſenator facilè recurreret, nemo tñ quid in arcano animi ſentiret, in conſilio publico atque ipſa curia liberè proloqui audebat, propterea quòd plerique cives privato adducti periculo pulicam ſalutem potius negligendam q̃ odium irritatis popularibus periculoſa cum laude parandum iudicarent, tanto conſenſu ut quum muſſarēt omnes, libertas ipſa non media in urbe quę hoc inani titulo gauderet, ſed in ſenatu maximè quæreretur. Verùm non defuit in Repub. honeſtiſsimus iuvenis, qui eam animorum conſternationem malo publico inter cives obortam, gravi facundia deteſtaretur, atque diſcuteret. Is fuit Philippus Melior probo ore, uti ſibi licebat, quòd eſſet ſuæ tribus collegij ſignifer, e ſuggeſtu apud ſenatum frequentiſsimum in hanc ſententiam loquutus eſt: Sæpenu-

mero audivi, cives optimi, ab his natu maioribus qui authoritate prudentię in hac civitate maximè valuerunt, nihil in ipso imminentis periculi limine perniciosius esse longa deliberatione, quæ exiguo temporis spatio circumscriptã rectè sentiendi atq; opportunè agendi facultatem eripiat. Quandoquidem magno sit usui celeriter explicare & terminare consilia, quum necessitas urget, & in medio discrimine salutis ultima remedia deposcit. Propterea sicuti præclarè video animadvertoq;, extrema nobis consilia incumbunt, vel ob id tractatu atq; explicatu duriora, quòd nullum mox ubi semel statuetueris salubrem habeant receptũ. unde afflictis & difficillimis rebus nova subsidia quærantur. Alia namq; atque alia in consulendo disputandi & decernendi ratione uti oportet, quum occasionum & temporũ singula momenta sapientes facilè respiciãt. Nam sicuti initia suscipiendarum & gerendarũ rerum prolixè differendo, maturè apteque expendere, & media astrictius perfinire decet: ita demum ultima expeditis sententijs claudare, nec ullam quum maturè facto opus sit aggrediendę rei occasionem elabi sinere, saluberrimum existimatur. Disputatur hodie diverso consultantium studio, num è Repub. videri possit, si in hoc asperrimarum rerum statu positi, legationem ad Pontificem decernatis, qua si optare licet non iniqua conditione ea petatur pax, quam ab initio Cæsar negarit, nisi in eam Pontifex consentiret. Primùm omnium non video cur decernere mittereque legatos insalubre sit, vel quod ad dignitatem pertineat, parum decorum: quandoquidem nihil melius, nihilque honestius esse possit huic civitati, quàm animos sicuti bello invictos, ita à communi concordia non abhorrentes ostendisse. Optandum enim est ut hi qui nos pervicaces potius quàm fortes, importunæque insaniæ vela inflantes appellant, non semper obstinatè pertinaces & imprudentes existiment, qui à bellicosissimis gentium prope omnium copijs diu obsessi, pressique his malis quæ diuturnum affert bellum, sæva armorum pati incommoda quàm de concordia cogitare malimus. Nam præterquam quòd mittere legatos & de concordia æquis condicionibus agere minimè pudendum est, quum ad supremæ fortunæ potentiæque principes mittantur, etiam nobis non erit inutile cum Pontificis, tum Cæsaris intimos sensus pertentasse, & quod plerunque frequentibus colloquijs evenit, ad abdita eorum consilia exploratius penetrasse: quandoquidem de compositione æquis conditionibus agendo, nihil de nostro iure depereat, quum nullam omnino pacem ab his simus accepturi, nisi ea tuta honestaque sit, & integra libertatis iura disertissimè nobis reservet. Hoc enim legati qui non sint gravissimarum rerum imperiti, sed fideles probiq; senatores, sicuti vos diligentissimè lecturos arbitramur, ante omnia cavebunt. Neque putarim, nisi me studium & amor erga patriam fallunt, Clementem tam adversum à patriæ pietate, Christianisque legibus fore, ut quum iam ægerrime tot sumptuum pondera sustineat, nihil nobis de iracundia sua vetere, tristique severitate remittere nolit. Quòd si ille etiam atque etiam obduret, nec Cæsar ipse quum in Germaniam cogitet proclivi ad concordiam ingenio sicuti suspicari licet, hoc bello se explicare velit, nec proinde ad pacem inclinet, nos certè hoc supremo legationis officio dignitati famæque nostræ satisfecerimus, atque eò alacriter & fortiter, quo nostra pietas & fortuna urbis ducat, ire contendemus, sic tamen ut extremos belli casus ultrò minimè subeundos existimem, si pius erga patriam, nec omnino insanus civis esse velim. Nihil enim magis miserum & calamitosum nobis esse potest quàm

quo-

quorundam consilium, qui nefaria crudelitate potius Saguntinorum & Campanorum exemplo, quum saluti suæ impiè diffidant, una secum universam civitatem miserabili exitu interire, quàm quoquomodo incolumem servare percupiunt, secus aliquando avorum nostrorum memoria Vbertus Farinata, vel hoc uno tantũ generoso animi decreto civis æternis laudibus attollendus, qui vinci exilioq; mulctari, quàm ad excidium florentissimæ patriæ cum factiosis nefarijsq; civibus conspirare maluerit. Perorante Philippo non dubitavêre patres, quod eius oratio tanquam à moderato, nec harum vel illarum partium cive profecta videbatur, quin legatos omnino mittendos decernerent. Sed ea præpedientium malignitas fuit, ut non hi quos negotij magnitudo flagitabat, sed levissimæ alioqui authoritatis, verum egregiè populares homines legerentur. Hi fuêre Aloylius Soderinus, qui nihil usque adeò gravi negotio dignum ab usu rerum præter familiæ nomen præferebat, & Andreolus Nicolinus assiduus & diligens potius mercator quàm senator, atque item Robertus Boncius, quem iampridem Thomæ Soderini soceri propinquitas quominus enixè concordiæ studeret, maximè suspectum faciebat. Hos ubi Bononiam pervenerunt, Pontifex quòd nec satis dignitatis, nec satis industriæ, synceræque voluntatis & fidei in his conspiceretur, adeo contempsit, ut effusè rideret, quod ad se pro eximijs senatoribus mercatores, nec primæ quidem classis è Florentia misissent. Nam quòd ad elevandam legationis existimationem maximè pertinuit, apparitores ministrique vectigalium Bononiensium, in ipsorum sarcinis nexi auri filorum ad telas aureas texendas, magnam vim mercimonij causa, ut portorium subterfugerent, deprehenderant. Quæ calliditas inepta negotio longè gravissimo, tanquam involuta tenuissimi lucri sordibus, eo validius ridẽda fuit, quod nihil certi ad conficiendam pacem prolatis mandatis attulissent, atque ita Clemens ridente etiam Cæsare, mercatorum avaritiã atque imperitiam in maximarum rerum consilio periculoque, ad exiguam lucri spem revocatam stomachatus, sic pertinaciam insaniæ proximam exprobraret, ut inde non obscurè explosi dimitterentur. Vbi verò domum sunt reversi, quod nihil omnino pepigissent, tanquam patriæ dignitatis egregiè memores atque constantes, ab ipsa factiosorum multitudine laudati celebratique sunt, gementibus bonis civibus, qui desperata concordia nullum nisi maximè funestum belli atque obsidionis exitum expectabant. Nec multos post dies ab insigni generosoque certamine Florentinorum quatuor iuvenum inexpectatæ celebritatis spectaculum est editum, quum Ludovicus Martellius inter cives nobilitate insigni, ac corporis & animi vigore florentissimus, Ioannem Bandinũ pari virium ac ingenij robore præstantem, quòd in castris apud hostes esset, ex provocatorio libello hostem communis patriç compellasset, propterea; eum ad singulare certamen devocasset in arenam, ut ibi Marte iudice uter ipsorum honestiorem causam tueretur, ostenderet. Condicionem non abnuit Bandinus, dixitq; ei si Martellius sibi asciscerer in eam dimicationem socium, ei se parem hisdem instructum armis in stadium producturum, atque ita Martellius Danthem Castellionum præferocem ex tota iuvẽtute virum delegit, cui à Bandino oppositus est Albertinus Aldobrandus vixdum pubescens immoderati spiritus iuvenis. Aurantius iuxta castra locum eis sub publica fide funibus circumseptum, triumq; gentium præsidio vallatum certantib. præbuit, quũ pari numero è Germanis, Hispanisq; & Italis delectæ cohortes, pugnãtes simul &c.

spectantes ab omni iniuria defenderent. Arma fuere singulis singuli militares gladij, neque aliud tegumentum præter unam in dextris ex lorica ferrea chirothecam. Dantes cui forte ducta par Aldobrandus obvenerat, quanquam circa brachij dextri nervos primo congressu grave vulnus accepisset, hostem in se insano procursu ruentem ea impavidi animi firmitate sustinuit, ut ambabus manibus gladium prætendens, in os incumbentis inferreret, eumque evomentem cum sanguine animam extemplò conficeret. Contrario eventu pugnabat Bandinus: nam alternante fortuna Martellio supra oculum vulnus inflixerat, admirabilique iudicio & gladiatoriæ artis peritia hostem eludens, adacto supra costas gladij mucrone victum & deditum fateri coegerat. Sed Martellium relatum intra urbem usque adeo gravis ex adversa sorte certaminis occupavit dolor, ut angore potius animi quam vulnerum dolore mortem accersisse crederetur. Id certamen sicuti eximiam virilis constantiæ laudem Bandino peperit, ita Danti par ferè decus attulisse videbatur, quanquam ille detractis spolijs, planeque integer & omnis expers vulneris gloriosius victoriæ suæ trophæum præferret, & spectatores præclarum totius belli omen acciperent, quod victis pariter atque victoribus non omnino lætum finem futurum arbitrarentur. Ab hoc alternę cædis singulari certamine Florentini varios in coronis serere sermones, accendi tamen fere omnes ad sustinendum gerendumque bellum, tanta obloquendi libertate, ut non milites modò, sed ducem quoque ipsum Malatestam nimis longæ atque importunæ cessationis convicio perstringerent. Non enim mœnia vigilanter tantùm defendenda videri, sed audacibus consilijs erumpendo lacessendoque aliquam retundendi hostis in spem universæ victoriæ occasionem aperiendam esse dictitabant. Viros quippe fortes & pro libertate pugnantes, nullo vel difficilium rerum periculo terreri debere, quominus fortiter audeant, & tentata sæpe dubij Martis fortuna non constantiæ modò, sed vividæ virtutis famam ardentissimè defendendam demonstrent. Non eandem siquidem esse obsessorum & obsidentium conditionem. obsessæ namque urbis opes ab immodicis stipendiorum sumptibus sensim atteri, absumi interim commeatus, et spes omnium infirmari, quum ex adverso obsidentibus nihil earum rerum omnino sit defuturum. Qua spe freti hostes nec admovere tormenta audeant, nec murum usquam tentare velint, quod perpetuas promptissimorum militum & civium cohortes fulgentibus per muri coronam galeis atque thoracibus perpetua in statione conspiciant. Proinde ad existimationem cùm externi præsidij, tum urbanę militiæ tuendam, omnino conandum esse aliquid valida eruptione, ne militum torpescant manus, studiaque populi languescant, et hostes cum viris longè fortissimis æquissimæ causæ nomen tuentibus perpetuò se dimicaturos intelligant. His sermonibus non obscure offendebantur militum animi, universum totius suæ rei censum ad unum decus bellicum referre soliti. Sed multò magis hæc evulgata intemperanter Malatestæ nomen lædebant, ita ut non omnino devoranda existimaret, palamque diceret, nequaquam ea ratione qua imperitus populus censeret, sed ea qua probus nec incautus imperator uteretur, urbis salutem defendendam, atq; ita vociferando intempestivas populi voces redargueret. Sed idem decurionum, reliquorumq; magistratuum erat sensus, præcipuaque omnium experiendarum virium voluntas: quam quum dux prudens frustra improbando damnandoque diutius sustinere non posset,

set,

set, postulantibus militibus, ut id impetrari pateretur, eruptione certare constituit, severè proloquutus ad id se invitũ trahi, quando hostium munitiones non modò non expugnari, sed nec sine maximo detrimento tentari posse testaretur. Existimabat Malatesta nequaquam absurdis rationibus impetum ad castra Hispanorum esse faciundum, ut acerrimæ & pugnacissimæ gentis vim experiretur, opinionemq; de eorum virtute latè conceptam aliquo illato detrimento apud Italicos milites elevaret: quod accidere posse rebatur, si tribus uno tempore prælijs trina eruptione facta eos munitione loci confisos, & nihil tale timentes adoriretur. Neq; enim anteà Hispani superioribus prælijs ad Giramontem factis sese immiscuerant, nisi per extraordinarios excurrentium manipulos: quoniam diversissima in parte essent constituti. porta nanq; divi Georgij, quæ est in excelso collis supercilio iuxta editissimum aggerem, quem Amicus Venafranus suarum cohortium peculiari præsidio tuebatur, Hispani longo tractu occupatis villarum ædificijs usq; ad Olivetani cœnobij montem extendebantur, despiciebantque urbem è perpetuo colle, eoq; præsertim, cui Scopeto nomen est, & divi Donati templum habet, adeo Catelinæ portæ ex propinquo imminentes, ut muri corona colli subiecta, non plus quàm ad teli iactum distet, sic ut perpetuis munitionibus obsessa Romana via a Catelina porta, & Pisana item via, quę initium habet ab ipsa Fridiana, quę occidentalis est, cuncta complecterentur: ipsis porrò Hispanis in tergo ad meridiem Germanorum castra apud Aurantij prætorium essent, & Italicæ cohortes ad diversissimam ab oriente divi Nicolai portam iuxta Arnum perpetuis custodijs obtinerent. Cæterùm Venafranus, qui à suo latere Hispanos aggredi distinereq; iubebatur, imposito muneri adesse non potuit, quũ fortè eo die à Stephano Columna propter contemptum superbis verbis sui nominis decus infra Miniati templum fuisset interfectus. Neq; enim signifero sui præfecti inopinata cæde perterrito is animus fuit invadendi hostis, qui in Venafrano excellens proculdubiò, & maximè efficax futurus sperabatur. Sed Malatesta nihil eo casu permotus Catelina porta Octavianum Signorellum inter Perusinos præfectos nobilitate virtuteq; facilè principem erumpere iubet. Hunc consequebantur pugnacissimi minores duces, Binus Mancinus, Blasius Stella, Raphael Orbetanus, Prosper Cornea, Marguthes Piccininus, Caccia Altovitus, Hadrianus Cauda, & Paulus Corsus, qui intrepidè strata via inter procellam glandium dextrorsus evadentes, in collem cum Hispanis terribile maximeq; funestum certamen contraxerunt. eodemq; puncto temporis à Fridiana porta erupere cum suis cohortibus Bartholomęus Montanus & Rodulphus Assisius, qui in lævam flexi ab Olivetano monte cum Hispanis à tergo sese ostendentes ingenti ausu, impressioneque novam inière pugnam, sic ut Hispani & in fronte sustinere hostem, & in tergo ancipiti periculo dimicare cogerentur. Sed his magno fuit præsidio Baracanis Cantabri mira constantia, qui eo die solertissimi ducis, & fortissimi militis munia implebat. Nam cohortatus est suos, ut impigrè consisterent, inveterat æque virtutis ante partum decus adversus collectitios milites, urbanamque turbam tueri vellent. Itaq; cocuntibus ad vexilla undiq; Hispanis, & sclopettis egregiè rem gerentibus, adversariorum impetum constantissimè sustinebant, tantusque erat sclopettorum strepitus, & tantus volitantium glandium stridor, ut multi undiq; caderent, & longè promptissimi, qui intrepidè pugnam capesserent, vulnerarentur.

Ad eum ardentis prælij tumultum excitus imperator Aurantius proximas Italicorum cohortes Andreæ Castalij laborantibus Hispanis subsidio mittit, tormenta produci displodiq; in hostes iubet, & Germanicam phalangem in ipsa Romanæ viæ latiore area constituit. Ferdinandus quoq; Gonzaga levis armaturæ equites inter Marignolæ pagi campos, & Scopetũ montem inducit, ita ut amplissimi iustiq; prælij apparatus, & à castris, & ab urbe conspiceretur. Nec Malatesta quanquã infirmo atq; imbecillo corpore, animo tamen adversus pericula indomito, & egregiè provido, laborantibus suis deerat, quũ opportunè fessos & sauciatos reciperet, & novis atq; integris cohortibus pugnam sæpius instauraret, quando nulla ex parte Etrusci vel in summa locorum iniquitate quicquam Hispanis de virtute concederent, donec Baracanes glande traiectus occubuit. Nam tum Etrusci veluti redintegrata victoriæ spe ardentius incubuerũt, sic tamen ut pari propè virtute Rodericus Ripalta, Macicaus, & Buccanigra mirificè resistentes Etruscos sustinerent, & mox accedentibus Neapolitanis Castalij vexillis, loco pellerent, & per deiectus montis summotos urgendo deturbarent. Quibus suorum atque hostium casibus animadversis Malatesta, quòd multi cecidissent, plurimique essent vulnerati, receptui cecinit, atq; ita nihil iam tormentorum muralium metu, persequentibus Hispanis prælium diremptum, quo nullum eo bello cruentius editum fuisse constat. Nam utrinque quingenti fermè milites ex fortissimorum numero desiderati sunt, multi porrò vulnerati mortiferis glandibus. Ante alios autem Octavianus Signorellus, quum se recepisset ad portam, & fessus longo prælio equum conscendere vellet, crassiore ictus glande occubuit, & secundum eum medio in certamine interfecti sunt Fantaccius Corsus, & Giubbonarius Ferrariensis eximiæ fortitudinis cohortium præfecti, atque item Ludovicus Machiavellus Nicolai Florentinæ historiæ scriptoris filius, quum cohortis signum gestaret, Petrusq; Pactius eximiæ nobilitatis civis. Septem quoq; clari nominis centuriones graviter vulnerati discesserunt. Apud Hispanos autem prȩter Baracanem ipsum Cencius Neapolitanus Castaliæ cohortis prȩfectus, dum laborantibus suis opem ferret, interfectus est. Multi autem & in his duo signiferi mortiferis vulneribus affecti sunt. Malatesta in urbem rediens Octaviani mortem, & totum eius cruentæ pugnæ detrimentum, eo animo vultuq; ferebat, ut renidenti fronte obvios interrogaret, an cupiditati ipsorum inconsultè pugnam poscentium planè satisfactum putarent, postquam quantum posset loci iniquitas, & quantum veterani externiq; militis dextræ valerent, facto periculo didicissent. Tantũ verò absfuit ut hoc irrito adversoq; prorsus eruptionis conatu, vel civium vel militum animi perculsi aut imminuti sint, ut cõstans opinio vulgaretur, Etruscos, qui præstantissimis animis eruperãt, excellentiq; virtute dimicarant, aut insignem victoriam relaturos, aut singulare detrimentum non Hispanis modò, sed reliquis etiam hostibus illaturos fuisse, si ab altera parte sicuti fuerat constitutum, Venafranæ cohortes erumpendo parem operam præstitissent, nec subeuntium è reliquis duabus portis acerrimum initioque felicem ascensum, una potius locorum iniquitas, quàm hostium virtus importunè retardasset. Quo animorum habitu fiebat, ut cives neq; præclarius studium ostendendȩ virtutis in prȩsidiario milite requirerẽt, neq; in Malatesta efficacioris animi atq; operæ officia desiderarent, quando illi, qui pro dignitate Etrusci nominis dimicando ceciderant, decreto publico

iustus

iustus exequiarum honos haberetur, & dux amplissimis honestaretur laudibus, vel ob id præsertim quòd certissima ratione usus, ea quæ parum secundè evenerant, rectè providendo præsensisset. His de causis quòd instantia ad certum diem stipendia nisi ingratè viris fortibus, & de Repub. benemeritis protrahi nequirent, dictator ab inopia ærarij, & quòd iam esculentarum rerũ gravis penuria sentiretur, perturbata mente, elisaq; penitus religionis & pietatis ratione, ad id decretum, quod antea à Carduccio inductum fuisse diximus, invidiosum utique bonis omnibus atque nefarium descendit, quò è fanis cuncta donaria tolli atq; divendi iubebantur, inter quæ præter auream crucem prægrandibus gemmis ornatam, quæ erat in delubro divi Ioannis, etiam fuit mitra illa insignis pretiosissimis redimita gemmis, à Leone Pontifice pari liberalitate templi maximi altaribus dicata consecrataq;. Sed nemo ferè reperiebatur qui ea ornamenta profanis manibus attrectare vellet, & Bernardus Baldinus gemmarum ęstimator peritissimus, id impij nominis officium se pręstare posse pernegaret, nisi alienis manibus violato sacrario detractæ gemmę ipsi æstimaturo proferrentur. Sed in mora non fuit Leonardus Bartholinus ad id à Raphaele missus, qui impia voce, uti erat omnis religionis contemptor, sacrarij armaria sublatis avide donarijs, vel inhorrescente trementeque æditùo perfregit. Per eos dies magna Decemviros incessit cura de retinendis, defendendisq; ab hoste Volaterris: nam eius civitatis animos alioqui fideles, suspectos habere cœperant, quòd principes civitatis, inter quos eminebant è Maffea familia Mediceo nomini addicti Marius vir sacratus, et Paulus eruditæ elegantiæ studiosi homines solicitarentur ad defectionem ab Alfonso Picolomineo Amaphiltano regulo, qui Senis educta equitum & peditum manu pòst redacta in deditionem Cæsarianorum Florentinę ditionis oppida, ipsumq; in primis Collem et Sanctogeminianum: in Volaterranum etiam agrũ excurrebat, ut direptione iacturaq; rerum suarum permoti cives à Florentinis ad Pontificem rebellarent. Quo tempore Covonus Florentinus prętor Sanctogeminiano à Cęsarianis pulsus cum pręsidio quatuor cohortium Volaterras se recepit, ut fidelium confirmaret animos, & nutantes in fide à consilio defectionis pręsenti manu deterreret. Consederat extra urbem in suburbanis tectis. Dum verò de confirmanda civitate multis alloquutionibus ageret, furto quodã dum se recensurum copias simulat, in urbem irrepsit, continuoq; ascendit in aream curiæ, ubi decuriones advocatis in consilium primarijs civibus de Repub. consultabant. Primo impetu Covonus Volaterranæ iuventutis cohortem, quę in area stationem habebat, hostili facta invasione deturbat. Quo tumultu duo gemini fratres interficiuntur, & nonnulli vulnerantur. Exinde ipsos decuriones occupata curia obsidet, eamque in potestatem redigit. Id insolens factum non tulêre Volaterrani, & ut sunt militari ingenio ferè omnes, stirpe ducta à vetere Romanorum Colonia, qui Syllanarum partium fuerint, extemplò arma capiunt, fenestras saxis onerari iubent, aditusque viarum interseptis trabibus præcludunt, magnaq; armata multitudine Covonianos in curiam confugere cogunt. Eo armorum strepitu Covonus perterritus certis conditionibus pacem impetrat. Hæ fuerunt, ut cohortes dimitteret extra urbem. Paret Covonus, extemploq; Gorium Montebenicium qui geminorum fratrum cædem fecerat, atque item Paulum Corsum cum suis cohortibus urbe egredi iubet, reliquas duas Tincto Battifolio, & Hercule Pisano ducibus pau-

lo post cives adeo infensis vultibus urbe extrudunt, ut signiferi involutis vexillis, & milites hastas inversa cuspide verrentes solum traherent, quod ignominiosum militiæ habetur. Cæterùm Volaterrani uti planè castigata Covoni arrogantia Florentiam perscribunt, excusantes urbanum tumultum nequaquam ipsorum culpa, sed malignitate Covoni excitatum, prolixè pollicentes se in vetere fide permansuros, si in Covoni locum improbè prætoria potestate abutentis, alium honestum atque æquum civem summitterent. Itaque Decemviri non mediocriter Covoni insolentiæ succensentes, ei Bartholum Tedaldum sufficiunt. Hic Pisis profectus adduxit quatuor peditum centurias, quibus præerant Franciscus Brocca Corsus, & Alexander Monaldus, & Mugellanus cognomento Fortuna, atq; item galeatorum equitum alam duce Amico Arsula Romano. Adventantem Tedaldum Volaterrani egressi honoris causa alacriter susceperunt, atq; eum cum paucis ea conditione introduxerunt, ut cohortes atque alarios equites apud suburbana tecta relinqueret. Eo fortè die Pyrrhus Stipicianus ad Cecinam usq; amnem advenit, & cum expedita equitum & peditum manu prædatus agrum, magnũ numerum maioris pecoris abegit. Quo tumultu ad urbem perlato, Volaterrani ut prædam hosti eripiant, erumpunt, et secundũ eos eodẽ itinere pertendit Arsula. Cõmittitur leve prælium cum Pyrrhi sclopettarijs, quos ille cũ præda antecedẽs de industria in insidijs collocarat. Sed Arsula maiores insidias veritus, neq; temerè volantibus glandibus equites suos obijciens, vel obnixè orantibus Volaterranis, ut continuato cursu unà persequi hostes vellet, insequendi finem fecit, triduoq; post cum suo equitatu & dimidia parte peditũ discessit, Covonum semicaptivũ ad dicendã causam ad Decemviros perducẽs Empolim primò, & mox Florentiam est reversus. Sub id tempus Alexander Vitellius in Volaterranum agrum hostiles incursiones fecit, sanctiq; Dalmatij oppidum, & Villam magnã, ac nonnulla alia suburbana oppida manu cepit atq; diripuit, perpetuisq; illatis detrimentis, quum etiam incendijs grassaretur, eò Volaterranos compulit, ut amicè secum in spem futuræ deditionis paciscerẽtur: nam ad eum è civitate legati missi Villam magnam pervenerant. Quibus cognitis rebus Tedaldus, quum suspicaretur cives gravi rerũ suarum detrimento compulsos ad hostes omnino defecturos, cũ reliquis militibus suis, incolisq; cunctis Florẽtini nominis in arcem se recepit, moxq; tormentis maioribus urbem quatere cœpit, infestiore aliquanto, atq; acerbiore animo in perniciem civitatis, quàm paulò anteà Covonus, concepti odij iracundiam effundens. Propterea cives frequentibus circa tecta affecti incommodis, & contumelię indignitate permoti, Baptistam & Carolũ Borghesios fratres Senenses patritios stipendio conducunt, arcem obsidere & circumvallare instituunt. accitur etiam ipse Vitellius, qui peritè doceat, quibus operibus eruptionibus hostium resisti possit. Eo autem postea discedente Volaterrani prætorio nomine potestateq; Thadeum Guiduccium Mediceę factionis probum civem, in locum Roberti Acciaioli suscipiunt. Robertus enim præstantissimæ authoritatis inter Florentinos cives, qui insolentium popularium vim impotentem timentes, sponte patria excesserant, paulò ante se conciliatorem inter Volaterranos atq; Vitellium obtulerat, transactæq; pactionis testis interfuerat. Exinde Volaterrani, Tedaldo nihil iracundiam suam remittente, sed asperrimè tormentis domos perrumpente, ad Clementem legatos decernunt, qui Bononiam pertendant,

tendant,

tendant, & ab eo maiora tormenta, quibus arcem evertere possint, expostulent, obtineantque obiter à Pontifice honestissimas deditionis conditiones. Nec multò post curavit Pontifex ut quinq; muralia tormenta navigio è Genua ad vada Volaterrana deveherentur. Dum hæc Volaterris tam stulta Bartholi arrogantia, quàm peracri civium pertinacia gererentur, Ferruccius qui Empolitano præsidio præerat, de Volaterranis rebus magnopere sollicitus esse cœpit, quòd eò à civibus accersitum Vitellium, & arcem circumvallatam cognovisset, quanquam Vitellius postea in urbe minimè permanserat, quum de alendo persolvendoque præsidio cum civibus sumptui facilè parcentibus nequaquam convenire potuisset, ideoq; esset ad occupandum Pistorium profectus, quò itidem à civibus Panciaticæ factionis adversus Cancellarios Guelpho nomini impense faventes, fuerat vocatus. Propterea Ferruccius Decemviris perscribebat Volaterranæ rei tumultum minime negligendum videri, quod iam planè cives ad Pontificem rebellassent: proinde si ipsis è Repub. fore videatur, cum valida atque expedita manu eò se advolaturum, atque ea initia defectionis celeriter oppressurum. Id verò se præstare non posse, nisi successor novo cum præsidio sibi è Florentia summitteretur. Re ad consilium delata, quòd magno ad universi belli victoriam momento sibi futurum credebant, si Volaterras urbem natura munitissimam omnino recuperandam censerent, continuò utendum Ferruccij viri strenui atque peracris opera, eiq; præsidium mittendum decernunt. In id decretum valde proclinatum dictatorem fuisse apparuit, vel privata de causa, quòd duas filias, quarum alteram Bardo Altovito, alteram Vincentio Thadeo nuptui dederat, in Volaterranam arcem ab initio belli tanquam procul ab armorum strepitu futuras, confugere iussisset. Putabat etiam sui privati decoris, & publicæ dignitatis fore, si arcem obsidione liberandam statueret. Mittitur itaq; Ferruccio successor Andreas Iunius popularis factionis civis, & cum quinis vexillis unà eunt Nicolaus Strozza, Speronus Borgensis, Nicolaus Saxoferratus, Ioannes Scuccula, & Balordus strenui cohortium præfecti. Hi magno silentio & perobscura nocte urbe egressi, elapsique per medias hostium stationes, quum diu errassent, quòd militaris via vitaretur, nec facilè per invios calles & inculta loca expeditum iter haberent, sub auroram ab hostibus cõspecti sunt. Ad quos persequendos Ferdinandus Gonzaga equitatum eduxit, persequutusq; per aspera obsitaq; virgultis & vepribus loca, aliquot eorum ad Pesæ amnis vadum interfecit, & in his Nicolaum Saxoferratum dum agminis terga constantissimè tueretur, ac nisi densata acie se proripientes, & sclopettis arcentes equitatum, cui præpeditum undique arbustis iter ad incurrendum aperta spatia minimè præbebat, fessi longo itinere ad villam turritam, quam Frescobaldiam vocant, se contulissent, proculdubio ab equtatu consectante, ad unum omnes deleri potuisse constabat, quanquam ea vis equitatus multa inde non equorum modò, sed virorum vulnera à sclopettarijs retulisset. Nam Ferdinandi ipsius & Roscij à sancto Secundo reguli, equi nobiles vulnerati sunt, & Nicolaus Crisia Epirotarum præfectus, cui Capiti nigro cognomen erat, fuit interfectus. Quum ad Fescobaldiam equites persequendi finè fecissent, Etrusci cum singulari Strozzæ ducis laude toto eo liberati periculo, nemine postea lacessente, Empolim ad Ferruccium pervenerunt. Nec multò post Ferruccius Iunio successori oppidi custodia obnixè commendata, relictoque ibi cum aliquot cohortibus Pe-

tro Orlandino, Tincto Battifolio, & Vrbeco Casentinate veteranis peditum praefectis, Volaterras iter intendit, adducens secum bellicosos delectarum cohortium duces, quarum signa paulò minus duorum milium peditum summam continebant: equitum verò praefectos Amicum in primis Arsulam, & secundum eum Gerardum Gheradeschae comitem Pisani sanguinis, & Musaccinum Epiroticae stirpis, quorum omnium ex turmis ducenti amplius galeati equites recensebantur. At Volaterrani qui hostis Ferruccij adventum nequaquam maturè praesenserant, ubi signa eius conspexerunt, levi commissa pugna cedentes, eo consilio confestim in urbem se recepêre, ut postquam imparati viribus instructa acie advenientem ascensu prohibere non poterant, munitiones saltem institutas impositis custodijs defenderent. Ferruccius itaque praemissis equitibus ad arcem ascendit, vixq; semihora ad quietem qua ientarent militibus concessa, quum frustrà per tibicinem decurionibus, nisi extemplò se dederent, ferro atq; igne urbem vastaturum denunciasset, atq; illi tantae rei decretum ad maius consilium referendum respondere̲nt, instructis ordinibus per diversas regiones ad expugnandam altiorem munitionem descendit, tãto impetu ut milites, quos longi itineris labore fessos segnius subire prospiciebat, vulneribus inflictis pugnam capessere cogeret, & tanta contentione ad munitiones utrinq; pugnaretur, ut neq; acrius Ferrucciani, neq; constantius Borghesij cohortes admixtae civibus dimicare posse censerentur. Nulla alia res magis Ferruccium perpulit, ut non plenè recreato milite subita eruptione pugnaret, quàm inopia commeatus, & venturi Volaterranis auxilij metus. Protractum est certamen ad mediam ferè noctem adeo varium, atrox, & cruentum, ut quum Ferruccius aedificia propinquiora arci coniectis facibus incendi iussisset, mulierum ululatu & pugnantium clamore horisonum atque terribile redderetur. Sed Ferruccius rem obtinuit, potitusq; summa urbis parte, & expugnatis munitionibus divi etiam Augustini templum occupavit, in quo hostes sclopettis rem gerentes ex occulto multos interfecerant, eo eventu, ut nonnullos cives, & in his circiter quatuordecim milites Hispanos, qui sub Borghesij vexillis militabant, caperet, atq; inusitata crudelitate in tetrum carcerem coniectos enecaret fame, & demum ad ignominiam gentis eo modo enectos laqueis ad pinnas arcis suspenderet, quod se ab ea gente Neapoli captũ atq; inhumaniter cruciatum fuisse praedicaret. Desiderati sunt eo praelio ex utraq; parte aequato ferè numero circiter trecenti: vulnerati autem multo plures, & quod longè gravissimum fuit, amissa sunt ea tormenta, quae è vadis pridie in urbem ad expugnandam arcem fuerant advecta. Sequenti die Volaterrani quarta ferè urbis parte etiam tum ardente, uti nusquam restinctis, sed annexa quaeq; populantibus incendijs, & multa item suorum caede terrefacti, ac desperatis auxilijs impetrata salute incolumitateque rerum ad fidem pristinam Florentini imperij redierunt, sic ut pleriq; ex ditioribus cives, et ante praelium factum, & post concessam hosti patriam urbe profugerent, metu scilicet gravioris incommodi: nam Ferruccius crudeliter & immodicè victoria utendum adversus rebelles ratus, atrocissimè saevire coeperat, id maximè deposcente Tedaldo praetore non immiti modò, sed implacabili, qui privatae iniuriae suae contumeliam publico civitatis excidio vindicare properabat. Ante omnia siquidem quum Borghesium cum suis cohortibus dimitti iussisset, atque ei integra fide abeunti cum rebus suis vexillisq; facultatem concessisset, quosdam

dam opulentos cives in carcerem detrusit, imperatisque pecunijs, nisi properè eas expedirent, fame sensim enecaturos minabatur. Uno quoque dicto pronunciavit his capitale fore, qui urbe excedere auderent: & ut reliquos terreret, duos cives qui fugam fuerant meditati, laqueo ad prætorij fenestras suspendit. Distribuit autem per omnes domos milites, ut gratuitò civium copijs alerentur, donec alicundè pecunia repræsentari posset, qua pro stipendio emerito frequentibus iam id convitiose flagitantibus militibus solveretur. Nam iratè & petulanter milites querebantur se parata prædæ spe excludi, quum multo sanguine parta victoria, rebellantem urbem se æquissimo militiæ iure direpturos speravissent. Sed Ferruccius nō insulsa ratione Reipub. urbem quoquomodo incolumem servare, quàm avaritiæ militum urbium excidijs vel parvo suo lucro gaudentium objicere mallet, aliò ad parandam pecuniam ita vertebatur, ut sacrilega manu donaria antiquitùs dicata templis, & religiosè usque in eam diem custodita non cunctanter auferret, & res pretiosas cariores que civium in ipso belli metu in sacrosanctis virginum cœnobijs absconditas suam esse prædam diceret, denunciata capitis pœna his, qui abdita biduo non revelassent. Quod verò summo religionis contemptu factum videri poterat, cælata argento altarium frontalia atq; abacos cum candelabris atque calicibus conflari iussit. Postremò divorum urbis tutelarium Octaviani scilicet atque Victoris argentea simulacra, quibus vera capita ipsorum martyrum includebantur, ad hastam venalia in foro proposuit, ingenti cum luctu civium, mulierculárumque præsertim crebris eiulatibus, quæ pietatis causa conceptis votis eminentem aperto paululum vertice sanctissimæ reliquiæ calvam exosculari consueverant. Hac in re ipso duce prudentior & religiosior in universum miles est inventus. Nam quum à Volaterranis omni pecunia expoliatis capita redimi non possent, ne conflarentur, ipsi milites tacti religione pecuniam in pretium contulerunt fermè serius, quòd eorum iam alterum simulacrum aurea barba pretiosius & magnitudine augustius ad quæstoris officinam delatum, propereque conflatum fuerat. Violavit etiam atque diripuit nullo pudore, nullaque prorsus misericordia, publicam piamque domum, in qua multa suppellex collata fuerat, ab his qui egentes exiguo fœnore res cariores oppignerare sub fide publica consueverant. & quum cives publicos reditus cogendæ pecuniæ causa, quæ militi præberetur, locupletioribus coemundos adjicere vellet, Ferruccius licitationem fieri vetuit, quòd Tedaldus immitis & asper cuncta publica privataque civitatis tanquam rebellis fiscum respicerent, & nisi ad nutū Reipub. alienari non posse clamitaret. Hæc raptim violenterq; fiebant: quoniam Fabritius Maramaldus cum magnis copijs adventare nunciabatur, & tum fortè importunè quum Ferruccius spe recuperandi Sanctogeminiani, Donatum cognomento Saltamacchiam eò ad pertentandos oppidanorum animos cum iusta manu equitum misisset. Donatus erumpente acriter Borghesio fuerat pulsus, & multis suorum amissis fœdè profligatus. Ab hac adversa adventantis hostis fama ipsoq; ad Sanctogeminianum irrito conatu Ferruccius ad muniendæ urbis curam properantius ferebatur. Cæterùm Fabritius quum instructa acie adventare ab ipso Ferruccio, qui in edito colle consederat, & equitatum explorandi lacessendique hostis causa præmiserat, facile conspiceretur, contracto per equites modico certamine, & repulsis hostibus ad suburbana tecta pervenit, atque ibi deiecto Ferruc-

Battifolius præfectorum fortissimus, tormenti ictu cecidisset, & iam interiorem munitionem alacri concursu non virorum modò, sed & mulierum lateres, glebas, & tigna comportantium extruere properarent. Per eum modum Sarmentus quod periniquo atque admodum periculoso loco obniti, non sine certa pernicie milites providebat, tanquam tormentis locum mutaturus receptui cecinit. Eodem quoq; tempore Vitellius postquam aliquantum muri diruerat, nec satis ad irrumpendum apertus foret, abstinuit prælio, alia via aditum quæsiturus. Interim Titus Orlandinus cognomento Pullus, qui erat apud Vitellium, per Petrum Orlandinū Florentinæ cohortis præfectum gentilem suum postulavit, ut Iunius prætor in colloquium devenire non gravaretur, prodeuntemq; sub fide publica hortatus est, ut constantiæ laudem sua atq; oppidi salute nequaquā potiorem arbitraretur, postquam tantas non haberet præsidij vires, quibus binis ducibus è diverso oppugnantibus diu resisti posse cōfideret. Iunius ad ea elato in præsens animo respondit, se quinquagenario maiorem satis vixisse, proinde nihil sibi longiore vita opus esse, quę vel imbellis ingenio, vel fluxæ erga Remp. fidei notam afferendo, antiquum Iuniæ familiæ nomen dedecorare posset. Hæc tamen cum non ita intrepidè dixisse apparebat, ut perculsæ & attonitæ mentis signa non eminerent. nam quū paulo antè sæpius ac sæpius ad Odoardū Giachinottum prætorem Pisanum maturam implorans opem perscripsisset, ut sibi trecentos saltem sclopettarios summitteret, vix demum unam centuriam, cui præerat Borna Lucensis ab eo acceperat, quum ægrè cum Vitellianis hostibus certando ad oppidum pervenisset. Eodem metu summi discriminis adducti Empolitanorum primores eadem nocte quæ primum oppugnantium conatum sequuta est, legatos ad Sarmentum emiserunt, qui de concordia agerent, quorum princeps erat Bacinius decurionum scriba, in cuius custodia totus tormentarij pulveris apparatus servabatur. Is ut existimari potuit insigni flagitio ea pactione egisse ferebatur, ut oppidani essent incolumes: præsidium verò Hispanis prædæ esset. Oriente sole Ioannes Bandinus, quem singulari certamine palmam retulisse diximus, qui erat apud Sarmentum per abrupta tormentis mœnia in oppidum venit cum Lucio Mannellio, ut Iunium prętorem ad deditionem eadem ferè qua pridie Pullus egerat adhortatione impellerent. Sed eadem respondente Iunio non multò pòst Hispani facto impetu nemineque prohibente per ruinas adaperti muri in oppidum irruperunt, quòd Orlandinus muri custodiam ut pransum iret, importunè deseruisset vel contradicente signifero, & illa certum periculum irrupturi hostis demonstrante. Quod flagitium vel turpi ignavia, vel intempestiva transactæ deditionis fiducia admissum multi crediderunt, non sine etiam nota perfidiæ, quando non statim Orlandinus pœnam veritus ad urbem nisi perdomita, & commutata republica redierit. Cæterùm Hispani in oppidum irrumpentes aliquandiu hæserunt in fossa, quum adeo profundo, & inextricabili cœno prępedirentur, ut lutu enti umbilico tenus ereperent, sublevatique sociorum manibus mœnia superarent. Primus omnium Buccanigra in domum Orlandini per tecta delapsus, in quam omnes prope nobiliores fœminæ, multæque Florentini nominis matronæ ut securiores essent confugerant, eas omnibus ornamentis exuit usq; ad monilia, maritalesque anulos, & corollas divorum supplicationibus dicatas. Reliquas verò domos gregarij Hispani ea Sarmenti lege diripuerunt, ut

neminem è præsidio militem violarent. Iunius prætor, & ipse Orlandinus, quòd summæ essent authoritatis apud milites, capti sunt, parísque puncto temporis Vitelliani in oppidum penetrarunt, atq; ignobiliore præda potiti sunt. Sed eos postea Sarmentus excedere oppido, & in castra redire coegit, quum Vastius ipse feram opem direptis & miseris offerens supervenisset: quantum tamen authoritate atque imperio poterat maleficia prohibendo, inviolatasq; fœminas præstando, non mediocriter in ea calamitate Empolitanos est consolatus.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXIX.

Per hunc modum inter parum syncera colloquia Empoli capta direptaque, Vastius inde celeriter copias educens cum Sarmento Volaterras est profectus, quòd ad expugnandam urbem Maramaldus iustum tormentorum apparatum sibi advehi crebris nuncijs postularet. Nihil enim cuniculis profecerat, nec minùs Ferruccium hostem, nisi murus magno conatu quateretur terreri, & ad deditionem cõpelli posse providebat propter incomparabilem naturæ loci difficultatem. Nam Volaterræ in arduo monte sitæ sunt, vetere priscorum studio excelsa quærentium iuga tanquam tutiora contra omnes hostium impetus, salubrioraque campestribus locis, quæ sæpenumerò caliginosis atque densissimis nebulis obsidentur: nam Volaterrani originem suam à Tyrrheno Lydorum duce repetunt, qui olim duodecim nobilissimas Etruriæ urbes condiderit. E summo montis iugo quinque præcipuè descensus oblongo dorso ad infimos pertinent campos, qui radiorum instar ad imaginem extentæ cum digitis palmæ manus, interiectis profundissimis vallibus dirimuntur, ita ut convalles transiri nequeant, quum abruptissimæ sint, atque ita densis arboribus obseptæ, ut exercitibus inaccessæ fiant: quoniam ab his aditibus scilicet stratis, quum paululum ascenderis in proximas vias nullo modo ad mutuam opem ferendã transiri possit, quòd præaltæ crepidines undiq; subsint, ad quas commeantium oculi propter profunditatem facilè caligent. Ad has naturæ munitiones accesserunt mœnia antiquitùs è quadrato lapide cõstructa, quæ hodie suburbana præcingunt tecta: quoniam urbs nova, quæ hodie incolitur, post calamitatem à Pannonijs acceptam, aliquanto astrictiore quàm antea muri ambitu munitur. Vastius ubi advenit, contemplatus situm admirabilis munitionis, quanquã asperrimas sibi rerum difficultates ad oppugnandam propositas videret, quòd nisi ægerrimè pertrahi constituiq; tormenta non possent, communicatis cum Maramaldo consilijs,

filijs ad Portonem, qui est antiquæ portę munimentum, humilem nactus collem castra posuit. Nec mora in Hispanos tentoria ponentes Ferrucciani audacter eruperunt, contractaq; est cum imparatis asperrima pugna, sed ferente celeriter opem Maramaldo, paucis utrinq; desideratis in urbem compulsi sunt. Exinde Vastius diligentius locorum situm speculatus, ad divi Andreæ templum aliquot Fabritij cohortes, Barone Neapolitano duce transire iussit. Qua re conspecta Ferruccius nullam sibi moram attulit, quin exturbandos eo templo hostes decerneret, atq; ita emisit Camillum Appianum cum suis Corsorum cohortibus. Ab ea eruptione certatum est amplius duabus horis, sed multis utrinque interfectis & vulneratis, Camillus se recipere coactus est, eo impetu incumbentibus Fabritianis, ut quũ se obverteret, in genu mortifera glaude vulneraretur, uti asserunt, ipsius Ferruccij iussu in eius odium vehementer incitati, quòd portum ad Arcum, cuius custodia Camillo fuerat attributa, hostibus prodi posse suspiciosè iudicaret, ac simul vitæ suæ periculum, quòd recenti Corsorum seditione subijsset, ulcisci properaret. Eodem quoq; tempore Ferruccius suos à Florentina porta contra hostes, qui ad Portonem consederant, eruptionem facere iussit, ut diverso hostium impetu Hispani, quo minus socijs opem afferre possent, ancipiti prælio distinerentur. Sed Ferrucciani hunc audaciæ suæ exitum tulerunt, ut Franciscus Brocca egregiè fortis Corsorum tribunus, non paucis utrinq; amissis & vulneratis occideretur. Nec multò post à Vastio duobus in locis duplex oppugnationis genus est institutum: alterum adversus sancti Lini cœnobium, cuius horti ad mœnia pertinent, Maramaldo attributum est: alterum ipse desumpsit iuxta portam Florentinam. Vastius constitutis, partim ex directo, partim ex obliquo aspectu maioribus tormentis tanta vi utrobique quassari iussit mœnia, ut amplius quadringentis ferreorum globorũ ictibus murus adapertus sit, sed multò maximè apud Maramaldum: nam supra triginta cubitorum spatium prostratus est, tanto Ferruccianorum pavore, ut quum nonnulli tormentis icti cecidissent, ipseq; Ferruccius lapidis fragmine cubito percussus se recipere cogeretur, milites in ruinæ aditu nequaquam intrepidè consisterent, & equites instratis equis fugam pararent, confugereturque undique in arcem, hostes interrumpere potuisse constaret. Fabritius namq; per audacissimos prius milites, qualis quantusque per ruinas aditus pateret, explorandum ratus, quum impetum fieri iuberet, quòd locus ruinis impeditior, & æquo ad invadendum difficilior renunciaretur, importuna cunctatione serò pugnæ signum proposuit, occasionemque victoriæ corrupit, quum ab ea mora hostium cessationeq; multi propugnatores redintegratis animis extruere introrsus aggerem, admirabili constantia atque celeritate properassent, Morgante præsertim Castellioneo ab ingentibus lacertis validissimo centurione, & Ioanne Broccardo paris animi Volaterrano cive, rem administrantibus. nam in aggerem tumultuarium adiuvantibus maximè fœminis, oblata quæq; & ex cœnobio abrepta, lectos culcitras & cophinos, pretiosissimis etiam rebus plenos infarciebant, ut munitio in iustam altitudinẽ educeretur, pro qua mox acerrime decertatum est, aucta spe propugnantium, quum Ferruccius lenito vulnere cum valida fortissimorum militum manu decurrisset, & Fabritius recẽti submisso subsidio, sæpius instaurando pugnã multa utrinq; cæde edita, irrumpere esset conatus. Eo die inter Fabritianos multum enituit Angeli Bastardi viri Zacynthij origine Volater-

rani virtus, quum sæpius certamen restituisset. Altera porro in parte Vastius quanquam non adeo latè murum patefecerat, satis pro tempore animadversa introitus conditione prælium iniri iussit, pugnatumque est aliquandiu ab Hispanis audacissimè. Sed eorum impetum ea animorū & corporum promptitudine defensores sustinuerunt, ut pulsi non parvo accepto incommodo repellerētur. Cæterùm Vastius nihil eo duplicis conatus detrimento permotus, paucos post dies iterum geminam oppugnationem instituit, alteram ad sinistrum eiusdem Florentinæ portæ latus, quod Pinzianam respicit vallem, alteram iniquissimo loco contra fontem perennis aquæ, quæ Ducciola vocatur. Ibi ea forma mœnium est, ut murus utrinque per declivè ductus ad infimam vallem ubi fons est in angulum se coniungat. Proinde putabat Vastius eum locum propter inæqualis loci difficultatem ægerrimè defendi, & ex adverso illac facilè suos perrumpere posse, quum in eam partem sedulò collibrari tormenta atque displodi iussisset. At Ferruccius ubi periculum posceret, nova opponebat munimenta, & supra fontem præcipuè aggerem erexit, unde collocatis tormentis, oppugnantes hostes destinatis ictibus peterentur. Sed quū id opus novæ munitionis fervere atque exurgere ab hostibus conspiceretur, in id coniecta colubrinæ pila, insignis præfectus cognomento Scuccula interficitur, nec tamen intermitti opus Ferruccius imperat: nam paulò post in eo falcones duos collocavit, quorum ictibus quatuor ex hostibus noti tormentorum libratores abrepti sunt. Nec multo post ab Hispanis cohortante Didaco Sarmento prælium est cœptum tanta contentione, ut aliquot vexilla Hispanorū impigrè summo in muro figerentur, instauratàque sæpius admodum cruenta pugna certaretur, inter fortissimos Sarmento armis & crista conspicuo, & secundum eum Macicao Cantabro, qui castrorum erat magister, audacissimè subeuntibus. Verùm non diu post Sarmentus, spectatæ eius virtuti invidente Fortuna glande traiectus occubuit, quum longiore vita dignus videretur, & Macieaus pluribus confectus vulneribus propè exanimis retrahentibus suis ægerrimè servatus est, irrumpentibus autem Hispanis maximè officiebant dolia saxis plena, quæ per deiectus stratæ viæ magno strepitu devolvebantur, ita ut facilè appareret universos hostes angusto in loco vel si omnes intrassent, ea doliorum & lapidum mole obrui potuisse. Nec feliciore eventu certatum est in altera oppugnatione: nam tametsi prostratis mœnibus alacriter subirent Hispani admixti Italis, non longum tamen certamen, sed æquè cruentum ac Ducciolanum extitit. Vastiani quippe propiore accessu facilè loci iniquitatem propter hostium munitionem, & præsentem paratamque vim reformidantes, nequaquam pertinacissimè expellentibus restiterunt, quūm ab utroque latere intra pomerium fossas perductas, & aggeres tormentis permunitos, & adversus armatorum aciem se irrupturos prospicerent, quando per id totum etiam edendæ pugnæ spatium ad insidias dispositi murices & tabulæ peracutis cōfixæ clavis eminente cuspide conspicerentur, quibus indui prius necesse esset, quàm ad equites qui in pedes desilierant, & suis gravibus protecti armis pugnam essent excepturi, pervenirent. His prælijs multi viri fortes desiderati sunt, & in primis ipse tormentorum magister Appulus Calcella, quo nemo eius artificij peritior habebatur, ut qui Antonio Levæ mirificam operam superioribus bellis navasset. Interfectus etiam est Donatus Tranius, qui eius artis commendatione in Calcellæ locum successerat.

cesserat. Constat Ferruccium aliquanto maiore detrimento hostes afficere potuisse, nisi summa sulphurei pulveris inopia laborasset, quod eius paulo antè non modicam copiam Tedaldus, ut iracundiæ suæ stultæque ferociæ impensius indulgeret, & urbanis tectis maximè noceretur, intemperanter absumpserat: qua de causa Ferruccius per turmas equitum, salis nitri ad conficiendum pulverem aliquot pondera à vadis usq; Volaterranis proximi litoris petere fuerit coactus, ut sportulis ad equorum clunes coaptatis fallendo hostium custodias in urbem cõportarentur. Ferunt Vastium à tanto irrito conatu summũ concepisse mœrorem, ita ut nonnulli ad eum consolandum de Maramaldo obloquerentur, quasi ille in prima oppugnatione propterea cessavisset, quòd indignaretur Vastium supervenisse, ut paratam sibi expugnatę urbis gloriam eriperet. Quandoquidem ipsum nequaquam venturum, sed uti postularat, tormenta tantùm submissurum credidisset. Atque ita Vastius adeo bile plenus ad Auranti castra rediit, ut Fortunam, quæ sibi paulò antè ad Montopolim adversa atque infesta fuerat, convitiosè & intemperanter incusaret. Maramaldus autem longo circuitu per Pisanum agrum paulò antè calendas Iulias Volaterras relinquens, versus Pistorium, combustis prius vineis, atque eversis operibus est profectus. Florentini quanquam aliquanto maiore damno Empolim oppidum urbi propinquum, & ad sublevandam multarum rerum inopiam opportunum amisisse censerentur, quàm Volaterras urbem longinquam insigni commodo recepissent, nihil tamen sustinendi belli curam ullis consilijs remiserunt, adoriendaque Germanorum castra statuerunt, authore Stephano Calumna, qui non obscurè Malatestæ ęmulus, & tentare ipse aliquid suo ingenio, & erecto animo dignum facinus aggredi cupiebat, ut civitatis animos redimeret, qui Venafrani tanquam bellicosissimi viri importunam cædem ægrè tulisse videri poterant, nihil magis cupientes, quàm ut præsidiarij milites frequentibus prœlijs sese exercerent, subeundoque vel summi certaminis aleam, fatiscentis Reip. extremis casibus subvenirent. Hæc res diu explorata à Stephano, delataque ad dictatorem, quum asciscere tur in eam consultationẽ dux Malatesta, ipso obliquè tantùm contradicente, graviterq; expendente totum id dubij periculi discrimen, quòd subituri essent, in id tota deliberatio cecidit, ut ab omnibus probaretur, ipseq; demum Malatesta in eo negocio collegam adiutoremque Stephano fortia audenti sese offerret, quòd Lodronij castra nonnisi magnis viribus & validissimo impetu invadenda iudicaret. Quintiles iam Idus aderant, torrenteq; ęstu Germani in vigilijs stationibusq; se ipsis languidiores facti videbantur, sic ut eruptiones hostiũ contemnere potius quàm timere consuessent. Castra eorum, ut diximus, coniuncta erant templo, cœnobioq; sacratarum virginum, quod divi Donati in Pulverosa nomen habet, eo ordine ut septa quadratis aggeribus, intra quos tendebant milites, hortos virginum perpetuo vallatos muro annexos continerent, & dux ipse Lodronius sacris ædificijs uteretur, duobusq; ad castrorum aggeres propugnaculis erectis, in quibus collocata erant aliquot tormenta, utranq; viam, quæ ab urbe hinc Pratensi, illinc Faventina porta ferebatur, respiceret, & perpetua statione ab omni hostium impetu aptissimè defenderet. Itaq; magno cõsensu, magnaq; omnium expectatione Stephanus & Malatesta copias instruunt, partiuntur inter se munia impetus faciundi, & triplici egressu veteranas fermè omnes atq; lectissimas cohortes educunt, ea ratione ut Florentini

populi vexilla, quæ in locum decedentium militum in muri atq; aggerum, qui erant in monte, custodiam succederent: & si casus ferret, his in locis propugnando patriam defenderent, donec milites re bene gesta ad solitam muri statio nem reuerterentur. Ad confirmandos tamē armatæ iuuentutis animos veterū militū aliquot centurias interposuerūt, & quatuor cohortes conglobatas loco medio atq; opportuno cōsistere iusserunt, ducibus Francisco Tarusio & Barba russa Bartholo, vt commodè vbi res posceret ciuibus aduersus hostes opem fer rent. Media quoq; in vrbe simili ratione reliquarum tribuum vexilla constitu erunt, quibus addebantur quaternæ cohortes, quæ fuerūt Pacerini, Giometti Senensis, & Corsorum duæ ex Pasquinianis. His rebus aptè constitutis Stephanus Pratensi porta milites eduxit, ad vnum omnes candidis tunicis indutos, vt inter se noscerentur, & ea specie per tenebras hostibus terrori essent. Malatesta autem ea Prati portula, quæ ad Arnum ducit, eo consilio egressus est, vt secundum flumen totum ripæ marginem equestribus & pedestribus præsidijs occuparet, vt si fortè è maioribus Aurantij castris hostes laborantibus Germanis opem ferre, & flumen tranare auderent, vti accidit, circa vada amnis inuaderentur. E Fauentina autem porta tertia manus erupit; eo consilio vt superiore circuitu ad Germanorum castra verteretur, & diuerso metu illato Germanos eo temporis momento distineret, quo eos Stephanus adoriretur. Pasquinus Corsus quum præmisisset expeditam suorum centuriam, duos hostium vigiles extra munitionem excubantes ita oppressit, vt altero occiso, alter quanquàm sauciatus ad suos confugeret, qui adesse hostes semesopitis nunciauit, atque ita Pasquinus ad munitionem castrorū impetum fecit, pauloq; post conclamantibus iam ad arma Germanis, Stephanus gradum intendens, vt im paratos & incompositos inuaderet, apprehensis & superatis munitionibus in castra transcendit, impigrè rem gerente Ioanne Taurino, qui inter Pasquinum & Stephanum ipsum aggerem adortus, iaculatusque ardentes tubas, Germanos ita submouerat, vt vndiq; frustra resistente hoste, Etrusci certatim in castra irrumperent, atque hos animosa Florentinæ iuuentutis cohors Dante Castellione signifero audactar irrumpente consequeretur, & prius quàm Germani Lodronij ducis superuentu adhortationeq; componi & conglobari possent, fœdo incœpto exituq; ad diripienda tabernacula discurrerent. Quo tumultu ingens non militum modò sed fœminarum & lixarum numerus per tenebras trucidatus est, atque item multi ex eius noctis statione, qui impetum irruentium numero atq; animis impares sustinere nequierant. In ea rerum perturbatione Lodronius admirabili constantia circiter duo milia hominum in recessu castrensis areæ conglobari, retinereq; ordines, neque vsquam acie excedere iussit. Stephanus semiparta victoria, nisi milites prædæ cupiditate adducti dissipatis viribus pugnam subijssent, increpitare reuocareq; suos conatus, in phalangem hostium densatam non semel impetum fecit; sed postremò, quòd immota prætentis hastis egregiè resisteret, & mox inducente Lodronio in dispersos & imparibus pugnantes armis impressionem faceret, nonnullis vtrinque cadentibus, ipse Stephanus vehementer est vulneratus lanceæ cuspide, quæ in os recepta ei dentes excussit, & inguine pudendisq; alabardæ mucrone ita transfixis, vt exturbatus è munitione in fossam deijceretur, multique simul vulnerarētur, atque in fossā conciderent. Interfecto Virgilio Romano, qui diu Stephano comes repugnarat, Zagoneq; viro ingenti proceritate corporis, atq; animi

animi vigore terribili per femur transfixo, & Ioanne Taurino hastarum impulsu extra aggerem eiecto, Etrusci se receperunt, vel ob id præsertim nequaquam redintegrata pugna, quod iam ab Olivetano monte tormenta disploderentur, vereretúrq; Malatesta ne Aurantius è Giramonte suorum stationes invaderet, quas discessu militum civili præsidio, si gravior pugna incideret, nequaquã fore firmissimas arbitrabatur. Id vero uti postea cognitum est, Malatestam magnoperè permovit, quod equitatum è castris hostium signo tuba proposito, eductum decurrere secundum ulteriorem Arni ripam senserat, utpote qui non temerè timeret, ne si conglobato agmine humilioribus vadis tranarent, non facilè sustineri possent, quin ipse erepta ab hoste receptus facultate, porta urbis excluderetur, & populus ipsis ambobus ducibus extra urbem diverso prælio occupatis, portaq; interclusis, incumbente Aurantio aliquod gravis vel summæ etiam calamitatis detrimẽtum acciperet. Nec tamen deerãt, qui Stephano laudem astruentes, assererent a Malatesta receptus signum maturius datum fuisse, obtrectatione non dubia alieni decoris, ut parem exitum ac ipse nuper ad Catelinam portam fuisset expertus, inconsultæ audaciæ eruptio tulisse videretur, apud cives qui non æque prudentiam cauti ducis, quàm bellicosi audaciam è Rep. esse iudicabant. Cæterùm ab hoc irrito conatu Florentini in universum non obscuro dolore, neq; inani concepta tristitia turbabantur, propterea quod ad extremam esculentarum rerum inopiam erat perventum: nam neq; equis, neq; asinis, neq; etiam felibus pepercerant. Nec defuère e plebeijs, qui mures avidè consectarentur. Frumenti autem ea erat penuria, ut panes ex milio vetere & panico, atque ea oliræ scandellæq; segete ad iumenta in alimentum destinatæ, confici vendiq; inciperent, & vulgus ignobile ea nigri milij segete culmosa, alias dicata suibus, quam Trãspadani Melcam, Etrusci verò ipsi Saginam vocant, vesceretur. Vini nusquam erat copia, nisi quæ sacrificijs atq; ægris in medicinæ usum servaretur, potabant omnes aquam hilariter, sic ut ipsi cives frugi homines hæc a militibus incommoda tolerantissimè ferre mirarentur, laudarentq; eos, quòd fideli perseverantia nusquam excitato tumultu, suisq; contenti stipendijs, pro militari tantũ gloria alienę libertatis causam adversus exteras gentes generosè defenderent. Sed quũ nullus belli exitus desperatis auxilijs, nisi valde lugubris atq; durissimus prospiceretur: versabat iam multorum animos cura ingẽs publicę salutis, prudentioresq; iam planè ea abominabantur supplicia esse subeunda, quæ Romani nuper pertulissent, si vinci armis quàm pactione se dedere mallẽt. Neq; tamen quisquam reperiebatur, qui effari auderet, adeo erat certum his, qui ferociam animi deditionis cogitatione remisissent, fœdæ mortis supplicium, ut pleriq; tacitè animos despondérent, eum subituri casum, quem vel iniqua fors publicis rebus attulisset. Primus omnium Zanobius Bartholinus, qui dudum à tota civitate libertatis defensor, gravitate consilij, industria, & vigilantia singulari cum summo imperio legatus extiterat, simulato corporis morbo nequaquàm occultè concepta animi ęgritudine, è curiæ limine se subduxit, quod authoritate ratione q; multorum efferatorum civium insaniæ mederi posse desperaret, agitaretq; animo quanam ratione cõsilij affectæ civitati prodesse posset, & quum nihil deditionis pactione utilius atq; salubrius fore iudicaret, sæpenumero de ea re in arcano cum Malatesta & Stephano fuerat colloquutus, per quem tentandum Aurãtij hostis animum esse statuebat: occasio verò eius

tractandę rei non semel petita est, quum munera ad ducem in castra mitterentur: idoneus autem interpres erat Cencius Perusinus cognomento Strabo, astu atque prudentia militari insignis, proptereaq; Malatestæ fidus. Is Aurantium reperiebat nequaquam abhorrentem ab honesta concordia, quū ille ducenta tantum milia aureorū nummûm ad persolvenda militi stipendia postularet, subindeq; peteret, Mediceam familiam servato libertatis nomine, uti antea consueuissent, pristinæ dignitati restituendam: & obiter à Clemente Pontifice præteritarum offensionum oblivionem se impetraturum polliceretur. In quas conditiones non Baucius modò Valorius, prolegato à Pontifice ab initio belli in castra missus inclinabat, sed Aurantius ipse, undecim iam propè mensium obsidionis tædio affectus, & quod maximè urgebat, pecuniæ inops, quod multo lusu aleæ ingentem pecuniæ vim stipendijs destinatam, gemente Valorio legato, importunissimè perdidisset, & Conradus Hessius, vetus Germanorum dux, & valde felix aleator, eam fermè totam abstulisset, adeo importunè ut quum Hispani atque Itali debita stipendia flagitarent, Aurantius pudendis circumventus difficultatib. nihil potius atq; expeditius reperiret, quā ut expressa vel non acerbis conditionibus deditione, ærumnoso bello finem, imponeret. Ad ea persuadenda ipsius Valorij authoritas plurimum valebat. Quoniam ex arcanis mandatis à Pontifice de patriæ salute solicito etiam atque etiam admonebatur, ne expugnandæ per vim urbis casum necessarium duceret, daretque operam, ut sine sanguine victoria quæreretur, quòd nequaquam sibi deleta patria, sed incolumi, opus esse prædicaret. Eadem etiam Pontifex perscribi ad reliquos duces, Ferdinandumque in primis Gonzagam iubebat, ea conditione, ut his certis præmijs gratiam servatæ patriæ relaturum polliceretur. Hæc ubi Cencius è castris rediens Malatestæ renunciabat, cum bona spe concordiæ Zanobio communicabāt, & per eum sedulò, & quantū fieri poterat occultè, ad eos emanabant cives, quos incolumis patriæ cura totius obstinatæ factionis oblivisci cogeret. Verùm recta salutariaque paucorum prudentium, insana multitudo imperitorum popularium facile superabat, ipso præsertim dictatore perversissimis opinionibus imbuto, & rem ad extremum violenti conatus casum deducere cupiente, ita ut accersendum cum omnib. copijs Ferruccium, defensis Volaterris ingenti virtutis opinione à popularib. sublatum, & periclitari extremo conatu Etrusci imperij fortunam statueret. Itaq; Ferruccius è senatusconsulto revocatur, & quid fieri oporteat ex præscriptis mandatis docetur. Summa consilij hæc erat, ut per Pistoriensium montes ad urbem Florentiam duceret, & decedens dextrorsum à Fesulis, ipso Malatesta erumpente, atque excipiente occasionem nobilis pugnæ edendæ, qua patria obsidione liberari posset, opportunissimè pręberet. Ferruccius qui quassata mœnia reficiebat, acceptis à senatu literis, Marco Strozzæ, & Baptistæ Gondo, qui Florentia missi fuerant, viris prętorijs, urbis custodiam cōmendat, & cum singulis militum centurijs attribuit Nicolaum & Gualterotum Strozzas, Alexandrumq; Monaldum. Imperat etiam Volaterranis decem obsides, qui castra subsequantur, captoque itinere secundum Cæcinam amnem, ad vada Volaterrana descendit, atque inde per Liburnum, antiquæ Labronæ turritum oppidum, Pisas contendit. Ibi aliquot consumpsit dies apparandis his rebus, quæ ad profectionem pertinerent, imperandisque pręsertim pecunijs, ut milites qui stipendia seditiosè flagitabāt, tumultu à Corsorum cohortibus orto, prębita pecunia

paca-

pacarentur. Eam autem viritim mercatoribus imperatam, usque adeo impotenter extorquebat, ut quibusdam præsentem laquei mortem horribili voce interminaretur, alijs porro in summa domus cœnacula contrusis, nisi pecuniā expedirent, fame pereundum esse denunciaret. Qua sævitia acerbitateque usus, sicuti Volaterranos afflixerat, ita à Pisanis magno fœnoris impendio patrimonia distrahere coactis, tantam auri summam, quæ menstruo stipendio satis foret corrasit. Exinde Pisanos ad unū omnes qui arma ferre possent, tanquā veteris memores libertatis, proptereaq; ab iusto odio Florentinis suspectos, patria excedere iussit, quanq̄ Pisanorum optimates octoginta numero, obsidum nomine Florentię servarentur. Adduxerat paulo ante Pisas aliquot exercitatorum militum cohortes Paulus Ceres, Renctj filius, dux impiger. Cum eo belli gerendi consilia Ferruccius cōmunicat, cogitq; in unum omnes copias. productis autem omnium vexillis, quum inspicerentur singulæ cohortes, censa sunt tria milia peditum, galeatorum verò equitum numerus, & pileatorum Epiroticí generis levioris armaturę, qui erant peltati, quingentorū summam implebat. His pręerat Nicolaus Masius è Nauplio Peloponnesiaco vir egregiè fortis, cui Pulledro Epirotica lingua cognomē fuit, Galeatos autem thoracatosq; ducebant veteres ac clari nominis præfecti Carolus Civitellæ regulus, & Amicus Arsula. Pręter has copias solicitarat etiam montanos Pistorienses homines Cancellariæ factionis, qui sicuti promittebant suis illaciter habentibus præsto futuri sperabantur. Sarcinarijs autem iumentis multis undique violento imperio contractis, supra centum ligneas tubas, quæ sulphuream flammam evomerent, imposuit, atque item decem minora tormēta, quæ moschettos appellant, & ligneis canterijs imposita subitaria in pugna ad confirmandas acies peditib. præsidio adversus equites esse consueverunt. Cum his copijs eoque apparatu, & cum aliquanta commeatus copia, biscoctique præsertim panis, more nautico, quæ properantibus per nemora & sylvas sufficeret, vel si nihil omnino parati commeatus, montanorum agrestiumque hominum tenuitate nancisceretur, reluctante genio Lucensi porta signa eduxit, conversusq; ad quosdam prę fectos fatali proloquio, fortissimi viri, inquit, ad subeundam durissimi eventus Fortunam ire iubemur, neque reformidanda est ulla periculi vis imminēs, quum omnino senatui sit parendum qui nos alit, & in dextris nostris supremæ salutis suæ spem reponit. Apparebat enim eum quibusdam secus ac consuesset parum alacriter loquutum fuisse, quasi divinaret, qua sorte ad Alieum arbitrium suscepta expeditione esset pugnaturus. Reliquit autē in præsidio Pisarū, qui Odoardo Giachinotto prætori parerent, cum singulis cohortibus, Matthiam Varanium Camertem, & Bettum Ranucinum Florentinum, Michaelemque è Montopoli, & cum his Epiroticæ stirpis inquilinum cum ala equitū Musacchinum, Musachio vetere fortique equitum præfecto genitum. His rebus constitutis per Lucensium agros, atque inde subter Pisciam, & Collodium oppida ita agmen duxit, ut signa sensim ad lævam in superiores montes erigeret, confragosisq; & sylvestribus locis rectà versus sancti Marcelli pagum progreditur. Interim Aurantius de consilio itinereque hostium per speculatores certior factus, communicatum cum paucis totius negotij consilium per hunc modum maturè explicat: Ferdinandum Gonzagam in obsidione relinquit, & cum eo fermè omnes Hispanos pedites, multoque maximā Italicarum cohortium partem. Vltra Arnum porrò suis in castris Lodronium consistere, obser-

uareq; hostium motus, atq; intentius euigilare iubet. Scribit autem ante omnia ad Fabritium Maramaldum, atq; Vitellium qui in agro Pisano circum oppida Vicū, Sanctæ crucis, & Foecensium pagos æstiuabant, vt coactis cohortibus ad præcidendū Ferruccio iter, vestigijsq; insistendo quanta possent celeritate maturarent. Ea quoq; Hispanorum tironū manus, quæ per aliquot mēses Clauerio duce diuagata per agrū, & mutando loca rapto sese aluerat, tanquam edicto Cæsaris stipendijs castrisq; exclusa ad Altopassum consederat, Vitellianas cohortes est subsequuta, adhortante ipso Vitellio ad nauandā ea expeditione operā, qua omnē consternationis, & diuturnæ secessionis noxā redimerent, & noua promoreri stipendia properarent. Præmittit etiam é castris Roscium, Martium Columnam, & Sealengum cum suis cohortibus, atq; item Roscij alarijs equitibus Theodorū Bischetmium Epirotarum equitum præfectum adiungit. Hos subsequitur veterum Germanorum legio. ipseq; postridie cum vniuerso leuis armaturæ & cataphractorum equitatu é castris proficiscens, tranato flumine Arno versus Pistorium contendit. Noctu autem iter faciens peruenit ad locum, cui Lagoni nomen est, castaneis arboribus frequentem, qui locus est fere medius inter Pistorium & Gabinianum oppidulum. Ibi aliquātisper substitit, vt equos modica quiete, & milites leui ientaculo recrearet, atque interim nuncios opperiretur, qui de itinere hostium certius referrent. Eo modo quiescenti superuenit cursu citato fessus sacerdos, qui Aurantium requirens, adesse Ferruccium, eumq; sancti Marcelli oppidum intrasse, direptumq; incendisse, vnde ipse vix effugerit, anxié nunciauit, subdens Ferruccianos in tergo a Cæsarianis premi, quod ex multo sclopettorum strepitu nosceretur. Ab hoc nuntio bonæ spei plenus Aurantius, quū lagenas poposcisset, & vina latis pateris funderentur, circumiectisque in coronam ducibus Francisco Prateo, Rossalique Hispanis, & Zucero Epirotæ hylariter propinaret, densissimus repente cœlo dudum sereno imber effusus est, usque adeo largus, ut cunctos sub divo perpotantes late perfunderet, & ad omen à quibusdam verteretur. Arrisit ad id sublato lætiore cachinno Aurantius, & commilitones inquit (uti video) in hostes nequaquam temulento agmine provehemur, postquam nobis superi vina coronantes pocula benigne propitieque diluunt. Hæc fuere suprema eius verba, continuó efferri signa iubētis, quum paulo antè ducibus sua munia in omnem eminentis pugnę casum tam sobriè quàm opportunè per hunc modum dispensasset. Hos enim quos diximus duces cum universo levis armaturæ equitatu præire iubebat, quibus præsidij causa addiderat Pompeium Farinam cum trecentis pernicibus sclopettarijs, monueratque eos ut passim si qua paulo angustiora in itinere reperirent loca, per quæ difficulter equitatus transire posset, idoneis tumulis certas sclopettariorum manus imponerent, ut quū hostes conspexissent, si forté premerentur ad ea præsidia sensim se recipere possent. Quód si planiora occurrerent loca quæ non inepta equestri prælio foré prospicerent, tam diu distinere hostes lento certamine niterentur, quoad ipse cum cataphractis superveniret. Vbi equites ad Gabinianum oppidum pervenerunt, & portas sibi pandi postularunt, oppidani non aliter eos se admissuros responderūt, nisi Aurantius fidem daret sine maleficio milites ingressuros. Erant Gabiniani adversæ factionis, qui edoctis de Ferruccij adventu fallacibus responsis tempus extrahebant, quorum consilium non multo post ab Aurantianis est intellectum, quum oppidani é sacra turre conspectis é longinquo Ferruccianorum vexillis,

vexillis, eorum scilicet qui præcurrebant equitum, sacri campani æris sonitu adesse iam Cæsarianos hostes significarent, atque eo modo dum expectatur Aurantius, qui fidem præsens oppidanis daret, quòd multum interesset ad victoriam parandam, eo opportuno plenoque commeatus oppido potiri, equites circumflectentes se subter mœnia versus sancti Marcelli oppidum excurrerūt, & cum antecursoribus hostium leves pugnas serere cœperunt. Siquidem Ferruccius sanctum Marcellum ingressus, paucis interfectis, & eorum domibus qui erant adversæ factionis crudeliter incensis, Gabinianum petere statuebat, ratus hostes nequaquam tanta celeritate occursuros. Dum oppido egrederetur, conspexerat turbam mulierum cum liberis rerum suarum onera capitibus portantium, quæ adversa porta exijssent, in montes altißimos evadentem. Nonnulli propterea locorum periti milites, qui de adventu hostium certius cognoverant, Ferruccium cohortari cœperunt, ut eodem montium dorso, quo irepergerent mulieres, agmina educere vellet, quòd id montanum iter angustam viam, & utrinque abruptißimos haberet deiectus, sicut hostes illac non facilè persequi possent ascendentem in ea Apœnini iuga, quæ demum æquiores quanquā longiores vias dextrorsum haberent, & per eas ad Scarpariam & Mugellanum agrum descendere possent. Paulus Rentij filius levem putabat impedimentorum iacturam, modò incolumes elusis hostibus eò pervenirent, quò vocarentur. Sed Ferruccius elato spiritu id consilium, quod timoris & fugæ indicium præbere posset, detestatus, rectà progredi cœpit. Præibant equites Carolo atque Arsula ducibus, & quum non amplius duobus millibus passum Gabinianū abesset, antesignanę cohortes, quas ductabat Bernardus Strozza, cui cognomentum Captivantio fuit, ad Gabinianam portam applicarent, postremæ aciei vexilla ad portam sancti Marcelli adhuc erant. Iter non admodum erat impeditum, sed paululum per acclivia descendere oportebat, quoniā sancti Marcelli oppidum in ima valle positum est, & perpetuis undique montium iugis præcingi videtur. Iam Cęsariani qui cum Roscio, Theodoroque, ut diximus, pręmißi fuerant, insistentes vestigijs novißimos carpebant: nam Roscius expeditam sclopettariorum manum sublatis singulis in clunes equorum advexerat, quæ procursando displodendoque magnopere hostes vexabant. Maramaldus autem à Calamecha vico, ubi pridiè hostes castra fecerant, eos sanctum Marcellum petere conspiciens, ad lævam fidis viæ ducibus usus, per superiorum montiū & sylvestriū tramitum compendia ad Gabinianum pervenerat. Alio quoque breviore itinere quanquam aspero, Vitellius non procul ab oppido dudum consederat. Interea Ferruccius albo vectus equo districtum tenens gladium suos hortabatur ut compositis ordinib. ad præoccupandū oppidum, quod erat in conspectu festinarent, propellerentq; urgentes hostium equites: nam Carolus & Arsula singulari virtute dimicantes, non sustinebant modo, sed redintegrato sæpius utrinque impetu per declives ripas adversos, & terga vertentes hostes se recipere cogebant. Dum tumultuosißimè magnoque strepitu pugnaretur, quod è Ferrucciana acie certę sclopettariorū manus emittebantur, & Pompeiani, quos diximus, equitū præsidio misi, equestri prælio se immiscuerant, multiq; iam ceciderāt, Maramaldus ab adversa porta, & partim à facilè disiecta mœnium maceria oppidum est ingressus, Ferruccio iam ab anteriore porta signa inferente. Atq; ita per oppidū atrox & cruenta editur pugna, sicut in medio foro magna cōtentione certaretur: nam Ferruccius ingenti

animo in pedes desiliens, abrepta pedestri lancea fortissime rem gerebat. Nec suis deerat Maramaldus, quin magna vi facto cuneo, toto plateæ spatio potiretur. Interim ex Ferrucciano agmine pars sequuta ducem, ingressaq; oppidum operã navabat, pars deflectens secundum murum, apud castaneti ingentes arbores idoneum nacti locum, quo se adversus insultantes equites tuerentur, displosis sclopettis adversa glandium procella hostes obruebãt. Ab his, ut postea compertum est, qui erant numero ferme quingenti, quum Aurantius adducto cataphractorum agmine, ut prælio interesset per arduum ripæ callem eniteretur, vectus spadice, & gladium vibrans, gemina glande traiectus equo decidit, nec tamen statim est agnitus, quum argentea veste & auratis armis carptim exueretur. Ferunt eum prius quàm vulneraretur cum Nicolao Masio, qui primus occurrerat, singulari certamine collatis equis contendisse, quum Græcus ferrea clava ei galeam pertunderet: ipse verò equestri mucrone ad eum perfodiendum iteratis ictibus uteretur, Sed Masium cataphractorum impetum veritum, ad castaneas refugisse. Aurantium autem audacius se provehentem lethalia vulnera sustulisse. Eodem ferè tempore Vitellius in agmen secundæ hostium aciei, quam Paulus Rentij filius ductabat, ex obliquo peropportunè invectus, ad primam ferè impressionem ita perturbavit atque disiecit, ut omnibus vexillis in unum de more conglobatis potiretur, vel acerrimè resistente Paulo, qui dimisso equo constantissimè pugnans, aciem componens, & pugnam instaurans, ad oppidum perrumpebat, ut Ferrucio opem ferret. Cæterùm ubi Aurantium cecidisse, & cataphractorum agmen, fœdum visu atque incredibile dictu, se totum retrò in fugam præceps dedisse vulgatum est, Ferrucciani sublato victoriæ clamore se conglobare, & perterritis insistere cœperunt, ac nisi Germani qui se nihil adhuc commoverant, sed phalangem suam instar arcis ad sociorum receptum non procul ab oppido in ordine continebant, in viam progressi tumultuarios hostium procursus repressissent, proculdubiò nemo equitum fugere destitisset, quum eorum plerique, & ante alios Rossales exemplum Antonij Hisceræ qui cataphractis præerat sequutus, intenta fuga usque ad Pistorij portas profugisset, tanta perturbatione, ut & in castris ad Gonzagam, & in urbe ad dictatorem interfecti Aurantij, fusique exercitus fama deferretur. Eodem punctò temporis Vitellius Pauli cohortes oppidum intrantes urgendo cædendoque aliquandiu persequutus, opportunè deflectens ad portam, qua Maramaldus intrarat, ut ei maturam opem ferret, signa intulit, & usque adeo sævum certamen renovatum est, ut in plateam coacervatis cadaveribus impeditam penetrari vix posset. Sed Ferruccius & Paulus ex longa pugna, maximoque meridiani temporis fervore fatigati, in quandam editiorem domum se receperunt, atque inde sclopettis rem gerere perseverarunt, donec ab equitatu levis armaturæ, qui Rossalem fugientem præ pudore sequi noluerat, confertis turmis conglobato, hostium equites ad unum omnes profligati deletique sunt, quum paulò anteà cohortes vel quæ oppidum ingredi nequierant, vel quæ Ferruccij iussu extrà remanserant, Aurantiumque interfecerant, clavis utendo ferreis, quibus galeæ quidem vix resistebant, prostratæ fuissent: neque ea die magnopere victis profuerunt præparatæ ad id tubæ sulphurem vomentes ignem, quum aliquot tantũ in Germanos & equites iacere licuerit, nec direptis & perturbatis impedimẽtis, moschetti expediti, aut canterijs, uti speraffent, imponi nequiverint.

Fer-

Ferruccius & Paulus aduersæ pugnæ exitum,atq; infestam Florentino nomini Fortunam agnoscentes, quum ipsorum milites aut interfecti, aut capti essent; expugnatisq; atq; direptis singulis oppidi domibus,Maramaldus certa victoria iam potiretur, se dediderunt: moxque Ferruccius,vti erat armatus,ad Maramaldum perducitur. Tum verò Fabritius, An quũ Volaterris tympanistam meũ contra militiæ morem laqueo impiè suspendebas,te vnquàm ad manus meas peruẽturũ putaras? Tum ille: Hæc non iniqui semper Martis sors est, quę tibi bellũ gerẽti obuenire potest. Sed tu si me occidas,neq; utilẽ,neq; decorã ex mea nece laudẽ feres. Sed itidem obiurgans,& ex mercatore ducem factũ appellans,victor ei galeam & thoracẽ detrahi iussit,gladiumq; gutturi impegit,& militibus conficiendum reliquit. Erat Ferruccius excelso corpore,excelsoque animo, sed admodum superbo, tumidioreque facundia; ita vt non longo quidem belli vsu edoctus, sed naturali quodam Etruscæ solertiæ vigore peræditus,singula munia cum admiratione non ciuium modò suorum, sed militum implẽdo, strenui militis & iusti penè ducis speciem præferret; sed qui adunco naso,palloreq; multo & oculis sanguineis insitam feroci ingenio crudelitatem fateretur. Audiui ego postea à Maramaldo,quum eius cædis damnaretur, se nequaquàm ex priuata iniuria, sed quodam non impio pudore percitum eum seruare noluisse, ne incolumis hostium dux,postquàm tantus imperator cecidisset,seruaretur. Quando sibi honestissimum fore duceret,si eum in gratiam militum,Germanorumq; præsertim,pro victima Aurantij manibus immolaret. Cæterùm Aurantij cadauer iam armis omniq; amictu undatum sub ipsam cataphractorum fugam Tentauilla Gallus eius familiaris, agnitum collectumq; extra oculos militum asportauit, et stragulæ laneæ vesti inuolutum in sacello collocauit, donec parta victoria susceptus in ceruicem robustioris equi, brachijs & cruribus vtrinque pendentibus, lugubri humanæ miseriæ spectaculo Pistoriũ est deuectus; non absimili fati sorte ac Borbonius fuerat ereptus,quum vterq; in limine victoriæ suæ ceciderit. Ferunt in eo qui nondum trigesimum ætatis excesserat annum, perillustres liberalis animi, & pugnacis ingenij virtutes, quibus studia militum, vt alibi diximus,cum insigni gloria,& non obscuro quodam dolore Cæsaris promerabat; quum militibus defensi Neapolitani regni oppida,tanquam sua, quæ aliena erant profusissimè largiretur; & ante alios semper in acie conspicuus pugnam cieret. Ortus erat Salonia familia apud Sequanos illustri, præferebatq; indolem inclyti futuri ducis, nisi id summæ gloriæ decus intempestiua præuaricatione, quæ temporis spatio atque integra ætate pararetur, præferuidus affectasset. Cecidere ea in pugna paulò minus duo milia hominum vtriusque partis: nam multi postea ex vulneribus perierunt. In his autem fuere acerrimè pugnantes Ferruccianorum cohortium præfecti, Capitaneus Borgensis, & duo è Corsorum gente,Paulus & Franciscus,atque item Carolus Ciuitellæ comes,qui equestri prælio longe omnium promptissimè dimicarat, & Alfonsus Stipicianus Farnesia matre genitus, ipsius Pauli Ceritis propinquus. Ex Fabritianis verò Ioannes Maius inter Brutiarum cohortium præfectos pugnacissimus, & tres cum eo signiferi occisi sunt. Amicus quoque Arsula Martio Columnę pecunia redimenti traditus,necatusq; est,quòd Scipionẽ Colũnam patruelẽ suũ Malliana in pugna,ipsius Amici manu interfectũ fuisse diceret; ignobili hercle facinore,sed vsitato huius seculi Romanis,qui iniuriarum perpetuò

memores, vindictæque avidi, inimicorum sanguine propinquorum suorum manibus avidissimè parentare consuessent. Masius verò à suæ gentis equitibus captus, æquo iure militiæ facilè se redemit. Captivantius quoque Strozza graviter vulneratus, curatusq́; apud hostes, mille aureorum nummûm pretio dimissus est, quum Paulus Ceres eadē militiæ lege aureis numinis quatuor milibus à Maramaldo libertatem impetrasset. At Florentini vel hoc adverso Ferruccianæ pugnæ eventu vehementer perculsi, nihil se animo demittebant, nihilque obiter ad petendæ pacis consilia flectebantur: nam populares insanæ contumaciæ & summæ acerbitatis homines, quorum pervicacibus ingenijs respub. regebatur, extrema supplicia à barbaro hoste perpeti, & captæ conflagrantisq́; patrię interitum conspicere, quàm deditione se victos fateri malebāt. Et quoniam suprema auxiliorum spe decidissent, devenissentque ad ultimam alimentorum inopiam, qua una non civium modò & imbellium tanquā propinqua morte, sed militum vires atque animi frangerentur, ad id extremi consilij decretum decurrebant, ut longè gravissimo impetu ad salutem, aut si non ita sors ferret, non indecorum communē exitum, in hostes erumpendum esse censerent, ipso ante alios concitante dictatore, cuius mentem inveterato depravatam odio, atque ipsa afflictarum rerum desperatione perturbatam, neq́; religio, neque erga patriam pietas, neque ulla demum prudentiorum consilia sanare poterant, quin in ipso honore magistratus ipsoque iam proviso perituræ libertatis & cadentis urbis funere, mortem oppetēdam decerneret. Huic diro insistentes cōsilio, per eos dies quibus Ferruccium Pisis movere iusserāt, à Malatesta Stephanoque intentè & graviter postulabāt, ut in eandem committendæ pugnæ sententiam devenirent, & fortibus explicatis consilijs, expeditisque efficacibus armis secum adesse vellent, qui pro libertate saluteque patriæ, supremi cērtaminis alcam subire statuissent. Ad ea duces, quòd ita ex usu saluteque civitatis, & sua dignitate rebantur esse, de scripto his verbis dictatori, decurionibus, decemvirisque responderunt, ut eos iusta militiæ ratione à temerario exitialique decreto deterrerent, utpote qui honesta pactione, ut antea per Cencium Strabonem Aurantij sensus pertentassent, de deditione transigere, quàm rem ad periculosissimum prælij discrimen deducere, multò satius atque salubrius esse iudicabant. Quum sæpè aliâs accuratè deliberando, excelsi Reipub. præsides, de eruptione consultaretis, semper nobis una atque eadem sententia fuit, ut id periculosæ aleæ discrimen tanquam funesti exitus, libero ore detestaremur. Nam pro disciplina cuncta bellicæ rationis momenta diligenter expendentes, facilè providebamus, nos iniquissima locorum & rerum omnium conditione cum hostibus pugnaturos: quandoquidem numero virium inferiores, uti præclare liquet, & vos omnes facto sæpius periculo perspexistis, nisi temerè & cæco impetu hostem adoriri expugnareque non possumus, munitissimis scilicet & distinctis vallatum castris, æquitate loci fretum, & multo tormentorum apparatu instructum. Itaque nihil à priore sententia discedimus. nostri nanque muneris atque existimationis est, ea afferre consilia, quæ civitati tuta, atque salubria sint: ea verò quę certum incommodum, & luctum, atque adeo summam calamitatem prænuncient, repudiare penitus atque damnare: nec mediocris subinde animis nostris bellici decoris cura insideat, ne si militiæ parum peritis, quod syncerè dictū vos ęquo animo laturos scimus, temerè atq; indulgenter obtemperemus, nō obscuræ inscitiæ, tumentisq́; arrogātiæ apud univer-

universas gentes damnemur, & superos hoc tanto admisso piaculo graviter offendamus, inexpiabilemque subeamus invidiam, si malè sano præcipitique nostro consilio, patriam vestram omnium florentissimam, & quod ad Italiæ publicum decus attinet, avaritiæ atque immanitati Hispanorum & Germanorū occupandam atque delendam, teterrimo urbis Romæ exemplo obiiciamus.

Sed postquam á nobis nunc hoc unum postulatis, ut quæ erupturis via inter omnes maximè difficiles, tutior atque aptior videri possit, demonstremus: Primum omnium scire vos oportet, castra hostium ita perductis & cōiunctis munitionibus esse permunita, ut nequaquā é montibus, sicuti speculando deprehendimus, aliunde instructa acie descēdere liceat, quám duabus omnino viis, quarum altera est secundum Roscianam villam, & subter Margaritę Monticię templum, qua ad ipsa Aurantii castra pervadere possumus: altera relinquitur per vallem, quæ ad Gallum, ubi Hispanorum sunt munitiones, perducit: nam utrinq; aggeres aliquanto longius quā alibi inter se distant, ut sine detrimento ad ipsas usq; munitiones perveniri posse appareat. Neque enim è Fridiana porta conservatis ordinibus erumpere licet, quód evadentibus tormenta hostium Olivetano in podio constituta & certius collibrata immineant, quæ singulare incommodū affere posse facilè demonstrant, sicut Germanos etiam è suis Pulverosę castris, cognito nostrorum egressu nihil moraturos credere par sit, quin á tergo vehementer atque celeriter incumbant. Pari quopue ratione quo pacto Catelina porta tutò educi agmina possunt, non videmus, quum hostiū munitiones adeo mœnib. sint propinquæ, ut intra teli iactum portam dispiciant, egredientesq; non maioribus modo tormentis, sed ipsa sclopettorum procella obruere facile possint, prius quàm componi atq; instrui ordines queāt. Quòd si sancti Georgii portam respiciamus, liquidò nihil insanius & perniciosius accidere posse iudicandum est, quàm si illac erumpere conemur: quandoquidem in conspectu sit Barducciæ casæ propugnaculum, quod portę opponitur, multitudine tormentorum undiq; permunitum, quo vetari potest et egressus ipse, & tota adimi instruendæ aciei facultas. Barduccio quoq; coniuncti sunt perpetui aggeres, qui directa serie totius protractę munitionis ad Giramontē usq; pertinēt, & usq; adeo urbi proximi sint, ut aliunde q̄ duobus iis, quæ diximus, itinerib. tentari eruptio nequeat. Cęterū nos magnopere permovet, omnemq; avdacioris consilii rationem & spem perturbat, dubius & anceps qui proponitur expugnandæ munitionis eventus. Sed esto quòd impigrè aggeres conscendamus, atque ipsa hostium munitione victores potiamur, num idcirco sperandum est, ut Germani atque Hispani sibi desint? nec se colligendi instruendiq; spatium habeant? ut dispersos, & in expugnanda munitione fessos, inordinatosque nostros conferta acie nequaquam invasuri credantur? An non Italicas cohortes; quę & in tergo & dextrorsum sua minora separatim habent castra, in tanto tumultu cessaturas, quin accurrant, putabimus? Et non rectè suspicabimur Lodronianos Germanos é Pulverosæ castris, & tirones quoq; Hispanos superato Arno laborantibus suis occursuros? Quód si planioribus locis iuxta Arnum maiore circuitu, ut quibusdam videri potest, sit erumpendum, infelici certè audacia, atq; infausto consilio agmen nostrum per patentia loca perducetur, quum universum hostium equitatū vestigiis extemplo insequuturū, & pedestres copias equestri nudatas præsidio perrupturum facilè ominari possimus, preterquam quòd aliquanto minore cohortium nostrarum numero

Id iter sit tentandum, quum necessariò relinquenda sint firma præsidia in munitionibus, quæ sunt ad sancti Miniati, sanctiq; Georgij colles, quę urbem tueri valeant, si fortè hostes animadverso neglectoque longiore nostrorum itinere, non absurda occasione adducti, commodeque invitati, montem invadant & occupent, atque inde urbem vacuam militari præsidio confestim adoriantur. Proinde pensitatis utrinque viribus rerumque periculis in hoc decretum descendimus, ut nos confirmare non pudeat hostes undique numero, viribus, æquitate loci, apparatuque rerum omnium esse superiores, melioreque ideo quàm nos Fortuna, uti facto sæpius periculo, omnino pugnaturos. Nihilo secius tamen profitemur, si imperabitis nullum vel salutis vel existimationis nostræ discrimen reformidaturos, modò ea quæ dictator in rem opportuna sæpius promisit, egregiè præstet, ostendemusque proculdubio, neque fidem neque industriam, neque, si dicere fas sit, virtutem probis dignam ducibus nobis erga vos omnino defuisse. Hæc tradita decurionibus, & per omnes ordines lectitata, quanquam iniquis auribus atque animis acciperentur, aliquos tamē de salute publica maximè solicitos impulerunt, ut in tanta negotij difficultate sententias à præfectorum primoribus separatim exquirendas censerent, vel ob id quod Malatesta & Stephanus de scripto significarant, se omnes cohortiū præfectos pridie advocasse, propositoque pugnæ consilio, & qua nam parte quòve itinere, si ineundi prœlij opinio probaretur, erumpendum foret affirmarāt, eam esse omnium sententiam, nisi iniquissima conditione prælio certari non posse, sicut civitatem maximè evidenti supremæ calamitatis periculo obijci constaret. Itaque quum ab aliquibus probatæ virtutis & fidei præfectis sigillatim sententiæ exquirerentur, neminem ferè reperiebant, qui tantæ rei difficultates audacioribus elevaret verbis, aut ullam omnino prosperè edendi prælij spem promitteret: quanquam ad unum omnes se dicto atque imperio obtemperaturos, & fortem navaturos operam pollicerentur. Sed unus ante alios ætatis honore, & longo militię usu facilè superior Pasquinus Corsus, qui sub Ioanne Medice spectata cum laude ordines ductarat, quanquam inculta facundia non inepta tamen usque adeo liberè commemoratis difficultatibus atque periculis disseruisse visus est, ut nihil stultius atq; damnosius fore testaretur, quàm si eruptione pugnādum statuerent, proptereaque infensis torvisq; oculis eum populares intuerentur, & nonnulli comprehendendum, atque extemplò capite puniendum dicerent. Quo rumore ad eius aures perlato Pasquinus postea curiæ limine abstinuit, nec nisi suorum cohortibus stipatus in area versari ausus est. Neque propterea magistratus quin obstinatè in sententia persisterent, persuaderi ullo modo poterant: nam identidem singulis diebus ab utroque duce flagitabant, ut omnino ad erumpendum corpora atque animos & necessaria arma compararent. Quibus importunis expostulationibus duces ita & de scripto semper respondebant, ut magnopere ea consilia detestarentur, quando manifestum totius belli, summæque rei discrimen agnoscerent, ideoque pacis atque concordiæ æquas rationes præferrent, ac obiter postquam de conditione loqui cœpissent, postulabant, ut sibi ad Aurantium duos legatos mittere liceret, quorum fideli industria eius introspici explorarique sensus omnes, atq; referri certius possent, quoniam de eius voluntate postulatisque, diversa ab his quæ magistratus dicerent, audiebantur, nec ea quidē de causa, ut ipsis tractandæ compositionis negotium eriperent, & sibi usurparent, quod publici magistratus

ſtratus muneris eſſe faterentur, ſed ut exploratius quæ tractarentur, agnoſcerent, ſibique, uti deceret atque æquum eſſet, tempeſtivè cauerent. Id verò preclarè confirmabant, ſi ſuprrbus hoſtis honeſtas pacis conditiones repudiaret, & libertatis nomen revellere, potirique ad arbitrium dedita civitate contenderet, aut ſi populus ab omni concordiæ mentione averſus foret, pugnandumq; decerneret, ipſos non recuſaturos vel certiſsimæ mortis periculum, quin donec vita ſuppeteret, pro ſalute dignitateque urbis decertarent, quando ſe nuſquam aut nobilius aut honeſtius vitam morte commutaturos arbitrarentur. Sed id unum præcipuè ab æquitate ſummi magiſtratus poſtulare, ut advocato maiore populi conſilio, ipſis concionandi libera facultas daretur, ſcilicet ut propoſitis inſtantium diſcriminum difficultatibus, an eadem omnium foret, quæ tum decurionum eſſet, repudiandæ concordiæ atque appetendi prelij voluntas, numeratis ſuffragijs explorarent. Quòd ſi ex mora & prolixa cunctatione temporis beneficio frui poſſe confiderent, ſubindeque remedium certū afflictis rebus alicunde afferri poſſe ſperarent, ſibi magnoperè opportunum & planè neceſſarium videri, urbem multitudine imbellium exoneraſſe, quo inopia levaretur, quum iam fames urgeret. Ipſos etenim certis præſidijs eam turbā in tuta loca mœnibus feliciter educturos, deceptis ſcilicet, aut ſi ita caſus ferret, ſtrenuè repulſis hoſtibus. Tum verò ſe daturos operam, ut milites æquiſsimis animis obſoniorum omnium, viniq; inopiam ferrent, modò illis præſenti pecunia ad diem ſtipendia ſolverentur: & quando cuncta alia eos alimenta deficerent, pane etiam cibario atque furfuraceo contentos fore. Interim dum ſenatus his graviſsimis diſſentientium ducum reſponſis ſeveriſque obteſtationib. angeretur, ferè uno tempore in curiam certius allatum eſt, Aurantium poſtridie Cal. Auguſti cum delecta parte exercitus è caſtris ad opprimēdum Ferruccium contendiſſe, poſteroque die eo eventu conflixiſſe ad Gabinianum, ut ipſe in primo congreſſu caderet, & eius equites terrore concepto in fugam verterētur. Sed mox tanta vi à reliquis ducibus inſtauratam fuiſſe pugnam, ut Ferruccianæ copiæ ipſarum duce interfecto, & Paulo Cerite capto, amiſsis vexillis funditus delerentur, nec iam ulla ſpes reparandi exercitus ſupereſſet. Quo atroci nuncio, quanquam in univerſum civitas admonebatur, ut ad deditionis tractandæ conditiones tempeſtivè decurreret, nihil tamen principes popularis factionis qui erant in magiſtratibus tanto communi periculo permovebantur, ſed magis ac magis duces urgebant, ita ut ab his in ipſum committendæ pugnæ decretum præſentem operam exigerent, qua eorum virtutis ſimul & fidei in extremo Reipub. diſcrimine periculum facturi eſſent. Erat is pervicacium animorum habitus uſque apeo ſtabilis & confirmatus, ut Malateſta magnoperè miraretur, cur Florentini præſides nihil omnino de priore ſententiarum ferocia remitterent, quandoquidem res adverſæ aliàs comminuere vel inſolentium ſpiritus ſolerent, ipſis autem adaucto periculo mirum in modum augerentur, ſicut hec non ab inuſitata animorum fortitudine, ſed à violenta quadam rabie, deſperatione que rerum proficiſci prædicaret. His de cauſis fiebat ut nonnulli ex primoribus popularium eam Malateſtæ oris libertatem, & obſequendi contumaciam tanquam dubiæ fidei implicitam apertè calumniarentur, adijcerentque non ideo illum, qui natura pugnacis eſſet ingenij, reformidare prælij eventum, quòd hoſtium vires inſuperabiles putaret, nec quòd urbanas res æquo impenſius propter annonæ inopiam afflictas arbitraretur, te-

pugnare magistratuum voluntati, officioq; suo deesse, sed eum prorsus Clementis promissis atq; muneribus corruptum militiæ sacramentum negligere, ob idq; se dicto atq; imperio audientem minimè fore statuisse. Nec defuit fero culus notus senator Andreolus Nicolinus, è decurionum numero, qui diceret, Malatestam quum veniret in curiam comprehendendū esse, atq; exēplo Pau, li Vitellij exemplo capite mulctandum. Quā atrocissimi de se iudicij cogitatio nem Malatesta facilè subodoratus, vsq; adeo grauiter tulit, vt quū inermis, & paucis á pedibus seruis humili vectus mula, quód esset tenuissima valetudine, ad decuriones consultandi causā ascendere consuesset, vir æq; ferox & suspicax, numeróso satellitum comitatu septus, eo diè ad senatum accederet, ita dispositis in limine atq; atrio curiæ scalisq;, & superiorum conclauium singulis foribus, armatorū prȩsidijs, vt aduersus omnē intestinam vim quæ inferri posset munitissimè se confirmaret, & libero ore in consessu quereretur fidem suam in dubium à quibusdam contumiliosè reuocari, despiciq; sua consilia, quæ de compositione protulisset, studio quidem propensissimo conseruandæ ciuitatis, postquám ipsis cuncta omnino aduersa, hostibus autē, si tot irrisos conatus enumerarent, prospera atque felicia prouenissent. Propterea se superos orare, vt eam mentē senatui darent, vnde ipsorum consilia complecterentur, quæ Reipub. salutaria forent, postquám eò esset deuentum, vt minimè prolixa deliberatione opus esse iudicarent. Decuriones ad ea mitissimis verbis responderunt, diluerūtq; adeo appositè totā eam suspicionem, vt ipsi & Stephano binos legatos ad Ferdinandum Gonzagam mittendi facultatem concederent, (ad eum siquidem mortuo Aurantio militari consensu summa imperij authoritatis reciderat) quibus de compositione loqui referriq; liceret. Tum vero Malatesta discessit, & re cum Stephano communicata, legati confestim ad castra hostium missi sunt. Sequenti die dictator cum decurionibus atq; decemuiris legatos audijt, qui eam esse mentem Cæsaris à Ferdinando referebant, vt incolumis libertas ciuitati seruaretur, & his quidem conditionibus, quæ neq; immodicæ, neque ab vlla parte omnino spernendȩ videri possent. Sed adeo malesana erat popularium voluntas, vt nihil sibi ex condicionibus detrahi vellent, quibus futurum intelligabant, vt reductis Mediceis atque patritijs, popularis status forma mutaretur, vnde ipsos qui tum publica munia in lucro haberent, magna ex parte excludi apparebat. Nam plerique non ad decus Reip. sed ad priuatum quæstum magistratuum honores reuocabant, quibus mediocres & nonnulli ex fece populi homines ditari consueuissent; postquám nobilitas perculsa popularium metu in exilium abijsset. Itaq; non multum inter se consultantes pro positæ concordiæ condiciones superbi repudiarunt, & ad pristinum experiun dæ prælij Fortunæ decretum redierunt, tanta obstinati animi perseuerantia, vt Malatestæ eam esse senatus vltimam voluntatem significarent, ipsorum du cum consilijs vti nolle, sed ab his tantum fortem fidelemque militiȩ operam re quirere. His acceptis mandatis duces vsque adeo intempestiuā atq; execrabilē decurionum, dictatorisque præsertim pertinaciam stomachati, quód ipsorum vel certissimæ rationis consilia nihil valerent, atq; improbè despicerentur ab his qui militiæ imperiti corruere, & secum in eandem ruinam extremæ calamitatis patriam cæca libidine trahere mallent, quám necessario non iniquæ pactionis remedio sese suaq; omnia cōfirmare, his verbis per Cenciū Strabonem descripto responderunt. Postquám vobis excelsi Reipub. prȩsides immota ma

net

net mens, ea penitus aspernari cōsilia, quæ toties opportuna periculo quo premimur syncerè studioseque protulimus, nunc tandem arbitrati sumus sicuti viros militares, & non obscura præditos dignitate decet, oportetque, cunctas scilicet militiæ rationes ad bellicum decus revocantes (id enim unum ipsa vita carius esse debet) nobis maturè consulendum, ne vobiscum si impio vestro imperio parendum putemus, in idem exitium cum inexpiabili existimationis nostræ infamia perducamur, quandoquidem nihil turpius atque ignominiosius nobis accidere posit, quàm si huic urbi, quam undecimum iam mensem impigrè defendimus, volumusq; non modò incolumem, sed salvis etiam, quòd maximè optatis, liberæ civitatis legibus florentem, horribile supremi excidij periculum ab insana inauspicatæ pugnæ cupiditate procreemus. Proinde certum est interesse nolle, neque nos duces præbere huic perversæ, ideoq; exitiabili funestæque eruptioni. Illud autem ut hoc consilij susciperemus vehementer impulit, quòd universæ civitatis iudicium sequi iustum honestumque sit, quum multo maximæ partis civium voluntates ad deditionem proclinatas intelligamus, & idcirco civibus maius consilium uti poposcimus, denegatum fuisse suspicemur, quo non dubiè adversis suffragijs pertinacia vestra frangeretur. Hęc scripta quum à decurionibus legerentur, Cencius militari libertate insolentes quosdam sermones, quibus magistratuum offendebantur animi, ita ferere cœpit, ut ex transverso decurionum obtutu non obscurus omnino metus ei incuteretur. Itaque vim apparitorum veritus ille celeriter se explicuit, scalasq; magnis pasibus descendit. Quum ea ducum responsa verbaq; Strabonis aliena prorsus ab eorum mentibus & planè contumeliosa viderentur, Decemviri cū decurionibus dictatoreq; in unum coeuntes, utpote qui elati atque severi adversa vel acerba audire nunquā antea didicissent, raptim Malatestam ipso honore militaris imperij abdicandum censuerunt, solenniq; diplomate cum summa verborum lenitate perscripto, quo se dimitti perspiceret, ad eum extemplò duos senatores, qui ea in re magistratuum decreta certius referrēt, miserunt. Hi fuere Andreas Nicolinus, legatione dum Bononiæ esset apud Pontificem functus, & Franciscus Zattus, ambo populares, aversique penitus à concordię studio saluteque civitatis. Habitabat eo tempore Malesta trans Arnum Binianis in ædibus Catelinæ portæ propinquis, expectabatq, ut magistratuum mitescerent animi, & ad meliora consilia verterentur. Proinde admissis legatis, atque his mandata quæ habebant referentibus, usque adeo vehementer conturbatus iracundiaq; correptus est, ut Nicolinū districto pugione repetitis ictibus, sed dextra tñ debili vulneraret, quòd arrogantius quàm deceret proloquutus videretur, vixq; illum astantes milites ut legatis parceret obnixè deprecantes, lenita ducis iracundia morti subtraherent, ipse verò Zattus gravissimo metu perfunderetur. Eius à Malatesta editi facinoris perinde atrocis atq; superbi fama celerrimè pervasit in curiam, & inconditum tota urbe tumultum ita excitavit, ut eodem propè momento temporis cum cives ipsi, tum milites ad arma decurrerent, & tota area singularum tribuum vexillis compleretur. Hic armorum strepitus ad id Malatestam impulit, ut occupandæ Catelinæ portæ consilium caperet, & Marguttem Perusinæ cohortis præfectum eò convolare iuberet, à quo fores refringerentur, & tormenta quæ in propugnaculo erant in hostes obversa, ad terrorem atque perniciem civium, si quid hostile auderent, illico converterentur. Tum verò dictator è fenestra armatas tribus prospectans, &

ſubita exardens iracundia, quòd Malateſta perfidiose atq; inſolenter legatos violaſſet, tanta animi perturbatione caſum eſt indignatus, vt ſibi omnino in hoſtes, armato conſequente populo erumpendum, ideoq; honeſtè cadendum eſſe ſtatueret, ſibiq; inſtratum equũ dictatorijs operimentis exornatum adduci iuberet; iamq; deſumptæ loricæ dictatoriȩ poteſtatis paludamentũ, quod paulo ante in hos vſus confici curarat, ſuperindueret, & ſingularis amentiæ quodã furore percitus, ſpumantib. labris & dentibus infrendẽs deſcendere pararet; ſic vt eum pleriq; ex populari factione, qui deſperata venia plurimũ de ſalute dubitabant, ſi aduerſarijs ſuccubuiſſent, dictatorẽ laudando, quatiendoq; arma, magnopere concitarent. Eoq; die profectò lugubre ciuitatis ſpectaculum Raphael furibundo ſimilis edidiſſet, niſi cõſtantisſimi probiq; animi vetuſtisſimȩ familiæ ciuis Cecottus Toſingus effervescentis animi motum in dictatore graui dehortatione mitigaſſet. Is enim propius accedens, patere, inquit, dictator, vt voce liberi ciuis vtar, & te non importune tui muneris, tuæq; dignitatis, & publicæ omnium ſalutis admoneam. Nihil enim incommodius & peſtilentius in magnis conſilijs præcipiti iracundia eſſe poteſt. Proinde compeſcenda eſt hæc tua ardentis animi vis impotens; eaq; omnis ad rationem ſalubreque conſilium omnino conuertenda videtur; ne cuncti, ſi eodem impetu cum externo atque inteſtino hoſte pro dignitate tui imperij dimicaturum ſubſequamur, vel non inulti miſerrimè tamen barbarico gladio pereamus. Nam eſto quòd duces ad ſanitatem redeant, & milites dicto audientes eſſe velint; non video tamen qua via nobis ſit erumpendum, niſi mœnia demoliamur, vt egreſſuris latus aditus paretur. Neque enim quatuor horarum ſpatio tot armatæ cohortes Catelina porta educi poſſe conſtat; ſic ut ſi ſenſim educantur, non antè inſtrui queant, quám hoſtilium tormentorum non dubia atq; ineuitabili procella conſternantur. Hos Toſinghi ſermones nequaquam conuiciosè prolatos, ita nonnulli alij æquè prudentes exceperunt, quòd Thoſinghus magni in re militari vſus haberetur: nam ab adoleſcentia Piſano bello præclara cum laude ordines duxerat; vt in dictatore impetus omnis conceptæ iracundiæ deferueret, et ſeſe reprehendi ciuili modeſtia pateretur, omneſq; propè qui aderant, vt ex vultu ſingulorum agnoſci poterat, petendam pacem potius quàm experiunda arma iudicarent. Accedit autẽ vt eadem hora trans Arnum magna multitudo ciuium in aream templi Sanctiſpiritus conueniret, & Malateſtȩ cauſam, factiq; ipſius nomen, quanquam violato ciue non magnopere improbaret, deteſtareturq; palam magiſtratuum acerbitatem, qui vel honeſtas cõcordiæ conditiones abnuerent. Decuriones autem offenſi iracundia, atq; alienatione Malateſtæ, ne Rempublicam in ſummum diſcrimen adducerent, diſſimulata iniuria Nicolini, Zanobium Bartholinum, quem tanquàm amicisſimum Malateſtæ maximè idoneum iudicabant, ad eum inter duos ſupremi magiſtratus viatores miſerunt, vt molliendo exorandoq; operam daret, ne ex eius perturbatione reſpublica detrimentum pateretur. Is facilè placato Malateſta, vti optimus ciuis, & publicæ ſalutis amantisſimus rogauit etiam eum priuato nomine, vt in negotio impetrandȩ concordiæ ſicuti cœperat ſatagere vellet, quando iniquisſimum eſſet atq; miſerrimum vniuerſam ciuitatem extremæ labis calamitatem ſubire, ſi paucis perditæ obſtinationis, deſperatisq; hominibus aſſentiretur, qui improbi atq; impij ſui exitus famã ab excidio deletȩ patriȩ quȩrere properarent. Excuſauit Malateſta paucis verbis iuſtæ iracundiæ ſuæ impetum, quem

quem in Nicolinum effuderat, Genciumque Strabonem paulo post in castra ad hostes misit. Is Ferdinandum aliquanto molliorem reperit, quod cum Valorius de salute patriæ solicitus, magnis precibus Pontificis nomine diligenter, atque vehementer obsecrasset, ut de concordia transigere maturaret, ne paucorum pertinacia, & sua cunctatione urbs nobilissima in periculum supremi casus devocaretur. Iam enim excitati in urbe tumultus fama strepitusque in castra pervenerat, exindeque alacres fiebant milites, qui opulentissimam urbem prædæ suæ destinassent. Nec multo post magistratuum pervicacia meliorum impulsu, atque ipsa prorsus necessitate superata, ex senatusconsulto quatuor legati ad Ferdinandum decreti missique sunt. Hi fuere Bardus Altovitus, Laurentius Strozza, Petrus Franciscus Portinarius, & Iacobus Morellius, qui apud Ferdinandum atque Valorium summæ Cæsaris atque Pontificis authoritatis nomen præferentes, his conditionibus de compositione pepigerunt. Ante omnia constituendæ atque ordinandæ Reipub. facultas arbitrio Cæsaris permittitor, sic tamen ut incolumi libertate Florentini suis antiqui iuris legib. utantur. Civitas mulctæ nomine octoginta aureorum nummûm milia, ut stipendia militib. præberi possint, quadraginta in præsens, reliqua intra sex menses persoluito: de promissa verò pecunia obsidibus caveto: & quos imperet Ferdinandus numero quinquaginta cives nominatim traduntor, qui in castris custodiantur, donec pecunia repræsentetur. Florentini his urbibus & oppidis atque arcibus, quas præsidijs obtineant, confestim excedunto: & quos in carceribus Florentiæ, Volaterris, & Pisis custodirēt extemplò dimittantor: Malatesta & Stephanus militiæ sacramentū, quod antea populo Florentino dixerint, solenni renunciatione factā statim eiuranto, obligataq; fide Balanzoni Belgæ Cæsaris cubiculario promittunto, se tam diu in custodia urbis cum his copijs quas satis esse putaverint, permansuros, donec concordiæ conditionibus planè sit satisfactum, alimentaque civitati omnis generis commeatus à Cæsarianis interea præbentor. Ipsius verò Malatestæ officij atque muneris sit, tam diu quā Cæsarianæ copiæ dimittantur, Florentiæ permanere, atque ipse demum urbe excedito, quum id facere Pontificis imperio iubebitur. Cunctis autem Florentini nominis civibus, libera migrandi Romam facultas esto, et quibuscunq; locis placeret, domicilium figere, habitareque impunè potestas conceditor: cunctique vel Etruscæ vel cuiusvis gentis milites, qui Florentinorum stipendia fecissent, & propterea vel exilio, vel pecunia et bonis à Pontifice mulctati essent, ea noxa pœnaque liberantor. Mediceorum animis acceptæ offensiones, iniuriæque syncera fide deterguntor. Hæc verò perscripta tractataque sunt in castris ad Monticiam villam quarto Idus Augusti, anno à partu Virginis trigesimo supra millesimum & quingentesimum, ea lege ut Ferdinandus Gonzaga, & Baucius Valorius prolixè pollicerentur, se intra spatium duorum mensium curaturos, ut Carolus Cæsar & Clemens Pontifex cuncta ex formula æquissimi iuris comprobarent. Per hunc modum compositis reb. milites utrinque commeare cœperunt, introijtque urbem ipse Valorius magna frequentia gratulationeque populi susceptus, dimissique sunt omnes qui erant in custodijs, & traditi obsides, quos Valorius iudicio suo nominatim eligendos perscripserat, ex eorum numero qui Mediceo nomini inimicissimi fuisse dicerentur. Sed hi non multo post persoluta pecunia, uti fuerat constitum, in urbē redierunt. primi autem omnium Germani veteres, quos Aurantius adduxerat,

acceptis ſtipendijs miſſionem impetrarunt. Secundum eos Hiſpani, vltimo loco Itali. Cæterum vix dum compoſitis rebus Florentini longe grauiſsimum ſalutis ſuæ diſcrimen è ſeditione militari ſubierunt. Fortè accidit vt ex Pyrrhi cohortibus, duo noti nominis milites apud Hiſpanorũ præſidia in rem ſuam euntes, quod ditiore cultu eſſent, non ſimultatis ſed latrocinij cauſa interficerẽtur, atq; eorum cadauera, vti poſtea ab exuuijs cognitum eſt, ad occultandum facinus in puteum dejcerentur. Qua crudeli iniuria offenſus Pyrrhus, pares inſidias idoneo in loco tendens, bis totidẽ deprehenſos, quos patratæ cædis conſcios putarat, occiderat. exinde creuere odia & vtrinq; accenſis ad vindictã animis, captis repẽte armis cõcurſum eſt tãta vi, vt tumultuario prælio certaretur, dirimereturq; tamen authoritate atq; interceſsione ducũ; ſed nondum pacatis Hiſpanis: qui demum confirmatis viribus eo animorum impetu Italos quoſq; depoſitis armis, nihilq; tale expectantes adorti ſunt, vt multos interficerent. Tum verò Martij Columnæ, Caſtalijq; & nonnullæ ex Roſcianis cohortes ſeſe in vnũ conglobarunt, & cum irruentibus Hiſpanis vehemẽtiſsimè conflixerunt, quo Italici nominis decus aduerſus Hiſpanos, qui ſuperiorib. annis hiſdẽ de cauſis ſeditiones miſcuiſſent, defendendũ putarent: promittentibus præſertim Germanis neutris opẽ laturos. Verũ quũ tirones Hiſpani, qui erant trãs Arnum non longe à Lodronianis caſtris, cognito ſuorum periculo, inſtructa acie vt veteranis eſſent auxilio ſuperueniſſent, ſubindeq; Italis creuiſſent præſidia, atrox certamẽ contractum eſt, eoq; Hiſpani iam perducti erant, vt non dubiam cladem accepturi crederentur; niſi Ferdinandus in eo valde aſpero exitiabiliq; tumultu, quòd nihil deprecando deterrendoq; authoritate valuerat, Tamiſiũ monuiſſet, vt Germanorum phalangem promoueret, Hiſpaniſq; ſe applicaret; quòd Itali propter vetera in externos odia, deletis ſemel Hiſpanis, nequaqam ipſis Germanis parſuri crederentur; ob idq; præſertim quòd euulgatum eſſet, Malateſtã ex condicto, vt Italiam excuſſo penitus externæ gentis iugo ſeruitute liberaret, vrbe copias ſuas educturum. Eo inexpectato promotæ phalangis aſpectu Italicæ cohortes cõmotæ, ſeſe recipere cœperunt, tanquam impares, & inſolenter prementibus Hiſpanis terga vertere coactæ ſunt, tanta perturbatione, vt ſuis caſtris atque tentorijs pellerentur, & dum Hiſpani direptione tabernaculorum occupati eſſent; neq; Sabellus è Roſciana villa ſe commoueret, vt pulſis opem ferret; Arnum tranſierunt, quum iam trina Malateſtæ vexilla conſpicerentur; atque eo modo exutæ impedimentis ſub Feſulanis collibus diſperſim per villas conſederunt. In eo tumultu ferunt amplius trecentos vtrinq; fuiſſe deſideratos, fauciatos autem bis totidem, ſed Italicas cohortes maius accepiſſe incommodum, quòd rerum ſuarum iacturam feciſſent. Hiſdem diebus Maramaldus, & Vitellius, atq; item Zuccerus, cum maiore parte equitum leuis armaturæ, in Piſanũ agrum à Ferruciana victoria deſcenderunt, poſitiſq; binis caſtris in vtraq; ſuperiore Arni ripa, & impetratis à Lucenſibus muralibus tormentis, vrbem intercepto multo pecore obſidere cœperunt. Quum verò Vitelliani vſque ad ſancti Marci portam excurrerent, Michael è Montopoli, quem Pyrrho ſingulare detrimentum intuliſſe diximus, contineri non potuit, quin adaperta porta proſiliret, & cum hoſtibus leue certamen contraheret, quo ipſe audacius pugnãs occubuit. Nec multo poſt Odoardo Giachinotto prætori, à Florẽtinis initæ concordiæ cũ teſſera nuncius eſt miſſus, á quo Aloyſius Guicciardinus in eius locũ ſucceſſurus, ſtatim eſt intro-

introductus, cui Pisani extemplò sacramentum dixere. Ipse verò Odoardus traditis iam arcibus non multo pòst à Guicciardino comprehensus est, diuq; tortus, quòd paulo antè Pisis Iacobo Corsio eiusque filio Florentinis civibus summa crudelitate ex levissima suspicione cervices abscidisset, pari supplicio affectus est. Maramaldus autem atq; Vitellius Pisano agro excedentes, hic per Elsæ vallis pagos ad Florentinum castellum, ille verò per Nevolæ vallis vicos ad Montecatinū oppidum concesserunt, donec persoluto militi stipendio cohortes dimitterentur. Recepta patria, & è sententia compositis Etruriæ rebus, Clemens usque adeo incredibili lætitia affectus est, ut eam totum id conmitiale gaudium, quo Pontifex fuerat renunciatus, superasse fateretur, diceretq; urbem aliàs de religione benemeritam, accuratis sanctissimarū virginum, piorumque hominum precibus, incolumem proculdubio fuisse conservatā, quandò Dij superi imminentem cladem præclara miseratione depulissent. Eo autē impensius exhilarari videbatur, quòd Aurantius cuius ingenti merito nequaquam facilè satisfacere posse iudicaret, in ipso victoriæ limine cecidisset. Is nanque non obscura fama ferebatur Caterinam, ipsius Pontificis neptem, suis destinasse nuptijs; ut ex ea Medicee domius legitima hæreditate in Etruria dominatum conderet, instante eum ad id quorundam præfectorū turba, qui ab Aurantij potius liberali comitate, quā à præduro parumque munifico Pontifice amplissima præmia se laturos sperabant. Iam enim Francisco Ruscio quodam Aretino impellēte urbem Aretium ditionis suæ facere cogitarat, Aretinorum studio non absurdè comparato, quum arcem eorum à Florentinis ędificatam, gemente Valorio funditus evertisset. Cæterùm Pontifex, quod suæ existimationis pietatisque fore existimabat, tueri nomen quod sibi desumpserat, moderata utens ultione, paucissimorū pœna cōtentus fuit. Duodecimviratum creari iussit, cuius magistratus authoritate civitatis status regeretur. Is constabat ex lectissimis civibus, qui omnibus temporib. Mediceo nomini mirificè studuissent, & tum antè alios usu rerum, civilique prudentia laudem ferebant. In his fuit princeps ipse Baucius Valorius, in quem Pontifex omnem arcani consilij summam contulerat, & secundum eum Zanobius Bartholinus, Matthæusque Nicolinus, & Armannoctius Detus, ambo iureconsulti, Aloysius item Stufa equestris dignitatis, Antonius Gualterottus, Andreas Minerbettus, Leonardus Ridulfus, Philippus Machiavellus, Octavianus Medices, & ipse quoque Raphael Hieronymus dudum dictator, & adversarum partium princeps: postremo autem loco Nicolaus Troscia popularis ordinis. Ab his creati sunt novi decuriones, & reliqui ex priore formula magistratus, Raphaelque ipse Duodecimvirali honore contentus, abdicarat se dictatura, suffectusq; fuerat in eius locum Ioannes Corsius optimis instructus literis, & Medicee familiæ multis nominibus addictus. Exinde creati sunt Octoviri, qui vitæ & necis traditam à decurionibus habent potestatē. Ab his aliquanto pòst in curia comprehēsi, reique facti maiestatis, capitali supplicio damnati sunt Baptista Ceus, & Aloysius Soderinus, & secundum hos aliquot pòst dies Bernardus Castellioneus, Iacobus Gerardus & Franciscus ipse Carduccius, qui acerbissimus popularium partium fuerat dictator. Hi pro multis debitas perversis ipsorum moribus pœnas dederunt, privatis quidē criminum nominibus in quæstione cōvicti. Non enim eo nomine damnabātur quòd Mediceo nomini infensissimi hostes fuissent, & pertinacissimè pro tuenda libertate propugnassent, id

PP 4

siquidem non honestum modo, sed valde etiam decorum putabatur libertatis nomen constantissimè defendisse, quanquam id esset inane imperitis scilicet & saevis civibus, principatum impotētem tyrannidiq; proximum saevissimè exercentibus. Ceus ante alios acerbae malignitatis civis, uti è singulorū confessione tormentis per Octoviros expressa, descriptaq; publicis in tabulis rerū capitalium ad memoriam eius legitimi iudicij sempiternam constat, perpetuo suae sententię tenore concordiam detestatus, supremum ineundae pugnae consilium tanquam salubre vehementer extollebat, usq; adeo assiduus ut Malatestam, quod dicto audiens non esset, neq; antea ad pulverosam Stephano Germanorum castra invadenti maturam opem tulisset, capite plectendum apud Decemviros decurionesq; censuisset. Neptem porro Pontificis novennē puellam, quae claustris Vestalium virginum servaretur, in ipsa muri corona inter duas pinnas collocandam objiciendamq; hostium tormētis suasisset, atq; item ut Mediceorū domus urbis ornamentum decreto publico excinderetur, quòd ut certius a senatu impetrari posset, saepius ac saepius cum Foiano egit, ut inter sacras conciones in eam sententiam populū perducere conaretur. Soderinus autem ex legatione Bononiensi impudenti mendacio retulerat, infirmissimas esse Caesaris vires, atq; adeo exhaustum Pontificis aerarium, ut non diu ali, contineriq; exercitus eorum posse periti rerum homines existimarent, consternatos esse Germanos, nec procul abesse à seditione frustra utiq; expectatis stipendijs: Hispanos autem ducibus nequaquam parentes rapto vivere, divagariq; per Etruriam manipulatim. Quibus falsis evulgatis rumoribus populum ab omni concordiae consilio deterreri, retardariq; posse speravisset, proptereaq; Foianum cucullatum acerbissimas in templis habentem conciones, ut eadem populo nunciaret, hortatus fuisset. Bernardus Castellioneus insanae propè truculentię, uti efferato ingenio vir, quum antea Aurantio bellariorum dona detulisset, Vastio cohortanti, ut Pontifici aliàs optimo civi, nec nominis sui clementiae defuturo, patriam cōcedendam curaret, superbè responderat, sublata atq; ostentata argentea pelvi quam habebat in manibus exclamans, non alio modo Florentinos, quā in cineres redactam patriam ea pelvi reddituros. Dixerat quoq; sępius in adversarū partium cives invectus, si hi unam tantū haberent cervicē, se illam cupidissimè uno dextrae suae ictu, districta latiore sica detruncaturum. Confessus etiam est se perpetuis sentētijs in patritium ordinem, ipsosq; Mediceos tanquā tyrannos inimicissimè fuisse proloquutum, adeo ut neptem Pōtificis nunquam reddendā esse, sed quum adolesceret, contrudendam in Marmarucos fornices, ubi tum foedissimū erat lupanar, inverecundè censuisset, semperq; in senatu à sententia quęrendae cōcordiae procul absuisset, incitassetq; iuventutem per Dantem fratris filiū, notę ferociae apud turbidos ducem, ut nullā aliam quàm in armis, internecioneq; inimicorū, salutis spem esse putarēt, & obiter in adversam factionem effusè grassarētur. Haec tamen dirae vel malelanę voluntatis crimina nequaquā ab ipso reo cōfessa, sed ab inimicis malignè affixa, impositaq; fuisse pleriq; crediderunt, scilicet ut invisus, effususq; terribilis, & indomiti animi senex è Repub. tolleretur. Gerardus autem quod semper maledicentissimè de Cęsare atq; Pontifice fuisset obloquutus, saevaq; malignitate Caponium probè & sapienter Remp. administrātem temulenta accusatione in discrimen capitis adductum, dictatura spoliasset, & in senatu ad cōtumeliam sacrosancti Pontificis petenda esse auxilia ab immanibus

Turcis pro tuenda libertate censuisset, turbidumque se & periniquum in omni actione civem præbuisset, promeruit ut ab amicis Caponij immitioribus tormentis torqueretur, & ab Octoviris cupidissimè damnaretur. At Carduccius sicuti recentis dictaturæ honore cæteris superior, ita quum acerbius à Norio torqueretur, graviora confessus est. arguebatur enim non obscuræ in Remp. perfidiæ, quòd literas à Balthasare Carduccio apud Galliæ regem legato missas, pro concione legi ad populum vetuisset, invertique demum eas nefaria interpretatione per Donatum Giannottum scribam iussisset, scilicet ut postquã ille nihil certę opis ab eo rege, qui amicitiam Cæsaris commodo suo appeteret, populo Florentino nequaquam expectandam significasset, civium animi tota sustinendi belli spe deciderent, et ad parandam pacem verterẽtur: scelestoque demum hortatu suo seorsum iuventutem concitasset, ut in villas suburbanas Mediceæ gentis, & Iacobi item Salviati crudelib. incendijs desævirent, ut propter eam barbarici maleficij atrocitatem civitas omnis desperata venia, à cogitatione concordiæ penitus averteretur. sed multo maximè eius famam prægravabat, quòd dictator inconsultis decurionibus atque Decemviris, ad Antoniũ Franciscum Albicium Aretij tum legatum, ut copias omnes in urbem adduceret, malignè perscripsisset, ut civitatem imparatam, & ob id de concordia cogitantem, ad gerendum bellum erigeret: contra Rempub. enim fecisse censebatur, quòd eius rei consilium magistratibus nequaquam communicandum existimasset. His tamen omnibus concessum est, ut maiorum sepulchris inferrentur. Zanobio autem Bartholino Malatesta, Raphaelique Hieronymo Ferdinandus Gonzaga salutem impetrarunt. Dantem Castellioneum Stephanus Columna imposita sacrificuli cuculla secum abduxit, tanquam virum egregiè fortem, qui singulari certamine pro dignitate patriæ dimicasset. Cæterùm Raphael in Pisanum carcerem relegatus est: nam erumpente publico odio, summa deflagrabat invidia, quòd in tormẽtis cõvictus esset fecisse adversus Remp. quum è Genuensi legatione rediens, atq; ante collegas præcurrens confirmandis civium animis, & ad gerendum bellum incitandis, Cæsarem atque Pontificem usq; adeo imparatos esse, atq; adeo rei numerariæ inopia pressos dixisset, ut prius omnio eos decocturos, quàm Florentinorum mœniũ, vel unã tantùm pinnam caperent, vanissimè testaretur. Quo mendacio tantum diuturni belli detrimentum patriæ attulisse credebatur. primis quoque inchoantis dictaturę suę diebus, quum se à concordia minimè abhorrentẽ fingeret, deque mittendis legatis maiore populi advocato cõsilio ageretur, ac ideo collectis suffragijs manifestè pacem ab omnibus ferè peti animadverteret, nullo ea de re facto decreto, non modò optimos quosque cives, sed ipsos etiam populares ex conscientia animi perosos belli incommoda, tam improbè quàm impudenter decepisset. Pontifex autem eo animo fuit, ut Raphaeli parceret, nisi ille ex importuna verborum contentione cum præfecto arcis indignabundus, non dubiæ libertatis beneficium festinata morte prævenisset. Effudit autem Pontifex totum contumeliæ suæ odium in Foianum cucullatum, qui eum illoto ore in sacris concionibus intemperantissimè lacerasset. Coniectus siquidem in baratrum molis Hadriani totius insanæ facundiæ suæ pœnas fœda morte persolvit. Nobis compertum est damnatos evadere, & longè è castris primo, et ex urbe demum profugere potuisse, quòd post ipsam deditionem antequam caperentur, & de his ferretur capitalis sententia, duorum ferè mensium spatium intercesserit,

quum interim Raphael literis Nicolai Scombergi, antiſtitis Campani, amiciſſimi hominis admoneretur, ut ſi pacatum ſibi vellet Pontificem, continuò ad eius pedes ſupplex ire maturaret. Sed is ita hærebat curiæ, ut ambitioſa quadã ingenij vanitate, quòd eſſet lectus inter duodecim viros, non dubia novi honoris cupiditate teneretur, & qualis dudum fuiſſet ſummæ poteſtatis oblivisci non poſſet, quin ſibi peramplum in ea Rep. qualiſcunq; futura eſſet, locum deſtinaret. Fit enim aut imbecillitate, aut ſuperbia humani ingenij, ut non facilè quiſquam ubi peccaverit, vel ſecũ ex conſcientia ſe deliquiſſe fateri velit, nec ideo alienę ſeveritatis & malignitatis impetũ magnopere formidet. Carduccium anguſta domi res, quòd avaritia incorruptus ex dictatura abſtinentiſsimas manus retuliſſet, neceſsitate quadã in urbe retinebatur, quòd ad opimam alicuius urbis præfecturam aſpiraret, quæ dictatorijs & conſularibus viris vetere conſuetudine deberetur, uſq; adeo ut eaſpe vir alioqui peracutus & callidus, ſe ipſum depravãte ingenio ſtultè deciperet, arbitrareturq; dictaturæ ſuæ actiones ad duodecimvirale iudicium devocari non debere. Audivi ego à Philippo Nerlio patritio, qui actionũ urbanarum diurnales cõmẽtarios ſcripſit, à Carduccio fuiſſe rogatũ, ut pro ſe Volaterranam præfecturam ſibi paulò antè è ſenatuſconſulto deſtinatam impetraret: ipſum verò eo reſpondiſſe vultu ſermoneq;, ut id petere auſum caſtigaret, qui præmia ab his, quibus magnopere nocuiſſet, promereri poſſe ineptiſsimè ſperaret, ideoq; ſi ſaperet, ad tutiora conſilia verteretur. Eo autem die, quo in curia cuſtodiæ traditus eſt, quum duodecimvirali imperio vocaretur in curiam, nec ſtatim ire vellet, poſtulavit ab Antonio Alberto ſibi ex cognatione amiciſsimo, ut pro ſe in curiam ad magiſtratus aſcendere minimè gravaretur, diceretq; ſuo nomine, Carduccium quidem paratum venire, ſed timere inimicorum inſidias, ne ſibi in itinere vim inferrent, ſcilicet ut Albertus ex vultu verbiſq; qualis eſſet erga ſe magiſtratuum voluntas exploraret. Officium præſtitit Albertus, renunciavitque nullum aliud à duodecemviris reſponſum retuliſſe, quam ut dicerent, Carduccium ſatis prudentem exiſtimari, quo reſponſo non obſcurè admoneri videbatur, ut ſibi caveret. Sed non multò poſt eo ambigente hærenteq; advenit è curia oſtium pulſans publicus viator, qui eum argenteam præferens clavam in curiam deduxit, atq; inde cuſtodiæ traditus eſt. Quibus argumentis & ex multis quoq; ſermonibus ipſius Pontificis coniectari licuit, eum ad clementiam uti perſonæ memorem decebat, proclivem futurum, ſi amici eius cives recentium offenſionũ oblivisci, quàm civili ſanguine manus imbuere maluiſſent. Non defuêre ſiquidem ex civibus, qui privato incitati odio Pontificem ad exercendam crudelitatem impellere conarẽtur, ſed is cunctis in rebus quæ pœnam aut præmium reſpicerent, vel ſupra æquum temperatus, importunam vindictæ libidinem moderatiſsimè contrivit, utpote qui incendiarios, maleficoſq; extremę pervicacię homines, exilio mulctaſſe cõtentus fuerit, quũ adverſarum partium principes, Thomam Soderinum, & Alfonſum Strozzam honoris cauſa in villas ipſorum voluptatibus dicatas relegaſſet: reliquam vero turbam publico damnatã iudicio, eodemq; nomine relegatam per Italiæ oppida diſſeminaſſet, ea conditione ut pro merito nunnulli efferatos ſpiritus retinentes inſalubribus locis, ſicuti Graviſcis, Centumcellis, Terracinæ, & ad Superum item mare Senogalliæ, Piſauri, & Rhavennæ ſedem ſortirentur. Per hunc modum temperatæ ſeveritatis urbe pernicioſis civibus repurgata,

adve-

advenere ab Augusta Vindelicia decreti Cæsaris diplomata, solennibus latæ membranæ codicillis perscripta, obsignataque aureo sigillo, quibus Cæsar disertè explicabat, se idcirco ab Hispania venisse in Italiam, ut sublatis bellis certã atque optimam pacem afflictis Italiæ rebus apportaret, contentiones tolleret, partaque cum omnibus, quibuscum anteà armis contendisset, concordia, sacrũ bellum contra barbaros Turcas indiceret, quo nihil sibi antiquius atque nobilius, vel Reipub. Christianæ utilius fore existimaret. Vnos omnium vero repertos esse Florentinos, qui pacis & tranquillitatis nomen odissent, animos feroces iniquissimè retinerent, & cum privato, tum publico commodo obstinatius adversarentur, utpote qui anteà rebelles animos induerint, Mediceam familiam, à qua privatim & publicè commoda atque ornamenta ingẽtia omnibus temporibus accepissent, patria pepulerint, oblitique prorsus beneficiorũ, & immunitatum, quas superiorum Cæsarum indulgentia liberalitateque retulissent, ab ipsius demum authoritate discesserint, ipsorum copias & duces adversum se Neapolim miserint, adventantique exercitui suo portas occluserint. Quas multiplicis iniuriæ contumelias, quum pati non posset, & suæ dignitatis esse statueret rebellem civitatem perdomare, coactum fuisse inferre arma, postquam tentata sæpè concordia, atque æquissimis oblatis conditionibus, vel vitio temporum, vel pertinacium quorundam civium malignitate corrupta, à pace se prorsus alienam ostendisset, propterea; integrum ferè annum obsederit: Se tamen quum armis fameque perdomitam iure optimo expugnare, atque militibus diripiendam tradere posset, nihilo secius Cęsareę clementię nunquam oblitum, populi resipiscentis pœnitentia fuisse contentum, atque ipsius Pontificis maximè precibus adductum conservare voluisse. Quum verò, sicuti ex deditionis conditionibus liqueret, ipsius Augustæ potestatis, imperatorijque arbitrij sit leges condere, & Rempub. ordinare, ideo optimum fore existimabat, quod perpetuam civitatis tranquillitatem respicere videatur, Mediceam familiam reduci, atq; restitui in pristinam dignitatem. Et quoniam præclarè manifesteque constat, in liberis civitatibus nunquam vigere concordiam propter diversa dissidentium facilè civium studia, easque improsperè semper atque infeliciter regi, nisi stabili perpetuoque Reipub. capite gubernentur, declarat Alexandrum Medicem, quem sibi generum asciverit, Reipub. caput, cuius singuli magistratus authoritatem sequantur, eaque dignitas ad liberos eius legitimos pertineat, atque his deficientibus, ad proximiores Medicææ stirpis totius eius præeminentiæ & dignitatis iura devolvantur, subindeq; Cęsar cunctà veterum beneficiorum atque immunitatum privilegia, quæ aliàs promeruerint, syncero affectu confirmat. Hæc ut perpetuò serventur imperat, & his qui violaverint decẽ myriadum puri auri mulctã indicit. Huius diplomatis sententias, quæ latinè perscriptæ erant, Italica loquutus lingua, ut ab omnibus intelligeretur, vertit, & promulgavit Antonius Musettola Neapolitanus iureconsultus, qui tum Cæsaris legati munere fungebatur, membranam explicatam, aureoq; sigillo & manu Cæsaris subscriptam sępe ostendens, & legendam his qui vellent, libentissimè præbens. Ipso autem Musettolla perorante assurrexit dictator Benedictus Bondelmontes, qui nuper eductus fuerat è Volaterranæ turris carcere, in quem antea populares relegarant. is iuxta assidebat, hisque verbis respondit. Grata nobis atque lætissima erit hodiernæ diei recordatio in omnem ævi posteritatisque memoriã: quandoquidẽ præclaro magni

numinis munere, & invictiſsimi Cæſaris beneficio optimè conſtitutæ Reipub.ac duraturæ tranquillitatis initium auſpicamur. Quod igitur felix fauſtumque ſit Florentino populo, leges nobis latas à Cæſare, ad non dubium huius rectè atq; appoſitè ordinati ſtatus incrementum ſuſcipio, veneror q;, ſervaturumq; polliceor, ac pari ſtudio atq; obſequio magiſtratus, cunctiq; civitatis ordines, qui præſentes adſunt, ſuſcipient, atque optima fide ſervabunt. Tum verò ad dictatorem legatumque ſimul à dextris aſsidentem, ſinguli magiſtratus viritim acceſſerunt, tactoq; diplomate, atq; honoris cauſa inclinatis capitibus, quæ dixerat dictator approbarunt. Primi fuère decuriones, Octoviri & Decemviri, qui ab integritate iudicij, famaq; probitatis boni viri vocantur. Ad hos tres Guelpharum partium duces defenſoresq;, qui magiſtratus in urbe vetuſtiſsimus habetur, itemq; Octoviri, qui belli & pacis negotio præſunt, ideóque Practici nuncupantur. Hos ſubſequuti ſunt Octoviri, qui ſummam vitæ & necis habent poteſtatem. Cum his iêre Quinqueviri, qui ærario præſunt, itemque Septemviri, conſervatores legum appellati. Poſt hos Triumviri fiſco præpoſiti, & ſecundum hos mercaturæ Sextumviratus, & Quartumviri urbis muniendæ curatores. Poſtremò Duodecemviri, quibus ab initio ordinandæ Reip. munus fuerat demandatum. His acceſſerunt ex Mediceorum amiciſsimis viginti & ſeptem primores: ita ut in univerſum centum & viginti primatium civium numerum implerent. Eo die videre ſubnotareq; licuit diverſiſsimos eorum civium vultus, qui ordinatim ad tribunal aſcendentes non obſcura iuſiurandi ſignificatione in ſententiam dictatoris pedibus ibant, atque his, quas dixiſſet Cæſar, legibus obtemperaturos confirmabant. Nam quum multi præ gaudio plorarent, quòd ſe in poſterum incolumi & pacata patria, inteſtinæque diſſenſionis & turbulentiæ omni malo vacua liberataque potituros proſpiciebant, diverſo animorum habitu pleriq; alij triſtes atq; demiſſos vultus certi doloris indicia præferebant, uſque adeo procul à diſsimulatione poſiti, ut emigrantis & ereptæ libertatis exequijs intereſſe viderentur. Ea ſiquidem die, quæ Iulias Nonas anteceſsit anni trigeſimiprimi ſupra milleſimū & quingenteſimum, dictaturæ ſimul & decurionum nomen, antiquata veterum magiſtratuum formula ſublatum eſt, & principatus ex decreto Cæſaris in civitate, vel non planè libero civium aſſenſu feliciter introductus, ſic ut Alexander Medices è Belgio rediens, ubi tum agebat apud Cæſarem, inaugurare tur, & Reipub. Florentinæ dux, quæ vox hodie dynaſtam & principem exprimit, gratulantibus penè omnibus appellaretur. Eiuſdem anni principio, quo hæc Florentiæ confecto bello tranſacta ſunt extremæ terrarum in Belgis regiones, quæ Geſſoriaco litori incumbunt, repentina atque inuſitata prorumpentis Oceani inundatione ſummã cladem ſubierunt, qua nobiles pauloantè urbes, frequentiſsimaq; oppida ſuperfundente ſeſe mari periêre, uſq; adeo miſerabili calamitate, ut infinita propè mortalium multitudo intercepto fugæ remedio opprimeretur. Nam horribili prodigioſoq;, ſicuti coniectari licuit, terræmotu concuſſus Oceanus, ita magno æſtu intumuit, ut inſtitutos antiquitus, & perpetua cuſtodiæ diligentia ferè quotidie ab accolis inſtauratos aggeres, quibus ſubmoveri arceriq; æſtuantis maris fluctus conſueverant, concitato quodam & vehementiſsimo incurſu perrumperet, interiorisque plagæ terris altiſsimarum & reciprocantium undarum pelagus per tranſcenſos margines effunderet, animantiaq; ſubinde omnis generis irrito receptus curſu, in

aridas litoris partes perfugere conantia ociſsimè mergerentur, quibus longo natatu feſsis & fame morientibus, marinæ belluæ non dubio pavore attonitę, impulſaq; fluctibus conterritorum piſcium agmina ſuccedebant. Prænunciarant hanc cladem triduo antè denſiſsimi imbres diraque tonitrua ſcintillantis aeris, & crebra motatio telluris, perpetuoq; biduo cōcurſantium inter ſe ventorum diverſi turbines ita horribili pavore concuſsis mortalium mentibus, ut quum tecta nutarent, & ingruente inevitabili aquarum mole colluctantibus ſcilicet elementis, tota univerſi orbis compages reſoluta, in antiquum chaos redigi crederetur. Ea porro calamitas longè maxima incidit Caneniphatum, & Batavorum inſulis, quæ Selanda & Holanda à noſtris hodie nuncupantur. Nam præter eas quæ inundantis maris impetu multorum cubitorum altitudine penitùs ſubmerſę fuerant: Alendebucha quoque & Harles, & Excluſæ clara oppida, ita fluctibus oppreſſa devorataque ſunt, ut vix ſacrarum turrium & templorum faſtigia extarent, quæ horribili æquè & ſæpe metuenda excidij memoria cladem teſtarentur. Sed Nonæ Novembres tantis malis finem attulerunt, quum porſtidie Calendas ſereno (quod mirum fuit) cœlo, ſed mox portentoſum in modum ab repentina effuſi imbris, & certantium inter ſe ventorum procella commutato, dira ea tempeſtas accidiſſet, tanta admiratione mortalium, ut nulla ab orbe condito maior et gravior ullis gentibus clades poſt diluvium Moſaycis literis celebratum incidiſſe crederetur. Nec multo poſt ſequenti menſe Ianuario, par propè exitij clades Luſitanis in ipſis proculdubiò viſceribus terræ furente debachanteq; Æolo illata eſt, cuius impetu urbs Vlyſsipo in primis incomparabile detrimentum ſenſit, & poſt eam Coloniam, Sanctæarenę, & Azembugerę, Almerinią; urbium publica privataq; ædificia, inuſitato terræmotu conquaſſata proſciſſaq; magnā vim mortalium ruinis oppreſsère, & nonnulla etiam navigia turbulento inflati maris hiatu abſorpta ſunt, ſicut Tagus inſanis allidentis maris fluctibus repulſus, diſcedentibus in utranq; ripam ſuis undis, ſicca in medio vada obſtupentibus cunctis oſtenderet, nemoq; iam tota prope Luſitania tectis ſuis confideret, ſubſultante ſcilicet ſolo, ideoq; non citò deſiturā terræmotus vim ita præmonſtrante, ut regis & reginę exemplum ſequuti univerſi ferè incolæ tabernacula apertis in locis caſtrenſi in more erigere cogerentur, neq; in his tamen ſoluti metu pernoctarent, quum repentinum aliquem terræ hiatū quo abſorberi poſſent, non temerè extimeſcendum arbitrarentur. Hiſdem quoq; diebus Ferdinandus Caroli Imperatoris germanus frater Cæſar eſt appellatus, ſuſcepitq; eius novæ dignitatis ornamenta apud Belgas, opulentiore atq; auguſtiore apparatu ad Aquiſgranum urbem, Caroli magni olim ſede, ſepulchroq; clariſsimā, quę antiquis Nuagerra fuit, quum ſuperiore biennio Bohemici regni diadema apud Pragam ſuſcepiſſet. Nam ſicuti Marcomannorū, qui hodie Moravi ſunt, & Bohemorū, qui Ercynio ſaltu circundantur, & Sleſitarū, qui Sarmaticos attingunt fines, frequentiam & cultum Germani authoritate atq; opibus ſuperiores facilè ſuperabant, ita utriuſq; pompæ ſpectacula cùm ipſius Caroli imperatoris pręſentia tam opulentiſsimorum procerum, & antiſtitum admirabilis comitatus incomparabilē illuſtrium hominum conventum repreſentaſſe cenſebatur. Nihil enim vel precioſius vel operoſius excogitari potuit apparatu atq; inſtrumento utriuſq; aulæ, quum in eum totius Europæ ad exornandum triumphum lectiſsimæ opes, inſigni ſtudio certantium inter ſe gen-

tium collatas fuisse appareret: sacris namq; cerimonijs & ludis equestribus, geminatoq; præsertim epulo totius eius pompæ apparatus constitit, in quo accumulati luxus exquisitissimæ & copiosissimæ dapes alendis etiam plebeis hominibus superfuerunt. Imperator ipse usus eo prægrandi ense, quo Carolus ille Magnus omnibus sacri belli prælijs uti consuesse fama erat, quanquam esset à multo vetustatis situ eruginosus, clarissimum quemq; Germanorum & Belgarum leviter contactis humeris equestri dignitate nobilitavit, dimissisq; conventibus uni ei curæ institit, ut consentientibus Christianarum gentium regibus pia arma in Solymanum, nimio plus immodicas vires extendentem verterentur. Namq; tum constans apud pios mortales fama erat, quorundam etiam vatum oraculis comprobata, nullis quàm Austrianorum fratrum certissimis auspicijs barbarorũ vires malo nostro in immensum sese attollentes posse superari: quod existimare credereq; fas erat, postquam & his Ferdinandus à matura iam indole summæ pietatis atq; virtutis Pannoniæ atq; Bohemiæ regna bellicosissimarum gentium paterno Austriæ imperio dudum adiecisset, & fraternæ demum amplitudinis, imperatoriæq; dignitatis successor & hæres esset designatus: Carolus verò augustiore maximarum virtutum & opum concursu exaggeratus undique victor inusitata felicitate ad Occidentem per Oceanum auriferis regionibus potitus; Christiani imperij terminos ad Antipodas usque protulisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXX.

ARMORVM maximè ingentem terra mariq; apparatum, & qualem nulla maiorum ętas viderit, aut literæ meminerint ad admirationem posteris traditurus, paulò altius belli causas repetam, ut magis illustria sint, quę mox dicentur. Pacata Italia Cęsar è Belgis, apud quos alterum iam annum egerat, adverso Rheno profectus, Ratisponam ad Danubium venit, ubi totius Germanię concilium multis de causis, & sanandis pręsertim Lutheranorum mentibus, erat indictum. Eo enim tempore celeberrimis in urbibus vehemẽter convulsa erat Christiana religio, ob idq; in partes diducti pleriq; populi inter se bello contendebant: adeo ut Germania armis, opibus ac ingenijs florens, dum insanis erroribus servit, sublato consensu, atq; interrupta religionis authoritate gravissimum vulnus accepturа videretur, eò præcipuè quòd eius diræ pestis venenum ad animos potentium pervaserat, qui impiè atq; arroganter ea dogmata tuebantur. In his erant Fridericus Saxonũ, & Philippus Langravius Cattorũ principes, Carolo & Ferdinãdo infensi, veteresq; hostes

Austriæ

Austriæ domus, cuius opes & dignitatem maximè infringi debilitariq; ea religionis cõturbatione existimabant. Vuillermus quoq; Boioariæ regulus, qui multis præclaris cum familiæ tum virtutis subsidijs fretus, ad imperium aspirarat, æquo animo ferre non poterat, Ferdinandũ superioribus comitijs veluti adoptante fratre, Cæsarem appellatum, querebaturq; Romanum imperium una in Austriæ domo tanquã hæreditarium perpetua quatuor Cæsarum successione confirmari, adeo ut eum vitio creatum diceret, et nova subinde comitia veluti prioribus ambitu largitioneq; corruptis flagitaret. Angebat etiam Vuillermũ genus à præalta stirpe repetentem ignominia repulsæ, quam tulerat in petitione regni Bohemorum, superante suffragijs Ferdinando, quanquã ipse Bernesthenij & Cauphonis procerum, qui authoritate maximè valebant, amicitiæ & studio plurimũ inniteretur. Quibus de causis fiebat, ut Cæsar nequaquam eorum syncera fide, aut egregia voluntate uteretur, qui vel piè sanctèque de sacris potestateq; Pontificis sentirent, propterea que minus facilem eius causæ cognitionem iudicaret, quanquam à Laurentio Campegio Cardinale legato cuncta propè firmissimis rationibus refellente, tractari, & iure optimo damnari posse Lutheri placita viderentur: ea enim non reijcienda modò atque abolenda, sed risu excipienda esse censebant, qui sacrarum literarum peritia mediocriter valerent, quando nulla constantia plures discipuli ipso magistro insaniores, provecta in immensum interpretandi lidibine à primæ rebellionis argumentis impudentissimè descivissent, ut ipsi de nomine peculiares sectas conderent, & imperita multitudo ad factiones atq; intestina bella traherentur. Dum hæc exploratis procerum animis pertractant, & profani iuris controversias finiunt, certis rumoribus affertur Solymanum innumerabilibus instructum copijs à Byzantio in Mysiam pervenisse, eadem confirmãt Clementis, Venetorumq; literę, magnus timor Germanis incutitur, Noricisq; præsertim, qui proximis barbarorum incursionibus abacta pecora, raptos in servitutem liberos cum uxoribus, & fratres trucidatos, incensaq; ædificia repentina belli clade conspexerant. Fama erat ea de causa redire in Pannoniam Solymanum, ut Viennam expugnaret, a cuius mœnibus paulò antè fortiter repulsus, cum ignominia discessisset: aut si Germani duce Carolo Cæsare contra prodirent in aciem, de totius ferè terrarum orbis imperio decertaret: ipsum enim se unum esse, ad quem Romanorum imperium legitimo iure pertineret, dicere solitum ferebant. Quoniam magni Constantini, qui universi orbis Augustus imperator extitisset, sedem & sceptrum atq; urbes eius imperij teneret, uti proavus Mahometes expugnata Constantinopoli, & Constantino supremo Græcorum imperatore superato occisoque, hæc omnia iure belli capta Ottomannicis regnis adiecisset: propterea quum de Carolo sermones inciderent, vel literę scriberentur, eum nõ Cæsarem, sed Hispaniæ regẽ superba dissimulatione vocare consueverat. Elatus enim tot suis, maiorumq; suorum victorijs, quibus à Mæotide ad Erythræi Indiciq; maris angustias, & ab extremis Illyrici finibus ad Armeniæ terminos imperium protulissent, decorum maximè & nominis sui fama dignum putabat, in Germaniam penetrare, terrorem, cędes, incendia circumferre, ostentareq; aciem, ut Carolum acerbissimis suorum cladibus permotum ad pugnã provocaret: sperabat enim eum nequaquã universo prælio certaturum, quòd Germanos per causam Lutheranæ superstitionis inter se dissentire didicisset, unde sibi nõ dubiam erecto tro-

phæo ex aliena infamia laudem pararet, quòd si eo animo esset Cæsar, ut prodire non dubitaret, & patentibus campis Christiana signa committeret: tum verò ipse sua occasione ad optimam spem exploratæ victoriæ uteretur, quando pedestres magna ex parte nostrorum copias circumducto innumerabili equitatu, fame enecare, spe prælij latè frustrari, ac demum funesta necessitate cedentes & dissolutos in fuga proterere facilè posse videretur. Cæterùm suæ dignitatis esse statuebat Ioannis iniurias defendere, quem ipse in Pannonia regem constituisset. Is quanquam Ferdinandum maiore semper animo quàm viribus contra se bellum gerentem contemnere poterat, Caroli tamen potentiam veritus, qui ex propinquo copijs, pecunia, authoritateq; fratri opem laturus esset, a Turcis auxilia petere cogebatur. Fuere qui crederent Solymanum invito Ioanne in Pannoniam venisse, Polonorum scilicet & Gallorum cohortationibus inductum: quoniam hi Cæsarem qui bella gerere per legatos singulari felicitate consuesset, gravissimo bello periculosisq; prælijs implictum videre percuperent: illi verò Ioannem uti affinitate Sigismundo regi coniunctum, in Pannoniæ regno conspicere mallent, quàm Ferdinandum, uti gravem aliquando è tribus regnis hostem Sarmatiæ futurum. Sed de hoc quũ nihil pro vero sit compertum, haud temerè censuerim hos magnos piosq; reges, tanta infamia liberandos, adeo ut arbitrer Solymanum non magnopere his de causis & precibus permotum, tantũ itineris suscepisse, sed veterem potius suum, Ottomannorumq; principum morem secutum, qui exercendo militi bella ex bellis serere, nihil è vetere disciplina segni ab otio corrumpi sinere, & finitimos quosq; tanquam veros hostes, prædę, victorię ac laudis materiam putare consuessent. Quo instituto alternis annis universas copias educendo omnibus gentibus, cum quibus collatis signis sint congressi præter unos Scythas, bello superatis supra viginti Asiæ atq; Europæ regna imperio suo adiecerint. Ferdinandus ubi fit certior Solymanum prima agmina per Thraciam extendisse, ad eum cum muneribus & æquissimis de pace fœdereq; mandatis tres legatos mittit, quorũ princeps erat Leonardus Nogarola nobilis Vicentinus literarum & multarum linguarum peritia insignis. ij in Triballorum finibus obviam facti Solymano, humaniterq; suscepti, nihil plus retulerũt, quàm ut castra sequerentur. His Ratisponæ nunciatis, Cæsar Germaniæ proceres, legatosq; liberarum civitatum alloquitur, docet in eo communi & gravissimo rerum periculo nihil tutius esse consensu, nihil dissensione calamitosius: proinde excitarentur ad id classicum, quo sævus & barbarus hostis cunctis cathenas & compedes, & templis ac urbibus vastitatem denunciaret, se constantissimo animo paratum esse contra hostes proficisci, ad tuendam religionis causam, ac nominis sui dignitatem, si ipsi fortiter & alacriter coactis copijs Christi vexilla & victrices aquilas sequerentur, atq; unà more maiorum, pro salute omnium & vetere gentis gloria bellum susciperent, acciturum se confestim Hispanorum & Italorum expeditas cohortes magni roboris auxilia, quibus Germanorum statarię legiones firmarentur, Clementemq; Pontificem in hos apparatus magnam auri vim collaturũ, uti esset pollicitus, si hæc gnaviter parari & egregia fide administrari didicisset. Ad ea principes legatiq; propensissimis animis respõderunt, in animo esse Germanis omnibus, ut ab antiquissimis temporibus factum meminissent, salutem publicam & communem omnium, imperijq; præsertim existimationẽ tueri, propulsare iniurias, & Chri-

stianæ

ſtianæ religionis hoſtes bello perſequi:Cæſarem verò prolixè collaudare, qui ſe eo bello imperatorem futurũ profiteretur, et externa item auxilia defendendis, adiuvandiſq; Germanis eſſet adiuncturus. Idcirco ipſe, fraterq; Ferdinandus darẽt ſedulò operam, ut ea quę uſui eſſent, maturè & diligenter expedirẽt: ipſos enim ex vetere formula tabularũ Romani imperij, uti eſſet deſcriptum, æſtimato provinciarum atq; urbium cenſu, delecturos milites, & ad condictũ Viennam undiq; in una caſtra tranſmiſſuros. Itaq; fit decretum è ſumma concilij, ut in aliud tempus Lutheranæ cauſæ cognitio differatur, cæteriſq; cõtroverſijs et rebus omnibus poſtpoſitis, omnes in unum belli apparatum animos intendant. Igitur Cęſar Alfonſo Vaſtio in Italiam perſcribit, ut veteres præfectos advocet, & per eos cohortes cõſcribat, & quantum maximè poteſt ſclopettariorum numerum paret, ſimulq; Hiſpanos omnes Tridentinis alpibus ad ſe celeriter in Noricũ adducat. Andreę quoq; Aurię iniungit, ut pari ſtudio triremes ac plures onerarias militariter exornet, & adverſus Turcarũ claſſem in Græciã traijciat. Accerſit etiam è Belgio, Burgundiaq; gravis armaturę ornatiſsimum equitatũ, & ab Hiſpania complures nobiles veteranoſq; milites: et ſibi quoq; privatim, cohortium prętorianarũ nomine, duodecim milia Germanorũ, ex his qui in Italia plura ſtipendia meruiſſent, mercede cõducit, quibus præficiuntur Maximilianus Heberſthenius, atq; Tamiſius Italico bello clari duces. Vni Galli multis de cauſis, quas ſuo loco memorabimus, nihil huic bello ſeſe miſcuerunt: rexq; Britannus ab infami repudio legitimę uxoris, quæ Cæſaris erat matertera, uti planè hoſtis depravatũ & penitus alienum ab amicitia & religione animũ oſtendit. Interea Clemens dabat operã, ut pecuniæ à quæſtoribus undiq; cogerẽtur: volebat enim in tanto rerum diſcrimine, uti communẽ omnium parentem decebat, erga remp. præclarum pietatis ſtudium oſtendere, cõciliandis præſertim Lutheranorũ animis, qui eo beneficio atq; ea liberalitate ad ſanitatẽ reduci poſſe viderentur. Erat ærarium Pontificij imperij penitus exhauſtum ſuperiorum temporũ calamitate, pręcedentibuſq; iacturis ac impendijs: nam Etruſco bello decies centena milia aureorũ nummũ expẽdiſſe ferebatur. Quamobrẽ in ſenatu decretũ eſt, ut quinq; decumæ ſacerdotijs imponerẽtur, quę res minores ſacerdotes, ſacrataſq; virgines, & ſacras hoſpitales domus vehemẽter afflixit: nam exactores cum imperio in provincias emiſsi, dum privato quæſtui ſtuderẽt, incredibili acerbitate humana & divina omnia perturbabant, adeo ut pleriq; ſacerdotes templa deſererẽt, & paſsim ſacrata vaſa & antiqua donaria cõflarentur: erant & qui prædia dicata altaribus venditarẽt, ut decumę ſolverẽtur, neq; honeſtiſsimus ſacri belli prætextus, ac extrema propè neceſsitas invidia leniebat: quoniam Cardinales qui opima ſacerdotia poſsiderent, immunes evaſerant, quaſi illis ad tuendam Romanæ aulæ amplitudinẽ de ſolito vitæ ſplendore nihil remittere moderariq; liceret, quum ex adverſo pleriſq; egentibus ultima vitæ alimenta raperentur. Per hunc modũ coacta pecunia Hippolytus Medices Cardinalis, qui bello interfuit, Legatus efficitur, ut in ſummę nobilitatis excelſiq; animi Legato ſumma authoritas & dignitas emineret, eoq; pignore tradito Clemens propenſiſsimã voluntatem erga Cęſarem præclarè teſtatetur. In eum iuvenem alterũ & vigeſimum agentem annũ natura Fortunaq; certatim maxima dona congeſſerant, ſpecie formaq; corporis ac ingenij rara felicitate inſignis erat, & ſuper hęc ſpectacula edendo, donandoq; liberalis famã conſecutus, adeo ſtudia populi com

non ſemper ſobrius,& turbidus in ſuſcipiendis conſilijs alacritate quadam inanis & pervicax,ſive quod Turcas putabat ad oppugnandam Viennam,ut arcem belli,protinus advolaturos,& propterea eam urbem nulla ex parte nudandam iudicabat,ſive quod ſatis virium in ſola claſſe futurum arbitrabatur, terreſtri itinere nihil tentare conſtituit, prætermittensque facilè patrandæ rei occaſionem Poſonianis reſcripſit,ut Naſadias quantas haberent propugnatoribus inſtruerent: pollicetur verò ſe paulò poſt graviora navigia maioribus tormentis referta, atque exornata more maritimarum triremium,ut Naſadijs præſidio eſſent,continuò ſubmiſſurum. Vngari Naſadias vocant navigia oblonga remorum ordine valde expedita, biremibus prædatorijs, quæ in mari noſtro viſuntur,diſciplina celeritateque ſimilima. eius generis ad ſexaginta in ſtatione erant Poſonij, quas vir Germanus, cui Corporano cognomen fuit, rei navali præpoſitus,uti Catianer præſcripſerat,deducit,ac remige militeque & minoribus tormentis complet:eo conſilio ut in Comaria inſula,quam paulò infra Poſonium Danubius efficit,deſertum quoddam caſtellum occuparet, atque inde cùm graviora navigia è navalibus Viennæ demiſſa applicaſſent, in hoſtium claſſem inveheretur: ea erat in obſidione Strigonij diſtributa in ſtationes, ut flumine nihil omnino obſeſſis importari pateretur. Dum hæc ad Poſonium parantur, Grittus per ſpeculatores de hoſtium conſilio fit certior:erant enim permulti Hungari in partibus Ferdinandi, qui non valde turpe ducebant, uti libido ferret, hac & illac tranſire: gens enim effera præſentis tantùm gnara commodi, atque eventuum ſpectatrix,ſtudiorum commutatione magnopere gaudebat,adeo ut nemo ferè in partibus Ioannis eſſet paulò notior atque nobilior eques, qui non aliquando cum Ferdinando rege militaſſet. nec ſatis firma etiam fides apud ſacratos antiſtites, qui non ſemel animos atque opes alternæ Fortunæ ſucceſsibus applicaſſent. Igitur Grittus celeriter conſilium capit præoccupandi hoſtis, conſerendæque pugnæ, priuſquam graviora hoſtium navigia Naſadijs coniungantur. Erant ei Naſadiæ numero Poſonianis fermè pares : gubernatorum verò ſcientia & militum virtute aliquanto inferiores,quamobrem in has complures ſagittarios & ſclopettarios Turcas diſtribuit: proponit præmia ſingulis,qui ſpectatum facinus edidérint, atque omnes ad præſtandam gnaviter atque celeriter operam cohortatur. nec mora adverſo amne per noctem ad hoſtes magno ſilentio provehuntur. At Poſoniani,qui iam ad Comeriam pervenerant,ubi ex pulſu remorum renunciantibus ſpeculatorijs navigijs de adventu hoſtium cognoſcunt, vehementer perturbantur, ut ij plerunque ſolent,quibus præoccupari deprehendique contingit dum inſidias hoſti moliuntur. Erat præpoſitus quinque Naſadijs Peſtanus ſenex, negotij navalis admodum peritus: is Corporanum monet, ut congreſſum devitet, atque ſeſe Poſonium recipiat,ipſum à poſtremo agmine totius claſsis terga validiſsimis Naſadijs eſſe defenſurum. non eſſe credendum hoſtes, niſi magna de cauſa & certa cum ſpe, veluti rebus exploratis, adverſo amne ſubijſſe: proculdubio totius conſilij decretum per Hungaros hoſtibus eſſe delatum,profectionemque proditam:ſatis honeſtum videri poſſe cum receptum omnibus militiæ non ignaris, poſtquam graviores naves nondum advenerint, quas etiam Catianer expectandas eſſe præceperit. Corporanus ingenio ferox nihil de Peſtani monitis ad aures admittit,ſive quod flagitioſum putaret non expectare hoſtem ultro ſubeuntem,

prҿliumq; poſcentem, ſive quód ſuorum virtuti nimium confiſus, adverſariorum vires magnopere deſpiceret: ergo prælij ſignum præponitur, dividitur claſsis in acies tres. Peſtanus omnium primus prorumpit, profluentisque ſecundo curſu concitatus hoſtes adoritur, eo impetu quatuor eorum Naſadias perfringit, primum agmen perturbat, magnam victoriæ ſpem ſequentibus præbet. At Turcæ conſertis navigijs vim atque impetum invadentium conſtanter excipiunt. fit prælium atrox, omittunt pleriq; remos, contis & gladijs rem gerunt: tormentorum ſonitu ac fumo, & diſſono clamore tot gentium omnis oculorum atq; aurium uſus eripitur: ad hæc nebula craſsior, uti fit, orta diluculo, ita amnem totum & claſſes intexerat, ut navium magiſtri non planè perſpicerent, quamnam in partem flectendi remi, & proræ eſſent incitandæ. erat Turcis fluminis impetus maximè gravis & adverſus, ſed ea iniquitas con iuncta inter ſe corũ navigia maximè confirmabat, adeo ut contrà veluti æquata conditione, Poſonianorum oculi adverſis orientis Solis radijs ferirentur, tum verò Turcæ diſcuſſa nebula tantam vim ſagittarum adverſis navibus ſuperfuderunt, ut propugnatores ſimul & remiges his confixi, ſclopettorumq; glandibus traiecti, in fugam verterentur. In eo tumultu Peſtanus egregiè pugnans interficitur. Corporanus cum tredecim omnino Naſadijs, quæ celeritate reliquas anteibant, adverſo flumine profugit: reliquæ aut demerguntur, aut deſilientibus in proximas ripas militibus atq; remigibus vacuҿ capiuntur: ex mille & ſeptingentis hominibus qui in Poſoniana fuerant claſſe, ferè quarta pars interijt, cæteri terreſtri itinere evaſerunt, nonnulli etiam capti, dimiſſiq; ab hoſtibus non multò pòſt Poſonium ſunt reverſi. Poſt id prælium Grittus, quód cuniculis nihil profecerat, & duo muralia tormenta ab crebro uſu, uti accidit, fervefacto metallo diſrupta fuerant, arcis oppugnationem intermiſit, ratus circumvallatum hoſtem, non diu obſidionis incommoda tanquã deſperatis poſt navalem victoriam auxilijs eſſe toleraturũ. Sub id fermè tempus Hiſpani, qui in agris urbium Æmiliæ viæ ſtativa habuerant, fertiliſsimique tractus incolas circa Scultennam & Gabellum amnes, ad Padum uſque magnis detrimentis afflixerant, ad alpes pervenerunt. Erant in eorum caſtris ſupra viginti milia hominum, ſed tertia fermè pars inutilis turbæ cum tantum ſeptem milia veteranorum peditum cenſerentur: cum multis enim impedimentis & iumentis onuſti vetere præda ſecum fortunas ſuas omnino deferendas eſſe iudicabant, adeo ut nec ſcorta & voluptatum inſtrumenta relinquerent. Hanc militum licentiam atque luxuriem, quum Vaſtius præcipuè commeatus inopiam veritus, caſtigando iubendoque cohibere, ſarcinarumque numerum præſcribere vellet, ad Atheſim militaris ſeditio exarſit. Nonnulli enim centuriones opulenti, quibus adeo longinquæ & periculoſæ militiæ labor erat ingratus, concitare vulgus militum, & ſtipendia flagitare cœperunt, adeo ut non exceſſuri Italia viderentur, niſi conſternatis, & in unum animi decretum conſentientibus pecunia ſolueretur. Vaſtius qui ad minuendam ipſius exiſtimationem à paucis inimicis adverſum ſe exagitari multitudinẽ haud obſcurè intelligebat, diſsimulandum in præſens ratus, quҿdam tempori neceſsitatiq; tribuit, donativumq; pollicitus quum ad Cæſarem perveniſſent, menſtrui ſtipendij pecunia cohortes pacavit, & in Germaniam ſublatis ſignis eſt profectus. nec multò pòſt Italicҿ cohortes ſunt ſecutæ. Tanta enim alacritate in Ciſalpina atq; togata Gallia, Piceno, Vmbria, totaq; paſsim

Etru-

Etruria milites bello assueti nomina dederunt, ut duplicatum signorum numerum quisq; praefectus adduceret, & Vastius nonnullos nobiles Circumpadanos opibus insignes, quos praefecturis honestarat, & in magnos bellici apparatus sumptus adegerat, superante militum multitudine cum magna invidia repudiare atq; relinquere cogeretur: non enim Italos tum primū laeta pace perfruentes tanta promptitudine virtuteq; animi tam ancipitem duram que militiam subituros crediderat, ut praecipuè Germanis opem ferrent, à quibus tot clades accepissent: propterea potentes opulentosque rogarat, prolixéque invitarat ad capessandam laudem, quibus clientes atq; oppidanos minime ad sequenda signa defuturos iudicasset. Id autem invitus fecit: quoniam ei certum militum numerum Caesar praefinierat, iusseratq; ut caeteris reiectis signa & cohortes uni tantum spectatę virtuti & fidei veterū praefectorum commendaret. Ii fuere Martius Columna, Petrus Maria Rubeus, Philippus Torniellus, Ioannes Baptista Castalius, Fabritius Maramaldus, & qui novissimè omnium alpes transiere, Pyrrhus Stipicianus, & Camillus Columna Martij frater patruelis, veteres praefecti omnes, & bellica virtute, & studio erga Caesarem admodum illustres, in his cohortibus fuere amplius quatuordecim milia delectorum peditum praeter voluntarios, qui undique Viennam postea confluxerunt. Secutus est legiones Ferdinandus Gonzaga cum duobus circiter milibus galeatorum equitum, in quibus fuit ala ab Alfonso Atestino missa, & trecenti veteres Hispani equites, & Graecorum aliquot turmae accessère, & his pleriq; è tota Italia sine stipendio nobiles strenuiq; equites, qui antea ordines duxerant: existimabant enim se ignominia notatos iri, si uti desides & parum pij sacro bello minimè interfuissent. Haec tanta multitudo ad Halam, salinis celebre oppidum, navigijs imposita, secundo amne Oeno ad Boiodurum, quod hodie Patavia dicitur, Danubium intravit. Sub id quoq; tempus Caesar inspectis Sequanorum & Belgarum alis, quae erant mirificae, tormentisq; maioribus, quae Nurumbergae praesenti pecunia compararat, ratibus impositis à Ratispona Lintium devehitur. Nunquam tot navigia, totq; militum à Romanis usq; temporibus Danubius tulit. erant maximi lintres ad effigiem terrestris aedificij cum cubiculis & porticibus fabrefacti: visebantur latissimae rates equorum agmina deferentes: erant navagia tabulatis contecta, plena commeatibus. praeter haec, innumerabilis naviculárū multitudo intermixta maioribus navigijs sequebatur. undique audire erat consalutantium acclamationes, timponorumq; & cornuum ac tubarum concentus, & cùm navigia defuissent, etiam ripae frondosis arboribus convestitae sinuosi peramoenique fluminis ad iocundissimum quoddam spectaculum equestribus atque pedestribus copijs complebantur. Interea Solymanus, qui sextis & quinquagesimis castris Belgradum pervenerat, Savo amne multis simul pontibus constrato, innumerabilem equitum multitudinem in Pannoniam effudit, relicto in dextra Danubio, paululum ad laevam deflectens, ut intactae superiore bello regionis copijs uteretur, & in Valeriam provinciam latè fertilem, & Norico ad meridiem coniunctam, quae Stiria hodie dicitur, rectà contenderet. In eo itinere Guintium occurrit, quod Nicolizza vir fortis domestico potius quàm externo praesidio tuebatur. Id est oppidum non longè ab urbe Sabaria in plano positum, quadrato nec magno ambitu & modicis quidem moenibus cinctum, tenue opibus, & prorsus ignobile, nisi ab ignominia Turcarum

claritatem accepiſſet. Igitur Nicolizza refectis propugnaculis, repurgata foſſa, oppidanis & paucis militibus animo confirmatis, vel ob id præcipuè, quòd in Turcarum caſtris nulla eſſent tormenta muralia, vires minasq; tanti hoſtis contemnere, ſeque ad extremum rerum exitum tueri conſtituit, ut inde bellicæ virtutis & conſtantiæ habiturus famam, aut ſi cum oppido cadendũ foret, Pannoniorum fidei & fortitudinis præclarum ſpecimen æditurus. Habraimus ipſe Baſſarum princeps, cui Solymanus, quòd nemini unquam ab Othomanis datum meminerat̃, ſupremi imperij poteſtatem cõmunicarat, ad Guintium provectus, Nicolizzæ fidem promiſsis & minis pertentat: noverat enim hominẽ Habraimus, dum ille Byzantij legationis munere fungeretur, eúmq; veluti virum fortem ac induſtrium, ſibi & Solymano cõſervare, quàm omnino perdere cupiebat. ſed quum Nicolizza nihil pacatum, nihilque demiſſum reſponderet, copiæ innumerabiles in coronã mœnibus admoventur, aguntur tribus in locis cuniculi, ut ſubditis ignibus mœnia ab imo diſrupta frangerentur. Cæterùm quum diſciſſo & proruente muro Guintiani præſentibus animis introrſus munitiones extruerent, & cuniculis diligenter, vel à fœminis obviam iretur, ac in ſtatione ubi periculum poſceret, audacter conſiſterent, & multi utrinque tormentarijs glandibus peterentur, Habraimus agmina Aſaporum, atque item Ianizeros prętorianos, ad eam muri partem convertit, quæ meridiem ſpectat: à Septentrionibus verò ubi multi paſsim colles exurgunt, oppidoque imminent, curulia tormenta perducit, eo conſilio, ut terga propugnantium hoſtium, ab excelſioribus locis intercedente oppido verberaret. Ea res non ſtatim animadverſa magnum Guintianis attulit detrimentum, quum eodem tempore adverſi ſclopettariorum & ſagittariorum multitudinem vix ferre poſſent: averſi verò plumbeis pilis ſternerentur, erant ea tormenta non diruendis muris, ſed ad campeſtres pugnas idonea, levitate & brevitate expedita, ita ut commodè ſubductis rotis ſingula camelis ſingulis veherentur. At Nicolizza quanquam ſuorum clade perculſus ſeſe non deſerit, ſublataque ex ædificijs magna tabulatorum atque aſſerum multitudine perpetuam munitionem introrſus à muro, pedes duodecim erigit, qua milites protecti atque occultati commeando & propugnando conſiſtere poſſent. eo ſubitario opere perfecto Turcæ incertis demum ictibus tabulata petebant, ita ut pauci, & caſu quidem interirent. Sed quotidie non parvus numerus fœminarum, puerorum & ſenum vulnerabatur, qui concluſi domibus cum parandis alimentis, tum ſaucijs percurandis vacabant, quòd in ligneas domos frequentes pilæ terebratis repentè tabulatis in nihil tale expectantes inciderent. Interim ducenti fermè equites Turcæ è caſtris ſpeculabundi prædabundique ultra Neoſtadium excurſionem fecerunt. qui quum diu vagati ad Leopoldium vicum perveniſſent, incidêre in inſidias, ſic ut inter amniculum, qui illac præſeptis ripis perlabitur, & mediam vici regionem, quæ publicum iter præbet, intercluſi fermè, omnes ab Hungaris equitibus cæderentur aut caperentur. Leopoldenſes enim ingenti ſtipite prælongi arboris ita militarem clauſerant viam, ut cùm is ſtipes in lignea tricubitali columna ad libramentum ſuſpenſus eſſet, & in axe verteretur, facilè quum vellent in directum extenſo ſtipite a læva dextraque aditum aperirent, vel eo contraria ratione reducto per obliquum levi momento præcluderent. Ea enim erat agreſtis machinæ forma, quòd eſſet undique armata præacutis ramorum truncis

latè

latè prominentibus, ut Turcæ equites qui nec artificium moliendi noverant, necquin infestis ingentibus stimulis inducerentur, transilire audebant, tanquam indagine clausi caperentur. Præfectus alæ Pauli Bachitij, cui à vitio distorti cruris Claudio cognomen erat, detruncata humeris hostium capita Viennam detulit, & ad omen victoriæ, spectaculumq; coeuntium undiq; militum in mœnibus præfixit. Tum verò ex captivis certius est cognitum, duplo ampliores copias, quàm quisquam rex Othomannus ad bellum eduxerit, & ob id ferè innumerabiles esse in castris, ipsumq; Solymanum sine muralibus tormentis adventare, ut quamprimum collatis signis cum Cæsare confligat, aut si hostis armatus non occurrat, ferro ac incendijs cuncta obvia devastet. Eadem quoq; legati Ferdinandi retulerunt, quos serica talari veste & singulis argenteis pateris donatos à Guintio dimiserat, ut literas ad Ferdinandum Cæsaremq; deferrent. eas nos tum vidimus in oblongo & per angusto dentatæ carthæ volumine aureis atq; cæruleis literis Arabicè scriptas obsignatasq; aureo sigillo & sacculo purpureo inclusas. utpote quæ tantis involucris barbari vanissimiq; regis superbiam præferrent. In his enim usurpatis multorum regum titulis tumidissimè se terrarum prope omnium & gentium dominum ac imperatorē præscribebat: sed summa hæc erat, Se vindicandis iniurijs, quas Ioanni regi beneficiario atque amico suo intulissent, domo profectum in Pannoniam venisse, processurumque infesto exercitu in ipsorum provincias, ac si quis contra resisteret, prælio certaturum secundissimis auspicijs Dei optimi maximi & Mahometis, qui pro iustissima causa stare consuessent. Proinde si regij nominis memores esse vellent, & armati progrederentur, uno prælio finiri posse controversiam, atq; ipsos totius orbis imperium in premium victoriæ aut daturos protinus aut accepturos. Cæterùm legati uti ex captivis varijs percunctationibus fuerat expressum, multitudinē quinquaginta myriadum in castris esse referebant, & tormenta ænea curulia circiter trecenta, e quibus longè maxima vix anserini ovi magnitudine pilam emitterent: castra plena esse omnis opulentiæ, securitatis, silentij, disciplinæ: Solymanum ipsum, si superstitionem demeres, ab æquitate, continentia, liberalitate, magnitudineq; animi tanta fortuna dignum videri: statura esse supra mediocrem, habitu graciliore, cervice oblonga, ore candido & exangui, ac osseo propemodum naso, atque eo plurimum adunco: raros patere ad prętorium aditus, sed eum cuncta benignitatis officia per Habraimū humaniter implere: lautitiam sibi castrensi more largè præbitam fuisse, nihilq; sibi extra vini desiderium defuisse unquā: universum exercitū egregiè ali vervecinis carnibus atq; oriza, nullū panis esse usum, nisi subcineritij & tumultuarij: equos in universum campestri pabulo contentos esse, cuius magnam copiam eæ regiones ferant: nam prata nequaquam detonsa falcibus, quod spontè tulerint, prædaltè adultum, & planè siccatum præbent: unum esse in castris Habraimum, ad quem veluti ex æquata cum Solymano militaris imperij potestate rerum omnium summa respiciat: cum esse ingenio excelso, gravi, expedito, & ad virtutem exornandam maximè proclivi & liberali: penes hunc maximarum & secretissimarum rerum arcana recondi, adeo ut Solymanus in eius viri consilio, fide ac vigilantia securè conquiescat: ab eo proximam dignitatem tenere Aiacem & Cassimium magistros equitum, quos Bellerbecos vocant: huic Asiaticorum, illi Europæorum Sanzachos parere: secundum hos Michalogli Mustaphæ

nomen celebrari, qui voluntarijs equitibus præsit. Ii sunt eorum lingua Acanzi, qui longè lateque præcurrere, regiones explorare, demorari, distineréque hostes, atque omnia ferro atque igne vastari soliti sint. hunc esse Turcica stirpe ortum Ottomannis vetustate originis parem, militari prudentia clarum, antecedere eum castra duorum dierum itinere, & sicuti superiore bello fecisset, ante alios cum centum milibus equitum intra proximos Austriæ fines esse præcursurum. Interim Habraimus quum plures dies irrito conatu in oppugnatione Guintij contrivisset, quòd abscedere incœpto neq; Solymani neq; suæ dignitatis esse statuebat, duo inusitatæ magnitudinis propugnacula ante fossam erexit. hæc non murum modò, verùm & turrim, quæ erat in angulo ad Austrianam portam altitudine superabant, ea etiam ratione muri angulum complexus, ut ex primo, quod erat latius & excelsius frontem hostium verberaret. & ex secundo per obliquum ipsorum latera peterentur. Ea continenti totius exercitus labore quatuor omnino diebus fuêre constituta, & in summam educta altitudinem, ut hinc etiam Turcarum multitudinem æstimare liceat. Imperatum enim fuerat singulis propè equitibus, omnibusq; sarcinarijs iumentis, ut cæsam Asaporum securibus materiam è proximis sylvis in castra côveherent. scapos enim ramorũ magnorum aut discissarum arborum decisis frondibus æquali, & ea quidem tricubitali longitudine ita collocabant, ut alternis ordinibus modò recta, & modò obliqua serie, alteri scilicet alteris impositi ingentem lignorum struem efficerent, ad effigiem latissimæ turris, è qua non modò qui in muro consisterent, sed & qui intra oppidum vagari vellent, à sclopettarijs & sagittarijs conficerentur. Eo opere incredibili celeritate perfecto, repletaque fossa, & compluribus in muro occisis & vulneratis, Turcæ, quà murum cuniculo disruptum diximus, in oppidum impetum fecerunt, quibus irrumpentibus Nicolizza quantas habebat copias, uti in extremo conatu necesse erat, haud cunctanter opposuit. Sed quum iam propè intra murum pervaderent prætoriani, tantus sublatus est clamor cum eiulatu ab imbelli puerorum, & fœminarum multitudine, ut stupefacti potius quàm territi impetum represserint. Ea cunctatio sicuti subeuntes tardavit, ita animos propugnantibus in immensum adauxit. Natura enim fit, ut homines tum maximè audeant, cùm repentè commutata fortuna timere desierint. Eo modo quum præfecti cohortium milites castigando atq; item verberando nihil profecissent, pugnæ finis est impositus. Referebant Turcæ se integri erumpentis ab arce præsidij strepitum, clamoremq; putasse, equitemq; districto gladio ipsis subeuntibus comminantem in aere conspexisse. eam procul dubio extitisse divi Martini speciem, qui Sarbarienses omnibus dubijs temporibus certò tutelari numine conservasset. cæterùm eius miraculi fides apud Nicolizzam relinquetur, à quo demum obsidione liberato Viennæ eam rem longa percunctatione didicimus. Porrò Habraimus pudore atq; ira vehementissimè conturbatus, dum vi Nicolizzæ animum pervincere nequit, honestissimis oblatis conditionibus expugnat: data enim fide publica evocatum ad se in castra cum summo honore verborum eius virtutem commendare cœpit, rogavitq; ut fortunæ periculũ facere desineret: oppidum in eius potestate se relicturum, si in verba Solymani iuraret, & in speciem præsidij aliquot Turcæ veluti tradito oppido reciperentur. Nicolizza qui ex octingẽtis strenuis defensoribus vix tertiam partem, atq; eam côfectam vigilijs & vulneribus debilitatam,

tam, sibi sup cresse meminerat, omnino transigendum existimavit. Quid enim optatius accidere poterat, quàm ipsum cum praeclara fide virtutisq; laude retinere oppidum, & cum sola verborum inanium iactura tantam suorum multitudinem supremo metu atq; periculo liberare? Quum in colloquio nullum timorem praeferret, & praesidij vires effusè mentiendo adaugeret, affirmavit se antea oppidũ dedere paratum fuisse ob amicitiam Byzãtij initam, sed semper fuisse prohibitum, quo minus votum impleret, à Germanis & Hispanis, feris violentisque hominibus, qui in praesidio essent, eos quoque tum vel exorantibus pueris ac foeminis, ut ipse exiret, aegerrimè permisisse. Itaque se polliceri Turcis omnibus, qui illac transirent amicum fore, eisq; quos posset commeatus ex copia attritae regionis praebiturum liberaliter, & Ottomannicum vexillum in summa turre praefixurum. id verò quod ad Turcas introducendos pertineret, ut dediti oppidi acceptique praesidij species praeberetur, se praestare omnino cupere, sed plurimũ vereri ne à Germanis ac Hispanis, qui Turcicum sanguinẽ inducti religionibus maximè sitirent, tumultu facto discerperentur, ut demum violato iure gentium, & corrupta spe deditionis, ad funesti belli discrimina sit redeundũ: debere eum qui maximis eo bello rebus gerendis immineret, ut se inde explicaret, sponte dediti, & in veterem amicitiam recepti voluntate et fide contentum esse, sicuti ipse quũ oppido exiret, uti securus de salute ac reditu sese nunquã antea exploratę fidei commisisset. Ad extremum Habraimus, virtute atq; astu Nicolizzae superatus, id tantũ impetravit, ut Ianizerorum decuriam intra portae limen admitteret, quibus introductis, & Illyrica lingua ad potandum vinum, cuius ea gens est avida, comiter invitatis, & sibi & Habraimo cumulatissimè satisfecit, cùm neque Germanos neque Hispanos in praesidio habuisset. Nec multo post Habraimus, & ipse qui non longe subsederat Solymanus, a Guintio discedũt, & in Carinthię fines ad Muram amnem feruntur, in laevam longè à Danubio vertentes agmina, & penitus à nostris discedentes, qui iam magna ex parte trinis circa Viennam positis castris convenerant, ac adventum hostium alacriter expectabant. Erat enim opinio orta primò à praefectis, uti fit, ac demum edita in vulgus, Solymanũ in Neostadianos & Viennenses campos à Guintio statim esse progressurum, ut equitatu, qua parte virium erat superior, undiq; praemisso aciem ostentaret, & si nostri obviam irent iusto praelio cõgrederetur: sed ab ea ratione alienum id iter adeo timorem antea de Turcis non ab re conceptũ ex animis omnium detersit, ut qui tanta mole virium incubuisset, tantae arrogãtiae & tanti fastus imperator existimatione & dignitate spoliatus profugere crederetur, Turcasq; iam nostri milites, uti ignaros rudesq; militiae munitionumq; praesertim & operum penitùs irriderent, postquam oppidulũ tantis circumsessum copijs, & tantis operibus oppugnatũ, viginti trium dierum spacio capere nequivissent. caeterùm tribus de causis id iter Solymanum tenuisse, postea à captivis compertum est: primò sicuti ipsi iactabant, ut ad Caesarẽ breviore compendio contenderent, quem nondum à Ratispona Lintium pervenisse, cunctanterq; Viennam devehi cognovissent: secundò quòd Neostadium, uti paludibus cinctum, magnoque tormentorum apparatu, & valido militum praesidio firmatum, nequaquam sibi tentandum esse decrevissent, quo ab hostibus infesso, atque in tergo relicto, ad Viennam sanis hominibus minimè fuerit procedendum: tertiò, ut tutissimo fertilissimoq; itinere inter Dravũ Savumq; suscepto,

quum æstas in exitum præceps & gravis imbribus autumnus suaderent, ad Belgradum reverteretur. Nos potius credimus Solymanum perspecta totius Germaniæ ad id bellum alacritate, cognitoq; Italorum atq; Hispanorum adventu, de quorum numero ad eum ampliora & maiora verò à speculatoribus veteribusq; amicis deferebantur, repressisse animi ferociam, & tutò evastare provinciam, quàm ancipiti eventu nostrorũ vires collatis signis experiri maluisse. Sub id fermè tempus quo Nicolizza Guintij maximè laborabat, Viennæ militaris seditio exarsit, non modò propinquitate hostium periculosa & penè exitialis, sed disiunctione animorum, & disciplinæ conturbatione gravissima, nisi dij immortales celerem atq; inexpectatã opem rebus propè perditis attulissent. Rochandulfus enim regiæ familiæ magister, quum in adventũ Cæsaris, totq; regulorum & legatorum hospitia præpararet, Hispanos qui in Pannonia militarant, urbe excedere, & in proximis campis extra tendere iusserat, illi id se facturos pernegabant, nisi merita stipendia præberentur, quòd Viennensium hospitijs assueti, omni castrensi suppellectile, pecuniaq; carerẽt: in hos Rochandulfus contumacius hærentes impetum fecit, excitisque more militiæ ad arma Germanis & Viennensibus tormenta currulia provexit: nec se deserunt Hispani quanquam numero inferiores, & in oblongam regionem conglobati sensim pedes referunt, portamq; occupant, quæ in castra ferebat, admissuri in auxilium Hispanos, qui dudum ab Italia venissent, atq; item Italos, qui in aliena terra viribus ut essent firmiores, anteà cum Hispanis cohortante Vastio privatum fœdus inierant. Res eò perducta est, ut quum Rochandulfus vir admodum iracundus & ferox, armatus in equo vehementius urgeret, & tormenta producerentur, contraq; Hispani obversa sclopettariorũ cohorte consisterent, penè crudeli prælio certaretur: tantus erãt utrinque furentium ardor ad conferendas manus, ut deprecantibus summis ducibus qui aderant, non modò non parerent, sed promiscuè omnibus minarentur, adeout Vastius & Antonius Leva, Hippolytusq; legatus, qui eò ad visendũ belli apparatum a Ratispona decurrerat, quum deprecando orandoque nihil valerent, sese intra proximam domum recludere cogerentur. Dum arma quatiunt atq; ignes tormentis imminent, haud dubiè cœleste aliquod numen Christianis rebus adfulsit: spontè etenim veluti exæquato utrinq; periculo milites arma depressère humi, Rochandulfo ira deferbuit, adcurrere duces, dictæ sunt còditiones, atque æquis auribus acceptæ, promissa item stipendia. in pacandis utrinque animis Antonij Levæ, qui in sella humeris hominum inter armatos illatus ora converterat, authoritas plurimum enituit, Vastio præsertim, legatoque & Ludovico inter armatos iratosque iam deposito metu sese miscentibus. Paulò antè ad Crementium, quod est oppidum in ulteriore Danubij ripa inter Lintium & Viennam, Hispani authore Hieronymo Leva, seditionem mouerunt. Iusserat Cæsar, ut milites nominatim per manipulos atque centurias recenserentur: nam æmuli atque inimici ipsius Vastij, ut eius dignitatem & gratiam convellerent, Cæsari detulerant, falsum ab eo in cohortibus numerum militum referri, ob id Petrum Consalvum Mendocium triclinij præfectum Crementium miserat, ut milites inspiceret diligenter, & descriptis sigillatim stipendium numerari curaret, anteà siquidem præfectis cohortium universa pecunia dabatur, ut illi iudicio suo in ea dividenda uterentur, quum discretæ cohortes in templum instituto ordine a quæstoribus citatæ essent, & uni-

unicuique militi stipendium de quæstoris manu solveretur, militibus novum morem approbantibus, uni omnium ex Levaniana cohorte reclamare, tumultumque miscere cœperunt. Hæc ubi videt Vastius, qui initia seditionum audacter opprimenda esse didicerat, districto gladio in medios irrupit: duos qui seditiosius commilitones incitarant, ex conscientia sceleris è templo profugere conantes vinciri iubet. ex his quæstione habita Mendocius cognoscit seditionis authorem esse Hieronymum Levam, qui ad Athesim eius consternationis, quam diximus princeps extitisset. Itaq; Mendocius re ad Cæsarem per tabellarios delata, brevi mandata recipit, damnatusq; Hieronymus Macicao castrorum magistro traditur, atq; ita ad minorem ignominiam in tabernaculo iugulatur, vir egregiè fortis, ingenio validus: eloquẽtia verò & vultu antiquis ducibus comparandus. Ferunt Mendocium aliquãto libentius atq; maturius de reo supplicium sumpsisse propter simultatem Mediolani conceptam, quũ Hieronymus in tradenda arce ipsi Mendocio Cæsaris literas afferenti parere recusasset. Leva sublato cæteri in officio permansère: retulitq; Mendocius, se plenissimas optimis militibus cohortes reperisse, adeo ut eas res ab invidis conficta, maligneque delata ipsi Vastio apud Cęsarem gratiam ac benevolentiam magnopere confirmarit. Dum hæc fiunt, Michaloglus iubente Solymano ex voluntarijs prædatoriam manum emisit duce Casono, qui superiore bello vastabundus ad Lintium usque præcurrerat: huic præcipit, ut iter non intermittat: longè lateque totam eam regionem pervagetur, quæ est inter Danubium & alpes, ut de Cęsare hostiumq; copijs certiùs cognoscat, ac demum id pręstet, ut maximè funestam & luctuosam Germanis adventus sui memoriam relinquat. Erat per se Casonus vir impiger, & prædę avidus, sed eo etiam promptiorem operam pollicebatur, quòd superiore incursione se maximè illustrem atque opulentum evasisse meminerat. Igitur in tres alas ad quindecim milia equitum, modicis tamen intervallis dividuntur, in agris latè pagisque præsertim, & in fuga plena timoris atque tumultus: magnam mortalium omnis sexus & ætatis multitudinem improvisi repentinique opprimunt, senes invalidi fœminæque cathenis & laqueis tracti, equorum cursum adæquare coguntur: ędificia item, & in his infantes pueros barbara feritate succendunt, adeo ut per centum & quinquaginta fere miliaria rectis & transversis itineribus cuncta ex continenti fumo, flammis atq; ignibus collucerẽt. Casonus ad Lintium usq; provectus, quum ad Anassum amnem tertio ab urbe lapide pervenisset, tantum terrorem intulit Lintianis, ut rex Ferdinandus, quod ibi nullum esset militum præsidium ab Hippolyto legato cohortem Italicam posceret, cuius præsidio Anasi pontẽ tueretur. Is primus omnium à Crementio rediens, conspectis ab adversa ripa Turcis, de eorum adventu nuntium attulerat: itaque eò confestim mittuntur viri fortes Sfortia Baleonus atq; Otho Montacutus cum valida sclopettariorum manu. Hi contractis aliquot ligneis dolijs ad caput pontis subitariam munitionem erigunt, continuoq; revocant Hispanicam equitum alam, quæ in prima trepidatione, Rosale veterano duce, quin Danubium transiret retineri nequierat. Sed Casonus sive ponte non animadverso, quòd frondosæ arbores prospectum impedirẽt, sive vado superius improsperè tentato, sive ut credi par est, quòd non usq; adeo audendum putaret, ut ad oppidi portam progrederetur, ad lævam deflexit. nec ibi rex Ferdinandus uti oppido diffisus diu constitit, sed ad Aciliam urbem, quæ Strabinga dicitur, ad

Cæsarem ut copias pararet, ea nocte contendit. At Casonus coacta ingenti præda, evastataque universa regione, quum paganos ad arma concurrentes passim cæderet aut eluderet, eodem fere itinere regreditur, Solymanum ratus se aut Guintij, aut in proximis supra Neostadium campis esse reperturum. Sed is iam promotis castris ad urbem Gratiam, Stiriæ Metropolim, quæ est ad Muram amnem, iter intenderat. Id viç consilium ex falsa opinione susceptum, Casonum importunè decepit, atque ei pariter supremam propè attulit calamitatem: nam ubi ex frequentibus incendijs cognitum est, Turcas ad Lintium usque regionem latissimè & crudelissimè populari, ex omnibus castris copiæ sese effuderunt, ut transeuntibus occurrerent. Germani enim ad recuperandam prædam, vindicandasq; iniurias vehementer excitabantur, & quisq; dux privatum sibi consilium desumebat, quum in universum consultandi & coeundi, & tempus exiguum, & hostium inaudita celeritas, omnem facultatem eriperent. non enim prædatorias tantùm alas evagari, sed adesse robora equitatus, atq; ipsum etiam Solymanum adventare crediderant. Itaque Vastius à Crementio Danubium traijcit, & per nemora versus divi Hippolyti oppidū ad hostes fertur. Federicus Palatinus omnium auxiliorum, quę Germania contulerat, Imperator ad Viennam superato Danubio castra movet. Austriaci duces Sigismundus Prandeser, & Ricianus à Neostadio copias educunt. Ludovicus Lodronius alio opportuno loco castra constituit. idem Bohemi, Moraviq; equites, & ipsi ante alios Hungari impigrè faciunt. loca ad tendendas insidias quæritant, per quæ transituros hostes arbitrantur. Vastius frustrà sylva & nemora triduo pervagatus, quum & commeatus deficeret, & Turcæ retrò conversi longè abessent, iam senescente in his locis eorum fama, Crementium & mox Viennam copias reduxit. Secant mediam Austriam Norici perpetui montes, qui ab alpibus Rhæticis oriuntur, seseque mollioribus sensim iugis ad Danubium usq; demittunt, adeo ut in ripa fluminis perangustum iter equis nonnunquam & curribus relinquant, ea montium congeries usque ad Vindeliciæ fines pertinere dicitur, castellis satis frequens, multis amnibus irrigua, pecoris abundans. In hac regione multæ atq; latissimæ sunt convalles, partim aratris cultæ & pascuis fertiles, partim sylvis atq; nemoribus impeditę, eæ ad exitus fauces habent, pertinētes ad eam planiciem, quæ Noricum à Pannonia citeriore disterminat, & ad Sabariam Vespriniumq; perducit. Ad hos cōvallium exitus nostri duces, uti quisq; ab oppidis fumo & scloppis significatione facta de Turcarum adventu cognoverat, distinctis locis copias admoverunt, intentè expectantes, unde nam hostes essent erupturi, quum in quadam convalle circa frumētarias molas ad amniculum Casonus aquationis commoditate inductus consedisset. Neostadienses de adventu hostium certiores facti, utpote qui in propinquo erānt, primi omnium cum quinq; millibus peditum ad occupandas fauces advolarunt. Erat despectus in vallem ab edito collium iugo, ita ut nostri cōspectis hostium castris, ut eo declivi molliq; descensu quin continuò decurrerent, contineri nequiverint. erant eę cohortes quatuor expeditæ Hispanorum atq; Italorum sub Ludovico Coveio nobili atq; impigro, sed ea die nimis præcipiti atq; præpostero duce. Nam qui modicis passibus & silenti agmine descendere debuerant, effuso cursu & clamore edito pręcipites ierunt, adeo ut cum fatigati & cursu & armorū pondere pervenirent, excitatis iam ad arma Turcis numero & viribus impares essent, ita occisis paucis frondato,

dato,

datoribus, qui obvij primò fuerant, adcurrentium mox equitum vim ferre nequiverunt. cecidêre in prima fronte ingentibus gladijs obtruncati Ferdinandus Cabreria præfecti Sardiniæ filius, & Franciscus Rocha centurio, Villazanesque signifer, & Martinus Gorea nobilis Tarraconensis. milites magna ex parte sunt cæsi, nonnulli in paludem profugientes umbilico tenus totam noctem latuerunt, cæteri agiliores conscensis montibus evasêre, ipse Ludovicus vallum rusticanæ areæ concitato equo, saltu superavit, & ad Germanos est reversus: ij Sigismudo & Riciano ducibus cum ab alto sociorũ cædem fugamq; conspicerent, uti instructa acie descendere atque opem laborantibus ferre vellent, nulla ratione adduci potuerunt. At Casonus ne sibi in valle & palustri impeditoq; in loco, ubi dilucesceret, cum pedestribus hostium copijs esset dimicandum, captivos quatuor milium numero, ne oneri essent, barbara feritate ad unum omnes interficit, et intempesta nocte duobus factis agminibus castra movit: alterum Ferisio duce, ad meridiem perrexit, succiso nemore & patefacto exitu, quod mirabile fuit, equitum securibus, nullo accepto incommodo ad Solymanum pervenit: alterum ipso Casono duce per Storambergi oppidi vallem erumpens in Palatinum incidit. is ad Leopoldium vicum cum xij millibus peditum, & duobus equitum gravis armaturæ, tormentisque viginti curulibus in acie constiterat. Fortè tum orta erat ex proxima palude nebula densior, quæ mutuum utrisque aspectum omni ex parte sustulerat, qua demũ dilabente in adversos Palatinus tormenta displodit. his vehementer Turcæ perterrentur, & quũ deflectere paululùm nolunt, ut pilas evitent, in paludem proximam equos imprudenter adigunt: ibi multi tenaci in voragine impliciti perierunt: nonnulli equis longo cursu debilitatis & macie consumptis, quum extricare sese nequirent, pedites evaserunt, multo maxima tamen eorum pars ad nostrorum acies se convertit, solis peltis protecti, & districtos gladios in humero deferentes, adeo intrepidè, ut ante densissimam hastatorum phalangem decurrerent, spectantibus & conservantibus locum atque ordinem non modò peditibus, sed ipsis etiam equitum alis nihil se in prætereuntes evadentesq; incitantibus. Tum Palatinus conversus ad suos, spectatores ergo, inquit, non bellatores erimus commilitones? si ut sese ultrò hostes nostris cuspidibus induant expectamus. incitate acriter equos atq; hastas intendite, ut prętereuntium agmina perrumpamus: nec mora signo tuba dato, armati equites in latera densatis cuneis incurrunt, magna equorum atque hominum strages editur: postremum Turcarum agmen interclusum à primis undique urgentibus cataphractis cæditur & profligatur, pauci evadunt: sternitur eorum vexillum, et ad Palatinum defertur: cecidit & ibi Casonus, uti impigrum ducem decuit, supremo virtutis opere edito. Nam à novissimo agmine, ut suis spacium ad evadendum prçberet, diu acerrimè ferrea ingenti clava dimicans restiterat. erat enim inter omnes insigni crista conspicuus, ea fuit ab aurea vagina in fronte exurgens ala vulturis, quæ ut ab omnibus nosceretur appensi atque ideo volitantis plumei veli mappulam trahebat. ea demum Cæsari dono data, occisi eo prælio Casoni fidem fecit. Cæterùm Turcæ amisso duce vexilloque, & tertia ferè suorum parte desiderata, quum in patentes campos evasissent, vix emensi iter septem milium passuum in Lodronianas copias inciderunt. Lodronius enim ubi tormentorum boatum audivit, ratus quod erat, Palatinũ cum Turcis prælio congressum esse, eò signa converterat, unde cavæ per anfractus val-

les iterato repercussu acceptum armorum strepitum reddebant. Nec mora Turcæ conspiciuntur, & ante alios ferè trecenti, qui amissis equis in nostros pedibus tanta vi, tantaque alacritate impetum fecerunt, ut sese lanceis induere, & offerre tormentis minimè dubitarent, modò nostros vel semivivi, traiectiq; vulnerarent, tantus inerat aut desperatis aut devotis animis mortis contemptus. his celeriter interfectis affuêre equitum agmina modò confertis, modo dissipatis ordinibus, in hæc Lodronius tormenta emitti vetuit, ne nostri qui terga fugientium cędendo è Palatini castris subsecuti fuerant, uti erant hostibus permixti, temerè sternerentur: ita Lodronius omissis tormentis magnū spacium directa peditū acie complexus: atq; item pari cōsilio Ioachimus Brandeburgensis cum duobus milibus equitum lunata acie venientes excepêre, ibi vecordia sive temeritas hostium debitas invenit pœnas: nam sicuti intermittere fugam atque etiam fervida ora convertere cœperant, ut dextras consererent, & se minimè animis fractos ostenderent, ita vi atque impressione nostrorum perturbati pecorum modo cædebantur: nullæ enim eis loricæ, aut galeæ, rari arcus, hastæ rarissimæ, utpote quas per nemora diversis casibus effregissent. nec deerant qui cędis satietate aliquos caperent ut ostentari possent, & demum sacri belli iure pro servis venderētur. Tanto accepto incommodo, Turcę uti sese è nostrorum manibus explicabant, agminatim in patentes campos efferebantur. Equi enim eorum quanquam continenti tot dierum labore & inedia confecti, natura tamen agiles & in extrema necessitate vehementer incitati, facile Germanos qui gravioribus armis & equis utebantur, vel immodico spacio reflexi in gyros, eo modo profligatos nequicquam persequentibus Germanis latissima planities excepit. ea utrinque parva habet nemora solo herbido, & raritate arborum adeo peramœna, ut equestribus prælijs tota Europa nulla commodior esse videatur. Hæc exitum habet ad Neocrichum oppidum, cuius mœnia abluit modicus amnis, virentibus ripis & aquarum salubritate ponendis castris opportunus. Ibi dum Turcæ veluti superatis omnibus eius diei difficultatibus conquiescere parant, & equi virique promiscuè summa lassitudine defessi è profluente bibunt, & tenuis alimenti ex salita carne atque ea siccata in pulverem reliquias expediunt, novorum hostium superventu perturbantur. Catianer enim ipse & Turrianus equitum magister cum tribus milibus equitum diu quæritando hostes evagati: accepta demum, ut diximus, per manus ex fumo & tormentorum bombis significatione Neocrichum decurrerant: ita tumultuarium prælium exoritur. multi Turcæ uti in gramine strati deprehensique dum equos frenant, ephippiaque substringunt, latè cæduntur, mox ita æquatur pugna, ut cùm fortissimi quiq; validioribus utentes equis in tergo constantissimè dimicarent, reliqui capto moræ spacio ad evadendum antecederent, & sæpe conversi ac demum aversi certamen redintegrarent: nostri tamen omnibus rebus ac animis præsertim superiores ita perturbatis, fessis, vulneratisque instabant, ut passim peramplum eorum numerum prosternerent: reliqui tamen magna ex parte evasuri viderentur, nisi, quod summam Turcis attulit calamitatem, & feroces adhuc eorum animos latè perfregit, nequaquam antè expectati Hungari supervenissent. Valentinus enim & Paulus, itemque Balthasar Pamphilus & Claudius è montibus decurrentes, cum singulis alis in transversos impetum fecêre, atque eos adæquato equorum cursu per sexaginta amplius stadia terga cæ-

dentes

dentes sunt persecuti. Erant enim equorum pernicitate, & armorum genere, & pugnandi disciplina Turcis simillimi et eò terribiliores, quòd recentibus equis advenerant, & Turcica lingua ad eos perterrendos, dum fugam increpitant, & superbè insultant, feris ululatibus utebantur. Ea die quum à tribus exercitibus tribus in locis esset pugnatum, summa virtutis laus penes Hungaros fuit, eò tamen æquiore conditione, quòd tribus iam prælijs profligatos, & in fugam coniectos, neque postremò paratos ad prælium deprehendissent. Vni Austriani Sigismundo & Riciano ducibus, qui biduo ante commilitonum cædem ab excelso loco despectarant, & se demum in Neostadium urbem recreandorum corporum causa receperant, tantæ victoriæ participes esse noluerunt: eos enim somno vinoque sepultos in tanta occasione Rauber Labacensis antistes vir gravissimus ut arma caperent & oppido exirent, excitare non potuit. Quum Hungari insequendi finem fecissent, Turcis effugium patuit, solitudines sylvarum petentibus, sed ij demum pars ad Ferreocastrum, pars ad Vesprinium & Balatonem lacum in manus effusorum ad prædam populorum devenerunt, adeo ut ex octo milibus vix pauci ad Belgradum: nulli verò ad Solymanum in castra pervenerint. Porrò Cæsar ubi Solymanum didicit ad Gratiam contendisse, Linciana in arce duces ad consilium vocat, sententias exquirit an brevi & recto itinere ad hostem sit properandum, ut Stiriæ maturam opem ferat. Gratia, Lintium, & Vienna urbes ita inter se sitæ sunt, ut æqualium ferè laterum trianguli figuram efficiant, sed à Lintio Gratiam iter est expedito equiti trium dierum maximè asperum, & convehendis præcipuè curulibus tormentis impeditum. id enim quum à Danubio recesseris, per Velsiensium fines, & Salisburgam, quæ antiquitùs Iuvavia dicebatur, perpetui montes & abruptæ valles excipiunt. Erant qui dicerent cum Turcis æquiore conditione posse confligi, si in regione montosa & perangusta, per expeditos pedites bellum gerendo, equitatus hostium, quo illi maximè valerent, inutilis redderetur. Id consilium quanquam maximas haberet difficultates, quòd ab ore strenuorum ducum proficisci videbatur, eò Cæsarem adduxit, ut Apontius Hispanus, qui apud Antonium Levam castrorum præfectus fuerat, ad explorandum iter mitteretur. sed is paulo pòst quum deserta passim omnia incolarum pavore & fuga comperisset, pauca atq; ea incerta de hostium itinere speculatus, Lintium redijt: tum verò ex omnium sententia pronunciatum est, ut Vienna peteretur: ibi enim convenisse totius Germaniæ copias, ibi provisa re frumentaria commoditati tanti fluminis, tantisq; minorum amnium, qui ab utraq; ripa in id influerent, rerum omnium devectionibus nō defuturos commeatus: & deniq; ibi recensendum lustrandumq; universum exercitū, & si hostis regrederetur, ante urbis mœnia collatis signis esse confligendū. Non defuere tamen qui petendæ Viennæ consilium, uti diversum ab hoste, & à gerendo bello penitùs alienum haud obscurè damnarēt, quasi hostis in ea calamitate provinciæ à Cæsare omnino fuerit persequendus: sed aliam inferentis bellum, aliam propulsantis rationem esse constabat, adeo ut dignitate integra Cæsar prætorio in Viennensibus campis semel posito, ignobiles hostium motus excursionesq; spectare, & inanem strepitum superbi hostis à multo terrarū spatio provocantis simul & recedentis irridere posse videretur. Itaq; Cæsar Viennā classe devectus, Hispanos atq; Italos decurrentes more militiæ & pugnę simulachrum edentes cum summa admiratione ac vo-

luptate inspexit. Antecedebat Vastius cum pedestri fraxineo conto, auratis armis, & sua insigni proceritate conspicuus. Is densando & celeriter explicando cohortes ad varias acierum effigies, quanta arte superioribus bellis pugnatum esset edocebat. Sequenti die Cæsar Germanos invisit ferina pelle contectus, ut vel ea militari comitate quale esset erga eos studium, usurpato gentis habitu testaretur. Tum Federicus Palatinus virtute animi atque oris habitu antiquis Germanorum ducibus, qui quondam Romana arma exercuêre, persimilis, iuxta peditum phalanges displosis miro ordine tormentis quadrata equitum agmina traduxit. Ibi videre erat prægrandes equos ferreis bardis protectos, ingentia virorum corpora longè pulcherrimis munita armis, omnibus intortæ & rutilantes barbæ, atque ora bellicum vigorem spirantia, quales antiqui Theuthones Cimbrique fuissent, ex literarum memoria referebant. Neque enim gregarios equites tot reguli totque liberæ civitates, sed maximè generosos aut fortibus factis illustres, dum certatim studio atque opibus excellere cuperent, ad id bellum miserant. nam quicquid in Germanico nomine aut exquisiti roboris, aut delecti floris fuit, à Vistula amne ad Rhenum tam latè quàm litora lambit Oceanus, & Rhæticis Iulijsq; alpibus, ac Hercynia sylva concluditur, id totũ aut iussu principum nomina dederat, aut spontè conscriptis adhæserat, quando nihil tale unquam à maiorum suorũ, vel annalium recordatione contigisset, ut cõsensu uno Germania omnis pro publica salute ac dignitate arma capere cogerentur, præsertim adversus eas gentes, quæ ab ultimis Asiæ Syriæq; & Ægypti finibus venissent, ut Germanos Romanorum armis indomitos & vetere militiæ gloria, & præsenti libertate spoliarent, quibus maximè rebus supra cæteras gentes omnibus seculis absq; ulla dubitatione floruissent. Nec Bohemorum castra longè aberant, Slesitarum & Moravorum copijs adaucta, quas gentium inclyti duces Hardechius et Bernesthenius adduxerant, Præerat omnibus Bohemis Sedislaus Lippa, summi magistratus honore insignis. Ea gens cum lingua, quæ Illyrica est, tum castrorum disciplina & armorum genere plurimum à Germanis differt, curribus castra vallantur, ingentiumq; scutorum ordine firmantur acies, equites, peditesq; peritissimè sclopettis utuntur. Mos est & genti in Hercyniæ saltu latrocinijs assuetæ, parvas è chalybe secures, ad certissimos ictus iaculari, ferreas item clavas cubitales, cathena hastilibus appensas ambabus regere manibus, atq; his armatos magnis ictibus prosternere. Hi populi regiones ad Albim in Hercynia tenent, quas olim Marcomanni & Hermanduri tenuerunt. Ferdinando regi parent, quum regem nequaquam è popularibus, sed ab externis nationibus, quẽ virtute atq, iustitia potiorem putaverint, vetere instituto sibi deligant: ita ut modò Hungaris, modò Polonis, & uti hodie videmus, nonnunquã Germanis Bohemiæ regnum deferatur gravi & contentiosa ambitione principũ: nam qui Bohemorum rex evaserit, in creando demũ Cæsare septimi suffragij prærogativa & potens & insignis efficitur, adeo ut quum Germani sex proceres ad quos comitiorum ius, potestasque pertinent, ex pari numero utrinq; terni dissideant, addito demũ utri libuerit suffragio suo Bohemus cum magna gloria Cæsarem pronunciet. Nec defuêre aliquot Polonorum turmæ, non publico, sed privato consilio bellum secutæ, connivente ad ea Sigismundo rege, qui sicuti non temerè cavebat, ne inducias violaret, quæ sibi cũ Solymano erant, ita ne Christianæ causæ deesset, fortissimis viris ostendendæ virtuti locũ præcla-

ra dis-

ra dissimulatione relinquebat. Quum tantarum copiarum numerus iniretur, reperiebamus Cæsarem, non deductis urbium præsidijs, nonaginta descriptorum peditum, & triginta armatorum equitum milia in aciem esse productu-rum, nequaquam adnumeratis peditum atque equitum ministris, qui servorum loco, si labores officiaq; respiceres, æstimari poterant: si verò ætatis, ingenia, equi atque arma conferentur, nemo esset militiæ peritus, qui eos putaret vel robore, vel usu, vel ipsa spe veris militibus inferiores. Erant enim tum ad Viennam, coniunctis in castris supra ducenta & sexaginta milia hominum, quibus Ariovistus Vilermi Baioarij frater Pataviensis Episcopus cõmeatum in tres menses se præbiturum certa pactione receperat. Neque enim unquam ab ulla memoria tantũ insignium ducum, lectorumq; militum ullis in castris coivisse crediderim, si singularũ gentium nobilitatem, ac famam assiduis quæsitam bellis & privatæ virtutis decora animo reputemus. Nam cohortes ferè integræ ex his constabant, qui paulò antè centuriones signiferiq; fuissent, & turmæ refertæ erant veteribus præfectis, aut ijs qui egregiè pugnando, & præclarum nomen, & militaria dona, torques aureos, & aurata calcaria meruissent. Porrò in quota parte virium censebitur curulium tormentorum apparatus? qui in veterum castris aut certè nullus fuit, aut qualiscunque fuerit, is omnino ætate nostra sit deridendus, cùm operosas è materia turres & machinas tremenda effigie, & asperis suis tantùm nominibus terribiles, maiores nostros timuisse videamus, ea tum apud Cæsarem tot erant egregiè fabrefacta, ut perpetua eorum corona instructæ acies præcingi & latè muniri, ad non dubiam victoriam facilè posse viderentnr. Omnium enim ducum id fuerat decretum, nihil à flumine Viennaq; discedere, nihil omnino progredi in apertos campos, ne hostium equitatus sua multitudine atque audacia à latere insinuatus, ab urbe demum Danubioq; interclusis nostris, omnem supportandi commeatus facultatẽ eriperet. hoc verò ordine exercitus noster expectare hostem paratus, non procul à mœnibus amplissimò in loco statuebatur. Tres peditum hastatorum quadratæ phalanges, latis inter se distinctæ spacijs pari & æquata fronte contra hostes sic locabantur, ut ipsis medijs intervallis equitatus omnis bipartitus reciperetur: neq; enim putabant numero exiguum aperto in loco extra pedites trecẽtis fermè Turcarum equitum milibus esse objiciendũ. Dextrum cornu equitum Cæsar, lævum Ferdinandus eo modo desumpserant, ut levis armatura sclopettariorum, quę viginti milium numerum efficiebat, undique hastata quæ diximus agmina, relicto triginta passuum spacio coronaret, horum acies longior & rarior erat, & quinis tantũ militum ordinibus in latitudine constabat, ut expediti & nihil inculcati, habili manu, dum primi sclopettos emittunt, & secundi implent, alternantibus eo modo ordinibus perpetuam glandium procellam effunderent. neq; enim multum referebat, si tenuior esset: quoniam sclopettarijs omnibus, si urgerentur, paratus erat ad proximos hastatos receptus. Circumdabant ergo & frontem & latera atq; etiam terga, continuata serie, quæ duobus tantùm in locis erat interrupta, ut egressus liber atque expeditus, quum oporteret, equitibus densatis absque ulla peditum perturbatione præberetur: ante verò levem armaturam constituta erant tormenta, ea ratione, ut postquam diu emissa fervefactaq; usui esse desinerent, in valli morem firmissimo quodam monimento irrupturis hostibus opponerentur. Soli Hungari extra munimenta se pugnaturos professi à Valen-

tino Pauloque ducibus in ingentes alas expandebantur. Hæc ipsa spectantibus præ gaudio manabant lachrymæ veluti concepta non sine ingenti spe de barbaris certa victoria, si se audacius superbus hostis efferret, ac nostros totis copijs adoriretur. Cæterùm Solymanus, qui è sua vetere disciplina campos quærebat, in queis nostros expanso & circumdato equitatu, nunquam cominus oblata pugna fatigaret, ubi de apparatu consilijsque Cæsaris certius cognovit, ultra Muram est profectus. Is amnis antiquis Savaria fuit: effunditur in Dravum paulò infra Petoviam, urbem Romanorum castris & hybernis claram: eo superato Turcæ ad Marpurchum oppidum delati, tumultuarijs pontibus effectis, Dravum transierunt: atque ita Solymanus qui universum propè terrarum orbem eius suscepti belli fama commoverat, nulla memorabili re gesta, undique repulsus & cæsus Stiria excessit, & inter Dravum & Savum directo itinere ad Belgradum est reversus, passim sævitiæ suæ vestigia relinquens, & sæpe respectans, an Cæsar in tergo esset, quando postrema agmina à paucis Illyrijs & Croatis equitibus cæderentur. Ferunt eum supra triginta milia Christianorum capitum in servitutem abduxisse, & aliquot milia diversis in locis per Michalogli præsertim equites trucidasse: nam dispersæ agrestium armatorum manus, dum coire in unum conarentur, à repentinis astutisq; equitibus passim ex insidijs circumventi facilè opprimebantur. Cognito Solymani discessu Cæsar, omnium opinione celerius in Italiam redire constituit, deprecante Ferdinando, ut postquam innumerabiles copiæ tanto sumptu tantoque labore coivissent, ea occasione atque eo apparatu uterentur adversus Ioannem, quem planè destitutum, & in magno regionis spacio disiunctum à Solymano & Buda urbe, & tota demum Pannonia facilè essent expulsuri. Sed Cæsar quòd hyems suberat, et commodissimis itineribus sibi alpes omnino transeundas iudicabat, in proposito discedendi perstitit. Invitabat enim eum ad festinandum mira cœli serenitas, eo suspectior in reliquum tempus, quod per plures dies æstiva potius quàm autumnalis extitisset: eam tum, ut ex naturæ causis credi par est, in cœlo per xv dies apparens crinitum sidus, siccatis planè terris attulerat. pestilentia quoque contagijs serpens & in urbe, & in castris, & in ipsa demū aula multos cottidie & insignes quidem rapiebat, ut non modo Cæsarem, sed etiam constantissimum & gravissimum quemque magnopere perterreret. Id verò Cæsar & communi causæ & fratris precibus dedit, ut Italicas cohortes omnes relinqueret, quæ adiunctis Austrianis copijs in Pannonia cum Ioanne bellum gererent: ipse autem cum Hispanis & Germanorum Maximiliani atque Tamisij legionibus in Italiam proficisceretur. Delectus verò Italis dux est, Vastio efferente, Fabritius Maramaldus, nec de stipendijs quicquam est constitutum, ut cohortes ad præstandam operam accendi, ac in officio contineri possent. Ea res primò reliquorum præfectorum animos vehementissimè pupugit, quod unus cæteris omnibus non sine aliorum dignitatis offensione præferretur. Vt verò in vulgus militum emanavit, centuriones & signiferi notique milites veterum præfectorum suorum nomen & amicitiam secuti, se in Pannoniam non esse ituros testari, nisi rex Ferdinandus, aut ipse Vastius, aut Antonius Leva imperij militaris munus susciperent: gregarij verò milites palàm dicere missionem esse petituros, nisi trimestris pecunia solveretur, quam per se non multum pecunioso Regi, & tum maximè exhausto, defuturam esse intelligebant.

telligebant. Oderant & plerique Maramaldum, uti violentum, & in exercenda disciplina nimis severum, minimaque errata militum aut morte aut inflictis vulneribus sæpissimè punientē. Vastius non uno in loco ad milites verba fecit, cohortes monendo ut sacramentum militare respicerent, & decus quod tanta alacritate & celeritate adventus sibi ipsis ac toti Italiæ peperissent, remanendi perseverandique constantia tueri vellent: ad eos enim recuperatæ Pannoniæ laudem & gloriam esse perventuram, nec fortes viros unquam eguisse stipendijs: omnia virtute victoriaque parari, quæ certa atque explorata videretur: quantum ad ducem pertineret, eum semper satis generosum & dignum videri, qui esset rei bellicæ peritus, & strenuè hostem ferire ac profligare didicisset: in Fabritio tamen non desiderari honestos natales, & excellere comitatem, & ipsum quum vi corporis ac ingenij vigore nemini cederet, etiam ætatis honore cæteros anteire. Sed in hoc præcipue spectari debere iudicium Cæsaris, qui eum uti potiorem delegisset, & modestiam, parendique obsequium in milite ante omnia requirere, & maximè commendare esset solitus. His cohortationibus Vastius tantum profecit, ut stipendio præbito pacari atq; inflecti posse viderentur, sed ad id Cæsar quæstorum malignitate durior est inventus. Nondum enim persolvendi stipendij dies advenerat, verùm id æquitate quadam milites sibi deberi postulabant, quum novo & longinquo bello sub hyeme illigari sine pecunia nollent, & arma quoq; discedētes ab Italia stipendij nomine acceperant, quę quartò demum mense per partes levi cum incommodo solverentur: ita accidebat, ut quibus arma publicæ divendita fuissent, illi maximè in alimenta vitæ pecunia carerent. Interim quum Vastius è castris in urbem ad explicandas huiusmodi difficultates perrexisset, nox advenit opportuna miscendæ seditioni, utpote quæ incerta luce pudorem metumque demeret, & ob id flagitio & petulantiæ locus crescente licentia præberetur. Fortè allatus erat ex urbe nigerrimus panis, planeq; muccidus, quem emptum milites infixumque hastilibus ita commilitonibus ostentabant, ut cum insigni dolore bileque Ferdinandi regis nomen maledictis incesserent, qui in regno suo, ipsoque belli initio, re frumentaria negligentissimè procurata, externos exercitus ad se præcipuè defendendum augendumque venientes, eo corrupto & ob id pestifero cibi genere alendos putaret. & paulò antè insolentius etiam egerat gregarius Hispanus, qui prætorium ingressus simili pane ad Vastij pedes cum execratione duorum Cæsarum proiecto, magnas turbas exciverat. Itaque milites ante tentoria in coronam coeuntes, dum adversa atque aspera de stipendio, de cōmeatu, de Hungarici belli difficultatibus proloquuntur ad signa Parmensium ex omnibus cohortibus plurimi confluxere. Ibi Titus Marconius Volaterranus, cæteris turbidior & eloquentior coacervatis iumentorum clitellis impositus, seditiosissimo quoq; centuriorum incitante, ut pro dignitate saluteq; omniū liberrimè differeret, ita locutus fertur: Ergo, inquit, commilitones, uti audivistis, Hispani in Italiam ibunt, & nostro malo in vetera hyberna concedent, atque etiam quòd pudeat præclari hospites cum uxoribus nostris cubabunt: nos vero exulabimus, & in Pannonia hac hyeme cum glacie & nivibus bellum geremus? pugnaturi scilicet pro egentissimo rege, & eo quidem si Hungaros spectemus, insititio & peregrino contra indigenam acceptum suis popularibus, superque cætera omnia Turcarum copijs ac opibus longè firmissimum, & quòd fortibus viris maximè mo-

vere stomachum possit, duce Maramaldo, qui sæpe cæcus ira, præcipiti crudelitate, ita latera nostra avidè gladio petere est solitus, ut non aliunde libentius, quàm ex nostra cæde & supplicio ducis nomen usurpet. neque vos quisque signiferi centurionesque fuistis, usque adeo insanisse crediderim, ut sine ulla spe stipendij, aut commeatus, aut victorię, aut deniq; reditus sub gregario duce militetis. profectò non tam me iuvat huc venisse pro laude Italici nominis, vel non pluris quàm triginta denarijs æstimatum, & si hactenus undena stipendia meruerim, quàm hodie dispudet hunc fœdum antè finiti, quàm cœpti belli exitum spectare, sed in regia fortuna nullus est pudor, sicuti nec ulla ęquitas in referẽda militi gratia: militarem enim operam hodie reges una belli necessitate metiuntur: hæc una, inquam, nobis præmia expedit, amorem conciliat, auget dignitatem, quæ omnia demum post victoriam parta pace penitùs obsolescunt. Ita vobis hodie evenit commilitones, Cæsar & Ferdinandus gravissimo belli metu liberati, ut hac nostra multitudine exonerentur, nos tanquã pecora in Pannoniam detrudere contendunt, ita ut sperent nostro sanguine victoriam esse relaturos, aut in adversa nostra fortuna, nullam omnino iacturam facturos, si nos Turcæ & Hungari Danubij glacie, & Alpinis nivibus interclusos, fame & ferro penitùs absumpserint: verùm hęc fortasse non agnoscitis, sicuti nec planè novistis, quid hic durus, & verè sanguineus cometes e vibratis in Italiam radijs portendat, certè hic nec Solymano nec Cæsari fatalis adfulget, quum verius nobis calamitatem ac interitum minetur: illi enim pari consilio securitatis atque prudentiæ pleno, viam satis aperire noluerunt, dum in diversa abeunt, atque omnes committendi prælij casus devitant. Ergo si illis planè licuit, & salva quidem maiestate egregiè cavisse, ne prælij aleam subirent, quum utrinque dimidius terrarum orbis præmium victorię spectaretur, nos minimè cavebimus, ne eò demittamur unde nullus nisi funestus exitus esse videatur? quum id absque flagitio & optimo quidem iure, nulla præposita mercede facere possimus. hoc modo valde præclarum tanto bello finẽ impositum videtis, in quo uni omnium Itali pro laude & donativo contumeliam ferimus, & ob id fortasse in Pannoniam relegamur, ut in Italiam hoc flore militum detracto longeque semoto, Hispanorum & Germanorum coloniæ deducantur. Profectò nimis miserum videtur, ablegari in solo barbarico, ubi omnia hostilia occurrent, nec ullus desertos & errabundos omnino pacatus locus excipiat. Experiemur quoque vel inviti quàm grave sit, atque intolerandum corporibus simul atque animis hyberni & ancipitis belli erumnas pati, atque interim ægro animo & molestissima reputatione meminisse, quid domi ab Hispanis atque Germanis liberi, fratres, consanguinei, & ipsæ denique uxores nostræ patiantur. Itaque hodie commilitones pluris interest rectè sapere, quàm fortiter pugnare. Ad certam salutem, ad verum decus occasio quæ se nobis prębet, in præcipiti vertitur, maturè facto opus est, & priusquam Hispani vasa conclament, nobis est provolandum, ut magno intervallo castra & prima agmina Cæsaris antecedentes, primi omnium Italiam intremus. si prolixè consultando paululum cunctemur, & Vastius aderit, & ipsi præfecti nostri advenient, Italici sanguinis proditores, qui nos suo quæstu & malo nostro in has difficultates adduxerunt, scilicet deprecantes, & denique fallacissimis artibus multa stipendia pollicentes. At vos, si viri estis, eos tanquam publicos hostes à colloquijs arcebitis, atque etiam iure optimo, ut veterum sce-

lerum

lerum pœnas pendant, interficietis: non deerunt in hac corona viri fortes, atque etiam magnitudine animi et vitæ innocentia illis multo meliores, qui nos educãt, agmina subsidijs firmẽt, aciem instruant, & hac vestra virtute vestrisq; animi feliciter utantur. Vos si sapitis expedito consilio corpora atque animos ad iter parate, Dij maturantibus ubique aderunt: nam facilè voti compotes evadunt qui præoccupant. Hæc dicentem excepêre turbidissimi quique ex varijs cohortibus laudando atque approbando cuncta ordine, uti Marconius perorarat, moxque fremitus tota concione est auditus, qualis apud consternatos ad arma esse consuevit. inde evulgata profectione signa sunt revulsa, & densato agmine ad Neostadium iter est directum. nec mora in agmine tribuni militares tumultuarijs suffragijs cum imperio creantur, nec his ubi nomen est recitatum, honoris recusandi facultas relinquitur. Hi fuêre Montebellius Umber, Nerius Tiphernas, Molearius Parmensis, Sanctiusque Picens, & à Mediolano gemelli fratres Glussiani, qui ad octo millia hominum secum traxêre, reliqui partim pudore, partim metu suspensi apud Maramaldum, Torniellumque in obsequio permanserunt. Eo modo profectos Vastius, præfectique, & plerique centuriones provecti equis ad sextum fermè lapidem consequuntur, orant ut consistere, nec tantum scelus admittere velint, parata esse stipendia docent, & precibus minas addunt. At illi obaudire, nihil morari, ira simul atque flagitio efferata ora convertere, adeo ut in adversos minora tormenta disploderent. Ibi Vastius dum retentare agmen, & tribunos deterrere, revocareque ad imperium conaretur, non mediocre vitæ periculum adijt. In ea interpellatione Molearius, qui ut sese expurgaret, atque operam sedandæ seditioni polliceretur, paulùm extra agmen in colloquio hæserat, interceptus à Castalio præfecto iugulatur. Vulneratur & C. Anguillius Florentinus, capiturque ut eo indice seditonis authores quæstione habita noscerentur. eo atroci facto semel consternatis, ira in immensum accenditur, ita furentibus similes multa millia progressi, ad Martis lucum perveniunt: id oppidum quòd portas clauserat succensis valvis expugnant atque diripiunt, continuatisque & maximè extentis itineribus cuncta obvia crudeli rabie populantur: omnia exempla scelerum passim edunt, avaritiæ, libidinis, immanitatis. His iniurijs Ferdinandus vehementissimè commotus, quòd recuperandæ Pannoniæ tota spe deciderat, & ab his à quibus summum beneficium expectabat, inexpiabilis iniuriæ detrimenta pateretur, omnibus Stiriæ, Carinthiæque populis scripsit, ut nemini Italico parceretur. id irati animi decretum, quanquam in supplicia meritos ederetur, tamen aliquanto acerbius & atrocius est visum, & prorsus eo rege indignum, qui in omni actione anteà pietatis ac humanitatis laudem ferre concupisset: quoniam neminem eo periculo eximeret, adeo ut tot reliqui milites, tot legati, totque sacrati antistites, atque ex omni Italia honestissimi viri in id cædis discrimen cum sceleratis hominibus miscerentur. Ad hanc edicti famam decurrentibus undique Germanis ad obsidendas itinerum angustias, multæ cædes factæ, in dispersos præsertim & alimenta quærentes: sed ubi conglobatæ cohortes, ad vestigia cædis, & ad ipsa cadavera perveniebant, tum verò animis ira ac indignitate percitis in ædificia grassabantur, sicut passim cubitalibus literis ex carbone incendiorum causam præscriberent, ut subsequentes id nequaquam temerè, sed vindicandis iniurijs factum scirent, caverentque ne ipsi pariter in

ſaltibus impediti Germanorum inſidijs ſternerentur. Interea Cæſar profecturus, Viennæ edixerat, vt hoc ordine in Italiam iretur, ex primo agmine cui ipſe præeſſe volebat, Ferdinandus Gonzaga cum leuis armaturæ equitibus antecederet, inde Vaſtius cum Hiſpanis, & prætoriani equites ſuccederent: interpoſito autem biduo ſubſequeretur Hippolytus legatus, cum toto legatorum ſacerdotúmque & togatorum ordine, quorum omnium comitatus erat amplisſimus: tertium & poſtremum agmen, in quo Albanus regulus cum Hiſpanico equitatu erat, Germanorum legiones clauderent. Sed hunc ordinem militari conſilio conſtitutum Hippolytus abrupit iuuenili quadam impatientia leuitateque, quum natura feruido & volucri ingenio vlla in re nullam moram ferre, & nulli, vti accidit in amplisſima fortuna, parere didiciſſet, adulantibus præſertim clientibus nonnullis, & centurionibus, quos incridibili ſumptu ſibi adſciuerat. Ii enim eum inſana libidine militare imperium affectantem, tanto exercitu dignum ad maximas res ingenti auſu gerendas dignum eſſe dictitabant, ita optimo quoque familiarium fruſtra deprecante, relicta ſacerdotali purpura, galeroque, quem maxime faſtidiebat, ferina pelle contectus, cum paucis armatis equitibus præcurrit. Id factum ad altioris conſilij receſſum plerique reuocabant, ceu legatus in ſumma rerum opportunitate conſternatos milites ad patrandum aliquod inſigne facinus in Italiam ſtipendio præbito eſſet adducturus: ſed intimi amicorum, qui eius ingenium ætatis voluptatibus occupatum, & nullo adhuc ſtabili vel grauiore decreto ſatis firmatum ſæpius excuſſerant, nihil tale verebantur; in eam tamen ſuſpicionem adductus eſt Cæſar, vt eum qui ſpiritu valeret, & Pontificia pecunia potiretur, ad occupandam Florentiam condentere iudicaret; allocutus enim milites fuerat, & ſecum adducebat Roſcium præfectum, à cuius cohortibus ſeditionis initia emanaſſe ferebant. Itaque precurrentem Cæſar, nec reuocantibus ipſius nuntijs obtemperantem, ad oppidum ſancti Viti cum Roſcio comprehendi cuſtodirique iubet, ne pax tanto ſumptu, tantoq; labore omnium in Italia parta, eius adoleſcentis audacia turbaretur. Verùm non multo poſt Cæſar, cum certiora de ea re didiciſſet, nec patrui Pontificis animum acerbiore offenſione exagitandum putaret, violatique ſacroſancti legati infamia permoueretur, quinto die eum emiſit, retento Roſcio, qui & ipſe demum facilè impetrante Ferdinando Gonzaga affine, cuſtodia eſt eductus, quòd eum præclaro multorum ſigniferorum & centurionum teſtimonio, culpa vacantem caſtrenſis prætor abſoluiſſet. Quum in itinere Cæſar eſſet, Paulum Iouium qui has conſcripſit hiſtorias, in agmine adequitantem ad ſe vocauit, vt eius paulo durioris facti famam leniret. nactus enim idoneum hominem, vti ſibi notum, àc Hippolyto familiarem, per quem cuncta ordine ad Clementem ſcriberentur, docuit, non voluntatis, quæ eſſet egregia erga Pontificem ipſumq; legatum, ſed ſummæ neceſſitatis fuiſſe conſilium. quid enim acerbius accidere potuiſſet vel ipſi, vel Pontifici, ſi Italia, ipſaque imprimis Florentia ſeditioſorum militum incurſione in diſcrimen noui belli fuiſſet adducta? ſcire ſe quantopere Clemens paci quietique ſtuderet, qui iampridem graui iudicio & Alexandrum Etruriæ principatu, & Hippolytum ſenatoria dignitate contentos eſſe voluiſſet, vt diuiſa & communicata in vnũ conſenſum, deuerſa

rum

rum virium potentia, Mediceæ domui firma & diuturna felicitas pararetur. Bellorum initia sapientibus maximè esse pertimescenda, quæ cùm à peritis plerunque temerè atque imprudenter ferantur, ubi demum creverint, nisi gravissimo conatu periculoq; vix à maximis & prudentissimis regibus tolli vel opprimi possint, non debuisse Cardinalem, qui tanti muneris personam gereret, desumere sibi habitum militarem, ut seditiosos & castrorum atque militię desertores cōsequeretur, & cum ijs quæcunq; in exitu forent, consilia communicaret: nequaquam enim eum quieti vel moderati animi dedisse signa, cùm neque edicto, neque precibus audiens esse voluisset: quorsum enim eius dicta factaque tenderent, quis non insanus minimè divinaret, quum ille & sua & aliena dignitate vel improbè vel arroganter abuteretur? profectò eum uti antea tentasset, Florentinę civitatis otium conturbare cupivisse, aut certè reliquisse præclaram eius importuni consilij suspicionem, quum nulla spe vel laude totam castrensis disciplinæ rationem intempestiva excursione corrupisset. Cęterùm se ea, & quidem propensissima voluntate, qua semper fuisset, Cardinalem loco fratris habiturum, satis facturumque ei molliore excusatione, cum in Italia antecedentem foret consecutus: id verò se in summa testari, quicquid fieri iussisset, id non suo, sed Clementis commodo factum fuisse, quum etiam publicam Italiæ quietem unius inquieti hominis amicitia cariorem habuisset. Sibi verò pergratum fore, si id totum animi sui iudicium, uti ab æquitate præsentiumque rerum ratione minimè alienum, ad Pontificem accurata fide pręscriberetur, quod mox Iovius diligentissimè fecit. & id quidem æquissimo animo tulit Clemens, quum & captum simul & dimissum Cardinalem uno tempore cognovisset, sæpe quærens eius ingenium à deterrimis adulatoribus fuisse depravatum, quanquam in ea re Cæsar se ipso suspicacior & asperior extitisse videretur: erat enim in Cæsare, nisi naturam acerbiore facto exagitares, summa æquitas, rara modestia, patientia singularis, adeout in tanta fortuna nihil repentinum aut insolens, vel iudicio vel sermonibus eius excideret. At Hippolytus ubi custodia est emissus è sancti Viti oppido, quod Virunum nonnulli antiquitùs fuisse putant, ingenti cursu Venetias contendit, bis cum summo vitæ discrimine per infessos à Germanis saltus feliciter elapsus, quum Mercadus Hispanus dux itineris, Germanicæ peritus linguæ, ostentatis cultu ipso regiæ aulæ insignibus ea pericula depulisset. Porrò tribuni militares quum incredibili celeritate continuatis die noctuque itineribus ad Vacorium pervenissent, quod hodie Villacum dicitur, in ripa Dravi amnis constiterunt. is amnis aquarum mole & suo rapido cursu concitatus, nequaquam vado superari poterat: pons verò sublicius quo iungebatur oppidi portæ, ita erat insinuatus, ut per mediam oppidi regionem ad adversam portam via militaris extenderetur. Quum Vacorienses in muro essent, & in ulteriore ripa non exiguam equitum & peditum armatorum multitudinem ostentarent, tribuni in lunato ripæ tractu extensis ordinibus aciem instruxerunt, quæ aspectu ipso & genere armorum latè splendentium, & sclopettariorum multitudine terribilis non rudibus modò populis, qui à multis annis armatos exercitus non vidissent, sed exercitatis etiam militibus terrorem incutere poterat. Pollicebantur Itali, si ponte transitus præberetur, & venali commeatu iuvarentur, se continenti agmine sine maleficio eorum finibus excessuros, si id minimè concederetur, ipsos sua industria & parvo quidem cum labore inven-

…osviam, qua ſuccisis proximis arboribus flumen tranſirent, ſubindeque … nixuros vt Vacorienſes inhumanitatis & cuntumaciæ pœnas darent. Pa… u erant oppidani commeatum dare, ponte oppidoque recipere, ſed per cohortes ſeparatim, vt ſingulæ per oppidum cæteris omnibus excluſis, ſine periculo tranſmittirentur. Eam condicionem minimè probantibus Italis, quòd neque tuta eſſet, neque ex dignitate videretur, oppidani qui fortunas ſuas cum deſperatis minimè in periculum temerè deuocandas eſſe exiſtimabant, ponticulum ſubitarij operis à proximo maioris pontis capite iuxta oppidi murum ad frumentarias molas celerrimè perfecerunt, atque ita ad mutuam ſecuritatem vtriuſque integra exiſtimatione, præclarè atque opportunè conſultum. Drauo ſuperato, quintis demum caſtris, & multo pacatioribus quàm anteà itineribus ad Tiliauentum flumen eſt peruentum, atque inde diſſolutis cohortibus milites vario itinere, vti quisque patriæ proximus, cum execratione eius infauſtæ militiæ domum funt reuerſi. Nec multo pòſt Cæſar Italiam intrauit, ſingulari Veneti ſenatus ſtudio liberalitateque paſſim ſuſceptus: eam verò pacati amicique animi modeſtiam præ ſe tulit, vt Venetæ ditionis vrbes ſe minimè ingreſſurum eſſe teſtaretur. nolebat enim qui validisſimis copijs cinctus aduentaba, vllam omnino affectati Italiæ imperij ſuſpicionem præbere, quum paulo antè ab diro bello tot vrbium excidia pertæſus, vt pacem adſerret, ea quæ victricibus armis tenebat, incredibili æquitate magnitudinèque animi veteribus dominis reddidiſſet.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXI.

ADVENTANTE In Italiam Cæſare, Andreas Auria cum triginta quinq; onerarijs & quadraginta octo roſtratis nauibus Meſſanam venit. ibi cum inſtrumenta bellica & nauticos præcipuè commeatus, nequaquam ingenti cura ac diligentia à præfecto Siciliæ, quem tum importunè morbus inuaſerat, parata atque expedita reperiſſet, aliquantò ſeriùs quàm volebat, in Græciam traiecit. Audierat enim Himeralem, Ottomannicæ claſſis præfectum, in Ambracio ſinu aliquandiu deſediſſe cum ſeptuaginta triremibus imperitè & nequaquam militariter inſtructis, vtpotè quibus vſu periti nautæ gubernatoreſque deeſſent, & remigum turba magna ex parte ad naualem operam rudis, vti ex mediterraneis ſæpe hominibus impotenti imperio in naues cogi ſolita, vulgato per ſingulas triremes morbo laboraret, ſic vt eum nullo prope negotio ſi maturaſſet, oppreſſurus fuiſſe crederetur. Erat tum ad Zacynthum

cynthum insulam Veneta classis sexaginta triremium Vincētio Capellio pręfecto, qui insulas & urbes litoraque Veneti imperij vigili cura tuebatur, utrique iure fœderis amicus & hospes, nulli socius, spectator tantùm, sed ex professo illis futurus hostis, qui subiectis Veneto nomini populis terra aut mari vim intulisset. Fuère qui crederent Venetos, ut neutris æquitate officij deesse viderentur, uno tempore & Aurię de Turcarum clade per Corcyreos mioparanes significari iussisse, & monuisse item amicè atq; opportunè Himeralem, ut Ambraico sinu quamprimùm educta classe Ionio mari excederet, ne ab Aurianis triremibus, quæ apparatu celeritateque præstarent, dum parum salubri in statione moram inutilem trahit, deprehensus opprimeretur. Itaque Auria à Lacinio promontorio, quod hodie Columneum vocant, dimissis in altum onerarijs navibus, ut rectà ad Peloponnesi insulas cursum dirigerent, Iapygium Salentinorum, legendo Magnæ Græciæ oram tenuit, indeque Corcyram & Cephaleniam prætervectus Zacynthum venit. Constiterat in acie Capellius penè hostilis paratique animi speciem præbens, ut apparatum atq; ipsam nondum vel diuturna pace senescentem maritimi negotij disciplinam ostentaret: & vetera quidem odia memoriam subibant, quibus Ligures Luciano Auria duce, ipsius Andreę tritavo, ad internitionem propè Veneti nominis ad fossam Clodiam dimicassent, atq; inde Auria subirato tristique animo Luciani interitum defleret, qui victor eo navali prælio cecidisset: sed sanctissima religionis & fœderis iura ita animos continebant, ut quum utriq; imprudentes vel incauti videri nollent, præbito insigni spectaculo concursuri viderentur. neq; inutile vel iniucundum posteris futurum putaverim, si acierum ordo paucis verbis explicetur, quando ætate nostra nequaquam simile contigerit, ut id literarū memoriæ mandaremus. Collocarant in alto Veneti ingentem onerariam navem quaternis funibus à puppe proraq; ad totidem anchoras, in obliquum ductis, firmissimè deligatam: ab hac utrinq; binę galeaciæ ingentium tormentorū apparatu formidabiles ita constitutæ erant, ut ex intervallo onerariæ navis frontem non æquarent, & utrinq; tantū spatij relinqueretur, quantū satis esset, ut à læva dextraq; viginti singulæ triremes, quę erāt in cornib. erumpere possēt: tertia verò acies ex reliquis viginti triremibus, in qua erat ipse Capellius, in tergo subsisteret, hinc aut inde allatura opem, uti prælij casus & incursus hostium poposcisset. eo pacto onerariæ navi ad emittenda tormenta latum & vacuum mare, à fronte & à lateribus relinquebatur, & galeaciæ in altum exporrectæ, triremium latera tuebantur. Ab Auriana classe tres speculatoriæ triremes antecedebāt insigni velocitate: tres verò acies quindecim triremium eo ordine subsequebantur, quem in agmine navigationeq; tenuerant: ubi verò in conspectum Venetæ classis est deventū, Antonius Auria, qui primo præerat agmini, in dextrum sensim deflectens, remos sustulit, ut sequentes expectaret, & Andreas, qui medium tenebat agmen, suo cursu progressus, sese introrsus ad cornu dextrum applicavit: Salviatus verò Rhodiarū totius tertij agminis præfectus, interim in lęvam ita cōcitavit remiges, ut puncto temporis ad medium agmen proveheretur, adeo ut æquata omnium triremium fronte, uno pariq; impetu concursuræ crederentur. Reddidère veri prælij simulachrum tormenta utrinq; ad consalutationē honoris causa, exemptis pilis miro ordine displosa. Venit ad Auriam Canales nobilis vir atq; item fortis, Ionij maris custodiæ præpositus: per eum Capellius, portus, stationes,

commeatus amicè obtulit, excusauitq; se, quòd integra senatus fide consociare vires, & publicos hostes persequi nequaquam liceret: obstare enim fœdus, antiquitus cum Ottomannis percussum, quod ipse etiam Solymanus renouasset. At Auria Cæsaris nomine gratias egit, quòd senatus eo animo esset, vt maiorem æquitatis atque iustitiæ, quàm vllam bene gerendæ rei rationem respicere cogeretur, sperare se tamen Cæsaris auspicijs talem ad ingentem victoriam Venetis occasionem esse præbiturum, vt eæ fœderum compedes, ab ipsis vltro pietatis et certæ victoriæ causa cupidissimè frangerentur. Et certè quum hæc animo reputamus, nostrorum temporum condicionem deflere, Christianorumque principum insaniam detestari lubet, qui dum inter se bello aut odio dissident, ita Ottomannis parcunt, vt qui toties superari delerique potuerunt, non immeritò adaucta in immensum potentia, ad totius orbis imperium aspirent. Himerale enim tum in fugam acto, atq; eo, si persecuti forent, facile deleto, quæ reliqua vnquam Solymano classis superfuisset? quinam Byzantij, Cæsarianæ Venetæq; classium impetum tulissent, nisi tirones prætorianos, aut eunuchos ad costodiam fœminarum domi relictos, mœnia egregiè defensuros credamus? quũ in Pannonia procul ageret Solymanus & Græci ex ipsa veteris libertatis ac imperij sui memoria, vt rebellare ex tuto possent, non quidem accessum Christianæ classis, sed vix ipsam tantam aduentus famam, erectis animis expectarent. Cæterùm Auria vbi didicit Himeralem superato Galli promontorio, quod antiquis Acritis fuit, ad Maleam contendere, Antonium Auriam cum delectis septem triremibus qui persequeretur misit. sed ille ad Cytheram insulam vsq; frustra persecutus, quo hostes Argolicum sinum prætergressos, Atticæ Sunium atq; inde Chalcidem petere audiebat, ad classem est reuersus; ea tum in Sphragiæ insulæ portum, quem nostri Sapientiam vocant, supra Methonem ad explicanda consilia se contulerat. iam enim onerariæ ab alto, remissioribus vsæ ventis, in conspectum se dederant. Fuere qui dicerent Methonem oppugnandam esse, & ante alios Saluiatus impiger iuuenis, Rhodiarum triremium præfectus: profitebatur enim se eam turrim, quæ subiectum mare despiceret, & cæteris munitior esse videretur, effracturum maioribus tormentis, et protinus occupaturum, vt potè qui situm vrbis interioresq; munitiones apprimè nosset: superiore siquidem anno in eum ipsum Sphragiæ portum cum aliquot triremibus è Melita insula noctu illatus, præmisso ignobili nauigio per simulationẽ exponendi mercimonij, in cuius carina armati condiderant, felici dolo vrbem occuparat; Iano Mario, viro Græco summæ virtutis id facinus ingenti animo patrante: sed occisis custodibus, occupataq; porta, & iam capta vrbe, nostri milites aliquanto prædæ, quàm decoris auidiores, quũ ad diripiendas domos solutis ordinibus discurrerent; facilè à Turcis, qui animos receperãt, turpiter cæsi expulsiq; nobilis victoriæ initium fœdo exitu corruperunt. ob id Auria ex priore periculo intentiorem firmioremq; custodiã adaucto Turcarum numero futuram ratus, Coronem oppugnare constituit. Distat ea vrbs à Methone duodecim fermè passuũ millibus si terrestri itinere petatur, mari verò paulò minús viginti. nam Acritæ promõtorium medio ferè interuallo in mare procurrit, & in læuo promontorij latere sensim litora curuantur. In hoc sinu sita est Corone, adeo porrecta in palagus, vt magna ex parte maris fluctibus alluatur: altera pars cuneata in latam cuspidem, transuerso muro, eoque senis turribus insigni & ferrata porta, proximam litori,

litori, quam Insulam vocant, penitus excludit, & ita á mari recendes sensim attollitur, vt perpetuo saxo mœnia imposita ad trianguli formam oppidum efficiunt In oppido, vt firmiore nobilioreq́;, Turcæ domos habent, Græci insulam inhabitant, ad extremum verò oppidi angulum præalta in rupe arcem Veneti quondam fecere, quæ mediterranea despicit & suburbana tecta; hæc viam militarem excipiunt, quæ in septentrionem perpetuo accliui collis dorso in campos extenditur; sed ea suburbana quum ad sagittæ iactum a porta oppidi processeris, alio intermedio muro portaq; diuiduntur: porro ad mare ab vtraq; vrbis parte duæ sunt percommodæ stationes: nam quũ Euri Vulturniq; vel è diuerso Fauonius & Corus sæuius perflauerint, ex hac in alteram nauigia repente confugiunt. In læua statione ex vetusti operis mole portus efficitur, verum adeo angustus, vt vix septenas triremes tutò recipiat. Auria terra mariq; explorato vrbis situ, cohortantibus maximé Græcis, qui ad nostros è suburbanis ędificijs cupidissimè transierãt, aggressurus vrbem, in hunc modum ad oppugnandum loca muniaque distribuit; Circunductæ primò sunt in amplissimam coronam naues onerariæ, & ante eas triremes, vt totam eam conuexi muri partem, quæ insulam à mari præcingit, contractiore ambitu complecterentur, proiectis in litus sub muro anchoris, vt inde per ductarios funes ergatarum beneficio attracta nauigia, quantum maris vadum pateretur, ad mœnia promouerent. Scaphis autem magnarum nauium pluteis ac asseribus protectis, anchoras prouehi & in litus ad scopulos inter tela Turcarum ab alto incidentia collocari iubebat. ex nauium proris nouo quodam artificio pontes paribus extantibus antennis impositi tabulisq; constrati, à fronte prominebant, ita vt summitati mœnium æquarentur, atque inde clypeatæ armatęque cohortes procursuræ & irrupturæ in oppidum viderentur. In duarum verò longè maximarum nauium Grimaldiæ scilicet & Rhodiæ summis carchesijs ab excelsissima scilicet mali summitate, sacri, falconesq; bini constituti erant, vt inde non propugnatores modò qui in muro consisterent, sed interiora insulæ certis ictibus peterentur. Terrestres verò copias ita diuisit, vt Hieronymus Tutauillas Sarnensis comes duceret Italicas cohortes, & à læua parte supra molem latum propugnaculum septem tormentis quateret, Hieronymus verò Mendocius cum Hispanis à dextra, paulo à mari longiùs, non insulæ tantum, sed & oppidi murum totidem tormentis & scalis aggrederetur. Ipse Andreas locum sibi delegerat apud molem, Sarnensi maxime propinquum. Pontificiæ autem triremus contraria in parte Antonio Auria deposcente, dextrũ cornu tenuere. Saluiatus in medio Rhodias mœnibus admouit. Nunquam ab vlla memoria, tantum tormentorum ad vnam oppugnationem collatum fuit: nam à terra quatuordecim, à mari verò centum & quinquaginta muralibus tormentis vno vndique tempore murus est vehementissimè verberatus: minorum verò tanta vis fuit, vt neq; prospici quicquam, neq; exaudiri facilè posset, fumo scilicet in crassissimæ nebulæ morem latè diffuso, & crepitu reboatuq; tormentorum cuncta quatiente. Apud Sarnensem Itali magno animo, sed irrito incœpto ad proruptum murum scalas apponere, & scandere conantes, ter à Turcis accerrimè propugnantibus insigni detrimento accepto sunt repulsi. Neq; enim tantum muri dirutum fuerat, vt attingere scalæ possent, et vndiq; ab latere minoribus tormentis sternebantur, nec Turcæ è muro saxa, ignes, feruentem arenã, calcemque & picē lequefactam prouoluere

ac infundere ſubeuntibus ceſſabant. Sarnenſis in his periculis fortiter æquè atque feliciter verſabatur, nec reuocandi milites locus erat: nam implicati inter ſe haſtis et in caſarum anguſtias, quæ muro ſuberant, metu retruſi quanto magis à muro recedebāt, tāto apertius ac certius vulnerabātur. Periere in eo conatu receptuque Theodorus Boſchites Græcus, qui in Italia alæ equitum cum laude præfuerat: atque item Franciſcus Carnaus è Neapoli, & Iacobus à Capua, ſtrenui centuriones, & cum his trecenti ferè milites, & ſupra mille vulnerati debilitatique, in queis fuit Alfonſus Capanius ſignifer, cui ſclopetti pila ab alto demiſſa, perfoſſo oculo linguam abripuit. Ex altera parte Mendocius nequicquam quaſſato muro, quum omnia ardua ad aſcenſum forent, cauto conſilio prælij fortunam non ſubijt. At nauales ſocij feliciús, quum Auria ſubeundi & ſcalas afferendi vti anteà edixerat, tuba ſignum dediſſet, in inſulam peruaſerunt, cedentibus muro Turcis metu pontium, quos ſuperſtantibus armatis appropinquantes continuò apprehenſuros murum omnino crediderant. Primus ex naue Grimaldia imberbis Ligur generc humilis, ſed eo ſaltu ſatis clarus, vexillum in hoſtili muro defixit, proximi ei ſucceſſere Hidrontinus è Galeone miles, ac demum Lamba Genuenſes; atq; ita multis interfectis inſula capta direptaq; eſt, refugientibus infra oppidum per ferratam portam Turcis, qui ex eo quem diximus turrito muro, noſtros præda occupatos vagantesq; ſclopettis et ſagittis vulnerabant. At primis tenebris Sarnenſis ſuos, qui ſub muro conditi protectiq; multis horis ſubſtiterant, incolumes ad ſe recepit, & tota nocte laboratum eſt in erigendis munitionibus, quibus in oppugnando oppido ipſi milites tormentaq; ab hoſtiū ictibus tegerentur. Sequenti die plures Turcarum equitum manus, vt Coroneis opem ferrent, in conſpectum ſe dederunt: namq; ſingulos ferè proximorum oppidorum præfectos, et fama Aurianæ claſsis, & auditus tota Peloponneſo tantus tormentorum ſtrepitus, exciuerant. aderat à Lacedemone, quam Miſitram vocant Zadares, cui Tridigito cognomen. is à Londario Charitena Meſſeneq; expeditos equites circiter ſeptingentos adducens, ſecundum litus iter facere cœperat, vt à dextro latere in vrbem irrumperet. erat inter ſuburbana tecta, ei portæ quam diximus, in ſtatione collocatus cum cohorte Theodorus Spinula, iuſſuq; Sarnenſis milites intra ſagittę iactū interciſa militari via tranſuerſam foſſam oportunè duxerant. Itaq; Zadares quum ab Eraſmo Auria qui in id litus triremen obuerterat, tormentis peteretur, à litore diſcedens trium amplius milium capto circuitu ad læuam peruenit, ſinuoſoq; itinere intra ſuburbana tecta ſe intulit, magno impetu ad portā prouectus, adeo vt Theodorus irruentium vim ægrè ſuſtineret, eratq; res adducta in maximum diſcrimen, niſi Sarnenſis Theodoro cum paucis repugnāti peropportunè opem tuliſſet, ſubmiſſo Petro Tolſio cum trecentis ſclopettarijs: ij poſtremam partem Turcarum agminis retro auertere, ingreſſiq; ſuburbana, ita reliquos in fugam deſperato ingreſſu vrbis compulere, vt quum Turcæ concitatis equis effugere conarentur, in foſſam inciderent. Ibi Zadares labente equo præceps datus interficitur, nec vlli ex Turcis omnino parcitur. eo modo multis occiſis, capita ad munitiones deferuntur: quibus conſpectis Turcæ qui oppido arciq; præerant, ſiue metu ſiue commeatus & tormentarij pulueris inopia adducti, ea condicione vrbem atq; arcem dediderunt, vt cum rebus ſuis armiſq; in pacata loca diſcedere liceret. Corone capta, atque ibi præſidio Hiſpanorum conſtituto, & recc-

ptis

ptis in fidem Græcis, disputatur in consilio, an in longo portu, qui parum à Corone distat, vt certus tutusq; in ea ora Christianis classibus sit receptus, castellum ædificare expediat, aut Iuncum oppugnare. Id hodie Nauarinum, Pylium antiquitus fuit, subiecto portu insigne, ignauia custodis Veneti, qui postea capite pœnas dedit, Baiazeti in Methonensi victoria traditum. Cæterũ Auria multis de causis, & quod nũquam defuturos portus nostris classibus sperarct, ea consilia abiecit, & ad oppugnandas Patras iterum adita Zacyntho cũ classe descendit. Deseruerant ad apertam vrbẽ incolæ Turcæq;, & in retractiorem locum sub arce prealta fossa muroq; munitum milites cum magna puerorum & fœminarum multitudine se receperant. Expositis copijs subuectisque tormentis octo muralibus Sarnensis ad mille sclopettarios secernit, qui defensoribus murum nudent, cæteros virgultorum singulos fasces adferre iubet, vt æquata fossa ad murum scalæ deferantur. Non diu tormentis restitit murus, Coroneo vetustate debilior. Primus omnium Ioannes, Traiani Cabanilliæ filius, castrorum præfectus in fossam desilijt, subsequente ipso Sarnensi cũ tribus signiferis & integris demum cohortibus, scandiq; murus certatim est cœptus, sed defensores Coroneis virtute constantiaque dissimiles, impetum nostrorum fuga in arcem facta, diutius non tulerunt. Ita vrbe paruo labore, & penè sine militum nostrorum vulnere celeriter capta direptaq;, ad arcem in ædito sitam tormenta subuexere. Erat oppugnatio futura difficilis, si eam militari more Turcæ defendendam suscepissent, sed exemplo Coronensium, atq; item eius imbellis turbæ misericordia adducti, quum tantam multitudinem diu alere, vel in tanto seruituis ac vitæ discrimine tueri posse desperarent, emissis ad Auriam oratoribus ea conditione deditionem fecerunt, vt recepti in fidem inuiolatiq;, saluo imprimis fœminarum pudore, cum singulis vestimentis in Etoliam trajcerent. id egregiè Andreas præstitit, adeò vt inter alas militum vtrinq; extensas exeunte trium ferè milium capitum multitudine, cũ nonnulli petulantius fœminas attrectare, atq; his ornamenta detrahere inciperent corripi, extemploq; suspendi, aut iugulari iusserit. horum supplicio cæteris ab omni licentia deterritis, eo ordine Turcæ ad naues sunt deducti, vt Sarnensis & Saluiatus antecederent, ipse postremum agmen cogeret vultu seuero imperiosoq;, & ad sumenda supplicia, si qui paulo licentius iussa contemnerent, maximè parato. Quærebat enim iustitiæ & præclaræ fidei famam apud ipsos præsertim Turcas, vt eæ gentes religione ac ingenij captu nobis dissimiles, facto periculo manifestè perspicerent, in Christianis ad militare decus non deesse fidem ac humanitatem, qui adeo moderatè victoria virtute parta vterentur. Exercitu ad Patras relicto, & terrestri itinere subsequi iusso, Auria ad Naupactei sinus angustias triremibus est deuectus; ibi fauces adeo coarctant eum influentis Ionij maris sinum, vt vno minus stadio, à Peloponneso Aetolia distet, qua ad Hellespontum interfluo mari Europa atque Asia dirimantur. His angustijs gemina antiqui operis castella imminent, quæ Dardanellos appellant. Fuere olim in Achaia Rhium, et in Aetolia Molycreum, sed Aetolicum Achaico Baiazetes, superaddita turre ingenti, et duplici muro adiecto, multo validius atq; munitius reddiderat. In his tormenta inusitatæ magnitudinis, multiplici fenestrarum ordine ad libellam aquæ ita constituta & collibrata erant, vt vel exiguis & humilioribus nauigijs ingressus, & exitus prę cluderetur. nam vtrinque ad aduersam regionem emissæ bipedalis diametri

saxeæ pilæ facilè perueniebant, vti eadem ratione ad Hellespontum hodie fieri videmus. Auria citerioris castelli præfecto per Græcos homines extrema supplicia comminatus, si expectandam tormentorum vim putaret, facilè pepigit, vt Turcæ incolumes castello excederent: quibus nequaquam cunctanter eductis, quicquid vel annonæ, vel bellici apparatus in castello erat, diripiendum militi concessit. Reperti sunt thoraces, balistæque veteres, itemque loricæ & peltæ more gentis, cum militari & minimè pretiosa suppellectile. Ea spolia quum Aurianarum triremium milites nautæq; efferrent, cæterisque aduentantibus ostentarent, adeo appropinquantium cohortium animos dolore ac inuidia exagitarunt, vt quum opimiorem fuisse prædam crederent, & tardius venissent, ob idq; præda penitus excluderentur, continuò seditionem miscerent, ipsi Auriæ vehementer irati, quo primò ad Coronem, & inde ad Patras, & tum etiam ad Rhium, quasi Turcarum sanguini passim parcendum putaret, eas res ciuili pactione, quàm ferro & bellica vi conficere maluisset, ita præmia laborum & vulnerum solatia militibus eripi, atq; interuerti prædam, vt ipse inde apud hostes intempestiuam humanitatis & clementiæ laudem priuato nomine ferat, & soli propè nautæ Ligures ditentur; ipsis verò armatis militibus terræ & maris incommoda perpessis, nec locus ad perfectam laudem, nec spes ad certa probatæ virtutis præmia relinquantur, & quod fortibus viris minimè sit ferendum, omnium ceruicibus & iugulis laquei & pugiones, vel in minimo delicto, & sublata quidem spe dicendæ causæ proponantur. Hæc quum multiplicatis per coronas militum sermonibus dicerentur, & iam planè consternatæ essent aliquot cohortes, Neapolitanus signifer, quem strangulati ad Patras amici militis dolor incitabat, vexillum sustulit, alta voce commilitones inuitans, vt se ad opulenta castella euntem extemplò sequerentur, ibi non visuros crudelem ducem, & ingentem prædam virtute quæsituros. Nec mora, illum quinque aliæ cohortes Italorum sunt secutæ, hisque vexillum Hispanorum accessit. iere citato agmine non tam iratis quàm auidis animis in propinquos Græcorum pagos & villas, execrante eos Auria potius quàm reuocante. Iam Sarnensis cum valida manu expeditorum militum traiecerat in aduersum Aetoliæ continentem vt exploraret castelli situm, & ponendis castris munitionem inciperet, quum Turcæ in nostros faciendo operi intentos protinus erumpunt: sed egregiè Sarnensis per sclopettarios eorum impetum sustinet, multisque vulneratis intra portam compellit, interim nondum perfecta castrorum munitione, equites Naupacto egressi in conspectum se dedere, vt castellanis opem ferrent. nostri quanquam pauci pro castrorum spatio, quod erat amplissimũ, vti ad continendas omnes copias vsitata ratione dimensum alacri tamen animo in munitionibus constitere, in aduersos sclopettis rem gerentes, & nonnunquam erumpentes, vbi audacius prouectos hostes conspexissent. Cæterũ Turcæ multis in gyros decursionibus ad castra factis, latè omnia speculati, quum se se prouehere audacius, & cominus pugnare nollent, Naupactum redierunt, intromisso equite ad castellanos, vt eorum animos spe celeris auxilij confirmarēt. At Sarnensis, qui ea spe traiecerat vt copias omnes confestim subsecuturas crederet, vbi de consternatione discessuq; militum certior est factus, intermisso castrorum opere ad Peloponnesi litus, vbi Auria constiterat confestim redijt, et ad eos pagos est profectus, in quos desertores milites diuertisse dicebantur, ducibus præsertim Græcis, qui

suas

suas iniurias cum lachrymis deferentes, è proximis vicis ad castra decurrerant. Eos Sarnensis nequaquam seuerè, sed, comiter reprehensos, quòd adeo leuiter insanire cœpissent, haud magno cum labore ad officium reduxit. iam enim eos admissi facinoris pœnitebat, & satis verecundè signa & centuriones agnoscebant, quum villas & pastorales casas omnibus esculentis raptim consumptis, & ignobili etiam collecta præda, vacuas fecissent, sed reis & ex conscientia pœnam meritis Auriæ seueritas tantum pauorem adferebat, vt nõnulli metu supplicij præstare dicerent cum Turcis pacisci, & apud eos stipendia facere, quàm ad sæuum ac inexorabilem ducem reuerti. Sed Auria regionis & temporis rationem habendam existimans cunctis pepercit, itatamen vt seueritatem ac iracundiã vultu sermoneq; retineret, nec veniam deprecantes recipere vellet, nisi vti cohortes decumaturus ad arbitrium militaris imperij se dederent. is pauor omnium animis incussus, pro pœna ad retinendam imperij existimationem Auriæ satis fecit. Nec mora, ad delendam secessionis infamiam parati animis in Aetoliam sunt traducti, simulq; exposita in litus tormenta duobus circiter millibus passuum supra castellum, vt tutiore itinere conuehi possent: nam è castello Turcæ ea litora tormentis infestabant. Ea Christophorus Auria vir impiger negotio præpositus attracta funibus & impulsa militum humeris per centurias labore distributo, in castra conuexit. eodemq; tempore Cabanilia cum trecentis sclopettarijs antecedens, opportuno & antè, vt diximus, explorato loco castrametatus est. Dum hæc administrãtur, Turcæ Naupacto magnas peditum et equitũ copias educunt, & in nostros pleno passu deferuntur. iam enim & à Corintho, & ab oppidis quæ sunt ad Acheloum amnem, totaq; Peloponneso & Aetolia, præfecti equitũ raptis quas poterant turmis, Naupactum conuolarant. nec Sarnensis, haud quaquam ea multitudine territus, sibi deest; ad quatuor milia peditum in vnum agmen cogit, & quadrata acie contra hostes progreditur, extra ordines verò delectam sclopettariorum manum rem gerere iubet: in tergo castellum relinquebatur, & in nostris munitionibus præsidium erat relictum, quo eruptiones cohiberi possent, & in ipsam castelli portam tormẽta perite atq; opportunè directa fuerãt: insultantibus vndiq; & procursantibus Turcis, nec pedestres copias in aciem producentibus. Sarnensis se recipere, & in castra se conferre cœpit, in tergo extraordinarij ad angulum dextrũ quadrati agminis constituti, sine periculo insequentes Turcas repellebãt: circumueniri enim non poterant, & cum aliquantum in aduersos procurrerẽt displosis sclopettis tutissimus ad agmen erat receptus. Prælio ad occasum Solis protracto, Turcæ nulla re memorabili gesta Naupactum sunt reuersi. Sarnensis in castra copias reduxit, totaq; ea nocte quæ secuta est ad aggeres fossasque perducendas milites in opere fuerunt, constitutaq; suis locis tormenta muralia quæ exterioribus ædificijs protegabantur, oriente sole turres quæ prominebant magna vi quassari cœptæ. Nec Turcæ constantissimè & acerrimè pro pugnando vlla in parte timoris signũ dabant: erant enim in his pleriq; veterani Ianizeri in custodia oppidorum atq; arcium relicti. ad extremũ is exitus oppugnationis fuit, vt perfracto muro multisq; intro varijs casibus interfectis, nostri in castellum irrumperent; trecenti fermè Turcæ, nemine capto, trucidati; nonnulli insigni animorũ contumacia media inclusi turre, se ipsos & turrim totumq; penè castellum, non sine nostrorum clade, succenso tormentorio puluere cõcremarunt, tanto ruentiũ murorum crepitu, vt litora veluti terræmotu

pertremerent, & triremes, quæ ſuberant ad ſagittæ iactum, lapidum fragmentis penè obruerentur. Andreas è prora prætoriæ triremis prælium ſpectauit, donauitque Sarnenſem & Saluiatum ſingulis ingentibus tormentis: tanta enim vis æneorum tormentorum in caſtello reperta eſt, vt ſeptuaginta milium aureorum pretium excedere diceretur. Ea demum tormenta ſtupendæ magnitudinis Arabicis inſcripta literis, ad victoriæ monumentum Genuam delata, in portus mole conſtituit, vbi de piratis ad Planaſiã inſulam ſuperatis, ſacellum Deiparæ virgini ex manubijs antea conſecrarat. His confectis rebus poſito ad Coronem Hiſpanorum præſidio, atque vrbe tormentis, & multorum menſiũ commeatu diliegntiſſimè permunita, Mendocium ita animo confirmauit, vt fidem daret, & prolixè pelliceretur ſe, vel priuato ſumptu, ſi id Cæſar facere differret, in eius auxilium claſſem eſſe trânsmiſſurum. Interim Saluiatus ſuis triremibus in intimum ſinum prouectus, ad Lecheum vſque portum, hodie diui Demetrij vocatum, ſub ipſa Corintho pauorem circumtulit, & veteris Sycionis, quam hodie Baſilicam appellant, & quæ in aduerſa parte eſt, Creuſæ litora ſuccenſis hortorum ædificijs latè vaſtauit. Nec multo poſt Andreas appetente hyeme, & acceptis à Cæſare literis, quibus diſceſſum à Pannonia Solymani, & ſuum in Italiam aduentum ſignificabat, fœlici vſus nauigatione, Neapolim, atque inde Genuam eſt reuerſus. Interea Clemens per Tiphernates iter habens, aſperis inuſitatisque itineribus ſuperato Apœnino, ne ingratæ patriæ mœnia conſpiceret, per Aemiliam Bononiam venit, excœpitq; Cæſarem Mantua profectum; nec quicquam ea hyeme memorabile vel cottidianis congreſſibus eſt actum, quàm vt lis de repudio Henrici Brittanniæ regis toties agitata pronunciante Pontifice finiretur. Exardebat enim iam tres annos rex ille, alioqui multarum virtutum laude inſignis, ſæuo ac impotenti amore Annæ Bolaniæ, quæ in aula reginæ liberius educata, eò inſaniæ amatorem regem propulerat, vt Catharinam Ferdinandi regis filiam, ipſiusq; Caroli Cæſaris materteram, præſtantia, pudicitia, & ſingulari humanitate modeſtiaq; reginam, exturbandam domo repudiandamq; decerneret, ſcilicet vt ipſa in vacuum thorum ex pellicatu in ſpem maſculæ atque legitimæ prolis reciperetur. Neq; enim Henricus aliam prolem ex Catharina ſuſceperat, quàm puellam iam propè nubilem, quæ ſuauitate formæ, & morum elegantia plurimum excellebat. Huius impuri inſaniq; conſilij fautor extiterat Thomas Eboracenſis Cardinalis, perpetuis adulationibus ſummum potentiæ locum apud regem conſecutus. Is docebat, Catharinam vxorem legitimam eſſe nequiuiſſe, quoniam Arcturo fratri antea denupſiſſet, vetari id ſacroſanctis noui ac veteris inſtrumenti legibus, neque Iulium Pontificem, quæ diuino iure eſſent conſtituta, vel accepto multo auro, reſcindere potuiſſe. proinde repudiandam eſſe, ne inceſtus crimine perpetuo pollutus, poſt mortem ſempiternis inferorum ignibus damnaretur: neq; idcirco filiam videri ſpuriam debere, quoniam optima fide eam factis rite nuptijs genuiſſet: ſi verò legitimam ex totos inſulæ delectu vxorem duceret, ipſum & ſibi, & regno ad certam ſucceſſionem ſuſcepta virili prole conſulturum. Addebat Thomas, non deeſſe ex Pariſiorũ gymnaſio ſacrarum literarum profeſſores, qui ſecundas nuptias ritè fieri poſſe, damnato priore coniugio, validiſſimis rationibus comprobarent. Hic Thomas magno Fortunæ ludibrio, quum ſummũ dignitatis, atq; potentiæ faſtigium teneret, & ſeipſum auaritia, ambitione, ſuperbiaq; tumentem capere nequiret,

quiret, præceps datus improbæ adulationis pœnas fœda morte persolvit. Ferunt eum Francisco regi occulta fide & egregia in diversum simulatione coniunctum, utpote qui Gallico auro, regijsque muneribus maximè gaudebat, magnis artibus repudio favisse, ut Henricus à Cæsaris amicitia ex ea longè gravissima contumelia penitùs divelleretur, & subinde Gallico nomini absq; ulla spe receptus, arcto & necessario quidem fœdere iungeretur. Cæterùm Clemens, qui ut eam controversiam aliquandiu aleret, continendis in officio regum animis tanquam ambigui iuris ad duodecim virale iudicium reiecerat, ubi videt diversa petentes integra authoritate diutius non posse distineri, ius & æquum ita Britanni regis amicitiæ prætulit, ut Henricum omnino moneret, se ei intra certū tempus aqua & igni, & Christianis sacris interdicturum, nisi repulsa Anna Catharinam in pristinum coniugij locum recepisset. Ea inanis intempestivæq; severitatis comminatio inexpiabili malo summoq; detrimento reipublicæ postea cessit: quando rex ille non multo post ab authoritate Romani Pontificis, suaque pristina pietate discesserit. Actum subinde est de tuenda pace, quam tanto sumptu, tantisque periculis quæsivissent: nam in eam pacem, quę publico fœdere biennio antè Bononiæ fuerat constituta, Genuenses nequaquam adscripti fuerant, queis tum maximè infensus erat Franciscus. Genuæ siquidem imperium, uti antiqui Gallorum regum iuris, nec inclusum recentis fœderis legibus repetebat, adeo ut negociatores Ligures Lugdunensi emporio pellerentur, nec alicui importare eorum merces fas esset, & à Massiliensibus trierarchis infesto ubiq; mari, Genuensium navigia magno civitatis detrimento caperentur. Minabatur quoq; Franciscus se in subalpinis Salassorum oppidis equitum & peditum copias hybernorum specie transmissurum, ut clientibus suis præsidio essent: nam Franciscus Salassus regulus pulso fratre, & matre custodiæ tradita, qui partium Cæsaris erant, in Galliam ad Franciscum se contulerat. Venerant quoq; Bononiam summę authoritatis viri Acromontius atq; Tornonius Cardinales, qui à Pontifice postulabant, ut Hispani, uti confectis bellis & pace parta, tandem Italia deducerentur, si id fieret, Franciscum regem omnes superiorum temporum iniurias satis æquo animo esse laturum, quòd si inveterari aliq; in Italia Cæsaris copias ad augendam eius potentiam conspiceret, se libertati dignitatiq; amicorum & veterum clientium suorum, qui sibi in Italia non deessent æquissimo iure consulturū. Veneti quoq; ullo alio, quàm veteri fœdere illigari nolebant, seq; omnino pręstaturos profitebantur, quod disertè in fœderum tabulis essent polliciti, maturamq; opem Francisco Sfortiæ protinus allaturos, si alicunde bellum eius finibus inferretur: neque enim ex dignitate Veneti senatus fore, si veluti tributi nomine annuam pecuniam tuendæ paci penderent. Ipsos enim nequaquam vereri novum armorum motum, nec si bellum fortè ingrueret, ut semel partā pacem tuerentur, vel magnis sumptibus esse parsuros: sed Veneti nequaquam permoti sumptu, qui erat exiguus, dum sese novo fœdere excluderent, duas res opportunè consequebantur, in quibus tuendę existimationis ac libertatis maximum inerat momentum. Nolebant enim Franciscum regem veluti desperata in reliquum tempus ipsorum societate, ab se penitùs alienare, atq; illū eò prorsus adigere, ut cōmutato animi decreto, novam sibi amicitiam, novámque fortunā quęrendam putaret, è qua demum dissimulata in præsens graviore iniuria minores principes uti ingratos & aversos ulcisceretur. Nec Cæsarem

omni suspicione metuq; vacuum omnino sinere, vel sapientis consilij fore arbitrabantur, ne ille Gallos penitus contemnendos esse putaret, si tota in ipsius nomen ac amplitudinem consentiente Italia undiq; tutus & principũ longè maximus redderetur: exæquari enim tantorum regum potentiam ac vires incolumi Cæsaris amicitia cupiebant. Propterea nõ obscura fama ferebatur, admonitum fuisse in Pannonia Solymanũ, ne universo prælio decertaret: quoniam copiæ Cęsaris, & numero, & animis, & disciplina insuperabiles viderentur, scilicet ne ex unius pugnæ eventu in alterutra victoria, aut Cæsari, quo nihil gravius, aut ipsi Solymano, quo nihil miserius accidere posset, omnibus foret serviendum. In Clementis quoq; pectus altè descenderat iniuria ex iudicio Cæsaris gravissimè concepta, quum Cæsar disceptator & arbiter Rhegij & Mutinæ principatũ Atestino Alfonso, prædamnatis põtificij imperij iuribus, adiudicasset. Optarat Clemens, ut si aliqua de causa vel ambigui vel parum æqui iuris secundũ se litem dare nollet, iudicialis arbitrij præfixum tempus elabi pateretur. in ea enim dilatione neq; præiudicari Alfonso, neq; sibi & Pontificio nomini multũ noceri: sed iureconsulti Cæsaris aliquãdiu Pontificis legatum in spem secundissimi litis eventus malignè ludificati, accepta pecunia, uti tradidit Clemens, ut sententiam ferret, Cęsarẽ propulerãt. Eius rei gestæ nuncius eo ipso fortè die Nonarum Maij è Belgio in Vrbem venerat, qui, uti erat Vrbis excidio maximè luctuosus ex acerbissimę cladis memoria, Clementis animum magnopere perturbavit. Itaq; excludentibus sese Venetis, atq; dissimulanter probante Pontifice, fœdus est renovatũ in sesquiannum. Eæ fuère leges, Vt communibus copijs atq; pecunijs, si bellũ inferretur, id ad tuendam pacem propulsarent. Dum pax esset, xxv milia aureorum nummũm ex vetere censu Pontifex, Cęsar, Franciscus Sfortia, & Alfonsus Atestinus, itemq; liberę civitates, Florentini scilicet, Genuenses, Senenses, Lucenses conferrẽt, quæ ad alendos centuriones pręfectosq; equitum Antonio Levæ dispensanda traderentur. cum enim bello ducem designarãt, custodemq; pacis & otij apud Mediolanũ esse voluerant. His rebus constitutis, quæ præcipua in omni eius vita Clementis laus fuit, Hispani ita dimissi deductiq; sunt, ut ad Coronẽ in Peloponnesum multò maxima pars: alij ad Sicularũ urbium pręsidia: alij in Salentinis & Calabris ad tuendas arces mitterentur: nonnulli ultrò in Hispaniam redirent. ob id factum sapienter atq; feliciter populi totius ferè Italiæ, Galliæq; præsertim Cisalpinę Pontificis prudentiam, Cæsaris æquitatẽ, Venetiq; senatus iudicium atq; operã eximijs laudibus celebrabant, quòd eorum incomparabili beneficio à rapacissimis sævissimisq; militibus liberati, de libertate, de vita, & de reliquis fortunis tum primum benè sperare inciperent. At legati Cardinales Acromõtius atq; Tornonius, qui ab initio instrepere, reclamareq; & libero ore conqueri cœperãt, quòd ea principum coniuratione non iniqui fœderis prætextu gravissimam & minimè ferendam Gallis omnibus contumeliam inferrent, postquam eos Clemens subtiliter admonuit, ut pacati conquiescerent, facilè intellexerunt, quantũ in dimittendo dissolvendoq; Cæsaris exercitu momenti verteretur. quid enim vel optatius, vel ad omnem belli occasionem commodius Gallis accidere posse, quàm ut Hispani veterani, à quibus tot clades acceperint, paucorum mensium fœdere percusso, Italia, ipsaque Alpiũ custodia detraherentur? Quando enim Cæsarẽ illos, qui in diversissimas regiones distributi dispersiq; essent, in eum numerũ, eamq; disciplinam, vel in

magna

magna belli necessitate coacturum: propterea desinerent repentini atq; adaperti esse, præsentia dissimulare, futura prospicere, & præteritorū memoriam retinere inciperent, patientia ac tolerantia omnium rerum necessitas sæpissimè superari; hac via esse Cæsarem, illa Gallos, atq; ita non immeritò, & ipsos ingentia incommoda ab æquitate Fortunæ, & illum amplissima beneficia retulisse. Per eos dies, in gratiam Cæsaris, in numerum Cardinalium ascitus est Gabriel Merinus è Betica, ex infimò hominum ordine quondam ab Ascanio Sfortia, ac demum à Leone in lucem Pontificię aulę provectus. Erat is ingenio ad omnia obsequia, obeundaq; maximarum rerum munera, valde acuto paratoq;, sed literarum penitus experte, ita ut Clemens nō obscurè reprehendi posse videretur, quòd nonnullos tum virtutis eximiæ prærogativa candidatos, quū hunc efferret, eodem galero cohonestare minimè voluisset. Cæsar primo Vere Bononia profectus, Ticinum venit, ut campos & sua victoria, & Gallorum clade percelebres, & manētia adhuc castra et munitiones inspiceret, monstrante singula loca Vastio, ac eius pręlij eventus enarrante. iuvabat enim Cęsarem tum maximè lætum, & curiosè divagantem ipsis in locis vestigia figere, quibus insigne aliquod facinus editum constabat. Nec Vastius honestissimo officio deerat, quum de se ipso parcissimè loqueretur, & nomina meritaq; fortium virorum Cęsari cumulata cum laude commendaret. Mediolani demum, summo omnium, & Francisci præsertim principis studio susceptus est. Is in privatam domū digressus, arcem ipsam Cæsari tradidit, ædificij laxitate atq; elegantia, itemq; bellicorū instrumentorum apparatu, toto terrarum orbe memorabilem. Inde paucos post dies superato Ticino amne, ad Viglebanum venationibus intentus aliquandiu desedit, donec paratā esse classem, & idoneas ad navigandum tempestates esse ex literis Auriæ didicit, atq; ita Genuam est profectus. Excepit eum hospitio Andreas in suburbanis hortis, quos regio apparatu ita instruxerat, ut discedenti Cæsari ea ornamenta dono daret. Erant enim aulæa serica, & intertexti auro & purpura lecti, itemque exquisitæ artis signa & tabulæ, quæ omnia eo nomine suscepit, ut ea hisdem in cubiculis & conclavibus sibi reversuro in Italiam asservari verecundè & comiter iuberet, nec multò pòst oram solvit, provectusq; ad Stœchades insulás, quarū primæ Massiliæ portū efficiunt, biduo ibi constitit. Attulêre ei dona tenerrimi commeatus Tendanus Comes Gallicæ classis præfectus, atq; item trierarchi. suborto demū secundo vento in altū vela dedit, & paucis diebus in Hispaniam pervenit. Eodem quoq; tempore Clemens via Flaminia Anconam est profectus. Eam urbem paulò antè per simulationem Turcici belli præsidio occupatam, Pontificiæ ditionis fecerat, redactis in ordinem decurionibus, qui arrogantius quàm deceret libertatis nomen præferentes, Pontificum imperia contemnebant: ea de causa suspectos cives relegandos curaverat, donec arcem loco opportuno conderet, ut ordinata demum Republ. nobilissimo emporio, sua libertas non soluta ad arbitrium multitudinis, sed astricta æquissimis legibus redderetur. Inde Pontifex Deiparæ virginis Lauretanæ templum adivit, & ad aram maximam miraculo et vetustate memorabilem sacra confecit, modicisq; demum itineribus per Recinates, et Septempedanos, qui Sanseverinates hodie dicuntur, & Camertes, in Vrbem est reversus. Ineunte æstate eiusdem anni crebris nuntijs allatum est, Turcarum classem Gallipoli eductam, in Peloponnesum cursum tenere. Nec multò pòst Mendocius, qui Corone in

præsidio erat, Petro Toletano proregi Neapoli literis significavit, se terra mariq; vehementer obsideri, sed egregiè defensurum urbem, dum alimenta suppeterent. Verùm capitum omnium inita ratione nequaquam tantũ frumenti & reliqui commeatus omnino reperiri, ut id tota æstate suffecturum existimaret. Proinde Cæsarem etiam atque etiam monebat, ut ante omnia Græcorum studio & voluntati, quæ esset mirifica, deesse nollet, si Coronem defendi vellet, & ad id maiores copias submitteret, facilè sperari, ut Turcæ rebellantibus Græcis tota Peloponneso paucis exceptis arcibus pellerentur. Sed ab Auria præsertim maturam opem implorabat, adeo ut quum hostilis clasis apparatum elevaret verbis, ut certa spes parandæ victoriæ injceretur, etiam eum moneret, ut datæ sibi fidei memoriam retinere vellet. Iis rebus cognitis Cæsar Auriæ præcipit, ut classem instruat, ad id pecuniam curari iubet, & duodecim triremes, quas Alvarus Bazanius in Hispania ædificarat, se continuò transmissurum pollicetur. Igitur coactis circiter triginta onerarijs navibus, & vigintiseptem triremibus Auria Neapolim venit. ibi veterani Hispani, qui efflagitatis stipendijs ab authoritate Vastij, proregisque discesserant, occupataque Aversa urbe, & fœdè direpta, magna detrimenta circumiectis Campaniæ oppidis intulerant, persoluto stipendio navibus sunt impositi Roderico Maciao duce, qui erat castrorum præfectus. Conscendit & triremes cum manu nobilium militum Federicus Toletanus ipsius proregis filius adolescens, ut eo sacro bello prima militiæ rudimenta deponeret. Vastius ipse, qui se iturum dixerat, suborto ventris profluvio Neapoli substitit, fuêre qui crederent dolore contumeliæ adductum potius quàm occupatum morbo, ea expeditione maritima operam præstare noluisse: quoniam nuper Bononiæ dum fœdus iniretur, sibi prælatus esset Antonius Leva, articulari etiam impeditus morbo, qui in Italia, si bellum ingrueret, fœderatorum omnium esset imperator. Dum hæc parantur, Andreas ut Coroneorum animos confirmaret, ne desperatis auxilijs durius sibi consulerent, Christophorum Pallavicinum in familiam Auriam adoptatum expediti & maximè pugnacis ingenij iuvenẽ cum volocissima triremi Coronem misit. is interdiu per mediam Turcarum classem directa prora in portum invectus, obsessos ingenti alacritate complevit, nec multo post inspectis & diligenter exploratis rebus omnibus, ut de hostium consilijs ac viribus certiora ad Auriam deferret, meridiano ferè tempore improvisus erupit, felici audacia inter medias hostium stationes elapsus, adeo ut spectaculum miraculo proximum cunctis præberet, & persequentes velis & remis, extento maximè cursu frustrarẽtur. At Auria è Neapoli Messanam provectus, ubi de maritimis terrestribusque hostium copijs, & de apparatu numeroque triremium certius didicit, omnem spem & rationem inferendi præsidij in celeritate positam ratus, nequaquam expectato ab Hispania Bazanio in Græcia cursum intendit. Audiebat enim prædonum accesione quotidie adaugeri hostium classem, Morumque præsertim archipiratam Alexandrinum expectari: cuius consilio ac disciplina præfecti Turcæ in omni eius belli administratione uterentur. Quum verò Zacynthum venisset, docentibus Venetis aliquanto ampliorem & instructiorem quã putarat classem hostium ad Coronem stare comperit. Nam Luphtibeium Gallipolis Sanzacum, cuius præfecturæ maris imperium esse consuevit, & Solymanum Acarnanem, Morumq; ipsum circiter octoginta triremes coegisse, magnumq; numerum propugna-

pugnatorum ex Ianizerorum ordine in triremes distributum esse referebant, adeo ut nostros nisi pleniore vento uterentur, Ottomannicę classi impares futuros esse iudicarent, & nonnulli propterea triremes Hispanicas omnino expectandas atq; evocandas arbitrarentur. Cęterùm Andreas, ut de classe stationeq; hostium certius exploraret, Christophorum Auriam cum insigni sui trireme speculatum misit. is quum Acritem promontorium superasset in proximo sinu universam classem conspexit iuxta litus obversis ad terram puppibus longo ordine collocatam, confestimq; inde persequētibus Turcis ad Auriam reversus retulit, duplo ampliore triremium numero quàm anteà ad Coronem vidisset hostes adauctos, eosq; sibi videri non alio consilio sub Acrite in statione consistere, quàm ut confligerent, quum nostri superato promontorio, ad Coronem proveherentur. At Auria qui neq; Bazanium expectabat, neq; multum ea hostilis classis amplitudine terrebatur, nihil cunctari, & instituti itineris cursum tenere constituit. Itaque suborientibus Etesijs, qui venti æstate pomeridianis horis ab occidente perflare consueverunt, nostri hoc ordine acie instructa Acritem superant, & recto cursu ad Coronem deferuntur. antecedebant duo maximi galeones, quorum navigiorum formam alio loco descripsimus: alterum ipse Auria magno sumptu ædificarat: alterum pari magnitudine adduxerat Belhomius Siculus. his erat iniunctum, ut in lęvam vela converterent, & quum hostium classis à litore proveheretur, deiectis anchoris medio inter utranq; classem loco consisterent, ut quum opus foret, tormenta quæ erant eximiæ magnitudinis in adversam disploderent. hos onerariæ naves plenis velis sequebantur: in tergo fuére triremes omnes latissima fronte onerariarum agmen cogentes: dextrum cornu Pontificiæ Rhodiæq; triremes, quibus præerat Salviatus: lævum Antonianæ hosti proximum obtinebant: mediam verò aciem ipse Auria tenebat. Turcæ ad primum conspectum à litore non discedentes procul tormenta emittere, & demum provehi cœperunt, ut ex propinquo rem gererent, cohortante alios Moro, qui audenter in nostrorum latera, et deniq; in terga vertebatur. Nam nostri quum propositum suum tenerent, & nihil in lævam conversis proris rectà ad Coronem contenderent, fugæ speciem præbebant, eò præsertim quòd triremes à dextro cornu, metu tormentorum adductæ in altum magno capto circuitu ferebantur, & pleræq; aliæ ex media, Antonianaq; acie onerarias consecutæ confusius quàm deceret inter eas sese insinuabant, quanquam nullum prope detrimentum ab hostium tormentis acciperent: nec galeones cursum intermiserant, quum consistere debuissent. In ea perturbatione nostræ classis, Morus Luphtibeium est cohortatus, ut pulcherrimę occasioni non deesset, sed illo cunctantius & consideratius provehente sese, Auria ab onerarijs triremes explicavit, & ad Coronem secundo vento est devectus: duæ onerariæ implicatis inter se antennis, quum cæterarum cursum ęquare nō possent, in tergo hæserunt. ad has opprimendas extemplò universa hostium classis advolavit. Tum verò Hispani nequaquā pro sua virtute, uti deserti & negotij navalis rudes insano pavore conterriti, in scaphas desilire cœperunt, ut nostros cōsequerentur, in suam Hermosilla ipsius scortum cum magno auri pondere demiserat, in alterā Petri Sarmenti signifer desilierat, nonnulli, mirum dictu, quanquam natare nescirent, quòd eos scaphæ non caperent, in mare præcipites se dabant, ut ad nostros enatando perfugerent. Andreas cōversa prętoria à scaphis funium oram sibi porrigi magna

voce petebat, ut onerarias remulco attraheret, sed illi nequaquam funis caput attulerant, ut qui erepto consilio tantũ de fuga occupati metu cogitassent. Itaque Turcæ scaphas opprimunt, & circumiecta triremium corona, onerarias adoriuntur, in minorem navem erepentes, Hispanis quod nunquam aliàs acciderat, animos despondentibus eam capiunt. ex hac multis interfectis in excelsiorem transcendunt, in ea cruentum editur prælium: nam amissa prora & medio ponte Hermosilla ad puppis castellũ se receperat, & ab ima carina ferreo tormẽto saxea pila ingens emissa triremes duas, interfectis ad triginta Turcis vehementer afflixerat. At Auria perturbato, sed ingenti animo, ignominia loco ducens, si in oculis nostrorum naves circumventæ atque expugnatæ caperentur, cohortatus trierarchos ut proras converterent, & remis contenderent ad opem ferendam, in hostes cursum intendit. Id conspicati Morus, & Luphtibeius & Solymanus, quòd iam pleniore Favonio ad Coronem sensim detruderentur, & ab ingenti colubrina, quæ in turre erat constituta, emissæ pilę ad ipsorum triremes vel in trium milium spatio perveniebant, magno tumultu explicare remos, & desertis navibus se recipere cœperunt: in eos Auria ad ix pilas ferreas contorsit, & in multo spatio continenter diverberatis eorum puppibus est persecutus: iam Antonio Auria ad oppugnandas onerarias converso. Ibi Hispani qui ægerrimè pugnam sustinebant, quum Turcis, uti paulò antè ipsis acciderat, commutata fortuna animus concidisset, in medio navis ponte repugnare audacius cœperant, & Antoniani mirabili celeritate vndiq; scandentes in summa castella evasère. in ea contentione trecenti fermè Ianizeri, qui singulari virtute naves occuparant, à suisq; deserti fuerant, interfecti aut capti sunt. In his fuit Iusuphius senex mille Ianizeris præpositus, quem Auria sericeis vestibus, atque aurea torque donatum, ut ad similem quoque liberalitatem hostes provocaret, ad Methonem sine pretio dimisit. At præfecti classis, uti postea cognitum est, ad gravissimas verborum contentiones descenderunt, quum Luphtibeius à Moro, Solymanoque Acarnane: & deniq; ab omnibus increparetur, quòd cupientibus militibus, & singulis obtestantibus trierarchis æquissima conditione dimicare noluisset: sed ille secretiora mandata à Solymano imperatore sibi data dicebat, ut omnino servaret classem, atq; omnem pugnę aleam sedulò devitaret. Interea dum ad onerarias naves pugnaretur, Mendocius in deserta hostium castra erupit: nam conspecta nostrorum classe, atq; inde magno timore concepto, terrestris exercitus, nequaquam planè collectis vasis effugit: in his castris non exigua copia commeatus & castrensis supellectilis est reperta. Itaq; Andreas re feliciter gesta, frumentum, vinum, & reliqui commeatus magnam copiam, tormentarijq; pulveris cados plures exponit, Macicao, cohortibusq; eius urbem custodiendam tradit, Græcos consolatur, hortaturq; ut ea obsidionis & belli incommoda patienter ferant: Cæsarem enim in ea præcipuè cogitatione versari, ut ineunte Vere, terra, mariq; in Peloponneso cum Turcis bellum gerat, eumq; nihil ducere honestius, aut ad gloriam splendidius, quàm bene meritam de se Christianoq; nomine Græcorum gentem ex diuturna servitute in lætissimã restituere libertatem. Fuère qui existimarent, Turcas universa classe exui ea die facilè potuisse, si Auria Bazanianas triremes expectare, quàm infirmis viribus à Messana festinare maluisset, sed alij eas graviore tectioreq; consilio in freto Siciliæ opportunè substitisse dicebant, ne Italiæ litora penitùs omni navali præsidio nudarentur. Neq;

enim

enim universas triremes in unius pugnæ periculum devocari Cæsar volebat, utpote qui nequaquam præclare exploratam haberet Gallorum voluntatem, qui augendæ atque adornandæ classi ad Massiliam toto eo anno magnoperè studuissent. At Auria vetere exercitu in naves imposito, à Corone discedens ad insulam Ticanussam, quam Veneticam hodie vocant, supra Acritem constitit, ratus Methonensi portu egressuros hostes, ut prælio contenderent. Sed quum nullis artibus elici, neq; tuto oppugnari possent, uti erant mole ipsa, turribusq; protecti, Corcyram venit, atq; inde Messanam est reversus. Nec multis inde diebus Morus, quum Venetis onerariis navibus, quæ mercaturæ causa Syriam petebant, insidiaretur, cum Hieronymo Canali apud Cretam nocturno prælio conflixit. ex tredecim Mori triremibus, quatuor perfractæ demersæq; sunt, tres captæ, reliquæ magna ex parte remigibus nudatæ Alexandriam ex fuga petiverunt. in his trecenti ferè Ianizeri, qui Memphim deportabantur, itemq; ad mille Turcæ ex navali turba interfecti. neq; enim Veneti prædonibus parcunt, quòd cathenatis servis ad remum minimè utantur, unus fere omnium Morus, quum nomen profiteretur, iam gravi vulnere transversa fronte suscepto servatus est, & cura ingens adhibita accitis medicis, ut sanaretur. ambo enim mutui erroris veniam deprecantes, egregia simulatione testabantur, se similitudine triremium, & falsa de hoste coniectura deceptos: nam Morus pro Aurianis Venetas se adortum fuisse prædicabat. Canales verò pro Moro Barbarussam credidisse, qui tres Venetas triremes superioribus annis intercepisset. Nec Solymanus eam iniuriam iniquo animo tulit, Venetoq; legato ad Byzantium, demissa, & in erroris excusationem composita oratione satisfacere contendenti, Canalem rectè militariterque fecisse respondit, qui vim illatam fortissimè repulisset. Ex Cæsarianis vero tres triremes Adurnio duce, quæ omnium postremæ in ora Brutiorum vecturæ & mercimonii causa aliquādiu hæserant, ad Palinurum a Sina prędone, cui Iudęo cognomen fuit, circumventę captæq; sunt. Sub id tempus Clemens Pontifex Catharinam iuniore Laurentio Medice genitam Henrico Francisci regis filio despondit, appetenteq; colloquium rege Massiliam, ut ibi nuptias insigni conventu habito celebrarent, navigare constituit. maximè decorum enim sibi futurum rebatur, si qui Cęsaris filiam domi suæ tanquā nurum erat habiturus, regię quoq; & longe nobilissimæ stirpi suum sanguinē inseruisset. ea affinitas uti ambitiosius expetita, atq; id maximè colloquium importuno tempore quæsitum vehementer Cæsaris animū commovit adeo, ut minores quoq; principes, & Italiæ totius populi magnopere terrerētur, quasi Pontifex qui dudum tanta prudentiæ cum laude, afflictæ evastatæq; Italiæ pacem atq; ocium peperisset, depravato demum animo & commutata voluntate renovandi belli causam esset præbiturus. Constabat enim Cæsarem urbe Mutina Alfonso Atestino adiudicata adeo Clementis animum perturbasse, ut pleriq; eam iniurię molestiam, quā nec ille simulanter devorasset, alienato planè stomacho percoqui minimè posse existimarent. Sed Clemens, qui consilia sua assiduis cogitationibus evigilata terminarat, magno sibi artificio & temperamento Cæsaris pariter, & Francisci regis amicitiam tuendā esse arbitrabatur. periculosum enim esse prędicabat unam tantū amicitiam colere, quę cū alias excluderet, durissimæ servituti proxima videretur: Pontificiæ siquidem dignitatis & æquitatis esse, communem se omnibus parentē atq; benevolum profiteri, neq; adeo Gallorū re-

gem tanti nominis, & qui Chriſtianæ religionis ſæpius defenſæ propagatæq; titulos præferret, contemnendum exiſtimare, ut colloquium cupienti pieq́ue petenti, quum id ipſe bis Cæſari dederit omnino denegetur. Anne aliter exſcindi, aboleriq́; poſſe Lutheranæ hæreſis malum, quàm ſi Franciſcus concilio faveat, authoritate & viribus adſit, & in eam præſertim cauſam, ſenſus, & conſilia Galliæ plena pietatis cum Cæſare coniungat? ſe profectò ea mente in Galliam proficiſci, ut pacem atq; otium confirmaret. quid enim alienius à natura ſua, & quid deniq; ſtultius, quàm pacem evertere, qua ipſe ante alios tantopere gauderet, & ut ea diu frueretur cum acerbiſsima rerum omnium conturbatione, ſumma vitæ & dignitatis pericula ſubijſſet? Proinde timere & malignè ſuſpicari deſinerent, qui ſua in rempub. merita minimè noſſent, aut quid ſuperioribus temporibus eſſent perpeſsi obtuſo vel ingrato ingenio minimè meminiſſent. Igitur inclinante æſtate Ioannes Stuardus Albanię regulus cum viginti triremibus è Maſsilia ad portum Veneris venit: eius vxor Catharinæ ſponſæ matertera erat, ipſeq́; iungendæ affinitatis author, & ſponſalium præcipuus interpres extiterat. Itaq; Albanius ſponſa ad Niceam Provinciæ mari devecta, ut inde terreſtri itinere Maſsiliam perveniret, converſis inde velis, Liburnum eſt profectus. Iam Clemens per Etruriam Piſas venerat, expectataq́; idonea tempeſtate quum ad mare deſcendiſſet triremes Gallicas conſcendit. affuêre ex compoſito à Meſſana redeuntes cum ſua quiſq; claſſe Auria, Alvaresq́; Bazanius & Salviatus, qui ante portum decurrẽtibus cum inſigni ornatu vexillorum triremibus, diſploſisq́; omnibus tormentis, Pontificem conſalutarunt. eo die qui ipſi omnium lætiſsimus fuit, Clemens ad Herculis Moneci portum, qui Villafranca dicitur, perflãtibus Euris, atq; inde biduo pòſt Maſsiliam pervenit. Exceptus eſt ab Annco Memorantio regiæ familiæ magiſtro, incredibili apparatu ſumptuq́;. poſtridie rex ipſe cum Eleonara regina, tribusq́; liberis affuit, totius Galliæ nobilitatem trahens. Nec multò pòſt in ſolenni Cardinalium epiſcoporumq́; conſeſſu medius inter liberos ingenua procumbens, hilari oſculo exceptus, allevatusq́; eſt. Oravit tum Latine & luculenter Ioannes Bellaius epiſcopus Pariſienſis, quũ eum congreſſum ſummæ felicitatis maturum iam publicæ pacis fructum, feſsibus Chriſtianorum rebus allaturũ ominaretur. Graviſsimis inde cõſultationibus extracti aliquot dies, tanto conſiliorum ſilentio, ut ne arbitrum quidem, qui lumen proferret, nocturnis colloquijs admitterent: ipſorum enim cubicula paries tantũ cum ſecretis foribus dirimebat. Fama erat, utrunq; mutuis cum lachrymis recentes calamitates defleviſſe, repetiſſeq́; origines antiquorum cõſiliorum veluti uno ordine connexis erroribus, quibus demum in tantas carceris miſerias decidiſſent. Nec deerant curioſi abditarum rerum interpretes, qui ſubtiliter excepta auribus, aut ingenij libidine conficta enumerando, Clementi gravẽ invidiam apud Cæſarem conflarent, quaſi ille iam regi certiſsimo fœdere iungeretur, ut quum per occaſionem cõmovere virium lacertos poſſent, in Italia bellum renovarent, quo ſimul & hic Mediolanum repeteret, & ille Rhegio & Mutina potiretur. Augebant ſuſpicionem maturatæ nuptiæ, quæ impares regio ſanguini viderentur. Siquidem nobiliſsimus adoleſcens Henricus quanquã ætate tenerior, Catharinã celebratis inſigni cerimonia nuptijs ex virgine mulierẽ prima nocte reddiderat, cui quanquã materna oppida in Arvernis atq; item centũ milia aureorum nummûm cum unionibus multisq́; gemmis et pretioſa

thori

thori supellectile coniugalis mundi nomine affluenter accessissent: nihil tamen exæquari videbatur: nonnullis dotem simul & novæ nuptæ natales obliquo sermone elevantibus, qui Pontificem maximè suspectum Cęsarianis reddere contendebant. Vnde & illud falsè dictum Philippi Strozzæ legati apud regem in vulgus emanarat. Regijs enim quæstoribus, quum illis repræsentata dotis pecunia solveretur, admodũ exiguam eam dotem esse pro regiæ domus fortuna dictitantibus responderat, se plurimum mirari, quòd ea dignitate homines nequaquam arcani regij participes viderentur, postquã nescirent Pontificem insigni chirographo tres inæstimabilis pretij gemmas, quarum insana cupiditate maximi reges deflagrarent, in supplementa dotalia promisisse: illis verò læto vultu quænam essent requirentibus, quòd è sacra tiara detractas iri putarẽt, arridens subiunxerat, apud peritos rerum eas fore Genuã, Mediolanum atq; Neapolim. Quę res sicuti risum movere potuit, ita & mox apud Cęsarianos subamaræ suspicionis aculeos reliquisse videbatur. Nobis certè cõstabat Clementem alienato maximè ingenio, eam Cæsaris sententiam pertulisse, qua ille Alfonso Atestino Rhegium & Mutinam adiudicarat, adeo ut iniuriam libero ore conquestus contra morẽ, barbam alternante manu demulceret, & aliàs irati animi decretũ in colloquijs non nimia dissimulatione fateretur. Cæterùm Massiliæ cõvivijs, saltationibusq; triginta quatuor dies insumpti tanta principum minorumq; ordinum contentione & cura implendis totius munificentiæ ac humanitatis officijs, ut is conventus, eæq; nuptiæ, neque iocundiore comitate, neq; effusiore sumptu, neq; liberiore lætitia celebrari potuerint. Aderant tres regis filij, in quos ora hominum vertebãtur. In Francisco Delphino eminebat ingenium grave, multa reconditarum rerum cognitione defixum. Henricus autem iucunditate animi, corporis & cultus militari habitu, sermonis alacritate, Gallorum naturæ similior studia faventis populi promerebatur. In Carolo autem puero id erat decus oris, ea eruditi & admirabilis ingenij suavitas, ut nemo eo rege, prole felicior haberetur. Honestavit nuptias Heleonora regina, serenitate, modestia, munditijs tanto rege dignissima. Nec indigna erat nova nupta regio fastigio, quum haud dubiè Leonis decimi maioris patrui indolem à magnitudine excelsi liberalisque animi, honestissimisque moribus referret. Ipse autem Franciscus sua peculiari liberalitatis laude supra cæteros principes maximè insignis seipso splendidior apparuit: singulis enim Cardinalibus opulẽtæ ex Galliæ sacerdotijs pensiones dono datæ, honestatiq; sunt amplissimis muneribus, qui vel studio partium, vel Pontificis gratia pollebant, & ij ante omnes præcipua benignitate, qui optimarum literarum, & præstantis ingenij fama noscebantur. Hos rex ipse omnis elegantiæ arbiter, & nobilissimarum artium peracutus æstimator, in summam familiaritatem erudito sermone pertrahebat. Neque passus est se donis à Pontifice superari: nam quum Pontifex monocerotis bicubitale cornu aureæ cælatæ basi inclusum, ad depellenda epulis venena dono dedisset, id latissimo aulæo rependit, in quo Belgarum arte suprema Christi cœna cum discipulis serico atque auro intexta visebatur. Dedit & cupiditati Hippolyti Medicis Cardinalis, quum ingenuo pudore maiora dona repudiasset, mansuefactum leonem eximiæ proceritatis, quem è Mauritania Hariadenus Barbarussa cum legatis transmiserat. Discessurus autem Pontifex, quatuor viros Gallos legit in senatum, commendatione atque iudicio Regis delectos. Ii fuere

Odettus Caſtellio, cui Anneus Memorantius aulæ magiſter erat avunculus, & Philippus Bolonius Albani frater, & Claudius Gibrius Philippi Sciabotti amirantis avunculus, & Ioannes Venurius ab innocentia comitateq; ingenij regi carus, & cæteris ætate ſuperior. His rebus confectis concluſo iam propè hybernis tempeſtatibus mari circiter Idus Novẽbres è Maſsilia ſolvit, tenuitque portum ad vada Sabatia: inde conſcenſis Aurianis triremibus, quũ Gallicas remiſiſſet, Centumcellas pervenit, terreſtriq; demum itinere in Vrbem eſt revectus: ita ut adveniens alterutra ſui fama frueretur. aliqui enim, ut in libera urbe impunè accidit, eum ſapientiſsimũ appellabant, quòd neptem ſuam maximi regis nurum, & in domo ſua Auguſti Cæſaris filiam rara felicitate cõſpiceret: & contrà alij criminoſè admodum id factum vituperarent, quaſi depoſita ſacroſancti Pontificis perſona privatis familiæ commodis, quàm publicæ quieti conſulere maluiſſet.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXII.

VIX dum exacta hyeme Cæſar frequentibus amicorum ſociorumque literis admonebatur, ut etiam atque etiam proſpiceret, caveretq; maximè à Franciſco rege, qui conquieſcere & pacem pati minimè poſſe videretur. Agitare enim illum animo nequaquam pacato ingẽs bellum, confiſumq; recenti Clemẽtis amicitię id unum opperiri, ut alicunde bellum erumperet. Propterea perpetuis Gallorũ legationibus ſolicitari aliquos Germaniæ regulos, qui Auſtriæ domui veteres hoſtes fuiſſent, & Vlderico Virtembergenſi propinquitate ac amicitia coniuncto auxilia præbituri dicerentur. Inter quos eminebat Philippus Lantgravius Catthorũ princeps, ingenio ferox, armis & clientelis potens, & ſuper hæc Cæſari vehementer infenſus. Hunc enim in diſceptatione hæreditatis cum Henrico Nanſao litigantem ab ſe Cæſar penitùs alienarat, quũ ipſius iudicio ſecundum litis eventum tuliſſet Henricus: unde ille è Ratiſpona, nondum peracto concilio, perturbatus iratusq; diſceſſerat, adeo ut ab eo iudicio ad Martem appellaret, & ſe ſuo iure iniquiſsimè fraudatũ ſuperbo ore quereretur. Itaq; non obſcurè parabat bellum, auro Gallico, ut plerique exiſtimabant opportunè ſubnixus, profitebaturq; ſe Vldericum in paternam ditionem, vel repugnante Cæſare, armis eſſe reducturũ. Errabat exul iam multos annos Vldericus domo pulſus à Suevis, quum illi Reitlingẽſium iniurias vindicaſſent. Maximiliano ſiquidẽ vita functo Vldericus inſano conſilio Reitlingum admotis caſtris oppugnarat & cœperat. Id non tulêre Suevorum fœderatæ civitates, quarum in fide erant Reitlingenſes. Itaq; decreto publico

blico Vldericum bello persecutæ, eo impetu intulêre arma, ut recepta urbe universa etiam Virtembergensis ditionis oppida in potestatem redegerint. Id Vlderici patrimonium Carolus Cæsar uti optimo belli iure captum, coemit à Suevis, qui bellicos sumptus ea pecunia resarcire maximè cupiebant, Ferdinandoque fratri & domui Austriæ adiecit. Vlderico demũ opem imploranti à Gallis & Helvetijs, & oppida sæpius repetenti, cuncta irrita adversaq; obvenerant, iacuitque in obscuro provincialibus invisus, quòd esset ingenio turbido, crudeli, furioso, adeo ut uxorem clarissimis natalibus ortam, quæ Vilermi & Ariovisti Baioriæ principum germana erat, vecordi impetu diverberaret, agitaretq; calcaribus, quum prostratæ iumenti more temulentus & insanus insideret. Cæterùm ex ea susceperat Christophorum, militari indole iuvenem: in hunc repudiato patre Baioarij avunculi, atque item Philippus Lantgravius benevolentiam & studia sua cõtulerant, et in eum apud Virtembergenses mirus amor populari quadam charitate resederat, quum illum ab arrogantia vesani patris immeritas exilij luentem pœnas cum dolore conspicerent, adeo ut eum desiderio veterum principum suorum paratis ad defectionem animis requirere viderentur. Postularat Christophorus aliquandiu Augustæ in aula versatus, ut certis paterni imperij oppidis, quæ maternæ dotis erant æquitate ac indulgentia Cæsaris donaretur: sed in eam liberalitatem Cæsar adduci non potuit, utpote qui iuvenem ingenio patri dissimilem, nec obscuro provincialium studio in spem repetendi imperij erectum, provinciæ paulo ante suę castellis minimè insinuandũ iudicabat. Ab hac repulsa Christophorus ad Franciscum Galliæ regem confugerat, qui ea tempestate insigni largitione alacritateque Germanorum procerum amicitiam expetere, itemq; miserorum & exulum causam tueri erat solitus. Nec multò pòst ipse & Vldericus pater regi bellicæ arcis Montem, quod hodie Pellicardum vocãt, præsenti pecunia vendiderunt. Id est in finibus Helvetiorum, ad Rauracam Basileam, inter Rhenũ & Vosegum montem quà iter est in Tulingos, maximamq; inde Gallis præbet opportunitatem ad conducendas ex Germania copias. Qua coemptione Franciscus iam pridem Ferdinando, Caroloq; Cæsari non obscuram suspicionem novandarum rerum iniecerat. Sed tum quietis rebus in fama erat Lantgravius, quem vulgò ferebant, ubi Christophorum in paterni imperij ditionem reduxisset, continuò in Italiam turbandis Cisalpinæ Galliæ rebus cum ingẽtibus Lutheranorũ copijs pervasurũ. Is enim à maiorũ sacris religioneq;, contumaci, atq; insana quadam ambitione discesserat, ut novæ eius superstitionis professione & patrocinio supra opes suas clarior atq; validior haberetur. His de causis Cæsar gravi consilio dabat operam ut pacem in Italia tueretur. Iam enim totum id tempus effluxerat, quod in fœdere præscriptum Bononiæ fuisse meminimus. Itaq; Christiernæ & Francisci Sfortiæ nuptias omnino maturandas existimavit, ut solicitum & dubia spe nutantem principem in fide confirmaret, liberaretq; omni cura Venetos, & Insubres, ipsumq; Pontificem, qui Franciscũ procreandis liberis operam dare, propagareq; Sfortianum nomen insigni sobole cupiebant, ne Cæsar cœlibis & languentis principis hæres, Mediolanensi imperio potiretur, de cuius possessione ad exitium totius Italiæ funesto eventu paucis antè annis esset dimicatum. Magna igitur omnium lætitia & gratulatione, adducta è Belgio puella: nuptię Mediolani celebratæ sunt regio sumptu, & ob id populis admodum graves: sed toleratæ

tamen alacribus animis: quoniam nudata Cæſaris voluntate ampliſsimā ſpem diuturnę pacis attuliſſe videbantur. Feltrium demum Vrbinatium principem, qui Veneti exercitus erat Imperator, reſtituta ei Sora urbe incredibili beneficio ſibi devinxit. Abſtulerat ei Soram, ut ſuo loco diximus, multis antè annis Ferdinandus Hiſpaniæ Rex: eam verò Carolus Cæſar Ceurio nutritio ſuo, qui tum incomparabili authoritate pollebat, dono dederat, ceſſeratque demum eius hæredibus, adeo ut Cęſar qui liberalitatem ſuam erga nutritij poſteros perpetuam volebat, pecunia ingenti Soram coemere cogeretur, quo munificentiæ genere eximium eius ſtudium eò præclarius apparuit, quòd in promerenda hominis voluntate eam urbem dono daret, quam anteà penè promiſſam in præmium partæ de Gallo rege victoriæ, petenti Piſcario concedere noluiſſet. Feltrium enim Mediceo nomini, Clementique præſertim valde infenſum & maximè idoneum diſturbandis illius conſilijs exiſtimabat, quum ab Vmbriæ Picenique finibus molientem res novas Pontificem expeditis armis urgere facilè poſſe videretur. Quin & Columniæ familiæ proceres, tanquam peculiares Pontificum hoſtes, Cæſarianarumque partium defenſores, novis muneribus proſecutus eſt, qui è propinquo urbi Romæ imminerent, explorarent conſilia motusque ſuſpecti Pontificis, atq; eum in obſequio fœderis occulto quodam metu continerentur. Quanquā Pontifex prolixè teſtaretur, ſe nunquam eius fœderis & amicitiæ iura violaturum. Quid enim ſibi vel ad familiæ felicitatem optatius, quā Cęſaris filiam in domo ſua nurum cōſpicere? Quid deniq; ad perſonæ dignitatem atq; amplitudinem maius atq; præſtantius quàm parta pace uti, perfruiq; illa digna pio Pontifice Chriſtiana tranquillitate? unde et afflictis urbanis rebus diuturnā ſecuritatem parare, et indicto concilio perturbatæ religionis cerimonias ad veteris cultus cenſurā revocare conſideret? Sed eum tunc Pontifex ſuæ antiquæ ſimulationis fructum ferebat, ut quum vera diceret, ancipiti eius ingenio nulla fides haberetur. Honeſtavit itē Cæſar Melphitano principatu Andream Auriam, ac eius propinquos & trierarchos uberioribus ſtipendijs ſibi obſtrinxit: in eius enim viri conſilio virtuteq; totius Liguriæ opes & claſſes, copiæq; navales ſitæ erant. Ita Cæſar undiq; rectiſsimè proviſum iudicabat, quum nulla omnino defectio ab his foret timenda, quos magnis præoccupatos beneficijs in fide, vetereque obſequio confirmaſſet. Veneti ſiquidem, uti anteà pepigiſſent, ſe Franciſcum Sfortiam defenſuros pollicebantur, & Alfonſus Ateſtinus recepta Mutina ſe totum ad Cęſarem contulerat. Nec deerat ſtudium Mantuano, qui Montisferrati principatum ſibi adiudicari æquitate Cæſaris expectabat, quum Bonifacius uxoris frater, currente equo lapſus, ſine prole deceſsiſſet. Interea ad Coronem Hiſpani Græcique quanquam aliquot navigia, plena commeatu hybernis tempeſtatibus eò ab Sicilia felici curſu perveniſſent, multarū rerum inopia laborare cœperūt: ante alia ſumma erat penuria vini & pecoris, panis furfuraceo ſimilis erat: nam ad terendum triticum molis quotidiano labore manu ductis utebantur. Ciſternæ quoque ab aſsiduo tormentorum ſtrepitu, commotis ſcilicet ab imo parietibus, adeo crebras & inſanabiles rimas contraxerant, ut vel hiemales aquæ à copioſis imbribus minimè in æſtatem ſuffecturæ crederentur. Nullos enim egreſſus tutos Turcarum ſtationes, incurſionesque relinquebant: nam expediti equites ex inſidijs undiq; prodibant, magnum numerum mulionum, armigerorumque puerorum & lixarum, quum ij paulò longius ad colligendas o-

livas

livas progrederentur, insidiosis incursibus interceperant, nonnullos milites ante portam repentina invasione oppresserant: ita enim evagabantur, ut nullo in loco diu permanerent, & omnibus ex partibus improvisi adessent, utpote qui rectissimo & minime barbaro consilio, remotam à mœnibus & maxime longam obsidionē instituebant, ut nostrorum vim atq; impetum frustrarentur, nunquam sese ad iustum prælium offerrent, & nusquam ex propinquo ad pugnæ casum expositi consistere vellent: editis in collium iugis speculæ erant, in queis die noctuque vigiles excubabant, ut cuncta quæ vidissent, in castris nunciarentur. Ea erant ad Andrussam oppidum Messenij agri, quod à mari ipsaq; Messene urbe quondam nobili, quæ hodie Petalidia dicitur, introrsus septē milibus passuum distat, & à Corone triginta quinq; ad Tiffoum amnem, qui Panysus olim fuit. Existimabant enim Turcæ ex tanto intervallo nostros nullam unquā expeditionem esse desumpturos, quæ vix quatuor dierum itinere ab armatis hominibus militari passu confici posse videretur. Cæterum milites Hispani brumalibus ferme diebus cum tædio tam lentæ & diuturnæ obsidionis, tum multarum, ut diximus, rerū inopia adducti, à Macicao duce petere cœperunt, ut contra hostes ad insigne aliquod edendum facinus educerētur, quando iam plane cuncta deficerent, & longinqua spes esset expectandæ classis, quæ vasto & sævo mari nequaquā ante Calendas Apriles, nisi insano ausu committi posse videretur: inutili enim æque ac ignobili otio tempus teri, absumiq; interea sensim cuncta famis subsidia, & cōtabescere concepta valetudine militum vires, & timeri debere pestilentiam, quæ conclusis & inusitato cibariorum genere vescentibus, cùm sese aperiret annus, minimè defutura crederetur. Postremò pręstare in acie mori & non inultos quidē, quàm desperatione ac inedia cōfectos tanquam fœminas in suprema necessitate immanibus hostibus dedi, quòd si quid audacius tentent, & virtutis innatæ totiesq; spectatæ periculum faciant, facilè posse incautos, & nihil tale suspectantes Turcas opprimi atq; deleri: nunquā enim Fortunam conclusis, & misero ac infami otio desidibus adfuturam, uterentur iniquæ sortis beneficio, & rationem & disciplinā non ad cautæ prudentiæ nomen, sed ad unam tantū invicti animi magnitudinem revocarent, futurū profectò ut ipsa præsentium rerū necessitas expeditam viam nobilioribus factis aperiret. At Macicaus, qui muneris impositi, ac officij deniq; sui probè meminerat, compescere has voces, & docere quantum flagitij admitteretur, si pręsidio temerè excedendū putarent, ipsos nequaquam eo consilio venisse, ut in mediterraneis Peloponnesi hostes quærendos arbitrarentur, quos à mœnibus primo adventu, desertis castris effugere coegissent, parsimonia & tolerantia, uti sæpe antea fecissent, eas difficultates posse superari: neq; se dubitare, quin ad prima veris signa classem Cæsaris, & nova auxilia sint visuri. Proinde eius insani consilij penitus obliviscerentur: quid enim levius & deniq; stultius esse, quā paucos sine equitibus in aliena & incognita regione cum iusto prope exercitu, valido imprimis equitatu: & multis prætorianis cohortibus longè firmissimo dimicare? & quod aures vix ferre possint, relinquere desertam urbem per aliquot dies in potestate Græcorum, quos vel fidelissimos, neq; pro natura gentis levissimos ipsa fames & futuri supplicij metus inducere possint ut facilè fidē fallant, & protinus ad veteres dominos rebellent. Proinde sibi in animo situ esse pro disciplina tueri urbē, eamq; Cæsari servare, & omnia aspera prius perpeti, quàm desertæ urbis,

& proditi exercitus infamiam subire. Quid enim acerbius fore, quàm in ipsa fœlici temeritate, si etiam Fortuna votis annuat, nullam omnino laudem ferre & contra etiam militari iudicio pœnam promereri? porrò quid calamitosius, quàm in aduerso euentu cum ignominia leuitatis atq; stultitiæ in vestigio pœnitere simul & perire? mollitiem eam esse animorum non magnitudinem, vti falsò nomine appellarent: non enim eos esse viros fortes, qui dolore fatiscerēt, & famis metu frangerentur, adeo vt salutem proijcere, indecoroq; vitæ exitu miserijs finem afferre, quàm statutum cœlo fatum expectare malint. Erat Macicaus, vti ab obscuro Cantabriæ oppido non natalibus, sed insigni virtute clarus fortibus factis, & multa corporis ac ingenij patientia, ab infimo peditū ordine, vti antea Nauarro, Ioanniq; Dorbino cōtigisse constat, ad præfecturam castrorum prouectus: ob id maiore lenitate comitateq; imperij vim exercebat, adeo vt non elato, sed temperato ingenio in consilijs vteretur, & ad declinandam inuidiam nunquam vsurpata ducis appellatione sese cæteris centurionibus coæquaret, inter quos eminebat spectatæ nobilitatis Didacus Touarres, eius sententiæ facilè princeps, & vsq; adeo vehemens, vt quum alios penè omnes secum traheret, vix illi a Macicao resisteretur. Cæterum re in præsens dilata, & continuo demum triduo magnis disputationibus in vtramq; partem habitis vehementer agitata, Touarres, & Hermosilla Macicaum expugnant: ille victus precibus atq; iudicio militū dat manus, eundúmque esse decerint, testatur tamen se inuitū trahi, & nimia eorū cupiditate ac intempestiua desperatione, totius belli summam, & salutem omnium in id discrimen adduci, in quo nulla propè spes secundi euentus, aut omnino tuti receptus emineret. ad id quoque fortiter audendum magnopere cogebatur à Græcis de sua salute libertateq; solicitis, inter quos rei bellicæ peritiá, & Turcarum stipendijs clari plurimū eminebant Lazarus citeriore Macedonia oriundus, & Buseus dignitate equestri, & ipse ante alios Barbatius Græcorū longè fortissimus. is Turcicæ peritus linguæ, singularem totius regionis ac itinerū omnium notitiā tenebat, hortabaturq; vt se duce & antesignano ad eam expediconem vterentur: se enim daturum operam, vt occulto itinere ad hostes consopitos, aut nihil tale verentes maturè atq; opportunè peruenirent. Macicaus, qui alienā temeritatē sua prudentia & diligentia maximè farcire cupiebat, ante omnia integro triduo cauit nequis omnino Græcorum vrbe egrederetur, ac demū Liscanio atq; Mendesio centurionibus vrbe commendata cū ægris ac ætatē grauibus in custodia relinquebantur, hisq; iniunctum est, vt portas cuntinuò obseruarent, ne profectionis fama ad hostes deferretur. De secunda vigilia educto agmine ad Andrussam Barbatio duce contendit, sinuosis & inusitatis itineribus, vt culta ac frequētia loca, et Turcarū custodias deuitaret. ea nocte dimidia ferè itineris parte confecta (nam à brumali solstitio longissimæ noctes erant) & exorto sole in caua et nemerosa valle copias condidit, atq; eo inclinātē in vesperā, curatis quiete cibo q; corporibus, eo gradu ad Andrussam perrexit, vt paulo antè auroram hostibus appropinquaret. Erat in oppido Caranus è præfectis prætorianorū cohortium virtute insignis, & cum eo circiter tria milia peditum, in queis fuere sclopettarij è Ianizerorum ordine mille & quingenti, cæteri è genere Asaporum partim sagittarij, partim hastati erant: extra oppidum verò Acomates, cui à præstanti forma Iusello cognomen fuit, in suburbanis tectis ad mille delectos equites continebat. Summa omnium, & Macicai, Barbatijque in primis sententia

erat,

erat, nullo cum strepitu, & suspensis quidem passibus stabula & castra equitum pertransire, adoririq; extemplo oppidum: murus enim uti non uno in locò confectus ex cratibus argillaq; ad lateritij parietis crassitudinem, & partim vetustate, partim incolarum negligentia perruptus, non omnino difficilem scansuris, & sublevatis aliorum humeris militibus aditum præbebat: ita divisis inter se muneribus & copijs Macicaus ad oppidum progreditur, Hermosilla contra hostium equites quietus consistit, sed tanto silentio negotium patrari non potuit, quin nonulli agasones & stabularij Turcæ casu excitati nostros sentirent, & in dubia luce collucentibus sclopettorum funiculis prospicerent, ij primi omnium vigiles, quorum nulla propè erat diligentia, et demum equites sopitos somno clamoribus editis excitarunt. Nec cunctatur Hermosilla, experrectos, & adhuc imparatos, prius quàm coeant, atq; equos ascendant, magno impetu invadit. Turcæ eo casu perturbati ædificiorum ianuis sese tutantur nostri stabula perrumpunt, multos trucidant, ignemq; stramentis inijciunt, ut equi, viri, arma atq; ædificia eodem igne concremētur. Tum verò cuncta tumultu clamoreq; misceri: sed valde terribilis erat equorum hinnientium fremitus, qui dum vincla abrumpunt, & ambusti terrefactiq; ardentibus caudis & crinibus undiq; deferrentur, inusitati tumultus strepitum reddebāt. Eo modo res ad improvisum casum importunè deducta, excitatisque in oppidò Turcis, nostrorū spem fregit, atq; animos imminuit: datū enim est spatium Carano ad capienda arma, & iam Turcę ad muri perrupti aditus portasq; adcurrerāt, animadversaq; paucitate nostrorū densatis ordinibus, ubi periculū posceret, intrepidè pręliabantur. Hermosilla delendis equitibus intento, et serius quàm oporteret auxiliū ferre conante, Macicaus dum portulę, quæ erat in latere, valvas revellit, sclopetti glande per frontē traiectus cadit. Interficitur & Didacus Tovarres, eandemq; fortunā milites muro portęq; proximi subeunt: auctiq; animis Turcę, in deprehensos clara iam in luce, & disiunctos facta eruptione deferūtur. Nostri ab acclivi accessu in æquum locū retrogressi, recepto & cōiuncto sibi secundo agmine, & cōversa in hostes fronte se recipere cœperunt. Hermosilla per sclopettarios latè insequētes summovebat, terga agminis tuebatur, atq; expeditos ad latera disponebat adeo peritè & constanter, ut undiq; Turcæ audacius proruentes certis propè ictibus sternerētur. Iam equites qui ab incendijs evaserāt, et qui in remotis mappalibus tendebāt eò frequentes adcurrerant. Acomates cristis cōspicuus in acie circumfusis alis versabatur, sed nostri ea animorū constantia gradum referebāt, ut orbatis duce ac itinere planè fatigatis, quū fortuna deesset, egregia virtus ad sustinendū redintegrandūq; prælium superesse videretur. Turcæ magno ad stabula detrimēto accepto, & pluribus ex Acomatis militibus desideratis, quòd oppressi deletiq; penitus nō fuissent, pro victoria ducebāt, atq; ita lentius urgere abeuntes, & in frequenti peditū agmine persequi cœperant. sed Acomates, rapiente fato, quū occasioni deesse nollet, traditos à Carano sclopettarios circiter ducētos ab totidē equitibus in clunes equorū consessores recipi iubet, et nostros persequitur, alios equites sagittarios ac hastatos advocat, & à postremo nostrorū agmine nō discedit: sed dū multa passuū milia provectus, audacius in nostros equū adigit, sclopetti glande per lunatā peltam traijcitur. eo cadente nostri purpureā mitram multo auro intertextam cū cristis, atq; item clypeum rapiunt: Turcæ corpore potiuntur. Eo modo duce amisso, multisq; illatis et acceptis vulnerib. persequen-

di finem fecere, indeque nostri quietiore agmine Coronem sunt reuersi: nec diu ad Andrussam Turcę morā traxere, nā auribus ac naribus nostrorū decisis, atq; his ad ostentationē æquatę cladis Byzantium transmisis ad Londarium, quod Megalopolis olim fuit, reliquum hyemis egerunt. Turcis verò discedentibus à Corone, iterū Andrussa à nostris est repetita, vt tot fortium virorū cada uera relicta feris atq; volucribus humarentur, & in his sepeliendis vicini Grę ci ab oppido Callamata, quod olim Pharæ dicebatur, singulare Christianæ pietatis officiū præstiterunt, & à nostris Macicai caput, quod hostes in prælonga hasta præfixerant, planè agnitū, cū honore Coronem est relatū. nec multo post suborta pestilentia, multiplicatis funerib. vastare Caronem cœpit, eò grauior, quòd supra cæteras difficultates accesserat. Quibus de causis Hispani, vt in sum ma rerū desperatione accidit, nacti nauigia, quæ frumentū à Sicilia detulerant, susceptis Græcis cum eorum supellectile, ablatisq; tormētis oppidum vacuum reliquerunt. Fuere qui dicerent Hispanos non metu aut iudicio suo, sed iussu Cæsaris Coronē reliquisse: neq; enim crediderim tantum momēti in vnius vrbis possessione fuisse reponendum, vt in nullum propè exitum Cæsar grauissi mis sumptibus id bellum alere voluerit; quum constet eū Venetis, & Pontifici, ac ipsis deniq; Rhodijs, qui in Melita erant, eam vrbem tuendam possidendamq; obtulisse, postquā in eos sumptus pecuniam conferre grauarentur. Cupiebat Clemens prudenti sanè consilio, in multos annos Turcarū metu libera ri, egeratque Byzantij cum Aloysio Gritto, per Gerardū Florentinis mercato ribus iuri dicundo præpositū, vt reddita Corone in decem annos inducię essent Solymano cū omnibus Christanis, quod maximè vt fieret Habraimus appete bat. nam excitato iam penè Persico bello, in orientem animi omnium atq; arma vertebantur. Pacis siquidem & belli iura, vti alio loco diximus, in eius viri iudicio atq; authoritate posita erant: neq; enim Christiano nomini erat infensus, vt credi par est, & paternæ religionis momoria, secus ac cæteri Turcæ & Schyticæ præsertim stirpis, qui inexorabili odio nostros homines persequun tur. Induciæ quoq; & ipsi Gritto magnopere placebant, quum in Pannoniam ad eas res componendas esset profecturus: sed dum Cæsar, vti planè interclusus hinc dedecoris metu, & illinc præclara commoditate, animi consilium tardius explicaret, transigendi negotij tempus effluxit, ita vt Cæsar quum Ferdinando fratri assiduis attrito bellis, quietē atq; otium parare, & grauissimis sub inde eius belli sumptibus parcere restituta Corone commodè posse videretur, ab ea cunctatione summæ vtilitatis occasionem amiserit. Sub id quoque tempus Philippus Lantgrauius Cattorum princeps, Ferdinando regi bellum intu lit: Aderat Vldericus, vti memorauimus, belli causam ad æquitatis speciem præbens, & ob id ab omni nobilitate liberaliter adiutus. Nam Germaniæ reguli, vetusto more gentis implorantibus mutuam opem, non adesse nefas esse putant. Hoc sanctissimo liberalis amicitiæ iure, humiles et infirmi se ipsos ab iniuria & superbia potentiorum facilè defendunt. Igitur quum insigni studio vndiq; auxilia gratuitò præberentur, Vldericus paucis diebus ad quinque mi lia galeatorum equitum coegit. Adductæ item supra triginta peditum cohortes, à Villermo Fustenbergo summæ nobilitatis iuuene. Argentinenses quoque et Vlmenses tormenta bellica contulerūt. nam liberæ Sueuorum ciuitates quę iampridem societate consenserant, dissoluto demum fœdere separatim rebus suis ita consulebant, vt tum Vldericus earum ciuitatum amicitia & viribus oppor-

opportunè atq; feliciter uteretur, quibus antea dum id fœdus vigeret, ditione sua & domo fuisset expulsus. At Ferdinandus suo more per legatos bella gerere solitus, quũ ad paranda auxilia per Vindeliciam, Noricum atq; Bohemiam discurreret, copias suas Philippo Palatino cõmiserat: Huic regio genere orto, & defensæ ab se Viennæ gloria illustri, peritissimi duces parebant, Conradus Hessius, qui in evastanda urbe Roma Germanorum princeps extiterat, & Maximilianus Heberstenius in Italia clarus. Hi tres legiones externorum peditum ductabant, accesserantque subitarij delectus ex ea regione cohortes cum iusto tormentorum apparatu, & ad has duo milia armatorum equitum. Interim à Cæsare sustinendo, extrahendoque bello per mensarios pecunia parabatur: sed id aliquanto minore diligentia fiebat, quam gravis & repentinus hostium adventus postularet. Lantgravius enim Necharo amne superato, trinis castris in Virtembergensium fines exercitum induxit, adeo celeri ac improvisa irruptione provectus, ut regij nullis speculatoribus usi, non prius de adventu hostium certiores sint facti, quàm armatæ acies in propinquo colle conspicerentur. Ea re cognita Palatinus, qui ad vicum Louffen in valle cõstiterat, equitatum repente educit, ad explorandum levis armatura præmittitur. Lantgraviani signa promovent, tormenta displodunt: prælium equestre committitur: admiscentur utrinque expediti pedites. Quum diu esset dimicatum, & regij multitudine hostium premerentur; Palatini equus tormento ictus cadit, ipse vehementer in talo eadem pila vulneratur. Duce eo modo pugna excedente, & urgente hostium equitatu fit magna perturbatio regijs in castris. Non deest occasioni Lantgravius, & productis legionibus incumbit. Quum verò ab equitibus quæreret, quonã in loco essent hostes, & eos in Louffen esse, qui exploratum excurrerant, responderent: Victoriæ, inquit, milites omen accipio, postquam hostes in fuga esse nunciantur: id enim nomen Germanicè fugam significat. Neque inane eius nominis augurium fuit. Nam regiæ copiæ omnes nec tentato quidem certamine in longe turpissimam fugam coniectæ terga verterunt, gravi admodum Maximiliani Hessijque periculo, qui retentare, conglobareque suorum aciem, & conversa fronte se recipere conabantur. Ab ea victoria Vldericus, & Stocardiæ, & omnibus ferè veteris imperij sui oppidis incredibili populorum alacritate est receptus. Asperga, in quam Palatinus ex vulnere confugerat, biduo tormentis oppugnata deditionem fecit. Auracum postremò & ipsum altercatione militum, qui in præsidio erant, sine vulnere in potestatem cõcessit. Nec multò pòst quum Lantgravius Austrianæ ditionis fines ingressurus, atque inde demum impellentibus Gallis in Italiam pervasurus esse diceretur, Ferdinando regi pax data, deprecantibus Germaniæ regulis, ea conditione, ut Vldericus beneficiario iure ab Austriana familia ducto, ditione sua potiretur. Invidebant quidem Austriæ domus felicitati, sed eam exæquatis viribus incolumen volebant. Cæterum Lantgravius apud Gallos occultè invidia deflagrabat, quòd eorum auro instructus secus quàm magnis pollicitationibus se facturum ostenderat, in tanta occasione gerendarum rerum, represso impetu summæ spei victoriam omisisse videretur: sic ut præclarè constet, Ferdinandum una maximè pecuniæ inopia id vulnus accepisse, quum multis diebus ab Hispania necquicquam opem expectasset. Curarat enim Cæsar per mensarios certum auri pondus in stipendia militum, sed id aliquanto cunctantius quàm circumvento fratri in ea celeri-

tate hostium expediret, adeo vt victus exutusq; prouincia, pacem petere cogeretur: hostes tamen vt aliquid specie honoris Cæsaris nomini tribuere viderentur, tormenta bello capta remiserunt, & Virtembergensis iunior prouincialium studio insignis, ad declarandum studium suum in reliquum tempus, tributo tenui sibi imposito, nunquam se illaturum arma Austrianis principibus repromisit. Interea Clemens diuturno stomachi vitio tabefactus, sexto calẽdas Octobres moritur, anno Pontificatus vndecimo, ætatis verò quinquagesimo septimo. Inerat ei ab seuero ore gestuq; & sermone ipso grauitas naturalis, exculta, vti vidimus, per omnem ætatem ciuili æquitate, moderatione, & patientia insigni. Sed deerat in eo, qui fortasse in Leone fratre superfuit, generosi & liberalis animi vigor, dignus principe, et vti volebat existimari, Medicea stirpe progenito. Ea siquidem erat natura eius ingenij parsimonia & dissimulatione gaudentis, vt illiberalis & durus potius quã sæuus atq; maleficus esse censeretur. Neminem enim plane oderat, quum neminem adamaret, præterquam ab occultiore causa conciliatos. his certè vnis adeo intemperanter fauit, vt ad summos honores, aut ad summum authoritatis locũ, stabilesq; diuitias nullo pudore proueheret: multorum verò constanter obliuisceretur, qui ab optimis literarũ studijs, vetereq; obsequio commendationẽ & pręmia meruissent. Hos quidem perblandè appellabat, vt imagine gratiæ detineret, sed occultè oderat tãquam creditores. Et hercle nisi Gibertus literarum & virtutis amore incensus, vti erat in administratione Reipublicæ, optima eius sæculi sorte Clemẽti intimus, negantem cuncta præ durumq; principem molliendo fallendoq; ad beneficentiæ decus reuocasset, pręclara profectò aliquot, fœcundaq; ingenia dolore simul & pertinaci sterilitate perijssent. Dedit tamen omnia vel semper nolens, quæ suis parum benigna facie denegarat, et inimicis quidem sæpius & indignis: qua in re aliquando suspirans se miserum esse confessus est, quũ animus aut præsenti vtilitate inductus, aut ignobili compulsus metu, ad id inexplicabili necessitate, vel reluctante iudicio raperetur. Ex vno enim & triginta Cardinalibus, quos legerat in senatum, vix vnum atq; alterum probabat, quod eos præteritis honestioribus, nequaquam exquisito decoroq; delectu, vti desiderasse videri cupiebat, sed vi subita inter impotẽtes regum preces, armorumq; strepitum circumuentus & coactus edidisset. Cæterum qui occultare naturæ vitia, & studia hominum promereri expedita liberalitate nesciebat: eximiam certè laudem adsequebatur facilitate aditus, per urbana comitate, & populari quadam molestissimarũ rerum tolerantia: nunquam enim infimorum etiam hominũ vel preces, vel spes ipsas iratus, aut fastiditus abrupit. In eo quoq; enitebat, quod certè familiæ proprium fuit, rerũ prope omnium, præcellentiumq; artiũ notitia atq; censura singularis, eo admirabilior quòd nullis prope literis inniteretur, verum ingenio ad infimas artes sumptuariasque rationes adeo demisso hęrentiq;, vt opificum arcana subtilitatesq; operum nimia & propè turpi solertia scrutaretur. Et certè is fuit, quem nemo vnquam in paruis rebus fefellerit, vt obiter non sit mirum, si in magnis demum, quæ publicam salutem respicerent, sæpisimè fuerit deceptus. In grauiore etenim consilio omnem vim summæ eius prudentiæ fatalis auaritia penitus elidebat, vt pote qui in proferenda pecunia, quum opus feret, adeo suspensus & anceps tristi cunctatione torqueretur, vt in perleui momẽto gerendarum rerum occasio facilè deperiret. Hic vir profectò alioqui peregregiè cautus, et maximarum

marum rerum experiens, nequaquam vllo planè illustri vel expedito spiritu, vltima animi decreta promere, & consilia terminare didicerat: vti tum maximè publicæ salutis interfuit, quum ipso consultante non omnino improuisa clade obruti fœdè perijmus. Sed excusare eum hoc loco lubet, et profectò iuuat, tanquam non minore ignauia suorum ducum, quàm hostium perfidia in eas miserias præcipitatum, postquam excellenti demum consilio, ab insigni Cæsaris æquitate feliciter ducto, pacem pepererit, magnamque Italiæ partem luctuosa Hispanorum militum acerbitate liberarit: hoc certè honestissimo facto, in ipsa saltem morte, qua omnis inuidia facilè extinguitur, præclaram virtutis laudem meritus, nisi vti posthumus, patre crudeliter interfecto priusquàm ab vtero matris in hanc lucem ederetur, planè infœlix malè auspicatam & verè lugubrem Pontificatus sui memoriam reliquisset. Sæuum enim id bellum, & quo Roma funestius à multis seculis non sensit, pestilentia propè ineuitabilis, dira fames, & prodigiosus Tyberis auctus accumulatis cladibus excepere, adeo vt omnis ordo & denique populus vniuersus, diu expectata & demum audita eius morte, magnopere lætaretur, iocatique summa libertate nonnulli gratias agerent Curtio medico, qui firma vtentem valetudine, innatoque membrorum robore prævalidum, in multa spe longioris vitæ et nouis præceptis & commutata vitæ ratione, dubio procul occidisse credebatur. Laudauit eum in funere Laurentius Granius Signinus antistes Romana facundia, ita relatis in fatalem iniuriam cladium acceptarum causis, enumeratisque virtutibus, vt Cardinales Reipub. probè atq; opportunè consulturos diceret, si proximis comitijs Pontificem pari animi virtute, sed ea aliquanto fœliciore creauissent. Peractis in funere nouendialibus sacris Cardinales triginta quinq; conclaue sunt ingressi. nam pleriq; è prouincijs in vrbem ad comitia conuolarant. Eminebat inter omnes in toga candida Alexander Farnesius senatus princeps, quem per quadraginta annos senatorem, atq; omnes ætatis honore superantem Roma patria, præclaræ maiorum imagines, eximia atq; inueterata virtus, & præcellentes literæ magnopere cõmendabant, adeo vt Clemens, quum toties represso, & rursus erumpente morbo, omnem vitæ spem constanter abiecisset, eum sibi successorem testamento scripturum affirmaret, si Pontificatus hæreditate pararetur. Propterea Hippolytum Medicem etiam atq; etiã fuerit adhortatus, vt vnum omnino Farnesium collatis amicorum studijs, attolendũ ornandumq; susciperet, quãdo nemo in administranda Republica, & tuenda dignitate sacrosanctæ maiestatis eo potior esse videretur. Subinde asseuerans eius summi beneficij memoriam, vt in homine pernobili sanguine progenito, nequaquam esse perituram. Itaq; Medices & sua sponte, & suorum omnium hortatu, & amicorum Cardinalium propensione adductus, cũ Ioanne Lothoringo, quem propter morum similitudinem vehementer adamabat, adapertis sensibus arctè coniungitur. Hi duo longè nobilissimi totius ordinis, quum supra viginti senatores in suffragium adducerent, Pontificatum vti vellent & dare, & eripere poterant. Igitur vix paucis communicato consilio ad Franesium pergunt, eumq; primos comitiorum æstus pacato animo in cella expectantem aduoluti pedibus Pontificem salutãt. Consequuntur statim amici Cardinales. idem faciunt dubij; nec ipsi demum competiores & aduersarij diu cunctantur quin accedant, atq; eum veluti subita tacti religione protinus adorent. Nulla vnquam comitia à multis seculis maiore simplicita-

te, concordia, religione, inita peractaq; sunt, vtpote quæ ipsi Christiani nominis diui tutelares & principes, nullo liuore extracta fœdatáue, nullo corrupta ambitu, nulloque metu præcipitata haud dubiè rexerint, atque finierint. Paucis enim horis & ciuem optimum, & virtutis opinione lectissimum, vti optarat potius quàm sperarat, populus Romanus Pontificem accepit: & eo quidem vberiore lætitia & gratulatione, quod ipsum cœleste munus Dij immortales ad compescendam latronum & sicariorum audaciam, quæ in prouincijs & in Vrbe per interregnum eruperat, mira prorsus ac inusitata celeritate cumulassent. Non enim syngraphis suffragiorum obsignatis, & de more in sacratam vrnam coniectis, sed publico consensu, et præclara voce totius senatus Pontifex est renunciatus, coronatusq; demum triplici thiara desumpto Pauli tertij nomine, secundo Nonas Nouembres, qua die ab eo fœlici auspicio publica hilaritate percelebri in eius honorem nobilissimi Romanæ iuuentutis per Vaticanam aream simulachro equestris pugnæ edito iucundissimè decurrerunt. Hisdem fermè diebus quibus defuncto Pontifici nouendialibus sacris de more parentabatur, Aloysius Grittus Andreæ clarissimi Venetorum principis filius, in Transyluania vehementi multarum gentium coniuratione obsessus, interfectusque est. Venerat is e Byzantio missus à Solymano cũ amplissimis mandatis ad Ioannẽ Pannoniæ regẽ, vt Budæ consideret, tueretur in his regionibus Ottomannicũ nomen, consilijsq; omnibus belli et pacis interesset. Nolebat enim Solymanus contra Persas ad longinquũ bellũ profecturus quicquam in ea prouincia commoueri. Nam fama erat, Ioannẽ prouincialium cohortationibus inductum pacem appetere, & id demum agitare, vt quietem atq; otium a Germanis atq; Bohemis impetraret, ea condicione, vt dum vita superesset trãquille regno potiretur, ab excessu vitæ autem, iura omnia Pannonici regni ad Ferdinandi liberos transirent. Itaq; hisdem fermè diebus quibus Solymanus in Armeniam cõtendit, et Hariadenus cum valida classe in Italiam, atq; inde in Africam adnauigabat, Grittus Byzantio profectus in Valachiam superato Histro peruenit. Ducebat secum præsidij causa aliquot Turcarum equitum alas, atq; item eximiam peditum manum, in qua erant pleriq; Ianizeri ex numero prætorianorum: præterea multi serui liberaliter instructi, amiciq; & familiares Italici generis, & antè alios Hungari duo duces cum singulis turmis Vrbanus Batianus, & Ianus Docia: quorum numerus septem millium summam facilè implebat. nam & ingens lixarum turba cum insigni apparatu castrensi, militisq; camelis & impedimentis sequebatur. Valachia olim Mysia superior fuit, finitima Bastarnis & Getis, nunc ea in duas partes diuisa est, altera propinquior Histro Moldauia, altera verò quæ ad Pontum atque Boristenem vergit, Transalpina vocatur. In Moldauia imperabat Petrus, iam pridem certo fœdere ab Ottomannis in amicitiam receptus. Ab hoc Moldauo Grittus explicato Solymani diplomate prolatisque eximijs muneribus postulabat, vt sibi in Pannoniam contendenti, consilio opibusque adesse vellet. habere enim se mandata à Solymano ad Ioannem regem, vt de pace cum Germanis ageret, statumque eius regni maximè perturbatum componeret. Accepit dona barbarus, amicitiæ dextram iunxit, deditque fidem se vbi opus foret, neque Solymani causæ, neq; iure hospitij initæ amicitiæ defuturum. Nec multo post Grittus hac noua Moldaui societate auctior et elatior factus in Transiluaniam deflexit, edicta passim proponens, vt ad se proceres, ciuitatumque legati conue-

conue-

conuenirent, tanquam ad rerum omnium desceptatorem & arbitrum, legatumque Solymani, qui cum amplissimo munere regiæ potestatis singulas Hungarici regni controuersias esset cogniturus. Tantum enim sibi gratiæ apud Habraimum, Solymanumque parauerat, vt inusitata liberalitate fiducia que cuncta magna atque ardua eius industriæ, & virtuti committere minimè dubitarent. Erant in Gritto Byzantij nato, educatoq; inter Turcas, exquisitæ artes conciliandis barbarorum animis. nam eximio splendore vitæ, multa largitione, frequentibus epulis, cultu demum incessuque, & illustri præsertim eloquentia aulæ proceres cœperat, ipsumq; præcipuè Habraimum, summa Solymani gratia conspicuum, nec obscurè Christiano nomini fauentem, adeo fœlici familiaritate sibi adiunxerat, vt ex multis mercaturæ monopolijs publicanus effectus, se ingentium vectigalium redemptorem profiteretur. Sed Andrea patre Venetijs ad principatum euecto, mirum in modū authoritate atq; opibus creuerat, vnde profusiore indies sumptu, sese vti ampliori Fortuna dignum ostentabat, vsque eò largitione progressus, vt suburbanam villam in morem nostrum luculenter ædificatam, cum multa hortorum amœnitate, Habraimo ad voluptarios secessus dono daret, in quam & ipse Solymanus, cum Habraimo oblectationis causa, priuato desumpto habitu transibat. hinc ei à Turcis Beogli pernobile cognomen inditū, quod principis filium sonat. Nam domus eius adaperta omnibus à legatis multarum gentium, maximorumq; regum speculatoribus frequentabatur. Erantq; specie, aut quæstu mercatores, qui venales gemmas, resq; ingentis pretij Solymano dignas afferebant, eoq; vnò interprete & arbitro vtebantur: quoniam in indicatura cognitioneque gemmarum, quarum studiosissimus erat Solymanus, acre iudicium adferebat. Secutus demum Habraimi castra, & ab eo in Pannonia relictus, non modo procuratoris diligentissimi, sed & optimi ducis decus promeruit, quum Ferdinandi regis exercitu fortiter repulso, Budam cum magna gloria defendisset. Hinc eum Ioannes rex quæstorem regni fecit, ornauitq; Antonium eius filium sacerdotio Agriensi maximè opulento. Quo rerum prouentu elatior factus, spes suas ad immoderata atq; ardua exitiabili ambitione prouehere cœpit. Nam Byzantium reuersus, producente laudenteque Habraimo, in colloquium de grauissimis rebus, quod nemini nostrorum hominum anteà licuit, cum Solymano deuenerat. Nec deerant qui eum crederent magnis pollicitationibus inductum, aliquando abiurata religione Christiana, ad Mahometis sacra defecturum, vt inter purpuratos, qui Vesirij Bassæ dicuntur, adscriberetur. quod nequaquam verisimile nobis videtur. Quis enim arbitrabitur eum virum, qui in omni vitæ decreto pius & generosus extiterit, immani flagitio nomen suum fœdare, & patrem grandæuum senem, sua gloria & merita fœlicitate perfruentem, inflicto tanto vulnere ad mortem adigere voluisse? Quando etiam præclarè constet, asportatis thesauris, vt à periculosa barbarorum tyrannide sese incolumi existimatione subduceret, fortunas suas in Pannonia collocare cupiuisse, vbi inter Christianos singulari cum dignitate summaque securitate degeret, subindeq; se totius Pannoniæ præfectura potiri posse sperarct, si rex aliquo fatali casu esset interceptus, quum haud dubiè beneficiario rege extincto Solymanus maiorum exemplo regnum in prouinciam esset redacturus. Hac inusitata cupiditate imperiū militare & magnas opes affectantem Hungari, in primis quos diximus Batianus & Docia adulando cohortandoq; magis

& magis incitabant. Hi iampridem malignitate eorum ingenij à regis amicitia discesserant, sequebanturq; Grittum Solymani fauore subnixum, vt eo authore et regis ęmulo nouam sibi apud suos dignitatem pararent. Regiæ siquidem maiestatis nomen, veluti collega imposito, vehementer imminui, conuellique maximè cupiebant. Erat Docia præfecto Transyluaniæ admodum infensus, quòd sibi in quadam altercatione vociferanti genam pugno contudisset. Is erat Americus Cibachus episcopus Varadinensis, vir singulari nobilitate, summa potentia, præcellentiq; virtute, cui Ioannes secundum regiam dignitatem, primum honorem detulerat. nam & rex ipse sub Ludouico Transyluaniæ præfectus, quem Vaiuodam vocant, multis annis extiterat, ita vt in vnius Americi fide virtuteq; opes suas collocasse videretur. Igitur Americus Gritto prouinciam intrante, quum tardiùs & cunctantiùs iter facere, & parum eius aduentu commoueri, veluti despecto Solymani imperio diceretur, Gritti animum vehementer offendit, qui præclaro initio existimationem suam egregia prouincialium voluntate, præfectiq; obsequio excitari, confirmariq; volebat. Etiam fama erat Americū, Christiano animo ab amicitia Turcarū plurimum abhorrere, neq; pati vt Turcæ prouinciæ finibus insuescerent, vt potè qui vigilanter & strenuè cauendū arbitraretur, ne prouincia viris & equis abundans, rerumq; omniū & auri præsertim, fruticis modo passim nascentis, maximè opulenta, in potestatem Mahometanorum hominum deueniret. Consederat ad oppidū Braxouiū Grittus, quū pluribus nuncijs affertur, Amiricum aduentare, castrametatumq; inde decem millibus passuum apparare sese, vt cum ornatissimo comitatu in colloquium deueniret: habebat enim secum multas equitum turmas militariter instructas. Nam Hungari ciuitatum antistites, ex sacris reditibus valde opulenti, vetere instituto alere equites, ductareq; eos in aciem aduersus Turcas solebant, quum valde decorum putarent religionis causam à sacratis maximè ducibus defendi. Sed tum præcipuè finitimi quiq; proceres liberaliter adornati ad Americum concurrerant, vt antistiti summæ dignitatis, & præfecto, cuius imperio paruerent, officij causa frequentes adessent, adeo vt is comitatus iusti propè exercitus speciem præberet. Ea res Gritti ingenium vehementer commouit, quasi apertis in campis, veluti cum hoste, spectantibus copijs esset colloquendum. Enata enim erat inuidia, lethale malum, dira alieni honoris obtrectatione, quum hic singulari & planè Turcico fastu parem pati nollet, & ille contumaci libertate, nobiliq; proposito superiorem in prouincia sua minimè passurus esse videretur. Quum e conuiuio discedens Grittus concepta ira fremeret, & his non obscurè minaretur, qui imperijs suis minimè paruissent, tegumentum capiti detraxit, quod erat Turcarum more oblongum ex pretiosis Scythicarum Sibellinarum pellibus, manibusq; dilatans, hoc inquit, duo capita non capit, necesse ergo est vt vni tantùm coaptetur, idq; rursus capiti imposuit. Eum sermonem Ianus Docia ad vindictæ suæ occasionem excipiens, rectè, inquit, assimilas Gritte, nam & hæc quoq; prouincia duos ex æquo præfectos & dominos capere non potest, nec tu herclè iure tuo potestatis ac imperij vnquam potiere, nisi hodie expedito virilique decreto, & tuam & Solymani causam defendis: Americum profectò, illam inquam immani superbia belluam non nosti, cuius ego feritatem ac insolentiā si iusseris celerrimè frangam. Solymanum enim odit, nec regi parcet, & nomē tuum contemnit, vt potè qui nō obscurè ad regnū aspiret, & decere ait, vt Transyluanię pręfectus in

regium

regium nomen adoptetur. Quoniam in his terris Decebalus Dacus aliquando regnauerit, quem Romanæ vires, & Traiani virtus ægrè subegerint. Puta hoc homine neminem inflatius & arrogantius de se prædicare, neminem astutius & simulantius amicitias colore. Dona quidem afferet ad beneuolentiæ speciem, atque etiam dextram perfidia potius quàm fide præstantem iunget, vt quum prætergressus fueris edictis ac imperijs tuis illudat. Dignitati profecto, fœlicitatique tuæ hostiliter inuidet, quòd in Pannonia belli & pacis leges sis daturus, & quum regnum præclarè affectet, te vnum maximè timendum arbitratur, ne eius consilia perturbes, authoritatem frangas, & denique temeritatem atq; audaciam castiges. Non ferendus hercle tibi est hic æmulus & contemptor, atque etiam iure optimo tollendus, vt nominis tui dignitatem in limine operum tuorum, petendæque gloriæ aditu tueare. Nihil enim obtrectatore socio & occulto hoste periculosius, quem præsertim in tergo sis habiturus. Nam quum ex occasione animi libidinem nudauerit, insidiosius demum atq; lethalius nocebit. At Grittus vbi hæc ad animum admisit, iam planè turbidior factus, maturandum, vtendumq; imperij viribus censet: Dociam collaudat, gratiamque egregij studij erga se breui relaturum pollicetur, si aliquo insigni facinore edito, Americi superbia contundatur. Ferunt Grittum nihil omnino durius statuisse, quàm vt Americum quoquomodo comprehenderet, vt demum Turcico more cathenis vinctus, sub custodia Byzantium mitteretur: prouinciam autem regendam traderet Hieronymo Lascho Polono, qui maximarum legationum honoribus functus, Byzantij, & in Gallia egregiam fidelemq; operam Ioanni regi præstiterat, in eam spem tot aditis asperrimorum itinerum periculis, vt sicuti sibi promissum ferebat, Transyluaniæ pręficeretur. Sed Ioannes quum se pro Hungaro Polonum hominem peregrinum, nec Hungaricè satis loquentē, nisi periculosè vel incōmodè ferocissimis gentibus præficere posse iudicaret, necessitate quadā Americum prætulit, adeo vt Laschus, qui ingenio multarū rerum vsu, & exquisitis literis instructo, præaltos spiritus gerebat, in ea repulsa nullā vel honestorum verborum excusationē reciperet, & se deceptum et elusum ab rege grauissimè quereretur. manebat tamē in officio, & quorundā oppidorum quæ rex dono dederat, in Sarmatię finibus possessione potiebatur, sed non obscurè alienatus interea sese Gritto in familiaritatē clientelamq; dederat, vt Solymani auspicijs alteram Fortunam experiretur, & regi iterum minus familiariter industriam suam, & virtutis dignitatem ostentaret. Cæterum Dociæ separatim ab Vrbano Batiano, iussu Gritti validissima Turcarū ala, & in primis Hungarorū turmæ traduntur. Is noctu à Braxouio maximè occultus discedit, & ad castra Americi repentinus aduolat. Quū paulo antè per Hungaros speculatores didicisset, eū patentibus in campis vitādi æstus causa iuxta pagum tentoria collocasse, & vt in nullo metu, sine vigile, & sine custodia militari, cum pueris & familaribus in tabernaculo pernoctare, comitatum verò eius vndique diuersos in pagos esse dispartitum, ita vt tot equites non facilè coire possent, quum etiam edicto in crastinum diem profectioni sese compararent. Ita Americus ignarus suæ sortis, quum inimicos contemneret potius quàm timeret, à Docianis satellitibus opprimitur. Iacenti & vix dum à cubicularijs experrecto, quum latè inuadentium equitum fremitus & clamor audiretur, ipse Docia caput detruncat, castra omnibus in locis trepidatione luctu & fuga complentur: Turcę equos ornamentaq; diripiunt, exci-

tantur proximiores, cunctiq; demum Turcis agnitis, inermes discinctique in multa rerum omnium conturbatione profugiunt. At Docia tanto patrato facinore Braxouium reuersus, Americi caput ab auricula manu suspensum Gritto spectandum defert. Aderat Laschus eius consilij & cædis prorsus ignarus, qui quum in re atroci & subita, vt sæpe fit, omnem simultatis memoriam naturalis misericordia superaret, & ob id indigna inimici morte minime lætaretur, conuersus ad eum Grittus, an tu, inquit, Lasche non agnoscis hoc derasum caput? magni quidem viri est, sed ambitiosi, contumacis, & maxime superbi. Ad id Laschus, qui contracto & tristi vultu inhorruerat, tale mihi, respondit, non est visum, quum suis in humeris conspiceretur; veluti qui plane id crudele factum non probaret. Tum vero omnis in Gritto verborum ac animi sæuitia refrixit, adeo vt non sine quodam pudore iam pœnitere videretur, statimq; subiungeret, Americum quidem iure cæsum esse, sed eum capi potius quàm interfici cupiuisse. Nec mora pleriq; Hungari Turcæq; discedunt ad occupãdos Americi thesauros, qui in remoto inde oppido seruabãtur. Cæterũ vbi de eius cæde fama percrebuit, propinqui prouincialesq; ferme omnes incredibili dolore cõcepto aduersus Grittũ coniurant, vindicandam armis sacrosancti atq; optimi antistitis mortem decernũt, ipsique publico decreto Siculi, et Saxones per Colonias Transyluaniæ antiquitus inserti, & Podolij Semisarmatæ ad ferendam opem euocantur. Nunquam vllæ gentes pro salute sua & publica dignitate ad propulsandam iniuriam, vel intentiore studio, vel grauiore impetu, vel maiore celeritate ad arma concurrerunt. Paucis enim diebus supra quadraginta milia peditum & equitum coiuere, adducente Gothardo Saxonicæ stirpis, in ea prouincia claro, Stephanoq; præcipue Mailato duce electo, qui vnus maxime Americum percolebat, & in luctu publico princeps, nefariæ crudelitatis authores latronum more persequendos puniendosq; censuerat. Porro Grittus, quum tantus iratæ multitudinis tumultus cum ingenti armorum strepitu, vel ex remotis regionibus fama atq; auribus sentiretur, incertus quid faceret, ad oppidum Mages expeditis itineribus se recepit. Oppidani quum Turcas ab edito conspexissent, nullo modo adduci poterant, vt portas aperirent, tamen Dociæ et Batiani cohortationibus id impetratum est, ut in inferiorem oppidi partem copiæ omnes reciperentur, ipsi vero in æditiora sese resque suas subducerent. In colle enim erat templum cũ sacratis ædificijs peramplum & excelsum, quod arcis speciem spectãtibus præbebat. Gritto id erat consilium, vt refecto muro adiectisq; nouis munitionibus, & comparato commeatu tantisper se teneret, donec auxilia conuenirent, quibus in condita hostium multitudo, acri et repentina eruptione pelleretur, atq; inde ipse vel amissis impedimentis superato Tissa amne, qui olim Tybiscus fuit, in Pannoniam euaderet. Erat fere undiq; cinctus, hinc Danubio & Tybisco magnis fluminibus, inde Hercynia sylua, quæ non facile penetrari poterat, ita vt nullum nisi redeundo ad Moldauiam effugiũ patere videretur: sed eum receptum vti fugæ persimilem, nequaquam pro dignitate sui nominis esse statuebat, quando mori prestaret quàm indecoro deformique reditu demandatum legationis munus deserere, conuertereque id iter ignobili metu, quod tanta hominũ opinione suscepisset. Itaque dum impigre ad munitiones materiam comportari iubet, aggerem extruit, ad laborem suos adhortatur, nunciosque simul plures et tabellarios ad impetrandam opem in amicas regiones dimittit, superueniunt hostes terribili

cla-

clamore edito munitiones adoriuntur, temeritate tamen ac audacia potius quàm ordine & bellica ratione. Propterea non terretur Grittus per sagittarios Turcas, sclopettariosque maxime Ianizeros rem gerit, multos vulnerat & interficit: ita hostes qui sine apparatu tormentorum accesserant, ad murum sagittis confixi, & glandibus traiecti repelluntur. Eo accepto detrimento Mailatus belli rationem commutat, obsidionem instituit. Docet si leviter tantum lacessant, brevi hostes sine ullo ipsorum vulnere in potestatem cogente fame deventuros. Ita distributis per intervalla copijs, late oppidum corona praecingitur. Interim in tanta auxiliorum expectatione versantem Grittum, ac omnia obsidionis incommoda forti animo sustinentem invasit morbus, eò gravior: quoniam nihil omnino de auxilijs afferebatur. Nam Ioannes qui aemuli incommodo atque periculo non obscurè laetabatur, quum tot gentibus aequissimo iure ad arma consternatis, nisi summa eum invidia & periculo obsistere posse iudicaret, alam tantùm equitum ab aestivis evocarat, quae lentis itineribus in Transylvaniam mitteretur. Balibeius etiam & Halis, Belgradi, Samandriaeque praefecti, malignitate simul & ignavia, neque provincia excedere, neque Danubium transire iniussu Bellerbeci magistri equitum sibi licere perscribebant. Ipse quoque Laschus ex socio alieni periculi spectator factus, quum paulò antè discessisset, ut equites cogeret adduceretq; maturaret, studium suum extenuata fide remiserat, & Megeiani qui aliquandiu pacati constiterant, perseverantia suorum obsidentium, & Turcarum incommodis invitati ex superiore loco praeliabantur, & iam alimenta defecerant. His tantis circumventus malis Grittus per Hungaros dabat operam profusè largiendo, ut Transylvanis magno auri pondere distributo, in Pannoniam abire permitteretur, sed omnem avaritiam in efferatis dolore animis vindictae libido superabat. egit demum separatim cum Muldavo, ad quem hospitalis amicitiae iure suppliciter opem implorans gemmas & uniones dono miserat, ut loci custodiam à suis laxari iuberet, & se cum liberis ex composito erumpentem, in pacatum abduceret. Paulò ante etiam a Batiano erat desertus, qui in eo metu è castris hostium significantibus & eripientibus quibusdam veteribus amicis fuga sibi consuluerat. Itaque dubia spe, & urgente fatali necessitate, ad condictam horam ab ea porta, quae ad Moldavos ducebat, erupit, dextra Solymani diplomata praetendens: sed barbarorum fraude nequaquam inventis Moldavis, in Franciscum Scendenum incidit Americi propinquum, & Mailati maximè familiarem. Hic primus omnium contumelioso ululatu tegumentum illud capitis è Sibellina pelle pretiosum rapaci manu insolenter invasit, eumq; morbo invalidum & nihil resistentem immissis equitibus comprehendit. Tum verò à Transylvanis horribili clamore sublato, eius comites copiaeque & Turcae praesertim caeduntur, atq; ita undiq; vertuntur in fugam, ut cuncti ferè in eo tumultu admodum cruento, quum indagine ingentium copiarum clauderentur, interfecti captiq; sint. Servavêre tamen Turcas quantum licuit Moldavi, sed eos demum infesta latronibus itinera equis & armis exutos exceperunt. At Grittus quum ante praetorium armatorum corona circunseptus interrogaretur, cur Americum iussisset interfici, nihil se tale unquam imperasse constanti animo, & gravi fronte testatus est. Conclamantibus verò cunctis ut ea hostia Americi manibus mactaretur, Mailatus eum Francisco ad supplicium tradidit, atq; ita caput ei ingenti machera detruncatum est. in eius cruore

procceres, & propinqui penulas militares solenni cerimonia more gentis intinxerunt, ut diu secum exactæ vindictæ memoriam deferrent. Sed Ianus Docia maiore ira, & graviore supplicio affectus, discerptusque est. Gritti liberos nemo nostrorum hominum amplius vidit, sed non desunt qui eos adhuc vivere apud Moldavum dicant, veluti grandi pecunia ab avo principe redimendos. Quum Gritti truncus a carnifice nudaretur, loculus in femorali cum gemmis immensi pretij repertus est, adeo ut ea omnis præda aureorum nummum quadraginta miriadas superasse dicatur ab his, qui domesticum Gritti apparatum in rationes vera æstimatione contulerunt. Nec multo pòst & ipse Laschus à rege Budam evocatus, non mediocre vitæ periculum adijt, quũ in quęstione sub tormentis Gritti consilia explicare cogeretur. Sed is demum deprecante pro eius salute Sigismundo Sarmatiæ rege, custodia eductus, é regia aula in Poloniam profugit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXIII.

ADEM æstate Solymanus Turcarum imperator, effusis ultra Euphratem ingẽtibus copijs adversus Tammasum, magni Hismaelis filium, bellum suscepit, validaque simul instructa classe invasit Africam, occupandæ Siciliæ atq; Italiæ maximé opportunam. Conceperat enim ingenti spiritu totius orbis imperium, facile Alexandri magni potentiam æquaturus, uti ab Europa metu liber, atq; omni solutus cura, post quâ in eo diro insanoq; Christianorum regum dissidio, consilia nostra nequaquam recta & illustri ratione ad pietatis gloriam, & publicæ salutis nomen, sed impio quodam livore ad intestinam perniciem vertebãtur. Franciscus enim eo animo pacem ferebat, quo bellum gesserat, indomito, contumaci, & planè invicto, haud dubiè ad repetendam Italiam iterũ vividæ virtutis, & totius Gallię virium periculum facturus, si Carolo Cæsari distrahendis eius opibus, alicundè gravis hostis incumberet. Idem quoq; Britannus spectabat, quum iam pridem Cæsaris cognatione atq; amicitia, uxoris repudio fœdissimè violata, à Romani Pontificis authoritate discessisset. Ioannes item in Pannonia Turcarũ præsidio tutus erat adversus Ferdinandũ in eo Germaniæ motu ægre Lantgraviana arma sustinentem, & rex Polonus cum Moscovitis & Tartaris bello cõtinenter occupatus, his quę sibi cum Solymano manebant inducijs fruebatur. Tuebantur & Veneti veterem pacem, adeo ut Solymani amicitiam religiose admodum colere viderẽtur. Neq; in ipso Clemente Pontifice tantũ inerat pręclaræ authoritatis, ut eum restinguere odia, & dissidentes componere facile posse sperandũ foret:

nam

nam Massiliæ apud Franciscum nudatis ægri animi sensibus, commemorando & deflendo communes miserias: ita cogitationes suas protulerat, ut vindicandis iniurijs occultè consilia à quiete penitus aliena cum rege miscuisse crederetur. Cæterum Persici belli causas ab ipsis usq; avorum odijs repetitas, & eventus mutuis cladibus memorabiles, suo loco narrabimus. Invadendæ verò Africæ author & cōcitator extitit Hariadenus Mithylenæus vetere Horucij fratris cognomēto Barbarussa à nostris appellatus. is in Numidia proxima Mauritaniæ Algerij regnum à fratre anteà partum adeo frequentibus victorijs amplum clarumq; reddiderat, ut nostri æquè ac finitimi Pœnorum reguli, & vagi Numidæ, eius opes atq; audaciam magnopere timerēt, et Solymanus ad fortissimi viri famam iam publica virtutis cōmendatione illustrem frequēter excitaretur. Non alienum erit ab instituto opere breviter recensere, quibus artibus Mithylenæi fratres ab una tantū prædatoria bireme ad regium fastigium irrepserint, ut hinc quoq; in hac rerum humanarum varietate colludentis Fortunæ ostenta posteri mirentur. Igitur patre Græco, atque eo Mahometis sacra secuto, in insula Lesbo geniti, quum inopiam domi ferre non possent, arrepta bireme spes suas omnes mari commiserunt, sese Camali archipiratæ in disciplinam tradentes. Sub hoc Camale Horucius, qui uti natu maior ad se ducis nomen trahebat, cum Hariadeno multa præda, multisq; servis atq; navigijs adauctus: ac demum ascitis in societatem minoribus piratis prædabundus in Mauritaniam pervenit. Eo tempore Algerij regulus cum fratre armis de imperio contendebat: hic quum Numidas equites, qui hodie Arabes appellantur, pretio sibi in auxiliū ascivisset: alter opportuno novæ gentis adventu magnopere lætatus, pecunia cum Horucio transegit, ut se defendendum susciperet, paucisq; diebus Horucius cum valida manu sclopettariorum, quibus præcipuè Numidæ terrentur, eo impetu gessit atq; confecit bellum, ut Turcarum nomen cum Numidis, tum, Mauris omnibus terribile esset. His rebus gestis, uti erat ingenio validus, viribus pollens, & regni maximè cupidus, quū eo bello comperisset Mauros per se inermes, ignarosq; militiæ, ac ingenio mobiles, nullaq; inter se stabili cōcordia nixos, facilè per partes opprimi & subigi posse: Numidas verò vagos, et inter se dissidentes, vel in amicitiā trahi, vel si abnuant nullo propè negotio sustineri, improvisò fidem abrupit, repenteq; hostis factus, quos cœptis suis adversari posse putarat facilè sustulit, breviq; post sævitiam liberalitatē exercendo Algerij regno potitus est. Nec multo post finitimū quoq; regulum Circello imperantem vi dolisq; aggressus expulit. distat Circellum, antiquis Carcenna colonia vocatum, ab Algerio, quod Iulia Cæsarea fuisse dicitur, ad occasum sexaginta passuum milibus, antiqua ad portū mole, & operoso aquæductu, multisq; Romanæ magnificentiæ vestigijs adhuc insignis. Inde & ab Algerio mare undiq; infestum reddebat, & in mediterraneis cum expeditis cohortibus evagabatur: ita militiæ munera cum fratre alterna sorte partitus, ut nihil terra, mari've pacatum relinqueretur. Ab eo rerum successu, ut regni fines aliquāto latius proferrentur, Bugeam magno apparatu invasit. Hispanis, qui in præsidio erant, ad summas rerum difficultates redactis, nec prius abstitit tam forti incepto, quàm ei dextra manus tormenti ictu abrepta est: inde ferream sibi fecit, qua ad cubitū religata multis in prælijs postea feliciter est usus. Nam Algerij non contemnendum Hispanorū exercitum Didaco Vera duce circumventum fusumq; delevit, & aliquanto post Vgonem

Moncatam, qui veteranos Hispanos ab Italia transportarat, egressum in litus, iniquo nostri loco cõmissa pugna compulit in naves, subortaq; tempestate copias fere omnes luctuoso naufragio fluctibus eiectas crudelissimè trucidavit, aut ad remum trierarchis distribuit. Ad extremum immodicæ spei plenus, & rerum proventu factus audacior, quum Tremisenij regem, amicum, sociumq; à Carolo appellatũ, regno expulisset, immineretq; Orano, Portuiq; magno, quæ Hispanorum præsidijs tenebantur, Punica simul & Christiana arma, adversum se concitavit eo bello, uti suo loco memoravimus, superatum, & fuga in solitudines evadentem Hispani, Mauriq; equites consecuti cum paucis ex familiaribus interfecerunt. Horucij caput in Hispaniam transmissum circumlatumq; in lancea, populis præsertimq; maritimis insignem attulit lætitiam, quòd sublato prædonum rege diu exoptata securitas litoribus reddita videretur. Sed Hariadenus neq; spiritu, neq; bellica laude Horucio inferior, acclamantibus militibus imperium suscepit. Is non modò regni, sed virtutis, & deniq; artium cogitationumq; omnium, quæ in fratre eximiæ fuerant, hæres factus, adoptatusq; etiam in fratris cognomen, ad imperium totius Africæ aspirare cœpit: ratus ea, quæ parta essent, animo suo minora angustioraq;. Itaq; arma proferre, Mauris & Numidis terrori esse, modò cum his pace ac inducijs uti, modò bellum gerere. porrò aucta classe Hispaniæ, Sardiniæ, ac Balearium oram prædari, asciscere sibi novos piratas, clarus æquè ac formidolosus finitimis esse. Hęc audentem & molientem nusquam Fortuna destituit. Nam Hametem Numidam magni agminis ducem sibi infestum, per insidias interfecerat, & ad Cocum oppidum Benchades inter regulos Numidas longè clarissimus multis prælijs superatus, in solitudines abscesserat, Amidamq; in finibus Tremisenij regni adeo frequentibus detrimentis attriverat, ut sedes mutare, ac in interiora profugere cogeretur. Mari quoq; ea Fortuna res gessit, ut Vgo Moncata supra Sardiniam nocturno prælio victus, graviterq; vulneratus, amissis aliquot triremibus vix effugerit, & Portundus Hispanicæ classis pręfectus, amissa fœdè classe cum filio impigro iuvene fuerit interfectus. His captis triremibus, quum aliquot etiam, quum Siculæ, Neapolitanęq;, tum Venetæ rostratæ, varijs interceptæ casibus accessissent, maximè validus atque terribilis esse cœpit, auxitque sibi virium atq; animi famam ipso Andrea Auria ad Circellum repulso, quum ille oppido tam fortiter expugnato, quàm fœdè amisso, ad quingentos milites disciplinæ oblitos, nec Turcarum eruptionem sustinentes amisisset, duæq; tum onerariæ Ligusticæ, dum ad Circellum cursum haberent, onustę armis, milite, commeatu supra Populoniam, quòd ingentem Genuæ luctum peperit, expugnatæ atq; demersæ. Postremò arcem scopulo impositam, Algerio urbi imminentem, defensamq; per aliquot annos ab Hispanis, summa vi adortus cœpit atq; delevit, ruinis profundo mersis, & iacta mole, ut percommodus regiæ urbi portus adderetur. Quum hac rerum gestarum fama floreret, Solymanus è Pannonia reversus, ad eum legatos misit, qui evocarent, summosq; honores & maris præfecturam Byzantium venienti pollicerentur. non sustinebat enim animo Solymanus ignominiam in Peloponneso acceptam, quum præfectus classis Himerales adeo fœdè profugiens, Coronem & Patras, castellaq; item Naupactei sinus Aurianæ classi expugnanda reliquisset. Ipsi quoq; purpurati Bassæ, & eorum princeps Habraymus in consilio & valida classe & perito strenuoque duce opus esse differebaut, non modò ad

dò ad

dò ad recipiendam Coronem, quæ tum terra marique segniter obsidebatur, sed etiam ad tuendam veterem existimationem, quando Baiazetes ad Methonem victor navali apparatu Christianorum ferè omnium classes anteisset, & tum fama erat Auriam, qui obsessis opem ferret, cum amplissima classe in Græciam è Sicilia traiecturum. Et certè unus ipse Hariadenus inter omnes eminebat, quem ætate & maritimarum rerum usu, vigoreque animi, & parti propagatiq; regni gloria, Auriæ parem dicerent, censerentque unum omnino cum Christianis classibus opponendum. Ita Sinas unus ex intimis ianitoribus ad eum legatus mittitur, advehitque eum celeri trireme Mangalis pirata Rhodi præfectus. Is ubi in Mauritaniam pervenit, ab Hariadeno summo cum honore susceptus est. audita legatione Hariadenus incredibili lætitia afficitur: inde haud inani spe concepta potiundæ totius Africæ, si colloquendi cum Solymano potestas fieret, ut quinam in Africa rerum status, & quantæ Christianorum classes, quive animi & dissensiones eorum essent, apposite atque ordine doceretur. Itaq; Agim virum fortem, & Ramadã Celebim patruelem suum Algerio præficit. his Asanem filium duodeviginti annos natum commendat, classeque circiter quadraginta triremium biremiumque instructa proficiscitur: circa verò Tyrrheni maris oram adeptus aliquot Ligusticas naves, quæ ad coemendum frumentum in Siciliam cursum habebant, difficili & maximè cruento prælio eas expugnat & incendit. qua in pugna Delisufum piratam opulentum ipsius Hariadeni dolo interfectum ferunt, ut eius triremede Venetis capta, quæ erat eximiæ celeritatis, itemque servis atque pecunia potiretur. Inde conversus ad Iluam insulam, Rium in ea oppidum nocturno prælio capit, atque omnibus Riensibus in servitutem abductis, ingenti onustus præda Byzantium pervenit. Deductus est à principibus aulæ ad Solymanum, ab eoque lætissimo vultu est susceptus, vel ob id quod dono dabat, quos insigni cultu produxerat, aliquot pueros decora facie, itemq; lectissimas virgines, eunuchosq;, & Libycas feras, leones & pardos. Porrò reliquis diebus quum de gerendo bello, & de tota ratione Punicarum Christianarumq; rerum dissereret, aliquanto quàm solebat rarius & difficilius admittebatur. Suborta enim erat invidia crescentis dignitatis semper comes, ita ut pleriq; dicerent, non esse Ottomannici moris homines è piratarum ordine latrocinijs infames, regiæ classi præficere: non defuisse unquam, nec defuturos ex principis aula, qui virtute, magnitudineq; animi, & deniq; optimis artibus valerent, & ad proferendum Turcicum nomen terra mariq; fortiter atque feliciter operam præstarent: occupasse illum in Africa contra fas & æquum, hoc est dolis ac insidijs aliena regna, impijsq; armis semper esse persecutum regulos, & gentes quæ Mahometem colerent: nullos profectò ei certos deos esse, nullam fidem, utpote qui vanissimo, atque eo quidem paternæ religionis desertore, patre Græco genitus, ab ineunte ætate prædo immanis, & publicus humani generis hostis extiterit. Quum hæc efferentur Hariadenus facilè intellexit quàm importunè abesset Habraimus, cuius amicitiam exquisitis officijs, annuisque muneribus colere erat solitus. Is eo tempore ad Persicum bellum profectus in Comagena ad Alepum hyemabat, Euphratem ad prima Veris signa traiecturus. Solymanus tamen per Aiacem & Casimum Bassas respõdit, eius suscipiendi negotij summam ad Habraimi iudicium deferendam videri; quòd eius præcipuè hortatu suasuque è Mauritania esset evocatus. Proinde si quid impetratum vellet, ad

cum in Syriam proficisceretur, ut ex eius authoritate atq; sententia, quæ in rem forent decerni atq; apparari possent. Eo modo in Syriam relectus, quanquam non obscuro repulsæ nomine existimationis suæ iacturam facere videretur, id tamen dissimulanter tulit, atque eò terrestri itinere omnino pervolandum esse iudicavit. vir enim novi belli noviq; imperij maximè avidus, neque ætati neq; labori parcendum putabat, quominus Amani montis iuga, vel tum obsessa nivibus, transiret. Erat tum Alepi Habraimus: is singulari cum honore susceptum, & in colloquijs de genere atque ordine gerendi belli occupandaq; Africa disserentem, ita admiratus est, ut neminem eo peritius atque felicius, mari gesturum bellum arbitraretur, Solymanoq; demum rescriberet, in Hariadeno ingenium vigere omni bellicę virtutis laude cumulatum. Propterea ipsum rectè facturum, si in gravissimis consilijs ei viro fidem adhibeat, honoris causa inter Bassas annumeret, atque ei universæ classis imperium tradat. Eo modo Hariadenus Habraimi mirifica voluntate Solymano commendatus Byzantium redit, suscipiturque propensissimis animis: nam tanta erat authoritas & gratia vel absentis Habraimi, ut omnium planè voluntates sermonesq; adulatione vel metu ad nutus eius tanquam ad summa imperia verterentur. Advexerat secum Algerio Hariadenus Roscetem Pœnum, Muleassis, qui Tuneti imperabat, regis fratrem, pulsum domo aliquot ante annis, & ex calamitate ad se profugum, uti mox dicemus. huic facilè persuaserat, ut unà Byzantium veniret: fore enim ut se authore duceq; à Solymano in paternū regnum reduceretur. Itaq; hoc Roscete in occasionem Africani belli purpuratis ostentato, multisq; de suscipiendo bello disputationibus habitis, ad Solymanum introductus, in hanc sententiam verba fecit: Quod Ottomannis Cæsaribus ad supplicandum ingredientibus templum, præclara voce precari sacerdos solet, id unum & ego tibi precor, Solymane, scilicet ut memineris, progenitores tuos hoc tibi imperium, quo nemini maius atque opulentius dij dederunt, iustitia & pietate peperisse. hac enim via euntes nusquam fefellit Fortuna, & tu hactenus ita institisti vestigijs, ut facilè supra eorum nomen & gloriam sis provectus, quum inter tuos iustitiam coleres, & quod veræ pietatis est munus, adversus religionis nostræ hostes bella continenter gerenda, æternæ spe laudis incensus arbitrareris. Itaque captum est Taurunum, expugnata Rhodos, trucidatus in acie rex Hungarus, bis evastata incensaq; Germania, adeo ut Carolus, quem tibi Christiani imperio & virtute parem volunt, quum ingentibus nationum ferè omnium auxilijs niteretur, armorum tuorum strepitu terrefactus pugnam detractarit. Sed quoniam ulla imperia quantumvis ampla, aut ullæ vel perillustres victoriæ, nec excelsi animi magnitudinē implent, nec gloriæ satietatem adferre possunt, idcirco adversus Parthos, Persasque victricia signa præmisisti, ut eæ gentes quæ à divinis legibus impiè defecere, expiatæ veluti sacris armis, & deniq; victorijs tuis lustratæ, ad antiquos religionis ritus revocentur. Sed sit hoc tibi vel incœpto, vel exitu maximè decorum atque magnificum, modò mihi liceat in armis atq; periculis seni facto, ea commemorare quę expediant, & deniq; ea quæ longo usu didici ad ampliorem augustioremq; tui nominis gloriam aperire, neq; à me hoc ambitiosius dici, fortasse interpretere. satis enim superq; Fortuna rebus meis favit, quæ me domi inopia pressum, et ancipiti cum spe eius flatibus vela dantem, ad multas victorias amplasque opes, & denique ad regium nomen evexerit. Verùm super hæc nihil

mihi melius dare Dij potuerunt, quàm ut ad te venirem, & de gravissimis rebus disserendo in consilium adsciscerer. Nam id quo nihil in rebus humanis bellicisque præsertim utilius atque præstantius dari potest, consilium fide & rerum experientia plenissimum dabo, & quanquam senes nihil ultra adferre posse videantur, tamen in vegeto corpore rubustæ vires adhuc supersunt, ut fortem operam in omne maris terræque discrimen æquè præstare ac polliceri queam. Huic autem uni curæ ab adolescentia dies noctesq; invigilavi, Horucij fratris viri fortissimi consilijs ac sensibus inhærens, ut nostræ religionis terminos proferrem, Christianos terra mariq; persequerer, & nihil maius optarem, quàm ut tuæ classes copiæq; studij atq; opibus meis adderentur: & deniq; dux aut certè signifer, quando melioribus parere non piget, auspicijs tuis efficerer. Cuius voti si me Dij compotem fecerint, brevi tota Africa Hispani depellentur: Mauros ad Beticæ vetus imperium in Hispaniam traiecisse audies: Pœni & Numidę tibi parebunt, et ut Sardiniam Corsicamq; omittam, Sicilia nostra erit. ea occupata, Italiam fame enecabimus, & undiq; classibus aggrediemur discordia principum laborãtem, infirmam disiunctis viribus, & quantum ad eius partem Siciliæ & Macedoniæ proximam attinet, qualibet conditione servituram, modò Hispanorum iugum excutiat. Noli enim existimare, eas opes, eumq; in Italia esse consensum quæ fuerunt, quum Hydrunte capta, non Italis modò, sed cæteris etiam populis maximum terrorem intulit proavus Mahometes. Is enim successu eius belli, ad quod sustinendum vix universi Christiani principes suffecerunt, haud dubiè urbe Roma potitus foret, ut occidentis ac orientis imperia secundum ius & æquum vetere sua augusta sede iungerentur. Sed ille ab humanis repentè discessit in cœlum raptus, scilicet ut hoc tibi, sicuti fata syderaque promittunt, consummatę virtutis opus relinqueret. Nec te hac iniecta spe summi inusitatique triumphi vel interpello vel demoror, quominus in orientem contendas veteres impiosque hostes, & ultima supplicia meritos armis persequare. classis enim mihi erit satis, qua tibi minimè est opus in mediterraneis regionibus bellũ gerenti, ut dum tu Asiam subigis, ab alia parte ipsa Africa, quæ est tertia pars orbis, in potestatem redigatur. Ante omnia autem pellendus est Tuneto Muleasses inexplebili avaritia, fœda impotentiq; libidine, immaniq; sævitia, dijs atq; hominibus invisus, qui duodeviginti fratribus per insidias interfectis, aut quòd ipsa morte acerbius videtur, præusto oculo crudeliter occæcatis, ita regnat solus, ut neminem sibi vel consanguineum vel amicum reliquerit: nam animo tam ingrato quàm perfido paternos etiam amicos, qui ipsum insigni studio ad regnum extulerunt, ut gratiæ meritæ celeriter exolueret, ad unum omnes iugulavit. cum hac bellua nobis res erit, quam quum nemo amet, facilè omnes oderunt: Numidæ quotidianis incursionibus exagitant, quorum iniurias ita sustinet, dedecore, ignavia, et metu infamis, ut eas ferre quàm ulcisci malit: & hic semivir Turcas viros fortes in cathenis detinet, nec augustũ nomen tuum, à quo humana divinaq; iura undiq; petuntur, planè agnoscit: & quod minimè est ferendum, Hispanis ad Tripolim favet, ut Agis & Moses strenui duces Turcæ Taiorea urbe depellantur. Hanc feram uti unguibus ac dentibus exarmatam, vel ob id facilè conficiemus: quoniam apud nos est Roscetes eius frater, Pœnorũ omnium votis ac precibus expetitus. huius persona vel in speciem nobis erit utendum, ut res, quum copias ad Tuneti portas ostẽtabimus sine ullo omnino vulnere patrari possit.

Tui demum erit arbitrij statuere, quem Punicis rebus præesse velis, mihi certè satis imperij & gloriæ quæsitum erit, quum tibi debellatis hostibus è Perside redeunti maxima pars Africæ devicta pacataq; tradetur. Ex itinere verò quod privati muneris nomine me polliceri iuvat, enixè dabo operam, ut suas quoq; clade lugeant Christiani, atque Auria si occurrat, suis maleficijs non diu exultet: hunc enim unum uti verum propriumq; hostem, vel à cladium acceptarũ memoria, vel æmulatione gloriæ persequendum mihi desumo. eo autem oppresso tibi uni maria patebunt, & mihi crede, qui victor mari evadet: facilè etiam terrarum imperia tenebit. At Solymanus qui excellentum principum more, gravi aure excepta ad animum transmittere, perpendereque cuncta, ac ingenti demum iudicio consilia terminare erat solitus, collaudato Hariadeni studio, consilium dimisit. Nec multo pòst in sententiam Habraimi decretum est factũ, ut Hariadenus tribus Basis, qui est supremæ dignitatis honor, quartus adderetur, essetque ei summum maris imperium, ita uti insulæ, portus, urbes, populique maritimi ei parerent, ius ei fasque esset quos vellet, ubique vellet, remiges, nautas, milites conscribere, & in naves compellere. His promulgatis Solymanus postridie Idus Maias ei vexillum, sceptrum, gladiumque de manu tradit, monet ut promissis insigni facinore edito fidem præstet, eumq; regia egressum Aiax & Cassimus Bassæ, ipseque prætorij præfectus celebri pompa prælatis novi honoris insignibus ad navalia deducunt, octiesque ei centena milia aureorum nummûm in bellicos sumptus ex ærario depromuntur: attribuunturque ei ex ordine prætorianorum Iannizeri circiter octingenti, nec multos Byzantij moratur dies, classeque octoginta triremium atque aliquot biremium armis, viris, & comeatu abundè instructa, Hellesponto egressus in Italiam cursum intendit, relicto cũ duodecim triremibus Amurate trierarcho, qui Solymanum eiusq; exercitum ad Persicum contendentem bellum ab Europa in Asiam transportaret. isq; demum omnibus transvectis, Hariadenum ad Methonem est consecutus. Quum improviso adventu Messanæ fretum transiret, Mamertini ad arma conclamantes urbi portuique magnopere timuerunt, sed prætervectus Hipponiatem sinum in Brutiorum ora sancti Lucidij oppidum invasit, id olim Tempsa dicebatur, impositum rupi, qua mare despectat, & muro haud temerè munitum, sed is à terra subeuntium Turcarũ impetus fuit, ut deiectis propugnatoribus diu defendi nequiverit, eo maiore incolarum calamitate, quòd nemo fuga est elapsus, quum prætor in ea trepidatione aversam ab hostibus portam diligentius reconditis clavibus obserasset. Inde ingenti omnis generis rerum ac hominum potitus præda, ad Citrariũ contendit, ubi classem ædificari à captivis didicerat, id uti vacuum incolarum fuga statim est incensum, atq; eodem igne septem triremes, imperfectis adhuc puppibus & foris concrematæ. ubi verò à Capreis supra Neapolim universa classis in conspectum est data, adeo terribili spectaculo totam eam oram conterruit, ut pleriq; affirmarent, si hostis expositis copijs ad mœnia repentè successisset, Neapolitanos in subito metu ægrè urbem fuisse defensuros. Eo cursu ad Prochitam provectus oppidum cœpit, arcisq; exiguæ custodibus sub fide se dedentibus libertatem reliquit, & quum in Caietæ portum noctu invehe-retur, ita ad Speluncam superato promontorio cursum deflexit, ut occupandæ Caietæ occasionem parum naviter prætermisisse crederetur: nam & præsidium urbi arciq; exiguum erat, præsertim repentino nocturnoq; in metu, & Caieta-

na iuven-

na iuventus assueta maritimis quæstibus, & in prædijs occupata ab urbe per eos dies aberat. Spelunca oppidum extremis Fundanis montibus adiacet, qua desinentes rupes plagæ maris planiciem excipiunt, ex ruina quondam antri Tiberij Cæsaris insigni periculo in historijs Cornelij Taciti celebratum. Speluncani inexpectato appulsu tantę classis territi vix tentata defensione animos desponderunt, ingressusq; hostis circiter mille & ducentos imbellis maximè sexus & ætatis cœpit. Refugerat in arcem Pelegrinus, qui inter Speluncanos divitijs eminebat. Hunc Hariadenus monuit, ut sese dederet, nec vim experiretur, id si extemplò faceret, integra fide liberum futurum: si conaretur sese atque arcem tueri, brevi stultæ pertinacię pœnas crudeli supplicio atq; incendio oppidi protinus daturum. nec ille metu exanguis diu cunctatur, quin spem vitæ vel in barbara fide certi propè exitij periculo potiorem ducat: ita egresso in litus, & ad genua procumbenti concessa libertas, & quod fuit humanitatis, uxor, filius et neptis inter lachrymas præ gaudio utrinque manantes restituti. Eadem quoq; nocte ad duo millia e Turcarum classe per asperos vepribusq; impeditos colles ad urbem Fundos, decem inde milibus passuum pervenerunt: uti creditur ducibus indigenis ex eorum numero, qui superioribus annis mari capti, tædio prædurę servitutis ad Mahometis sacra defecissent. Ea verò advolantium & refringentium portam celeritas fuit, ut Iulia Gonzaga Prosperi Columnæ quondam nurus vix spacium sit nacta, quo seminuda iumento imponeretur, atque inde iam conspectis hostibus ad montes se proriperet. Ferunt Barbarussam, uti ipse postea minimè diffiteri est visus, eam cum admirabilis formæ tum virtutis fama florentem capere cupivisse, ut Solymano dono daret. Cæterùm Fundani cæduntur, atque omnes ferè capiuntur. facit & deditionem Stecatius prætor imbellis, qui cum turba mulierum in turrem confugerat, quum succensis iam foribus & barbarorum clamore, & fœminarum eiulatu terreretur. Turre in potestatem redacta Turcæ ad spoliandum fanum conversi, sepulchris Columniorum procerum ornamenta detrahunt, vexillaq; item militaria picta auro dilacerant, onustiq; pręda ad classem revertuntur. Alia quoque triremium manus Tarracinam divertit, ibi quoque populo ad montes fuga elapso, in templa sævitum, in validique senes, & ægri aliquot in lectulis trucidati. Is terror a Privernatibus propere Romam delatus, ita consternavit omnium animos, ut si hostis eo impetu ad Ostiam esset provectus, tota civitas sese in Sabinū, Etruscumq; agrum effusura crederetur: nam neque Clemens tum gravissimo conflictatus morbo, consuli poterat, nequeamplius omnino quàm centum viginti speculatorum Germanorum, & quadraginta septem levis armaturę equitum pręsidio, quo tum principis atq; prætorij custodia stetit, publica salus nitebatur, nec ullus erat cum peregrinis & inquilinis Romanorum consensus, quum quisq; privatis potius quàm publicis rebus studeret. Coivère tamen in eo periculo Cardinales, & effractis ærarij repagulis ex authoritate senatus Hippolyto Medici Cardinali pecuniam deprompsère, ut tuendæ oræ maritimæ curam susciperet. is alacriter cohortes conscripsit, sed eas, uti in subitario delectu accidere solet, ex pessimo & incondito hominum genere, adeo ut per summam iniuriam Privernatibus ex itinere cæsis atque direptis, oraque Pyrgensi & Tarquiniensi fœdè vexata, nullo pudore in hostilem rabiem animos vertisse viderentur. Porro Barbarussa vetere consilio suo innixus, quum statim in Pontias aquandi causa diver-

tisset, in Africam traiecit, tanta usus celeritate, ut prius eò pervenerit, quàm ab nostra ora discessisse crederetur: voluit enim ea diversa navigatione fallere Muleassem, ut imparatum opprimeret, & ipse anteà famam simulanter edide rat evastandæ Italiæ, Liguriæque præsertim & Hispaniæ, vindicandis scilicet iniurijs, quas Auria Coroneis atque Patrensibus intulisset, ita ut non omnino inani coniectura, postquam Messanæ freto superato Italiæ litora legere, & cuncta urere cœpisset, Liguriam, ac demum Hispaniam invasurus esse putaretur. Et Veneti quoq; Muleasi & Pœnis aliqua ex parte timorem minuebant, quum validam classem instruxissent, quinis decumis ex sacris redditibus sacerdotum ordini, vel id ægreferente Pontifice, impositis, ut ex ea pecunia remigibus stipendia præberentur. Quid enim petente Africam Hariadeno, Venetis opus esse tanta classe? præsertim quæ tanto sumptu & tanta cum invidia pararetur? profectò summę prudentiæ homines, qui Turcarum consilia Byzantij diligenter explorare & excipere essent soliti, pro certo cognovisse tot triremes adversum Auriam comparari, ut pares & duplicatæ clades Christianis redderentur. Ad hæc quoque Muleasses per speculatores didicerat Roscetem fratrem, quem maximè metuebat, Byzantij in libera custodia esse relictum, veluti aliena tum ab Africæ rebus expeditione suscepta. Neque enim ullis armis validius se peti atque invadi posse existimabat, quàm producto regni æmulo, in quem ex conscientia scelerum suorum omnes propè Pœnorum ordines & Numidas inclinaturos appareret. Sed quoniam ad hunc locum est deventum, operæpretium erit paucis enarrare, quæ de Muleasis imperio, moribusque Pœnorum didicimus: nam multa digna cognitu, quæ diu solis mercatoribus comperta fuêre, nobis scribentibus victoria Cæsaris aperuit. Africam Romani eversa Carthagine, sublatisque regibus propter agrorum ubertatem multis eò deductis colonijs excolendam atque illustrandam suscepêre, tenuereq; eam proconsulari imperio usque ad Vandalorum adventum, quos in contumeliam Romani nominis immani rabie sævientes Belisarius devicit atque delevit. Inde facta est provincia Græcorum imperatorum, à quibus in eam quotannis duces & præsides mittebantur. Postremò eam invalescente Mahometis secta, Saraceni è Syria, Ægypto, Arabiaq; inducti religionibus tanta vi invaserunt, ut pulsis Christianis, invectaq; & latè propagata superstitione in Hispaniam usq; victores transcenderint, & quum Afri, Numidę, Mauri, & deniq; omnes Pœnorum gentes nova sacra facilè suscepissent, in Illiberi Beticæ regia urbe, quam Granatam nostri vocant, posita est Maurorum sedes, & Cordubæ gymnasium cum celebri bibliotheca constitutum, ubi Arabicarum literarũ professores, iuventutem docendo, excipiendoq; intermorientes apud Græcos optimarum scientiarum atq; artium disciplinas cum insigni ingeniorum gloria floruerunt. Nihilo secius & in his militare studium enituit, adeo ut quum diu cum Oretanis Celtiberis, & Carpentanis esset dimicatum, à Miramolino irrumpente penè omnis Hispania Punicis armis cesserit. Sed post sexcentos demum annos, ætate nostra Ferdinandi regis virtute obsessa, captaque Illiberi, omne Punicum nomen ab Hispania pulsum. Hac tempestate in Africa opibus ac amplitudine imperij cæteris præstant Tunetani & Fessani reges; sed Tunetanis ab longa imperij vetustate, eximiaque stirpis claritudine authoritas maior & augustior: nam ab his sacra & iura omnia petebantur. Supra Tuneta enim itinera trium dierum urbs est Carvenna, perantiqui templi

reli-

religione, & sanctissimorum sacerdotum collegio maximè venerabilis, & ob id libera & immunis, in qua functi fato Maurorum & Numidarum proceres vel è longissimo terrarum tractu tumulantur. Quoniam persuasum habent eorum animas, quorū ossa sacrosancto eo in loco sita sint, uti purius expiatas, ad impetrandā cœlestis vitæ felicitatem illorum sacerdotum accuratiore cerimonia superis efficacissimè commendari. Imperium Tunetanum octingentis ferè milibus passuum in ora ab occasu ad Orientem extendebatur: nam Bugea, & Tripolis emporio & gymnasio claræ urbes, quas Navarrus in diversis regni finibus bello cœpit, Tunetanæ ditionis erant, quum & ea introrsus ad Æthiopum harenas usque pertineat. Porrò Fessani in Tingitana Mauritania impositi Salæ amni, qui in Oceanum magnarum navium capax evolvitur, bellico apparatu & militaribus copijs antecellunt, egregiè enim sustinent Lusitanos, cum quibus continenter bello exercentur, adeo ut triginta equitum milia in aciem educant, paratissimisque animis ac viribus litora tueantur: reliquas regiones urbesque reguli, quos Scecos appellant, circa oram præsertim possident. At in mediterraneis Numidæ uno nomine dicti Arabes vagantur, cum Afris bella gerunt, venalemque pacem habent. his mos est belli causas excitare, alere controversias, semper armis exerceri, pecuariæ, colendique agri ministeria per servos obire, præsertim Æthiopes, quum se omnium gentium nobilissimos iactent, quod impermixti sanguinis ab antiqua Pœnorum origine progeniem ducant. Divisi in multa agmina à Nilo amne introrsus ad Atlanticum Oceanum extenduntur, & quum incertas sedes habeant, certis tamen pagorum finibus imperia præscribunt. Hyeme longius à mari ad Æthiopum fines recedere solent, tepore soli & clementia aeris invitati. Æstate verò ad vix dum maturas segetes revertuntur, ut alieni laboris fructū intercipiant. Nemo apud eos præter paucos sacerdotes literas addiscit. neque enim adeo accuratè, uti Mauri, sed simplici atque expedito cultu religionibus student; his haud dubiè fide, integritate, virtuteque animi, et denique bello & pace meliores. Incredibile dictu est quàm tenui convictu, & vires & valetudinem tueantur: nam ficu sicca, dactylis, pulticula, atque acido lacte convivia finiunt, tum verò epulantur, quum è venatione falconumque aucupijs, quibus maximè gaudent, prædam retulerint. Totius patrimonij eorum census est in equo pernici, quem seminudi egentissimique homines immenso parant pretio: nec mirum, quando vita & vigilia eorum omnis, si bellum desit, in latrocinijs venationibusque consistat. Vxores adeo humiliter viris ancillantur, ut equos curent & insternant. Æstate pariter atque hyeme equites pellicea talari tunica utuntur, quòd ea peregregiè sustineat ventos, & in magnis fervoribus soles non admittat, capiti linteum intortis à mento spiris nō indecens tegumentum, desilientes ab equis in clunes considunt, parcuntque pedibus, ut vix exiguis spacijs obambulent. Plicatione verò assidua, contentioneque artuum, itemque frictionibus calorem excitant. Hac exercitatione procul à morborum cruciatu, medicinæque periculo ad summam perveniunt senectam: adeo ut fatalem horam minimè præsentiant, & læti evanescente potius quàm intercepto spiritu, inter colloquia liberorum leniter expirent. Ex hac gente fuit Lentigesia Muleassis mater, virilis animi mulier, Doracis reguli soror, cuius ingenio virtuteque Maleasses adiutus & impulsus regnum arripuit. Nam Mahometes, qui multo luxu, & multa cum gloria triginta duobus annis

regnaverat, quum sibi vitæ finem adesse cerneret, Maimonem inter duos & viginti filios natu maximũ legitimo iure regni hæredem scripturus esse videbatur, nisi Lentigesia corruptis pretio regijs satellitibus, maritum in supremis vitæ angustijs fatigatum precibus, dolisque deceptum prævertisset, ut in filium regij nominis Fortuna transferretur. Itaque Maimo qui paulo antè affectati regni suspicione ob præclaram bellicæ virtutis indolem à patre in carcerem fuerat coniectus, eo expirante dum è custodia ad imperium se proripere sperat, iussu Muleasis interficitur. Rosectes natu secundus, qui extra arcem cum uxoribus habitabat, comprehendi non potuit: cæteri fratres grassante Mulease in suum sanguinem, barbarico more partim iugulantur, partim candenti ferro oculis admoto lumine privantur. In his fuère Barcha & Belethes atque Saetis stata ætate, & in spem imperij una matrum nobilitate procreati, qui quum Tunetum in ipsa Cæsaris victoria caperetur, ob eam calamitatem cum gravi probro atque invidia reducti Regis, apud nostros homines Punicæ sævitiæ fidem fecerunt. Ex fuga quoque biduo pòst Laselles & Habramus, & cum his fratres quatuor vix dum puberes, in Bagrada amne tum fortè hiemalibus aquis latè inflato, trepidè vadum quærentes, Solax Numidarum dux intercepit, acceptoque pretio vir æque venalis & sævus Muleasi ad supplicium tradidit. Porrò cæteri omnium reliqui Rosectes & Abdemelech, dum supra Hadrumentum profugerent eodem penè casu, sed non iniqua forte in Morhabitum inciderunt, à quo advoluti pedibus, & salutem suam regiæque stirpis sanguinem commendantes, ita servati sunt, ut quum in Numida opulento generosi animi laus quæreretur, sævitiæ tamen arbitrium Muleasi venditaret. accepta enim est traditionis merces, & interim illi uti deceptis custodibus ad Bentiesem amicum suum, ulteriorem Numidarum ducem opportunè emisit. Verùm & apud hunc proditores passim grandi pecunia subornante Mulease, alijs atque alijs petiti insidijs ad Biscarim urbem maximè mediterraneam recessêre: ibi Abdemelech tædio tam ancipitis Fortunæ omni spe regni prorsus abdicata, sacrato in otio religionibus se devovit. Rosectes verò apud Abdalam urbis principem, & mox socerum adeo solicitè atq; accuratè ab omnibus Muleasis dolis est custoditus, ut etiam veneni metu, non alia temerè in convictu, quàm semesa ab se uxoreq; esculenta genero præberentur. Eo modo Muleasses paterno potitus regno, quum nemini ex regia sobole parcendum esse statueret, aliquot etiam pueros fratrum filios enecavit, paternosq; amicos Manisetem & Mesusrem in primis summæ authoritatis, quorũ studio atq; ope Maimonem præoccuparat, varijs cruciatibus diu tortos & laceratos interfecit, quòd præclari beneficij gratiã exoluere nollet, atq; eos idem aliquando contra se tanquã ingratum facilè molituros arbitraretur. Desævijt & in aliquot novercas, impellente Lentigesia, atq; etiam cõcubinas patris nefaria crudelitate, quum ipse præposterus, & in mares proclivior in Mahometem patrem palam inveheretur tanquam mulierosum ac effœminatum, qui exhausto ærario ingentes fecisset sumptus, ut ducentę simul ad libidinem fœminæ regijs in hortis alerentur, è quibus tot suscepisset liberos, qui in imperio æmuli forent, ob idque sibi in his occidendis pergrave & plenum invidiæ negotium reliquisset. & fuère qui existimarent patrem in supremo morbo, quũ ex subita animi defectione ad spem vitæ sublevaretur, medicata potione à parricida filio fuisse necatum. Nec multo pòst Dorax, qui favente sorore delectus

erat Imperator adversus Meschinem regulũ Numidam peculiari nomine bellum susceperat: ab eo enim aliquot ante annis, vivo Mahomete, cuius gratia plurimũ valebat, graves acceperat iniurias, et parte agri fuerat expulsus. Sed Meschines præpotenti hosti facile cessit, uti imparatus & invalidus, scilicet ut coactis auxiliis ad propulsandã iniuriam dum hostis recederet, opportune reverteretur. Ea contentio utrinque vario belli eventu sæpius agitata, ad extremum regem ipsum in id bellum traxit, è dignitate sua existimantem, cœpto semel bello non deesse, ac avunculi eiusdemque Imperatoris sui partes egregiè tueri, affirmante Lentigesia id totum Regio nomini ademptum videri, quod Dorax segniter aut cunctanter adiutus amitteret. Itaque Muleasses in Doracis castra cum magno equitatu & Turcarum mercenariis peditibus profecto res eum habuit eventum, ut Meschines profligaretur, & rex ardentius ostentato erga avunculum studio suo iam planè maturas segetes incenderet. Ea inusitatæ ac immanis iniuriæ acerbitas quum frangere Meschinis animum nequaquam posset, adeo vehementer permovit, ut eo adeunte, & tota penè Africa concitante singulos Numidarum duces, ingens & maximè periculosum Muleassi bellum sit conflatum, Roscetesq; à Biscari in spem regni sit evocatus, non uno tantùm, sed proximo quoque regulo Numida, equites, arma, opes insigni studio adversus Muleassem conferente, quum quisque nisi omnes in unum icto fœdere consentirent, Meschinis exemplo rebus suis timere cogeretur. Contulere cum Meschine consilia, copias & opes, Vlethes Iacob, atque Morhabitus clarissimi Numidarum duces, Rosceteque à Biscari educto, & regiis insignibus adornato, castra facere non longè à Bechia urbe, quæ itinere unius diei à Tuneto distat. Ea adventantium hostium fama Muleassem quanquam suopte ingenio pugnacem, sed tum solito timidiorem factum, & ex scelerum conscientia sibi diffidentẽ magnopere conterruit. verùm is non minus astu quàm sævitia insignis adeo egregiè metum dissimulabat, ut compressis diligenti portarum custodia de Roscete rumoribus, festa hilaritate nuptias Amidæ filii celebraret, universoque populo solenne epulum præberet, & singulis tribubus præter id novum munificentiæ genus, esculenta omnis generis congiarii nomine largiretur. Numidas verò propinquos, & Pœnorum optimates variis artibus & donis sibi conciliarat. At ubi Roscetis adventus diutius occultari non potuit, vexilla, arma, tormenta ex arce proferre per Doracem, Numidas quos poterat mercede conducere, ex Afris equites & pedites conscribere, obsecrare prædones Turcas, ut accepto stipendio pro se militarent. erat enim eà tempestate ad Tunetum tantus piratarum concursus, quum ibi cunctis huiusmodi generis hominibus tutissimus esset receptus, ut ea urbs Turcarum colonia videretur. Cum his anteà Muleasses certo fœdere pepigerat, ut captivorum prædæque omnis pars quinta in fiscum referretur, magno quidem suo quæstu, & Tunetanorum emolumento, adeo ut sibi nullum omnino ex tot urbibus vectigal atque portorium vel uberius vel certius esse censeretur: sed his proventus, uti ab hostibus humani generis iniustè atque impiè quæsitus, non multo pòst Tunetanis, uti mox dicetur, dignam sæva atque avarissima gente peperit calamitatem. Quum Roscetes appropinquaret, qui superato Bagrada amne in profluentis ripa cum Vlethis filia epulante exercitu nuptias celebraret, Dorax ante portam urbis, quæ ad Bardeos defert hortos, in acie constitit, Muleasse degeneri animo arcis mœnibus se tenente. cum eo erant

Solax, & duo fratres reguli cognomine Benaones, cum septem ferè milibus equitum Numidarum, magnaque Afrorum peditum multitudo, & in quo ab virtute, & disciplina, genereque armorũ firmissimũm erat præsidium Caradinus Turca, cum delecta cohorte sclopettariorum, & septem curulibus tormentis; his accesserat ala prætoriana Christianorum equitum, qui ex reliquijs veterum expeditionum in Africa remanserant, et ob virtutem in honore habiti vxores duxerant, & nihil intereunte sobole & disciplina, extra meridianam portam in oppidulo Rebatto, à quo ipsi Rebatini dicti, templa, & domos, & familias habebant; quum Tunetani reges vetere instituto salutem suam externis & Christianis tutiùs quàm Mahometanis & Pœnis committendã existimarent. Prouolauit ante alios Meschines, proprius Doracis hostis, cum quatuor milibus equitum: hunc Morhabitus cum ampliore agmine continenter est subsecutus: Vlethes ipse postremam veluti subsidiariam progressis & pugnam ineuntibus cum Roscete aciem tenuit. Restitere aliquandiu regij, Dorace primos impetus fortiter sustinente, sed Morhabiti vim, non tulere Benaones & Solax; quum vndiq; perturbati, & cũ multa cæde præcipites acti in fugã verterentur: defuit spatium Caradino ad dirigenda tormenta. nã repentini hostes obliquo alarum flexu non in frontẽ, sed in transuersos incurrerant, tantusq; eo tumultu excitatus erat puluis, vt in incertum tormenta emitterentur, nec planè dignosci posset, vtrã in partem prælij Fortuna in eo maximè turbulento & confuso certamine victoriam inclinaret. Constat ab ea pulueris nube occupandæ portæ, & ingrediendæ vrbis facultatem Meschinianis fuisse ereptam, quũ rarescente sensim desidenteq; puluere, & patefacta regiorũ strage, et fuga Rebatini primo equites, & demum Caradinus densata cohorte, sed amissis tormentis ad portam se recepissent, atq; eam simul atq; vrbem conglobato præsidio seruauissent. Roscetes cruentiore quã pro more gentis potitus victoria, sed vrbe exclusus, quum nemo ex Tunetanis se cõmoueret, nullusque omnino vel à timore, vel à seditione, vti futurũ putarat, in vrbe tumultus oriretur, ad proximam regionem quam Martiã vocant, deflexit: ea est circa magnæ Carthaginis ruinas omnium rerum copia & fertilitate, multisq; puteis & fontibus abundans, & pulcherrimis villis ac ædificijs frequens. Ibi circiter viginti moratus dies, quum frustra expectando vrbanos motus nihil proficeret, vel populantibus cuncta Numidis in oculis Tunetanorum, vt grauiore tandem periculo damnoq; eorum animos aduersus Muleassem concitaret, totum id oliuetum immani crudelitate succendit, quod summa pariter amœnitate atq; vbertate conuestitis collibus à summa arce Carthaginis ad Tuneti vsque mœnia protenditur. Ferunt nullum vnquam vel obsessæ, vel bellica clade afflictæ vrbi, eo acerbius ac luctuosius spectaculum extitisse: exurebatur enim continenti incendio suburbanus ager, miserias suas omni populo è muris magnis eiulatibus deplorante: Sed conturbatis ac incensis indignitate tam immanis iniuriæ ciuibus rex aderat, consolando ac adhortando, vt eam calamitatẽ æquissimis animis ferrent; se enim ea detrimenta singulis præsenti pecunia liberaliter exoluturum, & daturũ operam vt comparatis maioribus auxilijs, Meschinis, atq; Morhabiti. & Vlethis prædia ad eorum prædam effusa populatione vastarentur. Nec multo pòst quũ Tunetani supra præstitæ fidei sacramentum, & portas externo milite custoditas, efferatos iniuria animos à Roscetis studio penitus auertissent, Numidæ dilabi, quòd eis post confectum prælium minimè

probro

probro datur, atq; Roscetem ut longè secederet, servaretq; se felicioribus consilijs monere cœperunt. At ipse quum alij atq; alij suspensum & nutantem in diversa distraherent, Numidarum perfidiam, & fraternas insidias timens, eò animum inclinavit, non improbante Vlethe socero, ut Algerium ad Barbarussam confugeret, scilicet ut illic ulteriores spes suas ad invadendum paternũ regnum securius atq; nobilius agitaret. Eo modo apud Turcam iam tum latè subactis finitimis regulis dominantem, aspirantemq; ad imperium totius Africę, in cultu propè regio permansit usq; ad id tempus, quo Byzantium, uti diximus, est devectus. Is Punicarum rerum status erat, quum Hariadenus Pontia profectus perpetuo cursu ad Bisertam improvisus appulit classem. Bisertani & tædio Muleasis, & sua mobilitate impulsi, audito statim Roscetis nomine Turcas oppido recipiunt, præfectumq; repugnantẽ oppido expellunt. descenderant enim Hariadeni iussu aliquot Afri familiares comitesq; Roscetis, qui eum adesse, sed prodire non posse nunciabant, fatigatum scilicet nausea lacessente atq; accedente febricula mentientes. Adiacet Biserta piscosi stagni faucibus, per quas subiectum mare statis suis æstibus irrumpit, & infusum aquæ dulci sensim exorbetur & emittitur, efficitq; portum lato alveo, vel magnis navibus cõmodum, ab Vtica triginta ferè passuum milibus distantem, ab antiquis à circunfluente lacu, qui olim Tritonius fuit, Hippodiaritos appellata. Collaudatis Bisertanis Hariadenus, utpote qui cõsilij sui summam in una maximè celeritate reponebat, classem celeriter eduxit, prætervectusq; Vticam & Carthaginis promontorium, eius turris atq; munitionis, quam Gulettam nostri vocant, in conspectum se dedit, ita ut eam displosis omnibus tormentis in lætitiæ atq; amicitiæ signum de more salutaret. Gulettani custodes quũ salutem redderent, amicè et graviter responderunt, se in eius potestate statim futuros, qui Tunetanæ urbis imperio potiretur. iam ab excelsa Tuneti arce cõspecta clasis, & à Biserta totisq; littoribus frequẽtes nuncij ingentẽ in urbe tumultum excitarant. Erat enim civitas erecta in expectationem novi regis cũ ipsius Roscetis amore, quòd mite & liberale ingenium præ se ferret, tum odio Muleasis, quẽ avarè & crudeliter imperantem aliquot iam annos in luctuosa servitute pertulissent. Nec ipse adeo famæ suæ erat ignarus, ut alienatos ab se civium animos nequaquã intelligeret, nec præsentiret, quàm parum spei in populi studijs esset reponendum, quum principũ civitatis ora atq; oculos intueretur. Erant enim Tunetani vel ob id ei vehemẽter irati, quòd uti Roscetis bello solenni pronunciatione fuerat pollicitus, nequaquã eorum inopiam liberalitate sublevasset, qui exustis atq; evastatis olivetis, & villis dum cõstanter ei studerent, miserabilem carisimarũ rerum iacturam fecissent. Itaq; egressum arce, & in foro concionantẽ deseruerunt, quum ea pręmia, si pro se arma caperent degeneri vultu polliceretur, quæ nec incolumis & victor præstare posset. Monuere quoq; restitantem adhuc nonnulli, specie amicitiæ, & in his Abdahar (Gerebat is tum magistratũ, qui Mesuar appellatur) ut cederet Fortunę, extemploq; profugeret, & tum fortè de adventu Turcarum rumor increbuerat, quæ res per se pavidũ, & ex meritò insidias undiq; timentẽ, destitutumq; à civibus in fugam concitavit, adeo turbata mentis ratione, ut in arce aurũ & gemmas, et regia ornamenta relinqueret, occultata scilicet secretioribus latebris, ut his demum hostis potiretur. Primi omnium duo Hispani abrupta sacramenti fide à Muleasse ad Hariadenum defecerunt, Abezes ex Granata urbe. is erat in

magiſtratu qui dicitur Moniſetes, & Fetuches Tarraconẽſis, qui cuſtodię arcis erat præpoſitus. Hic Roſcetis vxorem liberosq́, eius, qui á Muleaſſe incuſtodia ſeruabantur, ſtatim eduxit, & regio cultu ornatos in ſolio Muleaſis conſtituit: Moſesq́ item, et Caradinus, & Agis prædones Turcæ detractis cathenis exſolvũtur, vt cũ aduentante rege, Hariadenoq; his dono oblatis, eximiũ ſibi gratiæ locum pararent. Abezes autem phaleratum inſignem equũ Hariadeno miſit, quo in vrbem aduceheretur; itemq; alios trierarchis & ducibus diſtribuẽdos, hortatusq; eſt vt maturaret: egregia etenim voluntate Tunetanos, vt eũ ſuſciperent, ſeſe obuiam adapertis portis effuſuros. Nec mora Heriadenus expoſitis in terram copijs, conſcenſoq; equo cum quinq; milibus Turcarum ad eã portam peruenit, quæ ſtagno atq; naualibus eſt coniuncta, ab ea ad aduerſam vrbis partem, vbi amplisſima & edita arx in tumulũ exurgit, lata & oblonga regio pertinet, officinis rerum venaliũ frequens, & mercatorum porticu conuentuq; percelebris. At Tunetani quũ Hariadenũ per mediam vrbem ad regiam contẽdentem, magnis gratulationibus excepiſſent, & in perpetua Turcarũ acclamatione nihil pręter Solymani, aut ipſius Hariadeni nomen audiretur, cõmoueri vehementer perturbariq; cœpere, incenſis ſcilicet dolore animis, quòd Roſcetes nuſquam compareret, diu fruſtra oculis requiſitus expectatusque, vt ęger tã dem lectica aut nauigio ad vrbem ſubueheretur. Auxere tumultum Raſcetis familiares nequaquã ſponte Byzantio aduecti, qui nullo metu contineri poterant, quin mœſti oblatis veteribus amicis ſummiſſè dicerent, Roſcetem fruſtra expectari, qui Turcarũ & Hariadeni fraude in Aſia et in cathenis quidem eſſet relictus. Ii etenim natura Punico nomini ſauere cogebantur, magnoque cum dolore perfidię ignominam animo ſuſtinebant, quũ ſpeculatorũ munera obire apud ſuæ nationis homines & ciues, ſeruireq; immanibus piratis metu mortis, & patriam prodere maximé turpe & flagitioſum putarent. Eo modo detecta fraude Tunetani frementes ira circa forum conglobantur, concitatis ducem ſe præbet Meſuar, quem anteà diximus, authoritate, ſpiritu, & eloquentia Pœnorum facilè princeps. Is dudum nobilioris gratiæ locum apud nouum regem quærens Muleaſſem repentino Turcarum aduẽtu perturbatum, & ab amicis opem, fidem, fortemque operam implorantem, non modò contempſerat, verùm difficultates atque pericula verbis adaugendo, hoſtili planẽ animo egerat, vt ille vrbe atq; arce protinus excedere properaret. Tum verò ſua ſpe deceptus, vti erat mobili ardentiq; ingenio, reuocare Muleaſſem, & Turcas in arce obſidere atq; oppugnare ſtatuebat. Itaq; ad populum ad arma conſternatũ ab altiore porticu conuerſus, magna voce, Neſaria, inquit, fraude decepti ſumus fortisſimi ciues, Roſcetes enim quem pro legitimo rege expectatis, in çathenis Byzantij calamitatẽ ſuam luget, nos verò niſi pro libertate extemplò captis armis enitimur, externis prædonibus perpetuò ſeruiemus. expediti conſilij & feſtinatæ operæ occaſionem præſens negotium vobis oſtendit, proinde qui ſeruire & venũdari nolunt, correptis repente armis Turcas inuadant: dux ipſe vobis adero, vt publico conſilio fraudem vlciſci, & patriã & libertatem pro dignitate Punici nominis tueri videamur. Nec mora omnes ad arma conclamant, repentino impetu Turcas inuadunt, obuios ac nihil timentes obtruncant, attollitur vndique clamor, magno tumultu arma proferuntur, Muleaſſes reuocatur, qui cum Dorace ad Reſtabianos hortos ſubſtiterat, ciuium ingenijs diffidens, ſed tamen retentante matre euentum expectans. Er-

rat Tunetanorum valde ingens, sed incondita nequaquã militaribus instructa armis, quæ vix sustineri posset, nisi vecordi impetu potius, & præcipiti temeritate, quàm periti ducis imperio, & disciplina regeretur. Itaque concursu undique facto ad arcem contendunt, advolantq; ad id propugnaculum, quod ascensu facilius esse videbatur, portamque habebat pertinentem ad oppidum suburbanum, Babasvechum ab Tunetanis appellatum. In eo Turcæ vexillum præfixerant, ac inde fortiter ac intrepidè propugnabant: sed scandentibus Afris atque omnis generis tela iaculantibus, ardentesq; faces concremandis foribus itidem ingerẽtibus ægrè sustinere, & sese in retractiorem munitioremq; locum recipere cœperant, quum Baetius Hispanus, quem abiurato religionis cultu Turcæ Ramadam vocabant, tormentum æneum in editiorem arcis speculam, expedito consilio, ingentique celeritate impulsum humeris militum atque eductum, in confertissimos hostes emisit. eo ictu multorum strages edita, & multo maximus cęteris illatus est pavor, quum ab tota etiam muri corona à sagittariis peterentur, & quod maximè terrebat, sclopettorum glandibus sternerentur. Deerat Hariadeno temporis spatium, quo cõsilium in re subita opportunè caperet, & quid fieri uellet, militibus imperaret: nam & hostiũ, quos pacatos putabat, repentinus incursus, & situs arcis nondum planè oculis collustratus, & commeatus, qui vix triduo sufficeret, ex penu atq; horreis renunciatus, etiam egregiè constanti, & in summis asperrimarũ rerum periculis sępe versato perturbationem afferebant. Sed hunc timorem cum singularis furentium potius quàm pugnantiũ hostium imperitia, tum suorũ militum spectata virtus magna ex parte minuebant, quũ & ii successu ipso, & protractione prælii, magis spe atq; animis confirmati propugnarent: illi verò quòd primis ausibus fortuna defuisset, in periculoso atq; irrito conatu conspecta suorum strage & vulnerum fœditate, iam planè concepto metu frangerentur. Verùm Dorax cum alą equitum Numidarũ, & ipse Muleasses reversi, provectiq; per Babasvechum suburbanum usq; ad portam, vel nomine ipso & clamoribus oppugnationẽ iam bis intermissam atq; redintegratam adiuvabãt. In ea rerũ asperitate Halis Levanus è Malacha Bæticę urbe, qui ad Mahometis sacra defecerat, vir belli peritus, utpote qui in Navarri & Piscarii castris in Italia aliquot annis militasset, cõversus ad Hariadenum: Eruptione, inquit, nobis est dimicandũ, si arcem defendere, ac omnium salutem recentemq; nominis tui dignitatẽ tueri egregiè volumus. si cominus enim collato pede manus conserantur, non ferent nostrorum impetum, qui nunquam aciem verorum militum viderunt, inanisque audaciæ protinus pœnas dabunt, quum nec in servitute nequissimi regis pacem pati, nec in ipso quietis ac otii limine, authores acceptæ libertatis grato animo ferre voluerint. Quum Halis sententiam ferè omnes laudarent, & in primis Moses & Agis, viri fortes, quos custodia eductos fuisse diximus, atq; item Haidinus Smyrneus, cui Cacciadiabolo cognomen fuit, inter piratas longè fortissimus, comprobante Hariadeno, et prælii signũ dante, duabus portis erumpunt, circumventos ab diverso latere trucidant, insignis tribus in locis editur pugna, magna vis inermium Pœnorum interficitur, et ipse Mesuar glande traiectus cadit. Tum verò ab oppugnatione discedit unaquęq; tribus pulsa loco in suam regionem. Instante demũ præmenteq; Turca milite, in plateis & compitis cruento maximè prælio aliquot horis est decertatum. Ad extremum Tunetani superati, atq; intra domos compulsi, quum non pro re-

ge, sed pro vxoribus & liberis certaretur, inde Halis recepit suos, cæde, æstu siti & multo labore defatigatos. Ferunt ea die supra tria milia Tunetanorum disideraта, vulnerata verò ad triplum. In eo successu Muleasses desperatis rebus ingenti cursu se proripuit, comitante, protegenteque Doracis equitatu. nam persequentibus Turcis, quum in tumultuosissima fuga ægrè sese inter hortorum macerias explicasset, parum absuit quin in potestatem hostium deueniret. Dorax superato Bagrada animi in pacata loca suæ ditionis eum perduxit, non longè à Constantina vrbe, aluitque eum liberaliter, & summa fide protexit, vsque ad Cæsaris aduentū. Constantina, vt literæ saxis ad mœnia incisæ manifestò indicant, Cyrtha Numidię regia olim fuit, distatq; à proximo maris litore vbi nunc tenue oppidum stationē habet nomine Collum, colonia Cullu antiquitùs appellatū. Cęterùm ea nox, quę prælium & regis fugam secuta est, Tunetanis pariter et Turcis in somnis fuit. actæ nanq; summa cura vtrinque vigilę, dispositis in muro pariter & ad arcis exitus armatorū cohortibus, sed dies pacem atq; otium vtriusq; attulit. Nam Pœni inter tot funera suorum & vulnera, vtpote qui satis improsperè virium suarum periculum fecissent, cæso Mesuare, pacem quàm bellum malebant, præsertim quum rex ipse pro cuius imperio ac dignitate certabatur, opibus atque animo fractus in solitudines effugisset. et id quoque Hariadenus impetrare cupiebat, non ignarus eam quam habebat militum multitudinem, pertenui copia commeatus vix triduo in arce posse sustentari, summeq; rei spem partamq; victoriā deuocare in apertum discrimen, si Tunetanorum animi desperatione veniæ, aut vindictæ rabie inducti, accitis vndique Numidis et Afris, ad obsidendam arcem verterentur. Itaq; impetratis inducijs Hariadenus, solenni sacramento dat pacem & accipit, alloquitur vrbis primores, ostendit eo consilio se venisse, vt ciuitatem sæuissima Muleasis tyrannide liberaret, liberatamque quantis maximè posset beneficijs atque muneribus augeret simul ac ornaret: qua benignitate Tunetanos sub longè maximi atque optimi principis tutela, breui sperandum foret diuites atque beatos ex egentissimis atq; miserrimis euasuros. Proinde id se vnum ab ipsis postulare, vt Solymano & sibi eius præfecto fidem seruent, & in ea libertate conquiescant, quam multo suo labore & sumptu, Deorumque præsertim immortalium beneficio potius, quàm ipsorum merito suscepe rint. Quòd si aliquando futurum esset, vt ipsius ac Turcarum imperij & amicitiæ Tunetanos pœniteret, & Roscetem omnino desiderarent, se minimè dubitare, quin Solymanus regna vel Christianis dono dare solitus, si per legatos id peterent, eum in Africam concesso regno, & regalibus donis adauctum esset transmissurus: sed etiam atque etiam cauerent ne eo consilio exitialis belli potius quàm tranquillæ pacis materiam querere viderentur. Ad ea Abilchirinus, qui postea Mesuar est effectus, respondit, non debere eum Tunetanis succensere, si vti ob omni annalium memoria regibus antiqua stirpe editis assueti eo eiecto qui tyrannidem per decem annos exercuerit, alterum qui æquitatis atque institiæ fama floreret, sibi regem exoptarint, præsertim quum is ab ipso classe aduectus & penè dono datus esse crederetur. Non mirum idcirco fuisse si in contumeliæ nomen commutata beneficij fama, ipsi vti fraude, aut certè opinione decepti, adeo insanire sint visi, vt vinci armis quàm dolo subigi maluerint, quando ipsis atq; Muleasi multo satius fuisset occlusisse vrbis portas, quum externa classis Africæ litoribus appulisset, quàm incertis omnino rumo

ribus

ribus incautè credidisse. Proinde Tunetanos tanquam Fortunæ iudicio in deditionem acceptos, optimo iure paratos esse iurare in verba Solymani, atq; eo quidem æquiore animo, quòd pro egenti & in suis miserijs iniqua sorte iactato, longè amplissimum & fœlicissimum terrarum orbis regem nequaquam voto, sed præter spem arridente Fortuna, quod Punico nomini bene verteret, essent consecuti. Compositis Tunetanis rebus, & creatis magistratibus Hariadenus antè omnia operam dedit, vt Numidarum principes sibi fœdere ac beniuolentia iungerentur. quòd vbi largitione atq; muneribus apud homines egenos, & ad ineundam dissoluendamq; amicitiam ab venali ingenio procliues, celeriter est consecutus, Asanagam eunuchum genere Sardum, cui maximè fidebat, atq; item Halim Leuanum, cum Ianizeris & tormentis aliquot curulibus ad recipiendas Africæ vrbes misit. Paucisq; diebus nullo labore aperientibus cunctis portas, mediterraneæ pariter atq; maritimæ vrbes deditionem fecere: vna omnium vrbs Caruenna, quum se vetusta sacrorum religione, & sacerdotum domicilio immunem ac liberam existimaret, aliquandiu restitit, sed victa excidij metu Turcarum armis facilè cedens præsidium accepit. Inde Hariadenus regiam nouis ædificijs exornare simul atq; munire orsus, septum in Cauedio, in quo Turcarũ more pro tribunali ius diceret, instituit, conatusque est multis seruilibus operis aperire nouas fauces, ac immittere per eas id mare, quod à promontorio Carthaginis lunato flexu ad stagni munitiones extenditur. In eo litore geminæ sunt turres ab aquæ salisque nomine à nostris appellatæ, vbi olim ille insignis Carthaginensium portus visebatur. Id opus ea ratione Hariadenus efficere contendebat, vt tuto, peramploq; & maximè expedito portu vteretur. nam vadosę admodum erant angustiæ, quibus Guletana turris ab ortu aduersæ continenti ligneo ponte committitur, ita vt triremes ægrè humeris seruorum, & tractorijs machinis in stagnum impellantur & educantur. Ad his faucibus Pœni leuibus tantum nauiculis, propter humilia vada, ad vrbem Tunetum adnauigant, videturque id stagnum centum ferè stadiorum diametro in orbem veluti circino circumductum, & id multo cœno multaq; vligine passim vadosum. Cæterùm id opus Aquilones facilè disturbarunt, inuecta scilicet aggestaque continuis æstibus ac fluctibus arena: adeo, vt quum priscarum molium fundamenta reperissent, Hariadenus, ne veteris portus quanquam parum commodi iactura fieret, suadentibus piratis incœpto absisteret, quũ stagnum exiguo tempore expleri penitus atq; obstrui posse videretur. His rebus quæ in Africa gesta sunt explicatis. ad Persas (vti promisimus) ex ordine temporum reuertemur. Sophus Hysmael, qui apud Persas ab admirabili rerum gestarum fœlicitate Magni cognomen promeruit, quum immaturo prorsus nondum quatuor & quadraginta natus annos fato concessiset, quatuor reliquit filios, ex vnica legitimaque vxore susceptos. Eorum natu maximus totius imperij hæres extitit, nomine Tammas, ea condicione. vt reliquis fratribus regnorum præfecturas impartiretur. Hi fuerunt Helcas, Becramus, & Somirza, qui sortiti eas inter se, vti ex testamento patris adscribebatur, in prouincias suas concesserunt. Assiyria, vrbsque ipsa Bagadat, quæ Babylon Semiramis fuit, Helcasi cum Mesopotamia cessit, Becramo Media, Hiberis, & Albanis, Caspioq; mari finitima. Somirzæ Parthia obuenit, vicina Hircanis: qui Coraxeni hodie sunt, & ad Zagataios pertinent, qui fuere antiquitùs Arij, Aracosij, & Margiani. Hi sunt Sogdianæ, Bactrianæq; regionum

populi. Ipse Armenia, Perside, & prouincijs Oceano Indico proximis contentus, idem quod pater Hysmael odium aduersus Ottomannos induerat, & tum ægerrimè ferebat Selymum, qui penetrasset in Armeniam, & Calderanis in campis iusta acie victor apparuisset, quanquam non omnino inultum, Persarum inuictam antea vim, sagittasque ipsas, & acinaces euasisse. Persico siquidem imperio subiectæ gentes, quæ hodie vno nomine Agiamij vocantur, vsque adeo turgentibus dolore animis eius Selymianæ irruptionis detrimenta sustinebant, vt aduersæ eius pugnæ memoriam renouato bello, rediuiuaque virtute abolendam esse decernerent, quo antiquum Arsacidarum decus illustre semper antea, vno eo accepto incommodo obtritum planeque obscuratum arbitrarentur. Is animorum habitus apud Persas viros militares, facile iuuenem regem, & per se paternos gerentem spiritus, magnopere excitabant, vt Solymanum sibi hostem destinaret, optaretque nobilissimum bellum, quo ipsius virtus vindicatis paternis iniurijs enitescere posset. Sed Tammasum nonum iam regnantem annũ nulla alia exercuerant arma, quam Hircanorum, Zagataiarumq; gentium quas diximus: nam penes hos ex professo diuersæ factionis, & vti inter finitimos, bellicososq; facile accidit, apud quos armorum causæ nunquam desunt, semina simultatum relicta ab Hismaele adhuc vigebant, vel hoc vno cognomento, quòd hæ gentes Cacepas à viridi capitum integumento vocarentur, sicuti Persæ ab initio ciuilis discordiæ, propter nouæ superstitionis causam, Cuselbasæ, hoc est rubra capita, appellari consueuissent. Verùm his bellis ex multa fatigatione virium vtrinq; enatæ induciæ finem attulerant, sic vt pacis compos Tammas regnorum suorum tranquillitate frueretur, nec tamen à finibus vsquã Persæ, Gordiq; præsertim populi, latrocinijs abstinerent, & aliquando insolentius prouecti superato Euphrate è Mesopotamia in Comagenem irrumperent, vti antea Sulthanorum temporibus audere consueuissent. Gordos eos esse arbitror, qui vetus nomen adhuc retinent, & Gordianam regionem Ptolemæo notam incolunt, communi omnium opinione latrocinijs infames, quòd prædabundi ex notis impeditisq; regionibus commeantibus illac mercatoribus crudeliter insidiantur. Cæterùm Selymi præsides, qui Syriacis rebus præerant, sæpius sibi inferri iniurias frustra questi, quam & ipsi tanquam violatis ab hoste inducijs arma expedirent, transuectique nonnunquam Euphratem circa Byrtham incursiones in Mesopotamiam repentinas facerent, sensim præludentes graui inchoando bello initia præbebant. Quibus rebus nunciatis Solymannus vehementer excitabatur, viriumque suarum conscius, & paternæ fœlicitatis memor, elato animo Persicum agitabat bellum, indignabaturq; se à Christianis regnis quibus inhiaret, importunè reuocari, quando Christiana arma lacessenti, fortiterq; audẽti nunquam Fortuna defuisset. Pari nanque odio in nostros, & Persas infensus, vtrobiq; religionis causas expendebat. nam sicuti Christianos continentibus armis persequi maximè pium rebatur, ita si Hysmaelis progeniem, quæ nouæ sectæ, peruersæq; opinionis circa sacras leges authoritatem tueretur, excindere atq; delere honestissimũ iudicabat. Eum itaq; pari studio diuersissima bella meditantem Habraymus, qui incomporabili adeoque summa pollebat gratia inter purpuratos principes, frequentibus alloquijs impellebat, vt in Orientem arma conuerteret. Sed quoniam præpotentis, & iniusto immensæ gratiæ sub pondere perituri hominis fœdũ exitum posteris tradere iuuat, Habraymi

condiciones & mores paucioribus qua potero verbis attingam. Is ignobili pago supra Pargam vicum Buthrociæ regionis in Epiro natus, more Turcarum præsidum Christiani nominis puerorum delectus habentium adductus, Scanderbassæ à prima pueritia seruiuit. Hic ille est qui truculenta irruptione superatis Natisone, Liquentia, Soncioque, & Tiliauento altissimis fluminibus, per Euganeos fines in conspectum vsque Venetiarum excurrit; tum forte quum Venetus Senatus indignante Baiazete cum Gallis ad excidium Sfortiani imperij coniurasset. Apud hunc Scanderbassam Habraymus Mahometanis initiatus sacris, stupenda celeritate, vti erat arguto ingenio, Arabicè legere, scribereq;, & cithara scitissime personare didicit: et quod ad muliebres illecebras pertinebat, ingenio mirus, facetissimoq; sermone periocundus, ita in gynecæo gratiam famamque promeruit, vt productus ab vxore ad virum Scanderbassam, viri militaris naturaque seueri animum, in omni munere tenerioris officij peracutus & dicax, semperque elegans oblectaret; ideoq; Solymano Selymi imperatoris filio tanquam festiuissimi moris seruus dono mitteretur, viuo adhuc Baiazete auo, atque eo etiam iocundas garruli pueri præcoces delitias admittente, sic vt cum Solymano ætate sibi æquali educaretur, & ad heri genium cunctis numeris elegantiæ responderet. Per hunc modum vnicè adamatus adoleuit, tantisq; arridentis Fortunæ suffragijs vsus, vsq; adeo enituit, vt eum cunctos aulæ gratia præteruectum inter purpuratos legeret, eique defuncti Scanderbassæ filiam opulentissimæ hæreditatis in matrimonio collocaret, Memphiticaque demum præfectura ornaret atq; ditaret. Exinde Habraymus Hungarico bello totius Europei equitatus magister Balerbeci nomen obtinuit, & singulari prudentia virtuteque militiæ munia implens, Vesiris inter purpuratos dignitatem, qua nulla maior dari potest, adeptus est, quum Solymanus honoribus adaucto, ei quoque regij scrinij sigillum tribuisset, & nõ modo consilij arcani particeps esset, sed voluptatum horarumq; omniũ comes aulam circumageret, & toto summæ authoritatis honore potiretur, ac in immensum crescentis potentiæ nomine à cunctis aulæ ordinibus vsque adeo eminentur coleretur, vt nemo iam esset qui ei parendum esse non duceret, post quam eum tanquam consortem imperij vel graui cum inuidia domi & foris amplissimi quique suspicerent. Hac itaque præclara gratia dignitateque validus, quam ei peregregiæ virtutis animi, & cunctarum aulæ artium officia paratis semper in omnes obsequijs adstruxerant, Solymanum secretis alloquijs hortabatur, vt postquam Pannonia esset potitus victoriæ suæ modum imponeret, quando Germani & gentes, quæ omnibus sæculis armorum gloria floruissent, minimè lacessendæ viderentur. Germanos siquidẽ amplitudine opum & virium, belliceq; virtutis fama prępotentes, sicuti lingua & moribus ab Hungaris differunt, ita perpetuis etiam odijs disiungi, vt non magnopere curent de possessione Pannoniæ, satisq; pro dignitate sui nominis esse statuant, si Noricus ager, qui ipsorum gentis est, communibus Germaniæ armis defendatur. Carolum verò Cæsarem cuius longè maxima sit apud Europęos omnes authoritas, minimè sibi armis lacessendum videri; quum è suis regnis pugnacissimarum gentium copias conscribere atque educere queat: quandoquidem ad edictum Romani Pontificis honestissimo nomine, si sacrum (vt aiunt) bellum suscipiatur, immensa propè pecunia à pijs hominibus vltro contributa parari soleat. Quę robora autẽ peditũ atq; equitũ pro salute publica, vel tantũ ab ipsis

duobus germanis fratribus cogi, produciq; in aciem possint, tum manifestè deprehendi potuisse, quum Viennam à nobis summis conatibus oppugnatã fortissimè defenderint: neq; postea Carolus ipse, nuper amplissimis atq; lectissimis auctus copijs, vti apparuit & Christiani omnes impensè iactant, vniuersi certaminis aleã reformidarit. Sed quanquam illũ præclarè inuitatum, si se ad pugnæ casum obtulisset, à te tanto imperatore, tantisq; instructo copijs, quod est etiã tuę nõ dubiæ fœlicitatis superari potuisse existimẽ, non diffitebor tamẽ de his gentibus suo more vndiq; ferro permunitis victoriã nisi multo nostrorũ sanguine parari posse. Hęc vti reor, nõ ineptè te admonere possunt, vt Christianos intestinis mutuisq; bellis implicitos confici sinas: nã attritis vsquequaque eorum viribus, paulo pòst nullo nostro periculo certam in prædã nobis cedent, sic vt Parthicum bellum Germanico anteferendum omnino iudicem, ob idq; præsertim quòd satis superq; ad occidentem imperij fines protuleris, quos vsq; adeo id remotas regiones extendisti, vt iam graue sit tueri parta, atq; tutelæ tędio, & nobili quodam contemptu, quæ est generosi animi tui immensa liberalitas, alienigenis & semihostibus donanda censueris. Quanto itaque magnificentius fuerit, si summum gloriæ decus affectes, tuis coniuncta finibus, ideoq; facile imperio tuo adijcienda, iustis armis petiuisse, scilicet vt impię abominatæq; stirpis Hysmaelitas, auito paternoq; exemplo persequendos armis, atq; Asia exturbandos censeas. Erit enim Ottomannico nomini maximè decorum, si religionis causam, vti soles, egregia pietate respicias, & ad famam quoque incomparabile facinus, si detestandæ superstitionis authores ex Asia te vindice conuellantur. Sed quænam vlla inferendi belli causa iustior atq; nobilior videri potest, quàm ea qua te prophetæ Mahometis diuina dogmata aduersus impios defensurum profitearē? atque obiter maiorum tuorum perpetuos hostes, quod supremum Selymi patris votum fuit, vlciscendos atque delendos decernas? An hos feres qui insolenter imperitent, & quemque finitimum suum hostem, suamque esse prædam existimant, & te quoque tuis contentum finibus occupatum in Europa & Asia planè quiescentem, furtiuis irruptionibus prædabundi prouocare atq; irritare audeant? Nimirum qui Vssumcassanis proaui immani latrocino, legitimorum nobilissimorumq; antiqui sanguinis regum in sedem irrepserint, & rapto etiam nunc viuant. Crede mihi imperator, si hanc totius Asiæ labem pestemque, tua insigni pietate virtutéque tollendam esse constitutas, erigetur tibi proculdubio media in Perside trophęum incomparabilis dignitatis & amplitudinis, quod Selymi gloriam et triumphum vel æquet, vel superet. Mea namque sententia aliquanto nobilius erit atque celebrius. Non enim tantundem est Mamuluchos conditione seruos, & Sultanos agrestis superbiæ Syriæ atque Aegypti regnatores iustis armis deleuisse, quàm subegisse Persas fama rerum priscis sæculis bello gestarum gloria inclytos, qui Alexandro Macedoni toties victi atque perdomiti Magni cognomentum attulerint. His frequentibus alloquijs in otio pariter atq; negotio excitatus Solymanus, vehementer impellebatur, vt ab Europa in Asiam vertenda arma decerneret, ob idque Habraymus in arcano voti compos magnopere lætaretur. Is namq; iusti & æqui natura tenax, quum vel Arabicis imbutus literis nunquam ex intimis animi sensibus à Christiana professione discessisset, tactus non dubia religione deo Christo vota faciebat, ipsam Mahometis disciplinam vsque ad affectationem palam ostentans, scilicet vt impotens

tyrann

tyrannus tantis subnixus opibus, à Christianorum principum odio commutata voluntate in Persas verteretur. Quod præclarè agnosci poterat ex perpetuo atque mirifico in mercatores Christianos patrocinio fauoreque, quo multa lucra atque emolumenta ex vectigalibus, vel inuitis & indignantibus Turcis parabantur. Propterea compositè egerat cum Solymano, vt concessis decem annorum inducijs Christiani nominis principes omni suspicione Turcici belli, si Corone esset reddita, liberaret. Id maxime cupiebat Clemens, atque in eam rem sedulò satagebat: vt pote qui postquam pacem in Italia peperisset, sibi etiam ad laudem longè honestissimum fore existimaret, si veræ diuturnæque tranquillitatis otium cunctis Europæ gentibus, ipsiq; in primis Italiæ largiretur. His autem impetrandis inducijs studium suum & diligentiam intenderat Aloysius Grittus, Andreæ Veneti principis filius, ipsi Habraymo ex quotidiana consuetudine intimus, atque inde sensim Solymano mirificè commendatus. Hinc Clemens grauibus promissis ac adhortationibus accenderat per Aloysium Gerardum Florentinum, Byzantij inter mercatores ciues ius dicentem, vt inducias impetrare niteretur. Promittebat autem Pontifex se Antonio ipsius Gritti filio, qui beneficio Ioannis Pannoniæ regis, Strigoniensis antistes esset designatus, id opulentum sacerdotium liberali diplomate collaturum. Sed Cæsar eam de inducijs occasionem, peculiaris spe commodi præteruectus est, quum ex authoritate Ferdinandi fratris Corone redditurus esse videretur, vt illinc non ignobilis doni merito Panoniæ atq; Austriæ pacem pararet. Res ita cecidit vt priusquam hæc Byzantij a Ferdinando offerri & transigi possent, Hispani præsidiarij, ducis Macicai clade exterriti, Corone excedere cogerentur. Quo casu nihil incommodius accidere potuisse Clemens dissserebat, ita vt quæ postea insequutæ sunt à barbaris terra mariq; clades, obuenturas esse mihi hæc scribenti prænunciaret. Obtulerat prius Cæsar Coronem Christianis principibus, sed neq; Pontifex, neq; Venetus senatus, neq; Melitæ insulæ magister, qui eam in insulam Cruciferos equites Rhodo pulsos transtulisset, neque ipse Franciscus rex præsidio tuendam, sumptu periculoque deterriti, suscipere voluerat. Cæterum Habraymus Mulearabem Damascenum sacrarum literarum, abditissimarumq; artium, & magicæ etiam diuinationis opinione Byzantij clarum, in Solymani amicitiã insinuarat, vt per eum tãquam vatem speratæ victoriæ Solymanus magis & magis accenderetur, frustra eum contrarijs obtestationibus dehortante matre, quæ bella Orientis infausta Ottomannis esse prædicabat, quandoquidẽ Persæ suo more refugientes, absumptas incendijs regiones frustra pugnam poscentibus relinquere, atq; hostem acie congredi paratum intentissima fuga eludere consuessent, vt Turcæ qui manu superari nequeant, difficultate rerum omnium, atq; inedia, sicuti Selymo patri vel acie victori penè acciderit, conficiantur. Maternis quoq; con filijs Roxolana vxor teneriores preces addiderat. Ambæ siquidem multis nominibus Habraymi potentiam perosæ, vel ob id quòd imperatorem longius abducendo, ab ipsarum complexibus diuellere contenderet, eum sæpius Pseudoturcam, & ex animo Christianum per contumeliam appellebant. Sed hæc muliebria impedimenta facile reijciebat Solymanus, non obscura cupiditate maximi triumphi incensus, & præ insita magnis regibus vanitate in appetenda gloria vaticinatione Mulearabis facilè inflatus, qua in re persuadenda mirus & efficax magister extiterat Vlamanes Persa, qui à Tammaso ad dicen

dam causam citatus, quòd eius milites apud Taurisium auarè seditiosèque egissent, metu pœnę ad Solymanum paucis ante annis transfugisset. Hunc enim uirtute bellica illustrem, atq; inimicorum æmulatione et inuidia circumuentum, Habraymus fouendum, attollendumq; susceperat, sic ut Vlamanes Persico bello se fortem fidelemque operam præstiturum profiteretur. Itaq; Solymanus bona spe perpetuæ fœlicitatis confirmato animo Habraymi consilia complectitur, vtrumq; militiæ magistrum admonet, vt Sangiachos excitis atque instructis omnibus ipsorum copijs ad signa vocent, Europæiq; omnes in Asiam traijciant, & ad Niceam inter se coniungantur. Lustibeyum autem cum parte copiarum in Peloponneso Coronem obsidere iubet, & ab se Aloysium Grittum in Pannoniam dimittit, vt ibi in procuratione regni Ioanni regi adsistat, detq; operam vt rex in officio permaneat, Hungariq; proceres in fide contineantur, & quantum fieri possit in Germanię finibus pacem tueatur. Ipse ex suæ superstitionis consuetudine votis pro victoria nuncupatis, in templo ritè se ipsum lustrat, & Vlamane Persa itineris duce vsus in Lycaoniam ad Iconium, quod hodie nomen retinet, progreditur. Non enim eò quo ierat Selymus pater, in Persas eundum censebat, quum ille sinistrorsum per Ancyram, Sebastam, & Amasiam, per Trapezuntios fines, superato ad Arsengam Euphrate in Armeniam penetrarit; quoniam id iter multo longius & asperius putabatur, quàm id quod ab Iconio per Cæsaream ad Malathiam, vbi Euphratis per Antitauri valles erumpentis celebris est traiectus, quam vrbem antiquitus Amalthā fuisse, vt ex dimensione Ptolemæi constat, conijcimus. Hinc Mesopotamiæ Persarum ditionis fines sese aperiunt, quos Solymanus sine maleficio præteruectus, pabulo, & venale commeatu, qui passim ab infirmis incolis præbebatur, contentus, quartis & quinquagesimis castris, ex quo è Nicea Bythiniæ discesserat Coim peruenit (quod oppidum in Armenia maiore in ruinis Artaxatæ clarissimæ quondam vrbis conditum fuisse alibi diximus) tanta Turcarum admiratione, quòd nulla paulo validior Persarum manus occurrisset, vt Solymanus veritus insidias subsistere, castraque munire cogeretur, quum nondum fidelibus nuncijs vbinam Tammas esset, & quid pararet, pro certo didicisset. Sed Vlamane cum Alcanzarum equitatu præeunte, & ex notitia locorum diligentius consilia hostium explorante, reperiebat eam esse Tammasi mentem, vt nullo in loco diu consistere, verum vrbes deserere, & sese in montes subducere cogitaret, nulloq; modo iusta acie confligendum arbitraretur, ratus expectanda Hiberorum & Albanorum auxilia, qui læuis armaturæ operam præstare, & cataphractos Persas antecedere consuessent, vt ex occasione Turcas tanti itineris cursu fatigatos, & commeatibus indigentes, ac vti accidit, sub alieno cœlo aduersa valetudine tentatos adoriretur. His rebus exploratis Solymanus castra mouit, rectà profectus in eam regionem in qua Tammas copias cogere ferebatur, & quum eum deserta vrbe regia Taurisio vlteriorem montibus suppositam regionem petiuisse perspiceret, ita Taurisium nudatū mœnibus intrauit, vt continuò ostentatis tantum copijs, nihilque vexatis incolis egrederetur, & ad vrbem Sultaniam non multum inde distantem contenderet. Diximus alibi Sultaniam Persarum olim regiam, quæ adhuc vetustæ suæ dignitatis templorum ornamenta retinet, à Tamerlane Scytharum duce clarissimo fuisse deuastatam. quum ad eam vrbem per multos dies regionis vbertate fretus, Solymanus statiua haberet castra, expectabundus

bundus

bundus ut Tammas a montibus descenderet, atque in aciem prodiret, ut direptæ provinciæ iniurias vindicaret, & nominis sui famam nihil reformidato hoste tueretur. Eam regionem, quam Solymanus non procul ab urbe Sultania amplissimis occupabat castris, altissimi præcingunt montes, quorum iuga perpetuis obsessa nivibus è longinquo etiam spectantur. Hi montes antiquitus fuère Nyphates, Caspius, Coathras & Zagrus; orti proculdubio ab ipso patre montium Caucaso, coniuncti inter se longa & diversa seriectatissimas dirimunt provincias, & ad ortum Solis per Zagataios ita diffunduntur perpetua quadam cathena protracti, ut ad Indicum usq; Oceanum, Malibarræq; regionis prominentem plagam se extendant. Hęc in Cumerum extremum Indiæ promontorium, non secus ac Italiam Apenninus dissecat, contra Zeilam insulam, florentissimum Indicis divitijs emporium desinit. Cum in ea loca campis utiq; ad edendam nobilem pugnam aptissimis, Tammas descensurus putaretur (is namq; in Coraxenos penitùs abscesserat) turbidior & sævior tempestas, quàm unquam anteà per id anni tempus Persæ meminissent, ex illis montibus descendit, usq; adeo inusitata, quòd esset paulò antè æquinoctium æstivum, ut plenissimis imbribus, atque his concreta ex nivibus glacie repentina hyems invecta videretur. Nam certantium inter se ventorum ea fuit rabies, ut transversis flatibus nivosa montium culmina verrerentur, præaltaque nix subiectis campis incideret: qua horribili procella Turcarum castra eversis tabernaculis sternerentur, iumentaq; & ante alia magnus camelorum numerus interiret, & ingens lixarum, & ægrorum militũ multitudo oppressa protinus extinguerentur non parvo etiam ipsius imperatoris periculo, quum circa eum pleraq; tentoria, eadẽ procella disijciente cõcidissent. Cuius mali remedia intempestæ noctis tenebræ, & extincti passim ignes, ita præpediebãt, ut Turcæ eo aversissimo omine magnopere terrerentur, donec orta luce Sol utique prędarus salutaribus radijs multos prope rigẽtes & attonitos refovit, & quod ad reliquam vitæ securitatem opportune pertinebat, campos hoste vacuos detexit. Nam supra totum usque adeo tantæ procellæ detrimentum improvisi hostis adventus & incursus maximè timebatur: nec deerant qui affirmarent, eum intempestivæ vehementissimæque procellæ turbinem à Persarum hostium magis diro carmine, & notis genti cantaminibus cœlo evocatã ad Turcarum exitium. Quo gravi incommodo, & quod maximè efficax videri poterat, non levi ostento permotus Solymanus, recreato tantisper exercitu, & collectis vasis castra sinistrorsum movit, capto itinere in Assyriam, multis de caussis id suadente Vlamane, qui Solymano non dubiam spem occupandæ Babyloniæ iniecerat. Eam urbem cum totius provinciæ præfecturæ tribuerat Tammas post Betrami fratris mortem, Mahometi satrapæ, cui Cani cognomẽ fuit. Hunc Vlamanes vetustæ amicitiæ nomine sæpius anteà solicitarat, magnis oblatis muneribus, ut ad Solymanum deficeret. Id enim si faceret, ipsam pro annui, & circumscripti honoris præfectura perpetui atque opulenti dominatus satrapiam esse consequuturum a Solymano, qui neq; rationem à prędectis exigere, neque eos vel mediocriter ditatos expilare consuesset, contraria ratione ac Persarum reges, qui nobilissimis provincialibus perpetua non obscuræ severitatis officia tenuissimo stipendij munere obiecto imponere essent soliti. Sed Mahometes his Vlamanis muneribus atque promissis incorruptus, nunquam adduci potuit, ut fidem falleret: sicut Vlamanes homi-

nem obstinatum admotis armis terrendum, & ad defectionem cogendum arbitraretur: quoniam eum nequaquam firmis militum præsidijs munitum esse didicerat: propterea quòd paulo antè ad primos rumores traijcientis in Asiam Solymani magnam partem sui equitatus, & defloratis quidem omnibus reliquis alis, ad regem id postulantem misisset: neq; eum egregia Babyloniorum voluntate uti constaret, propterea quòd nonnullos cives, quorum nomina non omnino certis criminum indicijs delata fuerant, severius in quæstionibus distortos, præcipitique demùm iudicio damnatos, ut bona in fiscum redigeret, ultimis affecisset supplicijs. Ob eas res Vlamanes maiore animi fiducia Solymano confirmabat, si recta Babyloniam ire pergeret, inexpectato improvisoq; adventu Mahometem facilè oppressurum, cessuramq; sibi Babyloniam nullo obsistente externo milite, & a Babylonijs alienatis iam pridem animis nullum moræ spatium facturis, quin venientem adapertis portis exciperent. Non defuit Fortuna Vlamani, singula ut accidit probè divinanti: nam quum magnis antecedens itineribus per compendia viarum raptato Alcanzarum equitatu, nihil eum morantibus fluvijs, ubi non procul à Babylone abesse renunciaretur, Mahometes qui nunquam ad se venturos Turcas putarat, rebus omnibus imparatus atque deprehensus animum despondit, & se per Mesopotamiam ad Betblim deserta urbe regia profugit, tanto Fortunæ arridentis successu, ut Solymanus non multo post à Babylonijs avidissimè propter odium in Mahometem susciperetur. Ea in urbe clarissima Caliphæ sacrorũ principis sedes est, quia cunctis Mahometani nominis regibus excolitur, veteremque obtinet prærogativam adoptandi, & ex certa coemptionis cerimonia confirmandi Assyriæ regis: sicuti Sultanos etiam Memphiticos recenti adhuc memoria à Satacone Comanorum duce repetita, qui Ægyptijs ante trecentos annos principatum eripuit, ut ibi Mamalucorũ servorum imperium conderet. Ab hoc Calipha Solymanus veteris superstitionis instituta sequutus insignia atq; ornamenta suscepit: multaq; largitione propitiatis sibi Babyloniorũ primoribus, & populis item liberali congiario delinitis, ea in urbe antiquissima propter Semiramis, pensiliumq; eius hortorũ memoriam hyemare constituit. Amplissima namq; est omnium urbium cogniti orbis, si priscæ structuræ mœnium ambitus rectis dimensionibus æstimetur: nam urbis Romæ magnitudinem exuperat. Sed in tanta vastitate videre est præter cultissima rura, & innumerabiles hortos ædificijs coniunctos: atq; item peramœna viridaria pomiferis, et odoratis cõsita arboribus, visuntur etiam latissima arva, quæ ad segetem aratris proscinduntur, nec in ea sylvæ nemoraq; desunt, captivis & inclusis feris dicata, ut ad voluptatem præfectorũ atq; primatum iocunda atq; expedita venatio suppeditetur. Mediam urbẽ interfluit Euphrates, lapideo sumptuosi operis ponte iunctus. Is à confluente Tigri amne ita suis atq; alienis crescit undis, ut maioribus etiam navigijs usq; ad Oceanum Persicum tutissimè pernavigetur: nam apud Balzaram emporium, quod est in insula Teredonis nomine antiquitus vocata, quam bicornis amnis efficit, mercimonia et cõmeatus omnis generis excipiuntur, quotidianaq; navigatione ad Ormutiũ freti Persici urbem & insulam devehuntur. Vtramq; autem ripam profluentis, frugiferis arboribus atq; vinetis esse consitã constat, castigato nõ secus alveo, ac Rheni per Germaniam descendentis miro passim cultissimorũ litorum ornatu conspicimus. Babylonij in universum quanquã Syris & Arabibus sanguine permixti

mixti eundem ferè colorem, staturæque habitum, & civilium morum consuetudinem, ac nostri homines præferunt, quòd eodem quo nos fruantur cœlo, & sese excolant literis, & à reliquis barbaris captu ingenij, atque humanitate plurimum distent, mercaturam solertissimè exercent, varijs præsertim sericæ telæ textrinis. Verùm nobilitas equestris militię studio tenetur, sagittisq; maximè gaudet. Ac fuit aliquando tempus, quo è Babylonia accepta ab Indis aromata Asiæ mercatoribus divenderentur, quæ ætate nostra per Arabicum sinum Alexandriam devehi videmus: quanquam multò maxima pars Lusitanis classibus ab India per incognitum paulò antea Oceanum Æthiopici litoris in occidentem deferatur. Cæterùm quæ ab antiquis scriptoribus de Babylonijs pensilibus hortis, regiaq; admirabilis structurę, crassitudineq; mœnium referuntur, nequaquā sunt extra fidem: nam horum ingentium operum præclara monumenta adhuc extant. Exurgit siquidem prætorium regalis amplitudinis instar arcis editiore urbis parte, quæ orientis Solis radios excipit, & præterfluentem despectat Euphratem: mœnia quoq; partim lapide, coctiliq; laterculo constructa, vel lacessente atque absumente vetustate, priscæ opulentissimorum regum magnificētiæ testimonia relinquunt. Tanta verò propensione Mesopotamiæ, Assyriæq; urbes Solymano deditionem faciebant, ut ad eum qui sine vulnere tanta potitus esset victoria usq; à Balsera emporio, quod est ad ostium Euphratis in Persicum sinum erumpentis, legationes venirent, & Mesopotamiæ ad unam ferè insignes urbes Caramida, Meredinum, Orfa & Asanceva, Turcarum præsidia acciperent, & per totius Babyloniæ provinciæ oppida Turcæ milites in hybernis constituerentur. Nam præter copias ex Europa atque Asia minore in eius belli expeditionem perductas, etiam tetrarchæ cum Memphitico Bassa, qui sunt eius Sanzachi Alexandrię, Iudæę, utriusque Syriæ & Comagenæ ad Imperatorem pervenerāt. Per totam autem hyemem magnæ celebritatis spectacula edita sunt, accidítq; ut hisdem ferè inchoati iam anni Saturnalitijs festis, diverso ritu Carolus Cæsar ex Africa victor, Neapoli equestres ludos ederet, & à Solymano Assyriæ & Mesopotamiæ regnis potito, apud Babyloniam festæ hylaritatis, diversique apparatus spectacula celebrarentur. Cæterùm Solymanus recreatis per hyemem copijs nunquam instaurandi atque exornandi exercitus, Persicique belli curam remiserat, utpote qui Tammasum redintegrato impetu invadendum decerneret, Habraymo atque Vlamane identidem, ut Fortuna uteretur suadentibus, adauctus quippe Ægyptiacis & Syriacis copijs in spem veniebat, Tammasum ex Hyrcaniæ montibus ad pugnam conserendam in patentes campos posse elici: & si id metu occupatus abnueret, ad gravissimam Persici nominis contumeliam veluti exprobata ignavia, Taurisium regiam ipsius urbem in oculis occupari atque vastari. Igitur adulto iam Vere è Babylonia profectus, ducante Vlamane per idoneas regiones ad Taurisium iter intendit. At Tammas qui Solymano apud Babyloniam hyemante Taurisium redierat, ut qui hostem reversurum minimè credidisset, cognito eius adventu, uti imparatus, & vetere suo innixus consilio, ne usquam acie confligeret, in Coraxenos iterum se recipere instituit, certas tantùm suorum manus passim relinquens, quæ sese persequentibus hostibus ostenderent, & montium vallium q́; notas angustias tuerentur, observarentq; eorum itinera: nec nisi ex insidijs et carptim insequētium hostium agmina abruptis & iniquis locis lacesserent. Eo modo recedentem, et

aliquot dierum itinere provectum Vlamanes frustrà persequutus, & per captivos incolas exploratis Tammasi cõsilijs, ita iussus erat, ad Solymanũ redijt, suasitq; ei, ut Taurisium deflecteret, & cõfessione hostis retrò per asperos montes fuga elabentis sese victorem ostenderet, ex usuq; victoriæ eius regia potiretur. Itaq; Solymanus indignante animo, eoq; ad quandam superbi contemptus iracundiam concitato, quòd nusquã Persæ, uti maximè cupiebat, ad iusti prælij occasionem se offerrent, Tammasumque ipsum in asperas maximeque steriles, & frequentibus rupibus impeditas regiones abscedentem consequi posse desperaret, secus ac superiore anno fecerat: Tarvisium, quòd nullo percinctum esset muro, hostili irruptione invectus est, miseros incolas magnis affecit detrimẽtis, quanquam inermes essent: ideoq; victoris imperium se paratos subire demissè profiterentur: nam milites cõtineri non poterant, tametsi à cædibus temperarent, quin singulas domos invaderẽt, et ubi lubebat cunctam libidinis atq; rapinæ licentiam exercerẽt. Ante omnia autem Solymanus Vsumcassanis atq; Hysmaelis ornamenta ex regia, quam anteà Selymus properanter deformarat, tolli iussit: sic ut nec picturis quidẽ, & auratis laquearibus parceretur, & integras quasdam familias telæ sericæ opificijs celebres abducendas iuberet, magnumq; servorum numerũ, & delectæ iuventutis ætatis & formæ, omnisq; sexus discessurus cõprehendi & abduci sineret. Neq; enim se tutò, in amplissima urbe occupatis, & dispersis ad prædam atq; libidinem omnibus ferè copijs diu cõsistere posse iudicabat, quòd Tammasum Hiberorum & Albanorum auxilia accersivisse, cataphractorumq; validissimas turmas è Parthis Medisq; & Armenijs coegisse nunciaretur. Quamobrem Solymanus hac illustri occupatæ atq; direptæ Persarum regiæ ad nominis famam laude contentus, circa æquinoctiũ motis castris in Mesopotamiam est reversus, vixq; Coim & Calderanos campos paterna victoria claros prætererat, quum inexpectata Persarum agmina abeuntes hostes in tergo lacessere, impedimenta diripere, fatigatos & ægros trucidare nunciatum est. Crebri quoque rumores totis castris permanarant, ipsum Tammasum auxiliaribus confirmatum copijs brevi affore, qui hisdem vestigijs Armeniæ provincia decedentes hostes persequeretur. Quod à Turcis ideo facilè credi poterat, quòd iam ex opportunis vallibus frequentes Hiberorũ alæ prædandi atq; insidiandi causa ab incertis locorum & temporum intervallis sese ostentarent, notisq; evadentes saltibus tanquã confisi impeditis regionibus audacter pugnaturi viderẽtur. Qua hostium audacia permotus Solymanus, eo ordine profectioni intentus singula agmina expeditis præsidijs confirmanda statuebat, ut è duobus Ægypti, Syriæque præfectis, quos Bassas honoris causa vocabant: alterũ in novissimo agmine constitueret: alterum verò ad ipsa medij agminis latera, partitis utrinq; copijs applicaret. Vlumanes porrò uti locorum & hostium peritus, sicuti eorum cursus deposceret, providendo atque adhortando omnibus in locis versaretur. Ad hanc præstandam operam quum amplius quadraginta equitum milia essent constituta, circiter duo etiam milia sclopettariorũ ex numero prætorianorum, qui universos incedentium agminũ ordines corona quadã circumseptos tuerentur, erant instituta, qui maioris etiam præsidij causa currules parvos aliquot falcones convehebant, ut è longinquo in persultantes & provectos hostes disploderentur. Quibus præsidijs aptè constitutis facilè fiebat, ut Persæ minus audacter erumperent, rarius se darent in cõspectum & remissiorem quàm an-

teà im-

teà impetum facerent, utpote qui falconum globulis, & sclopettorum glandibus magnopere terrerentur, sæpeque pugnam ciere ausi cum detrimento, equorumque præsertim, repellerentur. Per hunc modum tripertito exercitu recta ire pergens Solymanus nusquã conspecto hoste, ita iter intendit, ut emensis camporum spatijs cum primo agmine antecederet, & nondum exacto autumno Amidæ consistere, atque ibi reliqua suorum agmina operiri statueret. Amidam hodie frequentissimam Mesopotamiæ urbem Caramidam incolæ vocant, hoc est cognomento Nigram: quòd pingui & subatro solo ad fertilitatem segetis aptissimo, arva nigerrima passim ostendat. In ea urbe Christianorum templa visuntur, & sacræ turres à Baldovino Hierosolymitani regis fatre conditæ, qui eam urbem peculiari virtute captam suæ ditionis fecerat, quum Gothifredus frater Hierosolymis imperaret. Interea Tammas iustis comparatis copijs è Coraxenorum montibus erumpẽs Taurisium repetit: ratus hostem Turcam urbanis delitijs hærentem repentina irruptione oppressum iri. Sed eo elapso, & inspectis eius civitatis incommodis, ad iniuriam deformatæ regiæ vehementer indignatus, statuit eum omnino quocunq; iret persequendum, & ad Coim usq; progressus est. Ibi verò mutavit consilium, quòd multo spatio Solymanus antecessisse nunciaretur, & nobilitas omnibus gravibus protecta armis, nisi certo cum equorum detrimento fugientes persequi non posse confirmaret, & se in usum conferendæ tantùm pugnæ, non ad longinquos cursus, institutos & paratos esse dicerent: Tammasq; ipse, remissa utiq; iracundia ad disciplinæ rationem reversus idem fateretur. Tum verò pollicente præcipuo atque fortissimo satraparum Delimenthe, se novissimum agmen adepturum, si sibi expeditorum & delectorum ab se equitum tertia pars tribueretur, præferocem resumpsit animum. Erat Delimenthes è Caramania oriundus, qui inter pugnacissimos tantam virium et animi magnitudinem in prælijs ostendere erat solitus, ut non temerè insanus ab inusita temeritate Delis vocaretur, quod nomen hodie apud Turcas strenuissimis, & vitæ contemptoribus imponitur. Ab ea pollicitatione Tammas Delimenthem multa cum laude commendatum, oneratumq; amplissimis promissis bene auspicato dimisit: tenuitque ille confestim nota indigenis viarum compendia, ea festinandi celeritate adhibita, ut hostes postremi agminis non magno itineris antecedentes spatio apud Tauri montis radices (uti evenit) ad Bethlim se assequuturum confideret. Bethlis oppidum est satis clarum in finibus Persici imperij, quibus Mesopotamiam attingit, positum in valle non iniocunda, quã exiguus amnis ex Antitauri iugis delapsus alluit, habetq; arcem Persarum præsidio custoditam. Ad id duo, quos diximus, Turcarum præfecti cum postremo agmine ductante Vlamane pervenerant, ratiq; cuncta se evasisse pericula, quæ paulo antè à vi crebrisque hostium incursionibus timuissent, idoneo in loco consederant, recreandis iam tandem copijs, postquam Solymanum, atq; item secundum agmen Amidam pervenisse fama constaret, neq; ideo insequuturos Persas suspicarentur. At Delimenthes fidelibus & diligentissimis incolarum exploratoribus usus, quum non plus unius diei itinere ab hostibus abesset, certior factus, Turcas ad Bethlim fessos itinere timoreq; omni vacuos nulla propè cura vigiliarum & stationum septos considere, delegit obscurissimam noctem, multaq; etiam pluvia impeditam, & hostes adoriri constituit. certiorem facit custodem Bithlinæ arcis de cõsilio quod agitabat, ut & ille signo accepto

ab arce descendens, diversum in hostium castra impetum faceret. Tanta autem fuit atq; adeo felix temeritas Delimenthis, ut ipso ingruente, consopiti & nihil tale timentes Turcæ undiq; opprimerentur, ingensq; eorum cædes fieret, & ipsis penè Bassis ad insternendos & conscendendos equos spatium eriperetur, nec in tenebris summiq; periculi tumultu prætoriani pedites, sclopettos expedirent, & currulia tormenta caperentur. Persis autem sese aggregarant montani agrestes, qui superioribus temporibus Aladolo regi paruerant, eoq; debellato summa à victoribus Turcis fortunarum detrimenta acceperant. His castrensis apparatus omnis & sarcinæ camelorum in prædam cesserunt. Delimenthe verò usq; quaqua concidente Turcas aliquos Sangiachi resistere ausi te obtruncati sunt: nonnulli deditionem fecerunt, & prætoriani iam Basis ambobus cum Vlamane è media clade elapsis circiter octingenti, cohortante eos Delimenthe, ut se sub fide dederent, exuti sclopettis & reliquis armis in potestatem concesserũt. Ferunt nusquam Turcis maius incommodum, vel cruentissima acie fuisse illatum: quandoquidem amissis tormentis atque tentorijs, omnibusque spoliatis castrensibus vasis & impedimentis supra dimidiam partem equorũ amiserint. Incidit ea clades Turcis ad tertium Idus Octobris, qui dies ingenti Persarum omnium lætitia postea celebratus est, quum Delimenthes onustus spolijs & cruentam clavam, qua ea nocte mactandis hostibus plurimùm usus fuerat, elata dextra ostentãs, ad Tammasum redijsset. Ea verò clades tanquam è naufragio evadentibus præfectis Solymano renunciata, usque adeo eius animum concussit, ut omnem renovandi contra Persas belli cogitationem abijceret, quod id acerbissimum vulnus, sicuti prædixerat mater ipso Mulearabe certior vates, nequaquam virtute hostium, sed dolis veluti superis eorum insidijs non obscurè faventibus, inflictum accepisset, atque obiter profundè & dissimulanter iratus Habraymo Byzantium redeundum esse decerneret. Redeunti Solymano ad Iconium obvij fuerunt Hàriadenus Barbarussa, & Sinas cognomento Iudæus, qui nuper ab Algerio cum reliqua, quæ supererat classe, Byzantium pervenerant, terrestreq; iter susceperãt, ut de parta Mesopotamia Assyriaq; Imperatori coràm gratularentur, & ut (quòd eorum existimationis intererat) quo eventu tantam Christiani belli molem, & ipsius Caroli præsẽtis impetum sustinere conati, ex summa rerum iniquitate elapsi fuissent, certius enarrarent: facilè demonstrantes, neque Turcis virtutem, neque sibi ducibus industriam, sed unam omnino, quæ humanis consilijs bellicisque præsertim impotenter dominaretur, fortunam defuisse. Clementi vultu eos accepit Solymanus, atque ita ad pedes proiectos erexit, ut testaretur aliquanto esse præclarius ab infracti animi constantia, quàm à felici victoriæ successu laudem tulisse, quòd innatę fortitudinis, invictique animi munus peculiaris virtutis specimen extitisset: nec multum referre si vel bene consulta uti multis subiecta casibus fortuna prævertisset. Proinde eodem animo quo tulissent adversa eiusdem fortunæ indignationes expectarent. ipsum enim innixum potentia felicitateq; perpetua suarum actionũ maturè daturum operam, ut sarciendi incommodi, spectatæque iam ipsorum virtutis latius extendendæ locus daretur. Applicantem verò confectis itineribus ad Bosphorum, ut Byzantium traijceret, Habraymus qui antecesserat, litus ei honoris causa triumphali serico stravit: atque ita bireme peculiariter adornata sublatus in oppositos septæ regiæ hortos se intulit. Tum verò multis de causis in Habraymum

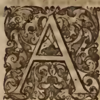
atrox

atrox invidia sensim erupit, immodicæ eius potentiæ sæva comes: sic ut in arcano apud principẽ tota eius gratia convelleretur, ingenti conspiratione multorum procerum, qui vel æqualem vel inferiorem rebus omnibus unum ante omnes gratia eminentem ferre non poterant. Et fatalis odij semina à fœminis, matre scilicet atque uxore iacta fuisse constat, quæ Imperatorem ad nutus Habraymi circumàgi flectique pro libidine tam impotentis servi indignum esse dictitabant: mater quidem quòd filius adversus auguria Persici belli periculis obijceretur, cuius provinciæ bella maioribus abominata semper fuissent, usque à superioris Baiazetis memoria, in quem à Tamerlane clades diræ calamitatis incidisset, & recentibus etiam Vssumcassanis & Hysmaelis exemplis: quorum prælia nunquam nisi detrimentosa vel victoribus Ottomannis fuissent experti. Roxolana verò quæ coniugem delinimentis quibusdam, atque adeo etiam philtris uxorium fecisset, vel ob id Habraymum oderat, quòd Mustapham privignum, uti ex liberis natu maximum impensissimè coleret, atque ei imperatorios honores adaperto studio intempestive deferret. Id enim Roxolana muliebri libidine accensa, Baiazetem filium nefaria prævaricatione Mustaphæ anteponere contendebat, ut certus imperij hæres & successor, si fata Solymano vitam abrumperent, Ottomannicæ domui pararetur. Propterea privignum longè ablegandum in Cappodociam curarat, ne ad invadendam paternam sedem, si pater vita excederet, è proxima Magnesiæ præfectura celeriter adesse posset. In id consilium occulta largitione solicitabat prætorianorum principes, quos ad id audendum facinus idoneos rebatur, exemplo Selymi, qui postremus regiæ prolis favore prætorianorum maioribus natu fratribus regnum præripuisset. Verùm ambitiosæ mulieris perversæ artes una Habraymi diligentia atque authoritate turbabantur. Is nanque quod rectum esset, naturæque muneris atque inveteratæ consuetudinis, Solymano erga filios ęquissimo patri probari intelligebat, tametsi uxoris molliores preces nonnunquam illum inflecterent, ut eadem quæ ipsa cuperet. quanquam absurdi iuris quam quicquam aliud æquius & iustius malle videretur. Cæterùm totam Habraymi existimationem non obscura fama magnopere prægravabat, odiosa Turcis, quòd Christianos adaperto studio complecti fovereq; diceretur, nonnulla siquidem extabãt indicia corrupti eius animi, quòd Venetis largitionibus parata in eos, & Austrianos fratres arma ad orientem converteret, gratificareturque ea in re Carolo Cæsari, cui dudum Venetus senatus icto novo fœdere sese coniunxisset, scilicet ut maritimis opibus potentia Cæsaris augeretur singulari damno atque periculo Ottomannici nominis. Habraymus quoque per eos dies Marcum Nicolai Venetum ignobilem mercatorem, qui ab Italia mutatis ad celeritatem iumentis ad eum Babyloniæ agentem cum secretis mandatis ac literis percurrisset, redijssetq; enatis nõ temerè paulò pòst his de ipsius perfidia suspicionibus, Byzantij pro speculatore comprehendi, noctuque iugulari, et in mare proijci iusserat, scilicet ut detegendo crimini certius indicium tolleretur, nec inde totius institutæ atque obitæ legationis causa iudicio nosceretur. Paulò antè siquidem Turcæ solitò suspicaciores facti, Andream Quirinum patritium Venetum apud Alepum in Comagene clarum mercatorem teterrimo supplicio affecerant, quòd Caroli Cæsaris legatum, nomine Robertum, natione Britannum, in Persidem ad Tammasum penetrantem iumentis, ducibus, atq; pecunia iuvisset. Destinabatur enim Cæsar

Solymano post Tamasum debellatum usque adeo proeul præcipuus hostis, qui cum Persis amicitiam & fœdus agitaret, ut per eum Tammas maiore tormentorum apparatu iuvaretur, suppeditātibus è finitima India Lusitanis, qui se propter odium Turcici nominis, Persarum amicos & socios, quum expediret, fore profitebantur. His tantis circumventus insidijs Habraymus, & conceptæ perfidiæ reus factus, mense Martio circiter Idus, superiore consuetudine quum admitteretur in regiam, nusquam postea comparuit. Ferunt eum severissimè obiurgatum fuisse à Solymano, quod summis honoribus auctus, et dignitate sibi ferè æquatus, ingratissimo animo summæ amplitudinis beneficia nefario scelere corrupisset, & meritam vitæ exitus pœnam deprehensus inveniret: neque Solymanum ullis iacentis ad pedes lachrymis ad misericordiam flecti potuisse, quum interceptas quasdam eius literas immiti vultu ostēderet, & an signum agnosceret ferocibus verbis identidem interrogaret. Eadem autem quæ sequuta est nocte, in cubiculo per eunuchum carnificis munus obire solitum, in pulvino dormitans, cultro adunco, quod de manu Imperator tradiderat, iugulatus est. Ferunt Habraymum, quum summa Solymani gratia potiretur, familiari sermone aliquando postulasse, ne se tantis honoribus onerare contenderet, ne demum amplitudine odiosa supra æquum florentem, è gradu tanquam è fastigio summæ fortunæ præcipitem dare atq; occidere necesse haberet: fidem verò in ea verba ita principem dedisse, ut nunquam ei vivo vitam erepturum polliceretur, sic ut ea inanis iuramenti religione obstrictum, ne datam falleret fidem, non aliter quàm altè stertenti necem intulisse: quoniam Talismanes sacerdos divini interpres iuris, dormientem nequaquā censeri inter vivos, quum una vigilia totius vitæ actus constaret, asseverasset. Occisum an spectarit, dirisq; persequutū execrationibus cadaver multo pondere appenso mari mergi iusserit, ut nonnulli disertè commemorant, nihil ad historiam pertinet. Oborto certè Sole, quæstores supellectilem atque pecuniam eius omnem in fiscum retulisse constat, ita conturbatè, raptim & diligenter, ut nihil ferè præter dotem miserrimæ uxori relinquerent, & evulgata Habraymi nece, extemplò tanquam iure damnati nomen populus probrosis carminibus, & vocibus laceravit, factoq; impetu statuas, quas ille ex Hungarica victoria trophæi instar ante domum suam in hippodromo collocarat, coniectis lapidibus ita deformavit, ut etiam veluti priscarum gentium, & numinū inania simulachra turpissimo cœno defœdaret. Hunc vitæ potentiæq; suæ exitum tulit Habraymus, quo nemo eorum unquā anteà, qui maximorum regum gratia potentes evaserint, ad exemplum illudentis fortunæ ante obitum fortunatior atq; felicior fuit. In eius locum Vesir cooptatus est Aiax, & Barbarussa propter rei navalis peritiam Amiras declaratus, purpuratorumq; collegio additus: Forestius autem Galliæ regis legatus, qui paulo anteà Habraymi opera fuerat dimissus, ne discederet admonitus est Imperatoris iussu, quod postquam Habraymus notæ perfidiæ reus pœnas dedisset, ad veterem diuq; antea institutam Europæi belli cogitationem, uti evenit, opportunè reverteretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXIIII.

ANNVS longè omnium ætatis nostræ secura domi pace, mira cœli clementia, lætaq; paßim agrorum ubertate, & Punica victoria insignis, Pauli tertij Pontificatus initia nobilitavit. Nam Leone decimo ad iniuriam humani generis immatura morte surrepto, qui luctuosa demũ Hadriani, Clementisq; tempora evaserant, se tum primùm natos credere, salutem fortunasq; suas in tuto positas arbitrari, existimareq; expiatis tot cladibus invectam esse aurei seculi felicitatem. Ipse Paulus in administranda republica illustri quodam in speciem diversarum virtutum temperamento, ita Pontificis simul & principis nomen tuebatur, ut in omni consilio singularis pietas emineret, nec tamen obscura esset amplificandæ suorum potentiæ voluntas. Nam ante omnia, quod in rem magnopere expediebat, se neq; harum neq; illarum partium, sed communem omnium pa[illegible]m futurum profitebatur. Propterea nequaquam adduci potuerat, ut id fœdus renovaret, quod Bononiæ Clemente, Cæsareque authoribus pro tuenda Italiæ pace haud obscurè ad arcendos Gallos percussum fuerat, quum ab utroque aliquod fortuna sua dignum munus expectaret. Quin & concilium toties à Germanis veræ pietatis desertoribus ad terrendos Romanos Pôtifices afflagitatũ, à quo gravißimis de causis Clemens diffugisse videbatur, ultrò se appetere, & ad id locũ, tempusq; decernere paratum esse prædicabat, ut uno nobili salutariq; decreto ea vetus controversia finiretur, quæ in immensum & placita Christianæ religionis, & summorum Pontificum authoritatem insano quodam errore laceraßet. Misßis quoque pro tuenda sacrosancti nominis dignitate, qua privatæ spes tegerentur, in Galliam & Hispaniam legatis aßiduè dabat operam, ut Franciscus uno consensu ad oppugnandos Turcas cum Carolo Cæsare iungeretur. Cœperat enim esse formidolosus tùm ipsi Siciliæ atq; Sardiniæ, tum etiam Italiæ, Hispaniæq; litoribus Haria denus Barbarussa opulentißimo Africæ potitus regno, immensisq; Solymani opibus ac ingenti eius classe subnixus. Sed quanquam eximia esset Pontificis authoritas apud Gallos, nihil tamen quod ad conferenda auxilia pertineret, impetrari potuit. Franciscus enim, ut erat animo excelso, apertoq;, amplitudinem & felicitatem Cæsaris ferre non poterat, utpote qui adeo acerbè mulctatus, ac Italia pulsus, donec amissum Galliæ decus recuperaret, nequaquam in ea, veluti parum honesta, vel indecora pace quieturus esse videretur. Quicquid enim tot casibus adversa Fortuna rapuisset, id totum iniquo iure, & sæva rerum conditione sibi ademptum esse existimabat, & eo quidem animo, ut non obscurè Mediolanum, Genuamque repeteret. Id si Cæsaris æquitate, & Pauli intercedentis studio consequeretur, non mo-

dò navales terrestresq; copias Cæsaris opibus adiunctum, sed ipsum quoq; ad Turcicum bellum alacriter uti legatum adiutoremq; Cęsari, quò iuberet esse profecturum. At Carolus qui antiquissimo superiorum Augustorum iure per manus tradito, singulos ferè totius Italiæ principatus ad se pertinere arbitrabatur, & Marte iudice ad arbitrium regulis, & liberis civitatibus leges dederat, indignabatur ea à Gallis per obliquas querimonias repeti, quibus disertissimè ex fœderum tabulis excessissent, prętertim quũ ipse dudum in gratiam Clementis, Venetique senatus imperijs urbium antiquis possessoribus liberaliter adiudicatis, & insigni pace constituta, non sine præclara æquitatis & abstinentiæ, moderationisque animi laude exercitus deduxisset, qua in re etiam plurimùm Gallis esset gratificatus, qui nihil magis cupere, postularéque essent soliti, quàm ut veteres Hispani, Germaniq; milites Italiæ assueti dimitterentur, quorum pręsidio ipsius potentiam & existimationem magis ac magis confirmari ac amplificari maximè iudicassent. Is erat animorum habitus in duobus longè maximis Europæ regibus, nequaquam adeo obscura contentione dissidentibus, ut amicitia, quæ inter eos publicis tantùm fœderibus, legationumq; officijs, & quadam affinitatis imagine sustentabatur, aliquando in aperta odia, & funestum bellum evasura crederetur. Meminerat Cæsar superiore anno Germanos adversus Ferdinandum fratrem Gallica pecunia fuisse concitatos, qui duce Lantgravio Virtembergensem regulum tunc exulantem pulsis Austrianis copijs in Stocardiam paternę ditionis oppidum reduxissent. Tum verò certis rumoribus afferebatur, evocari in continentem ipsum Britanniæ regem, qui insano nefarioq; scelere, Catharina uxore legitima thoro & penatibus expulsa, pellicem in matrimonium duxerat, & reginam appellari iusserat, ut colloquio habito, & subinde cõsociato sibi Carolo Gheldrio Menapiorum & Sicambrorũ principe, Belgicas urbes invaderet. Erat quoq; fama, Henricum Navarræ regem, cui Francisci regis soror anteà nupserat, paratis copijs, si bellum alicundè erumperet, veluti occupato Cæsare in Cantabriam pervasurum. Constabat etiam quæstores Gallos in proximis Helvetiorũ conventibus magnas fecisse largitiones publicè & privatim singulis pagis, & notis centurionibus. Nec Massiliæ navalis apparatus intermittebatur, atq; item ad Oceanũ Armoricum, ubi magno sumptu stupẽdæ magnitudinis onerariam navem, & pleraq; alia in bellicos usus fabrefacta navigia ædificarat. Ad hæc Franciscus novo, aut certè à maioribus intermisso & eo quidẽ nobili consilio, septẽ legiones Romana disciplina instituebat, ne sibi semper vel in repentinis belli casibus, peditatus ab externis gentibus mercede foret cõducendus. Nam Galli perantiqua consuetudine in uno præcipuè equitatu studiũm, spesq; omnes, & nominis gloriam reponere erant soliti. Sed ubi per frequẽtes sclopettarios, Romanoq; more per pedites bella geri cœpta sunt, in pręlijs nulli prope usui equites esse compertum est, propter equorum graviora vulnera & densatas hastatorum phalanges, quas nulla vis equitum vel æquato ferè numero facilè perrumpat. Eæ legiones ex delectu exquisito septem Galliæ provinciarum scribebantur, & undique certa parataque essent præsidia ad sustinendum pariter atque inferendum bellum. Nam ad hæc etiam lustrato vetere equitatu, atque per supplementa refectis & stipendio persoluto, quatuor milia cataphractorum, & his totidem levis armaturæ equitum censebantur. Quæ omnia, tametsi in præsens extra belli cogitationem, ac veluti ad exterrendum

ingratæ

ingratæ pacis otium, edendaq; spectacula ordinari atque apparari plerisq; videri poterant, proximi tamen periculo in magnas erupturi ex improviso belli suspiciones adducebantur, præsertim Genuenses, qui ob id Andrea Auria naviter excubante adversus Gallorum motus, terra mariq; vigilabant: & Franciscus Sfortia Alexandriæ & Comi, Ticinique & Abiatæ mœnibus novas addebat munitiones. Alexander quoque Medices validissimam arcem, quam Clemente vivo Florentiæ inceperat, cōductis innumerabilibus operis perficere maturabat, eò accuratius ac intentius, quod fama erat ab exulibus Florentinis, natura Gallico nomini addictis, Hippolytum Cardinalem maiorem patruelem suum ab se diduci, excitariq; ad spem potiundi in urbe Florentia principatus, quem ille æmulatione inductus, sibi deberi legitima hæreditate ab avo Laurentio, Iulianoq; patre ducta prædicabat: ea in re detestatus Clementis patrui iudicium, qui iniqua prævaricatione Alexandrum sibi ætate, multisq; rebus inferiorem prætulisset, ut ipse veluti emancipatus intra septa religionis opes omnes Mediceæ domus, Etruscique regni fastigium, & nuptias demum filiæ Cæsaris apud fratrem tanta Fortuna ipsius collatione indignum conspiceret. Nec deerant qui in fervido iuvene, galeri dignitati militiæ honores facilè præferente, eos spiritus laudarent, tanquam honestæ ambitionis, suaderentque ut ad pellendum fratrē, uti Cæsaris beneficiarium, designatumq; generū auxilia à Francisco rege peterentur. His de causis Cæsar, uti erat cauto graviq; ingenio, & eò quidem quum decoris cura, rerumq; necessitas accederent, flagranti atque expedito, omnium consiliis avertendum ratus, arma parare constituit, ut qui res novas occultè moliendo pacem turbare cogitabant, se parato instructoque rebus suis timere inciperent. Summa consilii in eò vertebatur, ut Barbarussam ad Tunetum præoccuparet. fama enim erat, eum validissimis prædonum omnium coactis classibus, non modò uti superiore anno fecisset, Italiæ litora prædaturum, sed etiam proxima æstate traiecturum in Siciliam cum ingenti Turcarum, Afrorumq; multitudine, ut ad reliquas spes proferendas, quibus barbarè atque arroganter Neapolitanum imperium concepisset, Italiæ horreo potiretur. Erat eius belli ratio plena pietatis & gloriæ, utpotè, quæ publicum Christiani nominis decus, publicamq; omnium, & maritimarum præsertim gentium salutem respiceret. Extinguebat etiam Cæsar hoc honestissimo ausu omnem invidiam, quam tot parti de Christiano hoste victoriis anteà vitare nequivisset: sic ut illā in eos reiecturus esse videretur, qui Punici belli spectatores, quàm socii atque adiutores esse mallent. Porrò Pontifex cum magno honore verborum collaudato Cæsare, ei statim in bellicos sumptus sacerdotiorum totius Hispaniæ decumas concedit, ipseq; pecunia sua novem triremes Genuæ exornari iubet. Has ad veteres tres, quæ in custodia Romani litoris esse consuessent, adiungit: omnibus præficit Virginium Ursinum navandæ operæ cupidum, ut ea generis claritas præfecturæ maiorem authoritatem adstrueret, eique attribuit Paulum Iustinianum Venetum, cuius consilio uteretur, navali peritia insignem. Easdem quoque decumas exæquata liberalitate Francisco regi concedit, quo ille munere accepto si usus posceret ad tuendam Etrusci maris, Pontificiæque ditionis oram, Massilienses viginti triremes se missurum pollicetur, quanquā pari concessione Pontifex Cæsarianos offendere crederetur, quod ea sacra pecunia Galli minimè iuvandi viderentur, utpotè quos religionis causa nullam omnino operam ea æstate mari præstaturos appare-

ret; occupatis scilicet proprio bello ad Tunetum prædonibus. Excitata ad pium bellum universa Hispania, conventibusque peractis Cæsar è Carpentanis Barchinonem venit. Eius adventus omnium opinione celerior, tantusque navalium & terrestrium copiarũ apparatus haud dubiè inimicorum animos in pace continuit, adeo ut rumores qui de Gallis, Britannoque rege, et de Helvetijs allati erant, penitus extinguerentur, reguliqué Italiæ, uti cæco metu liberati cupidius atque liberius in id bellum officia præstarent. Soli Veneti in amicitia Solymaoi perseverantes ex fœdere, quod ante triginta annos cum Baiazete eius avo percussissent, neutri parti ferenda auxilia censuerunt. Interim Andreas Auria, quem Cæsar toti maritimo negotio præfecerat, cuiq; uni propter spectatam fidem rerumque peritiam profectionis suæ atque supremi consilij decreta cõmunicarat, incredibili adhibita celeritate ac diligentia multarũ ingentium navium, ac triginta rostratarũ classem instruxit, in queis erat quadriremis una, quæ prætoriæ loco Cæsarem veheret. Ea erat laqueari, aurato, & cælata pictaque introrsus puppe, contecta item umbraculo ex auro purpuraq; intertexto, remigibus serica tunica, & epibatis omnibus vestitus ac armaturæ cultu plurimũ exornatis. Præterea vim ingentem nautici commeatus, instrumenta navalia novi artificij, tormentorumque omnis generis ac telorum copiam vel maximo suffecturam bello in naves distribuerat, quibus totius Liguriæ iuventutem, & ex nobilitate fortissimum quemq; certatim cunctis nomina dantibus imposuerat. Ad eum hæc ipsa ingenti cura famaque administrantem, ut præclaræ virtuti suus honos haberetur, Paulus Põtifex gladium de more solennibus cerimonijs consecratum dono misit. is erat gemmato capulo, cælataque vagina cum baltheo aureis bullis & fibulis valde conspicuo, & præter eum etiam villoso è serico pileum margaritis Phrygio opere depictũ. Ea sunt eximij pijq; ducis adversus Christianæ religionis hostes depugnantis insignia magnis regibus dono dari solita, sic ut non immeritò strenuus senex quanquã multa iam navali gloria plenus, ad petendam novi decoris laudem accenderetur. Dum hæc Genuæ ingenti Auriæ, atq; Ligurum omnium studio parantur, Alfonsus Vastius bellica laude illustris, ab Ænaria literis Cæsaris evocatus, ad Andream Auriam pervenit, atque inde transgressus Apœninum in urbe Vigiebano Franciscum Sfortiam, & Antonium Levam convenit. Iubebat enim Cæsar ut Vastius suo antiquo pedestris militiæ imperio fungeretur, legionesq; Germanorum ac Italorum in Africam transportaret: Antonius verò Leva in Galliæ Cisalpinæ præsidio permaneret. Huic enim Cæsar, quanquã ducem animi virtute insignem secum adducere cuperet, omnino parcendum putabat: quoniam esset sævissimis articulorum doloribus conflictatus, ob idq; ad perferenda navigationis incommoda imbecillo admodum corpore videretur: & in Italia quidem opus erat constanti & impigro duce, qui in utrumq; belli casum intentissimè vigilaret. Huic autem præcipuè est iniunctum, ut severo edicto prohiberet, ne quis è numero veteranorũ Hispanorum novi belli cupiditate ad mare dilaberetur. Nolebat enim solitis stationibus provinciam nudari, adeo propinquã Gallis, Helvetijsq; finitimã, quorum incertæ fidei nihil omnino præsidio vacuũ foret relinquendũ. Deliguntur itaq; Itali tres præfecti, qui circiter vigintiquatuor cohortes cõscribant. Is numerus quinq; miliũ hominum summam efficiebat. Hi fuêre Hieronymus Tutavilla Sarnensis comes, qui superioribus annis in Peloponneso egregiam fortemq; operã præstiterat,

terat, & Federicus Carectus in Epantheris Liguribus, & in ora Ingauniorum ad Finarium oppidum clientelis atque opibus potens, cui Auria vitricus erat: itemque Augustinus Spinula bello clarus. Hi statim hinc atque inde digressi celeriter ex optimo genere militum cohortes implent, tanto veterum novorumque militum concursu, ut conscriptis plerique voluntarij sine stipendio miscerentur. Interim Maximilianus Eberſteinius dux vetus per Tridentinas alpes octo milia Germanorum in Lunensem agrum perduxit, in queis fuêre pleriq; nobiles è stirpe regulorum sine mercede Punici belli famam sequuti. Hos humaniter liberaliterq; susceptos, simul et Italos pulcherimis armis Mediolano advectis instructos, advocata concione cohortatus est, ut patientissimè dum navigarent maris tædia perferre, ac ubi terram Africam attigissent, optimè de victoria sperare vellent. Pugnaturos enim ipsos pro dijs immortalibus & pro Cæsare, qui nunquã pijs & fortibus defuissent. Ita summa omnium alacritate conscensæ sunt onerariæ naves trigintaocto, quarũ præsidio Antonius Auria magnitudine animi & navali virtute uni magno Auriæ secundus duas & viginti rostratas adducebat. Nec multo pòst Vastius è portu Veneris solvit, ita ut triremibus oram legeret: onerariæ verò ad conspectum in alto velis uterentur. Sed alternantibus sępe ventis, & inflato nonnunquam mari, tardius quàm sperarat in Traiani portũ ad centumcellas pervenit, quo iam Pontifex ab Vrbe decurrerat, ut sacris precationibus Deum optimum maximum, divosque Christiani imperij tutelares ad victoriam de hoste parandam navigantibus propitiaret. Ita ipso Pontifice præeunte verba, & hymnos sacerdotum choro decantante, triremes navesque onerariæ, quæ mira felicitate adæquato cursu ab alto in conspectum se dederant, ab excelsa specula expiatæ lustratæque sunt. Datum est item vexillum & sceptrum Christianæ religionis in templo de manu Pontificis Virginio Vrsino: postridieq; Vastius cum eo nactus idoneam tempestatem, Neapolim cursum direxit. Ibi Petrus Toletanus prorex, reguliq; peculiari studio impensaq; singulas triremes ædificarant. In his fuêre duo Sanseverini Salernitanus & Besennianus, itemq; Spinellus & Caraffa, Hispanusq; Alarco Neapolitanæ arcis præfectus. Ad has septem aliæ accesserant, quas ipse Toletanus publica pecunia cõfectas deduxerat, & noxijs nefarijsq; hominibus ad remũ damnatis impleverat. Dum cuncti in eo apparatu essent occupati, Vastius in quosdam more militiæ animadvertit, qui pertæsi nauseam maris, & longinquæ navigationis incommoda reformidantes, conceptas de victoria spes malignè extenuare, stipendij tenuitatem detestari, consternareq; multitudinẽ, ut signa desererent, seditiosis sermonibus cœperãt. Ad authores tantũ pœna pertinuit, adeo ut involuti saccis profundo mari spectante classe mergerentur. In his fuêre Michael Tarraconensis, & Molina qui apud Caveanum oppidum excitandæ seditionis initia præbuerant. Parato, & in naves omnis generis cõmeatu abundè congesto, impositisq; militibus, Hispanisq; præsertim veteranis, qui à Corone redierant, oram solvit. Eum secuta est universa propè totius Campaniæ iuventus, arreptis undiq; navigijs, tanta omniũ cupiditate, ut nemo Neapoli relictus esse videretur. Invitarat enim comitate insigni, quosq; opibus ætateq; florentes, ac notos sibi militię veteranos, quod illis pulchrũ esset, vel emerita stipendia, vel tirocinij præclarã indolem memorabili victoria nobilitare. Profectus est & unà Federicus proregis filius, ingenio bellici decoris avido iuvenis, paucisq; diebus Panhormũ in Siciliam

est peruentum. Hisdem quoq; diebus & ipse Andreas Auria diuersa nauigatione in Hispaniã ad Cęsarem peruenit, cum vetere sua sedecim triremiũ classe, tribusq; celocibus quos galeones vacant. Ea sunt nauigia structura militari, formaq; ad omnẽ vel tormẽtorum vel tempestatis contumeliã egregiè sustinendã idonea, paulo minora onerarijs, humilioraq; instructa quadratis velis atq; etiam aliquot remis, vt è portubus in apertũ mare ad captandos ventos facile sit sese prouehere, & promontoria superare. His fermè vtũtur, qui piraticam exercent, quoniam innumerabilem tormentorum copiam ferant, quibus vel plurimas triremes in multa malacia ad se oppugnandum appropinquantes perfringere maioribus tormentis atq; demergere facilè possint, quũ directis ad libellã summæ aquæ per fenestellas validissimis colubrinis in orbem vndiq; ferreæ pilæ ad multum maris spatium emittantur: perflantibus verò ventis reliquorũ nauigiorũ cursum antecedant. Cæsar delectibus habitis circiter octo milia peditum magna ex parte tironum conscripserat, et septingentos equites vlterioris Hispanię regulis imperarat, ex vetere eius regni consuetudine legeq;. Nam superioribus bellis, quibus cum Mauris de Bæticæ imperio dimicatum est, nemo procerũ fuit, qui non certã equitum manum cõferret, & contra hostes in castra perduceret, cuius impositi oneris causa magnas tulerant immunitates. Ii leuis armaturæ equites dicebantur, quòd nihil præter apertam galeam & thoracẽ ferreis laminis squamoso opere consertam, leueq; item ex præduro corio scutum Maurorum more, & lanceã latæ cuspidis, gladiumq; habilẽ gestarent. His omnibus copijs pręerat Mendocius Tendilij filius, cognomẽto Montegius. Sed pleriq; illustres reguli, & ex toto nobilitatis ordine frequentes euocati, ad Cæsaris aulam conuenerant, qui grauiorib. protecti armis, ac instructi generosis equis pro censu & amplitudine ditionis aliquot clientes liberaliter armatos trahebant, vt loco stipendij gratiam Cęsaris, & ex alacri pioq; studio ad nauandã operam certę laudis decus promererent. Inter hos authoritate nominis eminebat Ferdinandus Toletanus Albę regulus, non dubiã magni futuri ducis spem præbens, quũ publico pietatis nomine & priuato voto vehementer incitatus, in Barbaros deferretur, vt Garziæ patris cædẽ vindicaret, quem ab Afris ad Girapolim Mœnice in insula cæsum fuisse docuimus. Venerat etiam ab Oceano portuq; Gallico Ludouicus Lusitaniæ regis germanus frater, cuius soror in matrimonio Cæsaris spectabatur, cum classe vigintiquinq; nauiũ eius generis quas carauellas vocant, Indicis nauigationibus assuetas, magnaq; rerũ omniũ & tormentorũ onera & quantamlibet irati maris iniuriã facile perferentes. In his videre erat excelsum galeonem incomporabili tormentorum apparatu permunitum. Ea in classe duo milia peditum descriptorum præter nautas recensebantur, Applicarant etiã è Belgico Oceano per Gaditanũ fretum supra sexaginta onerariæ naues, quæ copias passim paratas, & cõmeatus singulis mediterranei maris portubus susciperent. His aduectus fuerat magnus damnatorum numerus, quibus per Belgicas vrbes vita ex decreto Cæsaris idcirco fuerat concessa, vt in supplementum remigum in triremibus operam prestarẽt. Nam eius generis hominum ærumnoso in labore facilè deficientium inopia momẽti minimè leuis futura credebatur. Itaq; Cæsar copijs & commeatibus in naues distributis, totoque ad edictum exercitu disignata nauigia ea lege conscendere iusso, vt nemo scortum aut puerum nisi ætate militari secum adduceret, è Barchinone orã soluit, tenuitq; cursum in Magonis portũ minoris insulę Balearis,

atque inde turbulenta navigatione in Sardiniam Caralim pervenit, quo nuper Alfonsus Vastius ex Sicilia cum sua classe applicuerat. Nec multo pòst Cęsar ipso Auria reliqui conficiendi cursus rationes explicante, atque adhortante ut omnis moræ causa præcideretur (nam Hispanica classis iam penè tota convenerat) in Africam traiecit, & in Vticæ portum, quem Farinam nautæ vocant, leni Coro remigum laborem sublevante universam classem intulit. Magno autem casu una omnium prætoria quadriremis, qua Cæsar ipse vehebatur, dũ intraret, sabuloso in vado hæsit. Quo animadverso periculo Auria expedito consilio dimidiam partem vectorũ & remigum in adversam spondam declinare iussit, tanta agilitate, ut ad imperium canentis fistulę quadriremis uti pondere sublevata impulsaq; demũ dextro remigio eum arenæ tumulum evaderet, & incolumis cum plausu universæ classi redderetur, nequaquam leviter cõmoto Cæsare, qui simile vitæ discrimen Philippũ patrem subiisse memorabat: quum ille in Oceano transversa abreptus tempestate in arenę cumulos periturus incidisset, nisi ingentis fluctus beneficio elata navis atq; ultra extantẽ sabuli cumulum transportata, magno miraculo Britannię litus evasisset. Ab Vtica mox discedẽs classis circumvecta promontoriũ Carthaginis, totumque eius regionis litus, quã Martiam vocant, excisæ quondam superbæ urbis ruinis, & nova regiorũ hortorum amœnitate celebratum, appulit contra turrem, quã de subiecto fonte Aquariam vocant. Hæc est in ea plaga, ubi stabulã elephantorum florẽte Carthagine fuisse putamus. Nam & Cotum insulã & totius antiqui portus formã, navaliaq; quibus Romani victores inviderint, tanti ævi vetustas mutare & abolere facilè potuit. Barbari qui ab imminentibus Vticæ collibus, aliisq; passim speculis, & ab excelsa arce antiquæ Carthaginis, quam Byrsam fuisse memorant, adventum & cursum explicatæ classis cõspexerant, Hariadeno Barbarussę renunciarunt, hostilem classem innumerabilibus omnis generis navigiis cõstare. Erant enim septingentæ fermè naves, in queis duæ & octoginta rostratæ triremes frequentibus exornatæ vexillis conspiciẽbantur, quæ speciem æquo maiorẽ & terribiliorem hostium oculis præbebãt. Verum id Barbarussæ animũ magnopere perturbavit, quòd alii atq; alii præcurrentes nunciabant, in classe pro certo esse Cæsarem ipsum Christianorum maximum Imperatorem, tantasq; equitum & peditũ copias amplissimæ classi fuisse impositas, ut nemo qui arma ferre posset, in Hispania atq; Italia relictus esse videatur. Hoc affirmari à quibusdã servis Mahometani nominis, qui præterita nocte exutis cõpedibus ex hostili trireme in proximi litoris dumeta feliciter enatassent. Non putarat enim insolẽs Barbarus, nostrarumq; virium contemptor, Cęsarẽ periculosis inexplorati maris casibus in ignota præsertim, sterili, ac æstuosa terra, dubio bello se cõmissurum: sed quòd captivi à piratis Tunetum perducti dicere solerent, per legatos, ipsumq; præsertim Auriam non Tunetũ quidem ipsum, verũ ignobilia tantùm eius orę oppida tentaturũ. Cuius confirmandæ opinionis ante alios author fuerat Aloysius Præsenda honesto loco Genuæ natus, qui in itinere supra Adrumentũ captus, in libera prope custodia Tuneti habebatur. Ab hoc Barbarussa crebris percunctationib. multa de Italicarum rerũ statu moribusq; nostris tanquã à perito disertoq; homine spem præbens maturæ libertatis, sibi opportuna didicerat. Hunc itaq; ira percitus, quòd falsa pro veris de Cæsare astutè perfidioseq; narrasse crederetur, ad se perductum, oneratumq; malignitatis contumelia in vestigio interfici iussit.

Hac immiti insontis hominis caede, tanquam vanissimae suae crudelitatis expiato dolore, Barbarussa ad gerendi belli cogitationes se conuertit: primumque omnium aduocatis in consilium trierarchis, quibus propter spectatam virtutem maximè fidebat, docuit viris fortibus nihil omnino de victoria dubitandum: quando eam ipse hisdem de caussis iam pro certa atque explorata perciperet, quibus Caesarem id difficile atque anceps bellum (si non omnino insanus foret) minime suscepturum credidisset. Quis enim, inquit, regionis non ignarus (vt hic vires nostras non extollam) hostem non iudicet ambitiosae cupiditatis inconsultaeq; audaciae poenas daturum? qui iniquissimo anni tempore solstitialibus diebus in loca aestu torrida, & aquae prorsus indiga, minutissimisque obsita arenis, quas ventus in ora atque oculos incedentium verset, certaturus aduenerit? An hostium milites, quos audio magna ex parte esse tirones, grauibus onustos armis facilè progredi regrediue, aut in vestigio, vbi varius improuisae pugnae casus deposcat, fortiter consistere posse arbitrabimur? Quum praealta & facilè cedens arena, ad suras vsque pedes deuoret, nec ordines rectè constitui sinat. Qua porro bellandi arte, & peditum Turcarum vim, & Numidarum equitum perpetuò lacessentium repentinos impetus sustinebunt, aut eludent? Si verò tot sunt, quot isti asserunt, quinam commeatus; si bellum trahatur, tantam hominum colluuiem pascent? Hoc profectò bello, viri fortes, nouū & incomparabile trophaeum in terra Africa defigemus, quod Carolus summae opulentiae & dignitatis hostium imperator aut trucidatus concidet, aut optimae futurus praedae in nostrā veniet potestatem. Quod ad me attinet enixè dabo operam, vt nihil vel armorum, vel commeatus, vel auxiliorum administrando atque gerendo bello vobis desit. Vetera enim armamentaria pandam, aperiam horrea, reserabo aerarium, & ad Numidas quos iam amicitia conciliatos habemus pecuniam in stipendium, exoptataq; genti munera confestim mittam. Tunetanos verò in spem praemiorum exigua mercede in officio contineri, & hostibus obijci facilè posse scitis. Hoc autem vnum militiae munus á vestra virtute vehementer expostulo, vt Guletam quae non vrbis modò, sed totius imperij, & subductae praesertim classis certissimum est propugnaculum; acerrimè & constantissimè defendatis: in eam enim hostis primo impetu deferetur. Vos itaque eam mihi & Solymano imperatori inuictis animis seruatote, vt irrito incoepto tentata, & á vobis fortiter defensa, hostis Caesar deceptus sua inani opinione, & tota existimatione sui nominis spoliatus; non iam de expugnanda vrbe Tuneto, sed de reditu, saluteq; desperet. Haec quum dixisset, trierarchi vno consensu responderunt, se paratissimis animis cuncta facturos quae imperaret, nec commissuros, vt dedecus pristina sua virtute indignum admitteretur, & id iureiurādo singuli confirmarunt. Hos omnes Sinas Smyrnaeus dextro captus oculo, quem Turcae Caesutem (hoc est Iudaeum) vocabant, cum aetatis honore tum militaris prudentiae authoritate facilè anteibat. Huic proximi accedebant Haidinus Cilix, cui propter terribilem impetum Cacciadiabolo cognomen erat, & secundum hos Salecus ab Ionia, & Tabacches pirata Laodicenus, & ex ordine Ianizerorum Giaffer centurio, virtute animi & corporis viribus insignis. Is Guletae situs est, ut lateritia turris cum adiecta munitione his faucibus immineat, per quas Carthaginensis sinus mare ad australe litus allidens, sensim in stagnum sese insinuat, quo paruis nauigijs ad vrbem Tunetum aditus patet. Neq; enim haec palus longior est,

aut latior duodecim miliaribus, sed utrinq; ita humilia sunt vada, ut nisi medio eoque profundiore alveo pernavigari queat. Ingressum à mari turris prohibet, quam circum adiectæ munitiones augent, ea amplitudine, ut iustæ manus præsidium facilè capiat. Hanc Barbarussa multis tormentis instruxerat, ut suam classem; quam intra stagnum propulerat, ab hostili iniuria tueretur. Carthaginensis autem sinus ea forma est, ut eius ingressus ab alto adnaviganti bus abscōdatur: quoniam Clupeæ promontorium antiquis Mercurij & Pulchri vocatum, multum in occidentē Solem sese extendit, & introrsus demum se reflectens, alterum efficit promōtorium; olim Apollinis, hodie Zafranium à nautis appellatum. Inde vero lunato ambitu ad Guletæ fauces recurvatur, & ad lævam Radæ urbis calidarum aquarum salubritate celebris, regionem relinquit. Ex adverso autem collapsæ Carthaginis situm spectat, atq; item colles olivetaque & litus ipsum Aquariæ turris, qua nostra classis appulerat. Cæterum Guletæ fauces pons ligneus cum adversa orientali parte coniungit, quo transirent qui ab Tuneto terrestri itinere commeabant. Huc enim atque illuc Turcæ iter habentes sese divisis per vices excubijs permutare erant soliti. Nam rerum omnium copiæ in quotidianos usus per stagnum levioribus lembis advehebantur. At Cæsar tota classe ad anchoras constituta, pronunciari iussit, ut milites expediti in triremium magnarumq; navium scaphas desilirent, & toto litore descensiones facerent, quod usque adeo composite administratum est; ut tota undiq; litora Barbarorum agminibus nudarentur. Neq; enim nostrorum clamorem & sclopettorum strepitum ferre potuerunt, quin in fugam nullo contracto certamine protinus se darent. Veteranos Hispanos Itali, & hos demum Germani subsecuti sunt, cunctosque munitis castris Vastius consistere, nec temere vagari iussit, donec equites, & reliquæ omnes copiæ, totusq; tormentorum apparatus in terram exponeretur. Descendit & Cæsar ipse bonæ spei & certæ alacritatis plenus, qui alas hostium occupantes litora, & descensum nostrorū prohibere conantes in fugam versas cōspexerat. Erexit autē prætorium idoneo in loco inter duas turres, quarum alteram vocari Aquariam diximus: alterā Barbari Salinariam appellant. Interim variæ militum manus emissæ sunt, quæ proxima explorarēt loca, & cisternas puteosq; quæritarēt, hostiumq; simul casas, & vicos mapalibus similes occuparent usq; ad summos colles, ubi vetusti templi ædificia visebantur: quo in vertice duarū cohortium Italicarum vexilla præsidij causa cōstituta sunt iuxta antiqui operis aquæductum, quo olim magna perennis aquæ vis in urbem Carthaginē perducebatur. Afri pedites, equitesq; præsertim Numidæ velox, insidiosum, & summi laboris militū genus omnibus horis locisq; repentini ac infesti nostris occurrebāt, locorumq; notitia cōfisi, uti erant inermes & agiles nostros sæpe incautos ac impeditos armis circumsistebant, sagittis, iaculis atq; lapidibus rem gerentes tanta feritate, ut nemini vel dedito parcerent. In quibus fuit Hieronymus Spinula Ligur centurio, cui Numida eques ictu inversæ lanceæ prostrato ab equo desiliens, priusquā subveniri posset, caput præcidit, & cōscenso rursus equo celeriter asportavit. Eadem quoq; mala sors incidit Federico Carecto regulo: is quū à Vastio exploratū duceretur, eius lateri hærens sclopetti glande traiectus est. Sed ea hostium agilitas ferociaq; Cæsarem minime retardabat, quin ipse cum paucis exploratum iret, et in conspectu volitantium undiq; Numidarū cuncta oculis perlustraret; ea quidem animi constantia, ut ab amicis gravioribus fru-

ſtra admoneretur, ne minorum ducum munia tanto ſuo publicæq; ſalutis periculo vſurpare vellet. Iam Vaſtius non longè à Guleta legiones promouerat, crebris paſſim obliquis foſſis ſinuosè perductis, & conſtitutis munitionibus, vt tutò milites cõmeare, in opereq; verſari poſſent, & continuos tormentorũ hoſtilium ictus pauеſcere deſinerent. Faciebãt autem opus non ſerui modò remiges, ſed milites ipſi omnium ordinum magno quidem cum labore, verùm alacritate ſingulari, vt pote quibus Cæſar præſens ac indefeſſus eſſet adhortator, & pleriq; duces certatim ligonibus & batilis prõptas manus admouerent. Erat enim extenſæ munitionis ingens ſpatium. nam Cæſar nequaquã properè, ſed paulatim proferenda opera cenſuerat, vt tutò produci milites & tormenta muralia opportunè ſubuehi, atq; inde inuadi hoſtes poſſent, qui nihil omnino apud noſtros remiſſum, aut paulo negligentius munitum eſſe patiebantur. Tantos ſiquidem ſpiritus barbari prædones ſibi deſumpſerant, vt vltrò erumpere, et noſtros ad conſerendas manus prouocare, accedereq; propius ad munitiones, atq; eas ſubire auderent. In prima erecti aggeris fronte, præcipuum ſibi locum depopoſcerat Sarnenſis regulus, elatus ſpectatæ virtutis fama, quam Peloponneſiaco (vt diximus) bello fuerat adeptus. Is rotundi ambitus aggerẽ, muralis inſtar propugnaculi, ſed paulo quàm ex diſciplina oporteret anguſtiorem erexerat: nam in medio tabernaculum ſplendidè extenſum, fermè totum loci ſpatium occupabat. Intra hunc aggerem quanquam arctè, cohortes ſuas contulerat. Sed vir æquo acrior, & parandæ laudis auidior, quum fortè hoſtes in conſpectum ſe dediſſent, quin in eos confeſtim erumperet, contineri non potuit. Salecus enim auſu aſtuq; piratico inſignis, cum delecta ſuorum manu, ad eius munitionem excelſo tabernaculo conſpicuam aduolarat, magnumque & repentinum tumultum apud noſtros excitarat, ſic tamen vt ſclopettorum glandibus repulſus, coactusq; ſe recipere videretur. Tum verò Sarnenſis quibuſdam præfectorum ſuorum contumelioſè appellatis, quòd eos timidius & cunctantius egreſſuros & ſubſecuturos appareret, in hoſtem callidè terga vertentem, ira feruidus erupit, obuios acriter vulnerans atq; proſternens ſcilicet vt fato ſuo non inhoneſtam viam aperiret. Ita Salecus noſtros ſatis magno interuallo à cæteris diſiunctos, edendæq; cædi opportunos videns, ad ſuos conuerſus, milites, inquit, quam exoptaſtis de hoſte prædam indagine clauſam tenetis, proinde conuertitè ferrum fortiterq; pugnate, vt nemo ex his audaculis tironibus viuus aut integer euadat. Nec mora conglobantium ſeſe ea fuit impreſſio, atque is in hoſtem impetus, vt noſtri pauciores aduerſus multos non diu reſiſterent, ſed tumultuoſiſſimè terga darent. Sarnenſis ipſe antè alios acerrimè depugnans cum Belingerio affine ſuo cohortis præfecto trucidatur: reliqui eandem in fuga oppreſſi Fortunam ſubeunt. Cæteros intra munitionem confugientes irretitosq; tabernaculi funibus, quo minus expedita fuga ſe reciperent, Turcæ audacter intrantes contrucidant, à quibus argentea ſupellex ipſius Sarnenſis properè direpta eſt. neq; fuit quiſquam ex proxima Hiſpanorum ſtatione qui ſatis maturè ſociјs perturbatis & profligatis opem tulerit. Ferunt enim Hiſpanos ſociorum Italorum cladem non omnino triſtibus ſpectaſſe oculis, tanquam bono iure indignantes, quòd propinquæ hoſti, ideoque periculoſi cuſtodiæ locum arrogantia quadã Sernenſis deſumpſiſſet, qui nouus propè miles, quanquã apprimè nobilis et valde pugnax, id ambitioſius quàm deceret primi honoris cauſa à Vaſtio impetraſſe diceretur: caput eius

cum

cum dextra ad Barbarussam delatum est. At nostri, barbaris ex successu eius diei lætitiam crebris tormentorum bombis celebrantibus, magnopere tristes, vix animis accepti incommodi ignominiam sustinebant, querebanturque itidem ab Hispanis nequaquam alacriter fuisse adiutos. Sed Vastius, qua multum valebat, molli oratione afflictos est consolatus, sic vt eos non virtute hostiũ, sed ipsorum & præproperi ducis timeritate contractũ fuisse detrimentum, ostenderet. Verùm id totum, quod malè auspicatum accidisset, probè expiatum videri ipsa ducis cæde, qui totius accepti incommodi author extitisset. Proinde confirmarent animos, et quicquid dedecoris esset admissum noua virtute sarciendum existimarent. Hispanos autem seueris castigauit verbis tanquam parum misericordes, quod nequaquam amicæ erga socios voluntatis suspicionem parandi odij plenam, cui de causa præbuissent. Sed Fortuna non iniqua plerunq; libidine, bona pariter & mala inter mortales dispensare solita id Hispanis non indulsit, ut ab hesterno inflicto vulnere diu socios contemnerent: par enim eis dedecus Tabacches attulit. Sub auroram nanque erumpens tecto & festinato procursu Hispanorum munitiones adortus, vsq; adeo vehementer stationem perturbauit, vt conscenso aggere aliquot desides & operis labore fessos, alios reposita repetentes arma, in fossa oppresserit, clamoreq; edito reliquam custodiæ manum valde perterritam terga dare coegerit. Atq; ita Barbari momento temporis fossorum potiti ferramentis, & rapto Francisci Sarmenti vexillo, quod erat in summo aggere defixum, interfectoque in fossa Mendesio cohortis præfecto, qui ab multo abdomine grauis, fugam capessere nequiuerat, multis improuisò cæsis & vulneratis, prius se receperunt, quàm auxilia adcurrentium cohortium superuenirent. Adcurrit & ipse Cæsar armatus ad tumultum totis castris excitatum, seuerè increpitis, qui commissum stationis locum trepidè deseruissent, & vsque adeo segniter et supinè custodias obissent, aduersus eum hostem qui suo astu, velocitate, atque audacia repentinus, & insolens, & ferox, à peritis ipsisq; præsertim veteranis, nisi temere contemnendus videretur. Id insigne editum facinus pudorem Italis abunde detersit, quum dedecus Hispanis opportune communicatũ viderent, & eo quidem acerbiore aduersi euentus forte, quòd veterani disciplinæ parum memores aliquanto inusitatiùs & turpius deprehensi cæsiq; fuissent, quàm Itali tyrones, qui committendæ pugnæ studio temere progressi & elici, et conserto certamine à multis trucidari facilè potuerint. Sedato tumultu Vastius veteres præfectos, primorumque ordinum centuriones in tabernaculum vocauit, conuersusq; ad eos, viri, inquit, alioqui semper fortes, qui multas incoparabilesq; victorias mecum Cæsari inuicta virtute vestra peperistis, paucis omnino verbis cohortandi videmini, vt pristinum spectatumq; semper bellicum vigorẽ ad animos reuocetis. In vobis enim (vt vidio) quod piget, pudétque, antiquæ partæ laudis memoria penitus refrixit, te insolito metu obtorpuerunt manus, & noua pigritia corpora alanguerunt, vt non horum inermium prædonum insolentiam vestro forti ausu frenandam vindicandamq; puteris. Irrisistis, vt nonnulli obiectant heri sociorum inauspicatæ promptitudinis coniunctã cum pœna temeritatem : at illi hodie vestram incuriam degeneremque segnitiem iure optimo rident, sic vt hoc commune dedecus vestro præsertim aliquo celebre & pulcherrimo facto abolendum esse fateamur. Censeo itaque & seuerè iubeo, vt ad nouam parandam laudem arma atq; animos quamprimum præparetis,

& hostes si rursus lacessant, & munitiones teneant, eruptione facta fodiendo eorum inermia pectora, & terga cædendo, malè mulctatos intra Guletæ portum compellatis. Strenuè instantibus atque prementibus fortasse aderit Fortuna, vt immixti perturbato agmini, munitiones intretis simul & occupetis, in quibus ipsorum spem omnem repositam videmus. Quòd si hoc secus acciderit quàm sperandum sit, saltem cum Cæsari, tum mihi decorique vestro, vel hoc vno insigni conatu abunde erit satisfactum. Ad ea continuò Aluares Gradeus, Cisnerius, Rodericusque Ripalta, & cum his Sarmentus, Didacus Abyla, Franciscusq; Ruitius, responderunt se vsq; adeo præstantem operam nauaturos, vt in ipsis neque vim, neq; omnis periculi contemptũ, aut expectatæ quærendæ laudis ardorem, viris fortibus impigrè pugnare solitis dignum desideraret. Nec Barbari aduerso nostrorum successu elati, quin eadem consuetudine audacter erumperent, plus tridui mora conquierunt, meridianoq; tempore Giaffer, cui id munus fortè contigerat, cum Ianizeris, Afrorumq; iaculatorum manu superiores munitiones inuasit, ratus se ea hora nostros, cum labore operis, tum Solis feruore confectos, in statione segnes & imparatos aggressurum. Iam Barbari inopinantibus nostris, vti remissa passim eius feruentissimæ horæ custodia, aggerem conscenderant, & certatim in subiectos vndique glandes, sagittas, & lapides conijciebant, quum extemplo ad leuem tympanorum sonitum sclopettarij nostri sicuti fuerat imperatum, duobus simul locis eruperunt. His Vastius subsidiariam manum ex galeatis thoracatisq; militibus, qui alabardis, breuioribus hastis, aut partesanis lato ferro Italorum consuetudine rem gererent, opportunè submisit. Phalanges autem suo ordine compositas intra munitiones constituit, vt si quid leui armaturæ durius accideret, eam pedem referentẽ pedites reciperent, & ad pugnam parati simul castra tuerentur, cœptique certaminis euentum expectarent. Pugnatum est vtrinque summa contentione: nam Ianizeri quanquam graui nostrorum impetu repellerentur, vti milites pro dignitate prætoriani sui ordinis nusquam terga dare soliti, non multum constantia aut virtute animi nostris cedebant. Sed Giaffere ipso, qui antè alios ardentius dimicabat, duobus simul glandibus traiecto, cadenteque, ora conuertere fugamq; respicere cæperunt, & mox expirantem ducem erigere atq; referre conantes, redintegrata ob id acriore pugna, quum alij supra exanimem vtrinq; cecidissent, effuse in fugam se dare coacti sunt, nostris tanto ardore persequentibus, vt Guletani receptis primis periculum veriti quartam ferè suorum partem obseratis repentè portæ valuis excluserint. Verum hi deflectentes versus stagnum, postico ferè aditu, qui nostris erat inexploratus, intra munitionem se receperunt. In eo tumultu, quòd Sinas totam munitionis coronam propugnatoribus egregiè muniuisset, periculosus atque difficilis nostris receptus est datus, Didacusq; Abyla nouellariæ cohortis signifer, in hostili aggere vexillum defigere ausus, multis simul glandibus petitus, & sagittis confixus occubuit. Neq; tamen vexillo potitus est hostis, quum illud proximus miles ex occupantium manibus intrepidè rapuisset. Rodericus quoque Ripalta crassioris sclopetti glande collisa vehementer galea graue vulnus accepit, multoq; plures è nostris in receptu quàm in pugna desiderati sunt: quoniam è tota munitione Barbari omnis generis tela & tormenta (quod extra suorum periculum antea tanquam in permixtos fieri nequiuerat) certatim contorquebant. Eo tamen die Barbarorum audacia egregiè repressa est,

& spes

& spes expugnandę munitionis nostris non obscurè præbita, quòd ex propinquo munitionis natura consideratius explorata certam victoriam aggressuris promittere videretur. Nam ea inter omnes chara erat opinio aliquanto infirmiorem esse, quàm crederent Guletæ munitionem; persuasumq; habebant eo aditu, quem diximus, postico & nostris incognito per stagni marginem irrumpi potuisse. Qua de causa Sinas animaduerso aggeris vitio, quòd non esset perpetuus nec lateritio ædificio coniunctus, nouum & subitarium ex remis munimentum erexit. His enim longa serie humi defixis, & funium loricula, transuersoq; leuiorum asserum munimine consibulatis, ingressum præsepsit, ne aut intrare hostis, aut suos ex obliquo intercedente paludis parte conspectos, certis sclopettorũ ictibus petere posset. At Cæsar paucis diebus in ipso rerum apparatu deliberationeq; consumptis, statuit non esse terendum tempus, quin protinus Guletanis vim omnem, et verum terrorem admoueret: multæ enim cum res ad expedienda consilia vehemẽter hortabantur, suorũ in primis animi abundè restituti, hostium verò non vano planè metu perculsi, quos nouo præsidio erigi in spem, cõfirmariq; nolebat. Didicerat enim varia Numidarum agmina mercede conducta ad Tunetũ appropinquare, contra suos aduersa tẽtari valetudine, vt pote qui interdiu immoderato Solis feruore torrerentur, noctu verò largissimo cœli rore madefacti, astrictis, & propè gelatis artubus rigerent, nec aqua dulci aut planè suaui leuendæ sitis desideriũ explerent, nec exoptata ægris recentis obsonij subsidia classis præberet: militari namque industria effossi toto litore putei, et Aquariæ item turris latices iniucunda salsuginẽ redundabant, sic vt ægri pariter & incolumes compressa acrioribus pomis siti facilè contabescerent, quanquam his malis Cæsar insigni pietatis cura liberaliter obuiã iret, & Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus, rerum propè omniũ aduersus inediam & sitim, imminentesq; morbos oppurtuna præsidia, onustis pluribus nauigijs, in castra illico subsecuturus transmisisset: & Alarco Neapolitanę arcis custos, completa ingenti naue, pari studio ad Cęsarem esset profectus. Iam enim Aurianæ classis, Hispanicæq; præsertim nauticus panis mucorem & cariem sentire cœperat. Itaq; ad Idus Iulias promotæ sunt munitiones in conspectum hostium, prolatusque omnis tormentorum apparatus. Hæc omnia protegabat oblonga munitio ex vimineis corbibus vsitata ratione confectis, & ligneis item vinarijs dolijs quæ arena sola complebantur, quòd Africæ solũ his in locis neq; glabam neque cespitem ad opus faciendum præberet. Auria suo vsus munere a mari oppugnandæ Guletæ negotium suscepit, ita totius classis diuisis ordinibus, vt rostratæ naues sibi per vices tripartitò succederent, displosisque tormentis cædendo, sequentibus locum darent, maiores verò onerariæque naues idoneis in locis ad ancoras constitutæ, ex castellis prorarum & puppiũ, & ab excelsis summi mali carchesijs iugiter operam nauarent. A terra autem tribus in locis tripertitò pariter singula munera diuisis inter se per nationes copijs Vastius partiebatur, vt singulæ acies ex æquo attributi laboris onus, et speratæ laudis fructum sentirent. Nunquam ab vlla hominum memoria, postquam tormenta ad excidium humani generis reperta sunt, vel acriore vi, vel maiore apparatu, exactioreque diligentia munitus vsquam locus est oppugnatus. Tanto enim crepitu, adeoq; horribili reboatu fragor ingentis terræ motus instar est editus, vt non quati modò & grauissimè concuti, verùm tota passim terra hiscere, & iam iam mortales absor-

bere videretur. Mare autem quod modo tranquillitatem pacati æquoris ostenderat, fluctuosius concitari in orbes, remotaq; etiam pelagi spatia, repente excitata flauenti spuma cõturbari, lateq; feruere spectarentur, quũ cœlum superfusa tot excitatis ignibus fumea caligne, omniũ oculis esset ereptum. Ab aurora ad meridinem maioribus colubrinis nusquam est cessatum. Itaq; turris cum adiecto suo antemurali terebrata vndiq;, & penitus diffracta sic concidit, vt tormenta suis apposita fenestellis, horumq; libratores, corruentium parietum, & proscissæ testitudinis ruina contegeret, munitionesq; circum omnes, nudatæ propugnaculis laté passim perfossæ atq; desiectæ, non omnino difficilem nostris ascensum præberẽt. His ad accendendos animos cucullatus sacerdos crucifixi Christi seruatoris ligneam imaginem præferebat. Nec mora cohortes quibus singulis senæ scalæ erant attributæ, eo ordine vt tum hostilem munitionẽ inuaderent, quum signum tubarũ cantu esset datum, nostrorumque tormenta cessassent, cohortante iubenteque Cęsare procurrerunt. Neq; diu Barbari quanquã in subeuntes tela omnis generis, naualiq; artificio missilem ignem tenaci flãma armis adhærentem conijcerẽt, vim nostrorum tanquam terrefacti, magnaq; introrsus obruti clade sustinere potuerunt, sed occupatã á scandentibus munitionem, amissa spe defensionis deserere, pręcipitesq; se in fugam dare coacti sunt. Sinas ipse cum ducibus ponte ligneo se eiecit in aduersam continentem, lęuoq; litore intẽto cursu Tunetum profugit, quo itinere multo maxima pars suorum sese proripiebat. Alij cæsi pulsiq; in stagnũ detrudebantur, quos enatare conantes, & dextri litoris appetentes marginem Hispani equites & sclopettarij pręsertim venatoria consuetudine passim opprimebant, tanta consectandi vuluptate, vt tota paulus Barbarorum cadaueribus constrata videretur. Nostri paucis amissis, omni tormentorum apparatu, totaque iampridem subducta (vt diximus) hostium classe sunt potiti, quo nihil iucundius Cæsari Hariadeno vero acerbius accidere potuit gementibus piratis, qui maris & totius nauigationis facultatem, qua vna maximé valerent, amisisse querebantur. Constabat enim Barbarussam in ancipiti deliberatione aliquandiu stetisse ambiguum, tueretur ne regnũ terrestri manu, an ipsam potius maris possessionem retineret, qua ipse ab ineunte ætate facto sæpius Fortunæ suę periculo, duo opulenta regna, & longé clarissimam peritiæ naualis existimationem esset consecutus. Sed in superbo ambitiosoque homine vel improbantibus trierarchis præualuisse confirmandi regni cupiditatem, tum maximé sibi aduerso Pœnorum studio, qui alienigenã, & multa cruentũ cæde prædonem sibi regem impositum abominati, rediturum Muleassem expectabant, quem veteres amici ex Tunetanis expeterent, & præcipuus inter Numidas auunculus Dorax se reducturum polliceretur. Verum ego postea ab ipso Auria accepi, Barbarussę nihil famæ de aduentu Cæsaris credenti, tempus omnino defuisse, quo classem deducere atque instruère posset: nam quæ intra Guletæ fauces reducta, in ipsa paludis tuta statione seruabatur, nisi magno ergatarum & funium molimine, longoque militum & seruorũ remigum labore extrahi, apparari que non poterat. Neque enim Barbarus vir acutus, ac utriusque militiæ peritissimus, vtrobique si copias diuideret, rem iustis viribus, & bona spe geri posse iudicabat. Qua de causa, sicuti superiore libro demonstrauimus, nouũ intra paludẽ portũ efficere, mareque apertũ nouis faucibus ad occasum excauatis immittere cogitat, & iam magna ex parte perfecerat, vt expeditã instructamque suis armamentis clas-

tis classem securo in loco, & vndique tormentis permunito continerent. Sed cum pertinacissimé vacantem operi, & passim veteribus Carthaginensis molis reliquijs occurrentem aquileges deterruerunt, affirmantes exiguó tempore futurum, vt Guletæ munitio à continente abscissa, & redacta in insulæ for- mam, nouo terrestri præsidio (si vsus posceret) confirmari atq; defendi non posset, & allidentis maris fluctus perflante Aquilone stagnum inuectis arenis oblimarent, exaggeratisq; vadis summæ utilitatis Tunetana nauigatio tollere tur. Cæterū Barbarussa tāto accepto incommodo perturbatus & exterritus, ve nientem ad se cum reliquis Iudæum ita turbido infestoq; supercilio excepit, vt ignauiam cunctis, fœdumq; terrorem nimis properè conceptum exprobra ret, grauiq; admissi dedecoris contumelia prosequeretur. Ad ea tamen Sinas pro omnibus respondens, Hariadene, inquit, quamdiu cum hominibus arma tis certandum nobis fuit, vti plane scis nec hostes diffitentur, operam existima- tione nostra, & tuis auspicijs dignam edidimus, vbi verò nobis cum diro Sa- thiana, furijsque eius infernalibus, qui in nos horribili cum incendio terræ mo- tum extremi terroris atq; periculi excitarunt, repugnare necesse fuit, tibi mi- rum videri non debet, si immortalium humani generis hostium inusitatam vim effugimus, vt tibi meliore Fortuna de imperij vrbisq; tutela certaturó inte gri seruaremur. Neq; nos dispudet, tanquam iterum pugnaturos, eo periculo ereptos videri, è quo tu si interfuisses summæ constantiæ vetus dux, & mi- les, non turpè modò, sed planè honestum (si libero ore tecum loqui li- cet) incolumen emersisse arbitrarere. Hæc in primo congressu dicta fuisse ab his qui sermoni interfuerunt didicimus. Hariadenus compresso animi dolore, verborum contentioni finem imponens, leniore oratione singulos vehemen- ter est cohortatus, vt secum pro republica saluteque omnium aduersus hostes bellum sustinere, intentissimaq; cura gerere vellent. Seperare enim se postquā ampliora iam Afrorum peditum auxilia, & ingentes Numidici equitatus tur- mæ appropinquarent, hostes non diu Guleta capta lætaturos, indeque mox ad paranda quæ opus erant omnem industriam studiumq; conuertit, prolata statim ex ærario ampliore pecunia, dispensataq; liberaliter inter Afros & Nu- midas, vt propensiorum confirmaret amicitiam, & nouo benificio dubios ob stringeret. Interea rex Muleasses ex vlteriore Numidia cum modico propin- quorum & clientium comitatu ad Cæsarem in castra peruenit. Consederat in sella regia Cæsar medio in pretorio, in quod admissus est Muleasses suo cultu mitratus, cui lintea fascia á mento demissa guttur protegebat, & tibias talaris adornabat vestis é serico viridi & cyaneo discolor. Erat is procera statura, suffusco vultu, planeque virili, sed oculorum lumine ita peruerso, vt spectan- tes malignè contueri videretur. Postquam verò exosculatus est Cæsaris dex- tram, tapete substrato, humi collectis cruribus more patrio sedens, per inter- pretem in hanc sententiam est locutus: Nullo meo, ter maxime imperator, in- signi officio prouocatus, quod ita religiones quibus dissentimus tulerunt, in hanc terrā armatus, & iam planè victor aduenisti, nō sine, vti reor, præclaro in stinctu magni numinis, quod & nos pari pietate colimus, scilicet vlturus sum mæ perfidię & crudelitatis tyrannū & prędonem, humani generis hostē a- trocissimū, de quo prope iam partā expugnata Guleta, & capta classe victoriā ita prouideo, vt propediem eū ma[illegible]ciorū omniū te vindice pœnas daturū spe rem, et eo quidē meo vberiore gaudio, quód fœlicitatis atq; victorię tuę fructus

ad me sit rediturus, me quidem in paternum & auitum regnum restitues, quod à summa tua equitate atque virtute supplex & exul sperauerim. Erit enim tibi in primis vtile planeque decorum, si me, regem antiquissima stirpe progenitum, & magnis Numidarum & Pœnorũ propinquitatibus clientelisque validum, complectare. Nec recuso vel tributum pendere, vel me beneficiarij iuris nomine Christiani imperatoris clientem profiteri. Fidei verò meę nullus erit locupletior vades, quàm accepti benificij memoria, quę apud me liberosq; meos erit indelebilis, vel ob id præsertim quód ingrati nomen abominer, & exhorream, perenniq; amicitia vestra adeò propinquis è Sicila Sardiniaq; præsidijs confirmari mihi opes, & Punicę gentis studia conciliari nõ ignarus rerum intelligam. Cæsar ad ea respondit, se eo animi decreto in Africam traiecisse, vt multorum temporũ iniurias, quas Barbarussa cunctis regnorum suorũ litoribus intulisset, armis vindicaret, maleficentissimumq; hominum genus piratas excinderet. Huic voto suo piè cõcepto Christi Dei numen secundũ belli successum dare, aspiraturumq; iam procul dubio, vt Tuneto capto summa victoria potiretur. Tum verò se cuncta ei quæ ex vsu rerum fructuq; victoriæ forent, benignè concessurum, modò fidem non falleret, quæ sibi suspecta tanquam Punica videri posset, nisi eam beneficij memoria regio in animo gratissimé confirmaret, aut armorũ metus abundé tueretur, quãdo hisdem viribus & regna benemeritis dari, & rebellibus adimi facilè possent. Muleasses maxime grauem se præbuit, tanquam pristinæ Fortunæ suæ nihil oblitus, quũ eum Cæsar porrecta manu humaniter complecteretur. Ita verò comem ducibus sese ostendit, vt ad spectaculum in quo conspici vellet, quum hasta lõga peritissime quassata, & cõuoluta in auersos & aduersos ictus, admirabiliter se exerceret, et serió prælantibus nostris admisceri cupere vederetur: per otium autem cum philosophis de natura vniuersi, & de motu cœli, potestateq; syderum exactissimè ex Auerrois disciplina disputaret. Ei Cęsar tabernaculum tendi et hospitalis munificentiæ munera in quotidianos vsus præberi iussit. Vastius & Albanus, & secundum hos reliqui proceres omni honore adhibito susceperunt. Cupientem verò castra conspicere, spectatum comiter deduxerunt, vt quas aggerum moles nostri celeriter extruxissent, quantus tormentorum esset apparatus, quæ custodiæ armatorum in statione pro castris excubarent, & quantam vim peritiæ militaris, tot legiones non lingua modò, sed ipso oris habitu, & cultu armorum maximé diuersæ præferrent, præsens agnosceret, intueretur q; oculis an tot lectissimarum copiarum præsidia, quæ Cæsar inuictus imperator, ipsius qui iam reduceretur insigni benificio in Africam adduxisset, ad debellandos hostes satis forent. Muleasses ante omnia numerũ atq; ordinem tormentorum, & incredibilem in foro rerum venalium omnis generis copiam, miramq; præsertim coementium passim militum tranquillitatem, vehementer est admiratus. Nec multò póst duces consertis in arcano sermonibus diligenti percunctatione multa ab regè ad gerendũ bellũ oppurtuna didicere: de Tunetanorum in primis studio & viribus, de situ item vrbis naturaq; mœnium, & munitione arcis, de suburbanis puteis & cisternis, & quam longé lateq; proxima olиueta, quæ densissimi nemoris speciem præberent, ad ortum Solis protenderentur: quales porrò Afrorum & Numidarum essent copiæ, quæ mercede conductæ tirãno operam nauarent. Id postremò non inani coniectura, tanquam mox euentu minimé cariturum, constanti ore protulit,

Barba-

Barbarussam nequaquam mœnibus, quæ tot nostrorum tormentis non magno labore prosterni possent, esse confisurum, sed omnes sub signis ad ostentationem educturum copias, ut inconditę multitudinis conspectu procursuq; terrere nostros, & immisso Numidarum equitatu, magnisque de more gentis sublatis clamoribus perturbare niteretur. Nec tamen Turcas pedites, quibus unis maximè fideret, & parcere vellet, in aciem esse producturum: verùm reliquam Afrorum turbam obiecturum armato hosti, ut quid efficere posset, extra suorum periculum, Punico tantùm sanguine vir astutus & callidus experiretur. Nihil enim eum suis nationibus magis alienum, magisq; miserum arbitrari, quàm si collatis signis collatoq; pede confligeret cum eo hoste, qui phalanges splendenti protectas ferro, & prælongis horrentes hastis stabili gradu promovens, nudos iaculatores & sagittarios, carpentesque incedentia agmina inermes Numidas irrisurus esset, & nullo negotio prostraturus. Nostros autem nihil omnino perpessuros aut sensuros infestius quàm ardorem Solis & obortam inde sitim, cui tamen malo facilè occurri posset crebris aquæ subvectionibus. Eam namque è propinqua classe utribus, & cupis ligneis per servos & frequentibus naviculis per stagnum abunde posse comportari, dispensarique per acies, quanquam in proximo non longè à mœnibus veteres cisternæ satis magnam vim aquæ dulcis sitientibus præbituræ crederentur, nisi eas malignus atque atrox hostis communi incommodo venenis inficeret. Hæc suo ordine ad Cæsarem perlata, eum in sua spe non dubiæ victoriæ confirmarunt, isque totus in eam cogitationem generoso consilio incubuit, ut nihil militaris studij curæque remittens quàm primùm universas copias Guletæ & Tuneto admovendas decerneret. Cæterùm parandis his rebus instruendisq; militibus, & noscendis hostium consilijs, quum impensè vacaret Cæsar, varia nostri quotidie cum Numidis prælia serebant, sic ut semel iusta prope pugna cum barbaris certaretur, quæ initium hoc modo habuit: Barbari æneis aliquot tormentis inter oliveta dispositis, pilas continenter in castra iaculabantur. Ea re cognita Cæsar omnibus Italis & veteranis compluribus Germanorum Hispanorumque cohortibus aggeri & castris præsidio constitutis reliquas copias & equitatum educit, quum paulò anteà Montegium equitatui Hispanico præfectum contra hostes præmisisset. Cum Barbaris aliquandiu vario eventu certabatur; nam tametsi per aliquot sclopettarios pedites satis prosperè contra hostes nostri rem gerebant: Hispani tamen equites, uti ex clientibus procerum parum armorũ usu peritis conscripti, Numidarum & Turcarum equitum vim ferre non poterant: sic ut inspectante Cæsare perturbati & terga dantes, ad gravis armaturæ vexilla confugerent, & ipse dux Montegius vel acerrimè pugnans solido thorace Numidica cuspide perforato graviter sauciaretur, atque ægrè servaretur: & idem vitæ periculum vulnere accepto adiret Garzias Lassius nõ genere modò, verùm poetica lauro perillustris. Hunc sauciatũ & circumventum Federicus Caraffa nobilis Neapolitanus suo hostilique sanguine perfusus servavit. Id autem pugnæ genus eiusmodi erat, ut magno impetu primo procurrerent: deinde quum premerentur, consultò terga darent, & hostium impetum cedendo refringerent: rursus conversi infestis signis irruerent in hostem. Sed aliquanto iniquius Hispani: nam tametsi optimi generis equos adduxerant, minimè tamen eos huiusmodi prælijs insuefactos habebant, Quoniam equestris exercitatio post depulsos Bætico im-

perio Mauros iampridem exolevisset, præterquam quód hastarum longitudine etiam Barbaris erant impares, ideoque pauci adversus multos ingruentes consistere non auderent. Cæsar ubi suos à Barbaris acrius premi, ac cedere pauló longius vidit, celeriter cum gravioris armaturæ equitibus advolat: cuius adventu & acri impresione Barbari tormentis currulibus amissis, præcipites sese fugæ mandarunt. In eo concursu Cæsar ipse, uti ante agmen armatus constiterat, divum Iacobum, quod est Hispanorum equitum tutelare numen, pro tessera clariore voce invocavit, & in Barbaros ita invectus est, ut non ducis modó intrepidi, sed pugnacissimi etiam militis officium præstaret, coronęq; civicæ honorem promereretur, quum Andream Pontium equitem è Bætica nobilem equo perfosso deiectum, & graviter in facie vulneratum, ideoq; circumventum ab hostibus suo interventu servavisset. Vni eo die è nostris paucissimi equites Græci, duce Lazaro Coroneo, Barbaros usque adeo mirabili feriendi atque eludendi arte, præsentique audacia repellebant, ut sæpe dare terga cogerent. Sed Græcorum & Lazari inusitata ferocia temeritateque fiebat, ut quum abeuntium agmina lacessendo instandoque intemperanter persequerentur, oborto pudore Barbari indignanter in id procax & pileatum hostium genus ora & signa cõverterent, redintegrataque pugna refugientes effusè cons sectarentur usq; ad cataphractorum alas, quas Grœcorum periculo commoveri laxarique necesse foret: id graviter ferente Cæsare, qui abeuntium terga potius à nostris eo tempore quàm ora pugnantium spectãda iudicabat, tanquam equitatui suo valde perterrito diffisus: sic ut Lazarum sæpe revocatum, nec dicto audientem districto gladio persequens, nisi laxatis forte ephippij cingulis ex equo in arenam prope decidisset, percussurus esse crederetur. Per eos quoq; dies accidit, ut barbarorum circiter triginta milia ad occupandam turrim, in editiore antiquæ Carthaginis tumulo sitam, magno studio & velocitate contenderent. In ea turre Cæsar, quód castris immineret, pauló ante præsidium paucorum militum reliquerat. Barbarorum agmen magnus quidam sacerdos Numida superstitioso ululatu edito præibat, spargens circumquaque quasdam syngraphas, quibus Christiani nominis militibus dirum exitium imprecabatur, iamq; nostros inclusos turri, atq; igne & fumo circũventos vehementer premebant, quum Cæsar ipse protinus promotis equitũ & peditum aliquot ordinibus, Barbaros invasit, atque omnes celeriter mago sacerdote ante alios interfecto, terrore perculsos in fugam coniecit. Audivi ego postea à Cæsare, quum apud Neapolim mihi scripturo totius partæ victoriæ seriem enarraret, se balistariorum equitum alam magno proculdubió usui contra inermes hostes futuram, eo die plurimum desiderasse, ut Numidæ & equi eorum præsertim, quos magno parant pretio, ideoque secundum vitam longè habent carissimos, verutis configerentur, instauraturumque propterea eius scorpionarij ordinis dudum intermissi, & sensim exolescentis peculiarem alam, qua si opus foret adversus Barbaros uteretur, sicuti ipse pauló antè inter prætorianos custodiæ corporis equites habere consuevisset. Per hunc modum Hispanico equitatu perculso, plerique putaverunt nostros equites, si universo prælio certaretur, neque numero neque genere armorum Numidæ hosti pares futuros: exploratam tamen per sclopettarios, & cęteros pedites victoriam existimari, qui audacter effusos adoriri, & sese in oliveta insinuare, condereque ad occasionem invadendi hostis solerent, & multa illis ex occulto detri-

menta

menta inferrent, ut tum accidit, sicuti supra demonstratum est, quum conglobatam in proximo tumulo Afrorum manum, constitutaque ibi duo currulia tormenta in nostros sæpe displodentem, facto impetu depulerunt, potitique tormentis, aliquot eorum in capessenda fuga pertinacius hærentes contrucidarent. His de causis quæ suprà commemoratæ sunt, nonnulli graves togatique homines bello minimè imponendum finem, sed maturè recedẽdum ex Africa dictitabant, quòd satis profecisse Cęsar videretur, vel ad laudem, quam iam non mediocrem Guleta capta, occupataque hostium classe esset consecutus, vel ad utilitatem, totis scilicet Europæ litoribus prædonum metu liberatis, & tum maximè quum vulgò milites fœdis atque mortiferis alvi profluvijs laborarent, ægrorumq; numerus in dies augeretur: ex adverso autem præpotentes Numidarum reguli veteres Muleasis inimici ad Barbarussam pervenisse nunciarentur. Horum intempestivas voces Cęsar opportunè compescendas ratus, contra eos gravi oratione disseruit, tanquam ineptius atque timidius, quàm homines constantiæ & virtutis opinione ab se in consilium receptos deceret de rerum successu, futuraque victoria angustissimis usque adeo animis dubitarẽt. Eam enim se ab ipsis tanquam inutilem & prorsus infamem studij operam non requirere, ut de salute sua potius quàm de dignitate soliciti esse velint. Ea siquidem ante susceptum & bono eventu semiconfectum bellum, prius quàm in Africam traijceretur, commemorari debuisse: nam tutò se in Hispania bello vacuum conquiescere, atq; omnes maritimæ oræ iniurias & miserorum querelas contemnere facilè potuisse. Cæterùm gravissimis (uti ipsi scirent) de causis eò esse perventum, ubi ad retinendam cum publicæ dignitatis, tum privati nominis existimationem, aut opima parta victoria, aut si id superi nollent, honesta saltem morte famæ satisfaciendum esse censeret, quando ipse omnem vitandi dedecoris, & parandæ laudis rationem ipsa vita cariorem semper habuerit. Proinde sibi satis impavido, vel adulari, vel fortibus inauspicatum terrorem incutere desinerent, & quicquid ad belli exitum fortuna adveheret, se duce constantibus animis in crastinum diem expectarent. Conflicturum enim se iusto prælio, aut si hostis abnueret, admotis tormentis Tuneti mœnia quassaturum, ea mente, ut Deum divosque omnes, quos susceptis ritè votis propitiasset, sibi pro pietate & summæ equitatis causa bellum gerenti proculdubiò affuturos crederet. Cæsar præsidio Guletæ imposito, dirutæ munitionis aggerem instaurari, captaque tormenta more nostro subditis rotis reconcinnari iussit, quæ magnis inserta trabibus, & navali rudique artificio armillis præcincta ferreis, neque verti commodè, neque aptè dirigi facilè poterant. Indeque latè explorata regione, quæ inter oliveta & dextros stagni margines nudum & expeditum iter ad urbem ostendebat, castra promovit, ita composito agminum ordine, ut parati ad pugnam instructa acie adversus omnes insidias, incursusque Barbarorum iter facerent. Ad lævam Itali stagno proximi, Hispani ad dextram oliveta spectantes, mediam Germanorum phalangem suo incedentem passu utrinque tuebantur. Iuxta hanc erant tormenta, & secundum hæc impedimenta totius exercitus. In principijs Vastius, penes quem concessu Cæsaris eo bello, eoque præsertim die militaris imperij potestas erat, speculabundus & hortabundus versabatur. Albanus valido equitatu delectisque cohortibus confirmatus, in postremo agmine curabat. Cæsari in medio apud vexilla locus fuerat attributus, cuius lateri cohærebat Ludovicus

Lusitaniæ regis frater. Italis peculiaris erat adhortator princeps Salernitanus, Hispanis Alarco dux vetus, et Germanis Maximilianus Eberstenius, sed cunctis ordinibus adequitans armatus Cæsar aderat, alacri vultu & fiduciæ pleno, commemoratis superiorum temporum victorijs, quas sibi invicta virtute peperissent. Eo autem die ab ipsis operam longè gloriosissimam expectare, postquam adversus Christiani nominis hostes, qui essent inermes, dimicandũ foret. Itaq; fortibus animis armorum pondera, cedentis arenæ molestias, pulveris & Solis æstum, & ipsam denique sitim tantisper ferrent, dum conspecto hoste conferi manus possent. Victoriam profectò Deum divosq; omnes, pro quibus pugnarent, haud dubiè præbituros. Ipsos autem manere opulentæ prædæ præmia, quæ ex direptione ditissimæ urbis expectari possent. Succlamatum est à cunctis agminibus, ne his quas commemorasset difficultatibus angeretur, sed speraret suos milites cuncta incommoda æquissimis animis toleraturos, ut egregiè pugnando veterem spectatæ virtutis opinionem non fallerent, & ipsum non in Africa modò, sed Hierosolymis recepto Christi sepulchro supremum summæ gloriæ Imperatorem constituerent. Subduxerat Vastius è dextra Hispanorum acie, quæ oliveto erat coniuncta, duas sclopettariorum manus, quas manicas vocabant, quòd cornuum instar diverso Italorum agmini eo modo erant coniunctæ, ut admixtis eorum sclopettarijs ad oliveta usq; longo tractu sese extenderent, & cum Barbaris dispersim extraordinario pugnæ genere prçliarentur, Barbarique ad postremum usq; agmen carpendo signa verterent. Verùm eos Albanus pari ordine per sclopettarios & institutas ad id equitum turmas egregiè reprimebat. Iam ad cisternas, quas Muleasses, & plerique alij periti regionis indicarant, erat perventum, hisque procul conspectis, nostri sub ardentissimo sole pondereque armorum, lacessente immodica siti fatiscentes, pòtandi desiderio abruptim ordines deserere, & ad eas citato cursu deferri cœperunt, frustrà vetante, comminanteq; Vastio, qui magno incommodo dissolvi aciem, & propinquos hostes ultrò ad rem benè gerendam accersiri nostrorum impatientia providebat. Quum ille retentando verberandoq; nihil proficeret, eò decurrit Cæsar ut præsenti authoritate ægrè parentes in ordine atq; acie contineret. Verùm ubi valida atq; intoleranda sitis sudantia corpora perurgeret, neq; cõspectus Cæsaris, neq; vis imperij quicquam valebat, quòd multi tum prope exanimes in arena procumberent, ita ut Cæsar quosdam properantius se demergentes ut potarent, hasta tragulæ percuteret. Tum quoq; Arpinas insignis Centurio, qui Tullij Ciceronis nomen ferebat, & sub Clemente Pontifice Vrbis prætori Magaloto dextram detruncarat, avidè potabundus in cisterna perijt. Per hunc modũ temeritate castigata celeriter ordines sunt restituti. Hoc autem meritò illis accidisse videbatur: quoniam Vastius pridie totis castris pronunciari iusserat, ut quisq; miles utriculum aquæ, aut vini lagunculam sibi ad zonam subligaret, quanquam publica diligentia per acies opportuna adversus sitim remedia plenioribus vasis circumferrentur, qua in re Germanis largius indulgendum fuit. Nec defuêre qui propemodum exanimati à proximo commilitone aquæ semihaustum binis aureis ægrè impetrarent. Composita igitur acie signa adversus hostes promota sunt: Barbarussa enim magnis peditum & equitum explicatis agminibus, in quibus Barbarorum consuetudine multa ad terrorem inanemque speciem vexilla spectabantur, ad tertium ab urbe lapidem pervenerat, productisque aliquot

aliquot currulibus tormentis nostrorum aciem, uti prædixerat Muleasses, perturbare conabatur. Vastius crebrò displodente Barbarussa, nec ullum tamen detrimentum Christianis ordinibus afferente, tormenta proferri in primam aciei frontem iussit, ut his adversi hostes impeterentur. Ea verò quum ægrè tardeque adduci animadverteret, quòd iugatis servis & funibus traherentur, currumque rotas arena devoraret, & pilæ ferreæ, sulphureique pulveris cadi, remigum & nautarum humeris segniter comportarentur, consilium repentè mutat. Cæsarem edocet, sibi nequaquam videri contendendum esse tormentis in ea occasione, qua milites pugnæ desiderio incitati summa omnium alacritate signum sibi dari vehementer expeterent, rem omnino fortissimis militum dextris, fortunæque ipsius bono eventui semper aspirantis audacter esse committendam: Nedum (inquit) tormenta non semper magno usui repentinis in prælijs futura, serò expectantur, inutili mora augeatur Barbaris animus, & totus hic non dubiæ victoriæ prænuncius militum animis conceptus ardor importuna cunctatione refrigescat. Ad ea Cæsar ab erecto in spem invictoque animo pugnæ avidus: Davale, inquit, si tibi hoc probatur, quòd disciplinæ ratio mihi pariter ostendit, signa canere iubeto. Hoc ille extemplò faciam respondit, subiungens æquum esse, ut qui toti propè terrarum orbi imperaret, ei parere condisceret, quem gravi cum onere pudoreque eo die tanti exercitus ducem, abdicato Imperatoris nomine esse voluisset. Itaque iure meo, inquit Davalus, iam utor, inbeoque, ut hinc abscedas ad mediam aciem ubi sunt vexilla, ne fortuito incidentis pilæ casu, universa communis Fortunæ salus unius hominis periculo, inexpiabile subeat discrimen. Ad id subridens Cæsar, & ne id timeret subdens, quando Augustorum Cæsarum nemo unquam tormenti violentia concidisset, confestim ad signa se contulit. Itaque pugnæ signo multo tympanorum crepitu, & tubarum clangore edito, in hostes est procursum, aliquanto pleniore ordinum gradu impetuque præsertim levis armaturæ, quàm Sol cuncta exurens deposceret, ut emissas ab hoste pilas periculi spatium emensi celeriter evitarent. Erat in prima procurrentium fronte Ferdinandus Gonzaga, cuius eo die extraordinaria opera utebatur Cæsar, quòd nullum ei esset certum in exercitu militaris imperij munus. Is concitato equo primus omnium insignem Afrorum ducem hasta transfixit, districtoque gladio & repetitis ictibus ita proximos perturbavit, ut consequentibus nostris hostilem aciem facilè perrumpendam fundendamque præbuerit. Tanta autem extitit glandium procella, ut ante congressum trecenti amplius ex Barbaris sternerentur: ex reliquis peditibus consisteret nemo, sed agminatim desertis tormentis ad Barbarussæ aciem confugerent. Is incumbentium nostrorum neque vim, neque conspectum diu tulit, sed præ dolore atque ira dentibus infrendens equum convertit, in urbemque cum Turcis est revectus, postquam suscepti consilij initia adverso conatu minimè processerant, nequaquam universo prælio decertandum rebatur, ut qui Cæsaris copias intolerandi æstus incommoda, multarumque rerum, & quæ præsertim inopiam non diu perferre posse crederet, speraretque ab his hostium difficultatibus præberi sibi posse occasionem rei benè gerendæ, si tantisper defensis urbis mœnibus cunctaretur. Numidarum autem & Afrorum agmina, quæ nostris undique circumfusa nihil memorabile gesserant, ad Babasuecham atque Restabiam suburbana tecta diverterunt. Alij ad Bardeos usque hor-

tos sese extendere: reliqui in Rabatinorum ædificia urbi coniuncta recepti sunt. Cæsar ea hostium fuga, quorum centum millium numerus esse ferebatur, magnopere lætatus, eodem in loco ubi hostis constiterat, castrametatus est, inito statim susceptoque consilio, ut sequenti die omnem tormentorum apparatum Tunetanis mœnibus admoveret. Interim Barbarussa non obscuro perculsus metu, multisque simul distractus curis, se ipso factus atrocior, inusitatæ crudelitatis consilium cœpit, occidendi scilicet servos Christiani nominis, ita circumposito & incenso tormentario pulvere, ut ad unum omnes in ergastulis concremaret, certus id exequi, nisi Iudæus Sinas execrabile facinus dissuasisset, testatus huiusmodi consilium viro forti tot victorijs inclyto, regijque diadematis honorem præferenti indignum existimari, quando non multò pòst esset futurum, ut patrati tanti sceleris ipsum maximè pœniteret. Quid enim esse quàm concepti summi timoris & supremæ desperationis indicium? quæ duæ res asperum sustinenti bellum gravissimè nocerent, & anteactæ vitæ decora deturparent. Caveret proinde ne ex atrocissimi facti fama Solymani Imperatoris inexpiabile odium adversus se concitaret, qui omnis inhumanæ feritatis expers, immania scelera detestari & vindicare consuesset. Vivere igitur sineret Christianos fatalibus suis vinctos cathenis, quàm diu sors ferret, qui diligentissimè custoditi atque inermes, non multo pòst usui esse, nec sine certa pernicie sese commovere possent, si inauspicata libertatis cupiditate tenerentur. Ab his profectò nec dari hosti, nec sibi eripi, vel denique morari speratam victoriam posse. Erubuit ad hæc tyrannus, concessaque miseris vita arce est egressus, & in longè maximum Vrbis templum concionaturus se contulit. illuc enim principes Tunetanorum evocarat, ut quæ ad defensionem urbis paranda essent perdoceret, eorum verò animos adhortatione confirmaret, quibus iam pridem arma tanquam suspectis ademisset. Hæc agente Barbarussa maximè lætus & felix miserrimis servis dies illuxit, mox ater conversa Fortuna valdeque funestus Barbaris rediturus. Id namque diri tyranni votum non diu tegi celarique potuerat: certus siquidem barbaræ crudelitatis, imminentisque adeo atrocis periculi rumor per totam arcem usque ad ergastula permanarat, misericordia quorundam libertorum, qui domini truculentiam abominati, tactique religione animos ad veterem, veramque pietatem revocarant, primates servorum sibi notos per secreta colloquia ad libertatem excitantes. In his fuère Franciscus è Medelino, Hispaniæ oppido, & Vincentius Catareus Dalmata, desectæ virilitatis eunuchus. Hic Giafferagas vocabatur: Illum à pueritia educatum, & Arabicas edoctum literas, Hariadenus in delitijs habuerat, & Memim appellabat. Hi duo memorabile, maximeque pium facinus ausi, patefacto carceris aditu, erectis in occasionem, & audacter consurgentibus, ad abrumpendas cathenas instrumenta præbuerunt, atque ita præclaro magni Dei miraculo circiter sex millia nudorum hominum, varijs rebus, saxisque præsertim dextras armantium, in Turcas erupere. Iam Ramadas è Baetia Hispaniæ oppido, præfectus arcis, inexpectato atque horribili tot cathenas effringentium strepitu excitatus cum armatis, quos repentè cogere potuit, ad arcis portam decurrerat, in cuius limine Siculus iuvenis ingenio manuque promptissimus, arrepta repaguli trabe, unum atque alterum custodem prostraverat, obseratisque ferreo vecte postibus porta fuerat potitus. Sed Ramada impe-

tum

tum faciente, Siculus uti erat inermis conficitur, & reliqui portæ aditu depelluntur. Ipse reserata porta sibi ac suis egressum parat, & cum aliquot generosis equis & sarcinariis iumentis, quibus carioris supellectilis partem raptim imposuerat, ad Barbarussam acerbissimi casus nuncium ferens contendit. At Christiani exutis compedibus tumultuariæque interfectis aliquot Turcis, totam occupant arcem, armamentarium refringunt, atque omni regia gaza, commeatu, armisque potiti, ab excelsa parte arcis de sua victoria Cæsarianis significant, partim fumo, partim flammis ab incenso sulphureo pulvere excitatis, expansoque demum vexillo, quod Sarmentinæ cohorti apud aggeres ademptum fuisse docuimus. Hæc tametsi dubiæ significationis argumenta, nostri in multo spacio nequaquam præclarè perspicerent: crebris tamen Tunetanorum ad Cæsarem, Muleassemque transfugiis adducebantur, ut gravem omnino apud hostes exortum esse tumultum crederent, & Cæsar cum expedita manu Giahenum & Buccanigram, qui servis opportune rebellantibus opem ferrent, ad explorandum urbi atque arci appropinquare iuberet. Interea Hariadenus Iudæo in primis, qui importunè obsistendo expeditum, & salubre consilium evertisset, falsisque item Diis suis crebrò maledicens, ad arcem revertitur. Obserata ianua supplex & propè lachrymans servos orat, mœnia portamque tenentes, ut se cunctis parcere integra fide paratum extemplò recipiant. At illi veteris novæque Fortunæ suæ memores, iustoque exacerbati odio, in eum certatim lapides conciciunt, adiectisque contumeliosis vocibus summovent: sic ut ille ira & dolore præpeditus & furens, in conspectos sua manu sagittas dirigeret, & rebus planè perditis & conclamatis, deformem in fugam verteretur. Secuta sunt fugientem Turcarum agmina, quorum numerus septem millium summam implebat eo consilio, ut ad urbem Hipponam, quam hodie Bonam vocant, divi Augustini præsulatu celebratam, se conferrent. Ibi enim suas triremes conscendere, marique potius, quàm terra reliquos Fortunæ suæ casus experiri volebant: quoniam Hariadenus in stagno iuxta urbem & arcem influente, triremes quatuordecim tanquam in statione tutissima reliquerat, ad incerta belli, si opus foret, deducendas. Armamenta autem cum remis atque tormentis deposita erant in arce, quam suo præsidio tuebatur. Cæsar ubi hostem desperatis rebus effugere, Bardeosque prætergressum hortos, ad Bagradam amnem, qui à Pœnis Magiordech appellatur, extentis itineribus properare certius didicit, Tuneti portis omnes copias admovit. Adventanti præstò antè affuere civitatis magistratus, qui allatis portarum clavibus deditionem facerent, eiq; incruentæ victoriæ felicitatem gratularentur: se autem gratissimo animo, quòd essent sævissima Turcarum tyrannnide liberati, cuncta quæ imperaret, protinus esse facturos. Id unum petere ab æquitate optimi & clementissimi Imperatoris, ut milites extra urbem in castris continere, & civitatem cumulato obstrictam beneficio inviolatam præstare vellet, postquam Muleassem antiquissimæ stirpis ipsorum regem, singulari benignitate reducendum adduxisset. Nihil enim milites ex urbanis rerũ omnium copiis, quæ suppeditari possent, esse desideraturos. Pro suis quoq; civibus deprecator aderat Muleasses, vehementer de civitatis salute solicitus. Sed Cæsar quanquã ad id præstandum satis propenso animo esse videretur, tamen quòd de Punica fide nõ temerè dubitabat, et quã Tunetani per Muleassem pecuniã se in stipendium præbituros antea promisissent

astutè & cunctanter extrahendo tempus expedirent, utpote qui de supremis Barbarussæ consilijs eventum expectabant, ut ad id prolixè polliceretur adduci non poterat, & quominus Pœnis quicquam certum de eorum salute promitteret, vel ob id admonebatur, quòd turbidas frementium militum voces audiebat. Dictitabant enim se perinique simul & ingratè tot navigationum ac itinerum extrema perpessos incōmoda iusto victoriæ præmio fraudari, postquam ipsos illuvie obsitos & inopes, nihil iam aliud sustētaret & aleret, quàm oblatæ spes prædæ, quæ sibi lacera veste vix pudenda tegentibus, exustisque longo labore & siti inclementer eriperetur, scilicet ut Tunetani religionis hostes perpetuique receptatores & hospites immanium prædonum Christiana victoria lætari possent. ipsi autem victores elusi undiq; suas ærumnas perpetuò lugerent. Suspenso adhuc Cæsare Vastius cum parva manu ad arcis portam accessit, & à servis qui se in libertatē vendicarant, cum insigni gratulatione receptus est. Inspectāti autem Barbaricas opes, & totum arcis apparatum, servus Ligur absconditæ pecuniæ latebras indicavit. Demerserat enim Barbarussa in cisternam ad triginta milia nummū aureæ monetę, pluribus insutę culeis. Hos expiscatus Vastius, à Cæsare prædę donativiq; nomine, ut sibi concederentur facilè impetravit. De se enim omnibus bellis optimè meritum, & ex natura liberalis ingenij inter principes eius ætatis maximè largitorem, cōmunere dignissimum existimabat. Verùm arce inexpectata felicitate in potestatem redacta, & iam diripientibus cuncta servis, miles diutius contineri non potuit, quin agminatim intraret urbem, & per cunctas regiones ad prædam discurreret, Tunetanis nihil ferè hostile expectantibus, & magno eiulatu edito Muleasis fidem frustrà implorantibus. Paulò siquidem antè conspecto Muleasse gens æquè mobilis & infida, pronaque in adulationem magnas inusitatæ lætitiæ significationes manuum plausu, & crebra gesticulatione corporum, secundisque acclamationibus omnis virorum & mulierum ætas ediderat, scilicet ut antiqui in nostros odij libidinem reconderent, ob idque victores nostri nullo eorum merito ad misericordiam flecterentur, quum ex conscientia incertæ fidei id summæ calamitatis incommodum ultrò sibi ipsis contraxissent. Primus inhiantium prædæ impetus, uti invadentium & effringentium fores varij casus tulerunt, promiscua cæde cruentus fuit. Sed Hispanis atque Italis in avaritiam pronioribus, Germani ab insita animi feritate Mahometano cruore sitim explere properantes, ita cadaveribus cuncta compleverunt, ut imbellem omnis sexus & ætatis turbam, ad inanium Deorum templa confugientem sine discrimine trucidarent, & pavimenta damnatis in templis multo inermium sanguine inundarentur. In eo cadentium miserorū strepitu, lugente obtestanteq; Muleasse, Cæsar sævitię modum imposuit, pronunciariq; iussit capitale fore, siquis Tunetanum violaret civem, aut in servitutem abduceret. Fieri tamen nequijt quin multi, adolescentesq; præsertim, & formosiores fœminæ ad classem raperentur: nam socij navales fama diripiendæ urbis exciti ad urbem convolabant. Quamobrem Muleasi licuit, quos noverat è manibus prædantium in libertatem exiguo pretio vendicare, sic ut unam ex uxoribus eius, quæ anteà inter carissimas fuisse dicebatur, binis redemptam aureis constet. Cæsar ingressus arcem servos, qui clarissimo facto summæ parandæ victoriæ occasionem præbuerant, collaudavit, divisaque viritim certa pecunia, qua sese alerent, liberos fore dixit, pollicitus navigia, &

commeatum, quibus in suas terras transportarentur: Medelinum autem & Giaffetem, quos Barbarussæ alumnos, & effringendi ergastuli authores fuisse docuimus, pecunia, vesteq; donavit, à quibus postea multa de Barbarussæ consilijs, arcanisq; moribus didicimus. In ea arcis direptione tria incomparabilis iacturæ detrimẽta Muleasses deploravit, Arabicorum voluminum in primis, quæ conturbata atq; direpta bibliotheca perierunt. Asservabantur enim antiquissimi codices, non disciplinarũ modò omnium præcepta, sed superiorum etiam regum res gestas & Mahometanæ superstitionis interpretationem continentes, quo rex ipse postea me audiente, se unius urbis pretio (si fieri posset) avidè redempturum disserebat. Secundo loco fuit unguentorum odoratique Indici aromatis officina, in quã patris Mahometis exemplo, prodigiosi sumptus, inusitatæq; luxuriæ orientis opes contulerat. Siquidem plumbeis in loculis, eburneisq; arculis tanta vis ambræ, musci & zibeti (harũ rerum antiqua vocabula adhuc ignoramus) in balnei quotidianos usus, & nocturnos diurnosq; cubiculorum suffitus erat recondita, ut ingentis auri ponderis pretium excederet. Quæ tamen omnia Hariadenus victor militari duritia subagrestis, & damnarat, & effusè contempserat. Postremò varia maximeq; pretiosa pigmentorum genera, ab ignaris servis atque militibus præsentis tantùm & manifesti lucri spolia quærentibus, stultè prætermissa dissipataq; sunt. Nam acervi plures cærulei transmarini, quod cyaneum efficit colorem, & à Græcis authoribus lazurium vocatur, in armarijs reperti sunt, multique culei, cocco & lacca Indica pleni, quæ purpuræ colorem æmulantur, & à pictoribus eximijs, & lanarum telæque sericæ infectoribus magno coemuntur pretio. Quæ omnia tum fœdè pessundata nemini prædę futura disperierunt. Ingens quoque balistarum, & nostri moris telorum & armorum, thoracumque præsertim ex laminis, & galearum apparatus est repertus, agnitæque sunt in his cassides, ocreæ, fœmoraliaque Gallorum equitum, ab eo tempore quo Ludovicus rex Galliæ Tunetum ante trecentos annos obsederat, à Pœnis de Christiano hoste parta, quæ ad eius belli memoriam custodita servabantur. Interea Hariadenus ad Bagradam amnem, qui Maiordech à Barbaris appellatur, iter intendit, vadoque propter æstatis siccitates facilè reperto, transgressus est, nequicquam persequente vel lacessente Numidarum ala, quam Muleasses ex veteribus amicis, avunculique Doracis clientibus coactam, abeuntes Turcas persequi iusserat. Eo namq; ordine Barbarussa iter habebat, ut postremo suorum agmine certis sclopettariorum & sagittariorum præsidijs more militiæ confirmato, neque manus conserere, neque appropinquare quidem ausos facilè contemneret, & Hipponam omnibus suis incolumibus, uti statuerat, intactus evaderet. In transitu tamen Bagradæ amnis Haydinum Smyrneum inclyti nominis piratam desideravit, quum is in magno Solis ardore longoque itinere fessus, & multo adipe prægravis cogente siti ex profluente avidius potando disruptis præcordijs in ripa expirasset. Hariadenus ubi Hipponam pervenit, primùm omnium recreandis copijs bidui quietem dat, concioneque habita universos consolatur, hortaturque ut quodcunque incommodum iniqua sors attulerit, id nequaquam hostium virtuti, sed servorum perfidiæ tribuendum existimare velint. Fortunam invictis patientissimisque animis ferendam, eamq; nova virtute conciliandam arbitrarentur. Sibi esse in animo classem educere, atq; inde continuò Algeriũ proficisci, ubi maioribus prę̨sidijs cõparatis,

classeque adaucta, & novo suscepto consilio, rem ipsorum votis parem, & sua existimatione nō indignam sit ausurus. Nunquam ulli duci ab adverso rerum eventu fracto subactoque, alacrioribus animis à militum corona succlamatum fuisse memorant, quum ultrò deposcerent, ut quæ vellet vel gravissima atque asperrima universis imperaret. nihil enim se recusaturos, modò ad rem gerendam educerentur. Itaque incredibili studio & promptissimis suorum viribus fretus, triremes quatuordecim demersas in stagno, ipsoque profluentis fluminis vado admirabili celeritate educit, suisque impositis armamentis protinus exornat. In margine stagni aggerem erigit, productaque munitione in eam tormenta confert, non inani coniectura iudicans non multo pòst nostrorum classem affuturam, ut egressum impediret. In eo quoque consilio Cæsar & Auria pari ratione versabantur, ut hostem evadere parantem præoccuparent: rati eius classem priusquam deduci adornarique posset, si pars ipsorum classis eò mitteretur, tormentis in statione demersuros. Ad eam rem conficiendam ab Auria deligitur Adamus Centurio Genuensis, nō magnopere rei navalis peritus, sed affinitate Auriæ & multis divitijs æquè fidus & potens. Is certum triremium numerum socijs imperat, & sublato vexillo cùm quatuordecim tantùm rostratis ad Hipponam provehitur, certam facilemque victoriam, ingentemque inde sibi laudem de imparato hoste se adepturum sperans, quòd in apparatu instruendæ classis occupatum Barbarussam fore crederet. Sed postquā Bisertum prætervectus Hipponæ appropinquare cœpit, Barbarussam incomparabili celeritate classem eduxisse, & munitionem tormentis instruxisse certius didicit. Quare vehementer perturbatus consilium mutat, monentibus trierarchis, ut omnem certaminis aleam devitaret, quòd in sociorum triremibus, Hispanicis præsertim, Siculis & Neapolitanis rari essent propugnatores, ut qui ad prædæ spem anteà, iniussu in terram descendissent: ideoq; iniquissima conditione cum Barbaris numero, feritateque præstantibus pugnaturus censeretur. Itaque opportunè prudens obverti proras iubet, & velis remisque regreditur, ut maiorem partem classis accersat. At Barbarussa, uti postea cognitum est, diu in incerto habuit, an nostrorum classem ad spem victoriæ consequeretur, postquam pari triremium numero foret confligendum, an potius in vetere proposito petendi Algerij persisteret. In hanc sententiam inclinarunt trierarchi, ignari prorsus infrequentiæ imbecillitatisque nostrorum: atq; ita occasione magni certique proventus prætermissa, modico Turcarum præsidio arci imposito, oram solvens Algerium enavigavit. Redeunte autem Adamo rebus infectis plerique principes ægerrimè tulerunt, quòd incuria quorundam imperio ægrè parentium, & flagitio sociorum navalium, qui iniussu in litus descendissent exoptatæ victoriæ occasio elapsa videretur. Hoc enim unum eo bello ad summam Cæsaris felicitatem defuit: nam præferoci hosti si ei classis à nostris erepta aut demersa fuisset, nullus omnino tutus ad fugam locus relinquebatur: quoniam innumerabiles Numidæ Turcarum ex professo hostes per mediterranea ærumnosum iter habentem ex notis saltibus invasuri, & priusquam Algerium perveniret, omnino deleturi crederentur. Cæterùm Auria graviter indignatus sibi & suis, nec tamen desperans hostem se adipisci posse, cum tota sua peculiari classe, cæterisque validioribus sociorum rostratis, Hipponam contendit. Cognito autem Barbarussæ discessu urbem cœpit, murosque diruit: arci verò quàm tormentis in potestatem rede-

gerat

gerat præsidium imposuit duce Alvaro Gometio, regressusque est ad Cæsarem. Cæterum Gometius, tametsi vir erat bello fortissimus, usque adeo tamen avaritia erga hostes pariter & socios evasit infamis, ut iudicij metu manus ad turpem vitæ exitum sibi consciscerent, & Cæsaris iussu arx ipsa, quæ nisi magno sumptu defendi poterat, funditus everteretur. Exinde consultatum est de Muleasse: Cæsarque eum Tuneti regem maiorum suorum consuetudine regnaturum cõstituit, binosq; tantum falcones ad aucupium, & binos è Numidia pernices equos tributi nomine quotannis imposuit, ea conditione, ut Christiaci nomini amicus: Turcarum vero gentis perpetuus hostis Cæsaris nomen coleret, & Guletano præsidio, quod ex Hispanis amplius mille imponebatur, stipendium persolveret. Cogitatum subinde est de oppugnãda urbe Africa, quæ in Adrumentino sinu valido Turcarum præsidio tenebatur. Hæc urbs antiquitus parva Leptis fuit, hodie à nostris Africa, & à Barbaris Mahemedia appellata. Sed adversæ tempestates classem superare Clupeæ promõtorium (hæc hodie Calibia dicitur) & sese in sinum Adrumentinum, quem vocant Mahometæ, inferre prohibuerunt: atq; ita classis Siciliam tenuit. Cæsar Panormi & Messanę triumphali pompa exceptus est, donatusq; passim pecunia Rhegium traiecit, & per Brutiorũ oppida hospitaliter à Sanseverino Besenniano regulo susceptus Neapolim pervenit. Quum esset in itinere, nunciatum ei est, Franciscũ Sfortiam è vita decessisse, cuius morte gravissima exorta sunt bella. Nam Franciscus Galliæ rex, Cisalpinæ Galliæ imperium à Cæsare sibi concedi postulabat, cum suo iure antiquæ hæreditatis à Valentina Vicecomite repetito, tum præclara Maximiliani Cæsaris concessione, qui id tabulis ritè confectis, acceptaq; honorarij muneris pecunia, Ludovico regi post exactum captumq; Ludovicum Sfortiam adiudicasset. Sed Cæsar non ignarus quantum sibi authoritatis, potentiæ, & certi quotidianæ pecuniæ proventus, ex Galliæ Cisalpinæ possessione imperioque accederet, ullis precibus adduci non poterat, ut opulentissima Italiæ pars præpotentibus Transalpinæ Galliæ regibus adijceretur. Hos enim parto Mediolanensi imperio (uti eos iampridem fecisse meminerat) minime quieturos existimabat, sed aviditate proferendi imperij, aliena ipsiusque in primis regna protinus invasuros. Neque eum quominus constanter in sententia sua maneret, Italiæ principes deterrebant, quibus potentiam suam, tot auctam opibus magnopere suspectam, ideoque formidandam intelligebat, uti recenti exemplo didicisset, quum illi authore Pontifice ad arma consternati cum dira rerum omnium perturbatione, vel sæpe victi, mulctatique omnibus adversæ Fortunæ malis, hoc pertinacissimè expostulassent, & demum impetrassent, ut Mediolanum Francisco Sfortiæ redderet, Hispanosque milites omnibus populis graves deduceret. Ex adverso Franciscus nihil æquum in seque propensum à voluntate Cæsaris expectans, nec tamen ea in re animum despondens, ut qui armis adversus Cæsarem primus uti nollet, extincto Sfortia, in Carolum Sabaudium arma vertit, ut per eius ditionis fines expeditum sibi iter in Italiam pararet. Causam autem inferendi belli hanc præferebat, quod Sabaudius Nicæam Provinciæ urbem, antiquitus à Gallis certa pecunia oppigneratam sibi eripi nollet, ne opportuna & munitissima urbe, quæ Galliam ab Italia disterminaret, exueretur, Rege eam plurimum flagitante, restitutaque pecunia redimere contendente. Is enim urbem excelsa arce validam, & propter Herculis Monœci portum, magnas

navigationibus commoditates afferentem, si bellum gerere oporteret, magno sibi usui futuram providebat. Alienarat rex iam pridem animum ab amicitia Sabaudij gravibus ictus offensionibus. Nam is tametsi Francisco erat avunculus, uxoris tamen Lusitanæ illecebris depravatus, defatigatusque assiduis precibus (hæc erat uxoris Cæsaris germana soror) neglecto Gallo, se totum ad authoritatem nutumque victoris Cæsaris ita contulerat, ut urbem Astam ab eo sibi dono oblatam accipere non recusaret, filiumq; tanquam fidei obsidem in Hispaniam Cæsari educandum mitteret, quæ tum importunè atq; impudenter admissa fuisse Galli disserebant. nullum enim Gallo certius erat in Italia patrimonium ipsa urbe Asta, quam amplius centum annos sine cõtroversia possedisset. Verùm eam Cæsar qui Gallos Italia penitùs eiectos, ulla ad spem reditus in Italia certa sede potiri nolebat, avidè expetenti Lusitanæ, nec abnuente viro eius, facilè concessit, quæ urbs coniuncta inclusaque Subalpinis oppidis Allobrogico regno pręclarum amplitudinis & roboris decus additura videretur. Fuit aliquandiu magno consiliorum æstu iactatus Sabaudius vir egregiè probus, ad æquitatemque proclivis, nec alieni unquam appetens, nisi esset uxorius, an Gallo regi de Nicæa obsequendum foret, quum in ea nullum aliud quàm inveteratæ possessionis ius sibi esse fateretur. Verùm Franciscus Sfondratus senator è Mediolano Cæsaris nomine legatus in Allobroges missus, eum ab huiusmodi consilijs impensè deterruit, testatus eum adversus Cæsarem facturum, si quicquam cum rege Gallo pepigisset. Eo modo Sabaudius, ne Cęsarem offenderet cognationis iura, & Allobrogum principum veterem amicitiam, quæ hactenus cum Galliæ regibus inviolata permanserat, ea minaci obtestatione perterritus, tueri non potuit, miserabili profectò conditione, quòd quum neutrum offendere vellet, utrique demùm, sicuti mox evenit, se prædæ futurum prospiceret. Nec mora Galli duce Philippo Sciabotto, quē à præfectura maris Ammirantem vocabant, coactis copijs, cum Transalpinis oppidis, quæ pertinent ad Allobrogum fines inermem desertumque ab omnibus exuerunt, trasgressique alpes aliquot munita oppida Subalpinæ regionis, in primisque Taurinum, Fossanum, Penarolum, & Cherium occuparunt; ac nisi Antonius Leva eductis Mediolano copijs, cuncta invadentibus occurrisset, repressaque Gallorum audacia iusti exercitus vim rebellantibus ostendisset, futurum erat, ut Vercellæ, & magna pars Subalpinæ ditionis in potestatē Gallorum devenirent. Neq; tamen ulla res in ipso bene cœptę, provenientisq; victoriæ cursu Philippum magis retardavit, quā Ioannis Lotharingiæ Cardinalis adventus. Is enim à rege ad Cæsarem cum amplissimis de pace mandatis missus, ubi in castra ad Taurinum pervenit, sua authoritate, quæ apud regem erat eximia, Philippo persuasit, ut subsistere citra Duriam amnē: neq; ulterius arma proferre vellet, ne summæ spei paratę pacis atq; cõcordię occasionem offenso exacerbatoq; Cæsare corrumperet. Existimabat nanq; se Cæsarem suppressis armis, suspensoq; bello molliorem & faciliorem inventurum, utpote quem neq; vi subigi, neque ullo rerum suarum periculo permoveri posse intelligeret, ut quicquā suo nomine indignum cum armato hoste pacisceretur. Id Lotharingi consilium ægrè admittebat Philippus, detestantibus pręsertim ducibus, peritioribusq; præfectis tanquam importunū, inutile, & grave mox incommodum ex sera pœnitentia gerendis rebus allaturum. Aderant enim lectissimi proceres, ducesque, & præter Gallos in queis eminebant Montegianes,

nes, Palicia, Burrias, etiam Italici nominis Stephanus Columna, Paulus Rentij Ceritis filius, & Sergianus Caracciolus Melphiæ regulus. Sed contra omnes Lotharingi sententia valuit, vel ob id quòd Philippus eius viri dignitati, & ad rem conficiendam ab arcano Regis peculiaris officij summam authoritatem afferenti tribuendum putaret, & se satis his belli prosperis initijs ad laudem profecisse videretur. Ad id inexpectatum ingratæ pacis nomen milites gerendarum rerũ studio vehementer incensi extemplò perturbatis deiectisq; sua spè animis usq; adeo indignanter in iram exarserunt, ut pleriq; præ dolore gladios abijcerẽt, hastasq; diffringerent, iactis in ducem probris tanquam non postea resumpturi: vel si imperio iuberentur, postuam importuna cessatione Imperator uti parũ bellicosus imperitusq; rerum sese à cogitatione belli, cursuq; victoriæ ad incertæ pacis spem convertisset. Neq; id postea militaris iudicij factum inane extitit, quãdo & tum paratã victoriam interpellasse, & graves demum Gallico nomini clades importasse videri potuerit. Eo nanq; intempestivi consilij decreto, nõ multò pòst Philippus non inscitiæ modò, sed proditionis propè apud regem accusatus, tanta exarsit invidia, ut honore bonisq; severa damnatione spoliaretur: atq; inde summam calamitatem aditurus esset, nisi fœdis probris laceratum prostratumq; ab exilio uxoris affinitas & clementia regis erexissent. Hyemarat enim Cæsar Neapoli amœnissima in urbe, excultus procerũ omnium liberalibus officijs, et quod ad popularitatẽ pertinuit, per ociũ Carnevalium dierũ, qui pro Lupercalibus à nostris instituti sunt, Tunetanæ victoriæ lætitiam, editis equestribus ludis, magnificentissimè repręsentarat, in quibus ipse Maurisiaco cultu decurrit, saltantiumq; illustrium fœminarum choreis, remissa ingenij severitate personatus interfuit, eo quidẽ licentius, quod per eos dies Margaritã filiam, Alexandro Medici iam pridem destinatam celebratis nuptijs in matrimonio collocarat, pręclara cũ laude summæ probitatis, quòd non secus ac vivo Clemẽte veteribus promissis integrã fidem attulisset, quanquã ne id faceret interpellaretur à Florentinis patritijs, qui exules facti Neapolim coibant, usiq; patrocinio Salviati & Rodulphi Cardinalium, Alexandrum omni existimatione, principatuq; Etruriæ, & deniq; uxore, vel paratis nuptijs spoliare nitebãtur, quum uno cõsensu ingentia auri pondera quotannis offerrẽt, si repudiato genero, eoq; Florẽtia exacto, civitati pristinam libertatem restitueret. Eum siquidẽ per contumeliam spurium ex agresti ancilla genitum, immitemq; nobilissimæ patriæ tyrannum, scriptis atq; editis orationibus apppellabant. Sed Cæsar civitatem Gallico nomini non obscurè faventem, optimoque belli iure propter infidelitatis noxam, omnia hostilia de se meritam, ita oderat, ut omnes restituendæ libertatis conditiones repudiandas iudicaret, eo pręsertim tempore quo excitari ingens bellũ providebat, quũ paulo antè ab ipsis exulibus Hippolytum Medicẽ Cardinalem ab Alexãdro, qui patruelis erat frater, depravatũ atq; diductum meminisset, ut eorũ dissidio Mediceæ domui excidium pararetur. Hippolytus siquidẽ exules Florentinos, veteresq; familiæ hostes sibi asciverat, vanitate ingenij inductus, ut per eos Alexandro atroces insidias moliretur. Eum enim astuti homines, validaq; facundia, & miris cõsulendi artibus instructi, eò perversa atq; insana ambitione correptũ perpulerãt, ut Etrurię principatũ in sua fata præproperus affectaret, abdicareq; se honore purpurei galeri vellet, atq; inde ad eiusdẽ filię Cęsaris nuptias aspiraret: quòd nisi sublato Alexandro fieri non poterat. Cuncta

enim tum sibi secunda, si Cęsaris gener euaderet, obuētura confidebat. Itaq; dū in eius insani sceleris cogitatione versaretur, per Baptistā Cibo ū Massiliensem episcopū, Innocentijq; Pontificis nepotē, teterrimā necem ex incenso tormentario puluere Alexandro machinatus est. Harū autem insidiarum indicia Deo maximo detegente ab Alexandro deprehensa sunt, atq; illico Romam ad Paulum Pontificem delata. At Pontifex tametsi ruiturę Mediceæ domus excidio quod aliena cum inuidia pararetur, miré gauderet, in spē scilicet ingentis lucri ex amplissimis sacerdotijs, quę in Farnesios nepotes transferrentur, tamen Alexandri iniuriā omnino negligere videri noluit, quū Octauianum Zengam hominē facinorosum ex Hippolyti satellitibus, nefarij cōsilij conscium cōprehendi iussisset. Eo capto Hippolytus vehementer exterritus, detectæq; malignitatis suæ pudore confusus, ex vrbe in Catilum Tiburtini agri castellum profugit, atq; inde non multo pòst ex pœnitentia concepti facinoris cōmutata voluntate, ad sanitatē redire, et quorsum euaderent maligna exulū consilia serò agnoscere cœpit; sic vt Alexandro se conciliare, & à Cæsare pacis conditiones accipere percuperet. Qua de causa Neapoli conducto nauigio, ad Cæsarē in Africa bellū gerentem ènauigare properabat. Verum Petro Toletano prorege ei nauigiū pernegante, ad oppidū nomine Iter Fundani agri, quod est viæ Appiæ impositum, inops consilij substitit, vbi oborta pestilenti febre, iuuenis longè omniū eruditi ingenij nobilitate, decore vultus, & illustris vitę splendore florētissimus sexto die ex humanis est ereptus, magno hercle exulū lętitia, quorū Philippus Strozza erat princeps, & Pontificis cōmodo, quum hic eius spolijs suos ditaret, illi verò vno erepto alterū tanquā fratris ope destitutū, vti mox euenit, facilé tolli posse diuinarēt. Nec defuere exules authore Strozza, qui eius immaturę mortis causam ad venenū referre cōtenderent, vt Alexādri existimatio ea infami suspicione suggillari videretur. Verū ob id Andreas Etruscus epulas mēsis inferre solitus, temere accusatus, quū diu tortus fuisset, & nihil de ea re cōfiteretur, carcere tanquam insons eductus est, affirmantibus præsertim medicis nullum esse venenum, quod certo ex interuallo lacesseret et fureret, sicut in tertiana febre bilem efferuescere videmus. Is. n. morbus cui Hippolytus cessit ad statæ periodi exacerbationē redibat, ideoq; eius morbi casum ad nouā permutati aeris intemperiem referrent, qua nōnulli ex eius comitatu iuuenes ętate florentes pari oppressi morbo cōcidissent. Nec multò pòst Cæsar audiēdis populorū querimonijs, qui inusitata regulorū acerbitate auarissimè se vexatos et expilatos cōquerebantur, seuerè intētus didicit minoris insulæ Balearis populū à Barbarussa supremā cladē accepisse. Is enim vt supra docuimus, fatali nostrorum incuria erroreq; maximè pœnitendo Hippona elapsus, vbi Algeriū peruenit, refecta classe, eaq; nautico cōmeatu optimè instructa, & cura rerum Asani filio, cui tutor atq; adiutor Salecus aderat, demandata, Byzantiū enauigare constituit, eo animo vt ex itinere prædabūdus Cęsarianę ditionis oram percurreret. Primū autem omniū in Ramadam Baetium Tunetanæ arcis præfectū capitali supplicio animaduertit, ꝙ minus in tenta custodia carcerē ergastulaq; nexorum obseruasse, indeq; totius amissi regni cladem attulisse putaretur. Hunc inter libertos, Christanę religionis desertores, longe carissimū habuerat, solerti eius planeq; Bætico ingenio in omni hactenus rei bellicæ negotio magnopere delectatus et adiutus. Ab Algerio itaq; oram soluens in Magonis portum, minoris insulæ Balearis, Barchini Magonis vt credi par est, vnde nomen acceperit, mor

rit,mor

rit, morte & tumulo nobilem, se intulit, Punicoq; ad fallendũ usus dolo, ita intravit, ut Cæsarianę clasis speciem, explicatis Christianorum insignium vexillis præberet, & ab effusis ad spectaculũ oppidanis, multis de more tormentorum bombis salutaretur. Magnum enim numerũ huiusmodi vexillorum Barbari variis casibus, Portundoq; pręsertim Hispanicæ clasis pręfecto super Sardiniam aliquot ante annos oppresso nostris ademerant. Adiuvit etiam astum dolosi hominis Lusitana navis, quæ in eundem portũ tempestate impulsa ancoras iecerat. Pręfectus nanq; eius Consalvus Perelia, eadẽ captus imagine pilas ferreas tormentis eximi, eaq; inani sonitu ad lætitiæ signũ honoris causa displodi iusserat. Sed postquã à tot rostratis repentè circumventus Barbarorum ora, & peregrina arma, simulatęq; amicitiæ dolos propius & certius agnovit, serò sese atq; navigiũ strenuè tutari conatus, à Barbaris cruento certamine expugnatus trucidatusq; est: iniquiore etiam eius sorte, quòd navigium reticulato ex funibus velamẽto contegi munirię; solitum, tum fortè tanquã tutissimo in portu minus necessario eo munimine careret. Capi enim non posse videbatur, nisi certa cum pernicie insilientium, quũ inferius per castella & foros parata essent venabula, quibus conscendere ausi transfoderentur, & validis colubrinarum ictibus rostratas facilè perfringi demergię; posse appareret, nisi Perelia earum globos pernicioso adulationis officio incautus eximi iussisset. Eo modo Lusitanis ad unũ interfectis, Barbarussa ad oppugnandum oppidũ tormenta cõvertit: sed quum oppugnatio fortiter se tuentibus oppidanis, Turcis durior evaderet, pręfectus imbellis, metuq; occupatus, de oppidi deditione cũ Barbarussa transegit, ea conditione, ut cum uxore & liberis incolumi libertate servaretur. Atq; ita scelesto præfecti consilio Magoniani ad unũ omnes miserabili infortunio capti, & in Africam abducti sunt. Verùm præfectus integra fide servatus, non multo post admissi flagitii pœnas dedit, quũ eum Martinus Durrea insulę pręfectus laquei supplicio puniendũ imperasset. Barbarussa autem universam prædam Algerium retulit, atq; inde autumnales Boreæ flatus contemnens, pari audacia, felicitateq; longissimæ navigationis, uti antè statuerat, Byzantium pervenit. Interea Cæsar acre bellũ adversus Gallos coquens, nec obscurè parans, quòd summi eius cõsilii summæq; prudentię fuit, Venetos in partes traduxit, diu opinione suspensos ab excessu Francisci Sfortiæ, nec temere de Italiæ libertate dubitantes, quando longissimè providerent, si Galliæ Cisalpinæ imperium, uti hæreditas postulabat, reliquis tot Cæsaris regnis accederet, præpotentem accolam sibi præcipuè formidandũ parari, quòd Cæsar regna regnis adnectere solitus, quæ sibi legitimo iure ab indulgẽte fortuna tribuerentur, uti immensa auctus potentia, si æquitatis ac amicitiæ oblivisci vellet, vicinas ultra Abduam urbes invasurus esset, recenti Maximiliani & Ferdinandi avorũ exemplo, qui eas Mediolano antiquitùs contributas, abreptasq; impotẽtibus Venetorum armis repetissent. Sed tum Cæsaris nomen in tanta erat gratia atq; existimatione apud Venetos, ab ea pręsertim Punicæ victoriæ laude, ut pleriq; ea favere, pro vehereq; eius opes dictis sententiis minimè dubitarent, ipso præsertim Vrbinate Feltrio copiarũ Imperatore ante omnes propensissimo, qui uti erat indefessa atq; admirabili facundia potens, multos quò vellet patritios impellebat. E senatorio autem ordine aut præmiorum spe allecti, aut suopte ingenio accensi, quòd ita fore è republica crederent, Cæsari mirificè favebant. M. Antonius Contarenus, qui ei aderat longa functus lega-

tione domi verò & in senatu M. Antonij Cornelij perpetuo studio, illustrique eloquentia, partes Cæsaris subleuabantur. Nec deerant plerique seniores, in quibus multus semper fuit Aloisius Mocenicus, qui nihil nisi pacatum, & ab summa æquitate moderatum, vel ab armato, vti semper inuicto Cæsare, expectandum esse dissereret, quanquam exactæ prudentiæ grauissimarumque rerum experiens ipse Grittus princeps, multa reipublicæ prorsus aliena detrimentosaque ex eo fœdere obuentura diuinaret. Sed ea quæ Grittus diceret, vti facile apud imperitos euenit, vehementer eleuabat perpetuum eius & pertinax studium erga Franciscum regem, quòd tantus rex, præclarus Veneti imperij restitutor, nisi ingratè & improbe deserendus videretur, eo præsertim tempore quo Mediolanensis imperij hæreditatem, aut beneficio liberalitatèque Cæsaris, aut vi & armis, vti sæpè anteà, esset aditurus. Itaque facilè electi fuerant in legatione, quæ ad Cæsarem de Punica victoria gratulatum Neapolim mittebatur, Cæsariani nominis apprimè studiosi: contra verò ijs patritijs honorifico diuersæ legationis munere imposito, qui reipublicæ studentes, commodo Galli regis fauerent, Romam non obscurè ablegati sunt, ne domi consilia Cæsarianæ factionis intercedendo atque impediendo perturbarent. Nec multo pòst Neapoli de fœdere transactum est, his fermè legibus, quibus Sfortiæ principatum tueri tenebantur; spemq; præberet Cæsar id flagitantibus, futurum esse vt Mediolanense imperium sua Augustali authoritate, nouo regulo maturè concederetur. Id enim maximè Venetus expetebat; ne sibi cum Cæsare regum maximè opulento atque inuicto, sed cum infirmo, alienique arbitrij Fortunæ obnoxio, de finibus certandum foret. Hoc tamen disertè conditionibus non adscripsit Cæsar, qui id se facturum videri volebat, quando id vt faceret vllo modo adduci non posset. Statuebat enim in arcano nunquam Mediolano esse decedendum, nisi armis pelleretur, sic vt eum præclarè pœniteret, id paulo antè Italiæ precibus condonasse, quum in Norico Turcarum arma perstreperent, & Solymanus grauiores opinione pauentium hominum clades illaturus crederetur. Hoc fœdere Cæsar peropportunè confirmatus certius & efficacius consilia de bello aduersus Gallos gerendo inire explicareque cœpit, atq; ingenti cura in Germania delectus equitum & peditum per fratrem Ferdinandum, amicissimosq; sibi proceres haberi iussit; deditq; operã per legatos, vt ab Heluetijs impetraret, ne vllam in partẽ se commouerent, sed eius belli spectatores tantùm esse vellent, quod sibi necessariò suscipiendum foret prò salute Caroli Sabaudij, qui immaniter à Gallo rege ipsoq; sororis filio, improuisis ac impotentibus armis vndiq; vexaretur. Pertinere enim ad dignitatem Rom. imperij, vt federatorũ beneficiariorum, & ipsius præsertim Sabaudij propinqui sui opes, præsidio suo defendantur, ac quantũ fieri possit, ex æquo Christiana arma conquiescant. Proinde Heluetios tanquã imperio Sabaudiæq; principibus antiquo fœdere coniunctos nihil vtilius atque honestius facturos, quàm si ab ea contentione abessent. Heluetij nihil se temere decreturos responderunt, memoresque officij sui vtriusque partis iura fœderum ac amicitiæ seruaturos, donec eorum arma Reipub. Heluetiæ neque periculosa neq; incommoda fore summi ipsorum magistratus iudicarent. Apparebat enim regem Gallum nullas omnino alias quàm Haluetiorũ copias pro salute defensioneq; regni esse coacturũ. Verũ, quod maximo vsui fuit, Cæsar his legationibus impetrauit, ne cohortes apud eos mercenariæ conscribi, & adduci in

ci in Italiam adversum se paterentur, quod eos Cæsar retineri non posse intelligebat, veteribus utique obstrictos fœderibus, & præmijs qui laboranti externo bello Galliæ præsidio forent. Qua de causa adductus fuisse dicebatur Philippus Ammiras, ut Lotharingo Cardinali potius pacem suadenti, quàm Gallis bellum atque aciem deposcentibus obtemperaret. Nam frustrà cohortes ab Helvetijs deposito stipendio postulanti, quibus aciem Gallicam stabili robore confirmaret, ut conscriberentur negatum fuerat, quum tamen ex adverso Antonius Leva eius gentis tumultuarias cohortes duas in castris haberet. Egit quoque Cæsar cum Maria sorore, quæ Belgis imperabat, ut quantas ea maximè posset pecunias cogeret, quibus validæ copiæ è Germanis conduci, Belgarumq; item & Sequanorum equitũ alæ, equis & armis instrui atq; exornari possent, quando sibi in Galliam cum duobus magnis exercitibus initio æstatis irrumpendum esse statuisset. Propterea cogendæ pecuniæ studio diligẽter incumbens, dabat operam, ne unius qui timeri poterat auri defectus, se diverso sumptu adversus prępotentes hostes grave & geminatũ, nec citò desiturum bellum molientem, in cursu gerendarum rerũ impediret. Nam pręter eam signati auri summam, quæ à Neapolitanis & Siculis honorarij muneris nomine cõferebatur, supra triginta myriades aureorum nummũm, ab Hispaniæ regnis expectabat. Id autem præsides exactis ante diem vectigalibus, aut his publicanorum Ligurũ societatibus cum gravi fœnoris impendio addictis suppeditabant. Multam quoq; auri vim singulis Mediolanensis imperij urbibus imperabat. Nec deerant qui expetentem liberaliter adiuvarent, quum Senenses & Lucenses, tum ipse maximè Alexander Medices gener, Etrusci principatus compos factus. Ea autem imposita bellici sumptus incõmoda, Hispani quæstores ducesq; Cęsarem maturè & cumulatè resarturum remissurumq; onera prædicabant, ex ea ingenti auri copia ditatus, quæ ex auriferis occidentalis Indię regionibus in Hispaniam adveheretur. Tum enim reperta fuerant ad Australem Oceanũ in adversis Pariæ & Darienæ terrę regionibus, Peruræ & Cuschæ regna immenso auro refertissima, quod nullo fodientium aut legentium labore pareretur, quando id in domesticos conquinariosq; usus, rudi artificio fabrefactum, sed non planè putum Hispani apud Indos inveniant. Eius autẽ omnis copia advecta Hispalim in officinam publicanorũ ea lege conferebatur, ut vectigalis nomine quinta pars esset Cęsaris, reliquũ negociatores conflarent, & demum admixta purioris venæ auro, reiectisq; exactæ cõflaturę intertrimentis, ad pondus puritatemq; monetæ Cæsaris Hispanica nota cudi curarent. Non ineptum hoc loco fore existimaverim, si qui hæc repererunt tanquam publica laude dignissimi memoriæ prodantur. Nam postquã Columbus Ligur admirando ingẽtis animi captu, eruditoq; iudicio vir, & uti quibusdam apparet Hercule Gręco inusitatæ famę gloria maior & illustrior, alterum propè terrarum orbem vasto atq; intentato prioribus seculis Oceano, ad occidentem nobis aperuit, non defuerẽ alij atq; alij ex Hispanis eo apud Hispalim defuncto, qui pari ęmulatione laudis, & spe quęstus eadẽ litora sequuti, ulteriores novę terræ, quam Pariam vocabãt, terminos quęritarent, dispari quidem fortuna suscepti cursus, quũ nonnulli eorũ (ut credi par est) immenso inexploratoq; absorpti Oceano nusquã apparuerint, & aliqui ab Antropophagis, qui Canibales appellantur, capti comestiq; fœdã miserabilis audacię memoriã reliquerint. Ea terra Æquatori subiecta (ut suo loco memoravimus) à Gaditano

freto rectà inter occidentem atq; miridiem nauigantibus emenſo bis mille am plius leucarum itinere occurrit, frondoſo ingentium rupium promontorio, tanquam roſtro Oceanum proſcindens: nam æquis lateribus, litora infinito tractu, hinc ad occidentem, illinc ad meridiem immenſis adhuc ſpatijs extenduntur. Sed poſt Columbum tres antè alios ex Hiſpanis fœlici auſu, & rebus geſtis maximè clari & memorabiles extiterunt, Ferdinandus in primis Corteſius, qui in poſtremum occidui litoris ſinum delatus ad Mexicana regna terreſtri itinere contendens, ſubactis Indis Themeſtitana vrbe potitus eſt, quum fabricatis nauigijs eam vrbem ſalſo in ſtagno poſitam, ædificijsq; & incolarum frequentia Venetæ vrbis inſtar admirabilem, multis proſperè factis prælijs expugnaſſet. Maxicanæ genti, ſuperis viuos homines, ſed maleficijs damnatos, immolare fas eſt, placariq; numina humano ſanguine credunt, & poſt mortem non interire animas perſuaſum habent, vt credi par eſt, ex diſciplina ſuperſtitioneque Druidarum, quorum ſumma authoritas antiquisſimis temporibus in Gallia pariter atque Britannia viguiſſe conſtat. Ita vt Corteſio non omnino difficile fuerit, ſubactam armis gentem per ſe ingenioſam & docilem, tormentorumq; miraculo terrefactam ad Chriſti cultum abdicatis idolorum ſuperſtitionibus traduxiſſe: literas enim iam noſtras admiranter & lubenter diſcunt, reiectis hieroglyphicis imaginibus, quibus annales conſcribere ſolebant, varijs picturis regum ſuorum memoriam poſteris tradentes. Quorum annalium volumen ex perpetuis, ſed introrſus complicatis folijs confectum, tigridisq; maculoſo tergore protectum, vir illuſtris Franciſcus Couos, Cæſariani ſcrinij magiſter, mihi dono dedit. Mexicanos pro rege ſuo et pro libertate dimicantes, nulla res magis exterruit quàm equeſtris turmæ impetus, quum equitem integrum eſſe animal Centauri ſpecie putarent. Sed poſtquam equi duo Indicis confoſſi ſparis, mactatiq; clauarum ictibus conciderunt, deprehenſo errore, detracta ſtatim equis coria, vſq; adeo exactè tomento repleuerunt, vt viuorum effigiem repræſentarent, & in templo tanquam admirabilis rei ſpectaculo ſuſpenderent. Cæterum Corteſius è Mexicana regione per occidentalem lineam terreſtri itinere profectus, non longè abeſſe maria ab incolis didicit, paucisq; diebus ad litus exterioris Oceani peruentum eſt: vnde ſi claſſes adeſſent, peti poſſe confideret per Antipodas, Sinarum regna Cataināsq; oras ad orientem noſtrum, iampridem aditas Luſitanis non longè à quibus in eo tractu beatæ multo aromate atq; vnionibus Molucchæ inſulæ ſub æquinoctiali linea ſitæ eſſe dicerentur. At Corteſio perpetuis Hiſpanorum hiſtorijs celebrato, claritate nominis æquari potuit Blaſcus Nonius, niſi turpisſimo vitæ exitu priſtinæ laudis decus obſcuraſſet. Ab hoc enim diu peruagante Pariæ terræ, & Darienæ regionis litora, repertus eſt iſthmus ad Vrabanum ſinum, quo duo ingentia maria dirimuntur. A Comogro ſiquidem ingentis amnis oſtio Darienisq; litore per inacceſſos prope montes monſtrantibus iter indigenis Blaſcus ſumma iuga tenuit, & ſubiectum in aduerſo litore vatisſimi pelegi ſinum conſpexit, in quo auri et vnionum ditisſima regna reperta ſunt, atq; item conſpectæ aditæq; aliquot inſulæ earum rerum opulentia inſignes. Itaq; inuento multo auro Blaſcus breuiorem tranſitum quærens, non plus inter ſe diſtare diuerſa maria quàm centum miliaribus deprehendit, ſicuti in Oceaneis decadibus Petrus Martyr Anglerius ſcitè refert, verū itinere adeo denſisſimis nemoribus & abruptis petris, frequentibusq; fluuijs impedito, vt niſi magno cum labore pe-

riculo-

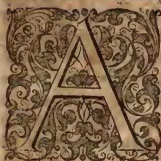
riculoq; illac nostri permeent, quum passim in hospitæ ac insidiosæ gentes venenatis instructæ sagittis occurrant. Quibus de causis Blascus eius tractus regulis aut muneribus delinitis, aut cruenta acie subactis, quatuor castella, vt commeatibus ab vtroq; mari tutissimus esset receptus, opportunis intervallis constituit: ædificata etiam classicula in proximo portu, cui diuo Michaeli nomen fuit. Cæterùm dira auri sitis nouiq; imperij libido, Blasci animum non multo pòst occupauit, eo rerum exitu, vt affectati regni crimine damnatus capite plecteretur. Indignus herclè eo supplicio nisi perfidiosè defecisset, quòd ad læuam longo tractu Perurana & Cuscana regna auro & gemmis scatentia successoribus Almagro atq; Pizarro demonstrarit. Ibi enim ferunt nullam aliam quàm solido ex auro priuatis in domibus vasorum omnis generis supellectilem reperiri. Montium rupes ingenitis adamantibus, præcipueque smaragdis, et cyanis, & carbunculis collucere, flumina proinde vniuersa auream arenā trahere. Solum fœcunditate rerum omnium incredibili, & prepetuo ferè autumno florere. Ex mira quoq; cœli clementia, homines integra valetudine, seculi ætatem implere, sic vt intempestiua mors Blasci videri possit, quo authore tanta vt dixi mus vis auri & gemmarum in Cæsaris ærarium deferatur. Sed supra Cortesium & Blascum, portentosa nauigatione inclytus fuit Magalenes Lusitanus exul, qui aspicio Cæsaris alterum Pariæ terrę litus in orientem obuersum, quinque nauium classe percurrit, legendoq; oram pręteruectus lineam Capricorni atq; ostia immensi Argentei fluminis, vti Hispani vocant, ferorum gigantum instar prægrandes homines belluarum pellibus contectos reperit. Nec multum indè, vti auidè quærebat prope Antarcticum circulū in anfractuosas fauces audacter inuectus est, non inani coniectura iudicans noui orbis terras illac irrumpente Oceano esse permeabiles, eumq; profectò sinum non longo tractu in apertum ad occidentem pelagus desinere.. Neq; eum ratio ex naturæ legè ducta fefellit, qua terra omnis circumfluēte Oceano varijs finibus ambitur. Ad læuam niuosæ rupes spectabantur, suis culminibus primam aeris regionem excedētes. Eæ pertinebant ad eam plagam perpetuo gelu (vt credi par est) rigentem, quę Antarctico subest. Sed nec in ea cœli parte polus vti aqud Arcti cū contingit, lucidiore aliquo astro notatur, quum paruę stellæ nullo vel certè languido fulgore nitentes, polare punctū designent, duabus nubeculis stabili pigroq; rotatu immobilis poli sedem ita circuientibus, vt vrsæ nostrę tenorem & speciem nautis obseruatoribus, nusquam fallente magnetis vsu certissimè præbeat. Procedenti per occiduā lineam Magalani tortuosæ & inæquales semper fauces occurrebant, mare autem modò fluctuosum, spumosisq; vorticibus, & sæuo mugitu reboans, modò tractabile & pigrum prout obiectis incideret cautibus, aut in latos sinus expansum deferueret, vario velorum flexu persulcabat, nusquam arctiorem sinum trium miliarium spatio, nusquam septem latiorem nactus, quum à dextra depressiora litora arboribusq; vestita, nulla tamen apparente hominum cultura, ad lęuam verò cuncta gelu horrentia, maximeq; scopulosa spectarentur, collucerent tamen ad dextram excitati introrsus ignes ab incolis, vt de aduentu nouæ classis proximis populis significarent. Cæterum Magalanes diu crebris orationibus sustentatos delinitosque nautas, qui iam animos desponderant, quòd neq; progredi neque regredi, nisi incerta vitę spe posse crederent, post vigesimum & septimum diem ex quo sinum intrasset, in apertissimum vastissimumq; Oceanum eduxit, ad dextram vela deflectens,

vt pote qui terras ad antarcticum vltimæ continentis esse putarat, & ad læuam mitiora omnia se inuenturũ arbitraretur. Quando iam ad Tropici capricorni circulum,& ad ipsam Æquatoris lineam rediret, sub qua Moluccas quas quærebat insulas omnino sitas esse didicisset. In dextra itaq; Perurana & Cuscana regna, totumq; illud immensum Pariæ terræ occidentale litus relinquebantur, quod Blaschus post transcensum Vrabanum isthmum Hispanis successoribus,ad condenda regna,ferendaq; etiam,propter auri sitim, intestina prælia demonstrarat. Nihil enim inde Magalanes terrarum vsquam vidit, præter duas insulas quæ desertæ appellantur,perhibentq; eas cosmographiæ periti ex diametri ratione Italis esse antipodas. Discessit inde Magalanes, planè consumpto omni commeatu, lenissimis atq; his vno tempore perennibus vsus ventis, trimestri confecto cursu,obuersis semper ad Æquatorem proris non Muluccas quidẽ attigit aromatũ prætio sorum fertilitate celebratas, verũ immensi propè ambitus insulas, Iauanã, Pornem & Subuthã, ipsa Britannia maioris, è quibus Moluccæ satis exiguæ, sed præstantia rarioris aromatis insignes incolarum digitis tanquã propinquæ monstrabantur. Sed Magalanes fatalis voti sui compos, in limine quas eas viderat adire non potuit: cum Mauthane siquidẽ insulæ regulo, Suethani socij regis auspicio, acie dimicans occubuit, eiq; suffectus est Serranus, qui nihil commodius duxit, quàm ab his insulis inhospitaq; terra perfidiosæ gentis protinus excessisse, quòd sibi ad paucos redacto numero sa bellicosæ eius gentis manus iustum incuteret metum, quoniam ferreis gladijs & præpilatis hastis vterentur. Verum dum adit regulos Serranus, amicitiasq; & fœdera iungere, ac Christianæ religionis cultũ inducere contendit, & quod instituti erat, naturam et magnitudinem Moluccarũ scrutatur, regulis vno consensu aduersus peregrinos ad arma concitatis in Bornæ insula captus, misereq; à socijs desertus est, qui insidias veriti, publicam salutẽ noui ducis libertate, & vitæ anteponendã censebant. Atq; ita cariophyli & cinamomi, nucisq; miristicæ surculos ex natali solo colligentes, vt testimonij certã fidem referrent, ex quatuor nauibus vetustate semicorruptis duas magna cura, vsi illarum armamentis materia & clauis refecerunt, Eurisq; vela dantes incogniti Oceani immensis spatijs vsq; adeo audacter se crediderunt, vt prætervecti auream Chersonesum, et Samosatarũ, quæ Taprobana olim fuit, Gangeticiq; item sinus emporia, & Cumerum promontorium, ac deniq; Calecutham superarint, nusquam à Lusitanis conspecti qui Indicã oram præsidijs obtinebant. Inde verò ad Bonę spei promontoriũ cursum habentes, eo superato dextrorsum per Aethiopię litora ad Hesperides insulas contra Praxium promontorium, altera tantũ naui, non amplius quã vigintiduo homines semiuiui peruenere. Ibi qui totũ vndiq; emẽsi orbis ambitũ circuierant, Barbarorumq; mille insidias, & omnem maris sęuitiem euaserant, à Lusitanis insulæ præsidibus custodiæ traditi sunt. Nec multo post tamen ex his Hieronymus Plegaphæta Vicentinus, voto pro salute reditu q; suscepto, ad Clementẽ Romã venit. Is tanto subternauigati orbis miraculo fidelibus testimonijs comprobato, multa nostris admiranda, obseruandaq; posteris, pictura & scriptis adnotata deposuit: sic vt Magalanes nihilo fœlicior Blasco, sed inusitata laude pręstantior existimari possit, nisi inauditi antea freti faucib. adinuentis, tantæ rei infirma adhuc fides famam eleuaret, quum nemo hactenus à viginti quinq; annis eas fauces sedulo quæritans intrarit, aut viderit. Ne-

rit. Neq; operæpretium esse reor, vt à legentibus hoc loco, & ad historiæ contextum properantibus, veniam deprecer, quod me ij tres viri inclytis heroibus comparandi, ab instituto longius abstraxerint, quando eos omni laude ad perennem nominis famam exornandos putem; veterum Græcorum more, qui ingeniorum fœcunditate & gloria pollentes, non ipsos modò admirandarum rerum, & regionum inuentores, sed minorum etiam artium opifices, carminum suorum præconijs æternitati consecrarunt.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXV.

ADVLTO iam vere Cæsar Neapoli profectus, Non. Aprilibus à Capena porta Romam intrauit; triumphali exceptus pompa ab omnibus sacerdotum, Romanorumq; ciuium ordinibus. Adduxerat præsidij causa veteranam Hispanorum legionem, & septingentos equites cataphractos, eò minore populi lætitia; quòd pleriq; eosdem militum atroces vultus agnoscerent, qui recentis cladis, omniumque suppliciorum, quæ perpessi essent, memoriam renouabant: eo quidem grauius & acerbius, quòd Paulus Pontifex nouo exemplo ad exornandos regionum arcus, singulis mercatorum & opificum collegijs pecuniam imperasset, scilicet vt Cesariani importuno sumptu studiosè colerentur, à quibus summæ calamitatis iniurias pertulissent. Exceptus est ea parte Vaticanæ domus, quæ exornata laquearibus aureis, & marmoreo insignis podio despectat Vrbem; qua etiam Alexander sextus Corolum Galliæ regem susceperat. Exinde dissimulata persona cum paucis perambulauit Vrbem, miratusque rotundi templi, quod olim Pantheon fuit, incomparabilem structuram, in summum fastigium eius testitudinis per plumbeos gradus ascendit, vt vniuersam vrbem oculis subijceret. Quatriduo autem moratus Romæ, non obscura succensus bile in Gallos pridie quàm proficisceretur grauissimam habuit concionem, qua animi sui intimos sensus ardentissima facundia denudauit, quòd Gallorum legati penè conuitiosè postularent, vt Henrico regis filio Mediolanensis principatus dominatum beneficiario iure adiudicaret. Id siquidem Cæsarem concessurum perplexis paulò antè sermonibus promisisse Claudius Velleius asserebat. Quibus propè importunis atque alienis reflagitationibus Cæsar ita offendebatur, vt fidem suam nulla certa pollicitatione obstrictam Gallorum procacibus verbis sugillari ægerrimè ferret, respondendumq; ideo Gallis, & nomen suum à callumnia defendendum generosa concione arbitraretur. Itaq; grauiter commotus, in eo conclaui, in quo Paulus Pontifex iturus ad sacra obeunda solennes amictus induere, & gemma-

ta tiara exornari consueuit, aduocatæ concionis instar in corona stans verba fecit, astante Pontifice, cunctoq; senatu, & principum ferè omnium legatis, sic vt circunfusa totius aulæ turba Hispanico sermone loquutus audiretur. Primum omnium veterem odiorum causas, quæ adhuc inter Gallos Austriacamque domum vigerent, facundissimè commemorauit, ostenditque neq; Franciscum regem, neque superiores Galliæ reges, ictorum fœderum legibus vnquam stetisse, quum sibi Burgundiam ereptam, & repudiata atque iniquissimè intercepta connubia quereretur, & passim Franciscum regem acerbè perstringeret quòd bello victus, captusq; ac humaniter dimissus; nihil eorum quæ pro obtinenda libertate pepigerat, custodia statim exsiliens, præstitisset, sed abrupta fide iurisiurandi, totum propè terrarum orbem aduersum se tam ingratè quàm impiè concitasset, quum ad Turcas vsq; miserit legatos vt hostilia pari odio aduersum se molirentur, scilicet vt inania aut exoleta iura ostētans Cisalpinæ Galliæ dominatum inuaderet, quod sibi Augustali atq; legitimo iure partum, tanquam tuendis reliquis ipsius regnis maximè opportunum, omnino sibi retinendum statuerit, ne sibi maritimum adeundæ Hispaniæ, aut terrestre adeundis Germaniæ et Belgarum regnis tutū & liberum iter præcidatur: quandoquidem nequaquam sit dignitatis in Cæsare per alienas terras transitus facultatem precario petiuisse. Propterea Franciscum nefario ausu Caroli Sabaudij auunculi sui Allobrogum regiones in Transalpinis, et Ligurum in Subalpinis immaniter occupasse, vt inde ad inuadendū Mediolanense imperiū ire pergeret, Gallorū consuetudine, qui nouarū prouinciarum auidi, quin aliena & proxima quæq; occupent, neq; pudore, neq; iure contineri queant. Quarū rerum in uestigio eos sæpe pœnitere oporteat, quum vi & armis æquo semper Marte iudice, eorum insolentia retundi reprimiq; soleat. Id verò agrestis impudentiæ sibi videri, quòd Franciscus Mediolanensis imperij possessionē ideo sibi concedi expeteret, vt singuli minores eius liberi, sublata omni honoris atq; potentię obtrectatione pariter exornentur atq; ditentur, ne scilicet Henricus iusto dolore angi posit, quum in fratre minore Carolo Aurelianensem principatum, in Francisco autem maiore, non Gallię modò, sed Britanniæ etiam citerioris coronam, ex paterna hæreditate conspiciat. Non hoc equidem esse vel dignitatis vel Fortunæ suæ, vt alienos potius quàm suos liberos exornet, & stultissima ratione intempestiuæ liberalitatis laudem quærat, qua inimicæ stirpis dubiæq; fidei hominum opes augeantur, quibus aucti rursus aduersum se instructiores, vti semper fecerunt, inquieta arma resumant. Itaque neq; hæc insolenter postulanti tributurum, neq; passurum vt Sabaudius Carolus tanta cum iniuria spoliatus dimidia parte regni, diutius ab se, vti antiquitus in Romani imperij clientelam recepto oporteret, iustam atq; certissimā opem imploret. Proinde se recta ad Alpes, & in Galliam vsq; progredi statuisse, vt propinqui sui, socijque principis, & Romani imperij clientis iniurias defendat. Hęc adeo graui concitataque facundia, oreque flagranti protulit, vt subiungeret, se inuitum in id bellum trahi, in quo multas gentes nihil mali meritas et insontes, ipsorum principum iracundia atque obstinatione, cladem essent subiturę, propterea pietate Christiana tacto sibi satius videri, & reipublicæ quidem vtilius, vt ipse & Franciscus ad singulare certamen descenderent, enseq; et pugione dimicātes controuersiā finirent. Tum verò Pontifex clemētiora ominatus, Cęsaremq; cōplexus obsecrauit, ne vel non iniquę iracundię impensius

quam

quam pietati indulgere mallet, Gallosq; oratores Maconium & Velleium quędam respondere paratos diremit. nam hi ab initio concionis á Cæsare frustra postularant vt Gallica lingua vti vellet, vt opportuna ipsorũ responsa acciperet. Sed Cęsar se ideò Hispanicè loquuturũ dixit, vt à pluribus id idioma Romano eloquio proximum acciperetur. Per hunc modũ prolato animi sui decreto, et reiectis regijs legatis, per Cassiã viam in Etruriam contendit. Senenses intrã têm ipsorum fines Pientia vrbe liberaliter exceperũt, vetereq; suo studio Cæsarib. addicti, quũ Senis appropinquaret, erectis passim triũphalibus ornamentis, cum exquisita Tunetanæ victoriæ gratulatione, subeũti portã vrbis claues ad declarandã antiquę propẽsionis fidem obtulerunt. Alfonsus Picolomineus Amalphi regulus equi frena rexit, cunctiq; demum ciuitatis ordines, viriq; sacrati pręcinentes hymnos, ad aram templi maximi deduxerunt. Suscepit eum pereleganti hospitio, miroq; ornatu perpolito Marius Bãdinus, in quo vel ob id quod Archiepiscopi germanus esset frater, summũ Cęsarianarũ partium, & popularis factionis studium eminebat. Nam eo tẽpore populares in factiosa ciuitate principes euaserant, quũ obsolescente potentia antiquę nobilitatis, reliqui duo ordines, qui tũ Nonarij & Reformatores appellabãtur, eximia authoritate in Repub. Pandulfo Petruccio principe potiti, impotenti demum popularium impetu per crebras contentiones interfecti pulsiq; fuerant, quoniã Clementi Pontifici, & Gallis fauisse credebantur. Inuisit Cæsar vrbem luculentissimè omnibus, quę excogitari poterãt, elegantię ornamentis instructã, spectauitq; mirabundus innumerabilem prope fœminarum multitudinem. nam hę inter Italicas præcellentis formæ, & elegantis ingenij singulare decus constanti omnium ferè fama obtinent. Exinde iuuentus extremæ iucunditatis spectanti Cæsari theatrales ludos edidit, per histriones variarum linguarum cum multo sale leporem affectantes, pugilque omnis Senensium ætas ab inueterato ludicri certaminis studio ad Cæsaris oblectationem incomparabili ardore dimicauit. A Senensibus autem ad Florentinos prouectum Cæsarem Alexander Medices gener excoluit, & Cosmianis in ædibus ita suscepit, vt Etruscis artificibus ex mirifica ingeniorum solertia simulachra, varijq; generis pegmata erigentibus, non modo superasse Senenses, sed veterum Romanorum magnificentiã ęquasse censeretur. Inuisit Cæsar arcem nuper ab ipso Alexandro conditam, instructamq; admirabili tormẽtorum apparatu, vsq; adeo mirabundus vt quum tanta vidisset præsidia, quando reliqua sibi curæ fore diceret, grauiter obtestaretur generum, vt liberis operam daret, de vnaq; pręsertim salute corporis solicitus esset, tanquam in subacta armis ciuitate regnanti, insidiæ à multis forent pertimendæ. Paucos pulcherrima in vrbe moratus dies, discessurus ex itinere Caianam adijt villam, admirabili structura terreno in cliuo ædificatam á magno Laurentio Medice, nullumque tum ea loci facie, tum erudito ornatu, iucundius ædificium se vidisse testatus est. E Caiana Pistorium atq; inde Pisciam, & mox Lucam intrauit tanta alacritate amicæ ciuitatis, vt neque splendidius excipi, neque donari liberalius, neque vberius ali exercitus, comitatusq; omnis posse proceres iudicarent. Inuisit etiam vrbis de sua libertate solicitæ munitionem, intra extraq; muros circundans, laudauitq; militaris peritiæ erecta propugnacula; triduoq; moratus, ornatissimæ quanquam modicæ ciuitatis opulentiam, quæ tyrannis aliquando seruiuerit, & superioribus temporibus Cæsarũ auspicijs libertatis iura defenderit, decurionibus conunõ

dauit,& vt in colenda fide perseuerarent admonuit. Luca profectus per Macræ amnis valles, Apuanosque saltus Apœnino transgresso ad Astam vrbem contendit, vbi reperit Fossanum ab Antonio Leua expugnatum, & Franciscum Salassum regulum alienatum à Gallis, proptereaque deficientem Antonij opera in partes traductum, quanquam eius equites fide integra erga regem, eam ad hostes euntem minimè sequerentur, sed ad Gallorum præsidia detestati præfecti sui facinus redirent. Quo fœlici rerum initio Cæsar, vt Alpes mature transiret magis & magis accendebatur. Philippus siquidem Sciabotus Ammiras, vti supra docuimus, damnosa inter pellatione Ioannis Lotharingiæ Cardinalis spe pacis deceptus, à cogitatione belli discesserat, & oppida quæ redegisset in potestatem præsidijs confirmans, audito Cæsaris aduentu ad regē redierat, existimabatq; occupata facilè se defensurum aduersus Cæsariа nos. nam Tuarini custodiam Burriæ viro forti attribuerat, & Paliciam illustri Sciabania stirpe progenitum iuuenem, propterea q; auiti decoris auidū, cum duabus alis grauis & leuis armaturæ equitum, & tribus peditum vexillis Fossani collocarat, quum paulo antè Hanebaldus Penerolum tuendum suscepisset. Cæterum Palicia aliquandiu tormentis oppugnatus ab Antonio, & multarum rerum inopia pressus, quod malignitate atq; perfidia Francisci Salassi, ad Cæsarem transire cogitantis, vt ille iussus erat nec satis commeatus accepisset, nec demum frustra expectatus, vti promiserat, vllam opem attulisset, planè deceptus, victusq; his malis atq; periculis Antonio deditionem fecit, ea condicione vt cum suo omni præsidiario milite incolumis abiret, sed generosos equos & militares ad vnum omnes, retentis tantum ad iter in Galliam obeundum humilioribus, cunctaq; simul tormenta victori relinqueret. Habebat in animo cōstitutum Cæsar omnino inuadere Galliam, vt ita faceret ab Antonio Leua in arcano persuasus, sic vt de itinere tantum rationeq; inferendi belli à ducibus sententias esset quæsiturus. Exploratam enim & planè certam fore victoriam differebat Antonius, si domi suæ Gallos nihil hostile metuentes, & imparatum adhuc regem adoriretur, & copias quæ erant magnæ atq; mirificæ ad prædam ditem opulenti regni statim induceret, lateq; euagaretur. Neq; enim apparebat regem prælio certaturum, nullis præsertim Heluetiorum auxilijs fretum, & ad Flandricos fines nouum contra se Belgarum exercitum expectantem, quando nihil insanius atque miserius Francisco regi videri posset, quàm si Galli periculosam pugnæ aleam subirent, quandoquidem in vnum aduersi prælij casum atque discrimen, & salutis omnium & imperij Fortunam adducturi crederentur. Vna siquidem celeritate aiebat Antonius prœoccupanda esse Gallorum ingenia, ne expedire consilia, & sese colligere possent, postquam diuerso perturbati bello, & ancipiti distracti metu, tantas vires quantas opus esset ad resistendum habere nequirent: proindeq; nusquam in acie consistere audentes, terram patriam passim terrifico hosti peruastendam permissuri essent. Bestias feras nusquam aptiùs atque faciliùs a venatoribus opprimi & capi conficique posse, quàm in ipsarum cubiculis & lustris, vbi cum catulis commune vitæ peirculū subeant. Antonius ex prouentu victoriarum suarū, vsq; adeo Galli cæ militiæ elatus contemptor euaserat, vt ex vaticinatione quorundam futura prædicentium, Carolum Galliæ regem euasurum, & se voti compotem apud Parisios in ipsa victoria fato concessurum profiteretur. Huic tanquam immodico, & vt videri poterat intēpestiuo consilio, vnus antè alios Vastius ipse

& Fer-

& Ferdinandus Gonzaga ita refragabantur, ut Vastius de scripto sententiam suam proferret, & postea publicaret, & Taurinum ante omnia expugnandum censeret. Eadem erat sententia Gonzagæ, qui Gallos Fossani expugnatione perterritos, si tot vires, quæ iam paratæ essent, Taurini mœnibus admoverentur, minime laturos arbitrabatur. Non enim vel cives ipsos natura imbelles, vel ipsorum præsidij Gallos, qui non essent multi, iustum oppugnationis impetum toleraturos, quod si fortius aliquandiu sustinerent: nullam tamen tanquam undique obsessos, qua se alerent, commeatus facultatem habituros: ideoque brevi facturos deditionem affirmabat. Taurino siquidem, quod esset provinciæ caput, in potestatem redacto, cuncta facile reliqua oppida ad pristinam ipsius Caroli Sabaudij naturalis atque humanissimi principis fidem esse reditura: atque eo modo firmissima Pœninis & Cottijs Alpibus claustra posse imponi, ut in posterum ab Italia Transalpinæ gentes arcerentur. Porro Cæsar ire in Galliam certus, præterquam quod unius Antonij Levæ iudicio virtutique plurimum tribuebat, tribus etiam de causis in id bellum ingenti animo ferebatur, quod Mariam sororem Belgis imperantem, uti erat virilis animi mulier, e Belgio Gallis arma inferre iussam, & iam peramplas cogentem copias, commutato consilio neque eludere neque deserere volebat. Pro certo quoq; didicerat Gallos ab Helvetijs auxiliares legiones sua consuetudine oblatis stipendijs in communi eiu gentis concilio impetrare nequivisse, quod astuta gens neutri partium ex professo studere videri cupiebat, ut aucta apud Gallos sustinēdi belli necessitate opem suam carius vēditaret. Postremo quod Franciscus Salassus Antonij Levæ opera a Galliæ regis amicitia veteris clientelæ, militiaq; diductus in partes transisset, & Galli nullum prope peditatum preter duas Germanorū mercennarias legiones, quas Gulielmus Frustembergius dux turbidus, & multorum perditorum atque exulum militum collector adduxerat, cui rex confideret, essent habituri. Reliquas enim copias ex Galliæ delectibus constare, quod genus militum e singulis eductum provincijs non magnum militiæ usum habere iudicabat. Quod si paulo audacius atque felicius in media Gallia res gereretur, Gallos profecto domesticis incommodis permotos, & Taurinum, & reliqua oppida sine vulnere deserturos. Adiuvabat etiam decretum Cęsaris Andreas Auria, qui non dubiam spem prębuerat, Rhodanum amnem stabili triremium suarum cathenato ponte posse coniungi, & per Narbonensem regionem ab Hispania, tum commeatus, tum omnis generis auxilia bene gerendo & conficiendo bello expectari posse pręedicabat. Suberat etiam in arcano Cęsaris occulta spes potiundę per proditionem Massiliæ: nam sicuti postea a præclaris ducibus accepimus, per Antonium Levam quosdam, qui eam urbem proderent, sed qui postea fidem mutarint, promissoque defuerint, tentatos fuisse constabat. Itaque coeuntibus iam undiq; longe maximis equitum & peditum copijs, Cæsar multiplici itinere, sed præcipue per maritimas alpes, & per Tendanos colles Provinciæ fines intravit, subsequente a Savonæ portu Auriana classe, quæ multas Italicarum cohortium copias sustulerat, quibus Ferdinandus Sanseverinus Salernitanus princeps imperabat. In hiaclari veteresque præfecti eminebant Augustinus Spinula Ligur, & Petrus Maria Roscius Parmensis sancti Secundi regulus, Hippolytusque Coreggius, & Hieronymus Sanctovitales Salensis. Horum primo impetu capta direptaq; est urbs Antipolis, quæ est ultra Varum amnem posita

contra eas insulas, quas Lerones antiqui, nostri hodie Leres vocant. In ea oppugnatione, quod ab armatis agrestibus impigrè defenderetur, & triremes à mari admotis proris tormenta in socias cohortes, tumultuario procursu murum invadentes aberrante ictu disploderent, amplius trecentos milites Salernitanus amisit: atque inde Ferdinandus Gonzaga cum suo equitatu adductis secum aliquot Salernitani cohortibus ad urbem Gratiam provectus, eam sine vulnere in deditionem accepit: subsequenteque universo exercitu, ipsoq; Cæsare ad Forum Iulij celebrem olim urbem, & Vocontiorum planam, frequentemque ædificijs regionem penetratum est, in Alpibus quodam omine capto ex sylvarum incendijs, quæ continenti flamma ardentibus facilè pinetis, non parvum numerum calonum atq; lixarum, mercatorumq; & mulierum præsertim castra sequentium turbam combusserat: concrematis multis impedimentis & sarcinis, quibus milites, ne eodem igne corriperetur, opem ferre nequiverant. Fuere enim tum qui dicerēt his ignibus victoriam portendi, quod prælucentes undiq; flammæ lætitiam prænunciarent. Alij à periculoso ingressu infaustum belli successum, & iacturam impedimentorū, uti postea evenit, significari contendebant. Cæsar circa forum Iulij advenientes copias in unum coegit, productasq; sub vexillis lætus inspexit: nam sicuti à Vastio accepimus, nusquam maiores & ornatiores copias Christiano bello Cæsarem unis in castris habuisse constabat. Nam Germani quinquaginta ferè cohortium vexilla implebant, quæ Germanica consuetudine paulò minus quingentos pedites singulæ continebant. Has legiones imperio regebant Tamisius dux vetus, & Gaspar Georgij Franispergi clarißimi ducis filius. Hispanos autem octo milium numerum superasse, cuius gentis nusquam antea tantam multitudinem, adeoque militariter instructam se vidisse dux ipse testabatur. Hunc Hispanorum numerum superabāt Italici, qui præter descriptos conductosq; stipendio voluntariam & liberam prædæ spe militiam sequebantur. Magnum autem gravis armaturæ equitum numerum Maximilianus Iselstenius Belga ex Burgundia, inferioreq; Flandria adduxerat. Sed cataphractos omnes vel Italici vel Hispanici generis ductabat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus. Veterano autē levis armaturæ equitatui præerat ex suo veteri munere Ferdinandus Gonzaga. Huic adiunxerat Alexander Medices alam Etruscam Valerio Vrsino duce, quæ manus in universum mille galeatorum equitum summam efficiebat. Tormenta verò magna ex parte suppeditabat classis, quæ oram legere iussa, commeatibus etiam ex propinquis litoribus castra sublevabat. At Franciscus de animo Cæsaris adversum se vehementer concitato, & de singulis instituti ab eo belli consilijs edoctus, quòd ad eum Ioannes Bellayus Cardinalis Parisiensis memoriter excepta atque descripta ea Cæsaris concione, quæ in Vaticano habita fuerat, dißimulato habitu, mutatisq; ad celeritatem iumentis in Galliam percurrisset, tota sua inani spe cōcordię deiectus, facilè agnovit quanto cum incommodo Philippus Ammiras paulò antea ad Taurinum in ipso cursu bene gerendarum rerum fuisset retardatus, & quàm ipse esset imparatus, ad sustinendum bellum gravißimi hostis, à quo terra mariq; præmissis ingentibus copijs peteretur. Hæc anxie quoq; confirmabat Cardinalis Lotharingius, qui apud Senas frustrà cum Cæsare de compositione fuerat colloquutus, asserebatq; ea mente esse Cæsarem, ut non modò Mediolanensis imperij possessionem sibi retinendam esse, sed asperrimo in visceribus Galliæ excitato bello, Bur-

lo, Burgundiam citeriorem, quæ ad Heduos pertinet, armis repetendam decerneret. Itaque Franciscus uti pericula postulabant, undique evocatis ad bellum beneficiarijs suis, & tota nobilitate arma capere iussa, legiones iam pridem institutas in provincijs accersebat, cogebatque circa Lugdunum, ut inde ad Avinionem progrederetur, ex propinquo irrumpentium hostium adventum & impetum dispositis præsidijs exciperet. Interim per Legatos dabat operam ut ab Helvetijs iusta auxilia mercede compararet, & Picardiæ fines validis copijs adversus Belgarum irruptiones confirmaret: nam à Maria regina conscribi magnum exercitum Henrico Nansoo duce atque induci in Galliæ fines audiebat. qua poterat etiam diligentia eos duces, quos in præsidijs Subalpinæ regionis decedens Ammiras reliquisset, pecunia & novis copijs confirmabat. Nam Iacobus Medices ad obsidendum Taurinum relictus à Cæsare, & Franciscus item Salassus passim bellum gerebant adversus Gallos, sic ut cruenta minuta prælia in expugnatione oppidorum ederentur, quibus clari nonnulli fortissimique viri utrinque caderent. Nam M. Antonius Cusanius Insuber, quum emissus Taurino ad oppugnandum Sabinianum contendisset, poticusque exteriore templi ædificio magnam vim telorum & armorum omnis generis è Cæsarianis ibi præparatam succensa domo concremasset, & Scalengum subsidio cum cohortibus ire ausum commisso certamine profligasset: in ipsa victoria vir excellenti virtute glande traiectus occubuit. Interea Franciscus nihil quod ad salutem Galliæ pertineret, intentatum relinquens, in Italia parandas novas copias, Genuamque Cæsari opportunissimam urbem detrahi posse ratus, ad Mirandulam conscribi novum exercitum iussit. qua in re studiosi Gallici nominis duces cogendis undique cohortibus operam dabant, Caninius Gonzaga, Cæsar Fregosius, Annibal Novellarius, & Pallavicinus Vicecomes Insubrum clarissimus, quibus etiam accesserat Petrus Strozza Florentinus exul. His omnibus rex præfecerat Guidonem Rangonum, cuius militari ingenio magnopere confidebat. Itaque Guido cum octo millibus peditum præter Parmam atque Placentiam ire pergens, Derthonensibus ex itinere commeatum ei præbentibus præter Scriviam amnem, Genuam superato Apennini iugo provectus est. Interea Cæsar è foro Iulij motis castris ad sancti Maximi Vocontiorum oppidum pervenit, passim effugientibus incolis, sed plenos varijs commeatibus vicos ita relinquentibus, ut Cæsariani alerentur simul & aliquantam prædam reperirent, quum nulla hostium armata manus occurreret. Erat autem adeo multa singulis in pagis rusticanisq; tugurijs præter triticum, multiplexq; legumen, aridæ ficus & amygdalę, casei, & salitæ carnis copia, ut si frumenta deessent, his cibarijs multo amplior exercitus per multos dies ali posset, postquam adulta iam dum ęstas fructus recentes affatim undique suggereret propter admirabilem pomiferarum arborum, quibus ea terra passim consita est, frequentiam. Auria quoque in Tolonæ portum classem intulerat. Is antiquitus Taurenta portus fuit, turremque habet, quam metu tormentorum territis custodibus Auria in potestatem redegerat, commodeq; terrestres copias cunctis subsequentis classis per oram copijs sublevabat. Galli autem edicto regis quantum poterant frumenta & commeatus omnes longè ab ora maritima, itinereque hostium ad remotiora ædificia, munitaque loca reducebāt, cui negocio præpositi fuerant Montegianus insignis equitum pręfectus, & Boissivus Gofferius Arcturo patre, aulæ regiæ quondam magistro,

Gulielmoq; Ammirante, qui ad Ticinum cecidit, patruo clarus. Hi cataphractorum & levis armaturæ equitum binas alas adduxerant, & tres peditum cohortes, quæ equitibus pręsidio forent, progressique in eas partes, per quas Cęsariani iter facturi videbantur, paganos excedere ædificijs & demigrare, & domesticas copias retro avehere, ne his potiretur hostis, cogebant: qui segnius id fecissent, atrociter mulctabantur: sic ut accumulatis antea pabulis faces subdere, & fœde vini dolia perrumpere, ac frumenta quæ asportari non poterant, eodem igne corrumpere lugentibus incolis properarent. His conficiendis rebus occupatos hostes, exploratores Epirotæ ante euntes, suoque more prædam quæritantes, ad Brugnolam oppidum processisse Gallos Gonzagæ renunciarunt. Is uti maxime cupiebat longius & introrsus ad hostes nondum percurrerat, ægreque a Cæsare impetrare potuerat, ut suo munere fungi, quod esset utilissimum, & prope necessarium noscendis hostium consilijs permitteretur. Cæsar enim uni Antonio cuncta deferebat, qui sine se quicquam tentari, ut laudis cupidissimus nolens, hostes ipsos tota mole copiarum invadendos, nec aliter excitandos esse differebat. Itaque cohortante Vastio, & Cæsare permittente, Gonzaga omnem fere levis armaturæ equitum multitudinem aditer expedit, postulatque ut Tamisius cum legione Germanorum secum eat, ut equitibus pręsidio sit: primosque omnium præmittit Paulum Luciaschum, & Zucerum Epirotam, spectatæ solertiæ atque virtutis veteres præfectos. His præcurrentibus ad Brugnolam Montegianus atque Boissivus ab incolis, qui refugiebant, de adventu hostium cognoscunt: & quum alter extemplo abeundum esse, nec ullum pugnæ discrimen subeundum diceret: alter Montegianus ingenio elato ferocique, turpe sibi fore testabatur, si de profectione prius cogitaret, quam ora hostium vidisset. Nec multo post undique Cæsariani volitantes conspiciuntur, & Boissivo se subducere parante Montegianus equitibus tuba signum dat, ut arma capiant & conscendant equos. Gonzaga novas turmas primis submittit, imperatque ut præliando hostes distineant, donec ipse cum reliquis alis, & Tamisius cum legione ad oppidum perveniant. Itaq; invadentibus Cæsarianis prælium oritur, obvertunt se Galli equites, & fortiter repugnant tanta constantia roboreque densatæ alæ, ut primi pellerentur, sed aucti subsidijs pugnam instaurarent, quo casu Sampetrius Corsus, qui cohortibus præerat, ad equitatum utrinque lunato flexu cohortes perite applicat, & per sclopettarios rem gerit, multiplicatisq; insultantibus Cęsarianorum turmis atrox prælium editur, duoque fortissimi præfecti, Pelacanes Bononiensis, & Stephanus Puveius virtute animi & decore formæ nemini secundus, ideoque Gonzagæ carissimus, interficiuntur. Sed superventu Valerij Vrsini, & Cantelmi Populensis reguli cohortes perturbantur, proculcatæque equorum impetu capto Sampetrio proteruntur: funduntur equites peditum præsidio destituti, paucisque interfectis ad vnum omnes, ita ut nec tubicen effugeret, capiuntur. Montegianus ipse vesana ferocia diu repugnans a Marsilio Brixiano equite capitur: eandem sortem subijt Boissivus, repertusque abiectis insignibus gregarij equitis habitu ad Gonzagam de facie agnitus deducitur. Eo die Gallorum temeritate Montegianiq; pręsertim insolentia id acceptum incommodum fuisse constat, quo Brugnola effuse direpta est. Exinde cognitum est ex captivis, regē ad Avinionem copias cogere, nihil tamen de pugna cogitare, nisi Helvetiorum auxilia recepisset, quæ impetrata fuisse, & iam esse in itinere

nere Galli dictitabant. Cęsar eo felici initio lętatus, supra Massiliam ad Aquas Sextias castra promovere cōstituit, atq; item propius Massilię mœnia intueri, & certius explorare, an aliquis in ea urbe tumultus à proditoribus novisq; rebus studentibus civibus sentiretur. Itaq; diu urbis munitiones ex propinquo contemplatus, quum nemo suorum sciret, cur in conspectum sededisset, paulò pòst ad castra rediit: & Vastius in Arelatensem usq; agrum excursionem fecit, eo eventu, ut pleriq; Arelatenses nihil hostile expectantes, vagatiq; per villas ruraq; ab equitibus interciperētur. Per eos dies Franciscus rex, Franciscū Delphinum filium hæredem regni & nominis destinatum repentino oppressum morbo amisit, tanta totius aulæ mœstitia, ut ab omnibus æquato dolore iuvenis florentissimus, virtuteq; bellica insignis, & regijs præditus virtutibus tanquam immiti fato ereptus, effusissimè lugeretur. Nec defuère qui suspicarentur eum veneno fuisse sublatū: cuius nefarij criminis repentè reus factus quidā Sebastianus Montecuculus pœnas dedit, quum ab equis in compito in diversa currentibus discerperetur. Nonnulli pręcipiti iudicio eum damnatū ferebant, tanquam insontem, qui dolore victus inter immania tormenta, ut calamitati suæ finem imponeret, se reum miser fecisset, & authores tanti facinoris Antonium Levam & Ferdinandum Gonzagam nominasset, qui obruti tantæ infamiæ nomine calumniam à perdito impudentissimoq; homine temerè impositam anxiè diluere cōtendebant, quum nonnulli Delphinum ex nimia iactatione in ludo parvæ pilæ æstuantem, sudoreq; madentem, frigidam intemperanter hausisse prædicarent, nullis præsertim apparentibus veneni indicijs, quando præcordia visceraque eo immodico rigore correpta extincto penitùs innato calore mortem accerserint. Quum ad Aquas Sextias castra haberet, nec iam classe iuvaretur, quòd magnum regionis spatium à Tolonæ portu ad Aquas Sextias intercederet, itinere præsertim latrocinijs infesto, quòd incolæ desperatione rerum suarum notos saltus insiderent, & viatores præsidiaq; eorum invadentes interficerent, fames in castris sentiri cœpit, quòd cocta Cerere carerēt, & fructibus noxijs milites uterētur. Nam tametsi frumenta undiq; suppetebant: nulla tamen molendi tritici erat facultas: quoniam à Gallis paulò antè molæ frumentariæ perruptæ disiectæq; fuerant: ac nisi ab Hispanis, & quibusdam Italis refectæ custoditæq; certis præsidijs molę forent, nemo in castris vel inter proceres nobilissimos erat, qui convivijs panes apponeret. Quibus de causis fiebat, ut Germani præsertim morbos cōciperent, atq; eo pestilentiores, quòd musto ex uvis nō planè maturis expresso e galeis avidè biberent, quę ventres facilè contaminabant: sicut interneciva profluvia passim orirentur, & funeribus castra complerētur. Quibus malis obviam ibat Cęsar validis iustisq; præsidijs ad classem missis, ut inde opportuna famis subsidia peterentur. Nam Auria multa tritici copia abundans pluribus simul furnis & clibanis Cererem excoqui iubebat, cæteraque expediebat cibaria, & in his nauticum panem, cuius magnam vim in classem ideo cōtulerat, ut terrestribus etiam militibus deserviret. Mirabantur homines cur Cæsar tamdiu apud Aquas Sextias ferè ingloriùs hæreret, nec quicquam pristino ardori suo simile moliretur, nec generosa consilia digna ipso celeriter expediret, prius quàm exercitus, Germanorumq; præsertim, gravioribus morbis tentaretur, & Helvetij hostibus auxiliares supervenirent, qui brevi affore nunciabantur. Languebat fermè quarta pars legionū, & multò plures morbos absumpserat, inter quos fato cesserat al-

ter ducum Gaspar Franispergus cum minoribus præfectis atq; signiferis supra viginti. Ipse quoq; Antonius Leva prioris sui consilij non obscurè pœnitens, rarius & segnius apud Cæsarem sententiam dicebat: perplexusq; atq; obrutus magnitudine difficultatis Fortunæ manus dabat, decumbebatque corpore æger, atq; animo deiectus, ita ut Cæsar ipsum de victoria despondentis animum agnosceret, & Vastius ex priore sententia Levæ oppositus, difficultatis causas cōficiendi & repræsentandi panis militibus afferret, nihil ad inferendum strenueque gerendum bellum obstare, quando Germani cæteriq; milites tritico cacabis excocto Neapolitanæ obsidionis incōmoda patientissimè tolerassent: ideoque intempestivè parumq; honestè turpem Cæsari: ignominiosam verò ducibus maturari, receptus vulgato inter milites rumore famam parari, proinde milites quò iuberet Cæsar dum vires essent integræ, fortiter esse perrupturos, vel si hostem regem ad Avinionem æstivantem invadere cuperet, vel adito Lugduno in Burgundiam antiquæ suæ ditionis pervadere luberet. Cæterùm quum in his versaretur consilijs Cæsar mari delatū ab Auria tristem nuncium accepit, quo Guidonem Rangonum ad invadendā Genuam appropinquare, et in Pociferā vallem se demittere ferebatur. Igitur Auria de patriæ salute vehementer solicitus expedito consilio septingentos circiter milites Augustino Spinulæ legendos attribuit, continuoque triremibus Antonij Auriæ devehendos imponit. Antonius pari studio solicitudineq; ad ferendam patriæ opem incitatus, usq; nocturnæ auræ flatibus, velis & remis ire contendit, ingressusque portum cives magna trepidatione liberavit: nam tota ferè civitas inexpectato metu perturbata eò descendebat, ut plerique uxores & liberos, cariores que res suas navigijs imponerent: alij plebsq; in primis rerum novarum prædæque avida, reduci Fregosios, & vetus Gallicæ servitutis iugum induci clamitans, correptis armis ad defendēda mœnia discurrebat, sic ut incerto studio per regiones urbis tumultuosè deferretur. Sed conspecto Spinula, qui validam præsidij manum adduxerat, primos cives obliti veterū factionum, memoresque receptæ libertatis, in qua beatius viverent, magna ex parte levati metu recreantur. Iam hostes ad sancti Thomæ portam, quæ est ad occidentem, pervenerant, allatisque pluribus scalis & conscensis, in summum murum evadere, coronamque occupare nitebantur. His conspicui cohortatores aderant Guido ipse atque Fregosius, qui quum frustra portam sibi aperiri amicè ingressuris postulassent, adversum à civibus responsum retulerant: propter eaq; vim admovendam rati acerrima atque audacissima conscensione facta in urbem transcendere conabantur, eo quidē maiore Genuensium periculo, quòd ad orientalem portam, quæ ad Feritorē hodie Bisamnem fluvium ducit, Pallavicinus Vicecomes, & Hercules Fregosius Cæsaris frater altera castra fecissent, ut diverso pavore illato cives ad deditionem compellerent. Cæterū supra sancti Thomæ portam non longè ab ea turricula, per quam Piscario duce Adurnos proceres reducente, urbem ante quatuordecim annos captam fuisse meminimus, magna contentione certatum est, eo successu, ut Baptista Corsus cognomento Farina ægrè locum defenderet, & Guidoniani vexilla in summi muri pinnas audacter efferrent. Verùm superventu Spinulæ ingenti animo propugnantis, ereptū est ascendenti signifero vexillum, ipsoq; vulnerato atq; in præceps deturbato, repressisq; subinde et vulneratis, qui scalas subibant, ea mœniū pars usq; adeo egregiè defensa est, ut quū Hector Neapolitanus invadentium pugna-

pugnacissimus cecidisset, Guido multis suorum amissis & vulneratis receptui cani iuberet, tanquam redintegraturus pugnam uti videri volebat. Cæterum dux prudens, quod nulla ad quassandum murum, atque ideo ad terrendum hostem tormenta secum adduxisset, neque uti sperarat Fregosius, ullus omnino in urbe faventis populi tumultus oriretur, admonitis socijs, qui erant ad Feritoris portam copias collegit, regressusque per dextros Pociferæ vallis montes in agrum Subalpinū, Tanaro amne superato, ad Gallicos duces pervenit, ingenti equidem metu atq; periculo, uti inopinatis casibus accidit, liberata civitate, quanquam Guido in discessu oblata ex itinere oppidula diripuisset. Inde Guido provectus ad Astam, quum nemo Cæsarianorum prodiret, abacta aliquanta præda maioris pecoris, ad oppugnandum Carinianum contendit, quod oppidum infirmo custoditum præsidio adortus, uno atque altero tumultuario certamine sub mœnibus edito, ad deditionem compulit, ibiq; magnam vim parati à Cæsarianis commeatus nactus, Taurinensium, & reliquorum præsidiorum inopiam, æqua dispensatione opportunissimè sublevavit. Nec multò pòst admotis copijs Carmagnolæ, munito oppido, quod Salassi erat ditionis, potitus est. Quibus rebus gestis tametsi ab irrita spe potiundæ Genuæ frustrà bellum suscepisse videri poterat: his tamen captis oppidis egregiè nominis famam tuebatur. Quibus cognitis rebus Cæsar & Auria, periculosa levati cura, magnoperè lætati sunt. Per eos dies Cæsare circa Aquas Sextias commorante, & pestilentibus morbis legiones pervastantibus, quū Nansous cum valido Belgarū exercitu Galliæ fines ingressus levibus quibusdam equestribus prælijs prosperè factis ad oppugnandam Peronam, quæ est urbs Picardiæ ad Samorobrinam amnem posita, contendere nunciaretur, Helvetij vel nihil ex decreto magistratuum impetrante rege, ingenti multitudine voluntariorum eius gentis ad stipendia, quæ offerrentur excitata, duce Calcemito descenderunt, & Gallos adventu suo ita confirmarunt, ut Cęsar de belli exitu timere videretur. Erant enim Helvetij delecta ferè viginti milia peditū, quę conniventibus pagorum magistratibus arma capere, dare nomina apud quęstores Gallos, & sublatis vexillis proficisci permittebatur. Nam sicuti anteà magistratus publicæ Cæsari se in neutram inclinaturos partem promiserant, ita quòd stipendiorum & lucri iacturam cunctantes facerent, pagorum ferè omnium iuventus exercendis natæ armis ferre non poterat, ut ei bello non interesset, quum plures eminerent, qui ex fœdere veterū pactionum minimè committendū prædicarent, ut Galliam tanto circumventam periculo contra ius & æquum indefensam diripi paterentur. Habendam enim esserationem perpetuæ societatis, qua ad tuendam Galliam præclaro fœdere Gallię regibus essent obstricti, à quibus omnium temporum perpetua atq; opima bello et pace pręmia retulissent. Calcemitus autem quanquam corpore pusillus, ingētis tamen animi præfectus, quem prælio ab Bondincum prosperè facto adversus Ferrarienses multum inclaruisse memoravimus, in corona dixisse ferebatur, nequaquam esse ex commodo dignitateq; Helvetiæ gentis circumventum diverso bello, graviq; luctu opppressum regem, qui florentissimum regniq; hæredem ex liberis amiserit, parum pia atq; inepta magistratuum cessatione deserere, scilicet, ut viri fortes stipendia facere & virtutis præmia ferre soliti, sua spe lucri, atque occasione parandæ laudis defraudentur, ut finitimos Germanos veteres hostes, ipsamque præsertim natura infestam Helvetio nomini Austria-

nam stirpem immodica potentia augeri sinant tanquam non aliquando ipsorum libertati negocium allaturam. At magistratus prętoresque pagorum non obscurè Gallo favere cupiebant, quanquam avarius atq; tenacius quàm oporteret secum egisse ab initio quæstores Gallos dicerent, qui intempestivè veluti nondũ inchoato bello pecuniam in stipendia minimè se prolaturos dixissent: atq; eo modo integro publicę fidei pudore dum nihil publicè de mittendis auxilijs decretum esse testarentur, privatorum militũ cupiditati, & publico commodo dum conniverent, nec euntes & nomina dantes retentarent, publicæ existimationi callidè satisfacere volebant. His tantis confirmatus auxilijs Franciscus rex certius exploratis hostium consilijs, atq; eorum incommodis, quæ contagiosa planè lues pestilentiæ modo in dies validius serpens afferebat, animadversaque apud eos salubris & expetiti commeatus difficultate, secundo Rhodano devectis exercitus impedimentis ad Cabellonem processit. Ea vetus Colonia posita est ad amnem Druentiam in Rhodanum influentem, egregiamq; habet ponendis castris opportunitatem. Ibi Anneus Memorantius totius Galliæ equitum magister, cuius tum propter eximiam militiæ peritiam, maximeq; sobrij & perspicacis ingenij præstantiam summa erat apud regem authoritas, dimensus accurata ratione admirabilique munitione complexus latissimum spatium vallata castra erexit, quibus undiq; tormentorum corona permunitis, amplissimæ copiæ contineri, atq; his infesta reddi itinera poterāt, quę ad Cęsariana castra, & ad maritimas cōmeationes, viasq; Alpium pertinerent. Nam per superiores dies Paulus Ceres cum valida manu Italicorũ & Gallorum equitũ, expeditarumq; cohortium Druentiam flumen tranando, nonnulla detrimenta ex occasione dispersis hostibus intulerat. Perfectis igitur ad Cabellonem castrorum munitionibus, atq; intra has equitatu è tota Gallia recepto, & collatis in eas Fustembergi mercenarijs Germanis, & Gallicanarum legionum copijs, Helvetij expectabantur, qui iam aderant, usque adeo multiplicatis cohortibus, ut nemo eius gentis domi relinqui videretur: quoniam pleriq; & bellicosissimus quisq; suopte ingenio ad iter incitati, neq; duces, neque vexilla expectanda censebant. Id impensius & alacrius gentis studium, sicuti maximè sumptuosum Galli quæstores sibi fore providebant, ita Cęsar imminuta spe eius conceptæ victoriæ, procedendi atq; audendi consilio frangebatur: nam (sicuti nonnulli paulò anteà probarant) si discedere longius à mari, et per Lugdunensem agrũ in Burgundiam penetrare percuperet, id neq; tutũ, neq; facile videbatur, quod maximis hostiũ copijs in tergo relictis, atq; his quas anteà despexerat, adventu Helvetiorum mirificè confirmatis, rex proculdubio ex occasione certaturus credebatur, cuius rei consilio si casus incideret, nihil alienius & iniquius accidere posse Cæsari cuncti ferè duces affirmabant, & tum maximè in Antonio Leva intolerandi totius corporis, omniumque propá artuum dolores, ita animum lethifera vexatione fatigabant, ut omnem eius ingentis animi vim eliderent, ipseque deceptus sua spe immodica destinatæ victoriæ intra paucissimos dies ad mortem adigeretur. Visus est Leva accepti vaticinij sui fidem implevisse, quum in Gallia, uti cupiebat, extremum vitæ diem obierit, & relatus in Italiam apud templũ sancti Dionysij penes Mediolanum insigne sepulchrum meruerit: sed nō apud Lutetiam uti crediderat, ubi Dionysiano celeberrimo in templo tumulum cum elogio funeri destinasset. Eo mortuo Cæsar de consilio reliquorum ducum, nihil ultrà eo bello tentata

prælij Fortuna se recipere, atque in Italiam redire constituit. Interea à Paulo Pontifice binæ legationes in Provinciam pervenerant: altera Trivultio Cardinale legato, quæ Franciscũ regem respiceret: altera Rodulpho Pio Carpense, quo Cæsar adiretur. Eorum adventus quanquam serus, non omnino irritus fuit: nam propterea quòd ex diverso factionis studio inter se dissidebant, idonei videbantur, qui ab utroque armato principe pijs precibus impetrarent, ne summo Reipubl. Christianæ incommodo armis concurreretur. Quæ legationes quanquàm nihil quo ad levandas simultates, & minuendam eius suscepti belli controversiam pertinerent: eximium tamen sacrosanctæ æquitatis in Pontifice, qui pacificatoris nomen quærebat, specimen præbuerunt. Eo modo Cæsar magis & magis ingravescente autumno, deductis undiq; præsidijs, & cõstitutis agminibus per easdem maritimas Alpes subsequente classe in Liguriam ita est reversus, ut ipse cum tota ferè aula ad mare iter haberet, turremq; quandam agresti Gallorum pręsidio munitam, quòd iter illac habentibus Cęsarianis infesta esset, & Garziam Lasium Hispanicæ nobilitates bellica laude, & poetica lauro insignem lapide ictum interfecisset, multa vi expugnaret, defensoresq; deditos, quòd pertinacius restitissent supplicio affici iuberet. Tum verò Franciscus quibusdam Gallorum facili parataque victoriæ defuisse visus est, quòd abeuntis hostis vestigia statim non esset subsequutus: nam plerique etiam ex Cæsarianis affirmabãt, novissimis agminibus grave incommodũ afferri potuisse: quoniam Germani, & non parva Hispanorum pars lentioribus morbis tentarentur, & equites Germani, Belgæque præsertim magnam equorum multitudinem, aut exustam fervoribus æstivis, aut turgentibus talis debilitatã amisissent. Sed nos postea huius cessationis causam ab ipso rege requirentes, hanc fuisse reperiebamus. Primũ omnium quòd Helvetios cũ Germanis tanquam perpetuos eorum hostes committere nollet, spectante pręsertim Fustembergo, ne is offensus iniuria, si fratres & consanguineos suos ab Helvetijs Germanico nomini inimicissimis trucidari cõspiceret, propterea indignabundus ad tuendos suos verteretur, quum ipse Fustembergus tanquam omnis sacramenti cõtemptor, ingenio impius & pręceps facilè secessionem fœda consternatione facturus crederetur, & ipse multis eruditus antiquorũ documentis, à certo & tutissimo disciplinæ militaris præcepto discedere nollet, quo fugienti hosti nõ fabricandos modò pontes, sed auro etiã sternendos veteres censuissent: satisq; sibi glorię, & laudis partũ eo bello fuisse, postquã tantos impetus, tum Cæsaris in Provincia, tum Nansoi in Belgis egregiè regno incolumi sustinuerit & finib. expulerit. Per eos namq; dies Nansous irrito conatu magnis Belgarũ, & Germanorũ adductis copijs Peronã urbem frustrà oppugnarat. Cæterũ Cæsare triremibus Genuã advecto, Aurianisq; in ædibus ornatissimis suscepto, Vastius per Ingaunos Ligures exercitũ, Hispanosq; pręsertim in Subalpinam regionem reduxit, quòd ibi Gallorum præsidia accessu Guidonis Rangoni firmiora, nihil his in partibus bellum remitterent, novoq; ausu vicina oppida invasuri viderẽtur. Quo successu autẽ Nansous bellum gesserit, Peronamq; oppugnarit, paucis operæ precium erit enarrare. Perona oppidum est Gallię Belgicę, ad Samarobrinam amnem, quem Somam hodie vocãt, Veromãduris antiquis vicinũ populis, qui etiã nunc vetus nomen retinẽt. Id autem disterminat Gallorũ ditionem a Flandris Cæsaris imperio subiectis. Palustris ea est regio, & quod ad sacra attinet Novioduni antistitis authoritatẽ

reſpicit. Perona tametſi neque magna ſit, neque ideo urbis nomen habeat; frequentes tamen habet incolas generoſos, & Galliæ regibus valde addictos. Exercentur Peronenſes belli tempore quotidianis ferè excurſionibus & prælijs cum finitimis, Bapalmenſibusq; præſertim. Bapalma ſiquidem ad Flandros pertinet, extremoq; in limite poſita adverſæ ditionis Peronam reſpicit. Hoc itaq; oppidum quum Cæſariani duces neq; præſidio valido, neq; multo commeatu, neq; exquiſito opere ſatis munitum exiſtimarent, omnibus copijs aggredi ſtatuerunt, quòd Perona capta facilem ſibi in Galliam aditum patefactũ iri providebant. Priore autem conſilio ſancti Quintini oppidum Samarobrinorum præcipuum, hybernisque olim C. Iulij Cæſaris clarum invadere cogitarant, ſed accuratè & præaltæ munitionis validiq; præſidij fama Nanſoum averterat. Hic enim genere Semigermanus ſummæq; dignitatis regulus apud Cęſarem favente regina copijs pręerat, habebatq; in caſtris circiter viginti milia Germanorum peditum: equitum verò partim è Menapijs atq; Sicambris, qui nunc Clevenſes appellantur, atq; item ex Eburionibus, reliquisq; Belgis ſeptem milia equitum: magnum autem numerum tormentorum muralium, magnamq; vim militaris inſtrumenti expugnandis urbibus undiq; ſibi advehi iuſſerat. Hęc dum à Nanſoo pararentur, Galli ſenatorij ordinis publicis negotijs præfecti apud Lutetiam: quoniam rex abeſſet, atque in Provinciam Cęſari ſibi obviam eundum ſtatuiſſet, animadverſo Peronenſium periculo, priuſquam Nanſous hoſtis perveniret, eius oppidi cuſtodiam Florantio Roberti Sedanij filio tribuerunt. Is pluribus bellis clarus, uti paternæ virtutis æmulum decuit, Mareſcalchi dignitatem fuerat conſequutus. Mareſchalchi ſiquidem muneris eſt ordinarium regis equitatum inſpicere moderarique, & in arduis prælijs primam aciem ductare. Itaq; Florantius equites cataphractos centum quinquaginta, milleq; legionarios pedites delectos ducens, celeriterq; Peroram contendens, ante Nanſoi adventum pervenit, & Peronenſes ex vetere ſuo ſtudio promptiſsimos ad ſuſtinendum hoſtium impetum, defendendámque patriam, magnifica concione in foro habita confirmavit. Dammartinum regulũ ſummæ virtutis atq; conſtantiæ virum arci tuendæ impoſuit, qui ſuam peculiarẽ alam cataphractorum dimiſsis equis introduxerat. Cercheium autẽ virum egregiè fortem peritumq; militiæ peditibus præfecit: equitatum verò omnem attribuit Ioachimo Hangeſto ſummæ ſpei, & iam ſpectatæ virtutis iuveni. His rebus quæ ad munitionem pertinerent inſtituendis atque parandis occupato Florantio, Nanſous cum omnibus copijs ſupervenit, complexusque oppidum lunatis caſtris Idibus Auguſti tormenta promovit, quæ erant cum numero, tum magnitudine obſeſsis maximè formidãda. Itaq; quum Peronenſes poſtulanti Nanſoo ut ſe dederent, alacriter reſpõdiſſent, ſe nequaquam adeo demiſsi eſſe animi, ut ſe patriæ mœnia defenſuos dubitarent, poſtquam his regiorũ militum præſidijs eſſent confirmati, qui ſæpenumerò ipſos hoſtes obſediſſent, & ipſi alias arctiſsimè fuiſſent obſeſsi, non modò hoſtium minas cõtemnere, ſed armatos vim inferre auſos multis in locis fortiſsimè repuliſſent. Adactis autem tormentis Nanſous uſq; adeo terribili violentia murum quaſſavit, ut mœnia per partes cõvulſa perfractaq; prociderẽt, & patentes aditus per ruinas Cęſarianis pręberẽtur, quibus ſuccedentib. & audacter irrũpere conantib. ferrea atq; perpetua cataphractorũ acies dimiſsis equis pedes pugnãs opponebatur. Certabatur aũt cominus haſtis atq; ſecuribus: ſic ut Gallica acies

immota

immota constantissimè irruentes sustineret atque propelleret: nam Florantius submittendis recentibus subsidiis diligenter intentus, nusquam deerat: exemploq; suo ardentissimè propugnãs, & unumquemq; vel militũ vel oppidanorum ad resistendum accendens, in muro impavidus versabatur, sic ut quũ per quinque horas cruento prælio esset dimicatum, Nansous multis suorum amissis, & vulneratis se reciperet, atque alia ratione oppidum expugnandum esse arbitraretur. Erat arx oppidi non multum ab his mœnibus, quæ ab hoste quassata fuerant, antiquissima turre insigni, quam à Iulio Cæsare olim conditam fama per manus tradita Galli prædicabant. Hanc Dammartinus, quem diximus, defendendam susceperat, atque inde tormentis rem gerendo subiecta hostium castra detrimentis afficiebat. Proinde Nansous nequaquam tormentis demoliri eam posse ratus, cuniculos instituit, ut suppositis tormentarii pulveris cadis, noto artificio erumpentibus flammis turrem excinderet. Nec Nansoum concepta fefellit opinio: nam actis subter fundamenta binis cuniculis Dammartino nihil sentiente, intra paucos dies perfecto opere subditis ignibus repentè revulsa funditùs turris corruit, ruinaque Dammartinum oppressit, & cum eo nonnullos ex præsidio. In ea turre Peronenses referebant superioribus temporibus regem Galliæ à Veromanduorum regulo per insidias captum, ibique custodię traditum vitæ finem invenisse. Cæterùm Nansous expugnata vel excisa turre, penitusquè adaperta nihil profecit, ut inde vel arcem vel urbem iterata ingenti conatu oppugnatione caperet. Nec multò pòst desperata victoria obsidionem solvit, & intra Flandrię fines regressus est. Florantius verò restitutis tumultuario opere mœnibus ad regem contendit, qui Cæsare Provinciæ finibus excedente, in interiora Galliæ redierat, ab eoq; quonam eventu hostes Peronam oppugnassent certius didicit, collaudatoq; Florantio, Cerchioquè & Ioachimo Hangestio militaria dona ad argumentum eximiæ eorum virtutis tribuit, & ut diis immortalibus gratias ageret, qui Galliam propitio numine summi periculi discrimine liberassent, per triduum supplicationes haberi iussit. Florantius autem non multò pòst ardentissimis solibus & Peronæ dudum militari labore exustus, lethali concepto morbo fato concessit, paremque non multum inde Hangestius, qui Florantio suffectus fuerat, eodem bello apud sancti Pauli oppidum interfectus: honestum vitæ, atque militiæ finem imposuit. Sub id tempus quo Cæsar Provinciæ finibus excesserat, & Nansous improsperè oppugnata Perona armis atque incendiis Galliæ fines populatus in Flandriam dissolutis copiis redierat, Franciscus pares hosti rependendas clades ratus, quas coegerat copias in Belgicos fines induxit, magnoque apparatu Hedinum munitissimum oppidum, Britannico limiti vicinum, in ea Belgii parte, quæ Artesia vocatur, adortus est, multoque maximo tormentorum apparatu admoto, quinquagesimo obsidionis & oppugnationis die in potestatem redegit, quòd Belgæ multis imparati rebus inopinatum hostium adventũ sustinere nequivissent, nec regina post dimissum à Nansoo exercitum obsessis maturam opem afferre potuisset. Id oppidum amissum maximè pupugit Cæsarem, qui facilè intelligebat Gallos nullis parsuros sumptibus, quin illud egregiè atque celeriter permunirent, tuerenturq; iusto præsidio tanquam opportunissimũ ad reliquam eius provinciæ regionẽ invadendam. Itaq; sororem admonuit, ut vires repararet, et per idoneos duces redintegrato impetu hostes nihil tale expectãtes invadere maturaret. Nec mo-

ra Belgarum proceribus ad bellum excitis, vexilla explicantur, & milites ad signa coguntur. In his fuere Hadrianus Beurenus, & Philippus Arescotus e Croia familia, quæ est summæ dignitatis apud Belgas, & vetere suo studio fida Cæsari, Galloque maximè infensa. Cæsariani itaque magnis freti copijs, quanta belli clade poterant fines Gallicos intrantes, ad Hedinum delati, quod validioribus, quàm putarant præsidijs teneretur, lævorsum ad Teroannam Morinorum urbem deflexerunt, atque acri obsidione, oppugnationeque instituta expugnare conati sunt. Obsessorum res ad grave periculum deducta videbatur, propter commeatus & tormentarij pulveris inopiam. Sed Galli qui apud Ambianos castra habebant, certiores facti de sociorum difficultatibus, coactis undique sarcinarijs iumentis & plaustris, his rerum copijs quibus Teroannenses egebant, opem ferre statuerunt, susceptique negocium Hanebaldus cum ingenti præsidio ordinarij equitatus, & evocatorum atque nobilium eius provinciæ, qui ei muneri deesse sibi ignominiosum fore iudicabant. Itaque usus nocturno itinere fretusque peritis itineris ducibus, Teroannam fœliciter pervenit, atque urbem, uti oportebat, non commeatu modo, sed novo etiam præsidio permunivit, ferò sentientibus, & prohibere conantibus Belgis. Sed Hanebaldus quum alio quàm venerat itinere, tanquam breviore tutioreque se reciperet, conficiendique itineris liberum ab hoste spacium relinqueretur, quosdam è suis Gallicæ nobilitatis immodico pugnæ desiderio incitatos, neque prohibendo, neque iure imperij comminando continere potuit, quin illi in proximam, necse commoventem Belgarum aciem stolida irruptione incurrerent, & ad pugnam audacissimè provocarent. Quorum insolentia permoti Beurenus & Arescotus, ita illos exceperunt, ut multis interfectis & captis, densatas alas in reliquum Gallorum agmen immitterent. Erat apud Hanebaldum Georgius Capuzmadius Epirota vir multis versatus in prælijs, qui quum Cæsari militaret, paulò antè in Subalpina regione à Gallis quadam excursione fuerat interceptus. Cæsare verò eum minimè redimente, oblata à Gallis stipendia accepit, quibus eius viri virtus minimè contemnenda videbatur. Is Hanebaldo suadebat, ne quod egregiè perfecisset, stolidè corrumpere vellet: propterea que sibi videri deserendam esse eorum procacium iuvenum manum, quæ temerè neglecto imperio certamen contraxisset, tanquam periculosum omnibus futurum, nisi se ad receptum celeriter expedirent. Sed Hanebaldus, quum neque ea quæ diceret Epirota facilè probaret, neque quosdam ex sibi notis circumventos ab hostibus deserere vellet, incumbentibus demum Belgis, ita in fugam tumultuosissimè coniectus est, ut quum per paludem ligneis constratam pontibus esset evadendum, perfractis passim primorum transitu pondereque pontibus equi cœno haurirentur. In his fuere ipse Hanebaldus & Capuzmadius. Ea autem fuga eum habuit exitum, ut quingenti ferè equites levis armaturæ Italici Epiroticique generis anteirent, & persequentibus hostibus ad Hedinum confugerent ubi in præsidio custoditi æstivabant. Hi fermè trecenti numero, recentes in oppido nacti equos conscenderunt, atque eruptione facta persequuti hostes, & prælij & itineris labore fessos tanto impetu tergis instando perturbarunt, ut nemo ferè eorum madentibus sudore equis resisteret, multique sine vulnere caperentur, quorum permutatione adiecta aliquanta pecunia Hanebaldus dimissus est, Capuzmadius iniquâ sorte iussu Cæsaris tanquā transfuga

fuga capitali supplicio affectus. Eiusdem anni, qui fuit trigesimus sextus supra millesimum & quingentesimum, ineunte æstate, qua hæc à Cæsare atq; Nassoo adversus Gallos tentata improsperè gesta sunt, Henricus Britanniæ rex novum inusitatæ severitatis facinus edidit, Anna Bolenia uxore adulterij damnata, & palàm capitali supplicio affecta. Hanc siquidem quum insani prope amoris libidine correptus, Catharinæ uxori repudij libellū misisset, in coniugalem thorum receperat. Causam autem repudij probasse ferebatur Thomas Volseius Cardinalis Eboracensis, quo nemo mortalium vanitate dignitatis atque potentiæ superbior, nemo fortunis opulentior, nemo ingenij malignitate atque adulatione Britanniæ pestilentior fuit. Prætenderat siquidem religionis titulum in adulationem regis novas appetentis nuptias, quòd Catharina Arcturo ipsius regis fratri Germano anteà nupsisset. asserebat enim ex placitis Christiani dogmatis nefas esse eam ducere uxorem, quæ in fratris thoro inter maritales complexus concubuisset. Hanc causam aliquandiu iactarant inter se iureconsulti, divinarumque legum periti, quum Clemens Pontifex obstrictus officio, neque Henricum neque Cæsarem offendere destinasset; lata sententia, sed tergiversante Pontifice ea lis eum habuit exitum, ut Henricus, uti æqua iura postulabant, periniquè atque impiè Catharinam repudiasse in gratiam Cæsaris decerneretur. qua iniuria animus malesano amore depravatus veterem suam omnem virtutis & pietatis laudem & gloriam abdicaret, nova & damnata religionis dogmata sequeretur, & ab authoritate Romani Pontificis discedendum censeret. Qua rebellione ad sævitiam animum impulit, multisque supplicijs damnatorum procerum aulam funestavit: sublato ante alios, ut is promeruisse videri poterat, ipso Thoma Volseio Cardinale, qui nefarijs consilijs prævertisse regem atque infatuasse invidentis populi iudicio accusabatur: sic ut rex postea districto sæviore gladio nonnullos verecundæ probitatis viros, & literarum doctrina illustres interfecerit, in queis fuère Thomas Morus regij scrinij magister, & Roffensis Cardinalis. Boleniæ itaque regalia tradita sunt ornamenta, & tanquam ex legitimis nuptijs communicatus genialis thorus. Quibus animadversis iniurijs Catharina miserabiliter thoro domoque pulsa, quum dolorem sustinere non posset, fato concessit. Exinde Bolenia sublata veluti pellice, thorique æmula inauspicatò triumphans, & masculam prolem affectans in spem successionis regni, existimavit Henricum ingravescente iam ætate, & à multo abdomine pigrescentem, parum idoneum fore, qui marem progigneret, quòd anteà fœminas tantùm suscepisset. Quamobrem nefaria concepta libidine uteri fœcunditatem adulterino semine experiri constituit, pellecto ad concubitum Georgio fratre Germano, ut is detestabilis, ideoque incredibilis extra omnem suspicionem scelus contegeret. Sed non multò pòst fraternos concubitus inanes experta, adiecit procacem animum, nec præsentibus contentum, ad Norreium & Bruertonium equites ex aula illustres: sic ut his exaturata ad Marcum etiam musicæ artis magistrum sibi familiarem inverecundè descenderet. Hæc flagitia ab ancilla, quæ cum amatore suo ludens severius ab ipsa Bolenia castigata fuerat, ad regem delata sunt: atque eo modo tortis atque interfectis adulteris Bolenia damnata est, astante inter iudices & suffragium suum ferente Thoma ipso Bolenio patre. Producta exinde in vestibulum Londinianæ turris, satis interrito vultu pedissequas circa se plorantes servandi pudoris admonuit, collectaque subter reti-

culum coma lacteam ceruicem, quæ tantopere regi placuerat, carnifici latum stringenti gladium porrexit. Exinde rex Semeram virginem celebratis nouis nuptijs matrimonio sibi iunxit. Hæc mediocris familiæ nobilitate regi impar, sed ingenuo pudore statæ formæ, quòd ad genium responderet egregiè par, hunc peperit Odoardum regem, quem colit Britannia, quòd in eo repudiatis vitijs paternæ tantùm virtutis indoles effulgeat. Sed is partus regi faustus, matri infœlix extitit, quum ex partus dolore statim perierit, quartis & quintis nuptijs apud immodicum regem locum relinquens.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXVI.

I C annus qui fuit à partu Verginis supra mille & quingentos trigesimus septimus, varia bella in diuersissimas orbis terrarum partes dispersa continebit: sed quæ magnis potius regum conatibus, quàm certis aut peramplis victorijs famam tulerint, idcirco tamen non paruam legentibus afferent voluptatem, quoniam admirabilem grauissimorum consiliorum rerumq; gestarum varietatem explicent, proindeq; maximorum principum animos intueri agnoscereq; iuuet, qui bella ex bellis serere, proferreq; potentiam, quàm pace frui malunt, scilicet vt nomini dubiũ decus varijs Fortunæ lusibus subiectum superba contentione per anxios ancipitesque labores quærant. Antè omnes Solymanus parandis nouis regnis tam sua insatiabili quàm vsitata Ottomannis regibus cupiditate incensus, ad occupanda Indiæ emporia, pellendosque inde Lusitanos animum adiecit, nequaquam sibi decorum aut tutum fore existimans, si Christiani nominis gentem præpotentis Lusitaniæ regis opibus fretam, maximeq; inuictis classibus pollentem, firmatis imperijs inueterascere in India sineret, vbi iam pleriq; reges antiquissimis ritibus fabulosa flumina colere soliti, Mahometana sacra suscepissent. Recenti quoq; bello quod cum Tammaso Persarum rege gesserat, inter eius auxilia Lusitanos sclopettarios, tormentorumque magistros, qui maiora tormenta fusili metallo fabrefacere, periteque dirigere Persas hostes suos docerent, militasse didicerat. Cæterum Solymanus magno afficiebatur incommodo, quòd Lusitanæ classes Arabici sinus nauigationes interclusissent, quibus Memphim atque Alexãdriam aromata atque odores, Indicaque omnis generis mercimonia aduehi in Europam solerent, magno quidem totius Ægypti vectigalium detrimentõ, quum ea merciũ negotiatio ferè omnis per immensum Oceanum in Hispa-

niam averteretur, dispensareturque inde per emporia Belgarum, Britannorumque, & extremæ Germaniæ, quarum regionum regna, Gothosque populos Venetorum advectionibus repleri paulo ante solitos constabat. Providebat quoque Solymanus eandem curam incessisse animo Campsonis Memphitici Sultani, qui sub id tempus quo eum invadebat Selymus pater, ingentem classem Rubro in mari ædificasset, ut inde Lusitanos fretum Erythræasque angustias ingredi ausos, non Arabico tantum sinu, sed ulteriore etiam India, ubi iam munitas arces condidissent, expelleret: sed Amyrasis & Raysalomonis præfectorum dissidio atq; perfidia factum est, ut tantorum sumptuum apparatus in felicem exitum habuerit. Itaque Solymanus adhortante Ægypti præfecto ingentem triremium classem instituit, qua Lusitanos adoriretur. Præerat tum Ægypto Solymanus Eunuchus natione Epirota propter militaris ingenij solertiam inter Bassas receptus. Is materiam ædificandis triremibus à sinu usque Attalico Ciliciaque cæsam & dedolatam Pelusium devehi curabat, atque inde adverso Nilo Memphim ratibus perduci iubebat, ubi ita magnum navalium fabrorum numerum coegerat, ut paucis mensibus multas plicatiles triremes efficeret, quę demum camelis membratim ad Suetiam olim Arsinoes portum Rubri maris per arenas siticulosæ regionis trahebantur, atque ibi intextis carinis & erectis malis, atque instructæ omnibus armamentis in mare deducebantur. Id iter à Memphi ad Suetiam octoginta milium spacium implet. Constat autem antiquissimis temporibus dum Ægypti reges ad extendendam nominis famam prodigiosis operibus vacarent, fossam pernavigabilem à Memphi ad Arsinoem, admirando labore sumptuque fuisse perductam ad summas convectionum commoditates, quæ demum oblimante vetustate, arenis scilicet alveum sensim opplentibus, quanquam pernavigari nequiret: Niloticam tamen aquam fecundum amnis incremẽta ad ipsas Arsinoes cisternas deferebat. Sed huius quoque salubris aquę copia atque usus fere omnis adventu Arabum Mahometanæ sectæ, qui illac irruperunt, & totam fere Africam superato Nilo usq; ad Atlanticum Oceanum invaserunt, ita est interruptus, ut eius regionis incolę à remotis quibusdam puteis salsiores & iniucundos ad potum latices per utres camelis impositos petere cogantur. In hoc isthmo terræ, intimoque Arabici sinus termino, mons Sinas natura saxeus & abruptus in cœlum exurgit, adeo ut difficilem laboriosissimumq; ad cacumen evadentibus ascensum præbeat: nam in summo iugo quo maria despectantur positum est delubrum divæ Catherinæ dicatum, quod peregrini ex omni Europa Christiani religionis causa adire solent, immensoque pijs animis gaudio concepto, monumenta Mosaicæ historię de Mari rubro, quod Pharaonis impij regis copias transire ausas miraculosa inundatione totas oppresserit, oculis intueri liceat. Hanc quam diximus fossam Sesostris Ægypti rex opulẽtissimus, & uti aliqui tradunt, pyramidum etiam structura inclytus, & post eum Ptolemæus ipse Philadelphus, profundius excavare cogitarunt, ut mediterraneo mari Rubrum immitterent, atq; Indica regna eorumq; opes Ægyptijs finibus expedita navigatione coniungerent: sed ille præpropera morte interceptus, vel insanum opus intermisit. hic vero à peritis naturæ rerum admonitus ab incepto mature destitisse fertur, ne totam Australis Oceani aquarum molem Græciæ atq; Asiæ, quæ nõ dubium gentibus altero veluti cataclysmo invecto exitium afferret: insana ideoq; abbominabili glorię cupiditate infundisse dice-

retur. Igitur singulari studio atq; industria eius Eunuchi, qui sæuo imperio circumiectas gentes ad id opus adigebat, incredibili celeritate octoginta circiter insignium nauigiorum classis effecta atque adornata est. In ea fuere rostratæ triremes viginti, & biremes viginti & septem, præaltæ verò triremes, quas Veneti Galeacias vocant, ad ferenda maxima tormentorũ & mercimoniorum onera opportunas numero quatuor: naues quoque capaciores aduehendis commeatibus, & toto militaris apparatus ornamento idoneas, quas Mahonas vocant, septem. Reliqua porrò nauigia quæ erant iustæ magnitudinis supradicti numeri summam efficiebant. Hanc classem conscendit Eunuchus, quum in eam nautas, gubernatores, & remiges, fabrosq; nauales Venetos contruserat. Nam paulo antè imperatoris Solymani iussu Venetæ triremes mercaturæ causa Alexandriæ portum intrantes, a Barbaro custode eius turris quæ pharum habet, contra fidem abrupta pace hostiliter interceptæ fuerant: ita vt Antonius Barbadicus & Hermolaus Barbarus patritij earum præfecti cum omnibus ad vnum nautis atque vectoribus custodiæ traderentur, & mercimonia apud fiscum scriberentur, eiusq; omnis naualis turbæ delectu habito Eunuchus quos idoneos putarat Memphim, atq; inde ad Suetiam in classem distribuerat. Iam enim Solymanus leuissimis de causis odio in Venetos concepto bellũ coquebat aduersus nostros, vt credi par est, à quibusdam qui nimia fœlicitate Cæsaris offendebantur vehementer incitatus. Sublato namq; Habraymo, qui singulari patrocinio Christiani nominis gentes apud principem fouerat, Lufftibeius & Aiax purpurati abstinendũ à rebus Persicis disserebant specie pietatis, quòd Ottomannica arma non in Mahometanos, sed in nostros continenter exercenda censerentur, præclaro maiorum exemplo, qui semper Christianis bellis cum triumphali glòria victores discessissent, vt ipse nuper esset expertus quum de Belgrado, Rhodoq; expugnatis, atq; interfecto Pannoniæ rege admirabiles victorias retulisset, quas frustra tentando quum Mahometes proauus, tum abauus Amurathes superioribus annis expetissent. Satis sibi gloriæ partum existimare debere, ꝙ Tammaso Persarum rege maiorum regia expulso, & in Hyrcaniam vsq; fugato, cunctarum gentium testimonio victor Assyriæ regnum, vrbemq; ipsam Babiloniam cum Mesopotamia Persis ademerit, nec vllam adierit cladem, nisi quam aduersa numina cœlo demiserint. Neq; enim niues et sæuos ventorũ turbines, quos apud Sulthaniam pertulerit, aliud omnino quàm Mahometis nomen obiecisse, immodicè scilicet persequenti Persas: quoniam nefas esset gentem, vel insanis superstitionibus deditam, tanquam verũ & commune ipsis numen colentẽ interficere, penitusq; delere. Eandem proinde esse cum sacerdotum, tum ipsorum ducum & militum voluntatem, vt arma in Italiam verterentur. Facilè siquidem occupari posse Salentinorum regionẽ, quæ extrema Italiæ sit, & à conspectu Epirotici litoris modico traiectu dirempta classibus pateat. Eo etiam tempore Ioannes Forestius Galliæ regis legatus pòst mortẽ Habraymi, sicuti diximus, in aula permanere, muneriq; suo continẽter vacare iussus, ostendebat Cæsarẽ, qui vnus tanquam præcipuus hostis odiosissimè petebatur, nequaquam tanta habiturum præsidia vt tueri Apuliæ oram vno tempore, & Gallis in Subalpina resistere posse confideret, quandoquidẽ rex ipse cum magnis copijs in Italiã ipsa eadem æstate descendere statuisset. Sub id quoq; tempus ad Solymanũ pro transfuga se contulerat Troilus Pignatellus exul Neapolitanus nobili ortus familia, peritusq; militiæ vir, propterea

quòd

quòd Andream eius fratrem Rhodiæ militiæ equitem Petrus Toletanus prorex, aliquãto severius quàm ipse putarat, capitali supplicio cõdemnasset. Quo iniuriæ dolore permotus rectà profugerat ad Solymanum, ab eoq; liberaliter militiæ inter Mutfaracas fuerat ascriptus, cuius ordinis equites è toto terrarũ orbe lectißimi, quę velint numina colere permittuntur, peculiaremq; tantũ uni eunti ad bellũ Imperatori operam præstant. Eius siquidẽ transfugij causam probarant Barbari, & Troilum quòd duxisse apud Cęsarianos equitũ ordines secunda militię fama didicissent, purpurati maximè idoneum fore iudicabant, quem ipsis invadendæ Apuliæ cõsilijs adhiberent, tanquã multa de situ litorũ, atq; oppidorum cõditione opportuna traditurum, & cuncta ad id bellum secunda fore pollicentẽ. Troilus etiam quarundã machinarum artificia ligneis atq; minutis exemplis vir ingeniosus & vafer apud rudes earũ artium Barbaros protulerat, ad sustinẽdum vel improvisum hostium impetum, si per oram maritimam descensiones fieri prohibere conarentur: cuius artificij formis Solymanus ita oblectabatur, ut quũ pluteos currules, præfixosq; ferreis venabulorum mucronibus, uti apud Ravennã à Navarro excogitatos fuisse diximus, maximè miraretur, hominem tanquã subtilioris maximeq; efficacis industriæ purpuratis magnoperè commendaret, Lustibeioq; præsertim, quẽ classi cum imperio pręfecerat, quanquam in ea Hariadenus ipse Barbarussa ab sua singulari scientię navalis existimationę spectatus emineret. Affirmabat quoq; Troilus esse Apulorum omnium, & Salentinorũ voluntatem, ut oblata occasionẽ à Cæsarianis, à quibus immodicis tributis diu vexati essent, omnino deficerẽt, modò Galli aliqui conspicerentur, quibus Turcarum beneficio in terram expositis, & classis præsidio confirmatis se dederent. Seniores etiam Turcæ meminerant, quam facilè ante quinquaginta annos occupata Hidrunte, eaq; demum urbe peregregiè defensa, quàm grave periculosumque Italiæ in Salentinis bellum excitassent, quo haud dubiè non Neapolitano modò regno, sed ipso etiam Romanæ urbis imperio Acomates Bassa brevi se potiturum sperasset, nisi ipse Mahometes Imperator præpropero ereptus fato totam eam spem paratæ victoriæ præcidisset. His persuasionibus adductus Solymanus, terra marique uno tempore Italię arma inferre constituit, tanta celeritate expediti consilij parata classe, & terrestribus copijs è Thracia sinistrorsum per Tessaliam proficisci iussis, ut penè prius improvisus in Epirum pervenerit, & cum ducentis armatorũ millibus circa Macedoniæ oram ad Aulonem cõstiterit, quàm Byzantio profectus à nostris crederetur, qui Barbaros vel ob id in Pannoniã reversuros existimabãt, quòd fama increbuisset Austrianos Germanos nequaquam cum Ioanne rege, Turcisq; qui essent apud limites in præsidijs, inducias tanquã parum ęquas servaturos, classis autem numerosa pariter & ornatißima in Ionium delata, à Cephalenijs atq; Zacynthijs penè prius spectata est, quàm Veneti sua consuetudine iustam classem creato maris præfecto ad tuendam ipsorum ditionis oram versus Corcyram navigare, atque inde terrestres atq; maritimos Barbarorum motus observare iuberent. Cęterùm Solymanus è Thracia profectus, emensusque totius Macedoniæ latitudinem, nihil eum morantibus fluvijs, ad Scardos montes perrexit, & per eorũ valles ad mare descendit. Hi montes ad Taulantios, & Dassaretas, atque Dardanos, qui hodie Albani sunt, pertinent. Eo autem itinere vel magna & subitò inflata flumina facilè traiecit, & ante alia post Hebrum (qui hodie Mariza dicitur, non longè ab Am-

phipoli clarissima olim vrbe Macedoniæ regum, Seres hodie vocata, vbi Barbarorum moneta peculiari officinæ sede cuditur) Strymonem amnem, Marmarum ab incolis vocatum. Exinde Axium, qui nunc Vardaris appellatus ad septimum lapidem iuxta Thessalonicam in mare decurrit, & secundum hunc ipsum Halyacmonē, qui hodie dicitur Asambaba, Mustaphæ purpurati sumptu, qui Selymi gener fuit magnificentissimo ponte iunctum. Is amnis in Thermaicum sinum effunditur, non procul ab Heraclea sentica descendens, quam nouo nomine Scopiam esse nonnulli Græcorum affirmant. Nec multò post Lustibeius & Barbarussa ab Hellesponto Maleam superantes ad Ficerium, orę Leucadiæ portum dulcis aquæ fontibus clarum, aquandi causa peruenerunt, indeq; Acarnaniæ ac Epiri litora lambentes præteruectiq; Corcyram vbi Veneta classis Hieronymo Pisaurio præfecto stationem habebat, mutua salutatione multis de more tormentorum bombis amicissimè celebrata, ad Aulonem per Piscosas fauces quas Laous amnis stagnans efficit, classis partem intulerūt. Tum verò Solymanus Italiam quam habebat in conspectu extemplò petendā ratus, vt si cœpta prosperè prouenirent, ipse etiam totis copijs traijceret, Lustibeium, & Barbarussam transfretare, atq; explorare Salentinorum voluntates iussit. Aderat eis Troilus exul nauandæ operæ cupidus. Is vti peritus rerum, quòd insignes vrbes Brundusium & Hidruntem egregiè munitas Cæsarianorum præsidijs teneri intelligebat, ab Iapygio promontorio, quod hodie Hidrūtinum caput appellant, in sinum Tarentinū ad dextram deflexit, ad Castrum oppidum. Distat id octo milibus passuum ab Hidrunte, habetq; arcem collis dorso impositam. Id erat ditionis Mercurini Catinariæ viri Vercellensis. Hic nequaquam militiæ assuetus improuiso Barbarorum aduentu exterritus, atq; omnibus ad resistendū imparatus rebus, persuasus etiam Troili internuncijs, ita deditionem fecit, vt Barbari ab omni maleficio se temperaturos pollicerentur, oppidanis in eandem pactionem cum ipso regulo facilè credulis, propterea quòd Forestium Galliæ regis legatum adesse existimarent: sed is ad Aulonem substiterat lethali oppressus morbo, vbi paucos post dies interijt. Itaque Barbari, naualesq; præsertim turmæ prædæ inhiantes, neq; Troili deprecatione permoti, neq; Lustibeij Barbarussæq; imperijs parentes, oppidum sublato clamore diripuerūt, delectæq; ætatis captiuos cum Mercurino ad classem deduxerunt. Verum Lustibeius non dubio pudore fidei perfusus Mercurinum incolumem dimisit. Eodem autem tempore magnus omnis generis hominum & maioris pecoris numerus toto Salentino litore ab equitibus Turcis interceptus est. nam per Hippagogas latiores naues, quas nostri Palandrias vocant, transuehendis equis idoneas, nonnullæ equitum turmæ nocturna vsæ aura ab Aulone traiecerant, sic vt à Tarento Brundusium vsque Salentinus ager magno metu atq; periculo quateretur, cui non dubiam ab Italia pestem superis auertentibus, inexpectatam opem attulit vnius Veneti trierarchi temeritas. Is fuit Alexander Contarenus spectatæ nobilitatis atq; virtutis trierarchus, qui cum circumerrantibus Turcicis triremibus casu quodam improuisus occurrisset, nec Turcæ, sicuti ex consuetudine debebant, honoris causa vela dimittere, & inanibus bombis pacati animi significationem ostendere vellent, in eos superbię suæ atq; odij violentiam subitò conuertit, incitatisq; remigibus in Turcas rostra direxit, perforatasq; magno impetu hostiles duas demersit, in queis Vstamāes Gallipolitanus pręfectus interijsse dicebatur. Id facinus à Contareno,

tareno, vti postea apparauit, malo Reip. importunissimè editum, referebatur ad priuatam simultatem, quod mercatorium nauigium ipsius Contareni, quod ab oriente pretiosas merces aduehebat, à Turcis Prædonibus paulo antè fuisset interceptum, sic vt Contarenus ex priuata iactura concepto odio indulsisse dolori, et publicam causam neglexisse diceretur. Paulo antequam Turcæ in Salentinum agrum traijcerent, Andreas Auria Cæsarianæ classis præfectus apud Messanam certior factus, Solymanum ad Aulonem positis castris constitisse, classemq; eius eodem peruenisse, iratus sibi quod nulli hostium classis parti, sicuti maximè cupiebat, occurrisset, superato Spartiuenti promontorio, quod olim Zephyrium fuit, per Ionium vela dedit, & se ad Zacynthum & Cephaleniam vsq; prouexit, sperans, vti euenit, aliquibus nouissimi hostium agminis nauigijs occursurum. Forte incidit in aliquot eius generis nauigia quæ à Turcis Schiratia vocantur. Ea erant onusta varij generis commeatus copia, & lino vtiq; Alexandrino, quod mercimonij causa priuatim à nautis deferebatur. Ea classicula ad Solymanum contendens, vbi procul Auriana vexilla conspexit, non Ligusticam atq; hostilem rata, sed Venetam amicamque temerè iudicans, vbi propius errorem suum detexit, nihil tentata defensione irrumpenti Auriæ se dedidit, qui omnibus vel Turcis vel Ægyptijs Mahometani nominis captis, & ad transtra triremium traductis, translata continuò in triremes præda omni, nauigia incendit. Per eos dies per quos Ionium vndiq; circuitis atque exploratis insulis Auria percurrebat, Solymani binas triremes incenderat. His triremibus Iunusbeius supremæ authoritatis interpres, quem Barbari Dragomanem vocant, a Solymano ad præfectum classis pro legato missus Corcyram aduehebatur. Siquidem quum Turcæ insulæ appropinquantes nullam honoris causa de more salutationis significationem fecissent, Veneti aliquot trierarchi tantam inesse Barbaris arrogantiam indignantes, in eas hostilem impetum fecerunt, & in litus Turcas se eijcere coegerunt, sic vt magna Turcarum pars cum ipso Iunusbeio ac Acroceraunis latronibus caperentur. Iunusbeius tamen ægrè se explicans, & præsenti pretio se redimens ad Solymanum est deductus: vacuas autem atq; desertas ambas triremes Auria illa tunc litora explorans nactus, quod semifractæ vti grauiter elisæ nequaquam sibi adducendæ viderentur, protinus incenderat. Ex ea re Barbari in Venetos odij sui vim omnem tanquam ab iusta causa vehementer intenderunt, vt apud Solymanum de iniquissimi facti iniuria prolixè conquerentes, id in immensum paulo post ad hostiles acerbitates prouehèrent, quamquam Venetus præfectus cunctis humanitatis officijs cum Iunusbeio eius facti nouitatem periculique dolorem expiare niteretur, quod ab vtrisq; imprudenter nauales disciplinæ leges importuno casu violatas ostenderet. His fortuitis paruarum rerum successibus, non dubia abrumpendæ pacis initia apud Turcas quæsita sunt, eoq; validius & properantius, quod per eos dies Auria diligentissimè interdiu noctuq; sulcando maria atque omnes portus explorando, nactus triremes hostium duodecim, apud Merleias quas vocant insulas supra Cassiopeã Corcyræ promontorium positas (hæ fuere antiquitus Ericusa, Marathæ, Elaphusa & Malthace) nocturno atque cruentissimo prælio deleuerat, Turcis ferè omnibus aut prælio occisis, aut in concursu demersis, quum pauci viui atque integri in eius potestatem deuenissent. Erant enim duo genera pugnacissimorum militum Turcici nominis, qui incredibili virtute propugnantes triginta

quinq; instructissimarum triremiũ impetum ita sustinuerunt, vt saucij grauissimis vulneribus fessiq; pugnando occumbere quàm se dedere maluerint, desp ondentesq; animos singuli macheras incuruas, quas magno parant pretio, in mare projecerent, ne his nostri potirentur. Hi erant Ianizeri ex prętorianorum ordine, atq; item delecti equites, quos Spaches appellant, perpetua equis merentes stipendia: nam tum suos quisque equos terrestri itinere per Ætoliam & Acarnaniam per agasones suos ad Solymani castra præmiserant. Ea autem victoria non multum Auriam lętatum fuisse constat, quum magnum numerum ex propugnatoribus suis atque remigibus, magistrisq; triremium amiserit, & Antonius ipse Auria ineundę pugnæ princeps, vehementer vulneratus discessisset. Ea verò nocturni eius prælij fama fuit, vt si quatuor aut quinque triremes Turcis subsidio superuenissent, dubio Marte Auria, aut certè grauiore cũ detrimento pugnaturus crederetur. Parta victoria Andreas ad Leucam promõtorium orientale Corcyræ contra Paxum insulam paruam, quę retinet vetus nomen, classem contulit, vt aliena suaq; accepta incommoda certius inspiceret. Nec mora quòd audiret Barbarussam à Solymano cum octoginta triremibus aduersum se proficisci iussum non longè abesse, anteuertit iter, & abductis aliquot, quę erant integræ, hostium triremibus captiuis, fœliciter emensus Ionium ad Lacinium promontorium, quod hodie Culumnas vocant, peruenit, atq; inde Messanam ad repetendam classem traiecit. Hoc insigni ab Auria detrimento affectum, & geminata contumelia à Veneto lacessitum Solymanum, vsque adeo acri iracundia exarsisse ferunt, vt Barbarussę maledicendo asperrimè succenseret, quod per incuriam segnioremq; impetum nusquam vtilem operam pręstitisset: Venetis autem grauissimè comminatus, capitalis odij clades denunciaret, à quibus se despectum, & vana antiquæ pacis specie decep tum differebat, ita vt eos proculdubio cum Cæsare ab occulta societate consensisse iudecaret. eos propterea Auriam vti semper alias opportuno consilio, & commeatibus adiuuisse, recepissęq; portubus, & vt ille aptius atq; fœlicius aduersum se impune prędaretur, vndiq; per Græcos speculatores nauigationum indicia detulisse. In hunc modum suapte iracundia inflammatũ imperatorem Iunusbeius ipse Dragomanes, et Barbarussa, atq; Aiax, nouis additis facibus, vt pacem abrumperet incitabant: ille quidem priuatam vlturus iniuriam, hi verò vt commutata belli ratione, maiorem prædam, vberioremque laudem sibi pararent, vt potè qui proximis insulis inhiarent, Corcyræque præsertim & Zacyntho, Cephaleniæq;, postquam in Italia ad inuadendum expugnandum que duriora omnia spe ipsorum essent inuenturi: quandoquidem nec rex Galliæ adhuc transisse Alpes, nec aliquas paratas ad inuadendam Italiam habere copias nunciaretur: & fama esset Petrum Toletanum proregem Neapoli egressum cum magnis copijs aduentare, et passim maritimis in vrbibus augeri præsidia, & iam Turcas equites, qui ab Aulone in Salentinum agrum traiecissent, à præfecto totius Iapygiæ Scipione Sommeio viro impigro passim impugnari, atq; interfici dicerentur. Itaq; Solymanus ira percitus commutato cõsilio bellum aduersus Venetos decernit, & ab Aulone castra mouens Vagiussam amnem, quem veteres Æantem vocabant, superat, & ad Communitiã Butrotię regionis castra constituit. Communitiæ locus olim Regij Fontis nomen habebat, vnde vberrima profluit aquatio portui mirè oppurtuna. Quum eo in litore Solymanus haberet castra, Acroceraunij agrestes feriquè homines, qui

Chimeram

Chimeram incolunt montem, immane consilium susceperunt, tabernaculi regij noctu inuadendi, concitante eos Damiano quodam latronum duce, abstrusorum collium qui sunt in ijs rupibus & syluis peritissimo. Non reformidabant vllum vel certæ necis periculum viri rerum omnium egentes, ideoque latrocinijs assueti, & nullos certos colentes Deos, vt incredibili præda atq; inusitati facinoris gloria potirentur, si longè maximum terrarum orbis imperatorem in tabernaculo semisopitum, & frustra tot custodijs confisum occiderent: magno siquidem silentio ferarum more sese insinuaturos concubia nocte in stationem facilè sperarant: sed Barbaris ad id audendum facinus paratis Fortuna defuit: nam dux ipse Damianus è notis rupibus delapsus ad explorandum prætorij situm, & circumiectæ stationis formam, vigiles & excubantes prætorianos non fefellit: conspectus enim in arbore ex fragore abruptæ frondis, vti erat semipensilis et speculabundus à Ianizeris est comprehensus, & per tormenta detectis quas parabat insidijs, iussu imperatoris belluæ captæ modo discerptus est, vnde mox magna illis agrestibus clades illata est, emissis scilicet in eos Asapis & Acanzis venationis modo ad trucidandum, & quammaximè possent delendam horridæ atq; infamis gentis stirpem. Ab hac enim genus ducunt Huscochi maritimi prædones Dalmatiæ scopulis assueti, & Haidones qui Illyricis nemoribus inerrant, & cunctis mortalibus ex professo hostes, vsq; ad interiores Pannoniæ limites latrocina exercent. Per hunc modum Solymanus dirum agreste genus ad satietatem vltus Corcyram oppugnare constituit, Barbarussam cum omni tormentorum apparatu e continente in insulam transgredi iusso. Is paulo antè reuocatus ab Iapygia ad Saxonem insulam, edito ingentis tormenti bombo vniuersam classem ex ea significatione contraxerat, & eodem cursu nusquam reperto Auria, per fretum Corcyreum ad Regios Fontes, Solymanique castra peruenerat. Quibus Turcarum consilijs opportunè perspectis Pisaurius aliquot triremium propugnatoribus, & validissimis remigum detractis vtramque arcem oppidi aucto præsidio communijt, & se imparem mari Barbaris forè iudicans, cum vniuersa classe ab insula se subduxit et in Hadriaricum sinum profectus est, eo consilio, vt cum socia altera Veneta classe, cui Ioannes Vetturius pręerat, se coniungeret, & litora Venetę ditionis contra Barbaros tueretur, pugnæ casum subire paratus, postquam & sibi auxilio futurus Auria videretur; accedenteque Vetturiana classe superiores existimari possent. In idquoque consilium Pisaurius si pugnandum foret, Alexandrum Buondelmerium ingentis & propè stupendi apparatus galeoni præfectum, qui tum erat circa Zacynthum, admonuit, vt in Dalmatiam ad se nauigaret. Paruit imperio Buondelmerius nauandæ operæ cupidus, deuectusque est ad insulam Cursulam, quę antiquitus Corcyra nigra fuit, Meliteis olim catulis ad fœminarum delitias clara. Cæterum Pisaurius atq; Vetturius suas classes in Rizonicum sinum, quem hodie Cathareū vocant, intulerunt, quum Solymanus magnam copiarum suarum partem ad diripiendos Corcyreorum vicos transmisisset. Pagos namque omnes & notos vicos perscrutati Barbari infinitam propè miseræ gentis multitudinem captam in seruitutem abduxerunt. Ad oppidum autem Aiacem purpuratum & ipsum Barbarussam singulis aduectos nauiculis propius accessisse constat, vt certius quæ opportuna essent ad oppugnandū specularentur. Sed ea visa est turriti oppidi & frequenti præsidio confirmati, portusq; munitio, vt eam Solymano inexpugnabilem

eſſe renunciarent. Præerant Corcyræ duo Patritij Veneti Aloyſius Ripa, & Simon Leonius. Hi non temere Barbarorum vires quæ terra marique erant maximè metuentes, eò deſcenderunt vt ſuburbana tecta quæ erant inſtar oppidi perpulchra atq; mangnifica vltrò excinderent, ne his tranſgresſi Turcæ potirentur, atque his protecti ad oppidi murum tutius atq; facilius accederent. Fuit ea res maximè funeſta et lachrymabilis, quum etiam remotiora ab oppido prætoria, & villas ad commoditatem atque delitias longa in pace ædificatas Barbaricis facibus abſumi conſpicerent. Sed in ſummo diſcrimine publicam ſalutem reſpicere ſummæ rei periculum cogebat, eaque omnia quæ tum ardebant libertate incolumitateq; ciuium viliora ducebantur, quando nouo ſumptu refici atque inſtaurari non magno tempore poſſe appareret. Cæterum præfecti quos diximus, longæ obſidionis metu adducti, quòd nequaquā tantum commeatus in vrbe eſſe conſpicerent, vt diu à Barbaris terra marique acriter obſesſi inopiam ferre poſſent, omnem imbellem populi multitudinem extra oppidum expulerunt, adeò triſti lugentium ſpectaculo ſæuoque remedio, vt quum Turcę idoneis in locis munitiones, & propugnacula militarium operum inſtructa tormentis circa vrbem erexiſſent, miſerabilis ea multitudo eiecta foras in foſsis pernoctare cogeretur, et quum turbulentisſima fortè tempeſtas extrema Auguſti menſis nocte incidiſſet, multi præſertim pueri matrum ceruicibus implicati, ea ſpurcisſimi imbris iniuria, & propinquorum Barbarorum metu miſerabiliter interirent. Vnum ex omnibus Corcyreorum caſtellis, nomine Angelocaſtrum, in mediterraneis inſulæ ad quintumdecimum lapidem ab vrbe poſitum, fruſtra oppugnantibus & comminantibus Turcis, oppidanorum egregia virtute defenſum, ſupra tria milia humanorum capitum, quæ eo confugerant proſperè conſeruauit quum pasſim diuerſæ Turcarum manus cæteris locis diram vaſtitatem attuliſſent. Turcæ ad terrendos Corcyreos occupato monte, multa in eo tabernacula conſtituerant, & è ſcopulo, qui Maripetrus vocatur, maiores pilas in oppidum contorquebant, & contra oppidum in ruinis conflagrantium ædificiorum occultè conſiſtentes ſclopetis ita rem gerebant, vt pleroſque apparentium in corona mœnium certisſimis ictibus vulnerarent, & circumuecti triremibus ſingula è proris maiora tormenta diſploderent, maiore tamen obſeſſorum metu quàm damno. His de cauſis, quòd parum proficerent, ſicuti antea confirmaſſe diximus duces ipſos Luſtibeium, Barbaruſſam, & Aiacem, Solymanus ſuſceptæ expeditionis pertæſus, ſoluere obſidionem & Byzantium reuerti conſtituit non ſine pudore irriti conatus, quòd vtrobique, & in Salentinis, & Corcyræ, Fortuna vel iuſta vel immodica eius vota fefelliſſet. In hoc decreto erat Barbarus imperator, quum certius didicit à ſuis nulla fide cum Caſtrenſibus rem geſtam fuiſſe, qui deditione facta ſecus ac crediderant pro beneficio, ſummæ crudelitatis atque auaritiæ contumelias retuliſſent, direpti ſcilicet & abducti in ſeruitutem, quum incolumi libertate ſaluas omnium Fortunas fore ſperauiſſent. Quo maleficio ſuggillari maieſtatis ipſius nomen iudicabat, qui ſemper in ſponte deditos fidei atque iuſticiæ obſeruantisſimus eſſe conſueſſet. Captandos ſiquidem Chriſtianorum animos certa ſpe humanitatis atque clementiæ, vt in exemplum idem reliquæ gentes adducerentur: nec eſſe omni bellicæ cladis acerbitate diuexandos, qui vltro honeſta pactione à veteribus dominis deficerent. Itaque expiandam omnino eſſe eius patrati facinoris

infamiam

infamiam putauit, generosoq; animo quos comperit maleficij authores fuisse supplico affecit, & Castrenses captiuos omnes diligentissimè perquisitos, impositosque nauigijs ad penates suos reduci iussit. Quum administrante Barbarussa ad edictum copię omnes decedere insula, & in aduersam continentem traijcere iuberentur; Corcyrei discessu hostium animaduerso eruptionem fecerunt, vt institutas ab hostibus munitiones diruerent: sed qui fidentius & inordinatius exierant, quòd nondum Turcæ omnes discessissent, eorum superuentu in oppidum compulsi sunt, nondum planè euersis operibus: sub æquinoctium tamen à Turcis Corcyreorum detrimentis finis est impositus. Constat autem eo bello supra sexdecim milia è Corcyreis omnis sexus & ætatis capta atq; abducta in seruitutem fuisse. Solymanus itaque castra mouens, legente oram classe recto per Acarnaniam & Aetoliam itinere, positis commodæ aquationis causa ad amnes qui occurrebant castris, ad Aractum scilicet, qui Ambracium influit sinum Arcteum de vetere eius amnis nomine hodie vocatum, & Acheloum Ætoliæ, qui propter eximiam aquæ claritatem ab Incolis Aspropotomus hodie vocatus in Naupactum sinum euoluitur, Byzantium est reuersus, deditq; extemplò operam vt à Cassimo Bassa, Nauplio, & Epidauro, in Peloponneso reliquis Veneti imperij vrbibus bellum inferretur: idemque vt facerent Illyrici præfectis imperauit; vt multis simul in locis vno tempore Veneti Turcico bello vexarentur. Discedente autem Barbarussa atq; appellente classem, propter aduersas tempestates, ad Butrotum, quod oppidum clarum antiquitus vetus retinet nomen, id omnibus incolis incursu naualis turbæ captis, atrociter direptum atque deletum est. Per eos dies Pisaurius Venetæ classis præfectus inito consilio cum collega Vetturio, in eum Dalmatiæ sinum qui ad Scardonam claram olim vrbem pertinet, classem intulit, expositisq; militibus, ad oppugnandam vrbem duxit. Distat ea à proximo litore septem milibus passuum, tuebaturq; eam vir Turcici nominis à fuscedine oris Æthiops vocatus. Is oppugnantium vim diu sustinere non potuit. Nam Veneti decussis toto muro propugnaculis impetu facto in vrbem perruperunt, & cæsis aut captis hostibus eam diripuerunt, edictoq; præfecti vetera mœnia funditus euerterunt, ne Turcæ repetita possessione opportunæ vrbis castellum ibi inædificarent, instaurandęq; & muniendæ vrbis occasionem arriperent. Imminebant siquidem Barbari, ab immensa eorum proferendi imperij cupiditate, maritimis vrbibus Venetæ ditionis, vt quum eas minutis ac assiduis incursionibus mediterraneo omni ferè agro spoliassent, etiam ad ipsa maritima oppida iustam vim admouerent. In ea contentione finium Veneti operam dabant, ne Turcę opportunis locis potirentur, quæ ab ipsis facilè ad vexanda vicina oppida muniri posse intelligebant. Erat oppidulum cum arce distans à mari sex milibus passuum Obroatium à Dalmatis appellatum, quod antiquitus, vti reor, Argyrutum fuit. Hinc Turcæ Vscoccis feris prædonibus admixti latrocina exercebant, patebatq; his ad prædæ receptum id vnum maximè castellum. Quibus de causis Vetturius cum sua classe qua Hadriaticum sinum cum imperio tuebatur, ab Hiadera exiguo eius maris sinu circumuectus copias exposuit, ita vt propugnatores naualesque socios triremium in ordines componeret, Gabrieliq; Ripæo Veronensi copijs præfecto Obroatium continuo oppugnandum imperaret. Veneti inopinantes adorti Turcas peracre certamen inierunt. Sed quoniam muralibus tormentis carebant, nec minutis pilis quicquam

exitiali consilio equum dimisit, & in navigium se intulit, ut ad salutem compendio parvæ navigationis uteretur. Cæterum id navigium prægravante insilientium ex fuga militum multitudine, è litore vel multo adnitentium remis & contis conatu propelli in altum mare arenoso è vado non potuit; sic ut Turcæ supervenientes, & ipsum unum Petrum præcipuè petentes, in navem insilirent, trucidatisque omnibus ademptum Petri caput ad Amurathem referrent. Quo capite Clissanis ostentato oppidani terrore correpti, & exiguo freti commeatu, desperatis rebus aufugientes, vacuum oppidum victori reliquerunt. Turrianus autem, & Lucas qui equis ad fugam usi fuerât, dimidiam suorum partem, quæ cæsa aut capta fuerat, desiderarunt. Cremontius quoq; Turriani præfectus, quum se per diversos tramites ad Vanizzam vicum confugere speraret, à consectante equitatu cum universis peditibus ferè ducentis interfectus est. Non parva quoque Spalatensium incolarum, qui temerè Salonam processerant, turba ut Malevicini castelli expugnationem atque excidium spectaret, superventu Turcarum equitum in receptu portę oppressa est, nihil eam protegente arcis custode, qui in Turcas tormenta dirigere poterat. Is siquidem abruptæ pacis ignarus, nihil Turcis à Veneto nocendum esse existimabat. Sub id quoque tempus idem Amurathes Nadinum castellum Iadertensis agri, quod est edito in monte pro specula positum, per proditionem avari custodis occupavit, magno eius provinciæ incommodo: quoniam Christiani amissa ea specula improvisis quotidie Barbarorum incursionibus vexabantur. E Nadiniana siquidem arce anteà custodes, quũ Barbaros procul conspicarentur, circumiectis eius viciniæ oppidis de hostium adventu modò ignibus aut fumo, modò propositis vexillis, & certis tormentorum bombis significabant, ut incolæ cognito periculo celeriter ab invadentibus se eriperent. Tum verò fiebat ut Turcæ occupata specula, uti nusquam animadversi, impunè grassarentur. Sed Veneti his exagitati iniurijs non multo pòst misso in Dalmatiam, qui Iaderæ præesset, Camillo Vrsino paria ferè hostibus detrimenta rependerunt. Nam ab Laurana oppido coactis copijs duo præfecti in Turcicos progressi fines Ostrovizzam oppidum manu expugnarunt & incenderunt, & Obroatium, quod nuper amiserant, per Iulium è Montevechio Vmbriæ, virum militiæ peritum receperunt. Sed id quod non rectè commodève custodiri posse iudicabatur, à Camillo Vrsino ex præscripto senatus dirutum & solo æquatum fuit. Eodem autumno quo Solymanus Corcyræ insulam effusè populatus Byzantium redibat, & de Dalmatię castellis cum Venetis certabatur, gravissimum ex insperato detrimẽtum Ferdinando regi ad Exechium à Turcis illatum est, quo nullum ętate nostra vel funestius vel ignominiosius, si trucidatum quatuor gentium militum & ducum florem, & fœdam ducis fugam reputemus, Christiano nomini extitisse visum est. Superiore bello Turcæ à Mugaciano prælio victores, eam citerioris Pannoniæ regionẽ, quæ Possega ab Hungaris appellatur, sibi vendicarant, eo decreto ut nequaquam Ioanni Regi tradendam, sed sibi eam omnino retinendam existimarent, propter opportunitatem expediti itineris, quo ipsi superato ad Belgradum Danubio pervasuri in Pannoniam uti consuessent. Possegam duo amnes, Savus & Dravus longo cursu ab occidente raptis secum aliquot minoribus fluvijs in orientem versi, æqualiq; ferè semper spatio inter se distantes totam præcingunt & alluunt. Savus è Iulijs Carnicisq; Alpibus placido alveo navigabilis delabi-

tur: Dravus autem è Valeriæ regionis, quam Stiriam vocant, Noricisq; montibus emergens Mura fluuio comite recepto, in Danubium evolvitur, pariq; exitu Savus ad Taurunum, quod est Belgradum, Danubio sese immiscet. Cæterum ab occasu Crassus amnis penè eam efficit insulam. Hæc regio à fronte atque utroque latere amplissimis septa fluminibus ab Illyrica meridionalique ripa Savo dirimitur: Dravus autem citerioris Pannoniæ margines lambit, effectoq; eius terræ cuneo ad Danubium extēditur. In ea urbs est nobilis quinq; templorū, quę ibi constituta sunt, nomine Clara. Tota autē regio oppidis frequens & rerum omnium abundans dirimente Savo, Turcicis finibus ad Illyricū iungitur, finitimaq; est Croatiæ atq; Corbaniæ provincijs, quæ perpetuū cum proximis Turcarum præsidijs Illyrici atq; Bosnensis regni bellū gerunt. Eo tempore præerat Belgrado Mahometes Iahiaoglis spectatę virtutis atque prudentię authoritate inter Barbaros dux summus, cui Solymanus non temerè ingenio eius cōfisus, limitum pręfecturam, tutelamq; Pannonici regni commodo Ioannis regis attribuerat. Is superiore anno ita præsidij vires exercuerat contra nostros, ut multo astu validisq; armis fretus supra triginta castella regię ditionis, quę ad Despotis Rasciæ patrimonium pertinebant, in potestatem redegerit, & Illyricę præfecturæ, quę Bosnensis appellatur, adiecerit. Vnum vero ante alia summæ opportunitatis castellum, quod est in Bosega, nomine Exechium accuratissimè cōmunivit, quod id ad traiectū Dravi in Pannoniam pertinere providebat. Itaq; Mahometes iustis erectis munitionibus, cōplexus insigne templum atq; eius oppidi cœnobium, Exechium totius belli arcem fecit, unde innumerabiles agebat prędas atq; arma nostris passim insidiosus, atq; terribilis inferebat: manebat tamen certa induciarum conditio, quæ ex inveterata consuetudine in his locis minuta prælia & extraordinarias incursiones admittebat, quòd ex disciplina videretur, relinquendā esse militibus exercendæ virtuti, insuefaciendisq; equis occasionē, quę nihil pacis tranquillitatē abrumperet, nisi iustis copijs cum iusto tormentorum muralium apparatu vis inferretur. Hoc falso induciarum nomine usi superiores Hungari à Matthiæ regis temporibus cum Turcis bella serere cōsueverant. Sed mutato bellandi more, eas militandi leges regiæ Germanicæq; copiæ alienas, & sibi magnoperè damnosas experiebantur, quòd Turcæ graviores armatorum equitum impetus pernicibus equis facilè eluderēt, & fatigatos demum ex multis flexibus & gyris nostrorum equos, & plerunq; equites onustos armis opprimerent. His de causis Ferdinandus improbè lacessitus, utpote qui ægre ferebat inducias vigere, quas Solymanus suo commodo adversus Persas bellum suscepturus indixerat, nec eas pati posset, tanquam inutiles damnosasq; paranda arma iudicavit, non obscuro consilio, ut si Turcas possessione Possegę depelleret, inde mox superato Dravo rectà Budam repetito iure suo adversus Ioannem proficisceretur. Rex enim generosus ferre non poterat Pannoniæ regnum impotentibus Barbarorum armis sibi ademptum, & quod iniquissimum videbatur, alieno homini nullis subnixo iuribus, nec regia orto stirpe, se spreto contemptoque in contumeliam prorsus Austrianæ domus, quæ tantæ esset dignitatis & amplitudinis, dono datum. Non deerant tamen apud eum qui dicerent, nequaquam temere excitandum bellum adversus eam gentem copijs atque pecunia, terra marique insuperabilem, nisi uno consensu & sumptu omnium Europæ principum arma caperentur. Fore enim providebant ut Solymanus toties la-

cessitus

cessitus nihil de sua feritate in nostrum sanguinem, nihilque de sua proferendi imperij cupiditate remitteret, quandoquidem suæ dignitatis existimet ultro lacessentes hostes ulcisci, nullam à quoquam ferre iniuriam, & nullam denique aut iuris aut facti contumeliam pati, utpote qui dudum ex levi offensione, uniusq; tantū demersæ suæ triremis iniuria cum Venetis vetustissimæ pacis leges abruperit, & tanquam impotens tyrannus nullā penitus excusationis rationem auribus admiserit, ut ex instituto Ottomannicæ ambitionis immanibus suę gentis latrocinijs ianuam aperiret. Erant vera hæc & prudenti alioqui regi magnoperè probabantur, sed singulę eius imperij gentes usq; adeo erectis ad suscipiendū id bellum ingenijs ardebant, ut si tantæ occasionis bellum differretur, se nunquam postea adversus Turcas arma laturos confirmarent. Carinthiæ quippe Stiriæq; & Croatię ac Noricæ gentes, incursionibus Barbarorum expositæ, & toties bellicę cladis perpessæ calamitates, rebantur parvo negotio Turcas ea provincia posse expelli, quod Mahometes non magna haberet vires, neq; maiores exacto iam penè autumno, instanteq; hyeme, habiturus crederetur. Apparebat etiam Cæsarem valida fratri præsidia submissurum, quod cum Gallo rege de maturis inducijs agere didicissent. Ita Ferdinandus magna alacritate omnium undique milites cogit: Evocat tanquam ad solenne sacri belli edictum pios atq; fortissimos quosq; præfectos & regulos, breviq; iustus exercitus, genere tamen delectuq; militum quàm numero validior efficitur, in quo phalanx erat Germanici peditatus, cui cohærebant tanquā cornua aliquot Italicæ cohortes, quas ex sclopettarijs Ludovicus Lodronius in Rhetia Tridentinis alpibus Italiæq; propinqua, & in Gallia Cisalpina cōscripserat. Hic peditatum peculiari imperio regebat. Coiverant ad regia vexilla Bohemi equites & Slesi, Moravique his coniuncti, qui fulgentibus armis tegebantur. Nam Carinthiæ Stiriæque equites (his Ioannes Vngenotus: illis verò Antius Macer Saxonica stirpe ortus præerant) medio quodam armaturæ genere utebantur, quum Hungari, quos ductabant Paulus Bachithius & Ludovicus Pechrius magna ex parte peltati essent, & levis armaturæ Vsarones appellarentur. Horum omnium numerus octo milium equitū summam implebat: peditum autem omnis generis sexdecim milia censebātur, quibus aderat validus & numerosus omnis generis tormentorū apparatus. Erant hę copię usu belli atq; animis delendo vel maximo Barbarorum exercitu pares, si acie & iusto cōcursu certandū foret: atq; his imperaret dux gravis, & uti sępe aliàs extitisset probè fortunatus. Is erat Ioannes Cazzianer genere Croatus, quem multis exercitatum bellis, & defensæ nuper Viennæ fama inclytum, rex Ferdinandus impigri pugnacisque hominis ingenio captus ad summum militaris imperij decus evexerat, quanquam eum plerique à turbida, parumque sobria mente præcipitem esse contenderent: ideoque alæ potius levis armaturæ equitum, quàm totius exercitus præfectura digniorem. Nunquam enim Ferdinandus ipse quodam consiliorum eius, intimorumque amicorum non improbando instituto belli, prœliorumq; periculis obijci erat solitus, & tum præcipuè quum adversus Turcas certaretur, à quibus plures Europæ reges superiore tempestate in acie deletis eorum copijs essent trucidati: sic ut rex ille egregiè pius & fortis, & in quo nō deerat bellicus vigor Maximiliano avo dignus, non timore quidem, sed fatali tot Europæ regum infortunio adductus, summa prudentia vitandos Barbarorū impetus existimasse censeretur. At Mahometes his cognitis

rebus quæ adversum se parabantur, è proximis Pannoniæ pręsidijs milites accersit: neque ei Budæ præsides ulla in parte desunt, quin auxilia submittant. Bosnensis autem alios Vstrephus, qui ampliorem ex omnibus Europæ Sanzachis equitum numerum alebat, Amurathem alumnum suum recenti Clissana victoria clarum cum numerosa ala exercitatissimorum equitum mittit. Huic quoq; adducuntur pedites expediti ex feris montanisq; hominibus præsenti pecunia conducti, qui uno nomine ab Hungaris Haydones, à Dalmatis Huscochi, à Turcis & Illyrijs Martellossij vocantur, qui sagittis & sclopettis rem gerere, & saxa fundis vibrare didicerunt. Discinctum & agreste id hominum genus est, sed pernicitatis indomitæ & frigoris & inediæ patientissimum. Hanc turbam regebāt, & sua virtute & disciplina confirmabant certæ Ianizerorum manus prętoriani ordinis, deductæ ex singulis præsidijs, & usque etiam à Belgrado atque Samandria evocatæ. Hos consequebantur plerique ex Rascianis & Servianis, spe stipendiorum & prædæ allecti, invitantibus passim Turcis singularum provinciarum quæstoribus, qui liberaliter coeuntibus ad signa duorum mensium stipendia persolvebant. Itaque communi studio sua undiq; auxilia conferentibus Sanzachis, Mahometes copias, neque numero, neque virtute nostris contemnendas coegit, & ad Exechium hostes expectare constituit. Iam Cazzianer ad Caprunzam oppidum pervenerat, satis accurate atq; opportune antea initis & constitutis rei frumentariæ rationibus, si eius imperijs atq; præceptis totius commeatus curatores celeritate & diligentia respondissent. Erant quippe viri totius provinciæ clarissimi alioqui negocio pares planeque industrij, qui authoritatem Simonis episcopi Zagabriensis respiciebant. Is nanque Simon sive studio supra æquum plurimum incensus, sive imbecillitate iudicij deceptus, ingentem totius annonæ copiam in castris ad multam usque pretij vilitatem se suppeditaturum promiserat, quod huic ministerio qui procurarent quatuor collegas cum imperio sibi substituisset, quibus convectores indigenæ, partim curribus, partim navigijs operam præstantes, multis enatis passim impedimentis respondere non poterant, neq; conferentium tarditas ex tuto castigari poterat, quum validi & præpotentis hostis propinquitas totam corripiendæ tarditatis facultatem eriperet, & Mahometes dispositis per Savum & Dravum Nazadarū præsidijs, alisq; equitum undiq; volitare iussis, aut cōvectiones nostrorum perturbabat, aut promisso maiore annonæ pretio utriusq; amnis accolis certi tutissimiq; lucri spem nusquam deficiente pecunia proponebat. Sed eam spem nusquā defuturi commeatus duo in primis augebant, Simon ipse Zagabriensis, qui undiq; per suos, quos diximus vicarios magnam quàm poterat curruum multitudinē conquirebat, & Iodochus Lilembergus, qui regio cōmeatui ex peculiari munere præerat. Is magnā vim moliti tritici, viniq; & ordei, atq; item panis nautico more biscocti certam copiam subsidia famis ægrorumq; remedia sibi minime defuturam pollicebatur. Huic accedebat Franciscus Batthianius hac inani commeatus spe impulsus tanquam peritus regionis omnium rerū abundantiam promittens. Itaq; Cazzianer à Caprunza movet eo ordine, ut alternis diebus modo ipse, modo Albertus Sclichius Bohemorum dux præcederent, quod honori Bohemicæ gentis id concedendum esse censuerat, decimoq; vix die ad arcem Veruczę perveniunt, quę circiter quadraginta miliarium intervallo à Caprunza aberat: minoribus nanq; itineribus propter septem prægrandium tormentorum difficilem con-

lem convectionem progredi necesse erat. His de causis itinerumq; difficultatibus, si non sentiri, provideri tamen à peritis annonæ penuria cœperat, quod ea quæ expectabantur tardius confectis itineribus, maleque explicatis rei frumentariæ rationibus nondum adveniebant, necesseque esset ea absumere alimenta, quæ ad duriores casus non incipientis, sed producti longius belli reservassent: propterea Severis literis & Simon & cęteri curatores asperrimè castigabantur, iubebanturque omnem adhibere diligentiam, ne ante adventum auxiliorum, qui non diu è longinquis regionibus advenissent, tantæ spei spérata victoria non virtute hostium, sed desidia curatorum propter commeatus inopiā corrumperetur. Interea Cazzianer & Sclichius tantisper cōsidendum atq; expectandos commeatus censent, mittiturq; exploratum Paulus ipse Bachithius cum ala mille Vsaronum, & expeditis sclopettariorum Italicorum cō hortibus duabus, qui ad Zopiam arcem præcurrat, atque operam dēt, ut ex cāptivis hostium consilia cognoscantur. Bachithius ubi ad Zopiam ab hostibus conspectus est, Turcæ, quòd adesse universum exercitum existimabāt, nullam sibi moram attulerunt, quin avecto omni commeatu aut corrupto, incensaq; arce ad naves subiecti amnis confugerent. Ex his tamen Bachithius in fuga aliquot capit, quorum indicio Cazzianer reperit, quod anteà per suos speculatores compertum habuerat, unum esse Mahometis & Turcarum omnium consilium, ut ad Exechium positis castris consisterent, hostesque expectando de eius loci possessione dimicarent. Eo biduo Saxonum equitum ala supervenit, atque alia auxilia copiarum & commeatus non procul abesse nunciabantur. Disputatur in consilio an progredi, opperirive reliquum sociorum agmen, & commeatum qui advehebatur, expediret, postquam hostes ad Exechium uti didicerant, pugnandi copiam facturi dicerentur. Est mons qui Sclavoniam atque Possegam dividit, & in longum protenditur, à dextra eius montis radice per Possegam: à sinistra autem per Sclavoniam ad Exechium iter patet, Sclavoniam Dravus, Possegam Savus, atque item alij ignobiliores amnes alluunt. Ab hac parte iter saltuosum, & convehendis maioribus tormentis asperum atque difficile: sed pagorum atque villarum copia frequens, arcesque passim & castella plura continens: in altera porrò iuxta Dravi ripas iter campestre, & planum rarioribus ædificijs unica arx Zopia impedire poterat: sed ea tum ultrò ab hostibus cremata nihil difficultatis & moræ illac transituris allatura credebatur. Igitur in consilio decernitur omissa Possega per Sclavoniam omnino iter esse faciendum. Antecedit usque ad Zopiam Ladislaus Moreus Hungarus cum Vsaronibus trecentis, quibus cataphracti Saxonum cum duobus vexillis præsidio succedunt. Illinc octo dierum itinere ad Valpotium, quæ est arx permunita Petri Perenij ditionis perveniunt. Occurrebat progressuris flumen Crassus, qui vado transiri non poterat. Ibi nostri dum fluvius ponte iungitur atque consternitur ad traiectum septem dies immotis castris absumunt: perpetuis tamen horis itur in consilium, in quo variæ dicuntur sententiæ. Iuniores Exechium continuò properandum: alij Exechio omisso proximum quoddam castellum nomine Villach, ex hostico, aut aliam huic proximam quandam arcem obsidendam censebant, quum cæteri cautiores reliqua auxilia & commeatus, quæ parata & promissa à Scamburgo regulo adventare credebantur, expectanda dicerent, quòd nihil nisi consideratius ijs agendum esse videretur, qui gravissimi momenti expeditionem suscepissent. Cæ-

terùm fervidis atque audacibus ſententijs dictis, plerique ex adverſo omnem moram grave detrimentum ceſſantibus allaturam teſtabantur: fruſtrà ſiquidem ſingularum provinciarum auxilia, ſi ſenſim progredi, ceſſare, cunctariq; libuit, evocata fuiſſe: ſi cautius agendo Cazzianer perplexè cunctetur, neque in hoſtem alacriter infeſta ſigna vertat, proculdubiò milites & equites tanquã à ducibus vitato hoſtium congreſſu, reformidatoque prælio in patriam eſſe reverſuros. Satis quippe commeatus, ſatisque virium eſſe in caſtris, ut de victoria non dubitent, ſi duces conſilia atque animos inanibus atque ſuperfluis deliberationibus exoluant, nec hyemem expectent. Neque enim hoſtes Barbaros alias multitudini ſuæ confidere ſolitos, quum non magnas tum habeant copias Chriſtiani exercitus tot tormenta trahentis conſpectum eſſe laturos, & continuò Exechium deſperata defenſione deſerturos, neque ex fuga in perſequentes, & fulgentibus protectos armis ora converſuros: quandoquidem cataphracti noſtri equites inermem eorum turbam, ſi reſiſtere audeant perrumpendo proſtraturi videantur. Huic ſententiæ iuniores, qui nondum Turcarum arma fuerant experti, tanta alacritate atque ferocia favebant, ut vel biduã mora paratam atque expeditam interpellari victoriam exiſtimarent. Extemplò igitur procedẽdum eſſe ſtatuunt, & copias recenſent. Cenſa ſunt ad decem milia equitum utriuſq; armaturæ: quo equitatu ſi robora equorum ac hominũ ornatum, munimentaq; armorum ſolido ferro fulgentia certius æſtimentur, nihil apparatius atque validius ullo ſubitario bello coactum fuiſſe pleriq; iudicabunt. Sed peditatus, qui erat ex omni provincia lectiſsimus vehementer erat imminutus, utpote qui vix octo milibus integrorum militum conſtaret: nam magnus iam ægrorũ numerus in caſtris eſſe cœperat: reliqua pars quum multi etiam longo itinere fatigati, & paſsim hærentes dilapſi eſſent, vulgoque omnes propter lutulenta itinera paluſtri cœnoſaque illuvie deturpati, ex autumnalique pluvia madentes & algentes, affectiq; pariter inedia nequaquam ſatis apti aut firmi ad ſuſtinenda imminentium præliorum incommoda viderentur. Inter nobiliores autem duces morbo graviſsimè laborabat Iulius Hardechius. Hunc Valponio in oppido ſubſiſtere: reliquos omnes trium dierum cibaria parare & ſecum ferre iubent, ac ſperare paulò pòſt certam omnis generis commeatus copiam uſq; ad pretij vilitatem in caſtra obventuram. Præſcriptis autem legibus edictum ſub pœna capitis proponitur, ut nemo Turcarum hoſtem vivum capiat, vel ultrò ſe dedentem, niſi quum planè confecto prælio ſit debellatum: nemo item præda ſe oneret, quandoquidẽ eam omnem æqualiter inter milites ſe diviſuros duces promittunt. Hoc edicto à præconibus & tympaniſtis per omnes ordines promulgato, iter quod planius & rectius apparebat, ad Exechium ſuſcipiunt. Tertio die perveniunt in vallem quandam ad tertium ab Exechio lapidem, atq; ibi caſtrametantur. Poſtridie Turcarum agmen conſpicitur, & à noſtris acies inſtruitur. Verùm id nullo certamine cominus edito tormentis tantùm maioribus repellitur. Sequenti verò die effuſis ab oppido hoſtibus levia certamina conſeruntur, & multis utrinq; interfectis, æquo Marte diſceditur. Eo die Simon Zagabrienſis antiſtes cum ſuo equitatu, aliquantaq; annonæ copia ſupervenit, cuius advẽtu apud noſtros minuitur timor de inedia paulo antè conceptus: ſed interdicuntur à ducibus levia certamina, quòd plures ex noſtris vulnerarentur, & Turcæ ſuis uſi artibus facile ſuperiores evaderent, quum ſclopettarios Ianizeros, Aſaposq; ſagittarios turmis

ſuis

fuis admiscerent, & equitibus nostris sua agilitate freti multa vulnera inferrent, quòd nulla ratione nostris interdictum videri poterat, quum militum animi, qui pugnæ studio, & mutuis cum hoste congressibus accendi, & de victoria bene sperare soleant, eo demum ignobili ducum iudicio frangerentur, quasi hostium vires, pugnandique artes nostris nosci vetarent. Dicebant enim ab huiusmodi extraordinarijs prælijs Mugacianam cladem initium cœpisse, reservandosque ideo milites & equos in ipsum universæ pugnæ diem, ut recentissimis virorum & æquorum viribus pro victoria certaretur. Ab hoc decreto imperatur tormentorum magistris, ut in hostium agmina ubi ea prodire conspexerint, maiora statim tormenta dirigant, quibus peritè administrantibus fiebat, ut Turcæ à coniectis subsilientibusque tormentorum globis certa acciperent detrimenta, neq; miscere, uti cuperet, levia certamina possent. Hoc animadverso periculo Mahometes in proxima palude, quæ ab exundante stagnanteq; Dravo amne erat enata, Nazadas multas sclopettarijs completas instituit, quæ totius paludis margines obsiderent, & nostros aquatione prohiberent: castra etiam nostra, quæ erant in conspectu conicctis in ea minorum falconum globulis infestarent. In singulis namq; Nazadarum proris constituta erant in canterijs, & aptè collibrata minoris generis tormenta, quæ à nostris moschetta de nomine minimi accipitris vocantur. Ei valli in qua nostri locarant castra, imminebat collis non planè arduus. In eo erat pagus, in quo Turcæ constiterant, levi prælio nostros excepturi. Ad eos deijciendos postero die ab omnibus ad arma conclamatur, instruiturq; acies, & ne hostes suis tumultuarijs prælijs lacessere aut perturbare nostrorum agmina queant, in progredientes dirigi atq; displodi tormenta iubentur, alacriq; nostrorũ successu Turcæ locum deserere coguntur. Sed illi loco depulsi ad demorandos nostros pagum continuò succendunt. Neq; tamen nostri à proposito itinere discedunt. Interim pagum totum flamma pervadit, atq; inde hostes ad unum incolumes se ad suos recipiunt. Tum verò à ducibus superato colle Exechium in planicie ad Dravi ripam positum cõspicitur. Id circiter duo milia passuum à colle aberat. Ibi Cazzianer loco aquationi, pabulationi & lignationi idoneo castrametatur, imperatque tormentum maius ante castrorum portam provehi, facturus periculum, an inde emissa pila oppidum Exechium attingi posset: sed id longius quàm oculis appareret abesse compertum est, quum pila altius etiam coniecta paulò supra medium eius vallis spacium pervenisset. Hoc facto periculo & certius æstimata loci distantia nostri duces facilè deprehendunt, si ab ea oppidi parte castra admoveantur, oppugnandi & quatiendi causa exercitum necessariò periniquum in locum esse deducendum: nam à colle illo, quem tenebãt, & duobus circiter passuum milibus ab Exechio distare diximus, contra oppidum aperitur campus declivis, qui spaciosam vallem efficit, quàm planè totam detegit castellum editum ex cœnobio Christiano, temploque, ut suprà diximus, à Mahomete ædificatum. Id, ut credi par erat, diligenter ab hoste permunitum, ita descensuris nostris & castrametantibus imminebat, ut nemo nisi insanus castra hostium tormentis exponẽda iudicaret. Itaq; illud desumũt consilium conspicati, scilicet ultra Exechium satis editam planiciem ipsa valle superiorem: atq; ideo oppidi mœnia æquantem. In eam castra transferre, tormentisq; murum adoriri constituunt, sed in eum locum ex tuto se mutare castra non posse provident: quoniam circumeundus erat rursus collis, & sal-

tus trium millium passuum, qui à dextro latere iter prębebat, ut in eam demum planiciem, quę oppido imminet descēderetur: quod iter diversum & laboriosum erat, ob id pręcipuè quòd via regia, quæ ad Valponiū ducebat, ineptè deserebatur. Neq; enim exercitus noster tantus erat, ut totum oppidū Exechium, in quo supra sexdecim milia hominū esse ferebantur, perpetua obsidione in corona cingere posset, neque tanti erant in obsidentium castris commeatus, ut absque continua subvectione inedia laborandum non esset, quando hostium equites cuncta perpetuis excursionibus itinera obsessuros, atque omnem commeandi facultatem erepturos apparéret. Dum varijs certaretur sententijs, & modò huc, modò illuc inclinaret Cazzianer, exorta est à gravissimis viris importuna sententia, qui hisdem in castris, atque eodem colle persistendum esse censebant, illicque nostros commeatus, qui non procul à Valponio esse dicebantur, expectandos, & ad præsidium curruum, quibus annona convehebatur, tria milia equitum mittenda, neque ullo pacto exercitum in difficultate eius asperrimi saltus, qui intercedebat, & maximè crebris arbustis esset impeditus perducendum videri. Nonnulli verò alij levissimis sententijs annonam apud hostes esse tenuissimam, proindeque eos oppido inclusos, inopiam & famē non diu laturos: nullā quippè alijs expectandorum commeatuum certā esse spem: sic aut oppidum deserendum, & fuga saluti consulendum, aut denique iniquo loco pugnandum esse Turcæ milites existiment. Hæc à transfugis Christianis se cognovisse dictitabant, affirmabantque Mahometem peculiari sua supellectile preciosa navigijs imposita fugā moliri, nec ultra tertium diem obsidionis incommoda toleraturum. Proinde sibi videri saltum illum facilè posse superari, ipsis ad oppugnandum alacriter pervadentibus. Bellum verò trahere perniciosum: postquam tanta esset in castris biscocti panis copia, ut ea tantū præter alia obsonia universus exercitus moderatè partiendo in septimū usq; diem ali posit. Idcirco non esse committendum desidiosè, vel timidè, ut tam infestus hostis, tamq; oppulēta præda è manibus emitteretur. Quo spatio Scambergum regulum cum novo commeatu, novisque copijs adventurum facilè sperarent. Interim non esse cessandum: propterea quòd tantum temporis, inclinante in hyemem autumno, & imminentibus Idibus Octobribus sit absumptum, ut nisi quid egregium properè tentandum sit, brevi exclusis tempore rebus utique infectis cum ignominia sit decedendum. Apparebat etiam quassato uno propugnaculo, quod erat in adverso oppidi angulo tumultuariè extructū, nulla ratione hostes ab ea parte nostris posse resistere: illac etiam rectum iter hosti ex Belgrado ad necessarias rerum subvectiones liberè commeandi penitùs eripi, quo itinere intercluso proculdubiò futurum, ut Rasciani & Coloni omnes nostris necessaria omnia subvehant, concursuramq; omnino magnam eorū multitudinem immaniū Turcarum tyrannidē pertæsam, cuius opera & oppidum expugnari, & Christiani Exechiani, qui non pauciores Turcis in suburbanis tectis remanserant, ad defectionem adduci posse. Hęc ut efficacius confirmarent, asserebant cuncta propè, quæ essent apud hostes tormenta numero fere ducenta versus vallem ita à Barbaris fuisse disposita, ut nisi magno cum labore dimoveri traducique non possent. Non enim curribus & rotis more nostro erant imposita, sed trabibus, magnisq; stipitibus inclusa, utpote quæ armillis ferreis, aut funibus materiæ colligata essent, & solo circumcirca adactis cuneis confirmata. Qua ratione inutili Turcæ nullam

tradu-

traducendis, & uti oporteret, convertendis tormentis facultatem habituri credebantur. Hæc igitur ſententia vicit tanquam nobilior, & apud viros fortes omnino decentior. Itaque poſtero die noſtri longiore circuitu ſaltum ſuperant, & inſtructis agminibus ad eminentiorem, quem diximus, campum contendunt. Tum verò Mahometes ex coniectura loci animadverſo noſtrorum conſilio, & cognita profectione ſtatim per compendia viarum nota ipſis in ſaltum mille expeditos equites, & Ianizerorum ſclopettariorum delectam manum præmittit, qui ultimum noſtrorum agmen carpant. Id ex Italico & Bohemico pedite conſtabat. Bohemus in fugam vertitur: Italus ſtrenuè reſiſtit, cui ægrè ſuſtinenti ſubſidio mox advolant gravioris armaturę Carinthij equites. Hoſtis terga dat, parvoque accepto incommodo noſtri ſaltum evadunt. Caſtris poſitis, quæ ad oppugnationem erant idonea, diligenter inſtruuntur, & ſummo diluculo inſtructis aciebus proceditur, & poſt decoram armorum oſtentationem hoſti pugnandi fit copia. Sed ille oppido ſe continet, noſtroſq; tormentis eminus ex propugnaculo petit, ex adverſo noſtri maiora duo tormenta in proximum tumulum educunt & emittunt, quorum pilę & aggerem & mœnia magno terrore hoſtium penetraſſe conſpiciuntur. Interim noſtri integrum ferè eum diem hoſtium tormentis expoſiti in acie conſiſtentes, & ad pugnę ſpem deſcenſiones hoſtium fruſtra expectantes, aliquo ſed non magno vel à frequentibus hoſtium pilis accepto incõmodo ſeſe receperunt. Mahometes ſiquidem gravi conſilio ſuos pugnam flagitantes cõtinebat, de noſtrorum inedia certior factus, & ut ferebant transfugæ, ſeveriore epiſtola a Solymano imperatore admonitus, ne ullo pacto vivus locum dereſeret, atque cuncta ibi obſidionis hoſtiliſque impetus mala, niſi teterrima atque ignominioſiſsima nece perire mallet, fortiter ſuſtinenda decerneret. Per hunc modum quum noſtri gerendæ rei avidi nuſquam congrediente hoſte diſtinerentur, abſumptoque omni commeatu totus exercitus inedia premeretur, nec in conſilijs quotidianis duces ullum ſalubri conſilio locum reperirent, & certiſsimus futuræ cladis timor mentes omnium occuparet, Balthaſar Pamphilus ex ordine Hungarorum procerũ dux ſpectatus in conſilio his verbis loquuutus eſt: Præpoſterè duces, inquit, agimus; dum enim quo pacto hoſtes ſuperari poſsint prolixè conſulimus, exercitus noſtri vires præ inedia uſque adeo debilitantur, ut milites iam planè non obſcura fame tabeſcentes, neque inceſſu regant corpora, neque languentibus lacertis arma ſuſtineant, & in univerſum fortiſsimus quiſque animum deſpondeat; & deſperata pugnæ occaſione miſerè atq; deformiter cadendum eſſe conſpiciat. Itaq; nobis maturrimè ante omnia fami, quæ nos vehementer urget, occurrendum arbitror, ſic ut hinc caſtra movenda cenſeam, & ad Hermandum caſtellum illicò deflectendum, ut eius expugnati caſtelli commeatu, qui non erit exiguus, univerſus recreetur exercitus, depulſoque famis periculò, ad reliqua, uti uſus docebit, belli conſilia redeamus. Aberat id caſtellum ab Exechio decem milibus paſſuum, in quod pleriq; Turcarum uxores ſuas et liberos, atque item precioſiores ſarcinas contulerant, quibus tuendis rebus viginti circiter Turcarum præſidium fuerat impoſitum. Erat Caſtello coniunctus pagus intercedente non magna foſſa: murus autem quadrati ambitus ex vetere ſtructura erat ſine extantibus propugnaculis, ſic ut Balthaſar affirmaret nullo propè negotio expugnari poſſe. Laudatur ab omnibus conſilium, ipſeque author Pamphilus præmittitur ad exploran-

dos castellanorum animos, occupandumque pagum, arridet cœpto Fortuna, sed in dedito pago tritici multò minus opinione sua reperit: vini tamen inveniuntur aliquot vegetes, cuius copia languentib. militibus opportunißima fore credebatur. Itaque ad eam famam signa convelluntur, & ad Hermandum castra moventur: secunda noctis vigilia ita turbatè confuseque disceditur, ut agmina vix agnitis vexillis malè cohærentia fugæ potius quàm profectionis speciem præberent. Nihil tamen Turcæ se commovent, insidias veriti, & quòd solutæ obsidionis commodo sublevati, nihil temerè noctuque præsertim conandum existimarent. Vbi perventum est, duces caverunt, ne pagus primorum incursu diriperetur, ad iniuriam subsequentium agminum, quibus æqua portione totus is commeatus erat dividendus. Tum verò castellum ex pago provectis tormentis oppugnari cœptum, protractoque certamine usque ad meridiem, quòd lateritius murus quassationi difficilior quàm existimassent, reperiretur, & Turcæ quanquam paucißimi fortißimè propugnarent, debilitati tamen vulneribus deditionem fecerunt, quum in eo certamine quinquaginta ferè ex nostris milites cecidissent. Aperto castello bina tantùm farinæ tritici, & totidem milij vasa reperta sunt. Tum verò videre licuit duces occulto quodam pavore consternatos & tristes, quòd pro amplißima præda, & multo in plures dies suffecturo commeatu aliquot tantùm mulierculas & pueros reperijssent, & vix in toto pago castelloque tantùm commeatus nacti essent, quantum in biduum cunctis sufficere posse videretur. Dißimulatur tamen id incommodum à ducibus, & stolidæ suæ credulitatis vitium mussantes incusant: pollicentur tamen exercitui amplißimam commeatus copiam instaurato ponte subiecti fluminis. Siquidem Bodrogus amnis ab adversa parte oppidi decurrit, ita profundus atque cœnosus ut vadari nequeat: propterea quod Turcæ muniendi sui causa, revulsis aliquot sublicis & demptis asseribus pontem sustulerãt. Igitur advocantur fabri, adnitentibusque omnibus continenti trium dierum labore pons reficitur. Sed ea contabulatio nequaquam tantæ erat firmitatis, ut maxima torm~eta, quæ erant ponderis ingentis sustinere posse crederetur. Castris interim fossa munitis, qua hostium repentini insultus sustineri, & currus qui valli loco castris erant circundati commodè transvehi possent. Quarto die currus totius exercitus transvehuntur cum minoribus tormentis, secundũ hæc è maioribus sex transmissa sunt: sed sub septimo quod erat longè maximum, pons tanto sub pondere fatiscens est interruptus: quamobrem coacti sunt duces illud, ne tanto spolio potiretur hostis, ex calefacto metallo, malleis diffringere. Septimo autem die cunctis rebus commodè traductis, pons iterũ ne insequenti hosti pateret, disiecta tignorum materia, succisisque sublicis est intercisus. Superato Bodrogo, atque eius ponte corrupto persequendi nostros facultas Turcis eripitur, nisi paludem illam multorum milium passuum itinere circuire, quàm periculosi amnis vadum tentare malint. Hic rursus in consilio disputatur, an maiora tormenta ad expeditius iter confringenda sint, ne his potiatur hostis. Eius sententiæ secundus author existit Cazzianer, profiteturque se peculiari suo sumptu si cupri fragmenta inter curruum sarcinas distributa convehantur, brevi refecturum: scalas autem & reliqua bellici apparatus instrumenta, ne hosti cedant igne absumenda censet, & quanto expeditius iter haberi poßit, versus Valpouium celeriter capiundum, ubi copiæ ab aliquot dierum inedia iam semienectæ varijs esculentarum rerum copijs recreari

queant:

queant: ac alij per Possegam redeundum dicebant, & oppidum Iuvancha ex itinere protinus expugnandum, quum in eo magna frumenti & vini copia à Barbaris & incolis servari diceretur. Pari quoque celeritatis impetu aliud in proximo castellum nomine Gara omni genere commeatus plenissimum expugnari posse videbatur, priusquam Turcæ circundata palude longum id iter emensi ad insequendum supervenirent: neque tormenta usque adeo præcipiti pudendoque consilio quæ essent nobilissimum totius provinciæ præsidium atque ornamentum distringenda, sed potius ut in præsens eorum usus hosti eripiatur, si id extremi casus necessitas ferret, stilis ferreis per spiramenta adactis esse configenda. Postremò nihil esse turpius, quàm ut rebus infectis de receptu cogitarent. Trahitur in hanc sententiam ipse Cazzianer, indictaq; profectione, quòd ex cõtinuis imbribus iter difficilius reddebatur, ipsa quoq; tarditate tormentorum impeditis in locis sæpius hæretur atq; subsistitur. Ita progressu longa passim mora præpedito, magna cum difficultate tria milia passuum conficiuntur: eoq; modo vesperi nostri pariter atq; hostes singulari diligentia longissimum emensi iter, uno tempore ad Iuvancham perveniunt. Sub hoc castello tenue erat oppidulum, in quo nullus Turca remanserat. Oppidani nostris statim portas aperiunt: neq; milites ingressi à præda contineri queunt, vinum cuius non modica erat copia dum certatim potant, vegetibus effundunt. Illinc tamen à ducibus graviter increpitantibus depelluntur. Eadem nocte hostes oppidum succendunt, & tam ædificia quàm ea omnia quę nostri non diripuerant, corrumpunt: cõclamatur ad arma, quòd hostes undiq; nostris imminerent, in albescenteque cœlo diversis in locis acri certamine dimicatur: sed longè vehementissime ubi Bohemorum turmæ locum tenebant. Ibi dum nostros Turcæ equites acrius urgent, Petrus Raschinius Bohemorũ legatus, quẽ Mareschalcum vocant, indignatus usq; adeo insolenter incumbentes hostes, confecto ex fortissimis globo, eos facto impetu ita summovit, ut pulsi multis acceptis vulneribus late dissiparentur. Sed Barbari more suo in pugnam celeriter revertentes, & recentibus suorũ subsidijs adiuti, victrices nostrorũ turmas circunsistunt, & laxatas per partes concidunt. Acciditq; ut Raschinius ipse fortissimè dimicans, vel totis undiq; protectus armis unà cum suis cæderetur. Tum verò nostri duces de profectione statuentes, quaternos curruum ordines instituunt, qui incedentium agminũ utraq; latera protegant. Principia minus validis militibus dantur, firmo tamen præsidio in fronte constituto: agmen claudebant maximè strenuæ atq; integræ cohortes & turmæ. Per hunc modũ vallato utrinq; agmine procedentibus nostris, sicuti frequentes occurrebant tumuli plerunq; nemorosi, qui iter præpediebant: ita hostes à circumveniendis infestandisq; nostris opportunè prohibebant. Hac re animadversa Mahometes expeditos Ianizeros & Martellosios, qui viarum & nemorum compendia nossent, præmittebat, attributisque eis parvis falconibus qui rotis agebantur, angustias præoccupare, & in his nostros lacessere iubebat, & quum in aperta loca egrederentur, ad alias ulteriores angustias insidendas refugere: alas verò equitum quæ apertis in locis perpetuo iter habentibus instarent, atq; agmina distinerent. Qua Barbarorum astuta uelocitate nostri sæpe victi lacessitique multa passim vulnera atque incommoda referrent, eoque iniquius, quòd nulla Barbarorum manus paulò firmior usquam consistere, neq; nostrorum impressionem expectare auderet: sed uti erat a duce præceptum, à congressu re-

fugere, & carptim sagittis & glandibus, falconumque globulis, uti locus posceret, rem gerere cōsuesset, quum tamen ad fauces paulò patentioris campi esset perventum, & nostri Vsarones audacter prælium miscerent, augerenturq; agmina Turcarum, & edendæ nobilioris pugnæ occasio oblata videretur, ipse ante alios Paulus Bachitius adhortator & bellator insignis falconis globulo ictus atque interfectus est, quum & plerique alij viri fortes ex suis Hungaris tardius explicato certamine cecidissent. Eo interfecto qui inter nostros duces militaris ingenij solertia, atque ingentis animi fortitudine plurimùm eminebat, magnus timor totis castris incussus est, quum nemo esset, qui eo ductante dimicanteq; adversus Turcas de victoria dubitaret, quando & tum, & aliàs sine eo unquam prosperè dimicatum fuisse meminissent. Eo tamen prælio quū Hungari urgere Turcas, & sui ducis mortem ulcisci contenderent, tantà vi hostes repulsi sunt, ut multis suorum amissis, falconum currus deserere cogerentur: sed ea fuit apud pedites nostros animorum & corporum imbecillitas, ut præcurrere, & currus destitutos occupare, reducere've nequierint, & ex adverso hostium pedites pedum velocitate mirabiles, ipsique præsertim Ianizeri è sylvis equites nostros glandibus impeterent, à persequendisque suis opportunè deterrerent, & recepta rursus tormenta incolumes aveherent, ex institutoq; suo nostrorum agmen præcurrere atque lacessere perseverarent. His incommodis, omnisque generis commeatuum inopia afflicti nostri milites, quum neque ullo adversus famem subsidio nutantia corpora, neque ulla auxiliorum spe animos sustinerēt, extremæ calamitatis casum omnes horrebant, eoq; trepidantius, quòd Mahometem nova validaque recentium copiarum auxilia è Belgrado, Samandria, atque Nicopoli expectare, vel incertis rumoribus audivissent, simulque prospicerent ex Vsaronibus plures præsumpta fuga saluti suæ consulere, neque ulla aut consolandi aut minuendi timoris ducibus attonitis inesset authoritas, qua aliàs lætis atque magnificis alloquutionibus consternatæ metu copiæ confirmari consuessent. Quum verò in campum satis patentem oppido Garæ subiectum esset perventum, multorum confirmatione nunciabatur, hostes proximas & cōtinentes sylvas, per quas nostris eundum erat, decisis passim & transversis obiectis arboribus præsepsisse, ne per eas vel tormenta vel currus traduci, & equites nisi dissolutis turmis induci possent. Ea res evulgata in castris ultimæ desperationis mœrorem attulit, eoque etiam graviorem: quoniam Ladislaus Moreus, atque alij locorum periti dicerent, duas tantùm evadendi vias superesse: alterā qua per sylvas itinere decē milium passuum ad Valponium ibatur, eamq; quòd intersecta sit, novo Barbarorum opere dimissis impedimentorū curribus, relictisq; maioribus tormentis esse penetrandam: alteram porrò versus castellū, quod Zenthuerzebeth vocāt, quod ipsius Ladislai Morei erat ditionis, & aliquot milibus passuū à Gara distabat. Quæ via si caperetur, hostes proculdubiò propter locorum angustias à nostris persequendis necessariò cessaturos. Verùm in consilio præfertur via, quæ ducit ad Valponium, quòd illic commeatuum esset satis, & pecunia à rege Ferdinando in stipendium missa, quæ sufficeret in totam hyemem Valponiana in arce servaretur. Itaque dimissis illis tormentis, quæ convehi non poterant, succensoque pulvere tormentario, atque corruptis reliquis exercitus instrumentis & sarcinis, quæ equis imponi nequibant, properandum esse: obiectos siquidem arborum truncos facilè disijci, & parvo vel ipsorum tantùm au-

rigarum

rigarum labore repurgari iter posse prædicabant, & quemlibet ex ductoribus atq; præfectis curare debere, ut ipsorum equites et pedites expeditissimi sint, et dato signo statim proficiscantur. Profectionis vero signum futurum esse instrumentum quoddam musicum, quo fistulator è sacris turribus in Germania, Viennæque præsertim adpropinquantem auroram prænunciare solet. Id tibiæ genus Germani Schalmeyen appellant. Signi dandi cura inchoandæque profectionis ipsi Cazzianeri data est. Huic ultimæ deliberationis decreto nonnulli qui adversarentur reperti sunt; & dicere auderent, hostium multitudinem multo minorem esse nostro equitatu, atque eadem ferè qua nostri urgerentur, cibariorum inopia premi. Præterea Barbaros cum gravioris armaturæ equitibus nostris iusto prælio cōgredi nunquam ausos, sed latronum more ex insidijs tantum nostros adoriri, & quum ex viarum angustijs nostræ copiæ explicantur, illico refugere. Cæterum non esse adeo immunitum castellum & oppidum Gara, ubi hostes castra metati sint, ut expugnari nequeat. Proinde viris fortibus, necessitateque multarum rerum astrictis, experiunda omnia, & tandem audendum esse aliquid: nam fugam non solum turpissimam ipsis ducibus, qui salutis periculo famæ decus anteponunt, sed cunctis qui nihil præter vitam respiciant perniciosissimam omnino futuram. Quod si profectio noctu fiat, futurum esse ut palantes, vagique per diversos tramites nemoribus inerrent, neque in tenebris posse dinosci ab ignavia virtutem. Vsarones quippe ante alios nullo pudore diffugituros: Turcas autem castris nostris adeo propinquos esse, ut nulla ratione eos discessus noster celari queat, præsertim si pulvis tormentarius succendatur, & tormenta maiora inclusi ignis violentia diffringãtur, propter necessarium bomborum & malleorum strepitum. Quibus de causis confligendum omnino esse iudicabant, nec credendum falsis rumoribus, qui de novo hostium exercitu spargerentur. Magnum profecto Deum ipsosque divos cœlites pro religione, & Christiani nominis gloria decertare paratis proculdubio certissimam opem allaturos. Tum vero cœpta est consultatio de ægris, qui curribus vehebantur, aut inter impedimenta collocati, à novissimo militum integrorum agmine cogebantur. Apparebat enim tantam ægrorum & sauciorum multitudinem intellecto profectionis decreto, planctu & questibus, uti miseris & desertis necesse erat accidere, tota castra completuram, quorum lamentationes & eiulatus aucturi pro certo illi credebantur, qui vel fratres vel consanguineos contubernalesque suos & amicos usque adeo miserè & fœdè derelictos nunquam postea visuri essent, cuius universæ perturbationis tumultum & voces necesse foret pervenire ad aures Barbarorum, qui non longius abessent quàm intra minoris tormenti iactum. Propterea unumquemque corpore atque animo debere adniti, ut tantulum id iter quod pertinebat ad Valponium fortiter atque alacriter conficerent, quando bona etiam spe occursuri essent multis curribus recenti pane, varijsque cibarijs abunde onustis, qui à Valponio in castra submittebantur, sicuti à certis nuncijs esset auditum. Eo commeatu siquidem recreatis viribus, suscepti que subinde amico oppido, esculentorum omnium copia plenissimo, reliquos omnes præsentis difficultatis atque periculi casus ex tuto superaturi essent. Vt vero sauciorum & ægrorum salutis ratio haberetur, affirmabant eos iugalibus curruum & quadrigarum equis posse imponi, eorumque infirmissimos insidentium equorum clunibus arcto complexu posse sustineri. Postre-

mò magnificis verbis eleuando hostium vires, vanissimeq; et iactenter attollēdo suos, id quod tum iter salubri consilio caperetur, non turpis fugæ quidem, sed honestæ profectionis debere existimari, quando ipsi non equitatus modò genere & numero hostibus superiores essent, sed peditatu etiam ipso vel grauiter morbis attenuato pares & firmiores, si non iniquissimo loco sit dimicandum. Hęc quum pugnantibus sententijs in consilio iactarentur, res eò deducta est, vt quisque ducum perturbato iudicio alienas à communi salute cogitationes susciperet, nullaque dedecoris cura habita, in vnam tantùm vel ambiguam spem salutis fugam meditaretur. Ex aduerso Mahometes certissimis vsus exploratoribus, & de omnibus nostrorum incommodis per singula propè horarum momenta certior factus, suamque inde victoriam præsagiens, intentis excubijs, & insessis longè lateque per alternantes equitum turmas itineribus, vigilantissimè nostrorum motus obseruabat eo consilio, vt quum nostri castra mouerent, atque agmina proficiscerentur, ex pristina sua consuetudine disiunctos, & vti accidere necesse erat, impeditis in locis sæpè dissipatos, apud opportunas locorum angustias inuaderet. Ita enim equitatum peditatumque suum omnem circa notos nemorum saltus disposuerat, vt magna quadam lunati flexus indagine circundatos inclusisse videretur. Erat iam propè exactum secundæ vigiliæ tempus, insomnesq; omnes solicitis mentibus ita exeundi signum expectabant, vt minimum quodq; moræ spatium apprimè ingratum & incommodum singulis videretur, & clari nonnulli duces vecordi instinctu moras abrumperent, & iniussu discedere atque anteire cæteros properarent. Huius flagitiosi discessus initium ortum esse aiunt ab Vsaronibus Hungaris, qui tramitū & nemorum notitia freti, Valponium versus cursum intenderunt. Hos Ladislaus Moreus inhonesto exemplo imitatus ad Zenthuerzebeth castellū suum contendit. Hos quòq; Stiriaci omnes obliti pudoris Ioanne Hūgenoto præfecto duce, qui tuendo cogendoq; nouissimo agmini fuerat destinatus, tumultuosè properātibus turmis sequuti sunt. Idem fugæ consiliū sibi quoque præsumpserat Antistes Zagabriensis, cuius ingens laterna per syluas errabunda noscebatur, minore tamen aliquanto infamia quàm cæteri, quū vir sacratus nunquā arma induere, aut in pugnam prodire sui muneris esse putaret. Interim Cazzianeri trepidè nunciatur Vsarones effugisse: idem fecisse Ladislaum & Hungenotum cum Stiriacis turmis reliquos nihil expectato, vt instituerant, tibiæ cantu instruere se in eandem fugam. Tum verò planè vecors & attonitus imperator equū conscendit, oblitusq; signi dandi, ꝙ cęteros, vti postea dicebat, iam præcessisse crederet, sese inermis in eandem eiecit fugam, deserto vtiq; prætorio, quod erat argentea supellectile, cæterisq; ornamentis opulentum. In eo dilabentiū tumulto Lodronius excitatur, et quum ministri imperatorē effugisse dicerent, intrepidè respondet, proculdubio fieri non posse, vt ab illo tam turpiter, & tam perfidiosè desereretur, atq; ita sicuti erat multarum noctium peruigilio & diurnis laboribus grauiter fatigatus, in tabernaculum rediens quieti se reddidit. Nec multo pòst perlato castrorum strepitu ad aures Mahometis Barbari omnes consurgunt, & sese ad inuadendos hostes comparant. Sed Mahometes quòd hostes tentarent certius cognoscendum, atq; ideo expectandā lucem censet, suosq; instructos subsistere, et prodeundi signum, quod equestris tympani leui pulsu per ordines dari solet, silentio expectari imperat. Dux enim vetus planeq; senex multis aduersus nostros exercitatus prælijs de

simulata fuga subdubitans, in pugnam nisi loco suis æquissimo incautè pertrahi nolebat, utpote qui anteà non iusta quidem acie confligendo, sed carpendo per partes suo more bellum conficere statuisset. Inalbescente cœlo rursus excitatur Lodronius: imminentium Barbarorum quendam audit fremitum, & se à multò maxima copiarum equestrium parte desertum videt, frustrà se proditum queritur: nihil tamen animo se demittit, & pedites alloquitur, hortaturque ut pristinæ suæ virtutis memores esse velint, & quòd tum iniqua rerum sors discrimen afferret, una animi fortitudine superandum existiment: viris quidem fortibus de honesta morte, non de turpissima fuga, quæ etiam futura esset incerta, esse cogitandum, sibi omnino cõstitutum esse, qui sæpius eos multis bellis feliciter ductarit, repulsis hostibus in pacata loca reducere, aut unà secum egregiè pugnando non indecoro vitæ exitu mortem oppetere. His fermè verbis ad Lodronium milites cõfirmantem Carinthij equites, atq; item Saxones, Austriaci, Bohemiq;, qui probè parentes imperijs profectionis signũ a duce indictum sibi dari frustra expectabant, nec ignominiosæ fugæ comites esse voluerant, concurrerunt tanquam ad virum longè fortissimum, obsecrantes, ut pro desertore duce imperij munus susciperet & impleret: ipsos enim quę iuberentur facere minimè recusaturos, & quàm diu vires atque arma superessent pro religione, proque optimo rege pertinacissimè cum Barbaro hoste pugnaturos. Non suscepit delatũ munus Lodronius à generoso quodam pudore se indignum professus: id tamen pro sua pietate magnitudineque animi tanti exercitus indignam sortem miseratus, quamdiu à fortuna licuit cum præfatione susceptum exercuit. Ferunt eum quum concionaretur ad milites, atque omnem fugæ spem detestaretur, & vehementer improbaret, repertum fuisse Germanici nominis veteranum militem, qui comiter nec insulsè dicere auderet: neque verò Lodroni, dux optime, usque adeo turpis fuga apud te videri potest, quum eam nobili equo vectus circunspectare existimari possis. Intellexit Lodronius veterani militis argutiam, ingentique animo descendens in pedes, stricto gladio equi suffragines detruncavit, præclarè exclamans, hodie commilitones me ducem pariter & militem pedibus pari sorte vobiscum pugnantem habebitis. Vos date operam ne opinionem meam fefellisse videamini, ut victores evadatis, aut non inulti decoro mecum vitæ exitu militiam finiatis. Reliquos porrò equos peculiares suos pari humanitate notis sibi militibus, qui languerent ex vulneribus aut morbis dono dedit, & in his Picenardo Cremonensi cohortis præfecto, quum tum fortè rigida febre quateretur, & se fuso cursu è manibus hostium eriperet. Vix primæ turmæ, primæque legionum cohortes sublatis vexillis castrorum septis exierant, quum Barbari undique ingruentes sese truci ululatu edito ab omnibus partibus circunfuderunt, & multa simul prælia ex itinere ab equitatu conferri cœpta sunt, eo eventu, ut nostri modò egregiè sustinentes, & modò renovantes impetum, Barbaros insolenter urgentes latè propellerent. In his diversis prælijs Antius Maecer Fuchstatus Saxonicæ stirpis Carinthiorum dux ardentissimè pugnans, quum ab insignium ornamentis Imperator à Turcis esse putaretur, est obtruncatus, parique sorte amplius viginti quatuor illustris nominis equites capto ab hoste eorum signifero trucidati sunt. In his fuère tres reguli Andreas Reschius, Christophorus Hernaus, & Georgius Himelbergus. Alio autem in loco cruentissimum editum est certamen cum Saxonibus, Misnijs, Thuringis atque

Franconibus, qui Saxonum equitum vexilla sequebantur. Horum enim vel eximia virtute depugnantium supra triginta sex splendidiores, aut præfecti aut signiferi, aut alarum legati occubuerunt, Chuenrico Saxonum primario duce capto, qui postea in vinculis apud Barbaros interijt. Inter eos qui interfecti sunt nobilissimi fuere Sebastianus Methescus, & Iacobus Scullemburgus. Eadem quoque irritæ virtutis sorte Austriani elabente Nicolao Turriano eorum præfecto, aliquandiu resistentes, ad extremum deleti sunt, quum ex his virtute atque natalibus clari cecidissent Fettaius, & Hofschirchius reguli, & secundum eos Hohenfelder & Aansburger, atque item duo è Naidega fami lia clarissimi proceres, & cum his Lambergerus, & Velezerus viri honestissimi cecidissent. E superiore etiam Austria Rhetiæ finitima desiderati sunt Gulielmus Folgehenstorfus, Leonardus Lambergus, Bernardus Scharsembergus, & Gaspar Bergcheim, & Schellembergus, qui domi & foris cum dignitate conspicui fuerant. Verum longè maxima cædes edita est in Bohemos equites in quos è transuerso à Ianizeris continenti glandium procella perturbatos veteranæ Turcarum turmæ acriter inuectæ grauibus & incuriis gladijs frustatim cædendo arma, & clauis ferreis pertundendo cassides passim sternebant, quum nemo circumuentis opem ferret, & dux ipse gentis Albertus Slithius è media cæde, maturius quàm oporteret se recepisset. Peditum verò phalangem è quodam superiore nemorosæ paludis margine à Ianizeris Asapisq;, qui nusquam congressi sclopettis tantum atq; sagittis eminus rem gerebant, magno affectam detrimento & planè fluctuantem Amurathes cum Bosnensibus alis è diuersa parte inductis turmarum cuneis ita perfregit, vt disiecta conturbatis vexillis & implicatis hastis tota solueretur, atq; intercurrente ferociter hoste gladijs atq; securulis concideretur. Lodronius ipse equitum incursu atq; impetu raptus in palustrem locum adactus est. Ibi quum grauiter saucius, & lubrico præpeditus cœno supremæ virtutis conatum edidisset, adhortantibus eum Barbaris vt se dedere quàm interfici mallet, cum tribus cohortibus quæ ei superfuerunt ita in deditionem est receptus, vt cum reliquis suis omnibus, tanquam eximiæ virtutis hominibus proiectis ad terram armis seruaretur. Iam enim vel immites Barbaros multoq; nostrorum cruore consperfos cædis satietas cœperat, vsq; adeo vt plerisq; languescerent manus, & ad prædam auidissimè verterentur consectantes eos qui dispersim hostiles manus vacillante & trepido passu effugere crediderant, eo quidem successu vt magnus numerus pro mancipijs caperetur, pauci pedites euaderent, & reliqui penè omnes qui non ante prælium vt diximus effugerant, toto campo cæsi spectarentur. Hoc enim pudendum Exechianæ stragis incommodum superiorum temporum funestissimas Christiano nomini illatas clades superasse ferebatur: nam flos equitum & peditum inauspicati ducis temeritate & culpa, potius quàm hostium virtute deletus interijt, sicut omnes ferè prouincias assiduo luctu funestarit. Nunquam enim antea acciderat, sicuti videre fuit, è Sigismundi Cæsaris, Ladislaique regis aduersis prælijs, vt Barbarus & victor & incruentus euaderet, ita vt nostros qui ad Exechium ferè inulti ceciderint, & detrimentum acceptum graui etiam ignominia cumulasse videri possint. Mahometes nullo prope suorum sanguine tanta potitus victoria, & direptis castris nostris, in pratulo quodam cadaueribus repurgato consedit, epulatusque hylariter, nobiles captiuos et splendida spolia, vexillaque in primis ad se deferri iussit, laudatisq;

palàm his omnibus præfectis, qui egregiam eo die navassent operam, signatæ pecuniæ plures culeos à quæstoribus sibi afferri iussit, à quibus depromptos de manu aureos & argenteos nummos pro meritis donativi nomine militibus dabat, productosque captivos ad unum omnes, qui non essent gregarij diligenter inspexit, singulorumque nomina & dignitates in commentarios per scribas præsens redigi iubebat. His verò qui detruncata capita, aut decisas nostrorum vultibus nares, & anulatas dextras afferrent, statim pecuniæ præmia tribui iubebat. Lodronius quum gravi ex vulnere iactationem ferre, nec vivus cum reliquis captivis Byzantium perduci posse videretur, à custodibus est interfectus, caputque eius postea transmissum. Nam sicuti nonnulli viri nobiles, & in his Laurentius Streytpergus & Dietmarus Losenstainus retulerunt, qui redempti reducesque ad uxores & liberos penatesque suos postliminio reversi sunt, inter captivos, qui à Mahomete cum vexillis conspicuisque aliquot castrensis apparatus instrumentis, splendidisque præsertim & inauratis thoracibus & galeis per legatos Solymano offerebantur, tria summorum ducum capita argentea in pelvi conspecta, agnitaque sunt. Ea fuêre Pauli Bachithij olim trãsfugæ, & Antij Macri, qui Carinthiaco equitatui præfuerat: Ludovicique item Lodronij, qui pedestres copias imperio regebat. Ea tyrannum obliquis oculis aspexisse, & tanquam tabo fluentia aversatum: cæterùm atroci nutu iussisse, ut captivi illico cæderentur: sed deprecantibus Ianizeris, ut quos strenuè pugnantes sub fide cœpissent, tanquam viros fortes servare vellet, qui in servitute fortem etiam operam ipsis præstare posse crederentur, remisisse vultum, militibusque obtemperando humaniter multos fuisse conservatos. Ipse autem Cazzianer castrorum signorumque suorum impius desertor, quum profugisset ad Castellum suum, à cunctis proditionis exercitus accusabatur, & tanquam inexpiabilis infamiæ totius patriæ labes, & publicæ cladis author maledictis incessabatur, sic ut nec prodire in publicum, nec cœlestem lucem aspicere posse diceretur: tanta siquidem deflagrabat invidia, tantoque odio apud omnes regiæ aulæ ordines laborabat, ut in eum famosa carmina argutè factitata per omnes Germaniæ urbes à pueris cantarentur, sic ut eum pro tropheo quod referri debuerat, coronaq; victoriæ furcã & laqueum meruisse dicerent, adderentq; pari merito ei supplicij consortes Schlitum Bohemium & Vngenotum Stirianum, ac Stambechium Carinthium, qui ducũ omnium fugacissimi fuissent. Quibus execrationibus miserè perstrictus Cazzianer, postulavit à rége, ut sibi tutò venire ad dicendam causam liceret: nam paulo antè scripserat ad senatum provinciæ Carniolæ præfectos, famam suam contra ius & æquum à calumniatoribus inimicis suis maledicentissimè lacerari: propterea se iturum Viennam purgandi sui causa, & inique obiecta præclaris insignium virorum testimonijs diluturum, sperareque se pro sua anteactæ vitæ cunctis in bellis fide, virtuteque, ut quum multas res pro regis dignitate atq; amplitudine prosperè gesserit, pristinam ab eius clementia gratiam recuperaturum, quando ea calamitosi belli errata fatali potius impulsu, quam hominum errore provenissent. Concessit rex ut tutò veniret, exceptusq; est ambiguo vultu: sed quum eius causæ cognitio disceptatore rege aliquanto longius quàm reus volebat, protraheretur, atq; interim honesta sub custodia servaretur, Cazzianer moræ impatiens, & de damnatione saluteque subdubitans, effugere, quàm iudiciũ expectare maluit: simulato namq; morbo lateris

tium ſub cubili pauimentum noctu ſenſim per commiſſuras cultello ſcalpens, vno atq; altero facile exempto laterculo ſubiectam teſtudinem aperuit, atque inde ex linteis ſodicibus effecto fune ſe demiſit & fœliciter effugit, quum paratos extra arcem ex condicto equos ad fugam celeres arripuiſſet. Nec multo poſt vti erat fluctuoſo atq; præcipiti ingenio vir, deſperatis rebus ad Turcas tranſiit, cum libenter excipiente Mahomete, polliceniteq; ei præter opima ſtipendia totius Croatiæ præfecturam, ad imaginem beneficiarij regni, ſi Solymano ſyncera fide ad ſubigendas Auſtriani imperij vrbes operam præſtaret. Tum vero conſtituta iam præſcriptis legibus tranſitione; vt cum aliquo munere ad Mahometem rediret, cum Nicolao Sdrinio eiuſdem prouinciæ regulo, ſibi vtebatur amiciſſimo, fidentius agere cœpit, vt vna ſecum tranſiret, in ſpem certiſſimi præmij, quando Solymanus erga ambos, non ſecus ac cum Ioanne rege libaraliter egiſſet, beneficentiſſime acturus exiſtimari deberet. Promiſit tum Sdrinius, aut certe ſe promittere ſimulauit, in ſententiam inuitantis conceſſurum, parataq; & inſtructa tranſitione cum ala familiarium equitum ei tranſeunti comitem futurum. Verum Sdrinius conuerſo animo impietatis deducus, & tanti ſceleris facinus ſecum reputans, in amicum veterem vel nihil tale domi ſuæ expectantem, perfidiam exercere, quam regem aut religionis nomen offendere maluit, Cazzianerumq; poſt epulas dirus hoſpes obtruncauit, ita vt detruncatum caput inuiſi & merito damnati ducis ad regem mitteret, in præmiumque honeſtæ perfidiæ interfecti a ſe amici caſtello, atque omni illius ſubſtantia potiretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXVII.

FORTISSIMIS Germanici atq; Illyrici nominis gentibus vetere ſua bellicæ laudis gloria ex fœdo receptu ad Exechium ſpoliatis, altera adhuc militiæ parte, quæ maritima eſt, et nauali ſcientia continetur, Barbaris potiores eſſe videbamur. Quandoquidem Veneti ante alios, & Genuenſes, rei naualis diſciplinam ab inueterata maris poſſeſſione, clariſſimiſq; rebus geſtis, præſtantiſſime tuerentur. Sed huius maligni ſeculi Fortuna aliena prorſus & infenſa Chriſtianis, labante ſcilicet veterum diſciplina, virtuteq; obſoleſcente, eo ſummis vtriuſq; gentis ducibus in aleam experiundi periculi perductis, ita Barbaris fauit, vt noſtri ad Actiacum promontoriũ collatis improſpere viribus, in fugam acti tota nauali exiſtimatione exuerentur. Quomodo

autem id vsque adeo infœliciter euenerit, breuius quàm potero ex ordine rerum & temporum enarrabo. Veneti diuersis Turcarum iniurijs terra marique insolenter exagitati, quum Solymanus Corcyra vrbe impotenter oppugnata, multoq; immanius peruastata insula, superbè pacem abrupisset, et tum in Peloponneso Epidaurum & Nauplium ipsorum ditionis vrbes per Cassimum Bassam continenter obsideret, atque oppugnaret, nullam sibi moram attulerunt, quin aduersus tyrannum nullas vel iustæ satisfactionis, vel demissæ deprecationis rationes admittentem, bellum gerendum censerent, inuitantibus eos Cæsarianis, & Paulo Pontifice pro sua dignitate plurimum cohortante: nam recentis periculi metu adducti, quum Salentinos Hariadenus inuasisset, preclarè admonebantur, vt Italiæ cauendum existimarent, postquam Ottomannica classis nimio plus quàm liceret insuefacta nostris litoribus aliquando non Salentinos modò, sed ipsas Hadriatici sinus vrbes aggredi, sicuti manifestè appareret, ausura crederetur. Cæsar quoq; graui cura cum Siciliæ, tum Africæ rebus prospiciendum ratus, ingentem suo nomine triremium & nauium numerum, quæ Venetæ & Pontificiæ classibus iungerentur, in id bellum se collaturũ promittebat. Itaq; per totam hyemem quæ subsecuta est, per legatos diligentissimè elaboratum est de numero generéq; classium: de militibus imponendis: de asciscendis socijs, comparandaq; pecunia, diuidundisq; sumptibus, vt quàm validissima atq; ornatissima classis iti proxima æstate, distributa in singulos principes impensę portione, pararetur: & in Græciam aduersus Barbarum tyrannum educeretur. In id consilium Paulus Pontifex ad sextum Idus Februarij in Vaticano senatum habuit, & quod bene verteret populo Christiano fœdus percussit adstipulantibus Ioanne Manrico Aguillario pro Carolo Cæsare: Marco autem Antonio Contareno pro Veneto senatu, sub his conditionibus vt Cæsar octoginta duas triremes instrueret, totidem Venetus, ipse verò Pontifex triginta sex pararet, vt ducentarum triremium numerus efficeretur. Venetus postulanti Pontifici quot vellet fabrefactas, armamentisq; omnibus instructas triremes mutui nomine ex arce sua nauali daret, remigibus & propugnatoribus à Pontifice in eam expeditionem implendas. Cæsar autem, atq; item Genuenses onerarias naues militariter instructas quibus commeatus & pedestres copiæ conueherentur, subministrarent. Renunciati quoq; sunt classium duces: Cæsarianæ ipse Andreas Auria: Venetæ Vincentius Capellius; Pontificæ autem Marcus Grimanus Patriarcha Aquileiensis, cui comes & adiutor adderetur Paulus Iustinianus, nauali prudentia virtuteq; aliàs inter Patritios cum laude spectatus. Cautum verò est vt terrestribus copijs, si descendendum in hostile litus foret, Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus cum imperio præesset: & si quid Christianis armis de Barbaro hoste pararetur siue in Græcia, siue in insulis, ipsaq; Dalmatia, id totum optima fide Veneto imperio, toties antea à barbaris lacerato adderetur: Cæsar autem ex sua liberalitate, quantum vellent socij, tritici Siculi venalem copiam æquo pretio præberet, atq; eam sine vllo vectigali atq; portorio exportari sineret. Hisdem autem temporibus quibus Solymanus in Epirum venit, tentataq; frustra Italia apud Sulentinos, & direptis Corcyreis cum Venetis antiquæ pacis fœdera abrupit, Alfonsus Vastius in Subalpina regione expugnatis magna vi validissimis Gallorum præsidijs apud Cherium, Albamq; Pompeiam, atq; Clarascum, eò Gallorum duces amittendę totius eius prouinciæ periculo

culo calamitatis adegerat, vt imminutis militum præsidijs, & absumptis commeatibus, de retinenda tuendaq; Taurino vrbe desperarent, et ad regem in Galliam accuratè perscriberent, se armis circumuentos, & frumenti inopia laborantes, nisi maturam opem afferret, cuncta hostibus fame compulsos esse concessuros. Feruntregem quum in venatione esset occupatus, & certum de suorum periculo nuncium accepisset, aliquandiu in equo immobilem stetisse, et rigentibus oculis crebro barbam demulcentem, atq; itidem frontem atque oculos dextra perfricantem grauissimè suspirasse, sed ingenti statim animo redijsse ad rationem, decretoq; secum facto ferendi auxilij consilium suscepisse, tanta firmitate magnitudineq; animi, vt semihoræ spatio, quid sibi in eam expeditionem ituro parandum foret incredibili celeritate describeret: aduocatisque demum proceribus, ipsoq; præsertim Anneo Memorantio, in equo sedēs munia singula idoneis hominibus acri iudicio imponeret, vt ea quæ ad parandas copias conuehendosq; commeatus pertinere videbantur, summa diligentia in spem pœnæ aut præmij certissimam expedirent. Rex namq; qui omnes prope suæ ætatis tenaci atq; expedito immensæ memoriæ captu, perenniq; vigore superauit, quid & quantum peculiaris commeatus vnaquæq; prouincia suppeditare posset, quæ nam itinera, quæ flumina ad conuectiones faciliora vicinioraq; forent, & è quibusnam statiuis aut hybernis equitum alæ accersendo celerrimè conuenire possent, mira ardentis ingenij figuratione atq; velocitate repræsentabat, sic vt eum rationes itinerum & nauigationum præcipuasque rerum omnium copias, vel remotissimarum etiam ciuitatum tanquam ex indice memoria tenere, vsu rerum periti proceres rerentur. Ab eo namq; subitario belli decreto statim perspectum est quantum rex ipse, cum ingenij magnitudine, tum quodam memoriæ inenarrabili robore, propter singularē rerum suarum notitiam valeret, vel mollissimis interdū voluptatibus occupatus: & quantæ essent Gallici imperij facultates, eiusque gentis quanta essent ad parendum studia facilè apparuit. Paucissimis siquidem diebus, quod cunctis maximè fuit admirandum, tanta vis omnis generis commeatus liberali prouincialium studio, curaq; vel ab ipsis extremis Pyrenæi montis partibus, atq; Armoricis Oceani ciuitatibus collata est, vt singuli amnes quibus Gallia omnis ad incomparabilem conuectionum commoditatem pernauigatur, et cuncta deniq; itinera innumerabilibus nauigijs & carris complerentur, omnesq; ad edictum commeatus, suos imperatis vecturis ad vrbem Gratianopolim peruehe-rent, quo etiam equitatus, et pedestres copiæ conuenire iubebantur, vt inde varijs tramitibus per Cottias Alpes in Italiam transcenderetur. Ferunt erepsisse per dorsum Alpium supra triginta milia sarcinarij generis iumenta omnibus annonæ copijs onusta, quibus rex ipse præsidio ibat, quum antè Henricum filium cum Memorantio præmisisset cum expedita parte exercitus. Ipse Germanos Gulielmi Fustembergi (hi circiter septem milia censebantur) adducebat: quibus non magno interuallo Heluetiorum sex milia, atque Italicorum quatuor milia iungebantur. Reliqua pars peditatus ex Vasconibus, & ex delectu Gallicarum legionum ad parem ferè numerum constabat. Grauis armatura equestris nouissimo loco succedebat, tormentis ante per abrupta atq; inuia summa celeritate transuectis: paucorumque dierum labore superata sunt summa Alpium iuga atq; inde mollioribus passim callibus descendi cœptum, Vastius cognito regis aduentu ad Montecaleriū oppidū castra fecit, præmisitq;

Cæsarem

Cæsarem Masium Neapolitanum, & Camillum Columnam Romanum, qui opportunos ad descensum hosti saltus certis præsidijs occuparent. Hos Henricus ipse regis filius & Memorantius septi nobilium equitum globo, qui dimissis equis per anfractuosos tramites pedibus rem gerendam putabant, disiecta passim glacie niueq; tanta vi adorti sunt, vt Masius & Columna pulsi disiectiq; locum quem cœperant amissis equis desererent, et Memorantius inde sinistrorsum paratos commeatus cum valida equitum & peditum manu, ad Taurinenses inedia laborantes maturè transmitteret. Exinde Francisco rege subsequente, Sebusiana via Gallorũ agmina se demiserunt; neq; quisquam hostium obstitit, moxque ad Vilianam oppidulum peruentum est; vbi Neapolitanus centurio cum paucis antiquæ turri præsidio impositus, subiectum iter viæ militaris impediebat, nec vllam deditionis significationem dabat. Cuius stulta pertinacia offensus Memorantius, quòd indignum esset regem nisi pacato itinere transire, ni statim se dederet necem comminatus, tormenta produci iussit, atque oppugnare turrem cœpit. Nec mora præsidiarij intellecto periculo animum despondentes necessitati cessere. Sed Memorantius centurione conseruato, quòd sibi dissimiles nactus esset milites, & regijs stipendijs adscripto, milites eius præsidij ad vnum omnes laqueo suspendit, qui importuna temeritate tantam vim regij exercitus se ferre posse credidissent. Ab hac Viliana turre Franciscus compositis copijs per plana loca descendit; præcurrente Gulielmo Langæo cum ala leuis armaturæ equitũ vsq; ad Montecalerium, quo in oppido ad Padum posito Petrus Ciconius Insuber expediẽdis commeatibus præpositus, ingentem frumenti viniq; et pecoris, reliquæq; annonæ copiam ex ipsa incolarum messe atque vindemia contulerat; vel improbante Vastio qui id oppidum ab initio defendi posse minimè confidebat. Ad primum itaq; Langæi aduentum Ciconio imparato, & deserente commeatus suos omnes, occupatum est Montecalerium, regiusq; inde exercitus parto de hostibus peramplo cõmeatu sese affluentissimè aluit. Constat Vastium ipsi Ciconio vehementer iratum fuisse, quòd ille in spem priuati quæstus tantam vim commeatus in alia tutiora vtiq; & commodiora oppida, vti ipse iusserat, non esset dispertitus. Propterea quum Ciconianis carris, qui oppido onusti educebantur occurrisset, trahentibus plaustra bobus crura manu sua præcidisse, interficiq; iussisse, vt ea quoq; iactura Ciconius afficeretur. Cui facto fugæq; Ciconij superueniens Langæus, regi non illepidè renunciauit, eo die se luculentissimè cœnaturum, postquàm sibi duo hostium clarissimi, cum pistoris & cauponis, tum lanij operam præstitissent. Ciconius scilicet qui dignitate erat comes, atq; ipse Vastius tanti nominis imperator, postquam hic occisis bobus præpingue parasset obsonium, ille verò albicantis coctæ Cereris, & optimi vini cadis onusta plaustra reliquisset. Cogitauit subinde Vastius circũiectis oppidis propere communitis, vel impar viribus hostes ad pugnam lacessere, instructo vniuerso equitatu qui per nocturnum tempus regia castra inuaderet, & Gallos more suo audacter in pugnã erumpentes ad instituta insidiarũ loca, vbi peditatum, ipsosq; præsertim sclopettarios disposuisset, ex occasione pertraheret. Sed ea nocte susceptus labor Cæsarianis, quum nusquam se obtulisset hostis, in irritum cessit. Audiui ego postea à Vastio non iusta pugna, sed tumultuario tantũ prælio hostes aggredi cupiuisse, quoniam peculiare suum robur in Germanico pedite constaret, quem Federicum Fustembergum superiore æstate

adduxisse memorauimus, qui eius Gulielmi Gallo regi militantis germanus erat frater: ita vt nequaquam rectè fraternæ acies in pugnæ discrimen conferendæ crederentur, quandoquidem vterq; frater alterum deprauare, & ad se traducere contenderet: qua in re Gulielmus astu & viribus superior tanquam fratrem facilè Germanico sanguini parsurum, et a victore iam rege amplissima præmia relaturum in partes facilè perducere posse quibusdam suspicacibus ingenijs appareret; quanquam Federicus virtute religioneq; animi melior, constantissima fide suū decus tueri statuisset. Quum Cæsariani regijq; pari studio suarum partium oppidis nouo præsidio, nouoq; commeatu confirmandis occupati essent, et Vastius intentè prospiceret, quo nam vexilla regia verterentur, è Belgio literæ allatæ sunt regi, quibus certior fiebat illustrium fœminarū auspicijs inter ipsos certantes armis principes propinquos suos inducias percussisse. nam Eleonora regis vxor, & Margarita item soror virilis ingenij mulier, quæ Nauarræ regina vocabatur, ad Mariam Pannoniæ reginam Cæsaris germanam contenderant, detestantesq; diri belli causas tanquā inanes vsq; adeo apposite egerant, vt Maria ad idem vtriq; parti vtilissimum pietatis decus vehementer accenderetur, hisdemq; fere condicionibus, quibus antè septem annos ea immania diuturni belli incendia restinxerant, induciæ dicerentur in eam descriptę formulam, quam principes in spem mutui colloquij certissimæque pacis essent probaturi. Itaq; Memorantius Vastio significauit inducias esse factas, matureq; ipsum a Cæsare resciturū, quibus condicionibus in posterum ab armis esset discedendum. Harum induciarum beneficio maximè lætatus est Vastius, vel ob id quòd pecuniæ inopia plurimum angeretur. nam si producendo bello expedienda essent stipendia et confirmandi in officio milites, necesse fore prouidebat vt immanibus tributis impositis Galliæ Cisalpinæ ciuitates expilatas diu anteà euerteret. Menstruam siquidem per id tempus iussu Cæsar s pecuniam ex censu cunctis omnis generis prouincialibus imperarat, tanta quæstorum exigentium acerbitate, vt populus passim diri seculi calamitatem lugeret, neq; ipse Vastius suopte ingenio liberalis, & minime rapax abstineret à lachrymis, vtpote qui firmiorem Cæsari eius dominatus possessionem futuram arbitraretur, si Cæsar beneuolentia iustoq; amore continere populos quàm impotentibus auarissimisq; imperijs coercere mallet. Nec multo pòst à Cæsare de hisdem inducijs certior factus, dignum se ipso humanitatis officium suscepit, & ad Carmagnolam regem castra habentē honoris causa inuisit. Profectus est è castris suis cum ornatissimo prefectorum & centurionū equestri comitatu, vt quibus fideret viribus, virisq; polleret Gallis ostentaret. nam Hispani ante alios ornatui mirè studentes vetera victoriarum suarum insignia, aureos torques & cristas, vt maximè essent conspicui desumpserant. Federicusque ipse Fustembergus quum Vastij lateri hæreret, fratrem tanquam degenerantem à familia obliquis & trucibus oculis nihil porrecta daxtra salutauit. Rex enim copias suas qua transiturus esset Vastius hostiū imperator ita digesserat in ordines, vt cuncta pedestrium maximè copiarum præsidia ostenderet. Exceptus est vastius læta tormentorum omnium displosione salutatus, deducenteq; Memorantio magistro equitum honoris causa inter regem Delphinumq; filium medius est receptus, tanta humanissimi regis comitate, vt sicuti ipse hospitem, ita tot eius duces et centuriones à Gallis qui eosdem ducerent ordines complecterentur, & salutandi regis causa singuli ad dextrā osculandā deducerentur

rentur

rentur. Multa demum rex ipse cum Vastio colloquutus, repetita vetere familiaritate, de induciarum ratione & tota spe pacis luculentissimè disseruit, quæ nequaquam operæ pretium esse putamus vt hoc loco referantur. Constitutis autem inter se finibus Subalpini imperij & pręscriptis legibus, quibus vtriusq; præsidij milites vterentur, Vastius Mediolanum reuersus est, & rex ipse Alpes rursus transcendens in vlteriorem Galliam cœpta iam hyeme rediit, sic vt hic aduentus regis in eos ipsos dies inciderit, quibus Ferdinandi regis copiæ ad Exechium victæ deletæque sunt. Per eam verò quæ subsequuta est hyemem Paulus Pontifex enixè operam intendit, vt Carolus ipse Cæsar & Franciscus reipublicæ causa in colloquium venire minimè grauarentur. Cui honestissimæ postulationi neuter se aduersum prębuit, quod is conuentus multis de causis vtriq; multum expedire censeretur, vel si publicum decus Christiani nominis respicerent, vel si priuatus prouinciarum suarum incommodis, quę tot diuturni belli detrimenta pertulissent, consulendum existimarent. Summæ siquidem pietatis munus suscepturos apparebat, postquã Solymanus vndiq; Christianis clades importaret, si ipso sacrosancto Pontifice sequestro pacis atq; concordiæ controuersiam multarum gentium malo diu alitam finire maturarent, vt Europeis gẽtibus certę pacis tranquillitas pararetur, atq; obiter de sacro bello aduersus impios gerendo coniunctis viribus cogitandũ esse iudicarent. Opportunissimã autem omnibus futuram conuentui sedem Pontifex decernebat apud Nicæam Prouinciæ vrbem, quæ erat ditionis Caroli Sabaudrj Allobrogum principis. Is vtriq; arcta propinquitate coniunctus, & vtriusq; dissidẽtis iniuria multo maxima regni sui parte spoliatus, ius sibi reddi perpetuis querimonijs postulabat, putabatq; eo principum colloquio disceptationeq; in integrum restitui debere, postquã tam diu pessimè mulctatus frustra hactenus diuũm atq; hominũ fidem implorasset. Itaq; ad magnã spem futuræ concordię, & Cæsar ipse ab Hispania adducente eum Auria in portum Herculis Moneci, qui Villafrancha hodiæ dicitur, secunda nauigatione peruenit. Franciscus autem quum Pontifex ipse cum maxima senatus parte ad Alexandriã excipiente eum ipso Vastio cum legatione Mediolanensium, Niceam peruenisset, profectus per Prouinciam ad Villanouæ oppidum vltra Varum amnem terrestri itinere magna omnium lætitia peruenit. Cæterùm Pontifex qui tantum itineris laborisq; exactæ ætatis senex studio reipublicæ susceperat, impetrare non potuit, vt ipsi reges in complexum atq; colloquium se postulante præsenteq; deuenirent: vterq; tamẽ seorsum in villa quadam suburbana Pontificem Christiano more venerati sunt. Eleonora autem regina cum Margarita priuigna lectissimorum morum puella, Ioanne Lotharingiæ Cardinale, atque ipso Anneo Memorancio classe deducentibus, Cæsarem fratrẽ inuisit. Erant qui tum existimarent neque Cæsarem neque Franciscum, postquam è tam longo terrarum tractu ad Pontificem peruenissent, à colloquio (vt credi par est) abhorruisse, sed quodam occultiore consilio Pontifici tantæ voluptatis & laudis famæque successum inuidisse, quasi existimarent Pontificem nequaquam studio religionis, sed priuatim sui commodi spe ipsorum colloquium expetisse: quoniam Margaritæ Austriæ, quæ Alexandro Medici nupta fuerat, nuptias pro Octauio nepote affectaret, & Clementis exemplo Victoriam neptem cõmui regię coniectis, in Vandomium oculis inserere percupere videretur. Cæsar tamen per internuncios Francisco pollicitus est, se in eius complexũ priuſ-

quam in Hiſpaniam renauigaret, vti mox euenit, deuenturum. Per eos dies Vaſtius, quum in colle qui portui imminet caſtra haberet, in morbum incidit valde periculoſum, quo impeditus quum adeundi regis officio fungi nequiret, me qui ipſi languenti aderam, vt ipſius munus implerem, ita ad regem miſit, vt ad eum nobiliſsimus Inſubrum proceres, qui produci cupiebant, trireme mecum aduehérem. Excepit ſingulos humaniſsimè rex in omni re ad parandam beneuolentiam & gratiam procliuatus. Erant enim illuſtrium familiarum honeſtiſsimi ſcilicet Vicecomites, Bonromei, Somalij, Puſteruli, Galeracti, & Cribelli. Sed ea in re Vaſtius opinione ſua mirum in modum deceptus eſt, quum de concordia regum fidentius ſperaſſe videretur. Volebat enim ſummæ nobilitatis Mediolanenſium primores ſuo beneficio conciliari Franciſco, qui ex vſu futuræ concordiæ Inſubrum imperio potiturus eſſe credebatur. Nam fama erat, Cæſarem Mediolanenſis imperij poſſeſsionem Carolo Aureliano regis filio ex authoritate Auguſti imperij collaturum, vt parta pace tum demum aduerſus Turcas ampliſsimis Galliç opibus vteretur. Sed qui vſu rerum valebant, atq; intimos vtriusq; principis ſenſus iampridem introſpexiſſent, liberè prędicabant, neq; Cęſarem vlla pactione opulentiſsimo Inſubrũ regno deceſſurum, neq; Franciſcum ex aduerſo donec eo potiretur arma poſiturum. Hoc tamen obtinuit Pontifex, vt inducias à reginis, vt diximus, in Belgio conceptas & promulgatas ipſi reges in nouem annos ſolenni adſtipulatione ſancirent. Quum de his rebus commeantibus à Nicæa hinc ad Villafrancham vbi conſtiterat Cęſar, & illinc ad Villanouam vbi erat Frãciſcus, crebris legationibus ageretur, inuſitati caſus res accidit, aſpectu quidem primo inopinatè terribilis, ſed mox ridenda iocoſo exitu. Stabat in anchoris Cæſariana claſſis in ipſo Villafranchæ portu, ita vt prætoria ipſius Auriæ quadriremis domui qua ſuſceptus erat Cæſar, ipſiusq; etiam cubiculi feneſtræ ſubijceretur, et reliquæ triremes diuerſas anfractuoſi portus ſtationes obtinerent, magnaque naualis turbæ reliquorumq; hominum multitudo per ea litora vagaretur, quum nonnulli ſub meridiem otioſè maria & colles à tergo in altiſsima Alpiũ iuga aſſurgentes proſpectarent, denſam nubem fumi inſtar in altum eleuatam conſpicere atq; ita notare cœperunt, vt quum è proxima turrita villa ederetur, nec ea denſi pulueris nubes deſineret, ſed ex interuallis continenter augeretur, pleriq; ex his qui ſpectabant proculdubio ſignificationem eſſe aduentantis inimicæ claſsis affirmarent, & tanquã Barbaruſſa ad opprimendos ſummos Chriſtiani nominis principes Pontificem & Cæſarem aduentare proclamarent. Ea vox famaq; delata in portum, peruagataq; oppidum incredibilem cunctis pauorem attulit, ſic vt vbiq; magnopere trepidaretur, & Vaſtius ipſe è taberna culo proſiliens turbatè induta galea, & abrepto ſcuto ad Cæſarem cum ipſa ſtationis cohorte deſcenderet, hortareturq; vt in accliuia atq; ardua illarũ rupium crependura, & telis atq; lapidibus aduerſus Barbaros ſi fortaſſe illac aſcendere conarentur, rem gerendam cenſeret. Stetit impauidus Cæſar, nec de periculo quicquam temerè credidit, tametſi Auriam tolli anchoras iubentem, & tumultuoſiſsima claſsiariorum feſtinatione triremes obuerti, atq; omnes demum vel incolas, vel externos animis maximè perterritos eſſe conſpiceret. Quum verò iam ſpeculatoria nauigia ab Auria ſtatim emiſſa, vndiq; pacata maria renunciaſſent, & ad turritam villam exploratum pleriq; proceſsiſſent, compertum eſt, à villico eam nubem denſi pulueris, quæ fumi ſpeciem referret excitatam fuiſſe

fuisse, quum ille in area fabarum acervum cribrando & ventilando à siliquis secerneret: multis siquidem ex intervallo ventilationibus, quæ triginta sex triremium numerum repræsentabant, ab initio notatæ numerataéque fuerant, ut primam Barbaricæ clasis antecuntis partem esse, vel nautici homines iudicarent, quanquam nullum omninò ullius clasis, vel ab altisimis tectis & collibus, aut velum, aut malus, aut antenna apertisimo in pelago conspiceretur. Quo prȩclarè agnito factum est, ut omnes ex summa trepidatione in risum inconditosque cachinnos solverentur, sic ut ipsorum principum & ducum intellecta præproperè credulitatis contumelia, nō obscurus pudor mentes perfunderet, atque is inauditȩ trepidationis inanis metus iocosis omnium sermonibus celebraretur. Actum subinde est inter Cæsarem atque Pontificem, uti anteà cōpositum fuerat, de suscipienda navali exepeditione adversus Turcas: nam nova legatio à Venetis supra veteres legatos ad Pontificem Cæsaremque pervenerat, cuius principes erant Nicolaus Teupulus, nobilium literarum fama clarus, & M. Antonius Cornelius, qui Venetijs senatoriæ eloquentiæ laude reliquos penè omnes anteibat. Hi siquidem æstate iam adulta festinandum esse, atque apparari classes postulabant, postquam Venetijs cuncta iam parata essent ad navigandum, magnoque incommodo futurum esse differerent, si reliquos æstatis menses effluere sinerent, quibus mari res geri posset. Nec multo post Franciscus discedens à Pontifice in regnum suum est reversus: Pontifex verò Genuam pervenit, exceptusque est hospitio in Fliscorum ædibus, quæ sunt excelso in loco ad Violatæ templum positæ. Exinde classem conscendit, partimque mari usus, partim terrestri itinere post solstitium ad Vrbem pervenit. Cæsar autem ad Masilienſium oram delatus, circa Fossas Marianas ex condicto regem eò descendentem cum liberis sua quadrireme prȩtoria humaniter excepit, atque arctè complexus est. Impetrante quoque Cæsare Franciscus Andreæ Auriæ superiorum temporum iniurias facilè remisit, quum ad exosculandam dextram produceretur, subindeque plures horas arcanis sermonibus principes impenderunt, tanta vel eorum qui aderant, vel illorum qui id postea ab alijs didicissent, exultatione, ut ferè nemo reperiretur, qui non planè existimaret, Reges ipsos detersis odijs conciliatos fraternæ amicitiæ fœdera concepisse in spem maturæ pacis atque concordiæ. Vnus tamen Paulus ipse Pontifex pro vetere sua prudentia, ut id crederet adduci non potuit, postquàm parùm pio, subagrestique amborum principum consilio colloquijs exclusus, eius clàm appetitæ amicitiæ ratio, quæ nullam synceræ virtutis & religionis speciem præ se ferret, nequaquam compositi animi diuturnam simulationem habitura putaretur. Mutua siquidem ambitione correpti, quum hic parta armis, possessaque retinenda omnino, defendendaque statueret: ille vero Galliam Cisalpinam, quam nuper non obscuro iure posedisset, pro dignitate sui nominis repetandam arbitraretur: nullo siquidem concordiæ arbitrio sibi opus esse existimabant, qui utrique aliquid detrahendum concordiæ causa iudicaret. Certa quoque inter utrunque eminebat obtrectatio asciscendi sibi Pontificis: quoniam is omnino cui Pontifex socius accederet altero multis rebus potentior evasurus videbatur, sic ut uterque potius cavendum putaret, ne Pontifex alteri æmulo in societatem applicaretur, & gerendo bello socium se præberet, quàm ut eum magnis concesis muneribus promerendum arbitraretur. Gravius tamen in eam rem incumbebat Cæsar, utpote qui anteà Nova-

riam urbem Petro Aloisio Farnesio expetente Pontifice dono dedisset, & tum filiam quoq; viduam Octavio Farnesio, vel adhuc prætenero adolescenti in gratiam avi Pontificis in matrimonium maturatis nuptijs collocare minimè gravaretur. Cuius contractæ affinitatis factum Cæsaris consilia altius detexit, quum spreto Cosmo Florentiæ principe, qui id coniugium supplex expetebat, filiam vel tum renuentem immaturæ ætatis adolescentuli thoro illigare, quā non Pontifici morem gerere maluisset, quin & Cæsar paulo post etiam non obscurè impedijt, ne Victoria Octavij generi soror Cosmo iungeretur, quod nequaquam in rem suam fore provideret, si Romana potētia cum Etrusci imperij opibus in unum belli & pacis fœdus misceretur. Qua de causa Cosmus honestissimo usus consilio Cęsaremq; respiciens, cuius se clientem esse profitebatur, ab eo prolis causa uxorem postulavit, qua maximè fideli & verecunda postulatione permotus Cæsar, quod legitimi atq; æquissimi iuris videretur, ei de manu sua clarissimi generis puellam Federici Toletani Albæ reguli inter primarios Hispaniæ proceres virtute animi, fide, atq; opibus præstantissimi, neptem desponsavit. Hæc erat Eleonora Petro ipsius Federici filio prorege Neapolitano genita, quæ magno Deo utiq; & divis approbantibus Cosmum pulcherrima prole in spem lætissimæ successionis parentem fecit. Cęterùm quum enavigaturus esset Cæsar, ad eum legatio Mediolanensium pervenit, deploratura iniurias, quas Hispani milites seditiosè ad arma consternati, et ab authoritate Vastij discedentes, eorū agris inferebant. Coiverant siquidem è Subalpinis præsidijs sudito induciarum nomine singulę cohortes, ut merita stipendia flagitarent, quæ aliquot mensium sibi deberi pręedicabant, usq; adeo protervè atq; insolenter, ut uno consensu profiterentur, se neq; imperio Vastij audientes futuros, priusquam sibi alicunde tot debita stipendia præsenti pecunia solverentur, sic ut interim ex præda victitando fertilissimæ atq; amœnissimæ regionis vicos vexatis atq; direptis agricolis impudenter atque atrociter pervastarent, miserrimiq; incolę iusto terrefacti metu desertis messibus diffugere cogerentur. Eo modo Hispani è militibus immanissimi latrones effecti, occupata universa messe: nam tum desecta erant frumenta, aut in agris, aut in areis rapientium prædę exposita. Latrocinantium autem vexilla, castraq; fuerant constituta ad peramplum Galeritæ oppidum, mercatu celebre, its appellatum de nomine olim Galeritæ legionis, quæ à C. Iulio Cæsare in his locis consedisse, cōdidisseq; coloniam existimari potest. Id est positum media ferè in regione agri Insubrum, quæ oppidis & vicis frequens summam fertilitatis & opportunitatis obtinet claritatem. Ea siquidem Ticino amne clauditur, uberrimisque diffusa campis ad Abduam usque sese extendit, sic ut urbs Mediolanum quandam umbilici speciem prębeat. Consternatæ autem multitudinis ea erat licentia, impunitate sensim aucta, ut nequaquam ea regione, quam obtinerent, contenti remota etiam oppida truculētis imperijs territarent, atq; ab eis quotidiani tributi numeratæ pecuniæ vectigal exigerent, & segniter parentibus omnē cædis atque incendiorum cladem denunciarent. Quamobrem Baptista Archintus civili facundia insignis, qui erat legationis princeps, in hunc fermè modum Cæsarem est alloquutus: Perampla Mediolanensium civitas immensis nuper opibus potens, sed recentibus diri belli ærumnis atque miserijs deformata, quum suis malis finem imponi, & sibi ad diuturnam tranquillitatem sub tutela tui nominis aditum pandi, in hac præsertim tanta spe futuræ pacis facilè cre-

lècre-

le credidisset, inopinatò novam, & prioribus quidem malis acerbiorem cladem subit: nam si calamitosum est bello ab hoste diripi, multò quidem miserius est in pace vastari à socijs, atque inexpiabilis contumeliæ detrimenta & iniurias pati. Proinde miseri Insubres, æquissime Cæsar, ad te confugiunt, & vehementer orant, ut pro Augusta tua virtute, religiosique animi clementia & pietate se defensos & conservatos velis ab immanitate impudentissimorum latronum. Hi sunt veterani Hispani tui milites, qui dum victorias de hostibus tibi pararent, ea licentia opes nostras iampridem, sicuti calamitosi & violenti seculi iura postulabant, prædæ sic habuerunt, ut etiam nunc extremum nobis sanguinem exhaurire contendant, quum te debitorem suum ex dilatis stipendijs rapaces & immodici petulanter effingant, ut causam non iniqui militaris iuris se nactos appareat, unde liberè & impunè oblata quæque diripiant: gravi quidem offensione æquissimi tui nominis, sed multo graviore rerum nostrarum incommodo: vel ob id quòd quæ imperaveris ex usu tuo à nobis pecuniæ subsidia ad egestatem redactis in posterum præstari non poterunt. Occupavêre illi nefaria seditione excitata Insubrum agri opulentissimam regionem, interceptisq; messibus cuncta in prædam vertunt, & in proximã quoq; vindemiam avidissimè spectãt, nimirum qui ab authoritate Vastij ducis, ienatusq;, & deniq; à maiestate tui nominis inverecundè rebellarint, cõfisiq; armis Insubri nominis homines tanquam ad obsequia iussaque tua paratissimos facilè contemnant. Matura itaq; ope tua, iustissime Cæsar opus est, ne dum frustrà conquerimur de iniurijs, miserabili excidio fertilissimæ regionis mulctemur. Duplex siquidem ferendæ opis ratio tibi offertur Cæsar: nam aut stipendia, quæ milites improbè reflagitant, si iusta sint, præsenti pecunia persolvenda sunt, aut si iniquiora peti videbuntur, neque tibi præsens auri facultas suppetat, nobis concedas obsecramus, ut impunè salvoque maiestatis tuæ numine nostras iniurias de perversissimis latronibus domesticis freti armis ulciscamur. Æquum enim est, ut illi qui tuas victorias insolentissimis maleficijs deformant, & tibi undequaque victori, optimoque principi hac impunita sceleStaque defectione veræ virtutis tuæ laudem, & deniquesperatam apud omnes gentes gloriam eripiunt, dignas inusitata contumacia, atque impia rebellione pœnas pendant. Cæsar nihil ad ea respondit, sed contracta fronte, austeroque vultu Archintum tanquam nimis libero ore loquutum, ad Peronotum Granuelium summis negocijs præpositum remisit, ita ut ipse Cæsar per ianitorem continuò eum permoneret, ut legatum audacius loquutum asperis castigaret verbis, vel ob id præsertim, quòd non obscurè prædicaret, Insubres extantis contumelijs ad arma excitos, nisi Cæsar provideret, Hispanos ad unum omnes tanquã improbæ extremæq; malignitatis & avaritiæ homines pari negocio concisuros. Itaq; Granuelius adeuntem legatũ contumeliosè propè reprehendit, quòd nimia oris libertate usus, principis maiestatem arroganter offendisset. Qua in re Archintus eo modo officij sui necessitatem excusavit, ut multo plura atq; atrociora Mediolanenses facturos testaretur, ut res suas atque universæ immeritæ civitatis iniurias vindicarent, addens spumanti ore, Ergo Granueli, qui Cæsaris cõsilio praes, si non omnino ferus sis, pati poteris, ut ea civitas quæ nulla aut fidelius, aut accuratius Cæsaris nomen colit, indignis perpetuisq; nefariorum militum latrocinijs evertatur, quando ea vos omnes nõ modò præbitis stipendijs ditet, sed universam etiam Cæsaris aulam à

multis annis alere consuescat. Cæterùm neque à Granvelio, neq; ab ipso Cæsare his gravissimis obtestationibus quicquam aliud impetratum est, præter literas, quibus Vastius admonebatur, operam daret, ut aliqua pactionis ratione tanto provinciæ incommodo mederetur. Hæc ubi sub ipsum Cæsaris à Nicęa discessum ex legatione renunciata, & per urbes Cisalpinę Gallię evulgata sunt, usq; adeo tantũ ex rei indignitate odium Cæsari crevit, ut omnes ex rerum desperatione facilè defecturos appareret, si mitior & clementior, qui dedentes reciperet dominus offerretur. Immoderatis siquidem pace belloq; tributis oppresi, novam etiam tum menstruæ exactionis onera pertulerant, quę nunquã desitura boni mortales crederent, donec viveret Cæsar, atque Italiæ imperio potiretur. Sic ut non alia de causa victorias de hostibus quæsivisse existimari posset, quàm ut serendo bella ex bellis perpetuò milites aleret: atque ideo subactas provincias immiti dominatione ad egestatem redigeret. Optabant siquidem provinciales, ut Cæsar nequaquam similis evaderet quibusdam superiorum temporum Cæsaribus Germanis, qui non in amore atque benevolentia subiectarum gentium, sed præcipuum potentiæ suæ robur in veterano milite præda alito reponere consuevissent, ob idque Henrici, atque utriusque Friderici, & Ludovici Baiorij, & Caroli quarti exemplis miseras Italiæ civitates, quæ liberæ atque opulentissimæ dicerentur, sibi prædæ destinassent, postquam illud vetus inclytæ laudis & famæ studium, quo generosissimi olim principes præclaras res bello gesserint apud huius seculi principes vigere desierit. Paucis siquidem post Carolum magnum ad veræ pietatis & gloriæ decus rapi visi sunt, quum nemo fermè arma tractarit, ut bona pace parta frueretur, & admirandis iustæ virtutis monumentis seculum suum florentius & luculentius efficeret: sed ut victorijs & bellis nunquam modum imponendo insatiabilem animi libidinem posteris testaretur. Id enim hodie præclarum atque magnificum videtur ad mutuas clades intestinis grassari bellis, ut immanem illam belluam ab oriente nostris dissidijs excitatam provocemus, vastaturam proculdubiò cuncta, quum nos valido concitata impetu affectos viribus misereque dissidentes invaserit. Porrò Vastius his acceptis à Cæsare literis, quum pacandis militibus, & ad officium revocandis satageret, singulos eorum tribunos, quos ex urna sorte eductis nominibus cum potestate imperij in singulas hebdomadas creabant, & propter publicæ causæ patrocinium honoris gratia electos appellabant, sigillatim pertentabat, anteactique omnis maleficij impunitatem & præmia insuper pollicendo mollire contendebat: sed veteratores eximij, quum ex opimis rapinis ditescerent, & ex tanta licentia luxuriosissimè viverent, nec quicquam timerent, nihil sani consilij contemptis Vastij monitis, atque promissis ad animum admittebant, utpote qui corruptis moribus in delicto perseverare quàm ad vetera militiæ munera reverti mallent. Quamobrem eò res utrinque altercando deducta est, ut Vastius, qui multis de causis Cæsari obtemperare velle videbatur, vel rebellibus nullo pacto vim admovendam esse iudicaret, sed imperandum populis pecuniam, quę seditioso, ac ob id atrocem pœnam meritò militi præberetur. Ea imperata, ad summam undecim myriadum, quum paucorum dierum spacio exigi non posset, neque milites promittenti duci fidem adhiberent, Vastius non recusavit filium eis obsidem tradere, ut interim dum repræsentaretur pecunia à maleficijs abstinerent. In ea transactione cautum est, ut milites è Gallia Cisalpina dece-

decedentes, uti iubebat Cæsar, navali bello, quod cum adversus Turcas enixè parabatur, operam navarent. Deducti itaq; sunt ad classem, quæ in Liguria exornabatur. Fuère hi qui classem impleverunt circiter quinquaginta milia hominum. Reliqua verò pars per Tridentinas Alpes in Germaniam est traducta, ut in Pannoniæ præsidijs disposita Turcarum incursiones sustineret. Accidit autem, ut quum secundo Enoflumine deveherentur, duo navigia illisa petris rapido profluente paucis enatantibus mergerentur, ita ut Cisalpinæ Galliæ homines à multis execrationibus eos ultore Deo magno meritas maleficij pœnas dedisse crederent. His fœderibus, quæ antea Romæ inter Cæsarem & Venetos, socio atque authore Pontifice percussa fuerant, & de congressu Cæsaris, & Francisci regis, Pontificisque profectione, Byzantij nunciatis, Solymanus, quum adversum se maritima arma parari prospiceret, Hariadenum Barbarussam exornare classem iussit, ut maturè Hellesponto egressus hostibus occurreret, & quanta posset detrimenta, aditis, vexatisque insulis, Venetis inferret. Quo accepto imperio Barbarussa ingenti cura, laboreque classem refecit, deductisq; ad litora, quos antea descripsisset, provinciarum remigibus, naves implevit, atq; omni militari apparatu diligentißimè instruxit. Hellesponto, Gallipolique provectus in Cretam insulam cum centum triginta navibus, quæ remis agerentur, cursum direxit: primumque omnium superato Cyamo promontorio, quod hodie Spatæ nomen obtinet, Caneam urbem, quæ Cydonia olim fuit, adortus magnam suorum partem temerè exposuit: nam Gritto patritio prætore firmis præsidijs tuente urbem, Turcarum impetus eum habuit inconsultæ audaciæ successum, ut quum undiq; è mœnibus & propugnaculis cum multo reboatu maioribus, & minoribus tormentis peterentur, atq; Italicę duę cohortes eruptione facta perturbatos hostes invasissent, multis suorum amißis Barbarussa receptui canere cogeretur. Constat eum quum suos revocaret ad classem, nimia navalis pugnæ trepidatione supra mille Turcas, qui longius prædatum à litore processerant, deseruisse, qui ad unum omnes non multo post ab armatis Cretensibus interfecti sunt. Exinde Drepano promontorio, quod Melacham vocant, superato in Amphimaleum sinum, qui hodię nautis Suda est, classem intulit, quum Ioannem Morum totius insulæ præfectum multis millibus Cretensium coactis, atque adiuncto Italicarum aliquot cohortium præsidium Cydonis opem celeriter allaturum didicisset: inde ad Rithimnam, quæ est hodie Retimum, urbem nobilem processit, pariq; eventu ab ea urbe munitißima repulsus est, quod priusquã triremes ad oppugnandum appropinquarent, Rithimnenses contortis in eas maioribus colubrinis, non parvoq; detrimento illato eas avertissent. A Retimo ad Dion promontorium, quod Frascheа hodie dicitur, profectus est, moxq; deflexit ad urbem Cattiam, ab hoc Dionis promontorio decem millibus passuum distantem. Hęc urbs olim Cytheum fuit, hodieq; toti insulæ nomen suum præbet. Hanc Barbarus contemplatus, quòd eam longè omnium munitißimam rebatur adoriri non est ausus: sed sese ad orientale insulæ caput, quod est Salmonium, convertit, Ceciliamque oppidulum, desertum ab incolis, succendit, atque ita Cretensibus litoribus abscesit. Nam Vincentium Capellium Venetæ clasis præfectum, qui iam Corcyram appulisset, Cretensibus rebus maturam opem allaturum intelligebat. Qua de causa Alexandrum Bondelmerium cum suo insigni galeone, atq; altero ingenti navigio, quod Barciam vocabant, omni tor-

mentorum copia, præsidioq; militum instructissimo comitante Pasqualico patritio cum viginti quinque triremibus Zacynthum pervenisse speculatores renunciabant. Per idem quoque tempus veluti maligno quodam exorto sydere, par diræ consternationis insania invasit Africanas Hispanorum cohortes, quæ aliquandiu meritis stipendijs fraudatæ, atq; ea frustra postulantes sediciose tumultuari apud Guletam cœperant. Propterea Bernardinus Mendocius Hispanicæ classis præfectus non temere Numidarum atq; Afrorum propter incertam gentis fidem, arma veritus, quum seditiosorum tumultum, oratione & precibus sedare non posset, ea labe hominum exonerare Africam cogitavit, ita ut eos omnes in Siciliam transveheret. Nam eis neque stipendia à prorege Siciliæ, neque alimenta in ipsa summæ fertilitatis regione defutura pollicebatur. Sed postquam in Siciliam pervenêre, quòd neque Ferdinandus Gonzaga prorex expeditam pecuniam se habere diceret, neq; Siculi tot externos hospites privato sumptu alendos æquis animis susciperent, Hispani, uti erant veterani ad sex milium numerum, agros atq; oppida impetu facto invadere cœperunt, indignantes quòd ex forti fideliq; tot Punicis bellis navata opera, ingratè demum speratis stipendijs excluderentur, nec quibus miseram vitam cōfecti vulneribus & morbis, & egentes tueri possent, ex agris, minusq; benignis incolis alimenta reperirent. Quibus de causis necessitate quadam eius flagitiosæ secessionis scelus obtegentes, signa & duces atq; signiferos defecerunt, & qui erant iuxta Messanam apertos pagos diripere aggressi sunt: ceffereq; eis in prædam ante omnia vici nullis obsepti muris, Castaneta, Montefortis, S. Lucia, quorum incolæ ad munita oppida confugientes, & de suis incommodis frustra conquerentes atrocis & verè hostilis iniuriæ famam ex sociorum impotenti impetu per totam Siciliam excitabant. His fœdè direptis ad Castrum, munitum oppidū perrexerunt, murumq; undiq; corona expugnare conati defendētibus sese Castrensibus ita repulsi sunt, ut amissis ad quadraginta militibus, multisq; relatis vulneribus, quòd forte sæva tempestas cum denso imbre exorta sclopettorum funiculos extinguerêt, re infecta se recipere coacti sint. His cognitis rebus Gonzaga, Alvarem Sandeum, castrorum magistrū, qui incolas Siculos in unum cogeret atq; armaret, & in seditiosos impetum facturi speciem præberet, in loca opportuna præmisit. Sed usq; adeo his pagorū direptionibus efferatæ erant Hispanorum mentes, ut proregis deprecationes, atq; imperia contemnerent, nullamque pacati animi, ut redire ad sanitatem se velle ostenderent, significationem darent, sed effusius quotidie atq; crudelius in Siculos grassarentur, uti tum accidit, quum Sandeus cum armata agrestium multitudine in conspectum se dedisset. Hispani nihil his territi minis, minimè dubitarunt, quin interiectam vallem illicò transirent, factoque impetu, omnem eam Siculorum turbam profligarent, & in prçaltos montes aufugere cogerent. Exinde præfectorum & signiferorum loco, quia à seditiosis discesserant, nec tam fœdæ consternationis socij esse volebant, tribunos crearunt, qui electi dicebantur. Horum imperium triduo finiebatur, atq; eis alij succedebant, omnibus tamen qui certo perpetuæ potestatis iure præesset, quendam Herediam cunctis suffragijs extulerunt. Hunc erudita facundia præpotentem, quòd antea cucullatus sacerdos, & in sacris concionibus exercitatus fuisset, supremi scribæ & consiliarij munus implere iubebant. Huic autem attribuerunt rerum capitalium ministrum Mondraconem Cantabrū, qui oblatos quosq; equos arripiebat,

rispiebat, quos apparitoribus suis distribueret, exornataq; inde numerosa ala, ad parandos commeatus, rapiendamq; omnis pecoris prædam, regiones proximas percurrebat. Primum omnium Hæredia persuasit militibus, ut in Rocella oppido, quod nobilis Siculi è Spataphora familia ditionis erat, omnia impedimenta & sarcinas, scortaque & inutilem famulantium puerorum turbam deponerent. Quo facto ad oppidũ Randatium, quod est ad radices Ætnæ montis positum (id olim Triatium fuit) hostili animo duxit. Randatiani ubi formidabiles ad se Hispanos venire cognoverunt, ad eos cum infulis sacerdotes præferentes crucifixi Dei Christi vexillum, qui iniuriam deprecarentur, emiserunt, eisq; bina cœnobia perampla, quæ erant extra oppidum, hospitali iure concesserunt, ita ut si à maleficijs temperarent, quotidie ab oppido se cibaria gratuitò summissuros pollicerentur. Consederunt satis æquo animo in cœnobijs Hispani: sed forte accidit iniqua oppidanorum sorte, ut Hispanus miles è muro glande sclopetto emissa sit interfectus: quo casu facilè permoti milites, non obscurè exoptatam expugnandi oppidi occasionẽ arripuerunt: sicut concitati ad arma admotis proximæ portæ ignibus, fores concremarent, & valvas ardentes multo hastarum nixu intus propellerent, & in oppidum irrumperent, quumque media ferè nox esset in foro constitutis ordinibus nusquam discurrẽdo consisterent. Tum verò animadversum est, oppidanos per adversam portam, quæ dudum semiobstructa fuerat ægre effugisse, & in domibus, non parvam rerum suarũ copiam, et fœminas natu grandiores deseruisse: Atq; ita Hispani potiti oppido, Hæredia iubente partiti inter se hospitia, per regiones vigilias instituerunt, tresque ibi menses per hyemem usq; ad prima Veris signa opiparè & copiosissimè omnibus abundantes rebus hybernarunt. His tantis maleficiorum contumelijs affectus Ferdinandus, tametsi vera vi, atque armis ea latrocinia coercenda, atq; omnino vindicanda existimaret, adhortantibus præsertim Siculis proceribus, & suam peracrem in conficiendo negocio operam pollicentibus, nihilominus alia prius ad sanandas seditiosorum mentes experiunda remedia iudicabat, quod veteranam atq; invictam militum manum, nisi multo cum sanguine, & funesto utrinq; successu superari non posse provideret. Neq; enim militibus pares videri poterãt Siculi, vel in universum viri acres armisq; dediti, ut qui semper inter se contentiosi sanguinarijq; sint, & privatim quisq; loricã aut thoracem & galeam, vel in pace induat, & varijs atq; mortiferis quibusdam utatur telis, quæ in hostem eminus cõtorquentur. Ea sunt spari tripedales acuto præfixi ferro, & manubriatæ fundæ, quibus ex coriaceo nidulo volema saxa Balearico more iaciunt: & huius generis armatorum hominũ supra viginti milia se coacturũ Simeon Vintimilia, Hieracensis regulus pollicebatur: vir quidẽ corpore pusillo, sed generosa animi magnitudine præditus, & peramplis opibus potẽs, qui vetustũ Siciliæ decus adversus externos tueri magnopere cupiebat. Sed proregi Ferdinãdo tum Cæsari, tum Siculis calamitosum fore videbatur, si is tumultus temerè excitatus, uti accidere necesse erat, dubio & cruentissimo prælio finiretur, utpote qui reputaret summis viribus milites, qui iustis & militaribus armis essent instructi, desperata salute esse dimicaturos, neq; Siculos multitudine sua, atque ineptis in acie fretos armis, veterani militis impetum diu laturos intelligebat. Igitur alio modo sibi agendũ ratus, ut seditiosos pacaret, & ex tuto eorũ improbitatem atq; insolentiam ulcisceretur, per idoneos eorum præfectos, qui apud contaminatum sce-

leribus exercitum remanere noluerant, & in officio apud proregem persistebant, agere cœpit. Hi fuêre ipse dudum castrorum magister Alvarus Sandeus, & Ioannes Vargas, & Sancius Alarconius, & Alfonsus Vives, qui apud milites eximiam authoritatem obtinebant. Per hos agebatur apud milites, ut ad sanitatem redire vellent, postquã prorex eis integra fide omnis maleficij impunitatem promitteret, & quatuor mensium stipendia præsenti pecunia persolu turũ polliceretur: quod si milites sibi usquequaq; Siciliam magno Cæsaris incommodo pervastandam susciperent, nemini unquã ad penates reditũ in Hispaniam fore, atq; omnes simul tanquam perfidię damnatos hostilia totius Siciliæ arma adversum se publico edicto concitata infeliciter experturos. His denunciatis Heredia, fortunæ suę ignarus, gravem & luculentam concionem ad milites habuit, facileq; persuasit, ut oblata stipendia accipere, & redire ad officium, quàm iratis Siculis obijci, notatiq; infamia patrię exilio mulctari mallēt. Sustulêre universi dextras, & conditionem approbarunt, modò sibi de impunitate caveretur: & multi quidem Gonzagæ severitatem nõ temerè veriti postularunt, ut sibi liberorũ natu maximus pro obside traderetur. Sed res deducta est ad iusiurandum, et ad sacramenti religionem: eo pacto atq; ordine, ut apud vicum, cui Linguægrossæ nomen est, medio ferè itinere inter Messanam atq; Randatium institutis solennibus sacris, & prorex & legati exercitus convenirent, id magnoperè probante Ioanne Varga, quem pleriq; veteranorum parentem appellantes maximè colebant. Primos enim honores gesserat in exercitu per annos viginti, quum Aurantius, interfecto ad Hispellum Ioanne Dorbino, hunc præcipuè Vargam illius signiferum supra cæteros Hispanos plurimum extulisset: sic ut milites salutem suam fidei eius committere minimè dubitarent. Erant Hispanorum vexilla vigintiquatuor, è quibus delecti sunt singuli, qui ingenij solertia, & corporis habitu maximè præstarent, & legatorum nomine cum ipso Heredia, dandi accipiendiq; sacramenti munus obirent. Itum itaq; est ad Linguagrossam vicum, ubi præstò adfuit ipse Ferdinandus, compositisq; rebus sacra peragi cœperunt. Quum verò ad medium sacrorum esset deventum, quo redemptoris Christi hostia populo ostenditur, in eam prę euntibus verba hinc Varga, illinc Hæredia eo modo iuratum est, ut legati simul & prorex ipse dextras attollerent, atq; ita ea quam diximus de impunitate atque stipendijs conditione transactum est. Accidit autem, ut quum à præeuntibus verba ad attollendas dextras vocarentur, & legati omnes id expeditè fecissent, Ferdinandus autem cunctantius facere videretur, unus è legatis nomine Villalobos præclarè vocem attollens: Si cuncteris prorex, inquit, iurare, nec dextram syncero animo extendis, nos quoque ab huius sacramenti fide discedemus. Tunc verò prorex oborto pudore præaltè manum extendit. Fuêre qui ab ea proregis cunctatione existimarent, eum pro conscientia sacramenti votum suspendisse, conceptisque verbis ex animo iurasse tam fœdæ pactioni, quæ vi necessitatis exprimeretur (uti eventus postea docuit) nequaquam sestaturum. Per hunc modum peractis sacris & cunctis lętè adstipulantibus constitutum est, ut cohortes per urbes atq; oppida spargerentur, ut commodius ali, præbitisq; stipendijs in officio contineri possent, veteresq; præfecti quos diximus, ad sua munia redirent, quorum iussis milites ex disciplina obsequerentur. Nec multo pòst singulæ cohortes ad Augustam, quæ Megara olim fuit, Syracusas in Leontinos, Calatamque Hieronis, & Tauromínium, alia-

aliaq; oppida sub vexillis contendere. Quum esset Taurominij Ioannes Vargas, ad eum Gonzaga scripsit, ut ipsum Herediam atque Carantium, qui designandis hospitijs apud seditiosos præfuerant, comprehenderet, vinctosq; sibi navigio celeriter Messanam devehendos curaret. Præstitit officium Vargas, & nihil tale timentes ambos, uti præceptum fuerat, Messanam devehi iussit, ubi illicò arctæ custodiæ traditi sunt. Ad alia quoq; oppida simili ratione Gonzaga perscripsit, ut singulæ cohortes suum electum, qui sacris interfuisset, vinctũ præfectis arcium traderent: atque ad unum omnes illi viginti quatuor diversis in locis uno tempore comprehensi, perductique sunt Messanam. In eos autem iustæ iracundiæ suæ Gonzaga usque adeo severè & graviter evomuit, ut uno die damnatos ad furcas, latronum more laqueis suspendi iusserit: atq; hæ furcæ toto litore, ut à prænavigantibus spectari possent, erectæ sunt. Ex his altissimam Heredia detruncata prius per carnificem dextra, honoris causa promeruit, cui comites fuêre hinc Mondraconius, atq; Carantius, illinc Villalobos, qui inter sacra iurantem Gonzagam arroganter interpellarat. Sed horum omnium supplicio conceptus altè dolor in Gonzaga expiari non potuit: dedit enim operam, ut quos maximè facinorosos extitisse didicerat, omnibus modis atque omnibus locis interciperet. Qua in re præfecti arcium, & prætores urbium, quum de scripto monerentur, operam sedulò præstiterunt, usque adeo diligenter, ut qui neq; excipi, neq; deduci Messanam poterant, custoditos necarent, & cadavera in subiectum mare proijcerent. Hoc enim incolumi sua fide ab his præsidibus peculiari suo iure fieri debere Ferdinandus censebat: quoniam qui anteà quum arcium & oppidanorum præfecturas acciperent, Cæsari sacramentũ dicentes, se cunctis in rebus iustitiam obnixè culturos promisissent, ideoq; in reos maiestatis, indicatis singulorum nominibus, lege agere tenerentur. Verùm Alvarus Sandeus apud Messanam truculentiorem carnificinam instituit: nam multos, qui Messanam ad forum rerum venalium exornandi sese causa veniebant, vel invitatos ad cœnam, & varijs modis per aleatores lenonesque pellectos comprehendebat, statimque per servos Æthiopes pernecatos in mare proijciebat. Id supplicij genus maturabatur spitamali quodam ligno, ad cervices laqueum intorquente, quod Hispani Garotum appellant: sic ut ad multa Siciliæ litora, à Messana ad Taurominium, & inde ad Syracusas atq; Augustam, cadavera Hispanorum illisa scopulis, & fœdè fluctibus lacerata spectarentur. Quare certius comperta reliqui Hispani tanto terrore concepto concuti cœperunt, ut plerique quæsitis frustrà navigijs excedere insula niterentur. Interdictum namque fuerat omnibus nautis, ne quemquam militem navigio exciperent, aut aliò aveherent, sic ut multi in ea cogitatione, abeundique consilio maturè comprehensi sæviente in eos Alvaro, scelerum suorum pœnas darent. Ad extremum reliquam militum partem, quæ novis multiplicatisq; stipendijs exaturari nequibat, Gonzaga ipso Vastio multo severior inexorabiliorq; præbito menstruo stipendio, navibus avehẽdos in Hispaniam imposuit. Quam ignominiam usq; adeo graviter milites tulerunt, ut postquã improbitatis atq; perfidiæ notati in patriam aveherentur, animis contumeliã ferre nõ possent, cõmilitonumq; exemplo se laquei pœna puniri malle prędicarẽt. Ab hac tãta animadversione in seditiosos carptim patrata, eã Ferdinãdus sui nominis famã tulit, ut Siculi suis cõmoti iniurijs, singulas cohortes tanq̃ maleficentissimi generis hominũ ex vetere disciplina decumari debuisse

na decubuiſſe prædicarent: Hiſpani autem eum tanquam hominem prædurę ſeveritatis, & ſupra æquum inhumaniter atrocem, avidumque prorſus Hiſpanici ſanguinis in occulto maledictis laceratum diris execrationibus onerarent, & ex adverſo ab recenti facti memoria, Vaſtij lenitatẽ pari ſeditionis crimine offenſi, laudibus immodicis in invidiam proregis attollerent, qui ea in re maximè benigna ingenij temperie uſus, necis pœnam delicto graviorem iudicaſſet, ideoq; tantum monendo molliendoq; animos militum, & ſtipendia liberaliter perſolvendo, totũ compeſcendę tollendęq; ſeditionis negotium ex ſententia cõfeciſſet, utpote qui Hiſpanico ſanguine progenitus, extra omnẽ pœnę ſuſpicionem univerſæ conſternationis maleficia ſyncera fide ſingulis condonare, quam ullius omnino ſui militis ſanguine generoſas manus fœdare maluerit. Cęterum tantũ abfuit, ut id Gonzagæ factum à Cæſare minus probaretur, ut pręclare ei ſuccenſeret, quòd indulgentius agendo cohortes ſingulas nequaquam repetita ſeveritate decumaſſet, & in Vaſtio indignam iuſto militarique duce ineptè quæſitam clementiæ laudem effuſè deteſtaretur. Quo iudicio Cęſaris & Vaſtius multum de priſtina ſua apud Inſubres gratia amiſiſſe viſus eſt; Gonzagã verò ipſum vel indignantibus Hiſpanis ad ampliſsima præmia provectum fuiſſe conſtat, quum ex adverſo nonnihil de conceſsis anteà ſtipendijs atq; muneribus, Cæſaris iuſſu, per quæſtores Vaſtio detractum fuerit: Gonzagam tamen Hiſpaniæ magiſtratus ad dicendam cauſam citarunt. Verùm is comparatis ad defenſionem luculentis orationibus, ut in Hiſpaniam proficiſceretur, & iam navigaret, prohibuit Cæſar, ne pervulgata per Hiſpanias tot ſcelerum & ſuppliciorum labes, animos provincialium altius offenderet. Nec multo poſt Sicilienſes cohortes collatis quæſtorũ indicibus, quibus nomina militum deſcribebantur, circiter trecentos commilitones deſiderarunt, atque hæ tranſvectæ in Italiam, claſſem Cęſaris apud Tarentum atque Brunduſium conſcenderunt. Sunt qui aſſerant Sicilienſes cohortes, non quum ſtatim ab Africa tranſvectæ in Siciliam fuiſſent, ſeditionem ad Randatium miſcuiſſe, ſed quum ſequenti anno poſt maritimam expeditionem in Siciliam reportatæ fuiſſent: verùm nihil ad rei notitiam pertinere putamus, an tum, an poſtea admiſſæ ſeditionis pœnas penderint. Eo ſiquidem tempore antecedentibus Venetis, Andreas Auria ſuperato Meſſanæ freto, ſublatiſque paſsim militibus, ad Corcyram inſulam curſum intendebat: eò namq; Vincentius Capellius cum imperio atque univerſa Venetorum claſſe pervenerat, coniunctiſq; eo modo claſsibus apparebat Barbaros tantam vim Chriſtianæ claſsis non eſſe laturos, & congreſſum & pugnam omnino vitaturos. Tum enim Hariadenus Barbaruſſa Ambracio ſinu cum tota Ottomanica claſſe ſe continebat, & de adventu noſtræ claſsis certior factus, ut illac noſtri intrarent propter arctas fauces expectare videbatur, tanquam ex æquiſsimo loco diſpoſitis utrinq; tormentis intrantes oppreſſurus. Paulò ſiquidem antè Grimanus Patriarcha cum Pontificijs triremibus è Corcyra progreſſus, ad fauces eiuſdem Ambracij ſinus, Preveſam oppidum in ipſo Actiaco promontorio poſitum, admotis triremium proris oppugnare adortus fuerat. Sed is conatus explorandi cauſa ſuſceptus, eum habuit eventum, ut quum Iuſtiniana triremis Paulo duce audacter arctas intraſſet fauces, atque aliquot hoſtilium tormentorum ſiniſtro navis latere pilas excepiſſet, expoſiti ſint in terram milites cum tribus tormentis, quibus & à terra, & à triremibus aliquandiu quaſſatum Preveſæ caſtellum fuerit, ſic ut appa-

appareret expugnari potuisse, nisi Turcæ, ab Aetolia acciti, ab obsessis cum valida equitũ & peditum manu supervenientes, nostrosq; magno clamore edito aggressi aliquot interfectis & vulneratis, reliquos in mare umbilico tenus ad scaphas triremium cõfugere coegissent: quanquã Alexander Interamnas, peditum præfectus, vel graviter saucius aliquandiu constanter Turcarum impetum sustinuisset. Per hunc modum Patriarcha repulsus, sublatis in naves, quæ exposita fuerant tormentis, Corcyram rediit, nihil eius consilij pertæsus, postquam quales essent angustiæ sinus explorasset, atque hostium classem toto sinu ad anchoras stantem ex propinquo prospexisset. Concesserant tum classes nostræ in Gomunitiæ portũ, quæ est contra Corcyram in continenti, ad eum locum uberrimæ aquationis, qui antiquitus Regij fontis nomen tulit, atq; ibi præfecti omnes, quidnam primum tentandum foret, dictis sententijs consultabant. Referente autem, quæ viderat, Patriarcha, ante alios Ferdinãdus Gonzaga eius erat sententiæ, ut expositis militibus atque tormentis Prevesę castellum magna vi expugnandum censeret. Quo expugnato, constitutisq; in promontorio, castelliq; ruinis maioribus tormentis elabi non posse hostem, atq; eius classem summis detrimentis affici atque deleri posse disserebat. Nam ut egressus hosti totus eriperetur, in ipsis faucibus onerarium navigium lapidibus magnis minutisq; repletũ demergi iubebat: atq; item tres galeones, qui erant é tota classe tormentis instructissimi contra ostium earũ faucium produci constituiq; valido atq; obliquo rudentum nexu in anchoris iubebat, ut si Barbarussa sinu evadere in altum conaretur innumerabilium pilarum procellam in limine faucium exciperet, atq; ibi omnino demergeretur. Ad ea Auria respondit, id Gonzagæ consilium dictu quidem speciosum, sed factu, atque exitu periculosum atq; difficile videri. Nam primum omnium exponere in terram milites ancipitis periculi rem esse, quod credi par esset, Aetolicas copias, uti dudum Grimano teste fecerint, minime defuturas, quin oppugnatis atque obsessis suis maturam opem ferrent: quorum superventu nostros pedites vim incumbentis equitatus ægre toleraturos appareret, & si quid eis iniquo in loco opinione durius accideret, naves profecto onerarias destitutas militari præsidio, quod esset miserrimum, hostibus prædę futuras. Ipsi porro peditatui iam in terram exposito grave periculum imminere: nam si aliqua autumnalis tempestas ita incideret, ut onerariæ naves pariter, atque triremes á scopuloso litore se recipere, & altum ad salutem vela dare cogerentur: unde tum suppeditari posse alimenta, non modó desertis inimico in litore, sed ingruentes undique hostes pugnando sustinentibus? Id certé evenire posse nemo maritimarum rerum peritus dubitarit, sic ut fortissimis viris spes omnis receptus, & fugæ importuna malignitate subitæ tempestatis eripi posse iudicemus.

Cœlum quidem autumnale ex mutabili natura temporis ad repentinos ventorum turbines edendos paratum non insanis nautis esse pertimescendum, uti iam multis recentium naufragiorum exemplis compertum esset. Própterea si hostis extra sinum ad pugnam elici non posset, ipsis tutius atque utilius videri, superari Leucadem, ipsamque Neritum saxis asperam, & directo cursu in Naupacteum sinum classem inferre, ubi & expugnari posse Naupactum oppidum, mœnibus non magnopere munitum, & multa obiter oppida, quæ ad intimum sinum Corinthiacumque Isthmum pertineant, impuné diripi atque evastari posse, Græci homines prolixé confirmarent, quód na-

vigationis iter si teneant, accidere posse ut Barbarussa vel pudore adductus, vel ingenti periculo permotus, sinu egrederetur, & conserendæ pugnæ facultatem ipsis optantibus & paratis præberet. Hanc gerendi belli rationem quamquam Gonzaga propositas difficultates infirmare & tollere contenderet, Capellius ipse & Patriarcha probare visi sunt, utpote qui maritimo potius quàm terrestri conatu audendum esse censerent, subitæque tempestatis pericula potius quàm hostes, quos æquo mari contemnebant, non temerè formidarent, Naupactumque si expugnaretur, quòd Veneti imperij Methonensi bello fuisset, ipsis ex lege fœderis accessurum sperare possent. Exinde Auria constitutis totius classis ordinibus è Gomenitiæ portu profecturus, onerarijs navibus, quæ erant septuaginta duæ, Francum Auriam gentilem & propinquũ suum præfecit, quòd magni usus maritimis in rebus haberetur. Ex his tamen quatuordecim Alexandro Bondelmerio attribuit. Is enim universam anteire classem & Franci navigationem observare iubebatur. Sed quinque etiam triremes (eę siquidem in universum erant numero centum & triginta quatuor) delectæ sunt, remigio & velis maximè agiles atque expeditæ: proptereaque speculatoriæ vocabātur, quæ galeonem contra sinus fauces dare anchoras, & consistere iussum præcederent, atque hostilis classis motus explorarent. Turcicæ namque triremes quatuor cum expeditis totidem biremibus sinum egressæ per fauces in altum evaserant. Sed conspecto galeone ut triremes nostras, quæ adversum se directis rostris impetum facturæ videbantur, effugerent, eludendo rursus intra fauces se receperũt. Itaq; Auria dato signo, ut reliquæ classes se consequerentur, ad Prevesam contendens, universas triremes extendit, ita ut ab hostibus facilè numerari possent: quoniam si minora navigia suopte studio voluntateq; classem comitantia recenserentur, iusta supputatione supra quinquaginta & ducentorum navium numerum implevissent. Quo spectaculo magnus (uti aiunt) timor Barbarussæ animum incesit, qui tametsi natura intrepidus, nostrorum virtutem & disciplinam non magnoperè formidandam putabat: ingētis tamen classis amplitudine atq; apparatu vehementisimè permovebatur. Neq; enim maior à priscis temporibus in Ionio nostrorum classis conspecta fuerat, ita ut quidam Eunuchus ex Solymani ianitoribus Barbarussæ comes datus, eum cunctantem subtimideq; perplexum inurbanis & planè superbis verbis insolenter obiurgaret, quòd in provocātes Christianos & pugnam cientes, non statim sinu erumperet, atq; eos adoriretur: qua in re non salutem suam, qui conspectum hostis ferre non posset: sed Solymani imperatoris decus respicere deberet, qui gloriæ suæ multũ splendoris ea turpi cunctatione detrahi nollet. Pro dignitate siquidem Ottomanici nominis experiundas esse vires. Nam si bello fortis & pugnax esset, uti profiteretur, non desperandam esse victoriam. Quòd si fortuna votis virtutiq; Turcarum invideret, non defuturos Solymano trierarchos, ipsis si vincerentur meliores, & Ponticas sylvas tantam ad cōficiendam classem materiam suppeditaturas, ut duplo maior & ornatior viris atq; remigibus classis ędificari facilè posset. Postremò id quoque addidit Eunuchus, Barbarussę cavendum esse ne metu honestisimę mortis, quæ adverso etiam prælio esset incerta, ab irato Solymano fœdæ necis periculũ subiret. Nec mora vociferante adhuc Eunucho, conversus ad Salechum archipiratam: Ergo, inquit Barbarussa, vir fide virtuteq; præstantisimè, nobis ut video, vel iniqua conditione pugnę fortuna tentanda est, ne huius semiviri

latron-

latrantis delatione pereamus, atq; ita classem educere cœpit, quum iam Auria ad Leucadē vela flecti iuberet, ratus hostem his faucibus timore prępeditum egredi non ausurum. Tenebat propositæ navigationis cursum Auria, & secundo usus vento ad Leucadē provehebatur, quũ à speculatoribus, qui in carchesio summi mali galeonis Bondelmerij constituti erant, Auriæ significatū est, hostilē classem exire sinus angustias & sinistrorsum secundū litus flecti. Hanc oram, quā Barbaricæ classis sinistrum cornu lambebat, paulò antè Grimanus præoccuparat, eo consilio, ut si hostis ab angustijs prodiret, cōmoditate litoris excluderetur. Sed non multo pòst iter mutare iussus, atq; inde recedens ad reliquas sociorū triremes se contulerat, atq; ita evenit ut Barbarus terræ litus obtineret. Nam callido pro necessitate utens cōsilio, si ab nostra classe impotenter urgeretur, proris in hostes obversis terræ puppes applicare, expositisq; militibus à terra classem exarmatā viris atq; tormentis, uti usus posceret, minorē navigiorum, quàm virorū iacturam fore iudicans, defendere decreverat. Cæterū Auria ea erumpentis hostiū classis significatione cōmotus, ut qui iam triremes ad stationem sub Leucade, quæ Sucissula dicitur, adegerat, tametsi quod non putarat accidisset : animū tamen egregiè componit, & classem uti imperatum anteà fuerat, ad ineundam pugnam comparare sese, & prætoriæ suæ signa sequi iussit. Iam tota Turcarum classis in apertū pelagus evaserat, eo ordine, ut Hariadenus ipse mediam teneret aciem, ubi eius prætoria purpureis pluribus vexillis exornata cōspiciebatur. Dextrum latus obtinebat Tabaches: sinistrum vero Salecus pari propè triremium numero instructi, qui Tunetanis prælijs inclaruerant. Nam eo die Barbarussa produxit octoginta septem triremes: biremes autem rostratas circiter triginta robore triremibus pares: leviores verò triremes & mioparones tot erant, ut navigiorū omnis generis centū quinquaginta, quæ remis agerentur, summā efficerent. Mediæ autem aciei cohærebant cornua, tanto ordine, ut quo verteretur prætoria alas extendentis aquilæ speciem præberent, fatereturq; mirabundus Auria, sicuti hæc eum postea narrantem audivi, neq; habilius, neq; firmius, aut omnino decentius classem à perito duce educi potuisse. Antecedebant Barbarussæ classem triremes circiter viginti, partim rostratæ, partim leviores, quæ omnium erant velocissimæ, cui pręerat Dragathes archipirata, multis postea in nostros maleficijs clarus. Constat Capellium ineundæ pugnæ avidū, è sua puppe in scapham descendisse, advectumq; ad prætoriam Auriæ, illum compellasse his verbis: Quid tibi, inquit, princeps, hac proposita pręlij edendi longè pulcherrima occasione faciundum sit vides: ego certe, si me fortè cum Venetis triremibus te gnaviter sequuturum dubitas, iam à te ad declarādam Veneti senatus voluntatem, studiumq; meum primam aciem deposco, primaq; pręlij pericula fortiter subibo: splendidumq; thoracem, quem induerat, ostendens, & palma pulsans: in hoc enim uti pium & impigrum decet Venetum præfectum, aut gloriosè vincam, aut victus honestissimè occumbam. Egit gratias Auria, laudatoq; eius ingenti studio, rogavit, ut se præeuntem subsequeretur, & quid fieri oporteret, intētus observaret: se enim quid fieri vellet, opportunè signum daturū. Iam prima biremium manus ad galeonē appropinquabat, & aliquot triremes à Saleco missæ, id ingens navigiū oppugnabant: ea tamen conditione, ut quũ non multū appropinquarēt, nec ob id multum nocere possent, neq; in eos pariter è multo spatio Bondelmerius tormenta contorqueri sineret, non multum utrinq; proficeretur. Ex-

pectabat enim vir rerum naualiũ apprimè peritus, vt propius accederetur, ex improuiso sæuam omnis generis tormentorum procellam in subeuntes effusurus. Neq; eum fefellit opinio: nam Turcæ audacius accedentes, adeo graui glandium & pilarũ grandine perfusi sunt, vt inhibere remos, & magno accepto detrimento trepidè se recipere cogerentur. Auria interim reuocabat naues, quæ præcesserant, & galeonem suum remulco protrahi iubebat, & triremium trierarchos intercurrentibus per nauiculas nunciis hortabatur, vt sese animis ad ineundam pugnã confirmarent paratiq; essent ad imperia, quũ tubæ cantu atq; explicato maximo vexillo signum daretur. In eo autem consilio, decretoq; erat Auria, vt nisi onerariarũ nauium fretus præsidio, confligendum sibi non esse iudicaret, vti postea confirmatione maiorum minorumq; ducum, qui aderant, didicimus. Idem pariter astutus hostis prouidebat, qui pari vtrinq; triremium concursu procul ab onerariis, quę castellorum erant instar, dimicare cupiebat. Nam tum fortè ventus omnis ita subsederat, vt æquora ad edendam nobilem pugnam pacata fluctibus & planè constrata præberentur, et Patriarcha prouectus ad Auriam eam inuadendi, delendiq; procul dubio hostis facultatẽ non prętermittendam prædicaret, tantoq; ardore vociferaretur, vt propinquiores trierarchi inuitantis vocem audirent, maximeq; mirarentur quòd Auria rem prælio committere dubitaret. Is enim onerarias naues in vnum coeuntes ingentibus gyris atq; meandris subsequente triremium ordine circuibat, & ex nauali peritia, nouum aliquod atq; inexpactatum hosti facinus editurus videbatur, sic vt id ipse perspicax & minimè pręceps Barbarussa, vti postea compertum est, facilè crederet. Id Auria crebro rotatu classem suã circuens, ea ratione faciebat, vt ad se hostiles triremes perliceret, & in prouectas è castellis excelsarum nauium propius & certius tormenta dirigerentur, atq; ipse demũ in perturbatas, quæ erat certa vincendi ratio, directis proris inueheretur. Interim subsistente Barbarussa, & quorsum ea hostis flexuosa nauigatio recideret spectante, quòd dolum aliquem suspectaret, cornuum suorum triremes, iam vergente ad occasum sole, diuersis in locis rem gerebant, pars in oppugnando galeone frustra perseuerabat, pars aggressa onerarias duas, in quarum altera Buccanigra cum sua Hispanorũ cohorte vehebatur, in altera erat Macinius Mongaia Cantaber, vsq; adeo grauiter coniectis in eas pilis afflixerat, vt perrupto malo incensisq; velis, & multis Hispanorũ & nautarum interfectis, perituræ crederentur. Alia verò pars duas onustas commeatibus circumuentas naues, quarum altera erat Veneta, altera Dalmatica, coniectis ignibus concremaret: paucis in scaphas desilientibus, aut ad propinquas sociorum naues adnatantibus. Duas etiam triremes sub ipsum crepusculum, quæ lentiore vtebantur remigio Salecus intercepit, quarum trierarchi erant Mozenicus Venetus, & Bibiena Etruscæ stirpis vir sacratus. Secundum has triremes capta est Aloisii Figaroæ Hispani nauis, tametsi suæ cohortis milites aliquandiu pugnacissimè se defendissent. In ea captus est cum ipso Figaroa patre filius adolescens nobilissimæ formæ, qui postea deductus ad Solymanum Mahometis sacra suscepit. Is quum principis cubiculo assueuisset, post tertium carceris annum misero patri libertatem impetrauit, donatumque liberaliter in Hispaniam remisit. Tum verò cum tonitru turbatis nubibus grauis imber & procella flantibus Euris exorta est. Nec dubitauere nostri, quum vidissent Barbaros attollere dolones, quin & ipsi præeunte Auria dolonibus simul et maioribus expansis velis, se in

de explicarent, & quò ventus ferebat, ad Corcyram unde venerant verterentur, usq; adeo dissipatis agminibus, ut intẽto etiam remigio nequaquam se recipere, sed confusè & turpiter effugere viderentur: sic ut Auria tanti usus, tantæq; peritiæ, & tantæ deniq; existimationis mari dux, eo die nullus Imperator extiterit. Ferunt Barbarussam nostros eodem vento ad aliquantum spacium persequutum, nec quem hostes elabendo cursum tenerent, per tenebras planè cernentem substitisse: quoniam nostri duces in singulis suis prætorijs lumina extingui iussissent, quæ erectis ad puppem ingentibus laternis præferri solita sunt. Proinde ipsum in cachinnum versum sæpe repetisse hęc verba Hispanico sermone prolata: Ergo Auria lumen abijcit, ut certius fugam suam tenebris recondat? Quasi miraretur nostros tanquam magno metu occupatos, omnis decoris, modò se eriperent, oblivisci, quam manus conserere maluisse. Ea verò apud omnes Corcyræ applicantes opinio fuit, ut præclaro oborti repentè venti beneficio, vel cum ignominia è summo periculo se ereptos faterentur. Cęsariani autem præcipueque Ligures, ut Auriæ nomen ab omni infamia vendicarent, tam fœdi exitus culpam ex obliquo in Venetos referebant, quòd ab initio præsidium Hispanorum militum, quod distribui in Venetas triremes debebat, ut propugnatoribus firmiores in congressu hostium evaderent, superbè repudiassent. Venetis namque triremibus non planè confisum Auriam, & propterea temperasse à prælio differebant: ob idque præsertim, quòd evadente angustias Barbarussa, illæ fermè omnes collectis velis & per iuncos ad antennas subligatis, eas ad summitatem mali celeriter eduxissent, scilicet ut repente præcisis iuncis, expedita ad quem vellent fugæ cursum vela ventis inflanda præberent. Quum in ea mutui erroris obtrectatione, mœsticiaq; & dolore turpissimi eventus versarentur, Macinij Cantabri navis, vel quassata perforataque quæ perijsse credebatur, Corcyram applicuit: eius autem Macinij mira constantia fuerat defensa. Nec multo post ipse Barbarussa non contentus nostro dedecore, nec hostes inopinata procella sibi è manibus ereptos æquo animo ferens, ad Paxum insulam provocabundus ad pugnam pervenit. Ea insula centum ferè stadijs ab ultimo orientali, quod Phalacrum olim fuit, Corcyræ promontorio distat: sic ut exprobrare nostris fugam, & si è portu prodirent, cũ eis acie congressurus esse videretur. Quamobrem Gonzaga fremens, ut qui superbi hostis arrogantiam ferre non posset, singulos adijt duces, rogavitque, ut pro dignitate Christiani nominis animos viresque componerent, & feliciore virtute insolentis Barbari vim omnino retundere niterentur: resque eò deducta est, ut Capellius, quòd anteà nihil tale iubente senatu suscipere recusarat, Hispanorum certa præsidia quę offerrentur, se in triremes recepturum polliceretur, quaternaque acie Barbaros invadere decernerent. Quartam enim aciem Ferdinando Gonzagæ honoris causa attribuerant. Verùm hæc consultatio tam diu prolata est, ut Barbarussa adversam circa nonas Octobres metuens tempestatem retrocederet, & sibi abundè satisfactum existimans in sinum Ambracium reverteretur. Ab ipso autem hostis discessu de expugnando Dyrrhachio cogitatum est: sed quum à Capellio totius Dyrrhachini litoris stationes navigijs malè fidæ prædicerentur, non multo post in Rizonicum sinum, quem Catareum vocant, cursum direxerunt, ut Castronovum Turcicæ ditionis oppidum, in eo sinu positum expugnarent. Ea enim forma est & natura sinus, ut tutissimum atque ingentem præbeat portum, mareq; sese ad Orientem

intorquens in intimo recessu Catharum, oppidum Veneti imperij alluat: sic vt per quasdam fauces, quæ protracta cathena præcludi possint, nauigijs adeatur. Tota regio apricis, & egregiè cultis collibus peramœna est. Sed Catharum, obstantibus ad dextrā montibus, ita opacum redditur, vt incolæ sub brumam breuissimis solibus vtantur. Castrum autem nouum, quod multis antè annis Chersego regulo à Mahomete fuit ademptum, apricius est, sed nequaquam Catharo munitius. Castrensium ædificia ab infima oppidi parte, quæ mare alluitur, & turritam munitionem instar arcis habet, per dorsum collis assurgunt. In summo autem Castellum habet natura potius, quàm arte munitum. Oppidani partim Dalmatici, & partim Epirotici sunt generis: sed qui iampridem immixti Turcis à Christiana religione defecerant: mercaturæ student, & paruis nauigijs quæstum faciunt. Nulli Turcæ milites erant in præsidio, quum binæ tantum quas diximus infimæ munitionis & superioris castelli arces, à paucissimis Turcis custodirentur. Itaq; intrantibus sinum classibus, magna vi admotis tormentis, priusquam oppidum ab incolis aliquandiu defensum caperetur, socij nauales Venetæ classis per remos murum scandentes ad infimam partem intrarunt, & mox ab expositis Hispanis oppidum quoq; perrupto muro captum est, quum ibi duo insignes cohortium præfecti Buccanigra Hispanus, & Cæsar Iosias Firmanus interfecti cecidissent. Multa eius oppidi, sed nequaquam pretiosa domesticarum rerum præda fuit: sed ingens omnis ætatis & sexus incolarum multitudo in seruitutem abducta est: quanquam multi ex his nunquam se à cultu Dei Christi discessisse dicerent. Triduo post, superius castellum præsidiarij Turcę frustra pacti incolumem fore libertatem, & vitam, dediderunt. Quum id oppidum communibus viribus captum ex fœdere Venetis deberetur, occupatum est ab Hispanis, quos Auria Ferdinandusq; Gonzaga extra Italiam alere cupiebant. Itaq; vel ægrè permittente, & è Venetijs super ea re senatus consultum expectari debere frustra postulante Capellio, Franciscus Sarmentus cum quatuor millibus veteranorum militum, qui apud Insubres a scelerata secessione, regionem ad Galeritum oppidum peruastarant, Castronouo præpositus est. Eam rem molestissimè tulit senatus, quòd id oppidum communibus partum armis non sibi ex lege fœderis, sed Hispanico præsidio concessum fuisset. Suspectabat enim Hispanorum ingenia auida imperij, atque assueta rapinis & maleficijs, tanquam ex occasione Catharensium rebus vim allatura: vsq; adeo indignanter eam iniuriā patritijs æstimantibus, vt auerso à Cæsarianis animo susceptæ eius detrimentosę expeditionis singulos patres pœniteret, & decemuiri in spem pacis inducias à Solymano petendas esse decernerent: quę vel ob id opera Laurentij Griti, qui Andreæ principis fuerat filius, benignè atq; celeriter impetratæ sunt, quoniam Galliæ regis legatus Antonius Rinco Byzantij purpuratos opportunè docuerat id fœdus, quod apud Neapolium cum Cæsare à Venetis dissentiente multo maxima senatus parte percussum fuisse, inuitisq; demum ferè omnibus id recens bellum susceptum esse memorabat. Quum hæc agerentur, nunciatum est, Barbarussam, vt Castrensibus opem ferret, eduxisse classem: sed quum ad Saxonem insulam peruenisset, aduersa tempestate oborta non modo retentum fuisse, sed aliquot triremium, quas atrox ventus Africo atq; Austro permixtus Acroceraunijs cautibus illisisset, iacturam fecisse diceretur: vti facilè apparebat ex armamentis, eiusque naufragij fragmentis, quæ toto ferè Dalmatico

litore

litore natantia & eiecta visebantur. Ea re certius cognita Capellius eius animi fuit, ut eductis classibus Barbarussam eo incōmodo perturbatū persequeretur, cui cōsilio favebat & ipse Gonzaga, qui amissum decus ad Leucadē nobili aliquo facinore edito redimendum esse disserebat. Sed Auria multis de causis tanquam importuni ausus consilium facilè improbans, sibi in Italiam redeundum ita statuit, ut continuò vela ventis daret, plurimùm indignante Capellio, qui advocatis suæ classis trierarchis omnibus contumeliosam rationem in Auriam effudit, ita ut seipsum detestaretur, qui se alieno imperio subiecisset, eosq; moneret, ne unquam externi cuiusquam præfecti imperia subirent, postquam vel ignavia vel malignitate homo Ligur, Veneti nominis antiquus hostis, conceptæ atq; exploratæ victoriæ deesse, & Italicæ navalis disciplinę existimationem, fœdo importunæ cessationis & fugæ exitu dedecorare voluisset. At Auria consilio apprimè gravis hæc verba, atque hosce vel adversos de se rumores facilè contemnebat, quum cuncta quæ ageret, ad commodum Cæsaris revocare esset solitus: ita ut per ironiam Valerius Vrsinus, qui tum aderat Veneto stipendio addictus, nihil nisi peritissimè & consultissimè ab Auria administratum atque omnino gestum diceret, quando Venetos cum Solymano commisisset, & diuturno maximè bello ianuā, uti exoptare videri posset Cæsar, vel ipsis nolentibus Venetis aperuisset: & id certè ne amisso quidem ullo navigio probè præstitisse iudicari deberet. Non deerant siquidem factiosæ malignitatis homines, qui interpretarentur id contractum cum Turcis bellum, magno Cæsari commodo cessurum, quòd Venetos tanti irritati hostis vim terra marique diu non esse laturos appareret: ideoq; eos tanquam exhaustos opibus, atque pecunia, eò brevi redigi posse asseverarent, ut his terrestris eorum imperij urbibus, superioribus temporibus impotenter occuparint, aut vi, aut aliqua demum pactione, quam necessitas exprimeret, uti nuper conspirantium regum bello fecissent, decedere cogerentur. Cæterùm Castronovo capto, atque his, quæ diximus, Hispanorum præsidijs Sarmento duce impositis, atque obiter abeuntibus classibus eam iniuriam usque adeo graviter atque superbè Solymanus tulit, ut magno apparatu id oppidum, terra marique repetendum decerneret, augeretque iratus Venetis in Peloponneso copias, quibus & Nauplium & Epidaurus acriter oppugnarentur simul & vehementer obsiderentur. Singulare autem gaudium concepit, quòd totius propè Christiani nominis classes, quas anteà plus æquo magnificare erat solitus, adversum se coactas Barbarussa omnibus prope rebus inferior omni existimatione spoliatas, toto mari effugere coegisset. Ineunte igitur Vere, Barbarussa refecit classem, & novos remiges in supplementum maritimis regionibus imperavit: atque eum, uti oportebat, propugnatorum ex Ianizeris præcipuè numerum, & exercitatissimum quemq; ex alijs ordinibus, in classem descripsit, duasq; ingentes onerarias naves, quas Mahonas vocabat, ad ferenda totius tormentarij apparatus, & castrensis instrumenti onera celeriter ædificavit. Decretus quoq; est in id bellū dux alter, qui terra rem gereret Vlamanes Persa. Is bellicæ virtutis commendatione in demortui Vstrephi locum in præfectura Illyrica, quam Bosnensem vocant, suffectus fuerat. Hunc enim alibi à Tammaso Persarum rege transfugisse memoravimus. Hic operam dedit, ut septem minores Sanzachi cum eorum equitum assuetis turmis è proximis regionibus sibi adiungerentur, conduxitque non multa pecunia pedites eius generis, qui Haidones, V-

scochi, Martellosij, Chymeriotæ, & Morlachi vulgo appellantur: agreste hominum genus, syluis atq; nemoribus prædandi causa assuetum: sed durum & velox, indomitiq; vigoris aduersus omnes cœli iniurias, & in omne belli facinus paratum atq; expeditum: vtpote qui nudis pedibus, aut tantum carbatinatis per rupes & cautes confragosarum vallium asperrimorumq; montium crepidines; mira, vti in capreis videri est, celeritate discurrant: & sagittis & fundis eminus, cominus autem præpilatis quibusdam sparis, paruisq; securibus, ab ancipiti mucrone, quum eas nonnunquam contorqueant mortiferis, in hostes vtantur. Hos enim Vlamanes, non qui pugnarent modò, sed qui opus facerent, munitionesq; erigerent, maximè idoneos (vt Turcis parceret) & propè sibi necessarios existimabat. quibus omnibus Testegim Turcam præfecerat, qui Habraimi Bassæ citharædus fuisse, & improba delatione illius damnationem maturasse dicebatur. Itaq; adulta æstate, quum Barbarussa educta Hellesponto classe in Rizzonicum sinum peruenisset, eodem tempore Vlamanes cum triginta millibus equitum & peditum in summis montibus sese ostendit. Barbarussa prius quàm primas sinus fauces intraret, Draguthem & Corsetum piratas cum triginta validis biremibus, quas galeottas vocant, ad explorandum præmisit, ita vt Castronoui mœnia accedentes, sinu quodam à tormentis se protegerent, indeq; aquatum ad proximum fontem, quem Artifarium appellant, in terram exirent, in quos extemplò Sarmentus Macinium Mongaiam cum sua cohorte, et Lazarum Coronæum cum turma equitum erumpere iussit, commissoq; certamine Turcæ multis eorum interfectis & captis terga dare, & ad Galeottas adnatare coacti sunt. Exinde Barbarussa applicuit cum nonaginta triremibus, & tribus quas diximus Mahonis, totumq; triduum absumpsit in exponendis tormentis, erigendisq; eorum munitionibus, quæ nisi noctu administrari perficiq; poterant, propter perpetuam tormentorum omnis generis pilarum procellam, quæ in opus facientes ab Hispanis effundebatur, sic vt eo triduo Turcarum amplius mille tormentis icti interfectiq; sint, in queis & ipse cecidit Agis Hariadenus, qui in Africa ad Taioream vrbem iuxta Tripolim sese regem effecerat: cuius morte Barbarussam non mediocri dolore affectum ferunt, quòd inter veteres amicos longè omnium prudentissimus atq; fortissimus haberetur. Barbarussa multo cum labore cædeque suorum perfectis quæ instituerat operibus, supra quinquaginta quatuor maioris generis tormenta promouit, in queis erant duplices colubrinæ septem, stupendæq; item magnitudinis quatuor basilisci, qui ferreum amplius centum pondo globum euomebant. Reliqua erant eius generis quæ duplices medijq; canones vacantur: præter sacros & hierosalcones: atq; item mortaria quæ lapideas immanes pilas in sublime iaciebant, vt supernè decidentes terribili ruina domorum tecta deformarent. Ex hoc numero, vti oportebat, circiter quartam partem Vlamani impertitus est, vt à Septentrione diuersam a sua oppugnationem institueret. Ipse enim ab oriente è triplici loco diuisis muneribus cum Tabache & Halileuano viro Hispano, qui iampridem ad Mahometis sacra delapsus Tunetano priore bello singularem peritiæ militaris laudem eximiosq; inde honores apud Barbarussam & reliquos Turcas promeruerat, quatere murum cœperat. A mari quoq; Salecus admotis triremium proris certum propugnaculi locum oppugnare iussus, eum feriendi muri tenorem seruabat, vt quotidie sub auroram, & quum sol inclinaret in vesperam denis per vices promotis

triremi-

triremibus murum verberaret. Vsq; adeo autem per aliquot dies acriter & continenter quassata sunt mœnia, vt Sarmentus vel opportunè intus contra procidentem murum noua munimenta noctu præcipuè erigens, ægrè patefecta loca resarciret, & tam multa tormentorum verberatione magnopere terreretur. Nam tametsi integros nouem menses vacuos à bello nactus, nihil parcendo militibus aduersum hostes, quos omnino venturos ad oppugnandum ominabatur, nouos aggeres erexisset, & reliqua in rem oppurtuna opera perfecisset: duabus maximè de causis angebatur, quòd saxeo in loco glebam & cespitem ad construendas ex disciplina munitiones desideraret, nec à quoquam maturam opem sibi afferri posse speraret. Nam tametsi ab Auria, qui Brundusino in portu Cæsarianam classem continebat, duo nauigia onusta commeatibus, atque his rebus, quæ ad apparatum tormentorum pertinerent, superioribus diebus acceperat, multaq; adhortatione ipsius Auriæ subsidia pollicentis fuerat confirmatus, nihil tamen eum deducta in pugnæ periculum classe, qua ipsi subueniretur, tentaturum arbitrabatur. Itaq; quum Sarmentus tot ruinis vno tempore vario in loco sese opponere conaretur, Turcæ perampla turre, quę muro interiore quadrato cingebatur, potiti sunt: eo successu, vt ad terrendos nostros in fastigio Barbaricum vexillum erigerent, atq; ex ea munitione, quæ erat circa turrem, sclopettis atque sagittis primò, mox etiam tormentis inde collibratis Hispanos impeterent. Quum impigrè resisteretur a nostris, Sarmentus ad ima fundamenta eius munitionis cuniculum agi iussit, quem vulgo Minam vocant, vt suppositis ex tormentario puluere ignibus, quum Turcæ maximè vrgerent, & in oppidum irrumpere conarentur, ex repentinis flammis disruptæ munitionis ruina, inopinantes opprimerentur. Sed ea res aduersum habuit euentum: nam quum ingruentibus Turcis opportunè cuniculo ignis subderetur, ea collata materia incendiarij pulueris, importuno quodam lentore concepto, tardè & segniter flammã corripuit: ita vt frustra in hostes exitum quærens repulsa flamma in nostros reuerberaretur: multosq; igne correptos absumeret, & in his ipsum cuniculi magistrum Michaelem Firminum, è Cæsarea Augusta citerioris Hispaniæ. Accidit etiam vt eodem tempore apud superiorem oppugnationem Vlamanes aliquantam ab attigua arce muri partem prosterneret, & Barbari tanquam victores sublato clamore plurimum exultarent. Quibus rerum difficultatibus adductus Sarmentus edixit, vt qui milites essent sauciati, neq; operam pugnando præstere possent, sese in inferiorem arcem reciperent, quo Aloisius Arius, et Macinius Mongaia incommodè vulnerati concessissent: reliqui autem supremum bellicæ virtutis conatum edituri, medio in foro se conglobarent, vt non inulti extremum communis Fortunæ casum subirent. Nec mora cruentissimum irruentibus Turcis certamen est editũ, sed nostris iniquius, quum plenus imber sclopettarijs, qui vni omniũ peritissimè rem gerebant, funiculorum ignes extinxisset, & necessario non hastis modò, sed gladijs vterentur: æquiore Turcarum condicione, qui innumerabiles sagittas in nostros spargebant. Multi prętere a hostiũ equestris ordinis, pedibus pugnare iussi, prælatis equestribus peltis incuruos suos enses ita in nostros exercebant, vt galeas ferreaq; humeralia facilè discinderent, atq; ad vnum fermè omnes vel fortissimè repugnantes trucidarent: sicvt vtraq; pars ardore prælij accensa per strata cadauera peruadere ad suum hostem, & consertis manibus pugnare minimè dubitaret. Cecidit in eo conatu

fortissimè dimicans Cusanus Burgundus, qui propter sæpius spectatam in prælijs virtutem Hispanicæ cohortis præfecturam meruerat. Sarmentus ipse tribus sagittis intra galeam os confixus, fessusq; longa vigilia & diuturno pugnæ labore, in vestigio aliquandiu tela vitabundus fortiter perstitit, & quum pugnando honestam mortem oppetere quàm pedem referre mallet, & Sancium Friam cohortis præfectum fugam circunspectare conspiceret, eum seuera voce increpitans manu comprehendit, et locum tueri iussit, sic vt secum ingruentibus hostibus consistere, atq; occumbere cogeretur. Is namque Frias turbidis & peruersis consilijs salubria Sarmenti imperia sæpè contempserat, & improbitate quadam malignitateq; ingenij meliora, atque oppurtuna ad salutem suadentibus transfuersum se præbuerat, & omnium seditiosissimus apud Insubres fuisse ferebatur. Itaq; ambo, nequaquam pari virtute, detruncati ab hostibus in vestigio conciderunt: cæteris omnibus pari sorte, sed non eadem generosi animi fortitudine ad vnum interfectis. Nam quosdam abiecisse gladios, vti erant longa dimicatione fatigati, confectiq; vigilijs, salutem à Barbaris frustra passis manibus petijsse ferebatur. Interfecti sunt in eo tumultu cohortium præfecti Ioannes Cantaber, Dominicus Arriadanus maior, Seronius Taraconensis, et Oliuerius Valentinus. Qua suorum terribili cæde terrefactus Arius, & qui cum eo in inferiorem arcem confugerant, quòd nullis viribus, quibus sustineri posset victor hostis, niterentur, deditionis vexillo expanso significationem hostibus fecerunt, atq; ita eos integra fide Hariadenus in seruitutem vita incolumi facilè recepit. In his fuere præter ignobilem militum turbam, præfecti spectatæ virtutis & dignitatis, ipse Arius, atq; Macinius, Didacusque Mascheſa. Præterea viri Græci strenuissimi equitum præfecti Lazarus ipse Coroneus, et Andreas Scrapula è Nauplio. Reliqui quibus expedita deditio saluti fuit, fuere omnis generis hominum circiter octingenti, in quibus eminebat Hieremias Ligusticæ stirpis, qui eius oppidi episcopatum impetrarat. Hi omnes à Barbarussa in seruitutem Byzantium asportati sunt, præter vnum Maciniū Mongaiam, qui cum ab eo quæreretur, solicitareturque impensius, vt ad sacra Mahometana deficeret, atq; insolentius oppugnatæ & conseruatæ nauis suæ casum iactaret, Bàrbarussa ei iratus ad proram triremis ceruices abscindi iussit. Sarmenti cadauer inter tot occisorum aceruos agnosci non potuit, quanquam id Barbarussa multæ pecuniæ & libertatis proposito præmio diligentissimè perquisisset, quòd caput eius ad Solimanum mittere decreuisset. Exinde inflatus victoria, & quòd iam Rizzanum castellum in propinquo positum Veneti custodes tot hostium conspectu perterriti Turcis dedidissent, Catharo vrbi inhiare cœpit, ita vt vrbis prætorem minacibus literis solicitaret ad dedendam sibi vrbem, ac nisi continuò portas aperiret, se mœnia tormentis aggressurum denunciaret. Erat is prætor patritij ordinis, nomine Ioannes Matthæus Bembus, insigni virtute constantiaq; animi præditus. Is per literas Barbarussæ respondebat, nullum Catharo in vrbe Ottomannis ius esse, propterea si vim inferret, eum recentium induciarum, quas concessisset, leges violaturum non sine contumelia sui imperatoris, qui nunquam iusiurandi fidem fallere consuesset. Quod si iniquo iudicio rem ad arma deducere cuperet, ipsum qui cum imperio præesset vrbi, daturū operam vt improbè vim illatam paribus tormētis propulsaret. Ad ea subiratus victor Barbarus in vltimū sinus recessum aliquot triremes promouit, displosisq; tormentis oppugnaturi speciem

ciem præbuit. Cui Bembus prætor egregiè constans & impaudius, totidem tormentorum suorum bombis & pilis strenuè respondit, & præsidium armatum in mœnibus Barbaris ostendit. Qua re animaduersa Barbarussa inhibuit remos, reuocatisq; anterioribus nauigijs ad Castronouum est reuersus, delinitusq; exinde prætoris Bembi muneribus, nihil expectata induciarum fide, quam paulo antè de scripto exegerat, sinu excessit, rogauitq; Bembum, vt præclaro induciarum testimonio præbito, quibus posset rebus Vlamanem Illyricæ prouinciæ præfectum amicè subleuaret. Castronouo per hunc modum, vt diximus, à Turcis fortiter expugnato, atq; inibi Hispanis ad vnum omnibus aut trucidatis, aut si qui ex deditione cædeq; superfuissent ad transtra triremiũ relegatis, nostrorum ducum animis non dubius cum pudore timor incessit, facilè reputantibus quales quantæq; forent Barbarorum militum vires, quantæq; opes Solymani superbi hostis terra mariq; ad propulsandam vindicandamq; iniuriam nuper extitissent: sic vt pijs animis homines intestina bella atque dissidia principum magnopere detestari inciperent, & de concilianda pace sacroq; bello communibus studijs cogitandum arbitrarentur. Quum verò Vastius Mediolani fortissimæ legionis interitum deploraret, Insubres ipsi tacitè lætabantur, diuiq; Donati numen frequentatis passim altaribus impensè percolebant: cuius numen ritè factas à populis immaniter dereptis in Hispanos execrationes nequaquam inanes esse voluisset, postquam ipso die annuo eius memoriæ dicato, ad septimum Idus Augusti rapaces homines maleficiorum pœnas dare coegisset, & id aliquanto cumulatiùs quàm non planè decumatis Siciliensium Hispanorum cohortibus accidisset. Admonebantur autem nostri principes attenuatis opibus infirmi, vt magis & magis cogendo auro vacarent, quod vel cum incomparabili subiectorum eorum imperijs populorum iniuria acerbitateq; diligentissimè faciebant, honestam sacri belli suscipiendi causam præferentes: vanissima tamen, & semper vsurpata ratione, postquam priuato potius commodo cupiditatiq;, quàm publico decori publicæq; saluti studere consueuissent: maximèque mirarentur, cur Solymano ab inexhaustis thesauris, tot pecuniæ in bellicos sumptus suppeterent, quum ipsi vel semper expilando prędandoque, vnius tantum belli copijs ægerrimè stipendia soluerentur: & Barbarum ex aduersò, pluribus simul in locis terra marique diuersa alere bella perspicerent, vt tum acciderat quum, eodem anno Ottomannica arma ad opugnandos Lusitanos in Indiam vsque protulisset. Ædificata siquidem, vt diximus, ad Sueciam, olim Arsinoes, portũ Rubri maris ingenti classe Solimanus Eunuchus cum Moro Alexandrino, sinus Arabici angustias egressus, præteruectusq; Persici maris sinum ad Indum vsque amnem peruenerat: magnisq; viribus Dium vrbem, Lusitanorum portum, ad fluminis fauces positum oppugnarat. Cuius belli is exitus fuit, vt Eunuchus pòst oppugnatos permultos dies terra mariq; Lusitanos, quum eos indomitæ virtutis esse reperisset, incœpto absistere, & desertis maioribus tormentis ad Ademum, nobilissimi emporij vrbem, redire sit coactus, vbi planè fractus animo, quòd nihil ex voto prouenisset, ipsum Ademanum regem, sub fide ab se vocatum, in antenna prætoriæ suæ laqueo suspendit, eiusq; gaza omni surrepta, vrbem claustris complectentium se montium, & lapideo insigni muro munitissimam, occupauit. parq; sæuitia appulsus ad Zidæ portum, vnde terrestri demum itinere Mecha vrbs, totius Arabiæ sepulchri Mahometis religione

clarissima aditur, Zibitinum regem, sumptuosis muneribus gratiam eius appetentem interfecit, præsidijs eius aulę omnibus sub fide immaniter trucidatis, sic vt mox ille semiuir apprime rapax & cruentus ad Mecham deferretur, vt se apud pseudoprophetæ fontem expiandis tot sceleribus religiosè ablueret, Moro cum classe ad Suetiam redire iusso. Huius Rubri maris siue Arabici sinus longitudo à Suetia ad ipsas freti angustias mille, & quadringentis passuum millibus extenditur, quum latitudo maior vix ducentorum milliarium summam impleat. Id verò totum quandam humani cruris figuram exprimit, quandoquidem abscedentibus vtrinque litoribus sensim se aperiens magis ac magis paulatim dilatetur, donec ad angustias quas vocant Azanias in fauces coarctetur. Ab his olim Oceanum à meridie Austri flatibus intumescentem illac violento impetu se infudisse ac deuoratis terris eum sinum effecisse perhibent, multis refertum insulis & scopulis, propterea que nauigantibus importunum. Insularum longè maxima circa medium sinus affirmatur Camerana, quæ tamen tota ferè inculta est, extantibus tantum quibusdam arcium vestigijs. Incolæ Æthiopici coloris sunt, & tuguria palmarum folijs intexta inhabitant, præcipuamque piscationi operam impendunt, sic vt plerumque vrinantes conchas margaritarum in profundo legant. Ab alto fretum intrantibus sinistrorsum sinuatur mare, vbi est insula nomine Delacia, quæ proximæ continentis regno subiecta est. Id Barnagasium vocant, & magni Preteiannis Abyssinorum regis imperio paret: cuius etiam ditionis sunt cuncta ea litora, quæ vsq; ad Suetiam in infimo sinu positam protenduntur. In hoc litore Ercocchus portus visitur Abysinæ regionis, e quo Indiæ merces ad interiora Æthiopum regna trans Nilum amnem deferuntur. In aduerso autem Arabico litore Zida per celebris portus reperitur, quo applicant peregrini, qui religionis causa ad vrbem Mecham duorum dierum terrestri itinere distantem contendunt, vt Mahometis sepulchrum inuisant, quanquam id pleriq; inane esse asseuerent, quum illum apud Medinā Talnabim ex humanis excessisse, atq; ibi tumulatum fuisse prædicent, quæ vrbs pertinet ad fines arenosæ solitudinis, quæ Arabes à Syris disterminat. Extra autem freti angustias ad læuam Adenum occurrit, celeberrimum, vt diximus, Fœlicis Arabiæ emporium. Inde ad Orientem nauigatur ad aliud fama & celebritate par emporium, nomine Ormutium, ad fauces Persici sinus in insula positum, indeq; reliqua Indorum regna, vsq; trans Indum, & Gangem, & auream Chersonessum adita subactaq; à Lusitanis versus Sinarum regiones, eorum classibus adeuntur. Egredientibus verò Rubri maris fauces, immensum illud Australis Oceani pelagus dextrorsum occurrit Troglodyticoque in litore Selana Mombazanaq; & Melindia regna, ad insulam diui Laurentij atque ipsum extremum Æthiopiæ promontorium, Bonæspei vocatum, anfractuosis & laciniatis litoribus protenduntur.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXVIII.

IAM plures dies Genuæ subsederat Cæsar confirmandæ valetudini intentus, quæ paululum commota fuerat ex inclementia Prouincialis cœli: vnde vastatis legionibus, tot milia hominum, Germanorumq; præsertim, contagiosa tabe perijssent. Vehementer etiam erat occupatus explicandis grauissimarum rerum consilijs, quæ perpetuo curarum nexu, ex rebus in Gallia parum secundæ gestis succreuissent. Quamobrem monebatur ab Auria, vt peragenda conficere maturaret, priusquam hybernis tempestatibus recrudesceret mare, quòd subessent brumales dies, nec certa esset per Alcyonios dies maris tranquillitas, quæ sicuti nequaquam ad certam diem stata, sæpe præueniens, & nonnunquam seriùs aduentans, nauigare ausis non semper arridere consuesset. Cæsari enim in Hispaniam erat enauigandum: sed duæ res maximè retardabant, quæ dignitatem eius, & iam ardente bello in Subalpinis rerum securitatem respicerent. Arx siquidem Mediolani priusquam ipse Italia excederet, Hispano custode, Hispanoq; præsidio munienda videbatur, & Montisferrati ditionis imperium, quod esset ex Cæsariana lege beneficiarium, legitimo heredi adiudicandum. Id censebant Cæsarianorum partium studiosi, quum eius regionis opes magno momento ad sustinendos Gallos, eo bello futuras prospicerent, propter Padi amnis validorumq; aliquot oppidorum opportunitates. De hæreditate enim eius imperij grauis oborta erat controuersia, diuq; ea magna competitorum contentione iactabatur: constitutis namque à Cæsare iudicibus, & contestata lite, prolatisq; antiquissimorum iurium documentis, tres simul litem serebant, Federicus ipse Gonzaga, Carolus Sabaudius, & Franciscus Salassus, diuerso ambitu, diuersaque spe ingressi litem, ius sibi reddi vno tempore flagitabant: spes eorum alentibus iureconsultis: vtpote qui priuato quæstui, & factionibus facilè deseruirent. Cæterùm præclarum omnino ius erat Federico, in cuius matrimonio erat soror Bonifacij, qui ex lapsu currentis equi perijsset, non obscura hæres fraterni imperij, quum Sabaudij atque Salassi iura nimis obsoleta et incerta putarentur. Salassus à recenti merito, quòd deserto Gallo rege ad Cæsarem opportunissimo belli tempore se contulisset, non obscuram præmij spem præferebat. Sabaudius verò nulla sua culpa, sed causa Cæsaris, cui vel malo suo studendum iudicasset, magna parte principatus miserè expoliatus, resarciri sibi incommoda Montisferrati dominatus concessione, ex benignitate Cæsaris postulabat. Sed his in rebus Cæsar æquus disceptator, & iuris sui consultissimus, erecto tribunali, ita litem

diremit, vt ſecundum Federici iura meritaq; pronunciaret, et Aluarum Lunam, à quo Federicus in ditionem duceretur, eligeret. De arce autem Mediolanenſi pari celeritate tranſactum eſt. Nam Maximilianus Stampa vetus cuſtos, poſt Sfortiæ mortem ſe Cæſaris nomine in cuſtodia permanſurum profeſſus, nullam moram attulit, quin arce excederet, quanquam ex vetere ſuo maximeque fideli obſequio, & ſtudio inſigni in Cęſarianum nomen, relinqui poſſe in eadem præfectura ſperauiſſet. Sed Cæſar Hiſpano potius viro quàm Inſubri, quanquam generoſo ſpectataq; fide prædito, fidendum ratus, cæteris in rebus Stampæ poſtulatis tanquam ſtudioſo partium, Inſubrumq; procerum ſplendidisſimo, collata Soncini oppidi ditione, benignè atq; indulgentisſimè ſatisfecit. His confectis rebus dimisſisq; ab ſe totius prope Italię regulis, ipſoq; præcipuè Alexandro Medice genero, & Federico Mantuano, qui Caſalem Montisferrati caput ab Aluaro Luna deduceretur: nactus idoneam tempeſtatem in Hiſpaniam ſecundisſimè nauigauit. Sub id tempus Gallorū duces per ea, quæ nuper occupaſſent, Subalpinæ regionis oppida, diuiſis copijs, præſidia confirmarant. Erant hi fermè omnes Itali, quòd Gallos magna ex parte ad pręſidium terræ patriæ, quum Cæſar in Prouinciam irrumperet, Franciſcus reuocarat. In his fuere præter Paulum Rentij Ceritis filium, & Annibalem Gonzagam cognomento Nouellarium, Guido Rangonus, Cæſar Fregoſius, Caniniusq; Gonzaga, qui paulò antè nequicquam tentata Genuæ expugnatione, ad Subalpina Gallorū oppida ſe receperant, & quædam minora caſtella pulſis Cæſarianis occuparant. Excubabant autem in eam curam, vt proferrent fines, opportunoque aliquo ad gerendum bellum oppido ex inſidijs potirentur. Hoc idem ne facilè accidere poſſet, ſedulò præcauebat Vaſtius. Is paulo antè ex Tranſalpina prouincia regreſſus, Puerino in oppido Hiſpanorum, Italorumque cohortes recenſuerat, animaduerſisque ac exploratis Gallorum præſidijs atque conſilijs, Cherium inſtar vrbis ingens oppidum, Taurino ad quintum lapidem propinquum, ex itinere aggredi, atque expugnare cogitarat. Sed ea re adactis tormentis vix dum cœpta, quòd ibi Rodericus Ripalta caſtrorum magiſter, oppidi ſitum mœniumque naturam ſpeculando, ictu minoris tormenti fuiſſet interfectus, & Annibal Nouellarius extructo inſigni propugnaculo, cum delectis cohortibus oppidum tueretur, ad Aſtam in hiberna conceſſerat, Ioanne Barga in præſidio Villanouæ conſtituto, & reliquis item cohortibus per circumiecta caſtella diſtributis. Huic negotio præpoſitus erat Franciſcus Marchio Salaſſus, qui à Franciſco rege ex fluxa fide diſcedens, ad Cæſarem Galliam inuadentem ſe contulerat, præbueratque non obſcura malignitate callidam operam, vt Foſſanum oppidum ab inopia commeatus à Gallis præſidiarijs Antonio Leuæ dederetur: ſedulo enim dux ille apprimè aſtutus & vafer Salaſſum quibusdam offenſionibus à regijs ducibus alienatum, multa pollicendo, à Regis amicitia clientelaq; ea condicione diuulſerat, vt ei pręfecturam Hiſpanici peditatus Cæſaris nomine promitteret, quam Daualæ domui à multis antè annis præclaro fidei atq; virtutis merito rex Ferdinandus conceſſiſſet. Ei quoq; Leua filiam nuptui ſe daturum pollicebatur: quibus emolumentis inuitatus, ſine pudore fidem mutare, regemq; deſerere potuerit, ſed iuſta cum obtrectatione Vaſtij, inuidiaq; multorū, id infamis conſilij præmium appetiſſe apparebat, quanquam Hiſpani cohortiū præfecti, & centuriones nonnulli, malignis ingratiſq; ingenijs cum probro Vaſtij ipſum Salaſſum tanquã

verum

verum opportunumq; ducem, ideoque efficacius atq; nobilius arma tractaturum, impudenti adulatione complecterentur, utpote qui sibi licere cuncta, & impune rapere posse omnia ex indulgentia novi nec adhuc à Cęsare confirmati ducis sperarent, uti videre fuit, quum apud Caragium oppidũ, devicto Turrisano Gallicarum partium tumultuario duce, trahenteq; secum ad bellum inconditam agrestium multitudinem, inusitatæ crudelitatis cædes ederetur. Salassus namque Hispanos, ut in deditam & ad terram arma proijcientem miserorum hostium multitudinem, atrocissima cæde grassarentur, immaniter fuerat cohortatus, eo eventu ut ingens hominum multitudo mortem suppliciter deprecantium crudelissimè fuerit trucidata, quod usquam antea vel ab efferatis & Barbaris factum fuisse nemo meminerat. Qua crudeli indulgentia Salassus se bene auspicatum fuisse promissæ præfecturæ honorem, & conciliasse sibi hostili sanguine & præda Hispanos insolentissime iactabat. Substiterat Albæ Pompeiæ Federicus Gonzaga, expectans ut ex sententia iussuque Cæsaris à Casalensibus in urbem reciperetur, & Montisferrati princeps populari acclamatione præclaro iure hæreditatis appellaretur. Sed Alvarus Luna ad tradendum de manu urbis imperium solenni cerimonia in urbem præmissus: ea in re nõ alienas modò, sed planè rebelles civium voluntates reperiebat. Erant plerique principes Guelphi nominis, qui antiquissimi dominatus ditionem patriamque in potestatem Mantuani, novi ignotique sibi principis devenire iniquissimis animis ferebant, malebantque parere Gallis, opulentissimique regis imperio, qui Cisalpinæ Galliæ possessione, eiectis Cæsarianis, potiturus esse crederetur, quàm perferre Cæsarianorum acerbitates, qui perpetuis æstivis atq; hybernis amica oppida miserabiliter vexare, ac evertere consuevissent. Vigebat etiam tum memoria apud Casalenses Guliermi principis, qui Gallicam alam ductare, & Regis gratia magno civium suorum commodo pollere erat solitus. Nam quisq; uti erat genere nobilis, & spiritu alacer in alam equestri stipendio scribebatur, sentiebantq; fermè omnes cives, ex ea militia & peculiari Regis benignitate non obscura emolumenta, quæ erant honestissima, his præsertim civibus, qui principis benevolentiam ex fide virtuteq;, aut in ala foris, aut in aula domi meruissent: quarum rerum nihil speraret ex dominatu Mantuani, quòd Cæsarianæ militiæ honores & præmia nequaquam ad Italos, verùm ad Hispanos atq; Germanos & Belgas verterentur. His depravatos opinionibus Casalenses duo ante alios, ut ad Gallos deficerent, assidua cohortatione solicitarat Guliermus Blandratus, professione iureconsultus, sed ingenio seditiosus & acer, planeq; militaris, & Christophorus Guascus, Guelphæ factionis princeps apud Alexandrinos, qui eius ardentioris studij nomine extorris & exul factus Gallis militabat. Itaq; Casalensium quorundam civium opera accersuntur Galli, hisq; ad ingressum porta proditur, populo inexpectata re tanquam ignaro eius consilij vehementer commoto atq; exterrito: sed mox subticente, & nihil sese ad arma commovente, quòd publico nobilitatis consilio id facinus patratum fuisse crederet. Burria Gallorum pręfectus primus omnium urbem intravit, promptissimos Vasconum peditum, in equitum tergis consessores, festinandi causa secum adducens, edicensq; ut alij atq; alij pedites & equites ex Varulengi oppidi præsidio deducti se præeuntem consequerentur. Eo modo ad condictam à proditoribus horam quietissimè in urbẽ receptus, circumvallare arcẽ parat, ne quis inde in aream erumpe-

re posſit. In eam namque Mantuani ipſius legati cum Alvaro Luna confugerant. Nec mora, Gallis impigrè operã navantibus, Burria, Blandratus, & Guaſcus arcis egreſſum circumvallant atque præſepiunt, foſſaque ſubitarij operis ſatis lata profundaque perducitur, lunatusque erigitur agger, in quo adverſus erumpere tentantes præſidium imponitur. Cæterùm occupatis in opere Gallis, eius rei geſtæ nuncius ad Vaſtium illicò defertur. Is tum exercebatur apud Aſtam in ludo parvæ pilæ. Hac re audita nihil ipſo ore perturbatur, ſed erecto animo expeditum capit conſilium ferendæ opis, idque miro ſilentio contegit, ac ſignum tuba dari iubet, ut milites illicò arma capiant, & ſe proficiſcentem ſumma feſtinatione ſubſequantur. Parent edicto milites, & per lutulenta itinera ſumma alacritate viam capeſſunt, rati ſe properè perduci ad occupandum aliquod hoſtile oppidum, unde opima præda peteretur. Sed non prius conſilium aperuit Vaſtius, quàm ad Alferium vicum eſt perventum. Tum verò advocatis præfectis, quam ſtultè atque arroganter Caſalenſes ad Gallos defecerint, patefacit: eorum perfidiam extemplò vindicandam edocet, ſpemque omnem ulciſcendi hoſtis in celeritate poſitam oſtendit: hortatur ſingulos, ut vel difficilimi itineris laborem impigrè ſuſtineant, ut paratæ victoriæ fructũ contendendo atque accelerando ſecum percipere velint. Itaque tota ea nocte, vel præalto impeditum cœno iter nuſquã fuit intermiſſum, indignantibus Hiſpanis, quod Caſalenſes uſq; adeo fœdum facinus admiſiſſent, ob idq; ad eos accenſis ſpe prædę animis celerrimè pervadunt. Orto iam ſole perventum eſt ad arcem: continuoque Vaſtius ab Alvaro Luna, Ioanneque Peſcherio arcis cuſtode perdiſcit, quas munitiones Galli contra arcem erexerint, quo animo ſint Caſalenſes, quibus viribus nitatur Burria Gallus. Speculanti autem muri altitudinem Vaſtio, eius equus, è quo dudum deſcenderat, ex tranſverſa hoſtium munitione tormenti pila interficitur. Sed nihil eum id inane oſtentum terret, poſtulatque ſibi extrorſus ab arce dimitti ſcalas, quibus murum ab arce ad Padum pertinentem aggrediatur: Nam milites per arcem receptos (quominus expeditè atque audacter ad invadendam hoſtium munitionem progrederentur) pons arcis ligneus, prolati fortè gravioris tormẽti pondere effractis aſſeribus interruptus, importunè retardabat, & diſpoſiti poſt aggerem hoſtium ſclopettarij in ipſos erumpere audentes ſubitam glandium procellam ſe effuſuros intentis ignium funiculis oſtendebant. His igitur ſcalis arreptis & appoſitis, non dubitavère milites, quin audacter conſcenderent, & ſeſe in urbem deijcerent, quòd vetus agger mœnibus appoſitus, ex veteri conſuetudine introrſus eſſet acclivis. Verum Galli è munitione, ab altiſque privatis ædibus ſclopettis rem gerentes, multos eminus vulnerabant, atque ſternebant. Quare animadverſa Vaſtius exteriorem foſſam ſcalis coniungi, ſuperiectiſque aſſeribus contegi atque erigi in muri coronam præcipit, ut conferta acie milites tanquam per acclivem pontem conſcenſo muro in urbem intrarent, auctoq; eorum numero, qui iam tranſcenderant omnium animos confirmarent, & in arcem conglobata acie deferrentur. Non defuère ſibi Galli quin acerrimè prælium committerẽt, ſic ut aliquandiu cruentiſsimè dimicaretur. Nam ut ad manum quoque ventum eſt, dubia victoria videbatur. In eo enim congreſſu Hieronymus Mendocius, Rhodiæ militiæ adſcriptus, & in Peloponneſo virtute clarus, qui erat Hiſpanorum princeps, glande traiectus cadit. Petrus Giaena mortifero ſclopetti ictu ſauciatur, occiditurq; immoderatę fortitudinis adoleſcens, Vgone Mon-

tre Moncatâ genitus, quem navali prælio iuxta Salernum ab Auriariis victum, interfectumq; fuisse docuimus. Exarsere ira Cæsariani, prodeunteque & cohortante Vastio, in hostes impetum redintegrant. Nec Galli impressionem ferre possunt, statimq; profligantur, diffugiuntque per privatas domos, quas perforatis parietibus intèr se ad permeandum coniunxerant. Sed passim expugnatis domibus hostes fermè omnes aut trucidantur, aut se victoribus dedunt. Capitur ipse Burria: Blandratus feliciter effugit. Guascus dum tentaret Vadum in Pado, quum nullam veniam speraret, si in Vastij potestatem venisset, se temerè commisisse amni, & perijsse creditus est; quod nusquam posteà comparuisset. Casalenses vel Guelphi Gibellinique nominis ad unum omnes admissi facinoris in vestigio pœnas dederunt, quum capiti à milite pecunia se redimere cogerentur. Vastius templorum decus, mulierumque pudicitiam cordi habuit: multos servavit: accitusque Federicus liberalitatem suam in multos suarum partium cives exercuit, in luctuosaque victoria, quæ voluptate peculiari minimè careret publico consensu receptus est. Nec multo pòst Vastius præmisso Burria, qui in arce Mediolani custodiretur, Mediolanum contendit, eo animo ut Iacobum Medicem, fratremque eius Baptistam comprehenderet, quòd ab inimicis iniqua delatione consensisse cum Gallo hoste diceretur. Erant enim Medicei propter anteacti belli memoriam avarissimè & crudelissimè Lario in lacu gesti, magnæ apud Mediolanenses quosdam principes expositi invidiæ, sed qui à Francisco Sfortia earum rerum veniam essent promeriti. Quum ambos Vastius post epulas cœpisset, his suspicionibus ita sese Iacobus explicuit, ut pro vetere sua clementia Vastius eos nequaquam capite puniendos existimaret, ne alienæ libidini, malignitatique serviuisse diceretur, reiectoque ad Cæsarem iudicio, eos demum recipit in gratiam, atque eis ablatum à quæstoribus argentum restitui iussit. Quum Vastius Mediolani veterum Saturnalium more natalitia Dei Christi festa celebraret, apud Florẽtiam inusitatæ perfidiæ, summæq; immanitatis facinus postridie nonas Ianuarias admissum est à Laurentio Medice in Alexandri principis atrocissimam cædem. Cuius execrabilis facti causam & modum quàm brevissimè potero explicare pro instituto operis, operæpretium esse putaverim. Alexander ubi nuptijs cum Margarita Cæsaris filia Neapoli confectis, Florentiam est reversus, opportunis civilium actionum decretis, institutisque præsidijs dominatus opes confirmavit, & maximè compositi & diligentis futuri principis specimen dabat, ignoscendo veteribus inimicis, studiososque Medicei nominis & propinquos beneficijs sublevando, & quod erat gratiæ popularis, rectissima ratione inter cives ius dicendo, quum infirmorum etiam civium preces & querimonias benignè ad aures admittere nunquã pigeret. Sextum & vigesimum nato annum corpus obvenerat mediocris certè staturæ, sed valida atque habili nervorum compage firmissimum, militiæ laboribus utique par, atque omni ingenuæ exercitationi quum expediret, aptissimum. Sed eius animus levitate iuvenili in Venerem usque adeo procax erat & præceps, ut ei novæ nuptæ fordesceret thorus, ac dignitatis suæ & valetudinis, & denique salutis curam abiecisse crederetur, quum Laurentij patris exemplo, novis semper stupris ac adulterijs obnixè gauderet. Ea de causa noctu per urbem cum armatis sæpe ita vagabatur, ut nonnunquã contracto cum obvijs cruento certamine summum vitæ discrimen adiret. In eius intimam familiaritatẽ sensim sese miro astu insi-

nuarat Laurentius Medices, effictis moribus, & his in adulationem et destinatum dolum callidissimè compositis, quibus infatuatum atque deceptum principem opprimeret. Erat is Mediceorum omnium Alexandro sanguine maximè propinquus, ætate fermè æqualis, ipsisque paternæ domus cubiculis adeo coniunctus, ut secretiore ostio ad commeandum committerentur, communicatis scilicet seræ clavibus, quibus quum utrique luberet, sine arbitro conveniendi facultas daretur. Nam unde facilè capi princeps poterat, amatoriarum cupiditatum, quibus ille insatiabilis & vagus semper arderet, unus ipse Laurentius & conscius & arbiter erat effectus. Eruditi siquidem & arguti ingenij illecebris ad omne lenocinium erat paratus, & efficax, adeo ut non absurdos versus, qui essent instrumenta libidinis, pangere, nec inamœnas Etruscæ fabulæ comœdias factitare, & in scenam edere soleret: simulabat enim se unicam ex his studijs delectationem petere: propterea abdicare penitùs arma a latere, quę cæteri ex aula gestarent, cruorem reformidare, & prorsus se imbellem esse, atq; ocij avidum ostendere. Ad hæc pallente vultu & fronte contracta deambulabat solus cum paucis parcissimè sermones serens, vasta & silentia urbis loca frequentans, & non obscuras ebullientis atrę bilis notas ita pręferens, ut nonnulli eum irridere tacitè inciperent: alij acutiores eum aliquod insolens & truculentum facinus coquere, prorsusque meditari suspicarentur. Nam quibusdam in aula & suspectus & invisus esse cœpeart, quòd Neapoli cum Strozzis exulibus consilia de interficiendo principe miscuisset. Sæpe enim apud exules maledicentissimo ore in Alexandrum fuerat invectus, quum ille incerta adhuc Cæsaris soceri gratia suspensus, spurcissimis inimicorum libellis & delationibus oppugnaretur, dixeratque se maturè viam inventurum, qua communis patriæ tyrannus ex tuto tolleretur. Cæterùm geminata veluti perfidia, quid exules cogitarent, quidve molirentur, ad Alexandrum illicò deferebat: prolatisque nonnullis literis & syngraphis, præclaram studio, officioque suo syncerae sedulitatis fidem adstruebat. Id quum rescisset ex suis speculatoribus Petrus Strozza, versipelle Laurentij ingenium, tanquam duplici ancipitique perfidia infame generosè atque indignanter detestatus, Pandulpho Puccio veteri suo sodali fortè obvio, quin de ea re præceps colloqueretur linguam moderari non potuit, apertè dicens: Ecquam ineptus est & sui ignarus, Pandulphe, hic vester Alexander, qui Laurentio Medice summæ perfidię adulatore tantoperè delectatur, quando is quotidie nobis se illum omnino interfecturum iactanter repromittat. Non defuit officio suo Puccius, uti erat ex amicorũ cœtu pręcipuus, sermonemque Strozzæ totum principi detulit. Nec multo pòst Alexander Laurentium in cubiculum vocat, quid audierit enudat. Ad ea ille absolutæ simulationis proditor, composito vultu subridens, ita respondit, ut cuncta ea quæ Strozza dixisset, vera esse fateretur, verùm non inepto artificio iam pridem ab se instituta. Quonam (inquit) princeps, tutiore aptioreque modò mihi erunt exacti speculatoris partes implendæ, nisi ut me tibi ex arcano inimicissimum esse prædicem? scilicet ut hac subtili simulatione secreta omnia è præcordijs inimicorum eruantur, & saluti dignitatiq; tuę egregiè prospiciam, vel hac mea diligentia, quanquam ea meo nomini periculosa & turpis appareat. His verbis, uti credi par est, anteà meditatis, suspicionem omnem facilè avertit, apud principem iam planè fato suo obstrictum, & nihil de homine cunctis amicitiæ, gratiæque iuribus, & peramplis beneficijs coniunctissimo suspicantem.

cantem. Cæterum ut certius atque lethalius falleret, his tantis delationum artificijs, etiam fraudulenta omnis lenocinij obsequia solerter addebat: nonnunquam principem ab effræni licentia intemperantem, ad sacratas virgines perducens, quarum ipse nefarijs amoribus usq; adeo perditè delectari consuesset, ut nequaquam magni Dei ultoris numen timeret, quòd eius sacrilegij reos nequaquam serò uti impios teterrimo vitæ exitu, vel hoc præclaro amborum exemplo damnare conspicimus. Itaque Laurentio supra sesquianum in hac diri sceleris cogitatione versato, nec alienæ fidei quicquã temerè committenti, fortuna infesta principi, per sequestram venerem patrando facinori exoptatæ securitatis occasionem præbuit: saluti namque quum ante omnia cavendum arbitraretur, ut post editam tyranni cædẽ (sicuti aiebat) liberatæ ab se patriæ gaudio gloriæq; suæ salvus interesset, multa hactenus tanquam parum tuta expediendæ fugæ loca & tempora repudiarat. Fortè tum erat in ipsa principis vicinia matrona pernobilis, venustæq; formæ, sed certissimæ atq; inexpugnabilis pudicitiæ. Hanc quòd mirè placeret principi, ad tendendas insidias idoneam ratus, conciliando eius amori operam suam atque ingenium amanti obtulit, eoque propensius, quòd ea sibi esset arcta propinquitate coniuncta, atque ideo maximè familiaris. Itaque ea nocte, quæ Ianuarias Nonas antecessit, postquam cœnatum est Laurentius cõposito dolo in aurem Alexandri insusurrans, perfidioseque mentitus, dicit in adamata muliere vel ingenuè casta, & diu reluctante, expugnatum esse pudorem persuasionibus atque promissis, eademque nocte eam in complexũ eius deventuram: ea tamen cõditione, ut totum id religioso silentio cõtegat, & quæ eius nomine ex sua fide præmia pepigerit, liberaliter præstet. Simulabat siquidẽ à muliere mutuæ pecuniæ subsidia peti, quæ ipsius viro, uti iam princeps norat, nõ obscurè decoquenti suppeditarẽtur, confirmandis scilicet eius Fortunis & mercaturæ rationibus, quæ vehementer essent conturbatæ. His postulatis tanquam honestissimis facilè annuit Alexanxander, matura spe exoptatæ libidinis incensus, statimque cœnaculo exiens in domum attiguam ipsius Laurentij (uti sæpe alias) deducitur, ablegareque ab se cubicularios duos, qui aderant, iubetur: ne illi quicquam ex re composita instantique subodorari possent. Sistitur ergo incautus princeps in cubiculo, ipsoq; etiam proditoris lecto, ut ibi tantisper conquiescat & expectet, donec intempesta nox adsit, & silentia adducat, per quæ utrique, uti expediat, tutissimus trãsitus paretur. Breve siquidẽ spacium angustæ viæ inter principis posticum & matronæ fores intererat. Parato expectare, extentoq; in thorũ principi suadet, ut gladium discingat, quo mollius cubet. Id quum ille fecisset, Laurentius gladij capulum vaginæ baltheolo dissimulanter, ut sæpe fit, ita convolvit, ut si eum præsidij causa repeteret princeps non facilè vagina educi posset: hortatur demum ut obdormiscat, donec ipse rebus compositis & instructis revertatur. Discedens Laurentius reliquit lumen, circumductoque ad lectum conopeo, cubiculi fores post se trahit, quæ ultronea sera claudebantur. Tum verò cõpositis è sententia insidijs Laurentius iuvenẽ, Scoruncunculum nominẽ, sibi à pedibus famulantem, cui ipse homicidij reo vitam à principe impetrarat, ad se vocat, hortaturque ut sibi fortem operam, sicuti anteà promisisset, præstare velit, in confodiendo insigni quodam homine nomini suo inimicissimo: animis tantùm opus esse, neque eius aspectu debere permoveri, quòd res extra periculum transigi posit. Ille alacriter respondet, se non recusaturum, quin ut

aliquam accepti beneficij gratiam persolvat, quantumlibet insignem virum si iubeat ipsum, denique principem obtruncet. Ad hæc Laurentius egregiè divinasti, inquit, mi frater, ipsus est, inclusumque eum hoc cubiculo, dormitantemq; tenemus. Nec mora adapertis tacitè foribus cubiculum ingrediuntur, ascito etiam comite vili agasone familiari, cui tanquam clumbi atq; tardipedi à contrario sensu Frecciæ cognomen erat, quæ vox Italicè sagittam exprimit. Laurentius expedito breuiore gladio stertenti costas transadigit. Ille exterritus tanto vulnere, in aduersam lecti spondam se deijcit, repensq; manibus & genibus subter lectum emergit. Ei sese erigenti Freccia malam discindit: alij arreptum scabellum prӕsenti animo pro scuto opponentem circumsistunt, atq; ictus ingeminant. Ille rabidæ feræ persimilis Laurentium inuadens, proditoremq; adeò alta voce vocans, vt tota domo (sicuti ex mulierum testimonio constat) exaudiretur, leuæ manus pollicem dentibus apprehendit atq; perfregit: quo dolore correptus, opem sibi à Scoruncunculo afferri postulavit, ab eoq; iugulatus princeps multum euomens cruorem prosternitur: confossusq; demum alijs vulneribus lecto impositus est, nec quisquam ad tantӕ rei strepitum è familia accurrit, quòd Laurentius multum antea ad fallendos familiares cum sodalibus eo in cubiculo multa cum vociferatione scabellis & scutis, hastisq; colluctari, ad imaginemq; iocosæ exercitationis perstrepere consuesset, vt in eam diem dolum pararet. Interfecto per hunc modum principe, quũ percussori detegenda cædes, idq; facinus desecto atq; exposito interempti capite omnino propalandum, & vocandus ad libertatem populus foret: stetit ei aliquandiu attonita, & valde suspensa mens ex cogitatione patrati sceleris, usque adeo ut oblitus suæ gloriæ, quàm unam à tanta perfidiæ labe se petisse posteà iactabat, in ipsam salutis suæ curam totus incumberet. Propterea ad Angelum Martium illicò contendit, qui principis occupati, aut absentis vices implere erat solitus: ab hoc facilè impetrat equos publicos, & aperiendæ urbis portæ tesseram: simulans fratrem in Casagiolia villa mortiferis ventris torminibus torqueri, quem condendi testamenti causa omnino ea nocte invisere percuperet. Indulsit petenti Martius, quòd iniussu principis nemini prӕterquam ei singulari gratia pollenti erat concedendum: atque ita ille acceptis & incitatis equis, sicarios suos educens Bononiam, atque inde Venetias pervolavit, ut optatissimum Philippo Strozzæ nuncium afferret. Constat eum in discessu T. Zephio, qui domesticis rationibus præerat, funesti cubiculi clavem dedisse, iussisseque ut ante diluculum ingrederetur, & quid reperisset certis civibus nunciaret, quibus Medicei dominatus felicitas gravis & invisa videretur. Implevit iussa Zephius, sed nemo ex his hiscere, aut se omnino commovere ausus est, quòd neque Zephio, neque ipsi Laurentio tanquam ab ambigua fide suspecto satis crederent, seu id esset effictum experiundis civium animis, ut qui prӕproperi forent nimia credulitate in noxӕ capitalis crimen prӕcipites darentur. At sole iam exorto duo cubicularij, quos ab se Alexandrum, quum proditoris domum intraret, ablegasse diximus, quum tota nocte eum frustrà perquisissent, trepidi id totum deferunt Innocentio Cardinali, qui uti erat propinquitate atque amicitia coniunctissimus, honestiore in parte ædium habitabat. Is quid acciderit principi, perturbata mente divinat, accersiturq; statim in consilium Franciscus Campana, epistolarum magister, amboque nihil dubitant, quin incautus princeps à Laurentio in ipsius cubiculo sit interfectus, compressoque

soque

ſoque dolore ereptum proculdubiò principem internis tantùm lachrymis lugendum, nec uſquam quærendum cenſent, poſtquam renunciatum eſt Laurentium mutatis ad celeritatem iumentis per Apœninũ iter extendiſſe. Egregiè autem compoſitis vultibus ſimulant, edicuntque civibus de more in aulam ad ſalutandum principem venientibus, illum obdormiſcere, quòd totâ nocte ludibundus cum ſodalibus vigilaſſet, foreque ut quum pranſus eſſet, perſonatus prodiret, in eiusque rei ſimulationem multa veſtis lupercalibus & theatralibus apta ludis circunferretur. Cæterùm per tabellarios eximiæ pernicitatis Alexandro Vitellio, Rodulphoque Baleoni perſcribunt, ut magnæ periculoſæque rei cauſa, quantas maximè poſſent copias ex Aretinis & Cortonenſibus agris celerrimè cogant, Florentiamque perducant. Idem ut faciant præcipitur præfectis cohortium deſcriptarum in Mugellano agro, cuius tractus incolæ fortiſsimi deditiſsimique Mediceo nomini exiſtimantur. Nec priùs principis corpus quæſitum conſpectumq; eſt, quàm primis tenebris, ne id in plebe adhuc ignara veræ cædis tumultum excitaret. Itaque pauci familiares ita iubente Cardinale tapeti involutum in Laurentianam ædem clàm detulerunt. Erat tum in Trebia villa Coſmus Medices, decimumoctavum ætatis agens annum, ad quem nihil tale expectantem ſecundiſsimo curſu Etruſci imperij Fortuna ferebatur, ipſo Ioanne Medice duce fortiſsimo ex Maria Salviata genitus, quẽ Germanis ad invadendam vaſtandamque urbem Romam ingruentibus, ſervituræ mox Italiæ fatò potius quàm ſuo, ad Mincium tormenti ictu cecidiſſe docuimus. Is quum patritiæ iuventutis ſodalibus venationem edidiſſet, ex frequenti & repentino incolarum concurſu cohortes tanquam urbani tumultus cauſa Florentiam accerſi videt, Laurentiumque Medicem in ſingulis militaris viæ manſionibus equos mutaviſſe, & rectà per Apœninũ extendiſſe iter comperit, nec inani coniectura ſtatim adducitur, ut principem à Laurentio interfectum, aut omnino vulneratum eſſe non dubitet, eoque firmius quòd duos principis familiares poſt aliquot horas eadem feſtinatione prętervectum perſecutos eſſe didicerat. Sed admiratur cur ſibi à matre diligentiſsima fœmina nihil ſit enunciatum. Id verò accidebat, quòd nemini ad exitum portæ urbis paterent. Nec multo pòſt ingruente iam nocte, ſupervenit vir agreſtis certiſsimum interfecti principis nuncium afferens: cuius cædis editæ certior factus, accurata vultus ſimulatione cùm dolorem ex acerbiſsimo principis caſu, tum lętitiam ex Laurentij parricidio ſtatim cõmiſcet, & ſilentio contegit. Nam ſicuti illum ex animo amabat, colebatq;, ita hunc maximè oderat, tanquàm inſidioſæ malignitatis adverſariũ: nam ei litem intenderat Laurentius de paterna atqi avita hæreditate valde gravem, ob idq; explicatu difficilimam, quòd in ea protrahenda ſupinus princeps Laurentio non obſcurè favere putaretur. Tum verò ea re paucis communicata Coſmus ſibi ad urbem eundum cenſet, cohortantibus quibuſdam patris militibus veteranis, qui cohortes ad iter paratas adducebant, & ſe cuſtodiæ cauſa eunti comites offerebant. Sed eis gratias eius oblati officij agens, & nocturnum iter multis de cauſis vitandum exiſtimans, id armatorum præſidium repudiat, proficiſcique eos, nec quicquam de feſtinatione remittere iubet, dicens ſe prima luce ſubſecuturũ. Nolebat enim videri, quum ad urbem applicaret, armata præſidia quęſiviſſe. Poſtero igitur die quũ intraſſet, modicum trahens comitatũ, paſsimq; ab obvijs miro ſtudio ſalutaretur, perrexit ad principis ædes, aſcenditq; petaſatus & penulatus ad Cardina-

lem: professus ideo se venisse ut communibus lachrymis ereptum principem lugeret, & quã posset patriæ principe defensoreque orbatæ fidelem operam præstaret. Complectente eum Cardinale, & ut bene speraret, seduloque conceptam spem dissimularet admonente, ad matrem se contulit, frequenti populo, omnique turba prætorianorum, qui armati vestibulum domus tuebantur, ita avidis oculis, propensisque animis introeuntem inspectante, ut læto exorto murmure advenisse eum iuvenem summæ spei integriq; pudoris, magnanimi patris spiritum gerentem prædicarent, qui principatum exciperet, & id totum parricidij scelus egregiè vindicaret. Nec mora pleriq; ex paternis amicis benevolisque civibus eum adeuntes arctè complectuntur, suadentque ut sese erigat, & de principatu adipiscendo bonã spem induere velit. Ipsos enim cum amicis & propinquis primorum civitatis ordinum enixè curaturos, ut pręclara atque certissima senatus suffragatione sublevetur. At ille uti rei gravissimæ momentum postulabat, à summis viris edoctus, molliter respondit, seq; mira vultus tranquillitatæ alienum à cogitatione dominatus ostendit, ut qui mediocritate Fortunę suæ contentus foret, modò urbanis rebus non incerta securitas pareretur, & sibi cives honestum inter patricios in republica locum relinquant, usque adeo demisso animo sermoneque reiectis amicorum adhortationibus, ut nonnulli indignantes subiratique in eo tanquam nimis humilem, algentisq; spiritus habitum reprehendere auderent, addentes, eum nequaquam Ioanne magnanimo patre genitum videri, qui ad magna imperia, ingentemq; semper gloriam aspirare, generosoq; ausu decora quæq; appetere, & maximè ardua fortiter complecti, virtute duce, consuesset. Quibus de causis fiebat, ut adolescens ingenui pudoris plenus, verecundia vehementer augeretur, quòd amicorum faventium studia ineptè & periculosè parvifacere crederetur, parumq; virili animo tantę spei occasionem elabi sineret. Sed expediebat hos rumores astuta aure transmittere, commodeq; sapere in præsens, quando spes omnis posita esset in dissimulatione, qua capi facilè conciliariq; præsides apparebat, quorum mentibus hæreret illa ipsa non obscurè grata omnibus imago deploratæ libertatis. Erant hi quadragintaocto viri, apud quos numeratis suffragijs componendi civitatis status, declarandiq; principis summa erat potestas. Horum ferè omnium una mens erat, abolere principis nomen, veteremque excitare libertatem, quæ tantis belli incommodis sępe erepta, & virili consilio semper recuperata nunquam bonis & strenuis civibus defuisset. Sed primores civitatis infaustum popularis status nomen horrebant, ad quem sublato unius dominatu continuò recidendum esse providebant, recenti maximè exemplo, quum electa Medicea familia, populares, plebeiq; homines impudenter Remp. invasissent, quibus insolentissimè atq; acerbissimè dominantibus, irrisa prostrataq; nobilitas fuisset, & civitas importuna imperitorum civium obstinatione in ultimũ terribilis excidij, & veræ demum servitutis discrimen perducta conspiceretur. Itaq; singuli ferè primates, qui solertis ingenij atque inveterata prudentiæ authoritate valebant, quanquam avidissimi essent repetendæ libertatis, & patriæ amantissimi: media tamen consilia in eo negotio salutaria fore iudicabant, ne iterum invictissimi Cæsaris præpotentia arma provocarent. Placebat enim moderatæ potentiæ princeps, qui patriæ legibus obtemperaret, ipsorumque optimatium perenni consilio uteretur, scilicet ut plebs curiæ muneribus exclusa ad opificia sua rediret, assuesceretque

parere

parere melioribus, & patritio ordini, quem tantis affecisset contumelijs, meritas improbæ temeritatis pœnas penderet. Plebi & mediæ clasis hominibus maximè erant infensi Franciscus Guicciardinus, Matthæus Strozza, Franciscusque Victorius, & Robertus Acciaiolus, iampridem gravissimarum rerum consilijs assueti, qui moderatæ potentiæ dominatum ferre, in quo ipsi sese gratia authoritateque insignes fore minimè dubitarent, quàm ab ingratissimis & sordidissimis civibus iniuriam pati malebant. Ab his quum honestissimus quisque in sententiam traheretur, quadragintaocto viri per apparitores ad consilium vocati sunt. Habitus est is senatus ex dignitate Cardinalis, superiore in cœnaculo Mediceæ domus. Valida autem armatorum præsidia, & in compito exteriore, & intus in cavedio ad scalas, singulasque ostiorum valvas, ab Alexandro Vitellio disponebantur, qui dudum singulari usus celeritate cum cohortibus advenerat, & Cosmo studiosissimè favebat. Quum senatus cogeretur, & Cosmus è penatibus suis ad Cardinalem fautoresque suos redire statueret, mater eum retentare atque obtestari cœpit, ne ea cupere aggredique properaret, quæ ipsum in valde periculosam salutis & dignitatis aleam perducerent, propter malignas & occultas multorum voluntates, & insitum natura Florentinis omnibus arripiendæ libertatis studium, cui, uti paulo antè experti essent, nisi cruentis armis resisti non posset. Ad ea adolescens non dubiæ arridentis Fortunę suæ conscius: Desine me, inquit, pia mater tam solicitè adhortari: nam eò mihi omnino eundum est, quò Fortuna vocat, quæ hanc ipsam parandi summi decoris occasionem tam honestam, quàm necessariam nomini nostro benignè demonstrat: nec eam utique si negligatur, uti reor, ad nos postea redituram. Neque enim fas est deesse nobis ab ignobili metu, quum Dijs nequaquã invitis ad oblatum decus rapimur, ut fidem fati virtute sequamur. Meminerat siquidem à Basilio mathematico, Græcoque item ariolo, ex inspectione volæ manus, ingentis opulentiæ hæreditatem sibi portendi, quòd in ipso genituræ horoscopo idem Capricorni felix astrum mirabili cõspirantium syderum aspectu irradiatum esse dicerent: sicuti olim evenerit Augusto, & hodie Carolo Quinto imperatori, qui propter inventum subactumque ad occidentalem plagam novum terrarum orbem, ipsa prope immensa imperij amplitudine Augusto æquiparandus videri possit. Cum hoc animi decreto ad Cardinalem pertendens Cosmus, senatores qui iam consederant, neque severa, neque demissa fronte salutavit, ne conceptam spem intuentibus proderet. Cæterùm amicissimi, quos diximus, pro eo ita prensabant, ut magna pars senatus, nequaquam de eligendo principe, sed de ordinanda Republica, se prolixè consultaturam crederet, utpote quæ vexilliferatum, tanquam imaginem temporarij principis erigendum arbitraretur, quo aliquis ex ipso ordine ornandus atque attollendus foret, qui publici imperij dignitatem solita honorabilis personæ maiestate tueretur. Tum verò Cardinalis, Cosmo in subdiale pavimentum ad deambulationem se recipere iusso, ne uti compositum fuerat, sententijs senatus interesset, exorsus ab immanitate parricidij periculoque civitatis, patres (inquit) quod est Deorum immortalium munus, uno avulso non deficit alter aureus, qui affectæ orbatæque Reipublicæ subveniat, Cosmum prȩclarè indicans, qui certȩ nobilitatis, temperatique ingenij atq; incorruptæ probitatis adolescens, tanquam Alexandro maximè propinquus, ex Cæsaris tabulis in administranda Republica successor esset designatus: ipsos

ergo probè recteq; facturos, si eam Cæsaris legem observarent, à qua discedere nefas sit. Neque ex usu commodoque civitatis videri posset, si violata fide, quibusdam aliò flectendas esse voluntates appareat, ut novus rerum status inducatur. Iura siquidem Florentini imperij ex ipsorum voluntate, authoritateque Cęsaris, addicta familiæ Mediceæ, & solennibus codicillis cõfirmata, nisi stultissima prævaricatione, à quoquam extra perniciem violari non posse. Quandoquidem eius improbè initi susceptiq; consilij authores necesse sit in ipso maleficij vestigio pœnitere, tam propinquis scilicet atq; expeditis Cæsarianorum copijs, quæ omnem infidelitatis suspicionem celerrimè ulcisci queant. Porrò Cosmum tanto cive genitum, qui nuper intermortuum militiæ decus apud Etruscos ad æternam laudem excitarit, tantisque nobilitatis eximiæ ex Salviata matre propinquitatibus septum, non alio quàm ipsorum usurum consilio, daturumq; operam, ut ipse rerum rudis & imperitus publico consensu obsequentissimi & moderatissimi principis famam consequatur. Serebant inter se tacitos sermones patritij, perplexique animis consideratius atque languidius deliberabant. Nam Canisianus, ineptus & futilis senator de subrogando Alexandri filio ex concubina vix trimo, ad quem Cardinalis paulo antè respicere videbatur, mentionem intulerat: & Pallas Oricellarius se neq; principẽ, neq; ducem in Rep. velle professus, non recusare dixerat, quin pro alba suffragij faba capitis pœna plecteretur. Sed hunc Franciscus Victorius modestiæ admonens, ut sederet iussit, suoq; suffragio, quod inter tot senatores tantũ modò unum foret pro insana libidine, uti luberet, uteretur. Illum verò vehementer increpavit, quòd spurius infans contra ius tabularũ Cæsaris, patriæq; bonum & æquum adulatione vanissima Cosmo iam planè viro natuq; legitimo & matura virtute cõspicuo præferendus videretur. Guicciardinus quoq;, cuius tum summa erat authoritas, quòd popularis factionis statũ in patritios grassari solitum vehementer abhorreret, & de libertate, quę optimatium cõsensu regi atq; defendi posset, desperare videretur, Cosmo non obscurè favens, præclara voce differebat, se non passurũ, ut Sciumpi iterum regnarẽt. Sciumpos enim vetere Etrusco vocabulo ad cõtumeliam appellabãt ex populi fece proletarios & despicatos homines, quorum audacia fretus Michael Landus avorum memoria, è lanificij taberna prosiliens, urbis dominatũ eiectis miserabili cum iniuria patritijs invasisset: identidem dicens ad salutem civitatis expedire, ut aliquod in Rep. caput emineret. Atq; ita nonnullis è primo ordine civibus in sententiam traductis, in proximum cubiculũ secessit cum Roberto Acciaiolo, Franciscoq; Victorio, & Matthæo Nicolino iurisconsulto, qui in unam ferè sententiam conspirabant, opinioneq; prudentiæ, & civili authoritate multos vel dissentire paratos, aut certè perplexos in sententiam perducturi, uti evenit, credebantur. Secedendi autem causa fuit, ut unà constituendi principatus conditiones perscriberẽt. Volebat enim Guicciardinus inter eos facilè princeps certis legibus astringi potentiam dominatus, atq; abolere odiosum in libera civitate ducis nomen, toties in Medicea familia repetitũ, non obscuro quidem patrię studio, quod non inepta ratione dissimulabat, utpote qui præclarè diceret, ducis nomen nequaquã gratum Cæsaris auribus futurum: qui anteà non temerè Alexandrum ipsum, vel etiam generum in literis, quas ad eum perscribere esset solitus, nunquã Florentiæ ducem appellavisset, vel ob id præsertim quòd recepta civitate, constitutaq; Rep. neq; Clemens Pontifex, neq; civitas id tituli decus

cus ab se, qui tum rogandus fuerat, et maiora benignè concesserat, nequaquam petivisset: nam uti cautus & prudens iureconsultus minime tum de ducis nomine controversiam importuna mentionè commovendam esse existimabat, ne creandi ducis iura, quæ ad liberam civitatem omnino pertinerent, imperitè ad Cæsarem inepto præiudicio transferrentur, quandoquidem non creandi, sed confirmandi tantum, quæ ipsi sua civili antiquissima lege sancirent atque decernerent, facultas esset apud Cæsarem. Conditiones erant hoc modo perscriptæ: Cosmus quod bonum faustumq; esset, Reip. præficeretur, nec dux, sed caput modestiore nuncupatione vocaretur. Neminem nisi civem, quum ipse abesset, in civitate vicarium relinqueret, quòd elata nobilitatis ingenia superioribus temporibus, & Gori Pistoriensis, & Passerini Cortonensis, & demum Statij Romani iussa fastidissent: & quod Etruscæ frugalitatis fuit, duodecim milium aureorum nummûm summa in annui domestici apparatus sumptum contentus foret, quòd æquo graviorem impensam fecisset Alexander, qui decem & octo milia quotannis in convictu absumere consuesset. Quum hæc perscriberentur, deferrenturque ad singulos senatores, ac his omnibus prolixè annueret Cosmus, & in senatu diversæ sententiæ aliquanto lentius dicerentur, quā faventium Cosmo studia postularent, exortus est in compito ex ignobili rixa, ingens apud milites armorū strepitus, quo exaudito pleriq; senatorum timore concuti atq; pallescere cœperunt, nec temere quidem, quòd à Vitellio, ex vetere odio paternę necis civitati inimicissimo incitari milites ad prędam & cædem facilè suspicari possent. Ad fores quoque eius cœnaculi audita vox est cuiusdam admonentis, ut quòd vellent senatores decernere illicò maturarent: quando Vitelliani, vel ipso ducis imperio diu reprimi non posse viderentur, quin captis iam armis ad obviorum prædam & cædem discurrerent. Ea res sive orta casu, sive conficta consilio, senatores ad ineunda suffragia opportunè compulit, præclaroq; omnium assensu, quem præsentis periculi necessitas exprimeret, Cosmus reipublicæ caput est renunciatus. Is è subdiali in senatū vocatus, & universis gratias agens, ea quam dedissent summi honoris potestate non alio quàm ipsorum iudicio consilioque se usurum testatus est, adapertoq; senatu, tanta acclamatione, tantoque applausu omnium perstrepuit domus, ut milites prædę avidi admixtiq; plebeis, gratulandi causa, ad Cosmi matrem irrumperent, domumque totam, frustrà ea prohibente, sed tamen filij felicitate impensè læta diriperent, & ex magno simul metu solicitudineque tota civitas ad hilaritatem verteretur. Nec multo pòst Laurentius Medices parricida & patriæ hostis ex senatusconsulto declaratus est, bonisque proscriptis, præmia eius percussoribus aureorum septem milium constituta, & domus eius ad perpetuam ignominiam à tecto ad ima fundamenta lato hiatu proscissa est. Paulò etiam antè Cardinalis quum in attollēdo Cosmo obnixè satageret, ab eo, si principatu potiretur, hæc postularat, scilicet ut nihil unquam ad gratiam aut odium flexus iustitiam exactè colendam arbitraretur, nec unquam ab authoritate Caroli Cæsaris discederet: Alexandri indignam cædem graviter vindicaret, et liberos eius pupillos ex concubinis susceptos, benevolentissimè complecteretur. Quæ omnia postea cumulatè implevit: nam admirabili prudētia ius dicens, & noxios plectens, perpetua non iniquæ severitatis, atque clementiæ moderatione, iusti nomen promereri posteà contendit, & fideli obsequio, liberalique studio erga Cæsarem grati animi sui existimationem tutatus est,

eo quoq; maiore gloria, quod inexpectata quadam lenitate summam clementiæ laudem tulit, quum a nemine, vel propinquo, affineq; rogatus, sed sponte uno edicto exules, & relegatos omnes ab Alexandro in patriam reduxisset, & sincerissima fide in gratiam receptos, oblitus veteris iniuriæ perpetuo fovendos suscepisset: ipsum vero parricidã usq; adeo intenta diligentia est persequutus, ut quum ille e Gallia Byzantium profugisset, eum Solymanus hominis perfidiam execratus, avi Baiazetis exemplo, qui Bandinum tanquam impietatis reum olim tradidisset, capiundum dedendumq; censeret, nisi ille insidias veritus propere Venetias se contulisset, ut ibi aliquot post annos cum avunculo Soderino trucidaretur, haud dubie in gratiam Cosmi, duobus Volaterranis militibus Bebio scilicet, qui fuerat ex prætoria cohorte Alexandri, atque Cecchino Bibbona ultro superioris domini mortem vindicantibus, & ob id quidem generoso magis animi decreto, quod proposita publice a senatu præmia repudiassent, quum se satis lucri facturos existimarent, si exoptatum Cosmo, de parricidæ cæde facinus liberaliter edidissent. Iulium autem liberaliter educari iussit, & Iuliam patris ora atq; oculos referentem Restantio Cantelmo in Præcutinis pernobili regulo, nuptui dedit. At ubi Romæ & per omnes Italiæ urbes, nunciatum est Alexandrum, unius civis, eiusdemq; gentilis & propinqui, adeoq; amicissimi sodalis perfidiosa manu fuisse trucidatũ, triduoq; post Cosmum Medicem, ei in eodem honore principatus ex senatus consulto subrogatum, mira omnino res videri cœpit, quod civitas suopte instinctu erecta in spem libertatis, in tanto interfecti principis murmure nihil prorsus sese commovisset, quando nulla essent in urbe militum presidia preter unam satellitum custodiæ corporis centuriam, quæ nec pueris explodentibus & more patrio saxa vibrantibus suffectura videretur. Quibus de causis Laurentius percussor diversissima nominis sui fama iactabatur: uti sunt fere cunctis in urbibus factiosa ingenia, quæ cuiusque magnæ rei editæ rationes excutere, subiicereque censuræ suæ insolenter & proterve solent, ut partibus, quibus sese semel addixerint, propensissimo studio, sermoneque passim & perscriptis undique literis opportune deserviant. Vni omnium Florentini, præcipueque exules Laurentium miris laudibus in cœlum sic attollebãt, ut eum M. Bruto gloria parem dicerent, qui amore patriæ divinum libertatis revocandæ studium, contempta vel amicissimi tyranni gratia ostendissent. Multos utiq; illum laudis consortes ex senatu adiutoresq; & conscios pensitati patratique facinoris habuisse: hunc vero nemini, quod diu concoxerat pulcherrimi ausus consilium detexisse, satisfecisseq; sua manu communi voto, simul & patriæ caritati, ut civibus, si animos viriles induerent, ad excutiendum servitutis iugum tuta atq; expedita via pararetur. Ast alij hæc omnia in universum, uti humaniores, æquissimiq; homines secus interpretabantur, quod Laurentius nequaquã studio asserendæ libertatis, sed incredibili malignitate, vecordiaq; impiæ mentis adductus, ad id patrandum scelus descendisse videri posset, postquã cuncta humanitatis, amicitiæ, propinquitatis, & deniq; tenerioris sodalitij iura subverterit. Quandoquidẽ eum ignobili fraude interficiendũ susceperit, qui omnes sibi timendos præcavendosq; ratus, ipsi uni optimo iure salutem cõmitteret, utpote qui esset fortunarũ omnium & tanti etiam principatus ex authoritate Cæsaris præclarus hæres & successor designatus, nisi magno suo incõmodo perversus & impius parricida damnaretur. Cur enim inde laudẽ nisi falsam ac omniũ fere iu-

dicio

dicio turpem, odiosamque insuper truculenti nominis famam expeteret: unde nullum patriæ commodum, nullum familiæ decus, & nullam deniq; sibi privatim ab ulla vindicata iniuria voluptatẽ, aut publicè gratiã peperisset. Quandoquidem id admissum scelus omnem vesanæ feritatis æstimationem diro pondere exuperasse censeatur, qua sanctissimos penates, in quibus inclytus ille superior Cosmus progenitus natusq; sit, & illud ipsum patrum atq; avorum geniale cubiculũ, socialesq; lecti culcitras, tanti amici atq; hospitis cruore defœdarit. Num interempto ut videri volebat impotẽti regnatore prius sibi celeri fuga prospiciendum fuit, quã repræsentanda civium oculis atq; animis exoptata potius quàm quæsita libertas? Detegere herclè cædem illum oportuit, nec occisum lodicibus occultare, ut populus antiquo servorũ more ad pileum vocaretur. Sed in fatis erat, ut sine perturbatione amplissimæ civitatis adstrueretur Cosmo imperium, & percussor omni sua spe deceptus detestabilis flagitij sui non seram vel diu profugus & exul pœnã subiret. Nec hac in re prætermittendum videtur, quod falsè & graviter de Laurentio mecum loquens Guicciardinus protulit, illum scilicet quocunque animo fuerit, tria quæ ei contrario eventu respondèrint, ab eo facinore edito quæ nollet quæsivisse, quum amicissimum principem occiderit, inimicum capitalis odij ad principatum extulerit, & patriæ graviorem quàm volebat diuturnæ servitutis conditionẽ invexerit. Ferunt nonnulli eum non tantùm amore patriæ, sed immensa quadam magni alicuius edendi facinoris cupiditate, vehementer exarsisse, quo oblitterata, aut obscurata recentis infamiæ nota clareсceret. Vivo enim Clemente ut studium gentilium suorum eruditæ virtutis & elegantiæ æmulari videretur, antiquis Romæ statuis capita detruncans ab arcu præcipuè Constantini noctu abstulerat, fremente populo Romano, et frustrà illum, quisquis esset, ad supplicium trahi iubente Pontifice. Sed non diu immanis furti author abscondi potuit, quum ille cognita ira Põtificis defossa præda Vrbe profugisset. Itaq; Clemens stultissimæ levitatis atque libidinis scelus execratus, ita eum Mediceæ familiæ probrum & labem appellavit, ut populus Romanus eum ex iusta iracundia in Capitolio asperrimis decretis perpetuo exilio damnaret, senatorque urbis potestate consulari eum non impunè modò, sed cum præmio etiam Romæ occidendum ediceret, & in academia Romana, quòd ad eam quoq; tanta iniuria pertinere censeretur, Marius Molsa Mutinensis in eum luculentissima oratione perscripta, maledicentissimè invectus æternæ infamiæ notam inureret. quibus virulentis telis undiq; confixus, suoq; pudore excito insanabilem sentiens dolorem, consilium susceperit, priore quidẽ scelestius, sed quòd honestissimæ laudis ex eventu speciẽ præferret, scilicet ut novitate & magnitudine antecuntem iam latè famam obscuraret & obrueret. Prædixère Alexandri cædem, & Cosmi imperium, is ante omnes, quem diximus Ariolus Græcus, magno multorum miraculo, quum & illi non modò cædem, sed certũ quoq; percussorem indicasset, qui esset ipsi intimus, habitu gracili, vulticulo buxeo. & suspensa taciturnitate ferè cæteris in aula insociabilis. Cosmo autem pro constanti pollicetetur brevi fore, ut hæreditate cresceret opulenta, audiente quidem Alexandro & subridente Cosmo, quum absumendus morte prius foret magnus propinquorum numerus, quàm ulla ad se vel tenuis hæreditas perveniret. Iuvenis quoq; Perusinus minister à dapibus nomine Horatius, quum febre torqueretur ex vapore, uti credi par est, atræ bilis, ter noctu visum habuit, quo principẽ

à Laurentio iugulari apparebat, quæ rerum imagines ægrum perpulerunt, vt Paschalio principis medico enunciaret ad principem referendas. Sed Paschalius officio solicitè fungens, ea mente principem reperit, vt eam somniantis ægri fabulam esse diceret, admirans cur tota domus in Laurentij odium conspirasset. Hæc præclaro Cosmi principis testimonio scribere voluimus, vt non semper de futuris vanam esse diuinationem curiosi mortales intelligant. Eo die (is fuit quinto Idus Ianuarias) quo Cosmus ad principatum bene auspicatò prouehebatur, in ipsius villa Castellia suburbani tractus, mira et planè prodigiosa omnis generis florum vbertas, cunctis stirpibus erupit: quum rigore pertinaci vicina prædia adhuc inhorrescere viderentur, & vni ferè omnium (quòd mirum esset) Cosmiani horti ad adulti veris similitudinem singulari iucunditate florescerent. Eadem nocte quæ creati principis diem sequuta est, Alexander Vitellius composito multùm anteà in eam occasionem, vt pleriq; existimant, insigni dolo, arcem occupauit. Præfecerat ei ab initio Alexander princeps, Paulum Antonium Parmensem, fide quidem integra, sed nullo militiæ vsu viriliq; astu præditum, qui, quum fortè nocturna in rixa, dum principem protegeret, sibi decisæ nares fuissent, eius opimi muneris præfectura fuerat donatus, vt deformati oris fœditas aliqua ex parte eo beneficio pensaretur. Huic Vitellius delectos ex suis Tiphernatibus milites, custodiæ causa attribuerat, sub Mendula astuto vafroq; centurione genere Salentino. Per hunc persuasis militibus ex conposito excitata est in arce repentina seditio falso rumore excito, quòd præfectus noctu pecuniæ culeos è muro demitteret, atque arcem in spem ingentis præmij exulibus traditurus esse diceretur. Ex ea vociferatione perfidiosaq; insolentia tumultuantis turbæ, quum sese purgare præfectus vellet, impetu conspirantium facto, consilij & virium inops comprehenditur, Mendula claues extorquet, & vti significatione facta conuenerat, Othonem Montacutum Vitellij præfectum, qui eum cohorte ad extimos fossæ cancellos peruenerat, adapertis portis introducit. Aduenit etiam illico Vitellius ipse, extrusoq; per minas & contumelias Parmense custode, tota arce potitur, nouasque vigilias disponit, et Cosmo principi nunciari iubet, sedatam esse seditionem, rem in tuto esse, atque arcem in eius potestate futuram pollicetur: egregio hercle tum animo, nisi posteà, vt aliqui existimant, voluntatem maioris præmij spe adductam magno quidem Cosmi detrimento mutauisse diceretur. Cuius conceptæ suspicionis nomen vt auerteret, apud Cosmum præsentibus senatorum amplissimis prolixè testatus est, se nemini præterquam ipsi Cosmo, sicuti iure deberet, dediturum arcem, modò is in fide clientelaque Cæsaris permaneret, proptereaq; se duos è liberis promissi obsides daturum: sed id pignus tanqum minimè necessarium Cosmus generosè abnuit, vt nondum confirmati hominis conscientiam arctius atq; nobilius obstringeret. Ferunt nonnulli, Vitellium Mediceæ gazæ oculos adiecisse, quam Margarita Austria orbata coniuge, mœroreq; & metu occupata, in arcem deducente Cardinale confugiens, planè totam, vsq; ad ignobilis instrumenti supellectilem secum asportarat: vtpote qui eius partem, vti posteà accidit, in præmij nomen sibi obuenturam sperauisset. Nec multum inde Vitellius, ad Cæsarem syngrapham misit, qua arcem securitatis causa ab se occupatam, ipsius Cæsaris nomine defensurum promittebat: neq; vlli traditurum vnquam, nisi ex voluntate eius id facere iuberetur. Dum hæc Florentiæ aguntur, & Romæ de cæde Alexandri certius

dri certius cognoscitur, exules Florentini, Bartholomæo Valorio, & Antonio Francisco Albicio cogentibus, ad Salviatum Rodulphumq; Cardinales concurrunt: de recuperanda libertate vehementer consultant: cõsilio Maconium Galliæ regis legatum adhibent. & quum nunciaretur Cosmum in interfecti lo cum ex senatusconsulto fuisse subrogatum, amissam omnes recuperãdæ libertatis occasionem dolent: conqueruntur de pigritia, ignaviaq; civium, qui opportunissimo tempore nihil se commoverint: senatum incusant, atque patritios imbecillitatis, importunique timoris, qui tyranno fortiter, opportuneque sublato, Cosmum nimis præcipiti deliberatione, expeditis suffragijs suffecissent: sic ut nõ excutere iugum dominatus, sed mutare dominum tanquã priore mitiorem cupivisse videri possint. Itaque ardentibus animis paranda arma censent: properandumque Florentiam decernunt, ut priusquam novi principatus vires coalescant, tanquam præteneræ adhuc & invalidæ, excitatis ad liberandæ patriæ studium civibus, convellantur. Incensos proclinatosque ad bellum Cardinales, cæterosque exules incitat Paulus Pontifex, conferenteque pecuniam Maconio, in Vmbria, Pontificijque imperij provincijs milites con scribi sinit. Suis namq; rebus atq; consilijs cum privatis tum publicis conducere iudicabat, si Etruriæ imperium æquabili restitutæ Reipublicæ consilio, potius quàm unius principis nutu atq; auspicio regeretur. Agnoscebat siquidem se non obscuro metu, infensoq; hoste fuisse liberatum sublato Alexandro, qui gravissimè de subagresti avaritia, inhumanaq; duritie ingrati Pontificis fuerat conquestus, quod defuncti Hippolyti Cardinalis supellectilem, in qua erant vetera Mediceæ familiæ ornamenta, ad hastam vendere, quàm sibi æqua pecunia redimere cupienti concedere, maluisset: qua ex re tanquam inexpiabili iniuria exacerbatus, multis nominibus ingratum Pontificem appellare consuesset, & testari se aliquando eius contumeliæ dolorem expiaturum infesta populatione, quòd esset valido cum equitatu expeditisque cohortibus, ad con cremanda Farnesiæ familię oppida usque ad Vlsinensem lacum irrupturus, sic ut non temerè Pontifex eadem pericula converso in Cosmum odio præcaven da duceret: quandoquidẽ erecto novo principatu, & vigente eadem causa privatæ simultatis, nomen tantùm non animum principis esse mutatũ existimare posset. Itaq; Cardinales expedita pecunia Paulum Rentio Cerite genitum con scribere cohortes, & in Aretinum agrum contendere iubent. Ipsi ab Vrbe pro ficiscuntur, & Florentiam ire pergunt. At Cosmus de eorum consilio certior factus, per Vitellium, Rodulphumq; Baleonum copias cogi atq; opponi transituris iubet, accersitq; in agrum Fesulanum Hispanorum cohortes, duce Francisco Sarmento, & quæ sibi in urbe præmunienda erant diligenter instituit. Eo etiam securiore fiducia quòd ad Hispanos accesserant duo vexilla Germanorum ex his, qui ab Algeriano bello in Hispaniam delati in Italiam demum venissent. Nam Alexander dubij, & in officio Cæsaris non obscurè nutantis Pontificis consilia suspectans, & in eum capitale propè odium coquens, sese externis præsidijs confirmare statuerat, & Vastius cognita Alexandri cæde Pyrrhum Stipicianum, qui Cosmo, uti expediret, Cæsariani nominis præsidia compararet, Florentiam miserat. Fama erat ideo venire Cardinales ad patriam, ut publicarum rerum statum componerent, quasi neq; rectè, neq; ex usu civitatis, optimates subrogato novo principe publicis rebus consuluissent. Quamobrem fiebat, ut Cosmus eorum adventum miraretur, quòd uterq; ip-

sum arcta propinquitate contingeret, ipseq; Saluiatus esset auunculus: eorum verò consilium rideret potius quàm timeret, quoniam propinquis confisus copijs, nihil de optimatium fide, constantiq; erga se studio dubitaret. Hi namq; ius suum tueri volebant, existimationemq; iudicij sui, factiq; causam se defensuros esse testabantur. Interim Cardinales & exules ad Montem Politianum recepti, vbi de aduentu Hispanorum ad vrbem certiùs discunt, & Baleonus cum equitibus ad Clanis pontem peruenisse nunciaretur, tantisper subsistunt, & per idoneos homines ciuitatis animos explorant. Præmiserant Cardinales cum literis ad primores factionis Georgium Ridulphum. Is quod esset exul tanquam temere ingressus comprehenditur, magnoq́ue correptus metu, quas deferret literas profert, postmodumq́ue dimittitur. Tum verò per mutuas legationes actitatum est, an colloquijs potius quàm armis de publicis rebus esset disceptandum. Cosmus honoris causa venientes ad se cum inermi comitatu in vrbem recepturum profitebatur: sin cum copijs quas adduxissent venire mallent: ipsum quoque introductis Hispanorum præsidijs saluti suæ & dignitati consulturum. Saluiatus non satis sibi virium adesse cernens, quòd se plurimum consilio & colloquijs apud ciues valiturum confideret, suasit Ridulpho, atq; item Gaddio, qui tertius impellente Maconio vel nolens accesserat, vt omnino in vrbem iretur inermi comiatu, sicuti sacerdotes pacis potius quàm belli auidos deceret. Eos Cosmus obuiam honoris causa progressus, tanquam propinquos spectabilesq; sacri ordinis ciues hilariter suscepit. Sed intrantibus vrbem non aliter a populo acclamatum est, quàm vt pilarum nomen ingeminatis clamoribus attolleretur. Qua significatione animorum Cardinales ægra spe suscepti consilij sui, ad paternas domos deducti sunt. Nec multo pòst inter crebras salutationes ciuium frustra pertentatis voluntatibus Saluiatus Cosmo suadere cœpit, vt abdicato principatu honestissimo inter ciues loco contentus esse vellet, qui ei maximè gloriosus atq; tutissimus foret in libera ciuitate suis legibus viuere florereq́, solita. Id si faceret, mansuram ei dignitatem amore & gratia ciuium amplissimam, qua maiores ipsius ab ciuili moderatione principes ciuitatis euasissent: collaturamq́ue ei ciuitatem ex senatusconsulto insigne præmium annui redditus, quo adiutus supra paternas opes splendidissimi ciuis disciplinam & cultum tueretur. Repeteret ipse animo, quo spiritu, quaue animorum constantia, ciues paulo antè libertatem appetierint, partamque demum defendere conati sint, & quàm non diu regnarit impositus Tyrannus, vel apud desertos ab omnibus socijs subactosq; conspiratione totius Europæ atq; omnibus demum exutos armis. Hæc à se commemorari liberius atq; lubentius, quòd extra pudorem & bonus esset ciuis, ac propensus auunculus. Dij boni facerent, vt optima consilia quæ secura essent atque honestissima ad mentem inani ambitione vacuam admitteret. Fore etenim vt ipse hoc officio veræ pietatis, & is summæ gloriæ spe ductus iusto melioris animi decreto incomparabilem ferret laudem, nec eam quidem vllo vnquam tempore perituram. Ad ea Cosmus virili constantia respondit, se neq; vllum honorem iusto maiorem in patria, neq; principis locum Alexãdro erepto quæsiuisse, sed integro pudore repudiare noluisse quæ vno consensu senatus ex lege Cæsaris detulisset, ne ineptus foret, si degeneri animo oblatæ dignitati se minimè parem esse fateretur. Eum qui esset auunculus hac Fortuna sua lætari debere, nec inimicè aut certè parum pudenter hortari, vt non vsurpatum, sed

collatum

collatum ultrò dictaturæ nomen stultè deponeret. Se quidem auspicio invicti Cæsaris Rempublicam gesturum civili æquitate, non impotentis principis more, sperareque, se ex rectis consiliis probitateque vitæ, multos sibi ex inimicis amicissimos esse redditurum, daturumque operam, ut potentiæ suæ nomen nemini bono civi invidiosum foret. Salutem porrò suam Diis immortalibus cordi futuram se credere, qui ex benefactis nemini probè pieq; regnanti atrocem unquam vitæ exitum attulissent. Itaque desineret secum agere de re transacta: sibi namque in animo situm esse quid fata obtulerint, quidve ultra etiam promittant, virtute duce prosequi atque suscipere: firmissimoque decreto non deesse fortunæ arridenti. Quòd si armis sibi vis afferatur, ostensurum se ea constantia esse præditum in retinenda dignitate, ut non prius extrema omnia experiri & perpeti, atque armatum si oporteat interfici, quàm honore iam recepto & feliciter inchoato deiici malit. Salviatus ab hoc colloquio discedens, facilè sensit, quos spiritus gereret sororis filius, vel imberbis adolescens, & quàm angustè sibi esset sperandum de civium voluntate, iudicioque populi, quum nemo sese cupidum rerum novarũ, aut omnino popularium partium studiosum ostenderet. Proinde irascebatur iam sibi tanquam nimis properè rem difficilem ingresso, quæ respectu propinquitatis certum & non dubium quoque metum afferret, tot scilicet Cosmi præsidiis eorum adventus causam improbantibus. Milites namq; passim dispositi domos Cardinalium dissimulanter observabant, sicut interdiu noctuq; adeuntes cives notarent, nihilo secius tamen Cardinales ipso stolato cultu & senatoriis insignibus tuti, quum nihil de instituto consilio remitterent, specieque quotidiani convictus nonnullos invitare, & familiarius complecti solerent, eis Cosmus per Vitellium renunciari iussit, ut urbe excederent, & sese ad sua munia senatoriæ dignitatis reciperent, ne in ipsos militi invisos odia atque arma verterentur. Valorio quoque peracerbè cædem interminatus est. qua periculi denunciatione Cardinales extemplo urbe profecti, Bononiam se contulerunt: quibus in Apœnino obvius factus est Philippus Strozza exulum princeps, quo cum eadem quæ dudum improsperè evenerant, belli gerendi consilia instaurata sunt. Negocium itaque parandi atq; inferendi belli Petro Strozzæ ipsius Philippi filio permittitur, quòd secũ nonnullos ex prima nobilitate exules traheret, & summo navandæ operæ studio ardere videretur. Is pecuniosi patris opibus fretus, auctusque militari laude, quòd Gallis apud Taurinũ non obscura fama militasset, non defuturas sibi copias existimabat. Venerat in spem occupandæ eius urbis, cui Burgo sancti Sepulchri nomen est, in finibus Etruriæ, qui ad Umbriam pertinent. Per id enim tempus Burgenses intestina discordia laborantes, mutuis inter se cædibus desæviebant: forteque evenit, ut nonnulli his de causis prætorio iudicio extorres facti, Strozzæ urbem occupandã se præbituros pollicerentur, creditumq; est ab hac proditione civitatis præsulem minimè dissensisse. Is erat Alexander Rondinellus vetere odio, sed accuratè compresso Mediceis infensus, ad quem colloquendi causa Franciscum Pactium & Philippum Valorii filium, Bertoldumq; Corsinum ex numero exulum intrasse constabat. Cæterum ubi ex non incerta fama percrebuit, Strozzam cum cohortibus adventare, & iam eius vexilla conspici, in universum Burgenses, ne ullam infidelitatis suspicionem darent, ad sonitum campani æris, arma capere atque egredi porta cœperunt. Quo cognito Strozziani elusi spe sua, & oppidanorum multitudine

perterriti, adeò celeriter signa verterunt, vt Apœnini dorsum illico transcenderent, & ad Sestinum ignobile castellum improuisò occupandum verterentur. Sed non minore fide virtuteq; Sestiniani, quàm Burgenses, vel nullo militari præsidio defendente, subeuntes Srozzeanos pepulere, aliquot eorum interfectis, & in his Nicolao Strozza, & Moretto Signorino exulibus, ac reliquis tanto impetu deturbatis, vt in præcipitem fugam se darent, & per alueum Arimini amnis, qui Mariza ab incolis dicitur, intra Pontificij imperij fines se reciperent. His aduersis partium conatibus nihil animo se demisit Strozza, communicatisq; iterum cum Saluiato cæterisq; exulibus, tertiæ expeditionis consilijs, maiore apparatu, grauioreq; impetu Etruriæ incumbendum esse constituit. Quarum rerum factus certior Cosmus, valida etiam ipse præsidia, fœlicioraq; (vti euentus docuit) adulta iam æstate comparabat: ampliore fiducia vel ob id expectandos esse hostes existimans, quòd iam sui principatus iura ipsius Cæsaris propensissima voluntate confirmata, ex bullatis & solennibus codicillis acceperat, & id quidem vberiore Cæsaris benignitate, quòd hisdem titulis atq; honoribus, quibus antea Alexandrium generum consentiente ciuitate indulgenter exornasset, Cosmum quoq; principis & ducis nomine appellandum censuerat. Ab initio siquidem per Auerardum Serristorium legatum Cosmus à Cæsare postularat, vt quicquid senatus Florentinus ex ipsius authoritate ab initio receptæ vrbis institutus, Alexandro concessit, id totum quoq; sibi tribuendum decerneret. Qua significatione amoris & gratiæ vsq; adeo corroborata est apud omnes Cosmi existimatio, vt vetera in Mediceos ciuium odia detergi, & penitus extingui: confirmari autem amicorum studia, & subinde exulum conatus contemni posse facilè appareret, Vt verò in nuptialem thorum Margaritæ filiæ ex sponsalibus succederet, quæ viduæ puellæ neque inepta, neq; ingrata videri possent, impetrari non potuit: quòd eam iam Octauio Pauli Pontificis nepoti ex arcario despondisse fateretur. Tertio loco reddi sibi arcem petebat, quam Vitellius iniussu Cæsaris se minimè redditurum asseuerarat. Ad id ita Cæsar respondit, vt non in præsens concedi debere diceret: sed integram ei spem, nec optato euentu cariturã relinquere videretur. Cæsar enim suopte ingenio nunquam plenissimè de quoquam externo bene suspicari solitus, Cosmum propinqua spe illata recipiendæ arcis in officio continendum rebatur, postquam ei filiæ nuptias denegasset: admirantibus cunctis, quòd Mediceo florentis ætatis & formæ iuueni, in non dubiam Etrusci imperij possessionem recepto, Farnesius incertæ adhuc indolis & Fortunæ, duodecim annorum puer, præferretur. Verùm inualescentibus Gallorum armis, & incumbente Solymani classe, vnus antè omnes Pontifex, cui Nouaria dono data minime suffecisset, aliquo insigni munere conciliandus erat, vt Gallo regi, tanquam impiè Turcas ad communem Christiani nominis perniciem euocanti, sese hostem non iam perplexè sed apertè futurum esse pronunciaret. Hi duo principes ætate nostra (vti existimare licuit) supra reliquorum regum ingenia, non eximia modò admirabilique prudentia: sed occulta ambitione, profundoq; astu insignes, commodis tantum suis, nullo ambiguæ fidei cum pudore seruiebant: Pontifex, vt suæ domus opes vel malo publico vehementer augeret, Cæsar porrò vt finitimis subactis, vetus sibi imperium, in Italiaq; præsertim, assereret: vt inde amplificatis viribus & dignitate confirmata, sicuti innata virtus & aspirans Fortuna promitterent, maximæ partis Europæ domi-

natu

natu potiretur. His sensibus nunquam planè synceris plerunq; fiebat, vt inter se per inania promissa colluderent, et quantum integra amicitię dignitate fieri posset, vterq; callidis semper consilijs mutuas simulationis artes inducerent, ne alter ab altro decipi, aut traduci facile posset. Neq; enim ab hoc Galliæ rex honestè deserendus, neq; ab illo etiam tutò contemnendus Pontifex censebatur, quando vtrinq; cuncta ad mutuum commodum præsenti lucro aut futura spe non ineptè pensarentur. Per id tempus in Subalpina regione Galli cum Cæsarianis ita gerebant bellum, vt detrimenta atq; pericula diuersis rerum euentibus vtrinq; exæquata videri possent. Nam per heymem exercendo militi continuandoq; bello varijs susceptis expeditionibus vtriq; ex hostili agro aliquot oppida aut expugnarant, aut oppugnata ab aduersarijs cruento sæpè certamine defenderant: enimuerò sicuti superiore æstate Cæsariani Fossano potiti fuerant: ita per heymem Galli Italicis aucti copijs Bargiam vi expugnatam, capto ibi Annibale Brancatio Neapolitano, in potestatem redegerant, & Raconisium oppidum peramplũ, noctu inuadente intranteq; per arcem Petro Strozza, atq; ei subsidia equitum adducente Cæsare Fregosio, ita cœperant, vt commisso per regiones tumultuosissimo certamine, Cæsarianos oppresserint, cadentibus eo in prelio ex victoribus Thoma Ronchio Nouellariæ cohortis prefecto, & Latino Vecchia Romano: Quæ duo incommoda non multo post Cæsariani Caragiana cæde & Casalensi victoria rependerint. Sed ineunte vere Salassus quum occupata Carmagnola, arcem, quam Stephanus Balia Mutinensis pertinacissimè tuebatur, oppugnare pararet, tormentumq; librando in propugnatores dirigeret, glande ipse traiectus occubuit. His verò animis exceptus est Salassi interitus, vt non Gallicarum modò partium pleriq;, sed & æqui homines in neutram inclinantes partem, eum tanquam perfidiæ nota infamem, meritò occisum dicerent: Hispani verò tanquam virum fortem laudibus prosequerentur, & Vastius dissimulata offensione, interioreq; lętitia, seuerius fortasse quàm oporteret, Stephanum non multo post protracta & demum desperata defensione, laqueo suspendi iuberet, vt ea victima æmuli Salassi manibus parentare videretur. Eo autem successu incommodum vtrinq; æquatum videbatur, quò paulo antè Galli Annibalem Nouellarium, qui nobilitate atq; virtute par esset, apud Buscham ignobile castellum, nocturna oppugnatione fortuito minoris tormenti ictu interfectum desiderassent. Sub id tempus Humerius, nouus dux Gallus, cum recentibus copijs ad reparandum bellum à rege missus, ab Alpibus descendit: cuius aduentum summumq; imperium Guido Rangonus, Gallicanorum ducum quos diximus, vsu belli, ingenijq; solertia longè optimus, non diu ferens, à militia regia profectus in Galliam discessit. Nec multùm inde secundum Guidonẽ & ipse quoq; Caninius concepta ex leuissimis delationibus cum Fregosio simultate, à Gallis sese alinauit, singulari certamine cum eo certaturus, prouocatorijs in ea controuersia editis libellis, quibus Itali milites superbis insanisque ingenijs ferociam animi ostentare, & inane decus tueri, cum exitio sæpè turpi, fœdoque fortunarum & nominis detrimento, pertinacissimè student: secus ac exteræ gentes, quæ ferè omnes honestiore decreto, militiæ et in acie tantum aduersus publicum hostem virtutem ostendere fas esse iudicant. Cæterum Humerius, qui magna virium & nominis famam, quòd Delphini nutricius fuisset, specie ferox aduenerat, satis celeriter opinione hominũ decidere visus est: quũ sese nequaquã

pro natura Gallorum pugnacem, & in consilijs explicatum, sed planè timidum ostendisset: Quod opportuna quæq; gerendo bello consilia, vel non incepta occasione inducta, & oblata à cæteris ducibus, tanquam periculosa respueret. Delatus enim ad Astam, recenti validoq; impetu eam vrbem occupaturus existimari poterat, si paululum sese prouehere, & Astenses nudatos iusto præsidio, & in Gallicum nomen ex antiqua dominatus consuetudine proclinatos, ostentata acie tentare voluisset. Tuebatur siquidem eam vrbem Antonius Aragonius non magna manu militum, sic vt Vastius eius periculo vehementer angeretur. Antonius de salute sua, vti iuuenis opulentus atq; pernobilis, maximè solicitus, nec bello abundè exercitatus, anxiè à Vastio opem sibi ferri postularet. Accidit autem, vt quum subsidio cum semiplena Hispanorum cohorte Franciscus Ruicius aduenisset, Antonio animus confirmaretur, ob idque Humerio obtinendæ vrbis facultas spesq; omnis minui atq; adimi videretur, retrocedendumq; inde statueret, quòd aduentare Vastium ex inani rumore, & prælio certaturum arbitraretur: frustra reclamante Paulo Cerite, qui inuadendæ, oppugnandæque vrbis sibi nihil periculi verito aut recusanti, id munus demandari postulabat. Is detestatus regis consilium, qui pro impigro bellicosoque duce ciuilis modestiæ fideiq; & suspicacis naturæ hominem, secus ac aliàs esset solitus, trans Alpes misisset, abeuntis exercitus terga peculiari delectorum præsidio firmauit. Apparebat enim Cæsarianos alacriter in hostes castra mouentes erupturos: atque ita mox euenit, vt à nouissimo agmine conserta pugna certaretur, & Paulus audacius proruentes excipiens, expedito cohortium flexu multis hostium vulneratis, & quibusdam interfectis, incumbentium audaciam reprimeret, & eo congressu Cola Toraldus nobilis Hispanicæ stirpis Neapolitanus interficeretur. Humerius nihil vltra lacessente hoste, ad Albam Pompeiam profectus, extra vrbem statiua castra posuit: quo cognito Vastius & ipse iuxta Astam inter duo cœnobia castra metatus est: Sanseuerinũ Besennianum regulũ qui vniuersis equitibus præerat, turmas omnes secundum Tanari amnis ripam extendere iubens, vt quid moliretur hostis, paratus ipse ad obsistendum certandumque emissis speculatoribus expectaret. Quum Humerius segnius cunctari prospiceretur, & Vastius animaduerteret in dies augeri Gallorum copias, & de aliquot oppidorum fide dubitaret, à Ferdinando rege duas sibi, ad præsidiũ Subalpinæ regionis, Germanorum legiones mitti postulauit, idq; celeriter cum publicę causę & fratris Cęsaris cõmodo tum iustis Vastij precibus Ferdinandus tribuisset, dux legionum Federicus Fustembergus, inclyti inter Germanos nominis regulus, Tridentinis Alpibus descendit: quibus in legionibus pleriq; ex Norica atq; Vindelica iuuentute nobiles, & procerũ propinqui nomina dederant. Erat hic Federicus, eius Guliermi qui Gallo regi militabat germanus frater, dissimili ingenio vir: vtpote qui fratrem peruerso iudicio, neglectaq; religione, militaribus rapinis, & improbo semper quæstui, defraudatis stipendio militibus turpissimè deditum, & quod nefariũ videbatur, contra Germanici nominis decus externi atq; inimici regis auspicia sequentẽ, probo ore, atq; exactę virtutis famę superaret. At Humerius aduentu Germanorum cognito, vti viribus atq; animo hostibus impar, copijs quas habebat dispartitis, oppida tuenda cõmisit, ea ratione diuisis muneribus, vt singulos duces oppidis pręficeret: Azaliũ è Togata Gallia virũ iactabundũ potius quam fortem, Cherio imposuit, attributis ei pręter Italicos milites duo-

bus

bus Vasconum vexillis: Clarascum autem opportunum oppidum, Cæsari Fregosio defendendum dedit. Albæ verò præpositus est Iulius Vrsinus, eo Mario genitus qui Florentiæ maioris tormenti pila ictus occiderat. Fregosius ea conditione demandatum munus suscepit, vt se fortem operam aduersus omnem hostium impetum præstaturum testaretur, si ab Humerio, sicuti ille prolixè fidem dabat, intra quadragesimum diem certa commeatus & militum supplementa summitterentur. Iulius Albanis inspectis mœnibus, quarũ vitia passim eminebãt, & ea nisi longo labore aggeribus permuniri resarciriq; possent, tutelam loci cum excusatione inopiæ multarum rerum susceperat, Humerij adhortationibus & spe promissæ opis excitatus. Cæterum Humerius constitutis præsidijs nihil sibi moræ attulit, quin inglorius in Galliam reuerteretur, & Vastius non multos intermitteret dies, quin ad oppugnandũ Cherium omnem tormentorũ apparatum conueheret. Oppugnatio autem cœpta est ab ea parte mœnium, quæ diui Augustini templum respicit, quòd murus ab ea parte debilis appareret. Azalius satis peritè atq; opportunè ex disciplina munitionem extexerat ingressuris hostibus, tabulata æquata solo eminentibus præacutis clauorum stimulis, quibus pedes ingruentium configerentur, obiecerat: multumq; sulphureũ ignem, qui de more aridam materiã corriperet, occultis in locis excitãdum ita instituerat, vt egregiè prospexisse periculo videretur, si eundẽ animum ad ingenij solertiam afferret, quem antea iactando prætulisset. Nam vbi adactis maioribus tormentis murus quati diruiq; cœpit, tantoq; spatio continuata quassatione patefacta essent mœnia, quanto satis foret ad inuitandos milites, proponẽte pugnæ signum Vastio, Itali Hispaniq; pariter in oppidũ perruperunt: quo tumultu acerrimæ inuasionis, Azalius vsq; adeo trepidanter atque imperitè se gessit, vt nemo ferè suorum in eo loco pugnaret, nec ipse, vbi periculum deposcebat, conspiceretur. Eo namq; impetu Cæsariani Azalianas munitiones superarunt, vt nihil eos per strata tabulata eminentes clauorum cuspedis retardarent, nec ea sulphureorum ignium fomenta, quæ ad edendam flammam erant parata, suo tempore ignem conciperent, & dux ipse fœde animum despondens, vitæ discrimen effugeret, continuoq; trucidatis aut captis præsidiarijs, turpi in latebra caperetur. Dum Cæsariani in vrbem penetrarent, Vascones timore præpediti ad id propugnaculum, quod superiore anno Annibal Nouellarius erexerat, se contulerunt: atq; inde (nihil ibi consistere ausi) vt se in longiorem fugam proriperent, exterius in fossam humore carentem se demittere cœperunt, quòd eius munitionis agger satis esset humilis, facilèmq; descensum præberet. Id conspicatæ Germanorum cohortes, quæ constituta phalange, subsidiaria in acie constiterant, eos ad vnum omnes numero amplius trecentos, vel vltro sese dedentes, impetu facto trucidarunt. Totius verò oppidi mulieres, quæ pauore attonitæ in turrem confugerant cum carissimis ornamentorum suorum rebus deditionem fecerunt, cesseruntq; in prædam Didaco Arzio castrorum præfecto, qui id coniectura futurum iudicans, & opimiorem prædam quærens, primus omnium aduolarat. Cæteri vicatim singulas domos diripientes, captos earum dominos, pecunia se redimere coegerunt. Azalius vero ipse perductus ad Vastium, cunctis risui fuit, quod nihil ei tot rerum apparatus, quum oportuit, vsui fuissent, & idcirco oneratus infamia rei male gestæ, multo auro se redimere coactus est. Expugnato per hunc modum Cherio Vastius ad Clarescum mouit castra. Nec mora exploratis ad-

si à Vastio honestis conditionibus acciperetur. Atque ita non diu post ab Aloisio Gonzaga, qui erat apud Vastium Fregosio arcta cognatione atque amicitia coniunctus, res tractata & confecta est æquissimis legibus, quòd Vastius offensus & ipse Vulcani immatura morte, & fortissimorum quorundam iactura, reliquorum militum periculosis laboribus et sanguini parcendum putaret, compertumq; haberet aduersariorum animos tales esse, vt in defensione fortiter oppetere, quàm contra decus pacisci mallent. Erant enim apud Fregosium acerrimi cohortium præfecti Cæraria Salentinus, & Baptista Corsus cognomento Lega, quorum maiores Corsicæ insulæ imperium tenuissent, & præter hos duo Veronenses Antonius Beuilaqua, & Ludouicus Montanus, atq; item Philippus Corsus, vetus cohortis dux. Deditionis condiciones in hunc modum perscriptæ sunt, vt Cæsari Fregosio saluis rebus, incolumiq; præsidio, & explicatis vexillis excedere liceret: torméta ipse relinqueret & commeatum: sed ei quod sua pecunia coemisset, frumétū à Vastio solueretur, & oppidanis nulla afferretur iniuria. Atq; ita comitáte Cæsarianoū equitatu, atq; eum passim ab iniuria defendente, ad Penarolum oppidum peruenit, indeq; in Galliam profectus est, vt regi rerum difficultates explicaret. Clarasco autem potitus Vastius Hieronymum Sangrium, & Cherio Ferdinandum Lofredium præfecit: & ad expugnandā Albam continuò duxit. Animaduerso autem eius vrbis situ vltra Tanarum amnem tormenta perducta constitutaq; sunt, eo Vastij iussu, vt binæ & penè inter se coniunctæ quassationes fierent, quarum altera Hispanis, altera Italis ad inuadendum erat assignata: quòd Germaniis parcendum idcirco Vastius iudicabat, tanquā campestri prælio aptioribus, quàm subeundis muris: quod id munus agiliora militum corpora atq; expeditiores animos requireret. Erat in castris euulgatum, quosdam Hispanorum signiferos acerbis à Vastio verbis fuisse castigatos, quòd sibi et gregarijs suis, pro cono parua vexilla galeis imponere iussissent: vtpote qui ante alios ad promerendam laudem, ac murū & prima pericula se subituros insolentius iactassent, nec demum murali in pugna ostentatæ audaciæ fortiter respondissent: qua ob iurgatione Hispani in vniuersum permoti, quod Clarasci perficere nequiuissent, Albæ ingentibus animis se præstituros testarentur, exorta inde apud Italos æmulatione, quòd sibi præripi decus indignarentur: cuius obtrectationis is extitit successus, vt Itali proximos loco Hispanos æquandi aut superandi cupiditate, ante acceptum signum, manipulatim ad cursum se incitarent, & in præruptum murum, nec satis quidem apertum euolarent. Hac insana sed planè decora quorundam signiferorum properantia accidit, vt multi viri fortes intrà vrbem irrumperent, & Cæsariana vexilla, cum intus ab hostibus, tum extra à Vastio totoque exercitu in summis mœnibus & decussis muri pinnis spectarentur. Sed Iulius Vrsinus introrsus à muro ad iactum lapidis firmam munitionem erexerat, ex vimineis turriculis more militari gleba & cespite repletis: atq; etiā accelerandi causa ligneis ibidem vinarijs dolijs contra hostes constitutis: quo munimento cohortes tutæ à maioribus hostium tormentis, quod essent depressiore in loco, in primos hostium subeuntes, incensis sclopettis glandium procellam effunderent, atque audacter munitione egressi ingredi ausos, quominus ferociter inuaderentur, reiectos extra in præceps propellerent. Qua repentina scandentium perturbatione, Antonius Lofredius Cicchi senatoris Neapolitani filius, qui primus in murum euaserat, impigré resi-

stens occubuit, & Scipio Montebelliæ cohortis signifer postratus, cum vexillo captus est: Marcus verò Priuerans, qui primum illato signo virtutis decus affectarat, ita se explicuit, vt incumbente hostium multitudine, incolumis cum vexillo ad suos reuerteretur. Neq; enim facilè qui primi subierant à subsequentibus confirmari poterant, quum magno casu ingens & vetus populi arbor, quæ erat interiore in aggere, fortè succisa hostilis tormenti ictu, transuersa ita procidisset, vt ea casus inclinatione tanquam noua munitio obiecta, irrumpentibus magno esset impedimento: proptereaq; irrito conatu, qui iam ascenderant, pulsi ab interiore hoste, & iniquitate loci deterriti, omnes extra prorue- rent: quibus sese recipientibus grauior incidit clades ab infimo propugnaculo quod erat eminens in fossam, & sua proiectura hostium latera conspiciebat. Id erat concameratum lateritia testudine, & per idoneas fenestellas ex occulto emittendis tormentis facultatem præbebat, Casamactaq; militari nomine vocabatur. Hanc cum manu sclopettariorum tuebatur Marconius Volaterranus, qui certos atq; mortiferos ictus è destinatò sese recipientibus inferebat, et ni si fumus admodum densus interius spatium nullo ad effugium inuento foramine, multa edita caligine sclopettarios præpedisset, magnum profectò hostium numerum inde tanquam ex insidijs interfecisset. Hic ille est Marconius qui apud Viennam, vti supra memorauimus, Italicas cohortes ad arma consternatas, & multis de causis nequaquam in Pannoniæ præsidio heymandum censentes, turbulentissima concione in castris habita, perpulit, vt in Italiam redirent. Eo ex Casamacta periculo, post non paruam militum iacturam, animaduerso, Vastius receptui cani iussit, vt aliunde tormenta aptius et efficacius admoueret, quum Iulius audacia & multitudine Cæsarianorum perterritus, desperansq; opem sibi alicunde ferri posse, quod nihil de Gallicis auxilijs audiret, ad exemplum Fregosij se dedidit: hisdem ferè conditionibus quibus ille Clarasco excessisset: sed aliquanto iniquiore sorte, quoniam ab his qui præsidio dati, vt in fines Gallicos deducerentur, excedentium impedimenta latrocinij modo, in itenere direpta fuissent. Neq; eam illatam vim, admissumq; iniquè facinus Vastius vindicauit, quanquam prædatores equitum præfectos, & in his Rosalium & Iuaniam Hispanos, & Bellottum Sequanum, Epirotamq; Zucerum, seuerissimis verbis castigasset. Alba in potestatem redacta, motis castris ad Penarolum illico contendit, eo animo, vt id oppidum, quod tormentis expugnari non posset propter loci natura atq; arte muniti difficultatem, longa saltem obsidione fatigaret: Taurinoq; simul commeatus spem, quantum excursionibus effici posset, paulatim abscinderet. Hoc tanto rerum successu Vastius supra recepti Casalis victoriam mira celeritate partam, Cherio demum et Clarasco, atq; Alba vrbe intra octauum atque vigesimum diem fortiter expugnatis, pristinam virtutis suæ animiq; magnitudinis opinionem, non modò apud æmulos, ipsosque etiam hostes mirificè confirmauit & auxit. Hisdem diebus quibus Vastius expugnatis, aut deditione in potestatem redactis aliquot oppidis aduersus Gallorum duces prosperè bellum gerebat, Florentini exules repetendæ rursus Etruriæ consilium susceperunt, cohortante Saluiato Cardinale, & concitantibus Gallis, vt vndique Cæsaris vires distraherent. In id bellum Philippi Strozzæ persona poscebatur, quia esset summæ existimationis inter exules, & maximè pecuniosus haberetur. Sed vti erat armorum imperitus, & parum fortis ad perferenda castrensium laborum incom

moda,

moda, negabat se id munus esse suscepturum, ne postquam duo ipsius liberi Pe
trus atque Robertus his periculis immiscerentur, nullum ipse salutis & Fortu-
narum discrimen esset aditurus. Hæc ita firmo animi decreto differebat, ut Pe-
trus filius gerendi belli cupiditate iuveniliter inflammatus, patrem ipsum ve-
hementi, & planè inverecunda obiurgatione castigaret, nec obscurè ei atrocia
comminaretur, si in ea spe recuperandæ patriæ tot patritijs deesset, & nihil sibi
generosè conandum esse statueret. Quibus verbis Philippus à filio, quem uni-
cè diligebat, vel reluctans expugnatus sese non modò socium, sed etiam urgen-
te fato antesignanum præbuit. Inter armatos exules eminebat ipse Petrus
Strozza, & Bernardus Salviatus Cardinalis frater, constanti, compositoque
ingenio vir, militiæ maritimæ assuetus. Hi Capinio Mantuano operam na-
vante, cohortes apud Mirandulam conscripserant, & Bononiæ conductis pas
sim militibus copias auxerant, quòd Pontifex eius consilij guarus, & non oc-
cultus uti credebatur belli concitator, hæc fieri pateretur. Favebat autem exu-
libus mirificè Hieronymus Pepulus Bononiensis, cuius erant multę in Apen-
nino montanorum hominum clientelæ, descendentibusque in Etruriam, tu-
ta itinera per paternas possessiones, suggerendis commeatibus opportunas
demonstrabat. Hæc tametsi occultè apud Bononiam pararentur: de his tamen
sigillatim Cosmus princeps certior fiebat: & quanquam esset præsentis pecu-
niæ difficultate oppressus, quòd eas publicè sine gravi offensione civium im-
perare non poterat: eas tamen ab amicis atque affinibus mutuas exigebat, ut
militari præsidio totam confirmati iam à Cæsare principatus existimatio-
nem tueretur. Erant in eius consilio pręter Innocentium Cardinalem, & quos-
dam togati ordinis cives, Alexander Vitellius, & Pyrrhus Stipicianus acerri-
mi duces, iamque valida & fidelis militum manus undique accersita Floren-
tiam ita coiverat, ut nihil de intestino tumultu dubitaret Cosmus, hortatuque
ducum, advenanti hosti non fortiter modò repugnandum, sed obviam auda-
cter eundum decerneret. Primùm autem omnium Pistorio cavendum cen-
set, ne hostis studio amicæ partis fretus, ea opportunissima urbe potiretur. Pi-
storij siquidem duæ vigebant factiones, æternis inter se odijs cruentissimè dè
potentia dimicare solitæ, quarum altera Guelphi nominis Cancellaria voca-
batur, favebatque popularibus Florentinis: altera autem erat Panciatica, Gi-
bellinæ & Mediceæ factioni addicta. Huius princeps erat Nicolaus Braccio-
linus vir militaris & maximè cruentus. Illius verò pari authoritate se duces fe-
rebant Franciscus Habraus è Gatesca familia, & Battus Rospillosus. In hunc
etiam modum Pistoriensis erat divisus ager, ut Panciatici planis & campestri-
bus in locis nobilitate atque divitijs præstarent: Cancellarij autem montanis
in locis numero ampliore hominum æquatis opibus valerent: propterea fie-
bat, ut Cosmus Panciaticæ factionis vires, introductis in urbem eiusdem fa-
ctionis agrestibus confirmare contenderet, ex adverso exules concitatis ad ar-
ma Cancellarijs invadendæ urbis spem conciperent. Sed Cosmus confirman-
dos nominis sui studiosos militari præsidio, atq; urbem tuendam existimans;
Pistorium præmisit Federicum Montacutum cum duobus delectorum pe-
ditum vexillis, accersitusque è summis montium pagis Castagninus Tana-
rius Panciaticis favens cum multitudine armatorum suæ factionis descendere
parabat. Quibus cognitis rebus exules per Mattanam Cutellianum seditio-
sum & sanguinarium hominem, & eum quem diximus Battum, sæva incen-

dia in adversæ factionis ædificijs excitari iusserunt, ut Panciatici conflagrantium Penatium suorũ terribili calamitate adducti, ad vindicandam iniuriam elicerentur, Pistorioque exire, & ad sua defendenda proficisci, nec ideo Cosmianis rebus ullam opem ferre cogerentur. Iam exulum copiæ per Apenninum ad Fabricam vicum pervenerant, aliquanto lentius & tardius quàm expediret confectis itineribus, quòd in iugem bidui pluviam incidissent, ita ut eorum principes Philippus atque Valorius cupiditate invisendæ Etruriæ fatali festinatione reliquos anteire maturarent, & ad montem Murlium usque descenderent, existimantes eius regionis hominum studia ad occupandũ Pistorium, invadendamque Florentiam sibi minimè defutura, quòd propinquas & validas vires traherent, quibus nullo modo Cosmus resistere posset, qui neque diu alere copias sine pecunia posse, neque quas haberet adversum se educturus crederetur, nec civitas parata ad recipiendam libertatem tumultu excito, tanquam præsidio nudata rebellaret. Mons Murlius collis est in extremis Apennini radicibus, qua desinit in campos, metæ modo in acclive fastigium eductus, præaltam in summo antiqui operis habens domum instar arcis, duplici muri corona, sed ea vetere & passim collabente permunitam cum lata area amœnissimi prospectus. Eam arcem ademptam olim Florentinis, Castruccium Lucensium Tyrannum adiecta munitione confirmasse annales tradunt. Totus collis undique olea, vite & pomiferis arboribus ita est convestitus, ut certis etiam gradibus ubi fruges ferantur, aratrum admittat. Viæ militari imminet, qua a Pistorio Florentiam itur. Ab hoc septem milibus passuum: à Prato autem tribus distat. Tanta vero fiducia exulum principes in ea villa constiterunt, ut nihil omnino timerent, & Valorius villam suam, quam Baroniam vocabat, ab se non civili, sed regio prope sumptu ædificatam, tertio inde stadio securus inviseret, spaciareturque ociosus in xysto, villicum de futura vindemia speque oleæ, & de proventu insitarum arbuscularum, & de perdicum aucupijs diligenter interrogans: sic ut nonnulli mirarentur hominis insaniam supra modum, privatæque Fortunæ conditionem ædificantis, & nihil ille de adverso rerum eventu, quem fortuna temerè progressis advehe- ret, dubitare videretur. Philippus contrà cæco perculsus metu, ut qui nullum circa se præsidium cernebat, deambularet solus, & sæpe sciscitaretur Zanobium Nerlium villæ dominum, an in tuto esset: nec suspirare desineret, donec procul conspectis Petri filij vexillis animo sese confirmaret. Petrus enim ut præsidio foret his qui inermes ad montem Murlium processerant, disiunctus à gravi copiarum agmine provolarat, castraque ad radices montis iuxta viam militarem collocarat, constitutis idoneo in loco quatuor minoribus tormentis, quæ secum advexerat. Nec multò post Fedinus ex numero exulum impiger & audax, cum aliquot equitibus prædatum emissus usque ad Pratum, ereptos agricolis boves, & minoris pecoris aliquantam prædam ad exules retulit, improbante id factum Philippo, qui intempestivo atque improbo militum suorum maleficio susceptæ pro libertate adipiscenda expeditionis nomeñ fœdari nolebat: indignabaturque mirum in modum, quòd Battus & Mattæna veteribus factionis odijs studentes, sævo incendio cuncta prope eius tractus domicilia delevissent, quasi Barbarorum more incendijs & cædibus ex usu victoriæ sævituræ forent, quum incolæ beneficijs atque humanitate, parcendo, nec factionum agnoscẽdo odia, alliciendi & conservandi, potius quàm detri-

detrimentis afficiendi non insanis ducibus viderentur. Præmiserat Cosmus ad Pratum equitum turmas duas duce Poctio Insubre, Rosa item Victio pàtris veterano impigro cum expeditis sclopettarijs equites consequi iusso. Poctius explorandi causa usque ad hostes processerat, levique pugna edita, amissis duobus equitibus retrocesserat. Huic tendendas insidias tanquam inconsulte iterum erupturo Strozza ratus, Sandrinum Filicarium cum iusta manu sclopettariorum, Parusianæ villæ tectis (ea est militari in via) sese occultare iubet, nec se commovere, donec hostile exeuntis Poctij agmen pertranseat, quod demum à tergo invadi deberet, ut Poctius interclusus a tergo simul & à fronte cæderetur. Ipse enim Strozza è castris suis stadia duo progressus ad pontem torrentis aquæ delectorum signa statuerat. Sed longe aliter quàm putarat, insidiarum eventus cecidit. Cosmus enim de consilio suorum ducum in celeritate summam belli ra[illegible]onem reponens, adoriendos hostes esse censuerat, antequam reliquæ eorum copiæ quæ sequebantur, primo agmini Strozzæque sese iungerent. Rei gerendæ consilium hoc ordine explicatur, ut ipse Cosmus in urbe consistat, emissaque Margarita Austria, ut Pisis tanquam tutiore in urbe commoretur, bellica munia Vitellius & Pyrrhus suscipiant, maximeque occultata profectione noctu ad hostes contendant. Cæterùm Cosmus qui Sarmentum cum Hispanis è Fesulano agro acciverat, astuto consilio eis designari, pararique hospitia certis in urbe regionibus iubet, subindeque admitti in urbem eorum impedimenta, & inutilem servitiorum turbam, ut species ingressuri præsidij hostium speculatoribus præbeatur. Primis autem tenebris obserari cunctà urbis portas præcipit, ne quisquam exeat, & Hispanorum cohortes extrorsus præter mœnia, ad Pratum iter intendere iubentur. Parent Hispani egregie Sarmento duci suo, & plenis passibus ire pergunt. Interim per portam arcis Alexander & Pyrrhus Italicas cohortes educunt, easque Rodulphus Baleonus cum equitatu subsequitur, & omnes simul Pratum intempesta nocte perveniunt. Nec quiescendi ultra semihoram, qua paratis obsonijs & poculis modicè ientarent, spacium militibus datur. Nec mora Vitellius educit agmen, præcipitque Gaspari Pratensium iuventutis præfecto, ut occludat portas, caveatque diligenter, ne quisquam egrediatur, qui certum nuncium de adventu suo itinereque ad hostes perferre posit. Hoc verò ordine ad hostes contendit. Præibat cum sua prætoria cohorte, atque expeditis sclopettarijs Borghesius, cui cum turma equitum cohærebat Poctius. Hos modico intervallo cum Italicis cohortibus subseqnebatur Otho Montacutus, eius agminis frontem lectissimis centurionibus firmatam ita perducens, ut ei Rodulphus Baleonus universos, quos habebat equites, ad dextram applicaret. Succedebant peditum agmini ipsi duces Vitellius & Pyrrhus: secundum verò eos Sarmentus Hispanos accelerare iubebat, qui ideo in postremo agmine collocati erant, ut tanquam subsidiaria acies, quantum fieri posset, integra atque intacta servaretur, quòd in his extremis cohortibus Etrusci imperij salus constaret. Eo modo incedentes Cosmianæ copiæ ad Parusianam, quam diximus villam, ubi Sandrinum in insidijs à Strozza collocatum fuisse diximus, pervenerunt, nemineque hostium se commovente, ad pontem & ad Strozzeana demum castra contenderunt. Neque enim, uti iussus erat Sandrinus, sibi prius erumpendum esse iudicabat, quam hostile agmen, quod exiguum fore putaret, totum pertransiret. Atque ita quum maius & continens

totius exercitus agmen, vel obscura nocte transire cerneretur, ut ducis sui imperio pareret, erumpendi occasionem amisit, seque eijciens extra viam militarem altiore circuitu, ad pontem, ubi Strozza constiterat, regredi cœpit. Sed is fuit properantium hostium, equitumque invadentium impetus, ut Strozza deceptus suo consilio funderetur, & ut quidam existimant, quum pugnando resisteret, ignotus ab ignoto equite caperetur, sed se felici conatu è complexu hostis statim, ut erat nixu validus & pedibus velox eriperet: hostes verò in castra eius, ut nulla munitione consepta, eodem cursu pervaderent, captisque à Borghesio tormentis, ea repentè diriperent, quòd Strozzeani nullo ordine constitutis, nec displosis his levissimis falconibus, tanquam perturbati & to disiuncti viribus, in fugam præcipites se dedissent, nemine consistere, aut in unum corpus sese conglobare auso: quoniam uti in tenebris accidit, Aurora fortè nymbosior omnem spectatæ virtutis & ignaviæ casum absconderet. In eo tumultu Michael Angelus Romanus Strozzeanæ turmæ præfectus impigrè resistens equo deturbatur & capitur. Ipsi Baleono equus per armos glande traijcitur. Cadit etiam constantissimè repugnans Ioannes Maestracius è Togata Gallia vetus centurio, paucis quidem interfectis aut vulneratis, sed multis captis, quum Baleonus cum equitatu dispalatos, & in montes effugere conantes, per tria miliaria esset consectatus. Eo tam levi certamine Vitellius potitus hostium castris, vexillis, atque tormentis tanquam re bene gesta, regrediendum esse iudicabat, ne superventu Salviati cum iustis copijs, qui non amplius quatuor milibus passuum abesse & properare dicebatur, partæ victoriæ successum in discrimen adduceret. Sed Pyrrhus atque Otho reclamantes felici cœpto audacter incumbendum, expugnandamque omnino arcem, ubi hostium capita essent, sine consilio, nudataque integro præsidio, utendum Fortuna censebant. Atque ita concedente Vitellio, & Hispanos cohortante, ut ad prædam Italos subsequerentur, Otho portam primæ munitionis, quæ in aream exteriorem perducit, occupat, aliquot ibi utrinque desideratis, & ad alteram portam facto impetu provolat, quæ per aream in villam arci, ut diximus, similem aditum præbet. Hanc exules interius tumultuaria materia obstruxerant, desertaque corona exteriore, quæ podij effigiem ostendit, sese in superiorem pinnatam ædificij partem contulerant, inde sclopettis & prægrandibus saxis sese defendentes. Sed ita eius inferioris coronæ spacium undique Cosmiani occuparant, ut nemo ex propugnatoribus caput exerere auderet, quin illicò pluribus simul glandibus peteretur. Oppugnantibus tamen maximè infesti erant tres sclopettarij, qui è sacra turre exterioris templi terga & latera scandentium & invadentium destinatis ictibus feriebant. Dum aliquandiu acriter certaretur, & iam cecidissent nonulli, & ante te alios cohortium præfecti Mendula Salentinus, & Sebastianus Pisanus, Otho fores coniectis facibus eo euentu succendit, ut flamma intus congestam in aditu materiam omnem corriperet, ardereque iam coniuncta portæ cœnacula inciperent, & totum cavedium, superioraque arcis cœnacula, ubi exulum principes erant, fumo & terrore complerentur, eoque trepidantius, quòd Caccia Altovitus egregiè prudens & fortis peditum præfectus, in defendenda porta cecidisset, qui solus ab initio locum tanquam hostium audaciæ expositum, aut properè vel tumultuario aggere muniendum, aut celeriter deserendum esse censuerat. Milites quoque per subterranea loca, quod ædifi-

ædificium ſubſtructionibus impoſitum, ſubtus ubi ciſterna erat, totum erat permeabile, in ſuperiora revulſis ferreis feneſtræ clatris emergebant, ita tamen ut nonnulli properantes incumbentium reliquorum impulſu uti in obſcuro facile accidit, in ciſternam nullo ad os circumſeptam podio præcipites darentur, & demum portulam, quæ in lævo latere arcis erat, aperirent. Interim nihil incendij flammas aut prunas veritus Otho, uti erat protectus armis, ſcuto ad os prælato, per ardentem portam irrupit. Hunc pari audacia & contemptu ignis alij atque alij ſecuti, cavedium, & circumambientem porticum occuparunt, exulibus iam in extremo vitæ metu adeo perculſis, ut velum è feneſtra proferrent, quod erat deditionis ſignum: momentoque temporis occupata ab hoſtibus arce, exules ad unum omnes capiuntur, Bambalino Aretino audaci cohortis præfecto, Philippum Strozzam ſibi notum comprehendente, quum ſe Strozza Alexandro Vitellio commendaret. Nec mora Vitellius & Strozzam, & reliquos equis impoſuit, Florentiamque perduxit. Vnus qui expeti poterat Petrus Strozza fœliciter (ut diximus) elapſus, ad Salviatum cum univerſis copijs adventantem pervenit. Eadem nocte horaque qua hæc ad montem Murlium fiebant, fœlici quodam augurio geminata victoria Coſmo affulſit: nam egreſſus Piſtorio (uti conſtitutum fuerat) Federicus Montacutus Othonis frater, Cancellarios ad Abbatiam, quam vocant Pactianam adortus, quum viri agreſtes armatæ cohortis impetum minime ferrent, ipſo Mattana interfecto, Battoque fugato, ac reliquis cæſis & profligatis victoriam retulit, Bracciolino in adverſæ factionis inimicos uſque adeo immaniter animi ſævitiam effundente, ut captum & deditum imberbem nobilis familiæ adoleſcentem cruenta manu iugularet. Battus ipſe pernicitate pedum uſus evaſit: Franciſcus vero Habraus, qui ad Poggiolinum, ut diximus, conſtiterat, ut Tanarianos deſcendentes invaderet, fruſtra totam noctem obſervarat: audita & conſpecta oculis ſociorum calamitate, qui cum Mattana fuerant, & cognita ex crepitu ſclopettorum montis Murlij expugnatione, eodem curſu quo Battus ad Salviati copias ſe recepit, quo iam Petrus Strozza pervenerat; certum cladis acceptæ nuncium perferens, & Salviatum adhortans, ut deſcendere maturaret, & hoſtibus diſſolutis ac præda occupatis victoriam eripere vellet. Sed ille ipſo Strozza cautior, negavit in id iuniperetum (aſpera & ſenticoſa loca eius itineris oſtendens) ſe demiſſurum: quas tamen haberet copias & tormenta, poſtquam infenſæ Fortunæ reluctari non liceret, maturo tutoque reditu ſervaturum. Atque ita tranſverſis Alpium tramitibus per Ferrarienſis ditionis fines, Mirandulam iterum cum Capinio ſe recepit. Nunciata eſt Coſmo victoria, quum eſſet in templo Nunciatæ Deiparæ virginis, ut ibi pro ea vitæ vota ſuſciperet, quæ ei cumulate lætior extitit, quod ipſis Auguſti calendis inciderat, quo fœlici die Auguſtus Cæſar olim nutantis imperij nomen Actiaca victoria confirmaſſet, quum ipſe Coſmus eundem, uti Auguſtus, horoſcopum in genitura nactus Capricorni ſydus pro argumento in inſignibus geſtare conſueſſet. Peractis ſacris reverſus domum, productos ad ſe exules ea fronte ſuſcepit, ut nihil victis inſultaret, ſed dubia ſeveritatis & lenitatis ſigna miſeris relinqueret, blande monens, ut eodem animo, quo bellum ſuſcepiſſent, adverſi exitus Fortunam ferrent. Exinde minoris claſsis captivi, qui antea damnati iudicijs, & recenti facinore maieſtatis rei fuerant, in foro pars ſecuri percuſsi,

pars laqueo necati, triste spectaculum populo præbuerunt. Principes autem Valorius ipse cum Philippo filio, alteroque Philippo gentili suo, eius Nicolai filio, qui a Leone Pontifice detecta Boscolana coniuratione summa clementia servatus fuerat, & secundum hos ipse Antonius Franciscus Albicius turbido instabilique ingenio vir, & vetus, peracerbusque exul, rerum capitalium iudicibus Octoviris atque tortoribus traditi, confesisique cuncta conceptæ perfidiæ atque malignitatis consilia, in carcere securi percutiuntur, cadaveraque eorum affinibus maiorum sepulchris inferenda conceduntur, lætantibus eorum supplicio plerisque ex populari factione civibus, quod ipsi ijdem Albicius atque Valorius, vel feras veteris delicti merito vitæ exitu pœnas darent, quando eos detrudendi è summo magistratu decennalis dictaturæ, atque urbe expellendi Petri Soderini, authores & principes ante vigintiquinque annos fuisse meminissent. Ab his enim ereptam civitati libertatem, Mediceorumque inductum dominatum, quem tyrannidem vocarent, vel parum libero ore prædicabant. Ambo enim ab eo facinore edito, quum honestissima tulissent præmia, rursus à Mediceis defecerant: Albicius quum perverso eius ingenio nullus gratiæ vel dignitatis locus, nullumque extraordinariæ liberalitatis præmium in patria satisplaceret: Valorij verò profundæ cupiditati nullæ opes quantumvis magnæ satis forent, utpote qui vecordi superboque ingenio ad summum civitatis imperium aspiraret, usque adeo malè occultatis sensibus, ut à Philippo Strozza, ipsoque item Albicio dissentiens, ad montem Murlium in deliberatione, ad iurgium intempestivamque altercationem contumeliosis ferè verbis descenderent, & unusquisque cæteros celeritate præcurrere, & præoccupare in urbe hominum studia niteretur, quæ ipsis præproperis immatura festinatio proculdubio perniciem attulerit. Horum siquidem trium diversa erant consilia, sicuti in quæstionibus & tormentis protulerunt. Valorius, ut diximus, ab ætatis honore dominatum affectabat perpetuæ dictaturæ nomine, sicuti antea Soderino obvenisset. Philippus populari favore, & gratia totius iuventutis, quam comitate, largitione, honestisque atque inhonestis artibus, uti tum urbis mores ferebant, sibi conciliarat, validissimè subnixus: & uti habebatur pecuniæ ditissimus, ac affinitatibus potens: liberum supra magistratus omnes iucunda conditione principatum in urbe sibi destinabat, Laurentio Medici prosocero similis evasurus. Cæterùm Albicio nihil nisi turbulentum cogitanti ea mens erat, ut in veteres inimicos odium exerceret, eorumque sanguine & Fortunis truculentum exaturaret animum. Quibus de causis, uti verissimo constat argumento, Philippus Strozza Valorij immodicam ambitionem, & diram Albicij crudelitatem prædamnans, utrique necem afferre cogitavit, quum in eorum cædem allecti præmijs, se promptissimas manus allaturos pepigissent Sandrinus Filicharius, & Cecchinus textoris filius, iam pridem ab adolescentia Philippo addictus. Hic in fuga captus, proditorum more in foro suspensus est: ille è prælio effugiens, aliquanto post, quum in suspicionem mutatæ fidei Strozzis venisset, ab his (ut fertur) Ferrariæ trucidatus est. At quum diu Strozza in arce à Vitellio, & demum à Ioanne Luna, cui arcem tradi Cæsar iusserat, custodiretur, miserque auro oblato, & datis impensè muneribus sese redimere frustrà contenderet: ad extremum Cosmus à Cæsare impetravit, ut sibi traderetur, de nece Alexandri atq; Hippolyti Cardinalis quæ-

situro,

fituro. Quod ubi Philippus rescivit, ne perferre immitia tormenta, & in perniciem amicorum arcana fateri, & indignam natalibus suis necem subire cogeretur, animum tam generosè quàm impiè despondens, gladio, quem Hispanus carceris custos temerè exiens reliquerat, gutturi apposito, eo nixu & corporis pondere incubuit, ut quum exeuntem Hispanum adacto statim vecte ostio exclusisset, nec citò postes cardine revelli possent, patefacto aliunde ingressu exanimis cruento in pavimento reperiretur: relicto in mensa chirographo, quo testabatur, se qui rectè vivere nescivisset, generoso animo vitæ & miserijs finem imposuisse. Indignus certè eo vitæ fœdo exitu, quum ingenio erudito, apprimeque liberali, summè gratiosus apud cives, & elegantissimus evasisset, nisi de superis atque inferis malè sentire, apertiusque illudere Christianæ disciplinæ præceptis esset solitus: atque inde procacius quàm deceret Vestalium virginum amoribus servire crederetur. Ferunt Cosmum miti ingenio clementiæ laudem excipere paratum, servare Strozzam quàm supplicio afficere maluisse, quòd Ioanni patri amicorum atque sodalium intimus fuisset, nec suopte ingenio, sed Petri filij impulsu, & inimicitias, & denique fatale bellum adversum se suscepisset. Quod ideo credere facilè fas sit, quum in eadem causa Paulum Valorium, ipsius Bartholomæi supplicio damnati filium, Philippique Strozzæ generum designatum, Bracciumque item Guicciardinum, Verium Castellionem, T. Cansianum, & Chiurlium Macchiavellum, quos iure occidere poterat, diuturni tantùm carceris pœna dignos iudicasset: & Ioannem Adimarium, Americumque Antinorium, & Leproinium Rinerium ab Hispanis captos, sese pecunia (quum æquo iure id posset vetare) redimere permisisset, quòd parcendum edendis supplicijs, & finem acceptæ iniuriæ, conceptoque odio imponendum arbitraretur, & gentilibus damnatorum bona liberaliter adiudicaret.·.

PAULI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NUCERINI, HISTORIARUM SUI TEMPORIS

LIBER XXXIX.

CÆSAR ab Hispania per mediam Galliam in Belgiam profectus, non Gallorum modò suopte ingenio exoptata facilè credẽtium, sed principum omnium animos magna pacis expectatione suspenderat. Neque enim periti rerum, qui æquissimo iudicio, & studio maximè libero vigerent, fieri posse existimabant, ut regum longè maximus, ingenio gravis, & veræ gloriæ percupidus, Francisci regis antiquas spes publico omnium consensu confirmatas diutius frustraretur, quũ tanto apparatu, tantisq; honoribus exceptus, nihil apud generosum Regem de salute subdubitans, vultuque maturæ pacis spem præbens, clarissimas Galliæ urbes percurrisset. Postularat quoque Cæsar à Pyrenæis digressus, ut legati communi consilio ad Venetos mitterentur, qui nunciarent detersa animis odia, amicitiamq; subinde syncera fide renovatam, ea mente ut præclaro fœdere icto, consilijsq; Christiana pietate dignissimis ingenti animo susceptis, in Solymanum dirum verumque hostem totius Europæ arma verterentur. Descenderant itaq;, ut legationi maior inesset authoritas cũ ornatissimo comitatu ipse Alfonsus Davalus, Cæsaris in Italia dux summus, & Hanebaldus ab insigni fide & vigilantia Gallicis copijs ad Taurinum præpositus, exceptiq; fuerant admirabili pompa, quum eis Landus princeps solenni thalamego, quod buccentaurum vocant, & multis exornatis triremibus occurrisset. Erant tum Veneti ab recenti Turcico bello varijs acceptis incommodis vehementer afflicti: nam præter Corcyram, multis millibus hominum in servitutem inde abductis, latè vastatam deformatamque crudelibus incendijs, & Obrovacium in Illyrico infœlici temeritate tentatum, etiam Creta, & insulę Cyclades gravissimas clades acceperant, negociatoresque Veneti non modò Byzantij, sed tota quoque Syria ac Ægypto capti, in cathenis servabantur, bonaque eorum & preciosa mercimonia Barbari præsides in fiscum retulerant, neque sublato commercio & deserta navigatione ulla spes erat exercendæ mercaturæ, ob idque privatæ opes, quibus publicæ steterant, eversis multorum Fortunis concidebant, adeo ut post pacem ad Hidruntem unius trierarchi turbido, insolentique ingenio abruptam, temerè sumpsisse arma adversus tantum hostem, improvideque fœdus cum Cæsare percussisse pœniteret, cum periculosi belli, cuius prima vulnera, damnaque ad ipsos recidissent, prægrave exitiosumque onus se subisse perspicerent, in nullam præsertim spem victoriæ terrestris, sed debellandæ tantum classis, cuius animi ac virium nuper cum ignominia ad Leucadem periculum fecissent. His de causis à Solymano inducias impetrarant, adiuvante, uti suprà memoravimus, Gallorum rege, qui eos à fœdere amicitiaque Cæsaris divellere cupiebat, ut

Aurian-

Auriana demum clasis numero longarũ navium impar, Hariadeno vacuam maris possessionem concedere cogeretur. Induciarum vero iam prope totum tempus effluxerat, incideratque Venetijs tanta inopia frumenti, ut sæva fames in propinquo spectaretur: neque eos Cæsar, vel id ex fœdere postulantes, frumento Siculo sublevabat, quod tum multo gravius quàm anteà vectigal asportantibus imposuisset, adeo ut illud tritici venalis pretio & vecturæ pariter æquaretur, nec ulla omnino paratior spes erat frumenti comparandi, quàm è Macedonia & Græcia, si cum Solymano ad antiquam pacem amicitiamque recurrerent. Is enim paucis antè annis pari penuria laborantes liberaliter adiuverat, ingenio nequaquam Barbaro, præfatus inhumanum esse & principe indignum ex aliena calamitate lucrum expectare, quum alendos iudicaret, qui ex ira Deorum immortalium interceptis frugibus miserabile vitæ periculum subirent. His de causis plerique optimatium ad non dubiam spem avertendæ famis, antiquam pacem repetere, & tantis sumptibus, qui maximè diuturni ac intolerabiles futuri viderentur, finem imponere cupiebant. Erat quoque liberis sermonibus evulgatum, Cæsarem præalto avidoq; ingenio, sed eo in omnem modestiæ simulationem probè composito totius Italiæ, & denique Europæ omnis imperium affectare: unos autem Venetos omnino esse reliquos, qui obstarent, & vigilanter libertatem suam tuerentur, quum cætera imperia inusitato quodam & prorsus fatali arridentis Fortunæ munere in eius potestatem devenissent. Proinde illum validis subnixum rationibus non ineptè quidem expectare ex eo prægravi bello, ut Veneti publica privataque ac singularum quoque imperij sui urbium, consumpta pecunia, attriti ac inopes, opportunique iniuriæ redderentur: quandoquidem ipse Cæsar & Ferdinandus frater non obscuro, sed diverso iure septem illis Venetiæ urbibus imminerent, quas anteà Maximilianus avus Gallo coniunctus, armis cœpisset. apparebat enim socias civitates, si pecuniam conferre cogerentur, uti acerbius expilatas fidem facilè mutaturas, quum duorum fratrum consilio concitatis Germanis, qui undique fines clauderent, repentinum bellum inferretur. Propterea senatus magnopere dubius, in ancipiti sententia versabatur. horrebat enim Turcarum arma à ducentis annis Veneto nomini semper funesta: instantem timebat famem, obscuraq; Cæsaris consilia suspectabat: quarum rerum pericula, una statim cum Solymano confecta pace tollerentur: sed non deerant, qui eam vehementer improbarent, ex ipsa scilicet quorundam potentium factione, quæ iam pridem depravatis antiquis moribus malo reipublicæ enata erat, confirmataque demum Neapolitano fœdere, quo nihil toti Italiæ importunius accidit: ex obliquo siquidem, ut Cæsari faverent, pacis authores sententijs atque suffragijs oppugnabant, quando ea pax non ingenti modò auri pondere, sed maximè damnosa atque turpissima duarum urbium concessione ab infido immanique Barbaro redimi videretur. Erant eæ Nauplium & Epidaurus, quæ reliquæ ex omnibus anteà bello amissis in Peloponeso Venetis parebant. eminebat etiam in ipsa mentione pacis subeundæ invidiæ ac ignominię non obscurus pudor, quum Venetus præpropero decreto ac infami præiudicio, uti subtracto navali apparatu quo plurimùm polleret, Italiæ oram Barbarorum classibus evastandam prodere videretur. Is erat animorum habitus, quum legatis a lectissimo civium ordine in curiam deductis datus est senatus. Coiverat autem tanta hominũ multitudo, ut amplissimo conclavi comitijs di-

cato, minimè caperetur: multi enim Hanebaldum Gallorum ducem bellica laude florentem intueri, sed omnes maximè Davalum cum sua proceritate & dignitate oris conspicuum, tum rerum gestarum fama clarissimum, orantem audire cupiebant. Is à latere principis exurgens, in hanc fermè sententiam preclara militarique facundia locutus est. Præclara magna numinis, divorumque omnium providentia factum esse reor, serenissime Dux, huius amplissimi senatus, ut duo longè maximi Europæ Reges, qui modò perpetuis armis inter se contendebant, non dubia tacti religione in mutuos syncerae amicitiæ complexus devenerint, in id unum proculdubiò cõsilium, ut constituta pace, conturbatis, & tam diu affectis Christiani imperij rebus dignam ipsorum nomine tranquillitatem afferant, & suscepto sacro bello tot acceptas à Barbaris clades ulciscantur. Hoc ut vobis viri Veneti nunciaremus, Reges ipsi nos huc miserunt, ut pari studio, quo vos semper arsisse pro dignitate huius amplissimæ civitatis compertum est, opportunè incenderemus. Vos siquidem unos præ omnibus, qui tantùm navali apparatu disciplinaque, & maritimis copijs valetis, in sacri belli, speratæq; victoriæ societatem asciscunt, & dignos existimant, qui peculiares totius victoriæ fructus nanciscamini: quandoquidem renovato conatu & coactis tot classium viribus nemo non videat Barbaros mari omnino inferiores futuros, tametsi se ad Actium victores dudum evasisse iactent, quum non virtute, sed inexpectato intempestæ procellæ beneficio, victrices iam prope manus nostras evaserint. Nobis enim certa ratione pietatis in unum tantas undiq; vires conferentibus, cuncta cœli & terræ marisq; numina propitia aderunt, atque animos profectò ut vinci discant, Barbaris eripient. Quamobrem de terrestribus etiam copijs nostris benesperare fas est, quandoquidem ad eas, quas modò Cæsar ad Viennam ipso Barbarorum imperatore in fugam coniecto in aciem produxerit, accessura sint non modò totius Galliæ equitatus & peditatus perampla auxilia, sed suos etiam magni roboris exercitus Sigismundus Sarmatiæ rex, religionis atque virtutis nomine contra impios feliciter pugnare solitus, nulla interposita cunctatione sit adducturus, sic ut de explorata iam propè victoria minimè sit dubitandũ. Hæcitaq; piè inita consilia, quod Christiano nomini secundissimè cedat, Cæsar atque Franciscus ut suscipiatis, & iustæ gloriæ atque victoriæ spem votis ritè nuncupatis, complecti velitis, plurimum cohortantur, vosque salutari decreto ab amicitia Barbarorum pios fortesque animos avertere suadent. Generosis enim animis vestris omnino turpissimum videri potest extendisse inducias, & infamem atque insidiosam pacem pio atque iustissimo bello prætulisse. Neque enim opulentissimam hanc rempublicam, vel magnis propositis belli sumptibus, à bono & æquo deterreri decet: nam quod præsentis est & diu exoptatæ occasionis, si semel vicerimus uno aut navalis aut terrestris victoriæ proventu cuncta superiorum temporum accepta incommoda, incomparabili vestra cum laude sarcientur. Ad ea Landus publico nomine respõdit, Nihil unquam ab ulla patrum memoria Veneto senatui vel specie legationis ad dignitatem honorificentius, vel ad publicam securitatem ipsa spe pacis optatius ac opportunius evenisse, postquam duo longè maximi Reges duobus præstantissimis ducibus legatis missis certam inter se cõcordiam & maturam pacem nunciarent, ipsis certè ad sempiternæ laudis nomen maximè gloriosam: Venetæ autem Reipublicæ tantis difficultatibus circumventæ apprimè saluta-

rem, mi-

rem, mirumque in modum etiam reliquis Europæ principibus expetendam, si publico consensu consociatis viribus de sacro bello sincera & religiosa fide cogitarent. Tum enim Venetos neque sibi, neque reipubl. defuturos, quin inducias, quæ cum Turcis essent, nequaquam fœda pace, sed constantibus armis atque victoria finirent: proinde supplicandum esse Deo maximo, divisque omnibus, ut Reges totam eam spem pacis, quam mutuis colloquijs complexibusque afflicto terrarum orbi pollicerentur, pio decreto & felici eventu maturè & gnaviter implerent. Sequentibus porrò diebus legatos de more in collegium paucorum vocatos lectissimi senatores interrogarūt, an quicquam de legibus scirent, quibus ea pacis & amicitiæ fœdera sancirentur, ac obiter, putarent ne, Cæsarem in usum pacis Cisalpinæ Galliæ imperium Francisci regis filio concessurum? Subticente ad id Hanibaldo, Davalus nihil plus exploratum se habere quàm convenisse inter se Reges, idque appetisse Cæsarem respondit, qui gravissimis de causis fessæ & labanti Christianæ reipublicæ succurrendum existimarit: id verò quod vel cæci praeclare intuerentur, nequaquam expediri posse perficique fœliciter, nisi Cæsar pro magnitudine animi plurima concedendo, donandoque Francisci regis votis annueret, voluntatemque redimeret. Generosus, inquit, patres conscripti, gravem etiam rerum suarum iacturam facilè contemnit, quum amplissima veræ laudis ac ingentis famæ commoda latè prospiciat. Erant hæc dictu valde magnifica, grataque auribus, sed inveteratæ prudentiæ homines nihil penitus ad animum admittebant, ut Cæsarem, cuius vel intimos sensus tractando explorandoque sæpius novissent, temerè crederent Mediolanensi imperio decessurum. Id enim unum Gallus repetebat, pro quo per viginti fermè annos commoto & perturbato terrarum orbe infelici contentione dimicasset. Movebat senatum novæ ac inusitatę legationis auctoritas supra veteres legatos Didacum Mendocium Hispanum & Gulielmum Pellicerium Gallum qui aderant, ob id maximè suspecta, quod nihil certum discussumque præter spem futuræ pacis attulerat, ita ut plerisque magno Cæsaris commodo ad fallendum instructa atque adornata crederetur. In eo enim totius artis momentum verti videbatur, ut Venetus in spem concordiæ communis adductus, consilium cum Solymano de prorogandis inducijs & petenda pace penitus abijceret. Eam autem alieni arbitrij aleam subire seniores imprimis periculosum atque omnino insanum esse iudicabant: quid enim ipsis sperandum, si Fortuna conceptæ paci successum eriperet? nisi ut deserti ab omnibus, obiectique in manibus Barbaris stultæ credulitatis gravissimas pœnas darent? Sed vel inanem spem pacis Marcus Antonius Cornelius haud obscurè Cæsari favens mirifica, illustrique facundia sustentabat: differebatur contrà à Francisco Donato, qui principe loco dignus antiquam divini & maximè constantis ingenij auctoritatem sententijs suis afferebat. Itaque senatus veluti magno in æstu diversis magnisque fluctibus iactabatur tanta contentione, ut patres in curia consultando, expendendoque integras fere brumales noctes absumerent. Erat tum senatus instar quassatæ navis rimarum plenus: hac & illac enim perfluebat, quod anteà nunquam acciderat, usque adeo ut sententiæ, decretaque inexorabili anteà silentio religiosè custodita, non modò ad præsentes legatos, sed in provincijs quoque literis emanarent: tanta enim erat insania susceptæ semel factionis, in clarissimis etiam senatoribus, qui ex professo noscebantur, ut ans

tiquum illud decus optimæ reipublicæ odiosa paucorum ambitione & venalibus studijs atq; suffragijs prodi videretur. Propterea animadverso vitio Marcus Foscarus profunda prudentia vetus senator dixit, rempublicam prodi multitudine & malignitate suffragiorum, brevique perituram, nisi paucorum fidei iudicioque salubriter commissa maturè sanaretur. Erant enim ex ordine rogatorum, qui dicerent sententiam, & in suffragium irent homines fermè ducenti. Hac multitudine offensus ad quinquaginta viros, qui usu rerum, fide, caritateque patriæ probarentur, gravissimi atque maximè arcani consilij summam revocabat. Ita rebatur multorum insaniam paucorum sapientia superari, sed tanta mox Foscarus invidia deflagravit apud multitudinem, quum ea se consilijs excludi, notarique infamia levitatis atque imperitiæ minimè pateretur, ut vir ille inter summos senatores facilè excellens, & quo nemo gravitate iudicij potior habebatur, rogatorum ordine sit eiectus, spoliatusque omni honore, diu in singulis comitijs pudendam reipublicæ repulsam tulerit. Verùm ei non multo pòst, quòd divinè & sapientissimè providisset, magnæ gloriæ cessit, detectis his qui reipublicæ arcana prodiderant, severissimeque damnatis. Hi fuère patritij ordinis Mapheus Leonius, & Constantinus Cobatius decemviralis collegij scriba. Reliqui autem complices cum Francisco Valerio, qui patritio patre ex damnato coitu genitus, perfidiosæ largitionis minister, & interpres extiterat, laquei pœnam inter geminas columnas in foro tulerunt, quum paulo antè Leonius, atque Cabatius in Galliam profugissent. Cæterùm ea de pace contentio hunc habuit exitum, ut senatus urgente præsertim fame, concordiæ principum diffidens: & tamen eventum expectans, tres legatos decerneret: ex his duo ad Cæsarem Franciscumque regem explorandis eorum consilijs mitterentur: tertius, qui erat Aloisius Badoerius forensi eloquentia insignis, ad Solymanum maturè contenderet, huic adiunctum est, ut desperatæ inter Reges pacis famam præoccupare niteretur, sed daret operam cunctis ingenij artibus, largiendoque præsertim, ut Nauplium & Epidaurus Veneto nomini servarentur: quòd si id ab astuto insolentique Barbaro impetrare nequiret, necessitati daret manus, & quavis condicione pacem conficeret: eam enim decemviri è Republica fore existimabant, secretoque de deditione urbium in mandatis adscripserãt, veriti scilicet imperitæ multitudinis vim atque tumultum, quæ inde veluti satis honestam nacta causam reclamandi intercedendique, proculdubiò saluberrimi consilij decretum evertisset: neque enim in dubium vertebatur, si cunctarentur, & serò pacem peterent, quin Solymanus ex aliena imbecillitate necessitateque impotentis animi cupiditatem extenderet, nec daturus esset pacem afflictis atque desertis, nisi quòd esset ipso Venetæ urbis excidio penè acerbius, Cephalenia, Zacynthus, ac ipsa denique Corcyra traderentur. Itaque Davalus & Hanebaldus, qui ea de causa venerant, ut cum Turca pacem impedirent, nihil omnino diligentius effecère, quàm ut eam Veneti proviso rerum suarum periculo conficere maturarent. Fit enim plerunque in consilijs humanisque rebus, ut alioqui rectè speratus, & facilis successus nimia diligentia & cura corrumpatur. Neque dubium fuit, quin Hanebaldus in speciem tantùm personam legationi præstitisset: clam verò per Guliermum Pellicerium veterem legatum pacem ac amicitiam cum Solymano persuasisse crederetur: atque ita evenit, ut quum Badoerius apud Byzantium, impetrandæ pacis

gratia

gratia certam pecuniam vrbium loco polliceretur, Solymanus eum tanquam impudentem minaciter obiurgaret, ac non aliter se daturum pacem, quàm acceptis vrbibus, testaretur: quoniam de decemuirali decreto certior factus, eius rei transigendæ potestatem legato datam esse ex literis ostenderet. Quamobrem Badoerius cum pudore redargutus, perfususque non dubio mortis metu, vbi arcana mandatorum Solymano, & purpuratis detecta esse conspexit in eas conditiones pacem accipere coactus est, quæ Nauplio, atque Epidauro traditis sanciretur. Quibus etiam Peloponnesi vrbibus accesserunt duo Dalmatiæ castella, Nadinum, atque Labrana: graui quidem cum dolore vniuersi senatus, postquam de tam iniqua transactione Venetijs est rescitum: vnde mox Badoerius atroci inuidia deflagrauit, quum ea dedisset, quæ ex mandatis dare non posse credebatur, vsque adeò in eius nomen asperè concitato populo, vt vix demum detecta Cabatij perfidia, quin exilio, & bonis vel insons mulctaretur egerrimè seruatus sit. Interea Cæsar dimissis Francisci regis liberis, qui officij causa prosecuti Valentianum vsque processerant, quum de concordia perscriptis conditionibus acturus esse crederetur, integrum tractandæ pacis negotium in aduentum Ferdinandi fratris reiecit. Is jum è Norico, vt explicandis consilijs interesset, Rheno deuectus aduentabat. Nihil enim dum esset in Gallia Cæsar egerat de pace, nihilque præter iucundissimos sermones audierat: quum id anteà consilio, vt mox apparuit, subtili potius quàm honesto per Anneum Memorantium petisset: ne si alienæ potestatis factus in solo nuper hostili minus liberè minusque vtiliter de pace transigeret, totjus institutæ liberalitatis suæ gratiam deflorarer: quando ea demum apud omnes opinio foret, quæ facilè tolli non posset, vt ipse nequaquam ex animo & satis generosè, sed ignobili metu, & cæco pudore circumscriptus ad iniquas pacis conditiones descendisse crederetur. Id verò facilè receperat Gallus, quum certo excelsi animi decreto hospitales mensas, quibus regina ipsius Cæsaris soror cum lectissimo fœminarum comitatu ad hilaritatem induceretur, nulla penitus amaritia perfundendas existimaret. At Cæsar ab ea mora dilationeque Gallorum animis in vlteriores spes opportunè traductis, contrà ac plerique arbitrabantur, Gandauum rectà contendit, præmissa Germanorum legione, adductisque secum Belgarum alis, quibus anteà vt prestò adessent locum diemque præscripserat. Gandauenses desperata Gallorum ope, quòd pacem cum Cæsare occultè confectam crederent, occulto metu conterriti, & præ occupati celeritate Cæsaris, in pompæ morem gratulantes se effuderunt: sed ea erat apud salutantes recentis facti conscientia, & contrais oris habitus portam intrantis, vt hic non natalis soli vrbem, et patriam altricem pueritiæ, sed inuisa & prorsus inimica mœnia tectaque subire videretur: illi porrò cum in oculis Cæsaris dubiam lenitatem agnoscerent, tristi vultu, & summisso murmure se pœnitere faterentur, quòd non pro patria armis fortiter desumptis, portas ab initio clausissent. neque enim vi subigi expugnarique poterant, quum amplissima ciuitas vel subitario tumultu supra quadraginta hominum millia facilè armaret: sed Gandauenses cum iuri suo tum viribus audacius confisi grauiorem quàm putassent contumeliæ noxam subierant, eorum consuetudine qui vbi facinus admiserint, vt id demum extenuent, culpam sua potius quam aliena conscientia metiuntur: siquidem, vti memorauimus, tanquam liberi & immunes Mariæ reginæ, quæ Belgis præerat, pecuni-

am in Gallici belli sumptus imperanti insigni contumacia restiterant, adeo vt paratam victoriam interpellasse viderentur. Id facinus altè admodum & grauiter in pectus Cæsaris descenderat, quòd ab ea ciuitate in qua esset natus initium detrectandi imperij exortum videbat, summo quidem rerum suarum periculo, quando in eadem causa prouinciæ omnes perpetuis tributis exhaustæ ad non dubiam rebellandi occasionem Belgarum exemplo vocarentur. Nam Hispania omnis dudum conferendis pecunijs fessa, & ob id consternata animis, in conuentu liberas voces ediderat: Insubres quoque ex opulentissimis ad egestatem redacti, diuque vel in pace immaniter vexati, frustra apud surdas Cæsaris aures præsidum acerbitatem querebantur: Neapolitanum verò regnum, quo nihil spoliatius vnquam fuit, euersum exutumque omni pristina dignitate conciderat: & in Sicilia cum annuis tributis tum nouis rei frumentariæ vectigalibus, & frequentibus Hispanorum æstiuis hybernisque eua stata, occasio potius rebellandi qua consensus deesse videbatur. Itaque Cæsar vlturus iniuriam, quum iam pacato planè animo videretur, dispositis per vrbem custodijs multos vno tempore comprehendi iubet. Nouem ex his, quos turbido ingenio aut facundia insigni & militari præsertim audacia compererat, iudicio damnatos, vti reos maiestatis interfecit: his paucos pòst dies sexdecim desiderio libertatis, & populari potentia suspectos addit: de quibus pariter in foro, conterritis omnibus, supplicium est desumptum. Ab hac reorum pœna veteres demum ciuitatis immunitates vno edicto abrogat, leges dissoluit, totum id ius abolet, quo magistratus creabantur, ingentique pecunia ciuitatem mulctat, quæ in sumptum ædificandæ arcis transferretur. Instituebat enim peramplam arcem opportuno vrbis loco, insigne templum atque cœnobium diui Beonis memoriæ dicatum complexus, vt Gandauenses iugum seruitutis ex merito ceruicibus impositum sentirent. Erant qui in eos aliquanto grauius, quam expediret, animaduersum arbitrarentur, quòd peruicacis ac indomitæ gentis is esset animus, vt vi subactus conspecto semel cruore odium iramque reconderet, nec vllis subinde lenimentis flecteretur, vt ex tuto demum in vindictam exercendæ seuitiæ locum aperiret. Damnarant imprimis seueritatem Cæsaris totius Germaniæ liberæ ciuitates, horrebantque imprimis impositæ arcis nomen, vti nouum & maximè infestum libertati, ita vt Gandauensibus tanquam socijs, si Cæsarem casu aliquo Fortuna desereret, recuperandæ libertati maturam opem laturi uiderentur. Sub id tempus Ferdinandus ad Cæsarem venit, expectabaturque solicitis legatorum animis toties initæ nec vnquam tamen confectæ pacis euentus. Venerat per eos dies sub fide publica Villermus Cleuensis regulus, affinitate ac amicitia Gallo regi arctè coniunctus. is a Carolo Gheldrio, qui sine liberis decesserat, hæres testamento scriptus Gheldriæ regionem sibi finibus coniunctam obtinuerat, inuito iratoque Cæsare, qui suo Augustali iure dicendi instituendique principis authoritatem sibi ereptam indignabatur. Cupiebat enim eum conciliare obligareque certis beneficiarij principatus legibus, vt, quod erat in intimo sensu, conducendi è Germania milites Gallo regi facultatem eriperet. Nam è Menapijs atque Sicambris, qui hodie Cleuenses Gheldrijque vocantur, nunquam Gallo regi mirificè cohortes legionesque proposita mercede defuerant. Nihil Villermus de pacis euentu dubitabat, Gallumque ex commodo suo neglectis socijs atque clientibus, modò Mediolanum reciperet, cuncta facturum arbitraba-

arbitrabatur, ob id se conferre ad auctoritatem Cæsaris, eique pro Gheldria sacramentum dicere, Christiernamque (ea Francisco Sfortiæ nupta fuerat) ex Cæsaris sorore genitam, vxorem ducere paratus erat, sed Gheldriæ ducis, & principis nomen, dum vita maneret, concedi, conseruarique sibi beneficio Cæsaris postulabat. In ea re tribuenda Cæsar nihil vnquam, nisi ex maiestatis dignitate facere aut pati solitus quàm expediret, durior est inuentus, quum præfecturam tantum abrogato principis nomine se concessurum respondisset. adeò enim decoris erat tenax, vt futura commoda facilè contemneret, modò præsentia vel ancipiti periculo tueretur: sed pari ingenio & Germanica constantia Villermus quum speciosi susceptique simul tituli honore spoliari nollet, pro quo armis certari & nauiter occumbere minimè recusaret, se consulturum prouinciales suos dixit, & sub ea qua venerat fide intra fines est reuersus. Iam enim paratæ pacis metus multorum dierum mora refrixerat, & Galli eum oportunè monuerant, ne quid temere transigeret, quum varijs coniecturis non infirmas modò, sed penè extinctas esse spes pacis significassent. In eodem quoque metu fuerat Henricus Britanniæ rex ab inexpiabili iniuria, qua reginam repudij dolore ad mortem adegerat, Cæsari auersus. Summæ enim dignitatis legatos in Belgium miserat, qui in rem Cæsaris multa pollicerentur, vt tutum, si pax fieret, ad eius amicitiam receptum pararet. Commouerat & ea colloquij fama Solymanum vsque adeo, vt indignabundus inconstantis ingratique animi Gallum regem incusaret, iamque timere inciperet, ne in se à coniuratis regibus Christiana arma verterentur. Ob id Antonius Rinco legatus atrocis supplicij perculsus metu speculatorium nauigium occultè parauerat, quo se per noctem celeri fuga in Pontum eriperet. Germani quoque principes, qui Francisci studia secuti cum Austria domo graues infestis armis simultates susceperant, non obscurè admonebantur, vt priuatim rebus suis consulerent. quas enim vlteriores spes ipsis relinqui, vt dignitatem & denique penates tuerentur, si Gallus commodo suo conciliatus Cæsari ipsos desereret atque, irato merita pœna plectendos obijceret? Iam enim Cæsar & Ferdinando ostentato pietatis studio dederant operam per idoneos homines, vt principum liberarumq; ciuitatum legati Haganoam in Tribocibus mitterentur, vt ibi colloquendo disceptandoque de placitis, & verò dogmate rerum diuinarum maior demum & augustior conuentus apud Vangiones indiceretur: quo illam auditu fœdam, et valde pestilentem Lutheri de religione controuersiam finirent. erat hic præclarus admodum prætextus, sed in recessu animi Cæsaris graue consilium incubabat, quo scilicet potentiæ suæ maiores opes astrueret. Iudicabat enim Germaniæ regulos multa & maximè liberali indulgentia, dissimulationeque earum rerum, quæ religionis causam moresque respiceret, et multa denique lenitate alliciendos. Sic enim ab amicitia Gallorum auerti posse, sic dissolui occultas coniurationes & clientelas, nudarique certo atque expedito præsidio Galliam rebatur. hæc in arcanis erant, palam verò communis omnium concordia, & consensus in religione, & digna Germanico nomine ingentia auxilia aduersus Turcas petebantur. Ceterùm Cæsar diu cum fratre collocutus, quòd diutius extrahere moras, suspensasque hominum voluntates incolumi pudore tenere non poterat, conceptum anteà inconcussi animi decretum protulit, misitque ad Franciscum regem cum mandatis Pelusium familiarem

suum, qui Ioannem Lotharingium Cardinalem, ipsumque Anneum Memorantium conscribendis pacis conditionibus antea delectos euocaret. Summa mandatorum hæc erat, Cæsarem nihil lubentius complecti quàm pacem, quanquam Reipublicæ potiùs quàm sibi profuturam, proinde multo ampliora augustioraque, quam Franciscus expeteret, communis concordiæ causa concessurum. Imprimis asciturũ sibi in generum Carolum Francisci filium, eundemque sororis suæ priuignum, atque eum ex iure Augustæ maiestatis, & dotali nomine Belgarum regem effecturum, quo nihil honorificentis atque beatius exoptari posset: quando Franciscus in sua domo alterum è duobus liberis iam regem Galliæ designatum, alterum nouo & maximè decoro florentis, & contingenti regni diademate insignem esset habiturus: qui mutua fraterna queope, coniunctisq; sensibus opulentissima regna tuerentur. Neque remotas spes maximarum rerum, quæ in abditis fatorum essent, obiter spernendas videri, quando eas sapientissimi viri prævalto alendas consilio, & bonis euentibus commendandas semper existimarint. Posse enim Fortunam, quæ suapte libidine mortalium votis illudendo varietate casuum magnopere guaderet, Philippo pariter, & Hunrico inuidere prolem, & quod Dij penitus auerterent, immaturæ etiam ætatis vitam abrumpere. Tum enim Carolum aut certè ex eo communis sanguinis stirpem, totius ferè Europæ regna legitimo hæreditatis iure, & rara fœlicitate complexurum. Quod verò ad Galliæ Cisalpinæ imperium pertineret, cum sibi tum Ferdinando fratri ineptum simul ac infaustum videri inde decedere, sicuti anteà cum totius Italiæ præcibus aliquid dandum arbitraretur, liberali animo decessisset. nihil enim aliud esse quàm Italiæ humeris detruncari caput, quo reliqua eius imperij membra regerentur. Periniquæ autem malignitatis esse, quod ea regna plerique mortales Fortunæ suæ penitus inuiderent, quæ nequaquam quæsita armis, aut impotenti cupiditate, sed quodam humanæ sortis iure atque ordine oblata collataque ad manus fœlici hæreditate peruenissent. Porro non esse ex vsu iuris & æqui, obstrui sibi aditum & portus ab Hispania in Liguriam venturo, quum Genuenses commodo suo Mediolanensis imperij Fortunam subsequantur, subindeque etiam tolli tutum atque expeditum iter in Germaniam, quæ sibi pro maiestate nominis nequaquam alieni arbitrij beneficio repetenda uideretur. Ad ea Franciscus quanquam, vti spe opinioneque deceptis plerumque accidit, vehementer animo commoueri videretur, pacato tamen, sed renidenti vultu respondit, se gratias agere Cæsari, quòd multo ampliora speciosioraque quàm ipse sperasset tributurum incredibili benignitate polliceretur: cæterùm se vsque adeo non esse inuerecundum, vt illi auita regna, & denique natale solum eriperet. Proinde potiretur Belgicis regnis, quæ optimo iure sua essent, eaque posteris possidenda transmitteret: itaque æquum videri, vt de compositione loqui desinerent, postquam ipse aliena non cuperet, & ea tantùm quæ antiquo et multiplici iure sibi deberentur, vti Fortunæ casibus intercepta repetisset, empturus etiam ea graui pretio, et magno Cæsaris emolumento, vt afflictis vtriusque imperij gentibus certa, & maximè diuturna pax cum publica laude redderetur. Erat enim noua atque inexpectata conditio, quæ offerebatur, multum aliena a rationibus Galli Regis, opportuna autem Cæsari, qui publicæ pacis cupidus existimari volebat, quum iam totius fermè Italiæ imperij compos factus, è certis veluti opibus cuncta quæ animo conciperentur

sibi

sibi facilia fore prospiceret. Hæc autem à Cæsare tanto silentio tegebantur, vt ne Farnesio quidem legato cummunicanda iudicaret, quòd hercle ingenuo pioque principe indignum non insulsis videri poterat: quando ille in tanta conuentus opportunitate ab auo Pontifice gratulatum missus, vel infesta hyeme, & niuosis Alpibus in Galliam peruolasset: sacras enim opes conciliandæ paci, cunctasque item Pontificij imperij facultates obtulerat, si fœdus pacemque percuterent, atque obiter de componenda religione, & de indicendo sacro bello digna ipsis consilia flagranter expedirent. Sed legatus auito ingenio iuuenis cuncta vel ex colloquijs illustrium fœminarum planè didicerat, ita vt in Granuelium totius arcani Cæsaris conscium, cuncta illiberali silentio supprimentem, enudando quæ ipse rescisset, vt pudorem intempestiuæ taciturnitatis exprimeret, salsa comitate iocaretur. Cæterum id quoque legati animum valdè pupugerat, quòd se in consulto ad Hoganoam legatorum Germaniæ conuentus esset indictus. Quid enim vel ad dignitatem religionis, vel ad Germaniæ salutem, vel ad Christiani orbis præsidium auspicatò consuli perficique posset sine auctoritate sacrosancti Pontificis? qui earum rerum summus arbiter & disceptator esse deberet: postquam eximia pietate illustrique studio insigniem semper dedisset operam vt dissidentes componeret, neque vnquam in tantis nauigationum, ac itinerum incommodis grandæuus senex ætati aut vitæ pepercisset, profectò malis artibus de pace agi, quando ruente Republica ad confirmandas tantum augendasque priuatas opes omnium studia verterentur. Nec multò pòst, quòd diutius manere nequaquam suæ dignitatis esse statuebat, in Vrbem rediјt, relicto apud Cæsarem Marcello Ceruino eximiæ grauitatis & fidei familiari, cui paulò antè Pontifex senatorij ordinis ornamenta transmiserat. His etiam rumoribus admonitus Badoerius Venetus legatus, qui Byzantij Solymano aderat, pacem conficere maturauit: quæ tametsi periniqua erat, concessis vrbibus (quando nullus nisi admodum infelix et luctuosus suscepto bello exitus foret expectandus) apprime tamen necessaria in eo grauiore rerum periculo videbatur. Scio me aliquando liberius quàm deceret totius præsertim orbis gesta perscribentem in explicandis principum consilijs, quibus haud dubiè perituri sumus, ab instituta breuitate discessisse, sed certè boni mortales in hac publici doloris, & iam propinqui luctus causa longius prouecto facilem omnino veniam dabunt, quum intelligent, quanta insania summi reges præclaram occasionem non propulsandi modò, verum ingenti victoria delendi eius hostis amiserint, qui accersitus vltrò in ceruices nostras cruentum gladium securus exercet, exercebitque tamdiu insolenter atque fœliciter quamdiu vigebunt reges, qui nulla pietate, et summa vecordia perdendo orbi nefarijs inter se armis depugnent: scilicet vt postquam mutuas vires attriuerint, occidentis quoque imperium cuncta iam ex tuto fidenter inuadenti Barbaro fœdè relinquant. Enudato Cæsaris consilio ac ob id desperata concordia, quum induciæ vbique vigerent, exortum est in Pannonia bellum repentina morte Ioannis regis, qui tum in Transyluania prouinciæ præfectos minus dicto audientes armis persequebatur. Sed quoniam ab hoc initio perpetuas nobis clades lubet ominari quum dissensionis nostræ nullum finem videamus, vt cuncta sua ordine clariora legentibus fiant, paulò altiùs cœpti belli causas repetemus. Confecerant inter se pacem Ferdinan-

dus atque Ioannes pari desiderio quietis & otij, ambobus certè vtilem, sed ex eo rerum statu necessariam potius quàm honestam, maximè autem exoptatam Hungaris, quibus vel diductis in partes cauebatur, vt Fortunæ incolumes manerent, vel his qui anteà exules Ferdinandum secuti solum vertissent: vrbes quoque, oppida, vicos, arces, quæ tum in potestate essent suo quisque præsidio tueretur. Ioannem verò Ferdinandus regem appellaret, quum eum anteà sermone, ac literis Vaiuodam è vetere Transyluaniæ præfectura vocare esset solitus. In tabulis autem conscripti obsignatique fœderis disertè fuerat appositum, subscribentibus nonnullis Hungarorum principibus, vt si Ioannes vita excederet, Ferdinandus totius Pannoniæ imperio poteretur: ea tum condicio in arcanis habita suppressaque est metu Solymani, cuius id regnum esset, tanquam belli iure captum, & beneficario tantum nomine Ioanni liberaliter attributum. neque enim erat putandum, si id resciret, vt ille natura Fortunaque sua plurimum superbus insolensque omnis contumeliæ, id regnum tantis sumptibus atque periculis partum, defensumque ingrati hominis testamento, ad inimicæ gentis hæredes transmitti pateretur. Quum de concordia enim Ioannes ageret, consuleretque super ea re Solymanum, is non probarat modò, sed humaniter etiam amiceq'ue suaserat, vt ærumnoso, ac ancipiti bello certam ac honestam pacem præferret, vtpote qui contra Parthos in Asiam traiecturus vllam omnino noui belli materiam in Europa relinqui nollet. sed in tantæ rei arcano syncera silentij defuit fides. Ferunt enim Hieronymum Laschum pro Ferdinando suscepta legatione Constantinopolim contendisse, detexisseque omnia Solymano, publicatis inter Bassas purpuratos criminosissimis legibus, quibus pacem duo reges inter se confecissent, vt inde longè maximum ac inexpiabile odium Ioanni conflaretur. Tantum vir ille multis alioqui eximiæ virtutis ornamentis valde conspicuus, iniuriæ dolorique dederat, quum à cæde Gritti, sicuti suo loco memorauimus, custodiæ traditus, vixque dimissus Sigismundi regis precibus, à Ioannis amicitia discessisset. Exinde Solymanus Ioanni vehementer iratus, vt eum summæ contumeliæ nomine cumulatè oneraret, ingratum appellauit, conuersusque ad Luphtibeium, quàm indignam, inquit, infidis capitibus Christiani hi duo reges coronam gestant? postquam impostores longè turpissimi nullo hominum pudore nulloque Deorum metu deterrentur, quin ex commodo mutuæ fidei sacramentum dissoluant. Cæterum Ioannes re cognita sibi vehementer timens, per idoneos homines operam dedit, vt eius facti calumniam multo auro multisque donis oppurtunè dilueret: sed tantam postea contumeliam, quæ non suam modò, sed Reipublicæ salutem in discrimen deuocaret, à Ferdinando sibi indignè impositam apud principes grauiter est conquestus, misso ad id Statilio, Albæ Iuliæ Episcopo, qui ad Venetos Paulumque pontificem, ac demum ad Franciscum in Galliam probrosum eius iniuriæ nomen detulit. Nec multo pòst Ioannes regno in spem antiquæ fœlicitatis singulari diligentia restituto, Budaque præsertim admirandis operibus opportunè communita, vxorem duxit Isabellam Sigismundi Sarmatarum regis filiam, virili eruditoque ingenio puellam, & quod alliciendi animi multum interfuit, Italico lepore, & venustate Polonica peramabilem. Abhorrebat à nuptijs Ioannes, vti iam in eo ætatis flexu valetudine tentatus, sed procerum Hungarorum precibus id dederat. suadebant enim amicorum præcipui ac ipsi familiares, vt

res, vt cælibatum abrumperet, daretq́ue operam liberis, vt Hungarici ſanguinis proles legitimo & maximè illuſtri coniugio pararetur, quæ regnum exciperet, renouaretq́ue Zapoliæ familiæ nomen, quòd eſſet in ea domus orbitate periturum: nam Georgius regis frater, quem Mugaciana clade cum Ludouico rege cecidiſſe meminimus, nullos reliquerat liberos. accedebat & vetus cognatio cum Sigiſmundo: nam is in priore coniugio Ioannis ſororem habuerat. apparebat enim finitimi regis noua affinitate amicitiaque res Hungaricas maximè confirmari. Probabat & has maximè nuptias Solymanus, qui antea in Ioanne cælibis vitæ ſtatum religioſa voce damnauerat, quòd eas ex amiciſſimi ſocijq́ue regis ſanguine expetitas videbat: ſed non æquè placuerat Ferdinando, quanquam & ipſe Sigimundi filium regem Sarmatiæ deſignatum ſibi generum aſciuiſſet, vtpote qui liquidò proſpiceret Hungaros, præcipuo contemptu atque odio externæ gentis ſuperbos, ſi puer ab his nuptijs ſuſceptus foret, extemplò in ſui ſanguinis prolem ſtudia conuerſuros. Cæterum Ioannes iam noua nupta in ſpem virilis prolis aluum geſtante expeditionem aduerſus Tranſyluaniæ præfectos ſuſcepit. Erant ij Maylatus Gritti cæde celebratus, & Balaſſus quem ipſe Maylato collegam addiderat, quum fallaci arrogantique ingenio hominem ſuſpectum haberet. is enim faſtidito præfecturæ nomine, ſtabilis imperij certas opes & noui denique regni decus affectabat. Pari namque ambitione atque perfidia petierat à Solymano, vt ex eius authoritate Tranſyluaniæ rex appellaretur, vetere Decebali Dacorum regis exemplo, qui à Traiano Cæſare bello victus, in eadem prouincia regnarit. id ſi impetraret, ſacramentum Ottomannis imperatoribus ſe dicturum pollicebatur, quotannisq́ue penſurum tributi nomine certum auri pondus, cuius non parua copia in beato ac admirabili Tranſyluaniæ ſolo fruticante natura ſponte naſceretur. Verum Solymanus infidi hominis impudentia commotus, quòd eum anteà Gritti & Turcarum cæde cruentum oderat, totius negotij literas ad Ioannem miſit, vt vel inde moneretur, quorum hominum fidei ſummæ opportunitatis ac opulentiæ prouinciam commendaſſet. Ita Maylatus contumelioſè reiectus à Turca, Ioanniq; detectus, commutata conſilij ratione ad Ferdinandum ſe conuerit, ne poſtquam regni ſpe decidiſſit, præfecturæ quoque honore vindicante id facinus Ioanne, cum perfidiæ nota pelleretur. Erat tum in partibus Ferdinandi Thomas Nadaſtus, eruditò nobiliq; ingenio vir Hungarus, qui ſororem Maylato nuptui dederat: is certa prouinciæ pactione propinquum ſuum in partes facilè traduxit, egitq;, vt Maylatus Tranſyluanos ad defectionem occultè concitaret. Idem etiam Balaſſus ipſe facturus putabatur, quem Ferdinandus per Melchiorem illius fratrem ad tranſeundum anteà ſolicitarat. Sic enim nutabant apud vtrunque regem iura pacis & fœderis, vt verbis amicitiam colere, animis autem liuore atque adio turgidis bellum parturire viderentur. Nam Liſcanum Hiſpanorum peditum prefectum, ſumma licentia veteranorum more in Italia prædari ſolitum, agreſtes Hungari cum maxima cohortis parte ad Caſſoviam trucidarant: quum eis vindemiarum & meſsis collectos fructus impotenter eriperet, multisq́ue demum maleficijs utrinque æditis tranſcenſisq́ue limitibus fœdera violarant. Accidit autem peropportunè turbandis rebus, ut Ioannes Tranſylvanis pecuniam imperaret, qua Solymano tributa biennio intermiſſa penderentur. Id erat novum peracerbumq́ue validæ ac indomitæ genti, quæ vel ob

id iniuriam ferre non poterat, quod aurum enatum patrio in solo ad immanes Turcas proprios ipsorum hostes indignè deferretur. Itaq; consternati ad arma, non obscurè imperia detrectabant, Maylato scilicet Balassoque rem proclinatam adiuuantibus. dicebant enim ea pecuniæ summa decem annis sustineri posse inimica Turcarum arma, nisi patriæ virtutis honos, concessis vltrò & traditis omnium Fortunis, adeo fœdè & turpiter proderetur. Igitur Ioannes vbi videt eorum contumaciam rebellioni proximam ad arma spectare, serpentis mali initijs occurrendum esse statuit, premissisque Valentino Thuracco, Petroque Pereno, & Petro Vicchio summæ dignitatis ducibus, ipse quanquam ex recenti morbo tenui adhuc ac infirma valitudine, in Transyluaniam rheda peruolat. Commendarat autem reginam Ioanni Staro aulæ magistro, res vrbanas Aconi præfecto vrbis, arcis custodiam et regiam supellectilem Benedicto Baioni, summa verò belli & pacis consilia Gregorio Peschenio seni fortissimo, qui antea Budam cum Gritto contra Germanos insigni cum laude defenderat. Itaque diuisis inter se copijs regij duces diuersas vno tempore regionis partes inuasere, circumlatoque terrore belli atque ostentata clementia regis, qui cum adesse nunciaretur, ita rem gessere, vt plures qui præfectorum impulsu defecerant ad officium redirent, nonnulli contumaciæ pœnas darent, & pauci denique præfectos iam planè coniectos in fugam sequerentur. Maylatus enim viribus impar, & ex conscientia saluti plurimum timens, nusquam in pugnæ casum se obtulerat, incertis itineribus euagabatur, modò percurrebat campos, è syluis improuisò erumpens, modò se notis vallibus, atque nemoribus occultabat, vt persequentibus nequaquam abiecti, sed constantis intentisque animi vestigia relinqueret, ad extremum errando fessus quum vndique vrgeret hostis, & Balassus longius abscessisset, in oppidum Fogaras se contulit. in id opere naturaque munitum thesauros Gritteæ prædæ condiderat. Itaque percupidè regij admotis castris prolatisque tormentis obsidere atque oppugnare cœperunt. Constiterat Ioannes ad Sibinium peramplum Mysiæ oppidum, quòd itinere vnius diei distat à Fogaris. Ibi in consilium aduocatis prouinciæ honestissimis, qui vel in magistratu essent, vel dignitate ingenioque præstarent, quum de Maylati perfidia grauiter esset conquestus, docuit quantæ necessitatis esset Turcarum amicitiam tueri, à qua nisi magno cum incommodo & certa clade discedere non possent: propterea quum Barbaris tributum esset exoluendum, ad tranquillitatem opulentiamque prouinciæ pertinere, vt præsenti non admodum graui damno, spem certam futuræ vtilitatis anteponerent, quando ea pax legitimo tributi nomine parta, ad amplificandas priuatorum opes, vberrimos demum rerum omnium prouentus manifestè promitteret. se itaque venisse, vt inspectis prouincialium Fortunis, imperatæ pecuniæ onera leuaret, moderaretur exactionum rationes, vectigaliaque minueret, ac inopibus parcendo plurimum indulgeret. Hæc salubri æquitatis ac imperij temperamento administrantem, quum Transyluanorum animos ad obsequium flexisset, acrior inuasit morbus, quem inter suscepti belli curas, à solstitio graues æstus, & longi itineris citata vectatio, non planè satis & diu quassatis visceribus attulerant. Obsidebatur interim Maylatus, quũ decumbẽti, & affectis tremore membris remedia paranti, allatũ est reginam fœlici partu miræ indolis

puerum edidisse. Tum verò Hungari incredibili lætitia exultantes regiam complent, ad regem gratulatum irrumpunt, tormenta de more disploduntur, aducniunt è castris duces, gaudium in exercitu dispensatur, paraturque conuiuium, in quod vel inuitus rex ipse procerum cohortantium manibus infertur. id ei omnium lætissimum atque supremum fuit. nam quum festæ hilaritati & perpotantibus amicis deesse nollet, incautius ac liberalius genio indulsit: ex inde reuocata est febris quæ iam planè defecerat, cuius vim diu sustinere non potuit. Quum verò finem vitæ adesse conspiceret, filium testamento reliquit hæredem, Georgiumque Varadinensem antistitem propter eximiam fidem, & Petrum Vicchium sanguine sibi coniunctum, tutores instituit, obtestatusque est singulos proceres per antiquum Hungarici nominis decus, vt sui sanguinis potius quàm externæ atque inimicæ gentis regem in Pannonia regnare paterentur. Futurum enim esse, vt Solymanus regni tutelam susciperet, si ad eum legati cum muneribus properè mitterentur, qui puerum ex eius authoritate regnaturum paterna conditione reciperent. Fuit Ioannes pacato clementiq; ingenio, & ad beneficentiam æquitatemque maximè propenso. Aberat enim illa innata Hungaris ferocia militaris, quum literarum studio & multis vtriusque Fortunæ casibus eruditus, nequaquam virium impetu, sed accurata consilij ratione regeretur. nemo enim eo cautior, & vigilantior in negotio, nemo quum animum remitteret in otio vrbanior atque iucundior fuit. Is virorum fortium clientelas perpetua hospitalitate & beneficentia partas, certos principum thesauros esse dicere erat solitus: quòd grati et memores vna sæpe forti fideliqueopera omnes sumptus cumulatè persoluerent, ingrati verò cum ignomina alienæ virtutis testimonium ferre viderentur. Suppressa est tantisper mors eius, dum cum Maylato de compositione transfigeretur: significarant enim regem in tanta suscepti filij lætitia pristinæ gratiæ locum, & denique ipsum præfecturæ munus ei liberali clementia relicturum, si in suum filijque legitimi futuri regis nomen iuraret. Non detrectauit conditionem Maylatus pluribus malis circumuentus: atque ita cadauer à Sibinio, comitante magna parte exercitus, delatum est Albam regalem, vbi sepulchra regum visuntur, solennique die, ac insigni cerimonia noui reges coronantur: sed priusquam a Sibinio mouerent castra, consilio habito, eandem, quæ ornata instructaque viuente rege fuerat, legationem ad Solymanum decreuerunt: iereque confestim summæ dignitatis legati Ioannes Exechius Quinque ecclesiensis antistes, & Stephanus ipse Verbetius iam natu grandis, & scrinij regij magister, quem Romæ sub Leone legatum vidimus. Tulere munera pateras ex auro eximij operis decem, cælato autem argento inauratas centum: item sericas purpureas & amethistinas aureasque textili operc figuratas, more Barbarorum, in talares vestes quadraginta, aurique simul Hungarica nota signati quinquaginta pondo, quæ biennalis tributi nomine penderentur. Ita à Sibinio rectis itineribus relicta ad læuam Valachia, superatoque in Triballis Danubio per Thraciam Byzantium peruenere. Interea apud Albam regalem insigni pompa apparatuque regis funus est celebratum, impositaque infantis capiti solennibus ceremonijs antiqua illa ex auro corona, quæ Stephani Hungarorum primi regis fuisse dicitur, asseruabaturque religiosa admodum custodia in arce Vicegradensi. Neq; enim Hungari satis ritè factum legitimumque regem arbitrantur, qui eam publicè delatam ca-

pite non gestarit. Propterea & regi infanti læto auspicio dum sacro fonte abluerentur, Stephani nomen indiderant, renouata memoria antiquissimi regis, qui id regnum fœlici virtute condidisset. Cæterùm ius imperij Isabellæ reginæ communi procerum studio delatum, ea lege, vt in publicis literis filij matrisque nomen præscriberetur, eodemque titulo regia moneta cuderetur: sed in Georgio summa imperij potestas eminebat. præerat enim ærario, tesserasque arcium tenebat. Porro arma, milites, vexilla penes Valentinum visebantur. Medius inter hos Petrus Vichius, quòd regem sanguine contingeret, tutorque esset adscriptus, neutri suspecta & proinde stabili nominis auctoritate florebat. Sed quoniam Georgij nomen hoc funesto bello, quod scripturi sumus, perillustre fuit, operæpretium putaui aliqua de ingenio eius enarrare, vt quibus artibus gestum sit bellum, nobileque id regnum Hungarorum insania ad Turcas deuenerit posteris prodatur. Natus erat Georgius in Croatia, citerioris Pannoniæ Illyricique finibus propinqua, educatusq; ab ineunte ætate in domo Ioannis, apud quem virtuti ac industriæ certissimus erat receptus, quum anteà sacris temere initiatus, vitæque duriciem serò pertæsus, à suscepta professione discessisset. Itaq; miro obsequentiq; ingenio Ioannem regno pulsum exulantemque secutus, tantam in dubijs asperisq; rebus fidei, pietatis, ac expediti consilij laudem promeruit, vt Cibaccho Gritti scelere ad Braxouium interfecto, Varadinensem episcopatum sit adeptus. Exinde validis opibus confirmata auctoritate, aulam regnumq; regis commodo semper fidus circumegit atq; fœliceter rexit: sed tanta erat naturæ diuersitate, vt quum in omni actione expediti præstantisq; viri personam indueret, compositus ex contrarijs moribus & ad omina natus esse videretur: in peragendis enim sacris feriarumq; ieiunijs Christianæ disciplinæ tristitiam demisso vultu sermoneque ita implebat aut effingebat, vt is idem esse credi non posset, qui in grauibus demum belli pacisq; negotijs tantam vim erecti ardentisque ingenij gnauiter afferret. Optimorum siquidem equitum turmas alere, thoracatus in aciem prodire, frequentibus conuiuijs, atq; muneribus milites conciliare, magnorumq; ducum more pœna & præmio dignitatis nomen tueri erat solitus. Nemo præterea eo diligentius regni opes inspexit: nemo vectigalia, aurifodinas, pastiones, salinasque vtilius locauit: nemo subtilius cogendæ pecuniæ rationes adinuenit, qua vna re certissimus apud reges gratiæ locus paratur: vsque adeo, vt Ioannes præcipua se eius viri industria regnare fateretur, & ipse Ferdinandus hostis sæpe diceret, nihil se prorsus inuidere Ioanni, quàm vnum cucullatum, qui galeatis decem millibus tuendo regno potior haberetur. Igitur Georgius suscepta pueri tutela, in omni ciuilium militariumque rerum officio multus esse, prouidere ingenti cura, vt in vnum Hungari consentirent, ne vllus alicubi nouarum rerum tumultus oriretur, quo infirmi adhuc regni initia turbarentur. At Ferdinandus nunciata morte Ioannis, repetendæ Pannoniæ cupidus, nihil dubitat quin arma paret, ac eam omnino occasionem, quæ à Dijs immortalibus oblata videretur, festinanter arripiat. Aderant enim pleriq; reguli ducesque Hungari eius secuti partes, & antè alios Alexius Thurso, Ferentius Genarus, & Petrus Bachithius, Pauli fortissimi ducis frater, cuius morte Turcarum victoriam ad Exechium nobilitatam fuisse docuimus, itemq; Balthasar Pamphilus, Franciscus Capolnaus, & Ioannes Castelamphus, qui à Varania principū Camertium domo stirpem ducebat, & ipse denique Seredus Gaspar,

virtute

virtute bellica illustris, sed latrocinij & multiplicis rapinæ infamia notatus. Ii omnino vnum illud esse tempus docebant, quo in patriam cum dignitate reduci possent, & eo quidem autumno confici posse bellū, si maturarent, quando Turcarū aduentum propinqua hyems excluderet, nec plane in vnum consentirent Hungari proceres, qui reginæ studia sequerentur: non enim adduci posse viros nobiles, vt Georgio cucullato desertori sacri ordinis deseruirent: postquam ille varijs simulationum artificijs deprauato reginæ ingenio, præoccupatisq; thesauris, solus regia potestate potiretur. Ipsis porrò, qui rectè sentiendo exules facti viderentur, patere locum non honestæ modò, verum etiam pamplæ dignitatis & gratiæ apud reginam, hortatore præsertim sponsoreq; Georgio, si ad infantis pueri aulam, & denique ad propinquos, paternosq; lares redire vellent: sed dedisse fidem vel externo regi, qui virtute fideque præstaret, altero scilicet repudiato qui vel gratissimum Hungarici sanguinis nomen prætulisset. Proinde Ferdinaudum imperitè ingrateq́ue facturum, si ea quæ adesset prætermissa occasione suscipiendi belli consilia traherentur. Quid enim fœdius accidere posse magno regi, atq; eidem Cæsari designato, quàm si viros strenuos fidelesque, ipsius auspicia nomenq́ue secutos, turpi cunctatione desereret, qui mirificas equitum alas ductantes insignem ante alios in ipsis præliorum periculis operam pollicerentur? Nec minore studio Germani duces bellum suadebant, vtpote qui militiæ dediti aut primos honoret, aut alarum & cohortium præfecturas in exercitu se adepturos sperarent, vnde stipendia primùm ac inde laus, prædaq; præsertim, præcipua laborum ac vulnerum præmia, peterentur. At Laschus, vir Sarmata, belli pacisq; artibus abunde instructus, consilio potius quàm armis repetendū Pannoniæ regnum summa oris libertate prædicabat. Nouerat.n. ille regum omnium ingenia, moresq; gentium, quum totum penè terrarum orbem, regiasq; omnes varijs legationum muneribus functus percurrisset. Summa sententiæ eius hæc erat, vt regnum à Solymano peteretur, eo beneficiarij iuris nomine, quo id dono datum Ioannes accepisset. Posse enim supplicando adulandoq; facilè impetrari ab homine generoso, & ab insita Barbarorum animis vanitate, ineptè sæpe gloriam affectanti, quod vi atq; armis minimè posset extorqueri. Abunde se nouisse Solymani spiritus, et prætumida purpuratorum ingenia: illum contemnere opes, et tot regna fastidire: hos verò inexplebili auaritia & arrogantia ingenti, nihil magis optare ac suadere quàm bellum. Proinde cauendum esse, ne eo repentini belli strepitu parata atque intenta Turcarum arma excitarentur, quibus resisti non posset, nisi coactis totius occidentis viribus bellum inferretur. Id autem vno omnium consensu expediri posse, sed ne id videant, fatali caligine suffundi regum oculos, atque ita Christianorum concordiam longè lateque deploratam à Dijs superis in meliora tempora reseruari: postquam reges nuper à mutuis complexibus infecta pace discessissent. An non, inquit, Gallus elusus spe sua, ac vti cupit existimari, mirè traductus ad hanc nouam peracerbi doloris offensionem recrudescente antiquo vulnere implacabile odium resumet? Facessat omnis simulatio magnis inimica consilijs, atq; omnem prorsus adulationem vel ingrata regijs auribus veritas anteuertat. Ille profectò non degeneris animi, vti cæco dolore conuulsis plerumq; accidit, iratè atq; inimicè dabit operam profuso auro, quo multum abundare dicitur, vt grauiores difficultates Cæsaris consilijs innectat, designatos Germaniæ conuentus pertur-

bet, principum distrahat voluntates, sibiq; eos in primis largitione obnoxios reddat, qui Romani imperij decus æqua sorte virtuti ac meritis dari dispensariq; solitum, Austriæ domui vehementer inuideant, vti quæsitum hæreditate: quando iam in hac tot Cæsarum perpetua serie, vti ab longa consuetudine, legitimi iuris nomen induerit. Occultè itaq; conspirabunt naturaque cessatores eximij nullam omnino aut certè seram opem ferent, quum Turcarum auxilia ad tuendum puerum regem aduolabunt. Neq; est cur quisquam finitimos prę fectos speret huic causæ vel retardante heyme defuturos. honestam enim & planè decoram ferendæ opis speciem præferentes, haud dubiè pupilli & viduæ iniurias defendent, vt occultæ cupiditati ad occupandum regnum aditus paretur. Contracto namq; semel certamine, vel si Fortuna primis ausibus nostris arrideat, æternum profectò tibi erit bellum cum eo hoste qui inexhaustas opes, inuicta robora hominum, indomitos spiritus, & deuotos in necem nostram militum animos sit allaturus. Ita fiet, vti auguror, & vtinam sim falsus vates, vt si Pannonia petatur armis, tibi demum de Austria, auitoque imperio sit dimicandum. Ad ea rex respondit, vera esse quæ diceret Laschus, sed in arcano consilio si proferretur, aliquid residere, quo adduci posset, vt existimaret omnino mouenda arma. Illud verò magnopere probare, vt Solymani animus illustri legatione tentaretur. Neminem verò potiorem ipso Lascho, qui Barbaro gratus, familiarisq; purpuratis omnibus, eandem ferè superiore anno legationem suscepisset. Non recusauit id munus Laschus, & paratis rebus omnibus quæ in negotio opus erant, à Vienna Byzantium est profectus. Sed Ferdinandus nihil à priore sententia discedit, bellum parat, præsentis fratris opibus subnixus, nec obscurè diffidens Hungarorum ingenijs, quibus ea transfugij causa satis honesta semper fuit, quæ præsentis commodi speciem prætulerit. Imprimis Nicolaum Salmam, quem Cæsar virtutis opinione in illustrium equitum ordinem cooptatum aurei velleris torque donauerat, ad reginam mittit, qui tabulas nouissimi fœderis proferat, hortetur eam, vt regno decedat, quòd recenti pactione alieni iuris esset factum. Porro etiam atque etiam moneat, ne suas & pupilli pueri spes morando & tergiuersando corrumpat. Concessurum enim puero Ferdinandum Sepusianam prouinciam, vti antea disertè ex tabulis ambo reges conuenissent, & ipsi quoque reginæ peramplos redditus, & quicquid in dotale nomen obueniret. Quòd si ea legitimi fœderis obliuisci vellet, ei tum opportunè denunciaret, neque Carolo Cæsari, neque Ferdinando regi defutura arma, quibus regnum repeterent, tanquam antiquo iure, & nouo multorum Hungarorum consensu Austriæ domui contributum. Exceptus Budæ Salma ægrè impetrauit vt ad reginam admitteretur: Georgius enim & Vichius muliebri ingenio diffidentes, denegatum colloquij officium nimio reginæ dolore et lachrymis excusabant, quum se peculiari munere mandata audire referreque paratos esse dicerent, postquam viduæ reginæ regisque pueri tutelam demandante, obtestanteque Ioanne rege suscepissent. Sed eam regina de se imbecilli iudicij opinionem, quam tutores conciperent, ad contumeliam reuocabat, quum Sarmatico et Sfortiano sanguine progenita, non viriles modò, sed planè regios gereret spiritus, diceretque sibi in necem manus se allaturam, nisi legato aditus in cubiculum daretur. Id erat atratum obscurumque, vt pote quòd de more cœlestem lucem excluderet, ipsa ignobili in strato residebat, neglecto ornatu, & pallida facie, sed oculis nihil tum

hil tum in lachrymas proclinatis: voce tamen & cervicis gestu ita composita, ut diuturno defessæ luctu exaruisse potius lachrymas, quam discesisse ex animo mœrorem ostenderet. Fœminæ siquidem mentem regnandi cupido iam invaserat, atque ita possidebat, ut omnia imminentis belli pericula contemneret, ac ipsos denique Barbaros, ut regium nomen tueretur, omnino evocandos existimaret. Itaque Salmæ cum multo verborum honore mandata explicanti demisse respondit, eam esse Fortunam sexus ac ætatis suæ, ut orbata rege coniuge, & diuturnis corporis ac animi doloribus perturbata, neque suscipere, neque terminare consilium queat, quum in re longe gravissima Sigismundum patrem omnino consulendum existimet: eius autem Regis tantam esse virtutem atque iustitiam, ut Ferdinandus nullo alio disceptatore atque arbitro in ea controversia uti velit. Proinde se petere spacium ac idoneum tempus, quo pater consuli posset. Se enim ab eius sententia minime discessuram, ac idem facturos proceres Hungaros arbitrari: quod si id moræ spacium denegetur, atque armis agendum putent: egregiam certe laudem non ferent, inquit, Cæsar & Ferdinandus, si viduam fletu consumptam, & vagientem in cunis puerum Regem oppugnatum advenerint. Salma eo modo dimissus, quum ad Ferdinandum rediisset, reginam in potestate Georgii esse, nec eam agere aut effari quicquam, nisi prius ex ore illius ac nutibus acceptum retulerit. Illum enim regnare cupere: reliquos vero Hungaros partiri inter se honores & præfecturas: postremo homines quæstus & potentiæ avidos infantis Regis nutritios & regni procuratores esse malle, quam effeclas & spectatores magni atque externi Regis, qui praeferocem gentem lingua moribusque dissimilem, & Hungarico nomini prorsus inimicam in Pannoniam condendis passim coloniis esset adducturus. Hæc se audisse explorasseque: propterea sibi videri spem omnem positam in armis, sed celeritate utendum, ut imparati & a Byzantio legationis eventum expectantes, pene priusquam arma caperent, aut consilium expedirent, Buda pellerentur. Neque enim temere reginam totam spem pacis ad arbitrium Sigismundi patris reiecisse, qui tum in ultimam Lithuaniam ad Moscovitarum usque fines abscessisset: ita enim integrum circumagi posse annum priusquam responsa vel per celeres tabellarios referrentur. Interea parari præsidia excirique posse Turcas, ac inde conflari bellum multo maius & gravius, quam putarent. Proinde si in Pannonia regnandum arbitraretur, abiecta omni alia cogitatione parare classem, & copias cogere maturaret. Nec mora Ferdinandus suppeditante pecuniam Cæsare, conscriptis cohortibus, ac evocatis equitibus, congestoque in naves satis amplo commeatu, iustum exercitum secundo amne Danubio Strigonium demittit. Ea urbs Pauli antistitis constanti studio erga Ferdinandum, Ioannis imperia, & bellicos conatus semper eluserat. Præerat Austrianis copiis cum imperio Leonardus Velsius e Rhætia superiore Tridentinis Alpibus propinqua. Is ad Germanicum animi robur perspicacis ingenii vim adiiderat, multisque de causis aperiendum iter ad Budam arbitrabatur. Occurrebat enim a Strigonio euntibus Budam medio ferme itinere Vicegradum: id in supercilio editi montis arcem habet cum sua altitudine, tum pulchritudine operis longe lateque conspicuam: despectat enim præterlabentem Danubium, ripamque fluminis perpetua munitione sibi coniungit. Nam ab arce per declivem præruptamque crepidinem deductus est murus:

isque ubi in extremam ripæ marginem desinit, egregij operis turrem habet, quæ tormentis instructa navigantibus opponitur: claudit quoque & ipsum terrestre iter, quum portæ immineat, per quam invito custode nemini aditus patet. Intra portam autem angusta, sed oblonga planicies adverso flumine se extendit, ubi villa regia visitur, ad voluptarios secessus inchoata antiquitus à Sigismundo Cæsare, absolutaque demum ingenio Matthiæ regis, qui virtute & gloria Hungarorum Regum ultimus fuit. Ab his ædificijs hortisque Velsius tormenta promovit, oppugnavitque perpetuis diebus novem resistente acriter præsidio, cui præerat Valentinus cognomento Litteratus, inter Georgij clientes fide & constantia insignis: sed ea vis erat ingentium tormentorum, ut perrupto muro propugnaculi interiora nudarentur, multosque propugnatores testudinis, tectique ruina obrutos nihil cessantibus tormentis opprimeret. Tum verò Litterati pertinacia periculo victa, atque obiter accensi suorum cæde Germani milites inter deditionis significationes irruperunt, primis interfectis, reliquis captis, Litteratus ipse servatus est, ut veteres captivi Budæ custoditi, permutatione facta reciperentur, in ea expugnatione Velsius ad ducentos milites impigros desideravit. Tum demum à Vicegrado provectus classe, cui Budensis numero & magnitudine navium inferior nihil obstiterat, amnem transgreditur, Pestumque occupat ab hostibus desertum, & ad Vacciam eadem celeritate contendit, eamque sine vulnere redigit in potestatem: nec mora ad citeriorem ripam conversa classe revertitur, promotisque inde castris ad Budam est profectus, ut per colloquia Budensium animos tentaret, exploraretque reginæ consilia, & ex propinquo ostentatis copijs atque tormentis civitati terrorem incuteret. Iam enim Perenus ipse inter Hungaros nobilitate atque opibus facilè princeps, quanquam filium Solymano fidei obsidem dedisset, ad Ferdinandum transierat, oneratus scilicet ingentibus promissis: nam ab ipsa statim victoria regij scrinij, sigilliq; magister in locum Verbetij futurus erat, dabanturq; ei dono aliquot opulenta oppida, quæ ambiguo iure in potestate Thursonis erãt. defecerant etiam à regina Stephanus Rascaius, & Franciscus Francapanes Agriensis antistes summo loco natus, pietatisque studio & severæ vitæ disciplina mirabilis, quem conciliandis regibus ad Cæsarem cum Brodarico suscepta legatione Neapolim pervenisse docuimus. is magnam professione religionis auctoritatem secum afferebat, quasi integro iudicio Ferdinandi causam probasset: sed ei postea Georgius intempestivi ambitus levitatem, criminosis epistolis obiectavit, quòd purpurei galeri honorem commendatione Cæsaris affectasse videretur. Cæterùm Velsius obsessurus potius quam oppugnaturus urbem, ad Aquas Calidas castra locaverat: eę vergunt in occasum, distantque à mœnibus stadijs fermè duodecim. mirabilis autem earum natura fertur, quum scaturientis aquæ tantus sit fervor, ut pede vix tentari possit, & in eam à lanijs proiecti sues facilè depilentur, nec ranæ tamen intereant, quæ frequentes innatare conspiciuntur. Agebant undique prædas Germani, idque iniquo animo à socijs Hungaris ferebatur, quum plerique aut sua aut propinquorum pecora diripi, ac incendi pagos, & trahi vinctos imbelles agricolas viderent, ita ut sæpe cum Germanis deprecando, prædamque extorquendo, armis contendere cogerentur. Ex altera parte Budenses equitum alas emittebant, quibus Germanos egressos castris invadebant, & finitimos vicos ab

eos ab iniuria hostium tuebantur. Nam Valentinus Thuracus virtute bellica nemini secundus, qui militare imperium obtinebat, mirificum levis armaturæ equitatum in urbe acciverat. Summa eius consilij erat, ut nihil in discrimen adduceret: expectabat enim alacriter ut Germani promotis castris ad oppugnandum portis appropinquarent, aut si Velsius cunctaretur, spaciumque præberet: interea Turcarum auxilia supervenirent. Dum eo modo ad Aquas Calidas Germani sederent, Balthasar Pamphilus inter Hungaros duces admodum clarus, quum progressus à castris ante portam urbis evagaretur, postulavit à custodibus potestatem sibi fieri cum Valentino colloquendi: cupere etenim plurimum salutare veterem amicum, & aliqua deferre, quæ ad commune Hungarici nominis decus pertinerent: nec mora, concedente Valentino, cum turma suorum est receptus, aliquantoque post in castra rediit, afferens se cum ducibus comiter ac hilariter compotasse, collustrandoque urbem inspexisse præsidia, tormenta, aggeres, quibus Budam, nisi ampliore apparatu, & commodiore anni tempore, ac multo maioribus copijs expugnari non posse crederet. Ea res Velsium vehementer commovit suspicaci ingenio Germanorum more de externæ gentis fide uti lubrica, incertaque magnoperè dubitantem usque adeo, ut iratè succensendo Pamphilum castris excedere iuberet, quòd iniussu Budam intrasset, ac insolenti privataque libidine cum hostibus colloquendo adaugendoque eorum vires, totius exercitus animos fracta spe victoriæ debilitasset. Itaque Velsius nihil tentata oppugnatione discedens, ad Vicegradum iterum se convertit, ut præaltam illam arcem, & regiæ coronæ custodia celebratam, tormentis expugnaret. nec diu Hungari præsidio impositi vim ingentium pilarum tulerunt; quum eadem ruina, qua turris ad Danubium adaperta conciderat, nobilissimi ædificij testudines, pinnæque & propugnacula, nihil intermissis ictibus concussa frangerentur. Eo modo interfectis aut in deditionem acceptis Hungaris arx capitur, minore aliquanto militum iactura, quàm turris inferior paulo antè fuerat expugnata. nec multo pòst ad Albam regalem contendit, ut per colloquia civium principes tentaret: nam Perenus, cuius apud Albanos insignis erat auctoritas per idoneos homines adhortando pollicendoque immunitates ac præmia nonnullos perpulerat, ut à regina deficerent: dicebant enim in consilijs & coronis, calamitosum civitati fore, si infantis regis adolescentiam omnino expectandam arbitrarentur, postquam Ferdinandus cum suis tum validissimis Cæsaris opibus innixus, in proximo spectaretur; qui apud ipsos legitimè coronatus, iure potior ac armis atque Fortuna superior stultæ ipsorum pertinaciæ iniuriam evastato agro ulturus esse videretur. His sermonibus celeriter est effectum, ut civitas, quæ vi armisque expugnari non poterat, multa consilij ratione, mollibusque colloquijs ad Ferdinandi fidem redierit, præsidiumque acceperit. nam quum eò Valentinus advolasset, occlusisque portis non admissus, ac ob id graviter iratus, suburbana popularetur, Albani Perennianos equites acciverunt, quorum præsidio non urbem modò, sed proximos etiam pagos tuerentur. His rebus gestis Velsius ad Strigonium castra reduxit, vel ob id quòd Germani cum Hungaris rixas miscerent. Utraque gens enim ab innata feritate & truci contumacia, quum in implacabilem iram cruentis semel armis exardeat, deprecantium ducum imperia facilè contemnit: nam per eos dies adeo atrox certamen

inter se ab levi causa contraxêre, ut quum præfecti incurrerent, ducesque ipsi dirimendo prælio corpora sua opponerent, Perenus lapide ictus, & Velsius in crure vulneratus, ab ea contentione discesserint. Verùm ad hæc gravior quoque in Pannonia bellum gerentibus hyems suberat, & turbidis vocibus à milite gregario stipendia petebantur: quas ob res Velsius renum etiam morbo vehementer affectus, in hyberna copias dimisit, Pestumque imprimis præsidio imposito, & novis erectis munitionibus firmavit: propterea quod frequentibus nuncijs, nec incertis rumoribus afferebatur, Turcas in propinquis eorum limitibus arma parare, ut Budensibus auxilio festinanter advenirent. Nam ubi regina à Ferdinando copias cogi, navigijs tormenta imponi, ac expediri commeatus certius cognovit, decernente Georgio, nihil ad salutem opportunius habuit, quàm à finitimis Turcarum præfectis maturam opem implorare. Ii erant Vstrephus Bosnensis, & Mahometes Belgradensis, & Amurathes, qui trucidatis copijs nostris, & Clissa supra Salonam capta, in Dalmatiæ finibus constiterat. Vstrephus præfecturæ honore, cæteros Europæ Sanzacos anteibat. Illyrici siquidem vexilla omnibus præferuntur, cuius amplissimus est equitum numerus, & regio longè latissima. Is locum beneficio potius quàm virtute fuerat consecutus: quoniam Baiazetis filia in matrimonio eius fuit, eratque tum in senium vergens, ac inerti ocio præpinguis, tuebaturque præfecti nomen singulari virtute alumni sui Amurathis, qui ad Iaderam armatum Venetorum equitatum subita incursione profligarat. Proptereafacilè reginæ postulatis respondebat, se copias inconsulto Solymano minime finibus educturum. Eadem fermè responsa erant Mahometis: nam provincia pedem efferre iniussu Imperatoris nefas esse dicebat: sed is ex itinere à Lascho præoccupatus magnis promissis atque muneribus, ut nihil se commoveret, diuque cessaret, prolixè quæstui, atque item æmulationi serviebat. Vstrepho enim homini ignavo parere, ac eius signa sequi vir longè fortissimus ac ætatis honore superior indignabatur. Neque Amurathi tutum erat à Gradisca Illyrica discedere, ubi erat in statione adversus Crovattos, nisi iussa signaque præeuntis Vstrephi sequeretur. His de causis regina diu frustrà, ut opem ferrent, Turcas præfectos obtestata, ad legatos qui Byzantij erant omnium difficultatum suarum articulos perscribebat, ut per eos Solymanus imminentis periculi certior redderetur. Nondum pervenerat Byzantium Laschus, morbo scilicet currendi diligentiam subtrahente: sed præmiserat Ptolemæum Ariminensem medicum ad purpuratos, Luphtibciumque imprimis familiaritate sibi coniunctum, magnisque anteà excultum muneribus, per quem omnia se impetraturum sperabat. sed frustrà fuit Ptolemęi adventus, tametsi suspendendis Barbarorũ consilijs cum Bassa, ac ipso deniq; Verbetio collocutus opportuna, nec ingrata auribus, attulisset. Solymanus enim, qui ius suum ac beneficium defendere suæ dignitatis esse statuebat, magno sibi commodo ac magnæ item gloriæ futurum rebatur, si ostentato pietatis studio viduam, pupillumque in tanta calamitate protegeret. Itaque advocatis legatis, tribusque purpuratis assistentibus, se eo animo Ioanni regnum concessisse dixit, ut ad liberos eius transmitteretur, tamdiuque posteri eius stirpis Pannoniæ regno potirentur, quamdiu accepti beneficij memoriam retinerent. Proinde ad declarandam liberalitatis suæ constantiam, se arma sumpturum, daturumque operam, ne Germani hostes il-

lati

lati belli exitu lætarentur: tradiditque demum legatis, puero regi deferenda, firmatæ amicitiæ, susceptæque tutelæ insignia, purpuream auro intertexto regalis cultus togam, & clypeum elaborato umbone rotundum, ferream item clavam manubrio aureo, & incurvum gemmata vagina gladium. exinde Vstrepho, Mahometique præfectis severissimè perscripsit, ut extemplo eductis copijs reginæ opem ferre maturarent, nec ulla adversæ hyemis excusatione uterentur: quod si tarditate aut negligentia detrimentum acciperetur, ipsos continuo capite pœnas daturos. Vix dum Hungari legati cum donis præ lætitia Budam redire festinantes discesserant, quum Laschus Byzantium pervenit, ibi edoctus è Ptolemæo de successu legationis Hungaricæ, quum mandata exponeret, & æqua conditione regnum petere pergeret, multusque in ore eius esset Carolus Cæsar, uti fratrem excitis totius Germaniæ copijs adiuturus, commoto ad id Solymano, custodiæ traditur, obiurgantibus itidem purpuratis, Rostaneque præsertim Solymani genero, iuvene elato atque iracundo: dicebat enim ultimo supplicio dignum, qui insolenti orationis libertate sereni vultus maiestatem offendisset, ludificatusque regem regum amicitiam peteret, quum interim impudenter in Pannonia bellum gereretur. Interea Mahometes & Vstrephus nihil deterrente hyeme dispersos in hybernis equites ad signa vocant, navales socios conquirunt, classemque Dravo & Savo fluminibus in Danubium deducunt. Neque enim peritè & commodè in Pannonia bellum unquam geritur, nisi subsidio magnæ classis tormenta, commeatus, impedimentaque ad opportunitates utriusque ripæ convehantur. Sed tantus per eos dies adulta hyeme & diu perflante Borea, rigor extitit, ut astricto præalta glacie Danubio, cuncta navigia ad Tolnensem ripam [illegible]dis inhæserint, usque adeo ad tollendam navigationem marginibus latè gelu concretis, ut vix in medio tantus amnis, quum iam planè in ipso cursu pigresceret, apertus & liber profluere spectaretur. ea res magno incommodo Turcis fuit, tardavitque eorum adventum, quum necessario ad tuendam classem consistere, atque ibi castra ponere, ferreque sub tentorijs prædura hyemis asperitatem squalenti in solo cogerentur. Incredibile dictu est, quum inde discedere flagitiosum, & capitale quidem putarent, quanta animorum pertinacia & patientia corporum, rerum omnium difficultates superarint, vel equis, quibus nihil apud eos carius existimatur, frigore ac inedia consumptis, & concepto inde morbo passim intereuntibus. sed mitescente hyeme aperuit sese annus, Favoniusque primo Vere invecto Aquilonibus successit, exoptatus Turcis reginæque lætissimus. Nihil enim cunctatus Mahometes, remiges supplet, pedites Martelosios ex Illyricis montibus accersit. Ii sunt latrones eximij pari feritate, pernicitateque speluncis & cavis arborum pro domibus utentes, parva secure & brevi spiculo armati, sed Numidarum more duces habent, & stipendio muneribusque trahuntur, ita ut facilè compendia viarum ac montium fluminumque naturam exercitibus demonstrent. Idem quoque facit Vstrephus, ambobusque Valentinus è Buda obviam profectus cum valida Hungarorum manu coniungitur. Regina præfectos muneribus colit, commeatum suppeditat, ænea tormenta, quibus inimica oppida expugnent, haud cunctanter attribuit. Itaque inito consilio Danubium copias traducunt, & ad Vacciam deferuntur. Ea urbs nequaquam militariter defensa capitur, trucidatisque nonnullis Barbarorum more protinus incenditur. Inde Pestum op-

pugnatum ire pergunt, & ab occasu castra locant. Præerat Pesto Barcocius Hungarus, prætorianæ alæ præfectus: sed aderant plerique Hungari duces, & imprimis Germanorum dux Otho Fotiscus cum decem cohortibus. Ab his quum Turcę tormentis murum quaterent, equitatuque circumeundo urbem magnum terrorem obsessis incuterent, oppidum egregiè defenditur. Nam Turcæ in equo pugnare soliti ex propinquo aggredi murum, ruinasque subire & contemnere hostium tormenta (conspecta præsertim intus hostium phalange) stultum ac miserum putabant: quòd Ianizeri pedites, quorum virtute cuncta facilè perrumpant, nulli aut paucissimi in castris essent: Illyrici verò Triballique classiarij pedites, & quos diximus Martelosij, rudes ad id pugnæ genus, ac ingenio prorsus armisque inhabiles viderentur. Equestribus tamen prælijs certabatur, quum sæpe Hungari erumpendo vagantibus Turcis occurrerent. Erat in oppido Marius Spicecasius, è Neapoli militaris architectus, is adversus hostium castra, more Italico, quadratum aggerem multa consceptum materia ad instar latissimæ turris erexerat, in summitateque tormenta collocarat, quibus Turcarum munitiones atque tentoria ab editiore loco petebantur. Simili ratione, & ab arce Budensi interiacente fluvio ad Pestana ædificia pilæ ferreæ volitabant. Regina interim parcius commeatum Turcis præbebat, utpote quæ sibi annonam, nisi parcè metiretur, priusquam frumenta maturescerent, defuturam timeret: quoniam Cæsar è Belgio in superiorem Germaniam profectus, ad Ratisponam conventum habere, novosque exercitus parare nunciabatur. His de causis, & quòd multi equi conceptis anteà morbis agminatim interirent, Turcæ re infecta, traiecto rursus Danubio restitutisque egregia fide tormentis intra fines redierunt: sed in receptu non defuère Hungari, quin erumperent, & novissimos cædendo ad multum spacium persequerentur: Ferentio Gnaro imprimis impigrè rem gerente. Eo enim die Achomates, qui cogendo agmini præerat, insignis inter alarum duces ab insequentibus Hungaris est interfectus. Eadem hyeme in Vangionibus totius Germaniæ legatorum habitus est conventus, in quo Peronottus Granuelius insigni gravitate pietateque religionis casum deploravit, obsecrando Germanos nomine Cæsaris, ut tantis atque adeo diris dissensionibus speratum toties & nunquam impetratum finem imponerent, quibus divinæ humanæque res pudenda miserabilique insania in præceps traherentur. Luthero enim hæresiarcha adhuc superstite, qui ante viginti annos eadem in urbe ac eodem Cæsare conventui præsidente, inducta placita defendere conatus fuerat, impunitusque discesserat, plerique alij novas diversasque à Luthero sectas condiderant, publicatisque dogmatibus antiquas hæreses excitarant, quas superioribus seculis sanctissimorum Pontificum & sacerdotum decreta, concilijs toto terrarum orbe celebratis, legitimè sustulissent. Miserat eò Paulus Pontifex Thomam Campegium Feltrensem episcopum, atque item perillustres Theologos, qui de sacrarum literarum interpretationibus disputarent adversus Lutheranos. Ii novum sibi nomen induerant, Protestantesque appellari malebant: quoniam deserti Ducis mores planè dissolutos & fœdos concepto pudore damnaverant, qui vel in ipsa Germania pristinæ virtutis eius existimationem evertissent: horum princeps erat Philippus Melanchthon, qui Latinæ facundiæ deditus, nova & ipse placita mitiore ingenij veneno publicarat. Pro catholicis stabat Ioannes Ecchius,

vetus atq; admodum robustus sanæ eruditionis propugnator, & Iulius Pluggius præsul designatus Numbergensis. His unis datus est loquendi locus in consessu legatorum, præsidente Granuelio, alternisque diebus dixerunt ac responderunt. Iamque de peccato originali protestantes se cedere fatebantur, utpote qui astuto consilio quum dociles, tum veræ doctrinæ cupidi existimari cupiebant, ut conceptam infamiam obstinatæ dissensionis effugerent, & tum demum in reliqua veterum sanctionum capita ad convellendam Romani Pontificis auctoritatem sævius atque liberius grassarentur, si in re nequaquam levi à priore sententia discesissent. Sed eam alternæ disputationis contentionem Granuelius, quasi iam bonæ spei plenus, quòd aliquid pio pacificatore non indignum consecutus videretur, ad Ratisponensem conventum reiecit. Primo enim vere Cæsar à Rhenò ad Danubium profectus, Ratisponam Germaniæ regulos liberarumque civitatum legationes evocarat. Perveneratque eò ab Romà legatus Cardinalis Gaspar Contarenus eximià virtute atque doctrina clarissimus. Nec multo pòst affuère plerique reguli antistitesque Germani, & ante alios Albertus Cardinalis Maguntinus omni officio ac pietate catholici dogmatis & Pontificiæ potestatis causam complexus: è diversoque Philippus Lantgravius, Cattorum princeps, Austriæ familiæ non obscurus hostis, qui inexorabili pervicacia, tanto ferocis ingenij spiritu Lutheranorum vela inflabat, ut Cæsar, ne rem summæ spei ad publicam salutem fœliciter inchoatam ulla animi commotione perturbaret, Bucerum damnatæ sectæ Theologum in illius porticu concionari pateretur. Eminebat enim in Cæsare studium veræ pietatis, idque semper exactis Christianæ vitæ cerimonijs ostenderat, sed humanarum rerum curis plurimùm angebatur: propterea dissimulandum, indulgendumque in præsens obduratis cæco errore, & longa impunitate corroboratis hominibus existimabat: ut eos mollissimè conciliatos, in his quæ religionem respicerent, ad patrum maiorumque suorum instituta reduceret. Id enim ad optimi non modò pijque, sed & longè etiam maximi principis nomen parandum pertinebat. Nam si ipso authore disceptatoreque ea de religione contentio, atque omnis discordia tolleretur, compositis statim Germaniæ rebus nemini dubium aut difficile futurum erat, quin Turcarum armis egregiè resisti, Pannoniæ regnum recipi, & Gallorum contundi spiritus: & denique firmus atque peramplus in Italia dominatus constitui posse videretur. Itaque magno consilio Cæsar Augustani conventus formulam ex conscripto atque edito libello subsecutus, constituit, ut à ternis utrinque theologis Christianæ legis veritas indagaretur. ij fuère à catholicis, ipse imprimis Ecchius, Iulius Pluggius, atque Groperius. Defendebantur autem Protestantium partes a Bucero, Melanchthone, atque Pistorio, quorum disputationibus delecti præsidebant, Federicus Palatinus vir magnitudine, probitateq; animi inter Germaniæ regulos facilè excellens, quem universis imperij copijs ad Viennã præfuisse meminimus: huic aderant principum ac liberarum civitatum studio appositi aliquot sacrarum literarũ professores, qui auscultantis Cæsaris authoritate regebantur. Quum in hunc modum ad Ratisponam religionis causa iactatur, Ferdinandus de Pannonicis rebus discessuque Turcarum certior factus, alacri animo ad eandem spem obtinendi eius regni continuò redit, Caroloque fratri facilè demonstrat, nequaquam incœpto absistendum, postquam Fortuna satis fœlicibus initijs arrideret;

nec reverſuri eſſent Turcæ, qui adverſo conatu aſperitateque hyemis & commeatus inopia fatigati, deſerta regina intra limites conceſsiſſent. Itaque novæ copiæ in ſupplementum Velſiani exercitus antea conſcriptę, quum id de Turcarum adventu crebri rumores poſtulaſſent, è Norico in Pannoniam mittuntur, præficiturque eis Vilermus Rochandulphus regiæ aulæ magiſter, qui dudum ut Peſtanis opem ferret, Poſonium uſque deſcenderat, is viridi admodum ſenecta, ore militari, conſtantique ingenio, graviſsimi ducis habitum præferebat. nam Veneto bello ante triginta annos cum laude ordines in Italia duxarat, Pannonicæque regionis peritus habebatur, quod tutante ſe mœnibus Ioanne rege, Budam vel infœliciter oppugnaſſet. Velſius enim non armorum uſu aut ſtudio militum, ſed ætatis tantùm ac officij dignitate inferior, locum facilè concedebat, quòd laceſſente morbo videretur inutilis, inviſusque eſſet Hungaris, & à Pereno contracta ſimultate diſſentiret: ſed nihil quoque in oppugnanda urbe ſtrenuè facturus credebatur, quòd anteà apud deliberantem regem oppugnandæ Budæ conſilium exquiſitis diſciplinæ rationibus improbaſſet. Fit enim ſæpiſsimè, militiæque præſertim, malignitate atque ſuperbia humani ingenij, ut plerique vinci malint, quàm victoria potiri, quæ alieno conſilio parta ſuſceptæ ſemel ex adverſo prolatæque opinionis famam ad dedecus extendat. Nec mora Rochandulphus, trium ferè menſium commeatu, qui ſecundo amne deferretur diligenter inſtituto, muralia tormenta à Viennenſibus mutuatur, itemque à Bohemis & Sleſitis atq; Moravis auxilia accerſit, vetereque exercitu inſpecto acceptoque Budam profectus eam obſidere, oppugnareque inſtituit: ſed ab alijs omnino locis ſecus acipſe anteà animo conceperat. Immutata enim erat urbis facies: nam ingentia propugnacula peritiſsimè conſtructa, novarumque turrium moles admirabatur, quas Ioannes architecti Bononienſis ingenio fretus muniendis portis addiderat. Imprimis ab ea parte, qua ipſe Rochandulphus decem antè annis magna edita murorum ſtrage mœnia verberarat, admirabilis è lapide conſtructa munitio viſebatur. Ea nobilium Horſacorum ædes complexa in Corum ventum prominebat, obtuſioreque angulo ac inſigni proiectura, cui tormentariæ inerant feneſtræ, diverſa utrinque mœnia defendebat, ita ut longè omnium facilimus ad oppugnandum aditus demonſtrato periculo tolleretur. ab ea enim parte excelſus atque perpetuus collis, in quo Buda opportunè poſita conſpicitur in planiciem deſinit, quum ab aquilone orienteque æſtivo, unde Danubium deſpectat, acceſſus maximè arduus ac impeditus, peranguſtis & tortuoſis callibus oſtendatur. In Sabatina quoque porta, quę Budam veterem ad lævam Vicegradumque perducit, iuſtæ amplitudinis propugnaculum erat eductum, quo directa in meridiem mœnia libratis ſedulò tormentis ad altitudinem ſcandentium hoſtium facilè raderetur. Ad orientem porrò Solem, ubi arx eſt ſumptuoſis tot regum operibus ad latiſsimum undiq; proſpectum ædificata, lapideam peramplam turrem mediocri altitudine opportunè conſtruxerat, quæ ita iungebatur adhærebatque arci, ut exterius cum ponte portam haberet, qua liber egreſſus deſcenſusque tutiſsimus ad flumen per foſſam conciſa rupe, excavatoq; ſolo, vel ſeptenis in acie armatis nō incommodè præberetur. Neq; enim anteà ab arce niſi per urbē magno circuitu ad Danubium aditus patebat, ſed mons præaltus ex adverſo arci urbique imminens, intercedente valle, atque ea, quam diximus, foſſa, ita aſſurgebat, ut media montis

arcis

arcis fastigium æquaret: summo autem cacumine regiones plateæ, interioraque urbis tormentorum ictibus subiecta spectarentur. In eo templum erat divo Gerardo, à quo nomen ducit, dedicatum, cuius numen pestilentia rite invocantibus salutare esse pictæ imagines, & persolutis votis appensa donaria cumulate testantur. In hunc montem Rochandulphus, quod eum ad oppugnandam arcem, terrendamque reginam idoneum rebatur, tormenta perduxit, vehementerque adeo quassavit novam turrem, ut ingentibus disrupta pilis collapsura videretur: summa enim corona, pinnæque deciderant, sed triplex erat arcis murus, durioresque ob id expugnandi atque invadendi, intercedente præsertim valle, difficultates ostendebat, verùm nemini dubium erat, quin summæ arcis ornamenta præaltæque testudines, uti ad Vicegradum acciderat, refringi diruique posse viderentur: sed Rochandulphus suo an Regis consilio incertum, nobilissimę regiæ parcendum existimabat, quum exornatas porticus, & perpicta laquearibus aureis cœnacula brevi concasura conspiceret, quæ ab ipsis demum victoribus, neque desiderari, nisi magno cum dolore inanis pœnitentiæ, aut instaurari, nisi immenso auri pondere, & longo temporis spatio censerentur. Cæterùm per præcones, quibus ad commeandum induciæ perpetuæ inviolabili iure gentium manebant, reginam hortabatur, ut servitutis compedes abrumperet, quas Georgius intestinus hostis simulato tutelæ nomine, ipsius & pueri cruribus innexisset: paratum enim esse amplissimum principatum liberalitate Regis, in quo ipsa cum dignitate ad securitatem conquiesceret, puerumque nutriret: quod si ea omnino munera, uti mentis inops, ac ignara periculi repudianda arbitraretur, ac imminentis calamitatis casum obstinate contemneret, se daturum operam, ut maioribus tormentis ac ingẽtibus mortarijs, quæ in sublime casura demum ad excidium tectorum marmoreas ingentes pilas excuterent, totius arcis ac regiæ contignationes exitiabili cum fragore frangerentur. Ad ea Georgius respondit, non esse adeo insulso ingenio reginam, ut Pannoniæ regnum Sepusiano principatu permutare velit: Rochandulphum verò sibi valde delirum ac insanum senem videri, quod quum antea in hisdẽ fossis graviter vapularit, id modo stolide quærat, ut ad perniciem cumulatæ temeritatis pœna mulctetur. Proinde viros fortes pro patria regeque Hungaro adversus temulenta agmina sobrie propugnantes terrere desineret: nihil enim eos immanium globorum strepitu commoveri, verùm se unum ex omnibus à Rochandulpho privatæ humanitatis iure comiter postulare, ut tormenta aliquanto mitius disploderet: esse enim sibi scropham domi unicam prægnantem, quę tot sclopis, & bombis exterrita, abortum magno convivarum suorum dolore factura videretur. Erat enim Georgius perurbanus & dicax, atque adeo Germanorum contemptor, ut quum ex his duos milites regijs in hortis ædificia succendentes, à Budensibus interceptos supplicio affecisset, in eadem furca totidem pariter porcos ad ignominiam suspenderit. Nec multo post Rochandulphus à monte Gerardo ad sepulchra Iudæorum nihil loci nomen abominatus, motis repente castris omnem tormentorum apparatum transtulit. Is locus a Iudæa porta inter orientem atque meridiem non iniquus, quanquam sensim acclivis, ad proxima vineta protenditur: sed longinquam, & propterea periculosam habebat aquationem, quum intentis semper ad insidias, & repentinis Valentini equitibus, Danubius magno circuitu peteretur. Sed Germani dispositis

custodijs, certoque præsidio aquatoribus adiuncto, egregiè cunctis difficultatibus occurrebant. At Georgius ubi hostem ad sepulchra castrametantem vidit, nihil de solita urbanitate ad iocandum remittens, à Rochandulpho petijt, ut errati veniam daret, quòd eum nuper falsò delirum senem appellasset: quoniam in æquiora loca traductis castris sapiens omnino mentisque integer evasisse videretur: postquam proprio in loco, & ipsi exactæ ætatis seni, multumque irrito labore fatigato, & damnatis pariter copijs aptissimo consedisset. At Rochandulphus ferream curulem caveam, uti feræ belluæ, Georgio comminatus, à duabus simul partibus ad distinendos hostes oppugnare constituit. Hungari Pereno duce, atque his adiunctæ Bohemorum cohortes inter Horsacam munitionem, & Sabatinam portam tormenta protulerunt. Ipse cum Germanis à Iudæa porta ad arcem, qua regij visuntur horti, tanta illi vi quassavit murum, ut pars concussa perfractisque procideret: pars verò premente atque impellente interno aggere, quem intus Budenses subitariæ munitionis causa mœnibus adstruebant, inexpectato casu in exteriora laberetur. Ea res propugnantes magnopere conterruit, quòd dijs veluti adversis ipsorum diligentia secus ac sperassent, irreparabili damno repente edito novum periculū attulisset, sed tantæ occasioni defuit Rochandulphus, sive re nequaquam satis liquido perspecta, quum inter perpetuam tot displosis utrinque tormentis fumi caliginem, elatique ab ruina pulveris densissimam nubem omnia conderentur, sive quòd pro ingenio cunctantius & suspicacius cuncta administranti expediti consilij vim omnem mora fatalis eriperet: nec Germani statariæ pugnæ assueti facilè adduci possent, ut in extraordinarijs & repentinis oppugnationum casibus Hispanorum, ac Italorum, Gallorumque more alacriter atque celeriter murum subirent. Cæterùm usque adeo mœnia tormentis adaperta prostrataque cernebantur, ut in longitudinem unius ferè stadij eminente tantùm ad altitudinem staturæ hominis antiquo aggere, vel brevibus scalis se facile scansuros, ac in urbem irrupturos milites dicerent. Iamque nox aderat apud Germanos curandis corporibus quàm rei gerendæ aptior. Ex vetere etenim gentis disciplina tenebras ac insidias perosi decora tantùm ea vulnera existimant, quæ spectante exercitu in præclara luce susceperint. Itaque aliquot prolatæ sunt scalæ, & per tenebras magno silentio iuxta ruinas appositæ eo consilio, ut sub auroram compositis ordinibus conferti milites subirent. Cæterùm Budenses ab hostili mora spacium nacti, incredibili diligentia, omnisque generis sexusque hominum frequentia, novum intus aggerem protinus erexerunt, animadversisque hostium scalis eas continuo rapuerunt. Porro Germani sub auroram instructa acie per acclivia subeuntes tanta vi munitiones sunt adorti, ut Otho Fotiscus in perruptam domum, quæ muro coniuncta erat audacissimè penetrarit, cæteræque cohortes, quum præeuntem quemque militem succedens humeris sublevaret, in ruinis vexilla præfigere niterentur, sed Budenses mira constantia irrumpentium impetum tulerunt, cohortante, propugnanteque Georgio, qui deposita cuculla galeatus toto aggere volitabat. At Germani quum aliquandiu periniquo loco multis acceptis vulneribus irrumpere conati essent, nec armis modò, quibus acerrime cominus cędebantur, sed valida etiam corporum impresione scutatis a fronte vehementer incumbentibus urgerentur, nullo ordine se recipere cœ-

cipere cœperunt, sed receptus perturbatos in fugam confestim vertit, atque eo quidem maiore cum incommodo: quoniam uti videre licuit, quantò longius à mœnibus recedebant, tanto atrocius atque frequentius omni missilium genere & tormentarijs maximè glandibus sternebantur. In eo tumultu Rochandulphus supra octingentos milites amisit: nam quicunque paulo gravius sauciati in castra se retulere incuria & contemptu vulnerum putrescentibus facilè plagis interibant. Perijt & paucos post dies distracto vi tormenti, resilienteque lapide haudquaquam ab initio lethaliter ictus Hieronymus Iadarensis, Austrianæ clasis præfectus. Pari quoque eventu, sed minore accepto detrimento, Perenus ad Sabatinam portam repulsus ab oppugnatione discessit. Exinde Budenses adeo animos despectis hostibus sustulerunt, ut erumpere sæpius auderent, ignaviamque exprobrantes contumeliosis significationibus è muro Germanis illuderent. Tentavêre demum Austriani duces effosionibus atque cuniculis murum subruere, inditoque ac demum succenso intus tormentario pulvere, adapertisque mœnibus subitarium in urbem aditum parare, quòd plerique adessent milites è Rhætia argentarijs fodinis assueti, Bohemique præsertim insecturis metallorum operam navantes. sed Budenses deprehensis hostium consilijs atque operum initijs, nota atque instituta ratione, dum fossas introrsus ex obliquo pertraherent, certaque erupturis incendijs spiramenta relinquerent, diligenter atque fœliciter occurrebant: urgebantur tamen tanta variarum rerum inopia, ut nequaquam paulo longiorem obsidionem pati posse viderentur, & famè laborantis populi querelis locus esset, usque adeo, ut urbana multitudo tumultuarijs vocibus imponendum esse finem inediæ, publicoque periculo, & deditionem omnino faciendam succlamaret: sed tanta inerat Georgij ingenio auctoritas cum summa in omnes casus urgentium rerum industria, ut quum concionanti similis in forum prodiret, quò vellet vel corruptos alienatosque civium animos impelleret: parum tamen abfuit, quin urbs ipsa, quæ vi capi non poterat intestina fraude proderetur. Erat inter Budenses vir Hungarus in iure dicundo prætoria functus potestate, nomine Bornemissa: is Georgium vehementer oderat, quòd in iudicio, & civili contestata lite, à Iudæo decoctore multus stetisset, qui astuta consilij simulatione nequaquam suo, sed Bornemissæ malo susceptæ mercaturæ rationes conturbarat. Itaque livoris plenus vindictæque percupidus, Francisco Revalio, qui in Austrianis castris ius dicebat, se daturum ad ingressum exoletam portulam promisit: ea erat in sepulchretis solennis templi Deiparæ virgini cognomento Germanicæ dedicati, eratque usui pacis tempore per declivia petentibus flumen: rem igitur ad se per Revalium delatam ita probavit Rochandulphus, ut nihil tamen Hungaris in tantæ spei negocio committendum arbitraretur, secus ac ipse Bornemissa præcipue deposcebat, utpote qui sine sanguine tot insontium civium, quorum salutem privato facinore proderet, rem patrare exulibusque omnino Hungaris uti vellet, quibus erga patriam & propinquos, notosque ipsis pietatem & clementiam minimè defuturam speraret, quando Germani per se crudeles, totque incommodis & contumelijs irritati, noctu præsertim irrumpentes, ne pueris quidem, & fœminis parsuri viderentur. Cæterum Rochandulphus more gentis ad inane prudentiæ nomen, nemini integram fidem præstare solitus, ut exclu-

sis Hungaris solus conceptæ victoriæ famam usurparet, usurum se Hungarorum opera simulat, Revaliumq; decipit à quo etiam filium obsidem acceperat: nam ad constitutam horam intempesta nocte omnibus nihil sese per castra commovere, & conquiescere iussis, delectas quatuor Germanorum cohortes silentio ad portulam præmisit, Condeo filio cum ala Germanorum equitum in statione constituto, ut quum à receptis intra urbem Germanis proditoribusque, uti convenerat, maior, & militaris viæ porta refringeretur, confestim cataphractos equites induceret. nec Bornemissæ in ipsa perfidia fides defuit: adaperta enim portula, quam diximus, cohortes magna ex parte suspensis vestigijs sunt introductæ: sed quum Bornemissa singulis intrantibus Revalium summissa voce requireret, neque alio quàm Germanico fremitu responderetur, intrepido alioquin animo, uti plerunque accidere deceptis solet, improvisus obrepsit pavor, ita ut anceps atque incertus consilij, nec præeuntibus, ignaris scilicet quem primum urbis locum occuparent, dux esset: nec Germani contento iam gradu in tenebris fraudem suspectantes alacriter procederent, quum respectare ac ab ultimis itineri & gerendæ rei signiferum petere co gerentur, nō fefellit Budensium excubias incedentium agmen, quum vel leviter calcata humus, offensaque arma perstreperent, accensique sclopettorum funiculi latè spectarentur. Itaque petito nec ab hoste reddito tesseræ nomine ad arma conclamatum, sed id serò erat, iam semicapta urbe, nisi divi Budæ tutelares deprehensis & errantibus adversi, tanti iam patrati facinoris audaciam in subitum metum vertissent: tanta enim animorum consternatione regredi, portulamque repetere tumultuosius quàm Germanos milites deceret, properarunt, ut in angustissima porta affligerentur, impedireturque exitus hastarum strue, quam primi proiectis armis effecerant, ut levius ac expeditius in castra profugerent. Vrbanus Bacianus, qui vigilias ea nocte circuibat, primus cum expedita cohorte evadentibus supervenit, adductæque eo sunt à Vichio latè iam cognito auditoque tumultu validæ peditum atque equitum manus, quæ more militiæ in foro ad incertos belli casus excubabant, ita audacissimi Germanorum, qui primi irruperant cum novissimi agminis facti in fugam se converterent, trucidantur, capiunturque nonnulli, & in his Bornemissæ familiares: nam ille inter primos evaserat. de his autem Revalijque item amicis à Georgio quæstiones habitæ, erutaque est varijs cruciatibus totius proditionis series, & de confessis fœdi crudelisque spectaculi supplicium est desumptum, Revalio in castris se ingratè maligneque proditum conquerente, & lugente plurimùm Bornemissa, qui parto proditoris patriæ cognomento, omnem substantiam amicis ac affinibus miserè perditis amisisset. Itaque Rochandulfus, quòd consilia & conatus omnes Fortuna præverteret, & totis castris inconsultæ, pervicacisque superbiæ vel gregariorum militum iudicio damnaretur, nec dolorem ac infamiam corruptæ tantæ occasionis atque victoriæ animo sustineret, reliquas belli cogitationes ad obsidendos hostes convertit. At Solymanus his rebus, quæ à Cæsare fratreque eius adversus reginam parabantur, opportunè cognitis, tuendi proferendiq; imperij explicat rationes, hostium consilia & facultates expendit, adhibetq; in consilium purpuratos Bassas, ac ingenti animo, divisis copijs delectisque ducibus, uno tempore locis omnibus statuit occurrendum. In primis Solymanus Acarnan Eunuchus in Mesopotamiam mittitur, qui Babylone consistat, Tammasum-

masum-

masumq; Persarum regem à Tygridis ripa deterreat. is nuper Ægypto præfectus, multis ædificatis triremibus enauigato q; Arabico sinu, et superatis Rubri maris angustijs, in Indiam peruaserat, interfecto q; Ademi rege, Lusitanos ad Dium emporium vehementer oppugnarat: Mahometem verò purpuratum, natione Dardanum, qui obsessæ reginæ opem ferat, in Pannoniam proficisci iubet. deligitur & Vstrephus ex Illyrico quartus ordine purpuratus, qui Mahometem subsequatur, subsistatq; Belgradi, intentus ad ferendam opem, si Mahometes validiores hostes inueniat. attribuitur & sua classis Hariadeno Barbarussæ, cui anteà maris imperium erat delatum, vt daret operam ne quid detrimenti in Græcia atque Epiro ab Auriana classe reciperetur. Paulò enim antè Auria Siculis Neapolitanisque triremibus sibi adiunctis Turcas & Pœnos Turcis fauentes, Clupea, Neapoli, Adrumento, Ruspina, Tapsoque, & denique tota ea Africæ regione, una excepta urbe Lepti, quæ Mahomedia à Pœnis, Aphrica à nostris dicitur, ad Mænicis usque insulæ Syrtes depulerat, Muleasisque Tunetani regis imperio parere coegerat. Eæ urbes hodie sunt Calibia, Susa, Mahometa, Monasterium, Sfaxia, & Africa, quæ Pœnis Mehemedia dicitur: tum enim Auria ingentem exornabat classem, ut ad expugnandum Algerium in Mauritaniam transfretaret. Et quoniam Solymanus Maylatum in Transyluania Ferdinandi rebus studere, bellumq; moliri didicerat, aduersus eum Mustapham Nicopolitanum præfectum superato Danubio contendere iussit, imperauitq; Petreio Moldauo Valacchorum principi, vt Mustaphæ bellum gerenti præsto adesset. Is Turcarum copijs triginta milia suorum equitum adiunxit, magnoque astu Maylatum, vt mox dicemus, in potestatem redegit. Ipse autem Solymanus plus æquo Christiana arma veritus, Cæsarisq; imprimis consilia & totius Germaniæ facultates, non absurda, quã quam tum maximè vana ratione, animo reputans, Hadrianopolim proficiscitur, tertium ex propinquo exercitum, si opus foret, subsidio duobus præeuntibus purpuratis allaturus, retento secum Rostane genero, quem inter Bassas asciuerat, Luphtibeio scilicet gradu pulso, relegato q; in Macedoniam, quòd vxori, quę Solymani soror erat, desertum sibi relinqui coniugalem thorum peracerbè conquerenti, obiectantiq; dissolutas libidines, indignè ac insolenter manus iniecisset. Igitur Mahometes, rei gerendæ pariter ostendendæq; virtutis cupiditate incensus, iustis confectis itineribus, paulo post solstitium in Pannoniam peruenit, adiuncto sibi ex itinere altero Mahomete Belgradensi: accitisq; item Bosnensibus copijs, quibus Vstrephus dudum fato functus, Pestano bello præfuerat. Huic in præfectura successerat Vlamanes Persa. At Germani, vbi de aduentu Turcarum certius cognoscunt, varijs inter se dictis sententijs decertant. disputatur enim in consilio, præstet ne obsidionem soluere, an contra ire hostibus prælioq; certare: sed impellentibus fatis, vt Turcę Pannoniæ regno potirentur, Rochandulsi sententia vicit. Is nihil tutum quod esset indecorum putabat. Pestum namq; traijcere, aut Vicegradum Strigoniumq; redire, vti aliqui suadebant, adeo flagitiosum turpeq; rebatur, vt ingenio tot aduersis conatibus perturbato, vrgenteq; Fortuna, vinci atque emori incolumi constantiæ laude, quàm exercitum seruare malle videretur. Castra itaque in aduersam vrbis partem ad Gerardi montis radices transferuntur, qua mons inter Budam & castra positus, recedensque à flumine latam ab oriente planiciem relinquit, eo consilio vt aduentantes Turcæ, quos nihil

à classe fluminéque discessuros videbat contra rectam tormentisq; munitam castrorum frontem procedere, & periniquo loco transitum tentare cogerentur. Ea enim erat natura loci vt castra hinc prȩalta imminentis montis crepidine, illinc verò ad lȩuam prȩterfluenti Danubio munirentur, in tergo autem prȩualidus agger erat erectus, contra portam turremque, quam Budenses, quòd flumine abluatur, Aquariam vocant. Nam ab excelsa vrbis arce, duo brachia pinnati muri per decliues prȩruptosq; descensus ad flumen deducta erant, tantumq; loci in ima ripa intercipiebant, quantum in summo tota arcis amplitudo complectebatur. In eo spatio cum stabulis regijs vetera erant naualia, binisq; portis ac turribus prȩcludebatur id iter, quod iuxta flumen haud multùm lato ripȩ margine in campos perducebat. Porrò in dextram ab ipsa fronte Rochandulphus perpetuam munitionem in aduersum montem traxerat, ibique minora castra in queis erant Hungari, editiore loco posuerat. Parua quoque insula ponte constrato castris iungebatur: in ea erat lunatus agger, maioribus tormentis egregiè munitus, quibus & subeuntia hostium nauigia, & ea, quam diximus lata planicies ex obliquo peterentur. Cogitabat etiam stabili atque perpetuò consertis inter se nauigijs ponte constructo, Pestanis mœnibus castra committere, indéque nouas copias opperiri aduentantis hostis impetum sustinere, diuturnaq; maximè obsidione Budenses premere: nam tantus commeatus tantusq; rerum bellicarum apparatus ad Pestum fuerat institutus, vt vel in multam heymem abundè sufficeret. Cȩterùm appropinquantibus Turcis Valentinus cum duobus millibus equitum legati munere functus occurrit, quid hostes parent, quales, quantiq; sint, vtrumque Mahometem diligenter edocet, opportuna ponendis castris loca demonstrat. Itaque Mahometes Bassa audacter promotis agminibus quinq; ferme stadiorum spatio ab hoste consedit, circundatque sese celeriter ingenti fossa per Asappos pedites, quibus in opere faciundo Turcȩ plurimum vtuntur, totamq; eam planiciem tabernaculis innumeris complet: Belgradensis verò Mahometes rei bellicȩ peritissimus, per colles, qui sese molliter inflectunt, Gerardoque monti relicta planicie coniunguntur, editiorem capit locum, Hungarorum magis quàm Germanorum castris propinquum. Tum verò legati Turcȩ ducum nomine ad salutandam reginam vrbem intrant, magnam maioris minorisque pecoris multitudinem ex Hungarorum tamen pascuis abactam dono dant: mirantur subitarios aggeres, terrificosque hostium conatus, Budensium constantiam laudant, profitenturq; se eorum iniurias celeriter vlturos, exculti q; donis discedunt, Budamq; demum pariter ac ipsa castra mutua securitate commeantibus vtrinq; Budensibus & Turcis patuerunt. Tanta autem apud vtrunq; Mahometem, cum verbis, tum omnibus officijs humanitas atque prudentia spectabatur, vt nequaquam simulata aut temporaria inter Turcas & Hungaros amicitia, cuius nomine ad ferendam opem aduenissent, sed maximè sincera & diuturna vel ab astutis pueri nutritijs crederetur. Grauibus enim dictis sententijs, Georgio imprimis Vichioq;, et Valentino suadebant, vt deposita simultate, reuocare exules vellent, communi carèque eis solitos honores, et denique in vnum Hungarici sanguinis corpus consentire: omnes enim, nisi desperent, dum rex Stephanus adolesceret, securè atque beatè regnaturos, & deniq; postquàm sub tutela prȩsidioque maximi atque iustissimi imperatoris tuti essent, Germanica arma facilè contempturos,

turos, quæ neque valere per se possent, neque omnino commoueri, nisi concitantibus Hungaris, quibus patriæ desiderium satis iusta belli causa videretur. Cæterum binis vtrinq; eo modò constitutis castris, biniæ quoq; classes accedebant: in Austriana erant biremes vigintiquatuor, maioris minoresque Nasadæ, quarum formam nauali prælio ad Stringonium facto, supra retulimus, circiter octoginta, onerariæ verò naues & magni lintres paulò minus centum: Turcarum verò classis omnis generis nauigijs, dimidio minor censebatur. Hanc tortuosi litoris cubitus in altum exporrectus, effecto intus latissimo sinu, opportunè ab hostium tormentis protegabat: pari quoque ratione prominentis ripæ, Austriana in altero consimilis profluentis flexu, deligatis ad ripam proris, tutissimam stationem obtinebat, actuariæ autem obiectu paruæ insulæ tegebantur. Nam Turcæ proximam huic Cepelliam insulam è regione castrorum occuparant, in superioreque parte, vbi Danubius veluti rostro scinditur, munitionem erexerant, indeque paribus tormentis parvæ insulæ aggeres & commeantia nauigia diligenter infestabant. Capellia quadraginta amplius millibus passum in longitudinem extenditur, pagis ædificijsque referta, ac ideo opportuna, vt si eam ab initio Rochandulphus, sicuti iudicabant Hungari, occupandam muniendamque suscepisset, appareret Turcas nequaquam castrametandi facultatem habituros, aut omnino relicturos classem, si ad occidentem, vbi antea Rochandulphus constiterat, magno circuitu castra ponere voluissent. Quid enim eo consilio insanius, ac exitu calamitosius amissa classe Turcis accidere potuisset? sed nemo vel exactè prudens cuncta prouidet, quum euentus supra cladis incommodum infœlicibus reprehensionis etiam grauem notam relinquat. Non putabat enim diuidendas esse copias priusquam noua è Norico auxilia supervenirent; quum frequentibus prælijs & graui autumno ingruentibus morbis, vehementer attenuatæ, nequaquam Turcarum numerum adæquarent, & Budenses totis copijs diuersoque latere ad omnes Turcarum motus erupturi viderentur. Pugnabatur quotidie minutis prælijs circa planicem ab equitatu; & ad superiores muniones, ac in monte ab extraordinarijs peditibus. Nam Mahometes Bassa præter sagittarios Asappos, egregiam etiam Ianizerorum manum, & Belgradensis Illyricos, & Triballos adduxerant: sed equites vtrinque pari alacritate pugnam ciebant, quum promptissimus quisque aut paulo nobilior eques ad ostentandam virtutem ex aduersa acie parem sibi eum, qui armis ac insignibus conspicuus obuersaretur, ad singulares concursus prouocaret, vsq; adeo iucundo pugnæ genere, vt militari comitate per aliquot horarum inducias, cessantibus bona fide sclopettarijs, vt vera virtus emineret, hastis tantum & gladijs certaretur. In his exercitationibus Germani sæpius inferiores Turcis euadebant, vtpote qui robustis atque prægrauibus equis, ac ob id statariæ præsertim pugnæ assuetis, more gentis vterentur, quos si procurrere, aut denique refugientem hostem consectari vellent, segnius omnino quàm oporteret incitarent, & tum facilimè eludendo breuem eorum impetum, Turcæ agiles è manibus elaberentur, nati scilicet ad liberas excursiones è vetere disciplina, in qua celeriter insultare ac euitandis ictibus equorum cursum inflectere, reuertique demum, & cum dispersis cominus pugnare consueuerunt: sed similes edocti artes Hungari exules, paribus armis ac animis, vel multo plures Turcas facilè sustinebant, quum latis protecti scutis,

validisque pariter ac pernicibus equis insidentes, loricati galeatique magna ex parte Turcarum inanes hastas sagittasque contemnerent. Erat inter Germanos duces insignis Risciacus Sueuus: huius filius impiger adolescens, quum ignaro patre in aciem prodijsset, strenueque decertans spectante ante alios atque admirante virtutem patre, à cunctis vel ignotus effusè laudaretur, priusquàm se explicaret à circunfusis hostibus est interfectus. Tum verò Risciacus casu equitis vehementer commotus, ignarusque suæ sortis, conuersus ad alios duces, omni, inquit, laude perornandus videtur hic quisquis sit equitum longè fortissimus, ac omnino publici funeris honore tumulandus. Id quum ab omnibus pari pietate probaretur, infœlicis filij ad longè miserrimum patrem cadauer est relatum, verioresque tum omnibus obortæ sunt lachrymę, sed in patre repentinus dolor profundiùs ad vitalia peruasit, atque ita ille paulò pòst, quum rigentibus oculis stetisset, nihil effatus interijt. Exindè Rochandolphus graui edicto quemquam pugnandi causa castris exire vetuit, adeo seuera lege, vt vnum atque alterum egredi pugnareque ausum in furca suspenderit: continendos enim milites existimabat, quòd Germanicus equitatus omnibus rebus esset inferior, quòd Ianizeri sclopettarij mirifice pugnarent, quòd expectare nouas copias oporteret, quæ res adeo suorum animos imminuit, & Turcarum spes in immensum adauxit, vt contemptiùs ac insolentiùs Germanorum munitiones aggredi auderent, ac intra castra proximos vallo sagittis & glandibus vulnerarent. Germani siquidem quum castris perducerent fossam, imperitè excauantes, ac exterius omnem glebam projicientes, alterum propè aggerem, intercedente fossa, hostibus vtilem effecerant. Inde enim superiore loco improuisi, nec planè conspecti in stationem iaculabantur. Solæ Pereni turmæ ab editioribus castris sæpius in commeantes à Buda Turcas erumpebant: ita vt paucis tantum insidiarentur, & quum Turcæ aut Valentini equites valida manu vrgerent, intra munitiones & ad maiora castra se reciperent. Iam transierant multi dies ab aduentu Mahometis, magisque ac magis Turcis atque Budensibus animi viresque crescebant. Porro apud Austrianos ad non dubiæ cladis omen, debilitata virtus, attritæ vires, inexplicata consilia, & denique quo vno subsidio res humanæ bellicæq; præsertim constant, spes fractæ visebantur: sustentabant tamen animos frequentes literæ Ferdinandi, peramplaque existimatio Cæsaris, nequaquam in eo rerum discrimine fratri germano copijs atque pecunia defuturi, atq; ipsa demum ducis constantia, quę apud eum omni ratione potior erat, vt inde celeriùs in sua fata traheretur. Eo modo quum vtrinq; quotidie tormentis maioribus atque minoribus certaretur, Turcæ ab editioribus locis, & è proximo Cepelliæ promontorio conspectati segnes in insula Germanorum stationes, communicato inter se consilio, vt è duobus castris vno tempore diuersas hostium munitiones inuaderent, in albescente cœlo in insulam cum expeditis nauigijs aduolarunt, adortique magno silentio semisopitos, penè priusquam sentirentur, aut sese Germani captis armis conglobarent, supra sexcentos milites trucidarunt: reliquis verò ex repentina clade tantus incidit pauor, vt quum perfugerent in castra: nec perturbatos angustiæ pontis facilè caperent, multi vtrinque decidentes profluente mergerentur: transeuntes verò è Barbarorum classe, quæ in aduersum pontem proras adegerat, confixi sagittis interirent. Tumultuatum est vehementer totis

castris

castris, quum Turcæ pluribus simul locis magno clamore edito, & ingenti strepitu tormentorum munitiones inuasissent, parique metu atque periculo à reliquis Germanis Bohemisque ac ipsis Hungaris desperato pene subsidio certaretur. Sed ad recuperandam insulam, neque his Germanorum cohortibus, quæ in extremo ad flumen aggere in statione constiterat, neque socijs navalibus, aut expediti consilij celeritas, aut præsentis animi magnitudo defuit. Nam cohortante Heberstulfo castrorum magistro, ne à Barbaris Christiana signa atque tormenta rapi paterentur, Marioque simul Neapolitano, qui tum classi præerat, biremes maioresque Nasadas propugnatoribus plenas ad insulam appellente, tanta vi Turcis cadavera spoliantibus, ac ut tormenta capta protinus aveherent ad naves propellētibus incubuerunt, ut trucidati compulsique in naves, ac à terra simul & à circunfusis biremibus profligati, tormenta simul ac insulam victoribus æquata clade reliquerint. Feruntea die Barbarorum classem deleri potuisse, si nostri victoria utentes, adiutique secundo cursu atque impetu tanti amnis in puppes fugientium rostratas proras adigere, commixtique descendere voluissent, sed tormenta quæ in ipsa Capellitiæ fronte, & in adversa castrorum ripa à Turcis erant constituta, anceps omnino descendentibus periculum ostendebant: facile enim multa demum post confectum subitæ rei certamen animadversa sunt, quæ in ipso commoti discriminis articulo opportunè provideri non poterant, quum vel expeditis atque fortissimis ducibus plerunque consilium ac mentem repentini casus eripiant: Barbarorū tamen Nasadę quatuor demersæ sunt, & tres captæ, multique in eo tumultu aut tormentis discerpti, aut absorpti flumine perierunt. Heberstulphus ipse, quum ante signa fortissimè dimicaret, tribus sagittis per apertam galeam receptis grauiter vulneratus discessit. Sequentibus autem diebus Turcæ tametsi vlla in parte munitiones expugnare nequiuerant, propugnaculoque Bohemorum semicapto inde multis acceptis vulneribus expulsi fuerant, magis tamen ac magis trepidatione nostrorum alacriores facti, tanto contemptu ex omnibus locis lacessendo prouocandoque infestabant castra, vt nullum ferè quietis spatium succedentibus in stationem cohortibus relinquerent, et nostri diutius castra se tueri posse, crescentibus præsertim hostium copijs, atque animis, desperarent. Nam Vstrefus Bassa à Belgrado recentes quotidie milites, receptis ad se ægris atque saucijs, suppeditabat, & Valentinus adiuncta sibi delecta Turcarum manu Ianizerisque sclopettarijs, è superioribus castris Perenianos equites depulerat, occupatoque Gerardo monte, ad eum vsque locum, vbi ingens lignea crux erecta conspicitur, multis hostium stratis ita peruenerat, vt auersa castra ad Aquariam turrem vergentia audacter inuaderet, magnusque totius castris tumultus oriretur, quum nostris vndique circunfuso hosti esset repugnandum. Sed præter singularem Germanorum Bohemorumque in omni labore atque periculo perseuerantiam, magno vsui fuerunt Pestanorum tormenta, quibus Valentini copiæ intercedente Danubio petebantur, sic vt plerosque equites libratis ad descensum maioribus colubrinis interficerent, & reliqui in tutum se recipere cogerentur. Fertur ea die Valentinum nihil Hungaris exulibus, sed Germanis maximè infensum, certo iure priuatæ humanitatis ac amicitiæ, perfidum equitem Pereno suasisse, vt se Hungarosque omnes festinanter imminenti clade eriperet, quoniam bellua ingens quæ vniuersos vno hiatu deuoraret, aduentare nunciaretur, Solymanus

enim cognitis his rebus, quæ à Cæsare Ferdinandoque pararentur, ratus eos ad Budam cum magnis copijs descensuros, statuit tantæ occasioni, quæ nobili prælio, gloriosæq; victoriæ casum aperiret, magnis itineribus occurrendum. Itaque Perenus apud Rochandulphum ducesque liberè locutus, quæ accepisset, retulit, testatusq; est, nisi de receptu decerneretur, sibi atque Hungaris ad salutem esse consulturum. Quum sententiæ variarent, sed omnes tamen Pestum noctu perfugiendum arbitrarentur, vnus Rochandulphus fatali obstinatione pernegabat, se iniussu Ferdinandi regis à Buda discessurum. Itaque Salma celeri mioparone Viennam mittitur, qui regij iudicij decretum referat. Interim vrgente metu, fremente que Pereno, statuunt noctu silente luna quatuor commeatibus ad Pestum traijcere. In primo tormenta maiora & Hungaros, in secundo equites Germanos atque Bohemos, in reliquis peditatum omnem cum castrensibus impedimentis collocabant. Toti autem nauali negotio præfecti sunt, qui sine tumultu transueherent, Barcocius Hungarus & è Germanis Balthasar Pocanius. Neque enim Danubius (vti antea se facilè perfecturos crediderant) perpetuo ponte iungi potuit: nam eo iam cœpto & penè contabulato, vis tanta ventorum & tempestas oborta est, vt amnis ingentibus excitatis fluctibus sæuus, tot nauigiorum dissoluta compage, iuncturarum trabes violenter effringeret, atq; inde magni lintres abruptis anchorarijs funibus, profluentis impetu raperentur. Itaq; primis & secundis transeuntibus Fortuna non defuit. Nam tametsi coeuntia in vnam partem nauigia Budenses Turcæq; per diem ab æditis locis despectantes, id quod erat facile suspicarentur, & varias quisq; pro ingenio noui motus causas adduceret, nihil tamen de repentina hostium fuga providebant, sed ea commeantium nauium frequentia intentos & diligenter speculantes diu nequaquam fefellit. Nam Vsarones duo perfugæ ad Georgium Valentinumq; institutæ fugæ consilium detulerunt, ab his extemplo certiores facti duo Mahometes totis penè copijs ad oppugnanda castra contendunt, tormenta curulia producuntur, præeuntibus Ianizeris, cæterisq; peditibus, iuniores equites dimissis equis succedunt, terribiliq; vlulatu edito stationes adoriuntur. tum verò Austrianis defecta ipsorum fuga animus concidit, resistunt tamen acriter Bohemi, pariterq; ij Germani, qui iuxta flumen ad insulæ pontem excubabant. Tumultuatur autem totis castris & in ripa maximè, quum quisque pauore concepto naues conscendere, nullo ordine nulloque pudore, vel per mutua vulnera properaret: cuncta enim terribiliora, vel fortibus viris reddebat nox intempesta & nubilo tum cœlo perobscura: Rochandulphi autem in tenebris, tantoque fremitu suorum ac hostium clamore, reboantibus vndique tormentis, nullum erat imperium. Is tum supra ægritudinem animi, admirabili & prorsus fatali casu vulneratus decumbebat, quum fortè literas ad regem perscribenti, ex hostium castris ferrea falconis pila tabernaculo incidens arcamque oppositam ictu perfringens, resilientis tabulæ fragmentum in læuum eius humerum grauiter adegisset. Cæteri porrò peditum duces, quum iam transuectis equitibus fœlicem fugam, quæ sibi eriperetur, vehementer inuiderent, vti proprio occupati metu, nec publicum discrimen priuatæ saluti præferentes, hærebant potius, quàm irruentibus hostibus repugnabant. Itaque superiora primum castra, vbi Perenus constiterat, à Belgradensis Valentinique copijs occupantur,

Germani-

Germanique toto Gerardo monte præcipiti fuga dispalantur. Neque interim Budenses paratæ occasioni ad intercludendos hostes defuere, quin ab Aquariæ turris porta, et per eam fossam, quam à Ioanne rege perductam ad flumen diximus, confestim erumperent, & ab aduersa castrorum parte stationes iam planè desertas inuaderent, coniectisque in hostes igniuomis globis tentoria incendere niterentur. Georgius autem tam subito quàm fœlici consilio ad stabula regia pabuli strues succendit, tantaque inde latè refulgens flamma repente emicuit, vt quum Danubius nitido vndarum æquore igneæ lucis splendorem exciperet, repercussuque diffusum ad Pestanam vsque ripam diurno lumini persimilem euibraret, tota ea, cum terrestris tumultus, tum naualis fugæ fœda facies spectaretur. Tum verò tormenta vndique in fugientem classem directa contortaque sunt, vt non solum ab Aquaria turre, summaque arce à Budensibus, sed à binis etiam Turcarum castris & è Cepellia, vel ad incertos ictus conturbata nauigia peterentur: tanta quoque locis omnibus inuecta luce, Cassonus qui classi præerat, expeditiora nauigia, remis per aduersum flumen contendens, in latus hostilis classis incitauit. Itaq; conserto nauali prælio, quum à nostris iniqua vbiq; Fortuna certaretur, lintres onerarij aliquot militibus pleni capiuntur, nonnulli tormentis perforati demerguntur, repletur totus amnis cadaueribus, miserabiliq; præsertim turba natantium & militum enatare conantium. Nam quum inferiorem munitionem Ianizeri, stratis primis cohortibus perrupissent, reliquiq; Germani per pontem in insulam perfugerent, ac in tergo falcatis ensibus cæderentur, honestæ mortis metu in amnis gurgitibus turpissimam mortem quærebant, quum aut præaltis rapti vorticibus, aut à nauigijs hostium armis repulsi detrusiq; crudeliter interirent. Trecentis ea nocte nauigijs incredibili conturbatione inter se commixtis & aliquandiu hærentibus totus penè amnis vno veluti ponte constratus apparuit: sed Austriaræ biremes maioresq; Nasadæ desperatis rebus incolumes sese celeriter è manibus Turcarum explicantes, à puppibusq; hostes tormentis submouentes, ad Comaram ascenderunt. Terrestres verò copiæ in castris eandem Fortunam tulere, sed decoro maximè vitæ exitu Bohemi impauidè repugnantes, & Othonis Hecchijque summi peditum ducis cohortes aduersis vulneribus conciderunt: nonnulli autem per iuga Gerardi montis euadentes, quum instante hoste ad crepidinem quæ castris imminebat peruenirent, obscuritate & metu animos confundente, præcipites decidebant. Multi etiam à Decumana porta, quum Budensibus occurrerent, & quisque hostium vario ingenij habitu clementiam aut crudelitatem exerceret, cæsi aut seruati sunt. Vbi verò Sol oriens nostrorum stragem Barbarorumque victoriam detexit, circiter tria milia hominum omnis generis, quæ accliui tumulo more militiæ sese ad Gerardi templum erectis vexillis conglobarant, à circumfusa multitudine trucidata sunt: eorum tamen pars ferè tertia, quum proiectis ad terram armis salutem peteret, deditionem fecit, vt maiore demum vitæ ludibrio, ad spectaculum ipsa morte turpius seruaretur. Eodem quoque tempore Cassonus victrice classe ad Pestanam ripam delatus tantum terrorem bis qui euaserant, tuerique mœnia facilè poterant, vel solis clamoribus & tormentorum bombis intulit, vt equitatus trepida fuga, quum se portis effunderet, in angustijs affligeretur. Vsqueadeo enim Germani pristinæ virtutis obliti, ad

Turcarum nomen trepidebant, vt quum in nauigijs linteata capita conspicerent, relicta mensarum argentea supellectile, ac omnibus carissimarum rerum sarcinis, et curribus desertis, attoniti inermesque profugerent: hæsere tamen Vsarones Hungari, apud quos omni metu mortis prædę auiditas præualebat, diripiendis mercatorum tabernis occupati. nam omnis mercimonij nobile ac opulentum emporium Pesti fuerat institutum, confluentibus scilicet vndique mercatoribus in tutam sedem muniti commodissimiq; oppidi, quod extra belli periculum, militaresq; tumultus, modico faciliq; traiectu castris iungeretur. Cęterum Cassonus nemine mœnia aut portas defendente protinus irrupit, prædantiumque aliquot cecidit. Tanta autem feritate peruagādo oppidum, Christiano cruore lætatus est, vt ne ægris quidem, quorum magnus erat numerus, & fœminis lixarum more Germanorum castra sequi solitis parceretur. omnes enim promiscuè Barbari trucidabant, nisi quos aut ad seruitutem forma & robur, aut teneræ ætatis flos, ad spem libidinis reseruarent: ita vt eo bello supra uiginti millia Christianorum capitum varijs casibus interempta tradantur. Capta autem sunt Pesti & in castris, insulaq;, et in nauigijs in ripam nondum exposita exactæ pulchritudinis muralia tormenta triginta sex, minora autem quæ canterijs & curribus imponerentur, centum & quinquaginta. Porrò tormentarij pulueris pilarumque ferrearum ac armorum atq; telorum & parati commeatus in totam heymem adeo ingenti copia potitus est hostis, vt ea præda multo maxima pars victoriæ Barbarorum æstimatione censeretur. sed nostri qui iudicio prudentiaq; valerent, nihil vel tantæ opulentiæ, iacturam, quando sarciri instaurariq; mediocri pecunia posset, reputabant, quum verum detrimentum, ac insanabile susceptum vulnus vel tacitis animis agnoscerent, quo Germanicæ virtutis ac disciplinæ existimationem, inuiolatam antea Romanis imperatoribus, vna atq; altera ad Exechium, & Budam, pudenda Christianis omnibus fuga, sine vulnere hostium penitus amisissent. Ipse autem Rochandulphus, quum expugnata munitione medijs in castris pugnaretur, & concidi in tabernaculo quàm tantæ cladi superesse mallet, vel renitens & fremens a medico cubiculique præfecto, qui iacentem deserere nolebant, sublatus nauiculæq; impositus ad Comarani insulam ascendit, atque ibi paulo pòst, Samario in vico vulneris ac animi dolore extinctus, funestam diræ obstinationis atq; superbiæ suæ memoriam Germaniæ populis reliquit.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XXXX.

T SOLYMANVS, qui maioribus, quàm vnquam anteà, confectis itineribus aduentabat, vbi de ſuorum victoria certius cognouit, inſtitutam properandi diligentiam remittens, quintis caſtris Budam peruenit. Nam tanta celeritate cõtenderat, vt prętorianę cohortes, pręter eorum diſciplinę conſuetudinem, feſtinantis equitatus curſum adæquare cogerentur. cupiebat enim intereſſe prælio, neq; Auguſto menſe volebat excludi, qui menſium omnium occulto quodam auſpicio ſibi in primis patriq; Selymo militiæ fœlicisſimus extitiſſet. Nam & magnum Hyſmaelem in Calderanis campis, & Campſonem Gaurium Memphiticum regem ad Singam, & poſtremo Ludouicum atq; Hungaros ad Mugacium vltimis Auguſti diebus acie deuictos memorabant. Quum & plerique duces eodem etiam menſe à Baiazete Methonem expugnatam meminiſſent. Conſedit autem in aduerſa ad Budam veterem regione, offenſus odore cadauerum & fœditate amnis tot corpora per omnes ripas euoluentis, vt purius atq; nitidius aquaretur, & Strigonienſibus ex propinquo terrorem incuteret: nam Tartarorum agmina magno à caſtris interuallo præcurrere ſolita, ad Vicegradum extendebantur. Victore itaque exercitu ad ſe traducto, atque vnis omnino munitis caſtris, ante omnia vtrumque Mahometem impensè collaudat, ſed Belgradenſem, cuius eximia virtute conſilioque ſine iactura militum adminiſtratum & confectum bellum fuiſſe didicerat, totius Græciæ equitum magiſtrum dicit, alios pro merito adauctis ſtipendijs ditat, vel ad præfecturas prouehit. Exinde captiuos produci iubet. erant circiter octingenti, qui prælongis vincti reſtibus ante ora ducum inſtructóſque ordines ludibrij cauſa trahebantur. ex his notos duces nobileſque aliquot, quibus parceretur, delecti ſunt, & ante alios Balthaſar Pocanius, quem funeſta ea nocte, tranſuehendis copijs pręfuiſſe docuimus, & Tayſcus dux vetus, eo bello vigilum præfectus, reliquos ad vnum omnes barbarus imperator, alioqui clementiæ laudem quærens, & nunquam anteà in noſtros crudelior, è conſpectu abductos tironibus trucidandos dedit; truci nutu, & ſęua voce prolocutus, talem eos omnino mereri pœnã, qui quum per legatos nequaquã ſyncerè de pace agerent, aſtute bellum intuliſſent. Eminebat inter captiuos excelſę proceritatis Noricus miles: hunc in contemptũ Germanicę gentis pomilioni, qui erat in delitijs filiorũ, capite pręalta captiui genua vix adęquanti, occidendũ tradidit, ita vt indignę necis iniuriam curdeli contumelia cumu-

laret, cum diu incuruo puerili acinace, per luſum riſumque cæſis cruribus proſtratus vir ingens iugularetur à nano, qui inter adhortationum ludibria repetitis ictibus, dum ægrè perfoderet, eo ſpectaculo principum oculos ſatiarat. E captiuis autem vnus omnino Burſichius Bohemorũ dux nobilis incolumis euaſit, reginæ beneficio & Mahometis indulgẽtia paulo antè redemptus. Patrata ea ignobili & ſæua cæde Solymanus regi puero dona miſit phaleratos tres equos eximiæ pulchritudinis, frænis habeniſque aureis & gemmatis ephippijs exornatos, totidemq; ex auro textili regales veſtes: proceribus autem Hungaris præter ſingulas talares togas, aureos etiam torques. Legati qui munera tulere perhumaniter à regina poſtularunt, vt puerum regem cum proceribus in caſtra mittere, omnique dubitatione depoſita cuncta ſibi ac filio ſecunda atque fœlicia ſperare vellet. Ea enim magnitudine animi eſſe Solymanum, qui reges omnes non modo potentia Fortunáque, ſed pietate atque iuſtitia ſuperaret, vt puerum, quem ſemel paterno iure tutela ſua ac amicitia dignum omnino defendendum ſuſceperit, comprobante demum victoria non modo conſeruatum velit, ſed amplioribus antiqui regni ſpatijs adaugendum exiſtimet. Proinde cupere regiam prolem coram intueri, agnoſcereque paternam indolem, infantèmque de manu amplexandum tradere liberis ſuis, vt bene auſpicatis renouatæ tutelæ initijs perpetuo tenore cum Ottomannis firmæ ac ideo immortalis amicitiæ fundamenta iacerentur: ipſam verò filiæ nurúſque loco incolumi dignitate ſemper habiturum. quod eam autem ſecus ac amanter cuperet, non inuiſeret, prohiberi eo humanitatis officio antiquis Ottomannorum inſtitutis, quibus principes ſuos ac alienas mulieres in alienis tectis intrare vetuiſſent. Porrò Solymanum non vſque adeo temperantiæ ac honeſti decoris eſſe oblitum, vt ſocij beneuolentisſimique regis filiam eandemque benificiarij ac amici regis nuper vxorem, & in ſimilem regiæ Fortunæ maieſtatem creſcentis pueri matrem ætate formàque florentem, in caſtra atque adeo in intimum tabernaculum admitti pateretur: ne integrum eius pudicitiæ nomen, quod in reginis vnica & perilluſtri cura eſſet tuendum, vllis ſuſpicionibus inuolueret. Ad eam tum regina, non occulto metu teneros ſenſus in materno affectu facilè confundente, perplexè admodum reſpondit, ſed monente demum obteſtanateque Georgio, ne dubitantis ſuſpicionem leui & nihil profutura cunctatione Barbarorum animis iniiceret, puerum regalibus crepundijs exornatum carpentoque aurato impoſitum cum nutrice lectisſimisque matronis in caſtra miſit, comitantibus cunctis ferè proceribus, quibus dona legati detulerant. Excepere aduentantem progreſſæ aliquantum è caſtris honoris cauſa ornatisſimæ turmæ equitum, inter caſtrenſes vias prætorianæ cohortes, illatumque in tabernaculum, Solymanus humaniter inſpexit, perblandè cum nutrice collocutus, liberos ſuos qui aderant complecti atque exoſculari latè vagientem iuſſit, certo amoris pignore obligantes, quem beneficiarium atque amicum, quum pariter adoleſceret, eſſent habituri. Ii erant Selymus & Baiazetes Roxolana matre geniti, aui & proaui nomina referentes. Muſtapham enim Circhaſia priore vxore ſuſceptum, regio & planè militari ſpiritu iuuenem, veluti ablegatum ad Magneſiam in Ioniæ præfectura reliquerat, quum ingenio viribusque vigentem & non obſcuro militum ſtudio ſubnixum iam planè metuendum exiſtimaret:

inductus enim, vti planè vxorius, Roxolanæ blanditijs, aut sicuti plerique ferebant, per Trongillam Iudaicæ sectæ nobilem magam amatorijs veneficijs deprauatus, Selymum, excluso Mustapha, successorem imperij destinabat: quod Mustaphas intempestiua atque neferia cupiditate nimis sera fata patris aui Selymi exemplo præuenturus esse uideretur. Cæterum Solymanus, quum Hungari proceres cum purpuratis prandérent, certos duces, quibus antea negotium dederat per simulationem visendæ vrbis immissis cohortibus Sabatinam portam occupari iussit, vsque adeo tacitè & dissimulanter, vt nec custos satis otiosus commeantis turbæ spectator, portæ aditum alienæ potestatis factum sentiret. nam quum frequentes sedatò passu manipulatim intrarent, multi etiam ex composito, vt patrandæ rei suspicionem auerterent, veluti iam lustrata vrbe, in castra redibant, modò plateis foroque & compitis omnibus celeriter occupatis, & nusquam tumultu edito prætorianorum præfectus per regiones pronunciari iussit; vt Budenses omni timore deposito limine se continerent, matureque si vitam ac libertatem & denique Fortunas incolumes vellent, arma traderent: paruere imperio ciues, prolatisque armis in fidem recepti Turcas hospito receperunt. Tanta autem extitit Barbarorum tranquillitas atque modestia ex seueritate disciplinæ, vt nemo hospitum asperiore dicto factòue sit violatus. Tum verò Solymanus vbi renunciatum est, pacato & nihil resistente populo, vrbem in manu esse, puerum, quanquam nox incumberet, ad reginam remisit, retentis apud se proceribus. Erant ij Georgius ipse Varadinensis antistes, ærario præfectus, & Petrus item Vichius regis propinquus Ioannis testamento tutor relictus: Valentinus quoque copiarum dux summus, & Stephanus Verbetius epistolarum & scrinij regij magister, & Bacianus Vrbanus, custodiæ præsidijsque vrbis præpositus. Ea uis impotentis Barbari inopinantibus improuiso illata, singulorum animos magnopere conterruit: auxere etiam pauorem minus familiares purpuratorum vultus, verbaq; intempestiuis querelis inuoluta. nam perductos in consessum, tam seuerè, quàm impudenter interrogando criminandoq; iustæ propè questioni subiecerant, ita vt grauissimarum rerum consiliorumq; omnium rationem reposcere viderentur. At reginà, vbi vrbem seriò doloque occupatam, & proceres in castris retentos videt, metu & dolore perturbata supplices libellos ad Solymanum perscribit: orat vt fidei datæ, quam recentibus mandatis prolixè ac humaniter confirmarit, & denique pristinæ suæ lenitatis & clementiæ obliuisci nolit: ideoque proceres ob egregiam fidem fortèmque operam de se, Turcicoque nominè benemeritos, incolumes remittat. Agit hæc per Rostanem, atque eum muneribus explet, missa etiam è suo cultu corolla perinsigni ex vnionibus cum gemmato emblemate, quæ eius vxori Solymani filiæ mitteretur. Exinde per quatuor dies de Pannoniæ regno apud Solymanum pugnantib. sententijs disputatum ferunt: Mahometes et Custrephus parum inter se diuersi puerum regiæ prolis, principesq; gentis Byzantium abducendos censebant, committendam autem Budam præfecto, non tam acri quàm moderato prudentiq;, qui molliter imperando indulgendoq; Hungarorum animos seruitutis metu liberaret, conseruatisq; omniũ Fortunis paulatim ferendo iugo insuefaceret. At Rostanes ingenio mitior, atq; eo quòd vt gener firmiore gratia valebat, ab omni vel cupiditatis vel adulationis suspitione remotior, totius deliberationis summam

ad decus reuocabat, quum diceret longè maximo atque optimo principi, qui nullo vnquam dedecore nominis famam onerasset, nihil omnino esse turpius quàm contra ius & æquum susceptæ anteà tutelæ ac defensionis, parta demum victoria, fœminæ pariter ac infanti puero fidem fefellisse. Ex aduerso Mahometes Belgradensis, qui Iahaoglis vocabatur, nunquam nisi peracerbus in nostrum nomen & maximè truculentus leniora consilia vehementer improbabat. Erat enim Turcici sanguinis patre, nomine Iaha Bassa, Mahomete quondam purpurato progenitus, exercueratq; Hungarica arma per multos annos ab Illyrico limite, sub Balibeio præsertim fratre, quem Mugaciana acie claruisse meminimus, sed demum ex calamitate nostri exercitus ad Exechium, & hac quoq; ad Budam Germanorum infœlicitate, tantam militaris consilij ceperat opinionem, vt extra ordinem in consilium cum purpuratis admitteretur. Is rogatus sententiam, scio, inquit, Solymane, quum postremo loco sententia dicitur, dissidentis nomen inuidiæ expositum videri, neq; proinde fieri posse, quum planè dissentiam, quin oratio mea vestris auribus ac animis grauis molestaq; sit, sed non recuso vel arrogantis nomen, modo malignitatis & ignorantiæ notam deuitem, dum ea recolo quæ ex vsu præsentium rerum tuis commodis tuæq; amplitudini mirificè conducant. Concedi enim aliquid ætati meæ, & si dicere liceat, etiam rebus gestis, iure postulo: quum bellando, dimicandoq; in Pannonia senex factus, ea de statu atq; opibus huius regni, ingenijsq; hominum didicerim, quæ prolata in medium magno vsui esse possint, vt de hac re quæ decreti pœnitentiam non recipit, rectissimè statuatis. Qninquies iam per hos viginti annos armatus in Pannoniam venisti, & ego non obscurus omnino aut dux aut miles, omnibus non modò bellis, sed prælijs interfui, puto vt vindicares iniurias, imperij fines proferres, & deniq; optima pace potirere: quæ certa esse non potest, nisi armis atq; victoria paretur. Itaque Belgradum infame domicilium asylumq; latronum immanium, & quondam funestis maiorum nostrorum conatibus nobilitatum, fortiter expugnasti, quum inde Hungari per inducias patre tuo Parthicis occupato bellis, Mysorum & Illyricorum fines impune vexauissent. Eosdem porrò quintum post annũ, quòd nefaria crudelitate & teterrimo supplicij genere legatos nostros interfecerant, vna acie cum rege ipso trucidasti, Budaq; potitus, vt præclarum magnitudinis animi tui, vel remotissimis nostri nominis hostibus specimen daretur, delegisti ex reliquijs profligatæ gentis, quem diademate protinus ornares, non regio quidem ortum sanguine, & nullo hercle alio merito cognitum, quàm quòd dudum & priuatus & publicus hostis extiterat, quũ validissimas contra te è Transyluania adducens copias, fratrem virum ipso fortiorem gladio nostro interfectum amisisset. Exortus est demum nouus hostis rex Noricus, qui Hungarum beneficio tuo regnantem expelleret, atq; ita aduersus Germanos tertium bellum suscepisti, vsq; adeo vehemens, vt reducto statim rege fugatisq; hostibus non modò Viennæ mœnibus, sed interiori etiam Germaniæ terrorem intuleris. At biennio vixdum exacto idem rex neq; pacem pati neq; bellum ferre solitus, quum præsentis Caroli fratris opibus inniteretur, Budamq; nostro defendente præsidio frustra oppugnasset, te iterum exciuit, iniurias cædibus ac incendijs vindicantem, quòd tuæ dignitatis esse statuebas, eum tueri armis, quem inuisitata liberalitate regem effeceras, maximeq; optares cum duobus fratribus de occidentis imperio, nobili pugna edita, decertare.

Sed illi,

Sed illi, quum urendo vastandoq; avita eorum regna percurreres, adventantis fremitum non tulerunt: secutaque demum pax est inter Hungarum atque Germanum te indulgente probanteq; quum adversus Persas ire properares: sed eam Germanus ita fregit, ut nisi ego ad Exechium deleto ingenti eius exercitu, perfidiam opportune vindicassem, tu omnino Babylone accersendus videre re: sicuti modo Byzantio, multis itinerum superatis incommodis advolasti, ut nobis maturam opem ferres, daresque supremam operam, sicuti plane speraverim, ut rebus in Pannonia firmissime constitutis, tot laborum ac sumptuum incommoda, pro alieno commodo quinquies suscepta finiantur. nisi uti video aliquos optare, nunquam tibi tutelam hanc pupilli & viduæ censes dimittendam, infiniti scilicet laboris atque periculi plenam, cui par pretium non sit ea gloriæ species, quæ animo tuo excelso honestique semper decoris avido, ab his uti arbitror, nimis sapientibus obtenditur: verum hanc uti plane rudis sapientiam gloria redundantem non intelligo, quæ in ipso cursu victoriæ nervos elidit, nec in castra a peritis imperatoribus unquam admittitur: quo fit ut te maioribus tuis, qui duodeviginti regna in hoc imperium contulerunt, quum fœliciorẽ omnino cupiam, sapientiorem esse nolim: quid enim insipientius dici potest, quam semper esse stultum? hoc est aliena curantem sua omnia, salutem, opes, dignitatem, in discrimen sæpissime devocare? Satisfecisti, uti arbitror, & cumulate quidem officio pietatis & fidei, atq; etiam gloriæ, si ea potius mansuetudine, clementia, lenitate, quam invicto consilij robore, pertinacique vigore militaris animi comparatur. his enim instrumentis ardens semper & invicta virtus Ottomannos provexit & extulit: illę autem, uti mihi videntur, adumbratæ laudis imagines ociosorum & desidum regum animos delectent, armatis certe nunquam maioribus tuis, nisi post debellatos hostes, triumphosque actos, ac erecta trophæa, placuerunt. Sed hæc arbitrio, iudicioque tuo, cui maiora ingenia concedunt, tribuantur. Ego certe si bellorum casus, & non incerta rerum momenta longe prospicio, eam minime quam animi libido suadet, consilij rationem sequar, quum ipsa, quæ cunctis rebus dominatur, & me vehementer urget, multo meliorem necessitas ostendat. Ante omnia Hungari, ut ipsis minime confidamus, præclare nos admonent, quum rapinis, transfugijs atque perfidia infames, inter se dissentiant: nec eorum exules desint, qui Germanos concitent, & continenter bellum gerant: reginæque item & pueri opes infirmæ, quæ tantæ esse non possunt, ut præpotentem propinquumq; hostem sustineant. Necesse ergo erit alienum regnum nostris tueri auxilijs, quæ minora iusto exercitu sine magno nostro discrimine, detrimentoque adduci nequeunt. Magnis porro, uti solemus, peditatu, tormentis, classeque instructis exercitibus singulos per annos, tanti itineris & laboris expeditionem suscipere, extremæ dementiæ opus videtur. Neque enim ex Ottomannici nominis dignitate putaverim, quotannis ad plorantis petentisque opem fœminæ preces commoveri, nisi arma sustinere, quam inferre utilius atque nobilius putes. Itaque censeo hoc regnum uti iure belli toties captum defensumque more maiorum in provinciam redigendum, reginam patri remittendam, puerum alendum Byzantij intra septa regiæ, nostrisque legibus imbuendum, proceres necandos, evertendasque eorum arces, ac ex omni regione familias insignes, quæ ferociores spiritus gerant, in Asiam traducendas: reliquam porro multitudinem, quæ agros colat, atq; urbes inha-

bitet, impositis præsidijs conservandam. hoc uno siquidem decreto, Solymane, & Hungari se perdomitos intelligent, & Germani, nisi temerè utrinque ac infœliciter de Styria atque Austria dimicare velint, Pannoniæ finibus abstinebunt. At Solymanus priusquam de re tanta decerneret, sacrificandum ratus, tertio Calēdas Septembris, qui dies Mugaciana victoria erat insignis, Budam cum liberis intravit, delecto celebri templo, quod Deiparæ virgini erat dicatum. Illud enim anteá sacerdotes Mahometano ritu expiantes, divorum scilicet nostrorum sublatis altaribus, imaginibusque deletis, Deo maximo consecrarant. Nec multò post eo temperamento decretum edidit, ut singulorum sententias appositè moderatus, parem omnino viam securitatis simul ac dignitatis tenere videretur. Budam enim Turcico præsidio custodiendā censet, reginamque obiter monet, ut æquo animo urbe atque arce excedere velit: ipsam enim eum puero ultra Tybiscum in Lippa regnaturam, regione admodum pacata atque opulenta, & quòd non mediocri etiam solatio esse posit, Sigismundi patris finibus propinqua, donec Stephanus puer agnoscendo regno fœliciter adolescat. Eosdem porrò eum tutores atque nutritios habiturum: Vichium quoque Temesuarensis præfecturæ Sanzachum maximè illustrem atque potentem fore: Verbetium verò senem, ut legum totius regni urbanarumque rerum peritißimum, Budæ Hungaris ius dicturum: se verò daturum comites è prætorianis alis, currusque & sarcinaria iumenta, quibus mundus muliebris, gazaq; omnis regia in Lippam aveherentur. Itaque regina vel cum lachrymis & tacito gemitu, tyranni perfidiam detestata, sed tum necessitati dissimulanter cedens, aree atque urbe excessit: ea à Barbaris imposita lege, ut tormenta ænea, & quicquid militaris instrumenti armamentarijs inerat, & commeatus in horreis omnino relinqueret. Proceres quoq; una profecti sunt: qui tametsi peracerbo rerum eventu tristes incedebant: recepta tamen libertate saluteque, de qua per triduum desperarant, perquam effusè lętabantur. Solus omnium Valentinus antiquum Barbarorum odium pręsenti perfidia sensit, in castris sub custodia retentus, quòd circa Balatonem lacum prævalidas opportunasque arces obtinebat, quòd novem antè annis ad Neocricum, uti memoravimus, in profligatos Cassoni equites crudelißimè desævijsset, quòd vir ingenio maximè pugnaci, indomito, liberali, Hungarorum multitudinem militandi studio sibi devinctam, quò vellet impellere posset. Eius enim viri virtus spectata militiæ, cum Turcis omnibus, tum ipsi maximè Belgradensi, qui eum ambiguis criminibus obiectis odiosum reddiderat, omnino formidanda videbatur. Emanarat quippe fama, neminem ex Hungaris exulibus equitibusq; Germanis evasurum fuisse, nisi Valentinus Perenū hostium ducem, ut sese imminenti clade cum suis celeriter eriperet, opportunè monuisset. Neque id ille vel captus pernegabat, quum generosa & contumaci fronte, idem semper se facturum fateretur. Quid enim, inquit, nobilius esse potuit, quàm nostræ nationis auxilia, quę cognationis & sanguinis privatæque benevolentiæ necessitudinem ineludant, externis verisque hostibus detraxisse? Vt hi scilicet minore nostro cum periculo vincerentur, & illi clade erepti superessent, qui ad referendam gratiam insperati, ac ideo insignis beneficij memoriam retinerent? Egit tamen regina sedulò, quanquam proprio mœrore occupata, ut Valentino libertas impetraretur, & id quidem à Rostane per Agurehum Sigismundi patris legatum, virum inter Sarmatas genere & bellica laude illustrem,

ſtrem, qui victoriam de Germanis partam gratulatum advenerat: ſed id tantùm humaniter eſt impetratum, ut Solymanus, quum nihil Valentino ſe nociturum promitteret, non incertę libertatis ſpem præbere videretur. Dum hęc Budæ fiunt, Ferdinandus belli eventũ Viennæ expectans, ubi ſuos fœdè profligatos, & ducem mortifero ictum vulnere in Comaram evaſiſſe, adventareque Solymanum didicit, Leonardum Velſium quanquã ſæva diuturni morbi tabe afflictum, quòd paulò antè non infœlix dux oppugnandæ Budæ conſilium improbaret, in Comaram deſcendere iubet, qui reliquias fuſi exercitus excipiat, fugientes undique ſiſtat, ſpeque auxiliorum commeatus atq; ſtipendij territos, & rerum omnium inopes confirmet. optimum quoque ratus victori Solymano moram inijcere, qui Viennam uſque repentina incurſione pervaſurus eſſe credebatur, legatos ad eum mittit, qui oblatis novis conditionibus pacem peterent. ij fuêre Nicolaus Salma, quem felici ſua ſorte pridie quàm caſtra à Turcis caperentur, ab exercitu legatum ad regem miſſum fuiſſe docuimus, & Sigiſmundus Litheſtanius præclara nobilitate togatus ſenex. Tulêre munera excelſum Germanico more ex auro poculũ, lectiſsimis exornatum gemmis, eruditęq; inſuper admirationis argenteam machinam, in quà non horarum modò ſpacia: ſed errantium etiam ſyderum motus, menſtruiq; Solis ac Lunæ coitus, exactiſsima ratione monſtrabantur: intus ſcilicet dentatis rotis certisq; ponderibus, admirabili momento, vel in multum ævum minutiſsimas temporum menſuras diſpenſantibus, quum inter celeres tardosq; orbes, in tam vario inæqualiq; polorum ordine audaci quadam ſupremi motoris æmulatione cuncta congruerent. Ea à peritiſsimis aſtronomis excogitata, perfectaq; Maximiliani Cæſaris fuiſſe dicebatur, cuius ingeniũ nobili ſemper ſtudio, nec deterrente unquam ſumptu, rara atq; admiranda concupivit. Cæterùm legatos appellentes egreſſosq; navigijs Caſſonus oblatis equis quibus veherentur, in caſtra perduxit, deditque eis conſpicuo in loco tabernacula picta, eximijs tapetibus conſtrata, miſſaque ſunt à Roſtane caſtrenſis lautitiæ munera, vinumq; imprimis nobile, tam ipſis lege vetitum quàm noſtris, Germanisque præſertim expetitum. Purpurati poſtero die, dum Solymanus non procul in prætorio pranderet, legatos prandio exceperant, ita ut in gratiam noſtri moris non in ſolo, uti ſolent, collectis cruribus, ſed altiore in menſa cathedris humilioribus purpura contectis, ſedentes unà diſcumberent: ſolus Belgradenſis extra ordinem virtutis ac ætatis honore admiſſus, in pulvino infra purpuratos aſſedit. Legatorum verò comites ex ſingulis nationibus iuvenes generoſi ſpectandi ſtudio famulantes, apud tetrarchas epulati ſunt, numero quadraginta ſex. hos Turcico nomine Sanzachos vocant, hoc eſt ſigniferos, quòd militari cum imperio provincijs præſint: ſingulis enim pro inſigni, equina cauda haſtæ præfixa ante tentorium figitur, prodeuntique in aciem ſericis demum vexillis vario colore turmas atque alas diſtinguentibus, illa eadem paſsis crinibus nivea cauda præfertur. Epulæ Barbarorum è Danubio facilè potantium una oriza, unisque omnino vervecinis carnibus cœptæ finitæque ſunt, adeo ſimplici aſtrictoque apparatu, ut non obſcurè nimiam luxuriam noſtris exprobare viderentur, qui menſarum decus, quo uno præcipuè nobilitatem ac inſaniam oſtentamus, nequaquam naturæ deſiderio, ſed immenſa gulæ libidine definiant: ut obiter non ſit mirum, eos conſilio atq; armis invictos & ſemper victores evaſiſſe, quum talem volupta-

tem, quæ in hac nostrarum gentium vita longè potissima censetur, uti capitalem bellicæ virtutis hostem, domi & foris penitùs abdicarint. Igitur remotis mensis legati ad Solymanum sunt introducti, ita ut singulos bini purpurati in medio arreptis brachijs quadam honoris specie sustentantes ad dextræ osculum perducerent. neque enim Turcæ externos homines ad tyrannum aliter admittunt, quàm ut sinum scrutentur, an ferrum sub veste lateat, implicatisq; eo modo brachijs commovendæ manus potestatem facinus ausuris dissimulanter eripiant, quanquam assidenti in thoro circumposita, parataque ad manum clypeus cum acinace clavaque ferrea, ac item arcus & sagittæ conspiciantur. Illata quoque est illa machina succollantibus duodecim servis, quæ Solymani animum, & Barbarorum oculos admiratione complevit. Adduxerant enim artificem, qui solutis machinæ fibulis interiora admirabili rotatione circumacta repanderet: is libellum quoque detulerat, attritæ vel luxatæ machinæ remedia continentem, tradentemq; præcepta, quibus tot orbium cursus nunquam interitura ratione regeretur. Ea enim ingenij subtilitate Solymanus fuit, ut non modò sacris literis, quibus superstitionis suæ leges continentur esset eruditus, sed Astronomiæ Cosmographiæque præsertim curiosè operam daret, Hammone medico ex Bethica oriundo perdocente, quum vir acutus singulas terrarum regiones, sinusque maris in membranis, depictisque orbibus demonstraret, ut inde regius animus per oclum utili & peramœna delectatione caperetur. Petebant legati, ut Pannoniæ regnum Ferdinando concederet, hisdem ferè conditionibus, quibus id paulò antè Byzantij Laschus petisset. Tributum enim sicuti Ioannes pendere consuesset. quotannis se pensurum pollicebatur, adducturumque in eadem pacis ac amicitiæ fœdera Carolum fratrem, ut in tergo ab omni bellico metu liber, quod maximè percupere videretur, exemplo Selymi patris ad Orientem imperij fines extenderet. Neque enim ipsum dicebant, vel generosè vel rectè facturum, si Ioannem fatò functum, vel infantem eius filium, qui hæres minimè putaretur, ulla in re Ferdinando regi compararet, quòd ille neque officij merito, sed alienæ Fortunæ beneficio sublatus, alieni iuris locum invasisset: non cum hercle Regem impotentibus armis ritè factum videri, quum nec procerum omnium consensu rex acclamatus, nec legitimè coronatus fuisse videretur. Præclara siquidem iura Austrianorum principum vigere, quanquam tum oppressa armis, eaque aliquando valitura, quibus freti Pannoniæ hæreditatem fœliciter adirent, nisi iniquitate Fortunæ intercepta raperentur. Cæterùm dimisso antiquo iure, nihil se potius habere, quo illati belli nomen excusarent, quàm recentis initæ pacis tabulas, quibus Ioannes solenni tot procerum astipulatione Ferdinandum regni successorem reliquisset. Illum profectò certi iuris conscientia permotum, vel ipsum authorem defensoremque suæ dignitatis præiudicio vehementer offendere, quàm Christiani nominis causam impiè prodere maluisse, quum prævaricatione turpissima, beneficiarij iuris oblitus, fidem sacramento interpositam, tam ingratè quàm astutè fefellisset: ut ipse qui inter reges potentia magnitudineque animi excelleret, & bello paceque iustitiæ nomen tueri videretur, postquam ingrati hominis contumeliam neglexisset, Ferdinandum tantis affectum iniurijs amicum et beneficiarium mallet, quàm perpetuum hostem. Nihil enim ei, vel ad æquitatis famam honestius, vel ad diuturnæ pacis securitatem utilius, vel ad liberalis animi laudem omnino gloriosius

riosius futurum, quàm si antiquissimæ stirpis regem, virtute, fideque præstantem, delectum à Bohemis, ab Hungaris exoptatum, à Germanis autem Romani imperij Cæsarem designatum, summique imperatoris germanum fratrem tributario nomine Pannoniæ regem appellaret. Solymanus iucundo vultu laudatis muneribus biduo pòst per Rostanem respondit, Vltimam hanc esse pacis ac amicitiæ conditionem, ut Ferdinandus urbes, oppida, arces, quæ in ditione Ludovici regis anteà fuissent, continuò redderet, ac in posterum Pannoniæ finibus abstineret: se verò qui toties bello lacessitus graves sumptus gravesque labores subisset, levi pœna contentum fore, eam esse ut ad conservandum invictæ maiestatis decus Austriæ tributum imponeret, tum verò inita amicitia solenne fœdus percussurum: quòd si ea conditione gravarentur, obiterque bellum, quàm pacem mallent, se adnixurum continuis armis, ut Pannonico regno adempta, evastatis Austriæ regionibus vindicaret. At legati quanquam ad tributi nomen tanto fastu, tantaque Barbarorum arrogantia inductum, quum summæ potentiæ, summæque dignitatis fratres indignè contemni quererentur, in iustam propè iram exarserant, ut susceptæ legationis propositum tenerent, afflictisque rebus spacium daretur, inducias postularunt, per quas Ferdinandus atque itidem Carolus Cæsar consulerentur: sed nec id impetrari quoque potuit, quum inducias astutè peti perspicerent, quibus gerendarum rerum inclinante iam autumno, vertenteque se in iuges pluvias, occasio tota deperiret. Petivêre demum ut Balthasarem Tayscumque duces captivos pretio redimere liceret: hos enim in cathenis viderant. Ad id Rostanes respondit eos, si pax ea quæ dicta esset conditione pararetur, sine pretio dimissurum: porrò si bellum foret, non defuturam occasionem, ut captivorum permutatione redderentur. Licuit autem legatis circumducente, monstranteque Rostane opulentiam atque ordinem castrorum intueri: sed quum munimenta, quæ intra fossam clitellatis camelis perpetua serie cathenatis, currulibusque tormentis constabant, atque item stationes attributaq; distinctis militum generibus tentoriorum spacia mirarentur, silentium ante omnia peræquale atque perpetuum in tanta frequentia stupendum fuit. neque enim aliter quàm significatione manus, & nutibus parati intentiq; milites regebantur. Solymani porrò insigne prætorium, uti par erat, cunctis excelsius & sumptuosius, quum quadratæ arcis effigiem exprimeret, oculos pulchritudine & maiestate operis adimplebat. à quatuor enim angulis totidemque medijs ab omni latere fastigiatis, pinnatisque turribus cingebatur. Intererant ad commeandum latissimæ porticus, sic ut area in palestræ modum, in medio ad domesticas exercitationes relinqueretur. Interiora quoque papilionum velamenta, Babylonici operis acu picta, sericique funes, quibus tenderentur, usque adeo elaborata pretiosaque fulgebant, ut æstimationis nostræ modum excedere viderentur. Adnotatum est omnium ordinum tabernaculis, tentoriola esse coniuncta, quibus latrinæ inerant, eo instituta ordine, ut novæ scrobes quotidie fierent, repletæque statim arena iniecta tegerentur. In macellis quoque pariter profundæ fossæ visebantur, in quibus lanij totius exenterati pecoris exta sedulo tumulabant. Ita fiebat, ut castra nullo odore tetro afflata, non ad salubritatem modo, sed ad iucunditatem repurgatis omni in parte regionibus non Barbarorum, sed eorum qui militiæ disciplinam condidissent, castra censerentur, prædamnatis hac in re stativis nostris, in queis præter ingratam na-

ribus atque oculis multarum rerum fœditatem, pestilentes enasci morbos sæpissimè videmus. Legatis multiplici veste, pecuniaque donatis atque dimissis, Solymannus Belgradensem, latè longeque citra Danubium Austriæ fines populari, ac incendere: Cassonum verò voluntariis equitibus præpositum in Moravos, qui Marcomanni antiquitùs fuerant, excurrere iussit, sed prædabundos, magno insperatoque earum gentium commodo plenis imbribus inflati amnes opportunè morati sunt. Exinde vir Hungarus, nomine Solymannus, qui ab ineunte ætate bello captus Mahometis sectam sequebatur, à Solymanno Budæ cum imperio præficitur, qui cum Verbetio daret operam summa æquitate ius dicendo, popularesque quondam suos familiarius alloquendo, in spem diuturnæ tranquillitatis adduceret. His rebus confectis, dies circiter viginti ex quo venerat Budæ commoratus in Thraciam redire constituit, quòd autumnales pluviæ maturæque hyemis frigora suberant, & magnitudine multorum amnium, quibus Pannonia ex omni parte ad difficultates itinerum irrigua præcinctaque est, intercludi posse vereretur. Ex itinere autem Laschum legatum, suffectum navigiis liberaliter dimisit. Eum enim privato virtutis eius ac amicitiæ nomine in gratiam receptum, Byzantio secum adduxerat: sed demũ nova offensus iniuria custoditum reliquerat Belgradi, quum ex speculatorum literis Antonium Rinconem, veterem apud se Byzantii legatum, remittente cum mandatis Francisco rege e Gallia redeuntem, in Pado amne à Cæsarianis interfectum cognovisset, sed Laschus per literas præclarè ostendit, Ferdinandi regis nullum esse in Italia imperium, easque regiones Caroli fratris præsidiis teneri, potuisseque Rinconem hostilis terræ in flumine temerè navigantem, iure capi ac interfici, quando ei tanquam exuli capitis pœna damnato, quòd natale solum in Hispania vertisset, ad hostesque transfugisset, omnibus Cæsaris imperii finibus esset interdictum. Sed Laschus diu eo beneficio uti nõ potuit: regressum enim in Sarmatiam conceptus anteà vehemens oppresit morbus, ita ut plerique ex aula Germani fatum ad invidiam vertentes non tabifico quidem fluentis alui vitio, quo diu laborasset, sed lentis tyranni venenis omnino sublatum contenderent, quum vir ille omni virtutis ac elegantiæ laude insignis, & longiore vita dignus, in ea reipublicæ Fortuna vel ab ipso Rege lugeretur. Cæterùm redeunti in Thraciam Solymanno, ad Dravum amnem nunciatur, Stephanum Maylatum Ferdinãdi secutum partes, ac ex professo Turcarum hostem dolo comprehensum in Petri Moldavi potestatem devenisse, pacatamq; ex omni ferè parte Transylvaniam in fidem concessisse. Ea re Solymannum magnopere lætatum ferunt: Maylatum enim hominem bellicosum, ingenio contumaci, regnandi cupido, pronoque ad mutandam fidem vehementer oderat, quum ab eo Grittum & Turcas interfectos meminisset, Transylvanosque indomitam gentem ad arma natam, dubioque bello potius quàm certa pace gaudentem, ab eo concitatos perspiceret, quos moderato benignoque imperio pacare quàm iusta vi ac armis subigere malebat. Sed quoniam in Petri Moldavi perfidiosi cruentique hominis mentionem incidimus, operæpretium putavi, quo dolo Maylatũ cœperit, & qua Fortuna sævitiaq; in recuperando regno usus sit breviter enarrare, ut sicuti iam planè tempus nos admonet ad Germaniæ concilium, consiliaq; Cæsaris nihil intercisa rerum serie opportunè redeamus. Solymanno in Pannoniam cõtendente, Moldavus adversus Maylatũ evocatus, uti suprà memoravimus, cum

Achomate

Acomate Nicopolis præfecto castra coniunxerat. Erant enim præter pedites, quorum numerus more gentis erat exiguus, supra quinquaginta milia equitum. nam & suas quoq; Transalpinus, alter Valachus imperatas antea copias præmiserat. Maylatus multitudine hostium circumventus, imparque viribus desperatis auxilijs, quæ à Ferdinando maiore belli mole occupato frustrà postularat, uti superiore æstate prementibus regijs fœliciter acciderat, in oppidum Fogaras confugit. ibi enim, uti loco natura atque arte permunito, totius substantiæ & bellici quoque apparatus instrumentum, ipsaq; præsertim Gritteæ prædæ spolia servabantur. admotis copijs Achomates postquam vi atque tormentis, non nisi multo temporis spacio, multoque labore arcem expugnari posse videt, dolo ac insidijs vincendum ratus legatos ad Maylatum mittit: hortatur ut Solymanno se dedat, appellariq; ab eo amicus, quam iudicari hostis malit. cuncta enim ab eo prospera atque secunda sperari posse, qui vel hostibus regna dono dare sit solitus: se verò qua polleret authoritate apud Imperatorem amicè daturum operam, ut eius clementiæ & liberalitatis fructum sentiret, ornareturq; ipsa Transylvaniæ præfectura, quam paulo antè sibi concedi tributi nomine concupisset. tantis siquidem copijs circumsesso nihil esse tutius, quàm honestis conditionibus pacisci, idque salubre consilium celeriter expedire, quo præter certam salutem opes conservet, dignitatemque retineat. Adventare enim cum victore exercitu Solymanum, qui inanem spem sustinendæ oppugnationis certo supplicio vindicaret, si eius imperijs parere præferoci vel obstinato animo intempestivum esse videretur. Ad ea Maylatus, qui pacis atque concordiæ consilia dubio bello potiora providebat, se neque pacem abnuere, si non iniqua conditione pararetur, neque Solymanni imperia, quæ summę æquitatis esse consuessent, detrectare, graviter respondit: Proinde si obsides darentur, se colloquendi causa, ut de conditionibus coram ageretur in castra venturum. Postulabat autem ut filius Achomatis impiger iuvenis pro obside traderetur: id quum se facturum pater negaret, quod filius à pueritia Solymanno de more dono datus, paterni iuris potestatem evasisset, pro uno insignes quatuor alarum præfectos daturum pollicetur. Accepit conditionem Maylatus paratæ fraudis ignarus, magnoque ac ornatissimo comitatu educto, Gritteas exuvias superbè ostentans, in castra hostium contendit. Exceptus est comiter atque magnificè: sed ex prima salutatione colloquium, ut non incipi modò, sed commodè etiam finiri posset, in sequentem diem differtur: quo Moldavus notum sibi hospitem solenni epulo exceptum comprehenderet. Eo modo Maylatus fervente convivio in rixam arridente dolis Fortuna pertrahitur: ex composito enim à Moldavi compotoribus importuni primò sermones, ac inde maximè criminosi adeo protervè ac petulanter inducti sunt, ut vel obscuræ contumeliæ vir insolens, & natura quidem iracundus, minaci dextra gladij capulum perstringens è mensa se proriperet: ita insurgentibus convivis frustrà fremens, seque proditum inclamans comprehenditur. Nec mora concursu Moldavorum tabernacula diripiuntur, comitatusque eius omnis, qui pretioso cultu avaræ gentis oculos ad prædam illexerat, armis, equis: & denique rebus omnibus exuitur, & capitur. Vociferante adhuc Maylato supervenit Achomates: tam acerbè, quàm simulanter Moldavum reprehendit, quòd hospitalis mensæ iura cunctis intemerata gentibus immani facinore edito subvertat, quòd ab se præstitam securitatis fidem viola

let, fortissimosque viros Turcici nominis obsides ad necem prodat. Ad ea Moldavus specie contemnentis, respondet, se gravi de causa Maylatum cœpisse, eumque porro inculumem Solymano servaturum, ad quem omnino pertineat sententiam ferre, iure an iniuria captus fuerit. Nec multo pòst arx ipsa liberatis obsidibus deditur: incertum metu an perfidia custodis, quòd de salute Maylati, totiusque eius comitatus libertate solicitus, aut non obscurè magno inductus pretio, deditionem maturasse diceretur. Ita duo Hungarorum longè nobilissimi duces Valentinus, atque Maylatus, qui uni omnium antiquum illud Hunnici sanguinis decus intestinis primò odijs, & mox Turcarum armis fœdè proculcatum erigere possent, invicti certè armis: sed perfidia decepti, in potestatem Barbarorum devenerunt. Occupatis Fogaris Transylvani ferè omnes, concedente demum Solymanno, in Stephani pueri Regis nomen inclinatissimis animis iuraverunt, quòd iustum miteque imperium Ioannis patris in ea provincia per triginta fermè annos fuisse meminissent, tulereque sæpe dona puero, fidei pignora, quum Isabella mater cum Georgio Vichioq; tutoribus in Lippa regione consedisset. Eam multarum rerum abundantem Maros amnis Hercynijs saltibus effusus interfluit, præcipitique demum cursu in Tybiscum evolvitur. Hunc plerique Sergetiam antiquis vocatum asseverant, in cuius aversi & mox reducti fluminis vado Decebalū Daciæ regem, urgente victricibus armis Traiano Cęsare, thesauros condidisse ferunt, quum Barbarum in ea rerum desperatione se ipso crudelior, ne latebræ secreta proderentur, artifices atque operas ad unum omnes in vestigio perfecti operis necavisset. Cæterùm ad confluentes Marum atque Tybiscum Segadino celebri in oppido, nova à Turcis præfectura constituta est, quam eo nomine salutarem ominamur, si donec adolescat puer, obtinendi regni prærogativa videatur, quod minimè credi par est, in hac perditi vel insanientis seculi Fortuna, postquam immani Galli regis & Cæsaris dissidio, dum Germani cunctatores eximij turpissimè bellum gerunt, non Pannoniæ modò regnum, sed universam quoque Christiani nominis rempub. Barbaris hostibus impiè prodi conspicimus. Cæterùm de Petri Moldavi ingenio, uti suprà polliciti sumus, ex rebus ab eo gestis liquidius patebit, si aliqua de Valachiæ regno, regionisque situ, & gentis moribus, uti ignota multis, ex instituto operis referantur. Imprimis Valacchiæ regulos antiquissimæ stirpis ferunt, repetita origine à Flacco præside Romano, qui illustri virtutis argumento suum nomen provinciæ reliquerit. ab eo enim tempore Mysiam, quæ ultra Istrum ad Scythicas gentes extenditur, Flacciam appellari cœptam constat, quā demum corrupta sensim voce in Valacchiam abijsse perspicimus. Apud Valacchos enim non Romanę modò disciplinæ certi mores & leges vigent, sed ipsa quoque Latinæ linguæ vocabula servantur. Ea gens equitatu pollet: nam quisq; vel egētissimus domi equum alit, quo prędatur & militat: scuto, hasta, gladio, uti Hungari solent, & nonnunquam lancea missili, atq; arcubus rem gerunt. Equi eorum pectorosi robustiq; non pernicitate quidē in cursu, sed perseverantia & viribus maximè probantur: proinde tenellis mos est nares proscindere, ne angusta respiratione fatigentur: quando nec mediocris equi sit laus triduo vel per æstivos soles bellicæ agitationis laborem pertulisse. Deum Christum colunt, sed Græcorū ritus secuti, deceptiq; opinione à nostris dissident. Apud eos patrum nostrorum memoria regnavit Dracula belli pacisq; artibus clarus, & diu Turcarum

hostis

hoſtis, ſed ex calamitate Ladislai regis, qui ad Varnam ab Amurathe ſuperatus interijt, certo inito fœdere tributum pendere coactus eſt. Ab hoc Draculâ Petrus pronepos, qui hodie regnat, imperium accepit, vir ingenio quidem militari, ſed maximè turbulento, crudelitateque ſimul atque perfidiâ infami. nam cum finitimis belli pacisque ſtudium nequaquam ſtabili fide, ſed in diem occaſione & commodis metitur; ſuaque pariter ac aliena arma nemini unquam certus hoſtis, ſed improviſus ſemper exercet. Cæterum Valacchia omnis in duas partes, duoque imperia diſtinguitur. Altera ad meridiem vergit terminata Danubio, atque item ab occaſu Tranſylvaniæ fines attingens ad oppidum Severinum, ubi Traiani pontis admirabiles pilæ triginta quatuor, nequaquam totas obruente Danubio viſuntur. Ab oriente autem piſcoſum habet lacum, quem Hieraſſus amnis, ab accolis Pruthes vocatus, efficit: ſuisque demum aquis adauctum & latè ſtagnantem relinquens, in Iſtrum evolvitur. Ad ſeptentriones autē finitur Hoyna ignobili flumine, & directis ad Iſtrum terreſtribus terminis, curvata admodum regionis fronte contra Peucem inſulam, ſpargente ſe tum primum in ingentes ramos profluente Iſtro, antiquis ſcriptoribus notam, quam hodie Barillanam dicunt. Hæc Valacchiæ pars à noſtris Tranſalpina: à Turcis autem communi utriq; nomine, quòd nigrum frumentum ferat, Carabogdana minor vocatur. Regulus qui in ea hodie regnat, regiamque habet Ternovizam, continuo parendi obſequio Turcarum amicitiam tuetur, aureorumque nummûm myriadem tributi nomine quotannis pendit: ac ea vel indecora pace perfruitur, quòd impunè fidem mutare nequeat, quum in oppoſita Danubij ripa, Serviæ Bulgariæque præſidia in antiquis Triballorum, Myſorumq; ſedibus ſpectentur. Coluit & peramplis annuis muneribus Ioannem regem, cuius præſenti ope adiutus rebellantes Tranſalpinę proceres oppreſſerat. Altera Valacchiæ pars agrorum & paſtionum amplitudine maior, armentisque & militaribus equis opulentior, ab amne, qui mediam interſecat, Moldavia dicitur. Is ortum habet paulò infrà Hieraſsi fontes è Tranſylvaniæ montibus, quibus antiqua Dacia ad ingētis theatri ſimilitudinem obverſa in occaſum ſcæna præcingitur, delapſusque Zucaviam Petri regiam præterfluit, atque inde violentus Hoyham, Dobovizam, Argiamq; parvos, ſed perennes amniculos ſecum trahens in Oltham effunditur. Oltha verò qui antiquitus Alutas fuit, non Tranſylvaniæ modò, cuius partem ab adverſis montibus deſcendens rigat: ſed Moldaviæ & Tranſalpinę minora flumina in orientem reflexus ad Nicopolim in Danubium rapit. Omnium verò ampliſsimus Tyras, qui ab indigenis vocatur Neſter, ab Aquilone Moldaviam terminat: ortus enim è Carpato Sarmatiæ monte, & rectà in Euxinum contendens, Ruſsiæ, Podoliæ, & Tartariæ demum fines attingit. Tenuère autem has regiones antiquitus Roxolani, Arpij, & Tauroſcythæ, ita Moldavia ad Pontum uſque protenditur, tantumq; oræ maritimæ ad orientem intercipit, quantū ab ultimo Iſtri oſtio, quod antiquis Lithoſtomum fuit, à Tyra profluente relinquitur. In hoc litoris tractu Moncaſtrum inſigne oppidum, in veſtigio Harmonacti antiquæ urbis conditum, Ottomannis paret, Moldavo multis ante annis ademptum, quum Turcarum arma ad expugnandum Theodoſiam, quæ Caffa dicitur, in Tauricam penetraſſent. Sed pro Moncaſtro, quod vel ob id amiſſum videretur: quoniam à Chriſtianis Dracula ſtetiſſet, Matthias Rex, ut eius Draculæ fidem volunta-

temque redimeret, Cizoum Cechillam oppida dono dedit. Ea ſunt in extrema Tranſylvaniæ parte, qua per ſaltum Moldaviç iungitur. Sed in Petro proferendi imperij libido ingens his omnino finibus minimè terminatur. Cum Sarmatis in Podolia repentinis incurſionibus bellum gerit; quum id totum quod intra Tyram & Hieraſſum Moldaviæ inſeritur, ſuç ditionis eſſe contendat, quin & Tranſylvaniæ quoque animum adiecit, quum Ioanne & Ferdinando dimicantibus, in contrariaque ſtudia diductis proceribus, Pannoniæ regnum alternante Fortuna iactaretur. Confugerat Ioannes ad Sigiſmundum Sarmatiæ regem Ferdinandi armis Buda pulſus, & deſertus ab Hungaris, quibus natura mos eſt inſitus cum Fortuna fidem mutare, quòd nihil indecorum modò utile ſit, arbitrentur, nec rerum ſuarum conſilia in ſpem longinquam, ſed ad præſentis commodi caſus expediant. Ita Petrus Perenus, Valentinusque Thuracus, præcipui Ioannis duces ad victorem tranſierant, & ut externo Regi operam fidemque probarent, oppida Tranſylvaniæ, quæ Ioannis præſidio tenebantur, circumductis copijs expugnabant. Sed Moldavus, fœdum id facinus prævertente Fortuna, inexpectatus hoſtis in Tranſylvaniam irrupit, utpote qui Cizovio Cechillæque timendum putaret: quæ oppida ab Vladislao, Ludovicoque regibus repetita atque oppugnata meminerat. Ferdinandum quoque Germaniæ copijs & Caroli fratris opibus fretum, longè maximum; ſibique obiter metuendum, Pannoniæ regem futurum exiſtimabat: vel ob id maximè, quòd Solymanus Perſici belli cogitationibus occupatus, nequaquàm gravè bellum pro Chriſtiano rege ſuſcepturus eſſe videretur. His de cauſis Moldavus Auſtrianos, oppida paſsim expugnantes, non longè à Braxovio in Barzæ campis adortus tumultuario atque improviſo pugnæ genere profligavit, & quo maior & clarior victoria redderetur, omnibus etiam tormentis exuit. Nec mora Ioannes ea hoſtium clade magnopere lætatus, per legatos inexpectati atque ideo ſummi beneficij Moldavo gratias agit, poſtulatque magnis precibus atque promiſsis, ut ſibi ad repetendum regnum adeſſe velit. At ille ſucceſſu rerum ſeipſo ferocior, nequaquam alieno commodo victoria utendum ratus, invadendæ Tranſylvaniæ conſilium capit, confiſus maximè tormentis de hoſte captis: nam æneis atque muralibus anteà caruerat, quum exilibus & ferreis rudique artificio fabrefactis uteretur, quæ circa oram Ponticam navigantibus extorta, aut parvo empta pretio comparaſſet. Primo itaque impetu Veſtricium inſigne oppidum occupatum eſt, atque eodem terrore pagi aliquot in poteſtatem ſunt redacti: poſtremò ij omnes qui irrumpenti denegato commentu hoſtiles animos oſtendiſſent, gravibus affecti incommodis infeſti victoris vim atque ſævitiam ſenſerunt. His extemplò cognitis Ioannes ditionis ſuæ iniurias deprecatur, id niſi incœpto abſiſtat, Solymanum iniquo animo laturum oſtendit: ſibique demum reddi Veſtricium poſtulat, ſed id quidem humaniter. Neque enim tum gravius ſuccenſendum exiſtimabat, ne ferocis importuniq; hominis vim iniquiſsimo rerum ſuarum tempore acrius exagitaret. Ad ea autem ingenio ſuo utens Moldavus amicè quidem reſpondere, prolixè admodum adventus ſui cauſas referre, & quo demum periculo pro aliena ſalute atque potentia conflixerit iactanter enarrare. Poſtremò dicere ſe eius animi non eſſe, ut cuiquã vel inſigne beneficium oblectari velit: verùm à regia dignitate minimè alienũ arbitrari, ſi Ioannes in victoriæ præmiũ beneficijq; memoriam

riam id oppidum ab se manu captum, Cizovioque propinquum condonaret, vel ipsius Solymani exemplo, cuius liberalitate Pannoniæ regnum acceperit. Sed paucos demum post dies Moldavus, sive quòd supra spem ea expeditione profecisset, vel quòd Solymani nomen in ea causa offendere vereretur, abacta ingenti omnis pecoris præda in Valacchiam rediit, conversusque demum in Sarmatas, qua cum gente de finibus, uti suprà diximus, sæpissimè dimicabat, Pochutiam vastabundus percurrit. Ea est regio inter Hierussam & Tyram ultra Chamenetium Podoliæ emporium, in ulteriore Polonicæ ditionis ripa, contra Zuhannam Tyræ impositum. Neque enim veteres termini, de quibus ambigere exercendo arma, quàm ex æquo & iure disceptare, atque otium pati Moldavi malūt, Cheronio vado finiuntur. id enim locus est ad Hierasi amnis traiectum longè facilimus: nec Sarmatæ adversus improvisum hostem numeroso equitatu & tormentorum cuncta quatientem consistere audebant, priusquam suorum auxilia supervenirent: sed adventu demum Ioannis Tharnovii, qui prætorianas cataphractorum alas adduxerat ad Obertinum castellum se cōglobarunt. Erat Tharnovius militaris disciplinæ peritus, & consilii gravitate antiquis ducibus exæquandus. Moscos enim ad arcem Starodubam ingenti prælio superarat, sæpeque Tartarorum irruptiones fœlici victoria vindicatis iniuriis represserat. Is in temeritate hostis victoriæ spem reponens, perpetuo carrorum munimento castra vallaverat, magnaque timoris simulatione suos continebat. Tum verò Moldavus, qui pugnæ avidus cum tota mole copiarum advolarat, ostentare aciem, pugnam ciere, exprobrare imbelles animos, & circum munitiones magno clamore edito decurrere: postremò quum nemo in aciem prodiret, prolatis tormentis munimenta castrorum verberare atque prosternere. At Tharnovius, qui aliquandiu singulari patientia, ut in contemptum deveniret, militum ardorem monendo obtestandoque represserat, ubi videt currus maioribus globis diffringi, indeque perturbari ordines vallo proximos, gravique fremitu a tota acie, ne inulta acignobili morte cadendum foret, prælium deposci, confestim ab hostium temeritate suorumque periculo erumpendi consilium capit: constanti atq; lætissimo vultu insignes quosque equites nominatim atque signiferos adhortatur, ut acerrimo impetu in latrones, suo more contra vim fuga uti solitos, erumpant, maximè conferti pugnent, intentisque mucronibus inermia pectora perfodiant. Erant circiter septem milia equitum, quorum maior numerus fulgentibus armis protectus visebatur, in tres omnino acies distincta, totidemque castrorum obversa portis, ita signo dato Decumana porta panditur prima acies, in quam dux moris hostium peritus non temerè pugnacissimum quemque contulerat, in Moldavos erumpit: magna editur cædes, totisque agminibus tumultuatur. neque enim insolentes Barbari tantæ virtutis facinus Sarmatas ausuros crediderant: sed mox adcurrente & cohortante Petro universa Valachorum multitudo circumfusa in perrumpentes Sarmatas convertitur. Nec occasioni deest Tharnovius: à dextro enim lævoque latere castrorum duabus adapertis repentè portis, instructas ad id secundam & tertiam acies in latera hostium inducit: ita Moldavi inermes à cataphractis triplici certamine distracti circumventique in medio conciduntur, & in fugam vertuntur, sequentibusque peropportunè equitum victoriam peditum cohortibus, universa tormenta capiuntur. Petrus ipse, qui acerrimè dimicando totam penè pri-

mam aciem oppresserat, cum globo delectorum equitum sese è manibus hostium eripiens suscepto vulnere profugit. Eo prælio Valacchorum quatuor millia cecidere: nobiles verò notique duces supra quadraginta capti, in queis fuêre Clogossetes consilij & scrinij magister, atque item familiæ præfectus, & pari nobilitate ac forma iuvenis pocillator, quorum desiderio & cladis & vulneris magnopere dolorem intenderat. Hos omnes & tormenta circiter quadraginta octo, in queis Ferdinandi Regis gentilitia insignia æri incisa visebantur, Tharnovius ad Sigismundum regem Cracoviam perduxit, eiusque pugnæ atque acti triumphi similitudinem egregiè depictam ad memoriam posteritatis in templo dedicavit. Exinde Petrus tanto accepto incommodo, amissisque præsertim Austrianis tormentis, quibus subnixus se formidandum finitimis ostentarat, aliquandiu conquiescere est visus: ita tamen ut Moldavi à latrocinijs nihil cessarent, nec à Transylvanis, vel ipsis quoq; Transalpinis suę gentis finibus abstinerent: sed antiquo recentique odio Polonis infesti, in eandem Pocchutiam incurrendo prædandoque indomita arma sæpius exercerent. Quibus de causis Sigismundus, ne semper adversus repentinas, diversasque vagantium incursiones iustus exercitus magno & inutili sumptu cogendus foret, invadendæ atque delendæ penitus inquietæ gentis consilium suscepit. Nihil tamen prius conandum ratus, quàm Solymani animum exploraret, quòd Petrus Vylacchiq; omnes in clientela Turcarum essent, quorum amicitia atque præsidijs tuti viderentur, Byzantium legatos misit, qui quotidianas propè adversum se Petri & Moldavorum iniurias deferrent, ac antiqua limitum documenta literis & picturis ostenderent, peterentque demum ut sibi liceret amicitia incolumi salvisque fœderibus immanium latronum iniurias vindicare: se nuper ea tantum pœna, quam ipsi nefaria ac ob id infœlici temeritate ad Obertinum contraxissent, contentum fuisse, quum Poloni facilè persequendo, ac in intima Moldaviæ penetrando, profligatos cum scelerato principe ad internicionem delere potuissent. Ad ea Solymanus respondit: Ottomannici moris esse clientes suos, qui probè imperio & dicto audientes sint, ab externa iniuria constanter tueri: eosdem porrò si humani iuris obliviscantur, arroganterque delinquant, graviter punire. Propterea Sigismundum hunc abs se fidelis amicitiæ fructum relaturum, ut nullo suo cum labore atque periculo hostem, qui vel totiès humaniter castigatus furere non desineret, merita pœna mulctatum videat. Oderat enim Petrum Solymanus, uti violentum, indomitoque ingenio ubi arma valerent cuncta perturbantem: utpote qui Grittum ab eo abrupta fide deceptum atque obtruncatum, insontesque demum eius liberos in Moldavia crudelissimè necatos meminisset: sed nec tributum quotannis pendi solitum ab eo Byzantium mittebatur: cuius officij nomen adeo arroganter contemnebat, ut quum nulla ambiguæ libertatis signa forti regulo præferenda prædicaret, se bellica virtute immunem factum profiteretur. Stephanus quoque per id tempus Petri Germanus frater, tanquam imperij æmulus superbè domo expulsus, detectis multis sceleribus, invisum anteà fratris nomen apud Turcas infame reddiderat. Nec multo pòst Solymanus cum ingentibus copijs è Thracia profectus, Istro ponte iuncto iuxta Peucem in Valacchiam pervasit: cuius adventu territus Moldavus, quòd viribus esset impar, & à suis desereretur, cum paucis per nemora & solitudines in fugam se coniecit. In arce siquidem Zuchuæ, quam munierat

obsidionem

obsidionem veritus, se continere, aut in campis cocto equitatu consistere minimè ausus, errando fallendoque insecutos hostes, in Transyluaniam cursum intendebat, quum Transalpinus imperio accitus in id bellum à latere incumberet, & armata Polonorum manus in finibus spectaretur, diffusaque Turcarum agmina vndique perurgerent, & ad Ponticam oram appulsa hostium classis naualis effugij facultatem eriperet. Itaque diu circumeundo, quum magna aliquot flumina incomparabilis equi virtute fœliciter traiasset, ad Aluiam amnem, tum maximè imbribus inflatum, sæuis vorticibus natandis equi vires superantem, peruenit. Erat vsque adeo lassitudine, inedia; doloreque perditarum rerum & fœde mortis metu consternatus; vt mergi fluctibus mallet, quàm ab infenso fratre, vel à Turcis ad supplicium capi: sed hæc animo voluntanti non defuit Fortuna extremis mortalium casibus illudere solita: oblatus enim est piscator Transyluanus, qui fortè admota nauicula ripam subierat: ab eo siquidem magnis promissis et precibus impetrauit, vt traijceretur atque eo duce pedibus per syluosos notosque tramites Cizouium duceretur. In eam enim arcem cognito Turcarum aduentu vxorem et paruos liberos carioremque suppellectilem, vt quamtutissimè seruarentur; paulo antè præmiserat. At Solymanus vbi Petrum ex certis fugæ vestigijs per auias solitudines euadentem Valacchiæ finibus excessisse fama compertum est; Moldauos in fidem recipit, eos omni timore liberat, Stephanumque Petri fratrem Moldauiæ regem constituit: sed quum ad veteris tributi summam nihil adderetur, certam agri partem adimit, quæ Moncastro proxima videbatur: atque his confectis rebus in Thraciam reuertitur. Interea rex Ioannes ad Solymani motum excitus; cum triginta millibus equitum in Transyluaniam peruenit: in speciem quidem, vt studium suum ostenderet, tanquam in id bellum vires suas additurus, sed occulto consilio, vt prouinciæ fines tueretur: nam magnopere timendum putabat, ne Turcæ per simulationem petendæ Moldauiæ reflexo cursu in Transyluaniam penetrarent. Secundum enim eam pacem, quum cum Ferdinando rege secretis conditionibus initam fuisse docuimus, quod legatus Laschus priuato dolori nimium indulgens Byzantij cuncta prodidisset, vsque adeo se inuisum suspectumque apud Solymanum fuisse meminerat, vt cum multis legationibus eius facti suspicionem ægrè diluisse videretur, vix multa largitione apud purpuratos gratiæ nomen sustentaret. Itaque ea solicitudine liberatus, vbi Petrum desertum à suis, ac exutum regno in Cizouium confugisse didicit, ad obsidendum eum festinat: ratus aduenisse tempus, quo veteres iniurias vlcisceretur, gratissimamque inde operam Solymano præstaret, & Stephani quoque animum eo benificio promerendum arbitraretur. Pro inconstanti enim & turbulento alterum fratrem noua imperij Fortuna contentum, ac in tutela Solymani quiescentem, regno finitimum exoptabat. Durauit obsidio supra quatuor menses, suppetebantque obsessis alimenta, idemque animus nullis fractus incommodis Petro aderat, vt ad supremas spes vsque fortiter obduraret. Sed non eadem erat constantia in defensoribus: ij erant partim Transyluani, partim Moldaui, qui ex vxoris comitatu in oppidi custodia remanserant: facileque dissentiebant, quum non vna omnium persistendi causa videretur. Rex namque omnibus extrema supplicia denunciarat, nisi postquam effugia perpetuis stationibus circunsepta conspicerent, vti iam vndique desperatis auxilijs, triduo ad certam

veniam se victos deditione faterentur. ea res in Moldauo contumaces spiritus fregit. Itaque vir acutus, eorum more qui ex ipsa necessitate periculi habile ingenium ad prudentiam flectunt, prius quàm suorum dissensio in apertam cruentamque seditionem erumperet, maturandum ratus, liberali facta deditione portas aperuit: id tantum præfatus, ideo se ipsum vxoremque & oppidum fortunasque omnes dedere, quòd planè sciret, Ioannem regio prorsus animo, aliquanto facilius iniuriam obliuisci, quam vllius beneficij memoriam deponere consuesse. Proinde se tantam spem nequaquam temere desumpsisse, vt plane confideret sibi misero apud eum, qui in persimili calamitate aliquando miser fuisset, humanitatis & clementiæ locum minimè defuturum. Ioannes hominem complexus consolatusque bono animo esse iussit, confirmauitque data fide se Cizouio contentum fore: quod oppidum vti Pannonicæ ditionis superiores reges repetissent: cæterum arcis possessionem apud ipsum vxoremque vno tantum mutato præsidio permansuram, in qua tuti ab iniuria, certique salutis meliorem rerum euentum expectarent. At Stephanus vbi fratrem deditum in potestate Ioannis esse didicit, per legatos Solymanum orat, vt Petrum sibi tradi imperet: eo enim viuo Moldauiam nunquam dicto parentem, nunquam pacatam, nunquam externo aut intestino bello vacuam fore. Nec mora Solymani literis frequentibusque nuncijs deposcitur. Ioannes ius & æquum datæ fidei proponit, negat se tantum sceleris admissurum, vt miseri sponteque dediti salutem prodat: id autem Solymani imperio cui parendum esse fateretur, se daturum, vt Petrus: quo omnis amittendi regni metus Stephano demeretur, tam diu quàm Solymanus vellet, in eadem custodia permaneret. Postremo quum seuerioribus literis repeteretur, quòd iam purpurati ea cunctatione lædi maiestatem existimarent, medium, ac ob id Petro admodum salutare consilium sumpsit, rescribens, se Petrum non captiui more, sed legati nomine Byzantium cum insigni comitatu transmissurum, vt coram obiecta crimina diluat, et si fas sit, veniam quoque impetret: modo Solymanus à magnitudine animi erga prostratum, seque imprimis religione datæ fidei obstrictum, non incertam clementiæ & lenitatis spem præbeat. Non discessit ab humanitate Solymanus, vtpote qui seruandæ fidei necessitudinem honestissimo excusationis nomine apud regem vel tacitus probaret, nobilemque illum expetitum magnis regibus, sed raro oblatum à Fortuna clementiæ laudis fructum decerpere cuperet. Itaque non obscura significatione confirmatis amborum animis, Petrus suis opibus studioque Ioannis exornatus Byzantium mittitur: commendatus præ cæteris purpuratis Luphtibeio, cui ampliora dona detulerat, vt præpotentem ex aula patronum sibi in dicenda causa compararet. Dedit & gemellos vniones superbi piri magnitudinem adæquantes, qui ex Grittea præda fuisse dicebantur, vt his pro inauribus Solymani filia Rostani desponsata in nuptijs ornaretur. His sibi conciliatis, vbi admissus est, adeò luculenter causam dixit, vt quum susceptorum à se bellorum causas atque successus, ærarij inopiam, Gritti causam, fratris & procerum dolos, ac antiqua iura finium cum Polonis enarrasset, veniamque supplex petisset, indignè mulctatus a Fortuna videretur. erat enim eius viri excellens bello virtus, quanquam ingentibus vitijs atque sceleribus æquaretur, militaribus Turcarum animis ad admirationem spectata grataque, vsque adeò vt purpurati vel nulla largitione corrupti virum fortem tantis

illustrem

illustrem casibus, neque impotenti Fortunæ invictum animum concedentem, omnino defensuri crederentur. Verùm Solymanus suspenso iudicio neque damnavit reum, neque penitùs absolvit, ne Ioannis nomen abruptæ fidei contumelia sugillaret, vel ipse parum sceleribus infensus abiecta severitate videretur. Itaque Moldavus in Peram Ligurum coloniam est relegatus: beneficio quidem ingenti, quum ibi nequaquam obversantibus Turcis ad leniendum exilij dolorem alendamque spem recuperandi regni, cum Christianis hominibus versaretur. Erant ei præter numerosam familiam plures Hungari comites liberaliter instructi. Græci quoque quibus cum religionis ritus erat communis, & mercatores Italici, Turcæque item, ut epulando vinum potarent, domum eius frequentabant, ita ut vir ille comitate cunctis obvius, principalis aulæ speciem referret. Nec diu voto eius Fortuna defuit: Stephanum enim avarius ac iniquius quàm putassent regnantem populares obtruncât. Fit magnus in Moldavia tumultus, quum sublato Rege multitudinis studia in Petrum verterentur, & contrà nobilitas ei vehementer infensa, quemcunque alium præferendum putaret: nequaquam temerè meritas pœnas pertimescens, si iratus & sævus ab exilio vocaretur. Sed Boiares, qui sunt ex ordine optimatum, ipsa populi multitudine auctoritate, atque opibus potentiores adolescentem Moldavum nomine Alexem regiæ stirpis, qui diu in Podolia inops exularat, celeriter evocant, principem constituunt, in Zucavaque regia appositis præsidijs confirmant. Hæc ubi Byzantij nunciata sunt, Petrus animos attollit, purpuratos novis muneribus aggreditur, prehensat omnes: sed in Luphthibeio recuperandi regni summam spem reponit. Interim Moldavorum legati à Boiaribus instructi Byzantium perveniunt, postulantes ut Alexes regij sanguinis, uti omnium expetitus votis & publico consensu rex acclamatus, postquam Stephanum fata sustulerint, Solymani liberalitate confirmetur. Tum verò Petrus purpuratos obsecrare, ut nihil de pseudoregulo ementiente regiam stirpem temerè crederent, illius nomen & genus antea incognitum testari, idque inductum commento & malignitate Boiarum dictitare, ut ipse avita regni sede per summam iniuriam excludatur. His de causis Moldavi minus æquis auribus auditi sunt: vel ob id, quòd nequaquam modestè & reverenter in deligendo creandoque Rege properantes Solymani liberalitatem atque iudicium prævenissent. Itaque legati continuò ad suos domum perscribunt, angustas omnino spes sibi ostendi, ut quicquam pro Alexe impetrari posse credant: præoccupatas enim esse purpuratorum voluntates occultis magnisque muneribus, commovereque sese vehementer Petrum, atque contendere ut per Turcas reducatur. Proinde sibi difficiles aditus præberi, frigidaq; ab omnibus & plena pudendæ dilationis responsa reddi. His cognitis Boiares, ut tyrannum veluti non dubiam cladem ipsis allaturum novis consilijs regno penitùs excludant, legatos dissimulato habitu ad Carolum Cæsarem, Ferdinandumq; regem mittunt, qui doceant quo in statu periculoque Moldavi novi principis res sint, peditum auxilia implorent. Ea si impetrentur, Moldavos icto fœdere promittant Christianorum regum socios, & Turcici nominis perpetuos hostes futuros. Rem autem præsentis necessitatis in eo occasionis momento verti, ut si decem millia peditum submittantur, ipsi cum quadraginta millibus equitum omnem vel maximi Turcarum exercitus impetum sustinere audeant. Sed Ferdinandus fratre

Cæſare peragendis conuentibus occupato, quod multas longum id iter difficultates habere videretur, nec conducendo militi pecunia ſuppeteret, ei negotio, quod maximè liberalis officij celeritatem exigere videbatur, adeſſe non potuit. Cæterùm ea legatio, quæ diu celari non poterat, per ſpeculatores Byzantij nunciata vſque adeo in Petrum Turcarum ſtudia accendit, vt Solymanus ſupplicem ac adiutum purpuratorum precibus, clientemque ſe & denique fidelem ſeruum Ottomannici nominis iureiurando profitentem in gratiam receperit. Nec multo pòſt Himbrachor ſtabuli magiſter, dignitate & virtute bellica illuſtris, qui Petrum regijs ornatum inſignibus in Moldauiam reduceret, eſt delectus: paucisque inde diebus coacto exercitu ad Danubium ponte iungendum contendit. Tum verò Boiares metu perculſi, quum deſperatis Chriſtianorum auxilijs multitudinem conſternatam, & magnopere Turcarum arma formidantem conſpicerent, ſummo concepto ſcelere obtruncandi Alexis conſilium deſumunt: neque enim antiquæ rebellonis noxam, niſi immani aliquo perfidiæ facinore deleri poſſe iudicabant. Nonnunquam enim accidit, vt mortalium animus ſcelere ſemel occupatus, quum in præſenti periculo timor ingruit, facile vel inuſitati ſceleris infamiam contemnat. Ita inſontis ac intempeſtiui principis coniuratorum concurſu patratur cædes, accumulataque feritate iacenti caput deciditur, vt Boiares veluti expiata vetere perfidia atrocem aduerſum ſe tyranni animum eo cruento munere mitigarent. Arriſit Petrus exoptata dona ferentibus, placatique animi ſpeciem præbuit, quum diligentiam maturati beneficij ſimulata oratione laudaſſet: vtpote qui ſæui vltorisque animi decretum recondere vellet, donec abiret Himbrachor. Is ègregià omnium voluntate paſſim receptus, Petro Zuchauiæ regia in ſede conſtituto, acceptisque muneribus, in Thraciam rediit. Nec mora Boiares circiter viginti detegente odium tyranno, alius alia de cauſa comprehenduntur, & ſecuri percutiuntur: non iniquo quidem iure, vel ob id ſupplicio damnati, quod veterem iniuriam apud tyranni animum recenti beneficio penſari poſſe exiſtimarint. Hæc ſunt quæ de Valacchia, vno ſcribendi tractu ſub vnum aſpectum prodenda cenſuimus, nihil in hoc temporum ſeriem rebus geſtis adæquantes, ne maiora bella quæ imminent, conciſa in partes, & variè paſſim intermixta, quod maximè fugiendum videtur, confuſo planè ordine, ac ob id diſſipato hiſtoriæ lumine referantur. Hiſdem fermè diebus quibus Rochandulphus ad Budam cum Turcis Budenſibusque Hungaris bellum gerebat, & Solymanus aduentare dicebatur, Carolus Cæſar Ratiſponæ conuentum diſſoluit, confeſtimque magnis itineribus in Italiam eſt profectus. Is autem Germanorum conuentus, qui Chriſtianæ religionis commodo ad ſanandas Lutheranorum mentes indictus fuerat, hunc habuit exitum, vt poſtulante Cæſare, Germani proceres & liberæ ciuitates decreta perſciberent, quibus Guillermus Cleuenſis regulus, quod neglecta Auguſti imperij auctoritate Gheldrenſis principatus hæreditatem adijſſet, hoſtis iudicaretur: contrà verò Carolus Sabaudius, qui Gallorum armis regno exciderat, publico totius Germaniæ conſenſu ſumptuque, vt iam receptus in clientelam, reduceretur, ſeueriſſimoque obiter edicto caueretur, ne quiſquam Germanici nominis miles Gallorum ſtipendia mereret: fratri verò ad Budam cum Turcis rebellibusque Hungaris bellum continuum alenti auxilia præberentur. Hæc vt facilius impetrari

poſſent.

possent, Carolus totas eas conceptę hæresis opiniones Luthearnis nihil pij, sanique consilij ad animos admittentibus condonavit, ita ut cunctis, quæ vellent de divinis rebus & placitis, impune sentirent, donec indicto celebratoq; sacrorum antistitum concilio omnis oborti erroris controversia supremis disputationibus tolleretur. Id autem Cæsar, ut intra biennium fieret, cum Paulo summo Pontifice curaturum promittebat, ita ut vel abnuente Contareno legato, concilio locum in ipsa Germania delecturus esse crederetur; vel exitiali præiudicio Pontificiæ authoritatis, damnoque Gallicarum nationum, quæ salutem ac libertatem inimicæ gentis arbitrio commissuræ minime viderentur. Propterea Cæsar discessurus è Germania obnixè postularat a Pontifice, ut sibi in Italiam venienti ac in Africam traiecturo, ad Lucam occurrere vellet, quod mutuis colloquijs deliberando, de tota ratione concilij statuendum esse videretur. Erant qui dicerent, eò verti consilia Cæsaris, ut concilij nomine, quo sacri imperij dignitas in discrimen vocaretur, Paulo Pontifici non ambiguum terrorem incuteret, atque ideo solicitum in officio ac amicitia, quam arctißime contineret, & Germani obiter, sive concilium cuperent, sive ex conscientia neglectæ perturbatæque religionis iuris & æqui iudicium formidarent, præclarè admonerentur, totius negocij summam ipsius arbitrio atque sententia contineri. Nec Paulus eius colloquij aut loci conditionem abnuerat, pristinæ suæ pietatis & constantiæ tenorem secutus, utpote qui semper antea concilij censuram ultro deposcere, neutrumque se & sincera utrinque fide medium inter dimicantes Reges profiteri consuevisset. Non defuere Germani proceres glicente fama de adventu Solymanni, Rochandulphique secordia, qui discedentis Cæsaris nomen tam falsè quàm improbè lacerarent: qua in re Philippus Lantgravius ironico lepore multus erat, ut qui non temerè Cæsarem oderat, neque Romani imperij Fortunam ex æquo antea virtuti egregiæ expositam, dignißimis proceribus exclusis in Austriæ domus hæreditatem concesisse pateretur: dixisse enim cum in convivio ferebant, Carolum mire fortem ac impavidum imperatorem videri, qui tanta esset animi magnitudine, ut Turcas quanquam multos uti inermes imperitosque militiæ facilè contemneret, & nobilioris victorię triumphum in transmarina provincia quærendum arbitraretur, dum Solymanno Ferdinandus frater obsisteret, cuius tam expedita & vehemens virtus, & tam paratæ facultates forent, ut in Austria domo uno tempore geminata victoria parari posse censeretur. Alij porro apertius ac indignantius dictitabant, neque constantem, neque strenuum imperatorem videri, qui urgenti à fronte nobilißimo ac infensißimo hosti terga daret, patrimoniumque Barbarorum incendijs expositum, atque inde fratrem accepta clade perterritum, impiè fœdeque desereret, ut de immanis piratæ spadone servo victoria levis in terra Africa quæreretur. Nihil enim profici, vel ad ipsius laudem, vel ad Germaniæ salutem ac dignitatem, si quum Italorum ac Hispanorum cohortes accersendæ in Noricum forent, è Norico detractæ Germanorum legiones in Africam ducerentur. Cæsar enim Hispaniæ precibus adductus expeditionem susceperat, adversus Asanagam Tunetano bello illustrem, qui Algerij cum imperio à Barbarussa fuerat relictus. Apud eum prædones Turcæ coibant, Hispaniæque litora prædabantur, tanto oræ maritimæ damno metuque, ut Hispani à Gadibus ad Pyreneos montes dispositis in ora speculis atque præsidijs ad incertos ca-

ſus excubare ſublata nauigatione cogerentur. Propterea Cæſar claſſem parauerat, cohorteſque in Italia, Sicilia, ac Hiſpania conſcripſerat, totuſque animo in Africam ferebatur, vtpote qui anteà Solymanum minime venturum putaſſet, & ſatis virium ad expugnandam Budam in Rochandulphi diligentia & fœlicitate fratris poſitum arbitraretur. Fuere qui exiſtimarent, Cæſarem conſtantiæ ſuæ ac innatæ virtutis nunquàm oblitum, eos tum aduerſos de ſe rumores, aliquo certè cũ pudore, ſed inſigni patientia contempſiſſe, quum vir eximiè prudens neque ſalutem, neque exiſtimationem ſuam Turcico bello implicandam putaret, in quo veræ dignitatis ex infœlici conatu iacturam facturus eſſe videretur, ſi temere ac importunè conſiſtere, & vanitate pugnacis animi potius quàm certa virium fiducia inductus congredi vellet cum eo hoſte, qui immenſis copijs ac opibus ſubnixus vel totius armatæ Germaniæ impetum multitudine equitatus eſſet eluſurus. Conſilia enim cogendi magni exercitus, qui victoriæ ſpem præferret, tempus ipſum, & maturatus Ratiſponenſis concilij exitus excludebant: quando nec decreta pecunia, nec expediti commeatus, nec ſatis explicatæ procerum voluntates forent, vſque adeo vt non incertum eſſet aliquos ab impio liuore calamitate potius quam Cæſaris victoria gauiſuros: verum multo grauiore cura Cæſar angebatur, ne ſi in Pannonia nequaquam pari ſpe vtilitatis, & metu incommodi occupatus hæreret, Galli arrepta occaſione Ciſalpinam Galliam inuaderent, quum interceptis legatis inducias violatas eſſe quererentur, ac in alijs demum Italiæ partibus bellum erumperet, cuius enata iam ſemina ſpectabantur. Nam per eos dies Ludouicus à Bononia, Armeæ familæ iuuenis, turbido ingenio vel ancipitem nominis famam quærens, apud Senenſes multa vſus largitione egerat, vt conſilio malè ſana deprauataque moribus ciuitas, ad Gallos à Cæſare deficeret: ſed fluxa eorum fide, qui dum muneribus explerentur defectionis initium ſe facturos promiſerant, belle proditus in poteſtatem Hiſpanorum deuenerat. Contendens in Italiam Cæſar in Tridentinis Alpibus Octauium Farneſium, miræ indolis adoleſcentem adſcitum ſibi generum cum inſigni comitatu obuium habuit, moxq; ad Atheſim Alfonſum Vaſtium qui Inſubrum nobilitatem inſigni armorum cultu exornatam, ac item delectos ex Hiſpanis veteranos adduxerat, vt comitatus è Germania per ſe exiguus, intentusq; itineri, ea illuſtri auctus frequentia dignus Cæſare ſpectaretur. Affuit properanti ſupra Veronam inſignis legatio Venetorum, præbitaq; ſunt præter gratuitos commeatus, munera magnis hoſpitibus in itinere dari ſolita, nihilque inde Cæſar Cremonæ Laudæque Pompeiæ commoratus, Mediolanum contendit, exceptuſque eſt incredibili ſtudio ciuitatis, nec leui quoque ſumptu reliquarum vrbium, quum nihil auguſtius & opulentius in ornamenta triumphalis pompæ excogitari præſtariue potuiſſet, tegerenturq; obiter coloratis velis vniuerſæ regiones, quibus à Romana porta ad templum maximum, & in veterem Vicecomitum principum curiam, tanto hoſpite parem, ſub vmbella aurea duceretur: ſed ipſe atra in penula vilique pileolo ſpectari voluit, multis lugubrem habitum admirantibus, quum fœminarum & plebis curioſa ſimplicitas pictam ex auro trabeam & fulgentem gemmis in Cæſaris capite coronam expectaret. Nec diſſimilis animi habitus in graui parùmque hilari eius oculo notabatur, ita vt cla-

dem, quæ

dem, quæ pridie accepta ad Budam fuerat, præsagire videretur : Reuocauit tamen eum à seueris cogitationibus Maria Aragonia ipsius Vastij vxor, cunctas ætatis suæ fœminas excellentis formæ, præclaræque virtutis, & fauentis Fortunæ muneribus antecedens : nam quum sæpe antea illustrem pudicitiæ famam fœlici fœcunditate nobilitasset, tum forte marem pepererat. Huic summi honoris causa Cæsar, quum sacro fonte lauaretur, humaniter præstito Christianæ pietatis officio adesse voluit, eumque de nomine Carolum appellauit. Ita vt mox comiter in ea festa hilaritate nobiles matronas ad tibiarum modulos saltantes spectaret. Aduenere demum legati singularum ciuitatum, menstrui tributi onera peracerbe afflictis populis imposita deprecantes : sed eas preces vel iustis querelis suppliciter additas ita audijt, vt parum clementer in aliud tempus rejceret, triduoque post nullam indulgentiæ spem, sed eundem & quidem ab ipsa remedij desperatione grauiorem miseris gemitum relinquens, Genuam contendit, vbi ex Ferdinandi fratris literis de Germanorum clade, Turcarumque victoria, & Solymani aduentu certius cognouit : quo nuncio adducti Vastius atque Auria dictis sententijs suadebant, vt petendæ Africæ consilia in vernum tempus differret, & cum his quas conscripsisset Italicis cohortibus & Germanorum legione quam adduxerat, in Italia moraretur, vt inde ad opem fratri ferendam deterrendosque Barbaros, reuersuri speciem præberet, tueretur que interim Italiam aduersus Gallos, quos nulli omnino occasioni defuturos prospicerent, si aliquod forte incommodum, aut vi Pœnorum, aut iniuria tempestatis acciperetur. Nihilo secius Cæsar stabili proposito constantiæ nomen vel magno discrimine retinendum ratus, in Africam abnuente etiam Fortuna transfretare constituit, vt Turcas in Pannonia bellum gerentes contempsisse potius quàm timuisse videretur. conuersus enim ad eos qui in consilio erant, magna, inquit, ratione, vt in Italia permaneam suadetis, sed multo maiore arbitror in Africam contendendum: nam si substitero, è Germania certe reformidatis Turcis diffugisse videbor, cuius admissi dedecoris opinio tolli non poterit, nisi susceptis innixi consilijs exoluendo promissis fidem, & mature traijciendo, iudicij atque animi nostri famam bono euentui commendemus. Fortunam enim, quæ nos terra deserit, per fluctus fortiter audendo experiri lubet : quum Algerium multis de causis, priusquam maria hybernis aquilonibus claudantur, expugnari facile possit : cuius voti si me Dij compotem fecerint, contemnemus certe Gallorum minas, atque his profecto classibus & copijs, quibus stipendia graui sumptu persoluta videtis, si temere sese commouerint, vltro eorum audaciam retundemus. Interea Paulus Pontifex ab Roma æstuoso itinere Cassiam emensus viam Lucam peruenit, improbantibus medicis, quod lethale foret, nisi pleno imbre infractis caloribus ab Vrbano cœlo discessisset. Sed is vel exactæ ætatis senex, certo semper ingenij vigore, & temperata ob idque fœlici vitæ disciplina, ita fallebat annos, vt cuncta ætatis pericula quæ publicam salutem includerent facile contemneret. Quid enim mihi vita opus est, sæpe dicebat, nisi vt hæc suprema officia, quæ vnam omnino sacri nominis personam respiciunt, cadenti reipublicæ optima fide persoluamus ? quandoquidem diuinis ita monemur fatis, vt pietati & voto pu

blico vel morte ipsa satis facere, quàm infami desidia vitæ cupiditatem extendere malimus. Quòd si insanire principes pergant, & magnus Deus à salute Christiani populi penitus auersus susceptis votis adesse nolit, natura quidem vel in otio, vel in labore non intempestiuum vitæ finem afferre poterit, præclari certè studij perpetuæque voluntatis honestam famam nulla vis inuidiæ nobis eripiet. Nonnulli quoque senatores euntem retentare conabantur, imprimisque Francisci regis legati, qui in nullam spem pacis ituro, postquam ab ea Cæsar auersus obduraret, non modò valetudinis in commodum; sed parum etiam syncerę ęquitatis calumniam imminere differebant, quoniam timerent, ne Cæsar honestissima petitione in belli Punici sumptum pecuniam impetraret, quæ demum occulto consilij exitu ad excidium Narbonensis Galliæ verteretur. Magnorum enim principum congressus atque colloquia absentibus semper suspecta, in alienamque perniciem verti occulta conspiratio ne existimantur. Propterea Franciscus, ne se incauto atque imprudente Prouinciam admota classe repentinus hostis inuaderet, ad Massiliam & ad Rhodani pontes legionarios Gallicæ disciplinæ pedites, & veteranas equitum alas vt præsidio forent maturare iusserat. Sed Paulus vti frustra aliàs ad Niceam recrudescentia pereuntis reipublicæ vulnera omnino Cæsari detegenda, indicandaque vitia serpentis pestis existimabat, vt vno concordiæ remedio sanarentur, ac præclere Dijs ac hominibus testatum foret, neque ardens studium, neque vehementes preces, neque in summo vitæ contemptu diligentiam in optimo sacrorum principe defuisse. Ea quoque de causa vt ire pergeret magis ac magis accendebatur, quòd suborta erat inter Franciscum & Cæsarem noua simultas, veluti inducijs Rinconis atque Fregosij cæde violatis, veterisque odij flamma, compressa aliquadiu induciarum fide, in multo atrocius quàm anteà belli incendium exarsura credebatur. Egerat per aliquot annos Byzantij Antonius Rinco Francisci regis legatus apud Solymanum, vti sæpe diximus, remissusque à Barbaro paucis antè mensibus in Galliam ad regem peruenerat, comitante cum ala equitum Cæsare Fregosio, ne per Bergomatium fines & Volturenam vallem, ad Curiam Rhætiarum transeunti a Cæsarianis insidiæ tenderentur. Cæterum acceptis nouis mandatis à Rege, quæ ad confirmandam amicitiam pertinebant, rediturus Byzantium, superatis Pœninis Alpibus in agrum Taurinum inter præsidia Gallorum descenderat, vt inde se Venetias proriperet, ac demum tutissima nauigatione in Epirum adueheretur. Placebat Rinconi per se obeso, & fortè ceruice ac humeris ex stillicidio laboranti, vt iactatio vitaretur, duobus nauigijs secundo Pado deuehi, frustra improbante Fregosio, qui vel in publica induciarum fide cum regij commodi, tum priuatæ salutis rationem Hispanorum ingenijs minimè committendam ratus, per easdem vel asperas Rhætorum Alpes reuerti aut certè noctu pernicibus equis Placentiam peruolare mallet. Sed fatalis illius pertinacia huius prudentiam facilè peruicit, vt amborum interitu dirus Christiano nomini casus incideret, quo intestinis affecta malis respublica, nihil iam non ausuris in perniciē nostram Barbaris proderetur. Ab Hispanis enim qui per speculatores cognita eorum nauigatione in insidijs terra pariter ac flumine diligenter excubabāt quum, meridie ad Ticini hostiū peruenissent, ab armatis

lintribus, qui tecti fronde ex occulta statione repentè prodierant, circumuenti iugulatiq; sunt. Perijt cum Fregosio Bonifortius centurio, seruatus autem est Camillus Sessulanus Fregosianæ alæ præfectus, isque cum omnibus nautis ne patratæ cædis fama certo indicio vulgaretur, Cremonam deuectus est, & in arce custoditus. Alterum porrò nauigium, in quo erant comites cum scrinijs multaque pecunia, occupatis hostibus in aduersam ripam intactum fœliciter euasit, indeque vectores simul, & nautæ terrestri itinere per nemorosos calles occultati Placentiam allato rei gestæ nuncio peruenerunt. Cæterum cadauera post duos menses elapsi custodia nautæ, iuxta confluentes Padum & Ticinum semisepulta, ob idque discerpta feris, & tabe consumpta monstrauere, ita vt Fregosij manus ex antiquo vulnere vno manca digito facilè nosceretur, ac augendæ repræsentandæque iniuriæ causa ad Franciscum, ab vxore, quæ casum deplorarat, auulsa cadaueri & loculo condita deferretur. Scio Gallos non inepta suspicione, nequaquam eos statim interfectos putasse, sed prius in quæstione cruciatos, vt arcana legationis tormentis elicerentur: sed de hac subtili coniectura, quum nihil adhuc compertum sit, rem vtique dubiam in medio relinquemus. Verùm ab eo atroci facinore Alfonsus Vastius, qui Cisalpinæ Galliæ cum imperio præerat, incredibili inuidia deflagrauit, quod inducias in nouem annos ad summam spem pacis Niceæ indictas, violasse, & contra naturam generosi eius ingenij, inhumana cæde cruentus euasisse videretur: tanquam famæ suæ minimè parcendum putarit, modò apud Cæsarem, vel ignobili & criminoso officij genere gratiam mereretur. Sed Vastius eius impositæ contumeliæ notam vel iure, vel perscriptis, ac ideo publicatis libellis ita diluit, vt id postquam iure cognosci non poterat, vel singulari certamine, si dignitate compar offerretur, diluturus esse crederetur. Cæterùm complures Rinconem iure cæsum existimarunt, quòd inuidiosissimæ legationis munere suscepto, aduersus Christianum nomen Barbaros concitare; occasionesq; gerendi belli indicatis Cæsaris consilijs demonstrare diceretur. Fregosio autẽ immerenti vitã malignitate atq; odio ereptã dicerent, quòd vir bellicosus & acer, ad Genuę totiusq; Ligurię principatũ aspiraret, vigente adhuc apud populũ non ingrata Iani patris memoria, qui Genuẽsiũ princeps extitisset. Itaque Pontifex Lucam venit, præmisitq; Alexandrũ Farnesium Cardinalem, qui Cæsarem ad Viæ regiæ stationem triremibus ad pulsum, venientemque ab octauo lapide exciperet. Ad portam autem affuere Cardinales ac antistites, atq; item ordo Lucensis, qui intrantem sub vmbella deducerent. Curia prætoria, vbi decuriones sedent, Cæsari data; Pontifex ad antistitis domos templo maximo coniunctas diuertit. Ter Cæsar ad mutua colloquia Pontificem adijt, ille Cæsarem semel. Introductusq; est Moninius Galliæ regis legatus, ad id tum missus, vt quereretur Fregosium atq; Rinconem captos, atq; eos sibi reddi postularet: neq; enim tum interfectos esse constabat. Cæsar ad id, apud se ius induciarum inuiolatum esse inuiolabileq; mansurum respondit, quicquid verò illis dissimulato habitu nequaquam nomen profitentibus, dum in Pado nauigarent, præter spem accidisset, iniussu suo & se ignaro penitus accidisse. proinde si admissi facinoris authores indicarent, eos omnino comprehensurum, et ad supplicij pœnam Gallis traditurum. Res vti in Pado acta erat, per nautas indicata non obscuram habebat coniecturam: neque Paulus

inducíarum, quarum ipſe ad Niceam author extitiſſet, diſceptator eſſe poterat. Quoniam de his an ſtarent, vel eo ſcelere violatæ eſſent, iudicium ferre intempeſtiui atque omnino ancipitis negotij res fore videretur. Facilè demum fuit Pontifici optimis literis ac humanis rebus vehementer erudito, apud Cæſarem in tanto præſertim recentique ad Budam accepti vulneris dolore, ſingulas plagas, quas nobis Barbarus hoſtis inflixerit enarraſſe, oſtendiſſeque pericula, quæ affectæ ruentique Reipublicę de cœlo imminerent: poſtquam infami contumacia ad exitialem inſaniam, dum priuatas rationes inteſtinis armis tuemur, ruina publica oppreſsi perituri ſimus. Erant non iniquæ pacis conditiones, & Carolo quidem Sabaudio longè gratisſimæ, quibus Franciſcus pro Carolo filio Mediolanenſe imperium præcipuo Cæſaris munere depoſcebat, quum inde demum cunctas Galliæ facultates, & copias ſacro indicto bello collaturum profiteretur. Contrà Cæſar iratus Gallo toties victo ac tum indomitos ſpiritus gerenti, quid antiqui & recentis ſui iuris, quid deniq; ſuæ ſecuritatis ac dignitatis foret grauisſimè differebat, inuidere prorſus Fortunæ ſuæ Gallum cæco liuore corruptum, qui perturbare omnia, impedireque victorias ſolennibus votis piè conceptas; & denique Barbaris ad commune excidium irrupturis viam ſternere mallet quàm ipſum pati verè eſſe Cæſarem, Auguſtoque in Italia imperio potiri: ad quod non ambitioſis armis, ſed optimo iure et præclara atque inopinata quidem hæreditate pervenerit. Neque ſe adeo Italicarum rerum imperium, aut ignarum Gallicæ conſuetudinis, vt ſi Mediolano liberaliter decedat, minimè timendum exiſtimet, quin à Gallis noua ſemper ac immoderata cupientibus reliqua Italiæ atque Siciliæ imperia protinus inuadantur. Eam enim, inquit, pacem ſemper optauerim, quæ ad honeſtum decus perſequendis Barbaris occaſionem aperiat, non quæ ad inſignis ignominæ nomen intempeſtiuè liberalem auitis regnis expoliet. Pontifex vbi nihil de pace impetrauit, ſuadere conatus eſt, vt quas in Africam copias eſſet traiecturus, poſtpoſita nauigatione Turcis opponeret, ad fratris Auſtriæque præſidium, ſi ea recenti victoria Solymanus vteretur. Sed Cæſar fatali innixus conſilio in ſententia permanſit: nihilque magis eo colloquio decretum eſt, quàm vt concilium, quod petebat Cæſar, & Pontifex vti rectè peragi poſſet exoptabat potius quàm ſperabat, in annum ſequentem indiceretur. Id verò decretum plerique diuinarum ac humanarum rerum vſu periti, & libero voto publica tantum commoda reſpectantes intempeſtiuæ atque præpoſteræ voluntatis eſſe iudicabant: quando nihil abſurdius videretur, quàm vnum in locum atque conſenſum totius Chriſtianæ profesſionis antiſtites euocare, qui de ſacris dogmatibus morumque cenſura conſtituant, priusquam inter reges poſitis odijs humanarum rerum controuerſiæ finiantur. Expetendam enim prius atque parandam pacem, maturæ demum ſalutarem ſynodum fœlici fœtura parituram. Propterea non temere veteris ſeculi patres regesque illuſtri pietate ad cœleſtia bona potius quàm terrena ingentibus animis anhelantes, pacem optimam optimæ & iuſtisſimæ parentem appellauiſſe, quum tranquillæ & ſecuræ pacis beneficio coeuntibus regibus plures ſublatas hæreſes infinitaque Reipublicæ vulnera, concilijs vbique terrarum celebratis, obducta atque ſanata meminiſſent. Quas enim vel odiorum nubes, vel bellorum tempeſtates, Claramontenſis ſynodi ſerenitas non diſiecit & depulit? quem demum dignitatis amplitudi-

amplitudinis & gloriæ prouentum Christiano nomini non attulit? Sed tum in sacrosancto Pontifice summa vigebat authoritas, religiosa populorum omnium veneratione conciliata, corroborataque maximorum regum obsequijs, ac ardentibus studijs: ita vt illi Gottifredum ad Hierosolymas sacra vadentem via subsecuti, verè Christiani Heroes, Federicus Ænobarbus imperator, Ludouicus Galliæ, Richardus Angliæ, & antè eos Boemundus Apuliæ reges, milleque alij reguli magnitudine animi maximis pares, auita regna facilè contempserint, de iure suo decesserint, lites & grauissimas vltro simultates Reipublicæ condonarint, quæsitæ scilicet pacis laudem odiorum libidini tactis religione animis præferentes, Quoniam haud dubius in cœlum aditus mirifica pietate, & decora bellicæ virtutis monumenta æternis eorum nominibus pararentur. Sed illi non ideo ad Niceam, de Turcis, de Persis ad Antiochiam, & de Saracenis ac de Ægyptijs ad Hierosolymas Christiana trophæa defixerunt, vt cum summo dedecore, pudoreque huius seculi, successoribus suis dementiam, impietatem, atque secordiam exprobrarent: quando ab illis gloriose parta, & iampridem fœdè amissa recuperari posse diffidimus, nec iam in tanta nostra desidia, tantoque Barbarorum audaciæ successu, auersis à pietate atque concordia omnium animis, patrimonia, aras, & penates satis alacriter tueamur. Cæterùm Pontifex, Deum maximum diuosque omnes de more, vt nauiganti Cæsari fœliciter aspirarent, suppliciter precatus, quum Octauium Farnesium ad ponendum militiæ rudimentum in soceri Cæsaris contubernio, studij sui atque beneuolentiæ obsidem collocasset, per Pistorienses montes Bononiam contendit, atque inde per Æmiliam atque Flaminiam modicis itineribùs in Vrbem est reuersus. Interea Cæsar Italicis cohortibus, quas Camillus Columna, & Augustinus Spinula subitario delectu conscripserant, atque item sex millibus Germanorum, quorum duces erant Georgius Ratisponensis, et Baro Seisnecus natalium claritate nobilior, in oneratis naues distributis, è Lunensi portu soluit, cum triginta qinque rostratis nauibus, edixitque magnorum nauium magistris, vt ad Baleares insulas cursum intenderent. Sed in altum prouectas quum oborta tempestas in conspectum Corsicæ detulisset, atque ita disiecisset, vt per biduum aberrarent, Cæsar mitioribus demum ventis in Syracusanum portum, quem hodie ab oppido præcisæ rupi imposito Bonifacium vocant, classem intulit. Id oppidum in extrema parte insulæ Sardonio freto imminet, despectatque Sardinam modico traiectu in austrum exporrectam. Collectis demum nauibus & pacato mari ad Hypsitanas aquas flumine Thyrso portuque & Algarensi noua vrbe nobiles prouectus est. Eo quo appulit die, bicipitem vitulum agrestis mulier Cæsari dono obtulit, auersantibus cunctis id monstri omen, postquam in primo cursu venti instabiles ostentatæ serenitatis fidem improbè fefellissent. Inde quoque quum Baleares peterent, alteram ab Africo subijt procellam, prima quidem labore atque periculo sæuiorem, quum fractis quorundam antennis velisq; discerptis per aduersus fluctus longa vehementique remigum defatigatione in minoris insulæ portum, Barchini Magonis nomine celebrem, contendissent. Ab hac demum Cæsar in maiorem Balearem tota classe traiecit, singulari affectus lætitia, quod Ferdinandus Gonzaga, Siciliæ præfectus, per opportunè cum Siculis triremibus onerarijsque Italicis centum quinquaginta nauibus appulerat. is nautici præsertim panis &

reliqui commeatus ingentem copiam, vel longo bello suffecturam attulerat. Expectabatur autem ab Hispania cum sua classe Mendocius, sed ille Cori flatibus coactus, quum imperatæ nauigationis cursum tenere nequiuisset, vltimi consilij propositum ad tempestatis occasionem flectens fœlici compendio Algerium rectà contenderat. Ita Cæsar diligentiæ Mendocij nihil diffisus, ratusque id omnino euenisse quod acciderat, hortante Auria secundo vento vela dedit, biduique nauigatione Algerium peruenit. Quum appropinquaret classis, admirabilique ordine expansa atque directa in conspectu hostium constitisset, duæ prædonum biremes, quæ ab oriente Algerium petebant, à promontorio oram legentes imprudenter in sinum delatæ sunt. Earum maiorem Viscontes Cicada trierarchus rostratæ suæ nauis ictu demersit, altera veloci remigio incitata intra portus molem incolumis euasit. Mendocianæ interim triremes promontorium Apollinis, quod hodi Cassineum vocatur, superantes, magna lætitiæ significatione displosis omnibus tormentis Cæsarem salutarunt, et subsequentem Hispanicam classem non procul abesse nunciarunt. In ea erant Cantabricæ Belgicæque naues magnæ supra centum, sed multò plures lenunculi, quos Hispani Scarzapinos vocant. Sustulerant autem præter peditum cohortes, magnum equitum numerum ex totius Hispaniæ iuuentute: nam plerique nobiles, neque conscripti, neque nominatim euocati, sed priuato sumptu armis & equis liberaliter instructi, vt Reipublicę operam præstarent, naues summa alacritate conscenderant. His præerat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus, non modo sua virtute superioribus bellis inclytus, sed priuato & quidem pernobili voto perillustris. ingenti namque pietate magnitudineque animi excitus, Garciæ patris mortem vlcum ire properabat: hunc enim in Mœnice insula ad Gerapolim, contra Pœnos occubuisse docuimus. ceterum hęc omnia nauigia velis agebantur, neque ex malacia promontorium superebant. Iam enim venti summa serenitate inuecta perflare desierant, sed à recenti tempestate mare commotum & vehementer adhuc fluctuosum ita planis litoribus allidebat, vt nullo pacto exponi milites in siccum possent, nisi vmbilicotenus marinis vndis abluerentur, quo incommodo milites affici nolebat Cæsar, ne per se tædio maris atque nausea confectos repentinis ac audacibus Barbaris etiam madidos atque rigentes obijceret, & Hispanos quoque duabus de causis expectandos iudicabat, vt vniuersis admotis copijs cum maiore vi tum maiore etiam spe victoriæ oppidum inuaderet, & communicare integram rei gerendæ laudem Hispanis vellet, quorum precibus studioque & insigni liberalitate adductus bellum suscepisset: sed ea vel bidui tantum fatali mora, quanquam recta atque honesta ratione duceretur, non exploratam modo victoriam interpellauit, verum ingenti nostrorum incommodo sæuituræ Fortunæ occasionem aperuit. Interea Cæsar idoneum hominem ad Asanagam cum mandatis misit. Is significatione facta pariterque à Mauris reddita (excusso enim linteolo fiebat, vt colloquendi causa in portum tutò descendi posset) humaniter admissus postulauit, vt oppidum vi & fraude ab Horuccio occupatum, & demum ab Hariadeno Barbarussis fratribus ad perniciem humani generis communitum, extemplò dederet Carolo Cæsari terrarum domino, qui immanium prædonum vltor aduenisset. Id si faceret, & Turcis abeunde quò vellent, & Mauris incolis incolumi omnium Fortuna, suis lagibus viuendi potestatem

testatem fore: ipsum porrò ingentia bello paceque præmia laturum, mundo se in Sardinia natum, & sacrò ablutum baptismate meminisset. Pulcherrimam enim offerri occasionem, quæ ad veri numinis cultum redire, maximique obiter imperatoris fidem & liberalitatem complecti posset: ut de crudeli tyranno exactæ virilitatis iniuriam vindicaret. Quòd si cunctandum, & vim tanti apparatus expectandam arbitraretur, inclusos proculdubiò eundem pertinaciæ exitum laturos, quem funesto exemplo ad Tunetum pertulissent. Ad ea Asanagas respondit, insanum omnino sibi eum videri, qui oblata ab hoste consilia sequeretur: interrogavitq; renidenti ore, quánam fiducia adductus Cæsar, oppidum expugnare posse confideret, quum ille extemplò hoc, digito ostendens classem, quem videtis, tormentorum apparatu, veteranorumque peditum ac equitum virtute respondisset: & nos quoque in risum effusus subiecit Asanagas, pari præsidio atque artificio mœnia defendemus, ut locum binis iam vestris cladibus nobilem, nova Cæsaris calamitate clarissimum reddamus. Erat enim vulgatum Algerij anum grandævam magicis artibus & mirabili vaticinio maximè celebrem, quæ antea Didaci Verræ & Vgonis Moncatæ naufragia & clades prædixisset, Algerianis publicè dixisse, ita ut oraculo tempus præscriberet, quo Christianus imperator oppugnare oppidum ausus, ab infœlici conatu, magnam terra & mari calamitatem esset aditurus. Eius autem vaticinij famam in spem secundi eventus confirmandæ multitudini opportunam, ita alebat ac excitabat Asanagas, quanquam magicas vanitates astuto militarique ingenio non admitteret, ut non iam erigere suorum animos: sed nostrorum quoq; mentes, quum se importuoso in litore in hyemem coniectos perspicerent, terrere videretur. Erant in præsidio Turcæ tantùm octingenti, sed magna ex parte equites, summæ spei summique roboris manus. ad paucos enim Asanagas erat redactus. nam multi viri fortes Mendociana, ut diximus, navali pugna perierant: multi cum Draguthe archipyrata, ab Aurianis in Corsica capti fuerant: deleverant & aliquot eorum navigia varijs in locis Rhodiæ, Neapolitanæ, Siculæque triremes: sed multo plures etiam desiderabantur, qui tum fortè ipsius permissu aberant, & apud Sciriphum interioris Mauritaniæ regem religionis authoritate ac armorum gloria florentem, adversus Lusitanos ad Athlanticum Oceanum militabant. Reliqua multitudo vix quinque millium numerum implere ferebatur. Constabat autem partim ex Mauris indigenis, partim è Granata Bæthicæ oriundis: accedebant & multi è Balearibus insulis, qui superioribus temporibus cœpta rebellione ob idque pœnam timentes ad Mahometanos ritus confugissent. Sed Numidarum duces magnum equitum & peditum numerum effecerant, qui extra urbem vagi patentibus in locis noctu ac interdiu lacessentes nostrorum agmina perturbarent. Hos diligenter Asanagas proposita mercede missisque muneribus ad opimæ spem prædæ suopte ingenio nobis infensos è proximis regionibus evocarat. Neque cuiquam vel parvos liberos vel uxores ex oppido in tutiora loca & remotas arces educere, aut ulla omnino signa timoris dare liberum fuit, indicta scilicet supplicij pœna, si quis animo consternatus, parum alacrem in periculo ostendisset vultum, aut minus virilis consilij vocem edidisset. Cæsar per Auriam exploratis litoribus ab occidentali parte, quæ frequentibus scopulis erat incommoda, & superioris naufragij recordatione infausta videbatur, ad tutiorem ab Oriente stationem classem appli-

cuit: eo ad descensum ordine constituto, ut sexaginta rostratæ onerarias subeundo demittentes se milites exciperent, exceptosque statim scaphis, actuarijsque naviculis imponerent, à quibus in litus continuò deferrentur. Tanta autem fuit in obeundo munere omnium diligentia expeditaque celeritas, ut quum insilientium multitudini plures scaphæ, inter se alacriter officijs certantes, abundè suppeterent, peditatus omnis, nihil præter arma ferre iussus, momento temporis in litus descenderit. Cæsar quiete & cibo recreatis militibus tres acies numero militum pares instituit: erant enim præter equites, & evocatos, ac officio & voluntate auctoritatem atque fortunam Cæsaris secutos, circiter viginti millia descriptorum peditum: singulis autem aciebus terna currulia tormenta ad deterrendos procursantes Numidas attribuit: progressusque inde aliquot stadia non procul ab oppido consedit loco tuto atque opportuno: nam castra ea ratione locata erant, ut binis utrinque fossis natura munirentur, quas delapsi iugis torrentes, sicuti repentinæ aquæ fert impetus, adeo profundè excavarant, ut subter exesis defractisque marginibus, neque equiti, neque pediti commodus nisi per pontem transitus daretur: ad levam porrò ita assurgebat collis, ut eductis in verticem tormentis interiora oppidi ædificia dirui atque infestari posse viderentur. Algerium olim Iubæ regia, uti alio loco diximus, à Romanis Cæsarea Iulia vocata, in tergo asperos & excelsos habet montes: directa autem muri fronte ad septentrionem mari alluitur. Insula verò parva, arce nuper insignis, eam Hispani Pinnonem vocant, obiecta oppido portum efficit, sed neque tutum à Boreâ, neque multarum navium capacem, quanquam Barbarussa, uti alibi meminimus, erepta Hispanis arce atque ea diruta ad insulam egregio conatu molem adiecerit, ut continenti iungeretur, quum translatis in id opus è classe Christianis remigibus ingentes lapides è Tipasæ ruinis asportasset. Cæterùm oppidi mœnia sensim educta in colles ad meridiem: ita molli flexu cuneantur, ut erecti trianguli faciem procul ostendant. in summo enim fastigio propugnaculum inductæ calcis albo conspicuum ad parvæ arcis & speculæ similitudinem exurgit: privata autem introrsus ædificia, quum à planiore iuxta litus regione sensim recedant, in montem veluti extenduntur, decenti vel ob id serie, quòd supra tecta singularum ædium alienis extantibus fenestris subiecta maria despectantur. Curvatur autem litus lunato flexu ab oppido ad promontorium Matasusium, in quo antiquæ urbis Tipasæ, quondam à Romanis Cæsaribus Latij iure donatæ, extantes adhuc reliquiæ visuntur. Toto autem eo tractu oblonga, sed angusta planicies extenditur. nam ubi à litore aliquot stadijs recesseris, sensim enascentes tumuli desinentem planiciem excipiunt. inde enim tota regio innumeris collibus intumescit, absceditque sensim augente natura in altissimos montes, qui longa serie oppidum à tergo præcingunt. Vlteriora ad Numidas pertinent, qui more suo divagantes translatis armentis atque mapalibus non infertiles agros, concessis ad annuam quietem glebæ inducijs fœliciter arant, & multo pecore, quo uno summæ eorum opes censentur, herbidi soli campos depascunt. Cæsar tribus per nationes distinctis castris, ab oriente oppidum complexus, in maximam spem veniebat expugnandi oppidi, quòd sibi ad eam partem tormenta producere, atque acriter oppugnare statuenti classem magno usui futuram iudicabat, quum è triremibus, summisque malis atque carchesijs magnarum navium

propu-

propugnantium hoſtium latera ex obliquo tormentis peti poſſe proſpiceret: murus enim per acclivia perpetuo collis dorſo erectus, uno extructo aggere, ſicuti planis in locis opportunè fieri videmus, neque protegi, neque defendi poterat. Hiſpani ſub præaltis montibus editiora loca tenuerunt, circa medios colles Germani iuxta prætorium conſedere: Itali autem planioribus locis ad mare, ac ideo portæ oppidi magis propinquis. Interim dum tormentorum apparatus adminiſtrante Petro Covs, qui ei negocio cum imperio præerat, navibus educitur, & equi per trochleas moliendo ſuſpenſi, demiſsique funibus exponuntur. Numidæ in ſummis montibus ſupra Hiſpanos magno clamore edito ſe oſtenderant, omni telorum genere deſuper ſubiectos facilè ferientes: notis enim montium tramitibus ſe demittebant undique veloces & repentini, ſed more gentis procul laceſſendo potius quàm cominus urgendo pugnam ciebant, quibus præliolis toto integro die ad noctem uſque certatum eſt, nullo quidem periculo, ſed longa Hiſpanorum defatigatione: nam inductis etiam tenebris Barbari, alij alijs ſuccedentes, neque à loco, quem inſederant, neque ab inſtituta iaculandi conſuetudine diſceſſerunt. Vbi enim excitati ignes viſebantur, in eas continuò partes magna vis telorum, lapidumque præſertim modò grandinis effundebatur: cui incommodo noſtri extinctis repentè ignibus occurrebant, ſilentio expectantes lucem, ut tandem collato pede certaretur. Ita ſub exortum Solis cohortante Alvaro Sandeo caſtrorum magiſtro Hiſpani vel per ardua atque impedita fortiter enitentes deiectis, pulſisque Numidis montium vertices occuparunt, nactique paſtorales caſas, ad quas in ſpeciem munitionis ſe reciperent, conglobati conſtiterant. Eo die tanta confluxit Numidarū multitudo, ut noſtri penè circumventi, quum duas acies feciſſent, in orbem pugnare cogerentur. Sed Sicilienſium cohortium virtute Numidarum audacia premebatur: haſtati enim fulgentibus galeis atque thoracibus muniti, iacula facilè contemnebant, & ſclopettarij à lateribus inſultantes, plumbeis emiſsis glandibus avertebant. Numidæ pedites è iuventute deliguntur, ſeminudi, promiſſa cæſarie, nihil præter iacula geſtantes, equitibus ſe permiſcent; atque ita mutuo confiſi præſidio rem gerunt, tantaque pedum velocitate congreſſus noſtrorum devitant, ut à ſtatarijs non facilè vulnerarentur. Equitum verò prælongas & præfixo utrinque ferro ancipites lanceas, ad averſos etiam ictus arte mirabili quaſſantium ea erat agilitas, ut nemo noſtrorum acie excederet, quin ſtatim interceptus lethali cuſpide figeretur, ſcutis ad effigiem cordis è corio oblongis & levibus ſeſe atque equum in occurſu receptuque uſque adeo habiles protegunt, ut exiguo ſummi periculi præmio ad condictum propoſito, ſeptena iacula intorquenti ſe offerant, ſingulaque vel haſtæ celeri commotione detorqueant, vel ſcuto in obliquum exporrecto certiſsimè declinent. Interea dum Numidæ in noctem uſque ex omnibus locis decurrendo ante caſtra volitarent, & cuncta apud noſtros, quæ bellica ratione inſtitui explorarique poterant, egregiè proviſa viderentur, fortuna Chriſtiano nomini multò quàm unquam anteà gravior ac infeſtior ſpes Cæſaris interrupit. Ipſo ſiquidem tormenta, equos, commeatus, ac impedimenta exercitus expectante, imber à prima ſtatim vigilia maximè gelidus ac procelloſus adeo intempeſtivè & graviter eſt effuſus, ut quum tota nocte nihil remitteret, totus exercitus ingenti accepto incommodo perfunderetur, turbulentiſsimaque obiter tempeſtas mari repen-

tè orta, classem iactatam immensis fluctibus compulsamque vehementer ventorum turbine, miserabilis naufragij periculo in litus adigeret. Excubabant extra castrorum fossam, quam lapideo ponte iunctam diximus, tres Italicæ cohortes, quas Camillus Columna medijs fermè spacijs ab oppido & ponte inter acclives tumulos ficus arbusculis consitos ita collocarat, ut sensim per ardua collium extensis manipulis ad Germanos usque pertinerent. Eæ quum densissimæ pluviæ, sævique frigoris iniuriam tolerantes integram noctem in statione perstitissent, tot malis usque adeo confectæ sunt, ut nec afflictis corporibus animos, nec corpora languentibus animis sustinerent. neq; enim vel stare, vel humi procumbere facultas dabatur: quum eius soli plana pariter atque ardua præalto & lubrico cœno, quod ad suras usque impressa vestigia devoraret aut eluderet, impedita tenerentur. In has cohortes inalbescente cœlo Turcæ equites, Maurique pedites intermixti, qui summa vigilantia nostras stationes observabant, intellecta occasione celeriter eruperunt, tantaque vi undique magno clamore edito sagittis, iaculis, & multò maximè lapidibus adorti sunt, ut quum iam à pluvia extinctis funiculorum ignibus laguncullisq; sulphurei pulveris madefactis sclopettorum usus penitus esset ereptus, pauci hastati ingruentium impetum sustinerent, & reliqui omnes in fugam verterentur. Sed consistere ausos ab longa utique vigilia ac inedia semivivos, algoreque trementes Turcæ celeriter obtruncarunt, interfectoque signifero Celsesiæ cohortis, vexilloque discerpto, fugientium tergis institerunt, tanta audacia persequendo cædendoque, ut quum trepidos in castra compellerent, nonnulli hostium fossam superarint, ad tabernaculaque pervenerint. ex his præferocem Maurum cominus congressum Lucidus Romanus quanquam sauciatus fortiter interfecit. Exaudito fugientium tumultu Camillus à Cæsare missus protinus eò devolarat, conglobatasque aliquot cohortes ultra pontem in hostes eduxerat, Barbarique iam confirmatis nostrorum animis repulsi atque impetum remittentes, veri aut certè simulati timoris & tumultuarij receptus signa dabant: quum Ferdinandus Gonzaga, cuius prima secundum Cæsarem in exercitu erat authoritas, iratus cohortibus loco pulsis supervenit, cohortatusque viros fortes, ut fugæ dedecus nobili conatu diluerent, in hostes impetum facere atque acriter persequendo intra portas compellere iussit: id verò Columna nisi magno cum periculo fieri posse testabatur: sed Gonzaga generosi ardoris plenus vel iniqua sorte, gravique periculo ignominiam Italis omnino demendam existimabat, irrumpendi in oppidum occasionem dari posse ratus, si coniunctis in fugam Barbaris intermixti tutique ob id à tormentis ad portam incitato cursu convolarent. Nec mora cohortes duce Augustino Spinula magna alacritate, magnoque impetu hostes invadunt, in fugam concitant, cædendoque terga intra portam compellunt, tanta vi celeritateque ut nostri obductas repente valvas in porta contingerent, & multi hostium exclusi, notis itineribus ad aversam portam, & in montes elaberentur. Tum verò Barbari ex ipsa muri corona in temerè progressos omnis generis tela & tum maximè lapides iacere, sauciare, sternere, terrereque clamoribus, & illi qui extrinsecùs refugerant ad pugnam reverti: porrò qui portam clauserant, rursus erumpere, & hærentes nostros aut se recipientes adoriri. Neque Italis, quum calentibus animis advenissent, vigoris constantia deerat, si tutam ad receptum viam Fortuna reliquisset: missilibus enim obruti

strati-

ſtratique tormentis, uti in ipſo conatu ſpe deceptis facilè accidit, conſilij inopes, ora atque animos in fugam verterunt, non confertis quidem: ſed per diverſos calles diſsipatis agminibus. Erant enim tyrones collectitij generis ſubitario delectu feſtinante Cæſare in unum coacti, ita ut milites inter ſe ignoti eſſent, nec in una legione à quoquam alienæ cohortis centuriones atque ſigniferi noſcerentur. Ita peropportunè erumpens Aſanagas, qui ex oris habitu cultuque regio facilè noſci poterat, immiſsis Turcarum turmis & Mauris peditibus noſtros in fugam præcipites egit, uni ferè omnium Rhodij equites, qui ſub navali vexillo pedibus pugnabant, egregiè repugnando per ſinuoſas convalles conſtantiſsimè ſe receperunt, amiſſo ſignifero atque aliquot fortiſsimis viris, qui punicea in veſte candida cruce prætexta galeati toracatique in poſtremo agmine conſtiterant, ſed perſequentium Barbarorum vim ac inſolentiam paucorum veteranorum mirifica virtus retardavit. In his fuere cum ipſo Spinula Franciſcus Balneus nobiliſsimè ſtirpis è togata Gallia cohortium præfectus, Titus item Amerinus, & M. Antonius Porretanus, qui ad ligneum pontem (is non longè à porta diſtabat) intrepidè conſiſtentes excepta thoracibus iacula in hoſtes remittendo, haſtiſque maioribus provectos & inermes fodiendo aliquot acceptis illatiſque vulneribus ſpatium fugæ, & ob id multis ſalutem pepererunt, ſed ea erat inæqualis & lutulenti loci diverſitas inter cavas vias & tumulos ad mare declives, ut Barbari regionis uſu periti, undique validè ac intemperanter urgerent, intermixtique noſtris, & à ſuis intercluſi, ubique tumultuoſiſsimo & noſtris iniquiſsimo pugnæ genere verſarentur. Erant Barbari cum numero peditum & telorũ genere, tum locorum notitia opportunitateque pluviæ & tanto caſu obortæ tempeſtatis, ac ipſa denique Fortuna noſtris ſuperiores, quum ſclopettarijs, in quibus ad non dubiam hoſtium perniciem certa ſpes victoriæ poſita videbatur, ab imbre diſplodendi facultas eſſet erepta, & pedites Mauri baliſtis arcuferreis, more iam apud noſtros exoleto, veruta vel loricatis lethalia, & arcubus frequentes ſagittas intorquerent, pavoreque & curſu pariter exanimati noſtri pedites ab inſultante Turcarum equitatu ſternerentur. Eo modo noſtri qui ab initio audacius procurrerant, quum noviſsimi agminis in receptu facti eſſent, cædente terga hoſte, quinque ſtadiorum iter ignobili cadentes morte cadaveribus compleverunt, atque hi ante alios qui ad mare ex fuga deflexerant. ibi enim à Numidis, qui conſpecto claſsis naufragio ad prædam devolarant, circumventi trucidatique ſunt. Sed prima noſtrorum agmina tanta trepidatione ad lapideum pontem, & ad caſtra fugam intenderant, ut nemo ducum in tanta & repentina rerum iniquitate publicæ ſalutis & militaris conſilij rationem perturbato animo retineret, & Dijs iratis cuncta ad ſummam cladem terra marique uno tempore deleta crederentur. Verùm ipſe unus omnium Cæſar adverſus omnem urgentis Fortunæ contumeliam invictus & intrepidus, ſibi atque alijs eo die ſummus imperator fuit: quum perditis prope rebus opem ferens, opportuniſsimo tempore cum Germanorum legione decurriſſet, præmiſsis è legione tribus vexillis, quibus fuga ſiſteretur, & caſtra certo recentique præſidio ultra pontem firmarentur: ſed tantus fugientium animos pavor occuparat, tantuſque erat incumbentium Turcarum impetus, ut Germani non temerè aliàs terga hoſti dare ſoliti, tanquam linteata capita formidantes, neque aſpectum oculis, neque arma hoſtium firmis pectoribus ſuſti-

nerent, ſed continuò fœdè converſi eodem fugientium agmine raperentur. Tum verò Cæſar provectus equo diſtrictum tenens gladium & fugam increpitans, phalangem promovit, oreque maximè celſo ac impavido, Germanica utens lingua: Quando, inquit, commilitones inſultanti hoſti frontem oſtendetis, ſi quum in veſtigio pro dignitate Chriſtiani nominis, Germanicæq; gentis gloria, & pro ſalute omnium ſit dimicandum, præſente Cæſare, paucóſne & inconditos inermesque Barbaros timetis? Nec mora quum hæc diceret, ad non dubij pudoris motum exorto alacri fremitu, indignabunda legio, quòd ad præſtandam operam cohortatione indigere videretur, ſeſe contra hoſtes effudit. Eius adventu permoti Barbari, & quòd iam nobilium ductu cum virtute Italica acies planè reſtituta ſpectabatur, ſubſiſtere pedemq; referre cœperunt: ſeu veriti tormenta curulia impreſsionemque noſtrorum, ſeu ſe ſatis eruptione profeciſſe iudicantes, quum ad ſummā confecti belli victoriam, horribili tempeſtate quaſſatam claſſem perire conſpicerent, & multi, Mauriq; præſertim, ad ſpem certioris prædę, ubi nullum omnino periculum ab hoſte foret, ad ſubiecta litora properarent. Inuſitata enim & planè fatali diverſorum ventorum coniuratione, ad ciendam atrociſsimam tempeſtatem, uſque adeo mare commotum intumuerat, & totis litoribus immani fluctuum repercuſſu frangebatur, ut iactatæ naves nutantibus malis atque inter ſe proris adverſis ac puppibus fervente æſtu concurrentes, anchorarios funes & quoſque validos rudentes abrumperent, colliſæque demum atque diffractæ ſpectante exercitu mergerentur. Eundem quoque tempeſtatis caſum tulère Hiſpanicæ naves, & ad unum Scarzapini omnes, quæ Caſsineum ſuperare nequiverant. Ita ut totum id litus ab occaſu ad Cercellum uſque oppidum, quod paucis ante annis Andreæ Auriæ infelici conatu noſtris cognitum à Turcisque poſſeſſum ſuo loco diximus, eiectarum navium fragmentis ac hominum & equorum cadaveribus ſterneretur. Numidæ enim alij atque alij pariter è montibus conſpecta noſtræ claſsis calamitate celeriter ſe demiſerant, neque inermibus eiectitijs neque fœminis parcentes, ſecus ac Cercellani Turcæ, qui cunctantes vel avarè, vel humaniter ad ſervitutem conſervare, quàm interficere malebant. Periêre pauciſsimis horis circiter centum & quadraginta navigia, quæ ſine remigio quadratis velis agerentur. Roſtratæ porrò quum à media fermè nocte in multam diem pertinaci remigum contentione & magiſtrorum diligentia in anchoris perſtitiſſent, neque diutius tempeſtatis iniurias ferre poſſent, obruique timerent, iacturam triremis facere ac ſeſe in litus remis & velis vehementer incitare minimè dubitabant. Sed enatantes a Numidico equitatu totis diſcurrente litoribus, ſemivivi & fruſtrà ſe dedentes in ipſo ſalutis limine cædebantur. In his Lazarus Amereus è Genua nobilis trierarchus eſt interfectus, videreq; erat omnis generis liberos oblata ſervitute ſervis remigibus Barbaris ſalutem cum fletu commendantes, ut illorum qui modò converſa Fortunæ conditione cathenas ad tranſtra reliquerant, & ad libertatem exultanter enatabant, ſignificatione & vocibus à Numidarum ſævitia tegerentur. Eratque ſpectaculum diverſis caſibus valdè atrox & ubique maximè funeſtum, quum quiſque pro animi habitu, natandique peritia in ipſo certæ cladis ancipiti metu, dum genus mortis præoptat aut refugit, vel merſus undis, vel hoſtili lancea transfixus, ad ſuum omnino vitæ finem deſtinante fato raperetur. Nemo tamen erat, qui non maximè cædem & vulne-

vulnera perhorreret, navisque discrimen, & tempestatis eventum expectare, quàm prævenire vitæ exitum mallet. Eo modo facilè accidebat, ut ea immanis hostium sævitia, uti vehementer reformidata nautis atque vectoribus, multas triremes, quæ ad naufragium decreto atque incitatione paventium litus appetebant, aliquandiu conservaret. Sed postquam rostrata insignis, qua Ianetinus Auria vehebatur, uti maximè propinqua litori cohærentiumque triremium pulsata ictibus propelli ac arenis impingi conspecta est, non sustinuit Cæsar, ut spectatæ virtutis iuvenis, & præfectura multarum trirmium clarus, nullo ferente opem in oculis ipsius avunculi Auriæ à Barbaris trucidatus interiret, statimq; Antonium Aragonium cum tribus Italorũ cohortibus ad litus misit, quarũ adventu coniectis in fugam Numidis ille quidem ita servatus est, ut eius salutem aliquot triremium iactura sequeretur: multi enim Numidarum timore liberati, confisique præsidio, ut se quoque maris periculo & tot tempestatis incommodis expedirent, proras in litus intulerunt, ac nisi aliquot intrepidi navarchi damni dolore ad acerbitatem & contumaciam ingenia vertentes, districtis gladijs per foros discurrendo & mortem comminando, nisi remos inhiberent & se continerent, vectores & remiges deterruissent, maxima pars rostratarum exemplo superiorum omnino deperiisset. Ipse Auria non tam sibi quàm Cæsari iratus, qui disciplinæ navalis rationem & certos inclinantes autumni dies, navigantium observatione prædamnatos neglexisse videretur, incredibili animo contra tempestatem indomitus permansit, suadentiumque preces, ut se conservaret, adeo fortiter reiecit, ut eos acerrimis verbis tanquam publicæ salutis proditores ad imam carinam descendere iuberet. Pari quoque perseverantia Virginij Vrsini Anguillarij quatuor triremes, totidemque Rhodiæ earum æmulatione, vincente metum pudore, & Siculæ aliquod ac Neapolitanæ atque Hispanicæ cuncta tempestatis incommoda fœliciter pertulerunt. Eo casu quindecim omnino triremes desideratæ sunt, quarum detrimento supra tot navium onerariarum naufragia, etiam tum sæviente ventorum rabie, tantus cum luctu dolor, tantaque rerum desperatio, in valde lugubri supremæ cladis expectatione, totum exercitum occupavit, ut nedum tyrones & milites de sua tantùm vita soliciti, sed longè fortissimi duces de publica salute cogitantes animos desponderent. Nunquam enim ab ulla annalium memoria ullas bello copias graviore calamitatum concursu, vel seipsa sævior Fortuna perculerat: quum cibarijs omnibus eo triduo consumptis, nullus quo tantisper inediam ferrent, commeatus adesset, tabernaculaque deessent, quibus in tanta perpetui imbris iniuria, & lutulentæ regionis fœditate ad quietem labore, inedia, frigore, vulneribus, confecti milites tegerentur, in tantisque demum incommodis ingens cura & præterito metu quidem acerbior, omnium mentes magnopere conturbarat, reputatione immanis naufragij, quum tot amissis navibus exoptatus in patriam reditus, in terram Africam proiectis & miseris, fato Cæsaris interceptus esse crederetur. Afflictorum tamen spes, quas apud mortales nulla sortis iniquitas penitùs abrumpit, constantia Cæsaris egregiè sustentabat. Ipse enim mirabili alacritate cuncta munia providentiæ militaris ac humanitatis officia cunctis invictus malis, & conspectu maximè serenus adimplevit: nam postquam castra constitutis præsidijs atque vigilijs contra obstrepentes Barbaros firmata sunt, defati-

gatis ducibus, imprimisque Albanio in ipso pugnæ tumultu magnopere fesso, fœdeq; madenti, ut sibi parcerent, quietiq; se darent, imperabat: solabatur saucios, ac in ea tabernacula quæ forte substiterant (nam cuncta penè vis ventorũ everterat) referri foveriq; curabat, ut quum sibi ipsi loricato madefactoq; non parceret, pleniore cum laude voluntates militum promereri videretur. Desideravit eo die hostili occisos manu milites circiter trecentos. In his cecidére præfecti, aut noti centuriones, Ioannes Calaber, Pancratius à Neapoli, Cancinius Ligur, Mirabilis Insuber, & Iacobus Strasoldius è foro Iulio, è numeroq; Rhodiorũ equestris ordinis Didacus Hispanus, Georgius Arvernus, & Guido Roscius Neapolitanus. Vulnerati autem multo plures ducentis, & in his Sulmonensis princeps Philippus, Caroli Lanoij filius, sub ilio sagitta ictus: sed maximum in demersis nautis detrimentum acceptum esse censebatur, quorum iacturam innumerabilia tormenta ænea mari hausta plurimum augebant, & ob id cumulatiore damno, quòd in potestatem Barbarorum, quum pacatum mare urinantes admitteret, ad publicam perniciém perventura providerent. Nec multo pòst Andreas Auria, uti erat in præsentiendis tempestatibus unicus naturæ maris, & cœli, nubiumque spectator, diffisus loco, ad Matasusium promontorium cum classe se proripuit, quòd tutiorem ibi stationem & sine crepidine litora ad conscensiones militum commodiora dixerat: commonefacto Cæsare, ut illuc terrestri itinere contenderet. Ita Cæsar comprobato consilio, ad sublevandam inediam equos & primò quidem iugales ab initio trahendis tormentis ante omnes classe eductos, ac demum militares interfici iussit, cohortibusque divisit. nam ad excitandos ignes ex naufragijs ligna affatim suppetebant, Fortuna veluti uno eo beneficio tot iniurias compensante. Postridie Cæsar ab Algerio discedens, quum triplici agmine & ægris atque saucijs in medium receptis, septem millia passuum confecisset, persequente & circumfuso undique Barbarorum equitatu, ad torrentem, quem Punica lingua Alcaraz vocant, pervenit. Is imbribus valdè inflatus, retroq; ad ostium ventis pariter, ac irati maris fluctibus compulsus tantùm excreverat, ut qui paulo antè humilem vel infirmo pediti vadum præbebat propter aquæ rapiditatem ac altitudinem, nec à valido quidem equite transiretur. Castra itaque eo loco atque ordine necessario posita sunt, ut quum trianguli formam referrent, eius duo latera utrinque mari & flumine: reliquum verò perpetua armatorum statione munirentur, neq; enim à mari tanquam à certo ad levam munimento quærendis humilioribus vadis erat discedendum. Quamobrem multis tranare ausis, cursuq; amnis celeriter abreptis, Cæsar ex reliquijs navium malos ac antennas passim nactus, subitarij operis pontem perfecit, atque eo non omnino in commodè Italos atque Germanos traduxit: Hispani enim in superioribus locis vix suras adæquantia profluentis vada repererant. Neque postea Turcæ, qui insequerentur, conspecti sunt. revocarat enim eos Asanagas persequendi & lacessendi negocium Mauris & Numidis relinquens, qui quum iam à sclopettarijs currulibusque tormentis, quæ unicuique agmini gentique ad præsidium attributa fuisse diximus, egregiè peterentur, in ægros maximè debilitatosq; vulneribus à nostris destitutos, atrocissimè sęviebant. Nulli enim erant, qui inter angustas spes salutis, proprio metu occupati, alienę calamitatis misericordia moverentur. Sequenti porrò die, superato alio minore flumine, ita ut milites summa aqua pectoribus ex-

tarent,

tarent, tribus tandem castris ad classem est perventum, quæ quum Matafusij promontorij modico flexu tegeretur exercitus omnis in Tipasæ antiquæ urbis ruinis iuxta mare consedit, loco ita opportuno, ut cadentium murorum reliquiæ ad admirationem Romanorum operum adhuc extantes, adversus Barbarorum audaciam non inutile munimentum præberent. Iam mare remissioribus fluctibus agebatur, ventique perflare desierant, ac ea erat consecuta tranquillitas, ut exercitus in naves imponi ac in Europam reportari commodè posse videretur. Itaque Cæsar lætis omnibus edixit esse navigandum, eo præscripto ordine, ut primò Itali: deindeque Germani, ac Hispani demum peculiares ipsisque notas naves conscenderent. sed tot navibus naufragio absumptis, quum onerariæ naves tantam militum multitudinem vel angustè collocatam capere minimè posse censerentur, pronunciatum est gubernatoribus, dominisque navium, ut equos ad unum omnes in mare proijcerent, quòd pietate Cæsaris indignum foret, vel generosos & incomparabiles equos gregariorum militum, aut deniq; lixarum saluti prætulisse. Ea res procerum dominorumque præsertim animos vehementissimè perstrinxit: non privari enim modo se ad belli usum inestimabili carissimarum rerum instrumento, sed militarium equorum florem, nequaquam suprema necessitate ultrò intercidi, & in reliquum tempus extinctis admissarijs, irreparabilem orbata Hispania, præcellentium equorum sobolem interire prædicabant. Spectabantur itaque cum dolore ac inani misericordia generosi & militares equi toto pelago elatis cervicibus ad proximas quasque naves irritâ spe salutis tanquam ad litora contendentes, quum demũ longa defatigatione superati, consumpto spiritu mergerentur. Sed vix dum dimidia pars militum conscenderat, quòd scapharum inopia vel cupidè properãtibus tarditatem attulisset, quum Vulturnus & Eurus, alijq; mox venti, in orbem conspirantes, secundam penè prima vehementiorem tempestatem excitarunt. Quo casu nihil expectatis imperijs unaquæque navis sublato plena milite, ne in scopulos adigeretur, eò direxit cursum, quò vis ipsa ventorum plenis velis per alta maria rapiebat. Abière quidem celeriter, è conspectu disiectæ penitus in contrarias regiones, naufragij famam ac pene omnium interitum commemoratione periculi in omnes insulas ac Italiæ portus deferentes. Sed nec quæ à multis narrantibus audivi, superata pericula & miserabiles casus, susceptaque pro salute vota in templis deorũ immortalium suspensis imaginibus religiosè persoluta narraverim: quum astrictæ brevitatis studio, quo in explicanda gravissimarũ rerum veritate in tanto volumine maximè tenemur, legentibus ad ineptam ingenij gloriam amœna diverticula quæsivisse dispudeat. Eum tamen tempestas habuit eventum, ut aliquæ naves iam planè quassatæ, sensimq; absorptæ in conspectu aliarum perierint: ex alia autem promptiores scapham occupantes, pereuntium sociorum testamenta supremasque preces ad uxores & propinquos retulerint. Sed mirabilem casum duæ naves Hispanis militibus plenæ subierunt, quum in primo cursu reflantibus ventis ad Algerium detortæ, magnisque rimarum hiatibus integros fluctus admittentes fatali in litore desedissent. Concurrerat ad litus Numidarum equitatus subsequente Maurorum multitudine, ut eiectos & desertos à fortuna trucidaret. non enim Barbari spontè se dedere paratos, & nihil præter salutem sub fide publica postulantes recipiebant, sed expetito sanguine circumvenire & vulnerare magnopere contendebant. Qua se-

ritate atque insolentia permoti Hispani, virilibusque animis indignantes, quòd apud Punicam gentem neque iura humanitatis neque militiæ leges valerent, avaritiaque eorum omnis, quæ apud inopes rerum omnium ac egentes summa semper esse consuevit, immani crudelitate vinceretur, arma protinus expediverunt, densatoque agmine in orbem pugnantes, ad oppidum contenderunt, usque adeo constanter & fortiter emenso spacio, ut coronam hostium multis illatis vulneribus à fronte sæpius effringerent, & à lateribus invectos prælongis hastis egregiè summoverent. Tum verò effundentes se Turcas appellarunt, & per eos si vita incolumi reciperentur, Asanagæ in servitutem se dedere nunciarunt: quòd in homine Sardo Christianis orto parentibus & tot præcipuè libertis & familiaribus Hispanici nominis stipato, neque humanitatem neque fidem omnino defuturam sperabant. Ita prodiens Asanagas præclaro iure voluntarijs servis fidem præstitit, depulsisque Numidis ad unum omnes humaniter conservavit, quum solerti ingenio vel semivir, è tot mancipijs tanti proventus lucrum, cum honesta etiam clementiæ laude coniunctum, secus ac Barbari mirum in modum æstimaret. Ipsis autem Germanis ea terra marique accepta incommoda, contagiosam penè pestem attulerunt: quoniam montani homines & è mediterraneis regionibus ad non conspecta antè maria deducti, neque perturbantis nauseæ, neque diuturnæ iactationis tormenta tolerarêt, quòd & anteà corruptis visceribus profluvio laborare cœpissent, quũ ex inedia toto eo triduo, quo ad Typasam est deventum, palmularum bulbosis radicibus & cepis agrestibus vescerentur, quibus malis & aliquot demum naufragijs effectum est, ut ne tertia quidem eorum pars incolumis in Germaniam redierit. Sed unius magnæ navis longè durissimus eventus omnium funestos casus miserabili calamitatis exitu superavit. Hæc enim quum in ea quadringenti fermè omnis generis milites veherentur, inusitatis atque diversis erroribus ità mediterranei maris sinus atque insulas omnes circumivit, ut quum portus appeteret, nova semper ventorum commutatione, è conspectu ipsoque limine tutissimarum stationum ac urbium raperetur, hominesque paulatim consumptis edulijs fame tabescentes, ad insolitam in vivis corporibus maciem, oraque lurida pervenirent. Post quinquagesimum autem diem, quum serò admodum navis exoptatam terram attigisset, alimentisque se milites resovere contenderent, neque ullis omnino cibis veluti iam extincto colore proficerent, paucissimis diebus ad unum fermè omnes alius alio celerius aut tardius omnino perierunt. Cæterùm Cæsar, obtestante Auria atque imperante, invalescentem procellam effugiens, cum rostratarum classe prætervectus Africæ litora ad Orientem in Holcachitem sinũ se intulit, in quo sita est Buzia, antiquitùs Vzicatha Ptolemæo dicta, quã suo loco ab Hispanis duce Navarro manu captã atq; direptam fuisse memoravimus. Castellũ tribus munitũ turribus in ea parte urbis, quę mari alluitur, paucorũ Hispanorum præsidio tenebatur: urbs autem ipsa paulo antè gymnasio & nundinis ac Horucij Barbarussæ, qui dextram ibi manum tormenti ictu abreptam reliquit, calamitate percelebris, ab ea clade deletis incolis penè tota perierat. Nec Hispani plus suburbani agri possidebant, quàm quantum tormentis & armis adversus obsidentes Numidas tuerentur. In præsidio autem perexiguus omnino commeatus est repertus, sed maioris minorisque pecoris non ingrata, quanquam tenuis, copia viros insignes recreavit.

Quum

Quum verò in maximam spem commeatus devenisset Cæsar, quod Ligustica navis, cognomento Furnaria commeatu onusta lætis omnibus in conspectum se dedisset, tempestas invaluit, navisque arantibus vada anchoris, in litus ad naufragium eiecta est. Ita tamen, ut eiectitijs & salsa alluvione semicorruptis rerum penè omnium cibarijs, excipiente ea confestim navali turba, crescentem inopiam opportunè sublevaret. Interea Cæsar quum plures iam dies inflato mari, ac alternantibus ventis conturbato, in multa idoneæ ad navigandum tempestatis expectatione substitisset, & spe novi commeatus omnino decideret, nec habitæ supplicationes, votaque suscepta divorum iracundiam mitigarent, Siculas duce Gonzaga Rhodiasque triremes ab se dimisit. Boreas enim in Corum se verterat, præbebatque spem ad experiendam mari & fluctibus Fortunam, omni cunctatione tutiorem, ita quanquam turbulenta: fœlici tamen navigatione, in Vticæ portum, qui Farinas hodie vocatur, celerrimè delatæ sunt, ibique præstò affuit Muleasses rex Tunetanus, Gonzagamque plurimùm exoptatis esculentarum rerum muneribus liberaliter adiuvit. atque inde demùm incolumes ad unum omnes Drepanum traiecerunt. Nec multo pòst, à Cucchio montanorum Pœnorum regulo legati ad Cæsarem venerunt, intra paucos dies cõmeatum affatim et magna item auxilia adversus Turcas pollicentes: sed eos Cæsar Punicæ fidei liberalitatiq; diffisus amicæ voluntatis ac officij nomine pecunia donatos remisit: quæ legatio demum evulgata per Barbaros magno incommodo paucos post menses regulo cesit. nam tanquam amicus Christiani nominis Punicique hostis ab Asanaga regno fuit expulsus. Iam defatigatis planè ventis usque adeo resederant tempestates, ut mare sedatum atque tractabile videretur, & periti nautæ cum metu periculorum imminentium, tum præteritorum tedio navigstioni se committere minimè dubitabant. Disputabatur omnibus prope horis in concilio navarthorum, sententijsq; dictis, quum alij in Sardiniam aut Corsicam, alijsque eodem lecto Africæ litore, & tutiore cursu Siciliam petendam esse dicerent. Tandem aspirantibus Euris, Cæsar ad Baleares cursum direxit, divæ etiam Catharinæ maligno sydere tranquillam nactus tempestatem: atque inde demum ad novæ Carthaginis portum appulit, tantis acceptis detrimentis seipso vel admiratione suorum vel inimicorum iudicio planè maior & augustior, quum durissimis terra marique iniquæ sortis casibus invicto semper animo conflictatus, suæ propriæ, nec ulli ducum aut militum communicatæ laudis triumphum de devicta Fortuna reportasse videretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLI.

NDVCIIS Rinconis atq; Fregoſij morte ſublatis, Franciſcus, uti maximè decuit, longa pacis expectatione deceptus, ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat quamprimùm ulciſci iniurias, ac uno tempore ſummiſque opibus, non modò Subalpinis oppidis in Italia, ſed ipſis quoque citerioris Hiſpaniæ, Belgarumque finibus arma inferre: neq; prius abſiſtere incœpto, quàm honeſta pactione Ciſalpinæ Galliæ imperio potiretur, aut poſtremò ſuperatus & Galliæ exutus regno in eadem adverſa belli Fortuna concideret. Omnes enim ineundæ concordiæ cogitationes abiecerat, quum præclaris admodum coniecturis, Cæſaris ingenium ſtabili decreto, ab ea rerum compoſitione, quæ Mediolanum eriperet, penitùs averſum eſſe deprehendiſſet, gravi quidem incommodo ac infamia Annei Memorantij magiſtri equitum, cuius conſilijs, ut aliqui dicebant, parùm ſynceris ſe totum Rex adapertus, nec de æquitate Cæſaris deſperans, traducendum fallendumque tradiderat. Ille enim induciarum author, & expetitæ pacis interpres, quum ſumma gratia intemperanter abuteretur, ex ſermone Cæſaris ad regem cuncta ſecunda ac exoptata retulerat: ſive id ex fide colloquij crederet, ſive publico Galliæ commodo mentitus, quòd ea toties funeſto eventu damnata belli cauſa aliquando deſerenda videretur, poſtquam Franciſcum ab occulto fato Cæſari minimè parem, tot bellorum exitu, Fortuna iudicaſſet. Sed Galli proceres addduci non poterant, ut quicquam à Cæſare de reddendo Mediolano prolixè vel liberaliter promiſſum exiſtimarent, quum nihil ab eius ore niſi grave ac inſigni ſobrietate definitum excidere conſueſſet. Dicebant enim Memorantium conciliaſſe ſibi Cæſarem parùm fidelibus officijs: idque unum non occulto aſtu contendere, ut regem decoris avidum, iuſtaque ob id & neceſſaria arma meditantem, ad turpe exitialeque ocium devocaret, certaque ſubinde indoles, & innata vis bellica filiorum Regis, ſublatis armis deſidiæ & voluptatibus enervanda proderetur. Eo modo, qui militiæ atque aulæ maximis honoribus potens, totum regem unus occuparet, diutiſsimè regnaturum. Itaq; rex privato iudicio convictum, et publicam invidiam ægrè ſuſtinentem, in Centeliam villam manentibus honorum titulis relegat: eam ipſe in Bellovacis regio ſumptu ad maximæ Fortunæ voluptarios ſeceſſus extruxerat. Nec quiſquam omniũ repertus eſt, qui ruenti opem ferret, quod non modò filios Regis & proceres, qui facilè ubi ex tuto nocendi locum adverſæ ſortis caſus oſtendit, vel levis conuiuelliæ meminiſſe decorum exiſtimant: ſed illuſtres quoque aulæ fœminas inexorabili vindictæ libidine gaudentes, propenſiſsimo in eas rege varijs offenſionibus alienaſſet, uſq; adeo, ut eum Ludovici undecimi gravi exemplo, qui Aloyſiũ Lucemburgum

burgum capite puniviſſet, tollendum cenſerent: quoniam eo damnato invidioſum illud ſummæ equitum præfecturæ nomen tolleretur, quòd propter nimiam, ob idq; ſanis regibus ſuſpectam poteſtatem non temerè antiquatam ſtruendæ ambitioſi hominis potentiæ revixiſſet. Sed Franciſcus in omni re clementię laudem quęrens, mitiſsimo pœnæ genere contentus fuit. Cur enim rex generoſus vel ingratum & inviſum acerbius vulneraret? Cur denique Solymanni barbari principis ſævitiam imitaretur? qui Habraimum pari ſuſpectæ fidei nomine, pariq; odio muliebri, ac hiſdem ingenij moribus & immenſæ gratiæ fortuna Anneo ſimilem occidiſſet? Cur denique vel magna delicta ſpectatis virtutibus minora non duceret, in eo præſertim, qui ſecum ab adoleſcentia familiariter educatus, vigilantia, ſobrietate, induſtria, militarique laude cæteris Gallorum ducibus ſuperior haberetur? Amoto Memorantio rex ipſe conſiliorum omnium ſummam præparato animo ad gerendum bellum ſibi deſumit, graviſsimarum rerum literas ſub brevi ac ob id fallaci compendio offerri ſolitas, intenta cura perlegit, ſuoque fretus ingenio reſponſa notarijs dictat, ærarij rationes excuſsis quæſtoribus diligenter inſpicit, in omniq; obeundo munere nova diligentia, novoque labore veteris incuriæ nomen emendat. Eo tempore Langeus, qui Taurino Gallicisque præſidijs in Italia præerat, ſolerti ingenio dabat operam, ut decreti belli conſilia tegerentur. Si qua enim controverſia cum Cæſarianis de finibus ac iniurijs oriretur, compreſſis ſuorum armis, per legatos apud Alfonſum Vaſtium de iure militari ex præſcriptis conditionibus diſputabat. Ita induciarum imaginem ſuſtentare conabatur, ut quum occaſio rei bene gerendæ adeſſet, in hoſtem improviſa arma proferrentur. Nam ſtatim à Rinconis atque Fregoſij cæde vehementer fuerat intentus ſollicitandis ad defectionem oppidis, quæ hoſtium præſidio tenerentur, inclinatis multorum animis ad mutandam fidem, quum æſtivis ac hybernis Cæſarianorum militum ad extremam redacti inopiam, mitiora omnia apud Gallos futura exiſtimarent. Sed Alexandriæ detecta proditio incertam adhuc induciarum fidem exoluit, & deprehenſi cum literis ſpeculatores ſuſpecta utrinque conſilia atque arma reddiderant: quibus de cauſis Davalus novas cohortes conſcripſit, ut maiore præſidio propinqua hoſti oppida confirmaret, dubiæ incolarum fidei parum credens, & ſæpe inſidias à Langeo ſuſpectans, quem contra Gallorum morem eruditis pacis bellique artibus inſtructum ingenio ſemper excubanti paratoque non temerè cavendum intelligebat. Quina utrinque oppida, quæ gerendo bello maxime opportuna didicerant, paribus præſidijs tuebantur: regij Taurinum & in proximo Montemcalerium deſcenſu Regis ab Alpibus interceptum, Sabinianum item, Penarolumque & cinctum palude Varulengum: Cæſariani autem præter Aſtam coloniam, & Vercellas urbes, Vulpianum Taurini cervicibus impoſitum, Foſſanum item, fœlicium Antonij Levæ operum ſupremum, & Cherium & Claraſcum & Albam, quæ ab initio belli nequaquam temerè à Gallis occupata: ſed neque fortiter demum aut fœliciter defenſa, Davalum magna vi terrefactis, ſuperatisque præſidijs recepiſſe docuimus. Minora porrò oppida, uti incluſa certis limitibus, quos induciæ in mutuos conſenſus anteà præſcripſiſſent, raro aut certè nullo ſtabili milite tenebantur, quòd ea vel una incolarum fide & domeſtico præſidio ſatis cuſtodita exiſtimarant. Claraſcum cum tribus cohortibus, alaq; una Cremonenſi tuendum ſuſceperat

Hieronymus Sangrius Neapolitanus. Is à Daualo per literas monitus, vt ab hostium insidijs diligenter caueret, vigilias circuibat, & præsidia idoneis locis collocabat: sed quũ militũ animis propter rei frumentariæ causam minus propensis vereretur, Galli intẽpesta nocte à tribus simul partibus adorti, scalis oppidum cœperunt, ab eo loco quo Centalius Allobrox ascẽderat. nam ab ea parte, qua à Daualo quassatũ expugnatumq; oppidum diximus, Vasconũ cohortes fortiter repulsę fuerant, & Blandratus excitatis hostium custodijs irrito conatu ad portã hæserat. Quum irrumpentium Gallorum clamor audiretur, Sangrius qui in medio foro submittendis quò periculum vocaret pręsidijs aliquandiu constiterat, desperatis rebus in arcẽ se recepit. milites dimidia ex parte capti sunt: reliqua manus vt profugeret, ex muro occupatis hostibus se demisit. Fuere qui putarent non defuisse occultæ perfidiæ suspicionem his manipulis, qui nullo propè accepto vulnere stationis locum negligentia & metu reliquissent. Cęterum biduo pòst Sangrius, quòd nullum anteà commeatum pararat, quanquam iumenta aliquot onusta cibarijs sub præsidio Tanarum vado traicientia, quæ Pyrrhus submittebat, in proximo spectarentur, certa pactione, vt inde saluis rebus & duobus tormentis abiret, arcem reliquit. Sed alia Gallorum manus, quæ eadem nocte ad tentandam Albam contenderat, dissimili euentu audaciæ ac diligentiæ suæ periculum fecit. adorta siquidem vrbis muros, eximia Francisci Landriani cohortium, quæ intentæ excubabant, virtute depulsa est. Albanis incredibili studio atque animo propugnantibus, adhortante præsertim pro salute patriæ decertantes eorum antistite Hieronymo Vida, poeta celeberrimo. Sub id quoque tempus, duce Ludouico Birago quatuor Gallorum turmæ, quæ sclopettarios celeritatis causa in equis consessores acceperant, Varulengo ad oppidum Verucam, quod Pado imminet, profectæ, alam, quum Epirota dux Zucerus abesset, negligenter æstiuantem oppresserunt. His rebus cognitis Daualus, quòd Gallorum consilia iam planè abruptis inducijs ad gerendum bellum verterentur, imperata vrbibus pecunia Germanorum cohortes mercede conducit, ex Insubrum iuuentute delectum habet, profectusque Mediolano vltra Padum ad veteres copias contendit. eius aduentu permoti Galli in eadem oppida, in queis æstiuarant, maturè concesserunt. Ipse autem deductis & coactis in vnum omnibus ferè præsidijs in minora oppida impetum facit: quoniam Clarascum valido vigilantique tutum præsidio non nisi magnis copijs magnoque apparatu expugnari posse didicerat. Itaque celeri cursu ad duodecim oppida in potestatem sunt redacta: in queis fuere Villanoua, Raconisium, Carmagnola, Caramanum: quorum accessione Daualus tametsi Gallorum audaciam abundè compresserat, nequaquam tamen Claraschi amissi iacturam vel captis tot oppidis æquasse videbatur. At Franciscus, qui antè initium renouati in Italia belli cuncta, quæ longo grauissimoque suscepto certamini abundè sufficerent, inexhaustis ad id Galliæ opibus, insigni cura compararat, inferendi belli munia liberis dispertit, peritosque rei militaris duces, qui ætatem consilio manuque regerent, attribuit. Generosi etenim iuuenes matura iam indole ætateque florentes vnum illud ingentibus animis, quod tantæ Fortunæ deerat, bellicum decus quærebant: nec eorum alacritati nobilique voto rex deerat: vtpote qui tenero gaudio perfusus, præclara cupientes emittere, & famæ ostentare percuperet. Henricus tacito ingenio, pallida facie, grauibusque oculis, materni aui spiritus gerebat,

rebat. Carolus verò patri similior, fulgore rosei vultus, vigoreque liberalis animi ac eruditis apertisque moribus amari, quàm metui malle videbatur. Hic Belgarum fines invadendos desumpsit, illi Hispania citerior decreta est. sed huius consilij famam silentio compressam volebant, ut simulatione Italici belli deceptus Cæsar, & Davalus ambiguo distractus metu, ubi opus foret, periculumque vocaret, nequaquam maturè expeditis præsidijs occurrerent. Henricus enim quum citra Rhodanum milites cogeret, in Italiam per Cottias Alpes transituri speciem præbebat. Interea Belgarum fines diversis & repentinis Gallorum incursionibus vexabantur. incumbebat enim è Morinis Arthesiæ provinciæ Vandomius adolescens, ad quem certo stirpis ordine, si Francisci soboles interiret, Galliæ regnum redibat. Is adiuncto sibi Obiesio, totius regionis equitum præfecto, magnum terrorem adapertis hostium vicis intulerat. Forteque dum Tervannam urbem, Britannico bello claram, commeatu & novo item præsidio muniret, Belgarum equitum alam profligarat. Ea erat Hadriani Beureni, aulæ Cæsaris magistri, cuius imperio eius tractus præsidia regebantur. Carolus autem Aurelianus, cui aderat Claudius Guisius Lotharingiæ reguli frater, de Germanis Lutheranæ factionis nobili victoria clarus, superato Mosa flumine ad Lucemburgum Leucorum olim urbem penetrarat. Ea regio ab urbe metropoli nomen ducit, pertinetque ad Arduennam sylvam, atque hinc ad Eburones, & illinc ad Trevirorum fines extenditur. Nec Lucemburgenses valido ac improviso hosti diu restiterunt, quin se dederent, quòd eæ copiæ, quæ à Maria Cæsaris sorore cogebantur, nondum advenerant, & tantus erat apud gentem nequaquam pro vetere gloria belli satis peritam urgentium Gallorum metus, ut mutare fidem, quàm belli clades subire mallent. Ita nullum ferè oppidum fuit, quod Aurelianum adapertis portis non reciperet, præter unum Enuosium, quod præalta fossa, latoque muro, & à tertia ferè parte palustri aditu munitum, Germani milites pręsidio impositi tuebantur. Sed Aurelianus nihil earũ rerum difficultate deterritus, magna vi oppugnare cœpit, quassatusque aliquandiu murus est, & repetito militum conatu fortiter tentatus: egregiè repugnante Germano milite, ita ut oppugnatio alacriter cœpta, quum opinione durior ac asperior evaderet, militumque vires ac animos hebetaret, omittenda videretur. Id consilium iuvenis dedecoris metu & spe laudis adductus non probabat, vel suadente Guisio, & patre Rege per literas revocante. Is enim secundis adversisque rerum suarum exemplis dux peritus, & vetus miles filium monebat, ut pertinaciæ, quæ exitiali insaniæ esset persimilis, finem imponeret, nec se longius à rationis finibus cæca cupiditate abduci pateretur. Fortunam enim quæ eius belli initijs & medijs benignè cumulateque faverit, æquo animo ferendam esse, etiamsi conversa nequaquam postremis successibus arrideat. Itaque abscedere incœpto turpe ratus, locum mutare, & in tumulum tormenta transferre constituit: quibus singulari militum studio laboreque subvectis, tanta vi propugnacula deiecta, defensoribusque nudata sunt, ut perculsis metu oppidanis Germani mercenarij milites, pacti ut sibi sub vexillis abire liceret, atque omnium Fortunæ incolumes præstarentur, deditionem fecerint. Eo successu Aurelianus magnopere lætatus, cum Germano milite liberaliter egit: oppidanos verò ad spem immunitatis excitatos in fidem recepit: summa quoque cura adhibita, ut Guisio docente ac administrante oppidum novis

adiectis operibus inexpugnabile redderetur. Dum hæc ad Lucemburgum fierent, Guilermus quoque Cleuensis regulus, Martino Rossemio duce, in Brabantia bellum excitabat. Is enim, vti supra retulimus, cum à Cæsare tum nimis duro seueroque, vt Gheldriæ princeps appellaretur impetrare nequiuisset, ad Franciscum in Galliam se contulerat, percussoque solenni fœdere, ei Francíscus sororis filiam ex Henrico rege Nauarræ susceptam desponderat, vt geminata propinquitate quàm arctissimé iungeretur. Ludouicus enim Francisci socer, eius nominis rex Galliæ duodecimus, ex magna Cleuensis ami ta natus erat. Ab hac affinitate societateq; maximi regis Guliermus in spem veniebat, vt Gheldriam, quæ sibi ex Caroli auunculi testamento in hæreditatem obuenisset, vel non ferente Cæsare facilè tueretur, atque eo quidem fœlicius quod ei fœderi socius abscriptus erat Daciæ atque Noruegiæ rex Christanus, qui Christierno propter nefariam eius crudelitatem impiosque mores in carcerem ad vitæ exitum coniecto opportunè successerat. Huius erant ditionis Cymbri in Chersoneso continentis siti (eos indigenæ Holsatios & Danos vocant) terribilis quondam Romanis, sub bina cæde Marianisque victorijs deleti, hoc demum sæculo celebres esse desierunt. Promittebat Christianus mutua ope tuendis regnis armatum equitatum armatasque fortissimarum gentium legiones, & quam magno vsui futuram crederent, validam classem, quæ secundum Frisiorum & Batauorum littora duceretur. In intimo enim sinu eius peninsulæ in Gothicum pelagus excurrentis, Lubecum, portu nobile emporium, innumerabilibus mercatorum nauigijs frequentatur. Inde siquidem ad Gothorum & Suecorum regna, per insulas vrbibus refertas, vasto maris anfractu, Liuoniæ Sarmatiæque, & postremo Moscouiæ quoque littora classibus petuntur. Fauebat Cæsar damnatæ Christierni causæ: quanquam hominem rabidæ feræ persimilem, ac ideò caueæ inclusum oderat, hortabaturque Federicum Palatinum, illis transmarinis imperijs ab eximia virtute dignissimum, vt ingenti animo ea regna capesseret, quæ sibi certa vxoris hæreditate prouenirent. duxerat enim Palatinus Christierni filiam, ex matertera Cæsaris genitam. Propterea nouus rex Christianus firmando regno adaugendisque opibus nouas amicitias nouasque societates sibi ineundas existimabat. His constitutis rebus, ac animo ad bellum parato, Cleuensis cum regia pecunia domum reuersus per Rossemium è Menapijs atque Sicambris lectissimas copias coegit. Erat enim celebre gratumque militibus Rossemij nomen, quod dux vetus & impiger prædæque auidus, cuncta ea vel aspera factu quæ astuto grauique ingenio secum agitaret, manu fortiter atque fœliciter conficere consuesset. Excitari siquidem vetus disciplina videbatur Francisci Cechingi, cuius memoria apud veteranos rapinis assuetos adhuc erat insignis: quum ille, vti suo loco docuimus, in summa licentia & latrociniorum impunitate, ad corroborandam infamis militiæ disciplinam exactæ seueritatis leges inuenisset. Propterea plerique etiam nobiles, qui inueterata maiorum consuetudine sese clientesque suos latrocinijs alere nequaquam turpe ducunt, ad Rossemij signa audissimè confluebant. Nec erat quisquam, qui vel belli causam, vel omnino quò duceretur sciscitando perquireret, cuncta enim ad victoriam ac opimam prædam diligentissimè prouisa milites putare, nihil fore inuium arbitrari, ac eos denique iure optimo hostes censere, aduersus quos dux ipse vexilla vel incertis auspicijs explicaret. At regina

regina Cæsaris soror, quæ Belgis præerat, ubi fama perlatum est à Rossemio tot copias cogi, ad Guilermum legatos mittit, qui eius animum explorent, coactique in ipsius finibus tanti exercitus caussam perquirant: ille ambigua respondet: putare scilicet eam militum manum ab initio, ut contra Turcas duceretur, à varijs ducibus conductam, ac ideo finibus excessuram: ipsi porrò nihil opus esse copijs, quum undique bona pace cum finitimis utatur. Populis autem ad arma natis liberam semper fuisse potestatem, eorum auspicia sequi, quorum vel occultato nomine stipendia præberentur. Nec multo post Rossemius, motis castris in Eburones, ad Legionem clarissimam urbem, quam hodie Leodium vocant, iter intendit, ut consilium altè conceptum, compressumque silentio diversi itineris simulatione tegeretur. Ad immensas enim opes Antuerpiæ urbis tacitus anhelabat, neque arduum rebatur opulentissimo totius occidentis emporio potiri, si populos, qui iampridem à patrum memoria finitis bellis pingui ocio & mercaturæ studijs dediti nunquam arma, nisi in ipsis spectaculis induissent, imparatos & nihil hostile timentes improvisus invaderet. Petebat ab Eburonibus, ut sibi in Galliam copias ducenti transitus daretur: At illi armatis externorum copijs sponte iter, commeatumque præbere, ex dignitate eius gentis esse pernegabant, cuius amplissima urbs & nomen & claritatem ex calamitate Romanæ legionis integra adhuc bellicæ virtutis gloria retineret. Itaque Rossemius, quod à vetere proposito discedere nolebat, in lævam iter flectens, ad Mosam singulari celeritate contendit, repudiatis humilioribus vadis, ut Brabantinorum custodiæ fallerentur: nam regina virilis animi mulier atque æmula fraternæ virtutis, quot potuit equitum præsidia, & subitarias item cohortes irrupturo hosti periculosis in locis obiecerat: quibus rebus solerti coniectura prospectis ac exploratis, Rossemius ad Ravasthenium pertendens lintres atque naviculas nactus flumen traiecit, populatusque Toxandriam regionem, tantùm toti ferè Brabantiæ terrorem intulit, ut pagis fortunisque relictis & dispersis pecoribus agrestes in munitiora oppida confugerent, ac urbes quoque ipsæ inusitato pavore complerentur. Eo modo, qui sine maleficio ierat, direptis ac incensis pluribus vicis capta, aut in miserabilem fugam coniecta magna hominum multitudine, ad Roiam insigne oppidum pervenit: quo capto direptoque ad Verembecium & Horscotum progressus, atque inde passim vastabundus per Berliam descendens, ad Hostratum castra promovit. Id est oppidum inter Belgas arcis ac mœnium structura domorumque elegantia: & denique rerum omnium amœnitate pulcherrimum. in id ingens fœminarum & puerorum turba confugerat: multi quoque nobiles undique carissimarum rerum sarcinas comportarant, sed quod magnopere deposcebat Rossemius, in eo magna vis pilarum & tormentarij pulveris servabatur: qua una re plurimùm indigeret ad expugnandam Antuerpiam: id enim in voto erat, idque unum ad susceptæ expeditionis finem explendis infinita præda militibus ante omnia petebatur. Hostratenses præsentis instructique exercitus minis territi (omnibus enim cædem atque ignem tectis, ni extemplò se dederent, sævus hostis truculenta voce denunciabat) desperata defensione animos ad maturandam deditionem inclinarunt, atque ita quum fœminarum ac imbellium deprecationes fortium virorum consilijs officerent, danti fidem Rossemio portas aperuerunt, nec in latro-

num duce præclare defuit fides: nemine enim violato nihil ademptum est, præter ea quæ in ipsa deditionis conditione postularat, sulphurei scilicet pulueris cados centum, pluresque item ferreas pilas, & quatuor tormenta muralia. hæc enim ad expugnandas vrbes circunferendumque terrorem magnopere pertinebant. Quum ad Hostratum milites plenissimi oppidi copijs recrearet Rossemius, per exploratores didicit, Renatum Aurantium Nansoi filium, summæ inter Belgas potentiæ iuuenem, Breda paterno nobili oppido cum validis copijs exisse, ea mente, vt Antuerpiensibus auxilio accurrens hostium aduentum celeritate præueniret: iam enim Rossemij consilia non inanibus coniecturis noscebantur, omnesque vni præsertim Antuerpiæ, Ambuaritorum olim coloniæ, cauendum putabant: qua vrbe defensa gentium omnium fortunæ seruarentur, neglecta verò & perdita, reliquæ Belgarum ciuitates eandem summæ calamitatis cladem subirent. Necesse erat vtrique diuersa & pari propè via Antuerpiam contendenti, Briscotum petere, quod erat castellum septem milium spatio vrbi propinquum, ad id vix militares in vnum coibant. Rossemius expediti et durati in armis exercitus studio & diligentia fœliciter vsus, vt hostibus iter præcideret, ea celeritate præcurrit, vt Aurantiani magna ex parte tyrones, vti ad laborem solemque ferendum insoliti, vix tres post horas pari emenso itineris spatio peruenerint. Erat ante Briscotum lata planicies, Rossemio minime opportuna tendendis insidijs, quòd arboribus tumulisque careret: is enim adolescentem pugnæ auidum, & nihil præter alacritatem pugnacis animi ad conserendas manus afferentem, quonam astu eliceret & circumuenire posset intentissimè cogitabat. Igitur inepta ad id, quod perfici posset, regionis solique natura, commentum nouitate mirabile, à solerti ingenio desumit. Legiones enim toto campo pronis pectoribus procumbere iubet, & equitatum, cui præerat Longaualles ipsius Cleuensis equitum magister, ad aduersam castelli partem diligenter occultat: duabus tantum turmis via militari præmissis, alaque demum vna grauis armaturæ constituta inter raras ac humiles arbusculas, quæ sub oppido ad amœnitatem consitæ ociosis tenuem vmbram præstabant. Ductabat Belgas equites vir impiger nomine Libertus: is haud magno spatio antè peditatum prouectus quum raram & exiguam apud hostes equitum manum ac inter arbusculas non multos equites & pedites versari conspiceret, antecursores tantum aduenisse, grauioraque agmina tardius sequi ratus, & profligari posse paucos, & castellum præoccupari facilè iudicauit. Nec mora a pluribus res ipsa vti conspecta iudicataque fuerat, ad Aurantium defertur. Is cohortes ad properandum cohortationibus incitabat: miro autem assensu Liberti consilium probatur: nec ille sibi vllam omnino moram affert, quin extemplò galeati sequitibus ad inuadendos hostes procurrat. At Rossemiani primum impetum fortiter excipiunt, sed mox, vti fuerat imperatum, dant terga tanquam impares, cæterum in fugam coniectis extemplò fert opem alagrauis armaturæ, quæ inter arbores constiterat, æditurque insignis pugna: crescentibus verò Belgis Rossemiani partim consilio, partim necessitate atque impetu vrgentis hostis laxatis habenis longissimè fugiunt, eodemque cursu Belgæ intemperanter terga cædentes ad arbusculas pertrahuntur, ea enim Rossemius hastatis hostium cataphractis magno impedimento futuras antè

ante providerat. Festinabat Aurantius cum peditatu, vt victoriæ equitum interesset: quum dante signum Rossemio legiones veluti nouo miraculo terra æditæ repente prosiliunt: attolluntur vexilla, timpana crepitant, & quo maximè terreri hostis potuit, erectarum hastarum ingens sylua conspicitur, prodeuntque simul cum Longaualle equites ex insidijs, & in terga lateraque hostium alas recuruant. Tum verò Belgæ perterriti, ac indagine veluti inclusi, neque viribus neque animis pares vndique profligantur. Libertus temeritatis dat pœnas & capitur: cohortes ne tentato quidem certamine ad terram arma proijciunt. Aurantius ipse, quum inter confertos hostes versaretur, erumpente equo fuga elapsus, certum suæ cladis nuncium Antuerpiam tulit. Incredibile dictu est, quantum eius aduentus ciuitati per se anteà metu consternatæ terrorem attulerit. ex ea enim re male gesta desperatis auxilijs plerique ciues ad graues armorum tumultus insoliti, in ipsis custodijs pallentia ora præferebant. Sed respublica in consules egregiè fortes inciderat, Lucium Vrsulum et Nicolaum Schermerium: creatique fuerant virtutis eximiæ præfectus vrbis, dicundique iuris prætor, & Marchio summus omnium signifer, qui darent operam, ne vllus omnino vel negligentiæ vel exercendæ perfidiæ locus inquilinis aut malis ciuibus relinqueretur. Externos.n. opifices, genere Sicambros atque Menapios, ad dicendum concepte; erga Cæsarem fidei sacramentum adegerant, expulsis qui dicere recusassent. omnes qui arma ferre possent, in cohortes descriptos priuatis aut publicis armis instruxerant. ad hæc pomerium cum multa priuatarum ædium ac hortorum strage fuerat dilatatum, nouusque agger institutus, vbi vetustate collapsa mœnia deslinebant. Quotidie etiam magna vis priuati æris ex domesticis vasis ad fabricanda tormenta conflabatur, per singulas quoque vrbis regiones certam tormentarij pulueris mensuram dietim conficiendam vicomagistris imperarant, cauerantque seuero edicto, ne quisquam è custodiæ stationisque loco vel in fortuito incendij discrimine, vti mos erat, ad restinguendum ignem discurreret: fraudem enim atque perfidiam suspectantes omnes excitandi tumultus causas accuratè sustulerant, vt ne horæ quidem nocturnis diurnisque officijs spatia populo nunciantes vllo in loco pulsarentur, edictoque sublatus esset in sacris turribus campani æris sonitus, ne coniuratis ad patrandum facinus signum daretur. nam suspectos aliquot & cogitatæ proditionis ex quæstione reos custodiæ ad pœnam tradiderant. Sed tantis custodijs quum vrbana multitudo in tanti ambitus vrbe minimè sufficeret, nec vti imperita bellicarum rerum operum labores atque vigilias alacriter ferret, peregrini mercatores reipublicæ fortem fidelemque operam nauarunt. Italicorum prima liberalis atque promptissimi studij laus fuit. in his eminebant Ambrosius Bustius Insuber, & Paulinus Fundrius Lucensis, qui in Italia ordines duxerant, & tum maximè ad componendas acies instruendosque tyrones spectato grauique munere fungebantur: horum æmulatione Lusitani, Germanique, et item Britanni negociatores longè ditissimi vexilla sustulerant. Magno quoque præsidio aderant tres vrbanæ societates, quæ antiquitus institutæ per dies festos voluptatis causa militaribus armis exercebantur, quum in certamine ad proposita præmia arcubus ligneis ex disciplina Britannica sagittarent: alij præpilata veruta arcuferreis balistis emitterent: alij autem validioribus sclopettis vterentur. His forum diuisis excubijs erat attributum, vt inde dubijs in rebus

contra hoſtem per teſſeram conſulum iuſſu ducerentur. His rebus ad vrbis cuſtodiam ſumma conſulum diligentia conſtitutis, ac inter ſpem & metum erecta ciuitate Roſſemius ſine ſuorum vulnere & ſine cæde hoſtium opimam ſpolijs victoriam conſecutus, ad vrbem caſtra promouit. Nec mora regio more araldus cum mandatis in vrbem mittitur(hunc vel arroganter & acerbè proloquentem ne verbo quidem violare fas eſt) Poſtulat vt in fidem Galliæ Daciæque regum ſe dedant. Horum auſpicijs Roſſemium multis victorijs illuſtrem bella gerere, nec quicquam durius à ciuibus petere, quàm iuſiurandum: leges enim illis ac immunitates veteris libertatis præclarè et liberaliter adauctas perpetuò incolumes futuras, quòd ſi vim expedire, quàm ſanis conſilijs parere mallent, daturum operam vt prolatis tormentis, immiſſóque veterano ac inuicto milite funeſtum contumaciæ exitum quammaximè lugerent. Ad ea conſules grauiſſimè reſponderunt, ciuitatem ea eſſe dignitate atque ea virium exiſtimatione, vt fidem mutare longè turpiſſimum putet: ea verò potentia atque animi magnitudine, vt latronum immanium caſtra deſpiciat, breuique iccirco Roſſemium, ſi congrederetur mœniaque ſubiret, meritò ſupplicio tot ſcelerum pœnas daturum. Iratus itaque Roſſemius frumentarias molas quæ latis rotarum radijs excepto vento voluebantur latè diſiecit. Conſederat ad Donnum vicum, non longè ab vrbe, intererantque frequentes ſuburbanæ arbores ita vt proſpectum adimerent, ac earum denſitate caſtra tegerentur, quòd è mœnibus, qui in ſtatione erant, vel ad incertos ictus tormenta diſplodere nunquam ceſſarent. Creſcente periculo creſcebat metus, ſuſpenſaque ciuitas noctis euentum expectabat: quum valde timeret, ne tormenta occultata defenſaque tenebris ad mœnia proferrentur. Propterea populus metu ſæuus, cum magno pudore conſulū & ſummo dolore nobilitatis poſtularat, & quod neceſſe fuit quan quā indignum maieſtate tantę vrbis, etiam impetrarat, vt perampla ſacratarum virginū cœnobia, Carthuſianumq; venerabile templum, quòd ſubeſſent mœnibus, iniecta flamma delerentur: ne edito ob idque opportuniore tormentis loco potititus hoſtis, tutius ac audacius in oppugnatione verſaretur. Acciuerāt etiam conſules à Flandra regione, quę eſt ſecundū Scaldem vrbi propinqua circiter duo millia validorū agreſtium. Horum turbam, quòd eſſet inermis, thoracibus, lanceis, atq; ſecuribus inſtruxerant, vt populo tot noctium dierumq; labore atq; vigilijs fatigato requies daretur. Nec multò poſt Roſſemius ab eo ſingulari externorū et ciuiū conſenſu & diligentia, occupandæ vrbis conſilio depulſus diſcedere, ne tentata quidem opugnatione conſtituit. paratiores enim quàm antea crediſſet hoſtium animos, & firmiora præſidia repererat, et tum maximè mirabatur nullum triduo popularem editum tumultum, nullam obortam ſeditionem, nullumque omnino excitatum incendium. quis enim plebem inopem in tanta vrbis opulentia, alienæ fœlicitatis inuidam, prædæ appetentem, in fide ac officio permanſuram putaſſet? Sed eam profectò cladem Fortuna vrbis auertit. ferunt enim Roſſemium attonito ſimilem, pecunia corruptum inuitis & improbantibus cohortium alarumque præfectis, de victoria nulla ratione deſperaſſe: quum non vno in loco, nondum perfectis aggeribus, ea inuictorum militum robora, ad primos impetus in vrbem peruaſura crederentur. erant enim ſupra duodecim millia delectorum peditum, et armatorum equitum duo millia, nec ampliorem numerum ſe depoſcere Roſ-

ſemius

ſemius dicebat, vt cum duplo maioribus copijs ad certam ſpem victoriæ aperto in campo confligeret. Itaq; diſcedens concrematis miſerabili incendio ſaburbanis delicijs, Louanium Grudiorum olim clarisſimam vrbem iter intendit. Nec maleficijs ac incendijs finem imponebat, Ramſto & Duſella oppidis ex itinere direptis, Lira vrbe nequaquam tentata, quum prætereuntem Lirenſes emiſsis pluribus tormentis auertiſſent. Louanienſes quoq; et ciuium multitudine, & munitione vrbis, & peregrinæ iuuentutis præſidio confirmati, hoſtis aduentum atq; impetum fortiter tulerunt: in eam enim vrbem liberalium artium gymnaſio clarisſimam, magna hominum multitudo confluxerat, fama tamen valuit, ciuium primates ſalubri conſilio, ne patriam in diſcrimen publicæ ſalutis adducerent, ſeſe multo auro à latronum iniuria redemiſſe. Cæterum Roſſemio Brabantiæ fines euaſtante Henricus Franciſci regis filius, ſicuti decretum erat, Narbona profectus, ad Pyrenæos montes perrexit, vt Perpennianum, quod eſt in aduerſis montium radicibus occuparet. Id minore cum inuidia peti videbatur, quod noſtra memoria Gallicæ ditionis fuiſſet. Eam enim vrbem à Marco Perpenna Sertorij percuſſore conditam, Carolum octauum Ferdinando Hiſpaniæ regi tradidiſſe docuimus: quum hic maioribus ſuis bello ademptam repeteret, ille verò inuadendi Neapolitani regni cupiditate incenſus, in Italiam deferretur, nec eius litis occaſione quicquam hoſtile ab Hiſpania timere vellet. Recepta itaq; eſt ab Hiſpano, aut infami aut certè parum honeſta conditione, quum eius belli ſe ſpectatorem fore, nec ideò Aragonijs gentilibus conſanguineisq; ſuis opem laturum promitteret, & tum fama eſſet, Turpenium quæſtorem infido venaliq; ingenio hominem lagenis argenteis moneta aurea repletis corruptum, qui inconſultæ regiæ liberalitatis auctor extitiſſet. Erat Henrico ſpes omnis occupandæ vrbis in celeritate poſita, vt priuſquam auxilia conuenirent, inopinantes ac imparatos inuaderet, neque enim Gallorum conſilia diu tegi potuerant: ipſo præſertim Alfonſo Daualo ſæpius ad Cęſarem perſcribēte, vt Hiſpaniæ finibus caueret: illac enim irrupturos comper. erat, quòd nunquam ei, cum in omni re ſemper liberali, tum in hac vtiliſſima militiæ parte maximè profuſo ad exploranda hoſtium conſilia, vel certisſimi nuncij, vel audacisſimi ſpeculatores defuiſſent: præoccupare enim officij merita peramplis donis, & larga demum ſecretaque manu præmia ſoluere erat ſolitus. Tantus verò quibuſdam Cæſarianę aulæ proceribus ab elato animo Gallorum inerat contemptus, vt nihil de eorum aduentu credendum putarent, reſponderetur que propterea Daualo, vt de alieno periculo ſolicitus eſſe nollet, ipſeque potius prouideret, ne conuerſo ad Italiam hoſte rebus ſuis timere cogeretur. Sed vbi leuis armaturæ equitum ala intra fauces penetrauit, Perpenniano tantus incidit pauor: vt ciues, qui à multis annis pacem colendo arma nunquam induerant, paruos liberos ac vxores & pretioſior ſupellectilis in munitiora oppida comportarent, & de ſalute magnopere dubitare viderentur. erat enim murus vetere ſtructura per ſe tenuis & infirmus ad vim tormentorum perferendam, & propugnacula antiquitus aduerſus baliſtas erecta his maximè feneſtris carebant, quibus accedentium ad foſſam hoſtium latera ferirentur. Cæterum Henricus modicis confectis itineribus parum vtiles moras trahens, muniendo firmandoque oppido ſpaciū hoſtibus dedit. Expectandas enim Heluetiorum legiones exiſtimabat, quæ ſuperato Rhodano ardentisſimis ſolibus confectæ tardius ſeque-

bantur, vt tota mole exercitus intra hostium fines irrumperet, vtpote qui de celeritate remittere, quã equestribus & expeditis cohortibus tantã rem aggredi mallet: ne si parum fœlici conatu tentaretur, imminuta dignitate Hispanos primo successu lætos à concepta formidine ad animi constantiam revocaret: sed quantum existimationis ac virium, & in omnes etiam casus certæ securitatis ea cunctatione quærebatur, tantũ pulcherrimæ occasionis ad exploratam victoriam deperibat: coactis enim in unum copijs Henricus aliquanto serius, quàm prima consilia in festinatione posita requirebant, Perpennianum pervenit. Moverat à Leucata, quod est ultimum Galliæ Narbonensis oppidulũ, transieratque inter stagnum & Pyrenæos montes, ut Salsas castellum, antiquis Salsulas vocatas evitaret. Petitur enim Hispania via militari inter mare & stagnum exaggerata: cui eximiæ munitionis id castellum imminet, tanta loci opportunitate, ut inde si Hispani custodes velint, quemque tormentis accessu facile prohibeant. Id Carolus, Perpennianum fraude sibi ereptum indignatus, uti memoravimus, interfecta in expugnatione citerioris Hispaniæ nobilitate, diruerat. Refecerat statim Ferdinandus, adeoque firmo præsidio munierat, uti Ludovicus demum exorto Neapolitano bello id frustra vel maximis viribus oppugnarit, præcurrente Italico equitatu ac obvia in prædam vertente, magnus terror hostili provinciæ est illatus, prima scilicet excursione interceptis aliquot illustribus fœminis, quæ Perpenniano excedebant, ut in munitiora castella confugerent. Henricus ad urbem castra promovit, perductæque sunt fossæ ad altitudinem hominis depressæ tortuoso notoque opere, ut milites à tormentis hostium protecti erectis demum vimineis pluteis tutissimè commearent, tormentaque producerent: quibus confectis ad arcem, pinnarum corona, editioraq; propugnacula petebantur, nec consistendi in muro, et propugnandi hostibus potestas foret. Sed Galli firmiora omnia paratioraque quàm anteà putassent, apud hostes reperiebant. Magno enim incommodo Gallis cessit, Helvetios expectasse, securitatiq; potius, quàm festinationi studuisse, & quod minus expediret, traxisse etiam moras inutiles expediendis omnis generis cõmeatibus. nam Gallorum consuetudine non ad inediam modò vel opulenter avertendã in hostili terra, sed ad conviviorũ quoq; apparatum à Tolosatibus, remotisq; populis vina affatim & sumptuosa obsonia petebantur. Inter has igitur Gallorum moras Albanus regulus in urbem venerat, & Maciucca, Cerbellioneq; notis in Italia veteranis, munitioni custodiæq; præpositis, ad cogendas cohortes Gerundam discesserat. Mendocius quoq; castris præfectus ad oram urbi proximã sociorum navalium egregiam manum, duce Bezerra, viro impigro, & tormenta cum peramplo pilarũ & sulphurei pulveris apparatu peropportunè & diligẽter advexerat, commotaq; universa Hispania Cęsar edixerat regulis omnibus, ut quàm maximè peditum & equitũ copię pararentur. Neq; Davalo ferendę opis cura defuit: cũ Andrea enim Auria collocutus, veteranas quatuor Hispanorũ cohortes ex Subalpinis pręsidijs triremibus in Hispaniã advehendas deduxerat, Legionẽq; item Germanorũ unam, quę onerarijs navibus imponeretur: misso etiã Petro Gevarra rei bellicę admodũ perito, qui instruendis regẽdisq; tyronib. vetere suo castrorũ magistri munere in Hispania fungeretur, iniunctũq; fuerat Antonio Aurię, et Garcię Toletano, ut cum Neapolitanis Siculisq; triremibus Africanas cohortes è Sicilia atq; Sardinia in supplementum earum, quæ ex præsidijs detractę essent, Savo-

nam

nam transportarent. His cognitis rebus Henricus perplexo tentantique similis, an oppugnanda vrbs foret, cum ducibus disputabat: nondum enim maiora tormenta protulerat, quibus mœnia grauissimè quaterentur. aderant antè alios summæ auctoritatis Hanebaldus et Brisaccus, qui peditatui præerat, Paulusque Rentij Ceritis filius, leuis armaturæ peditum præfectus, & Stampeius genere & regis gratia pernobilis, qui honoris causa Heluetijs erat præpositus: quòd vir opulentus liberaliter epulando largiendoque auidæ gentis studia promereri posse videretur. Hi ab ipso statim initio sententijs inter se discreparant, quum Paulus diuersam muri partem (ea erat à conspectu arcis remotior) validè quassandam non inepta ratione censuisset. Reliquis Hanebaldo libenter assentantibus, cui minime decorum foret à sententia discessisse. Fit enim plerunq; militiæ, vt duces vanissimo iudicij genere deteriora, quę sua sint consilia sequi malint, quàm probare meliora, quæ videāt: quòd alienis ingenijs cedere turpissimum putent. Itaq; tormentorum magistri, ex Hanebaldi consilio, in decutiendis pinnis nihil omnino profecerant: quū ex aduerso Hispani & ab arce, & à portæ propugnaculo, pares pilas in ora tormentorū hostilium certissimis ictibus contorsissent, rotasq; curruū cum nece proximorum opportunè perfregissent. Eam enim portam, quę Elnensis dicitur, ita obstruxerant, vt antemuralis turricula; vbi pons ligneus subductilis erat, multo cespite multaq; arena ad altidudinem præaltæ contignationis compleretur, è qua demum tormentis impositis ac in solidò collocatis, hostium castra atq; opera peterentur. Acciderat quoq; sed aliquāto maiore ludibrio, quàm damno, vt quū cohortibus, quę operibus atq; tormentis præsidio erant, tardiùs in statione succederetur, proptereaq; ieiuni in sextam horam milites ardentissimisq; solibus perusti sensim vt pransum iretur, locū tanquam periculo vacuū relinquerent; Maciucca repentinus erūperet, paucos fugaret, potitusq; tormentis, ea ferreis stilis in spiracula coniectis, ita vt minimè displodi possent, configeret. Sed id patratum facinus abducere etiam tormenta conantibus nequaquā lætitiæ fuit: superuentu nanq; Vasconum Italicarumq; cohortium Hispani intra portam cum cæde compulsi, Brisacco ante alios, vti ducem decuit, vehementissimè dimicante, fœlicis audaciæ laudem tardi receptus, cruenta pœna æquatam ipsorum confessione retulerant. His casibus euenerat, vt nemo esset in consilio, qui discedendi sententiam non maximè probaret. adiuuabant rem proclinatā alarum duces, quòd consumpto vndique pabulo, equi nobiles macie confecti cum summo dolore equitum aridissimis in locis interirent. Suberat etiam non occultus pauor, nec temere quidem ex tanto Cæsaris apparatu conceptus. Is enim maturare nunciabatur, & aliquot iam cohortes ab Albano præmissæ (has veteranus Oliuar ductabat) nullo prohibente in vrbem peruenerant: quarum accessione tantus iam erat Gallorum contemptus vt pecus ab initio intra vrbem receptum, sub mediocri præsidio in proxima prata pastum emitteretur, integrisque gregibus, frustra insidiante ac insultante hoste in vrbem reduceretur. Verum id adeo licenter, impuneque facere obsessos non diu passi sunt Sanpetrius Corsus, & Ioannes Thurinus Nam conditis in conualle cohortibus Hispanos quotidiana consuetudine armentis præsidio audacter prodeuntes, improuiso acrique impetu adorti, multis interfectis & captis, ipso spectante Henrico, intra vrbem compulerunt, qui Sanpetrium virtutis causa aureo torque, & cohortem pecunia donauit. Hi quoque duo

præfecti Paulum Rentij filium cum delecta manu equitum excurrentem ad Helnam, quæ Ebura olim fuit, secuti Hispanos circiter ducentos obsessis auxilio venientes in itinere peracti edita pugna deleuerunt: in qua Vicinij Vrsini iuuenis virtus enituit, quum ei equus ab hoste suffossus fuisset. Cæterum Henricus, postquam omnia in dies difficiliora fore prospexit, abunde officio votoque satis factum ratus, si incolumi exercitu in Galliam rediret, Miglijs & Hillia oppidis ex itinere direptis ad patrem est reuersus. Is ad Volcarum vrbem, Monpelerium hodie vocatum, citra Narbonam consederat, vt ex propinquo communicatis consilijs in omnem occasionem ferendæ opis paratus adesset: porro venientem & quodam nobili pudore perfusum quòd cœptis Fortuna defuisset, complexus, festiuè admonuit, ne fraternæ laudis obtrectatione plus æquo angeretur, si Fortuna cœptis suis minus alacriter arrisisse videretur (aderat enim Carolus rebus prosperè gestis è Belgis reuocatus) satis eum his cœptis claritatis & nominis esse consecutum, postquam Hispaniæ fines euastasset, redijssetque incolumi exercitu, & nullo accepto detrimento: vt in secundis demum votis Fortunam constantis animi virtute superaret. Redeuntibus copijs enata est controuersia iudicij militaris, quum Hispani captarum nobilium fœminarum propinqui, eas sibi liberaliter reddi postularent, negantibus Italis iure belli captas sine pretio dimissuros. suffragabantur Hispanis ipsa ratio humanitatis, & mos antiquus, quòd imbelle genus omni vexatione indignum censeretur. proderat autem Italis recentis Romanæ cladis exemplum. Constabat enim non matronas modò, sed infantes etiam pueros summa Hispanorum acerbitate multo auro redemptos fuisse. Sed rex apprimè liberalis donatiuum militibus ex merito per quæstorem dari iussit, exultasque muneribus fœminas dimisit. Eadem quoque liberalitate vsus est erga Germanos, quos fluctuante nauigio ad Stechadas è Genua delatos Virginius Vrsinus admotis triremibus numero ferme trecentos cœperat: & eo quidem maiore clementiæ laude, quoniam Cæsariani multos Subalpino bello captos ad triremes atroci cum iniuria relegassent. Fuere qui existimarent, inuadendæ Hispaniæ consilium in occulta spe venturę Turcarum classis ab initio fuisse collocatum. Barbarussa enim ea æstate se Hispaniæ litora vastaturum promiserat. Eo autem in mare nostrum prouecto nemini dubium videri poterat, quin obsessis portubus Aurianæ nauigationes interclusæ tollerentur, Hispaniaque duplici petita hoste vires distrahere cogeretur. Propterea Henricum classis expectatione suspensum, neque ab initio maturasse iter, neq; demum, quin celeriter se reciperet, oppugnandæ vrbi herere voluisse: patre itidem reuocante, quum Dexius è Rhodia militia trierarchus ad euocandam classem Byzantium missus, indeque reuectus Massiliam certum negatæ classis nuncium retulisset. Quomodo autem ea res, quæ Francisco non mediocrem inuidiam apud quosdam Cæsarianæ factioni addictos peperisse videtur, Byzantij agitata sit, operæpretium erit explicare. Interfecto Rincone Franciscus Antonium Polinum, qui institutæ legationis munere fungeretur, ad Solymanum misit. Is erat ex Langæi disciplina sobrio, solertique ingenio, & quod intererat, corpore ad perferendos itinerum labores egregiè subacto. Militabat enim Subalpino bello, legatique nomine ad Alfonsum Daualum confirmandis inducijs sæpius ierat: quo suscepto munere, eam excellentis industriæ opinionem erat adeptus, vt Daualus prudentiorum eo neminem Gallum se nouisse testaretur. Itaq;

Polinus per devios tramites Venetias delatus, atque inde enavigato sinu Sibinicum usque, quod antiquis Sicum celebre oppidum fuit, transversis itineribus per Illyricum Mysiam ad Solymannum Buda redeuntem pervenit. Munera ei allata sunt, quum nemini sine dono ad Barbaros aditus pateat. Fuere operosæ supellectilis, ad usum ornamentumque abaci, argentea vasa sexcentorum pondo. Purpuratis verò prætorijque præfecto, atque item ianitoribus sericæ omnis generis, aut ex cocco laneæ talares vestes quingentæ. Solymannus perlectis literis, auditisque mandatis, quum Rinconis casum graviter ferre videretur, Polino promisit, se regi Gallo iusta arma propter violatas inducias adversus hostem Carolum paranti, neque mari, neque terra, quin opportunè opem ferret, defuturum. de his autem rebus nihil explicari posse apud properantes, tum verò quum Byzantium pervenissent, purpuratos ad postulata ex communi consilio responsuros. Petebat ante omnia, ut classis, Hariadeno Barbarussa duce, ad oram Provinciæ, excipienda Gallicis portubus futura æstate mitteretur, peteretque Solymannus à Venetis, ut cum Gallo rege contra Carolum fœdus percuterent, & socia arma in communem omnium hostem verterentur. Non intermisit studium Polinus, quin sibi ad rem impetrandam, toto itinere purpuratorum animos, ampliorum quoque spe munerum propitios pararet. Quum verò antè calendas Decembres Byzantium esset perventum, Solymanus quæ anteà promiserat se præstaturum pollicitus, Polino persuasit, ut in Galliam cum literis reverteretur: atque inde à Rege suo inferendi belli terminata consilia referret: interea se missurum ad Venetos Iunusbeium, sæpe anteà eo legationis munere perfunctum, curaturumque, ut quàm amplissima classis pararetur. Polinus eo responso maximè lætus, donà retulit binos insignes equos, & gladium gemmatum, miraque celeritate ad regem contendit. Is tum consederat ad Abelleium Fontem in villa, agresti in loco, ad venationes suo ingenio & regio quidem sumptu ædificata. Eo usus ocio Franciscus per triduum Polino operam dedit, descriptisque locis atque temporibus, quibus arma inferre statuerat, datisque amplissimis mandatis, eum nihil remissa festinatione Byzantium reverti iussit. Polino Venetias delato, Iunusbeius nondum applicarat. In ea autem expectatione, ut nihil temporis ad maturandum deperiret, Pellicerius vetus legatus, & cum eo nonnulli ex Gallica factione Veneti homines adire tentareque senatum. Apparebat enim Venetos commodo suo consilia metientes ad ineundum fœdus, hortante præsertim Solymanno, facilè descensuros, quum Maranum oppidum ad Venetas paludes citra Aquileiam in ipso Venetiarum limine positum, percussi fœderis præmio cessurum videretur. Id ante triginta annos Austrianis Germanis proditum Beltrandus incola adiuvante Turchetto centurione Germanis fraude eiectis occuparat, sublatoque Gallico vexillo Petrum Strozzam Florentinorum exulum principem, ad præsidium cum cohortibus circa Venetias conscriptis evocarat. Id patratum facinus ità senatui displicebat, ut in spem recuperandi oppidi deveniret, & ipsi Galli non imprudenter evulgarant, si Venetus Francisci regis amicitiam repudiaret, ac ideò percutere fœdus nollet, id oppidum finitimis potius Turcis dono daturos, ut Barbarorum classibus receptus foret, quàm passuros, ut Germanorum armis repeteretur. Venetijs autem nihil molestius ac omninò perniciosius incidere poterat, quàm è Veneto portu spectare ambiguæ suspectæque fidei Barbaros navigationum

suarum cursus infestos reddētes, admixtis scilicet prædonibus, quibus ex composito oneratis culpæ nomine maleficia tegerentur. Itaque Polino senatus datur: is Francisci regis causam luculenter agit, interfectorum legatorum casum deplorat, Cæsaremque tanquam conceptæ inchoatæque tyrannidis invidia oneratum graviter perstringit. Illum enim nequaquam vera virtute ac animi magnitudine ad summam potentiam niti, sed multo fuco multisque fallacijs secus ac superiores contenderint: illos namque tyrannis eiectis civitates servitute liberasse: hunc liberis prægrave iugum imponere, & dissimulanter quidem, ut imperiti rerum verborum lenitate adducti decipiantur. Per hunc modum Cisalpinæ Galliæ civitates primò licentia militari, & ea semper impunita crudelissimè direptas, & demum immanibus tributis deformatas spectari, & occupatis arcibus Etruriæ compedes iniectas esse: Senenses sub Hispanico præsidio servitutem ferre, quum civili dissensione libertatem amiserint: Lucensibus ita libertatem relinqui, ut eam quotannis pecunia redimere cogantur: Siciliæ verò atque Neapolis tantæ modò dignitatis ac opulentiæ regna, usque adeo spoliata esse Fortunis omnibus, uti opportuna præfectorum avaritiæ, ut Turcarum imperia ad miseriarum finem exoptent: ipsos porrò Venetos, qui rerum omnium periti, suarumque præsertim actionum accuratè memores esse consuessent, quantam fidem ex Neapolitano fœdere Cæsar præstiterit, satis præclarè confiteri, vel ob id quòd inedia subactis, ea quæ paulo antè Barbarus vel ex professo Christiani nominis hostis humaniter dederat, vitæ alimenta denegarit. Proinde senatum tempestivè, si unquam anteà & sapienter ad eum se recepisse, apud quē datæ fidei ac humanitatis iura servarentur, quum in socio parùm æquo astutoque veteris invidiæ & cupiditatis documenta prospiceret, ad invadendas scilicet eas urbes, quas fatali bello ereptas, Francisci demum ope recepisset. Quibus autem artibus Cæsar, quum per mediam Galliam summis exceptus honoribus in Belgium pertransiret, regem deceperit, ipsos novisse, quum ab ea promissæ pacis ostentatione, affirmante coram Davalo, ut ad traducendum legationi maior inesset auctoritas, par prope discrimen rerum suarum adierint, eiusque rei fabula, in ea scitè agenda Cæsar totum maiestatis pudorem consumpsisset, orbem terrarum fama compleverit. Propterea Franciscum vindicandis iniurijs intentum contra Cæsarem bellum parare, ut donec sua recuperet, aliena continenter invadat, orare Venetos tanquam veteres socios amicosque Gallici nominis, ut sibi adesse velint. Ipsis herclè uno consensu bella gerentibus, ea quæ optarent victoriæ præmia minimè defutura: quòd si fortè abnuant fœdus, & sedere, neutrumque iuvare utilius putent, ambos proculdubiò dijudicante Fortuna graviter offensuros, ut demum à victis odium referant, & à victoribus iniuriam expectent. Decreto autem initoque fœdere, quod plurimùm interesset, Solymanno rem longè gratissimam facturos. Eum enim valde commotum lacessitumque recentibus iniurijs in Pannoniam cum innumerabili exercitu proficisci statuisse, pariterque exiturum cum ingenti classe Barbarussam adversus communem hostem, quibus consilijs communicandis Iunusbeius Venetias mitteretur. Nec de belli eventu quicquā dubitandum videri, quum ipsi uni Veneti proprijs usi viribus satis esse videri possint, ut Cęsarem exosum populis, & rapinis milites alentē, à duobus potentissimis totius orbis regibus undiq; terra mariq; petitum, Cisalpinæ Galliæ impotenti dominatu celeriter

detru-

detrudant. Ad ea Senatus per aliquot dies extracta mora, ut interim Iunusbeius applicaret, graviter respondit, amicitiam Francisci regis, quàm studiosè percolerent, ornamento sibi non oneri esse debere: parē quoq; observari cum Cæsare, à quo discessisse videri nolint, tametsi fastidito eo gravi fœdere, quo se Neapoli parum fœliciter implicassent, ad Solymanum eius hostem amicitiâ repetita contulerint: proinde patres conscriptos, ac omnes civitatis ordines è Republica existimare, tueri pacem, uti multa duris temporibus incommoda perpessos, quæ vel sero tranquillitatis ocio sarcirêtur. Cæterùm si explicata signa & planè inchoata bella conspiciant, tum maturè deliberaturos, tuerinè pacem expediat, an bello permisceri, quum trium maximorum totius orbis principum amicitia perfruantur. Appulerat interea Iunusbeius, publicáque domo, latè instructa exceptus fuerat. Is petebat, ut leges renovati fœderis à Badoerio Byzantij conscriptæ senatus auctoritate sancirentur; Francisciq; Regis causam ita senatui commendabat, ut nihil plus peteret, quàm ut eam amicitiam, quam cum Gallo tuerentur, propensiore studio, novisque officijs adaugere vellent, postquam ipse Solymanus, fratrem appellatum, gratia atque opibus iuvandum adversus Carolum Hispaniæ Regem suscepisset. Nihil enim, ut fœdus percuterent, aut arma caperent, postulabat, secus ac Polinus & Pellicerius vehementisimè cupiebant: utpote qui fervidè instando, denunciandóque cuncta facilè impetrari posse crederent, ob idque Barbarum frigidè proloquentem, auro corruptum suspicarentur: verùm ut posteà pro certo constitit, tanta eminebat in mandatis ac literis Solymanni, alioqui superbi, æquitatis atque modestiæ ratio, ut nihil ab invitis exigi vellet, quod ex commodo præstari minimè posse videretur. Itaque Polinus frustrà contritis apud Venetos aliquot diebus trireme publica Ragusium devectus, ac inde mox discedens magnis itineribus Byzantium contendit. Quum festinaret, Achomati magistro equitum in Pannoniam properanti, in Thraciæ finibus occurrit: hunc de Germanorum apparatu, cœptoque itinere, & de Francisci consilijs edocet: ubi verò Byzantium est perventum, cuncta spe sua duriora apud Barbaros invenit. Pernegabant enim purpurati educi posse classem, quòd serius quàm oporteret, ad rem impetrandam advenisset. Verni certè æstivique temporis, ad navigandum aptisimi, tres iam menses effluxerant: ita ut Polinus ingenti cura doloreque vehementer angeretur, quòd neque Venetijs, neque Byzantij, in tractando utroque negotio, satis felix aut tempestivus extitisset. Advenerat etiam Dexius trierarchus, ut adventantis clasis nuncium in Galliam deferret. Is in Belgarum fines latè penetrasse, & Hispaniam invasisse regios liberos cum ingentibus copijs enarrarat. Proinde Polinus, uti aliena fide deceptis ac inanis industriæ suæ successum deplorantibus facilè accidit; sese graviter afflictare, perversos ac instabiles Barbarorum mores execrari, implorare fidem Solymanni, conventosque privatim singulos purpuratos obtestari, ne Regem spe clasis in Hispaniam provectum, & Belgarum fines invadentem desererent. Ea enim cessatione neque honesta ipsis neque utili, sui regis decus prodi, interpellarique victoriam, quæ iam explorata, partaque è manibus emitteretur. In his autem obtestationibus adeo multus erat ac asiduus, ut fastidio quàm gratiæ propior videretur, iudicaretq; Solymannus Eunuchus eius querelę causam gravi oratione finiendam, atque ita evocato in prætorium Polino asidentibus collegis, quibus ipse quoq; Ha-

riadenus propter præfecturę maris dignitatem addebatur, ad eum conversus: Hic, inquit, locus, viri Galli, expediendis gravissimarum rerum consilijs optimi Imperatoris iudicio fidelibus servis datus, uti decet, quotidie ingredientes benevolentia atq; odio vacuos excipit, & præclarè quidem admonet, ut liberè loquamur. Neque velim, ut hæc oris libertas nuncia veritatis, atque ideo fidelis amicitię custos auribus vestris acerba molestaque sit. Nam postquam rex vester Ottomannici nominis socius atque amicus est appellatus, neque remittere amoris officia, neq; amicitiam vestram fastidire iam possumus, quum vos mirificè amet imperator, vosque suis opibus vehementer adauctos: devictisq; inde hostibus potentia & dignitate maximè florentes velit: sed postulatis vestris nulla inest æquitas, nulla modestia, ita ut vos iniquos inverecundosque vocemus: alij verò minus benevoli, veris nominibus importunos ac impudentes appellent, postquam uti nimis improbè procaces, amicitiæ rationes ineptissimè conturbatis. Fœdera enim paribus commodis, exęquatisque sumptibus, & mutuis periculis confirmantur. Quòd si studia atque officia negligendo nihil rependeris, celeriter obsolescunt. Ita vobis evenit, viri Galli, qui in nostro periculo semper obliviosi supinique, in vestro semper erecti & egregiè memores, nequaquam factis, certisque auxilijs, quum opus fuit, sed inanibus tantùm literis atque legationibus amicitiam coluistis. Dicite obsecro, quod unquam studij vestri, vestræque operæ signum apparuit? quo saltem hostium nostrorum animus vel ambiguo metu distineretur? quũ Carolus totius occidẽtis copijs instructus in Pannoniam venisset, atq; interim in Gręcia Corone Patræq; hostili classe quærerentur, Tunetumq; demum tantis petitũ classibus caperetur. Sed hoc vobis condonamus, illud certè vix ferẽdum videtur, quòd nec tantis iniurijs nostris, uti par erat, indoluistis, quum cruento cõmuni hosti tot nostri nominis crudeliter interfectis, officiosè gratulandum existimaveritis. Pervenit demum ad Aulonem noster imperator, magno vestro commodo in Italiam traiecturus: sed nec tum, quę à vobis iactanter largeq; promissa erant, Apulorum erga vos studia in appulsu nostræ classis reperta sunt: nec vos in superiore Italiæ parte validè incumbendo commovistis: ita neque nobis opportuni, neq; vobis unquam tempestivi vel utiles bene gerẽdarum rerum occasionem semper amisistis: sed neque tum, neque posteà vestro consilio & consociatis armis unquam eguimus. Venetus enim suo malo & vim pariter, & fidem nostram expertus est, & reliqua Mars iniuriarum nostrarum præclarus ultor secundissimè confecit, quum arbitrio vestro inducijs cum communi hoste confectis ad nos invadendos, eius vela tam iniquè quàm impudenter inflassetis. Cęterùm sine vestra ope tantos hostium impetus egregiè retudimus, quũ hic ipse Hariadenus & classem ad Ambracium profligarit, & latrones Hispanos ad Castrum novum fœlicissimè trucidarit, indeque receptis nostris urbibus alienas cœperimus. Nullius ergo meriti causa vobis tenemur, sed harum rerum oblivisci malumus, quàm vobis semel in amicitiam receptis deesse. Factis enim fidem tuemur, sed spectare tempora, pericula metiri, occasiones agnoscere, eius est, qui non temerè Fortunæ aliquid committendum existimet. Tardiùs quàm oporteret, ut classis educeretur, advenistis. Præcipiti namque æstate pestilens imminet autumnus, ita ut neque maturè conscribi remiges, neque in naves contrudi tutò liceat. In longissima enim navigatione quis navalem turbam ad insoliti cœli mutationẽ morbo tentari solitam, vitæ periculum mini-

minimè adituram credat? quis naufragia vel in reditu non pertimescat? quum hic ipse Hariadenus Augusto mense tantus in re navali magister ad Acroceraunios scopulos illisus, tot triremes amiserit. Hyeme refici, Vere adornari atque educi classis debet, æstate navigatur tutò, bellumq; geritur. Id ut fiat, reipublicæ causa, Imperatori persuademus. Neque enim emissa semel classis vel multo auro, quo vel immenso, & per tot secula congesto Ottomannica domus potitur, restitui potest. Tu hæc amicè dicta, si sapis, æquo animo feres, imperator porrò ipse viderit, an tibi sit indulgendum. Illi certè & nobis libero votò satisfecimus. Hæc verba ab Eunucho severè pronunciata, eo gravius Polini animum perculerunt, quòd ex ore Solymanni mitti videbantur, & is quoque auscultasse omnia credi poterat. Imminebat enim à tergo considentibus purpuratis fenestra æreis obsepta clatris & obtenso velo protecta, ut ipse imperator, quum vellet, nec omnino sentiretur, gentium omnium querelas & lites audiret, notaretque ingenia iudicantium, quorum ex eo metu æquitatis atque iustitiæ cura multo intentior redderetur. Nec Polinus ab hac repulsa purpuratos detestatus spem abiecit, deditque enixè operam, ut per Capiagam ianitorem largitione conciliatum ad ipsum Solymannum sibi aditum pararet. Præstitit officium Barbarus: atq; ita Gallus, quòd paucissimis nostrorũ hominum anteà licuerat, in intimum prætorium est introductus. Aderat Bederius interpres, per quem actitata recensendo magnis precibus rogabat, ne regem triplici bello hostes invadentem, ea promissæ classis expectatione frustraretur. Ad eà Solymannus clementiore & paucis admodum verbis, non sua voluntate, quę esset stabilis atque mirifica, sed ipsius tarditate, ac æstatis inclinatione occasionem educendæ classis elapsam respondit, pollicitusque est, se primo vere duplo maiorem, quàm peteret, classem amico fratrique suo regi adversus Carolum communem hostem, sine dubitatione transmissurum. Cum eo itaque responso Dexius trierarchus in Galliam reversus, uti suprà docuimus, effecit, ut Franciscus extemplò filium ab Hispania revocaret. Redeuntibus autem copijs quum hybernorum subesset tempus, nec in Belgis, propter anni tempus quicquam ultrà moliri vellet, Helvetios fermè omnes, atq; item aliquot signa Germanorum persoluto stipendio divisit. Italicas autem cohortes Hanebaldo tradidit, quæ in Italiam ad Subalpinum bellum ducerentur. Provinciam enim, quanquam fructuum omnium copijs abundantem, commeantium tamen militum frequentibus affectam incõmodis, hybernorum vacatione sublevandã existimabat, & in Italia alendũ omnino bellum rebatur, vel ob id quòd & Germanorum integram ferè legionem, & veteranas Hispanorũ cohortes in Hispaniam subsidio missas intelligebat. Itaq; Hanebaldus durissimis nivosisq; Alpium itineribus in Italiam profectus ad oppugnandũ Cunium oppidum contendit. Id ad radices Alpium in plano sitũ, præcinctumq; duobus parvis amnibus, in Tanarũ confluentibus, magnam habebat opportunitatẽ ad gerendum bellum: quòd Fossano proximũ esset, Montevicoq; finitimũ. Oppidani præclaro studio Cæsari favebant: sed ut præsidium acciperent nunquàm adduci potuerant, vel admonente obtestanteq; Davalo, ut à Gallis maximè caverent. Tantus enim erat metus Cæsarianorũ militum, summa licentia ac impunitate sociorum fortunas in prædam vertentium, ut vim hostium minore cum periculo sustinendam arbitrarẽtur. Sed ubi adventum hostium certius senserunt; non de vano conceptus pavor usq; adeo apud infirmos viribus crevit, ut quod

anteà repudiarant, à Davalo militare præſidium poſtularent. Miſit itaque Petrum Portum à Vicentia, nobilem ſtrenuumq́ue alæ præfectum: is cum ſexaginta galeatorum equitum manu, acceptis in clunes totidẽ confeſſoribus ſclopettarijs, uſus tenebris per ſtationes hoſtium ad oppidum penetravit. Eius adventu Cuniates bona parte metu liberati, impoſitum extruendi intus aggeris munus alacriter ſuſceperunt. Nec multo pòſt quàm Davalus de oppidi ſalute ſolicitus, ad Petrum Ciconium, qui Foſſanum præſidio tuebatur, ſæpe perſcriberet, ut Cuniatibus maturè opem ferret, Blaſsius Summanus cum cohorte una eadem fœlicitate, qua Portus ierat, per medios & ſemiſopitos hoſtes ad oppidum pervenit: amiſſa tamen circiter dimidia militum parte, quum alij ob obſcura in nocte rectum iter tenere nequiviſſent, alij periculo territi ſegniusq́; ſequentes retrò per devia dilapſi amiſſo in tenebris pudore vexilla reliquiſſent. Hanebaldus admotis maioribus tormentis magna vi murum quatiebat, pinnarum ruina foſſam compleverat, duosq́; aditus ad irrumpendum parabat. Portus & Blaſsius diruta mœnium obiectis lanarum ſaccis, congeſtaque omnis generis materia & gleba farciebãt. Omnibus propè horis certabatur, impigre populus militibus intermixtus propugnabat, uſq; adeo pari omnium ſtudio, ut fœminæ nequaquam tormentorum ictus formidantes, comportando onera corbibus, & militi cibaria miniſtrando virilem operam præſtarent. Galli inſtauratis per triduum prælijs conſcendere murum conati, ſemperq́ue repulſi multis ſuorum occiſis, pluribus vulneratis, deſperata expugnatione oppidi diſceſſerunt. In poſtremo certamine Guiliermus Blandratus, qui anteà, ut diximus, Caſalem urbem Gallis prodiderat, glande traiectus interijt. Sanpetrius Corſus in adverſum os lapide excepto deformiter vulneratus, Ioanniq́; Turino brachium ſcalarum ruina debilitatum, viri fortes ſupra centum deſiderati, & in his Italorum & Vaſconum ſigniferi quatuor, & inſignes nonnulli equites Galli, qui pedibus pugnare iuſsi alacriter ſubierant. Quum ſe recipe rent Galli, & maledictis inceſſerentur, honeſta quędã alioqui mulier, ſed tum nequaquam integro pudore, ut abeuntibus illuderet, nudatos clunes ſublata veſte feriendos è ſummis mœnibus oſtentavit. Cuniates ſpectatæ virtutis merito, Portum & Blaſsium pecunia donatos dimiſerunt: nec multo pòſt Hanebaldus, nullibi cœptis arridente fortuna revocatus in Galliam, in Alpibus nivium procella obrutus penè interijt, multis ex comitatu, & in his fratris filio multa mole nivium miſerabili mortis genere ſepultis. Nec multis inde diebus Langeo, ab rege in Galliam evocato, profectoq́;, Cæſar Maxius à Neapoli inuſitatæ calliditatis dolum reperit, quo Taurinum belli arcem Gallis eriperet. Diſceſſu ſiquidem vigilantiſsimi ducis minus intentas diligentesq́; cuſtodias futuras ratus, quatuor agreſtes carros, per quos venale fœnum in urbes convehitur, adeo ſolerti ingenio concameratos fabricarat, ut quum exterius virentis fœni ſpeciem pręberent, interius ſeni loricati milites conderentur, qui demum ingreſsis portam carris, in medio aditu laxatis machinę fibulis repentè proſilirent, haſtisq́; hoſtium correptis, quę ad parietem per raſtrella diſpoſitæ ad manum eſſent, cuſtodes confoderent, & tandiu anguſto in aditu carrisq́; occupato locum tuerentur, donec inſtituta ad ſuccurrendum una atq; altera validorũ atq; pernicium ſociorum manus adcurreret. Franciſcus enim Iſclanus, Hiſpanusq́; Mendocius, modico intervallo idoneis in locis occultati fuerant, ut carros ingredientes celerrimè conſequerẽtur. Sed his aut animus, aut certè fortuna, quę

nà, quæ dolis illudebat, importunè defuit: quum primus enim carrus ab ignaris doli bubulcis, fœliciter eſſet introductus, erumpentibusque armatis inſidię nudarētur, catarацta à fabro ferrario, qui fortè aderat, opportunè demiſſa ſubſequentes excluſit. Ita primi fruſtrà ſocios expectantes, decurrente ad excitatum clamorem Buterio duce, à Vaſconibus ſunt interfecti, uno tantùm capto conſervatoque ab Italis Alexandro Magio, nobili Inſubre, ut auctorem atque ordinem inſidiarum aperiret. Iſclanus quoque qui ad patrandum ſubitæ rei facinus, ſed non in ſua fata ſerus adcurrerat, è muro glande percuſſus interijt: milites verò tormentis pariter petiti è conſpectu ſeſe celeriter eripuerūt. Ea res uti novo inſidiarum genere inſtructa atque perducta penè ad exitum, Gallorum animos magnopere conterruit, admonuitq; ut nullam omnino cuſtodiæ diligentiam adverſus Maxij ingenium ſuperfluam putarent, quum ab eo ad tendendas inſidias parato paucis antè annis: ipſo etiam ægrè defendente Buterio portæ eiuſdem propugnaculum noctu ſcalis captum meminiſſent. Cæterùm Langeus, qui iter in Galliam ſuſceperat, nivoſis in Alpibus concepta gravi pituita, citra Lugdunum interijt, vir animi virtute, ac optimarum literarum notitia Gallis omnibus ea ætate ſuperior, & dignus herclè longiſsimo vitæ curſu, quum ſupra Bellaiæ nobilis familiæ nomen, ſobrij & maximè conſtantis ingenij mores, quòd paucis eius gentis viris militaribus contingit, ad bellum attuliſſet.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLII.

SVB id tempus Germania omnis, excitata Ferdinandi regis precibus, graviſsimisq; Hungarorum procerū obteſtationibus permota, adverſus Turcas bellum ſuſcepit. Nemo enim erat, qui animo dolorē ac ignominiam ferrē poſſet: poſtquam propinquis & fratribus ad Exechium fœda in fuga trucidatis, & nuper ad Budam Rochandulphi exercitu turpiſsimè fuſo, deletoque, vetere belli gloria decidiſſent. Nec quiſquam erat, vel Auſtriæ domui graviter infenſus, qui acceptum dedecus nobili auſu ſarciendum, Budamque omnino repetendam eſſe non duceret. Admonebantur & deſides non dubio vicini periculi metu: quoniam apparebat, Turcas nuſquam vinci ſolitos, perpetuoq; bellandi ſtudio & conſuetudine procedendi, prędā & prolati imperij famam quærentes, occupata Pannonia minimè quieturos, breviq; futurum ut Germani, niſi Hungaris diro bello obrutis opem ferrent, irrumpente victore Barbaro, iniqua domi conditione pro focis ac uxoribus & liberis certare cogerentur. Celebris tum erat Nurumbergę regulorū, & legatorum omnium pro-

pè gentium conventus, diuque in eo Pontificij cum Lutheranis de Chriſtiani dogmatis veritate contenderant, ſed ea contentio eum habuit eventum, ut Lutherani inſigni contumacia placita ſua defendentes, concilio locum in ipſa Germania deligi poſtularent. nunquam enim id conceſſurum Pontificem rebantur, ne Conſtantienſis concilij exemplo dignitatis atque ſalutis aleam ſubiret. Sed id petentibus, uti mox dicemus, Pontifex probitatis ac innocentiæ ſuæ fiducia, publicæ concordiæ votum ſecutus, liberaliter indulſit. Cæterùm decreto bello, imperata adductaque ſunt à regulis & liberis civitatibus ad trigintà millia peditum, & equitum armatorum ſeptem millia Germanici nominis, in his eminebat Mauritius Saxo nobiliſsimæ ſtirpis regulus. Legionibus magna bellicæ virtutis opinione præerat Conradus Heſsius, direpta urbe Romà ingentes divitias conſecutus, & Volfgangus Theodoricus è Suevia nobilis. Supremi autem militaris imperij nomen delatum eſt Ioachimo Brandeburgenſi regulo, quem Turcico ad Viennam prælio interfuiſſe docuimus: ita tamen ut ſumma conſilij poteſtas ad Octoviros pertineret. Hos natu grandes rerumque peritos in concilio delegerant, qui imperatori non multum foris in militia verſato adeſſent: Ioachimus enim uti parùm efficax nihil ferè præter generis nobilitatem & regij cultus inſtrumentum, liberaleſque convictus in caſtra detuliſſe videbatur. Vbi Viennam eſt deventum acceſsère Ferdinandi regis copiæ: nam præter Auſtrianos nominatim evocatos, Hunganotus Styriæ præfectus circiter decem millia equitum effecerat. In his erat Illyricorum ala, Bartholomęo Croato duce impigro, cultu inſignis, virtuteque mirificà; & Nicolaus Sdrinius cæde Cazzianeris hoſpitis æquè laudatus & infamis: Hungaricus autem equitatus quindecim millium numerum efficere dicebatur. Nam Gaſpar Seredius vir impiger, laudis & prædæ avidus, cis Danubium multos Vſarones rapinis aſſuetos, ad ſigna convocarat. alia quoque validior manus Andreæ Bathoris vexilla ſequebatur: veteranas verò turmas, quæ circa Agriam ultra Danubium hyemarant, ductabat Perenus Petrus auctoritate, potentia, uſuque militiæ Hungarorum nobiliſsimus. Nec ipſe Georgius Varadinenſis antiſtes, quem à Solymanno in tutela regis pueri, reginæque in Tranſylvania ad Lippam relictum diximus, tanto excitatus apparatu, Chriſtianæ cauſæ defuturus eſſe credebatur: ſed aſtuto conſtantique vir ingenio, quùm nihil ſibi ante belli eventum temerè præmoliendum arbitraretur, ità ſollicitantibus regijs, amiciſque veteribus verba dabat, ut tranſeundi ſpem præberet, nec obligaret fidem ullo literarum teſtimonio, quo Turcis inita conſilia proderentur. Paulus quoque Pontifex, quod erat mirificæ voluntatis & liberalis officij munus, tria millia delectorum peditum Viennam ad exercitum miſit, hiſque ducem attribuit Alexandrum Vitellium: expetente rege magnis precibus, ut is præcipuè mitteretur, qui ſpectatis operibus pugnacis & egregij ducis famam quæſijſſet. Italos enim duces & milites rex ipſe, uti maximè idoneos expugnandis urbibus quęrebat: nam paulo antè Philippum Torniellum cum aliquot cohortibus mercede conduxerat, & Iacobus Medices Danubianæ claſsis pręfectus alterum iam annum in Pannonia ſecunda nominis fama militabat. Sfortia quoq; Palavicinus, ſummæ ſpei, ſummęq; nobilitatis adoleſcens, per eos dies ornatiſsimam ſexcentorũ equitum alam, circa Padum conſcriptã in Pannoniam adduxit. Deſcenſum eſt ſecundũ dextram pręterlabẽtis Danubij ripam, miro quidẽ ordine, ſed adeo modicis ac intermiſsis

itine-

itineribus, ut Itali Hungarique duces iam adultæ æstatis meliorem partem gerendis rebus opportunam segni ac inutili mora absumi testarentur: fremebatque ob id ante alios Medices, qui multum anteà regem fuerat adhortatus, ut ad prima Veris signa, prius quàm Turcarum præsidia adaugeri & confirmari novis militibus possent, expeditas copias cum classe demitteret: futurum enim esse, ut strenuè atque celeriter invadendo non Pesto tantùm, verùm & ipsa quoque Buda potirentur, quòd Solymanus Budæ præfectus, quem natione Hungarum & professione Turcam conciliandis Budensium animis à Solymanno imperatore relictum diximus, pestilentia absumptus interisset, eumque pari fato subsecutus esset Stephanus Verbetius, qui propter summum in Germanos odium Turcarum beneficio apud suos cives prætoria potestate fungebatur. Sed ea consilia peritè atque salubriter oblata Ferdinandus, aulæ suæ principibus immodicè credens, in eam maximi apparatus occasionem distulerat. Mos enim erat amicorum intimis obtrectare alienæ virtuti, improbè suspicari, mentirique, & neminem in aula pati, qui certa virtute ad regis gratiam niteretur. Hisdem artibus nulloque pudore, omnibus ærarij fiscique opibus immaniter direptis, summæ benignitatis & clementiæ regem, avitoque ingenio bellicæ laudis appetentem, militari existimatione spoliarant. Nunquam enim eorum adulatione circumvento hostilem aciem videre licuerat, quum per legatos gerenda bella & regij nominis maiestatem nequaquam manu, sed consilio procul à periculis tuendam suasissent, recenti quidem exemplo fortunæ Cæsaris, qui per duces tot trophæa de Gallis hostibus erexisset; quum duo Pannoniæ reges temerè in aciem progressi, occisique ipsorum genti & nomini valde insignem calamitatem attulissent. His de causis Ferdinandus in una securitate prudentiæ nomen reponens, tam procul à periculo quàm à fructu speratæ laudis remotus, Viennæ substitit expediendis commeatibus, qui navigijs secundo flumine in castra deferretur. Iam enim Ioachimus, quum tantæ tarditatis infamiam ægrè sustineret, vel maximè lentis itineribus ad Strigonium usque pervenerat. In promovendis castris talis ordo perpetuo tenore servabatur, qui tametsi nullo usui fuerit, & ad periculum faciendum eventu caruerit: prodendus tamen, quia optimus, ad exemplum posteris videtur. Triginta sub signis Hungarorum turmæ, moris hostium locorumque peritæ explorandis regionibus anteibât. Pontificiæ cohortes sequebantur, eæ siquidem primi pedestris agminis frontem obtinebant, Vitelllio lætanter & alacriter Germanis ducibus gratias agente, quòd sibi potissimum, uti primis obiectò periculis, nobilem ostendendæ virtutis locum dedissent. His uti par erat Sfortiani splendentis armaturæ equites ad mutuam opem ferendam erant coniuncti. Succedebant continenti ferè ordine tres distinctæ maiores alæ, prima Pereni et Bathoris, secunda proregis Hunganoti, tertia Germanica gravis armaturæ: deinde modico intervallo peditum legiones quadratis agminibus. Apud has tormenta leviora falcones & minores colubrinæ ad campestres usus supra quinquaginta equorum iugis trahebantur. In dextro latere legioni adequitabat imperator cum robore Germanorum equitum, qui fulgentibus protecti armis (nam & plerique ferrea tegumenta equorum pectoribus & clunibus indiderant) insuperabilis, & longe pulcherrimi agminis speciem præbebant: longa verò series carrorum atq; rhedarum, quarum apud Germanos infinitus erat numerus, extra aciem ducebatur, ita ut irrupturis hostibus esset

obiecta, intercedente duorum stadiorum spacio, quo explicari posset equitatus. Inclinante sole castra ponebantur, ea instituta ratione, ut lunato circuitu connexis curribus & pluribus simul tormentis, Germanici nominis copias circumvallarent, reliqui omnes Itali atque Hungari excluderentur, et una tantum Germanorum equitum manus extra munimenta pernoctaret. ob eam rem Vitellius ut contra subitas hostium incursiones tutior foret, editos colles & nemorosa loca sedulo quæritabat. E singulis autem legionibus singulæ cohortes, quæ circa rhedas in statione consisterent, sorte ducebantur, & si quis hostium incursus tumultum excitaret, duo millia equitum descripta erant, qui dimissis equis pedestri ordine, cohortibus opem ferrent, vallumque defenderent: ad lævam reliquum castrorum latus alluebat amnis aquationibus, & in omnes comitantis classis commoditates opportunus. Nunquam enim a Danubij ripa discedendum esse didicerant superiorum ducum exemplo, qui in Pannonia militassent, & recenti monitu Ioannis Tarnovij Sarmatę, qui Moldavica victoria clarus, uti summus bello dux eo exercitu, multorum iudicio votoque ad certam spem victoriæ, longe dignissimus habebatur. Is enim invitatus a Rege, quum tanti muneris operam pręstare nollet, ne Sigismundum regem suum, in vetere Turcarum amicitia quiescentem offenderet, salubre consilium dederat: præclare monens, ne unquam a ripa discederet, nunquam se vel a refugientibus & perturbatis hostibus ad pugnam in campos elici paterentur. Nihil enim aliud Turcas omnibus ludificandi artibus instructos, eo bello quęsituros, quam ut nostri aviditate conferendæ manus progrediantur, a flumineque discedant, quo se celeriter ad ripam insinuent, circumfusoque innumerabili equitatu & laxatis latissime turmis cataphractorum impetus eludant, & demum intercluso commeatu nostros etiam, uti Ludovico regi misere accidit, aquatione prohibeant: quod ad Budam vero pertineret, severa voce dixit, bis antea parum fœliciter tentatam, tertio etiam periculo tentari posse, capique, sed existimare munitiones adauctas, & Turcas aliquanto Hungaris constantiores, ad interitum usq; pugnaturos, quo animorum decreto nostris militibus insuperabiles iudicaret. Nec de invicta gente, quæ veterano & maximo polleret equitatu, magnam insignemque victoriam ratione concipi & recte sperari posse nisi beneficio Deorum immortalium parta concordia, omnes totius Christiani nominis equites, & opes in unam aciem congerentur. Erat enim fama edita in vulgus, Solymannum cum ingentibus copijs amittendæ Budæ periculo excitum in Pannoniam rediturum, aut si ipse subsisteret, missurum auxilio Europæi equitatus magistrum, qui suo more commoveri minime posset, nisi equitum sexaginta millia ducerentur. Sed eius consilij eventus secus ac putarant, ancipitem casum tulit. nam sicuti ad decernendas cogendasque copias magnopere contulerat, ita ad deicensum continuo maturandum magno incommodo fuisse videbatur. Gravis enim nec insolitus de Turcis timor, quanquã magnificis verbis egregie tegeretur, Germanorũ animis incesserat, usq; adeo, ut plane rudis imperator, quanquã ingenio fortis, minime festinandũ putaret, ne suę gentis exercitus in eã loca demitteretur, a quibus adverso demũ flumine, nisi parta victoria difficilis esset receptus. Ex arcano enim cõsilij decreto statuisse ferebatur, nullã pro Pannonię regno, vel dimicationis, vel certi periculi aleã subire, sed tueri tantũ Noricos fines, & Germanię vires ostẽtare, quib. deterreri posset Barbarus, si veluti cõcessa Pãnonia mi-

nime

nimè contentus, Germanos quoque lacessere cogitaret. Sed certi demum speculatores è Samandria reversi, quum eos omnes de Turcis falsos rumores extinxissent, tanti dedecoris tarditatem sustulerunt. Nam vix mille Ianizeros pedites, & bis totidem equites Budam advenisse, & classem numero genereq; navium regiæ multo inferiorem esse nunciarant. Valebat & plurimum ad timorem minuendum cunctationemq; tollendam Hungarorum opinio plena bonæ spei, plenaque rationis atque iudicij, affirmante præsertim prędicanteque Pereno, nullam Turcarum manum, quę vel mediocris & exigui exercitus nomine digna videretur, ad Budam inventuros, si continuò descenderent, nihilque amplius iam penè corruptæ occasionis insigni flagitio per ·· paterentur, quòd Solymanno alternis ęstatibus bella gerere solito, is annus statę quietis & ocij foret, nec ullam omninò validæ iustæque expeditionis suspicionem adduceret. His de causis quum omnium militum animi ad profectionem erecti viderentur, & iam ipse Ioachimus abrumpendam moram putaret, Danubium transire constituit: id non probabat Medices, qui quum Strigonij integrum annum in præsidio fuisset, Turcasque sæpius ad portas excurrere ausos, multis interfectis & captis, latè repressisset, rebus Budensium diligenter exploratis, petendum regni caput esse differebat, monstrabatq; iter expeditum, quo facilè in conspectum Budæ biduo pervenirent. Idem erat Perenii iudicium, eadem Hungarorumque voluntas, sed cum ducis, tum consultorum omnium mens erat, ante omnia Pestum oppugnare, quòd minore cum labore fieri posse videretur, atque inde demum perspectis hostium consilijs, cognitisque viribus ad veteris Budæ ripas reverti: tum enim milites multò alacrius expugnandæ Budæ pericula subituros, si Turcas, quòd bono omini foret, in prima contentione devicissent. Hæc opinio magnopere probabatur ipsi Barcocio, Othonique Fotisco, qui paulo ante Pestum contra Mahometem insigni cum laude defenderant, locorumque naturam & mœnium vitia, & quicquid institutis ab se nec perfectis munitionibus deesset, exactè noverant. Cæterùm ea res aliam quoque moram attulit: nam Danubius in insulam sancti Andreæ, & inde ad Vaccianam ripam traiecturis gemino ponte & laborioso quidem operè iungendus erat. Uno demum atque altero ponte flumine constrato petenda erat Vaccia urbs anteà nobilis: sed Mahometis bello, uti anteà diximus, incensa, & demum evastata à nostris copijs penè tota corruerat. Necerat quisquam qui ante alios adire atque explorare locum vellet: ocultatas enim in tectis atque ruinis insidias timebant: quòd nemo adhuc hostium esset conspectus, nec ulla subesset causa, cur astutæ & promptissimæ gentis consilium, ad metum potius quàm ad dolos ac insidias referrent. In ea cunctatione, adhortante Ioachimo, Vitellius alacriter id munus suscepit, ita ut fidem daret imperator Germanorum cohortes postero die secuturas. Itaque Vitelliani celeriter confecto itinere urbem ab incolis desertam intrant, nec quenquam hostium, qui se in conspectum daret, inveniunt, ita universus exercitus ab insula in ulteriorem ripam est traductus. Descendit & uno tempore Medices ornatissima classe, ut aliam minorem insulam à sano divæ Margaritæ nuncupatam (ea est paulò supra Budam) occuparet, nec obstitêre hostes, qui tota ripa sese diffuderant, è Budaque vetere minoribus tormentis classem transitu prohibere conabantur. Sed classis singulari militum alacritate, & contentione remigum incitata, adiutaq; plurimùm secundo rapidissimi fluminis cursu, pau-

cis acceptis vulneribus, insulam apprehendit, classemque hostium subeuntem coniectis in eam maioribus pilis ad suburbanam Budæ stationem compulit. Porrò inter insulam & continentis ripam, ubi iam pontem effecerant, in spacio duorum stadiorum erecta quadrata munitione, parva castra, quæ septem cohortium præsidium acciperent, constituta sunt, ut onerariæ naves duplici defensæ præsidio nihil timerent, & qui sub sarcinis in castra contendebant, securè commearent. nam & interdiu aliquot turmæ equitum cohortibus addebantur. Quum magno circuitu, vitandis Budensium tormentis, ad Pestum ire pergerent, ex transfugis reperiebant Balim Epirotam, qui mortuo Solymanno Hungaro urbis præfecturam excepisset, in præsidio habere circiter duo millia equitum: tria verò ex Illyrico Vlamanem Persam adduxisse. Is deserto Tammaso Persarum rege Solymannum secutus, uti suprà memoravimus in expugnatione Castri Novi ad Rizonicum sinum insignem operam navarat. Ad hos accessisse mille equites Amurathe Dalmata duce, Obroatij & Clissæ cladibus nostris claro. Advenisse autem Byzantio ex numero prætorianorum Ianizeros pedites mille, quibus præerat Segemenes Acarnan, eximia virtute chiliarchi locum meritus. Reliquos pedites ex genere latronum agrestium Martelosios aut Mysos remiges esse, quos faciundo operi potius quàm exercendis armis idoneos exigua mercede conduxissent. Classem verò constare paulo plus sexaginta Nasadis, decem biremibus, paucisque magnis lintribus, quos undiq; educta sponda crassis asseribus contabulassent. Imperasse autem cunctis Solymannum, ut Budam & Pestum cæteris omnino neglectis oppidis, summa vi defenderent, propositaque esse præmia fortibus, & supplicia ignavis: si quid porrò propugnantibus durius accideret, Achomatem magistrum equitum (Bellerbeyum ipsi vocant) è Triballis accerserent: consedisse enim eum ad Sophiam urbem, ut maturè opem ferret, monuisseque Sanzaccos, ut parati profectionis imperium expectarent. His rebus exploratis castra ad oppidum promoventur, Turcæ conspectis nostris Vaccia-na porta erumpunt: Hungari singulari alacritate equos incitant, tumultuario prælio concurritur, sed paucis utrinque cadentibus, pari successu vires experti, Turcæ in oppidum, Hungari in castra revertuntur. Vitellius à Septentrione, qua una in parte oppidum tutò oppugnari posse videbatur, propinquum muro locum cœpit. Germani vallatis castris paulò remotius tetenderunt. Oppidi mœnia quadratam figuram efficiunt, & à Meridie profluente Danubio, & per angustam ripæ marginem relinquente, opportunè muniuntur. Vtrunq; autem latus ab Oriente pariter ac Occidente, tormenta maiora, hinc ab arce Budæ, illinc à Gerardo monte, ad certos ictus constituta, ita detergebant, ut sine certo exitio, neminem nisi imperitum & insanum usq; adeo infestis in locis castrametari posse perspicerent. Buda enim editis collibus imposita, dirimente Danubio Pestum in plano situm contrà respicit, dominaturque latè campis longo prospectu, ita ut nullam partem à tormentis metu vacuam relinquat, præter eam, quæ ad Agrianam portam obiectu oppidi protecta spectantibus eripitur. Postero die quum Vitellius, ut statuendis tormentis locum exploraret cum tribus cohortibus & duabus Sfortianis turmis ad mœnia processisset, nec quisquam hostium conspiceretur, Turcæ repentina eruptione è duabus portis nostros invaserunt, initumq; est certamen paribus primò animis ac viribus: sed postquam nova manus peditum & equitum subsidio suis advenit,

nostri

nostri pedites primò, mox & equites perturbati dissipatique Ianizerorum vim ferre nequiverunt. secus enim ac nostri crediderant. Ianizeri summá agilitate suspensa ad utrunque latus anteriore tunica, peritissimè longioribus sclopettis utebantur, celeritateque mirabili, ubi aliquis è nostris concideret, aut occiso equo sterneretur, iacentibus capita detruncabant. Nec lato scuto protectus eques, longioreque hasta prævalidus, & gravi gladio aut clava ferrea galeas pertundens armatum nostrum equitem timebat. In ea pugnæ iniquitate perterritis militibus, Vitellius conglobata cohorte una, accensisq; pudore suorum animis, insolenter urgentes Ianizeros gravi impetu summovit atque disiecit: quibus expulsis, quod decorum Vitellio fuit, peropportunè servati sunt Vistarinus nobilis adolescens è Laude Pompeia, equitum præfectus, & Ludovicus Trechius à Cremona, primus Sfortianæ alæ vexillifer, qui vulneratis & cadentibus equis, sub multo armorum pōdere in manibus hostium iam penè colla cędentium prociderant. Sed Laurentio Camerti, cohortis præfecto, opem ferre non potuit, eandemq; Fortunam tulêre Mazza Cortonensis vir egregiè fortis, & duo cum totidē signiferis ex Vmbria centuriones. Explicante se Vitellio & suos recipiente, apparuit Turcas, si ampliore exissent numero, maioreque impetu incubuissent, nostros ad unum prius quàm succurri possent, delere potuisse: sed in eo repētini prælij tumultu, quum vires ad conandum Barbarorum audaciæ defuissent, non usque adeo animi nostrorum sunt imminuti, ut esset quisquã qui ad abolendum dedecus in aciem produci non cuperet. Ita Vitellius ad sarciendum incommodū dolore vehementer incitatus, satis iam cognita natûra hostium & perspecto pugnandi more, cōfirmatis accensisq; militibus, hosti insidias parare constituit, ante alios Perenum admonet, ut occasioni gerendæ rei paratus & intentus esse velit. Considebat Vitellius in hortis regijs muro pręcinctis, qui æquali mille passuum spacio à maioribus castris & ab oppido distabāt: ex his hortis duodecim cohortes sub signis educit, reliquas intra septa cōsistere iubet, progrediturq; magno circuitu ad inferiorē fluminis ripam. Nec hesterno successu elati hostes, quicquã morę sibi affarunt, quin cōspecto nostrorum agmine Orientali porta Flumentanaq; pariter erumpant, & ad nostros magna alacritate deferantur. At Vitellius suo periculo cautior factus, uti statuerat ac optarat, Turcarum impetum densatis ordinibus excipit, sclopettarios ab hastatis protectos, & sese in dextrū genu proclinantes, displodere iubet, vehementi strepitu prælium miscetur; multi cadunt, & Turcæ pertinaci audacia invecti cuneis nostrorum aciem effringere conantur, sed cohortes fortissimè resistunt. Interim, quū iam Turcę equites atq; Ianizeri frequēti multitudine portis exissent, & multi pariter à Buda cōtemplati certantiū agmina, ut victoriæ interessent, transvecti navigijs citeriorem ripam côplevissent, Vitellius opportunè timorē simulat, sensim sed conferta acie se recipit. Tum verò hostes clamorem tollunt, & vehemētius ex omni latere nostros perurgent, & equites ad cædenda terga discurrunt. Id Perenus attentè conspicatus, ubi iam satis magno spacio Turcas insequendi cupiditate abductos, à portis discessisse videt, expeditas turmas inter oppidum & aversos hostes inducit, celeriter turmę locū occupant, & regressurum hostem portis intercludunt. Adcurrit cum reliquis Perenus, validaq; Germanorū equitū manus duce Mauritio Hungaros cōsequitur. Tū verò Turcæ, animadverso periculo, pedem referre, indagine se clausos intueri, in fugam ora atq; a-

animos cõuertere. Nec consilio votoq; Vitelliani desunt, promoto enim hastatorum agmine & vtrinq; sclopettarijs in cornua expansis Barbaros inuadunt, eos vndiq; circumfusæ Hungarorũ turmæ & occurrentes Germani equites in medio trucidant. Tantus erat conuersis & fugientibus illatus terror, vt plerique præcipiti cursu ad portã delati intentis hastis suorum terga configerent, illisiq; in angustijs & mox cadentes sequentibus ingressum obstruerent. Multi quoq; quum è ripa, propellente equitatu, in flumen præcipites agerentur, & naues in tanta perturbatione conscendere nequirent, aut interfecti, aut abrepti flumine perierunt, Nasadaq; vna nudata remigibus in litore capta demersaq; est. Eo die Segemenes Ianizeros supra centum desiderauit, quum ex reliquis ad quadringentos omnis generis amisisset. Huius editi facinoris summa laus ad Vitelliũ peruenit, qui egregiè atq; fœliciter structis insidijs suorũ cædem celerrimè vindicarat: secunda omniũ confessione data est Pereno, qui peropportuno tempore & acuti & pugnacis ingenij insignẽ operam præstitisse ferebatur. Spectata quoq; est & nobilis virtus in Mauritio, qui inuectus acriter in hostes, & ab his circumuentus equoq; deiectus, tanto periculo fortiter se eripuit. Ab hac vel parua victoria nostris adeo creuerunt animi, vt Ioachimus proferri tormenta, & continuò quati murũ iuberet. Itaq; erectis vimineis corbibus, quos multa gleba ad altitudinem staturæ hominis replebant, vt pluteorum more tormenta protegerent. Productus est omnis tormentorum apparatus: sed longius quàm opporteret tormeta à Germanis constituta murum quanquam veterem, nec plus quinq; pedibus latum, languidissimè feriebant. Quòd si paulo demissius aut æquo altius librata essent, facilè accidebat, vt pilæ vanis ictibus solo inciderent, aut trans Pestum ad Budam vsq; iacerentur. Animaduerso vitio Medices atq; Vitellius monendo docendoq; à Germanis impetrarunt, vt propius admouerentur. Eo modo quũ murus quadraginta maioribus tormentis assiduè quateretur, magno hiatu ad ingressum patefacto, repente corruit. Nec dubitauit Vitellius se primũ profiteri, qui primi periculi locũ atq; discrimen subiret, si Germani cum expedita legione, ascendentes Italicas cohortes à latere sequerentur. Annuere Germani, atque id se facturos sublata manu promisere, segni mox ac indecora cunctatione à fide discessuri. Plerumq; enim accidit, vt qui ante periculũ fortem operam pollicentur, in ipso demũ discrimine turpissimam præstent. Ab alio autem latere Hungari pedites, agreste hominũ genus, & cæteris audacior equitum iuuentus, quæ ad æquandum pari virtute bellicum decus dimissis equis pedibus pugnare minimè recusabat, locum desumpserunt, truciq; vlulatu edito, quo præstandę operę studium ostentabant, Italos tumultuario procursu ad subeundum murum inuitarant. Expectantibus cunctis, vt ineundæ pugnæ signũ daretur Vitellius non pluribus verbis suos cohortatus quàm vt se in Italia natos in conspectu fortissimarũ gentium pugnaturos esse meminissent: ipsis enim & patriæ maximè decorũ fore, si antè alios nobili ausu ad hostem prouecti, præcipua virtutis laude potirentur. Neq; enim de pugnæ euentu fœliciq; victoria dubitandum, quũ pro superis & dignitate Christiani nominis, cum inermi atq; fœdissima gente dimicarent: manere victoribus amplissima præmia ab optimo liberaliq; Pontifice: egregiè autem fato functis, vti optarent, æternæ fœlicitatis in cœlo sedes. Simili modò delectos veteranosq; socios nauales, quos è nauibus eduxerat, Medices accendebat. Perenus Hungaris, Germanis Hessius aderant. Mauritius Saxo, & Torniellus ad tormenta

cum

cum magna manu equitum & peditum in ſtatione conſtiterant, ut ſi hoſtes more ſuo erumperent, munimenta tuerentur. Erat mirum apud hoſtes ſilentium uſq; adeo, ut nonnulli traieciſſe hoſtes crederẽt: Segemenes enim exactæ diſciplinæ veteranus compreſſo omni ſtrepitu tacitè cuncta adminiſtrabat. Is novum ab Vlamane præſidium acceperat, foſſamq; intra murũ præaltam declivi utrinque margine perduxerat: interiora autem in labro vimineos corbes more noſtro, atq; item vinaria dolia arena, ceſpiteq; repleta collocarat. Poſt eam munitionem Ianizeri conſidebant: ſecundum eos ſagittarij, & demum equites haſtati, ſcutatiq; qui pedibus pugnare iuſſi erant. Ad utrumq; verò foſſę caput feneſtratũ aggerem erexerat, ut qui è noſtris conſcenſo per ruinas muro in foſſam ſe demitterent, non maioribus tantũ tormentis ab utroq; latere emiſſis diſcerpti: ſed flamma etiam expulvere ſulphureo, aridiſq; virgultis repentè excitata ad unum omnes correpti delerentur. Signo dato quatuor ſigniferi, ſequentibus cohortibus, audaci curſu in murum per ruinas evolarunt: ſed dum vexilla defigunt, & foſſam munitioneſq; hoſtium mirãtur, & pari ſpe metuq; ad deſcenſum animos parant, repentina grandine ſagittarum & glandium obruuntur. Nihiloſecius adhortante Vitellio, alij atq; alij intrepidè ſuccedunt. In his eminet Carolus Meliteus, nobilis adoleſcens, cui Vitellius erat avunculus, & cum eo præfecti aliquot, & ſtrenui centuriones. Cæterum Germani pedites neq; ſpe victoriæ, neq; ſociorum periculo permoventur. Heſsius, alienæ cladis ſpectator, conferta legione ſub mœnibus conſiſtit. Hungari quoq; qui alacriter procurrerant, nec conſpecto quidem hoſte à mœnibus recedunt. Ita fortuna, iampridem Italicæ virtuti plurimùm infeſta, noſtros deſerit: Meliteo humerus glande traijcitur: præfecti cohortium Rufus & Fiolla Tiphernates cadunt, occiſiſq; ſigniferis vexilla deferuntur. Nec Turcę occaſioni deſunt, partim è propugnaculo, quod biennio anteà Barcocio ac Othone Fotiſco defendentibus erectum diximus, partim à tranſverſo aggere proſiliunt, & tota muri corona diffunduntur, ſpirãtibus ſpolia detrahunt, & capita detruncãt, et mox glandibus, ſagittis, & multò maximè lapidibus deiectos, nec ſe recipientes noſtros inceſſunt. Eadem quoq; telorum vis legioni Germanorũ incidebat, ita ut multò plura, quã quæ nihil audẽdo, uti egregia cunctatrix, vulnera devitarat, ab ignobili demũ conſtantia exciperet. Pudore ſiquidem locũ tenebat, ne quę turpiter ſub mœnibus hęſiſſet, ſi ſe prima reciperet, ſecũdi dedecoris infamiam ſubire videretur. Idem ſpectans, ſed diverſa ratione, Vitellius nullum timoris, nullũ receptus ſignũ dabat, utpote qui univerſas cohortes multas ſterni, quàm ullum vel minimæ laudis locum legioni relinqui mallet, quum ſe ab ea deſertum, & penè proditum, maiore ira quàm dolore quereretur. Audita præclarè vox eſt Turcæ Italica lingua proloquentis, Cur vobis Itali viri fortes non parcitis, nec ſegnibus Germanis pugnæ locũ relinquitis? mens una nobis eſt Italis parcere, & Germanis uti maximè ignavis temulentiam excutere, ne amplius nos laceſſant. Tum verò Heſsius, pertinacia multis vulneribus expugnata, legionem reduxit, & cohortes Italicæ continuò ſe receperunt, adeò diſsipatis omnium ordinibus, quum à tormentis hoſtiũ celeri fuga ſe eriperent, ut multorum opinione conſtaret, ſi Turcæ omnibus portis erupiſſent, magno detrimento noſtros affici, & caſtra ad ſingularẽ ignominiam conturbari poſſe viderentur. Eo conatu potius, quàm pręlio ſeptingẽtos è noſtris deſideratos ferũt: ſed aliquanto plures ex fœditate vulnerũ; nullis aut certè abſurdis ad ea reme-

diis toto demum itinere perierunt. Medices quoque dum ad cohortandos milites discurreret, immanis tormenti afflatu potius, quam ictu humi cum equo prostratus summum vitæ periculum adiit. Quum in muro pugnaretur Ioachimus ipse & Hunganotus vsque adeo infami consilio & loco ab omni tormentorum discrimine subducti pugnæ euentum expectabant, vt Torniellus atque Fotiscus ad eos accersendos non obscura eius flagitii cum obiurgatione contenderint, vt confirmandis militum animis collocandisque præsidiis, qui vni summæ imperii potestatem tenerent, adesse & conspici vellent. Sed nostris fortiter repulsis Barbari nihil se commouerunt, ita in castris sublatus est omnis tumultus, & curandis vulneribus militi quies data: sub noctem verò Ioachimus duces in consilium vocauit, disputatumque est grauibus sententiis, an abscedere incœpto quàm expugnandi oppidi discrimen iterum subire satius foret: quum à plerisque Germanis ea, quæ tutissima, vti longè optima, probaretur. Tum Vitellius, an hoc, inquit, turpe sit, vos ipsi videritis, viri Germani, qui vobis præcipuum militaris disciplinæ decus perpetua laude ab inuictis maioribus vestris traditum, non iniquo iure vindicatis. Quis enim vel gregarius miles est, qui Christianæ militiæ nomen, si pari cum ignominia tam propere reuertimur, quàm tardè descendimus, non in præsens modo (tanto scilicet admisso dedecore) quàm in reliquum tempus existimatione spoliari non uideat? exultabit certè Barbarus, vti iam aliquot inflatus victoriis, & Germaniæ vires, Romanis olim gentium victoribus formidabiles, inani tantum fama constare conspiciet. Ego quidem & cohortes meas, vel accepto incommodo, alacres & prælium poscentes video, nec oppidum posse capi diffido, si vno atque altero in loco murum quatiamus, paribusque animis ac vno simul tempore, triplici constantique acie inuadendos hostes arbitremur. Neque enim fortis, vel eximius imperator esse potest, qui non omne vel iniquę sortis periculum contemnit, vt publicę dignitatis & priuati nominis decus defendat. Hæc dicente Vitellio introductus est speculator, qui Achomatem superato ad Belgradum Sauo, ad Drauum peruenisse referebat. Huius aduentu vel astutè simulato, vel inaniter credito, Germani deliberationibus finem imponunt, atq; inde mouenda castra, redeundumq; Viennam censent: quod pręcipiti autumno matura heyms suberat, quod multi ex legionibus vulgatis morbis deperibant, quod maximè timendos imbres diuturna serenitas prænunciaret, quod deniq; fossa interior, ante spem conceptæ victoriæ nostrorum cadaueribus replenda videretur, nec tutus demum receptus foret, si Achomates expedita suorum agmina de more præmissurus, ad Tolnam traiecto Danubio, hærentibus in oppugnatione oppidi superueniret. Erant militum omnium animi, si iterum mœnia quaterentur, ad præstandam supremi conatus operam intenti paratiq;: sed dux ipse reputatione periculi, ab omni sua parata laude discesserat, vti ignarus belli, aut certè, quod potius de generoso credi velim, octouirali iudicio ciceum scriptus: quanquā hesterno certamine, dum cuncta armis tormentisque perstreperent, ita cruēto spectaculo subtractus fuerat, vt nusquā conspiceretur, vno fermè ex omnibus regulis Mauritio Saxone excellenti virtute Germanorum decus tuente. Ob id veteres pleriq; Germani milites, eius ignobilis consilii dedecus, confusis tristi pudore animis non ferebant, atroci quodam fremitu indignantes paucorum ignauia publicum inuictæ gentis nomen prodi: & Hungari quoque feris vlulatibus amissam spem recuperandæ

patriæ

patriæ deplorabant, incusantesque Deos atque Germanos, de infesta ipsorum genti fortuna querebantur, usque adeo, ut tanti roboris exercitu dignus Imperator inanibus votis optaretur. Maximilianus quidē Cæsar Germanis: Matthias verò Corvinus Hungaris, qui iam pridem consummata belli gloria fato functi posterorum ignaviæ locum reliquissent. Cæterum Ioachimo decreti propositum tenente, Itali duces, qui discessum dictis sententijs improbarant, ægrè impetrarunt, ut sequenti die in speciem renovandi certaminis, tormentis mœnia quaterentur, nihilque milites ad iter pararent, sed sub signis, nullo tumultu edito, in statione consisterent, quo susceptæ profectionis consilium tegi posset, & distineri hostis, qui nullam ad insequendum moram facturus esse videbatur. At Segemenes ubi nostros tanto fortissimarum cohortium detrimento perterritos videt, prima luce equitatum omnem & validas peditum manus, quæ refugientibus equitibus præsidio forent, audacter emittit, pluribus in locis cum Hungaris pugnatur, nec virtute, aut eludendi arte nostri hostibus cedunt: resque eò deducta erat, ut in conspectu Germanorum ac Italorum indictis inducijs singulari certamine, ex utraque acie conspicui & promptissimi quique infestis hastis concurrerent, usque adeo fide integra, ut utrinque Barbari Hungaris, & Hungari Barbaris inviolata comitate miscerentur, nostrique duces tanquam ludicro spectaculo virtutis ac ignaviæ iudices interessent: acciditque, ut insignis dux Turca Vitellium sibi ostendi posceret, atque ad eum (nam armis satis erat conspicuus) virtutis nomine amplexandum procurreret. Eo die supra quingentos equites nonnullis utrinque interfectis ac vulneratis concurrisse constat. sequenti porrò nocte, reducto omni tormentorum apparatu, exercitus ad classem ripamque Danubij iter extendit. Tum verò Barbari nostros discessisse conspicati, sese omnes effuderunt, clamoreq; sublato, quo nostris turpem fugā exprobrarent, postremis agminibus institerunt. Traiecerat & ipse Vlamanes, premebanturq; adeo nostri, ut nisi magno accepto incomodo sese explicare & agmen consequi posse viderentur, nisi Vitellius vexilla sisti convertiq; ordines suos iubens monuisset Hungaros, & secundum eos Germanorum cataphractos, ut impetu facto, & densatis turmis urgentem hostem impeterent. Ita armatus equitatus intentis hastis invectus non summovit modò hostem, sed proturbatum & frustrà terga dantem latè cecidit. Nam postrema Turcarum agmina, uti procul à periculo, nec perspectā nostrorū acie, quæ repentè se converterat, nondum equos ad oppidū converterant: ita primi intemperanter urgentes præcipitis audaciæ pœnas dederunt. Duravit ea tumultuosissima hostium fuga, pugnaq; in multam noctem, quum clausis portis exclusi hostes ad Danubium usq; secundū mœnia cursum intenderent, nostriq; avidè persequerentur, & cuncta tormentis undiq; emissis, in communi periculo perstreperent. E nostris autem ducibus, suprema insignis virtutis opera egregiè navata interijt Iacobus Truchses nobilissimæ stirpis Valpurgæ regulus, qui Suevorum equitatui præerat. Is quum equo ex vulnere procumbente oblatum alterum conscendere conaretur, interfectus est, caputq; eius hastæ præfixum ad Vlamanem miles detulit. Trunco autem nostri potiti sunt, qui demum Vacciæ omni funeris honore collato tumulatus est, hoc ipso publicæ pietatis officio dignissimus, quod eius sacri suscepti belli præcipuus adhortator extitisset. Eo accepto incommodo, multisq; desideratis Vlamanes equitatum continuit, patuitq; inde expeditū iter nostris infami

festinatione Germaniam repetentibus, quibus magno usui classis fuit. Medicis enim præfecti diligentia, tormenta omnia in naves sublata sunt: ægrorum tamen perampla manus segniter extremum agmen subsecuta classem conscendere nequivit, ita ut superventu Barbarorum septingenti ferè Germani semianimes, crudelissimè in oculis nostrorum obtruncarentur. Duces verò nostri iam tertiò ac infelici ad gravem ignominiam conatu, Turcarum vim atq; peritiam experti, amissum militare decus tristi cogitatione deplorabant, quum iam Pannonici regni obliviscendum, & pro salute Germaniæ consilia capienda faterentur, postquam summi reges, obliti veri decoris, veræq; pietatis dum privatis odijs decertant, rem publicam Barbarorum commodo, enervandam perdendamque immani animorum obstinatione suscepissent. Italis ab rege dimissis, redeuntibusq; in Italiam egregia fide stipendia persolvit Angelus Medices præfecti classis frater, quem Pontifex ob singularem industriam Vitellio quæstorem dederat, ut fratrem Vitelliumque hisdem sensibus coniunctos in amicitia contineret. Ab rege autem, cum multa virtutis commendatione, Vitellio atque Angelo aurata pocula dono data. Sed eas copias per Villacum & Carnicas Alpes atque Venetiam domum iter habentes lentus potius, quàm sævus morbus à castrensi illuvie, ac alieni cœli, & pestilentis autumni iniuria conceptus, vehementer afflixit: usque adeo, ut ferè dimidia pars militum desiderata sit, & Tiphernates principem civem, cum meritæ laudis laurea redeuntem ex domesticis funeribus atra in veste suscep erint. Sfortiani quoq; equites cunctis fermè equis macie enectis, pedibus in patriam redierunt. Cæterùm ut rei malè gestæ fœdus exitus, ad minuendam infamiam avertendosq; hominum sermones alicuius insignis facti novitate tegeretur, Perenus Petrus affectati regni suspicione, regiorumque livore circumventus in arce Strigonij à Liscano Hispano iussu regis capitur, traditurque extemplò Medici præfecto classis Viennam deducendus. Quum caperetur, avarè ac inhumaniter agens. Liscanus aureum torquem collo detraxit, exuitque veste quæ pretiosis Sebelinarum pellibus suffulta erat. Id factum, uti clarissimo viro atque insonti indignum, adeo Hungarorum animos contumeliæ dolore consternatos perturbavit, ut supra duodecim milia equitum maledictis Germanicum nomen incessendo sublatis continuò signis domum redierint. per eos enim dies nunciatum erat, Pereni filium ex aula Solymani à Rasciano servo fœlici astu eductum in Transyluaniam evasisse. Is admodum puer Solymano fidei obses datus intra septa regiæ cum nobilibus coætaneis adoleverat. Nam Perenus pater devicto sublatoq; Ludovicò, quum Ioannem nequaquam regia stirpe progenitum, Pannoniæ regnò potiri vehemẽter indignaretur, ad Ferdinandum, vti summæ nobilitatis principem, Cæsaremq; in concilio Germaniæ designatum transierat: ea spe vt primum sibi post regem in Pannonia potentiæ locum pararet. Sed pari quoque ingenij mobilitate, quòd omnia apud Ioannem sub maiestate Solymani tuta atque fœlicia: apud Ferdinandum autem dubia ac infirmissima spectarentur, cogente pudore (ne Germanis æternis hostibus Hungari co sanguini imperij decus erepturis favere videretur) auctore Habraymo Bassa, cum Ioanne in gratiam redijt: ægrè vt reciperetur impetrante Solymano, quum Ioannes Perenum fluxa fide, vario instabiliq; iudicio hominem testaretur: proindeq; iterum ab se defecturum esse prædicaret. Ad ea Solymanus in hanc sententiã gravissimè respondit, sicuti ab his qui sermoni interfuerunt,

didi-

dicimus. Quid tu igitur, Ioannes, ad gloriam maioris à Deo magno, ſi ſapis, expotare potes, quàm vt Perenus à fide diſcedens, dum ingrati atque improbi nomen ſubit, generoſę clementię decus tibi relinquat? Exinde Perenus in honore habitus integra fide regem coluit: ſed mortuo demum Ioanne ad ingenium rediit, quum Georgium tutorio nomine regnantem ferre non poſſet, & à Ferdinando ſolicitatus eadem ambitioſè affectata transfugii præmia inani ſpe pręſumeret. Itaq; filius Byzantio fuga elapſus, quum incredibile gaudium afferre videretur, ſummam calamitatem miſero patri attulit: à regiis enim ignavisq; hominibus, quibus aliena virtus oneri, & calumnia virtutis odio genita magno queſtui ſemper fuit, excitatus erat rumor, Perenum adoleſcentem ſimulata fuga elapſum, cum Solymano tranſegiſſe, ut pater Hungaros propoſitis rerũ omnium immunitatibus ad Turcarum ſtudia traduceret, pręmiumque illi foret Pannonici regni præfectura, in ſpem quoq; propinquam regii nominis, ſi fata Stephano infanti Ioannis regis filio, adoleſcentiam inviderēt. Perenus quoq; non levem aut obſcuram vim famæ ſuſpicionique præbuerat, quum per hybernorum tempus ab Agria cum præfectis Turcarum comiter & liberaliter agendo amicitiam mutuis magniſque muneribus coluiſſet, & id quidem aliquanto ſtudioſius & lueulentius quàm deceret, cum eo præſertim hoſte, cum quo nullũ eſſet ab adverſa religione cõmerciũ, nec ullæ tum publicæ ad ocium induciæ vigerēt. Sed tantus inerat Pereni ingenio faſtus & ſplendor propè regius, ut ei fermè centũ generoſi & militares equi, vacui ſeſſoribus præducerentur, ob idq; Ferdinando regi parùm cultu decorã aulam aut certè exhauſtas opes exprobraret: quũ ille uſquequaq; à familiaribus ſuis immaniter direptus tenui apparatu, ægrè regii nominis ſplendorem tueretur. Ea luxus oſtentatio regiorum animos nefariæ direptionis conſcientia perculſos, ita altè perſtrinxerat, ut cuncti ad opprimendum Perenum coniurantes, eum digito commonſtratum olere diadema regium, nec privatum pati nomen poſſe prędicarent, adeo pronis & ſuſpicacibus ad id Ferdinandi auribus, ut quum vera teſtataque de familiaribus minimè crederet, genio deceptus, falſa de alienis libentiſsimè ad animum tranſmitteret. Eam quoque affectati regni nutantisque ingenii ſuſpicionem vehementer auxerant literæ, Pereni ipſius manu ad quoſdam duces Hungaros ſcriptæ, proditæque regi à Francapane Agrienſi antiſtite. hic enim Pereno valde infenſus erat, quòd ille militari licentia totius Agrienſis ſacerdotii peramplos redditus alendis ſuis equitibus intercepiſſet. his autem literis opima novaq; ſtipendia ſuam authoritatem ſequentibus polliceri videbatur. At Perenus cum omni honore verborũ à Medice Viennam perductus, quum portę appropinquaret, audiretque obviam Medici advenifſe Philippum Torniellum, rogavit ut ſibi adaperta rheda alloqui viros fortes generoſoſq; liceret. Id verò facilè conceſſum eſt, quòd tanta viri claritas & ſpectatæ virtutis ſtudium non cuſtodia modò & carcere, ſed nec ambiguæ fidei ſuſpicione digna videretur: isque ad eos converſus: Me miſerum, inquit, quem inſontem immanis invidia circumvenit: ſed multò miſerior Ferdinandus, cui domeſtici latrones & fortunas, & amicos: & deniq; regium decus eripiunt. Ita enim fit, ut hac præcipiti delati nominis mei iniuria Hungaricã gentem à ſtudio fideq; penitus avertat, ac ob id de Pannonię regno nõ temere deſperet, poſtquã mihi claritate nataliũ nulli ſecundo, & iam tribus bellis fortis fidelisq; navatę operę pręmia ab iuſto rege promereti, de filio Barbarorũ ſervi

tute erepto lætari non licet: quum pro incomparabili gaudio iniqua mea sorte, non dubius vitæ metus antè oculos obuersetur. An delatores ignauiæ suæ consciј, in ipsa de me calumnia præcipui testes, capto custoditoque parcent? qui nec famę vnquam regis pepercerunt. clarissimus enim quisq; vel criminis insons quum capitur, non conceptæ quidem noxæ pœnas, sed aduersam fati sui sortem subit, me tamen animus integer sceleris que insons, quod vnum Dij certi iudices calumnia circumuenitis & miseris solatio relinquunt, hac cura liberat, liberabitq; hoc crudeli infamiæ onere Ioachimus imperator, cui oborta suspicione talē mihi periculũ imminere prędixerim, et me obiter insontem interfici malle, quàm iudicio corã non adesse, confirmarim, et tum quidē, quũ tantis meis septus copijs nullius vim timerem. Hæc obsecrò nobilis officij verba Ferdinando renunciate, vt in discrimine mei captis maturè generoseque deliberet, & quantũ inter amicos & delatores intersit, suo non alieno ingenio fretus intelligat. Nimis profectò miseri sumus duces, si re male gesta ita plectimur, vt præuertisse belli Fortunam videamur. Deserti certè ad Exechiũ fœdeq; amissi exercitus Cazianer iustas fortasse pœnas dedit, quũ inusitato oppressus metu imperij munus desereret, nec in ipso duce dedecoris quàm mortis metus grauior esse videretur, vltro enim sese custodię dedens, ita cõcepti pauoris crimine damnatus est, vt desperatis causæ suæ præsidijs effracto carcere, tam scelesto quàm infœlici consilio ad Turcas transfugerit. Sed neq; summũ imperium apud me dudum fuit, neq; nos victi sumus: si non vicimus, quòd nobili certè receptu persequentis hostis insolentiã egregiè repressérimus. Pannoniæ autem regnum affectare & tum promereri beneficio Solymani facilè potui, quum Ioanne rege morte sublato, expedienteq; arma Ferdinando, clientelæ opesq; meę & Hungarorũ in me studia, non leui ad victoriam momento valitura spectarentur: nec absurdam ob id, vel intempestiuam spem consilijs viro Christiano indignis afferrent. Pugnaui igitur, pugnaboq; dum viam contra Turcas, si se æquum Ferdinandus in hac calumnia inimicorũ malignitate conflata iudicem præstiterit. Perorantem Medices, vt in clementia æquissimi regis spem reponeret humaniter adhortatus est, mòxq; fidele officiũ pręstitit, ipseq; demũ Torniellus venante nactus regem, ne quid durius de Pereno statueretur, opportunis precibus molliuit. Nec multo pòst Perenus, quũ in dicenda causa, vt palam audiretur, imperare nequiuisset, in ciuitate noua custodię traditur, vel nouę perfidiæ, vel, vt credi par est, antiquę leuitatis diuturno carcerè pœnas daturus. Ita tres omnino reliqui antiquissimæ stirpis Hungari principes promerendo Panoniæ regno pares, Valentinus atq; Maylatus, ac ipse Perenus, paribus propè insidijs virtutis inuidia circumuēti, omnē spem excitandi Hungari regis discordi ac ob id afflictæ ipsorũ genti sustulerunt: quũ hic sera instabilis iudicij sui pœnitentia sortem lugeat, illi verò ad Euxinum Pontum, in cathenis mortem miseriarum finem expectent: grauiore tamen Pereni conditione, quum illis à religione desciscentibus, maximi militiæ honores à Solymano liberaliter offerantur: hic verò nihil à deprauato rege mitius expectet, quàm vt in carcere mœrore ac illuuie confectus intereat. Hunc habuit euentum id bellum ex concilio Germaniæ aduersus Turcas susceptum, quod magnæ cladi plerisq; æquandum videretur, quum Ferdinandus à Bohemis & Slesitis atque Morauis, qui militũ delectum collata pecunia redemerãt, subsidia instantis belli nequicquã absumpserit, amissaq; existimatione Germaniæ virũ, vti iniuriæ

expolitus

expositus ac inermis, audaces alioquin Barbaros, & tum ab ipsa victoria insolentes aduersum se concitarit. Sub id tempus Paulus Pontifex suo vetere indicendi concilij proposito innixus, Tridentum tanto conuentui maximè opportunum delegit: cupiebat enim satisfacere Cæsari, indulgereque his Germanis, qui ab auctoritate Romani pontificis Christianisque ceremonijs impiè desciuissent, ac tum maximè vllam vrbem extra Germaniæ fines ipsis tutam aut commodam fore pernegarent. Eo autem, vti plerique putabant, audaci periculosoque decreto, Pontifex eleuandam omnem timoris suspicionem existimabat: quo celebri edicto, si qua omnino aut cæci metus, aut improbę cunctationis nota superioribus Pontificibus inhæsisset, peculiari sua cum laude penitus detergi atque aboleri videretur. Ita enim fiebat, vt Tridentinos Germanica loquentes lingua in ditioneque Cæsaris constitutos, nec ipse quidem Lutherus hæresiarcha insanię pœnas veritus, reformidaret: quum patrum memoria Vicleffium & Husfium, pari impietatis nomine damnatos & Constantiæ concrematos audijsset. Sed postea præclarè compertum est, Pontificem hac in re Cæsari in spem priuati commodi obsequi voluisse. Igitur circiter calendas Nouembres, anno à partu virginis supra millesimum quingentesimo & quadragesimo secundo, Pontifex ex senatus consulto, tres senatorij ordinis Cardinales Tridentum misit, qui bene auspicato inchoandæ synodi futuræq; tot gentium frequentiæ sedem pararent, Paulum Parisium diuini ac humani iuris professione insignem, Reginaldumq; Polum Britannum, qui supra regię stirpis claritatem, & latinæ facundiæ laudem nemini ferè fœlicius partam, perfectum Christianæ virtutis habitum præferebat, Ioannemq; item Moronum, secunda morum atq; doctrinæ fama per omnes Germaniæ conuentus legationis munere perfunctus. Hos secuti sunt aliquot præclari nominis episcopi: nam Pontifex ad repręsentandam eius ordinis dignitatē, excellenti ingenio doctrinaq; supra centum descripserat, qui de veritate rerum diuinarum saluteque labantis Reipublicæ in consessu gentium omnium disputarent. Venientes Christophorus Madrucius, Tridentinus episcopus, pari splendore humanitateque vir liberaliter excepit: nec multos post dies Peronotus Granuellius ab Hispania Genuam triremibus delatus, profectusque inde Tridentum, inchoatæ synodi famam excitauit. Cæsaris enim occultè mandata detulerat, quibus indicti concilij decretum locumque ad eam celebritatem opportunè atque rectissimè delectum approbabat, testabaturque eo vsurum esse Cæsarem maximo Reipublicæ commodo: Quoniam ipse ad prima veris signa naues conscensurus, vt corrigendis publicis moribus censuram ageret, impiasque aut certè obscuras in religione opiniones inuectā vera luce reuelleret, concilio adesse statuisset, nobili pioque Sigismundi Cæsaris exemplo, qui Constantiæ rebus ritè compositis terrarum orbem diris erroribus & pestilentissimo schismate liberasset. In eam quoque sententiam Antonius, ipsius Granuellij filius, præcellentis ingenij iuuenis, Atrebatum antistes, luculentam habuit orationem, non obscurè emissis quibusdam aculeis Pontificium nomen, quod sacrorum principes perpetuis ludificandi artibus, tam diu tergiuersando, necessaria atque ideo suprema publicæ salutis remedia distulissent. Negauere tres legati se quicquam publicè de mandatis audituros, ne vno eius aduentu synodus ritè cœpta crederetur. Eam enim grauissimarum rerum & dogmatum cognitionem ad vniuersas Christianę professionis gentes pertinere expectan-

dosque propterea sacratos viros, qui ab vltimis Hispaniæ Galliæque finibus, & à Germanico Sarmaticoque Oceani litore venturi crederentur. Tum enim de Republica optimè sperandum videri, quum saluberrimo omnium consensu ad impetrandam pacem sanandosque mores, & decernenda pia arma aduersus Solymanum, ingentia studia, ac vniuersæ denique omnium opes conferrentur. Eò enim Granuellius tendebat, vt Pontifex terrore concilij iniecto, ab instituta sacrosancti parentis ac iudicis æquitate discedere, proferreque arma aduersus Gallum pro Cæsare cogeretur: cum immani enim hoste fœderatum, exitiosamque in immensum Christiano nomini, Barbarorum amicitiam colentem, eo titulo maioribus quondam eius maximè specioso, quem præferret, indignum dicebant. Putarat etiam ab initio Cæsar, vetere suo incensus odio aduersus Gallos, Pontificem in partes facilè preducturum, vti maximis obsequijs atque muneribus deuinctum concessa paulò ante Noua, ria, prælataque demum Farnesia domo, in qua (repudiatis aliquot illustribus generis, ipsoque præsertim Cosmo Etruriæ principe excluso) vnicam filiam, Mediceas opes dotali hæreditate secum trahentem, nec tum Octauio quidem coniuge ad nuptias satis maturo liberalissimè collocasset. Quibus de causis amarior factus Cæsar, legem in Hispania promulgarat, ne cuiquam externo pensiones, auctoritate Pontificum sacerdotijs impositæ, soluerentur, Michaelemque Syluam Lusitanum Cardinalem legatum, pias dignasque periculo cohortationes afferentem contumaci contemptione reiecerat: quum Syluæ collega Sadoletus Cardinalis in Gallia perhumaniter esset auditus. Certissimis enim speculatorum nuncijs ac literis compertum habebat Pontifex, Solymanum ea quæ imminebat æstate terra marique atrox bellum Christianis illaturum, & tum quoque circiter quatuor Hispanorum milia ad extremos Sabinorum fines hyberna protulerant, imminebantque ita per Valeriam viam Tyburtinis montibus, vt quum non longè a Pontificijs finibus Fabritius Columna, & Franciscus Vrsinus (ille paterna ditione exutus, hic iudicio rerum capitalium absens damnatus.) exules versarentur, non inanem metum Romanis incuterent, omnino similes ex funesta memoria valde atroces Columniorum & Cæsarianorum casus facilè timentibus. Sed in Pontifice ad nulla vnquam terricula trepidanti, & Reipublicæ nunquam oblito, ea inerat æquitatis atque iustitiæ cura, vt priuato nomine ingratus, quàm publico incommodo parum grauis disceptator, Christianiq; officij prorsus imperitùs existimari mallet. Prouidebat enim Franciscum, præclaro recentique suo & superiorum Galliæ regum studio de Pontificio nomine benemeritum, nequaquam temere alienandum: vtpote qui lacessitus iniuria, à Romani Pontificis auctoritate indignanter discessurus esse videretur. His de causis plerique senatores in contraria studia diducti, vti anteà capti sacerdotiorum muneribus magnæ partis senatus cum pudore ac infamia diuenditæ libertatis Cæsari & Gallo diuersis sententijs fauebant, vsque adeo intemperanter, vt Dionysius ex ordine seruorum cucullatorum in senatum traductus, Franciscum auito Christianissimi cognomine spoliandum, persequendumque armis & diris imprecationibus diceret, obstrepente senatu intempestiuæque facundiæ insolentiam reprehendente: quum Dominicus Cuppius Romanus, Senatus princeps, interrogando respondisset, in cuius ergo tutela rei Romanę salus et dignitas erit? si pro

ſi pro Cæſare, à quo proditi perditiq; ſummæ clamitatis incommoda pertuliſmus, contra eum quem inſigni merito liberatorem vrbis fatemur, diuina ac humana arma nefario decreto expediamus? Non infacetè quoq; alius ſenator ad proximos conuerſus ſubiunxerat, Parcite, inquit, patres, non iniquo enim iurè latrat, qui fameſcit: ad opimum enim ſacerdotium inops Dionyſius quum anhelaret, liberalitatem Cæſaris peracri ſtudio prouocare nitebatur. At Pontifex ſermones graui admodum aure exceptos ita contracta vel remiſſa fronte tranſmittebat, vt nihil ea patrum contentione grauari putaretur: ingenio ſiquidem egregiè compoſito, & per omnē ętatem ſenatorijs artibus exaggerato, maximū prudentię munus exiſtimabat, detegere hominū ſtudia, nudare volūtates, ſcrutari atq; introſpicere ſenſuū receſſus: in magnos ſcilicet vſus publicarum actionum: quæ omnia tum ſolerter adſequebatur, quū in negotio diſſentiendi materiam ſimulata conſultatione præbuiſſet. Hinc collecta parataq; habebat reſpōſa, quæ legatis daret, excuſationeq; legitima in alternos vſus opportunè tranſlata vtriuſque principis offenſiones eruditiſſimè deuitaret. Detexerat & tum latè profundeque principum animos, tameſi eos anteà, tanquam à concordiæ nomine plurimum abhorrentes, ſatis habebat exploratos: quum forte Cæſar ad eum vti communem omnium parentem, ſacroſanctoque iure omnis humanæ litis diſceptatorem literas perſcripſiſſet, quibus in Franciſcum vehementer inuectus ſuperiorum temporum iniurias, ruptaque toties fœdera, & concitatum ad Chriſtani nominis perniciem Solymanum querebatur. Nec ideo dubitaſſet Franciſcus, quin publicato ad defenſionem inſigni volumine obiecta confutaret, adeò vt binis crimino ſiſſimis libellis ad inexpiabilem contumeliam editis, vtrinque regij honoris fama immaniter dilacerata ſpectaretur, eaque obiter arcana prodita, inuſtæque diræ factorum notæ omnem ſpem conciliandæ pacis excluderent. Ea ſiquidem maledicta in grauiſſimo momento leſæ maieſtatis inſanis peruicacibusque animis, vti verè propria ducebantur, quando omnis calamitas conflagrantis orbis non ad ipſos, ſed ad miſeras alienasque gentes pertineret: quum integro pudore tueri regium decus vellent, & tamen hoc duorum & viginti annorum curriculo ſupra ducentas vrbes euaſtatas, caſtella amplius tria millia deleta, totaque ea contentionè ducenta millia hominum Chriſtiani ſanguinis interfecta faterentur, & ſubinde nihil permoti vel acerbiſſimo humani generis odio, Deos ipſos, vti nunquam miſerorum precibus affuturos, abdicata pietate contemnerent. Cæterum Granuellius Tridento profectus, eadem, qua venerat, celeritate ad Germanos peruenit, qui conuentum ad Nurumbergam indixerant. Deferebat enim certiſſima Cæſaris animi decreta, quibus grauiſſimarum rerum munus expediret. Ante omnia Guilermus Cleuenſis regulus ad auctoritatem Cæſaris erat traducendus: cohortandæ liberæ ciuitates, vt Ferdinando regi tuendo Pannoniæ regno adeſſent: Saxonum, Cattorumque principes Henrico Brunſuicenſi conciliandi, quorū armis propter ſacerdotij controuerſiam ditione nuper eſſet expulſus: prouidendū ne Germani milites impunè ad Gallorū ſtipendia tranſirent: & commouenda deniq; omniū ſtudia ad conciliū celebrandum: qua in re Lutheranorū voto potius quàm ęquiſſimę Pontificis cauſæ fauere videbatur. Neq; enim conciliū libero gentium omniū concurſu celebrari poterat, niſi prius pax ipſa regumq; concordia pararetur, atq; ita fiebat, vt promiſſiones Cęſaris, quibus Lutheranorum animos promerabat, nec

ambigua ad id Pontificis voluntas, tanquam inanes nihil ad cauſam proſuturæ à pleriſque irriderentur. Quis enim ab Hiſpania clarus antiſtes (quum in Gallia Georgius Maximiliano Cæſare genitus Valentinus epiſcopus, in itinere ſub ipſam Rinconis atque Fregoſij cædem eſſet interceptus, & Oceani Mediterraneiq; maris nauigationes Punicarum et Gallicarum claſſium metus ſuſtuliſſet) Tridentum omnino eundum eſſe arbitraretur? Quis demum è Gallia inſignis vir ſacratus per Rhæticas Alpes in eam vrbem ſe conijcere auderet? quæ ad vnum buccinæ cantum in poteſtate Germanicæ multitudinis futura crederetur, vel nolente obſtanteq; Ferdinando, cuius eximiam fidem in ipſo periculo imploraſſe fruſtra eſſet. Nemini enim in dubium verti poterat, quin legitimum atq; ſolenne concilium ipſa pace natura poſterius cenſeretur, quoniam ſublatis vndiq; bellis humanas res tranquilla pace conſtitutas rerum quoq; concordia ſequeretur. Sed hæc cunctis exoptata parari minime poteſt, niſi viri Chriſtiani de interitu religionis valde ſoliciti, pacem antè omnia ab obſtinatis principibus vel coniurantes expoſtulent. Interea tantis in Belgio detrimentis affectus Cæſar, & vehementer indignatus, Gallos ab ſe toties deuictos, ſe præſente Hiſpaniæ fines intrare auſos, ingens bellum parabat. coniuxerat enim ſibi nouo fœdere Henricum Britanniæ regem, vt eius gentis auxilijs, quibus Galli antiquitùs magnopere terreri conſueuiſſent, ditiſſimiq; regis auro adiutus, multo quàm antea validiore impetu Galliæ fines ingrederetur. Fuit ea ſocietas ingrata ſuſpectaq; Pontifici, vtpote quæ ſacroſanctæ maieſtatis nomen maligna contemptione ſuggillaret. Vix eam enim homines qui pacem ſperarent, non initam modò, ſed ne tentatam quidem credebant: mirum enim pleriſque videbatur, Cæſarem tanta pietate, tantaq; honeſti decoris exiſtimatione præditum, ſummas iniurias animo deponere, inexpiabiliſq; odij penitus obliuiſci, vt quum in Gallum atroci odio deferretur, atque ei omnino grauiſsimè nocere vellet, nullam vel Pontificiæ dignitatis vel obligatæ fidei rationem habendam putaret. Henricum anteà Clemens Catharinam vxorem, quæ Cæſaris erat matertera, periniqua animi libidine repudiantem, filiamq; ſubinde, vti ſpuriam à regni ſucceſsione procul addicantem, poſtulante vrgenteq; Cæſare, ſacris interdixerat, iuſta quidem, ſed intempeſtiua ſeueritate: quum ille contumelia perturbatus ab auctoritate Romani Pontificis repentè diſceſſerit, ſacrorum imperium & templorum opes inuaſerit, ac immani demum truculentia Roffenſem Cardinalem, & Morum, Chriſtianæ virtutis exempla, multoſq; item ſacratos ac inſontes viros occiderit. Non fefellerat quidem eximiæ alioqui prudentiæ Pontificem eius ancipitis iudicij euentus, ſed Cæſari iuſta petenti prolixeq; item pollicenti, nunquam ſe cum Henrico ſine auctoritate pontificis in gratiam rediturum, ſupremæ poteſtatis officium diuino iure vel negari vel differri non poterat. Itaq; exitialis ea ſimultas cauſa commodoq; Cæſaris ſuſcepta, eò recidit, vt Henricus omnem iracundiæ ſuæ impetum in Pontificium nomen verteret, conſumptoq; ob id vetere odio, Cæſari iungeretur, repudiata paulo ante Gallorum amicitia, quod Iacobum Scotiæ regem antiquo ipſis iure fœderatum, aſcitumq; à Franciſco generum, contra Anglos de finibus contendentes adiuuiſſent. In ea autem contentione quum æquatis cladibus eſſet dimicatum, Iacobus florenti corporis ſpecie inſignis (veneno an fato ſuo incertum) ſubito certè correptus interijt, defecitq; in eo Stuardæ familiæ generoſa progenies, quæ à Roberto rege, eodem nomine quinq; Ia

cobos

cobos reges non interciſa ſtirpis ſerie tulerat. Sed occulta & admirabili ſorte id regium decus ſingulis maximè funeſtum fuit, primò ſcilicet à coniuratis in conclavi trucidato, ſecundò q; demũ diffracti tormenti, dum id probaretur, violentia diſcerpto, quum mox tertium parricida filius, iuſta acie ad Sterlingum occiderit, ut is demum ordine quartus, nobis memoriæ prodentibus, ab Anglis ad Floddon prælio cæſus, meritas ſceleris pœnas daret, quintoque filio eadem infauſtæ domus damnata regni hæreditas pararetur. Eo mortuo regnum, rege orbatum, ambiguis primò hæredibus, vagiente ſcilicet in cunis regia prole, ac mox victoris Henrici arbitrio gubernandum ceſsit. Scotorum enim proceres, & in his Maxuvellum regulum auctoritate inſignem, exoptata libertate multoque inſuper auro donatos, eo conſilio in Scotiam dimiſerat, ut Anglicam factionem excitarent, cuius auſpicijs rex novus, eoque beneficio Anglis aſtrictus, qui ad Henrici nutus imperaret, corruptis comitijs crearetur, pulſo antè alios Davide Betonio Cardinale, qui Anglis æternis hoſtibus prodi patriam paucorũ flagitio pati non poterat. Is non multo pòſt, uti ſuo loco dicemus, cum Grimano Patriarcha Pontificis legato, qui è Gallia in Scotiam traiecerat, communicatis conſilijs Anglicos conatus fregit Gallorum ope, & fortiſsimarũ gentium auxilijs reductus, quæ priſcæ virtutis ac innocentiæ decus tuentes, Picti olim dicti, hodie Sylveſtres appellantur. Is Scoticarum rerum tumultus Henrico, cur à Gallis diſcederet, non inanem cauſam præbuit, paravitque inexpectatam occaſionem Cæſari, qua recentis inimici opibus fretus antiquos hoſtes Gallos perſequeretur. Itaque Cæſar cum Britanno ictis fœderibus, & ad gerendum bellum tempore conſtituto, Hiſpania excedere ac in Italiam, ut in Belgas properaret, adnavigare conſtituit: ante omnia Philippũ filium ſextum decimum ætatis agentem annum, Hiſpaniæ regem appellat: ei totius regni civitates per legatos ſacramentũ dicunt: deligitur ipſe Franciſcus Covos, qui adoleſcentis ætatem regat, & negotiorum omnium ſummæ præſit: Ferdinandus verò Toletanus Albanus regulus militaribus copijs præficitur. Peractis autem conventibus, in quibus multa Cæſar, ſupplicibus libellis ſubſcribendo indulgendoque liberaliter conceſſerat, ſupra quadraginta myriades aureorum nummûm conferuntur, rexque Luſitaniæ Ioannes grandi pecunia Cæſaris tantos ex futuro bello ſumptus ſubeuntis inopiam ſublevat. Erant enim uno tempore conſcribẽdæ cohortes, quæ ſecum navigarent, & quæ præſto eſſent, ut eas Martinus Corduba, Alcaudetus regulus adverſus rebellantes Tremiſenios in Mauritaniam tranſportaret. Poſtremò quæ per Oceanum, in Belgas ad Gallicum bellum ducerentur, earum numerus duodecim millium Hiſpanici generis peditum ſummam implebat. Germani verò ab Genua ſuperiore autumno ad Perpennianum tranſvecti, Hiſpaniæ præſidio relinquebantur. His adminiſtratis & confectis rebus Cæſar Auriæ perſcripſit, ut roſtratas naves ad idus Apriles Barcinonem adduceret, ut quum onerarijs equitatus eſſet impoſitus, expeditè conſcenſuro nulla omnino mora ad navigandum afferretur. Non defuère plerique proceres, qui eo diſceſſu Cæſaris, uti minimè redituri, non obſcurè gauderent, quòd ſub nimis magno principe, imminuta licentia, ſeipſis minores facti viderentur. mos enim erat Hiſpaniæ regibus eos indulgenter obſervare, à quibus coli quàm metui mallent. Ita fiebat, ut nobili pudore potius quàm terrore regiæ poteſtatis adducti imperijs & legibus parerent, quum incidente bello, rogati

humaniter liberali ſtudio gravique ſumptu operam navare conſueſſent. Elata enim generoſaque ingenia certam fidem præſtant, nec ab æquitate diſcedunt, at ſi contempſeris facilè coniurant. Propterea Cęſar Padillianæ rebellionis, tantique tum popularis periculi memor, liberas quorundam voces indignas regijs auribus, famoſosque item libellos, & atrox Mendocij Infantaſiorum reguli facinus, mira prudentia devorarat, ut Philippo conciliata tranquillaque omnia traderentur. Mendocius enim, quod ad exemplum memoriæ prodendum videtur, in ipſo ludorum equeſtrium ſpectaculo præfectum rerum capitalium, ſceptro turbam ſuperbè dimoventem, quòd nec ſibi parceret, diſciſſa gladio facie violarat. Is conſpectus cruor proiecti ad pedes ac iniuriam deplorantis uſqueadeo Cæſarem commovit, ut quum in reum lege acturus videretur, univerſi Hiſpani proceres ſpectaculo, ac ipſo denique Cæſare deſerto ad Mendocij domum accurrerent, vel contra prætorianos, ſi vis afferretur, ianuam defenſuri. Sed Cæſar gravi iudicio totum iuſtæ vindictæ impetum ad diſsimulationem revocavit. Hiſpania enim eo tempore quanquam non infida Cæſari: aliena tamen ab eius conſilijs, quibus bella ex bellis ſerebantur, videri poterat: quòd perpetuis pecuniæ collationibus, varijsque delectibus per tot annos graviſsimè fatigata, magnum incommodum publicè ſentiret: tanta ſiquidem vis auri contra legem commeantibus præſertim Liguſticis triremibus fuerat exportata, ut illa grata oculis Ferdinandi, ac Iſabellæ aurea nomiſmata nuſquam comparerent: nihil enim ad publicas opes pertinere cenſebatur, ſi qui milites, aut quæſtuoſos in provincijs gerentes magiſtratus convecta in privatas domos peregrina præda divites evaſiſſent, & publico malo virorum paſsim in oppidis numerum ipſa fœminarum multitudo ſuperaret, nec requieſcendi coaleſcendique provinciæ auri atque hominum feraci ulla ſpes, exercente Chriſtiana arma Carolo relinqueretur: quum Hiſpanorum legiones ſingulis prope annis, non in omnes modò Europæ regiones, bellicoſæ gentis victorijs atque ſepulchris claras, & totam denique Africam: ſed ad Beatas quoque novi orbis inſulas in tanta ſiti gemmarum & auri colendis colonijs advehantur.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLIII.

MAGNVS, & nunquam anteá gravior orientis undiqué belli metus, usque adeo desperata pace Europam invaserat, ut nemo esset, qui non maximé timendum putaret, ne Solymano classicum canente, concursuris inter se vesano impetu nostris regibus, humana divinaque omnia miscerentur. Conspecta quoque naturæ prodigia, quæ non temere maioris semper mali prænuncia creduntur, multorum mentes novæ cladis expectatione suspenderant. Rubentes enim locustæ, fatorum dira pernicies, stupendis agminibus ab oriente per Illyricum in Italiam convolarant: quo itinere Turcarum adventus portendi videretur. Tanta autem famelicis erodendi rabies inerat, ut præter absumptas segetes, prata quoque vel rigua, viriditate graminis, & magnas frondosasque arbores, ocissimé toto foliorum honore spoliarent. Tremuerat etiam in Etruria, iuxta Florentiam, Mugellus ager, in radicibus Apennini, qua Seva fluvius decurrit, cultura, amœnitate, frequentia nulli secundus. Ea subita clade, quæ noctu circa solstitium incidit, Scarpariam oppidum totum feré prostratum, aut magnis deformatum hiatibus vidimus: quum septingentæ nobiles aut rusticanæ domus in eo tractu centum stadiorum oppressis multis mortalibus miserabili ruina corruissent. Læto tamen Cosmi principis augurio, quum tot ædificijs circumquaque laceratis & haustis, una ipsius Trebia villa stupente populo illæsa constiterit. Qua de causa Paulus Pontifex cognito Cæsaris decreto, ac exploratis Solymani consilijs post indictas supplicationes Vrbe profectus, Bononiam iter extendit, vel nivoso Veris initio, atque eo maximé senibus maligno. Neque enim grādevus princeps vel in præsenti vitæ periculo committendum existimabat, ut de pace desperasse videretur. Maturata siquidem profectione Cæsaris adventum præoccupare, atque item Tridentinis actionibus, si frequentes episcopi undique convenissent, ex propinquo venturi famam præbere cupiebat: sed arcani consilij aliæ graviores causæ suberant, quum Mediolanensis imperij dominatum affectaret, quod præsenti pecunia comparari posse videretur ab egente Cæsare, & ad Belgicum bellum properante. Quo suscepto itinere ita Romanorum obtestationes, detrimenta vectigalium, propinquorum preces, & quorundam senatorum incommoda contempsit, ne suo peculiari officio deesset, ut alterutro eventu certam laudem petere crederetur, quum propositus esset amplissimus laborum fructus, si ipso pacificatore atque auspice reges ad concordiam redirent. Quod si illi fatali correpti morbo insanire pergerent, nihilo secius virtute & pietate æque magnus & fœlix esset, cum sua saltem illustri conscientia; tum bonorum omnium iudicio, postquam vel obscuri vel desidis animi suspi-

tione atque onere liberatus totum quæsitæ pacis eventum Dei optimi providentiæ reliquisset. Discedente Pontifice, Rodulphus Pius Carpensis Romæ legatus, eximiæ virtutis atque prudentiæ Cardinalis, urbanarum rerum curam suscepit. Alexandro autem Vitellio, qui præsidijs bellicisque operibus præerat, Leoninæ urbis muro cingendæ munus impositum, ut postquam Roma ad orientem Solem vasta intus & antiquis utiq; mœnibus à frequentia ædium remotis, rectè communiri non poterat, vel parvis copijs defendi, certum saltem & temporarium ad salutem perfugium in repentino periculo per Aelium pontem ad Vaticanas ædes populo pararetur. Id opus insigni iudicio sumptuque Nicolaus Quintus inter optimos Pontifices literarum amore perillustris, inchoarat, intermiserat successor Pius scribendi potius, quàm ædificandi laudem sequutus. Paulus quoque Martianæ suæ domus amœnitate captus, confisusque longiori vitæ distulerat. Inde Sixtus invidiosè pertimuit, ne ad auctorem primum, si perficeretur, cœpti simul et consummati operis gloria rediret. Innocentio autem defuit voluntas, quum Vaticanæ domus elegantiæ quàm securitati studere mallet. Alexander porrò inaurasse testudines, arcemq; Hadriani insigni corona nobilitasse contentus, ut vel Dijs invitis filio imperium strueret, aliò quàm oporteret, ingenium detorsit. Iulium item excelsa ac admiranda passim insanis propè sumptibus inchoantem, exorta bella ab ea cogitatione revocarunt. Nec Leo extructis in Vaticano præaltis porticibus & portu ad Centumcellas magnificè repurgato, in ea aurea rei Romanæ tranquillitate, qua beatus videri poterat, de imminente clade dubitavit. Ab Hadriano autem ad vitæ exitum properante urbs ipsa neque planè cognita, neque tota conspecta est, ut ipse demum Clemens appetente quidem ingenio, sed deterrente sumptu, dum fatali negligentia destinatum ad publicam salutem id opus differt, molienti Vrbi exitium Fortunæ limen aperiret. Hisdem fermè diebus, quibus Pontifex Roma discedere maturabat, Polinus Galliæ regis legatus hyemantem Hadrianopoli Solymanum, appetenteq; Vere in Pannoniam grave bellum parantem secutus, accuratis precibus impetravit, ut Ottomannica classis Hariadeno Barbarussa præfecto Massiliam mitteretur, quæ inimicis litoribus infesta distraheret opes Cæsaris, valida belli mole Galliæ finibus incumbentis, interclusoque Tyrrheno mari insularum ac Hispaniæ navigationes impediret. Ea res multis purpuratorum deliberationibus agitata graves difficultates habuerat, contradicente præsertim obstanteque eodem Solymano eunucho, qui post Lustibeium, uxoris iurgio dignitate exutum, Bassarum ordinis princeps evaserat, valebatque ingenio & ingenti auctoritate, Iudicis, Parthicisque bellis quæsita. Is non obscurè oderat Barbarussam, obtrectationeq; laudis omnem eius existimationē tantis laboribus mari partam, ocio navali convellere contendebat, ita ut perorando nullam aliam educendæ classis causam, quàm ut imperator vel periculo publico privatis Hariadeni commodis indulgeret, se videre testaretur. Nec defuère qui eum à Cæsarianis, & Venetis pecunia inductum putarent: nam postea literas à Ferdinando Gonzaga, Siciliæ præfecto, sibi scriptas Polino tradidit, quibus ille per idoneum hominem Hispanum promissis muneribus petebat, ut eius ingenio solertique opera Solymanus cum Carolo Cæsare honestius amicitiæ legibus iungeretur, & ipse quoque Barbarussa quatuor aureorum nummûm myrades ab Hieronymo Zanio legato Veneto sibi oblatas iactanter retulit, si ea æstate

mini-

minimè navigaret. Erat enim formidanda Veneto Barbarorum claſsis, totius maris impotenti imperio ſupèrbâ, quæ aſſueſceret litoribus Chriſtianis, & magni ſumptus neceſsitatem adduceret, ſi ornanda claſsis foret, quę Hadriaticum ſinum & inſulas tueretur. Itaque Polinus, qui inter tot curarum æſtus, deſperata claſſe animum deſponderat, nuncio decretæ claſsis exhilaratus Solymano gratias egit. Is enim, auditis & gravi iudicio repudiatis ſuorum ſententijs, datam fidem præſtare ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat, vel cum diſcrimine tantæ rei, cuius iacturâ vel immenſum auri pondus minimè reſarciret. Biduo poſt Roſtanes gener: ac ipſe demum eunuchus, quòd ita cordi erat Solymano, Polinum honoris cauſa ſolennibus epulis exceperunt, amicitiam & gratiam eo claſsis munere benignè adauctam gratulantes. Polino demum dono datæ ſunt pretioſæ ex auro textili talares togæ: bini quoque inſignes equi eximiè phalerati, & pocula aliquot argentea. Dignioribus verò ex eius comitatu ſericæ veſtes impoſitæ. Diſceſſuro autem Solymanus, claſſem ut incolumem præſtaret atque reduceret, magnopere commendavit, eique literas in hanc ſententiam conſcriptas ad Franciſcum regem deferendas dedit: præſcriptis quidem glorioſo faſtu tot regnorum titulis. Claſſem, qualem quantamq; petiſti, omnibus rebus ornatiſsimam Polino fraterna liberalitate conceſsi. Imperatumque eſt Hariadeno maris præfecto, ut eius conſilijs obtemperet, ac arbitrio demum tuo cum hoſtibus bellum gerat. Tum verò rectè amiceque feceris, ſi claſsis rebus fœliciter geſtis Byzantium reducetur. Cuncta autem tuis meiſque votis proſperè cedent, ſi graviſsimè caveris, ut ne iterum Carolus rex Hiſpaniæ æternus hoſtis tuus, pacis mentione decipiat. Tum enim æquiſsimam pacem dabit, quum regiones eius omni belli clade vaſtatas exuſſeris. At Polinus extemplò Byzantium reverſus, claſſem ab Hariadeno; qui diu noctuque multus in navalibus fuerat, egregiè refectam inſtructamque remigibus reperit, tanta adhibita celeritate, ut ad quartum Calendas Maias conſcenderint: petita prima Eubœa ad Cariſtium promontorium, quod hodie Mantelium vocant, ut inde coniunctis ſibi aliquot triremibus; quæ tardius exornatæ ſequebantur, ad Maleam contenderent. Superata autem Malea, tota claſsis, reflantibus Eteſijs, in Laconicum ſinum coniecta Matapanium caput, quod Tenarum antiquis erat, ſuperare non potuit. His adverſis ventis allata mora eſt novem dierum: ſed ſecunda demum tempeſtate Hariadenus Methonem adijt, atque inde cum claſſe centum & decem triremium: biremium verò circiter quadraginta, quas prædones adduxerant, Ionium prætervectus ad Meſſanæ fretum pervenit. Conſpecto Rhegio prædones deſcenderunt, Barbaruſſa ad idoneam ſtationem claſſem promovit. Rhegini deſerta urbe profugerant: ſed Didacus Gaetanus Hiſpanus arcem tenebat. Is Polino colloquium petenti, quum nihil reſponderet, & in ſubiectis collibus prædones ſpectarentur, tres Turcas tormentis interfecit. Eo ſociorum caſu accenſi prædones urbem irruperunt, & quòd inanes eſſent domus incenderunt, ægrè id ferente Polino, & Barbaruſſa incendiarios ad pœnam à trierarchis depoſcente. Inde quoque tormenta muralia in adverſum arci tumulum comportata. Ea paucis ictibus ita Hiſpanum, lachrymante uxore, terruerunt, ut ſe atque omnia dedens muro demiſerit. Ei Barbaruſſa, orante Polino, uxorique & liberis libertatem conceſsit. Reliquis autem in templo ab iniuria cuſtoditis, arcem militi diripiendam dedit: in his fuere circiter ſeptua-

ginta Hiſpani milites, & multo plures Rhegini cives, qui in ſervitutem abducti ſunt. Sed demum Didaci filia, eximiæ venuſtatis virgo, in quam ſenex Barbarus procaces oculos coniecerat, ad prætoriam navem ſic perducta eſt, ut eam illico Mahometanis initiatam ſacris legitimę uxoris loco habuerit, & Didacum patrem aliquot poſt menſes ad portum Herculis inviſentem filiam, tanquam ſocerum humaniter, liberaliterque ſuſceperit. Hiſdem fermè diebus circa ſolſtitium, quibus Barbaruſſa magnæ Græciæ, & citra Meſſanæ fretum Brutiorum oram percurrebat, Carolus Cæſar, aliquot cohortibus, & ſexpungentis circiter equitibus in onerarias naves diſtributis cum quadraginta triremibus è Barcinone Genuam pervenit, tardiore ob id navigatione, quòd onerarias extra conſpectum roſtratæ claſsis minime relinquendas exiſtimabat, ut ſi mare tranquillum, & ſolſtitiali malacia conſtratum foret concidentibus omnino ventis: roſtratæ demum onerarias, vel immobiles remulco, ad conficiendum curſum protinus adiuvarent, eluſa & deſpecta Gallorum claſſe, quæ tutiſsimo in portu, ut errantes aut vento deſtitutas invaderet, ad Maſsilienſes inſulas excubabat. Exceptus eſt Cæſar ornatiſsimo Aurianæ domus apparatu, præſtoque ei affuère Alfonſus Davalus, & Ferdinandus Gonzaga, ipſeque mox è Florentia Coſmus Medices, ac à Bononia miſſus à Pontifice Petrus Aloyſius Farneſius, Octavij Cæſaris generi pater. Hic adoleſcens diu in Hiſpania ſocero comes eadem vectus prætoria navi in Italiam redierat, iturus ad uxorem, quæ Ticinum uſque progreſſa patrem, & maritum expectabat. Cæterùm Farneſius, qui ea de cauſa venerat, ut ad explicanda maximarum rerum conſilia, colloquio dies & locus diceretur, ad id prædurum atque difficilem Cæſarem reperiebat. Erat enim tum Cæſar contracto vultu, ſermoneque factus amarior, quod Hiſpanico ſimul & Belgico laceſsitus bello, nullam opem ab affine Pontifice, atque eo ſæpius ab ſe amicè ac liberaliter exculto, contra Gallos impetraſſet. Propterea minimè, uti alias, familiaris, nihil ſibi in Germaniam properanti colloquio opus eſſe reſpondebat, ne reliquum æſtatis tempus Sicambrico deſtinatum bello, inutili mora deperiret, quando recentibus iniurijs affecto nullus conciliandæ pacis locus eſſet relictus: nec decorum Cæſari videri poſſet de concordia cogitare, niſi prius vindicatis iniurijs, tum demum matura & certa pax ab ipſo victore peteretur. In hanc quoque declinandi colloquij ſententiam abruptè filiam è Bononia literis acciverat, ut eam ex itinere apud Ticinum inviſeret, poſtquam Pontificem minimè viſurus eſſe videretur. His cognitis Pontifex Cæſarem reipublicæ cauſa demulcendum ratus, Alexandrum Farneſium Cardinalem magnis itineribus Genuam miſit, breviqueeius iuvenis maximè illuſtri, ſolertique ingenio, quum ſumma quoque ad perſuadendum ineſſet auctoritas, Cæſar adductus eſt, ut ad Buxetum cum Pontifice iungeretur: id eſt oppidum Palavicinæ familiæ inter Cremonam atq; Placentiam: ſed ea conditione, ut triduo plus colendo, audiendoque Pontifici ſe daturum negaret. Fuère qui exiſtimarent, Cæſarem ad id ſe invitum trahi videri voluiſſe, ne Britanniæ regem, dudum non obſcuro fœdere contra Gallos percuſſo ſibi coniunctum offenderet. Hominem enim ingenio ſuſpicaci repentinoque eo congreſſu alienari poſſe putaverat: quoniam ex divini iuris cenſura impietatis crimine damnatus Pontificium nomen immani odio perſequeretur. Sed Cæſari arma paranti cogenda imprimis erat ingens pecunia, quæ

expe-

expectari posset à Pontifice, si Octavius gener, ut fama ferebat, Mediolani princeps Augusta auctoritate crearetur. ea res videri poterat decora Cæsari, honesta Pontifici, & Venetis longè gratissima, quòd ille sese eo liberali facto, affectatæ summæ potentiæ invidia liberaret, filiamque obiter tanto dotali munere supra Alexandri Medicis titulos ornatam, beatiorem efficeret: hi vero singulari cum laude exoptatam afflictis gentibus pacem pararet, ut inde expedita arma Turcis inferrentur, & Veneti Neapolitano fœderi syncerè satisfactum esse iudicarent: quum in conditionibus prolixè cavissent, ne quisquam Austriani sanguinis Mediolani princeps a Cæsare diceretur. Apparebat quoque Franciscum Galliæ regem, qui pari iudicio Sfortiam Mediolani principem tulisset, ac eum denique à Cæsaris iniuria magnis opibus defendisset, haud gravatè expectatissimi Veneti senatus, & voto Pontificis assensurum. Quid enim commodius Gallo quæri, vel exoptari melius posse? si attenuatis atque defessis Galliæ viribus expedita requies quæreretur, quàm ut Gallia Cisalpina Hispanis atque Germanis militibus exonerata, Carolus Sabaudius reliquis Subalpinis populis, ac Octavius Insubribus imperarent? quum ille dimidio exutus regno ab infirmis opibus opportunus iniuriæ fieret: nec Octavius, si fata Cæsari longiorem vitam inviderent, hostium Gallorum impetum esset laturus. Verum tantæ rei negocium magnas ad explicandum difficultates includebat: quòd prælato consilio Cæsar, si transigendum foret, suis omnino præsidijs munitas arces tueri vellet: nec ipsi Pontifici, pari solertia rationes subducenti, expedire pecuniam placeret, nisi omnino libera, atque integra ditionis possessione potiretur: nec aliter quoque Venetus senatus Octavij tutelam esset suscepturus. Huic consilio unus omnium Alfonsus Davalus vehementer incumbebat, quum diversi Gonzaga, atque Auria gravissime dissentirent. Is enim præclaro studio Cæsari simul atque Pontifici gratum facturus, eò tendebat, ut Insubres, apud quos in honore militari viginti annos fuisset, pietatis & clementiæ nomine ab acerbissimis tributis ad inopiam redactos invecta pace sublevaret. Propterea in eam spem à Cæsare missus Parmam, ad Pontificem venerat. Sed Cæsar vetere suo innixus consilio, ne Mediolano unquam excederet, in itinere cum Cosmo de redimẽdis arcibus opportunè transegit, ita ut supra ducenta millia aureorum nummûm in bellicos sumptus solverentur, Florentinæ quoque arcis, ac item eius quæ est ad Liburnum præsidia nutu & sacramento Cæsaris tenerentur. Eas inimici Cæsaris, ad cumulandam concepti dominatus invidiam, & hostes Cosmi, ad elevandam eius existimationem, Etruriæ compedes appellabant: quasi Cosmus temporario beneficio regnare videretur, & Cæsar dissimulanter, acideo lentis passibus ad Italiæ principatum contendens, & tempus idoneum expectans, quo Etruria in provinciam redigi tutò posset, Cosmo Fortunam atque potentiam, uti aliundè ab initio partam, invideret. Ea itaque celebri liberalitate Cæsar insignem benefici moratique animi laudem tulit, quum malignis suspicionibus extincta invidia inexpectatus occurrisset. Nec minore præstantis ingenij iudicio expetiti muneris beneficio Cosmus respondit: deductis enim omnibus Hispanis, qui in arcium præsidijs erant, non Italis demum ut plerique crediderant: sed Germanis ac Hispanis ab se delectis custodiendas arces attribuit, ad declarandam gratissimi & maximè fidelis animi magnitudinem, ut aliquanto arctius be

neficio nobiles animos obstringi, quàm metu contineri Cæsar agnosceret. His de causis Pontifex, cum personæ, tum Reipublicæ dignitatem domesticis commodis anteferre non dubio pudore coactus, privati eius consilij cogitationes penitus abiecit, in eàmque unam omnino curam totus incubuit, ut Cæsar, repræsentando Ferdinandi fratris periculo, & propositis æquissimis de pace conditionibus ab instituto bello contra Solymanum verteretur. Pontifex prior Buxetum venit. Postero autem die, occursu totius aulæ Cæsar exceptus est, complectente demum Pontifice, & honoris causa supra medium conclave summa arcis cœnacula tanto hospiti concedente, ita ut bina cohortium & equitum præsidia, sub signis pari propè numero, paríque vigilia, arcis ac oppidi portas æquata securitate custodirent. Cæterùm Paulus vel tridui colloquio, quanquam singulari memoria, summáque prudentia, & pietate ea sedulò commemorasset, quæ gravi momento ad impetrandam pacem pertinerent, prædurum inveteratoque odio à Gallorum amicitia penitùs abhorrentem expugnare non potuit. Totus enim Cæsar, ira turgidus in Clevensem intento ad vindictam animo ferebatur, tanta vehementis ingenij contentione, ut quum Austriam Barbarorum incendio brevi arsuram crederet, nihil se eam patrimonij miserè deflagrantis flammam respecturum esse testaretur. Indignum enim esse nomine Cæsaris à subditis imperio, beneficiarijsq; suis contumeliam ferre, nec ulcisci eos, qui malignitate atque perfidia inducti, nullaque provocati iniuria geminato scelere, & ab se, legitimò Augustæ potestatis imperatori, & quod nihil flagitiosius patrari posset, ad infestissimos hostes defecissent. Francisci porrò regis amicitiæ nunquam se confisurum, quod ille toties ruptis fœderibus fidem fefellisset, quòd more gentis immodicos ac aliena semper appetentes spiritus gereret, nunquam pacem pati posset, nec toties fracta, atque perdomita arma deponeret. Cæsare pacem abnuente, Pontifex postulavit, ut postquam ipse hortando nihil profecisset, senatores Cardinales de concordia reipub. Christianæ commodò disertè verba facturos audire minimè gravaretur. Pertinere enim plurimum ad elevandam, vel parum æqui, vel omnino pertinacis animi opinionem, si in senatu libera voce proferret, cur à communi concordia dissentiret. Id verò Cæsar honori senatus facilè tribuit: nec multo pòst vocatis Cardinalibus Marinus Grimanus eius ordinis princeps, ita locutus est: Nisi longè maximũ, quod Reipub. diuturnis affectę malis discrimen imminet, Auguste Cęsar, omniũ animos vehementissimè commoveret, rem profectò toties actitatam, rursus agere maximè absurdum putassemus. Sic enim hic frequens senatus cum pristinæ tuæ constantiæ, tum modestiæ suæ meminit, ut privatis colloquijs vigilantissimi, atque optimi Pontificis officio gravissimè satis factum intelligat. Sed dirus hostis in limine crudelia arma concutit, mareq; Ionium magnis eius classibus constratum esse nunciatur, & tu tanta animi magnitudine, tantis opibus, & tantà deniq; fortuna summus imperator, neglecta Pannonia, deserto fratre, Italiæ Siciliæq; litoribus Barbaro penè proditis, aversus in Belgas contendis, scilicet ut quũ ignobili vindictæ studio rebellantem regulum debellaris, perversę laudis famã quæras: quasi rectissima, & perillustris laus aliundè, quàm à confecta pace, susceptoq; sacro bello petenda videatur. Æquo igitur animo tuleris, Auguste, si decreti tui novitatẽ non insulsi homines admirantur. nam quũ in periculo publica sit salus, occultas cõsilij tui rationes excutiũt, omitti victoriã, parari

pari cladem, religionem altius revelli, maximè dolent, agnatasque Cæsaribus, & tibi proprias virtutes requirunt, veræ scilicet gloriæ cupiditatem, dedecoris metum, & præsentis animi pietatem: quarum rerum quum tibi esses omnino persimilis, præclara, non uno in loco, & quidem imitanda posteris documenta reliquisti. Sed in te una maximè pietas refulsit erga Deum divosque immortales, qui te hac incedentem via, & ritè vota nuncupantem nusquam fefellerunt. Nosti enim quanta eventus fœlicitate responderint, quum in Pannonia Solymanum tantarum virium tumentem fastu, solo propè castrorum tuorum fremitu profligasti, Barbarussamque acie devictum ac exutum regno terra Africa depulisti. At illi tibi demum ad intestina bella, si non iniquè: importunè tamen converso minus arriserunt, scilicet ut salutem tuam non victoriam sibi curæ esse ostenderent, & præclarè monerent, ut à Christiano sanguine temperares. Rediisti siquidem è Provincia incolumis, quum tertia fere pars exercitus non hostili gladio, sed tabe consumpta perierit: verùm aliquanto certius deorum numen apparuit, quum è Germania Solymano ad occupandam Budam adventante, in Africam traijcere properâsti, quum à te supplex frater opem imploraret, retentarent Germaniæ proceres, mœstique Hungari tuo discessu se proditos quererentur: traiecisti scilicet durissimo anni tempore, ut cuncta terræ, marisque pericula, ad exiguam nec satis nomini tuo decoram victoriæ spem subires. Neque enim & Eunuchus, & servus Asanagas cum ipso nobilissimo imperatore hoste, tum præsertim Christiana terga immaniter cædente, videri poterat comparandus. Sed te, nosque tecum omnes, capitis tui aleam subituros, Dij superi præclara miseratione conservarunt, usque adeo clementer, ut tibi in eo calamitatum omnium concursu, incomparabile trophæum de devicta Fortuna concesserint. Ergo si tam grata, quam pia mente Deorum beneficio commoveris, te ipsum hodie profectò vinces: quod certè magis pulchrum decorumque fuerit, quàm Fortunam rerum omnium dominam admirabili constantia superasse. Hæc quidem agnoscis, Cæsar, & quæ tua iudicij atque memoriæ vis est, ad gloriam tuam, & seculi fœlicitatem pertinere confiteris: sed cum Gallo nunquam stabilem amicitiam, nunquam securam pacem parari posse contendis, quòd tibi ea gens è summis regni opibus facilè infrænis, alienæ ditionis appetens, nova spe, nova libidine semper inquieta videatur. Hæc certè suspicantem à communi concordia avertunt, avertentque semper. Nulla enim gravior pestis humano ingenio insidet, quàm altè concepta suspicio. Ea enim quum temerè semel irrepserit, egerrimè vel maximè illustri ratione convellitur. Noli, generose, pieque Cæsar, ullo modo pati, ut in te vel minima suspicacis ingenij nota residat. Patere autem si quid prædurum in intimis sensibus obcalluit, ut id totum Christiana pietate molliatur. Honestissimis siquidem nominique maximè decoris conditionibus, quas prudentiam & Reipublicæ amantissimorum hominum iudicio descriptas dudum perlegisti, rex Gallorum pacem petit, affinitatem, opes, copias offert, occupata restituet, ut Mediolano tua liberalitate, beneficiarijq; iuris nomine recuperato, communem hostem Barbarum coniunctis armis persequatur. Vt nihil porrò vel occultæ fraudis, vel parùm sinceræ fidei pertimeas, qui nihil unquam invicti animi fretus altitudine timere didicisti, cuncti ferè principes, inita societate fœderum sponsores vadesque aderunt, ut iustis armis sanctas pacis leges

iuraque omnia tueantur. Hanc à te pacis conditionem ante alios orat & exigit Carolus Allobrogum regulus, innocentia tantùm ſua depulſus regno, & quod longè miſerrimum videtur, per ſeptem annos ancipiti duorum propinquorum iniuria fatigatus. Hanc item Veneti, tanquam ex fœdere debitam repoſcunt. Eandem regna tua, perpetuis tributis enervata, tuorumque præſertim ac hoſtium rapinis crudeliſsimè divexata, ſuppliciter efflagitant. Valeant aliquid, obſecro Cæſar, fraterna pericula, Hungarorum ſupplicantium lachrymæ, ſenatus preces: Valeat, ipſa ſacroſancti Pontificis authoritas, pijs, atque optimis nunquam ſpreta regibus, ut Chriſtianus orbis, luctu, miſerijs, & Barbarorum metu liberatus, poſt impetratam tuo incomparabili munere pacem atque concordiam ſecundiſsimè refloreſcat. Ad ea Cæſar, ut à vetere conſilio diſcederet, nihil omnino, vel ampliſsimi viri facundia, quæ in Grimano ſumma cenſebatur, vel eius ſacrati ordinis dignitate permotus, graviter reſpondit: Nihil à ſe in toto vitæ curſu, vel ad gloriam, vel amplitudinem comparandam publica pace commodius & melius concupiſſe, quàm ut exoptata ſeculi ſecuritas, cum tranquillitate rerum omnium pararetur, nihilque demum antiquius habuiſſe, quàm pace potiri, ut inde adverſus Barbaros arma diſtringeret, cuius voti ac inſtituti ſui præclara exempla in Pannonia, Græcia, Illyrico: & tota denique Africa rebus geſtis oſtenderit: ſed laceſsitum Gallorum iniurijs, retractumque à nobili incœpto bella conficere nequiſſe. Nemini enim tutam pacem, utiliorem, carioremque videri, quàm ei, ad quem iure optimo ex ſacri belli victoria, cum ſpecioſiſsimi ſpes triumphi, tum inuſitatæ laudis proventus obvenirent: ſed Gallos ſemper nova odia ex antiquis ſimultatibus ferentes, ipſius ſemper, maiorumque ſuorum obtrectaſſe laudibus, ac potentiæ, amplitudini, & legitimis regnorum hæreditatibus invidiſſe, quòd ritè nuptas lectiſsimas virgines impudentiſsimè repudiarint, ſacramenta fœderum abiurarint, nihilque unquam ſanctius habuerint, quàm quum ex commodo luberet, à fide ac amicitia defeciſſe: id præclarè perſpectum eſſe planeque cognitum imperatorijs comitijs: quibus multo auro ſuffragia prævertere conati ambitioſæ malignitatis, atque ſtultitiæ gravi ſumptu ignominiam retulerint. Poſtremò ab ipſis concitatos Menapios atque Sicambros, ut Brabantiorum regionem incenderent, evocatumque nefaria crudelitate ad omnium perniciem Solymanum, ut Auſtrianæ domui quàm maximè noceretur, quum nunquam anteà in eam maleficio & contumelia temperaſſent. Ab his autem obiectari ſibi inducias Rinconis atque Fregoſij cæde violatas, cuius patrati facinoris ipſe prorſus fuerit ignarus, & pœnam denique Georgio patruo pecunia redemptó nuper exoluerit. Proinde nunquam ſe ad animum concordiæ mentionem admiſſurum, niſi Belgarum ſuorum iniurias de rebellibus incendiarijſque latronibus vindicaret. Id enim dignum videri Cæſaris maieſtate, omnia belli detrimenta æquo animo perferre: ſed nullam dignitatis pati contumeliam. Sibi autem & ſummi Pontificis, & totius denique ſenatus gratiam honori, ac emolumento eſſe debere, non detrimento atque dedecori: quid enim in re ſua potius quàm aliena ſapienti, & ſatis ſuperque Gallorum fidem experto, abſurdius atque dementius, quàm iniqua pacis conditione, Ciſalpinæ Galliæ imperio ſpoliari, ut Franciſci regis minori filio, Britanniæ citerioris hæreditate penitus excluſo, novum ex alieno patrimonium paretur? quo demum Gallicæ au-

geantur

geantur vires in Italia, & suæ protinus minuantur. Ea quoque insania aut certè præpostera liberalitate, liberas navigationum, ac itinerum sibi eripi facultates, quum repetere Hispaniam & Germaniam invisere singulis propè annis necesse foret. Malle se Augustæ dignitatis penitus oblivisci, & acclamatum Cæsaris nomen ultrò deponere, quàm indignanter pati, ut terra mariq; portus, hospitia, transitus à dubijs vel ingratis clientibus impetranda videantur. Postremò Cęsar sensim exardente facundia, eadem ferè cōmemoravit, quæ superioribus annis, cum Romæ, tum Niceæ etiam & Lucæ, expetentibus pacem responderat, quum eam causam disertè atque accuratè perorasset. Adeo enim constanti ingenio præsentis potentiæ suæ iura defendebat, ut remotas etiam spes amplioris Fortunæ solerti ratione tueri, proferreque, non imperitis rerum non obscurè videretur. Ita verò flagranti animo in Clevensem iracundiam intenderat, ut Solymani impetum facilè contemneret, neque multum fratris periculo commoveretur: & mihi demum (quod minime prætermittendum videtur) ipsius discedentis manum osculanti, alacri, familiarique vultu diceret: Expedire te, inquit, Iovi, calamos oportet, ut quę iam gesta sunt in Historijs tempestivè perscribas. nam hoc armorum motu, magnus profectò tibi novi operis labor paratur. Cæterùm Pontifex quanquam conciliandæ pacis consilio deiectus, rationem & studium æquitatis, veræque gloriæ decus, alioqui semper eximium in Cæsare: cæca obstinatione superari mirabatur: Ferdinandi tamen regis pericula, Reipublicæ pariter ac amicitiæ causa se minimè neglecturum Cæsari confirmavit. Nec multo pòst Baptistam Sabellum prætorij præfectum, & Iulium Vrsinum cum triginta cohortibus tuendo Norico ad Pannoniæ fines transmisit. Quinque diebus eo colloquio frustrà consumptis, & Cæsare in Germaniam contendente, Pontifex pari digressu Bononiam est reversus, ut festum diem Petro Apostolorum principi dicatum, solenni cerimonia celebraret, quo die Barbarussa à Pontijs insulis ad Tarracinensium litora delatus, Ostiam pervenit, tanto terrore hominum ab ora in montes refugientium, ut populus Romanus subito metu concitatus in fugam, Vrbem omnino deserturus esse videretur; nisi à Polino literæ ad Rodulphum legatum conscriptæ, perlatæque Romam per Tarracinensium prætorem tumultum magna ex parte compressissent. in in hanc enim sententiam ille perscripserat: Classis, quæ à Solymano ad præsidium Galliæ Barbarussa pręfecto mittitur, ex præscripto mihi paret, ut nemini, præterquam hostibus nostris noceat: itaque edicito Romanis, cæterisque Pontificiæ ditionis oram incolentibus, ut nihil hostile à nobis timeant. Nusquam enim fidem ab eorum imperatore mihi præclarè datam Turcæ violabunt, & vos pro comperto habetis Franciscum Galliæ regem nihil habere antiquius quàm ut rem Romanam non incolumen modo, sed maximè florentem, ac ideo ab omni impiorum iniuria defensam velit. Eadem quoq; usus diligētia Polinus, Neptunianis ac Ostiensibus adeo animos confirmavit, ut expetentibus Turcis venale pecus, & reliqui commeatus copiam adducerent, & ex navigijs Campano venali vino onustis, quum ea in portu hæsissent, trierarchis aliquot amphoræ, in usum servorum remigum præsenti pecunia venderentur: acciditq; ut nonnulli quaternis arietibus aut binis iuvencis singulos ex Brutijs captivos à prędonib. impetrarent. Sed civitas nocturno pręsertim metu cōsternata, vel ipso legato ex aliena promissione propriā obstringente fidē

& vultu interrito animi securitatem in eo periculo præferente, ut quicquam de salute publica Barbaris crederet adduci non poterat, quanquam & P. Antonius prætor, cum præfecto vigilum, multis accensis funalibus ad coercendam fugam per omnes regiones discurreret, passimque abire classem nemini infestam, & nihil propterea metuendam pronunciando, timore in fugam præcipites retentare conaretur. In Sabinum enim agrum & Tiburtinum trepidæ mulieres cum parvis liberis effundebantur, eratque eius nocturni tumultus facies, sicuti mox decedente periculo ridenda iuventuti, ita tum omnibus fœda & miserabilis, quum matronæ, nubilesque puellæ, & sacratæ quoque virgines è claustris in publicum se proriperent, oblitæ pudoris, ab obvio quoque in tenebris, ut ad proximas portas iter monstraret, lumenque præferret luctuosis vocibus exorantes. Romani interim cives & divites inquilini concursu ad legatum facto, apud quem erat Vitellius ad ferendam opem opportunus, ut præsidia pararet acciretque ad Vrbem copias, flagitabant: nulli enim erant in Vrbe ad custodiam cohortes, quum anteá nihil ab ea classe hostile veritus, non temere ad inanes metus ærario parcendum iudicaret. Sed ita demum evenit, ut quum salva Vrbis dignitate præsidium negare vix sibi tutum foret, subitariæ cohortes è proximis Tuscis, & abeunte iam classe, in Vrbem gravi ac inutili sumptu vocarentur. Barbarussa autem ad ostium Tiberis aquationem longè optimam nactus, triduo pòst inde discessit, Etruriæque oram atque Liguriæ sine maleficio prætervectus Massiliam rectà contendit. Eodem quoque tempore & ipse Solymannus ab initio maturandum sibi ratus, ne ultra Budam provecto, æstatis tempus ex natura Pannonij cœli in pluvias autumnales præceps, in cursu gerendarum rerum deficeret. Itaque Savo flumine ponte traiecto, Amurathem Dalmatam, Persamque Vlamanem, ad expugnandum Valponium præmittit: hos quoque Achomatem Europei equitatus magistrum subsequi iubet. Erat id oppidum ad Dravi fluminis ripam positum, non longè ab Exechio, fœda Austriani exercitus fuga, & Bachitij Pauli, Ludovicique Lodronij fortissimorum ducum cæde percelebri. Tuebatur autem locum præsidio ex clientibus imposito, Petri Pereni uxor, eadem & Alexij Tursonis soror, quæ marito ab Rege custodiæ tradito, virilem animum induerat: sed defensores quanquam egregiè munitum erat, vim Turcarum non tulerunt. Amurathes enim Hungaros omnes in deditionem clementi consilio accepit, servavitque, ut qui agros colerent proposita libertate in provincia relinquerentur. Inde verò ad Socles Perennianæ etiam ditionis oppidum exercitus ductus: ubi aliquandiu, & quidem acerrimè invadentibus Turcis repugnatum est, quod amplius ducenti nobiles Hungari, uti erant veri Turcarum hostes, multitudinem incolarum ad perferendos labores, contemnendaque pericula cohortando, ante alios fortissimè Turcarum audaciam propulsarent: sed ubi multis acceptis vulneribus, territaque & recedente à muro Soclensium turba, irrumpentium hostium impetus sustineri non potuit, in arcem confugerunt, ut inde Valponiensium exemplo, facta deditione salutem ac libertatem impetrarent: sed his iratus Amurathes, nulla pactione, sed arbitrio se dedentes egredi passurum respondit, atq; ita exeuntes porta ad unum omnes interfecit: ut ea crudelitate reliqui, qui spem in armis potius, quàm in Solymanni clementia reponerent, collata utriusq; oppidi fortuna terrerētur. His cognitis

rebus

rebus Solymanus capta oppida Amurathi dono dedit, & paratis exploratiſq; rebus omnibus, è Buda cum uniuerſo terreſtri naualiq; exercitu ad expugnandum Strigonium contendit. Erant in præſidio Liſcanus Hiſpanus, arcis cuſtos, ſenioris Liſcani propinquus, qui ad Caſſouium, uti ſuprà docuimus, ob ereptas fruges ab agreſtibus fuit interfectus, uir cogendo auro aptior, quàm bellicis muneribus obeundis. In urbem autem miſſus ab rege Salamanca pariter Hiſpanus, non admodum peritus belli, & ante periculum uaniſsimus hoſtium contemptor. Is præter paucos Hiſpanos eius amicitiam familiaritatéq; ſecutos, Italicas cohortes duas effecerat ex his militibus, qui Medice præfecto claſsis, Alexandroq; Vitellio in Italiam redeuntibus, in Pannonia remanſerãt, Alexij Nardoi & Vicentij Matricij ſigna ſequẽtes. Ad hos acceſſerant uexilla duo Germanorum, quorum duces erant Triſtanus Fortaler, & Franciſcus Munechius, qui militum omnium numerus mille & trecentorum ſummã efficiebat. Paulus autem Strigonienſis antiſtes, præclaræ erga Ferdinandum fidei, in pacatam regionem abierat, quòd deſperata uenia à Solymano certum cruciatum expectaret, quòd eo deprecatore in gratiam Ioannis regis ſemel reſtitutus, iterum ad Ferdinandum defeciſſet. Strigonium in præalta ripa arcem habet, indeq; Danubium ſubterlabentem latè proſpicit, ex aduerſo editum habet collem, qui portæ urbis imminet, mœnibus autem extantia propugnacula deſunt, per quæ emiſsis tormentis ſubeuntium hoſtium latera feriuntur. Is ſtructuræ mos antiquis erat, quum nondum reperto bombardarum artificio arietibus & baliſtis ingentibus & turribus ligneis urbes caperẽtur. Propterea Vitellius & Torniellus ſuperiore anno ad inſpiciendam loci munitionumq; naturam à rege miſsi, ægerrimè defendi urbem à maximis præſertim copijs oppugnatam retulerant, quòd ab eo colle tormentis ſtatuendis ab Barbaris occupato, cuncta introrſus ſupernè conſpecta ferirentur, & ea eſſet natura mœnium, ut quanto propius hoſtes ſuccederent, tãto tutius protecti ab imo ſubruere murum poſſent: quibus difficultatibus, ueteres peritiq; milites, qui Strigonij præſertim hybernarant, nouis operibus occurrebant, magnaq; alacritate ante periculum, ut iactabundis accidit, mirificæ uirtutis operam pollicentes Solymani aduentum expectabant. Sed ubi Barbarus hoſtis undique prometis caſtris latè cãpos colleſq; omnes, erectis tabernaculis occupauit, claſſemq; pariter ornatiſsimam aduerſo flumine ſubeuntem proſpectantibus oſtendit, nemo erat qui non depoſita animi ferocia magnopere de ſalute dubitaret, quòd pauci, quãquam eximia uirtute, cum numeroſiſsimis hoſtibus, atq; his pertinaci admodum deuoti animi propoſito mortem petentib. pugnaturi uiderentur. Adauxit quoque metum legatorum aduẽtus, Solymanus enim tres prætorianos è gente Chriſtiana iampridẽ ad Mahometis ſacris traductos, Italum ſcilicet, & Hiſpanum atque Germanum, cùm præſidium ex his conſtare didiciſſet, ad urbem miſerat, ut quiſque ſine interprete ſuæ nationis homines alloqueretur. Hi namq; admiſsi, per ampla prĕmia atque ſtipendia ſe dedentibus ita promiſerant, ut quum prolata conſtitutaq; iam eſſent tormenta, abnuẽtibus extrema ſupplicia denunciarent. Ad ea quum à ſigniferis præclara uoce reſponderetur, milites fide uirtuteq; præſtantes, neque præmijs turpiter capi, neque minis ad ignominiam terreri ſolitos, extremas ſpes in armis habituros, Turcæ in caſtra redierunt, eodemq; die tormenta in collem imminentem urbis ſumma celeritate ſubuecta ſunt, & delectę toto ambitu ad oppugnandum

infirmiores mœnium partes, tanto quidem Barbarorum iudicio, ut neque peritius, neq; opportunius quicquam ad nocēdum excogitari potuerit, uel ab his, qui cuncta interius diligenter explorassent, ita ut credi par sit, non Fortunam modò Christianis hominibus, sed fidem quoq; aduersus Barbaros omnino defuisse. Salamanca, diffisus suburbanis munitionibus, secus ac antea iactāter nequaquam se deserturū prędicarat, in urbem se recepit, quę hodie Castelli nomen habet, superioribus enim hybernis exteriores Strigonij partes antiquitus muro cinctas, usq; adeo milites, naualesq; socij deformarant, ut sublatis ad usum ignis tabulatis & contignationibus, semicadentia tecta spectarentur. ea frequenti tractu per decliuia ad flumen usque pertinebant, ubi tabernæ, & nobiles quoq; domus à fortunatis Hungarorū regibus extructæ uisebantur. Cæterùm Achomates, Europei equitatus magister, eam ad oppugnandum muri partem accepit, quæ episcopalibus hortis annectitur. Vlamani autem Persæ data est quassanda subruendaq; ea turris, quæ portæ Budanę imminet. Is enim ingenio solerti horumq; operum maximè perito, eam merita laude famam apud milites fuerat consecutus, quum in expugnatione Castrinoui ad sinum Rizonicum cum Barbarussa, admirabilis artifex extitisset. Asappi ad opus faciundum idonei, gregatim à singulis ducibus ad perducendas fossas, attollendosq; aggeres ducebantur. Incredibile dictu est, quanta ui tormenta displodi cœpta sint: continenti namq; ordine nusquam cessabatur, & erant colubrinæ ingentis magnitudinis, quarum ictibus non modò superiora mœniū decussis pinnis nudabantur, sed turris ipsa, deraso iam fastigio quassata inferius ac immanibus pilis perforata, nequaquam defensores, uel adire, uel consistere ausos admittebat, adeo ut proximus extantis coronæ murus omnis cum ingenti fragore prorueret, & terribili continuoq; terræ motu cuncta quati uideretur, nec consistendi in muro propugnantibus facultas erat. Nam Ianizeri sclopetarij, aut per fossas subter summa obiecti aggeris labra dispositi, aut è superiore loco protecti equitum scutis, quum maiora tormenta cessarent, excitatusq; inde fumus subsideret, certissimis ictibus apparentiū capita feriebāt, & multi interius in statione perseuerantes, incidentibus ab alto sagittis vulnerabantur, sed multò grauiorem cladem fragmenta lapidum nostris inferebant, dū disrupta minutim, dissipataq; tormentis, euitari nō possent, illisaq; mēbris militum inutiles redderēt quos attigissent. Quibus malis adducti milites, deserta exteriore corona, interiores munitiones celeriter erexerunt, ut minore cū periculo in defensione uersarentur. Nec animus Barbaris defuit, quin audacter subirent, ter enim instaurata pugna magno clamore edito in urbē irrumpere conati, ad cōgressum usque nostrorum peruenerunt, sed densissimæ phalangis frontē prælongis hispidam sarissis, Barbarus hostis leuibus hastis equestribus, & graui gladio, aut parua tantùm secure armatus perrumpere non potuit, locoq; detrusus multis acceptis vulneribus se recepit. In ea contentione Baltaces Selimbriæ, quæ ad Pontum est, nobilis Sanzacus, quum suos ad irrumpendum uehementer urgeret, interfectus est. Subierat ad eam ripam, quam diximus, Turcarum classis, ac omnia quæ ad oppugnationem pertinebāt, tormentorum instrumenta, commeatumq; affatim à Buda subuehebat, nostrisq; uehementer occupatis, classiarij milites & remiges ad suburbanas domos tanquam in foro rerum uenaliū ociosè uersabantur. Id nostri ab arce despectantes impunè fieri non tulerunt, conglobatisq; repentè, ex sua quisque cohorte, singulis cēturijs,

Michael

Michael Rauaſpurgus Germanus, Nardouſq; Italus eruperunt. Tãtus fuit eorum impetus,ut Turcę improuiſo hoſtiũ ſupcruentu perterriti,quum pars arma capere,pars ad claſſem curſu ſe proripere uellet, tumultuoſiſsimo pugnæ, fugæq; genere,aut intercepti caderent, aut adnatantes rapti flumine mergerentur. Sed qui in claſſe erant opportunam planè profligatis & perditis opem tulerunt, ſagittis enim & glandibus in noſtros coniectis, ita incumbentium impetum retardabãt, ut iam admotis undiq; nauigijs, aliquanto quietius, quàm paulo antè, & tutius ſuos exciperent. Periere è Barbaris circiter ducẽti, & ipſe Zirmar natione Perſa, cuius erat claſsis imperium,ut eius audacis facti nomen maximè celebre redderetur, quum in eo diſcrimine perturbatis opem ferens, & fugam increpitans prætoriam biremem admonuiſſet, glande traiectus interijt. Dum hæc fierent,& Barbari ſtratis mœnibus, effoſsisq; cuniculis,quibus turris excinderetur, ualidiore indies impetu expugnandæ urbi uires intenderent, & contrà noſtrorum animi cum multis acceptis incommodis, tum una maximè auxilij deſperatione frangerentur, ſenex Calaber è Crotone artificio tormentorum aſſuetus, ad Barbaros transfugit. Eius autẽ nefarij impijq; facinoris cauſam prædicabat, quòd plura ſibi ſeni & inopi ſtipendia rex deberet, ac ideo liberalis militiæ dominus, uitato præſenti uitæ periculo, adeundus eſſe uideretur. Is benignè ſuſceptus à Solymano, interrogatusq; diligenter à purpuratis, ſi urbe Strigonio maturè potiri uellent, Aquariam turrim omnino expugnandam eſſe perdocebat. Erat ea turris in extrema ripa, ſub ipſa arce Strigonij, loco, ædificioq; Budanæ perſimilis,quum eodem machinationis artificio aquam exorbendo è flumine hauſtam,uarijs ſiphonibus in arcem effunderet. ab ea enim Naſadæ ſubeuntes onuſtæ commeatu, directis ad aquæ libram tormentis, magno Turcarum incommodo ita petebantur, ut noctu tantùm, & ſecundum ulteriorem amnis ripam pilarum uolitantium metu ſoli citi nauigarent. Hanc Habraimus Eunuchus, Aſiatici equitatus magiſter, admotis tormentis expugnãdam ſuſceperat, ſed irrito conatu cuncta moliebatur, quum ripæ margines ſtatuendis tormentis peranguſtę magnas Turcis afferrent difficultates, & milites præſidio impoſiti, directis ex aduerſo falconibus conſtantiſsimè repugnarent. Mõſtrante itaq; trãsfuga inſulam in Danubio deſertam, quę contra frontem turri obiecta ſpectabatur. In eam Vlamanes noctu ſcaphis traiecit, erectoq; ſubitario aggere, conuectisq; eo tormẽtis, nonnullos ex defenſoribus interfecit, nudauitq; eorũ latera, ita ut Aſiatici non apparentibus pro metu noſtris murũ ſubire auderent, & ſcalas expedire properarẽt. Interea Turcæ è maiorib. caſtris exteriora urbis undiq; maximis tormẽtis uerberare, prægrandib. uerò globis per ænea mortaria in ſublime iactis, ut cũ ruina tectis inciderẽt, interiora deuaſtare, ſubterq; magnos cuniculorũ ſpecus, ſicuti aliàs in expugnanda Rhodo perfeciſſe docuimus, excauare non ceſſabant, in quibus Barbari, corpore pariter ac animo aduerſus omnes bellici laboris aſperitates indomito, interdiu noctuq; cibum & ſomnum cum multa noſtrorum admiratione capiebant. Accidit autem, ut ænea crux inaurata, ob idq; percuſſa Solis radijs latè refulgẽs, qua maximi templi faſtigiũ ornabatur, aſsiduo collimantium Barbarorũ ſtudio cõtortis in eam pilis reuulſa, atq; deiecta frangeretur, qua cadente Solymanũ fœlicis ictus caſum, more gẽtis ad lętũ augurĩu facilè uertentem exclamaſſe ferunt, expugnatum eſſe Strigoniũ, poſtquam ſignum inani ſuperſtitione à Chriſtianis hoſtibus adoratum è tẽplo de-

cidisset: necq; id omen pro uano à nostris acceptũ est, defessis enim territisq; militibus, quibus nulla gleba saxeo in solo ad extruẽdas munitiones suppetebat, Liscanus & Salamanca de rerum exitu timidè deliberantes, & secretò demum inter se collocuti, seruare sese, & deditionẽ facere decreuerunt. Erat Liscanus parum militiæ uersatus, & multo ex continua præda congesto auro prædiues, sic ut sibi planè opulento, pro inani constantiæ laude, Barbarico cædi gladio nimis miserum putaret. Idem quoq; effugiendi periculi sensus erat in Salamãca, apud quẽ certa salus, & bona peculij, labore ac industria castrensi parta, omni, uel maximè decora laude potiora ducebantur. Cæterùm eius occulti consilij fama adeo astrictè cõtineri non potuit, quin ad milites emanaret, quorũ tertia ferè pars, aut interierat, aut ægra morbis, & vulnerib. debilitata decumbebat, una tamen omniũ uox audiebatur, satis adhuc uirium superesse, ut interiora defendi posse minimè desperarent. Sed centuriones atq; signiferi, præfectis adulari soliti, si honestis conditionibus à Solymano fides præstaretur, omniũ certissimæ neci, & nihil demum Ferdinando regi profuturæ, deditionem præferebant. Fortibus enim uiris, aut egregiè pugnando cadendũ esse, aut postquam suprema necessitas id ferat, honestissimè paciscendum. Nec multo pòst noctu demissus è muro signifer, acceptaq; per interpretem fide, Salamãcam exciuit, ut is æquiore conditione de deditione transigeret. Nec mora occultè exiens ad Achomatem contendit, admonitis prius Aquariæ turris defensoribus, ut inde ad salutem celeriter in urbem se reciperent. sed eo nuncio territis, & cum tumultu euadentibus nostris, Turcæ intenti, animaduersa fuga protinus irruperunt, interfectis quibusdam, qui tardius elabentes efferendis sarcinis occupati inhonestè conciderant. At Salamanca ad purpuratos deductus, quũ accuratè loquendo multa sibi concedi postulasset, nihil explicatius, aut mitius imperauit, quàm, ut maturè se dedentes, cuncta quæ salutẽ libertatemq; respicerẽt, ex liberalitate clemẽtissimi imperatoris expectarẽt. Itaq; Hispanus acri iudicio Turcarum ingenijs diffidens, nec tamen desperans, quum redire uetaretur Liscano quę retulerat perscribit, monetq; si saluus esse uelit, extemplò & maximè liberaliter sese atq; urbem dedat. Acceptis literis Liscanus ad milites prodiẽs, deditionis necessitatem, & propositam spem uitæ & libertatis cũctis exponit, nec mora ambiguo, & fremente adhuc milite, Halis aperiri sibi portam, ex deditione in castris facta, læto potius quàm feroci vultu postulat, eaq; statim patefacta à Liscano introducitur, clauesq; traduntur. Ianizeri pacato agmine ingressi munitionem, totamq; muri & aggeris coronam occupant, milites nostros secedere iubent, imberbes ex his ad unũ secernunt, reliqui hastas deponere, & sclopettos in unum aceruum proijcere coguntur. Nemo est omnium qui recuset, edictoq; non pareat. Improuisò namque & contra spem nimis accelerato prætorianorum introitu terrefacti, se ipsos demissis pudore oculis intuentes pristinam animorum ferociam exuerant, nihilq; nisi ualde sæuũ à Barbaris expectabant. Id enim deceptis & circumuentis facilè euenit, quibus expediendi consilij ratio omnis & uirtutis usus excutitur. Intẽdit quoq; nostris pauorem casus insolitus, nam quum milites, uti imperatum fuerat, ipsas etiam cum sclopettis sulphurei pulueris lagenas in aceruum coniecissent, ab accenso fortè funiculo excitata repentè flamma, earum rerum cumulum corripuit, usq; adeò cõsternatis ira metuq; Barbaris, ut nõ temere insidias ueriti, è nostris nõnullos interfecerint, sed deprecantibus præfectis, & nihil dolo, sed casu factum,

ctum, oris & manuum gestu significantibus, ipsoq; Hali facilè persuaso, & celeriter commota claua signum dante, Ianizeri à cædibus temperarunt. Tum uerò Halis, cõpresso tumultu, apud nostros per interpretes pronunciari iussit, parata fore perampla stipẽdia ac honesta militiæ loca his omnibus, qui ad Solymanum transire uellent, nec plures quàm septuaginta ex omni natione milites reperti sunt, qui conditionem acciperent. Barbarorum enim perfidiam timentes, & de uita soliciti, abnuentibus parari cædem & cruciatus, propter naturæ immanitatem, existimabant. Hos Halis comiter allocutus, & cum his, quos diximus, delectos impuberes nauigijs deuchi Budam iussit, reliquos ab omni defensos iniuria ad repurgandam arcem, æquato cum Turcis labore delegauit. At Liscanus, qui ut aurũ seruaret, admissi flagitij dedecus, subsequentemq; ob id pœnam ac ignominiam contrito pudore neglexerat, aureum torquem, quo tam auarè quàm insolenter Perenus fuerat spoliatus, dono dare cogitur, quum illum Halis alioqui per uim erepturus militari comitate, tanquam nouum apud Turcas ceruicis ornamentũ expetijsset. Eo namq; munere Hispanus reliquæ suæ prædæ periculum redimi posse cogitauit: sed auaro imbelliq; Fortuna nihil indulsit. nam quum insignes equos aleret, ut his arce excedens in pacatũ ueheretur, signatumq; aurum in ephippijs subter puluinos accuratè condidisset, ei postremò Barbarus equos iã ephippiatos conditumq; simul intus aurũ ridendo ademit, quòd nauigaturo nihil equis opus esse diceret. Atq; ita duces militesq; omnes exuti, præsertim galeis atq; thoracibus, ac ad naues deducti traiectiq; incolumes in ulteriorem Danubij ripã, Posoniũ pedibus cõtenderunt. Ibi autem Salma iussu regis Liscanum & Salamancam proditionis accusatos custodiæ tradidit, & cum his laxiore tamen custodia Matricium, Alexiumq; Nardoũ, & Tristanum Germanũ, ut quomodo deditio cœpta patrataq; esset, in ipso de reis iudicio testarẽtur. Occupato Strigonio Turcæ ægris nostris ac uulneratis, qui unà proficisci nequiuerant, omnia pietatis officia usq; adeo diligenter præstiterunt, ut quũ recreati demum dimissiq; ad Torniellũ in Comaram peruenissent, reliqui milites tantã in Barbaris humanitatem extitisse mirarentur. At Solymanus expiato tẽplo, & uti Budæ fecerat, ad sacrorũ suorum cerimonias traducto, superis gratias egit, quòd eo præsertim die quo Baiazetes auus Methonem cœpisset, Strigonio capto se quoq; similis uoti compotem fecissent. Erat is dies Augusti mensis decimus: diui Laurentij memoriæ consecratus. Nec mora accitis Buda fabris, atque omni propè genere militum ad opus coacto, admirabili structura celeritateq; urbem restituit, atque muniuit tanto quidem studio apparatuq;, uti in posterum Christianis recuperandæ urbis spem omnem adimere uideretur: exprobrata herclè segnitie, ac imperitia Germanis & Hungaris, qui per quatuordecim possessam annos pingui semper in otio munire nesciuissent. Nec multò post Solymanus Ossaino uiro impigro Strigonij custodiæ præposito, emissisq; ad læuam Tartaris Scythis, qui ad Albam Regalẽ prædabundi excurrerent, ad expugnandã Tattam, quæ olim Theodata fuit, iter intendit. Id oppidũ ualde exiguum, arcẽ dixeris, distat à Danubio introrsus, contra Comaram paucis miliaribus Hungaricis: ei Torniellus Hanibalem Tassiũ Bononiensem, & Antium Germanũ cum octoginta militibus præfecerat. Hi siquidẽ ante alios id munus sibi dari deposcentes, quod quæstui simul ac laudi futurum rebantur, omnẽ uim Turcarum se contẽpturos affirmabant: siue quòd Strigonium egregiè defensum iri crederent, siue quòd

Turcas ad ignobile castellum, cum tota mole copiarũ minimè deflexuros putarent. Sed capto demum Strigonio, & aduentantiũ hostium cõspectis castris, & Achomate qui præcedebat, si uim experirentur, grauissimos cruciatus denunciante, quin se extemplò dederent, uti uiribus impares & uitę cupidi, nullã expediendo consilio moram fecerunt. Exeuntes Solymanus, & scripto abeundi fidem accepturos, de more sericis uestibus donauit atq; omnes dimisit. Tatta uerò funditus euersa est, uetere Ottomanorũ instituto: quũ raris, sed ualidis omnino præsidijs partas bello prouincias, minorib. passim deletis arcibus, tuẽdas existimẽt. Torniellus autem, ipsum Hannibalẽ frustra humani iuris ęquitatem pro salute implorantẽ, aliquãto seuerius atq; turbidius, quàm ea ualde lugubris rerum cõditio postularet, capitali supplicio affecit. Eo enim pergraui disciplinę exemplo intelligi edici' que uolebat cunctis, qui muniti loci custodiæ præessent, turpissimę mortis metu egregiam constantissimè propugnando mortem minimè fugiendam. Antium porrò, quòd erat Germanus ad Ferdinandi regis arbitrium reiecit, quum præclarè similem de Liscano & Salamanca, uti grauiora meritis, sententiam ferre uideretur. Sed rex ingenio mitis ac facilis, & nunquam cruentus, de Hispanis lenissimè statuit & diuturni tantùm carceris pœna contentus fuit, quum Antium ad parem cum Tassio supplicij sortem atroci Tornielli iudicio reliquisset: Aequata solo Tatta, Solymanus ad expugnandam Albam profectus, circa lacum paruum, aquationi maximè opportunum, positis castris, non procul ab urbe consedit. Ea urbs ob id Regalis cognomentum tulit, quòd ibi perantiquo solennicę gentis ritu noui reges coronentur, ac eodem in templo priscorum regum sepulchra cum rerum gestarum titulis uisantur. Cæterùm Buda, Strigonium, & Alba Pannonici regni nobilissimæ urbes, paribus ferè interuallis inter se distantes, trianguli figuram efficiũt, cuius ambitu, dimensisq; lateribus, miliaria circiter centum includuntur. Albam, reliquas duas alluente Danubio, perpetua palus undique præcingit, situ quidem aduersus hostes ualde mirabili, nisi per æstatem consumptis hyemalibus aquis, decrescentéque palude foret insalubris. Ab urbe tres lati, prǽaltique aggeres (iacentis rotæ radios dixeris) ad extremam circumfusæ paludis marginem porriguntur. Hi longorum pontium similitudinem reddunt, habéntque suburbanas domos, & utrinque hortos, intercedente lata regione, qua uiatores ii continentem deferuntur: ad extremam uerò frontem ubi desinit palus, ac inde exitus atque aditus in urbem datur, erecti firmi aggeres singulas portas communiunt: quas Albani, suspectis tantùm belli temporibus, obserare noctu solent. Suburbanę itaq; domus trib. his portis, ab hostib. sunt tutę: quũ interiecta põtib. spatia palus latissimè inundet, propter cœnosa uada omnino inaccessa equiti, præpedientibusq; iuncis & calamis natanti plurimum importuna. Vrbs autem interior, muro satis firmo, & præalta fossa, quæ paludem excipit, ad circinum præcincta, difficilem habet oppugnationem. Quibus de causis, aduentante Solymano, in eam præ metu, tanquam in arcem longè tutissimam, magna hominum agrestiumq; pręsertim multitudo præ se actis pecorib. cõfugerat. Albanis pręsidio erant uexilla duo Germanorũ & ducenti fermè equites, ex eorũ numero, qui in custodia à Leonardo Veltio relicti fuerãt: quũ Albani mutata fide à regina defecissent. Ad has quoq; copias accesserãt quingẽti Hũgari equites, ex his qui in pace, quũ bellũ desit, latrocinijs se exercẽt, infamiq; nomine Vsarones appellãtur. Sub id uerò tẽpus, quo Turcæ Strigoniũ oppugnabãt, Torniellus cũ

Italicis

kalicis cohortibus Iauarinum peruenerat. Hunc Ferdinandus, de Strigonensium Fortuna solicitus, & Albanis quoque rebus uehemẽter timens, literis ac nuncijs hortabatur, ut tuendæ Albæ munus susciperet, ipse enim, tum cogendæ pecunię intẽtus, in Bohemia conuentus peragebat. Id se alacriter suscepturum pollicebatur Torniellus, sed graui, uti regijs uidebatur, adiecta conditione. Quippe dux uetus & periculorum casuumq; militiæ cautus æstimator, ea præsidia postulabat, quæ opportuna forent capessenti iter, ac imprimis ituro per infesta loca Tartarorum incursionibus, & demum defensuro urbẽ aduersus eos hostes, qui nunquam irrito conatu cœptis abscessissent. Hęc omnino erant Germanicæ cohortes quatuor, alaq; una equitũ grauis armaturæ, & tormenta decẽ, atq; itẽ centũ currus, quibus de more apertis in locis castra permuniret, & ante omnia trimestrem pecuniam petebat, ne tractu lõgę obsidionis, inter tot linguarum milites, uti plerunque accidit, tumultus efflagitatis frustra stipendijs oriretur. At regij togati homines, quibus ærarij facultates erãt pertenues, quoniam pecunia omnis superiore anno à Bohemis contributa, Pestano bello consumpta perierat, ante omnia periculum profectionis eleuare, sitũ urbis atque munitionẽ extollere, incolarum & militum, qui in præsidio essent numerum augere, pollicerique non defuturos diuites Albanos ciues, qui pecuniam conferrent, liberaliq; studio milites inter se distributos priuatim alerent, postremò confirmare, testariq; nõ magno discrimine ab his insignem gloriam peti, qui clarissimam urbem omnino defendendam conseruandamq; susciperent. Ad ea Torniellus, ut quicquã de ea re statuat, priusquam singula exploret, adduci posse negat, mittiturq; Albam Octauianus Scrofactus Insuber, qui post Pestanũ bellũ in Pannonia remãserat. Is fœlici usus profectione redituq;, retulit Albã inexpugnabilem reddi posse, si aliqua excogitata atque antè prouisa inchoatis operib. adderentur, pleniq; imbres inclinante autumno minimè defuturi ad augendam paludem, replendasq; exteriores fossas opportunè deciderent. Tantam uerò cõmeatus, & maioris minorisq; copiam è uicinis pagis in urbem esse conuectam, ut famem, uel tota hyeme minimè timendam putaret, & eam esse præsidij ac urbanæ multitudinis alacritatem, ut hostes iam planè despici uiderentur. Fortè enim Albani sustulerãt animos paruo admodum successu, quum excurrentibus illac Tartaris in eorum postrema agmina aliquot interfectis erupissent. His cognitis Torniellus, nihil temere de se constituit, nec sibi ullo modo eundum censet, mediam tamen consilij uiam tenet, mittitq; Albanis auxilio quatuor præfectos, ante omnes nauãdæ operæ cupidos, cum singulis cohortibus. Hos cum ala equitum Barcocius sequitur, apud quẽ iussu regis suprema erat militaris imperij potestas. Vbi Albam est peruẽtum, extemplò Solymanus nõ procul abesse nunciatur, itaque Barcocius pręfectos cẽturionesq; oẽs in cõcilium uocat, unà etiã conuenit Birrous Albanorũ prætor, cũ toto ordine decurionũ. Disputatur appositè atque acriter an suburbana ædificia, quę diximus, deserere atque incẽdere præstet, q̃ tueri, ut tecta Barbaris desint, & urbis interior paludis circumfusæ munitione tutissima, minore militum labore, minoreq; periculo defendatur. Conclamant repentè Albani, nec se passuros dicunt, ut suburbia tot tẽplis & ædificijs magnitudine urbis ęquata, euersis subinde multorum ciuium fortunis deleantur. Quid enim tam deforme ac miserũ cogitari posse? quàm ad incitandam Barbarorum audaciã extremi timoris significationem dare, ac ea ultrò subditis flammis excindere,

quæ forti manu,nisi animis turpissimè deficiant, egregiè tueri possint? Fauebat Albanis Octauianus,uti cæteris eius urbis ac regionis,superiore anno sæpius exploratæ,usu peritior, docebatq; pari conditione periculi, & urbem & suburbia defendi posse, quandoquidem pari paludis beneficio munirentur, nec etiam,si quid extra pugnantibus ab hoste durius accideret,defuturus esset tutus atque certissimus in urbem receptus,quo demum tẽporis spatio,inclusi urbe,supremi consilij deliberationes expedirent.Postremò exurgẽs, cum suo tũ publico impulsus fato:Quod,inquit, uiri fortes,uirtutis specimen dabitis? quam'ue demum nauatæ operæ laudem feretis? si tantæ claritatis urbem suburbijs tanquam brachijs ante periculum detruncatis deformatam ultrò,& nimis celeri desperatione deuastatam defensuri estis? Nihil certè uel ad utilitatẽ regis,uel ad spem gloriæ profeceritis,nisi Alba,si Dijs placet, incolumi atque integra,integrum ab animi magnitudine decus petatis. Hæc eo dicente cuncti consurgunt,prudẽtes gnariq; militiæ imperitis atque ferocibus parent, ipseq; Barcocius,ancipiti suspensus cura,uanissimoq; aliorum iudicio planè uictus, fatali sententiæ accedit.Fit enim sæpius, ut qui pericula ratione solerter expendunt,ac ob id de rerum exitu timidè deliberãt,& fortiores plerunque pugnacibus sententias dicant,quũ alienæ temeritatis comites esse, uel ad non dubiã mortem,quàm ab ignobili decreto minus fortes uideri malint. Eo modo Barcocius,nouæ uel simulatæ spei plenus,& repentè factus alacer, ad milites egreditur,cur suburbia defendenda censuerint,edocet,ac hortatur,ut parem decoro cõsilio uirtutis operam præstare uelint, ipsum aũt enixè curaturum, ut opportunè parentur,quæ ad uictoriam pertineant,& fortissimè propugnantib. supra perennem facti laudem,& triplicis stipendij prouentum , honesta mansuraq; ipsis ac posteris præmia persoluantur. Hæc læto ore prædicabat,ut Albaniorum animos eo beneficio in seruanda fide uehementer obstringeret,tegeretq; timorem nequaquam temere conceptum,utpote qui sæpius Turcarum uires infœliciter expertus minime dux fortis & strenuus apud milites haberetur. Itaque promiscuo cõcursu studioq; militum ac urbanæ multitudinis suburbia muniuntur, instruunturq; idonea loca maiorib. tormentis,& custodiæ diurnæ nocturnæq; diuisis spatijs certis ducib. tribuuntur. Sed Turcæ appropinquantes,Budanæ tantũ portæ suburbijs incubuerunt, explorato namque situ,& per speculatores Hungaros facilè cognito, sicciorẽ ab ea parte paludẽ reperiebant,solumq; ibi ualde sabulosum,& cespiti atque aggeri faciundo penitus importunũ esse didicerant, quũ à reliquis duabus portis terra nequaquã arida,sed deuexę paludis humore crustosior, & latas passim glebas & solidos cespites ad opus egregiũ largissimè præberet. Perspecto hostiũ cõsilio Barcocius Italos Germanosq; omnes à reliquis portis ad Budanam traducit, Hungaros agrestes, qui in urbem confugerant, itemq; Albanorũ iuuentutẽ in deducti pręsidij locum succedere iubet, institutumq; antea propugnaculum educere atque perficere aggreditur. Id erat inter bina tẽpla diuo Frãcisco, & Deiparæ uirgini dedicata;prominebatq; exterius nota ratione,ut bina utrinq; munitionis latera, directus tormentis cõtra subeuntes Barbaros defendi possent. Hæc parante adminiſtranteq; Barcocio,quum prima Turcarũ agmina in cõspectum se darent,atque procul erent, Vlarones, & secundũ eos Germani equites,adiunctis peditib. Italis alacriter eruperunt,cõsertaq; leui pugna utrinq; ad suos se receperũt, eodemq; modo ac ordine per triduũ est decertatũ,nullo

tamen

tamen memorabili euentu. Nã duces proximam portæ regionẽ, certo breuiq; spatio ad procurrẽdum nostris præscripserãt, & Turcæ prouolantes celeriter cedendo gyros dabãt, ut incautos, aut graues armis Germanos lõgius elicerẽt. Vbi uero Solymanus aduenit, cõplexusq; latè urbem spectantes admirabili, atq; stupenda castrorum specie conterruit, nostri obstructis repentè portis, omnes exitus sustulerunt. Ea res Vsarones, liberis excursionibus assuetos, tempestiuè admonuit, ut sibi cõsulerent, nec se munitionib. includi paterentur. Ita quum missionẽ peterent, nec tutò retineri possent, frustra deprecãte Barcocio, & reiectis Albanorũ precibus, nocturno syluestriq; itinere protinus abierunt. Interea Turcæ, cõfectis plurib. uineis more nostro, perductisq; sinuosis fossis ad munitiones intra sagittæ iactũ processere, tecti namq; antè præfixis frondib. ita opus ex tutò faciebant, & summã aggeris coronam sagittis & glãdibus detergebant, ut nemo iam nostrorũ cõspici posset, quin binos ternosq; simul graues ictus ostensa parte corporis exciperet: & ea uis erat ingentiũ tormentorũ, ut totam planè munitionem pilæ perforarent, fractisq; & per aera dissipatis texentis materiæ stipitibus, uel distantes inde milites vulnerarent. Ob ea nostrorum pericula, subeuntibus Asappis tutum erat implere fossam, uti ualde siccatam serenæ æstatis solibus, abscessuq; paludis omni penitus humore destitutam. Id fiebat multis uirgultorum fascibus arena seriatim superiniecta. Perpetuo enim totus exercitus labore, quum equites lignatum irent, & pedites in opere uersarentur, in omnes usus cum frondosa tum solida pariter materia suppetebat, & Dij nostris irati, expectatos imbres cœlo & nubibus suspensos pertinacissimè denegabant. Exæquata itaque fossa, Barbari audacter subeuntes propugnaculum ab imo scalpere, suffoderéq; cœperunt, ut agger interior subtracto fundamento concideret, quod nequaquam ex solida constructus gleba, sed ea ualde sabulosa fluenteq; astringentibus tabulis & tignis, non ad robur sed ad inanem ferè speciem esset erectus. Verùm animaduerso hostium conatu, ita à nostris pari cuniculo obuiam est itum, ut quum infœlici cœpto, atque exitu, præparatus intro ad Barbarorum exitium sulphureus puluis fortuitò flãmam concepisset, multi ex nostris nemine hostium concremato fœdè perierint. Post id factum Turcæ, uera ui nitentes, triplici acie instructa propugnaculo successerunt. Præcedebant Asappi, uti minimæ iacturæ homines, à ducibus primis periculis obijci soliti: hi pro scutis planas tabulas, ostiorum ualuis similes, recentibus boum corijs protectas, ne deiectæ muro cuppæ ardentes nocerent, in capita elatas bini terniq; testudinis modo præferebant. Sequebãtur ex equitũ ordine scutati pedites, cũ equestrib. hastis, aut districtis incuruis gladijs: ab his Ianizeri tegebãtur, qui dextro genu supplicato sclopettis lõgioribus ad destinatos ictus rẽ gerebant. Singulis autem ordinibus suus dux adhortator, & uirtutis ac ignauiæ testis aderat, sæpe ferrea claua segnes castigans, vulneratosq; subducens, & recenti milite fessam aciẽ reparans, & id quidem mira celeritate, cùm ad circunductæ clauæ signum omnes intentis oculis obedirent. Certatum est amplius tribus horis, pari spe uirtutéque, sed ad extremũ Turcæ, multa iniquæ pugnæ vulnera perferentes, occisis & deiectis nostris, propugnaculum cœperunt, ac expedito statim consilio tres in eo paruos falcones statuerunt: ut utrinq; è tota munitione propugnantes & discurrentes nostros deturbarent. Eodem quoque tempore bina templa ab irrumpentibus occupata sunt, eorum parietibus usque adeò quassatis & per-

foratis, ut per hiantes rimas & pilarum ui patefacta foramina ex occulto cōspecti nostri sagittis & glandibus peterentur. Verùm munitiones cohortium Italicarū mira constātia, adiuuātibus etiā fœminis cucullatisq́ sacerdotibus egregiè eo die sunt defensæ. Is erat diuo Ioanni Baptistæ decollato dedicatus, quo Barbari Belgradum expugnatum, & cæsum in acie Ludouicum regem meminerant. Ob id rebantur augurijs & dierū sortibus dediti, auspicato mēse & fœlici die, oppugnare adortis uictoriam minimè defuturā. In eo certamine, quod minimè prætermittendum uidetur, excelsæ staturæ Hungara mulier, cōscenso inter milites aggere, uirilis audaciæ facinus edidit, quum prægrandi fœnaria falce, scandentibus duobus Barbaris uno ictu colla secuisset. Vnus autem ante alios Carolus Ruffus è Brixia, qui cōponēdis ordinibus apud cohortes officio fungebatur, aduersus laborē atq́ pericula indefessi atq́ inuicti prorsus corporis ac animi laudem tulit. Signiferi etenim plures præfectiq́, ac ipse quoque Barcocius de euentu prælij magnopere dubitantes, ut celerius in urbem se reciperent, interiore in loco sub ipsa munitione constiterant. Ferunt Solymanū ad se in prætorium uocatos Habraimū, Achomatem & Halim grauissimis castigasse uerbis, quòd propugnaculo fortiter atq́ fœliciter occupato, nulla demū peracri factā impresione, & quod pudendum esset, nimis celeri receptu partę propè uictoriæ defuissent, iussissetq́ minaci vultu, ut tridui spatio cuncta quæ usui forent, diligenter pararent, nec ad se nisi Alba capta reuerterentur. Ad eas duces nihil plus responderunt, neque enim uel culpa uacantibus excusare sese licet, quàm ut confirmarent breui futurum esse, ut uoto ipsius & militum uirtuti Fortuna responderet. Itaque in unum supremi certaminis conatum, delectis accensisq́ militibus, postridie calendas Septembris prælij signum dederunt, terribiliq́ impetu ab omnibus partibus munitiones adorti, magnum terrorem stationibus nostris intulerūt. nacti enim matutinam crassiorem nebulā, ut palustribus accidit in locis: non prius à nostris in dubia luce conspecti sunt: quum nec ab usitato eorū disciplinæ silentio sentiri possent, quàm ad congressum peruenerint. Pugnabatur maximo tumultu, clamoreq́ edito ad diui Francisci templum, sed uehementissimè ad eam munitionem, quæ est inter propugnaculum, ut diximus, ab hostibus occupatum, & Deiparæ uirginis ędē, quoniam ualida Ianizerorū manus in eū maximè locum incubuerat, qui ad tuendū Germanis erat attributus. Ii densata acie, descensum Turcarū expectantes, ita per accliuem aggerem inclinatas hastas continebant, ut extantes earum cuspides in summa munitione conspicerentur, idcirco mirabili astu Barbari, ne temere desiliendo, irruendoq́ sese hastis induerent, oblōga tigna capitibus ferētes euadentesq́ in summū aggerem, trāsuersa ea supra hastarum seriē in subiectos Germanos prouoluerūt, casu usq́ adeò repentino infestoq́, ut primorum ordinū milites contusis manibus & brachijs hastas deserere cogerentur. Tum uerò Turcæ clamore sublato præcipiti agmine saltuq́ proruerunt, nec quisquam fuit, qui ingruentium impetum sustineret, eodem quoque tempore Italicæ cohortes, multitudine hostium potius quàm uirtute superatæ, deiectæq́ toto aggere, terga uerterunt. Sed paucis festinatus ad salutem receptus profuit, quum peranguſtus ad cancellum, qui exteriorem portæ aream uestibuli modo claudit, aditus pateret, & Albani nulla fugientium misericordia permoti, muralis portæ pontem sustulissent: natura enim plerunque fit, ut præsentis periculi metus sine pudore perfidiam excuset. Per totum itaque

suburbanę

ſuburbanæ regionis ſpatium cædendo terga, ſternendoq; Barbarus proceſsit. Cecidere in ea rerum perturbatione egregiè propugnantes conantesq; retentare inclinatam in fugā aciem, Carolus Siccus, & cum eo aliquot centuriones, atque ſigniferi. Octauianus quoque, qui uanitate conſilij tantam cladem attulerat, trucidatus, temeritatis ſuæ pœnas dedit: ipſe uerò Barcocius, quum incitato equo ad portam ſe proripuiſſet, nec ingreſſus per cancelli portulam equiti daretur, oraretquè fruſtra fugientes, ut maiorem cancelli ualuam apperiret, Ianizerorum ſuperuentu conciditur, dextraq; ei manus multis gemmatis annulis adornata detruncatur. Dominicus etiam Torniellus, aurata caſside inſignis, in eadē deſiliendi cunctatione ex equo deturbatus, interijt. Hūc aliquādiu defenderat ſignifer egregiè fortis, nomine Cecolinus, quum intorto circa haſtam uelo ſerico, acri cuſpide inermia Barbarorum pectora perfodiens, honeſtè cadere quàm præfectum deſerere mallet. Reliqua autem multitudo, quòd cancelli portulam occiſorum cadaueribus obſtructam, ac Albanorum malignitate ſublatum pontem uidebat, ad ultimam uitæ ſpem, in foſſam præaltis aquis profundam ſe coniecit. Ea fugæ facies maximè fœda & miſerabilis erat, quum plerique tranantes ab imperitis natandi crurum complexu mergerentur, alij euadentes ad certos urbis aditus, capitibus ac humeris frequentes ſagittas exciperent, alij uerò per cœnoſæ paludis uada fugam quærentes, deuoratis cruribus impliciti, per ludibrium ferienda ſagittis & glādibus terga præberent. In his fuere. C. Motta Nouarienſis, & Rapizonius Vercellenſis, nobiles adoleſcentes, qui ſagittis confixi in ipſo traiectu foſſæ perierunt. Carolus autem Rufus, deſperatis rebus ad urbem fœliciter enatauit. Erant in urbe Germanorum equitum præfectus, & Vſcaſales Cremonenſis, qui ex uulnere domi ſubſtiterat. Hi confirmato animo reliquias militum colligentes, in muro præſidia poſuerunt, tanta Albanorum trepidatione, ut nullibi publico conſilio locus eſſet, & prōpta cibaria, quibus labore metuque exanimati milites reficerentur, minimè reperirent. Iam enim conſpecta noſtrorum ſtrage, Birrous prætor & ſenatores primarijq; ciues animos deſponderant, nec ab armis atque præſidio, ſed ab una Solymani clementia petendam ſalutem exiſtimabant. Nam multis antè diebus, prius quàm noui præſidij cohortes è Iauarino mitterentur, Albani quidam (priuato an publico conſilio incertum) ad notos ipſis Turcas nuncium miſerant, pollicentes, ſi Strigonio potirentur, nullam demum quin continuò ſe dederent, Albæ appropinquantibus moram allaturos, ob id facilem ueniam ſperabant, parata excuſatione, quòd id præſtare præſidij regij metu, nequiuiſſent. Hac de cauſa fiebat ut defenſionis ſtudium tota urbe remitteretur, Vſcaſaliq; omnes & Rufo, ea manu, quę ſupererat urbem ſe defenſuros ingenti animo pollicentibus gratias agerent, & iam nequaquam perplexè reſponderent, cunctis omnino de conditione deditionis eſſe cogitandum. Proditi enim uidebātur, & ſuam ipſorum ſalutem & totius uiciniæ fortunas, ſi deſperatis auxilijs ab rege, apud remotas gētes occupato, exitiabili defenſione ſuperbos uictoresq; Barbaros irritaſſent. Itaq; Birrous de muro cum Turcis colloquitur, petit ut tutò liceat mittere legatos, qui à Solymano deditionis cōditiones accipiant: id facilè concedit Achomates, quo cognito, noſtri milites Rufum deligunt, qui unà cum legatis eat, & corā de ſalute, libertateq; præſidij paciſcatur. Legati ad purpuratos deducti, per Hungaros interpretes poſtularunt, ut in fidem ſeſe dedentibus libertatis & ciuitatis iura ſeruarent,

tur. Sed his ea data sunt respōsa, ut non omnibus uenia dari uideretur, quòd promissæ deditionis iusiurandum fefellissent, minuebat tamē eorum metum, quòd ad paucos eius rei conscios ac authores pœna pertineret. Rufus porrò perhumaniter susceptus, omnibus uitā ac libertatē & res incolumes, & tutum denicꝫ ad Viennā reditū impetrauit, eandē conditionē obtinente Germanorū præfecto, qui Rufo comes adhæserat. Quū uerò datæ fidei diplomata scriberentur, Solymanus Eunuchus purpuratorū princeps Rufum comiter inuitauit, ut Solymano imperatori militaret, proposito liberali stipendio, ac oblata quingenariæ cohortis præfectura. Sed quum abnueret, quòd sacramēto militari præoccupatus à rege, nondū militię tempus impleuisset, purpurea ueste, aureis distincta floribus, uirtutis ergò donatus est. Notus enim erat uel ipsis Turcis ab ænea barba, quòd sæpius in aggere spectatus, longè omniū acerrimè dimicasset, indicantibus etiā Strigoniensibus trāsfugis, qui tū aderant Barbarico cultu cōspicui, atcꝫ cū Eunuchi monitu uehementer hortabātur, ut honoratioris militiæ certā spem dubijs atcꝫ tenuibus stipendijs præferret: quid enim forti ac egeno militi sperandum, si quum bellum uigere desineret, stipendia penitus interirent? In his erant Ioannes Neapolitanus, Vincentius Venetus, & Hieronymus Fauentinus noti militiæ, potius quàm domi clari, qui admissi sceleris notā eo nomine protegebāt, quòd nequaquā ad Mahometis sacra defecissent. Legatis in urbem reuersis, ac omnia clementer & commodè impetrata narrantibus, ciuitas paulo antè perculsa metu ad spem salutis, & ueniæ, pro quibus uota susceperat, extemplò redijt. Nec multo pòst Achomates per singulos linguarum interpretes, in forum præmissos, pronunciari iussit Italis, Germanisꝗ militibus, ut in crastinum diem, ea quæ profectioni opportuna uiderentur, collectis sarcinis expedirent, diligenterꝗ cauerent, ne quisquam Hungarus ipsorum agmini misceretur. Albanis uerò grauiter imperatur, ut limine sese contineant, donec externi milites emittantur. Exiuere ad condictum Itali, Germaníque, duce agminis Homare alæ equitum præfecto, qui proficiscentes ab iniuria tueretur, & ad regios fines integra fide deduceret, nec quicquam nostris ademptum est, præter sclopettos paruos, quos nouo more hastati equites Germani ab ephippijs, uti mortiferum atque habile telum suspendunt. Hos maximè concupiebant Barbari, nouitate capti, quod ita mirū esset artificium, ut sine succenso funiculo, quum luberet, per machinæ paruæ rotulam, percusso pyrite lapide, ignem repentè cōciperent, & celerrimè disploderentur. Barcocij quoque currus, ab Homare sine tumultu retētus est, quòd interfecti ducis supellex nullos hæredes respiceret, sed ipsos tantùm uictores lege bellica sequeretur. Petijt etiam comiter Homar ab Vscasale, ut sibi non iniqua muneris permutatione thoracem auratum plicatilem dono daret, quo alacriter exuto traditoꝗ Vscasales contra spem ab Homare nobilem equum retulit. Per totum autem id iter Tartarorum excursionibus infestum, nostros Homar singulari fide laboreque tutatus est. Euolabant enim Tartari passim è syluis, tanquam ad oblatam prædam, & in sarcinas præsertim impetum faciebant, & si quem tyronem imberbem, aut armigerum puerum uidissent, arreptos cursim celeriter asportabant, ita ùt reluctantes in equi ceruicibus collocati captæ pecudis modo raperentur. Nostris erant auxilio Turcę equites, quū intercurrendo, comminandoꝗ turbam aspectu fœdam atque terribilem abigere & fugare properarent, neque enim quisquam Tartarorum sagittas expediuit,

divisit, aut omnino gladium eduxit: conspecto enim Turcarum præsidio, non certam & cruentam uti ab hostibus: sed à dubijs socijs, et negligentibus fortuitam prædam petebant. Sed postquam ad regios fines est perventum, Homarque discessit, nostri in multo infestiores socios Tartaris hostibus, Hungaros inciderunt, qui iusta propè pugna conserta lacessentes multis illatis vulneribus nullam prope evadendi spem nostris reliquerant, nisi regij equites è proximis castellis maturam opem circumventis attulissent. Alia porrò Albanorum conditio fuit: nam Solymanus emissis, qui in urbem confugerant, & solitos agros colere iussis, eos, qui antea dedendæ urbis spem dederant, conquisitos comprehendit, atque eos pariter Albanos cives, qui in magistratu fuerunt, quum civitas à reginæ, infantisque regis fide, introducto Germanorum præsidio defecisset. Ex eo numero aliqui interfecti sunt, cæteris partim Budam, partim Belgradum relegatis, quòd recentis perfidiæ nota vel alieno vindice punienda censeretur. Cæterùm Solymanus, Balibeio Albæ præfecto, munireque urbem iusso, satis sibi gloriæ partum ratus postquam duabus summæ claritatis urbibus in potestatem redactis Germanorum & Hungarorum animos contudisset, Byzantium redire constituit. Iam enim non dubia ingruentis hyemis signa maturandum omnino reditum indicabant. Nunciabatur quoque ab exploratoribus, Torniellum in insula Comara Danubij sinistram partem, validis sublicis in vado defixis, & cratibus intertextis subituræ classis aditum præsepsisse, eo consilio, ut eius insulæ oppidum maius atq; validius, cum reliquis cohortibus tueretur: & iam Pontificiæ cohortes, quæ integræ & ornatissimæ legionis numerum implebant, Baptista Sabello & Iulio Vrsino ducibus, Viennam pervenerant. Nec longè aberat Ferdinandus, adductis Marcomannorum & Bohemorum auxilijs, ut ascensuro hosti, & commeatum atque tormenta navibus advehenti, terra & flumine obviam iretur. Sed qui perditis iam rebus opem laturus serò advenerat: tempore demũ exclusus, ut amissa recuperaret, nihil regio nomine dignum perficere potuit. Discedente autem Solymano, unus ante alios vetus imperator, & nostris maximè cladibus insignis, Mahometes Iahaoglis (is à præfectura Belgradensis dicebatur) gravi iudicio delectus est, qui toti Pannoniæ cum imperio præsideret. Ab hoc prædabundis agminibus vehementer vexata est ea regio, quæ ad Iavarinum & Quinque Ecclesiensium fines pertinet: cui malo quum à nostris occurri minimè posset, quodam genere induciarum impetrato coactas copias rex utili consilio dimisit, & Pontificiæ cohortes in Italiam redierunt. Toto autem eo bello Georgius Varadinensis episcopus Stephani pueri regis tutor, qui summæ auctoritatis atque potentiæ nomen apud Transylvanos obtinebat, nihil se commovit: quanvis eum Solymanus cum eius gentis auxilijs evocaret. Se etenim prohiberi distinerique Moldavorum incursionibus, quominus imperio pareret, prædicabat, quum provinciam ipso custode præsidioq; vacuam irrupturis hostibus minimè relinquendam arbitraretur, & satis superque satisfecisse officio videretur, postquam ingentem commeatus copiam in castra transmisisset. Ita vir ille eximiè fortis & cautus, incolumi vel in speciem tantũ apud subiratum Barbarum in amicitia, sese atq; provinciam Christiano nomini conservavit. Eam rem enim dissimulatione transmittendam Solymanus existimabat, ne inanibus minis illum offenderet, quem omnino amicum fide, quàm patefacto odio certum hostem experiri mallet. Tanto au-

tem in Pannonia accepto detrimento non defuère, qui ab insigni publicæ pacis & sacri belli studio vecordiam principum execrantes magnopere lætarentur, quando nulla iam alia spes parandæ concordiæ superesset, quàm ut dimicantes inter se reges ab extremo ignominiæ pudore ad pietatis decus revocati, territique metu tanti hostis insanire desinerent.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLIIII.

TEMPVS & ordo, quibus unis rerum gestarum series, ratioq; omnis totius historiæ certissimè constat, & scriptor explicatus perpetui operis sui fidem tuetur, nos admonent, ut unde discessimus opportunè revertamur. Neque enim æmulatione pictorum fieri potest, ut quæ diversissimis in locis uno tempore gesta sint, ea scriptor tanquam in tabulam collata, sciteque depicta, sub unum oculorũ aspectum legentibus ostendat. Igitur Cæsar ab Italia Pontificeq; discędens ad Belgicũ profectus bellum, ad Bonnam Vbiorũ oppidum, iuxta Coloniam Agrippinam copias coegit atque recensuit. In his fuère Germanorum peditum quatuordecim millia, mercede conducta, atque item singula quaterna millia Italorum & Hispanorum. His præerant duo tribuni, Alvarus Sandæus, & Ludovicus Peretius: illis verò Camillus Columna & Antonius Auria, qui illos ex sibi notis, veteribusque militibus in Italia conscripserant. Ad hos quoq; Aurantius regulus Belgarum peditum duodecim: equitum verò armatorũ duo millia ad Cæsarem perduxit. Aderãt autem partim Germanici & partim Sequanici nominis galeatorum equitum quatuor millia, & Italici, Epiroticique generis levis armaturæ equites sexcenti. Cæsar divisis muneribus, Stephanum Columnam, authoritate militari virum insignem, ut eo bello operam navaret à Cosmo Medice sibi traditum, castrorum magistrum effecerát. Tormentis autem præfecerat Iacobum Medicem, quem bellicæ virtutis meritò iampridem dignitate Marchionem appellarat. Totius verò equestris levis armaturę tribuerat Francisco Atestino, qui erat Ferrariensis principis germanus frater. His tamen omnibus vices Cæsaris implens, imperabat Ferdinandus Gonzaga, cuius virtuti Cæsar plurimùm tribuere erat solitus. Quibus inspectis ordinatisq; copijs Cæsar cunctis agminibus sese armatum, aurataq; purpura paludatũ ostendens, adhortansq; ut ad prędã & laudem ire pergerent, ad Duram oppidum tertijs castris pervenit. Id erat primũ in Eburonũ finibus, quod tanquã eximiæ munitionis adventanti Cæsari obiectum, Guliermus opinione sua, uti mox apparuit, inexpugnabile rebatur.

Id lateritio muro & fossa duplici ita erat præcinctum, ut inter exteriorem, interioremque fossam perpetuus agger ea altitudine esset erectus, qua totius ferè muri ambitus, usq; ad summam coronam protegeretur: appareretque murum nequaquam commodè tormentis posse quati, nisi prius tanti aggeris deiecta atque proscissa munitio, tormentorum globis viam aperiret. Ea verò neque facile dirui poterat, neque sine certa invadentium pernicie conscendi, intercedente præsertim priore fossa: quoniam toto aggere opportunis in locis propugnacula eminebant, in omnes aspectus ad usum tormentorum aptissimè fenestrata, quæ Durenses tormentis instruxerant. Vir quoque Menapius, nomine Flattes, præsidij præfectus, qui validas cohortes in oppidum adduxerat, & Durensium iuventutem armaverat, se omnium salutem, & antiquum Sicambrorum decus adversus Cæsaris iniuriam constantissimè defensurũ profitebatur. Neq; enim deerant veteris historiæ regionisq; periti, qui non longè à Dura, sub Titurio Sabino, & Caio Cotta, Iulij Cæsaris cohortes olim concisas fuisse memorarent: nec eius gentis milites tanquam astutos maximeq; pugnaces, Cæsariani contemnebant. Nam biduo antè levis armaturæ equitum alam exploratum præmissam, hostes egregia ineundæ pugnæ, & mox fugæ simulatione in insidias pertractam, subito provolantes è sylvis, & more Germanorum per equites sclopettarios rem gerentes, insigni illato detrimento perturbarant, quum ante alios ex præfectis Vbertum nobilem Mantuanum, & Marcum Bulvanum illustris nominis Epirotam occidissent, Ioanne etiã Zuccero vetere Græcorũ duce intercepto. Cæsar ex propinquo, nec sine periculo loci situm contemplatus, ut repentinum hosti metum inferret, primis conatibus celeritatem adhibendam iudicavit, extemploq; confici & promoveri vineas, & tormẽta produci iussit. Expugnandi autẽ, invadendiq; oppidi negociũ, pari cõditione Hispani atq; Itali tanquã agilitate corporis, ac ingeniorum expedita vi promptiores, primaq; pericula cõtemnere soliti, desumpsere, quũ in proximo Germani gemina phalange constituta, quadratisq; totidem equitũ agminibus instructis cõstitissent, ut oppugnationis successum, adventumq; exteriorum hostium, parati ad prælium expectarent. Nam rumor increbuerat, non longè abesse Martinũ Rossemium cũ validissimis Menapiorũ, & Sicamborũ copijs, qui Cæsarianos in oppugnatione oppidi occupatos adoriretur. Is Belgarũ populis superiore anno, Antuerpiensibusq; præsertim (ut diximus) profligato Aurantio, grave detrimentũ, multo maximũ terrorem intulerat. Sed eos rumores de Rossemij adventu, nequaquã importunè excitatos, victoria Cæsaris paucissimis horis extinxit. Nanq; oppugnatio quadraginta maioribus tormentis ante auroram cœpta, neque per totam ferè diem unquam intermissa, eum habuit eventum, ut deiectis ex corona defensoribus, & perfossis undique, lateque disruptis editioribus propugnaculis, milites Itali Hispanique pariter æmulatione laudis, iniussu, nulloque accepto signo certatim procurrere, prioremq; fossam, non superante umbilicum aqua transire, & in aggerem conscendere minimè dubitarent: graviter primò id ferente Gonzaga: sed mox eorum audaciam, quã imperio reprimere non poterat, bono eventui commendante. Erat enim atrox spectaculum, quum ij qui aggerem occuparant, expositi ad hostiles ictus, è muro assidua glandium procella, & maioribus pilis sternerẽtur, necessarioq; aut in exteriorem, aut in secundam fossam deturbati prociderent. Verũ qui audaciæ & temeritatis pœnas dabant, ne in-

ulti caderent, incredibili animorum fortitudine in prealtam fossam sese gregatim intulerunt, hastis & plicatilibus usi scalis, quas ad murum deferebant, & acri tumultuosoq; impetu ad conscendenda mœnia transnatarunt: quanquam multi gravati armorum pondere, pressiq; ab alijs incumbentibus absorberentur, atq; itidem in transitu ab imminente paratoq; hoste vulnerarentur. Erat muro coniuncta excelsior domus, in qua Flattes cum delecta suorũ manu versabatur, magnaq; inde hostium strages edebatur: nam & aggerẽ & fossam hostium cadaveribus cõpleverat: quo animadverso detrimento magistri tormentorum demonstrante iubenteq; Cesare, maiores aliquot in eam domũ globos statim coniecerunt: perfractisq; tectorum contignationibus, & Flattem & reliquos omnes, ingenti ruina oppresserunt. At Flatte cum promptioribus miserabiliter interfecto, Durensibus usq; adeo cõminuti sunt animi, ut iam languidius sese defenderent: atq; ita eorum pristinus ardor remitteretur, ut Cæsariani sese sublevantes, reptantesq; per ruinas, in murum vexilla efferrent, contemptisq; ignibus inanium circulorũ ex resina & pice ardentium, vasorumq; huiusmodi fictilium, quæ provolvebat hostis, muro atq; urbe incredibili celeritate potirentur. Durenses ad unum omnes, & præsidij milites, sæviente victore trucidati sunt, eò acerbius, quod ex Italis ac Hispanis sexcenti ferè aut in promurali aggere occupando, aut in superanda fossa perijssent. Ex his longè promptissimos centuriones Facium Pisanum, et Sanseverinũ Neapolitanum, qui ceciderant, spectator pugnæ Cesar, virtutis nomine publicè laudavit. Quũ vero muralis coronæ decus premiumq; duo ante alios signiferi peterent, alter Randolazus natione Cantaber, & alter Ligur, cui Gregorio nomen fuit: & uterque testes suos produceret, accensis utriusq; gentis ad favendum studijs, res ad iudicium Cæsaris delata est, qui Gravi consilio suspensa sententia, ut neutrum offenderet, amborum spes longissimè extraxit, ne ex ea contentione augerentur odia iampridem multis de causis ab utrisq; concepta, quæ non semel aliâs in cruentam seditionem exarsissent. Eo modo Sicambrorum urbs Dura, ad septimum Cal. Sept. tam fortiter capta, quã sævè trucidatis civibus direpta, subditis facibus, aut spontè exortis incendijs tota conflagravit. sic ut templum cum sacra turre, insigni fastigio conspicua, penitùs cremaretur. Existimabat enim Cæsar eam cladem meritò rebellibus incidisse, utpote qui Durensium acerbissimo exemplo reliqua hostium oppida perterreri vellet. Nec eum opinio fefellit: nam proximæ urbes Ruremunda & Vantholium, quæ Guilermi præsidijs duce Cortopia tenebantur, admoventi iam castra Cæsari continuò portas aperuerunt. Nec multo pòst ipse Guilermus Durensiũ clade perculsus, usq; adeo animum despondit, ut salutis & fortunarum suarum reliquas spes omnes in Cæsaris clementia collocandas arbitraretur, in castraque deductus à Brunsuicho atque Aurantio deprecatoribus supplex à Cæsare veniam petijt: eaque conditione in gratiam est receptus, ut in posterum principis nomine abstineret, præfectusque tantùm authoritate Cæsaris Gheldrensis appellaretur, eiusque nomine Gheldrensibus imperaret, & Gallicæ amicitiæ penitùs oblivisceretur. Ei Cesar ad genua provoluto, dedentique se nihil arrisit, quum infensi severiq; oris habitum cum dignitate retineret, quanquam postea ei Ferdinandi fratris filiam nuptui dederit, quando iampridem sponsalia dissolvisset, quæ cum Henrici Navarræ regis filia suo loco celebrata fuisse docuimus. His pactionis legibus cognitis Guilermi mater virilis animi mulier, concepto

animi

animi dolore indignabunda exceſsit è vita. Cæſar quoque Martino Roſſemio clementer ignovit, ac eum cum ſua legione, tanquam rei bellicæ peritum acerrimumque ducem, militiæ ſuæ adſcripſit, & adverſus Gallos cum ingentibus copijs eſt profectus, inito per eos dies fœdere, cum Henrico Britanniæ rege, ut ex compoſito duobus exercitibus Galliæ fines invaderent. Quum plerique mirarentur, quòd Guilermus adeo properè abiectis belli conſilijs, vel pudendam pacem non indecoro dubij belli periculo prætuliſſet (quando ei cum frequentes, tum exercitatæ fidorum militum copiæ, peritique duces Longavalles, atque Roſſemius ſupereſſent, quibus nuper Areſcotum Belgarum ducem caſtris atque tormentis exuiſſet, & aliquot quoque oppida, caſtellaque ad ſuſtinendam vim hoſtium mirificè munita dicerentur: nonnullique item amicorum Franciſci regis auxilia intra paucos dies ſuperventura differerent) reperiebamus duas commutati repentè animi cauſas fuiſſe, quarum altera ferebatur, quòd à quibuſdam eius primatibus, qui Reipub. potius, quàm privatę Guilermi dignitati ſtuderent, populares inductos affirmabant, qui ingruentis belli incommoda formidantes, arma deprecari & pacem expetere liberis vocibus auderent, quòd parùm neceſſaria ipſis incolis, & valde importuna Gallorum amicitia putaretur, propter quam princeps graviter offenſo Cæſare, ad excidium totius provinciæ bellum longè graviſsimum invèheret: alteram porrò fuiſſe Gallici auxilij irritam ſpem, Franciſco rege ſcilicet in continendis in fide Leucorum oppidis, quæ ceperat occupato. Neque enim rex iuſtas copias, uti Sicambrorum pericula flagitabant, celeriter cogerè atque ſummittere potuit, quum minus expedita ipſius conſilia vis ardens Cęſaris, miraque celeritas anteiſſet. Galli per vernum æſtivumque tempus ſuperioris anni Carolo Aureliano in Leucis proſperè bellum gerente, & Vandomio inferiores Belgarum fines pervaſtante, gravia detrimenta Cæſarianis intulerant, Landreſiumque oppidum, id metu deſerentibus incolis occuparant, propinquum Cameraco, quod eſt urbs libera & immunis, mediaque inter Gallos & Belgas: utpote quæ pari ſtudio Belgarum principum & Galliæ regum amicitiam colat. Cameracum antiquitus Samarobrinam, Iulij Cæſaris hybernis celebrem fuiſſe nonnulli exiſtimant. Nos eam hodie ſancti Quintini oppidum potius eſſe credimus, quod Sommæ fluvio adiaceat, & Samarobrinæ cum oppidi, tum præterlabentis amnis nomen fuiſſe locorum peritis videri poſsit. Landreſium itaque quod ad invadendos hoſtium fines magnam opportunitatem eſſet habiturum, rex Franciſcus ingenti ſtudio ita muniendum exiſtimavit, ut ſuis inde frequenter erupturis, & facilis egreſſus, & tutiſsimus receptus daretur. Regis ſtudium proceres æmulantur, ſuoque ſumptu ſingula propugnacula, conductis undique operis, erigenda ſuſcipiunt, uſque adeo fervidis ſingulorum ingenijs, ut intra pauciſsimos dies perpetuam munitionem extruxerint, & ſibi quiſque totius impenſi ſumptus, abſolutique operis nomen honeſtiſsimæ laudi ceſſurum duceret. Perfectis aggeribus, oppidoque egregiè undique permunito, Landa præficitur, vir apprimè fortis & ſtrenuus, cui collega & adiutor additur Deceius, cum expeditis equitum turmis. Landreſio per hunc modum in oculis Belgarum iuſtis Gallorum præſidijs confirmato, proximi Cæſarianæ ditionis incolæ, utpote qui quotidianis Gallorum iniurijs ſe expoſitos providebant, magnis precibus à Cęſare poſtularunt, ut ante omnia Landreſium ex hoſtium manibus eripere, regionemq;

gravi incommodo atque periculo liberare vellet, prius quàm in anteriora Galliæ pervaderet. Hoc idem vehementer expetebat Areſcotus peculiari incenſus dolore, quòd Landreſium eius ditionis fuiſſet. Indulſit facilè Cæſar æquiſsimis ſuorum precibus, quod erepta vindicare ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat, coactoque exercitu per Cameracenſium fines ad Guiſam, non longè à Landreſio, profectus eſt. Subijcitur Guiſa oppidum, antiquiſsima turre inſigne, his à tergo collibus, è quibus Scaldis fluvij fontes erumpere dicuntur. Non longè autem ab oppido Gonzaga poſitis ad Marollam caſtris conſedit. Hæc opulenti permunitique cœnobij vicus eſt, unde Guiſam, ſi ex commodo fieri poſſet, adoriri cogitabat. Sed iam eum imminentem novi præſidij adventus, & Franciſci Ateſtini caſus facilè averterũt. Petrus enim Strozza lectiſsimos ſclopettarios numero ferè quingẽtos, qui ad conficiendũ iter, ut integris viribus rem gererent, ſingulis equis vehebantur, peropportunè in oppidum introduxit: quũ fortè Ateſtinus exploratum incautius procurriſſet, conſpectoq; hoſte & concidente equo ferè inermis & pedes eſſet interceptus. Amiſſo levis armaturæ equitum præfecto, nihilque tentata Guiſa, Ferdinandus ad Landreſium ſe convertit: ad id enim oppidum Areſcotus, & Hadrianus Beurenus è Croia familia ſummi Belgarum proceres, Mariæque reginæ copiarum duces multis antè diebus caſtra poſuerant. Apud eos fuêre præter Belgarum copias quatuor millia Germanorum, & Hiſpanorum tria millia peditum, quæ ab Hiſpania per Oceanum advecta fuerant à Petro Toletano, cui Nocturno cognomen fuit. Iuxta eos, Britannorum exercitus, qui ex fœdere paulo antè in continentem traieciſſet duce Galoppo, vallatis caſtris conſtiterat. Britannorum copiæ ex ſagittarijs magna ex parte conſtabant, quum vix quarta pars haſtis nõ multi roboris, aut alabardis uteretur. Equites levis erant armaturæ, ſemiermes, exili lancea, aut levibus iaculis pugnantes, qui ſeorſum à Belgis ſua caſtra, connexis inter ſe curribus, interpoſitisque tormentis claudebant. In ipſo autem caſtrorum umbilico parvam munitionem erexerãt, in quam tormentarij pulveris copiam omnem procul ab omni incendiorum periculo contulerant. Inter eorum tormẽta viſebantur patuli oris mortaria, quibus interiora hoſtium ædificia, more iampridem apud noſtros exoleto, decidentibus è ſublimi lapidis globis diruerent. Gonzaga iuſſu Cæſaris, qui valetudinis cauſa Canovo in oppido ſubſederat, univerſum exercitũ Landreſio admovit, ab ea parte caſtrametatus, qua decurrens amniculus ſua caſtra à Belgicis atque Britannicis dirimebat: ſicut inde tres exercitus aquarentur, & à triplici loco certatim admotis tormentis Landreſiana propugnacula verberarent, maximeq; unam omnes lateritiam turrem, quæ muro prope coniuncta altius eminebat, diruere conarentur. Sed veteris ſtructuræ tanta erat firmitas, ut quum media turris nõ cava & inanis, verũ ſolida, terrenoq; repleta eſſet, omnem vim tormentorum facilè perferret, eliſaq; tantũ incruſtatione indomita perſiſteret. Qua in re peragenda Britanni ſimul, & Belgæ pertinacius hærentes irrito conatu magnam vim tormentarij pulveris & pilarum acerrimè ſeſe tuentibus Gallis conſumpſerunt, & Gonzaga ſtudium, operamque omnem ab oppugnatione ad obſidionem, ſcalpendasque ſubtus aggerum radices vertendam cenſebat: quòd Landa vir indefeſſus & acer rerum inopia potius, & auxiliorum deſperatione, quàm vi tormentorũ ſubigi poſſe videretur. Sæpius enim eruperat, noctuque ſemel egreſſus, grave tormentũ ſopitis Belgis, et nequicquã demum exper-

rectis

rectis ademerat, & impunè per fossam vel profunda aqua redundantem ergatarum funibus extraxerat. Neq; Deceiani equites unquam cessarant, quin erumpendo pabulatores & lixas hostium intercipere niterentur. Per hunc modum quum Belgæ, Britannique in ea pugnatione multos dies contrivissent, & qui ab imo fundamenta operum subtrahere conati fuerant, uti crebro tormentis icti nihil proficerent, Gonzaga fit certior, Franciscum regem, ut Landæ opem ferat, adventare: visaque est Cæsarianis sese offerri occasio (uti maximè cuperent) conferendæ manus. Itaque pugnæ avidus, Arescotum & Beurenum, atque ipsum Galopum opportunè admonet, hortaturque ut motis castris, superatoque flumine sibi se coniungant: quoniam Gallis adventantibus is amniculus minime erat superandus, & ipse ad excipiendū regis impetum futurus esset infirmior, nisi ad se in una castra copias traducerent, quando disiunctæ singulorum vires nihil ad victoriam parandam prodesse possent. Sed viri ingenio pertinaces inanibus inducti argumentis, neq; animos ad salubre consilium admovere, neque ulla ratione adduci potuerunt, ne in suis veteribus castris permanerent: sic ut Gonzaga spe sua deceptus imperitis & obstinatis parere mallet, quàm solus in dubiæ pugnæ discrimen devenire: atque ita se sperni amittiq; pugnæ atq; victoriæ occasionem querens, ultra fluviolum ad eos castra sua traduxit. Interea Franciscus sibi indecorum fore iudicans, si Landæ de se bene meriti salutem negligeret, sineretq; amitti oppidum tanto sumptu, tantisque laboribus permunitum, generoso consilio totius Fortunę virtutisq; suæ supremum periculū facere constituit, nihil reformidata pugnæ alea, quam proculdubiò subiturus esse crederetur. Providebat enim summi discriminis esse rem, quando Cæsar omnium ferè gentium auxilijs confirmatus, numerosas & ex recenti victoria prę feroces copias, in aciem esset producturus. Sed antiquum Galliæ decus tot adversis amissum prælijs, ut aliquando reciperetur, magnanimum & ad arma promptissimum regem plurimùm accendebat, eiq; non incertam victoriæ spem faciebant Helvetiæ legiones, quæ Germanis disciplina pares, & æquato numero, quibusdam etiam rebus superiores forent: quando his lectissimæ etiam cohortes Italorum & Vasconum accessissent, & pręter has nova legio Gallicę iuventutis ex ordine nobilium, spontè gratuitoque nomina dantium, decora armis, plenaq; ingenuę alacritatis insignem spectanti regi operam præstare percuperet. Equitatus quoque ex omni Galliæ provincia nominatim evocatus, se domum non nisi victorem rediturum profitebatur, cui neq; animi virtute, neq; equorum robore, neq; armorum peritia Cæsariani equites comparari posse viderentur. Ab hoc animi decreto Franciscus, uti erat egregie pius, sacris instauratis, religiosa lustratione sese & liberos ab omni criminum labe puriter expiat, & à Guisa oppido explicatis vexillis descendit, confectoq; decem miliarium spatio, acie instructa ita Landresio appropinquat, ut in conspectum hostium atq; obsessorum daretur. Primo agmini præerat Henricus Delphinus: secundo rex ipse duplici subsidiaria acie circumseptus. Subsequebantur carri complures & sarcinaria iumenta, quibus magna vis commeatus obsessis importabatur. Claudebat agmen Hanebaldus dignitate Amiras. Quum rex appropinquaret, atq; hostes coniuncti in unum, instructiq; ordinibus parati ad pugnam nihil se cōmoverent, levem armaturam equestrem Brisacco atq; Decarso, impigris ducibus emisit, qui excitatis diverso in loco levib. pręlijs, hostes distinerent, universęq; pugnæ spem & speciē

præberent. Non defuere Cæsariani, qui pari pugnæ studio incitati procurrentibus Gallis occurrerent, intercursuque expeditorum peditum contracto tumultuosissimo certamine prẹliarentur. Interim Franciscus dextro cornu latè extento, præmissaque peditum atque equitum valida manu, quos advexerat commeatus in oppidum intromisit, præsidiumque labore atque vigilijs confectum recenti milite renovavit, ęgroque & multum defesso Landæ Varminium suffecit, summa in his conficiendis rebus usus tranquillitate, quum Ferdinandus, nisi lacesseretur, nequaquam sibi universo prælio decertandum existimaret, quòd æquiorem loci situm, quem ultra flumen paulo antè tenuerat, culpa sociorum amisisset, nec absente Cæsare collatis pedestribus copijs dimicare vellet, quem Martini Rossemij, & Mauritij Saxonis copias expectare intelligebat. Franciscus totum id quod propositi sui fuerat egregio ausu consecutus, ad Cambrasinum vicum, inde centum fere stadijs distantem castra vertit, moratusque ibi integros dies duos, Cæsarianis committendæ pugnæ potestatem fecit: quandoquidem Cæsar è Canovo oppido ad exercitum pervenerat, auctus his quas diximus Rossemij & Saxonis auxilijs, usq; adeo avidus ineundi prælij, & in eam occasionem intentus, ut intra minoris tormenti iactum, castra castris hostium conferret, ipseque prodiens cum imperatorijs insignibus equestrem hastam experiundo corriperet, & uti mox cōcursurus eam ad femur alacriter coaptaret. Pugnabatur enim continenter omnibus horis et locis ab levi armatura, cui sclopettariorum dispersæ manus miscebantur. Nonnulli cadebant, multi vulnerabantur, prẹliumque atrox & varium alternante eventu passim edebatur, sic ut neutri, aut vindictæ cupiditate, aut nimia spe victoriæ accensi, instante nocte facilè dirimi, reducique possent, & legiones ex propinquo in acie constitutæ, spectantesque modo sociorum ægrè sustinentium, modò hostium gnaviter urgentium alternos impetus, non diu quin gradum inferrent, pugnamq; capesserent, contineri posse viderentur. Et tum animadversa fuerat, à quibusdam ducibus non iniqua occasio invadendi regis, si proximos collium vertices undiq; hostibus circumiectos promotis castris occuparēt, quod fieri nō poterat, nisi copię omnes amniculū, quem diximus, traducerētur, qui propter abruptas & cœnosas ripas nequaquā commodè transiri posset, ob id præsertim, quod inita eius consilij ratio celeritatem exigeret. Non deerat tamen Castalius, in locum discedentis Stephani Columnæ castrorum magister effectus, qui se naviculis subitariaq; materia pluribus simul in locis angusti eius amnis ripas coniuncturū, & maturè copias omnes constrato ponte transmissurum polliceretur. Cæterū Cæsar, quòd diei serum esset, & uti hybernis et caliginosis diebus tum accidit, parum lucis superesset, in posterum diem eius consilij rem differendam censuit: ob id quoq; libentius, quòd equos levis armaturæ, sclopettariosq; præsertim pedites, longo fessos prẹlio, universæ pugnę casus posceret, nimio labore fatigatos nollet: per quos illustres sæpe victorias esset cōsecutus. Multi enim utrinq; cōsauciati fuerant: in partibus scilicet Gallorū Audovinus, Delphini gratia clarus eques glande traiectus occubuit: apud Cęsarianos verò Hieronymus Pacecus, Hispanorū tyronum, qui nuper ab Oceano ad Belgicā oram venerat, præfectus. At Franciscus qui se eo cōsilio venisse meminerat, ut Ladrensiū obsidione liberaret: abundè dignitati suę satisfactū esse ratus, quòd hostes pugnā detrectasse videri possent, de secunda vigilia castra movit: nōnulla impedimēta et varij cōmeatus vasa, ignesq; de

industria

industria relinquens, ut praesentis exercitus speciem hosti praeberet, nec prius quàm dilucesceret, de eius discessu hostis certius cognovit. Accidit autem, quod minimè prętermittendum videtur, ut Salazarius vetus alioqui, & astutus miles, dubia sub luce speculatum missus, renunciaret hostium castra eodem loco, quo interdiu fuerant, Helvetiasque legiones in statione conspici, & maiora aliquot tormenta obversa spectari. Verùm non multo pòst eius errorem certior dies detexit: nam eas quas putarat hostium copias Germanorum esse, & quae tormenta apparuissent, arborum truncos fuisse compertum est: sic ut is diu apud Caesarem ridiculus & infamis extiterit. Perspecto itaque hostium discessu, Caesar serius quàm oporteret levem armaturam & expeditos pedites postremum abeuntium agmen insequi iussit. Verùm Franciscus ad Guisam iter extendens, Delphinum tueri terga, & idoneo in loco inter sylvas consistere iusserat, ut hostes si persequi auderent, avideque & festinanter more suo tanquam ad paratam praedam longius à castris proveherentur, ex insidijs invaderet atque reprimeret. Nec inanis consilij res fuit: nam uti Franciscus pręsenserat, quum plures hostium disiunctae manus insequerentur, in Delphini turmas inciderunt, à quibus repentè facto impetu facilè caesę pulsaeque sunt, iniquiore forte Germanorum equitum, qui ex ala Brunsuici reguli fuerant: nam in eos ardentissimè res gesta est, à Graecis praesertim equitibus, quos summae peritiae atque virtutis dux eorum Theodorus Bedenius Spartanus, ex insidijs in perterritos emiserat, eo pugnae eventu, ut nonnullis interfectis & captis, reliqui ferè omnes in facie foeda vulnera susciperent, mira Graecorum agilitate, qui in apertas subducta buccula galeas transversim graves gladios adigebant. Delphinus re bene gesta patrem est consecutus, qui iam totum iter quietissimè confecerat. Huius strenuè initi consilij, foeliciterque susceptae expeditionis eventum, ita plerique rerum periti laudabant, ut non immeritò inter praeclara fortiaque Regis facta numerarent, quanquam hostes pleniorem ei laudem inde obventuram fuisse dicerent, si se patrato negocio maturius explicasset, quando nequaquam cauti, boniquè imprаtoris fuerit, sese ex bidui mora, ad maximè periculosi certaminis discrimen ferocissimis & invictis gentibus obiecisse. Quid porrò alienius à disciplina, quàm propter inane ostentationis decus, non necessarium cum saepe victoribus, aequato etiam virium numero, pugnae casum subijsse? Caesar verò quod hyems iam suberat, & lethales morbi ex ventris profluvio vulgari inter corpora militum coepissent, itineraque maximè essent lutulenta, & coelum pluvia niveque turgidum videretur, nihil ultrà sibi tentandum decernens, exercitum ferè totum dimisit, & à Cambresio ad Cameracum profectus est: ubi aliquandiu peculiares aulae suae copias in hybernis continuit; quòd ea civitas erga Gallos aequo propensior visa esset, utpote quae se toto eo bello gravia detrimenta à Caesarianis copijs perpeti quereretur. Sed primores Senatus adventanti continuò portas aperuerunt, ab hisq; factus est intempestivę consternationis author, & reus urbis antistes, cui quòd esset ex Croia familia, facilè Caesar ignovit: sic tamen ut levis populi, qui novū & inane neutralis (ut aiunt) studiū nomen arrogāter desumpserat, cervicibus munitam arcem imponeret, qua se nō dubij, sed Cęsariani iuris esse in posterum faterentur. Nec multo post Cęsar ad cōventus peragēdos, quos Germanis indixerat, Spirā Nemetum urbē ascensurus, Ferdinandū Gonzagam, & cū eo Castalium, in Britanniā ad Henricum regē misit,

ut eum adversus Gallos diu anteà multis de causis, multisq; legationibus concitatum, ad traijciendum in proximam Galliæ continentem, adhortando solicitarent, & quę usui ad bellum terra gerendum videri possent, sigillatim perdocerent. Gravissimum enim uterque bellum, antiquis atque recentibus odijs incitatus, adversus Gallos moliebatur. Ferdinandus Gonzaga ad Cęsarem reversus, Henricum regem, à quo elaborati argēti pretiosa supellectile ad ornamentū abaci fuerat donatus, renunciavit, suoptę ingenio adversus Gallos vehementer esse concitatum, sequentiq; æstate proculdubio cum ingentibus copijs in continentem Galliæ traiecturum, ut totius Britannici regni prolatis opibus longè maximum Gallię bellum inferret. Neq; eum vel gravissimo sumptu posse deterreri, quo minus liberaliter Cæsari expetenti in stipendia militum pecuniam cōferret, sicuti antè à Maximiliano eius avo Nerviorū & Morinorum bello largissimè suppeditasset. Interim Cæsar omnibus consilijs ad Gallicum bellum intentus, operam dabat, ut quosdam Germanos proceres in fide atque amicitia contineret, qui per causam Lutheranæ seditionis à vetere erga se Austriamque domum officio discessisse ferebantur. Id enim unum Cæsar sibi contendendum existimabat, ut quamplurimos e bellicosis regionibus Germanos militiæ suæ adscriberet: nullos verò, quantum per leges severissimi edicti fieri posset, invitantibus, magnaq; proposita mercede conducentibus Gallis relinqueret. Transeuntibus enim in Galliam, perpetui exilij: interceptis verò ultimi supplicij pœna imponebatur. Sed populosissimę liberæq; gentis viri militares, tanquam uberrimis invitati præmijs, nullo pœnæ metu deterreri, nullaq; custodiarum diligentia prohiberi poterāt, quin in Galliam manipulatim inusitatis præsertim tramitibus transirent: tantùm enim valebat apud quosdam odium contra Austriam domum conceptum, tantaq; erat uti certissima Gallici auri spes, ut cuncta edicta facilè contemneret, & quisq; ex egentissimo longè ditissimum exiguo tempore se evasurum arbitraretur, Guilliermi Fustembergi exemplo, qui nuper a rege repudiatus & exauthoratus, quòd legiones prædæ habuisse, regiamq; pecuniam intervertisse accusaretur, inæstimabile auri pondus domum retulisset. Eiusdem anni Augusto mense, quo Strigonium in Pannonia à Solymano captum, & Dura in Belgis à Cæsare expugnata est, Hariadenus Barbarussa ad Nicęam Provinciæ classem admovit. Fremebat etiam Barbarus quod tantùm maris spatium emēsus, frustrà venisse existimari posset cum iactura suę dignitatis, postquam rex Gallus magno hostium suorum cōmodo, inita agitataq; toties consilij ad gerendum bellum explicare terminareq; nesciret, & totius suscipiendę maritimæ expeditionis tempus segniter effluere pateretur. Eius siquidem ignaviæ vel ineptæ cunctationis, se in primis reum Byzātij futurum: Solymanū verò, qui amicissimo regi opem ferre, eiusq; hostibus maxime nocere percuperet, ęgerrimè laturū, si tanto sumptu instructa, & in extremas maris oras trāsmissa classe, inanē opem socio, & tum validis hostium armis circumvēto, tulisse diceretur. Ipsi verò nequaquam segniter, quū tempus ferret, rerum occasione ad expedienda arma uti solito, multum existimationis & pristinę laudis deperiret, si tota iam ęstas in autumnum præceps Massiliensi in portu, ubi cunctis per ignaviam torpescerent manus, absumeretur. His de causis idem Polinus qui a Byzantio classem adduxerat, et legationis munere apud Barbarussam fungebatur, ad regem contendit, expositisque ordine rebus, quæ in negotio opus forent, & Barbarussa super-

ſuperbo convitio flagitaret, regis decretum ad claſſem retulit, quo Niceam aggredi & oppugnari terra mariq; iubebantur. Iudicabat enim rex, nequaquam ab ęquitate diſcedens, ea quę ſuæ ditionis anteà, nec omnino dubij iuris eſſent, armis repetenda. Niceam nanque urbem à maioribus ſuis urgentis belli neceſſitate, pecuniæque inopia coactis, Sabaudio regulo oppigneratam fuiſſe conſtabat, quã oblata eadem, amplioreq; pecunia, iuſtis primò precibus, & gravi demum obteſtatione ſibi reddi fruſtra poſtulaſſet. Neque enim aliò Turcarum arma vertenda rebatur, quod odioſum nomini ſuo, & infame prorſus futurum proſpiceret, ſi immanium Barbarorum claſſem inexpiabiles & funeſtas allaturam clades, Chriſtianis litoribus immitteret, quando infenſi, infeſtique ſibi Cæſaris iniurias miſerorum & nihil tale merentium populorum detrimenta minimè ſublevarent. Prǫfecerat Gallicæ claſsi Anghianum adoleſcentem, è Borbonia familia regiæ ſtirpis, Vandomij reguli germanum fratrem, ut trierarchi, & nonnulli item Galli nobiles è claſſe, qui Virginij Vrſini tanquam externi ducis imperio probè prudenterque obedire nollent, nobiliſsimo ſuæ gentis præfecto obſequentiſsimè parerent. Claſsis conſtabat viginti duabus roſtratis, & decem & octo navibus onerarijs, quibus impoſita ſunt octo millia peditum, prǫter commeatus in multos dies ſuffecturos. Quaterna enim millia Polinus in Narbonenſi Gallia, è Vaſconibusque prǫſertim: altera verò quaterna Scrocchius, Sabaudio ex privatis odijs factus hoſtis & exul, ex citeriore Provincia, gentibusq; Lemano lacui & Alpibus propinquis conſcripſerant. Claſsis è Maſsilienſi portu lambendo oram in Monæci Herculis portum ſe intulit: biduoque poſt eodem curſu Barbaruſſa cum centum & quinquaginta navibus, quæ remis agerentur, ſubſecutus eſt. Primùm omnium Polinus, iuſſu regis, Genuenſibus ſcripſit, ut nihil timerè vellent. Turcarum enim claſſem quæ regijs auſpicijs regeretur, nemini præter quàm Nicenſibus, ni ſe dederent, eſſe nocituram: & ut regiæ voluntatis decretiq; fidem faceret, nonnullos Ligures in biremibus cathenatos à Turcis impetravit, eoſque Genuam remiſſos propinquis & parentibus inſigni benignitate reſtituit. Nicenſes verò humaniter eſt adhortatus, ut veterem iuſtumque ipſorum principem, non minus liberalitate quàm potentia inclytum ſuſcipere, quàm ſupremæ cladis diſcrimen ſubire mallẽt, eius egentis perplexiq; principis gratia, qui quũ à Cǫſare, tum ab ipſo rege cunctarũ prope regni ſui urbiũ dominatu ſpoliatus, nullum omnino alium difficultatibus ſuis exitum reperiret, quàm ut utrique impotenter occupanti, fortunæ ſuæ reliquum iniquiſsimæ prædæ ſciens & volens eſſe ſineret. Nemo enim eo tempore principum omnium ipſo Sabaudio miſerior videri poterat, quum eius regnum paulo antè opulentum ultrà citraque Alpes, avitæ atque antiquiſsimæ hæreditatis, à propinquo rege, pariter & ab affine amicoque Cæſare indignè lacerari conſpiceretur. Proinde Nicenſes nihil omnino vel in præſentia tutius atque ſalubrius; vel in poſterum fructuoſius ac honeſtius eſſe facturos, quàm ſi neceſſariæ deditionis conſiliũ celeriter expedirẽt, quàndo ipſi ultrò ſe dedentes ſumma beneficia publicè & privatim expectare poſſent ab eo rege, qui idcirco eos expeteret, ut indulgẽtiſsimè complecteretur, & urbẽ Maſsilienſium coloniã novis immunitatum cõmodis augeret & perornaret. Decuriones nihil ſe fide potius habere responderunt, quam tueri vellẽt erga Carolũ Sabaudium, quòd eum putarẽt legitimum eſſe principẽ, & æquitatis clementiæq; nomine longè optimũ ex-

perirentur. Proinde literis & nuncijs cives solicitare desineret: se enim eos omnes, qui se in conspectum darent, pro hostibus habituros. Hæc eadem oratores à senatu ad Anghianum missi detulerunt. Itaque Galli à cohortationibus ad vim consilia atque arma vertentes, expositis copijs, trinisque promotis castris, urbem oppugnare cœperũt. Nicea excelso adiacet promontorio, quod initium habet ab Alpibus, perpetuoque dorso descendens in mare excurrit. Huius extremo in iugo arx posita est antiquorum Provinciæ regum opus, clarissimorum sæpe ducum carcere, & misero vitæ exitu nobilitatum. Hæc subiecta maria latè despectat, arduoque calle urbi coniungitur. Sub rupe iuxta litus salubris aquę copiosissimus fons erumpit, maximarum classium aquationi peropportunus. Mœnia urbis, uti vetusti operis, non magnopere munita sunt: sed ea paulo antè Nicenses novis propugnaculis adauxerant, docente atque administrante Paulo Simeone arcis præfecto. Is magnum habebat militiæ usum, & uti erat Rhodiæ militiæ adscriptus eques, à prædonibus olim captus, Barbarussæ aliquandiu servierat, hortabaturque cives, ut Turcarum vim constantissimis animis contemnerent. Hoc ut alacrius & pertinacius facerent, uxores eorum & liberos, imbellemque turbam in arcem receperat, & quicquid militaris instrumenti præsens periculum deposceret, studiosè suppeditabat. Polinus ab ea muri parte, quæ vergit ad septentrionem, portamque habet ad Villafrancham perducentem oppugnabat. Anghianus intercedente amniculo, qui torrenti similis saxoso alveo non longe à mœnibus decurrit, subductus in acclivem locum tormenta contulerat. Turcæ verò non longè a Polini castris admirabili celeritate atque peritia productis operibus, constitutisque tormentis, mœnium coronam decusserant. Gallorum interea classis circumvecta promontorium, in urbem ita tormenta dirigebat, ut nonnunquam prætervolantes pilæ in adversa Turcarum castra deciderent. Quo animadverso periculo Turcæ ad eam partem, quam Leo Strozza iuxta Polinum verberabat, sese applicarunt. Id erat propugnaculum nequaquam durata calce confirmatum, uti paulo antè à Nicensibus ædificatum. Itaque tantùm muri, tantumq; eius propugnaculi à Turcis vehementissimè rem gerentibus, dirutum prostratumque est, ut prælatis vexillis conscendere auderent, pariq; audacia Etrusca Leonis cohors ęmulatione virtutis Barbaros æquare conaretur. Verũ Nicenses magno præsentiq; animo propugnantes, multis interfectis & vulneratis, Turcas simul & cohortem per ruinas depulerunt. Eo die captum est Turcarũ vexillum interfecto signifero: alterũ verò Leonis discerptum, quũ eum tamen vulneratus vexillifer egregiè pugnans servavisset. Periêre ex Turcis aut tum, aut postea ex vulneribus, paulo minus centum, ex cohorte viginti duo. Sed mox Barbarussa vim omnẽ conferri iussit, ad diruendã eam turrim, quę portæ imminebat, maximeq; emissis inde tormẽtis oppugnantibus nocebat: qua nõ diu quassata lacerataq; & prostratis nõ uno in loco mœnibus, Nicenses desperatis auxilijs, præsidioq; suo militari, quod erat exiguũ, magna ex parte sagittis cõvulnerato, de deditione è muro proloqui cœperũt, eaq; conditione Anghianus eos in fidẽ recipit, ut iureiurando cõfirmaret, eos hisdẽ legibus sub rege futuros, quibus hactenus sub Sabaudij imperio fuissent. Veritus aũt Polinus, ne Barbari trãsactę deditionis pactiones impedirẽt, doloreq; amissorum commilitonũ, & spe prædæ irritati, in urbẽ irrumperent, ab Hariadeno impetravit, ut milites revocaret, & ad classem redigi iuberet. Qua de causa,

non

nõ multo poſt Ianizeri uti fraudati ſua ſpe, Polinum & Leonẽ à colloquio Barbaruſſæ redeuntes interficere conati ſunt. Vrbe in poteſtatem redacta, conſultatum eſt de expugnanda arce, cuius conſilij duæ rationes à Barbaruſſa proponebantur: quarum altera in cuſtodia urbis poſita uidebatur, ne eam ab arce improuiſus hoſtis inuaderet, & in tutandis ſuburbanis campis ne alicunde hoſtes in oppugnatione occupatis ſuperuenirent. Altera erat poſita in adminiſtratione tormentorum, ipſoq; quaſſandæ urbis negotio. Vtram mallent muneris cõditionem accipiendam Barbaruſſa Gallis offerebat: ſe paratũ profeſſus uel adoriri arcem tormentis, uel tutari campos. Viſus eſt Polinus hærere, quum non facilè in ueſtigio quid ſibi potius eligendum foret explicare poſſet. Atque ita Barbarus noſtrorum ingenia tanquam ad bellicum facinus audendum minimè prompta contemnens, explorato in loco, & celerrimè ſuis aggeribus permunito, tormenta ſeptem collocari iuſsit, in queis fuere duo eximiæ magnitudinis, quum reliqua iuſtam more noſtro amplitudinem non excederent. His ſumma arcis propugnacula idoneaq; ad excubias ædificia celerrimè perfregit: ſic ut propugnatorum in corona conſiſtere auderet nemo, & imbellem turbã uel impauido Simeone magnus inuaderet pauor. Galli etiam partiti inter ſe munera, ab alijs uehementer oppugnabant locis, ſingularemq; cum ſumma agilitate Turcarum peritiam in producendis dirigẽdisq; tormentis admirabantur. Verùm tot ictibus ad tantam deuentum erat tormentarij pulueris & pilarum inopiam, ut hæc Polinus, aut mutuo, aut pretio à Barbaruſſa petere cogeretur: fremente atque obiurgante Barbaro, quòd in Gallia alieno apparatu indigerent: qui Maſsiliæ multis uini dolijs, quàm rebus ad bellũ neceſſarijs nauigia onerare maluiſſent. Neq; enim uir ſeuerus & ferox à iacendis probris abſtinebat, querebaturq; ſe eluſum ſpe rerum ingentiũ, quas Polinus Byzantij longè amplißimas promiſiſſet: & tanta quidem iracundia ut Polino cathenas ſe iniecturum minaretur, qui eò ipſum à Byzantio perduxiſſet, ubi aut exiſtimationis iacturam facere, aut claſſem conſumpto tormentorum inſtrumento inutilem reddere neceſſe foret. Quibus de cauſis uehementer Gallis iratus, repentè diuanium indixit, id eſt militaris concilij genus, ad quod erecto pro caſtris tribunali alloquendi cõſultandiq; cauſa trierarchi, præfectiq; omnes, ſigniferi & centuriones aduocantur. De reditu namq; ad Orientem, maturaq; profectione ſe decreturum dicebat, poſtquàm apud imperitos rerum, ſæpeq; mendaces & ignauos ſecus ac polliciti fuerant, cuncta imperata reperiſſet. Qua pronunciatione Gallis, Polinoq; præſertim nihil grauius accidere potuit: ſic ut mente perculſus, ad infimas preces deprecationesq; turpiſsimas adulando pollicendoq; deſcendere minimè dubitaret: multa atque opima, non Barbaruſſæ modò ipſi, uerùm ſigillatim cunctis Ianizerorum centurionibus præmia, ex regia liberalitate pollicendo: quæ tota penitus eſſent peritura, ſi rege eluſo abruptaq; amicitia importunè diſcederent: cuius temere facti nomen grauem omnino moleſtiam Solymano, ipſis uerò non dubiam pœnam eſſet allaturũ. His promiſsis & precibus, ipſoq; præſertim Anghiano iratum ſenem leniſsimè demulcente, non ægrè eſt impetratum, ut indictæ profectionis conſiliũ abijceretur: nec ab inſtituta arcis oppugnatione diſcederetur. Sed uix dum pacato, & ad belli gerendi cõſilia conuerſo Barbaruſſa, interceptæ ſunt literæ Alfonſi Vaſtij, ad Paulũ Simeonem arcis præfectum ſcriptæ, quibus cum prolixè hortabatur, ut tãtiſper hoſtium uim ſuſtineret, donec

ipse præmissis iam expeditorum militum cohortibus, cum toto robore grauis
armaturę superueniret: se enim per maritimarum Alpium tramites iter facere,
affuturumq; biduo, ut cum Turcarum cæde, ipsum atq; arcem omni periculo
liberet. Ex his literis celeriter in castris euulgatum est, Vastium qui non pro-
cul abesset, cum iustis ad confligendum copijs aduentare: qua emanante fama,
adeo grauis & repentinus timor Turcarum pariter & Gallorum animos inces-
sit, ut quum fortè ea nocte ad cõsternandos nouo incommodo milites procel-
losus atq; densissimus imber ingruisset: cuncti munitiones atq; tormenta dese-
rerent, armaq; relinquentes, per arduos calles superato dorsi iugo præcipiti fu- 1
ga descenderent, & ad classem confugerent. Sed dies qui mox perterritis illu-
xit, & nusquam conspectus hostis, & obortus inde pudor animos restituere.
Nec multò pòst quum arx ipsa omnium propè iudicio uti excelsa in rupe posi-
ta ægerrimè tormentis quati, neque cuniculis subter rupem excauatis, nisi lon
go difficiliq; labore, atque item dubio euentu, capi posse censeretur, reduci tor
menta communi consilio cœpta sunt. Ea in re administranda mirifica fuit in-
dustria Turcarum, qui non sua modò, sed Gallorum ægrè molientium quæ-
que grauiora humeris reportabant: non obscurè his increpita segnitie, qui cor
poribus atque animis nimis cito fatiscere uiderentur. In eo discessus decreto tu
multuarioq; labore, Barbari imperio contineri nequiuerũt, quin in urbẽ cele- 2
riter irrumpentes cuncta diriperent, & in tectis sæua incendia excitarent. Di-
scessum autem est à Nicea, quum iam Scrocchius aliquot oppida regionis, hor
tatu suo atque authoritate, qua multum apud eas gentes ualebat, ad deditio-
nem compulisset. Atque eo modo quum Anghianus ultra flumen Varum
copias reduceret, Barbarussa ad Antipolim cum uniuersa classe concessit, ubi
quum stationem haberet, ad insulam Lerinam, quam Margaritam nautæ uo-
cant, cognitum est Vastium atque Sabaudium cum Auriana classe in Villa-
franchæ portum peruenisse, cuius in ingressu Vastius summum naufragij pe-
riculum adijt, quum triremis, qua ipse uehebatur, exorta repentini turbinis
procella iam sese scopulis illideret, nisi quidam miles rei naualis non imperi-
tus, sublato statim dolone proram inflexisset. Eadem uis subitæ uehementis- 3
que procellæ quatuor triremes Aurianas, sese in apertum mare eripere conan
tes, in rupes excisi promontorij transuersas egit, usque adeò uiolentis fluctibus
ut seruis ad transtra cathenatis ad exuendas compedes spatium defuerit, atque
ita submersi ad unum omnes interirent, & tormenta hiantes carinas grauantia
profundo mergerentur. Eo hostium periculo aduentúque cognito Polinus
tanquam explorata occasione delendæ hostium classis Petrum Angelium Bar
gæum poetam, uirum Græcæ peritum linguæ ad Barbarussam legatum mi-
sit, quòd ei usque à Byzantio notus esset: qui insignem ab hoste procelláque
oblatam pulcherrimi edendi facinoris occasionem demonstraret, studioséque
eum hortaretur, ut eximiæ laudis certissimíque prouentus educta in hostem 4
classe fructum percipere maturaret. Annuit consilio Barbarussa, sibíque, ubi
laus spectaretur, minimè defuturum promisit: sed quo minus id audacter ex-
peditéque tentaret, perflantes Euri prohibere uisi sunt, quibus tamen citò sub-
sidentibus, quum fluctuosum mare mitesceret, ipséque educta classe contra
consuetudinẽ consideratiùs & segniùs proueheretur, circa Antipolitani litto-
ris uineta cursum suppressit, admirantibus primò, & mox ridentibus trierar-
chis atque Sanzachis, usque adeò liberè, ut per ironiam dicerent, æquum esse
ut Ha-

ut Hariadenus Auriæ tanquam fratri, & ex piratica conspiratione legéque ad mutuam salutem fœderato, nihil officeret, párque illi beneficium optima fide redderet, quod aliquot antè annis ad Hipponam liberaliter accepisset. Ex his qui eam cunctationem carpendo ad inuidiam uerterent, erat Cayeroglis, Sanzacorum facilè princeps, eius Memphitici Cayerbei filius, qui prodito Campsone Sulthano, totius Aegypti præfecturam à Selymo meruerat. Eius autem omissæ rei nomen, & tum & Byzantij Hariadenus ita refellit & diluit, ut diceret multa sibi exactæ ætatis duci, uel hebetibus oculis, clarius & certius quàm iunioribus uideri, & quum de Cayerogle mentio inferretur, renidens inquit ad suos conuersus: ergo non dissimili ratione magna mihi præmia ab hostibus erunt expectanda, dum eis lubenter parco, postquam pater eius ad Singam ab suo dextro cornu obiectos hostes Turcas non inuadens, cessantis operæ præmium Aegypti præfecturam ab hoste uictore tulerit. Cæterùm desinente procella, mitescentéque mari, Salechus cum uigintiquinque triremibus, & cum totidem Gallicis Leo Strozza, ad portum contenderunt, potitíque sunt eius naufragij reliquijs, sic ut per urinatores alligata funibus tormenta è profundo ergatarum molimine extraherent. Nec diu post Barbarussa uersus Massiliam ad Tolonis portum, qui Taurenta antiquitus fuit, est reuectus. Vastius autem cum Sabaudio Niceam inuisit, laudatóque Simeone, miseros ciues consolatus est, & inspectis Turcarum operibus eorum solertiam ac artificium in construendis aggeribus sic mirabatur, ut nostros Barbarorum comparatione huiusmodi in rebus multo inferiores sibi uideri nobis hæc scribentibus fateretur. Exinde Vastius cum his copijs, quas metu Barbarussæ conscripserat, aliquot etiam additis cohortibus, ad oppugnandum Monteuicum, quæ est amplissima ciuitas inter Subalpinas urbes, duxit. Nam in ea erant ualida Gallorum Heluetiorúmque præsidia, quæ duce Carolo Drosio indigena, uiro egregiè forti, frequentia incõmoda Cæsarianis inferebant. Itaque magno sumptu magnóque labore adductis tormentis, urbs non uno in loco quassata est, usque adeò uehementer, ut muri undique collaberentur, uerùm enixè & uigilanter defendente Drosio res eò reciderat, ut Vastius penè de expugnatione desperaret. Nam forte continuis imbribus cuncta oppugnandi munia tardabantur, & uix miles aduersi cœli iniurias ferebat, quãquam ex omnibus locis cohortes murum alacriter subirent, & inter ruinas acerrimè certaretur. Sed deditio, quæ ab obstinatis hostibus ui atque tormentis exprimi non poterat, dolo quodam, quod prætermittendum non uidetur, expressa est. Implorarat sæpius opem Drosius à Buterio, qui summæ rei Gallicæ imperium apud urbem Taurinum obtinebat. Hoc ex difficultate periculóque hostium, interceptis eorum literis, Vastius didicerat. Quamobrem literas Buterij nomine Gallica conscriptas lingua effingit, quibus gemmæ eiusdem sigillum apponit, exemptum ex ueteribus literis. Eæ erant in hanc sententiã, ut sibi consuleret, neque opem expectaret, quoniam rex Belgico bello occupatus, supplementa cohortium in Italiam submittẽda non putaret. Idcirco, si rebus atque opibus suis diffideret, nec defendi urbẽm posse his quas obtinebat militum & necessariarum rerum copijs arbitraretur, æqua atque honesta deditionis conditione accepta, cum hoste pacisceretur. Has literas Vastius resignatas, tanquam ab se interceptas, Drosio mittit, hortatúrque ut pertinaciæ finem faciat, ne sese tótque milites egregiè suo munere functos, & im-

bellem ciuium turbam in non dubium summæ calamitatis discrimen deuocet. Se enim deditionem extemplò facienti ea omnia integra fide, quæ honesta conditione tribui possent, concessurum, ne sibi necesse sit multo sanguine uictoriam parare, quæ iam esset explorata. Drosius perlectis literis Buterij signum agnoscens, nec quicquam de earum fide subdubitans, multúmque in Vastij hostis clementi ingenio reponens, uti multis rerum difficultatibus circumuentus, deiectúsque spe auxiliorum deditionem facere constituit, scilicet ut urbanam multitudinem, copiásque omnes; & sese seruaret. Itaque paciscitur, ut sibi cum præsidio saluis omnium rebus, sub uexilis egredi liceat. Id unum postularat Vastius, ut castellum, quod erat in proximo Drosij præsidio custoditum, sibi dederetur. In eo filium puerilis admodum ætatis Drosius habebat. Verùm abeunte iam Drosio, qui id se dediturum promiserat, & suas copias præeunte, quum custos castelli, idémque pueri nutricius, Cæsarianos, qui eo ascenderant, nequaquam admittere renunciaretur, utpote qui esset in colligenda supellectile sollicitè & trepidè intentus, Vastius subitò in iram exarsit, iussitque nominatim quibusdam equitibus, ut Drosium continuò persequerentur, eúmque tanquam fidem fallentem retraherent. Tanta autem fuit aliorum equitum, uel simul præstandæ operæ, uel (quod credi par est) prædæ cupiditas, ut integræ turmæ tumultuario procursu, ultro se primis aggregarent, & quum Drosius pernici equo uectus, in fugam se extenderet, milites præsidij, ipsósque præsertim Heluetios lentius suo more iter habentes, nec tale quicquam ueritos hostiliter inuaderent, multísque occisis & vulneratis inusitatæ crudelitatis & auaritiæ facinus admitterent, uel reclamante Vastio, & unum tantùm Drosium deposcente. Sed tanto tumultu inconsultè proruentium Hispanorum res cœpta patratáque est, ut Vastius penè serò perturbatis, & direptis, maléque mulctatis opem attulerit. Id uerò præter spem, & secus quàm imperaret Vastij animo molestissimum incidit, tanto cum dolore pudoréque perturbatæ mentis, ut omni benignitatis officio illata detrimenta resarciri iuberet, occisorúmque propinquis & vulneratis dona conferret, opportuna placandæ feritati eius gentis, quæ truculentis uocibus & minis contra ius gentium insigni se affectam detrimento querebatur. Hoc apud Vastium receptæ urbis atque uictoriæ lætitiam minuebat, sic tamen ut nulla seueritate erga suos, qui authores cædis fuerant, uteretur, quum Heluetiorum dolorem paucis capitis supplicio punitis expiare posse uideretur. Nec multò pòst diuisis per municipia ueteribus cohortibus, nouísque dimissis Astam concessit, indéque instauratis copijs uicina oppida iampridem occupata à Gallis in deditionem recipit, Ludouicum Vistarinum, qui erat Cherij, cum omnibus eius præsidij copijs egredi, & Carmagnolam adoriri iubet. Is iussa facit, dedentibúsque se oppidanis, arci tormenta admouet, eáque potitur. Gallis tum id erat consilij, ut deductis præsidijs uires cogerent in tutiorem locum, infirmioráque oppida ita desererent, ut ea muro & munitionibus nudarentur, ne Cęsarianis paulo longioris moræ ad ea receptus foret. Itaque Ossumius Vasco, & Vicomercatus Insuber, equitum præfecti, & cum his Azalius sclopettariorum cohortem adducens, Carinianum uenerant, ad munitiones euertendas exportandósque commeatus, quo in opere quum essent occupati, Vastius cum globo equitum in aduersa Padi ripa [illegible] se osten-

se ostendit, monuitque Vistarinum qui non procul aberat, ut equites suos Padum uado transire, abeuntésque hostes aggredi imperet. Federicus Douaria, uir impiger, adhortante Vistarino nihil dubitat, quin tranando cum turma sua in ulteriorem ripam euadat, Gallósque lacessat, eóque audacius, quód ei Vastius maturè opem se laturum polliceretur. Eius namque equites turmatim ad ducem undique confluebant. Iam accensa erat ardentissimè inter Ossumium atque Douariam pugna, quum Vicomercatus & Azalius, qui Vastiũ planè cum ex ipso cultu, tum præclara uoce alloquentem cognouerant, Ossumium adhortantur, ut contentioni finem imponat & se recipiat, quód in conspectu esset Vastius, qui multitudine suorum equitum ipsos esset confestim inuasurus. Ossumius studio pugnæ incensus, quum delendi Douariæ cupiditate teneretur, nihil eius consilij ad animum adhibet, & multo uehementius præliatur. Illi suo innixi consilio se expediunt, & quo iter intenderant proficiscuntur. Nec mora laboranti Douariæ auxilio superuenit Hieronymus Sylua, cum ala equitum à Vastio submissus, à quo Ossumiani equites profligantur, ipséque equo deiectus capitur, & apud Vastium se à Vicomercato per ignauiam desertum queritur. Quibus ex uerbis superbè iratéque prolatis, delatísque ad Vicomercatum, orta est capitalis odij controuersia, usque adeò accensa simultate, ut Vicomercatus Ossumium tanquam improbè mentientem, & iniquè contumeliosum ad singulare certamen prouocaret. Sed rex multorum testimonijs comperto eius bellici incursus euentu, litem authoritate sua diremit, decúsque præcipiti contumelia ereptum Ossumius Vicomercato restituit. Re bene gesta Vastius Carinianum intrauit, animaduersáque loci opportunitate, quæ erat maxima atque idonea, ad perturbãdos Gallos, oppidum munire præsidióque confirmare constituit. Erat enim in umbilico medióque propè sinu eorum municipiorum quæ Gallorum præsidijs tenebantur. Probato ab omnibus consilio, restitutísque operibus, & instituta noua munitione, eius oppidi tutelam Pyrrho Stipiciano, cuius ingenio uirtutique multum confidebat, attribuit, & nonnulla inde oppida ad deditionem compulit. Nec multo pòst diuisis in hyberna copijs, Mediolanum est reuersus. At Barbarussa Tolone susceptus, quum ingenti regiorum præsidum studio & totius Prouinciæ copijs largiter alaretur, inspecta classe, uiginti quinque triremes delegit, quas prædatum ad Hispaniæ oram emitteret, attribuítque eas Salecho & Assani Celebo, arcta propinquitate sibi coniuncto. Ii prætereuecti Narbonensem sinum, prædabundi & Caput Illyberis oppidum, antiquæ olim urbis uestigium, in eadémque ora Cadechesium, & Rhodam, quam Rosam uocant hostiliter inuaserunt, superatóque promontorio Veneris, quod Creum à nautis uocatur, circa ueteres Emporias magna præda potiti sunt, nactíque onerariam nauem, & triremem unam in portu, qui dicitur Palamos. His captis Algerium, ubi imperatum erat, ad deponendam prædam, hyemandúmque traiecerunt, ut primo uere ad Barbarussam in Prouinciam redirent. Is ea hyeme quum partem classis reficeret & nonnullis armamentis renouato apparatu instrueretur, Genuensium, ipsiúsque præsertim Auriæ amicitia comiter utebatur, qui quodam maritimo iure per causam redimendorum captiuorum, quæ usui forent Barbaro lubenter suppeditabat. Ligures enim omnes amicè conseruatos, & nusquam uexatos rex Fran-

ciscus præstabat, in id accepta à Barbaris fide, imperio atque authoritate Solymani confirmata. Neque enim Auria exiguis in apparatum rei naualis obsequijs importunè denegatis, hostilem animum ostendere uolebat, quanquã se Cæsaris ducem profiteretur, ne patriæ noceret, quam expositam tantæ Barbarorum classi ad omnem iniuriam conspiciebat. Hisdem fermè diebus quibus Hariadenus Barbarussa legendo Italiæ oram, ut Galliæ præsidio foret, Massiliam est profectus, Muleasses rex Tunetanus in Siciliam traiecit, eo consilio, ut Cæsarem ab Hispania Genuam deuectum conueniret. Causa susceptæ nauigationis ferebatur, ut à Cæsare maiora præsidia aduersus Turcas impetraret. Nam Turcæ Hariadeni clientes aliquot opportunas regni urbes firmissimis uiribus obtinebant, in hisq; præsertim Constantinam, mediterraneam urbem eximiæ munitionis, quam antiquitus Cyrtham fuisse alibi ostendimus, & in ora Leptim paruam, quam hodie Mahemediam Pœni, nostri uerò Affricam appellant, atque item Adrumetum, quæ Mahometa hodie uocatur. Eo autem ordine ex Africa discessit, ut in regni tutela sibi maximè fidos atque acerrimos uiros relinqueret: Mahometem in primis qui urbi præsideret. Is tum erat in summo apud Tunetanos magistratu, qui Maniphætes uocatur, & propter oris titubantiam Temtes appellabatur. In arce quoque constituit libertum, genere Corsum, cui nomen erat Fares, quod alacrem exprimit. Copijs Amidam filium præfecit, qui suburbanos campos ab hostiũ Turcarum & Numidarum incursionibus tueretur. Afferebat autem Cæsari munera, pretiosi operis tapetes uariaq; ornamenta lectorum, atque item aliquot nobiles gemmas, & duos eximiæ proceritatis Numidicos equos. Verũ quum è Sicilia soluisset, rectà cursum Genuam tenere non potuit, aduersisque uentis, Caietam primò, & mox Neapolim est reiectus. Ei prorex Petrus Toletanus, hospitalis munificentiæ munera, domúmque lautissima suppellectile exornatam contulit, Neapolitanis nouum gentis cultum, uescendiq; morem, & odoramenti omnis generis exquisitam luxuriem admirantibus. Cunctis nãque dapibus insani sumptus unguenta infarciebant, constabatq; pauonem cum duobus phasianis à structore ex regiæ culinæ disciplina conditum, centum aureorum impensam excessisse. Quippe non cœnaculum modò, quum in mensa concideretur, sed domum uniuersam, nouo suauissimóque nidore compleuisse ferebant, tanta inhalatione, ut à tota uicinia huius inusitatæ & non citò euanescentis uoluptatis odor sentiretur. Exinde terrestri itinere ad Cæsarem proficisci constituit, mare reformidans, Barbarussæ hostis classibus occupatum. Iámque Rodulphus Pius, Romæ legatus, in gratiam Cæsaris, uel alienos colentem deos, regem Barbarum, præmissis qui inuitarent, lautáque hospitia offerrent, erat suscepturus, nisi eum Neapolim subsistere Cæsar iussisset. Erat enim uehementer intentus grauissimis rerum consilijs, Buxetóque in oppido cum Paulo pontifice collocutus ad Sicambricum bellum iustis itineribus contendebat. Sed ego postea ab ipso Muleasse regno pulso, orbatóque luminibus didici, eum supra illas quas diximus susceptæ nauigationis causas, idcirco Africa libenter excessisse, ut magnum quod sibi imminebat periculum effugeret. Nam uti erat astrologiæ peritissimus, fatali astrorum influxu amittendi regni, & sęuę necis cladem sibi portendi diuinabat. Quum unum uerò maximè Barbarussam sibi timendũ existimaret, propterea

se facilè

ſe facilè credidiſſe eam claſſem quæ Byzantij ornabatur, aduerſum ſe omnino parari. Quid enim abſurdius uideri poſſet, quàm Ottomannicam claſſem, nō excidio ſicuti ſoleret, ſed auxilio Chriſtianis aduenturam iudicaſſe? Atq; ita iudicio ſuo potius quàm ſyderum monitu deceptum, in eam calamitatē fuiſſe prçcipitatū, quàm tamen & exul & inops, & utroq; captus oculo fortiſsimè perferret. Dum Neapoli moraretur Muleaſſes, intenteq; ſpectaret, quorſum Barbaruſſæ conſilia euaderent, qui tanta inſtructus claſſe, irrito incœpto ab oppugnatione Niceç diſcediſſet, quid Solymanus Strigonio atq; Alba Regia clariſſimis Hungarici imperij urbibus expugnatis moliretur, quo deniq; Cçſar poſt Duram urbem in Sicambris manu captam, arma uerſurus eſſet, certis ab Africa nuncijs didicit Amidam filium ex repentina defectione regni Tunetani ſedē inuaſiſſe, interfectiſq; ipſius amicis atque præfectis, & gynæceo inceſta libidine profanato, arcem occupaſſe. Quibus cognitis rebus grauiſsimè perturbatus, in Africam omni poſtpoſita mora traijcere, & perditis rebus uel ſeram opem afferre conſtituit, ratus ſe excitatæ rebellionis initia, filiumq; prius oppreſſurum, quàm ille collectis uiribus ſeſe confirmaret. Illum namq; prçcipiti conſilio aſciturum ſibi Turcas in auxilium putabat, qui ex Lepti, Adrumento, Cyrthaq; facilè accerſiri poſſent, ut Hiſpanis apud Guletam opponerentur, ſi ipſius Muleaſsis cauſam tueri uellent. Itaque quanta potuit feſtinatione prolata pecunia milites conſcribit, probante Petro Toletano prorege, & ueniā exulibus concedente, qui nomina darent, in Africamq; traijcerēt. Ad huius edicti famam, malefici, iudicijſq; damnati homines Neapolim confluxere, adeò frequentes, ut ex eo genere hominum iuſtus exercitus conflari poſſe uideretur, quum quiſq; ſtipendia facere, exilij nomen abolere, atq; experiri dubij Martis Fortunam mallet, quàm domo profugus & nemoribus inerrans, à conquiſitoribus rerum capitalium teterrimam laquei necem expectare. His ducem ſe prçbuit è Patritiorum ordine Ioannes Baptiſta Lofredius ingenio acer, gloriæ militaris & certi quæſtus ex præfectura impensè cupidus. Is cum Muleaſſe trimeſtre pactus ſtipendium, quod ſtatim perſolueretur, delectum habuit, conſcriptiſq; cohortibus, milites mille & octingentos nauigijs impoſuit, retēta apud ſe magna parte pecuniæ profectus in Africam, cum rege ad Guletam applicuit. Quomodo autem Amida filius à Muleaſſe patre defecerit, & quis eius cruentæ rebellionis fuerit exitus, non alienum erit ab inſtituto operis ſtrictim enarrare. Erant apud Amidam ſummæ authoritatis proceres, qui iuuenem alieno conſilio obnoxium facilèque parentem pro libidine regebant, & ante alios Mahometes eius Bohamaris filius, qui regnāte Mahomete fuerat Maniphætes. Huic Muleaſſes potitus regno, defectis uirilibus contumelioſam necē intulerat, obtrectatione amatoria incenſus, ꝗ Rhahamanam incōparabilis formæ puellam Abderomenis arcis cuſtodis filiā, quam ipſe deperiret, maturatis nuptijs præripuiſſet. Ab hac paternæ necis iniuria Mahometes capitale in Muleaſſem odiū conceperat, quod ideo multis cōpreſſum annis fuit, ut demum ex occaſione patrandæ ultionis grauius erumperet. Secundum hunc erat uetere gratia inſignis alter Mahometes cognomento Adulzes, ex Granata Maurus, ſclopettorum mirus artifex, quē Muleaſſes per cōtumeliam nequiſsimum ſeruorū appellare ſolitus ab ſe totum alienarat. Ii cum paucis coniurantes excitatis falſis rumoribus, effingunt Muleaſſem apud Neapolim fato conceſsiſſe, ad-

missoq; supremæ impietatis flagitio, prius quàm moreretur ad Christiana sacra defecisse. Hac uerò fama repentè permotum excitatumq; Amidam circunsistunt, adhortanturq; ut ad paternam sedem properè aduolet, ne Mahometes frater, Christianis ad Guletam obses datus, studio fauoreq; Touarris, qui expeditas haberet uires, ipsi præferretur. Erat enim Mahometes duodeuiginti natus annos, toto ore atque ingenio auum referens, & propterea Tunetanis ab ea indole gratissimus. Itaq; Amida nequaquam impiger ad capessendam patris Fortunam, citato cursu è statiuis castris Tunetum contendit. Populus, qui nihil de regis morte audierat, ambiguis uultibus eum excipit, & quum plerique mirarentur, cur iniussu patris ad urbem temere uenisset, prodijt ipse Maniphætes, ut diximus cognomento Temtes: hic Amidam seuera obiurgatione tanquam capitalis audaciæ facinus ausum uehementer increpitat, & ut in castra reuertatur suadet, restitantemq; occursu multitudinis extra urbem propellit. At Amida consilio deiectus, deceptusq; sua spe, ad Martiam regionem deflexit, quæ à portu Vticæ ad promontorium dirutæ Carthaginis pertinet, insignium ædificiorum frequentia, & regiorum hortorum amœnitate pernobilis. Cæterùm Maniphætes reiecto Amida celeri nauigio ad Touarrem se confert, ut si quid aduersi rumoris ex Sicilia allatū esset, ab eo certius exploratiusq; cognoscat, & de Amidæ temeritate, intolerandaq; audacia cōqueratur. Erāt apud Touarrem dati obsides Abdalages, ipsius Maniphætis frater, & Corsi Faræ arcis custodis filius. Cum his diu colloquutus Maniphætes, reuersusq; Tunetum in suspicionem uenit perfidiosi initi cōsilij, quum ipso authore subleuātéq; Touarre Mahometes obses paternum regnū affectare diceretur. Pœni siquidem suopte ingenio mobiles, repentini, suspicaces, incertis rumoribus facilè seruiunt, & quæ audierint, sæpissimè etiam falsa temere interpretantur, pro commodo scilicet, studioq; suarum factionum, quibus pertinacissimè sese addicunt. Exoritur itaq; per urbem rumor ambiguus, & gliscente suspicionis fama non leuis populi tumultus. Nec diu pòst huius turbulentæ commotionis casus, causáque per quosdam ciues quibus odiosum erat Mulcassis nomen, ad Amidam Martijs in hortis crebro suspirio Fortunæ suæ indignantem, celerrimè defertur. Is ab eo nuncio redintegrata spe, & certis augurijs confirmatus, Bohamaris & Adulcis, suorumq; omnium hortatū, Fortunæ rursus non semper incertæ bonoq; euentui occurrendum ratus, Tunetum reuertitur, patentiq; ingressus porta, ad Maniphætis domum decurrit, quo absente, propinquos eius & familiares crudeliter obtruncat, patrataq; cæde cruento cum agmine ad arcem continenti cursu protinus ascendit. Ingressurum Fares custos, cancellata exteriore ianua, prohibere conatur, comprehensisq; audacter equi habenis inuectum urgens retro auertit. Sed Fares ab Aethiope, Amidæ promptissimo satellite, adacto per latus mucrone confoditur, renouatoq; equi impetu Amida per expirantis prostratíque Faræ corpus æquum adigit & irrumpit, repertúmque Maniphætem extemplò iugulari iubet, & per hunc modum unius horæ momento urbe, arce, regnoq; potitur. Exinde in minores patris liberos cædibus grassatus est, usque adeò insolenter conturbatis rebus omnibus, ut patris etiam concubinas cruentus sine pudore constupraret. Harum rerum uti acciderant Mulcasses certior factus, nihil differendum esse iudicans, cum tumultuarijs ut diximus copijs in spem recuperandi regni in Africam traiecerat. Igitur Franciscus Touarres rege

atque

atque Lofredio appulsis, uti erat prudenti perspicacique ingenio uir, ideoque solerti ratione, imminentes casus expendens, regi suadere cœpit, ne his cum copiis Tunetum ire properaret, prius quàm de Tunetanis rebus, ciuiumque animis certius cognosceret. Suspectabat enim Punicam fidem, & uenalium Arabum insidias. Eò autem grauius ac apertius Lofredium, ne ire pergeret admonebat, quòd in mandatis, quæ discedenti prorex dedisset, disertè perscriptum erat, ne regi auidè ituro procedentique pareret, nisi ualida Numidarum manus auxilio uti promiserat, aduenisset. Sed regem atque Lofrediũ in sua fata præcipites uehementer incitabant aliquot Afrorum proceres, qui simulatione officij egressi urbe præstò fuerant, eique solenni cerimonia gladijs iugulo admotis more gentis, fidei militaris sacramentum dixerant, testabãturque Amidam pudore metúque perterritum, ubi ipse in cõspectum se daret, urbe arceque arrepta fuga protinus excessurum. Nec mora Touarre frustra obtestante prædicẽtéque, ut à Punicis insidijs sedulò cauerent, Muleasses explicatis uexillis ad Tunetum iter intendit, subsequente alacriter Lofredio. Nec defuere nonnulli periti militiæ ex cohortium præfectis, & ante alios Cola Thomasis, & Iacobus Macedonius, qui Lofredio suadere niterẽtur, ne inexplorato progredi, & fallacissimæ gentis promisso incautè credere uellet, sed tantisper cunctaretur, dum promissa expectatáque ab rege propinquorum Numidarum auxilia superuenirent. Ad quos superbo ore conuersus Lofredius, desinite, inquit, qui fœdo metu correpti estis, ea impudenter commemorare, quæ uiris fortibus animos comminuant. Tantum uerò abest, ut paratæ uictoriæ deesse uelim, ut rectius me facturum arbitrer, si uos ad consternandam inani metu multitudinem, quàm ad feriendum hostem promptiores, ultimo supplicio puniendos iudicem. Ad ea Thomasius respondens, Fortuna, inquit, Lofredi, non sera unquam temeritatis ultrix, breui ut uideo, utrique nostrorum testandæ uirtutis expeditum iter aperiet. Ego certè præfecturæ honori, quem dedisti non ignobili uitæ exitu honestè satisfaciam, tu uerò uideris, an tuo munere, qui tuorum monita usque adeò superbè fastidis atque contemnis, malè consulendo inconsultéque pugnando satisfacturus sis. Antecedebat rex cum ala familiarium, uexilla regiorum insignium præferens, subsequebantur compositis ordinibus cohortes: iámque ad cisternas, ubi Cæsar cũ Barbarussa paucis antè annis conflixerat, tertio ab urbe lapide erat peruentum, quum magna celeritate Hispani equites à Touarre missi superuenerunt, nunciantes à Barbaris proculdubio instructas esse insidias ad olиueta, quòd multa Numidarum agmina in his condita ab exploratoribus referrentur. Sed hæc rex ipse atque Lofredius facilè contempsere, quũ in fata sua proruerent, & tam feruidè quàm incautè ad eam portam proueherẽtur, quæ naualibus portuique imminet. Tum uerò è mœnibus conspecto Muleasse Afrorum equitum ualida manus hostili impetu porta erumpit, & magnis clamoribus editis pugna committitur, Ala regia familiarium erumpentes egregiè sustinet. Sed Muleasses impigrè hastam quatiens, & obuios quosque saucians in fronte vulneratur. Cruenta regis facies suos magnopere conturbat, & terga uertere cogit. Nec mora ex oliuetis frequentes equitum alæ, peditumque cohortes sese undique Lofredianis circundant, in quos nostri aliquot minora tormenta curulia emittunt. Verùm his semel displosis ad iterandos ictus spatium nostris deest. Tanta enim incurrentium Barbarorum uis atque celeritas fuit, ut nostris, ubi se circumuentos ac

indagine clausos uiderunt, animi conciderent, & fœdè abiectis armis occupan
te pauore in paludem se cōijcerent, & enatando apprehendendoq́ꝫ nauiculas
sese à Barbarorum gladijs eripere niterentur. Eæ nauiculæ magno usui fuere
profligatis, quum instructę minoribus tormentis Barbaros, admissis etiam in
plaudem equis, nostros auidè consectantes displodendo perterrerent, atque
ipsos adnatantes exciperent. Lofredius inopinato hostium incursu attonito si-
milis, equum Thraicium, natare solitum, in paludem adegit: ubi nequicquam
per uoraginosa uada eluctante equo, ut in siccum rediret littus, ac honestius ca
deret, à Barbaris cōfossus atq́ꝫ equo deturbatus in palude perijt, & cum eo Ca-
rolus Toccus illustri Græcorum sanguine progenitus. Solus ferè omniū Cola 1
Thomasius, uti prædixerat, constantissimè occubuit, adhortatus notos centu
riones atque præfectos, ut secum impigrè dimicantes, decoram pro dignitate
anteactæ militiæ mortem potius oppetere, quàm turpissimè in paludis cœno
perire mallent, atque ita multis Barbarorum confossis & obtruncatis inter ca-
dauera hostium non inulti ceciderunt. In his fuere, infaustæ uirtutis laude di-
gni, Iacobus Macedonius, Antonius Grandillus, & Laurentius Monfortius,
Neapolitani honesti ciues. Reliquos hausit palus, aut hostilis gladius absum-
psit, quum meliore sorte Franciscus instruendis aciei magister, cum Antonio
Buccaplana, & Lucio Brutio incolumis enatasset. Muleasses suo cruore &
multo puluere fœdatus, quum inter turbam terga uertentium profugeret, nul- 2
la alia re magis eum hostibus prodente, quàm unguentorum odore, agnitus
captusq́ꝫ est. Desiderati sunt ex ea cæde supra mille & trecenti, reliquos To-
uarres uestiendos recreandosq́ꝫ curauit, qui non multo pòst transportari in
Siciliam, à Messanæ freto pedibus redeūtes, ab egestate squaloreq́ꝫ deformes,
eam cladem Neapoli miserabilem fecere. At Amida uictor nihil antiquius ha-
buit, quàm ut patrē adempto ei oculorum lumine immaniter obcæcaret, quod
fiebat candenti scalpello, proscissa utriusq́ꝫ oculi pupilla. Eandem fraternę sæ-
uitię iniuriam tulere Nahasar & Abdalas cum Muleasse patre capti. Francisco
autem Touarri significauit apud se seruari paucos, & hos quidem imberbes
captiuos. Muleassi uerò patri atrociora promerito, uti ille fratribus suis olim 3
fecisset, oculorum se usum ademisse, reliquisse autem uitam, ut cæteris crude-
lissimè sæuientibus exemplo foret, & ipse erga perfidiosum patrem à clemen-
tiæ nomine non abhorruisse testaretur. Firmauit demum certis conditionibus
eandem, quæ cum patre fuerat amicitiam: quum eam sibi magno usui, in ea
præsertim noui regni perturbatione, futuram existimaret, nihil aspernante
Touarre, quod præsenti commodo seruire posset. Nam percussis inducijs
Amida aliquantum pecuniæ repræsentauit, quæ stipendij nomine præsidia-
rijs Hispanis solueretur, reddiditque nonnullos captiuos, & in his è Rabati-
norum ordine circiter uiginti equites Christianos, quos custodiæ antea tradi-
disset, tanquam in fide patris contumacissimè perseuerantes. Ad hæc quo- 4
que restituta sunt cūcta ad unum Lofredij uexilla, cadauerque eius, adempto
tamen capite, ad sepulturam remissum est. Dedit etiam obsidem Schitem filiū
annorum nouem, quod nomen apud Pœnos benè fortunatum significat, ea ta
men conditione, ut si ex his inducijs, quæ temporariæ uidebantur, pax esse nō
posset, atq́ꝫ inde oriretur bellum, Schitē sibi Touarres incolumē continuò red-
deret. Impetrata quoq́ꝫ sunt à Touarre Lofrediana tormenta, quorū iacturam
quanquam non magnifaceret, Tunetanis tamen hostibus aliquando profu-
turam

turam iudicabat. Eæ induciæ quanquam non iniquæ & multis de cauſis neceſſariæ uideri poterant, ideoq́ꝫ à multis probarentur, nequaquam tamen Touarres ex dignitate Cæſaris eſſe ſtatuebat, quòd indignum foret eũ potiri regno, qui immani perfidia nefarioq́ꝫ ſcelere, id contra Cæſaris authoritatem occupaſſet. Quamobrem Touarres noua agitat conſilia, quibus uel ingrati, uel auari animi ratio incluſa uideri poterat, accerſendumq́ꝫ legitimæ hæreditatis regem ſtatuit, qui nutu Cæſaris Amidæ iniuria uehementer offenſi, apud Tunetum Chriſtianis auſpicijs imperaret. Erat apud Numidas Abdamelech exul ab eo tempore, quo Roſcetem ad Barbaruſſam cõfugiſſe docuimus. Hunc quòd eſſet Muleaſsis germanus frater, ad ſpem regni euocat, confiſum Anemſchæ Numidarum reguli opibus. Nam apud hunc, benignè exceptus hoſpitio, diu permanſerat, quum è Biſcari mediterranea urbe, occupantibus eam Turcis, ad interiora Numidiæ profugiſſet. Nec oblatæ occaſioni deeſt Abdamelech, hortante præſertim Numida, & prædicentibus iampridem aſtrologis, eum proculdubio regem euaſurum, & regni compotem in ipſa regia Tuneti exceſſurum è uita. Patrandæ autem rei peropportunum tempus aduenisse uidebatur, quòd tum abeſſet Amida, uti compoſitis urbanis rebus, ad Biſertam profectus, ut ibi piſcoſi lacus magnum uectigal exigeret. Itaque Touarres, ut pactionis fidem tueatur, Schitem puerum nauigio Tunetum remittit, excipiturque ab eo Abdamelech qui noctu maximè cõfectis itineribus ad Guletam peruenerat. Is celeritate ſpeculatores præuertendos ratus, paucarum horarum quietem equis recreandis tribuit, & cum globo Numidarum ad Barbaſuecam Tuneti portam peruolat, ingreſsúſque confeſtim ad arcem contendit. Nec eum portæ cuſtodes morantur, rati eum eſſe Amidam, qui à Biſerta redijſſet. Nam Abdamelech fœlici dolo totam faciem linteis ſudarijs inuolucrat, Pœnorum more, qui eo uelamento uti ſolẽt, ut ora à ſolibus puluereq́ꝫ defendant. Eo cognito attoniti cuſtodes, quum ad arma diſcurrerent illico trucidantur, unuſque ante alios aduerſari auſus primæ cuſtodiæ præpoſitus Nanſerhalla, natione Siculus, confoditur, atque ita Abdamelech deterritis cæteris, & nihil præ metu ſe commouentibus, admiſsáque in arcem Tunetanorum ciuium manu, rex ſalutatur. Is ante omnia Schitem puerum cuſtodiæ tradit, & in eandem formulam Touarri tributum pollicetur, qua Muleaſſes à Cæſare regnum accepiſſet, eique in partem ſtipendij aureorum nummûm ſex milia dinumerat. Nec multo poſt in lethalem incidit morbum, & ut diuinantium mathematicorum fidem impleret, trigeſimoſexto imperij die uita excedens regio funere elatus eſt. Potentiſsimi autem amicorum & Tunetani principes obnixè fauente, cohortantéque Touarre, Mahometem filium, annorum ferè duodecim regem crearunt, eique ſtatim adhæſere qui ætatem eius regerent, muneraq́ꝫ rerum publicarum ex arbitrio obirent, Abdalages Maniphætes, qui interfecti Temtis erat frater, & qui tum erat Meſuar Abdelchirinus, quæ uox ſeruum exprimit liberalem. Secundum hos Scyriffus Mahometanæ peritus legis, ex Bugæa origine Maurus, & Ioannes Perellus ex equitum Rabatinorum ordine, patria Tarentinus. His cuncta parebant, ſed Abdelchirinus intempeſtiuæ probitatis atq́ꝫ prudentiæ conſilium coquens, quum diceret Tunetanę ciuitati nequaquam puero rege eſſe opus, ſed ſtatæ ætatis maturique ingenij uiro, qui alienis conſilijs circumduci non poſſet, exitium ſibi citò peperit. Excogitans enim quónam modo regiæ ſtir-

pis regem efficeret, frustra circumspiciens, nec consilium maturè explicans, præoccupantibus collegis est interfectus ea crudelitate, ut nec propinquis eius nec clientibus parceretur. Eo sublato cæteri, quos diximus, summæ potentiæ ueræque tyrannidis triumuiratum condiderunt. Sed Perellus gynæceum inuasit, quod ei tanquam professione Christiano tum licebat, & in libidinem effusus Amidæ concubinas ad unam omnes constuprauit, singulari cum dolore Amidæ, qui Tuneto exclusus, errabundusque ad Leptim, atque inde nauigijs ad Sceccum Gyrapolitanum Mœnicis peninsulæ regulum confugerat, passim ab omnibus opem implorans ad repetendum regnum, quod à nefarijs hominibus summa perfidia occupatum indignissimè uastaretur: quum regi puero impotenter atque improbè dominari, quàm ei syncera fide in administranda Republica adesse mallent. Hæc eadem uera esse Tunetani sentiebant, querebantúrque de Abdelchirini morte, qui optimatum princeps, patérque patriæ, à perditissimis hominibus nefariè fuisset interfectus, neque pati poterant ciuitatem gubernari à triumuiris, qui nullum auaritiæ libidini atque sæuitiæ modum imponerent: quorum dominatu, si regis pueri maturior ætas foret expectanda, crescēte indies licentia, multo durior ac acerbior euasurus crederetur. Dum eo modo Amida notos sibi adiens, & à singulis auxilia postulans, ciuitatum erga se uoluntates excuteret, multisque pollicitationibus nouas passim sibi amicitias parare contenderet, Muleasses pedore carceris, & suæ calamitatis deformitate miserabilis, à fratris filio rege impetrauit, uti arce egredi adireque templum sibi liceret Ameti Benaros, uiri olim sanctissimi, quod apud Afros in urbe Tuneto asyli inuiolabilis nomine augustissimū habetur. Nec diu pòst, quū Bernardinus Mendocius, Hispanicæ classis præfectus, ad Guletam applicuisset, expetēte Touarre, è templo ad stagnum, atque inde nauigio ad Guletam perductus est, ut cōsultationibus interesset, quibus arma aduersus Amidam, totiusque eius oræ Turcas pararētur. Muleasses antea Tunetanorum sibi ualde infensorum gladios effugerat, mulierculæ inopis misericordia seruatus, quæ eū anili pietate in scrobe multis allij sertis coopertum aduersus quæritantes abscondisset. Nec minore quoque salutis sorte mortem effugit, quum opportunè ad Guletam esset aduectus, quando ei Amida uir sæuus, qui mox Tunetū repetijt, uel in augusti templi asylo, uti ipse referebat, minimè esset parsurus. Muleasses paulo antè filiā nomine Meluccam, quæ uox Angelam exprimit, Touarre auspice puero regi, uel improbantib. Tunetanis, despōderat. Ea res ciuium animos ita exacerbauit, ut Amidam euocare literis, nuncijsque accersere maturarent, quibus ille confisus, ne occasioni iam planè suo arridenti uoto deesset, è Gyrapoli profectus, biremibus Turcæ prædonis, cui debilitati cruris uitium Cladi cognomen fecit, Leptim aduehitur, atque inde coacta equitum manu Tunetum peruenit: tanta celeritate, ut regi puero uix euadendi, & scapham coscendendi spatium daretur, cunctáque ei paterent, nec quisquam arma corripere, aut hiscere auderet. Primùm omnium Amida Perellum è latebra erutum omnibus tormentis excruciat, abscisisque uirilibus, uiuum in foro comburi iubet. Nec Perello animi constantia defuit, quum oblato uitæ munere adduci non posset, ut à Christiana religione deficeret. Nec multo pòst, quæstione habita, Maniphætem, quem Abdamelech crearat, interficit, atque item urbis prætorem, & secundum hos ex ordine Rabatinorum circiter quadraginta, quorum cadauera rex inhumanæ feritatis laceranda canibus obiecerat,

obiecerat, aliàs ſolitus in vivos etiam homines mordaces moloſſos, diuturnáque fame, ut aſperius ſævirent, efferatós immittere. In eo quoque ſupra crudelitatem inceſta libido vehementer efferbuit, quum nec ſorori quidem parceret, & in omnem ſexum, ubi forma ad genium reſponderet, improbiſsimè debaccharetur. Cæterùm Muleaſſes non diu apud Guletam ſubſedit, ut ipſe aiebat, Dovarris avaritia graviter offenſus. Querebatur enim ab initio depoſitam apud eum regiam gazam nequaquam integra fide tam iniquè à Fortuna mulctato redditam fuiſſe, pretioſæq; ſupellectilis partem cum inſignibus gemmis, certoque auri pondere ſibi miſero iniquiſsimè ſurreptam. Quum autem eius contumeliæ notam Tovarres pluribus argumentis diluere properaret, eò res eſt perducta, ut Tovarres ab rege furti & peculatus apud Cæſarem reus efficeretur, & uterq; in Germaniam contenderet. Verùm Cæſar ad æquitatem facti controverſiam adducens, compoſita potius quàm diiudicata lite eo exitu utrumque dimiſit, ut Tovarres ex Guletæ præfectura detractus ſit: Muleaſſes verò in Siciliam perduceretur, publico Siculorum ſumptu alendus. Filius autem eius Mahometes, qui obſes fuerat, ad ulteriores Numidas Lentigeſiæ àvię propinquos, ut fraterni imperij ſucceſſum tutus ab inſidijs expectaret, avijs itineribus confugit. Quum ex itinere Muleaſſes Romam veniſſet, exciperetúrque convivio ab Alexandro Farneſio Cardinale, ita ſe ad varias percunctationes humanum facilemq; præbuit, ut inſigni cultus & geſtus gravitate veteris Fortunæ maieſtatem tueretur. Nam ab elati ingenij more Barbaris inſito, deductus ad Pontificem nequaquam maiorem honorem impendit, quàm ut ei genu tantùm oſcularetur, & qui oculorum orbes lintea vitta occultatos gerens nihil intueretur: obſtipa tamen & erecta cervice regiæ ſuperbiæ inſolentiam referret. Ab eo demum narrante multa literarum memoriæ digna, de recentibus bellis, Punicisque rebus & inſtitutis didicimus: & quum non ineptè de philoſophia ſermones illati eſſent, quanquam per idiotas interpretes colloqueremur: perſpicuè tamen eum Averrois ſtudioſum, & ſectatorem diſputando deprehendimus. De natalibus autem ſuis ita diſſeruit, ut Chorreæ familiæ nomen, ex qua ipſe præalto ſtemmate natus eſt, ad Homarem, Mahometis pſeudoprophetę conſanguineum atque diſcipulum referret: cuius ſtirpis Tunetani reges, nihil interciſa, aut alieno ſanguine depravata ſerie, per noningentos ſupra quinquaginta quatuor annos regnarint. Propterea affirmabat Tunetanum regem, auguſtiore cognomento, appellari Emir Mumenim; hoc eſt, in religione optimè credentium principem. Memorabant autem familiares eius, neminem ei virtute equeſtri, peritiáque armorum poſſe comparari, quum ex adulatione iactarent eum, quod ad venatoriæ artis decus pertineret, non multis ex quo imperaſſet annis, ducentos amplius iubatos leones in ſylvis equeſtri lancea confixiſſe, quorum tergora ſiccata repletáq; paleis, ad imaginem vivorum, teſtimoniumque virtutis, tanquam decora, proximáque militiæ honeſtiſsimæ exercitationis trophæa, in peramplis hortorum porticibus ſpectarentur. Quibus de cauſis Muleaſſes tam ſævo diræ calamitatis infortunio prorſus indignus nobis etiam videri poſsit. Eodem hyemis initio, quo Muleaſſes ab adverſa Fortuna acerbiſsimè mulctatus eſt, & Barbaruſſa Niceæ arce nequicquam oppugnata ad Tolonem in hyberna conceſsit, Franciſcus rex à Belgico bello honeſta cum laude reverſus, quòd Landreſiano præſidio opem fortiter attuliſſet, productaque acie Cæſari maximis gentium ferè om-

nium aucto copijs, pugnæ poteſtatem feciſſet, nova copiarum ſupplementa in Italiam miſit, ut amiſsi Montevici detrimentum Buterius novo auſu reſarciret. Iam enim Hipporegiam tormentis adortus, eò præſidium Cæſarianorum adduxerat, ut proſtrato muro ægerrimè Gallorum impetum ſuſtineret, & deditionem brevi facturum videretur. Sed adventu Anghiani, novi ducis ex Gallia, Buterius quum ab eo ceſſare, opperirique ſe iuberetur, cum recentibus ſcilicet copijs appropinquantem, ut prælio & expugnationi urbis intereſſet, indignabundus ita impetum repreſsit, ut hoſti ad erigendos novos aggeres, confirmandosque animos ſpatium daret, & partæ propè victoriæ deeſſe mallet, quàm eius propè confecti negotij laudem cum adoleſcēte imperatore communicare. Is erat regiæ ſtirpis è Borbonia familia, quem Maſsiliæ Barbaruſſam excepiſſe docuimus, cui Buterius vetus miles, & dux ingenio turbido, nihil præter honoris nomen militiæ concedendum exiſtimabat, amiſſæq; proinde victoriæ eventu malignè lætaretur, quā ille importuno imperio, iuveniliq; libidine interpellaſſe videri poſſet. Hoc enim ingeniorū habitu, & tum, & ſæpè aliàs Galli duces inter diras obtrectationes bella adminiſtrare ita erant ſoliti, ut rempub. poſt privatum decus facilè haberent: neq; ob id pœnam à mitiſsimo rege vererentur. Galli etiam per eos dies Creſcentinum oppidum tormentis quaſſatum, & Deſannam, ſanctiq; Germani vicina oppida, Cæſarianis ademerant, magno cum dolore Vaſtij, qui fruſtrà diu poſtulata à quæſtoribus Inſubrum pecunia, ut novas conſcriberet cohortes, imparatus, inferiorq; multis rebus per hyemem bellum gerere cogebatur. Proceſſerat tamen Novariam uſq; quantis potuit coactis copijs, ut provinciæ præſidio foret. Nam Galli intra Montisferrati, & Sabaudiæ ditionis fines ſe intulerant, & circumſeſſuri Carinianum oppidum, quod eſt iuxta Padum poſitum, videbantur. Id Vaſtius paulo antè occupatum (ut diximus) validis aggeribus munierat, prǽfeceratq; ei Pyrrhum Stipicianum ſummæ virtutis atq; conſtantiæ virum. Ei autem aderant Fœlix Archius, cum Germanorum cohortibus tribus, & Michael Hiſpanus, cum totidem Hiſpanorum vexillis: congeſtisque omnis generis commeatu Gallorum impetum expectabat, quòd ſummæ opportunitatis eſſet id oppidum ad gerendum bellum adverſus Gallos, qui obiectu eius munitiſsimi loci magnopere tardabantur, ne ulterius proferrent vires, & liberius reliqua oppida tentarent. Gaudebat Vaſtius acceſsione eius oppidi multis de cauſis, eaque præcipuè quòd amiſsi ſuperiore anno Claraſchi par detrimentum hoſtibus rependiſſet. Itaque obſtinatis animis, & Vaſtius id tueri & Anghianus obſidere, atque recipere contendebāt, tanto ſtudio, ut Anghianus longam obſidionem inſtitueret, caſtris in conſpectu hoſtis poſitis, & Vaſtius è Germania in auxilium duas legiones accerſeret. Tota namq; utriuſq; imperij, exiſtimationisq; ratio in eius oppidi defenſione, expugnationeq; poſita erat: ſic ut pleriq; facilè prædicarent, uti mox evenit, eam contentionē univerſæ pugnæ caſum allaturam, quod anteà per octo annos inter perpetuum gerentes bellum nunquā accidiſſet. Proinde futurum ut una inſigni pugna diuturno bello, intolerandisq; miſerorum incolarum calamitatibus finis imponeretur. Iam plures menſes Pyrrhus obſidionem atq; inediam fortiſsimè ſuſtentarat: ſic ut præſidij lectiſsimi milites ab inopia rerum, extremaq; deſperatione auxilij de eruptione cogitarent. Sed eos Pyrrhus animo corporeq; ad perferendas totius inopiæ difficultates paratiſsimus, blandis honorificisq; alloquijs in

offi-

officij continebat, quum nullam edendo prælio, si erumperent, occasionem ad victoriam ostendi differeret: proindeq; eum conatum felici eventu cariturum: quoniam Galli nequaquam temerè, uti aliàs, sese circumvallassent, multisq; tormentis atq; equitatu essent instructi, sperarentq; sine sanguine victoria potiri: quando etiam ab oppugnationis cõsilio propter mirificos aggeres, præstantisq; præsidij opinionem, non ineptè discessissent. Neq; demũ de Vastij studio diligentiaq; esse dubitandũ: eum enim & suæ laudi, & publicæ causę, totq; militum obsessorum saluti magnificè atq; impigrè satisfacturum. Propterea ęquis animis vini desiderium tantisper ferrent, & his, quorum copia adhuc superesset, vitæ alimentis cõtenti essent: postquam viri fortes nõn ad furfures tantũ, se ad inusitati generis cibaria, pro cõmodo principum, peculiariq; sua laude aliquando descendissent. Ea quoq; erat Pyrrhi comitas externis iucunda militibus, ut vini lagenas, quas sibi expetenti Anghianus hostis humanitatis causa duò mittebat, nequaquã sibi reservaret: sed viritim præfectis atq; signiferis quadam parvi calicis libatione, quòd pleno potui non sufficeret, hylariter dispartiretur, Germaniq; vel natura vini appetentes, patientes & iucundè puteali aqua sitim lenirent, & cuncta obsidionis incommoda prius se fortiter perpessuros, quam indignum quicquam vetere gentis constantia de deditione auribus admitteretur, per centuriones atq; signiferos confirmarent. Vastius quoque eorum animos per literas, quum speculatorum facultas dabatur, bonæ spei implebat, salutemque totius præsidij, & singulorum præfectorum decus summæ curæ sibi futurum pollicebatur. Eo tempore Cæsar veteribus suis innixus consilijs, ingens agitabat bellum, quò Galliam ineunte æstate invaderet, experireturque maioribus coactis viribus, an Franciscus rex elici pertrahique posset ad summam dimicationem universæ pugnæ, in spem amplissimæ victoriæ, quã sibi nuper ad Landresium propositam, è manibus elapsam fuisse iudicabat. Hoc ut assequi posset assiduè dabat operã per legatos, ut Henricus Britanniæ rex in Galliam maturè traijceret, suopte ingenio, & more gentis Gallico nomini infensissimæ magnopere concitatus. Cum eo namque ita fœdus percusserat, ut Galliæ regnum certa conditione cum Anglis partiretur. Tantùm enim Cæsaris odium valebat adversus Gallos ab avorum usq; memoria conceptum, ut gravissimarum offensionum ex repudiatæ adactæq; ad necem materteræ penitùs oblivisceretur, nec iniquum, & fide sua indignum existimaret, ad contumeliam Pontificij nominis; cum eo rege fœdere coniungi, qui propter eversa sacra, despectamque & convulsam Romani Pontificis existimationem, Christiano iure anathemate à Romano senatu fuisset damnatus, ipso præsertim Cæsare id orante postulanteque, quum se in Britanni regis gratiam nunquam rediturum iurasset, nisi Pontificiæ dignitati Henricus satisfaceret, & ad veteres sacrorum ritus, pristinamque Romani Pontificis authoritatem se conferret. Quod autem erat reliquum, assiduè invigilabat, ne Germani milites Gallicis stipendijs allecti in Galliam transirent, propositis edictis, atrocibusque pœnis, his qui id ausi, deprehensique essent. Pari diligentia pagorum Helvetiorũ principes aggrediebatur promissis atq; muneribus ut Gallorum delectus in conscribendis cohortibus impedirent, aut retardarent, quando in eius gentis auxilijs salutem Galliæ positam esse prospiceret, quæ Germanicis legionibus tanquam exæquata virtutis opinione opponi possent. Ne verò Italiam negligeret, ipsumque præsertim Mediolanum novis

Anghiani copijs ad prædam expoſitum, Neapolitanoſq́ue Barbaruſſæ claſsis reditum extimeſcentes: duas Germanorum legiones in Italiam miſit, quibus iniunctum eſt, ut Vaſtio operam præſtarent: ac demum ſi ita uſus poſceret, mari Neapolim deveherentur. His præerant duo Scaligeri proceres, Chriſtophorus, & Brennor, qui ſtirpis veterum Veronenſium principum eſſe dicebantur. Harum ſpe legionum confiſus Vaſtius, quod erant ex delectu Vindeliciæ, Baioarię, & Norici, ſplendentibusq; thoracibus & galeis Mediolani fuerant inſtructi, è Vercellis Aſtam ſe contulit, & magnum inde ſarcinariorum iumentorum uſq; à Mediolano, agreſtiumq; carrorum numerũ contrahi iuſſit, quibus magna vis inſtituti & anteà parati commeatus omnis generis, Carinianum ad obſeſſos conveheretur. Et quanquam non multi apud ſe eſſent Hiſpani, nec plenæ admodum eſſent veterum Germanorum cohortes, quas Baro Seiſnechus ductabat: tamen non deterrebatur quin prodiret, confirmatus præſertim Italicis cohortibus, quæ amplius ſex millium militum numerũ implebant, eorumq; magna ex parte ſclopettariorum, qui aſſueti, inveteratiq́ue perpetuis Subalpini belli expeditionibus, egregiæ exercitationis opinionem fuerant conſecuti. His omnibus præerat Robertus Sanſeverinus, princeps Salernitanus, cui adiutor, & propè magiſter à Vaſtio fuerat attributus Cæſar Maſsius, è Neapoli vetus peditum præfectus, quo nemo plura ſtipendia meruerat, quum per triginta annos Cæſari integra virtutis & fidei fama operam navaſſet. Vna tantùm Vaſtius angebatur equitum paucitate, infirmitateq́ue, cum vix ſeptingenti galeati recenſerentur, qui etiam levis erant armaturæ, comparatione Gallorum equitũ, apud quos iuſti roboris cataphractorum alas eſſe didicerat: quarum impetum Cæſariani apertis in campis nequaquam laturi viderentur: ob id præcipuè, quòd illuſtres aliquot iuvenes, quorũ principes erant Vidamius, ſummo loco in Carnutibus natus, & Aſſeius Arvernus, Galeoti totius Galliæ tormentorum præfecti filius, pugnæ ſtudio è Gallia hortatu regis in caſtra veniſſe, ſecumq; adduxiſſe plures eximiæ alacritatis equites, exploratum habebat. Quibus de cauſis coactus eſt confugere ad Coſmum Medicem, implorando ut ſibi in tanto periculo, tantaq; exiguitate temporis novos conſcribere milites nequeunti, ab Etruria equites ſubmitteret. Coſmus tametſi cavendum ſibi ab inſidijs exulum, quas adverſus ſe parari audiebat, & tuendam à Barbaruſſę impetu maritimam oram arbitraretur, quando aperto iam Vere Barbari ad navigandũ idoneum tempus habere viderentur: Cęſari tamen, cui ſumma omnia debebat officia, & Vaſtio ęqua poſtulanti, communi in rerum diſcrimine deeſſe noluit, miſitq; Rodulphum Baleonũ, Malateſtæ filium cum inſigni ala veteranorum equitum: cuius acceſsione Vaſtius adeo lætatus eſt, ut in ſpem veniret confirmandi equitatus ſui, experiundæq; prælij fortunæ, quum peditatu ſuperior, aut certè par tutò confligere ſe poſſe ſperaret. Nam eo animo hoſtes, duce Anghiano, apud quem erant periti atq; acerrimi duces Termeus atq; Buterius, ad villam Stalloniam caſtra poſuerant, ut Vaſtium illac pertranſire conantẽ, iuſta edita pugna adorirẽtur. Erant nonnulli, togatiq; præſertim qui pugnæ caſum Cæſarianis, tanquam minus neceſſarium, omnino vitandum eſſe prædicarent, ob idq́ue ducendum quoquomodo bellum, ut Gallorum fervidæ gentis impetus, non collatis in aciem viribus: ſed uti ſæpe alias, ſpatio & mora, levibusq; prælijs frangeretur: nec tamen adverſas, quæ ſummæ erant in negotio, difficultates explicarẽt: ſic ut Va-

ſtius ea

stius ea tanquam vetera, & in præsenti rerum momento parum opportuna apte refelleret, atque eas quæ aliter evadi nequirent, fortiter audendo superandas esse demonstraret. Nam præterquàm quòd receptus omnis, segnisq; cunctatio ignominiæ & durissimi exitus pericula ferrent, triplex etiam incommodum, quod immineret, eum magnopère de summæ rei eventu solicitum reddebat, hortabaturque ut suscepti consilij propositum teneret. Primum erat pecuniæ inopia, instantibus iam stipendijs: quando per mensarios curata Genuæ vel magnis usuræ impendijs ægerrimè repræsentaretur, nec quæ erat Insubribus imperata, tanquam ab assiduè expilatis, facilè exigi, & comportari posset: sicut non temerè timendum foret milites posse dilabi, qui sine stipendijs, propinquo præsertim valido hoste, contineri non possent. Secundū positum erat in salute tot fortissimarum cohortium, quæ cum Pyrrho, cui propter datam fidem deesse non poterat, extremum vitæ ac existimationis discrimen se adire, literis & varijs significationibus ostendebant. Postremum erat defecturi citò commeatus timor. nam ex continua pluvia, durisque subvectionibus per lutulenta itinera, penuria adeo creverat, ut paratus ad sublevandos obsessos commeatus in alimenta præsentis exercitus absumeretur. Porrò apud Gallos cuncta erant paratiora, & rerum omnium opulentiæ pleniora. Nam Anghianus, quanquam adhuc imberbis imperator, veterum ducum suorum consilia secutus, Carinianum duplici fossa, perpetuaque munitione circunvallarat, binos in Pado pontes statuerat, lunatisq; aggeribus utraq; pontium capita munierat, per quos quotidiana omnis generis commeatus copia nusquam impeditus utebatur, & ad villam Stalloniam, qui est vicus ultra Padum, positis castris, atque his aggere & fossa permunitis (ut suprà diximus) hostium adventum expectabat. Erat in conspectu Carinianum, intercedente Pado: ad dextram relinquebatur Carmagnola oppidum, & ad lævam Montecalerium, quæ Gallicis præsidijs tenebantur, ita ut Cæsarianis inter castella præsidiaque hostium ab Asta moventibus, iter esset habendum. Interim Vastius misso ad Montemclarum Salernitano cum Italorum cohortibus, quum illac se transiturum simularet, eo non multo pòst revocato, ad lævam per superiora versus Summaripæ oppidum exercitum duxit, eodemque die Montatam castellum, quod ex itinere occuparat, pervenit: ratus se postero die Summaripam, tertio Casalem, quod appellatur Crassum: quarto Carinianum omnino perventurum. Cuius suscepti itineris rationes disertè explicabantur, quòd superioribus locis Padum vado transire, eoque itineris flexu Transpadanos hostium commeatus intercipere, & si hostes supervenirent, erumpentis præsidij certissimâ ope, ancipitique acie inclusos, aut avertere, aut profligare soluta obsidione sperabat. Verùm hæc vel appositè consulta Fortuna irrisit, uti impotens bellicarum rerum pro libidine gubernatrix. Nam cœlum densa nube turgidum, tantam vim imbrium iter habenti superfudit, ut rivi agrorum dudum sine aqua in speciem amnium atque torrentium intumescerent, itinera præalto obsita cœno carrorum rotas devorarent, equi tenaci luto semihausti ad incessum cogi nequirent, & milites amissis calceis ægrè eluctando madefacti, iniquitatem itineris, nec desinentem cœli iniuriam deiectis animis non perferrent. Augebat tanta incommoda commeatus propè imminens desperatio. Nam assiduo imbre infusus humor, cruda pariter & cocta cibaria corruperat, tam fœdo, tristique incommodo, ut milites quatuor dierum cibaria secum

ferre iussi, cum publica tum privata alimentorum iactura magnopere turbarentur. Tum verò Vastius frustrà indignari infestæ Fortunæ, ab Asta novi commeatus supplementum adduci iubere, consolari passim milites, ut id pluviæ detrimentum constanter ferre, & non dubiam cœli serenitatem ad victoriam expectare vellent. Interim per Salernitanum Italicasque cohortes castellum Sancti Stephani expugnari iubet, gravioraque duo tormenta ibi deponit, quòd ea, propter iniquitatem itineris, vel duplicatis equorum & boum iugis perduci non possent. Cunctis difficultatibus remedia quæ ferri poterant, diligenter adhibet, & cohortando milites spe prælij atque victoriæ implet. Non deerat peritus locorum Vistarinus, qui è Cherio per Federicum Dovariam Vastium hortaretur, ut omissa priore via, ad se iter converteret, quòd Sanctanna amnis facilè vado superari, & Cherij amplissimo oppido exercitus aliquantisper recreari posset: indeque apparatis pontibus, obsessis opem ferendi, & si hostis sese offerret æquiore conditione confligendi facultatem esset habiturus. Iam designati itineris quartus effluxerat dies, quum Montata nondum excessisset, gravissimis atque inopinatis rerum casibus retardatus. At Galli de consilio itinereque hostium non inani coniectura iudicantes, è villa Stallonia, ubi aliquandiu consederant, motis castris, ut hosti propinquiores essent, ad Carmagnolam oppidum se contulerunt, intentique & cuncta explorantes, ad omnem pugnæ occasionem corpora atque animos pararunt. Sequenti die Vastius, quum sol vel ambiguus cœlum serenasset, uti statuerat, iter à Montata ad Summaripam direxit. Ipse ad dextram cum manu equitum ad Stallonia castra unde hostis discesserat, & ad Carmagnolam usque lustrando loca provectus, reperit hostes contra consuetudinem ad levia certamina elici non posse, eosque tormentis tantùm instructos in muro consistere. Excepit tamen duos milites fortè vagos, à quibus eadem, quæ de hostibus anteà didicerat, certius cognovit: paratum scilicet esse Anghianum prælio decertare, eumque ornatissimo abundare equitatu, quo se certis rebus parem, hosti superiorem, & denique victorem evasurum confideret. Vastius interea, quod magno usui fuit, ex itinere Ceresolam vicum à præeuntibus occupari iussit, eique Guterium Chesadam corporis custodiæ præfectum cum ducentis sclopettarijs præsidio imposuit. Et quanquam ad Summaripam, quòd magnopere cupiebat, pervenire contenderet: Ceresolæ tamen necessariò castra ponere coactus est, quòd Germani tardius subsequerentur, propter tormenta, quæ nisi difficili magnoque conatu pertrahi non poterant, & Hispani ad postremum agmen relicti, ingruente iam nocte, redintegrataque pluvia, à reliquis longè abessent, ac Salernitanus Italos, varijs atque durissimis afflictos incommodis, extremaque lassitudine fatigatos adduxisset: quibus omnibus si Summaripam petere vellet, vallis frequenti aquarum voragine & alnis, multisque huiusmodi arbusculis impedita, per tenebras erat superanda, atque eo incommodius, quòd nisi valde angustos & raros aditus ab agrestibus subdita materia constratos transituris præberet. Vltra eam vallem paulo antè extraordinarij recentioresq; Itali levis armaturę processerant, ductante Cæsare Maïsio, cœptisq; & protractis levibus prælijs propinquo hosti speciem præsentis atq; instructi Cæsariani exercitus fecerant, sic ut Galli qui densa acie incumbebant, aliquandiu sustentati atq; repressi, transeundæ vallis consilium abijcerent, quã si transissent, Cæsarianis profectò magna & certa

clades

clades erat expectanda, uti postea Vastius animadverso disiuncti imparatiq; exercitus sui periculo, confessus est. Is postero die à Ceresola discedẽs cunctum exercitum tormentaque traduxit, sic ut distincta suorum agmina advenanti à Carmagnola hosti, patentibus in campis ostenderet, & per levem Italorum armaturam pugnam accendi iuberet. Nec defuerunt oblatæ pugnæ Gallorum duces, qui se alacriter ad committendam pugnam accinxerant, eam multo tubarum clangore deposcentes. Iam utrinq; levis armatura disperso tumultuarioq; certamine pugnaverat, quũ forte Itali tormẽta duo audacius in aciem producta Gallis ademerunt, indeq; clamor ingeminatæ victoræ sublatus est. Tum vero Anghianus universas copias hoc ordine constitutas promovit: in media acie Vascones, & reliquos Gallici nominis veteres pedites optime armatos, decoro cultu cristisque fulgentes, ita collocarat, ut eis Helvetiorum iam pridem Subalpino bello inveteratorum, validam manum applicaret, quibus tota frons late extensa & æquata certo subsidio firmabatur. Dextrum cornu Helvetijs, qui nuper advenerant, insigni animorum ardore pugnam poscentibus attribuit. In sinistro autem cornu constitere Gruerij non multi usus, & subagreste militum genus. Hi erant ex regionibus, quæ ad Losannam & Genevam, Lemanumq; lacum pertinent, Helvetijs Bernensibus & Sedunis finitimi. His admixtæ erant Italicæ exulumq; præcipue Insubrũ & Allobrogum, Subalpinorumq; aliquot cohortes, acies quidem magna multisq; vexillis conspicua: sed quæ ex tyronum magna ex parte diversa utentium lingua, & tumultuarijs delectibus conflata, nullam prope certæ virtutis, aut firmi consensus opinionem præberet. Triplicem peditum aciem, triplex equitum agmen distinguebat: nam intervalla, quæ relicta erant inter utrunq; cornu, & mediam aciem, divisi per alas equites occupabant. Inter hanc & Helvetiorum phalangem constiterat Thermeus, apud quem erat tota vis levis armaturæ equitum, unius cataphractorum alæ præsidio confirmata. Buterius cum reliquo equitatu Gruer iorum apertum latus tueri iubetur. Ex adverso Vastius hostium ordines conspicatus integram Germanorum phalangem, quam invicti roboris existimabat, mediæ hostium aciei, ipsisq; Vasconibus opposuit, eo ordine, ut in prima fronte Aliprandum Madruceium Tridentini Cardinalis fratrem, ipso id ad decus deposcẽte collocaret. Nam superioribus etiam diebus generosus, & egregie pugnax iuvenis alacriter fuerat professus, se Helvetios, quorum impetum nequaquã imperite Vastius vereri videbatur, cum sua tantũ legione, quæ trium millium summã non implebat, invasurum & strenue prostraturũ. Secundũ eum Scaligeri fratres vexillis in mediam aciem collocatis suas cohortes confertis ordinibus ductabant. Cornu dextrum Gruerijs oppositum, Hispanis concedit, sic ut his statariæ militiæ quinq; Germanorum cohortes duce Seisnecho adiungeret. In sinistro Italos omnes constituit, iussitq; ut sese in tumulum, qui à modica valle leniter exurgit, sensim tanquã in æquiorem locum erigerent, nec inde se commoverent, ne inordinati ab Helvetijs, qui erant in adverso loco, uti disciplina impares funderentur, sed persistentes in acie Salernitani & Massij iussis obtemperarent, & uti sors prælij deposceret, per sclopetarios operã præstarent. Philippus Belga, Lanoij filius, qui toti præerat equitatui, eo spatio, quod inter Germanos & Hispanos intererat, consistere est iussus. Idem ut faciat Baleonus, Thermeo oppositus, iubetur. Præcipit autem Carolo Gonzagæ, ut Buterianos contra instructos diligenter observet & invadat.

Eo modo constituta directaque utrinque acie, & displosis utrinque tormentis, signa cecinerunt, appropinquareq; acies cœperunt, inter quas magno cum periculo volitantium undique pilarum & glandium Vastius obequitans, collustrando cuncta oculis Germanos segnius quàm volebat progredi animadvertit, sic ut propius accederet, & præfectos ad intendendum gradum comiter hortaretur, in vultu Scaligerorum fratrum deprehendit non dubia, ab insitato tristique pallore, lethalis metus indicia. Proinde conversus ad familiares Scalengũ, Landrianumq;, & Saiavedram, qui eum ad excipienda reddendaque per acies imperia sequebantur: Deus, inquit, magnus hoc omen avertat, & uti maximè indigemus, hodie præsenti numine nobis adsit, postquam in his Germanis, in quibus tota spes & ratio parandæ victoriæ posita est, quod anteà nusquam accidit, præsente provocanteq; hoste ad dimicandum nullam alacritatem conspicimus. Primi omnium accepto pugnæ signo, quod Vastius suorum hortatu dederat, Thermei & Baleoni equites concurrerunt, usque adeo gravi impetu, ut multi utrinque sternerentur, magnoque ardore post abiectas hastas clavis atq; mucronibus res gereretur. Ibi Thermeus, quum in pedites Italos procurrisset, ab his repulsus, vulnerato & cadente equo, à tyrone pedite capitur. Baleoni autem ala, quæ numero equitũ erat inferior, quanquã virtute præcelleret, cataphractorum invadentium vim sustinere non potuit, sic ut multi in eo peracri congressu, in hisq; Iulius Actius, tyranni Tudertis filius caderent, ipseque Baleonus suffosso, & moriente equo oppressus vix eripéreretur, & pedes & saucius ad Italos pedites se reciperet. At in altero cornu Fortuna ludo quodam prælij eventum alternare solita, Hispanis & veteribus Germanis arridere visa est. Nam Raimũdo Cardonio & Seisnecho ducẽtibus, exporrecta sclopettariorũ ala, quam manicã vocant, tanta vi Gruerios invaserunt, ut eorũ aciem totam perturbarent, & in fugam verterẽt, rusticaq; casa, ad quã se applicarant, & aliquot tormentis potirentur, & alam Gallorũ equitum fusis subsidio missam cruenta conditione perrumperẽt. Cecidere in eo conatu Strochius, & Carolus Drosius, qui in eo cornu summã nominis authoritatem obtinebant. Asseius quoq; summæ spei iuvenis fervidius irrumpẽs: Germanicis hastis ab ephippio deiectus, ex geminato vulnere triduo post interijt. Eo celeri quanquã incerto victoriæ provẽtu, Hispani accensi animis, fusos ad multum spatium persecuti, ità procurrerunt, ut cædẽdo, capiendoq; ad Carmãgnolam usq; cursum intenderent. Eodẽ tempore Germani, qui humi procubuerant, ut tormenta vitarent, imperante Vastio consurrexerunt, collectumque pulverẽ, quę est vetus & religiosa eius gentis cõsuetũdo, post terga proiecerũt, quum ea cerimonia conciliari victoriæ numen arbitrarentur, promotisq; signis hastas inclinarũt. Aliprandus qui in primã phalangis fronte constiterat, paucis passibus extra aciem prodiens, Molem in Gallica acie ducem, insignibus conspicuum, manu ad singulare certamen provocavit. Nec detrectante Gallo ita concurrit, ut mutuis ictibus ora perfossi ambo corruerẽt, Mola quidem lethifera cuspide suprà oculum ad oram galeæ recepta, & Aliprandus gena usque ad aurem perforata. Cadentibus itaque ducibus asperum & maximè cruentum prælium à primis ordinibus consertum est, quum utrinque robora lectissimorum militum & centurionum pro dignitate nominis & pro victoria dimicarent. Aliprandi aciem ardentius promotam, Scaligeri aliquanto lentius quàm oporteret, secuti sunt, propter depressi & inæqualis loci impedimen-

pedimentum, quo neque hastæ æqua serie ferri, neque aptè cohærentes ordines densari poterant. Eodem temporis momento, quum inter utramque mediam aciem commissa pugna ardentissimè certaretur, Cæsariani equites sinistrum hostium cornu, ubi cum suo agmine Buterius ad procurrendum paratus & intentus videbatur, adorti sunt: alacri quidem, sed inani, & mox uti apparuit maximè incommodo & fœdo procursu: nam provecti ad hostilem aciem, nulla facta impressione, nec inclinatis hastis sese in gyrum lunato cursu provolverunt, sive ut levem hostium armaturam equestrem extra cataphractorum subsidia ad pugnam elicerent, sive quòd aciem perpetuo rigentem ferro ipsi levius armati tentare non auderent, sive adducti incerta voce á Goito, ut dicebatur, præfecto edita, qua equos flectere iuberentur, quasi non collatis equorũ pectoribus, & conferta acie: sed per iteratos incursus & recursus, Maurorum more, cum cataphracto hoste foret dimicandum. Ea sese præter spem inflectentium species admirationem primò Gallis, & mox socijs non incertæ fugæ suspicionem præbuit: sicut repentè Buteriani terga vertentium validò procursu insequerentur, nec Cæsariani, clamante, increpitanteque Vastio, sisti possent, sed præcipiti cursu in transversam Germanorum phalangem deferrentur, eamque paululum post signa laxatam veluti adacto cuneo totam aperirent atque proscinderent. Quo casu Galli hisdem vestigijs in hiatum ruptæ phalangis insinuati, cunctos eius postremos ordines fœdè turbatos, quòd neque galeis, neque thoracibus, uti anteriores essent muniti, parvo negotio trucidarunt, quum latis & prægravibus gladijs, quos à venatorijs cultris non absimiles suspensos ab ephippijs gestabant, integros inermium artus facilè detruncarent. Tum verò Helvetij, qui Italis erant oppositi, conspecta Germanorum fluctuatione & cęde, neglectis omissisque Italis, ad Germanos infesta signa verterunt, utpote quos ab naturali odio veros propriosque hostes ducerent, nec Italos per cavum & inæqualem locum adoriri possent, & deletis opportunè Germanis partam fore victoriam iudicarent. Is repentè suscepti consilij casus non dubiam salutem Italis: Germanis verò certissimam attulit cladem. Nam sicuti illi armis & numero inferiores conspecta prǽsertim suorum equitum fuga, Helvetiæ impressionis impetum nequaquam diu laturi videbantur: ita Germani, qui à fronte Vascones & veteres Helvetios summa vi certantes constantissimè propellebant, invadentium ex obliquo Helvetiorum recentem vim sustinere nequiverunt, sicut à socio equitatu vesana & miserabili irruptione perturbati, & à nemine adiuti, quum in tergo à Gallis equitibus cæderentur, & in fronte urgente hostium peditatu amissis ducibus stratisque vexillis terga verterent, ad unum prope omnes interficerentur. Cecidére cum Scaligeris fratribus viri illustres, aut varijs militiæ honoribus clari, præfectique cohortium ante alios Vulcanus Fustembergi reguli filius, Michael Preusinger, in regenda ductandaq; phalange Brennoris Scaligeri legatus, & Antius Vrsus multorum stipendiorum fama notus, & præter hos Hildebrandus Tunnius, Balthasár Chaldesius, Iacobus Figer, Martinus cognomento Bursa, Adamus Bralius, & Baro Grinistenius. Aliprandus verò Madrucius multis vulneribus susceptis, inter suorũ & hostiũ cadavera semianimis repertus, in Anghiani potestatẽ devenit. Eam verò cladẽ meritò Germanis incidisse tanquã impijs, Lutheranęq; superstitionis piaculo damnatis, multi prǽdicabant, quòd pridie, qui fuerat resurrectionis Dei Christi solennis dies, sa-

cris intereſſe noluerint, tàliſque ſæpe, quum ad iactus levigata marmora quęritarent, in altariorum ſacratis menſis luſiſſent, & ligneam Chriſti ſervatoris ſtatuam diris contumelìjs, & multo demum cœno conſpurcaſſent. At Itali ubi ſtrata phalangis vexilla, & equites iuſto curſu in ſugam extentos conſpexère, neceſſario & utili, uti mox apparuit, potius quàm honeſto conſilio ſubducere ſe in tutum reformidato victore, & per depreſſum, quem diximus locum: conſervatis tamen ordinibus ſe recipere cœperunt, nulla validiore hoſtium manu eos laceſſente aut perſequente: eoque modo ante mediam noctem Aſtam pervenerunt. Eò multo antè Lanoius cum ſuo equitatu integer applicarat: ſub occaſum verò Solis ipſe Vaſtius ſupervenit, quum ſclopetti glande per ſerream ephippìj frontem, ſupra genu vulnus accepiſſet, aliquotque clavarum ictibus colliſa caſside nequaquam hoſti cognitus, gladioque ſe defendens, è medio adverſæ pugnæ tumultu ſe eripuiſſet. Tum enim ſecus ac aliàs ſoleret, non imperatorìjs inſignibus, ſed atro & mediocri ſagulo, ne facilè agnoſci poſſet, uſus fuiſſe dicebatur. Cur autem Italos Gallicus equitatus nec invaſerit, nec ſit perſecutus, hanc fuiſſe cauſam reperiebamus, quòd amiſſo Thermeo duce, ſeſe diſpetſim ad opprimendum dextri hoſtilis cornu milites convertiſſent. Hiſpani enim Seiſnechanique Germani, qui Gruerios latè profligarant, longeque fuſos fuerant perſecuti, quum redirent, perfuſi navatæ fortiter operæ gaudio, ſociorumque ignari cladis, ſuſpenſis ſtupentibuſque animis ad conſpectam ſtragem, in victores Gallos inciderunt, à quibus circunfuſo equitatu tanquam indagine clauſi, propè ſine vulnere capti ſunt, quòd viri fortes perditis rebus Fortunæ cedere, quàm ſtulta exitialique pertinacia repugnare ſatius exiſtimarent. Ante alios ſeſe dedidit Raimundus Cardonius caſtrorum magiſter, eius filius qui cum Gallis, Gaſtoneque duce ad Ravennam improſperè conflixit, & cum eo Hiſpani clariores cohortium præfecti, Ioannes Beamontius, Ludovicus Chexada, Conſalvus Hernandius, atque Chevedius. Baro autem Seiſnechus oblato ſibi equo periculum evaſit: & Carolus Gonzaga, quum pedites turpiter effugere conſpexiſſet, ne id dedecus ſubiret in Gallos irrupit, deiectusque equo captus eſt. Pari etiam pudore, ſed iniquiore honeſti conatus ſorte accenſus Hercules Martinẽgus, illuſtri loco Brixiæ natus, quum in confertam hoſtium aciem cum ala ſua ſeſe, uti Vaſtìj alumnum decebat, vehementer intuliſſet, cum Attilio fratre interfectus eſt. Pugnatum eſt ad Cereſolam poſtridie Idus Apriles, quarto & quadrageſimo anno ſupra quingenteſimum atque milleſimum Chriſtianæ ſalutis. Occiſa autem referuntur ad duodecim millia hominum, ſed multò maxima ex parte Germanorum. Neq; enim, quum in acie utrinque æquato ferè numero ſupra quadraginta millia peditum conſtitiſſent, omnino incruenta victoria Gallis obtigit, ſiniſtro præſertim eorum cornu magnis cædis & ſugæ detrimentis affecto, & aliquot ex illuſtri Gallica nobilitate deſideratis, quorum cadavera Anghianus exquiſito funeris honore proſecutus, in Galliam ad ſepulchra maiorum deferri iuſsit. Dum Vaſtius acceptæ cladis dolore, & totius ſummæ rei periculo perculſus, ſervatas vel ex turpi fuga copias colligeret & inſpiceret, in ſpem venit victores Gallos his præſidìjs poſſe ſuſtineri, diſsimulabatque non obſcura quorundam delicta, eo vultu ut nemini palàm ſuccenſeret, & de una tantũ Fortuna quereretur: Baleonũ verò eximia ornaret laude, quem ferè unũ, fortiſsima edita opera; & Coſmo principi à quo erat miſſus, & paterno avitoq; ſuo nomini egregiè ſa

tisſe

tisfecisse, attestante etiam Thermeo, disserebat. Hortabatur autem Lanoium, ut fatalis erroris notam nova virtute abolendam existimaret. Salernitani quoque & Malsij consilia probabantur, qui in eo perangusto atque difficili adversæ rei momento cohortes Cæsari magno usui futuras servavissent. Verùm eius iusto prælio invicti anteà ducis existimationem, præsentemque omnem militaris providentiæ diligentiam, odium (uti sępe fit) ex re malè gesta repentè obortum, & pleriq; ex amicis obtrectatores facti vehementer obterebant: iniqua hercle & planè misera imperatorum cõditione, quod saluberrimę cunctationi periculosam pugnę aleam prætulisse diceretur, quasi flagitantibus quibusdam suorum, qui hostes arroganter despicerent, dimicando obtemperare, ne pristini sui dedecoris iacturam faceret, quã bono publico prælium vitare, differreq; maluerit. Sed uti posteà ex eius ore accepimus, nunquàm futurum putarat, quin alioqui metuendam Gallici equitatus vim per sclopettarios, sicuti ad Ticinum fœliciter accidisset, sustineret & funderet, ipsoque robore densatæ phalangis hostium peditatum egregiè superaret. Sed cuncta eo bello prælioq; vel rectißimè ordinata, unum, ut credi par esset, divinum magni ultoris numen violenter evertisse, scilicet ut elatos, virtutiq; suę insolenter confisos, & nihil de victoriæ eventu dubitantes leniter castigaret, & Germani obiter fœdò impietatis scelere contaminati gravißimè plecterentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI, HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER XLV.

OST eam pugnam in subiectis Cercsolæ campis à Cęsarianis malè pugnatam, Anghianus victor, quanquam effusè lætaretur: sese tamen commovere, ultraque progredi in Insubrum fines, & denique victoria uti non potuit, quòd multis rerum difficultatibus esset circumventus. Ante omnia veteranæ cohortes, promptißimo quoque militum occiso aut vulnerato, vehementer attenuatæ, orbatæque multis centurionibus atque signiferis, novo supplemento erant instaurandæ, & cuncti pariter equites, & pedites ex vetere militari consuetudine, uti acie victores, dignum fide, & fœlicitate generosi, novique imperatoris donativum postulabant: quod tametsi prolixa pollicitatione, & datis vadibus differri, extrahiquę posse videretur: nihil tamen quæstorum inopiam sublevabat: quoniam Helvetijs persolvendi stipendij dies aderat, quibuscum nulla excusatione utendum foret. Cuius negotij difficultates, neque facilè, neque celeriter poterant explicari, propter præsentis rei nummariæ defectum, quæ nequaquam commodè nisi ab argentarijs

Lugdunensibus dissolvi posse censebatur, & ob id aliquanto ægrius & tardius quam temporis exiguitas, & præceps occasio postularet: quum audendi procedendiq; ratio omnis in festinatione posita putaretur. Novum quoque expediendis consilijs impedimentum attulerant Helvetij, quum inconsultis pagorum suorum magistratibus se Cæsaris fines invasuros pernegarent. Dicebant enim se ea præcipuè de causa in Italiam missos fuisse, ut Subalpinæ ditionis oppida, quæ regijs præsidijs tenerentur, à Cæsarianorum vi, iniuriaque defenderent, atque obiter integra fide renovati sæpe fœderis iura tuerentur, quæ vigerent inter Helvetiam gentem, cui Grisones socij antiquitus essent annexi, & ipsas Mediolanensis imperij civitates, quibus tanquam vicinitate finium, & mutuo mercaturæ commercio amicissimè coniunctis, inferre arma neque ex fœdere liceret, neque ex commodo suæ gentis expediret. Sed quanquam Helvetij precibus & severa obtestatione, aut aliquanta demum pecunia suo more flecti, in sententiamque perduci posse viderentur, illud unum præcipuè progrediendi tentandæque iterum Fortunæ deliberationes suspendebat, quod relictis in tergo tot hostium præsidijs nequaquam prius in Insubres signa ex tuto verti possent, quàm Carinianæ obsidionis eventum expectarent, propter quam multo susceptam labore, & singulari perseverantia continuatam summæ rei discrimen dimicando subire, quàm inde irrito incœpto abscedere maluissent. Quantum verò qualeque præsidium obsideretur, quantamq; opportunitatem id oppidum, si reciperetur, ad parandam victoriam esset habiturum, peritiores Galli facilè intelligebant. Itaque Anghianus, qui mederi prius suis malis, quàm properantius quicquam audere molirique volebat, Tesium qui pedestribus præerat copijs, ad occupanda Montisferrati oppida, cum parte copiarum misit, & Carinianum arctius obsidere constituit. Pyrrhus enim, nihil adverso Vastij successu terrefactus, hortanti comminantique Anghiano, ut diiudicatæ belli Fortunæ cederet, desineret expectare novam opem, & pertinaciæ finem imponeret, postquam virtuti, existimationique suæ tam diu perpessus inediam cumulatè satisfecisset, elato animo respondebat, ipsius atque omnium militum, qui essent in præsidio, unum esse decretum, perferre cuncta obsidionis incommoda, donec extremæ alimentorum quisquiliæ superessent: his verò consumptis ad cruentam eruptionem corpora atque animos parare. Ab alia quoque parte Vistarinus è Cherio sæpe erumpendo obsidendoque itinera, magna quotidie inferebat detrimenta, sæpe raptis impedimentis, & equis iugatis, qui tormenta converherent, interceptis: aut ad suffragines, ut operi inutiles forent, graviter vulneratis. Hoc facilè Gallis accidebat, quod se victoriæ fama tutos rati, plerunque remissa diligentia inexplorato & sine præsidio, inter amica hostiliaque oppida commeando, in prædatores inciderent. Certior etiam fiebat Anghianus Vastium integris Salernitani cohortibus, & incolumi toto fere equitatu confirmatum, si ipse progredi inciperet, continuò provehentis sese vestigijs institurum, aut adiuncto sibi Vistarino, & eductis, coactisq; in unum omnibus præsidijs, Pyrrhum obsidione liberaturum. Is tum ab Asta secundo Pado ad Ticinum urbem descenderat, ut vulnus quanquam minimè sævum, & obortam inde podagram curaret, & ex propinquo Mediolanenses præsides, reliquarumque urbium præfectos hortaretur, ut timere desinerent, confirmarentque præsidia, & studiosissimè, uti semper fecissent, in stipendia pecuniam expedirent, sustinendo

hosti,

hosti, si fortè vel garviter affecto, & semilacero exercitu, conari aliquid, & progredi auderet. Nec multo pòst Anghianus ut captivorum multitudine exoneraret castra, uberioreque annona exercitus aleretur: generoso consilio omnes dimisit, ea conditione, ut Hispani in Hispaniam, Germani in Germaniam, per Galliæ fines reverterentur. His præsidium est datum, quod passim inviolatos præstaret, atq; deduceret: edicto quoq; regio cautum est, ut commeatus transeuntibus pagatim præberetur. Iere Hispanici nominis milites sexcenti, & quadraginta tres: Germani verò supra mille: liberavitq; demũ certa permutationẽ Raimundum Cardonium, & Carolũ Gonzagam, ut Thermeum, cuius virtuti plurimùm tribuebat, pro duobus acciperet, quibus etiam liberaliter additus est Aliprandus, Cardinale Tridentino fratre eum accuratis precibus impetrante. Interea Vastius crebris speculatorum nuncijs certior fiebat, regem Franciscum uni huic consilio maximè incumbere, ut Anghianum novis augeret copijs, & bellum multo priore acrius & intentius in Italia accenderet, ut Cæsaris & Henrici impetum avertere aut retardare conaretur. Eos namque adversum se refricatis odijs acerbissimè concitatos bellum parare didicerat. Apparebat enim Cæsarem, si amittendæ Cisalpinæ Galliæ periculo distineretur, remissiore quàm statuisset virium apparatu Galliam invasurum. Quamobrem Petrum Strozzam, qui Florentinorum exulum erat princeps, regiæque domui arcta propinquitate coniunctus, per Rheticas Alpes in Italiam misit, datis secretioribus mandatis, quibus Gallicæ factionis studiosos ad navandam operam excitaret, quibuscum communicatis consilijs, & coactis copijs, instauratoque properè bello Cæsarianos adoriretur. Erat Strozza elato, ardentique ingenio, & optimis exculto literis: sed eo plerunque infræni, & adversus pericula prorsus indomito, quum ardua quæque atque aspera tentando, excelsæ & immodicæ laudis famam appeteret. Is navandæ operæ cupidus, totius obeundi atque implendi consilij vim omnem in una maximè celeritate positam iudicabat. Itaque quæstores Gallos nihil expectandos decernens, ex sua pecunia circiter septem millia hominum conscribit, & apud oppidum Mirandulam cogit: quibus Georgius Martinengus nobilis Brixianus cum ala equitum adiungitur. Inde Venetias pervolat ut cum Hippolyto Atestino Cardinale, apud quem instruendæ rei & consilij explicandi summa erat authoritas, colloqueretur. Is acciverat Petrum Mariam Roscium Italicis cohortibus Belgico bello præesse solitum, & Galeotum Picum Mirandulæ Comitem. Quum de tota itineris capiundi, faciundæque irruptionis ratione disputaretur, Roscius id maximè iter rectà per Æmiliam viam probabat, quò paucis antè annis Cæsar Fregosius Guido Rangonus, & Caninius Gonzega ad oppugnandam Genuam contendissent. Futurum enim esse, ut prius Placentiam & Derthonam præterveherentur, quàm Vastius pares numero expediret copias, quas ad præoccupandum impediendumque iter conferto agmine transituris opponeret. Anghianum autem cognito sociorũ adventu, minimè dubitaturũ, quin illicò partem equitatus, quæ adventantes opportuno præsidio confirmet & excipiat, Tanarũ amnem traijcere iubeat. Altera erat quorundam opinio, aliquanto maturior atque securior: sed quam vel tantulæ expectationis mora plurimùm infirmaret. Dicebant enim eas omnino expectandas esse copias, quæ Romæ parabantur, iustisque coactis viribus uno consensu, gravique impetu bellum gerendum.

Quum verò ad Placentiam in una caſtra pervenirent, ſi id perterritæ gentis
Inſubrum fama, & imparati hoſtis motus depoſcere viderentur, ſuperato Pa-
do, rectà ad Ticinum urbem, & Mediolanum uſque ſigna promoverent: ex-
cito ſcilicet ad communem victoriæ ſpem Anghiano. Quòd ſi vel ille nihil ſe
commoveret, vel urbes Inſubrum opinione firmiores forent, tum ſecundi con
ſilij occaſionem ſequerentur, & continuato itinere per Æmiliam viam con-
tenderent, coniunctisque viribus cum ipſo Anghiano imperatore gerenda-
rum rerum conſilium explicarent. Sed Strozza cui omnis tum inepta tum ad-
verſa audacibus eius conſilijs tarditas erat, ſe ſuo uſurum conſilio & bellum ge-
ſturum dixit, illacque perducturum copias ſuo ſumptu conductas, quà eius
ſuſcepti belli Fortuna iter monſtraret. Proinde æquo animo perferrent, ſi non
ignarus rerum ſuarum ab aliena ſententia diſſentiret, & celeritate ſibi utendū
arbitraretur, quando ipſe peculiari ſuo periculo, quòd ſalutem, famam, et opes
reſpiceret, ſui ſtudij operam inſignem regi eſſet probaturus. Hippolytus hæc
Strozza depoſcenti, enixeque volenti vel invitus conceſsit: ratus eum ex arca-
no conſilio quod detegi nollet, nequaquam temerè: ſed exploratò aliqua ten-
taturum, quæ ſubſequentibus copijs Romanis, aperiendæ victoriæ initium
præberet. Habebantur interim Romæ, omnibusque Pontificiæ ditionis re-
gionibus militum delectus, pari ſtudio Cæſarianarum & Gallicarum par-
tium, quum utrinque factioſi proceres, Cardinalesque beneficijs obſtricti pe-
cuniam proferrent, in neutram partem inclinante Pontifice. Franciſcus Vr-
ſinus, magni Pitiliani nepos, & cum eo duo Sanſeverinæ familiæ reguli, exu-
les Neapolitani Sommeus, & Capaccius aliquot veteranas cohortes ex factio-
ſis, Guelphoque nomini addictis, inſtruxerant: parique contentione Mar-
tius Columna, & Iulianus Cæſarinus veteres ſuos milites, partiumque ſtu-
dioſos ad ſigna vocaverant, magno armorum ſtrepitu in Galliam Ciſalpinam
properantes, hi ut Vaſtio laboranti opem ferrent: illi verò ut Strozzeanis co-
pijs iungerentur. Verùm Coſmus Etruriæ princeps, expeditiore fœlicio-
reque in Cæſarem ſtudio labantem Mediolanenſium rerum ſtatum, & Va-
ſtium aſperrimis difficultatibus implicitum, opportuniſsimo tempore, ere-
xit atque firmavit. Is enim poſt adverſam Cereſolæ pugnam perſpecto ſum-
mæ rei diſcrimine, nihil antiquius habuit, quàm extemplò delectas parare co-
pias, quibus Vaſtij vires, quæ erant exiguæ atque diſiunctæ, perturbatosque
item metu Inſubrum animos Etruſci auxilij nova ſpe confirmaret. Itaque
contecto maximè conſilio quid paret, ad Andream Auriam perſcribit, po-
ſtulatque, ut ſibi claſſem viginti triremium ad Etruſcum litus mittat, quòd ea
auxilia, multo celerius ab Genua Mediolanum, quàm alio itinere, perventu-
ra iudicet. Probatur ab Auria conſilium, miſsisque triremibus, duo millia ve-
teranorum peditum imponuntur. Hi ſumma celeritate Genuam devecti,
minimamque ſibi ad quietem horam tribuentes, Apœnini iugum tranſcen-
dunt, incredibilique feſtinatione Pado, Gravalone & Ticino ſuperatis, Me-
diolanum magna omnium alacritate perveniunt, adducente Rodulpho Ba-
leono, qui eis obviam ierat, ut ſingulos ad conficiendum iter hortaretur. Præ-
erant cohortibus Otho Montacutus, Federicusque eius frater, & Iulianus
Strozza egregiè viri fortes. Hæc conſpecta manus, quòd ex veteranis, no-
tisque militibus conſtabat, Inſubrum iuventuti, quæ iam animos, conſilij &
opis inops propè deſponderat, priſtinam ſpem alacritatemq; reſtituit. Fama
enim

enim erat edita in vulgus, ab his qui Gallico nomini favebant, Strozzam multo maiores quàm haberet, trahere copias, & Gallos occupata Novaria in Ticino pontem parare, quo paucißimis horis Mediolanum pervolarent. Quibus falſis rumoribus, in tanto tumultu metuque urbanæ res erant, ut nonnulli ſenatores trepidè vaſa colligerent: alij cives opulenti cum liberis & uxoribus ſe conijcerent in fugam, & Vaſtius ipſe perterritis, omnibus ęgerrimè nomen imperij ſuſtineret. Strozza enim ſua uſus celeritate, eductis Mirandulà copijs, Padum traiecerat, ad Caſale maius oppidum: indeque recreatis copijs oppidi commeatu, prætervectus Cremonæ mœnia, Abduam amnem iuxtà Caſtellionem naviculis coniunctis ita ſuperarat, ut in margine ulterioris ripę erecta ſtatim munitione, primi qui tranſierant, dum reliqui tranſveherentur, egregiè ſeſe ab hoſtibus defenderent. Eo namque Hieronymus Sylva cum duabus turmis equitum, & quibuſdam Cremonenſium peditum vexillis advolarat, ut Strozzeanos amnis tranſitu prohiberet. Sed in ea contentione Sylva glande brachium traiectus, ab eo conatu ſic diſceſſerat, ut hoſtes quò vellent, nemine qui reſiſteret invento, iam adeſſe trepidis agricolarum nuncijs crederentur. Timebat Vaſtius Laudi Pompeiæ: propterea eò Caldaronem Hiſpanum cum turma equitum miſerat, qui Laudenſes in fide contineret. Verùm Mediolano multo maximè timere cògebatur, quòd cum Strozzà Pallavicinus Vicecomes adventaret, qui apud Inſubres tanquam ex vetere principum ſtirpe ortus, magnas & illuſtres habebat cognationes, multasque popularium clientelas, quibus inductis & concitatis, tumultus facilè poſſet excitari in perampla civitate, quæ aſsiduis ac intolerandis tributis alienata, parata credi poterat àd novandas res, ut inviſum & prægrave Hiſpanici imperij iugum excuteret. Sed poſtquam Rodulphus Baleonus, ad quem anteà Coſmus ad reparandam alam dono pecuniam miſerat, Etruſcis cohortibus obviam profectus, redire atque addùcere magni roboris auxilia nunciatus eſt, deferbuit in populo conceptus timor & trepidatio, miraque tranquillitas urbi dudum attonitæ reddita eſt. Nam callidè & compòſitè Baleonus cohortes certis flexibus iterato circumductas, ut amplioris multitudinis ſpeciem facerent, ea ordinum celeritate populo avidis oculis ſpectanti gratulantique oſtentarat, ut tanquam conſervator publicæ ſalutis à quibuſdam primoribus appellaretur. Quibus rebus cognitis Strozza, quòd Etruſcarum cohortium celeritate ſe victum videbat, nec ſeſe populus, uti ſperaſſet, commovere ſentiretur, inanesque omnino Pallavicini exulis ſpes eſſe conſpiceret, ad lævam deflexit, Lambrumque amnem ſubitario ponte iunxit, eo quidem indignantius & properantius, quòd Anghianum, ſecus ac eum facturum crediderat, nihil ſeſe in ea rerum occaſione provehere: ſed Cariniano lentè obſidentem inefficacius & pertinacius quàm oporteret hærere didiciſſet. Is namque paulo antè præclarè audenti, atque expedita inſerenti arma literis ac nuncijs ſignificarat, ſe nullam rei ex compoſito bene gerendæ occaſionem eſſe prætermiſſurum. Interim Vaſtius explorato, animadverſoque hoſtium itinere, multum diverſo ab eo quod anteà fuerat ſuſpicatus, tanquam liberatis metu Inſubribus, lectica ſeſe efferri iubet, eductisque copijs Lannoium cum equitatu ad Belgioioſium oppidum præmittit: pedeſtres verò copias adminiſtrante Cæſare Maſio idoneis in locis, quæ hoſtis impetum ſuſtineant, & motum obſervent, properè diſponit, leviaq; paſsim prelia ab ex-

traordinarijs committi iubet. Sperabat enim ſe hoſtem magnis incluſum fluminibus, raptoque tantùm ſeſe alentem planeque irretitum, nullo negotio deleturum. Tum verò Strozza, qui ad Orium vicum caſtra habebat, proviſo rerum ſuarum periculo conſilium quod neceſsitas afferret, repentè commutat, & ad Padum ſoluto Lambri ponte, ne per eum hoſtis inſequeretur, ſigna convertit. Id iter concepti timoris plenum, tumultuoſæque fugæ ſimile, ac exitu pernicioſum videri poterat, niſi Petrus Aloyſius Farneſius è Placentia aliquot lintres ad parandum tranſitum peropportunè atque amiciſsimè ſuppeditaſſet, ſic ut eius matura opportunaque ope Strozza ſublevatus ſummum quod inſtabat ſalutis diſcrimen evaſerit, quum ex adverſo Vaſtius oblatam delendi hoſtis occaſionē inſperato effugio ſibi ereptā fruſtrà quereretur. Erat eo tempore Farneſius alieno erga Cæſarem animo, quòd à patre Paulo Pontifice, Parmæ atque Placentiæ princeps & dynaſta conſtitutus, nunquam id Pontificium munus vel in gratiam Margaritæ filiæ enixè orantis Cæſar Auguſtali auctoritate confirmare voluiſſet. Hæc enim gemellos pueros rara fœlicitate, in ſpem aviti principatus Octavio pepererat, dutioremque in ea re concedenda patrem Cæſarem fuerat experta. Sed in Farneſio irritæ petitionis dolorem mirum in modum augebant multa adverſa, quæ de Cæſaris animo nuſquam ſibi propenſo nunciabantur. Nunquam enim eum vel in præſcriptione literarum, vel in legatorum colloquijs honeſtiore titulo ducem aut principem appellare voluerat, ne vel inanis tituli præiudicio imperatorij iuris authoritatem abrogare videretur. Qua contumelia offenſus ſtudium ſuum ad Gallicas partes convertiſſe credi poterat, non ignaro, aut diſsimulante Pontifice, qui in omni actione Tridentini cōcilij Cæſarianos præſides Pontificiæ dignitati graviter maligneq; adverſos extitiſſe cognoviſſet, & Britannici fœderis contumeliam ſubamaro animo toleraret, Cæſare id totum de Paulo, Farneſioque facilè ſuſpicante, cum aliquot in rebus nequaquam leviſsimis, tum eo præſertim lintrium beneficio in Strozzam collato graviſsimè perſtrictus, parem iniuriam Farneſio aliquando ſe relaturum palam dixiſſet. Cæterùm Strozza circa Placentiam recepto, multis ex numero ſuorum militum dilabentibus, Pitilianus, qui erat Farneſio arcta propinquitate coniunctus, ſeſe cum Romanis, quas adduxerat copijs Strozzę coniunxit, ut ſecunda ſuſcepti belli conſilia, poſtquam eos prima feſelliſſent, novo conſenſu ſequerentur. Coniunctis apud caſtellum ſancti Ioannis in una caſtra copijs, Strozza ad Padum ſe convertit, occupatoque Rivofredo oppidulo, quod eſt Padanę ripę finitimum, traiecturi ſpeciem præbebat, ut hoſtes diſtineret & falleret. Nam cum Vaſtius Pitiliani auctum copijs, conſiſumque Placentinorum navigijs, id auſurum non temerè ſuſpicatus, adiuncto ſibi cum equitatu Philippo Lanoio, & adducta Germanorum & Hiſpanorum manu ad tuendam Padi ripam, è Ticino ſeſe contulerat (præmiſſo anteà Salernitano cum reliquis copijs ad vicum, qui antiquitùs, nō procul à Claſtidio, Iterobvium appellabatur: hodie verò Stratellæ nomen habet, Æmiliæ viæ impoſitum) eo conſilio, ut Salernitanus, ubi arctior eſt via, aditu conciſo præſeptoque tranſverſam munitionem erigeret, tormentiſque in ea conſtitutis adverſarios illac perrumpere audentes deterreret, & locum hoſti iniquiſsimum ſumma ſuorum ſecuritate tueretur. Eius inſtituti rei negotium Salernitanus ita opportunè atq; celeriter exequutus eſt, ut Strozzam cuncta explorantem ſuſcipiendi eius itineris tota ſpe deijceret: propterea que hoſtis

multu-

multus versaretur in simulatione traijciendi amnis, quum ad ripam semel atque iterum signa verteret, & rursus copias in castra reduceret, utpote qui per asperos montes ad lævam secundum Apœnini radices agmen ductare decrevisset, quod omnino insanum arbitraretur, vel Salernitani munitiones aggredi, vel contemnere insequuturi hostis equitatum, si per loca plana id rectum iter esset habiturus. Itaque provisis quatuor dierum cibarijs, silentio noctuque se proripuit in montes, arduumque iter Placentinis usus ducibus insigni studio & tolerantia militũ per impeditissimas convalles, & confragosa collium iuga, triduo confecit, sæpè lacessitus in tergo, & in lateribus ab his qui Salernitani iussu abeuntium vestigijs institerant. Is enim cognita hostium profectione, Cæsarem Masium & Rodulphum Baleonum, qui novissimos confectarentur, Sfortiamque item sanctæ Floræ Comitem, & Sfortiam Pallavicinum; qui notis tramitibus, altioreq; circuitu hostes antecederent, & circa saltus demorari, retardareque contenderent, cum expeditis equitibus & sclopettarijs præmiserat. Ipse verò, ut imperarat Vastius, rectò viæ militaris itinere Vicum Iriæ & Derthonam prætervectus, ægrè raptatis atque demulsis cohortibus, quæ tot itineribus fatigatæ certa stipendij subsidia flagitabant, tertijs castris ad Scriviam flumen pervenit. Id ex Apœnino præceps datum, ubi Liguriæ rupes desinunt, ad Saravallem oppidum, uti per plana loca diffusius vadabile se præbet, innominatumque antiquis scriptoribus, ab uno tantùm Paulo Diacono Scrivia vocatur. Iam Strozzeana vexilla conspici, appropinquareque cœperant, quum Lanoius cum suo equitatu Salernitano se coniunxit; & ij qui per montes persequuti hostes fuerant, è iugis ad castra descenderunt. Nec mora levibus & tumultuarijs prælijs certari cœptum est. Quum verò Strozzeanæ cohortes amnis vadum superantes ad acclivia vineta metu equitum se subducerent, & lentior ad vada amnis esset pugna, Cæsarianæ aliquot cohortes proximum hosti collem occuparunt. Id non ferentes Strozzeani, eas usque adeo vehementi impetu adorti sunt, ut neque consistere, neque vim sustinere possent, & compulsi in fugam tormenta duo amissis signis deserere cogerentur. At Strozza secundo suorum successu, tanquam oriente victoria maximè lætus, cohortante Matthæo Forosemproniano præfecto audaci potius quàm perito se continere non potuit, quin è vinetis erumperet, ingeminatæque victoriæ clamore edito Pitiliani agminis præfectos admoneret & accerseret, ut cum phalange postrema subsequi intento passu, & cœptæ victoriæ adesse vellent. Pitilianus ipse in crure, suo an alieno gladio incertum, graviter vulneratus, Placentiæ substiterat, sic ut apud eius copias non unus, sed plures imperij authoritatem obtinerent: nec peritioribus præfectis, sed honore præstantibus regulis milites parerent. Quamobrem exaudito victoriæ clamore, quanquam Sommeus atque Capaccius densata phalange, eundum esse ad vineta præciperent, novi milites contineri nequiverunt, quin dissolutis ordinibus procurrerent, extenuatoque agmine hostium equitibus occasionem irrumpendi præberent, cui non defuit Salernitanus increpitis equitibus, qui aliquandiu infami segnitie cessatores neque equos tanquam fessos acriter incitare, neque alacriter phalangem adoriri voluerant. Quando (inquit) acceptam dudum ignominiam prælio Ceresolæ aliquo forti facinore abolendam existimabitis? si hanc fessi hostis laxatis ordinibus raram aciem ex transverso non invaditis? Erubuit eques, & extemplò vehementer equos

incitavit, irrumpenteque ante alios Bartholomaeo Graeco Volaterranæ stirpis Balconi alæ præfecto, prærupta est hostilis acies malè cohærens: invadenteque demum ex omni parte equitatu, & consequentibus cohortibus tota fœdè profligata dissipataque est, eo eventu, ut paucis occisis, integri fermè omnes caperentur, renovata memoria incruentæ patrum nostrorum militiæ: nam Italus clementer deditis parcebat, spolio contentus. Nec aderant Germani Hispanive, quorum sævas manus cædibus gaudentes, pauci effugissent. Bona quoque sorte Sanseverini proceres Sommeus atque Capaccius exules Neapolitani, qui capitis non dubium discrimen adibant, dimissi sunt, quum quisque miles Vastio & Salernitano sanguine coniunctos, humaniter potius dimittendos, quàm severè ad necem deterrimam externo iudicio tradendos existimaret. Vnus omnium nobilissimi sanguinis, & summæ spei indolis adolescens Vlyxes Vrsinus in acie glande traiectus cecidit. Ipse Strozza cum Nicolao Pitiliani filio, Flaminioque Anguillario in fines sociorum Gallorum proximos evasit, sæpe detestatus Tessij segnitiem, non obscura malignitate coniunctam, qui uti promiserat, alam equitum è proximo Montisferrati oppido sibi obviam non misisset: eius enim equitum præsidio famaque hostes deterreri, superarique potuisse multi prædicabant. Sed Tesius neque alam summittere sine pedestri subsidio, neque idcirco è suis castellis, tanquam paratis ad defectionem, præsidia deducere volebat. Cæterùm rapaci in homine, expilandisque Montisferrati populis intento, publicum commodum privati quæstus messis opima superabat, quàm adventu tot Italicarum cohortium steriliorem sibi obventuram iudicaret. Nec multo pòst Strozza, qui in adversis invictos spiritus gerebat, experiri iterum Fortunam inusitata, sed fœlici temeritate constituit. Confluentibus enim ad eum ex fuga militibus, conquisitisque multis equis, & nemini communicato consilio, quod tutum sua celeritas faceret, inopinantibus hostibus rectà per Æmiliam viam Placentiam est regressus, quum rubræ crucis insigne militaribus sagis insuisset, ut passim iter habens, Cæsarianæ alæ speciem præberet. Eo modo accelerans, nec usquam conquiescens, ita obvios quosque insolita ora mirantes fefellit, ut mox non obscurè à quibusdam pro hoste notatus & agnitus vix sesquihoræ spatio è manibus persequentium multo sudore fatiscentibus equis elaberetur. Is ad Placentiam receptus, milites colligere, suoque sumptu cohortes scribere cœpit, vel id consilium nequaquam probante Anghiano, qui solicitus de Gallici belli eventu, quando iam Cæsar & Henricus terra marique ex composito valida inferrent arma, nihil ultra tentandum perspecto Strozzeanæ expeditionis fœdo exitu iudicaret. Sed Strozza nihilo secius pertinaci incitatus studio sublevandam novo ausu partium Fortunam ratus, inefficaciaque Gallorum ducum consilia, nec ea quidem usquam tempestivè satis explicata despiciens, collegit copias, inusitatisque tramitibus per Ligustica saxa, ad Montoculum Fliscorum castellum eas perduxit, atque inde commeatu adiutus in Pulciferam se dimisit vallem, eò tutius atque facilius, quòd sese Genuenses in neutram partem commoverent, pacatumque iter transeuntibus præbere montanos Ligures iuberent, graviter id ferente Figaroa Cæsaris legato, qui civitatem eos, quos Cæsar inimicos duceret, pro hostibus habituram persuasum habebat. Eo enim tempore senatus Genuensis Gallicum nomen, quod id negociationibus, & mercaturis, ipsorum

navigantium magnopere conduceret, amicè colendum esse statuebat. Itaque Strozza intra Gallica præsidia sine ullo incommodo penetravit, Albamque Pompeiam adortus eiecto Capinio Mantuano, qui urbi præerat, in potestatem redegit, amisso ibi Matthæo Forosemproniano, quem intempestivo hortatu suo victoriam corrupisse ad Scriviam suprà docuimus. Hisdem diebus, quibus Strozza conscribendis cohortibus erat intentus, ut acceptum ad Scriviam detrimentum aliqua ex parte resarcire conaretur, Ioannes Vega Hispanus ad Vastium ab Vrbe pervenit, ut collegæ nomine administrandis rebus esset adiutor. Is apud Paulum Pontificem Cæsarianæ legationis munere fungebatur, vir efficax, & severè gravis, & quod Reipublicæ intererat, partium maximè studiosus. In conscribendis enim Italicis cohortibus, quas diximus, conquirendaque pecunia, enixè operam dederat, ut Vastio certa spe auxiliorum maturè confirmato Cisalpinæ Galliæ succurreretur. Discesserat demum à Pontifice alienato planè animo, quòd illum à Gallica amicitia non abhorrere, Cæsaris incommodo atque periculo lætari, eumque gravibus diversi belli difficultatibus implicari, præmique percupere crederet. Eius adventus quanquam Vastio parum gratus, & Salernitano præcipuè gravis non obscura honoris obtrectatione videretur: tamen in unum communicatis consilijs Cæsaris causa consenserunt: Vega sese apertiorem & æquiorem præbente quàm crediderant. Præferebat enim ingenium more gentis elatum, & vultum ab Italica comitate prorsus alienum: sed qui suas partes inspiciendis præsidijs & parandis commeatibus diligenter obibat. Neque tamen Strozzam per Apœninum evadentem impedire, neque per præmissas cohortes & equites eum consequi potuit, quanquam ex Strozzeanis multos dilabi, ducemque deserere ex itinere coegisset. Convertit se demum Vega ad oppugnandum Anxianum oppidum, quod eo eventu expugnatum est, ut oppidanos ad unum omnes cum præsidio trucidari sineret, sævas manus ad eam cædem præbentibus Hispanis & Germanis, qui servatos ad Scriviam hostes ab Italis nequaquam eo die sanguinarijs, ægerrimè ferebant. Vega quoque eius cruenti facti sævitiem invidiosa severitate cumulavit, quum deditos præfectum præsidij, & signiferum cum centurione, nonnullisque militibus Insubri nominis, ad subgrundia porticus laqueo suspendi iussisset, quòd aliquanto pertinacius & insolentius quàm deceret adversus Cæsarianos tanta vi oppugnantes propugnassent: victique demum extrema necessitate sese ad arbitrium victoris dedere, quàm in ipso suscepti conatus vestigio constanter interfici maluissent, sicut Itali iniquis animis eam Hispani novi ducis acerbitatem ferrent, quando ij qui sese perseverantius pugnando cum fidei, tum militiæ decus tueri vellent, inhumano prorsus more latronum supplicio punirentur, & eo quidem indignantius, quòd ipsorum cohortes post diu oppugnatum murum ex ipso cruento conatu Vega revocasset, ut succedentibus Hispanis, qui recentes & integri fuissent, expugnati oppidi laus, ipsaq; præda omnis pararetur. Sed Vega severioris eius facti inclementiam eo nomine excusabat, quod transfugas et exules apud Gallos stipendia facientes, tanquã Cęsarianę ditionis iusta pœna damnandos iudicasset. Ab hoc etiã terrore hostibus resistere paratis illato, Vega Andesanã oppidũ sine vulnere recepit, ob idq; gratiæ ei actæ sunt ingentes à Carolo Sabaudio: quoniam ipsum Vercellis cõmorantem, propinquos urbi Gallos hostes,

& perpetuis incursionibus infestos ultus, utroq; erepto oppido, in reliquum tempus non obscuro metu, & sumptuosa cura liberasset. Nec multo post his rebus gestis Vega ad suum susceptæ legationis munus Romam est reversus, ipso Vastio disponente præsidia, & Carinianæ obsidionis successum, Anghianique motus observante. Nec multis inde diebus Pyrrhus extrema alimentorum inopia compulsus, honesta conditione Anghiano deditionem fecit, ita annuentibus Germanis pariter & Hispanis, quos diu spe eruptionis sustentatos, in officio continuerat. Ea autem re transacta Vastius Pyrrho vehementissimè succensuit, quasi falsò sibi enunciata cibariorum omnium penuria sollicitus & properantius quàm necessitas periculosæque prælij aleæ casus flagitarent, sibi opem ferri postulasset, importuno maximè tempore, cœloque pluvio, quibus tantū Cæsarianis partibus incommodum esset acceptum. Quadraginta siquidem amplius dies, postquam ad Ceresolam fuerat dimicatum, obsidionem tolerarat. Quo spatio citra periculum inediæ concesso, maturius & apparatius opem ferre, & cum hoste confligere potuisse Vastium apparebat. Verùm priores difficultates nova plenioris commeatus copia sustulerat: reperta quidem in reconditis abstrusisq; oppidanorum horreis, satagentium & cuncta scrutantium militum diligentia, quanquam Vastius ex dolore accepti detrimenti succensus, eam Pyrrhi satisfactionem ægrè acciperet, eoque etiam gravius, quòd educta esse Cariano multa iumenta didicisset, quibus occisis totius absumptæ frugis defectus tolerari potuisse crederetur. Cuius rei opinionem præclarè confirmabant obsessorum vultus, nequaquam uti ab insuetis cibis accidere solet, ulla macie, aut insolito pallore deformati, quum gregarij etiam milites ora saluberrimi coloris præferrent. His verò conditionibus deditio facta est, ut Germani in Germaniam continuò redirent: Hispani extra veteres Subalpinæ ditionis fines, quò vellent, demigrarent, neq; intra quartū mensem Cęsare militarem operam præstarent. Pyrrhus ipse sub fide dimissus, ad Franciscum regem in Galliam statim proficisceretur, & ab regia clementia libertatem peteret. Bellicus verò apparatus omnis, qui Cariniani esset, Gallis cederet. Eo modo Pyrrhus à Gallis Cherium deductus, non multo pòst ad regem se contulit, à quo singulari humanitate suscipitur: nam Franciscus vel in hoste veræ virtutis admirator facilè eum ad liberale stipendium invitavit, abnuentem affecit donis, & ut transiret ad Cæsarem, potestatem fecit. Sed præfectus Hispanorum, cui cognomen fuit Sanctus Michael, nequaquam syncera fide conditionibus stare visus est, quòd nonnulla à Gallis sibi violata fuisse diceret: atque ita connivente Vastio, secundo devectus Pado, ad Brixellum Atestinorum ditionis cohortes exposuit, expeditisque tormentis oppido ita potitus est, ut præfectum oppidi cognomine Bellingambum tormentis excruciaret, & oppidani gratuitò uberioreque convictu Hispanos alere cogerentur. Hoc indulsisse Vastius non invitus credi potuit, quòd eius oppidi copijs cohortes alendas putaret, atque odium in Cęsarem Hippolyti Atestini Cardinalis ulcisceretur. Is namq; Gallicas professus partes, omnibus rebus Strozzā adiuverat. Hisdē fermè diebus, quibus hæc inter Cęsarianos & Gallos in Subalpina regione gesta sunt, honesto pioq; cōsilio rex Frāciscus Barbarussā censuit dimittendū. Barbarus namq; sibi satagere, undiq; prędari, neq; otiū pati solitus querebatur, se nō sine cōtumelia sui nominis retineri, utpote qui neq; Gallo utilis, neq; Cęsari hosti infestus foret, et sibi opportunū ad navigandū tempus e-

elabi prædicaret, quo minus flantibus Etesijs Byzantium reverti posset: ideoque excludi prorsus reditu, nisi discedere maturaret. Accedebat ad hoc regij promissi fides, qua eodem anno ad Solymanum se rediturum fuerat pollicitus. Ea porrò mora Gallis inutili, sibique damnosa emarcescere ignobili ocio remiges, hebetari navalem disciplinam, & sub alieno cœlo Turcas mortiferis morbis absumi, cõvitiosa voce dictitabat, addens si iuberetur, & rex Cæsari implacabili suo hosti in Galliam irrumpenti æquo iure nocendum putaret, se paratum fore, ut expedita & strenua excursione totius Hispaniæ oram summis ferro atque igne illatis detrimentis, à primo Pyrenæi promontorio, ad Gaditanum usque fretum pervastaret. Id consilium rex ab insita sua pietate prorsus alienum, quanquam amicißimè oblatum continuò repudiavit. Cur enim Christiani nominis gentes nihil tale meritas, parentesque tantùm imperio Cæsaris, immanibus Barbaris delendas concederet? Cur in hoc tam atroci facto sui vetusti cognominis oblivisceretur? Cur denique usque adeo detestabilis & impiæ cladis invidiosam sibi, & posteris memoriam relinqueret? Admonebatur quoq; rex ut provinciæ incõmodis ac oneribus finem imponeret, quod Barbari lignatũ euntes, non modò consita vastarent: sed vagos etiam homines insidiosè corripere, et ad transtra cathenare dicerentur. Itaq; in supplementum demortuorũ Turcarum cõdonavit ei rex Turcici Puniciq; nominis servos omnes numero fermè quadringentos, qui essent Gallicis in triremibus ad remũ damnati, ipsoque instruente omni genere commeatus: multaque insuper munera in ipsum Barbarussam congerente, Ottomannica classis oram solvit: tenuitque rectà cursum à Leronijs insulis ad Vada Sabatia, qui est portus Savonæ propinquus. Ibi ab Genuensi senatu multa tela serica, multisq; recentibus cibarijs benignè donatus est: indeque exiens professus se in Liguria nemini nociturum, ad Iluam insulam contendit. Vbi verò appulsa est tota classis, Barbarussa literas ad Appianum, eius insulæ Populinique regulum, in hanc sententiam perscripsit. Scio apud te servire adolescentem Turcam, Sinæ præfecti triremium cognomento Iudæi filium, iampridem Tuneti captum. Hunc velim ut amicè restituas, quod munus ostendam mihi fuisse gratißimum. Nam hæc nostra ingens classis dum prætervehetur ab omni hostili iniuria & maleficio integra fide temperabit. Quòd si mihi obsequi hac in re gravaberis: scito eam cladem in ora ditionis tuæ esse expectandam, quæ ab infensißimo hoste inferri posit. Ad eas literas Appianus ita respondit, ut dißimulare metum ostentatis in muri corona armatis hominibus, & munitioni loci confidere videretur, diceretq; se quo minus petenti obtemperaret, prohiberi religione, quòd adolescentem Christianis initiatum sacris sine piaculo tradi non posse sacerdotes confirmarent. Cæteris autẽ in rebus cuncta humanitatis officia transeunti præstiturum, & iuvenem nequaquam servi, sed filij loco ab eius commendatione semper habiturum. Addidit etiam munera recẽtis commeatus, quibus minus grati responsi sui conditionem leniret. Hæc ubi à legato suo renunciata sunt, Barbarussa vehemẽter iratus Appiano, quòd cunctãtius & perplexius, quàm ipse cuperet, respondisset, occupatis cunctis insulæ litoribus, ut milites descensiones facerent, & ad prædam discurrerent, pronunciavit. In Ilua, quæ Æthalia etiam dicitur, gemini sunt portus, procurrente inter ambos enormi quodam concisi litoris anfractu, ad latioris isthmi similitudinẽ, cuius dextra pars in oblongã exporrecta frontem promontorium efficit, iuxta Magnetis rupes, quod

caput Liberum incolæ vocant. Huic introrſus ſubiacet portus, quantumvis magnæ claſsis càpax, ſed Vulturni & Euronoti flatibus expoſitus. Is propter ſinus hiantis longitudinem, Longonis nomen obtinet. Alter verò in diverſa inſulę parte, qui olim Argous fuit, & hodie Ferrarius vocatur, vergit ad ſeptentriones, & adverſam Etruriæ continentem ſpectat, contra Baractum antiquæ Populoniæ portum: Longone quidem tutior, atque nobilior, vel ob id, quòd adunco molliori, pelagi ſinu profundiſsima atque optima vel octoginta triremibus ſtatio arctis adeo faucibus includitur, ut cathena adverſus omnem impetum præcingi poſsit. Binis quoque editis arcibus latè maria ſpectantibus, & portum aptiſsimè protegentibus, quas hodie Coſmus Medices opportuno inacceſſæ utrinque rupis ſupercilio impoſuit. Harum alteram ab ipſa radioſi ædificij figura Stellam, alteram ab excelſa ſtructura Falconem appellavit, ut portus uſum Barbaris prædonibus metu imminentium tormentorum eripiat: eo etiam graviore conſilio, quòd magnis circumductis operibus peramplam coloniam ad tuti celebriſque emporij nomen condat, maximè ſalubri in loco, piſcoſoque litore, ad quam incolis omnibus conſpecto hoſte tutiſsimus ſit receptus. Primum omnium Barbari oppidum, Caput liberum de proximi promontorij nomine vocatum, ea celeritate aggreſsi ſunt, ut oppidanos fermè omnes interciperent, effuſiſque undique ad prædam incolas fruſtrà in rupes ſenticoſas, & nemoroſa loca fugientes, venantium more conſectarentur: converſique inde ad Vulturaium excelſum prærupta in caute caſtellum, miſsilibus fruſtrà tentarunt, lateque munita loca prędati ad claſſem redierunt: qua ſuorum calamitate nunciata Appianus, ne eius inſulæ, quæ ſibi ferrariæ ſecturæ, multarumque rerum uberrimum vectigal præbet, ſupremum excidium lugeret, conſilium mutavit, redditoq; adoleſcente pacem redemit, non temerè iudicans ſe tantæ claſsis vim non eſſe laturum, ſi irati Barbari impetus eſſet expectandus, quanquam Coſmus integræ cohortis præſidium ſibi præmiſiſſet, id cum publicæ cauſæ facilè tribuens, tum privatæ item amicitiæ, quũ Salviata ipſius matertera in Appiani matrimonio eſſet. Itaque recepto adoleſcente Barbaruſſa ab reliquis inſulæ oppidis & maleficijs abſtinens, adoleſcentem, quem Salecus adduxerat, Italica inſigni adornatum veſte, tanquam fortiſsimi viri, veteriſq; ſodalis ſui filium, paterna caritate complexus eſt, gratiasque agens Appiano promiſsi fidem nuſquam ei poſtea iniurius implevit. Hunc adoleſcentem honoris cauſa ſeptem triremibus præfecit, ſic ut poſtea mitteretur tanquam poſtliminio redditus ad patrem Sinam uſq; ad Suetiam Rubri maris portum, Memphi urbi propinquiſsimum, qui antiquitùs Arſinoes fuit. Ibi enim Sinas propter navalis diſciplinę peritiam, magnumq; uſum in re militari ædificandæ, adducendæque in Indiam claſsi adverſus Luſitanos à Solymano fuerat præpoſitus. Verùm ſenex inexpectatam ſingularemq; ex recepto filio lætitiam diu ſuſtinere non potuit, quum præ gaudio ſupremum animæ deliquium incurriſſet. Erat Sinas, ut ſæpe alibi diximus, ipſi Hariadeno opinione virtutis ferè par & ætate æqualis: prudentia verò æquitateque iudicij facilè ſuperior, vel ipſo captivorum teſtimonio, qui cum Barbaruſſa, uti ſæpe iracundo atque acerbiſsimo, mitiorem dominum experti fuiſſent. Interim Coſmus per Gręcum ſpeculatorem, quem opimo ſtipendio in ipſa Barbaruſſæ nave prętoria diu aluerat, de profectione, arcaniſq; etiam Barbari conſilijs certior factus, ſicuti Etruriæ principem deceret, frequentibus literis Se-

nen-

nenses admonebat de adventu Turcarum classis, hortabaturque ut quàm maxima possent præsidia per oram ipsorum ditionis accurate disponerent, ne aliquod repentino Barbarorum impetu detrimentum acciperetur; quod Barbarussam inhiare Etruscæ oræ portubus, & tutam sibi stationem in Italia parare velle didicisset, Gallorum maximè hortatu, impulsuq; etiam Leonis Strozæ, quem rex Franciscus cum aliquot triremibus Barbarussæ comitem dederat, unà iturum cum munere legationis ad Solymanum. Propterea ad avertendam communem immanium hostium perniciem, quas ipse haberet paratas peditum atque equitum copias illis offerebat, si eas intra fines reciperent, ut eius oræ litoribus, atque hosti quum expediret, essent propinquiores. Cosmus namque communicatis cum Stephano Columna consiliis (hunc enim Etruscis omnibus copiis præfecerat) in spem veniebat Turcas, si descensiones facerent, subito atque inexpectato impetu facilè repelli ad naves, insignique illata clade perturbatos, in mare detrudi posse: quoniam tormenta triremium nulli usui futura viderentur, quæ nisi pari cum periculo in permixtos expediri, displodique nequirent. Sed Senenses nusquam sibi tempestivè consulentes, uti homines natura suspicaces, verique & antiqui Florentini nominis hostes, ea tota consilia atque præsidia repudiarunt, quòd finitimorum valida arma intra fines recipere minus tutum putarent, stultaque ratione propriis viribus Barbaro resisti posse confiderent. At Barbarussa Ilua excedens, Telamonemque delatus, expositis illicò tormentis oppidum adoritur, iuxtaque arcem qua murus erat debilior, magna pinnarum strage edita ingressum sibi parat, quo periculo territi, qui exiguo præsidio preerant Hieronymus & Ambrosius cum Verdone centurione perforato muro ad adversam oppidi partem effugere conantes, à Turcarum circunfusorum corona capiuntur, oppidumque ita diripitur, ut Barbarussa in domum Bartholomæi Telamonij igne desæviret, sepulchrumque eius paulo antè defuncti violatis ossibus disijceret, quòd is superioribus annis Pontificiarum præfectus triremium prædabundus ad Lesbum insulam usque profectus, Mitylenæum agrum, paternasque Barbarussæ possessiones evastasset. Eadem vi celeritateque Barbari introrsus à litore octo millibus passuum distans, Monteanum oppidum noctu pervenère, Monteanensesque ad unum ferè omnes miserabili captura oppressère, sic ut pauci tantum aratores & agricolæ, qui in opus exierant servarentur. His nuncijs territi Senenses, quũ Barbarussam ad Portus Herculis, oppidũ imperitè invalideq; munitum, contendere serò providerẽt, Ioannem Lunam urbis præfectum cum manu Hispanorum, & tumultuarijs civium cohortibus, ad mare descendere iusserunt, & quòd hæc præsidia infirmiora, quàm periculum flagitaret fore perspicerent, ad Cosmum tandem confugere coacti sunt, atq; ita Ambrosius Nucius legatus, mutatis ad celeritatẽ equis, ad Cosmũ contendit, postulavitq; ut rem Senensem in summũ adductam periculũ & prope oppressã, celeri ope præbita sublevaret. Cosmus etsi eos indignos putaret auxilijs, qui nuper secus ac oportuisset, tanquã suspecta repudiassent: tamẽ ne reip. queq religionẽ & Cæsaris commodũ simul respiceret, deesset, ad dignitatẽ Etrusci nominis, obliviscendũ subagrestis contumeliæ, & opem maturè ferendam censuit, sic ut statim Stephanus Columna cohortes deduceret, et festinãdi causa Cepinius Vitellius cum duabus turmis equitum, & expeditis sclopettariorum cohortibus præmitteretur. Sed interim Barbari singulari usi diligẽtia atq;

incredibili artificio eductis in præaltam rupem tormentis ſuppoſitam arcem, ipſumque oppidum tanta vi diverberarunt, ut Carolus Minutius Senenſis, et Coranza Hiſpanus inuſitato ſummæ cladis periculo territi, cum præſidio in ſervitutem ſe dederent: oppidum incenderetur à Barbaris, & Chiſianę magnificentiſsimæ domus delitiæ vaſtarentur. Chiſius enim Senenſium vir elegantiſsimus, qui ſummæ opulentiæ erat publicanus, hoc oppidum operoſis ædificijs exornarat. Fumante autem oppido Luna ſerus advenit, & quum amiſſo deflagrantiq; oppido opem ferre non poſſet, in oppidum Orbatellum, quod in palude media ſitum eſt, ſe intulit. Is locus admonet, antiquis parùm celebratus, ut regionis faciem brevi deſcriptione legentibus oſtendam. In medio ferè totius Etruſci litoris ſpatio à Tiberi ad Macram nullum omnino maius atque porrectius promontorium viſitur ipſo Herculeo, quod hodie Argentarium vocant. Id præciſis undique cautium lateribus ita exurgit, ut tanquam naturæ circino circumductus ſeſe reflectat introrſus in geminos ſinus, qui cervici extentæ, qua continenti iungitur, aptiſsimè cohærent, & humani capitis affixi trunco, corporis figuram exprimunt, non ſecus ac Peloponneſus Corinthiaco iſthmo Achaiæ connexus cernitur. In his cavis ſinibus utrinque ad continentis humeros pateſcunt gemini portus: ad ortum quidem Solis, qui Herculis vocatur: ad occaſum verò Stephanius, ab antiqua æde ſancti Stephani ſic vocatus. In ſummo autem promontorio, planicies lætiſsimi proſpectus, purgatiſſimique aeris fontibus ſcatens, olea & palmis, lauro & myrto conveſtita, in ſpatium centum fermè ſtadiorum expanditur, condendæ prorſus magnæ & perbeatæ urbis ſedem oſtendens, ſi regibus noſtri ſeculi ineſſet laudis amor & extendendæ famæ ſtudium, uti olim id in Græcis atque Romanis, Galliſq; Tranſalpinis viguiſſe perſpicimus. Quando duo tutiſsimi portus, ad omnes mercaturæ invectiones fructuumque exportationes commodiſsimi, & ager intus frumentarius, & uberrimæ alendo pecori paſtiones, ſylvæque cæduæ, & vitiferi colles urbi nondum conceptæ, neque unquam fortaſſe naſcituræ, rerum omnium copiam, & non dubiam toto anni tempore fertilitatem repromittant, & ſupra hæc benignò naturæ munere argentarijs fodinis diteſcere poſsit, quum etiam in tergo piſcoſiſsimo lacu inter utrumque portum ditetur. In hoc lacu, qui à quibuſdam olim Prilinus fuiſſe putatur, ſitum eſt media in inſula oppidum Orbatellum anguſto ponte continenti iunctum, contra omnem prædonum & hoſtium vim munitiſsimum. In id, uti diximus, Luna cum præſidio ſe contulerat, Barbaruſſaque invaſurus credebatur, quum ab expugnatione oppidi Portus Herculis nihil eius peritiæ & violentiæ impervium fore conſtaret. Iam enim cæſa materia parabat rates, quibus maiora tormenta oppido admoverentur. Qua re animadverſa tantus Lunę præſidioque inceſsit timor, ut uno conſenſu, deſperata defenſione, inde perfugere cogitarent, & nemo vel Senenſium civium, quibus imperare poterat ex ſenatus authoritate Fantocius Senenſis, conſiſtere auderet. Sed hunc terribilem metum opportunè ſuſtulerunt adventantes Coſmianę copiæ, prę eunte Vitellio, qui intravit oppidum, moxque uti erat vir impiger, in hoſtes in litus expoſitos cum ipſo Luna erupit, ſic ut productis equitibus & ſclopettarijs hoſtes, præſertimque Strozzeanos, qui audacius in litus exierant, in mare propelleret, & qui ſcaphatim accedebant Turcas deſcenſione prohiberet. Quamobrem Barbaruſſa, quòd ſibi ab armato equitatu, quem turmatim augeri con-

ſpiciebat

spiciebat, militaribusq; cohortibus quæ sub signis in conspectum se dabant, non temere cauendum existimaret, & capta iam passim multa præda satis in Etruria profecisset, ad Igilium se conuertit. Hæc insula suauissimo uino celebris duodecim milliaribus à portu distat. Itaque extemplo facta descensione, ac expugnato tormentis oppido, magnum numerum omnis sexus & ætatis mortalium in seruitutem abduxit. Hoc subito, ac propè inexpectato Barbarorum discessu Orbatellani non præsenti tantùm timore, sed grauioris etiam futuri incommodi suspicione liberati sunt: quòd Barbarus suopte ingenio peracutus, edoctúsque impiè à nostris hominibus, uti quibusdam rerum peritis facilè ausurus credebatur, ibi sedem minimè figendam iudicasset. Cur autem rei aggrediendæ perficiendæq; occasionem omiserit, has fuisse causas reperiebamus, quoniam Byzantium eadem æstate omnino redeũdum esse statuisset: ideóque iusto maiorem moram nusquam trahendam, ne in dubias incerti autumni tempestates incideret, quibus superioribus annis, uel nondum adulto autumno bis naufragium, semel ad Acroceraunios Chimeræ scopulos, iterum in Propòntide ad Cherronesum, quã Marmora uocant, multis amissis triremibus fecisse meminerat. Neque tum sibi satis paratos Gallos, ut oppidũ Portus Herculis instaurare, munireque, & firmo demum præsidio teneri posse prouideret: quanquam occultiore quodam grauioréque consilio, una temporis exiguitate se excludi & deterreri fateretur. Vir enim immensæ prudentiæ, ac imperij gloriæq; auidus, cogitarat (sicuti didicimus) ab ipso Stephanio portu fossam ad altitudinem commeantium triremium, perpetuo seruorum labore perducere ad proximam Orbatelli paludem, quàm inde non plus quàm ad sagitræ iactum abesse iam pridem nouerat, scilicet, ut ibi capacissimum & aptissimum tantæ classi portum efficeret, ad infestanda maria, inuadendúmque totius Italiæ imperium, ad quod non obscurè Solymanum aspirare didicisset. Quandoquidem nullis se inde uiribus, uti gnarus nostræ infirmitatis atque discordiæ depelli posse confideret. Quum præteruheheretur Linariũ promontorium olim Pyrgæum, quod supra Cẽtumcellas eminet, eam urbem inuadere, atq; incendere uelle comminatus est, ex eadem causa qua Telamonem deleuisset. Sed deprecante Leone Strozza ne tanta inde Francisco regi inuidia cõflaretur, uix impotenti iracundiæ obsistens, ab iniuria temperauit: indeq; directo cursu in Aenariam delatus odij sui ad Niceam in Alfonsum Daualum concepti, omnem acerbitatem effudit, quum nocturna descensione facta, undiq; insulam complexus, omnes propè incolas, nequicquam in altissima Abocœti montis culmina euadentes intercepisset: tresq; præcipuos eius insulæ pagos, Forinum, Pansam & Varranium euastasset. Ipsum uerò oppidum Pithacusas, Dauali sedem, abrupto in colle disiunctoq; à mari positum, quum tormentis egregiè esset permunitum, aggredi non potuit. Exinde abradens Prochitã illato minore detrimento, quod incolæ demigrantes magna ex parte Pythecusas confugissent, in Puteolanum sese intulit sinum, eo ordine ut classis à Miseno ad Auernum toto Baiano littore extenderetur, tutáque esset à tormentis eius excelsæ arcis, quæ est ad Baulos antiquis Hortensij oratoris delitijs nobiles. Tum uerò Salecum cum parte classis in aduersum littus transire, & tormentis à mari Puteolana mœnia ferire iussit, ut si quid de expugnatione effici posset, explorata urbis munitione tentaret. Magnus incesserat Puteolanis timor, quòd nullo militari præsidio confirmarentur, consciique essent ipsorum ino-

piæ, nec eis in triduum molita frumenta sufficerent. Accidit etiam importunè ad terrorem augẽdum, quòd Hispanus Saiauedra uir militaris, dum in muri corona discurreret, tormento fuisset abreptus: sicut Puteolani ingenti periculo essent circumuenti. Sed prorex ipse Neapoli Petrus Toletanus cognito Turcarum aduentu, nullam sibi moram attulit, quin Neapolitanos circuendo singulas tribus ad capienda arma splendidissimis adhortationibus excitaret: statímque nihil recusantes, & pro patriç dignitate salutéque armatos ad opem ferendam Puteolos adduceret. Fuere cum eo amplius mille galeati equites, & secundum eos tumultuaria strenuorum peditum manus, quorum multitudinem descendentem è collibus conspicatus Barbarussa, descensiones militum suorum inhibuit: segniúsque iam Puteolanos oppugnãtem Salecum reuocauit: ne si ut acrius murum feriret tormenta maiora in littus exponere, & militum uim admouere cogeretur: inermes turbæ naualis cohortes, tot armatis equitibus proculcandas obijceret: quod erat prorsus alienum à consilio: utpote qui improuisis tantum, & tutis sibi expeditionibus obuia tentare, nec exposito milite usquam cum armato hoste congredi statuisset. Atque ita Barbarus uno tantùm Hispano equite cataphracto, iuxta proregis hortos intercepto, quòd ille audacius procurrisset, oram soluit, sub Capreis cursum dirigens, quũ in tergo Ioannes Auria cum rostratis uigintiquatuor è Pauonis portu, Euripóque Nisitæ insulæ prosiliens, nouissimi agminis hostium nauigia, tormentis procul impeteret. Superato autem Athenæo promontorio, quod nautæ Campanellam uocant, ea mente in læuam deflexit, ut urbem Salernum inuaderet. Verùm oborta tempestas, eam ab amoenissimo littore perniciem auertit: eo euentu ut disiecta classis inualescẽtis Cori flatibus ultra Palinurum raperetur: Brutiísque littoribus, & Carreato præsertim oppido, luctuosa inferret detrimenta. E Brutijs demum multa onustus præda profectus Liparas quadraginta maiora tormenta exposuit: eiúsque insulæ urbem usque adeo pertinaci atque terribili oppugnatione concussit, ut Nicolai primarij ciuis meticulosi hominis opera deditionem exprimeret: ipsóque uno tantùm Nicolao conseruato: cæteros omnes Liparitas comprehensos in seruitutem abduceret, qui septem millium humanorum capitum summam impleuere. Hæc clades euerso oppido longè omnium miserrima uideri potuit, quum nefarius ciuis uitam & libertatem suam publicæ saluti turpissimè prætulisset. Tantam autem omnis generis mortalium prædam, qui in classe erant, fuisse retulerunt, ut in toto cursu ad Byzantium directæ nauigationis, plura captiuorum enecta fame, siti, mœroréque corpora, uti erant in infimis carinis inter naturæ sordes angustissimè constipata, omnibus propè horis in mare proijcerentur: execrantibus cunctis immites Galliæ regis & Cæsaris animos, ideo studentes ueteribus odijs, ut subditæ ipsorum imperio gentes nihil tale meritæ plecterentur: quandoquidem ex sua effræni obstinatáque libidine, à communi abhorrentes concordia tantis calamitatibus graui cum infamia causam præbere dicerentur. Hunc annum tot diuersis clarum bellis subsequutus est quadragesimus quartus supra quingentesimum atq; millesimum à partu Virginis, pòst grauissimum bellum inexpectata pace ualde insignis: quanquã ea uti maximè exoptata, non ita firmis exæquatisq; legibus constituta esset, ut diu statura crederetur: utpote quam necessitate potius, quã syncera regum uoluntate expressam hi mortales iudicarent, qui rerum periti, gnariq; consiliorum & sensuum

Cæsaris

Cæsaris atque Francisci regis nunquam fore stabilem arbitrarentur, nisi utriq; eorum aliquid seuera transactione demeretur, quod ab ambob. non planè conciliatis sponte præstari nō posse intelligerent. Cæsar siquidem & Henricus Britanniæ rex, antiquis atque recentibus incitati odijs, aduersus Franciscum ita cōspirarant, ut consociatis uiribus uno tempore diuersas Galliæ regiones irrupturi, exuturiq; procul dubio eum magnæ partis Galliæ regno putarentur: nam imperitè prorsus & segniter superiore anno ad Lādresium bellatum fuisse meminerant, existimabátque Cæsar Franciscum è manibus sibi elapsum, quum ille contempto ingenti conserendæ pugnæ periculo, post solutam Landresij obsidionem, tumultuoso quodam receptus genere, congressum dimicaturi atque insequentis hostis non temere deuitans, & obscuræ noctis tenebris utens, in pacatam Galliæ regionem abscessisset. Tum uerò apparebat Gallos nequaquam tantas habituros copias, ut in diuersam regionem utrique disiunctim irrumpenti iusto cum exercitu obsistere possent: quum hinc Cæsar totius Germaniæ atque Hispaniæ robora cum bona spe uictoriæ in aciem esset producturus: inde uerò Britanni olim maximæ partis Galliæ imperio potiti, qui omnibus ferè prælijs superiores ingentes Gallorum aliquot exercitus eorum etiam rege capto, prostrauissent, vulgò Gallis essent formidabiles: quippe qui ipsam Parisiorum Lutetiam, ubi arcem, gloriosum uictoriæ suæ monumentum, reliquissent, repetituri dicerentur. Eo autem Henricus cæteris regibus, qui unquā bellū Galliæ intulissent, grauior atq; ualidior Gallos inuasurus uideri poterat, quoniam sublato Scotiæ rege, qui Galliæ regibus antiquo iure fœderatus esse consuesset, nulla omnino spes esset inferēdi belli Britannicis finibus, quo minus audacter Angli in Galliam trajcerent, domestico metu atque periculo retineri possent: quandoquidem Scotici regni hæreditas ad uagientem in cunis puellam peruenisset, nec ullus ei certus adhuc adesset primarius tutor, cuius auctoritas esset tanta, ut ad sumenda arma, inferendúmque ultro Angliæ bellum ualitura putaretur: uiolatis præsertim inducijs, quas non temere Scoti in uniuersum recenti atque funesto Iacobi regis exemplo admoniti, religiosè obseruandas ducebant. Terrebat autem Gallos non mediocriter Anglus, auri potens, bellicosus & acer, præter opinionem multorum Cæsari conciliatus, fœderéque coniunctus. Qua in re Paulus Pontifex Cæsarem, aliquanto iniquius quàm Christiana pietas flagitaret, & Pontificia maiestas requirere uideretur, Anglo adhæsisse in contumeliam suam assiduè prędicabat: quòd ille hæreseos notatus, uti sacrorum expilator & euersor, & super hæc in insontes probitatéque cōspicuos crudeli sæuitia infamis, ob idque in gratiam ipsius Cæsaris à Clemente damnatus, ab authoritate Romani Pontificis discessisset. Ita ut Cæsar cum promissi sui tum religionis obliuisci, quàm concepto in Gallum odio non satisfacere maluisse uideretur: prędicaretq; se æquissimo iure contra Gallum arma cœpisse: quòd ille accitis Turcarum classibus Europę littora peruastāda obijceret: qua noxa omne scelus implere & superare à pijs hominibus credi posset. Cęsar è tota ferè Germania legiones quatuor lectissimarum cohortium conscripserat. In his plurimum eminebant duces, qui paulo antè hostes fuerant, Martinus Rossemius Handrico bello clarus, & Guilelmus ipse Furstēbergus, qui multos annos Gallica stipendia meruerat, indeq; maximè diues factus, sed propter auaritiam, malignitatémque impij & ualde rapacis ingenij, crescente undique in eum odio, Galliæ finibus exactus,

Cæſari ſeſe applicarat, & ſecundum hunc Conradus Hexius Italicis bellis il-
luſtris: Mauritius quoque Saxo nobiliſsimæ ſtirpis, cuius Peſtano bello ſpe-
ctatam uirtutem fuiſſe meminimus, armatorum equitum ingentem alam ad-
duxerat, alterámque ei parem uirtute, & numero Albertus Brandeburgus.
Reliqui equites erant partim Belgæ, partim Menapij, & Burgundiones, qui
uarijs præfectis parentes, unum præ cęteris Maximilianum Burram, ſingula-
ris animi regulum, obſeruabant. Veteres autem equites, Italicis & Gallicis
exercitati bellis, ſub præfectura erant Franciſci Ateſtini Ferrarienſis, qui ſupe
riore anno ad Guiſam captus, non multo poſt à Franciſco rege in gratiam Hip
polyti fratris Ferrarienſis Cardinalis humaniter fuerat dimiſſus. Reliquæ co- 1
piæ Hiſpanicis cohortibus conſtabant, quę ſeptem millium peditum numerũ
implere dicebantur. In his duo primores duces, reliquos omnes authorita-
te nominis anteibant, Aluarus ipſe Sandeus, diſciplinæ militaris corrector
acerrimus, tam bello militiæque probatus, quàm Hiſpano militi propter ſæ-
uam in exigenda pœna acerbitatem odioſus: ſecundum eum manebat egre-
giæ uirtutis fama penes Aloiſium Peretium, & Alfonſum Viueſium. Eo bel-
lo Cæſar Italico pedeſtri ſubſidio incommodè caruit, quòd ſuperiore anno Ita
lici, quia ſtipendijs ęgrè ſibi perſolutis, nequaquam honeſtè atque amanter
habiti fuiſſent, ueluti indignantes ipſorum Romani ducis inclementiam, &
ſubagreſtes erga ſe contumelias, ad Gallica, Británicáque ſtipendia, tanquam 2
uberiora certioráque, ſe contulerant. Nam tum apud regem gratia maximè
ualebant, qui Italicis obnixè ſtuderent, Petrus Strozza Florentinus, qui ua-
lidam Etruſcorum & ciuium ſuorum manum circum ſe habebat, & Petrus
Maria Roſcius ſancti Secundi comes, apud quem ex omni Italiæ factioſa re-
gione Gallici nominis ſtudioſi milites facilè coibant. Penes hos fortiſsimo
cuique notóque militi ad liberale ſtipendium erat locus: utpote qui non in
lucro interuerſis militum ſtipendijs, ſed in laude & gloria uerum militiæ fru-
ctum reponerent. Cæſar quoque ad ſuas lectiſsimi generis copias maiorem
quàm unquam antea tormentorum apparatum adiunxerat. Ante omnia au-
tem quæ ſui iuris antea fuiſſent manu repetenda iudicans, ad Lucemburgum, 3
uti ferunt urbem olim Leucorum, rectà duxit. Eam Galli paulo antè Aurelia-
ni uirtute in poteſtatem redactam, magnis operibus additis, peregregiè mu-
nierant: & quum aliquanto poſt à Cæſarianis oppugnaretur, ita per Sergia-
num Caracciolum Melphitanum regulum, quem rex conchiliato torque no-
bilitatis atque uirtutis cauſa donauerat, omnium rerum copijs, ui facta, fœli-
citer illatis opportunè ſeruauerant, ut in ea ſupra ſeptuaginta mediocris ma-
ioríſque generis ænea tormenta relinquerent. Sed non ſatis magnum aut ua-
lidum armatorum præſidium, quod mœnia tueretur, ibi reſtitit, neque tan-
tùm penuarij commeatus in urbe reconditum ab initio fuerat, ut obſidio diu
ſuſtineri poſſet. Atque ita uſu euenit, ut Cæſar celeritate uſus, omnem ho- 4
ſtium diligentiam præueniret, & inopia potius rerum premendos, quàm tor-
mentis adactis uera ui ſubigendos eſſe ſtatueret. Præerat præſidio uir nequa-
quam animo fortis, idcóque aliquanto uitæ ſalutíſque cupidior, quàm egre-
giæ laudis. Is itaque per ſeſquimenſem, quo ſpatio annona ei egregiè ſuffecit,
incorruptus eſt, ſed mox adeò ignobilem fecit deditionem, ut territus ampli-
tudine caſtrorum hoſtilium, & deſperatis auxilijs, tormenta Cæſari, atque ar-
ma concederet. Lucemburgo per Gonzagam in poteſtatem redacto, Cæ-

ſar qui

far qui in Mediomatricibus substiterat, Arduennæ syluæ finibus egressus, & Mosa flumine superato, ad oppidum Comersium rectà duxit, prolatóque toto tormentorum apparatu & constitutis uineis, grauem Gallorum oculis uti mox oppugnaturi speciem præbuit: quo terrore adducti qui erant in præsidio quatridui spatio deditionem fecerunt. His duobus oppidis fœdè amissis, magnus illico Gallis omnib. incessit timor, ob id præsertim quòd Cæsar ipsorum opinione celerius coactis copijs, & confectis itineribus in Galliam perrupisset. Putabant enim Cęsarianos omnem adipiscendi commeatus spē & facultatem in eius præsentis & nondum maturæ aut defectæ segetis esse posituros. Sed Cęsar omni superioris anni frumento diligentissimè conquisito, nō nouo, sed uetere commeatu, ideo sibi utendum censuerat, ut imparatos hostes, nec adhuc collectis aut reconditis frugibus perturbatos adoriretur. Quo admisso consilio apparebat etiam regem aliquanto tardius, quàm usus imminentis belli posceret, Heluetiarum legionum auxilia accersenda curauisse, quandoquidem penè improuisus Cæsar Lucemburgum occupasset, & Galliæ fines terribili expeditoq; exercitu prius intrasset, quàm Heluetij, in quorum auxilio præsentique manu regni constaret salus, nondum erectis uexillis, ad profectionem parati dicerentur: admirantibus plerisque tanta in re uel ipsius regis incuriam, uel quæstorum segnitiem, qui cunctantiùs pecuniam in eius gentis stipendia depromendam existimassent: quæ una res non mediocre incommodum & dedecus Gallico nomini postea parasse uisa est. Gonzaga Comersio potitus, inde properè discedens, ad Ligniniū castra posuit. Id oppidum satis frequens, uetereque arce munitum rex omnino defendendum esse censuerat, quòd Briennium & Rossinium, è Lucemburga familia regulos, quorum ditionis erat oppidum, nouis auxilijs confirmasset: eò scilicet intromissis duabus Etruscis cohortibus, & totidem Gallicis, duce Scencio Tintauilla iuuene impigro. Gonzaga nihil spatij hostibus dandum ratus, Ioanne Iacobo Medice, qui tormentario negotio præerat, appositè atque celeriter administrante, à quatuor partibus tormenta mœnibus admouit. Is autem erat oppidi situs, ut duobus aduersis utrinque collibus subiectum, tanquam media in ualle facillimè cum grauissimo etiam interiorum ædificiorum detrimento uerberaretur, & à planioribus item locis directus murus tanto impetu quateretur, ut ingenti ruina edita, peramplus aditus non pediti modò, sed equiti ad irrumpendum paratus esset, nequicquam laborantibus Gallis, qui nouos aggeres introrsus erigere contendebant: Nam tanta erat uis incidentium undique pilarum, ut nemo in munitione consistere auderet, quum magna ipsorum pars, tormentis discerpta perijsset, aut debilitata vulneribus tueri locum nequiret. Quibus rerum difficultatibus Galli duces facilè perterriti, uti ex mutuo susurro deprehendi potuit, de deditione cogitare cœperunt, ob idque festinantiùs, quòd Hispanos iam ad irrumpendum paratos in acie conspicerēt, quorum uim & multitudinem multis de causis se nequaquam laturos esse fatebantur: quanquam aliqui non deessent animo firmiore, qui indecorum cunctis, ipsisque præsertim regi maximè detrimentosum fore testarentur, cum hoste pacisci priusquam eius uirtutis atque audaciæ periculum facerent. Cuius sententiæ princeps erat Petrus Paulus Tosingus, nobilis exul Florentinus, quanquam ei contradiceretur à Vincentio Taddeo collega, qui quanquam egregiè strenuus, in sententiam regulorum, nihil ex uano hostis

uim formidantium inclinabat. Illi namque malesana periculosáque in resistendo constantia publicam omnium salutem, suíque patrimonij oppidum in summæ calamitatis discrimen adducere nolebant. Itaque Rossinius per auersam portulam ad colloquium Gonzagam sub fide uocauit, demisséque se uictos confessus, & accuratis precibus molliores conditiones à uictore impetrare cōtendens, seuero & duriore quàm putarat in ea re Gonzaga reperto, eo modo deditionem fecit, ut cuncta præter omnium uitam, uictoris arbitrio concederet. Nec mora Gonzaga cum familiarium militum caterua in oppidi possessionem manu ductus Briennium ipsum atque Rossinium, ipsúmque Sceneium iure belli captiuos fecit, & ad exprimendam grauiorem redemptionem, in castella Cæsarianæ ditionis separatim custodiendos misit. Ea inexpectata fœdáque prorsus trium insignium oppidorum deditione Franciscus magnopere perturbatus, intentiore cura, quæ ad sustinendum bellum opportuna uidebantur, parare cœpit: ita ut nobiles quosque è singulis propè regni oppidis equites euocaret, & per eos extraordinaria usus opera, remotiùs conuehi frumenta, & quæ nondum in agris desecta essent comburi, & proprios hostium commeatus obsessis itineribus intercipi iuberet. Quibus curandis muneribus intentum, & incautè sese offerentem Surionium è Borbonia familia domui regiæ propinquum Cæsariani equites interceperunt. Re fœliciter ad Ligninium per Gonzagam gesta, Cæsar singulari affectus lætitia, quòd nusquam Galli in aciem prodirent, & negligentissimè singula oppida, per quæ transire hostes oporteret, permunisse uidebantur, castra promoueri iussit ad proximum oppidum satis munitum atque opulentum, à templo sancti Desiderij à Gallis Sandesirium appellatum. Id in satis magna, purgatáque planicie situm, à Septentrionibus mediocri interiecto spatio Matrona amne permunitur, reliquis partibus circumdatur densissimis syluis: murum autem habet nouis operibus auctum. Ibi namque Hieronymus Marinus, Bononiensis architectus, opportuno in loco mœnium propugnacula fenestratis lateribus accuratè perfecerat, nouásque quotidie munitiones instituebat. Præerat præsidio uir Gallus, singulari uigilantia fortitudinéque animi, nomine Landa, quem superiore anno cum insigni gloria apud Landresium binas uno tempore Cæsarianorum & Britānorum oppugnationes pertulisse memorauimus. Ea autem uis oppugnantium fuit, ut à meridie subuecta tormenta à spatio trecentorum passuum incredibilem procidentium mœnium ruinam ederent, & duo turrita propugnacula ab utroque mœnium angulo assiduè colubrinis terebrata quassatáque prosternerent: sicut prius quàm à Gallis interior agger tutò erigi posset, illac Hispani non omnino incommodè in oppidum perrumpere se posse dictitarent. Sed ea militum alacritas ducibus inanis & periculi plena uidebatur, quoniam tametsi oppidi in plano siti murus tormentis abrasus erat, & solo penè æquatus, frequētior tamen ædificiorum pars in mollem tumulum, qui in medio oppidi paulùlum assurgebat, ita erat subducta, ut inuasuris denùm ferè pedum scalis opus esse perspicerent, prius quàm ad paratos in statione Gallos conserendis manibus peruenire possent. Hoc impedimento deterriti Cæsariani duces, in labro fossæ quadratum & solidum aggerem, turris instar, è cespite glebáque erigere cœperunt, in cuius superiore platea aliquot maioris generis tormenta educenda constituendáque censebant: ut his superante altitudine hostes depresiore in loco consistentes uerberarent.

berarent. Id uerò opus quum ab hostibus inchoari Galli duces animaduertissent, præmonente demonstrantéque Marino, parem ex aduerso munitionem ædificare cœperunt, tanto animo, tantáque industria frequentissimis tormentis propugnantes, ut multa quotidie hostibus detrimenta inferrent, nec ullam perterriti animi, aut demissæ spei significationem darent. Accidit autem Idibus Iulijs, ut Renatus Aurantius regulus, qui Belgicum adduxerat peditatum, iuuenis omnibus naturæ atque Fortunę muneribus ornatissimus, ideóque Cæsari longè carissimus, tormenti mortifero ictu vulneraretur. Is enim quum fortè ad Gonzagam, ad opus faciendum milites cohortantem, assidentémque in fossa munitionis superuenisset, éique honoris causa ille assurgens sellam suam concessisset, paulo pòst in eum locum directò ab hostibus tormento ita globus ferreus aggeri incidit, ut diffracti resilientísque lapidis frustulo lethaliter in humero vulneraretur. Eum iacentem humaniter inuisit Cæsar, expirantémque complexus, nequaquam fictæ beneuolentiæ in ea casus acerbitate lachrymas effudit. Nec multò pòst Hispani milites non satis animaduerso periculo, ab incondita quadam alacritate à ducibus postularunt, ut adoriendi oppidi signum dare minimè dubitarent. Ipsos enim accepta uictoriæ tessera in oppidum fortiter atque fœliciter irrupturos. Laudauit eorum alacritatem magnitudinémque animi Gonzaga, atque ita eos periculi admonuit, ut prius locum propius explorare præmissa pernicium sclopettariorum manu, quam murum aggredi iuberet. Sed res ita cecidit, ut quum audacissimus quidam Hispanorum nomine Chirosa, Aloisij Brauij cohortis signifer, id munus explorandi loci deposceret, & sublato uexillo ad murum oppidi ire contenderet, reliqui ad unum signiferi omnes æmulatione laudis eum auidè atque certatim subsequerentur, atque uniuersi demum milites, eadem spe potiundi oppidi uehementer incitati, quin fossam superarent, & per ruinas erepere conarentur, nullo uetantium & deterrentium præfectorum imperio retineri possent: tametsi nullum adhuc committendæ pugnæ signum à ducibus esset propositum. Qua effreni atque immoderata militum cupiditate permotus ipse castrorum magister Aluarus Sandeus, uti erat singulari animi fortitudine præditus, ne in omnem temeritatis atque Fortunæ euentum certus dux suis deesset, inuocato magna uoce uictoriæ nomine, quin procurrentibus se immisceret minimè dubitauit: hunc statim subsequente collega Aloisio Peretio, qui uirtute animi nequaquam ei inferior putabatur. Verùm ubi ex eo tumultuario procursu ad hostes appropinquatum est, inanis ea alacritas & plurimum funesta extitit, nam Landa peritissimè tormenta collibrari, & sclopettarios continuò displodere iubens, tantã in subeuntes & confertos tormentorum omnis generis procellam effudit, ut totius fossæ spatium interfectorum cadaueribus compleretur. Nam quod antea à Cæsarianis animaduerti nequierat, hostium tormentarij magistri binas in aduersis duorum aggerum lateribus fenestellas in eius diei usum astutè constitutas, & tenui gleba contectas, repentè aperuerant, è quibus directis in latera colubrinis miserabilis fortium uirorum strages edita est. Ad hęc etiam Galli fictilibus, & tubis ligneis, nota atque usitata ratione, bituminosi & sulphurei ignis flammas iacentes, quæ thoracibus & galeis adhæreret, multum profecerant: tanta quidem propugnantium simul atque inuadentium constantia, audaciáque, ut Germani hærentes Hispanos, & planè magno cum incom-

modo repulsos conspicati, insilire in fossam eisque succedere minimè recusa-
rent. Verùm nequaquam tanta fuit apud Germanos perseuerentia, ut egre-
gio conatu, iam reiectis Hispanis ferre niterentur: Nam ubi appropinqua-
tum est, paria propè ac Hispani pilarum, uolitantiúmque ignium vulnera
susceperunt: eo exitu ut aliquanto celerius quàm pugna appetissent pedem
referrent. Ea die ex Hispanis ad quingentos, partim in fossa occisos, partim gra
uibus affectos vulneribus, desideratos ferunt. In his periere signiferi tres, sa-
luis tamen uexillis, Saccaratus, qui pridie inauspicatò ad Mendociæ cohor-
tis præfecturam uirtutis nomine fuerat traductus, & Romerius Solerius, at-
que Spinosa. Ex præfectis autem Alfonsus Caruaial nobilissimo ortus gene- 1
re, & Monsaluus Valentinus atrocibus flammis circumuentus. Cæterùm i-
pse Aluarus Sandeus manus atque ora deformiter ustulatus, & Aloisius Pe-
retius femore glande traiecto, uix sese è tanta clade eripuerunt. Germano-
rum autem qui ceciderunt inclyti nominis, fuere Eyttelfrictius Hohenzol-
lernus & Ludouicus Curtauilla. Chirosa ipse, qui exitiosæ temeritatis au-
thor fuerat, quum omnium uoce damnaretur, pœnam ueritus, neque igna-
rus seueritatis Cæsaris, ad Barium oppidum Gallicæ ditionis perfugit. Bi-
duo pòst rescitum est Landam pari prope sorte, qua Aurātius è uita sublatus
est, tormento ereptum fuisse, cui cum imperio successit Sanserrius regulus
iuuenis impiger, sed fortitudine animi, usúque militiæ nequaquam Landæ 2
par, eo Sanserrio patre genitus, quem apud Mediolanum Heluetio prælio
cecidisse memorauimus. Eo tam audaci atque improspero suorum conatu
permotus Cæsar, usque adeò appetenter Italicam legionem desiderasse di-
citur, ut se parum prouidi consilij sui pœnitere fateretur, quòd Italicos par-
cendo pecuniæ ab initio, secus ac alias fecisset, & nuper ad Duram fuisset ex-
pertus, non conduxisset. Expeditas siquidem atque promptissimas aggre-
diendis muris Italicorum cohortes Hispanicis admixtas proculdubio in op-
pidum peruasuras arbitrabatur, quòd Germani armis atque corporibus gra-
ues, neque suopte ingenio multa agilitate pollentes, quandam incessus tardi-
tatem è disciplina campestribus prælijs requisitā præferrent, quæ aliena pror- 3
sus à subitarijs extraordinariisque inuasionibus censebatur, quibus id oppi-
dum proculdubio capi posse uideretur. His de rebus existimabat Cæsar hu-
iusmodi certamina minimè instauranda repetendáue, quum in his asperrimis
conatibus florem militum absumi, augeríque inde hostibus animos, tan-
quam ex æquissimo semper loco pugnaturis, manifestè prospiceret. Itaque
ut cuniculis res ageretur ducibus præcepit, quibus supposito atque incēso tor
mentario puluere hostium agger superstantibus defensoribus exscinderetur.
Quo iam inchoato productoq; opere, cognitum est hostes ex aduerso pares
cuniculos, uti disciplinæ consuetudo postulabat, diligenter instituisse: sic ut ea
oppugnatio ad obsidionem deducta uideretur: nec tamē Cæsarianos expugnā 4
di oppidi totam spem abiecisse appareret: nam magno molimine machinā in-
stituebant, instar antiquæ testudinis, quam subiectis rotis ergatarum beneficio
ad murum producere cogitabant. Eius latera permunita erāt crassis asseribus,
ac exterius lanarum saccis conuestita, supernè autē pedalibus tignis inter se cō
fertis ualida concameratione protegebatur. Tantæ uerò erat amplitudinis,
ut integram, & in ordine constitutam fortissimorum militum centuriam con-
tineret, qui densata acie, sublatis statim à fronte pluteis, quum satis promota
foret

foret machina, per ruinas munitionesq; hostium peruasuri, atque inde deiectis propugnatoribus in oppidum irrupturi credebantur. Sed eius operis labor subtiliter institutus successu caruit. Nam Cæsar consilium mutare coactus est: quum certior esset factus Gallorum equitum & peditum peramplam manum ad Vitriacum oppidum, duodecim inde millibus passuum distans, Brisacco duce peruenisse. Is aliquam non omnino periculosam ferendæ opis occasionem expectans, inde ad obsessos penetrare statuebant. Propterea Cæsar, ut obsessis expectandi auxilij spem minueret, & quantum nouus hostis in congressu ualeret statim experiretur, eum nocturno prælio adoriri constituit. Itaque sub occasum Solis missus est Franciscus Atestinus cum Italico equitatu, cui ducenti Sequanici generis galeati equites adiuncti fuerant. Datus est etiam Franc. comes Castalius dux uetus, & secundum hos Mauritius Saxo, cum duobus millibus Germanorum equitum, cuius uestigiis hærebat Gulielmus Frustembergus cum peditum suorum legione, qua cum septem muralia tormenta trahebãtur. Cõtinenti igitur agmine euntes, interfectis ex itinere Gallorũ excubijs, ad secundum à Vitriaco lapidem trecentorum equitũ alam, quę hostiũ motum præsenserat, atque equos ascenderat, acri impetu facto profligarunt, multis utique interfectis & captis. Tum uerò Brisaccus ex suorum fuga cognito hostium aduentu certiùs agnoscendi hostis, explorandiq; suorum casus cum ualida manu prouehitur. Circiter autem duo millia peditum, quæ partim ex Gallicis partim ex Italicis cohortibus constabant, in acie consistere iubet, reliquas equitũ alas præterfluentis Matronæ amnis pontẽ tueri, iussaq; sua operiri præcipit. Eo modo Brisaccus feruido ingenio prouectus, in Atestini equites incidit, & quum conferta statim pugna incumbentium hostium impetum sustinere non posset, ad suos refugere cœpit, ita à tergo instantibus hostibus, ut grauissimè premeretur, & nequaquã contentis habenis tumultuoso incursu peditum suorum ordinem perturbaret. Quo casu puncto tẽporis tota Gallorum acies dissipata est, eo euentu ut nisi Sampetrius Corsus sclopettarios suos urgentibus Cæsarianis opposuisset, ipse Brisaccus in uado fluminis opprimeretur, & permixti Gallis hostes in oppidum irrumperent. Reliqui Gallorum equites continuò fugæ se mandarunt, & bona pars peditũ interfecta est, Sampetrius tamen, qui ducem seruasse uideri potuit, cum ea, quam diximus, manu infestos hostes glandibus coniectis repellens, seipsum cum cohorte tenebris tectus seruauit. Ex numero Gallorum Italicorúmque peditum circiter trecenti in templum se contulerunt, quod erat iuxta oppidum, atque inde sclopettis emissis se defendere cœperunt, frustra eos Atestino atque Castalio hortantibus, ut se dederent, neque tormenta, quæ cum Germanis adducebantur, expectanda ducerent. Id uerò milites egregiè fortes minimè credebant, quum hæc terrendi sui causa ab hostibus dici arbitrarentur, atque eo modo his conditionibus, quę militare decus offenderent, repudiatis, in eodem proposito sustinendi hostis per aliquot horas perseuerarunt, donec Frustembergus superuenit. Is dum templi situm inspiceret, glande circa ceruicem ictus, ideóque crudeli ira percitus, templo suorum legione circumdato, admotísque muralibus tormentis, id immaniter quatere cœpit: ita ut perforatis lateribus & perfractis columnis, integra propè testudo concideret, obitérque infœlicis uirtutis atque constantiæ homines, ne fornicum & totius

contignationis ruina opprimerentur, clamore sublato, ad easdem quas repudiarant deditionis conditiones recurrerunt. Sed eo tempore neque Atestini neque Castalij apud inexorabiles Germanos iustæ deprecationes ualebant, utpote qui deditis seruare uitam cuperent: atque ita patefacto templo à Germanis ad unum omnes crudelissimè trucidati sunt, oppidúmque direptum. Apparuit uniuersum Brisacci equitatum, magno regis detrimento, quòd ex nobilissimis Gallicæ iuuentutis constaret, deleri potuisse: si Saxones equites iter conficere maturassent. Quo casu Germanicos equites suo graui & contento incessu tranquilliùs & tardiùs equos agitare solitos, statari in pugna, quam in procursationibus fortuitorum certaminum aptiores & firmiores esse perspectum est. Hæc nocturna uictoria nunciata Cæsari, & obsessis ad illudendum significata, mirum in modum eorum animos contriuit: nam uti erant auxiliorum expectatione suspensi, & ad summam multarum rerum: tormentariique præsertim pulueris inopiam redacti, de Fortuna sua conquerebantur: quandoquidem plerique eorum amissis commilitonibus, acceptisque vulneribus & perpetuis uigilijs semienecti, iámque deficientibus esculentis nequaquam abundè recreati, de deditione cogitarent, nec pari authoritate, ac antea facere solitus esset Landa, Sanserrius desperantium animos confirmaret. Cæterùm Cæsar Vitriacum suis copijs obtinendum ratus, ut hosti eriperetur, ibi in præsidio quinque cohortes Furstembergæ legionis remanere iussit, quæ demessa frumenta colligerent, & ea munia capesserent, quibus hosti maximè nocere possent. Sed Germani triduo consumptis omnibus commeatibus, quum ibi diutius subsistere nollent, concremato oppido iniussu Cæsaris in castra redierunt, ita ut subiratus Cæsar Gulielmo acerbissimè succenseret, & in locum earum cohortium, quæ oppidum deseruissent, Aliprandum Madruccium Tridentini Cardinalis fratrem cum quatuor cohortibus, & quadringentis equitibus suffecit. Per eos dies Calendis Augusti aliquot Galli equites, quum in syluis aliquandiu Cæsarianorum exploratorum oculis obuersati essent, speculantes occasionem ferendi obsessis auxilij, ingenti ausu globo facto triginta equites ad Sandesirium percurrerunt, singulos tormentarij pulueris sacculos à tergo deferentes. Sed is eorum exitus fuit, quanquam citatissimis equis uterentur, ut non omnes, aut metu deterriti, aut intercepti à Cęsarianis, oppidum ingrederētur. Qua re ex captiuis cognita, Cęsar facilè intellexit summam esse apud obsessos sulphurei pulueris inopiam, sic ut milites æquiore iam conditione murū se inuasuros, si Cæsar iuberet, pollicerentur. Re ad Vitriacum à Cæsarianis bene gesta, nihilo secius Galli pleni fiducia rei bene gerendæ, si hostis mœnia repeteret, uigilantissimè oppidum tuebantur, cunctáque opportuna ad defensionem ex Marini architecti præceptis solertissimè comparabant, quum repentè oppido emissus tubicen postulauit, ut sub fide legatos colloquendi causa obsessis emittere liceret, factáque potestate Vicontius, Riueria & Sineus cohortis præfectus ad Gonzagam uenerunt. Summa mandatorum hæc fuit Sanserrium, quanquam ea uirtutis atque constantiæ documenta dedisset, ut sibi nullo pacto timendum arbitraretur: alienum tamen non esse à deditione oppidi, si honestis conditionibus ageretur. Petebant Galli ut ipsis excedentibus arma, resq; omnes, & cuncta tormenta concederentur, mensis unius induciæ fierent, intra quas nisi rex iusto cum exercitu obsessis opem ferret, & Cæsarem soluta obsidione depellerent, continuò oppidum

Cæsari

Cæsari traderetur, ea tamen conditione, ut reficere mœnia, & construere nouas operum munitiones intra sex menses Cæsarianis non liceret. Hæc tanquã insolentius postulata Ferdinandus ita reiecit, ut legati facilè intelligerent quanta speratæ uictoriæ confidentia hostis niteretur, atque eo modo redeuntes in oppidum, non multo pòst iterum atque iterum æquioribus cum mandatis remitterentur, atque eo die præter omnium opinionem de oppidi deditione transigeretur, his conditionibus: duodecim dierum induciæ sunto, intra id spatium ni Franciscus rex promoto exercitu obsidionem soluat, Sanserrius oppido statim excedito, à Cæsarianis exeunti præsidij causa duo tantùm tormenta concedantor: Gallis omnibus sub uexillis ad tympanorum sonitum more militiæ abeundi quò uelint, potestas esto, reliquum omnem tormentorum apparatum totamq; commeatus copiam Cæsari relinquanto, de hisq; rebus quatuor obsidibus cauetor. Ab hac pactione acceptis obsidibus Gonzaga in oppidum intromisit Hispanum equestris ordinis nomine Contreriam, qui accuratè obseruaret, ne Galli noctu uel interdiu munitiones augerent. His confectis rebus, quum id resciisset Franciscus, nec ut opem ferret ex usu esse iudicasset, à Sanserrio integra fide traditum est oppidum. Ferunt Sanserrium fictitijs Claudij Guisij primarij ducis literis deceptum, aliquanto maturius quàm expediebat ad deditionis consilia descendisse. Hę literæ apud Granuelium confictæ fuerant, & exempto ceræ sigillo ex ueteribus Guisij literis usque adeo arguta falsarij manu exaratæ, ut pro ueris agnoscerentur, ab his pręsertim qui eo obsidionis periculo solicitis & trepidis animis celeriter eximi cupiebant. His siquidẽ literis Guisius Sanserrio respondere fingebatur, tãquam intempestiuè ferri sibi opem postulanti, regem graui de causa alienũ esse à cogitatione ferendæ opis, ne sese, & liberos, Fortunásque omnes regni in unius pugnę non necessarium discrimen adduceret. Proinde ipsum, qui amplius quadraginta diebus insigni regis commodo summáque sua laude acerrimorum hostium uim sustinuerit, si urgeretur acrius & desereretur à Fortuna, nõ indecorè aut turpiter facturum, si sese atque præsidium honesta pactione conseruandum existimaret. Quibus literis a Gallo lixa pręsenti pecunia corrupto in oppidũ delatis, qui eas calceo insutas ad simulandam periculi diligentiam afferebat, & in corona à Sanserrio perlectis, nemo militum fuit, qui à deditione dissentiret. Per hũc modum non sine risu Gallicæ simplicitatis Sandesirio potitus Cæsar, quid sibi agendum foret in consilijs agitabat, ualde perplexus an Catalaunum oppidum, quod Sciallonum hodie Galli appellant, in eodem ferè itineris cursu secundum Matronam amnem positum oppugnaret, an ad Lutetiã usq; progrederetur. Huius explicandi consilij ratio in eo uertebatur, quòd duces fermè omnes confirmarent difficilem atque ærumnosam fore munitissimi oppidi expugnationem. Id enim ualidis atq; recẽtibus copijs firmatũ auctumq; magnis operibus, & instructum magna tormentorũ copia fuisse cõstabat, uti regẽ ex tanto Sandesirianæ obsidionis spatio prouidisse credi fas erat: ita ut ex ea inutili propè, quanquam decora ad Sandesirium mora, adeundę Lutetiæ occasionem plerìq; milites prædę auidi amissam fuisse quererentur. Regem porrò, qui Heluetiorũ auxilia diu expectata, dudũ in castra recepisset, aduenissentq; ei ueteres nouiq; Vascones, ita esse confirmatũ periti milites dictitabant, ut quũ in proximo castra haberet, prælio dimicaturus esse censeretur, si non iniquo loco periculi faciundi facultatem nancisci posset. Erãt enim multæ undique coactæ

peditum atque equitum copiæ, ut refutandus potius quàm laceſſendus à cautis maximeq; prudentibus, qui erant apud Cæſarem, crederetur: uel ob id præſertim quòd multis ex numero Hiſpanorum aut interfectis aut grauiter debilitatis, & rareſcentibus Germanorum legionibus, Cæſar neque peditatu neque equitatu ſuperior exiſtimari poſſet: propterea Henricum regis filium id pro comperto agnoſcentem, pugnæq; auidum, ſegnia & parum generoſa patris conſilia deteſtari uulgò prædicarent. Sed hos ſermones grauiter expendens Cæſar, in arcano pugnæ cupidus ita admittebat, ut ſecretum tegeret, oſtentandiq; animi cauſa ad Catalaunum caſtra moueret: tanquam oppugnare uellet, hoſtibus metum iniecturus. Cæterùm ſuo innixus conſilio, repentè motis caſtris ad Aſpernectum oppidum deſtinato itineri impoſitum contendit, præterq; opinionem regis atque hoſtium eo potitus, opulenta omnis generis commeatus copia largiſsimè ſeſe recreauit. Tum uerò rex adiuncto ſibi cum reliqua copiarum parte Claudio Guiſio promotis caſtris in conſpectum Cæſaris ſe dedit, intercedente Matrona amne, qui uado tranſiri non poterat, certatimq; utrinque excitata per agros incendia uiſebantur: quum Galli ſua omnia, ne his potiretur hoſtis, ultro peruaſtarent, & Cæſariani Germaniq; præſertim, ut Gallis maximè nocerent, incendijs effuſiſsimè graſſarentur. Erat eius horrendæ cladis aſpectus planè miſerabilis, quum fertiliſsimæ regionis incolæ, neutram in partem opportuna ipſorum malis remedia reperirent. Ab Aſpernecto Cæſar in Pariſios iter habebat, quum in altera amnis ripa regiorum agmina uiſerentur: ideo pari inſtructa acie, ut ſi Cæſar in amne pontem faceret, aut uado tranſire conaretur, in margine fluminis prælio decertarent. Quod cum à Cæſare ex non iniqua conditione tentari poſſet, Gulielmus Fruſtembergus, odio ſuo peculiari in regẽ incenſus, quòd ueteribus ſtipendijs cum ignominia exauthoratus fuiſſet, uti erat peritus regionis, noctu in amne tutum uadum quæritabat, uerùm incautè ripis inhærens à quibuſdã exploratoribus Gallis pro ſpeculatore interceptus eſt, deductusq; ad regem & agnitus, cunctis propè eum ad laquei necem depoſcentibus, cuſtodiæ traditus eſt. Eius uiri caſu ſpe pugnæ decidit Cæſar, quum in eius audaciſsimi hominis induſtria ſuperandi amnis conſerendæque pugnæ facultatem ſe reperire poſſe confidiſſet, & regem tumultu Lutetiano perculſum nõ temerè pugnæ poteſtatem facturum arbitraretur. Peruaſerat enim ad Pariſios uſque non falſus rumor, Cæſarem paſsim expugnatis oppidis uictorem appropinquare: tãta omnium perturbatione, ut urbs totius Europæ ampliſsima & copioſiſsima ingenti metu quateretur, atque incolæ confuſiſsima trepidatione cariores res ſuas, liberos, & coniuges nauigijs imponerent, ut per Sequanam elaberentur, & nemo ferè eſſet ex indigenis Gallis qui arma caperet, ut ſeſe & patriam ab hoſtis iniuria tueretur: neque ipſe Medonius Cardinalis, qui Lutetiæ regio nomine cum imperio præſidebat, tantum ualebat authoritate, ut fugam perterriti populi uſquam ſiſteret. In eo tamen tumultu peregrini omnes, qui ibi per gymnaſia liberalibus ſtudijs operam dabant, arma ſumpſerunt, præbente ſe eis ducẽ Caracciolo Sergiani Melphitani reguli filio, qui Lutetiæ ſacerdotium inter cucullatos opulentum liberalitate regis fuerat conſequutus: impigro nanque ingenio iuuenis, uti militari patre genitus, armis potius quàm pijs ad diuos ſupplicationibus immanes hoſtes arcendos exiſtimabat. Quæ armata manus ſtudioſæ iuuentutis alacriter digeſta in cohortes, tametſi impar ſuſtinendis

nendis hoſtibus uidebatur, nouo tamen & numeroſo armatorum ſubſidio populus confirmatus, quòd pari paſſu inſtructo exercitu regem aduentare didicerat, fugam repreſsit. Quum eo modo nullo congreſſu, ſed crudelibus incendijs bellum gereretur, de pace per idoneos homines agi cœptum eſt: nam paulo antè per Bartouillam equitem Ligninij captum dimiſſumq́; per Iacobũ Medicem & Franciſcum Somalium Inſubrem uirum clariſsimum, qui Cæſaris conſilijs adhibebatur, Hanebaldo Amiranti ſignificarant, Cęſarem uſque adeò diri atque exitialis belli pertæſum eo eſſe animo, ut ſi honeſtis conditionibus pacem rex peteret, ab æqua concordia minimè diſceſſurum, ipſos autem Medicem atque Somalium, ueteris ſuæ militiæ ſtipendijs & beneficio regis addictum, profiteri fidelem operam ſuam, quam ea in re non ingratam Cæſari futuram ſcirent. His à Bertouilla nunciatis, neque ipſe Amiras, neque rex poſtea ſurdas aures præbuerunt: ita ut Bertouilla cum Bailiuo Digionio rerum perito ſene cum mandatis remitteretur, quibus colloquio locum & diem primarijs conſtitui poſtulabant. Eius autem actionis exitus fuit, ut Granuelius atque Gonzaga cum Hanebaldo atque Nulleio uiro togato colloquuti, eo facilius de pace tranſigerent, quòd in eius rei negotium iam antea Gabriel Guſmanus Hiſpanus cucullati ordinis à regina Galliæ ad fratrem Cæſarem miſſus, ſe Chriſtianę pietatis nomine inſinuaſſet. Dum hæc in ſpem pacis tractarentur, Cæſar Antonium Peronotum ipſius Granuelij filium, iampridē ad arcana ſcrinij conſilia admiſſum, ad Henricum regem Bononiam oppugnantem miſit, ut per eum Britannus natura ſuſpicioſus de his rebus, quę de pace actitata fuerant, ſed nondum planè conſtitutis legibus tranſacta, accuratiſsimè doceretur. Sed plerique exiſtimarunt Antonium peculiari de cauſa ad Henricum fuiſſe tranſmiſſum, ut Cæſaris difficultates, adeundæque Lutetiæ conſilium explicaret, peteretque ut caſtra in Pariſios mouere uellet, ut communibus uiribus Lutetiam occuparent. Quòd ſi proprio occupatus bello id facere nollet, ſaltem hoc ſibi indulgeret, ut incolumi fœderis amicitia, de pace cum Franciſco tranſigere liceret. Quamobrem Henricus ſua certa ſpe expugnandæ Bononiæ innixus Antonio ita reſpondit, in poteſtate Cæſaris fore cum Gallo rege de pace paciſci, idque ſe æquo laturum animo, modo recentis inter ipſos icti fœderis iura nequaquam præuerteret. Pluris namque Henricus propinquam obtinendæ Bononiæ ſpem, quàm Lutetiæ poſſeſsionem exiſtimabat, quòd Motrellum quoque magnis uiribus à Talboto oppugnatum, ſibi ceſſurum confideret. Itaque Cæſar redeunte Antonio conſilia pacis explicauit: nam plerique nihil ſtultius & pernicioſius fore iudicabant, quàm ſi Cæſar in urbem Lutetiam longè omnium ampliſsimam irrumpere properaret: inſtante ualidiſsimo regis exercitu, quandoquidem irrumpentes milites ad prædam ita dilapſuri crederentur, ut non facilè, quum exterior hoſtis ingrueret, cogi, aut in aciem produci aduerſus regios poſſe quiſquam ducum exiſtimaret, quandoquidem certa fames obſidente ſuburbana rege uictoribus & incolis extimeſcenda cenſeretur. Quòd ſi cuncta proſperè Cæſari prouenirent: nihil tamen eum tanto periculo quæſiturum apparebat, quàm ut alieno commodo ſalutem & dignitatem ſuam intempeſtiuo tempore periclitaretur: quoniam fœderi erat adſcriptum, ut ſi parta uictoria Pariſiorum Lutetia potirentur, ea urbs, uti ſuperioribus ſeculis fuiſſet, non Cæſari ſed Britannico imperio cederet. Vrgebat etiã Cæſarem ad complectendam pacem pecuniarũ inopia, uſq; adeo, ut quum

eidem Aureliano in matrimonium collocaturum, quæ dotali iure Mediolanensem principatum secum traheret. Qua in re deliberanda Cæsar octimestre spatium deposcebat: quo spatio tum ipsius Philippi filij, tum Ferdinandi fratris uoluntates certius exploraret, ut inde intra quatuor demum menses, hoc est post integrum annum, cum alterutra uirgine nuptiæ celebrarentur. Si autem Cæsari magis expediret fratris filiam quàm suam ipsius natam Carolo desponsare, confectis statim nuptijs Mediolanensis imperij possessionem Aurelianus hac lege acciperet, ut donec masculam susciperet prolem, Mediolani & Cremonæ arces Cæsariano præsidio custodirentur. Tum uerò Carolo Sabaudio cuncta quæ illi uel in Allobrogibus, uel in Subalpinis adempta fuissent, optima fide restituerentur, liceretq; Gallo regi eas retinere arces tandiu Gallicis præsidijs custodiendas, quandiu Galliæ Cisalpinæ arces, quas diximus, Cæsariano præsidio tenerentur. Reliquæ uerò conditiones initæ pacis atque percussi fœderis eò pertinebant, ut de iurisdictione quorundam oppidorum Belgicæ prouinciæ præclare diffinirent, restituerenturq; ea omnia utrinque quæ mutuis armis ex usu belli occupata fuissent post inducias ad Nicæam Prouinciæ authore Paulo Pontifice confectas, relinquereturque locus his principibus nominatim tanquam socijs atque amicis, si noui fœderis beneficio uti vellent. Hi fuere ipse Henricus Britanniæ, Sigismundus Sarmatiæ, Ioannes Lusitaniæ, & Christiernus Danimarchiæ reges: atque item singuli sacri uel prophani iuris Germaniæ proceres, qui ad dicendum creandumque Cæsarem suffragiorum iura obtinent: & præter hos dabatur etiam aditus ad idem pacis & fœderis beneficium Heluetiorum reipublicæ tredecim pagis, cui annexa est trium Grisonij nominis gentium fœderata ciuitas: atque item in Italia, principi Venetorum: atq; item Dynastis Carolo Sabaudio Allobrogum, Cosmo Medici Florentiæ, Herculi Atestino Ferrariæ, Guidobaldo Vrbini, liberisq; ciuitatibus Genuensium, Senensium, atque Lucensium. Hæc confecta transactaq; sunt apud Crepinium in Suessionibus castellum, adstipulantibus utrinq; mutuo sacramento Cæsarianis, & Regijs ei negotio præpositis. Hi fuere Nicolaus Peronotus Granuelius Cæsariani scrinij magister, & Ferdinandus Gonzaga, primam apud copias post Cæsarem in exercitu militaris imperij authoritatem obtinēs. Ab regis uerò Hanebaldus ipse Amiras, & Nulleius senator supplicibus libellis præfectus. Dati autem sunt obsides in fidem concepti fœderis duo Cardinales, Ioannes ipse Lotharingus, & Medonius, quem dudum Lutetiæ in eo propinqui belli metu, tumultuq; præfuisse diximus. Ad hos sacratos uiros accessere Valleius citerioris Britanniæ opulentissimus regulus, & Agnodeus adolescens ipso Amirāte Hanebaldo genitus, decimo quarto Calē. Octobris, quarto & quadragesimo anno supra quingentesimum atq; millesimum à partu Virginis. Hoc confectæ pacis nomen incredibilem cunctis mortalib. lætitiā attulisse uisum est, propter speratam diu exoptati otij tranquillitatem. Sed non deerat qui eam successu cariturum prædicarent, quòd Cæsar tam graui pondere obligatæ fidei distentus esset, ut ægrè promisso staturus crederetur. Nam apparebat eum summo cum incommodo alterutra quam uellet nuptiarum pactione, aut patrimonio Belgico cessurum, aut Mediolanense imperium importuna sibi ratione in dotem collaturum. Neque enim erat existimandum tantæ grauitatis tantæque religionis principem adduci posse, ut eius initi fœderis leges, arctèque obligatam fidem suam ulla ex parte uiolaret. Sed Fortuna,

Cæsaris uotis & commodis secundissimè semper arridens, ex arcano fatorum uiam inuenit, ut cum damnosæ trāsactionis solicitudine curaq; uel in alteram partem, si à fide data discedere uellet, probroso pudore atque dedecorosa inuidia liberaret. Carolus enim Aurelianus postquam in complexum Cæsaris deuenisset, in pestiferum incidit morbum, ita ut paucissimis diebus apud Firmum monasterium sæua morte eriperetur, iuuenis omnibus corporis atq; animi quæ conferri à natura possent muneribus, totius Galliæ iuuenū florentissimus, quē ùnum prętér ipsos Gallos, populi Insubres tanquam exoptatū summæ benignitatis principem maximè luxerunt, quum de fortunis suis & tranquillitate seculi facile desperarent. Cæterum rex Henricus pòst expugnatam Bononiam, atq; eam expulso Varuenio, Obici Marescalchi prouinciaq; Morinorum præfecti genero, Anglicis præsidijs confirmatam, & desperatam Motrelli oppidi deditionem, quod Obcius defenderat, pacem cum Gallo rege facere recusauit, uel satagente plurimum in eam rem Ioanne Bellaio Parisiensi Cardinale. Quibus de rebus contendente iam Cæsare ad Samarobrinam, quę Cameracum dicitur, uniuersæ Gallorum copiæ duce Delphino discedentis Henrici regis & Britannorum vestigijs ita instare, ut pene nouissima hostium agmina consequerentur, atque eos multis impedimentis exuerent: conuersisq; continuò signis Delphinus Bononiā repentinus inuaderet, tanto impetu, ut inferiore oppidi parte, multis Anglorum interfectis, atque obiter magna præda poturetur, uiderią; posset graui metu hostium, superiore etiam oppido, in quod Angli confugerāt, uim admouere cum bona spe victoriæ potuisse, nisi hæc strenuè audentem aduersæ tempestates ventorum & imbrium, quæ tolerari non poterant, impedimento fuissent. Instituta demum est à Francisco rege cum terrestris, tum naualis obsidio: nam præter copias quæ opportuno in loco castra fecerant, atque importari commeatus è proximis regionibus prohibebant, ad onerarias ingentes naues, quæ passim ex Armorici Oceani portubus cogebantur, rostratæ etiam naues Massilienseſque triremes, per fretum Gaditanum Hispaniam circuire iussæ, onerarijs nauibus accesserant. Quarum agilitate Britannicis nauigationibus multa inferebantur ditrimenta, usque adeo ut Hanebaldus, cui aderat Petrus Strozza & Leo frater triremibus præfectus, prælio nauali cum Dumbleio Henrici præfecto, magna loci, & ventorum conspirantium opportunitate prosperè certaturus crederetur. Quibus de rebus fiebat, ut Henricus longè maximis sumptibus fatigatus, ad consilium pacis, quod nuper reiecerat, reuerteretur. Ea uerò celerius opinione omnium confecta est hac lege, ut Francisco regi Bononiam certo auri pondere redimere liceret: quod aurum resarciendi bellici sumptus octo pensionibus in singulos annos à Gallis penderetur. Sed per hunc modum Henricus & Franciscus nequaquam diu ea parta pace lętari potuerunt. Henricus enim iam planè in senium urgens, & multo succi abdomine grauis & in eres effectus, lacessente atroci febre propter sæuam inflammationem in crure uirulenti herpetis, uitam cum morte commutauit, quum ætatis annum quinquagesimum septimum ageret, & ferè triginta octo annis regnasset, relicto regni hærede Odoardo puero ex Ioanna Semera suscepto, ea conditione, ut à Thoma Semero auunculo instruēdus regni administrādi artibus regeretur. Pòst quinquagesimum autem diem ab Henrici morte, ipse quoq; Franciscus rex apud Rambuletum oppidum in finib. Parisiorum atroci eum quatiente morbo è uita migrauit. Natum ei erat circa sedem malignum

ulcus,

ulcus, quod serpendo ad uesicæ penetralia peruadebat, & cuncta humani ingenij remedia respuerat. Is erat duobus ferè annis Henrico ætate minor, cæteris in rebus uera æstimatione morum, & naturæ dotium plane æqualis, nisi Henricus ingrauescente ætate oblitus ueræ pietatis, nobile alioquin ingenium Lutheranis superstitionibus deuouisset. Cæterum Franciscus decumbens, quum æquissimo animo fatalem horam sibi adesse præsentiret, & Christiano ritu sese religiosè & puriter à delictis expiasset, Henrico filio pietatem in omni re constantissimè colendam commendauit, & quędam ei arcana tuendo regno opportuna communicauit, & quibus maximè artibus gentium subiectarum certissimum studiũ promereretur, præcepit, ut populos tributis propter immodicos alendi belli sumptus a se necessario institutis, & acerbius quàm deceret exactis subleuaret, scilicet ut hac liberalitate firmior, atque antiquis Galliæ hostibus superior euaderet. Peculiari autem nomine Hanebaldum Amirãtem propter spectatam eius fidem atque uirtutem mirificè commendauit. Antecesserat pari fato Franciscum regem, eodem fortè mense dieq; superioris anni Alfonsus Daualus Vastius, propter admirabiles corporis atque animi uirtutes, quas eximia liberalitas aptissimè condiebat, regali Fortuna dignus, cui in imperio copiarum, Mediolanensisque dominatus prefectura Ferdinandum Gonzagam Cæsar suffecerat. Sed prius quàm horum duorum insignium regum interitus incideret, Cæsar acre bellum suscepit, perdomandæ Germanię causa, quæ non modo multo maxima ex parte ab institutis maiorum suorum placitisque religionis impiè desciuerat: sed etiam à maiestate imperioque Cæsaris arrogantissimè rebellarat. Deficientis autem Germanię duo duces extiterunt, Philippus Lantgrauius Cattorum princeps, & Ioãnes Fridericus Saxonum antiquissimę stirpis regulus, qui cõtumaci animo pro tuenda libertate Germanici nominis, excitis in id bellum liberis ciuitatibus, arma sumpserant. Cæterùm Cæsar pro dignitate sua nequaquam id sæuum bellum reformidans ita illud inchoauit, ut quum initio parum paratus arma cepisset, in Vindelicia ægrè promptissimorum atque urgentium hostium impetum sustineret, & sese in Baioariam amicitia Gulielmi principis fretus, recipere cogeretur, donec ei Italicorum tres ornatissimæ legiones, & sex centenariæ galeatorum equitum alæ à Pontifice Paulo religionis atque amicitiæ nomine trans Alpes missæ opportunissimo tempore iuxta Lanzutum oppidum Farnesio Cardinale legato, & Octauio fratre duce superuenerunt: quas Pontificias copias statim subsequutæ sunt ueteranæ Hispanorum cohortes. Quibus tantis confirmatus auxilijs Cæsar bellum quod inferebatur cõuersa Fortuna ita hostibus intulit, ut protracto bello per aliquot menses, fractoque Germanorum impetu, quum nusquam iusto prælio fuisset dimicatum, germania omnis intra Danubium, & Albim, & Rhenum incredibili fœlicitate gloriaq; subacta sit, utroque etiam duce capto, eo rerum exitu, ut ipsis uinctis atque productis nobilissimum de subacta Germania triũphum, quem Romanis olim ducibus denegatum constat, instruere potuerit.

FINIS.

INDEX RERVM MEMORABILIVM QVAE IN HOC SECVNDO TOMO CONTINENTVR.

cap

B

Cæsar

Frna

Neapo-

O

P

Philippus

Q

R

S

Velſius

FINIS.

BASILEÆ

INDVSTRIA ET OPERA
PETRI PERNAE
SVMPTIBVS VERO HENRI-
CO PETRI ET SIBI
COMMVNIBVS

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareæ Maiestatis.

ANNO CIↃ IↃ LXXVIII.
Calendis Martijs.

